T. Liuij Patauini

ROMANAE HISTORIÆ PRINCIPIS, LIBRI OMNES, QVOTQVOT AD NOSTRAM ÆTATEM PERVENERVNT, POST VARIAS doctorum virorum emendationes, & veterum & recentium exemplarium collatione summa fide ac diligentia recogniti, & ad publicam vtilitatem denuo editi.

QVIBVS ADIVNCTA EST CHRONOLOGIA noua, accommodata ad tabulas Capitolinas VERII FLACCI, annorationibus vtilissimis, varietatem seu dissensionem Authorum circa Consulum Romanorum nomina demonstrata illustrata.

UNIVERSITY LIBRARY CAMBRIDGE

Cum Priuilegio cuiusque patris sapientissimi.



Impressum Lugduni, per EDMVNDVM BOLLIFANVM.

1539.

'74-3304

~~48,715~~

102/16

NOBILI ET SVMMÆ SPEI ADOLESCENTI, IOANNI CHRISTOPHORO NEVSTETTERO, COgnomento Sturmero, Bambergensi, Wirtzburgensi, & Combergensi Canonico, Domino suo summa observantia colendo, S.P.

UNIVERSITY LIBRARY CAMBRIDGE

QVI DE MVNERIBVS LARgiendis, officiisque tribuendis præcepta tradidere, Iuuenis ornatissime, omnique doctrinarum genere cultissime, cùm alia multa in ijs spectanda esse censent: tum verò vt munus tale sit, vt & eum, cui offertur, sua natura delectet, & ei gratiæ quàm plurimum debeatur, ísque eo quàm dignissimus sit. Si enim ei largiaris, qui non delectetur, vel sibi minime deberi existimet, vel dignus munere non sit, tam id perit, quàm quod maximè. Cùm & qui non delectatur, contemnat, & merces vltroneæ, cui obtruduntur, iuxta Prouerbium, puteant, & qui indignus est, licet benignè accipiat, non mereatur. Ego itaque hæc præcepta ratione animóq; lustrans, ac impressione Liuianę historiæ, toti mundo celebris atque cognitæ, ad publicam vtilitatem à me suscepta ac absoluta, cui ea potissimùm offerri ac meritò dicari posset, circumspiciens, tu vnus potissimùm occurristi, Ioannes Christophore nobilissime, cui è multis hos meos labores dare, dedicaréque vellem atque deberem. Vellem, propter magnam historiarum quæ in Reuerenda tua præstantia est, peritiam, illásque legendi desiderium. Deberem, propter amplissimum & splendidissimum D. patruum reuerendæ tuæ præstantiæ, Erasmum Neustetterum, cognomento Sturmerum, Præpositum Combergensem, Ecclesiarúmque Bambergensis & Wirtzburgensis Canonicum seniorem, Virum eruditione, prudentia, multo rerum usu, & virtutum omnium præstantissimum atque celeberrimum, studiorum & artium fautorem & promotorem benignissimum, qui multa in me beneficia contulit, Cuius vestigia reuerendam vestram præstantiam imitaturam esse non dubito. Ad authorem quem sub tuo nomine in publicum profero, quod attinet, is talis est, vt viuus lacteo eloquentię fonte, nobiles, quos Roma ad sui contemplationem trahere non potuit,

nominis sui fama, ut Hieronymus ad Paulinum refert, de vltimis Hispaniæ, Galliarúmque finibus peruaserit, & moriens, ob rerum quas describit magnitudinem, varietatem, præstantiam, vtilitatem, ac iucunditatem, dignus habitus, qui in Romanæ historiæ cognitionem, prudentiámque ciuilem cum eloquentia compararetur, præ cæteris in manibus omnium reperiretur. Huic dedicetur nominis tui dignitas accessit, quæ propter humanitatem, integritatem, singularem amorem, eárumque studiosos benevolentiam, prudentiámque eximiam, cùm apud alios, apud moratos est, vbi hac dedicatione [illegible] iuerendam præstantiam exprimere cupiuerim, impensa nonnihil dissentiret, mundo satis laudatus & cognitus, ac [illegible] artificem commenden, ego de opere meo hic taceo, præcipuæ curæ fuisse, vt omnibus tam recentioribus quam veteribus Exemplaribus, bona fide, accuratáque industria collatis quàm emendatissima editio meis sumptibus prodiret, eam insuper Chronologiam addens, quæ cum ex doctissimorum scriptis collecta sit, meo iudicio bonis potius placitura, quàm ingrata futura sit. Etsi autem huius dedicationis institutum, gratique animi declarandi studium tuæ eximiæ ac reuerendæ præstantiæ minimè contrarium futurum, sed quæ eius est humanitas, inque rei literariæ studiosos benevolentia, eam omnia in meliorem partem accepturam sperem: hoc tamen eam rogandam duxi, vt institutum meum fauore suo prosequi, studium nominis suæ dominationis exornandi minimè aspernari, ac munusculum hoc chartaceum, qualecunque sit, benigna fronte suscipere, meósque conatus sua authoritate iuuare, proyehere, atque defendere velit. Id à Deo Opt. Max. petens, vt reuerendam tuam præstantiam, ac denique totam Neustetterianorum familiam (quos Musis ornamento, earúmque sectatoribus præsidio esse scio.) quam florentissimam, diuíta conseruare dignetur, quemadmodum ei me, meósque labores quàm commendatissimos esse cupio. Datum Francofurti Idib. Septemb. Ann. 1588.

Tuæ Reuerendæ præstantiæ deditissimus,

SIGISMVNDVS FEYRABENDIVS.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS PRIMÆ LIBER PRIMVS.

L. FLORI IN EVNDEM EPITOME.

Duentus Aenea in Italiam & res ab eo gestæ. Ascanij regnum Albæ & Syluij Aeneæ, ac deinceps Syluiorum regum primo libro continentur. Numitoris filia à Marte compressa mater Romuli & Remi. Amulius obtruncatus Vrbs à Romulo condita. Senatus factus. Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Ioui Feretrio lata. In centurias populus distributus. Fidenates & Veientes victi. Romulus consecratus. Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit. Iani templum constituit: ethisque portæ pacatis omnibus circà populi primus clausit. Cum dea Aegeria sibi congressu nocturnos esse simulans feroces populi animos ad religionem perpulit. Tullus Hostilius Albanos bello perijt. Post hac tergeminorum pugna. Horatius absolutus. Metij Sufetij supplicium. Alba diruta. Albani in ciuitatem recepti. Sabinis bellum inductum. Ad postremum fulmine Tullus absumptus est. Ancus Martius ceremonias à Numa institutas renouauit. Latinis victis, & ad ciuitatem ascitis montem Auentinum assignauit. Politorium urbem Latinorum bello repetitam, quam Prisci Latini occupauerant, diruit. Pontem sublicium in Tybrim fecit, Ianiculum collem vrbi addidit. Fines imperij protulit. Ostiam condidit. Regnauit annos XXXIII. Eo regnante Lucumo Damarati Corinthij filius à Tarquinijs, Etruriæ ciuitate, Romam venit, & in amicitiam Anci receptus, Tarquinij nomen cepit, & post mortem Anci regnum excepit. Centum additis patrum numerum auxit. Latinos subegit. Circum designauit. Ludos edidit. Sabinorum bello pestitu, equitum centurias amplianit. Tentatæ scientiæ causa Attij Nauij auguris consuluisse fertur, an id, de quo cogitaret, effici posset. quod cum ille fieri posse respondisset: iussisse eum nouacula cotem præcidere: idque protinus ab Attio factum. Sabinos præterea acie vicit. Vrbem muro circumdedit. Glaucum fecit. occisus est ab Anci filiis, cum regnasset annos XXXVIII. Successit ei Ser. Tullius, natus ex captiua nobili Corniculana, cui puero adhuc in cunis posito caput arsisse traditum est. Veientes atque Etruscos prælio fudit. Censum primus omnium egit. Lustrum condidit, quo censa LXXXM. esse dicuntur. Classes centuriásque descripsit. Pomærium protulit. Colles vrbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinumque adiecit. Templum Dianæ cum Latinis in Aueutino fecit. Imperfectum est à L. Tarquinio Prisci filio, consilio filiæ suæ Tullia, cum regnasset annos XXXIIII. post hunc L. Tarquinius Superbus nec à patrum nec à populi iussu regnum inuasit: quo die scelerata Tullia per patrui iacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit. Turnum Herdonium fraude interemit. Bellum cum Volscis gessit: & ex eorum præda templum Ioui in Capitolio fecit. Terminus & Iuuentas non addixere: quorum aram moueri non potuerunt. Filij Sexti Tarquinij dolo Gabios in potestatem suam redegit. Hunc filijs Delphos profectis, & consulentibus quis eorum regnaturus esset Romæ, dictum est eum regnaturum, qui primum matrem osculatus esset. Quod responsum cum ipsi aliter interpretarentur, Iunius Brutus, qui cum ijs profectus erat, prolapsum se simulauit, & terram osculatus est, idque factum eius euentum rei comprobauit: nam, cùm impotenter se gerendo Tarquinius

Superbus omnes in odium sui adduxisset: ad vltimum propter expugnatam nocturno vi à Sexto filio eius Lucretiæ pudicitiam, quæ vocato patre ad se Tricipitino, & viro Collatino, obtestata ne inulta mors eius esset, cultro se interemit: Bruti opera maximè expulsus est, cum regnasset annos viginti quinque. Tunc consules primum creati sunt, L. Iunius Brutus. & L. Tarquinius Collatinus.

FACTVRVSNE operæ precium sim, si à primordio vrbis res populi Romani perscripserim, nec satis scio: nec si sciam, dicere ausim, quippe qui cum veterem tum vulgatam esse rem videam, dum noui semper scriptores aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi arte rudem vetustatem superaturos credunt. Vtcunque erit: iuuabit tamen rerum gestarum memoriæ principis terrarum populi pro virili parte & meipsum consuluisse. Et si in tanta scriptorum turba, mea fama in obscuro est, nobilitate ac magnitudine eorum qui nomini officient meo, me consoler. Res est præterea & immensi operis, vt quæ supra septingentesimum annum repetatur: & quæ ab exiguis profecta initijs, eò creverit, vt iam in magnitudine laboret sua: & legentium plerisque haud dubito, quin primæ origines, proximáque originibus, minus præbitura voluptatis sint, festinantibus ad hæc noua, quibus iampridem prævalentis populi vires se ipsæ conficiunt. Ego contrà hoc quoque laboris præmium petam, vt me à conspectu malorum quæ nostra tot per annos vidit ætas, tantisper certè, dum prisca illa tota mente repeto, auertam, omnis expers curæ, quæ scribentis animum, & si non flectere à vero, solicitum tamen efficere possit. Quæ ante conditam condendámue vrbem, poeticis magis decora fabulis, quàm incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur: ea nec affirmare, nec refellere in animo est. Datur hæc venia antiquitati, vt miscendo humana diuinis, primordia vrbium augustiora faciat. Et si cui populo licere oportet consecrare origines suas, & ad deos referre authores: ea belli gloria est populo Romano, vt cum suum, conditorisque sui parentem Martem potissimum ferat: tàm & hoc gentes humanæ patiantur æquo animo, quàm imperium patiuntur. Sed hæc & his similia, vt cunque animaduersa aut æstimata erunt, haud equidem in magno ponam discrimine. Ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerint: per quos viros quibusque artibus, domi militiæque, & partum & auctum imperium sit. labente deinde paulatim disciplina, velut desidentes primò mores sequatur animo: deinde vt magis magisque lapsi sint: tum ire cœperint præcipites, donec ad hæc tempora, quibus nec vitia nostra, nec remedia pati possumus, peruentum est. Hoc illud est præcipuè in cognitione rerum salubre ac frugifèrum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri, vnde tibi tuæque reipublicæ quod imitere capias: inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites. Cæterum aut me amor negocij suscepti fallit, aut nulla vnquam respublica nec maior, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quam tam serè auaritia luxuriáque immigraverint: nec vbi tantus, ac tam diu paupertati ac parsimoniæ honos fuerit: adeò, quantò rerum minus, tantò minus cupiditatis erat. Nuper diuitiæ auaritiam, & abundantes voluptates desiderium per luxum atque libidinem pereundi perdendique omnia inuexêre. Sed querelæ ne tum quidem gratæ futuræ, cum forsitan & necessariæ erunt: ab initio certè tantæ ordiendæ rei absint, cum bonis potius ominibus, votisque ac precationibus deorum dearúmque, si vt poetis, nobis quoque mos esset, libentius inciperemus, vt orsis tanti operis successus prosperos darent.

IAM primùm omnium satis constat, Troia capta in cæteros sævitum esse Troianos, duobus, Aenea Antenoréque, & vetusti iure hospitii & quia pacis reddendæque Helenæ semper autores fuerant, omne ius belli Achiuos abstinuisse,

A abſtinuiſſe. Caſibus deinde variis Antenorem cum multitudine Henetûm, qui ſeditione ex Paphlagonia pulſi, & ſedes & ducem, rege Pylemene ad Troiam amiſſo, quærebant, veniſſe in intimum maris Adriatici ſinum: Euganeiſque quæ inter mare alpéſque incolebant, pulſis, Henetos Troianósque eas tenuiſſe terras, & in quem primùm egreſſi ſunt locum, Troia vocatur: pagóque inde Troia nomen eſt, gens vniuerſa Veneti appellati. Aeneam ab ſimili clade domo profugum, ſed ad maiora rerum initia ducentibus fatis, primò in Macedoniam veniſſe: inde in Siciliam quærentem ſedes delatum: ab Sicilia claſſe Laurentem agrum tenuiſſe, Troia & huic loco nomen eſt. ibi egreſſi Troiani, vt quibus ab immenſo propè errore nihil præter arma & naues ſupereſſet, cum prædam ex agris agerent, Latinus rex Aboriginéſque, qui tùm ea tenebant loca, ad arcendam vim aduenarûm armati ex vrbe atque agris concurrunt. Duplex exinde fama eſt, alii prælio victum Latinum pacem cum Aenea, deinde affinitatem iunxiſſe tradunt. alij, cum inſtructæ acies conſtitiſſent, priùs quàm ſigna canerent, proceſſiſſe Latinum inter primores, ducémque aduenarum euocaſſe ad colloquium: percontatum deinde qui mortales eſſent, vnde, aut quo caſu profecti domo, quidúe quærentes in agrum Laurentem exiſſent: poſtquam audierit multitudinem Troianos eſſe, ducem Aeneam, filium Anchiſæ &
B Veneris, cremata patria & domo profugos, ſedem condendæque vrbi locum quærere: & nobilitatem admiratum gentis viríque, & animum vel bello vel paci paratum, dextera data fidem futuræ amicitiæ ſanxiſſe. Inde fœdus ictum inter duces, inter exercitus ſalutationem factam. Aeneam apud Latinum fuiſſe in hoſpitio. ibi Latinum apud penates deos domeſticum publico adiunxiſſe fœdus, filia Aeneæ in matrimonium data. ea res vtique Troianis ſpem affirmat, tandem ſtabili certáq; ſede finiendi erroris. Oppidum condunt. Aeneas ab nomine vxoris Lauinium appellat. Breui ſtirps quoque virilis ex nouo matrimonio fuit, cui Aſcanium parentes dixere nomen. Bello deinde Aborigines Troianíque ſimul petiti. Turnus rex Rutulorum, cui pacta Lauinia ante aduentum Aeneæ fuerat, prælatum ſibi aduenam ægrè patiens, ſimul Aeneæ Latinóque bellum intulerat. Neutra acies læta ex eo certamine abijt, victi Rutuli: victores Aborigines Troianíque, ducem Latinum amiſere. Inde Turnus Rutulique diffiſi rebus, ad florentes Hetruſcorum opes, Mezentiúmq; eorum regem confugiunt, qui Cære opulento tum oppido imperitans, iam inde ab initio minimè lętus nouæ origine vrbis, & tum nimio plus quàm ſatis tutum eſſet accolis, rem Troianã creſcere ratus, haud grauatim ſocia arma Rutulis iunxit. Aeneas adverſus tanti belli terrorem, vt animos Aboriginum ſibi conciliaret,
C ne ſub eodem iure ſolùm, ſed etiam nomine omnes eſſent, Latinos utranque gentem appellauit. nec deinde Aborigines Troianis ſtudio ac fide erga regem Aeneam ceſſere. fretusq; his animis coaleſcentium indies magis duorum populorum Aeneas, quanquam tanta opibus Hetruria erat, vt iam non terras ſolùm, ſed mare etiam per totam Italiæ longitudinem ab Alpib. ad fretum Siculum fama nominis ſui impleſſet: tamen cùm mœnibus bellum propulſare poſſet, in aciem copias eduxit. Secundum inde prælium Latinis, Aeneæ etiam vltimum operum mortalium fuit. Situs eſt, quemcunque cum dici ius fásque eſt, ſuper Numicum flumen. Iouem indigetem appellant. Nondum maturus imperio Aſcanius Aeneæ filius erat, tamen id imperium eius puberem ętatem incolume manſit: tantiſper tutela muliebri (tanta indoles in Lauinia erat) res Latina, & regnum auitum paternúmque puero ſtetit. Haud nihil ambigam (quis enim rem tam veterem pro certo affirmet?) hiccine fuerit Aſcanius, an maior quàm hic, Creuſa matre Ilio incolumi natus, comésque inde paternæ fugæ, quem Iulum eundem Iulia gens authorem nominis ſui nuncupat. is Aſcanius, vbicunque & quacunque matre genitus (certè natum Aenea conſtat) abundante Lauinij multitudine florentem, iam (vt tum res erant) atque opulentam vrbem matri, ſeu nouercæ reliquit: nouam ipſe aliam ſub Albano mõ-

te condidit: quæ ab situ porrectæ in dorso vrbis longa Alba appellata. Inter Lauinium & Albam longam coloniam deductam triginta fermè interfuere anni, tantum tamen opes creuerant, maximè fusis Hetruscis, vt ne morte quidem Aeneæ, nec deinde inter muliebrem tutelam rudimentúmque primum puerilis regni mouere arma, aut Mezentius Hetruscique, aut vlli alii accolæ ausi sint. Pax ita conuenerat, vt Hetruscis Latinisq; fluuius Albula, quem nunc Tyberim vocant, finis esset. Syluius deinde regnat Ascanii filius, casu quodam in syluis natus. is Aeneam Syluium creat: is deinde Latinum Syluium. ab eo coloniæ aliquot deductæ, prisci Latini appellati; mansit Syluius posteà omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt. Latino Alba ortus, Alba Atys, Ati Capys, Capy, Capetus, Capeto Tyberinus, qui in traiectu Albulæ amnis submersus, celebre ad posteros nomen flumini dedit. Agrippa inde Tyberini filius, post Agrippam Romulus Syluius à patre accepto imperio regnat. Auentino, fulmine ipse ictus, regnum per manus tradidit. is sepultus in eo colle, qui nunc est pars Romanæ vrbis, cognomen colli fecit. Proca deinde regnat. is Numitorem atq; Amulium procreat: Numitori, qui stirpis maximus erat, regnum vetustum Syluiæ gentis legat. plus tamen vis potuit, quàm voluntas patris, aut verecundia ætatis. pulso fratre Amulius regnat. addit sceleri scelus, stirpem fratris virilem interimit: fratris filiæ Rheæ Syluiæ per speciem honoris, cum Vestalem eam legisset, perpetua virginitate spem partus adimit. Sed debebatur (vt opinor) fatis tantæ origo vrbis, maximique secundum deorum opes imperij principium. Vi compressa Vestalis, cum geminum partũ edidisset, seu ita rata, seu quia Deus author culpæ honestior erat, Martem incertæ stirpis patrem nuncupat, sed nec dii, nec homines aut ipsam, aut stirpem à crudelitate regia vindicant. sacerdos vincta in custodiam datur, pueros in profluentem aquam mitti iubet. Sorte quadam diuinitus super ripas Tyberis effusus lenibus stagnis, nec adiri vsquam ad iusti cursum poterat amnis: & posse quamuis languida mergi aqua infantes, spem ferentibus dabat. ita velut defuncti regis imperio, in proximã alluuie, vbi nunc ficus Ruminalis est (Romularẽ vocatam ferunt) pueros exponunt. vastæ tum in ijs locis solitudines erant. Tenet fama, cum fluitantem alueum quo expositi erant pueri, tenuis in sicco aqua destituisset, lupam sitientem ex montibus qui circa sunt, ad puerilem vagitum cursum flexisse. eam summissas infantibus adeò mitem prębuisse mammas, vt lingua lambentẽ pueros magister regij pecoris inuenerit (Faustulo fuisse nomen ferunt) ab eo ad stabula Laurentiæ vxori educandos datos. Sunt qui Laurentiã vulgato corpore lupam inter pastores vocatam putent: inde locum fabulæ ac miraculo datum. Ita geniti, ita educati, cum primùm adoleuit ætas, nec in stabulis, nec ad pecora segnes, venando peragrare saltus. hinc robore corporibus animisque sumpto, iam non feras tantùm subsistere, sed in latrones prædã onustos impetum facere, pastoribúsque rapta diuidere, & cum his, crescente indies grege iuuenum, ferias ac iocos celebrare. Iam tum in Palatino monte Lupercal hoc fuisse ludicrum ferunt, & à Palanteo vrbe Arcadica Palantium, deinde Palatinum montem appellatum. ibi Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis antè tempestatibus ea tenuerat loca, solenne allatum ex Arcadia instituisse, vt nudi iuuenes Lycæum Pana venerantes, per luxum atq; lasciuiam currerent, quem Romani deinde vocarunt Inuum. huic deditus ludicro, cum solenne votum esset, insidiatos ob iram prędæ amissæ latrones, cum Romulus vi se defendisset, Remũ cepisse: captum regi Amulio tradidisse, vltro accusantes. crimini maximè dabant, in Numitoris agros ab his impetum fieri: inde eos collecta iuuenum manu, hostilem in modum prædas agere. sic Numitori ad supplicium Remus deditur. Iam inde ab initio Faustulo spes fuerat regiam stirpem apud se educari: nam & expositos iussu regis infantes sciebat: & tempus, quo ipse eos sustulisset, ad id ipsum congruere: sed rem immaturam nisi aut per occasionem, aut per necessitatẽ aperiri noluerat. necessitas prior venit. ita meru sub-

actus,

A actus, Romulo rem aperit. Fortè & Numitori, cum in custodia Remũ haberet, audissetque geminos esse fratres: comparando eorum ætatem, & ipsam minimè seruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum: sciscitandóque eódem peruenit, ut haud procul esset, quin Remum agnosceret. Ita vndique regi dolus nectitur. Romulus nouo cum globo iuuenum (nec enim erat ad vim apertam par) sed alijs alio itinere iussis certo tempore ad regiam venire pastoribus, ad regem impetum facit: & à domo Numitoris alia comparata manu adiuuat Remus. ita regem obtruncant. Numitor inter primum tumultum hostes inuasisse vrbem, atque adortos regiam dictitans, cùm pubem Albanam in arcem præsidio armisque obtinendam aduocasset: posteaquam iuuenes perpetrata cæde pergere ad se gratulantes vidit: extemplò aduocato concilio, scelera in se fratris, originẽ nepotum, vt geniti, vt educati, vt cogniti essent, cædem deinceps tyranni, seque eius authorem ostendit. Iuuenes per mediam concionem agmine ingressi, cum auum regem salutassent, secuta ex omni multitudine consentiens vox ratum nomen imperiumque regi effecit. Ita Numitori Albana permissa re, Romulum Remumque cupido cepit, in iis locis vbi ex positi, vbique educati erant, vrbis condendæ: & supererat multitudo Albanorum, Latinorumque, ad id pastores quoque accesserant: qui omnes facilè
B spem facerent, paruam Albam, paruum Lauinium, præ ea vrbe quæ conderetur, fore. Interuenit deinde his cogitationibus auitum malum, regni cupido, atque inde fœdum certamen coortum à satis miti principio: quoniam gemini essent, nec ætatis verecundia discrimen facere posset: vt dijs, in quorum tutela ea loca essent, augurijs legerent, qui nomen nouæ vrbi daret, qui conditam imperio regeret. Palatinum Romulus, Remus Auentinum ad inaugurandum templa capiunt. Priori Remo augurium venisse fertur, sex vultures. Iamque nunciato augurio, cum duplex numerus Romulo se ostendisset, vtrunque regem sua multitudo consalutauerat, tempore illi præcepto: at hi numero auium regnum trahebant. Inde cum altercatione congressi, certamine irarum ad cædem vertuntur. ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatior fama est, ludibrio fratris Remum nouos transiluisse muros. inde ab irato Romulo, cùm verbis quoque increpitans adiecisset: Sic inde, quicunque alius transiliet mœnia mea: interfectum. Ita solus potitus imperio Romulus: condita vrbs, conditoris nomine appellata. Palatinum primum, in quo ipse erat educatus, munijt. Sacra dijs alijs Albano ritu, Græco Herculi, vt ab Euandro instituta erant, facit. Herculem in ea loca, Geryone interempto, boues mira specie abegisse memorant, ac prope Tyberim fluuium, quà præ se armentum agens nando traiecerat, loco herbido, vt quiete & pabulo læto reficeret boues, & ipsum fessum via procubuisse. Ibi cibum cibo vinóque grauatum sopor oppressisset, pastor
C accola eius loci nomine Cacus, ferox viribus, captus pulchritudine boum, cum auertere eam prædam vellet: quia, si agendo armentum in speluncam compulisset, ipsa vestigia quærentem dominum eò deductura erant: auersos boues, eximium quemque pulchritudine, caudis in speluncam traxit: Hercules ad primam auroram somno excitus, cum gregem perlustrasset oculis, & partem abesse numero sensisset, pergit ad proximam speluncam, si fortè eo vestigia ferrent. quæ vbi omnia foràs versa vidit, nec in partem aliam ferre: consulis, atque incertus animi, ex loco infesto agere porrò armentum occepit. Inde cum actę boues quædam ad desiderium (vt fit) relictarum mugissent, reddita inclusarum ex spelunca boum vox Herculem conuertit. quem cum vadentem ad speluncam Cacus vt prohibere conatus esset, ictus clauâ, fidem pastorum nequicquam inuocans, morte occubuit. Euander tum ea, profugus ex Peloponneso, authoritate magis quam imperio regebat loca: venerabilis vir miraculo literarum rei nouæ inter rudes artium homines: venerabiliór diuinitate credita Carmentę matris, quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam aduentum miratæ hæ gentes fuerant. Is tum Euander concursu pastorum trepidan-

tium

tium circa aduenam manifestæ reum cædis excitus, postquam facinus, facinorisque causam audiuit: habitum formámque viri aliquantùm ampliorem augustiorémque humana intuens, rogitat, qui vir esset, vbi nomen, patrémque ac
» patriam accepit: Ioue nate Hercules salue, inquit. te mihi mater veridica in-
» terpres deûm auctarum cœlestium numerum cecinit, tibíque aram hic dica-
» tum iri, quam opulentissima olim in terris gens Maximam vocet, tuóque ritu
» colat. Dextra Hercules data, accipere se omen, impleturúmque fata, ara condita atque dicata, ait, Ibi tum primùm boue eximia capta de grege, sacrum, adhibitis ad ministerium dapémq; Potitiis ac Pinariis (quę tum familiæ maximè inclytæ ea loca incolebant) factum. Fortè ita euenit, vt Potitij ad tempus præstò essent, iisque exta apponerentur: Pinarij extis adesis, ad cæteram venirent dapem. Inde institutum manfit, donec Pinariûm genus fuit, ne extis solemnibus vescerentur. Potitij ab Euandro edocti, antiquissimi sacri eius per multas ætates fuerunt: donec tradito seruis publicis solenni familiæ ministerio, genus omne Potitiorum interiit. Hæc tum sacra Romulus vna ex omnibus peregrina suscepit, iam tum immortalitatis virtute partæ, ad quam eum sua fata ducebant, fautor. Rebus diuinis ritè perpetratis, vocatáque ad concilium multitudine, quę coalescere in populi vnius corpus nulla re præterquam legibus poterat, iura dedit. quæ ita sancta generi hominum agresti fore ratus, si se ipse venerabilem insignibus imperii feciſſet, cùm cætero habitu se augustiorem, tum maximè lictoribus duodecim sumptis fecit. Alij ab numero auium quæ augurio regnum portenderant, eum secutum numerum putant. Me haud pœnitet eorum sententiæ esse, quibus & apparitores & hoc genus ab Hetruscis finitimis, vnde sella curulis, vnde toga prætexta sumpta est, numerum quoque ipsum ductum placet: & ita habuisse Hetruscos, quòd ex duodecim populis communiter creato rege singulos singuli populi lictores dederint. Crescebat interim vrbs munitionibus, cum alia atque alia appetendo loca, in spem magis futuræ multitudinis, quam ad id, quod tum hominum erat, munirent. Deinde ne vana vrbis magnitudo esset: adijciendæ multitudinis causa, vetere consilio condentium vrbes, qui obscuram atque humilem conciendo ad se multitudinem, natam è terra sibi prolem mentiebantur: locum qui nunc septus densis sentibus
III. inter duos lucos est, asylum aperit. eò ex finitimis populis turba omnis, sine discrimine liber an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit. idque primum ad cœptam magnitudinem roboris fuit. Cum iam virium haud pœniteret, cõsilium deinde viribus parat. centum creat senatores: siue quia is numerus satis erat, siue quia soli centum erant, qui creari patres possent. Patres certè ab honore, patriciique progenies eorum appellati. Iam res Romana adeò erat valida, vt cuilibet finitimarum ciuitatũ bello par esset, sed penuria mulierum, hominis ætatem duratura magnitudo erat; quippe quibus nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia essent. Tum ex consilio patrum Romulus legatos circa vicinas gentes misit, qui societatem connubiúmque nouo populo peterent. Vrbes quoque vt cætera, ex infimo nasci: deinde quas sua virtus ac dij iuuent, magnas opes magnúmque nomen sibi facere. satis scire, origini Romanæ & deos affuisse, & non defuturam virtutem. proinde ne grauarentur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Nusquam benignè legatio audita est: adeo simul omnes spernebant, simul tantam in medio crescentem molem sibi ac posteris suis metuebant. à plerisq; rogitantibus dimissi, ecquod fœminis quoque asylum aperuissent: id enim demum compar connubium fore. Aegrè id Romana pubes passa: & haud dubiè ad vim spectare rès cœpit, cui tempus locúmque aptum vt daret Romulus, agritudinem animi dissimulans, ludos ex industria parat, Neptuno equestri solennes: Consualia vocat. Indici deinde finitimis spectaculum iubet, quantóque apparatu tum sciebant aut poterant, concelebrant: vt rem claram expectatámque facerent. Multi

Ann. 5. c. 2.

mortales

A mortales conuenere ſtudio etiam videndæ novæ vrbis: maximè proximi quique Ceninenſes, Cruſtumini, Antemnates. Iam Sabinorum omnis multitudo IIII.
cum liberis ac coniugibus venit. Inuitati hoſpitaliter per domos, cum ſitum, mœniáque, & frequentem tectis vrbem vidiſſent, mirantur tam breui rem Romanam creuiſſe. Vbi ſpectaculi tempus venit, deditæque eo mentes cum oculis erant, tum ex compoſito orta vis: ſignóque dato, iuuentus Romana ad rapiendas virgines diſcurrit. Magna pars forte vt in quem quęque inciderat, rapsæ: quaſdam forma excellentes, primoribus patrum deſtinatas, ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos deferebant. Vnam longè ante alias ſpecie ac pulchritudine inſignem à globo Talaſſij cuiuſdam raptam ferunt, multisque ſciſcitantibus cuinam eam ferrent, identidem nequis violaret, Talaſſio ferri clamitatum: inde nuptialem hanc vocem factam. Turbato per metum ludicro, mœſti parentes virginum profugiunt, incuſantes violati hoſpitij fœdus, deúmque inuocantes, cuius ad ſolenne ludós q; per fas ac fidem deccpti veniſſent. Nec raptis aut ſpes de ſe melior, aut indignatio eſt minor. Sed ipſe
B Romulus circumibar, docebátque patrum id ſuperbia factum, qui connubium finitimis negaſſent. illas tamen in matrimonio, in ſocietate fortunarum omnium, ciuitatisque, &, quo nihil charius humano generi ſit, liberûm fore: mollirent modò iras, & quibus ſors corpora dediſſet, darent animos: ſæpe ex iniuria poſtmodum gratiam ortam: eóque melioribus vſuras viris, quòd annixurus pro ſe quiſque ſit, vt cùm ſua vice functus officio ſit, parentum etiam patriæque expleat deſiderium. Accedebant blanditiæ virorum factum purgantium cupiditate, atque amore: quæ maximè ad muliebre ingenium efficaces preces ſunt. Iam admodum mitigati animi raptis erant. At raptarum parentes tum maximè ſordida veſte, lachrymísque & querelis ciuitates concitabant: nec domi tantùm indignationes continebant, ſed congregabantur vndique ad Titum Tatium regem Sabinorum: & legationes eò, quòd maximum Tatij nomen in his regionibus erat, conueniebant. Ceninenſes Cruſtuminíque & Antemnates erant, ad quos eius iniuriæ pars pertinebat. lentè agere iis Tatius Sabiníque viſi ſunt. Ipſi inter ſe tres populi communiter bellum parant. nec Cruſtumini quidem atque Antemnates pro ardore iráque Ceninenſium ſatis ſe impigrè mouent. Ita per ſe ipſum nomen Ceninum in agrum Romanum impetum facit: ſed effusè vaſtantibus ſit obuius cum exercitu Romulus, leuíq; certamine docet, vanam ſine viribus iram eſſe, exercitum fundit fugátque, fuſum perſequitur, regem in prælio obtruncat, & ſpoliat. duce hoſtium occiſo, vrbem primo impetu capit. Inde exercitu victore reducto, ipſe, cùm factis vir magni-
C ficus, tum factorum oſtentator haud minor, ſpolia ducis hoſtium cæſi ſuſpenſa, fabricato ad id aptè ferculo, gerens in Capitolium aſcendit: ibíque ea cum ad quercum paſtoribus ſacram depoſuiſſet, ſimul cum dono deſignauit templo Iouis fines, cognoménque addidit Deo: Iupiter Feretri, inquit, hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero, templúmq; ijs regionibus quas modò animo metatus ſum, dedico: ſedem opimis ſpolijs, quæ regibus ducibúsq; hoſtiũ cæſis, me authorem ſequentes poſteri ferent. Hæc templi eſt origo, quod primum « omnium Romæ ſacratum eſt. Ita deinde dijs viſum, nec irrita conditoris tem- « pli vocem eſſe, qua laturos eò ſpolia poſteros nuncupauit: nec multitudine « compotum eius doni vulgari laudem. Bina poſtea intra tot annos, tot bella, « opima parta ſunt ſpolia. Adeò rara eius fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatium exercitus per occaſionem ac ſolitudinẽ hoſtiliter in fines Romanos incurſionem facit. Raptim & ad hos Romana legio ducta, palantes in agris oppreſſit. Fuſi ſunt igitur primo impetu & clamore hoſtes: oppidum captum: duplicíque victoria ouantem Romulum Herſilia coniunx precibus raptarum fatigata: orat vt parentibus earum det veniam, & in ciuitatem accipiat. ita rem coaleſcere concordia poſſe. facilè impetratum. Inde contra Cruſtuminos profectus, bellum inferentes: ibi minus etiam, quod iam

alienis

alienis cladibus ecciderant animi, certaminis fuit. Vtroque colonia missa, plures inuenti, qui propter vbertatem terræ in Gruſtumiorum nomina tarent & Romam inde frequenter migratum eſt, à parentibus maximè ac propinquis raptarum: Nouiſſimum ab Sabinis bellum ortum: multóque id molimum erit. Nihil enim per iram aut cupiditatem actum eſt, nec oſtenderunt bellum prius quam intulerunt: conſilio etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanæ præerat arci. huius filiam virginem auro corrumpit Tatius, vt armatos in arcem accipiat. Aquam forte ea tum ſacris extra mœnia petitum ierat, acceptis obrutam armis hoſtes cauere: ſeu vt vi capta potius arx videretur, ſeu prodendi exempli cauſa, ne quid vſquam fidum proditori eſſet. Additur fabula, quod vulgò Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo, gemmatóque magna ſpecie anulos habuerint, pepigiſſe eam, quod in ſiniſtris manibus haberent, eò ſcuta illi pro aureis donis congeſta. Sunt qui eam ex pacto tradendi quod in ſiniſtris manibus eſſet, directo arma petiſſe dicant: & fraude viſa, pro dolo agere, ſua ipſam peremptam mercede. Tenuere tamen arcem Sabini: atque inde poſtera die cum Romanus exercitus inſtructus, quod inter Palatinum Capitolinumque collem campi eſt, compleſſet: non prius deſcenderunt in æquum, quàm ira & cupiditate recuperandæ arcis ſtimulante animos in aduerſum Romani ſubiere principes vtrinque pugnam ciebant: ab Sabinis Metius Curtius, ab Romanis Hoſtius Hoſtilius. Hic rem Romanam iniquo loco ad prima ſigna animo atque audacia ſuſtinebat. Vt Hoſtius cecidit, confeſtim Romana inclinatur acies: fuſáque eſt adueterem portam Palatij. Romulus & ipſe turba fugientium actus, arma ad cœlum tollens: Iupiter, tuis, inquit, iuſſus auibus hic in Palatino primâ vrbi fundamenta iecit: arcem iam ſcelere emptam Sabini habent. Inde huc armati, ſuperata media valle tendunt. At tu pater Deûm hominúmque hinc ſaltem arce hoſtes, deme terrorem Romanis, fugámque fœdam ſiſte. Hic ego tibi templum Stratori Ioui, quod monimentum ſit poſteris, tua preſenti ope ſeruatam vrbem eſſe voueo. Hæc precatus, veluti ſenſiſſet auditas preces: Hinc, inquit, Romani, Iupiter optimus maximus reſiſtere, atque iterare pugnam iubet. Reſtitere Romani, tanquam cœleſti voce iuſſi. Ipſe ad primores Romulus prouolat. Metius Curtius ab Sabinis princeps, ab arce decurrerat, & effuſos egerat Romanos toto quantum foro ſpatium eſt. nec procul iam à porta palatii erat, clamitans: Vicimus perfidos hoſpites, imbelles hoſtes. iam ſciunt longe aliud eſſe virgines rapere, aliud pugnare cum viris. In eum hæc gloriantem, cùm globo ferociſſimorum iuuenum Romulus impetum facit. Ex equo tum forte Metius pugnabat: eo pelli facilius fuit. pulſum Romani perſequuntur: & alia Romana acies audacia regis accenſa, fundit Sabinos. Metius in paludem ſeſe ſtrepitu ſequentium trepidantem quo coniecit, auerterátque ea res etiam Sabinos tanti periculo viri. Et iſte quidem annuentibus ac vocantibus ſuis, fauore multorum addito animo euadit. Romani Sabiniq; in media conualle duorum montium redintegrant prœlium, ſed res Romana erat ſuperior. Tum Sabinæ mulieres, quarum ex iniuria bellum ortum erat, crinibus paſſis, ſciſſaque veſte, victo malis muliebri pauore, auſæ ſe inter tela volantia inferre: ex tranſuerſo impetu facto, dirimere infeſtas acies, dirimere iras: hinc patres, hinc viros orantes, ne ſe ſanguine nefando ſoceri generique reſpergerent: ne parricidio macularent partus ſuos nepotum illi, liberum hi progeniem. Si affinitatis inter vos, ſi connubij piget, in nos vertite iras. Nos cauſa belli, nos vulnerum ac cædium viris ac parentibus ſumus. Melius peribimus, quam ſine alteris veſtrum viduæ aut orbæ viuemus. Mouet res tum multitudinem, tum duces. ſilentium, & repentina ſit quies. Inde ad fœdus faciendum duces prodeunt: nec pacem modo, ſed & ciuitatem vnam ex duabus faciunt: regnum conſociant: imperium omne conferunt Romam. ita geminata vrbe, vt Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites à Curib. appellati. Monimentum eius pugnæ, vbi primum ex profunda emerſus paludē

A lude equum Curtius in vado statuit, Curtium lacum appellarunt. Ex bello tam
tristi læta repente pax chariores Sabinas viris ac parentibus, & ante omnes
Romulo ipsi fecit. Itaq; cum populus in curias tringinta diuideret, nomina earũ
curiis imposuit. Id non traditur (cum haud dubie aliquãto numerus maior hoc
mulierum fuerit) ætate, an dignitatibus suis virorumve, an sorte lectæ sint, quę
nomina curiis darent. Eodẽ tempore & centurię tres equitum conscriptę sunt:
Ramnenses ab Romulo, ab Tito Tatio Titienses appellati. Lucerũ nomen is &
originis causa incerta est. Inde non modo commune, sed concors etiam regnum duobus regibus fuit. Post aliquot annos propinqui regis Tatii legatos
Laurentium pulsant. Cumq; Laurentes iure gentium agerent, apud Tatiũ gratia sociorum ad preces plus poterant. Igitur illorum pœnam in se vertit: nam Lauinij, cum ad solenne sacrificium eo venisset, concursu facto interficiunt. Eam
rem minus ægre quam dignum erat, tulisse Romulum ferunt, seu ob insidiarum
conscientiam regni, seu quia haud iniuria cæsum credebat. Itaque bello quidem
abstinuit: vt tamen expiarentur legatorum iniuriæ, regisque cædes, fœdus inter Romam Lauiniumque vrbes renouatum est. Et cum his quidem insperata
pax erat: aliud multo propius, atque in ipsis prope portis bellum ortum. Fidenates nimis vicinas prope se conualescere opes rati, priusquam tantum roboris esset, quantum futurum apparebat, occupant bellum facere. iuuentute armata immissa, vastatur agri quod inter vrbem ac Fidenas est. Inde ad læuam
versi, quia dextra Tyberis arcebat, cum magna trepidatione agrestium populantur: tumultúsque repens ex agris in vrbem illatus, pro nuncio fuit. Excitus
Romulus (neque enim dilationem pati tam vicinum bellum poterat) exercitum educit: castra à Fidenis mille passuum locat, ibi modico præsidio relicto,
egressus cum omnibus copiis, partem militum locis circa densa obsita virgulta obscuris subsidere in insidiis iussit. Cum parte maiore atque omni equitatu
profectus, id quod quærebat, tumultuoso & minaci genere pugnæ obequitando ipsis prope portis hostem excitat. Fugæ quoque quę simulanda erat, eadem
equestris pugna causam minus mirabilem dedit. Et cum velut inter pugnæ fugæque consilium trepidante equitatu, pedes quoque referret gradum, plenis
repente portis effusi hostes, impulsa Romana acie, studio instandi sequendiq;
trahuntur ad locum insidiarum. Inde subito exorti Romani, transuersam inuadunt hostium aciem. addunt pauorem mota è castris signa eorum qui in præsidio relicti fuerant. Ita multiplici terrore perculsi Fidenates, prius pene quam
Romulus, quique cum eo equites erant, circumagerent frenis equos, terga vertunt: multóque effusius, quippe vera fuga, qui simulantes paulo ante secuti erant, oppidum repetebant: non tamen eripuere se hosti. Hærens in terga
Romanus, prius quam fores portarum obijcerentur, velut agmine vno irrumpit. Belli Fidenatis contagione irritati Veientium animi, & consanguinitate
(nam Fidenates quoque Hetrusci fuerunt) & quod ipsa propinquitas loci, si
Romana arma omnibus infesta finitimis essent, stimulabat: in fines Romanos
excurrerunt, populabundi magis quam iusti more belli. Itaque non castris
positis, non expectato hostium exercitu, raptam ex agris prædam portantes,
Veios rediere. Romanus contra, postquam hostem in agris non inuenit, dimicationi vltimæ instructus intentúsque, Tyberim transit. Quem postquam castra ponere, & ad vrbem accessurum Veientes audiuere: obuiam egressi, vt
potius acie decernerent, quam inclusi de tectis mœnibúsque dimicarent. Ibi
viribus nulla arte adiutis, tantum veterani robore exercitus rex Romanus vicit: persecutúsque fusos ad mœnia hostes, vrbe valida vsuris ac situ ipso munita, abstinuit. Agros rediens vastat, vlciscendi magis quàm prædæ studio, eáque clade haud minus quàm aduersa pugna subacti Veientes, pacem petitum
oratores Romam mittunt, agri parte multatis, in centum annos inducię datæ.
Hæc fermè Romulo regnante domi militiæque gesta. Quorum nihil absonum
fidei diuinæ originis, diuinitatíque post mortem creditæ fuit: non animus in

regno

regno anito recuperando, non condendæ vrbis consilium, non bello ac pace firmandæ. Ab illo enim profectu viribus datis tantum valuit, vt in quadraginta deinde annos tutam pacem haberet. Multitudini tamen gratior fuit, quàm Patribus: longè ante alios acceptissimus militum animis. Trecentósque armatos ad custodiam corporis, quos Celeres appellauit, non in bello solùm, sed etiam in pace habuit. His immortalibus editis operibus, cum ad exercitum recensendum concionem in campo ad Capræ paludem haberet, subitò coorta tempestas cum magno fragore tonitribúsque, tam denso regem operuit nimbo, vt conspectum eius concioni abstulerit: nec deinde in terris Romulus fuit. Romana pubes sedato tandem pauore, postquam ex tam turbido die serena & tranquilla lux redijt: vbi vacuam sedem regiam vidit: etsi satis credebat Patribus, qui proximi steterant, sublimem raptum procella: tamen velut orbitatis metu icta, mœstum aliquandiu silentium obtinuit. Deinde à paucis initio facto, deum deo natum, regem parentémque vrbis Romanæ saluere vniuersi Romulum iubent: pacem precibus expoſcunt, vti volens propitius suam semper sospitet progeniem. fuisse credo tum quoque aliquos, qui discerptum regem patrum manibus taciti arguerent. manauit enim hæc quoque, sed perobscura fama. Illam alteram admiratio viri, & pauor præsens nobilitauit. Confirmat etiam vnius hominis addita rei dicitur fides. namque Proculus Iulius solicita ciuitate desiderio regis, & infensa Patribus, grauis, vt traditur, quamuis magnæ rei author, in concionem prodit. Romulus, inquit, Quirites, parens vrbis huius, prima hodierna luce cœlo repentè delapsus, se mihi obvium dedit. Cum perfusus horrore, venerabundúsque adstitissem, petens precibus, vt contra intuerer fas esset: Abi, nuncia, inquit, Romanis, cœlestes ita velle, vt mea Roma caput orbis terrarum sit. Proinde rem militarem colant, sciántque, & ita posteris tradant, nullas opes humanas armis Romanis resistere posse. Hæc, inquit, locutus, sublimis abijt. Mirum quantum illo viro nuncianti hæc fides fuerit: quamque desiderium Romuli apud plebem exercitúmque facta fide immortalitatis, lenitum sit. Patrum interim animos certamen regni ac cupido versabat. Necdum à singulis, quia nemo magnopere eminebat in nouo populo, peruenerant factiones. inter ordines certabatur. Oriundi ab Sabinis, ne, quia post Tatij mortem ab sua parte non erat regnatum in societate æqua, possessionem imperij amitterent, sui corporis creari regem volebant. Romani veteres peregrinum regem aspernabantur. In variis voluntatibus, regem tamen omnes volebant, libertatis dulcedine nondum experta. Timor deinde Patres incessit, ne ciuitatem sine imperio, exercitum sine duce, multarum circa ciuitatum irritatis animis, vis aliqua externa adoriretur: & esse igitur aliquod caput placebat, & nemo alteri concedere in animum inducebat. Itaque rem inter se centum Patres, decem decuriis factis, singulisque in singulas decurias creatis, qui summæ rerum præessent, consociant. Decem imperitabant, vnus cum insignibus imperii & lictoribus erat. Quinque dierum spacio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annuúmque interuallum regni fuit. Id ab re, quod nunc quoque tenet nomen, Interregnum appellatum. Fremere deinde plebs multiplicatam seruiturem: centum pro vno dominos factos. nec vltra, nisi regem, & ab ipsis creatum, videbantur passuri. Cum sensissent ea moueri Patres, offerendum vltro rati quod amissuri erant, ita gratiam ineunt, summa potestate populo permissa, vt non plus darent iuris, quàm detinerent. Decreuerunt enim, vt cum populus regem iussisset, id sic ratum esset, si Patres authores fierent. Hodieque in legibus magistratibusque rogandis vsurpatur idem ius, vi ademptum: prius quam populus suffragium ineat, in incertum comitiorum eventum Patres authores fiunt. Tum Interrex concione aduocata: Quod bonum, faustum, felixque sit, inquit, Quirites regem create, ita Patribus visum est. Patres deinde, si dignum qui secundus ab Romulo numeretur, crearitis, authores fient. Adeo id gratum plebi fuit, vt ne victi beneficio viderentur, id

Inter-reg.

Inter-reg. An. 5. c. 38.

modo

A modo ſciſcerent iuberentque vt Senatus decerneret, qui Romæ regnaret. Inclyta iuſtitia religioque ea tempeſtate Numæ Pompilij erat. Curib. Sabinis habitabat conſultiſſimus vir, vt in illa quiſquam ætate eſſe poterat, omnis diuini atque humani iuris. Authorem doctrinæ eius, quia non extat alius, falso Samium Pythagoram edunt: quem Seruio Tullo regnante Romæ, centum poſt annos & amplius, in vltima Italiæ ora circa Metapontum Heracleamque & Crotonem iuuenum æmulantium ſtudia cœtus habuiſſe conſtat. Ex quibus locis, etſi eiuſdem ætatis fuiſſet, qua fama in Sabinos, aut quo linguæ commercio quenquam ad cupiditatem diſcendi exciuiſſet: quoue prælidio vnus per tot gentes diſſonas ſermone moribusque peruenisſet? Suopte igitur ingenio temperatum animum virtutibus fuiſſe opinor magis: inſtructumque non tam peregrinis artibus, quam diſciplina tetrica ac triſti veterum Sabinorum: quo genere nullum quondam incorruptius fuit. Audito nomine Numæ, Patres Romani, quanquam inclinari opes ad Sabinos rege inde ſumpto videbantur: tamen neque ſe quiſquam, nec factionis ſuæ alium, nec denique patrum aut ciuium quenquam præferre illi viro auſi, ad vnum omnes Numæ Pompilio regnum deferendum decernunt. Accitus, ſicut Romulus augurato in Vrbe condenda regnum adeptus eſt, de ſe quoque Deos conſuli iuſſit. Inde ab augure

B cui deinde honoris gratia publicum id perpetuumque ſacerdotium fuit, deductus in arcem, in lapide ad meridiem verſus conſedit. Augur ad læuam, eius capite velato ſedem cepit, dextra manu baculum ſine nodo aduncum tenens, quem Lituum appellauerunt. Inde vbi proſpectu in vrbem agrumque capto, Deos precatus, regiones ab oriente ad occaſum determinauit, dextras ad meridiem partes, læuasque ad Septentrionem eſſe dixit: ſignum contra quod longiſſimè conſpectum oculi ferebant, animo finiuit: tum lituo in læuam manum translato, dextra in capite Numæ impoſita, precatus eſt ita: Iupiter pater, ſi eſt fas hunc Numam Pompilium, cuius ego caput teneo, regem Romæ eſſe, « vt tua ſigna nobis certa ac clara ſint inter eos fines, quos feci. Tum peregit « verbis auſpicia quæ mitti vellet. Quibus miſſis, declaratus Rex Numa de templo deſcendit. Qui regno ita potitus, vrbem nouam conditam vi & armis, iure eam, legibusque ac moribus de integro condere parat. Quibus cum inter bella aſſueſcere videret non poſſe (quippe efferatis militia animis) mitigandum ferocem populum armorum deſuetudine ratus, Ianum ad infimum Argiletum indicem pacis bellique fecit: apertus, vt in armis eſſe ciuitatem, clauſus, pacatos circa omnes populos ſignificaret. Bis deinde poſt Numæ regnum clauſus fuit: ſemel T. Manlio conſule, poſt Punicum primum perfectum bellum: iterum

C (quod noſtræ ætati Dij dederunt vt videremus) poſt bellum Actiacum, ab imperatore Cæſare Auguſto pace terra marique parta. Clauſo eo, cum omnium circa finitimorum ſocietate ac fœderibus iunxiſſet animos: poſitis externorum periculorum curis, ne luxuriarent ocio animi, quos metus hoſtium diſciplinaque militaris continuerat: omnium primum rem ad multitudinem imperitam, & illis ſeculis rudem, efficaciſſimam, Deorum metũ iniiciendum ratus eſt. Qui cum deſcendere ad animos ſine aliquo commento miraculi non poſſet, ſimulat ſibi cum dea Aegeria congreſſus nocturnos eſſe: eius ſe monitu, quæ acceptiſſima Diis eſſent, ſacra inſtituere: ſacerdotes ſuos cuique Deorum præficere. atque omnium primum ad curſum lunæ in duodecim menſes deſcribit annum. Quem, quia tricenos dies ſingulis menſibus luna non explet, deſuntque dies ſolido anno, qui ſolſtitiali circumagitur orbe, intercalares menſibus interponendo, ita diſpenſauit, vt vigeſimoquarto quoq; anno ad metam eandem ſolis, vnde orſi eſſent, plenis annorum omnium ſpacijs dies congruerent. Idem nefaſtos dies faſtósque fecit: quia aliquando nihil cum populo agi, vtile futurum erat. Tum ſacerdotibus creandis animum adiecit: quanquam ipſe plurima ſacra obibat, ea maxime, quæ nunc ad Diálem flaminem pertinent. Sed quia in ciuitate bellicoſa plures Romuli quam Numæ

I Iuuen 43. V. C. 39.

similes

similes reges putabat fore, iturósque ipsos ad bella, ne sacra regiæ vicis de-
rerentur, flaminem Ioui assiduum sacerdotem creauit: insignique eum ve-
& curuli regia sella adornauit. Huic duos flamines adiecit: Marti vnum, al-
rum Quirino. Virginésque Vestæ legit: Alba oriundum sacerdotium, & ge-
condicionis haud alienum. His, vt assiduæ templi antistites essent, stipendi-
de publico statuit: virginitate: aliisque ceremonijs venerabiles ac sanctas f-
cit. Salios item duodecim Marti Gradiuo legit: tunicæque pictæ insigne de-
& super tunicam æneum pectori tegumen: cœlestiáque arma, quæ Ancilia
pellantur, ferre, ac per vrbem ire canentes carmina cum tripudijs solenniq
saltatu iussit. Pontificem deinde Numa Marcium Marci filium ex patribus l-
git: eíque sacra omnia exscripta exsignatáque attribuit: quibus hostiis, q-
bus diebus, ad quæ templa sacra fierent, atque vnde in eos sumptus pecu-
erogaretur. Cætera quoque omnia publica priuatáque sacra, pontificis sc-
subiecit, vt esset quo consultum plebs veniret: ne quid diuini iuris, negligend-
patrios ritus, peregrinósque ascíscendo turbaretur. Nec cœlestes modo cer-
monias, sed iusta quoque funebria, placandósque manes, vt idem pontifex
doceret: quæque prodigia fulminibus, alióue quo viso missa susciperentur
que curarentur: ad ea elicienda ex mentibus diuinis Ioui Elicio aram in A-
uentino dicauit: deúmque consuluit augurijs quæ suscipienda essent. Ad ha-
consultanda procurandáque multitudine omni à vi & armis conuersa, & a-
mi aliquid agendo occupati erant, & deorum assidua insidens cura, cum inte-
esse rebus humanis cœleste numen videretur, ea pietate omnium pectora i-
buerat, vt fides ac iusiurandum, propulso legum ac pœnarum metu, ciuitate
regerent. Et cum ipsi se homines in regis, velut vnici exempli, mores forma-
rent: tum finitimi etiam populi, qui ante castra vrbem positam in medio a-
solicitandam omnium pacem credíderant, in eam verecundiam adducti su-
vt ciuitatem totam in cultum versam deorum, violari ducerent nefas. Lu-
erat, quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua: quo quia s-
persæpe Numa sine arbitris, velut ad congressum deæ inferebat, Camœnis eu-
lucum sacrauit, quod earum sibi concilia cum coniuge sua Aegeria essent, &
soli Fidei solenne instituit. Ad id sacrarium flamines bigis curru arcuato ve-
iussit, manúque ad digitos vsque inuoluta rem diuinam facere: significante-
fidem tutandam, iedémque eius etiam in dextris sacratam esse. Multa alia s-
crificia, locáque sacris faciendis, quæ Argeos pontifices vocant, dedicauit. O-
mnium tamen maximum eius operũ fuit tutela per omne regni tempus hab-
minor pacis quam regni. Ita duo deinceps reges, alius alia via, ille bello, hic
pace, ciuitatem auxerunt. Romulus septem & triginta regnauit annos: Numa
Inter-reg. 3. rex. 32. tres & quadraginta. Tum valida, tum temperata & belli & pacis artibus era-
ciuitas. Numæ morte ad interregnum res rediit. Inde Tullum Hostilium, nepo-
tem Hostili, cuius in infima arce clara pugna aduersus Sabinos fuerat, regem
populus iussit: patres authores facti. Hic non solum proximo regi dissimilis, se-
ferocior etiam Romulo fuit: tum ætas virésque tum auita quoque gloria an-
mum stimulabat. Senescere igitur ciuitatem ocio ratus, vndique materiam ex-
citandi belli quærebat. Forte euenit, vt agrestes Romani ex Albano agro, Al-
bani ex Romano prædas inuicem agerent. imperitabat tum C. Cluilius Alb-
Vtrinque legati ferè sub idem tempus ad res repetendas missi. Tullus præco-
perat suis, ne quid cum Albano prius quàm mandata agerent. satis sciebat ne-
gaturum Albanum ita piè bellum indici posse, ab Albanis socordius res act-
excepti hospitio ab Tullo blandè ac benignè, comiter regis conuiuium celc-
brant, tantisper Romani & res repetiuerant priores, & neganti Albano bellum
in trigesimum diem indixerant. Hæc renunciant Tullo. Tum legatis Tullus
dicendi potestatem, quid petentes venerint, facit. Illi omnium ignari, primum
purgando terunt tempus. Se inuitos quicquam quod minus placeat Tullo, die-
turos, sed imperio subigi. res repetitum se venisse: ni reddantur, bellum indi-
cere

A cere iussos. Ad hæc Tullus: Nunciate, inquit, regi vestro, regem Romanum deos facere testes, vter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, vt in eum omnes expetant huiusce elades belli. Hæc nunciant domum Albani. Et bellum vtrinque summa ope parabatur, ciuili simillimum bello, prope inter parentes natosque Troianam vtranq; prolem, cum Lauinium ab Troia, ab Lauinio Alba, ab Albanorum stirpe regum oriundi Romani essent. Euentus tamen belli minus miserabilem dimicationem fecit: quod nec acie certatum est, & tectis modo dirutis alterius vrbis, duo populi in vnum confusi sunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere. Castra ab Vrbe haud plus quinque millia passuum locant, fossa circundant. Fossa Cluilia ab nomine ducis per aliquot secula appellata est, donec cum re nomen quoque vetustate aboleuit. In his castris Cluilius Albanus rex moritur. Dictatorem Albani Metium Suffectium creant. Interim Tullus ferox præcipuè morte regis, magnum deorúmque numen ab ipso capite orsum, in omne nomen Albanum expetiturum pœnas ob bellum impium dictitans, nocte præteritis hostium castris, infesto exercitu in agrum Albanum pergit. Ea res ab statiuis exciuit Metium: is ducit quàm proximè ad hostem potest. Inde legatum præmissum nunciare Tullo iubet, prius quàm dimicent, opus esse colloquio: si secum congressus sit, satis scire ea se allaturum, quæ nihilominus ad rem Romanam quàm ad Albanam pertineant. Haud aspernatus Tullus, tametsi vana afferebantur, suos in aciem educit. Exeunt contrà & Albani. Postquam instructi vtrinque stabant, cum paucis procerum in medium duces procedunt. ibi infit Albanus: Iniurias, & non redditas res ex fœdere quæ repetitæ sunt, & ego regem nostrum Cluilium causam huiusce esse belli audisse videor: nec te dubito, Tulle, eadem præ te ferre. Sed si vera potius quàm dictu speciosa dicenda sunt, cupido imperij duos cognatos vicinósque populos ad arma stimulat, neque rectè, an perperam, interpretor: fuerit ista eius deliberatio, qui bellum suscepit. Me Albani gerendo bello ducem creauere. Illud te Tulle monitum velim: Hetrusca res, quanta circa nos, téque maxime, quo propiores vos, hoc magis scis. multum illi terra, plurimum mari pollet. Memor esto iam cum signum pugnæ dabis, has duas acies spectaculo fore lassos confectósque simul victorem ac victum aggrediantur. Itaque si nos amant, quoniam non contenti libertate certa, in dubiam imperij seruitutisque aleam imus, ineamus aliquâ viam, qua vtri vtris imperent, sine magna cæde, sine multo sanguine vtriusque populi decerni possit. Haud displicet res Albano, postquam tum indole animi, tum spe victoriæ ferocior erat. Quærentibus vtrinque ratio initur, cui & fortuna ipsa præbuit materiam. Fortè in duobus tum exercitibus erant tergemini fratres, nec ætate nec viribus dispares. Horatios Curiatiósque fuisse satis constat, nec fermè antiqua alia est nobilior: tamen in re tam clara, nominum error manet, vtrius populi Horatij, vtrius Curiatij fuerint. authores vtroque trahunt: plures tamen inuenio, qui Romanos Horatios vocent. hos vt sequar, inclinat animus. Cum tergeminis agunt reges, vt pro sua quisque patria dimicent ferro, ibi imperium fore, vnde victoria fuerit. nihil recusatur: tempus & locus conuenit. Prius quàm dimicarent, fœdus ictum inter Romanos & Albanos est, his legibus, vt cuius populi ciues eo certamine vicissent, is alteri populo cum bona pace imperitaret. Fœdera alia aliis legibus, cæterum eodem modo omnia fiunt. Tum ita factum accepimus, nec vllius vetustior fœderis memoria est. Fœcialis regem Tullum ita rogauit: Iubésne me rex cum patre patrato populi Albani fœdus ferire? iubente rege: Sagmina, inquit, te rex posco. Rex ait: Puram tollito. Fœcialis ex arce graminis herbam puram attulit: postea regem ita rogauit: Rex, faciſne me tu regium nuncium populi Romani Quiritium? vasa, comitésque meos? Rex respondit: Quod sine fraude mea, populíq; Romani Quiritium fiat, facio. Fœcialis erat M. Valerius. is patrem patratum Sp. Fusium fecit, verbena caput capillósque tangens (pater patratus ad iusiuran-

UNIVERSITY LIBRARY CAMBRIDGE

» dum patrandum, id est, sanciendum sit) fœdus, multisque id verbis, quæ longa
» effata carmine non operæ est referre, peragit. Legibus deinde recitatis: Au-
» di, inquit, Iupiter, audi pater patrate populi Albani, audi tu populus Albanus,
» vt illa palam prima postrema ex illis tabulis cerave recitata sunt sine dolo
» malo, vtique ea hic hodie rectissime intellecta sunt: illis legibus populus Ro-
» manus prior non deficiet. si prior defexit publico consilio, dolo malo, tu illo
» die Iupiter populum Romanum sic ferito, vt ego hunc porcum hodie feriam:
» tantóque magis ferito, quanto magis potes, pollésque. Id vbi dixit, porcum
saxo silice percussit. Sua item carmina Albani, suúmque iusiurandum per su-
um dictatorem, suósque sacerdotes peregerunt. Fœdere icto, tergemini, sic-
cut conuenerat, arma capiunt. Cum sui vtrosque adhortarentur, deos patrios,
patriam, ac parentes, quicquid ciuium domi, quicquid in exercitu sit, illorum
tunc arma, illorum intueri manus: feroces & suopte ingenio, & pleni adhor-
tantium vocibus, in medium inter duas acies procedunt. Consederant vtrin-
que pro castris duo exercitus, periculi magis præsentis quam curæ expertes.
Quippe imperium agebatur, in tam paucorum virtute atque fortuna positum.
Itaque ergo erecti suspensique in minime gratum spectaculum, animo intenti
duntur. Datur signum: infestisque armis, velut acies, terni iuuenes magno-
rum exercituum animos gerentes concurrunt: nec his nec illis periculum
suum, sed publicum imperium seruitúmque obuersatur animo, futuráque ea
deinde patriæ fortuna, quam ipsi fecissent. Vt primo statim concursu increpu-
ere arma, micantésque fulsere gladij, horror ingens spectantes perstringit, sic
neutro inclinata spe torpebat vox spiritúsque. Consertis deinde manibus,
cum iam non motus tantum corporum, agitatióque anceps telorum armo-
rúmque, sed vulnera quoque & sanguis spectaculo essent: duo Romani, super
alium alius, vulneratis tribus Albanis expirantes corruerunt. ad quorum ca-
sum cum conclamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones iam spes
tota, nondum tamen cura deseruerat, exanimes vice vnius, quem tres Curia-
tij circumsteterant. Forte is integer fuit, vt vniuersis solus nequaquam par, sic
aduersus singulos ferox. ergo vt segregat pugnam eorum, capessit fugam,
ita ratus secuturos, vt quemque vulnere affectum corpus sineret. Iam ali-
quantum spacii ex eo loco, vbi pugnatum est, aufugerat, cum respiciens vide-
magnis interuallis sequentes, vnum haud procul ab sese abesse: in eum mag-
no impetu redijt. Et dum Albanus exercitus inclamat Curiatijs, vti opem fe-
rant fratri, iam Horatius cæso hoste victor secundam pugnam petebat. Tum
clamore, qualis ex insperato fauentium solet, Romani adiuuant militem su-
um: & ille defungi prælio festinat. Prius itaque quam alter qui nec procul ab
erat, consequi posset, & alterum Curiatium conficit. Iámque æquato Mar-
te singuli superarant, sed nec spe, nec viribus pares. Alterum intactum ferro
corpus, & geminata victoria, ferocem in certamen tertium dabant. alter fes-
sum vulnere, fessum cursu trahens corpus, victúsque fratrum ante se strage, vic-
tori obijcitur hosti. nec illud prælium fuit. Romanus exultans: Duos, inquit,
fratrum manibus dedi: tertium causam belli huiusce, vt Romanus Albano
imperet, dabo. Male sustinenti arma, gladium superne iugulo defigit: iacen-
tem spoliat. Romani ouantes ac gratulantes Horatium accipiunt eo maio-
re cum gaudio, quo propius metum res fuerat. Ad sepulturam inde suorum
nequaquam paribus animis vertuntur: quippe imperio alteri aucti, alteri
ditionis alienæ facti. Sepulchra extant, quo quisque loco cecidit, duo Roma-
na vno loco propius Albam, tria Albana Romam versus, sed distantia locis, vt
& pugnatum est. Prius quam inde digrederentur, roganti Metio ex fœdere
icto quid imperaret, imperat Tullus, vti iuuentutem in armis habeat: vtiam
se eorum opera, si bellum cum Veientibus foret. ita exercitus inde domos ab-
ducti. Princeps Horatius ibat, tergemina spolia præ se gerens: cui soror vir-
go, quæ desponsa vni ex Curiatijs fuerat, obuia ante portam Capenam fue-
cognitóque

A cognitóque super humeros fratris paludamento sponsi, quòd ipsa confecerat, soluit crines, & flebiliter nomine sponsum mortuum appellat. Movet feroci iuueni animum comploratio sororis in victoria sua, tantóque gaudio publico, Stricto itaque gladio, simul verbis increpans, transfigit puellam: Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum, inquit, oblita fratrum mortuorum, viuique oblita patriæ. Sic eat quæcunque Romana lugebit hostem. Atrox visum id facinus patribus, plebique: sed recens meritum facto obstabat; tamen raptus in ius ad regem. Rex, ne ipse tam triſtis ingratique ad vulgus iudicij, ac secundum iudicium supplicij author esset, concilio populi aduocato: Duumuiros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent secundum legem, facio. Lex horrendi criminis erat. Duumuiri perduellionem iudicent. si a Duumuiris prouocarit, prouocatione certato. si vincent, caput obnubito: infelici arbori reste suspendito: verberato vel intra pomœrium, vel extra pomœrium. Hac lege Duumuiri creati, qui se absoluere non rebantur ea lege ne innoxium quidem posse, cum condemnassent. tum alter ex his: P. Horati, tibi perduellionem iudico, inquit. I, lictor colliga manus. Accesserat lictor, iniiciebátque laqueum. Tum Horatius, authore Tullo, clemente legis interprete, Prouoco, inquit. Ita de prouocatione certatum ad populum est. Moti homines sunt in eo iudicio maximè P. Horatio patre proclamante, se filiam iure cæsam iudicare: ni ita esset, patrio iure in filium animaduersurum fuisse. Orabat deinde, ne se, quem paulò antè cum egregia stirpe conspexissent, orbum liberis facerent. Inter hæc senex iuuenem amplexus, spolia Curiatiorum fixa eo loco, qui nunc Pila Horatia appellatur, ostentans: Hunccine aiebat, quem modo decoratum, ouantémque victoria incedentem vidistis Quirites, eum sub furca vinctum inter verbera & cruciatus videre potestis? quod vix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possent. I, lictor, colliga manus, quæ paulo ante armatæ imperium populo Romano pepererunt. I, caput obnube liberatoris vrbis hujus: arbori infelici suspende: verberа vel intra pomœrium, modo inter illa pila & spolia hostium: vel extra pomœrium, modo intra sepulchra Curiatiorum. Quo enim ducere hunc iuuenem potestis, vbi non sua decora eum à tanta fœditate supplicij vindicent? Non tulit populus nec patris lachrymas, nec ipsius parem in omni periculo animum: absoluerúntque admiratione magis virtutis, quam iure causæ. Itaque vt cædes manifesta, aliquo tamen piaculo lueretur, imperatum patri, vt filium expiaret pecunia publica. Is quibusdam piacularibus sacrificiis factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita sunt, transmisso per viam trigillo, capite adoperto, velut C sub iugum misit iuuenem. Id hodie quoque publice semper refectum manet: Sororium tigillum vocant. Horatiæ sepulchrum, quo loco corruerat icta, constructum est saxo quadrato. Nec diu pax Albana mansit inuidia vulgi, quod tribus militibus fortuna publica commissa foerit, vanum ingenium dictatoris corrupit. & quoniam recta consilia haud bene euenerant, prauis reconciliare popularium animos cœpit. Igitur vt prius in bello pacem, sic in pace bellum quærens, quia suæ ciuitati animorum plus quam virium cernebat esse, ad bellum palam, atque ex edicto gerendum alios concitat populos, suis per speciem societatis proditionem referuat. Fidenates colonia Romana, Veientibus sodijs consilij assumptis, pacto transitionis Albanorum, ad bellum atque arma incitantur. Cum Fidenæ aperte desciſſent, Tullus Metio, exercitúque eius ab Alba accito, contra hostes ducit. vbi Anienem transijt, ad confluentes collocat castra. Inter eum locum & Fidenas Veientium exercitus Tyberim transierat. Hi & in acie prope flumen tenuere dextrum cornu, in sinistro Fidenates propius montes consistunt. Tullus aduersus Veientem hostem dirigit suos, Albanos contra legionem Fidenatium collocat. Albano non plus animi erat quàm fidei: nec manere ergo, nec transire aperte ausus, sensim ad montes succedit, inde vbi satis subisse sese ratus est, erigit totam aciem,

fluctuánsque animo, vt tereret tempus, ordines explicat. Consilium erat, qui fortuna rem daret, ea inclinare vires. Miraculo primo esse Romanis, qui proximi steterant, vt nudari latera sua sociorum digressu senserunt. inde equo citato equo nunciat regi, abire Albanos. Tullus in re trepida duodecim vouit Salios, saná que Pallori ac Pauori. Equitem clara increpans voce, vt hostes exaudirent, redire in prælium iubet: nihil trepidatione opus esse: suo iussu circumduci Albanum exercitum, vt Fidenatium nuda terga inuadat, idem imperat: hastas equites erigere iubet. Id factum, magnæ parti peditum Romanorum conspectum abeuntis Albani exercitus intersepsit. qui viderant, id quod ab rege auditum erat, rati, eo acrius pugnant. Terror ad hostes transit, & audierant clara voce dictum, & magna pars Fidenatium, vt qui coloni additi Romanis essent, Latine sciebant. Itaque ne subito ex collibus decursu Albanorum intercluderentur ab oppido, terga vertunt. Instat Tullus, fusoque Fidenatium corpu, in Veientem alieno pauore perculsum ferocior fudit. nec illi tulere impetum, sed ab effusa fuga flumen obiectum à tergo arcebat. Quo postquam fuga inclinauit, alij arma fœde iactantes, in aquam cadebant: alij, dum cunctantur in ripis, inter fugæ pugnæque conflictum oppressi. non alia antè Romana pugna atrocior fuit. Tum Albanus exercitus spectator certaminis, deductus in campos. Metius Tullo deuictos hostes gratulatur. Contra Tullus Metium benigne alloquitur: quod bene vertat, castra Albanos Romanis castris iungere iubet: sacrificium lustrale in diem posterum parat. Vbi illuxit, paratis omnibus, vt assolet, vocari ad concionem vtrunque exercitum iubet. præcones ab extremo orsi, primos exciuere Albanos, hi nouitate etiam rei moti, vt regem Romanum concionantem audirent, proximi constitere. ex composito armata circundatur Romana legio. centurionibus datum negotium erat, vt sine mora imperia exequerentur. Tum ita Tullus infit: Romani, si vnquam ante alias vllo in bello fuit, quod primum dijs immortalibus gratias ageretis, deinde vestræ ipsorum virtuti, hesternum id prælium fuit. dimicatum est enim non magis cum hostibus, quam (quæ dimicatio major ac periculosior est) cum proditione ac perfidia sociorum: nam, ne vos falsa opinio teneat, iniussu meo Albani subiere ad montes: nec imperium illud meum, sed consilium, & imperij simulatio fuit, vt nec vobis ignorantibus deseri vos, auerteretur à certamine animus: & hostibus circumueniri se ab tergo ratis, terror ac fuga injiceretur. Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorum est. ducem secuti sunt: vt & vos, si quo ego inde agmen declinare voluissem, fecissetis. Metius ille est ductor itineris huius, Metius idem huius machinator belli, Metius fœderis Romani Albanique ruptor. audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne iam documentum mortalibus dedero. Centuriones armati Metium circumsistunt. rex caetera, vt orsus erat, peragit: Quod bonum, faustum, felixque sit populo Romano, ac mihi, vobisque Albani, populum omnem Albanum Romam tradere in animo est: ciuitatem dare plebi, primores in patres legere: vnam vrbem, vnam rempublicam facere: vt ex vno quondam in duos populos diuisa Albana res est, sic nunc in vnum redeat. Ad hæc Albana pubes inermis ab armatis septa, in varijs voluntatibus, communi tamen metu cogente, silentium tenet. tum Tullus: Meti Suffeti, inquit, si ipse discere posses fidem ac fœdera seruare, vino tibi ea disciplina à me adhibita esset. nunc quoniam tuum insanabile ingenium est, tu tuo supplicio doce humanum genus, ea sancta credere, quæ à te violata sunt. vt igitur paulo antè animum inter Fidenatem Romanámque rem ancipitem gessisti, ita iam corpus passim distrahendum dabis. Exinde duabus admotis quadrigis, in currus earum distentum illigat Metium, deinde in diuersum iter equi concitati, lacerum in vtroque curru corpus, qua inhæserant vinculis membra, portantes. auertere omnes à tanta fœditate spectaculi oculos. Primum, vltimúmque illud supplicium apud Roma-

A nos exempli parum memoris legum humanarum fuit: in alijs gloriari licet, nulli gentium mitiores placuisse pœnas. Inter hæc iam præmissi Albam erant equites, qui multitudinem traducerent Romam. legiones deinde ductæ ad diruendam vrbem, quæ vbi intrauere portas, non quidem fuit tumultus ille, nec pauor, qualis captarum esse vrbium solet, cum effractis portis, stratisve ariete muris, aut arce vi capta, clamor hostilis & cursus per vrbem armatorum omnia ferro flammâque miscet: sed silentium triste ac tacita mœstitia ita defixit omnium animos, vt præ metu obliti quid relinquerent, quid secum ferrent, deficiente consilio, rogitantésque alij alios, nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas vltimum illas visuri peruagarentur. Vt vero iam equitum clamor exire iubentium instabat: iam fragor tectorum quæ diruebantur, vltimis vrbis partibus audiebatur, puluisque ex distantibus locis ortus, velut nube inducta omnia impleuerat: raptim quibus quisque poterat elatis, cum Larem ac Penates, tectáque in quibus natus quisque educatúsque esset, relinquentes exirent, iam continens agmen migrantium impleuerat vias, & conspectus aliorum mutua miseratione integrabat lachrymas: vocésque etiam miserabiles exaudiebantur, mulierum præcipue, cum obsessa ab armatis templa augusta præterirent, ac velut captos re-
B linquerent deos. Egressis vrbem Albanis, Romanos passim publica priuatáque omnia tecta adæquat solo, vnáque hora quadringentorum annorum opus, quibus Alba steterat, excidio ac ruinis dedit. complis tamen decem (ita enim edictum ab rege fuerat) temperatum est. Roma interim crescit Albæ ruinis: duplicatur ciuium numerus: Cœlius additur vrbi mons: &, quo frequentius habitaretur, eam sedem Tullus regiæ capit, ibique deinde habitauit. Principes Albanorum in patres, vt ea quoque pars reipublicæ crescerat, legit: Tullios, Seruilios, Quinctios, Geganios, Curiatios, Cœlios. complúmque ordini ab se aucto curiam fecit, quæ Hostilia vsque ad patrum nostrorum ætatem appellata est: & vt omnium ordinum viribus aliquid ex nouo populo adiceretur, equitum decem turmas ex Albanis legit. legiones & veteres eodem supplemento expleuit, & nouas scripsit. Hac fiducia virium Tullus Sabinis bellum indicit, genti ea tempestate secundum Hetruscos opulentissimæ viris armisque. vtrinque iniuriæ factæ, ac res ne quicquam erant repetitæ. Tullus ad Feroniæ fanum mercatu frequenti negociatores Romanos comprehensos querebatur: Sabini suos prius in lucum confugisse, ac Romæ retentos. Hæ causæ belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & suarum virium partem Romæ ab Tatio locatam, & Romanam rem nuper etiam adiectione po-
C puli Albani auctam, circumspicere & ipsi externa auxilia. Hetruria erat vicina, proximi Hetruscorum Veientes. inde ob residuas bellorum iras maxime solicitatis, ad defectionem animis, voluntarios traxere. & apud vagos quosdam ex inopi plebe etiam mercede valuit. publico auxilio nullo adiuti sunt. valuitque apud Veientes (nam de cæteris minus mirum est) pacta cum Romulo inducarum fides. Cum bellum vtrimque summa ope pararetur, vtrique in eo res viderentur, vtri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinum transire. pugna atrox ad syluam Malitiosam fuit: vbi & peditum quidem robore, cæterum equitatu aucto nuper, plurimum Romana acies valuit. ab equitibus repente inuectis turbati ordines sunt Sabinorum. nec pugna deinde illa constare, nec fuga explicari sine magna cæde potuit. Deuictis Sabinis, cum in magna gloria magnisque opibus regnum Tulli, ac tota res Romana esset, nunciatum regi patribúsque est, in monte Albano lapidibus pluisse: quod cum credi vix posset, missis ad id visendum prodigium, in conspectu haud aliter quam cum grandinem venti glomeratam in terras agunt, crebri cecidere cœlo lapides. Visi etiam audire vocem ingentem ex summi cacuminis luco, vt patrio ritu sacra Albani facerent, quæ velut dijs quoque simul cum patria relictis, obliuioni dederant: & aut Romana sacra susce-

perant, aut fortunæ (vt fit) obirati cultum reliquerant deum. Romanis quoque ab eodem prodigio Nouendiale sacrum publice susceptum est: seu voce cœlesti ex Albano monte missa (nam id quoque traditur) seu aruspicum more, mansit certe solenne, vt quandocunque idem prodigium nunciaretur, feriæ per nouem dies agerentur. Haud ita multo post pestilentia laboratum est, vnde cum pigritia militandi oriretur, nulla tamen ab armis quies dabatur a bellicoso rege: salubriora etiam credente militiæ quam domi iuuenum corpora esse, donec ipse quoque longinquo morbo est implicitus. Tunc adeo fracti simul cum corpore sunt spiritus illi feroces, vt qui nihil ante ratus esset minus regium, quam sacris dedere animum, repente omnibus, magnis paruisque superstitionibus obnoxius degeret, religionibusque etiam populum impleret. Vulgo iam homines eum statum rerum qui sub Numa rege fuerat, requirentes, vnam opem ægris corporibus relictam, si pax veniaque ab dis impetrata esset, credebant. Ipsum regem traduot voluentem Commentarios Numæ, cum ibi quædam occulta solennia sacrificia Ioui Elicio facta inuenisset, operatum his sacris se abdidisse: sed non rite initum aut curatum id sacrum esse: nec solum nullam ei oblatam cœlestium speciem, sed ira Iouis sollicitati praua religione fulmine ipsum cum domo conflagrasse. Tullus magna gloria belli regnauit annos duos & triginta. Mortuo Tullo, res, vt institutum iam inde ab initio erat, ad patres redierat, hique interregem nominauerunt: quo comitia habente, Ancum Martium regem populus creauit: patres fuere authores. Numæ Pompilij regis nepos filia ortus, Ancus Martius erat, qui vt regnare cepit, & auitæ gloriæ memor, & quia proximum regnum cæterarum egregium ab vna parte haud satis prosperum fuerat, aut neglectis religionibus, aut prauo cultu, longèque antiquissimum ratus sacra publica, vt ab Numa instituta erant, facere: omnia ea ex Commentarijs regis pontificem maximum in album relata, proponere in publico iubet. inde & ciuibus ocij cupidis: & finitimis ciuitatibus facta spes, in aui mores atque instituta regem abiturum. Igitur Latini, cum quibus Tullo regnante ictum fœdus erat, sustulerant animos, & cum incursionem in agrum Romanum fecissent, repetentibus res Romanis superbè responsum reddunt, defidem Romanum regem inter sacella & aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, & Numæ, & Romuli memor: & præterquam quòd aui regno magis necessariam fuisse pacem credebat, cum in nouo, tum feroci populo, etiam quòd illi contigisset ocium, sine iniuria id se haud facilè habiturum: tentari patientiam, & tentatam contemni: temporáque esse Tullo regi aptiora quàm Numæ: vt tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, a se bellicæ ceremoniæ proderentur: nec gereretur solum, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu: ius ab antiqua gente Aequicolis, quod nunc fœciales habent, describit, quo res repetuntur. Legatus vbi ad fines eorum venit, vnde res repetuntur, capite velato (filum lanæ velamen est) Audi Iupiter, inquit, audite fines (cuius eoque gentis sunt, nominat) audiat fas, ego sum publicus nuncius populi Romani, iustè piéque legatus venio, verbisque meis fides sit. Peragit deinde postulata, inde Iouem testem facit: Si ego iniustè, impiéque illos homines illasque res dedier populo Romano mihique exposco, tum patriæ compotem me nunquam sinas esse. Hæc, cum fines suprascandit, hæc, quicunque ei primus vir obuius fuerit, hæc portam ingrediens, hæc forum ingressus, paucis verbis carminis, concipiendique iusiurandi mutatis, peragit. si non deduntur quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis, bellum ita indicit: Audi Iupiter, & tu Iuno: Quirine, diique omnes cœlestes, vósque terrestres, vósque inferni audite: Ego vos testor, populum illum (quicunque est, nominat) iniustum esse, neque ius persolnere. sed de istis rebus in patria maiores nostri consulemus, quo pacto ius nostrum adipiscamur. Cum is nuncius Romam ad consulendum redit, confestim rex his fermè verbis patres consu-

a. VIII
24.
v.c.
114.

A consulebat: Quarum rerum, litium, causarum condixit pater patratus populi Romani Quiritium patri patrato priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis, quas res nec dederunt, nec soluerunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solui oportuit, dic, inquit ei quem primum sententiam rogabat, quid censes? Tum ille: Puro pioque duello quærendas censeo, itaque consentio consciscoque. Inde ordine alii rogabantur, quandoque pars maior eorum qui aderant, in eandem sententiam ibat, bellum erat consensu fieri solitum, vt fœcialis hastam ferratam, aut sanguineam præustam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præsentibus diceret: Quòd populi priscorum Latinorum, hominésve prisci Latini aduersus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse, senatúsque populi Romani Quiritium censuit, consensit, conscinit, vt bellum cum priscis Latinis fieret: ob eam rem ego, populúsque Romanus populis priscorum Latinorum, hominibúsque priscis Latinis bellum indico, facióque. Id vbi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. Hoc tum modo ab Latinis repetitæ res, ac bellum indictum: morémque eum posteri acceperunt. Ancus demandata cura sacrorum flaminibus, sacerdotibusque aliis, exercitu nouo conscripto, profectus Politorium vrbem Latinorum vicepit: secutúsque morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant hostibus in ciuitatem accipiendis, multitudinem omnem Romam traduxit, & cum circa palatium sedem veteres Romani, Sabini Capitolium atque arcem, Cœlium montem Albani implessent: Auentinum nouæ multitudini datum. additi eidem haud ita multo pòst, Tellenis Ficanáque captis, noui ciues. Politorium inde rursus bello repetitum, quod vacuum occupauerant prisci Latini, eáque causa diruendæ vrbis eius fuit Romanis, ne hostium semper receptaculum esset. Postremò omni bello Latino Medulliam compulso, aliquandiu ibi marte incerto, varia victoria pugnatum est. nam & vrbs tuta munitionibus, præsidióque firmata valido erat. & castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus cominus cum Romanis signa contulerat. Ad vltimum omnibus copiis concursus Ancus, acie primùm vincit, inde ingenti præda potitus, Romam redit: tum quoque multis millibus Latinorum in ciuitatem acceptis, quibus vt iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ sedes. Ianiculum quoque adiectum, non inopia loci, sed ne quando ea arx hostium esset, id non muto solum, sed etiam ob commoditatem itineris ponte sublicio, tum primùm in Tyberi facto, coniungi vrbi placuit. Quiritium quoque fossa, haud parum munimentum à planioribus aditu locis, Anci regis opus est. ingenti incremento
C rebus auctis, cum in tanta multitudine hominum, discrimine recte an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem increscentis audaciæ media vrbe imminens foro ædificatur. Nec vrbs tantùm hoc rege creuit, sed etiam ager, finésque: silua Mæsia Veientibus adempta, vsque ad mare imperium prolatum: & in ore Tyberis Hostia vrbs condita: salinæ circa factæ: egregiéque rebus bello gestis, ædes Iouis Feretrij amplificata. Anco regnante, Lucumo vir impiger, ac diuitijs potens, Romam commigrauit, cupidine maximè ac spe magni honoris, cuius adipiscendi Tarquinijs (nam ibi quoque peregrina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. Damarathi Corinthij filius erat. qui ob seditiones domo profugus, cùm Tarquinijs forte consedisset, vxore ibi ducta, duos filios genuit. nomina his, Lucumo atque Arunsfuerunt. Lucumo superfuit patri bonorum omnium hæres: Arunsprior quàm pater moriuntur, vxore grauida relicta, nec diu manet superstes filio pater: qui cum ignorans nurum ventrem ferre, immemor in testando nepotis, decessisset, puero post aui mortem in nullam sortem bonorum nato, ab inopia Egerio inditum nomen. Lucumoni contrà omnium hæredi bonorum, cum diuitiæ iam animos facerent, auxit ducta in matrimonium Tanaquil, summo loco nata, & quæ haud facilè iis in quibus nata erat, humiliora sineret,

ea cum innupsisset, spernentibus Hetruscis Lucumonem exule adnecta ortum, ferre indignitatem non potuit. Oblitáque ingenitæ erga patriam charitatis, dummodò virum honoratum videret, consilium migrandi ab Tarquiniis cepit. Roma est ad id potissimum visa, in nouo populo, vbi omnis repentina atque ex virtute nobilitas sit, futurum locum forti ac strenuo viro regnasse Tatium Sabinum: accersitum in regnum Numam à Curibus: & Ancum Sabina matre ortum, nobilémque vna imagine Numæ esse: facilè persuadet, vt cupido honorum, & cui Tarquinij materna tantum patria esset. Sublatis itáque rebus commigrant Romam. Ad Ianiculum fortè ventum erat. ibi ei carpento sedenti cum vxore, aquila suspensis demissa leniter alis pileum aufert: superque carpentum cum magno clangore volitans, rursus velut ministerio diuinitus missa, capiti aptè reponit: inde sublimis abijt. Accepisse id augurium lætà dicitur Tanaquil, perita, vt vulgò Hetrusci, cœlestium prodigiorum mulier. excelsa & alta sperare complexa virum iubet eam alitem ea regione cœli, & eius dei nunciam venisse: circa summum culmen hominis auspicium fecisse: leuasse humano superpositum capiti decus, vt diuinitus eidem reddere. Has spes cogitationésque secum portantes, vrbem ingressi sunt: domicilióque ibi comparato, L. Tarquinium Priscum edidere nomen. Iam & Romanis conspicuum eum nouitas diuitiæque faciebant: & ipse quoque fortunam, benigno alloquio, comitate inuitandi, beneficiisque quos poterat sibi conciliando, adiuuabat: donec in regiam quoque de eo fama perlata est, notitiámque eam breui apud regem liberaliter dextréque obeundo officia, in familiaris amicitiæ adduxerat iura, vt publicis pariter ac priuatis consilijs bello domique interesset: & per omnia expertus, postremò tutor etiam liberis regis testamento institueretur. Regnauit Ancus annos quatuor & viginti, cuilibet superiorum regum belli pacisque & artibus & gloria par. Iam filij prope puberem ætatem erant. eò magis Tarquinius instare, vt quam primùm comitia regi creando fierent: quibus indictis, sub tempus pueros venatum ableganit, isque primus & petisse ambitiosè regnum, & orationem dicitur habuisse ad conciliandos plebis animos compositam: Cum se non rem nouam petere, quippe qui non primus, quod quisquam indignari mirarive posset, sed tertius Romæ peregrinus regnum affectet: & Tatium non ex peregrino solùm, sed etiam exhoste regem factum: & Numam ignarum vrbis, non petentem in regnum vltrò accitum: se ex quo sui potens fuerit, Romam cum coniuge ac fortunis omnibus commigrasse: maiorem partem ætatis eius, qua ciuilibus officiis fungantur homines, Romæ se quàm in vetere patria vixisse. domi militiæque sub haud pœnitendo magistro, ipso Anco rege, Romana se iura, Romanos ritus didicisse. obsequio & obseruantia in regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipso certasse. Hæc eum haud falsa memorantem, ingenti consensu populus Romanus regnare iussit. Ergo virum cætera egregium, secuta, quam in petendo habuerat, etiam regnantem ambitio est. nec minus regni sui firmandi, quàm augendæ reipublicæ memor, centum in patres legit, qui deinde minorum gentium sunt appellati. factio haud dubia regis, cuius beneficio in curiam venerant. Bellum primum cum Latinis gessit, & oppidum ibi Appiolas vi cepit: prædáque inde maiore quam quanta belli fama fuerat, reuecta, ludos opulentius instructiúsque quam priores reges fecit. Tum primùm circo, qui nunc maximus dicitur, designatus locus est, loca diuisa patribus, equitibúsque, vbi spectacula sibi quisque facerent, fori appellati. Spectauere, furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentibus pedes. ludicrum fuit, equi pugilésque ex Hetruria maximè acciti: solennes deinde annui mansere ludi, Romani magnique variè appellati, ab eodem rege & circa forum priuatis ædificanda diuisa sunt loca: porticus, tabernæque factæ. muro quoque lapideo circumdare vrbem parabat, cum Sabinum bellum cœptis interuenit, adeóque ea subita res fuit, vt prius Anienem transirent hostes,

5. nox 38. An v.c. 138.

quàm

quàm obuiam ire, ac prohibere exercitus Romanus posset: itaque trepidatum Romæ est, & primò dubia victoria, magna vtrinq; cæde pugnatum est. reductis deinde in castra hostium copijs datóque spacio Romanis ad comparandum de integro bellum, Tarquinius equitem maximè suis deesse viribus ratus, ad Ramnenses, Titienses, Luceres, quas centurias Romulus scripserat, addere alias constituit, suóque insignes relinquere nomine. Id quia inauguratò Romulus fecerat, negare Accius Nauius inclytus ea tempestate augur, neq; mutari neque nouum constitui, nisi aues addixissent, posse. ex eo ira regi mota, eludensque artem (vt ferunt) Agedum, inquit, diuine tu, inaugura, herine possit quod nunc ego mente concipio. cum ille in augurio rem expertus, profectò futuram dixisset: Atqui hoc animo agitaui, inquit, te nouacula cotem discissurum. cape hæc, & perage quod aues tuæ fieri posse portendunt. Tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt. Statua Accij posita, capite velato, quo in loco res acta est, in comitio in gradibus ipsis ad læuam curiæ fuit. cotem quoque eodem loco sitam fuisse memorant, vt esset ad posteros miraculi eius monumentum. Augurijs certè, sacerdotióque augurum tantus honos accessit, vt nihil belli, domique postea, nisi auspicatò gereretur: concilia populi, exercitus vocati, summa rerum, vbi aues non admisissent, dirimerétur. Neque tum Tarquinius de equitum centurijs quicquam mutauit, numero tantùm alterum adiecit, vt mille & CCC. equites in tribus centurijs essent. posteriores modo sub ijsdem nominibus, qui additi erant, appellati sunt. quas nunc, quia geminatæ sunt, sex vocant centurias. Hac parte copiarum aucta, iterum cum Sabinis confligitur, sed præterquàm quòd viribus creuerat Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, missis qui magnam vim lignorum in Anienis ripa iacentem, ardentem in flumen conijcerent: ventóque iuuante accensa ligna, & pleraque in ratibus impacta, sublicijs cum hæreret, pontem incendunt. ea quoque res in pugna terrorem attulit Sabinis, effusis eadem fugam impedijt: multique mortales, cum hostem effugissent, in flumine ipso periere: quorum fluitantia arma ad vrbem cognita in Tyberi, prius penè quam nunciari posset, insignem victoriam fecere. Eo prælio præcipua equitum gloria fuit. vtrinque ab cornibus positos, cum iam pelleretur media peditum suorum acies, ita inuectisse ab lateribus ferunt, vt non sisterent modò Sabinas legiones ferociter instantes cedentibus, sed subitò in fugam verterent. montes effuso cursu Sabini petebant, & pauci tenuere. maxima pars, vt antè dictum est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tarquinius instandum perterritis ratus, præda captiuisque Romam missis, spolijs hostium (votum id vulcano erat) ingenti cumulo accensis, pergit porrò in agrum Sabinum exercitum inducere. & quanquam malè gesta res erat, nec gesturos melius sperare poterant: tamen quia consulendi res non dabat spacium, iere obuiam Sabini tumultuario milite. iterúmque ibi fusi, perditis iam propè rebus, pacem petiere. Collatia, & quicquid circa Collatiam agri erat, Sabinis ademptum. Egerius (fratris hic filius erat regis) Collatiæ in præsidio relictus. deditóque Collatinos ita accipio, eámque deditionis formulam esse. Rex interrogauit: Estisne vos legati oratoresque missi à populo Collatino, vt vos, populumque Collatinum dederetis? Sumus. Estne populus Collatinus in sua potestate? Est. Deditine vos, populúmque Collatinum, vrbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtensilia, diuina humanáque omnia, in meam populique Romani ditionem? Dedimus. At ego recipio. Bello Sabino perfecto, Tarquinius triumphans Romam redijt. inde priscis Latinis bellum fecit. vbi nusquam ad vniuersæ rei dimicationem ventum est, ad singula oppida circumferendo arma, nomen omne Latinum domuit. Corniculum, Ficulnea vetus, Cameria, Crustumerium, Ameriola, Medullia, Nomentum, hæc de priscis Latinis, aut qui ad Latinos defecerant, capta oppida. pax deinde est facta. Maiore inde animo pacis opera inchoata, quàm quanta mole gesserat bella, vt non quietior

populus

populus domi esset, quam militiæ fuisset. nam & muro lapideo, cuius exordia operis Sabino bello turbatum erat, vrbem, quam nondum munierat, cinxit parat: & infima vrbis loca circa forum, aliasque interiectas collibus concauitates, quia ex planis locis haud facilè euehebant aquas, cloacis è fastigio in Tiberim ductis siccat: & aream ad ædem in Capitolio Iouis, quam vouerat bello Sabino, iam præsagiente animo futuram olim amplitudinem loci, occupat fundamentis. Eo tempore in regia prodigium visu euenisse mirabile dictu est. Puero dormienti, cui Seruio Tullio nomen fuit, caput arsisse ferunt multorum in conspectu. plurimo igitur clamore inde ad tantæ rei miraculum orto, excitum regem. & cum quidam familiarium aquam ad restinguendum ferret, ab regina retentum: sed atoque iam tumultu, moueri vetuisse, donec sua sponte experrectus esset, mox cum somno & flammam abiisse. Tum abducto in secretum viro Tanaquil: Videsne tu puerum hunc, inquit, quem tam humili cultu educamus? scire licet hunc lumen quondam rebus nostris dubijs futurum, præsidiumque regiæ afflictæ. proinde materiem ingentis publicè priuatimque decoris, omni indulgentia nostra nutriamus. inde puerum liberûm loco cœptum haberi, erudirique artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultum excitantur. Euenit facilè, quod dijs cordi esset. Seruius euasit verè indolis regiæ. nec, cum quæreretur gener Tarquinio, quisquam Romanæ iuuentutis vlla arte conferri potuit. filiamque ei suam regiam despondit. Hic quacunque de causa tantus illi honos habitus credere prohibet seruo natum eum, parumque ipsum seruisse eorum magis sententiæ fuit, qui Corniculo capto, Seruij Tullij, qui princeps in illa vrbe fuerat, grauidam vxorem occiso vxorem, cum inter reliquas captiuas cognita esset, ob vnicam nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt seruitio, partum Romæ edidisse. Priſci Tarquinij domo, inde tanto beneficio & inter mulieres familiaritate auctam, & puerum vt in domo á puero eductum, in charitate atque honore fuisse. fortunam matris, quod capta patria in hostium manus venerit, vt seruitus crederetur, fecisse. Duodequadragesimo fermè anno, ex quo regnare cœperat Tarquinius, non apud regem modo, sed apud patres plebemque longè maximo honore Seruius Tullius erat. Tum Anci filij duo etsi antea seniores pro indignissimo habuerant, se patrio regno tutoris fraude pulsos, regnare Romæ aduenam, non modo vicinæ, sed ne Italicæ quidem stirpis tum impensius his indignitas crescere, si ne ab Tarquinio quidem ad se redire regnum, sed præceps inde porrò ad seruitia caderetur in eadem ciuitate pene centesimum ferè annum, quam Romulus deo prognatus, deus ipse regnum, donec in terris fuerit, id Seruius serua natus possideat. tum commune Romani nominis, tum præcipue id domus suæ dedecus fore, si Anci regis virili stirpe salua, non modo aduenis, sed seruis etiam regnum Romæ pateret. ferro igitur eam arcere contumeliam statuunt. sed & iniuriæ dolor in Tarquinium ipsum magis quam in Seruium eos stimulabat: & quia grauior vltio cædis, si superesset, rex futurus erat, quam priuatus: tum Seruio occiso quemcunque alium generum delegisset, eundem regni hæredem factum videbatur. ob hæc ipsi regi insidiæ parantur. Ex pastoribus duo ferocissimi delecti ad facinus, quibus consueti erant vterque agrestibus ferramentis, in vestibulo regiæ quam potuere tumultuosissimè specie rixæ in se omnes apparitores regios conuertunt. inde cum ambo regem appellarent, clamorque eorum penitus in regiam peruenisset, vocati ad regem pergunt. primò vterque vociferari, & certatim alter alteri obstrepere coërciti ab lictore, & iussi in vicem dicere, tandem obloqui desistunt. vnus rem ex composito orditur. dum intentus in eum se rex totus auerteret, alter elatam securim in capite deiecit. relictoque in vulnere telo, ambo se foras eijciunt. Tarquinium moribundum cum qui circa erant excepissent, illos fugientes lictores comprehendunt. clamor inde, concursusque populi mirantium quid rei esset. Tanaquil inter tumultum clam

regiæ

regiam iubet, arbitros ejcit: simul quæ curando vulneri opus sunt, tanquam
pes subesset, sedulò comparat: simul, si destituat spes, alia præsidia molitur.
Seruio properè accito cum penè exanguem virum ostendisset, dextram te-
neos, orat ne inultam mortem soceri, ne socrum inimicis ludibrio esse sinat.
uum est, inquit, Serui, si vir es, regnum: non eorum qui alienis manibus pes-
mam facinus fecere. erige te, deosque duces sequere, qui clarum hoc fore
caput diuino quondam circunfuso igni portenderunt. nunc te illa cœlestis ex-
citet flamma. nunc expergiscere verè, & nos peregrina regna animus: qui fis,
non vnde natus sis, reputa. si tua re subita consilia torpent, at tu mea consilia
sequere. Cum clamor impetusque multitudinis vix sustineri posset, ex superio-
re parte ædium per fenestras in nouam viam versas (habitabat enim rex ad
Iouis Statoris) populum Tanaquil alloquitur, iubet bono animo esse: sopi-
tum fuisse regem subito ictu, ferrum haud altè in corpus descendisse: iam ad se
redisse: inspectum vulnus abstenso cruore, omnia salubria esse, confidere pro-
pediem ipsum eos visuros. Interim Seruio Tullio iubere populum dicto audi-
entem esse: eum iura redditurum, obiturumque alia regis munia. Seruius cum
habêa & fictoribus prodit: ac sede regia sedens alia decernit, de alijs consul-
turum se regem esse simulat. Itaque per aliquot dies, cum iam expirasset Tar-
quinius, celata morte per speciem alienæ fungendæ vicis, suas opes firmauit,
tum demum palam facta ex comploratione in regia orta, Seruius præsidio fir-
mo munitus, primus injussu populi, voluntate patrum regnauit. Anci liberi iam
tum comprehensis sceleris ministris, vt viuere regem, & tantas esse opes Ser-
uij nunciatum est, Suessam Pometiam exulatum ierant. Nec iam publicis ma-
gis auxilijs Seruius quàm priuatis munire opes. & ne qualis Anci liberûm a-
nimus aduersus Tarquinium fuerat, talis aduersus se Tarquinij liberûm esset,
duas filias iuuenibus regijs, Lucio atque Arunti Tarquinijs, iungit. nec rupit
tamen fati necessitatem humanis consilijs, quin invidia regni etiam inter do-
mesticos infida omnia atque infesta faceret. Peropportunè ad præsentis qui-
etem status bellum cum Veientibus (iam enim induciæ exierant) aliisque Hê-
truscis sumptum. in eo bello & virtus & fortuna enituit Tullij. fusoque ingenti
hostium exercitu, haud dubius rex, seu patrum, seu plebis animus penes tare-
tur, Romam redijt. aggrediturque inde pacis longè maximum opus, vt quem-
admodum Numa diuini author iuris fuisset, ita Serulum conditorem om-
nis in ciuitate discriminis, ordinúmque quibus inter gradus dignitatis, for-
tunæque aliquid interlucet, posteri fama ferrent. Censum enim instituit, rem
salubérrimam tanto futuro imperio: ex quo belli, pacisque munia non viri-
tim, vt antè, sed pro habitu pecuniarum fierent. tum classes, centuriásque &
hunc ordinem ex censu descripsit, vel paci decorum, vel bello. Ex iis, qui cen-
tum millium ære, aut maiorem censum haberent, LXXX. confecit cen-
turias, quadragenas seniorum ac iuniorum. Prima classis omnes appellati
seniores, ad vrbis custodiam vt præstò essent: iuuenes, vt foris bella gere-
rent. Arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica omnia ex ære: hæc
vt tegumenta corporis essent; tela in hostem, hastáque & gladius. additæ
huic classi duæ fabrûm centuriæ, quæ sine armis stipendia facerent. datum
munus, vt machinas in bello ferrent. Secunda classis intra centum vsque ad
quinque & septuaginta millium censum instituta. & ex his seniorûm, iuniori-
búsque viginti conscriptæ centuriæ: arma imperata, scutum pro clypeo, & præ-
ter loricam omnia eadem. Tertiæ classis in millium quinquaginta censum esse
voluit, totidem centuriæ & hæ, eodémque discrimine ætatum factæ: nec de ar-
mis quicquam mutatũ, ocreæ tantum ademptæ. In quarta classe census quinq;
& viginti millium, totidem centuriæ factæ: arma mutata, nihil præter hastam &
verutum datum. Quinta classis aucta, centuriæ triginta factæ. fundas, lapidés-
que missiles hi secum gerebant. in his accensi cornicines, tubicinesque in tres
centurias distributi, vndecim millibus hæc classis censebatur. hoc minor census

Ex rer. 44. vs. 176.

reliquam multitudinem habuit. inde vna centuria facta est immunis mi
Ita pedestri exercitu ornato, distributóque equitum ex primoribus ciu
XII. scripsit centurias. sex item alias centurias, tribus ab Romulo insti
sub ijsdem quibus inauguratæ erant, nominibus fecit. Ad equos emendo
na millia æris ex publico data: & quibus equos alerent, viduæ attributæ,
bina millia æris in annos singulos penderent. hæc omnia in dites à pauper
inclinata onera. Deinde est honos additus. non enim, vt ab Romulo
ditum cæteri seruauerant reges, viritim suffragium eadem vi, eodémque
re promiscuè omnibus datum est: sed gradus facti, vt neque exclusus q
quam suffragio videretur, & vis omnis penes primores ciuitatis esset. equ
enim vocabantur primi: LXXX. inde primæ classis centuriæ primũ ped
vocabantur. ibi si variaret, quod raro incidebat, vt secundæ classis vocarent
nec ferè vnquam infra ita descenderent, vt ad infimos peruenirent. Nec m
ri oportet, hunc ordinem, qui nunc est, post expletas quinque & XXX. tri
duplicato earum numero, centurijs iuniorum, seniorumque ad institutam
Seruio Tullio summã non conuenire, quadrifariam enim vrbe diuisa regi
bus, collibusque, quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit: vt ego a
tror, ab tributo. nam eius quoque æqualiter ex censu conferendi ab eode
ita ratio est. neque hæ tribus ad centuriarum distributionem numerúm
quicquam pertinuere. Censu perfecto, quem maturauerat metu legis de
census latæ, cum vinculorum minis mortisque, edixit, vt omnes ciues Rom
equites peditésque in suis quisque centurijs in campo Martio prima luce
essent. ibi instructum exercitum omnem suę, oue, taurilibus lustrauit. id
conditum lustrum appellatum: quia in censendo finis factus est. Millia LXX
eo lustro ciuium censa dicuntur. Adijcit scriptorum antiquissimus Fabius P
tor, eorum qui ferre arma possent, eum numerum fuisse. Ad eam multitudi
vrbs quoque amplificanda visa est. addit duos colles, Quirinalem, Viminale
que, inde deinceps auget Esquilias: ibique ipse, vt loco dignitas fieret habi
aggere & fossis & muro circundat vrbem: ita pomœrium profert. Pomœriu
verbi vim solam intuentes, postmœrium interpretantur esse. est autem mag
circa murum, locus quem in condendis vrbibus quondam Hetrusci, qua m
rum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato consecrabant: vt neq
teriore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgo etiam co
iungunt: & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spa
um, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod post mur
esset, quam quod murus post id, pomœrium Romani appellarunt. & in vi
incremento semper, quantum mœnia processura erant, tantum termini hi co
secrati proferebantur. Aucta ciuitate magnitudine vrbis, formatis omnibu
domi & ad belli & ad pacis vsus, né semper armis opes acquirerentur, consil
augere imperium conatus est, simul & aliquod addere vrbi decus. Iam tum
rat inclytum Dianæ Ephesiæ fanum, id communiter à ciuitatibus Asiæ facta
fama ferebat. Cum consensum, deosque consociatos laudaret mire Seruiu
inter proceres Latinorum, cum quibus publice priuatimque hospitia amici
asque de industria iunxerat, sæpe iterando eadem, perpulit tandem, vt Rom
fanum Dianæ populi Latini cum populo Romano facerent. ea erat confessi
caput rerum Romam esse: de quo toties armis certatum fuerat. id quanquam
omissum iam ex omnium cura Latinorum, ob rem toties infeliciter tentata
armis videbatur, vni se ex Sabinis fors dare visa est priuato consilio imperii re
cuperandi. Bos in Sabinis nata cuidam patrifamiliæ dicitur miranda magni
tudine ac specie, fixa per multas ætates cornua in vestibulo templi Dianę mo
numentum ei fuere miraculo. habita, vt erat, res prodigij loco est, & ceciner
vates, cuius ciuitatis eam ciuis Dianæ immolasset, ibi fore imperium. idq; car
men peruenerat ad antistitem fani Dianæ Sabinus, vt primum apta dies sacri
ficio visa est, boucm Romanam actam deducit ad fanum Dianæ, & ante aram

statuit,

statuit. Ibi Antistes Romanus, cum eum magnitudo victimæ celebrata fama mouisset, memor responsi, Sabinum ita alloquitur. Quidnam tu hospes paras, inquit, inceste sacrificium Dianæ facere: quin tu ante viuo perfunderis flumine? infima valle perfluit Tyberis. Religione tactus hospes, qui omnia, vt prodigio responderet euentus, cuperet rite facta, extemplo descendit ad Tyberim. Interea Romanus immolat Dianæ bouem: id mire gratum regi atque ciuitati fuit. Seruius, quanquam iam vsu haud dubie regnum possederat, tamen quia interdum iactari voces à iuuene Tarquinio audiebat, se iniussu populi regnare, conciliata prius voluntate plebis, agro capto ex hostibus viritim diuiso, ausus est ferre ad populum, vellent iuberentne se regnare. Tantoque consensu, quanto haud quisquam alius ante rex est declaratus. neque ea res Tarquinio ispem affectandi regni minuit: imo eo impensius, quia de agro plebis aduersum patrum voluntatem senserat agi, criminandi Seruij apud patres, crescendique in curia sibi occasionem datam ratus est, & ipse iuuenis ardentis animi, & domi vxore Tullia inquietum animum stimulante. Tulit enim & Romana regia sceleris tragici exemplum, vt tædio regum maturior veniret libertas, vltimumque regnum esset, quod scelere partum foret. Hic L. Tarquinius Prisci Tarquinij regis filius neposne fuerit, parum liquet: pluribus tamen authoribus filium crediderim. fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenij iuuenem. His duobus, vt ante dictum est, duæ Tulliæ regis filiæ nupserant, & ipsæ longe dispares moribus. Forte ita inciderat, ne duo violenta ingenia matrimonio iungerentur, fortuna credo populi Romani, quo diuturnius Seruij regnum esset, constituique ciuitatis mores possent. Angebatur ferox Tullia, nihil materiæ in viro neque ad cupiditatem, neque ad audaciam esse, tota in alterũ versa Tarquinium, cum mirari, cum virum dicere, ac regio sanguine ortum: spernere sororem, quod virum nacta, muliebri cessaret audacia. Contrahit celeriter similitudo eos, vt ferè fit, malum malo aptissimum. Sed initium turbandi omnia, à fœmina ortum est. ea secretis viri alieni assuefacta sermonibus, nullis verborum contumelijs parcere de viro ad fratrem, de sorore ad virum: & se rectius viduam, & illum cœlibem futurum fuisse contendere, quam cum impari iungi, vt elanguescendum aliena ignauia esset, si sibi eum, quo digna esset, dij dedissent virum, domi se propediem visuram regnum fuisse, quod apud patrem videat. celeriter adolescentem suæ temeritatis implet. Aruns Tarquinius, & Tullia maior prope continuatis funeribus, cum domos vacuas nouo matrimonio fecissent, iunguntur nuptijs, magis non prohibente Seruio quã approbante. Tum vero indies infestior Tullij senectus, infestius cœpit regnum esse. iam enim ab scelere ad aliud spectare mulier scelus: nec nocte, nec interdiu virum conquiescere pati, ne gratuita præterita parricidia essent. Non sibi defuisse cui nupta diceretur, nec cum quo tacita seruiret. defuisse qui se regno dignum putaret, qui meminisset se esse Prisci Tarquinij filium, qui habere quam sperare regnum mallet. Si tu is es, cui nuptam esse me arbitror, & virum, & regem appello: sin minus, eo nunc peius mutata est res, quod istic cum ignauia est scelus. Quin accingeris? non tibi ab Corintho, nec ab Tarquinijs, vt patri tuo, peregrina regna moliri necesse est. dij te penates patrijque, & patris imago, & domus regia, & in domo regale solium, & nomen Tarquinium, creat vocatque regem. Aut si ad hæc parum est animi, quid frustraris ciuitatem? quid te vt tegium iuuenem conspici finis? facesse hinc Tarquinios, aut Corinthum: deuoluere retrò ad stirpem, fratri similior quàm patri. His aliisq; increpando iuuenẽ instigat, nec cõquiescere ipsa potest: si, cum Tanaquil peregrina mulier tantum moliri potuisset animo, ut duo continua regna, viro, ac deinceps genero dedisset: ipsa regio semine orta, nullum momentum in dando adimendoque regno faceret. His muliebribus instinctus furijs Tarquinius, circumire & prehensare minorum maxime gentium patres, admonere paterni beneficij, ac pro eo gratiam repetere:

repetere: allicere donis iuuenes: tum de se ingentia pollicendo, tum
criminibus omnibus locis crescere. Postremo vt iam agendæ rei tempus
est, stipatus agmine armatorum in forum irrupit. inde omnibus perculsis
uore, in regia sede pro curia sedens, patres in curiam per præconem ad
Tarquinium citari iussit. Conuenere extemplo, alij iam ante ad hoc præ-
ti: alij metu, ne non venisse fraudi esset: nouitate ac miraculo attoniti, ne
de Seruio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab stirpe vltima orsus, Ser-
seruaque natum post mortem indignam parentis sui, non interregno, vt ab
inito, non comitijs habitis, non per suffragium populi, non authoribus p-
bus, muliebri dono regnum occupasse. Ita natum, ita creatum regem. I-
rem infimi generis hominum, ex quo ipse sit, odio alienæ honestatis, erec-
primoribus agrum sordidissimo cuique diuisisse: omnia onera quæ comm-
quondam fuerint, inclinasse in primores ciuitatis: instituisse censum, vt inf-
ad inuidiam locupletiorum fortuna esset, & parata, vbi vellet, egentiss-
largiretur. Huic orationi Seruius cum interuenisset, trepido nuncio extita-
extemplo à vestibulo curiæ magna voce: Quid hoc, inquit, Tarquini, rei e-
qua tu audacia me viuo vocare ausus es patres? aut in sede considere m-
Cum ille ferociter ad hæc, Se patris sui tenere sedem, multo quam ser-
potiorem filium regis hæredem: satis illum diu per licentiam eludentem
sultasse dominis. Clamor ab vtriusque fautoribus oritur, & concursus pop-
fiebat in curiam: apparebatque regnaturum, qui vicisset. Tum Tarquin-
necessitate iam etiam ipsa cogente vltima audere, multo & ætate & vir-
validior, medium arripit Seruium: elatumque è curia, in inferiorem pa-
per gradus deiecit. Inde ad cogendum senatum in curiam redit. fit fuga e-
apparitorum, atque comitum, ipse propè exanguis, cum semianimis reg-
comitatu domum se reciperet, peruenissetque ad summum Cyprium vic-
ab ijs qui missi ab Tarquinio fugientem consecuti erant, interficitur. C-
tur, quia non abhorret à cætero scelere, admonitu Tulliæ id factum, carp-
certe, id quod satis constat, in forum inuecta, nec reuerita cœtum viro-
mocauit virum è curia: regemque prima appellauit. A quo facessere iussa
tanto tumultu, cum se domum reciperet, peruenisseque ad summum Cyp-
um vicum, vbi Dianium nuper fuit: flectente carpentum dextra in Virbi-
clium, vt in collem Esquiliarum eueheretur, restitit pauidus atque inhibe-
frenos is qui iumenta agebat, iacentémq; dominæ Seruium trucidatum oste-
dit. Fœdum, inhumanumque inde traditur scelus, monumentoque locus e-
Sceleratum vicum vocant, quo amens agitantibus furijs sororis ac viri, Tull-
per patris corpus carpentum egisse fertur, partemque sanguinis ac cædis p-
ternæ cruento vehiculo, contaminata ipsa respersaque tulisse ad penates sui-
virique sui: quibus iratis, malo regni principio similes propediem exitus s-
querentur. Seruius Tullius regnauit annos quatuor & quadraginta, ita v
bono etiam moderatóque succedenti regi difficilis æmulatio esset. Cæte-
rum id quoque ad gloriam accessit, quod cum illo simul iusta ac legitima reg-
na occiderunt. Idipsum tam mite ac tam moderatum imperium, tamen qui
vnius esset, deponere eum in animo habuisse, quidam authores sunt, ni scelus
7. vix. 25. Ol. v. c. 220. intestinum liberandæ patriæ consilia agitanti interuenisset. Inde L. Tarqui-
nius regnare occepit, cui Superbo cognomen facta indiderunt: qui socerum
gener sepultura prohibuit, Romulum quoque insepultum perisse dictitans
primoresque patrum, quos Seruij rebus fauisse credebat, interfecit. consci-
deinde male quærendi regni ab scipso aduersus se exemplum capi posse, ar-
matis corpus circunsepsit: neque enim ad ius regni quicquam præter vim ha-
bebat: vt qui neque populi iussu, neque authoribus patribus regnaret. Ea
accedebat, vt in charitate ciuium nihil spei reponenti, metu regnum tutan-
dum esset. quem vt pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerum sine
consilijs per se solus exercebat: perq; eam causam occidere, in exilium agere

bonis,

bonis multare poterat, non suspectos modo, aut inuisos, sed vnde nihil aliud quam prædam sperare posset. Ita patrum præcipue numero imminuto, statuit nullos in patres legere, quo contemptior paucitate ipsa ordo esset, minusque per se nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum à prioribus morem de omnibus senatum consulendi solvit: domesticis consilijs rempublicam administrauit: bellum, pacem, fœdera, societates per se ipse cum quibus voluit, iniussu populi ac senatus fecit, diremitque. Latinorum sibi maxime gentem conciliabat, vt peregrinis quoque opibus tutior inter ciues esset. neque hospitia modo cum primoribus eorum, sed affinitates quoq; iungebat. Octauio Mamilio Tusculano: is longe princeps Latini nominis erat, si famæ credimus, ab Vlisse deaq; Circe oriundus: ei Mamilio filiam nuptum dat, perque eas nuptias multos sibi cognatos amicósque eius conciliat. Iam magna Tarquinij authoritas inter Latinorum proceres erat, cum in diem certam, vt ad lucum Ferentinæ conueniant, indicit: esse quæ agere de rebus communibus velit. Conueniunt frequentes prima luce. ipse Tarquinius diem quidem seruauit, sed paulo ante quam sol occideret venit. multa ibi toto die in concilio varijs iactata sermonibus erant. Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in absentem Tarquinium erat inuectus. Haud mirum esse, Superbo ei indito nomen cognomen (iam enim ita clam quidam mussitantes, vulgo tamen cum appellabant) an quicquam superbius esse quam ludificari sic omne nomen Latinum? principibus longe ab domo excitis, ipsum qui concilium indixerit, non adesse. tentari profecto patientiam, vt si iugum acceperint, obnoxios premat: cui enim non apparere, affectare eum imperium in Latinos? Quod si sui bene crediderint ciues, aut si creditum illud & non raptum patricidio sit: credere & Latinos, quanquam ne sic quidem alienigenæ deberent, sin suos eius pœniteat, quippe qui alij super alios trucidentur, exultatum eant, bona amittant, quid spei melioris Latinis portendi si se audiant, domum suam quemque inde abituros: neque magis obseruaturos diem concilij, quam ipse, qui indixerit, obseruet. Hæc atque alia eodem pertinentia, seditiosus facinorosusque homo, his quæ artibus opes domi nactus, cum maxime differebat, interuenit Tarquinius. Is finis orationi fuit. Auersi omnes ad Tarquinium salutandum. Qui silentio facto, monitus à proximis vt purgaret se, quod id temporis venisset, disceptatorem ait se sumptum inter patrem & filium, cura reconciliandi eos in gratiam, moratum esse. & quia ea res eximisset illam diem, postero die acturum quæ constituisset. Ne id quidem ab Turno tulisse tacitum ferunt. dixisse enim, nullam breuiorem esse cognitionem, quam inter patrem & filium, paucisque tranfigi verbis posse: ni pareat patri, habiturum infortunium esse. Hæc Aricinius in regem Romanum increpans, ex concilio abijt. Quam rem Tarquinius aliquanto quam videbatur, ægrius ferens, confestim Turno necem machinatur, vt eundem terrorem, quo ciuium animos domi oppresserat, Latinis injiceret, & quia pro imperio palam interfici non poterat, oblato falso crimine insontem oppressit, per aduersæ factionis quosdam Aricinos seruum Turni auro corrupit, in diuersorium eius vim magnam gladiorum inferri clam sineret: ea cum vna nocte perfecta essent, Tarquinius paulo ante lucem accitis ad se principibus Latinorum, quasi re noua perturbatus, moram suam hesternam velut deorum quadã providentia illatam, sit salui sibi atque illis fuisse. Ab Turno dici sibi & primoribus populorum parari necem, ut Latinorum solus imperium teneat. aggressurum fuisse hesterno die in concilio: dilatam rem esse, quod author concilij abfuerit, quem maxime peteret. inde illam absentis insectationem esse natam, quod morando spem destituerit, non dubitare, si vera deferantur, quin prima luce vbi ventum in concilium sit, instructus cum coniuratorum manu, armatisque venturus sit, dici gladiorum ingentem numerum esse ad eum conuectum, id vanum necne sit, extemplo sciri posse. rogare eos, vt inde secum ad Turnum veniant.

Suspectam

Suspectam fecit rem,& ingenium Turni ferox,& oratio hesterna,& mors T
quinij,quod videbatur ob eam differri cædes potuisse. Erant inclinatis qui
ad credendum animis, tamen nisi gladijs deprehensis,cætera vana exist
turi. vbi est eo ventum, Turnum ex somno excitatum circumsistunt custo
comprehensisque seruis,qui charitate domini vim parabant,cum gladij ab
ex omnibus locis diuerticuli protraherentur: enimuero manifesta res v
iniectæque Turno catenæ: & confestim Latinorum concilium magno cum
multu aduocatur. ibi tam atrox inuidia orta est, gladijs in medio positis, vt
dicta causa,nouo genere lethi, deiectus ad caput aquæ Ferentinæ crate sup
ne iniecta, saxisq; congestis,mergeretur. Reuocatis deinde ad concilium L
tinis Tarquinius, collaudatisq; qui Turnum nouantem res pro manifesto p
ricidio merita pœna affecissent, ita verba fecit: Posse quidem se vetusto m
agere. quod cum omnes Latini ab Alba oriundi sint, in eo fœdere teneantu
quo ab Tullo res omnis Albana cum colonis suis in Romanum cesserit imp
um: cæterum se vtilitatis id magis omnium causa censere, vt renouetur id fo
dus: secundaque potius fortuna populi Romani,vt participes Latini fruantu
quam vrbium excidia, vastationésque agrorum, quas Anco prius, patre e
inde suo regnante perpessi sint, semper aut expectent, aut patiantur. Ha
difficulter persuasum Latinis: quanquam in eo fœdere superior Romana
erat,cæterum & capita nominis Latini stare ac sentire cum rege videbantu
Turnus, sui cuique periculi, si aduersatus esset,recens erat documentum. I
renouatum fœdus: indictúmque iunioribus Latinorum, vt ex fœdere d
certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes adessent. Qui vbi ad edictu
Romani regis ex omnibus populis conuenere: ne ducem suum, neue sect
tum imperium, propriaue signa haberent, miscuit manipulos ex Latin
Romanisque, vt ex binis singulos faceret, binósque ex singulis. ita gemin
tis manipulis, centuriones imposuit. Nec vt iniustus in pace rex, ita dux bel
prauus fuit. quin ea arte æquasset superiores reges, ni degeneratum in al
huic quoque decori offecisset. Is primus Volscis bellum in ducentos amp
us post suam ætatem annos mouit: Suessámque Pometiam ex his vi cepit. V
cum diuendita præda XL. talenta argenti auríque recepisset,concepit anim
eam amplitudinem Iouis templi, quæ digna deûm hominúmque rege, qu
Romano imperio,quæ ipsius etiam loci maiestati esset,captiuam pecuniam i
ædificationem eius templi seposuit. Excepit deinde eum lentius ipe bellum
quo Gabios propinquam vrbem nequicquam vi adortus,cum obsidendi qu
que vrbem spes pulso à mœnibus adempta esset: postremo minime arte Ro
mana,fraude ac dolo aggressus est. nam cum velut posito bello, fundamen
templi iaciendis,alijsque vrbanis operibus intentum se esse simularet: Sextu
filius eius,qui minimus ex tribus erat, transfugit ex composito Gabios, patri
in se sœuitiam intolerabilem conquerens. Iam ab alienis in suos vertisse super
biam,& liberorum quoque eum frequentiæ tædere, vt quam in curia solitud
nem fecerit, domi quoque faciat, ne quam stirpem, ne quem hæredem regi
relinquat. se quidem inter tela & gladios patris elapsum,nihil vsquam sibi t
tum, nisi apud hostes L. Tarquinij credidisse. nam ne errarent, manere hu
bellum,quod positum simuletur: & per occasionem eum incautos inuasurum.
Quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturum se omne Latium,
Volscosque se inde, & Aequos, & Hernicos periturum: donec ad eos peruen
at, qui à patrum crudelibus atque impijs supplicijs tegere liberos sciant. fort
tan etiam ardoris aliquid ad bellum, armaque se aduersus superbissimum re
gem ac ferocissimum populum inuenturum. Cum si nihil mouerentur, in
sensus ira porro inde abiturus videretur: benigne ab Gabinis excipitur. Ve
tant mirari,si qualis in ciues,qualis in socios,talis ad vltimum in liberos esset,
in se ipsum postremo sæuiturum, si alia desint. sibi vero gratum aduentum eius
esse,futurumq; credere breui,vt illo adiuuante,ab portis Gabinis sub Romani

mœnia

mœnia bellum transferatur. Inde in concilia publica adhiberi. vbi cum de aliis rebus assentire se veteribus Gabinis diceret, quibus hæ notiores essent, ipse identidem belli author esset: in eo sibi præcipuam prudentiam assumere, quod vtriusque populi vires nosset, scirétque inuitam profecto superbiam regiam ciuibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita cum sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptissimis iuuenum prædatum, atque in expeditiones iret, & dictis factisque omnibus ad fallendum instructis vana accresceret fides, dux ad vltimum belli legitur. ibi cum inscia multitudine quid ageretur, prælia parua inter Romam Gabiósque fierent, quibus plerunque Gabina res superior esset: tum certatim summi infimique Gabinorum Sex. Tarquinium dono deûm sibi missum ducem credere. apud milites vero obeundo pericula ac labores, pariter prædam munificè largiendo, tanta charitate esse, vt non pater Tarquinius potentior Romæ quàm filius Gabiis esset. Itaque postquam satis virium collectum ad omnes conatus videbat, tum è suis vnum scisciatum Romam ad patrem mittit, quidnam se facere vellet? quandoquidem vt omnia vnus ipse Gabiis posset, ei dij dedissent. Huic nuncio (quia credo dubiæ fidei videbatur) nihil voce respõsum est. rex velut deliberabundus in hortum ædium transit, sequente nuncio filij, ibi inambulans tacitus, summa papauerum capita dicitur baculo decussisse. Interrogando, expectandóque responsum nuncius fessus, vt re imperfecta, redit Gabios: quæ dixerit ipse, quæque viderit, refert. seu ira, seu odio, seu superbia insita ingenio, nullam eum vocem emisisse. Sexto vbi quid vellet parens, quidve præciperet tacitis ambagibus, patuit: primores ciuitatis, criminando alios apud populũ, alios sua ipsos inuidia opportunos interemit. multi palam, quidam, in quibus minus speciosa criminatio erat futura, clam interfecti. patuit quibusdam volentibus fuga, aut in exilium acti sunt: absentiúmque bona iuxta atque interemptorum diuisa fuere. Largitionis inde prædæq; & priuati dulcedine commodi, sensus malorum publicorum adimi, donec orba consilio auxilióque Gabina res regi Romano sine vlla dimicatione in manum traditur. Gabijs receptis, Tarquinius pacem cum Aequorum gente fecit: fœdus cum Thuscis renouauit. Inde ad negocia vrbana animum conuertit. quorum erat primum, vt Iouis templum in monte Tarpeio monumentum regni sui nominisque relinqueret. Tarquinios reges ambos, patrem vouisse, filium perfeciſſe. & vt libera à cæteris religionibus area esset tota Iouis, templúmque eius quod inædificaretur, exaugurare fana sacellâque statuit: quæ aliquot ibi à Tatio rege primum in ipso discrimine aduersus Romulum pugnæ vota, consecrata inauguratáque postea fuerant. Inter principia condendi huius operis, mouisse numen ad indicandam tanti imperij molem traditur deos. nam cum omnium sacellorum exauspurationes admitterent aues, in Termini fano non addixere. idque omen auguriúmq; ita acceptum est, non motam termini sedem, vnúmque eum deorum non euocatum sacratis sibi finibus, firma stabiliáque cuncta portendere. Hoc perpetuitatis auspicio accepto, secutum aliud magnitudinem imperij portendens prodigium est: caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse. quæ visa species aut per ambages arcem eam imperii, capútque rerum fore portendebat. idque ita canere vates, quiq; in vrbe erant, quósq; ad eam rem consultandam ex Hetruria accierant. Augebatur ad expensas regis animus. itaque Pometinæ manubiæ, quæ perducendo ad culmen operi destinatæ erant, vix in fundamenta suppeditauere. Eo magis Fabio, præterquam quod antiquior est, crediderim, XL. ea sola talenta fuisse, quam Pisonis, qui XL. millia pondo argenti sepositа in eam rem scribit. quam summam pecuniæ neque ex vnius tum vrbis præda sperandam, & nullius ne horum quidem magnificentiæ operum fundamẽta non exuperaturam. Intentus perficiendo templo, fabris vndique ex Hetruria accitis, non pecunia solum ad id publica est vsus, sed operis etiam ex plebe. qui cum

Suſpectam fecit rem,& ingenium Turni ferox,& oratio heſterna,& mora T
quinij,quod videbatur ob eam differri cædes potuiſſe. Eunt inclinatis qui
ad credendum animis, tamen niſi gladijs deprehenſis,cætera vana exiſti
turi. vbi eſt eo ventum, Turnum ex ſomno excitatum circunſiſtunt cuſto
comprehenſisque ſeruis,qui charitate domini vim parabant,cum gladij ab
ex omnibus locis diuerticuli protraherentur: enimuero manifeſta res v
iectæque Turno catenæ: & confeſtim Latinorum concilium magno cum
multu aduocatur. ibi tam atrox inuidia orta eſt, gladijs in medio poſitis, vt
dicta cauſa,nouo genere lethi, deiectus ad caput aquæ Ferentinæ crate ſup
ne iniecta, ſaxisq; congeſtis,mergeretur. Reuocatis deinde ad concilium L
tinis Tarquinius, collaudatisq; qui Turnum nouantem res pro manifeſto p
ricidio merita pœna affeciſſent, ita verba fecit: Poſſe quidem ſe vetuſto
agere. quod cum omnes Latini ab Alba oriundi ſint, in eo fœdere teneantu
quo ab Tullo res omnis Albana cum colonis ſuis in Romanum ceſſerit imp
um: cæterum ſe vtilitatis id magis omnium cauſa cenſere, vt renouetur id
dus: ſecundaque potius fortuna populi Romani,vt participes Latini fruantu
quam vrbium excidia, vaſtationésque agrorum, quas Anco prius, patre
inde ſuo regnante perpeſſi ſint, ſemper aut expectent, aut patiantur. Ha
difficulter perſuaſum Latinis: quanquam in eo fœdere ſuperior Romana
erat,cæterum & capita nominis Latini ſtare ac ſentire cum rege videbant
Turnus, ſui cuique periculi, ſi aduerſatus eſſet,recens erat documentum. I
renouatum fœdus : indictúmque iunioribus Latinorum, vt ex fœdere
certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes adeſſent. Qui vbi ad edict
Romani regis ex omnibus populis conuenere: ne ducem ſuum, neue ſecr
tum imperium, propriaue ſigna haberent, miſcuit manipulos ex Latin
Romanisque, vt ex binis ſingulos faceret, binósque ex ſingulis. ita gemin
tis manipulis, centuriones impoſuit. Nec vt iniuſtus in pace rex, ita dux be
prauus fuit. quin ea arte æquaſſet ſuperiores reges, ni degeneratum in ali
huic quoque decori offeciſſet. Is primus Volſcis bellum in ducentos amp
us poſt ſuam ætatem annos mouit: Sueſſámque Pometiam ex his vi cepit. V
cum diuendita præda XL. talenta argenti auríque recepiſſet,concepit anim
eam amplitudinem Iouis templi, quæ digna deûm hominúmque rege, qu
Romano imperio,quæ ipſius etiam loci maieſtati eſſet,captiuam pecuniam
ædificationem eius templi ſepoſuit. Excepit deinde eum lentius ſpe bellum
quo Gabios propinquam vrbem nequicquam vi adortus,cum obſidendi quo
que vrbem ſpes pulſo à mœnibus adempta eſſet: poſtremo minime arte Ro
mana,fraude ac dolo aggreſſus eſt. nam cum velut poſito bello, fundamenta
templi iaciendis,alijſque vrbanis operibus intentum ſe eſſe ſimularet: Sextu
filius eius,qui minimus ex tribus erat, transfugit ex compoſito Gabios, patri
in ſe ſquitiam intolerabilem conquerens.Iam ab alienis in ſuos vertiſſe ſuper
biam,& liberorum quoque eum frequentiæ tædere, vt quam in curia ſolitud
nem fecerit, domi quoque faciat, ne quam ſtirpem, ne quem hæredem regn
relinquat. ſe quidem inter tela & gladios patris elapſum, nihil vſquam ſibi tu
tum, niſi apud hoſtes L. Tarquinij credidiſſe. nam ne errarent, manere ha
bellum,quod poſitum ſimuletur: & per occaſionem eum incautos inuaſurum.
Quod ſi apud eos ſupplicibus locus non ſit, pererraturum ſe omne Latium,
Volſcoſque ſe inde, & Aequos, & Hernicos periturum: donec ad eos peruen
at, qui à patrum crudelibus atque impijs ſupplicijs tegere liberos ſciant. forſ
tan etiam ardoris aliquid ad bellum, armaque ſe aduerſus ſuperbiſſimum re
gem ac ferociſſimum populum inuenturum. Cum ſi nihil mouerentur, in
ſenſus ira porro inde abiturus videretur: benigne ab Gabinis excipitur. Ve
tant mirari,ſi qualis in ciues,qualis in ſocios,talis ad vltimum in liberos eſſet,
in ſe ipſum poſtremo ſæuiturum, ſi alia deſint.ſibi vero gratum aduentum eius
eſſe,futurumq; credere breui,vt illo adiuuante,ab portis Gabinis ſub Romana

mœnia

mœnia bellum transferatur. Inde in concilia publica adhiberi. vbi cum de aliis rebus assentire se veteribus Gabinis diceret, quibus hæ notiores essent, ipse identidem belli author esset: in eo sibi præcipuam prudentiam assumere, quod vtriusque populi vires nosset, scirétque inuisam profecto superbiam regiam ciuibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita cum sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptissimis iuuenum prædatum, atque in expeditiones irer, & dictis factísque omnibus ad fallendum instructis vana accresceret fides, dux ad vltimum belli legitur. ibi cum inscia multitudine quid ageretur, prælia parua inter Romam Gabiósque fierent, quibus plerunque Gabina res superior esset: tum certatim summi infimique Gabinorum Sex. Tarquinium dono deûm sibi missum ducem credere. apud milites vero obeundo pericula ac labores, pariter prædam munificè largiendo, tanta charitate esse, vt non pater Tarquinius potentior Romæ quam filius Gabiis esset. Itaque postquam satis virium collectum ad omnes conatus videbat, tum è suis vnum sciscitatum Romam ad patrem mittit, quidnam se facere vellet? quandoquidem vt omnia vnus ipse Gabiis posset, ei dij dedissent. Huic nuncio (quia credo dubiæ fidei videbatur) nihil voce respõsum est. rex velut deliberabundus in hortum ædium transit, sequente nuncio filij, ibi inambulans tacitus, summa papauerum capita dicitur baculo decussisse. Interrogando, expectandóque responsum nuncius sessus, vt re imperfecta, redit Gabios: quæ dixerit ipse, quæque viderit, refert. seu ira, seu odio, seu superbia insita ingenio, nullam eum vocem emisisse. Sexto vbi quid vellet parens, quidve præciperet tacitis ambagibus, patuit: primores ciuitatis, criminando alios apud populũ, alios sua ipsos inuidia opportunos interemit. multi palam, quidam, in quibus minus specioſa criminatio erat futura, clam interfecti. patuit quibusdam volentibus fuga, aut in exilium acti sunt: absentiúmque bona iuxta atque interemptorum diuisa fuere. Largitionis inde prædæq; & priuati dulcedine commodi, sensus malorum publicorum adimi, donec orba consilio auxilióque Gabina res regi Romano sine vlla dimicatione in manum traditur. Gabijs receptis, Tarquinius pacem cum Aequorum gente fecit: fœdus cum Thuscis renouauit. Inde ad negocia vrbana animum conuertit. quorum erat primum, vt Iouis templum in monte Tarpeio monumentum regni sui nominisque relinqueret. Tarquinios reges ambos, patrem vouisse, filium perfeciſſe. & vt libera à cæteris religionibus area esset tota Iouis, templúque eius quod inædificaretur, exaugurare fana sacellaque statuit: quæ aliquot ibi à Tatio rege primum in ipso discrimine aduersus Romulum pugnæ vota, consecrata inauguratáque postea fuerant. Inter principia condendi huius operis, mouisse numen ad indicandam tanti imperij molem traditur deos. nam cum omnium sacellorum exauspicationes admitterent aues, in Termini fano non addixere. idque omen auguriúmq; ita acceptum est, non motam termini sedem, vnúmque eum deorum non euocatum sacratis sibi finibus, firma stabiliáque cuncta portendere. Hoc perpetuitatis auspicio accepto, secutum aliud magnitudinem imperij portendens prodigium est: caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse. quæ visa species aut per ambages arcem eam imperij, capútque rerum fore portendebat. idque ita cecinere vates, quiq; in vrbe erant, quósq; ad eam rem consultandam ex Hetruria acciuerant. Augebatur ad expensas regis animus. itaque Pometinæ manubiæ, quæ perducendo ad culmen operi destinatæ erant, vix in fundamenta suppeditauere. Eo magis Fabio, præterquam quod antiquior est, crediderim, XL. ea sola talenta fuisse, quam Pisonis, qui XL. millia pondo argenti sepositа in eam rem scribit. quam summam pecuniæ neque ex vnius tum vrbis præda sperandam, & nullius ne horum quidem magnificentiæ operum fundamẽta non exuperaturam. Intentus perficiendo templo, fabris vndique ex Hetruria accitis, non pecunia solum ad id publica est vsus, sed operis etiam ex plebe. qui cum

haud paruus & ipſe militiæ adderetur labor, minus tamen plebs grauabatur templa deûm exædificare manibus ſuis, quę poſthac & ad alia vt ſpecie mino ra, ſic laboris aliquanto maioris traducebatur opera, foros in circo faciendo cloacámque maximam receptaculum omnium purgamentorum vrbis ſub te ram agendam. quibus duobus operibus vix noua hęc magnificentia quicquam adæquare potuit. His laboribus exercita plebe, quia & vrbi multitudinem, vi vſus non eſſet, oneri rebatur eſſe, & colonis mittendis occupare latius impe fines volebat: Signiam Circeiósque colonos miſit, præſidia vrbi futura terr mariſque. Hæc agenti portentum terribile viſum, anguis ex columna ligne lapſus, cum terrorem fugámque in regiam feciſſet, ipſius Regis non tam ſubi pauore perculit pectus, quam anxijs impleuit curis. Itaq; cum ad publica pr digia Hetruſci tantum vates adhiberentur, hoc velut domeſtico exterritus ſu, Delphos ad maxime inclytum in terris oraculum mittere ſtatuit. neque ſponſa ſortium vlli alij committere auſus, duos filios per ignotas ea tempeſt te terras ignotiora maria, in Græciam miſit. Titus & Aruns profecti. comes additus L. Iunius Brutus, Tarquinia ſorore regis natus, iuuenis longe alius genio, quam cuius ſimulationem induerat. Is, cum primores ciuitatis (in quib fratrem ſuum ab auunculo interfectum) audiſſet, neque in animo ſuo quicq regi timendum, neque in fortuna concupiſcendum relinquere, ſtatuit contem ptu tutus eſſe, vbi in iure parum præſidij eſſet. Ergo ex induſtria factus ad imi tationem ſtultitiæ, cum ſe ſuáque prædæ eſſe regi fineret. Bruti quoque hau abnuit cognomen: vt ſub eius obtentu cognominis, liberator ille populi Ro mani animus latens aperiretur tempore ſuo. Is tum à Tarquiniis ductus Del phos, ludibrium verius quam comes, aureum baculum incluſum corneo cau to ad id baculo tuliſſe donum Apollini dicitur, per ambages effigiem ingen ſui. Quo poſtquam ventum eſt, perfectis patris mandatis, cupido inceſſit an mos iuuenum ſciſcitandi, ad quem eorum regnum Romanum eſſet venturu Ex infimo ſpecu vocem redditam ferunt: Imperium ſummum Romæ habeb qui veſtrûm primus ô iuuenes oſculum matri tulerit. Tarquinij, vt Sextus, q Romæ relictus fuerat, ignarus reſponſi, expérsque imperij eſſet, rem ſumma pe taceri inbent. ipſi inter ſe, vter prior cum Romam rediſſet, matri oſcul daret, ſorti permittunt. Brutus alio ratus ſpectare Pythicam vocem, velut prolapſus cecidiſſet, terram oſculo contigit: ſcilicet quod ea communis mat omnium mortalium eſſet. Reditum inde Romam, vbi aduerſus Rutulos bell ſumma vi parabatur, Ardeam Rutuli habebant, gens, vt in ea regione, atq in ea ætate, diuitiis præpollens. eáque ipſa cauſa belli fuit, quod rex Roma tum ipſe ditari, exhauſtus magnificentia publicorum operum, tum præda de linire popularium animos ſtudebat, præter aliam ſuperbiam regno infeſt etiam, quod ſe in fabrorum miniſterio, ac ſeruili tamdiu habitos opere abh ge indignabantur. Tentata res eſt, ſi primo impetu capi Ardea poſſet. ubi parum proceſſit, obſidione munitionibúsque cœpti premi hoſtes. In his ſta tuis (vt fit longo magis quam acri bello) ſatis liberi commeatus erant. prin ribus tamen magis quam militibus. regij quidam iuuenes interdum ocio conuiuiis comeſſationibúsque inter ſe terebant. Forte potantibus his ap Sextum Tarquinium, vbi & Collatinus, cœnabat Tarquinius Egerij filius, in dit de vxoribus mentio. ſuam quiſque laudare miris modis. inde certamine ac cenſo Collatinus negat verbis opus eſſe: paucis id quidem horis poſſe ſci quantum cæteris præſtet Lucretia ſua. quin, ſi vigor iuuentæ ineſt, conſcend mus equos? inuiſimúsque præſentes noſtrarum ingenia? ídque cuique ſpe tatiſſimum ſit, quod nec opinato viri aduentu occurrerit oculis. incaluerat vino. age ſane, omnes citatis equis aduolant Romam. quo cum primis ſe in tendentibus tenebris peruenißent, pergunt inde Collatiam: vbi Lucretiam haud quaquam vt regias nurus, quas in conuiuio luxúque cum æqualibus v derant tempus terentes, ſed ſera nocte deditam lanæ inter lucubrantes ancil

A las in medio ædium sedentem inueniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. aduenientes vir Tarquiniique excepti benigne: victor maritus comiter inuitat regios iuuenes. ibi Sextum Tarquinium mala libido Lucretię per vim stuprandæ capit: tum forma, tum spectata castitas incitat. Et tum quidem ab nocturno iuuenili ludo in castra redeunt. Paucis interiectis diebus, Sextus Tarquinius inscio Collatino cum comite vno Collatiam venit. vbi exceptus benigne ab ignaris consilij, cum post cœnam in hospitale cubiculum deductus esset: amore ardens. postquam satis omnia tuta circa sopitique omnes videbantur, stricto gladio ad dormientem Lucretiam venit, sinistráque manu mulieris pectore oppresso: Tace Lucretia, inquit, Sextus Tarquinius sum, ferrum in manu est: moriere, si emiseris vocem. Cum pauida ex somno mulier nullam opem, prope mortem imminentem videret, tum Tarquinius fateri amorem: orare, miscere precibus minas, versare in omnes partes muliebrem animum, vbi obstinatam videbat, & ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus: cum mortua iugulatum seruum nudum positurum ait, vt in sordido adulterio necata dicatur. Quo terrore cum vicisset obstinatam pudicitiam velut victrix libido, profectúsque inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri esset: Lucretia mœsta tanto malo, nuncium Romam eundem ad
B patrem, Ardeámq; ad virum mittit, vt cum singulis fidelibus amicis veniant: ita facto maturatóq; opus esse, rem atrocem incidisse. Sp. Lucretius cum P. Valerio Volesi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto venit: cum quo forte Romam rediens, ab nuncio vxoris erat conuentus. Lucretiam sedentem mœstam in cubiculo inueniunt. aduentu suorum lachrymæ obortæ. quærentiq; viro, Satin' salue? Minimè, inquit, quid enim salui est mulieri amissa pudicitia? Vestigia viri alieni Collatine in lecto sunt tuo: cæterum corpus est tantum violatum, animus insons: mors testis erit. sed date dextras fidémque, haud impune adultero fore. Sextus est Tarquinius, qui hostis pro hospite, priore nocte vi armatus, mihi sibique si vos viri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium. Dant ordine omnes fidem, consolantur ægram animi. auertendo noxam ab coacta in authorem delicti, mentem peccare, non corpus: & vnde consilium abfuerit, culpam abesse. Vos, inquit, videritis quid illi debeatur: ego me etsi peccato absoluo, supplicio non libero, nec vlla deinde impudica Lucretiæ exemplo viuet. Cultrum, quem sub veste abditum habebat, cum in corde defigit: prolapsáque in
vulnus moribunda cecidit. Conclamant vir patérque. Brutus, illis luctu oecupatis, cultrũ ex vulnere Lucretiæ extractum manantem cruore præ se tenens:
Per hunc, inquit, castissimum ante regiam iniuriam sanguinem iuro, vósque dij
C testes facio, me L. Tarquinium Superbum cum scelerata coniuge: & omni liberorum stirpe, ferro, igni, quacunque dehinc vi possim, exacturum, nec illos, nec alium quenquam regnare Romæ passurum. Cultrum deinde Collatino tradit. inde Lucretio ac Valerio stupentibus miraculo rei, vnde nouum in Bruti pectore ingenium. Vt præceptum erat, iurant: totique ab luctu versi in iram, Brutum iam inde ad expugnandum regnum vocantem sequuntur ducem. Elatum domo Lucretiæ corpus in forum deferunt, conciéntque miraculo (vt fit) rei nouæ, atque indignitate homines. pro se quisque scelus regium ac vim queruntur. mouet tum patris mœstitia, tum Brutus castigator lachrymarum atque inertium querelarum, authórque, quod viros, quod Romanos deceret, arma capiendi aduersus hostilia ausos. Ferocissimus quisque iuuenum cum armis voluntarius adest: sequitur & cætera iuuentus. Inde pari præsidio relicto Collatiæ ad portas, custodibúsque datis, ne quis eum motum regibus nunciaret. cæteri armati duce Bruto Romam profecti. Vbi eo ventum est, quacunque incedit armata multitudo, pauorem ac tumultum facit, rursus vbi anteire primores ciuitatis vident, quicquid sit, haud temere esse rentur. nec minorem motum animorum Romæ tam atrox res facit, quam Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus locis vrbis in forum curritur. Quo simul ventum est, præco ad tribu-

num Celerum, in quo tum magistratu forte Brutus erat, populum aduocauit. Ibi oratio habita nequaquam eius pectoris ingeniique quod simulatum ad eam diem fuerat, de vi ac libidine Sexti Tarquinij, de stupro infando Lucretiæ, & miserabili cæde, de orbitate Tricipitini, cui morte filiæ causa mortis indignior ac miserabilior esset. Addita superbia ipsius regis, miseriæque & labores plebis in fossas cloacasque exhauriendas demersæ. Romanos homines victores omnium circa populorum, opifices ac lapicidas pro bellatoribus factos. indignam Serui Tullij regis memorata cædes, & inuecta corpori patris nefando vehiculo filia, inuocatique vltores parentum dij. His atrocioribusque, credo, aliis quæ præsens rerum indignitas haudquaquam relatu scriptoribus facilia subijcit, memoratis, incensam multitudinem perpulit, vt imperium regi abrogaret, exulesque esse iuberet L. Tarquinium cum coniuge ac liberis. Ipse iuuenibus qui vltro nomina dabant, lectis, armatisque, ad concitandum inde aduersus regens exercitum Ardeam in castra est profectus: imperium in vrbe Lucretio præfecto vrbis iam ante ab rege instituto reliquit. Inter hunc tumultum Tullia domo profugit: execrantibus quacunque incedebat, inuocantibusque parentum furias viris mulieribusque. Harum rerum nunciis in castra perlatis, cum re noua trepidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus, fit via Brutus (senserat enim aduentum) ne obuius fieret: eodémque fere tempore diuersis itineribus Brutus Ardeam, Tarquinius Romam venerunt. Tarquinio clausæ portæ, exiliúmque indictum: liberatorem vrbis læta castra accepere: exactique inde liberi regis, duo patrem secuti sunt, qui exulatum Caere in Hetruscos ierunt. Sextus Tarquinius Gabios tanquam in suum regnum profectus, ab vltoribus veterum simultatum, quas sibi ipse cædibus rapinisque conciuerat, est interfectus. L. Tarquinius Superbus regnauit annos V. & XL. Regnatum Romæ ab vrbe condita ad liberatam annos, CCXLIIII. Duo consules inde comitiis centuriatis à præfecto vrbis ex commentariis Serui Tullij creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

DECADIS PRIMÆ LIB. II.
EPITOME.

BRVTVS iureiurando populum astrinxit, neminem regnare Romæ passurum. Tarquinium Collatinum, collegam suum, propter affinitatem Tarquiniorum suspectum, coegit consulatu se abdicare, & ciuitate cedere, bona regum diripi iussit. agrum Marti consecrauit, qui campus Martius nominatus est. adolescentes nobiles, in quibus suos quoque & fratris filios, quia coniurauerant de recipiendo regibus, secum percussit seruo indici, cui Vindicio nomen fuit, libertatem dedit: ex cuius nomine vindicta est appellata. Cum aduersus regei, qui contractu Veientium & Tarquiniensium copiis bellum intulerant, exercitum duxisset, in acie cum Arunte filio Superbi commortuus est, eúmque matrona annum luxerunt. P. Valerius consul legem de prouocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porsena rex Clusinorum, bello pro Tarquinio suscepto, cum ad Ianiculum venisset, ne Tyberim transiret, virtute Coclitis Horatij prohibitus est, qui, dum alij pontem Sublicium rescindunt, solus Etruscos sustinuit: & ponte rupto armatus se in flumen misit, & ad suos tranauit. Alterum accessit virtutis exemplum à Mucio, qui cum ad feriendum Porsenam castra hostium intrasset, occiso scriba, quem regem esse putabat, comprehensus, impositam altari manum, in quibus sacrificatum erat, exuri passus est: dixitque tales trecentos esse conuratos in mortem ipsius regis, quorum admiratione coactus Porsena, pacis conditionem ferre, bellum omisit, acceptis obsidibus. ex quibus virgo una Cloelia, deceptis custodibus per Tyberim ad suos tranauit: & cum reddita esset Porsenæ, honorificè remissa, equestri statua donata est. Ap. Claudius ex Sabinis Romam transfugit: ob hoc Claudia tribus adiecta est. Numerus tribuum ampliatus est, vt essent triginta vna. Aduersus Tar-

quinios

A *quinium Superbum, cum Latinorum exercitu bellum inferentem, A. Postumius dictator prosperè pugnauit apud lacum Regillum. Plebs, cum propter nexos ob æs alienum Sacrum in montem secessisset, consilio Menenij Agrippæ à seditione reuocata est. Idem Agrippa, cum decessisset, propter paupertatem publico impendio elatus est. Tribuni plebis quinque creati sunt. Oppidum Volscorum Corioli captum est virtute & opera C. Martij, qui ob hoc Coriolanus vocatus est. T. Latinius, vir de plebe, cum in visu admonitus esset, vt de quibusdam religionibus ad senatum perferret, & neglexisset, amisso filio, debilis factus, postea quam delatus ad senatum lectica, eadem illa indicauerat, usu pedum recepto, domum reuersus est. Cum C. Martius Coriolanus, qui in exilium erat pulsus, dux Volscorum factus, exercitum hostium vrbi Romæ admouisset: & missi ad eum primum legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent ne bellum patriæ inferret: Veturia mater & Volumnia vxor impetrauerunt ab eo vt recederet. Lex agraria primum lata est. Sp. Cassius consularis regni crimine damnatus est, necatusque. Oppia virgo Vestalis ob incestum viua defossa est. Cum vicini hostes Veientes incommodis magis quam graues essent, familia Fabiorum id bellum gerendum depoposcit, missique in id trecentos sex armatos, qui ad Cremeram ad vnum ab hostibus cæsi sunt, vno impubere domi relicto. Appius Claudius consul, cum aduersus Volscos contumacia exercitus malè pugnatum esset, decimum quemque militem fustè percus-*

B *sit. Res præterea aduersum Volscos, & Aequos, & Veientes, & seditiones inter patres plebemque continet.*

LIBERI iam hinc populi Romani res pace bellóque gestas, annuos magistratus imperiáque legum potentiora quam hominum peragam. Quæ libertas vt lætior esset, proximi regis superbia fecerat. nam priores ita regnarunt, vt haud immerito omnes deinceps conditores partium cęptæ vrbis, quas nouas ipsi sedes ab se auctæ multitudini addiderunt, numerentur. Neque ambigitur, quin Brutus idem, qui tantum gloriæ Superbo exacto rege meruit, pessimo publico id facturus fuerit, si libertatis immaturæ cupidine priorum regum alicui regnum extorsisset. Quid enim futurum fuit, si illa pastorum conuenarúmque plebs transfuga ex suis populis, sub tutela inuiolati templi, aut libertatem, aut certe impunitatem adepta, soluta regio metu, agitari cœpta esset tribunitiis procellis? & in aliena vrbe cum patribus serere certamina, priusquam pignora coniugum ac liberorum, charitásque ipsius soli, cui longo tempore assuescitur, animos eorum consociasset? dissipatæ res nondum adultæ discordia forent: quas fouit tranquilla moderatio imperij, eóque nutriendo perduxit, vt bonam frugem libertatis maturis iam viribus ferre pos-

C sent. Libertatis autem originem inde magis, quia annuum imperium consulare factum est, quam quod diminutum quicquam sit ex regia potestate, numeres. Omnia iura, omnia insignia primi consules tenuere. id modo cautum est, ne si ambo fasces haberent, duplicatus terror videretur. Brutus prior, concedente collega, fasces habuit: qui non acrior vindex libertatis fuerat, quam deinde custos fuit. Omnium primum auidum nouę libertatis populum, ne postmodum flecti precibus aut donis regiis posset, iureiurando adegit, neminē Romæ passuros regnare. Deinde quo plus virium in senatu frequentia etiam ordinis faceret, cædibus regiis diminutum patrum numerum, primoribus equestris gradus lectis, ad trecentorum summam expleuit, traditúmque inde fertur, vt in senatum vocarentur, qui patres, quique conscripti essent. conscriptos videlicet nouum senatum, appellabāt lectos. id mirum quantum profuit ad concordiam ciuitatis, iungendósque patribus plebis animos. Rerum deinde diuinarum habita cura. & quia quædam publica sacra per ipsos reges factitata erant, necubi ibi regum desiderium esset, regem sacrificulum creant. Id sacerdotium pontifici subiecere, ne additus nomini honos, aliquid libertati, cuius tunc prima erat cura, officeret. Ac nescio an nimis vndique eam minimis quoque rebus muniendo, modum excesserint, consulis enim alterius, cum nihil aliud offenderit,

Ann. Cos. ab vrbe condi. 245. Olym. 86.

nomen inuisum ciuitati fuit. Nimium Tarquinios regno assuesse: initium à Prisco factum: regnasse deinde Seruium Tullium. ne interuallo quidem facto, oblitum tanquam alieni regni Superbum Tarquinium, velut hereditatem gentis scelere ac vi repetisse. Pulso Superbo, penes Collatinum imperium esse, nescire Tarquinios priuatos viuere. non placere nomen, periculosum libertati esse. Hic primo sensim tentatium animos sermo per totam ciuitatem est datus, solicitatamque suspicione plebem Brutus ad concionem vocat: ibi omnium primum iusiurandum populi recitat: Neminem regnare passuros, nec esse Romæ, vnde periculum libertati foret. id summa ope tuendum esse, neque vllam rem quæ eo pertineat, contemnendam. inuitum se dicere hominis causa; nec dicturum fuisse, ni charitas reipublicæ vinceret, non credere populum Romanum solidam libertatem recuperatam esse. regium genus, regium nomen non solum in ciuitate, sed etiam in imperio esse. id officere, id obstare libertati. Hunc tu, inquit, tua voluntate L. Tarquini remoue metum. meminimus, fatemur: eiecisti reges. absolue beneficium tuum, aufer hinc regium nomen, res tuas tibi non solum reddent ciues tui authore me, sed si quid deest, munificè augebunt. amicus abi, exonera ciuitatem vano forsitan metu. ita persuasum est animis, cum gente Tarquinia regnum hinc abiturum. Consuli primo tam noui rei ac subitæ admiratio incluserat vocem. Dicere deinde incipientem primores ciuitatis circunsistunt, eadem multis precibus orant. & cæteri quidem mouebant minus. postquã Sp. Lucretius maior ætate ac dignitate, socer prætereà ipsius, agere varie, rogando alternis suadendóque cœpit, vt vinci se consensu ciuitatis pateretur: timens consul, ne postmodum priuato sibi eadem illa cum bonorum amissione, additaque alia insuper ignominia, acciderent. abdicauit se consulatu rebusque suis omnibus Lauinium translatis, ciuitate cessit. Brutus ex senatusconsulto ad populum tulit, vt omnes Tarquiniæ gentis exules essent. collegam sibi comitijs centuriatis creauit P. Valerium, quo adiutore reges ejecerat. Cum haud cuiquam in dubio esset, bellum ab Tarquinijs imminere, id quidem spe omnium serius fuit. cæterùm, id quod non timebant, per dolum ac proditionem propè libertas amissa est. Erant in Romana iuuentute adolescentes aliquot, nec ij tenui loco orti, quorum in regno libido solutior fuerat: æquales sodalesque adolescentium Tarquiniorum, assueti more regio viuere. Eam tum æquato iure omnium licentiam querentes, libertatem aliorum in suam vertisse seruitutem inter se conquerebantur. Regem hominem esse, à quo impetres vbi ius, vbi iniuria opus sit: esse gratiæ locum. esse beneficio, & irasci & ignoscere posse: inter amicum atque inimicum discrimen nosse. Legem surdam, inexorabilem esse, salubriorem meliorémque inopi, quàm potenti: nihil laxamenti nec veniæ habere, si modum excesseris, periculosum esse in tot humanis erroribus sola innocentia viuere. Ita iam sua sponte ægris animis legati ab regibus superueniunt, sine mentione redditus, bona tantum repetentes. Eorum verba postquam in senatu audita sunt, per aliquot dies ea consultatio tenuit, ne non reddita belli causa: reddita, belli materia & adiumentum essent. Interim legati cum alijs alia moliri, apertè bona repetentes, clam recuperandi regni consilia struere: & tanquam ad id, quod agi videbatur, ambientes nobilium adolescentium animos pertentant. à quibus placidè oratio accepta est. His literas ab Tarquinijs reddunt, & de accipiendis clam nocte in vrbem regibus colloquuntur. Vitellijs Aquiliisque fratribus primò commissa res est. Vitelliorum soror consuli nupta Bruto erat, iamque ex eo matrimonio adolescentes erant liberi, Titus, Tiberiusque: eos quoque in societatem consilij auunculi assumunt. prætereà & nobiles aliquot adolescentes consciij assumpti, quorũ vetustate memoria abijt. Interim cum in senatu vicisset sententia, quæ censebat reddenda bona: eámque ipsam causam moræ in vrbe haberent legati, quod spacium ad vehicula comparanda à consulibus sumpsissent, quibus regum asportarent res: omne id tempus cum coniuratis consultando

946.

A sultando absumunt: euincúntque instando, vt literæ sibi ad Tarquinios darentur, nam aliter qui credituros eos, non vana ab legatis super rebus tantis afferri? Datæ literæ vt pignus fidei essent, manifestum facinus fecerunt. nam cum pridie quam legati ad Tarquinios proficiscerentur, & cœnatum forte apud Vitellios esset, coniuratique ibi remotis arbitris multa inter se de nouo (vt fit) consilio egissent, sermonem eorum ex seruis vnus excepit, qui iam antea id senserat agi: sed eam occasionem, vt literæ legatis darentur, quę deprehensæ rem coarguere possent, expectabat. postquam datas sensit, rem ad consules detulit. Consules ad deprehendendos legatos coniuratósque profecti domo, sine tumultu rem omnem oppressere: literarum in primis habita cura, ne interciderent. Proditoribus extemplo in vincla coniectis, de legatis paululum addubitatum est. & quanquam visi sunt commisisse, vt hostium loco essent, ius tamẽ gentium valuit. De bonis regiis quæ reddenda ante censuerant, res integra refertur ad patres. illi victi ira, vetuere reddi, vetuere in publicum redigi. diripienda plebi sunt data, vt contacta regia præda, spem in perpetuum cum his pacis amitteret. ager Tarquiniorum, qui inter vrbem ac Tyberim fuit, consecratus Marti, Martius deinde campus fuit. Forte ibi tum seges farris dicitur fuisse matura messi. quem campi fructum, quia religiosum erat consumere, de-

B sectam cum stramento segetem magna vis hominum simul immissa corbibus fudere in Tyberim tenui fluentem aqua, vt mediis caloribus solet, ita in vadis hæsitantis frumenti aceruos tediisse illitos limo: insulam inde paulatim, & aliis quæ fert temere flumen eodem inuectis, factam. postea credo additas moles, manúque adiutum, vt tam eminens area firmáque templis quoque ac porticibus sustinendis esset. Direptis bonis regum, damnati proditores, sumptúmque supplicium, conspectius eo quod pœnæ capiendæ ministerium patri de liberis consulatus imposuit: & qui spectator erat amouendus. eum ipsum fortuna exactorem supplicij dedit. Stabant deligati ad palum nobilissimi iuuenes: sed à cæteris velut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium in se auerterant oculos: miserebátque non pœnæ magis homines, quam sceleris, qua pœnam meriti essent: illos eo potissimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatum ortum ex domo Iunia, patres, plebem, quicquid deorum hominúmque Romanorum esset, induxisse in animum vt Superbo quondam regi, tum infesto exuli proderent. Consules in sedem processere suam, missique lictores ad sumendum supplicium, nudatos virgis cædunt, securíque ferunt: cum inter omne tempus pater vultúsque & os eius, spectaculo esset, eminente animo patrio inter publicæ pœnæ ministerium. Secundum pœnam no-

C centium, vt in vtranque partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset, præmium indici, pecunia ex ærario, libertas & ciuitas data. Ille primum dicitur vindicta liberatus, quidam vindictæ quoq; nomen tractum ab illo putant: Vindicio ipsi nomen fuisse, post illum obseruatum, vt qui ita liberati essent, in ciuitatem accepti viderentur. His sicut acta erant, nunciatis, incensus Tarquinius, non dolore solum tantæ ad irritum cadentis spei, sed etiam odio iráque, postquam dolo viam obseptam vidit, bellum aperte moliendum ratus, circumire supplex Hetruriæ vrbes: orare maximè Veientes Tarquinienses q;, ne se ortum eiusdem sanguinis extorrem, egentem ex tanto modo regno cum liberis adolescentibus ante oculos suos perire sinerent. alios peregre in regnum Romam accitos, se regem augentem bello Romanum imperium, à proximis scelerata coniuratione pulsum, eos inter se, quia nemo vnus satis dignus regno visus sit, partes regni rapuisse: bona sua diripienda populo dedisse, ne quis expers sceleris esset patriam se regnúmq; suum repetere, & persequi ingratos ciues velle, ferrent opem, adiuuarent: suas quoque veteres iniurias vltum irent: toties ęssas legiones, agrum ademptum. Hæc mouerunt Veientes, ac pro se quisque Romano saltem duce ignominias demendas, bellóq; amissa reparanda, minaciter fremunt. Tarquinienses nomen ac cognatio mouet: pulchrum videbatur

suos Romæ regnare. Ita duo duarum ciuitatum exercitus ad repetendum regnum, bellóque persequendos Romanos secuti Tarquinium. Postquam in agrum Romanum ventum est, obuiam hosti consules eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit: Brutus ad explorandum cum equitatu anteceſſit. Eodem modo primus eques hostium agminis fuit: præerat Aruns Tarquinius filius regis: rex ipse cum legionibus sequebatur. Aruns, vbi ex lictoribus proximum consulem esse: deinde iam propius, ac certius facie quoque Brutum cognouit, inflammatus ira: Ille est vir, inquit, qui nos extorres expulit patria. ipse en ille nostris decoratus insignibus magnifice incedit: dij regum vltores adeste. Concitat calcaribus equum, atque in ipsum infestus consulem dirigit. Sensit in se iri Brutus. decorum erat tum ipsis capessere pugnam ducibus. auide itaque certamini offert. adeoque infestis animis conourrerunt, neuter dum hostem vulneraret, sui protegendi corporis memor, vt contrario ictu per parmam vterque transfixus, duabus hærentes hastis moribundi ex equis lapsi sint. Inde & cætera equestris pugna cœpit. Neque ita multo post & pedites superuenerunt. ibi varia victoria, & velut æquo marte pugnatum est. dextra vtrinque cornua vicere, læua superata. Veientes vinci ab Romano milite assueti, fusi fugatique sunt. Tarquiniensis nouus hostis non stetit solum, sed etiam ab sua parte Romanum pepulit. Ita cum pugnatum esset: tantus terror Tarquinium atque Hetruscos incessit, vt omissa irrita re, nocte ambo exercitus, Veiens Tarquiniensisque, suas quisque abirent domos. Adijciunt miracula huic pugnæ, silentio proximæ noctis ex sylua Arsia ingentem editam vocem: Syluani vocem eam creditam: hæc dicta, vno plus Hetruscorũ cecidisse in acie: vincere bello Romanũ. Ita certe inde abiere Romani vt victores, Hetrusci pro victis, nam postquam illuxit, nec quisquam hostium in conspectu erat, P. Valerius Cos. spolia legit: triumphánsque inde Romam redijt. collegæ funus quanto tum potuit apparatu, fecit. Sed multo maius morti decus publica fuit mœstitia, eo anno omnia insignis, quia matronæ annum, vt parentem eum luxerunt, quod tam acer vltor violatæ pudicitiæ fuisset. Consuli deinde qui superfuerat, ut sunt mobiles vulgi animi, ex fauore, non inuidia modo, sed suspicio, etiam cum atroci crimine orta. regnum eum affectare fama ferebat: quia nec collegam subrogauerat in locum Bruti, & ædificabat in summa Velia. ibi alto atque munito loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc dicta vulgo, creditáque cum indignitate angerent consulis animum: vocato ad concilium populo, summissis fascibus in concionem ascendit. Gratum id multitudini spectaculum fuit, summissa sibi esse imperij insignia: confessionémque factam, populi quam consulis maiestatem vimque maiorem esse. Ibi audire iussi, consul laudare fortunam collegæ, quod liberata patria in summo honore pro republi. diu micans, matura gloria, nécdum se vertente in inuidiam, mortem occubuisset. Se superstitem gloriæ suæ ad crimen atque inuidiam superesse, ex liberatore patriæ ad Aquilios Vitelliósque recidisse. Nunquámne ergo, inquit, vlla adeo à vobis spectata virtus erit, vt suspicione violari nequeat? ego me illum acerrimum regum hostem, ipsum cupiditatis regni crimen subiturum timerem? ego si in ipsa arce Capitolióque habitarem, metui me crederem posse à ciuibus meis? tam leui momento mea apud vos fama pendet? adeóne est fundata leuiter fides, vt vbi sim, quam qui sim, magis referat? Non obstabunt P. Valerij ædes libertati vestræ, Quirites: tuta erit vobis Velia. deferam non in planum modo ædes, sed colli etiam subijciam: vt vos supra suspectum me ciuem habitetis, In Velia ædificent, quibus melius quam P. Valerio creditur libertas. Delata confestim materia omnis infra Veliam, & vbi nunc vicus publicus est, domus in infimo cliuo ædificata. Latæ deinde leges, non solum quæ regni suspicione consulem absoluerent, sed quę adeo in contrarium verterent, vt popularem etiam facerent. inde cognomen factum Publicolæ est. Ante omnes de prouocatione aduersus magistratus ad populum, sacrandoq; cum bonis

capite

capite eius, qui regni occupandi consilia iniisset, gratæ in vulgus leges fuere, quas cum solus pertulisset, vt sua vnius in his gratia esset: tum deinde comitia collegæ subrogando habuit. Creatus Sp. Lucretius C o s. qui magno natu, non sufficientibus iam viribus ad consularia munera obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucretij locum M. Horatius Puluillus. Apud quosdam veteres authores non inuenio Lucretium consulem. Bruto statim Horatium suggerunt. Credo, quia nulla gesta res insignem fecerit consulatum, memoria intercidisse. Nondum dedicata erat in Capitolio Iouis ædes. Valerius Horatiusque C O S S. sortiti, vter dedicaret: Horatio sorte euenit: Publicola ad Veientium bellum profectus. AEgrius quam dignum erat tulere Valerij necessarij, dedicationem tam inclyti templi Horatio dari. id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra tentata erant, postem iam tenenti consuli fœdum inter precationem deûm nuncium incutiunt: mortuum eius filium esse, funestáque familia dedicare eum templum non posse. Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit: nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. Nihil aliud ad eum nuncium à proposito auersus, quàm vt cadauer efferri iuberet, tenens postem, precationem peragit, & dedicat templum. Hæc post exactos reges domi militiæque gesta primo anno. Inde P. Valerius iterum, T. Lucretius C o s s. facti. Iam Tarquinij ad Lartem Porsenam Clusinum regem perfugerant. ibi miscendo consilium precesque nunc orabant, ne se oriundos ex Hetruscis, eiusdem sanguinis nominisque, egentes exulare pateretur: nunc monebant etiam, ne orientem morem pellendi reges inultum sineret. satis libertatem ipsam habere dulcedinis, nisi quanta vi ciuitates eam expetant, tanta regna reges defendant: æquari summa infimis, nihil excelsum, nihil quod supra cætera emineat, in ciuitatibus fore: adesse finem regnis, rei inter deos hominesque pulcherrimæ. Porsena tum regem esse Romæ, tum Hetruscæ gentis regem amplum Thuscis ratus, Romam infesto exercitu venit. Non vnquam alias ante tantus terror senatum inuasit adeo valida res tum Clusina erat, magnumque Porsenæ nomen. nec hostes modo timebant, sed suosmet ipsi ciues, ne Romana plebs metu perculsa, receptis in vrbem regibus, vel cum seruitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab senatu data, annonæ inprimis habita cura, & ad frumentum comparandum missi, alij in Volscos, alij Cumas. sális quoque vendendi arbitrium, quia impenso precio venibat in publicum, omni sumptu ademptum priuatis: portorijs quoque & tributo plebe liberata, vt diuites conferrent, qui oneri ferendo essent, pauperes satis stipendij pendere, si liberos educent. Itaque hæc indulgentia patrum asperis postmodum rebus in obsidione ac fame, adeo cõcordem ciuitatem tenuit, vt regium nomen non summi magis quam infimi horrerent: nec quisquam vnus malis artibus postea tam popularis esset, quam tum bene imperando vniuersus senatus fuit. Cum hostes adessent, pro se quisque in vrbem ex agris demigrant: vrbem ipsam sepiunt præsidijs. alia muris, alia Tyberi obiecto videbantur tuta. Pons sublicius iter pene hostibus dedit: ni vnus vir fuisset, Horatius Cocles (id munimentum illo die fortuna vrbis Romanæ habuit) qui positus forte in statione pontis, cum captum repentino impetu Ianiculum, atque inde citatos decurrere hostes vidisset: trepidamq; turbam suorum arma ordinesq; relinquere, reprehensans singulos, obsistens, obtestansque deûm & hominum fidem, testabatur nequicquam deserto præsidio eos fugere, si transitum pontem à tergo reliquissent. iam plus hostium in palatio Capitolioque quam in Ianiculo fore. Itaque monere, præcipere, vt pontem ferro, igni, quacunq; vi possent, interrumpant: se impetum hostium quantum corpore vno posset obsisti, excepturum. Vadit inde in primum aditũ pontis insignisque inter conspecta cedentium pugnæ terga, obuersis cominus ad ineundum prælium armis, ipso miraculo audaciæ obstupefecit hostes. Duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Largium ac T. Herminium, ambos claros genere

V. C.

247.

nere facti sque. cum his primam periculi procellam, & quod tumultuosissimæ pugnæ erat, parumper sustinuit: deinde eos quoq; ipsos exigua parte pontis iam a, reuocantibus qui rescindebāt, cedere in tutum coegit. Circunferebant truces minaciter oculos ad proceres Hetruscorum, nunc singulos prouocare, nunc increpare omnes: seruitia regum superborum, suæ libertatis mores, alienam oppugnatum venire. Cunctati aliquādiu sunt, dum alius alium vt prælium incipiant, circunspectant. pudor deinde commouit aciem, & clamore sublato vndiq; in vnum hostem tela conijciunt. quæ cum in obiecto cuncto scuto hęsissent, neq; ille minus obstinatus ingenti pontem obtineret gradu, impetu detrudere conabantur virum, cum simul fragor rupti pontis, simul & mor Romanorū alacritate perfecti operis sublatus, pauore subito impetum sti nuit. Tū Cocles: Tyberine pater, inquit, te sancte precor, hæc arma, & hunc militem, propitio flumine accipias. ita sic armatus in Tyberim desiluit, multis superincidentibus telis, incolumis ad suos tranauit: rem ausus plus famæ habituram ad posteros quam fidei. Grata erga tantam virtutem ciuitas fuit. statua in comitio posita: agri quantum vno die circumarauit, datum. priuata quoque inter publicos honores studia eminebant. nam in magna inopia pro domestic copijs vnusquisq; ei aliquid, fraudens se ipse victu suo, contulit. Porsena primo conatu repulsus, consilijs ab oppugnanda vrbe ad obsidendam versis, præsidio in Ianiculo locato, ipse in plano ripisq; Tyberis castra posuit, nauibus vndique accitis, & ad custodiam, ne quid Romam frumenti subuehi sineret, & prædatum milites trans flumen per occasiones alijs atque alijs locis trajicerent. breuique adeo infestum omnem Romanum agrum reddidit, vt non extra solum ex agris, sed pecus quoque omne in vrbem compelleretur. nec quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantum licentiæ Hetruscis metu magis quam consilio concessum. namque Valerius consul intentus in occasionem multos simul & effusos improuiso adoriundi, in paruis rebus negligens vltor, grauem se ad maiora vindicem seruabat. Itaque vt elicceret prædatores, edicit suis, postero die frequentes porta Esquilina, quæ auersissima hostē erat, expellerent pecus: scituros id hostes ratus, quod in obsidione & fame seruitia infida transfugerent. Et sciere perfugæ indicio multos plures, vt in spem vniuersæ prædæ flumen trajicunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copijs ad secundum lapidem Gabina via occultum considere iubet: Sp. Largium cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare, donec hostis prætereat. deinde se obijcere, ne fit ad flumen reditus. Consul alter T. Lucretius porta Nœuia cum aliquot manipulis militum egressus: ita Valerius Cœlio monte cohortes delectas educit, hique primi apparuere hostibus. Herminius vbi tumultū sensit, concurrit ex insidijs: versisque in Lucretium Hetruscis, terga cædit, dextra lœuaque hinc à porta Collina, illinc ab Nœuia reditus clamor, ita cæsi in medio prædatores, neque ad pugnam viribus pares, neque ad fugam septis omnibus vijs. finisque ille tam effuse euagandi Hetruscis fuit. Obsidio erat nihilominus, & frumenti cum summa caritate inopia: sedens atque expugnaturum se vrbem, spem Porsena habebat. cum C. Mutius adolescens nobilis, cui indignum videbatur populum Romanū seruientem, cum suis regibus esset, nullo bello, nec ab hostibus vllis obsessum esse, liberum eundem populum ab ijsdem Hetruscis obsideri, quorum sæpe exercitus fuderit. itaque magno audacique aliquo facinore eam indignitatem vindicandam ratus, primo sua sponte penetrare in hostium castra constituit: dein metuens ne si consulum iniussu, & ignaris omnibus iret, forte deprehensus à custodibus Romanis retraheretur vt transfuga, fortuna tum vrbis crimen affirmante, senatum adijt. Tranfire Tyberim, inquit, patres, & intrare, si possim, castra hostium volo, non prædo, nec populationum inuicem vltor. maius, si dij iuuant, in animo est facinus. Approbant patres. abdito intra vestem ferro proficiscitur. vbi venit, in cōfertissima turba prope regium tribunal constitit, ibi cum stipendia

te militibus daretur,& scriba cum rege sedens pari fere ornatu multa ageret, cumque milites vulgo adirent: timens scitcitari vter Porsena esset, ne ignorando regem,semetipse aperiret quis esset,quo temere traxit fortuna facinus, scribam pro rege obtruncat. vadentem inde qua per trepidam turbam cruento mucrone sibi ipse fecerat viam,cum concursu ad clamorem facto,comprehensum regij satellites retraxissent ante tribunal regis: destitutus tum quoque inter tantas fortunæ minas, metuendus magis quam metuens: Romanus sum, inquit,ciuis: C. Mutium vocant. hostis hostem occidere volui.nec ad mortem minus animi est, quam ad cædem fuit. & facere & pati fortia, Romanum est. nec vnus in te ego hos animos gessi: longus post me ordo est idem petentium decus.proinde in hoc discrimen, si iuuat, accingere, vt in singulas horas capite dimices tuo: ferrum hostemque in vestibulo habeas regiæ. hoc tibi iuuentus Romana indicimus bellum. nullam aciem,nullum prælium timueris.vni tibi, & cum singulis res erit. Cum rex simul ira infensus,periculoque conterritus, circundari ignes minitabundus iuberet, nisi expromeret propere quas insidiarum sibi minas per ambages iaceret: En tibi, inquit, vt sentias, quam vile corpus sit ijs qui magnam gloriam petunt, dextramque accenso ad sacrificium foculo injcit. quam cum velut alienato ab sensu torreret animo,prope attonitus miraculo rex, cum ab sede sua profiluisset, amouerique ab altaribus iuuenem iussisset: Tu vero abi, inquit, in te magis quam in me hostilia ausus. iuberem macte virtute esse, si pro mea patria ista virtus staret.nunc iure belli liberum te, intactum inuiolatumque hinc dimitto. Tum Mutius, quasi remunerans meritum: Quandoquidem, inquit, est apud te virtuti honos,vt beneficio tuleris à me, quod minis nequisti: trecenti coniurauimus principes iuuentutis Romanæ,vt in te hac via grassaremur. mea prima sors fuit. cæteri,vt cuique ceciderit primo, quoad te opportunum fortuna dederit,suo quisque tempore aderunt. Mutium dimissum, cui postea Scævola à clade dextræ manus cognomen inditum,legati à Porsena Romam secuti sunt. adeo mouerat eum & primi periculi casus, quo nihil se præter errorem insidiatoris texisset: & subeunda dimicatio toties quot coniurati supererent, vt pacis conditiones vltro ferret Romanis. Iactatum in conditionibus, nequicquam de Tarquinijs in regnum restituendis, magis quia id negare ipse nequiuerit Tarquinijs, quam quod negatum iri sibi ab Romanis ignoraret. de agro Veientibus restituendo impetratum: expressaque necessitas obsides dandi Romanis, si Ianiculo præsidium deduci vellent. His conditionibus composita pace, exercitum ab Janiculo deduxit Porsena,& agro Romano excessit.Patres C.Mutio virtutis causa trans Tyberim agrum dono dedere,quæ postea sunt Mutia prata appellata. Ergo ita honorata virtute fœminæ quoque ad publica decora excitatæ. Cloelia virgo,vna ex obsidibus, cum castra Hetruscorum forte haud procul ripa Tyberis locata essent,frustrata custodes, dux agminis virginũ inter tela hostium Tyberim tranauit, sospitésque omnes Romam ad propinquos restituit. Quod vbi regi nunciatum est, primo incensus ira, oratores Romam misit ad Cloeliam obsidem deposcendam, alias haud magni facere. deinde in admirationem versus, supra Coclites Mutiósque dicere id facinus esse: & præ se ferre,quemadmodum si non dedatur obses,pro rupto se fœdus habiturum: sic deditam, intactam inuiolatámque ad suos remissurum. Vtrinque constitit fides: & Romani pignus pacis ex fœdere restituerunt: & apud regem Hetruscum non tuta solum sed honorata etiam virtus fuit: laudatamque virginem parte obsidum se donare dixit: ipsa quos vellet, legeret. productis omnibus elegisse impuberes dicitur: quod & virginitati decorum, & consensu obsidum ipsorũ probabile erat,eam ætatem potissimũ liberari ab hoste, quæ maximè opportuna iniuriæ esset. Pace redintegrata,Romani nouã in fœmina virtutẽ,nouo genere honoris,statua equestri donauere. in summa Sacra via fuit posita virgo insidens equo.Huic tam pacatæ profectioni ab vrbe regis

Hetrusci,

Hetrusci, abhorrens mos traditus ab antiquis vsque ad nostram ætatem i
cætera solennia manet, bona Porsenæ regis vendendi. cuius originem m
necesse est aut inter bellum natam esse, neque omissam in pace, aut à mi
creuisse principio, quam hic præ se ferat titulus, bona hostiliter ven
di. Proximum vero est ex ijs quæ traduntur: Porsenam discedentem ab
niculo, castra opulenta conuecto ex propinquis ac fertilibus Hetruriæ m
commeatu, Romanis dono dedisse: inopi tum vrbe ab longinqua obsidi
ea deinde, ne populo immisso diriperentur hostiliter, venisse, bonaq; Pors
appellata: gratiam muneris magis significante titulo, quam auctionem so
næ regiæ, quæ ne in potestate quidem populi Romani esset. Omisso Rom
bello, Porsena, ne frustra in ea loca exercitus adductus videretur, cum p
copiarum filium Aruntem Aritiam oppugnatū mittit. Primo Aricinos res
opinata perculerat, accersita deinde auxilia & à Latinis populis, & à Cu
tantum spei fecere, vt acie decernere auderent. Præbo inito, adeo concit
impetu se intulerant Hetrusci, vt funderent ipso incursu Aricinos. Cumanæ c
hortes arte aduersus vim nisæ, declinauere paululum: effuseq; prælatos ho
conuersis signis ab tergo adortæ sunt. Ita in medio prope iam victores cæsi H
trusci: pars perexigua duce amisso, quia nullam propius perfugium erat, Ro
inermes & fortuna & specie supplicum delati sunt ibi benigne excepti, dia
que in hospitia. Curatis vulneribus alij profecti domos, nuncij hospitalium
neficiorum: multos Romæ hospitum vrbisque charitas tenuit. his locus ad h
bitandum datus, quem deinde Tuscum vicum appellarunt. P. Lucretius in
V. C. & P. Valerius Publicola tertium consules facti. Eo anno postremum legati
248. Porsena de reducendo in regnum Tarquinio venerunt. quibus cum respō
esset, missurum ad regem senatū legatos: missi confestim honoratissimus qu
que ex patribus, non quin breuiter reddi respōsum potuerit, non recipi reg
ideo potius delectos patrum ad eum missos, quam legatis eius Romæ dare
responsum: sed vt in perpetuum mentio eius rei finiretur, neu in tantis mu
beneficijs inuicem animi solicitarentur: cum ille peteret, quod contra liber
tem populi Romani esset: Romani, nisi in perniciem suam faciles esse vellet
negarent, cui nihil negatum vellent. Non in regno populum Romanum, sed
libertate esse, ita induxisse in animum, hostibus potius quā regibus portas p
tefacere, eam esse voluntatem omniū, vt qui libertati erit in illa vrbe finis, i
vrbi sit. proinde si saluam esse vellet Romam, vt patiatur liberam esse, ora
» Rex verecundia victus: Quando id certum atque obstinatum est, inquit, nec
» ego obtūdam, fæpius eadem nequicquam agendo: nec Tarquinios spe auxi
» quod nullum in me est, frustrabor. alium hinc, seu bello opus est, seu quiete, c
» ilio quærant locum, ne quid meam vobiscum pacem distineat. Dictis facta an
ciora adiecit. obsidum quod reliquum erat, reddidit. agrum Veientem, sæd
ad Ianiculum icto ademptum, restituit. Tarquinius spe omni reditus incisa, c
ulatum ad generum Mamilium Octauiū Tusculum abiit. Romanis pax fida i
cum Porsena fuit. Consules deinde M. Valerius, P. Posthumius. Eo anno be
249. pugnatum cum Sabinis, consules triumpharunt. Maiore inde mole Sabini b
lum parabant aduersus eos, & nequid simul ab Tusculo, vnde & si non aper
250. suspectum tamen bellū erat, repentini periculi oriretur, P. Valerius quartū, T
Lucretius iterū, consules facti. Seditio inter belli pacisq; authores orta in Sa
binis aliquantulum inde virium transtulit ad Romanos. namq; Ap. Clausus, c
postea Ap. Claudio fuit Romæ cognomen, cum pacis ipse author à turbator
belli premeretur, nec par factioni esset, ab Regillo magna clientium comitat
manu Romā transfugit. His ciuitas data, agerq; trans Anienen. vetus Claud
tribus, additis postea novis tribulibus, qui ex eo venerāt agro, appellata. Ap
usinter patres lectus, haud ita multo post in principum dignationem peruen
Consules infesto exercitu in agrum Sabinum profecti, cum ita vastatione, de
inde prælio afflixissent opes hostium, vt diu nihil inde rebellionis timere po
sen

sent,triumphantes Romam redierunt. P.Valerius omnium consensu princeps V.C.
belli,pacisq; artibus,anno post,Agrippa Menenio,P.Posthumio Coss.moritur 251.
gloria ingenti: copijs familiaribus adeo exiguis, vt funeri sumptus deesset. de
publico est elatus. Luxere matronæ vt Brutum.Eodem anno duę colonię Lati-
næ,Pometia & Cora,ad Aruncos deficiunt.cum Auruncis bellum initum. fu-
soq; ingenti exercitu,qui se ingredientibus fines consulibus ferociter obtule-
rat,omne Auruncum bellum Pometiam compulsum est.Nec magis post prœli-
um,quam in prœlio, cædibus temperatum est. & cæsi aliquanto plures erant
quam capti.& captos passim trucidauerunt:sic ab obsidibus quidem,qui CCC
accepti numero erant,ira belli abstinuit.Et hoc anno Romæ triumphatũ. Se- 252.
cuti consules Opiter Virginius,& Sp.Cassius,Pometiam primo vi,deinde vine-
is alijsq; operibus oppugnauerũt.in quos Aurunci magis iam inexpiabili odio,
quam spe aliqua aut occasione coorti, cum plures igni quam ferro armati ex-
currissent,cæde incendióque cuncta complent:vineis incensis, multis hostium
vulneratis & occisis, consulum quoq; alterum(sed verum nomen authores nõ
adijciunt)graui vulnere ex equo deiectum prope interfecerunt. Romam inde
male gestarę reditum.inter multos saucios consul spe incerta vitæ relictus.In-
teriecto deinde haud magno spacio,quod vulneribus curandis,supplendoque
exercitui satis esset:tum ira maiore belli,tum viribus etiam auctis,Pometię ar- 253.
ma illata.& cum vineis refectis,aliaq; mole belli,iam in eo esset,vt in muros e-
uaderet miles,deditio est facta. cæterum nihilo minus fœde dedita vrbe,quam
si capta foret, Aurunci passim principes securi percussi, sub corona venierunt
coloni alij: oppidũ dirutum,ager venijt. Consules magis ob iras grauiter vltas,
quam ob magnitudinem perfecti belli,triumpharunt. Insequés annus Posthu-
mium Cominium & T.Largium Coss.habuit.Eo anno Romę cum per ludos ab
Sabinorum iuuentute per lasciuiam scorta raperentur, concursu hominũ rixa
ac prope prœliũ fuit:paruaq; ex re ad rebellionẽ spectare res videbatur. Supra
belli Latini metum id quoq; accesserat,quod triginta iam coniurasse populos,
concitante Octauio Mamilio,satis cõstabat. In hac tantarũ expectatione rerũ
solicita ciuitate,dictatoris primum creandi mentio orta,sed nec quo anno,nec
quibus Coss.quia ex factione Tarquinia essent(id quoq; enim traditur)parum
creditũ fit:nec quis primum dictator creatus sit satis constat. apud veterrimos
tamen authores T.Largium dictatorem primum,Sp.Cassium magistrum equi-
tum,creatos inuenio. consulares legere,ita lex iubebat, de dictatore creando
lata.eo magis adducor vt credam, Largium,qui consularis erat, potius quam
M.Valerium,Marci filium, Volesi nepotẽ,qui nondum consul fuerat, moderа-
torem & magistrum consulibus appositũ.qui si maxime ex ea familia legi dic-
tatorem vellent,patrem multo potius M.Valerium spectatæ virtutis,& consu-
larem virum legissent.Creato dictatore primum Romæ, postquam præferri se-
cures viderunt,magnus plebẽ metus incessit,vt intentiores essent ad dicto pa-
rendum. neq; enim vt in consulibus,qui pari potestate essent, alterius auxiliũ,
neq; prouocatio erat:neq; vllum vsquã, nisi in cura parandi,auxilium.Sabinis
etiam creatus Romę dictator,eo magis,quod propter se creatum crediderant,
metum incussit. Itaq; legatos de pace mittunt. quibus orantibus dictatorem,
senatúmque vt veniam erroris hominibus adolescentibus darent: responsum,
ignoscі adolescentibus posse,senibus non posse,qui bella ex bellis sererent.ac-
tum tamen est de pace impetratáque foret,si quod impensæ factum in bellum
erat,prestare Sabini tum(id enim postulatum erat)in animum induxissent.bel-
lum indictum.tacitæ inducię quietum annum tenuere.Consules Ser.Sulpitius, 254
M.Manlius Tullus. nihil dignum memoria actum.T. Ebutius deinde,& C. Ve- 255
tusius.His consulibus Fidenæ obsessæ,Crustumeria capta,Prœneste ab Latinis
ad Romanos defciuit.nec vltra bellum Latinum gliscens, iam per aliquot an-
nos dilatum. A. Posthumius dictator,T.Ebutius magister equitum,magnis co-
pijs peditum equitumque profecti ad lacum Regillum, in agro Tusculano

agmini

V.C. agmini hostium occurrerunt. & quia Tarquinios esse in exercitu Latino
auditum est, sustineri ira non potuit, quin extemplo consligerent. ergo e
prælium aliquanto quam cætera grauius atque atrocius fuit. non enim
ad regendam modo consilio rem affuere, sed suismetipsis corporibus
cantes miscuere certamina. nec quisquam procerum ferme hac aut illa
cie sine vulnere, præter dictatorem Romanum excessit. In Posthumium
in acie suos adhortantem, instruentemque Tarquinius Superbus, quanq
iam ætate & viribus erat grauior, equum infestus admisit, ictusque ab la
concursu suorum receptus in tutum est. Et ad alterum cornu Ebutius mag
equitum in Octauium Mamilium impetum dederat. nec fefellit veniens
culanum ducem, contra quem & ille concitat equum. tantaque vis infesti
nientium hastis fuit, vt brachium Ebutio traiectum sit, Mamilio pectus p
cussum. hunc quidem in secundam aciem Latini recepere: Ebutius cum
cio brachio tenere telum non posset, pugna excessit. Latinus dux nihil de
rius vulnere, prælium ciet, & quia suos perculsos videbat, accerfit cohor
exulum Romanorum, cui L. Tarquinij filius præerat. ea quo maiore pugna
ira, ob erepta bona, patriamque ademptam, pugnam parumper restinxit.
ferentibus iam pedem ab ea parte Romanis, M. Valerius Publicolæ frater,
spicatus ferocem iuuenem Tarquinium, ostentantem se in prima exulum a
domestica etiam gloria accensus, vt cuius familiæ decus electi reges erant
iusdem interfecti forent: subdit calcaria equo, & Tarquinium infesto spi
petit. Tarquinius retro in agmen suorum infenso cessit hosti. Valerium tem
inuectum in exulum aciem, ex transuerso quidam adortus transfigit. nec
quam equitis vulnere equo retardato, moribundus Romanus labentibus
corpus armis ad terram defluxit. Dictator Posthumius postquam cecidisse
lem virum, exules ferociter citato agmine inuehi, suos perculsos cedere
aduertit: cohorti suæ, quam delecta manu præsidij causa circa se habebat,
signum, vt quem suorum fugientem viderint, pro hoste habeant. ita metu a
piti versi à fuga Romani in hostem, & restituta acies. Cohors dictatoris
primum prælium inijt. integris corporibus animisque fessos adorti exules
dunt. Ibi alia inter proceres coorta pugna. imperator Latinus, vbi cohors
exulum à dictatore Romano prope circumuentam vidit, ex subsidiarijs ma
pulos aliquot in primam aciem secum rapit: hos agmine venientes, T. Her
nius legatus conspicatus, interque eos insignem veste armisque Mamil
noscitans, tanto vi maiore, quam paulo ante magister equitum cum hosti
duce prælium inijt, vt & vno ictu transfixum per latus occiderit Mamilium
ipse inter spoliandum corpus hostis veruto percussus, cum victor in castra
relatus, inter primam curationem expirauerit. Tum ad equites dictator a
lat, obtestans, vt fesso iam pedite descendant ex equis, & pugnam capes
dicto paruere: desiliunt ex equis, prouolant in primum, & pro antesignanis
mas obijciunt. recepit extemplo animum pedestris acies, postquam iuuen
proceres æquato genere pugnæ secum partem periculi sustinentes vidit
demum impulsi Latini, perculsaq; inclinauit acies. equitibus admoti eq
persequi hostem possent. secuta & pedestris acies. Ibi nihil nec diuinæ nec
manæ opis dictator prætermittens, ædem Castori vouisse fertur: ac proe
ciasse militi præmia, qui primus, qui secundus castra hostium intrasset. tant
ardor fuit, vt eodem impetu quo fuderant hostem, Romani castra caperen
Hoc modo ad lacum Regillum pugnatum est. Dictator & magister equitu
umphantes in vrbem rediere. Triennio deinde nec certa pax, nec bellum
Consules, Q. Cloelius. & T. Lartius. Inde A. Sempronius, & M. Minutius, his co
256. sulibus ædes Saturno dedicata: Saturnalia instituus festus dies. A deinde Po
257. humius & T. Virginius, Coss. fa ti. Hoc demum anno ad Regillum lacum p
258. natum apud quosdam inuenio. A. Posthumium, quia collega dubiæ fidei fuer
se consulatu abdicasse, dictatorem inde factum. Tanti errores implicant te
pora

porum,aliter apud alios ordinatis magistratibus,vt nec qui consules secundum quosdam,nec quid quoq; anno actum sit,in tanta vetustate non rerum modo, sed etiam authorum,digerere possis.Ap.Claudius deinde & P.Seruilius consules facti.Insignis hic annus est nuncio Tarquinij mortis. Mortuus est Cumis, 259
quo se polt fractas opes Latinorum ad Aristodemum tyrannum contulerat.Eo nuncio erecti patres,erecta plebs.sed patrib.nimis luxuriosa ea fuit latitia:plebi,cui ad eam diem summa ope inseruitum erat,iniuriæ à primoribus fieri cœpere.Eodē anno Signia colonia,quam rex Tarquinius deduxerat,suppleto numero colonorum iterum deducta est.Romæ tribus vna & triginta factæ.AEdes Mercurij dedicata est idib.Maijs.Cum Volscorū gente Latino bello neq; pax neq; bellū fuerat.nam & Volsci comparauerant auxilia quę mitterent Latinis, ni maturatū ab dictatore Romano esset,& maturauit Romanus,ne prælio vno cum Latino Volscoq; contenderet.Hac ira consules in Volscum agrum legiones duxere.Volscos consilij pœnam non metuentes, nec opinata res perculit. armorum immemores obsides dant CCC. principum à Cora atq; Pometia liberos.ita sine certamine inde abductæ legiones.Nec ita multo post Volscis leuatis metu,suum redijt ingenium.rursus occultum parant bellum, Hernicis in societatem armorum assumptis.legatos quoq; ad solicitandum Latium passim dimittunt.sed recens ad Regillum lacum accepta clades Latinos ira odioque eius quicunq; arma suaderet,ne ab legatis quidem violandis abstinuit. cōprehensos Volscos Romā duxere.ibi traditi consulibus,indicatumque est,Volscos Hernicosq; parare bellum Romanis. Relata re ad senatum, adeo fuit gratum patrib.vt & captiuorum sex millia Latinis remitterent:& de fœdere,quod prope in perpetuum negatum fuerat,rem ad nouos magistratus reijcerent.Enimuero tum Latini gaudere facto,pacis authores in ingenti gloria esse:coronam aureā Ioui donum in Capitolium mittunt.cum Legatis,donoq;, qui captiuorū remissi ad suos fuerant,magna circunfusa multitudo venit, pergunt domos eorum,apud quem quisq; seruierant.gratias agunt liberaliter habiti, cultique in calamitate sua.inde hospitia iungunt.Nunquā alias ante publice priuatimque Latinum nomē Romano imperio coniunctius fuit. Sed & bellum Volscum imminebat,& ciuitas secum ipsa discors intestino inter patres plebemq; flagrabat odio,maxime propter nexos ob æs alienū Fremebāt,se foris pro libertate & imperio dimicantes,domi à ciuib. captos & oppressos esse: tutioremque in bello,quā in pace,inter hostes,quam inter ciues libertatem plebis esse: inuidiamq; eam sua sponte gliscentē,insignis vnius calamitas accēdit. Magno natu quidā cum omnium maiorum suorum insignib.se in forum proiecit:obsita erat squalore vestis,fœdior corporis habitus pallore ac macie perēpti. ad hoc promissa barba & capilli efferauerant speciē oris. noscitabatur tamen in tanta deformitate,& ordines duxisse aiebant,aliaq; militię decora,vulgo miserātes eū, iactabant.ipse testes honestarum aliquot locis pugnarum, cicatrices aduerso pectore ostentabat.Sciscitantib.vnde ille habitus?vnde deformitas? cum circunfusa turba esset prope in concionis modum: Sabino bello ait se militantē, qui propter populationes agri non fructu modo caruerit,sed villa incensa fuerit,direpta omnia,pecora abacta,tributum iniquo suo tempore imperatum,æs alienū fecisse. id cumulatum vsuris, primo se agro paterno auitoq; exuisse,deinde fortunis alijs,postremo velut tabē peruenisse ad corpus.ductum se ab creditore non in seruitiū,sed in ergastulum & carnificinā esse.inde ostentare tergum fœdum recentib. vestigijs verberum.Ad hæc visa auditaq; clamor ingens oritur.non iam foro se tumultus cōtinet,sed passim totā vrbem peruadit. nexu vincti,solutiq;,se vndiq; in publicū proripiunt,implorant Quiritium fidē. nullo loco deest seditionis voluntarius comes.multis passim agminib.per omnes vias cum clamore in forum curritur.Magno cum periculo suo, qui forte patrum in foro erant,in eam turbā incidērunt.nec temperatum manib. foret, ni propere consules P.Seruilius & Ap.Claudius ad cōprimendam seditionem interuenissent.

sent. At in eos multitudo versa, ostentare vincula sua, deformitatémque
hæc se meritos dicere, exprobrantes suam quisque alius alibi militiam.
lare minaciter magis, quam suppliciter, vt senatum vocarent. curiámq;
turi arbitri, moderatoréque publici consilij circumsistunt. Pauci admo
patrum, quos casus obtulerat, contracti ad consules: cæteros metus non
modo, sed etiam foro arcebat. nec agi quicquam per infrequentiam pot
senatus. Tum vero eludi atq; extrahi se multitudo putare: & patrum qui
sent, non casu, non metu, sed impediendæ rei causa abesse, & consules
tergiuersari: nec dubie ludibrio esse miserias suas. Iam prope erat, vt ne co
lum quidem maiestas coerceret iras hominum. cum incerti morando, an
endo plus periculi contraherent, tandem in senatum veniunt. frequentiq;
dem curia, non modo inter patres, sed ne inter consules quidem ipsos sati
ueniebat. Appius vehementis ingenij vir imperio consulari rem agendã ce
bat: vno aut altero arrepto, quietiores alios. Servilius lenibus remedijs ap
concitatos animos flecti, quam frangi, putabat cum tutius, tum facilius esse.
ter hæc maior alius terror. Latini equites cum tumultuoso aduolant nunc
Volscos infesto exercitu ad vrbem oppugnandam venire. quę audita (adeo
as ex vna ciuitate discordia fecerat) longe aliter patres ac plebem affec
exultare gaudio plebos, vltores superbiæ patrum adesse dicere deos. alius
confirmare, ne nomina darent: cum omnibus potius, quam solos perituros
tres militarent, patres arma caperẽt, vt penes eosdẽ pericula belli, penes q
præmia essent. At vero curia mœsta, ac trepida ancipiti metu, & ab cine, &
hoste, Seruilium consulem, cui ingenium magis populare erat, orare, vt tan
circunuentam terroribus expediret rempublicam. Tum consul misso senatu
concionem prodit. ibi curæ esse patribus ostendit, vt consulatur plebi.
terum deliberationi de maxima quidem illa, sed tamen parte ciuitatis,
tum pro vniuersa republica interuenisse. nec posse, cum hostes prope
portas essent, bello præuertisse quicquam: nec, si sit laxamenti aliquid,
plebi honestum esse, nisi mercede prius accepta, arma pro patria non cep
neque patribus satis decorum, per metum potius, quam postmodum volun
te, afflictis ciuium suorum fortunis consuluisse. Concioni deinde edicto ad
fidem. quo edixit, ne quis ciuem Romanum vinctum aut clausum teneret, q
minus ei nominis edendi apud consules potestas fieret, ne quis militis, dom
in castris esset, bona possideret, aut venderet: liberos nepotesue eius mora
tur. Hoc proposito edicto, & qui aderant nexi, profiteri extemplo nomina:
vndique ex tota vrbe proripientium se ex priuato, cum retinendi ius credito
non esset, concursus in forum, vt sacramento dicerent, fieri. magna ea man
fuit: neque aliorum magis in Volsco bello virtus atque opera enituit. Con
copias contra hostem educit. paruo dirimenti interuallo castra ponit. proxim
inde nocte Volsci discordia Romana freti, si qua nocturna transitio proditio
fieri possit, tentant castra. sensere vigiles: excitatus exercitus signo dato co
cursum est ad arma. ita frustra id inceptum Volscis fuit. reliquum noctis vtri
que quieti datum. postero die prima luce Volsci fossis repletis vallum in
dunt. Iamque ab omni parte munimenta vellebantur, cum consul, quanqua
cunctι vndique & nexi ante omnes, vt signum daret, clamabant, experiendi
animos militum causa parumper moratus, postquam satis apparebat ingens
dor, dato tandem ad erumpendum signo, militem auidum certaminis emitt
primo statim incursu pulsi hostes: fugientibus quoad insequi pedes potuit, te
ga cesa. eques vsque ad castra pauidos egit. mox ipsa castra, legionibus circu
datis, cum Volscos inde etiam pauor expulisset, capta direptaque. Postero d
ad Suessam Pometiam, quo confugerant hostes, legionibus ductis, intra pa
eos dies oppidum capitur: captum prædæ datum. inde paulum recreatus eg
miles. Consul cum maxima gloria sua victorem exercitum Romam reducit. d
pedentem Romam, Ecetranorum Volscorum legati rebus suis timentes,

Pometia

Pometiam captam, adeunt. His ex senatusconsulto data pax, ager ademptus. V.C.
Cõfestim & Sabini Romanos territauere. tumultus enim fuit verius quam bellum. Nocte in vrbe nunciatum est, exercitum Sabinum prædabundum ad Anienem amnem peruenisse: ibi passim diripi, atque incendi villas. Missus extemplo eo cum omnibus copiis equitum, A. Posthumius, qui dictator bello Latino fuerat: secutus consul Seruilius cum delecta peditum manu. plerosque palantes eques circunuenit. nec aduenienti peditum agmini restitit Sabina legio. fessi tum itinere, tum populatione nocturna, magna pars in villis repleti cibo vinóque vix fugæ quod satis esset virium habuere. Nocte vna audito, perfectóque bello Sabino, postero die in magna iam spe vndique partæ pacis legati Auruncí senatú adeunt, ni decedatur Volsco agro, bellum indicentes. cum legatis simul exercitus Auruncorum domo profectus erat, cuius fama haud procul iam ab Aricia visi, tanto tumultu conciuit Romanos, vt nec consuli ordine patres, nec pacatum responsum arma inferentibus, arma ipsi capientes dare possent. Ariciam infesto agmine itur: nec procul inde cum Auruncis signa collata: prælióque vno debellatum est. Fusis Auruncis victor tot intra paucos dies bellis, Romanus promissa consulis, fidémque senatus expectabat: cum Appius & insita superbia animo, & vt collegæ vanam faceret fidem, quam aspernime poterat, ius de creditis pecuniis dicere. deinceps & qui ante nexi fuerant, creditoribus tradebantur, & nectebantur alij. Quod vbi cui militi inciderat, collegam appellabat, concursus ad Seruilium fiebat: illius promissa iactabant, illi exprobrabant sua quisque belli merita, cicatricésque acceptas: postulabant, vt aut referret ad senatum, aut vt auxilio esset consul ciuibus suis, imperator militibus. Mouebant consulem hæc, sed tergiuersari res cogebat. adeo in alteram causam non collega solum præceps ierat, sed omnis factio nobilium. ita medium se gerendo, nec plebis vitauit odium, nec apud patres gratiam iniit. Patres mollem consulem & ambitiosum rati, plebs fallacem. breuíque apparuit, æquasse eum Appij odium. Certamen consulibus inciderat, vter dedicaret Mercurii ædem. senatus à se rem ad populum reiecit. vtri eorum dedicatio iussu populi data esset, eum præesse annonæ, mercatorum collegium instituere, solennia pro pontifice iussit suscipere. Populus dedicationem ædis dat M. Lectorio primipili centurioni: quod facile appareret non tam ad honorem eius, cui curatio altior fastigio suo data esset, factum, quam ad consulum ignominiam. Sæuire inde vtique consulum alter, patrésque, sed plebi creuerant animi, & longè alia quam primo instituerant, via grassabantur. desperato enim consulum senatúsque auxilio, cum in ius duci debitorem vidissent, vndique conuolabant: neque decretum exaudiri consulis præ strepitu & clamore poterat: neque cum decreuisset, quisquam obtemperabat. vi agebatur, metúsque omnis, & periculum libertatis, cum in conspectu consulis singuli à pluribus violarentur, in creditores à debitoribus verterant. Super hęc timor incessit Sabini belli. delectúque decreto, nemo nomen dedit, furente Appio & insectante ambitionem collegæ, qui populari silentio rempublicam proderet, & ad id, quod de credita pecunia ius nõ dixisset, adiiceret, vt ne delectum quidem ex senatusconsulto haberet: non esse tamen desertam omnino rempublicam, neque proiectum consulare imperium, se vnum & suæ & patrũ maiestatis vindicem fore. Cum circunstaret quotidiana multitudo licentia accensa, arripi vnum insignem ducem seditionum iussit. ille cum à lictorib. iam traheretur, prouocauit. nec cessisset prouocationi consul, quia non dubium erat populi iudicium, nisi ægre victa pertinacia foret consilio magis & authoritate principum: quam populi clamore, adeo supererant animi ad sustinendam inuidiam. Crescere inde malum indies, non clamoribus modo apertis, sed, quod multo perniciosius erat, secessione, occultísque colloquiis. Tandem inuisi plebi consules magistratu abeunt: Seruilius neutris. Appius patribus mire gratus. A. Virginius inde, & T. Vetusius consulatum ineunt. Tum vero plebs 260

incerta quales habitura consules esset, cœtus nocturnos pars in Esquilijs, pars in Auentino facere, ne in foro subitis trepidaret consilijs, & omnia temere ac fortuito ageret. Eam rem consules rati, vt erat, perniciosam, ad patres deferunt: sed delatam consulere ordine non licuit. adeo tumultuose excepta est clamoribus vndique & indignatione patrum, si quod imperio consulari exequendum esset, inuidiã eius consules ad senatum reijceret. profecto si essent in republica magistratus, nullum futurum fuisse Romæ nisi publicum concilium. nunc mille curias, concionesque cum alia in Esquilijs, alia in Auentino fiant concilia, ad dispersam & dissipatam esse rempublicã. vnum Hercule virum (id enim plus esse quam consulem) qualis Ap. Claudius fuerit, momento temporis discussurum illos cœtus fuisse. Correpti cons. cum quid erga se facere vellent (nihil enim segnius molliusue, quam patribus placeat, acturos) percontarentur: decernunt, vt delectum quam acerrimum habeant, ocio lasciuire plebem. Dimisso senatu consules in tribunal ascendunt, citant nominatim iuniores. cum ad nomen nemo responderet, circumfusa multitudo in concionis modum, negare vltra decipi plebem posse. nunquam vnum militem habituros, ni præstaretur fides pub. libertatem vnicuiq; prius reddendam esse, quam arma danda, vt pro patria ciuibusque non pro dominis pugnent. Consules quid mandatum esset á senatu, videbant: sed eorum qui intra parietes cum ferociter loquerentur, neminem adesse inuidiæ suæ participem. & apparebat atrox cum plebe certamen. prius itaque, quam vltima experirentur, senatum iterum consulere placuit. tum vero ad sellas consulum propere conuenere minimus, quisque natu patrum, abdicare consulatu iubentes, & deponere imperium, ad quod tuendum animus deesset. Vtraque re satis experti tum demum consules: Ne prædictum negetis Patres conscripti, adest ingens seditio. postulamus, vt ij qui maximè ignauiam increpant, adsint nobis habeantibus delectum: acerrimi cuiusque arbitrio, quando ita placet, rem agemus. Redeunt in tribunal, citari nominatim vnum ex ijs qui in conspectu erant, & edita opera iubent. cum staret tacitus, & circa eum aliquot hominum, ne forte violaretur, constitisset globus, lictorem ad eum consules mittunt. quo repulso tum vero indignum facinus esse clamitantes, qui patrum consulibus aderat, devolant de tribunali, vt lictori auxilio essent. sed ab lictore nihil aliud quam præhendere prohibito, cum conuersus in patres impetus esset, consulũ intercessu rixa sedata est. in qua tamen sine lapide, sine telo, plus clamoris atque iræ rum quam iniuriæ fuerat. Senatus tumultuose vocatus, tumultuosius constitutur, quæstionem postulantibus ijs qui pulsati fuerant, decernente ferociss quoque non sententijs magis, quam clamore & strepitu. tandem cum irã sedissent, exprobrantibus consulibus nihilo plus sanitatis in curia, quam in foro esse, ordine consuli cœpit. Tres fuere sententiæ. P. Virginius rem non vulgabat de ijs tantum, qui fidem secuti P. Seruilij consulis, Volsco, Aurunco, Sabinoque militassent bello, agendum censebat. T. Largius non id tempus esse, vt merita tantummodo exoluerentur. totam plebem ære alieno demersam esse: nec sisti posse, ni omnibus consulatur, quin si alia aliorum sit conditio, accendi magis discordiam quam sedari. App. Claudius & natura immitis, & efferatus hinc plebis odio, illinc patrum laudibus, non miserijs ait, sed licentiam tantum concitum turbarum: & lasciuire magis plebem, quam sæuire, id adeo malum ex prouocatione natum. quippe minas esse consulum, non imperium, vbi ad eos, qui vna peccauerint, prouocare liceat. Agedum, inquit, dictatorem á quo prouocatio non est, creemus. iam hic, quo nunc omnia ardent, conticesceet furor. pulset tum mihi lictorem, qui sciet ius de tergo vitaque suapenes vnum illum esse, cuius maiestatem violauit. Multis, vt erat, horrida & atrox videbatur Appij sententia: rursus Virginij Largijque exemplo haud salubres: vtique Largij putabant sententiam, quæ totam fidem tolleret: mediam maximè & moderatum vtroque consilium Virginij habebatur. sed factio-

ne, respectuque rerum priuatarum, quæ semper offecere, officientque publicis consilijs, Appius vicit: ac prope fuit, vt dictator ille idem crearetur, quæ res vtique alienasset plebem periculosissimo tempore, cum Volsci Aequiq; & Sabini forte vna omnes in armis essent, sed curæ fuit consulibus, & senioribus patrum, vt imperium suo vehemens, mansueto permitteretur ingenio. M. Valerium dictatorem Volesi filium creant. Plebs etsi aduersus se creatum dictatorem videbat, tamen cum prouocationem fratris lege haberet, nihil ex ea familia triste, nec superbum timebat. edictum deinde à dictatore propositum confirmauit animos, Seruilij ferè consulis edicto conueniens. sed & homini & potestati melius rati credi, omisso certamine nomina dedere. quantus nunquam ante exercitus, legiones decem effectæ. ternæ inde datæ coss. quatuor dictator vsus. Nec poterat iam bellum differri. Aequi Latinum agrum inuaserant. oratores Latinorum à senatu petebant, vt aut mitterent subsidium, aut seipsos tuendorum fiuium causa capere arma sinerent. Tutius visum est, defendi inermes Latinos, quam pati retractare arma. Vetusius consul missus est. is finis populationibus fuit. Cessere Aequi campis: locoque magis quam armis freti, summis se iugis montium tutabantur. Alter consul in Volscos profectus, ne & ipse tereret tempus, vastandis maxime agris hostem ad conferenda propius castra, dimicandumque acie excitit. medio inter castra campo ante suum quisque vallum infestis lignis constitere, multitudine aliquantum Volsci superabant. itaque effusi, & contemptim pugnam iniere. Consul Romanus nec promouit aciem: nec clamorem reddi passus, defixis pilis stare suos iussit: vbi ad manum venisset hostis, tum coortos tota vi gladijs rem gerere. Volsci cursu & clamore fessi, cum se velut stupentibus metu intulissent Romanis, postquam impressionem sensere ex aduerso factam, & ante oculos micare gladios, haud secus quam si in insidias incidissent, turbati vertit terga. & ne ad fugam quidem satis virium fuit, quia cursu in prælium ierant. Romani contra, quia principio pugnæ quieti steterant, vigentes corporibus facile adepti fessos, & castra impetu ceperunt: & castris exutum hostem Velitras persecuti, vno agmine victores cum victis in vrbem irrupere. pluſque ibi sanguinis promiscua omnium generum cæde, quam in ipsa dimicatione factum. paucis data venia, qui inermes in deditionem venerunt. Dum hæc in Volscis geruntur, dictator Sabinos, vbi longe plurimum belli fuerat, fundit, fugatque exuitque castris. Equitatu immisso mediam turbauerat hostium aciem, qua dum se cornua latius pandunt, parum apte introrsum ordinibus aciem firmauerant. turbatos pedes inuasit. eodem impetu castra capta, debellatumque est. Post pugnam ad Regillum lacum, non alia illis annis pugna clarior fuit. Dictator triumphans vrbem inuehitur, super solitos honores locus in circo ipsi, posterisque ad spectaculum datus, sella in eo loco curulis posita. Volscis deuictis Veliternus ager ademptus: Velitras coloni ab vrbe missi, & colonia deducta. Cum Aequis post aliquanto pugnatum est inuito quidem consule, quia loco iniquo subeũdum erat ad hostes. sed milites extrahi rem criminantes, vt dictator, priusquam ipsi redirent in vrbem, magistratu abiret: irritaque sicut ante consulis promissa eius caderent: perpulere, vt forte temere in aduersos montes agmen erigeret. id male commissum, ignauia hostium in bonum vertit. qui priusquam ad coniectum teli veniretur, obstupefacti audacia Romanorum, relictis castris, quæ munitissimis tenuerant locis, in aduersas valles defiluere: vbi satis prædæ & victoria incruenta fuit. Ita trifariam re bello bene gesta, de domesticarum rerum euentu nec patribus nec plebi cura deceſſerat, tanta cum gratia, tum arte præparauerant fœnatores, quæ non modo plebem, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Nanq; Valerius post Vetusij consulis reditum, omnium actionum in senatu primã habuit pro victore populo, retulitq; quid de nexis fieri placeret. quæ cum reiecta relatio esset: Non placeo, inquit, concordiæ author, optabitis mediusfidius propediem, vt mei

» ſimiles Romana plebs patronos habeat. quod ad me attinet, neque fruſtrabor
» vltra ciues meos, neque ipſe fruſtra dictator ero. diſcordiæ inteſtinæ, bellum
» externum, fecere, vt hoc magiſtratu egeret reſpublica. pax foris parta eſt, do-
» mi impeditur. priuatus potius, quam dictator ſeditioni interero. Ita curia e-
V.C. greſſus, dictatura ſe abdicauit. apparuit cauſa plebi, ſuam vicem indignantem magiſtratu abiiſſe. Itaque velut perſoluta fide, quoniam per eum non ſtetiſſet quin præſtaretur, decedentem domum cum fauore ac laudibus proſecuti ſunt. Timor inde patres inceſſit, ne ſi dimiſſus exercitus foret, rurſus cœtus occulti coniurationesque fierent. Itaque quanquam per dictatorem delectus habitus eſſet, tamen quoniam in conſulum verba iuraſſent, ſacramento tenebantur militem rati, per cauſam renouati ab Aequis belli educi ex vrbe legiones iuſſere. quo facto, maturata eſt ſeditio. & primo agitatum dicitur de conſulum cæde, vt ſoluerentur ſacramento. doctos deinde nullam ſcelere religionem exolui, Sicinio quodam authore iniuſſu conſulum in ſacrum montem ſeceſſiſſe, trans Anienem amnem, tria ab vrbe millia paſſuum, ea frequentior fama eſt, quam cuius Piſo author eſt, in Auentinum ſeceſſionem factam eſſe. Ibi ſine vllo duce, vallo foſſáque communitis caſtris, quieti, rem nullam niſi neceſſariam ad victum ſumendo, per aliquot dies neque laceſſiti, neque laceſſentes ſeſe tenuere. pauor ingens in vrbe: metúque mutuo ſuſpenſa erant omnia: timere relicta ab ſuis plebes violentiam patrum: timere patres reſidem in vrbe plebem, incerti manere, eam an abire mallent. quamdiu autem tranquillam, quæ ſeceſſerit, multitudinem foreſquid futurum deinde, ſi quod externum interim bellum exiſtat: nullam profecto, niſi in concordia ciuium ſpem reliquam ducere. eam per æqua, per iniqua reconciliandum ciuitati eſſe. Sic placuit igitur oratorem ad plebem mitti Menenium Agrippam, facundum virum, & quod inde oriundus erat, plebi charum. is intromiſſus in caſtra, priſco illo dicendi & horrido modo nihil aliud quam hoc narraſſe fertur: Tempore quo in
» homine non, vt nunc, omnia in vnum conſentiebant, ſed ſingulis membris
» ſuum cuique conſilium, ſuus ſermo fuerit, indignatas reliquas partes, ſua cura,
» ſuo labore ac miniſterio ventri omnia quæri: ventrem in medio quietum, nihil
» aliud quam datis voluptatibus frui: conſpiraſſe inde, ne manus ad os cibum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes conficerent. hac ira dum
» ventrem fame domare vellent, ipſa vna membra, totúmque corpus ad extremam tabem veniſſe. inde apparuiſſe, ventris quoque haud ſegne miniſterium
» eſſe: nec magis ali, quam alere eum, reddentem in omnes corporis partes hunc
» quo viuimus vigemusque, diuiſum pariter in venas maturum confecto cibo
» ſanguinem. Comparando hinc quam inteſtina corporis ſeditio ſimilis eſſet in plebis in patres, flexiſſe mentes hominum. Agi deinde de concordia cœptum, conceſſumq; in conditiones, vt plebi ſui magiſtratus eſſent ſacroſancti, quibus auxilij latio aduerſus conſules eſſet: neue cui patrum capere eum magiſtratum liceret. ita tribuni plebeij creati duo, C. Licinius, & L. Albinus. Hi tres collegas ſibi creauerunt. in his Sicinium fuiſſe ſeditionis authorem: de duobus quis fuerint, minus conuenit. Sunt qui duos tãtum in ſacro monte creatos tribunos eſſe dicant, ibique ſacratam legem latam. Per ſeceſſionem plebis Sp. Caſſius
261. & Poſthumius Cominius conſulatum inierunt. his Coſſ. cum Latinis populis ictum fœdus. ad id feriendum conſul alter Romę manſit, alter ad Volſcum bellum miſſus, Antiates Volſcos fundit fugátque: compulſos in oppidum Longulam perſecutus, mœnibus potitur. inde protinus Mucamitem Volſcorum cepit. tum magna vi adortus eſt Coriolos. Erat tum in caſtris inter primores iuuenum Cn. Martius, adoleſcens & conſilio & manu promptus, cui cognomen poſtea Coriolano fuit. Cum ſubito exercitum Romanum Coriolos obſidentem, atque in oppidanos, quos intus clauſos habebat, intentum ſine vllo motu extrinſecus imminentis belli Volſcæ legiones profectę ab Antio inuaſiſſent, eodemq; tempore ex oppido erupiſſent hoſtes, forte in ſtatione Martius fuit

A is cum delecta militum manu non modo impetum crumpentium retudit, sed per patentem portam ferox irrupit: cædéque in proximo vrbis facta, ignem temere arreptum, imminentibus muro ædificiis iniecit. clamor inde oppidanorum mistus muliebri puerilique ploratu, ad terrorem, vt solet, primo ortu & Romanis auxit animum, & turbauit Volscos: vtpote capta vrbe, cui ad ferendam opem venerant. Ita fusi Volsci, Antiates, Corioli oppidum captum. tantúmque sua laude obstitit famæ consulis Martius, vt nisi fœdus cum Latinis columna ænea insculptum monumento esset, ab Sp. Cassio vno, quia collega abfuerat, ictum: Posthumium Cominium bellum gessisse cum Volscis, memoria cessisset. Eodem anno Agrippa Menenius moritur, vir omni vita pariter patribus ac plebi charus, post secessionem charior plebi factus. Huic interpreti arbitróque concordiæ ciuium, legato patrum ad plebem reductori plebis Romanæ in vrbem, sumptus funeri defuit. extulit eam plebs sextantibus collatis in capita. consules deinde T. Geganius, P. Minutius facti. Eo anno, cum & foris quieta 262
omnia bello essent, & domi sanata discordia, aliud multo grauius malum ciuitatem inuasit, caritas primum annonæ ex incultis per secessionem plebis agris: fames deinde, qualis clausis solet. ventúmque ad interitum seruitiorum vtique & plebis esset, ni consules prouidissent, dimissis passim ad frumentum coëmen-
B dum, non in Hetruriam modo dextris ab hostia littoribus, læuóq; per Volscos mari vsque ad Cumas, sed quæsitum in Sicilia quoque. adeo finitimorum odia longinquis coegerant indigere auxiliis. Frumentum Cumis cum coëmptum esset, naues pro bonis Tarquiniorum ab Aristodemo tyranno, qui hæres erat, retentæ sunt. in Volscis Pomptinóque ne emi quidem potuit. periculum quoque ab impetu hominum ipsis frumentatoribus fuit. Ex Hetruscis frumentum Tyberi venit. eo sustentata est plebs. Incommodo bello in tam arctis commeatibus vexati forent, ni Volscos iam mouentes arma pestilentia ingens inuasisset. ea clade conterritis hostium animis, vt etiam vbi ea remisisset, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere numerum colonorum Romani, & Norbæ in montes nouam coloniam, quæ arx in Pomptino esset, miserunt. M. Minutio deinde. & A. Sempronio consulibus magna vis frumenti ex Sicilia ad- 263.
uecta: agitatúmque in senatu, quanti plebi daretur. Multi venisse tempus premendæ plebis putabant, recuperandique iura, quæ extorta secessione ac vi patribus essent. In primis Martius Coriolanus hostis tribunitiæ potestatis: Si " annonam, inquit, veterem volunt, ius pristinum reddant patribus. cur ego ple- " beios magistratus, cur Sicinium potentem video sub iugum missus, tanquam à " latronibus redemptus? egone has indignitates diutius patiar, quam necesse " C est? Tarquinium regem qui non tulerim, Sicinium feram? secedat nunc, auo- " cet plebem, patet via in Sacrum montem, aliósque colles: rapiant frumenta " ex agris nostris, quemadmodum tertio anno rapuere: fruantur, vtantur annona, " quam furore suo fecere. audeo dicere, hoc malo domitos ipsos potius cul- " tores agrorum fore, quam vt armati per secessionem coli prohibeant. Haud tã " facile dictu est, faciendumne fuerit, quam potuisse arbitror fieri, vt conditionibus laxandi annonam, & tribunitiã potestatem, & omnia inuitis iura imposita patres demerent sibi. Et senatuti nimis atrox visa sententia est, & ira plebem prope armauit. Fame iam se sicut hostes peti, cibo victúq; fraudari: peregrinũ frumentum, quæ sola alimenta ex insperato fortuna dederit, ab ore rapi, nisi Cn. Martio vincti dedantur tribuni, nisi de tergo plebis Romanæ satis fiat. eum sibi carnificem nouum exortum, qui aut mori, aut seruire iubeat. In exeuntem è curia impetus factus esset, ni peropportune tribuni diem dixissent. ibi ira est suppressa. se iudicem quisque, se dominum vitæ necisque inimici factum videbat. Contemptim primo Martius audiebat minas tribunitias: auxilij, non pœnæ ius datum illi potestati: plebísque, non patrum tribunos esse. sed adeo coorta erat infensa plebs, vt vnius pœna defungendum esse patrib. restiterunt tamen aduersa inuidia, vsque sunt qua suis quisque, qua totius ordinis

» ſimiles Romana plebs patronos habeat. quod ad me attinet, neque fruſtrabor A
» vltra ciues meos, neque ipſe fruſtra dictator ero. diſcordiæ inteſtinæ, bellum
» externum, fecere, vt hoc magiſtratu egeret reſpublica. pax foris parta eſt, do-
» mi impeditur. priuatus potius, quam dictator ſeditioni interero. Ita curia e-
V.C. greſſus, dictatura ſe abdicauit. apparuit cauſa plebi, ſuam vicem indignantem
magiſtratu abiſſe. Itaque velut perſoluta fide, quoniam per eum non ſtetiſſet
quin præſtaretur, decedentem domum cum fauore ac laudibus proſecuti ſunt.
Timor inde patres inceſſit, ne ſi dimiſſus exercitus foret, rurſus cœtus occul-
ti coniurationesque fierent. Itaque quanquam per dictatorem delectus ha-
bitus eſſet, tamen quoniam in conſulum verba iuraſſent, ſacramento teneri
militem rati, per cauſam renouati ab Aequis belli educi ex vrbe legiones iuſ-
ſere. quo facto, maturata eſt ſeditio. & primo agitatum dicitur de conſulum
cæde, vt ſoluerentur ſacramento. doctos deinde nullam ſcelere religionem
exolui, Sicinio quodam authore iniuſſu conſulum in ſacrum montem ſeceſſiſ-
ſe, trans Anienem amnem, tria ab vrbe millia paſſuum, ea frequentior fama
eſt, quam cuius Piſo author eſt, in Auentinum ſeceſſionem factam eſſe. Ibi ſi-
ne vllo duce, vallo foſſaque communitis caſtris, quieti, rem nullam niſi neceſ-
ſariam ad victum ſumendo, per aliquot dies neque laceſſiti, neque laceſſen-
tes ſeſe tenuere. pauor ingens in vrbe: metúque mutuo ſuſpenſa erant omnia. B
timere relicta ab ſuis plebes violentiam patrum: timere patres refidem in vr-
be plebem, incerti manere, eam an abire mallent. quamdiu autem tranquil-
lam, quæ ſeceſſerit, multitudinem foret, quid futurum deinde, ſi quod externum
interim bellum exiſtat: nullam profecto, niſi in concordia ciuium ſpem reli-
quam ducere. eam per æqua, per iniqua reconciliandum ciuitati eſſe. Sic pla-
cuit igitur oratorem ad plebem mitti Menenium Agrippam, facundum virum,
&, quod inde oriundus erat, plebi charum. is intromiſſus in caſtra, priſco illo di-
» cendi & horrido modo nihil aliud quam hoc narraſſe fertur: Tempore quo in
» homine non, vt nunc, omnia in vnum conſentiebant, ſed ſingulis membris
» ſuum cuique conſilium, ſuus ſermo fuerit, indignatas reliquas partes, ſua cura,
» ſuo labore ac miniſterio ventri omnia quæri: ventrem in medio quietum, ni-
» hil aliud quam datis voluptatibus frui: conſpiraſſe inde, ne manus ad os ci-
» bum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes conficerent. hac ira dum
» ventrem fame domare vellent, ipſa vna membra, totúmque corpus ad extre-
» mam tabem veniſſe. inde apparuiſſe, ventris quoque haud ſegne miniſterium
» eſſe: nec magis ali, quam alere eum, reddentem in omnes corporis partes hunc
» quo viuimus vigemusque, diuiſum pariter in venas maturum confecto cibo
» ſanguinem. Comparando hinc quam inteſtina corporis ſeditio ſimilis eſſet iræ C
plebis in patres, flexiſſe mentes hominum. Agi deinde de concordia cœptum,
conceſſumq; in conditiones, vt plebi ſui magiſtratus eſſent ſacroſancti, quibus
auxilij latio aduerſus conſules eſſet: neue cui patrum capere eum magiſtra-
tum liceret. ita tribuni plebeij creati duo, C. Licinius, & L. Albinus. Hi tres col-
legas ſibi creauerunt. in his Sicinium fuiſſe ſeditionis authorem: de duobus qui
fuerint, minus conuenit. Sunt qui duos tãtum in ſacro monte creatos tribunos
eſſe dicant, ibique ſacratam legem latam. Per ſeceſſionem plebis Sp. Caſſius,
261. & Poſthumius Cominius conſulatum inierunt. his Coſſ. cum Latinis populis
ictum fœdus. ad id feriendum conſul alter Romę manſit, alter ad Volſcum bel-
lum miſſus, Antiates Volſcos fundit fugátque: compulſos in oppidum Longu-
lam perſecutus, mœnibus potitur, inde protinus Mucamitem Volſcorum ce-
pit. tum magna vi adortus eſt Coriolos. Erat tum in caſtris inter primores iu-
uenum Cn. Martius, adoleſcens & conſilio & manu promptus, cui cognomen
poſtea Coriolano fuit. Cum ſubito exercitum Romanum Coriolos obſiden-
tem, atque in oppidanos, quos intus clauſos habebat, intentum ſine vllo mo-
» tu extrinſecus imminentis belli Volſcæ legiones profectæ ab Antio inuaſiſſent,
» eodemq; tempore ex oppido erupiſſent hoſtes, forte in ſtatione Martius fuit.

is

A is cum delecta militum manu non modo impetum crumpentium retudit, sed per patentem portam ferox irrupit: cædéque in proximo vrbis facta, ignem temere arreptum, imminentibus muro ædificiis iniecit. clamor inde oppidanorum mistus muliebri puerilíq; ploratu, ad terrorem, vt solet, primo ortu & Romanis auxit animum, & turbauit Volscos: vtpote capta vrbe, cui ad ferendam opem venerant. Ita fusi Volsci, Antiates, Corioli oppidum captum. tantúmque sua laude obstitit famæ consulis Martius, vt nisi fœdus cum Latinis columna ænea insculptum monumento esset, ab Sp. Cassio vno, quia collega abfuerat, ictum: Posthumium Cominium bellum gessisse cum Volscis, memoria cessisset. Eodem anno Agrippa Menenius moritur, vir omni vita pariter patribus ac plebi charus, post secessionem charior plebi factus. Huic interpreti arbitróque concordiæ ciuium, legato patrum ad plebem reductori plebis Romanæ in vrbem, sumptus funeri defuit. extulit eam plebs sextantibus collatis in capita. consules deinde T. Geganius, P. Minutius facti. Eo anno, cum & foris quieta 262
omnia bello essent, & domi sanata discordia, aliud multo grauius malum ciuitatem inuasit, caritas primum annonæ ex incultis per secessionem plebis agris: fames deinde, qualis clausis solet, ventúmque ad interitum seruitiorum vtique & plebis esset, ni consules prouidissent, dimissis passim ad frumentum coëmen-
B dum, non in Hetruriam modo dextris ab hostia littoribus, læuóq; per Volscos mari vsque ad Cumas, sed quæsitum in Sicilia quoque. adeo finitimorum odia longinquis coegerant indigere auxiliis. Frumentum Cumis cum coëmptum esset, naues pro bonis Tarquiniorum ab Aristodemo tyranno, qui hæres erat, retentæ sunt. in Volscis Pomptinóque ne emi quidem potuit. periculum quoque ab impetu hominum ipsis frumentatoribus fuit. Ex Hetruscis frumentum Tyberi venit. eo fustentata est plebs. Incommodo bello in tam arctis commeatibus vexati forent, ni Volscos iam mouentes arma pestilentia ingens inuasisset. ea clade conterritis hostium animis, vt etiam vbi ea remisisset, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere numerum colonorum Romani, & Norbæ in montes nouam coloniam, quæ arx in Pomptino esset, miserunt. M. Minutio deinde. & A. Sempronio consulibus magna vis frumenti ex Sicilia ad- 263.
uecta: agitatúmque in senatu, quanti plebi daretur. Multi venisse tempus premendæ plebis putabant, recuperandique iura, quæ extorta secessione ac vi patribus essent. In primis Martius Coriolanus hostis tribunitiæ potestatis: Si " annonam, inquit, veterem volunt, ius pristinum reddant patribus. cur ego ple- " beios magistratus, cur Sicinium potentem video sub iugum missus, tanquam à " latronibus redemptus? egone has indignitates diutius patiar, quam necesse " C est? Tarquinium regem qui non tulerim, Sicinium feram? secedat nunc, auo- " cet plebem, patet via in Sacrum montem, aliósque colles: rapiant frumenta " ex agris nostris, quemadmodum tertio anno rapuere: fruantur, vtantur annio- " na, quam furore suo fecere. audeo dicere, hoc malo domitos ipsos potius cul- " tores agrorum fore, quam vt armati per secessionem coli prohibeant. Hand ti " facile dictu est, faciendumne fuerit, quam potuisse arbitror fieri, vt conditionibus laxandi annonam, & tribunitiâ potestatem, & omnia inuitis iura imposita patres demerent sibi. Et senatui nimis atrox visa sententia est, & ira plebem prope armauit. Fame iam se sicut hostes peti, cibo victúq; fraudari: peregrinũ frumentum, quæ sola alimenta ex insperato fortuna dederit, ab ore rapi, nisi Cn. Martio vincti dedantur tribuni, nisi de tergo plebis Romanæ satis fiat. eum sibi carnificem nouum exortum, qui aut mori, aut seruire iubeat. In exeuntem è curia impetus factus esset, ni peropportune tribuni diem dixissent. ibi ira est suppressa. se iudicem quisque, se dominum vitæ necísque inimici factum videbat. Contemptim primo Martius audiebat minas tribunitias: auxilij, non pœnæ ius datum illi potestati: plebísque, non patrum tribunos esse. sed adeo coorta erat infensa plebs, vt vnius pœna defungendum esse patrib. restiterunt tamen aduersa inuidia, vsique sunt qua suis quisque, qua totius ordinis

viribus. ac primo tentata res est, si dispositis clientibus absterrendo singulos à coitionibus, consilijsque disijcere rem possent. vniuersi deinde processere (quicquid erat patrum, reos diceres) precibus plebem exposcentes: vnum sibi ciuem, vnum senatorem, si innocentem absoluere nollent, pro nocente donarent. Ipse cum die dicta non adesset, perseueratum in ira est. damnatus absens in Volscos exulatum abiit, minitans patriæ, hostilesque iam tum spiritus gerens. Venientem Volsci benigne excepere, benigniusque indies colebant, quo maior ira in suos eminebat, crebræque nunc querelæ, nunc minæ percipiebantur. Hospitio vtebatur Accij Tullij. longe is tum princeps Volsci nominis erat, Romanisque semper infestus. ita cum alterum vetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia conferunt de Romano bello. haud facile credebant plebem suam impelli posse, vt toties infeliciter tentata arma caperent, multis sæpe bellis, pestilentia postremo amissa iuuentute, fractos spiritus esse, arte agendum in exoleto iam vetustate odio, vt recenti aliqua ira exacerbarentur animi. Ludi forte ex instauratione magni Romæ parabantur. instaurandis hæc causa fuerat ludis. Manè senium quidam paterfamiliæ nondum commisso spectaculo sub furca cæsum medio egerat circo. cœpti inde ludi, velut ea res nihil ad religionem pertinuisset. haud ita multo post T. Latinio de plebe homini somnium fuit. Visus Iupiter dicere, sibi ludis præsultatorem displicuisse, nisi magnifice instaurarentur hi ludi, periculum vrbi fore. iret, ea consulibus nunciaret. Quanquam haud sane liber erat religione animus, verecundia tamen maiestatis magistratuum timorem vicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. magno illi ea cunctatio stetit. filium nanque intra paucos dies amisit. cuius repentinæ cladis ne causa dubia esset, ægro animi eadem illa insomnis obuersata species, visa est rogitare, satin' magnam spreti numinis haberet mercedem? maiorem instare, ni eat propere, ac nunciet consulibus. Iam præsentior res erat: cunctantem tamen ac prolatantem ingens vis morbi adorta est debilitate subita. tum enimuero deorum ira admonuit. fessus igitur malis præteritis instantibúsque consilio propinquorum adhibito, cum visa atque audita, & obuersatum toties somno Iouem, minas irásque cœlestes repræsentatas casibus suis exposuisset, consensu inde haud dubio omnium qui aderant, in forum ad consules lectica defertur. inde in curiam iussu consulum delatus, eadem illa cum patribus ingenti omnium admiratione enarrasset, ecce aliud miraculum qui captus omnibus membris delatus in curiam esset. eum functum officio pedibus suis domum redisse, traditum memoriæ est. Ludi quam amplissimi vt fierent, senatus decernit. Ad eos ludos authore Accio Tullio vis magna Volscorum venit. priusquam committerentur ludi, Tullius, vt domi compositum cum Martio fuerat, ad consules venit. dicit esse quæ secreto agere de republica velit, arbitris remotis. Inuitus, inquit, quod sequius fit, de meis ciuibus loquor. non tamen admissum quicquam ab iis, criminatum venio, sed cautum, ne admittant. Nimio plus quam velim, nostrorum ingenia sunt mobilia. multis id cladibus sensimus, quippe qui non nostro merito. sed vestra patientia incolumes simus, magna hic nunc Volscorum multitudo est, ludi sunt, spectaculo intenta ciuitas erit, memini quid per eandem occasionem ab Sabinorum iuuentute in hac vrbe commissum sit. horret animus, ne quid inconsulte ac temere fiat. hęc nostra, vestráque causa prius dicenda vobis consules ratus sum. quod ad me attinet, extemplo hinc domum abire in animo est, ne cuius facti dictive contagione præsens violer. Hæc locutus abiit. Consules cum ad patres rem dubiam sub authore certo detulissent, author magis (vt fit) quam res ad præcauendum vel ex superuacuo mouit, factóque senatusconsulto vt vrbem excederent Volsci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci ante noctem iuberent. Ingens pauor primo discurrentes ad suas res tollendas in hospitia perculit: proficiscentibus deinde indignatio oborta, se vt conscelleratos contaminatósq; ab ludis, festis diebus, cœtu quodammodo

A do hominum deorúmque abactos esse. Cum prope continuato agmine irent, V.C.
prægressus Tullius ad caput Ferentinum, vt quisque veniret, primores eorum
excipiens, quærendo indignandóque, & eos ipsos sedulo audientes secunda ire
verba, & per eos multitudinem aliam in subiectum viæ campum deduxit. ibi in
concionis modum orationem exorsus: Veteres populi Romani iniurias, cla- «
désque gentis Volscorum, vt omnia, inquit, obliuiscamini alia, hodiernam «
hanc contumeliam quo tandem animo fertis, qui per nostram ignominiam «
ludos commisere? an non sentistis triumphatum hodie de vobis esse? vos om- «
nibus ciuibus, peregrinis, tot finitimis populis, spectaculo abeuntes fuisse? ve- «
stras coniuges, vestros liberos traductos per ora hominum? quid eos qui audi- «
uere vocem præconis? quid qui vos videre abeuntes? quid eos qui huic igno- «
miniosо agmini fuere obuij, existimasse putatis? nisi aliquod profecto nefas «
esse, quo si interfuimus spectaculo, violaturi simus ludos, piaculúmque meruri: «
ideo nos ab sede piorum, cœtu, concilióque abigi, quid deinde illud non suc- «
currit, viuere nos, quod maturauimus proficisci? si hæc profectio, & non fuga «
est, & hanc vrbem vos non hostium ducitis, vbi si vnum diem morati essetis, «
moriendum omnibus fuit? Bellum vobis indictum est, magno eorum malo, qui
indixere, si viri estis. Ita & sua sponte irarum pleni, & incitati, domos inde di-
B gressi sunt. Instigandóq; suos quisque populos, effecere, vt omne Volscum no-
men deficeret. Imperatores ad id bellum de omnium populorũ sententia lecti,
Accius Tullius, & Cn. Martius exul Romanus, in quo aliquanto plus spei re-
positum: quæ spes nequaquam fefellit, vt facile appareret ducibus validiо-
rem, quam exercitu rem Romanam esse. Circeios profectus, primum colonos,
inde Romanos expulit, liberámq; eam vrbem Volscis tradidit: inde in Latinam
viam transuersis tramitibus transgressus, Satricum, Longulam, Pollustiam,
Coriolos, nouella hæc Romanis oppida ademit, inde Lauinium recepit. tunc
deinceps Corbionem, Vitelliam, Trebiam, Labicos, Pedum cepit. postremum
ad vrbem à Pedo ducit, & ad fossas Cluilias quinque ab vrbe millia passu-
um castris positis, populatur inde agrum Romanum, custodibus inter popula-
tores missis, qui patriciorum agros intactos seruarent: siue infensus plebi magis,
siue vt discordia inde inter patres plebemq; oriretur. Quæ profecto orta esset:
adeo tribuni iam ferocem per se plebem criminando in primores ciuitatis in-
stigabant: sed externus timor, maximum concordiæ vinculum, quamuis suspec-
tos, infensosque inter se iungebat animos. Id modo non conueniebat, quod se-
natus consulesque nusquam alibi spem quam in armis ponebant: plebs om-
nia quam bellum malebat. Sp. Nautius iam, & Sex. Furius consules erant. Eos 266.
C recensentes legiones, præsidia per muros, aliaque in quibus stationes vigili-
ásq; esse placuerat, loca distribuentes, multitudo ingens pacẽ poscentium pri-
mum seditioso clamore conterruit: deinde vocare senatum, referre de legatis
ad Cn. Martium mittendis cœgit. Acceperunt relationem patres, postquam
apparuit labare plebis animos, missique de pace ad Martium oratores, atrox
responsum retulerunt: Si Volscis ager redderetur, posse agi de pace: si præda
belli per otium frui velint, memorem se & ciuium iniuriæ, & hospitum benefi-
cij, adnisurum, vt appareat, exilio sibi irritatos, non fractos animos esse. Ite-
rum deinde iidem missi non recipiuntur in castra. sacerdotes quoque suis in-
signibus velatos isse supplices ad castra hostium, traditum est, nihiloque ma-
gis quam legatos flexisse animum. Tum matronæ ad Veturiam matrem Co-
riolani, Volumniamque vxorem frequentes coeunt, id publicum consilium,
an muliebris timor fuerit, parum inuenio. peruicere certe, vt & Veturia, magno
natu mulier, & Volumnia duos paruos ex Martio ferens filios secum, in
castra hostium irent: & quam armis viri defendere vrbem non possent, muli-
eres precibus lachrymisque defenderent. Vbi ad castra ventum est, nuncia-
tumque Coriolano, adesse ingens mulierum agmen: primo vt qui nec publi-
ca maiestate in legatis, nec in sacerdotibus tanta offusa oculis animoque

V.C. religione motus esset, multo obstinatior aduersus lachrymas muliebres erat. Inde familiarium quidam, qui insignem mœstitia inter cæteras cognouerat Veturiam, inter nurum nepotesque stantem: Nisi me fruſtrantur, inquit, oculi, mater tibi coniúnxque & liberi adsunt. Coriolanus prope vt amens consternatus ab sede sua, cum ferret matri obuiæ complexum, mulier in iram ex precibus versa: Sine, prius quam complexum accipio, sciam, inquit, ad hostem, an ad filium, venerim: captiua, materue in castris tuis sim? In hoc me longa vita & infelix senecta traxit, vt exulem te, deinde hostem viderem? potuisti populari hanc terram, quæ te genuit atque aluit? non tibi, quamuis infesto animo & minaci perueneras, ingredienti fines ira cecidit? non, cum in conspectu Roma fuit, succurrit, intra illa mœnia domus ac penates mei sunt? mater, coniunx, liberique? Ergo ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur? nisi filium haberem, in libera patria mortua essem? Sed ego nihil iam pati, nec tibi turpius quam mihi miserius possum: nec vt sim miserrima, diu futura sum. de his videris: quos, si pergis, aut immatura mors, aut longa seruitus manet. Vxor deinde ac liberi amplexi, fletúsque ab omni turba mulierum ortus, & comploratio fœminæque, fregere tandem virum. complexus inde suos, dimittit: ipse retro ab vrbe castra mouit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, inuidia rei oppressum periisse tradunt, alij alio letho. apud Fabium longè antiquissimum authorem, vsq; ad senectutem vixisse eundem inuenio. refert certe, hanc sæpe eum exacta ætate vsurpasse vocem. Multo miserius seni auxilium esse. Non inuiderunt laudes suas mulieribus viri Romani. adeo sine obtrectatione gloriæ alienæ viuebatur. monumento quoque quod esset, templum Fortunæ muliebri ædificatum dedicatúmque est. Rediere deinde Volsci adiunctis Aequis in agrum Romanum. sed Aequi Accium Tullium haud vltra tulere ducem. Hinc ex certamine, Volsci Aequine imperatorem coniuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox prælium ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hostium
267. exercitus, haud minus pernicioso quam pertinaci certamine confecit. Consules T. Sicinius, & C. Aquilius, Sicinio Volsci, Aquilio Hernici (nam ij quoque
268. in armis erant) prouincia euenit: eo anno Hernici deuicti: cum Volscis æquo marte discessum est. Sp. Cassius deinde & Proculus Virginius consules facti. cum Hernicis fœdus ictum. agri partes duæ ademptæ. inde dimidium Latinis, dimidium plebi diuisurus consul Cassius erat. adiiciebat huic muneri agri ali quantum, quem publicum possideri à priuatis criminabatur. Id multos quidem patrum, ipsos possessores, periculo rerum suarum terrebat. sed & publica patribus solicitudo inerat, largitione consulem periculosas libertati opes struere. Tum primum lex agraria promulgata est, nunquam deinde vsque ad hanc memoriam sine maximis motibus rerum agitata. Consul alter largitioni resistebat authoribus patribus, nec omni plebe aduersante: quæ primo cœperat fastidire munus vulgatum, à ciuibus isse in socios. sæpe deinde & Virginium consulem in concionibus velut vaticinantem audiebat, pestilens collegæ munus esse: agros illos seruitutem iis qui acceperint, laturos: regno viam fieri. quid ita enim assumi socios, & nomen Latinum? quid attinuisse, Hernicis paulo ante hostibus capti agri tertiam partem reddi? nisi vt hæ gentes pro Coriolano duce Cassium habeant? Popularis iam esse dissuasor, & intercessor legis agrariæ cœperat. vterque deinde consul certatim plebi indulgere. Virginius dicere, passurum se assignari agros, dum ne cui nisi ciui Romano assignentur. Cassius quia in agraria largitione ambitiosus in socios, eóq; ciuibus vilior erat: vt alio munere sibi reconciliaret ciuium animos, iubere pro Siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id vero haud secus quam præsentem mercedem regni aspernata plebs: adeo propter suspicionem insitam regni, velut abundarent omnia, munera eius in animis hominũ respuebantur. quem, vbi primum magistratu abiit, damnatum, necatúmque constat. Sunt qui patrem authorem eius supplicij ferant. cum cognita domi causa verberasse, ac necasse

A necasse: peculiumq; filij Cereri consecrauisse: signum inde factum esse,& in- V.C.
scriptum,Ex Cassia familia datum. Inuenio apud quosdam, idque propius fi-
dem à quæstoribus Cæsone Fabio & L.Valerio diem dictam perduellionis:dã-
natumque populi iudicio, dirutas populi ædes.ea est area ante Telluris ædem.
Cæterum siue illud domesticum, siue publicum fuit iudicium, damnatur Ser. 269.
Cornelio, Q. Fabio consulibus. Haud diuturna ira populi in Cassium fuit,dul-
cedo agrariæ legis ipsa per se dempto authore subibat animos:accensaque ea
cupiditas est malignitate patrum,qui deuictis eo anno Volscis AEquisq; mili-
tem præda fraudauere quicquid captum ex hostibus est vendidit Fabius con-
sul,ac redegit in publicum. Inuisum erat Fabium nomen plebi propter nouissi-
mum consulem:tenuere tamen patres,vt cum L.AEmilio Cæso Fabius consul 270.
crearetur.eo infestior facta plebs.seditio domestica bellum externum exciuit:
bello deinde ciuiles discordiæ intermissę.vno animo patres ac plebs rebellan-
tes Volscos & AEquos duce AEmilio prospera pugna vicere. plus tamen ho-
stium fuga,quam prælium assumpsit. adeo pertinaciter fusos insecuti sunt e-
quites. Castoris ædes eodem anno idibus Quintilibus dedicata est. vota erat
Latino bello Posthumio dictatore.filius eius duumuir ad idipsum creatus de-
dicauit.Solicitati & eo anno sunt dulcedine agrariæ legis animi plebis.tribuni
B plebis popularem potestatem lege populari celebrabant. patres satis superq;
gratuiti furoris in multitudine credentes esse largitiones,temeritatisq; inuita-
menta horrebant,acerrimi patribus duces ad resistendum consules fuere. ea
igitur pars reipub.vicit.nec in præsens modo, sed in venientem etiam annum,
M.Fabium Cæsonis fratrem, & magis inuisum alterum plebi accusatione Sp. 271.
Cassij,L.Valerium consulem dedit.Certatum eo quoq; anno cum tribunis est.
Vana lex,vaniq; legis authores,iactando irritum munus,facti.Fabium inde no-
men ingens post tres continuos consulatus, vnoq; velut tenore omnes expert-
os tribunitijs certaminibus habitum.itaq; vt bene locatus mãsit in ea familia
aliquamdiu honos. Bellum inde Veiens initum. & Volsci rebellarunt.sed ad
bella externa prope supererant vires,abutebanturque ijs inter semetipsos cer-
tando. Accessere ad ægras iam omnium mentes prodigia cœlestia, prope
quotidianas in vrbe agrisque ostentantia minas. motique ira numinis cau-
sam nullam aliam vates canebant, publice priuatimque nunc extis, nunc per
aues consulti,quam haud rite sacra fieri, qui terrores tamen eo euasere, vt
Oppia virgo Vestalis damnata incesti pœnas dederit. Q. Fabius inde,& C.
Tullius consules facti.Eo anno non segnior discordia domi, & bellum foris a- 272.
trocius fuit.Ab AEquis arma sumpta.Veientes agrum quoq; Romanorum po-
C pulantes inierunt.quorum bellorum crescente cura,Cæso Fabius,& Sp.Furius 273.
consules fiunt.Artonam Latinam vrbem AEqui oppugnabant.Veientes pleni
iam populationum, Romam ipsam se oppugnaturos minitabantur. qui terro-
res,cum compescere deberent,auxere insuper animos plebis:redibatque non
sua sponte plebi mos detrectandi militiam,sed Sp.Licinius tribunus plebis ve-
nisse tempus ratus,per vltimam necessitatem legis agrarię patribus iniungen-
dæ,susceperat rem militarem impediendam.cæterum tota inuidia tribunitiæ
potestatis versa in authorem est:nec in eum consules acrius, quam ipsius eius
collegæ coorti sunt.auxilioq; eorum delectum consules habent. Ad duo simul
bella exercitus scribitur:ducendus Fabio in Veientes, in AEquos Furio datur.
& in AEquis quidem nihil dignum memoria gestum est. Fabio aliquanto plus
negocij cum ciuib.quam cum hostibus fuit.vnus ille vir ipse consul remp.susti-
nuit,quam exercitus odio consulis,quantum in se fuit,prodebat.nam cum cõ-
sul præter cæteras imperatorias artes,quas parando gerendoque bello edidit
plurimas,ita instruxisset aciem,vt solo equitatu emisso exercitum hostium fun-
deret, insequi fusos pedes noluit.nec illos, & si non adhortatio inuisi ducis sui
saltem flagitium,& publicũ in præsentia dedecus,postmodo periculum, si ani-
mus hosti redisset,cogere potuit gradũ accelerare:aut si aliud nihil,instare in-
structos,

V.C. structos iniussu signa referunt mœstique (crederes victos) exercrantes nunc imperatorem, nunc nauatam ab equite operam, redeunt in castra. Nec huic tam pestilenti exemplo remedia vlla ab imperatore quæsita sunt. adeo excellentib. ingenijs citius defecerat ars qua ciuem regant, quam qua hostem superent. Cōsul Romam rediit, non tam belli gloria aucta, quam irritato exacerbatóque in se militum odio. Obtinuere tamen patres, vt in Fabia gente consulatus maneret. M. Fabium consulem creant. Fabio collega Cn. Manlius datur. Et hic annus tribunum authorem legis agrariæ habuit. Tib. Pontificius fuit, is eandem viam, velut processisset Sp. Licinio, ingressus, delectū paulisper impediit. Perturbatis iterum patrib. App. Claudius victam tribunitiam potestatem dicere priore anno, in præsentia re ipsa, exemplo in perpetuum: quando inuentum sit, suis ipsam viribus dissolui. neq; enim vnquam defuturum, qui ex collega victoriam sibi, & gratiā melioris partis bono publico velit quæsitam. & plures, si pluribus opus sit, tribunos ad auxilium consulum paratos fore, & vnum vel aduersus omnes satis esse. darent modo & cōsules & primores patrum operam, vt si minus omnes, aliquos tamen ex tribunis reipub. ac senatui conciliarent. Præceptis Appij moniti patres, & vniuersi comiter ac benigne tribunos appellare: & consulares, vt cuique eorum priuatim aliquid iuris aduersus singulos erat, partim gratia, partim authoritate obtinuere, vt tribunitię potestatis vires salubres vellent reipublicæ esse: quatuorque tribunorum aduersus vnum moratorem publici commodi auxilio, delectum consules habent. Inde ad Veiens bellum profecti, quo vndique ex Hetruria auxilia conuenerant, non tam Veientium gratia concitata quam quod in spem ventum erat, discordia intestina dissolui rem Romanam posse. principesque in omnium Hetruriæ populorum conciliis fremebant, æternas opes esse Romanas, nisi inter semetipsos seditionib. sæuiant. id vnum venenum, eam labem ciuitatibus opulentis repertam, vt magna imperia mortalia essent. diu sustentatum id malum, partim patrum consilijs, partim patientia plebis, iam ad extrema venisse: duas ciuitates ex vna factas: suos cuique parti magistratus, suas leges esse. primum in delectibus sæuire solitos, eosdem in bello tamen paruisse ducibus: qualicunque vrbis statu manente disciplina militari sisti potuisse. iam non parendi magistratib. morem in castra quoq; Romanum militem sequi. proximo bello in ipsa acie, in ipso certamine consensu exercitus traditam vltro victoriam victis AEquis: signa deserta: imperatorem in acie relictum: iniussu in castra reditum, profecto si instetur, suo milite vinci Romam posse. nihil aliud opus esse, quam indici ostendique bellum: cætera sua sponte fata & deos gesturos. Hæ spes Hetruscos armauerant, multis inuicem casibus victos victosque COSS. quoque Romani nihil præterea aliud quam suas vires, sua arma horrebant: memoriaq; pessimi proximo bello exempli terrebantur, ne rem committerent eo, vbi duæ simul acies timendæ essent. itaque castris se tenebant, tam ancipiti periculo auersi. diem tempusque forsitan ipsum leniturum iras, sanitatemque animis allaturum. Veiens hostis Hetruscique eo magis præpropere agere lacessere ad pugnam, primo obequitando castris, prouocandoque postremo, vt nihil mouebant, qua consules ipsos, qua exercitum increpando, simulationem intestinæ discordiæ remedium timoris inuentum: & consules magis non confidere, quam non credere suis militibus, nouum seditionis genus, silentium, otiumque inter armatos. ad hæc in nouitatem generis, originisque, qua falsa, qua vera iacere. Hæc cum sub ipso vallo portisque streperent, haud ægre consules pati, at imperitæ multitudini nunc indignatio, nunc pudor pectora versare, & ab intestinis auertere malis, nolle inultos hostes, nolle successum, non patribus, non consulibus externa & domestica odia ceritare in animis. tandem superant externa, adeo superbe insolenterque hostis eludebat. frequentes in prætorium conueniunt, poscunt pugnam, postulant vt signum detur. Consules velut deliberabundi capita conferunt, diu colloquuntur. pugnare cupiebant, sed retro reuo-

A reuocanda, & addenda cupiditas erat, vt aduersando remorandoque incitato semel militi adderent impetum. Redditur responsum, immaturam rem agi, nondum tempus pugnæ esse: castris se tenerent. edicunt inde, vt abstineant pugna. si quis iniussu pugnauerit, vt in hostem animaduersuros. ita dimissis, quo minus consules velle credunt, crescit ardor pugnandi. accendunt insuper ferocius multo, vt statuisse non pugnare consules cognitum est. quippe impune se insultaturos, non credi militi arma. rem ad vltimum seditionis erupturam, finemque venisse Romano imperio. His freti concursant portis, ingerunt probra, ægre abstinent quin castra oppugnent. Enimuero non vltra contumeliam pati Romanos posse. totis castris vndique ad consules curritur, non iam sensim, vt ante, per centurionum principes postulant, sed passim omnes clamoribus agunt. Matura res erat, tergiuersantur tamen. Fabius deinde ad crescentem tumultum iam metu seditionis collega concedente, cum silentium classico fecisset: Ego istos Cn. Manli posse vincere scio, velle ne scirem, ipsi fecerunt. itaque certum atque decretum est, non dare signum, nisi victores se redituros ex hac pugna iurent. consulem Romanum miles semel in acie fefellit, deos nunquam fallet. Centurio erat M. Flauoleius, inter primores pugnæ flagitator. Victor, inquit, M. Fabi reuertar ex acie. si fallar, Iouem patrē, Gradiuumque Martem, aliosque iratos inuocat deos. Idem deinceps omnis exercitus in se quisque iurat. Iuratis datur signum, arma capiunt, eunt in pugnam irarum spei que pleni, nunc iubent Hetruscos probra iacere, nunc armati sibi quisque lingua promptum hostē offerri. Omnium illo die, qua plebis, qua patrū eximia virtus fuit, Fabium nomen, Fabia gens maxime enituit: multis ciuilib. certaminib. infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare statuunt. instruitur acies. Nec Veiens hostis, Hetruscæq; legiones detrectant. prope certa spes erat, non magis secum pugnaturos, quam pugnauerint cum AEquis. maius quoque aliquod in tam irritatis animis, & occasione ancipiti, haud desperandum esse facinus. res aliter longe euenit. nam non alio ante bello infestior Romanus (adeo hinc contumeliis hostes, hinc consules mora exacerbauerant) prælium iniit. Vix explicandi ordinis spacium Hetruscis fuit, cum pilis inter primam trepidationem abiectis temere magis quam emissis, pugna iam ad manus, iam ad gladios, vbi Mars est atrocissimus, venerat. Inter primores genus Fabium insigne spectaculo exemploque ciuibus erat. ex his Q. Fabium (tertio hic anno ante consul fuerat) principem in confertos Veientes euntem, ferox viribus & armorum arte Thuscus, incautum inter multas versantem hostium manus, gladio per pectus transfigit, telo extracto, præceps Fabius in vulnus obiit. Sensit B vtraq; acies vnius viri casum: cedebatq; inde Romanus: cum M. Fabius consul transiliit iacentis corpus, obiectaq; parma: Hoc iurastis, inquit, milites? fugiētes vos in castra redituros? adeo ignauissimos hostes magis timetis quam Iouem Martēq; per quos iurastis? at ego iniuratus aut victor reuertar, aut prope te hic Q. Fabi dimicans cadā. Consuli tum Cęso Fabius prioris anni consul verbis no istis frater, vt pugnēt, te impetraturū credis? dij impetrabūt, per quos iurauere, & nos, vt decet proceres, vt Fabio nomine est dignum, pugnando potius, quam adhortando, accendamus militū animos. Sic in primū infestis hastis prouolant duo Fabij, totamq; mouerūt secum aciē. Prælio ex parte vna restituto nihilo segnius in altero cornu Cn. Manlius consul pugnam ciebat: vbi prope simili fortuna est versata. nā vt altero in cornu Q. Fabiū, sic in hoc ipsum cōsulē Manliū iam velut fusos agentē hostes, & impigre milites secuti sunt: & vt ille graui vulnere ictus ex acie cessit, interfectum rati, gradum retulere: cessissentq; loco, ni consul alter cum aliquot turmis equitum in eam partē citato equo aduectus, viuere clamitans collegā se victorem fusu altero cornu adesse, rem inclinatam sustinuisset. Manlius quoq; ad restituendā aciem se ipse coram offert. duorum consulū cognita ora accendunt militū animos. simul & vanior iam erat hostiū acies, dum abundante multitudine freti, subtracta subsidia mittunt ad castra

C oppugnanda,

V. C. oppugnanda. in quæ haud magno certamine impetu facto, dum prædæ magis quam pugnæ memores tererent tempus: triarij Romani, qui primam irruptionem sustinere non potuerant, missis ad consules nuncijs quo loco res esset, conglobati ad prætorium redeunt, & sua sponte prælium ipsi renouant: Manlius consul reuectus in castra, ad omnes portas milite oppositio hostibus viam clauserat. ea desperatio Thuscis rabiem magis quam audaciam accendit. nam cum incursantes quacunque exitum ostenderet spes, vano aliquoties impetu issent: globus iuuenũ vnus in ipsum cõsulem insignem armis inuadit, pilis excepta à circunstantib. tela: sustineri deinde vis nequit. consul mortifero vulnere ictus cadit, fusique circa omnes. Thuscis crescit audacia. Romanos terror per tota castra trepidos agit. & ad extrema ventum foret, ni legati raptum consulis corpore, patefecissent vna porta hostib. viam. ea erumpunt, cõsternatõq; agmine abeuntes in victorem alterum incidũt consulem. ibi iterum cæsi fusiq; passim. Victoria egregie parta, tristis tamen duob. tam claris funeribus. Itaq; consul decernente senatu triumphum, si exercitus sine imperatore triumphare possit, pro eximia eo bello opera facile passurum respondit: se familia funesta Q. Prabij fratris morte. repub. ex parte orba cõsule amisso, publico priuatoq; deformem luctu lauream non accepturũ. Omni acto triumpho, depositus triumphus clarior fuit. adeo spreta in tempore gloria, interdum cumulatior redit. Funera deinde duo deinceps, collegæ fratrisq; ducit. idem in vtroq; laudator, cum concedendo illis suas laudes, ipse maximam partem earum ferret. neque immemor eius quod initio consulatus imbiberat reconciliandi animos plebis, saucios milites curandos diuidit patribus. Fabijs plurimi dati, nec alibi maiore cura habiti, inde populares iam esse Fabij, nec hoc vlla nisi salubri reipub. arte. Igitur non patrum magis quam plebis studijs Cæso Fabius cum T.

275. Virginio consul factus, neq; bella, neque delectus, neque vllam aliam priorem curam agere, quam vt iam aliqua ex parte inchoata concordiæ spe, primo quoq; tempore cum patribus coalescerent animi plebis. Itaq; principio anni censuit, priusquam quisquam agrariæ legis author tribunus existeret, occuparent patres ipsi suum munus facere: captiuum agrum plebi quam maxime æqualiter darent: æquum esse habere eos, quorum sanguine ac sudore partus sit. aspernati patres sunt: questi quoque quidam, nimia gloria luxuriare & euanescere viuidum quondam illud Cæsonis ingenium. nullæ deinde vrbanæ factiones fuere. Vexabantur incursionibus AEquorum Latini. eo cum exercitu Cæso missus, in ipsorum AEquorum agrum depopulandum transit. AEqui sese in oppida receperunt, murisq; se tenebant. eo nulla pugna memorabilis fuit. At Veiente hoste clades accepta temeritate alterius consulis, actumque de exercitu foret, nisi Cæso Fabius in tempore subsidio venisset. Ex eo tempore neque pax neque bellum cum Veientibus fuit. res proxime formam latrocinij venerat. legionib. Romanis cedebant in vrbem: vbi abductas senserant legiones, agros incursabant, bellum quiete, quietem bello inuicem eludentes: ita neque omitti tota res, neque perfici poterat. & alia bella aut præsentia instabant, vt ab AEquis Volscisque, non diutius, quam recens dolor proximæ cladis transisset, quiescentibus: aut mox moturos se apparebat Sabinos semper infestos Hetruriamque omnem. Sed Veiens hostis assiduus magis quam grauis, contemelijs sæpius quam periculo animos agitabat: quod nullo tempore negligi posset, aut auerti alio sinebat. Tum Fabia gens senatũ adit. consul pro gente loquitur: Assiduo magis quam magno præsidio, vt scitis patres conscripti, bellum Veiens eget. vos alia bella curate: Fabios hostes Veientibus date. authores sumus, tutam ibi maiestatẽ Romani nominis fore: nostrum id nobis velut familiare bellum priuato sumptu gerere in animo est. respub. & milite illic, & pecunia vacet. Gratiæ ingentes actæ. Consul è curia egressus, comitante Fabiorũ agmine, qui in vestibulo curiæ senatusconsultum expectantes steterant, domum redijt. iussi armati postero die ad limen consulis adesse, domos inde discedunt.

Manu

A Manat tota vrbe rumor: Fabios ad cœlum laudibus ferunt, familiam vnam V.C.
ſubijſſe ciuitatis onus: Veiens bellum in priuatam curam,in priuata arma verſum. ſi ſint duæ roboris eiuſdem in vrbe gentes,depoſcant, hæc Volſcos ſibi,illa AEquos: populo Romano tranquillam pacem agente, omnes finitimos ſubigi populos poſſe. Fabij poſtera die arma capiunt: quo iuſſi erant,conueniunt. Conſul paludatus egrediens in veſtibulo gentem omnem ſuam inſtructo agmine videt: acceptus in medium ſigna ferri iubet: nunquam exercitus neque minor numero, neque clarior fama & admiratione hominum per vrbem inceſſit. Sex & CCC. milites,omnes patricij,omnes vnius gentis, quorum neminem ducem ſperneret, egregius quibuſlibet temporibus ſenatus, ibant vnius familiæ viribus, Veienti populo peſtem minitantes. ſequebatur turba, propria alia cognatorum ſodaliúmque,nihil medium,nec ſpem nec curam,ſed immenſa omnia voluentium animo: alia publica ſolicitudine excitata, fauore & admiratione ſtupens,ire fortes,ire felices iubent: inceptis euentus pares reddere: conſulatus inde ac triumphos,omnia præmia abſe,omnes honores ſperare. Prætereuntibus Capitolium arcemq; & alia templa, quicquid deorum oculis,quicquid animo occurrit, precantur, vt illud agmen fauſtum atq; felix mittant: ſoſpites breui in patriam ad parentes reſtituant. Incaſſum miſſæ preces,infelici via á dextro Iano portæ Carmentalis profecti,ad Cremerã flumen
B peruenium:is opportunus viſus locus communiendo præſidio.L.AEmylius inde, & C.Seruilius COSS.facti, & donec nihil aliud quam in populationibus 276.
res fuit: non ad præſidiũ modo tutandum Fabij ſatis erant, ſed tota regione, qua Thuſcus ager Romano adiacet,ſua tuta omnia,infeſta hoſtium, vagantes per vtrunq; finem facere. Interuallum deinde haud magnum populationibus fuit:dum & Veientes accito ex Hetruria exercitu,præſidium Cremeræ oppugnant: & Romanæ legiones ab L. AEmylio COS. adductæ,cominus cum Hetruſcis dimicant acie.quanquam vix dirigendi aciem ſpatium Veientibus fuit, adeo inter primam trepidationem,dum poſt ſigna ordines introeunt,ſubſidiáque locant,inuecta ſubito ab latere Romana equitum ala,non pugnę modoincipiendæ,ſed conſiſtendi ademit locum.ita fuſi retro ad ſaxa Rubra(ibi caſtra habebãt)pacẽ ſupplices petunt.cuius impetratæ ab inſita animis lenitate ante deductũ Cremera Romanũ præſidiũ pœnituit. Rurſus cum Fabijs erat Veienti populo ſine vllo maioris belli apparatu certamẽ. nec erant incurſiones modo in agros,aut ſubiti impetus incurſantiũ,ſed aliquoties æquo campo, collatisq; ſignis certatum: gensque vna populi Rom. ſæpe ex opulentiſſima, vt tum res erant,Hetruſca ciuitate victoriã tulit. Id primo acerbum indignumq; Veienti-
C bus viſum,inde conſilium ex re natum,inſidijs ferocẽ hoſtem captandi.gaudere etiam multo ſucceſſu Fabijs audaciã creſcere. itaq; & pecora prædantibus aliquoties velut caſu incidiſſent, obuiam acta: & agreſtium fuga vaſti relicti agri: & ſubſidia armatorum ad arcendas populationes miſſa, ſæpius ſimulato quam vero pauore refugerunt. Iamq; Fabij adeo cõtemſerant hoſtem,vt ſua inuicta arma neque loco,neq; tempore vllo crederent ſuſtineri poſſe.hæc ſpes adeo prouexit, vt ad conſpecta procul à Cremera magno campi interuallo pecora,quanquã rara hoſtium apparebant arma, decurrerent. & cum improuidi effuſo curſu inſidias circa ipſum iter locatas ſuperaſſent,palatique paſſim vaga (vt fit) pauore iniecto raperent pecora, ſubito ex inſidijs conſurgitur. & aduerſi,& vndiq; hoſtes erant.primo clamor circunlatus exterruit,dein tela ab omni parte accidebant.coeuntibusq; Hetruſcis, iam cõtinenti agmine armatorum ſepti, quo magis ſe hoſtis inferebat, cogebantur breuiore ſpacio & ipſi orbem colligere, quæ res & paucitatem eorum inſignem,& multitudinem Hetruſcorum,multiplicatis in arcto ordinibus, faciebat.tum omiſſa pugna, quam in omnes partes parem intenderãt, in vnum locum ſe omnes inclinant.eo nixi corporibus armiſque rupere cuneo viam.duxit via in editum leniter collẽ, inprimo reſtitere: mox vt reſpirandi ſuperior locus ſpacium dedit,recipiendiq; à

pauore

V.C. pauore tanto animum pepulere etiam subeuntes: vincebatque auxilio lo
paucitas, ni iugo circumissus Veiens, in verticem collis euasisset. ita superio
rursus hostis factus: Fabij cæsi ad vnum omnes, præsidiumque expugnatu
CCCVI. perisse satis conuenit: vnum prope puberem ætate relictum, stirpe
genti Fabiæ, dubijsq; rebus populi Romani sæpe domi bellique vel maximo
277. futurum auxilium. Cum hæc accepta clades esset, iam C. Horat. & T. Menenio
Coss. erant. Menenius aduersus Thuscos victoria elatos confestim missus, tu
quoque male pugnatum est: & Ianiculum hostes occupauere: obsessaq; vr
forent, super bellum annona premente, (transierant enim Hetrusci Tyberim) i
Horatius Cos. ex Volscis esset reuocatus, adeoq; id bellum ipsis instituit mœr
bus, vt primo pugnatum ad Spei sit æquo marte, iterum ad portã Collinam. ib
quanquam paruo momento superior Romana res fuit, meliorem tamen m
278. litem recepto pristino animo in futura prælia id certamen fecit. A. Virginio &
Sp. Seruilius Coss. fiunt. post acceptam proximam pugnæ cladem Veientes ab
stinuere acie, populationes erant, & velut ab arce Ianiculi passim in Romani
agrum impetus dabant. non vsquam pecora tuta, non agrestes erant. capti de
inde eadem arte sunt, qua ceperant Fabios. Secuti dedita opera passim ad ill
cebras propulsa pecora præcipitauere in insidias. quo plures erant, maior ca
des fuit. ex hac clade atrox ira maioris cladis causa atque initium fuit. traiect
enim nocte Tyberi, castra Seruilij Cos. adorti sunt oppugnare. inde fusi magn
cæde, in Ianiculum se ægre receperunt. Confestim consul & ipse transit Ty
berim, castra sub Ianiculo communit. postero die luce orta, nonnihil & he
sterna felicitate pugnæ ferox: magis tamen, quod inopia frumenti, quamuis i
præcipitia, dum celeriora essent, agebat consilia: temere aduerso Ianiculo ad
castra hostium aciem erexit, fœdiusque inde pulsus, quam pridie pepulerat, in
teruentu collegæ ipse exercitusque est seruatus. inter duas acies Hetrusci, cum
inuicem his atque illis terga darent, occidione occisi. Ita oppressum temerita
te felici Veiens bellum. Vrbi cum pace laxior etiam annona redijt, & aduect
ex Campania frumento, & postquam timor sibi cuique futuræ inopiæ abijt, eo
quod abditum fuerat, prolato. Ex copia deinde ocioque lasciuire rursus ani
mi: & pristina mala, postquam foris deerant, domi quærere. tribuni plebem
agitare suo veneno, agraria lege: in resistentes incitare patres, nec in vniuer
sos modo, sed in singulos. Q. Considius & T. Genutius authores agrariæ legis
T. Menenio diem dicunt, inuidiæ erat amissum Cremeræ præsidium, cum haud
procul inde statiua consul habuisset. eam oppressit. cum & patres haud minus
quam pro Coriolano annixi essent, & patris Agrippæ fauor haud dum exole
uisset. In multa temperarunt tribuni: cum capitis anquisissent, duo millia
æris damnato multam edixerunt. ea in caput vertit. negant tulisse ignominiam
ægritudinemque, inde morbo absumptum esse. Alius deinde reus Sp. Ser
uilius, vt consulatu abijt, C. Nautio & P. Valerio Cos. initio statim anni ab L.
279. Ceditio & T. Statio tribunis die dicta, non vt Menenius precibus suis, aut pa
trum, sed cum multa fiducia innocentiæ gratiæque tribunitios impetus tulit. &
huic prælium cum Thuscis ad Ianiculum erat crimini. sed feruidi animi vir, vt
in publico periculo ante, sic tum in suo, non tribunos modo, sed plebem ora
tione feroci refutando, exprobrandoque T. Menenij damnationem mortemque (cuius patris munere restituta quondam plebs, eos ipsos quibus tum fauo
ret magistratus, eas leges haberet) periculum audacia discussit. iuuit & Virgi
nius collega testis productus, participando laudes: magis tamen Menenianum
(adeo mutauerant animum) profuit iudicium. Certamine domi finito, Veien
bellum exortum, quibus Sabini arma coniunxerãt. P. Valerius Cos. accitis La
tinorum Hernicorumque auxilijs, cum exercitu Veios missus, castra Sabina
quæ pro mœnibus sociorum locata erant, confestim aggreditur: tantamque
trepidationem iniecit, vt dum dispersi alij alia manipulatim excurrunt ad ar
cendam hostium vim, ea porta cui signa primum intulerat, caperetur. intr
vallum

A vallum deinde cædes magis quam prælium esse. tumultus è castris & in vrbem penetrat. tanquam Veijs captis, ita pauidi Veientes ad arma currunt. pars Sabinis eunt subsidio, pars Romanos toto impetu intentos in castra, adoriuntur. pauliſper auersi turbatique sunt. deinde & ipsi vtroque versis signis resistunt: & eques ab consule immissus. Thuscos fundit fugatque, eademque hora duo exercitus duæq; potentissimæ & maximæ finitimæ gentes superatæ sunt. Dum hæc ad Veios geruntur, Volsci AEquique in Latino agro posuerant castra, populatique fines erant. eos per se ipsi Latini, assumptis Hernicis, sine Romano aut duce auxilio castris exuerunt. ingenti præda præter suas recuperatas res potiti sunt, missus tamen ab Roma consul in Volscos C. Nautius. mos credo nõ placebat, sine Romano duce exercituq; socios proprijs viribus consilijsq; bella gerere, nullum genus calamitatis contumeliæq; non editum in Volscos est: nec tamen perpelli potuere vt acie dimicarent. L. Furius inde & C. Manlius 280.
Coss. Manlio Veientes prouincia euenit. non tamen bellatum. inducię in annos XL. petentibus datæ frumento stipendioque imperato. Paci externæ confestim continuatur discordia domi, agrariæ legis tribunitijs stimulis plebs furebat. cõsules nihil Menenij damnatione, nihil periculo deterriti Seruilij, summa 281.
vi resistunt. abeuntes magistratu consules Genutius Trib. plebis arripuit. L. AE-
B mylius & Opiter Virginius consulatum ineunt. Vopiscum Iulium pro Virginio in quibusdam annalibus consulem inuenio. Hoc anno, quoscunq; consules habuit, rei ad populum Furius & Manlius circumeunt sordidati, non plebem magis, quam iuniores patrum. suadent, monentq;, honoribus & administratione reipub. abstineant. consulares vero fasces, prætextam, curulemq; sellam, nihil aliud quam pompam funeris putent. claris insignib. velut infulis velatos ad mortem destinari. quod si consulatus tanta dulcedo sit, ita animum nunc iam inducant, consulatum captum & oppressum ab tribunitia potestate esse. consuli velut apparitori tribunitio omnia ad nutum imperiumque tribuni agenda esse. si se commouerit, si respexerit patres, si aliud quam plebem esse in repub. crediderit: exilium Cn. Martij, Menenij damnationem & mortem sibi proponat ante oculos. His accensi vocibus patres, consilia inde non publica, sed in priuato, seductaque à plurium conscientia habuere. vbi cum id modo constaret, iure an iniuria eripiẽdos esse reos, atrocissima queq; maxime placebat sententia: nec author quamuis audaci facinori deerat. Igitur iudicij die cũ plebs in foro erecta expectatione staret, mirari primo quod non descenderet tribunus: deinde cũ iam mora suspectior fieret, deterritũ à primorib. credere, & desertam ac proditam causam publicam queri. tandem qui obseruati vestibulo
C tribuni fuerant, nunciant domi mortuum esse inuentum. quod vbi in totam concionem pertulit rumor: sicut acies funditur duce occiso, ita dilapsi passim alij alio. præcipuus pauor tribunos inuaserat, quam nihil auxilij sacratæ leges haberent, morte collegæ monitos. Nec patres satis moderate ferre lætitiam. adeoq; neminem noxiæ pœnitebat, vt etiam insontes feciſſe videri vellent: palamque ferrent, malo domandam tribunitiam potestatem. Sub hac pessimi exempli victoria delectus edicitur, pauentibusque tribunis sine intercessione vlla consules rem peragunt. Tum vero irasci plebs tribunorum magis silentio, quã consulum imperio: & dicere, actum esse de libertate sua. rursus ad antiqua reditum, cum Genutio vna mortuam ac sepultam tribunitiam potestatem: aliud agendum ac cogitandum, quo modo resistatur patribus. id autem vnum cõsilium esse, vt se ipsa plebs, quando aliud nihil auxilij habeat, defendat. quatuor & viginti lictores apparere consulibus. & eos ipsos plebis homines nihil contemptius neq; infirmius, si sint qui contemnant. sibi quenq; ea magna atq; horrenda facere. His vocib. alij alios cum incitassent, ad Volerõnem Publium de plebe hominem, quia quod ordines duxisset, negaret se militem fieri debere, lictor missus est à consulibus. Volero appellat tribunos. cum auxilio nemo esset, consules spoliari hominem, & virgas expediri iubent. Prouoco, inquit,

ad

P.R. ad populum, Volero, quoniam tribuni ciuem Romanum in conspectu so
gis cædi malunt, quam ipsi in lecto suo à vobis trucidari, quo ferocius cla
tabat, eo infestius circunscindere & spoliare lictor. Tum Volero & p
ualens ipse, & adiuuantibus aduocatis repulso lictore, vbi indignantium p
acerrimus erat clamor, eo se in turbam confertissimam recipit, clamitans: Pr
uoco & fidem plebis imploro. adeste ciues, adeste cõmilitones, nihil est qua
expectetis tribunos, quibus ipsis vestro auxilio opus est. Concitati homines vo
luti ad prælium se expediunt: apparebatque omne discrimen adesse, nihil e
quam sanctum non publici fore, non priuati iuris. Huic tantæ tempestati cu
se consules obtulissent facile experti sunt parum tutam maiestatem sine viri
esse, violatis lictoribus, fascibus fractis, è foro in curiam compelluntur, inc
quatenus Volero exerceret victoriam. Conticescente deinde tumultu, cu
senatum vocari iussissent: queruntur iniurias suas, vim plebis, Voleronis au
ciam. Multis ferociter dictis sententijs, vicere seniores, quib. ira patrum ad
sus temeritatem plebis certari non placuit. Voleronũ amplexa fauore pleb
282 proximis comitijs tribunum plebis creat in eum annum, qui L. Pinarium, P. F
rium Coss. habuit. contraq; omnium opinionẽ, qui eum vexandis prioris an
consulib. administraturum tribunatum credebant, post publicam causam p
uato dolore habito, ne verbo quidem violatis consulibus rogationem tulit a
populum, vt plebeij magistratus tributis comitijs fierent. Haud parua res si
titulo prima specie minime atroci ferebatur, sed quæ patricijs omnem pot
statem per clientum suffragia creandi quos vellent tribunos auferret. Huic a
tioni gratissimæ plebi cum summa vi resisterent patres: nec quæ vna vis ad
sistendum erat, vbi intercederet aliquis ex collegio, authoritate aut consul
aut principum adduci posset: res tamen suo ipsa molimine grauis, magnis ce
taminibus in annum extrahitur. Plebs Voleronem tribun. refecit. Patres a
283 vltimum dimicationis rati rem venturam, Ap. Claudium Appij filium, iam in
à paternis certaminibus inuisum, infestumque plebi, consulem faciunt. colleg
ei T. Quintius datur. Principio statim anni nihil prius quam de lege agebat
sed vt inuentor legis Volero, sic Lectorius collega eius author cum recentio
tum acrior erat. ferocem faciebat belli gloria ingens, quod ætatis eius hau
quisquam manu promptior erat. is cum Volero nihil præterquam de lege lo
queretur, insectatione abstinens Cos. ipse in accusationem Appij familiæq; s
perbissimæ ac crudelissimæ in plebem Rom. exorsus, cum à patribus non Co
sed carnificem ad vexandam & lacerandam plebem creatum esse contend
ret, rudis in militari homine lingua non suppetebat libertati animoq;. itaq
deficiente oratione: Quandoquidem non tam facile loquor, inquit, Quirite
» quam quod locutus sum, præsto: crastino die adeste. ego hic ante in conspe
» vestro moriar, aut perferam legem. Occupant tribuni templum postero di
» consules nobilitasq; ad impediendam legem in concione consistunt. summo
» ueri Lectorius iubet, præterquam qui suffragium ineant. adolescentes nobil
stabant, nihil cedentes viatori. tum ex his prehendi quosdam Lectorius iubet
Consul Appius negare ius esse tribuno in quenquam, nisi in plebeium: non e
nim populi, sed plebis eum magistrum esse: nec illum ipsum summouere po
imperio posse more maiorum, quia ita dicatur: Si vobis videtur, discedite Qu
rites. Facile & contemptim de iure disserendo perturbare Lectorium potera
Ardens igitur ira tribunus viatorem mittit ad cõsulem: consul lictorem ad tri
bunum, priuatum esse clamitans, sine imperio, sine magistratu. violatusq; esse
tribunus, ni & concio omnis atrox coorta pro tribuno in consulem esset: &
concursus hominum in forum ex tota vrbe concitatæ multitudinis fieret. Se
stinebat tamen Appius pertinacia tantam tempestatem: certatumque haud
incruento prælio foret, ni Quintius COS. alter consularibus negocio da
to, vt collegam vi, si aliter non possent, de foro abducerent: ipse nunc plebem
sæuientem precibus lenisset: nunc orasset tribunos, vt concilium dimitterent

clarent

A darent iræ spatium: non vim suam illis tempus adempturum, sed consilium viribus additurum: & patres in populi, & consulem in patrum fore potestate. Aegre sedata ab Quintio plebs, multo ægrius consul alter à patribus. Dimissio tandem concilio plebis, senatum consules habent. vbi cum timor atque ira inuicem sententias variassent, quo magis spacio interposito ab impetu ad consultandum aduocabantur, eo plus abhorrebant à certatione animi: adeò vt Quintio gratias agerent, quod eius opera mitigata discordia esset. ab Appio petitur, vt tantam consularem maiestatem esse vellet, quanta in concordi ciuitate esse posset. dum tribuniq; consulesque ad se quisque omnia trahant, nihil relictum esse vitium in medio, distractam laceratámque rempubl. per magistratus, magis quorum in manu sit, quam vt incolumis sit, quæri. Appius contra testari deos atque homines, rempub. prodi per metum ac deseri: non consulem senatui, sed senatum consuli deesse: grauiores accipi leges, quam in sacro monte acceptæ sint. victus tamen patrum consensu quieuit. lex silentio perfertur. Tum primum tributis comitijs creati tribuni sunt. numero etiam additos tres, perinde ac duo ante fuerint, Piso author est. nominat quoque tribunos, Cn. Siccium, L. Numitorium, M. Duellium, Sp. Icilium, L. Mecilium. Volci tum Aequique inter seditionem Romanam & bellum coortum vastarant

B agros, vt si qua secessio plebis fieret, ad se receptum haberent. compositis deinde rebus, castra retro mouere. Ap. Claudius in Volscos missus. Quintio Aequi prouincia euenit. Eadem in militia fœuitia Appii, quæ domi esse, eo liberior, quod sine tribunitijs vinculis erat. odisse plebem plus quam paterno odio, quod se victum videbat ab ea: se vnico consule obiecto aduersus tribunitiam potestatem, perlatam legem esse, quam minore conatu, nequaquam tanta patrum spe priores impedierant consules. Hæc ira indignatioque ferocem animum ad vexandum sæuo imperio exercitum stimulabat, nec vlla vi domari poterat, tantum certamen animis imbiberant, segniter, otiosè, negligenter, contumaciter omnia agere. nec pudor nec metus coercebat. si citius agi vellet agmen, tardius sedulo incedere. si adhortator operis adesset, omnes sua sponte motam remittere industriam. præsenti vultus demittere, tacitè prætereuntem execrari: vt inuictus ille odio plebeio animus interdum moueretur, omni nequicquam acerbitate prompta: nihil iam cum militibus ageret, à centurionibus corruptum exercitum diceret: tribunos plebeios, cauillans interdum & Volerones vocaret. Nihil eorum Volsci nesciebant: instabántque eo magis, sperantes idem certamen animorum aduersus Appium habiturum exercitum Romanum, quod aduersus Fabium Cos. habuisset. cæterum multo Appio quam

C Fabio violentior fuit: non enim vincere tantum noluit, vt Fabianus exercitus, sed vinci voluit. productus in aciem, turpi fuga petit castra: nec ante restitit, quam signa inferentem Volscum munimentis vidit, fœdámque extremi agminis cædem. tum expressa vis ad pugnandum, vt victor iam à vallo summoueretur hostis: satis tamen appareret, capi tantum castra militem Romanum noluisse. alij gaudere sua clade atque ignominia. Quibus nihil infractus ferox Appij animus, cum insuper sæuire vellet, concionémque aduocaret: concurrunt ad eum legati tribunique monentes, ne vtique experiri vellet imperium, cuius vis omnis in consensu obedientium esset. negare vulgo milites se ad concionem ituros, passimque exaudiri voces postulantium, vt castra ex Volsco agro moueantur: hostem victorem paulo ante prope in portis, ac vallo fuisse, ingentisque mali non suspicionem modo, sed apertam speciem obuersari ante oculos. Victus tandem (quandoquidem nihil præter tempus rixæ luctarentur) remissa concione iter in sequentem diem pronunciari cum iussisset, prima luce classico signum profectionis dedit. Cum maxime agmen è castris explicaretur, Volsci vt eodem signo excitati, nouissimos adoriuntur. à quibus perlatus ad primos tumultus, eo pauore signáque & ordines turbauit, vt neque imperia exaudiri, neque instrui acies possent. nemo vllius nisi fugæ memor, ita effuso

V.C. agmine per stragem corporum armorúmque euasere, vt prius hostis desisteret sequi, quam Romanus fugere. Tandem collectis ex dissipato cursu militibus, consul cum reuocando nequicquam suos persecutus esset, in pacato agro castra posuit. aduocatáque concione, inuectus haud falso in proditorem exercitum militaris disciplinæ, desertorem signorum, vbi signa, vbi arma essent, singulos rogitans, inermes milites, signo amisso signiferos, ad hoc centuriones duplicarios que qui reliquerant ordines, virgis cæsos securi percussit. cætera multitudo sorte decimus quisque ad supplicium lecti. Contra ea in Aequis inter consulem ac militem comitate ac beneficiis certatum est. & natura Quintius erat lenior, & sæuitia infelix collegæ, quo is magis gauderet ingenio suo effecerat. Huic tantæ concordiæ ducis exercitusque non ausi offerre se Aequi vagari populabundum hostem per agros passi: nec vllo ante bello latius ingentes actæ prædæ. ea omnis militi data est: addebantur & laudes, quibus haud minus quam præmio gaudent militum animi. Cum duci, tum propter ducem patribus quoque placatior exercitus redijt: sibi parentem, alteri exercitus dominum datum ab senatu memorans. varia fortuna belli, atroci discordia domi forisque annum exactum, insignem maxime comitia tributa efficiunt: ne maior victoria susceptæ certaminis quam vsu, plus enim dignitatis comitiis patribus detractum est patribus ex concilio summouendis, quam virium aut plebi additum, aut demptum patribus. Turbulentior inde annus excepit, L. Valerio
284. T. Aemylio Coss. tum propter certamina ordinum de lege agraria, tum propter iudicium Ap. Claudij. cui acerrimo aduersario legis, causamque possessorum publici agri tanquam tertio consuli sustinenti, M. Duellius & Cn. Siccius diem dixere. Nunquam ante tam inuisus plebi reus ad iudicium vocatus populi est, plenus suarum, plenus paternarum irarum. Patres quoque non tempore pro vllo æque annixi sunt: propugnatorem senatus, maiestatisque vindicem suæ, ad omnes tribunitios plebeiósque oppositum tumultus modum dum taxat in certamine egressum, obiici iratæ plebi. Vnus è patribus ipse Ap. Claudius & tribunos & plebem & suum iudicium pro nihilo habebat. illum nec minæ plebis, non senatus preces perpellere vnquam potuere, non modo ut vestem mutaret, aut supplex prensaret homines, sed ne vt ex consueta quidem asperitate orationis, cum ad populum agenda causa esset, aliquid leniret, atque summitteret: idem habitus oris, eadem contumacia in vultu, idem in oratione spiritus erat: adeo vt magna pars plebis Appium non minus reum timeret, quam consulem timuerat. Semel causam dixit, quo semper agere omnia solitus erat, accusatorio spiritu: adeoq; constantia sua & tribunos obstupefecit & plebem, vt diem ipsi sua voluntate producerent: trahi deinde rem sineret haud ita multum interim temporis fuit: ante tamen quam prædicta dies veniret, morbo moritur. cuius laudationem cum tribuni plebis impedire conarentur, plebs fraudari solenni honore supremum diem tanti viri noluit: & laudationem tam æquis auribus mortui audiuit, quam viui accusationem audierat: & exequias frequens celebrauit. Eodem anno Valerius Cos. cum exercitu in Aequos profectus, cum hostem ad prælium elicere non posset, castra oppugnare est adortus. prohibuit fœda tempestas, cum grandine acerbitribus cœlo deiecta. admirationem deinde auxit, signo receptui dato, adeo tranquilla serenitas reddita, vt velut numine aliquo defensa castra oppugnare iterum religio fuerit. omnis ira belli ad populationem agri vertit. Alter consul Aemylius in Sabinis bellum gessit. & ibi, quia hostis mœnibus se tenebat, vastati agri sunt. Incendijs deinde non villarum modo, sed etiam vicorum, quibus frequenter habitabatur, Sabini exciti cum prædatoribus occurrissent, ancipiti prælio digressi, postero die retulere castra in tutiora loca. id hostis consuli visum, cur pro victo relinqueret hostem, integro inde decedens
285. bello. Inter hæc bella manere discordia domi, T. Numitius Priscus, A. Virginius Coss. facti. Non vltra videbatur latura plebs dilationem agrariæ legis vltimáque

A vltimáque vis parabatur, cum Volscos adesse, fumo ex incendijs villarum, fugáque agrestium cognitum est, ea res maturam iam seditionem ac prope erumpentem repressit. consules coacti exemplo ab senatu ad bellum, educta ex vrbe iuuentute, tranquilliorem cæteram plebem fecerunt. Et hostes quidem nihil aliud quam perfusis vano timore Romanis, citato agmine abeunt. Numitius Antium aduersus Volscos, Virginius contra Aequos profectus. ibi ex insidijs prope magna accepta clade, virtus militum rem prolapsam negligentia consulis restituit. Melius in Volscis imperatum est. fusi primo prælio hostes, fugáque in vrbem Antium, vt tum res erant, opulentissimam, acti. quam consul oppugnare non ausus, Cenonem aliud oppidum nequaquam tam opulentum ab Antiatibus cepit. Dum Aequi Volscique Romanos exercitus tenent, Sabini vsque ad portas vrbis populantes incessere. deinde ipsi paucis post diebus à duobus exercitibus, vtroque per iram consule ingresso in fines, plus cladium quam intulerant, acceperunt. Extremo anno pacis aliquid fuit: sed, vt semper alias, solicitæ certamine patrum & plebis. Irata plebs interesse consularibus comitijs noluit: per patres clientésque patrum consules creati, T. Quintius, & Q. Seruilius. similem annum priori consules habent, seditiosa initia, bello deinde externo tranquilla. Sabini Crustuminos campos citato agmine transgressi, B cum cædes & incendium circum Anienem flumẽ fecissent, à porta prope Collina mœnibúsque pulsi, ingentes tamen prædas hominum pecorúmque egêre, quos Seruilius Cos. infesto exercitu insecutus, ipsum quidem agmen adipisci æquis locis non potuit: populationem adeo effusè fecit, vt nihil bello intactum relinqueret, multiplicíque capta præda rediret. Et in Volscis res egregie gesta, tum ducis, tum militum opera. Primum æquo campo signis collatis pugnatum, ingenti cæde vtrinque plurimo sanguine. Et Romani, quia paucitas damno sentiendo propior erat, gradum retulissent, ni salubri mendacio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans, concitasset aciem. impetu facto, dum se putant vincere, vicere. Consul metuens ne nimis instando renouaret certamen, signum receptui dedit. Intercessere pauci dies, velut tacitis inducijs vtrinque quiete sumpta: per quos ingens vis hominum ex omnibus Volscis AEquisque populis in castra venit, haud dubitans, si senserint, Romanos nocte abituros. itaque tertia fere vigilia ad castra oppugnanda veniunt. Quintius sedato tumultu, quem terror subitus exciuerat, cum manere in tentorijs quietum militem iussisset, Hernicorum cohortem in stationem educit: cornicines tubicinesque in equos impositos canere ante vallum iubet, solicitumque hostem ad lucem tenere. reliquum noctis adeo tranquilla omnia in castris fuere, C vt somni quoque Romanis copia esset. Volscos species armatorum peditum, quos & plures esse, & Romanos putabant: fremitus hinnitusque equorum, qui & insueto sedente equite, & insuper aures agitante sonitu, sæuiebant, intentos velut ad impetum hostium tenuit. Vbi illuxit, Romanus integer, satiatusq; somno, productus in aciem, sessum stando & vigilijs Volscum primo impetu perculit, quanquam cessere magis, quam pulsi hostes sunt: quia ab tergo erant cluti, in quos post principia integris ordinibus tutus receptus fuit. Consul vbi ad iniquum locum ventum est, sistit aciem. miles ægre teneri, clamare & poscere, vt perculsis instare liceat. Ferocius agunt equites circunfusi ducibus: vociferantur se ante signa ituros. Dum cunctator consul virtute militum fretus, loco parum fidens: conclamant se ituros. clamore emq; res est secuta. fixis in terram pilis, quo leuiores in ardua euaderent, cursu subeunt. Volscus effusis ad primum impetum missilibus telis, saxa obiacentia pedibus ingerit insubeuntes turbatosq; ictibus crebris vrget ex superiore loco. Sic prope oneratum est sinistrum Romanis cornu, ni referentibus, iam gradum consul increpando simul temeritatem, simul ignauiam, pudore metum excussisset. restitere primo obstinatis animis. deinde vt in obtinentes locum vires ferebant, audent vltro gradum inferre, & clamore repouato cõmouent aciẽ. rursus impetu capto eniituntur, atq;

V.C. 286.

V.C. exuperant iniquitatem loci. iam prope erat vt in summum cliui iugum euade-
rent, cum terga hostes dedere: effusoque cursu, pene agmine vno fugientes
sequentesque castris incidere. in eo pauore castra capiuntur. qui volscorum
effugere potuerunt, Antium petunt. Antium & Romanus exercitus duc-
paucos circumsessum dies deditur, nulla oppugnantium noua vi, sed quod im
inde ab infelici pugna, castrisque amissis, ceciderant animi.

DECADIS PRIMÆ LIB. III.

EPITOME.

*SEditiones de agrarijs legibus factæ. Capitolium ab exulibus & seruis occupatum
cæsis ijs receptum est. Census bis actus est. priore lustro censa sunt ciuium capi-
centum quatuor & viginti millia, CCXIIII. prater orbos, orbasque: sequen-
CXXXII. millia, CCCCXIX. Cum aduersus Aequos res male gesta esset, L. Quinc-
ius Cincinnatus dictator factus, cum rure intentus rustico operi esset, ad id bellum p-
rendiu accersitus est. is victos hostes sub iugū misit. Tribunorum plebis munerus am-
tus est, vt essent decē, XXXVI. annos à primis tribunis plebis. Petitis per legatos, &
tis Atticis legibus, ad cōstituendas eas proponendasq;, decēuiri pro consulibus, sine
lis alijs magistratibus creati: altero & trecentesimo anno quā Roma condita erat,
vt à regibus ad consules, ita à consulibus ad decemuiros translatum imperium. ij, dec-
tabulis legum positis, cum modeste se in eo honore gessissent, & ob id in alterum quo
annum eundem esse magistratum placuisset, duabus tabulis ad X. adiectis, cum cō
plura impotenter fecissent, magistratum noluerunt deponere, & in tertium annum
tinuerunt, donec inuicto eorum imperio finem attulit libido Ap. Claudij, qui cum
amorem virginis incidisset, summisso qui eam in seruitutem peteret, necessitatem p-
eius Virginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro, vt filiam interimeret: cu
aliter eam tueri non posset, ne in potestatem stupri illaturi veniret hoc tam mag-
luxuriæ exemplo plebs incitata, montem Auentinum occupauit. coegitque decem-
vos abdicare se magistratu, ex quibus Appius & vnus collegarum, qui præcipue p-
nam meruerant, in carcerem coniecti, ceteri in exilium acti. Res præterea contra
binos & Volscos & Aequos prospere gestas continet, & parum honestum popul
mani iudicium, qui iudex inter Ardeates & Aricinos sumptus, agrum de quo ag-
gebatur, sibi adiudicauit.*

287 ANTIO capto, T. AEmilius & Q. Fabius Coss. fiunt, hic erat Fabi
qui vnus extinctæ ad Cremeram genti superfuerat. Iam priore co
sulatu AEmylius dandi agri plebi fuerat author. itaque secun
quoque consulatu eius & agrarij se in spem legis erexerant: & t
buni rem contra consules sæpe tentatam, adiutore vtiq; consule
tineri posse rati, suscipiunt: & consul manebat in sententia sua, possessores
magna pars patrum tribunitiis se iactare actionibus principem ciuitatis
largiendo de alieno popularem fieri querentes, totius inuidiam rei à trib
in consulem auerterant. atrox certamen aderat, ni Fabius consilio neutri p
ti acerbo rem expedisset. T. Quintij ductu & auspicio agri capti priore anno
liquantum à Volscis esse, Antium propinquam, opportunam & maritimam
bem coloniam deduci posse: ita sine querelis possessorum plebem in agro
turam, ciuitatem in concordia fore. Hæc sententia accepta est. Triumuiro
gro dando creat. T. Quintium, A. Virginium, P. Furium. iussi nomina dare, qu
grum accipere vellent. Fecit statim (vt fit) fastidium copia: adeoque pa
nomina dedere, vt ad explendum numerum coloni Volsci adderentur: ca
ra multitudo poscere Romæ agrum malle, quam alibi accipere. AEqui à Q
bio (is eo cum exercitu venerat) pacem petiere, irritamque eam ipsi subi
curs

A cursione in agrum Latinum fecere. Q. Seruilius insequenti anno (is enim cum Sp. Posthumio Coss. fuit) in AEquos missus, in Latino agro statiua habuit. intra castra quies necessaria morbo implicitum exercitum tenuit. Extractum in tertium annum bellum est, Q. Fabio & T. Quintio Coss. Fabio extra ordinem, quia is victor pacem AEquis dederat, ea prouincia data. Qui haud dubia spe profectus famam nominis sui pacaturam Aequos, legatos in concilium gentis missos nunciare iussit: Q. Fabium Cos. dicere, se ex AEquis pacem Romam tulisse, ab Roma AEquis bellum afferre, eadem dextra armata, quam pacatam illis antea dederat, quorum id perfidia & periurio fiat deos nunc testes esse, mox fore vltores. se tamen, vtcunque sit, etiam nunc pœnitere sua sponte AEquos, quam pati hostilia, malle. si pœniteat, tutum receptum ad expertam clementiam fore: sin periurio gaudeant, diis magis iratis quam hostibus gesturos bellum. Hæc dicta adeo nihil mouerunt quenquam, vt legati prope violati sint, exercitusq; in Algidum aduersus Romanos missus. Quæ vbi Romam sunt nunciata, indignitas rei magis quam periculum consulem alterum ab vrbe exciuit: ita duo consulares exercitus ad hostem accessere, acie instructa, vt confestim dimicaret. sed cum forte haud multum diei superesset, vnus ab statione hostiũ exclamat: Ostentare hoc est Romani, non gerere bellum. in noctem

B imminentem aciem instruitis. longiore luce ad id certamen quod instat, nobis opus est, crastino die oriente sole redite in aciem: erit copia pugnandi, ne timete. His vocibus irritatus miles, in diem posterum in castra reducitur, longam venire noctem ratus, quæ moram certamini faceret. tum quidem corpora cibo somnoque curant. vbi illuxit postero die, prior aliquanto constitit Romana acies, tandem & AEqui processere. prælium fuit vtrinque vehemens, quod & Romanus miles ira odioque pugnabat: & AEquos conscientia contracti culpa periculi, & desperatio futuræ sibi postea fidei, vltima audere & experire cogebat. Non tamen sustinuere aciem Romanam AEqui. pulsique, cum in fines suos se recepissent, nihilo inclinatioribus ad pacem animis ferox multitudo increpare duces, quod in aciem, qua pugnandi arte Romanus excellat, commissa res sit. AEquos populationibus incursionibusque meliores esse: & multas passim manus, quam magnam molem vnius exercitus, rectius bella gerere. Relicto itaque castris præsidio, egressi tanto cum tumultu inuasere fines Romanos, vt ad vrbem quoque terrorem pertulerint. nec opinata etiam res plus trepidationis fecit, quod nihil minus quam ne victus, ac prope in castris obsessus hostis memor populationis esset, timeri poterat. agrestesque pauidi incidentes portis, non populationem, nec prædonum paruas manus, sed omnia

C vano augentes timore, exercitus & legiones adesse hostium, & infesto agmine ruere ad vrbem clamabant. Ab his proximi audita incerta, eoque vaniora ferre ad alios: cursus clamorque vocantium ad arma, haud multum à pauore captæ vrbis abesse. Forte ab Algido Quintius Cos. redierat Romam: id remedium timori fuit: tumultuque sedato, victos timeri increpans hostes, præsidia portis imposuit. Vocato deinde senatu, cum ex authoritate patrum iustitio indicto, profectus ad tutandos fines esset, Q. Seruilio præfecto vrbis relicto, hostem in agro non inuenit. Ab altero consule res gesta egregie est. qui qua ventorum hostem sciebat, grauem præda, eoque impeditiore agmine incedentem aggressus, funestam ei populationem fecit. pauci hostium euasere ex insidiis, præda omnis recepta est. Sic finem iustitio, quod quatriduum fuit, reditus Quintij Cos. in vrbem fecit. Census deinde actus, & conditum à Quintio lustrum. Censa ciuium capita centum quatuor & XX. millia CCXIIII. dicuntur, præter orbos orbasque. In AEquis nihil deinde memorabile actum. in oppida sua se recepere, vri sua populari que passi. Consul cum aliquoties per omnem hostium agrum infesto agmine populabundus isset, cum ingenti laude prædaque Romam rediit. Consules inde Albus Posthumius, Sp. Furius, Furios, Fusios scripsere quidam, id admoneo, ne quis immutationem virorum

V.C. 288 289. 290

ipsorum esse, quæ nominum est, putet. Haud dubium erat, quin eum AEqui alter consulum bellum gereret. ita que AEqui ab Ecetranis Volscis præsidium petiere. quo cupide oblato (adeo ciuitates hæ perpetuo in Romanos odio certauere) bellum summa vi parabatur. Sentiunt Hernici, & prædicunt Romanis, Ecetranum ad Aequos defciſſe. ſuſpecta & colonia Antium fuit, quod magna vis hominum inde, cum oppidum captum esset, confugisset ad Aequos, isque miles per bellum AEquicum vel acerrimus fuit. Compulsis deinde in oppida Aequis, ea multitudo dilapsa cum Antium rediſſet, ſua ſponte iam infidos colonos Romanis abalienauit. Nec dum maturare, cum defectionem parari delatum ad senatum esset, datum negotium est consulibus, vt principibus coloniæ Romam excitis, quærerent quidnam rei esset. qui cum haud grauate veniſſent, introducti à consulibus ad senatum, ita responderunt ad interrogata, vt magis ſuſpecti quam venerant, dimitterentur. Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius consulum alter, cui ea prouincia euenerat, profectus in Aequos, Hernicorum in agro populabundum hostem inuenit: ignaruſque multitudinis, quia nuſquam vniuerſa conſpecta fuerat, imparem copiis exercitum temere pugnæ commiſit. primo concurſu pulſus, ſe in castra recepit. neque is finis periculi fuit. namq; & proxima nocte & postero die tanta vi castra sunt circumſeſſa atque oppugnata, vt ne nuncius quidem inde mitti Romam posset. Hernici & male pugnatum, & consulem exercitumque obſideri, nuncuerunt, tantumque terrorem incuſſere patribus, vt (quæ forma senatusconſulti vltimæ ſemper neceſſitatis habita est) Posthumio alteri consulum negocium daretur, videret ne quid reſpublica detrimenti caperet. Ipſum consulem Romæ manere ad conſcribendos omnes qui arma ferre possent, optimum viſum est: proconſulem. T. Quintium ſubſidio caſtris cum ſociali exercitu mitti. ad eum explendum Latini Hernicique, & colonia Antium dare Quintio ſubitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) iuſſi. Multi per eos dies motus, multique impetus hinc atque illinc facti, quia ſuperante multitudine hoſtes carpere multifariam vires Romanas, vt nõ ſuffecturas ad omnia, aggreſſi ſunt. ſimul caſtra oppugnabantur, ſimul pars exercitus ad populandum agri Romanum miſſa, vrbemque ipſam, ſi qua fortuna daret, tentandam. L. Valerius ad præſidium vrbis relictus: conſul Poſthumius ad arcendas populationes finium miſſus. nihil remiſſum ab vlla parte curæ aut laboris. vigiliæ in vrbe, ſtationes ante portas, præſidiaq; in muris diſpoſita: & quod neceſſe erat in tanto tumultu, iuſtitium per aliquot dies ſeruatum. Interim in caſtris Furius Coſ. cum primo quietus obſidionem paſſus eſſet, in incautum hoſtem decumana porta erupit: & cum perſequi poſſet, metu ſubſtitit, ne qua ex parte altera in caſtra vis fieret. Furium legatum (frater idem conſulis erat) longius extulit curſus: nec ſuos ille redeuntes perſequendi ſtudio, neque hoſtium ab tergo incurſum vidit. ita excluſus, multis ſæpe fruſtra conatibus captis, vt viam ſibi ad caſtra faceret, acriter dimicans cecidit. Et conſul nuncio circumuenti fratris conuerſus ad pugnam, dum ſe temere magis quam ſatis caute in mediam dimicationem infert, vulnere accepto, ægre ab circunſtantibus ereptus, & ſuorum animos turbauit, & ferociores hoſtes fecit: qui cæde legati. & conſulis vulnere accenſi, nulla deinde vi ſuſtineri potuere, cum compulſi in caſtra Romani rurſus obſiderentur, nec ſpe, nec viribus pares, veniſſetque in periculum ſumma rerum, ni T. Quintius peregrinis copiis cum Latino Hernicoque exercitu ſubueniſſet. is intentos in caſtra Romana AEquos, legatique caput ferociter oſtentantes ab tergo adortus, ſimul ad ſignum à ſe procul editum ex caſtris eruptione facta, magnam vim hoſtium circumuenit. Minor cædes, fuga eſt fuſior Aequorum in agro fuit Romano, in quos palatos prædam agentes Poſthumius aliquot locis, quibus opportuna impoſuerat præſidia, impetum dedit. ij vagi diſſipato agmine fugientes in Quintium victorem cum ſaucio conſule reuertentem incidere. Tum conſularis exercitus egregia pugna conſulis vul-

nus

A nus, legati & cohortium vltus est cædem. Magnæ clades vltro citroque illis diebus & illatæ, & acceptæ. difficile ad fidem est in tam antiqua re, quot pugnauerint ceciderintve, exacto affirmare numero: audet tamen Antias Valerius concipere summas, Romanos cecidisse in Hernico agro V. Mil. ac CCC. Ex prædatoribus Aequorum, qui populabundi in finibus Romanis vagabantur, ab A. Posthumio Coss. duo millia & CCCC. cæsos: cæteram multitudinem prædam agentem, quæ inciderit in Quintium, nequaquam pari defunctam esse cæde: interfecta inde quatuor millia, & exequendo subtiliter numerum, CC. ait & XXX. Inde Romam reditum est, iustitium remissum est. Cœlum visum est ardere plurimo igni, portentaque alia aut obuersata oculis, aut vanas exterritis ostentauere species. His auertendis terroribus in triduum feriæ indictæ, per quas omnia delubra pacem deûm exposcentium virorum mulierumque turba implebantur. Cohortes inde Latinæ Hernicæque ab senatu gratiis ob impigram militiam actis, remissæ domos. Antiates mille milites, quia serum auxilium post prælium venerant, prope cum ignominia dimissi. Comitia inde habita. creati Coss. L. Ebutius P. Seruilius, cal. Sex. vt tunc principium anni agebatur, consulatum ineunt. Graue tempus, & fortę annus pestilens erat vrbi agrisque, nec hominibus magis quam pecori. & auxere vim morbi terrores B populationis, pecoribus agrestibusque in vrbem acceptis. ea colluuio mistorum, omnis generis animantium, & odore insolito vrbanos, & agrestem confertum in arcta tecta æstu ac vigiliis angebat: ministeriaq; inuicem ac contagio ipsa vulgabant morbos. Vix instantes sustinentibus clades repente legati Hernici nunciant, in agro suo AEquos Volscosque coniunctis copiis castra posuisse, inde ingenti exercitu fines suos depopulari. præterquam quod infrequens senatus indicio erat sociis, afflictam ciuitatem pestilentia esse: mœstum etiam responsum tulere, vt per se ipsi Hernici cum Latinis res suas tutarentur: vrbem Romanam subdita deûm ira morbo populari. si qua eius mali quies veniat, vt anno ante, vt semper alias sociis opem laturos. Discessere socij, pro tristi nuncio tristiorem domum referentes: quippe quibus per se sustinendum bellum erat, quod vix Romanis fulti viribus sustinuissent. Non diutius se in Hernico hostis continuit. pergit inde infestus in agros Romanos, etiam sine belli iniuria vastatos. Vbi cum obuius nemo ne inermis quidem fieret, perque omnia non præsidiis modo deserta, sed etiam cultu agresti, transirent: peruenere ad tertium lapidem Gabina via. Mortuus Ebutius erat Romanus consul, collega eius Seruilius exigua in spe trahebat animam: affecti plerique principum, patrum maior pars, militaris fere ætas omnis: vt non modo ad expedi- C tiones quas in tanto tumultu res poscebat, sed vix ad quietas stationes viribus sufficerent. munus vigiliarum senatores, qui per ætatem ac valetudinem poterant, per se ipsi obibant: circuitio ac cura ædilium plebis erat: ad eos summa rerum, ac maiestas consularis imperij venerat. Diserta omnia sine capite, sine viribus, dij præsides, ac fortuna vrbis tutata est: quæ Volscis AEquisque prædonum potius mentem quam hostium dedit. adeo enim nulla spes non potiundi modo, sed ne adeundi quidem Romana mœnia animos eorum cepit. tectaque procul visa, atque imminentes tumuli auertere mentes eorum: vt totis passim castris fremitu orto, quid in vasto ac deserto agro, inter tabem pecorum hominumque, desides sine præda tempus terērent, cum integra loca, Thusculanum agrum opimum copiis petere possent? signa repente conuellerent: transuersisque itineribus per Labicanos agros in Thusculanos colles transirent. eo vis omnis tempestatesque belli conuersa est. Interim Hernici Latinique pudore etiam, non misericordia solum moti, si nec obstitissent communibus hostibus infesto agmine Romanam vrbem petētibus, nec opem vllam obsessis sociis ferrent, coniuncto exercitu Romam pergunt. vbi cum hostes non inuenissent, secuti famam ac vestigia, obuij fiunt descendentibus à Thusculano in Albanam vallem, ibi haudquaquam æquo prælio pugnatum

A.C. est: fidésque sua sociis parum felix in præsentia fuit. Haud minor Romæ morbo strages, quam quanta ferro sociorum facta erat. Consul qui vnus superat, moritur, mortui & alij clari vri, M. Valerius, T. Virginius Rutilius, augures Ser. Sulpitius, curio maximus. & per ignota capita late vagata est vis morbi, inópsque senatus auxilij humani, ad deos populum ac vota vertit. iussi cum coniugibus ac liberis supplicatum ire, pacémque exposcere deum. ad id quod sua quemque mala cogebant, authoritate publica euocati, omnia delubra implent. strata passim matres crinibus templa verrentes, veniam irarum cœlestium, finémque pesti exposcunt. Inde paulatim seu pace deûm impetrata, seu grauiore tempore anni iam circumacto, defuncta morbis corpora salubriora esse cœpere: versisque animis iam ad publicam curam, cum aliquot interregna exissent: P. Valerius Publicola tertio die quam interregnum iniit, 292. rat, consules creat L. Lucretium Tricipitinum, & T. Veturium Geminum, siue ille Vetusius fuit. Ante diem III Idus sextiles consulatum ineunt, iam satis valida ciuitate, vt non solum arcere bellum, sed vltro etiam inferre posset. Igitur nunciantibus Hernicis, in fines suos transcendisse hostes, impigre præmissum auxilium. duo consulares exercitus scripti. Veturius missus in Volscos ad bellum vltro inferendum. Tricipitinus populationibus arcendis sociorum agro oppositus, non vltra quam in Hernicos procedit. Veturius primo prælio hostes fundit fugátque: Lucretium, dum in Hernicis sedet, prædonum agmen fefellit, supra montes Prænestinos ductum. inde dimissum in campos, vastauere agros, Prænestinum Gabinúmque: ex Gabino in Thusculanos flexere colles, vrbi quoque Romæ ingens præbitus terror, magis in re subita, quam quod ad arcendam vim parum virium esset. Q. Fabius prærat vrbi. is armata iuuentute, dispositísque præsidijs tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaque hostes præda ex proximis locis rapta, appropinquare vrbi non ausi, cum circumacto agmine redirent, quanto longius ab vrbe hostium abscederent, eo solutiore cura in Lucretium incidunt consulem, iam ante exploratis itineribus suis instructum, & ad certamen intentum. Igitur præparatis animis repentino pauore perculsos adorti, aliquanto pauciores multitudinem ingentem fundunt, fugántque: & compulsos in cauas valles, cum exitus haud inde faciles essent, circumueniunt. ibi Volscum nomẽ prope deletũ est. XII Lmilia CCCGLXI cecidisse in acie ac fuga, M. CCL. viuos captos, signa XXVII. militaria relata, in quibusdam annalibus inuenio. vbi etsi adiectum aliquid numero sit, magna certe cædes fuit. Victor consul ingenti præda potitus, eadem in statiua redit. tum consules castra coniungunt, & Volsci Aequíque afflictas vires suas in vnum contulere. Tertia illa pugna eo anno fuit, eadem fortuna victoriam dedit. fusis hostibus etiam castra capta. Sic res Romana in antiquum statum rediit. secundæque belli res extemplo vrbanos motus excitauerunt. C. Terentilius Arsa Tribunus plebis eo anno fuit. is consulibus absentibus ratus locum tribunitijs actionibus datum, per aliquot dies patrum superbiam ad plebem criminatus, maxime in consulare imperium tanquam nimium, nec tolerabile liberæ ciuitati, inuehebatur. nomine enim tantum minus inuidiosum, re ipsa prope atrocius quam regium esse. quippe duos pro vno dominos acceptos immoderata, infinitáque potestate: qui soluti atque effrenati ipsi, omnes metus legum, omniúq; supplicia verterent in plebem, quæ ne æterna illis licentia sit, legem se promulgaturum, vt quinque viri creentur legibus de imperio consulari scribendis. quod populus in se ius dederit, eo consulem vsurum: non ipsos libidinem ac licentiam suam pro lege habituros. Qua promulgata lege, cum timerent patres ne absentibus consulibus iugum acciperent, senatus à præfecto vrbis Q. Fabio vocatur. qui adeo atrociter in rogationẽ latorémq; ipsum est inuectus, vt nihil, si ambo consules infesti circunstarent tribunum, relictum minarum atque terroris sit. Insidiatum eum, & tempore capto adortum rempublicam, si quem similem eius prior⁊ anno inter morbum bellúmque irati in tribunum

A tribunum dedissent,non potuisse sisti.mortuis duobus cõsulibus,iacente ægra V.C.
ciuitate in colluuione omnium rerum,ad tollendum è repub.consulare impe-
rium,laturum leges fuisse:ducem Volscis AEquisque ad oppugnandam vrbem
futurum. Quid tandem illi non licere? si quid consules superbe in aliquem ci-
tium,aut crudeliter fecerint, diem dicere: accusare his ipsis iudicibus, quo-
rum in aliquem ſquitum sit,non illum consulare imperium,sed tribunitiam po-
testatem inuisam,intolerandamque facere: quam pacatam reconciliatamq;
patribus de integro in antiqua redigi mala. neque illum se deprecari,quomi-
nus pergat vt cœperit. Vos,inquit Fabius, cęteri tribuni oramus, vt primum "
omnium cogitetis,potestatem istam ad singulorum auxilium, non ad pernici- "
em vniuersorum comparatam esse:tribunos plebis vos creatos,non hostes pa- "
tribus. nobis miserum, inuidiosum vobis est, desertam rempublicam inuadi "
non ius vestrum,sed inuidiam minueritis.agite cum collega, vt rem integram "
in aduentum consulum differat, ne AEqui quidem ac Volsci morbo ablump- "
tis priore anno consulibus, creduli superboque nobis bello institere. Agunt "
cum Terentillo tribuni: dilataque in speciem actione, re ipsa sublata, consu-
les extemplo accersiti.Lucretius cum ingenti præda maiore multo gloria re-
dijt.& auget gloriam aduenies exposita omni in campo Martio præda,vt su-
B um quisque per triduum cognitum abduceret,reliqua vendita,quibus domini
non extitere. Debebatur omnium consensu consuli triumphus: sed dilata res
est.tribuno de lege agente.id antiquius consuli fuit. Iactata per aliquot dies
tum in senatu res,tum ad populum est.cessit ad vltimum maiestati cõsulis tri-
bunus,& destitit. Tum imperatori exercituique honos suus redditus. Trium-
phauit de Volscis AEquisque,triumphantem secutæ suæ legiones. Alteri con-
suli datum,vt ouans sine militibus vrbem iniret. Anno deinde insequenti lex
Terentilla ab toto relata collegio,nouos aggressa consules est.erant consules
P. Volumnius,Ser.Sulpitius. Eo anno cœlum ardere visum, terra ingenti con- 293.
cussa motu est.bouem locutam,cui rei priore anno fides non fuerat,creditum.
Inter alia prodigia & carne pluit: quem imbrem ingens numerus auium in-
teruolitando rapuisse fertur.quod intercidit, sparsum ita iacuisse per aliquot
dies,vt nihil odor mutaret.Libri per duumuiros sacrorum aditi.pericula à cõ-
uentu alienigenarum prædicta,ne qui in loca summa vrbis impetus cædesque
inde fierent.inter cætera monitum,vt seditionibus abstineretur. Id factum ad
impediendam legem tribuni criminabantur,ingensq; aderat certamen. Ecce
(vt idem in singulos annos orbis volueretur) Hernici nunciant,Volscos & AE-
quos,& si acciſæ res sint,reficere exercitus: Antij summam rei positam,Ecetræ
C Antiates colonos palam concilia facere: id caput eas vires belli esse. Vt hæc
dicta in senatu sunt,delectus edicitur.consules belli administrationem inter se
dispartiri inſſi:alteri vt Volsci,alteri vt AEqui prouincia esset. Tribuni coram
in foro personare,fabulam compositam Volsci belli,Hernicos ad partes parà-
tos.iam ne virtute quidem premi libertatem populi Rom.sed arte eludi. quia
occidione prope occisos Volscos & AEquos mouere sua sponte arma posse,
iam fides abierit,nouos hostes quæri. coloniam fidam propinquam infamem
fieri,bellum innoxijs Antiatibus indici,geri cum plebe Romana,quam onera-
tam armis ex vrbe præcipiti agmine acturi essent,exilio & relegatione ciuium
vlciscentes tribunos,sic ne quid aliud actum putent, victam legem esse,nisi dũ
integra res sit,dum domi,dum togati sint,caueant ne possessione vrbis pellan-
tur,ne iugum accipiant,si animus sit, non defore auxilium. consentire omnes
tribunos,nullum terrorem externum,nullum periculum esse.cauisse deos prio-
re anno,vt tuto libertas defendi posset Hæc tribuni. At ex parte altera consu-
les in conspectu eorum positis sellis delectum habebant.eo decurrunt tribuni,
concionemque secum trahunt.citati pauci,velut rei experiundæ causa:& sta-
tim vis coorta,quemcunque lictor iussu consulis prehendisset, tribunus mitti
iubebat, neque suum cuique ius modum faciebat; sed virium spe,& manu ob-
tinendum

tinendum erat quod intenderes. quemadmodum se tribuni gessissent in prohibendo delectu: sic patres in lege quæ per omneis comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. Initium erat rixæ, cum discedere populum iussissent tribuni, quod patres se summoneri haud sinebant. nec fere seniores reluctarentur: quippe quę non consilio regenda, sed permissa temeritati audaciæque esset, multum & consules se abstinebant, ne cui in colluuione rerum maiestatem suam contumeliæ offerrent. Cæso erat Quintius ferox iuuenis qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine ac viribus. ad ea munera data à dijs & ipse addiderat multa belli decora, facundiamque in foro, vt nemo non lingua, non manu promptior in ciuitate haberetur. Hic cum in medio patrum agmine constitisset, eminens inter alios, velut omnes dictaturas consulatusque gerens in voce ac viribus suis, vnus impetus tribunitios populares q; procellas sustinebat, hoc duce sæpe pulsi foro tribuni, fusa ac fugata plebs est, qui obuius fuerat, mulctatus nudatusque abibat: vt satis appareret, si sic agi liceret, victam legem esse. Tum prope iam perculsis alijs tribunis, A. Virginius ex collegio vnus Cæsoni capitis diem dicit. atrox ingenium accenderat eo facta magis, quam conterruerat, eo acrius obstare legi, agitare plebem, tribunos velut iusto persequi bello. accusator pati reum ruere, inuidiæque flammam ex materiâ criminibus suis suggerere: legem interim non tam ad spem perferendi, quam ad lacessendam Cæsonis temeritatem ferre. Ibi multa sępe ab iuuentute inconsulte dicta factaque, in vnius Cæsonis suspectum incidunt ingenium tamen legi resistebatur. Et A. Virginius identidem plebi: Ecquid sentitis iam
» vos Quirites, Cæsonem simul ciuem, & legem quam cupitis, habere non pos-
» se? quanquam quid ego legem loquor: libertati obstat, omnes Tarquinios superbia exuperat, expectate dum consul aut dictator fiat, quem priuatum viribus & audacia regnantem videtis. Assentiebantur multi, pulsatos se querentes: & tribunum ad rem peragendam vltro incitabant. Iam aderat iudicio dies, apparebatq; vulgo homines in damnatione Cæsonis libertatem agi credere. tum demum coactus cum multa indignitate prensabat singulos. sequebantur necessarij, principes ciuitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat, cum multa referret sua familiæque decora, affirmabat neque in Quintia gente, neque in ciuitate Romana tantam indolem tam maturę virtutis vsquam extitisse. suum primum militem fuisse, se sæpe vidente pugnasse in hostem. Sp. Furius missum ab Quintio Capitolino sibi eum in dubijs suis rebus venisse subsidio. neminem vnum esse, cuius magis opera putet rempublicam restitutam. L. Lucretius Cossi anni prioris recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cæsone, memorare pugnas, referre egregia facinora, nunc in expeditionibus, nunc in acie suadere & monere iuuenem egregium, instructum naturæ fortunæque omnibus bonis, maximum momentum rerum eius ciuitatis in quamcunque venisset, suum quam alienum mallent ciuem esse, quod offendat in eo, feruorem & audaciam, ætatem quotidie auferre. quod desideretur consilium, id indies crescere. senescentibus vitijs, maturescente virtute, finerent tantum virum senem in ciuitate fieri. Pater inter hos L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando laudes, ne cumularet inuidiam, sed veniam errori atque adolescentiæ petendo, sibi qui non dicto, non facto quemquam offendisset, vt condonarent filium, orabat. Sed alij auersabantur preces, aut verecundia, aut metu: alij se suosque mulctatos querentes, atroci responso iudicium suum præferebant. Premebat reum, præter vulgatam inuidiam, crimen vnum, quod M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat, testis extiterat, sed haud multo postquam pestilentia in vrbe fuerat, in iuuentutem grassantem in Suburra incidisse. ibi rixam natam esse, fratremque suum maiorem natu, nec dum ex morbo satis validum, pugno ictum à Cæsone cecidisse semi animem: inter manus domum ablatum, mortuumque inde arbitrari. nec sibi rem exequi tam atrocem per consules

superiorum

A superiorum annorum licuisse. Hæc Volscio clamitante, adeo concitati homines sunt, vt haud multum abfuerit, quin impetu populi Cæso interiret. Virginius arripi iubet hominem, & in vincula duci. patricij vi contra vim resistunt. T. Quintius clamitat, cui reo capitalis dies dicta sit, & de quo futurum propediem iudicium, eum indemnatum indicta causa non debere violari. Tribunus supplicium negat sumpturum se de indemnato, seruaturum tamen in vinculis esse ad iudicij diem: vt qui hominem necauerit, de eo supplicij sumendi copia populo Rom. fiat. Appellati tribuni medio decreto jus auxilij sui expediunt: in vincla conijci vetant: sisti reum, pecuniamque, nisi sistatur, populo promitti, placere pronunciant, summam pecuniæ quantam æquum esset promitti, veniebat in dubium. id ad senatum reijcitur. reus, dum consulerentur patres, retentus in publico est. vades dare placuit, vnum vadem III I. mil. æris obligarunt. quot darentur, permissum tribunis est, decem finierunt. tot vadibus accusator vadatus est reum. Hic primus vades publicos dedit. Dimissus è foro, nocte proxima insciis consulib. in Thuscos in exilium abijt. Iudicij die cum excusaretur solum vertisse exilij causa, nihilominus Virginio comitia habente collegæ appellati dimisere consilium, pecunia à patre exacta crudeliter, vt is druenditis omnibus bonis, aliquandiu trans Tyberim veluti relegatus, deuio
B quodã in tugurio viueret. Hoc iudicium, & promulgata lex exercuit ciuitatem: ab externis armis ocium fuit, cum velut victores tribuni perculsis patribus Cęsonis exilio, prope perlatam esse crederent legem, & quod ad seniores patrum pertineret, cessissent possessione reipublicæ: iuniores, id maxime quod Cęsonis sodalium fuit, auxere iras in plebem, non minuerunt animos, sed ibi plurimum profectum est, quod modo quodam temperauere impetus suos. Cum primo post Cęsonis exilium lex cœpta ferri est, instructi paratique cum ingenti clientium exercitu sic tribunos, vbi primum summouentes præbuere causam, adorti sunt, vt nemo vnus inde præcipuum quicquam gloriæ domum inuidiæve ferret. mille pro vno Cæsones extitisse plebs quæreretur. Medijs diebus, quibus tribuni de lege non agerent, nihil eisdem illis placidius aut quietius erat, benigne salutare, alloqui plebis homines, domum inuitare, adesse in foro, tribunos ipsos cætera pati sine interpellatione concilia habere, nunquam vlli neque publice neque priuatim truces esse, nisi cum de lege agi cœptum esset: alibi popularis iuuentus erat. Nec cætera modo tribuni tranquille peregere, sed refecti quoque in insequentem annum, ne voce quidem incommoda, nedum vt vlla vis fieret, paulatim permulcendo, tractandoque mansuefecerant plebem. His per totum annum artibus lex eluſa est. Accipiunt ciuita-
C tem placidiorem consules C. Claudius Appij filius, & P. Valerius Publicola. 394.
Nihil noui nouus annus attulerat. legis ferendæ aut accipiendæ cura ciuitatem tenebat. Quantum iuniores patrum plebi se magis insinuabant, eo acrius contra tribuni tendebant, vt plebi suspectos eos criminando facerent. coniurationem factam, Cæsonem Romæ esse, interficiendorum tribunorum trucidandæ plebis consilia inita. id negotij datum ab senioribus patrum, vt iuuentus tribunitiã potestatem è republica tolleret, formaque eadem ciuitatis esset, quæ ante Sacrum montem occupatum fuerat. Et ab Volscis & AEquis statum iam ac prope solenne in singulos annos bellum timebatur, propiusque aliud nouum malum nec opinato exortum. Exules, seruique ad quatuor millia hominum, & quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino, nocte Capitolium atque arcem occupauere. confestim in arce facta cædes eorum qui conurare, & simul capere arma noluerant, alij inter tumultum præcipites pauore in forum deuolant. alternæ voces, Ad arma, &, Hostes in vrbe sunt, audiebantur. consules & armare plebem, & inermen pati timebant, incerti quod malum repentinum, externum an intestinum, ab odio plebis, an ab seruili fraude vrbem inuasisset. sedabant tumultus, sedando interdũ mouebant. nec enim poterat pauida & consternata multitudo regi imperio, dant tamẽ arma, non vulgo, tantũ vt in

incerto

incerto hoste præsidium satis fidum ad omnia esset. soliciti reliquum noctis incertique qui homines, quantus numerus hostium esset, in stationibus dispendis ad opportuna omnia vrbis loca egere. Lux deinde aperuit bellum, decemq; belli seruos ad libertatem Ap. Herdonius ex Capitolio vocabat. se miserrimi cuiusque suscepisse causam, vt exules iniuria pulsos in patriam reduceret, & seruitutis graue iugum demeret. id malle populo Rom. authore fieri, ibi spes non sit, se Volscos & AEquos, & omnia extrema tentaturum & conatuturum. Dilucere res magis patribus atq; consulibus. præter ea tamen quæ denunciabantur, ne Veientium, neu Sabinorum id consilium esset, timere: & cum tantum in vrbe hostium esset, mox Sabinæ Hetruscæque legiones ex composito adessent: tum æterni hostes Volsci & AEqui non ad populandos, vt antea, fines, sed ad vrbem vt ex parte captam venirent. Multi & varij timores. inter ceteros imminebat terror seruilis, ne suus cuiq; domi hostis esset, cui nec credere, nec non credendo, ne infestior fieret, fidem abrogare, satis erat tutum. vna concordia sisti videbatur posse. tantum superantibus alijs ab emergentibus malis nemo tribunos aut plebem timebat: mansuetum id malum, & per alienarum quietem malorum semper exoriens, tumque esse peregrino terrore sopitum videbatur. at id prope vnum maxime inclinatis rebus incubuit. tantus enim tribunos furor tenuit, vt non bellum, sed vanam imaginem belli ad auertendos ab legis cura plebis animos Capitolium insedisse contenderent patriciorum hospites clientesque, si perlata lege frustra tumultuatos esse sentiant, maiore quam venerint silentio abituros. Concilium inde legi perferendæ habere, auocato populo ab armis. Senatum interim Consules habent, vbi se maiore à tribunis metu ostendente, quam quem nocturnus hostis intulerat. Postquam arma poni, & discedere homines ab stationibus nunciatum est: P. Valerius, collega senatum retinente, se ex curia proripit, inde templum ad tribunos venit. Quid hoc rei est, inquit, tribuni? Ap. Herdonij ductu & auspicio rempublicam euersuri estis? tam fœlix vobis corrumpendus fuit, qui seruitia vestra non commouit author? cum hostes supra caput sint, discedi ab armis, legesque ferri placet? Inde ad multitudinem oratione versa: Si vos vrbis Quirites, si vestri nulla cura tangit, at vos veremini deos vestros ab hostibus captos. Iupiter optimus maximus, Iuno regina & Minerua, alij dij deæque obsidentur, castra seruorum publicos vestros penates tenent. hæc vobis forma sanæ ciuitatis videtur? tantum hostium non solum intra muros est, sed in arce, supra forum, curiamque: comitia interim in foro sunt, senatus in curia est: velut cum ocium superat, senator sententiam dicit, alij Quirites suffragium ineunt. non quicquid patrum plebisque est, consules, tribunos, deos, hominesque omnes armatos opem ferre, in Capitolium currere, liberare ac pacare augustissimam illam domum Iouis optimi maximi decuit. Romule pater, tu mentem tuam, qua quondam arcem ab his ijsdem Sabinis auro captam recepisti, da stirpi tuæ: iube hanc ingredi viam, quam tu duxisti, quam tuus ingressus exercitus est. primus en ego consul, quantum mortalis deum possum, te, ac tua vestigia sequar. Vltimum orationis fuit, se arma capere, vocare omnes Quirites ad arma. si quis impediat, iam se consularis imperij, iam tribunitiæ potestatis, sacratarumque legum oblitum, quisquis ille sit, vbicunque sit, in Capitolio, in foro, pro hoste habiturum. iuberent tribuni, quoniam in Ap. Herdonium vetarent, in P. Valerium consulem sumi arma, ausurum se in tribunis, quod princeps familiæ suæ ausus in regibus esset. Vim vltimam apparebat futuram, spectaculoque seditionem Romanam hostibus fore: nec lex tamen ferri, nec ire in Capitolium consul potuit: nox certamina cœpta oppressit, tribuni cessere nocti, timentes consulum arma. Amotis inde seditionis authoribus, patres circumire plebem, inferentesque se in circulos, sermones tempori aptos serere: admonere, vt viderent in quod discrimen rempublicam adducerent: non inter patres ac plebem certamen esse,

sed

A sed simul patres, plebemque arcem vrbis, templa deorum, penates publicos priuatosque hostibus dedi. Dum hæc in foro sedandæ discordiæ causa agun-tur, consules interim, ne Sabini, ne Veiens hostis moueretur circa portas mu-rosque descesserant. Eadem nocte & Thusculum de arce capta, Capitolioque occupato, & alio turbatæ vrbis statu nuncij veniunt. L. Mamilius Thusculi tum dictator erat. is confestim conuocato senatu, atque introductis nuncijs, magnopere censet, ne expectent dum ab Roma legati auxilium petentes ve-niant: periculum ipsum, discrimenque ac sociales deos, fidemque fœderum id poscere. demerendi beneficio tam potentem, tam propinquam ciuitatem, nunquam parem occasionem daturos deos. Placet ferri auxilium: iuuentus conscribitur, arma dantur. Romam prima luce venientes, procul speciem ho-stium præbuere. AEqui aut Volsci venire visi sunt. deinde vbi vanus terror abij, accepti in vrbem agmine in forum descendunt. ibi iam P. Valerius relicto ad portarum præsidia collega, instruebat aciem. authoritas viri mouerat, affir-mantis Capitolio recuperato, & vrbe pacata, si se doceri siuissent, quæ fraus ab tribunis occulta in lege ferretur, memorem se maiorum suorum, memorem cognominis, quod populi colendi velut hæreditaria cura sibi à maioribus tra-dita esset, concilium plebis non impediturum. hunc ducem secuti nequic-B quam reclamantibus tribunis, in cliuum Capitolinũ erigunt aciem. adiungitur & Thusculana legio. certare socij ciuesq; vtri recuperatæ arcis suum decus fa-cerent. dux vterque suos adhortatur. Trepidare tum hostes: nec vlli satis rei, præterquam loco fidere. trepidantibus inferunt signa Romani, socijque. Iam in vestibulum perruperant templi, cum P. Valerius inter primores pugnam ci-ens interficitur. P. Volumnius consularis vidit cadentem. is dato negocio suis vt corpus obtegerent, ipse in locum vicemque consulis prouolat. præ ardore impetuque tantæ rei sensus non peruenit ad militem. prius vicit, quam se pugnare sine duce sentiret. Multi exulum cæde sua fœdauere templum, multi viui capti, Herdonius interfectus. Ita Capitolium recuperatum. De captiuis, vt quisque libet aut seruus esset, suæ fortunæ à quoque sumptum supplicium est. Thusculanis gratiæ actæ: Capitolium purgatum, atque lustratum. In consulis domum plebes quadrantes, vt funere ampliore efferretur, iactasse fertur. Pa-ce parta, instare tum tribuni patribus, vt P. Valerij fidem exoluerent: instare Claudio, vt collegæ deos manes fraude liberaret, agi de lege sineret. Consul ante quam collegam sibi subrogasset, negare passurum agi de lege. hæ tenue-re contentiones vsque ad comitia consulis subrogandi. Decembri mense sum-mo patrum studio L. Quintius Cincinnatus pater Cæsonis consul creatur, qui C magistratum statim occiperet. Perculsa erat plebes consulem habitura ira-tum, potentem fauore patrum, virtute sua, tribus liberis, quorum nemo Cæsoni cedebat magnitudine animi, consilium & modum adhibendo vbi res posce-ret, priores erant. Is vt magistratum iniit, assiduis concionibus pro tribunali tion in plebe coercenda, quam senatu castigando vehementior fuit. cuius or-dinis languore, perpetui iam tribuni plebis non vt in republica populi Roma-ni, sed vt in perdita domo, lingua, criminibusque regnarent cum Cæsone filio suo virtutem, constantiam, omnia iuuentutis belli domique decora pulsa ex vrbe Romana, & fugata esse. loquaces, seditiosos, semina discordiarum, ite-rum ac tertium tribunos pessimis artibus regia licentia viuere. Aulus, inquit, ille Virginius, quia in Capitolio non fuit, minus supplicij, quam Ap. Herdoni- «
us meruit? plus hercule aliquanto, qui vere rem æstimare velit. Herdonius si «
nihil aliud, hostem se fatendo, prope denunciauit, vt arma caperetis. Hic ne- «
gando bella esse, arma vobis ademit, nudosque seruis vestris & exulibus obie- «
cit. & vos (C. Claudij pace, & P. Valerij mortui loquor) prius in cliuum Capito- «
linum signa intulistis, quam hos hostes de foro tolleretis? pudet deorum, ho- «
minumq; cum hostes in arce, in Capitolio essent, exulum & seruorum dux pro- «
fanatis omnibus, in cella Iouis optimi maximi habitaret, Thusculi ante quam «

Romæ

» Romæ ſumpta ſunt arma, in dubio fuit, vtrũ L. Mamilius Thuſculanus dux, a
» P. Valerius & C. Claudius conſules Romanam arcem liberarent. & qui ad
» Latinos, ne pro ſe quidem ipſis, cum in finibus hoſtem haberent, attingere a
» ma paſſi ſumus: nunc niſi Latini ſua ſponte arma ſumpſiſſent, capti & de
» eramus. Hoc eſt, tribuni auxilium plebi ferre? inermem eam hoſti trucidan
» obijcere? ſcilicet ſi quis vobis humillimus homo de veſtra plebe, quam pa
» tem veluti abruptam à cætero populo, veſtram patriam, peculiaremque re
» pub. feciſtis, ſi quis ex his domum ſuam obteſſam à familia armata nuncia
» ferendum auxilium putaretis: Iupiter optimus maximus, exulum atque ſer
» rum ſeptus armis, nulla humana ope dignus erat? & hi poſtulant, vt ſacr
» ſancti habeantur, quibus ipſi dij neque ſacri, neque ſancti ſunt? At enim di
» humaniſque obruti ſceleribus, legem vos hoc anno perlaturos dictitatis? cu
» hercule illo die, quo ego conſul ſum creatus, male geſta reſpublica eſt: pe
» multo, quam cum P. Valerius conſul perijt, ſi tulerit is. Iam primum omniũ
» inquit, Quirites, in Volſcos & AEquos mihi atque collegæ legiones ducere a
» animo eſt. neſcio quo fato magis bellantes, quam pacati propitios habeam
» deos. quantum periculum ab illis populis fuerit, ſi Capitolium ab exulibus ob
» ſeſſum ſciſſent, ſuſpicari de præterito, quam re ipſa experiri, eſt melius. Mou
» rat plebem oratio conſulis. erecti patres reſtitutam credebant rempublicam.
Conſul alter comes animoſior, quam author, ſuſcepiſſe collegam priorem ac
tionem tam grauis rei facile paſſus, in peragendis conſilijs, conſularis offic
partem ad ſe vendicabat. Tum tribuni eludentes velut vana dicta, perſequ
quærendo, quonam modo exercitum educturi conſules eſſent, quos delectu
habere nemo paſſurus eſſet? Nobis vero, inquit Quintius, nihil delectu opu
» eſt, cum quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi de
» dit, omnes in verba iurauerint, conuenturos ſe iuſſu conſulis, nec iniuſſu abi
» ros. edicimus itaque, omnes qui in verba iuraſtis, craſtina die armati ad lacum
» Regillum adſitis. Cauillari tum tribuni, & populum exoluere religione velle
» priuatum eo tempore Quintium fuiſſe, cum ſacramento adacti ſint. ſed non
dum hæc quæ nunc tenet ſeculum, negligentia deum venerat: nec interpre
tando ſibi quiſque iuſiurandum & leges aptas faciebat, ſed ſuos potius mores
ad ea accõmodabat. Igitur tribuni, vt impediendæ rei nulla ſpes erat, de pro
ferendo exercitu agere, eo magis, quod & augures iuſſos adeſſe ad Regillum
lacum fama exierat: locumq; inaugurari, vbi auſpicato cum populo agi poſſet
vt quicquid Romæ vi tribunitia rogatum eſſet, id comitijs ibi abrogaretur, om
nes id iuſſuros, quod conſules vellent. neque enim prouocationem eſſe longi
us ab vrbe mille paſſuum: & tribunos, ſi eo veniant, in alia turba Quiritium
ſubiectos fore conſulari imperio. Terrebant hæc: ſed ille maximus terror
animos agitabat, quod ſæpius Quintius dictitabat: ſe conſulum comitia
non habiturum. non ita ciuitatem ægram eſſe, vt conſuetis remediis ſibi
poſſit. dictatore opus eſſe reipublicæ, vt qui ſe mouerit ad ſolicitandum
ſtatum ciuitatis, ſentiat ſine prouocatione dictaturam eſſe. Senatus in Ca
pitolio erat. eo tribuni cum perturbata plebe veniunt. multitudo clamore
ingenti nunc conſulum, nunc patrum fidem implorant, nec ante mouerunt de
ſententia conſulem, quam tribuni ſe in authoritate patrum futuros eſſe pol
liciti ſunt. Tunc referente conſule de tribunorum & plebis poſtulatis, ſena
tusconſulta fiunt: neque tribuni legem eo anno ferrent, neque conſules ab
vrbe exercitum educerent. in reliquum magiſtratus continuari, & eoſdem
tribunos reſici, iudicare ſenatum contra rempublicam eſſe. Conſules fuere
in patrum poteſtate, tribuni reclamantibus conſulibus refecti: patres quo
que ne quid cederent plebi, & ipſi Lucium Quintium conſulem reficiebant.
Nulla toto anno vehementior actio conſulis fuit. Mirer, inquit, ſi vana ve
ſtra, patres conſcripti, ad plebem authoritas eſt? vos eleuatis eam. quippe
quia plebs ſenatusconſultum in continuandis magiſtratibus ſoluit, ipſi quo-

que

A que ſolutum vultis, ne temeritati multitudinis cedatis: tanquam id ſit plus V.C.
poſſe in ciuitate: plus leuitatis ac licentiæ habere. Ieuius enim, vaniuſque pro- "
fecto eſt, ſua decreta & conſulta tollere, quam aliorum imitemini patres con- "
ſcripti turbam inconſultam, & qui exemplo alijs eſſe debetis, aliorum exem- "
plo peccetis potius, quam alij vestro recte faciant: dum ego ne imiter tribu- "
nos, nec me contra ſenatuſ conſultum conſulem renunciari patiar. Te vero C. "
Claudi adhortor, vt & ipſe populum Rom. hac licentia arceas: & de me hoc ti- "
bi perſuadeas, me ita accepturum, vt non honorem meum à te impeditum, ſed "
gloriam ſpreti honoris auctam, inuidiamque quæ ex continuato eo impende- "
ret, leuatam putem. Communiter inde edicunt, ne quis L. Quintium conſu- "
lem faceret. ſi quis feciſſet, ſe id ſuffragium non obſeruaturos. Conſules cre- "
ati Q. Fabius Vibulanus tertium, & L. Cornelius Maluginenſis. Cenſus actus eo 295.
anno. luſtrum propter Capitolium captum, conſulem occiſum, condi religio-
ſum fuit. Q. Fabio, & L. Cornelio conſulibus, principio anni ſtatim res turbu-
lentæ: inſtigabant plebem tribuni. bellum ingens à Volſcis & AEqui Latini
atque Hernici nunciabant: iam Antij Volſcorum legiones eſſe, & ipſam colo-
niam ingens metus erat defecturam: ægreque impetratum à tribunis, vt bel-
lum præuerti ſinerent. Conſules inde partiti prouincias. Fabio vt Antium legi-
B ones duceret, datum: Cornelio vt Romæ præſidio eſſet, ne qua pars hoſtium,
qui AEquis mos erat, ad populandũ veniret. Hernici & Latini iuſſi milites dare
ex fœdere, duæq; partes ſociorum in exercitu, tertia ciuium fuit. Poſtquam ad
diem præſtitutum venerunt ſocij, conſul extra portam Capenam caſtra locat:
inde luſtrato exercitu Antium profectus, haud procul oppido ſtatiuiſque ho-
ſtium conſedit. Vbi cum Volſci, quia nondum ab AEquis veniſſet exercitus,
dimicare non auſi, quemadmodum quieti vallo ſe tutarentur, pararent: poſte-
ro die Fabius non permiſtam vnam ſociorum ciuiumque, ſed trium populorũ
tres ſeparatim acies circa vallum hoſtium inſtruxit. ipſe erat medius cum
legionibus Romanis. inde ſignum obſeruare iuſſit, vt pariter & ſocij rem inci-
perent, referrentque pedem, ſi receptui cecinisſet: equites item ſuæ cuiq; par-
ti poſt principia collocat. Ita trifariam adortus caſtra circumuenit: & cum vn-
dique inſtaret, non ſuſtinentes impetum Volſcos vallo deturbat. tranſgreſſus
inde munitiones, pauidam turbam inclinatamque in partem vnam caſtris ex-
pellit. inde effuſe fugientes eques, cui ſuperare vallum haud facile fuerat, cum
ad id ſpectator pugnæ aſtitiſſet, libero campo adeptus, parte victoriæ fruitur,
territos cædendo. Magna & in caſtris, & extra munimenta cædes fugientium
fuit: ſed præda maior, quia vix arma ſecum efferre hoſtis potuit. deletiſque
C exercitus foret, ni fugientes ſyluæ texiſſent. Dum ad Antium hæc geruntur,
interim AEqui robore iuuentutis præmiſſo, arcem Thuſculanam improuiſo
nocte capiunt: reliquo exercitu haud procul mœnibus Thuſculi conſidunt,
vt diſtenderent hoſtium copias. Hæc celeriter Romam, ab Roma in caſtra
Antium perlata, mouent Romanos haud ſecus, quam ſi Capitolium captum
nunciaretur. adeo & recens erat Thuſculanorum meritum, & ſimilitudo ipſa
periculi reposcere datum auxilium videbatur. Fabius omiſſis omnibus, præ-
dam ex caſtris raptim Antium conuehit. ibi modico præſidio relicto, citatum
agmen Thuſculum rapit. nihil præter arma, & quod cocti ad manum fuit cibi,
ferre militi licuit. Commeatum ab Roma conſul Cornelius ſubyehit. Ali-
quot menſes Thuſculi bellatum. parte exercitus conſul caſtra AEquorum
oppugnabat, partem Thuſculanis dederat ad arcem recuperandam. vi nun-
quam eo ſubire potuit. fames poſtremo inde detraxit hoſtem. quo poſtquam
ventum ad extremum eſt, inermes, nudiq; omnes ſub iugũ ab Tuſculanis miſ-
ſi. hos ignominioſa fuga domum ſe recipientes Romanus conſul in Algido
conſecutus, ad vnum omnes occidit. Victor ad Columen (id loco nomen eſt)
exercitu relicto, caſtra locat. Et alter conſul, poſtquam mœnibus Romanis iam
pulſo hoſte periculum eſſe deſierat, & ipſe ab Roma profectus. Ita bifariam

conſules

V.C. consules ingressi hostium fines, ingenti certamine hinc Volscos, hinc Aequos populantur. Eodem anno desciſſe Antiates, apud plerosque authores inuenio. L. Cornelium conſulem id bellum geſſiſſe, oppidúmque cepiſſe, ego affirmare, quia nulla apud vetuſtiores ſcriptores eius rei mentio eſt, non ſim. Hoc bello perfecto, tribunitium domi bellum patres territat. Clam fraude fieri, quod foris teneatur exercitus: fruſtrationem eam legis tolli eſſe, ſe nihilominus rem ſuſceptam peracturos. Obtinuit tamen P. Lucretius præfectus vrbis, vt actiones tribunitiæ in aduentum conſulum differrentur. rat & noua exorta cauſa motus. A. Cornelius, & Q. Seruilius quæſtores, Volſcio, quod falſus haud dubio teſtis in Cæſonem extitiſſet, diem dixe multis enim emanabat indicijs, neque fratrem Volſcij, ex quo ſemel fuer ger, vnquam non modo viſum in publico, ſed nè aſſurrexiſſe quidem ex bo, multorúmque tabe menſium mortuum: nec his temporibus, in quæ crimen coniecisſet, Cæſonem Romæ viſum: affirmantibus, qui vna meruer ſecum eum tum, frequentémque ad ſigna ſine vllo commeatu fuiſſe. ni eſſet, multi priuatim ferebant Volſcio iudicem. Cum ad iudicium ire non deret, omnes eæ res in vnum congruentes, haud magis dubiam damnatio Volſcij, quam Cæſonis Volſcio teſte fuerat, faciebant. in mora tribuni er qui comitia quæſtores habere de reo, niſi prius habita de lege eſſent, pa ros negabant. ita extracta vtraque res in conſulum aduentum eſt. Qui vbi umphantes victore cum exercitu vrbem inierunt, quia ſilentium de lege perculſos magna pars credebant tribunos. at illi (etenim extremum anni erat) quartum affectantes tribunatum, in comitiorum diſceptationem ab certamen auerterant, & cum conſules nihilo minus aduerſus continuatio tribunatus quam ſi lex minuendæ ſuæ maieſtatis cauſa promulgata ferre tetendiſſent, victoria certaminis penes tribunos fuit. Eodem anno Aeq pax eſt petentibus data. Cenſus, res priore anno inchoata, perficitur: id luſtrum ab origine vrbis decimum conditum. Fuerunt cenſa ciuium cap centum triginta duo millia, CCCCXIX. Conſulum magna domi bellique eo anno gloria fuit: quod & foris pacem peperere: & domi, etſi non concor
296. minus tamen quam alias infeſta ciuitas fuit. L. Minutius inde, & L. Nautius conſules facti, duas reſiduas anni prioris cauſas exceperunt. Eodem modo con les legem, tribuni iudicium de Volſcio impediebant: ſed in quæſtoribus uis maior vis, maior authoritas erat. Cum M. Valerio Valerij filio, Volesi pote, quæſtor erat T. Quintius Capitolinus, qui ter conſul fuerat. is quoniam neque Quintiæ familiæ Cæſo, neque reipub. maximus iuuenum reſtitui poſſet, falſum teſtem, qui decendæ cauſæ innoxio poteſtatem ademiſſet, iuſto pio bello perſequebatur. Cum Virginius maxime ex tribunis de lege agere duum menſium ſpacium conſulibus datum eſt ad inſpiciendam legem: vt, cum edocuiſſent populum, quid fraudis occultæ ferretur, ſinerent deinde ſuffragium inire. hoc interualli datum, res tranquillas in vrbe fecit. Nec diuturnam quietem Aequi dederunt: qui rupto fœdere, quod ictum erat priore anno cum Romanis, imperium ad Gracchum Cluilium deferunt. is tum longe pro ceps in Aequis erat. Graccho duce in Lanuuinum agrum, inde in Thuſcu num hoſtili populatione veniunt, pleníque prædæ in Algido caſtra locant. In ea caſtra Q. Fabius, P. Volumnius, A. Poſthumius legati ab Roma venerunt queſtum iniurias, & ex eo fœdere res repetitum, eos Aequorum imperatores, qui mandata habeant ab ſenatu Romano, ad quercum iubet dicere: ſe alia inde rim acturum. quercus ingens arbor prætorio imminebat. cuius vmbra opaca
» ſedes erat. Tum ex legatis vnus abiens, Et hæc, inquit, ſacrata quercus, & quæ
» quid deorum eſt, audiant fœdus à vobis ruptum, noſtrísq; & nunc querelis ad
» ſint, & mox armis, cum deorum hominúmq; ſimul violata iura exequemur. Ro mam vt rediere legati, ſenatus iuſſit alterum conſulem contra Gracchum in Algidum exercitum ducere: alteri populationem finium AEquorum pro

cita

A ciam dedit. Tribuni suo more impedire delectum, & forsitan ad vltimum impediſſent, ſed nouus ſubito additus terror eſt. Vis Sabinorum ingens prope ad mœnia vrbis infeſta populatione venit. fœdati agri, terror iniectus vrbi eſt. tum plebs benigne arma cepit: reclamantibus fruſtra tribunis, magni duo exercitus ſcripti. alterum Nautius contra Sabinos duxit. caſtrisq; ad Eretum poſitis, per expeditiones paruas plerunque nocturnis incurſionibus tantam vaſtitatem in Sabino agro reddidit, vt comparati ad eam prope intacti bello fines Romani viderentur. Minutio neque fortuna, nec vis animi eadem in gerendo negotio fuit. nam cum haud procul ab hoſte caſtra poſuiſſet, nulla magnopere clade accepta caſtris ſe pauidus tenebat. Quod vbi ſenſerunt hoſtes, creuit ex metu alieno (vt fit) audacia: & nocte adorti caſtra, poſtquam parū vis aperta profecerat, munitiones poſtero die circundant. Quæ priuſquam vndique vallo obiecto clauderent exitus, quinque equites inter ſtationes hoſtium emiſſi, Romam pertulere, conſulem, exercitumque obſideri. Nihil tam nec opinatum nec tam inſperatum accidere potuit. itaque tantus pauor, tantaque trepidatio fuit, quanta ſi vrbem, non caſtra, hoſtes obſiderent. Nautium conſulem accerſunt. in quo cum parum præſidij videretur, dictatoremque dici placeret, qui rem perculſam reſtitueret, L. Quintius Cincinnatus conſenſu omnium dicitur. Operę precium eſt audire, qui omnia præ diuiriis humana ſpernunt, neque honori magno locum, neque virtuti putant eſſe, niſi vbi effuse affluant opes. Spes vni ea imperij populi Rom. L. Quintius trans Tyberim contra eum ipſum locum vbi nunc naualia ſunt, quatuor iugerum colebat agrum, quæ prata Quintia vocantur. Ibi ab legatis ſeu foſſam fodiens bipalio innixus, ſeu cum araret, operi certe, id quod conſtat, agreſti intentus, ſalute data inuicem redditaque, rogatus vt (quod bene verteret ipſi, reique publicæ) togatus mandata ſenatus audiret. admiratus, rogitanſque, Satin' ſalua eſſent omnia, rogam propere è tugurio proferre vxorem Raciliam iubet. qua ſimul abſterſo puluere ac ſudore velatus proceſſit. dictatorem eum legati gratulantes conſalutant, in vrbem vocant: qui terror ſit in exercitu exponunt. Nauis Quintio publice parata fuit, tranſuectumq; tres obuiam egreſſi filij excipiunt, inde alii propinqui atq; amici, tum patrum maior pars. ea frequentia ſtipatus, antecedentibus lictoribus deductus eſt domum. & plebis cōcurſus ingens fuit: ſed ea nequaquam tam læta Quintium vidit, & imperij nimium, & virum in ipſo imperio vehementiorem rata. Et illa quidem nocte nihil, præterquam vigilatum eſt in vrbe. Poſtero die dictator cum ante lucem in forum veniſſet, magiſtrum equitum dicit L. Tarquinium patriciæ gentis, ſed qui cum ſtipendia
C pedibus propter paupertatem feciſſet, bello tamen primus longe Romanę iuuentutis habitus eſſet. Cum magiſtro equitum in concionem venit, iuſtitium edicit, claudi tabernas tota vrbe iubet, vetat quenquam priuatæ quicquam rei agere. Tum quicunque ætate militari eſſent, armati cum cibariis in dies quinque coctis, vallisque duodenis ante ſolis occaſum Martio in campo adeſſent. quibus ætas ad militandum grauior eſſet, vicino militi, dum is arma pararet, vallumque peteret, cibaria coquere iuſſit. Sic iuuentus diſcurrit ad vallum petendum. ſumpſere vnde cuique proximum fuit: prohibitus nemo eſt: impigreque omnes ad edicta dictatoris præſto fuere. Inde compoſito agmine non itineri magis apto, quam prælio, ſi res ita tuliſſet, legiones ipſe dictator, magiſter equitum ſuos equites ducit. In vtroque agmine, quas tempus ipſum poſcebat, adhortationes erant: adderent gradum. maturato opus eſſe, vt nocte ad hoſtem peruenire poſſent. conſulem exercitumq; Romanum obſideri, tertium diem iam clauſos eſſe: quid quæque nox aut dies ferat, incertum eſſe: puncto ſæpe temporis maximarum rerum momenta verti. Accelera ſignifer, ſequere miles, inter ſe quoque gratificantes ducibus clamabant. media nocte in Algidum perueniunt: & vt ſenſere iam prope hoſtes eſſe, ſigna conſtituunt. Ibi dictator quantum nocte proſpici poterat, equo circumuectus, contem-

V.C. platusque qui tractus castrorum, quæque forma esset, tribunis militum imperauit, vt sarcinas in vnum coniici iubeant, militem cum armis valloque reductum in ordines suos. facta, quę imperauit. Tum quo fuerat ordine in via, exercitum omnem longo agmine circundat hostium castris: & vbi signum datum est, clamorem omnes tollere iubet: clamore sublato, ante se quenque ducere fossam, & iacere vallum. Edito imperio signum secutum est, iussa miles exequitur, clamor hostes circunsonat. Superat inde castra hostium, & in castra consulis venit: alibi pauorem, alibi gaudium ingens facit. Romani ciuilem esse clamorem, atque auxilium adesse inter se gratulantes, vltro ex stationibus ac vigiliis territant hostem. Consul differendum negat. illo clamore non aduentum modo significari, sed rem ab suis cœptam mirumque esse, ni ianua exteriore parte castra hostium oppugnentur. itaque arma suos capere, & se subsequi iubet. Nocte initum prælium est, legionibus dictatoris clamore significantibus ab ea quoque parte rem in discrimine esse. Iam se ad prohibendum circundari opera Aequi parabant, cum ab interiore hoste prælio cœpto, ne per media sua castra fieret eruptio, à munientibus ad pugnantes introrsum versi, vacuam noctem operi dedere. pugnatum q; cum consule ad lucem est: luce prima iam circunuallati ab dictatore erant, & vix aduersus vnũ exercitũ pugnam sustinebant: tum à Quintiano exercitu, qui confestim à perfecto opere ad arma rediit, inuaditur vallum. hic instabat noua pugna, illa nihil remissæ prior, tum ancipiti malo vrgente, à prælio ad preces versi, hinc dictatorẽ, hinc consulem orare, ne in occidione victoriam ponerent, vt inermes se inde abire sinerent. Ab consule ad dictatorem ire iussis, ignominiam infensus addidit Graecum Cluilium ducem, principesque alios vinctos ad se adduci iubet: oppido Corbione decedi: sanguinis se AEquorum non egere: licere abire, sed, vt exprimatur tandem confessio, subactam domitamq; esse gentem, sub iugum abituros. Tribus hastis iugum fit, humi fixis duabus: superque eas transuersa vna deligata, sub hoc iugo dictator AEquos misit. Castris hostium receptis, plenis omnium rerum (nudos enim emiserat) prædam omnem suo tantum militi dedit. consularem exercitum, ipsumque consulem increpans: Carebis, inquit, prædæ parte miles, ex eo hoste, cui prope prædæ fuisti. & tu L. Minuci, donec consularem animum incipias habere, legatus his legionibus præeris. Ita se Minutius abdicat consulatu, iussusq; ad exercitum manet. Sed adeo non imperio meliori animus mansuete obediens erat, vt beneficii magis quam ignominiæ hic exercitus memor, & coronam auream dictatori libræ pondo decreuerit, & proficiscentem eum patronum salutauerit. Romæ à Q. Fabio prefecto vrbis senatus habitus, triumphantem Quintium quo veniebat agmine vrbem ingredi iussit. ducti ante currum hostium duces, militaria signa prælati, secutus exercitus præda onustus. epulæ instructæ dicuntur fuisse ante omnium domos: epulantesque cum carmine triumphali, & solennibus iocis comessatium modo currum secuti sunt. Eo die L. Mamilio Thusculano approbantibus cunctis ciuitas data est. Confestim q; se dictator magistratu abdicasset, ni eximia M. Volscij falsi testis tenuissent: ea ne impedirent tribuni, dictatoris obstitit metus. Volscius damnatus, Lanuuium exulatum abiit. Quintius XVI. die dictatura in sex menses acceptà se abdicauit. Per eos dies consul Namius ad Eretum cum Sabinis egregie pugnat. Ad vastatos agros ea quoq; clades accessit Sabinis. Minutio Fabius successor in Algidum missus. Extremo anno agitatum de lege ab tribunis est, sed quia duo exercitus aberant, ne quid ferretur ad populum, patres tenuere. plebes vicit, vt quintum coss. tribunos crearent. Lupos visos in Capitolio ferunt à canibus fugatos, ob id prodigium lustratum Capitolium esse. Hæc eo anno gesta. Sequuntur consules. Q. Minutius, M. Horatius Puluillus. Cuius initio anni cum foris ocium esset, domi seditiones ijdem tribuni, eadem lex faciebat. vlterius q; ventum foret, adeo exarserant animis, ni velut dedita opera nocturno impetu AEquod

Corbione

A Corbione amissum præsidium nunciatum esset. Senatum consules vocant, iu- V.C.
bentur subitarium scribere exercitum, atque in Algidum ducere. Inde posito
legis certamine, noua de delectu contentio exorta. vincebaturque consulare
imperium tribunitio auxilio, cum alius additur terror. Sabinum exercitu prę-
datum descendisse in agros Romanos, inde ad vrbem venire. is metus percu-
lit, vt scribi militem tribuni sinerent, non sine pactione tamen, vt quoniam ip-
si quinquennium eluſi essent, paruumque id plebi præsidium foret, decem de-
inde tribuni plebis crearentur. Expressit hoc necessitas patribus, id modo ex-
cepere, ne postea eosdem tribunos iuberent. Tribunitia comitia, ne id quoq;
post bellum, vt cætera, vanum esset, extemplo habita. Tricesimoſexto anno à
primis tribunis plebis, decem creati sunt. bini ex singulis classibus. itaque cau-
tum est, vt postea crearentur. Delectu deinde habito, Minutius contra Sabi-
nos profectus, non inuenit hostem. Horatius, cum iam AEqui Corbione inter-
fecto præsidio Hortanam etiam cepisset, in Algido pugnat, multos mortales
occidit: fugat hostem non ex Algido modo, sed à Corbione Hortanaq;. Cor-
bionem etiam diruit propter proditum præsidium. Deinde M. Valerius, Sp.
Virginius consules facti. Domi forisque ocium fuit. annona propter aquarum 298.
intemperiem laboratum est. De Auentino publicando lata lex est. Tribuni
B plebis iidem refecti. Hi sequente anno, T. Romulio & C. Veturio consulibus, 299.
legem omnibus concionibus suis celebrant. pudere se numeri sui nequicquā
aucti, si ea res æque suo biennio iaceret, ac toto superiore lustro iacuisset.
Cū maxime hæc agerent, trepidi nuncij ab Thusculo veniunt, Aequos in agro
Thusculano esse. Fecit pudorem recens eius populi meritum morandi auxilij.
ambo consules cum exercitu missi, hostem in sua sede in Algido inueniunt. Ibi
pugnatum. supra septem millia hostium cæsa: alij fugati: præda parta in-
gens. eam propter inopiam ærarij consules vendiderunt. inuidiæ tamen res ad
exercitum fuit. ea denique tribunis materiam criminandi ad plebem consu-
ses præbuit. Itaque ergo vt magistratu abiere, Sp. Tarpeio, A. AEternio consu- 300.
libus dies dicta est, Romulio ab C. Claudio Cicerone tribuno plebis, Vetu-
rio ab L. Halieno ædili plebis vterque magna patrum indignatione damna-
tus: Romulius decem millibus æris, Veturius XV. millibus. Nec hæc prio-
rum calamitas consulum segniores nouos fecerat consules, & se damnari pos-
se aiebant: & plebem, & tribunos legē ferre non posse. Tum abiecta lege, quæ
promulgata consenuerat, tribuni lenius agere cum patribus. Finem tandem
certaminum facerent, si plebeiæ leges displicerent. at illi communiter legum
latores & ex plebe, & ex patribus, qui vtrisque vtilia ferrent, quæque æquan-
C dę libertatis essent, sinerent creari. Rem non aspernabantur patres, daturum
leges neminem nisi ex patribus aiebant. Cum de legibus conueniret, de la-
tore tantum discreparet: missi legati Athenas, Sp. Posthumius Albus, T. Man-
lius, P. Sulpitius Camerinus, iussique inclytas leges Solonis describere, & a-
liarum Græciæ ciuitatum instituta, mores, iuraque noscere. Ab externis bellis
quietus annus fuit, quietior insequens P. Curiatio, & Sex. Quintilio consuli- 301.
bus, perpetuo silentio tribunorum. quod primo legatorum, qui Athenas ie-
rant, legumque peregrinarum expectatio præbuit: deinde duo simul ma-
la ingentia exorta, fames, pestilentiaque fœda homini, fœda pecori. vas-
tati agri sunt: vrbs assiduis exhausta funeribus, multæ & claræ lugubres do-
mus. Flamen Quirinalis Ser. Cornelius mortuus: augur C. Horatius Pulullus:
in cuius locum C. Veturium eo cupidius, quia damnatus à plebe erat, augu-
res legere. mortuus consul Quintilius, quatuor tribuni plebis. multiplici cla-
de fœdatus annus. ab hoste ocium fuit. Inde consules C. Menenius, P. Sex- 302.
tius Capitolinus. neque eo anno quicquam belli externi fuit. domi motus
orti. Iam redierant legati cum Atticis legibus. eo intentius instabant tri-
buni, vt tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari decemui-
ros sine prouocatione, & ne quis eo anno alius magistratus esset. Admiscerēn-

V.C. turne plebeij, controuersia aliquandiu fuit. postremo concessum patribus modo ne lex Acilia de Auentino, aliæque sacratæ leges abrogarentur. Anno trecentesimo altero quam condita Roma erat, iterum mutatur forma ciuitatis, ab consulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus ante ad consules venerat, translato imperio. Minus insignis, quia non diuturna, mutatio fuit. læta enim principia magistratus eius nimis luxuriauere. eo citius lapsa res est, repetitumque duobus vti mandaretur consulum nomen, imperiumque.

303. Decemuiri creati Ap. Claudius, T. Genutius, P. Sextius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumius. Claudio & Genutio, quia designati consules in eum annum fuerant, pro honore honor redditus: & Sextio alteri consulum prioris anni, quod eam rem collega inuito ad patres retulerat, his proximi legati tres habiti, qui Athenas ierant simul vt pro legatione tam longinqua præmio esset honos: simul peritos legum peregrinarum ad condenda nouaiura vsui fore credebant: suppleuere cæteri numerum. Graues quoque ætate electos nouissimis suffragijs ferunt, quo minus ferociter aliorum scitis aduersarentur. Regimen totius magistratus penes Appium erat, fauore plebis: adeoque nouum sibi ingenium induerat, vt plebicola repente, omnisque aurę popularis captator euaderet, pro truci sæuoque insectatore plebis. Decimo die ius populo singuli reddebant. eo die penes præfectum iuris fasces duodecim erant, collegis nouem singuli accensi apparebant. & vnica concordia inter ipsos, qui consensus priuatis interdum inutilis esset, summa aduersus alios æquitas erat. Moderationis eorum argumentum, exemplo vnius rei notasse satis erit. Cum sine prouocatione creati essent: defosso cadauere domi apud P. Sextium patriciæ gentis virum inuento, prolatoque in concionem, in reiuxta manifesta atque atroci C. Iulius decemuir diem Sextio dixit, & accusator ad populum extitit, cum rei iudex legitimus erat: deceſſitque iure suo, vt demptum de vi magistratus populi libertati adiiceret. Cum promptum hoc ius velut ex oracuio, incorruptum pariter ab his summi infimique ferrent, tum legibus condendis opera dabatur: ingentique hominum expectatione propositis decem tabulis, populum ad concionem aduocauerunt: &, quod bonum, faustum, felixque reipublicæ, ipsis, liberisque eorum esset, ire, & legere leges propositas iussere: se, quantum decem hominum ingeniis prouideri potuerit, omnibus summis infimisque iura æquasse. plus pollere multorum ingenia, consiliaq; versaret in animis secum vnamquanque rem, agitarent deinde sermonibus, atque in medium, quid in quaque re plus minusue esset, conferrent. eas leges habiturum populum Romanum, quas consensus omnium inuexisse, nec iussisse latas magis, quam tulisse videri posset. Cum ad rumores hominum de vnoquoque legum capite edito, satis correctæ viderentur, centuriatis comitiis decem tabularum leges perlatæ sunt: qui nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias aceruatarum legum cumulo, fons omnis publici priuatiq; est iuris. Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas, quibus adiectis absolui posse velut corpus omnis Romani iuris. Ea expectatio, cum dies comitiorum appropinquaret, desiderium decemuiros iterum creandi fecit. Iam plebs, præter quam quod consulum nomen haud secus quam regum perosa erat, ne tribunitium quidem auxilium, cedentibus inuicem appellatione decemuiris, quærebat. Postquam vero comitia decemuiris creandis in trinum nundinum indicta sunt, tanta exarsit ambitio, vt primores quoque ciuitatis (metu credo ne tanti possessio imperij, vacuo ab se relicto loco, haud satis dignis pateret) prehensarent homines honorem summa ope ab se impugnatum, ab ea plebe, cum qua contenderent, suppliciter petentes. Dimissa iam in discrimen dignitas, ea ætate, hisque honoribus actis, stimulabat App um Claudium. nescio vtrum inter decemuiros, an inter candidatos numerares. propior interdum petendo, quam gerendo magistratui erat, criminari optimates, extollere candidatorum

A didatorum leuissimũ quenq; humillimumq; ipse medius inter tribunitios Duellios Icilioſque in foro volitare, per illos ſe plebi venditare: donec collegę quoque qui vnice illi dediti fuerant ad id tempus, coniecere in eum oculos, mirantes quid ſibi vellet: apparere nihil ſynceri eſſe: profecto haud gratuitam in tanta ſuperbia comitatem fore: nimium in ordinem ſeipſum cogere, & vulgari cum priuatis, non tam properantis abire magiſtratu, quã viam ad continuandum magiſtratum quærentis eſſe. Propalam obuiam ire cupiditati parum auſi, obſecundando mollire impetum aggrediuntur. comitiorum illi habendorum, quando minimus natu ſit, munus conſenſu iniungunt. Ars hæc erat, ne ſemetipſe creare poſſet: quod præter tribunos plebis, & idipſũ peſſimo exẽplo, nemo vnquam feciſſet. ille enimuero, quod bene vertat, habiturum ſe comitia profeſſus, impedimentum pro occaſione arripuit. deiectiſque honore per coitionem duob. Quintiis, Capitolino & Cicinnato, & patruo ſuo C. Claudio, conſtantiſſimo viro in optimatum cauſa, & aliis eiuſdem faſtigij ciuibus, nequaquam ſplendore vitæ pares decemuiros creat, ſe in primis. quod haud ſecus factum improbabant boni, quam nemo facere auſurum crediderat. Creati cum eo M. Cornelius Maluginenſis, M. Sergius, L. Minutius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Petilius, T. Antonius Merenda, Cæſo Duellius, Sp. Oppius Cor-
B nicen, M. Rabuleius. Ille finis Appio alienæ perſonæ ferendæ fuit. ſuo iam inde viuere ingenio cœpit, nouoſque collegas iam priuſquam inirent magiſtratum, in ſuos mores formare. Quotidie coibant remotis arbitris. inde imponẽtibus inſtructi conſiliis, quę ſecreto ab aliis coquebant, iam haud diſſimulando ſuperbiã, rari aditus, colloquentibus difficilis, ad Idus Maias rem perduxere. Idus tum Maiæ ſolennes ineundis magiſtratibus erant. Initio igitur magiſtratus primum honoris diem denunciatione ingentis terroris inſignem fecere. nam cum ita priores decemuiri ſeruaſſent, vt vnus faſces haberet, & hoc inſigne regium in orbem ſuam cuiuſque vicem per omnes iret, ſubito omnes cum duodenis faſcib. prodiere. centum viginti lictores forum impleuerant, & faſcib. ſecures illigatas præferebant: nec attinuiſſe demi ſecurim, cum ſine prouocatione creati eſſent, interpretabantur. decem regum ſpecies erat multiplicatuſque terror non infimis ſolum ſed primoris. patrum, ratis cædis cauſam ac principium quæri, vt ſi quis memorem libertatis vocem aut in ſenatu aut in populo miſiſſet, ſtatim virgæ ſecureſque etiam ad cæterorũ metum expedirentur. Nam præterquã quod in populo nihil erat præſidij, ſublata prouocatione, interceſſionem quoque conſenſu ſuſtulerant: cum priores decemuiri appellatione collegæ corrigi reddita ab ſe iura tuliſſent & quædam
C quæ ſui iudicij videri poſſent, ad populum reiciſſent, aliquandiu æquatus inter omnes terror fuit: paulatim totus vertere in plebem cœpit. abſtinebatur à patribus, in humiliores libidinoſe crudeliterque conſulebatur. hominum, non cauſarum toti erant: vt apud quos gratia vim æqui haberet. iudicia domi conflabant, pronunciabant in foro. ſi quis collegam appellaſſet, ab eo, ad quem venerat, ira diſcedebat, vt pœniteret non prioris decreto ſtetiſſe. Opinio etiam ſine authore exierat, non in præſentis modo temporis eos iniuriam cõſpiraſſe: ſed fœdus clandeſtinum inter ipſos iureiurando ictum, ne comitia haberent, perpetuoque decemuiratu poſſeſſum ſemel retinerent imperium. Circunſpectare tum patriciorum vultus plebeij: & inde libertatis captare auram, vnde ſeruitutem timendo in eum ſtatum remp. adduxerant. Primores patrum odiſſe decemuiros, odiſſe plebem: nec probare quæ fierent, & credere haud indignis accidere: auide ruendo ad libertatem, in ſeruitutem elapſos iuuare nolle. cumulare quoque iniurias, vt tædio præſentium conſules duo tandem, & ſtatus priſtinus rerum in deſiderium veniant. Iam & proceſſerat pars maior anni, & duæ Tabulæ legum ad prioris anni decem tabulas erant adiectæ: nec quicquam iam ſupererat, ſi hæ quoque leges centuriatis comitiis perlatæ eſſent, cur eo magiſtratu reipublicæ opus eſſet

expectabant, quam mox consulibus creandis comitia ediderentur. Id modo plebs agitabat, quonam modo tribunitiam potestatem, munimentum libertatis, rem intermissam, repararent: cū interim mentio comitiorum nulla fieret: & decemuiri, qui primo tribunitios homines, quia id populare habebatur, circūsse ostētauerant plebi, patriciis iuuenibus sepserant latera: eorum cateruæ tribunalia obsidebant. Hi ferre, agere plebem, plebisque res, cum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potentioris esset, & iam ne tergo quidē abstinebatur virgis cædi alij alij securi subiici: & ne gratuita crudelitas esset, bonorum donatio sequi domini supplicium. Hac mercede iuuentus nobilis corrupta, non modo non ire obuiam iniuriæ: sed propalam licentiam suam malle, quam omnium libertatem. Idus Maiæ venere, nullis subrogatis magistratibus. priuati pro decemuiris, neque animis ad imperium inhibendum imminutis, neque ad speciem honoris insignibus prodeunt. Id vero regnum haud dubie videri. deploratur in perpetuum libertas, nec vindex quisquam existit, aut futurus videtur. Nec ipsi solum desponderant animos, sed contemni cœpti erant à finitimis populis. imperiumque ibi esse, vbi non esset libertas, indignabantur. Sabini magna manu incursionem in agrum Romanum fecere: lateque populati, cum hominum atque pecudum inulti prædas egissent, recepto ad Eretum, quod passim vagatum erat, agmine, castra locant: spem in discordia Romana ponentes, eam impedimentum delectui fore. Non nuncij solùm, sed per vrbem agrestium fuga trepidationem iniecit. decemuiri consultant quid opus facto sit. destitutis inter patrum & plebis odia, addit terrorem iste per alium fortuna. AEqui alia ex parte castra in Algido locant: depopulatumque inde excursionibus Thusculanum agrum, legati ab Thusculo præsidium orantes nunciant. Is pauor perculit decemuiros, vt senatum simul duobus circunstantibus vrbem bellis, consulerent. citari iubent in curiam patres, haud ignari, quanta inuidiæ immineret tempestas. omnes vastati agri, periculorumque imminentium causas in se congesturos: tentatione mque eam fore abolendi sibi magistratus, ni consensu resisterent, imperioque inhibendo acriter in paucos præferocis animi, conatus aliorum comprimerent. Postquā audita vox in foro est præconis, patres in curiam ad decemuiros vocantis: vetus noua res, quia intermiserant iam diu morem consulendi senatus, mirabundam plebem conuertit, quidnam incidisset, cur ex tanto interuallo rem desuetam vsurparent, hostibus belloque gratiam habendam, quod solitum quicquam liberæ ciuitatis fieret. circumspectare omnibus fori partibus senatorem, teroque vsquam noscitare: curiam inde ac solitudinem circa decemuiros intueri: cum & ipsi consensu iuuisum imperium: & plebs, quia priuatis ius non esset vocandi senatum, non conuenire patres, interpretarentur. iam capta fieri libertatem repetentium. si se plebs comitem senatui det: & quemadmodum patres vocati non coeant in senatum, sic plebs abnuat delectum. Haec fremebat plebes, Patrum haud fere quisquam in foro, in vrbe rari erant. indignitate rerum cesserant in agros: suarumque rerum erant soliciti, amissa publica: tantum ab iniuria se abesse rati, quantum à cœtu congressuque impotentium dominorum se amouissent. Postquam citati non conueniebant, dimissi circa domos apparitores simul ad pignora capienda, sciscitandumque num consulto detrectarent. referunt, senatum in agris esse. Lætius id decemuiris accidit, quam si præsentes detrectare imperium referrent. Iubent accīri omnes, senatumque in diem posterum indicunt: qui aliquanto spe ipsorum frequentior conuenit, quo facto proditam à patrib. plebs libertatem rata, quod iis qui iam magistratu abiissent, priuatisque ius abesset, tanquam iure cogentibus senatus paruisset. Sed magis obedienter ventum in curiam est, quam obnoxie dictas sententias accepimus. L. Valerium Potitum proditum memoriæ est, post relationem Appij Claudij, priusquam ordine sententiæ rogarentur, postulando, vt de republica liceret dicere, prohibentibus minaciter decem-

uiris

A uiris, prodituru̇m se ad plebem denunciantem, tumultum exciuisse. Nec minus ferociter M. Horatium Barbatum isse in certamen, X. Tarquinios appellantem, admonentemque, Valeriis & Horatiis ducibus pulsos reges: nec nominis homines tum pertæsum esse, quippe quo Iouem appellari fas sit, quo Romulum conditorem vrbis, deinceps que reges appellatos, quod sacris etiam vt solenne retentum sit. superbiam, violentiamque tum perosos regis: quæ si in rege tum eodem, aut in filio regis ferenda non fuerint, quem laturum in tot priuatis? viderent, ne vetando in curia libere homines loqui, extra curiam etiam mouerent vocem. neque se videre, qui sibi minus priuato ad concionem populum vocare, quam illis senatum cogere liceat. vbi vellent, experirentur quanto ferocior dolor in libertate sua vindicanda, quam cupiditas in iniusta dominatione retinenda esset. De bello Sabino eos referre, tanquam maius vllum populo Ro. bellum sit, quam cum iis qui legum ferendarum causa creati, nihil iuris in ciuitate reliquerint: qui comitia, qui annuos magistratus, qui vicissitudinem imperitandi, quod vnum exæquandæ sit libertatis, sustulerint, qui priuati fasces & regium imperium habeant. Fuisse regibus exactis patricios magistratus, creatos postea post secessionem plebis plebeios. cuius illi partis essent, rogitare: populares? quid enim eos per populum egisse? optimates?
B qui anno iam prope senatum non habuerint, tunc ita habeant, vt de rep. loqui prohibeant? ne nimium in metu alieno spei ponerent. grauiora quæ patiantur videri iam hominibus, quam quæ metuant. Hæc vociferante Horatio, cum decemuiri nec iræ nec ignoscendi modū reperirent: nec quo euasura res esset, cernerent: C. Claudij, qui patruus Appij decemuiri erat, oratio fuit precib. quā iurgio similis, orantis per sui fratris, parentisque eius manes, vt ciuilis potius societatis, in qua natus esset, quam fœderis nefarie icti cum collegis meminisset. multo id magis se illius causa orare, quam reipub. quippe rempublicam si à volentib. nequeat, ab inuitis ius expetituram. sed ex magno certamine magnas excitari ferme iras, earum euentum se horrere. Cum aliud præterquam de quo retulissent, decemuiri dicere prohiberent: Claudium interpellandi verecundia fuit. sententiam igitur peregit, nullum placere senatusconsultum fieri. omnesque ita accipiebant, priuatos eos a Claudio iudicatos: multique ex consularibus verbo assensi sunt. Alia sententia asperior in speciem, vim minorem aliquanto habuit, quæ patricios coire ad prodendum interregem iubebat. censendos enim quoscunque magistratus esse, qui senatum haberent, iudicabat, quos priuatos fecerat author nullius senatusconsulti faciendi. Ita labante iam causa decemuirorum, L. Cornelius Maluginensis, M. Cornelij decemuiri frater, cum ex consularibus ad vltimum dicendi locum consulto
C seruatus esset, simulando curam belli, fratrem collegasque eius metabatur: quonam fato incidisset, mirari se dicitans, vt decemuiros, qui decemuiratum petissent, aut socij, aut hi maxime oppugnarent. aut quid ita, cum per tot menses vacua ciuitate nemo, iustine magistratus summæ rerum præessent, controuersiam fecerit: nunc demum cum hostes prope ad portas sint, ciuiles discordias serant: nisi quod in turbido minus perspicuum fore putent, quid agatur. Cæterum neminem maiore cura occupatis animis, verum posse præiudicium rei tantæ afferre. sibi placere de eo quod Valerius Horatiusque ante Idus Maias decemuiros abisse magistratu infimulent, bellis quæ immineant, perfectis, republica in tranquillum redacta, senatu disceptante agi: & iam nunc ita separare Appium Claudium, vt comitiorum quæ decemuiris creandis decemuir ipse habuerit, sciat sibi rationem reddendam esse. vtrum in vnum annum creati sint, an donec leges quæ deessent, perferrentur. in præsentia omnia præter bellum omitti placere. cuius si falso famam vulgatam, vanaque non nuncios solum, sed Thusculanorum etiam legatos attulisse putent, speculatores mittendos censere, qui certius explorata referant. sin fides & nunciis & legatis habeatur, delectum primo quoque tempore haberi: decemuiros

quo cuique eorum videatur, exercitus ducere. nec rem aliam præuerti. In hanc sententiam vt discederetur, iuniores patrum euincebant. ferocioresque iterum coorti Valerius Horatiusque vociferari, vt de repub. liceret dicere: dicturos ad populum, si in senatu per factionem non liceat. neque enim sibi priuatos aut in curia, aut in concione posse obstare: neque se imaginariis fascibus eorum cessuros esse. Tum Appius iam prope esse ratus, vt, ni violentiæ eorum pari resisteretur audacia, victum imperium esset. Non erit melius, inquit, nisi de quo consulimus, vocem misisse. & ad Valerium negantem se priuato reticere, lictorem accedere iussit. Iam Quiritium fidem implorante Valerio, à curiæ limine L. Cornelius complexus Appium, non cui simulabat consulendo, diremit certamen. factaque per Cornelium Valerio dicendi gratia quæ vellet, cum libertas non vltra vocem excessisset, decemuiri propositum tenuere. consulares quoque ac seniores ab residuo tribunitiæ potestatis odio, cuius desiderium plebi multo acrius, quam consularis imperij rebantur esse: prope malebant postmodum ipsos decemuiros voluntate abire magistratu, quam inuidia eorum exurgere rursus plebem. si leniter ducta res sine populari strepitu ad consules rediisset, aut bellis interpositis, aut moderatione consulum in imperiis exercendis, posse in obliuionem tribunorum plebē adduci. Silentio patrum edicitur delectus, iuniores, cum sine prouocatione imperium esset, ad nomina respondent. Legionibus scriptis, inter se decemuiri comparabant, quos ire ad bellum, quos præsse exercitibus oporteret. Principes inter decemuiros erant Q. Fabius, & Appius Claudius. bellum domi maius, quam foris apparebat. Appij violentiam aptiorem rati ad comprimendos vrbanos motus: in Fabio minus in bono constans, quam gnauum in malitia ingenium esse. hunc enim virum egregium olim domi militiæque decemuiratus collegæque ita mutauerant, vt Appij quam sui similis mallet esse. huic bellum in Sabinis, M. Rabuleio & Q. Petilio additis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidum missus, cum L. Minutio, & T. Antonio, & Cæsone Duellio, & M. Sergio. Sp. Oppium Ap. Claudio adiutorem ad vrbem tuendam a quo omnium decemuirorum imperio decernunt. Nihilo militiæ quam domi melius respub. administrata est. illa modo in ducibus culpa, quod vt odio essent ciuibus, fecerant: alia omnis penes milites noxa erat, qui ne quid ductu atque auspicio decemuirorum prospere vsquam gereretur, vinci se per suum atque illorum dedecus patiebantur. Fusi & ab Sabinis ad Eretum, & in Algido ab Æquis exercitus erant. ab Ereto per silentium noctis profugi, propius vrbem inter Fidenas Crustumeniamq; loco edito castra communierant. persecutis hostib. nusquam se æquo certamine committentes, natura loci, ac vallo, non virtute aut armis tutabantur. Maius flagitium in Algido: maior etiam clades accepta: castra quoque amissa erant. exutusq; omnibus vtensilibus miles Thusculum se fide, misericordiaque victurus hospitum (quæ tamen non fefellerunt) ce tulerat. Romam tanti erant terrores allati, vt posito iam decemuirali odio, tres vigilias in vrbe habendas censerent: omnes qui per ætatem arma ferre possent, custodire mœnia, ac pro portis stationes agere inberent: arma Thusculum ad supplementum decernerent, decemuirosque ab arce Thusculi digressos, in castris militem habere: castra alia à Fidenis in Sabinum agrum transferri: belloque vltro inferendo deterreri hostes à consilio vrbis oppugnandæ. Ad Clades ab hostibus acceptas, duo nefanda facinora decemuiri belli domique adiiciunt, L. Siccium in Sabinis per inuidiam decemuiralem, tribunorum creandorum secessionisque mentiones ad vulgus militum sermonibus occultis serentem, prospeculatum ad locum castris capiendum mittunt. datur negocium militibus, quos miserant expeditionis eius comites, vt eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecere. nam circa repugnantem aliquot insidiatores cecidere, cum ipse se præualidus pari viribus animo circumuentus tutaretur. Nunciant in castra cæteri, præ-

cipita-

A cipitatum in insidias esse, Siccium egregie pugnantem, militesque quosdam cum eo amissos. Primo fides nunciantibus fuit: profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant, decemuirorum permissu, postquam nullum spoliatum ibi corpus Siccium que in medio iacentem, armatumque omnibus in eum versis corporibus videre: hostium neque corpus vllum, neq; vestigia abeuntium: profecto ab suis interfectum memorantes, retulere corpus. Inuidæque plena castra erant, & Romam ferri protinus Siccium placebat, ni decemuiri funus militare ei publica impensa facere maturassent. Sepultus ingenti militum mœstitia, pessima decemuirorum in vulgus fama est. Sequitur aliud in vrbe nefas ab libidine ortum, haud minus fœdo euentu, quam quod per stuprum eædemque Lucretiæ vrbe regnoque Tarquinios expulerat: vt non finis solum idem decemuiris, qui regibus, sed causa etiam eadem imperij amittendi esset. Appium Claudium virginis plebeiæ stupranda libido cepit. Pater virginis. L. Virginius honestum ordinem in Algido ducebat, vir exempli recti domi militiæque, perinde vxor instituta fuerat, liberi quoque instituebantur. Desponderat filiam L. Icilio tribunitio viro acri, & pro causa plebis expertæ virtutis, hanc virginem adultam, forma excellentem, Appius amore ardens, precio ac spe pellicere adortus, postquam omnia pudore septa animaduerterat, ad cru-
B delem superbamque vim animum conuertit. Marco Claudio clienti negotium dedit, vt virginem in seruitutem assereret, neque cederet secundum libertatem postulantibus vindicias: quod pater puellæ abesset, locum iniuriæ esse ratus. Virgini venienti in forum (ibi namque in tabernis literarum ludi erant) minister decemuiri libidinis manum iniecit, serua sua natam, seruamque appellans esse: sequique se iubebat, cunctantem vi abstracturum. Pauida puella stupente, ad clamorem nutricis fidem Quiritium implorantis, fit concursus. Virginij patris, sponsiq; Icilij populare nomen celebratur: notos gratia eorum, turbam indignitas rei virgini conciliat. Iam à vi tuta erat, cum assertor nihil opus esse multitudine concitata ait: se iure grassari, non vi. vocat puellam in ius, authoribus qui aderant, vt sequeretur. ad tribunal Appij peruentum est. notam iudici fabulam petitor, quippe apud ipsum authorem argumenti, peragit. puellam domi suæ natam, furtoque inde in domum Virginij translatam, suppositam ei esse. id se indicio compertum afferre: probaturumq; vel ipso Virginio iudice, ad quem maior pars iniuriæ eius pertineat. interim dominum sequi ancillam æquum esse. Aduocati puellæ, cum Virginium reipublicæ causa dixissent abesse, biduo affuturum, si nunciatum ei sit: iniquum esse absentem de liberis dimicare: postulant vt rem integram in patris aduentum
C differat: lege ab ipso lata, vindicias det secundum libertatem, neu patiatur virginem adultam famæ prius quam libertatis periculum adire: Appius decreto præfatus quam libertati fauerit, eam ipsam legem declarare, quam Virginij amici postulationi suæ prætendant. cæterum ita in ea firmum libertati fore præsidium, si nec causis nec personis variet. in his enim quæ asserantur in libertatem, quia quiuis lege agere possit, id iuris esse: in ea quæ in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione cedat. placere itaque patrem accersiri: interea iuris sui iacturam assertorem non facere, quin ducat puellam, sistendamque in aduentum eius qui pater dicatur, promittat. Aduersus iniuriam decreti cum multi magis fremerent, quam quisquam vnus recusare auderet, P. Numitorius puellæ auunculus, & sponsus Icilius interueniunt: dataque inter turbam via, cum multitudo Icilij maxime interuentu resilti posse Appio crederet, lictor decresse ait, vociferantemque Icilium summouet. Cum placidum quoque ingenium tam atrox iniuria accendisset: Ferro hinc " tibi summouendus sum Appi, inquit, vt tacitum feras, quod celari vis. virgi- "
nem ego hanc sum ducturus, nuptam pudicamque habiturus, proinde om- "
nes collegarum quoque lictores conuoca, expediri virgas, & secures iube: "
non manebit extra domum patris sponsa Icilij. non si tribunitium auxilium "

& pro-

» & prouocationem plebi Romanæ, duas arces libertatis tuendæ, ademistis
» in liberos quoque nostros coniugesque regnum vestræ libidini datum est.
» te in tergum, & in ceruices nostras. pudicitia saltem in tuto sit. Huic si vi
» retur, ego præsentium Quiritium pro sponsa, Virginius militum pro vnica
» omnes deorum hominumque implorabimus fidem: neque tu istud vno
» decretum sine cede nostra referes. Postulo Appi, etiam atque etiam co
» res, quo progrediare. Virginius viderit de filia, vbi venerit, quid agat.
» tantum sciat, sibi, si huius vindicijs cesserit, conditionem filiæ quærendam
» se, me vindicantem sponsam in libertatem vita citius deseret, quam fides.
» citata multitudo erat, certamenque instare videbatur. lictores Icilium
cunsteterant: nec vltra minas tamen processum est, cum Appius non Virgi
um defendi ab Icilio, sed inquietum hominem, & tribunatum etiam nuoc
rantem, locum seditionis quærere diceret: non præbiturum se illi eo die
riam, sed vt iam sciret, non id petulantiæ suæ, sed Virginio absenti, & patrio
mini, & libertati datum, ius eo die se non dicturum, neque decretum interp
turum: à M. Claudio petiturum, vt decederet iure suo, vindicarique puel
in posterum diem pateretur. quod nisi pater postero die affuisset, denunci
se Icilio, similibusq; Icilij: neque legi suæ latorem, neque decemuiro cons
tiam defore: nec se vtiq; collegarum lictores conuocaturum ad coercendos
ditionis authores, contentum se suis lictoribus fore. Cum dilatum tempus
riæ esset, receſſissentq; aduocati puellæ, placuit omnium primum fratrem
lij, filiumq; Numitorij, impigros iuuenes pergere inde recta ad portam, & q
tum accelerari posset, Virginium acciri è castris: in eo verti puellæ salute
postero die vindex iniuriæ ad tempus præsto esset. Iussi pergunt, citatisq
quis nuncium ad patrem perferunt. Cum instaret assertor puellæ vt vindica
sponsoresque daret: atque idipsum agi diceret Icilius, sedulo tempus tere
dum præriperent iter nuncij missi in castra: manus tollere vndique multitu
& se quisque paratum ad spondendum Icilio ostendere. atque ille lachry
» bundus, Gratum est, inquit: crastina die vestra opera vtar: sponsorum
» satis est. Ita vindicatur Virginia, spondentibus propinquis. Appius paul
moratus, ne eius rei causa sedisse videretur: postquam omissis rebus alij,
cura vnius nemo adibat, domum se recepit: collegisque in castra scribit,
Virginio commeatum dent, atque etiam in custodia habeant. Improbum
silium, serum, vt debuit, fuit: & iam commeatu sumpto, profectus Virginius
ma vigilia erat, cum postero die mane de retinendo eo nequicquam
redduntur. At in vrbe prima luce, cum ciuitas in foro expectatione erecta
ret, Virginius sordidatus filiam secum obsoleta veste, comitantibus aliquot
tronis, cum ingenti aduocatione in forum deducit. circumire ibi & preben
homines cœpit: & non orare solum precariam opem, sed pro debita petere
pro liberis eorum ac coniugibus quotidie in acie stare. nec alium virum
cuius strenue ac ferociter facta in bello plura memorari possent. quid
desse, si incolumi vrbe, quæ capta vltima timeantur, liberis suis sint patie
Hæc prope concionabundus circumibat homines. Similia his ab Icilio
bantur. comitatus muliebris plus tacito fletu, quam vlla vox mouebat. Ad
sus quæ omnia obstinato animo Appius (tanta vis amentiæ verius quam
ris mentem turbauerat) in tribunal ascendit: & vltro quærente pauca petit
quod ius sibi pridie per ambitionem dictum non esset, priusquam aut ille
stulatum perageret, aut Virginio respondendi daretur locus, Appius inte
tur. Quem decreto sermonem prætenderit, forsan aliquem verum author
antiqui tradiderunt, quia nusquam vllum in tanta fœditate decreti verisi
lem inuenio: id quod constat, nudum videtur proponendum. dare se vindic
secundum seruitutem. Primo stupor omnes admiratione rei tam atrocis de
it: silentiũ inde aliquandiu tenuit. deinde cum M. Claudius circunstãtibus
tronis iret ad prehendendam virginem, lamentabilisque eum mulierum co
plora

A ploratio excepisset: Virginius intentans in Appium manus, Icilio, inquit, Appij, non tibi filiam despondi, & ad nuptias, non ad stuprum educaui. placet pecudum ferarumque ritu promiscue in concubitus ruere? passurine hæc isti sint, nescio. non spero esse passuros illos qui arma habent. Cum repelleretur assertor virginis à globo mulierum, circumstantiumque aduocatorum, silentium factum per præconem. Decemuir alienato ad libidinem animo, negat ex hesterno tantum conuitio Icilij, violentiaque Virginij, cuius testem P. R. habeat, sed certis quoque indiciis compertum se habere: nocte tota cœtus in vrbe factos esse ad mouendam seditionem. itaque se haud inscium eius dimicationis cum armatis descendisse, non vt quenquam quietum violaret, sed vt turbantes ciuitatis ocium, pro maiestate imperij coerceret: proinde quiesse erit melius. I, inquit, lictor, summoue turbam, & da viam domino ad prehendendum mancipium. Cum hæc intonuisset plenus iræ, multitudo ipsa se sua sponte dimouit, desertaque præda iniuriæ puella stabat. Tum Virginius, vbi nihil vsquam auxilij vidit: Quæso, inquit, Appi, primum ignosce patrio dolori, si quid inclementius in te ium inuectus: deinde sinas hic coram virgine nutricem percontari, quid hoc rei sit: vt si falso pater dictus sum, æquiore hinc animo discedam. Data venia, seducit filiam ac nutricem prope Cloacinæ ad tabernas, quibus nunc Nouis est nomen, atque ibi ab lanio cultro arrepto: Hoc te vno, quo possum, ait, modo filia in libertatem vindico. pectus deinde puellæ transfigit, respectansque ad Tribunal, Te, inquit, Appi, tuumque caput sanguine hoc consecro. clamore ad tam atrox facinus orto, excitus Appius, comprehendi Virginium iubet. ille ferro, quacunque ibat, viam facere, donec multitudine etiam prosequentium ruente ad portam perrexit. Icilius Numitoriusque exangue corpus sublatum ostentant populo: scelus Appij, puellæ infelicem formam, necessitatem patris deplorant. sequentes clamitant matronæ, eamne liberorum procreandorum conditionem? ea pudicitiæ præmia esse? cæteraque quæ in tali re muliebris dolor, quo est mœstior imbecillo animo, eo miserabilia magis querentibus subijcit. Virorum, & maxime Icilij vox tota, tribunitiæ potestatis, ac prouocationis ad populum ereptæ, publicarumque indignationum erat. Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris, partim spe per occasionem repetendæ libertatis. Appius nunc vocari Icilium, nunc retractantem arripi: postremo cum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipse cum agmine patriciorum inuentum per turbam vadens, in vincla duci iubet. Iam circa Icilium non solum multitudo, sed duces quoque multitudinis erant L. Valerius, & M. Horatius, qui repulso lictore, si iure ageret, vindicare se à priuato C Icilium aiebant: si vim afferre conaretur, ibi quoque haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valerium Horatiumque lictor decemuiri inuadit: frangunturà multitudine fasces. In concionem Appius ascendit: sequuntur Horatius Valeriusque, eos concio audit, decemuiro obstrepitur. Iam pro imperio Valerius discedere à priuato lictores iubebat: cum fractis animis Appius vitæ metuens, in domum se propinquam foro inscijs aduersarijs capite obuoluto recepit. Sp. Oppius vt auxilio collegæ esset, in forum ex altera parte irrumpit: videt imperium vi victum. Agitatus deinde consilijs, atque ex omni parte assentiendo, multis authoribus trepidus, senatum postremo vocari iussit. ea res, quod magnæ parti patrum displicere acta decemuirorum videbantur, spe per senatum finiendæ potestatis eius multitudinem sedauit. Senatus nec plebem irritandam censuit: & multo magis prouidendum, ne quid Virginij aduentus in exercitu motus faceret. itaque missi iuniores patrum in castra, quæ tum in monte Vecilio erant, nunciant decemuiris, vt omni ope ab seditione milites contineant. vbi Virginius maiorem quam reliquerat in vrbe, motum excitat. Nam præterquam quod agmine prope quadringentorum hominum veniens, qui ab vrbe indignitate rei accensi comites ei se dederant, conspectus est strictum etiam telum tenens, resperfusq; ipse cruore, tota in se castra conuertit.

uertit. & togæ multifariam in castris visæ, maioris aliquanto quam erat, spe-
em vrbanæ multitudinis fecerant. Quærentibus quid rei esset, flens diu vo-
non misit. Tandem vt iam ex trepidatione concurrentium turba constitit, s
silentium fuit: ordine cuncta vt gesta erant, expositi. Supinas deinde te
manus, commilitones appellans orabat, ne quod scelus Ap. Claudij esset, i
attribuerent. neu se vt parricidam liberum auersarentur. sibi vitam filia
cariorem fuisse, si libere ac pudice viuere licitum fuisset. cum velut seruam
stuprum rapi videret, morte amitti melius ratum quam contumelia liber
misericordia se in speciem crudelitatis lapsum, nec se superstitem filiæ futu
fuisse, nisi spem vlciscendæ mortis eius in auxilio commilitonum habuisset.
lis quoque enim filias, sorores, coniugesque esse. nec cum filia sua libi
nem Appij Claudij extinctam esse: sed quo impunitior sit, eo effrenatior
fore: aliena calamitate documentum datum illis cauendæ similis inju
quod ad se attineat, vxorem sibi fato ereptam: filiam, quia non vltra pudi
victura fuerit miseram, sed honestam mortem occubuisse. non esse iam Ap
libidini locum in domo sua: ab alia violentia eius eodem se animo suum c
pus vindicaturum, quo vindicauerit filiæ. cæteri sibi ac liberis suis consulere
Hæc Virginio vociferanti succlamabat multitudo, nec illius dolori, nec fa
bertati se defuturos. Et immisti turbæ militum togati cum eadem illa quæren
do, doc endoque, quanto visa quam audita indigniora potuerint videri: fin
profligatam iam rem nunciando Romæ esse, ibi secutos; qui Appium prope i
eremptum in exilium abisse dicerent: perpulerunt, vt ad arma conclamarent
vellerentque signa, & Romam proficiscerentur. Decemuiri simul ijs quæ vi
bant, ijsque quæ acta Romæ audierant, perturbati, alius in aliam partem c
strorum ad sedandos motus discurrunt: & leniter agentibus responsum n
redditur. imperio si quis inhiberet, & viros, & armatos se esse respondetur, q
mine eunt ad vrbem, & Auentinum insident, vt quisque occurrerat, plebem
repetendam libertatem, creandosque tribunos plebis adhortantes, alia v
nulla violenta audita est, senatum Sp. Oppius habet. nihil placet aspere a
quippe ab ipsis datum locum seditionis esse. mittuntur tres legati consulare
Sp. Tarpeius, C. Iulius, P. Sulpitius, qui quærerent senatus verbis, cuius iussu c
stra deseruissent; aut quid sibi vellent, qui armati Auentinum obsedissent; ib
loque auerso ab hostibus, patriam suam cepissent? Non defuit quid respond
retur: deerat qui daret responsum, nullo dum certo duce, nec satis audentes
singulis, inuidiæ se offerre. id modo à multitudine conclamatum est, vt L. Va
rium & M. Horatium ad se mitterent, his se daturos responsum. Dimissis legat
admonet milites Virginius, in re non maxima paulo ante trepidatum esse, qu
sine capite multitudo fuerit, responsumque quanquam non inutiliter, fortu
tamen magis consensu quam communi consilio esse. placere decem creari
qui summæ rei præessent, militarique honore tribunos militum appellari. Cu
ad eum ipsum primum is honos deferretur: Melioribus meis vestrisque reb
reseruate, inquit, ista de me iudicia. nec mihi filia in vita honorem vllum
cundũ esse patitur: nec in perturbata republica eos vtile est præesse vobis, q
proximi inuidiæ sint. si quis vsus mei est, nihilo minor ex priuato capietur. In
decem numero tribunos militares creant. Neque in Sabinis quieuit exercitu
ibi quoque authore Icilio Numitorioq; secessio ab decemuiris facta est: no
minore motu animorum Siccij cædis memoria renouata, quam quem nou
fama de Virginia adeo fœde ad libidinem petita accenderat. Icilius vbi anu
uit tribunos militum in Auentino creatos, ne comitiorum militarium præ
gatiuam vrbana comitia ijsdem tribunis plebis creandis sequerentur: pe
tis rerum popularium, imminensque ei potestati, & ipse prius quam ite
ad vrbem, pari potestate eundẽ numerum ab suis creandum curat. Porta Col
na vrbem intrauere sub signis, media que vrbe agmine in Auentinum pergu
ibi coniuncti alteri exercitui, XX. tribunis militum negotium dederunt, vt
fa

+ insecutique?

A suo numero duos crearent, qui summæ rerum præessent. M. Oppium, Sex. Ma- V. C.
nilium creant. Patres soliciti de summa rerum, cum senatus quotidie esset, iur-
gijs sæpius terunt tempus quam consilijs. Siccij cædes decemuiris, & Appia-
na libido, & dedecora militiæ obijciebantur. placebat Valerium Horatiumque
ire in Auentinum. illi negabant se aliter ituros, quam si decemuiri depone-
rent insignia magistratus eius, quo anno iam ante abissent. Decemuiri quæ-
rentes se in ordinem cogi, non ante quam perlatis legibus, quarum causa cre- 250.
ati essent, deposituros imperium se aiebant. Per M. Duellium, qui tribunus ple- 205
bis fuerat, certior facta plebs, contentionibus assiduis nihil transigi, in Sacrum
montem ex Auentino transit: affirmante Duellio non prius quam deseri vr-
bem videant, curam in animos patrum descensuram: admoniturum Sacrum
montem constantię plebis, scituros quod sine restituta potestate redigi in con-
cordiam res nequeant. Via Nomentana, cui tum Ficulensi nomen fuit, profec-
ti, castra in monte Sacro locauere, modestiam patrum suorum, nihil violando,
imitati. Secuta exercitum plebs, nullo qui per ætatem ire posset, retractante:
prosequuntur coniuges liberiq; cuinam se relinquerent in ea vrbe, in qua nec
pudicitia nec libertas sancta esset, miserabiliter rogitantes. Cum vasta Romæ
omnia insueta solitudo fecisset, in foro præter paucos seniorum nemo esset:
B vocatis vtiq; in senatum patribus, desertum apparuisset forum: plures iam quã
Horatius & Valerius vociferabantur: Quid expectabitis P. Conscripti? si de- "
cemuiri finem pertinaciæ non faciunt, ruere ac deflagrare omnia passuri estis? "
Quod autem istud imperium est, decemuiri, quod amplexi tenetis? tectis ac "
parietibus iura dicturi estis? non pudet lictorum vestrorum maiorem prope nu- "
merum in foro conspici, quam togatorum, aliorumq;? Quid si hostes id vrbem "
veniant, facturi estis? quid si plebs mox, vbi parum secessione moueamur, ar- "
mata veniat? occasune vrbis vultis finire imperium? atqui aut plebs non est "
habenda, aut habendi sunt tribuni plebis. Nos citius carueritis patricijs ma- "
gistratibus, quam illi plebeijs. nouam inexpertamq; eam potestatem eripuere "
patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti, ferant desiderium: cum præ- "
sertim nec nos temperemus imperijs, quo minus illi auxilij egeant. Cum hæc ex "
omni parte iactarentur, victi consensu decemuiri, futuros se, quando ita videa-
tur, in potestate patrum affirmant. id modo simul orant, ac monent, vt ipsis ab
inuidia caueatur: nec suo sanguine ad supplicia patrum plebem assuefaciant.
Tum Valerius Horatiusque missi ad plebem conditionibus, quibus videretur,
reuocandam, componendasque res, decemuiris quoque ab ira & impetu mul-
titudinis præcauere iubentur. Profecti, gaudio ingenti plebis in castra accipi-
C untur: quippe liberatores haud dubie & motus initio, & exitu rei. ob hæc ijs
aduenientibus gratiæ actæ. Icilius pro multitudine verba facit. idem cum de
conditionibus ageretur, quærentibus legatis, quæ postulata plebis essent:
composito iam ante aduentum legatorum consilio, ea postulauit, vt appare-
ret in æquitate rerum plus quam in armis reponi spei. potestatem enim tribu-
nitiam, prouocationemque repetebant, quæ ante decemuiros creatos auxi-
lia plebis fuerant. & ne cui fraudi esset, concisse milites aut plebem ad repe-
tendam per secessionem libertatem. de decemuirorum modo supplicio atro-
postulatum fuit. dedi quippe eos æquum censebant, viuosque igni concrema-
turos minabantur. Legati ad ea: Quæ consilij fuerunt, adeo æqua postulastis, vt
vltro vobis deferenda fuerint. libertati enim ea præsidia petitis, non licentiæ
ad impugnandum alios. iræ vestræ magis ignoscendum, quam indulgendũ est:
quippe qui crudelitatis odio in crudelitatem ruitis: & prius pene quam ipsi
liberi sitis, dominari iam in aduersarios vultis. Nunquamne quiescet ciuitas
nostra à suppliciis aut patrum in plebem Romanam, aut plebis in patres? Scu-
to vobis magis quam gladio opus est. satis superq; humilis est, qui iure æquo in
ciuitate viuit, nec inferendo iniuriam, nec patiendo. etiam si quando metuen-
dos vos præbituri estis, cum recuperatis magistratibus, legibusque vestris,

iudicia

V.C. iudicia penes vos erunt: de capite noſtro fortuniſque tunc vt quæque eadem erit, ſtatueris. nunc libertatem repeti ſatis eſt. Facerent vt vellent permittentibus cunctis, mox redituros ſe legati reb. perfectis affirmant. Profecti, cum mandata plebis patribus expoſuiſſent: alij decemuiri, quandoquidem præter ſpem ipſorum, ſupplicij ſua nulla mentio fieret, haud quicquam abnuere. Appius truci ingenio & inuidia præcipua, odium in ſe aliorum ſuo in eos merito
» odio: Haud ignaro, inquit, imminet fortuna, video, donec arma aduerſariis
» tradantur, differri aduerſus nos certamen. dandus inuidiæ eſt ſanguis. nihil re-
» ego quidem moror, quo minus decemuiratu abeam. Factum ſenatuſconſultum, vt decemuiri ſe primo quoque tempore magiſtratu abdicarent: Q. Furius Pontifex maximus tribunos plebis crearet: & ne cui fraudi eſſet ſeceſſio illi-tum plebiſque. His ſenatuſconſultis perfectis, dimiſſo ſenatu decemuiri prodeunt in concionem, abdicantq; ſe magiſtratu, ingenti hominum lætitia: Nunciantur hæc plebi: legatos qui cquid in vrbe hominum ſupererat, proſequitur. huic multitudini læta alia turba ex caſtris occurrit. congratulantur libertati
» concordiamque ciuitati reſtitutam. Legati pro concione: Quod bonum, fa-
» ſtum, felixq; ſit vobis, reique publicæ, redite in patriam ad penates, coniuges
» liberoſque veſtros. ſed qua hic modeſtia fuiſtis, vbi nullius ager in tot vſu re-
» rum neceſſario tantæ multitudini eſt violatus, eam modeſtiam ferte in vrbem,
» in Auentinum ite, vnde profecti eſtis. ibi felici loco, vbi prima initia inchoa-
» ſtis libertatis veſtræ, tribunos plebis creabitis. præſto erit pontifex maximus,
» qui comitia habeat. Ingens aſſenſus alacritaſque cuncta approbantium fuit.
conuertunt inde ſigna, profectique Romam, certant cum obuiis gaudio. Ar-
mati per vrbem ſilentio in Auentinũ perueniunt. ibi extemplo põtifice maximo comitia habente, tribunos plebis creauerunt, omnium primum A. Virginium, inde L. Icilium, & P. Numitorium auunculum Virginiæ, authores ſeceſſionis: tum C. Sicinium, progeniem eius, quem primum tribunum plebis creatum in Sacro monte, proditum memoriæ eſt: & M. Duellium, qui tribunatum inſignem ante decemuiros creatos geſſerat, nec in decemuiralibus certaminibus plebi defuerat, ſpe deinde magis quam meritis electi, M. Titinnius, M. Pomponius, C. Apronius, Ap. Iulius, C. Oppius. Tribunatu inito L. Icilius extemplo plebem rogauit: & plebs ſciuit, ne cui fraudi eſſet ſeceſſio ab decemuiris facta. Confeſtim de conſulibus creandis cum prouocatione M. Duellius rogationem pertulit. ea omnia in pratis Flaminiis concilio plebis acta, quem nunc circum Flaminium appellant. Per interregem deinde conſules creati, L.
306 Valerius, & M. Horatius, qui extemplo magiſtratum occeperunt: quorum conſulatus popularis ſine vlla patrum iniuria, nec ſine offenſione fuit. quicquid enim libertati plebis caueretur, id ſuis decedere opibus credebant. Omnium primum, cum veluti in controuerſo iure eſſet, tenerenturne patres plebiſcitis: legem centuriatis comitiis tulere, vt quod tributim plebes iuſſiſſet, populum teneret. qua lege tribunitiis rogationibus telum acerrimum datum eſt. Aliam deinde conſularem legem de prouocatione, vnicum præſidium libertatis, decemuirali poteſtate euerſam, non reſtituunt modo, ſed etiam in poſterum muniunt: ſanciendo nouam legem, ne quis vllum magiſtratum ſine prouocatione crearet, qui creaſſet, eum ius faſque eſſet occidi: neue ea cædes capitalis noxæ haberetur. & cum plebem hinc prouocatione, hinc tributitio auxilio ſatis firmaſſent, ipſis quoque tribunis vt ſacroſancti viderentur (cuius rei prope iam memoria aboleuerat) relatis quibuſdã ex magno interuallo ceremonijs, renouarunt: & cum religione inuiolatos eos, tum lege etiam ſecerunt: ſanciendo, vt qui tribunis plebis, ædilibus, iudicibus, decemuiris noceriſſet, eius caput Ioui ſacrum eſſet: familia ad ædem Cereris, Liberi Libereque venum iret. Hac lege iuris interpretes negant quenquam ſacroſanctum eſſe, ſed eum qui eorum cuiquam nocuerit, ſacrum ſanciri. itaque ædilem prehendi ducique à maioribus magiſtratibus: quod etſi non iure fiat (noceri enim ei, cui

+ conuertunt.

hac lege non liceat)tamen argumentum esse,non haberi pro sacrosancto ædilem: tribunos vetere iureiurando plebis, cum primum eam potestatem creauit,sacrosanctos esse.Fuere qui interpretarentur,eadem hac Horatia lege consulibus quoque & prætoribus,quia eisdem auspicijs, quibus consules crearentur,cautum esse:iudicem enim consulem appellari.Quæ refellitur interpretatio: quod his temporibus nondum consulem iudicem, sed prætorem appellari mos fuerit.Hæ consulares leges fuere. Institutum etiam ab ijsdem consulibus, vt senatus consulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur:quæ ante arbitrio consulum supprimebantur,vitiabantúrque.M.Duellius deinde tribunus plebis, plebem rogauit, plebesque sciuit, qui plebem sine tribunis reliquisset, quiq; magistratum sine prouocatione creasset,tergo ac capite puniretur. Hæc omnia vt inuitis,ita non aduersantibus patricijs transacta:quia nondũ in quenquam vnum fæuiebatur. Fundata deinde & potestate tribunitia, & plebis libertate,tum tribuni aggredi singulos,tutum maturumq; iam rati,accusatorem primum Virginium,& Appium reum deligunt. Cum diem Appio Virginius dixisset,& Appius stipatus patricijs iuuenibus in forum descendisset: redintegrata extemplo est omnibus memoria fœdissimæ potestatis,cum ipsum satellitesque eius vidissent. Tum Virginius: Oratio, inquit,rebus dubijs inuenta est.ita- «
B que neq; ego accusando apud vos eum, tempus teram, à cuius crudelitate vos- «
metipsi armis vindicastis: nec istum ad cætera scelera impudentiam,in defen- «
dendo se,adijcere patiar. Omnium igitur tibi Ap.Claudi, quæ impie nefarieq; «
per biennium alia super alia es ausus,gratiam facio. vnius tantum criminis nisi «
vindices iudicem te ab libertate in seruitutem contra leges vindicias non de- «
disse,in vincula te duci iubeo. Nec in tribunitio auxilio Appius,nec in iudicio populi vllam spem habebat :attamen & tribunos appellauit,& nullo morante arreptus à viatore,Prouoco inquit. Audita vox vna vindex libertatis, ex eo missa ore,quo vindiciæ nuper ab libertate dictæ erant, silentium fecit.Et dum pro se quisque deos tandem esse & non negligere humana fremunt: & superbiæ crudelitatique etsi seras, non leues tamen venire pœnas: prouocare, qui prouocationem sustulisset: & implorare præsidium populi,qui omnia iura populi obtrisset: rapiq; in vincula egentem iure libertatis, qui liberum corpus in seruitutem addixisset: ipsius Appij inter concionis murmur fidem populi Romani implorantis vox audiebatur. Maiorum merita in rempub.domi militiæq; commemorabat: suum infelix erga plebem Romanam studium,quod æquandarum legum causa cum maxima offensione patrum consulatu abisset:suas leges,quibus manentibus lator earum in vincula ducatur.cęterũ sua propria bo-
C na malaq; cum causæ dicendæ data facultas sit,tum se experturum.in præsentia se communi iure ciuitatis, ciuem Romanum die dicta postulare, vt dicere liceat,vt iudicium populi Rom.experiri.nõ ita se inuidiam pertimuisse, vt nihil in æquitate & misericordia ciuium suorum spei habeat: quod si indicta causa in vincula ducatur, iterum se tribunos plebis appellare, & monere,ne imitentur quos oderint. quod si tribuni eodem fœdere obligatos se fateantur tollendæ appellationis causa, in quam conspirasse decemuiros criminati sint, ait se prouocare ad populum: implorare leges de prouocatione,& consulares & tribunitias eo ipso anno latas.quem enim prouocaturum,si huic indemnato indicta causa non liceat? cui plebeio & humili præsidiũ in legibus fore, si Ap.Claudio non fitisse documento futurum,vtrum nouis legibus dominatio,an libertas firmata sit: & appellatio prouocatioq; aduersus iniuriam magistratum ostentata tantum inanibus literis, an verè data sit. Contra ea Virginius, vnum Ap. Claudium & legum expertem,& ciuilis & humani fœderis esse aiebat,respicerent tribunal homines,castellum omnium scelerum: vbi decemuir ille perpetuus,boni,tergo,sanguini ciuium infestus,virgas secures q; omnibus minitans, deorum hominumq; contemptor, carnificibus, non lictoribus stipatus,iam ab rapinis & cædibus animo ad libidinem verso, virginem ingenuam in oculis

populi

populi Romani velut bello captam, à complexu patris abreptam, ministro magistratus sui clienti dono dederit: vbi crudeli decreto, nefandisque vindiciis dominam patris in filiam armauerit: vbi tollentes corpus semianime virginis, sponsum, auunculumque in carcerem duci iusserit, stupro interpellato magis quam cæde motus. & illi carcerem ædificatum esse, quod domicilium plebis Romanæ vocare sit solitus. Proinde vt ille iterum ac sæpius prouocet, sic iterum ac sæpius iudicem illi ferre, ni vindicias ab libertate in seruitutem dederit. si ad iudicem nõ eat, pro damnato in vincula duci iubere. Vt haud quaquam improbante, sic magno motu animorum, cum tãti viri supplicio suam plebi iam nimia libertas videretur, in carcerem est coniectus. tribunus ei dies prædixit. Inter hæc ab Latinis & Hernicis legati gratulatum de concordia patrum ac plebis Romam venerunt: donumq; ob eam Ioui optimo maximo coronam auream in Capitolium tulere parui ponderis, prout res haud opulentæ erant, colebanturq; religiones pie magis quam magnifice. Iisdem auctoribus cognitum est, Aequos Volscosq; summa vi bellum apparare. Itaq; partiri prouincias consules iussi. Horatio Sabini, Valerio Aequi Volsciq; euenere. Cæterum ea bella delectum edixissent, fauore plebis non iuniores modo, sed emeritis etiam stipendiis pars magna voluntariorũ ad nomina danda præsto fuere: eos non copia modo, sed genere etiam militum, veteranis admistis, firmior exercitus fuit. Priusquam vrbem egrederentur, leges decemuirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in æs incisas, in publico proposuerunt. Sunt qui iussu tribunorum ædiles functos eo ministerio scribant. C. Claudius, qui perosus decemvirorum scelera, & ante omneis fratris filij superbiæ infestus, Regillum antequam in patriam se contulerat: is magno iam natu cum ad pericula eius deprecanda redisset, cuius vitia fugerat, sordidãtus cum gentilibus clientibusque in foro prehensabat singulos: orabatque ne Claudiæ genti eam inustam maculam vellent, vt carcere & vinculis viderentur digni. virum honoratissimæ imaginis futurum ad posteros, legumlatorem, cõditoremque Romani iuris, tecere vinctum inter fures nocturnos aç latrones. auerterent ab ira parumper animos cognitionem cogitationemq; animos: & potius vnum tot Claudiis deprecantibus condonarent, quam propter vnius odium multorum preces aspernarentur: se quoq; id generi ac nomini dare, nec cum eo in gratiam rediisse, cuius auersæ fortunæ velit succursum: virtute libertatem recuperatam esse, clementia concordiam ordinum stabiliri posse. Erant quos moueret sua magis pietate, quã eius pro quo agebat causa. se [1] Virginius sui potius vt miserererentur orabat, filiæq; : nec gentis Claudiæ regnum in plebẽ sorutæ, sed necessariorũ Virginiæ trium tribunorum preces audirent: qui ad auxiliũ plebis creati, ipsi plebis fidem atq; auxilium implorarent. Iustiores hæ lachrymæ videbantur. Itaque incisa, priusquam prædicta dies adesset, Appius sibi mortem consciuit. Subinde arreptus à P. Numitorio Sp. Oppius inuidiæ proximus, quod in vrbe fuerat, cum iniustæ vindiciæ à collega dicerentur. plus tamen facta iniuria Oppii, quam non prohibita, inuidiæ fecit. testis productus, qui VII. & XX. enumeratis stipendiis, octies extra ordinem donatus, donaque ea gerens in conspectu populi, scissa veste tergum laceratum virgis ostendit, nihilum deprecans, quin quam suam noxam reus dicere posset, priuatus in se iterum sæuiret. Oppius quoque ductus in vincula est, & ante iudicij diem finem ibi vitæ fecit. Bona Claudij Oppijq; tribuni publicauere. collegæ eorum exilij causa solum vertunt, bona publicata sunt. & M. Claudius assertor Virginiæ die dicta damnatus, ipso remittente Virginio vltimam pœnam, dimissus Tybur exulatum abiit: neque Virginiæ mortuæ, quam viuæ feliciores per tot domos ad petẽdas pœnas vagati, nullo relicto fonte tãdem quieuerunt. Ingens metus incesserat patres, vultusq; iam ijdem tribunorum erant, qui decemuirorum fuerant, cum M. Duellius tribunus plebis inhibito salubriter modo nimiæ potestatis: Et libertatis, inquit, nostræ, & pœnarum ex inimicis satis est, itaque hoc anno ne

dicta

A diem dicti cuiquam, nec in vincula duci quenquam sim passurus, nam neque " vetera peccata repeti iam obliterata placet, cum & noua expiata sint decem- " virorum supplicijs: & nihil admissum iri, quod vim tribunitiam desideret, " spondet perpetua consulum amborum in libertate vestra tuenda cura. Ea pri- " mum moderatio tribuni metum patribus dempsit, eademque auxit consulum inuidiam: quod adeo toti plebis fuissent, vt patrum salutis libertatisque pri- or plebeio magistratui quam patricio cura fuisset: & ante inimicos satietas pœnarum suarum cepisset, quam obuiam ituros licentiæ eorum consules ap- pareret. multique erant qui mollius consultum dicerent, quod legum ab ijs latarum patres authores fuissent, neq; erat dubium, quin turbato reipub. statu tempori succubuissent. Consules rebus vrbanis compositis, fundatoq; plebis statu in prouincias diuersi abiere. Valerius aduersus coniunctos iam in Algi- do exercitus Aequorum Volscorumq; sustinuit consilio bellum, quod si exte- plo rem fortunæ commisisset, haud scio an (qui tum animi ab decemuirorum infelicibus auspicijs Romanis hostibusque erant) magno detrimento certa- men staturum fuerit. Castris mille passuum ab hoste positis, copias cõtinebat, hostes medium inter bina castra spacium acie instructa complebant: prouo- cantibusque ad prælium, responsum Romanus nemo reddebat. tandem fati- B gati stando, ac nequicquam expectando certamen Aequi Volsciq; postquam cõcessum propemodũ de victoria credebant: pars in Hernicos, pars in Latinos prædatum abeunt. relinquitur magis castris præsidium, quam satis virium ad certamen. Quod vbi sensit consul, reddit illatum antea terrorem, instructaq; acie vltro hostem lacessit. vbi illi conscientia quid abesset virium, detrectaue- re pugnam, creuit extemplo Romanis animus, & pro victis habebant pauen- tes intra vallum. Cum per totum diem steterissent, intenti ad certamen, nocti cessere. & Romani quidem pleni spei corpora curabant. haudquaquam pari hostes animo, nuncios passim trepidi ad reuocandos prædatores dimittunt. recurritur ex proximis locis, vlteriores non inuenti. Vbi illuxit, egreditur castris Romanus, vallum inuasurus, ni copia pugnæ fieret. & postquam multa iam dies erat, neque mouebatur quicquam ab hoste, iubet signa inferri consul, motaq; acie indignatio Aequos & Volscos incessit, si victores exercitus vallum potius quam virtus & arma contegerent. igitur & ipsi efflagitatum ab ducibus signũ pugnæ accepere. Iamque pars egressa portis erat, deincepsque alij seruabant ordinem, in suum quisque locum descendentes, cum consul Romanus prius quam totis viribus, fulta constaret hostium acies, intulit signa: adortusque nec dum omnes eductos nec qui erant, satis explicatis ordinibus, prope fluctuan- C tem turbam trepidantium huc atque illuc, circumspectantiumque se ac suos, addito turbatis mentibus clamore, atque impetu, inuadit. Retulere primo pe- dem hostes, deinde cum animos collegissent, & vndique duces, victisne cessuri essent, increparent, restituit pugna. Consul ex altera parte Romanos memi- nisse iubebat, illo die primum liberos pro libera vrbe Romana pugnare, sibi- metipsis victuros, non vt decemuirorum victores præmium esset: non Appio duce rem geri, sed consule Valerio à liberatoribus populi Romani orto, libe- ratore ipso: ostenderent prioribus præliis per duces, non per milites stetisse, ne vincerent: turpe esse, contra ciues plus animi habuisse, quam contra hostes: & domi quam foris seruitutem magis timuisse. Vnam Virginiam fuisse, cuius pudicitiæ in pace periculum esset. Vnum Appium ciuem periculosæ libidinis: at si fortuna belli inclinet, omnium liberis ab tot millibus hostium periculum fore. Nolle ominari, quæ nec Iupiter, nec Mars pater passuri sint, ijs auspiciis conditæ vrbi accidere. Auentini Sacrique montis admonebat, vt vbi libertas parta esset, paucis ante mensibus, eo imperium illibatum referrent: ostende- rentque, eandem indolem militibus Romanis post exactos decemuiros es- se, quæ ante creatos fuerit: nec æquatis legibus imminutam virtutem po- puli Romani esse. Hæc vbi inter signa peditum dicta dedit, aduolat deinde

» ad equites: Agite iuuenes, inquit, præstate virtute peditem, vt honore
» ordine præstatis. Primo concursu pedes mouit hostem, pulsum vos immis
» quis exigite è campo: non sustinebunt impetum: & nunc cunctantur m
» quam resistunt. Concitant equos, permittuntque in hostem pedestri iam
batum pugna: & perruptis ordinibus elati ad nouissimam aciem, pars libe
spacio circunuecti, iam fugam vndique capessentes, pleroſque à castris a
tunt, præter equitantesque absterrent. peditum acies, & consul ipse, vis
nis belli fertur in castra: captisque cum ingenti cæde maiore præda pot
Huius pugnæ fama perlata non in vrbem modo, sed in Sabinos ad alterum
ercitum: in vrbe lætitia modo celebrata est, in castris animos militum ad a
landum decus accendit. Iam Horatius eos excursionibus sufficiendo, pra
que leuibus experiundo, assuefecerat sibi potius fidere, quam meminisse
miniæ decemuirorum ducu acceptæ: paratique certamina in summam to
profecerant spei. Nec cessabant Sabini feroces ab re priore anno bene
lacessere arq; instare, rogitantes quid latrocinij modo procursantes pauc
currenteſq; tererent tẽ pus & in multa prælia paruaq; carperent summa
belliſ quin illi congrederentur acie: inclinandamque semel fortunæ rem
rent: Ad id quod sua sponte satis collectum animorum erat, indignitate
Romani accendebantur: iam alterum exercitum victorem in vrbem redi
sibi vltro per contumelias hostem insultare. quando autem se, si tum non
pares hostibus fore. Vbi hæc fremere militem in castris cõsul sensit, conc
» aduocata: Quemadmodum, inquit, in Algido res gesta sit, arbitror vos m
» audisse. qualem liberi populi exercitũ decuit esse, talis fuit. concilio coll
» virtute militum victoria parta est. Quod ad me attinet, id consilij animi
» biturus sum, quod vos milites mihi effeceritis. & trahi bellum salubriter, &
» ture perfici potest. si trahendum est, ego vt indies spes virtusq; vestra cr
» eadem qua institui disciplina efficiam. si iam satis animi est, decerniq; pla
» agite dum clamorem, qualem in aciem sublaturi estis. tollite hic inducu
» luntatis virtutisq; vestræ. Postquam ingenti alacritate clamor est sublat
bene vert.t, gesturum se illis morem, posteroq; die in aciem deducturum
mar. reliquum diei apparandis armis cõsumptum est. Postero die simul in
Romanam aciem Sabini videre, & ipsi iam auidi certaminis procedunt. P
um fuit, quale inter fidentes sibimet ambos exercitus, veteris perpetuæq
terum gloriæ auidum, alterum nuper noua victoria elatum. Consilio etiam
bini vires adiuuere. nam cum æquassent aciem, duo extrà ordinem milli
in sinistrum cornu Romanorum in ipso certamine impressionẽ facerent,
ere. quæ vbi illatis ex transuerso signis degrauabant prope circunuentum
nu, equites duarum legionum sexcenti fere ex equis desiliunt: cedentibu
iam suis prouolant in primum: simulq; & hosti se opponunt: & æquato pri
periculo, pudore deinde animos peditum accendunt. verecundiæ erat, e
suo alienoq; marte pugnare: peditem ne ad pedes quidem digresso equi
rem esse. Vadunt igitur in prælium ab sua parte omissum, & locum ex qu
ferant, repetunt: momentoq; non restitutа modo pugna: sed inclinatur c
Sabinis cornu. eques inter ordines peditum tectus, se ad equos recipit: n
uolat inde in partem alteram suis victoriæ nunciusſimul & in hostes iam
dos, quippe fuso suę partis validiore cornu, impetum facit, non aliorum e
lio virtus magis enituit. Consul prouidere omnia, laudare fortes, increpa
cubi segnior pugna esset. castigari, fortium statim virorum opera edeban
tumq; hos pudor, quantum alios laudes excitabant. Redintegrato clamo
diq; omnes connixi, hostem auertunt: nec deinde Romana vis sustineri
it. Sabini fusi passim per agros, castra hosti ad prædam relinquunt: ibi no
orum, sicut in Algido, res, sed suas Romanus populationibus agrorum a
recipit. Gemina victoria duobus bifariam prœliis parta, maligne senatu
num diem supplicationes cõsulum nomine decreuit. Populus iniussu &

A die frequens iit supplicatum, & hęc vaga populariſq; ſupplicatio ſtudiis prope celebratior fuit. Conſules ex compoſito eodem biduo ad vrbem acceſſere, ſenatumq; in Martium campum euocauere. vbi cum de rebus ab ſe geſtis agerent, queſti primores patrum, ſenatum inter milites dedita opera terroris cauſa haberi. itaq; inde conſules, ne criminationi locus eſſet, in pra Flaminia, vbi nunc ædes Apollinis eſt, (circum iam tum Apollinarem appellabant) auocauere ſenatum. vbi cum ingenti conſenſu patrum negaretur triumphus, L. Icilius trib. pleb. tulit ad populum de triumpho conſulum: multis diſſuaſum prodeuntibus, maxime C. Claudio vociferante de patribus, non de hoſtibus cõſules triumphare velle: gratiamq; pro priuato merito in tribunõ, non pro virtute honorem, peti. nunquam ante de triumpho per populum actum, ſemper æſtimationem arbitriumq; eius honoris penes ſenatum fuiſſe. ne reges quidem maieſtatem ſummi ordinis imminuiſſe. ne ita omnia tribuni poteſtatis ſuæ implerent, vt nullum publicum conſilium ſinerent eſſe. ita demum liberam ciuitatẽ fore, ita æquatas leges, ſi ſua quiſq; iura ordo, ſuam maieſtatem teneat. in eandem ſententiam multa & à cæteris ſenioribus patrum cum eſſent dicta, omnes tribus eam rogationẽ acceperunt. Tum primum ſine authoritate ſenatus populi iuſſu, triumphatum eſt. Hæc victoria tribunorum plebiſque prope in haud
B ſalubrem luxuriam vertit, conſpiratione inter tribunos facta, vt iidem tribuni reficerentur: & quo ſua minus cupiditas emineret, conſulibus quoq; continuarent magiſtratum. conſenſum patrum cauſabantur, quo per contumeliam cõſulum iura plebis labefactata eſſent. quid futurum nondum firmatis legibus, ſi nouos tribunos per factiones ſuas conſules adorti eſſent? non enim ſemper Valerios Horatioſq; Coſſ. fore. qui libertati plebis ſuas opes poſtferrent. Forte quadam vtili ad tempus, vt comitijs præeſſet, potiſſimum M. Duellio ſorte euenit, viro prudenti, & ex continuatione magiſtratus inuidiam imminentem cernenti, qui cum ex veteribus tribunis negaret vllius ſe rationem habiturum: pugnarentq; collegæ, vt liberas tribus in ſuffragium mitteret: aut concederet ſortem comitiorum collegis, habiturus è lege potius comitia, quam ex voluntate patrum: iniecta contentione Duellius conſules ad ſubſellia accitos, cum interrogaſſet, quid de comitiis conſularib. in animo haberent? reſpondiſſentque ſe nouos conſules creaturos: authores popularis ſententiæ haud populares nactus, in concionem cum iis proceſſit. vbi cum conſules producti ad populum, interrogatiq;, ſi eos P. R. memor libertatis per illos receptæ domi, memor militiæ rerumq; geſtarum conſules iterum faceret, quidnam facturi eſſent, nihilq; ſententiæ ſuæ mutaſſent: collaudatis conſulibus. quod perſeuerarent ad vltimum diſſimiles decemuirorum eſſe, comitia habuit: & quinque tribunis plebis creatis, cum præ ludiis aperte petentium nouem tribunorum alii candidati tribus non explerent, concilium dimiſit: nec deinde comitiorum cauſa habuit. ſatisfactum legi aiebat, quæ numero nuſquam præfinito tribunis, modo vt relinquerentur, ſanciret: & ab iis qui creati eſſent, cooptari collegas iuberet: recitabatque rogationis carmen, in quo: Si tribunos plebis decem rogabo, ſi quos minus hodie decem tribunos plebis fecerint: hi tum vtiq; quos ſibi collegas cooptaſſent, vt illi legitimi eadem lege tribuni plebei ſint, vt illi quos hodie tribunos plebei feceritis. Duellius cum ad vltimum perſeueraſſet, negando XV. tribunos plebis rempublicam habere poſſe, victa collegarum cupiditate, pariter patribus plebique acceptus magiſtratu abiit. Noui tribuni plebis in cooptandis collegis patrum voluntatem foouerunt: duos etiam patricios conſulareſq; Sp. Tarpeium, & A. Aterniũ cooptauere. Conſules creati, Sp. Herminius, T. Virginius Cœlimontanus, nihil magnopere ad patrum aut plebis cauſam inclinati, ociũ domi ac foris habuere. L. Trebonius trib. pleb. infeſtis patribus quod ſe ab iis in cooptandis tribunis fraude captũ, proditumq; à collegis aiebat: rogationem tulit, vt quí plebem Romanam tribunus plebis rogaret, is vſque eo rogaret, dum X. tribunos plebis faceret, inſectandiſque

F. C. 370.

V.C. patribus, vnde Aspero etiam inditum est cognomen, tribunatum gessit. Ind
308. M. Geganius Macrinus, & C. Iulius Coss. facti, coitiones tribunorum aduers
nobilium iuuentutem ortas, sine infectatione potestatis eius conseruata m
iestate patrum, sedauere: plebem decreto ad bellum Volscorum & Aequ
rum delectu sustinendo, rem ab seditionibus continuere: vrbano quoque oc
foris omnia tranquilla esse affirmantes, per discordias ciuiles externos toll
re animos, cura pacis concordiæ quoque intestinæ causa fuit. sed alter se
per ordo grauis alterius modestiæ erat. quiescenti plebi ab inmioribus patru
iuriæ fieri cœptæ, vbi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parra
proderat: deinde ne ipsi quidem inuiolati erant, vtique postremis mensib
cum & per coitiones potentiorum iniuria fieret, & vis potestatis omnis aliqui
to posteriore anni parte languidior ferme esset: iamque plebs ita in tribuna
ponere aliquid spei, si similes Icilio tribunos haberet: nomina tantum se h
ennio habuisse. Seniores contra patrum vt nimis feroces suos credere inn
nes esse, ita malle, si modus exce dēdus esset, suis quam aduersariis superesse
animos. adeo moderatio tuendæ libertatis, dum æquari velle simulando, ita
quisq; extollit, vt deprimat alium, in difficili est: cauendoq; ne metuant ho
nes, metuendos vltro se efficiunt: & iniuriam à nobis repulsam, tanquam
facere aut pati necesse sit, iniungimus aliis. T. Quintius Capitolinus quartu
& Agrippa Furius consules inde facti, nec seditionem domi, nec foris bel
acceperunt: sed imminebat vtrunq;. Iam non vltra discordia ciuium repr
poterat, & tribunis & plebe incitata in patres, cum dies alicui nobilium d
nouis semper certaminibus conciones turbaret. Ad quarum primum stre
tum, velut signo accepto arma cepere AEqui ac Volsci: simul quod persua
rant iis duces cupidi prædarum, biennio ante delectum indictum haberi n
potuisse, abnuente iam plebe imperium. eo aduersus se non esse missos exe
tus, dissolui licentia militandi morem, nec pro communi iam patria Rom
esse. quicquid irarum simultatumq; cum externis fuerit, in ipsos verti. occa
tos lupos intestina rabie opprimendi occasionem esse. Coniunctis exercitib
Latinũ primum agrum populati sunt: deinde postquam ibi nemo vindex a
currebat, tum vero exultantibus belli authoribus ad mœnia ipsa Romæ pop
labundi regione portæ Esquilinæ accessere, vastationem agrorum vrbi
contumeliam ostentantes. vnde postquam inulti prædam præ se agentes,
„ tro ad Corbionem agmine iere, Quintus Cos. ad concionem populum vo
„ uit. ibi in hanc sententiam locutum accipio: Et si mihi nullius noxæ cons
„ Quirites, sum, tamen cum pudore summo in concionem vestram proces
„ vos scire, hoc posteris memoriæ traditum iri, AEquos & Volscos vix Hern
„ modo pares, T. Quintio quartum consule, ad mœnia vrbis Romę impar
„ matos venisse. hanc ego ignominiam (quanquam iam diu ita viuitur, is fi
„ rerum est, vt nihil boni diuinet animus) in huic potissimum imminere anno
„ sem, vel exilio, vel morte, si alia fuga honoris non esset, vitassem. Ergo si v
„ ma illa habuissent, quæ in portis fuere nostris, capi Roma me consule po
„ satis honorum satis superq; vitæ erat. mori consulem tertium oportuit. Q
„ tandem ignauissimi hostium cõtempsere nos consules an vos Quirites
„ pa in nobis est, auferte imperium indignis: & si id parũ est, insuper pœna
„ petite. si in vobis nemo deorum nec hominum sit, qui vestra puniat pec
„ Quirites, vosmet tantum eorum pœniteat. Non illi vestram ignauiam cõ
„ sere, nec suæ virtuti confisi sunt: quippe toties fusi fugatiq;, castris exut
„ multati, sub iugum missi, & se & vos nouere. discordia ordinum est ven
„ vrbis huius, patrum ac plebis certamina, dum nec nobis imperij, nec vo
„ bertatis est modus: dum tædet vos patriciorum, nos plebiorum magistra
„ sustulere illi animos. Pro deũm fidem, quid vobis vultis? tribunos plebis co
„ pistis, concordiæ causa concessimus. decemuiros desideraſtis, creari pa
„ mus. decemuirorum vos pertęsum est, coegimus abire magistratu, mane
At

A eosdem priuatos ira vestra, mori atque exulare nobilissimos viros honoratissimosque passi sumus. Tribunos plebis creare iterum voluistis, creastis. consules facere vestrarum partium, etsi patribus videbamus iniquum, patricium quoque magistratum plebi donum fieri vidimus, auxilium tribunitium, prouocationem ad populum, scita plebis iniuncta patribus sub titulo æquandarum legum, nostra iura oppressa tulimus & ferimus. Qui finis erit discordiarum? ecquando vnam vrbem habere, ecquando communem hanc esse patriam licebit? Victi nos æquiore animo quiescimus, quam vos victores. satisne est, nobis vos metuendos esse? Aduersus nos Auentinum capitur, aduersus nos Sacer occupatur mons. Bsquilias quidem ab hoste prope captas, & scandentem in aggerem Volscum hostem nemo submouit. in nos viri, in nos armati estis. Agite dum ibi hic curiam circunsederitis, & suorum infestum feceritis, & carcerem impleueritis principibus, iisdem istis ferocibus animis egredimini extra portam Esquilinam. aut si ne hoc quidem audetis, ex muris visite agros vestros ferro igniq; vastatos, prædam abigi, fumare incensa passim tecta. At eæim communis res per hæc loco est peiore, ager vritur, vrbs obsidetur, belli gloria penes hostes est. Quid tandem? priuatæ res vestræ quo in statu sunt? iam vnicuiq; ex agris sua damna nunciabuntur. quid est tandem domi, vnde ea expleatis? tribuni vobis amissa reddent ac restituent? vocis verborumque quantum B voletis, ingerent. & crimnum in principes, & legum aliarum super alias, & cõcionum. sed ex illis concionibus nunquam vestrum quisquam re fortunaq; domum auctior redijt. Ecquis retulit aliquid ad coniugem & liberos, præter odia, offensiones, simultates publicas priuataſq;? à quibus semper non vestra virtute innocentiaq; sed auxilio alieno tuti sitis. At Hercules, cum stipendia nobis consulibus, non tribunis ducibus, & in castris, non in foro faciebatis, & in acie vestrum clamorem hostes, non in concione patres Romani horrebant: præda parta, agro ex hoste capto, pleni fortunarum gloriæq; simul publicæ, simul priuatæ triumphantes domum ad penates redibatis: nunc oneratum vestris fortunis hostem abire finitis. Hærete affixi concionibus, & in foro viuite: sequitur vos necessitas militandi, quam fugitis. Graue erat in AEquos & Volscos profisciſcante portas est bellum, si inde non pellitur, iam intra mœnia erit, & arcem & Capitoliũ scandet: & in domos vestras vos persequetur. Biennio ante senatus delectum haberi, & educi exercitum in Algidum iussit, sedemus desides domi, mulierum ritu inter nos altercantes, præsenti pace læti, nec cernentes ex ocio illo breui multiplex bellum rediturum. His ego gratiora dictu alia esse C scio: sed me vera pro gratis loqui, & si meũ ingenium non moneret, necessitas cogit. Vellem equidem vobis placere, Quirites, sed multo malo vos saluos esse qualicunq; erga me animo futuri estis. Natura hoc ita comparatum est, vt, qui apud multitudinem sua causa loquitur, gratior eo sit, cuius mens nihil præter publicum commodum videt. nisi forte assentatores publicos, plebicolas istos qui vos nec in armis, nec in ocio esse sinunt, vestra vos causa incitare & stimulare putatis: concitati, aut honori aut quæstui illis estis. & quia in concordia ordinũ nullos se vsquam esse vident, malæ rei se quam nullius, turbarum ac seditionum duces esse volunt. Quarum rerum si vos tædium tandem capere potest & patrum vestrosq; antiquos mores vultis pro his nouis sumere: nulla supplicia recuso, nisi pancis diebus hos populatores agrorũ nostrorum fusos fugatosq; castris exuero: & à portis nostris mœnibusq; ad illorum vrbes hunc belli terrorem, quo nunc vos attoniti estis, transtulero. Raro alias tribuni popularis oratio acceptior plebi, quam tunc seueriſſimi consulis fuit. Iuuentus quoque, quæ inter tales metus delectationem militiæ, telum acerrimum aduersus patres habere solita erat, bellum & arma spectabat, & agrestium fuga, spoliatiq; in agris & vulnerati, fœdiora iis quæ subijciebantur oculis nunciantes, totam vrbem ira impleuere. In senatum vbi ventum est, ibi vero in Quintium omnes versi vt vnum vindicem maiestatis Romanæ intueri, & primores patrum dignam

dicere concionem imperio consulari, dignam tot consulatibus anteactis, dignam vita omni plena honorum sæpe gestorum, sæpius meritorum. alios consules aut per proditionem dignitatis patrum plebi adulatos, aut acerbe tuendo iura ordinis, asperiorem domando multitudinem feciſſe: T. Quintium orationem memorem maiestatis: patrum, concordiæque ordinum, & temporum in primis habuiſſe, orare eum, collegamque, vt capeſſerent rempub. orare tribunos, vt vno animo cum conſulibus bellum ab vrbe ac mœnibus propulſari vellent, plebemque obedientem in re tam trepida patribus præberent, appellare tribunos, communem patriam, auxiliumq; eorum implorare, vaſtatis agris, vrbe prope oppugnata. Conſenſu omnium delectus decernitur, habeturque. Cum conſules in concione pronunciaſſent, tempus non eſſe cauſas cognoſcendi: omnes iuniores poſtero die prima luce in campo Martio adeſſent: cognoſcendis cauſis eorum qui nomina non dediſſent, bello perfecto ſe datum tempus: pro deſertore futurum, cuius non probaſſent cauſam: omnis iuuentus affuit poſtero die. cohortes ſibi quæque centuriones legerunt, bini ſenatores ſingulis cohortibus præpoſiti. Hæc omnia adeo mature perfecta accepimus, vt ſigna eo ipſo die à quæſtoribus ex ærario prompta, delataq; in campum, quarta dieí hora mota ex campo ſint: exercitusque nouus, paucis cohortibus veterum militum voluntate ſequentibus, manſerit ad decimum lapidem. inſequenti die hoſtem in conſpectum dedit, caſtraque ad Corbionem caſtris ſunt coniuncta. tertio die, cum ira Romanos, illos, cum toties rebellaſſent, conſcientia culpæ ac deſperatio irritaret, mora dimicandi nulla eſt facta. In exercitu Romano cum duo conſules eſſent poteſtate pari, quod ſaluberrimum in adminiſtratione magnarum rerũ eſt, ſumma imperij concedente Agrippa penes collegam erat: & prælatus illæ facilitati ſummittentis ſe comiter reſpondebat, communicando conſilia laudesque & æquando imparem ſibi. In acie Quinctius dextrum cornu, Agrippa ſiniſtrum tenuit: S. Poſthumio Albo legato data media acies tuenda: legatum alterum P. Sulpitium equitibus præficiunt. Peditis ab dextro cornu egregie pugnauere, haud ſegniter reſiſtentibus Volſcis. P. Sulpitius per mediam hoſtium aciem cum equitatu perrupit. vnde cum eadem reuerti poſſet ad ſuos, priuſquam hoſtis turbatos ordines reficeret, terga impugnare hoſtium ſatius viſum eſt, momentoque temporis in auerſam incurſando aciem, ancipiti terrore diſſipaſſet hoſtes, ni ſuo proprio eum prælio equites Volſcorum & AEquorum exceptum aliquandiu tenuiſſent. Ibi vero Sulpitius negare cunctandi tempus eſſe, circumuentos intercluſoſque ab ſuis vociferans, ni equeſtre prælium connixi omni vi perficerent: nec fugare equitem integrum, ſatis eſſe, conficerent equos, virosq;, ne quis reuocaretur inde ad prælium, aut integraret pugnam. non poſſe illos reſiſtere ſibi, quibus conferta peditum acies ceſſiſſet. Haud ſurdis auribus dicta impreſſione vna totum equitum fudere, magnam vim ex equis præcipitauere: ipſos, equosq; ſpiculis confodere. Is finis pugnæ equeſtris fuit. Tunc adorti peditum aciem, nunciosad conſules rei geſtæ mittunt, vbi iam inclinabatur hoſtium acies. nuncius deinde & vincentibus Romanis animos auxit, & referentes gradum perculit AEquos. In media primum acie vinci cœpti, qua præmiſſus equitatus turbauerat ordines. ſiniſtrum deinde cornu ab Quintio conſule pelli cœptum. in dextro plurimum laboris fuit. Ibi Agrippa ætate viribusque ferox, cum omni parte pugnæ melius rem geri, quam apud ſe videret, accepta ſigna ab ſigniferis ipſe infert, quædam iacere etiam in confertos hoſtes cœpit. cuius ignominiæ metu concitati milites inuaſere hoſtem. ita æquata ex omni parte victoria eſt. Nuncius tum à Quintio venit, victorem iam ſe imminere hoſtium caſtris: nolle irrumpere antequam ſciat debellatum, & in ſiniſtro cornu eſſe. ſi iam fudiſſet hoſtes, conferret ad ſe ſigna, vt ſimul omnis exercitus præda potiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad victorem collegam, caſtraque hoſtium venit. Paucis deſendentibus, momentoque fuſis, ſine certamine in munitiones irrumpunt

A rumpunt: prædaque ingenti compotem exercitum, suis etiam rebus recuperatis, quæ populatione agrorum amissæ erant, reducunt. Triumphum nec ipsos postulasse, nec delatum iis ab senatu, accipio: nec traditur causa spreti aut non sperati honoris. ego quantum in tanto interuallo temporum coniicio, cum Valerio atque Horatio consulibus, qui præter Volscos & AEquos, Sabini etiam belli perfecti gloriam pepererant, negatus ab senatu triumphus esset, verecundiæ fuit pro parte dimidia rerum consulibus petere triumphum: ne, etiam si impetrassent magis hominum ratio, quam meritorum habita videretur. Victoriam honestam ex hostibus partam, turpe domi de finibus sociorum iudicium populi deformauit. Aricini atque Ardeates de ambiguo agro cum sæpe bello certassent, multis inuicem cladibus fessi, iudicem populum Romanum cepere. Cum ad causam orandam venissent, concilio populi à magistratibus dato, magna contentione actum, iamque editis testibus, cum tribus vocari, & populum inire suffragium oporteret, consurgit P. Scaptius de plebe magno natu: Et si licet, inquit, consules de repub. dicere, errare ego populum in hac causa non patiar. Cum vt vanum eum negarent, cõsules audiendum esse, vociferantemq; prodi publicam causam, summoueri iussissent, tribunos appellat. Tribuni, vt fere semper reguntur à multitudine magis, quam regunt, dedere cupidæ audien-
B di plebi, vt quæ vellet, Scaptius diceret. Ibi infit, annum se tertium & octogesimum agere, & in eo agro, de quo agitur, militasse non iuuenem, sed vicesima iam stipendia merentem, cum ad Coriolos sit bellatum eo se rem vetustate obliteratam, cæterum suæ memoriæ infixam, afferre. agrum de quo ambigitur, finium Coriolanorum fuisse, captisq; Coriolis, iure belli, publicum populi Rom. factum. mirari se, quonam more Ardeates Aricinique, cuius agri ius nunquam vsurpauerint, incolumi Coriolana re, eum se à populo Rom. quem pro domino iudicem fecerint, intercepturos sperent. Sibi exiguum vitæ tempus superesse: non potuisse se tamen inducere in animum, quin, quem agrum miles pro parte virili manu cepisset, eum senex quoque voce, qua vna posset, vindicaret. magnopere se suadere populo, ne inutili pudore suam ipse causam damnaret. Consules cum Scaptium non silentio modo, sed cum assensu etiam audiri animaduertissent: deos hominesque testantes flagitium ingens fieri, patrum primores accersunt. cum his circumire tribunos, orare, ne pessimum facinus peiore exemplo admitterent, iudices in suam rem litem vertendo, cum præsertim, etiam si fas sit curam emolumenti sui iudicij esse, nequaquam tantum agro intercipiendo acquiratur, quantum amittatur alienandis iniuria sociorum animis, nam famæ quidem ac fidei damna maiora esse, quam quæ æstimari possent.
C Hoc legatos referre domum? hoc vulgari? hoc socios audire? hoc hostes? quo cum dolore hos? quo cum gaudio illos? Scaptio ne hoc concionali seni assignaturos putarent finitimos populos? clarum hac fore imagine Scaptium nomen: populum Rom. quadruplatoris, & interceptoris litis alienæ personam laturum. quem enim hoc priuatæ rei iudicem fecisse, ut sibi controuersiosam adiudicaret rem? Scaptium ipsum id quidem, etsi præmortui iam sit pudoris, non facturum. Hæc consules, hæc patres vociferantur. sed plus cupiditas, & author cupiditatis Scaptius valet, vocatæ trib. iudicauerunt agrum publicum populi Romani esse. nec abnuitur ita fuisse, si ad iudices alios itum foret. nunc haud sane quicquam bona causa eleuatur dedecus iudicij: idque non Aricinis Ardeatibusq; quam patribus Romanis, fœdius atq; acerbius visum. Reliquum anni quietum ab vrbanis motibus, & externis mansit.

DECADIS PRIMÆ LIB. IIII.

EPITOME.

LEx de connubio Patrum & plebis contentione magna, patribus repugnantibus, perlata est à trib. Pleb. Aliquot annis res populi Romani domi militiæque per hoc genus

magistratus administratæ sunt. Item censores tunc primum creati sunt. Agrum Ardeatinum Romani populi iudicio ablatum, missis in eum colonis, rectissimus est. Cum in
me populus Romanus laboraret: Sp. Melius eques Romanus frumentum populo suo
pensa largius est: & ob id factum conciliata sibi plebe: regnum affectans à C. Servilio Hala magistro equitum, iussu Quintij Cincinnati dictatoris occisus est. L. Manlius iudex boue aurata donatus est. Legati Romanii à Fidenatibus occisi, quorum
rempub. occubuerant, statuæ in rostris positæ sunt. Cornelius Cossus tribunus mili-
occisa Tolumnio rege Veientinum, opima spolia secunda retulit. Mamercus AEmilius
dictator censuræ honore, qui antea per quinquennium gerebatur: anni & sex menses
spatio finito, ob eam rem censoribus notatus est. Fidena in potestatem redacta: eoq;
loni missi sunt, quibus occisis, Fidenates cum defecissent à populo Romano, à Mamerco
AEmilio dictatore victi sunt: & Fidena capta. Coniuratio seruorum oppressa est.
Postbumius tribunus militum propter crudelitatem ab exercitu occisus est. Stipendium
ex ærario tum primum militibus datum est. Res præterea gestas aduersum Volscos &
Veientes, Fidenates & Falliscos continet.

V.C. 330. HOs secuti M. Genutius & P. Curiatius consules. Fuit annus domi forisque infestus. Anni namque principio & de connubio patrum & plebis C. Canuleius tribunus plebis rogationem promulgauit, qua contaminari sanguinem suum patres, confundique iura gentium clamitabant: & mentio primo seorsim illata à tribunis, vt alterum ex plebe cōsulem liceret fieri, eo processit deinde, vt rogationem nouē tribuni promulgarent, vt populo potestas esset, seu de plebe, seu de patrib. vellet, cōsules faciendi. Id vero si fieret, non vulgari modo cum infimis, sed prorsus auferri à primoribus ad plebem summum imperium credebant. Læti ergo audiere patres Ardeatium populum ob iniuriam agri abiudicati descisse, & Veientes depopulatos extrema agri Romani, & Volscos AEquosque ob communitam Veiens ginem fremere. adeo vel infelix bellum ignominioseq; paci præferebant. His neque in maius etiam acceptis, vt inter strepitum tot bellorum conticescerent actiones tribunitiæ, delectus haberi, bellum, armaq; vi summa apparari iubent si quo intentius possit, quam T. Quintio consul apparatum sit. Tum C. Canuleius pauca in senatu vociferatus, nequicquam terrendo consules, auertere plebem à cura nouarum legum, nunquam eos se viuo delectum habituros antequam ea quæ promulgata ab se collegisque essent, plebes sciuisset: confestim ad concionem aduocauit. Eodem tempore & consules senatum in tribunos & tribunus populum in consules incitabat. Negabant consules iam vltra posse furores tribunitios, ventum iam ad finem esse: domi plus belli concipi, quam foris. id adeo non plebis quam patrum, neque tribunorum magis quam consulum culpa accidere, cuius rei præmium sit in ciuitate, eam maximis semper auctibus crescere: sic pace bonos, sic bello fieri. maximum Romani præmium seditionum esse: id & singulis vniuersisq; semper honori fuisse. Ministrarentur quam maiestatem senatus ipsi à patribus accepissent, quā liberis tradituri essent: vt quemadmodum plebs gloriari posset, se auctiorem amplioremq; esse. finem ergo non fieri, nec futurum, donec quam felices seditiones, tam honorati seditionum authores essent. Quas, quantasq; res C. Canuleium aggressum? colluuionem gentium, perturbationem auspiciorum publicorum priuatorumque afferre, ne quid synceri, ne quid incontaminati sit: vt de crimine omni sublato, nec se quisquam, nec suos nouerit. quam enim aliam vim connubia promiscua habere, nisi vt ferarum prope ritu vulgentur concubitus plebis, patrumque? vt qui natus sit ignoret cuius sanguinis, quorum sacrorum sit: dimidius patrum sit, dimidius plebis, nec secum quidem ipse concors? Parum id videri, quod omnia diuina humanáque turbentur, iam ad consulatum vulgi turbatores accingi. & primo, vt alter consul ex plebe fieret, modo sermonibus tentasse: nunc rogari, vt seu ex patribus, seu ex plebe vi-

popu-

populus consules creet: & creaturos haud dubie ex plebe seditiosissimum quemque. Canuleios igitur Iciliosque consules fore. ne id Iupiter optimus maximus fineret, regiæ maiestatis imperium eo recidere: & se millies morituros potius quam vt tantū dedecoris admitti patiantur. certum habere maiores quoque si diuinassent, concedendo omnia, non mitiorem in se plebem, sed asperiorem, alia ex alijs iniquiora postulando, cum prima impetrasset, futuram: primo quamlibet dimicationem subituros fuisse potius, quam eas leges sibi imponi paterentur, quia tum concessum sit de tribunis, iterum concessum esse. Finem non fieri posse, in eadem ciuitate tribunos plebis, & patres esse. aut hunc ordinem aut illum magistratum tollendum esse: potiusq; sero, quā nunquam obuiam eundum audaciæ temeritatiq; illinc vt impune primo discordias serentes, concitent finitima bella? deinde aduersus ea quæ concitauerint, armari ciuitatem, defendiq; prohibeant? & cum hostes tantum non accersierint, exercitus conscribi aduersus hostes non patianturſed audeat Canuleius in senatu proloqui, se, nisi suas leges tanquam victoris patres accipi finant, delectum haberi prohibiturum. quid esse aliud, quam minari se proditurū patriam: oppugnari atq; capi passurum? quid eam vocem animorum, non plebi Romanæ, sed Volscis & Aequis & Veientibus allaturam? nonne Canuleio duce se speraturos Capitolium atq; arcem scandere posse, si patribus tribuni cum iure ac maiestate adempta, animos etiam eripuerint? Consules paratos esse duces prius aduersus scelus ciuium, quam aduersus hostium arma. Cum maxime hæc in senatu agerentur, Canuleius pro legibus suis, & aduersus consules, ita disserit: Quantopere vos, Quirites, contemnerent patres, quam indignos ducerent, qui vna secum vrbe intra eadem mœnia viueretis, sæpe equidem & ante videor animaduertisse: nunc tamē maxime, quod adeo atroces in has rogationes nostras coorti sunt: quib. quid aliud quam admonemus, ciues nos eorum esse, & si non easdem opes habere, eandē tamen patriam incolere? Altera connubium petimus, quod finitimis, externisque dari solet. nos quidem ciuitatem, quę plus quam connubium est, hostibus etiam victis dedimus. Altera nihil noui ferimus, sed id quod populi est, repetimus atque vsurpamus: vt quibus velit populus Romanus honores mandet. Quid tandem est, cur cœlum ac terras misceant? cur in me impetus modo pene in senatu sit factus? negent se manibus temperaturos? violaturosque denuncient sacrosanctam potestatem? Si populo Rom. liberum suffragium datur, vt quibus velit, consulatum mandet: & non præciditur spes plebeio quoque, si dignus summo honore erit, adipiscendi summi honoris, stare vrbs hæc non poterit? de imperio actum est? Et perinde hoc valet, plebeiusne consul fiat, tanquam seruum aut libertinum aliquis consulem futurum dicat. Ecquid sentitis, in quanto contemptu viuatis? Lucis vobis huius partem, si liceat, adimant. quod spiratis, quod vocem mittitis, quod formas hominum habetis, indignantur. quin etiam (si dijs placet) nefas aiunt esse consulem plebeium fieri. Obsecro vos, si non ad fastos, non ad commentarios pontificum admittimur, ne ea quidem scimus, quæ omnes peregrini etiam sciunt, consules in locum regum successisse? nec aut iuris aut maiestatis quicquam habere, quod non in regibus ante fuerit? en vnquam creditis fando audisse, Numam Pompilium non modo non patricium, sed ne ciuem quidem Romanū ex Sabino agro accitum, populi iussu, patribus authoribus Romæ regnasse? L. deinde Tarquinium, non modo Romanæ, sed ne Italicæ quidem gentis, Demarati Corinthij filium, incolam ab Tarquinijs, viuis liberis Anci, regem factum? Seruium Tullium post hunc captiua Corniculana natum, patre nullo, matre serua, ingenio & virtute regnum tenuisse? quid enim de T. Tatio Sabino dicam, quem ipse Romulus parens vrbis in societatem regni accepit? Ergo dum nullum fastiditur genus, in quo eniteret virtus, creuit imperium Romanum, pœniteat nunc vos plebeij consulis, cum maiores nostri aduenas reges non fastiderint, & ne regibus quidem exactis clausa vrbs fuerit

» fuerit peregrinæ virtuti. Claudiam certe gentem post reges exactos ex Sabina
» non in ciuitatem modo accepimus, sed etiam in patriciorum numerum. In
» peregrinone patricius, deinde consul fiat? ciuis Romanus si sit ex plebe, pro-
» cisa consulatus spes erit? Vtrum tandem non credimus fieri posse, vt vir fo-
» tis ac strenuus, pace belloque bonus ex plebe, sit Numæ, L. Tarquinio, Ser-
» Tullio similis? anne si sit quidem ad gubernacula reipublic. accedere eum pa-
» tiemur? potiusque decemuiris deterrimis mortalium, qui tum omnes ex ple-
» tribus erant, quam optimis regum nouis hominibus similes consules fum-
» habituri? At enim nemo post reges exactos de plebe consul fuit. Quid postea
» nullane res noua institui debet? & quod nondum est factum (multa enim non-
» dum sunt facta in nouo populo) ea, ne si vtilia quidem sint, fieri oporeti? Pon-
» tifices, augures Romulo regnante nulli erant: ab Numa Pompilio creati sun-
» census in ciuitate, & descriptio centuriarum, classiumque non erat: ab Ser-
» Tullio est facta. consules nunquam fuerant. regibus exactis creati sunt. dicta-
» toris nec imperium, nec nomen fuerat: apud patres esse cœpit. tribuni ple-
» bis, ædiles, quæstores nulli erant: institutum est vt fierent. decemuiros legibus
» scribendis intra decē hos annos & creauimus, & è republica sustulimus. Quis
» dubitat, quin in æternum vrbe condita, & in immensum crescente, nouæ
» imperia, sacerdotia, iura gentium hominumque instituantur? Hoc ipsum, ne
» connubium patribus cum plebe esset, non decemuiri tulerunt paucis his an-
» nis, pessimo exemplo publico, cum summa iniuria plebis? an esse vlla maior
» aut insignior contumelia potest, quam partem ciuitatis velut contaminatam
» indignam connubio haberi? quid est aliud, quam exilium intra eadem mœnia,
» quam relegationem pati: ne affinitatibus, ne propinquitatibus immisceā-
» mur cauent, ne societur sanguis quid? hoc si polluit nobilitatem istam ve-
» stram, quam plerique oriundi ex Albanis & Sabinis, non genere nec sangui-
» ne, sed per cooptationem in patres habetis, aut ab regibus lecti, aut post re-
» ges exactos iussu populi: finceram seruare priuatis consilijs non poterati,
» nec ducendo ex plebe, neque vestras filias sororesque enubere sinendo e
» patribus? Nemo plebeius patriciæ virgini vim afferet, patriciorum ista libido
» est: nemo inuitum pactionem nuptialem quenquam facere coegisset: verum
» enimuero lege id prohiberi, & connubium tolli patrum ac plebis, id demum
» contumeliosum plebi est. cur enim non confertis ne sit connubium diuitibus
» ac pauperibus? quod priuatorum consiliorum vbique semper fuit. vt in quam
» cuique fœminæ conueniisset domum, nuberet: ex qua pactus esset vir domo,
» in matrimonium duceret: id vos sub legis superbissimæ vincula conijcitis, qua
» dirimatis societatem ciuilem, duasque ex vna ciuitate faciatis. Cur nō sancitis
» ne vicinus patricio sit plebeius? ne eodem itinere eat? ne idem conuiuium in-
» eat? ne in foro eodem consistat? quid enim in re est aliud? si plebeiam patri-
» cius duxerit, si patriciam plebeius, quid iuris tandem mutatur? nempe patrem
» sequuntur liberi. Nec quod nos ex connubio vestro petamus quicquam est,
» præterquam vt hominum, vt ciuium numero simus. nec vos (nisi in con-
» tumeliam ignominiamque nostram certare iuuat) quod contendatis quic-
» quam est. Denique vtrum tandem populi Romani, an vestrum, summum impe-
» rium est? regibus exactis vtrum vobis dominatio, an omnibus æqua libertas
» parta est? Oportet licere populo Rom. si velit, iubere legem. an, vt quæque ro-
» gatio promulgata erit, vos delectum pro pœna decernetis? & simul ego tribu-
» nus vocare tribus in suffragium cœpero, tu statim consul sacramento iuniores
» adiges, & in castra educes? & minaberis plebi, minaberis tribuno? Quid? si
» non quantum istæ minæ aduersus plebis consensum valerent, bis iam experti
» estis? scilicet quia nobis consultum volebatis, certamine abstinuistis? an ideo
» non est demicatum, quod quæ pars firmior, eadem modestior fuit? Nec nunc
» erit certamen, Quirites. animos vestros illi tentabunt semper, vires non expe-
» rientur. Itaq; ad bella ista, seu falsa seu vera sunt, consules, parata vobis plebs

est,

est,si connubiis redditis,vnam hanc ciuitatem tandem facitis: si coalescere, si
iungi misceriq; vobis priuatis necessitudinibus possunt: si spes, si aditus ad ho-
nores viris strenuis & fortibus datur: si inconsortio, si in societate reipub. esse:
si, quod æque libertatis est,inuicem annuis magistratibus parere atque impe-
ritare licet.Si hęc impediet aliquis,ferte sermonib. & multiplicate fama bella:
nemo est nomen daturus, nemo arma capturus, nemo dimicaturus pro
superbis dominis,cum quibus nec in republica honorum, nec in priuata cō-
nubij societas est.Cum in concionem & consules processissent, & res à perpe-
tuis orationib. in altercationem vertissent,interroganti tribuno, cur plebeiū
consulem fieri non oporteret,vt fortasse vere, sic parum vtiliter in præsens cer-
tamen respondit,quod nemo plebeius auspicia haberet ideoque decemuiros
connubiū diremisse,ne incerta prole auspicia turbarentur.Plebes ad id maxi-
me indignatione exarsit, quod auspicari tanquā inuisi diis immortalibus nega-
rentur posse.Nec ante finis contentionum fuit,cum & tribunum acerrimū au-
thorem plebs nacta esset,& ipsa cum eo pertinacia certaret, quam victi tandē
patres vt de connubio ferretur concessere: ita maxime rati contentionem de
plebeiis consulibus tribunos aut totam deposituros,aut post bellum dilaturos
esse:contentamq; interim connubio plebem paratam delectui fore. Cum Ca-
B nuleius victoria de patrib.& plebis fauore ingens esset,accensi alij tribuni ad
certamen,pro rogatione sua summa vt pugnant: & crescentibus in dies fama
belli,delectum impediunt. Consules,cum per senatum,intercedentibus tribu-
nis,nihil agi posset,consilia principum domi habebant:apparebat autem aut
hostib.aut ciuibus de victoria concedendum esse. Soli ex consularib. Valerius
atq; Horatius non intererant cōsiliis,C.Claudii sententia consules armabat in
tribunos:Quintiorum,Cincinnatiq; & Capitolini sententiæ abhorrebant à cę-
de,violandisq; quos sœdere icto cum plebe sacrosanctos accepissent. Per hæc
consilia eo deducta res est,vt tribunos militum consulari potestate promiscue
ex patrib.ac plebe creari finerent,de consulib.creandis nihil mutaretur. eoq;
contenti tribuni,contenta plebs fuit. Comitia tribunis cōsulari potestate trib.
creandis indicuntur.quibus indictis extemplo quicunque aliquid seditiose dix-
erat,aut fecerat,quam maxime tribunitij & prehensare homines,& concursare
toto foro candidati cœpere: vt patricios desperatio primo, irritata plebe,
adipiscendi honoris, deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos,de-
terret,postremo coacti tamē à primoribus, petiere,ne cessisse possessione rei-
pub,viderentur.Euentus eorum comitiorum docuit,alios animos in conten-
tione libertatis dignitatisque,alios secundum deposita certamina incorrupto
C iudicio esse. tribunos enim omnes patricios creauit populus, contentus eo,
quod ratio habita plebeiorum esset. Hanc modestiam æquitatemque, & alti-
tudinem animi vbi nunc in vno inueneris,quæ tum populi vniuersi fuit? Anno
trecentesimo decimo quam vrbs Roma condita erat,primum tribuni militū
pro consulibus magistratum ineunt. Sempronius Atratinus, L.Atilius,T. Cæ-
cilius,quorum in magistratu concordia domi,pacem etiam foris præbuit.Sunt
qui propter adiectum Æquorum Volscorumque bello, & Ardeatium defe-
ctioni Veiens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent. tri-
bunos militum tres creatos dicant,sine mentione promulgatæ legis de con-
sulibus creandis ex plebe: & imperio & insignibus consularibus vsos. Non ta-
men pro firmato iam stetit magistratus eius ius,quia tertio mense quam inie-
runt,augurum decreto,perinde ac vitio creati,honore abiere: quod C. Curia-
tus,qui comitiis eorū præfuerat,parum recte tabernaculum cepisset. Legati
ab Ardeatibus Romā venerunt,ita de iniuria querentes vt si demeretur ea,in
fœdere atque amicitia māsuros restituto agro appareret.Ab senatu respōsum
est, iudicium populi rescindi ab senatu non posse, præterquam quod nullo
nec ex exemplo nec iure fieret,concordiæ etiam ordinum causa. si Ardeates
suā tempora expectare velint, arbitriumque senatui leuandæ iniuriæ suæ
permittant,

V.C. permittant, fore vt postmodum gaudeant se iræ moderatos: sciantque
tribus æque curæ fuisse, ne qua iniuria in eos oriretur, ac ne orta, diuturna
Ita legati, cum se rem integram relaturos dixissent, comiter dimissi. Pa
cum sine curuli magistratu respub. esset, coiere, & interregem creauere. C
tentio, consulesne, an tribuni militum crearentur, in interregno rem dies
plures tenuit. Interrex ac senatus, consulum comitia: tribuni plebis, &
tribunorum militum vt habeantur, tendunt. Vicerunt patres, quia & pleb
tricijs seu hunc seu illum delatura honorem, frustra certare superseditis
cipes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio sui, quam
bus vt indigni præterirentur. Tribuni quoque plebis certamen sine effec
beneficio apud primores patrum reliquere. T. Quintius Barbatus interre
sules creat L. Papyrium Mugilanum, L. Sempronium Atratinum. His co
311. bus cum Ardeatibus fœdus renouatum est, Idque monumenti est, consule
illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis, neque in libris magistra
inueniuntur credo, quod tribuni militum initio anni fuerunt, eo, perinde
totum annum in imperio fuerint, suffectis his consulibus, prætermissa no
consulum horum. Licinius Macer author est, & in fœdere Ardeatino &
teis libris ad Monetæ inuentos. Et foris, cum tot terrores à finitimis oste
essent, & domi otium fuit. Hunc annum seu tribunos modo, seu tribunis
ctos consules habuit, sequitur annus haud dubijs consulibus, M. Geganio
312. cerino iterum, T. Quintio Capitolino quintum Coss. Idem hic annus cen
initium fuit, rei à parua origine ortæ. quæ deinde tanto incremento aucta
vt morum disciplinæque Romanæ penes eam regimen, senatus equitum
centuriæ, decoris dedecorisque discrimen sub ditione eius magistratus, p
corum ius, priuatorumque locorum, & vectigalia populi Rom. sub nutu a
arbitrio essent. Ortum autem initium rei est, quod in populo per multos a
incenso, neque differri census poterat: neque consulibus, cum tot popul
bella imminerent, operæ erat id negotium agere. Mentio illata ab senat
rem operosam, ac minime consularem, suo proprio magistratu egere: cui
barum ministerium custodiæq; & tabularum cura, cui arbitrium formulæ c
sendi subijceretur. Et patres quanquam rem paruam, tamen quo plures pa
cij magistratus in republica essent, læti accipere id quod euenit, futurum c
do etiam rati, vt mox opes eorum qui præessent, ipsi honori ius maiestatem
adijcerent, & tribuni (id quod tunc erat) magis necessariam, quam speciosi
nisterij procurationem intuentes, ne paruis quoque rebus incommode adu
sarentur, haud sane tetendere. Cum à primoribus ciuitatis spretus honor
set: Papyrium, Sempronium que, quorum de consulatu dubitabatur, vt eo ma
gistratu parum solidum consulatum explerent, censui agendo populus suffr
gijs præfecit. Censores ab re appellati sunt. Dum hæc Romæ geruntur, legi
ab Ardea veniunt, pro veterrima societate, renouatoque fœdere recenti au
lium prope euersæ vrbi implorantes. Frui namque pace optimo consilio cu
populo Romano seruata, per intestina arma non licuit, quorum causa atq
initium traditur ex certamine factionum ortum, quæ fuere, eruntque plurib
populis magis exitio, quam bella externa, quam fames morbiue, quæque a
in deum iras, velut vltima publicorum malorum vertunt. Virginem plebeij g
neris maxime forma notam petiere iuuenes: alter virgini genere par, tutos
bus fretus, qui & ipsi eiusdem corporis erant: nobilis alter, nulla re præs
quam forma captus. adiuuabant eum optimatium studia, per quæ in domu
quoque puellæ certamen partium penetrauit. nobilis superior iudicio mat
esse, quæ quam splendidissimis nuptijs iungi puellam volebat. tutores in e
quoque te partium memores, ad suum tendere. Cum res peragi intra parietes
nequisset, ventum in ius est. postulatu audito matris tutorumque, magistra
tus secundum parentis arbitrium dant ius nuptiarum. Sed vis potentior fuit.
namque tutores inter suæ partis homines de iniuria decreti palam in foro co
cionan

cionati, manu facta virginem ex domo matris rapiunt. aduersus quos infestior V.C.
coorta optimatium acies sequitur accensum iniuria iuuenem. fit prælium atrox. Pulsa plebs, nihil Romanæ plebi simile, armata ex vrbe profecta, colle quodam capto, in agros optimatium cum ferro ignique excursiones facit. vrbem quoque omnis etiam expertem ante certaminis, multitudine opificum ad spem prædæ euocata, obsidere parat. nec vlla species cladis esque belli abest velut contacta ciuitate rabie duorum iuuenum, funestas nuptias ex oceasu patriæ petentium. Parum parti vtrique domi armorum bellique est visum. optimates Romanos ad auxilium vrbis obsessæ, plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos excluere. Priores Volsci duce AEquo Cluilio Ardeam venerunt, & mœnibus hostium vallum obiecere. Quod vbi Romam est nunciatum, extemplo M. Geganius cõsul cum exercitu profectus, tria millia passuum ab hoste locum castris cœpit, præcipitiq; iam die curare corpora milites iubet. quarta deinde vigilia signa profert: cœptumque opus adeo approperatũ est, vt sole orto Volsci firmiore se muniméto ab Romanis circumuallatos, quã à se vrbem viderent. & alia parte consul muro Ardeę brachium immiserat, qua ex oppido sui commeare possent. Volscus imperator, qui ad eam diem non commeatu præparato, sed ex populatione agrorum rapto in diem frumento aluisset militem: postquam septus vallo, repente inops omnium rerum erat, ad colloquium consule euocato, si soluendæ obsidionis causa venerit Romanus, abducturum se inde Volscos ait. Aduersus ea consul, victis conditiones accipiendas esse, non ferendas, respondit: neque vt venerint ad oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio, ita abituros Volscos esse, dedi imperatorem, arma poni iubet, fatentes victos se esse, & imperio parere: aliter tam abeuntibus, quam manentibus se hostem infensum, victoriam potius ex Volscis, quã pacem infidam Romam relaturum. Volsci exiguam spem in armis ponentes: alia vndique abscisa, cum tentassent: præter cætera aduersa, loco quoq; iniquo ad pugnam congressi, iniquiore ad fugam, cum ab omni parte cæderentur, ad preces à certamine versi, dedito imperatore, traditisq; armis sub iugum missi, cum singulis vestimentis ignominiæ cladisque pleni dimittuntur. & cum haud procul vrbe Thusculo consedissent, vetere Thusculanorum odio inermes oppressi dederunt pœnas, vix nuncijs cædis relictis. Romanus consul Ardeæ turbatas seditione res, principibus eius motus securi percussis, bonisque eorum in publicum Ardeatum redactis, composuit. Demptamque iniuriam iudicij tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant. senatui superesse aliquid ad delendum publicæ auaritiæ mõnumentum videbatur. Consul triumphans in vrbem redijt, Cluilio Volscorũ duce ante currum ducto, prælatisque spolijs, quibus dearmatum exercitum hostium sub iugum miserat. AEquauit, quod haud facile est, Quintius consul rogatus armati gloriam collegæ: qua concordiæ pacisque domesticam curam, iura infimis summissque moderando, ita tenuit, vt cum & patres seuerum consulem, & plebs satis comem credideriot: & aduersus tribunos authoritate plura quam certamine tenuit. quinque consulatus eodem tenore gesti, vitaque omnis consulariter acta, verendum pene ipsum magis quam honorem faciebant. eo tribunorum militarium nulla mentio his cõsulibus fuit. Consules creant M. Fabium Vibulanũ, Posthumium Ebutium Cornicinem. Fabius & Ebutius consules, quo maiori gloriæ rerum domi foriique gestarum succedere se cernebant: maxime autem memorabilem annum apud finitimos socios hostesque esse, quod Ardeatibus in re præcipiti tãta foret cura subuentum: eo impensius vt delerent prorsus ex animis hominum infamiam iudicij, senatusconsultum fecerunt, vt quoniam ciuitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset, coloni eo præsidij causa aduersus Volscos scriberentur. Hoc palam relatum in tabulas, vt plebem tribunosque falleret, iudicij rescindendi consiliũ initum. consenserant autẽ, vt multo maiore parte Rutulorum colonorum, quam Romanorum scripta, nec ager vllus diuideretur 313.

nisi

A.C. nisi is qui intercepturus iudicio infami erat: nec vlli prius Romano ibi, quam omnibus Rutulis diuisus esset, gleba vlla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates redijt. Triumuiri ad coloniam Ardeam deducendam creati, Agrippa Menenius, T. Cloelius Siculus, M. Ebutius Helua. Qui praeter minime popularem ministerium agro assignando socijs, quem populus Romanus suum iudicasset, cum plebem offendissent, ne primoribus quidem patrum satis accepti, qui nihil gratiae cuiusquam dederant: vexationes, ad populum iam die dicta a tribunis, colonis adscripti remanendo in colonia, quam testem integritatis iustitiaeque habebant, vitauere. Pax domi forisque fuit & hoc & insequenti anno, C. Furio Pacilio, & M. Papyrio Crasso Coss. Ludi ab decemuiris per lectionem plebis à patribus ex senatusconsulto voti, eo anno facti sunt. Causa seditionum nequicquam à Petilio quaesita: qui tribunus plebis iterum ea de denunciando factus, neque vt de agris dividendis plebi referrent consules senatum, peruincere potuit: & cum magno certamine obtinuisset vt consulerentur patres, consulum an tribunorum placeret comitia haberi, consules ea rogari iussi sunt. Iudibrioque erant minae tribuni denunciantis se delectum impediturum: cum quietis finitimis, neque belli apparatu opus esset. Sequitur haec tranquillitatem rerum annus Proculo Geganio Macerino, L. Menenio Lanato Coss. multiplici clade ac periculo insignis, seditionibus, fame, regno prope per largitionis dulcedinem in cervices accepto. Vnum abfuit bellum enimum: quo si aggrauatae res essent, vix ope deorum omnium res sisti potuit. Coepere à fame mala, seu aduersus annus frugibus fuit: seu dulcedine consonum & vrbis, delerto agrorum cultu. nam vtrunque traditur. & patres plebem desidem, & tribuni plebis nunc fraudem, nunc negligentiam consulum accusabat. Postremo perpulere plebei, haud aduersante senatu, vt L. Minutius praefectus annonae crearetur: felicior in eo magistratu ad custodiā libertatis futurus, quam ad curationem ministerij sui: quanquam postremo annonae quoque leuatae haud immeritam & gratiam & gloriam tulit. Qui cum multis circa finitimos populos legationibus terra marique nequicquam missis (nisi quod ex Hetruria haud ita multum frumenti aduectum est) nullum momentum annonae fecisset: & reuolutus ad dispensationem inopiae, profiteri cogendo frumentum, & vendere quod vsui menstruo superesset: fraudandoque parte diuisa cibi senitia: criminando inde, & objiciendo irae populi frumentarios, acta inquisitione aperiret magis quam leuaret inopiam: multi ex plebe spe amissa potius quam vt cruciarentur trahendo animam, capitibus obuolutis se in Tyberim praecipitauerunt. Tum Sp Melius ex equestri ordine, vt illis temporibus praediues rem vtilem pessimo exemplo, peiore consilio est aggressus. frumentum namque ex Hetruria priuata pecunia per hospitum clientiumque ministerium coempto (quae credo ipsa res ad leuandam publica cura annonam impedimento fuerat) largitiones frumenti facere instituit: plebemque hoc munere delenitam, quacunque incederet, conspectus, elatusque supra modum hominis potuati, secum trahere, haud dubium consulatum ei fauore ac spe despondentem. Ipse vt est humanus animus insatiabilis, eo quod fortuna spondet, ad altiora ire non concessa tendere: & quoniam consulatus quoque eripiendus inuitis patribus esset, de regno agitare. id vnum dignum tanto apparatu consiliorum, tanto certamine, quod ingens exudandum esset, praemium fore. Iam comitia consularia instabant: quae res eum necdum compositis maturisue satis consilijs, oppressit. Consul sextum creatus T. Quintius Capitolinus, minime opportunus rebus nouanti res: collega additur ei Agrippa Menenius, cui Lanato erat cognomen, & L. Minutius praefectus annonae, seu refectus, seu quo ad res posceret, incertum creatus. nihil enim constat, nisi in libros linteos vtroque anno relatum inter magistratus praefecti nomen. Hic Minutius eandem reipub. curationem agens, quam Melius priuatam agendam susceperat: cum in vtraque domo genus idem hominum versaretur, rem compertam ad senatum defert, tela

A in domum Melij conferri, eumque conciones domi habere, ac non dubia regni consilia esse. tempus agendæ rei nondum stare. cætera iam conuenisse: & tribunos mercede emptos ad prodendam libertatem: & partita ducibus multitudinis ministeria esse. serius se pene, quam tutum fuerit, ne cuius incerti vanique author esset, ea deferre. Quæ postquam sunt audita, & vndique primores patrum & prioris anni consules increparent, quod eas largitiones, cœtusque plebis in priuata domo passi essent fieri: & nouos consules, quod expectassent donec à præfecto annonæ tanta res ad senatum deferretur, quæ consulem non authorem solum desideraret, sed etiam vindicem: tum T. Quintius consules immento increpari ait. qui constricti legibus de prouocatione ad dissoluendum imperium latis, nequaquam tantum virium in magistratu ad eam rem pro atrocitate vindicandam, quantum animi haberent. opus esse non forti solum viro, sed etiam libero, exolutoq; legum vinculis. Itaque se dictatorem L. Quintium dicturum: ibi animum parem tantæ potestati esse. Approbantibus cunctis, primo Quintius abnuere: & quid sibi vellent, rogitare, qui se ætate exacta tantæ dimicationi obijcerent? Dein cum vndiq; plus in illo senili animo non consilij modo, sed etiam virtutis esse, quam in omnibus alijs, dicerent, laudibusq; haud immeritis onerarent, & consul nihil remitteret: precatus tandem
B deos immortales Cincinnatus, ne senectus sua in tam trepidis rebus damno dedecorive reipub. esset, dictator à consule dicitur. ipse deinde C. Seruilium Halam magistrum equitum dicit. Postero die dispositis præsidijs cum in forum descendisset, conuersaq; in eam plebs nouitate rei ac miraculo esset, & Meliani, atque ipse dux eorum, in se intentam vim tanti imperij cernerent: expertes consiliorum regni, qui tumultus, quod bellum repens aut dictatoriam maiestatem, aut Quintium post octogesimum annum rectorem reipub. quæsisset, rogitarent: missus ab dictatore Seruilius magister equitum ad Melium, Vocatte, inquit, dictator. Cum pauidus ille quid vellet, quæreret: Seruiliusq; causam dicendam esse proponeret, crimenque à Minutio delatum ad senatum diluendum: tunc Melius recipere se in cæteruam suorum, & primum circunspectans tergiuersari: postremo cum apparitor iussu magistri equitum eum duceret, ereptus à circumstantibus, fugiensque fidem plebis Romanæ implorare, & opprimi se consensu patrum dicere, quod plebi benigne fecisset: orare, vt opem sibi vltimo in discrimine ferrent, neue ante oculos suos trucidari sinerent. Hæc eum vociferantem assecutus Hala Seruilius obtruncat: respersusque cruore obtruncati, stipatus cæterua patriciorum iuuenum dictatori renunciat: vocatum ad eum Melium, repulso apparitore concitantem multitudinem, pæ-
C nam meritam habere. Tum dictator, Macte virtute, inquit, C. Seruili esto, liberata republica. Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti, ad concionem vocari iussit: & Melium iure cæsum pronunciauit, etiam si regni crimine insons fuerit: qui vocatus à magistro equitum ad dictatorem non venisset, se ad causam cognoscendam confediſſe: qua cognita habiturum fuisse Melium similem causæ fortunam. vim parantem ne iudicio se committeret, vi coercitum esse. nec cum eo tanquam cum ciue agendum fuisse, qui natus in libero populo, inter iura, legesque, ex qua vrbe reges exactos sciret: eodemque anno sororis filios regis, & liberos consulis liberatoris patriæ, propter pactionem indicatam recipiendorum in vrbem regum, à patre securi esse percussos: ex qua Collatinum Tarquinium consulem nominis odio abdicare se magistratu, atque exulare iussum: in qua de Sp. Cassio post aliquot annos propter consilia inita de regno, supplicium sumptum: in qua nuper decemuiros bonis, exilio, capite multatos ob superbiam regiam: in ea Sp. Melius spem regni conceperit, & quis homo? quanquam nullam nobilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationem pandere viam: sed tamen Claudios, Cassios, consulatibus, decemuiratibus suis, maiorumque honoribus, splendore familiarum sustuliſſe animos, quo nefas fuerit, Sp. Melium, cui tribunatus

plebis

V.C. plebis magis optandus quam sperandus fuerit, frumentarium diuitem, vil-
farris libris speraſſe libertatem ſe ciuium ſuorum emiſſe: ciboque obiecto
ratum victorem finitimorum omnium populum in ſeruitutem perlici poſſe
quem ſenatorem concoquere ciuitas vix poſſet, regem ferret, Romuli co
toris ab dijs orti, recepti ad deos, inſignia atque imperium habentem, non
ſtelere id magis, quam pro monſtro habendum. Nec ſatis eſſe ſanguine
expiatum, niſi tecta parieteſque, intra quæ tantum amentiæ conceptum
diſſiparentur: bonaque contacta precijs regni mercandi, publicarentur.
bere itaque quæſtores vendere ea bona, atque in publicum redigere. Dom
deinde, vt monumento area eſſet oppreſſæ nefariæ ſpei, dirui extemplo
id Æquimelium appellatum eſt. L. Minutius boue aurato extra portam
geminam eſt donatus, ne plebe quidem inuita, quia frumentũ Melianum
bus in modios æſtimatũ plebi diuiſit. Hunc Minutium apud quoſdam auto
tranſiſſe à patribus ad plebem, vndecimumque tribunum plebis cooptat
ſeditionem motam ex Meliana cæde, ſedaſſe inuenio. Cæterum vix credib
eſt, numerum tribunorum patres augeri paſſos: idque potiſſimum exempl
à patricio homine introductum: nec deinde id plebem conceſſum ſemel ob
nuiſſe, aut certe tentaſſe. Sed ante omnia refellit falſum imaginis titulum,
cis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret. Q. Cæci
us. Q. Iunius, Sex. Titinius, ſoli ex collegio tribunorum neque tulerant de
noribus Minutij legem: & criminari nunc Minutium, nunc Seruilium apud
bem, quæriquè indignam necem Melij non deſtiterant. Peruicerunt igitur
tribunorum militum potius quam conſulum comitia haberentur: haud d
quin ſex lectis (tot enim iam creari licebat) & plebij aliqui profitendo ſe
tores fore Melianæ cædis, crearentur. Plebs quanquã agitata multis eo
& varijs motibus erat, nec plures quam tres tribunos conſulari poteſtate
317. auit, & in ijs L. Quintiũ Cincinnati filium: ex cuius dictaturæ inuidia tumu
quærebatur: prælatus ſuffragijs Quintio Mamercus Æmylius, vir ſummæ
nitatis, L. Iulium tertium creant. in horum magiſtratu Fidenæ colonia
mana ad Lartem Tolumnium Veientium regem ac Veientes defecere.
additum defectioni ſcelus. C. Fulcinium, C. Iulium Tullum, Sp. Nautium, L.
Roſcium, legatos Romanos, cauſam noui conſilij quærentes, iuſſu Tolum
interfecerunt. leuant quidam regis facinus. in teſſerarũ proſpero iactu voce
eius ambiguam, vt occidi iuſſiſſe videretur, à Fidenatibus exceptam, cauſa
mortis legatis fuiſſe. rem incredibilem: interuentu Fidenatium nouorum
ciorum conſulentium de cæde ruptura ius gentium, non auerſum ab int
tione luſus animum: nec deinde in horrorem verſum facinus. propius eſt
dem, obſtringi Fidenatium populum, ne reſpicere ſpem vllam ab Roma
poſſet conſcientia tanti ſceleris, voluiſſe. Legatorum qui Fedenis cæſi era
ſtatuæ publicæ in Roſtris poſitæ ſunt. Cum Veientibus Fidenatibusque pr
terquam finitimis populis ab cauſa etiam tam nefanda bellum exorſis, atr
dimicatio inſtabat. Itaq; ad curam ſummę rerum quieta plebe, tribuniſq; ei
318 nihil cõtrouerſiæ fuit, quin cõſules crearentur M. Geganius Macerinus tert
& L. Sergius, Fidenas, à bello credo quod deinde geſſit appellatus. hic en
primus cis Anienem cum rege Veientium ſecundo prælio conflixit, nec inc
entam victoriam retulit. Maior itaque ex ciuibus amiſſis dolor, quam lætit
fuſis hoſtibus, fuit, & ſenatus, vt in trepidis rebus, dictatorem dici Mamercu
Æmilium iuſſit: is magiſtrum equitum ex collegio prioris anni, quo ſimul t
buni militum conſulari poteſtate fuerant, L. Quintium Cincinnatum, digna
parente iuuenem, dixit. Ad delectum à conſulibus habitum centuriones ve
res belli periti adiecti: & numerus amiſſorum proxima pugna expletus. Le
tos, Quintium Capitolinum & M. Fabium Vibulanum ſequi ſe dictator iu
Cum poteſtas maior, tum vir quoque poteſtati par, hoſtes ex agro Roma
trans Anienem ſubmouere: colleſque inter Fidenas atque Anienem cepe
runt.

A runt, referentes castra: nec ante in campos digressi sunt, quam legiones auxilio Faliscorum venerunt. tum demum castra Hetruscorum pro mœnibus Fidenarum posita. Et dictator Romanus haud procul inde ad confluentes consedit in vtriusq; ripis amnis, qua sequi munimento poterat, vallo interposito, postero die in aciem eduxit. Inter hostes variæ fuere sententiæ. Falisci procul ab domo militiam ægre patientes, satisque fidentes sibi, poscere pugnam: Veienti Fidenatiq; plus spei in trahendo bello esse. Tolumnius, quanquam suorum magis placebant consilia, ne longinquam militiam paterentur Falisci, postero die se pugnaturum edicit. dictatori ac Romanis, quod detractasset pugnam hostis, animi accessere. posteroq; die iam militibus castra vrbemque se oppugnaturos frementibus, ni copia pugnæ fiat, vtrinq; acies intra bina castra in medium campi procedunt. Veiens multitudine abundans, qui inter dimicationem castra Romana aggrederentur, post montes circummisit. Trium populorum exercitus ita fuerit instructus, vt dextrum cornu Veientes, sinistrum Falisci tenerent, medij Fidenates essent. Dictator dextro cornu aduersus Faliscos, sinistro contra Veientem Capitolinus Quintinus intulit signa: ante mediam aciem cum equitatu magister equitum processit. Parumper silentium & quies fuit: nec Hetrusci, nisi cogerentur, pugnam inituri: & dictatore arcem
B Romanam respectante, vt ab augutibus simul aues rite abmissæ sint, ex composito tolleretur signum, quod vbi conspexit, primos equites clamore subacto in hostem emisit, secuta peditum acies ingenti vi conflixit. nulla parte legiones Hetruscæ sustinuere impetum Romanorum. eques maxime resistebat, equitumque longe fortissimus ipse rex ab omni parte effusè sequentibus obequitans Romanis, trahebat certamen. Erat tum inter equites tribunus militum A. Cornelius Cossus, eximia pulchritudine corporis animo ac viribus parem orq; generis, quod amplissimum acceptum magis auctiusq; reliquit posteris. Is cum ad impetum Tolumnij, quacunque se intendisset, trepidantes Romanas videret turmas; insignemque eum regio habitu volitantem tota acie cognouisset. Hiccine est, inquit, qui pactorum humanum, violatorque gentium iuris sum? ego hanc mactatam victimam, si modo fas est, quicquam in terris esse dij volunt) legatorum manibus dabo. Calcaribus subditis, infesta cuspide in vnum fertur hostem, quem cum idem equo deiecisset, confestim & ipse hasta immissa, se in pedes excipit. assurgentem ibi regem vimbone resupinat, repetitumque sæpius cuspide ad terram affixit. cum exanguj detracta spolia, caputq; abscissum victor spiculo gerens, terrore cæsi regis hostes fundit. Itaque equitum quoq; fusa acies, quæ vna fecerat aciem certamen. Dictator fugatis
C legionibus instat: & ad castra compulsos cædit. Fidenatium plurimi locorum notitia effugere in montes. Cossus Tyberim cum equitatu transuectus, ex agro Veientano ingentem deculit prædam ad vrbem. Inter pretium & ad castra Romana pugnatum est, aduersus partem copiarum ab Tolumnio, vt ante dictum est, ad castra missam. Fabius Vibulanus corona primum vallum defendit: intentos deinde hostes in vallum, egressus dextra principali cum triarijs repente inuadit, quo pauore iniecto, cædes minor, quia pauciores erant: fuga non minus trepida, quam in acie fuit. Omnibus locis re bene gesta, dictator senatusconsulto, iussuq; populi triumphans in vrbem rediit. Longe maximum triumphi spectaculum fuit. Cossus, spolia opima regis interfecti gerens, in eum milites carmina incondita, æquantes eum Romulo, canere. Spolia in æde Iouis Feretrij prope Romuli spolia, quæ prima opima appellata sola ea tempestate erant, cum solenni dedicatione dono fixit. auerteratq; in se à curru dictatoris ciuium ora, & celebritatis eius diei fructum prope solus tulerat. Dictator coronam auream * libræ pondo ex publica pecunia populi iussu in Capitolio Ioui donum posuit. Omneis ante me authores secutus, A. Cornelium Cossum tribunum militum secunda spolia opima Iouis Feretrij templo intulisse, exposui. Cæterum præterquà quod ea rite opima spolia habentur, quę dux duci detrax-

V.C. tum, nec ducem nouimus, nisi cuius auspicio bellum geritur, titulus ipse spoliorum inscriptus, illos, meque arguit, consulem ea Cossum cepisse. Hoc ego cum augustum Cæsarem templorum omnium conditorem aut restitutorem, ingressum ædem Feretrij Iouis, quam vetustate dilapsam refecit, se ipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem: prope sacrilegium ratus sum, Cossum spoliorum suorum, Cæsaremque ipsius templi authorem subtrahere testem, qui sit in re sit error, quod iam veteres annales, quodque magistratuum libri, quos linteos in æde repositos Moneta, Macer Licinius citat identidem auctores septimo post demum anno cum T. Quintio Penno A. Cornelium Cossum consulem habeant: existimatio communis omnibus est: nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum annum transferri posset, quod imbelle eo anno ferme pestilentia, inopiaque frugum circa A. Cornelium consulem fuit adeo, vt quidam annales velut funesti, nihil præter nomina consulum seruarint. tertius ab cons. Cossi annus tribunum cum militum consulari potestate habet: eidem anno magistrum equitum, quo in imperio alteram insignem clade didit pugnam equestrem. ea libera coniectura est. sed (vt ego arbitror) omnia peruersare in omnes opiniones licet: cum author pugnæ recentibus spoliis in aduersa sede positis, Iouem prope ipsum, cui vota erant, Romulumque inuentum haud spernendos falsi tituli testes, sese A. Cornelium Cossum consulem cepisse ferat. M. Cornelio Maluginensi, L. Papyrio Crasso consulibus, exercitum in agrum Veientem ac Faliscum ducti: prædæ abactæ hominum, pecorumque vestigia in agris nusquam inuentus, neque pugnandi copia facta. vrbes tamen duæ oppugnatæ: quia pestilentia populum inuasit. Et seditiones domi quietæ, nec motæ tamen, ab Sp. Melio tribuno plebis, qui fauore nominis non nouarit aliquid ratus, & Minutio diem dixerat: & rogationem de publicandis bonis Seruilij Halæ tulerat: falsis criminibus à Minutio circumuentum Melium arguens: Seruilio cædem ejus indemnati obijciens, quæ vaniora ad populum quam authore fuere. Cæterum magis vis morbi ingrauescens curæ erat, terrores ac prodigia, maxime quod crebris motibus terræ fuere in agris nuntiabantur facta. Obsecratio itaque à populo duumuiris præeuntibus est facta. Prodictator inde annus C. Iulio iterum, & L. Virginio consulibus, tantum metus 320. sticatis in vrbe agrisque fecit, vt non modo prædandi causa quisquam ex Romano non exiret, belliue inferendi memoria patribus aut plebi esset: sed tro Fidenates, qui se primo aut oppido, aut montib. aut muris tenuerant, populabundi descenderent in agrum Romanum. deinde Veientium exercitus (nam Falisci perpelli ad instaurandum bellum, neq; clade Romana neq; sociorum precibus potuere) duo populi transire Anienem atq; hanc pugnam cui Collina porta signa habuere. Trepidatum itaq; non in agris magis quam in vrbe est. Iulius consul in aggere muris; explicat copias. à Virginio autem in æde Quirini consulitur dictatorem dici A. Seruilium placet, cui Priscus alij Structo fuisse cognomē tradunt. Virginius dum collegam consulem non ratus, permittente eo, nocte dictatorem dixit. is sibi magistrum equitum Lucretium Ebutium Helluam dicit. Dictator omnes luce prima extra portam Collinam adesse iubet, quibuscunque vires suppetebant ad arma ferenda. Quæ fuere: signa ex ærario prompta seruntur ad dictatorem. Quæ cum agentes hostes in loca altiora concessere. eo dictator agmine infesto subit: nec procul Nomento signis collatis fudit Hetruscas legiones: compulit inde in vrbem Fidenas, valloque circundedit. sed neq; satis capi poterat vrbs alta, & munita: neque in obsidione vis vlla erat: quia frumentum non necessitati modo sed copiæ quoq; abunde ex ante conuecto sufficiebat. Ita expugnandi cogendiq; ad deditionem spe amissa, dictator in locis propter propinquos notis, ab aduersa parte vrbis maxime neglecta, quia suapte natura tutissima erat, agere in arcem cuniculum instituit. ipse diuersissimis locis subeundi mœnia quadrifariam diuiso exercitu, qui alij alijs succederent ad pugnam

A cohtinenti die ac nocte prælio absensu operis hostes auertebat: donec per- V.C.
fossio à castris monte, erecta in arcem via est. Intentisque Hetruscis ad vanas à
certo periculo minas, clamor supra caput hostilis captam vrbem ostendit. Eo
anno C. Furius Pacilius, & M. Geganius Macerinus censores villam publicam
in campo Martio probauerunt: ibiq; primum census populi est actus. Eosdem
consules in sequenti anno refectos, Iulium tertium, Virginium iterum, apud
Marcum Licinium inuenio. Valerius Antias & Q. Tubero M. Manlium & Q. 321.
Sulpitium consules in eum annum edunt. cæterum in tam discrepanti editio-
ne & Tubero & Macer libros linteos authores profitentur: neuter tribunos
militum eo anno fuisse, traditum à scriptoribus antiquis dissimulat. Licinio li-
bros haud dubie sequi linteos placet: & Tubero incertus veri est. sed inter ce-
tera vetustate incomperta, hoc quoq; in incerto positum. Trepidatum in He-
truria est post Fidenas captas, non Veientibus solum exterritis metu similis ex-
cidij, sed etiam Falisci, memoria initi primo cum ijs belli: quanquam rebel-
lantibus non affuerant. Igitur cum duæ ciuitates legatis circa XII. populos
missis impetrassent, vt ad Vultumnæ fanum indiceretur omni Hetruriæ con-
cilium: velut magno inde tumultu imminente, senatus Mamercum Æmilium
dictatorē iterum dici iussit. Ab eo A. Posthumius Tubertus magister equitum
B est dictus, bellumq; tanto maiore quam proximo conatu apparatum est, quan-
do plus erat ab omni Hetruria periculi, quam ab duobus populis fuerat. Ea
res aliquanto expectatione omnium tranquillior fuit. Itaque cum renuncia-
tum à mercatoribus esset, negata Veientibus auxilia, iussosq; suo consilio bel-
lum inire, suis viribus exequi: nec aduersarum rerum quærere socios, cum
quibus spem integram communicati non sint: tum dictator, ne nequicquam
creatus esset, materia quærendæ bello gloriæ adempta, in pace aliquid operis
edere, quod monumentum esset dictaturæ, cupiens, censuram minuere parat:
seu nimiam potestatem ratus, seu non tam magnitudine honoris quam diuturni-
tate offensus. Concione itaq; aduocata, rempub. foris gerendam ait, turaque
omnia præstanda, deos immortales suscepisse: se, quod intra muros agendum
esset, libertati populi Rom. consulturum. maximam autem eius custodiam es-
se, si magna imperia diuturna non essent: & temporis modum imponeretur,
quibus iuris imponi non posset. Alios magistratus annuos esse: quinquenna-
lem censuram grauem esse: iisdem per tot annos magna parte vitæ obnoxios
viuere. se legelaturum, ne plus quam annua ac semestris censura esset. Con-
sensu ingenti populi legem postero die pertulit. Et vt re ipsa, inquit, sciatis
Quirites, quam mihi diuturna non placeant imperia: dictatura me abdico.
C Depositosuo magistratu, modo aliorum magistratui imposito, fine alteri, cum
gratulatione ac fauore ingenti populi domum est reductus. Cēsores ægre pas-
si, Mamercum, quod magistratum populi Rom. minuisset, tribu mouerunt, oc-
tuplicatoque censu ærarium fecerunt. Quam rem ipsum ingenti animo tulisse
ferunt: causam potius ignominiæ intuentem, quam ignominiam: primores pa-
trum, quanquam diminutum censuræ ius voluissent, exemplo acerbitatis cen-
soriæ offensos: quippe cum se quisque diutius ac sæpius subiectum censoribus
fore cerneret, quam censuram gesturum. Populi certe tanta indignatio coor-
ta dicitur, vt vis à censoribus nullius authoritate, præterquam ipsius Mamer-
ci deterreri quiuerit. Tribuni plebis assiduis concionibus prohibendo con-
sularia comitia, cum res prope ad interregnum perducta esset, euicere tan-
dem, vt tribuni militum consulari potestate crearentur victoriæ præmium,
quod petebatur, vt plebeius crearetur, nullum fuit: omnes patricij creati
sunt, M. Fabius Vibulanus, M. Folius, L. Sergius Fidenas. Pestilentia eo anno 322.
aliarum rerum ocium præbuit. ædes Apollini pro valetudine populi vota est.
multa Duumuiri ex liberis, placandæ deūm iræ, auertendæque à populo pe-
stis causa, fecere. magna tamen clades in vrbe agrisque, promiscue hominum
pecorumque pernicie accepta: Famem cultoribus agrorum timentes, in

V.C. Hetruriam, Pomptinumq; agrum, & Cumas, postremo in Siciliam quoque fo-
menti causa misere. Consularium comitiorum nulla mentio habita est. Tribu-
ni militum consulari potestate omnes patricij creati sunt, L. Pinarius Mam-
333. cus, L. Furius Medullinus, Sp. Posthumius Albus. Eo anno vis morbi leuata, at-
que à penuria frumenti, quia ante prouisum erat, periculum fuit. Consilia ad
mouenda bella in Volscorum AEquorumq; concilijs, & in Hetruria ad fanum
Voltumnæ agitata. Ibi prolatæ in annum res, decretoq; cautum, ne quod ea
concilium fieret: nequicquam Veiente populo querente eandem quæ Fi-
næ deletæ sint, imminere Veiis formam. Interim Romæ principes plebis ne
diu ne quicquam imminentes spei maioris honoris, dum foris otium est,
cœtus indidere in domos tribunorum plebis. ibi secreta consilia agitare, pa-
ri se à plebe adeo spretos, vt cum per tot annos tribuni militum consulari po-
testate creentur, nulli vnquam plebeio ad eum honorē aditus fuerit. multum
prouidisse suos maiores, qui cauerint, ne cui patricio plebeij magistratus ge-
rerent: aut patricios habendos fuisse tribunos plebis. adeo se suis etiam sor-
re, nec à plebe minus quam à patribus contemni. Alij purgare plebem: ad
pam in patres vertere: eorum ambitione artibusque fieri vt obseptum plebi
ad honorem iter. si plebi respirare ab eorum mistis precibus miniscque li-
memorem eam suorum inituram suffragia esse, & parto auxilio imperium eo-
que adscituram. Placet tollendæ ambitionis causa tribunos legem promul-
re, ne cui album in vestimentum addere petitionis causa liceret. Parua
res & vix serio agenda videri possit, quæ tunc ingenti certamine patres ac ple-
bem accendit. Vicere tamen tribuni, vt legem perferrent: apparebatq; im-
animis plebem ad suos studia inclinaturam. quæ ne libera essent, senatus-
sultum factum est, vt consularia comitia haberentur. Tumultus causa fuit,
ab AEquis & Volscis Latini atque Hernici nunciarant. T. Quintius Luci-
334. us, Cincinnatus, (eidem & Penno cognomen additur) & Cn. Iulius Mento
sules facti, nec vltra terror belli est dilatus. Lege sacrata, quæ maxima
eos vis cogendæ militiæ erat, delectu habito, vtrinque validi exercitus pro-
ti in Algidum conuenere. ibique seorsum AEqui, seorsum Volsci castra co-
muniuere. intentiorque quam vnquam ante, muniendi exercendique mi-
contra ducibus erat. eo plus nuncij terroris Romam attulere. Senatui dic-
rem dici placuit: quia etsi sæpe victi populi, maiore tamen conatu quam
vnquam rebellarent: & aliquantum Romanæ iuuentutis morbo absu-
erat. ante omnia priuata Coss. discordia quæ inter ipsos erat, & certamin
consiliis omnibus, terrebant. Sunt qui male pugnatum ab his consulibus in
gido authores sint, eamque causam dictatoris creandi fuisse. Illud satis co
ad alia discordes, in vno aduersus patrum voluntatem consensisse, ne dic
dictatorem: donec, cum alia aliis terribiliora afferrentur, nec in auctor
» senatus consules essent, Q. Seruilius Priscus summis honorib. egregie vi
» inquit, tribuni plebis, quoniam ad extrema ventum est, senatus appellat, v
» tanto descrimine rei pub. dictatorem dicere consules pro potestate ve
gatis. Qua voce audita, occasionem oblatam rati tribuni augendæ po
tis, secedunt: proque collegio pronunciant, placere consules senatui
audientes esse: si aduersus consensum amplissimi ordinis vltrà attendan
vincula se duci eos iussuros. Consules ab tribunis quam ab senatu vinci
erunt: proditum à patribus summi imperij ius, datumque sub iugum tri
potestati consulatum memorantes, si quidem cogi aliquid pro potest
tribuno consules, & (quo quid vlterius priuato timendum foret?) in
etiam duci possent. Sors, vt dictatorem diceret (nam ne id quidem inter
gas conuenerat) T. Quintio euenit, is A. Posthumium Tubertum, socer
um, seuerissimi imperij virum, dictatorem dixit. ab eo L. Iulius magister
tum est dictus. simul edicitur & iustitium: neque aliud tota vrbe agi,
bellum apparari, cognitio vacantium militiæ munere post bellum

A ita dubij quoque inclinant ad nomina danda. & Hernicis Latinisque milites imperati. vtrinque enixe obeditum dictatori est. Hæc omnia celeritate ingenti acta. relictoque Cn. Iulio consule ad præsidium vrbi, & L. Iulio magistro equitum ad subita belli ministeria, ne qua res, quæ eguissent in castris, moraretur: dictator præeunte A. Cornelio pontifice maximo, ludos magnos tumultus causa vouit: profectusque ab vrbe, diuiso cum Quintio consule exercitu ad hostes peruenit. Sicut bina castra hostium paruo inter se spacio distantia viderant, ipsi quoque mille ferme passus ab hoste, dictator Thusculo, consul Lanuuio propiorem locum castris ceperunt. Ita quatuor exercitus totidem munimenta, planitiem in medio non paruis modo excursionibus ad prælia, sed vel ad explicandas vtrinque acies satis patentem habebant. Nec ex quo castris castra collata sunt, cessatum à leuibus præliis est: facile patiente dictatore conferendo vires, spem vniuersæ victoriæ, tentato paulatim euentu certaminum, suos præcipere. Itaque hostes nulla in prælio iusto relicta spe, noctu adorti castra consulis, rem in casum ancipitis euentus committunt. Clamor subito ortus, non consulis modo vigiles, exercitum deinde omnem, sed dictatorem quoque ex somno excitit. vbi præsenti ope res egebant, consul nec animo deficit, nec consilio, pars militum portarum stationes firmant: pars corona vallum cingunt. In
B alteris apud dictatorem castris quo minus tumultus est, eo plus animaduertitur quid opus facto sit, missum extemplo ad castra subsidiũ, cui SP. Posthumius Albus legatus præficitur. ipse parte copiarum paruo circuitu locum, maxime secretum ab tumultu petit, vnde ex nec opinato auersum hostem inuadat. Q. Sulpitium legatum præficit castris: M. Fabio legato assignat equites: nec ante lucem mouere iubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficilem. Omnia quæ vel alius imperator prudens & impiger in tali re præciperet, ageretque, præcipit ordine, atque agit. Illud eximium consilii animique specimen, & neutiquam vulgatæ laudis, quod vltro ad oppugnanda castra hostium, vnde maiore agmine profectos exploratum fuerat, M. Geganium cum cohortibus delectis misit. qui postquam intentos homines in euentum periculi alieni, pro se incautos neglectis vigilijs stationibusque est adortus: prius pene cepit castra, quam oppugnari hostes satis scirent. inde fumo, vt conuenerat, datum signum, vbi conspectum ab dictatore est, exclamat, capta hostium castra: nunciarique passim iubet. Et iam lucescebat, omniaque sub oculis erant: & Fabius cum equitatu impetum dederat: & consul eruptionem è castris in trepidos iam hostes fecerat. Dictator autem parte altera subsidia & secundam aciem adortus, circumagenti se ad dissonos clamores ac subitos circum
C tumultus hosti vndique obiecerat victorem peditem equitemque. Circunuenti igitur iam in medio ad vnum omnes pœnas rebellionis dedissent, ni Vecius Messius ex Volscis nobilior vir factis quam genere, iam orbem voluentes suos increpans clara voce: Hic præbituri, inquit, vos telis hostium estis indefensi, « inulti? quid igitur arma habetis? aut quid vltro bellum inulistis? in ocio « tumultuosi, in bello segnes, quid hic stantibus spei est? an deum aliquem pro- « tecturum vos, rapturumque hinc putatis? ferro via facienda est hac, qua me « prægressum videritis, agite qui visuri domos parentes, coniuges, liberos estis, « ite mecum. non murus, nec vallum, sed armati armatis obstant: virtute pares, « necessitate (quæ vltimum ac maximum telum est) superiores estis. Hæc locutum, exequentemque dicta, redintegrato clamore secuti, dant impressionem, qua Posthumius Albus cohortes obiecerat: & mouerunt victorem, donec dictator pedẽ iam referentibus suis aduenit, eoque omne prælium versum est. Vni viro Messio fortuna hostium innititur, multa vtrinque vulnera, multa passim cædes est. Iam nec duces quidem Romani incruenti pugnant. Vnus Posthumius ictus saxo, perfracto capite acie excessit. Non dictatorem humerus vulneratus, non Fabium prope affixum equo femur, non brachium abscissum consulem ex tam ancipiti prælio summouit. Messium impetus per stratos cæde

V.C. hostes cum globo fortissimorum iuuenum extulit ad castra Volscorum, q
nondum capta erant. eodem omnis acies inclinatur. Consul effusos vsq
vallum persecutus, ipsa castra vallumque aggreditur. eodem & dictator
parte copias admouet. non segnior oppugnatio est, quam pugna fuerat. Co
lem signum quoque intra vallum iniecisse ferunt, quo milites acrius subir
repetendoque signo primam impressionem factam. Et dictator perrupto v
iam in castra prælium intulerat. Tum abijci arma passim, ac dedi hostes
ti: castrisque & his captis, hostes, præter senatores, omnes venundati sunt.
dæ pars, sua cognoscentibus Latinis atque Hernicis reddita: partem sub
dictator vendidit, prepositoq; consule castris, ipse triumphans inuectus vr
dictatura se abdicauit. Egregiæ dictaturæ tristem memoriam faciunt, qui
ab A. Posthumio, quod occasione bene pugnandi captus, iniussu dece
præsidio, victorem securi percussum tradunt. nec libet credere: & licet, in
rijs opinionibus: & argumento est, quod imperia Manliana, non Posthum
na, appellata sint: quum qui prior author tam sæui exempli foret, occupa
rus insignem titulum crudelitatis fuerit. Imperioso quoque Manlio co
men indium: Posthumius nulla tristi nota est insignitus. Cn. Iulius cons
dem Apollinis absente collega fine sorte dedicauit. ægre id passus Quin
cum dimisso exercitu in vrbem redisset, nequicquam in senatu est conque
Insigni magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem Romanam pertinen
sum, quod Carthaginienses tanti hostes futuri, tum primum per seditione
culorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitum traiecere. Ag
tum in vrbe ab tribunis plebis, vt tribuni militum consulari potestate creo
325. tur: nec obtineri potuit. Consules fiunt L. Papyrius Crassus, L. Iulius, A Po
rum legati fœdus ab senatu cum petissent, & pro fœdere deditio ostentare
inducias annorum octo impetrauerunt. Volscorum res super acceptam i
gido cladem pertinaci certamine inter pacis bellique authores in iurgia &
ditiones versa. Vndique otium fuit Romanis. Legem de mulctarum æstim
one pergratam populo, cum ab tribunis parari consules vnius ex collegio
326. ditione excepissent, ipsi præoccupauerunt ferre. Consules L. Sergius Fid
327. iterum, Hostius Lucretius Tricipitinus. Nihil dignum dictu actum his con
bus. Secuti eos consules, A. Cornelius Cossus, T. Quintius Pœnus iterum.
entes in agrum Romanum excursiones fecerunt. Fama fuit, quosdam n
denatium iuuentute participes eius populationis fuisse: cognitioque
rei L. Sergio & Q. Seruilio, & Mamerco AEmylio permissa. Quidam Ho
relegari, quod cur per eos dies à Fidenis abfuissent, parum constabat. c
norum additus numerus, agerque ijs bello interemptorum assignatus.
tate eo anno plurimum laboratum est: nec cœlestes modo defuerunt
sed terra quoque ingenito humore egens, vix ad perennes suffecit amnes.
fectus alibi aquarum circa torridos fontes, riuosque, stragem siti pecorum
rientium dedit: scabie alia absumpta, vulgatiq; contactu in homines
primo in agrestes ingruerant, seruitiaque: vrbs deinde impletur. Nec co
modo affecta tabo, sed animos quoque multiplex religio, & pleraque ex
inuasit: nouos ritus sacrificando, vaticinando inferentibus in domos, q
quæstui sunt capti superstitione animi: donec publicus iam pudor ad pr
ciuitatis peruenit, cernentes in omnibus vicis sacellisque peregrina atq
lita piacula pacis deum exposcendæ. Datum inde negocium ædilibus, v
maduerterent, ne qui, nisi Romani dij, neu quo alio more quam patrio col
328. tur. Iræ aduersus Veientes in insequentem annum C. Seruilio Hala, L. Pa
Mugilano consulibus, dilatæ sunt. Tunc quoque, ne confestim bellum ind
tur, neve exercitus mitterentur, religio obstitit: fœciales prius mittendos a
repetendas censuere. Cum Veientibus nuper acie dimicatū ad Nomentu
Fidenas fuerat: inducizque inde, non pax facta, quarum & dies exierat, i
dem rebellauerant, missi tamen fœciales nec eorum, cum more patrum
repetu

A repeterent res, verba sunt audita. Controuersia inde fuit, vtrum populi iussu *V.L.*
indiceretur bellum, an satis esset senatusconsultum. Peruicere tribuni, denunciando impedituros se delectum, vt Quintius consul de bello ad populum ferret. omnes centuriæ iussere. in eo quoque plebs superior fuit, quod tenuit, ne consules in proximum annum crearentur. Tribuni militum consulari potestate quatuor creati sunt, T. Quintius Pœnus ex consulatu, C. Furius, M. Posthumius, A. Cornelius Cossus: ex iis Cossus præfuit vrbi. tres delectu habito profecti sunt Veios: documento fuere, complurium imperium bello inutile esse. Tendendo ad sua quisque consilia, cum aliud alij uideretur, aperuerunt ad occasionem locum hosti incertam nanque aciem signum alijs dari receptui, alijs cani iubentibus, innasere opportune Veientes: castra propinqua turbatos, ac terga dantes accepere. Plus itaque ignominiæ quam cladis est acceptum. Mœsta ciuitas fuit, vinci insuetam: odisse tribunos, polcere dictatorem, in eo vertisse ciuitatis. & cum ibi quoq; religio obstaret, ne posset nisi ab consule dici dictator, augures consulti eam religionem exemere. A. Cornelius dictatorem Mamercum Aemylium dixit: & ipse ab eo magister equitū est dictus. Adeo simul fortuna ciuitatis virtute vera equit: vt nihil censoria animaduersio effecerit, quo minus regimen rerum ex notata indigne domo peteretur. Veientes re
B secunda elati, missis circum Hetruriæ populos legatis, iactando tres duces Romanos abse vno prælio fusos, cum tamen nullā publici consilij societatem mouissent, voluntarios vndiq; ad spem prædæ asciuerunt. Vni Fidenatium populo rebellare placuit: & tanquā nisi ab scelere bellū ordiri nefas esset, sicut legatorū antea, ita tum nouorum colonorum cæde imbutis armis, Veientibus sese coniungunt: Consultare inde principes duorum populorum, Veios, an Fidenas sedē belli caperent. Fidenæ visę opportuniores. Itaq; traiecto Tyberi Veientes Fidenas transtulerunt bellum. Romæ terror ingens erat, accito exercitu ab Veijs, hostibus positis ad Fidenas, eoq; ipso ab re male gesta perculsa castra locantur ante portam Collinam, & in muris armati dispositi, & iustitium in foro, tabernæque clausæ: fiuntque omnia castris quam vrbi similiora. Tum trepidam ciuitatem præconibus per vicos dimissis dictator ad concionem aduocatam increpuit, quod animos ex tam leuibus fortunæ momentis suspensos gererent, vt parua iactura accepta, quæ ipsa non virtute hostium, nec ignauia Romani exercitus, sed discordia imperatorum accepta sit. Veientem hostem sexies victum pertimescant: Fidenasque, prope sæpius captas quam oppugnatas: eosdem & Romanos & hostes esse, qui per tot secula fuerint: eosdem animos, easdem corporis vires, eadem arma gerere: se quoque eundem dictato-
C rem Mamercum Aemylium esse, qui ante Veientium Fidenatiumque adiunctis Falisci ad Nomentum exercitus fuderit: & magistrum equitum A. Cornelium eundem in acie fore, qui priore bello tribunus militum Larte Tolumnio rege Veientium in conspectu duorum exercituum occiso, spolia opima Iouis Feretrij templo inulerit, proinde memores, secum triumphos, secum spolia, secum victoriam esse, cum hostibus scelus legatorum contra ius gentium interfectorum, eædem in pace Fidenatium colonorum, inducias ruptas, septimam infelicem defectionem, arma caperent: simul castra castris coniunxissent, satis confidere, nec sceleratissimis hostibus diuturnū ex ignominia exercitus Romani gaudium fore: & populum Romanum intellecturum quanto melius de republica meriti sint, qui se dictatorem tertium dixerint, quam eos qui ob ereptum centurę regnum, labem secundæ dictaturæ suæ imposuerint. Votis deinde nuncupatis profectus, M. & D passus citra Fidenas castra locat, dextra montibus, læua Tyberi amne septus. T. Quintium Pœnum legatum occupare montes iubet: occultumque id iugum capere, quod ab tergo hostibus foret, ipse postero die, cum Hetrusci pleni animorum, ac pristini diei meliore occasione quam pugna, in aciem processissent: cunctatus parūper, dum speculatores referrent, Quintium euasisse in iugum propinquum arci Fidenarum, signa profert: peditum

que aciem instructam pleno gradu in hostem inducit: magistro equitum praecipit, ne iniussu pugnam incipiat: se, cum opus sit, equestri auxilio signum daturum: tum vt memor regiæ pugnæ, memor opimi doni, Romulique ac Iouis Feretrij, rem gereret. Legiones impetu ingenti confligunt. Romanus odio atrocem, impium Fidenatem, prædonem Veientem, ruptores inducarum, contemptos legatorum infanda cæde, respersos sanguine colonorum suorum, perfidos socios, imbelles hostes compellans, factis simul dictisque odium explet. Cum cusserat primo statim congressu hostem: eum repente patefactis Fidenarum portis noua erupit acies, inaudita ante id tempus, inusitataque. Ignibus mixta ingens multitudo, facibusque ardentibus tota collucens, velut furens instincta cursu in hostem ruit, formaque insolitæ pugnæ Romanos paruos exterruit: Tum dictator magistro equitum, equitibusque tum ex monte Quirio accito, prælium cieus, ipse in sinistrum cornu, quod incendio fluxerat, quam prælio territum, cesserat flammis, accurrit: elataque voce, Fumoseruid, inquit, velut examen apum loco vestro exacti, inermi ceditis hosti? non foro extinguetis ignes: non faces has ipsas pro se quisque, si igni non telis pugnandum est, ereptas vltro inferetis? agite nominis Romani, ac virtutis patrum vestræque memores, vertite incendium hoc in hostium vrbem: & suis flammis delete Fidenas, quas vestris beneficijs placare non potuistis. legatorum hospitum vos vestrorum, colonorumque sanguis, vastatique fines monent. Ad impetum dictatoris mota cuncta acies: faces partim emissæ excipiuntur, partim vibrantur: vtraque acies armatur igni. Magister equitum & ipse nouat pugnam equestrem. frenos vt detrahant equis, imperat: & ipse princeps calcaribus subditis equestris effreni equo, in medios ignes infertur: & alij concitati eodem libero cursu ferunt equitem in hostem. Puluis elatus, mistusque fumo, lucem ex oculis virorum equorumque aufert. ea quæ militem terruerat species, nihil terruit equos. Ruinæ igitur similem stragem eques quacunque peruaserat, dedit. Clamor deinde accidit nouus: qui cum vtranque mirabundam in se aciem vertisset, dictator exclamat: Quintium legatum & suos ab tergo hostem habere ortos. ipse redintegrato clamore infert acrius signa. Cum duæ acies, duo diuersa prælia circumuentos Hetruscos & à fronte & ab tergo vrgerent, neque in castra retro, neque in montes, vnde se nouus hostis obiecerat, iter fugæ esset: & equitum passim liberi frenis dispulissent equi, Veientium maxima pars Tyberim effusi petunt: Fidenatium qui supersunt ad vrbem Fidenas tendunt. Infert pauidos fuga in mediam cædem: obtruncantur in ripis: alios in aquam compulsos, gurgites ferunt: etiam peritos nandi lassitudo & vulnera & pauor degrauat: pauci ex multis tranant. Alterum agmen fertur per castra in vrbem: eadem & Romanos sequentes impetus rapit, Quintium maxime, & cum eo digressos modo de montibus recentissimum ad laborem militem, quia vltimo prælio aduenerat. Hi postquam mixti hostibus portam intrauere, in muros euadunt: suisque captis oppidi signum ex muro tollunt. quod vbi dictator conspexit (iam enim & ipse in deserta hostium castra penetrauerat) cupientem militem discurrere ad prædam, spe iniecta maioris in vrbe prædæ ad portam ducit: receptusque intra muros, in arcem, quò ruere fugientium turbam videbat, pergit. Nec minor cædes in vrbe quam in prælio fuit, donec abiectis armis, nihil præter viram petentes, dictatori deduntur. Vrbs castraque diripiuntur. Postero die singulis captiuis ab equite ad centurionem sorte ductis, à quorum eximia virtus fuerat, binis aliis sub corona venundatis, exercitum victorem, opulentumque præda, triumphans dictator Romam reduxit: iussoque magistro equitum abdicare se magistratu, ipse deinde abdicat die sexto decimo, reddito in pace imperio, quod in bello trepidisque rebus acceperat. Classibus quoque ad Fidenas pugnatum cum Veientibus, quidam in annales retulere: rem æque difficilem atque incredibilem: nec nunc lato satis ad hoc amne, & tum aliquanto, vt à veteribus accepimus, arctiore: nisi in traiectu fama

fluuius

A flaminis prohibendo, aliquarum nauium concursum in maius (vt fit) celebrantes, nauales victoriæ vanum titulum appetiuere. Insequens annus tribunos militares consulari potestate habuit, A. Sempronium Atratinum, L. Quintium Cincinnatum, L. Furium Medullinum, L. Horatium Barbatum. Veientibus annorum X X. induciæ datæ: & Aequis triennij, cum plurium annorum petissent. Et ab seditionibus vrbanis ocium fuit. Annum insequentem neque bello foris, neque domi seditione insignem, ludi bello voti celebrem & tribunorum militum apparatu, & finitimorum concursu fecere. Tribuni consulari potestate erant, Cl. Crassus, Sp. Nautius Rutilus, T. Sergius Fidenas, Sex. Iulius Tullus. Spectaculum comitate etiam hospitum, ad quod publico consensu venerant, aduenis gratius fuit. Post ludos conciones seditiosæ tribunorum plebis fuerunt, obiurgantium multitudinem, quod admiratione eorum quos odissent, stupens, in æterno se ipsa teneret seruitio: & non modo ad spem consulatus in partem reuocandam aspirare non auderet: sed ne in tribunis quidem militum creandis (quæ communia essent comitia patrum ac plebis) aut sui aut suorum meminisset. desineret ergo mirari, cur nemo de commodis plebis ageret: eo impendi laborem ac periculum, vnde emolumentum atque honos speretur. nihil non aggressuros homines, si magna conatis, magna præmia proponantur: B vt quidem aliquis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingenti, fructu nullo: ex quibus pro certo habeat, patres aduersus quos tenderet, bello inexpiabili se persecuturos: apud plebem, pro qua dimicauerit, nihilo se honoratiorem fore: neque sperandum, neque postulandum esse magnos animos, magnis honoribus fieri. neminem se plebeium contempturum, vbi contemni desissent. experiendam rem denique in vno aut altero esse, sit ne aliquis plebeius ferendo magno honori: an portento simile miraculoque sit, fortem ac strenuum virum aliquem existere ortum ex plebe. Summa vi expugnatum esse, vt tribuni militum consulari potestate & ex plebe crearentur, petisse viros domi militiæque spectatos: primis annis sugillatos, repulsos, risui patribus fuisse: desisse postremo præbere ad contumeliam os. nec se videre cur non lex quoque abrogetur, qua id liceat, quod nunquam futurum sit: minorem quippe ruborem fore in iuris iniquitate, quam si per indignitatem ipsorum præterean-tur. Huius generis orationes cum assensu auditæ, incitauere quosdam ad petendum tribunatum militum: alium alia de commodis plebis laturum se in magistratu profitentem. Agri publici diuidendi, coloniarumque deducendarum ostentatæ spes: & vectigali possessoribus agrorum imposito, in stipendium militum erogandi æris. Captatum deinde tempus ab tribunis militum, quo per C discessum hominum ab vrbe, cum patres clandestina denunciatione reuocati ad diem certam essent, senatusconsultum fieret absentibus tribunis plebis: vt quoniam Volscos in Hernicorum agros prædatum exisse fama esset, ad rem inspiciendam tribuni militum proficiscerentur, consularia que comitia haberentur. Profecti Appium Claudium filium decemuiri præfectum vrbis relinquunt, impigrum iuuenem, & iam inde ab incunabulis imbutum odio tribunorum, plebisque tribunis plebis, nec cum absentibus ijs qui senatusconsultum fecerant, nec cum Appio transacta re, quod contenderent, fuit. Creati consules sunt, C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta. Vulturnum Hetruscorum vrbem, quæ nunc Capua est, ab Samnitibus captam: Capuamque ab duce eorum Capye, vel (quod propius vero est) à campestri agro appellatam. cepere autem prius bello fatigatis Hetruscis, in societatem vrbis agrorumque accepti: deinde festo die grauatos somno epulisque incolas veteres noui coloni nocturna cæde adorti. His rebus actis, consules ij quos diximus, idibus Decembribus magistratum occepere. Iam non solum qui ad id missi erant, retulerant imminere Volscum bellum, sed legati quoque ab Latinis & Hernicis nunciabant, non antequam Volscos nec ducibus legendis, nec exercitui scribendo intentiores fuisse:

V.C. 330. 331. 332.

fuisse: vulgo fremere, aut in perpetuum arma bellumque obliuioni dandum gumque accipiendum: aut ijs cum quibus de imperio certetur, nec virtutem nec patientiam, nec disciplinam rei militaris cedendum esse. Haud vana arguebant, sed nec perinde patres moti sunt, & C. Sempronius, cui ea prouincia sorte evenit, tanquam constantissimæ rei fortunæ fretus, quod victoris populi exercitum aduersus victos duxisset, omnia temere ac negligenter egit: adeo vt disciplinæ Romanæ plus in Volsco exercitu quam in Romano esset. ergo fortuna, vt sæpe alias, virtutem est secuta. Primo prælio quod ab Sempronio imperatore inconsulte neque commissum est, non subsidijs firmata acie, non equitibus bene locato concussum est, clamor indicium primum fuit quo res inclinatura esset, excitatior crebriorque ab hoste sublatus, ab Romanis dissonus, impingnis, sæpe iteratus, incerto clamore prodidit pauorem animorum, eo ferocius illatus hostis, vrgere scutis, micare gladijs: altera ex parte nutant circumspectantibus galeæ, & incerti trepidant, applicantque se turbæ: signa nunc resistentia deseruntur ab antesignanis, nunc inter suos manipulos recipiunt. Nondum fuga certa, nondum victoria erat. tegi magis Romanus quam pugnare. Volscus inferre signa, vrgere aciem: plus cædis hostium videre, quam ipse dare. Iam omnibus locis ceditur, nequicquam Sempronio consule obiurgante atque hortante: nihil nec imperium nec maiestas valebat: dataque mox terga hostibus forent, ni Sex. Tempanius decurio equitum, labente iam re, præsenti animo subuenisset. Qui cum magna voce exclamasset, vt equites quisquam rempub. vellent esse, ex equis desilirent: omnium turmarum equitibus velut ad consulis imperium motis: Nisi hæc, inquit, armata cohors sistat impetum hostium, actum de imperio est. sequimini pro vexillo cuspidem meam: » ostendite Romanis Volscisque, neque equitibus vobis vllos equites, nec pedibus esse pedites pares. Cum clamore comprobata adhortatio esset, vadit ante cuspidem gerens: quacunque incedunt, vi viam faciunt: eo se inferunt obliquis parmis, vbi suorum plurimum laborem vident. restituitur omnibus locis pugna, in quæ eos impetus tulit, nec dubium erat, quin si tam pauci simul adire omnia possent, terga daturi hostes fuerint. Et cum iam parte nulla sustinerentur, dat signum Volscus imperator, vt parmatis, nouæ cohorti hostium ingerantur, donec impetu illati, ab suis excludantur. quod vbi est factum, interclusi equites, nec perrumpere eadem qua transierant, posse: ibi maxime confertis hostibus, qua viam fecerant, & consul, legionesque Romanæ, cum quod tegimen modo omnis exercitus fuerat, nusquam viderent: ne tot fortissimos viros intercluſos opprimeret hostis, tendunt in quemcunque casum. diuersi Volsci hinc consulem ac legiones sustinere: altera fronte instare Tempanio atque equitibus. qui cum sæpe conati nequissent perrumpere ad suos, tumulo quodam occupato, in orbem se tutabantur, nequaquam inulti. nec pugna ante noctem fuit. Consul quoque nusquam remisso certamine, dum quicquam superfuit lucis, hostem tenuit: nox incertos diremit. tantusque ab imprudente euentus vtraque castra tenuit pauor, vt relictis saucijs, & magna parte impedimentorum, ambo pro victis exercitus se in montes proximos reciperent. tumulus tamen circunsessus vltra mediam noctem est: quo cum circunsedentibus nunciatum esset, castra deserta esse, victos rati suos, & ipsi qua quemque in tenebris pauor tulit, fugerunt: Tempanius metu insidiarum suos ad lucem tenuit. digressus deinde ipse cum paucis speculatum, cum ab saucijs hostibus sciscitando comperisset, castra Volscorum deserta esse, lætus ab tumulo suos devocat, & in castra Romana penetrat: vbi cum vasta desertaque omnia, atque eandem quam apud hostes fœditatem inuenisset, prius quam Volscus cognitus error reduceret, quibus poterat saucijs ductis secum, ignarus quam regionem consul petisset, ad vrbem proximis itineribus pergit. Iam eo fama pugnæ aduersæ, castrorumq; desertorū perlata erat: & ante omnia deplorati erant equites, nō priuato magis quā publico luctu: Fabiusq; consul terrore vbi quoqui

A quoque iniecto, stationem ante portas agebat, cum equites procul visi non sine terrore ab dubijs quinam essent, mox cogniti, tantam ex metu lætitiam fecere, vt clamor vrbem peruaderet gratulantium saluos victoresque redisse equites: & ex mœstis paulo ante domibus, quæ cõclamauerant suos, procurreretur in vias: pauidæque matres ac coniuges, oblitæ præ gaudio decoris, obuiam agmini occurrerent, in suos quæque simul corpore atq; animo vix præ gaudio compotes effusæ. Tribunis plebis qui Marco Posthumio & T. Quintio dié dixerant, quod ad Veios eorum opera male pugnatum esset, occasio visa est per recens odium Sempronij consulis renouandæ in eos inuidiæ. itaque aduocata concione, cum proditam Veijs rem publicam esse ab ducibus, proditum deinde, quia illis impune fuerit in Volscis ab consule exercitum traditos ad cædem fortissimos equites, deserta fœde castra vociferati essent: C. Iulius vnus ex tribunis Tempanium equitem vocari iussit. coramque eo: Sexte Tempani, inquit, quæro de te, arbitrerisne C. Sempronium consulé aut in tempore pugnam iniisse, aut firmasse subsidijs aciem? aut vllo boni consulis functum officio? & tunc ipse victis legionibus Romanis, tuo consilio equitem ad pedes deduxeris? restitueriſque pugnam? excluso deinde ab acie nostra tibi atque equitibus, num aut consul ipse subuenerit, aut miserit præsidium? postero deB que die ecquid præsidij vsquam habueris, an tu cohorsque in castra vestra virtute perrumperetis? ecquem in castris consulem, ecquem exercitum inueneris? an deserta castra, relictos saucios milites? Hæc pro virtute tua fideque, qua vna hoc bello respubl. steterit, dicenda tibi sunt hodie. Denique vbi C. Sempronius, vbi legiones nostræ sint? desertus sis, an deseruerit cõsulem, exercitumque, victi denique simus, an vicerimus? Aduersus hæc Tempanij oratio incompta fuisse dicitur: cæterum militariter grauis, non suis vana laudibus, non crimine alieno læta. Quanta prudentia rei bellicæ in C. Sempronio esset, non militis de imperatore æstimationem esse, sed populi Rom. fuisse, cum eum comitiis consulem legeret. Itaque ne ab se imperatoria consilia, neu consulares artes exquirerent, quę pensitanda quoque magnis animis atque ingeniis essent: sed quod viderit, referre posse. Vidisse autem se prius quã ab acie intercluderetur, consulem in prima acie pugnantem, adhortantem, inter signa Romana telaque hostium versantem: postea se ab conspectu suorũ ablatũ, ex strepitu tamen & clamore sensisse. vsque ad noctem extractum certamen: nec ad tumulum quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere perrumpi potuisse. Exercitus vbi esset, se nescire: arbitrari, velut ipse in re trepida loci præsidio se suosque sit tutatus, sic consulem seruandi exercitus causa C loca tutiora castris cepisse. Nec Volscorum res meliores esse credere, quã populi Ro. fortunam, noctemque omnia erroris mutui implesse. precantemq; deinde, ne se fessum labore ac vulneribus tenerent, cum ingenti laude non virtutis magis quam moderationis dimissum. Cum hæc agerentur, iam consul via Lauicana ad fanũ Quietis erat. eo missa plaustra, iumentaque alia ab vrbe, exercitum affectum prælio ac via nocturna excepere. Paulo post in vrbem est ingressus consul, non ab se magis enixe amonens culpam, quam Tempanium meritis laudibus ferens. Mœstæ ciuitati ab re male gesta, & iratę ducibus, M. Posthumius reus obiectus, qui tribunus militum pro consule ad Veios fuerat, decem millibus æris grauis damnatur. T. Quintium collegam eius, quia & in Volscis consul auspicio dictatoris Posthumij Tuberti, & ad Fidenas legatus dictatoris, alterius Mamerci Æmilij res prospere gesserat totam culpam eius temporis in prędam natum collegam transferentem, omnes tribus absoluerũt. profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, venerabilis viri, & exactę iam ætatis Capitolinus Quintius, suppliciter orans, ne se breui rehquo vitæ spacio tam tristem nuncium ferre ad Cincinnatum pateretur. Plebs tribunos plebis absentes Sex. Tempanium, A. Sellium & Antistium & Spurilium fecit, quos & pro centurionibus sibi præfecerant Tempanio authore equites. Senatus

cum

cum odio Sempronij consulare nomen offenderet, tribunos militum consu-
333. potestate creari iussit. creati sunt L.Manlius Capitolinus. Q. Antonius
renda, L. Papyrius Mugillanus, Principio statim anni L. Hortensius trib.
plebis C.Sempronio consuli anni prioris diem dixit, quem cum quatuor ca-
gæ inspectante populo Rom. orarent, ne imperatorem suum innoxium in
nihil præter fortunam reprehendi posset, vexaret: ægre Hortensius pati,
tationem eam credens esse perseuerantiæ suæ, nec precibus tribunorum,
in speciem modo iactentur, sed auxilio confidere reum. Itaque modo ad
conuersus, vbi illi patricij spiritus, vbi subnixus & fidens innocentiæ animo
esset, quærebat: sub tribunitia vmbra consularem virum delituisse. modo
collegas: Vos autem si reum perago, quid acturi estis? an erepturi ius populo,
euersuri tribunitiam potestatem plebi? Cum illi, & de Sempronio & de cæ-
bus summam populi Rom. potestatem esse dicerēt, nec se iudicium populi
lere aut velle, aut posse: sed si preces suæ pro imperatore, qui sibi parentis
loco, non valuissent, se vestem cum eo mutaturos. tum Hortensius: Non vi-
bit, inquit, plebs Romana sordidatos tribunos suos. C. Sempronium nihil
ror, quando hoc est in imperio consecutus, vt tam charus esset militibus,
pietas quatuor tribunorum, quam Hortensij tam placabile ad iustas pre-
ingenium pariter plebi patribusque gratior fuit. Non diutius fortuna AEqui
indulsit, qui ambiguam victoriam Volscorum pro sua amplexi fuerant. Proxi-
anno Cn. Fabio Vibulano, T. Quintio Capitolini filio Capitolino cōsulibus,
334. ctu Fabij, cui sorte ea prouincia euenerat, nihil dignum memoratu actum. Cum
trepidam tantum ostendissent aciem AEqui, turpi fuga funduntur, haud ma-
no consulis decore. itaque triumphus negatus. cæterum ob Semproniana
dis leuatam ignominiam, vt ouans vrbem intraret, concessum est. Quemad-
modum bellum minore quam timuerant dimicatione erat perfectum: sic
vrbe, ex tranquillo nec opinata motes discordiarum inter plebem ac patres
exorta est, cœpta ab duplicando quæstorum numero. quam rem, vt præter
os vrbanos quæstores, duo consulib. ad ministeria belli præsto essent, à cons
lib. relatam, cum & patres summa ope approbassent: consulibus tribuni ple-
bis certamen intulerunt, vt pars quæstorum (nam ad id tempus parui
creati erant) ex plebe fieret. Aduersus quam actionem primo & consules
& patres summa ope annixi sunt. concedendo deinde, vt quemadmodum a
tribunis consulari potestate creandis vsi sunt, adæque in quæstoribus li-
rum esset arbitrium populi: cum parum proficerent, totam rem de augend
quæstorum numero omittunt. Excipiunt omissam tribuni, aliæque subinde,
inter quas & agrariæ legis seditiosæ actiones exstiterunt: propter quos mot
cum senatus consules quam tribunos creari mallet, neque posset per inter-
cessiones tribunitias senatusconsultum fieri: respub. à consulibus ad interre-
num, neque idipsum (nam coire patricios tribuni prohibebant) sine certa-
ne ingenti, redit. Cum pars maior insequentis anni per nouos tribunos ple-
& aliquot interreges certaminibus extracta esset: modo prohibētibus tribu-
patricios coire ad prodendum interregem, modo interregem interpellan-
bus, ne senatusconsultum de comitiis consularib. faceret: postremo L. Pap-
rius Mugillanus proditus interrex, castigando nunc patres, nunc tribunos
plebis, desertam omissamque ab hominibus rempublicam, deorum pro-
identia curaque exceptam, memorabat Veientium induciis, & cunctatione AEquorum stare: vnde si quid increpet terroris, sine patricio magistra-
tu placere rempub. opprimi: non exercitum, non ducem scribendo exercitui
esse: an bello intestino bellum externum propulsaturos? quæ si in vnum con-
ueniant, vix deorum opibus, quin obruatur Romana res, resisti posse: quia il-
li, remittendo de summa quisque iuris, mediis copularent concordiam: pa-
tres patiēdo tribunos militū pro cōsulibus fieri. tribuni plebis nō intercedēdo,
quo minus quatuor quæstores promiscue de plebe ac patribus libero suffragio
populi

populi fierent. Tribunitia primũ comitia sunt habita: creati tribuni consulari V.C.
potestate omnes patricij, L. Quintius Cincinnatus tertũ, Sex Furius Medullinus iterum, M. Manlius, A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno cõitia quæstorũ 335.
habente, petentibusque inter aliquot plebeios filio Antistij tribuni plebis, & fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompilij, nec potestas, nec suffragatio horum valuit, quin quorum patres auosque consules viderant, eos nobilitate præferrent. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antistiusque repulsa suorum accensi. Quidnam id rei esset, non suis beneficijs, non patrum iniurijs, non denique vsurpandi libidine, cum liceat quod antea non licuerit, si non tribunum militarem, ne quæstorem quidem quenquam ex plebe factum: non valuisse patris pro filio, fratris pro fratre preces, tribunorum plebis, potestatis sacrosanctæ ad auxilium libertatis creatæ. Fraudem profecto in re esse, & A. Sempronium comitijs plus artis adhibuisse, quam fidei: eius iniuria queri suos honore deiectos. Itaque cum in ipsum & innocentia tutum, & magistratu in quo tunc erat, impetus fieri non posset, flexere iras in C. Sempronium patruelem Atratini: eique ob ignominiam Volsci belli, adiutore collega M. Canuleio, diem dixere. subinde ab eisdem tribunis mentio in senatu de agris diuidendis illata est: cui actioni semper acerrime C. Sempronius resti-
B terat: ratus, id quod erat, aut deposita causa leuiorem futurum apud patres reum, aut perseuerantem sub iudicij tempus plebem offensurum: aduersæ inuidiæ obiici maluit, & suæ nocere causæ, quam publicæ deesse: stetitque in eadem sententia, ne qua largitio cessura in trium gratiam tribunorum fieret, nec tum agrum plebi, sed sibi inuidiam quæri: se quoque subiturum eam tempestatem forti animo, nec senatui tanti se ciuem aut quenquam alium debere esse, vt in parcendo vni, malum publicum fiat. Nihilo dimissiore animo, cum dies venit, causa ipsa pro se dicta, nequicquam omnia expertis patribus vt mitigarent plebem, quindecim millibus æris damnatur. Eodem anno Posthumia virgo Vestalis de incestu causam dixit, crimine innoxia, ob suspicionem propter cultum amœniorem, ingeniumque liberius quam virginem decet, parum abhorrens famam. Ampliatam, deinde absolutam pro collegij sententia pontifex maximus abstinere iocis, colique sancte potius quam scite iussit. Eodem anno
à Campanis Cumæ, quam Græci tum vrbem tenebant, capiuntur. Insequens
annus tribunos militum consulari potestate habuit Agrippam Menenium 336.
Lanatum, P. Lucretium Tricipitinum, Sp. Nautium. Annus felicitate populi Rom. periculo potius ingenti, quam clade insignis. Seruitia vrbem vt incenderent distantibus locis, coniurarunt: populoque ad opem passim feren-
C dam tectis intento, vt arcem Capitoliumque armati occuparent. Auertit nefanda consilia Iupiter: indicioque duorum comprehensi sontes, pœnas dederunt: indicibus dena millia grauis æris, quæ tum diuitiæ habebantur, ex ærario numerata, & libertas præmium fuit. Bellum inde ab AEquis reparari cœptum: & nouos hostes Lauicanos consilia cum veteribus iungere, haud incertis authoribus Romam est allatum. AEquorum iam velut anniuersariis armis assueuerat ciuitas. Lauicos legati missi, cum responsa inde retulissent dubia, quibus nec tunc bellum parari, nec diuturnam pacem fore appareret: Thusculanis negocium datum, aduerterent animos, ne quid noui tumultus Lauicis oriretur. Ad insequentis anni tribunos militum consulari potestate inito magistratu legati ab Thusculo venerunt, L. Sergium Fidenatem, M. Papyrium Mugillanum, C. Seruilium Q. Seruilij Prisci filium, quo dictatore Fidenæ 337.
captæ fuerant. nunciabant legati Lauicanos arma cepisse, & cum AEquorum exercitu depopulatos agrum Thusculanum, castra in Algido posuisse. Tum Lauicanis bellum indictum: factoque senatus consulto, vt duo ex tribunis ad bellum proficiscerentur, vnus res Romæ curaret, certamen subito inter tribunos exortum, se quisque belli ducem potiorẽ ferre: curam vrbis vt ingratam ignobilemq; aspernari. Cum parum decorum inter collegas certamen mirabundi

patres

V.C. patres conſpicerent, Q. Seruilius: Quando nec ordinis huius vlla, inquit, nec
" ipub. eſt verecundia, patria maieſtas altercationem iſtam dirimet: filius
" extra ſortem vrbi præerit. bellum vtinam qui appetunt, conſideratius con-
" diusque quam cupiunt, gerant. Delectum haberi non ex toto paſſim po-
" placuit: decem tribus ſorte ductæ ſunt, ex his ſcriptos iuniores duo tribu
bellum duxere. Cœpta inter eos in vrbe certamina cupiditate eadem im
multo impenſius in caſtris accendi: nihil ſentire idem, pro ſententia pug
ſua conſilia velle, ſua imperia ſola rata eſſe: contemnere inuicem, & cont
ni: donec caſtigantibus legatis tandem ita comparatum eſt, vt alternis die
ſummam imperij haberent. Quæ cum allata Romam eſſent, dicitur Q. Seruil
ætate & viu doctus, precatus ab diis immortalibus, ne diſcordia tribunor
damnoſior reipublicæ eſſet, quam ad Veios fuiſſet: & velut haud dubia cla
imminente, inſtitiſſe filio, vt milites ſcriberet, & arma pararet. Nec falſus va
fuit, nam ductu L. Sergij, cuius dies imperij erat, loco iniquo ſub hoſtium c
ſtris, cum, quia ſimulato metu receperat ſe hoſtis ad vallum, ſpes vana exp
nandi caſtra eo traxiſſet, repentino impetu AEquorum per ſupinam valle
fuſi ſunt: multique in ruina maiore quam fuga oppreſſi, obtruncatique, caſt
que eo die ægre retenta. poſtero die circumfuſis iam magna ex parte hoſtib
per auerſam portam fuga turpi deſeruntur. duces legatique, & quod circa ſp
na roboris de exercitu fuit, Thuſculum petiere. Palati alij per agros paſſ
multis itineribus, maioris quam accepta erat cladis nuncij Romam conte
derunt. Minus trepidationis fuit, quod euentus timori hominum congruu
fuerat: & quod ſubſidia quæ reſpicerent in re trepida præparata erant ab tri
buno militum: iuſſuque eiuſdem per minores magiſtratus ſedato in vrbe tu
multu, ſpeculatores propere miſſi nunciauere, Thuſculi duces exercitumq
eſſe, hoſtem caſtra loco non mouiſſe. &, quod plurimum animorum fecit, d
tator ex ſenatuſconſulto dictus Q. Seruilius Priſcus, vir cuius prouidentia a
repub. cum multis aliis tempeſtatibus ante experta ciuitas erat, tum euen
eius belli, quod vni certamen tribunorum ſuſpectum ante rem male geſta
fuerat: magiſtro equitum creato, à quo ipſe tribuno militum dictator erat
ctus, filio ſuo, vt tradidere quidam (nam alij Halam Seruilium magiſtrum
quitum eo anno fuiſſe ſcribunt) nouo exercitu profectus ad bellum, accit
qui Thuſculi erant, duo millia paſſuum ab hoſte locum caſtris cepit. Tranſi
rat ex re bene geſta ſuperbia negligentiaque ad AEquos, quæ in Romanis de
cibus fuerat. Itaque primo ſtatim prælio cum dictator equitatu immiſſo ante
ſignanos hoſtium turbaſſet, legionum inde ſigna inferri propere iuſſit: ſign
ferumque ex ſuis vnum cunctantem occidit. tantus ardor ad dimicandum fuit,
vt impetum AEqui non tulerint: victique acie cum fuga effuſa petiſſent caſt
breuior tempore, & certamine minor caſtrorum oppugnatio fuit, quam pr
lium fuerat. Captis direptisque caſtris, cum prædam dictator militi conceſſi
ſet, ſecutique fugientem ex caſtris hoſtem equites renunciaſſent, omnes Lau
canos victos, magnam partem AEquorum Lauicos confugiſſe: poſtero die ad
Lauicos ductus exercitus, oppidumque corona circundatum, ſcalis captum,
ac direptum eſt. Dictator exercitu victore Romam reducto, die octauo quam
creatus erat, magiſtratu ſe abdicauit. & opportune ſenatus prius quam ab tri
bunis plebis agrariæ ſeditiones mentione illata de agro Lauicano diuidendo
fierent, cenſuit frequens coloniam Lauicos deducendam. Coloni ab vrbe mi
le & quingenti miſſi bina iugera acceperunt. Captis Lauicis, ac deinde tribu-
338. nis militum creatis conſulari poteſtate, Agrippa Menenio Lanato, & L. Serui
lio Structo, & P. Lucretio Tricipitino, iterum omnibus his, & Sp. Rutilio
Craſſo: & inſequenti anno A. Sempronio Atratino tertium, & duobus iterum
339. M. Papyrio Mugillano, & Sp. Nautio Rutilio, biennium tranquillæ externæ res,
diſcordia domi ex agrariis legibus fuit. Turbatores vulgi erat Sp. Mecilius
quartum, & Metilius tertium tribuni plebis ambo abſentes creati, & cum
rogatio-

rogationem promulgassent, vt ager ex hostibus captus viritim diuideretur, magnæque partis nobilium eo plebiscito publicarentur fortunæ (nec enim setme quicquam agri, vt in vrbe alieno solo posita, non armis partum erat: nec quod venisset, assignatumque publice esset, præterquam plebs habebat) atrox plebi patribusque propositum videbatur certamen: nec tribuni militum nunc in senatu, nunc in consilijs priuatis principum cogendis viam consilij inueniebant. cum Appius Claudius, nepos eius, qui decemuir legibus scribendis fuerat, minimus natu ex patrum concilio dicitur dixisse, vetus se ac familiare consilium domo afferre: proauum enim suum Appium Claudium ostendisse patribus viam vnam dissoluendæ tribunitiæ potestatis per collegarum intercessionem. facile homines nouos authoritate principum de sententia deduci, si temporum interdum potius quam maiestatis memor adhibeatur oratio. pro fortuna illis animos esse: vbi videant collegas principes agendæ rei gratiam omnem ad plebem præoccupasse, nec locum in ea relictum sibi, haud grauate acclinaturos se ad causam senatus, per quam vniuerso ordini cum primoribus se patrum concilient. Approbantibus cunctis, & ante omneis Q. Seruilio Prisco, quod non degenerasset ab stirpe Claudia, collaudante iuuenem, negotium datur, vt quos quisque posset ex collegio tribunorum ad intercessionem
B pellicerent. Missio senatu prehensantur ab principibus tribuni: suadendo, monendo, pollicendoque gratum id singulis priuatim, gratum vniuerso senatui fore, sex ad intercessionem comparauere. Posteroque die cum ex composito relatum ad senatum esset de seditione, quam Mecilius Metiliusq; largitione pessimi exempli concirent: ex orationes à primoribus patrum habitæ sunt, vt prose quisque iam nec consilium sibi suppetere diceret, nec se vllam opem cernere aliam vsquam, præterquam si tribunitio auxilio in eius potestatis fidē circumuentam rempub. tanquam priuatum inopem confugere. præclarum ipsis potestatique esse, non ad vexandum senatum discordiamq; ordinum mouendam, plus in tribunatu virium esse, quam ad resistendum improbis collegis. Fremitus deinde vniuersi senatus ortus, cum ex omnib. partibus curiæ tribuni appellarentur tantum silentio facto, ij qui præparati erant gratia principum, qui rogationem à collegis promulgatam senatus censeat dissoluendæ reipub. esse, ei se intercessuros ostendunt. Gratiæ intercessorib. ab senatu actæ. Latores rogationis concione aduocata, proditores plebis, commodorum, ac seruos consularium appellantes, aliaque truci oratione in collegas inuecti, actionem deposuere. Duo assidua bella insequens annus habuisset, quo P. Cornelius Cossus, C. Valerius Potitus, Quintius Cincinnatus, M. Fabius Vibu-
C lanus, tribuni militum consulari potestate fuerunt: ni Veiens bellum religio principum distulisset, quorum agros Tyberis super ripas effusus, maxime 340.
ruinis villarum vastauit: simul AEquos triennio ante accepta clades prohibuit Volanis, suæ gentis populo præsidium ferre. Excursiones inde in confinem agrum Lauicanum factæ erant, nouisque colonis bellum illatum. Quam noxam cum se consensu omnium AEquorum defensuros speransent, deserti ab suis ne memorabili quidem bello per obsidionem leuemque vnam pugnam & oppidum & fines amisere. Tentatum ab L. Sextio tribuno plebis vt rogationem ferret, quæ Volas quoque sicut Lauicos coloni mitterentur: per intercessionem collegarum, qui nullum plebiscitum, nisi ex authoritate senatus passuros se perferri ostenderunt, discussum est. Volis insequente anno receptis, AEqui, coloniaque eo deducta, nouis viribus oppidum firmarunt, tribunis militum Romæ consulari potestate Cn. Cornelio Cosso, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterum, M. Posthumio Regillensi. huic bellum aduersus AEquos permissum est, prauæ mentis homini, quam tum victoria magis quā bellum ostendit. Nam exercitu impigre scripto, ductoque ad Volas, cum leuib. præliis AEquo, rum animos fregisset, postremo in oppidum irrupit: deinde ab hostibus in eluies certamen vertit: & cum inter oppugnationem prædam militis fore edixis-

set,

V.C. set, capto oppido fidem mutauit. Eam magis adducor, vt credam iræ ei[us] exercitui fuisse, quam quod in vrbe nuper direpta, coloniaq; noua, mino[ri] dicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam iram, postquam ab collegis ac[cu]tus propter seditiones tribunitias in vrbem reuertit, audita vox eius in co[n]one, stolida ac prope vecors, qua Sextio tribuno plebis legem agrariam su[a]ti, simul Volas quoque vt mitterentur coloni, laturum se dicenti: dignos m[a] esse, qui armis cepissent, eorum vrbem, agrumque Volanum esse: Malu[m] dem militibus meis, inquit, nisi quieuerint. quod auditum, non concionem m[o]gis quam mox patres offendit. & tribunus plebis vir acer, nec infacundus, [et] eius inter aduersarios superbum ingenium, immodicamque linguam, quan[to] ritando agitandoque, in eas impelleret voces, quæ inuidiæ non ipsi tantum[m] causæ atque vniuerso ordini essent, neminem ex collegio tribunorum mi[nus] sæpius quam Posthumium in disceptationem trahebat. Tum vero sec[uta] tam sæuum atque inhumanum dictum: Auditis, inquit, Quirites, sicut su[um] malum minantem militibus? tamen hæc bellua dignior vobis tanto ho[no]re videbitur, quam qui vos vrbe agrisque donatos in colonias mittunt, qui se[na]tui senectuti vestræ prospiciunt, qui pro vestris commodis aduersus tam crud[e]les superbosque aduersarios depugnant. Incipite deinde mirari, cur pauci[s] vestram suscipiant causam. quid vt à vobis sperenti an honores, quos ad[ue]rsus « rijs vestris potius quam P.R. propugnatoribus datis? Ingemuistis modo [ei] « huius audita. quid id refert? iam si suffragium detur, hunc qui malum [ve]« minatur, ijs qui agros sedesque ac fortunas stabilire volunt, præferetis. Po[st]ea hæc vox Posthumij ad milites, multo in castris maiorem indignationem [ex]uit: prædæ ne interceptorem fraudatoremque etiam malum minari milit[i]. Ita cum fremitus aperte esset: & quæstor P. Sextius eadem violentia co[n]ri putaret seditionem posse, qua mota erat: misso ad vociferantem quen[em] militem lictore, cum inde clamor & iurgium oriretur, saxo ictus turba [ex]dit: insuper increpante qui vulnerauerat, habere quæstorem, quod imper[a]esset militibus minatus. Ad hunc tumultum accitus Posthumius, aspe[ra] omnia fecit acerbis quæstionibus, crudelibus supplicijs. postremo cum [ad]dum iræ nullum faceret, ad vociferationem eorum, quos necati sub crat[e] ferat, concursu facto, ipse ad interpellantis pœnam vecors de tribunal [de] currit. ibi cum summoenentes passim lictores centuriones que vexarent [ci]bam, eo indignatio erupit, vt tribunus militum ab exercitu suo lapid[i] cooperiretur. Quod tam atrox facinus postquam est Romam nunciatum, [tri]buni militum de sorte collegæ per senatum quæstiones decernentibus, [tri]buni plebis intercedebant. sed ea contentio ex certamine alio pende[ns] quod cura incesserat patres, ne metu quæstionum plebs irata, tribunos [mi]litum ex plebe crearet: tendebantque summa ope, vt consules creare[nt]. Cum senatusconsultum fieri tribuni plebis non paterentur, iidem inter[ce]derent consularibus comitijs, res ad interregnum rediit: victoria deinde [pe]patres fuit. Q. Fabio Vibulano interrege comitia habente, consules creati[sunt]

342. A. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus. His consulibus principio anni [se]tusconsultum factum est, vt de quæstione Posthumianæ cædis tribuni [pl]quoque tempore ad plebem ferrent: plebsque præficeret quæstioni [qu]vellet. à plebe consensu populi consulib. negotium mandatur. qui summa [mo]deratione ac lenitate perpaucorum supplicionum, quos sibimet ipsos con[sci]se mortem satis creditum est, transacta re, nequiere tamen consequi, vt [ne]ægerrime id plebs ferret, iacere tamdiu irritas actiones, quæ de suis com[mo]dis ferrentur. cum interim de sanguine ac supplicio suo latam legē consul[ib]us exercerī, & tantam vim habere. Aptissimum tempus erat, vindicatis sedi[ti]bus delinimentum animis Volani agri diuisionem obijci: quo facto mu[lt]sent desiderium agrariæ legis, quæ possesso per iniuriam agro publico pa[tr]pellebat. Tunc hæc ipsa indignitas angebat animos, non in retine[nd]

mal[o]

A modo publicis agris, quos vi teneret, pertinacem nobilitatem esse: sed ne va- V.C.
cuum quidem agrum nuper ex hostibus captum plebi diuidere, mox paucis, vt
cætera, futurum prædæ. Eodem anno aduersus Volscos populantes Hernico-
rum fines, legiones ductæ à Furio consule, cum hostem ibi non inuenissent: Fe-
rentinum, quo magna multitudo Volscorum se contulerat, cepere. minus præ-
dæ quam sperauerant, fuit: quod Volsci postquam spes tuendi exigua erat,
sublatis rebus nocte oppidum reliquerunt. postero die prope desertum capi-
tur. Hernicis ipse ager dono datus. Annum modestia tribunorum quietum ex-
cepit trib. plebis L. Icilius, Q. Fabio Ambusto, C. Furio Pacilio Coss. Is cum 343.
principio statim anni velut pensum nominis familiæque seditiones agrariis le-
gibus promulgandis cieret: pestilentia coorta, minacior tamen quam perni-
ciosior, cogitationes hominum à foro certaminibusque publicis ad domum cura-
mq; corporum nutriendorum auertit: minusq; eam damnosam fuisse, quam
seditio futura fuerit, credunt. Defuncta ciuitate plurimorum morbis, per paucis
funeribus, pestilentem annum, inopia frugum neglecto cultu agrorum (vt ple-
runque fit) excepit. M. Papyrio Atratino, C. Nautio Rutilio consulibus. Iam fa- 344.
mes quam pestilentia tristior erat: ni dimissis circa omnes populos legatis, qui
Hetruscum mare, quiq; Tyberim accolunt, ad frumentum mercandum, anno-
B næ foret (subuentum superbe ab Samnitib. qui Capuam habebant Cumasque,
legati prohibiti commercio sunt: cõtra ea benigne ab Siculorum tyrannis adi-
uti, maximos commeatus summo Hetruriæ studio Tyberis deuexit. Solitudi-
nem in ciuitate ægra experti cõsules sunt: cum in legationes non plus singulis
senatorib. missis inuenientes, coacti sunt binos equites adiicere. Præterquam
ab morbo annonaque, nihil eo biennio intestini externiue incommodi fuit. ac
vbi hæ solicitudines discessere, omnia quibus turbari solita erat ciuitas, domi
discordia, foris bellum exortum. M. AEmylio, C. Valerio Potito consulibus, bel- 345.
lum AEqui parabant: Volscis, quanquam non publico consilio, capessentibus
arma, voluntariis mercede secutis militiam. Ad quorum famam hostium (iam
enim in Latinum Hernicumque transcenderant agrum) delectum habentem
Valerium consulem M. Menenius tribunus plebis legiv agrariæ lator, cum im-
pediret, auxilioq; tribuni nemo inuitus sacramento diceret: repente nuncia-
tur, arcem Caruentanam ab hostibus occupatam esse. Ea ignominia accepta,
cum apud patres inuidiæ Menenio fint, tum cæteris tribunis iam ante præpa-
ratis intercessoribus legis agrariæ, præbuit iustiorem causam resistendi colle-
gæ. Itaque cum res diu ducta per altercationem esset: consulibus deos homi-
nesque testantibus, quicquid ab hostibus cladis ignominiæq; aut iam accep-
C tum esset, aut immineret, culpam penes Menenium fore, qui delectum impedi-
ret. Menenio contra vociferante, si iniusti domini possessione agri publici
cederent, se moram delectui non facere: decreto interposito, nouem tribuni
sustulerunt certamen: pronunciauerunt que ex collegij sententia, C. Valerio
consuli se damnum, aliamque coercitionem aduersus intercessionem collegæ
delectus causa detrectãtibus militiam inhibendi, auxilio futuros esse. Hoc de-
creto consul animatus, cum paucis appellantibus tribunum, collum torsisset:
metu cæteri sacramento dixere. Ductus exercitus ad Caruentanam arcem,
quanquam inuisus infestusque consuli erat: impigre primo statim aduentu,
deiectis qui in præsidio erant, arcem recepit. prædatores ex præsidio per neg-
ligentiam dilapsi, occasionem aperuere ad inuadendum. Prædę ex assiduis po-
pulationibus, quod omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum.
venditum sub hasta consul in ærarium redigere quæstores iussit: tum prædi-
cans participem prædæ fore exercitum, cum militia non abnuisset. Auctæ inde
plebis ac militum in consulem iræ. Itaq; cum ex senatusconsulto vrbem ouans
introiret, alternis inconditi versus militari licentia iactati: quibus consul in-
crepitus, Menenij celebre nomen laudibus fuit. cum ad omnem mentionem
tribuni fauor circumstantis populi plausuque & assensu cum vocibus militum

V.C. certaret. plusque ea res, quam prope solennis militum lasciuia in consulu
curæ patribus iniecit. & tanquam haud dubius inter tribunos militum hon
Menenij, si peteret, consularibus comitiis est exclusus. Creati consules sun
346. Cn. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus iterum. Non alias ægrius plebs
tulit tribunitia sibi comitia non commissa. eum dolorem quæstoriis comitiis
mul ostendit, & vlta est. tunc primum plebeiis quæstorib. creatis: ita, vt in qu
tuor creandis vni patricio C. Fabio Ambusto relinqueretur locus: tres plebei
Q. Silius, P. AEbius, P. Pipius, clarissimarum familiarum iuuenibus præfer
tur. Authores fuisse tam liberi populo suffragij Icilios accipio, ex familia inf
stissima patribus, tres in eum annum tribunos plebis creatos. hi multarū m
narumque rerum molem auidissimo adeo populo ostentantes, cum affirma
sent nihil se moturos, sine quæstoriis quidem comitiis, quæ sola promis
plebi patribusque reliquisset senatus, satis animi populo esset ad id quod t
diu vellent, & per leges liceret. Pro ingenti itaque victoria id fuit plebi qu
sturamque non honoris ipsius finem æstimabant, sed patefactus ad consu
tum ac triumphos locus nouis hominibus videbatur. Patres contra, non p
communicatis, sed pro amissis honoribus fremere: negare, si ea ita sint, liber
tollendos esse: qui pulsi maiorum loco, cementesque alios in possessione d
nitatis suæ, salij, flaminesque nusquam alio, quam ad sacrificandum propo
lo sine imperiis ac potestatibus relinquantur, Irritatis vtriusque partis ani
cum & spiritus plebes sumpsisset, & tres ad popularem causam celebrem
minis haberet duces: patres omnia quæstoriis comitiis, vbi vtrunq; plebi ha
ret, similia fore cementes, tendere ad consulum comitia, quę nondum pro
cua essent. Icilij contra tribunos militum creandos dicere, & tandem aliqu
do impartiendos plebi honores. Sed nulla erat consularis actio, quam impe
endo id quod petebāt, exprimerent: cum mira opportunitate Volscos & Æ
quos prædatum extra fines exisse, in agrum Latinum Hernicumq;, affera
quod bellum vbi ex senatusconsulto consules delectum habere occipiunt
stare tunc enixe tribuni, sibi plebique eam fortunam oblatam memora
Tres erant, & omnes acerrimi viri, generosiq; etiam. vt inter plebeios, duo b
guli singulos sibi consules asseruandos assidua opera demumunt: vni concio
bus data, nunc detinenda, nunc concienda plebs. Nec delectum consules,
comitia quæ petebant, tribuni expediebant, inclinante deinde se fortuna
causam plebis, nuntij veniunt. arcem Caruentanam dilapsis ad prædā mil
qui in præsidio erant, AEquos interfectis paucis custodib. arcis inuasisse:
recurrentes in arcē, alios palantes in agris cæsos. Ea aduersa ciuitati res, u
tribunitiæ actioni adiecit, nequicquam enim tentati, vt tum deniq; desis
impediendo bello, postquam non cessere nec publicæ tempestati, nec sp
uidiæ, peruincunt, vt senatusconsultum fiat de tribunis militum creandis, c
to tamen pacto, ne cuius ratio haberetur, qui eo anno trib. plebis esset
quis reficeretur in annum sequentem trib. pleb. haud dubie Icilios deno
senatu, quos mercedem seditiosi tribunatus petere consulatum insimulab
Tum delectus haberi, bellumque omnium ordinum consensu apparari
tum. Consules ambo profecti sint ad arcem Caruentanam, an alter ad co
habenda substiterit, incertum diuersi authores faciunt. illa pro certo habe
da, in quibus non dissentiunt, ab arce Caruentana, cum diu nequicquam
pugnata esset, recessum: Verruginem in Volscis eodem exercitu recepta
pulationesq; & prædas & in AEquis & in Volsco agro ingentes factas. Ita
sicut plebis victoria fuit in eo, vt quę mallent comitia haberentuita euen
mitiorum patres vicere. namq; tribuni militum consulari potestate creā
347. omnium tres patricij creati sunt C. Iulius Tullus, Cn. Cornelius Cossus, C
uilius Hala, artem adhibitam ferunt à patriciis cuius eos Icilij tum quoq
simulabant, quod turbam indignorum candidatorum intermiscēdo digni
dio sordium, in quibusdam insignium, insciũm, populum à plebeiis aver
Vbi

A Volscos deinde & Aequos, seu Caruentana arx retenta in spem, seu Verrugine V.C.
amissum præsidiū, ad iram cum impulisset, fama affertur, summā vi ad bellum coortos: caput rērum Antiates esse. eorum legatos, vtriusque gentis populos, circumisse, castigantes ignauiam, quod abditi intra muros, populabundos in agris vagari Romanos priore anno, & opprimi Verruginis præsidium passi essent. iam non exercitus modo armatos, sed colonias etiam in suos fines mitti: nec ipsos modo Romanos sua diuisa habere, sed Ferentinum etiam de se captum Hernicis donasse. Ad hęc cum inflammarentur animi: vt ad quosque ventum erat numerus iuniorum conscribebatur. Ita omnium populorum iuuentus Antium contracta, ibi castris positis hostem opperiebantur. Quæ vbi tumultu maiore etiam quam res erat, nunciantur Romam: senatus extemplo (quod in rebus trepidis vltimum consilium erat) dictatorem dici iussit. Quam rem ægre passos Iulium Corneliumque ferunt: magnoque certamine animorum rem actam: cum primores patrum nequicquam conquesti, non esse in authoritate senatus tribunos militum, postremo etiam tribunos plebis appellarent, & consulis quoque ab ea potestate vim super tali re inhibitam referrent: tribuni plebis lęti discordia patrum, nihil esse in his auxilij dicerent, qui non ciuium non denique hominum numero essent. si quando promiscui honores,
B communicata respublica esset: tum se animaduersuros, ne qua superbia magistratuum irrita senatusconsulta essent: interim patricij soluti legum magistratumque verecundia, per se quoque tribunitiam potestatem agerent. Hęc contentio minime idoneo tempore cum tantum belli in manib. esset, occupauerat cogitationes hominum: don.. vbi diu alternis Iulius Cornelinsq;, cum ad id bellum ipsi satis idonei duces essent, non esse æquum mandatum sibi à populo eripi honorem, disserere: tum Hala Seruilius Trib. mil. tacuisse se tandiu ait, non quia incertus sententiæ fuerit (quem enim bonum ciuem secernere sua à publicis consilia?) sed quia maluerit collegas sua sponte cedere authoritati senatus, quam tribunitiam potestatem aduersus se implorari paterētur, tum quoque si res sineret, libenter se daturū tempus iis fuisse ad receptum nimis pertinacis sententiæ. sed cum belli necessitates non expectent humana consilia, potiorem sibi collegarum gratia rempub. fore, & si maneat in sententia senatus, dictatorem nocte proxima dicturum: ac si quis intercedat, senatusconsulti authoritate se fore contentum. Quo facto, cum haud immeritam laudem gratiamq; apud omnes tulisset, dictatore P. Cornelio dicto, ipse ab eo magister equitum creatus est. Exemplo fuit collegis eumq; intuentibus, quā gratia atq; honos opportuniora interdum non cupientibus essent: Bellum haud
C memorabile fuit. vno, atq; eo facili prælio cęsi ad Antium hostes. victor exercitus depopulatus Volscum agrum, castellū ad lacum Fucinum vi expugnatum, atq; in eo tria millia hominum capta: cęteris Volscis intra mœnia compulsis, nec defendentib. agros. Dictator bello ita gesto, vt tantum non defuisse fortunę videretur, felicitate quam gloria maior in vrbem rediit, magistratuq; se abdicauit. Tribuni militum mentione nulla comitiorum consulariū habita (credo ob iram dictatoris creati) tribunorum militum comitia edixerunt. Tum vero grauior cura patribus incessit: quippe cum prodi causam ab suis cernerent. Itaq; sicut priore anno per indignissimos ex plebeis candidatos omnium etiā dignorum tędium fecerant: sic tum primorib. patrum splendore gratiaque ad petendum præparatis, omnia loca obtinuere, ne cui plebeio aditus esset. quatuor creati sunt, omnes iam functi eo honore, L. Farius Medullinus, C. Valeri- 348.
us Potitus, C. Fabius Vibulanus, C. Seruilius Hala. hic refectus continuato honore, cum ob alias virtutes, tum ob recentē fauorem vnica moderatione partum. Eo anno quia tempus inducirum cum Veienti populo exierat, per legatos fœcialesq; res repeti cœptę quibus venientibus ad finem, legatio Veientium obuiam fuit, petiere, ne priusquam ipsi senatum Romanum adissent, Veios iretur. Ab senatu impetratum, quia discordia intestina laborarēt Veientes, ne

V.C. res ab iis repeterentur. tantum abfuit, vt ex incommodo alieno sua occasio peteretur. Et in Volscis accepta clades, amisso Verrugine præsidio, vbi tantum in tempore fuit momenti, vt cum precatibus opem militibus, qui ibi à Volscis obsidebantur, succurri, si maturatum esset, potuisset: ad id venerit exercitus subsidio missus, vt ab recenti cæde palati ad prædandum hostes opprimerentur. Tarditatis causa in senatu magis fuit, quam in tribunis: qui, quia summa vi resistere nunciabantur, parum cogitauerunt, nulla non virtute superari humanarum virium modum, fortissimi milites, non tamen nec vini, nec post mortem inulti fuere. Insequenti anno, P. & Cn. Corneliis Cossis, C. Fabio Ambusto, L. Valerio Potito, tribunis militum consulari potestate. Veiens bellum motum, ob superbum responsum Veientis senatus, qui legatis repetentibus res ni sine cessarent propere vrbe finibusque daturos quod Lars Tolumnius dedisset, responderi iussit. Id patres ægre passi, decreuere, vt tribuni militum de bello indicendo Veientibus primo quoque die ad populum ferrent. Quod vbi primum promulgatum est: fremere iuuentus, nondum debellatum cum Volscis esse: modo duo præsidia occidione occisa, & cum periculo retineri: nullum annum esse, quo non acie dimicetur: & tanquam pœniteat laboris, nouum bellum cũ finitimo populo & potentissimo parari, qui omnem Hetruriam sit excitaturus. Hęc sua sponte agitata insuper tribuni plebis accendunt. Maximum bellum patribus cum plebe esse dictitant: eam de industria vexandam militia, trucidandamque hostibus obiici: eam procul vrbe haberi, atque ablegatione domi per ocium memor libertatis, coloniarumque, aut agri publici, aut suffragij libere ferendi consilia agitet. prehensantesque veteranos, stipendia iusque, & vulnera, ac cicatrices numerabant: quid iam integri esse in corpore loci ad noua vulnera accipienda? quid superesse sanguinis, qui dari pro republica posset? rogitantes. Hæc cum in sermonibus, concionibusque interdum agitantes, auertissent plebem ab suscipiendo bello, profertur tempus ferendis legis: quam, si subiecta inuidiæ esset, antiquari apparebat. Interim tribunus militum in Volscum agrum ducere exercitum placuit. Cn. Cornelius vnus Romæ relictus. Tres tribuni, postquam nullo loco castra Volscorum esse, nec commissuros se prælio apparuit, tripartito ad deuastandos fines discessere. Valerius Antium petit, Cornelius Ecetras. quacunque incessere, late populati sunt tecta agrosque, vt distinerent Volscos. Fabius, quod maxime petebatur, ad Anxur oppugnandum sine vlla populatione accessit. Anxur fuit, quę nunc Terracinæ sunt: vrbs prona in paludes. ab ea parte Fabius oppugnationem edidit. Circummissæ quatuor cohortes cum C. Seruilio Hala, cum imminentem vrbi collem cepissent: ex loco altiore, qua nullum erat præsidium ingens clamore ac tumultu mœnia inuasere. ad quę tumultũ obstupefacti, qui arcem Pabiũ vrbem infimã tuebantur, locũ dedere, scalas admouendi. plenaque hostibus cuncta erant: & in muris diu cædes pariter fugientium ac resistentium armatorum atque inermium fuit. Cogebantur itaque victi, quia cedentibus spes nihil erat, pugnam inire: cum pronunciatum repente, ne quis præter armatum violaretur, reliquam omnem multitudinem voluntariam exuit armis: quorum ad duo millia & quingenti viui capiuntur. à cætera præda Fabius militem abstinuit, donec collegæ venirent: ab illis quoque exercitibus captum Anxur dictitans esse, qui cæteros Volscos à præsidio eius loci auertissent. Qui vbi venerunt, oppidum vetere fortuna opulentum, tres exercitus diripuere. Ea primum benignitas imperatorum plebem patribus conciliauit. Additum deinde omnium maxime tempestiuo principum in multitudinem munere, vt commentionem vllam plebis tribunorumve decerneret senatus, vt stipendium miles de publico acciperet. cum ante id tempus de suo quisque functus eo munere esset. Nihil acceptum vnquam à plebe tanto gaudio traditur. concursatumque ad curiam esse, prehensatasq; exeuntium manus, & patres vere appellatos: effectum esse fatentibus, vt nemo pro tam munifica patria, donec quisque

A virium supereſſet, corpori aut ſanguini ſuo parceret: cum commoditas inua- V.C.
ret, rem familiarem ſaltem acquieſcere eo tempore, quo corpus addictum at-
que operatum reipub. eſſet, tum quod vltro ſibi oblatum eſſet, non à tribunis
plebis vnquam agitatum, non ſuis ſermonibus efflagitatum: id efficiebat mul-
tiplex gaudium, cumulatioremq; gratiam rei. Tribuni plebis communis ordi-
num lætitiæ concordiæque ſoli expertes, negare tam id lætum patrib. vniuerſis,
nec proſperum fore, quam ipſi crederent, conſilium ſpecie prima melius fuiſſe,
quam vſu apparituru. vnde enim eam pecuniam confici poſſe, niſi tributo
populo indicto? ex alieno igitur alijs largitos. neque id, etiam ſi cæteri ferant,
paſſuros eos, quib. iam emerita ſtipendia eſſent, meliore conditione alios mi-
litare, quam ipſi militaſſent: & eoſdem in ſua ſtipendia impenſas feciſſe, & in
aliorum facere. His vocibus mouerunt partem plebis poſtremo indicto iam
tributo, edixerunt etiam tribuni, auxilio ſe futuros, ſi quis in militare ſtipendi-
um tributum non contuliſſet. Patres bene cœptam rem perſeuerantes tueri:
cõferre ipſi primi: & quia nondum argentum ſignatum erat, æs graue clauſtris
quidam ad ærarium conuehentes, ſpecioſam etiam collationem faciebant.
Cum ſenatus ſumma fide ex cenſu contuliſſet, primores plebis nobilium ami-
ci ex compoſito conferre incipiunt, quos cum & à patribus collaudari, & à mi-
B litari ætate tanquam bonos ciues conſpici vulgus hominum videret, repente
ſpreto tribunitio auxilio, certamen conferendi eſt ortum. & lege perlata de in-
dicendo Veientibus bello, exercitum magna ex parte voluntarium noui tribu-
ni militum conſulari poteſtate Veios duxere. Fuere autem tribuni T. Quintius 350.
Capitolinus, P. Quintius Cincinnatus, C. Iulius Tullus iterum, A. Manilius, L.
Furius Medullinus tertium, M. Æmylius Mamercus. Ab his primum circunſeſ-
ſi Veij ſunt, ſub cuius initium obſidionis eum Hetruſcorum conſilium ad fanum
Voltumnæ frequenter habitum eſſet, parum conſtitit, bellone publico gentis
vniuerſæ tuendi Veientes eſſent. Ea oppugnatio ſegnior inſequenti anno fuit,
parte tribunorum exercitusque ad Volſcum auocata bellum. Tribunos mili-
tum conſulari poteſtate is annus habuit C. Valerium Potitum tertium, M. Ser- 351.
gium Fidenatem, P. Cornelium Maluginenſem, Cn. Cornelium Coſſum, C. Fa-
bium Ambuſtum, Sp. Nautium Rutilium iterum. Cum Volſcis inter Ferentinum
atque Ecetram ſignis collatis dimicatum. Romanis ſecunda fortuna pugnæ fu-
it. Artena inde Volſcorum oppidum ab tribunis obſideri cœpta. inde inter
eruptionem tentatam compulſo in vrbem hoſte, occaſio data eſt Romanis
irrumpendi, præterque arcem cætera capta. in arcem munitam natura globus
armatorum conceſſit. infra arcem cæſi captique multi mortales. Arx deinde
C obſidebatur: nec aut vi capi poterat, quia pro ſpacio loci ſatis præſidij habe-
bat: aut ſpem dabat deditionis, omni publico frumento priuſquam vrbs cape-
retur, in arcem conuecto. tædioque receſſum inde foret, ni ſeruus arcem Ro-
manis prodidiſſet, ab eo milites per locum arduum accepti, cepere, à quibus
cum cuſtodes trucidarentur, cætera multitudo repentino pauore oppreſſa in
deditionem venit. Diruta & arce & vrbe Artena, reductæ legiones ex Volſcis,
omniſque vis Romana Veios conuerſa eſt. Proditori præter libertatem dua-
rum familiarum bona in præmium data. Sentius Romanus vocitatus. Sunt qui
Artenam Veientium, non Volſcorum fuiſſe credant, præbet errorem, quod ei-
uſdem nominis vrbs inter Cære atque Veios fuit. ſed eam reges Romani de-
leuere: Cæretumque non Veientium fuerat. altera hæc nomine eodem in
Volſco agro fuit, cuius excidium eſt dictum.

DECADIS PRIMÆ LIB. V.

EPITOME.

*IN obſidione Veiorum hybernacula militibus facta ſunt. ea res cum eſſet noua, in-
dignationem tribunorum plebis mouit, querentium non dari plebi nec per hyemem*

militiæ requiem. Equites tum primum equũ suũ merere cœperunt. Cum inundatio lacu Albano facta esset, vates, qui eam rem interpretaretur, ab hostibus capta Furius Camillus dictator decem annos obsessos Veios cepit: simulacrum Iunonis inde Romam transtulit: decimam partem prædæ Delphos Apollini misit. Idem tribunos militum, cum Faliscos obsideret, prodentes hostium filios parentibus remisit: statimque deditione facta, Faliscorum victoriam iustitia consecutus est. Cum alter ex tribunis C. Iulius decessisset: in locum eius M. Cornelius suffectus est: nec id postea factum, quoniam eo lustro à Gallis Roma capta est. Furius Camillus, cum ei dies à L. Apuleio tribuno plebis dicta esset, in exilium abiit. Cum Senones Galli Clusium obsiderent: legati à senatu missi ad componendam inter eos, & Clusinos pacem, pugnantes contra Gallos in acie Clusinorum steti ssent: hoc facto eorum concitati Senones, urbem ipsis exercitu petierunt: fusisque ad Alliam flumen Romanis, cepere urbem, præter Capitolium: in quod se iuuenes contulerant. maiores natu cum insignibus honorum, quisque gesserat: in vestibulis ædium sedentes occiderunt. & cum per annos septem Capitolio iam in summum euasissent: prediti clangore anserum, M. Manlij propugnatoris opera directi sunt. coacti deinde propter famem Romani despondere, vt mille pondo auri darent: & hoc precio finem obsidionis emerent. Furius Camillus dictator adueniens inter pendendum aurum cum exercitu venit: & Gallos post sextum mensem urbe expulit, ceciditque. Ædes Locutio facta: quo loco ante urbem captam vox audita erat, aduentare Gallos. Dictum est ad Veios migrandum esse, propter incensam, & diruitam urbem, quod consilium Camillo autore discussum est. Monuit populum vna quoque omen ex centurione audita. qui, cum in forum venisset, manipularijs suis dixerat, stramenta, hic optime manebimus.

352. PACE alibi parta, Romani Veiique in armis erant, tanta ira odioque, vt victis finem adesse appareret. Comitia vtriusque populi longe diuersa ratione facta sunt. Romani auxere tribunorum militum consulari potestate numerum: octo, quot nunquam antea, creati, M. Æmylius Mamercus iterum, L. Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Crassus, M. Quintilius Varus, M. Iulius Tullus, M. Posthumius, M. Furius Camillus, M. Posthumius Albinus. Veientes contra tædio annuæ ambitionis, quæ interdũ discordiarum causa erat, regem creauere. Offendit ea res populorum Hetruriæ animos, non maiore odio regni, quam ipsius regis, grauis iam is antea genti suæ opibus, superbiaque, quia solennia ludorum, quos intermitti nefas est, vitio ter diremisset: cum ob iram repulsæ, quod suffragio XII. populorum sua sacerdos ei prælatus esset, artifices, quorum magna pars ipsius serui erat, ex medio ludicro repente abduxit. gens itaque ante omnes alias eo magis addita religionibus, quod excelleret arte colendi eas, auxilium Veientibus negandum, donec sub rege essent, decreuit. cuius decreti suppressa fama Veijs propter metum regis, qui à quo tale quid dictum referretur, prosedonis eum principe, non vani sermonis, authorem habebat. Romanis etsi quæres ex Hetruria nunciabantur, tamen quia omnibus concilijs eam rem referri afferebatur, ita muniebant, vt ancipitia munimenta essent. alia in vrbem, contra oppidanorum eruptiones versa: alijs frons in Hetruriam spectans auxilijs, si qua forte indè venirent, obstruebatur. Cum spes maior impetrandi bus Romanis in obsidione, quam in oppugnatione esset, hybernacula etiam res noua militi Romano, ædificari cœpta: consiliumque erat hyemando continuare bellum. quod postquam tribunis plebis, iamdiu nullam nouandi causam inuenientibus, Romam est allatum, in concionem prosiliunt, solicitant plebis animos, hoc illud esse dictitantes, quod æra militibus sint constituta, nec se fefelliſſe, id donum inimicorum veneno illitum fore, venisse libertatem plebis: remotam in perpetuum & ablegatam ab vrbe & ab republ. immemorem. iam ne hyemi quidem, aut tempori anni cedere, ac domos & res suas. Quam putarent continuatæ militiæ causam esse? nullam profecto aliam

A uenturos, quam ne quid per frequentiam inuenum eorum, in quibus vires omnes plebis essent, agi de commodis eorum posset. vexari præterea & subigi multo acrius, quam Veientes: quippe illos hyemem sub tectis suis agere, egregijs muris situque naturali vrbem tutantes, militem Romanum in opere ac labore, niuibus pruinisque obrutum sub pellibus durare, ne hyemis quidem spacio, quę omnium bellorum terra marique sit quies, arma deponentem. Hoc neque reges, neque ante tribunitiam potestatem creatam superbos illos consules, neque triste dictatoris imperium, neque importunos decemuiros iniunxisse seruitutis, vt perennem militiam facerent, quod tribuni militum in plebe Romana regnum exercerent. quidnam illi consules dictatoresve facturi essent, qui proconsularem imaginem tam sæuam ac truculentam fecerint? Sed id accidere haud immerito. non fuisse ne in octo quidem tribunis militum locum vlli plebeio. Antea trina loca cum contentione summa patricios explere solitos, nunc iam octo iuges ad imperia obtinenda ire, & ne in turba quidem hærere plebeium quemquam: qui, si nihil aliud, admoneat collegas, liberos & ciues eorum, non seruos militare, quos hyeme saltem in domos ac tecta reduci oporteat, & aliquo tempore anni parentes liberosque ac coniuges inuisere, & vsurpare libertatem, & creare magistratus. Hæc taliaque vociferantes, aduer-
B sarium haud imparem nacti sunt, Ap. Claudium, relictum à collegis ad tribunitias seditiones comprimendas, virum imbutum iam ab iuuenta certaminibus plebeis: quem authorem aliquot annis ante fuisse memoratum est per collegarum intercessionē tribunitiæ potestatis dissoluendæ. Is tum iam non promptus ingenio tantum, sed vsu etiam exercitatus, talem orationem habuit: Si vnquam dubitatum est, Quirites, vtrum tribuni plebis vestra, an sua causa seditionum semper authores fuerint, id ego hoc anno desisse dubitari certum habeo, & cum lætor tandem longi erroris vobis finem factum esse, tum quod secundis potissimum vestris rebus hic error est sublatus, & vobis, & propter vos reipub. gratulor. An est quisquam qui dubitet, nullis iniurijs vestris, si quæ forte aliquando fuerunt, vnquam æque quam munere patrum in plebem, cum æra militantibus constituta sunt, tribunos plebis offensos ac concitatos esse? quid illos aliud aut tum timuisse creditis? aut hodie turbare velle, nisi concordiam ordinum? quam dissoluendæ maxime tribunitiæ potestatis rentur esse. Sic hercule tanquam artifices improbi opus quærunt: qui & semper ægri aliquid esse in repub. volunt, vt sit ad cuius curationem à vobis adhibeantur. Vtrum enim defenditis, an impugnatis plebem? vtrum militantium aduersarij estis, an causam agitis? nisi forte hoc dicitis, quicquid patres faciunt, displicet,
C siue illud pro plebe, seu contra plebem est. Et quemadmodum seruis suis vetant domini quicquam rei cum alienis hominibus esse, pariterque in ijs beneficio ac maleficio abstineri æquum censent: sic vos interdicitis patribus commercio plebis: ne nos comitate ac munificentia nostra prouocemus plebem, nec plebs nobis dicto audiens atque obediens sit. Quanto tandem, si quicquam in vobis non dico ciuilis, sed humani esset, fauere vos magis, & quantum in vobis esset: indulgere potius comitati patrum, atque obsequio plebis oportuit? quæ si perpetua concordia sit, quis non spōdere ausit maximum hoc imperium inter finitimos breui futurum esse? Atque ego quam hoc consilium collegarum meorum, quo abducere infecta re à Veijs exercitum noluerunt, non vtile solum, sed etiam necessarium fuerit, postea disseram, nunc de ipsa conditione militantium dicere libet, quam orationem non apud vos solum, sed etiam in castris si habeatur ipso exercitu disceptante, æquam arbitror videri posse, in qua si mihi ipsi nihil quod dicerem, in mentem venire posset, aduersariorum certe orationibus contentus essem. Negabant nuper danda esse æra militibus, quia nunquam data essent. quonam modo igitur nunc indignari possent, quib. aliquid noui adiectum commodi sit, eis laborem etiam nouum proportione iniungi? nusquam nec opera sine emolumento, nec emolu-

» mentum ferme ſine impenſa opera eſt. labor voluptasque diſſimillima natura
» ſocietate quadam inter ſe naturali ſunt iuncta. Moleſte antea ferebat miles ſi
» ſuo ſumptu operam reipublicæ præbere, gaudebat idem partem anni ſe agrum
» ſuum colere, quærere vnde domi militiæq; ſe ac ſuos tueri poſſet, gaudet mer
» fructui ſibi remp. eſſe, & lætus ſtipendium accipit. æquo igitur animo patiatur
» ſe ab domo, ab re familiari, cui grauis impenſa non eſt, paulo diutius abeſſe.
» An ſi ad calculos eum reſpub. vocet, non merito dicat, annua æra habet, annu
» am operam edet? An tu æquum cenſes, militia ſemeſtri ſolidum te ſtipendium
» annuum accipere? Inuitus in hac parte orationis Quirites moror. ſic enim a
» gere debent, qui mercenario milite vtuntur. At nos tanquam cum ciuibus ag
» re volumus: agique tanquam cum patria nobiſcum, æquum cenſemus. An nos
» ſuſcipi bellum oportuit: aut geri pro dignitate populi Rom. & perfici quam pri
» mum oportet. perficietur autem, ſi vrgemus obſeſſos: ſi non ante abſcedimus,
» quam ſpei noſtræ finem captis Veijs impoſuerimus. Si hercule nulla alia cau
» ſa, ipſa indignitas perſeuerantiam imponere debuit. Decem quondam annos
» vrbs oppugnata eſt ob vnam mulierem ab vniuerſa Græcia, quam procul ab
» domo, quot terras, quot maria diſtans? nos intra viceſimũ lapidem, in conſpe
» ctu prope vrbis noſtræ annuam oppugnationem perferre piget: ſcilicet quia
» leuis cauſa belli eſt: nec ſatis quicquam iuſti doloris eſt, quod nos ad perſecu
» randum ſtimulet. Septies rebellarunt: in pace nunquam fidi fuerunt: agros no
» ſtros millies depopulati ſunt: Fidenates deficere à nobis coegerunt: coloſ
» noſtros ibi interfecerunt: autores fuere contra ius gentium cædis impiæ leg
» torum noſtrorum: Hetruriam omnẽ aduerſus nos concitare voluerunt, hodie
» id moliuntur: res repetentes legatos noſtros haud procul abfuit quin viola
» rent. Cum his molliter & per dilationes bellum geri oportet? Si nos tam iuſti
» odium nihil mouet, ne illa quidem oro vos mouent? Operibus ingentibus ſep
» ta vrbs eſt, quibus intrà muros coercetur hoſtis, agrum non coluit, & cultu
» uaſtata ſunt bello. Si reducimus exercitum, quis eſt qui dubitet illos non cupi
» ditate ſolum vlciſcendi, ſed etiam neceſſitate impoſita ex alieno prædandi,
» cum ſua amiſerint, agrum noſtrum inuaſuros? non differimus igitur bellum in
» conſilio, ſed intra fines noſtros accipimus. Quid? illud, quod proprie ad milit
» pertinet, quib. boni tribuni plebis cum ſtipendium extorquere voluerint, non
» conſulrum repente voldnt, quale eſt? vallum foſſamque ingentis vtrãque re
» operis, per tantum ſpatij duxerunt: caſtella primo pauca, poſtea exercitu
» cto creberrima fecerunt: munitiones non in vrbem modo, ſed in Hetruriam
» tiam ſpectantes, ſi qua inde auxilia veniant, oppoſuere. quid turres, quid vi
» teſtudineſque & alium oppugnandarum vrbium apparatum loquar? cum ta
» tum laboris exhauſtũ ſit, & ad finem iam operis tandem perueniatur, reliqui
» dane hæc cenſetis, vt ad æſtatem rurſus nouus de integro his inſtituendis cõ
» detur labor? quanto eſt minus opera tueri facta? & inſtare, & perſeuerare, &
» fungique curã? breuis enim profecto res eſt, ſi vno tenore peragitur: nec ſi
» per intermiſſiones has interuallaque lentiorem ſpem noſtram facimus. Ioqua
» de opere, & de temporis iactura. Quid? periculi quod differendo bello adiun
» num obliuiſci nos hæc tam crebra Hetruriæ concilia de mittendis Veios mu
» lijs patiuntur? vt nunc res ſe habet, irati ſunt, oderunt, negant miſſuros: quã
» tum in illis eſt, capere Veiòs licet. quis eſt qui ſpondeat, eundem, ſi diffe
» bellum, animum poſtea fore: cum ſi laxamentum dederis maior frequẽtia
» que legatio itura ſit: cum id quod nunc offendit Hetruſcos, rex creatus Veijs
» ſpatio mutari interpoſito poſſit: vel conſenſu ciuitatis, vt eo reconciliem
» truriæ animos, vel ipſius voluntate regis, qui obſtare regnum ſuum ſalui cõ
» nolit. Videte quot res, quam inutiles ſequantur illam viam cõſil. iuſtæ qu
» rum tanto labore factorum: vaſtatio immineus finium noſtrorum: Hetru
» cum bellum pro Veiente concitatum. Hæc ſunt tribuni conſilia veſtra, non
» hercule diſſimilia, ac ſi quis ægro, qui curari ſe fortiter paſſus, extemplo cu
» naleſce

A ualescere possit, cibi gratia præsentis aut potionis, longinquum & forsitan in- V.C.
sanabilem morbum efficiat. Si medius fidius ad hoc bellum nihil pertineret, ad "
disciplinam certe militiæ plurimũ intererat, insuescere militem nostrũ non so- "
lum parta victoria frui, sed si res etiam lentior sit, pati tædium, & quamuis seræ "
spei exitum expectare: etsi non sit æstate perfectum bellum, hyemem operiri: "
nec, sicut æstiuas aues, statim autumno tecta ac recessum circunspicere. Ob- "
secro vos: venandi studium ac voluptas homines per niues ac pruinas in mon- "
tes syluasque rapit: belli necessitatibus eam patientiam non adhibebimus, "
quam vel lusus ac voluptas elicere solet: adeone effœminata corpora militum "
nostrorum esse putamus, adeo molles animos, vt hyemem vnam durare in ca- "
stris, abesse ab domo non possint: vt tanquam nauale bellum tempestatibus "
captandis, & obseruando tempore anni gerant: non æstus, non frigora pati "
possint: Erubescant profecto, si quis eis hæc obijciat: contendantque & ani- "
mis & corporibus suis virilem patientiam inesse: & se iuxta hyeme atq; æstate "
bella gerere posse: nec se patrocinium mollitiæ inertiæq; mandasse tribunis, "
& meminisse hanc ipsam potestatem non in vmbra, nec in tectis maiores suos "
creasse. Hæc virtute militum vestrorum, hæc Romano nomine sunt digna: non "
Veios tantum, nec hoc bellum intueri, quod instat: sed famam & ad alia bella, "
B & ad cæteros populos in posterum quærere. An mediocre discrimen opinio- "
nis secuturum ex hac re putatis? virum tandem finitimi populum Romanum "
cum esse putent, cuius si qua vrbs primum illum breuissimi temporis sustinuerit "
impetum, nihil deinde timeat: an hic sit terror nominis nostri, vt exercitum "
Romanum non tædium longinquæ oppugnationis, non vis hyemis, ab vrbe cir- "
cunsessa semel amouere possit? nec finem vllum alium belli, quam victoriam "
nouerit? nec impetu potius bella, quam perseuerantia gerat? quæ in omni qui- "
dem genere militiæ, maxime tamen in obsidendis vrbibus, necessaria est: qua- "
rum pleraſque munitionibus, ac naturali situ inexpugnabiles, fame sitiq; tem- "
pus ipsum vincit atque expugnat: sicut Veios expugnabit, nisi auxilio hostibus "
tribuni plebis fuerint, & Romæ inuenerint præsidia Veientes, quæ nequicquam "
in Hetruria quærunt. An est quicquam quod Veientibus optatum æque con- "
tingere possit, quam vt seditionibus primum vrbs Romana, deinde velut ex "
contagione castra impleantur? At Hercule apud hostes tanta modestia est, "
vt non obsidionis tædio, non deniq; regni, quicquam apud eos nouatum sit: nõ "
negata auxilia ab Hetruscis, irritauerint animos, morietur enim exemplo, qui- "
cunque erit seditionis author: nec cuiquam dicere ea licebit, quæ apud vos im- "
pune dicuntur. fustuarium meretur, qui signa relinquit, aut præsidio decedit: "
C authores signa relinquendi, & deserendi castra, non vni aut alteri militi, sed v- "
niuersis exercitibus, palam in concione audiſitur. adeo quicquid tribunus ple- "
bis loquitur, etsi prodendæ patriæ, dissoluendæque reipub. est, assuestis audire: "
& dulcedine potestatis eius capti, quælibet sub ea scelera latere sinitis. Reli- "
quum est, vt quæ hic vociferantur, eadem in castris, & apud milites agant; & "
exercitus corrumpant, ducibusque parere non patiantur: quoniam ea demum "
Romæ libertas est, non senatũ, non magistratus, nõ leges, nõ mores maiorum, "
non instituta patrum, non disciplinam veteri militiæ. Par iam etiam in con- "
cionibus erat Appius tribunis plebis, cum subito, vnde minime quis cre- "
deret, accepta calamitas apud Veios, & superiorem Appium in causa, "
& concordiam ordinum maiorem, ardoremque ad obsidendos pertinacius "
Veios fecit. Nam cum agger promotus ad vrbem, vineæque tantum non iam "
iunctæ mœnibus essent, dum opera interdiu fiunt intentius, quam nocte cu- "
stodiuntur, patefacta repente porta, ingens multitudo facibus maxime armata "
ignes iecit: horæque momento simul aggerem ac vineas, tam longi tem- "
poris opus, incendium hausit: multique ibi mortales nequicquam opem fe- "
rentes, ferro ignique absumpti sunt. Quod vbi Romam est nunciatum, mœsti- "
am omnibus, senatui curam metumque iniecit, ne tum vero sustineri nec in

vrbe

V.C. vrbe seditio, nec in castris posset, & tribuni plebis velut ab se victæ reipubl. insultarent: cum repente, quibus census equester erat, equi publici non ex assignati, consilio prius inter sese habito, senatum adeunt, factaque dicendi potestate, equis se suis stipendia facturos promittunt. Quibus cum ampliss. verbis gratiæ ab senatu actæ essent, famaq; ea forum atque vrbem peruasisset, subito ad curiam concursus fit plebis. pedestris ordinis se aiunt nunc esse, quorum reipublicæ extra ordinē posliceri, seu Veios, seu quo alio ducere velint, si Veios ducti sint, negant se inde prius quam capta vrbe hostium, reditum esse. Tum vero iam superfundenti se lætitiæ vix temperatum est. non enim solum equites, dato magistratib. negocio, laudari iussi: neq; aut in curiam vocari, aut ibus responsum daretur, aut limine curiæ continebatur senatus: sed prosecutique ex superiore loco ad multitudinem in comitio stantem voce manibusque significare publicam lætitiam. beatam vrbem Romanam, & inuictam, & eorum illa concordia dicere, laudare equites, laudare plebem, diem ipsum laudibus ferre: victam esse fateri comitatem benignitatemq; senatus, certare patrib. plebiq; manare gaudio lacrymæ, donec renocatis in curiam patribus senatusconsultum factum est, vt tribuni militares concione aduocata, peditibus equitibusq; gratias agerent: memorem pietatis eorum erga patriam dicerent senatum fore. placere autem omnib. his voluntariam extra ordinem profectionem militiam æra procedere: & equis certus numerus æris est assignatus. Tum primum equis merere equites cœperunt. Voluntarius ductus exercitus Veios, non amissa modo restituit opera, sed noua etiam instituit. ab vrbe commeatus intentiore quam antea subuehi cura, ne quid tam benemerito exercitui ad victum deesset. Insequens annus tribunos militum consulari potestate habuit, C. Iulium Halam tertium, Q. Seruilium, P. Virginium, Q. Sulpitium, A. Manlium iterum, M. Sergium iterum. His tribunis dum cura omnium in Veiens bellum intenta est, neglectum Anxuri præsidium vagationibus militum, & Volscis negotiatorem vulgo receptando, profitis repente portarum custodibus oppressum est. minus militum perijt, quia præter ægros lixarum in modū omnes per agros vicinosq; vrbes negociabantur. Nec Veijs melius gesta res, quod tū capta omnium curarum publicarum erat. nam & duces Romani plus inter se iurandum aduersus hostes animi habuerunt: & auctum est bellum aduentu reperum Capenatium atque Falisconum. Hi duo Hetruriæ populi, quia proximi regionibus erant, deuictis Veijs, bello quoq; Romano se proximos fore credentes: Falisci propria etiam causa infesti, quod Fidenati bello se iam antea immiscuerant, per legatos vltro citroq; missos iureiurando inter se obligati, cum exercitus nec opinato ad Veios accessere. Forte ea regione, qua M. Sergius tribunus militum præerat, castra adorti sunt, ingentemq; terrorem intulere, quia Hetruriam omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani credidérant. tanta opinio Veientes in vrbe concitauit. Ita ancipiti prælio castra Romana oppugnabantur. concurrantesque cum huc atque illuc signa transferrent, nec Veientem satis cohibere intra munitiones, nec suis munimentis arcere iam ac tueri se ab exteriore poterant hoste, vna spes erat, si ex maioribus castris subueniretur, vt diuersæ legiones, aliæ aduersus Capenatem ac Falisc. um, duo contra eruptionem oppidanorum pugnarent. Sed castris præerat Virginius, priuatim Sergio inuisus infestusque is cum pleraque castella oppugnata, superatas munitiones, vtrinque inuehi hostem nunciaretur, in armis milites retinuit, si opus foret auxilio, collegam dictitans ad se missurum. Huius arrogantiæ pertinacia alterius æquabat, qui ne quam opem ab inimico videretur petisse, vinci ab hoste, quam vincere per ciuem maluit. Diu in medio cæsi milites, postremo desertis munitionibus perpauci in maiora castra, pars maxima ad ipse Sergius Romam pertenderunt. vbi cum omnem culpam in collegam inclinaret, acciri Virginium ex castris, interea præesse legatos placuit. Acta deinde in senatu res est, certatūq; inter collegas male dictis. pauci reipub. huius

A illi, vt quoſque ſtudium priuatim aut gratia occupauerat, adſunt. primores patrum, ſine culpa, ſine infelicitate imperatorũ tam ignominioſa clades accepta eſſet cenſuere non expectandum iuſtum tempus comitiorum, ſed extemplo nouos tribunos militũ creandos eſſe, qui Calendis Octobribus magiſtratũ occiperent. In quam ſententiam cum pedibus iretur, cæteri tribuni militum nihil contradicere. At enimuero Sergius Virginiuſque, propter quos pœnitere magiſtratum eius anni ſenatum apparebat, primo deprecari ignominiam, deinde intercedere ſenatuſconſulto: negare ſe ante Idus Decembres, ſolemnem ineundis magiſtratibus diem honore abituros eſſe. Inter hæc tribuni plebis, cũ in concordia hominum ſecundiſque rebus ciuitatis inuiti ſilentium tenuiſſẽt, feroces repente minari tribunis militum, niſi in authoritate ſenatus eſſent, ſe in vincula eos deduci iuſſuros eſſe. Tum C. Seruilius Hala Trib. mil. Quod ad vos attinet tribuni plebis, mina ſque veſtras, næ ego libenter experirer, quam non plus in his iuris quam in vobis animi eſſet. ſed nefas eſt tendere aduerſus authoritatem ſenatus. proinde & vos deſinite inter noſtra certamina locum iniuriæ quærere, & collegæ aut facient quod cenſet ſenatus: aut ſi pertinacius tendent, dictatorem extemplo dicam, qui eos abire magiſtratu cogat.

B Cum omnium aſſenſu comprobata oratio eſſet, gauderentque patres, ſine tributis terriculis inuentam eſſe aliã vim maiorem ad coercendos magiſtratus, victi conſenſu omnium, comitia tribunorum militum habuere, qui Calendis Octobribus magiſtratũ occiperent: ſeq; eã ante diẽ magiſtratu abdicauere. L. Valerio Potito quartũ, M. Furio Camillo iterũ, M. Æmylio Mamerco tertiũ, Cn. Cornelio Coſſo iterũ, C. Fabio Ambuſto, L. Iulio Tullo, Tribunis mil. cõſulari poteſtate, multa domi militiæq; geſta. Nam & bellum multiplex fuit eodem tempore, & ad Veios, & ad Capenã, & ad Valerios, & in Volſcis, vt Anxur ab hoſtibus recuperaretur: & Romæ ſimul delectu, ſimul tributo conferendo laboratum eſt: & de tribunis plebis cooptandis contentio fuit: & haud parnum motum duo iudicia eorum, qui paulo ante conſulari poteſtate fuerant, excluere. Omnium primum tribunis militum fuit, delectum haberi: nec iuniores modo conſcripti, ſeniores etiam coacti nomina dare: vt vrbis cuſtodiam agerent. Quantum autem augebatur militum numerus, tanto maiore pecunia in ſtipendium opus erat: eaque tributo cõferebatur, inuitis conferentibus qui domi remanebant, quia tuentibus vrbem, opera quoque militari laborandum, ſeruiendumque reipub. erat. Hæc per ſe grauia, indigniora vt viderentur, tribuni plebis ſeditioſis concionibus faciebant: ideo era militibus conſtituta eſſe arguendo, vt plebis partem mi-

C litia, partem tributo conficerent. Vnum bellum annum iam tertium trahi, & conſulto male geri, vt diutius gerant. in quatuor deinde bella vno delectu exercitus ſcriptos, & pueros quoque ac ſenes extractos. Iam non ætatis nec hyemis diſcrimen eſſe, ne vlla quies vnquam miſeræ plebi ſit: quæ nunc etiam veſtigalis ad vltimum facta ſit: vt cum confecta labore, vulneribus, poſtremo ætate corpora retulerint, inculta que omnia diutino dominorum deſiderio domi inuenerint, tributum ex affecta re familiari pendant: æraq; militaria velut fœnore accepta, multiplicia reipub. reddant. Inter delectum tributumque, & occupatos animos maiorum rerum curis, comitijs tribunorum plebis numerus expleri nequijt. Pugnatum ipſe, in loca vacua, vt patricij cooptarentur. poſtquam obtineri non poterat, tamen labefactandæ legis tribunitiæ cauſa effectum eſt, vt cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius, & M. Acutius, haud dubie patriciorũ opibus; Fors ita tulit, vt eo anno trib. pl. C. Trebonius eſſet, qui nomini ac familiæ debitum præſtare videretur Treboniæ legis patrocinium. is quod petiſſent patres quidã primo incœpto repulſi, tamen tribunos militum expugnaſſe vociferans, legẽ Treboniam ſublatã, & coopratos tribunos plebis nõ ſuffragijs populi, ſed imperio patriciorũ, & eo deuolui rem, vt aut patricij aut patriciorũ affectæ habendi tribuni plebis ſint: eripi ſacratas

leges,

leges, extorqueri tribunitiam potestatem: id fraude patriciorum, scelere proditione collegarum factum arguere. Cum arderent inuidia non pe modo, sed etiã tribuni plebis, cooptati pariter, & qui cooptauerant: tum et collegio tres, P. Curiatius, M. Metilius, & M. Minutius trepidi rerũ suarũ, in Sergi Virginiumque prioris anni tribunos militares incurrunt: in eos ab se plebis, inuidiamque die dicta auertunt. quibus delectus, quibus tribu quibus diutina militia, longinquitasque belli sit grauis: qui clade ac ta ad Veios doleant: qui amissis liberis, fratribus, propinquis, affinibus bres domos habeant: ijs publici priuatique doloris exequendi ius pote temque ex duobus noxijs capitibus datum ab se memorant omnium ma malorum in Sergio Virginioque causa esse: nec id accusatorem magis ar ere, quam fateri reos: qui noxij ambo, alter in alterum causam confer fugam Sergij Virginius, Sergius proditionem increpans Virginij. quorum deo incredibilem amentiam fuisse, vt multo verisimilius sit, compacto em rem, & communi fraude patricionum actam. Ab his & prius datum locum ientibus ad incendenda opera, belli trahendi causa: & nunc proditum exer tum: tradita Falisci Romana castra. omnia fieri, ve consenescat ad Veios uentus: nec de agris, nec de alijs commodis plebis ferre ad populum tribu frequentiaque vrbana celebrare actiones, & resistere conspirationi patric rum possint. Præiudicium iam de reis & ab senatu, & à populo Rom. & ab ip rum collegis factum esse. nam & senatus consulto eos ab republica remo esse, & recusantes abdicare se magistratu: dictatoris metu ab collegis co tos esse: & populum Romanum tribunos creasse, qui non idibus Decembr die solenni, sed exemplo Cal. Octobribus magistratum occiperent: quia fi diutius respub. his manentibus in magistratu non posset. Et tamen eos toc cijs confossos, prædamnatosque, venire ad populi iudicium: & existimare d functos se esse, satisque pœnarum dedisse, quod duobus mensibus citius p uati facti sint: neque intelligere, nocendi sibi diutius tum potestatem ere esse, non pœnam irrogatam. quippe & collegis abrogatum imperium, qui te nihil deliquissent: illos repeterent animos Quirites, quos recenti clade cepta habuissent, cum fuga trepidum, plenũ vulnerum ac pauore incidenu portis exercitum viderint non fortunam, aut quenquam deorum, sed hos dum accusantem. Pro certo se habere, neminem in concione stare, qui illo die ua caput, domum fortunasq; L. Virginii ac M. Sergij sit execratus, detestatus minime conuenire, quibus iratos quisq; deos precatus sit, in ijs sua pote cum liceat & oporteat, non vti, nunquam deos ipsos admouere nocenti manus: satis esse, si occasione vlciscendi læsos armet. His orationibus inci plebs, denis millibus æris grauis reos condemnat: nequicquam Sergio Ma cõmunem belli fortunamq; accusante: Virginio deprecante, ne infelicior mi quam militiæ esset. In hos versa ira populi, cooptationis tribunorũ, fraus q; contra legem Treboniam factæ memoriam obscuram fecit. Victores tri ni, vt præsentem mercedem iudicij plebes haberet, legem agrariã promu tributumq; conferri prohibent: cum tot exercitibus stipendio opus esset, n militia ita prospere gererentur, vt nullo bello veniretur ad exitum rei. nam Veijs castra, quæ amissa erant, recuperata, castellis præsidijsque firmata erant tribuni militum, M. Æmylius, & Q. Fabius, adl. Furio in Falisci & Cornelio in Capenate agro hostes nulli extra mœnia inuenti: prædæ ac cendijsque villarum ac frugum vastati fines. oppida nec oppugnata, nec sa sunt. At in Volsci depopulato agro, Anxur nequicquam oppugnatum, alto situm, & postquam vis irrita erat, vallo fossaq; obsideri cœptum. Valer Potito Volsci prouincia euenerat. Hoc statu militarium rerũ, seditio intes maiore mole coorta quam bella tractabantur. & cum tribunum consen tribunos non posset, nec stipendium imperatoribus mitteretur, ærarq; ne litaria flagitaret miles, haud procul erat, quin castra quoque vrba

sequ

A seditionis contagione turbarentur. Inter has iras plebis in patres, cum tribuni plebis nunc illud tempus esse dicerent stabiliendæ libertatis, & ab Sergijs Virginijsque ad plebeios viros fortes ac strenuos transferendi summi honoris: non tamen vltra processim est, quam vt vnus ex plebe vsurpandi iuris causa, P. Licinius Caluus tribunus militum consulari potestate crearetur. cæteri patricij creati: P. Manlius, & P. Titinius, P. Melius, L. Furius Medullinus, L. Popilius Volscus. Ipsa plebes mirabatur se tantam rem obtinuisse, non is modo qui creatus erat, vir nullis ante honoribus vsus, vetus tantum senator, & ætate iam grauis. Nec satis constat, cur primus ac potissimus ad nouum delibandum honorem sit habitus. Alij Cn. Cornelij fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat, triplexque stipendium equitibus dederat, gratia extractum ad tantum honorem credunt, alij orationem ipsum tempestiuam de concordia ordinum, patribus plebique gratam habuisse. Hac victoria comitiorum exultantes tribuni plebis, quod maxime rempub. impedirebat, de tributo remiserunt. collatum obedienter, missumque ad exercitum est. Anxur in Volscis breui receptum est, neglectis die festo custodiis vrbis. Insignis annus hyeme gelida ac niuosa fuit: adeo vt viæ clauserint, Tyberis innauigabilis fuerit. Annona ex ante conuecta copia nihil mutauit. Et quia P. Licinius, vt cœperat, haud tumultu- 355.

B ose magistratum maiore glaudio plebis, quam indignatione patrum, ita etiam gessit: dulcedo inuasit proximis comitijs tribunorum militum plebeios creandi. vnus M. Veturius ex patricijs candidatis locum tenuit: plebeios alios tribunos militum consulari potestate omnes fere centuriæ dixere, L. Titinium, P. Menenium Racilium, Cn. Genutium, L. Attilium. Triste hyemen, siue ex intemperie cœli raptim mutatione in contrarium facta, siue alia quæ de causa, grauis pestilensque omnibus animalibus æstas excepit, cuius insanabili pernicie, quando nec causa nec finis inueniebatur, libri Sibyllini ex senatusconsulto aditi sunt. duumuiri sacris faciundis, lectisternio tunc primum in vrbe Romana facto, per dies octo Apollinem Latonamq; & Dianam, Herculem, Mercurium atq; Neptunum tribus quam amplissime tum apparari poterat, stratis lectis placauere. priuatim quoq; id sacrum celebratum est, tota vrbe patentib. ianuis, promiscuoque vsu rerum omnium in propatulo posito, notos ignotosq; passim aduenas in hospitium ductos ferunt: & cum inimicis quoq; benigne ac comiter sermones habitos, iurgijs ac litibus temperatum: vinctis quoq; dempta in eos dies vincula: religioni deinde fuisse, quibus eam opem dij tulissent, vinciri. Interim ad Veios terror multiplex fuit, tribus in vnum bellis collatis, nanq; eodem quo antea modo circa munimenta, cum re- 356.

C pente Capenates Falisciq; subsidio venissent, aduersus tres exercitus ancipiti prælio pugnatum est. ante omnia adiuuit memoria damnationis Sergij ac Virginij. itaq; maioribus castris, vnde antea cessarat fuerat, breui spatio circunductæ copiæ Capenates in vallum Romanum versos ab tergo aggrediuntur. Inde pugna cœpta, & Falisci intulit terrorem, trepidantesq; eruptio ex castris opportune facta auertit. repulsos deinde insecuti victores, ingentem ediderunt cædem. Nec ita multo post iam palantes, veluti forte oblati, populatores Capenatis agri reliquias pugnæ assumpsere. & Veientium refugientes in vrbem multi ante portas cæsi, dum præ metu ne simul Romanus irrumperet, obiectis foribus, extremos suorum exclusere. Hæc eo anno acta. Et iam comitia tribunorum militum aderant, quorum prope maior patribus quam belli cura erat: quippe non communicatum modo cum plebe, sed prope amissum cerotibus summum imperium. itaq; clarissimis viris ex composito præparatis ad petendum, quos prætereundi vere cundiam crederent fore: nihilominus ipsi perinde ac si omnes candidati essent, cuncta experientes, non homines modo, sed deos etiam excipiebant, in religionem vertentes comitia biennio habita: priore anno intolerandam hyemem prodigijsq; diuinis similem coortam: proximo non prodigia, sed iam euentus, pestilentiam agris vbique illatam, haud

dubia

V.C. dubia ira deûm, quos pestis eius arcendæ causa placandos esse, in libris fatalibus inuentum sit. comitijs, auspicato quæ fierent, indignum dijs visum homines res vulgari, discriminaque gentium confundi. Præterquam maiestate petentium, religione etiam attoniti homines, patricios omnes, partem magnam honoratissimum quenque tribunos militum consulari potestate creauere, L. Valerium Potitũ quintum, M. Valeriũ Maximum, M. Furiũ Camillum tertiũ, L. Furiũ Medullinũ tertium, Q. Seruilium Fidenatẽ iterum, Q. Sulpitiũ Camerinum iterũ. His tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum est. tota vis in populationib. fuit. duo summi imperatores, Potitus à Valerijs, Camillus à Capena prædas ingẽtes egere, nulla incolumi relicta re, cui ferro aut igni noceri posset. Prodigia interim multa nunciata, quorum pleraque, & quia singuli authores erant, parum credita spretaque: & quia hostibus Hetruscis, per quos ea procurarent, aruspices non erant. In vsum omnium curæ versæ sunt, quod lacus in Albano nemore sine vllis cœlestibus aquis causaue, qua alia quæ rem miraculo eximeret, in altitudinem insolitam creuit. Quidnam eo dij portenderent prodigio, missi sciscitatum oratores ad Delphicum oraculum: sed propior interpres fatis oblatus senior quidam Veiens, qui inter cauillantes a stationibus ac custodijs milites Romanos Hetruscosque, vaticinantis in modum cecinit, priusquam ex lacu Albano aqua emissa foret, nunquam potiorum Veijs Romanum. quod primo velut temere iactum sperni, agitari deinde sermonibus cœptum est: donec vnus ex statione Romana, percontus proximum oppidanorum (iam per longinquitatem belli commercio sermonum facto) quisnam is esset, qui per ambages de lacu Albano iaceret: postquam audiuit aruspicem esse, vir haud intacti religione animi, causatus se priuati portenti procuratione, si operæ illi esset, consulere velle, ad colloquium vatem elicuit. cumq; progressi ambo à suis longius essent inermes, sine vllo metu, prævalens iuuenis Romanus senem infirmum in conspectu omnium raptum, nequicquam tumultuantibus Hetruscis, ad suos transtulit. qui cum perductus ad imperatorem, inde Romam ad senatum missus esset: sciscitantibus quidnã id esset, quod de lacu Albano docuisset, respondit, profecto iratos deos Veienti populo illo fuisse die, quo sibi eam mentem obiecissent, vt excidii patriæ fatale proderet. itaq; quæ tum cecinerit diuino spiritu instinctus, ea se nec
« vt indicta sint, reuocare posse: & tacendo forsitan quæ dij immortales vulgari
« velint, haud minus quam celanda effando, nefas contrahi. Sic igitur libris fatalibus, sic disciplina Hetrusca traditũ esse, vt quando aqua Albana abundasset, tum si eam Romanus rite emisisset, victoriam de Veientibus dari: antequi id fiat, deos mœnia Veientium deserturos non esse. Exequebatur inde, quæ solennis deriuatio esset. Sed authorem leuem, nec satis fidum super tanta re patrum rati decreuere legatos, forteſq; oraculi Pythici expectandas. Priusquam à Del-
358. phis oratores redirent, Albaniue prodigij piacula inuenirentur, noui tribuni militum consulari potestate, L. Iulius Tullus, L. Furius Medullinus quartum, L. Sergius Fidenas, A. Posthumius Regillensis, P. Cornelius Maluginensis, A. Manilius magistratum inierunt. Eo anno Tarquinienses, noui hostes exorti: qui multis simul bellis Volscorum ad Anxur, vbi præsidium obsidebatur: AEquorum ad Lanuicos qui Romanam ibi coloniam oppugnabant: ad hoc Veienti quoq; & Falisco & Capenati bello occupatos videbant Romanos, nec intra muros quietiora negotia esse certaminibus patrum ac plebis: inter hæc locum iniuriæ rati esse, prædatum in agrum Romanum cohortes expeditas mittunt. aut enim passuros inultam eam iniuriam Romanos, ne nouo bello se onerarent: aut exiguo, eoq; parum valido exercitu persecuturos. Romanis indignitas maior, quam cura populationis Tarquiniensium fuit: eo nec magno conatu sedepta, nec in longum dilata res est. A. Posthumius, & L. Iulius non iusto delecto (etenim ab tribunis plebis impediebantur) sed prope voluntariorum, quos adhortando incitauerant, coacta manu: per agrum Cæretem obliquis tramitibus
egressi,

A egressi, redeuntes à populationibus, grauesque præda Tarquinienses oppres- V.C.
sere. multos mortales obtruncant, omnes exuunt impedimentis: & receptis
agrorum suorum spolijs, Romam reuertuntur. Biduum ad recognoscendas res
datum dominis: tertio incognita (erant autem ea pleraq; hostium ipsorum) sub
hasta veniere: quodq; inde redactum, militibus est diuisum. Cætera bella ma-
ximeq; Veiens, incerti exitus erant. Iamque Romani desperata ope humana,
fata & deos spectabant, cum legati ab Delphis venerunt, sortem oraculi affe-
rentes, congruentem responso captiui vatis. Romane, aquam Albanam caue «
lacu contineri, caue in mare manare suo flumine sinas, emissam per agros ri- «
gabis, dissipatamq; riuis extingues. tum tu insiste audax hostium muris, memor «
quam per tot annos obsides vrbem, ex ea tibi his, quæ nunc panduntur fatis vi- «
ctoriam datam: bello perfecto donum amplum victor ad mea templa portato: «
sacraq; patria, quorum omissa cura est, instaurata, vt assolet, facito. Ingens in- «
de haberi captiuus vates cœptus, eumq; adhibere tribuni militum Cornelius «
Posthumiusq; ad prodigij Albani procurationem, ac deos rite placandos cœ- «
pere, inuentumq; tandem est, vbi neglectas ceremonias, intermissumue solen-
ne dij arguerent, nihil profecto aliud esse, quam magistratus vitio creatos, La-
tinas, sacrumq; in Albano monte non rite concepisse. vnam expiationem eo-
B rum esse, vt tribuni militum abdicarent se magistratu, auspicia de integro repe-
terentur, & interregnũ iniretur. Ea ita facta sunt ex senatusconsulto. Interreges
tres deinceps fuere: L. Valerius, Q. Seruilius Fidenas, M. Furius Camillus. nun-
quam desitum interim turbari, comitia interpellantibus tribunis plebis, donec
conuenisset prius, vt maior pars tribunorum militum ex plebe crearetur. Quæ
dum aguntur, consilia Hetruriæ ad fanum Voltumnæ habita. postulantibusque
Capenatibus ac Faliscis, vt Veios communi animo consilioque omnes Hetru-
riæ populi ex obsidione eriperent, responsum est: antea se id Veientibus ne-
gasse, quia vnde consilium non petissent super tanta re, auxilium petere non
deberent: nunc iam pro se fortunam suam illis negare. maxime in ea parte
Hetruriæ gentem inusitatam nouas accolas Gallos esse. cum quibus nec pax
satis fida, nec bellum pro certo sit. sanguini tamen nominique & præsentibus
periculis consanguineorum id dari, vt si qui iuuentutis suæ voluntarij ad id bel-
lum eant, non impediant. Eum magnum aduenisse hostium numerum fama
Romæ erat, eoque mitescere discordiæ intestinæ metu communi, vt fit, cœpere. 359.
Haud inuitis patribus. P. Licinium Caluum prærogatiua tribunum militum
non petentem creant, moderationis expertæ in priore magistratu virum,
cæterum iam tum exactæ ætatis, omnesque deinceps ex collegio eiusdem an-
C ni refici apparebat, L. Titinium. P. Menenium, Cn. Genutium, L. Attilium:
qui priusquam renuntiarentur, iure vocatis tribubus permissu interregis P.
Licinius Caluus ita verba fecit: Omen concordiæ, Quirites, rei maxime in «
hoc tempus vtilis, memoria nostri magistratus vos his comitiis petere in inse- «
quentem annum video, si & collegas eosdem reficitis, etiam vsu meliores fa- «
ctos, me iam non eundem, sed vmbram nomenque P. Licinij relictum vide- «
tis. vires corporis affectæ, sensus oculorum atque aurium hebetes, memoria «
labat, vigor animi obtusus. En vobis, inquit, iuuenem, filium tenens, effigiem «
atque imaginem eius, quem vos antea tribunum militum ex plebe primum fe- «
cistis, hunc ego institutum disciplina mea, vicarium pro me reipub. do, dicoq: «
vosque quæso Quirites, delatum mihi vltro honorem, huic petenti, meisque «
pro eo adiectis precibus mandetis. Datum id petenti patri, filiusque eius «
Pub. Licinius Tribunus milit. consulari potestate, cum ijs quos supra scripsi-
mus, declaratus. Titinius Genutiusque Tribuni mil. profecti aduersus Faliscos,
Capenatesq; dum bellum maiore animo gerunt quam consilio, præcipitauere
se in insidias. Genutius morte honesta temeritatem luens, ante signa inter pri-
mores cecidit: Titinius in editum tumultum ex multa trepidatione militibus
collectis, aciem restituit: nec se tamen æquo loco hosti commisit. Plus igno-

minię

miniæ erat, quam cladis acceptum, quæ prope in cladem ingentem verti
tum inde terroris non Romæ modo, quo multiplex fama peruenerat, sed in ca
stris quoque fuit ad Veios. ægre ibi miles retentus à fuga est, cum peruas
castra rumor, ducibus exercituq; cælo victorem Capenatem, ac Falisc um, Et
truriæq; omnem iuuentutem haud procul inde abesse. His tumultuosior fa
mæ. iam castra ad Veios oppugnari, iam partem hostium tendere ad vrb
agmine infesto crediderant: concursumq; in muros est, & matronarum
ex domo concierat publicus pauor, obsecrationes in templis fact: preci
que ab dijs petitum, vt exitium ab vrbis tectis templisq; ac Romanis mœ
bus arcerent, Veiosque eum auerterent terrorem, si sacra renouata rite, si
curata prodigia essent. Iam Ludi Latinæque instaurata erant: iam ex
Albano aqua emissa in agros: Veiosq; fata appetebant. Igitur fatalis die
excidium illius vrbis, seruandæque patriæ, M. Furius Camillus dictator dic
magistrum equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repente muta
imperator mutatus. alia spes, alius animus hominum, fortuna quoque alia v
bis videri. Omnium primum in eos qui à Veijs in illo pauore fugerant, mor
militari animaduertit, efficitque ne hostis maxime timendus militi esset: de
de indicto delectu in diem certam, ipse interim Veios ad confirmandos
tum animos intercurrit: inde Romam ad scribendum nouum exercitum re
dit, nullo detrectante militiam. peregrina etiam iuuentus, Latini Hernici
operam suam pollicentes ad id bellum venere. quibus cum gratias in senatu
gisset dictator, satis iam omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos ex sen
tusconsulto vouit Veijs captis se facturum: ædemque Matutæ matris refec
dedicaturum, iam ante ab rege Seruio Tullio dedicatam. Profectus cum e
ercitu ab vrbe, expectatione hominum maiore quam spe, in agro primum No
pesino cum Falisc is & Capenatibus signa confert. omnia ibi summa ratio
consilioque acta, fortuna etiam, vt fit, secuta est. non prælio tantum fudit h
stes, sed castris quoque exuit, ingentiq; præda est potitus: cuius pars ma
ad quæstorem redacta est, haud ita multum militi datum. Inde ad Veios ex
citus ductus, densioraque castella facta: & à procursationibus, quæ mul
mere inter murum ac vallum fiebant, edicto ne quis iniussu pugnaret, ad op
milites traducti. Operum fuit omnium longe maximum ac laboriosissim
cuniculus in arcem hostium agi cœptus. quod ne intermitteretur opus, m
sub terra continuus labor eosdem conficeret, in partes sex munitorum nos
rum diuisit. senæ horæ in orbem operi attributæ sunt. nocte ac die nunquam
ante omissum, quam in arcem viam facerent. Dictator, cum iam in manibus
deret victoriam esse: vrbem opulentissimam capi tantumq; prædæ fore, quan
tum non omnibus in vnum collatis ante bellis fuisset: ne quam inde aut mi
tum iram ex malignitate prædæ partitæ, aut inuidiam apud patres ex prodi
largitione caperet, literas ad senatum misit. Deûm immortalium benigni
te, suis consilijs, & patientia militum Veios iam fore in potestate pop
Romani quid de præda faciendum censerent? Duæ senatum distinebant so
tentiæ. vna senis P. Licinij, quem primum dixisse à filio interrogatum sen
edici palam placere populo, vt qui particeps esse prædæ vellet, in castra Ve
iret: altera Ap. Claudij, qui largitionem nouam prodigam, inæqualem, inco
sultam arguens, si semel nefas ducerent, captam ex hostibus in ærario exhau
bellis pecuniam esse, author erat stipendij ex ea pecunia militi numerandi:
eo minus tributi plebs conferret. eius enim doni societatem sensuras æqui
ter omnib domos: non auidas in direptiones manus ócioso rum vrbanorum re
repturas fortium bellatorũ præmia esse: cum ita ferme eueniat, vt qui segn
sit prædator, vt fortissimus quisq; laboris periculiq; præcipuam petere pars
soleat. Licinius contra sulpectam & inusam semper eam pecuniam fore a
bat: causasque criminum ad plebem, seditionumque inde ac legum nouar
præbituram, satius igitur esse, reconciliari eo dono plebis animos: extund
ani

A atque exinanitis tributo tot annorum succurri: & sentire prædæ fructum ex eo bello, in quo prope consenuerint. gratius id fore, lætiusque, quod quisque sua manu ex hoste captum domum retulerit, quam si multiplex alterius arbitrio accipiat. ipsum dictatorem fugere inuidiam ex eo, criminaq; eo delegasse ad senatum: senatum quoque debere reiectam rem ad se permittere plebi, ac pati habere quod cuique fors belli dederit. Hęc tutior vila sententia est, quæ populares senatum faceret. Edictum itaq; est, ad prædam Veientem, quibus videretur, in castra ad dictatorem proficiscerentur. Ingens profecta multitudo repleuit castra. Tum dictator auspicato egressus, cum edixisset vt arma milites caperent: Tuo ductu, inquit, Pythice Apollo, tuoq; numine instinctus, pergo ad delendam vrbem Veios: tibique hinc decimam partem prædæ voueo, te simul Iuno regina, quæ nunc Veios colis, precor, vt nos victores in nostram, tuamq; mox futuram vrbem sequare: vbi te dignum amplitudine tua templo accipiat. Hæc precatus, superante multitudine ab omnibus locis vrbem aggreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari, se iam ab suis vatibus, iam ab externis oraculis proditos, iam in partem prędæ suæ vocatos deos. alios votis ex vrbe sua euocatos, hostium templa nouasque sedes spectare, seque vltimum illum diem agere, nihil minus timentes, quam B subrutis cuniculo mœnibus, arcem iam plenam hostium esse, in muros pro se quisq; armati discurrunt: mirantes quidnam id esset, quod cum tot per dies nemo se abstinentibus Romanis mouisset, tum velut repentino icti furore improuidi currerent ad muros. Inseritur huic loco fabula: immolante rege Veientium, vocem aruspicis dicentis, qui eius hostiæ exta prosecuisset, ei victoriam dari, exauditā in cuniculo mouisse Romanos milites, vt adaperto cuniculo exta raperent, & ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis, si, quæ similia veri sint, pro veris accipiantur, satis habeam. hæc ad ostentationem scenæ gaudentis miraculis aptiora, quam ad fidem, neque refellere operæ pretium est. Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus, in æde Iunonis, quæ in Veientana arce erat, armatos repente edidit. & pars auersos in muris inuadunt hostes: pars claustra portarum reuellunt: pars, cum ex tectis saxa tegulæque à mulieribus ac seruitiis iacerentur, inferunt ignes. Clamor omnia variis terrentium ac pauentium vocibus, misto mulierum ac puerorum ploratu, complet. Momento temporis deiectis ex muro vndiq; armatis, patefactisque portis, cum alij agmine irruerent, alij desertos scanderent muros, vrbs hostibus impletur, omnibus locis pugnatur. Deinde multa iam edita cæde, senescit pugna, & dictator præcones edicere iubet, vt ab inermi abstineatur. Is C finis sanguinis fuit, dedi inde inermes cœpti. & ad prædam miles permissu dictatoris discurrit. quæ cum ante oculos eius aliquantum spe atque opinione maior, maiorisque pretij rerum ferretur: dicitur manus ad cœlum tollens precatus esse, vt si cui deorum hominumque nimia sua fortuna, populique Romani videretur, vt eam inuidiam lenire quam minimo suo priuato incommodo, publicoque Romani populi, liceret. conuertentem se inter hanc venerationem, traditur memoriæ, prolapsum cecidisse. idque omen pertinuisse postea euentu rem coniectantibus visum ad damnationem ipsius Camilli: captę deinde vrbis Romanæ, quod post paucos accidit annos, cladem. Atque ille dies cæde hostium, ac direptione vrbis opulentissimæ est consumptus. Postero die libera corpora dictator sub corona vendidit. ea sola pecunia in publicum redigitur, haud sine ira plebis, & quod retulere secum prędę, nec duci, qui ad senatum, malignitatis authores quærendo, rem arbitrij sui reiecisset: nec senatui, sed Liciniæ familiæ, ex qua filius ad senatum retulisset, pater tam popularis sententiæ author fuisset, acceptum referebant. Cum iam humanæ opes asportatæ egestæq; à Veijs essent, amoliri tum deūm dona, ipsosque deos, sed colentium magis, quam rapientium modo, cœpere. namq; delecti ex omni exercitu iuuenes, pure lotis corporib. candida veste, quibus deportanda Romam

V.C. regina Iuno assignata erat, venerabundi templum inire, primo religiose a
mouentes manus: quod id signum more Hetrusco nisi certæ gentis sacra
attrectare non esset solitus. deinde cum quidam, seu spiritu diuino tactus,
iuuenili ioco, Visne Romam ire Iuno? dixisset: annuisse cæteri Deam con
mauerunt. inde fabulæ adiectum est, vocem quoque dicentis, velle, an
moram certe sede sua parui molimenti adminiculis, sequentis modo ac
mus leuem ac facilem translatu fuisse: integramq; in Auentinum æterna
dem suam, quo vota Romani dictatoris vocauerant, perlatam: vbi templ
postea idem qui vouerat, Camillus dedicauit. Hic Veiorum occasus fuit, r
opulentissimq; Hetrusci nominis, magnitudine suâ vel vltima clade indica
quod decem æstates hyemesque continuas circunsessa, cum plus aliq
claudium intulisset quam accepisset, postremo iam fato quoque vrgente,
ribus tamen, non vi expugnata est. Romam vt nunciatum est, Veios ca
quamquam & prodigia procurata fuerant, & vatum responsa, & Pythica
notæ: & quantum humanis adiuuari consiliis potuerat res, ducem M. Fu
maximum imperatorum omnium legerant: tamen quia tot annis varie
latum erat, multæque clades acceptæ, velut ex inserato immensum gra
um fuit. & priusquam senatus decerneret, plena omnia templa Roman
matrum gratias diis agentium erant. senatus in quatriduũ, quot dierum
ante bello, supplicationes decernit. Aduentus quoq; dictatoris omnib.
bus obuiam effusis, celebratior, quam vllius vnquam antea fuit: triumph
ompem consuetum honorandi illius diei modum aliquantum excessit.
me conspectus ipse est, curru equis albis iuncto vrbem inuectus: parum
id non ciuile modo, sed humanum etiam visum. Iouis, solisque equi æq
ratum dictatorem in religionem etiam trahebant, triumphusq; ob eam
maxime rem clarior quam gratior fuit. Tum Iunoni reginæ templum in A
tino locauit, dedicauitque Matutæ matri. atque his diuinis humanisq
bus gestis, dictatura se abdicauit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum
se decimam vouisse prædæ partem cum diceret Camillus, pontifices
dum religione populum censerent: haud facile inibatur ratio iubendi re
prædam populum, vt ex ea pars debita in sacrũ secerneretur. tandem eo
leuissimum videbatur, decursum est, vt qui se domumque religione ex
vellet, cum sibimet ipse prædam æstimasset suam, decimæ precium pari
publicum deferret: vt ex eo donum aureum dignum amplitudine temp
numine Dei ex dignitate populi Rom. fieret. ea quoque collatio plebis
mos à Camillo alienauit. Inter hæc pacificatum legati à Volscis & AEqui
nerunt. Impetrataque pax, magis vt fessa tam diutino bello acquiesceret
tas, quam quod digni peterent. Veijs captis, sex tribunos militum con
potestate insequens annus habuit, duos P. Cornelios, Cossum & Scipionem
360. Valerium Maximum iterum, C. Fabium Ambustum iterum, L. Furium
linum quintum, Q. Seruilium tertium. Corneliis Falisco bellum, Valer
Seruilio Capenas sorte euenit. ab iis non vrbes vi aut operibus tentatæ,
ger est depopulatus, prædæque rerum agrestium actæ: nulla felix arbor,
frugiferum in agro relictum. Ea clades Capenatem populum subegit,
tentibus data. In Falisci bellum restabat. Romæ interim multiplex
erat, cuius leniendæ causa coloniam in Volscos, quo tria millia ciuium
manorum scriberentur, deducendam censuerant: triumuirique ad id
terna iugera & septunces viritim diuiserant. Ea largitio sperni cœpta:
spei maioris auertendæ solatium obiectum censebant. cur enim relega
bem in Volscos, cum pulcherrima vrbs Veij, agerque Veietanus in
tu sit, vbenior ampliorque Romano agro? vrbem quoque, vrbi Romæ
vel magnificentia publicorum priuatorumque tectorum ac locorum
ponebant. quin illa quoque actio mouebatur, quæ post captam vtiq
mam à Gallis celebratior fuit, transmigrandi Veios. cæterum partim

partim senatui destinabant habitandos Veios: duasque vrbes communes rei V.C.
publ. incoli à Romano populo posse. Aduersus quæ cum optimates ita tenderent, vt morituros se citius dicerent in conspectu populi Romani, quam quicquam earum rerum rogaretur: quippe nunc in vna vrbe tantam dissensionem esse, quid in duab. vrbibus fore? victamue vt quisquã victrici patriæ præferret? sineretque maiorem fortunam captis esse Veiis, quam incolumibus fuerit? postremo se relinqui à ciuibus in patria posse: vt relinquant patriam atque ciues, nullam vim vnquam subacturam: & T. Sicinium (is enim ex tribunis plebis rogationis eius lator erat) conditorem Veios sequantur, relicto deo Romulo, dei filio, parente & authore vrbis Romæ. Hæc cum fœdis certaminibus agerentur (nam partem tribunorum plebis patres in suam sententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare plebem cogebat, quam quod vbi rixæ committendæ causa clamor ortus esset, principes senatus primi turbæ offerentes se, peti, ferri, atque occidi iubebant. ab horum ætatibus dignitatibusq; & honoribus violandis dum abstinebatur & ad reliquos similes conatus verecundia iræ obstabat, Camillus idem omnibus locis concionabatur. haud mirum id quidem esse: furere ciuitatem, quæ damnata voti, omnium rerum potiorem curam, quam religione se exoluendi, habeat. nihil de collatione dicere stipis verius quam decimæ: quando ea se quisque priuatim obligauerit, liberatus sit populus. enimuero illud se tacere, suam conscientiam non pati, quod ex ea tantum præda, quę rerum mouentium sit, decima designetur? vrbis atque agri capti, quæ & ipsa voto contineatur, mentionem nullam fieri. Cum ea disceptatio anceps senatui visa, delegata ad pontifices esset: adhibito Camillo, vtrum collegio, quod eius ante conceptum votum Veientium fuisset, & post votum in potestatem populi Romani venisset, eius partem decimam Apollini sacram esse. ita in æstimationem vrbs agerq; venit: pecunia ex ærario prompta, & tribunis militum consularibus, vt aurum ex ea coemerent, negocium datum. cuius cum copia non esset, matronæ cœtibus ad eam rem consultandam habitis, & communi decreto pollicitæ tribunis militum aurum, & omnia ornamenta sua, in ærarium detulerunt. Grata ea res, vt quæ maxime senatui vnquam fuit: honoremque ob eam munificentiam ferunt matronis habitum, vt pilento ad sacra ludosque carpentis festo profestoq; vterentur. Pondere ab singulis auri accepto, æstimatoque vt pecuniæ soluerentur, crateram auream fieri placuit, quæ donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab religione animos remiserunt, integrant seditionem tribuni plebis: incitatur multitudo in omnes principes, ante alios in Camillum. eam prædam Veientanam publicando sacrandoque ad nihilum redegisse. absentes ferociter increpant: præsentium, cum se vltro iratis offerrent, verecundiam habent. Simul vt extrahi rem ex eo anno viderunt, tribunos plebis latores legis in annum eosdem reficiunt: & patres hoc idem de intercessoribus legis anniſi, ita tribuni plebis ex magna parte iidem refecti. Comitiis tribunorum militum patres summa ope euicerunt, vt M. Furius Camillus crearetur. propter bella simulabant parari ducem, sed rogationi tribunitiæ aduersarius quærebatur. Cum Camillo creati tribuni militum consulari potestate, L. Furius Medullinus sextum, C. Aemylius, L. Valerius Publicola, Sp. Posthumius, P. Cornelius iterum. Principio anni tribuni plebis nihil mouerunt: donec M. Furius Camillus in Falisços, cui id bellum mandatum erat, proficisceretur. differendo deinde elanguit res. & Camillo, quem aduersarium maxime metuerant, gloria in Falisci creuit. Nam cum primo mœnibus se hostes tenerent, tutissimum id rati, populatione agrorum atque incendiis villarum coegit eos egredi vrbe, sed timor longius progredi prohibuit. mille fere passuum ab oppido castra locant: nulla re alia fidentes ea satis tuta esse, quam difficultate aditus, asperis confragosisque circa, & partim arctis, partim arduis viis. Cæterum Camillus captiuum indicem ex agris secutus ducem, castris multa nocte motis, prima luce aliquanto

superioribus locis se ostendit, trifariam Romani muniebant. alius exercitus prælio intentus stabat ibi impedire opus conatos hostes fundit fugatque. tumque inde pauoris Falisci iniectum est, vt effusa fuga castra sua, quæ piora erant, prælati, vrbem peterent. multi cæsi vulneratique prius quam uentes portis inciderent, castra capta: præda ad quæstores redacta, cum na militum ira sed seueritate imperij victi, eandem virtutem & oderat rabantur. Obsidio inde vrbis, & munitiones, & interdum per occasiones petus oppidanorum in Romanas stationes, prælia que parua fieri: & tem pus, neutro inclinata spe. cum frumentum copiæque aliæ ex ante conuecto gius obsessis quam obsidentibus suppeterent. videbaturque æque dura futurus labor, ac Veijs fuisset: nisi fortuna imperatori Romano simul & nitæ rebus bellicis virtutis specimen & maturam victoriam dedisset. Mos Faliscis eodem magistro liberorum & comite vti, simulque plures pueri, hodie quoque in Græcia manet, vnius curæ demandabantur. principes beros sicut fere fit, qui scientia videbatur præcellere, erudiebat. Is pace instituisset pueros ante vrbem lusus exercendique causa producere hil eo more per belli tempus intermisso, dum modo breuioribus, modo lo ribus spacijs trahendo eos à porta, lusu sermonibusque variatis, longa lito, vbi res dedit, progressus, inter stationes eos hostium, castraque inde mana in prætorium ad Camillum perduxit. ibi sceleste facinori sceleste sermonem addidit: Falerios se in manus Romanis tradidisse, quando eos ros, quorum parentes capita ibi rerum sint in potestatem dediderit. Quæ Camillus audiuit: non ad similem, inquit, tui, nec populum, nec imperato sceleste ipse cum sceleste munere venisti. nobis cum Faliscis, quæ pacta fi mano, societas non est: quam ingenerauit natura, vtrisque est, eritque. Iu belli sicut pacis, iura: iusteque ea non minus quam fortiter dedicimus gen arma habemus non aduersum eam ætatem, cui etiam captis vrbibus par sed aduersus armatos, & ipsos, qui nec læsi nec lacessiti à nobis, castra na ad Veios oppugnarunt, eos tu, quantum in te fuit, nouo scelere vicis Romanis artibus, virtute, opere, armis, sicut Veios, vincam. Denudatum de eum, manibus post tergum illigatis, reducendum Falerios pueris cæ virgasque eis, quibus proditorem agerent in vrbem verberantes, dedit. quod spectaculum concursu populi primum facto, deinde à magistratib re noua vocato senatu, tanta mutatio animis est iniecta, vt qui modo effe odio iraq; Veientium exitium pene quam Capenatium pacem mallent, eos pacem vniuersa posceret ciuitas. fides Romana, iustitia imperatoris & curia celebrantur: consensuq; omnium legati ad Camillum in castra inde permissu Camilli Romam ad senatum, qui dederent Falerios, profecti tur introducti ad senatum, ita locuti traduntur: Patres conscripti, victi nec deus, nec homo quisquam inuideat, victi à vobis & imperatore vestro dimus nos vobis: rati, quo nihil victori pulchrius est, melius nos sub imperio stro, quam legibus nostris victuros. Euentu huius belli duo salutaria exe prodita humano generi sunt. vos fidem in bello, quam præsentem victori lustis: nos fide prouocati, victoriam vltro detulimus: sub ditione vestra mittite qui arma, qui obsides, qui vrbem patentibus portis accipiant. nec fidei nostræ, nec nos imperij vestri pœnitebit. Camillo & ab hostibus, ciuibus gratiæ actæ. Faliscis in stipendium militum eius anni, vt popule manus tributo vacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Roma ductus. Camillus meliore multo laude, quam cum triumphantem alibi pe bem vexerant equi, insignis iustitia fideq; hostibus victis cum in vrbem mi set, tacite eius verecundiam non tulit senatus, quin sine mora voti liber cur: craterâ mq; auream donũ Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Vale L. Sergius, A Manlius missi, longa vna naue, haud procul freto Siculo a pir Liparensiũ excepti deuehuntur Liparas. Mos erat ciuitatis, velut publi

trocinio partam prædam diuidere. Forte eo anno in summo magistratu erat Ti V.C.
masitheus quidam, Romanis vir similior quam suis, qui legatorum nomen, do-
numq;, & deum cui mitteretur, & doni causam veritus ipse, multitudine quoq;
quæ semper ferme regenti est similis, religionis iustæ impletit: adductosque
in publicum hospitium legatos, cum præsidio etiam nauium Delphos prose-
cutus, Romam inde sospites restituit. hospitium cum eo senatusconsulto est
factum: donaque publice data. Eodem anno in AEquis varie bellatum: adeo
vt in incerto fuerit, & apud ipsos exercitus, & Romæ, vicissent, victine essent.
Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. AEmylius, Spurius Posthu-
mius. primo rem communiter gesserunt: fusis inde acie hostibus, AEmylium
præsidio Verruginem obtinere placuit, Posthumium fines vastare. ibi cum in-
composito agmine negligentius ab re bene gesta euntem adorti AEqui, terro-
re iniecto in proximos compulere tumulos: pauorque inde Verruginem etiam
ad præsidium alterum est perlatus. Posthumius suis in tutum receptis, cum
concione aduocata terrorem increpuret, ac fugam: fusos esse ab ignauissimo
& fugacissimo hoste: conclamat vniuersus exercitus, merito se ea audire, & fa-
teri admissum flagitium: sed eosdem correcturos esse, neque diuturnum id
gaudium hostibus fore: poscentes vt confestim inde ad castra hostium duce-
B ret (in conspectu erant posita in plano) nihil pœnæ recusabant, ni ea ante noc-
tem expugnassent. Collaudatos, corpora curare, paratosq; esse quarta vigilia
iubet. & hostes nocturnam fugam ex tumulo Romanorum, vt ab ea via quæ fe-
rebat Verruginem, excluderent, fuere obuij: prælium que ante lucem (sed lu-
na pernox erat) commissum est: & haud incertius diurno prælium fuit. Sed
clamor Verruginem perlatus, cum castra Romana crederent oppugnari: tan-
tum iniecit pauoris, vt nequicquam retinente atq; obsecrante AEmylio. Thus-
culum palati fugerent: inde fama Romam perlata est, Posthumium, exercitum-
que occisum. Qui vbi prima lux metum insidiarum effuse sequentibus sustulit;
cum perequitasset aciem, promissa repetens, tantum iniecit ardoris, vt non vl-
tra sustinuerint impetum AEqui. cædes inde fugientium, qualis vbi ira magis
quam virtute res geritur, ad pernitiem hostium facta est. tristemque ab Thus-
culo nuncium, nequicquam exterrita ciuitate, literæ à Posthumio laureatæ se-
quuntur: victoriam populi Romani esse: AEquorum exercitum deletum. Tri-
bunorum plebis actiones quia nondum inuenerant finem, & plebs continuare
latoribus legis tribunatum, & patres reficere intercessores legis annisi sunt,
sed plus suis comitijs plebs valuit. quem dolorem vlti patres sunt, senatuscon-
sulto facto, vt consules, inuisus plebi magistratus, crearentur. Annum post quin-
C tumdecimum creati consules L. Lucretius Flauus, Seruius Sulpitius Cameri- 352.
nus. Principio huius anni ferociter, quia nemo ex collegio intercessurus erat,
coortis ad perferendam legem trib. plebis, nec segnius ob id ipsum consulibus
resistentibus, omnique ciuitate in vnam eam curam conuersa, Vitelliam colo-
niam Romanam in suo agro AEqui expugnant. colonorum pars maxima in-
columis, quia nocte proditione oppidum captum, liberam per auersa vrbis fu-
gam dederat, Romam perfugere. L. Lucretio consuli ea prouincia euenit. is
cum exercitu profectus acie hostes vicit, victorque Romam ad maius aliquan-
to certamen redijt. dies dicta erat tribunis plebis biennij superioris, A. Virgi-
nio & Q. Pomponio: quos defendi patrum consensu, ad fidem senatus perti-
nebat. neque enim eos aut vitæ vllo crimine alio, aut gesti magistratus quis-
quam arguebat, præterquam quod gratificantes patribus, rogationi tribunitiæ
intercessissent. vicit tamen gratiam senatus, plebis ira: & pessimo exemplo
innoxij denis millibus grauis æris condemnati sunt. id ægre passi patres. Ca-
millus palam sceleris plebem arguere: quæ iam in suos versa, non intelligeret
se prauo iudicio de tribunis intercessionem sustulisse, intercessione sublata, tri-
bunitiam potestatē euertisse. Nam quod illi sperarent effrenatam licentiā eius
magistratus patres laturos, falli eos. si tribunitia vis tribunitio auxilio repelli

V.C. nequeat, aliud telum patres inuenturos esse. consulesque increpabat, q
fide publica decipi tribunos eos taciti tulissent, qui senatus authoritatem
cui essent. Hæc propalam concionabundus indies magis augebat ira
num. senatum vero incitare aduersus legem haud desistebat: ne ab
scenderent in forum cum dies ferendæ legis veniset, quam vt qui memi
sibi pro aris focisque & deûm templis, ac solo in quo nati essent, dimica
fore, nam quod ad se priuatim attineat: si suæ gloriæ sibi inter dimicato
patriæ meminisse sit fas, sibi amplum quoque esse vrbem ab se capta
quentari: quotidie se frui monimento gloriæ suæ, & ante oculos habe
bem latam in triumpho suo: insistere omnes vestigijs laudum suarum. se
fas ducere, desertam ac relictam ab dijs immortalibus incoli vrbem: & in
tiuo solo habitare populum Romanum: & victrice patria victam mutari
adhortationibus principis concitati patres, senes iuuenesq; cum ferreo
agmine facto in forum venerunt: dissipatique per tribus, suos quisque tri
præhensantes, orare cum lachrymis cœpere, ne eam patriam, pro qua fo
me fehcissimeque ipsi ac patres eorum dimicassent, desererent: Capito
ædem Vestæ cætera circa templa deorum ostentantes: ne exulem, exu
populum Rom. ab solo patrio, ac dijs penatibus, in hostium vrbem agere
que rem adducerent, vt melius fuerit non capi Veios, ne Roma deseru
Quia non vi agebant, sed precibus, & inter preces multa deorum mentio
religiosum parti maximæ fuit: & legem vnam plures tribus antiquarunt,
iusserunt. adeoque ea victoria læta patribus fuit, vt postero die referen
consulibus senatusconsultum fieret, vt agri Veientani septena iugera plu
uiderentur: nec patribus familiæ tantum, sed vt omnium in domo liber
capitum ratio haberetur: vellentque in eam spem liberos tollere. Eo ma
delinita plebe, nihil certatum est, quo minus consularia comitia habere
363. creati consules L. Valerius Potitus, M. Manlius, cui Capitolino postea fu
nomen. Hi consules magnos ludos fecere, quos M. Furius dictator voue
enti bello. eodem anno ædes Iunonis reginæ ab eodem dictatore, eode
bello vota dedicatur: celebratamque dedicationem ingenti matronarum
dio tradunt. Bellum haud memorabile in Algido cum Æquis gestum est, si
hostibus prius pene, quã manus consererent. Valerio, quod perseueranti
dendis in fuga fuit, triumphus Manlio, vt ouans ingrederetur vrbem, decre
est. Eodem anno nouum bellum cum Volsiniensibus exortum: quo propr
mem pestilentiamq; in agro Romano ex siccitate caloribusq; nimis ortam
ercitus duci nequiuit, ob quæ Volsinienses Salpinatibus adiunctis superfu
ti vltro agros Romanos incursauere. bellum inde duobus populis indictum
Iulius censor decessit: in eius locum M. Cornelius suffectus. quæ res post
ligioni fuit: quia eo lustro Roma est capta: nec deinde vnquam in demor
cum censor sufficitur: consulibusque morbo implicitis, placuit per interr
renouari auspicia. itaque cum ex senatusconsulto consules magistratu se
cassent, interrex creatur M. Furius Camillus: qui P. Cornelium Scipionem
inde L. Valerium Potitum interregem prodidit. ab eo creati sex tribun
tum consulari potestate: vt etiam si cui eorum incommoda valetudo
copia magistratuum reipub. esset. Calendis Quintilibus magistratum ex
pere L. Lucretius. Seruius Sulpitius, M. Æmylius, L. Furius Medullinus
mum, Agrippa Furius, C. Æmylius iterum. Ex his L. Lucretio & C. Æmylio
sinienses prouincia euenit. Salpinates Agrippæ Furio, & Seruio Sulpitio. Pu
cum Volsiniensibus pugnatum est, bellum numero hostium ingens, e
haud sanè asperum fuit. fusa concursu primo acies in fugam. millia octo
rorum ab equitibus intercluſa, positis armis in deditionem venerunt. Eam
fama effecit, ne se pugnæ committerent Salpinates: mœnibus armati se
bantur. Romani prædas passim & ex Salpinati agro, & ex Volsiniensi
am vim arcente, egerunt: donec Volsiniensibus sessis bello, ea cõditione,
pace

populo Romano redderent, stipendiumque eius anni exercitui præstaret, in viginti annos induciæ datæ. Eodem anno M. Cæditius de plebe nunciauit tribunis, se in noua via, vbi nunc sacellum est supra ædem Vestæ, vocem noctis silentio audisse clariorem humana, quæ magistratibus dici iuberet, Gallos aduentare. Id (vt fit) propter authoris humilitatem spretum: & quod longinqua, eoq; ignotior gens erat. Neque deorum modo monita ingruente fato spreta: sed humanam quoque opem, quæ vna erat, M. Furium ab vrbe amouere, qui die dicta ab L. Apuleio tribuno plebis propter prædam Veientanam, filio quoque adolescente per idem tempus orbatus, cum accitis domum tribulibus, & clientibus, quę magna pars plebis erat, percontatus animos eorum responsum tulisset, se collaturos quanti damnatus esset, absoluere eum non posse: in exilium abijt: precatus ab dijs immortalibus, si innoxio sibi ea iniuria fieret, primo quoque tempore desiderium sui ciuitati ingratæ facerent, absens quindecim millibus grauis æris damnatur. Expulso ciue, quo manente, si quicquam humanorum certi est, capi Roma non potuerat: aduentante fatali vrbis clade, legati ab Clusinis veniunt, auxilium aduersus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama, dulcedine frugum, maximeque vini noua tum voluptate captam, alpes transisse: agrosque ab Hetruscis ante cultos possedisse: & innexisse in Galliam vinum illiciendæ gentis causa Aruntem Clusinum, ira corruptæ vxoris ab
B Lucumone, cui tutor is fuerat ipse præpotente iuuene, & à quo experti pœnæ, nisi externa vis quæsita esset, nequirent. hunc transeuntibus alpes ducem authoremque Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim, Clusium Gallos ab Arunte, seu quo alio Clusino adductos: sed eos qui oppugnauerint Clusium, non fuisse qui primi alpes transierint, satis constat. ducentis quippe annis ante quam Clusium oppugnarent, vrbemque Romam caperent, in Italiam Galli transcenderunt: nec cum his primum Hetruscorum, sed multo ante cum ijs qui inter Apenninum alpesq; incolebant, sæpe exercitus Gallici pugnauere. Thuscorum ante Romanum imperium late terra mariq; opes patuere. man supero inferoque, quibus Italia insulæ modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento, quod alterum Thuscum communi vocabulo gentis, alterum Adriaticum mare ab Adria Thuscorum colonia vocauere Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrhenum atque Adriaticum vocant. Ij in vtrunque mare vergentes, incoluere vrbibus duodenis terras, prius cis Apenninum ad inferum mare, postea trans Apenninum totidem, quot capita originis erant coloniis missis: quæ trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circuncolunt maris, vsq; ad alpes tenuere. Alpinis quoque ea gentibus
C haud dubie origo est, maxime Rhetis: quos loca ipsa efferarunt, ne quid ex antiquo, præter sonum linguæ, nec eum incorruptum, retinerent. De transitu in Italiam Gallorum hæc accepimus. Prisco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperij fuit. ij regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute fortunaque cum sua tum publica præpollens: quod in imperio eius Gallia adeo frugum, hominumque fertilis fuit, vt abundans multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu ipse iam, exonerare prægrauante turba regnum cupiens, Bellouesum ac Sigouesum sororis filios impigros iuuenes missurum se esse in quas dij dedissent auguriis sedes, ostendit. quantum ipsi vellent numerum hominum excirent, ne qua gens arcere aduenientes posset. Tum Sigoueso sortibus dati Hercinij saltus. Bellouesо haud paulo lætiorem in Italiam viam dij dabant. Is quod eis ex populis abundabat, Bituriges, Aruernos, Senones, Hæduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, exciuit. profectus ingentibus peditum equitumque copijs, in Tricastinos venit. Alpes inde oppositæ erant, quas inexuperabiles visas haud equidem miror, nulla dum via (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas. Ibi cum velut septos montium altitudo teneret Gallos, circunspectarentque quanam per iuncta cœlo iuga

in alium orbem terrarum transirent, religio etiam tenuit, quod allatum ei[illegible] uenas quærentes agrum ab Salyum gente oppugnari. Massilienses erant hu[illegible] uibus à Phocide profecti. id Galli fortunæ suæ omen rati adiuuere, vt q[illegible] primum in terram egressi occupauerant locum, patentibus syluis com[illegible] rent. ipsi per Taurinos saltusque Iuliæ alpis transcenderunt: fusisq; acie Ta[illegible] cis haud procul Ticino flumine, cum, in quo confederant, agrum Insubr[illegible] appellari audissent, cognomine Insubribus pago Heduorum: ibi omen sequ[illegible] tes loci, condidere vrbem, Mediolanum appellarunt. Alia subinde manu G[illegible] nomanorum, Elitouio duce vestigia priorum secuta, eodem saltu fauente I[illegible] Ioueso cum transcēdissēt alpes, vbi nunc Brixa ac Verona vrbes sunt, locos [illegible] nuere Libui, considunt. post hos Salluuij, qui prope antiquam gentem Lo[illegible] Ligures, incolentes circa Ticinum amnem, petiere Apenninum. deinde I[illegible] Lingonesque transgressi, cum iam inter Padum atq; alpes omnia tenerent[illegible] Pado ratibus traiecto, non Hetruscos modo, sed etiam Vmbros agro pelli[illegible] intra Apenninum tamen sese tenuere. Tum Senones recentissimi aduen[illegible] ab Vfente flumine vsq; ad Athesim fines habuere. hanc gentem Clusium I[illegible] mamque inde venisse comperio: id parum certum est, solamne, an ab omni[illegible] Cisalpinorum Gallorum populis adiutam. Clusini nouo bello externi, c[illegible] multitudinem, tum formas hominum inusitatas cernerent, & genus armor[illegible] audirentque sæpe ab ijs cis Padum, vtraque legiones Hetruscorum fi[illegible] quanquam aduersus Romanos nullum eis ius societatis amicitiæve erat, n[illegible] quod Veientes consanguineos aduersus populum Romanum non defen[illegible] sent, legatos Romam, qui auxilium ab senatu peterent, misere. De auxilio [illegible] hil impetratum. legati tres M. Fabij Ambusti filij missi, qui senatus populi[illegible] Romani nomine agerent cum Gallis, ne à quibus nullam iniuriam accep[illegible] sent, socios populi Romani atque amicos oppugnarent. Romanis eos bel[illegible] quoque, si res cogat, tuendos esse: sed melius visum bellum ipsum auoue[illegible] posset, & Gallos nouam gentem pace potius cognosci quam armis. Mira l[illegible] gatio, ni præferoces legatos, Gallisque magis quam Romanis similes habe[illegible] set. quibus, postquam mandata ediderunt in concilio Gallorum, data re[illegible] sponsum: Et si nouum nomē audiant Romanorum, tamen credere viros fort[illegible] esse, quorum auxilium à Clusinis in re trepida sit imploratum. & quoniam lep[illegible] tione aduersus se maluerint, quam armis tueri socios, ne se quidem pacem [illegible] illi afferant, aspernari, si Gallis egentib. agro, quem latius possideant quam [illegible] lant Clusini, partem finium concedant: aliter pacem impetrari non posse. [illegible] responsum coram Romanis se accipere velle: & si negetur agi, coram ipsis [illegible] Romanis dimicaturos, vt nunciare domum possint, quantum Galli virtute c[illegible] teros mortales præstarent. Quodnam id ius esset, agrum à possessoribus pe[illegible] re, aut minari arma. Romanis quærentibus, ecquid in Hetruria rei Gallis [illegible] set? eum illi se in armis ius ferre, & omnia fortium virorum esse, ferociter [illegible] cerent: accensis vtrinque animis ad arma discurritur, & prælium conseri[illegible] ibi, iam vrgentibus Romanam vrbem fatis, legati contra ius gentium arma c[illegible] piunt, nec id clam esse potuit, cum ante signa Hetruscorum tres nobilis[illegible] fortissimiq; Romanę inuentutis pugnarent. tantum eminebat peregrina vir[illegible] quin etiam Q. Fabius euectus extra aciem equo, ducem Gallorum ferocem [illegible] ipsa signa Hetruscorum incursantem, per latus transfixū hasta occidit, spol[illegible] que eius legentem Galli agnouere, perq; totam aciem Romanum legatum [illegible] se, signum datum est. Omissa inde in Clusinos ira, receptui canunt, minus [illegible] Romanis. Erant qui extemplo Romam eundum censerent. vicere seniores, [illegible] legati prius mitterentur quæsturn iniurias, postulatumque, vt pro iure gentiu[illegible] violato Fabij dederentur. Legati Gallorum cum ea sicut erant mandata, ex[illegible] suissent, senatui nec factum placebat Fabiorum, & ius postulare barbari vi[illegible] bāturse ne id quod placebat, decerneret, in tāte nobilitatis viris ambitio o[illegible] stabat, itaq; ne penes ipsos culpa esset cladis forte Gallico bello acceptæ, cu[illegible]

nitiq[illegible]
opes
state
erat,
litum
uilius
fortu
nate
auxil
audi
ordi
tract
ad m
Inte
hum
gen
rum
rent
B qua
nen
oru
qui
occ
hau
hos
que
cast
tem
duc
æq
dia
rep
bus
me
gio
pe
C bi
de
nil
oc
in
ip
ac
cl
na
fu
ic
R
ch
ni
ca
ni
ce
ni
ce
ni
ce

A nitionem de postulatis Gallorũ ad populũ reijciunt. vbi tanto plus gratia atq; opes valuere, vt quorum de pœna agebatur, tribuni militum consulari potestate in insequentem annum crearentur. quo facto, haud secus quam dignum erat, infensi Galli, bellum propalam minantes, ad suos redeunt. Tribuni militum cum tribus Fabijs creati, P. Sulpitius Longus, Q. Seruilius quartum, P. Seruilius Maluginensis. Cum tanta moles mali instaret (adeo occæcat animos fortuna, vbi vim suam ingruentem refringi non vult) ciuitas quæ aduersus Fidenatem ac Veientem hostem, alios que finitimos populos vltima experiens auxilia, dictatorem multis tempestatibus dixisset: ea tunc inusitato atque inaudito hoste ab Oceano terrarumque vltimis oris bellum ciente, nihil extraordinarij imperij aut auxilij quæsiuit. Tribuni, quorum temeritate bellum contractum erat, summæ rerum præerant: delectumque nihilo accuratiorem, quã ad media bella haberi solitus erat, extenuantes etiam famam belli habebant. Interim Galli, postquam accepere vltro honorem habitum violatoribus iuris humani, elusamque suam legationem esse, flagrantes ira, cuius impotens est gens, confestim signis conuulsis, citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum prætereuntium raptim tumultum cum exterritæ vrbes ad arma concurrerent, fugaque agrestium fieret, Romam se ire magno clamore significabant:
B quacunque ibant, equis, virisque longe ac late fuso agmine immensum obtinentes loci. Sed antecedente fama, nuncijsque Clusinorum, deinceps inde aliorum populorum, plurimum terroris Romam celeritas hostium tulit, quippe quib. velut tumultuario exercitu raptim ducto ægre ad vndecimum lapidem occursum est, qua flumen Allia Crustuminis montibus prælto defluens alueo, haud multum infra viam Tyberino amni miscetur. Iam omnia contra circaque hostium plena erant, & nata in vanos tumultus gens, truci cantu clamoribusque varijs horrendo cuncta compleuerant sono. Ibi tribuni militum non loco castris ante capto, non præmunito vallo, quo receptus esset, non deorum saltem, si non hominum, memores, nec auspicato, nec litato instruunt aciem deductam in cornua, ne circumueniri multitudine hostium possent, nec tamen æquari frontes poterant, cum extenuando, infirmam, & vix cohærentem mediam aciem haberent. paulum erat ab dextera editi loci, quem subsidiarijs repleri placuit. Eaque res vt initium pauoris ac fugæ, sic vna salus fugientibus fuit. nam Brennus regulus Gallorum in paucitate hostium artem maxime timens, ratus ad id captum superiorem locum, vt vbi Galli cum acie legionum recta fronte concurrissent, subsidia in aduersos transuersosque impetum darent, ad subsidiarios signa conuertit: si eos loco depulisset, haud du-
C bius facilem in æquo campi tantum superanti multitudine victoriam fore. adeo non fortuna modo, sed ratio etiam cum barbaris stabat. In altera acie nihil simile Romanis, non apud duces, non apud milites erat. pauor fugaque occupauerat animos, & tanta hominum obliuio, vt multo maior pars Veios in hostium vrbem, cum Tyberis arceret, quam recto itinere Romam ad coniuges ac liberos fugerent. Parum per subsidiarios tutatus est locus. In reliqua acie simul est clamor proximis ab latere, vltimis ab tergo auditus, ignotum hostem prius pene quam viderent, non modo non tentato certamine, sed ne clamore quidem reddito, integri intactique fugerunt. nec vlla cædes pugnantium fuit. Terga cæsa suomet ipsorum certamine in turba impedientium fugam. Circa ripam Tyberis, quo armis abiectis totum sinistrum cornu defugit, magna strages facta est: multosque imperitos nandi, aut inualidos, graues loricis, alijsq; tegminibus, hausere gurgites. Maxima tamen pars incolumis Veios perfugit, vnde non modo præsidij quicquam, sed ne nuncius quidem Cladis Romam est missus. Ab dextro cornu, quod procul à flumine, & magis sub monte steterat, Romam omnes petiere, & ne clausis quidem portis vrbis in arcem confugerunt. Gallos quoque velut obstupefactos miraculum victoriæ tam repentinæ tenuit, & ipsi pauore defixi primum steterunt, velut ignari quid accidisset:

accidisset: deinde insidias vereri: postremo cæsorum spolia legere, armorumque cumulos, vt mos eis est, coaceruare. Tum demum postquam nihil vsquam hostile cernebatur, viam ingressi, haud multo ante solis occasum ad vrbem Romam perueniunt. vbi cum prægressi equites, non portas clausas, non stationem pro portis excubare, non armatos esse in muris, retulissent: aliud prius simile miraculum eos sustinuit: noctemque veriti, & ignotæ situm vrbis, inter Romam atque Anienem consedere, exploratoribus missis circa mœnia, aditusque portas, quænam hostibus inperdita re consilia essent. Romani, cum pro maiore ex acie Veios petijsset quam Romam, nec superesse quemquam præter eos qui Romam refugerant, credere: complorati omnes pariter viui mortuique totam prope vrbem lamentis impleuerunt. Priuatos deinde luctus publicus pauor, postquam hostes adesse nunciatum est. Mox vbique cantusque dissonos vagantibus circa mœnia turmatim barbaris audiebatur. omne inde tempus suspensos ita tenuit animos vsque ad lucem alteram, vt idemtidem iam in vrbem futurus videretur impetus primo aduentu, quo accesserant ad vrbem. mansuros enim ad Alliam fuisse, nisi hoc consilij foret, deinde sub occasum solis, quia haud multum diei supererat, ante noctem nunquam inuasuros: tum in nocte dilatum consilium esse, quo plus pauoris inferret. postremo lux appropinquans examinare, timorique perpetuo ipsum malum continens fuit, cum signa infesta portis sunt illata. nequaquam tamen ea nocte, neque insequenti die similis illi, quæ ad Alliam tam pauide fugerat, ciuitas fuit. nam cum defendi vrbem posse tam parua relicta manu spes nulla esset, placuit cum coniugibus ac liberis iuuentutem militarem, senatusque robur arcem Capitoliumque concedere. armisque & frumento collatis, ex loco inde munito deos hominesque & Romanum nomen defendere: flaminem, sacerdotesque Vestales, sacra publica à cæde, ab incendiis procul auferre, nec ante deseri cultum eorum, quam non superessent qui colerent. Si arx, Capitolium, sedes deorum, si senatus caput publici consilij, si militaris iuuentus seperfecti imminenti ruinæ vrbis, facilem iacturam esse seniorum, relictæ in vrbe vtique perituræ turbæ. Et quo id æquiore animo de plebe multitudo ferret, senes triumphales, consulares que simul se cum illis palam dicere obituros: nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriam possent, oneraturos inopiam armatorum. Hæc inter seniores morti destinatos iactata solatia. Vnde inde adhortationes ad agmen iuuenum, quos in Capitolium atque in arcem prosequebantur, commendantes virtuti eorum iuuentæque vrbis per trecentos sexaginta annos omnibus bellis victricis, quæcunq; reliqua esset, fortunæ. Digredientibus qui spem omnem aeq; opem secum ferebant, ab ijs qui capta vrbis non superesse statuerant exitio, cum ipsa res speciesque miserabilis erat, tum muliebris fletus, & concursatio incerta nunc hos nunc illos sequentium, rogantiumque viros natosque, cui se fato darent? nihil, quod humanis superesset malis, relinquebant. magna pars tamen earum in arcem suos persecuta sunt, nec prohibente vllo, nec vocante: quia quod vrile obsessis ad minuendam imbellem multitudinem, id parum humanum erat. Alia maxime plebis turba, quam nec capere tam exiguus collis, nec alere in tanta inopia frumenti poterat, ex vrbe effusa velut agmine iam vno petijt Ianiculum. Inde pars per agros dilapsi, pars vrbes petunt finitimas, sine vllo duce, aut consensu, suam quisque spem, sua consilia, communibus deploratis, exequentes. Flamen interim Quirinalis, virgines que Vestales omissa rerum suarum cura, quæ sacrorum secum ferenda, quæ (quia vires ad omnia ferenda deerant) relinquenda essent cõsultantes, quisue ea locus fideli asseruaturus custodia esset, optimum ducunt, cõdita in doliis sacello proximo ædibus flaminis Quirinalis, vbi nunc despui religio est, defodere. Cetera inter se onere partito ferunt via, quæ sublicio ponte ducit ad Ianiculum. In eo clino eas cum L. Albinus de plebe Romana homo conspexisset, plaustro coniugem ac liberos vehens inter ceteram turbam

A turbam, quæ inutilis bello vrbe excedebat, saluo etiam tum discrimine diuinarum humanarumque rerum, irreligiosum ratus sacerdotes publicos sacraque populi Romani pedibus ire, ferrique se ac suos in vehiculo conspici, descendere vxorem ac pueros iussit, virgines sacraque in plaustrum imposuit, & Cære, quo iter sacerdotibus erat, peruexit. Romæ interim satis iam omnibus, vt in tali re, ad tuendam arcem compositis, turba seniorum domos regressa, aduentum hostium obstinato ad mortem animo expectabat. Qui eorum curules gesserant magistratus, vt in fortunæ pristinæ honorumque aut virtutis insignibus morerentur, quæ augustissima vestis est thensas ducentibus, triumphantibusve, ea vestiti medio ædium eburneis sellis sedere. Sunt qui M. Fabio pontifice maximo præfante carmen, deuouisse eos se pro patria Quiritibusque Romanis tradant, Galli, & quia interposita nocte à contentione pugnæ remiserant animos, & quod nec in acie ancipiti vsquam certauerant prælio, nec tum impetu aut vi capiebant vrbem, sine ira, sine ardore animorum ingressi, postero die vrbem patente Collina porta in forum perueniunt, circumferentes oculos ad templa deûm, arcemque solam belli speciem tenentem. inde modico relicto præsidio ne quis in dissipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret, dilapsi ad prædam vacuis occursu hominum vijs, pars in proxima quæque tectorum agmine ruB unt: pars vltima, velut ea demum intacta & referta præda, petunt. inde rursus ipsa solitudine absterriti, ne qua fraus hostilis vagos exciperet, in forû ac propinqua foro loca conglobati redibant: vbi eos, plebis ædificijs obseratis, patentibus atrijs principum, maior prope cunctatio tenebat aperta quam clausa inuadendi. Adeo haud secus quam venerabundi intuebantur in ædium vestibulis sedentes viros, præter ornatum habitumque humano augustiorem, maiestate etiam, quam vultus grauitasque oris præ se ferebat, simillimos dijs. Ad eos velut simulachra versi cum starent, M. Papyrius vnus ex his dicitur Gallo barbam suam, vt tum omnibus promissa erat, permulcenti, scipione eburneo in caput incusso iram mouisse: atque ab eo initium cædis ortum: cæteros in sedibus suis trucidatos. Post principum cædem nulli deinde mortalium parci, diripi tecta, exhaustis inijci ignes. Cæterum seu non omnibus delendi vrbem libido erat, seu ita placuerat principibus Gallorum, & ostentari quædam incendia terroris causa, si compelli ad deditionem charitate ædium suarum obsessi possent: & non omnia concremari tecta, vt quodcûque superesset vrbis, id pignus ad flectendos hostium animos haberent: nequaquam perinde atque in capta vrbe, prima die aut passim, aut late vagatus est ignis. Romani ex arce plenam hostium vrbem cernentes, vagosque per vias omnes cursus, cum alia atque aC lia parte noua aliqua clades oriretur, non mentibus solum concipere, sed ne auribus quidem atque oculis satis constare poterant. quocunque clamor hostium, mulierum, puerorumque ploratus, fomitus flammæ, & fragor ruentium tectorum auertisset, pauentes ad omnia animos oraque & oculos flectebant, velut ad spectaculum à fortuna positi occidentis patriæ, nec vllius rerum suarum relicti præterquam corporum vindices: tanto ante alios miserandi magis, qui vnquam obsessi sunt, quod intercluſi à patria obsidebantur, omnia sua cernentes in hostium potestate. Nec tranquillior nox diem tam fœde actum excepit. Lux deinde noctem inquietam insecuta est. nec vllum erat tempus, quod à nouæ semper cladis alicuius Spectaculo cessaret. nihil tamen tot onerati atque obruti malis flexerunt animos, quin etsi omnia flammis ac ruinis æquata vidissent, quamuis inopem paruumque, quem tenebant, collem libertati relictum virtute defenderent: & iam cum eadem quotidie accideret, velut assueti malis abalienauerant ab sensu rerum suarum animos, arma tantum, ferrumque in dextris velut solas reliquias spei suæ intuentes, Galli quoque per aliquot dies in tecta modo vrbis ne quicquam bello gesto, cum inter incendia ac ruinas captæ vrbis nihil superesse præter armatos hostes viderent: nec quicquã tot cladibus territos, nec flexuros ad deditionem animos, ni vis

adhibere-

adhiberetur: experiri vltima,& impetum facere in arcem statuunt. Primo ce signo dato,multitudo omnis in foro instruitur: inde clamore sublato studine facta subeunt. Aduersus quos Romani nihil temere,nec trepide,a nes aditus stationibus firmatis,qua signa ferri videbant,ea robore virorū posito scandere hostem sinunt: quo successerit magis in arduum,eo pelli se per procliue facilius rati.medio fere cliuo restitere: atque inde ex loco periore,qui prope sua sponte in hostem inferebat,impetu facto,strage ac fudere Gallos: vt nunquam postea nec pars, nec vniuersi tentauerint pugnæ genus.Omissa itaque spe per vim atque arma subeundi,obsidionem rant: cuius ad id tempus immemores,& quod in vrbe fuerat frumentum, cendijs vrbis absumpserant,& ex agris per ipsos dies raptum omne Veios rat.Igitur exercitu diuiso,partim perfinitimos populos prædari placuit,partim obsideri arcem,vt obsidentibus frumentum populatores agrorum præberet. Proficiscentes Gallos ab vrbe ad Romanam experiendam virtutem, forte ipsa Ardeam,vbi Camillus exulabat,duxit.qui mœstior ibi fortuna publica sua,cum dijs hominibusque accusandis senesceret, indignando miranda vbi illi viri essent,qui secum Veios Valeriosque cepissent,qui alia bella semper quam felicius gessissent,repente audit Gallorum exercitum adstare,atque de eo pauidos Ardeates consultare. Nec secus quam diuino tactus, cum se in mediam concionem intulisset,abstinere suetus ante „ concilijs: Ardeates,inquit,veteres amici,noui etiam ciues mei,quando „ strum beneficium ita tulit, & fortuna hoc egit mea,nemo vestrûm condi „ meæ oblitum, me huc processisse putet: sed res, ac periculum com „ cogit, quod quisque possit in re trepida præsidij, in medium conferat. „ quando ego vobis pro tantis vestris in me meritis gratiam referam,si nunc „ sauero? aut vbi vsus erit mei vobis, si in bello non fuerit? hac arte „ steti,& inuictus bello, in pace ab ingratis ciuibus pulsus sum. Vobis „ Ardeates fortuna ablata est, & pro tantis pristinis populi Romani „ quanta ipsi meministis (nec enim exprobranda apud memores sunt) „ referendæ: & huic vrbi decus ingens belli ex hoste communi parien „ effuso agmine aduentat,gens est cui natura corpora animosque magna “ quam firma dederit. eo in certamen omne plus terroris quam virium “ Argumento sit clades Romana: Patentem cepere vrbem: ex arce Capitolio “ que bis exigua resistitur manu.iam obsidionis tædio victi abscedunt, vagique “ per agros palantur.cibo vinoque raptim hausto repleti,vbi nox appetit, pas “ pe riuos aquarum sine munimento,sine stationibus ac custodijs passim iacent “ ritu sternuntur.nunc ab secundis rebus magis etiam solito incauti. Si vobis “ animo est tueri mœnia vestra,nec pati hæc omnia Galliam fieri,prima vigilia “ capite arma frequentes: me sequimini ad cædem,non ad pugnam. nisi vinum “ somno velut pecudes trucidandos tradidero,non recuso eundem Ardeatium mearum exitum, quem Romæ habui. AEquis iniquisque persuasum erat,in tum bello virum neminem vsquam ea tempestate esse.Concione dimissa, corpora curant,intenti quam mox signum daretur.Quo dato, primæ noctis silentio ad portas cum Camillo præsto fuere.Egressi haud procul vrbe,sicut prædictum erat,castra Gallorum intuta,neglectaque ab omni parte nacti,cum ingenti more inuadunt. nusquam prælium, omnibus locis cædes est: nuda corpora, & soluta somno trucidantur, extremos tamen pauor cubilibus suis exturbat, quę aut vnde vis esset ignaros,in fugam,& quosdam in hostem ipsum impro dos tulit: magna pars in agrum Antiatem delati, incursione ab oppidanis palatos facta, circumueniuntur.Similis in agro Veienti Thuscorū facta strages est,qui vrbis iam prope quadringentesimum annum vicinæ, oppressę ab inusitato, inauditoque,adeo nihil miserti sunt,vt in agrum Romanum eo tempore incursiones facerent, plenique prædæ Veios etiam præsidia & spem vltimam Romani nominis in animo habuerint oppugnare.Videra

A eos milites Romani vagantes per agros, & congregatos agmine prædam præ se agentes, & castra cernebant haud procul Veijs posita. inde primum miseratio sui, deinde indignitas, atque ea ira animos cepit, Hetruscisne etiam, à quibus bellum Gallicum in se auertissent, ludibrio esse clades suas? Vix temperauere animis, quin extemplo impetum facerent: compressique à Ceditio centurione, quem sibimet ipsi præfecerant, rem in noctem sustinuere. tantum pàr Camillo defuit author, cætera eodem ordine, eodemque fortunæ euentu gesta. quin etiam ducibus captiuis, qui cædi nocturnæ superfuerant, ad aliam manum Thuscorum ad Salinas profecti, nocte insequenti ex improuiso maiorem cædem edidere, duplicique victoria ouantes Veios redeunt. Romæ interim plerunque obsidio segnis, & vtrinque silentium esse, ad id tantum intentis Gallis, ne quis hostium euadere inter stationes posset: cum repente iuuenis Romanus admiratione in se ciues hostesque conuertit. Sacrificium erat statum in Quirinali colle genti Fabiæ. ad id faciendum C. Fabius Dorsuo, Gabino cinctu, sacra manibus gerens, cum de Capitolio descendisset, per medias hostium stationes egressus, nihil ad vocem cuiusquam terroremve motus, in Quirinalem collem peruenit. ibique omnibus solenniter peractis, eadem reuertens similiter constanti vultu graduque, satis sperans propitios esse deos, quorum
B cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset, in Capitolium ad suos redijt, seu attonitis Gallis miraculo audaciæ, seu religione etiam motis, cuius haudquaquam negligens gens est. Veijs interim non animi tantum indies, sed etiam vires crescebant: nec Romanis solum eo conuenientibus ex agris, qui aut prælio aduerso, aut clade captæ vrbis palati fuerant, sed etiam ex Latio voluntarijs confluentibus, vt in parte prædæ essent. Maturum iam videbatur repeti patriam, eripique ex hostium manibus: sed corpori valido caput deerat. Locus ipse admonebat Camilli, & magna pars militum erat, qui ductu auspicioque eius res prospere gesserant. & Cæditius negare se commissurum, cur sibi aut deorum aut hominum quisquam imperium finiret potius, quam ipse memor ordinis sui posceret imperatorem. Consensu omnium placuit ab Ardea Camillum accire: sed antea consulto Senatu, qui Romæ esset. Adeo regebat omnia pudor, discriminaque rerum prope perditis rebus seruabant. Ingenti periculo transeundum per hostium custodias erat. ad eam rem Pontius Cominius impiger iuuenis operam pollicitus incubans cortici, secundo Tyberi ad vrbem defertur: inde qua proximum fuit à ripa, per præruptum, eoque neglectum hostium custodiæ saxum, in Capitolium euadit, & ad magistratus ductus, mandata exercitus edit. Accepto inde Senatus decreto, vt & comitijs curiatis reuocatus de exilio iussu populi Camillus dictator extemplo
C diceretur, militesque haberent imperatorem quem vellent, eadem digressus nuncius Veios contendit: missique Ardeam legati ad Camillum. Veios eum perduxere: seu quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea, quã comperit legem latam, quod nec iniussu populi mutari finibus posset, nec nisi dictator dictus auspicia in exercitu habere, lex curiata lata est, dictatorque absens dictus. Dũ hæc Veijs agebãtur, interim arx Romæ Capitoliumq; in ingenti periculo fuit, nanque Galli, seu vestigio notato humano qua nuncius à Veijs peruenerat, seu sua sponte ani maduerso ad Carmentis saxum ascensu æquo, nocte sublustri cum primo inermen, qui tentaret viam, præmisissent, tradentes inde arma, vbi quid iniqui esset, alterni innixi, subleuantesque inuicem, & trahentes alij alios, prout postularet locus tanto silentio in summum euasere, vt non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, sollicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent. Anseres non fefellere, quibus sacris Iunoni in summa inopia cibi tamen abstinebatur. quæ res saluti fuit. nanque clangore eorũ, alarumque crepitu excitus M. Manlius, qui triennio ante consul fuerat, vir bello egregius, armis arrepris simul ad arma cæteros ciens vadit: & dũ cæteri trepidant, Gallum, qui iam in summo constiterat, vmbone ictum deturbat. cuius

cuius casus prolapsi cum proximos sterneret, trepidantes alios, armisq; emissis saxa quibus adhærebant, manibus amplexos trucidat. Iamque & alij congregati telis missilibusque saxis prorurbare hostes, ruinaq; tota prolapsa acies in præceps deferri. Sedato deinde tumultu, reliquũ noctis, quantum in rebus mentibus poterat, cum præteritum quoque periculum solicitaret, quieti datum est. Luce orta vocatis classico ad concilium militibus ad tribunos, cum & recte & perperam facto pretium deberetur: Manlius primum ob virtutem laudatus, donatusque non ab tribunis solum militum, sed consensu etiam militari: cui vniuersi selibras farris, & quartarios vini ad ædes eius quæ in arce erant, contulerunt: rem dictu paruam, cæterum inopia fecerat eam argumentum ingens caritatis: cum se quisque victu suo fraudans, detractum corpori, atque visibus necessariis, ad honorem vnius viri conferret. Tum vigiles eius loci, qua fefellerat ascendens hostis, citati: & cum in omnes more militari se animaduersurum P. Sulpitius tribunus militum pronunciasset, consentiente clamore militum in vnum vigilem conijcientium culpam, deterritus, à cæteris abstinuit: reum, haud dubium eius noxæ approbantibus cunctis, de saxo deiecit. Inde intentiores vtrinque custodiæ esse: & apud Gallos, quia vulgatum erat, inter Veios Romamque nuncios commeare: & apud Romanos, ob nocturnum periculi memoriam. Sed ante omnia obsidionis bellique mala, fames vtrumque exercitum vrgebat: Gallos pestilentia etiam, cum loco iacente inter tumulos castra habentes tum ab incendijs torrido, & vaporis pleno, cineremque non pulueren modo ferente, cum quid venti motum esset, quorum intolerantissima gens est, humorique ac frigori assueta: tum æstu & angore vexata, vulgatis veluti in pecora morbis morerentur. Iam pigritia singulos sepeliendi promiscue aceruatos cumulos hominum vrebant: bustorumque inde Gallicorum nomine insignẽ locum fecere. Inducię deinde cum Romanis factæ, & colloquia permissu imperatorum habita: in quibus cum identidem Galli famem obijcerent, eaq; necessitate ad deditionem vocarent, dicitur auertendæ eius opinionis causa multis locis panis de Capitolio iactatus esse in hostium stationes. Sed iam neque dissimulari, neque ferri vltra fames poterat. itaque dum dictator delectum per se Ardeæ habet, magistrum equitum L. Valerium à Veis abducere exercitum iubet: parat, instruitq; quibus haud impar adoriatur hostes: interim Capitolinus exercitus stationibus vigilijsque sessus, superatis tamen humanis omnibus malis, cum famem vnam natura vinci non sineret, diem de die prospectans, ecquod auxilium ab dictatore appareret, postremo spe quoque iam, non solum cibo deficiente, & cum stationes procederent propeobruentibus infirmum corpus armis, vel dedi vel redimi se quacunque pactione possent, iussit: iactantibus non obscure Gallis, haud magna mercede se adduci posse, vt obsidionem relinquant. Tum senatus habitus, tribunisque militum negotium datum, vt paciscerentur. Inde inter P. Sulpitium tribunum militum, & Brennum regulum Gallorum colloquio transacta reseſt, & mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factum. Rei fœdissimæ per se adiecta indignitas est. pondera ab Gallis allata iniqua: & tribuno recusante, additus ab insolente Gallo ponderi gladius: auditaque intoleranda Romanis vox, Væ victis esse. Sed dijque & homines prohibuere redemptos viuere Romanos. nam forte quadam prius quam infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro appenso, dictator interuenit: auferriq; aurum de medio, & Gallos submoueri iubet. tum illi renitentes, pactos dicerent sese, negat eam pactionem ratam esse: quæ postquam ipse dictator creatus esset, iniussu suo ab inferioris iuris magistratu facta esset: denunciatque Gallis, vt se ad prælium expediant: suos in aceruum conijcere sarcinas, & arma aptare, ferroque, non auro recuperare patriam iubet, in conspectu habentes fana deûm, & conuges & liberos, & solum patriæ deforme belli malis, & omnia quæ defendi repetique & vlcisci fas sit. Instruit deinde aciem, vt loci

natura

A natura patiebatur, in semiruta solo vrbis, & natura inequali: & omnia quæ arte belli secunda suis eligi præparariue poterant, prouidit. Galli noua re trepidi, arma capiunt, iraque magis quam consilio in Romanos incurrunt. Iam verterat fortuna, iam deorum opes humanaque consilia rem Romanam adiuuabant. Igitur primo concursu haud maiore momento fusi Galli sunt, quam ad Alliam vicerant. Iustiore altero deinde prælio ad octauum lapidem Gabina via, quo se ex fuga contulerant, eiusdem ductu auspicioque Camilli vincuntur. Ibi cædes omnia obtinuit, castra capiuntur, & ne nuncius quidem cladis relictus. Dictator, recuperata ex hostibus patria, triumphans in vrbem redit: interque iocos militares, quos inconditos iaciunt, Romulus ac parens patriæ, conditorque alter vrbis, haud vanis laudibus appellatur. Seruatam deinde bello patriam iterum in pace haud dubie seruauit, cum prohibuit migrari Veios, & tribunis rem intentius agentibus post incensam vrbem, & per se inclinata magis plebe ad id consilium. eaque causa fuit non abdicandæ post triumphum dictaturæ, senatu obsecrante, ne rempub. in incerto relinqueret statu. Omnium primum, vt erat diligentissimus religionum cultor, quæ ad deos immortales pertinebant, retulit: & senatusconsultu facit, fana omnia, quod ea hostes possedissent, restituerentur, terminarentur, expiarenturque, expiatioq; eorum in
B libris per duumuiros quæreretur: cum Cæretibus publice hospitium fieret, quod sacra populi Romani ac sacerdotes recepissent, beneficioque eius populi non intermissus honos deûm immortalium esset: ludi Capitolini fierent, quod Iupiter optimus maximus suam sedem atque arcem P. R. in re trepida tutatus esset: collegiumque ad eam rem M. Furius dictator constitueret ex iis qui in Capitolio atque arce habitarent. Expiandæ enim vocis nocturnæ, quæ nuncia cladis ante bellum Gallicum audita, neglectaq; esset, mentio illata, iussumque templum in Noua via Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptum erat, quodq; ex alijs templis inter trepidationem in Iouis sellam collatum, cum in quæ referri oporteret, confusa memoria esset, sacrum omne iudicatum. & sub Iouis sella poni iussum. Iam ante in eo religio ciuitatis apparuerat, quod cum in publico deesset aurum, ex quo summa pactæ mercedis Gallis confieret, à matronis collatum acceperant, vt sacro auro abstineretur. Matronis gratiæ actæ, honosque additus, vt earum, ficut virorum, post mortem solennis laudatio esset. Iis peractis quæ ad deos pertinebant, quæque per senatum agi poterant: tum demum agitantibus tribunis plebem assiduis concionibus, vt relictis ruinis, in vrbem paratam Veios transmigrarent; in concionem vniuerso senatu profectus ascendit, atque ita verba fecit: Adeo mihi acerbæ sunt, Quirites, contentio-
C nes cũ tribunis plebis, vt nec tristissimi exilij solatium aliud habuerim quoad Ardeæ vixi, quam quod procul ab his certaminibus eram: & ob eadem hæc, nõ nisi me senatus cõsulto populique iussu reuocaretis, rediturus vnquam fuerim: nec nunc me, vt redirem, mea voluntas mutata, sed vestra fortuna perpulit. quippe vt in sua sede maneret patria, id agebatur: non vt ego vtique in patria essem & nunc quiescerem ac tacerem libenter, nisi hæc quoque pro patria dimicatio esset: cui deesse quoad vita suppetat, aliis turpe, Camillo etiam nefas est. Quid enim repetimus? quid obsessam ex hostium manibus eripuimus, si recuperatam ipsi deserimus, & cum victoribus Gallis capta tota vrbe, Capitolium tamen atque arcem dijq; & homines Romani tenuerint, habitauerint: victoribus Romanis recuperata vrbe, arx quoque & Capitolium deserturi & plus vastitatis huic vrbi secunda nostra fortuna faciet, quam aduersa fecerit? Ei quidem si nobis cum vrbe simul positæ traditæq; per manus religiones nullæ essent, tamen tam euidens numen hac tempestate rebus affuit Romanis, vt omnẽ negligentiam diuini cultus exemptam hominibus putem. Intuemini enim horum deinceps annorum vel secundas res, vel aduersas: inuenietis omnia prospere euenisse sequentibus deos, aduersa spernentibus. Iam omnium primũ Veiens bellũ, per quot annos, quanto labore gestũ? nõ ante cœpit

finem

» finem, quam monitu deorũ aqua ex lacu Albano emissa est. Quid hæc
» vrbis nostræ clades nouas? num ante exorta est, quam spreta vox cœlo
» de aduentu Gallorum? quam gentium ius ab legatis nostris violatum?
» à nobis, cum vindicari deberet, eadem negligentia deorum prætermissu
» gitur victi, captique ac redempti, tantum pœnarum dijs hominibusque
» mus, vt terrarum orbi documento essemus, aduersæ deinde res admon
» religionum. Confugimus in Capitolium ad eos, ad sedem Iouis optimi
» bi. sacra in ruina rerum nostrarum alia terræ celauimus, alia auecta in
» mas vrbes amouimus ab hostium oculis: deorum cultum, deserti ab di
» minibusque: tamen non intermisimus. Reddidere igitur patriam & vi
» am, & antiquum belli decus amissum: & in hostes qui cæci auaritia in pon
» auri, fœdus ac fidem fefellerunt, verterunt terrorem fugamque & ca
» Hęc culti neglectique numinis tanta monimenta in rebus humanis cerne
» ecquid sentitis Quirites, quantum vixdum ex naufragijs prioris culpæ cl
» que emergentes paremus nefas? Vrbem auspicato inauguratoque cond
» habemus: nullus locus in ea non religionum deorumq; est plenus: sacri
» solennibus non dies magis stati quam loca sunt, in quibus fiant. hos omnes
» os publicos priuatosque Quirites deserturi estis? quam par vestrum fa
» est, quod in obsidione nuper in egregio adolescente C. Fabio non minore
» stium admiratione quam vestra conspectum est. cum inter Gallica tela
» gressus ex arce solenne Fabiæ gentis in colle Quirinali obijt? An gentilis
» cra ne in bello quidem intermitti, publica sacra & Romanos deos etiam in
» ce deseri placet? & pontifices flamineſque negligentiores publicarum re
» onum esse, quam priuatus in solenni gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat,
» Veijs ea nos facturos, aut huc inde missuros sacerdotes nostros, qui facia
» quorum neutrum fieri saluis ceremonijs potest: & ne omnia generatim sacra
» omnesq; percenseam deos, in Iouis epulo non alibi, quam in Capitolio,
» nar suscipi potest? Quid de æternis Vestæ ignibus, signoque quod in
» pignus custodia eius templi tenetur, loquar? quid de Ancilibus vestris,
» Gradiue, tuque Quirine pater? hæc omnia in profano deseri placet sacra
» qualia vrbi, quædam vetustiora origine vrbis? Et videre quid inter nos ac
» iores interfit: illi sacra quædam in monte Albano Lauinioque nobis facien
» tradiderunt. An ex hostium vrbibus Romam ad nos transferri sacra religio
» fuit, hinc fine piaculo in hostium vrbem Veios transferemus? Recordam
» gitedum, quoties sacra instaurentur, quia aliquid ex patrio ritu negligentia
» ue prætermissum est. Modo quæ res prodigium Albani lacus, nisi instaura
» sacrorum, auspiciorumq; renouatio, affectæ Veienti bello reipub. remedio fu
» At etiam tanquam veterum religionum memores, & peregrinos deos tran
» limus Romam, & instituimus nouos. Iuno regina transuecta à Veijs nuper
» Auentino quam insigni ob excellens matronarum studium, celebriq; dedica
» est dies. Locutio templum propter cœlestem vocem exauditam in noua vi
» iussimus fieri: Capitolinos ludos solennibus alijs addidimus: collegiumq; i
» id nouum autore senatu condidimus. Quid horum opus fuit suscipi, si vna cu
» Gallis vrbem Romanam relicturi fuimus? si non voluntate mansimus in Ca
» tolio per tot menses obsidionis? si ab hostibus metu retenti sumus? De lacu
» loquimur, & de templis: quid tandem de sacerdotibus? nonne in mentem
» venit, quantum piaculi committatur? Vestalibus nempe vna illa sedes est, ex
» qua eas nihil vnquam præterquam vrbs capta mouit. Flamini diali noctem
» vnam manere extra vrbem nefas est: hos Veientes pro Romanis factu
» sacerdotes? & Vestales tuæ, te deserunt Vesta? & flamen peregre habitandi
» in singulas noctes tantum sibi reique publicæ piaculi contrahet? Quid alia, qu
» auspicato agimus omnia fere intra pomœrium, cui obliuioni, aut cui ne
» ligentiæ damus? Comitia curiata, quæ rem militarem continent: comi
» centuriata, quibus consules tribunosque militares creatis: vbi auspicato ni

A vbi adsolent, fieri possunt? Veiosne hæc transferemus? an comitiorum causa populus tanto incommodo in desertam hanc ab dijs hominibusque vrbem cõ- neniet? Sed res ipsa cogit vastatam incendijs ruinisque relinquere vrbem, & ad integra omnia Veios migrare, nec hic ædificando inopem plebem vexare. Hanc autem iactari magis causam, quam veram esse, vt ego non dicam, appa- rere vobis Quirites puto, qui meministis ante Gallorum aduentum saluis te- ctis publicis priuatisque, stante incolumi vrbe, hanc eandem rem actam esse, vt Veios transmigraremus. Et videre quantum inter meam sententiam vestramq; interfit tribuni: vos etiam si tunc faciendum non fuerit, nunc vtique faciendũ putatis: ego contra (nec id mirati sitis prius quam quale sit audieritis) etiam si tunc migrandum fuisset incolumi tota vrbe, nunc has ruinas relinquendas non censerem: quippe tum causa nobis in vrbem captam migrandi victoria esset gloriosa nobis, ac posteris nostris: nunc hęc migratio nobis misera ac tur- pis, Gallis gloriosa est. non enim reliquisse victores, sed amisisse victi patriam videbimur. hoc ad Alliam fuga, hoc capta vrbs, hoc circumsessum Capitoli- um necessitatis imposuisse, vt deseremus penates nostros, exiliumque ac fugam nobis ex eo loco consciscemur, quem tueri non possemus? & Galli euertere potuerunt Romam, quam Romani restituere non videbuntur potu- B isse? Quid restat, nisi vt si iam nouis copijs veniant (constat enim vix credibi- lem multitudinem esse) & habitare in capta ab se, deserta à vobis hac vrbe ve- lint sinatis? Quid si non Galli hoc, sed veteres hostes vestri, AEqui, Volsci ve faciant, vt commigrent Romam? velitisne illos Romanos, vos Veientes esse? non malitis hanc solitudinem vestram quam vrbem hostium esse? Non equidẽ video quid magis nefas sit. Hæc scelera, quia piget ædificare, hæc dedecora pati parati estis? Si tota vrbe nullum melius ampliusve tectum fieri possit, quã casa illa conditoris est nostri: non in casis ritu pastorum agrestumque habita- re est satius, inter sacra penatesq; vestros, quam exulatum publice ire? Maio- res nostri conuenæ, pastoresque, cum in his locis nihil præter syluas plaudesq; esset, nonam vrbem tam breui ædificarunt. nos Capitolio, arce incolumi, stan- tibus templis deorum, ædificare incensam piget? & quod singuli facturi fuimus si ædes nostræ deflagrassẽt, hoc in publico incẽdio vniuersi recusamus facere? Quid tandem si fraude, si casu Veijs incendium ortum sit, ventoque (vt fieri po test) diffusa flamma magnam partem vrbis absumat: Fidenas inde, aut Gabi- os aliamve quam vrbem quæsituri sumus. quo transmigremus? adeo nihil te- net solum patriæ nec hæc terra quam matrem appellamus, sed in superficie tignisque charitas nobis patriæ pendet? equidem fatebor vobis, etsi minus C inuitis vestræ quam meæ calamitatis meminisse iuuat: cum abessem, quotes- cunque patria in mentem venisset, hæc omnia occurrebant, colles campi- que & Tyberis, & assueta oculis regio, & hoc cœlum, sub quo natus educatus- que essem. quæ vos Quirites nunc moueant potius charitate sua, vt maneatis in sede vestra, quam postea cum reliqueritis, ea macerent desiderio. Non si- ne causa dij hominesq; hunc vrbi condendæ locum elegerunt: saluberrimos colles, flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur, quo maritimi commeatus accipiantur: mare vicinum ad commoditates, nec expositum nimia propinquitate ad pericula classium externarum: regionum Italiæ medium, ad incrementum vrbis natum vnice locum. argumento est ipsa magnitudo tam nouæ vrbis: trecentesimus sexagesimus quintus annus vrbis Quirites agitur. Inter tot veterrimos populos tandiu bella geritis, cum interea, ne singulas loquar vrbes, non coniuncti cum AEquis Volsci, tot tam valida op- pida, non vniuersa Hetruria tantum terra marique pollens, atq; inter duo ma- ria latitudinem obtinens Italiæ, bello vobis par est. Quod cum ita sit, quæ, ma- lum, ratio est experiri alia experiri, cum iam vt virtus vestra transire alio pos- sit, fortuna certe loci huius trãsferri nõ hinc possit? Hoc Capitoliũ est vbi quon- dam capite humano inuento responsum est, eo loco caput rerũ summamque

imperij fore.hic cum augurato liberaretur Capitolium,Iuuentas Terminusq; maximo gaudio patrum nostrorum moueri se non passi. hic Vestæ ignes, Ancilia cœlo demissa, hic omnes propitij manentibus vobis dij. Mouisse eos Camillus eum alia oratione,tum ea quę ad religiones pertinebat, maxime dicitur.sed rem dubiam decreuit opportune vox emissa,quod cum senatus paulo de his rebus in curia Hostilia haberetur, cohortesque ex præsidijs aduertentes forte agmine forum transirent,centurio in comitio exclamauit: Signifer,statue signum,hic manebimus optime.Qua voce audita, & senatu accepere se omen ex curia egressus cõclamauit,& plebs circũfusa approbauit.Aequata deinde lege,promiscue vrbs ædificari cœpta,regula publice præbita de saxi materiaq; cædendæ vnde quisq; vellet,ius factũ,prædibus acceptis eo anno ædificia perfecturos.Festinatio curam exemit vicos dirigendi,dum omis sui alienique discrimine,in vacuo ædificant.Ea est causa,vt veteres cloacæ primo per publicum ductæ,nunc priuata passim subeant tecta: formaque vrbis in occupatæ magis quam diuisæ similis.

DECADIS PRIMÆ LIB. VI.

EPITOME.

RES aduersus AEquos,& volscos,& Hetruscos,prospere gestas cõtinet. Quatuor tribus additæ sunt: Stellatina, Sabbatina, Tormentina, Arnensis.M.Manlius qui Capitolium à Gallis defenderat, cũ obstrictos ære alieno liberaret,putatus voluerat,crimine affectati regni damnatus,de saxo Tarpeio deiectus est.in cuius uerbi L. factum: ne cui de Manlia gente Marco cognomen esset.C.Licinius,& L.Sextius tribuni plebis legem promulgarunt: vt consules etiam ex plebe fierent,qui ex patribus creabantur.eam legem cum magna contentione repugnantibus patribus,cum iidem tribuni plebis per quinquennium soli magistratus fuissent, pertulerunt. & primus omnium ex plebe consul L.Sextius creatus est.Lata est altera lex: ne cuiquam plus quingenta iugeribus agri liceret possidere.

QVAE ab condita vrbe Roma ad captam eandem vrbem Romam sub regibus primum,consulibus deinde,ac dictatoribus, decemuirisque,ac tribunis consularibus gessere foris bella,domi seditiones,quinque libris exposui: res cum vetustate nimia obscuratas,vt plerumque ex interuallo loci vix cernuntur: tum quod pene res per eadem tempora literæ fuere,vna custodia fidelis memoriæ rerum gestarũ: & quod etiam si quæ in commentariis pontificum, aliisque publicis priuatisq; erant monumentis,incẽsa vrbe pleræque interiere. clariora deinceps certioraq; ab secunda origine,velut ab stirpibus lætius feraciusq; renatæ vrbis gesta domi,militiæque exponentur. Cęterum quo primo adminiculo erectus erat,eodem innixa M.Furio principe stetit: neque eum abdicare se dictatura, nisi anno circumacto, passi sunt.Comitia in insequentẽ annum tribunos habere,quorũ in magistratu capta vrbs esset,non placuit: res ad interregnũ redit. Cum ciuitas in opere ac labore assiduo reficiendę vrbis teneretur: interrex Q. Fabio,simul primum magistratu abijt, ab C.Martio tribuno plebis dictus est,quod legatus in Gallos,ad quos missus erat orator,contra ius gentium pugnasset.cui iudicio eum mors adeo opportuna, vt voluntariã magna pars crederet,subtraxit.Interregnũ inijt tum P.Cornelius Scipio interrex,& post eum
366. M.Furius Camillus iterũ. Is tribunos militũ consulari potestate creat.A.Virginiũ Publicolã iterum,L.Virginiũ,P.Cornelium,A.Manliũ,L. AEmyliũ.L. Posthuminũ.Ij ex interregno cũ extemplo magistratum iniissent,nulla de re prius quam de religionibus senatum consuluere.In primis fœdera ac leges (erant

aurea

A autem ex duodecim tabulæ,& quædam regiæ leges)conquiri, quæ comparerent,iusserunt: alia ex eis edita etiam in vulgus. quæ autem ad sacra pertinebant,à pontificibus maxime,vt religione obstrictos haberent multitudinis animos,suppressa. Tum de diebus religiosis agitari cœptum,diemque ad XV. Calendas Sextiles duplici clade insignem,quo die ad Cremeram Fabij cęsi: quo deinde ad Alliam cum exitio vrbis fœde pugnatum: à posteriore clade Alliensem appellarunt, insignemque rei nulli publice priuatimque agendæ fecerunt.Quidam quod postridie Idus Quintiles non litasset Sulpitius tribunus militum,neque inuenta pace deûm post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset,etiam postridie Idus rebus diuinis supersederi iussum: inde vt postridie Calendas quoque ac Nonas eadem religio esset, traditum putant. Nec diu licuit quietis consilia erigendæ ex tam graui calu Reipub.secum agitare.Hinc Volsci veteres hostes ad extinguendum nomen Romanũ arma ceperant: Hinc Hetruriæ principum ex omnibus populis coniuratione de bello ad fanum Voltumnæ factam,mercatores afferebant. Nouus quoque terror accesserat defectione Latinorum Hernicorumque,qui post pugnam ad Lacum Regillum factam,per annos prope centum nunquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant.Itaque cum tanti vndique terrores circunstarent, appareretq; omnibus non odio solum apud Hostes, sed contẽptu etiam inter so-
B cios nomen Romanũ laborare: placuit eiusdem auspiciis defendi rempublicã, cuius recuperata esset: dictatoremque dici M.Furium Camillum,is dictator C. Seruilium Halam magistrum equitum dixit: iustitioque indicto,delectum iuniorum habuit: ita vt seniores quoque,quibus aliquid roboris superesset, in verba sua iuratos centuriaret.Exercitum conscriptum armatumque trifariam diuisit: partem vnam in agro Veiente Hetruriæ opposuit: alteram ante vrbem castra locare iussit: tribunus militũ his A.Manlius,illis qui aduersus Hetruscos mittebantur,L.AEmylius præpositus.tertiam partem ipse ad Volscos duxit: nec procul ab Lanuuio (Admetium is locus dicitur) castra oppugnare est adortus, quibus ab contemptu,quod prope omnem deletam à Gallis Romanam iuuentutem crederent, ad bellum profectis, tantum Camillus auditus imperator terroris intulerat,vt vallo se ipsi vallum congestis arboribus sepirent, ne qua intrare ad munimenta hostis posset. Quod vbi animaduertit Camillus ignem in obiectam sepem conjci iussit. & forte erat vis magna venti versa in hostem, itaque non aperuit solum incendio viam, sed flammis in castra tendentibus, vapore etiam ac fumo,crepituq; viridis materiæ flagrantis,ita consternauit hostes,vt minor moles superantibus vallum in castra Volscorum Romanis fuerit, quam transcendentibus sepem incendio absumptam fuerat.Fusis hostibus,cæ-
C sisque,cum castra impetu cepisset dictator,prædam militi dedit,quo minus speratam à minime largitore duce eo militi gratiorem.Persecutus deinde fugientes,cum omnem Volscum agrum depopulatus esset, ad deditionem Volscos septuagesimo demum anno subegit. Victor ex Volscis in AEquos transijt, & ipsos bellum molientes, exercitum eorum ad Bolas oppressit: nec castra modo,sed vrbem etiam aggressus, impetu primo cepit. Cum in ea parte, in qua caput rei Romanæ Camillus erat, ea fortuna esset, aliam in partem terror ingens ingruerat. Hetruria prope omnis armata Sutrium socios populi Romani obsidebat,quorum legati opem rebus affectis orantes, cum senatum adissent, decretum tulere,vt dictator primo quoq; tempore auxilium Sutrinis ferret.cuius spei moram cum pati fortuna obsessorum non potuisset: confectaq; paucitas oppidanorum opere,vigilijs,vulneribusque, quæ semper eosdem vrgebant, per factionem vrbe hostibus tradita,inermes cum singulis emissis vestimentis, miserabili agmine penates relinquerent: eo forte tempore Camillus cum exercitu Romano interuenit.Cui cum se mœsta turba ad pedes prouoluisset,principumq; orationem necessitate vltima expressam fletus mulierum ac puerorum,qui exilij comites trahebantur,excepisset: parcere lamẽtis Sutrinos iussit:

V.C. Hetruſcis ſe luctum lachrymaſque ferre. Sarcinas inde deponi, Sutrinos
conſidere modico præſidio relicto, arma ſecum militum ferre iubet. Ita
dito exercitu profectus ad Sutrium, id quod rebatur, ſoluta omnia re
fit) ſecundis inuenit: nullam ſtationem ante mœnia, patentes portas
rem vagum prædam ex hoſtium tectis egerentem. Iterum igitur eod
Sutrium capitur: victores Hetruſci paſſim trucidantur ab nouo hoſte,
conglobandi, coeundiq; in vnum, aut arma capiendi datur ſpatium. cu
quiſq; tenderent ad portas, ſi qua forte ſe in agros eijcere poſſent, cl
enim primum dictator imperauerat) portas inueniunt. Inde alij arma
alij, quos ſorte armatos tumultus occupauerat, conuocare ſuos, vt pr
irent. quod accenſum ab deſperatione hoſtium fuiſſet, ni præcones per
dimiſſi poni arma, & parci inermi iuſſiſſent, nec præter armatos quenq
olari. Tum etiam quibus animi in ſpe vltima obſtinati ad decertand
rant: poſtquam data ſpes vitæ eſt, iactare paſſim arma, inermeſq; quo
fortuna fecerat, ſe hoſti offerre. Magna multitudo in cuſtodias diuiſa
ante noctem reditum Sutrinis inuiolatum, integrumque ab omni cla
quia non vi captum, ſed traditum per conditiones fuerat. Camillus
triumphans redijt, trium ſimul bellorū victor. longe plurimos captiuo
truſcis ante currum duxit. quibus ſub haſta venundatis, tantum æris re
eſt, vt precio pro auro matronis perſoluto, ex eo quod ſupererat, tres
aureæ factæ ſint: quas cum titulo nominis Camilli ante Capitolium in
in Iouis cella conſtat ante pedes Iunonis poſitas fuiſſe. Eo anno in ci
accepti, qui Veientium, Capenatiumq; ac Faliſcorū per ea bella tranſf
ad Romanos, agerq; ijs nouis ciuib. aſſignatus. Reuocati quoq; in vrbe
tuſconſulto à Veijs, qui ædificandi Romæ pigritia, occuparis ibi vac
Veios ſe contulerant, & primo fremitus fuit aſpernantium imperium: dic
de præſtituta, capitaliſq; pœna, qui non remigraſſet Romam, ex ferocia
uerſis ſingulos metu ſuo quenque obedientes fecit. Et Roma cum freq
creſcere, tum tota ſimul exurgere ædificijs: & repub. impenſas adiuuant
dilibus velut publicum exigentibus opus, & ipſis priuatis (admoneb
deſiderium vſus) feſtinantibus ad effectum operis. intraque annum no
ſtetit. Exitu anni comitia tribunorum militum conſulari poteſtate hab
367. ati T. Quintius Cincinnatus, Q. Seruilius Fidenas quintum, Iulius Tull
quilius Coruus, L. Lucretius Tricipitinus, Seruius Sulpitius Ruffus. Exc
alterum in AEquos, non ad bellum (victos namque ſe fatebantur) ſed
ad peruaſtandos fines, ne quid ad noua conſilia relinquerent virium.
alterum in agrum Tarquinienſem, ibi oppida Hetruſcorum Cortuoſa
tenebra vi capta, diruraque. Ad Cortuoſam nihil certaminis fuit. impr
dorti, primo clamore atque impetu cepere, direptum oppidum atque
eſt. Contenebra paucos dies oppugnationem ſuſtinuit, laborque cont
die non noſte remiſſus, ſubegit eos. Cum in ſex partes diuiſus exercitus
nus ſenis horis in orbem ſuccederet prælio, oppidanos eoſdem integro
certamini paucitas feſſos obijceret: ceſſere tandem, locuſque inuaden
Romanis datus eſt. Publicari prædam tribunis placebat, ſed imperium
conſilium ſegnius fuit, dum cunctantur, iam militum præda erat, nec ni
uidiam adimi poterat. Eodem anno, ne priuatis tantū operibus creſcere
Capitolium quoque ſaxo quadrato ſubſtructum eſt, opus vel in hac
centia vrbis conſpiciendum. Iam & tribuni plebis, ciuitate ædificando
pata, conciones ſuas frequentare legibus agrarijs conabantur. oſtenta
ſpem Pomptinus ager, tum primum poſt acciſas à Camillo Volſcorum
ſeſſionis haud ambiguæ. Criminabantur multo eum infeſtiorem agrum
bilitate eſſe, quam à Volſcis fuerit. Ab illis enim tantum, quoad
arma habuerunt, incurſiones eo factas? nobiles homines in poſſe
agri publici graſſati: nec niſi antequam omnia præripiant, diuiſus ſit, loc

lebi fore. Haud magnopere plebem mouerant, & infrequentem in foro prop- V.C.
et ædificandi curam, & eandem exhaustam impensis, eoque agri immemo-
m, ad quem instruendum vires non essent. In ciuitate plena religionum, tum
iam ab recenti clade superstitiosis principibus, vt renouarentur auspicia, res
d interregnum redijt. interreges deinceps, M. Manlius Capitolinus, Ser. Sul- 368.
itius Camerinus, L. Valerius Potitus. hic demum tribunorum militum consu-
ri potestate comitia habuit. L. Papyrium, Cn. Sergium, L. Aemylium ite-
m, L. Licinium, M. Menenium, L. Valerium Publicolam tertium, creat. Hi
interregno magistratum occepere. Eo anno ædes Martis Gallico bello vo-
, dedicata est à T. Quintio duumuiro sacris faciundis. Tribus quatuor ex
ouis ciuibus additæ, Stellatina, Pomptina, Sabbatina, Arnienſis: eæque tri-
ota quinque tribuum numerum expleuere. De agro Pomptino ab L. Sicinio
ibuno plebis actum ad frequentiorem iam populum, mobilioremq; ad cupi-
itatem agri, quam fuerat. Et de Latino Hernicoque bello mentio facta in se-
atu, maioris belli cura, quod Hetruria in armis erat, dilata est. Res ad Ca-
illum tribunum militum consulari potestate rediit: collegæ additi quinque, 369.
erg. Cornelius Maluginensis, Q. Seruilius Fidenas sextum, L. Quintius Cin-
natus, L. Horatius Puluillus, P. Valerius. Principio anni auersæ curæ ho-
inum sunt à bello Hetrusco: quod fugientium ex agro Pomptino agmen re-
ente illatum in vrbem attulit, Antiates in armis esse, Latinorumque populos
uentutem suam misisse ad id bellum, eo abnuentes publicum fuisse consili-
m: quod non prohibitos tantummodo voluntarios dicerent militare vbi vel-
nt. Defierant iam vlla contemni bella. Itaq; senatus dijs agere gratias, quod
amillus in magistratu esset. dictatorem quippe dicendum eum fuisse, si priua-
s esset: & collegæ fateri regimen omnium rerum, vbi quid bellici terroris
gruat, in viro vno esse: sibique destinatum in animo esse, Camillo submit-
re imperium: nec quicquam de maiestate sua detractum credere, quod ma-
stati eius viri concessissent. Collaudatis ab senatu tribunis, & ipse Camillus
onfusus animo gratias egit. Ingens inde ait onus à populo Romano sibi, qui
dictatorem iam quartum creasset, magnum à senatu talibus de se iudicijs e-
s ordinis, maximum tam honoratorum collegarum obsequio iniungi. itaque
quid laboris vigiliarumque adijci possit, certantem secum ipsum annisurum,
tanto de se consensu ciuitatis, opinionem, quæ maxima sit, etiam constan-
m efficiat. Quod ad id bellum atque Antiates attineat, plus ibi minarum,
uam periculi esse: se tamen vt nihil timendi, sic nihil contemnendi autho-
m esse. Circunsederi vrbem Romanam ab inuidia & odio finitimorum: ita-
ue & ducibus pluribus & exercitibus ad administrandam rempub. esse. Te, in-
uit, P. Valeri socium imperij consilijque legiones mecum aduersus Antiatem "
ostem ducere placet: te Q. Ser. altero exercitu instructo paratoque in vrbe "
astra habere, intentum, siue Hetruria se interim, vt nuper, siue noua hæc cura, "
atini atque Hernici mouerint. pro certo habeo ita rem gesturum, vt patre, a- "
o, teque ipso, ac sex tribunatibus dignum est. tertius exercitus ex causarijs se- "
ioribusque à L. Quintio scribatur, qui vrbi mœnibusq; præsidio sit. L. Horati- "
arma, tela, frumentum, quæq; belli alia tempora poscent, prouideat. Te Ser.
Corneli, præsidem huius publici consilij, custodem religionum, comitiorum,
gnum, rerum omnium vrbanarum, collegæ facimus. Cunctis in partes muneris
i benigne pollicentib. operam, Valerius socius imperij lectus adiecit M. Furi-
m sibi pro dictatore, seque ei pro magistro equitum futurum: proinde quam
pinione de vnico imperatore, eam spem de bello haberet. Se vero bene spe-
are patres, & de bello, & de pace. vniuersaq; repub. erecti gaudio fremunt: nec
ictatore vnquam opus fore reipublicæ, si tales viros in magistratu habeat: tam
oncordibus iunctos animis, parere atque imperare iuxta paratos, laudem-
ue conferentes potius in medium, quam ex communi ad se trahentes. Iusti-
o indicto, delectuq; habito, Furius ac Valerius ad Satricum profecti: quo non

Volscorum modo iuuentutem Antiates ex noua subole lectam, sed ingen
Latinorum, Hernicorumque conciuerant ex integerrimis diutina pace pop
lis. Itaque nouus hostis veteri adiunctus, commouit animos militis Ro
Quod vbi aciem iam instruenti Camillo centuriones renunciauerunt, tu
tas militum mentes esse, segniter arma capta, cunctabundosque & refist
egressos castris esse: quin voces quoq; auditas, cum centenis hostibus
los pugnaturos: & ægre inermem tantam multitudinem, nedum armatam
stineri posse: in equum insilit, & ante signa obuersus in aciem, ordines
quitans: Quæ tristitia milites hæc, quæ insolita cunctatio est? Hostem, an
» an vos ignoratis? Hostis est: quid aliud, quam perpetua materia virtutis glo
» æque vestræ? Vos contra, me duce (vt Falerios Veiosq; captos, & in capta
» tria Gallorum legiones cæsas taceam) modo tergeminæ victoriæ triplicem
» umphum ex his Volscis & Æquis, & ex Hetruria egistis. An me, quod non
» tator vobis, sed tribunus signum dedi, non agnoscitis ducem? neque ego
» ma imperia in vos desidero: & vos in me nihil præter me ipsum intueri de
» neque enim dictatura mihi vnquam animos fecit, vt ne exilium quidem
» mit. Ijdem igitur omnes sumus: & cum eadem omnia in hoc bellum
» mus, quæ in priora attulimus, eundem euentum belli expectemus. simul
» curreritis, quod quisque didicit ac consuevit, faciet: vos vincetis, illi fugie
Dato deinde signo, ex equo desilit: & proximum signiferum manu arrep
secum in hostem rapit: Infer miles, clamitans, signum. Quod vbi videre, pa
Camillum iam ad munera corporis tenecta inualidum vadentem in hos
procurrunt pariter omnes clamore sublato. Sequere imperatorem, pro
quisque clamantes. Emissum etiam signum Camilli iussu in hostium aciem
runt: idque vt repeteretur, concitatos antesignanos. Ibi primum pulsum
tiatem, terroremq;, non in primam tantum aciem, sed etiam ad subsidia
perlatum. Nec vis tantum militū mouebat, excitata præsentia ducis, sed qui
Volscorum animis nihil terribilius erat, quam ipsius Camilli forte oblata
cies, ita quocunque se intulisset, victoriam secum haud dubiam trahebat.
xime id euidens fuit, cum in læuum cornu prope iam pulsum, arrepto repen
equo cum scuto pedestri aduectus, conspectu suo prælium restituit, ostend
vincentem cæteram aciem. Iam inclinata res erat, sed turba hostium & fug
impediebat, & longa cæde conficienda multitudo tanta fessa militi erat; qu
repente ingentibus procellis fusus imber certam magis victoriam quam
prælium dirimit. Signo deinde receptui dato, nox insecuta quietis Roma
perficit bellum. Latini nanque & Hernici relictis Volscis domos profecti sun
malis consilijs pares adepti euentus. Volsci vbi se desertos ab eis videre, qu
rum fiducia rebellauerant: relictis castris, mœnibus, Satrici se includunt. qua
primo Camillus vallo circundare, & aggere atque operibus oppugnare est ad
ortus. Quæ postquam nulla eruptione impediri videt, minus esse animi ram
in hoste, quam vt in eo tam lentæ spei victoriam expectaret: cohortatus mil
tes, ne tanquam Veios oppugnātes in opere longinquo esse tererent, vbi
in manibus esse: ingenti militum alacritate mœnia vndique aggressus, scala
oppidum cepit. Volsci abiectis armis se dediderunt. Cæterum animus duc
rei maiori, Antio imminebat, id caput Volscorum, eam fuisse originem pro
ximi belli. Sed quia nisi magno apparatu, tormentis machinisque tam val
da vrbs capi non poterat: relicto ad exercitum collega, Romam est profect
vt senatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem eius (co
do rem Antiatem diuturniorem manere dijs cordi fuisse) legati ab Nepete e
Sutrio auxilium aduersus Hetruscos petentes veniunt, breuem occasionem
se ferendi auxilij memorantes. eo vim Camilli ab Antio fortuna auertit. Ne
que cum es loca opposita Hetruriæ, & velut claustra inde portæque essent
illis occupandi ea, cum quid noui molirentur, & Romanis recuperandi rec
diq; cura erat. Igitur senatui cum Camillo agi placuit, vt omisso Antio bell
Hetruscu

A Hetruscum susciperet. Legiones vrbanæ, quibus Quintius præfuerat, ei decernuntur. quanquam expertum exercitum, assuetumque imperio, qui in Volscis erat, malles, nihil recusauit: Valerium tantummodo imperij socium depoposcit. Quintius, Horatiusque successores Valerio in Volscis missi. Profecti ab vrbe Sutrium Furius & Valerius, partem oppidi iam captam ab Hetruscis inuenere: ex parte altera interseptis itinerib. ægre oppidanos vim hostium ab se arcentes. tum Romani auxilij aduentus, tum Camilli nomen celeberrimum apud hostes socios que, & in præsentia rem inclinatam sustinuit, & spacium ad opem ferendam dedit. Itaque diuiso exercitu Camillus collegam eam in partem circunductis copiis quam hostes tenebant, mœnia aggredi iubet: non tanta spe scalis capi vrbem posse, quam vt auersis eo hostibus, & oppidanis iam oppugnando fessis, laxaretur labor, & ipse spacium intrandi sine certamine mœnia haberet. Quod cum simul vtrinque factum esset, ancepsq; terror Hetruscos circunstaret: & mœnia summa vi oppugnari, & intra mœnia esse hostem viderent, porta se, quæ vna forte non obsidebatur, trepidi vno agmine eiecere. Magna cædes fugientium & in vrbe & per agros est facta. plures à Furianis intra mœnia cæsi: Valeriani expeditiores ad persequendos fuere: nec ante noctem, quæ conspectum ademit, finem cædendi fecere. Sutrio recepto, restitutoB que sociis, Nepete exercitus ductus. quod per deditionem acceptum iam totum Hetrusci habebant: Videbatur plus in ea vrbe recipienda laboris fore, nõ in eo solum, quod tota hostium erat, sed etiam quod parte Nepesinorum prodente ciuitatem facta erat deditio. mitti tamen ad principes eorum placuit, vt secernerent se ab Hetruscis fidemq; quam imploraſſent ab Romanis, ipsi præstarent. Vnde cum responsum allatum esset, nihil suæ potestatis esse: Hetruscos mœnia, custodiasq; portarum tenere: primo populationib. agri terror est oppidanis admotus: deinde postquam deditionis quam societatis fides sanctior erat, fascibus sarmentorum ex agro collatis ductus ad mœnia exercitus, completisque fossis scalæ admotæ, & clamore primo impetuque oppidum capitur. Nepesinis inde edictum, vt arma ponant, parciq; iussum inermi. Hetrusci pariter armati atque inermes cæsi. Nepesinorum quoque authores deditionis securi percussi: innoxiæ multitudini redditæ res, oppidumque cum præsidio relictum. Ita duab. sociis vrbibus ex hoste receptis, victorem exercitum triboni cum magna gloria Romam reduxerunt. Eodem anno ab Latinis Hernicisque res repetitæ, quæsitumque cur per eos annos militem ex instituto non dedissent? Responsum frequenti vtriusq; gentis consilio est, nec culpam in eo publicam, nec consilium fuisse, quod suæ iuuentutis aliqui apud Volscos militauerC rint: eos tamen ipsos praui consilij pœnam habere, nec quenquam ex his reducem esse: militis autem non dati causam, terrorem assiduum à Volscis fuisse: quam pestem adhærentem lateri suo tot super alia aliis bellis exhauriri nequisse. Quæ relata patrib. magis tempus quam causam nõ visa belli habere. Insequenti anno A. Manlio, P. Cornelio, T. & L. Quintiis Capitolinis, L. Papyrio 370. Cursore I Etribun. consulari potestate, graue bellũ foris, grauior domi seditio exorta: bellũ à Volscis, adiuncta Latinorũ atq; Hernicorũ defectione: seditio, vnde minime timeri potuit, à patriciæ gentis viro, & inclytæ famæ, M. Manlio Capitolino: qui nimius animis, cũ alios principes sperneret, vni inuideret, eximio simul honoribus atq; virtutibus M. Furio, ægre ferebat, solum eum in magistratibus, solum apud exercitus esse: tantum iam eminere, vt iisdem auspiciis creatos, non pro collegis, sed pro ministris habeat: cum interim, si quis vere æstimare velit, à M. Furio recuperari patria ex obsidione hostium non potuerit, nisi à se prius Capitolium atq; arx seruata esset: & ille inter aurum accipiendũ, & spem pacis solutis animis Gallos aggressus sit, ipse armatos capientesq; arcem depulerit: illius gloriæ pars virilis apud omnes milites sit qui simul vicerint, suæ victoriæ neminem omnium mortalium socium esse. His opinionib. inflato animo, ad hoc vitio quoque ingenij vehemens & impotens, postquã inter

patres, non quantum æquum censebat, excellere suas opes animaduerit: p
mum omnium ex patribus popularis factus, cum plebeijs magistratibus cons
communicare, criminando patres, alliciendo ad se plebem iam aura, non con
silio ferri, famæque magnæ malle quam bonæ esse: & non contentus agrar
legibus, quæ materia semper tribunis plebis seditionum fuisset, idem moli
pit. Acriores quippe æris alieni stimulos esse, qui nō egestatem modo atq; ig
miniam minentur, sed neruo ac vinculis corpus liberum terrent: & erat ar
alieni magna vis, res damnosissima etiam diuitibus, ædificando contracta. Bell
itaq; Volscum graue per se, oneratum Latinorum atq; Hernicorum defectio
in specie causæ iactatum, vt maior potestas quæreretur. sed noua consilia M
lij magis compulere senatum ad dictatorem creandum. Creatus A. Comel
Cossus magistrum equitum dixit T. Quintium Capitolinum. Dictator etsi mai
rem dimicationem propositam domi quam foris cernebat: tamen seu quia e
leritate ad bellum opus erat, seu victoria triumphoq; dictaturæ ipsi vires se ad
diturum ratus, delectu habito in agrum Pomptinum, quo à Volscis exercitu
indictum audierat, pergit. Non dubito præter facietatem tot iam libris assidu
bella cum Volscis gesta legentibus, illud quoque succursurum. quod mihi pe
censenti propriores temporibus harum rerum authores miraculo fuit, vnd
toties victis Volscis & AEquis, suffecerint milites. Quod cum ab antiquis tac
tum prætermissumque sit: cuius tandem ego rei præter opinionem quæ su
cuique coniectanti esse potest, author sim? Simile veri est, aut interuallis bello
rum, sicut nunc in delectibus fit Romanis, alia atque alia sobole iuniorum ad
bella instauranda toties vbs esse: aut non ex iisdem semper populis exercitu
scriptos, quanquam eadem semper gens bellum intulerit: aut innumerabilem
multitudinem liberorum capitum in eis fuisse locis, quę nunc vix seminario ex
iguo militum relicto, seruitia Romana ab solitudine vindicant. Ingens cert
(quod inter omnes authores conueniat) quanquam nuper Camilli ductu au
auspicio accisa res erant, Volscorum exercitus fuit. Ad hoc Latini Hernicique
accesserant, & Circeiensium quidam, & coloni etiam à Velitris. Romanus dic
tator castris eo die positis, postero cum auspicato prodisset, hostiaque cæsa pa
cem deum adorasset, lætus ad milites iam arma ad propositum pugnæ signum,
» sicut edictum erat, luce prima capientes processit: Nostra victoria est milites,
» inquit, si quid dijs vatesque eorum in futurum vident. Itaque vt decet certa
» spei plenos, & cum imparib. manus conserturos, pilis ante pedes positis, gladii
» tantum dextram armemus: ne procurri quidem ab acie velim, sed obnixis
» vos stabili gradu impetum hostium excipere. vbi illi vana iniecerint missilia,
» & effusi stantib. vobis se intulerint, tum micent gladij, & veniat in mentem vi
» cuiq; deos esse, qui Romanum adiuuent: deos, qui secundis auibus in prælium
» miserint. Tu Quinti equitem intentus ad primū initium moti certaminis tene
» as: vbi hærere iam aciem collato pede videris, tum terrorem equestrem occu
patis alio pauore infer: inuectusq; ordines pugnantium dissipa. Sic eques, &
pedes, vt præceperat, pugnant. Nec dux legiones, nec fortuna fefellit ducem.
Multitudo hostium nulli rei prætermquam numero freta, & oculis vtranq; metiens aciem, temere prælium iniit, temere omisit: clamore tantū, missilibusque
telis, & primo pugnę impetu ferox, gladios, & collatum pedem, & vultum hostis
ardore animi micantem ferre non potuit. Impulsa frons prima, & trepidatio
subsidiis illata, & suum terrorem intulit eques. rupti inde multis locis ordines,
motaq; omnia, & fluctuantis similis acies erat. deinde postquam cadentibus primis iam ad se quisq; peruenturam cædem cernebat, terga vertunt. Instare Romanus: & donec armati conferti q; abibāt, peditum labor in persequendo fuit.
Postquam iactari arma passim, fugaq; per agros spargi acie hostiū animaduersa
est, tum equitum turmæ emisse, dato signo ne in singulorū morando cæde, spacium ad euadendum interim multitudini darent: satis esse missilib. ac terrore
impediri cursum, obequitandoque agmen teneri, dum assequi pedes, & iusta
cæd

A cæde conficere hostem posset. Fugæ, sequendique non ante noctem finis fuit: capta quoque ac direpta eodem die castra Volscorum, prædaque omnis, præter libera corpora, militi concessa est. Pars maxima captiuorum ex Latinis atque Hernicis fuit, nec hominum de plebe, vt credi posset mercede militasse, sed principes quidam iuuentutis inuenti, manifesta fides, publica ope Volscos hostes adiutos. Circeiensium quoq; quidam cogniti, & coloni à Velitris: Romamq; omnes missi: percunctantibus primoribus patrum, eadem, quæ dictatori, defectionem sui quisque populi haud perplexe indicauere. Dictator exercitum in statiuis tenebat, minime dubius, bellum cum his populis patres iussuros: cum maior domi exorta moles, coegit acciri Romam eum, gliscente indies seditione, quam solito magis metuendam author faciebat. Non enim iam orationes modo M. Manlij, sed facta popularia in speciem, tumultuosa eadem, qua mente fierent, intuenda erant. Centurionem nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniæ cum duci vidisset, medio foro cum caterua sua accurrit, & manum iniecit: vociferatusque de superbia patrum, ac crudelitate fœneratorum, & miseriis plebis, virtutibus eius viri, fortunaque, tum vero: Ego, inquit, nequicquam hac dextra Capitolium arcemque seruauerim, si ciuem commilitonemq; meum, tanquam Gallis victoribus captum, in seruitutem ac vincula duci videam. "
B Ideo rem creditori palam populo soluit, libraque & ære liberatum emittit, deosque atque homines obtestantem, vt M. Manlio liberatori suo, parenti plebis Romanæ, gratiam referant. Acceptus extemplo in tumultuosam turbam & ipse tumultum augebat, cicatrices acceptas Veienti, Gallico, aliisque deinceps bellis ostentans: se militantem, se restituentem euersos penates, multiplici iam sorte exoluta, mergentibus semper sortem vsuris, obrutum fœnore esse: videre lucem, forum, ciuium ora, M. Manlij opera: omnia parentum beneficia ab illo se habere: illi se deuouere corporis vitæque ac sanguinis quod superfit: quodcunque sibi cum patria, penatibus publicis ac priuatis iuris fuerit, id cum vno homine esse. His vocibus instincta plebs, cum iam vnius hominis esset, addita alia commotioris ad omnia turbanda consilij res. Fundum in Veienti, caput patrimonij, subiecit præconi. Ne quem vestrum, inquit, Quirites, donec quicquam in re mea supererit, iudicatum, addictumue duci patiar. Id vero ita accendit animos vt per omne fas ac nefas secuturi vindicem libertatis viderentur. Ad hoc domi concionantis in modum sermones pleni criminum in patres: inter quos cum omisso discrimine vera an vana iaceret, thesauros Gallici auri occultari à patribus iecit: nec iam possidendis publicis agris contentos esse, nisi pecuniam quoq; publicam auertant: ea res si palam
C fiat, exolui plebem ære alieno posse. Quæ vbi obiecta spes est, enimuero indignum facinus videri, cum conferendum ad redimendam ciuitatem à Gallis aurum fuerit, tributo collationem factam: idem aurum ex hostibus captum, in paucorum prædam cessisse. Itaque exequebantur quærendo, vbi tantæ rei furtum occultaretur: differenteque, & tempore suo se indicaturum dicente, cæteris omissis eo versæ erant omnium curæ: apparebatque nec veri indicij gratiam mediam, nec falsi offensionem fore. Ita suspensis rebus dictator accitus, ab exercitu in vrbem venit. Postero die senatu habito, cum satis periclitatus voluntates hominum discedere senatum ab se vetuisset: stiparus ea multitudine, sella in comitio posita, viatorem ad M. Manlium misit: qui dictatoris iussu vocatus, cum signum suis dedisset adesse certamen, agmine ingenti ad tribunal venit. Hinc senatus, hinc plebs suum quisque intuentes ducem, velut in acie constiterant. Tum dictator silentio facto, Vtinam, inquit, mihi patribusque Romanis ita de cæteris rebus cum plebe conueniat, quemadmodum quod ad te attinet, eamque rem quam de te sum quæsiturus, conuenturum satis confido. Spem factam à te ciuitati video, fide incolumi, ex thesauris Gallicis, quos primores patrum occultent, creditum solui posse: cui ego rei tantum abest vt impedimento sim, vt contra te M. Manli adhorter, liberes fœnore

» nore plebem Romanam: & istos incubantes publicis thesauris, ex præda clau-
» destina euoluas. Quod nisi facis, siue vt & ipse in parte prædæ sis, siue quia re-
» num indicium est, in vincla te duci iubebo, nec diutius patiar à te multitudi-
» nem fallaci spe concitari. Ad ea Manlius nec se fefelliſſe ait, non aduersus Vol-
scos toties hostes, quoties patribus expediat: nec aduersus Latinos Hernicos-
que, quos falsis criminibus in arma agant, sed aduersus se ac plebem Romanā
dictatorem creatum esse. iam omisso bello, quod simulatum sit, in se impera-
fieri: iam dictatorem profiteri patrocinium fœneratorum aduersus plebem.
» iam sibi ex fauore multitudinis crimen & perniciem quæri. Offendit, inquit,
» A. Corneli, vosque patres conscripti, circunfusa turba lateri meo? quin eam
» diducitis à me singuli vestris beneficijs, intercedendo, eximendo de nexo ci-
» ues vestros: prohibendo iudicatos addictosque duci, ex eo quod affluit, op-
» bus vestris sustinendo neceſſitates aliorum? Sed quid ego vos de vestro in-
» pendatis hortor? tortem aliam ferte, de capite deducite quod vsuris pernum-
» ratum est: iam nihilo mea turba, quam vllius, conspectior erit? At enim qui
» ita solus ego ciuium curam ago? Nihilo magis quod respondeam habeo, quam
» si quæras, quid ita solus Capitolium arcemq; seruarim. & tum vniuersis quæ
» potui opem tuli, & nunc singulis feram. Nam quod ad thesauros Gallicos at-
» net, rem suapte natura facilem, difficilem interrogatio facit. Cur enim quæ-
» tis quod scitis? cur quod in sinu vestro est, excuti iubetis potius quam pro-
» tis? nisi aliqua fraus subest. quo magis argui præstigias iubetis vestras, eo ple-
» vereor ne abstuleritis obseruantibus etiam oculis. Itaque non ego vobis vin-
» dicem prædas vestras, sed vos id cogendi estis, vt in medium proferatis. Cum
mittere ambages dictator iuberet, & aut peragere verum indicium cogeret, aut
fateri facinus insimulati fallo crimine senatus, oblatæque vani furti inopia
negantem arbitrio inimicorum se locuturum, in vincula duci iussit. Arreptui
» viatore, Iupiter, inquit, optime maxime, Iunoque regina, ac Minerua, cete-
» que dij deæque, qui Capitolium arcemque incolitis, siccine vestrum militem
» ac præsidem sinitis vexari ab inimicis? Hæc dextra, qua Gallos fudi à delubris
» vestris, iam in vinculis & catenis erit? Nullius nec oculi nec aures indignita-
tem ferebant, sed inuicta sibi quædam patientissima iusti imperij ciuitas erat, nec aduersus dictatoriam vim, aut tribuni plebis, aut ipsa plebs attollere
oculos aut hiscere audebant. Coniecto in carcerem Manlio, satis constat ma-
nam partem plebis vestem mutasse, multos mortales capillum ac barbam pro-
misisse, obuersatamque vestibulo carceris mœstam turbam. Dictator de Vol-
scis triumphauit: inuidiæq; magis triumphus quam gloriæ fuit: quippe domi
non militiæ partum eum: actumque de ciue, non de hoste fremebant: nun-
defuisse tantum superbiæ, quod non M. Manlius ante currum sit ductus. Iam-
haud procul seditione res erat: cuius leniendæ causa, postulante nullo largior
voluntarius repente senatus factus, Satricum coloniam duo millia ciuium Ro-
manorum deduci iussit. Bina iugera & semisses agri assignati. Quod eō & pau-
um, & paucis datum, & mercedem esse prodendi M. Manlij interpretarentur,
remedio irritatur seditio. & iam magis insignis sordibus & facie reorum tur-
Manliana erat: amotusque post triumphum abdicatione dictaturæ terror
linguam & animos liberauerat hominum. Audiebantur itaque propalam vo-
ces exprobrantium multitudini, quod defensores suos in præcipitem semper
locum fauore tollat, deinde in ipso discrimine periculi destituat, sic Sp. Cas-
sium in agros plebem vocantem, sic Sp. Melium ab ore ciuium famem in-
pensis propulsantem, oppressos: sic M. Manlium mersam & obrutam fo-
nore partem ciuitatis in libertatem ac lucem extrahentem, proditum inimi-
cis, saginare plebem populares suos, vt iugulentur. Hoccine patiendum fu-
se, si ad nutum dictatoris non responderet vir consularis? fingerent mem-
tum ante, atque ideo non habuisse quod tum responderet: cui seruo re-
quam mendacij pœnam vincula fuisse? Non obuersatam esse memoriam
possi

A nocis illius, quæ pene vltima atque æterna nomini Romano fuerit? non speciem agminis Gallorum per Tarpeiam rupem scandentis? non ipsius M. Manlij, qualem eum armatum, plenum sudoris ac sanguinis, ipso pene Ioue erepto ex hostium manibus, vidissent? Selibrisne farris gratiam seruatori patriæ relatam? & quem propè cœlestem, cognomine certo Capitolino Ioui parem fecerint, eum pati vinctum in carcere, in tenebris obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam? Adeo in vno omnibus satis auxilij fuisse, nullam opem in tam multis vni esse? Iam ne nocte quidem turba ex eo loco dilabebatur, refracturosque carcerem minabantur: cum remisso, id quod erepturi erant, ex senatusconsulto Manlius vinculis liberatur. Quo facto, non seditio finita, sed dux seditioni datus est. Per eosdem dies Latinis & Hernicis, simul colonis Circeiensib. & à Velitris purgantib. se Volsci crimine belli, captiuosq; repetentibus, vt suis legibus in eos animaduerterent, tristia responsa reddita: tristiora colonis, quod cives Romani patriæ oppugnandæ nefanda consilia iniissent. Non negatum itaq; tantum de captiuis: sed in quo ab sociis tamen temperauerant, denunciatum senatus verbis, facesseret propere ex vrbe, ab ore atq; oculis populi Rom. ne nihil eos legationis ius, externo non ciui cõparatum, tegeret. Recrudescente Manliana seditione sub exitu anni comitia habita, creatiq; tribuni militum
B consulari potestate, Serg. Cornelius Maluginensis secundum, P. Valerius Potitus iterum, M. Furius Camillus quintum, Seruius Sulpitius Ruffus iterum, C. Papyrius Crassus, T. Quintius Cincinnatus secundum. Cuius principio anni & patribus & plebi peropportune externa pax data: Plebi, quod non auocata delectu spem cepit, dum tam potentem haberet ducem, fœnoris expugnandi: patribus, ne quo externo terrore auocarentur animi ab sanandis domesticis malis. Igitur cum pars vtraque acrior aliquanto coorta esset, iam in propinquum certamen aderat: & Manlius aduocata domum plebe, cum principib. nouandarum rerum interdiu noctuq; consilia agitat, plenior aliquanto animorum irarumque quam antea fuerat. Iram accenderat ignominia recens in animo ad contumeliam inexperto: spiritus dabat, quod nec ausus esset idem in se dictator, quod in Sp. Melio Cincinnatus Quintius fecisset: & vinculorum suorum inuidiam non dictator modo abdicando dictaturam fugisset, sed ne senatus quidem sustinere potuisset. His simul inflatus exacerbatusque, iam per se accensos incitabat plebis animos: Quousque tandem ignorabitis vires vestras, quas natura ne beluas quidem ignorare voluit? Numerate saltem quot ipsi sitis, quot aduersarios habeatis? si singuli singulos aggressuri essetis, tamen acrius crederem vos pro libertate, quam illos pro dominatione certaturos. Quot enim cli-
C entes circa singulos fuistis patronos, tot nunc aduersus vnum hostem eritis. Ostendite modo bellum, pacem habebitis. Videant vos paratos ad vim, ius ipsi remittent. Audendum est aliquid vniuersis, aut omnia singulis patienda. Quousque me circumspectabitis? Ego quidem nulli vestrum deero. ne fortuna mea desit, videte. Ipse vindex vester vbi visum inimicis est, nullus repente fui: & vidistis in vincula duci vniuersi eum qui à singulis vobis vincula depulerat. Quid sperem, si plus in me audeant inimici? an exitum Cassij Melijque expectem? Bene facitis quod abominamini: dij prohibebunt hæc: sed nunquam propter me de cœlo descendent. vobis dent mentem oportet, vt prohibeatis: sicut mihi dederũt armato togatoq;, vt vos à barbaris hostib. à superbis defenderem ciuibus. Tam paruus animus tanti populi est, vt semper vobis auxiliũ aduersus inimicos satis sit? nec vllũ, nisi quatenus imperari vobis finatis, certamẽ aduersus patres noritis? Nec hoc natura insitum vobis est, sed vsu possidenũi. cur enim aduersus externos tantum animorum geritis, vt imperare illis æquum censeatis? quia consuestis cum eis pro imperio certare, aduersus hos tentare magis quã tueri libertatem. Tamen qualescunq; duces habuistis, qualescunq; ipsi fuistis, omnia adhuc quantacunq; petisti, obtinuistis, seu vi, seu fortuna vestra. tempus est etiam maiora conari. Experimini modo & vestrã felicitatem, &

V.C. 371.

me

V.C. me (vt spero) feliciter expertum: minore negocio qui imperet patribus imponetis, quam qui resisterent imperantibus, imposuistis. Solo æquandæ suæ dignitatis consulatusque, vt caput attollere Romana plebs possit. Proinde adeo prohibete ius de pecuniis dici. Ego me patronum profiteor plebis, quod meæ cura & fides nomen induit. Vos si quo insigni magis imperij honorisue nomine vestrum appellabitis ducem, eo vtemini potentiore ad obtinenda ea quæ vultis. Inde de regno agendi ortum initium dicitur: sed nec cum quibus, nec quem ad finem consilia peruenerint, sat planum, traditur. At in parte altera senatus de secessione in domum priuatam plebis, forte etiam in arce posita, imminenti mole libertati agitat. magna pars vociferantur, Seruilio Hala opus esse, qui non in vincula duci iubendo irritet publicum hostem, sed vnius in cuius fimiat intestinum bellum. decurritur ad leniorem verbis sententiam, vna tamen eandem habentem, vt videant magistratus, ne quid ex perniciosis consiliis M. Manlij respublica detrimenti capiat. Tum tribuni consulari potestate tribunique plebis (nam & quia eundem & suæ potestatis, quem libertatis omnium finem cernebant, patrum authoritati se dediderant) hi tum omnes qui opus facto sit, consultant: Cum præter vim & cædem nihil cuiquam obstaret, eam autem ingentis dimicationis fore appareret: tum M. Menenius & Q. Publius tribuni plebis: Quid patrum & plebis certamen facimus, quod ciuetis esse aduersus vnum pestiferum ciuem debet? quod cum plebe aggrediamur eum, quem per ipsam plebem tutius aggredi est, vt suis ipse oneratus viribus ruat? Diem dicere ei, nobis in animo est. Nihil minus populare quam regnum est. Simul multitudo illa non secum certari viderint, & ex aduocatis iudices facti erunt, & accusatores de plebe, patricium reum intuebuntur, & regni crimen in medio: nulli magis quam libertati fauebunt suæ. Approbantibus cunctis, diem Manlio dicunt. quid vbi est factum, primo commota plebs est, vtique postquam sordidatum reum viderunt, nec cum eo non modo patrum quisquam, sed ne cognatos quidem aut affines, postremo ne fratres quidem A. aut T. Manlios: quod ad eum diem nunquam vsu venisset, vt in tanto discrimine non & proximi vestem mutarent. Appio Claudio in vincula ducto, C. Claudium inimicum, Claudiamque omnem gentem sordidatam fuisse. consensu oppressi popularem virum, quod primus à patrib. ad plebem defecisset. Cum dies venit, quæ præter cœtus multitudinis, seditiosasque voces, & largitionem et fallax indicium, pertinentia proprie ad regni crimen, ab accusatoribus obiecta sint reo, apud neminem authorem inuenio, nec dubito haud parua fuisse, cum damnandi mora plebi non in causa, sed in loco fuerit. Illud notandum videtur, vt sciant homines, quæ & quanta decora, fœda cupiditas regni, non ingrata solum, sed inuisa etiam reddiderit: homines prope CCCC. produxisse dicitur, quibus sine fœnore expensas pecunias tulisset, quorum bona venirent, quos duci addictos prohibuisset, ad hæc decora quoque belli non commemorasse tantum, sed protulisse etiam conspicienda, spolia hostium cæsorum ad XXX. dona imperatorum ad XL. in quib. insignes duas murales coronas, civicas octo ad hæc seruatos ex hostibus ciues produxisse, inter quos C. Seruilium magistrum equitum absentem nominatum. & cum ea quoque quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica, facta dictis æquando, memorasset: nudasse pectus insigne cicatricibus bello acceptis, & identem Capitolium spectans, Iouem deosque alios deuocasse ad auxilium fortunarum suarum: precatusque esse, vt quam mentem sibi Capitolium arcemque protegenti ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent: & orasse singulos vniuersosque vt Capitolium atque arcem intuentes, vt ad deos immortales versi de se iudicarent. In campo Martio cum centuriatim populus citaretur, & reus ad Capitolium manus tendens, ab hominibus ad deos preces auertisset: apparuit tribunis, nisi oculos quoq; hominum liberassent à tanti memoria decoris, nunquam fore in præoccupatis beneficio

animis

A animis vero crimini locum.ita producta die,in Petelinum lucum extra portam V.C.
Flumentanam,vnde conſpectus in Capitolium non eſſet,concilium populi indictum eſt.Ibi crimen valuit, & obſtinatis animis triſte iudicium, inuiſumque etiam iudicibus factum.Sunt qui duumuiros,qui de perduellione anquirerent, creatos,authores ſint.damnatum tribuni de ſaxo Tarpeio deiecerunt: locusque idem in vno homine & eximiæ gloriæ monimentum, & pœnæ vltimæ fuit. Adiectæ mortuo notæ ſunt.publica vna,quod cum domus eius fuiſſet vbi nunc ædesatque officina Monetæ eſt,latum ad populum eſt,ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret. Gentilitia altera, quod gentis Manliæ decreto cautum eſt,ne quis deinde M.Manlius vocaretur.Hunc exitum habuit vir, niſi in libera ciuitate natus eſſet,memorabilis. Populum breui poſtquam periculũ ab eo nullum erat, per ſe ipſas recordantem virtutes, deſiderium eius tenuit. Peſtilentia etiam breui conſecuta, nullis occurrentibus tantæ cladis cauſis ex Manliano ſupplicio magnæ parti videri orta. violatum Capitoliũ eſſe ſanguine ſeruatoris. nec diis cordi fuiſſe pœnam eius oblatam prope oculis ſuis, à quo ſua templa erepta è manibus hoſtium eſſent.Peſtilentiam, inopiam frugũ, & vulgatam vtriuſq; mali famam, anno inſequente multiplex bellum excepit, L.Valerio IIII. A.Manlio III.Ser.Sulpitio III.L.Lucretio,L.AEmylio III.M. 372
B Trebonio,tribunis militum conſulari poteſtate: hoſtes noui præter Volcos velut ſorte quadam prope in æternum exercendo Romano militi datos, Circeioſq; & Velitras colonias iam diu molientes defectionem, & ſuſpectum Latiũ, Lanuuini etiam (quæ fideliſſima vrbs fuerat) ſubito exorti.Id patres rati contemptu accidere,quod Veliternis ciuibus ſuis tamdiu impunita defectio eſſet, decreuerunt,vt primo quoque tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo. ad quam militiam quo paratior plebs eſſet, quinqueuiros Pomptino agro diuidendo, & triumuiros Nepete coloniæ deducendæ creauerunt. Tum vt bellum iuberent,latum ad populum eſt,& nequicquam diſſuadentibus tribunis plebis,omnes tribus bellum iuſſerunt. Appafatum eo anno bellum eſt, exercitus propter peſtilentiam non eductus: eaque cunctatio colonis ſpacium dederat deprecandi ſenatum: & magna hominum pars eo, vt legatio ſupplex Romam mitteretur,inclinabat: ni priuato (vt fit) periculo publicum implicitũ eſſet,authoreſque defectionis ab Romanis,metu ne ſoli crimini ſubiecti,piaculãrã Romanorum dederentur,auertiſſent colonias à conſiliis pacis.neque in ſenatu ſolum per eos legatio impedita eſt, ſed magna pars plebis incitata, vt prædatum in agrum Romanum exirent. hæc noua iniuria exturbauit omnem ſpem pacis.De Prænestinorum quoque defectione eo anno primum fama ex-
C orta: arguentibusq; eos Thuſculanis,& Gabinis,& Lauicanis,quorum in fines incurſatum erat,ita placide ab ſenatu reſponſum eſt, vt minus credi de criminibus,quia nollent ea vera eſſe,appareret. Inſequenti anno Sp.& L.Papyrij noui tribuni militum conſulari poteſtate Velitras legiones duxere, quatuor collegis Ser.Cornelio Maluginenſe IIII. Q.Seruilio,C.Sulpitio,L.AEmylio 373.
quartum, tribunis ad præſidium vrbis,& ſi qui ex Hetruria noui motus nunciarentur(omnia enim inde ſuſpecta erant)relictis. Ad Velitras aduerſus maiora pene auxilia Prænestinorum,quam ipſam colonorum multitudinem, ſecundo prælio pugnatum eſt: ita,vt propinquitas vrbis hoſti & cauſa maturioris fugæ & vnum ex fuga receptaculum eſſet.Oppidi oppugnatione tribuni abſtinuere, quia & anceps erat, nec in perniciem coloniæ pugnandum cenſebant. Literæ Romam ad ſenatum cum victoriæ nunciis acriores in Prænestinum quam in Veliternum hoſtem miſſæ. Itaq; ex ſenatuſconſulto, populique iuſſu bellum Prænestinis indictum: qui coniuncti Volſcis anno inſequente Satricum coloniam populi Romani pertinaciter à colonis defenſam, vi expugnarunt, fœdeq; in captis exercuere victoriam.Eam rem ægre paſſi Romani,M.Furium Camillum VII. tribunum militum creauere.additi collegæ A.& L.Poſthumij 374
Regillenſes,ac L.Furius cum L.Lucretio,& M.Fabio Ambuſto. Volſcum bellũ

M.Furio

M. Furio extra ordinem decretum. adiutor ex tribunis sorte L. Furius datus, non tam è repub. quam vt collegæ materia ad omnem laudem esset: & publice, quod rem temeritate eius prolapsam restituit: & priuatim, quod ex ea re gratiam potius eius sibi quam suam gloriam petiit. Exactæ iam ætatis Camillus erat: comitiisq; iurare parato in verba excusandæ valetudini fuit, et sensus populi restiterat, sed vegetum ingenium in viuido pectore vigebat, vigebatq; integris sensibus, & ciuiles iam res haud magnopere obeuntem bella excitabant. Quatuor legionibus quaternum millium scriptis, exercitu in agro ad portam Esquilinam in posteram diem, ad Satricum profectus. ibi cum pugnatores coloniæ haud quaquam perculsi, fidentes militum numero, qui aliquantum præstabant, opperiebantur. postquam appropinquare Romanos senserunt, extemplo in aciem procedunt, nihil dilaturi quin periculum summa rerum facerent. ita paucitati hostium nihil artes imperatoris vnici, quibus solis confiderent, profuturas esse. Idem ardor & in Romano exercitu erat, ita altero duce: nec præsentis dimicationis fortunam vlla res, præterquam vnius viri consilium atq; imperium morabatur, qui occasionem iuuandarum rationem virium trahendo bello quærebat. eo magis hostis instare: nec iam pro castris tantum suis explicare aciem, sed procedere in medium campi, & vallo propius hostium signa inferendo, superbam fiduciam virium ostentare. Id ægre patiebatur Romanus miles: multo ægrius alter ex tribunis militum L. Furius, ferox cum ætate & ingenio, tum multitudinis ex incertissimo fumentis animos, & inflatus. hic per se iam milites incitatos insuper instigabat eleuando, qua via poterat, ætate authoritatem collegæ: iuuenibus bella data dictitans, & eam corporib. vigere & deflorescere animos, cunctatorem ex acerrimo bellatore factum: & qui aduenientis castra vrbesq; primo impetu capere sit solitus, eum residem intra vallum tempus terere: quid accessurum suis, decessurum ve hostium viribus sperantem? quam occasionem? quod tempus? quem insidiis instructum locum? frigere ac torpere senis consilia. sed Camillo tum vitæ satis, tum gloriæ esse. quid attinere cum mortali corpore vno, ciuitatis, quam immortalem esse deceat, pati consenescere vires? His sermonibus tota in se auertere

» castra. & cum omnibus locis poscceretur pugna: Sustinere, inquit, M. Furi nos
» possumus militum impetum: & hostis, cuius animos cunctando auximus, iam
» minime toleranda superbia insultat. Cede vnus omnibus, & patere te vinci consilio, vt maturius bello vincas. Ad ea Camillus: Quæ bella suo vnius auspicio
» gesta ad eam diem essent, negare in eis neque se, neque populum Romanum
» aut consilij sui, aut fortunæ pœnituisse: nunc scire se collegam habere iure imperioque parem, vigore ætatis præstantem. itaque se quod ad exercitum attineat, regere consuesse, non regi. collegæ imperium se non posse impedire. cui
» bene iuuantibus ageret, quod è republica duceret. ætati suæ se veniam etiam
» petere, ne in prima acie esset. quæ senis munia in bello sint, iis se non defuturum. Id à diis immortalibus precari, ne qui casus suum consilium laudabile
» efficiat. Nec ab hominibus salutaris sententia, nec à diis tam piæ preces irritæ sunt. Primam aciem author pugnæ instruit, subsidia. Camillus firmat, validamq; stationem pro castris opponit. ipse edito loco spectator intentus inventu alieni consilij constitit. Simul primo concursu concrepuere arma, hostis dolo, non metu pedem retulit. Lenis à tergo eluus erat inter aciem & castra: quod multitudo suppeditabat, aliquot validas cohortes in castris armatis instructasque reliquerant, quæ inter commissum iam certamen, vbi vallo appropinquasset hostis, erumperent. Romanus cedentem hostem effuse sequendo, in locum iniquum pertractus, opportunus huic eruptioni fuit. versus itaque in victorem terror & nouo hoste, & supina valle Romanam inclinauit aciem. Instant Volsci recentes, qui è castris impetum fecerant: integrant & illi pugnam, qui simulata cesserant fuga. Iam non recipiebat se Romanus miles, ira immemor recentis ferociæ, veterisque decoris, terga passim dabat, atque effu-

effuso cursu castra repetebat: cum Camillus sublatus à circunstantibus in equum, & raptim subsidiis oppositis: Hæc est, inquit, milites pugna quam poposcistis? Quis homo, quis deus est, quem accusare possitis vestra illa temeritas, vestra ignauia hæc est. Secuti alium ducem, sequimini nunc Camillum & quod ductu meo soletis, vincite. Quid vallum & castra spectatis: neminem vestrum illa, nisi victorem receptura sunt. Pudor primo tenuit effusos: inde vt circumagi signa, obuertique aciem viderunt, ruunt in hostem: & dux præterquam quod tot insignis triumphis, etiam ætate venerabilis, inter prima signa, vbi plurimus labor periculumque erat, se offerebat: increpare singuli se quisque, & alios: & adhortatio inuicem totam alacri clamore peruasit aciem. Neq; alter tribunus rei defuit, sed missus à collega restituente peditum aciem, ad equites non castigando (ad quam rem leuiorem authorem eum culpæ societas fecerat) sed ab imperio totus ad preces versus, orare singulos vniuersosque, vt se reum fortunæ eius diei, crimine eximerent. Abnuente ac prohibente collega, Temeritatis me omnium potius socium, quam vnius prudentiæ dedi. Camillus in vtraque vestra fortuna suam gloriam videt: ego, ni restituitur pugna (quod miserrimum est) fortunam cum omnibus, infamiam solus sentiam. Optimum visum est in fluctuantem aciem tradi equos, & pedestri pugna inuadere hostem. Eunt insignes armis animisque, qua premi parte maxime peditum copias vident: nihil neq; apud duces, neque apud milites remittitur à summo certamine animi. Sensit ergo euentus virtutis enixæ opem: & Volsci, qua modo simulato metu cesserant, ea in veram fugam effusi: magna pars & in ipso certamine, & post in fuga cæsi: cæteri in castris, quæ capta eodem impetu sunt, plures tamen capti quam occisi: vbi in recensendis captiuis cum Thusculani aliquot noscitarentur, secreti ab aliis ad tribunos adducuntur: percontantibusque fassi publico consilio se militasse. Cuius tam vicini belli metu Camillus motus, extemplo se Romam captiuos ducturum ait, ne patres ignari sint Thusculanos ab societate desciisse: castris exercituiq; interim, si videatur, præsit collega. documento vnus dies fuerat, ne sua consilia melioribus præferret. nec tamen aut ipsi, aut in exercitu cuiquã satis placato animo Camillus laturus culpam eius videbatur, quæ data in tam præcipitem casum respub. esset. & tum in exercitu, tum Romæ constans omnium fama erat, cum varia fortuna in Volscis gesta res esset, aduersæ pugnæ fugæque in L. Furio culpam, secundę deos omne penes M. Furium esse. Introductis in senatũ captiuis, cum bello persequendos Thusculanos patres censuissent. Camilloq; id bellum mandassent: adiutorem sibi ad eam rem vnum petit: permissoque vt ex collegis optaret quem vellet, contra spem omnium L. Furium optauit. Qua moderatione animi cum collegæ leuauit infamiam, tum sibi gloriam ingentem peperit. Nec fuit cum Thusculanis bellum. Pace constanti vim Romanã arcuerunt, quam armis non poterant. Intrantibus fines Romanis, non demigratum ex propinquis itineri locis, non cultus agrorum intermissus: patentibus portis vrbis togati obuiam frequentes imperatoribus processere: commeatus exercitui comiter in castra ex vrbe & ex agris deuehitur. Camillus castris ante portas positis, eademne forma pacis, quæ in agris ostentaretur, etiam intra mœnia esset, scire cupiens: ingressus vrbem, vbi patentes ianuas, & tabernis apertis, proposita omnia in medio vidit: intentosque opifices suo quemq; operi, & ludos literarum strepere discentium vocibus: ac repletas semitas inter vulgus aliud puerorum & mulierum huc atq; illuc euntium, qua quenque suorum visum causæ ferret: nihil vsquam non pauidis modo, sed ne mirantibus quidem simile circumspiciebat, omnia inquirens oculis, vbinam bellum fuisset. adeo nec amotæ rei vsquam, nec oblatæ ad tempus vestigium vllum erat: sed ita omnia cõstanti tranquilla pace, vt eo vix fama belli perlata videri posset. Victus igitur patientia hostium, senatum eorum vocari iussit. Soli adhuc, inquit, Thusculani vera arma, veraque vires, quibus ab ira Romanorum vestra tutaremini, inueniistis, ite

V.C. ite Romam ad senatum. æstimabunt patres, vtrum plus ante pœnæ, an
„ veniæ meriti sitis. non præcipiam gratiam publici beneficij. deprecandi po-
„ statem à me habueritis, precibus euentum vestris senatus quem videbitur da-
„ bit. Postquam Romam Thusculani venerunt, senatusque paulo ante fidelium
„ sociorum mœstus in vestibulo curiæ est conspectus: moti exemplo patres, ve-
„ cari eos iam tum hospitaliter magis, quam hostiliter iussere. Dictator Thus-
„ culanus ita verba fecit: Quibus bellum indixistis, intulistisque patres conscri-
„ pti, sicut nunc videtis nos stantes in vestibulo curiæ vestræ, ita armati paratos
„ obuiam imperatoribus legionibusque vestris processimus. hic noster, hic ple-
„ bis nostræ habitus fuit, eritque semper, nisi si quando à vobis, proque vobis
„ arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus vestris, & exercitibus, quod o-
„ culis magis quam auribus crediderunt: & vbi nihil hostile erat, ne ipsi quidem
„ fecerunt. pacem quam nos præstitimus, eam à vobis petimus: bellum eo, si-
„ bi est, auertatis precamur. In nos quid arma polleant vestra, si patiendo expe-
„ riundum est, inermes experiemur. Hæc mens nostra est, dij immortales fa-
„ ciant, tam felix quam pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bellum indi-
„ stis: etsi reuicta rebus, verbis confutare nihil attinet: tamen etiam si vera sint,
„ vel fateri nobis ea, cum tam euidenter pœnituerit, tutum censemus: pecce-
„ tur in vos, dum digni sitis quibus ita satisfiat. Tantum fere verborum ab Thu-
culanis factum. Pacem in præsentia, nec ita multo post ciuitatem etiam impe-
trauerunt, ab Thusculo legiones reductæ. Camillus consilio & virtute in Vol-
sco bello, felicitate in Thusculana expeditione, vtrobique singulari adiutus
collegam patientia & moderatione insignis, magistratu abijt: creatis mili-
tibus tribunis in insequentem annum L. & P. Valerijs, Lucio V. Publio III. I.
375. C. Sergio II I. Licinio Menenio II. P. Papyrio, Sergio Cornelio Maluginen.
Censoribus quoque eguit annus, maximè propter incertam famam æris alie-
ni, aggrauantibus summam etiam inuidiæ eius tribunis plebis, cum ab ipsis ce-
uaretur, quibus fide magis quam fortuna debentium laborare creditum vti-
ri expediebat. Creati censores, C. Sulpitius Camerius, Sp. Posthumius Regil-
lensis. cœptaque iam res morte Posthumij, quia collegam suffici censori reli-
gio erat, interpellata est. igitur cum Sulpitius abdicasset se magistratu, cen-
sores alij vitio creati, non gessêrunt magistratum. tertios creari, velut dijs non
accipientibus in eum annum censuram, religiosum fuit. Eam vero ludificatio-
nem plebis tribuni ferendam negabant, fugere senatum testes tabulas publi-
cas census cuiusque, quia nolint conspici summam æris alieni, quæ indicata
sit demersam partem à parte ciuitatis: cum interim obæratam plebem ob-
iectari alijs atque alijs hostibus, passim iam sine vllo discrimine bella quærit. Ad
Antio Satricum, ab Satrico, Velitras, inde Thusculum legiones ductas. Latini,
Hernicis, Prænestinis iam intentari arma, ciuium magis quam hostium odio,
vt in armis terant plebem. nec respirare in vrbe, aut per ocium libertatis me-
minisse sinant: aut consistere in concione, vbi aliquando audiant vocem tri-
bunitiam de leuando fœnore, & sine aliarum iniuriarum agentem. Quod si ne
animus plebi memor patrum libertatis, se nec addici quemquam ciuem Ro-
manum ob creditam pecuniam passuros, neque delectum haberi, donec in-
specto ære alieno, initaque ratione minuendi eius, sciat vnusquisque quid sit
quid alieni sit: supersit sibi liberum corpus, an id quoque nexo debeatur. Mo-
ues seditionis proposita confestim seditionem excitauit: nam & addicebantur
multi, & ad Prænestini famam belli nouas legiones scribendas patres censue-
rant. quæ vtraque simul auxilio tribunitio, & consensu plebis impedita cessa-
nam neque duci addictos tribuni sinebant, neque iuniores nomina dabant:
cum patribus minor præsens cura creditæ pecuniæ iuris exequendi, quam de-
lectus esset: quippe iam à Prænestè profectos hostes in agro Sabino consedis-
se nunciabatur: interim tribunos plebis fama ea ipsa irritauerat magis ad sus-
ceptum certamen, quam deterruerat neq; aliud ad seditionem extinguendi in

vrbe

A vrbe quam prope illatum mœnibus ipsis bellum valuit. Nam cum esset Prænestinis nunciatum, nullum exercitum conscriptum Romæ, nullum ducem certum esse: patres ac plebem in semetipsos versos: occasionem rati duces eorum, raptim agmine facto, peruastatis protinus agris ad portam Collinam signa intulere. Ingens in vrbe trepidatio fuit. conclamatũ ad arma, concursumque in muros atque portas est: tandemque ab seditione ad bellum versi, dictatorem T. Quintium Cincinnatum creauere. is magistrum equitum A. Sempronium Atratinum dixit. Quod vbi auditum est (tantus eius magistratus terror erat) simul hostes à mœnibus recessêre, & iuniores Romani ad edictum sine detrectatione conuenere. Dum conscribitur Romæ exercitus, castra interim hostium haud procul Allia flumine posita. inde agrum late populantes, fatalem se vrbi Romanæ locum cepisse inter se iactabant: similem pauorem inde ac fugã fore, ac bello Gallico fuerit. etenim si diem contactum religione, insignemque nomine eius loci timeant Romani, quanto magis Allien si die Alliam ipsam monumentum tantæ cladis reformidaturos? species profecto his ibi truces Gallorum, sonumq; vocis, in oculis atq; in auribus fore. Has inanium rerum inanes ipsas voluentes cogitationes, fortunæ loci delegauerant spes suas. Romani contra, vbicunque esset Latinus hostis, satis scire eum esse, quem ad Regillũ
B lacum deuictum centum annorum pace obnoxia tenuerint. locum insignem memoria cladis irritaturum se potius ad delendam memoriam dedecoris, quam vt timorem faciat, ne qua terra sit nefasta victoriæ suæ. quin ipsi Galli si offerantur, illo loco se ita pugnaturos, vt Romæ pugnauerint in repetenda patria, vt postero die ad Gabios, tunc cum effecerint ne quis hostis qui mœnia Romana intrasset, nuncium secundæ aduersæque fortunæ domum perferret. His vtrinque animis ad Alliam ventum est. Dictator Romanus, postquam in cõspectu hostes erant instructi, intentique: Videsne tu, inquit, A. Semproni, loci « fortuna illos fretos ad Alliam constitisse? nec illis dij immortales certioris quic « quam fiduciæ, maiorisve quod sit auxilij, dederint. at tu fretus armis animisque « concitatis equis inuade mediam aciem: ego cum legionibus in turbatos tre- « pidantesque inferam signa. Adeste dij testes fœderis, & expetite pœnas debi- « tas simul vobis violatis, nobisque per vestrum numen deceptis. Non equi- « tem, non peditem sustinuere Prænestini. primo impetu ac clamore dissipati ordines sunt: deinde postquam nullo loco constabat acies, terga vertunt: consternatique, & præter castra etiam sua pauore prælati, non prius se ab effuso cursu sistunt, quam in conspectu Prœneste fuit. ibi ex fuga dissipati, locũ, quem tumultuario opere communirent, capiũt: ne si intra mœnia se rece-
C pissent, extẽplo vreretur ager, depopulatisq; omnibus obsidio vrbi inferretur. Sed postquam direptis ad Alliam castris victor Romanus aderat, id quoq; munimentũ relictum: & vix mœnia tuta rati, oppido se Prænestе includunt. Octo præterea oppida erant sub ditione Prænestinorũ. ad ea circunlatũ bellum: deincepsq; haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus. eæ quoque expugnatæ, tum ad caput belli Prœneste ventũ. id non vi, sed per deditionẽ receptũ est. T. Quintius semel acie victor, binis castris hostium, nouem oppidis vi captis, Prænestе in deditionẽ accepto Romã reuertit: triumphansq; signũ Prænestе deuectum Iouis Imperatoris in Capitolium tulit, dedicatũ est inter cellam Iouis ac Mineruæ: tabulaq; sub eo fixa, monumẽtum rerum gestarum his ferme incisa literis fuit: Iupiter atq; diui omnes hoc dederunt, vt T. Quintius « dictator oppida nouem caperet. Die XX. quã creatus erat, dictatura se abdica- « uit. Comitia inde habita tribunorum militũ consulari potestate: quibus æquatus patriciorum plebeiorumq; numerus. Ex patribus creati P. & C. Manlij cum 376.
L. Iulio: plebis C. Sextilium, M. Albinum, L. Antistium dedit. Manlijs, quod genere plebeios gratia Iulium anteibant, Volsci prouincia sine sorte, sine comparatione extra ordinem data: cuius & ipsos postmodum, & patres qui dederant, pœnituit. Inexplorato pabulatum cohortes misere, quibus velut circumnentis,

uentis cùid falso nunciatum esset, dum præsidio vt essent, citati feruntur, ne thorequidē asseruato, qui eos hostis Latinus pro milite Romano fruſtratus ipsi in insidias præcipitaueret ibi dum iniquo loco sola virtute militū resi cæduntur, cædúntque castra interim Romana iacentia in campo ab altera te hostes inuasere. Ab ducibus vtrobiq; proditæ temeritate atque insci quicquid superfuit fortunæ populi Rom. id militum etiam sine rectore stabi virtus tutata est. Quæ vbi Romam sunt relata, primum dictatorem dici plus bat: deinde postquam quietæ res ex Volscis afferebantur, & apparatū bellī eos victoria & tempore vti, reuocati etiam inde exercitus ac duces: otiumq; inde, quantum à Volscis, fuit. id modo extremo anno tumultuatum, quod Prā nestini concitatis Latinorum populis rebellarunt. Eodē anno etiam ipsis qua rentibus penuriam hominum, noui coloni adscripti. Rebusque haud prosp bello, domestica quies, quam tribunorum militum ex plebe gratia maiestat inter suos obtinuit, solatiū fuit. Insequentis anni principia statim seditiose genti arsere, tribunis militum consulari potestate, Sp. Furio, Q. Seruilio III. 377. nio Menenio III. P. Clœlio, M. Horatio, L. Geganio. Erat autem & materia causa seditionis æs alienum: cuius noscendi gratia Sp. Seruilius Priscus, Q. Cl lius Siculus censores facti, ne rem agerent, bello impediti sunt. nanque tres nuncij primo, fuga deinde ex agris, legiones Volscorum ingressas fines, post rique passim Romanum agrum attulere. In qua trepidatione tantum abe vt ciuilia certamina terror externus cohiberet: vt contra eo violentior tri nitia potestas impediendo delectui esset: donec conditiones imposit tribus, ne quis quoad bellatum esset, tributum daret, aut ius de pecunia c dita diceret. eo laxamento plebi sumpto, mora delectui non est facta. Leg nibus nouis scriptis, placuit duos exercitus in agrum Volscum legionibus uisis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextrorsus maritimam oram atque Antiu Q. Seruilius & L. Geganius læua ad montes Ecetram pergunt. Neutra par hostis obuius fuit: populatioque non illi vagæ similis, quam Volscus latroci more discordia hostium fretus, & virtutem metuens, per trepidationem ra tim fecerat: sed ab iusto exercitu iusta ira facta spacio quoq; temporis grauio quippe a Volscis timentib. ne interim exercitus ab Roma exiret, incursiones extrema finium factæ erant: Romano contra etiam in hostico morandi ex causa, vt hostem ad certamen eliceret. Itaque omnibus passim tectis agrorū vicisque etiam quibusdam exustis, non arbore frugifera, non satis in spem fr gum relictis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominum pecudumque præda bacta, Romam vtrinque exercitus reducti. Paruo interuallo ad respirandū debitoribus dato, postquam quietæ res ab hostibus erant, celebrari de integ iurisdictio: & tantum abesse spes veteris leuandi fœnoris, vt tributo nouum nus contraheretur in murum à censoribus locato saxo quadrato faciendo, cui succumbere oneri coacta plebes: quia quem delectum impedirent, non le bebant tribuni plebis. Tribunos etiam militares patricios omnes eod 378. principum opibus fecit, L. AEmylium, P. Valerium IIII. C. Veturium, Ser. Sa pitium, L. & C. Quintios Cincinnatos. Iisdem opibus obtinuere, vt adversus Latinos Volscosque, qui coniunctis legionibus ad Satricum castra habebant, nullo impediente omnibus iunioribus sacramento adactis, tres exercitus sci berent: vnum ad præsidium vrbis: alterum, si qui alibi motus extitisset, ad bita bella mitti posset: tertium longe validissimum P. Valerius & L. AEmyl us ad Satricum duxere. vbi cum aciem instructam hostium loco æquo inuic sent, exemplo pugnatum: & vt nondum satis claram victoriam, sic prospe spei pugnam imber ingentibus procellis fusus diremit. Postero die integ pugna: & aliquandiu æqua virtute fortunaque Latinæ maxime legiones longa societate militiam Romanam edoctæ, restabant. eques immissus ordines turbauit: turbatis signa peditum illata: quantumque Romana se inuic acies, tantum hostes gradu demoti. & vt semel inclinauit pugna, iam intoler-

bili

A bilis Romana vis erat. Fusi hostes, cum Satricum, quod duobus millibus inde aberat, non castra peterent, ab equite maxime cæsi, castra capta, direptaq; Ab Satrico nocte quæ prælio proxima fuit, fugæ simili agmine petunt Antium: & cum Romanus exercitus prope in vestigijs sequeretur, plus tamen timor, quam ira, celeritatis habuit. prius itaque mœnia intrauere hostes, quam Romanus extrema agminis carpere, aut morari posset. inde aliquot dies vastando agro absumpti, nec Romanis satis instructis apparatu bellico ad mœnia aggredienda, nec illis ad subeundum pugnæ casum. Seditio tum inter Antiates Latinosque coorta, cum Antiates victi malis, subactique bello, in quo & nati erant, & consenuerant, deditionem spectarent: Latinos ex diutina pace nova defectio recentibus adhuc animis ferociores ad perseuerandum in bello faceret. Finis certaminis fuit, postquam vtrisq; apparuit, nihil per alteros stare, quo minus incepta persequerentur. Latini profecti à societate pacis, vt rebantur, inhonestæ sese vindicauerunt. Antiates incommodis arbitris salutarium consiliorum remotis, vrbem agrosq; Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Romanos bello lædere, nec Volscos in armis retinere potuerant, eo erupit, vt Satricum vrbem, quæ receptaculum primum eis aduersæ pugnæ fuerat, igni concremarent. nec aliud tectum eius supersuit vrbis, cum faces passim sacris profanis; injicerent, quam matris Matutæ templum. inde eos, nec sua religio, nec verecundia deûm arcuisse dicitur, sed vox horrenda edita templo cum tristibus minis, ni nefandos ignes procul delubris amouissent. incensos ea rabie impetus Thusculum tulit, ob iram quod deserto cõmuni concilio Latinorum, non insocietatem modo Romanam, sed etiam in ciuitatem sese dedissent. patentibus portis cum improuiso incidissent, primo clamore oppidum præter arcem captum est. in arcem oppidani refugere cum coniugibus ac liberis: nuncios; Romam, qui certiorem de suo casu senatũ facerent, misere. Haud segnius quam fide populi Romani dignum fuit, exercitus Thusculum ductus. L. Quintius, & Seruius Sulpitius tribuni militum duxere. clausas portas Thusculi, Latinosq; simul obsidentium atq; obsessorum animo hinc mœnia tueri vident, illinc arcem oppugnare, terrere vna ac pauere. Aduentus Romanorum mutauerat vtriusq; partis animos: Thusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem: Latinos ex prope certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur, in exiguam de se ipsis spem verterat. Tollitur ex arce clamor ab Thusculanis: excipitur aliquanto maiore ab exercitu Romano. vtrinq; vrgentur Latini: nec impetus Thusculanorum decurrentium ex superiore loco sustinent: nec Romanos subeuntes mœnia, molientesq; obices portarum arcere possunt. scalis prius mœnia capta: inde effracta claustra portarum. & cum anceps hostis & à C fronte, & à tergo vrgeret: nec ad pugnam vlla vis, nec ad fugam loci quicquam superesset, in medio cæsi ad vnum omnes. Recuperato ab hostibus Thusculo, exercitus Romam est reductus. Quanto magis prosperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in vrbe vis patrum indies, miseriæq; plebis crescebant, cum eo ipso quod necesse erat solui, facultas soluendi impediretur. itaq; cum iam ex re nihil dari posset, fama & corpore iudicati atq; addicti, creditoribus satis faciebant, pœnaq; inuicem dei cesserat. adeo ergò obnoxios summiserant animos non infimi solum, sed principes etiam plebis, vt non modo ad tribunatum militum inter patricios petendum, quod tanta vi vt liceret tetenderant: sed ne ad plebeios quidem magistratus capessendos, petendosq; vlli viro acri experientiq; animus esset: possessionemq; honoris vsurpati modo è plebe per paucos annos, recuperasse in perpetuum patres viderentur. Ne id nimis lætum parti alteri esset, parua (vt plerunq; solet) rem ingentem moliundi causa interuenit. M. Fabij Ambusti potentis viri, cum inter sui corporis homines, tum etiam ad plebem, quod haud quaquam inter id genus contemptor eius habebatur, filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpitio maior, minor C. Licinio Stoloni erat, illustri quidem viro, tamen plebeio: eaq; ipsa affinitas haud spreta

V.C. gratiam Fabio ad vulgum quæsierat. Forte ita incidit, vt in Ser. Sulpitij tribuni militum domo sorores Fabiæ, cum inter se (vt fit) sermonibus tempus tererent, lictor Sulpitij, cum is de foro se domum reciperet, forem (vt mos est) virga percuteret. cum ad id moris eius insueta expauisset minor Fabia, risui sorori suæ mirantij ignorare id sororem. Cæterum is risus stimulos paruis mobili rebus animo muliebri subdidit: frequentiaq; prosequentium rogantiumque nunquid vellet; credo fortunatum matrimonium ei sororis visum: suique ipsam suo arbitrio, quo à proximis quisque minime anteiri vult, pœnituisse. consolatam ex re recenti mœstam animi cum pater forte vidisset, percontatus. Satis iustas auertentem causam doloris, quippe nec satis piam aduersus sororem, nec admodum in virum honorificam, elicuit comiter sciscitando, vt fateretur eam esse causam doloris, quod iuncta impari esset, nupta in domo in quam nec honos nec gratia intrare posset. consolans inde filiam Ambustus, bonum animum habere iussit: eosdem propediem domi visuram honores, quos apud sororem viderat. Inde consilia inire cum genero cœpit, adhibito L. Sextio strenuo adolescente, & cuius spei nihil præter genus patricium deesset. Occasio videbatur rerum nouandarum propter ingentem vim æris alieni, cuius leuamen mali plebes, nisi suis in summo imperio locatis, nullum sperabat. accingendum ad eam cogitationem esse: conando agendoq; iam eo gradum fecisse plebem. vnde si porro annitantur, peruenire ad summa, & patribus æquari tam honore quam virtute possent. In præsentia tribunos plebis fieri placuit, quo is magistratu sibimet ipsi viam ad cæteros honores aperirent. creatiq; tribuni C.
379. Licinius & L. Sextius promulgauere leges omnes aduersus opes patriciorum, & pro commodis plebis: vnam de ære alieno, vt deducto eo de capite quod
380. usuris pernumeratum esset, id quod superesset, triennio æquis portionibus persolueretur: alteram de modo agrorum, ne quis plus quingenta iugera agri possideret. tertiam, ne tribunorum militum comitia fierent, consulumq; vtique alter ex plebe crearetur. cuncta ingentia, & quæ sine certamine maximo obti-
381. neri non possent. Omnem igitur simul rerum, quarum immodica cupido immortales est, agri, pecuniæ, honorũ discrimine proposito, conterriti patres con-
» trepidassent, publicis priuatisque consilijs nullo remedio alio, præter experta
» multis iam ante certaminibus intercessionem inuento, collegas aduersus ro-
» gationes comparauerunt. qui vbi tribus ad suffragium ineundum citari a Licinio, Sextioque viderunt, stipati patrum præsidijs, nec rogationes, nec solenne quicquam aliud ad sciscendum plebi fieri passi sunt. Iamq; frustra sæpe concilio aduocato, cum pro antiquatis rogationibus esset: Bene habet, inquit Sextius, quandoquidem tantum intercessionem placere placet, isto ipso telo tutabimur plebem. Agitedum, comitia indicite patres
382. tribunis militum creandis. faxo ne iuuet vox ista, Veto, qua nunc continemini
383. collegas nostros tam læti auditis. Haud irritæ cecidere minæ: comitia prætor diuiũ, tribunorũq; plebis nulla sunt habita. Licinius Sextiusq; tribuni plebis prorogati nullos curules magistratus creari passi sunt. eaq; solitudo magistratuum, & plebe deficiente duos tribunos, & his comitia tribunorũ militum tollentibus, per quinquenniũ vrbẽ tenuit. Alia bella opportune quieuere: Veliterni coloni gestiẽtes ocio, quod nullus exercitus Romanus esset, & agrũ Romanũ aliquanties incursauere, & Thusculum oppugnare adorti sunt. eaq; res Thusculanis veteribus socijs, nouis ciuibus opem orantibus, verecundia maxime non patres modo, sed etiam plebem mouit: remittentibus tribunis plebis comitia per interregem sunt habita: creatiq; tribuni militum L. Furius, A. Manlius, Ser. Sulpitius, Ser. Cornelius, A. & C. Valerij, haudquaquam tam obedientem in delectu, quam in comitijs plebem habuere: ingentique contentione exercitus scripti profecti, non ab Thusculo modo submouere hostẽ, sed intra suamet ipsum mœnia compulere. obsidebanturq; haud paulo vi maiore Velitræ, quam Thusculum obsessũ fuerat: nec tamen ab eis à quibus obsideri cœptæ erant, expugnari
potuit.

A potuere. ante noui creati sunt tribuni militum Q. Seruilius, C. Veturius, A. & M. V.C.
Cornelij, Q. Quintius, M. Fabius. Nihil ne ab his quidem tribunis ad Velitras 334.
memorabile factum. In maiore discrimine domi res vertebantur. nam præter
Sextium Liciniumque latores legum iam octauum tribunos plebis refectos,
Fabius quoque tribunus militum, Stolonis socer, quarum legum author fuerat,
earum suasorem se haud dubium ferebat. & cum octo ex collegio tribunorum
plebis primo intercessores legum fuissent, quinque soli erant: & (vt ferme so-
lent qui à suis desciscunt) capti, & stupentes animi, vocibus alienis id modo
quod domi præceptum erat, intercessioni suę prætendebant. Velitris in ex-
ercitu plebis magnam partem abesse: in aduentum militum comitia differri
debere, vt vniuersa plebes de suis commodis suffragium ferret. Sextius Licini-
usque cum parte collegarum, & vno ex tribunis militum Fabio, artifices iam
tot annorum vsu tractandi animos plebis, primores patrum productos interro-
gando de singulis quæ ferebantur ad populum, fatigabant: Auderentne postu-
lare, vt cum bina iugera agri plebi diuiderentur, ipsis plus quingenta iugera ha-
bere liceret? vt singuli prope trecentorum ciuium possiderent agros, plebeio
homini vix ad tectum necessarium, aut locum sepulturæ, suis pateret ager? An
placeret fœnore circunuentam plebem, ni potius quam sortem creditum sol-
B uat, corpus in neruum ac supplicia dare? & gregatim quotidie de foro addic-
tos duci? & repleri vinctis nobiles domos? & vbicunque patricius habitet, ibi
carcerem priuatum esse? Hæc indigna, miserandaque auditu cum apud timen-
tes sibimetipsos maiore audientium indignatione quam sua increpuissent: at,
qui nec agros occupandi modum, nec fœnore trucidandi plebem alium patri-
bus vnquam fore affirmabant, nisi alterũ ex plebe consulem custodem tuæ li-
bertatis plebs fecisset. contemni iam tribunos plebis, quippe quæ potestas iam
suam ipsa vim frangat intercedendo. non posse æquo iure agi, vbi imperium
penes illos, penes se auxilium tantum sit: nisi imperio communicato, nunquam
plebem in parte pari reipub. fore: nec esse quod quisquam satis putet, si plebei-
orum ratio comitijs consularibus habeatur. nisi alterum consulem vtique ex
plebe fieri necesse sit, neminem fore. an iam memoria exisse, cum tribunos mi-
litum idcirco potius quam consules creari placuisset, vt & plebeijs pateret sti-
mus honos? IIII. & XL. annis neminem ex plebe tribunum militum creа-
tum esse, qui crederent, diuobusne in locis sua voluntate imperaturos plebi ho-
norem, qui octona loca tribunis militum creandis occupare soliti sint: & ad
consulatum viam fieri passuros, qui tribunatum septum tandiu habuerint?
Lege obtinendum esse, quod comitijs per gratiam nequeat: & seponendum
extra certamen alterum consulatum, ad quem plebi sit aditus: quoniam in
C certamine relictus, præmium semper potentioris futurus sit. Neciam pos-
se dici, id quod antea iactare soliti sint, non esse in plebeijs idoneos viros
ad curules magistratus. nunquid enim socordius aut segnius rempub. admi-
nistrari post P. Licinij Calui tribunatum, qui primus ex plebe creatus fit: quã
per eos annos gesta sit, quibus præter patricios nemo tribunus militum fue-
rit quin contra patricios aliquot damnatos post tribunatum, neminem plebei-
um, quæstores quoq;, sicut tribunos militum, paucis ante annis ex plebe cœp-
tos creari? nec vllius eorum populum Romanum pœnituisse. cõsulatum super-
esse plebeijs: eam esse arcem libertatis, id columen: si eo perueniunt sit, tum
populum Romanum vere exactos ex vrbe Reges, & stabilem libertatem suam
existimaturum. quippe ex illa die in plebem ventura omnia, quibus patricij ex-
cellant, imperium atque honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem, magna
ipsis fruenda, maiora liberis relinquenda. Huius generis orationes vbi accipi
videre, nouã rogationem promulgant, vt pro duumuiris sacris faciundis decẽ-
uiri creentur, ita vt pars ex plebe, pars ex patribus fiat: omniumque earum ro-
gationum comitia in aduentum ejus exercitus differunt, qui Velitras ob-
sidebat. Prius circumactus est annus, quam à Velitris reducerentur legiones.

V.C. ita suspensa de legibus res ad nouos tribunos militum dilata: nam plebis tribu-
nos eosdem, duos vtique, qui legum latores erant, plebes reficiebat. tribu-
386. militum creati, T. Quintius, Ser. Cornelius, Ser. Sulpitius, Sp. Seruilius, L. Fu-
rius, L. Veturius. Principio statim anni ad vltimam dimicationem de le-
bus ventum: & cum tribus vocarentur, nec intercessio collegarum latorum
obstaret: trepidi patres ad duo vltima auxilia, summum imperium, summo-
que ad ciuem decurrunt. dictatorem dici placet. dicitur M. Furius Camil-
qui magistrum equitum L. Aemylium cooptat. Legum quoque latores, ad-
sus tantum apparatum aduersariorum & ipsi causam plebis ingentibus animis
armant: conciliog; plebis indicto, tribus ad suffragium vocant, cum dictator
stipatus agmine patriciorum plenus iræ minarumque consedisset, atq; aper-
tur res solito primum certamine inter se tribunorum plebis ferentium legem
intercedentiumque: & quanto iure potentior intercessio erat, tanto vehe-
retur fauore legum ipsarum latorumque: & vti rogassent, primæ tribus de-
rent. tum Camillus: Quandoquidem, inquit, Quirites, iam vos tribunicia li-
„ do, non potestas regit: & intercessionem secessione quondam plebis parta,
„ nobis eadem vi factis irritam, qua peperistis non reipublicæ magis vestræ
„ quam vestra causa dictator intercessioni vestræ adero; euersumque vestra
„ auxilium imperio tutabor. Itaque si C. Licinius & L. Sextius intercessioni
„ legarum cedunt, nihil patricium magistratum inferam concilio plebis, sa-
„ uersus intercessionem tanquam captæ ciuitati leges imponere tendent, ne
„ tribunitiam à se ipsa dissolui non patiar. Aduersus ea cum contemptim tribu-
plebis rem nihilo segnius peragerent, tum percitus ira Camillus, lictores, qui
de medio plebem emouerent, misit, & addidit minas, si pergerent, sacramento
omnes iuniores adacturum, exercitumq; extemplo ex vrbe deducturum. Ter-
rem ingentem incusserat plebi: ducibus plebis accendit magis certamen ani-
mos, quam minuit. sed re neutro inclinata, magistratu se abdicauit: seu quo
vitio creatus erat, vt scripsere quidam: seu quia tribuni plebis tulerunt ad ple-
bem, idque plebs scinit, vt si M. Furius pro dictatore quid egisset, quingenta
millium æris ei mulcta esset. Sed auspicijs magis quam noui exempli rogatio
deterritum, vt potius credã, cum ipsius viri facit ingenium, tum quod ei fuit-
tus est extemplo P. Manlius dictator: quem quid creari attinebat ad id cri-
men, quo M. Furius victus esset? & quod eundem M. Furium dictatorem in-
quens annus habuit, haud sine pudore certe factum priore anno in se impe-
um reperiturum: simul quod eo tempore quo promulgatũ de mulcta est, ne-
ditur, aut & hunc rogationi, qua se in ordinem cogi videbat, obsistere potu-
aut ne illas quidem, propter quas & hæc lata erat, impedire: & quoad vixit
ad memoriam nostram tribunitijs consularibusque certatum viribus est, dic-
turæ semper altius fastigium fuit. Inter priorem dictaturam abdicatam, nec-
que à Manlio initã, ab tribunis velut per interregnum concilio plebis habi-
apparuit quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus gratiora essent. nam de fe-
nore atq; agro rogationes iubebant, de plebeio consulatu antiquabãt. & pe-
fecta vtraque res esset, ni tribuni se in omnia simul consulere plebem dixis-
387. P. Manlius deinde dictator rem in causam plebis incl: nauit, C. Licinio, qui tri-
bunus militum fuerat, magistro equitum de plebe dicto, Id ægre patres pau
accipio, dictatorem propinqua cognatione Licinij se apud patres excusa-
litum, simul negantem magistri equitum maius quam tribuni consularis im-
rium esse. Licinius Sextiusque cum tribunorum plebis creandorum indicta co-
mitia essent, ita se gerere, vt negando iam sibi velle continuari honorem, ac-
rime accenderent ad id, quod dissimulando petebant, plebem. nonum se a-
num iam velut in aciem aduersus optimates maximo priuatim periculo, nul-
publico emolumento stare. consensisse iam secum & rogationes promulga-
tas, & vim omnem tribunitiæ potestatis. primo intercessione collegarum
leges suas pugnatum esse, deinde ablegatione iuuentutis ad Veliternum
bellum

A bellum. postremo dictatorium fulmen in se intentatum. iam nec collegas, nec bellum, nec dictatorem obstare: quippe qui etiam omen plebeio consuli, magistro equitum ex plebe dicendo dederit: se ipsam plebem, & commoda morari sua, liberam vrbem ac forum à creditoribus, liberos agros ab iniustis possessoribus extemplo, si velit, habere posse. quæ munera quando tandem satis grato animo æstimaturos, si inter accipiendas de suis commodis rogationes spem honoris latoribus earum incidant? Non esse modestiæ populi Romani id postulare, vt ipse fœnore leuetur, & in agrum iniuria possessum à potentibus inducatur, per quos ea consecutus sit, senes tribunitios non sine honore tantū, sed etiam sine spe honoris relinquat. Proinde ipsi primum statuerent apud animos, quid vellent: deinde comitijs tribunitijs declarent voluntatem. si coniunctim ferri ab se promulgatas rogationes vellent, esse quod eosdem reficerent tribunos plebis: perlaturos enim quæ promulgauerint. sin quod cuiq; priuatim opus sit, id modo accipi velint: opus esse nihil inuidiosa continuatione honoris: nec se tribunatum, nec illos ea quæ promulgata sint, habituros. Aduersus tamen obstinatam orationem tribunorum cum præ indignitate rerum stupor, silentiumque inde cæterōs patrum defixisset: Ap. Claudius Crassus nepos decemuiri dicitur odio magis iraque quam spe ad dissuadendum processisse, & locutus in hanc fere sententiam esse: Neque nouum, neque inopinatum mihi sic Quirites, si quod vnum familię nostræ semper obiectum est ab seditiosis tribunis, id nunc ego quoque audiam. Claudiæ genti iam inde ab initio nil antiquius in repub. patrum maiestate fuisse: semper plebis commodis aduersatos esse. quorum alterum neque nego, neque inficias eo: nos, ex quo adsciti sumus simul in ciuitatem & patres, enixe operam dedisse, vt per nos aucta potius, quam imminuta maiestas earum gentium, inter quas nos esse voluistis, dici vere posset. Illud alterum pro me maioribusque meis contendere ausim Quirites, nisi pro vniuersa repub. fiant, ea plebi tanquam aliam incolenti vrbem aduersa quis putet, nihil nos neque priuatos, neque in magistratibus quod incommodum plebi esset, scientes fecisse, nec vllum factum dictumue nostrum contra vtilitatem vestram, etsi quædam contra voluntatem fuerint, vere referri posse. An hoc, si Claudiæ familiæ non sim, nec ex patricio sanguine ortus, sed vnus Quiritum quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum, & viuere in libera ciuitate sciam, reticere possim? L. illum Sextium & C. Licinium perpetuos (si dijs placet) tribunos, tantum licentiæ nouem annis, quibus regnant, sumpsisse, vt vobis negent potestatem liberam suffragij, non in comitijs, non in legibus iubendis se permissuros esse? Sub conditione, inquit, nos C reficietis decimum tribunos. Quid est aliud dicere, quod petunt alij, nos adeo fastidimus, vt sine mercede magna non accipiamus? Sed quæ tandem ista merces est, qua vos semper tribunos plebis habeamus? Vt rogationes, inquit, nostras, seu placent seu displicent, seu vtiles seu inutiles sunt, omnes coniunctim accipiatis. Obsecro vos Tarquinij tribuni plebis, putate me ex media concione vnum ciuem succlamare. Bona venia vestra liceat ex his rogationibus legere quas salubres nobis censemus esse: antiquare alias. Non, inquit, licebit, tu de fœnore atque agris, quod ad vos omnes pertinet, iubeas: & hoc portenti non fiat in vrbe Romana, vti L. Sextium atque hunc C. Licinium consules, quod indignaris, quod abominaris, videas. aut omnia accipe: aut nihil fero. Vt si quis ei quem vrgeat fames, venenum ponat cum cibo: & aut abstinere eo quod vitale sit, iubeat, aut mortiferum vitali admisceat. Ergo si esset libera hæc ciuitas, non tibi frequentes succlamassent, Abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis. Quid si tu non tuleris quod commodum est populo accipere, nemo erit qui ferat illud? Si quis patricius, si quis (quod illi volunt inuidiosius esse) Claudius diceret, aut omnia accipite, aut nihil fero: quis vestrūm Quirites ferret? Nunquāmne vos res potius, quam authores spectabitis, sed omnia semper quæ magistratus ille dicet, secundis animis, quæ ab nostrum quo

» dicentur, aduersis accipietis? At hercule sermo est minime ciuilis. Quid? rogatio qualis est, quam à vobis antiquatam indignantur? sermoni Quirites similia. Consules, inquit, rogo ne vobis, quos velitis, facere liceat. An aliter rogatio qui vtique alterum ex plebe fieri consulem iubet, nec duos patricios creari potestatem vobis permittit? Si hodie bella sint, quale Hetruscum fuit cum Porsena Ianiculum insedit: quale Gallicum modo, cum præter Capitolium atque arcem omnia hæc hostium erant, & consulatum cum hoc M. Furio, quolibet alio ex patribus L. ille Sextius peteret: possetisne ferre Sextium hanc pro dubio consulem esse, Camillum de repulsa dimicare? Hoccine est in communi honores vocare, vt duos plebeios fieri consules liceat, duos patricios non liceat? & alterum ex plebe creari necesse sit, vtrunque ex patribus præterire liceat? Quænam ista societas, quænam consortio est? Parum est, si cuius partis nulla adhuc fuit, in partem eius venis, nisi partem petendo totum transferis? Timeo, inquit, ne si duos licebit creari patricios, neminem creetis plebeium. Quid est dicere aliud, nisi quia indignos vestra voluntate creaturi non estis, necessitatem vobis creandi quos non vultis, imponam? Quid sequitur, nisi vt ne beneficium quidem debeat populo, si cum duobus patricijs vnus petierit plebeius, & lege se, non suffragio creatum dicat? Quomodo extorqueant, aut quomodo petant honores, quærunt, & ita maxima sunt adepturi, vt nihil nec minimis quidem debeant: & occasionibus potius quam virtute petere honores malunt. Est aliquis qui se inspici, qui æstimari fastidiat? qui certos sibi honores inter dimicantes competitores æquum censeat esse? qui se arbitrio vestro eximat? qui vestra necessaria suffragia pro voluntarijs, & seruа pro liberis faciat? Omitto Licinium Sextiumque, quorum annos in perpetua potestate tanquam Regum in Capitolio numeratis: quis est hodie in ciuitate tam humilis, cui non via ad consulatum facilior per istius legis occasionem, quam nobis ac liberis nostris fiat? siquidem nos ne cum volueritis quidem, creare interdum poteritis, istos etiam si nolueritis, necesse sit. De indignitate satis dictum est (etenim dignitas ad homines pertinet) quid de religionibus atque auspicijs, quæ propria deorum immortalium contemptio atque iniuria est, loquar? Auspicijs hanc vrbem conditam esse, auspicijs bello ac pace, domi militiæque omnia geri, quis est qui ignoret? Penes quos igitur sunt auspicia morum? nempe penes patres. nam plebeius quidem magistratus nullus auspicato creatur: nobis adeo propria sunt auspicia, vt nō solum quos populus creat patricios magistratus, non aliter quam auspicato creet, sed nos quoque ipsi in suffragio populi auspicato interregem prodamus, & priuatim auspicia habemus, quæ isti ne in magistratibus quidem habent. Quid igitur aliud quā tollit ex ciuitate auspicia, qui plebeios consules creando, à patribus, qui soli ea habent, possunt, aufert? Eludant nunc licet religiones. quid enim est si pulli non pascentur? si ex cauea tardius exierint? si oscinuerit auis? Parua sunt hæc, fateor, parua ista non contemnendo maiores nostri maximam hanc rem fecerunt. nunc nos tanquam iam nihil pace deorum opus sit, omnes cæremonias pollimus. vulgo ergo pontifices, augures, sacrificuli Reges creentur: cuilibet aptum dialem, dummodo homo sit, imponamus: tradamus Ancilia, penetralia deos, deorumque curam, quibus nefas est: non leges auspicato ferantur nec magistratus creentur: nec centuriatis, nec curiatis comitijs patres autores fiant: Sextius & Licinius tanquā Romulus ac Tatius in vrbe Romana regnent, quia pecunias alienas, quia agros dono dant. tanta dulcedo est, ex alienis fortunis prædandi: nec in mentem venit, altera lege solitudines vastas in agris fieri, pellendo finibus dominos: altera fidem abrogari, cum qua omnis humana societas tollitur. Omnium rerum causa vobis antiquandas censeo istas rogationes. quod faxitis, deos velim fortunare. Oratio Appij ad id modo valuit, vt tempus rogationum iubendarum proferretur. Refecti decimū ijdem tribuni Sextius & Licinius de decemuiris sacrorū ex patre de plebe creādis legē pertu-

lere.

A lere creati quinq; patrũ, quinq; plebis: graduq; eo iam via facta ad consulatum videbatur. Hac victoria contenta plebes cessit patribus, vt in præsentia consulum mentione omissa, tribuni militum crearentur. creati A. & M. Cornelij iterum, M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius. P. Valerius V I. Cum præter Veliterum obsidionem, tardi magis rerum exitus quam dubij, quietæ externæ res Romanis essent: fama repens belli Gallici allata perpulit ciuitatem, vt M. Furius dictator quintum diceretur, is T. Quintium Pœnum magistrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen, author est Claudius: inclytamque in ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum cum quo prouocatus manus conseruit, in conspectu duorum exercituum cæsum torque spoliauit, tum pugnatam. Pluribus autoribus magis adducor vt credam, decem haud minus post annos ea acta: hoc autem anno in Albano agro cum Gallis dictatore M. Furio signa collata. nec dubia nec difficilis Romanis quanquã ingentẽ Galli terrorẽ memoria pristinæ cladis attulerant, victoria fuit. multa millia Barbarorum in acie, multa captis castris cæsa. palati alij Apuliam maxime petentes, cum fuga se longinqua, tum quod passim eos simul pauor terrorq; distulerant ab hoste sese tutati sunt. Dictatori consensu patrum plebisque triumphus decretus. Vixdum perfunctum eum bello atrocior domi seditio excepit: & per ingentia certamina dictator senatusque victus, vt rogationes tribunitiæ acciperentur: & comitia consulum aduersa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus Cos. factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit. Quia patricij se authores futuros negabant, prope ad secessionem plebis res, terribilesque alias minas ciuilium certaminum venit: cum tamen per dictatorem conditionibus sedatæ discordiæ sunt: concessumq; ab nobilitate plebi, de cõsule plebeio: à plebe nobilitati de prætore vno: qui ius in vrbe diceret, ex patribus creando. Ita ab diuina ira tandem in cõcordiã redactis ordinibus, cum dignam eam rem senatus censeret esse, meritoque id, si quando vnquam alias, deũm immortalium causa libenter facturos fore, vt Ludi Maximi fierent, & dies vnus ad triduum adijceretur: recusantibus id munus ædilibus plebis, conclamatum à patricijs est iuuenibus, se id honoris deũm immortalium causa libenter acturos, vt ædiles fierent. quibus cum ab vniuersis gratiæ actæ essent, factum senatusconsultum, vt duos viros ædiles ex patribus dictator populum rogaret, patres authores omnibus eius anni comitijs fierent. V C.

DECADIS PRIMÆ LIB. VII.

EPITOME.

C

Duo noui magistratus adiecti sunt: prætura, & adilitas currulis. Pestilentia ciuitas laborauit: eamque insignem fecit mors Furij Camilli, cuius remedium, & finis cum per nouas religiones quæreretur: ludi scenici tunc primum facti sunt. Cum dies L. Manlio dicta esset à M. Pomponio trib. pl. propter delectum acerbe factum, & ob T. Manlium filium rus relegatum, sine vllo crimine: adolescens ipse cuius relegatio patri obijciebatur, venit in cubiculum tribuni: strictoq; gladio coegit eum in verba sua iurare, non perseueraturum se in accusatione tunc omnia pernicioſa omissa sunt. In patentẽ voraginem vrbis Roma Curtius armatus equo se præcipitauit: ea, expleta est. Manlius adolescens qui patrem à tribunitia a vexatione liberauerat: contra Gallum prouocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamen descendit: eũ, occiso torquem aureum detraxit: quem ipse postea tulit, & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ: Pontina, & Publicia. Lscinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est: quod plus quingentorũ iugerũ agri possideret. M. Valerius trib. militum Gallum, à quo prouocatus erat: insidente galeæ coruo, & vnguibus rostroque infestante hostem, interemit: & ex eo Coruini nomen accepit, consulq; proximo anno creatus est ob virtutem: cum XXIII. ageret annum. Amicitia cum Carthaginensibus iuncta. Campani,

V.C. pani, cum vrgerentur à Samnitibus bello: auxilio aduersus eos à senatu petito, cum non impetrarent: vrbem atque agros populo Romano dediderunt. ob quam causam quæ populi Romani facta essent, defendi bello aduersus Samnites placuit. Cum ab L. Cornelio consule exercitus in iniquum locum deductus in magno discrimine esset: P. Decij tribuni militum opera seruatus est: qui occupato colle super id iugum, in quo Samnites consederant: occasionem consuli in æquiorem locum euadendi dedit: ipse à hostium circunsessu irrupit. Malites Romani, qui Capuæ in præsidio erant relicti: cum de ea occupanda vrbe conspirassent: & detecto consilio, metu supplicij à populo Romano defecissent: per M. Valerium Coruinum dictatorem, qui consilio suo eos à furore reuocauerat: patriæ restituti sunt.

389. ANNVS hic erit insignis noui hominis consulatu, insignis nouis duobus magistratibus, prætura, & curuli ædilitate. Hos sibi patricij quæsiuere honores, pro concesso plebi altero consulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cuius lege partus erat, dedit: patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo, ædilitatem Cn. Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni suarum gentium viris gratia campestri dederunt. L. Sextio collega ex patribus datus L. Aemilius Mamercus. Principio anni & de Gallis, quæ primo palatos per Apuliam congregari iam fama erat, & de Hernicorum defectione agitata mentio. Cum de industria omnia, ne quid per plebeium consulem ageretur, proferrentur: silentium omnium rerum, ac iustitio simile otium fuit: nisi quod non patientibus tacitum tribunis, quod pro consule vno plebeio tres patricios magistratus curulibus sellis prætextatos tanquam consules sedentes nobilitas sibi sumpsisset, prætorem quidem, etiam iura reddentem, & collegam consulibus, atque iisdem auspiciis creatum: verecundia inde imposita est senatui ex patribus iubendi ædiles curules creari. Primo vt alterni ex
390. nis ex plebe fierent, conuenerat: postea promiscum fuit. Inde L. Genucio & Q. Semilio Coss. & ab seditione, & à bello quietis rebus, ne quando à metu ac periculis vacarent, pestilentia ingens orta. Censorem, ædilem curulem, & tres tribunos plebis mortuos ferunt, pro portione & ex multitudine alia multa funera fuisse. maximeque eam pestilentiam insignem mors quam matura, tam acerba M. Furij fecit. fuit enim vere vir vnicus in omni fortuna princeps pace belloque, prius quam exulatum iret: clarior in exilio vel desiderio ciuitatis, quæ capta absentis implorauit opem: vel felicitate, qua restitutus in patriam, secum patriam ipsam restituit. par deinde per quinque & triginta annos (tot enim postea vixit) titulo tantæ gloriæ fuit: dignusq; habitus, quem secundum
391. Romulo conditorem vrbis Romæ ferrent. Et hoc, & insequenti anno T. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone Coss. pestilentia fuit. eo nihil dignum memoria actum, nisi quod pacis deûm exposcendæ causa tertio tum post conditam vrbem lectisternium fuit. & cum vis morbi nec humanis consilijs, nec ope diuina leuaretur, victis superstitione animis, ludi quoque scenici, noua res bellicoso populo (nam circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Cæterum parua quoque (vt ferme principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. Sine carmine vllo, sine imitandorum carminum actu, ludiones ex Hetruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Thusco dabant. Imitari deinde eos iuuentus, simul inconditis interse iocularia fundentes versibus cepere: nec absoni à voce motus erant. Accepta itaque res, sæpiusque vsurpando excitata. Vernaculis artificibus, quia hister Thusco verbo ludio vocabatur, nomen histrionibus inditum: qui non sicut ante Fescennino versu similem incompositum temere ac rudem alternis iacebant, sed impletas modis satyras descripto iam ad tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant. Liuius post aliquot annos, qui ab satyris ausus est primus argumento fabulam serere, idem scilicet (id quod omnes tum erant) suorum carminum actor dicitur, cum sæpius reuocatus vocem

obtu-

A obtudisset, venia petita puerum ad canendum ante tibicinem cum statuisset, V.C.
canticum egisse aliquanto magis vigente motu, quia nihil vocis vsus impediebat. inde ad manum cantari histrionibus cœptum, diuerbiaque tantum ipsorum voci relicta. Postquam lege hac fabularum abrisu ac soluto ioco res auocabatur, & ludus in artem paulatim verterat, iuuentus histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus iactitare cœpit, quæ inde exodia postea appellata, consertaque fabellis potissimum Atellanis sunt. quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit iuuentus: nec ab histrionibus pollui passa est. eo institutum manet, vt actores Atellanarum nec tribu moueantur, & stipendia tanquam expertes artis ludicræ faciant. Inter aliarum parua principia rerum, ludorum quoque prima origo ponenda visa est, vt appareret quam ab sano initio res in hanc vix opulentis regnis tolerabilem insaniam venerit. Nec tamen ludorum primum initium procurandis religionibus datum, aut religione animos, aut corpora morbis leuauit. quinetiam cum medios forte ludos circus Tyberi superfuso irrigatus impedisset, id vero velut auersis iam dijs, aspernantibusque placamina iræ, terrorem ingentem fecit. Itaque Cn. Genutio, L. Æmylio Mamerco secundum Coss. cum piaculorum ma- 392.
B gis conquisitio animos, quam corpora morbi afficerent, repetitum ex seniorum memoria dicitur, pestilentiam quondam clauo ab dictatore fixo sedatam. ea religione adductus senatus, dictatorem claui figendi causa dici iussit. dictus L. Manlius Imperiosus, L. Pinarium magistrum equitum dixit. Lex vetusta est, priscis literis verbisq; scripta, vt qui prætor maximus sit, Idibus Septembribus clauum pangat. Fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maximi ea ex parte qua Mineruæ templum est. Eum clauum, quia rarę per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse ferunt: eoque Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus à Minerua inuentus sit. Volsciniis quoque clauos indices numeri annorum fixos in templo Nortiæ Hetruscæ deæ comparere, diligens talium monumentorum author Cintius affirmat. M. Horatius consul ex lege templum Iouis optimi maximi dedicauit, anno post reges exactos. A consulibus postea ad dictatores, quia maius imperium erat, solemne claui figendi translatum est. Intermisso deinde more, digna etiam per se visa est res, propter quam dictator crearetur. qua de causa creatus L. Manlius, perinde ac rei gerendæ, ac non soluendæ religionis gratia creatus esset, bellum Hernicum affectans, delectu acerbo iuuentutem agitauit: tandemque omnibus in eum tribunis plebis coortis, seu vi, seu verecundia victus, dictatura abiit. neque eo minus principio insequentis anni Q. Seruilio Hala, L. Genutio I I. Coss. dies Man- 393.
C lio dicitur à M. Pomponio tribuno plebis. Acerbitas in delectu non damno modo ciuium, sed etiam laceratione corporum lata, partim virgis cæsis qui ad nomina non respondissent, partim in vincula ductis, inuisa erat: & ante omnia inuisum ipsum ingenium atrox, cognomenque Imperiosi graue liberæ ciuitati, ab ostentatione sæuitiæ adscitum, quam non magis in alienis, quam in proximis, ac sanguine ipse suo exerceret. criminiq; ei tribunus inter cætera dabat, quod filium iuuenem nullius probri compertum, extorrem vrbe, domo, penatibus, foro, luce, congressu æqualium prohibitum, in opus seruile, prope in carcerem atque in ergastulum dederit. vbi summo loco natus dictatorius iuuenis, quotidiana miseria disceret vere imperioso patre se natum esse. at quam ob noxam? quia infacundior sit, & lingua inpromptus. quod naturæ damnum vtrum nutriendum patri, si quicquam in eo humani esset, an castigandum, ac vexatione insigne faciendum fuisse? ne mutas quidem bestias minus alere & fouere, si quid ex progenie sua parum prosperum sit. at hercule L. Manlium malum malo augere filij, & tarditatem ingenij insuper premere: & si quid in eo exiguum naturalis vigoris sit, id extinguere vita agresti, & rustico cultu, inter pecudes habendo. Omnium potius his criminationibus, quam ipsius iuuenis, irritatus est animus, quin contra se quoque parenti causam inuidiæ atque

que criminum esse ægre passus, vt omnes dij hominesque scirent se parentem patrem latam quam inimicis eius malle, capit consilium rudis quidem atque agrestis animi, & quanquam non ciuilis exempli, tamen pietate laudabile. Intentibus cunctis cultro succinctus manè in vrbem, atque à porta domum confestim ad M. Pomponium tribunum pergit: ianitori opus esse sibi domino cum conuento extemplo ait, nunciaret T. Manlium Lucij filium esse. mox introductus (etenim percitum ira in patrem spes erat, aut criminis aliquid noui, aut consilij ad rem agendã deferre) salute accepta, redditaq; esse ait quę cum eo agere arbitris remotis velit. procul inde omnibus abire iussis, cultrum stringit, & super lectum stans ferro intento, nisi quæ ipse concepisset verba iurauit, se patris eius accusandi causa consilium plebis nunquam habiturum, se eum extemplo transfixurum minatur. Pauidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, se solum inermen, illum prævalidum iuuenem. & quod haud minus timendum erat, stolide ferocem viribus suis cerneret) adiurat in quæ adactus est verba. & præ se deinde tulit, ea vi subactum se incepto destitisse, nec prius vt maluisset plebes, sibi suffragij ferendi de tam crudeli & superbo reo potestatem fieri. ita ægre habuit filium id pro parente ausum: eoque id laudabilius erat, quod animum eius tanta acerbitas patria nihil à pietate auertisse. Itaque non patri modo remissa causæ dictio est, sed ipsi etiam adolescenti ea res honori fuit. & cum eo anno primum placuisset tribunos militum ad legiones suffragio fieri (nam & antea, sicut nunc, quos Ruffulos vocant, imperatores ipsi faciebant) secundum in sex locis tenuit, nullis domi militiæque ad conciliandam gratiam meritis, vt qui ture & procul cœtu hominum iuuenem tegisset. Eodem anno seu motu terræ, seu qua vi alia forum medium ferme secu vasto collapsum in immensam altitudinem dicitur: neque eam voraginem coniectu terræ, cum pro se quisque gereret, expleri potuisse prius, quam diuino monitu quæri cœptum, quo plurimum populus Rom. posset. id enim illi loco dicandum vates canebant, si rempub. Romanam perpetuam esse vellent. tum M. Curtium iuuenem bello egregium castigasse ferunt dubitantes, an vllum magis Romanum bonum, quam arma, virtusque esset. Silentio facto, templa deorum immortalium quæ foro imminent, Capitoliumque intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigentem se deuouisse: equo deinde quam poterat maxime exornato insidentem armatum se in specum immisisse, donaque ac fruges super eum à multitudine virorum ac mulierum congestas: lacumque Curtium non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. Cura non deesset, si quis ad verum via inquirentem ferret, nunc famæ rerum standum est, vbi certas derogat vetustas fidem, & lacus nomen ab hac recentiore insignius fabula est. Post tanti prodigij procurationem eodem anno de Hernicis consultus senatus, cum fœciales ad res repetendas nequicquam misisset, primo quoque die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis censuit: populusque id bellum frequens iussit. L. Genutio consuli ea prouincia sorte euenit. In expectatione ciuitas erat, quod primus ille de plebe consul bellum suis auspiciis gesturus esset: deinde vt eueniret res, ita communicatos honores prosperi aut secus consulto habitura. Forte ita tulit casus, vt Genutius ad hostes magno conatu profectus, in insidias præcipitaretur: legionibus nec opinato pauore fusis, consul circumuentus ab inscio quem interfecissent, occideretur. Quod vbi est Romam nunciatum, nequaquam tantum publica calamitate mœsti patres, quantum feroces infelici consulis plebeij ductu, fremunt omnibus locis: irent, crearent consules ex plebe: transferrent auspicia, quo nefas esset. potuisse patres plebiscito belli honoribus suis, num etiam in deos immortales inauspicatam legem valuisse? vindicasse ipsos suum numen, sua auspicia: quæ vt primum contacta sint ab eo, à quo nec ius nec fas fieri, deletum cum duce exercitum documento fuisse, ne deinde turbato gentium jure

A iure comitia haberentur. His vocibus curia & forum personat. Ap. Claudium, quia diffiuaserat legem, maiore nunc authoritate euentum reprehensi ab se concilij incusantem, dictatorem consensu patriciorum Seruilius consul dicit: delectusque & iustitium indictum. Prius quam dictator legionesque nouæ in Hernicos venirent, ductu C. Sulpitij legati res per occasionem gesta egregie est. In Hernicos morte consulis contemptim ad castra Romana cum haud dubia expugnandi spe succedentes, hortante legato, & plenis iræ atque indignitatis militum animis eruptio est facta. multum ab spe adeundi valli res Hernicis abfuit: adeo turbatis inde ordinibus absceſſere. Dictatoris deinde aduentu nouus veteri exercitus iungitur, & copiæ duplicantur. & pro concione dictator laudibus legati, militumque quorum virtute castra defensa erant, simul audientibus laudes meritas tollit animos, simul cæteros ad æmulandas virtutes acuit. Neque segnius ad hostes bellum apparatur, qui & parti ante decoris memores, neque ignari auctarum virium hostis, suas quoque vires augent. Omne Hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur. quadringentariæ octo cohortes, lecta robora virorum scribuntur. hunc eximium florem iuuentu- B tis eo etiam, quod vt duplex acciperent stipendium, decreuerant, spei animorumque impleuere. Immunes quoque operum militarium erant, vt in vnum pugnæ laborem reseruati, plus sibi quam pro virili parte annitendum scirent. extra ordinem etiam in acie locati, quo cõspectior virtus esset. Duũm millium planicies castra Romana ab Hernicis dirimebat. ibi pari ferme vtrinque spacio in medio pugnatum est. primo stetit ambigua spe pugna, nequicquam sæpe conatis equitibus Romanis impetu turbare hostium aciem. postquã equestris pugna effectu quam conatibus vanior erat, consulto prius dictatore equites, permissu deinde eius relictis equis, clamore prouolant ante signa, & nouam integrant pugnam. neque sustineri poterant, ni extraordinariæ cohortes pari corporum animorumque robore se obiecissent. Tunc inter primores duorum populorum res geritur. Quicquid hinc aut illinc communis Mars belli aufert, multiplex quam pro numero damnum est. vulgus aliud armatorum, velut delegata primoribus pugna, euentum suum in virtute aliena ponit. Multi vtrinq; cadunt, plures vulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes, quid deinde restaret quærendo, si neque ex equis pepulissent hostem, neque pedites quicquam momenti facerent, quam tertiam expectarent pugnam? quid ante signa feroces profiluissent? & alieno pugnarent loco? His inter se vocibus concitati, clamore renouato inferunt pedem: & primum gradu mo- C uerunt hostem, deinde pepulerunt, postremo iam haud dubie auertunt: neque tam vires pares quæ superauerit res, facile dictu est, nisi quod perpetua fortuna vtriusque populi & extollere animos, & minuere potuit. Vsque ad castra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum oppugnatione, quia serum erat diei, abstinuere. diu non perlitatum tenuerat dictatorem, ne ante meridiem signum dare posset: eo in noctem tractum erat certamen. Postera die deserta fuga castra Hernicorum, & saucij relicti quidam inuenti: agmenque fugientium ab signis, cum præter mœnia eorum infrequentia signa conspecta essent, fusum, ac per agros trepida fuga palatum est. Nec Romanis incruenta victoria fuit. quarta pars militũ amissa: &, vbi haud minus iacturę fuit, aliquot equites Romani cecidere. Insequenti anno cum L. Sulpitius & C. Li- 364. cinius Caluus Coss. in Hernicos exercitum duxissent, neque inuentis in agro hostibus, Ferentinum vrbem eorum vi cepissent, reuertentibus inde eis Tyburtes portas clausere. ea vltima fuit causa, cum multę ante querimoniæ vltro citroque iactatæ essent, cur per fœciales rebus repetitis bellum Tyburti populo indiceretur. Dictatorem T. Quintium Pœnum eo anno fuisse satis constat, & magistrum equitum Sergium Cornelium Maluginensem. Macer Licinius comitiorum habendorum causa & ab Licinio consule dictum scribit, quia collega comitia bello præferre festinante, vt continuaret consulatum, obuiam

eundum

V.C.

A.C. eundum prauæ cupiditati fuerit. Quæsita ea propriæ familiæ laus, [illegible] authorem Licinium facit, cum mentionem eius rei in vetustioribus annal[illegible] nullam inueniam, magis vt belli Gallici causa dictatorem creatum arbitr[illegible] clinat animus. Eo certe anno Galli ad tertium lapidem Salaria via trans[illegible] tem Anienis castra habuere. Dictator cum tumultus Gallici causa iustitium dixisset, omnes iuniores sacramento adegit, ingentique exercitu ab vrbe profectus, in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat, neutris interrumpentibus, ne timoris indicium esset. prælia de occupando ponte crebra erant: nec qui potirentur, incertis viribus satis discerni poterat. tum ex[illegible] corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus processit & quantum maxima voce potuit: Quem nunc, inquit, Roma fortissimum virum habet, procedat agedum ad pugnam, vt noster duorum euentus ostendat vtra gens bello melior. Diu inter primores iuuenum Romanorum silentium fuit, cum & abnuere certamen verentur, & præcipuam sortem periculi petere nollent. tum T. Manlius L. filius, qui patrem à vexatione tribunitia vindicauerat, ex statione ad dictatorem pergit. Iniussu tuo, inquit, imperator, extra ordinem nunquam pugnauerim, non si certam victoriam videam, si tu permittis, volo ego illi beluæ ostendere, quando adeo ferox præsultat hostium signis, me ex ea familia ortum, quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeia deiecit. Tum dictator: Macte virtute, inquit, hac pietate in patrem, patriamque T. Manli esto: perge, & nomen Romanum inuictum iuuantibus dijs præsta. Armant inde iuuenem equites: pedestre scutum capit, Hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam. Armatum adornatumque aduersus Gallum stolide lætum, & (quoniam id quoque memoria dignum antiquis visum est) linguam etiam ab irrisu exercentem, producunt. Recipiunt inde se ad stationem cæteri: & duo in medio armati, spectaculi magis more quam lege belli destituuntur, nequaquam visu ad speciem æstimantibus pares. Corpus alteri magnitudine eximium, versicolori veste, pictisque & auro cælatis refulgens armis. Media in altero militaris statura, modicaque in armis habilibus magis quam decoris species: non cantus, non exultatio, armorumque agitatio vana, sed pectus animorum ireque tacitum plenum, omnem ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat. Vbi constitere inter duas acies tot circa mortalium animis spe metuque pendentibus. Gallus velut moles superne imminens, projecto læua scuto in aduenientis arma hostis, vanum cæsim cum ingenti sonitu ensem deiecit. Romanus mucronem surrecto, cum scuto scutum imum perculisset, totoque corpore interior periculo vulneris factus, insinuasset se inter corpus armaque, vno alteroque subinde ictu ventrem atque inguina hausit, & in spacium ingens ruentem porrexit hostem. Cuius iacentis inde corpus ab omni alia vexatione intactum, vno torque spoliauit, quem respersum cruore collo circundedit suo. Defixerat pauor cum admiratione Gallos. Romani alacres ab statione obuiam militi suo progressi, laudantes gratulantesque, ad dictatorem perducunt. Inter carminum propemodum incondita quædam militariter ioculantes. Torquati cognomen auditum, celebratumque deinde posteris etiam, familiæque honori fuit. Dictator coronam auream addidit donum, mirisque pro concione eam pugnam laudibus tulit. Et hercule tanti ea ad vniuersi belli euentum momenti dimicatio fuit, vt Gallorum exercitus proxima nocte relictis trepide castris, in Tyburtem agrum, atque inde societatem belli facta, commeatuque benigne à Tyburtibus adiutus, mox in Campaniam
395. transierint. Ea fuit causa cur proximo anno C. Petilius Balbus Coss. cum collega eius M. Fabio Ambusto Hernici provincia euenisset, aduersus Tyburtes iussu populi exercitum duceret. ad quorum auxilium cum Galli ex Campania redissent, sæpe populationes in Lauicano, Thusculanoque & Albano agro haud dubie Tyburtibus ducibus sunt factæ. Et cum aduersus Tyburtem hostem bello Cos. contenta respub. esset, Gallicus tumultus dictatorem creari coegit. creatus Q. Seruilius Hala T. Quintium magistrum equitum dixit: & ex

auctoritate

A auctoritate patrum, si prospere id bellum euenisset, Ludos magnos vouit. Dictator ad continendos proprio bello Tyburtes consulari exercitu iusso manere, omnes iuniores, nullo detrectante militiam, sacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina est totius viribus vrbis, in conspectu parentum coniugumque ac liberorum, quę magna etiam absentibus hortamenta animi, nunc subiecta oculis simul verecundia, misericordiaq; militem accendebant. Magna vtrinque edita cæde, auertitur tandem acies Gallorum. fugati Tybur sicut arcem belli Gallici petunt. palati à Cos. Petilio haud procul Tybure excepti, egressis ad opem ferendam Tyburtibus, simul cum his intra portas compelluntur. Egregie cum ab dictatore, tum ab Cos. gesta est res. Et Coss. alter Fabius prælijs primum paruis, postremo vna insigni pugna, cum hostes totis adorti copiis essent, Hernicos deiecit. Dictator consulibus in senatu & apud populum magnifice collaudatis, & suarum quoque rerum illis remisso honore, dictura se abdicauit. Petilius de Gallis Tyburtibusque geminum triumphum egit. Fabio satis visum, vt ouans vrbem iniret. Irridere Petilij triumphum Tyburtes: vbi enim eum secum acie conflixisse? spectatores paucos fugæ trepi- *V.C.*

B dationisque Gallorum extra portas egressos, postquam in se quoque fieri impetum viderint, & sine discrimine obuios cædi, recepisse se intra vrbem: eam rem triumpho dignam visam Romanis? ne nimis mirum magnumque censerent, tumultum exciere in hostium portis, maiorem ipsos trepidationem ante mœnia sua visuros. Itaque insequenti anno M. Popilio Lenate, Cn. Manlio Coss. primo silentio noctis ab Tybure agmine infesto profecti ad vrbem Ro- 396.
mam venerunt. terrorem repente ex somno excitatis, subita res & nocturnus pauor prębuit, ad hoc multorum inscitia, qui, aut vnde hostes aduenissent, conclamatum tamen celeriter ad arma est, & portæ stationibus, murique præsidiis firmati, & vbi prima lux mediocrem multitudinem ante mœnia, neque alium quam Tyburtem hostem ostendit, duabus portis egressi consules, vtrinque aciem subeuntium iam muros aggrediuntur, apparuitque occasione magis quam virtute fretos venisse: adeo vix primum impetum Romanorum sustinuere, quin etiam bono fuisse Romanis aduentum eorum constabat, orientemque iam seditionem inter patres & plebem, metu iam propinqui belli cõpressam. Alius aduentus hostium fuit proximo bello agris quam vrbi terribilior. Populabundi Tarquinienses fines Romanos maxime qua ex parte Hetruriam adiacent, peragrauere: rebusque nequicquam repetitis, noui consules C.

C Fabius & C. Plautius iussu populi bellum indixere: Fabioque ea prouincia, 397.
Plautio Hernici euenere. Gallici quoque belli fama increbrescebat: sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna vis militum ab ijs ex fœdere vetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. quo præsidio cum fulta res Romana esset, leuius fuit quod Gallos mox Prænestę venisse, atque inde circa Pedum consedisse auditum est. Dictatorem dici C. Sulpitium placuit: consul ad id accitus C. Plautius dixit. magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum ex duobus consularibus exercitibus electa aduersus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quam parti vtrique placebat, fuit: cum primo Galli tantum auidi certaminis fuissent: deinde Romanus miles ruendo in arma ac dimicationem aliquantum Gallicam ferociam vinceret. Dictatori neutiquam placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ se committere aduersus hostem, quem tempus deteriorem indies, & locus alienus faceret, sine præparato commeatu, sine firmo monimento morantem: ad hoc iis animis corporibusque, quorum omnis in impetu vis esset, parua eadem languescceret mora. His consiliis dictator bellum trahebat, grauemque edixerat pœnam, si quis iniussus in hostem pugnasset. Milites ægre id patientes, primo in stationibus vigiliisq; inter se dictatorem sermonibus carpere, interdum patres communiter increpare, quod non iussissent per consules geri bellum: electum esse eximium imperatorem, vnicũ

ducem,

ducem, qui nihil agenti sibi de cœlo deuolaturam in sinum victoriam esset. Eadem deinde hæc interdiu propalam, ac ferociora his iactare: se imperatoris aut dimicaturos, aut agmine Romam ituros: immiscerique centuriones: nec in circulis modo fremere, sed iam in principiis ac prætorio in vnum sermones confundi: atque in concionis magnitudinem crescebat, & vociferari ex omnibus locis, vt exemplo ad dictatorem irętur: vel exercitu faceret Sex. Tullius, vt virtute eius dignum esset. Septimum principem pilum iam Tullius ducebat, neque erat in exercitu qui quidem pedestria stipendia fecisset, vir factis nobilior. is præcedens militum agmen ad tribunal pergit: mirantique Sulpitio non turbam magis quam turbæ principem Tullium imperijs obedientissimum militem: Scilicet, dictator, inquit, condemnatum se vniuersus exercitus à te ignauiæ ratus, & prope ignominiæ causa dedecus tutum sine armis, orauit me vt suam causam apud te agerem. Equidem si quis loco cessum, si terga data hosti, si signa fœde amissa obijci nobis posset: omen hoc à te impetrari æquum censerem, vt nos virtute culpam nostram purgare, & abolere flagitij memoriam noua gloria patereris. etiam ad Alliam fusæ legiones eandem quam per pauorem amiserant patriam, profectæ postea ab Veijs, virtute recuperauere. Nobis deûm benignitate, felicitate tua, quoque Romani, & res & gloria est integra: quanquam de gloria vix dicere sim, si nos & hostes haud secus quam fœminas abditos intra vallum oppugnatos contumelijs eludunt: & tu imperator noster, quod ægrius patimur, exercitum tuum sine animis, sine armis, sine manibus iudicas esse: & prius quam experiare nos esses, de nobis ita desperasti, vt te mancorum ac debilium ducem malles res esse. Quid enim aliud esse causæ credamus, cur veteranus dux fortissimo bello, compressis, quod aiunt, manibus sedeas? Vtcunque enim se habeat, non te de nostra virtute dubitasse videri, quam nos de tua, verius est. Sin autem tuum istuc, sed publicum est consilium, & consensus aliquis patrum, non Quiritium cum bellum nos ab vrbe, à penatibus nostris ablegatos tenet: quæso vt quo dicam, non à militibus imperatori dicta censeas, sed à plebe patribus: quæcut vos vestra habeatis cõsilia, sic se sua habitoram dicat. Quis tandem ignoret scat milites nos esse, non seruos vestros? ad bellum, non in exilium missos? si quis det signum, in aciem educat, vt viris ac Romanis dignum sit, pugnemus: si nihil armis opus sit, ocium Romæ potius quam in castris acturos. hæc ciuibus sint patribus. Te imperator milites tui oramus, vt nobis pugnandi copiam facias: tum vincere cupimus, tum duce te vincere: tibi lauream infigendam re: tecum triumphantes vrbem inire: tuum sequentes currum, Iouis Optimi templum gratantes ouantesque adire. Orationem Tullij exceperat prona multitudinis: & vndique vt signum daret, vt capere arma iuberet, clamabat. Dictator quanquam rem bonam exemplo haud probabili actam censebat, omen facturum quod milites vellent, se recepit. Tulliumque secreto, quonam hæc res sit, aut quo acta more, percontatur. Tullius magnopere à dictatore petere, ne se oblitum disciplinæ militaris, ne sui, neve imperatoriæ maiestatis crederet: multitudini concitatæ, quæ ferme autoribus similis esset, non detraxisse se ducem, ne quis alius, qualem mota creare multitudo soleret, crearet. Nam se quidem nihil non arbitrio imperatoris acturum. illi quoque tamen videndum magnopere esse, vt exercitum in potestate haberet: differendum posse: adeo concitatos animos ipsos sibi locum ac tempus pugnandi suppetere, si ab imperatore non detur. Dum hæc loquuntur, iumenta forte pascentia extra vallum Gallo abigenti duo milites Roma. ademerunt. in eos tela coniecta à Gallis: deinde ab Romana statione clamor ortus ac procursum vtrinque est. Iamq; haud procul iusto prælio res erant, ni celeriter diremptum certamen per centuriones esset. Affirmata certe eo casu Tullij apud dictatorem fides, nec recipiente iam dilationem re, in posterum diem edicitur acie pugnatum. Dictator tamen, vt qui magis animis quã viribus fretus ad certamẽ descenderat, omni

A omnia circunſpicere atque agitare cœpit, vt arte aliqua terrorem hoſtib. incuteret. Soleti animo rem nouam excogitat. qua deinde multi noſtri atque externi imperatores, noſtra quoque quidam ætate vſi ſunt. Mulis ſtrata detrahi iubet: binisque tantum centunculis relictis, agaſones partim captiuis, partim ęgrorum armis ornatos imponit. his fere mille effectis cęum admiſcet equites, & noctu ſuper caſtra in montes euadere, ac ſyluis ſe occultare iubet, neque inde ante moueri, quam ab ſe acciperent ſignum. Ipſe vbi illuxit, in radicibus montium extendere aciem cœpit ſedulo, vt aduerſus montes conſiſteret hoſtis. Inſtructo iam vani terroris apparatu, qui quidem terror plus plenoreſ viribus profuit: primo credere duces Gallorũ non deſcenſuros in æquũ Romanos: deinde vbi digreſſos repente viderunt, & ipſi auidi certaminis in prælium ruunt: priuſq; pugna cœpit, quam ſignum ab ducib. daretur. Acrius innaſcere Galli dextrũ cornu: neque ſuſtineri potuiſſent, ni forte eo loco dictator fuiſſet, Sex. Tullium nomine increpans, rogitanſq; ſiccine pugnaturos milites ſpopondiſſet? vbi illi clamores ſint arma poſcentium? vbi minæ iniuſſu imperatoris prælium inituros? en ipſum imperatorẽ clara voce vocare ad prælium, & ire armatũ ante prima ſigna: eequis ſequeretur eorum, qui modo ducturi fuerint? in caſtris feroces, in acie pauidi. Vera audiebant: itaq; tantus pudor ſtimulos admouit, vt ruerent in hoſtium tela alienatis à memoria periculi animis. hic B primo impetus prope vecors turbauit hoſtes: eques deinde emiſſus turbatos auertit. Ipſe dictator poſtquam labantem vna parte vidit aciem, ſigna in lævum cornu confert, quo turbã hoſtium cõgregari cernebat: & ijs qui in monte erãt, ſignum quod conuenerat, dedit. Vbi inde quoq; nouus clamor ortus, & rendere obliquo monte ad caſtra Gallorum viſi ſunt: tũ metu ne excluderentur, omiſſa pugna eſt, curſuq; effuſo ad caſtra ferebantur. Vbi cum occurriſſet eis M. Valerius magiſter equitũ, qui profligato dextro cornu obequitabat hoſtium munimentis, ad montes ſyluaſq; vertunt fugam: plurimiq; ibi à fallaci equitum ſpecie, agaſonibuſq; exempti ſunt: & eorum quos panor pertulerat in ſyluas atrox cædes poſt ſedatum prælium fuit. Nec alius poſt M. Furium, quã C. Sulpitius iuſtiorem de Gallis egit triumphum: auri quoque ex Gallicis ſpolijs ſatis magnum pondus ſaxo quadrato ſeptum in Capitolio ſacrauit. Eodem anno & à Conſ. vario euentu bellatũ. Nã Hernici à C. Plautio deuicti, ſubactiq; ſunt. Fabius collega eius incaute atq; inconſulte aduerſus Tarquinienſes pugnauit: nec in acie tantũ ibi cladis acceptum, quã quod CCCVII. milites Romanos captos Tarquinienſes immolarunt. qua fœditate ſupplicij aliquanto ignominia populi Romani inſignior fuit. Acceſſit ad eã cladẽ & vaſtatio Romani agri, quam Priuernates, Veliterni deinde incurſione repentina fecerunt. Eodẽ anno duæ C tribus Pomptina & Publicia additæ. Ludi votiui, quos M. Furius dictator vouerat, facti: & de ambitu à C. Petilio tribuno plebis authoribus patribus rũ primũ ad populum latum eſt: eaq; rogatione nouorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas & conciliabula obire ſoliti erant, compreſſam credebãt. Haud æquè patrib. læta inſequenti anno C. Martio, Cn. Manlio Conſ. de vnciario fœnore à M. Duellio, L. Menenio, tribunis plebis rogatio eſt perlata: & plebs aliquanto eã cupidius ſciuit, accepitq;. Ad bella noua priore anno deſtinata Falisci quoq; noui hoſtes exorti, duplici crimine, quod & cum Tarquinienſibus iuuentus eorum militauerat: & eos qui Faletios perfugerãt, cum male pugnatum eſt, repetentibus fœcialibus Romanis non reddiderant. Ea prouincia Cn. Manlio obuenit. Martius exercitum in agrum Priuernatem integrum pace longinqua induxit: militemque præda impleuit: ad copiam rerum addidit munificentiam, quod nihil in publicum ſecernendo, augenti rem priuatam militi fauit. Priuernates cum ante mœnia ſua caſtris permunitis conſediſſent, vocatis ad concionem militibus: Caſtra nunc, inquit, vobis hoſtium, vrbemque prædæ do, ſi mihi pollicemini vos fortiter in acie operam nauaturos, nec prædæ magis quam pugnæ paratos eſſe. Signum poſcunt ingenti cla

v.c. 398.

V.C. more celsique, & spe haud dubia feroces in prælium vadunt. Ibi ante [illegible] Sex. Tullius, de quo ante dictū est, exclamat: Aspice imperator, inquit, [illegible] admodum exercitus tuus tibi promissa præstet, piloque posito, stricto [illegible] hostem impetum facit. Sequuntur Tullium antesignani omnes: primoque petu auertere hostem: fusum inde ad oppidum persecuti, cum iam scalarum nibus admouerent, in deditionem vrbem acceperunt. triumphus de Fidenatibus actus. Ab altero Cos. nihil memorabile gestum: nisi quod legem exemplo ad Sutrium in castris tributim de vicesima eorum qui manumittentur, tulit. Patres, quia ea lege had paruum vectigal inopi ærario addium authores fuerunt. Cæterum tribum plebis non tam lege quam exemplo ti, ne quis postea populum seuocaret, capite sanxerunt. nihil enim non milites iuratos in consulis verba, quamuis pernicioſum populo, si id haberi posse. Eodem anno. C. Licinius Stolo à M. Popilio Lænate sua lege decem millibus æris est damnatus, quod mille iugerum agri cū filio possideret, emancipandoque filium, fraudem legi fecisset. Noui Cos. inde M. Fabius Ambustus II. & M. Popilius Lenas II. duo bella habuere: facile alterum cum Tyburtibus, quod Lenas gessit: qui hoste in vrbem compulso agros vastauit, Falisci, Tarquinienses que alterum consulem prima pugna fuderunt. inde terror [illegible] fuit, quod sacerdotes eorum facibus ardentibus anguibusque prælatis [illegible] su furiali militem Romanum insueta turbauerunt specie. & tunc quidem [illegible] lymphati & attoniti munimentis suis trepido agmine inciderunt: deinde [illegible] cōsules, legatique, ac tribuni, puerorū ritu vana miracula pauentes irridebant, increpabantque, vertit animos repente pudori & in ea ipsa quæ fugerant, [illegible] cæci ruebant. Discusso itaque vano apparatu hostium, cum in ipsos arma se intulissent, auertunt totam aciem: castrisque etiam, eo die positi, [illegible] ingenti parta victores reuerterunt, militaribus iocis cum apparatum hostium suum increpantes pauorem. Concitatur deinde omne nomen Herc cum, & Tarquinienſibus Falisciſque ducibus ad Salinas perueniunt. adeo eum terrorem dictator C. Martius Rutilius primus de plebe dictus, magister equitum item de plebe C. Plautius dixit. Id vero Patribus indignum vi ri, etiam dictaturam iam in promiscuo esse: omnique ope impediebant, quid dictatori ad id bellum decerneretur, parareturve. Eo promptius cu ferente dictatore, populus iussit. profectus ab vrbe vtraque parte Tyberi bus exercitū quocunque fama hostium ducebat traiecto, multos populato agrorum vagos, palantes oppressit: castra quoque nec opinato aggressus pit: & VIII. millibus hostium captis, cæteris aut cæsis, aut ex agro Romano gatis, sine authoritate Patrum populi iussu triumphauit. Quia nec per dictatorem plebeium, nec per consulem, comitia consularia haberi volebant: & a consul Fabius bello retinebatur, res ad interregnum redit. Interreges ceps Q. Seruilius Hala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpitius, L. Al lius Q. Seruilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta contro est, quod duo patricij consules creabantur, intercedentibusque tribunis rex Fabius aiebat, in XII. tabulis legem esse, vt quodcunque postremum populus iussisset, id ius ratumque esset, iussum populi & suffragia esse. Cum intercedendo tribuni nihil aliud quam vt differrent comitia, valuissent: 399. patricij Cos. creati sunt, C. Sulpitius Peticus tertium, M. Valerius Publicola eodemque die magistratum inierunt. Quadringentesimo anno quam vbs Romana condita erat, quinto tricesimo quam a Gallis recepta, ablato pe nonum annum à plebe consulatu, patricij Cos. ambo ex interregno ma gistratum iniere, C. Sulpitius Peticus tertium, M. Valerius Publicola. Eo bellum eo anno ex Tyburtibus haud memorando certamine captum, siue duce Cos. auspicio bellum ibi gestum est, vt scripsere quidam: seu per idem tempus Tarquiniensium quoque sunt vastati agri ab Sulpitio Cos. quo Valerius [illegible] uerius Tyburtes legiones duxit. Domi maius certamen Cos. cum plebe

A ac tribunis erat. fidei iam suæ, non solum virtutis ducebant esse, vt accepissent V.C.
duo patricij consulatum, ita ambobus patricijs mandare: quin aut toto cedendum esse, si plebeius iam magistratus fiat consulatus: aut possidendum totum, quam possessionem integram à patribus accepissent. Plebs contra fremit. quid si viueret quid in parte ciuium censeri si quod duorum hominum virtute L. Sextij ac C. Licinij partum sit, id obtinere vniuersi non possint? Vel reges, vel decemuiros, vel si quod tristius sit imperij nomen, patiendum esse potius, quam ambos patricios Coss. videant. nec inuicem pareatur, atque imperetur, sed pars altera in æterno imperio locata, plebem nusquam alio natam quam ad seruiendum putet. Non desunt tribuni authores turbarum: sed inter concitatos per se omnes vix duces eminent. Aliquoties frustra in campum descensum cum esset, multiq; per seditiones acti comitiales dies: postremo vi-
tæ perseuerãtia Coss. plebis eo dolor erupit, vt tribunos actum esse de libertate vociferantes, relinquendumque non campum iam solum, sed etiam vrbem captam atque oppressam regno patriciorum, mœsta plebs sequeretur. Consules relicti à parte populi, per infrequentiam comitia, nihilo segnius perficiunt. Creati consules ambo patricij, M. Fabius Ambustus tertium, T. Quintius. In qui- 401.
busdam annalibus pro T. Quintio, M. Popilium Coss. inuenio. Duo bella eo an-
B no prospere gesta: cum Tyburtibusque ad deditionem pugnatum: Sassula ex his vrbs capta, cæteraque oppida eandem fortunam habuissent, ni vniuersa gens positis armis in fidem consulis venisset. Triumphatum de Tyburtibus: alioquin mitis victoria fuit. In Tarquinienses acerbe sæuitum, multis mortalibus in acie cæsis: ex ingenti captiuorum numero CCCLVIII. delecti, nobilissimus quisque, qui Romam mitterentur: vulgus aliud trucidatum nec populus in eos qui missi Romam erant, mitior fuit. medio in foro omnes virgis cæsi, ac securi percussi. id pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœnæ hostibus redditum. Res bello bene gestæ, vt Samnites quoque amicitiam peterent, effecerunt. Legatis eorum comiter ab senatu responsum: fœdere in societatem accepti. Non eadem domi quæ militiæ, fortuna erat plebi Romanæ. Nam etsi vnciario fœnore facto leuata vsura erat, sorte ipsa obruebantur inopes, nexumque inibant. eo nec patricios ambos consules, nec comitiorum curam, publicaue studia præ priuatis incommodis plebs ad animum admittebat. Consulatus vterque apud patricios manet. Consules creati, C. Sulpitius 402.
Peticus quartum, M. Valerius Publicola iterum. In bellum Hetruscum intentam ciuitatem, quia Cæritem populum misericordia consanguinitatis Tarquiniensibus adiunctum fama ferebat, legati Latini ad Volscos conuertere, nun-
C ciantes exercitum conscriptum armatumque iam suis finibus imminere: inde populabundos in agrum Romanum venturos esse. Censuit igitur senatus neutram negligendam rem esse. vtroque legiones scribi, consulesque sortiri prouincias iussit. Inclinauit deinde pars maior curæ in Hetruscum bellum, postquam literis Sulpitij consulis, cui Tarquinij prouincia euenerat, cognitum est, depopulatum agrum circa Romanas Salinas, prædaque partem in Cæritum fines auectam, & haud dubie iuuentutem eius populi inter prædatores fuisse. Itaq; Valerium consulem Volscis oppositum, castraq; ad finem Thusculanum habentem, reuocatum inde senatus dictatorem dicere iussit. T. Manlium Lucij filium dixit. Is cum sibi magistrum equitum A. Cornelium Cossum dixisset, consulari exercitu contentus, ex authoritate patrum, ac populi iussu Cæritibus bellum indixit. Tum primum Cærites, tanquam in verbis hostium vis maior ad bellum significeandum, quam in suis factis, qui per populationem Romanos lacessierant, esset, etiam vetus belli terror inuasit: & quam non suarum virium ea dimicatio esset, cernebant: pœnitebatq; populationis, & Tarquinienses execrabantur defectionis authores: nec arma aut bellum quisquam apparare, sed pro se quisq; legatos mitti iubebat ad petendam erroris veniam. Legati senatum cum adissent, ab senatu reiecti ad populum, deos rogauerunt,

V.C. quorum sacra bello Gallico accepta rite procurassent, vt Romanos florentes ea sui misericordia caperet, quæ se rebus affectis quondam populi Romani cepisset, conuersique ad delubra Vestæ, hospitium flaminum Vestaliumque se caste ac religiose cultum inuocabant. Ea ne meritos crederet quisquam hostes repente sine causa factos aut si quid hostiliter fecissent, consilio id quam furore lapsos fecisse, vt sua vetera beneficia, locata præsertim apud ingratos, nouis corrumperent maleficijs florentemque populum Romanum felicissimum bello, sibi desumerent hostem, cuius afflicti amicitiam cepisset. Ne appellarent consilium, quæ vis ac necessitas appellanda esset, Transierat agmine infesto per agrum suũ Tarquinienses, cum præter viam nihil peruastasse traxisse quosdam agrestium populationis eius quæ sibi crimini detur, conscios, seu dedi placeat, dedere se paratos esse: seu supplicio affici, daturos pœnas. Cære sacrarium populi Romani, diuersorium sacerdotum, ac receptaculum Romanorum sacrorum, intactum inuiolatumque crimine belli hostilis Vestalium cultisque dijs darent. Mouit populum non tam causa petita, quam vetus meritum, vt maleficij quam beneficij potius immemores essent, itaque pax populo Cæriti data: induciasque in centum annos factas, in curia natusconsulta referre placuit. In Faliscos eodem noxios crimine vis belli conuersa est: sed hostes nusquam inuenti. Cum populatione peragrari fines essent, ab oppugnatione vrbiũ temperatũ legionibusq; Romã reductis, refectoque anni muris turribusq; reficiendis consumptum, & ædes Apollinis dedicata. Extremo anno comitia consularia certamen patrum ac plebis diremit, tribunis negantibus passuros comitia haberi, ni secundum Liciniam legem haberentur: dictatore obstinato tollere potius totum è republica consulatum, qui promiscuum patribus ac plebi facere. Prolatandis igitur comitijs cum dictator magistratu abisset, res ad interregnum redijt. Infesta inde plebs patribus interreges cum accepissent, ad vndecimum interregem seditionibus certatum est. Legis Liciniæ patrocinium tribuni iactabant: propior dolor plebi faciebat ingrauiscentis erat: curæque priuatæ in certaminibus publicis erumpebant.

04. Quorum tædio patres L. Cornelium Scipionem interregem concordiæ causa obseruare legem Liciniam comitijs consularibus iussere. P. Valerio Publicola datus è plebe collega C. Martius Rutilius. Inclinatis semel in concordiam animis, noui consules fœnebrem quoque rem, quæ distinere vnanimos videbatur, leuare aggressi, solutionem alieni æris in publicam curam verterunt, quinque viris creatis, quos mensarios ab dispensatione pecuniæ appellarunt. Merito quitate curaque sunt, vt per omnium annalium monumenta celebres nominibus essent. Fuere autem C. Duellius, P. Decius Mus, M. Papyrius, Q. Publilius & T. Aemylius: qui rem difficillimam tractatu, & plerunq; parti vtriq; semper certe alteri grauem, cum alia moderatione, tum impendio magis publico quam iactura sustinuerunt. Tarda enim nomina, & impeditiora inertia debitorum quam facultatibus, aut ærarium mensis cum ære in foro positis defuit, vt populo prius caueretur: aut æstimatio æquis rerum precijs liberata, ne non modo sine iniuria, sed etiam sine quærimonijs partis vtriusque exhausta vis ingens ætis alieni sit. Terror inde vanus belli Hetrusci, cum coniurasse undecim populos fama esset, dictatorem dici coegit. dictus in castris (eo enim ad consules missum senatusconsultum est) C. Iulius, cui magister equitum adiectus L. Aemylius. Cæterum foris tranquilla omnia fuere: tentatum domi per dictatorem, vt ambo patricij consules crearentur, rem ad interregnum perduxit. duo interreges C. Sulpitius, & M. Fabius interpositi obtinuere, quod dictator frustra tetenderat, mitiore iam plebe ob recens meritum lxuati ære alieni, vt ambo patricij consules crearentur: Creati ipse C. Sulpitius Peticus, qui prior interregno abijt, & T. Quintius Pœnus, quidam Cæsonem, alii Cincinnatum cognomen Quintio adijciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliscum Quintius, Sulpitius Tarquiniense, nusquam acie congresso hoste, cum agris ma-

quam

A quam cum hominibus, vrendo populandoque gesserunt bella. Cuius lentæ ve- V.C.
lut tabis senio victa vtriusque pertinacia populi est, vt primum à consulibus, dein permissu eorum ab senatu inducias peterent, in quadraginta annos impetrauerunt. Ita posita duorum bellorum quæ imminebant, cura, dum aliqua ab armis quies esset: quia solutio æris alieni multarum rerum mutauerat dominos, censum agi placuit. cæterũ cum censoribus creandis indicta comitia essẽt: professus se petere censuram C. Martius Rutilius, qui primus dictator de plebe fuerat, cõcordiam ordinum turbauit: quod videbatur quidem tempore alieno fecisse, quia ambo tum forte patricij consules erant, qui rationem eius se habituros negabant: sed & ipse constantia inceptum obtinuit, & tribuni omni vi recuperando ius consularibus comitiis amissum, adiuuerunt. & cum ipsius viri maiestas nullius honoris fastigium non æquabat, tum per eundem, qui ad dictaturam aperuisset viam, censuram quoque in partem vocari plebs volebat. Nec variatum comitijs est, quin cum Manlio Næuio censor Martius crearetur. Dictatorem quoque hic annus habuit M. Fabium, nullo terrore belli, sed ne Licinia lex comitijs consularibus obseruaretur. Magister equitum dictatori additus Q. Seruilius, nec tamen dictatura potentiorem cum consensum patrum consularibus comitijs fecit, quam censorijs fuerat. M. Popilius Lenas
B à plebe consul, à patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoque illustriorem plebeium consulem fecit. Nam cum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino castra posuisse nunciatum esset: Scipione graui morbo implicito, Gallicum bellum Popilio extra ordinem datum. Is impigre exercitu scripto, cum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem conuenire armatos iuniores iussisset, signaque eodem quæstores ex ærario deferre: quatuor expletis legionibus quod superfuit militum, P. Valerio Publicolæ prætori tradidit: autor patribus scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli euentus subsidium reipub. esset. Ipse iam satis omnibus instructis, comparatisque, ad hostem pergit. cuius vt prius nosceret vires, quam periculo vltimo tentaret: in tumulo, quem proximum castris Gallorum capere potuit, vallũ ducere cœpit. Gens feros, & ingenij auidi ad pugnam, cum procul visis Romanorum signis, vt extemplo prælium initura explicuisset aciem: postquam neque in æquum dimitti agmen vidit, & cum loci altitudine, tum vallo etiam tegi Romanos, perculsus pauore rata, simul oportuniores, quod intenti tum maxime operi essent, truci clamore aggreditur. Ab Romanis nec opus intermissum (Triarij erant qui muniebant) & ab hastatis principibusq; qui pro munitoribus intenti armatiq; steterant, prælium initum. Præter virtutem locus quoque superior adiuuit, vt
C pila omnia hastæque non tanquam ex æquo missa, vana (quod plerunque fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur, oneratique telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægrauata inhærentibus gerebant scuta, cum cursu pene in aduersum subissent, primo incerti restitere: dein cum ipsa cunctatio & his animos minuisset, & auxisset hosti, impulsi retro nitere alij super alios, stragemque inter se cæde ipsa fœdiorem dare. adeo præcipiti turba obtriti plures, quam ferro necati. Necdum certa Romanis victoria erat: alia in campum digressis supererat moles: namque multitudo Gallorum sensum omnem talis damni exuperans, velut noua rursus exoriente acie, integrum militem aduersus victorem hostem ciebat, stetitque suppresso impetu Romanus, & quia iterum fessis subeunda dimicatio erat, & quod consul, dum inter primores incautus agitat, læuo humero matari prope traiecto, cesserat parumper ex acie. Iamque omissa cunctando victoria erat, cum consul vulnere alligato reuectus ad prima signa: Quid stas miles? inquit. Non cum Latino Sabino- « que hoste res est, quem victum armis socium ex hoste facias, in bellua strinximus ferrum: hauriendus aut dandus est sanguis. propulistis à castris, supina « valle præcipites egistis, stratis corporibus hostium superstatis. Complete eo- « dem strage campos, qua montes replestis. Nolite expectare dum stantes vos « fugiant.

405.

fugiant. inferenda sunt signa, & vadendum in hostem. His adhortationibus iterum coorti pellunt loco primos manipulos Gallorum, cuneis deinde medium agmen perrumpunt. Inde barbari dissipati, quibus, nec certa imperia nec duces essent, vertunt impetum in suos: fusiq; per campos, & præsertim etiam sua fuga prælati, quod editissimum inter æquales tumulos occupauerant, culis, arcem Albanam petunt. Consul non vltra castra insecutus, quia & militem degrauabat, & subijcere exercitum pugna fessum nouo labori nolebat. Ab sequendo hoste continuit, tumulis ab hoste occupatis. Præda omni militi data, victorem exercitum, opulentumq; Gallicis spolijs Romam reduxit. Moram triumpho vulnus consulis attulit. Eademque causa dictatoris decretum senatui fecit, vt esset qui ægris consulibus comitia haberet. Dictator Lucius Camillus dictus, addito magistro equitum P. Cornelio Scipione, restituit patribus possessionem pristinam consulatus, ipse ob id meritum ingenti populi studio creatus consul, collegam Appium Claudium Crassum dixit. Principio inirent noui consules magistratum, triumphus à Popilio de Gallis actus, ingenti fauore plebis: mussantesque inter se rogitabant, num quem plebeium consulis pœniteret? simul dictatorem increpabant, qui legis Liciniæ spretæ ac concedem consulatum priuata cupiditate quàm publica iniuria fœdiorem, coegisset, vt se ipse consulem dictator crearet. Annus multis variisque motibus fuit insignis. Galli ex Albanis montibus, quia hyemis vim pati nequiuere, per campos, maritimaque loca vagi populabantur. Mare infestum classibus Græcorum erat, oraque littoris Antiatis, Laurensque tractus, & Tyberina ostia, vt prædones maritimi cum terrestribus congressi, anciptiti semel proelio decertarint, dubijque discesserint, in castra Galli, Græci retro ad naues, vtrum se, an victores putarent: Inter hos longe maximus extitit terror, concilium populorum Latinorum ad lucum Ferentinæ habita: responsumq; haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum, absisterent imperare ijs quorum auxilio egerent. Latinos prosus libertate potius quam pro alieno imperio pugnaturos arma. Inter duo simul bella externa, defectione etiam sociorum simul anxius, cum cerneret metu tenendos, quos fides non retinuisset: exercitum omnes imperij vires consules delectu habendo iussit. Ciuili quippe statim exercitu esse, quando socialis cœtus deseseret. Vndique non vrbana tantum, sed etiam agresti iuuentute decem legiones scriptæ dicuntur quaternis ante hoc tum & duodenorum peditum, equitumque trecenorum. quem nunc nouum exercitum, si qua externa vis ingruat, hæ vires populi Romani, quas vix terrarum capit orbis, contractæ in vnum haud facile efficiant. Adeo in quæ labora sola creuimus, diuitias, luxuriamque. Inter cætera tristia eius anni cecidit Ap. Claudius in ipso belli apparatu moritur, redierantque res ad Camillum: cui vnico consuli vel ob aliam dignationem haud subijciendam dictaturæ, vel ob omen fausti ad Gallicum tumultum cognominis, dictatorem rogari haud satis decorum visum est Patribus. Consul duabus legionibus præpositis, octo cum L. Pinario prætore diuisis, memor paternæ virtutis, Gallos cum sibi bellum extra sortem sumit: prætorem maritimam oram tutari, Latinos arcere littoribus iussit. & cum in agrum Pomptinum descendisset, quo neq; in campis congredi nulla cogente re volebat, & prohibendo populationibus, quos rapto viuere necessitas cogeret, satis domari credebat hostem: locum idoneum stationi delegit. Vbi cum stationibus quieti tempus tereret, Gallus processit magnitudine atq; armis insignis: quatiensq; scutum hastæ, silentium fecisset, prouocat per interpretem, vnum ex Romanis, qui secum ferro decernat. Marcus erat Valerius tribunus militum, adolescens: qui haud indigniorem eo decore, se quam T. Manlium ratus, prius scisciatus consulis voluntatem, in medium armatus processit. Minus insigne certamen humano numine interposito deorum factum. nanque conserenti iam manum Romano coruus repente in galea consedit, in hostem versus. Quod primo vt

A rium cœlo missum lætus accepit tribunus: precatus deinde, si diuus, si diua es- V.C.
set, qui sibi præpetem misisset, volens propitius adesset. dictu mirabile, tenuit
non solum ales captam semel sedem, sed quotiescunque certamen initum est,
tenans se alis, os oculosque hostis rostro & vnguibus appetijt: donec territum
prodigij talis visu, oculisq; simul ac mente turbatum Valerius obtruncat. Cor-
uus è conspectu elatus orientem petit. Hactenus quietæ vtrinque stationes
fuere. Postquam spoliare corpus cæsi hostis tribunus cœpit, nec Galli se stati-
one tenuerunt, & Romanorum cursus ad victorem etiam ocior fuit. ibi circa
iacentis Galli corpus contracto certamine pugna atrox concitatur. Iam non
manipulis proximarum stationum, sed legionibus vtrinque effusis res geritur.
Camillus lætum militem victoria tribuni, lætum tam præsentibus ac secundis
dijs, ire in prælium iubet. Ostentansque insignem spolijs tribunum: Hunc imi-
tare miles, aiebat, & circa iacentem ducem sterne Gallorum cateruas. Dij ho-
minesque illi affuere pugnæ, depugnatumque haud quaquam certamine am-
biguo cum Gallis est. Adeo duorum militum euentum, inter quos pugnatum
erat, vtraque acies animis præceperat. Inter primos, quorum concursus alios
exciuerat, atrox prælium fuit: alia multitudo prius quam ad coniectum teli ve-
niret, terga vertit, primo per Volscos Falernumq; agrum dissipati sunt: inde A-
B poliam ac mare inferum petierunt. Consul concione aduocata, laudatum tri-
bunum decē bobus aureaq; corona donat. Ipse iussus ab senatu bellū maritimum
curare, cum prætore iunxit castra: ibi, quia res trahi segnitia Græcorum
non committentium se in aciem, videbatur: dictatorem comitiorum causa T.
Manlium Torquatum ex authoritate senatus dixit. Dictator magistro equitum
A. Cornelio Cosso dicto, consularia comitia habuit, æmulumque decoris sui ab-
sentem M. Valerium Coruinum (id enim illi deinde cognominis fuit) summo fa-
uore populi treis vt viginti natum annos consulem renunciauit. collega Cor-
uino de plebe M. Popilius Lenas IIII. consul futurus datus est. Cum Græcia 407.
à Camillo nulla memorabilis gesta res: nec illi terra, nec Romanus man bella-
tor erat. Postremo cum littoribus arcerentur, aqua etiam præter cætera neces-
saria vsu deficiente, Italiam reliquere. Cuius populi ea, cuiusque gentis classis
fuerit, nihil certi est. Maxime Siciliæ fuisse tyrannos crediderim, nam vlterior
Græcia ea tempestate intestino fessa bello, iam Macedonum opes horrebat.
Exercitibus dimissis, cum & foris pax, & domi concordia, ordinum ocium esset:
ne nimis lætæ res essent: pestilentia ciuitatem adorta, coegit senatum impe-
rare decemuiris, vt libros Sibyllinos inspicerent: eorumque monitu lectisterni-
um fuit. Eodem anno Satricum ab Antiatibus colonia deducta, restitutaque
C vrbs, quam Latini diruerant. Et cum Carthaginenses legatis Romæ fœdus ictum,
cum amiciciam ac societatem petentes venissent. Idem ocium domi forisque
mansit. T. Manlio Tor. C. Plautio secundum Coss. semunciarium tantum ex vn- 408.
ciario fœnus factum: & in pensiones æquas triennij, ita vt quarta præsens esset,
solutio æris alieni dispensata est. & sic quoque parte plebis affecta, fides tamen
publica priuatis difficultatibus potior ad curam senatui fuit. Iuuatæ maximæ
res, quia tributo ac delectu supersessum. Tertio anno post Satricum restitutum 409.
à Volscis, M. Valerius Coruinus secundum Coss. cum C. Petilio factus, cum ex
Latio nunciatum esset legatos ab Antio circumire populos Latinorum ad
concitandum bellum: priusquam plus hostium fieret, Volscis arma inferre ius-
sus, ad Satricum exercitu infesto pergit. quo cum Antiates, alijq; Volsci præpa-
ratis iam ante, si quid ab Roma moueretur, copijs occurrissent, nulla mora
inter infensos diutino odio dimicandi facta est. Volsci ferocior ad rebellan-
dum quam ad bellandum gens, certamine victi, fuga effusa Satrici mœnia pe-
tunt. & ne in muris quidem satis firma spe, cum corona militum cincta iam
scalis caperetur vrbs, ad quatuor millia præter multitudinem imbellem, sese
dedidere. Oppidum diruitum atque incensum. ab æde tantum matris Matu-
tæ abstinuere ignem. Præda omnis militi data, extra prædam quatuor millia

V.C. deditorum habita. eos vinctos consul ante currum triumphans egit: vendeinde, magnam pecuniam in ærarium redegit. Sunt qui hanc multitudinem captiuam seruorum fuisse scribant: idque magis verisimile est, quam de
410. venisse. Hos consules secuti sunt M.Fabius Dorsuo, Ser. Sulpitius Camerinus. Auruncum inde bellum ab repentina populatione cœptum, metuque ne id tum populi vnius consilium omnis nominis Latini esset, dictator velut ad armatum iam Latium L.Furius creatus, magistrum equitum Cn.Manlium Capitolinum dixit. & cum (quod per magnos tumultus fieri solitum erat) indicto delectus sine vacationibus habitus esset: legiones, quantum maiori potuit, in Auruncos ductæ. ibi prædonum magis quam hostium aduenti. prima itaque acie debellatum est. Dictator tamen, quia & vltro intulerant, & sine detrectatione se certamini offerebant: deorum quoque opes adhibendas ratus, inter ipsam dimicationem ædem Iunoni Monetæ vouit, cuius damnatus voti, cum victor Romam reuertisset, dictatura se abdicauit. Senatus duumuiros ad eandem ædem pro amplitudine P. R. faciendam creari iussit. Locus in arce destinatus, quæ area ædium M.Manlij Capitolini
411. erat. Consules dictatoris exercitu ad bellum Volscum vsi, Soram ex hostium incautos adorti, ceperunt. Anno postquam vota erat, ædes Monetæ dedicatur, C.Martio Rutilio III. Manlio Torquato II. Coss. Prodigium exercitus dedicationem secutum, simile vetusto montis Albani prodigio. nanque & lapidibus pluit, & nox interdiu visa intendi. hbrisque inspectis, cum plena religionis ciuitas esset, senatui placuit dictatorem feriarum constituendarum causa dictis P. Valerius Publicola, magister equitum ei Q. Fabius Ambustus datus est. Non tribus tantum supplicatum ire placuit, sed finitimos etiam populos ordoque ijs, quo quisque die supplicarent, statutus. Iudicia eo anno populi tristia in fœneratores facta, quibus ab ædilibus dicta dies esset, traduxere. Res haud vlla insigni ad memoriam causa ad interregnum redijt. Ex interregno
412. vt id actum videri posset, ambo patricij consules creati sunt, M.Valerius Maximus III. A. Cornelius Cossus. Maiora iam hinc bella & viribus hostium, & longinquitate vel regionum, vel temporum spacio, quibus bellatum est, dicentur. nanque eo anno aduersus Samnites, gentem opibus armisque validam acta arma. Samnitium bellum ancipiti Marte gestum Pyrrhus hostis, Penni Pœni secuti. Quanta rerum moles? quoties in extrema periculorum venit, vt in hanc magnitudinem, quæ vix sustinetur, erigi imperium posset. Bellorum causa cum Samnitibus Romanis, quum societate amicitiaque iuncti essent, extrinsecus venit, non orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis initio belli, quia viribus plus poterant, cum intulissent, coacti inopes ad opulentorum auxilium confugere, Campanis sese coniungunt. Campani magis omen ad præsidium sociorum, quam vires cum attulissent, fluentes luxu ab desuetudine vsu armorum in Sindicino pulsi agro, in se deinde molem omnem belli verterunt. nanque Samnites omissis Sidicinis, ipsam arcem finitimorum Campanos adorti, vnde æque facilis victoria, prædæ atque gloriæ plus esset. Tifata imminentes Capuæ colles cum præsidio firmo occupassent, descendunt inde quadrato agmine in planiciem quæ Capuam Tifataque interiacet. ibi tertia acie dimicatum: aduersoque prælio Campani intra mœnia compulsi, cum robore iuuentutis suæ accisso nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium. Legati introducti in senatum, maxime in hanc sententiam locuti sunt: Populus nos Campanus legatos ad vos Patres conscripti misit, amicitiam in perpetuum auxilium præsens à vobis petitum. quam si secundas res nostris petissemus, sicut cœpta celeris, ita infirmiore vinculo contracta esset. tunc enim, vt qui ex æquo nos venisse in amicitiam meminissemus, ita forsitan pariter ac nunc, subiecti atque obnoxij vobis minus essemus. nunc misericordia vestra conciliati, auxilioque in dubijs rebus defensi, beneficium quoque acceptum colamus oportet, ne ingrati, atque omni ope diuina humana

A humanaque indigni videamur. Neque hercule quod Samnites priores amici
socijque vobis facti sunt ad id valere arbitror, ne nos in amicitiam suscipia-
mur: sed vt vetustate & gradu honoris nos præstent, neque enim fœdere Sam-
nitium, ne qua noua iungeretis fœdera, cautum est. Fuit quidem apud vos sem-
per satis iusta causa amicitiæ, velle eum vobis amicum esse qui vos appeteret.
Campani, etsi fortuna præsens magnifice loqui prohibet, non vrbis amplitudi-
ne, non agri vbertate vlli populo præterquam vobis cedentes, haud parua (vt
arbitror) accessio bonis reb. vestris in amicitiam venimus vestram Aequis Vol-
scisque æternis hostibus huius vrbis, quandocunque se mouerint, ab tergo eri-
mus: & quod vos pro salute nostra priores feceritis, id nos pro imperio vestro
& gloria semper faciemus. Subactis ijs gentibus, quæ inter nos vosque sunt,
quod propediem futurum spondet & virtus & fortuna vestra, continens impe-
rum vsque ad nos habebitis. Acerbum & miserum est quod fateri nos fortuna
nostra cogit. Eo ventum est Patres conscripti, vt aut amicorum aut inimico-
rum Campani simus. Si defenditis, vestri: si deseritis, Samnitium erimus. Capuã
ergo & Campaniam omnem, vestris, an Samnitium viribus accedere malitis,
deliberate. Omnibus quidem, Romani, vestram misericordiam, vestrumque
auxiliũ æquũ est patêre: ijs tamen maxime, qui eam implorantibus alijs, auxi-
B lium, dum supra vires suas præstant, omnes ipsi in hanc necessitatem venerunt.
quanquam pugnauimus verbo pro Sidicinis, re pro nobis, cum videremus fi-
nitimum populum nefario latrocinio Samnitium peti: & vbi conflagrassent
Sidicini, ad nos trajectурum illud incendium esse. Nec enim nunc quia dolent
iniuriam acceptam Samnites, sed quia gaudent oblatam sibi esse causam, op-
pugnatũ nos veniunt. An si vltio iræ hæc, & non occasio cupiditatis explendæ
esset, parum fuit quod semel in Sidicino agro, iterum in Campania ipsa legio-
nes nostras cecidere? Quæ est ista tam infesta ira, quã per duas acies fusus san-
guis explere non potuerit? Adde huic populationem agrorum, prædas homi-
num atque pecudum actas, incendia villarum, ac ruinas, omnia ferro ignique
vastata. Hisccine ira expleri non potuit? Sed cupiditas explenda est: ea ad op-
pugnandam Capuam rapit. Aut delere vrbem pulcherrimam, aut ipsi possidere
volunt. Sed vos potius Romani beneficio vestro occupate eam, quam illos
habere per maleficium finatis. Non loquor apud recusantem iusta bella po-
pulum: sed tamen si ostenderitis auxilia vestra, ne bello quidem arbitror vo-
bis opus fore. Vsque ad nos contemptus Samnitium peruenit, supra non as-
cendit. itaque vmbra vestri auxilij, Romani, tegi possumus: quicquid deinde
habuerimus, quicquid ipsi fuerimus, vestrum id omne existimaturi. Vobis ara-
C bitur ager Campanus, vobis Capua vrbs frequentabitur, conditorum, paren-
tum, deorum immortalium numero nobis eritis. nulla colonia vestra erit, quæ
nos obsequio erga vos fideque superet. Annuite patres conscripti, nutum nu-
menque vestrum inuictum Campanis: & iubete sperare incolumen Capuam
futuram. Quæ frequentia omnium generum multitudinis prosequente creditis
nos illinc profectos? quam omnia vestrorum lachrymarumque plena reliquisse?
in quã nunc expectatione senatum populumq; Campanum, coniuges liberos-
q; nostros esse? Stare omnem multitudinem ad portas, viam hinc ferentem
prospectantes certum habeo, quid illis nos, Patres conscripti, solicitis ac pen-
dentibus animis renunciare iubeatis. Alterum responsum salutem, victoriam,
lucem ac libertatem: alterum omninari horreo, quæ ferat. Proinde vt aut de
vestris futuris socijs atq; amicis, aut nusquam vllis futuris, nobis consulite. Sum-
motis deinde legatis, cum consultus senatus esset, etsi magnæ parti vrbs maxi-
ma opulentissimaq; Italiæ, vberrimus ager, mariq; propinquus, ad varietates
annonæ horreum populi Romani fore videbatur: tamen tanta vtilitate fides
antiquior fuit, respondit; ita ex authoritate senatus consul: Auxilio vos Cam-
pani dignos censet senatus: sed ita vobiscum amicitiam institui par est, ne qua
vetustior amicitia ac societas violetur. Samnites nobiscum fœdere iuncti sunt:

itaque

iraq; arma deos prius quam homines violatura, aduersus Samnites vobis
mus: legatos, sicut fas iusq; est, ad socios atq; amicos precatum mitte
qua vobis vis fiat. Ad ea princeps legationis (sic enim domo mand
» tulerat) Quando quidem, inquit, nostra tueri aduersus vim atq; iniuriam
» non vultis, vestra certe defendetis. Itaque populum Campanum, vrbem
» puam, agros, delubra deûm, diuina humanaque omnia in vestram pa
» scripti, populiq; Rom. ditionem dedimus, quicquid deinde patiemur,
» vestri passuri. Sub hæc dicta omnes manus ad consules tendentes, plen
» marum in vestibulo curiæ procubuerunt. Commoti patres vice for
manarũ, si ille præpotens opibus populus, luxuria superbiaq; clarus, a
lo aute auxiliũ finitimi petissent, adeo infractos gereret animos, vt sep
omnia potestatis alienæ faceret: tum iam fides agi visa, deditos non pr
facturum æqua Samnitũ populum censebant, si agrum vrbemq; per ded
factam populi Rom. oppugnarent, legatos itaque extemplo mitti ad Sa
placuit. data mandata, vt preces Campanorum, responsum senatus
Samnitium memor, deditionem postremo factam, Samnitibus exponeret,
terent pro societate amicitiaq;, vt deditijs suis parcerent: neque in eum
grum, qui populi Rom. factus esset, hostilia arma inferrent. si leniter agendo
rum proficerent, denunciarent Samnitibus populi Rom. senatusq; verbis, ut
pua vrbe Campanoque agro abstinerent. Hæc legatis agentibus in con
Samnitium, adeo est ferociter responsum, vt non solum gesturos se esse
rent id bellum, sed magistratus eorum è curia egressi stantibus legatis
tos cohortium vocarent, ijsque clara voce imperarent, vt prædatum in
Campanum extemplo proficiscerentur. Hac legatione Romam relata,
omniam aliarum rerum curis, patres fœcialibus ad res repetendas mis
loque, quia non redderentur, solenni more indicto, decreuerunt, vt primo
que tempore de ea re ad populum ferretur: iussuq; populi consules amb
duobus ab vrbe exercitibus profecti, Valerius in Campaniã, Cornelius in
nium, ille ad montem Gaurum, hic ad Satriculam castra ponunt. Prior Va
rio Samnitium legiones (eo nanque omnem belli molem inclinatoram
bant) occurrunt, simul in Campanos stimulabat ira, tam promptos omn
renda, nunc ad accersenda aduersus se auxilia. Vt vero castra Romana
runt: ferociter pro se quisque signum duces poscere, affirmare eadem
na Romanum Campano laturum opem, qua Campanus Sidicino tulerit. V
lerius leuibus certaminibus tentandi hostis causa haud ita multos mora
es, signum pugnæ proposuit, paucis suos adhortatus: Ne nouum bellum
nouusque hostis terreret. quicquid ab vrbe longius proferrent arma, magis
gisque in imbelles gentes eos prodire. Ne Sidicinorum Campanorumque
dibus, Samnitium æstimarent virtutem. qualescunque inter se certauerint,
cesse fuisse alteram partem vinci. Campanos quidem haud dubie magis
mio luxu fluentibus rebus molliriaque sua, quam virtute hostium victos
Quid autem esse duo prospera in tot seculis bella Samnitium aduersus
decreta populi Romani, qui triumphos pene plures quam annos ab vrbe
dita numeret? qui omnia circa se, Sabinos, Hetruriam, Latinos, Hernic
AEquos, Volscos, Aurunco s, domita armis habeat? qui Gallos tot prælijs
postremo in mare ac naues fuga compulerit? Cum gloria belli ac virtus
quenque fretos ire in aciem debere, tum etiam intueri cuius ductu auspi
que incunda pugna sit: verum qui audiendus duntaxat magnificus adhor
tor sit, verbis tantum ferox, operum militarium expers: an qui & ipse tela
» tare, procedere ante signa, versari media in mole pugnæ sciat. Facta mea
» dicta vos milites, inquit, sequi volo: nec disciplinam modo, sed exempl
» etiam à me petere. Non factionibus modo, nec per conciones vsitatas
» bilibus, sed hac dextra mihi tres consulatus, summamque laudem peperi.
» cum hoc dici poterat: Patricius enim eras, & à liberatoribus patriæ ortus:

eodem

A eodem anno familia ista consulatum, quo vrbs hæc consulem habuit. Nunc «
iam nobis patribus vobisque plebeijs promiscuus consulatus patet: nec gene- «
ris, vt ante, sed virtutis est præmium. proinde summum quodq; spectate milites «
decus. Non si mihi nouum hoc Corui cognomen dijs authoribus homines «
dedistis, Publicolarum vetustum familiæ nostræ cognomen memoria excessit. «
Semper ego plebem Romanam militiæ domique priuatus, in magistratibus «
parus magnisque, æque tribunus ac consul, eodem tenore per omnes dein- «
ceps consulatus colo atque colui. Nunc quod instat, dijs bene iuuantibus no- «
uum atque integrum de Samnitibus triumphum mecum petite. Non alias mi- «
liti familiarior dux fuit, omnia inter infimos militum haud grauate munia ob-
eundo in ludo præterea militari, cum velocitatis viriumque inter se æquales
certamina ineunt, comiter facilis vincere ac vinci vultu eodem: nec quem-
quam aspernari parem, qui se offerret. factis benignus pro re, dictis haud mi-
nus libertatis alienæ quam suæ dignitatis memor: & quo nihil popularius est,
quibus artibus petierat magistratus, ijsdem gerebat. Itaq; vniuersus exercitus
incredibili alacritate adhortationem prosecutus ducis, castris egreditur. Præli-
um, vt quod maxime vnquam, pari spe, vtrinque æquis viribus, cum fiducia sui,
sine contemptu hostium commissum est. Samnitibus ferociam augebant nouæ
B res gestæ, & paucos ante dies geminata victoria. Romanis contra, quadringen-
torum annorum decora, & conditæ vrbi æqualis victoria. Vtrisque tamen no-
uus hostis curam addebat. Pugna indicio fuit quos gesserint animos. namque
ita conflixerunt, vt aliquandiu in neutram partem inclinaret acies. Tum con-
sul trepidationem inijciendam ratus, quando vi pelli non poterant: equitibus
immissis, turbare prima signa hostium conatur. quos vbi nequicquam tumultu-
antes in spacio exiguo voluere turmas vidit, nec posse aperire in hostes viam,
vectos ad antesignanos legionum, cum desiluissent ex equo: Nostrum, inquit, «
pedium illud milites est opus. agitedum, vt me videritis, quacunque incesse- «
ro in aciem hostium ferro viam facientem, sic pro se quisque obnios sternite. il- «
la nunc omnia, qua nunc erectæ micant hastæ, patefacta strage vasta cernetis. «
Hæc dicta dederat, cum equites consulis iussu discurrunt in cornua, legioni busq;
que in mediam aciem aperiunt viam. Primus omnium consul inuadit hostem:
& cum quo forte contulit gradum, obtruncat. hoc spectaculo accensi, dextra
lævaque ante se quisque memorandum prælium ciet. stant obnixi Samnites,
quanquam plura accipiunt quam inferunt vulnera. Aliquandiu iam pugnatum
erat: atrox cædes circa signa Samnitium, fuga ab nulla dum parte erat. Adeo
morte sola vinci destinauerant animis. Itaque Romani cum effluere iam lassi-
C tudine vires sentirent, & dici haud multum superesse, accensi ira concitant se
in hostem. Tum primum referri pedem atque inclinari rem in fugam apparuit:
tum capi, occidi Samnis. nec superfuissent multi, ni nox victoriam magis quam
prælium diremisset. Et Romani fatebantur, nunquam cum pertinaciore hoste
conflictum: & Samnites, cum quæreretur quænam prima causa tam obstina-
tos mouisset in fugam, oculos sibi Romanorum ardere visos aiebant, vesanos-
que vultus, & furentia ora, inde plus quam ex alia vlla re terroris ortum. Quem
terrorem non pugnæ solum euentu, sed nocturna profectione confessi sunt.
Postero die vacuis hostium castris Romanus potitur, quo se omnis Campano-
rum multitudo gratulabunda effudit. Cæterum hoc gaudium magna prope
clade in Samnio fœdatum est. nam ab Satricula profectus Cornelius Coss. ex-
ercitum inde in saltum caua valle peruium, circaque insessum ab hoste, in-
duxit: nec prius quam recipi tuto signa nō poterant, imminentem capiti hostē
vidit. Dum id moræ Samnitibus est, quoad totum in vallem infimam demitte-
ret agmen, P. Decius tribunus militum conspicit vnum editum in saltu collem,
imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud
difficilem. itaque consuli territo animi: Videsne tu, inquit, A. Corneli, eacu- «
men illud supra hostem? Arx illa est spei salutisq; nostræ, si eam, quam ceci reli- «

quere

itaq; arma deos prius quam homines violatura, aduersus Samnites vobis nego-
mus: legatos, sicut fas iusq; est, ad socios atq; amicos precatum mittemus, si
qua vobis vis fiat. Ad ea princeps legationis (sic enim domo mandatum re-
» tulerat) Quando quidem, inquit, nostra tueri aduersus vim atq; iniuriam istis
» non vultis, vestra certe defendetis. Itaque populum Campanum, vrbemq; Cam-
» puam, agros, delubra deûm, diuina humanaque omnia in vestram patrem cu-
» scripti, populiq; Rom. ditionem dedimus. quicquid deinde patiemur, dedi-
» vestri passuri. Sub hæc dicta omnes manus ad consules tendentes, pleni lacry-
» marum in vestibulo curiæ procubuerunt. Commoti patres vice fortunæ hu-
manarũ, si ille præpotens opibus populus, luxuria superbiaq; clarus, à quo pa-
lo ante auxiliũ finitimi petissent, adeo infractos gereret animos, vt seipse sine
omnia potestatis alienæ faceret: tum iam fides agi visa, deditos non prodi-
facturum æqua Samnitiũ populum censebant, si agrum vrbemq; per deditio
factam populi Rom. oppugnarent, legatos itaque extemplo mitti ad Samnites
placuit. data mandata, vt preces Campanorum, responsum senatus amicitiæ
Samnitium memor, deditionem postremo factam, Samnitibus exponerent, pe-
terent pro societate amicitiaq;, vt deditijs suis parcerent: neque in eum a-
grum, qui populi Rom. factus esset, hostilia arma inferrent. si leniter agendo pa-
rum proficerent, denunciarent Samnitibus populi Rom. senatusq; verbis, vt Cam-
pua vrbe Campanoque agro abstinerent. Hæc legatis agentibus in concilio
Samnitium, adeo est ferociter responsum, vt non solum gesturos se esse dice-
rent id bellum, sed magistratus eorum è curia egressi stantibus legatis præfec-
tos cohortium vocarent, ijsque clara voce imperarent, vt prædatum in agrum
Campanum extemplo proficiscerentur. Hac legatione Romam relata, posita
omnium aliarum rerum curis, patres fœcialibus ad res repetendas missis, bel-
loque, quia non redderentur, solenni more indicto, decreuerunt, vt primo quo-
que tempore de ea re ad populum ferretur: iussuq; populi consules ambo cum
duobus ab vrbe exercitibus profecti, Valerius in Campaniã, Cornelius in Sam-
nium, ille ad montem Gaurum, hic ad Satriculam castra ponunt. Priori Va-
lerio Samnitium legiones (eo nanque omnem belli molem inclinaturam erant)
occurrunt, simul in Campanos stimulabat ira, tam promptos nunc ad fe-
renda, nunc ad accersenda aduersus se auxilia. Vt vero castra Romana vidi-
runt: ferociter pro se quisque signum duces poscere, affirmare eadem forti-
na Romanum Campano laturum opem, qua Campanus Sidicino tulerit. Va-
lerius leuibus certaminibus tentandi hostis causa haud ita multos morando di-
es, signum pugnæ proposuit, paucis suos adhortatus: Ne nouum bellum ex
nouusque hostis terreret, quicquid ab vrbe longius proferrent arma, magis ma-
gisque in imbelles gentes eos prodire. Ne Sidicinorum Campanorumque cla-
dibus, Samnitium æstimarent virtutem. qualescunque inter se certauerint, ne-
cesse fuisse alteram partem vinci. Campanos quidem haud dubie magnifico
mio luxu fluentibus rebus mollitiaque sua, quam virtute hostium victos esse.
Quid autem esse duo prospera in tot seculis bella Samnitium aduersus no-
decreta populi Romani, qui triumphos pene plures quam annos ab vrbe con-
dita numeret? qui omnia circa se, Sabinos, Hetruriam, Latinos, Hernicos,
AEquos, Volscos, Auruncos, domita armis habeat? qui Gallos tot prælijs cæsos,
postremo in mare ac naues fuga compulerit? Cum gloria belli ac virtute si-
quenque fretos ire in aciem debere, tum etiam intueri cuius ductu auspi-
que ineunda pugna sit: verum qui audiendus duntaxat magnificus adhorta-
tor sit, verbis tantum ferox, operum militarium expers: an qui & ipse tela tra-
» tare, procedere ante signa, versari media in mole pugnæ sciat. Facta mea nos
» dicta vos milites, inquit, sequi volo: nec disciplinam modo, sed exemplum
» etiam à me petere. Non factionibus modo, nec per conciones vsitatas ne-
» bilibus, sed hac dextra mihi tres consulatus, summamque laudem peperi. Fui,
» cum hoc dici poterat: Patricius enim eras, & à liberatoribus patriæ ortus: &

A eodem anno familia ista consulatum, quo vrbs hæc consulem habuit. Nunc «
iam nobis patribus vobisque plebeijs promiscuus consulatus patet: nec gene- «
ris, vt ante, sed virtutis est præmium. proinde summum quodq; spectate milites: «
decus. Non si mihi nouum hoc Coruini cognomen dijs authoribus homines «
dedistis, Publicolarum vetustum familiæ nostræ cognomen memoria excessit. «
Semper ego plebem Romanam militiæ domique priuatus, in magistratibus «
paruis magnisque, æque tribunus ac consul, eodem tenore per omnes dein- «
ceps consulatus colo atque colui. Nunc quod instat, dijs bene iuuantibus no- «
uum atque integrum de Samnitibus triumphum mecum petite. Non alias mi- «
liti familiarior dux fuit, omnia inter infimos militum haud grauate munia ob-
eundo in ludo præterea militari, cum velocitatis viriumque inter se æquales
certamina ineunt, comiter facilis vincere ac vinci vultu eodem: nec quem-
quam aspernari parem, qui se offerret, factis benignus pro re, dictis haud mi-
nus libertatis alienæ quam suæ dignitatis memor: & quo nihil popularius est,
quibus artibus petierat magistratus, ijsdem gerebat. Itaq; vniuersus exercitus
incredibili alacritate adhortationem prosecutus ducis, castris egreditur. Prælium,
vt quod maxime vnquam, pari spe, vtrinque æquis viribus, cum fiducia sui,
sine contemptu hostium commissum est. Samnitibus ferociam augebant nouæ
B res gestæ, & paucos ante dies geminata victoria. Romanis contra, quadringen-
torum annorum decora, & conditæ vrbi æqualis victoria. Vtrisque tamen no-
uus hostis curam addebat. Pugna indicio fuit quos gesserint animos. namque
ita conflixerunt, vt aliquandiu in neutram partem inclinaret acies. Tum con-
sul trepidationem inijciendam ratus, quando vi pelli non poterant: equitibus
immissis, turbare prima signa hostium conatur. quos vbi nequicquam tumultu-
antes in spacio exiguo voluere turmas vidit, nec posse aperire in hostes viam,
reuectus ad antesignanos legionum, cum desiluisset ex equo: Nostrum, inquit, «
peditum illud milites est opus. agitedum, vt me videritis, quacunque incesse- «
ro in aciem hostium ferro viam facientem, sic pro se quisque obuios sternite. il- «
la nunc omnia, qua nunc erectæ micant hastæ, patefacta strage vasta cernetis. «
Hæc dicta dederat, cum equites consulis iussu discurrunt in cornua, legionibus-
que in mediam aciem aperiunt viam. Primus omnium consul inuadit hostem:
& cum quo forte contulit gradum, obtruncat. hoc spectaculo accensi, dextra
læuaque ante se quisque memorandum prælium ciet. stant obnixi Samnites,
quanquam plura accipiunt quam inferunt vulnera. Aliquandiu iam pugnatum
erat: atrox cædes circa signa Samnitium, fuga ab nulla dum parte erat. Adeo
morte sola vinci destinauerant animis. Itaque Romani cum effluere iam lassi-
C tudine vires sentirent, & dici haud multum superesse, accensi ira concitant se
in hostem. Tum primum referri pedem atque inclinari rem in fugam apparuit:
tum capi, occidi Samnis. nec superfuissent multi, ni nox victoriam magis quam
prælium diremisset. Et Romani fatebantur, nunquam cum pertinaciore hoste
confictum: & Samnites, cum quæreretur quænam prima causa tam obstina-
tos mouisset in fugam, oculos sibi Romanorum ardere visos aiebant, vesanos-
que vultus, & furentia ora, inde plus quam ex alia vlla re terroris ortum. Quem
terrorem non pugnæ solum euentu, sed nocturna profectione confessi sunt.
Postero die vacuis hostium castris Romanus potitur, quo se omnis Campano-
rum multitudo gratulabunda effudit. Cæterum hoc gaudium magna prope
clade in Samnio fœdatum est. nam ab Satricula profectus Cornelius Cos. ex-
ercitum incaute in saltum caua valle peruium, circaque insessum ab hoste, in-
duxit: nec prius quam recipi tuto signa nō poterant, imminentem capiti hostē
vidit. Dum id moræ Samnitibus est, quoad totum in vallem infimam demitte-
ret agmen, P. Decius tribunus militum conspicit vnum editum in saltu collem,
imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud
difficilem. itaque consuli territo animi: Videsne tu, inquit, A. Corneli, cacu- «
men illud supra hostem? Arx illa est spei salutisq; nostræ, si eam, quam ceci reli- «

quere

» quere Samnites,impigre capimus. Nec tu mihi plus quam vnius legionis
» cipes haſtatosque dederis: cum quibus vbi euaſero in ſummum, perge
» omni liber metu,teque & exercitum ſerua. Neque enim moueri hoſtis
» tus nobis ad omnes ictus ſine ſua pernicie poterit.nos deinde aut fortuna
» puli Romani,aut noſtra virtus expediet. Collaudatus à conſule,accepto
dio vadit occultus per ſaltum: nec prius ab hoſte eſt viſus, quam loco
petebat appropinquauit. Inde admiratione pauentibus cunctis, cum omnia
in ſe vertiſſet oculos: & ſpacium conſuli dedit ad ſubducendum agmen
quiorem locum,& ipſe in ſummo conſtitit vertice. Samnites dum hanc illa
na vertunt: vtriuſque rei omiſſa occaſione, neque inſequi conſulem, niſi
eandem vallem,in qua paulo ante ſubiectum eum telis ſuis habuerãt,
nec erigere agmen in captum ſuper ſe ab Decio tumulum. Sed cum ira
magis qui fortunam gerendæ rei eripuerant,tum propinquitas loci, atque
paucitas incitat: & nunc circundare vndique collem armatis volunt vt
ſule Decium intercludant: nunc viam patefacere, vt digreſſos in vallem
riantur.incertos quid agerent,nox oppeſſit.Decium primum ſpes tenuit,
ſubeuntibus in aduerſum collem ex ſuperiore loco ſe pugnaturum: deinde
miratio inceſſit,quod nec pugnam inirent: nec ſi ab eo conſilio iniquitate
ci deterrerentur, opere ſe valloq; circundarent. Tum centurionibus ad
» catis: Quænam illa inſcitia belli, ac pigritia eſt? aut quonam modo
» dicinis Campanisq; victoriam peperunt? Huc atq; illuc ſigna moneri,
» do in vnum conferri,modo educi videtis.Opus quidem incipit nemo,cum
» circundati vallo potuerimus eſſe. Tum vero nos ſimiles iſtorum ſimus,
» tius hic moremur,quam commodum ſit.Agite dum,ite mecum: vt dum
» aliquid ſupereſt,quibus locis præſidia ponant,qua pateat hinc exitus,
mus.Hæc omnia ſagulo gregali amictus,centurionibus item manipularium
litum habitu ductis,ne ducem circumire hoſtes notarent, perluſtrant.
» liis deinde diſpoſitis,cæteris omnibus teſſeram dari iubet: vbi ſecundæ
» buccina datum ſignum eſſet,armati cum ſilentio ad ſe venirent.Quo vbi,
» edictum erat,taciti conuenerunt: Hoc ſilentium milites,inquit,omiſſo
» ri aſſenſu,in me audiendo ſeruandum eſt.vbi ſententiam meam vobis
» ro,tum quib. eadem placebunt,in dextram partem taciti tranſibitis
» maior erit,eius ſtabitur conſilio. Nunc quæ mente agitem,audite. Non
» delatos,nec inertia relictos hic vos circumuenit hoſtis.virtute cepiſtis
» virtute hinc oportet euadatis. Veniendo huc exercitum egregium
» mani ſeruaſtis: erumpẽdo hinc,voſmetipſos ſeruate. Digni eſtis,qui
» ribus opem tuleritis,ipſi nullius auxilio egueritis. Cum eo hoſte res
» ſterno die delendi omnis exercitus fortuna per ſocordiam vſus non
» tam opportunum collem imminentem capiti ſuo non ante viderit,quam
» tum à nobis: nos tam paucos, tot ipſe millibus hominum nec aſcenſu
» rit: nec tenentes locum,cum diei tantum ſupereſſet,vallo circundederit?
» videntem ac vigilantem ſic eluſeritis,ſopitum oportet fallatis:imo neceſſe
» In eo enim loco res ſunt noſtræ, vt ego vobis magis neceſſitatis veſtræ
» quam conſilij autor ſim.neque enim maneatis,an abeatis hinc,deliberari
» teſt,cum præter arma, & animos armorum memores, nihil vobis fortuna
» qui fecerit: fame & ſiti moriendum ſit,ſi plus quam viros ac Romanos
» ferrũ timeamus.Ergo vna eſt ſalus,erumpere hinc, atque abire.id aut
» aut nocte faciamus oportet.Ecce hoc aliud minus dubium.quippe ſi lux
» tetur,quæ ſpes eſt non vallo perpetuo foſſaq; nos ſepturum hoſtem,
» corporibus ſuis ſubiectis vndique cinxerit,vt videtis,collem? Atqui ſi
» portuna eſt eruptioni, ſicut eſt, hæc profecto noctis aptiſſima hõra eſt.
» ſecundæ vigiliæ conueniſtis: quod tempus mortales ſomno altiſſimo
» Per corpora ſopita vadetis, vel ſilentio incautos fallentes,vel ſententiã
» more ſubito pauorem iniecturi. Me modo ſequimini, quem ſecuti eſtis.

eandem

eandem quæ duxit huc, sequar fortunam. Quibus hęc salutaria videntur, agite « dum in dextram partem pedibus transite. Omnes transierunt, vadentemq; per « intermissa custodiis loca Decium secuti sunt. Iam euaserant media castra, cum « superscandens vigilum strata somno corpora miles offenso scuto præbuit so-nitum, quo excitatus vigil, cum proximum mouisset, erectiq; alios concitaret, ignari ciues an hostes essent: præsidium erumperet, an consul castra cepisset: Decius, cum non fallerent, clamorem tollere iussis militibus, torpidos somno, insuper pauore exanimat: quo præpediti, nec arma impigre capere, nec obsistere, nec insequi poterant. Inter trepidationem tumultumq; Samnitium, præsidium Romanum obuijs custodib. cæsis, ad castra consulis peruadit. Aliquantum supererat noctis, iamq; in tuto videbantur esse, cum Decius: Macti virtute, « inquit milites Romani este. vestrum iter, ac reditum omnia secula laudibus fe- « rent: sed ad conspiciendam tantam virtutem luce ac die opus est: nec vos dig- « ni estis, quos cum tanta gloria in castra reduces silentium ac nox tegat. hic « lucem quieti opperiamur. Dictis obtemperatum. atq; vbi primum illuxit, præmisso nuncio ad consulem, in castra ingenti gaudio concitantur: & tessera data, incolumes reuerti, qui sua corpora pro salute omnium haud dubio periculo obiecissent, pro se quisq; obuiam effusi laudant, gratulantur: singulos vniuersos; seruatores suos vocant: dijs laudes gratesq; agunt. Decium in cœlum ferunt. Hic Decij castrensis triumphus fuit, incedentis per media castra cum armato præsidio, coniectis in eum omnium oculis, & omni honore tribunum cõsuli æquantibus. Vbi ad prætorium ventum est, consul classico ad concionem conuocat: orsusq; meritas Decij laudes, interfante ipso Decio, distulit concionem: qui author omnia posthabendi, dum occasio in manibus esset, perpulit consulem, vt hostes & nocturno pauore attonitos, & circa collem castellatim dissipatos aggrederetur. credere etiam aliquos ad se sequendum emissos per saltum vagari. Iussæ legiones arma capere: egressæque cum per exploratores notior iam saltus esset, via patentiore ad hostem ducuntur. Quem incautum improuiso adortæ, cum palati passim Samnitium milites, pleriq; inermes, nec coire in vnum, nec arma capere, nec recipere intra vallum se possent, pauentẽ primum intra castra compellunt: deinde castra ipsa turbatis stationibus capiunt. Perfertur circa collem clamor: fugatq; ex suis quemq; præsidijs. ita magna pars absenti hosti cessit. Quos intra vallum egerat pauor (fuere autem ad triginta millia) omnes cæsi, castra direpta. Ita rebus gestis, Cos. aduocata concione, P. Decij non cœptas solũ ante, sed cumulatas noua virtute laudes peragit: & præter militaria alia dona, aurea corona eum, & centum bobus, eximioque vno albo opimo auratis cornibus donat. Milites qui in præsidio simul fuerant, duplici frumento in perpetuum, in præsentia singulis bobus, binisq; priuis tunicis donati. Secundum consulis donationem legiones graminean coronã obsidionalem, clamore donum approbantes, Decio imponunt. altera corona eiusdem honoris index à præsidio suo imposita est. His decoratus insignib. bouem eximium Marti immolauit, centum boues militibus dono dedit, qui secũ in expeditione fuerant. ijsdem militibus legiones libras farris, & sextarios vini contulerunt. Omniaq; ea ingenti alacritate per clamorem militarem, indicem omnium assensus, gerebantur. Tertia pugna ad Suessulam commissa est: qua fugatus à Marco Valerio Samnitium exercitus, omni robore iuuentutis domo accito, certamine vltimo fortunam experiri statuit. Ab Suessula nuncij trepidi Capuam, inde equites citati ad Valerium Cos. opem oratum veniunt. Confestim signa mota: relictisque impedimentis castrorum valido præsidio, raptim agitur agmen: nec procul ab hoste locum exiguum, vt quib. præter equos cæterorum iumentorum calonumq; turba abesset, castris cœpit. Samnitium exercitus, velut haud vlla mora pugnæ futura esset, ac iam instruit: deinde postquam nemo obuius ibat, infestis signis ad castra hostium succedit. Ibi vt militem in vallo vidit: missique ab omni parte exploratum, quam in exiguum orbem con-

tracta

V.C. tracta castra essent, paucitatem inde hostium colligentes, retulerunt: frem omnis acies, complendas esse fossas, scindendumq; vallum, & in castra irr pendum, transactumq; ea temeritate bellum foret, ni duces continuissent pectum militum. Cæterum quia multitudo sua commeatibus grauis, & pro dendi ad Suessulam, & tunc certaminis mora, haud procul ab ferum omn inopia esset: placuit, dum inclusus paueret hostis, frumentatum per agros litem duci. interim & Romano, qui expeditus quantum humeris inter arm geri posset, frumenti secum attulisset, de futura omnia. Consul palatos per gros cum vidisset hostes, stationes infrequentes relictas, paucis nullres adhi tatus, ad castra oppugnanda ducit. Quæ cum primo clamore atq; impetu pisset, pluribus hostium in tentoriis suis, quam in portis valloque cæsis, seq captiua in vnum locum conferri iussit: relictisq; duabus legionibus custod & præsidij causa graui edicto monitis, vt donec ipse reuertisset, præda abstin rent: profectus agmine instructo, cum premissus eques velut indagine dissip tos Samnites ageret, cædem ingentem fecit. nam neq; quo signo coirent inte se, neq; vtrum castra peterent, an longiorem intenderent fugam, territis co stare poterat. Tantumq; fugæ ac formidinis fuit, vt ad XL. millia scutatorum nequaquam tot cæsis, & signa militaria, cum iis quæ in castris capta erant, a CLXX. ad consulem deferrentur. Tunc in castra hostium reditum, ibiq; om nis præda militi data. Huius certaminis fortuna & Paliscos, cum in indu essent, fœdus petere ab senatu coegit, & Latinos iam exercitibus compara ab Ro. in Pelignum vertit bellum. Neque ita rei gestæ fama Italiæ se finib tenuit: sed Carthaginienses quoque legatos gratulatum Romam misere cu coronę aureę dono, quę in Capitolio in Iouis cella poneretur: fuit pondo XX Cōsules ambo de Samnitibus triumpharunt, sequente Decio insigni cum de, donisq;: cum incondito militari ioco haud minus tribuni celebre nom quam consulum esset. Campanorum deinde, Suessulanorumq; auditæ legat nes: precantibusq; datum, vt præsidiū eo in hyberna mitteretur, quo Samni excursiones arcerētur. Iam tum minime salubris militari disciplinę Capua instrumento omnium voluptatum delinitos militum animos auertit à memo patriæ. inibanturq; consilia in hybernis eodem scelere adimendæ Campa Capuæ, per quod illi eam antiquis cultoribus ademisset: neque immer to suum ipsorum exemplum in eos versurum. Cur autem potius Campani grum Italię vberrimum, dignam agro vrbem, qui nec se nec sua tutari posset, quam victor exercitus haberet, qui suo sudore ac sanguine inde Samnites d pulisset? An æquum esse, dedititios suos illa fertilitate atque amœnitate po frui, se militando fessos in pestilenti atq; arido circa vrbem solo luctari an a vrbe insidentem labem crescentis indies fœnoris pati? Hæc agitata occult coniurationib. nec dū vulgata in omnes consilia inuenit nouus Cos. C. Mar Rutilius, cui Campania sorte prouincia euenerat, Q. Seruilio collega ad vrbem relicto. Itaq; cum omnia ea sicut gesta erant per tribunos comperta haben
413. & ætate & vsu doctus: quippe qui iam quartum Cos. esset, dictatorque censor fuisset: optimum ratus, differendo spem quandocunque vellent coll lij exequendi militarē impetū frustrari, rumorem dissipat, in iisdem oppidis anno post præsidia hybernatura. diuisa enim erant per Campaniæ vrbes, manuerantq; à Capua consilia in exercitum omnem. Eo laxamento cogitation bus dato, quieuit in præsentia seditio. Consul educto in æstiua milite dum quos Samnites habebat, exercitum purgare missionib. turbulentorum homi instituit, aliis emerita dicendo stipendia esse: alios graues iam ætate, aut vrb parum validos. Quidam in commeatus mittebātur, singuli primo, deinde & cohortes quædam, quia procul ab domo ac rebus suis hybernassent, per speciem etiam militarium vsuum cum alij alio mitterentur, magna pars ablegati. quam multitudinem consul alter Romæ, prætorq; alias ex aliis fingendo moras re nebat. Et primo quidem ignari ludificationis, minime inuiti domos reuisēbā.

pob

A postquam neq; reuerti ad signa primos, nec ferme alium, quam qui in Campania hybernassent, prœcipueq; ex ijs seditionis authores mitti viderunt: primum admiratio, deinde haud dubius timor incessit animos, consilia sua emanasse: iam quæstiones, iam iudicia, iam occulta singulorum supplicia, impotensque & crudele consulum ac patrum in se regnũ passuros. Hæc qui in castris erant, occultis sermonib. serunt, neruos coniurationis eiectos arte consulis cernentes. Cohors vna, cum haud procul Anxure esset, ad Lautulas saltu angusto inter mare ac montes consedit, ad excipiendos quos consul aliis atq; aliis (vt ante dictum est) causis mittebat. Iam valido admodũ numero manus erat: nec quicquam ad iusti exercitus formam, præter ducem, deerat. incomposiți itaq; prœdantes in agrum Albanum perueniunt: & sub iugo Albæ Longæ castra vallo cingunt, perfecto inde opere, reliquum diei de imperatore sumendo sententiis decertant, nulli ex presentib. satis fidentes. quem autem ab Roma posse acciri? quem patrum aut plebis esse, qui aut se tanto periculo sciens offerat, aut cui ex iniuria insanientis exercitus causa recte committatur? Postero die cum eadem deliberatio teneret, ex prædatoribus vagis quidam compertum attulerunt, T. Quintium in Thusculano agrum colere, vrbis honorumq; immemorẽ. Patricię hic virgentis erat: cui cum militiæ magna cum gloria actæ finem pes alter ex B vulnere claudus fecisset, ruri agere vitam procul ambitione ac foro constituit. Nomine audito, extemplo agnouere virum: &, quod bene verteret, acciri iusserunt, sed parum spei erat, voluntate quicquam facturum. vim adhiberi ac metum placuit. Itaq; silentio noctis cum tectum villæ, qui ad id missi erant, intrassent somno graui Quintium oppressum, nihil medium, aut imperium atq; honorem, aut vbi restitaret, mortem, ni sequeretur, denunciantes, in castra pertraxerunt. Imperator extemplo aduenies appellatus: insigniaq; honoris exterrito subitæ rei miraculo deferunt, & ad vrbem ducere iubẽt. Sno magis inde impetu, quam consilio ducis conuulsis signis, infesto agmine ad lapidem octauum viæ quæ nunc Appia est, perueniunt: issentque confestim ad vrbem, ni venire contra exercitum, dictatoremq; aduersus se M. Valerium Coruinum dictum audissent, & magistrũ equitum L. AEmylium Mamercum. Vbi primum in conspectum ventum est, arma signaq; agnouere: extemplo omnibus memoria patriæ iras permulsit. nondum erant tam fortes ad sanguinem ciuilem: nec præter externa nouerant bella: vltimaq; rabies secessio ab suis habebatur. Itaque iam duces, iam milites vtrinq; congressus quærere ad colloquia. Quintius, quẽ armorum etiam pro patria latietas teneret, nedum aduersus patriã: Coruinus C omnes charitate ciues, prœcipue milites, & ante alios suum exercitum cõplexus, ad colloquium processit. Cognito ei extemplo haud minor ab aduersariis verecundia, quam ab suis silentium datum. Deos, inquit, immortales, milites, " vestros publicos, meosq; ab vrbe proficiscens ita adoraui, veniamque supplex " poposci: vt mihi de vobis concordiæ partæ gloriam, non victoriã darent: satis fuit, eritq; vnde belli decus pariatur: hinc pax petenda est. Quod deos im- " mortales inter nuncupanda vota expoposci, eius me compotem voti vos face- " re potestis: si meminisse vultis, non vos in Samnio, nec in Volscis, sed in Roma- " no solo castra habere: si illos colles quos cernitis, patriæ vestræ esse. si hunc ex- " ercitum ciuium vestrorum: si me consulem vestrum, cuius ductu auspicioque " priore anno bis legiones Samnitium fudistis, bis castra vi cepistis. Ego sum M. " Valerius Coruinus, milites: cuius vos nobilitatem beneficiis erga vos non in- " iuriis sensistis: nullius superbæ in vos legis, nullius crudelis senatusconsulti au- " thor: in omnib. meis imperiis in me seuerior, quam in vos. Ac si cui genus, si cui " sua virtus, si cui etiam maiestas, si cui honores subdere spiritus potuerunt: ijs e- " ram natus, id specimen mei dederam, ea ætate consulatum adeptus eram, vt " potuerim tres & viginti annos natus consul patribus quoque ferox esse, non " solum plebi. Quod meum factum, dictumve consulis grauius quam tribuni au- " distis? Eodem tenore duos insequentes consulatus gessi: eodẽ hæc imperiosa "

dictatura

» dictatura geretur: vt neque in hos meos & patriæ meæ milites mitior, quam
» vos, horreo dicere hostes. Ergo vos prius in me strinxeritis ferrum, quam
» vos ego. Istinc signa canent, istinc clamor prius incipiet atque impetus fa-
» micandum est. Inducite in animum, quod non induxerunt patres auique
» non illi qui in Sacrum montem secesserunt: non hi qui postea Auentinum
» sederunt. Expectate dum vobis singulis, vt olim Coriolano, matres com-
» crinibus passis obuiæ ab vrbe veniant, tum Volscorum legiones, quia Ro-
» num habebant ducem, quieuerunt: vos Romanus exercitus non deliten
» impio bello & Tite Quinti, quocunque istic loco seu volens seu inuitus co
» stitisti: si dimicandum erit, tum tu in nouissimos te recipito: fugeris enim
» honestius, tergumque ciui dederis, quam pugnaueris contra patriam. Nunc
» pacificandum bene atque honeste inter primos stabis, & colloquij, huius sin
» taris interpres fueris. Postulate æqua, & ferte: quanquam vel iniquis stan
» est potius, quam impias inter nos conseramus manus. Titius Quintius plen
» lachrymarum ad suos versus: Me quoque, inquit, milites, si quis vtus meis
» meliorem pacis quam belli habetis ducem. Non enim illa modo Volsca et
» Samnis, sed Romanus verba fecit, vester consul, vester imperator, milites, o
» ius auspicia pro vobis experti, nolite aduersus vos velle experiri. Qui pepe
» rent vobiscum infestius, & alios duces senatus habuit: qui maxime vestra
» is militibus parceret, cui plurimum vos imperatori vestro crederetis, eum de
» git. Pacem etiam qui vincere possunt, volunt. Quid nos velle oportet? Quas
» missis ira & spe fallacibus authoribus, nos ipsos nostraque omnia cognatis
» mittimus fidei? Approbantibus clamore cunctis, Titus Quintius ante
progressus, in potestate dictatoris milites fore dixit: orauitque, vt causam
serorum ciuium susciperet, susceptamque eadem fide, qua rempub. administra
re solitus esset, tueretur. sibi se priuatim nihil cauere: nolle alibi quam in
nocentia spem habere. militibus cauendum, quod apud patres semel plebi
itenum legionibus cautum sit, ne fraudi secessio esset. Quintio collaudato,
teris bonum animum habere iussis, dictator equo citato ad vrbem rece
authoribus patribus tulit ad populum in luco Petilino, ne cui militum fra
di secessio esset. Orauit etiam bona venia. Quirites, ne quis eam rem loco
riove cuiquam exprobraret. Lex quoque sacrata militaris lata est, ne cui
militis scripti nomen, nisi ipso volente, deleretur: additumque legi, ne qui
tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset. id propter P. Salonium
postulatum est ab coniuratis: qui alternis prope annis & tribunus milit
& primus centurio erat, quem nunc primipili appellant. Huic infesti
tes erant, quod semper aduersatus nouis consilijs fuisset, nec particeps
rum esset, qui ab Lautulis fugissent. Itaque cum hoc vnum propter Salonium
ab senatu non impetraretur, tum Salonius obtestatus patres conscriptos, ne
suum honorem pluris quam concordiam ciuitatis æstimarent, perpulit, vt
quoque ferretur. Neque impotens postulatum fuit, vt de stipendio equitum
(merebant autem triplex ea tempestate) æra demerentur, quod aduersati co
iurationi fuissent. Præter hæc inuenio apud quosdam, L. Genutium tribunum
plebis tulisse ad populum, ne fœnerare liceret. Item aliis plebiscitis cautum
quis eundem magistratum intra decem annos caperet, neu duos magistratus
vno anno gereret, vtique liceret Coss. ambos plebeios creari. Quæ si omnia
concessa sunt plebi, apparet haud paruas vires defectionem habuisse. Alias
nalib. proditum est, neque dictatorem Valerium dictum, sed per Coss. co
rem actam: neque antequam Romam veniretur, sed Romæ eam multitudinem
coniuratorum ad arma consternatam esse: nec in T. Quintij villam, sed in ædes
C. Manlij nocte impetum factum: eumque à coniuratis comprehensum, vt de
fieret: inde ad quartum lapidem profectos loco munito consedisse: nec ab
cib. mentionem concordiæ ortam, sed repente, cum in aciem armati exercitus
processissent, salutationem factam: & permistos dextras iungere, ac com-
plexu

A inter se lachrymantes milites cœpisse: coactosque Coss. cum viderent auersos à dimicatione militum animos, retulisse ad patres de concordia reconciliandâ. adeo nihil præterquam seditionem fuisse, eamque compositam: inter antiquos rerum authores constat. Et huius fama seditionis, & sublatum cum Sãmnitibus graue bellum aliquot populos ab Romana societate auertit: & præter Latinorum infidum iam diu fœdus, Priuernates etiam Norbam atque Setiam finitimas colonias Romanas incursione subita depopulati sunt. V.C.

DECADIS PRIMÆ LIB. VIII.

EPITOME.

Latini cum Campanis defecerunt: & missis legatis ad senatum conditionem tulerunt: vtsi pacem habere vellent: alterum ex Latinis consulem facerent. Qua legatione perlata, prætor eorũ Annius de Capitolio ita prolapsus est, vt exanimaretur. T. Manlius consul filium suum, quod contra edictum pugnauerat aduersum Latinos: quamuis prospere pugnasset: securi percussit. Laborantibus in acie Romanis, P. Decius cum Manlio deuouit se pro exercitu: & concitato equo cum in medios hostes

B *se intulisset: interfectus, morte sua Romanis victoriam restituit. Latini in deditionem venerunt. T. Manlio in vrbem reuerso, nemo ex iuuentute obuiam processit. Minutia virgo Vestalis incesti dãnata est. Ausonib. victis, in oppidũ Cales colonia deducta est. Item Fregellæ coloniæ deductæ sunt. Veneficium complurium matronarũ deprehensum: quarum plurimæ statim ipsis medicaminibus perierunt. Lex de veneficio tunc primum constituta est. Priuernatibus, cum rebellassent, victis ciuitas data est. Palæpolitani victi bello: & obsidione in deditionem venerunt. Q. Publio, qui eos obsederat: primum imperium prolatum: & per consules ei decretus triumphus. Plebs nexu liberata est propter Lucij Papyrij creditoris libidinem: qui C. Publio debitori suo stuprum intulerat. Cum L. Papyrius dictator reuersus in vrbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda: Q. Fabius magister equitum occasione rei bene gerendæ inuitatus, contra edictum eius præliatus est: qui prospere aduersus Samnites pugnauit. ob eam causam cum dictator de magistro equitum supplicium sumpturus videretur: Fabius Romam profugit: & cum causa parum proficeret: populi precibus donatus est. Res præterea contra Samnites prospere gestas continet.*

C IAm Coss. erant C. Plautius II. L. AEmylius Mamercus, cum Setini Norbaque Romam nuncij defectionis Priuernatium cum querimoniis acceptæ cladis venerunt. Volscorum item exercitum duce Antiati populo consedisse ad Satricum, allatum est. Vtrunque bellum Plautio sorte euenit. Prius ad Priuernum profectus, extemplo acie conflixit. haud magno certamine deuicti hostes, oppidum captum, redditumque Priuernatibus, præsidio valido impositio: agri partes duæ ademptæ. Inde victor exercitus Satricum contra Antiates ductus. ibi magna vtrinque cæde atrox prælium fuit, & cum tempestas eos neutro inclinata spe dimicantes diremisset. Romani nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in posterum diem prælium parant. Volscis recensentibus quos viros in acie amisissent, haud quaquam idem animus ad iterandum periculum fuit. Nocte pro victis Antium agmine trepido, sauciis, ac parte impedimentorum relicta, abierunt. Armorum magna vis tum inter cæsa corpora hostium, tum in castris inuenta est. ea Luæ matri dare se consul dixit: finesque hostium vsque ad oram maritimam est depopulatus. Alteri consuli AEmylio ingresso Sabellum agrum, non castra Samnitium, non legiones vsquam oppositæ. ferro ignique vastantem agros, legati Samnitium pacẽ orantes adeunt. à quo reiecti ad senatum, potestate facta dicendi, positis ferocibus animis, pacem sibi ab Romanis, bellique ius aduersus Sidicinos petierunt. Quæ se eo iustius petere, quod in amicitiam populi Romani secundis

V.C. suis rebus,non aduersis,vt Campani,venissent: & aduersus Sidicinos sumerent arma,suos semper hostes,populi Romani nunquam amicos: quinec,vt Samnites,in pace amicitiam: nec,vt Campani,auxilium in bello petissent: nec in fide populi Romani,nec in ditione essent.Cum de postulatis Samnitium Tit. AEmylius prætor senatum consuluisset,reddendumque his fœdus patres censuissent,prætor Samnitibus respondit: Nec,quominus perpetua cum eis amicitia esset,per pop. Roma.stetisse: nec contradici, quin quoniam ipsos bello culpa sua contracti tædium ceperit,amicitia de integro recõcilietur. Quod ad Sidicinos attinet, nihil intercedi quo minus Samniti populo pacis belliq; liberum arbitrium sit.Fœdere icto cum domũ reuertissent, extemplo inde exercitus Romanus ductus, annuo stipendio,& trium mensium frumento accepto, quod pepigerat consul,vt tempus induciis daret quoad legati redissent. Samnites copiis iisdem,quibus vsi aduersus Romanum bellum fuerat, contra Sidicinos profecti, haud in dubia spe erant mature vrbis hostium potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cœpta fieri est.Inde, postquam patres vt seram eam, vltimaque tandem necessitate expostulatam aspernabantur,ad Latinos iam sua sponte in arma motos facta est. Nec Campani quidem(adeo iniuriæ Samnitium,quam beneficij Romanorum memoria pręsentior erat)his se armis abstinuere. Ex his tot populis vnus ingens exercitus duce Latino fines Sãnitium ingressus,plus populationib. quam pugnando iis cladium fecit.& quanquam superiores certaminib.Latini erant: haud tamen,ne sæpius dimicandum foret,agro hostium excessere.Id spacium Samnitibus datum est Romam legatos mittendi.qui cum adissent senatum,conquesti eadem se fœderatos pati,quæ hostes essent passi, precib.infimis petiere,vt sibi ducerent Romani victoriam quam Samnitibus ex Campano Sidicinoque bello ereptam: ne vinci etiam se ab ignauissimis populis sinerent.Latinos Campanosq;,si sub ditione populi Rom.essent,pro imperio arcerent Samnitas, sin imperium abnuerent,armis coercerent. Aduersus hæc responsum accepere datum,quia fateri pigebat in potestate sua Latinos iam non esse,timebantque ne arguendo abalienarent. Campanorum aliam conditionem esse, qui obsidere,sed per deditionem in fidem venissent.Itaque Campanos seu velint, seu nolint,quieturos: in fœdere Latino nihil esse, quod bellare cum quib. ipsi velint,prohibeantur.Quod responsum,sicut dubios Samnites, quidnam facturos Romanum censerent,dimisit: ita Cumpanos metu abalienauit: Latinos vero nihil iam non concedentibus Romanis,ferociores fecit. Itaque perspecta aduersus Samnites belli parandi,crebra concilia indicẽtes,omnibus consultationib.inter se principes occulte Romanum coquebant bellum. Huic quoque aduersus seruatores suos bello Campanus aderat.Sed quanquam omnia industria celebantur, priusquam mouerentur Romani, tolli ab tergo Samnitem hostem volebant: tamen per quosdam priuatis hospitiis necessitudinibusque coniunctos indicia coniurationis eius Romam emanarunt. iussique ante tempus consulib.abdicare se magistratu: quo maturius noui consules adorirentur tantam molem belli crearentur: religio incessit, ab eis quorum immunis
415. imperium esset,comitia haberi.itaq; interregnum initum. duo interreges fuerunt.M.Valerius,ac M.Fabius.Is creauit consules.T.Manlium Torquatum III. P.Decium Murem.Eo anno Alexandrum Epiri regem in Italiam classe appulsse constat.quod bellum,si prima satis prospera fuissent, haud dubie ad Romanos peruenissset.Eadem ætas rerũ magni Alexandri est, quem sorore huius natum,in alio tractu orbis inuictum bellis iuuenem fortuna morbo extinxit. Cęterum Romani,& si defectio sociorum nominisque Latini haud dubia erat, omen tanquam de Samnitibus,non de se curam agerent,decẽ principes Latinorum Romam euocauerunt.quibus imperarent quę vellent. Prætores tum erant Latini habebant.L. Annium Setinum, & L.Numitium Circeiensem, ambos ex coloniis Romanis: per quos prætor Signiam Velitrasque,& ipsas coloni

Roman

A Romanas, Volsci etiam exciti ad arma erant. eos nominatim euocari placuit. Haud cuiquam dubium erat, super qua re acciretur. Itaque concilio prius habito, prætores quam Romam proficiscerentur, euocatos se ab senatu docent Romano, & quæ actum iri secum credant, quidnam ad ea responderi placeat, referunt. Cum aliud alij censerent, tum Annius: Quanquam ipse ego retuli quid responderi placeret, tamen magis ad summam rerum nostrarum pertinere arbitror: quid agendum nobis, quam quid loquendum sit. Facile erit, explicatis consilijs, accomodare rebus verba. Nã si etiam nunc sub vmbra fœderis æqui seruitutem pati possumus, quid abest quin proditis Sidicinis, non Romanorum solum, sed Samnitium quoq; dicto pareamus: respondeamusq; Romanis, nos, vbi inuenerint, posituros arma? Sin autem tandem libertatis desiderium remordet animos: si fœdus est, si societas æquatio iuris est: si consanguineos nos Romanorum esse, quod olim pudebat, nunc gloriari licet: si socialis illis exercitus is est, quo adiuncto duplicent vires suas, quem secernere ab se Cos. bellis propriis ponendis sumendisq; nolint, cur non omnia æquantur? cur non alter ab Latinis consul detur? Vbi pars virium, ibi & imperij: pars est. Est quidem nobis hoc per se haud nimis amplum, quippe concedentibus Romam caput Latio esse, sed vt amplum videri posset, diuturna patientia fecimus. At-

B qui si quando vnquam consociandi imperij, vsurpandæ libertatis tempus optastis: en hoc tempus adest, & virtute vestra, & deûm benignitate vobis datum. Tentastis patientiam negando militem. Quis dubitat exarsisse eos, cum plus ducentorum annorum morem solueremus? Pertulerunt tamen hunc dolorem. Bellum nostro nomine cum Pelignis gessimus. Qui ne nostrorum quidem finium per nos tuendorum ius antea dabant, nihil interc esserunt. Sidicinos in fidem receptos, Campanos ab se ad nos descisse, exercitus nos parare aduersus Samnites fœderatos suos audierunt: nec mouerunt se ab vrbe. Vnde hæc illis tanta modestia, nisi à conscientia virium & nostrarum & suarum? idoneos authores habeo, querentibus de nobis Samnitib. ita responsum ab senatu Romano esse, vt facile appareret, ne ipsos quidem iam postulare vt Latium sub Romano imperio sit. Vsurpate modo postulando eo, quod illi vobis taciti concedunt. Si quem hoc dicere metus prohibet, en ego ipse audiente non populo Romano modo senatuque, sed Ioue ipso, qui Capitolium incolit, profiteor me dicturum, vt si nos in fœdere ac societate esse velint, consulem alterum ab vobis, senatusque partem accipiant. Hæc ferociter non suadenti solum, sed pollicenti, clamore & assensu omnes permiserũt, vt ageret diceretque quæ è republ. nominis Latini, fideque sua viderentur. Vbi est Romam ventum, in Capito-

C lio ei senatus datus est. Ibi cum T. Manlius Cos. egisset cum eis ex authoritate patrum, ne Samnitibus fœderatis bellum inferrent: Annius, tanquam victor armis Capitolium cepisset, non legatus iure gentium tutus loqueretur: Tempus erat, inquit, T. Manli, vosque patres conscripti, tandem iam vos nobiscum nihil pro imperio agere, cum florentissimum deûm benignitate nunc Latium armis virisque, Samnitibus bello victis, Sidicinis Campanisque sociis, nunc etiam Volscis adiunctis, videretis: colonias quoque vestras Latinum Romano præstitisse imperium. Sed quoniam vos regno impotenti finem vt imponatis non inducitis in animum: nos quanqaam armis possumus asserere Latium in libertatem, consanguinitati tamen hoc dabimus, vt conditiones pacis feramus æquas vtrisque, quoniam vires quoque æquari diis immortalibus placuit. Consulem alterum Roma, alterum ex Latio creari oportet: senatus partem æquam ex vtraque gente esse: vnum populum, vnam rempub. fieri. Et vt imperij eadem sedes sit, idemque omnibus nomen: quoniam ab alterutra parte concedi necesse est: quod vtrisque bene vertat, sit hæc sane patria potior, & Romani omnes vocemur. Forte ita accidit, vt parem ferociæ huius & Romani Cos. T. Manlium haberent: qui adeo non tenuit iram, vt si tanta dementia patres cõscriptos cepisset, vt ab Setino homine leges acciperẽt, gladio

cinctum in senatum venturum se esse palam diceret, & quemcunque in eum Latinum vidisset, sua manu interempturum, & conuersus ad simulacrum Iouis: Audi Iupiter hæc scelera, inquit, audite ius fasque. Peregrinos Coss. & peregrinum senatum in tuo Iupiter augurato templo captus, atque ipse oppressus, surus es? Hæccine fœdera Tullus Romanus rex cum Albanis patribus vestris, Latini, hæc L. Tarquinius vobiscum postea fecit? Non venit in mentem pugnæ apud Regillum lacum? Adeo & cladium vestrarum veterum, & beneficiorum nostrorum erga vos, obliti estis? Cum consulis vocem subsecuta patrum indignatio esset, proditur memoriæ, aduersus crebram imprecationem deûm, quos testes fœderum sæpius inuocabant consules, vocem Annij spernentis numen Iouis Romani auditam. certe cum commotus ira se ab vestibulo templi citato gradu proriperet, lapsus per gradus, capite grauiter offenso, impactus mox in est laxo, vt sopiretur. Exanimatum authores quoniam non omnes sunt, mihi quoque in incerto relictum sit: sicut inter fœderum ruptorum testationem ingenti fragore cœli procellam effusam, nam & vera esse, & apte ad repræsentandam iram deum ficta possunt. Torquatus missus ab senatu ad dimittendos legatos, cum iacentem Annium vidisset, exclamat ita vt populo patribusque audita vox pariter sit: Bene habet: dij pium mouere bellum. est cœleste numen, es magne Iupiter, haud frustra te patrem deum hominumq; hac sede sacrauimus. Quid cessatis Quirites, vosq; patres conscripti arma capere dijs auspicibus? Sic stratas legiones Latinorum dabo, quemadmodum legatum iacentem videtis. Assensu populi excepta vox consulis, tantum ardoris animis fecit, vt legatos proficiscentes cura magistratuum magis, qui iussu consulis prosequebantur, quam ius gentium ab ira impetuq; hominum tegeret. Confecto senatus bellum consulesq; duobus scriptis exercitib. per Marsos Peligno-que profecti, adiuncto Samnitium exercitu, ad Capuam, quo iam Latini socij conuenerant, castra locant. Ibi in quiete vtriq; consuli eadem dicitur visa species viri maioris, quam pro humano habitu, augustioris q;, dicentis: Ex vna acie imperatorem, eo altera exercitum dijs Manibus matriq; Terræ deberi. vnius exercitus imperator legiones hostium, superq; eas se deuouisset, eius populi victoriam fore. Hos vbi nocturnos visus inter se consules contulerunt, placuit auertruncandæ deûm iræ victimas cædi: simul vt si extis eadem quæ somno visa fuerant, portenderentur, alteruter consulum fata impleret. Vbi respecta aruspicum insidenti iam animo tacitæ religioni congruerunt, tum adhibitis legatis tribunisq;, & imperiis deum propalam expositis, ne mors voluntaria consulis exercitum in acie terreret: comparant inter se, vt ab vtra parte cesserit Romanus exercitus cœpisset, inde se consul deuoueret pro populo Romano Quiritibusq;. Agitatum etiam in concilio est, vt si quando vnquam seuero illum imperio bellum administratum esset, tunc vti disciplina militaris ad priscos redigeretur mores. Curam acuebat, quod aduersus Latinos bellandum erat, lingua, moribus, armorum genere, institutis ante omnia militaribus coegruentes. milites militibus, centurionib. centuriones, tribuni tribunis, compares collegæq;, ijsdem præfidijs, sæpe iisdem manipulis permisti fuerant. Per hæc quo errore milites caperentur, edicunt consules, ne quis extra ordinem in hostem pugnaret. Forte inter cæteros turmarum præfectos, qui exploratum in omnes partes dimissi erant, T. Manlius consulis filius super castra hostium cum suis turmalib. euasit, vt vix teli iactu ab statione proxima abesset. ibi Tusculani erant equites. præerat Geminius Metius, vir tum genere inter suos, tum facti clarus. is vbi Romanos equites insignemq; inter eos præcedentem consulis filium (nam omnes inter se vtriq; illustres viri noti erant) cognouit: Vnane, ait, turma Romani cum Latinis socijsq; bellum gesturi estis? Quid interea copiarum, quid duo exercitus consulares agent? Aderunt in tempore, Manlius inquit, & cum illis aderit Iupiter ipse, fœderum à vobis violatorum testis, qui plus potest, polletque. Si ad Regillum lacum ad satietatem vestram pugnauimus, hic

A hie quoq; efficiemus profecto, ne nimis acies vobis, & collata signa nobiscum, cordi sint. Ad ea Geminius paululum ab suis equo prouectus: Vtine igitur, dum dies ista venit, qua magno conatu exercitus moueatis, interea tu ipse congredi mecum, vt nostro duorum iam hinc euentu cernatur, quantum eques Latinus Romano præstet? Mouet ferocem animum iuuenis seu ira, seu detrectandi certaminis pudor, seu inexuperabilis vis fati. Oblitus itaque imperij patrij, consulumque edicti, præceps ad id certamen agitur, quo vinceret an vinceretur, haud multum interesset. Equitibus cæteris velut ad spectaculum summotis, spacio quod vacui interiacebat campi, aduersos concitant equos: & cum infestis cuspidibus concurrissent, Manlij cuspis super galeam hostis Metij trans ceruicem equi elapsa est. circumactis deinde equis, cum prior ad iterandum ictum Manlius consurrexisset, spiculum inter aures equi fixit. ad cuius vulneris sensum cum equus prioribus pedibus erectis magna vi caput quateret, excussit equitem: quem cuspide parmaque innixum, attollentem se graui casu, Manlius ab iugulo, ita vt per costas ferrum emiheret, terræ affixit, spoliisque lectis ad suos reuectus, cum ouante gaudio turma in castra, atque inde ad prætorium ad patrem tendit, ignarus fati, futurique, laus an pœna merita esset. Vt me omnes, inquit, pater, tuo sanguine ortum vere ferrent, prouocatus equestria
B hæc spolia capta ex hoste cæso porto. Quod vbi audiuit consul, extemplo filium auersatus, concionem classico aduocari iussit, quæ vbi frequens conuenit: « Quandoquidem, inquit, tu T. Manli neque imperium consulare, neque maiestatem patriam veritus, aduersus edictum nostrum extra ordinem in hostem pugnasti, & quantum in te fuit, disciplinam militarem, qua stetit ad hanc diem Romana res, soluisti: meque in eam necessitatem adduxisti, vt aut reipub. mihi, aut mei meorumq; obliuiscendum sit: nos potius nostro delicto plectemur, quam respub. tanto suo damno nostra peccata luat. Triste exemplum, sed in posterum salubre iuuentuti erimus. Me quidem cum ingenita charitas liberum, tum specimen istud virtutis deceptum vana imagine decoris in te mouet: sed cum aut morte tua sancienda sint consulum imperia, aut impunitate in perpetuum abroganda: nec te quidem, si quid in te nostri sanguinis est, recusare censeam, quin disciplinam militarem culpa tua prolapsam, pœna restituas: I lictor, deliga ad palum. Exanimati omnes tam atroci imperio: nec aliter quam in se quisque districtam cernentes securim, metu magis quam modestia quieuere. Itaq; velut emerso ab admiratione animo, cum silentio defixi stetissent? repente postquam ceruice cæsa fusus est cruor, tum libero conquestu coortæ voces sunt, vt neque lamentis, neq; execrationibus parceretur: spoliisq; con-
C tectum iuuenis corpus quantum militaribus studiis funus vllum concelebari potest, structo extra vallum rogo cremaretur: Mālianaque imperia non in præsentia modo horrenda, sed exempli etiam tristis in posterum essent. Fecit tamen atrocitas pœnę obedientiorē duci militem: & præterquam quod custodiæ vigiliæque & ordo stationum intentioris vbique curæ erant, in vltimo etiam certamine, cum descensum in aciem est, ea seueritas profuit. fuit enim ciuili maxime bello pugna similis, adeo nihil apud Latinos dissonum ab Romana repub. præter animos, erat. Clypeis antea Romanis vsi sunt: deinde postquam stipendiarij facti sunt, scuta pro clypeis fecere: & quod antea phalanges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse. Postremo in plures ordines instruebantur. Ordo sexagenos milites, duos centuriones, vexillarium vnum habebat. Prima acies hastati erant manipuli quindecim, distantes inter se modicum spacium. Manipulus leueis vicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat. Leues autem, qui hastam tantum gesaq; gererent, vocabantur. Hæc prima frons in acie florem iuuenū pubescentiū ad militiā habebat. Robustior inde ætas totidem manipulorum, quibus principibus est nomen. hos sequebantur scutati omnes, insignibus maxime armis. hoc XXX manipulorū agmen antepilanos appellabant, quia sub signis iam alij quinde-

cim ordines locabantur: ex quib. ordo vnusquisq; tres partes habebat; ex vnamquanq; primum pilum vocabant. tribus ex vexillis constabat. Vexillum CLXXXVI. homines erant. Primum vexillum triarios ducebat, veteranum militem spectatæ virtutis: secundum rorarios, minus roboris ætate fac tertium accensos, minimæ fiduciæ manum. eo & in postremam aciem rorabantur. Vbi his ordinibus exercitus instructus esset, hastati omnium primi nam inibant. si hastati profligare hostem non possent, pede presso eos retro dentes in interualla ordinum principes recipiebant. tum principum pugnarat. Hastati sequebantur. Triarij sub vexillis considebant, sinistro crure recto, scuta innixa humeris, hastas sub erecta cuspide in terra fixas, hastilicus quam vallo septa inhorreret acies, tenentes. Si apud principes quoque haud satis prospere esset pugnatum, à prima acie ad triarios sensim retrobantur. Inde rem ad triarios redisse, cum laboratur, prouerbio increbuit. Triarij consurgentes, vbi in interualla ordinum suorum principes & hastatos cepissent, extemplo compressis ordinibus velut claudebant vias: vnoq; continente agmine iam nulla spe post relicta in hostem incidebant. Id erat dolosissimum hosti, cum velut victos insecuti, nouam repente aciem erumpentem, auctam numero cernebant. Scribebantur autem quatuor fere legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecentis alterum tum ex Latino delectu adijciebatur: qui ea tempestate hostes erant Romanis, eodemque ordine instruxerant aciem. Nec vexilla cum vexillis tantum, niuersi hastati cum hastatis, principes cum principibus, sed centurio quoque cum centurione, si ordines turbati non essent, concurrendum sibi esse sciret. Duo primipili ex vtraq; acie inter triarios erant: Romanus corpore haud quaquam satis validus, cæterum strenuus vir, peritusq; militiæ: Latinus viribus gens, bellatorq; primus: notissimi inter se, quia semper pares ordines ducunt. Romano haud satis fidenti viribus, iam Romæ permissum erat ab Coss. vt centurionem sibi quem vellet, legeret, qui tutaretur eum ab vno destinato iste. isque nuenis in acie oblatus, ex centurione latino victoriam tulit. Pugnatum est haud procul radicibus Vesuuij montis, qua via ad Veserim fertur. Romani Coss. priusquam educerent in aciem, immolauerunt. Decio cui iecinoris à familiari parte cæsum aruspex dicitur ostendisse: alioqui accepturos dijs hostiam esse: Manlium egregie litasse. Atqui bene habet, inquit Decius, si ab collega prospere litatum est. Instructis, sicut ante dictum est, ordinibus processere in aciem. Manlius dextro, Decius læuo cornu præerat. Primo vnius æquis viribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab læue cornu hastati Romani non ferentes impressionem Latinorum, se ad principes retrepere. In hac trepidatione Decius Cos. M. Valerium magna voce inclamat. Deorum, inquit, ope Valeri opus est. agedum pontifex publicus populi Romani præi verba, quibus me pro legionibus deuoueam. Pontifex eum togam praetextam sumere iussit, & velato capite manu subter togam ad mentum exserta, super telum subiectum pedibus stantem sic dicere: Iane, Iupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, diui Nouensiles, dij indigetes, diui quorum est potestas nostrorum, hostiumque, dijque manes, vos precor, veneror, veniam peto ferreque: vti populo Rom. Quiritum vim victoriamque prosperetis: hostesque populi Romani Quiritium terrore, formidine, morteque afficiatis. Sicut verbis nuncupauit, ita pro repub. Quiritium, exercitu, legionibus, auxilijs populi Rom. Quiritium, legiones auxiliaque hostium mecum dijs manibus Tellurique deuouit. Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium iubet, matureque collegæ deuotum pro exercitu nunciare. Ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit: ac se in medios hostes immisit. Conspectus ab vtraque acie aliquanto augustior humano visu, sicut cœlo missus piaculum omnis deorum iræ, qui pestem ab suis auersam in hostes ferret. Ita omnis terror pauporque cum illo latus, signa primo Latinorum turbauit: deinde in totam

pauit

A penitus aciem peruasit. Euidentissimum id fuit, quod quacunque equo inuectus est, ibi haud secus quam pestifero sidere icti pauebant. vbi vero cornu obrutus telis, inde iam haud dubie consternatæ cohortes Latinorum, fugam ac vastitatem late fecerunt. Simul & Romani exolutis religione animis, velut tum primum signo dato coorti, pugnam integram ediderunt. nam & Rorarij procurrebant inter Antepilanos, addiderantque vires hastatis ac principibus: & Triarij genu dextro innixi, nutum Cos. ad consurgendum expectabant. Procedente deinde certamine, cum aliis partibus multitudo superaret Latinorum, Manlius Cos. audito euentu collegæ, cum, vt ius fasque erat, lachrymis non minus quam laudibus debitis prosecutus tam memorabilem mortem esset: paulisper addubitauit, an consurgendi iam Triariis tempus esset: deinde melius ratus integros eos ad vltimum discrimen seruari, accensos ab nouissima acie ante signa procedere iubet. Qui vbi subiere, extemplo Latini, tanquam idem aduersarij fecissent, Triarios suos excitauerunt: qui aliquandiu pugna atroci cum & semetipsi fatigassent, & hastas aut præfregissent, aut hebetassent, pellerent vi tamen hostem, debellatum iam rati, peruentumq; ad extremam aciem: tum Cos. Triariis: Consurgite nunc, inquit, integri aduersus fessos, memores «
patriæ parentumque, & coniugum ac liberorum, memores consulis pro vestra «
B victoria morte occumbentis. Vbi Triarij consurrexerunt integri, refulgenti- «
bus armis, noua ex improuiso exorta acies, receptis in interualla ordinum Antepilanis, clamore sublato principia Latinorum perturbant: hastisque ora fodientes, primo robore virorum cæso, per alios manipulos velut inermes prope intacti euasere: tantaque cæde perrupere cuneos, vt vix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoque sub radicib. montis procul instructi, præbuere terrorem Latinis. Cæterum inter omnes ciues socios que præcipua laus eius belli penes Cos. fuit: quorum alter omnes minas periculaque ab diis superis inferisque in se vnum vertit: alter ea virtute, eoque consilio in prælio fuit, vt facile conuenerit inter Romanos Latinosque, qui eius pugnæ memoriam posteris tradiderunt, vtrius partis T. Manlius dux fuisset, eius futuram haud dubie fuisse victoriam. Latini ex fuga se Minturnas contulerunt. castra secundum prælium capta, multiq; mortales, ibi vsi oppressi, maxime Campani. Decij corpus ne eo die inueniretur, nox quærentes oppressit: postero die inuento inter maximam hostium stragem coopertum telis, funusque par morti celebrante collega factum. Illud adiiciendum videtur, licere consuli, dictatorique & prætori, cum legione hostium deuoueant: non vtique se, sed quem velit ex legione Romana scripta ciuem deuouere: si is homo qui deuotus est
C moritur, probe factum videri: ni moritur, tum signum septem pedes altum, aut maius, in terram defodi, & piaculum hostia cædi. vbi illud signum defossum erit, eo magistratum Romanum descendere fas non esse. Sin autem sese deuouere volet, sicuti Decius deuouit: ni moritur, neque suum, neque publicum diuinum pure faciet qui sese deuouerit. Vulcano arma, siue cui alij diuo deuouere volet: siue hostia, siue quo alio volet ius esto. Telo, super quod stans consul precatus est, hostem poturi fas non est: si potiatur, Marti suouetaurilib. piaculum fieri. Hæc etsi omnis diuini humanique moris memoria abolcuit, noua pregrinaque omnia priscis ac patriis præferendo haud abre duxi, verbis quoque ipsis, vt tradita nuncupataque sunt, referre. Romanis post prælium demum factum Samnites venisse subsidio, expectato euentu pugnæ, apud quosdã authores inuenio. Latinis quoq; ab Lauinio auxilium, dum deliberando terunt tempus, victis demum ferri cœptum. & cum iam portis prima signa, & pars agminis esset egressa: nuncio allato de clade Latinorũ, cum cõuersis signis retro in vrbem rediretur, prætorem eorum nomine Milionium dixisse ferunt, pro paulula via magnam mercedem Romanis esse soluendam. Qui Latinorũ pugnæ superfuerant, multis itinerib. dissipati, cum se in vnũ cõglobassẽt, Vescia vrbs eis receptaculum fuit. Ibi in consiliis Numisius imperator eorum,

V.C. affirmando communem vere Martem belli, vtranque aciem pari cæde pol-
uisse, victoriæque nomen tantum penes Romanos esse, cætera pro victis fo-
nam & illos gerere: funesta duo consulum prætoria, alterum parricidio fi-
terum consulis deuoti cæde, trucidatum exercitum omnem: cæsos hos
principesque stragem & ante signa & post signa factam: triarios postremo
restituisse: Latinorum etsi pariter accisæ copiæ sint, tamen supplemento
Latium propius esse, vel Volscos, quam Romam. Itaq; si videatur eis, se
tinis & ex Volscis populis iuuentute propere excita, rediturum infesto exer-
tu Capuam esse: Romanosq; nihil tum minus quam prælium expectantes,
opinato aduentu perculsurum. Fallacib. literis circa Latium nomenq; Volsc
missis, quia qui non interfuerunt pugnæ, ad credendum temere faciliores
rant, tumultuarius vndique exercitus raptim conscriptus conuenit. Huic
ni Torquatus consul ad Trifanum (inter Sinuessam Minturnasque is locus
occurrit. prius quam castris locus caperetur, sarcinis vtrinque in aceruum co-
iectis, pugnatum, debellatumque est. adeo enim accisæ res sunt, vt consuli
torem exercitum ad populandos agros eorũ ducenti dederent se omnes La-
tini: deditionemque eam Campani sequerentur. Latium Capuaque agro
tari. Latinus ager, Priuernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani
rat, vsque ad Vulturnum flumen plebi Romanæ diuiditur. bina in Latino
ra, ita vt dodrantem ex Priuernati complerent, data: terna in Falerno, q
drantibus etiam pro longinquitate adiectis. Extra pœnam fuere Latinorum
Laurentes, Campanorumque equites: quia non desciuerant. Cum Laurent
bus reuocari fœdus iussum. renouaturque ex eo quotannis post diem dec
Latinarum. Equitibus Campanis ciuitas data: monumentoque vt esset, æra
tabulam in æde Castoris Romæ fixerunt. Vectigal quoque eis Campanus
populus iussus pendere in singulos quotannis (fuere autem mille & sexcen
narios nummos quadringenos quinquagenos. Ita bello gesto, præmiis pœ
que pro cuiusque merito persolutis, T. Manlius Romam rediit. cui venient
niores tantum obuiam exisse constat: iuuentutem & tunc & omni vita deinde
auersatam eum, execratamque Antiates in agrum Hostiensem, Ardeatem, S
lonium incursiones fecerunt. Manlius consul, quia ipse per valetudinem id bel-
lum exequi nequiret, dictatorem L. Papyrium Crassum, qui tum forte erat
prætor, dixit. ab eo magister equitum L. Papyrius Cursor dictus. Nihil memo-
rabile aduersus Antiates ab dictatore gestum est, cum aliquot menses stativa
in agro Antiati habuisset. Anno insigni victoria de tot ac tam potentibus po-
pulis, ab hoc consulum alterius nobili morte, alterius sicut truci, ita clarori
416. memoriam imperio, successisse Coss. T. AEmylius Mamercus, & Q. Publius Phi-
lo: neque in similem materiam rerum, & ipsi aut suarum rerum, aut patriæ
in repub. magis quam patriæ memores. Latinos ob iram agri amissi rebellan-
tes in campis Fenectanis fuderunt, castrisque exuerunt. Ibi Publio, cuius duc-
tu auspicioq; res gestæ erant, in deditionem accipiente Latinos populos, quo-
rum ibi iuuentus cæsa erat: AEmylius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos te-
nebatur Tyburs, Prænestinus, Veliternusque populus. Venerant & ab Lanuio
Antioque auxilia. Vbi cum prælio quidem superior Romanus esset: ad vrbem
ipsam Pedum, castraque sociorum populorum, quę vrbi adiuncta erant, integer
labor restaret: bello infecto repente omisso, consul, quia collegæ decretum
triumphum audiuit, ipse quoque triumphi ante victoriam flagitator Romam
redit. Qua cupiditate offensis patribus, negantibusq; nisi Pedo capto aut de-
dito triumphum, hinc alienatus ab senatu AEmylius, seditiosis tribunatibus
similem deinde consulatum gessit. Nam neque quoad fuit consul, crimina-
apud populum patres destitit. collega haudquaquam aduersante: quia & ip-
se de plebe erat. materiam autem præbebat criminibus ager in Latino Faler-
noque agro maligne plebi diuisus. & postquam senatus finire imperium con-
sulibus cupiens, dictatorem aduersus rebellantes Latinos dici iussit AEmylius,
cui

A cuitum fasces erant, collegam dictatorem dixit: ab eo magister equitum Iu- V.C.
nius Brutus dictus. Dictatura popularis,& orationib.in patres criminosis fuit:
& quod tres leges secundissimas plebi, aduersas nobilitati tulit: vnam, vt ple-
biscita omnes Quirites tenerent: alteram, vt legum quæ comitijs centuriatis
ferrentur,ante initum suffragium patres authores fierent: tertiam,vt alter vti-
que ex plebe, cum eo ventum sit, vt vtrunque plebeium fieri liceret, censor
crearetur. Plus eo anno domi acceptum cladis ab consulibus, ac dictatore,
quam ex victoria eorum, belliciſque rebus foris auctum imperium patres cre-
debant. Anno insequenti L.Furio Camillo, C.Menio Coss.quo insignius omis- 417.
sa res Aemylio superioris anni consuli exprobraretur,Pedum armis virisque &
omni vi expugnandum ac delendum senatus fremit: coactique noui consules
omnibus eam rem præuerti,proficiscuntur. Iam Latio is status erat rerum, vt
neque bellum,neque pacem pati possent.Ad bellum opes deerant: pacem ob
agri ademptí dolorem aspernabantur.mediis consiliis standum videbatur, vt
oppidis se tenerent, ne lacessitus Romanus causam belli haberet: & si cuius
oppidi obsidio nunciata esset, vndique ex omnib. populis auxilium obsessis
ferretur. Neque tamen nisi admodum à paucis populis Pedani adiuti sunt.Ty-
burtes,Prænestinique, quorum ager propior erat, Pedum peruenere. Arici-
B nos,Lanuuinosque,& Veliternos Antiatibus Volscis se coniungentes ad Astu-
ræ flumen Menius improuiso adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tyburti-
bus maxime valido exercitu, maiore mole, quanquam æque prospero euentu
pugnat. Tumultum maxime repentina inter prælium eruptio oppidanorum
fecit: in quos parte exercitus conuersa, Camillus non compulit solum eos in-
tra mœnia, sed eodem etiam die, cum ipsos auxiliaque eorum perculisset, op-
pidum scalis cœpit. Placuit inde iam maiore conatu animoque ab vnius ex-
pugnatione vrbis ad perdomandum Latium victorem circunducere exercitum.Nec quieuere ante,quam expugnando,aut in deditionem accipiendo sin-
gulas vrbes,Latium omne subegere. Præsidiis inde dispositis per recepta oppi-
da, Romam ad destinatum omnium consensu triumphum decessere. Additus
triumpho honos,vt statuæ equestres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur.
Priusquam comitiis in insequentem annum consules rogarent, Camillus de
Latinis populis ad senatum retulit,atque ita disseruit: Patres conscripti,quod
bello amisque in Latio agendum fuit, id iam deum benignitate ac virtute
militum ad finem venit. cæsi ad Pedum Asturamque sunt exercitus hostium:
oppida Latina omnia,& Antium ex Volscis, aut vi capta, aut recepta in dedi-
tionem,præsidiis tenentur vestris. Reliqua consultatio est,quoniam rebellan-
C do sæpius nos solicitant, quonam modo perpetua pace quietos obtineamus.
Dij immortales ita vos potentes huius consilij fecerunt, vt sit Latium deinde,
an non sit, in vestra manu posuerint. Itaque pacem vobis quod ad Latinos at-
tinet,parare in perpetuum vel sæuiendo,vel ignoscendo potestis.Vultis crude- 396
liter consulere in deditos, victosque? licet delere omne Latium: vastas inde
solitudines facere,vnde sociali egregio exercitu per multa bella magnaq; sæpe
vsi estis. Vultis exemplo maiorum augere rem Romanam, victos in ciuitatem
accipiendo? Materia crescendi per summam gloriam suppeditat. Certe id fir-
missimum longe imperium est,quo obedientes gaudent. Sed maturato opus
est, quicquid statuere placet. Tot populos inter spem metumque suspensos
animi habetis: & vestram vtique de eis curam quam primum absolui, & illo-
rum animos,dum exspectatione stupent, seu pœna, seu beneficio præoccupari
oportet. Nostrũ enim fuit efficere,vt omnium rerum vobis ad consulendũ po-
testas esset: vestrum est decernere quod optimum vobis,reiq; publicæ sit.Prin-
cipes senatus relationem consulis de summa rerum laudare: sed cum aliorum
causa alia esset,ita expediri posse consilium dicere,vt pro merito cuiusque sta-
ueretur, si de singulis nominatim referrent populis. Relatum igitur de singu-
lis, decretumque Lanuuinis ciuitas data: sacraq; sua reddita cum eo, vt ædes 397.
locusque

V.C. locusq; Sospitæ Iunonis communis Lanuuinis municip. cũ populo Ro. Aricini, Nomentanique & Pedani eodem iure quo Lanuuini in ciuitatem cepti. Thusculanis seruata ciuitas, quam habebant: crimenque rebellionis publica fraude in paucos authores versum. In Veliternos veteres ciues Romanos, quod toties rebellassent, grauiter sæuitum: & muri deiecti, & senatus de abductus: iussique trans Tyberim habitare, vt eius qui cis Tyberim deprehensus esset, vsque ad mille pondo clarigatio esset: nec prius quam ære persoluto, is qui cepisset, extra vincula captum haberet. In agrum senatorum colonni missi: quibus ad scriptis, speciem antiquæ frequentiæ Velitræ receperunt. Et Antium noua colonia missa, cum eo, vt Antiatibus permitteretur, si ipsi adscribi coloni vellent. naues inde longæ abactæ: interdictumque ne qui Antiati populo est, & ciuitas data. Tyburtes Prænestinique agro multati, neque ob recens tantum rebellionis commune cum aliis Latinis crimen, sed quod tædio imperij Romani cum Gallis, gente efferata, arma quondam consociassent. Cæteris Latinis populis, connubia, commerciaque, & concilia inter se ademerunt. Cumanis equitib. honoris causa, quia cum Latinis bellare noluissent: Fundanisque, & Formianis, quod per fines eorum tuta pacataque semper fuisset via, ciuitas sine suffragio data. Cumanos, Sulmonenses Ianosque eiusdem iuris conditionisque, cuius Capuam esse placuit. Naues Antiatium partim in naualia Romæ subductæ, partim incensæ: rostrisque earum suggestum in foro extructum adornari placuit: Rostraque id templum appellatum. C. Sulpitio Longo, P. Aelio Peto Coss. cum omnia non opes modo Romanæ, quam beneficiis parta gratia bona pace obtineret: inter Sidicinos Auruncosque bellum ortum. Aurunci à T. Manlio Cossin deditionem accepto nihil deinde mouerant: eo petendi auxilij ab Romanis causa iussos, prius quam consules ab vrbe (iusserat enim senatus desendi Aurunccos) excitum educerent, fama affertur, Aurunccos metu oppidum deseruisse, profugosque cum coniugibus ac liberis Suessam communisse, quæ nunc Aurunca appellata, mœnia antiqua eorum, vrbemque ab Sidicinis deletam. Ob 418. infensus Consulibus senatus, quorum cunctatione proditi socij essent: dictatorem dici iussit. dictus C. Claudius Regillensis, magistrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde iniecta de dictatore: & cum augur vitio creatum videri dixissent, dictator magisterque equitum se magistratu abdicarunt. Eo anno Minutia Vestalis suspecta primo propter mundiorem cultum, infimulata deinde apud pontifices ab indice seruo, cum decreto eorum iussa esset sacris abstinere, familiamque in potestate habere: facto iudicio viua sub terram ad portam Collinam dextra via stratam defossa sceleratoque campo credo ab incesto id ei loco nomen factum. Eodem anno Q. Publius Philo pretor primum de plebe, aduersante Sulpitio Cos. qui negabat rationem eius habiturum, est factus: senatu, cum in summis imperijs id non obtinuisset, annus in prætura intendente. Insequens annus L. Papyrio Crasso, Cęsone Duc. 419. Coss. Ausonum magis nouo quam magno bello fuit insignis. Ea gens Calenum hem incolebat: Sidicinis finitimis arma coniunxerat: vnoque prælio haud ne memorabili duorum populorum exercitus fusus propinquitate vrbis & ad fugam pronior, & in fuga ipsa tutior fuit, nec tamen omissa eius belli cura patribus: quia toties iam Sidicini aut ipsi mouerant bellum, aut mouentibus auxilium tulerant, aut causa armorum fuerant. Itaq; omni ope annixi sunt, vt maximum ea tempestate imperatorem M. Valerium Coruinum Coss. quamuis facerent. collega additus Coruino M. Attilius Regulus. & ne forte creari retur, petitum ab Coss. vt extra sortem Coruini ea prouincia esset. Exercitum victore à superioribus consulibus accepto, ad Cales, vnde bellum ortum erat, profectus, cum hostes ab superioris etiam certaminis memoria pauidos clamore atque impetu primo fudisset, mœnia ipsa oppugnare est aggressus: & militum quidem is erat ardor, vt iam inde cum scalis succedere ad muros vellent,

cum

A cuſuroſque contenderent. Coruinus, quia id arduum factu erat, labore mili- V.C.
tum potius quam periculo peragere inceptum voluit. itaque aggerem & vine-
as egit, turresque muro admouit quarum vſum forte oblata opportunitas præ-
uertit. nanque M. Fabius captiuus Romanus cum per negligentiam cuſtodum
feſto die vinculis raptis per murũ inter opera Romanorum, religata ad pinnã
muri reſte ſuſpenſus manibus ſe demiſiſſet, perpulit imperatorem, vt vino epu-
liſque ſopitos hoſtes aggrederetur. Nec maiore certamine capti cum vrbe
Auſones ſunt, quam acie fuſi erant. præda capta ingens eſt: præſidioque im-
poſito Calibus, reductæ Romam legiones. Coſ. ex ſenatuſconſulto triumpha-
uit: & ne Attilius expers gloriæ eſſet, iuſſi ambo Coſſ. aduerſus Sidicinos du-
cere exercitum, dictatorem ante ex ſenatuſconſulto comitiorum habendorum
cauſa dixerunt L. AEmylium Mamercum: is magiſtrum equitum Q. Publium
Philonem dixit. Dictatore comitia habente Coſſ. creati T. Veturius. Sp. Poſt- 421.
humius. Et ſi belli pars cum Sidicinis reſtabat: tamen vt beneficio præuenirent
deſidecium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt: factoque ſenatuſ-
conſulto, vt duo millia quingenti homines eo ſcriberentur, Triumuiros colo-
niæ deducendæ, agroque diuidendo creauerunt, Cæſonem Duellium, T. Quin-
tium, M. Fabium. Noui deinde Coſſ. à veteribus exercitu accepto, ingreſſi hoſti-
B um fines populando vſque ad mœnia atque vrbem peruenerunt. Ibi, quia in-
genti exercitu comparato Sidicini & ipſi pro extrema ſpe dimicaturi enixe vi-
debantur, & Samnium fama erat conciri ad bellum: dictator ab conſulibus ex
authoritate ſenatus dictus P. Cornelius Ruffinus: magiſter equitum M. Anto-
nius. Religio deinde inceſſit, vitio eos creatos: magiſtratuq; ſe abdicauerunt:
& quia peſtilentia inſecuta eſt, velut omnibus eo vitio contactis auſpicijs, res
ad interregnum redijt. ab interregno inito per quintum demũ interregem M.
Valerium Coruinum creati Coſſ. L. Cornelius iterum, & Cn. Domitius. Tran- 422.
quillis rebus fama Gallici belli pro tumultu valuit, vt dictatorem dici placeret.
dictus M. Papyrius Craſſus, & magiſter equitum P. Valerius Publicola. à quibus
cum delectus intentius quam aduerſus finitima bella haberetur, exploratores
miſſi attulerunt quieta omnia apud Gallos eſſe. Samnium quoque iam alterum
annum turbari nouis conſilijs ſuſpectum erat: eo ex agro Sidicino exercitus
Romanus non eſt deductus. Cæterum Samnites bellum Alexandri Epeiren-
ſis in Lucanos traxit. qui duo populi aduerſus regem excurſionem à Præſto
facientem ſignis collatis pugnauerunt. eo certamine ſuperior Alexander, in-
certum qua fide culturus, ſi perinde cætera proceſſiſſent, pacem cum Roma-
nis fecit. Eodem anno cenſus actus, nouique ciues cenſi: tribus propter eos
C additæ Metia & Scaptia: cenſores addiderunt. Publius Philo, Sp. Poſthumius
Romani facti Acerrani lege ab L. Papyrio prætore lata, qua ciuitas ſine ſuffra-
gio data. Hæc eo anno domi militiæque geſta. Fœdus inſequens annus ſeu in-
temperie cœli, ſeu humana fraude fuit, M. Claudio Marcello, T. Valerio Coſſ.
Flaccum, Potitumque varie in annalibus cognomen conſulis inuenio: cæte-
rum in eo parui refert quid veri ſit. Illud peruelim (nec omnes authores ſunt)
proditum falſo eſſe, venenis abſumptos, quorum mors infamem animum peſti-
lentia fecerit, ſicut proditur tamen res, ne cui authorum fidem abrogauerim,
exponenda eſt. Cum primores ciuitatis ſimilibus morbis, eodemq; ferme om-
nes euentu morerentur ancilla quædam ad Q. Fabium Maximum ædilem curu-
lem indicaturam ſe cauſam publicæ peſtis profeſſa eſt, ſi ab eo fides ſibi data
eſſet, haud futurum noxæ indicium. Pabius confeſtim rem ad conſules, conſu-
les ad ſenatum referunt: conſenſuq; ordinis fides indici data. Tum patefacti,
muliebri fraude ciuitatem premi: matronaſq; ea venena coquere: & ſi ſequi ex-
templo velint manifeſto deprehendi poſſe. Secuti indicem, & coquentes quaſ-
dam medicamenta, & recondita alia inuenerunt. quibus in forum delatis, & ad
XX. matronis, apud quas deprehenſa erant, per viatorẽ accitis, duę ex eis Cor-
nelia ac Sergia, patriciæ vtraq; gentis, cum ea medicamenta ſalubria eſſe con-
tenderent,

V.C. tenderent, ab confutante indice bibere iussæ, vt se falsum commentam
rent: spacio ad colloquendum sumpto, cum summoto populo in co
omnium rem ad cæteras retulissent: haud abnuentibus & illis bibere,
medicamento suamet ipsæ fraude omnes interierunt. cõprehensæ
earum comites, magnum numerum matronarum indicauerunt: ex quibus
CLXX. damnatæ. Neque de veneficiis ante eam diem Romæ quæstum
Prodigij ea res loco habita: captisq; magis mentibus quam conscelera
milis visa. Itaq; memoria ex annalibus repetita, in secessionib. quondam
bis clauum ab dictatore fixum, alienatasq; discordia mentes hominum, eo
culo compotes sui fecisse. dictatorem claui figendi causa creari placuit. cre-
424. tus Cn. Quintilius, magistrum equitum L. Valerium dixit: qui fixo clauo ma
stratu se abdicarunt. Creati Cos. L. Papyrius Crassus iterum, L. Plautius Ven
cuius principio anni legati ex Volscis Fabraterni & Lucani Romam venere
orantes ut in fidem reciperentur: si á Samnitium armis defensi essent, se
imperio populi Romani fideliter atq; obedienter futuros. Missi tum ab
legati: denunciatumq; Samnitibus, vt eorum populorum finibus vim abs
rent. valuitq; ea legatio, non tam quia pacem volebant Samnites, quam
nondum parati erant ad bellum. Eodem anno Priuernas bellum initum:
socij Fundani, dux etiam Fundanus fuit Vitruuius Vaccus, vir non domi
sed etiam Romæ clarus. ædes fuere in palatio eius, quæ Vacci prata dirut
dificio publicatoque solo appellata. Aduersus hunc vastantem effuse Set
Norbanumq; & Coranum agrum, L. Papyrius profectus, haud procul
ius consedit. Vitruuio nec vt vallo se teneret aduersus validiorem hostem
constare mens, nec vt longius à castris dimicaret, animus suppetere. Vi
extra portam castrorum explicita acie, fugam magis retro quam prælium
hostem spectante milite sine consilio, sine audacia depugnat: & vt leui mo
to, nec ambiguè est victus: ita breuitate ipsa loci, faciliq; receptu in tam
pinqua castra, haud ægre militem á multa cæde est tutatus. nec fere quisq
in ipso certamine, pauci in turba fugæ extremæ, cum in castra ruerent, ca
primisque tenebris Priuernum inde petitum agmine trepido, vt muris
quam vallo sese tutarentur. A Priuerno Plautius alter Cos. peruastatis
agris, prædaque abacta, in agrum Fundanum exercitum inducit. ingredi
fines senatus Fundanorum occurrit: negant se pro Vitruuio sectamque
securis precatum venisse, sed pro Fundano populo: quem extra culpam
esse, ipsum Vitruuium indicasse, cum receptaculum fugæ Priuernum habe
non patriam Fundos. Priuerni igitur hostes populi Romani querendos,
quendosq; esse, qui simul à Fundanis ac Romanis vtriusq; patriæ immemo
defecerint. Fundanis pacem esse, & animos Romanos, & gratam memoria
acceptæ ciuitatis: orare se consulem, vt bellum ab innoxio populo absti
agros, vrbem, corpora ipsorum coniugumq; ac liberorum suorum in pote
populi Romani esse, futuraque. Collaudatis Fundanis Cos. literisque Roma
missis in officio Fundanos esse, ad Priuernum flexit iter. Prius animaduer
in eos qui capita coniurationis fuerant, à Cos. scribit Claudius ad CCCL.
coniuratis vinctos Romam missos: eamque deditionem ab senatu non acce
tam: quod egentium atque humilium pœna defungi velle Fundanum popu
lum censuerint. Priuernum duobus consularibus exercitibus cum obsi
tur, alter Cos. comitiorum causa Romam reuocatus. Carceres eo anno in ci
co primum statuti. Nondum perfunctos cura Priuernatis belli, tumultus Gal
425. lici fama atrox inuasit, haud ferme vnquam neglecta patribus. Extemplo ig
tur Cos. noui L. AEmylius Mamercus, & Cn. Plautius eo ipso die Calen. Qui
tilib. quo magistratus inierunt, comparare inter se prouincias iussi: & Mame
cus, cui Gallicum bellum euenerat, scribere exercitum sine vlla vacationis ve
nia. quin opificum quoq; vulgus, & sellularij, minime militiæ idoneum genus
exciti dicuntur: Veiosque ingens exercitus contractus, vt inde obuiam Gal
ireat.

A iretur. Longius discedi, ne alio itinere hostis falleret, ab vrbe incedens, non placuit. Paucos deinde post dies satis explorata temporis eius quiete à Gallis, Priuernum omnis conuersa vis. Duplex inde fama est, alij vi captam vrbem, Vitruuiumque viuum in potestatem venisse, alij, prius quam vltima adhiberetur vis, ipsos se in deditionem consulis caducum præferentes permisisse authores sunt, Vitruuiumq; ab suis traditum. Senatus de Vitruuio Priuernatibusq; consultus, consulem Plautium dirutis Priuerni muris, præsidioque valido impositio, ad triumphum accersit. Vitruuium in carcerem asseruari iussit quoad consul redisset, tum verberatum necari: ædes eius, quæ essent in palatio diruendas, bona Semoni Sango censuerunt cõsecranda: quodq; æris ex eis redactum est, ex eo ænei orbes facti, positi in sacello Sangi versus ædem Quirini. De senatu Priuernate ita decretum, vt, qui senator Priuerni post defectionem ab Romanis mansisset, trans Tyberim lege eadem qua Veliterni habitaret. His ita decretis, vsq; ad Triumphum Plautij silentium de Priuernatibus fuit: post triumphum Consul necato Vitruuio, sociisq; eius noxæ, apud satiatos iam suppliciis nocentium tutam mentionem de Priuernatibus ratus: Quoniam authores de- «
B fectionis, inquit, meritas pœnas & ab diis immortalibus, & à vobis habent, Patres conscripti: quid placet de innoxia multitudine fieri? Equidem etsi meæ « partes exquirendæ magis sententiæ, quam dandæ sunt: tamen cum videam « Priuernates vicinos Samnitibus esse, vnde nunc nobis incertissima pax est, quã « minimum irarum inter nos illosque relinqui velim. Cum ipsa per se res anceps « esset, prout cuiusq; ingenium erat atrocius mitiusve suadentibus, tum incertiora omnia vnus ex Priuernatibus legatis fecit, magis conditionis in qua natus esset, quam præsentis necessitatis memor: qui interrogatus à quodam tristioris sententiæ autore, quam pœnam meritos Priuernates censeret: eam, inquit, quam merentur qui se libertate dignos censent. cuius cum feroci responso infestiores factos videret consul eos, qui ante Priuernatium causam impugnabãt: vt ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret: Quid si pœnã, inquit, remittimus vobis, qualem nos pacem vobiscum habituros speremus? Si «
bonam dederitis, inquit, & fidam, & perpetuam: si malam haud diurnã. Tum « vero minari, nec id ambigue, Priuernatem quidam, & illis vocibus ad rebellandũ incitari pacatos populos. pars melior senatus ad meliora responsa trahere, « & dicere, viri, & liberi, vocem auditam an credi posse, vllum populum, aut ho- « minem denique in ea conditione, cuius eum pœniteat, diutius quam necesse « sit, mansurum? ibi pacem esse fidam, vbi voluntarij pacati sint: neque eo loco, «
C vbi seruitutem esse velint, fidem sperandam esse. In hanc sententiam maxime « consul ipse inclinauit animos, identidem ad principes sententiarum consulares, vti exaudiri posset à pluribus, dicendo, eos demum qui nihil præterquam de libertate cogitant, dignos esse qui Romani fiant. Itaq; & in senatu causam obtinuere: & ex authoritate patrum latum ad populum est, vt Priuernatibus ciuitas daretur. Eodem anno Anxur trecenti in coloniam missi sunt: bina iugera agri acceperunt. Secutus est annus re belli domiue insignis, P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapulâ Coss. præterquam quod Fregellas (Sidicinorum 426.
is ager, deinde Volscorum fuerat) colonia deducta: & populo visceratio data à Marco Plautio in funere matris. Erant qui per speciem honorandæ parentis meritam mercedem populo solutam interpretarentur, quod eum die dicta ab ædilibus crimine stupratæ matrisfamiliæ absoluisset. Data visceratio in præteritam iudicij gratiam, honoris etiam ei causa fuit: tribunatuq; plebis proximis comitiis absens præsentibus præfertur. Palæpolis fuit haud procul inde, vbi nunc Neapolis sita est: duabus vrbibus populus idem habitabat. Cumis erant oriundi. Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt. Classe qua aduecti ab domo fuerant, multum in ora maris eius, quod accolunt, potuere. primo in insulas Æinariam & Pytheeusas egressi, deinde in continentẽ ausi sedes transferre. Hæc ciuitas cum suis viribus, tum Samnitium infida aduersus Romanos

societate

V.C. societate freta, siue pessilentiæ, quæ Romanam vrbem adorta nunciabatur, a-
dens, multa hostilia aduersus Romanos agrum Campanum Falernumque
427. colentes fecit. Igitur L. Cornelio Lentulo, Q. Publio Philone iterum Cos. ci-
cialibus Palæpolim ad res repetendas missis, cum relatum esset à Græcis ge-
lingua magis strenua quam factis, ferox responsum: ex authoritate patrum po-
pulus Palæpolitanis bellum fieri iussit. Inter Cos. prouinciis comparatis, bel-
Græci persequendi Publio euenerunt. Cornelius altero exercitu Samnitium
si qua se mouerent, oppositus. Fama autem erat, defectioni Campanorum im-
minentes admoturos castra. ibi optimum visum Cornelio statiua habere. Ab
vtroque consule exiguam spem pacis cum Samnitibus esse, certior fit senatus.
Publius duo millia Nolanorum militum, & quatuor Samnitium, magis Nolani
cogentibus, quam voluntate Græcorum, recepta Palæpoli miserat. Romæ co-
pertum est, delectum indictum à magistratibus: vniuersum Samnium exercitus
ac vicinos populos, Priuernatem Fundanumque & Formianum, haud ambi-
que solicitari. Ob hæc cum legatos mitti placuisset, prius ad Samnites, quam
bellum fieret, responsum redditur à Samnitibus ferox. Vltro incusabant iniu-
as Romanorum: neque eo negligentius ea quæ ipsis obiicerentur, purgabant,
haud vllo publico consilio auxiliove iuuari Græcos: nec Fundanum Formia-
numve à se solicitatos: quippe minime pœnitere se virium suarum, si bellum
placeat. cæterum non posse dissimulare, ægre pati ciuitatem Samnitium, quæ
Fregellas ex Volscis captas, dirutasque ab se, restituerit Romanus populus,
coloniamque in Samnitium agro imposuerit, quam coloni eorum Fregellas
appellent. eam se contumeliam iniuriamque, ni sibi ab iis qui fecerint, de-
tur, ipsos omni vi depulsuros esse. Cum Romanus legatus ad disceptandum
os ad communes socios atque amicos vocaret: Quid perplexe agimus? in-
» quit. Nostra certamina, Romani, non verba legatorum, nec hominum quo-
» quam disceptator, sed campus Campanus, in quo concurrendum est, & ar-
» communis Mars belli decernet. Proinde inter Capuam Suessulamque ca-
» stra castris conferamus: & Samnis Romanusne imperio Italiam regat, de-
» namus. Legati Romanorum cum se non quo hostis vocasset, sed quo impe-
tores sui duxissent, ituros esse respõdissent: iam Publius inter Palæpolim Nea-
polimq; loco opportune capto, diremerat hostib. societatem auxilij mutui, qua
vt quisq; locus premeretur, inter se vsi fuerant. Itaq; cum & comitiorum dies
instaret, & Publium imminentem hostium muris auocari ab spe capiendæ
dies vrbis, haud è Republica esset: actum cum tribunis est, ad populum ferret,
vt, cum Publius Philo consulatu abisset, proconsul rem gereret, quod de
bellatum cum Græcis esset. L. Cornelio, quia ne eum quidem in Sam-
um iam ingressum reuocari ab impetu belli placebat, literæ missæ, vt dic-
torem comitiorum causa diceret. dixit M. Claudium Marcellum, ab eo ma-
ster equitum dictus Sp. Posthumius. Nec tamen ab dictatore comitia sunt ha-
bita: quia vitione creatus esset, in disquisitionem venit. Consulti augures, vi-
osum videri dictatorem pronunciauerunt. Eam rem tribuni suspectam infa-
que criminando fecerunt. nam neque facile fuisse id vitium nosci, cum coni-
ineunte nocte silentio diceret dictatorẽ: neq; ab consule cuiquam publice pri-
uatimve de ea re scriptum esse: nec quenquam mortalium extare, qui se vidi-
se aut audiuisse quid dicat, quod auspiciũ dirimeret: neque augures diuinare
Romę sedentes potuisse, quid in castris consuli vitij obuenisset. Cui non appa-
rere, quod plebeius dictator fit, id vitium auguribus visum? Hæc aliaque ab tri-
bunis nequicquam iactata: tamen ad interregnum res redit: dilatisq; aliis rebus
alia de causa comitiis, quartusdecimus demũ interrex Lucius Æmylius Cos.
creat C. Petilium, L. Papyrium Mugilanũ: Cursorem in aliis annalibus inuenio.
Eodem anno Alexandriã in Aegyto proditum cõditam: Alexandrumq; Epi-
ri regem ab exule Lucano interfectũ, sortes Dodonæi Iouis euentu animad-
Accito ab Tarentinis in Italiam data dictio erat, caueret Acherusiam aquam.

Pandos-

A Pandosiam q; vrbem: ibi fatis eius terminum dari. eoq; ocius transmisit in Italiam, vt quâ maxime procul abesset vrbe Pandosia in Epeiro, & Acheronte amni: quem ex Molosside fluentem in stagna inferna accipit Thesprotius sinus. Cæterum (vt ferme fugiendo in media fata ruitur) cum sæpe Brutias Lucanasq; legiones fudisset: Heracleam Tarentinorum coloniam, Consentiam ex Lucanis, Sipontumq;, Brutiorum coloniam Acerrinam, alias inde Messapiorum ac Lucanorum cepisset vrbes: & trecentas familias illustres in Epeirum, quas obsidum numero haberet, misisset: haud procul Pandosia vrbe imminentes Lucanis ac Brutiis finibus, treis tumulos aliquantum inter se distantes insedit: ex quibus incursiones in omnem partem agri hostilis faceret: & ducentos ferme Lucanorum exules circa se pro fidis habebat, vt pleraq; eius generis ingenia sunt, cum fortuna mutabilem gerentes fidem. Imbres continui campis omnib. inundantes cum intercluisissent trifariam exercitum à mutuo inter se auxilio: duo præsidia, quæ sine rege erant, improuiso hostium aduentu opprimuntur: deletisque eis, ad ipsius obsidionem omnes conuersi. inde ab Lucanis exulibus ad suos nuncij missi sunt: pactoq; reditu promissum est, regem aut viuum aut mortuum in potestatẽ daturos. Cæterum cum delectis ipse egregium facinus ausus, per medios erumpit hostes, & ducem Lucanorum cominus congressum B obtruncat: contrahensque suos ex fuga palatos, peruenit ad amnem ruuis recentibus pontis, quem vis aquæ abstulerat, indicantem iter. quem cum incerto vado transiret agmen, fessus metu ac labore miles, increpans nomen abominandum fluminis: Iure Acheros vocaris, inquit. Quod vbi ad aures accidit regis, adiecit extemplo animum fatis suis, substitit q; dubius an transiret. Tum Sotinus minister ex regiis pueris, quid in tanto discrimine periculi cunctaretur interrogans, indicat Lucanos insidiis quærere locum. quos vbi respexit rex procul grege facto venientes, stringit gladium, & per medium amnem transmittit equum. Iamque in vadum egressum eminus veruto Lucanus exul transfigit. lapsum inde cum inhærente telo corpus examine detulit amnis in hostium præsidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. namq; præciso medio, partem Consentiam misere: pars ipsis retenta ad ludibrium: quæ cum iaculis saxisque procul incesseretur, mulier vna vltra humanarum irarum fidem sæmenti turbæ immista, vt parumper sustinerent precata, flens ait, virum sibi liberosque captos apud hostes esse: sperare corpore regio vtcunque multato se suos redempturam. Is finis lacerationi fuit: sepultumque Consentiæ quod mẽbrorum reliquum fuit, cura mulieris vnius ossaque Metapontum ad hostes remissa, inde Epeirum deuecta ad Cleopatram vxorem, sororemq; Olympiadẽ: C quarum mater Magni Alexandri altera, soror altera fuit. Hæc de Alexandri Epeirensis tristi euentu, quanquam Romano bello fortuna eum abstinuit, tamẽ quia in Italia bella gessit, paucis dixisse satis sit. Eodem anno lectisternium Romæ quinto post conditã vrbem iisdem quibus ante placandis habitum est diis. Noui deinde consules iussu populi cum misissent, qui indicerent Samnitibus bellum, & ipsi maiore conatu quam aduersus Græcos, cuncta parabant, & alia noua nihil tum animo tale agitantibus accesserunt auxilia. Lucani atque Appuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem venerunt, arma viresque ad bellum pollicentes. fœdere ergo in amicitiam accepti. Eodem tempore etiam in Samnio res prospere gesta. Tria oppida in potestatem venerunt, Allifæ, Callifæ, Ruffrium: aliusque ager primo aduentu Cossi longe lateque est peruastatus. Hoc bello tam prospere commisso, alteri quoq; bello, quo Græci obsidebantur, iam finis aderat. nam præterquã quod interseptis munimentis hostium pars parti abscissa erat, fœdiora aliquãto intra muros ijs quibus hostis territabat, patiebantur: & velut capti à suismetipsis præsidiis, indigna iam liberis quoque ac coniugibus, & quæ captarum vrbium extrema sunt, patiebantur. Itaq; cum & à Tarento & à Samnitib. fama esset noua auxilia ventura: Samnitium plus quam vellent, intra mœnia esse reban-

rebantur: Tarentinorum iuuentutem Græci Græcos haud minus pe
Samniti Nolanoque quam vt Romanis hostibus resisterent, expect
stremo leuissimum malorum deditio ad Romanos visa. Charilaus &
us principes ciuitatis communicato inter se consilio, partes ad rem
diuisere: vt alter ad imperatorem Romanorum transfugeret: alter
ad præbendam opportunam consilio vrbem. Charilaus fuit, qui ad P.
venit: & quod bonum, faustum, felix Palæpolitanis, populoque Ro
set, tradere se ait mœnia statuisse. eo facto vtrum ab se prodita, an
tria videatur, in fide Romana positum esse: sibi priuatim nec pacisci
quam, nec petere: publice petere quam pacisci magis, vt si succes
tum, cogitaret populus Romanus potius cum quanto studio periculo
tum in amicitiam suam esset, quam qua stultitia & temeritate de offic
sum. Collaudatus ab imperatore, tria millia militum ad occupandam
tem vrbis quam Samnites insidebant, accepit: præsidio ei L. Quinctius
militum præpositus. Eodem tempore & Nymphius prætor Samnitium
aggressus perpulerat, vt quoniam omnis Romanus exercitus aut circa
polim, aut in Samnio esset, fineret se classe circumuehi ad Romanum
non oram modo maris, sed ipsi vrbi propinqua loca depopulaturum, sed
leret, nocte proficiscendum esse, extemploque naues deducendas. Quo
maturius fieret, omnis iuuentus Samnitium, præter necessarium vrbis
um, ad littus missa. Vbi dum Nymphius in tenebris & multitudine
impediente sedulo aliis alia imperia turbans, terit tempus: Charilaus
posito ab sociis in vrbem receptus, cum summa vrbis Romano milite
set, tolli clamorem iussit: ad quem Græci signo accepto à principibus
uere: Nolani per auersam partem vrbis via Nolam ferente effugium.
bus exclusis ab vrbe, vt expeditior in præsentia fuga, ita fœdior, post
riculo euaserunt visa: quippe qui inermes nulla rerum suarum
ter hostes, ludibrium non externis modo, sed etiam popularibus, spo
egentes domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius, qua hæc
ab Samnitibus facta traditur: cum authoribus hoc dedi, quibus
est: tum fœdus Neapolitanum (eo enim deinde summa rei Græcorum
similius vero facit ipsos in amicitiam rediisse. Publio triumphus
quod satis credebatur obsidione domitos hostes in fidem venisse. Duo
laria hæc ei viro primum contigere, prorogatio imperij non ante in vl
ta, & acto honore triumphus. Aliud subinde bellum cum alterius ex
exortum. namque cum Tarentini rem Palæpolitanam vana spe auxilij
diu sustinuissent, postquam Romanos vrbe potitos accepere, velut
non qui ipsi destituissent, increpare Palæpolitanos: ira atque inuidia in
nos fuere, eo etiam, quod Lucanos & Appulos (nam vtraque eo anno
cœpta est) in fidem populi Romani venisse allatum est. quippe
peruentum ad se esse: iamque in eo rem fore, vt Romani aut hostes, aut
habendi sint. discrimen profecto rerum suarum in bello Samnitium, cui
eius verti: eam solam gentem restare, nec eam ipsam satis validam,
Lucanus defecit: quem reuocari adhuc, impellique ad abolendam
Romanam posse, si qua ars ferendis discordijs adhibeatur. Hæc consilia
pud cupidos rerum nouandarum valuissent: ex iuuentute quidam Luc
pecio asciti, clari magis inter populares quam honesti, inter se
virgis, cum corpora nuda intulissent in ciuium cœtum, vociferati sunt
castra Romana ingredi ausi essent, à Cos. virgis cæsos, ac prope
sos esse. Deformis suapte natura res, cum speciem iniuriæ magis quam
se ferret, concitati homines, cogunt clamore suo magistratus senatum
& alii circunstantes concilium, bellum in Romanos poscunt: alij ad
dam in arma multitudinem agrestium discurrunt: tumultuque etiam
consternante animos decernitur, vt societas cum Samnitibus renouetur,

gaque

A ganique ad eam rem mittantur. Repentina res, quia quam causam nullam, tam ne fidem quidem habebat: coacti à Samnitibus & obsides dare, & præsidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recusarunt. Dilucere deinde breui fraus cœpit, postquam criminum falsorum authores Tarentum commigrarunt: sed amissa omni de se potestate, nihil vltra quam vt pœniteret frustra restabat. Eo anno plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum est quod nexi desierunt. Mutatum autem ius ob vnius fœneratoris simul libidinē, simul crudelitatē insignem. L. Papyrius is fuit, cui cū se C. Publius ob æs alienū patenti nexum dedisset: quæ ætas formaq; misericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt: & florem ætatis eius fructum aduenticium crediti ratus, primo perlicere adolescentem sermone incesto est conatus: deinde postquam aspernabantur flagitium autes, minis territare, atque identidem admonere fortunæ: postremo cum ingenuitatis magis quam præsentis conditionis memorem videret, nudari iubet, verberaque asseri. Quibus laceratus iuuenis cum se in publicum proripuisset, libidinem crudelitatemque conquerens fœneratoris, ingens vis hominum quum ætatis miseratione, atque indignitate iniuriæ accensa, tum suæ conditionis, liberumque suorum respectu, in forum, atque inde agmine facto ad curiam concurrit. B & cum consules tumultu repentino coacti, senatum vocarent, introeuntibus in curiam patribus, laceratum iuuenis tergum, procumbentes ad singulorum pedes ostentabant. Victum eo die ob impotentem iniuriam vnius, ingens vinculum fidei: iussique Cos. ferre ad populum, nequis, nisi qui noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ, bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Ita nexi solui, cautumque in posterum, ne necterentur. Eodem anno cum satis per se ipsum Samnitium bellum, & defectio recens Lucanorum, authoresque defectionis Tarentini solicitos haberent patres: accessit vt & Vestinus populus Samnitibus sese coniungeret. Quæ res sicut eo anno sermonibus magis passim hominum iactata, quam in publico vllo concilio est: ita insequentis anni Cos. L. Furio Camillo iterum, Iunio Bruto Sceuæ, nulla prior potiorque visa est, de qua ad senatum referrent. 429. Et quanquam noua res erat, tamen tanta cura patres incessit, vt pariter eam susceptam neglectamq; timerent, ne aut impunitas eorum laciuia superbiaq;, aut bello pœnæ expetitæ metu propinquo, atque ira concirent finitimos populos. Et erat genus omne abunde bello Samnitib. par, Marsi Peligniq; & Marrucini: quos, si Vestinus attingeretur, omnes habendos hostes. Vicit tamen pars, quæ in præsentia videri potuit maioris animi quam consilij: sed euentus docu- C it fortes fortunam iuuare. Bellum ex authoritate patrum populus aduersus Vestinos iussit: prouincia ea Bruto, Samnium Camillo sorte euenit. Exercitus vtroq; ducti, & cura tuendorū finium hostes prohibiti coniungere arma. Cæterum alterum Cos. L. Furium, cui maior moles rerum imposita erat, morbo graui implicitum fortuna bello subtraxit: iussusque dictatorem dicere rei gerendæ causa longe clarissimum bello ea tempestate dixit L. Papyrium Cursorem, à quo Q. Fabius Maximus Rutilianus magister equitum est dictus: par nobile rebus in eo magistratu gestis, discordia tamen, qua prope ad vltimum dimicationis ventum est, nobilius. Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum, nec vsquam vario euentu gestum est. nam & peruastauit agros, & populando atque vrendo tecta hostium saraq; in aciem inuitos extraxit: & ita prælio vno accidit Vestinorū res, haud quaquā tamen incruento milite suo, vt non in castra solum refugerent hostes, sed iam ne vallo quidem ac fossis freti dilaberentur in oppida, siru vrbium mœnibusq; se defensuri. Postremo oppida quoq; vi expugnare adortus, primo Cutinam ingenti ardore militum, aut vulnerū ira, quod haud fere quisquā integer prælio excesserat, scalis cepit: deinde Cingiliā, vtriusq; vrbis prædam militibus, quod eos neq; portæ, neq; muri hostium arcuerant, concessit. In Samnium incertis iam auspicijs est: cuius rei vitium, non in

V.C. belli euentū, quod prospere gestū est, sed in rabiem atq; iras imperatoris
430. Nanq; Papyrius dictator à pullario monitus, cum ad auspiciū repetendam proficisceretur, magistro equitum denunciauit, vt sese loco teneret absente se cū hoste manum consereret. Fabius cum post profectionem dictatoris per exploratores comperisset, perinde omnia soluta apud hostes si nemo Romanus in Samnio esset: seu ferox adolescens indignitate rei inductus, quod omnia in dictatore viderentur repositā esse: seu occasione bene gerendi (ut plerique locum) acie cum Samnitibus conflixit. Ita fortuna pugnæ fuit, vt nullo delicto sit, quo si affuisset dictator, res melius geri potuerit. non dux militibus, milites duci defuit. eques eius etiam authore L. Cominio Tribuno militum, quotiens impetu capto perrūpere non poterat hostiū agmen, detraxit frenis, quis atq; ita cōcitatos calcaribus permisit, vt sustinere eos nulla vis posset. Ita arma, per viros late stragē dedere. Secutus pedes impetum equitum, et hostibus intulit signa. Viginti millia hostium cæsa eo die tradantur. Auctores habeo, bis cum hoste signa collata dictatore absente, bis rem egregie gestam. Apud antiquissimos scriptores vna hæc pugna inuenitur. In quibusdam annalibus tota res prætermissa est. Magister equitum, vt ex tanta cæde, multis passim spolijs, congesta in ingentem aceruum hostilia arma subdito igne cremauit: seu votum id deorum cuipiam fuit: seu credere libet Fabio authore sibi, ne suæ gloriæ fructum dictator caperet, nomenq; ibi scriberet, aut spolia triumphū ferret. Literæ quoq; de re prospere gesta, ad senatum, non ad dictatorē missæ, argumentū fuere minime cum eo cōmunicantis laudem. Ita certe dictator id factum accepit, vt lætis alijs victoria parta, præ se ferret iram, eoque. Misso itaq; repente senatu, se ex curia proripuit: tum vero non Samnitium magis legiones, quā maiestatem dictatoriā, & disciplinam militarem magistro equitum victam & euersam dictitans, si illi impune spretum imperium esset. Itaq; plenus minarum, iræq; profectus in castra cum maximis minis venisset, non tamen præuenire famam aduentus sui potuit. Præcurrerāt enim ab vrbe, qui nunciarent dictatorem auidum pœnæ venire, alternis pene verbis Manlij facta laudantē. Fabius concione extemplo aduocata, obtestatus deos est, vt qua virtute Rempublicam ab infestissimis hostibus defendisset, eadem se, cuius ductu auspicioque vicissent, ab impotenti crudelitate dictatoris tuerentur. Venire amentem inuidia, iratum virtuti alienæ felicitati; furere, quod se absente Respublica egregie gesta esset: malle, si mutare fortunam posset, apud Samnites quam Romanos victoriam esse imperium dictare ipsum, neque non eadem mente pugnari vetuerit, qua pugnatum doleat: & nunc ne inuidia impedire virtutem alienam voluisse, cupidissimisque arma ablatura fuisse militibus, ne se absente moueri possent: & nunc id furere, id egregium, quod sine L. Papyrio non inermes, non manci milites fuerint, quod se Q. Fabius magistrum equitum duxerit, ac non accensum dictatoris. Quid illum dolorum fuisse, si quod belli casus ferunt, Marsque communis, aduersa pugna contigisset, qui sibi deuictis hostibus, Republica bene gesta, ita vt non ab illo imperatore melius geri potuerit, supplicium magistro equitum, & tunc victori auctori? Neque illum magistro equitum infestiorem, quam tribunis militum, quam centurionibus, quam militibus esse: si possit, in omne sæuiturum fuisse quos nequeat, in vnum sæuire: etiam inuidiam tanquam ignem summa petere, caput consilij, in ducem incurrere. Si se simul cum gloria rei gestæ extulerit, tunc victorem velut in capto exercitu dominantem, quicquid libuerit in magistro equitum, in militibus ausurum. Proinde adessent in sua causa omnium libertati. si consensum exercitus eundem, qui in prælio fuerit, in metenda victoria videat, & salutem vnius omnibus curæ esse inclinatorum ad clementiorem sententiam animum. postremo se vitam fortunasque suas illorum fidei virtutique permittere. Clamor è tota concione ortus, vti bonum animum

A num haberet: neminem illi vim allaturum ſaluis legionibus Romanis. Haud
multo poſt dictator aduenit: claſſicoque extemplo ad concionem aduocauit.
Tum ſilentio facto, præco Q. Fabium magiſtrum equitum citauit, qui ſimul ex
inferiore loco ad tribunal acceſſit, tum dictator: Quæro, inquit, de te Q. Fabi, "
cum ſummum imperium dictatoris ſit, pareantque ei conſules, regia poteſtas, "
prætores ijſdem auſpicijs quibus Conſules, creati, equum cenſeas necne ma- "
giſtrum equitum dicto audientem eſſe? Itemque illud interrogo, cum me in- "
certis auſpiciis profectum ab domo ſcirem, vtrum mihi turbatis religionibus "
Reſpub. in diſcrimen committenda fuerit, an auſpicia repetenda, ne quid dubi- "
js dijs agerem? Simul illud, quæ dictatori religio impedimento ad rem geren- "
dam fuerit, num ea magiſter equitum ſolutus ac liber potuerit eſſe? Sed quid "
ego hæc interrogo: cum ſi ego tacitus abiiſſem, tamen tibi ad voluntatis inter- "
pretationem meæ dirigenda tua ſententia fuerit. Quin tu reſpondes, vetuerim- "
ne te quicquam rei me abſente agere? vetuerimne ſigna cum hoſtibus conſer- "
re? quo tu imperio meo ſpreto, incertis auſpicijs, turbatis religionibus, ad- "
uerſus morem militarem, diſciplinamque maiorum, & numen deorum auſus "
es cum hoſte confligere? Ad hæc, quæ interrogatus es, reſponde, extra ea ca- "
ue vocem mittas. Accede lictor. Aduerſus quæ ſingula Q. Fabio cum reſponde-
B re haud facile eſſet, & nunc quereretur eundem accuſatorem capitis ſui, ac iu-
dicem eſſe: modo vitam ſibi eripi citius quam gloriam rerum geſtarum poſſe
vociferaretur: purgaretque ſeinuicē, atque vltro accuſaret: tunc Papyrius re-
integrata ira ſpoliari magiſtrum equitum, ac virgas & ſecures expediri iuſſit.
Fabius fidem militum implorans, laceratibus veſtem lictoribus, ad triarios tu-
multum iam in concionem miſcentes ſeſe recepit. inde clamor in totam con-
cionem eſt perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebantur. Qui proxime forte
tribunali ſteterant, quia ſubiecti oculis imperatoris noſcitari poterant, ora-
bant vt pareret magiſtro equitum: neu cum eo exercitum damnaret. Ex-
trema concio, & circa Fabium globus increpabant inclementem dictatorem:
nec procul ſeditione aberant. Ne tribunal quidem ſatis quietum erat. Legati
circumſtantes ſellā, orabant vt rem in poſterum diem differret, & irę ſuæ ſpati-
um, & conſilio tempus daret: ſatis caſtigatam adoleſcentiam Fabij eſſe: ſatis
deformatam victoriam: ne ad extremum finem ſupplicij tenderet: neu vnico
iuueni, neu patri eius clariſſimo viro, neu Fabij genti eam inureret ignominiā.
Cum parum precibus, parum cauſa proficeretur: intueri ſæuientem concio-
nem iubebant: ita irritatis militum animis ſubdere ignem, ac materiam ſedi-
tioni, non eſſe ætatis, non prudentiæ eius: neminem id Q. Fabio pœnam de-
C precanti ſuam vitio verſurum, ſed dictatori: ſi occæcatus ira infeſtam multitu-
dinem in ſe prauo certamine mouiſſet. Poſtremo ne id ſe gratiæ dare Q. Fabij
crederet, ſe iuſiurandum dare paratos eſſe, non videri è repub. in Q. Fabium
eo tempore animaduerti. His vocibus cum in ſe magis incitarent dictatorem,
quam magiſtro equitum placarent, iuſſi de tribunali deſcendere legati: & ſi-
lentio nequicquam per præconem tentato, cum præſtrepitu ac tumultu nec
ipſius dictatoris, nec apparitorū eius vox audiretur, nox velut in prælio certa-
mini finem fecit. Magiſter equitum iuſſus poſtero die adeſſe, cum omnes affir-
marent infeſtius Papyrium exarſurū agitatum contentione ipſa exacerbatum-
que, clā ex caſtris Romam profugit: & patre authore & M. Fabio, qui ter iam
Co. dictatorque fuerat, vocato extemplo ſenatu, cum maxime conquereretur
apud patres vim atque iniuriam dictatoris, repente ſtrepitus ante curiam lictō-
rum ſubmouentium auditur: & ipſe infenſus aderat, poſtquam comperit pro-
fectum ex caſtris, cum expedito equitatu ſecutus. Iteratadeinde contentio eſt:
& prehendi Papyrius Fabium iuſſit. vbi cum deprecantibus primoribus patrū,
atq; vniuerſo ſenatu, perſtaret in incœpto immitis animus: tum pater M. Fabi- "
us: Quandoquidem, inquit, apud te nec authoritas ſenatus, nec ætas mea, cui "
arbitratem paras, nec virtus nobilitaſque magiſtri equitum à te ipſo nominati "

» valet: nec preces, quæ sæpe hostem mitigauere, quæ deorum iras placa
» bunos plebis appello, & prouoco ad populum: eumque tibi fugienti
» tui, fugienti senatus iudicium, iudicem fero, qui certe vnus plus quam
» tura potest, polletque, videro cessuruſne prouocationi sis, cui rex
» Tullus Hostilius cessit. Ex curia in concionem itur. quo cum paucis
cum omni agmine principum magister equitum cum ascendisset,
» cum de rostris Papyrius in partem inferiorem iussit. Secutus pater:
» gis, inquit, cum eo nos deduci iussisti, vnde & priuati vocem mittere
Ibi primo non tam perpetuæ orationes quam altercatio exaudiebantur.
deinde strepitum vox & indignatio Fabij senis, increpantis superbiam
tatemque Papyrij: se quoque dictatorem Romæ fuisse, nec à se quenquam
plebis quidem hominem, non centurionem, non militem violatum. Pa
tanquam ex hostium ducibus, sic ex Romano imperatore victoriam &
phum petere. Quantum esset inter moderationem antiquorum, & nos
perbiam crudelitatemque: dictatorem Quintium Cincinnatum in L.
um Cos. ex obsidione à se ereptum non vltra sæuisse, quam vt legatum
exercitum pro Consule relinqueret. M. Furium Camillum in L. Furio
tempta sua senectute & authoritate fœdissimo cum euentu pugnasset:
solum in præsentia moderatum iræ esse, ne quid de collega secus
aut senatui scriberet: sed cum reuertisset, potissimum ex tribunis
habuisse, quem ex collegis optione ab senatu data socium sibi imperij
rit. Nam populi quidem, penes quem potestas omnium rerum esset,
quidem vnquam atrociorem fuisse in eos, qui temeritate atque
citus amisissent, quam vt pecunia eos multaret: capite anquisitum
lo male gestam de imperatore nullum ad eam diem esse: nunc ducibus
Romani, quæ ne victis quidem bello fas fuerit, virgas & secures
iustissimos meritis triumphos intentari. Quid enim tandem passurum
um suum, si exercitum amisisset? si fusus, fugatus, castris exutus fuisset
iram violentiamq; eius excessurâ fuisse, quam vt verberaret, necaret?
conueniens esse propter Q. Fabium ciuitatem in lætitia, victoria,
nibus, ac gratulationibus esse: eum, propter quem deûm delubra
sacrificijs fument, honore, donis cumulentur: nudatum virgis lacerati
spectu populi Romani, intuentem Capitolium atque arcem, deosque
obus prælijs haud frustra aduocatos? Quo id animo exercitum, qui
auspicijsque vicisset, laturum? Quem luctum in castris Romanis, quam
inter hostes fore? Hæc simul iurgans, querens, deûm hominumque
testans, & complexus filium plurimis cum lacrymis agebat. Stabat
natus maiestas, fauor populi, tribunitium auxilium, memoria
tus. Ex parte altera imperium inuictum populi Romani, & disciplina
ris, & dictatoris edictum pro numine semper obseruatum, & Manliana
& posthabita filij charitas publicæ vtilitati iactabantur. Hoc etiam
conditorem Romanæ libertatis antea in duobus liberis fecisse. nunc
comes, & senes faciles de alieno imperio spreto tanquam rei paruæ
militaris euersæ iuuentuti gratiam facere: se tamen perstaturum
to: nec ei qui aduersus dictum suum turbatis religionibus, ac dubijs
pugnasset, quicquam ex iusta pœna remissurum. Maiestas imperij
esset, non esse in sua potestate: L. Papyrium nihil de eius iure
optare ne potestas tribunitia inuiolata ipsa violet intercessione
imperium: neu populus Romanus in se potissimum dictatorem &
ræ extinguat. Quod si fecisset: non L. Papyrium, sed tribunos, sed
populi iudicium nequicquam posteros accusaturos: cum polluta
ri disciplina, non miles centurionis, non centurio tribuni, non
gati, non legatus consulis, non magister equitum dictatoris
nemo hominum, nemo deorum verecundiam habeat: non edicta

A torum, non auspicia obseruentur: sine commeatu vagi milites in pacato in hostilico errent, immemores sacramenti, licentia sola se vbi velint exauthorent: infrequentia deserant signa: neque conueniant ad edictum: nec discernant, intesdia nocte, æquo iniquo loco, iussu iniussu imperatoris pugnent: & non signa, non ordines seruent: latrocinij modo cæca & fortuita, pro solenni, & sacrata militia sit. Horum criminum vos reos in omnia secula offerte tribuni plebis: vestra obnoxia capita pro licentia Q. Fabij obijcite. Stupentes tribunos, & suam iam vicem magis anxios, quam eius, cui auxilium ab se petebatur, liberauit onere consensus populi Romani ad preces & obtestationem versus, vt sibi pœnam magistri equitum dictator remitteret. Tribuni quoq; inclinatam rem in preces subsecuti, orare dictatorem insistunt, vt veniam errori humano, veniam adolescentiæ Q. Fabij daret: satis eum pœnarum dedisse. Iam ipse adolescens, iam pater M. Fabius contentionis obliti, procumbere ad genua, & iram deprecari dictatoris. Tum dictator silentio facto: Bene habet, inquit, Quirites. Vicit disciplina militaris: vicit imperij maiestas: quæ in discrimine fuerunt, an vlla post hanc diem essent. Non noxæ eximitur Q. Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnauit: sed noxæ damnatus, donatur populo Romano: donatur tribunitiæ potestati, precarium non iustum auxilium ferenti. Viue Q. Fabi. B felicior hoc consensu ciuitatis ad tuendum te, quam qua paulo ante exultabas victoria. Viue id facinus ausus, cuius tibi ne parens quidem, si eodem loco fuisset, quo fuit L. Papyrius, veniam dedisset. Mecum vt voles, reuerteris in gratiam: populo Romano, cui vitam debes, nihil maius præstiteris, quam si hic tibi dies satis documenti dederit, vt bello ac pace pati legitima imperia possit. Cum se nihil morati magistrum equitum pronunciasset: digressum cum templo lætus senatus, lætior populus, circumfusi, ac gratulantes hinc magistro equitum, hinc dictatori, prosecuti sunt: firmatumq; imperium militare haud minus periculo Q. Fabij, quam supplicio miserabili adolescentis Manlij videbatur. Forte ita eo anno euenit, vt quotiescunq; dictator ab exercitu recessit, hostes in Samnio mouerentur. cæterum in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui castris præerat, ne quam vim hostium magis quam truculentiam dictatoris iram timeret. Itaque frumentatores cum circumuenti ex insidijs cæsi loco iniquo essent, creditum vulgo est subueniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset. Ea quoq; ira alienauit à dictatore militum animos iam ante infensos, quod implacabilis Q. Fabio fuisset: & quod suis precibus negasset, eius populo Rom. veniam dedisset. Postquam dictator præposito in vrbe L. Papyrio Crasso magistro equitum, Q. Fabio vetito quicquam pro magistratu agere, in castra redijt: neq; ciuibus satis lætus aduentus eius fuit, nec hostibus C quicquam attulit terroris. Namque postero die, seu ignari venisse dictatorem, seu adesse an abesse parui facientes, instructa acie ad castra accesserunt. Cæterum tantum momenti in vno viro L. Papyrio fuit, vt si ducis consilia fauor subsecutus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus potuisse pro haud dubio habitum sit: ita instruxit aciem loco, ac subsidijs, ita omni arte bellica firmauit. Cessatum à milite: ac de industria, vt obtrectaretur laudibus ducis, impedita victoria est. Plures Samnitium cecidere: plures Romani vulnerati sunt. Sensit peritus dux quæ res victoriæ obstaret: temperandum ingenium suum esse, & seueritatem miscendam comitati. itaq; adhibitis legatis, ipse circumsaucios milites inserens in tentoria caput, singulos vt sese haberent rogitans, curam eorum nominatim legatis tribunisq; & præfectis demandabat, rem per se popularem ita dexter egit, vt medendis corporibus animi multo prius militum imperatori reconciliarentur: nec quicquam ad salubritatem efficacius fuerit, quam quod grato animo ea cura accepta est. Refecto exercitu cum hoste congressus, haud dubia spe sua militumque, ita fudit fugauitque Samnites, vt ille vltimus eis dies conferendi signa cum dictatore fuerit. Inceßit deinde qua duxit prædæ spes, victor exercitus perlustrauitque hostium agros,

V.C. nulla arma, nullam vim nec apertam nec insidijs expertus. Addebat gl
quod dictator prædam omnem edixerat militibus: nec ira magis pu
priuatum compendium in hostem acuebat. His cladibus subacti Sa
cem à dictatore petiere: cum quo pacti, ve singula vestimenta milit
nuum stipendium darent: cum ire ad senatum iussi essent, secuturos
torem responderunt, vnius ejus fidei virtutiq; causam suam commend
deductus ex Samnitibus exercitus, Dictator triumphans vrbem est ing
cum se dictatura abdicare vellet, iussu patrum prius quam abdicaret,
431. creauit C. Sulpitium Longum iterum, Q. Aemylium Cæretanum. Sam
fecta pace, quia de conditionibus agebatur, inducias annuas ab vrbe
runt, nec earum ipsarum sancta fides fuit: adeo postquam Papyrium
magistratu nunciatum est, arrecti ad bellandum animi sunt: C. Sulp
Quin. Aemilio (Aulium quidam annales habent) Consulibus ad defe
Samnitium Apulum nouum bellum accessit. Vtroque exercitus missi
Samnites, Apuli Aemilio forte euenerunt. Sunt qui nō ipsis Apulis bell
tum, sed socios eius gentis populos ab Samnitium vi atq; injurijs defen
bant. Cæterum fortuna Samnitium vix à seipsis eo tempore propulsan
lum, propius vt sit vero, facit: non Apulis ab Samnitibus arma illata, sed
traq; simul gente bellum Romanis fuisse. Nec tamen res vlla memorab
ta: ager Apulus, Samniumq; euastatum: hostes nec hic nec illic inuen
mæ nocturnus terror ita ex somno trepidam repente ciuitatem exciit, v
pitolium atq; arx, mœniaq; & portæ plena armatorum fuerint. & cum
satum conclamatūq; ad arma omnibus locis esset: prima luce nec auth
causa terroris comparuit. Eodem anno de Thusculanis Flauia rogation
puli fuit iudicium. M. Flauius Trib. pleb. tulit ad populum, vt in Thusc
animaduerteretur, quorum ope ac consilio Veliterni Priuernatesque
Romano bellum fecissent. Populus Thusculanus cum coniugibus ac
Romam venit: ea multitudo veste mutata, & specie reorum tribus circu
nibus se omnium aduoluens. Plus itaque misericordia ad pœnæ venia
trandam, quam causa ad crimen purgandum valuit. Tribus omnes præ
liam, antiquarunt legem. Pollię sententia fuit, puberes verberatos nec
juges liberosq; sub corona lege belli venire: memoriamq; eius iræ Thus
nis in pœnæ tam atrocis authores manssisse ad patrum ætatem constat: n
quenquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papyriam ferre solitū. Ins
432. ti anno Q. Fabio, L. Fuluio Coss. A. Cornelius Aruina dictator, & M. Fabius
bustus magister equitum metu grauioris in Samnio belli (conducta
precio à finitimis iuuentus dicebatur) intentiore delectu habito, egregium
ercitum aduersus Samnites duxerunt. Castra in hostico incuriosè ita po
tanquam procul abesset hostis: cum subito aduenere Samnitium legiones
ta ferocia, vt vallum vsque ad stationem Romanam inferrent. nox iam
tebat: id prohibuit munimenta adoriri: nec dissimulabant orta luce p
die facturos. Dictator vbi propiorem spe dimicationem vidit: ne nullum
virtuti damno locus esset, ignibus crebris relictis, qui conspectum h
stium frustrarentur, silentio legiones educit. nec tamen fallere propter pro
quitatem castrorum potuit. eques extemplo insecutus, ita instituit agmen, v
donec lucesceret, prælio abstineret. nec pedestres quidem copiæ ante lucem
castris egressæ. Eques luce demum ausus incursare in hostem, carpendo no
simos, premendoque iniquis ad transitum locis, agmen detinuit, interim pedes
equitem assecutus: & totis iam copijs Samnis vrgebat. Tum dictator pollicitus
sine magno incommodo progredi non poterat, cum ipsum in quo consisteret
locum castris dimetari iussit. Id vero circumfuso vndique equitatu, vt vallum
peteretur, opusq; inciperet, fieri non poterat. Itaque vbi neque eundi, neque
manendi copiam esse videt: instruit aciem, impedimentis ex agmine remo
tis, instruunt contra & hostes, & animis & viribus pares. Auxerat id malum

tainti

animos quod ignari loco iniquo non hosti cessum, velut fugientes ac territos
terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquandiu æquauit pugnam, iam pridem de-
fecto Samnite clamorem Romani exercitus pati. At hercule illo die ab hora
diei tertia ad octauam ita anceps dicitur certamen stetisse, vt neque clamor, vt
primo semel concursu est sublatus, iteratus sit: neque signa promota loco, re-
trove recepta, neque recursum ab vlla sit parte. In suo quisque gradu obnixi,
vrgentes scutis sine respiratione ac respectu pugnabant, fremitus æqualis,
tenorq; idem pugnæ in defatigationem vltimam, aut noctem spectabat. Iam
viris vires, iam ferro sua vis, iam consilia ducibus deerant: cum subito Samniti-
am equites cum turma vna longius profecta accepissent impedimenta Roma-
norum, procul ab armatis sine præsidio, sine munimento stare, auiditate præda
impetum faciunt. Quod vbi dictatori trepidus nuncius attulit: Sine modo, in-
quit, sese præda præpediant. Alij deinde super alios diripi passim, ferrique for-
tunas militum vociferabantur. Tum magistro equitum accito: Vides tu, in- «
quit, M. Fabi, ab hostium equite omissam pugnam? hærent impediti impedi- «
mentis nostris: aggredere (quod inter prædandum omni multitudini euenit) «
dissipatos: raros equis insidentes, raros quibus ferrum in manu sit, inuenies: e- «
quosq; dum præda onerant, cæde inermes: eruentamq; illis prædam redde. «
Mihi legiones, peditumq; pugna curæ erunt: penes te equestre sit decus. E- «
quitū acies qualis quæ esse instructissima potest, inuecta in dissipatos impedi-
tosq; hostes cæde omnia replet. Inter sarcinas omissas repente, obiacentes
pedibus fugientium consternatorumq; equorum, neq; pugnæ, neq; fugæ satis
potentes cæduntur. Tum deleto prope equitatu hostiū, M. Fabius circunductis
paululū alis ab tergo pedestrem aciem adoritur. Clamor inde nouus accidens
& Samnitium animos terruit: & dictator vbi respectantes hostium antesigna-
nos, turbataq; signa, & fluctuantē aciem vidit: tum appellare, tum adhortari
milites, tribunos, principesque ordinum nominatim ad iterandam secum pug-
nam vocare. Nouato clamore signa inferuntur, & quicquid progrediebantur,
magis magisq; turbatos hostes cernebant. Eques ipse iam primus erat in con-
spectu: & Cornelius respiciens ad manipulos militum, quod manu, quod voce
poterat, monstrabat: vexillaq; se suorum, parmasq; cernere equitum. Quod vbi
auditum, simulq; visum est: adeo repente laboris per diem pene totum tolera-
ti, vulnerumque obliti sunt, vt haud secus quam si tum integri è castris signum
pugnæ accepissent, concitauerint se in hostem. nec vltra Samnis tolerare ter-
rorem equitum, peditumque vim potuit: Partim in medio cæsi, partim in fugā
dissipati sunt. Pedes restantes ac circunuentos cæcidit: ab equite fugientium
strages est facta: inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demum prælium
Samnitium res ita infregit, vt omnibus concilijs fremerent, minime id quidem
mirum esse, si impio bello, & contra fœdus suscepto, infestiorib. merito dijs
quam hominibus, nihil prospere agerent: expiandum id bellum magna mer-
cede, luendumque esse. id referre totum, vtrum supplicia noxio paucorum, an
omnium innoxio præbeant sanguine, audebantque iam quidam nominare au-
thores armorum, vnum maxime nomen per consensum clamantium Brutuli
Papij exaudiebatur. Vir nobilis potensque erat, haud dubie proximarum indu-
ciarum ruptor. de eo coacti referre prætores decretum fecerunt, vt Brutulus
Papius Romanis dederetur: & cum eo præda omnis Romana, captiuiq; vt Ro-
mam mitterentur: quæque res per fœciales ex fœdere repetitæ essent, secun-
dum ius fasque restituerentur. Fœciales Romam, vt censuerunt, missi, & corpus
Brutuli exanime: ipse morte voluntaria ignominiæ se ac supplicio subtraxit.
Placuit cum corpore bona quoque eius dedi. nihil tamen earum rerū præter
captiuos, ac si qua cognita ex præda sunt, acceptum est cæterarum rerū irrita
fuit deditio. dictator ex S.C. triumphauit. Hoc bellum à Coss. bellatū quidā au-
thores sunt: eosq; de Samnitibus triumphasse: Fabium etiam in Apuliam pro-
cessisse, atque inde magnas prædas egisse. Nec discrepat, quin dictator eo

V.C. anno A. Cornelius fuerit, id ambigitur, belline gerendi causa creatus fuerit, an ut esset qui ludis Romanis, quia L. Plautius prætor graui morbo forte impeditus erat, signum mittendis quadrigis daret: functusque eo haud sane memorando imperij ministerio, se dictatura abdicaret. nec facile est aut rem cuiquam rei, aut rem authori præferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falsis imaginum titulis, dum familia ad se quęque famam rerum gestarum honoresque fallente mendacio trahunt, inde certe & singulorum gesta, & publica monumenta rerum confusa: nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor exstat, quo satis certo authore stetur.

DECADIS PRIMÆ LIB. IX.

EPITOME.

TItus Veturius, & Sp. Posthumius apud Caudinas furcas, deducto in locum iniquum exercitu, cum nulla spes euadendi esset: fœdere cum Samnitibus facto, sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitum abduxerunt, vt omnes sub iugum mitterentur. ijdemque authore Sp. Posthumio Cos. qui in senatu suaserat: vt eorum deditione, quorum culpa tam deforme fœdus ictum erat: publice res liberaretur: cum duobus tribun. plebi, & omnibus qui per fœdus spopondissent: dati Samnitibus non sunt recepti, nec etiam multo post fusis à Papyrio Cursore Samnitibus & sub iugū missis, receptus, sexcentis equitibus Romanis, qui obsides dati erant: publico priuatoque flagitij abolitu, Tribus duæ adiectæ sunt, Vfentina, & Valerina. Suessa, & Pontia coloniæ deductæ sunt. Ap. Claudius censor aquam Claudiam perduxit: viam fecit, quæ Appia vocata est: libertinorum filios in senatu legit. ideoque, quoniam is ordo videbatur inquinatus indignis: sequentis anni consules in senatu legendo obseruarunt, quemadmodum ante per proximos censores obseruatum fuerat. Res prosperæ contra Apulos, Hetruscos, Vmbros, Marsos, Pelignos, Æquos, & Samnites, quibus fœdus erat restitutum: prospere gestas continet. Flauius Scriba libertino patre natus, adilis curulis fuit, per forensem factionem creatus, quæ cum comitia & campum turbaret: & in ijs propter nimias vires dominaretur: à Q. Fabio censore in quatuor tribus redacta est, eaque res Fabio Maximo nomen dedit.

433. SEquitur hunc annum nobilis clade Romana Caudina pax. T. Veturio Caluino, Sp. Posthumio Coss. Samnites eo anno imperatorem C. Pontium Herennij filium habuerunt, patre longe prudentissimo natum, primum ipsum bellatorem, ducemque. Is vbi legati qui ad dedendas res missi erant, pace infecta redierunt: Ne nihil actum, inquit, hac legatione censeatis, expiatum est quicquid ex fœdere rupto irarum in nos cœlestium fuit. Satis scio quibuscunque dijs cordi fuit subigi nos ad necessitatem dedendi res, quæ à nobis ex fœdere repetitæ fuerant, ijs non fuisse cordi tam superbe ab Romanis fœderis expiationem spretam. Quid enim vltra fieri ad placandos deos, mitigandosque homines potuit, quam quod nos fecimus? Rostrum in præda captas, quæ belli iure nostræ videbantur, remisimus: auctores belli quia vinos non poposcimus, perfunctos iam fato dedidimus: bona ereptæ ne quid ex contagione noxæ remaneret penes nos, Romam portauimus. Quid vltra tibi Romane, quid fœderi, quid dijs arbitris fœderis debeo? Quem tibi tuarum irarum, quem meorum supplicium iudicem feram? Neminem neque populum, neque priuatum fugio. Quod si nihil cum potentiore iuris humani relinquitur inopi, at ego ad deos vindices intolerandæ superbiæ confugiam: & precabor, vt iras suas vertant in eos, quibus non suæ redditæ res, non alienæ accumulatæ satis sint: quorum sæuitiam non mors noxiorum, non deditio exanimatorum corporū, nō bona sequentia domini deditionem exfatiēt: placari nequeant, nisi hauriendū sanguinem, laniandaq; viscera nostra præbuerimus.

Iustum

A Iustum est bellum, Samnites, quib. necessarium: & pia arma, quib. nulla nisi in armis relinquitur spes. Proinde cum rerum humanarum maximum momentum sit, quam propitijs rem, quam aduersis agant dijs: pro certo habete, prioribus bellis aduersus deos magis quam homines gessisse: hoc quod instat, ducibus ipsis dijs gesturos. Hæc non læta magis quam vera vaticinatus, exercitu educto circa Caudium castra quam potest occultissime locat: Inde ad Calatiam, vbi iam Coss. Romanos, castraq; esse audiebat, milites decem pastorum habitu mittit: pecoraque diuersos alium alibi haud procul Romanis pascere inbet prædijs: vbi inciderint in prædatores, vt idem omnibus sermo constet, legiones Samnitium in Apulia esse: Luceriam omnibus copijs circunsedere: nec procul abesse, quin vi capiant. Iam & is etiam rumor ante de industria vulgatus venerat ad Romanos: sed fidem auxere captiui, eo maxime, quod sermo inter omnes congruebat. Haud erat dubium, quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus socijs: simul ne Apulia omnis ad præsentem terrorem deficeret. ea modo, qua irent, consultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferebant viæ: altera præter oram superi maris patens apertaq;, sed quanto tutior, tanto fere longior: altera per Furculas Caudinas, brevior: sed ita natus locus est. saltus duo alti, anguſti, syluosique sunt, montibus circa se perpetuis inter se iunctis. iacet inter eos satis patens clausus in medio campus, herbidus aquosusque, per quem medium iter est. sed ante quam venias ad eum, intrandæ primæ anguſtiæ sunt: & aut eadem qua te insinuaueris, retro via repetenda: aut si ire porro pergas, per alium saltum arctiorem impediioremque euadendum. In eum campum via alia per cauam rupem Romani demisso agmine, cum ad alias anguſtias protinus pergerent, septas deiectu arborum saxorumque ingentium obiacentem molem inuenere. Cum fraus hostilis apparuisset, præsidium etiam in summo saltu conspicitur. citati inde retro, qua venerant, pergunt repetere viam. eam quoq; clausam sua obice armisq; inueniunt. sistunt inde gradum sine vllius imperio. stuporque omnium animos, ac velut torpor quidam insolitus membra tenet: intuentesq; alij alios, cum alterum quisq; magis mentis compotem ac consilij ducerent, diu immobiles silent. deinde vbi prætoria consulum erigi videre, & expedire quosdam vulia operi: quanquam ludibrio fore munientes, perditis rebus ac spe omni adempta, cernebant: tamen ne culpam malis adderent, pro se quisque nec hortante vllo, nec imperante ad muniendum versi, castra propter aquã vallo circundant, sua ipsi opera, laboremq; irritum, præterquam quod hostes superbe increpabant, cum miserabili confessione eludentes. ad coss. mœstos, ne aduocantes quidem in consilium, C quidõ nec cõsilio nec auxilio locus esset, sua spõte legati ac tribuni cõueniũt: militesq; in prætoriũ versi opẽ, quã vix dij immortales ferre poterãt, ab ducib. expoſcunt. Quærentes magis quã consultantes nox oppressit. cum pro ingenio quisque fremerent: alius, per obices viarum, alius, per aduersa montium, per syluas, qua ferri arma poterant, eamus: modo ad hostem peruenire liceat, quem per annos iam prope XXX. vincimus, omnia æqua ac plana erunt Romano in perfidum Samnitem pugnanti. alius, quo, aut qua eamus? num montes moliri sede sua paramus? dum hæc imminebunt inga qua tu ad hostem venies? armati, inermes, fortes, ignaui pariter omnes capti atq; victi sumus. ne ferrum quidem ad bene moriendum oblaturus est hostis? sedens bellum conficiet. His inuicem sermonibus, qua cibi, qua quietis immemor nox traducta est. Ne Samnitib. quidem cõsilium in tam lætis supperebat rebus. itaque vniuersi Herennium Pontij patrem imperatoris per literas cõsulendũ censent. Iam is grauior annis non militarib. solum, sed ciuilib. quoq; absciſſerat muneribus: in corpore tamen affecto vigebat vis animi, consilijq;. Is vbi accepit ad Furculas Caudinas inter duos saltus clausos exercitus Romanos: consultus ab nuncio filij censuit omnes inde quamprimum inuiolatos dimittendos. quæ vbi spreta sententia est, iterumq; eodem remeante nuncio consulebatur: censuit ad vnũ omnes

inter-

interficiendos. Quæ vbi tam discordia inter se velut ex ancipiti ... sponsa data sunt: quanquam filius ipse in primis iam animum quoque ... consensisse in affecto corpore rebatur: tamen consensu omnium victus ... ipsum in consilium accirei. Nec grauatus senex plaustro in castra ... uectus, vocatusque in consilium, ita ferme locutus esse, vt nihil sententiae ... mutaret, causas tantum adijceret. Priore se consilio, quod optimum ... cum potentissimo populo per ingens beneficium perpetuam firmare ... amicitiamq́: altero consilio, in multas ætates, quibus amissis duobus ... bus haud facile receptura vires Romana res esset, bellum differre: ... Iam consilium esse. Cum filius alijque principes percõtando exquirerent, ... si media via consilium caperetur, vt & dimitterentur incolumes, & legi ... » re belli victis imponerentur? Ista quidem sententia, inquit, ea est, qua ... » amicos parat, neque inimicos tollit. Seruate modo, quos ignominiæ ... » ritis: ea est Romana gens, quæ victa quiescere nesciat: viuet semper in ... » toribus illorum quicquid istuc præsens necessitas inusserit, neque ... » multiplices pœnas expetitas à vobis quiescere sinet. Neutra sententia ... ta, Herennius domum è castris est auectus. Et in castris Romanis cum ... multi conatus ad erumpendum capti essent, & iam omnium rerum inopia ... victi necessitate legatos mittunt, qui primum pacem æquam peterent: si ... cem nõ impetrarent, vti prouocarent ad pugnam. Tum Pontius debellandi ... respondit: & quoniam ne victi quidem ac capti fortunam fateri scirent, ... mes cum singulis vestimentis sub iugum missurum: alias conditiones ... quas victis ac victoribus fore, si agro Samnitium decederetur, coloniæ ... rentur: suis deinde legibus Romanum ac Samnitem æquo fœdere vi... His conditionibus paratum se esse fœdus cum Coss. ferire: si quid ... pliceat, legatos iam redire ad se vetuit. Hæc cum legatio renunciaret, ... tus gemitus omnium subito exortus est, tantaq; mœstitia incessit, vt non ... us accepturi viderentur, si nunciaretur omnibus eo loco mortẽ ... esse. Cum diu silentium fuisset: nec Coss. aut pro fœdere tam turpi, aut ... fœdus tam necessarium hiscere possent: tum L. Lentulus, qui tum princeps ... » gatorum virtute atque honoribus erat: Patrem meum, inquit, Coss. ... » diu memorantem, se in Capitolio vnum non fuisse authorem senatui ... » mendæ auro à Gallis ciuitatis: quando nec fossa valloque ab ignauissimo ... » opera ac muniendum hoste clausi essent: & erumpere si non sine ... » gno, tamen sine certa pernicie possent. Quod si vt illis decurrere ex Capitolio ... » armatis in hostem licuit (quo sæpe modo obsessi in obsidentes ... » nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantummodo cum hoste copia ... » non mihi paterni animi indoles in consilio dando deesset. Equidem ... » pro patria præclaram esse fateor, & me vel deuouere pro populo Romano ... » gionibusque, vel in medios me mittere hostes paratus sum. Sed hic patrios ... » deos: hic quicquid Romanarum legionũ est: quæ nisi pro seipsis ad mortẽ ... » volunt, quid habent quod morte sua seruent? Tecta vrbis dicat aliquis, & ... » nia, & eam turbam à qua vrbs incolitur. Imo hercule produnur magis ea ... » nia deleto hoc exercitu, non seruantur. Quis enim ea tuebitur? imbellis ... » licet atq; inermis multitudo? tam hercule, quam à Gallorum impetu ... » An à Veijs exercitum, Camillumque ducem implorabunt? Hic omnes ... » perq; sunt: quas seruando, patriam seruamus: dedendo ad necem, patriam ... » serimus, ac prodimus. At fœda atq; ignominiosa deditio est: sed ea charitas ... » triæ est, vt tam ignomnia eam, quam morte nostra, si opus sit, seruemus. ... » tur ergo ista quantacunque est indignitas: & pareatur necessitati, quam ... » quidem superant. Ite Coss. redimite armis ciuitatem, quam auro maiores ... redemerunt. Coss. profecti ad Pontium in colloquium, cum de fœdere ... gitarent, negarunt iniussu populi fœdus fieri posse, nec sine fœcialibus, ... niaque alia solenni. Itaque non vt vulgo credunt, Claudiusque etiam ... fœdere

A fœdere pax Claudina, sed per sponsionem facta est. Quid enim aut sponsoribus in fœdere opus esset, aut obsidibus, vbi precatione res transigitur, per quem populum fiat, quo minus legibus dictis stetur, vt eum ita Iupiter feriat, quemadmodum à fœcialibus porcus feriatur? Spoponderunt Coss. legati, quæstores, tribuni militum: nominaque omnium qui spoponderunt, extant: vbi si ex fœdere acta res esset, præterquam duorum fœcialium non extarent, & propter necessariam fœderis dilationem obsides etiam D C. equites imperati, qui capite luerent, si pacto non staretur. Tempus inde statutum tradendis obsidibus, exercituque inermi mittendo. Redintegrauit luctum in castris consulum aduentus: vt vix ab ijs abstinerent manus, quorum temeritate in eum locum deducti essent: quorum ignauia fœdius inde, quam venissent, abituri: illis non dacem locorum, non exploratorem fuisse: belluarum modo cæcos in foueam missos. Alij alios intuen: contemplari arma mox tradenda, & inermes futuras dextras, obnoxiaque corpora hosti. Proponere sibimet ipsi ante oculos iugum hostile, & ludibria victoris, & vultus superbos, & per armatos inermium iter: inde fœdi agminis miserabilem viam, per sociorum vrbes reditum in patriam, ac parentes: quo sæpe ipsi maioresque eorum triumphantes venissent. Se solos sine vulnere, sine ferro, sine acie victos: sibi non stringere li-
B cuisse gladios, non manum cum hoste conferre: sibi nequicquam arma, nequicquam vires, nequicquam animos datos. Hæc frementibus hora fatalis ignominiæ aduenit, omnia tristiora experiundo factura, quam quæ præceperant animis. Iam primum cum singulis vestimentis inermes extra vallum exire iussi, & primi traditi obsides, atque in custodiam abducti. Tum à Cossabire lictores iussi, paludamentaq; detracta, tantam inter ipsos qui paulo ante eos exercerantes, dedendos lacerandosque censuerant, miserationem fecit, vt suæ quisque conditionis oblitus, ab illa deformatione tantæ maiestatis velut ab nefando spectaculo auerteret oculos. Primi Coss. prope seminudi sub iugum missi: tum vt quisque gradu próximus erat, ita ignominiæ obiectus: tum deinceps singulæ legiones. Circumstabant armati hostes exprobrantes, eludentesque: gladij etiam plerisque intentati: & vulnerati quidam, necatiq; si vultus eorum indignitate rerum acrior victorem offendisset. Ita traducti sub iugum, & (quod pene grauius erat) per hostium oculos cum ex saltu euasissent, etsi velut ab inferis extracti, tum primum lucem aspicere visi sunt, tamen ipsa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte tristior fuit. Itaque cum ante noctem Capuam peruenire possent, incerti de fide sociorum, & quod pudor præpediebat, circa viam haud procul Capua omnium egena corpora humi prostrauerunt. Quod
C vbi est Capuam nunciatum, euicit miseratio iusta sociorum, superbiam ingenitam Campanis. Confestim insignia sua consulibus, fasces, lictores, arma, equos, vestimenta, commeatus militibus benigne mittunt: & venientibus Capuam cunctus senatus populusque obuiam egressus, iustis omnibus hospitalibus, priuatisque & publicis fungitur officijs, neque illis sociorum comitas, vultusq; benigni, & alloquia non modo sermonem elicere, sed ne vt oculos quidem attollerent, aut consolantes amicos contra intuerentur, efficere poterant. Adeo super mœrorem pudor quidam effugere colloquia & cœtus hominum cogebat. Postero die cum iuuenes nobiles missi à Capua, vt proficiscentes ad finé Campanum prosequerentur, reuertissent: vocatique in curiam, percontantibus maioribus natu, multo sibi mœstioris & abiectioris animi visos referrent: adeo silens, ac prope mutum agmen incessisse: tacere indolem illam Romanam: ablatosque cum armis animos: non reddere salutem, non salutantibus dare responsum: non hiscere quenquam præ metu potuisse: tanquam ferentibus adhuc cernicibus iugum, sub quod emissi essent. Habere Samnites victoriam non præclaram solum, sed etiam perpetuam: cepisse enim eos non Romam, sicut ante Gallos: sed quod multo bellicosius fuerit, Romanam virtutem, ferociamque. Cum hæc dicerentur, audirenturque, & deploratum pene Romanum nomen

in

V.C. in concilio sociorum fidelium esset: dicitur Offilius Calauius Oulj filius, ...rus genere factis q;,tum etiam ætate verendus, longe aliter se habere res... isse: silentium illud obstinatum,fixosq; in terram oculos, & surdas ad ... solatia aures,& pudorem intuendæ lucis,ingentem molem irarum ex alt... mo cientis indicia esse: aut se Romana ignorare ingenia: aut silentium ... Samnitibus flebiles breui clamores gemitusque excitaturum: Caudinas p... eis aliquanto Samnitibus quam Romanis tristiorem memoriam fore. Q... suos quenque eorum animos habiturum,vbicunq; congressuri sint: salus C... dinos non vbique, Samnitibus fore. Iam & Romæ sua infamis clades erat ... sessos primum audierunt: tristior deinde ignominiosæ pacis magis quam ... riculi nuncius fuit. Ad famam obsidionis delectus haberi cœptus erat: ... sus deinde auxiliorum apparatus,postquam deditionem tam fœde factam ... ceperint: extemploque sine vlla publica authoritate concessum in ... formam luctus est. Tabernæ circa forum clausæ: iustitiumque in foro sua ... te cœptum prius quam indictum: lati claui annuli aurei positi: pene ... exercitu ipso ciuitas esse: nec ducibus solum atque authoribus sponsorum ... pacis iratos,sed innoxios etiam milites odisse, & negare vrbe tectisve ... endos. Quam concitationem animorum fregit aduentus exercitus etiam ... tis miserabilis. Non enim tanquam in patriam reuertentes ex insperato ... lumes,sed captorum habitu vultuq; ingressi sero in vrbem,ita se in suis ... tectis abdiderunt, vt postero atque insequentibus diebus nemo eorum ... aut publicum aspicere vellet. Consules in priuato abditi, nihil pro magistratu agere,nisi quod expressum senatusconsulto est, vt dictatorem dicerent comitiorum causa. Q. Fabium Ambustum dixerunt,& P. AElium Petum magistrum equitum. quibus vitio creatis suffecti M. AEmylius Papus dictator, L. Valerius Flaccus magister equitum. nec per eos comitia habita: & quia tædebat populum omnium magistratuum eius anni,res ad interregnum rediit. interreges Q.
434. Fabius Maximus,M. Valerius Coruinus. Is Coss. creauit Q. Publium Philonem & L. Papyrium Cursorem iterum,haud dubio consensu ciuitatis, quod nullis tempestate duces clariores essent. Quo creati sunt die, eo (sic enim placuerat patribus) magistratum inierunt,solennibusq; senatusconsultis perfectis, de pace Caudina retulerunt. & Publius penes quem fasces erant: Die Spuri Posthumi,inquit: Qui vbi surrexit, eodem illo vultu quo sub iugum missus erat. Haud » sum ignarus, inquit, consules, ignominiæ, non honoris causa me primum ex» tatum,iussumq; dicere non tanquam senatorem, sed tanquam reum qua infe» licis belli,qua ignominiosæ pacis. Ego tamẽ,quando neq; de noxa nostra,neq; » de pœna retulistis: omissa defensione, quæ non difficillima esset apud haud » ignaros fortunarum humanarum,neceffitatumq;,sententiam de eo,de quo re» nulistis,paucis peragam: quæ sententia testis erit, mihine, an legionibus vo» stris pepercerim, cum me seu turpi, seu necessaria sponsione obstrinxi: qua » tamen, quando iniussu populi facta est, non tenetur populus Romanus, nec » quicquam ex ea,præterquam corpora nostra,debentur Samnitibus. Dedamur » per fœciales nudi, vinctique exoluamus religione populum, si qua obligati» mus,ne quid diuini humanive obstet, quo minus iustum piumque de integro » ineatur bellum. Interea Coss. exercitum scribere, armare, educere placet. nec » prius ingredi hostium fines,quam omnia iusta in deditionem nostram perfecta » erunt. Vos dij immortales precor, quæsoque, si vobis non fuit cordi Spurium » Posthumium, T. Veturium consules cum Samnitibus prospere bellum gerere: » at vos satis habeatis vidisse nos sub iugum missos: vidisse sponsione infami ob» ligatos: videre nudos vinctosque hostibus deditos,omnem iram hostium no» stris capitibus excipientes: nouos Coss. legionesque Romanas ita cum Sam» nite gerere bellum velitis, vt omnia ante nos consules bella gesta sunt. Quæ vbi dixit, tanta simul admiratio miseratioque viri incessit homines, vt modo vix crederent illum eundem esse Sp. Posthumium, qui author tam fœdæ pacis fuisset:

A fuisset: modo miserarentur quod vir talis etiam præcipuum apud hostes supplicium passurus esset ob iram diremptæ pacis, cum omnes laudibus modo prosequentes virum in sententiam eius pedibus irent, tentata paulisper intercessio est ab L. Liuio, & Q. Melio tribunis plebis, qui neque exolui religione populum aiebant deditione sua, nisi omnia Samnitibus qualia apud Caudium fuissent, restituerentur: neque se pro eo quod spondendo pacem, seruassent exercitum populi Rom. pœnam vllam meritos esse, neque ad extremum cum sacrosancti essent, dedi hostibus, violarive posse. Tum Posthumius: Interea dedite, inquit, profanos nos, quos salua religione potestis: deditis deinde & istos sacrosanctos, cum primum magistratu abierint: sed si me audiatis, prius quam dedantur, hic in comitio virgis cæsos, hanc iam vt intercalatæ pœnæ vsuram habeant. Nam quod deditione nostra negant exsolui religione populum: id istos magis ne dedantur, quam quia ita se res habeat, dicere, quis adeo iuris fœcialium expers est, qui ignoret? Neque ego inficias eo patres conscripti, tam sponsiones, quam fœdera sancta esse apud eos homines, apud quos iusta diuinas religiones fides humana colitur: sed injussu populi nego quicquam sanciri posse, quod populum teneat. An si eadem superbia qua sponsionē istam expresserunt nobis Samnites, coegissent nos verba legitima dedentium vrbes B nuncupare, deditum populum Romanum vos tribuni diceretis? & hanc vrbem, templa, delubra, fines, aquas Samnitium esse? Omitto deditionem, quoniam de sponsione agitur. Quid tandem si spopondissemus vrbem hanc relicturum populum Rom. si incensurum? si magistratus, si senatum, si leges non habiturum? si sub regibus futurum? Dij meliora, inquis. atqui non indignitas rerum, sponsionis vinculum leuat. Si quid est in quod obligari populus possit, in omnia potest. Et ne illud quidem, quod quoldam fortitan moueat, refert. Coss. an dictator, an prætor spoponderit. & hoc ipsi etiam Samnites iudicauerunt, quibus non fuit satis Coss. spondere, sed legatos, quæstores, tribunos militum, spondere coegerunt. Nec à me nunc quisquam quæsuerit, quid ita spopondērim, cum id nec consulis ius esset, nec illis spondere pacem, quæ mei non erat arbitrij: nec pro vobis, qui nihil mandaueratis, possem. Nihil ad Caudium patres conscripti humanis consiliis gestum est: dij immortales & vestris, & hostium imperatorib. mentem ademerunt: nec nos in bello satis cauimus, & illi male partam victoriam male perdiderunt, dum vix locis quibus vicerant, credit, dum quacunq; conditione arma viris in arma natis auferre festinant. An si sana mens fuisset, difficile illis fuit, dum senes ab domo ad consulendum accersunt, mittere Romam legatos? cum senatu, cum populo de pace ac fœdere ageret? Tridui iter expeditis erat, interea in iudiciis res fuisset, donec ab Roma legati aut victoriam illis certam, aut pacem afferrent? Ea demum sponsio esset, quam populi iussu spopondissemus. Sed neq; vos tulissetis, nec nos spopondissemus: nec fas fuit alium rerum exitum esse: quam vt & illi velut somnio lætiore, quam quod mentes eorum capere possent, nequicquam eluderentur: & nostrum exercitum eadem quæ impedierat fortuna, expediret. vanam victoriam vanior irritam faceret pax: sponsio interponeretur, quæ neminem præter sponsorem obligaret. Quid enim vobiscum patres conscripti, quid cum populo Rom actum est? Quis vos appellare potest? quis se à vobis dicere deceptum? hostis? an ciuis? Hosti nihil spopondistis: ciuem neminem spondere pro vobis iussistis. Nihil ergo vobis nec nobiscum est, quibus nihil mandastis? nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egistis. Samnitibus sponsores nos sumus rei satis locupletes in id quod nostrum est, in id quod præstare possumus, corpora nostra, & animos: in hęc sæuiant, in hæc ferrum, in hæc iras acuant. Quod ad tribunos plebis attinet: consulite vtrum præsens deditio eorum fieri possit, an in diem differatur: nos interim T. Veturi, vosque cæteri vilia hæc capita luendæ sponsionis feramus, & nostro supplicio liberemus Romana arma. Mouit patres conscriptos tum causa, tum author: nec cęteros solum, sed tribunos etiam

plebis,

plebis, vt se in senatus dicerent fore potestate. magistratu inde se eum abdicauerunt: traditique fœcialibus cum cæteris Caudium ducendi. Hoc to senatusconsulto, lux quædam affulsisse ciuitati visa est. Posthumius in cu rat: eum laudibus ad cœlum ferebant: deuotioni P. Decij Cos. alijs clari cinoribus æquabant: emersisse ciuitatem ex obnoxia pace illius cons opera: ipsum se cruciatibus, & hostium iræ offerre: piaculaq; pro populo humano dare. Arma cuncti spectant, & bellum, en vnquam futurum, vt cum armis cum Samnite liceat? In ciuitate ira odioq; ardente delectus om prope voluntariorum fuit: rescriptæ ex eodem milite nouæ legiones: du ad Caudium exercitus. Prægressi fœciales vbi ad portam venere, vestem hi pacis sponsoribus iubent: manus post tergum vinciri. Cum apparitor cundia maiestatis Posthumium laxe vinciret: Quin tu, inquit, adducis vt iusta fiat deditio? Tum vbi in cœtum Samnitium, & ad tribunal Pontij est, A. Cornelius Aruina fœcialis ita verba fecit? Quandoquidem homines iniussu populi Rom. Quiritium fœdus ictum tri spoponderunt, eam rem noxam nocuerunt, ob eam rem, quo populus Romanus scelere fit solutus, hosce homines vobis dedo. Hæc dicenti: fœciali Posthumius femur quanta maxime poterat vi percutit, & clara voce ait, se Samnitem esse, illum legatum: fœcialem à se contra ius gentium violatum: eo iustius lum Rom. gesturos. Tum Pontius: Nec ego istam deditionem accipiam quit, nec Samnites ratam habebunt. Quin tu Sp. Posthumi, si deos esse cen aut omnia irrita facis, aut pacto stas? Samniti populo omnes quos in pote te habuit, aut pro ijs pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te captum tori cum qua potes fide restituis? Populum Romanum appello: quem si spo sionis ad Furculas Caudinas factæ pœnitet, restituat legiones intra saltum septæ fuerunt. Nemo quenquam deceperit, omnia pro infecto sint: recipiat arma, quæ per pactionem tradiderunt: redeant in castra sua: quicquid habuerunt, quam in colloquium est ventum, habeant. Tum bellum, & si consilia placeant, tunc sponsio & pax repudietur. Ea vero fortuna, ijs locis, ante pacis mentionē habuimus, geramus bellum: nec populus Romanus cu sulum sponsionem, nec nos fidē populi Romani accusemus. Nunquamne e deficiet, cur victi pacto non stetis? Obsides Porsenæ dedistis: furto eos fubdu istis. Auro ciuitatem à Gallis redemistis: inter accipiendum aurum casi sunt. Pacem nobiscū pepigistis, vt legiones vobis captas restitueremus, eam pacē ritam facitis, & semper aliquam fraudi speciē iuris imponitis. Non probat pulus Rom. ignominiosa pace legiones seruatas? Pacem sibi habeat, legiones captas victori restituat. Hoc fide, hoc fœderibus, hoc fœcialib. cæremonijs dig num erat, vt tu quidem, quod petisti, per pactionē habeas tot ciues incolume ego pacē quam hosti tibi remittendo pactus sum, non habeam? Hoc tu A. Co neli, hoc vos fœciales iuris gentibus dicitis? Ego vero istos, quos dedi sponta tis, nec accipio, nec dedi arbitror: nec moror quo minus in ciuitatem obligat tam sponsione commissa, iratis omnibus dijs, quorum eluditur numen, redeam. Gerite bellū, quando Sp. Posthumius modo legatū fœcialem genu percussit in dij credent Samnitum ciuem Posthumiū, non ciuem Ro. esse: & à Samnite legatum Ro. violatum: eo vobis iustū in nos factum esse bellum. Hæc ludibria re gionum non pudere in lucē proferre? & vix pueris dignas ambages senes consulares fallendę fidei exquirere? I lictor, deme vincla Romanis oratis nemo, quo minus vbi visum fuerit, abeant. Et illi quidem forsitan & publica, sa certe liberata fide, ab Caudio in castra Romana inuiolati redierūt. Samnium pro superba pace infestissimum cementib. renatum bellum, omnia quæ deinde euenerunt, non in animis solū, sed prope in oculis esse, & sero ac nequicquam laudare senis Pontij vtraq; consilia: inter quę se media lapsos, victorię possessionem pace incerta mutasse, & beneficij & maleficij occasione amissa, pacturos cum eis quos potuerint in perpetuum vel inimicos tollere, vel amicos facere.

facere. Adeoq; nullo dum certamine inclinatis viribus post Caudinam pacem animi mutauerant, vt clariorem inter Romanos deditio Posthumium, quam Pontium incruenta victoria inter Samnites faceret: & geri posse bellum Romani pro victoria certa haberent, Samnites simul rebellasse & vicisse crederent Romanum. Inter hæc Satricani ad Samnites defecerunt, & Fregellæ colonia nec opinato aduentu Samnitium (fuisse & Satricanos cum iis satis constat) nocte occupata est. Timor inde mutuus vtrosque vsque ad lucem quietos tenuit: lux pugnæ initium fuit: quam aliquandiu æquam, & quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex tectis adiuuabat imbellis multitudo, tamen Fregellani sustinuerunt. Fraus deinde rem inclinauit, quod vocem audiri praconis passi sunt, incolumem abiturum qui arma posuisset. Ea spes remisit à certamine animos, & passim arma iactari cœpta. Pertinacior pars armata per auersam portam eripuit: tutiorque eis audacia fuit, quam incautus ad credendum cæteris pauor: quos circumdatos igni nequiquam deos fidemq; inuocantes, Samnites concremauerunt. Coss. inter se partiti prouincias, Papyrius in Apuliam ad Luceriam pergit, vbi equites Romani obsides ad Caudium dati custodiebantur: Publius in Samnio substitit aduersus Caudinas legiones. Distendit ea res Samnitium animos, quod nec ad Luceriam ire, ne à tergo instaret hostis: nec manere, ne Luceria interim amitteretur, satis audebant. Optimum visum est committere rem fortunæ, & transigere cum Publio certamen. Itaq; in aciem copias ducunt: aduersus quos Publius Coss. cum dimicaturus esset, prius alloquendos milites ratus, concionem aduocari iussit. Cæterum sicut ingenti alacritate ad prætorium concursum est, ita præ clamore poscentium pugnam, nulla adhortatio imperatoris audita est: suus cuique animus memor ignominiæ adhortator aderat. Vadunt igitur in prælium, vrgentes signiferos: & ne mora in concursu pilis emittendis, stringendisq; inde gladiis esset, pila velut dato ad id signo abjiciunt, strictisque gladiis cursu in hostem feruntur. Nihil illic imperatoriæ artis ordinib. aut subsidiis locandis fuit: omnia ira militaris prope vesano impetu egit. Itaq; non fusi modo hostes sunt, sed ne castris quidem suis fugam impedire ausi, Apuliam dissipati petiere: Luceriam tamen coacto rursus in vnum agmine est peruentum. Romanos ira eadem, quæ per mediam aciem hostium tulerat, & in castra pertulit. ibi plus quam in acie sanguinis ac cædis factum: prædæque pars maior ira corrupta. Exercitus alter cum Papyrio Coss. locis maritimis peruenerat Arpos, per omnia pacata, Samnitium magis iniurijs & odio, quã beneficio vllo populi Rom. Nam Samnites ea tempestate in montibus vicatim habitãtes, campestria maritima loca contempto cultu molliore, atque vt euenit, fere locis simili genere, ipsi montani atque agrestes depopulabantur. quæ regio si fida Samnitibus fuisset, aut peruenire Arpos exercitus Romanus nequisset, aut interiecta inter Romam & Arpos penuria rerum omnium, exclusos à commeatibus absumpsisset. Tum quoque profectos inde ad Luceriam iuxta obsidentes obsessosque inopia vexauit omnia ab Arpis Romanis suppeditabantur, cæterum adeo exigue, vt militi occupato stationibus vigiliisq; & opere, eques folliculis in castra ab Arpis frumentum veheret: interdum occursu hostium cogeretur, abiecto ex equo frumento, pugnare. & obsessis prius quam alter consul victore exercitu aduenit, & commeatus ex montibus Samnitium inuecti erant, & auxilia intromissa. Arctiora omnia aduentus Publij fecit, qui obsidione delegata in curam collegæ, vacuus per agros cuncta infesta commeatibus hostium fecerat. Itaque cum spes nulla esset diutius obsessos inopiam laturos, coacti Samnites qui ad Luceriam castra habebant, vndique contractis viribus signa cum Papyrio conferre. Per id tempus parantibus vtrisque se ad prælium, legati Tarentini interueniunt, denuntiantes Samnitibus Romanisque, vt bellum omitterent: per vtros stetisset quominus discederetur ab armis, aduersus eos se pro alteris pugnaturos. Ea legatione Papyrius audita, perinde ac motus dictis eorum, cum

collega

collega se communicaturum respondit: accitoque eo, cum tempus ... apparatu consumpsisset, collocutus de re haud dubia, signum pugnae ... it. Agentibus divina humanaque quae assolent cum acie dimicandum est, ... sulibus Tarentini legati occurrare, responsum expectantes. Quibus ... nit, auspicia secunda esse, Tarentini, pullarius nunciat: litatum ... egregie: authoribus dijs, vt videtis, ad rem agendam proficiscimur. Sig... ferri iussit, & copias eduxit, vanissimam iocrepans gentem, quae suarum ... tens rerum prae domesticis seditionibus discordijsque alijs modū pacis ... li facere aequum censeret. Samnites ex parte altera cum omnem curam ... remisissent, quia aut pacem vere cupiebant, aut expediebat simulare, ... rentinos sibi conciliarent, cum instructos repente ad pugnam Romanos ... spexissent, vociferari se in authoritate Tarentinorum manere, nec defec... in aciem, nec extra vallum arma ferre: deceptos potius quodcunque ... rat, passuros, quam vt spreuisse pacis authores Tarentinos videantur. Ac... se omen Cos. aiunt, & eam precari mentem hostibus, vt ne vallum quid... fendant. Ipsi inter se partitis copiis succedunt hostium munimentis: & ... vndique adorti, cum pars fossas explerent, pars vellerent vallum, atque ... sas protuerent, nec virtus modo insita, sed ira etiam exulceratos ignomi... mularet animos, castra inuasere: & pro se quisque, non haec Furcalis, ... Caudium, nec saltus inuios esse, vbi errorem fraus superbe vicisset, sed Ro... nam virtutem, quam nec vallum, nec fossae arcerent, memorantes: caed... riter resistentes, fusosque inermes atque armatos, seruos, liberos, puber... puberes, homines, iumentaque. Nec vllum superfuisset animal, ni Cos. rec... signum dedissent, auidosque caedis milites è castris hostium imperio ac ... expulissent. Itaque apud infensos ob interpellatam dulcedinem irae, con... oratio habita est, vt doceretur miles minime cuiquam militum consules ... in hostes cessisse, aut cessuros: quin duces sicut belli, ita insatiabilis supplic... turos fuisse, ni respectus equitum sexcentorum qui Luceriae obsides ten... tur, praepedisset animos: ne desperata venia hostes caecos in supplicia ... ageret, perdere prius quam perire optantes. Laudare ea milites, laetarique ... uiam itum irae suae esse, fateri omnia patienda potius, quam proderetur ... tot principum Romanae iuuentutis. Dimissa concione consilium habitum ... nibusne copijs Luceriam premerent, an altero exercitu & duce Apuli ... gens dubiae ad id voluntatis tentarentur. Publius Cos. ad peragrandam ... fectus Apuliam, aliquot expeditione vna populos aut vi subegit, aut cond... nibus in societatem accepit. Papyrio quoque qui obsessor Luceriae resti... breui ad spem euentus respondit. Nam insessis omnibus vijs per quos co... atus ex Samnio subuehebatur, fame domiti Samnites qui Luceriae in pra... erant, legatos misere ad Cos. Romanum, vt receptis equitibus qui causa ... essent, absisteret obsidione. His Papyrius ita respondit, debuisse eos Po... Herennij filium, quo authore Romanos sub iugum misissent, consulere ... victis patiendum censeret. Caeterum quoniam ab hostibus in se aequa ... quamiu se ipsi ferre maluerint, nunciare Luceriam iussit, arma, sarcina ... menta, multitudinem omnem imbellem intra moenia relinquerent: milite... cum singulis vestimentis sub iugum missurum, vlciscentem illatam, non ... inferentem ignominiam. Nihil recusatum. septem millia militum sub ... missa, praedaque ingens Luceriae capta, receptis omnibus signis ... quae ad Caudium amiserant: & quod omnia superabat gaudia, equitibus ... cuperatis, quos pignora pacis custodiendos Luceriam Samnites dedera... Haud ferme alia mutatione subita rerum clarior victoria populi Roman... quidem etiam (quod quibusdam in annalibus inuenitur) Pontius Heren... lius, Samnitium imperator, vt expiaret consulum ignominiam, sub iugum ... exteris est missus. Caeterum id minus miror obscurum esse de hostium duc... dito, missoque sub iugum. id magis mirabile est ambigi, Luciusne Cond... dictu...

dictator cum L. Papyrio Cursore magistro equitum eas res ad Caudium, atque inde Luceriam gesserit: vtorque vnicus Romanæ ignominiæ haud sciam an iustissimo triumpho ad eam ætatem secundum Furium Camillum triumphaverit, an Cos. Papyrij præcipuum id decus sit. Sequitur hunc errorem alius error: Cursore Papyrius proximis comitijs cum Q. AEmylio Cæretano iterum ob rem bene gestam Luceriæ continuato magistratu consul tertium creatus sit, an L. Papyrius Mugilanus, & in cognomine erratum sit. Conuenit iam inde per consules reliqua belli perfecta. AEmylius cum Ferentanis vno secundo prælio debellauit: vrbemque ipsam quo se fusa contulerat acies, obsidibus imperatis in deditionem accepit. Pari fortuna consul alter cum Satricanis, qui ciues Romani post Caudinam cladem ad Samnites defecerant, præsidiumque eorum in vrbem acceperant, rem gessit. nam cum ad mœnia Satrici admotus esset exercitus: legatique missis ad pacem cum precibus petendam, triste responsum ab consule redditum esset, nisi præsidio Samnitium interfecto, aut tradito, ne ad se remearent: plus ea voce, quam armis illatis, terroris colonis iniectum. Itaque subinde cum exequerentur quærendo à consule legati, quonam se pacto paucos & infirmos crederet præsidio tam valido & armato vim allaturos? ab isdem consilium petere iussi, quibus authoribus præsidium in vrbem accepissent, discedunt: ægreque impetrato vt de ea re consuli senatum, responsaque ad se ferri sineret, ad suos redeunt. Duæ factiones senatum destinebant: vna, cuius principes erant defectionis à populo Romano authores: altera, fidelium ciuium. Certatum ab vtrisque tamen est, vt ad reconciliandam pacem consuli opera nauaretur. Pars altera, cum præsidium Samnitium, quia nihil satis præparati erat ad obsidionem tolerandam, excessurum proxima nocte esset, nunciare consuli satis habuit, qua noctis hora, quamque per portam, & quam in viam egressurus hostis foret. altera, quibus inuitis descitum ad Samnites erat, eadem nocte portam etiam consuli aperuerunt, armatosque clam hostes in vrbem acceperunt. Ita duplici proditione & præsidium Samnitium, insessis circa viam syluestribus locis, nec opinato oppressum est: & ab vrbe plena hostium clamor sublatus: momentoque vnius horæ Samnis cæsus, Satricanus captus, & omnia in potestate Cos. erant. Qui quæstione habita, quorum opera defectio esset facta: quos sontes comperit, virgis cæsos securi percussit: præsidioque valido impositio, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum decessisse Romã Papyriam Cursorem scribunt, qui eo duce Luceriam receptam, Samnitesque sub iugum missos, authores sunt. Et fuit vir haud dubie dignus omni bellica laude, non animi solum vigore, sed etiam corporis viribus excellens. Præcipua pedum pernicitas inerat, quæ cognomen etiam dedit: victoremque cursu omnium ætatis suæ fuisse ferunt: & seu virium vi, seu exercitatione multa, cibi vinique eundem capacissimum, nec cum vllo asperiorem, quia ipse inuicti ad laborem corporis esset, fuisse militiam pediti pariter equitique equites etiam aliquando ausos ab eo petere, vt sibi pro re bene gesta laxaret aliquid laboris. quibus ille: Ne nihil remissum dicatis, remitto, inquit, ne vtiq; dorsum demulceatis cum ex equis descendetis. Et vis erat in eo viro imperij ingens pariter in socios, ciuesq; Præneſtinus prætor per timorem segnius ex subsidijs suos duxerat in primam aciem: quem cum inambulans ante tabernaculum vocari iussisset, lictorem expedire securim iussit. Ad quam vocem exanimi stante Præneſtino: Agedum lictor, excide radicem hanc, inquit, incommodam ambulantibus: perfusumque vltimi supplicij metu, multa dicta dimisit. Haud dubie illa ætate, qua nulla virtutum seracior fuit, nemo vnus erat vir: quo magis innixa res Romana staret: quin eum parem destinarant animis magno Alexandro ducé si arma Asia perdomita in Europã vertissét. Nihil minus quæsitum à principio huius operis videri potest, quam vt plus iusto ab rerum ordine declinarem, varietatibusq; distinguendo opera, & legentibus velut diuerticula amœna, & requiem animo meo quærerem: tamen tanti regis ac

V.C. 435.

ducis mentio, quib. sæpe tacitis cogitationibus volutauit animum, eas euocet in medium: vt quærere libeat, quinam euentus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatum, futurus fuerit. Plurimum in bello pollere videntur numerus copia & virtus, ingenia imperatorum, fortuna per omnia humana maxime in res bellicas potens. Ea & singula intuenti & vniuersa, sicut ab alijs regibus gentibusq; , ita ab hoc quoq; facile præstant inuictũ Romanum imperium. Iam primum, vt ordiar ab ducibus comparandis, haud equidem abnuo egregium ducem fuisse Alexandrum: sed clariorem tamen eum facit, quod vnus fuit, quod adolescens in incremento rerum nondum alteram fortunam expertus decessit. Vt alios reges claros ducesque omittam, magna exempla casuum humanorum Cyrum quem maxime Græci laudibus celebrant quid nisi longa vita, fecit? Magnum modo Pompeium vertenti præbuit fortunæ? Recenseam duces Romanos, nec omnes omnium ætatum, sed ipsos eos cum quibus consulibus ac dictatoribus Alexandro fuit bellandum: M. Valerium Coruinum, C. Marcium Rutilium, C. Sulpitium, T. Manlium Torquatum, Q. Publicum Philonem, L. Papyrium Cursorem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumnium, Marcum Curium. deinceps ingentes sequuntur viri, si Punicum Romano prætulisset bellum, seniorque in Italiam traiecisset. Horum in quolibet tum indoles eadẽ quæ in Alexandro erat, animi ingenijque, tum disciplina militaris iam inde ab initijs vrbis tradita per manus, in artis perpetuis præceptis ordinatæ modo venerat. Ita reges gesserant bella: ita deinde exactores regũ, Iunij, Valerijque deinceps Fabij, Quintij, Cornelij: ita Furius Camillus, quem iuuenes duo, cum Alexandro dimicandum erat, senem viderant. Militaria opera pugnando obeunti Alexandro (nam ea quoque haud minus clarum eum faciunt) cessisset videlicet in acie oblatus par Manlius Torquatus: aut Valerius Corvinus, insignes ante milites, quam duces? Cessissent Decij deuotis corporibus in hostem ruentes? Cessisset Papyrius Cursor illo corporis robore, illo animi? Victus esset consilijs iuuenis vnius, ne singulos nominem, senatus? Id quem qui ex regibus constare dixit, vnus veram speciem Romani senatus cepit. Id vero erat periculum, ne solertius, quam quinis vnus ex ijs quos nominaui, castris locum caperet, commeatus expediret, ab insidijs præcaueret, tempus pugnæ eligeret, aciem instrueret, subsidijs firmaret. Non iam cum Dario rem esse dixisset: quem mulierum ac spadonum agmen trahentem, inter purpuram atque aurum eneruatum fortunæ suæ apparatibus, prædam vtique quam hostem, nihil aliud quam bene ausus vana contemnere, increpans deuicit. Longe alius Italiæ, quam Indiæ, per quam temulento agmine comissabundus incessit, visus illi habitus esset, saltus Apuliæ, ac mõtes Lucanos cernenti, & vestigia recentia domesticæ cladis: vbi auunculus eius nuper Epirum rex Alexander absumptus erat. Et loquimur de Alexandro nondum meliore secundis rebus, quanum nemo intolerantior fuit. Qui si ex habitu nouæ fortunæ, nouique (vt ita dicam) ingenij, quod sibi victor induerat, spectetur: Darius magis similis quam Alexandro in Italiam venisset, & exercitum Macedonicum oblitum, degenerantemq; iam in Persarum mores adduxisset. Referre in tanto rege piget superbam mutationem vestis, & desideratas humi iacentium adulationes, etiam victis Macedonibus graues, nedum victoribus: & festa supplicia: & inter vinum & epulas cædes amicorum: & vanitatem emetiendæ stirpis. Quid si vini amor in dies fieret acrior? quid si trux ac præceps ira? (nec quicquam dubium inter scriptores refero) nullane hæc damna imperatorijs virtutibus ducimus? Id vero periculum erat, quod leuissimi ex Græcis, qui Parthorum quoque contra nomen Romanum gloriæ fauent, dictare solent, ne maiestatem nominis Alexandri, quem ne fama quidẽ illis notum arbitror fuisse, sustinere non potuerit populus Rom. & aduersus quem Athenis, in ciuitate fracta Macedonum armis, cernente tum maxime prope fumantes Thebarum ruinas, concionari libere ausi sint homines? (id quod ex

mota

A monumentis orationum patet) aduersus eum nemo ex tot proceribus Romanis vocem liberam missurus fuerit. Quantalibet magnitudo hominis concipiatur animo, vnius tamen ea magnitudo hominis erit, collecta paulo plus decem annorum felicitate, quam qui eo extollunt, quod populus Romanus, etsi nullo bello, multis tamen prælijs victus sit, Alexandro nullius pugnæ non secunda fortuna fuerit: non intelligunt se vnius hominis res gestas, & eius iuuenis, cum populi iam octingentesimum bellantis annum rebus conferre. Miremur, si cum ex hac parte secula plura numerentur, quam ex illa anni: plus in tam longo spatio, quam in ætate XIII. annorum fortuna variauerit. Quin tu hominis cum homine, & ducis cum duce, fortunam cum fortuna confers? Quot Romanos duces nominem, quibus nunquam aduersa fortuna pugnæ fuit? Paginas in annalibus magistratuum fastisq; percurrere licet, consulum, dictatorumque, quorum nec virtutis nec fortunæ vllo die populum Roman. pœnituit. Et quo sint mirabiliores quam Alexander, aut quisquam alius rex: denos vicenosque dies quidam dictaturam, nemo plus quam annum consulatum gessit, ab Tribunis plebis delectus impediti sunt: post tempus ad bella ierunt: ante tempus, comitiorum causa reuocati sunt: in ipso conatu rerum circumegit se annus: collegæ nunc temeritas, nunc prauitas impedimento aut damno fuit: male gestis rebus alterius successum est: tyronem, aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At hercule reges non liberi solum impedimentis omnibus, sed domini rerum temporumque, trahunt consilijs cuncta, non sequuntur. Inuictus ergo Alexander cum inuictis ducibus bella gessisset: & eadem fortunæ pignora in discrimen detulisset: immo etiam eo plus periculi subisset, quod Macedones vnum Alexandrum habuissent, multis casibus non solum obnoxium, sed etiam offerentem se: Romani multi fuissent Alexandro vel gloria, vel rerum magnitudine pares: quorum suo quisq; fato sine publico discrimine viueret, moreretur q;. Restat vt copiæ copijs comparentur vel numero, vel militum genere, vel multitudine auxiliorum. Censebantur eius ætatis lustris ducena quinquagena millia capitum. Itaque in omni defectione sociorum Latini nominis vrbano prope delectu decem scribebantur legiones, quaterni, quinique exercitus sæpe per eos annos in Hetruria, in Vmbria, Gallis hostibus adiunctis, in Samnio, in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabinis & Volscis, & AEquis, & omni Campania, & parte Vmbriæ Hetruriæque, & Picentibus, & Marsis, Peligniſque ac Vestinis atque Apulis, adiunctaque omni ora Græcorum inferi maris a Thurijs Neapolin Cumas, & inde Antio atque Hostia tenus, Samnites, aut socios validos Romanis, aut fractos
C bello inuenisset hostes. ipse traiecisset mare cum veteranis Macedonibus, non plus triginta millibus hominum, & quatuor millibus equitum, maxime Thessalorum. hoc enim roboris erat. Persas, Indos, aliasque si adiunxisset gentes, impedimentum maius quam auxilium traheret. Adde, quod Romanis ad manum domi supplementum esset: Alexandro (quod postea Annibali accidit) alieno in agro bellanti, exercitus consenuisset. Arma, clypeus, sarissæque illis, Romano scitum, maius corpori tegumentum, & pilum haud paulo quam hasta vehementius ictu missuque telum. Stataruis vterque miles, ordines seruans: sed illa phalanx immobilis, & vnius generis: Romana acies distinctior, ex pluribus constans: facilis partienti quacunque opus esset, facilis iungenti. Iam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Vno prælio victus Alexander, bello victus esset. Romanum quem Caudium, quem Cannæ non fregerunt, quę fregisset acies? Næ ille sæpe etiamsi prima prospere euenissent, Persas & Indos, & imbellem Asiam quæsisset, & cum fœminis sibi bellum fuisse dixisset: quod Epeiri regem Alexandrum mortifero vulnere ictum dixisse ferunt, sortem bellorum in Asia gestorum, ad hoc ipso iuuene cum sua conferentem. Equidem cum per annos quatuor & viginti primo Punico bello classib certatum cum Pœnis recordor, vix ætatem Alexandri suf-

V.C. fecturam fuisse reor ad vnum bellum. Et forsitan cum & fœderibus vetu
iuncta Punica res Romanæ esset, & timor par aduersus communem hos
duas potentissimas armis virisque vrbes armaret, simul Puniço Romano
rutus bello esset. Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonu
bus, sed experti tamen sunt Romani Macedonem hostem aduersus Antioch
Philippum & Persen, non modo cum clade vlla, sed ne cum periculo quid
suo. Absit inuidia verbo, & ciuilia bella fileant. nunquam ab equite hos
nunquam à pedite, nunquam aperta acie, nunquam æquis vtique, nunqua
iniquis locis laborauimus. Equidem, sagittas, saltus impeditos, aut coa
tibus loca, gratis armis miles timere potest, mille acies grauiores quam M
cedonum atque Alexandri, auertit: auertetque, modo sit perpetuus hui
436. viuimus pacis amor, & ciuilis cura concordiæ. Marcus Pollius Flaccinu
& L. Plautius Venox Coss. facti. Eo anno ab frequentibus Samnitium po
lis de fœdere renouando legati cum senatum humi strati mouissent, reci
populum haudquaquam tam efficaces habebant preces. Itaque de fœd
negatum: inducia biennij cum per aliquot dies fatigassent singulos, pre
bus impetratæ. Et ex Apulia Theanenses Canusinique populationibus sed
obsidibus L. Plautio Coss. datis, in deditionem venerunt. Eodem anno primu
præfecti Capuæ creari cœpti, legibus ab L. Furio prætore datis: cum vtrumq
ipsi pro remedio ægris rebus discordia intestina petissent. Et duæ Romæ ad
tæ tribus, Vfentina, ac Falerina. Inclinatis semel in Apulia rebus, Theat
437. quoque Apuli ad nouos Coss. C. Iunium Bubulcum, Q. Aemylium Barbul
fœdus petitum venerunt. Pacis per omnem Apuliam præstandæ populo Ro
mano authores, id audacter spondendo, impetrauerunt vt fœdus daretur, no
vt æquo tamen fœdere, sed vt in ditione populi Rom. essent: Apulia perdom
(nam Tarento quoque valido oppido Iunius potitus erat) in Lucanos perr
tum. inde repentino aduentu Aemylij Cos. Nerulum vi captum. Et postqua
res Capuæ stabilitas Romana disciplina fama per socios vulgauit: Antistit
quoque qui se sine legibus certis, sine magistratibus agere querebantur: de
ab senatu ad iura statuenda ipsius coloniæ patroni. Nec arma modo, sed in
etiam Romana late pollebant. C. Iunius Bubulcus, & Q. Aemylius Barbula c
438. sules, exitu anni non consulibus ab se creatis, Sp. Nautio, & M. Popilio, ceteru
dictatori L. Aemylio legiones tradiderunt. Is cum L. Fuluio magistro equ
Satriculam oppugnare adortus, rebellandi causam Samnitibus dedit. Dux
inde terror illatus Romanis. hinc Samnis magno exercitu coacto ad exim
dos obsidione socios, haud procul castris Romanorum castra posuit. hinc
tricani magno cum tumultu patefactis repente portis in stationes hostium
curserunt. Inde pars vtraque spe alieni magis auxilij, quam viribus freta fa
iusto mox prælio inito Romanos vrgent. & quanquam anceps dimicatio er
tamen vtrinque tutam aciem dictator habuit: quia & locum haud facilem
circumueniendum cepit: & diuersa statuit signa. Infestior tamen in erumpe
tes incessit: nec magno certamine intra mœnia compulit. tum totam acie
in Samnites obuertit. ibi plus certaminis fuit. Victoria sicut sera, ita nec dub
nec varia fuit. Fusi in castra Samnites, extinctis nocte ignibus, tacito Agm
ne abeunt: & spe abiecta Satriculæ tuendæ, Pliſtiam ipsi socios Romanorum
439. vt parem dolorem hosti redderent, circunsidunt. Anno circunacto, bellum
deinceps ab dictatore Quin. Fabio gestum est. Consules noui, L. Papirius
Cursor quartum, & Q. Publius Philo quartum, sicut superiores, Romæ mansi
runt. Fabius ad accipiendum ab Aemylio exercitum ad Satriculam cum sup
plemento venit. Neque enim Samnites ad Pliſtiam manserant: sed accitis ab
domo nouis militibus, multitudine freti castra eodem quo ante loco posu
runt, lacessentesque prælio Romanos auertere ab obsidione conabantur. Eo
intentius dictator in mœnia hostium versus, id bellum tanti ducere, quod v
bem oppugnabat: securior ab Samnitibus agere, stationibus modo oppo
ne

A ne qua in castra vis fieret, eo ferocius obequitare Samnites vallo, neque ocium
puti: & cum iam prope in portis castrorum esset hostis, nihil consulto dicta-
re magister equitum Q. Aemylius Cæretanus magno tumultu cum omnibus
turmis equitum euectus, summouit hostem. Tum in minime pertinaci genere
pugnæ sic fortuna exercuit opes, vt insignis vtrinque clades, & clara ipsorum
ducum ederet funera. Prior Samnitium imperator ægre patiens, quod tam fe-
rociter obequitasset, inde se fundi fugarique, orando hortandoq; equites præ-
lium integrauit. In quem insignem inter suos cientem pugnam magister equi-
tum Romanus infesta cuspide ita permisit equum, vt vno ictu exanimen equo
præcipitaret: nec vt fit, ad ducis casum perculsa magis quam irritata est mul-
titudo. Omnes qui circa erant, in Aemylium temere inuectum per hostium tur-
mas, tela coniecerunt: fratrique præcipuum decus vlti Samnitium imperato-
ris dederunt. Is victorem detractum ex equo magistrum equitum plenus mœ-
roris atque iræ trucidauit: nec multum abfuit, quin corpore etiam, quia inter
hostiles ceciderat turmas, Samnites potirentur. Sed extemplo ad pedes de-
scensum ab Romanis est: coactique idem Samnites facere: & repentina acies
circa corpora ducum pedestre prælium iniit, quo haud dubie superat Roma-
nus: recuperatumque Aemylij corpus mista cum dolore lætitia victores in ca-
B stra referunt. Samnites duce amisso, & per equestre certamen tentatis viribus,
omissa Satricula, quam nequicquam defendi rebantur ad Plistiæ obsidionem
redeunt: intraque paucos dies Satricula Romanis per deditionem, Plistia per
vim Samnis potitur. Mutata inde belli sedes est, ad Soram è Samno Apuliaq;
traductæ legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romano-
rum. Quo cum prior Romanus exercitus ad vlciscendam ciuium necem, recu-
perandamque coloniam magnis itineribus peruenisset: & sparsi per vias spe-
culatores sequi legiones Samnitium, nec iam procul abesse alij super alios
nunciarent: obuiam itum hosti, atq; ad Lautulas ancipiti prælio dimicatum est.
Nox cædes, non fuga alterius partis, sed nox incertos victi victoresne essent,
diremit. Inuenio apud quosdam, aduersam eam pugnam Romanis fuisse: atq;
in ea cecidisse Q. AEmylium magistrum equitum. Suffectus in locum AEmylij
C. Fabius magister equitum cum exercitu nouo ab Roma aduenit: & per præ-
missos nuncios consulto dictatore vbi subsisteret, quoue tempore, & qua ex parte
hosti aggrederetur, substitit occultus ad omnia satis exploratis cõsiliis. Dicta-
tor cum per aliquot dies post pugnam continuisset suos intra vallum, obsessi
magis quam obsidentis modo, signum repente pugnæ proposuit. Et effica-
cius ratus ad accendendos virorum fortium animos, nullam alibi quam in se-
metipso cuiquam relictam spem, de magistro equitum, nouoque exercitu mi-
litem celauit: & tanquam nulla nisi in eruptione spes esset: Locis, inquit, an- «
gustis milites deprehensi, nisi quam victoria patefecerimus, viam nullam ha- «
bemus. Statiua nostra munimento satis tuta sunt, sed inopia eadem infesta. «
Nam & circa omnia defecerant, vnde subuehi commeatus poterant: & si ho- «
mines iuuare velint, iniqua loca sunt. Itaque non frustrabor ego vos castra «
hic relinquendo, in quæ infecta victoria, sicut pristino die, vos recipiatis. Ar- «
mis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent. Castra habeant, «
repetantque, quibus operæ est trahere bellum: nos omnium rerum respe- «
ctum, præter quam victoriæ, nobis abscindamus. Ferte signa in hostem: vbi ex-
tra vallum agmen excesserit, castra quibus imperatum est incendant. Damna
vestra milites, omniũ circa qui defecerunt populorum præda sarcientur. Ea o-
ratione dictatoris quæ necessitatis vltimæ index erat, milites accensi, vadunt
in hostem: & respectus ipse ardentium castrorum quanquã proximis tantum (i-
ta enim iusserat dictator) ignis est subditus, haud paruum fuit irritamentũ. Itaq;
velut vecordes illati, signa primo impetu hostium turbant: & in tempore post-
quam ardentia procul vidit castra magister equitum (id conuenerat signum)
hostium terga inuadit, ita circunuenti Samnites, qua potest quisque, fugã per

V.C. diuersa petunt. Ingens multitudo in vnũ metu conglobata, ac semetipsa mu-
impediens, in medio cæsa. Castra hostium capta direptaq; quorum præda
stum militem in Romana castra dictator reducit, haudquaquam tam vi
lætum, quam quod præter exiguam deformatam incendio partem, cetera
441. tra spem salua inuenit. Ad Soram inde reditum, nouiq; Coss. M. Petilius, C.
pitius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt, magna parte veterum
dimissa, nouisque cohortibus in supplementum adductis. Cæterum cum
ter difficilem vrbis situm, nec oppugnandi satis certa ratio iniretur, & au
pore longinqua, aut præceps periculo victoria esset, Soranus transfuga
ex oppido profectus, cum ad vigiles Romanos penetrasset, duci se exte
ad consules iubet: deductusque traditurum vrbem promittit. Visus inde,
quonam modo id præstaturus esset, percontantes doceret, haud vana affer
perpulit prope adiuncta mœnibus Romana castra, vt sex millia ab oppido
mouerentur, fore vt minus intentæ in custodiam vrbis diurnæ stationes,
nocturnę vigiliæ essent. ipse insequenti nocte sub oppido sylvestribus
cohortibus insidere iussis, decem milites delectos secum per ardua ac
inuia in arcem ducit, pluribus quam pro numero virorum missilibus tel
collatis. ad hoc saxa erant & temere iacentia (vt fit) in aspretis & de
etiam, quo locus tutior esset, ab oppidanis congesta. Vbi cum constitisset
manos, semitamque angustam & arduam erectam ex oppido in arcem
» disset: Hoc quidem ascensu, inquit, vel tres armati quamlibet multitudi
» arcuerint: vos & decem numero, & quod plus est, Romani, Romanorumq;
» tissimi viri estis, & locus pro vobis, & nox erit, quę omnia incerto maiora
» tis ostentat. Ego iam terrore omnia implebo, vos arcem intenti tenete. Dec
rit inde quanto maxime poterat cum tumultu: Ad arma, & Pro vestram fid
ciues, clamitans, Arx ab hostibus capta est, ite, defendite. Hæc incidens
pum foribus, hæc obuijs, hæc occurrentibus in publicum pauidis increpat
ceptum ab vno pauorem plures per vrbem serunt. Trepidi magistratus
ad arcem exploratoribus, cum tela & armatos tenere arcem multiplicato
mero audirent, auertunt animos à spe recuperandæ arcis. Fuga cuncta
plentur, portæq; à semisomnis, ac maxima parte inermibus refringuntur:
rum per vnam præsidium Romanum clamore excitatum irrumpit, & con
santes per viam pauidos cædit. Iam Sora capta erat, cum Coss. prima luce
uenere, & quos reliquos fortuna ex nocturna cæde ac fuga fecerat, in ded
nem accipiunt. ex his CCXXV. qui omnium consensu destinabantur, & in
dæ colonorum cædis & defectionis authores, vinctos Romam deducunt:
teram multitudinem incolumem præsidio imposito Soræ relinquunt. Om
qui Romam deducti erant, virgis in foro cæsi, ac securi percussi, summo
dio plebis: cuius maxime intererat tutam vbiq;, quæ passim in colonias
retur, multitudinem esse: Consules ab Sora profecti, in agros atq; vrbes Au
num bellum intulerunt. Mota namque omnia aduentu Samnitium, cum apud
Lautulas dimicatum est, fuerant, coniurationesque circa Campaniam p
sim factæ. Nec Capua ipsa crimine caruit. quin Romam quoque & ad p
cipum quosdam inquirendos ventum est. Cæterum Ausonum gens prodi
ne vrbium, sicut Sora, in potestatem venit. Ausona, & Minturnæ, & Vesti
vrbes erant, ex quibus principes iuuentutis duodecim numero in prodition
vrbium suarum coniurati, ad consules veniunt: docent suos iampridem exo
tantes Samnitium aduentum, simul ad Lautulas pugnatum audierunt, p
victis Romanos habuisse, iuuentute & armis Samnites iuuisse. Fugatis
Samnitibus, incerta pace agere, nec claudentes portas Romanis, ne acc
sant bellum: & obstinatos claudere, si exercitus admoueatur: in ea fluctu
one animorum opprimi incautos posse. His authoribus mota propius cast
missique eodem tempore circa tria oppida milites, partim armati, qui occu
propinqua mœnib. insiderent loca: partim togati, tectis veste gladijs, qui sub
loca

A lucem apertis portis vrbs ingrederentur. Ab ijs simul custodes trucidari cœpti, simul datum signum armatis, vt ex insidijs concurrerent. ita portæ occupatæ, triaque oppida eadem hora, eodemque consilio capta: sed quia absentib. ducibus impetus est factus, nullus modus cædibus fuit: deletaq; Ausonum gens vix certo defectionis crimine, perinde ac si internecino bello certasset. Eodem anno proditio hostibus Romano præsidio, Luceria Samnitium facta: nec diu proditoribus impunita res fuit. Haud procul inde exercitus Romanus erat: cuius primo impetu vrbs sita in plano capitur: Lucerini ac Samnites ad internecionem cæsi. eoque ita processit, vt Romæ cum de colonis mittendis Luceriam consuleretur senatus, multi delendam vrbem censerent. præter odium, quòd execrabile in bis captos erat, longinquitas quoq; abhorrere à relegandis tam procul ab domo ciuibus inter tam infestas gentes cogebat. vicit tamen sententia, vt mitterentur coloni. duo millia & quingenti missi. Eodem anno, cùm omnia infida Romanis essent, Capuæ quoq; occultæ principũ coniurationes patefactæ: de quibus cum ad senatũ relatum esset, haud quaquam neglecta res est. Quæstiones decretæ, dictatoremq; quæstionibus exercendis dici placuit. C. Mænius dictus, is M. Follium magistrũ equitum dixit. Ingens erat magistratus eius terror. itaq; siue timore eius, seu cõscientia, Calauios, Ouium, Nouiumq; (ea capita coniurationis fuerant) prius quam nominarentur apud dictatorem, mors haud dubie ab ipsis conscita, iudicio subtraxit. Deinde vt quæstioni Campaniæ materia deesset, versa Romam interpretando res, non nominatim qui Capuæ, sed in vniuersum qui vsquam coissent coniurassent ve adversus Romanum populum, quæri senatum iussisse: & coitiones honorum adipiscendorum causa factas, aduersus remp. esse. Latiorque & re & personis quæstio fieri: haud abnuente dictatore sine fine vlla quæstionis suæ ius esse. Postulabantur ergo nobiles homines: appellantibusque tribunos, nemo erat auxilio, quin nomina reciperentur. Inde nobilitas, nec ij modo in quos crimen intendebatur, sed vniuersi simul negare nobilium id crimen esse, quibus si nulla obstetur fraude, pateat via ad honorem, ipsos adeo dictatorem magistrumque equitum, reos magis quam quæsitores idoneos eius criminis esse: intellecturosque ita id esse, simul magistratu abissent. Tum enimuero Mænius iam famæ magis quam imperij memor, progressus in concionem, ita verba fecit: Et omnes anteactæ vitæ vos conscios habeo Quirites, & hic ipse honos delatus ad me, testis est innocentiæ meæ. Neque enim (quod sæpe alias) quia ita tempora postulabant reipub. qui bello clarissimus esset, sed qui maxime procul ab his coitionibus vitam egisset, dictator deligendus exercendis quæstionibus fuit. Sed quoniam quidam nobiles homines (qua de causa vos existimare, quam me pro magistratu quicquam incõpertum dicere melius est) primum ipsas expugnare quæstiones omni ope annisi sunt: dein postquam ad id parum potentes erant, ne causam dicerent, in præsidia aduersariorum, appellationem & tribunitium auxilium, patricij confugerunt: postremo repulsi inde (adeo omnia tutiora, quam vt innocentiam suam purgarent, visa) in nos irruerunt. & priuatis dictatorem poscere reum, verecundiæ non fuit: vt omnes dij hominesque sciant, ab illis etiam quæ non possint, tentari, ne rationem vitæ reddant: me obuiam ire crimini, & offerre me inimicis reum: dictatura me abdico. Vos quæso Coss. si vobis datum ab senatu negocium fuerit, in me primum & hunc M. Follium quæstiones exerceatis: vt appareat innocentia nostra nos, non maiestate honoris tutos à criminationibus istis esse. Abdicat inde se dictatura, & post eum confestim Follius magisterio equitum: primique apud Coss. (ijs enim ab senatu mandata res est) rei facti, aduersus nobilium testimonia egregie absoluuntur. Publius etiam Philo multiplicatis summis honoribus, post res tot domi belloq; gestas, cæterum inuisus nobilitati, causam dixit, absolutusq; est. Nec diutius (vt fit) quam dum recens erat, quæstio per clara nomina reorum viguit. inde labi cœpit ad viliora capita, donec coitionibus factioni-

busque, aduersus quas comparata erat, oppressa est. Earum fama rerum, magis tamen spes Campaniæ defectionis, in quam coniuratum erat, Samnites in Apuliam versos, rursus ad Caudium reuocauit: vt inde ex propinquo, si qui motus occasionem aperiret, Capuam Romanis eriperent. Eo Cos. cum valido exercitu venerunt, & primo circa saltus, cum vtrinq; ad hostem iniqua via esset, agitati sunt. deinde Samnites per aperta loca breui circuitu in loca plana, Campanos campos, agmen demittunt. ibique primum castra in conspectu hostium data: deinde leuibus prælijs equitum sæpius quam peditum vtrinq; periculum factum. Nec aut euentus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebant bellum, pœnitebat. Samnitium contra ducibus, & carpi paruis quotidie damnis, & senescere dilatione belli vires suæ videbantur. itaq; in aciem procedunt, equibus in cornua diuisis: quib. præceptū erat, intentiores ad respectum castrorum, ne qua eo vis fieret, quam ad prælium starent: aciem pediti tutam fore. Cos. Sulpitius in dextro, Petilius in læuo cornu constiterunt. dextra pars, qua & Samnites raris ordinibus, aut ad circumeundos hostes, aut ne ipsi circumirentur, constiterant, latius patefacta steterit sinistris, præterquam quod confertiores steterant, repentino consilio Petilij Cos. additæ vires: qui subsidiarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnæ casus reseruabantur, in primam aciem extemplo emisit: vniuersisq; hostem primo impetu virib. impulit. Commota pedestris acies Samnitium, eques in pugnam succedit. In hunc transuerso agmine inter dua acies se inferentem Romanus equitatus concitat equos: signaque & ordines peditum atque equitum confundit, donec vniuersam ab ea parte auerit aciem. In eo cornu non Petilius solus, sed Sulpitius etiam hortator affuerat, auctus ab suis nondum conserentibus manus, ad clamorem ab sinistra parte primo exortum. Vnde haud dubiam victoriam cernens, cum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis viris, dissimilem ibi fortunam inuenit. Romanos loco pulsos, victorem hostem signa in perculsos inferentem. Cæterum omnia mutauit repente consulis aduentus. nam & conspectu ducis refectus militum est animus: & maius quam pro numero auxilium aduenerat, fortes viri: & partis alterius victoria audita, mox visa etiam prælium restituit. tota deinde iam vincet acie Romanus: & omisso certamine, cædi capique Samnites: nisi qui Maluentum, cui nunc vrbi Beneuentum nomen est, perfugerunt. Ad triginta millia cæsa aut capta Samnitium, proditum memoriæ est. Cos. egregia victoria parta, protinus inde ad Bouianum oppugnandum legiones ducunt: ibique hybernа egerunt: donec ab nouis Cos. L. Papyrio Cursore quintum, C. Iunio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Petilius cum M. Follio magistro equitum exercitum accepit. Is cum audisset arcem Fregellanam ab Samnitibus captam, omisso Bouiano ad Fregellas pergit. Vnde post nocturnam Samnitium fugam sine certamine receptis Fregellis, præsidioq; valido imposito, in Campaniam reditum, maxime ad Nolam armis repetendam. Eo se intra mœnia sub aduentum dictatoris & Samnitium omnis multitudo, & Nolana agrestis, contulerat. Dictator vrbis situ circunspecto, quo apertior aditus ad mœnia esset, omnia ædificia (& frequenter ibi habitabatur) circunsecta muris incēdit. nec ita multo post, siue à Petilio dictatore, siue ab C. Iunio Cos. (nam vtrunq; traditur) Nola est capta. Qui captæ decus Nolæ ad Cos. trahunt, adijciunt Atinam & Galatiam ab eodem captas; Petilium autem pestilentia orta claui figendi causa dictatorem dictum. Suessa & Pontia eodem anno coloniæ deductæ sunt. Suessa Auruncorum fuerat: Volsci Pontias insulam sitam in conspectu littoris sui incoluerant. Et in tertiam Cassinum vt deducerentur coloni, senatusconsultum factum est, sed triumuiros creauere, ac misere colonorum quatuor millia insequentes Cos. M. Valerius, P. Decius. Profligato fere Samnitium bello, priusquam ea cura decederet patribus Romanis, Hetrusci belli fama exorta est. Nec erat ea tempestate gens alia, cum secundum Gallicos tumultus arma terribiliora essent, cum propinquitate agri, tum multitudine hominum. Itaque

V.C. 442.

altero

A altero consule in Samnio reliquias belli persequente, P. Decius, qui graviter V.C.
æger Romæ restiterat, authore senatu dictatorem C. Sulpitium Longum, is
magistrum equitum C. Iunium Bubulcum dixit. Is prout rei magnitudo po-
stulabat, omnes iuniores sacramento adigit: arma, quæq; alia res poscit, sum-
ma industria parat: nec tantis apparatibus elatus de inferendo bello agitat,
quietum haud dubie, nisi vltro arma Hetrusci inferrent. Eadem in com paran-
do cohibendoq; bello consilia & apud Hetruscos fuere. Neutri finibus egres-
si. Et censura clara eo anno Appij Claudij, & C. Plautij fuit: memoria tamẽ fe-
licioris ad posteros nomen Appij, quod viam muniuit, & aquam in vrbem dux-
it: eaque vnus perfecit, quia ob infamem atque inuidiosam senatus lectionem
verecundia victus collega magistratu se abdicauerat. Appius iam inde anti-
quitus insitam pertinaciam familiæ gerendo, solus censuram obtinuit. Eodem
Appio authore Poticia gens, cuius ad aram Maximam Herculis familiare sa-
cerdotium fuerat, seruos publicos ministerij delegandi causa solennia eius sa-
cri docuerat. Traditur inde dictu mirabile, & quod dimouendis statu suo sacris
religionem facere posset: cum duodecim familiæ ea tempestate Poticiorum
essent, puberes ad triginta, omnes intra annum cum stirpe extinctos: nec no-
men tantum Poticiorum interisse, sed censorem etiam Appium memori deum
ira post aliquot annos luminibus captum. Itaque Coss. qui eum annum secuti
B sunt, C. Iunius Bubulcus III. & Quintus Aemylius Barbula iterum, initio an- 444.
ni questi apud populum, deformatum ordinem praua lectione senatus, qua
potiores aliquot lectis præteriti essent: negauerunt eam lectionem se, quæ si-
ne recti pranique discrimine ad gratiam ac libidinem facta esset, obseruaturos:
& senatum exemplo citauerunt eo ordine, qui ante censores Appium Claudi-
um & C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum, v-
traque pertinentia ad rem militarem: vnum, vt tribuni militum senideni in
quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea perquam paucis suffragio
populi relictis locis, dictatorum & consulum ferme fuerant beneficia. Tulere
eam rogationem Tribuni plebis L. Atilius, C. Martius. Alterum, vt duumuiros
nauales classis ornandæ reficiendæque causa idem populus iuberet. Lator hu-
ius plebisciti fuit M. Decius tribunus plebis. Eiusdem anni rem dictu paruam
præteritam, ni ad religionem visa esset pertinere. Tibicines, quia prohibiti à
proximis censoribus erant in æde Iouis vesci, quod tradidum antiquitus erat,
ægre passi, Tybur vno agmine abierunt: adeo, vt nemo in vrbe esset qui sacrifi-
cijs præcineret. Eius rei religio tenuit Senatum: legatosque Tybur miserunt,
vt darent operam, vt hi homines Romanis restituerentur. Tyburtini benigne
C pollicti, primum accitos eos in curiam hortati sunt, vt reuerterentur Ro-
mam: postquam perpelli nequibant, consilio haud abhorrente ab ingenijs
hominum, eos aggrediuntur. Die festo alij alios per speciem celebrandarum
cantu epularum causa inuitant, & vino, cuius auidum ferme genus est, onera-
tos sopiunt: atque ita in plaustra somno victos conijciunt, ac Romam depor-
tant: nec prius sensere, quam plaustris in foro relictis plenos crapulæ eos lux
oppressit. Tunc concursus populi factus, impetratoque vt manerent, datum,
vt triduum quotannis ornati cum cantu, atque hac, quæ nunc solennis est, li-
centia per vrbem vagarentur: restitutumque in æde vscendi ius ijs qui sacris
præcinerent. Hæc inter duorum ingentium bellorum curam gerebantur. Con-
sules inter se prouincias partiti: Iunio Samnites, Aemylio nouum bellum He-
truria sorte obuenit. In Samno Cluuiam præsidium Romanum, quia nequi-
erat vi capi, obsessum fame in deditionem acceperant Samnites: verberibusq;
fœdum in modum laceratos occiderant deditos. Huic insensus crudelitati Iu-
nius, nihil antiquius oppugnatione Cluniana ratus, quo die aggressus est mœ-
nia, vi cepit, atque omnes puberes interfecit. Inde victor exercitus Bouianum
ductus. Caput hoc erat Pentrorum, Samnitium, longe ditissimum, atq; opulen-
tissimum armis virisq;. Ibi quia haud tantũ irarum erat, spe prædæ milites ac-

censi,

censi, oppido potiuntur. Minus itaq; sæuitum in hostes est: prædæ plus quam ex omni Samnio vnquam egestum, benigneq; omnis militi concessa. Postquã præpotentem armis Romanũ nec acies subsistere vlle, nec castra vrbes poterant: omnium principum in Samnio eo curæ sunt intentæ, vbi dijs quærerentur locus, si qua licentia populando effusus exercitus excipi ac circumueniri posset. Transfugæ agrestes, & captiui quidam, pars sorte, pars consilio oblati, congruentia ad consulem afferentes, quæ & vera erant, peccoris ingentem in saltum auium compulsam esse: perpulerunt vt prædatum compeditæ ducerentur legiones, ibi ingens hostiũ exercitus itinera occultos insiderat: & postquã intrasse Romanos vidit saltum, repente exortus cum clamore ac tumultu incautos inuadit. Et primo noua res trepidationem fecit, dum arma capiunt, sarcinas congerunt in mediũ. dein postquam, vt quisq; liberauerat se onere, aptaueratq; armis, ad signa vndiq; coibant, & notis ordinibus in veteri disciplina militiæ iam sine præcepto vllius sua sponte struebatur acies: consul ad ancipitem maxime pugnã aduectus, desilit ex equo: & Iouẽ Martemq; atq; alios testatur deos, se nullã suam gloriam inde, sed prædã militi quæsitam, in eum locum deuenisse: neque in se aliud, quam nimiam ditandi ex hoste militis curam reprehendi posse. Ab eo se dedecore nullã rem aliam, quam virtutem militum vindicaturã. Conniterentur modo vno animo omnes inuadere hostem victum acie, castris exutum, nudatũ vrbibus, vltimã spem furto insidiarum tentantem, & loco non armis fretum. Sed quem esse iam virtuti Romanæ inexpugnabilem locum? Pregellana arx, Soranaq;, & vbicunq; iniquo successum erat loco, memorabantur. His accensus miles, omnium immemor difficultatum, vadit aduersus imminentem hostium aciem. Vbi paulum labefactum fuit, dum in aduersum cliuum erigitur agmen. Cæterum postquam primum signa planitiem summam ceperunt, sensitque acies æquo se iam institisse loco, versus extẽplo est terror in insidiatores: easdemq; latebras, quibus se paulo ante texerant, palati atque inermes fuga repetebant: sed loca difficilia hostibus quæsita, ipsos tum sua fraude impediebant. itaque ergo perpaucis effugium patuit. Cæsa ad viginti millia hominum: victorq; Romanus ad oblatam vltro ab hoste prædam pecorum discurrit. Dum hęc gerũtur in Samnio, iam omnes Hetruriæ populi, præter Aretinos, ad arma ierant, ab oppugnando Surrio, quę urbs socia Romanis velut claustra Hetruriæ erat, ingens orsi bellum. Eo alter Consul AEmylius cum exercitu ad liberandos obsidione socios venit. Aduentientibus Romanis Sutrini commeatus benigne in castra ante vrbem posita aduexere. Hetrusci diem primum consultando, maturarent, traherentne bellum, trahendum esse exerunt: postero die, vbi celeriora quam tutiora consilia magis placuere duobus, sole orto signum pugnæ propositum est: armatique in aciem procedunt. Quod postquam consuli nunciatum est, extemplo tesseram dari iubet, vt prandeat miles, firmatisque cibo viribus arma capiat. dicto paretur. Consul vbi armatos paratosque vidit, signa extra vallum proferri iussit, & haud procul hoste instruxit aciem. Aliquandiu intenti vtrinque steterunt, expectantes vt ab aduersariis clamor & pugna inciperet. Et prius sol meridie se inclinauit, quam telum hinc aut illinc emissum est. inde ne infecta re abiretur, clamor ab Hetruscis oritur, concinuntque tubæ, & signa inferuntur. Nec segnius à Romanis pugna initur. Concurrunt infensis animis, numero hostis, virtute Romanus superat. Anceps prælium multos vtrinque, & fortissimum quenque absumit. Nec prius inclinata res est, quam secunda acies Romana ad prima signa, integri fessis successerunt. Hetrusci, quia nullis recentibus subsidiis fulta prima acies fuit, ante signa circaque omnes ceciderunt. Nullo vnquam prælio fugæ minus, nec plus cædis fuisset, ni obstinatos mori Thuscos nox texisset, ita vt victores prius quam victi pugnandi finem facerent. Post occasum solis signum receptui datum est: nocte ab vtroque in castra reditum. Nec deinde quicquam eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium gestum est, quia & ex hostium exercitu

prima

A prima tota acies delata vno prælio fuerat, subsidiarijs modo relictis, vix quod VC.
satis esset ad castrorum præsidium: & apud Romanos tantum vulnerum fuit,
vt plures post prælium saucij decesserint, quam ceciderant in acie. Q. Fabius 445.
insequentis anni Consul bellum ad Sutrium excepit. collega Fabio C. Marcius Rutilius datus est. Cæterum & Fabius supplementum ab Roma abduxit:
& nouus exercitus domo accitus Hetruscis venit. Permulti iam anni erant,
cum inter patricios magistratus tribunosque plebis nulla certamina fuerant:
cum ex ea familia, quæ velut fatalis tum tribunis ac plebi erat, certamen oritur. Ap. Claudius censor circumactis decem & octo mensibus, quod AEmylia
lege finitum censuræ spacium temporis erat, cum C. Plautius collega eius magistratu se abdicasset: nulla vi compelli, vt abdiceret, potuit. P. Sempronius
erat tribunus plebis, qui finiendæ censuræ intra legitimum tempus, actionem
susceperat, non popularem magis quam instam, nec in vulgus, quam optimo
cuique gratiorem. Is cum identidem legem AEmyliam recitaret, authoremque eius Mamercum AEmylium dictatorem laudibus ferret: qui quinquennalem ante censuram, & longinquitate potestatem dominantem, intra sex
mensium, & anni coegisset spacium. Dic agedum, inquit, Appi Claudi, quid- "
nam facturus fuerit, si eo tempore quo C. Furius & M. Geganius censores fue- "
B runt, censor fuisses? Negare Appius interrogationem tribuni magnopere ad "
causam pertinere suam. nam etsi tenuerit lex AEmylia eos censores, quorum
in magistratu lata esset: quia post illos censores creatos eam legem populus
iussisset, quodque postremum iussisset, id ius ratumque esset: non tamen aut se,
aut eorum quenquam, qui post eam legem latam creati censores essent, teneri
ea lege potuisse. Hæc sine vllius assensu cauillante Appio: En, inquit, Quirites, "
illius Appij progenies: qui decemuir in annum creatus, altero anno se ipse creauit: tertio nec ab se, nec ab vllo creatus, priuatus fasces & imperium obtinuit: "
nec ante continuando abstitit magistratu, quam obruerent eum male parta, "
male gesta, male retenta imperia. Hæc est eadem familia, Quirites, cuius vi "
atque iniuriis compulsi extorres patria Sacrum montem cepistis. hæc, aduersus quam tribunitium auxilium vobis comparastis. hæc, propter quam duo exercitus Auentinum insedistis. hæc, quæ fœnebres leges: hæc, quę agrarias semper impugnauit: hæc connubia patrum & plebis interrupit: hæc plebi ad curules magistratus iter obsepsit. hoc est nomen multo quam Tarquiniorum infestius vestræ libertati. Itane tandem Ap. Claudi cum centesimus iam annus sit "
ab Mamerco AEmylio dictatore, tot censores fuerint nobilissimi fortissimique "
viri, nemo eorum duodecim tabulas legit? Nemo id ius esse, quod postremo "
C populus iussisset, sciuit? Immo veto omnes scierunt: ideo AEmyliæ potius "
legi paruerunt, quam illi antiquæ, qua primum censores creati erant: quia "
hanc postremum iusserat populus: & quia, vbi duæ contrariæ leges sunt, semper "
antiquæ abrogat noua. An hoc dicis Appi, non teneri AEmylia lege populum? "
an populum teneri, te vnum extra legem esse? Tenuit AEmylia lex violentos "
illos censores, C. Furium, & M. Geganium: qui quid iste magistratus in repub. "
mali facere posset, indicarunt: cum ira finitæ potestatis, Mamercum Aemylium "
principem ætatis suæ belli domique ærarium fecerunt. Tenuit deinceps om- "
nes censores intra centum annorum spacium. tenet C. Plautium collegam tu- "
um, iisdem auspiciis, eodem iure creatum. An hunc non vt qui optimo iure "
censor creatus esset, populus creauit: tu vnus eximius es, in quo hoc præcipuum ac singulare valeat? quem tu regem sacrificiorum crees, amplexus regni "
nomen, vt qui optimo iure rex Romæ creatus sit, creatum se dicet? Quem se- "
mestri dictatura, quem interregno quinq; diebus contentum fore putes? Quem "
clani figendi, aut ludorum causa dictatorem audacter crees? Quam isti stolidos "
ac socordes videri creditis eos, qui intra vicesimum diem ingentibus rebus gestis dictatura se abdicauerunt, aut qui vitio creati, abierunt magistratu? Quid "
ego antiqua repetam? Nuper intra decem annos C. Mænius dictator, quia "
cum

» cum quæstiones seuerius quam quibusdam potentibus tutum erat, exercere
» contagio eius quod quærebat, ipsi criminis obiectata ab inimicis est, vt
» tus obuiam iret crimini, dictatura se abdicauit. Nolo ego istam in te
» am, ne degeneraueris à familia imperiosissima, & superbissima: non
» hora citius quam necesse est, magistratu abieris: modo ne excedas
» pus, satis est aut diem aut mensem censuræ adiicere. Triennium, inquit
» menses vltra quam licet AEmylia lege, censuram geram, & solus geram
» quidem iam regno simile est. An collegam subrogabis, quem ne in
» quidem locum subrogari fas est? Pœnitet enim, quod antiquissimum
» & solum ab ipso cui fit, institutum Deo, ab nobilissimis auspicibus
» seruorum ministeriũ religiosus censor deduxisti, gens antiquior
» bis huius, hospitio deorum immortalium sancta, propter te ac tam
» intra annum ab stirpe extincta est: nisi vniuersam rempublicam eo
» strinxeris: quod ominari etiam reformidat animus. Vrbs eo lustro
» quo demortuo collega C. Iulio censore, L. Papyrius Cursor, ne abiret
» stratu, M. Cornelium Maluginensem collegam subrogauit. Et quanto
» stior illius cupiditas fuit, quam tua Appi? nec solus, nec vltra finitum
» pus L. Papyrius censuram gessit. tamen neminem inuenit qui se
» rem sequeretur. omnes deinceps censores post mortem collegę se
» tu abdicarunt. Te nec quod dies exiit censuræ, nec quod collega
» abiit, nec lex nec pudor coercet. virtutem in superbia, in audacia, in
» tu deorum hominumq; ponis. Ego te Appi Claudi pro istius
» iestate ac verecundia, quem gessisti, non modo manu violatum,
» quidem inclementiori à me appellatum vellem: sed & hæc quæ
» peruicacia tua & superbia coegit me loqui: & nisi AEmyliæ legi
» vincula duci iubebo: nec cum ita comparatum à maioribus sit, vt
» censoriis nisi duo confecerint legitima suffragia, non renũciato
» tia differantur: ego te, qui solus censor creari non possis, solum
» re patiar. Hęc talia que cum dixisset, prehendi censorem, & in
fit. Approbantibus sex tribunis actionem collegæ, tres appellanti
lio fuerunt, summaque inuidia omnium ordinum solus censuram
ea Romæ geruntur, iam Sutrium ab Hetruscis obsidebatur: confulique
imis montibus ducenti ad ferendam opem sociis, tentandasque
qua posset, acies hostium instructa occurrit. quorum ingentem
cum ostenderet subiecta late planities, consul, vt loco paucitatem
iuuaret, deflexit paululum in cliuos agmen (aspreta erant strata
na in hostem obuertit. Hetrusci omnium præterquam multitudinis
la freti erant) immemores, prælium ineunt adeo raptim & auide,
filibus, quo celerius manus consererent, stringerent gladios,
stem. Romanus contra, nunc tela, nunc saxa, quibus eos affatim
mabat, ingerere. Igitur scuta galeæque ictæ, cum etiam quos non
rant, turbarent: neque subire erat facile ad propiorem pugnam:
lia habebãt, quib. eminus rem gererent: stantes, & expositos ad ictus,
satis nihil tegeret. quosdam etiam pedem referentes, fluctuantesq;,
lem aciem redintegrato clamore strictis gladiis hastati & principes
eum impetum non tulerunt Hetrusci: versisque signis, fuga effusa
runt. Sed equites Romani præuecti per obliqua campi, cum se
tulissent, omisso ad castra itinere montes petunt. Inde inermi pene
vexato vulneribus, in sylvam Ciminiam penetratum. Romanus
Hetruscorum cæsis, duo de quadraginta signis militaribus captis,
hostium cum præda ingenti potitur. Tum de persequendo hoste
tum. Sylua erat Ciminia magis tum inuia atque horrenda, quam
Germanici saltus: nulli ad eam diem ne mercatorum quidem
trare haud fere quisquam præter ducem ipsum audebat, aliis

Caudinæ

A Claudiæ nondum memoria aboleuerat. Tum ex iis qui aderant, consulis frater (M. Fabium Cæsonem alij, C. Claudium quidam, matre eadem qua Consulem genitum, tradunt) speculatum se iturum professus, breuiq; omnia certa allaturum. Cære educatus apud hospites, Hetruscis inde literis eruditus erat. linguamq; Hetruscam probe nouerat. Habeo authores, vulgo tum Romanos pueros, sicut nunc Græcis, ita Hetruscis literis eruditi solitos, sed propius est vero, præcipuum aliquid fuisse in eo, qui se tam audaci simulatione hostibus immiscuerit. Seruus ei dicitur comes vnus fuisse, nutritus vna. eoque haud ignarus linguæ eiusdem. nec quicquam aliud proficiscentes, quam summatim regionis quæ intranda erat, naturam, ac nomina principum in populis accepere: ne qua inter colloquia insigni nota hæsitantes deprehendi possent. Iere pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus gestis; binis armati. Sed neque commercium linguæ nec vestis armorumve habitus sic eos texit, quam quod abhorrebat à fide quenquam externum Ciminios saltus intraturum. Vsque ad Camertes Vmbros penetrasse dicuntur. ibi, qui essent, fateri Romanū ausum: introductumque in senatum consulis verbis egisse de societate, amicitiaque: atque inde comi hospitio acceptum, nunciare Romanis iussum, commeatum exercitui dierum XXX. præsto fore, si ea loca intrasset: iuuentutemque Camertium Vmbrorum in armis paratam imperio futuram. Hæc cum relata consuli essent: impedimentis prima vigilia præmissis, legionibus post impedimenta ire iussis, ipse subsitit cum equitatu: & luce orta, postero die obequitauit stationibus hostium, quæ extra saltum dispositæ erant: & cum satis diu tenuisset hostem, in castra sese recepit: portaq; altera egressus, ante noctem agmen assequitur. postero die luce prima iuga Ciminij montis tenebat: inde contemplatus opulenta Hetruriæ arua, milites emittit. Ingenti iam abacta præda, tumultuariæ agrestium Hetruscorum cohortes repente à principibus regionis eius cōcitatæ, Romanis occurrūt, adeo incompositę, vt vindices prædarum propeipsi prædæ fuerint. Cæsis fugatisq; iis, late depopulato agro victor Romanus, opulentusq; rerum omnium copia in castra rediit. Eo forte quinque legati cum duobus Tribunis plebis venerant denunciatum Fabio senatus verbis, ne saltum Ciminium transiret. Iætari serius se, quam vt impedire bellum possent, venisse, nuncij victoriæ Romam reuertuntur. Hac expeditione consulis motum latius erat, quam profligatum bellum. vastationē nanq; sub Ciminij montis radicib. iacens ora senserat: concieueratq; indignatione non Hetruriæ modo populos, sed Vmbriæ finitima. itaq; quantus non vnquam antea exercitus ad Sutrium venit: neque è syluis tantummodo promota castra: sed etiam auiB dare dimicandi quam primum in campos delata acies: deinde instructa primo suo stare loco, relicto hostibus ad instruendum contra spacio. deinde postquam detrectare hostem sensere pugnam, ad vallum subeunt. vbi postquam stationes quoq; receptas intra munimenta sensere, clamor repente circa duces ortus, vt eo sibi è castris cibaria eius diei deferri iuberent: mansuros se sub armis: & aut nocte, aut certe luce prima castra hostium inuasuros. Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. Decima fere diei hora, cum cibū capere consul milites iubet: præcipit vt in armis sint quacunq; diei noctisve hora signū dederit. paucis milites alloquitur: Samnitium bella extollit: eleuat Hetruscos: nec hostem hosti, nec multitudinē multitudini comparandā ait esse: præterea telum aliud occultum scituros in tempore: interea taceri opus esse. His ambagibus prodi simulabat hostes, quo animus militum multitudine territus restitueretur: & quod sine munimento consederant, verisimilius erat quod simulabatur. Curati cibo corpora quieti dant: & quarta fere vigilia sine tumultu excitati arma capiunt, dolabræ calonibus diuiduntur ad vallum proruendum, fossasque implendas. intra munimenta instruitur acies: delectę cohortes ad portarum exitus collocantur. dato deinde signo paulo ante lucem, quod æstiuis noctibus sopitæ maxime quietis tempus

est,

est, proruto vallo erupit acies: stratos passim inuadit hostes: alios inermes, alios semisomnos in cubilibus suis, maximam partem ad arma trepidantes cædes oppressit, paucis armandi se datum spacium est. eos ipsos signum certum, non ducem sequentes fundit Romanus. fugatos equos sequitur. Ad castra, ad syluas diuersi tendebant. syluæ tutius dedere tum. nam castra in campis sita eodem die capiuntur, aurum, argentum iussum referri ad consulem. cætera præda militis fuit. Cæsa aut capta ea hostium millia ad sexaginta. Eam tam claram pugnam trans Ciminium ad Perusiam pugnatam quidam authores sunt, metuque in magnitudinem fuisse, ne intercluſus exercitus tam infesto saltu, coortis vndique Etruscis Vmbrisque, opprimeretur. Sed vbicunque pugnatum est, res Romana superior fuit: itaque à Perusia, & Cortona, & Arretio, quæ ferme capita Etruriæ populorum ea tempestate erant, legati pacem fœdusque ab Romanis petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Dum hæc in Hetruria geruntur, Cos. alter C. Martius Rutilius Allifas de Samnitibus vi cepit. multa alia castella, vicique aut deleta hostiliter, aut integra in potestatem venere. Per idem tempus & classis Romana à P. Cornelio quem senatus maritimæ oræ præfecerat, in Campaniam acta, cum appulsa Pompeios esset: socii nauales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti, proximis raptatis stationibus, vnde reditus tutus ad naues esset, dulcedine (vt fit) prædæ longius progressi, exciuere hostes. palatis per agros nemo obuius fuit, cum occasione occidi possent: redeuntes agmine incauto haud procul nauibus excuti agrestes exuerunt præda, partem etiam occiderunt: quæ superfuit tam trepida multitudo, ad naues compulsa est. Profectio Q. Fabij trans Ciminium syluam quantum Romæ terrorem fecerat, tam lætam famam in Samnitibus hostes tulerat: intercluſum Romanum exercitum obsideri: cladisq; imaginem furcnlas Caudinas memorabant, eadem temeritate auidam vlteriorum sequentem in saltus inuios deductam, septam non hostium magis armis quam eorum iniquitatibus esse. Iam gaudium inuidia quadam miscebatur, quod bello Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Hetruscos auertisset, itaque arma virisque ad obterendum C. Martium Cos. concurrunt: protinus inde Hetruriam per Marsos ac Sabinos petituri, si Martius dimicandi potestatem non faceret. Obuius ijs Coss. fuit, dimicatum prælio vtrinque atroci, atque incerto eventu est. & cum anceps cædes fuisset, adversæ tamen rei fama in Romanos venit, amissos quosdam equestris ordinis, tribunosque militum, atq; vnum legatum, & (quod insigne maxime fuit) consulis ipsius vulnus. Ob hæc etiam aucta fama (vt solet) ingens terror patres inuasit: dictatoremque dici placebat: nec quin Cursor Papyrius diceretur, in quo tum summa rei bellicæ ponebatur, dubium cuiquam erat: sed nec in Samnium nuncium perferri omnibus insidiis tuto posse: nec viuere Martium Cos. satis fidebant. Alter Cos. Fabius infestus priuatim Papyrio erat: quæ ne ira obstaret bono publico, legatos ex consilium numero mittendos ad eum Senatus censuit: qui sua quoque eum, non publica solum authoritate mouerent, vt memoriam simultatum patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium Consulem cum S. C. tradidissent, adiecissentque orationem conuenientem mandatis: consul demissis in terram oculis, tacitus ab incertis, quidnam esset actarus, legatis recessit. Nocte deinde silentio (vt mos est) L. Papyrium dictatorem dixit. cui cum ob animum egregie victum legati gratias agerent, obstinatum silentium obtinuit: ac sine responso ac mentione facta sui, ita legatos dimisit: vt appareret insignem dolorem ingenti comprimi animo: Papyrius C. Iunium Bubulcum magistrum equitum dixit: atque ei legem curiatam de imperio ferenti, triste omen, dies diffidit, quod Fauciæ curiæ fuit principium, duabus insignis cladibus captæ urbis, & Caudinæ pacis: quod vtroq; anno eiusdem curiæ fuerat principium. Maior Licinius tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta est, abominandam

eam

A eam curiam facit. Dictator postero die auspicijs repetitis pertulit legem, & profectus cum legionibus ad terrorem traducti syluam Ciminiam exercitus nuper scriptis ad Longulam peruenit: acceptisque à Martio Cos. ueteribus militibus, in aciem copias eduxit, nec hostes detrectare visi pugnam: instructos deinde, armatosque, cum ab neutris prælium inciperetur, nox oppressit. Quieti aliquandiu nec suis diffidentes viribus, nec hostē spernentes, statiua in propinquo habuere. Nam & cum Vmbrorum exercitu acie depugnatum est, fusi tamen magis quā cæsi hostes: quia cæptam acriter non tolerarunt pugnā, & ad Vadimonis lacum Hetrusci lege sacrata coacto exercitu, cum vir virum legisset, quantis nunquam alias ante simul copiis, simul animis dimicarunt: tantoque irarum certamine gesta res est, vt ab neutra parte emissa sint tela. gladiis pugna cœpit: & acerrime commissa, ipso certamine, quod aliquandiu anceps fuit, accensa est: vt non cum Hetruscis totiens victis, sed cum aliqua noua gente videretur dimicatio esse. Nihil ab vlla parte mouetur fugæ: cadunt antesignani: & ne nudentur, propugnatoribus signa, fit ex secunda prima acies, ab vltimis deinde subsidiis cietur miles: adeoque ad vltimum laboris ac periculi ventum est, vt equites Romani omissis equis ad primos peditum, per arma, per corpora euaserint. ea velut noua inter fessos exorta acies
B turbauit signa Hetruscorum: secuta deinde impetum eorum, vtcunque affecta fuerat, cætera multitudo tandem perrumpit ordines hostium. Tunc vinci pertinacia cepta, & auerti manipuli quidam: & vt semel dedere terga, etiam certiorem capessere fugam. Ille primum dies fortuna veteri abundantes Hetruscorum fregit opes. Cæsum in acie quod roboris fuit: castra eo impetu capta, direptaque. Pari subinde periculo, gloriæque euentu bellum in Samnitibus erat: qui præter cæteros belli apparatus, vt acies sua fulgeret nouis armorum insignibus, fecerunt. Duo exercitus erant. scuta alterius auro, alterius argento cælauerunt. Forma erat scuti: summum latius, qua pectus atque humeri teguntur, fastigio æquali ad imum cuneatior, mobilitatis causa. spongia pectori tegumentum: & sinistrum crus ocrea tectum. Galeæ cristatæ, quæ speciem magnitudini corporum adderent. Tunicæ auratis militibus versicolores, argentatis lineæ candidæ. His dextrum cornu datum: illi in sinistro consistunt. Notus iam Romanis apparatus insignium armorum fuerat: doctique à ducibus erant, horridum militem esse debere, non cælatum auro argentoque, sed ferro & animis fretum, quippe illa prædam verius quam arma esse, nitentia ante rem, deformia inter sanguinem & vulnera. virtutem esse militis decus, & omnia illa victoriam sequi: & ditem hostem quamuis pauperC ris victoris præmium esse. His Cursor vocibus instinctos milites in prælium ducit. dextro ipse cornu consistit: sinistro præfecit magistrum equitum. Simul est concursum, ingens fuit cum hoste certamen: non signius inter dictatorem & magistrum equitum, ab vtra parte victoria inciperet. Prior forte Iunius commouit hostem, læuo dextrum cornu, sacratos more Samnitium milites, eoque candida veste, & paribus candore armis insignes. eos se orco mactare Iunius dicitans, cum intulisset signa, turbauit ordines, & haud dubie impulit aciem. Quod vbi sensit dictator: Ab læuone cornu victoria incipiet, inquit, & dextrum cornu, dictatoris acies alienam pugnam sequetur, non partem maximam victoriæ trahet? concitat milites. Nec peditum virtuti equites, aut legatorum studia ducibus cedunt. M. Valerius à dextro, P. Decius ab læuo cornu, ambo consulares, ad equites in cornibus positos euehuntur: adhortatique eos, vt partem secum capesserent decoris, in transuersa latera hostium incurrunt. Is nouus additus terror, cum ex parte vtraq; circumuasisset aciem, & ad terrorem hostium legiones Romanę redintegrato clamore intulissent gradum, tum fuga ab Samnitibus cœpta. Iam strage hominum armorumque insignium campi repleri. ac primo pauidos Samnites castra sua accepere: deinde ne ea quidem retenta, captis direptisque ante noctem iniectus ignis.

Dicta-

V.C. Dictator ex S.C. triumphauit. cuius triumpho longe maximam ſpeciem cæ-
ua arma præbuere. Tantum magnificentiæ viſum in ijs, vt aurata ſcuta de-
argentariorum ad forum ornandum diuiderentur. Inde natum initium
fori ornandi ab ædilibus, cum thenſæ ducerentur. Et Romani quidem ad
rem deum inſignib. armis hoſtium vſi ſunt: Campani ab ſuperbia & co-
nitium, gladiatores, quod ſpectaculum inter epulas erat, eo ornatu
Samnitiumque nomine appellarunt. Eodem anno cum reliquis Hetru
ad Peruſiam, quæ ipſa inducias fidem ruperat, Fabius Coſ. nec
difficili victoria dimicat. Ipſum oppidum (nam ad mœnia victor acce
piſſet, ni legati dedentes vrbem exiſſent. Præſidio Peruſiæ impoſito, le
nibus Hetruriæ amicitiam petentibus præ ſe Romam ad Senatum
præſtantiore quam dictator victoria triumphans vrbem eſt inuectus.
iam deuictorum Samnitium decus magna ex parte ad legatos P. Decium
Valerium eſt verſum: quos populus proximis comitijs ingenti conſenſu
446. ſulem alterum, alterum prætorem declarauit. Fabio ob egregie perdom
Hetruriam, continuatur conſulatus: Decius collegâ datur. Valerius
quartum creatus. Conſules partiri prouincias. Hetruria Decio, Samnium
euenit. Is profectus ad Nuceriam. Alliſates iam tum pacem petentes, quod
ea cum daretur noluiſſent, aſpernatus, oppugnando ſubegit. Cum Samnite
acie dimicatum. Haud magno certamine hoſtes victi: neque eius pugnæ
moria tradita foret, ni Marſi eo primum prælio cum Romanis bellaſſent.
cuti Marſorum defectionem Peligni, eandem fortunâ habuerunt. Deci
que alteri conſuli ſecunda belli fortuna erat. Tarquinienſem metu ſubeg
frumentum exercitui præbere, atq; inducias in X L. annos petere. Volſin
caſtella aliquot vi cepit: quædam ex ijs diruit, ne receptaculo hoſtibus
circunferendoq; paſſim bello, tantum terrorem ſui fecit, vt nonen omn
truſcum fœdus à conſule peteret. Ac de eo quidem nihil impetratum, in
annuæ datæ. ſtipendium exercitui Romano ab hoſte in eum annum pen
binæ tunicæ in militem exactæ. ea merces induciarum fuit. Tranquillæ
iam Hetruſcis turbauit repentina defectio Vmbrorum gentis integrâ
dibus belli, niſi quod tranſitum exercitus ager ſenſerat. ij concitata omn
uentute ſua, & magna parte Hetruſcorum ad rebellionem compulſa, r
exercitum fecerant, vt relicto poſt ſe in Hetruria Decio, ad oppugnand
de Romam ituros, magnifice de ſe, ac contemptim de Romanis loqueren
iactarent. Quod inceptum eorum vbi ad Decium Coſ. perlatũ eſt, ad vrbem
Hetruria magnis itineribus pergit: & in agro Pipinienſi ad famam intentus hoſ
um conſedit. Nec Romæ ſpernebatur Vmbrorum bellum: & ipſæ minæ
fecerant expertis à Gallica clade, quam intutam vrbem incolerent. Itaq
gati ad Fabium conſulem miſſi ſunt, vt ſi quid laxamenti à bello Samnitico
ſet, in Vmbriam propere exercitum duceret. Dicto paruit conſul, magnis
neribus ad Meuaniam, vbi tum copiæ Vmbrorum erant, perrexit. Repen
uentus conſulis, quem procul Vmbria in Samnio bello alio occupatum cre
derant, ita exterruit Vmbros, vt alij recedendum ad vrbes munitas, quas
bellum omittendum cenſerent. Plaga vna (Materinam ipſi appellabant)
continuit modo cæteros in armis, ſed confeſtim ad certamen egit. Caſtra
lantem Fabium adorti ſunt. Quos vbi effuſos ruere in munimenta conſul
reuocatos milites ab opere, prout loci natura tempusq; patiebatur, ita inſtr
cohortatusq; prædicatione vera qua in Thuſcis, qua in Samnio partorum
corum, exiguam appendicem Hetruſci belli conficere iubet: & vocis
pœnas expetere, qua ſe vrbem Romanam oppugnaturos minati ſunt. Hæc
ta ſunt alacritate militum audita, vt clamor ſua ſponte ortus, loquentem
pellauerit ducem. ante imperium deinde concentu tubarum ac cornuum
ſu effuſo in hoſtem feruntur: non tanquam in viros aut armatos incurrunt
rabile dictu: ſigna primo erigi cœpta ſigniferis: deinde ipſi ſigniferi trahi
con-

A consulem: armatique milites ex acie in aciem transferri. & sicubi est certamen, V.C.
scutis magis quam gladiis geritur res. vmbonibus incussaq; ala sternuntur hostes. Plus capitur hominum quam cæditur: atque vna vox ponere arma iubentium, per totam fertur aciem. Itaque inter ipsum certamen facta deditio est a primis authoribus belli, postero insequentibusque diebus & cæteri Vmbrorum populi deduntur. Ocriculani sponsione in amicitiam accepti. Fabius alienæ sortis victor belli, in suam prouinciam exercitum reduxit. itaque et ob res tam feliciter gestas, sicut priore anno populus continuarat consulatum, ita senatus in insequentem annum quo Ap. Claudius, L. Volumnius Coss. fuerunt, prorogauit, maxime Appio aduersante, imperium. Appium Censorem petisse consulatum, comitiaque eius ab L. Furio Trib. pl. interpellata donec se censura abdicauit, in quibusdam annalibus inuenio. Creatus consul, cum collegæ nouum bellum Salentini hostes decernerentur, Romæ mansit, vt vrbanis artibus opes augeret, quanto belli decus penes alios esset. Volumnii prouinciæ haud pœnituit. Multa secunda prælia fecit: aliquot vrbes hostium vi cepit. Prædæ erat largitor: & benignitatem per se gratam comitate adiuuabat: militemque ijs artibus fecerat & periculi & laboris auidum. Q. Fabius proconsul ad vrbem Allifas cum Samnitum exercitu signis collatis confligit. minime ambigua res fuit. Fusi hostes, atque in castra compulsi. Nec castra forent retenta, ni exiguum superfuisset diei: ante noctem tamen sunt circunsessa, & nocte custodita, ne quis elabi posset, postero die vix dum luce certa, deditio fieri cœpta & pacti, qui Samnitium forent, vt cum singulis vestimentis emitterentur. hi omnes sub iugum missi, sociis Samnitium nihil cautum: ad VII. millia sub corona veniere. Qui se ciuem Hernicum dixerat, seorsum in custodia habitus. eos omnes Fabius Romam ad Senatum misit: & cum quæsitum esset, delectu an voluntarij pro Samnitibus aduersus Romanos bellassent: per Latinos populos custodiendi dantur. Iussique eam integram rem noui Consules, P. Cornelius Aruina, Q. M. Tremulus (ij enim iam creati erant) ad Senatum referre. Id æ- 448.
gre passi Hernici, concilium populorum omnium habentib. Anagninis in circo quem Maritimum vocant: præter Alatrinatem, Ferentinatemque, & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Romano bellum ipdixerunt. In Samnio quoque quia decesserat inde Fabius, noui motus exorti. Calatia & Sora, præsidiaque quæ in iis Romana erant, expugnata: & in captiuorum corpora militū fœde sæuitum. itaque eo P. Cornelius cum exercitu missus. Martio noui hostes (iam enim Anagninis, Hernicisque aliis bellum iussum erat) decernuntur. Primo ita omnia opportuna loca hostes inter consulum castra interceperunt,
C vt persuadere expeditus nuncius non posset, & per aliquot dies incerti rerum omnium, suspensique de statu alterius, vterque consul ageret: Romamque is metus manaret, adeo vt omnes iuniores sacramento adigerentur, atq; ad subita rerum duo iussi scriberentur exercitus. Cæterum Hernicum bellum nequaquam pro præsenti terrore ac vetustate gentis gloriæ fuit. Nihil vsquam dictu dignum ausi, trinis castris intra paucos dies exuti, triginta dierum inducias, ita vt ad Senatum Romam legatos mitterent, pacti sunt bimestri stipendio frumentoque, & singulis in militem tunicis. Ab senatu ad Martium reiecti: cui S.C. permissum de Hernicis erat: isque gentem in deditionem accepit. Et in Samnio alter Cos. superiori viribus, locis impeditior erat. omnia itinera obsepserant hostes, saltusque peruios ceperant: ne qua subuehi commeatus posset. Neque eos, cum quotidie signa in aciem consul proferret, elicere ad certamen poterat: satisque apparebat, neque Samnitem certamen præsens, nec Romanū dilationem belli laturum. Aduentus Martij, qui Hernicis subactis maturauit collegæ venire auxilio, moram certaminis hosti exemit. nam, vt qui ne alteri quidē exercitui se ad certamen credidissent pares, coniungi vtique passi duos consulares exercitus, nihil crederent superesse spei aduenientē incomposito agmine Martium aggrediuntur. Raptim collatæ sarcinæ in medium, & prout tempus

V.C. patiebatur, instructa acies. Clamor primum in statiua perlatus, deinde consp
ctus procul puluis tumultum apud alterum consulem in castris fecit: inde con
festim arma capere iussis, raptimque eductis in aciem militibus, transuersa
hostium aciem, atque alio certamine occupatam inuadit: clamitans, summum
flagitium fore, si alterum exercitum vtriusque victoriæ compotem sineret fie
ri, nec ad se sui belli vindicarent decus. Qua impetum dederat, perrumpit; ac
iemque per mediam in castra hostium tendit: & vacua defensoribus capit at
que incendit. Quæ vbi flagrantia Martianus miles conspexit, & hostes respe
cere: tum passim fuga coepta Samnitium fieri. sed omnia obtinet cædes: nec in
vllam partem tutam perfugium est. Iam XXX. millibus hostium cæsis, signa
receptui consules dederant: colligebantque in vnum copias, inuicem inter se
gratantes, cum repente viæ procul hostium nouæ cohortes quæ in supplemen
scriptæ fuerant, integrauere cædē, in quas nec iussu cōsulum, nec signo accepto
victores vadunt, malo tyrocinio imbuendum Sānitem clamitantes. Indulgent
cōsules legionum ardori: vt qui probe scirent, nouum militē hostium inter pe
culsos fuga veteranos, ne tentando quidem satis certamini fore. nec eos opi
nio fefellit. Omnes Samnitium copiæ veteres nouæque montes proximos fu
ga capiunt. eo & Romana erigitur acies. nec quicquam satis tuti loci re
tis: & de iugis quæ ceperant, funduntur. iamque vna voce omnes pacem
petebant. Tum trium mensium frumento imperato, & annuo stipendio, ac sin
gulis in militem tunicis, ad senatum pacis oratores missi. Cornelius in Samni
relictus. Martius de Hernicis triumphans in vrbem rediit: statuaque ei equ
stris in foro decreta est: quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorum
tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quam ciuita
tem suæ leges redditæ: connubiumque inter ipsos, quod aliquandiu soli Her
nicorum habuerunt, permissum. Anagninis, quique arma Romanis intulerant,
ciuitas sine suffragij latione data: concilia, connubiaque adempta, & magi
stratibus præterquam sacrorum curatione, interdictum. Eodem anno ædes lo
lutis à C. Iunio Bubulco censore locata est: quam Cos. bello Samnitum vouerat. ab eodem collegaque eius M. Valerio Maximo viæ per agros publica im
pensa factæ: & cum Carthaginiensibus eodem anno fœdus tertio renouatum
legatique eorum, qui ad id venerant comiter munera missa. Dictatorem idem
annus habuit P. Cornelium Scipionem, cum magistro equitum P. Decio Mure
ab iis, propter quę creati erant, comitia consularia habita, quia neuter consu
449. lum potuerat bello abesse. Creati Coss. L. Posthumius, T. Minutius. Hos consu
les Piso Q. Fabio & P. Decio suggerit, biennio exempto, quo Claudium Vol
niumque, & Cornelium cum Martio consules factos tradidimus. Memoriæ pro
fugerit in annalib. digerendis, an consulto binos consules falsos ratus tra
cenderit, incertum est. Eodem anno in campum Stellatem agri Campani
Samnitium incursiones factæ. itaque ambo Coss. in Samnium missi. cum di
uersas regiones, Tifernum Posthumius, Bouianum Minutius petissent: Post
humij prius ductu ad Tifernum pugnatū. Alij haud dubie Samnites victos, ac tri
ginta millia inde hominum capta tradunt: alij marte æquo discessum: & Post
humium metum simulantem, nocturno itinere clam in montes copias abdu
isse: hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos consedisse. Consul re
statiua tuta copiosaque (& ita erant) petisse videretur: postquam & munimē
tis castra firmauit, & omnia apparatu rerum vtilium instruxit: relicto firmo
præsidio, vigilia tertia, qua duci proxime potest, expeditas legiones ad collē
gam, & ipsum aduersus alios sedentem, ducit. ibi authore Posthumio Minutius
cum hostibus signa confert, & cum anceps prælium in multum diei processi
set: tum Posthumius integris legionibus defessam iam aciem hostium im
prouiso inuadit. itaque cum lassitudo ac vulnera fugam quoque præpedissent,
occidione occisi hostes: signa vnum & viginti capta, atque inde ad castra
Posthumij perrectum. ibi duo victores exercitus perculsum iam fama hostem
adorti

adorti fundunt, fugantque: signa militaria sex & viginti capta, & imperator Samnitium Statius Cellius, multique alij mortales: & castra vtraque capta: & Bouianum, vbi postero die cœptum oppugnari, breui capitur. magnaque gloria rerum gestarum consules triumphauerunt. Minutium consulem cum vulnere graui relatum in castra, mortuum quidam auctores sunt, & M. Fuluium in locum eius consulem suffectum: & ab eo, cum ad exercitum Minutij missus esset, Bouianum captum. Eodem anno Sora, Arpinum, Consentia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnum simulachrum in Capitolio positum dedicatumque P. Sulpitio Auerrione, P. Sempronio Sopho Coss. Samnites, seu finem seu dilationem belli querentes, legatos de pace Romam misere. quibus suppliciter agentibus responsum est, nisi sæpe bellum parantes pacem petissent: Samnites oratione vtro citroque habita, de pace transigi potuisse: nunc quando verba vana ad id locorum fuerint, rebus standum esse. P. Sempronium consulem cum exercitu breui in Samnio fore eum, ad bellum pacem ne inclinent animi, falli non posse: comperta omnia Senatui relaturum: decedentem ex Samnio consulem legati sequerentur. Eo anno cum pacatum Samnium exercitus Romanus benigne præbito commeatu peragrasset, fœdus antiquum Samnitibus redditum. Ad AEquos inde veteres hostes, cæterum per multos annos sub specie infidæ pacis quietos, versa, arma Romana: quod incolumi Hernico nomine missitauerant simul cum iis Samniti auxilia, & post Hernicos subactos vniuersa prope gens sine dissimulatione consilij publici ad hostes desciuerat: & postquam icto Romæ cum Samnitibus fœdere fœtiales venerint res repetitū, tentationem aiebant esse, vt terrore incusso belli, Romanos se fieri paterentur. quod quantopere optandum foret, Hernicos docuisse, quum, quibus licuerit, suas leges Romanæ ciuitati præoptauerint: quibus legendi quid mallent, copia non fuerit, pro pœna necessariam ciuitatem fore. Ob hæc vulgo in conciliis iactata populus Romanus bellum fieri AEquis iussit: consulesque ambo ad notum profecti bellum, quatuor millibus à castris hostium consederunt. Aequorum exercitus (vt qui suo nomine per multos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio trepidare. alij exeundum in aciem, alij castra tuenda censent, monet pleroſque vastatio futura agrorum, ac deinceps cum leuibus præsidijs vrbium relictarum exitium. itaque postquam inter multas sententias vna, quæ omissa cura communium, ad respectum suarum quoque rerum auertisset, audita: vt prima vigilia diuersi è castris ad deportanda omnia, tuendasque mœnibus in vrbes abirent: cuncti eam sententiam ingenti assensu accepere. Palatis hostilibus per agros, prima luce Romani signis prolatis in acie constiterunt: & vbi nemo obuius erat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. cæterum postquam ibi neque stationes pro portis, nec quenquam in vallo, nec fremitum consuetum castrorum animaduerterunt: insolito silentio moti, metu insidiarum substiterunt. transgressi deinde vallum cum deserta omnia inuenissent, pergunt hostem vestigijs sequi: sed vestigia in omnes æque ferentia partes, vt in dilapsis passim, primo errorem faciebant: post per exploratores compertis hostium consilijs, ad singulas vrbes circunferendo bello, vnum & quadraginta oppida intra dies quinquaginta omnia oppugnando ceperunt: quorum pleraque diruta atq; incensa: nomenque Aequorum prope ad internecionem deletum. De Aequis triumphatum: exemploq; eorum clades fuit, vt Marrucini, Marsi, Peligni, Ferentini minuerent Romam oratores pacis petendæ, amicitiæque. ijs populis fœdus perennibus datum. Eodem anno C. Flauius Cn. filius scriba patre libertino humili fortuna ortus, cæterum callidus vir & facundus, ædilis curulis fuit. Inuento in quibusdam annalibus, cum appareret ædilibus, fierique se pro tribu. ædilem videret, neq; eius accipi nomen, quod scriptum faceret: tabulā posside, & iurasse se scriptū non facturum. quē aliquanto antea desisse scriptū facere arguit Macer Licinius, tribunatu ante gesto, triumuiratibusque nocturno

V.C. 450.

altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterũ (id quod haud discrepat) contumacia aduersus contemnentes humilitatem suam nobiles certauit. Ciuile ius repositum in penetralib. Pontificum euulgauit: fastosque circa forum in albo proposuit: vt quando lege agi posset sciretur. ædem Concordiæ in area Vulcani summa inuidia nobilium dedicauit: coactusque consensu populi Cornelius Barbatus Pontifex maximus verba præire: cum more maiorum negaret, nisi consulem aut imperatorem posse templũ dedicare. Itaque ex authoritate Senatus latum ad populum est, ne quis templum aramve iniussu Senatus, aut Tribunorum plebis partis maioris dedicaret. Haud memorabilem rem per se, nisi documentum sit aduersus superbiam nobilium plebeiæ libertatis, referam. Ad collegam ægrum visendi causa Flauius cum venisset, consensuque nobilium adolescentium qui ibi assidebant, assurrectum ei non esset: curulem assem sellam eo iniecit, ac sede honoris sui anxios inuidia inimicos spectauit. Cæterum Flauium dixerat ædilem forensis factio, Ap. Claudij censura vires nacta: qui Senatum primus libertinorum filiis lectis inquinauerat. & postea quam eam lectionem nemo ratã habuit, nec in curia adeptus erat quas petierat opes vrbanas, humilibus per omnes tribus diuisis, forum & campum corrupit. tantumque Flauij comitia indignitatis habuerunt, vt plerique nobilium annulos aureos & phaleras deponerẽt. Ex eo tempore in duas partes discessit ciuitas: aliud integer populus fautor & cultor honorum, aliud forensis factio tenebat, donec Q. Fabius & P. Decius censores facti. Fabius simul concordiæ causa, simul ne humillimorum in manu comitia essent, omnem in forensem turbam excretam in quatuor tribus coniecit, vrbanasque eas appellauit, adeoq; eam rem acceptam gratis animis ferunt, vt Maximi cognomen, quod tot victoris non peperat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem institutum dicitur vt equites Idibus Quintilibus transuecherentur.

DECADIS PRIMÆ LIB. X.

EPITOME.

Coloniæ deductæ sunt Sora, & Alba. Carseoli Marsi in deditionem accepti sunt. Collegium augurium ampliatum est, vt essent nouem, cum antea quatuor fuissent. Lex de prouocatione ad populum à Valerio consule tertium lata est. Duæ tribus adiectæ sunt: Arniensis & Terentina. Samnitibus bellum indictum: & aduersus eos prospere pugnatum est. Cum aduersus Hetruscos, Vmbros, Samnites, Gallos, P. Decio, & Q. Fabio coss. ducibus pugnaretur: Romanusque exercitus in maximo esset discrimine: P. Decius secutus exemplum patris deuouit se pro exercitu: & mortua victoriam eius pugnæ populo Romano dedit. Papyrius Cursor Samnitium exercitum, qui iureiurando astrictus suo, quo maiore constantia virtutis in aciem descenderet, fudit. Censu actus est: lustrum conditum. censa sunt ciuium capita ducenta sexaginta duo millia, & trecenta viginti duo.

451. LVcio Genutio, Ser. Cornelio Coss. ab externis ferme bellis ocium fuit. Soram atque Albam coloniæ deductæ: Albam in Aequos sex millia colonorum scripta. Sora agri Volsci fuerat: sed possederant Samnites. eo quatuor millia hominum missa. Eodem anno Arpinatibus Trepulanisque ciuitas data. Frusinates tertia parte agri damnati, quod Hernicos ab eis solicitatos compertum: capitaque coniurationis eius, quæsitione ab consulibus ex senatusconsulto habita, virgis cæsi, ac securi percussi. Tamen ne prorsus imbellem agerent annum, parua expeditio in Vmbria facta est, quod nunciebatur ex spelunca quadam excursiones armatorum in agros fieri. In eam speluncam penetratum cum signis est: & ex eo loco obscuro multa vulnera accepta, maximeque lapidum ictu, donec altero specus eius ore (nam

perui-

A perinis erat) inuento, vtræq; fauces congestis lignis accensæ, ita intus famo ac vapore ad duo millia armatorum ruentia nouissime in ipsas flammas, dum euadere tendunt, absumpta. M. Liuio Denre, & C. Aemylio Coss. redintegratum Aequorum bellum. Coloniam ægre patientes velut arcem suis finibus impositam, summa vi expugnare adorti, ab ipsis colonis pelluntur. Cæterum tantum Romæ terrorem fecere, quia vix credibile erat tam affectis rebus solos per se Aequos ad bellum coortos, vt tumultus eius causa dictator diceretur C. Iunius Bubulcus cum M. Titinio magistro equitum, profectus primo congressu Aequos subegit, ac die octauo triumphans in vrbem cum redisset, ædem Salutis, quam Cos. vouerat, censor locauerat, dictator dedicauit. Eodem anno classis Græcorum Cleonymo duce Lacædemonio ad Italiæ litora appulsa, Thurias vrbem in Salentinis cepit. Aduersus hunc hostem Cos. Aemylius missus, prælio vno fugatum compulit in naues, Thuriæ redditæ veteri cultori, Salentinoque agro pax parta. Iunium Bubulcum dictatorem missum in Salentinos, in quibusdam annalibus inuenio: & Cleonymum prius quam confligendum esset cum Romanis, Italia excessisse. Circunuectus inde Brundusij promontarium, medioque sinu Hadriatico ventis latus, cum læua importuosa Italiæ littora, dextra Illyrici Liburnique & Istri, gentes ferę & magna ex parte latrocinijs maritimis B infames terrerent: penitus ad littora Venetorum peruenit: ibi expositis paucis, qui loca explorarent: cum audissent tenue prętentum littus esse, quod transgressis stagna ab tergo sint irrigua æstibus maritimis: agros haud procul proximos campestres cerni: vlteriora colles: inde esse hostium fluminis prælati, quo circumagi naues in stationem tutam vidisse (Meduacus amnis erat) eo inuectam classem subire flumine aduerso iussit. Grauissimas nauium non pertulit alueus fluminis, in leniora nauigia transgressa multitudo armatorum, ad frequentes agros tribus maritimis Patauinorum vicis colentibus eam oram peruenit. Ibi egressi leui præsidio nauibus relicto, vicos expugnant: inflammat tecta: hominum pecudumque prædas agunt: & dulcedine prædandi longius vsq; a nauibus procedunt. Hæc vbi Patauiam sunt nunciata (semper autem eos in armis accolæ Galli habebant) in duas partes inuentutem diuidunt. Altera in regionem, qua effusa populatio nunciabatur: altera, ne cui prædonum obuia fieret, altero itinere ad stationem nauium (millia autem XIIII. ab oppido aberat) ducta in naues paruas; custodibus interemptis impetus factus: territique nautæ coguntur naues in alteram ripam amnis traijcere, & in terra prosperum æque in palatos prædatores prælium fuerat: refugientibusque ad stationem Græcis Veneti obsistunt. Ita in medio circunuenti hostes cæsiq;, pars C capti classem indicant, regemq; Cleonymum tria inde millia abesse. Ibi captiuus proximo vico in custodiam datis, pars fluuiatiles naues ad superanda vada stagnorum apte planis alueis fabricatas, pars captiua nauigia armatis complent, profectiq; ad classem, immobiles naues, & loca ignota plus quam hostē timentes circunuadunt: fugientesq; in altum, ac nusquam repugnantes vsque ad ostium amnis persecuti, captis quibusdam, incensisq; nauibus hostium, quas trepidatio in vada intulerat, victores reuertuntur. Cleonymus vix quinta parte nauium incolumi, nulla regione maris Hadriatici prospere adita, discessit. rostra nauium, spoliaque Laconum in æde Iunonis veteri fixa, multi supersunt, qui viderunt. Patauij monumentum nauale pugnæ eo die, quo pugnatum est, quotannis solenni certamine nauium in flumine oppidi medio exercetur. Eodem anno Romæ eum Vestinis petentibus amicitiam ictum est fœdus. Multiplex deinde exortus terror. Hetruriam rebellare ab Arretinorum seditionibus motu orto nunciabatur. vbi Licinium genus prepotens, diuitiarum inuidia pelli armis cœptum. simul Marsos agrum vi tueri, in quem colonia Carseoli deducta erat, quatuor millibus hominum scriptis. Itaq; propter eos tumultus dictus M. Valerius Maximus dictator, magistrum equitum sibi legit M. Aemylium Paplum. Id magis credo, quam Q. Fabium ea ætate, atq; eis honoribus Valerio

V.C. 452.

subiectum. Cæterum ex Maximi cognomine ortum errorem haud abnuerim. Profectus dictator cum exercitu, prælio vno Marsos fundit. compulsis deinde in vrbes munitas, Miloniam, Plestinam, Fresiliam intra dies paucos cepit: parte agri mulatis Marsis fœdus restituit. Tum in Hetruscos versum bellum: cum dictator auspiciorum repetendorum causa profectus Romam esset, magister equitum pabulatum egressus, ex insidijs circumuenitur: signisque aliquot amissis, fœda militum cæde ac fuga in castra est compulsus. qui terror non tantum à Fabio abhorret, quod si aliqua alia arte cognomen suum æquare, tum maxime bellicis laudibus: sed etiam quod memor Papyrianæ seueritatis quam vt dictatoris inussu dimicaret, adduci potuisset. Nunciata ea clades Romam, maiorem quam res erat terrorem excitat. nam vt exercitu deleto, ita instituto indictum, custodiæ in portis, vigiliæ vicatim exactæ: arma, tela in muros congesta. Omnibus iunioribus sacramento adactis, dictator ad exercitum missus, omnia spe tranquilliora, & composita magistri equitum cura, castra in tutiorem locum redacta, cohortes quæ signa amiserant, extra vallum fine tentorijs destitutas inuenit: exercitum auidum pugnæ, quo maturius ignominia aboleretur. Itaq; confestim castra inde in agrum Rusellanum promouit. Ibi hostes secuti, quanquam ex bene gesta re summam & in aperto certamine virium spem habebant: tamen insidijs quoque, quas feliciter experti erant, hostem tentant. Tecta semiruta, vici per vastationem agrorum deusti, haud procul castris Romanorum aberant ibi abditis armatis, pecus in conspectu prædij Romani, cui præerat Cn. Fulvius legatus, propulsum ad quem illecebris cum commoueretur nemo ab Romana statione, pastorum vnus progressus ab ipsas munitiones, inclamat alijs cunctanter ab ruinis vici pecus propellentes: quid cessarent, cum per media castra Romana tuto agere possent. Hæc quum legato Caritas quidem interpretarentur, & per omnes manipulos militum ingens esset indignatio: nec tamen iniussu mouere se auderent: iubet penitus linguæ attendere animum, pastorum sermo agresti an vrbano propior esset. Cum referret sonum linguæ, & corporum habitum, & nitorem, cultiora quam pastoralia esse: Ite igitur, dicite, inquit, detegant nequicquam conditas insidias: omnia scire Romanum: nec magis iam dolo capi, quam armis vinci posse. Hæc vbi audita sunt, & ad eos qui consederant in insidijs, perlata: consurrectum repente ex latebris est, & in patentem ad conspectum vndiq; campum prolata signa. Visa legato maior acies, quã quæ ab suo præsidio sustineri posse esset, itaque properæ ad dictatorem auxilia accitum mittit: interea ipse impetum hostium sustinet. Nuncio allato, dictator signa ferri ac sequi armatos iubet, sed cetera prope omnia imperio erant. Rapta extemplo signa armaq; : & vt ab impetu & cursu tenebantur. Cum ira ab accepta nuper clade stimulabat, tum concitatior accidens clamor ab increscente certamine. Vrgent itaq; alij alios hortanturq; signiferos vt ocius eant. Quo magis festinanter ire videt dictator, eo impensius retentat agmen, ac sensim incedere iubet. Hetrusci contra principio exciti pugnæ omnibus copijs aderant: & super alios alij nunciãt dictatori, omnes legiones Hetruscorũ capessisse pugnam: nec iam ab suis resisti posse. & ipse cernit ex superiore loco, in quanto discrimine præsidium esset: cæteris satis fretus esse, iam nunc tolerando certamini legatum, nec se procul abesse periculi vindicem, quam maxime vult fatigari hostem, vt integris adoriatur viribus fessos. Quanquam lente procedunt, iam tamen ad impetum capiendum equiti vtiq; modicum erat spacium. Prima incedebant signa legionum ne quid occultum aut repentinum hostis timeret: sed reliquerat interualla inter ordines peditum, qua satis laxo spatio equi permitti possent. Pariter sustulit clamorem acies: & immissus eques libero cursu in hostem inuehitur; incompositisq; aduersus equestrem procellam, subitum pauorem offundit. Itaq; vt prope eorum auxilium iam pene circumuentis, ita vniuersa requies data est. Integri accepere pugnam, nec ea ipsa longa, aut anceps fuit. Fusi hostes castra repetunt;

inferen-

A inferentibusque iam signa Romanis cedunt, & in vltimam castrorum partem conglobantur. Hærent fugientes in angustiis portarum: pars magna aggerem vallumq; conscendunt, si aut ex superiore loco tueri se, aut separare aliqua & euadere possent. Forte quodam loco male densatus agger pondere suprastantium in fossam procubuit: atque ea cum deos pandere viam fugæ conclamassent, plures inermes quam armati euadunt. Hoc prælio fractæ iterum Hetruscorum vires: & pacto annuo stipendio, & dusm mensium frumento, permissum ab dictatore, vt de pace legatos mitterent Romam. Pax negata: inducæ biennij datæ. Dictator triumphans in vrbem rediit. Habeo authores, sine vllo memorabili prælio pacatam ab dictatore Hetruriam esse, seditionibus tantum Arretinorum compositis, & Licinio genere cum plebe in gratiam reducto. Cōsul ex dictatura factus M. Valerius. Non petentem atq; adeo etiam absentem creatum credidere quidam: & per interregem ea comitia facta. Id vnum non ambigitur consulatum eum Apuleio Pansa gessisse. M. Valerio & Q. Apuleio consulibus satis pacatæ foris res fuere. Hetruscum aduersæ belli res, & inducæ quietum tenebant: Samnitem multorum annorum cladibus domitum, haud dum fœderis noui pœnitebat. Romę quoque plebem quietam & exoneratam deducta in colonias multitudo præstabat. Tamen ne vndique tranB quillæ res essent, certamen iniectum inter primores ciuitatis patricios plebeiosque ab tribun. pleb. Q. & Cn. Ogulnijs: qui vndiq; criminandorū patrum apud plebem occasionibus quæsitis, postquā alia frustra tentata erant, eam actionē susceperunt, qua non infimā modo plebem accenderent, sed ipsa capita plebis, consulares triumphalesq; plebeios: quorū honoribus nihil præter sacerdotia, quæ nondum promiscua erant, deesset. Rogationē promulgarunt, vt cum quatuor augures, quatuor pontifices ea tempestate essent, placeretq; augeri sacerdotū numerum: quatuor pontifices, quinq; augures, de plebe omnes adlegerentur. Quemadmodū ad quatuor augurum numerum, nisi morte duorum, id redigi collegium potuerit, non inuenio: cum inter augures constet imparem numerum debere esse: vt tres antiquæ tribus, Ramnenses, Titienses, Luceres, suum quæq; augurem habeant: aut si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicent: sicut multiplicati sunt cum ad quatuor quinque adiecti, nouem numerum, vt terni in singulas essent, expleuerunt. Cæterū quia de plebe adlegebantur: iuxta eam rem ægre passi Patres, quam cum cōsulatum vulgari viderent: simulabant ad deos id magis quam ad se pertinere. ipsos visuros ne sacra sua polluantur. id se optare tantum, ne qua in rempublicam clades veniat. Minus autem tetendere, assueti iam tali genere certamiC num vinci, & cernebant aduersarios non id, quod olim vix speraverint, affectantes magnos honores: sed omnia iam, in quorum spem dubiam erat certatum, tamen adeptos multiplices consulatus, censuraſque, & triumphos. Certatum tamen suadenda dissuadendaq; lege inter Appium Claudium maxime ferunt, & inter Publium Decium Murem, qui cum eadem ferme de iure patrum ac plebis, quæ pro lege Licinia quondam, contraq; eam dicta erant, cum plebeijs consulatus rogabatur, disseruissent: retulisse dicitur Decius parentis sui speciem, qualem eum multi qui in concione erant, viderant, incinctum Gabino cultu, super telum stantem: quo se habitu pro populo ac legionibus Romanis deuouisset. tum Publium Decium consulem purum piumq; dijs immortalibus visum, æque ac si T. Manlius collega eius deuoueretur: eundem P. Decium, qui sacra publica populi Romani faceret, legi rite non potuisse? id esse periculum, ne suas preces minus audirent dij, quam Appij Claudij? cæsius eum sacra priuata facere, & religiosius deos colere, quam se? quem pœnitere votorum quæ pro repub. nuncupauerint, tot consules plebeij, tot dictatores, aut ad exercitus euntes, aut inter ipsa bella? Numerarentur duces eorum annorum, quibus plebeiorum ductu & auspicio res geri cœptæ sunt: numerarentur triumphi. ne nobilitatis quidē suæ plebeios pœnitere. Pro certo habere, si quod

repens bellum oriatur, non plus spei fore Senatui populoque Romano in patri-
» cijs, quam in plebeijs ducibus. Quod cum ita se habeat eum deorum homi-
» indignum videri potest, inquit, eis viris, quos vos sellis curulibus, toga pretex-
» ta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali, laureaque honoratis,
» quorum domos spolijs hostium affixis insignes inter alias feceritis. pontifica-
» lia atque auguralia insignia adijcere? Qui Iouis Opt. Max. ornatu decoratus,
» curru aurato per vrbem vectus in Capitolium ascenderit: si conspiciatur cum
» capite ac lituo, capite velato victimam cædat, auguriumve ex arce capiat. Cu-
» ius imaginis titulo consulatus, censuraque, & triumphus æquo animo legetur:
» si auguratum aut pontificatum adieceritis, non sustinebunt legentium oculi?
» Equidem (pace dixerim deum) eos nos iam populi Romani beneficio esse spe-
» ro, qui sacerdotijs non minus reddamus dignatione nostra honoris, quam ac-
» ceperimus, & deorum magis, quam nostra causa expetamus, vt quos priuatos
» colimus, publice colamus. Quid autem ego sic adhuc egi, tanquam integra ea
» causa patriciorum de sacerdotijs, & non iam in possessione vnius amplissi-
» simus sacerdotij? Decemuiros sacris faciundis, carminum Sibyllæ ac fatorum
» populi huius interpretes, antistites eosdem Apollinaris sacri ceremoniarum-
» que aliarum plebeios videmus. nec tum patricijs vlla iniuria facta est, cum de-
» umuiris sacris faciundis adiectus est propter plebeios numerus: & nunc tribu-
» nus, vir fortis ac strenuus, quinque augurum loca, quatuor pontificum adi-
» cit, in quæ plebeij nominentur: non vt vos, Appi, vestro loco pellant, sed vt
» adiuuent vos homines plebeij diuinis quoque rebus procurandis: ficut in ce-
» teris humanis pro parte virili adiuuant. Noli erubescere Appi, collegam in
» sacerdotio habere, quem in censura, quem in consulatu collegam habere po-
» tuisti: cuius tam dictatoris magister equitum, quam magistri equitum dicta-
» tor esse potes. Sabinum aduenam principem nobilitatis vestræ, seu Appium
» Clausum, seu Appium Claudium mauultis, illi antiqui patricij in suum nume-
» rum acceperunt, ne fastidieris nos in sacerdotum numerum accipere. Multa
» nobiscum decora afferimus: imo omnia eadem, quæ vos superbos fecerunt.
» L. Sextius primus de plebe consul est factus: Caius Licinius Stolo primus ma-
» gister equitum: C. Martius Rutilius primus & dictator & censor: Q. Publius
» Philo primus prætor. Semper ista audita sunt eadem, penes vos auspicia esse,
» vos solos gentem habere, vos solos iustum imperium & auspicium domi mili-
» tiæque: æque adhuc prosperum plebeium, ac patricium fuit, porroque erit. Ex
» Romæ vnquam fando audistis patricios primo esse factos, non de cælo demis-
» sos: sed qui patrem ciere auumq; possent, id est, nihil vltra quam ingenuos?
» Consulem iam patrem ciere possum, auumq; iam poterit filius meus. Nihil est
» aliud in re Quirites, nisi vt omnia negata adipiscamur. Certamen tantum pa-
» tricij petunt nec curant quem euentum certaminum habeant. Ego hanc le-
» gem, quod bonum, faustum, felixque sit vobis ac reip. vti rogati estis, iubendam
» censeo. Vocare tribus extemplo populus iubebat: apparebatque accipi le-
gem: ille tamen dies est intercessione sublatus. postero die deterritis tribunis
ingenti consensu accepta est. Pontifices creantur, suasor legis P. Decius Mus,
P. Sempronius Sophus, C. Martius Rutilius, M. Liuius Denter. Quinq; augures i-
tem de plebe, C. Genutius, P. Aelius Pætus, M. Minutius Festus, C. Martius, T.
Publius. Ita octo pontificum, nouem augurum numerus factus. Eodem anno
M. Valerius Cos. de prouocatione legem tulit diligentius sanctam. Tertio ea
tum post reges exactos lata est semper à familia eadem. Causam renouandæ
sæpius haud aliam fuisse reor, quam quod plus paucorum opes, quam libertas
plebis poterant. Porcia tamen lex sola pro tergo ciuium lata videtur: quod
graui pœna, si quis verberasset necassetve ciuem Romanum, sanxit. Valeria
lex, cum eum qui prouocasset, virgis cædi, securique necari vetuisset: si quis
aduersus ea fecisset, nihil vltra, quam improbe factum, adiecit. id (qui tum pu-
dor hominum erat) visum credo vinculum satis validum legis. nunc vix seruo

ita

A ita minetur quisquam. Bellum ab eodem consule haudquaquam memorabile aduersus rebellantes Aequos, cum præter animos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent, gestũ est. Alter Cos. Apuleius in Vmbria Nequinũ oppidũ circũ sedit, locus erat arduus, atq; in parte vna præceps, vbi nunc Narnia sita est: nec vi, nec munimento capi poterat. itaq; eam infectam rem M. Fuluius Pætus, T. Manlius Torquatus noui COSS. acceperunt. In eum annum cum Q. Fabium consulem non petentem omnes dicerẽt centuriæ, ipsum authorem fuisse Macer Licinius ac Tubero tradunt differendi sibi consulatus in bellicosiorem annum: eo anno maiori se vsui reipublicæ fore vrbano gesto magistratu. ita nec dissimulantem quid mallet, nec petentem tamen, ædilem curulem cum L. Papyrio Cursore factum. Id ne pro certo ponerem, vetustior annalium author Piso effecit: qui eo anno ædiles curules fuisse tradit C. Domitium, Cn. F. Caluinum, & Sp. Caruilium, Q. F. Maximum. id credo cognomen errorem in ædilibus fecisse: secutamque fabulam mistam ex ædilitijs & consularibus comitijs, conuenientem errori. Et lustrum eo anno conditum à P. Sempronio Sopho & P. Sulpicio Auerrione censoribus: tribusq; additæ duæ, Arniensis ac Terentina. Hæc Romæ gesta. cæterum ad Nequinum oppidum cum segni obsidione tempus tereretur: duo ex oppidanis, quorũ erant ædificia iuncta muro, specu B facto ad stationes Romanas itinere occulto perueniunt: inde ad consulẽ deducti, præsidium armatũ se intra mœnia & muros accepturos confirmant. Nec aspernanda res visa, neque incaute credenda. cum altero eorum (nam alter obses retentus) duo exploratores per cuniculum missi: per quos satis comperta re, trecenti armati transfuga duce in vrbem ingressi, nocte portam quæ proxima erat, cepere: qua refracta consul exercitusque Romanus sine certamine vrbem inuasere. ita Nequinum in ditionem populi Romani venit: colonia eo aduersus Vmbros missa, à flumine Narnia appellata. exercitus cum magna præda Romam reductus. Eodem anno ab Hetruscis aduersus inducias paratum bellum: sed eos alia molientes Gallorum ingens exercitus fines ingressus, paulisper à proposito auertit. pecunia deinde, qua multum poterant, freti, socios ex hostibus facere Gallos conantur, vt eo adiuncto exercitu cum Romanis bellarent: de societate haud abnuunt barbari: de mercede agitur. qua pacta acceptaque, cum parata cætera ad bellum essent, sequique Hetruscus iuberet, inficias eunt, mercedem se belli Romanis inferendi pactos: quicquid acceperint, accepisse ne agrum Hetruscum vastarent, armisq; lacesserent cultores. militaturos tamen se, si vtiq; Hetrusci velint: sed nulla alia mercede, quã vt in partem agri accipiantur, tandemque aliqua sede certa consistant. Multa C de eo concilia populorum Hetruriæ habita: nec perfici quicquam potuit, non tam quia imminui agrum, quam quia accolas sibi quisque adiungere tam efferatæ gentis homines horrebat, ita dimissi Galli, pecuniam ingentem sine labore ac periculo partam retulerunt. Romæ terrorem præbuit fama Gallici tumultus ad bellum Hetruscum adiecti: eo minus cunctanter fœdus ictum cum Picenti populo est. T. Manlio Cos. Hetruria prouincia sorte euenit: qui vixdum ingressus hostium fines, cum exerceretur inter equites, ab rapido cursu circumagendo equo effusus, extemplo prope expiranit, tertius ab eo casu dies finis vitæ consulis fuit. Quo velut omine belli accepto, deos pro se commisisse bellum memorantes Hetrusci, sustulere animos. Romæ tum desiderio viri, tum incommoditate temporis tristis nuncius fuit, vt patres ab iubendo dictatore consulis subrogandi comitia ex sententia principum habita deterruerint. M. Valerium Cos. omnes sententiæ centuriæque dixere, quem senatus dictatorem dici iussurus fuerat. tum extemplo in Hetruriam ad legiones proficisci iussit. Aduentus eius compressit Hetruscos, adeo vt nemo extra munimenta egredi auderet: timorq; ipsorum obsidioni similis esset, neq; illos nouus consul vastãdis agris, vrendisque tectis, cum passim non villa solum, sed frequentes quoque vici incendijs fumarent, elicere ad certamen potuit. Cum hoc segnius

V.C. 454.

bellum

V.C. bellum opinione esset: alterius belli, quod multis inuicem cladibus hau
merito terribile erat, fama Picentium nouorum sociorum indicio exoma
Samnites arma & rebellionem spectare, seque ab eis solicitatos esse. Pice
bus gratiæ actæ: & magna pars curæ patribus ab Hetruria in Samnites
est. Caritas etiam annonæ solicitam ciuitatem habuit: ventumque ad ine
vltimum foret (vt scripsere quibus ædilem fuisse eo anno Fabium Maxim
placet) ni eius viri cura, qualis in bellicis rebus multis tempestatibus fuerat
lis domi tum in annonæ dispensatione præparando ac conuehendo frum
fuisset. Eo anno (nec traditur causa) interregnum initum, interreges fuere
455. Claudius, dein P. Sulpitius. is comitia consularia habuit: creauit L. Corne
Scipionem, Cn. Fuluium Coss. Principio huius anni oratores Lucanorum
nouos Coss. venerunt questum, quia conditionibus perlicere se nequierint
societatem armorum, Samnites infesto exercitu ingressos fines suos vasta
belloq; ad bellum cogere. Lucano populo satis superq; erratum quondā:
ita obstinatos animos esse, vt omnia ferre ac pati tolerabilius ducant, quam
vnquam postea nomen Romanum violent. Orare patres, vt & Lucanos in
dem accipiant, & vim atque iniuriam ab se Samnitium arceant. Se quanquam
bello cum Samnitibus suscepto necessaria iam facta aduersus Romanos
fit, tamen obsides dare paratos esse. Breuis consultatio Senatus fuit, ad vnu
omnes iungendum fœdus cum Lucanis, resq; repetendas ab Samnitibus ce
sent. Benigne responsum Lucanis, ictumque fœdus. Fœciales missi, qui Sam
tem decedere agro sociorum, ac deducere exercitum finibus Lucanis iube
rent. quibus obuiam missi ab Samnitibus qui denunciarent, si quod adhuc
in Samnio concilium, haud inuiolatos abituros. Hęc postquam audita sunt: Ro
mæ, bellum Samnitibus & patres censuerunt, & populus iussit. Consules inter
prouincias partiti sunt. Scipioni Hetruria, Fuluio Samnites obuenerunt: dim
sique ad suum quisque bellum proficiscuntur. Scipioni segne bellum, & simi
prioris anni militiæ expectanti, hostes ad Volaterras instructo agmine occu
rerunt. Pugnatum maiore parte diei magna vtrinq; cędę. nox incertis qua
victoria esset, interuenit. lux insequens victorem victumque ostendit. Nam H
trusci silentio noctis castra reliquerunt. Romanus egressus in aciem, vbi pro
ctione hostium concessam victoriā videt, progressus ad castra, vacuis cum pri
ma præda (nam & stativa tropide deserta fuerant) potitur. inde in Falisco
grum copijs reductis, cum impedimenta Falerijs cum modico præsidio reliq
set, expedito agmine ad populandos hostium fines incedit. omnia ferro igni
vastantur, prædæ vndique actæ. nec solum modo vastum hosti relictum, sed ca
stellis etiam vicisq; illatus ignis. Vrbibus oppugnandis temperatum, in quas
mor Hetruscos compulerat. Cn. Fuluij consulis clara pugna in Samnio ad Bou
anū, haudquaquā ambigue victoriæ fuit. Bouianū inde aggressus, nec ita multo
post Aufidenam vi cepit. Eodem anno Carseolos colonia in agrum Aequicola
rum deducta. Fuluius Cos. de Samnitib. triumphauit. Cum comitia consularia
instarent, fama exorta, Hetruscos Samnitesq; ingentes conscribere exercitus
palam omnibus cōcilijs vexari principes Hetruscorum, quod non Gallos qui
cunq; conditione traxerint ad bellum: increpari magistratus Samnitium, quod
exercitum aduersus Lucanum hostem comparatum, obiecerint Romanis. ita
que suis sociorumq; viribus consurgere hostes ad bellum, & haud quaquā par
defungendi esse certamine. Hic terror, cum illustres viri consulatum peterent,
omnes in Q. Fabium Maximum primo non petentem, deinde vt inclinata fu
dia vidit, etiam recusantem, conuertit. Quid se iam senem, ac perfunctum labo
ribus, laborumq; præmijs, solicitarent? Nec corporis nec animi vigorem rema
nere eundem: & fortunam ipsam vereri, ne cui deorum nimia iam in se, & con
stantior quā velint humanæ res, videatur. & se gloriæ seniorū succreuisse: & ad
suam gloriā consurgentes alios lętum aspicere. nec honores magnos fortissimis
viris Romę, nec honoribus deesse fortes viros. Acuebat hac moderatione tam

insta

A iusta studia, quæ verecundia legum restinguenda ratus, legem recitari iussit, V.C.
qua intra decem annos eundem consulem refici non liceret. Vix præstrepitu
andica lex est, tribunique plebis nihil id impedimenti futurum aiebant. se ad
populum laturos, vti legibus solueretur. Et ille quidem in recusando perstabat:
quid ergo attineret leges ferri rogitans, quibus per eosdem qui tulissent, fraus
fieret? iam regi leges, non regere. Populus nihilominus suffragia inibat: & vt
quæq; intro vocata erat centuria, consulem haud dubie Fabium dicebat. Tum
demum consensu ciuitatis victus: dij approbent, inquit, quod agitis, acturique «
estis Quirites. cæterum quoniã in me, quod vos vultis, facturi estis: in collega fit «
meæ apud vos gratiæ locus. P. Decium expertũ mihi concordi collegio virum, «
dignum vobis, dignum parente suo, quæso mecum consulé faciatis. Iusta suffra- «
gio visa. Omnes quæ supererant, centuriæ, Q. Fabium. P. Decium consules dixe-
re. Eo anno pleriſq; dies dicta ab ædilibus, quia plus quã quod lege finitum e-
rat, agri possiderent: nec quisquam ferme est purgatus: vinculumq; ingens im-
modicæ cupiditatis iniectum est. Coss. noui, Q. Fabius Maximus quartum, & P. 456.
Decius Mus tertium, cum inter se agitarent vtr alter Samnites hostes, alter He-
truscos deligeret: quantæq; in hanc aut in illam prouinciam copiæ satis essent,
& vter ad vtrum bellum dux idoneus magis esset: ab Sutrio & Nepete & Fale-
B riis legati authores concilia Hetruriæ populorum de petenda pace haberi, to-
tam belli molem in Samnium auerterunt. Profecti Coss. quo expeditiores com-
meatus essent, & incertior hostis qua venturum bellum foret: Fabius per Sora-
num, Decius per Sidicinum agrum, in Samnium legiones ducunt. Vbi in hostiũ
fines ventum est, vterq; populabundus effuso agmine incedit: explorant tamẽ
latius, quã populantur. Igitur non fefellere ad Tifernum hostes in occulta val-
le instructi, qua ingressos Romanos superiore ex loco adoriri parabant. Fabius
impedimentis in locum tutum remotis, præsidioq; modico impositio præmoni-
tis militibus adesse certamen, quadrato agmine ad prædictas hostium latebras
succedit. Samnites desperantes improuiso tumultu, quando in apertum semel
discrimen euasura esset res, & ipsi acie iusta maluerunt concurrere, itaque & in
equum descendunt, ac fortunæ se maiore animo quam spe committunt. cæte-
rum siue quia ex omnium Samnitium populis quodcunque roboris fuerat, con-
traxerant: seu quia discrimen summæ rerum augebat animos: aliquantum a-
perta quoque pugna præbuerunt terroris. Fabius vbi nulla ex parte hostem lo-
co moueri videt, M. Fuluium, & M. Valerium tribunos militum, cum quibus ad
primam aciem procurrerat, ire ad equites iubet, & adhortari, vt si quando vn-
quam equestri ope adiutam Rempub. meminerint, illo die annitantur, vt ordi-
C nis eius gloriam inuictam præstent: peditum certamine immobilem hostem
restare: omnium reliquam spem in impetu esse equitum. & ipsos nominatim
iuuenes pari comitate vtrunque nunc laudibus, nunc promissis onerat. Cæterũ
quando ne ea quoque tentata vis proficeret, consilio grassandum, si nihil vires
iuuarent, ratus. Scipionem legatum hastatos primæ legiones subtrahere ex a-
cie, & ad montes proximos, quam posset occultissime, circunducere iubet: in-
de ascensu abdito à conspectu erigere in montes agmen: auersoq; hosti ab ter-
go repente se ostendere. Equites ducibus tribunis haud multo plus hostibus
quam satis, ex improuiso ante signa euecti, prœbuerũt tumultus. aduersus incita-
tas turmas steterit immota Samnitium acies: nec parte vlla pelli aut perrumpi
potuit. & postquam irritum incœptũ erat, recepti post signa prælio excesserunt.
Creuit ex eo hostium animus: nec sustinere frons prima tam longum certamẽ,
increscentemq; fiducia sui vim potuisset, ni secunda acies iussu Cos. in primum
successisset. Ibi integræ vires sistunt inuehentem se iam Samnitem. & tempore
improuisa ex montibus signa, clamorq; sublatus non vero tantũ metu terruere
Samnitium animos. Nam & Fabius Decium collegam appropinquare exclamat: & pro se quisque miles adesse alterum Cos. adesse legiones gaudio alacres fremunt: terrorque vtilis Romanis oblatus, fugæ formidinisque Sampites

impleuit,

V.C. impleuit, maxime territos, ne ab altero exercitu integro intactoq; fessi eppe
merentur. & quia passim in fugam dissipati sunt, minor cædes quam pro tan
victoria fuit. tria millia & C C C C. cæsi: capti trecenti ferme & viginti: sig
militaria capta tria & viginti. Samnitibus Apuli se ante prælium coniunxe
ni P. Decius Cosijs ad Maleuentum castra obiecisset, extractosque deinde
certamen fudisset. Ibi quoque plus fugæ fuit quam cædis. duo millia Apulor
cæsa. spretoque eo hoste Decius in Samnium legiones duxit. Ibi duo consula
res exercitus diuersis vagati partibus omnia spacio quinque mensium eua
runt. quadraginta & quinque loca in Samnio fuere, in quibus Decij castra fu
runt; alterius consulis sex & octoginta. nec valli tantum ac fossorum vestigi
relicta: sed multa illis insigniora monimenta vastitatis circa regionumque
populatarum. Fabius etiam vrbem Cimetram cepit. ibi capta armorum de
millia C C C C. cæsi, ferme pugnantes ad quadringentos triginta. Inde cons
tionum causa Romam profectus, maturauit eam rem agere. Cum primo voca
Q. Fabium consulem dicerent omnes centuriæ, Ap. Claudius consularis can
datus, vir acer & ambitiosus, non sui magis honoris causa, quam vt patricij r
cuperarent duo consularia loca: cum suis, tum totius nobilitatis viribus inc
buit, vt se cum Q. Fabio consulem dicerent. Fabius primo de se eadem fer
quæ priore anno dicendo abnuere. circunstare sellam omnis nobilitas: orare
vt ex cœno plebeio consulatum extraheret: maiestatemque pristinam cum bo
nori, tum patricijs gentibus redderet. Fabius silentio facto media oratione fa
dia hominum sedauit. facturum enim se fuisse dixit, vt duorum patriciorum no
nina reciperet, si alium quam se consulem fieri videret: nunc se sui rationem
comitijs, cum contra leges futurum sit, pessimo exemplo non habiturum. In
457. Lucius Volumnius de plebe cum Ap. Claudio Cos. est factus. priore item con
sulatu inter se cõparati. Nobilitas obiectare Fabio, fugisse eum Appium Cla
dium collegam, eloquentia ciuilibusque artibus haud dubie præstantem. Co
mitijs perfectis veteres Consules iussi bellum in Samnio gerere, prorogato
in sex menses imperio. Itaque insequenti quoq; anno L. Volumnio, Ap. Clau
dio Cos. P. Decius, qui Cos. in Samnio relictus à collega fuerat, proconsulem
populari non destitit agros: donec Samnitium exercitum nusquam se præli
committentem, postremo expulit finibus. Hetruriam pulsi petierunt: & quod
legationibus nequicquam sæpe tentauerant, id se tanto agmine armatorum
mistis terrore precibus acturos efficacius rati, postulatum principum Hetruriæ
concilium. Quo coacto, per quot annos pro libertate dimicent cum Romani,
exponunt. omnia expertos esse, si suismet ipsorum viribus tolerare tantam mo
lem belli possent, tentasse etiam haud magni momenti finitimarum gentium
auxilia: petisse pacem à populo Romano, cum bellum tolerare non possent:
rebellasse, quod pax seruientibus grauior, quam liberis bellum esset: vnam sibi
spem reliquam in Hetruscis restare: scire gentem Italiæ opulentissimam armis,
viris, pecunia esse: habere accolas Gallos inter ferrum & arma natos, feroces
cum suopte ingenio, tum aduersus Romanum populum: quem captum à se au
roque redemptum haud vana iactantes memorent. Nihil abesse, si sit animus
Hetruscis, qui Porsenę quondã, maioribusq; eorum fuerit, quin Romanos omni
agro cis Tyberim pulsos, dimicare pro salute sua, non de intolerando Italiæ
regno cogant. Samnitẽ illis exercitum paratum, instructum armis, stipendio
venisse: confestim secuturos, vel si ad ipsam Romanam vrbẽ oppugnandã du
cant. Hæc eos in Hetruria iactantes, molientesq;, bellum domi Romanum vre
bat. nam P. Decius vbi comperit per exploratores profectum Samnitum exer
„ citũ: aduocato concilio: Quid per agros, inquit, vagamur, vicatim circumfere
„ tes bellũ? quin vrbes ac mœnia aggredimur? Nullus iam exercitus Sanio præ
„ det. cessere finibus ac sibimet ipsi exilium consciuere. Approbantib. cunctis, ad
Murgantiã validam vrbẽ oppugnandã ducit: tantusq; ardor militũ fuit & cha
ritate ducis, & spe maioris, quam ex agrestibus populationibus prædæ, vt vno
die

A die vi atque armis vrbem caperent. ibi duo millia Samnitium, & centum pugnantes circumuenti captique, & alia præda ingens capta est. quæ ne impedimentis grauibus agmen onerauet, conuocari milites Decius iubet: Haccine, « inquit, victoria sola, aut hac præda contenti estis futuri? Vultis vos pro virtute « spes gerere? Omnes Samnitium vrbes, fortunæq; in vrbibus relictæ vestræ sunt, « quando legiones eorum tot prælijs fusas, postremo finibus expulistis. vendite « illa: & illicite lucro mercatorem, vt sequatur agmen. ego subinde suggeram « quæ vendatis. Ad Romuleam vrbem hinc eamus, vbi vos labor haud magnus, « præda maior manet. Diuendita præda vltro adhortantes imperatorem, ad Ro- « muleam pergunt. Ibi quoque sine opere, sine tormentis, simul admota sunt signa, nulla vi deterriti à muris, qua cuique proximum fuit, scalis raptim admotis in mœnia euasere. Captum oppidum ac direptum est. ad duo millia & C C C. occisi, & sex millia hominum capta, & miles ingenti præda potitus, quam vendere sicut priorem coactus, Ferentinum inde, quanquam nihil quietis dabatur, tamen summa alacritate ductus, cæterum ibi plus laboris ac periculi fuit. nam & defensa summa vi mœnia sunt: & locus erat munimento naturaque tutus, sed cuicit omnia assuetus prædæ miles, ad tria millia hostium circa muros cæsa:
B præda militis fuit. Huius oppugnatarum vrbium decoris pars maior in quibusdam annalibus ad Maximum trahitur. Murgantiam ab Decio, à Fabio Ferentinum Romuleamque oppugnatas tradunt. Sunt qui nouorum consulum hanc gloriam faciant. quidam non amborum. sed alterius, P. Volumnij: ei Samnium prouinciam euenisse. Dum ea in Samnio, cuiuscunque ductu auspicioque gererentur, Romanis in Hetruria interim bellum ingens multis ex gentibus concitum: cuius author Gellius Egnatius ex Samnitibus erat: Thusci fere omnes cōcinerant bellū: traxerat contagio proximos Vmbriæ populos: & Gallica auxilia mercede solicitabantur, omnis ea multitudo ad castra Samnitium conueniebat. Qui tumultus repens postquā Romam perlatus est, cum iam L. Volumnius Cos. cum legionibus secunda ac tertia, sociorumque millib, quindecem profectus in Samnium esset: Ap. Claudium primo quoq; tempore in Hetruriam ire placuit. duæ Romanæ legiones secutæ, prima & quarta, & sociorum duodecim millia: castra haud procul ab hoste posita. Cęterum magis eo profectū est, quod mature ventū erat, vt quosdam spectantes iam arma in Hetturia populos, metus Romani nominis cōprimeret: quam quod ductu consulis quicquā ibi satis scite aut fortunate gestum sit. Multa prelia locis & temporibus iniquis cōmissa, spesq; in dies grauiorem hostem faciebat. & iam prope erat, vt nec duci milites, nec militibus dux satis fideret. Literas ad collegam accersendū ex Samnio
C missas, in trinis annalibus inuenio. piget tamen incertum ponere, cum ea ipsa inter Coss. populi Romani iam iterum eodem honore fungentes discrepatio fuerit, Appio abnuente missas, Volumnio affirmante Appij se literis accitum. Iam Volumnius in Samnio tria castella ceperat, in quib. ad tria millia hostium cæsa erant, dimidium fere eius captum. Et Lucanorum seditiones à plebeijs & egentibus ducib. ortas, summa optimatium voluntate per Q. Fabium proconsulem, missum eo cum veteri exercitu compressas. Decio populandos hostium agros relinquit: ipse cum suis copijs in Hetruriam ad collegam pergit: quem aduenientem læti omnes accepere, Appium ex conscientia sua credo animum habuisse haud immerito iratum, si nihil scripserat: illiberali & ingrato animo, si egerat ope, dissimulantem. vix enim salute mutua reddita, cum obuiam egressus esset: Satin' salue inquit, Luci Volumni? vt sese in Samnio res habent? quæ te causa, vt prouincia tua excederes, induxit? Volumnius in Samnio res prosperas esse ait: literis eius accitum venisse: quæ si falsæ fuerint, nec vsus sui sit in Hetruria, extemplo conuersis signis abiturum. Tu vero abeas inquit: neque te quisquam moratur. etenim minimè consentaneum est, cum bello tuo forsitan vix sufficias, hic te ad opem ferendam alijs gloriari venisse. Bene Hercules verteret, dicere Volumnius: malle frustra operam insumptam, quam

quicquam

quicquam incidisse, cur non satis esset Hetruriæ vnus consulatis exercitus. Ingredientes iam consules, legati tribunique ex Appiano exercitu circumsistunt: pars imperatorem suum orare, ne collegæ auxilium, quod accipiendum vltro fuerit, sua sponte oblatum sperneretur: plures abeunti Volumnio obsistere, atque obtestari ne prauo cum collega certamine rempub. prodat, si qua clades incidisset: desertori magis quam deserto noxiæ fore. eo rem adductam vt omnis rei bene aut secus gestæ in Hetruria decus dedecusque ad L. Volumnium sit delegatum, neminem quæsturum quæ verba Appij, sed quæ fortuna exercitus fuerit. dimitti ab Appio eum, sed à repub. & ab exercitu retineri. experiatur modo voluntatem militum. Hæc monendo obtestandoque prope restitantes Coss. in concionem pertraxerunt. ibi orationes longiores habitæ in eandem ferme sententiam, in quam inter paucos certatum verbis fuerat. Et cum Volumnius causa superior, ne infacundus quidem aduersus eximiam eloquentiam collegæ visus esset: cauillansque Appius sibi acceptum referre diceret debere, quod ex muto atque elingui facundum etiam Cos. haberent: priore consulatu primis vtique mensibus hiscere eum nequisse, nunc iam populares orationes serere: Quam mallem, inquit Volumnius, tu à me strenue facere, quam ego abs te scite loqui didicissem? Postremo conditionem ferre, quæ decreta sit, non orator (neque enim id desiderare rempub.) sed imperator vterque melior: Hetruriam & Samnium prouincias esse: vtram mallet, eligeret suo exercitu se vel in Hetruria, vel in Samnio rem gesturum. Tum militum clamor ortus, vt simul ambo bellum Hetruscum susciperent. quo animaduerso consensit Volumnius: Quoniam in collegæ voluntate interpretanda, inquit, errari, non committam vt quid vos velitis, obscurum sit, manere, an abire me velitis, clamore significate. tum vero tantus est clamor exortus, vt hostes è castris exciret. armis arreptis in aciem descendunt. & Volumnius signa canere, ac vexilla efferri è castris iussit. Appium addubitasse ferunt, cernentem, seu pugnante seu quieto se fore collegæ victoriam. deinde veritum ne suæ quoque legiones Volumnium sequerentur, & ipsum flagitantibus suis signum dedisse. Ab vtraque parte satis commode instructi fuerunt. nam & Samnitium dux Gellius Egnatius pabulatum cum cohortibus paucis ierat: suoq; impetu magis milites quam cuiusquam ductu aut imperio pugnam capessebant: & Romani exercitus nec pariter ambo ducti, nec satis tēporis ad instruendum fuit. Prius concurrit Volumnius, quam Appius ad hostem peruenisset. itaq; fronte inæquali concursum est: & velut forte quadā mutante assueto inter se hostes, Hetrusci Volumnio, Sammites parūper cunctati, quia dux aberat, Appio occurrere. Dicitur Appius in medio pugnæ discrimine, ita vt inter prima signa manibus ad cœlum sublatis conspiceretur, ita precatus esse: Bellona, si hodie nobis victoriam duis, ali ego templum tibi voueo. Hæc precatus, velut instigante dea, & ipse collegæ, & exercitus virtutem adæquauit ducis. Imperatoria opera exequitur: & milites ne ab altera parte prius victoria incipiat, annituntur, ergo fundunt fugantque hostes maiorem molem haud facile sustinentes, quam cum qua manus conserere assueti fuerant. vrgendo cedentes, insequendoq; effusos cōpulere ad castra. ibi interuentu Gellij, cohortiumq; Sabellarum pauliſper recruduit pugna, iis quoq; mox fusis, iam à victorib. castra oppugnabantur. & cum Volumnius ipse portę signa inferret, Appius Bellonā victricem identidem celebrans, accederet militū animos: per vallum, per fossas irruperunt. castra capta direptaque: præda ingens parta, & militi concessa est, septē millia ac trecenti hostium occisi: duo millia & centū viginti capti. Dum ambo Coss. omniſq; Romana vis in Hetruscū bellum magis inclinat: in Samnio noui exercitus exorti ad depopulandos imperij Romani fines, per Vestinos in Campaniam Falernumq; agrum transcendūt, ingenteſq; prædas faciunt. Volumniū magnis itineribus in Samniū redeuntem (iam enim Fabio Decioq; prorogati imperij finis aderat) fama de Samnitiū exercitu populationibusq; Cāpani agri, ad tuendos socios conuertit.

Vt

A Vsis Calenum agrum venit: & ipse cernit recentia cladis vestigia: & Caleni
agrum tantum iam prædę hostes trahere, vt vix explicare agmen possint: itaque iam propalam duces loqui, extemplo eundum in Samnium esse: vt relictis præda in expeditionem redeant, nec tam oneratum agmen dimicationi committant. Ea quanquam similia veris erant, certius tamen exploranda ratus, dimittit equites, qui vagos prædatores in agris palantes excipiant: ex quibus inquirendo cognoscit ad Vulturnum flumen sedere hostem: inde tertia vigilia moturum iter in Samnium esse. His satis exploratis profectus tanto intervallo ab hostib. consedit, vt nec aduentus suus propinquitate nimia nosci posset: & egredientem è castris hostem opprimeret. aliquanto ante lucem ad castra accessit: gnarosq; Oscæ linguæ exploratum quid agatur mittit. Intermisti hostibus (quod facile erat in nocturna trepidatione) cognoscunt infrequentia armatis signa egressa, prædam prædæque custodes exire, ignobile agmen, & sua quenq; molientem, nullo inter alios consensu, nec satis certo imperio. Tempus aggrediendi aptissimum visum est: & iam lux appetebat. itaque signa canere iussit: agmenque hostium aggreditur. Samnites præda impediti, infrequentes armati, pars addere gradum, ac præ se agere prædam: pars stare, incerti vtrum progredi, an regredi in castra tutius foret. inter cunctationem
B opprimuntur. & Romani iam transcenderant vallum, cædesq; ac tumultus erat in castris. Samnitium agmen præterquam hostili tumultu, captiuorum etiam repentina defectione turbatum erat: qui partim ipsi soluti vinctos soluebant: partim arma in sarcinis deligata rapiebant, tumultumq; præsio ipso terribiliorem intermisti agmine præbebant. memorandum deinde edidere facinus: nam Statium Minatium ducem adeuntē ordines, hortantemq; inuadunt: dissipatis inde equitib. qui cum eo aderant, ipsum circunsistunt, insidentemque equo, captum ad Cos. Romanum rapiunt. Reuocata eo tumultu prima signa Samnitum: præliumq; iam profligatum, integratum est: nec diutius sustineri potuit. cæsa ad sex millia hominum: duo millia & quingenti capti: in eis tribuni militum quatuor: signa militaria triginta: &, quod lætissimum victorib. fuit, captiuorum recepta septem millia & CCCC. præda ingens sociorum: accitiq; edicto domini ad res suas noscendas recipiendasq; præstituta die. quarum rerum non extitit dominus, militi concessæ: coactique vendere prædam, ne alibi quam in armis animum haberent. Magnū ea populatio Campani agri tumultum Romę præbuerat: & per eos forte dies ex Hetruria allatum erat, post deductum inde Volumnianum exercitum Hetruriam concitam in arma, & Gellium Egnatium Samnitium ducem, & Vmbros ad defectionem vocari. & Gallos
C precio ingenti solicitari. His nuncijs Senatus conterritus, iustitium indici, delectum omnis generis hominum habere iussit. Nec ingenui modo, aut iuniores sacramento adacti sunt, sed seniorum etiā cohortes factæ, libertiniq; centuriati. & defendendę vrbis consilia agitabātur: summęq; rerum prætor P. Sempronius præerat. cæterū parte curę exonerarunt Senatum Lucij Volumnij Cos. literę, quib. cæsos fusosq; populatores Campaniæ cognitum est. Itaq; & supplicationes ob rem bene gestam consulis nomine decernunt: iustitiū remittitur, quod fuerat per dies decem & octo. supplicatioq; perlęta fuit. Tum de præsidio regionis depopulatæ ab Samnitib. agitari cœptum. itaq; placuit vt duę colonię circa Vestinum & Falernum agrum deducerentur: vna ad ostium Liris fluuij, quæ Minturnæ appellata: altera in saltu Vestino Falernū contingente agrum, vbi Synope dicitur Greca vrbs fuisse, Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negociū datum est, vt plebiscito iuberetur P. Sempronius prætor triumuiros in ea loca colonis deducendis creare. nec qui nomina darent, facile inueniebātur: quia in stationē se prope perpetuam infestę regionis, non in agros mitti rebantur. Auertit ab eis curis Senatum Hetruriæ ingrauescens bellum, & crebrę literæ Appij. monentis ne regionis eius motum negligerent. quatuor gentes conferre arma, Hetruscos, Samnites, Vmbros, Gallos,

iam

V.C. iam castra bifariam facta esse: quia vnus locus capere tantam multitudinem non posset. Ob hæc, & iam appetebat tempus, comitiorum causa L. Volumnium Cos. Romam reuocatus, qui prius quam ad suffragium centurias vocaret, concionem aduocato populo, multa de magnitudine belli Hetrusci, quod iam tum, cum ipse ibi cum collega rem pariter gesserit, fuisse tantum vt nec duce vno nec exercitu geri potuerit: accessisse postea dicit Vmbros & ingentem exercitum Gallorum. Aduersus quatuor populos, duos Consules illo die deligi meminissent, se, nisi confideret eum consensu populi Romani consuleni declaratum iri, qui haud dubie tum primus omnium dictator fieret: dictatorem fuisse extemplo dicturum. Nemini dubium erat, quin Quirites omnium consensu destinaretur: eumque & prærogatiuæ, & primo vocare omnes centuriæ consulem cum L. Volumnio dicebant. Fabij oratio fuit quæ biennio ante: deinde vt vincebatur consensu, versa postremo ad collegam Decium poscendum. id senectuti suæ adminiculum fore: censura duobus consulatibus simul gestis expertum se nil concordi collegio firmius ad rem pub. tuendam esse. nouo imperij socio vix iam assuescere senilem animum posse: cum moribus notis facilius se communicaturum consilia. Subscripturi rationi eius consul, cum meritis P. Decij laudibus, tum quæ ex concordia consulum bona, quæque ex discordia mala in administratione rerum militarium euenirent, memorando: quam prope ad vltimum discrimen sius & collegæ certaminibus nuper ventum foret: admonendo Decium Fabiumque, vt vno animo, vna mente viuerent. Esse præterea viros natos militiæ, factis magnos, verborum linguæq; certamina rudes: ea ingenia consularia esse. callidos foris tesque, iuris atque eloquentiæ consultos, qualis Ap. Claudius esset, vbi ac fides præsides habendos, prætoresque ad reddenda iura creandos esse. His agendi dies est consumptus. postridie ad præscriptum consulis & consularia & prætoria comitia habita. Coss. creati, Q. Fabius, & P. Decius: Appius Claudius præsens
458. omnes absentes, & L. Volumnio ex S.C. & scito plebis prorogatum in annum imperium est. Eo anno prodigia multa fuerunt: quorum auertuncandorum causa supplicationes in biduum Senatus decreuit. publice vinum ac thus fuscijs præbitum. supplicatum iere frequentes viri fœminæque. Insignem supplicationem fecit certamen in sacello Pudicitiæ patriciæ, quæ in foro boario ad ædem rotundam Herculis, inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam patriciam plebeio nuptam L. Volumnio consuli, matronæ, quod è patribus essent, sacris arcuerant. Breuis altercatio inde ex iracundia mulierbri in contentionem animorum exarsit: cum se Virginia & patriciam & pudicam in patricia Pudicitiæ templum ingressam: & vni nuptam, ad quem virgo deducta sit, nec se viri, honorumve eius ac rerum gestarum pœnitere vero gloriaretur. facto deinde egregio magnifica verba adauxit. in vico Longo, vbi habitabat, ex parte ædium quod satis esset loci modico sacello, exclusit: aramque ibi posuit & conuocatis plebeiis matronis conquesta iniuriam patriciarum: Hanc ego aram, inquit, Pudicitiæ plebeiæ dedico, vosq; hortor, vt quod certamen virtutis viros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas sit: detisque operam, vt hac ara, quam illa, si quid potest, sanctius, & à castioribus coli dicatur. Eodem ferme ritu & hæc ara, quo illa antiquior, culta est, vt nulla nisi spectatæ pudicitiæ matrona, & quæ vni viro nupta fuisset, ius sacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec matronis solum, sed omnis ordinis fœminis, postremo in obliuionem venit. Eodem anno Cn. & Q. Ogulnij ædiles curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt, quorum bonis multatis, ex eo quod in publicum redactum est, ænea in Capitolio limina, & trium mensarum argentea vasa in cella Iouis, Iouemque in culmine cum quadrigis, & ad Ficum Ruminalem simulacra infantium, conditorum vrbis sub vberibus lupæ posuerunt: semitamque saxa quadrato à Capena porta ad Martis strauerunt. Et ab ædilibus plebeijs L. Aelio Pæto, & C. Fuluio Curuo ex multatitia item pecunia, quam

exegerunt

ex egerunt pecuariis damnatis, ludi facti: pateræque aureæ ad Cereris positæ. Q. inde Fabius quintum, &, P. Decius quartum, consulatum ineunt tribus consulatibus, censuraque collegæ, nec gloria magis rerum, quæ ingens erat, quam concordia inter se clari. quę ne perpetua esset, ordinum magis quam ipsorum inter se certamen interueniſſe reor: patriciis tendentibus, vt Fabius Hetruriam extra ordinem prouinciam haberet: plebeis authoribus Decio, vt ad sortem reuocaret. Fuit certe contentio in Senatu: & postquam ibi Fabius plus poterat, reuocata res ad populum est. In concione, vt inter militares viros & factis potius quam dictis fretos, pauca verba habita. Fabius, quam arborem conseruisset, sub ea legere alium fructum indignum esse dicere. se aperuisse Ciminiam syluam, viamque per deuios saltus Romano bello feciſſe. Quid se id ætatis solicitassent, si alio duce bellum gesturi essent? Nimirum adoriarium se, non socium imperij legisse sensim exprobrat: & inuidisse Decium concordibus collegiis tribus. Postremo se tendere nihil vltra, quam vt si se dignum pronuncia ducerent in eam mitterent. in Senatus arbitrio se fuisse. & in potestate populi futurum. P. Decius Senatus iniuriam querebatur. quoad potuerint patres annisos, ne plebeis aditus ad magnos honores esset: postquam ipsa virtus peruicerit ne in vllo genere hominum inhonorata esset: queri quemadmodũ irrita sint non suffragia modo populi, sed arbitria etiam fortunæ, & in paucorum potestatem vertantur. Omnes ante se consules sortitos prouincias esse: nunc extra sortem Fabio Senatum prouinciam dare. Si honoris eius causa: ita eum de se, deque repub. meritum esse, vt faueat Q. Fabij gloriæ, quæ modo non sua contumelia splendeat. Cui autem dubium esse, vbi vnum bellum sit asperum ac difficile, cum id alteri extra sortem mandetur, quin alter consul pro supernacaneo atque inutili habeatur? Gloriari Fabium rebus in Hetruria gestis: velle & P. Decium gloriari: & forsitan quem ille obrutum ignem reliquerit, ita vt toties nouum ex improuiso incendium daret, cum se extincturum. Postremo se collegæ honores præmiaque concessurum, verecundia ætatis eius maiestatisque: cum periculum, cum dimicatio proposita sit, neque se cedere sua sponte, neque cessurum, & si nihil aliud ex eo certamine tulerit: illud certe laturum, vt quod populi sit, populus iubeat potius, quam patres gratificentur. Iouem optimum maximum, deosque immortales se precari, vt ita sortem æquam sibi cum collega dent, si eandem virtutem felicitatemq; in bello administrando daturi sint. certe id & natura æquum, & exemplo vtile esse, & ad famam populi Romani pertinere, eos consules esse, quorum vtrolibet duce bellum Hetruscum geri rectè possit. Fabius nihil aliud precatus populum, quam vt prius quam introuocarentur ad suffragium tribus, Ap. Claudii prætoris allatas ex Hetruria literas audirent, comitio abit, nec minore populi consensu quam senatus, prouincia Hetruria extra sortem Fabio decreta est. Concursus inde ad consulem factus omnium ferme iuniorum: & pro se quisque nomina dabant. Tanta cupido erat sub eo duce stipendia faciendi. Qua circumfusus turba: Quatuor millia, inquit, peditum, & sexcentos equites duntaxat scribere in animo est hodierno & craſtino die qui nomina dederint, mecum ducam. Maiori mihi curæ est, vt omnes locupletes reducam, quam vt multis rẽ geram militibus. Profectus apto exercitu, & eo plus fiduciæ ac spei gerente, quod non desiderata multitudo erat: ad oppidum Aharnam, vnde haud procul hostes erant, ad castra Appij prætoris pergit. paucis citra millibus lignatores ei cum præsidio occurrunt. qui vt lictores prægredi viderunt, Fabiumque esse consulem accepere: læti atque alacres diis populoque Romano gratias agunt, quod eum sibi imperatorem misissent. Circunfusi deinde cum consulem salutarent, quærit Fabius quo pergerent. respondentibus que lignatum se ire, ain' tandem? inquit, nũ castra vallata non habetis? ad hoc cum succlamatum esset, duplici quidẽ vallo, & fossa, & tamẽ in ingenti metu esse: habetis igitur, inquit, affatim lignorũ: redite, & vellite vallum. Redeunt in castra torroremq; ibi vellẽtes

tes vallum,& ijs qui in castris remanserant militibus,& ipsi Appio fecerunt. Ita pro se quisque alij alijs dicere,consulis se Q.Fabij facere iussu.Postero inde die castra mota,& Appius prætor Romam dimissus. inde nusquam statiua Romanis fuere.negabat vtile esse vno loco sedere exercitum: itineribus ac mutatione locorum nobiliorem ac salubriorem esse.Fiebant autem itinera,quanta fieri sinebat hiems haud dum exacta. Vere inde primo relicta secunda legione ad Clusium,quod Camars olim appellabant,præpositoque castris L.Scipione prætore Romam ipse ad consultandum de bello rediit: siue ipse sponte sua, quia bellum ei maius in conspectu erat, quam quantum esse famæ crediderat: siue senatus consulto accitus : nam in vtrunque authores sunt. Ab Ap. Claudio prætore retractum quidam videri volunt: cum in senatu, & apud populum (id quod per literas assidue fecerat) terrorem belli Hetrusci augeret, non sufecturum ducem vnum,nec exercitum vnum aduersus quatuor populos periculosum esse,siue iuncti vnum premant,siue id diuersi gerant bellum, ne ad omnia simul obire vnus non posset,duas se ibi legiones Romanas reliquisse: & minus quinque millia peditum equitumque cum Fabio venisse, sibi placere,P.Decij consulem primo quoque tempore in Hetruriam ad collegam proficisci. L.Volumnio Samnium prouinciam dari.si consul malit in suam prouinciam ire, Volumnium in Hetruriam ad consulem cum exercitu iusto consulari proficisci. Cum magnam partem moueret oratio prætoris,P. Decium censuisse ferunt,vt omnia integra ac libera Q.Fabio seruarentur, donec vel ipse,si per commodum reipub. posset Romam venisset, vel aliquem ex legatis misisset, à quo disceret Senatus quantum in Hetruria belli esset. quantisque administrandum copijs,& quot per duces esset. Fabius vt Romam redijt: & in Senatu, & productus ad populum, mediam orationem habuit, vt nec augere nec minuere videretur belli famam: magisque in altero assumendo duce alium indulgere timori,quam suo aut reipubli.periculo consulere. Cæterum si sibi adiutorem belli,sociumque imperij darent: quonam modo se oblitisci P. Decij consulis per tot collegia experti posse ? neminem omnium secum coniungi malle? & copiarum satis sibi cum P.Decio, & nunquam nimium hostium fore.Sin collega quid aliud malit: at sibi L.Volumnium darent adiutorem omniũ rerum arbitriũ & à populo,& à senatu, & ab ipso collega Fabio permissum est. & cũ Decius se in Sãnium vel in Hetruriam proficisci paratũ esse ostendisset: tanta lætitia ac gratulatio fuit, vt præciperetur victoria animis: triumphusque,non bellum decretum consulibus videretur.Inuenio apud quosdam, extemplo consulatu inito,profectos in Hetruriam Fabium Deciumque sine vlla mentione sortis prouinciarum certaminumque inter collegas, quæ expost. Sunt quibus ne hæc quidem certamina exponere satis fuerit : adiecerint & Appij criminationes de Fabio absente ad populum,& pertinaciam aduersus præsentem Cos.prætoris,contentionemque aliam inter collegas : tenderet Decio,vt suæ quisque prouinciæ sortem tueretur :Constare res incipit ex eo tempore,quo profecti ambo Coss.ad bellum sunt. Cæterum antequam Coss.in Hetruriam peruenirent,Senones Galli multitudine ingenti ad Clusium venerunt,legionem Romanam castraque oppugnaturi. Scipio qui castris præerat, loco adiuuandam paucitatem suorum militum ratus,in colle, qui inter vrbem & castra erat,aciem erexit.sed,vt in re subita,parum explorato itinere, ad iugum perrexit,quod hostes ceperant,parte alia aggressi.Ita cæsa à tergo legio atq; in medio,cum hostis vndique vrgeret, circumuenta. Deletam quoque alia legionem,ita vt nuncius non superesset quidã authores sunt: nec ante ad cõsules,qui iam haud procul à Clusio aberant,famam eius cladis perlatam, qui in conspectu fuere Gallorum equites,pectoribus equorum suspensa gestantes capita,& lanceis infixa,ouanteſque moris sui carmine.Sunt qui Vmbros fuisse, non Gallos tradant: nec tantum cladis acceptum: & circumuentis pabulatoribus cum L.Manlio Torquato legato,Scipionẽ proprætorem subsidio è castris

A tulisse: victoresque Vmbros redintegrato prælio victos esse: captiuosque eis ac prædam ademptam: Similius vero est à Gallo hoste quam Vmbro eam cladem acceptam, quod cum sæpe alias, tum eo anno Gallici tumultus præcipuus terror ciuitatem tenuit. Itaque præterquam quod ambo consules profecti ad bellum erant cum quatuor legionibus, & magno equitatu Romano, Campanisque mille equitibus delectis ad id bellum missis, & sociorum, nominisq; Latini maiore exercitu, quam Romani: alij duo exercitus haud procul vrbe Hetruriæ oppositi, vnus in Falisco, alter in Vaticano agro. Cn. Fulvius, & L. Posthumius Megillus, proprætores ambo, statiua in eis locis habere iussi. Consules ad hostes transgresso Apennino in agrum Sentinatem peruenerunt. ibi quatuor millium ferme interuallo castra posita. Inter hostes deinde consultationes habitæ: atque ita conuenit, vt ne vnis castris miscerentur omnes: neve in aciem descenderét simul. Samnitibus Galli, Hetruscis Vmbri adiecti, dies indicta pugnæ: Samnitibus Gallisq; delegata pugna: inter ipsum certamen Hetrusci Vmbriique iussi castra Romana oppugnare. Hæc consilia turbarunt transfugæ Clusini tres, clam nocte ad Fabium consulem transgressi: qui editis hostium consilijs, dimissi cum donis, vt subinde, vt quæque res noua decreta esset, explorata perferrent. consules Fulvio vt ex Falisco, Posthumio vt ex Vaticano exer-
B citum ad Clusium admoueant, summaque vi fines hostium depopulentur, scribunt. Hujus depopulationis fama Hetruscos ex agro Sentinate ad suos fines tuendos mouit. Instare inde consules, vt absentibus ijs pugnaretur. per biduum lacessiere prælio hostem. biduo nihil dignum dictu actum. pauci vtrinq; cecidere: magisq; irritati sunt ad iustum certamen animi, quam ad discrimen summa rerum adducta. Tertio die descensum in campum omnibus copijs est. Cum instructæ acies starent, cerua fugiens lupum è montibus exacta per campos inter duas acies decurrit: inde diuersæ feræ, cerua ad Gallos, lupus ad Romanos cursum deflexit. Lupo data inter ordines via, ceruam Galli confixere. Tum ex antesignanis Romanus miles: Illac fuga, inquit, & cædes vertit, vbi sacram Diana feram iacentem videtis: hinc victor Martius lupus, integer & intactus, « « gentis nos Martiæ & conditoris nostri admonuit. Dextro cornu Galli, sinistro « Samnites constiterunt. Aduersus Samnites Fabius primam ac tertiam legiones « pro dextro cornu, aduersus Gallos pro sinistro Decius quintam & sextam instruxit. secunda & quarta cum L. Volumnio proconsule in Samnio gerebant bellum. Primo concursu adeo æquis viribus gesta res est, vt si affuissent Hetrusci & Vmbri, aut in acie, aut in castris, quocunq; se inclinassent, accipienda clades fuerit. Cæterum quanquam communis adhuc Mars belli erat, nec dum
C discrimen fortuna fecerat qua data vires esset, haud quaquam similis pugna in dextro lævoq; cornu erat: Romani apud Fabium arcebant magis quam inferebant pugnam: extrahebaturque in quam maxime serum diei certamen: quia ita persuasum erat duci, & Samnites & Gallos primo impetu feroces esse, quos sustineri satis sit: longiore certamine sensim residere Samnitium animos; Gallorum quidem etiam corpora intolerantissima laboris atq; æstus fluere; primaq; eorum prælia plus quam virorum, postrema minus quam fœminarum esse. In id tempus igitur quo vinci solebat hostis, quam integerrimas vires militi seruabat. Ferocior Decius & ætate & vigore animi, quantumcunq; viriom habuit, certamine primo effudit: & quia lentior videbatur pedestris pugna, equitatum in pugnam eoncitati & ipsæ fortissimę iuuenum turmæ immissus, orat proceres iuuentutis, vt se cum in hostē impetum faciant: duplicem illorum gloriam fore, si ab lævo cornu, & ab equite victoria incipiat. Bis auertere Gallicum equitatum, iterum longius essectos, & iam inter media equitum agmina prælium cientes, nouum pugnæ conterruit genus. esse dis carrisque super stans armatus hostis ingenti sonitu equorum, rotarumque aduenit, & insolitos eius tumultus Romanorum conterruit equos. Ita victorem equitatum velut lymphaticus pauor dissipat: sternit inde ruentes equos virosque improuida

fuga. turbata hinc etiam signa legionum, multique impetu equorum ac vi cu-
eulorum raptorum per agmen, obtriti anteſignani: & inſecuta. simul ubi
hoſtes vidit, Gallica acies, nullum ſpacium reſpirandi recipiendique ſe da-
dit. Vociferari Decium, quo fugerenti quamve in fuga ſpem haberenti ob-
re cedentibus, ac revocare fuſos. deinde vt nulla vi perculſos ſuſtinere po-
» rat: patrem P. Decium nomine compellans, Quid vltra moror, inquit, fa-
» fatum? Datum hoc noſtro generi eſt, vt luendis periculis publicis piacula-
» mus. Iam ego mecum legiones hoſtium mactandas Telluri ac dijs manib
» dabo. Hæc locutus, M. Liuium pontificem, quem deſcendens in aciem dic
vetuerat ab ſe, præire iuſſit, verba, quibus ſe legionesque hoſtium pro exerci
populi Romani Quiritium devoueret. devotus inde eadem precatione, cui
que habitu, quo pater P. Decius ad Veſerim bello Latino ſe iuſſerat devoue
cum ſecundum ſolennes precationes adiecciſſet, præ ſe agere ſeſe formidinem
ac fugam, cædemque ac cruorem: cœleſtium infernorumque iras: contemp
rum funebribus diris digna, tela, arma hoſtium: locumque eundem ſua pesti
& Gallorum ac Samnitium fore: hæc execratus in ſe, hoſtesq; qua conferti
mam cernebat Gallorum aciem, concitat equum: inferensq; ſe ipſe inſe
telis, interfectus eſt. Vix humanæ inde opis videri pugna potuit. Romani duc
amiſſo, quæ res terrori alias eſſe ſolet, ſiſtere fugam, ac nouam de integro vel
inſtaurare pugnam, Galli & maxime globus circunſtans conſulis corpus, vel
alienata mente, vana incaſſum iactare tela, torpere quidam, & nec pugnæ me
miniſſe, nec fugæ. At ex parte altera pontifex Liuius, cui lictores Decius tra
derat, inſeratque proprætorem eſſe, vociferari, viciſſe Romanos deſuncto
conſulis fato: Gallos Samnitesq; Telluris matris ac deorum Manium eſſe im
pere ad ſe ac vocare Decium devotam ſecum aciem: furiarumq; ac formi
nis plena omnia ad hoſtes eſſe. Supereueniunt deinde his reſtituentibus pug
nam, Cornelius Scipio, & C. Martius, cum ſubſidijs ex nouiſſima acie ab Q.
Fabij conſulis ad præſidium collegæ miſſi. ibi auditur P. Decij euentus, ingens
hortamen ad omnia pro rep. audenda. itaque cum Galli ſtructis ante ſe ſcutis
conferti ſtarent: nec facilis pede collato videretur pugna: iuſſu legatorum
collecta humi pila, quæ ſtrata inter duas acies iacebant, atq; in teſtudinem hoſtium
conjecta, quibus pleriſque in ſcuta, pleriſque verutis in corpora ipſa fixis,
ſternitur cuneus, ita vt magna pars integris corporibus attoniti conciderent.
Hæc in ſiniſtro cornu Romanorum fortuna variauerat. Fabius in dextro cornu
primo (vt ante dictum eſt) cunctando extraxerat diem: deinde poſtquam nec
clamor hoſtium, nec impetus, nec tela miſſa eandem vim habere vila, præfectis
equitum iuſſis ad latus Samnitium circunducere alas, vt ſigno dato in tran-
uerſos quanto maximo poſſent impetu incurrerent: ſenſim ſuos ſigna inferre
iuſſit, & commouere hoſtem. Poſtquam non reſiſti vidit, & haud dubium laſ-
ſitudinem eſſe: tum collectis omnibus ſubſidijs, quæ ad id tempus reſeruaue-
rat, & legiones concitauit, & ſignum ad inuadendos hoſtes equitibus dedit.
Nec ſuſtinuerunt Samnites impetum: præterque aciem ipſam Gallorum re-
lictis in dimicatione ſocijs, ad caſtra effuſo curſu ferebantur. Galli tamen
ne facta conferti ſtabant. Tum Fabius audita morte collegæ, Campanorum a-
lam quingentos fere equites excedere acie iubet, & circumuectos à tergo
Gallicam inuadere aciem: tertiæ deinde legionis ſubſequi principes: & qui
turbatum agmen hoſtium viderent, impetu equitum inſtare, ac territos cæ-
dere. Ipſe ædem Ioui Victori ſpoliaq; hoſtium cum vouiſſet, ad caſtra Samnitium
perrexit, quo multitudo omnis conſternata agebatur. Sub ipſo vallo, quia tan-
tam multitudinem portæ non recepere, tentata ab excluſis turba ſuorum pug-
na eſt. ibi Gellius Egnatius imperator Samnitium cecidit. compulſi deinde in-
tra vallum Samnites, paruoq; certamine capta caſtra, & Galli à tergo circum-
uenti. Cæſa eo die hoſtium XXV. millia, octo capta. Nec merces victoriæ
fuit. nam ex P. Decij exercitu cæſa ſeptem millia: ex Fabij mille ac ducenti.

Fabius

A Fabius dimissis ad quærendum collegæ corpus, spolia hostium conjecta in accensum Ioui Victori cremauit. Consulis corpus eo die, quia obrutum superstratis Gallorum cumulis erat, inueniri non potuit. posterò die inuentum relatumq; est cum multis militum lachrymis. Intermissa inde omnium aliarum rerum cura, Fabius collegæ funus omni honore, laudibusque meritis celebrat. Et in Hetruria per eosdem dies ab Cn. Fuluio prætore res ex sententia gestæ: & præter ingentem illatam populationibus agrorum hosti cladem, pugnatum etiam egregiè est. Perusinorumque & Clusinorum cæsa amplius tria millia, & signa militaria ad viginti capta. Samnitium agmen cum per Pelignum agrum fugeret, circumuentum à Pelignis est. ex millibus quinque ad mille cæsi. Magna eius diei quo in Sentinati agro bellatum fama est, etiam vero stanti. Sed superiecere quidam augendo fidem, qui in hostium exercitu peditum quadraginta millia CCCXXX. equitum sex & quadraginta millia, mille carpentorum scripsere fuisse: scilicet cum Vmbris Thuscisque, quos & ipsos pugnæ assuisse. & vt Romanorum quoq; augerent copias, L. Volumnium proconsulem, ducem consulibus, exercitumq; eius legionibus consulum adjeciunt. In pluribus annalibus duorum ea consulum victoria est. Volumnius in Samnio interim res
B gerit. Samnitiumque exercitum in Tifernum montem compulsum, non determinus iniquitate loci, fundit fugatque. Q. Fabius Deciano exercitu relicto in Hetruria, suis legionibus deductis ad vrbem, de Gallis Hetruscisque ac Samnitibus triumphauit. milites triumphantem secuti sunt. celebrata incondicis carminibus militaribus non magis victoria Q. Fabij, quam mors præclara P. Decij est. excitataque memoria parentis, æquata euentu publico primatoque filij laudibus. Data ex præda militibus æris octogeni bini, sagaque, & tunicæ, præmia illa tempestate militiæ haud quaquam spernenda. His ita rebus gestis, nec in Samnitibus adhuc, nec in Hetruria pax erat. nam & Perusinis auctoribus post deductum ab consule exercitum, rebellatum fuerat: & Samnites prædatum in agrum Vestinum Formianumque & parte alia in Esetrinum, quæ Vulturno adiacent flumini, descendere. Aduersus eos Ap. Claudius prætor cum exercitu Deciano missus. Fabius in Hetruria rebellante denuo quatuor millia & quingentos Perusinorum occidit: cepit ad mille septingentos quadraginta: qui redempti singuli æris trecentis decem. præda alia omni militibus concessa. Samnitium legiones cum partim Ap. Claudius prætor, partim L. Volumnius proconsul sequeretur, in agrum Stellatem conuenerunt. ibi & Samnitium legiones omnes considunt, & Appius Volumniusque castra coniungunt. Pugnatum infestissimis animis, hinc ira stimulante aduersus rebellantes toties, illinc
C ab vltima iam dimicantibus spe. Cæsa ergo Samnitum XVI. millia trecenti, capta duo millia septingenti: ex Romano exercitu cecidere duo millia septingenti. Felix annus bellicis rebus, pestilentia grauis, prodigijsque solicitus, tum & terra multifariam plouisse, & in exercitu Ap. Claudij pleroque fulminibus ictos nunciatum est: librique ob hæc aditi. Eo anno Q. Fabius Gurges consulis filius aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia multauit: ex quo multatitio ære Veneris ædem, quæ prope Circum est, faciendam curauit. Supersunt etiam nunc Samnitium bella, quæ continua per quartum iam volumen, annumque sextum & quadragesimum à M. Valerio, A. Cornelio consulibus, qui primi Samnio arma intulerunt, agimus. & ne tot annorum clades vtriusque gentis, laboresque actos nunc referam: quibus nequiverint tamen dum illa pectora vinci: proximo anno Samnites in Sentinati agro, Peligris, ad Tifernum, Stellatibus campis, suis ipsi legionibus, misti alienis ab quatuor exercitibus, quatuor ducibus Romanis cæsi fuerant imperatorem clarissimum gentis suæ amiserant: socios belli, Hetruscos, Vmbros, Gallos, in eadem fortuna videbant, qua ipsi erant. nec suis nec externis viribus iam stare poterant: tamen bello nõ abstinebant. adeo ne infeliciter quidem defensæ libertatis tædebat: & vinci quã non tentare victoriã malebant. Quinã sit ille, quê non

illo loco aut cadendum esse, aut stratis hostibus per corpora eorum euadendum in medio sarcinas conijciunt: armati suis quisque ordinibus instruunt aciem. Iam exiguum inter duas acies erat spacium, & stabant expectantes dum ab hostibus prius impetus, prius clamor inciperet: neutris animus est ad pugnandum. Diuersique integri atque intacti abissent, ni cedenti instaturum alterum timuissent, sua sponte inter inuitos tergiuersantesq; segnis pugna clamore incerto atque impari, cœpit: nec vestigio quisquam mouebatur. Tum Cos. Romanus vt rem excitaret, equitum paucas turmas extra ordinem immisit: quarum cum plerique delapsi ex equis essent, & alij turbati & ab Samnitium acie ad opprimendos eos qui ceciderãt, & ad suos tuendos ab Romanis procursum est. Inde paululum irritata pugna est, sed aliquanto & impigre magis, & plures procurrerunt Samnites: & turbatus eques sua ipse subsidia territis equis proculcauit. hinc fuga cœpta totam auertit aciem Romanam. Iamque in tergi fugientium Samnites pugnabant, cum Cos. equo prævectus ad portam castrorum, ac statione equitum ibi opposita, edictoque vt quicumque ad vallum tenderet, siue ille Romanus, siue Samnis esset, pro hoste haberetur: hæc ipse minitans obstitit profuse tendentibus suis in castra. Quo pergis, inquit, miles? » & hic arma & viros inuenies, nec viuo Cos. tuo nisi victor castra intrabis: pro» inde elige, cum ciue an hoste pugnare malis. Hæc dicente Cos. equites infesti cuspidibus circumfunduntur, ac peditem in pugnam redire iubent. Non virtus solum Cos. sed fors etiam adiuuit: quod non institerunt Samnites, spacium que circumagendi signa, vertendique aciem à castris in hostem fuit. Tum alij alios hortari, vt repeterent pugnam: centuriones ab signiferis rapta signa inferre, & ostẽdere suis, paucos & ordinib. incõpositis effusse venire hostes: Inter hæc Cos. manus ad cœlum attollens, voce clara, ita vt exaudiretur, templum Iouis Statoris vouet, si constitisset à fuga Romana acies, redintegratoque prælio cecidisset, vicissetque legiones Samnitium. Omnes vndique annisi ad restituendam pugnam, duces, milites, peditum equitumque vis: numen etiam deorum respexisse nomen Romanum visum. Adeo facile inclinata res, repulsique à castris hostes: mox etiam redacti ad eum locum, in quo commissa pugna erat. Ibi obiacente sarcinarum cumulo, quas coniecerant in medium, hærere impediti: deinde ne diriperentur res, orbem armatorum sarcinis circundant. Tum vero eos à fronte vrgere pedites, ab tergo circumuecti equites, ita in medio cæsi captiq;. Captiuorum numerus fuit septem millia CCC. qui omnes nudi sub iugum missi. Cæsos retulere ad quatuor millia octingentos. Ne Romanis quidẽ læta victoria fuit. Recensente Cos. biduo acceptam cladem, amissorum militum numerus relatus septem millia trecenti. Dum hæc in Apulia gerebantur: C altero exercitu Samnites Interamnam coloniam Romanam, quæ via Latina est, occupare conati, vrbem non tenuerunt. agros depopulati, cum prædam aliam inde mistam hominum atque pecudum, colonosq; captos agerent, in victorem incidunt Cos. ab Lucretia redeuntem: nec prædam solum amittunt, sed ipsi longo ac impedito agmine incomposito cæduntur. Consul Interamnam edicto dominis ad res suas noscendas recipiendasque renocatis, & exercitu ibi relicto, comitiorum causa Romã est profectus. Cui de triumpho agenti negatus honos, & ob amissa tot millia militum, & quod captiuos sine pactione sub iugum misisset. Cos. alter Posthumius, quia in Samnitibus materia belli deerat, in Hetruriam traducto exercitu, primum peruastauerat Volsinienſem agrum: deinde cum egressis ad tuendos fines haud procul mœnibus ipsorum depugnat. duo millia CC. Hetruscorum cæsi: cæteros propinquitas vrbis tutata est. In Rosellanum agrum exercitus traductus, ibi non agri tantum vastati, sed oppidum etiam expugnatum: capta amplius duo millia hominum: minus duo millia circa muros cæsa. Pax tamen clarior maiorque, quam bellum in Hetruria eo anno fuerat, parta est. tres validissimę vrbes, Hetruriæ capita, Volsini, Perusia, Arctium, pacem petiere: & vestimentis militum, frumentoque pacti

cum

A cum Cos. vt mitti Romam oratores liceret, inducias in quadraginta annos impetrauerunt. multa præsens quingentum millium æris in singulas ciuitates imposita. Ob hasce res gestas consul cum triumphum ab Senatu moris magis causa, quam spe impetrandi petisset: videretq; alios, quod tardius ab vrbe exisset: alios quod iniussu Senatus ex Samnio in Hetruriam transisset, partim suos inimicos, partim collegæ amicos, ad solatium æquatæ repulsæ sibi quoq; negare triumphum: Non ita, inquit, patres conscripti, vestræ maiestatis me- «
minero, vt me consulem esse obliuiscar, eodem iure imperij, quo bella gessi, «
bellis feliciter gestis, Samnio atque Hetruria subactis, victoria & pace parta, «
triumphabo. ita Senatum reliquit. Inde inter tribunos plebis contentio orta «
est, pars intercessuros, ne nouo exemplo triumpharet, aiebant: pars auxilio se
aduersus collegas triumphanti futuros. Iactata res ad populum est: vocatusq;
eo consul, cum L. Horatium, M. Valerium consules, C. Martium Rutilium nu-
per, patrem eius, qui tunc censor esset, non ex authoritate Senatus, sed iussu
populi triumphasse diceret: adijciebat se quoque laturum fuisse ad populum:
ni sciret mancipia nobilium tribunos plebis legem impedituros, voluntatem si-
bi ac fauorem consentientis populi pro omnib. iussis esse ac futuram: postero-
que die auxilio tribunorum plebis trium aduersus intercessionem VII. tribu-
B norum, & consensum Senatus, celebrante populo diem, triumphauit. Et huius
anni parum constans memoria est. Posthumium, author est Claudius, in Sam-
nio captis aliquot vrbibus, in Apulia fusum fugatumq;, saucium ipsũ cum pau-
cis Luceriam compulsum: Ab Attilio in Hetruria res gestas: eumque triumphasse. Fabius ambos Cos. in Samnio, & ad Luceriam res gessisse scribit: traductumque in Hetruriam exercitum, sed ab vtro Cos. non adiecit. & ad Luceriam vtrinque multos occisos: inque ea pugna Iouis Statoris ædem votam, vt
Romulus ante vouerat. sed vanum tantũ, id est locus templo effatus, iam sacratus fuerat. Cæterum hoc demum anno, vt ædem etiam fieri Senatus iuberet, bis eisdẽ voti damnata Resp. in religionẽ venit. Sequitur hunc annum & COS.
insignis L. Papyrius Cursor, qua paterna gloria, qua sua: & bellum ingens, victoriaq;, quantam de Samnitibus nemo ad eam diem, præter L. Papyrium patrẽ Cos. pepererat. & forte eodem conatu apparatuq; omni opulentia insignium armorum bellum adornauerant: & opes deorum etiã adhibuerant ritu quodã sacramenti vetusto, velut initiatis militibus, delectu per omne Samnium habito noua lege: vt qui iuniorum non conuenisset ad imperatorium edictum, quique iniussu abisset, caput Ioui sacratum esset. Tum exercitus omnis Aquilonium eli iussus. ad X L. millia militum, quod roboris in Samnio erat, conuene-
C runt. ibi medijs fere castris locus est conseptus cratibus pluteisque, & linteis contectus, patens ducentos maxime pedes in omnes pariter partes. Ibi ex libro vetere linteo lecto sacrificatum sacerdote Ouio Paccio quodam, homine magno nato, qui seid sacrum petere affirmabat ex vetusta Samnitium religione qua quondam vsi maiores eorum fuissent, cum adimendæ Hetruscis Capuę clandestinum cepissent consilium. Sacrificio perfecto, per viatorem imperator acciri iubebat nobilissimum quemque genere factisque. singuli introducebantur. erat enim alius apparatus sacri, qui perfundere religione animum posset: tum in loco circa omni contecto aræ in medio, victimæque circa cæsæ, & circumstantes centuriones strictis gladijs, admonebatur altaribus miles, magis vt victima, quam vt sacri particeps: adigebaturq; iureiurando, quæ visa auditaq; in eo loco essent, non nunciaturum. dein iurare cogebatur diro quodã carmine in execrationem capitis familiæq; & stirpis composito, nisi isset in prælium, quo imperatores duxissent: & si aut ipse ex acie fugisset, aut si quem fugientem vidisset, non extemplo occidisset. Id primo quidam abnuentes iuraros se, obtruncati circa altaria sunt. iacentes deinde inter stragem victimarum, documento cæteris fuere ne abnuerent. Primoribus Samnitium ea detestatione obstrictis, decem nominatis ab imperatore, eis dictum vt vir virũ legerent

rent: donec sexdecim millium numerum confeciſſent. ea legio fuit ea, ab tegumento conſepti, quo ſacrata nobilitas erat, appellata eſt. his arma ... data, & criſtatæ galeæ, vt inter cæteros eminerent. Paulo plus viginti ... alius exercitus fuit, nec corporum ſpecie, nec gloria belli, nec apparatu ... tæ legioni diſpar. hic hominum numerus, quod roboris erat, ad Aquilonium ... ſedit. Coſſ. profecti ab vrbe, prior Sp. Caruilius, cui veteres legiones, quas ... Attilius ſuperioris anni Coſ. in agro Interamnati reliquerat, decretæ erant, ... eis in Samnium profectus, dum hoſtes operati ſuperſtitionibus concilia ... ta agunt, Amiternum oppidum de Samnitibus vi cepit, cæſa ibi millia ... num duo ferme atque octingenti: capta quatuor millia ducenti ſeptuagin. Papyrius nouo exercitu ſita decretum erat) ſcripto, Duroniam vrbem expu ... uit: minus quam collega cepit hominum, plus aliquanto occidit: præda ... lenta vtrobique eſt parta. inde peruagati Samnium Coſ. maxime depopu ... Antinate agro, Caruilius ad Cominium, Papyrius ad Aquilonium, vbi ... rei Samnitium erat, peruenit. ibi aliquandiu nec ceſſatum ab armis eſt, neq ... grauiter pugnatum: laceſſendo quietos, reſiſtentibus cedendo, comminan ... que magis quam inferendo pugnam, dies abſumebatur. quod cum incipere ... remitteretur que, omnium rerum etiam paruarum euentus proferebatur in ... dies. Altera Romana caſtra viginti millium ſpacio aberant: & abſentis ... legæ conſilia omnibus gerendis intererant rebus: intentiorque Caruilius, ... maiore diſcrimine res vertebatur, in Aquilonium, quam ad Cominium, quod ... obſidebat, erat. L. Papyrius iam per omnia ad dimicandum ſatis paratus, ... xium ad collegam mittit: ſibi in animo eſſe, poſtero die, ſi per auſpicia licer ... confligere cum hoſte: opus eſſe & illum quanta maxima vi poſſet, Cominium ... oppugnare, ne quid laxamenti ſit Samnitibus ad ſubſidia Aquilonium mitte ... da. diem ad proficiſcendum nuncius habuit: nocte redijt, approbare colle ... gam conſulta referens. Papyrius nuncio miſſo extemplo concionem habuit: ... multa de vniuerſo genere belli, multa de præſenti hoſtium apparatu vana ma ... gis ſpecie, quam efficaci ad euentum, diſſeruit. Non enim criſtas vulnera face ... re: & per picta atque aurata ſcuta tranſire Romanum pilum: & candore ... nicarum fulgentem aciem, vbi res ferro geratur, cruentari. Aureum olim atq; ... argenteam Samnitium aciem à parente ſuo occidione occiſam: ſpoliaque ea ... honeſtiora victori hoſti, quam ipſis arma fuiſſe. Datum hoc nomini familiæ ... que ſuæ, vt aduerſus maximos conatus Samnitium opponerentur duces, ſpo ... liaque ea referrent, quæ inſignia publicis etiam locis decorandis eſſent. Dei ... immortales adeſſe propter toties petita fœdera, toties rupta: tum ſi qua co ... iectura mentis diuinæ ſit, nulli vnquam exercitui fuiſſe infeſtiores, quam qui ... nefando ſacro miſta hominum pecudumque cæde reſperſus, ancipiti detine ... deuotus, hinc fœderum cum Romanis iſtorum teſtes deos, hinc iuraturos ... aduerſus fœdera ſuſcepti execrationes horrens, inuitus iuraueris, oderis ſacra ... mentum, vno tempore deos, ciues, hoſteis metuat. Hæc comperta perfugarum indicijs, cum apud infenſos iam ſua ſponte milites diſſeruiſſet: ſimul diuinæ humanæque ſpei pleni, clamore conſentienti pugnam poſcunt: pernicies in poſterum diem dilatum certamen: moram diei noctisque oderunt. Tertia vigilia noctis iam relatis literis à collega, Papyrius ſilentio ſurgit: & pullarium in auſpicium mittit. Nullum erat genus hominum in caſtris intactum cupiditate pugnæ: ſummi infimique æque intenti erant: dux militum, miles ducis ardorem ſpectabat. Is ardor omnium etiam ad eos qui auſpicio intererant, peruenit. nam cum pulli non paſcerentur, pullarius auſpicium mentiri auſus, impudium ſoliſtimum Coſ. nunciauit. Coſſatus, auſpicium egregium eſſe, & deos authoribus rem geſturos pronunciat, ſignumque pugnæ proponit. Extemplo iam in aciem nunciat perfuga, viginti cohortes Samnitium (quadringenariæ ferme erant) Cominium profectas: quod ne ignoraret collega, extemplo nuncium mittit: ipſe ſigna ocius proferri iubet: ſubſidiaque ſuis quæque

A locis & præfectos subsidijs attribuerat. Dextro cornu L. Volumnium, sinistro L. Scipionem, equitibus legatos alios, C. Ceditium & Treboniũ præfecit. Sp. Nautius malos detractis clitellis cum cohortibus alaribus in tumulum cõspectum propere circunducere iubet: atq; inde inter ipsam dimicationẽ quanto maximo posset, moco pulvere ostẽdere. Dum his intentus imperator erat, altercatio inter pullarios orta de auspicio eius diei, exauditaq; ab equitibus Romanis, qui rem haud spernendam rati, Sp. Papyrio fratris filio consulis ambigi de auspicio renunciauerunt. Iuuenis ante doctrinam deos spernentem natus, rem inquisitum, ne quid incompertum deferret, ad consulem detulit. cui ille: Tu quidem nostre virtute diligentiaque esto: cæterum qui auspicio adest, si quid falsi nunciat, ipse metipsum religionem recipit: mihi quidem tripudium nunciatum populo Romano exercituiq; egregium auspicium est. Centurionibus deinde imperauit, vt pullarios inter prima signa constituerent. Promouent & Samnites signa: insequitur acies ornata armataque: vt hostium quoq; magnificum spectaculum esset. Prius quam clamor tolleretur concurreretur que, emisso temere « telo ictus pullarius ante signa cecidit. quod vbi Cos. nunciatum est: Dij in præ- « sio sint, inquit, habet pœnam noxium caput. Ante Cos. hæc dicentem, coruus « voce clara occinuit, quo lætus augurio consul, affirmans nunquam humanis re- B bus magis præsentes interfuisse deos, signa canere, & clamore tolli iussit. Prælium commissum atrox, cæterum longe disparibus animis, Romanos ira, spes, ardor ceperat animis, auidos hostium sanguinis in prælium rapit: Samnitium magnam partem necessitas ac religio inuitos magis resistere, quam inferre pugnã cogit. nec sustinuissent primum clamorem atq; impetum Romanorum, per aliquot iam annos vinci assueti, ni potentior alius metus insidens pectoribus à fuga teneret. quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus sacri, & armati sacerdotes & promiscua hominum pecudumq; strages, & respersæ fando nefandoq; sanguine aræ, & dira execratio, ac furiale carmen detestandæ familiæ stirpiq; compositum. his vinculis fugæ obstricti stabant, ciuem magis quám hostem timentes. Instare Romanos à cornu vtroq; à media acie, & cædere deorum hominumq; attonitos metu. Repugnatur segniter, vt ab iis quos timor moraretur à fuga. Iam prope ad signa cædes peruenerat, cum ex transuerso puluis velut ingentis agminis incessu motus apparuit. Sp. Nautius (Octauium Metium quidam cum tradunt) dux alaribus cohortibus erat: puluerem maiorem quam pro numero excitabant insidentes mulis calones frondosos ramos per terram trahebant: arma, signaque per turbidam lucem in primo apparebant: post altior densiorque puluis equitum speciem cogentium agmen dabat, fefellitque non C Samnites modo, sed etiam Romanos: & consul affirmauit errorem, clamitans inter prima signa, ita vt vox etiam ad hostes accideret, captum Cominium, victorem collegam adesse. anniterentur vincere prius quam gloria alterius exercitus fieret. Hæc insidens equo, inde tribunis centurionibusque imperat, vt vias equitibus patefaciant. ipse Trebonio Ceditioque prædixerat, vt vbi se cuspidem erectam quatientem vidissent, quanta maxima vi possent, concitarent equites in hostem. Ad nutum omnia, vt ex ante præparato, fiunt, panduntur inter ordines viæ: prouolat eques: atque infestis cuspidibus in medium agmen hostium ruit: perrumpitque ordines, quacunque impetum dedit. Instant Volumnius & Scipio, & perculsos sternunt. Tum iam deorum hominumque victa vi, fundantur lioteatæ cohortes: pariter iurati iniuratique fugiunt, nec quenquam præter hostes metuunt. Peditum agmen quod superfuit pugnæ, in castra ad Aquiloniam compulsum est, nobilitas equitesque Bouianum profugerunt, equites eques sequitur, pedite pedes: ac diuersa cornua, dextrum ad castra Samnium, lævum ad vrbem tendit. Prior aliquanto Volumnius castra cepit. ad vrbem Scipioni maiore resistitur vi: non quia plus animi victis est, sed melius muri quam vallum armatos arcent. inde lapidibus propulsant hostem. Scipio, nisi in primo pauore prius quam colligerentur animi, transacta res esset, lentiorem

fore

fore munitæ vrbis oppugnationē ratus interrogat milites, Satin' æquo animo paterentur ab altero cornu castra capta esse, se victores pellia portis vrbem clamantibus vniuersis, primus ipse scuto super caput elato pergit ad portā. Secuti alij testudine facta in vrbē perrumpunt: deturbatisq; Samnitibus, quæ ea porta erant muri occupauere. penetrare interiora vrbis, quia pauci adhuc dum erant, non audent. Hæc primo ignorare consul, & intentus recipiendo exercitui esse. iam enim præceps in occasum sol erat, & appetens nox perturbata & suspecta omnia etiā victoribus faciebat. progressus longius, ab dextra cum capta videt: ab læua clamorē in vrbe mistum pugnantium ac pauentium fuga esse. & tum forte certamen ad portam erat. aduectus deinde equo propius, vt suos in muris videt, nec iam integri quicquam esse: quoniā temeritate eorum, magnæ rei parta occasio esset, acciri quas receperat copias, signaq; vrbē inferri iussit ingressi proxima ex parte, quia nox appropinquabat quicquam re. nocte oppidum ab hostibus desertum est. Cæsa illo die ad Aquilonia Samnitium millia triginta trecenti quadraginta, capta tria millia octingenti & septuaginta, signa militaria nonaginta septem. Cæterum illud memoriæ vrbis non ferme alium ducem lætiorem in acie visum, seu suopte ingenio, seu fortuna bene gerendę rei. Ab eodem robore animi, neq; controuerso auspicio recentis à prælio potuit: & in ipso discrimine, quo templa diis immortalibus vouerat erat, vouerat Ioui Victori, si legiones hostium fudisset, pocillum multi puro temetum biberet, sese facturum. id votum dijs cordi fuit, & auspicia in bonum verterunt. Eadem fortuna ab altero consule ad Cominium gesta res. Primo ce ad mœnia omnibus copijs admotis, corona cinxit vrbem: subsidiaq; ne qua eruptio fieret, portis opposuit. Iam signum dantem cum nuncius legā trepidus de viginti cohortium aduentu, & ab impetu moratus est: & tem copiarum reuocare instructam, intentamque ad oppugnandum coegit. Brutum Scæuam legatum cum legione prima, & viginti cohortibus alarib quitatuque ire aduersus subsidium hostium iussit: quocunq; in loco fuisset uius, obsisteret ac moraretur: manumque, si forte ita res posceret, consert modo ne ad Cominium eæ copiæ admoueri possent. ipse scalas ferri ad ab omni parte vrbis iussit: ac testudine ad portas successit. simul & rep bantur portæ, & vis vndiq; in muros fiebat. Samnites, sicut antequam in viderent armatos, satis animi habuerunt ad prohibēdos vrbis aditu hostes postquam iam non ex interuallo, nec missilibus, sed cominus gerebatur qui egressi ceserant ex plano in muros, loco quem magis timuerant vi cile in hostem imparem ex æquo pugnabant: relictis turribus muriq; rum omnes compulsi, paulisper inde tentauerunt extremam pugnæ fortu deinde abiectis armis, ad quindecim millia hominum & quadringenti in fi consulis venerunt. cæsa ad quatuor millia ac trecenti octoginta. Sic ad C nium, sic ad Aquiloniam gesta res. Inde medio inter duas vrbes spacio, vb tia expectata erat pugna, hostes non inuenti, septem millia passuum cum ab sent à Cominio, reuocati ab suis, neutri prælio occurrerunt. primis ferme te bris eum in cōspectu iam castra, iam Aquiloniam habuissent: clamor co que par accidens sustinuit. deinde è regione castrorum, quæ incensa ab Rom nis erant, flamma late fusa certioris cladis indicio progredi longius prohib Eo ipso loco prope temere sub armis strati passim inquietum omne tem noctis, expectando timendoque lucem, egere. prima luce incerti quam in tem intenderent iter, repente in fugam consternantur conspecti ab equitib qui egressos nocte ab oppido Samnites persecuti, viderant multitudine uallo, non stationibus firmatam. Conspecta & ex muris Aquiloniæ ea mā do erat. iamq; etiam legionariæ cohortes sequebantur: cæterum nec pedes gientes persequi potuit: & ab equite nouissimi agminis ducenti ferme & octoginta interfecti. arma multa passim, ac signa militaria duo deuiginti reliquere. alio agmine incolumi, vix ex tanta trepidatione, Boianum peruentum est. Ip

uiam

A triarij triſque exercitus Romani auxit, & ab altera parte feliciter geſta res, vterque ex alterius ſententia conſul captum oppidum diripiendum militi dedit. exhauſtis deinde tectis ignem iniecit: eodemque die Aquilonia & Cominium deflagrauere, & conſules cum gratulatione mutua legionum ſuaque caſtra coniunxere. In conſpectu duorum exercituum & Caruilius ſuos pro cuiſque merito laudauit, donauitque, & Papyrius, apud quem multiplex in acie, circa caſtra, circa vrbem, fuerat certamen, Sp. Nautium, Sp. Papyrium fratris filium, & quatuor centuriones, manipulumque haſtatorum, armillis aureiſq; coronis donauit. Nautium propter expeditionē, qua magni agminis modo terruerat hoſtes: iuuenem Papyrium, propter nauatam cum equitatu & in prælio operam, & nocte qua fugam infeſtam Samnitib. ab Aquilonia clam egreſſis fecit: centuriones, militeſq; quia primi portā murumq; Aquiloniæ ceperant: equites omnes ob inſignem multis locis operam, corniculis, armilliſque argenteis donat. Conſilium inde habitum, cum iam tempus eſſet deducendi ab Samnio exercitus, aut vtriuſq;, aut certe alterius, optimū viſum, quo magis fracta res Samnitium eſſent, eo pertinacius & infeſtius agere cætera & perſequi: vt perdomitum Samnium inſequentib. conſulib. tradi poſſet. quando iam nullus eſſet hoſtium exercitus, qui ſignis collatis dimicaturus videretur: vnum ſuperesse belli genus vrbium oppugnationes: quarum per excidia militem locupletare præda, & hoſtē pro aris ac focis dimicantē cōficere poſſent. Itaq; literis miſſis ad Senatū populumq; Romanū de rebus ab ſe geſtis, diuerſi, Papyrius ad Sepinum, Caruilius ad Volanā oppugnandā, legiones ducunt. Literæ conſulum ingenti lætitia & in curia & in concione auditæ: & quatridui ſupplicatione publicum gaudium priuatis ſtudiis celebratū eſt, nec populo Romano magna ſolū, ſed peropportuna etiā ea victoria fuit: quia per idem forte tempus rebellaſſe Hetruſcos allatum eſt. Subibat cogitatio animum, quonā modo tolerabilis futura Hetruria fuiſſet, ſi quid in Samnio aduerſi veniſſet: quæ coniuratione Samnitium erecta, quoniam ambo conſules, omniſq; Romana vis auerſa in Samnium eſſet, occupationē populi Romani pro occaſione rebellandi haboiſſet. Legationes ſociorū à Marco Attilo prætore in Senatum introducta, querebātur vri & vaſtari agros à finitimis Hetruſcis, quod deſciſcere à populo Romano nollent: obteſtabanturq; patres conſcriptos, vt ſe à vi atq; iniuria cōmunium hoſtium tutarentur. Reſpōſum legatis, curę ſenatui futurum, ne ſocios fidei ſuæ pœniteret. Hetruſcorum propediem eandem fortunam, quam Samnitium fore. Segnius tamen quod ad Hetruriam attinebat, acta res eſſet, ni Faliſcos quoque, qui per multos annos in amiciria fuerant, allatum foret, arma Hetruſcis iunxiſſe. Huius propinquitas populi acuit curam patribus, vt fœciales mittendos ad res repetendas cenſerent. Quibus non redditis, ex authoritate patrum, iuſſū populi, bellum Faliſcis indictum eſt: iuſſiq; conſules ſortiri, iter ex Samnio in Hetruriam cum exercitu tranſiret. Iam Caruilius Volanam, & Palumbinum, & Herculaneum ex Samnitibus ceperat: Volanam intra paucos dies, Palumbinum eodem quo ad muros acceſſit. ad Herculaneum bis etiā ſignis collatis ancipiti prælio, & cum maiore ſua quā hoſtiū iactura dimicauit. caſtris deinde poſitis, mœnib. hoſtem incluſit: oppugnatum oppidū, captumq;. In his tribus vrbibus capta aut cæſa ad decem millia hominum: ita, vt parum admodum numero plures caperentur. Sortientibus prouincias conſulibus, Hetruria Caruilio euenit ſecundum vota militum, qui vim vigoris iam in Samnio non patiebantur. Papyrio ad Sepinum maior vis hoſtium reſtitit: ſæpe in acie, ſæpe in agmine, ſæpe circa ipſam vrbem, aduerſus eruptiones hoſtium pugnatum: neq; obſidio, neq; bellum ex æquo erat: non enim muris magis ſe Samnites, quam armis ac viris mœnia tutabantur, tandem pugnando in obſidionē iuſtam coegit hoſtes: obſidendoq; vi atq; operib. vrbem expugnauit. itaq; ab ira plus cædis editū capta vrbe: ſeptem millia quadringenti cęſi, capta minus tria millia hominum: præda, quæ plurima fuit, congeſtis Samnitium rebus in vrbes

paucas,

V.C. paucas, militi concessa est. Niues iam omnia oppleuerant, nec durari extra tecta poterat: itaque consul de Samnio exercitum deduxit. Venienti Romam triumphus omnium consensu est delatus. triumphauit in magistratu, insigni, vt illorum temporum habitus erat, triumpho, pedites equitesq; insignes donis militare, ac transuecti sunt: multæ ciuicæ coronæ vallares q; ac murales conspectæ, inspectata spolia Samnitium, & decore ac pulchritudine paternis spoliis, quæ nota frequenti publicorum ornatu locorum erant, comprobantur. nobiles quoq; quot captiui, clari suis patrumque factis, ducti. eris grauis transuecta vicies centum millia, & quingenta triginta tria millia. id æs redactum ex captiuis dicitur. argenti quod captum ex vrbibus erat, P.M.C C C X X X. omne æs argentumq; in ærarium conditum. militibus nihil datum ex præda est. auctaq; ex inuidia est ad plebem, quod tributum etiam in stipendium militum collatum est, cum si spreta gloria fuisset captiuæ pecuniæ in ærarium illatæ, & militi transacti ex præda, & stipendium militare præstari potuisset. AEdem Quirini, quam ipse in dimicatione votam apud neminem veterem authorem inuenio (neque hercule tam exiguo tempore perficere potuisset) ab dictatore patre votam filius consul dedicauit, exornauitque hostium spolijs: quorum tanta multitudo fuit, vt non templum tantum, forumque his ornaretur, sed socijs etiam colonijsque finitimis ad templorum locorumque publicorum ornatum diuideretur. Ante triumpho exercitum in agrum Vestinum, quia regio ea infesta ab Samnitibus erat, hybernatum duxit. Inter hæc Caruilius consul in Hetruria Troilum primum oppugnare adortus, quadringentos septuaginta diuitissimos pecunia quadi pactos vt abire inde liceret, dimisit: cæteram multitudinem oppidumq; ipsum vi cepit, inde quinque castella locis sita munitis expugnauit. Cæsa in hostium duo millia quadringenti, minus duo millia capta. & Falisci pacem petentibus, annuas inducias dedit: pactus centum millia grauis æris, & stipendium eius anni militibus. His rebus actis ad triumphum decessit, vt minus clarum de Samnitibus, quam collegæ triumphus fuerat: ita cumulo Hetrusci belli, æquatum. æris grauis tulit in ærarium trecenta nonaginta millia: de reliquo ære eadem Fortis fortunæ de manubijs faciendam locauit, prope ædem eidem deæ ab rege Seruilio Tullo dedicatam: & militibus ex præda centenos binos asses, & alterum tantum centurionibus atq; equitibus, malignitate collegæ grauius accipientibus munus, diuisit. Pauor consulis tutatus ad populum est L. Postumium legatum eius: qui dicta die à M. Cancio Tribuno plebis fugeratia legationem (vt fama ferebat) populi iudicium: iactariq; magis quam peragi accusatio eius poterat. Exacto iam anno, noui tribuni plebis magistratum inierant, ijsque ipsis, quia vitio creati erant, quinque post dies alij suffecti. Lustrum conditum eo anno est à P. Cornelio Aruina, C. Marcio Rutilio, censoribus: censa capitum millia ducenta sexaginta duo, trecenta viginti duo. Censores vicesimo sexti à primis censoribus: lustrum vndeuicesimum fuit. Eodem anno coronati primum ob res bello bene gestas, ludos Romanos spectauerunt: palmæq; tum primum translato è Græcia more victoribus datæ. Eodem anno ab ædilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt, damnatis aliquot pecuariis, via à Martis æde ad Bouillas perstrata est. Comitia consularia L. Papyrius habuit: creauit
461. Consules Q. Fabium, Maximi filium Gurgitem, & D. Iunium Brutum Scæuam. ipse Papyrius prætor factus. Multis rebus lætus annus, vix ad solatium vnius mali, pestilentiæ vrentis simul vrbem atque agros, suffecit. portentoq; iam finis clades erat. Et libri aditi, quinam finis, aut quod remedium eius mali ab dijs daretur. inuentum in libris: AEsculapium ab Epidauro Romam accersendum, neque eo anno, quia bello occupati consules erant, quicquam de ea re actum, præterquam quod vnum diem AEsculapio supplicatio habita est.

DECAD. I. FINIS.

DECA.

DECADIS SECVNDAE
LIB. I. EPITOME.



VM Fabius Gurges consul male aduersum Samnites pugnasset: senatus de remouendo eo ab exercitu ageret: Fabius Maximus pater deprecatus hanc sibi ignominiam, eo maximus Senatum mouit: quod iturum se filio legatum pollicitus est: idq; præstitit, atque eius consilio & opera filius consul adiutus, cæsis Samnitibus triumphauit: C. Pontium imperatorem Samnitium ductum in triumpho securi percussit. Cum ciuitas pestilentia laboraret: missis legatis, vt Aesculapij signum Romam ab Epidauro transferrent, anguem, qui se in nauim eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportauere: eoq; in insulam Tyberi egresso, eodem loco ædes Aesculapij constituta est. L. Posthumius consularis, quemiã cum exercitui præesset, opera militum in agro suo vsus esset, damnatus est. Cum Samnitibus pacem petentibus fœdus quarto renouatum est. Curius Dentatus consul Samnitibus cæsis, & Sabinis, qui rebellauerant, victis, & in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphauit. Colonia deductæ sunt, Castrum, Sena, Adria. Triumuiri capitales tunc primum creati sunt. Census actus est: lustrum conditum, censa sunt ciuium capita CCLXXIII. millia. Plebs propter æs alienum, post graues & longas seditiones, ad vltimum secessit in Ianiculum, vnde à Q. Hortensio dictatore deducta est: isque in ipso magistratu decessit. Res præterea contra Volsinienses gestas continet: item aduersus Lucanos, contra quos auxilium Tyrrhenis ferre placuerat.

LIB. II. EPITOME.

CVm legati Romanorum à Gallis Senonibus interfecti essent, bello ob id Gallis indicto, L. Cæcilius prætor cum legionibus ab ijs cæsus est. Cum à Tarentinis classi Romana direpta esset, duce, qui præerat classi, occiso, legati ad eos à senatu, vt de iis iniurijs quererentur, missi, pulsati sunt. ob id bellum iis indictum est. Samnites defecerunt. Aduersus eos & Lucanos, & Brutios, & Hetruscos aliquot prælijs à cõsulibus ducibus bene pugnatum est. Pyrrhus Epirotarum rex, vt auxilium ferret Tarentinis, in Italiam venit. Cum in præsidium Rheginorum legio Campana cum præfecto Decio Iubellio missa esset, occisis Rheginis Rhegium occupauit.

LIB. III. EPITOME.

VAlerius Leuinus consul parum prospere aduersus Pyrrhum pugnauit, elephantorum maxime inusitata facie territis militibus. Post id prælium cum corpora Romanorum, qui in acie ceciderant, Pyrrhus inspiceret: omnia versa in hostem inuenit: populabundus, ad vrbem Romam processit. C. Fabricius missus ad eum, vt de redimendis captiuis ageret: frustra vt patriam desereret à rege tentatus est. captiui sine pretio remissi sunt. Cyneas legatus à Pyrrho ad senatum missus petijt: vt compositæ pacis causa rex in vrbem reciperetur, de qua re cum ad frequentiorem senatum referri placuisset: Ap. Claudius qui propter insalubritatem oculorum iam diu à consilijs publicis abstinuerat, venit in curiam & sententia sua tenuit. vt id Pyrrho negaretur. P. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit. censa sunt ciuium capita CCLXXVIII. millia, CCXXII. Iterum aduersus Pyrrhum duobus euentu pugnatum est. Cum Carthaginiensibus quarto fœdus renouatum est. Cùm C. Fabricio consuli is, qui ad eum à Pyrrho transfugerat, polliceretur se regi venenum daturum, cum inducio ad regem remissus est. Res præterea contra Hetruscos, Lucanos, Brutios, & Samnites, prospere gestas continet.

LIB.

V.C. paucas, militi concessa est. Niues iam omnia oppleuerant, nec diutius extra a
cta potestate itaque consul de Samnio exercitum deduxit. Venienti Romam tri
umphus omnium consensu est delatus. triumphauit in magistratu, insigni, vti
lorum temporum habitus erat, triumpho, pedites equitesq; insignes dona mi
sisse, ac transuecti sunt: multæ ciuicæ coronæ vallares q; ac murales conspec
inspectata spolia Samnitium, & decore ac pulchritudine paternis spoliis qua
nota frequenti publicorum ornatu locorum erant, comprobantur. nobiles ho
quot captiui, clari suis patrumque factis, ducti. eris grauis transuecta vicies cen
tum millia, & quingenta triginta tria millia. id æs redactum ex captiuis dicitur. argenti quod captum ex vrbibus erat, P.M.C C C X X X. omne æs signa
tumq; in ærarium conditum. militibus nihil datum ex præda est. auctaq; inuidia est ad plebem, quod tributum etiam in stipendium militum collatum
cum si spreta gloria fuisset captiuæ pecuniæ in ærarium illatæ, & militi tra
ri ex præda, & stipendium militare præstari potuisset. AEdem Quirini, quam
ipsa dimicatione votam apud neminem veterem authorem inuenio (neq; hoc
cule tam exiguo tempore perficere potuisset) ab dictatore patre votam filius
consul dedicauit, exornauitque hostium spolijs: quorum tanta multitudo fu
vt non templum tantum, forumque his ornaretur, sed socijs etiam colonijsq;
finitimis ad templorum locorumque publicorum ornatum diuideretur. Ab I
umpho exercitum in agrum Vestinum, quia regio ea infesta ab Samnitibus e
rat, hybernatum duxit. Interhæc Caruilius consul in Hetruria Troilum pri
mum oppugnare adortus, quadringentos septuaginta diffidentes pecunia gra
di pactos vt abire inde liceret, dimisit: cæteram multitudinem oppidumq; ip
sum vi cepit. inde quinque castella locis sita munitis expugnauit. Cæsa in ho
stium duo millia quadringenti, minus duo millia capta. & Falisci pacem po
tentibus, annuas inducias dedit: pactus centum millia grauis æris, & stipen
eius anni militibus. His rebus actis ad triumphum decessit, vt minus clarum de
Samnitibus, quam collegæ triumphus fuerat: ita cumulo Hetrusci belli, æqui
tum. æris grauis tulit in ærarium trecenta nonaginta millia: de reliquo ære
dem Fortis fortunæ de manubijs faciendam locauit, prope ædem eidem dei
ab rege Seruilio Tullo dedicatam: & militibus ex præda centenos binos asses
& alterum tantum centurionibus atq; equitibus, malignitate collegæ etiam
accipientibus munus, diuisit. Fauor consulis tutatus ad populum est L. Postu
mium legatum eius: qui dicta die à M. Cancio Tribuno plebis fugeratin legi
tionem (vt fama ferebat) populi iudicium: iactariq; magis quam peragi accu
satio eius poterat. Exacto iam anno, noui tribuni plebis magistratum inierunt
ijsque ipsis, quia vitio creati erant, quinque post dies alij suffecti. Lustrum con
ditum eo anno est à P. Cornelio Aruina, C. Martio Rutilio, censoribus: centu
capitum millia ducenta sexaginta duo, trecenta viginti duo. Censores vicesimi
sexti à primis censoribus: lustrum vndeuicesimum fuit. Eodem anno coronati
primum ob res bello bene gestas, ludos Romanos spectauerunt: palmæq; tum
primum translato è Græcia more victoribus datæ. Eodem anno ab ædilibus
curulibus, qui eos ludos fecerunt, damnatis aliquot pecuarijs, via à Marte
fice ad Bouillas perstrata est. Comitia consularia L. Papyrius habuit: creati
461. Consules Q. Fabium, Maximi filium Gurgitem, & D. Iunium Brutum Scæuam.
ipse Papyrius prætor factus. Multis rebus lætus annus, vix ad solatium vnius ma
li, pestilentiæ vrentis simul vrbem atque agros, suffecit. portentoq; iam simile
clades erat. Et libri aditi, quinam finis, aut quod remedium eius mali ab dijs
daretur. inuentum in libris: AEsculapium ab Epidauro Romam accersendum,
neque eo anno, quia bello occupati consules erant, quicquam de ea re actum,
præterquam quod vnum diem AEsculapio supplicatio habita est.

DECAD. I. FINIS.

DECA.

DECADIS SECVNDAE
LIB. I. EPITOME.



VM Fabius Gurges consul male aduersum Samnites pugnasset: senatu de remouendo eo ab exercitu ageret: Fabius Maximus pater deprecatus hanc sibi ignominiam, eo maxime Senatum mouit: quod iturum se filio legatum pollicitus est: idq; praestitit, atque eius consilio & opera filius consul adiutus, caesis Samnitibus triumphauit: C. Pontium imperatorem Samnitium ductum in triumpho securi percussit. Cum ciuitas pestilentia laboraret: missi legati, vt Aesculapij signum Romam ab Epidauro transferrent, anguem, qui se in nauem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportauere: eoq; in insulam Tyberi egresso, eodem loco aedes Aesculapij constituta est. L. Posthumius consularis, quoniã cum exercitui praesset, opera militum in agro suo vsus esset, damnatus est. Cum Samnitibus pacem petentibus foedus quarto renouatum est. Curius Dentatus consul Samnitium caesis, & Sabinis, qui rebellauerant, victis, & in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphauit. Coloniae deductae sunt, Castrum, Sena, Adria. Triumuiri capitales tunc primum creati sunt. Census actus est: lustrum conditum, censa sunt ciuium capita CCLXXIII. millia. Plebs propter aes alienum, post graues & longas seditiones, ad vltimum secessit in Ianiculum, vnde à Q. Hortensio dictatore deducta est: isque in ipso magistratu decessit. Res praeterea contra Volsinienses gestas continet: item aduersus Lucanos, contra quos auxilium Tyrrheni ferre placuerat.

LIB. II. EPITOME.

CVm legati Romanorum à Gallis Senonibus interfecti essent, bello ob id Gallis indicto, L. Caecilius praetor cum legionibus ab ijs caesus est. Cum à Tarentinis classi Romana direpta esset, duce, qui praerat classi, occiso, legati ad eos à senatu, vt de iis iniurijs quererentur, missi, pulsati sunt. ob id bellum iis indictum est. Samnites defecerunt. Aduersus eos & Lucanos, & Brutios, & Hetruscos aliquot praelia à cõpluribus ducibus bene pugnatum est. Pyrrhus Epirotarum rex, vt auxilium ferret Tarentinis, in Italiam venit. Cum in praesidium Rheginorum legio Campana cum praefecto Decio Iubellio missa esset, occisis Rheginis Rhegium occupauit.

LIB. III. EPITOME.

VAlerius Leuinus consul parum prospere aduersus Pyrrhum pugnauit, elephantorum maxime inusitata facie territis militibus. Post id praelium cum corpora Romanorum, qui in acie ceciderant, Pyrrhus inspiceret: omnia versa in hostem inuenit: populabundus, ad vrbem Romam processit. C. Fabricius missus ad eum, vt de redimendis captiuis ageret: frustra vt patriam desereret à rege tentatus est. captiui sine pretio remissi sunt. Cyneas legatus à Pyrrho ad senatum missus perijt: vt compouendae pacis causa rex in vrbem reciperetur. de qua re cum ad frequentiorem senatum referri placuisset: Ap. Claudius qui propter inualetudinem oculorum iam diu à consilijs publicis abstinuerat, venit in curiam & sententia sua tenuit. vt id Pyrrho negaretur. P. Dornitius censor primus ex plebe lustrum condidit. censa sunt ciuium capita CCLXXVIII. millia, CCXXII. Iterum aduersus Pyrrhum duobus euentu pugnatum est. Cum Carthaginiensibus quarto foedus renouatum est. Cùm C. Fabricio consuli is, qui ad eum à Pyrrho transfugerat, polliceretur se regi venenum daturum, cum iudicio ad regem remissus est. Res praeterea contra Hetruscos, Lucanos, Brutios, & Samnites, prospere gestas continet.

LIB.

LIB. IIII. EPITOME.

Pyrrhus in Siciliam traiecit. Cum inter alia prodigia fulmine dejectum ejus Capitolio Iouis signum, caput eius per aruspices inuentum est. Curius Dentatus cùm delectum haberet: eius qui ciuatus non responderat, bona vendidit. Pyrrhus iterum ex Sicilia in Italiam reuersum vicit, & expulit. Fabricius censor P. Cornelium Rufinum consularem senatu mouit, quod decem argenti pondo fucki haberet. Lustrum à censoribus condito, censa sunt capita ciuium CCLXXXI. millia, CCXXIIII. Cum Ptolemæo Aegypti rege societas iuncta est. Sextilia virgo Vestalis damnata, cæsi viua defossa est. Colonie deducte sunt Posidonia, & Consa. Carthaginiensium classis Mamertinis venit, quo facto ab ijs fœdus violatum est. Res præterea contra Lucanos, Samnites, & Brutios feliciter gestas, & Pyrrhi regis mortem continet.

LIB. V. EPITOME.

Vlcisci Tarentinis pax & libertas data. Legio campana, quæ Rhegium occupauerat obsessa, deditione facta, securi percussa est. Cum legatos Appollonienses ad senatum missos quidam iuuenes pulsassent: dediti sunt Appollonienses. Picentibus victis pax data. Colonia deducta: Ariminum in Piceno: Beneuentum in Samnio. Tunc primùm populus Romanus argento vti cœpit. Vmbri, & Salentini victi in deditionem accepti sunt. Quæstorum numerus ampliatus est.

LIB. VI. EPITOME.

Origo Carthaginiensium & primordia vrbis referuntur; contra quos & Hieronem regem Syracusanorum auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus. Cum de ea re inter suadentes, vt id fieret: dissuadentesque contentio fuisset, transgressis tum primùm mare equitibus Romanis, aduersus Hieronem sæpius bene pugnatum. Petenti pax data est. Lustrum à censoribus conditum, censa sunt ciuium capita CCXCII. millia; CCXXIIII. D. Iunius Brutus munus gladiatorum in honorem defuncti patris edidit primus. Colonia Esernia deducta est. Res præterea contra Pœnos & Volscos prosperè gestas continet.

LIB. VII. EPITOME.

CN. Cornelius cos. à classe Punica circumuentus, & per fraudem veluti in colloquium euocatus, captus est. Cn. Duillius cos. aduersus classem Pœnorum prosperè pugnauit, primusque omnium Romanorum ducum nauali victoria duxit triumphum. ob quam causam ei perpetuus honos habitus est: vt reuertenti à cœna bicines canerent: & funale præferretur. L. Cornelius cos. in Sardinia contra Sardos & Corsos, & Hannonem Pœnorum ducem feliciter pugnauit. Atilius Calatinus cos. in locum iniquum à Pœnis circumsessum temerè duxisset exercitum, M. Calpurnius tribuni militum virtute, & opera euasit. qui cum trecentis militibus eruptione facta hostes in se conuertit. Annibal dux Pœnorum victa classe, cui præfuerat, à militibus suis in crucem sublatus est. Atilius Regulus cos. victis nauali prælio Pœnis, in Africam traiecit.

LIB. VIII. EPITOME.

Atilius Regulus in Africa serpentem portentosæ magnitudinis cum maximis militum clade occidit. & cum aliquot prælijs aduersum Carthaginienses pugnasset: successoq; à senatu prosperè bellum gerenti non mitteretur: id ipse per literas ad senatum missas conquestus est. in quibus inter causas petendi successoris erat,

aut quod ejus à mercenariis defatigaretur. Quarentes deinde fortuna ut magnum virum ex casu exemplis in Regulo proderetur: accersito à Carthaginensibus Xantippo Lacedæmoniorum duce victus in prælio & captus est. Res deinde à ducibus Romanis omnibus terra mariq; prospere gestas deformauere naufragia classium. T. Gorunchanius primus ex plebe pontifex maximus creatus est. M. Sempronius Sophus, Valerius Maximus censores cum senatum legerent: XIII senatu mouerunt: lustrum condiderunt, quo censa sunt ciuium capita CCC XVI I. millia, CCXV II. Regulus missus à Carthaginensibus ad senatum, vt de pace, & si eam minimè impetraret, de captiuis commutandis ageret: iureiurando astrictus est, rediturum se Carthaginem, si commutari captiuos non placuisset. virumque negandi autor senatui fuit: & cum fide in patriam reuersus esset, supplicio à Carthaginensibus de eo sumpto, periit.

LIB. IX. EPITOME.

CAecilius Metellus, rebus ultra fretum Pœnos prospere gestis, speciosissimum ex iis triumphum: XIII. ducibus hostium, & centum viginti elephantis in eo ductis. Claudius Pulcher cos. qui contra auspicia profectus nullis auibus pullos, qui edi solebant: infeliciter aduersus Carthaginenses classe pugnauit, & reuocatus à senatu, iussusque dictatorem dicere, C. Glaucium dixit, sortis vltimæ hominem: qui cultu abiecto se magistratu, post ludos prætextatus spectauit. Attilius Calatinus primus dictator extra Italiam exercitum duxit. Cum Pœnis captiuorum commutatio facta est. Coloniæ deductæ sunt, Progella, in agro Salentino Brundusium. Lustrum à censoribus conditum est: censa sunt ciuium capita CCLI. millia, CCXII. Claudia soror P. Claudij, qui contempto auspicio male pugnauerat: à ludis deuertens, cum tarda præiretur, dixit: vtinam frater meus viueret, iterumq; classem duceret, ob eam causam multata est. Duo prætores primùm creati sunt. Cæcilius Metellus pontifex maximus, A. Postbumium consulem, quoniam idem flamen Martialis erat, cum ille ad bellum gerendum profici vellet, in vrbe tenuit, nec passus est à sacris recedere. Rebus aduersus Pœnos pluribus ducibus gestis, summam victoriæ C. Lutatius consul victa ad Ægates insulas classe Pœnorum, finem bello imposuit. petentibus Carthaginiensibus pax data est. Cum templum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus Pontifex Maximus ex incendio sacra rapuit. Duæ tribus adiectæ sunt: Velina, & Esquilina. Falisci, cum rebellassent: sexto die domiti in deditionem venerunt.

LIB. X. EPITOME.

SUbrum colonia deducta est. Aduersus Ligures cum primùm exercitus promotus est. Sardi & Corsi, cum rebellassent subacti sunt. Tutia virgo Vestalis incesti damnata est. Bellum Illyrijs propter vnum ex legatis, qui ad eos missi erant occisum, indictum est: subactique in deditionem venerunt. Prætorum numerus ampliatus est, vt essent quatuor. Galli transalpini, qui in Italiam eruperant, cæsi sunt. Bello quod Romanus sociorum, Latinique nominis trecenta millia armatorum habuisse dicitur. Exercitibus Romanis tum primùm trans Padum ductis, Galli Insubres aliquot prælijs fusi in deditionem venerunt. M. Claudius Marcellus consul, Insubrium Gallorum ducem Viridomarum occiso, opima spolia retulit. Istri subacti sunt. Item Illyrij, cum rebellassent, domiti in deditionem venerunt. Lustrum à censoribus conditum est, quo censa sunt ciuium capita CCLXX. millia. Libertini in quatuor trib. redacti sunt, cum antea dispersi fuissent, Esquilinam, Palatinam, Suburranam, Collinam. C. Flaminius censor viam Flaminiam munijit: & circum Flaminium extruxit. Coloniæ deductæ sunt in agro de Gallis capto, Placentia, & Cremona.

FINIS.

RERVM ET VERBORVM PRIMAE TITI LIVII DECADIS INDEX.

A Borigines 7.a.b
Accensi 27.c
Accius Nauius augur 25.a
Accius Tullius 54.a.54.b.55.b
Acies Romana 69.c
ad Arma solennis in bello proclamari 75.c.
Addictorum vincula 181.b
Abricandi mos 176.b
Adria Tuscorum colonia 151.b
Adulationes odiosa 342.c
Adulterij mulcta 277.c
Aediles curules primi Romanorum 183.b
Aegeria Nympha 15.c.16.b
Aeneas 7.a.b
Aenea in excidio Troiano parsum 6.c
Aeneae iactatio & in Italiam aduentus 7.b.
Aeneas Syluius 8.a
Aequicoli populi 22.c
Aequimelium 112.a
Aequi Latinos bello petunt 51.a. eorum fuga & clades 51.c. rebellio 52.a 125.c
Aequi sub iugum missi 79.c
Aes grauie plaustris in aerarium conuectum ad militum stipendia 133.a
Aeris alieni inuidia 47.b.169.a
Ager populo diuisus 68.c
Agri diuisi inuidia 30.a.56.c.171.b
Agrorum modus prescriptus 180.b. eius excessus mulctatus 194.a
Agraria lex 56.c.164.c. tribunitium 62.b
Agraria legis dulcedo 56.c.57.a.b. praemulgato 56.c.140.c. stimuli 63.a.multus 67.a.124.b.136.c.128.a.129.a
Agrippa Tiberius filius 8.a
Agrippa Menenius 110.a. Lanatus 130.c.125.b.126.c
Acharna oppidum 273.c
Aius Locutius 160.c
Alba Latinis fil. 8.a
Alba longa ab Ascanio condita 8.a.b. a Latinio orta 17.a. diruta 21.a.b
Albana arx sacra Ibid.c.22.a.
Albani in Romanorū imperiū cedūt 38.c
Albani lacus prodigium 151.c
Albanus mons sacra 160.b
Albanorū cum Romanis belli 16.a.19.a
Albi equi vehendi magnificentia 140.b
Albula qui & Tiberis 1.a
Alexander Epiri rex 210.c.241.c. eius mors 222.c.223.c
Alexander magnus 210.c. eius mors Olympias 223.c. indoles 242.a
Ibid. copia 243.c
Alexandria Aegypti 222.c
Allia 154.a
Alliensis dies 154.a. clades 163.c
Alsō vrbs 223.c. capta 234.c
Alpinorum gentium origo 131.c
Ambari Galli Ibid.
Ambigatus Celtarum rex Ibid.
Ambitus lex 192.c
Ameriola opp. 131.c
Amiternum opp. 282.c
Ancilia 162.c
Ancus Martius tertius Romanus rex 22.b
Augurū prodigiosus 342.c
Angues in bello prelati 234.b
Anienſis tribus 263.a
Annona caritas 53.a.83.a. 286.b. vilitas 332.c
Anni principium olim calendis sextilibus 71.c
Annuli aurei à nobilibus positi 210.c
Anserum clangore seruatum capitolium 157.c.
Antemnates populi 11.c
Antenor 6.c
Antepileni 187.a.b
Antium colonia deducta 61.c.94.c
Anij dedicio 68.c.113.b
Antiates 131.a.b.c. Romani fiunt ciues 139.c
Anxur colonia missa 122.c
Anxur nunc Tarracina 132.b. eius deceptio 141.c
Apparitores 91.b
Appiola opp. 241.c
Appiorum pertinacia 118.c
Ap. Claudius Appij F. consul 41.a.b.42.a. vrbis prefectus 122.c
Ap. Claudius Crassus cos. 198.c

INDEX.

dictator 189.a. in carcerem coniec. 96.a. Xuir. 84.a. prætor 272.b. interrex 266.a
Ap. Claudius vnde cæcus factus 249.a. eius mors 96.c
Ap. Claudij ingenium 48.a. 94.a. fœcia 66.b. censura & alia opera 118.b. superbia 64.b. libido 89.a. fœtitia 63.c
Appio Claudio reo, gens Claudia vestem mutat 95.c. 96.b.c
Appius Herdonius 76.a. eius mores 76.c
Apollinis ædes dicata 118.a
Apollinis aureum donum ex decima prædæ conflatum 147.b.c
Apollinare sacrum 264.a
Apollinaris circus 99.a
Apologus Menenij Agrippæ 52.b
Apulum bellum 230.a
Apub fusi 268.a
Apulia perdomita 244.b
Apulius Pansa cos. 263.a
Aquarum penuria 118.c
Aquilij fratres 38.c
Aquilonia Samnitium. 281.b. comburitur 285.a
Ara Herculis 9.b
Arcani celandi religio 281.c
Ardea colonia 103.a.b
Aristocratia defectio 104.b. 107.c
Argentum nondum signatum 133.a
Aricia oppugnata 44.a
Aricini fusi 217.b. in ciuitatem accepti 218.a
Aristodemus tyrannus 47.a
Arniensis tribus 165.a
Arpi Romanis commeatum suppeditant 239.c
Arpinates ciues facti 269.c
Arpinum de Samnitibus captum 259.a
Arretini pacem à Romanis petunt 280.c
Arretium Hetruriæ opp. 25.a
Arsia sylua 40.b
Aruerni Galli 151.c
Arunx Clasinus Ibid. a. Porsenæ filius 44.a
Arunx Tarquinius 29.a. eius mors 40.a
Aruspices Hetrusci 142.b
Asylum Romulus aperit 10.b
Atlura fl. 217.b
Atellana 187.a
Atinia lex Romam allata 83.c
Atys Alba filius 8.a
Auaritia cæcitas 153.a
Audacia pauore tutior 239.b
Auentinum Politorianis populis incolendum 23.b
Auentinum publicatur 83.a
Auentinus collis vnde dictus 8.a
Auium obseruatio in bello 113.a
Auspidena in Samnio capta 266.c
Auguralis artis assertio 25.a
Augures 119.a
Augurum authoritas 107. c. numerus 264.b. habitus ibid.a. sacerdotium 15.b 25.a
Auguriꝝ obseruatio in bello 113.b
Augusti contemporanei Liuius 114.a
Aulerci Galli 151.c
A. Cornelius trib. mil. 181.a
A. Cornelius cos. 118.b. 130.c. 220.b. dictator 168.a. magist. equit. 149.b
A. Cornelius Pontifex Maximus 117.a
A. Cornelius quæstor 80.a
A. Manlius decemuir 84.a. tribunus milit. 114.a. 173.a. 180.c
A. Postumius dictator 45.c. eius virtus 46.b.c
A. Postumius Regillensis trib. mil. 142 c. 173.c
A. Postumius Tubertus mag. eq. 113.b 116.c
A. Sempronius cos. 46.c. 53.b
A. Sempronius Atratinus trib. mil. cos. pot. 107.c. 121.a. 125.a. 136.c
A. Seruilius dictator 114.c
A. Valerius Publicola trib. mil. 180.a
A. Virginius cos. 49.c. 67.a. trib. plebis 74.a. 87.c. triumuir 68.a
A. Virginij criminatio 77.c. 95.a
Auri inopia apud Romanos 147.b. 150.b
Aruncæ vrbs 218.b
Aruntci à Romanis fundantur 45.c. 49.a
Aruncum bellum 200.a
Arunci oppidum suum deserunt 218.b
Aruncorum & Sidicinorum bellum ibid.
Ausones capti ibid.c
Auxilia vltima apud Romanos 236.b.c

B

Barba demulcendæ indignatio 155.b
Bellouesius ac Sigouesius fratres 151.c
Bellum quibus necessarium iustũ 233.c
Belli iura vt pacis 148.b
Belli inliciendi ritus 221.c. 233.a
Bello Actiaco finito Ianus clausus 35.c

Beneuentum oppidum olim Maleuentum 248.b
Bituriges Celtarum caput 151.c
Boij Alpes transgressi 153.a
Bos fœmina locuta 71.a
Bouianum oppidum 284.b. captum 266.c
Bouillarum via silice strata 286.c
Brennus regulus Gallorum 153.b
Brutus cur dictus Iunius Tarquinius 34.a
Brutus libertatis vindex & custos 35.b.c 36.a. eius honos 38.c. ingenium nouum 36.a. eius mors 40.a
Busta Gallica 158.b

C

Cacus ab Hercule cæsus 9.c
Cades prima Romæ 19.a
Cælum ardens 71.a
Ceremoniarum cultus neglectus 143.a 184.c
Cerites Tarquiniensium consanguinei 161.a
Cæso duellius Xuir 85.a. triumuir coloniæ deducendæ 219.a
Cæso Fabius cos. 57.b.60.a
Cæso Quintius 74.a.75.b
Cæsonu filij laus 77.c
Cæsonus pater L. Quintius Cincinnatus cos. Ibid.
Cæsoniarum crimen 80.a
C. Aemylius trib.mil. 147.c. consul 261.a
C. Aquilius Cos. 56.b
C. Caniuleius trib.pleb. 104.a.b
C. Claudius Appij fil. 73.c. Appij patruus 96.b
Claudius Cicero 83.b
C. Claudius Hortator mag.equit 218.b
C. Claudius precator pro Ap. Claudio 96.b
C. Claudius Regillensis 218.b
C. Curiatius 107.c
C. Fabius Ambustus Q. 130.a. 133.a trib. mil. 139.b. 146.c. magister equitum 245.b
C. Fabij strenuum factum 157.a. 160.b
C. Furius Pacilius consul 110.a
C. Genutius cos. 187. a. augur 264.c.
C. Hala magister equitum 130.c. trib. mil. 131.a
C. Horatij Puluilli augures 83.c
C. Julius Xuir. 84.a. consul. 100.a dictator 196.c
C. Iunius Bubulcus 248.b. dictator. 261.a mag.eq. 251
C. Iulius Tullus Rom.leg 92.b. trib.mil. 130.c.133.b
C. Lacerius trib.pleb. 132
C. Licinius trib.pleb.52.c. magister equitum 121
C. Licinius Caluus cos. 232
C. Licinus Stolo 179.c.186.c.194
C. Manius cos.217.a.b dictator 247
C. Manlius cos.217.a. trib.mil. 177
C. Martius Rutilus censor 286.c.300. b.dictator primus ex pleb.192.b.193. 264.c Pontifex ibid.
C. Martius trib.pleb. 162.c.193
C. Menenius cos. 132
C. Mutij adolescentis virtus 412
C. Petilius Balbis cos. 190.c.192
C. Plautius cos. 192
C. Quintius Cincinnatus 178
C. Sepronius Atratinus magist.equi. 177
C. Sempronius cos.reus 124.a.125
C. Sergius trib.mil. 176
C. Seruilius cos. 612
C. Seruilius Hala. cos. 218.c. mag. equi. 111.a.trib.mil. 130.c.138.b.139
C. Seruilius Q. Seruilij Prisci filius trib. mil. 233
C. Sextilius trib.mil. 177
C. Sincinius trib.pleb. 94
C. Sulpitius Camerinus Censor 247
C. Sulpitius cos.246.a.dictator.191.c.trib. mil. 173
S. Sulpitij de Gallis triumphus 193
C. Sulpitius Peticus cos. 194. c. 195. b 196.c
C. Terentillus Arsa trib.pleb. 71
C. Trebonius trib.pleb. 139
C. Tullius cos. 57
C. Valerius Potitus trib.mil.127.b.131. 134.b.180.c
C. Veturius cos. 83. b. c. trib. mil. 181.a
C. Uetusius cos. 41
Cales vrbs capta. 218.c.219
Callifæ Samnitium oppidum 233
Calenus ager vastatus 271
Camars opp. 274
Cameria vrbs 35
Camertes Vmbri 253.a.eorum fœdus cum Romanis ibid.
Camillus dictator 157.c. eiusdem crimen ibid.148.b.167.a. præstantia 165.a.b triumphus 184.a
Cam-

INDEX.

Campanorum luctus 16.b
Campani à Samnitibus victi 200.b.c
Romanis seſe dedunt. 201.a
Campanorum cædes 215.b. laſciuia & luxus 200.c. ſtrages 216.b. eis ciuitas data ibid.
Campus Martius qui & vnde dictus 39.a
Cannuſini dediti pop. Rom. 244.a
Capenates Romanis infeſti 138.b. ſubacti 146.c
Capitolij inauguratio 162.a
Capitolium à ſeruis occupatur 75.c
Capitolij limina ænea 227.c
Capitolij luſtratio 77.b
Capitolij Rom. capiendi difficultas 154.b. c. eiuſdem magnificentia 164. eius ſeruator de ſaxo Tarpeio præcipitatus. 173.a
Capitolini cognomen Manlio datũ 171.a
Capitolini ludi 160.c
Capua 221.c
Capua Annibali Cannæ ibid.
Capuæ voluptates 206.b
Capũ Atys ſi. 8.a
Carcer Romæ in media vrbe 23.c.62.b
Carceres in circo 220.c
Carceres priuati 181.b
Carmenta fatiloquæ 9.c
Carni pluuia 73.b
Carnutes Galli 151.c
Carſeoli colonia 261.c.266.c
Caruentana arx 139.b. 130.c
Caſſinum colonia deducta 248.c
Caſtitatis commendatio 30.a
Caſtoris ædes 57.a
Caudinæ furculæ 233.c.238.b
Caudina pax 234.b
Celeres cuſtodes corporis Romuli 14.a
Celæ populi 151.c
Cenenſes populi 11.b
Cenon oppidum. 67.a
Cenſores primi Romæ 108.c
Cenſura ratio 115.c
Celeritatis max. momentũ 79.c
Cenſus Romæ primus 27.b.115.a
Chalcis Euboica 221.c
Charelaus Palepolitanus 224.a
Claſſis prima, ſecũda, tertia, quarta, quinta, & earum arma 27.c
Claudia gens patricia tus aſſertrix 183.b peregrina 106.a
Claudia gentis nobilitas 96.b
Claudius Craſſus trib. mil 121.a
Claui figendi cauſa dictator dictus 187.b. 248.c
Cleonymus Lacedæmoniorum dux 261.a eius fuga ibid.c
Cleopatra 223.c
Cloaca maxima Romæ 34.a
Cloacæ Romæ factæ 26.a
Cloacinæ ædes 91.a
Cloelia virginis Rom. facinus memorabile 43.c
Cloelij Albani 21.b
Cluilium & Cluilia foſſa 17.a
Cluſium Galli oppugnant 151. b. c idem & Camars 74.a
Cluſinorum potentia 41.b
Cluuianorum cædes 249.c
Cn. Cornelius Coſſus trib. mil. 127.c.130.c 133.b.139.b
Cn. & P. Ogulnij ædiles 272.c
C. Fabius Vibulanus coſ. 124. b. trib. mil. 131.c
Cn Flauius C. F. ſcriba 259.c
Cn. Fuluius proprætor. 265.a
Cn. Genutius pl. tribu. milit. 141.a.143.c
Cn. Iulius Mento coſ. 116.b
Cn. Manlius Capitolinus 200.a
Cn. Manlius coſ. 191.b.193. c. eius virtus 59.b mors ibid.
Cn. Martius Coriolanus 52.c
Cn. Ogulnius trib. pleb. 263.b
Cn. Plautius 220.c
Cn. Quintius Capitolinus primus ædilis Curulis 186.a
Cn. Sergius trib. mil. 161.a
Cn. Sergius coſ. ibid.
Cn. Siccius trib. mil. 65.a
Collatia vrbs Sabinis adempta 25.c
Collatinus Lucretiæ maritus 33.b
Collatinus Tarquinius Egerij filius 34.c
Columen locus 79.c
Concordiæ ædes 260.a
Concordiæ laus ibid.
Connubiales leges 106.b
Conſualia 10.c
Conſules quando cœperint 106.a
Conſules eligendi poteſtas vnde, & penes quem 104.b
Conſulare imperium annuum 38.b
Contenebra vrbs 160.b
Corbio oppidum 82.b.83.a
Coriolani oppugnantur. 52.c. capiuntur 53.b
Coriolanus Romanis infeſtus 62.b
Coriolani mors ibid.c

Cornelculum 25.c
Cornis cantus in prælij commissione 283.a
Cornus pro Romano aduersus Gallum pugnans 198.c
Cos nouacula discissa 25.a
Cremera fluuius 61.b
Cremerensis clades 254.c
Creusa Aenea vxor 7.c
Cristata galea ad quid 255.b.282.a
Cures Quirites dicti 12.c
Curiæ vnde dictæ ibid.
Curia Hostilia 21.b
Curiata lex 157.c
Curiatij Albani 21.b
Curiatij & Horatij fratres tergemini 17.b.c
Cursor cur dictus L. Papyrius 241.b
Curtius lacus 188.b
Curulis ædilitas quando instituta 186.a
Curulis sellæ honos 260.a
Cutina 225.a
Cyprius vicus 30.b.c
Cyrus vnde tam magnus fuerit 242.a

D

Decemuirorum creatio, & abrogatio 83.c 94.c.107.a. imperium 14.c.84. a. immane facinus 88.c. 89.a
Decimatio militum 66.a
Decius consul se deuouet 214.b.c. idem facit eius filius 276.a.b
D. Iunius Brutus Scæua legatus consul. 286.c
Deditionis forma 25.c
Demaratheus Corinthius 23.c
Deuotio Deciorum 215.c.275.a. eius faciendæ ritus 212.b
Diana Ephesia 28.c Romani ibid.
Dianium 30.b
Dictatoris primum creandi mentio 46.b 50.b. eius terror & potestas ibid. 227.a 228.c
Dictaturæ terror 230.c
Dictaturæ tempus 230.a
Dies religiosi 270.b.c
Disciplinæ militaris seueritas 213.b.228.c
Discordiæ malum 58.a. 100.a. 272.b
Diuerbia 186.c
Diuinatio ex insomnijs 54.a
Diuitiarũ æstimatio apud antiquos 81.b
Diuitiarum malum 6.c
Duronia vrbs Samnitium expugnata 282.a
Duumuiri nauales 244.b. seruorum fundorum 184.c
Ducis amissi terror 270.c
Ducis amor milites facile allicit 273.c
Ducis boni munus 252. b. laus maxima 203.a
Ducum discordiæ malum 138. c. 139.a

E

Ecetra vrbs 73.a. 174.b
Ecetrani 70.a
Egerius dictus Arruns 23. c. Tarquinij nepos 26.b.c
Elitouius 152.a
Empulum 194.c
Equitum centuriæ 134
Equus infrænis pugnantibus 120.b
Esquiliæ vrbi additæ 28.b
Euander Cretensis 8.c.10.a
Euganei ab Hennetis pulsi 7.a
Exercitus Rom. quo militum numero constet 213.c.214.a
Exodia 189.a
Exulum & seruorum coniuratio 73.a
Exulum fides 222.b

F

Fabiæ gentis gloria 59. b. fatum 153.a 160.b. 162.c
Fabius Cæso & L. Valerius quæstores 57.a
Fabiæ gentis nomen plebi inuisum 57.a patribus gratum & illustre 58. d. populare 60.a
Fabia gens vltrò Veiens bellum sibi à senatu deposcit 60.c. eorum cædes 62.a
Fabius vnus ex Fabijs reliquus 68.c
Fabij tres trib. mil. c. consul. potest. 153.a
Fabij Maximi Rullianus virtus 225.a 226.c. criminatio 227.a
Fabius Pictor scriptorũ antiquiss. 28.b
Fabius prænomine Q. Gallorum ducem legatum occidit 152.c
Fabij Ambusti prænomen M. filij 152.b
Fabraterni in fidem Roman. se dedunt 220.a
Fabrum centuriæ 28.b
Fabularium agendarum initium Romæ 187.a.b
Factionum intestinarum pernicies 175.a
Falernus ager 216.a.b
Faliscus ager 266.b
Faliscum bellum 194.a. ibid. b

Falisci cum Hetruscis iuncti ibid.
Falisci ab Romanis petunt 206.b. Romanis se dedunt 148.c
Falscorum ager vastatus 196.a
Falscorum cades 148.a
Falsorum ludi magistri proditio 148.a
Fama dominum maximum 103.c
Fames 53.a.110.b.115.c.129.a
Fames Romanorum in Capitolio obsessorum, eiusque dissimulande astus 158.b
Fas necessitas 27.b
Fas vitando incurruntur. 522.b
Fascia curia 254.c
Faustulus pastor 8.c
Feretrius campus 216.b
Feretani Romanis dediti 241.a
Ferentina lucus 31.a
Ferentinates populi 258.c
Ferentini pacem petunt 259.a
Ferentinum opp. 189.c. desertum 278.c a Romanis capitur 269.a
Ferentij Iouis templum 11.c
Feronia fanum 21.b
Fescennini versus 186.c
Festi dies negligentia 219.a
Ficana vrbs 28.b
Ficulnea vrbs 25.c
Ficulensis via 93.a
Ficus ruminalis 8.b.272.c
Fidena colonia. 20.b.112.b. à Rom. capta 114.c.115.a
Fidenatum obsidio 120.b
Fidenate bellum 13.c.113.a
Fidei solemne à Numa institutum 16.b
Flauel Martis 16.a Quirini. ibid. a
Flaminia prata, Flaminius circus 94.b
Flumentana porta 173.a
Focialium collegium 17.c
Fœderū rupti expiatio spreta 247.a & sequenti.
Fœderū ruptio 112.a.282.b.c
Fœderum feriendorum ritus 17.c
Fœminarum virtus 44.a.b
Fœneratio vetita 268.c
Fœneratoribus dies dicta 272.c & multa ibid.
Fori, loca in ludis spectandis 24.c in Circo facti 34.a
Formiani ciuitas data 218.a
Fortis fortuna adiuuat 225.b
Fortuna muliebris templum 56.b
Fossa Cluilia 17.a
Fregella occupantur 239.a.248.c
Fregellæ colonia deducta 221.c
Fresilia 262.a
Frusinates 260.c
Fulmine icti aliquot milites 277.c
Fundanis ciuitas data 228.a
Funebria iusta. 16.a

G

Gabinus cinctus 157.a
Gabij dolo capti 32.c à Romanis recepti 40.a.b
Galeæ 255.b
Galliæ fertilitas 151.c
Gallicum bellum 185.a.191.a.197.a
Gallicus tumultus 191.b.201.c.221.a. 265.b.275.a
Gallica arma, & armamenta, spolia, ibid. 190.c
Gallorum descriptio 160.a
Galli impetu feruntur, & morum impatientia 191.c pugnaces 198.a religiosi 157.b
Galli Brenno duce Romā capiunt. 157.c
Gallorum fuga & clades 191.a
Gaurus mons 202.b
Gellius Egnatius 269.b.270.b eius cades 271.b
Geminius Metius 212.c
Gentilitia sacra 160.b
Germani alpes superant 151.a
Geryon ab Hercule cæsus 9.b
Gracchus Clusius 80.c
Græcie bella intestina 199.b
Græci lingua magis quam factis strenui 222.a
Græcorum leges sibi describendas Romani curant 84.a
Græcis literis instituebantur pueri Romani 253.a.b

H

Hala Seruilius mag. eq. 126.b
Heneti pop. 7.a
Hercules Alpes superat 151.c. Cacum occidit 9.c. in deorum numero 10.a
Herculis ædes rotunda 272.b ara maxima 249.a
Herculis simulachrum in Capitolio 259.a
Herculaneum captum 285.c
Hernicum bellum 189.a
Hernici victi 56.b.193.b.257.c
Herfilia Romuli coniunx. 11.c
Hetruria concilium 115.a. fertilitas 44.a. opes 161.c.7.b.c.

Hetruscum bellum 195.b.253.b.269. b.272.a.
Hetrusci popul. 7.b. auguriorum periti 24.a. ludismet 186.c. religionibus dediti 134.b.c. eorum literis instituebantur pueri Romani 253.a
Hispanicum bellum 190.c
Honos virtutem excitat 43.b
Honorum gradu Rom. 23.b.c
Horatia lex 94.c
Horatius Sororem interficit 19.a. eius parricidij reus absoluitur 19.a.b
Horatia virginis cædes 19.a
Horatij Cocliti virtus 41.c.42.a
Horatij & Curiatij tergemini fratres 17. b.c. eorum monomachia 18.a.b
Horatij Pulvilli constantia 41.a
Hortana vrbs 83.a
Hospitalitas Romanorum 44.b
Hostia in ore Tyberis condita 23.c
Hostem frangendi ratio 275.c. in insidijs per lectandi ratio 61.b.c
Hostilius Hostilius 12.b
Hostius Lucretius 218.b

I

Ianiculum 23.b. à Thuscis captum 62.a
Janus pacis ac belli index 15.b
Iciliæ familia patribus infensa 130.a
Icilia lex 84.a
Imperia Manliana 213.b
Indiges Jupiter dictus Æneas 7.c
Inducia centum annorum 13.c
Insubres 151.a.b
Intercalares menses 15.c
Interregnum Romæ primum 14.a.b.22 b.72.a.128.c.196.b
Interreges deinceps plurimi 143.b.210. c.219.b
Invidiæ malum 168.a
Italia supero & infero mari tanquam insula cingitur 151.b
Iugum vt fiat 82.b. eius subeundi ignominia 234.b.241.a
Iuliæ alpes 151.a.b
Iuliæ gentis author 7.c
Julius qui & Ascanius ibid.
Julius Tullus tribunus mil. 164.b
Junius Brutus Scæua Cos. 225.b
Junij Bruti mors 40.a
Iuno Veijs delendis euocata 145.a. in Auentinum translata 146.b
Iunonis ædes 160.b
Junoni Monetæ ædes vota, & [illegible] 200.a
Jus ciuile Cneius Flauius scribi [illegible] gauit 261.b
Iuris diuini condendi Numa [illegible]
Justitium 692.b
Iupiter Elicius 22.a. Feretrius 112.b. c.120.a. Stator [illegible]
Iupiter indiges dictus Æneas [illegible]
Ionis cella & quadriga [illegible]
Iouis epulum [illegible]
Iouis Tarpeij templum [illegible]
Iuuentus in Capitolij inauguratione mota [illegible]

L

Labici Rom. adempti [illegible]
Lacus Curtij historia [illegible]
Lacus Fucinus 186.b. Regillus 44.c.45 c.163.a.
Lacus Albanus 172.b.143.a.144.a
Lanuuium Admetium Ibid.
Lapidum pluuia 200.b
Lar seu Lars Tolumnius 112.b.132.a eius ædes 113.b
Lartes Porsena rex 43.b
Latinæ feriæ 144.a
Latini Prisci 35.a
Latinus rex Laurentum 7.a.b
Latinus Syluius rex Latinorum 8.a
Latinorum reg. genealogia Ibid.
Latinorum cum Romanis bella & [illegible] clades 23.a.25.c.45.b.46.c.46.a.139 b fœdera. 22.b.52.c.53.a
Latinum bellum 46.a
Latini agri diuisio 216.b
Latici capti 126.b
Lauicana colonia deducta. Ibid.
Lauinia Æneæ vxor 7.a
Lauinium opp. 7.b.17.a.53.b
Laureata literæ 148.b
Lauens ager. 7.a
Laurentia Faustuli vxor 8.b
Lautula 207.a
Lectisternium quando primum in vrbe factum 141.b. inde sæpe iteratum 186 c.323.c
Lectorius legatus 64.a
Legatorum violatorum scelus 13.a.113 c.152.c
Legio linteata 282.a
Leus Ligures pop. 152.a
Lex sacrata 116.b
Leges à Græcis petitæ Romanis 83.a

Legi

INDEX.

Leges cunsulares 83.a.b. decemuirales 84.a. tribunitiæ 96.c
Leges Romanorum xii. tabulæ 163.a
Libri Lentei 110.c 181.c
Libri Galli. 152.a
Licinia lex 142.a.b
Licinia familia laus 145.a
Licinius Menenius 176.b.178.b
Licinij historici fides elenata 189.c.190.a
Licinium genus 261.c
Liliorum numerus 10.a
Lingones 152.a
Linnenta legio 282.a
Liparensium piratæ 148.c
Lira fl. 271.c
Litui augurales 15.b
Litui quo tempore fuerit 114.a
Liuij seculum 6.c
Lucetius deus 160.c
Lucgula opp. 52.c
Lua mater dea. 209.c
Lucanorum defectio 225.b seditiones compressæ 269.c
Luceres equites 13.a
Lucerina victoria 275.a
Lucius Valer. Flaccus mag. eq. 236.b
Lucretia terrore expugnata 35.a eius mors. ibid.
Lucretius vrbi præfectus 36.a
Lucretius Tricipitinus 160.b
Lucumo Aruntis Clusini vxorem corrumpit 150.b
Lucumo & Aruns Demerati FF 23.c
Lucumonis ambitio 24.a
Ludimagistri Falisci fraus ac proditio 148.a.b
Ludi magni 117.a instaurati 54.a
Ludi maximi 185.b
Ludi scenici quando primum facti 186.c
Ludorum celebritas 187.b initium Rome 186.b intermissorum indignatio 134.b
Lunarem annum describit Numa 15.c
Lupa meretrix 8.c
Lupercal ludicrum ibid.
Lupus Martius 275.b
Lustrale sacrificium 20.b
Lustrum conditum 28.b.80.b.265.a 286.

M

Macedonum arma 243.c. vires ac virtus 199.b
Mæsia Sylua 23.c
Magister equitum de plebe primus 194.b
Magistratus patricij & plebeij 87.a
Magistratibus ineundis solennes Idus Maiæ 85.b
Magni ludi 117.a
Maiæ Idus Magistratibus ineundis solennes 85.b
Malicusa sylua 21.c
Mala præsisa minus terrere 126.a
Mamercus Aemylius dictator 112.c. 115.a.119.a
Manilius Octauius Tuscus 44.c
Manium placandorum ritus 21.c
Manliana imperia 118.a.213.b seditio 258.a.b.c.229.a.b
Manlij Capitolini popularitas 184.a.b 173.a
Manlius Nasuius 263.b
Manumissorū vicesima lex 194.c
Marcius Marci F. pont. 16.a
Marci prænomen de gente Manlia sublatum 173.a
Mare Adriaticum 151.b
Marrucini 259.c
Martiæ ædes 165.a
Martius campus 39.a
Martius Coriolanus 53.b exulat 53.c
Martius Rutilius 197.a
Marsi à Romanis deuicti 256.b.259.c
Massilienses 152.a
Matronarum honos 147.b.159.b
Matuta Mater 149.b. eius ædes 146.b 179.a.b
Medolanum à quibus conditum 152.a
Meduacus fl. 261.b
Medullia opp. 25.c
Menenij Agrippæ honor 62.b. eius mors 53.a
Mercurij ædes 47.a
Metia tribus 219.b.c
Metilius trib. pl. 126.c
Metius Curtius 12.c
Metius Suffetius 17.a eius supplicium 20.c
Metuania vrbs 256.c
Mezentius 8.a
Militum decimatio 66.a
Minturnæ coloniæ 271.c
Minutia Vestalis 218.b
Monogamiæ honor apud Rom. 272 b.c.
Monomachiæ aliquot 190.b.c 214.b
Mortuorum laudationes 159.b

Mulierem

Mulierem quæ preces maximè mouerint. 11.a.b
Mulierum honos apud Rom. 56.b
Mulieris fortuna templum ibid.
Mulieris ambitio 179.c
Murtia dea ædes 23.b.180.a
Murgantia vrbs 269.b
Mutia prata 43.c
Mutij prænomen C. facinus audax. ibidem.c

N

Narnia Rom.colonia 265.a
Neapolis & Thica Syracusarum regiones 22.c
Necessitas malum telum 117.c.234.c
Nepete 167.b. *colonia deducta* 173.b
Nequinum opp. 265.a
Nexi ob es alienum 47.c
Nomentana via 93.a
Nomentani in ciuitatem accepti 218.a
Momentum opp. 25.c
Norba & Scotia Colonia Rom 209.a
Norbana Rom. 53.b
Nortia dea 187.b
Nouendiale sacrum 22.a
Nouæ hominis inuidia 260.a
Numa Pompilius 22.a. *eius religio & opera* ibid.b.15.a. *commentarij de rebus sacris* 22.a
Numerus Minervæ inuentum 187.b
Nunicus fl. 7.a
Numisius dux 215.c
Numitori Albæ regnum restituitur 8.b
Nimphius Palæpolitanus 224.b

O

Ocij mala 117.c
Ocriculani 257.a
Octauius Mamilius 31.b.45.b
Octauius Metius 283.b
Offilius Calauius 236.a
Olympias Alexandri Epir. soror. 223.c
Opima spolia 113.c
Opiter Virginius Cos. 45.a.63.a
Oppia virgo Vestalis 57.b
Oraculum Delphicum 142.a.143.a
Osca lingua 271.a
Ostia condita in ore Tyberis 23.a
Ouius Pactius. 281.c.

P

Palæpolis vrbs 222.a
Palanteum vrbs 8.a
Palatinus seu palantius mons ibid.
Pallori ac pauori fana vota 80.a
Pan Lyceus 8.a
Patres vnde dicti, & qui patricij quando conscripti duci cœperint 332
Pater patratus 178
Patriæ amor 161.c.219.a
Pacis petendæ ritus 32.c
Pedani in ciuitatem accepti 218.a
Pedum opp. 55c.191.a.216.c.218.b
Peligni 230.c
Pentri Samnites 240.a
Perusia Hetruriæ 254.a *Romanis data* 256.a
Perusini inquieti 277.b. *eorum clades* ibid.
Pestilentia Romæ 22.a.71.a.83.c.114.b.115.c.141.b.150.b.173.a.186.b.221.a.248.c.277.c
Pestilentiæ sedandæ sacrum 141.b.186.b *Æsculapius ab Epidauro accersitus* 286.c
Petelinus lucus 178.a
Petilius tri.pl. 110.a *dictator* 248.c
Piaculare sacrum 38.b
Pila Horatia ibid.
Pilum Romanum 243.c
Pinarij ac Potitij 10.a
Plebis iræ a commotio 53.b.c. *ad eam mouendam æstus* 54.a.b *continuata ratio* 41.b.c
Plebs cum Patribus dissensio ac secessio 52.a.b.c.63.c.64.b.108.a.119.a.128.b 130.c.
Plestina vrbs 261.a
Plistia capta 245.b
Plumia carnea 73.b
Pollustia vrbs 35.b
Pomerium quid 28.b
Pompeius vnde natus 242.a
Pomptina tribus 193.c
Pons sublicius 23.b.41.c
Pontia colonia 248.c
Pontificij institutio 26.a
Pontifex sacrificulus rex factus 37.c
Pontifices de plebe primi 264.c
Pontij Cominij facinus 157.b
Populi diuisio in curias 13.a
Porcia lex 264.c
Porsena rex, eiusque benevolentia 41.b. 43.b
Porta Decumana 278.a
Porta Collina 92.c
Postumia Vestalis rea 125.b

Postu-

INDEX.

Pollumius albus 69.c
Pollumius Cominius Cos. 52.c
Pollumius Elusius cornicen 109.c 114.c
Pons ad Pinarij 10.a
Pontium interitus 249.a
Prænestinum bellum 173.c
Prænesta 45.c
Prænestinorum defectio 173.b. fuga ac strages 177.b. rebellio 178.a
Prætor vrbanus primus Romæ 186.a
Prætura quando primùm instituta ibid.
Præta Quintia 81.b. Flaminia 94.b
Primipili ductor primus centurio 214.a
Principes in militia ibid.
Principalis porta 113.c
Priuernum oppidum, Priuernates 193.c 209.a.216.b.221.a.b
Proca rex 8.a
Proculus Virginius Cos. 56.b
Proculi Julij de Romulo testimonium 14.a
Prodigia 22.a.26.a.57.b.73.b.200.b
Prostrb. ad Triarios res redijt 214.a
Prouocationis lex 264.c
Publicia patricie & plebeiæ sacellum 272.c
Publicie violatæ vltio 40.b
Punicum primum bellum 243.c
Pythagoras Samius 15.a
Pyticum oraculum 142.c

Q

Quadruplatorij nomen infame 103.b
Quæstorium in castris 278.b
Quæstores ex quibus crearentur 124.b
Quæstores plebeij primum creati 130.a
Quæsturæ numerus duplicatus 124.b
Quæsturæ bonos, gradus ad maiores magistratus ibid.
Quæsti signum 123.c
Quintij Albani 21.b
Quintius Capitolinus 112.c
Quintius Cincinnatus ibid.
Quirinalis & Viminalis colles Romæ additi 28.b
Quirini ædes 114.a
Quirites vnde dicti 12.c
Quiritium fossa 23.b

R

Ratilia 81.b
Remenses equites 25.a
Regia potestas Romæ non tam imminuta consulatu inducto, quam velut annua facta 37.b. regij nominis & fastus inuidia apud Romanos 37.b.87.a
Religionis cura Romanis 142.a
Religionu neglectæ malum 22.a
Religiosi dies 163.a
Remus Romuli frater 9.a. eius ædes 9.b
Repetendarum rerum formula 22.c
Regis exemplum omnes sequi 16.b
Regem Romani petunt 14.b. omnino aduersantur 44.b
Regibus quandiu Roma parueris 36.a
Rhamnenses equites 13.a
Romæ initia 161.b. situs ibid. Romæ vrbs aucta 10.a.12.c.19.c. ambitus 10.a
Roma caput orbis 14.c. latij 157.b
Romæ vrbis reuerentia apud hostes 16.c odium apud vicinos 165.c
Roma aggere, & fossis ac muro cincta. 28.b
Roma à Gallis capta 154.a
Romana historiæ difficultas 6.a
Romanæ res multæ incendio vrbis periere 162.a
Romani nominis metus apud hostes 269.b
Romanum ciuem verberare aut necare vetitum 270.a
Romani imperij incrementum, adolescentia & velut interitus 106.a
Romani imperij constituendi difficultas. 93.b.
Romanorum arma 60.a.223.a
Romanorum benignitas 42.a. fælicitas in bellis 190.a. gratitudo 44.c.42.a. humanitas 44.a.47.b
Romanorum ducum præstantissimorum catalogus 103.a
Romanorum clades 77.a.271.a. timor, trepidatio, anxietas ac suspensi animi 53.b.122.a.153 b.259.c.272.b
Romulus quot annos regnarit 16.c
Romuli casa 194.c
Romuli ac Remi imagines sub lupa iacentium 272.c
Romulea Samnitium capta 269 a
Rorarij 214.a
Rosellanus ager 280.c
Rostra in foro 218.b
Ruffrium 223.a
Ruminalis ficus 272.c
Rutulorum & Aboriginum bellum 7.b

S

Sabatina tribus 165.a
Sabellus ager 209.c
Sabini pop. 10.c
Sabinum bellum 12.a
Sabinarum raptus 11.a earundem audacia & prudentia 12.a
Sabinorum ac Romanorum conciliatio 12.b
Sabinorum veterum disciplina 15.a motus 12.b 45.b.49.a 62.c.81.a 82.b. clades 21.c 25.b.51.b 98.b
Sacer mons 75.c 93.a
Sacerdotum creandorum author Numa 16.a.eorum ornamenta ibid.
Sacrificulus rex 37.c
Sagmina fœcialium 17.c
Salinæ Romanæ 195.c
Salentinum bellum 257.a
Salij Martis 16.a
Salpinates 150.a
Salutis ædes Rom. 238.b.261.a
Salyum gens 152.a
Samnisticū belli 244.b c. 200.b 202.a.b.c
Samnium vastatur 230.b
Samnites triumphati 201.a
Samnitium clades & fuga 256.c.206.a. 230.a.b.233.c.239.b.246.b.248.a.256 b.258.a.268.b.c.269.b.c. 276.c.280.b. c. defectio 244.c. fraus 121. c. insolentia 201.a. 222.b
Sassula vrbs 195.b
Satricula 112.a
Satricum Rom. ademptum 55.b. expugnatum 198.c. diruta 199.c
Satricanum bellum 239.a
Scævola vnde dictus 43.b
Scaptius 103.a
Sceleratus campus 218.c
Scenici ludi quando primum Romæ facti 186.c
Schola publicæ 15.a.b
Scutati 213.c
Sella curulis 10.b
Semosangus deus 221.a
Senonum Gallorum robur 152.a. Rom. capiunt 153.c
Sentinas ager 275.a
Sepinum 284.a
Sergij ac Virginij tribunorum militarium criminatio 140.a.141.a
Servius Cornelius Maluginensis 149.c 171.b.173.c
Servius Sulpitius consul 45.a.52.a
Servius Sulpitius Camerinus Cos. 73.b 107.a.164.b.173.c.180.c
Servius Tullius Corniculi princeps 21.b Rom. rex. serua natu. 105.c.a dormienti caput ardere visum 26.a. Tarquinij Prisci gener adsciscitur 21.b
Servorum cædendorum mos 52.c
Servile bellum 73.c
Servilij Albani 21.b
Servilij consulis labor in plebis injuria allevanda 40.b
Servilius Hala rem 124.b
Sextus Tullius militum princeps 19.a
Sextus primus à plebe Cos. 18.a
Sextus Furius 52.b
Sextus Furius Medullinus tribu. mil. 125.a
Sextus Iulius Tullus trib. mil. 131.a
Sextus Manlius trib. mil. 93.a
Sexti Tarquinij dolus in Gabios 32.c.m libido 33.a. mors 35.a.36.b
Sextus Tempanius 133.a
Sexti Tempanij virtus 133.b
Sibyllæ in Italiam aduentus 9.c
Sibyllinorum librorum vsus 141.b.193.b
Siccij cædes 51.c
Sicinius plebi secessionis author 32.a 52.c
ex Sicilia frumentum Romam portatum 53.b
Siciliæ tyranni 193.b
Sidicini pop. 200.c.204.c.218.b
Signina colonia 34.a
Sinuessa vrbs 274.a
Solonis leges Romanis descriptæ 83.c
Soranj deficiunt 256.b
Sora Rom. colonia 261.a
Sororium tigillum 19.b
Sospita Iunon. lucus & ædes 218.a
Spurius trib pleb. 133.c
Statius Cellius 258.a
Statius Egnatius 271.b
Stellatus ager 258.a
Stellatina tribus 264.b
Stratagemata 18.b.67.b. 190.c. 214.c. 283.b
Suessa Pometia 27.a.32.b.48.c
Suessa olim, nunc Arunca 218.b
Suessa Rom. colonia 248.c
Superbus cur dictus Tarquinius 32.c
Superstitionis malum 118.c
Sue, ouis, taurilibus lustratus exercitus 28.b

INDEX.

Suriam bis eodem die captum 164.a. 167.b
Suorum claustra Hetruriæ 66.c
Sylueni vox 40.b
Syluius Ascanij F. vnde dictus 8.a
Synope vrbs Græca 271.c

T

Taberna circa forum ædificatæ 24.c
Tabularum decem leges, fons omnis iuris 84.b.96.a
Talassius 11.a
Tanaquil Lucumoni 23.c.26.a.26.c
Tarento potiti Romani 178.a
Tarpeia virginis proditio 8.b
Tarpeio de saxo præcipitatus M. Manlius Capitolinus 173.a
Tarquinium Collatinus consulari potestate exutus 38.a
Tarquinij opp. 24.a
Tarquinius Priscus 26.b
Tarquinius sextus Lucretiam violat 35.a Roma Gabios profugiens occiditur 36.b
Tarquinius cognomine Superbus 30.c. eius ritus 33.b. 36.b. mors ibid.
Tarquinienses subacti 164.c
Tarquinensibus induciæ XL. annorum data 197.a.164.c.236.a
Tatius prænomen T. Sabinorum rex 8.a. cum Rom. simul regnat 12.c.24.b. eius cædes ibid. c
Taurini saltus 151.b
Telleni capti 23.b
Tempanij 92.a.123.b
Templum primum Romæ 136.b
Terentina tribus 265.a
Terentillus Arsa 72.b
Terentilla lex 73.a
Tergemina porta 112.a
Tergemini fratres 171.b
Terminus deus sede sua non motus 33.c. 162.a
Terra omnium communis mater 35.c
Terræ motus insignes & pernicioſi 73.b. 114.c
Terror panicus Romæ 23.b
Thalassius 11.a
Thessenses in deditionem populi Rom. veniunt 244.a
Thebæi ibid.
Thuriæ captæ 241.b
Thuscorum olim ingens imperium 150.c
Thuscorum stragis 156.a
Tiberius Bruti F. 38.c.b
Tibicinum honos Romæ 187.a.249.b
Ticinus fluuius 152.a
Tifatæ colles 200.b
Tigillum sororium 19.c
Timasitheï Laparensium religio 249.c
Titienses equites 25.a
Trebia Romanis empta 53.b
Trebonia lex 139.c
Trebulani ciues Ro. facti 260.c ad Triarios rem rediisse quid 214.a
Tribuni militum primum creati decem 181.c. deinde seni deni 249.b.c. eorum creandorum causa 181.b
Tribunatus militum consulari potestate summum imperium 115. c. finitus 149.b. 180.b. 180.c
Tribunorum plebis creandorum initium 52.c.
Tribunorum plebis munus 72.c. monetus 52.c.83.a
Tribuni plebis sacrosancti 94.b. 95.a. 107.b
Tribunitia comitia 83.b.125.a. leges 95. a.95.b
Tribus vnde dictæ 28.a
Tribus antiquæ, Rœmenses, Titienses, Luceres 263.b
Tribus additæ a d veteres 164.b.c. 260.b
Tribus vrbanæ ibid.
Tributa comitia 66.a
Tribuni indictio 133.a
Tricastini pop. 151.b
Trifanum 216.a
Triumuiri coloniæ deducendæ creati 110.a
Troia altera, Troia tertia 7.a
Troia capta 6.c
Troiani, pagus 7.a
Troiæ decem annis oppugnatæ 136.a
Trulium opp. 286.b
Tubero historicus 115.a
Tulliæ duæ Seruij Tullij filiæ 29.b
Turnus rex 7.b
Turnus Herdonius 31.a
Tuscus vicus 44.a
Tuscorum opes 151.b. cædes ac stragis 60.a
Tusculum 179.b
Tusculana arx 79.c
Tiberinus Capeti F. 8.a
Tyberinus fluuius ibid.
Tyberis inundatio 187.a
Tyburtinum bellum 191.b

V.

Vacca prata Roma 220.b
Vadimonis lacus 358.a.b
Valeria lex 264.c
Valerij consulis invidia 40.b. prudentia 42.b. victoria ac triumphus 40.b
Valerius Flaccus 219.c
Valerius Potitus Cos. 129.b
Valerius Antias historicus 115.a
Vectij Mesij virtus 117.c
Veiens bellum 13.c.19.c.107.c
Veientium strages 20.a.40.a
Velia regio 40.c
Velitræ expugnatæ 177.c.181.a
Veliterna colonia Rom. 180.c.217.b
Velitras coloni missi 51.c
Veneti vnde 7.a
Venetorum angulus 151.b
Ventris ac cæterorum membrorum apologus 52.b
Veneris ædes 277.c
Verona ac Brixia à Germanis occupatur 152.a
Vescia vrbs 213.c
Vestæ ignes 160.b
Vestalis suspecta, viua sub terram defossa 218.b
Vestina vrbs 246.c
Vestina colonia 271.c
Vetelia Romanis adimitur 55.b
Vexillum quot hominib. constet 214.a
Vfens fluuius 152.a
Vfentina tribus 244.b
Via Nomentana 93.a
Victoria ædes Romæ 276.c
Vindicius 39.c
Vindicia nomen vnde ibid.
Virginiæ cædes 96.c
Virginij quiritatio 92.a. clementia 96.b.c
Virginia Auli filia 272.b
Vitelliana colonia 240
Vitruuius Vaccus 220.b.221.a
Vmbri à Romanis fusi 83.a
Vnciarij fœnoris lex 193
Vola receptæ 131
Volana Samnitium 34.c
Volani pop. 131.a
Volero publius 63.c
Volscum bellum 47.a.73
Volscius falsus testis 52
Volsci à Romanis deficiunt 55.b. iussu Romanos armantur 73.b. 121.c.163.a. 167.c. à Romanis iugum missi 193
Volsci ardeam obsident ibid.a. Coriolos bello ducem eligunt 55.a
Volsci & Aequi 73.b.75.c. cæsi & in fugam exuti 193
Volsci Romanos fundunt fugantq; 63.c
Volsci Satrici 166.c
Volscorum fuga & cædes 48.b.c.52.b. a.b.72.b.73.b.79.b.101.b.109.b.117.c.118.a.129.a. 166.b.c.169.a. 174.c. 199.b.c
Volscorum oppressio ac deditio 163.c
Volscum nomen prope delenum 72.b
Volsinienſe bellum 158.b
Volscinij pacem à Romanis petunt 180.c
Volumnia Coriolani vxor 55.c
Volumnij & Appij consulum inter se discordia 217.b
Voluisarij milites, equites ac pedites 158.b
Volsumne fanum 115.a.153.c
Vopiscus Iulius Cos. 63.a
Vrbis a Gallis expugnatio 193.b
Vulgi mutabilitas 40.a.c
Vultures Romulo ac Remo apparent 9.b
Vulturnum quæ & Capua, Hetruscorum vrbs 191.c
Vulturnus fluuius 216.b

FINIS.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS TERTIÆ LIBER PRIMVS.

L. FLORI IN EVNDEM EPITOME.



IN Italia belli Punici secundi acta narrantur: & Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum amnem transitus: à quo Saguntum sociorum populi Romani ciuitas octauo mense capta est. de quibus iniuriis missi legati ad Carthaginienses, qui quererentur, & cum satisfacere nollent, bellum ijs indictum est. Annibal superato Pyrenæo saltu, per Gallias fusis Volscis, qui obsistere ei conati erant, ad Alpes venit: & laborioso per eas transitu cum montanos quoq; Gallos obsides aliquot prælijs repulisset, descendit in Italiam: & ad Ticinum amnem Romanos equestri prælio fudit: in quo vulneratum P. Cornelium Scipionem protexit filius: qui Africani postea nomen accepit. iterumq; exercitu Romano ad flumen Trebiam fuso, Annibal Apenninum per maximam militum vexationem propter vim tempestatum transijt. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Pœnos prospere pugnauit, duce hostium Magone capto.

IN parte operis mei licet mihi præfari, quod in principio summæ totius professi pleriq; sunt rerum scriptores, bellum maxime memorabile omnium quæ vnquam gesta sint, me scripturum, quod Annibale duce Carthaginienses cum populo Romano gessere. nam neque validiores opibus vlla inter se ciuitates gentesq; contulerunt arma: neque his ipsis tantum vnquam virium aut roboris fuit: & haud ignotas belli artes inter se, sed expertas primo Punico conferebant bello. & adeo varia belli fortuna, accepsque Mars fuit, vt propius periculo fuerint, qui vicere, odijs etiam prope maioribus certarunt, quam viribus: Romanis indignantibus, quod victoribus victi vltro intulerint arma: Pœnis, quod superbe auareq; crederent imperitatum victis esse. Fama extat, Annibalem annorum ferme nouem pueriliter blandientem patri Amilcari, vt duceretur in Hispaniam, cum perfecto Africo bello exercitum eo traiecturus sacrificaret, altaribus admotum, tactis sacris iureiurando adactum, se cum primum posset, hostem fore populo Romano. Angebant ingenuis spiritus virum Sicilia Sardiniaque amissæ. nam & Siciliam nimis celeri desperatione rerum concessam, & Sardiniam inter modum Africæ fraude Romanorum, stipendio etiam super impositio, intercepta. His anxius curis ita se Africo bello, quod fuit sub recentem Romanam pacem, per quinque annos: ita deinde nouem annis in Hispania augendo Punico imperio gessit, vt appareret maius eum, quam quod gereret, agitare in animo bellum: & si diutius vixisset, Amilcare duce Pœnos arma Italiæ illaturos fuisse, quæ Annibalis ductu intulerunt. Mors Amilcaris peropportuna, & puerilis Annibalis, distulerunt bellum. Medius Asdrubal inter patrem & filium octo ferme annos imperium obtinuit, flore ætatis (vti ferunt) primo Amilcari conciliatus: gener inde ob alteram indolem profectus animi adscitus: & quia generarat, factionis Barchinæ opibus, quæ apud milites plebemque plus quam modicæ erant, haud sane voluntate principum, in imperio positus. Is plura consilio quam vi gerens, auspicijs magis regulorum, conciliandisque per amicitiam principum nominibus, quam bello aut armis rem Carthaginiensem auxit. Cæterum

nihil

nihilo ei pax tutior fuit, barbarus cum quidam palam ob iram interfecit
domini obtruncauit: comprehensusque à circumstantibus haud alio quam
si euasisset vultu, tormentis quoque cum laceraretur, eo fuit habitu oris, ut
perante lætitia dolores, ridentis etiam speciem præbuerit. Cum hoc
bale, quia miræ artis in solicitandis gentibus, imperioque iungendis
rat, fœdus renouauerat populus Romanus, vt finis vtriusque imperi
nis Iberus, Saguntinisq; medijs inter imperia duorum populorum liberis
uaretur. In Asdrubalis locum haud dubia res fuit, quin prærogatiuam
rem, qua extemplo iuuenis Annibal intra prætorium delatus, imperatorem
genti omnium clamore atq; assensu appellatus erat, fauor etiam plebis
retur. Hunc vix dum puberem Asdrubal literis ad se accersierat: ad
senatu fuerat: Barchinis nitentibus vt assuesceret militiæ Annibal,
» paternas succederet opes. Hanno alterius factionis princeps: Et æquum
» stulare videtur, inquit, Asdrubal, & ego tamen non censeo, quod petit,
» dum. Cum admiratione tam ancipitis sententiæ in se omnes conuertisset
» rem ætatis, inquit, Asdrubal, quem ipse patri Annibalis fruendum præbu
» sto iure eum à filio repeti censet. nos tamen minime decet iuuentutem
» stram pro militari rudimento assuefacere libidini imperatorum. An hoc
» mus, ne Amilcaris filius nimis sero imperia immodica, & regni paterni
» videat? & cuius regis genero hæreditarij sint relicti exercitus nostri, eos
» parum mature seruiamus? Ego istum iuuenem domi tenendum sublegi
» sub magistratib. docendum, viuere æquo iure cum cæteris censeo, ne quis
» que parvus hic ignis incêdium ingens excusciter. Pauci, ac ferme optimus
» que Hannoni assentiebantur: sed (vt plerunque fit) maior pars meliorem vi
Missus Annibal in Hispaniam, primo statim aduentu omnem exercitum in se
conuertit. Amilcarem viuentem reditum sibi veteres milites credere, eundem
vigorem in vultu, vimq; in oculis, habitum oris, lineamentaque intuen
breui effecit, vt patri in se minimum momentum ad fauorem conciliandum
set. Nunquam ingenium idem ad res diuersissimas, parendum atque imperandum, habilius fuit. itaque haud facile discerneres, vtrum imperatori an exercitui charior esset: neque Asdrubal alium quenquam præficere malle, vbi quid fortiter ac strenue agendum esset, neque milites alio duce plus confidere aut audere. plurimum audaciæ ad pericula capessenda, plurimum consilij inter ipsa pericula erat. nullo labore aut corpus fatigari, aut animus vinci poterat. caloris ac frigoris patientia par: cibi potionisq; desiderio naturali, non voluptate modus finitus. vigiliarum somnique nec die nec nocte discriminata tempora: id quod gerendis rebus superesset, quieti datum. ea neque molli strato, neque silentio accersita. multi sæpe militari sagulo opertum, humi iacentem inter custodias stationesque militum conspexerunt. vestitus nihil inter æquales excellens, arma atque equi conspiciebantur. equitum peditumque idem longe primus erat: princeps prælium inibat: vltimus conserto prælio excedebat. Has tantas viri virtutes, ingentia vitia æquabant: inhumana crudelitas, perfidia plus quam Punica, nihil veri, nihil sancti, nullus deum metus, nullum ius iurandum, nulla religio. Cum hac indole virtutum ac vitiorum triennio sub Asdrubale imperatore meruit: nulla re quæ agenda audendaque magno futuro duci esset, prætermissa. Cæterum ex quo die dux est declaratus, velut iusta prouincia decreta, bellumque Romanum mandatum esset, nihil prolatandum ratus, ne se quoq; vt patrem Amilcarem, deinde Asdrubalem, cunctantem cursus aliquis opprimeret: Saguntinis inferre bellum statuit, quibus oppugnandis haud dubie Romana arma mouebantur. in Oleadum fines prius (vicina Iberum ea gens in parte magis quam in ditione Carthaginiensium erat) inducit exercitum, vt non petisse Saguntinos, sed rerum serie finitimis domitis gentibus, iungendisq; tractus ad id bellum videri posset. Carteiam vrbem opulentam caput gentis eius expugnat, diripitque, quo metu perculsæ minores ciuitates

stipendio

A stipendio impositio imperium accepere. victor exercitus opulentusque præda Carthaginem Nouam in hyberna est deductus. Ibi large partiendo prædam, stipendia præterita cum fide exoluendo, cunctis ciuium suorum sociorumque animis in se firmatis. Vere primo in Vaccæos promotum bellum. Hermandica & Arbacala Carteiorum vrbes vi captæ. Arbacala & virtute & multitudine oppidanorum diu defensa. Ab Hermandica profugi, exulib. Oleadum priore ætate domitæ gentis, cum se iunxissent, concitant Carpetanos: adornique Annibalem regressum ex Vacceis, haud procul Tago flumine agmen graue præda turbauere. Annibal prælio abstinuit, castrisque super ripam positis, cum prima quies silentiumq; ab hostib. fuit, agmen vado traiecit: valloque ita producto, vt locum ad transgrediendum hostes haberent, inuadere eos transeuntes statuit. equitib. præcepit, vt cum ingressos aquam viderent, adorirentur pedum agmen: in ripa elephantos ad quadraginta disposuit. Carpetanorum cum appendicib. Oleadum Vaccæorumque centum millia fuere, inuicta acies, si aquo dimicaretur campo. Itaque & ingenio feroces, & multitudine freti, & quod metu cessisse credebant hostem: id morari victoriam rati quod interesset amnis, clamore sublato, passim sine vllius imperio, qua cuique proximum est, in amnem ruunt. Et ex parte altera ripæ vis ingens equitum in flumen immissa, B medioque alueo haud quaquam pari certamine concursum: quippe vbi pedes inualidus, ac vix vado fidens, vel inermi equite equo temere acto peruerti posset eques corpore armisque liber equo vel per medios gurgites stabili, comminus eminusque rem gereret. Pars magna flumine absumpta, quidam vorticosa amnis delati in hostes, ab elephantis obtriti sunt. postremi, quibus ingressus in suam ripam tutior fuit, ex varia trepidatione cum in vnum colligerentur, prius quam tanto ex pauore reciperent animos: Annibal agmine quadrato amnem ingressus, fugam ex ripa fecit: vastatisque agris, intra paucos dies Carpetanos quoque in deditionem accepit. Et iam omnia trans Iberum, præter Saguntinos, Carthaginiensium erant. cum Saguntinis bellum nondum erat. cæterum tam belli causa certamina cum finitimis ferebantur maxime Turdetanis. quos cum adisset idem, qui litis erat fator: nec certamen iuris, sed vim quæri appa- 536.
rere: legati à Saguntinis Romam missi auxilium ad bellum iam haud dubie imminens orantes. Consules tunc Romæ erant, P. Cornelius Scipio, & T. Sempronius Longus. qui cum legatis in senatum introductis, de repub. retulissent, placuisseque mitti legatos in Hispaniam ad res sociorum inspiciendas, quib. videretur digna causa, & Annibali denunciarent, vt ab Saguntinis sociis populi Romani abstineret, & Carthaginem in Africam traiceret, ac sociorum C populi Romani querimonias deferrent: hac legatione decreta, nec dum missa, omnium spe celerius Saguntum oppugnari allatum est. tunc delata ex integro res ad senatum. Alij prouincias consulib. Hispaniam atque Africam decernentes, terra marique rem gerendam censebant. alij rotum in Hispaniam Annibalemque intendebant bellum. erant qui non temere mouendam rem tantam, expectandosque ex Hispania legatos censerent. Hæc sententia, quæ tutissima videbatur, vicit. legatique eo maturius missi P. Valerius Flaccus & Q. Bebius Pamphilus Saguntum ad Annibalem: atque inde Carthaginem, si nõ absisteretur bello, ad ducem ipsum in pœnam fœderis rupti deposcendum. Dum ea Romæ parant consultantque iam Saguntum summa vi oppugnabatur. Ciuitas ea longe opulentissima vltra Iberum fuit, sita passus mille ferme à mari, oriundi à Zacyntho insula dicuntur: mistique etiam ab Ardea Rutulorum quidã generis. cæterum in tantas breui creuerant opes, seu maritimis, seu terrestribus fructib. seu multitudinis incremento, seu sanctitate disciplinæ, qua fidem socialem vsque ad perniciem suam coluerunt. Annibal infesto exercitu ingressus fines, peruastatis passim agris, vrbem tripartito aggreditur. Angulus muri erat in planiorem patentioremque quam cætera circa vallem vergens: aduersus eum vineas agere instituit, per quas aries mœnibus admoueri posset.

Sed vt locus procul muro satis æquus agendis vineis fuit: ita haud quaquam sperare, postquam ad effectum operis ventum est, cœptis succedebat. & nouus ingens imminebat: & murus, vt in suspecto loco, supra cæteræ modum altis munitus erat: & iuuentus delecta, vbi plurimum periculi ac laboris ostendebatur, ibi vi maiore obsistebant. ac primo missilibus summouere hostem: nec quicquam satis tutum munientib. pati. deinde iam non pro mœnibus modo atque turri tela micare, sed ad crumpendum etiam in stationes operum hostium animus erat. quibus tumultuariis certaminibus haud ferme plures Saguntini cadebant quã Pœni. Vt vero Annibal ipse, dum murum incautius subit, aduersum femur tragula grauiter ictus cecidit: tanta circa fuga atque trepidatio fuit, vt non multum abesset, quin opera ac vineæ desererentur. Obstitit deinde per paucos dies magis quam oppugnatio fuit, dum vulnus ducis curaretur. per quod tempus vt quies certaminum erat, ita ab apparatu operum & munitionum nihil cessatum. itaque acrius de integro obortum est bellum, pluribusque partibus, vix accipientibus quibusdam opera locis, vineæ cœptæ agi, admouerique aries. Abundabat multitudine hominum Pœnus. ad centum enim quinquaginta millia habuisse in armis creditur. Oppidani ad omnia tuenda atque obeunda multimoda arte destineri cœpti sunt: & non sufficiebant, iam enim feriebantur arietibus muri: quassatæ quoque multæ partes erant. vna continentibus ruinis nudauerat vrbem. tres deinceps turres, quantumque inter eas muri erat, cum fragore ingenti prociderant: captumque oppidum ea ruina crediderant Pœni, qua velut si pariter vtrosque muros fuisset, ita vtrinque in pugnam procursum est. Nihil tumultuariæ pugnæ simile erat, quales in oppugnantibus vrbium per occasionem partis alterius ciri solent: sed iustæ acies, velut patenti campo, inter ruinas muri tectaque vix modico distantia interuallo constiterant. Hinc spes, hinc desperato animos irritat: Pœno cœpisse iam se vrbem, si paululum adnitatur, credente: Saguntino pro nudata mœnib. patria corpora opponentibus: nec vllo pedem referente, ne relicto à se loco hostem immitteret. Itaque quo acrius & conferti magis vtrinque pugnabatur, eo plures vulnerabantur, nullo inter arma corpora vano intercidente telo. Falarica erat Saguntinis, missile telum hastili oblongo, & cætera teriti, præterquam ad extremum, vnde ferrum extabat. id, sicut in plo, quadratum stuppa circumligabant, linebantque pice. ferrum autem tres longum habebat pedes, vt cum armis transigere corpus posset. sed id maxime, etiam si hæsisset in scuto, nec penetrasset in corpus, pauorem faciebat: quod cum medium accensum mitteretur, conceptumque ipso motu multo maiorem ignem ferret, arma omitti cogebat, nudumque militem ad insequentes ictus præbebat. Cum ergo diu anceps fuisset certamen, & Saguntinis, quia præter spem resisterent, creuissent animi: Pœnus, quia non vicisset, pro victo esset: clamorem repente oppidani tollunt, hostem que in ruinas muri expellunt: deimpeditum trepidantemque exturbant: postremo fusum fugatumque in castra redigunt. Interim ab Roma legatos venisse nunciatum est, quibus obuiam ad mare missi ab Annibale qui dicerent, nec tuto eos adituros inter tot si effrænatarum gentium arma: nec Annibali in tanto discrimine rerum operæ esse legationes audire. Apparebat non admissos protinus Carthaginem ituros. literas igitur nunciosque ad principes factionis Barchinæ præmittit, vt præparent suorum animos, ne quid pars altera gratificari pro Romanis posset. Itaque præterquam quod admissi audirique non sunt, ea quoque vana atque irrita legatio fuit. Hanno vnus aduerso senatu causam fœderis rupti magno silentio propter authoritatem suam, cum assensu audientium egit. Per deos fœderum arbitros ac teites monuisse, prædixisse se, ne Amilcaris progeniem ad exercitum mitterent. non manes, non stirpem eius conquiescere vti: nec vnquam, donec sanguinis nominisq; Barchini quisquam superstet, quietam Romana fœdera. Iuuenem flagrantem cupidine regni, viamq; vnam ad id cernen-

tem, si ex bellis bella serendo, succinctus armis legionibusque viuat, velut ma-
teriam igni præbentes, ad exercitus misistis. aluistis ergo hoc incendium, quo
nunc ardetis. Saguntum vestri circunsedent exercitus, vnde arcentur fœdere:
mox Carthaginem circunsedebunt Romanæ legiones ducibus iisdem diis, per
quos priore bello rupta fœdera sunt vlti. Vtrum hostem, an vos, an fortunam
vtriusq; populi ignoratis? Legatos ab sociis, & prosotiis venientes bonus im-
perator vester in castra non admisit, ius gentium sustulit. hi tamen vnde ne ho-
stium quidem legati arcentur, pulsi ad vos veniunt, res ex fœdere repetunt:
publica fraus abnit: authorem culpæ, & reum criminis deposcunt, quo lenius a-
guor, segnius incipiunt: eo cum cœperint, vereor ne perseuerantius sæuiant.
Allegates insulas Erycemque ante oculos proponite, quæ terra marique per
quatuor & viginti annos passi sitis. Nec puer hic dux erat, sed pater ipse Amil-
car. Mars alter, vt isti volunt. sed Tarento tum in Italiam non abstinueramus
ex fœdere: sicut nunc Sagunto non abstinemus. vicerunt ergo dij homineſque
& id de quo verbis ambigebatur, vter populus fœdus rupisset: euentus belli, ve-
lut æquus iudex, vnde ius stabat, ei victoriam dedit. Carthagini nunc Annibal
vincat; turresque admouit: Carthaginis mœnia quatit ariete. Saguntiruinæ
(falsus vtinam vates sim) nostris capitibus incident: fusceptumque cum Sagun-
tino bellum, habendum cum Romanis est. Dedemus ergo Annibalem? dicet
aliquis. Scio meam leuem esse in eo authoritatem, propter paternas inimicitias,
sed & Amilcarem eo periisse lætatus sum, quod si ille viueret, bellum iam
cum Romanis haberemus: & hunc iuuenem tanquam furiam facemq; huius
belli odi ac detestor, nec dedendũ solum ad piaculũ rupti fœderis: sed si nemo
deposcat, deuehendum in vltimas maris terrarumque oras: ablegandumque
eo, vnde nec ad nos nomen famaque eius accedere, nec solicitare quietę ci-
uitatis statum possit. Ego autem ita censeo, legatos extemplo Romam mitten-
dos, qui senatui satisfaciant: alios qui Annibali nuncient, vt exercitum ab Sa-
gunto abducat: ipsumque Annibalem ex fœdere Romanis dedant. tertiam le-
gationem ad res Saguntinis reddendas decerno. Cum Hanno perorasset, ne-
mini omnium certare oratione cum eo necesse fuit adeo prope omnis senatus
Annibalis erat, infestiusq; locutum arguebant Hannonem, quam Flaccum Va-
lerium legatum Romanum. Responsum inde legatis Romanis est, bellum or-
tum ab Saguntinis, non ab Annibale esse. populum Romanum iniuste facere,
si Saguntinos vetustissimæ Carthaginiensium societati præponat. Dum Ro-
mani tempus terunt legationibus mittendis, Annibal quia sessum militem
præliis operibusque habebat, paucorum ijs dierum quietem dedit, stationibus
ad custodiam vinearum aliorumque operum dispositis, interim animos eorum,
nunc ira in hostes stimulando, nunc spe præmiorum accendit. vt vero pro con-
cione prædam captæ vrbis edixit militum fore, adeo accensi omnes sunt, vt si
extemplo signum datum esset, nulla vi resisti videretur posse. Saguntini, vt à
præliis quietem habuerant, nec lacessentes, nec lacessiti per aliquot dies: ita
non noctem, non diem vnquam cessauerant ab opere, vt nouum murum ab ea
parte qua patefactum oppidum ruinis erat, reficerent. Inde oppugnatio eos a-
liquanto atrocior, quam ante, adorta est: nec qua primum aut potissimum
parte ferirent opem, cum omnia varijs clamoribus streperent, satis scire pote-
rant. Ipse Annibal, qua turris mobilis omnia munimenta vrbis superans altiu-
dine agebatur, hortator aderat. quæ cum admota catapultis balistisq; per om-
nia tabulata dispositis, muros defensoribus nudasset, tum Annibal occasionem
ratus, quingentos ferme Afros cum dolabris ad subruendum ab imo murum
misit. Nec erat difficile opus, quod cæmenta non calce durata erant, sed in-
terlita luto, structuræ antiquæ genere. itaq; ante quam cæderentur, ruebat: per-
que patentia ruinis agmina armatorum in vrbem vadebant. locum quoque e-
ruptionis capiunt: collatisque eo catapultis balistisque, vt castellum in ipsa vrbe,
velut arcem imminentem haberent, muro circundant, & Saguntini murum

interiorem ab non dum capta vrbis parte ducunt. Vtrinque summa vi & ardore pugnant, sed interiora tuendo, minorem in dies vrbem Saguntini faciunt. simul crescit inopia omnium longa obsidione, & minuitur expectatio externæ opis, cum tam procul Romani, vnica spes, circa omnia hostium essent. paulisper tamen affectos animos recreauit repentina profectio Annibalis ad Oretanos Carpetanosque, qui duo populi delectus acerbitate consternati, intentis conquisitoribus, metum defectionis cum præbuissent, oppressi celeritate Annibalis, omiserunt mota arma. Nec Sagunti oppugnatio segnior erat. Maharbale Himilconis filio, quem præfecerat Annibal, ita impigre rem agente, vt ducem abesse, nec ciues nec hostes sentirent. Is & prælia aliquot secunda fecit, & tribus arietibus aliquantum muri discussit: stratæque omnia recentibus ruinis aduenienti Annibali ostendit. Itaque ad ipsam arcem exemplo ductus exercitus, atroxque prælium cum multorum vtrinque cæde initum, & pars arcis capta est. Tentata deinde per duos exigua pacis spes, Alcone Saguntino, & Alorcum Hispanum. Alcon insciis Saguntinis, precibus aliquot morum ratus, cum ad Annibalem noctu transisset, postquam nihil lachrymæ mouebant, conditionesque tristes, vt ab irato victore ferebantur, transfugit. oratore factus, apud hostem mansit, moriturum affirmans qui sub conditionibus his de pace ageret. Postulabatur autem, redderent res Turdetanis: tradique omni auro atque argento, egressi vrbe cum singulis vestimentis, ibi habiturent, vbi Pœnus iussisset. Has pacis leges abnuente Alcone accepturos Saguntinos, Alorcus vinci animos, vbi alia vincantur, affirmans, se pacis ciuitatem pretem fore pollicetur. Erat autem tum miles Annibalis: cæterum publice Saguntinis amicus atque hospes. Tradito palam telo custodibus hostium, transgressus munimenta, ad prætorem Saguntiuum (& ipse ita iubebat) est deductus. Quo cum extemplo concursus omnis generis hominum esset factus: famam cætera multitudine, senatus Alorco datus est, cuius talis oratio fuit: Si ciuis vester Alcon, sicuti ad pacem petendam ad Annibalem venit, ita pacis conditiones ab Annibale ad vos retulisset, superuacaneum hoc mihi fuisset iter quo nec orator Annibalis, nec transfuga ad vos venissem. cum vero ille aut vestra, aut sua culpa manserit apud hostem: si metum simul auit, sua: vestra, si periculum est apud vos vera referentibus: ego, ne ignoraretis esse aliquas & salutis & pacis vobis conditiones, pro veteris hospitio, quod mihi vobiscum est, ad vos veni. Vestra autem causa me, nec vllius alterius loqui, quæ loquor apud vos, vel ea fides sit, quod neq; dum vestris viribus resticistis, neque dum auxilia ab Romanis sperastis, pacis vnquam apud vos mentionem feci, postquam nec ab Romanis vobis vlla spes est, nec vestra iam aut arma vos, aut mœnia satis defendunt, pacem affero ad vos magis necessariam quam æquam. cuius ita aliqua spes est, si eam quàmodò, vt victor fert Annibal, sic vos vt victi audiatis: si non id quod amittitur, in damno, cum omnia victoris sint: sed quicquid relinquitur, pro munere habituri estis. Vrbem vobis, quam ex magna iam parte dirutam, captam fere totam habet, adimit: agros relinquit, locum assignaturus, in quo nouum oppidum ædificetis: aurum argentumq; omne, publicum priuatumq; ad se iubet deferri: coniugum vestraq; corpora, ac liberorum vestrorum seruat inuiolata, si inermes cum binis vestimentis velitis à Sagunto exire. Hæc victor hostis imperat. hæc quàquam sint grauia atq; acerba, fortuna vestra vobis suadet. Equidé haud despero, cum omnium potestas ei à vobis facta sit, aliquid ex his rebus remissurum. Sed hæc patienda censeo potius, quam trucidari corpora vestra, rapi trahiq; ante ora vestra coniuges ac liberos belli iure finatis. Ad hæc audienda cum circunfusa paulatim multitudine, permissum senatui esset populi concilium: repente primores secessione facta, priusquam responsum daretur, argentum aurumq; omne ex publico priuatoq; in forum collatum, in ignem ad id raptim factum conijcientes, eodem plerique semetipsos præcipitauerunt. Cum ex eo pauor ac trepidatio totam vrbem pernasisset, alius

A insuper tumultus ex arce auditur. Turris diu quassata procciderat: perque ruinam eius cohors Pœnorum impetu facto, cum signum imperatori dedisset, nudatum stationibus custodijsque solitis hostium esse vrbem, non cunctandum in tali occasione ratus Annibal, totis viribus aggressus vrbem, momento capit: fœdo dato, vt omnes puberes interficerentur. quod imperium crudele, cæterum prope necessarium cognitum in ipso euentu est, cui enim parci potuit ex ijs, qui aut inclusi cum coniugibus ac liberis, domos superscipsos concremauerunt aut armati nullum ante finem pugnæ, quam morientes fecerunt? Captum oppidum est cum ingenti præda. quanquam pleraque ab dominis de industria corrupta erant, & in cædibus vix vllum discrimen ætatis ira fecerat, & captiui ultimum præda fuerant: tamen ex precio rerum venditarum aliquantum pecuniæ redactum esse constat, & multam preciosam supellectilem vestemque missam Carthaginem. Octauo mense, quam cœptum oppugnari, captum Saguntum quidam scripsere: inde Carthaginem Nouam in hyberna Annibalem concessisse: quinto deinde mense quam à Carthagine profectus sit, in Italiam peruenisse. Quæ si ita sunt, fieri non potuit, vt P. Cornelius, T. Sempronius Coss. fuerint ad quos & in principio oppugnationis legati Saguntini missi sint: & qui in suo magistratu cum Annibale, alter ad Ticinum amnem, ambo aliquanto post B ad Trebiam pugnauerint, aut omnia breuiora aliquanto fuere: aut Saguntum principio anni, quo P. Cornelius, T. Sempronius Coss. fuerint, non cœptum oppugnari est, sed captum. nam excessisse pugna ad Trebiam in annum Cn. Seruilij & C. Flaminij non potest, quia Flaminius Arimini consulatum inijt, creatus ab T. Sempronio consule: qui post pugnam ad Trebiam, ad creandos consules Romam cum venisset, comitijs perfectis, ad exercitum in hyberna redijt. Sub idem fere tempus & legati qui redierant à Carthagine, Romam retulerunt omnia hostilia esse: & Sagunti excidium nunciatum est: tantusque simul mœror patres misericordiaque sociorum peremptorum indigne, & pudor non lati auxilij, & ira in Carthaginienses, metusque de summa rerum cepit, vel si iam ad portas hostis esset: vt tot vno tempore motibus animi turbati trepidarent magis quam consulerent. Nam neque hostem acriorem bellicosiorésque secum congressum: nec rem Romanam tam defidem vnquam fuisse atque imbellem. Sardos Corsosque & Histros atque Illyricos lacessisse magis quam exercuisse Romana arma: & cum Gallis tumultuatum magis quam belligeratum. Pœnum hostem veteranum trium & viginti annorum militia durissima inter Hispanas gentes semper victorem, primum Amilcare, deinde Asdrubale, nunc Annibale duce acerrimo assuetum, recentem ab excidio opulentissimæ C vrbis Iberum transire: trahere secum tot exercitus Hispanorum populos: concitorum auidas semper armorum Gallicas gentes: cum orbe terrarum bellum gerendum in Italia, ac pro mœnibus Romanis esse. Nominatæ iam antea consulibus prouinciæ erant, tum sortiri iussi: Cornelio Hispania, Sempronio Africa cum Sicilia euenit. Sex in eum annum decretæ legiones, & sociorum quantum ipsi viderentur, & classis quanta parari posset. quatuor & viginti peditum Romanorum millia sunt scripta, mille & octingenti equites: sociorum XLIIII. peditum, & IIII. equitum. naues CCXX. quinqueremes, celoces viginti deductæ. Latum inde ad populum, vellent, iuberent, populo Carthaginiensi bellum indici, eiusque belli causa supplicatio per vrbem habita, atque adorati dij, vt bene ac feliciter euenirent, quod bellū populus Romanus iussisset. Inter consules ita copiæ diuisæ: Sempronio datæ legiones duæ: ea quaterna millia cum peditum, & trecenti equites: sociorum sexdecim millia peditum, equites mille octingenti, naues longæ CLX. celoces duodecim. Cum his terrestribus maritimisque copijs T. Sempronius missus in Siciliam, ita in Africam transmissurus, si ad arcendum Italia Pœnum consul alter satis esset. Cornelio minus copiarum datum, quia L. Manlius prætor, & ipse cum haud inualido præsidio in Galliam mittebatur. Nauium maxime Cornelio numerus diminutus, sexaginta

interiorem ab non dum capta vrbis parte ducunt. Vtrinque summa vi & ardore pugnant, sed interiora tuendo, minorem in dies vrbem Saguntini faciunt. simul crescit inopia omnium longa obsidione, & minuitur expectatio externæ opis, cum tam procul Romani, vnica spes, circa omnia hostium essent. paulisper tamen affectos animos recreauit repentina profectio Annibalis in Oretanos Carpetanosque, qui duo populi delectus acerbitate consternati intentis conquisitoribus, metum defectionis cum præbuissent, oppressi celeritate Annibalis, omiserunt mota arma. Nec Saguntī oppugnatio segnior quam Maharbale Himilconis filio, quem præfecerat Annibal, ita impigre tem agebat, vt ducem abesse, nec ciues nec hostes sentirent. Is & prælia aliquot secunda fecit, & tribus arietibus aliquantum muri discussit: stratāque omnia ruinis aduenienti Annibali ostendit. Itaque ad ipsam arcem extemplo ductus exercitus, atroxque prælium cum multorum vtrinque cæde initum, & pars arcis capta est. Tentata deinde per duos exigua pacis spes, Alconem Saguntinum, & Alorcum Hispanum. Alcon insciis Saguntinis, precibus aliquid moturum ratus, cum ad Annibalem noctu transisset, postquam nihil lachrymæ mouebant, conditionesque tristes, vt ab irato victore ferebantur, transfuga ex oratore factus, apud hostem mansit, moriturum affirmans qui sub conditionibus his de pace ageret. Postulabatur autem, redderent res Turdetanis: tradique omni auro atque argento, egressi vrbe cum singulis vestimentis, ibi haberent, vbi Pœnus iussisset. Has pacis leges abnuente Alcone accepturos Saguntinos, Alorcus vinci animos, vbi alia vincantur, affirmans, se pacis eius auctorem fore pollicetur. Erat autem tum miles Annibalis: cæterum publice Saguntinis amicus atque hospes. Tradito palam telo custodibus hostium, transgressus munimenta, ad prætorem Saguntiuum (& ipse ita iubebat) est deductus. Quo cum extemplo concursus omnis generis hominum esset factus: senatum cætera multitudine, senatus Alorco datus est, cuius talis oratio fuit. Si ciuis vester Alcon, sicuti ad pacem petendam ad Annibalem venit, ita pacis conditiones ab Annibale ad vos retulisset, superuacaneum hoc mihi fuisset iter: nec orator Annibalis, nec transfuga ad vos venissem. cum vero ille aut vestra aut sua culpa manserit apud hostem: si metum simulauit, sua: vestra, si periculum est apud vos vera referentibus: ego, ne ignoraretis esse aliquas & salutis & pacis vobis conditiones, pro vetusto hospitio, quod mihi vobiscum est, ad vos veni. Vestra autem causa me, nec vllius alterius loqui, quæ loquor apud vos vel ea fides sit, quod neq; dum vestris viribus restitistis, neque dum auxilia ab Romanis speraſtis, pacis vnquam apud vos mentionem feci. postquam nec ab Romanis vobis vlla spes est, nec vestra iam aut arma vos, aut mœnia tuta defendunt, pacem affero ad vos magis necessariam quam æquam. cuius ita aliqua spes est. si eam quē admodū, vt victor fert Annibal, sic vos vt victi audiatis: si non id quod amittitur, in damno, cum omnia victoris sint: sed quicquid relinquitur, pro munere habituri estis. Vrbem vobis, quam ex magna iam parte dirutam, captam fere totam habet, adimit: agros relinquit, locum assignaturus, in quo nouum oppidum ædificetis: aurum argentumq; omne, publicum priuatumq; ad se iubet deferri: coniugum vestrarq; corpora, ac liberorū vestrorū seruat inuiolata, si inermes cum binis vestimentis velitis à Sagunto exire. Hæc victor hostis imperat. hæc quāquam sint grauia atq; acerba, fortuna vestra vobis suadet. Equidē haud despero, cum omnium potestas ei à vobis facta sit, aliquid ex his rebus remissurum. Sed hæc patienda censeo potius, quam trucidandi corpora vestra, rapi trahiq; ante ora vestra coniuges ac liberos belli iure finam. Ad hæc audienda cum circunfusa paulatim multitudine, permistum senatui esset populi concilium: repente primores secessione facta, priusquam responsum daretur, argentum aurumq; omne ex publico priuatoq; in forum collatum, in ignem ad id raptim factum conijcientes, eodem plerique semetipsos præcipitauerunt. Cum ex eo pauor ac trepidatio totam vrbem peruasisset, alius alium inspec-

A insper tumultus ex arce auditur. Turris diu quassata procciderat: perque ruinam eius cohors Pœnorum impetu facto, cum signum imperatori dedisset, nudatam stationibus custodijsque solitis hostium esse vrbem, non cunctandum in tali occasione ratus Annibal, totis viribus aggressus vrbem, momento cepit: signo dato, vt omnes puberes interficerentur. quod imperium crudele, ceterum prope necessarium cognitum in ipso eventu est, cui enim parci potuit ex ijs, qui aut inclusi cum coniugibus ac liberis, domos (super ipsos concremandas) armati nullum ante finem pugnæ, quam morientes fecerunt? Captum oppidum est cum ingenti præda, quanquam pleraque ab dominis de industria corrupta erant, & in cædibus vix vllum discrimen ætatis ira fecerat, & captiui ultimum præda fuerant: tamen ex precio rerum venditarum aliquantum pecuniæ redactum esse constat, & multam preciosam supellectilem vestemque missam Carthaginem. Octauo mense, quam cœptum oppugnari, captum Saguntum quidam scripsere: inde Carthaginem Nouam in hyberna Annibali concessisse: quinto deinde mense quam à Carthagine profectus sit, in Italiam peruenisse. Quæ si ita sunt, fieri non potuit, vt P. Cornelius, T. Sempronius Coss. fuerint ad quos & in principio oppugnationis legati Saguntini missi sint: & qui in eo magistratu cum Annibale, alter ad Ticinum amnem, ambo aliquanto post ad Trebiam pugnauerint, aut omnia breuiora aliquanto fuere: aut Saguntum principio anni, quo P. Cornelius, T. Sempronius Coss. fuerunt, non cœptum oppugnari est, sed captum. nam excessisse pugna ad Trebiam in annum Cn. Seruilij & C. Flaminij non potest, quia Flaminius Arimini consulatum iniit, creatus ab T. Sempronio consule: qui post pugnam ad Trebiam, ad creandos consules Romam cum venisset, comitijs perfectis, ad exercitum in hyberna redijt. Sub idem fere tempus & legati qui redierant à Carthagine, Romam retulerunt omnia hostilia esse: & Sagunti excidium nunciatum est: tantusque simul metus patres misericordiaque sociorum peremptorum indigne, & pudor noualis exulij, & ira in Carthaginienses, metusque de summa rerum cepit, velut iam ad portas hostis esset: vt tot vno tempore motibus animi turbati trepidarent magis quam consulerent. Nam neque hostem aeriorem bellicosiorēque secum congressum: nec rem Romanam tam desidem vnquam fuisse atq; imbellem. Sardos Corsosque & Histros atque Illyricos lacessisse magis quam exercuisse Romana arma: & cum Gallis tumultuatum magis quam bellig eratum. Pœnum hostem veteranum trium & viginti annorum militia durissima inter Hispanas gentes semper victorem, primum Amilcare, deinde Asdrubale, tunc Annibale duce acerrimo assuetum, recentem ab excidio opulentissimæ vrbis Iberum transire: trahere secum tot exercitus Hispanorum populos: conciuum suidas semper armorum Gallicas gentes: cum orbe terrarum bellum gerendum in Italia, ac pro mœnibus Romanis esse. Nominatæ iam antea consulibus prouinciæ erant, tum sortiri iussi: Cornelio Hispania, Sempronio Africa cum Sicilia euenit. Sex in eum annum decretæ legiones, & sociorum quantum ipsi viderentur, & classis quanta parari posset. quatuor & viginti peditum Romanorum millia sunt scripta, mille & octingenti equites: sociorum XLIIII. peditum, & IIII. equitum. naues CCXX. quinquaremes, celoces viginti duæ. Latum inde ad populum, vellent, iuberent, populo Carthaginiensi bellum indici, eiusque belli causa supplicatio per vrbem habita, atque adorati dij, vt bene ac feliciter euenirent, quod bellū populus Romanus iussisset. Inter consules ita copiæ diuisæ: Sempronio datæ legiones duæ: ea quaterna millia erāt peditum, & trecenti equites: sociorum sexdecim millia peditum, equites mille octingenti, naues longæ LX. celoces duodecim. Cum his terrestribus maritimisque copiis T. Sempronius missus in Siciliam, ita in Africam transmissurus, si ad arcendum Italia Pœnum consul alter satis esset. Cornelio minus copiarum datum, quia L. Manlius prætor, & ipse cum haud inualido præsidio in Gallum mittebatur. Nauium maxime Cornelio numerus diminutus, sexaginta

quinqueremes data: (neque enim mari ventorum, aut ea parte belli futurum hostem credebant) & duæ Romanæ legiones cum suo iusto equitatu, quatuordecim millibus sociorum peditum, equitibus mille ducentis; Duæ legiones Romanas, & quatuordecim millia sociorum peditum, mille equites, sexcentos Romanos. Gallia provincia eodem anno versa in Pœnos bellum habuit. His ita comparatis, vt omnia ipsa ante bellum fierent, legatos maiores natu, Q. Fabium, M. Liuium, L. Aemylium, C. Licinium, Q. Baebium in Africam mittunt, ad percontandos Carthaginienses, publicone consilio Annibal Saguntum oppugnasset: & si id quod factum videbantur, fateremur, defenderent publico consilio factum, vt indicerent populo Carthaginensi bellum. Romani postquam Carthaginem venerunt, cum senatus datus esset, Q. Fabius nihil vltra quam vnum, quod mandatum erat, percontatus est, iussu Carthaginiensibus vnus princeps: Vana Romani, inquit, & priori legationi fini, cum Annibalem tanquam suo consilio Saguntum oppugnanté deposcebamus. ceterum hæc legatio verbis adhuc lenior est re asperior. tunc enim Annibal & infimulabatur, & deposcebatur. nunc à nobis & confessio culpæ exprimitur. & vt à confessis res extemplo repetuntur. Ego autem non priuato publicum consilio Saguntum oppugnatum sit, quærendum censeo: sed vtrum iure an iniuria, nostra enim hæc quæstio atque animaduersio in ciuem nostrum est, non istrorum, an suo fecerit arbitrio, vobiscum vna disceptatio est, licuerine per fœdus fieri. Itaque quoniam discerni placet, quid publico consilio, quid iniussu imperatorum faciant: nobis vobiscum fœdus est à Luctatio Cos. ictum, in quo cauetur virorumq; socijs. nihil de Saguntinis (nec dum enim erant socij) verbi cautum est. At enim eo fœdere quod cum Asdrubale ictum est, Saguntini excipiuntur, aduersus quod nihil ego dicturus sum, nisi quod à vobis dictum. non enim quod C. Luctatius Cos. primo nobiscum fœdus icit: quia neq; auctoritas patrum, nec populi iussu ictum erat, negastis vos eo teneri. itaq; quod in ea foedere fœdus publico consilio ictum est. Si vos non tenent vestra fœdera, nisi ex auctoritate aut iussu vestro ictum: ne nos quidem Asdrubalis fœdus, quod nobis inscijs icit, obligare potuit. Proinde omittite Saguntini atq; Iberum mittere: & quod diu parturit animus vester, aliquando pariat. Tum sinus sinu ex toga fecto. Hic, inquit, vobis bellum & pacem portamus: vtrum placebit, sumite. Sub hanc vocem haud minus ferocibus, darer vtrum vellet, factum est, & cum is iecerit sinu effuso, belli dare dixisset, accipere se omnes respondérunt & quibus acciperent animis, iisdem se gesturos. Hac dictis pronunciatio ac denunciatio belli magis ex dignitate P.R. visa est, quã de foederum verbis disceptare, cum ante, tum maxime Saguntó excisa. nã si verborum disceptationis res esset, quod fœdus Asdrubalis cũ Luctatij priore fœdere immutatum est, comparandũ non erat: cum in Luctatij fœdere dictum esset, ita id ratum fore, si populus ea consuluisset in Asdrubalis fœdere nec exceptum quicquam fuerit, & tot annorum silentio ita viuo eo comprobatum fuisset, vt ne mortuo quidem authore quicquã mutaretur. quanquam & si priore fœdere staretur, satis cautum erat Saguntinis, socijs vtrorumque exceptum: neq; additum erat ijs, qui tunc essent: nec, qui postea assumerentur. & cum assumere nouos liceret socios, quis æquum censeret, aut ob nulla quenquam meritum in amicitiam recipi, aut receptos in fidem, non defendi? tantum, ne Carthaginiensium socij aut sollicitarentur ad defectionem, aut sua sponte defectores reciperentur. Legati Romani ab Carthagine, sicut his Romæ imperatum erat, in Hispaniã, vt adirent ciuitates, vt in societatem pellicerent, aut certe, ne à Pœnis, tralecerent. Ad Bargusios primum venerunt: à quibus benigne excepti, quia tœdebat imperij Punici, multos trans Iberum populos ad cupidinem nouæ fortunæ erexerunt. Ad Volscianos inde est ventum: quorum celebre per Hispaniam responsum, cæteros populos à societate Romana mouit. ita enim maximus natu ex ijs in concilio respondit. Quæ verecundia est vos

Romani

A Romani postulare, vti vestram Carthaginiensium præponamus amicitiæ, cum qui id fecerunt, Saguntinos, crudelius quàm Pœnus hostis perdidit, vos sociis prodideritis? Ibi quæratis socios censeo, vbi Saguntina clades ignota est. Hispanis populis sicut lugubre, ita insigne documentum Saguntiruinæ erunt, ne quis fidei Rom. aut societati confidat. Inde extemplo abire finibus Volscianorum iussi, ab nullo deinde concilio Hispaniæ benigniora verba tulere, atque nequicquam peragrata Hispania in Galliam transeunt. In his noua terribilisque species visa est, quod armati (ita mos gentis erat) in concilium venerunt. Cum verbis extollentes virtutem gloriamque P. R. ac magnitudinem imperij, petissent, ne Pœno bellum Italiæ inferenti, per agros vrbesque suas transitum darent: tantus cum fremitu risus dicitur ortus, vt vix à magistratibus maioribusque natu iuuentus sedaretur. adeo stolida impudensque postulatio visa est, censere, ne in Italiam transmittant Galli bellum, ipsos id auertere in se, agrosque suos pro alienis depopulandos obijcere. Sedato tandem fremitu, responsum legatis est, neque Romanorum in se meritum esse, neque Carthaginiensium iniuriam, ob quæ aut pro Romanis, aut aduersus Pœnos sumant arma. Contra ea audire sese, gentis suæ homines agris finibusque Italiæ pelli à P. R. stipendiumq; pendere, & cætera indigna pati. Eadem fermè in cæteris Gallæ conciliis dicta auditaque, nec hospitale quicquam, pacatumue satis prius auditum, quam Massiliam venerunt, ibi omnia ab sociis inquisita cum cura ac fide, cognita præoccupatos iam ab Annibale Gallorum animos esse. sed ne illi quidem ipsi satis mitem gentem fore, (adeo ferocia atque indomita ingenia esse) ni subinde auro, cuius auidissima gens est, principum animi concilientur. Ita peragratis Hispaniæ & Galliæ populis, legati Romã redeunt, haud ita multo post quam Cos. in prouincias profecti erant, ciuitatem omnẽ in expectationem belli erectam inuenerunt: satis constante fama, iam Iberum Pœnos transisse. Annibal Sagunto capto Carthaginem Nouã in hybernacontesserat, ibique audita quæ Romæ, quæq; Carthagine acta decretaq; forent, seq; non dutem solum, sed etiam causam esse belli, partitis diuenditisque reliquis prædæ, nihil vltra differendã ratus. Hispani generis milites conuocat: Credo ego vos, inquit socij, & ipsos cernere, pacatis omnibus Hispaniæ populis, aut finiendam vobis militiam, exercitusq; dimittendos esse, aut in alias terras transferendum bellum. ita enim hæ gentes non pacis solum, sed etiam victoriæ bonis florebũt; sic alijs gentibus prædam & gloriam quæremus, itaq; cum longinquo ab domo instet militia, incertumque sit quando domos vestras, & quæ cuiq; ibi cara sunt, visuri sitis: si quis vestrum suos inuisere vult, commeatum do. primo vere redeo adsitis: vt dijs bene iuuantibus, bellum ingentis gloriæ prædæq; futurum incipiamus. Omnibus fere videndi domos oblata vltro potestas grata erat, & iam desiderantibus suos, & longius in futurum prouidentibus desiderium. Per totum tempus hyemis quies inter labores aut iam exhaustos, aut mox exhauriendos, renouauit corpora animosq; ad omnia de integro patienda, vere primo ad edictum conuenere. Annibal cum recensuisset omnium auxilia gentium, Gades profectus, Herculi vota exoluit; nouoq; se obligat voto, si cætera prospere euenissent. Inde partiens curas simul inferendi atq; arcendi belli, ne cum ipse terrestri per Hispaniam Galliaq; itinere Italiam peteret, nuda apertaque Romanis Africa ab Sicilia esset, valido præsidio eam firmare statuit. pro eo supplementum ipse ex Africa, maxime iaculatorum leuium armis petit: vt Afri in Hispania, Hispani in Africa, melior procul ab domo futurus vterq; miles, velut mutuis pignoribus obligati stipendia facerent. Tredecim millia octingentos quinquaginta pedites cetratos misit in Africam, & funditores Baleares octingentos septuaginta, equites mistos ex multis gentibus mille ducentos. has copias partim Carthagini præsidio esse, partim distribui per Africam iubet. simul conquisitoribus in ciuitates missis, quatuor millia conscripta delectæ iuuentutis, præsidium eosdem & obsides duci Carthaginem iubet. Neque

Hiſpaniam negligendam ratus, atque ideo haud minus, quod haud ignarus erat, circuitam ab Romanis eam legatis ad ſolicitandos principum animos Asdrubali fratri viro impigro eam prouinciam deſtinat: firmatque eum Afris maxime præſidiis peditum Afrorum vndecim millibus octingentis quinquaginta, Liguribus trecentis, Balearibus D. ad hæc peditum auxilia additi equites Libyphœnices miſtum Punicum Afris genus, trecenti, & Numidæ Mauique accolæ Oceani ad mille octingentos, & parua Ilergetum manus ex Hiſpania ducenti equites: &, ne quod terreſtris deeſſet auxilij genus, elephanti quatuordecim. claſſis præterea data ad tuendam maritimam oram, quia qua parte belli vicerant, ea tum quoque rem geſſuros Romanos credi poterat: quinquaginta quinqueremes, quadriremes duæ, triremes quinque: ſed aptæ inſtructæque remigio triginta & duæ quinqueremes erant, & triremes quinque. Ab Gadibus Carthaginem ad hyberna exercitus redijt: atq; inde profectus prætor Etouiſſam vrbem ad Iberum, maritimamq; oram ducit. Ibi fama eſt in quietu viſum ab eo iuuenem diuina ſpecie, qui ſe ab Ioue diceret ducē in Italiam Annibali miſſum: proinde ſequeretur, neque vſquam à ſe deflecteret oculos, pauidum primo nuſquam circunſpicientē aut reſpicientē ſecutum: deinde cura humani ingenij, cum quidnam id eſſet quod reſpicere veritus eſſet, agitaret animo, temperare oculis nequiuiſſe. tum vidiſſe poſt ſe ſerpentem mira magnitudine cum ingenti arborum ac virgultorum ſtrage ferri: ac poſt inſequi cum fragore cœli nimbum. tum quæ moles ea, quidque prodigij eſſet, quærentem, audiuiſſe, vaſtitatem Italiæ eſſe: pergeret porro ire, nec vltra inquirere: ſineretq; fata in occulto eſſe. Hoc viſu lętus, tripartito Iberum copias traiecit, præmiſſis, qui Gallorum animos qua traducendus exercitus erat, donis conciliarent, alpiumque tranſitus ſpecularentur. nonaginta millia peditum, duodecim millia equitum Iberum traduxit. Ilergetes inde, Barguſiosque & Auſetanos, & Aquitaniam quæ ſubiecta Pyrenæis montibus eſt, ſubegit: oræque huic omni præfecit Hannonem, vt fauces quæ Hiſpanias Gallijs iungunt, in potestate eſſent. Decem millia peditum Hannoni ad præſidium obtinendæ regionis data, & mille equites. Poſtquam per Pyrenæum ſaltum traduci exercitus cœptus eſt, rumorque per barbaros manauit certior de bello Romano: tria millia inde Carpetanorum peditū iter auerterunt. conſtabat non tam bello motos, quàm longinquitate viæ, inſuperabilique alpium tranſitu. Annibal quia reuocari aut vi retinere eos anceps erat, ne cæterorum etiam feroces animi irritarentur, ſupra ſeptem millia hominum domos remiſit, quos & ipſe grauari militia cenſuerat, Carpetanos quoque ab ſe dimiſſos ſimulans. inde ne mora atq; otium animos ſolicitarent, cum reliquis copijs Pyrenæum tranſgreditur: & ad oppidum Illiberim caſtra locat. Galli quanquam Italiæ bellum inferri audiebant: tamen quia vi ſubactos trans Pyrenæum Hiſpanos fama erat, præſidijs; valida impoſita, metu ſeruitutis ad arma conſternati, Ruſcionem aliquot populi conueniunt. quod vbi Annibali nunciatum eſt, moram magis quam bellum metuens, oratores ad regulos eorum miſit, colloqui ſe mecum ipſum velle cum his: & vel illi propius Illiberim accederent, vel ſe Ruſcionem proceſſurum, vt ex propinquo congreſſus facilior eſſet, nam & acceptorum eos in caſtra ſua ſe lætum. nec cunctanter ſe ipſum ad eos venturum, hoſpitem enim ſe Gallię, non hoſtem aduenisſe: nec ſtricturum ante gladium, ſi per Gallos liceat, quam in Italiam veniſſet. Et per nuncios quidem hæc. Vt vero reguli Gallorum caſtris ad Illiberim extemplo motis, haud grauate ad Pœnum venerunt, captis donis, cum bona pace exercitum per fines ſuos prætер Ruſcionem oppidum tranſmiſerunt. In Italiam interim nihil vltra quam Iberum tranſiſſe Annibalem, à Maſſilienſium legatis Romam perlatum erat: cum perinde ac ſi alpes iam tranſiſſet, Boij ſolicitatis Inſubribus defecerunt: nec tam ob veteres in P. R. iras, quam quod nuper circa Padum, Placentiam, Cremonamque colonias in agrum Gallicum deductas ægre patiebantur. Itaque armis repente arreptis,

in

A in eum ipſum agrum impetu facto, tantum terroris ac tumultus fecerunt, vt non agreſtis modo multitudo, ſed ipſi triumuiri Romani, qui ad agrum venerãt aſſignandum, diffiſi Placentiæ mœnibus, Mutinam confugerint, C. Luctatius, A. Seruilius, T. Annius. Luctatij nomen haud dubium eſt, pro A. Seruilio, & T. Annio, Q. Acilium, & C. Herennium habent quidam annales: alij Publium, Cornelium Afinam, & C. Papyrium Maſonem. Id quoque dubium eſt, legati ad Boios ad expoſtulandum miſſi, violati ſint: an in triumuiros agrum metantes impetus ſit factus. Mutinæ cum obſiderentur, & gens ad oppugnandarum vrbium artes rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, ſegnis intactis aſſideret muris, ſimulari cœptum de pace agi: euocatique ab Gallorum principibus legati ad colloquium, non contra ius modo gentium, ſed violata etiam, quæ data in id tempus erat, fide, comprehenduntur: negantibus Gallis, niſi obſides ſibi redderentur, eos ſe dimiſſuros. Cum hæc de legatis nunciata eſſent, & Mutina præſidium que in periculo eſſet, L. Manlius Prætor accenſus, effuſum agmen ad Mutinam ducit. Syluæ tunc circa viam erant, pleriſque locis inculti, ibi inexplorato profectus, in inſidias præcipitatus, multaque cum cæde ſuorum ægre in apertos campos emerſit. ibi caſtra communita: & quia Gallis ad tentanda ea defuit ſpes, refecti ſunt militum animi, quanquam acciſas res ſatis B conſtabat. Iter deinde de integro cœptum: nec dum per patentia loca ducebatur agmen, cum apparuit hoſtis. vbi rurſus ſyluæ intratæ, tum poſtremos adorti, cum magna trepidatione ac pauore omnium, octingentos milites occiderunt: ſex ſigna ademere. Finis inde & Gallis territandi, & pauendi Romanis fuit, vt ex ſaltu inuio atque impedito euaſere. inde apertis locis facile tutantes agmen Romani, Cannetum vicum propinquum Pado contendere. ipſe ſe munimento ad tempus, commeatibuſque fluminis, & Brixianorum Gallorum auxilio aduerſus creſcentem indies multitudinem hoſtium tutabantur. Qui tumultus repens poſtquam eſt Romam perlatus, & Punicum ſuper Gallico bello ſatis patres acceperunt: C. Attilium Prætorem cum vna legione Romana, & quinque millibus ſociorum delectu nouo à conſule conſcriptis, auxilium ferre Manlio iuſſerunt: qui ſine vllo certamine (abſceſſerant enim metu hoſtes) Cannetum peruenit. Et Publius Cornelius in locum eius, quæ miſſa cum prætore fuerat tranſcripta legione noua profectus ab vrbe ſexaginta longis nauibus, præteroram Hetruriæ Ligurumque, & inde Salyum, mox peruenit Maſſiliam: & ad proximum oſtium Rhodani (pluribus enim diuiſus amnis in mare decurrit) caſtra locat, vixdum ſatis credens Annibalem ſuperaſſe Pyrenæos montes. quem vt de Rhodani quoque tranſitu agitare animaduertit, incertus quo- C nam ei loco occurreret, nec dum ſatis refectis ab iactatione maritima militibus, trecentos interim delectos equites, ducibus Maſſilienſibus, & auxiliaribus Gallis, ad exploranda omnia, viſendoſque ex tuto hoſtes præmittit. Annibal cæteris metu aut precio pacatis, iam in Volcarum peruenerat agrum, gentis vallidæ: colunt autem circa vtranque ripam Rhodani: ſed diffiſi citeriore agro arceri Pœnum poſſe, vt flumen pro munimento haberent, omnibus ferme ſuis trans Rhodanum traiectis, vlteriorem ripam amnis obtinebant. Cæteros accolas fluminis Annibal, & eos ipſos qui ipſas ſedes tenuerant, ſimul pellicit donis ad naues vndique contrahendas, fabricandaſque: ſimul & ipſi traijci exercitum, leuarique quam primum regionem ſuam tanta vrgente hominum turba cupiebant. Itaque ingens coacta vis nauium eſt, lintriumque temere ad vicinalem vſum paratarum: nouaſque alias primum Galli inchoantes cauabant ex ſingulis arboribus: deinde & ipſi milites ſimul copia materiæ, ſimul facilitate operis inducti, alueos informes, nihil, dummodo innare aquæ, & capere onera poſſent, curantes, raptim faciebant, quibus ſe ſuaque tranſueherent. Iamque omnibus ſatis comparatis ad traijciendum, terrebant ex aduerſo hoſtes omnem ripam equis viriſque obtinentes. quos vt a-

rum, maxime Hiſpanis, aduerſo flumine ire iter vnius dieiubet, & vbi primo poſſit, quam occultiſſime traiecto amni, circunducere agmen: vt cum facto opus ſit, adoriatur ab tergo hoſtem. ad id dati duces Galli educunt inde millia quinque & viginti ferme ſupra paruæ inſulæ circumfluum amnem, latiorem vbi diuidebatur: eoque minus alto alueo tranſitum oſtendere. Ibi rapim caſa materia, rateſque fabricatæ: in quibus equi virique, & alia onera traijcerentur. Hiſpani ſine vlla mole in vtres veſtimentis conjectis, ipſi certis ſuppoſitis incubantes flumen tranſnatauere. Et alius exercitus ratibus iunctis traiectus, caſtris prope flumen poſitis, nocturno itinere atque operis labore feſſus, quiete vnius diei reficitur, intento duce ad conſilium opportune exequendum. Poſtero die profecti ex loco, prodito fumo ſignificant ſe tranſiſſe, & haud procul abeſſe. quod vbi accepit Annibal, ne tempori deeſſet, dat ſignum ad traijciendum. Iam paratas apratasque habebat pedes lintres. eques fere propter equantes nauium agmen ad excipiendum aduerſi impetum fluminis parte ſuperiore tranſmittrens, tranquillitatem infra traijcientibus lintribus præbebat. quorum pars magna nantes loris à puppibus trahebantur, præter eos quos inſtructos, frænatoſque, vt extemplo egreſſo in ripam equiti ſui eſſent, impoſuerunt in naues. Galli occurſant in ripam cum varijs vlulatibus, cantuque mori ſui, quatientes ſcuta ſuper capita, vibranteſque dextris tela: quanquam & ex aduerſo terrebat tanta vis nauium cum ingenti ſono fluminis, & clamore vario nautarum & militum, qui nitebantur perrumpere impetum fluminis, & qui ex altera ripa traijcientes ſuos hortabantur. Iam ſatis pauentes aduerſo tumultu, terribilior ab tergo adortus clamor, caſtris ab Hãnone capris. mox & ipſe aderat, anceps; terror circunſtabat: & è nauibus tanta vis armatorum in terram enadens, & à tergo improuiſa premebat acies. Galli poſt quam vim facere conati, vltra pellebantur: qua patere viſum maxime iter, perrumpunt: trepidi in vicos paſſim ſuos diffugiunt. Annibal cæteris copijs per ocium traiectis, ſperneus iam Gallicos tumultus, caſtra locat. Elephantorum traijciendorum varia conſilia fuiſſe credo: certe variata memoria eſt actæ rei, quidam congregatis ad ripam elephantis, tradunt ferociſſimum ex ijs irritatum à rectore ſuo, cum refugientem in aquam natantem ſequeretur, traxiſſe gregem, vt quenque timentem altitudinem deſtituerat vadum, impetu ipſo fluminis in alteram ripam rapiente. Cæterum magis conſtat ratibus traiectos. id vt tutius conſilium ante rem foret: ita acta re, ad fidem pronius eſt. Ratem vnam ducentos longam pedes, quinquaginta latam, à terra in amnem porrexerunt: quam, ne ſecunda aqua deferretur, pluribus retinaculis validis parte ſuperiore ripæ relegatam, pontis in modum humo iniecta conſtrauerunt, vt beluæ adacter velut per ſolum ingrederentur. altera ratis, æque lata, longa pedes centum, ad traijciendum flumen apta, huic copulata eſt: cum elephanti perſtabilem ratem, tanquam viam, prægredientibus fœminis, acti, in minorem applicatam tranſgreſſi ſunt: ea extemplo reſolutis quibus leuiter annexa erat vinculis, ab actuarijs aliquot nauibus ad alteram ripam pertrahitur. ita primis expoſitis, alij deinde repetiti ac traiecti ſunt. nihil ſane trepidabant, donec continenti velut ponte agerentur. primis erat pauor, cum ſoluta ab cæteris rate in altum raperentur. ibi vrgentes inter ſe, cedentibus extremis ab aqua, trepidationem aliquantum edebant, donec quietem ipſe timor circunſpicientibus aquam feciſſet. excidere etiam ſæuientes quidam in flumen, ſed pondere ipſo ſtabiles, dejectis rectoribus, quærendis pedetentim vadis in terra euaſere. Dum elephanti traijciuntur, interim Annibal Numidas equites quingẽtos ad caſtra Romana miſerat ſpeculatum, vbi & quantæ copiæ eſſent, & quid parārent. huic alæ equitum, miſſi, vt ante dictum eſt, ab oſtio Rhodani trecenti Romanorum equites occurrunt. prælium atrocius quam pro numero pugnantium editur. nam præter multa vulnera, cædes etiam prope par vtrinque fuit: fugaque & pauor Numidarum Romanis iam admodum feſſis victoriam dedit.

victores

A victores ad centum sexaginta, nec omnes Romani, sed pars Gallorum: victi amplius ducentis ceciderunt. Hoc principium, simulque omen belli, vt summæ rerum prosperum euentum, ita haud sane incruentam, ancipitisque certaminis victoriam Romanis portendit. Re ita gesta, ad vtrunque ducem sui redierunt. Nec Scipionis stare sententia poterat, nisi vt ex consilijs cœptisque hostis & ipse conatus caperet: & Annibalem incertum, vtrum cœptum in Italiam intenderet iter, an cum eo, qui primus se obtulisset Romanus exercitus, manus consereret, auerterat à præsenti certamine Boiorum legatorum, regulique Matali aduentus: qui se duces itinerum socios periculi fore affirmantes, integro bello, nusquam ante libatis viribus, Italiam aggrediendam censent. Multitudo timebat quidem hostes, nondum obliterata memoria superioris belli: sed magis iter immensum alpesque, rem fama vtique inexpertis horrendam, metuebat. Itaque Annibal, postquam ipsi sententia stetit pergere ire, atque Italiam petere, aduocata concione, varie militum versat animos, castigando adhortandoque. Mirari se, quinam pectora semper inpauida repens terror inuaserit, per tot annos vincentes eos stipendia facere: neque ante Hispania excessisse, quam omnes gentes que & terræ eæ quas duo diuersa maria amplecB tantur, Carthaginiensium essent. indignatos deinde, quod quicunque Saguntum obsedissent, velut obnoxam sibi dedi postularet P. R. Iberum traiecisse ad delendum nomen Romanorum, liberandumque orbem terrarum. tum neminem sum id longum, cum ab occasu solis ad ortum intenderent iter. nunc, postquam multo maiorem partem itineris emensam cernant, Pyrenæum saltum inter ferocissimas gentes superatum: Rhodanum tantum amnem, tot millibus Gallorum prohibentibus, domita etiam ipsius fluminis vi traiectum: in conspectu alpes habeant, quarum alterum latus Italia sit: in ipsis portis hostium fatigatos subsistere: quid aliud alpes esse credentes quam montium altitudines? surgerent altiores Pyrenæis iugis: nullas profecto terras cœlum contingere, nec inexuperabiles humano generi esse. Alpes quidem habitari, coli, gignere atque alere animantes: peruias paucis esse, exercitibus inuias? eos ipsos, quos cernant, legatos non pennis sublime elatos alpes transgressos: nec maiores quidem eorum indigenas, sed aduenas Italiæ cultores, has ipsas alpes ingentibus sæpe agminibus cum liberis ac coniugibus, migrantium modo, tuto transisse. Militi quidem armato, nihil secum præter instrumenta belli portanti, quid inuium aut inexuperabile esse: Saguntum vt caperetur, quid per octo menses periculi, quid laboris exhaustum esse: Romam orbis terrarum caput petentibus, quis quam adeo asperum atque arduum videri, quod incœptum C moretur? cœpisse quondam Gallos ea, quæ aditu posse Pœnus desperet; proinde aut cederent animo atque virtute genti per eos dies toties ab se victæ, aut itineris finem sperent campum interiacentem Tiberi ac mœnibus Romanis. His adhortationibus incitatos corpora curare, atque ad iter se parare iubet. Postero die profectus aduersa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: non quia rectior ad alpes via esset, sed quantum à mari recessisset, minus obuiam fore Romanum credens: cum quo, prius quam in Italiam ventum foret, non erat in animo manus conserere. Quartis castris ad insulam peruenit: ibi Arar Rhodanusque amnis diuersis ex alpibus decurrentes, agri aliquantulum amplexi confluunt in vnum, medijs campis insulæ nomen inditum. accolunt prope Allobroges, gens iam inde nulla Gallica gente opibus aut fama inferior: tum discors erat, regni certamine ambigebant fratres. maior, & qui prius imperitarat, Brancus nomine, minore à fratre & cœtu iuniorum, qui iure minus, vi plus poterat, pellebatur. Huius seditionis peropportuna disceptatio cum ad Annibalem reiecta esset, arbiter regni factus, quod erat senatus principumque sententia futurum, imperium maiori restituit. ob id meritum commeatu copiaque rerum omnium & vestimentis est adiutus, quæ in fames frigoribus alpes præparare cogebant. Sedatis certaminibus Allobrogum, cum iam

alpes

alpes peteret, non recta regione iter instituit, sed ad læuam in Tricastinos flexit: inde per extremam oram Vocontiorum agri tetendit in Tricorios: hauds quam impedita via, prius quam ad Druentiam flumen peruenit. Is & ipse alpinus amnis longe omnium Galliæ fluminum difficilimus transitu est. nam cum aquæ vim vehat ingentem, non tamen nauium patiens est: quia nullo coercitus ripis, pluribus simul, neque ijsdem alueis fluens, noua semper vada nouosque gurgites faciens (& ob eadem pediti quoque incerta via) ad hæc saxa glomerosa voluens, nihil stabilis nec tuti ingredienti præbet. tum forte imbribus auctus, ingentem transgredientibus tumultum fecit, cum super cætera trepidatione ipsi sua, atque incertis clamoribus turbarentur. Cornelius Cos. triduo fere post quam Annibal ab ripa Rhodani mouit, quadrato agmine ad castra hostium venerat, nullam dimicandi moram faciens. cæterum vbi deserta munimenta, nec facile se tantum progressos adfectarum vidit, ad mare ad naues rediit, tutius faciliusque ita descendenti ab alpibus Annibali occursurus. Ne tamen nuda auxiliis Romanis Hispania esset, quam prouinciam sortitus erat, Cn. Scipionem fratrem cum maxima parte copiarum aduersus Asdrubalem misit: non ad tutandos tantummodo veteres socios, conciliandosq; nouos, sed etiam ad pellendum Hispania Asdrubalem. ipse cum admodum exiguis copiis Genuam repetit, eo qui circa Padum erat exercitu Italiam defensurus. Annibal ab Druentia campestri maxime iter cum bona pace ad alpes incolentium ea loca Gallorum peruenit. Tum, quamquam fama prius, qua quidem incerta in maius vero ferri solent, percepta res erat: tamen ex propinquo visa montium altitudo, niuesq; cœlo prope immixtæ tecta informia imposita rupibus, pecora iumentaque torrida frigore, homines intonsi & inculti, animalia inanimaque omnia rigentia gelu, cætera visu quam dictu fœdiora, terrorem renouauere. Erigentibus in primos agmen oculos apparuerunt imminentes tumulos insidentes montani: qui si valles occupassent insedissent, coorti in pugnam repente, ingentem fugam stragemque dedissent. Annibal consistere signa iubet: Gallisque ad visenda loca præmissis, postquam comperit transitum ea non esse, castra inter confragosa omnia præruptaque, quam extentissima potest valle, locat. Tum per eosdem Gallos, haudquaquam multum lingua moribusq; abhorrentes, cum se immiscuissent colloquiis montanorum, edoctus interdiu tantum obsideri saltum, nocte in sua quenq; diuisa tecta: luce prima subiit tumulos, vt ex aperto atq; interdiu viam per angustias facturus. die deinde, simulando aliud quam quod parabatur, consumpto, cum eodem quo constiterat loco castra communisset: vbi primum digressos tumulis montanos, laxatasque sensit custodias, pluribus ignibus quam pro numero manentium in speciem factis, impedimentisque cum equite relictis, & maxima parte peditum, ipse cum expeditis acerrimo quoque viro raptim angustias euadit: iisque ipsis tumulis, quos hostes tenuerant, consedit. Primo deinde luce castra mota, & agmen reliquum incedere cœpit. iam montani signo dato ex castellis ad stationem solitam conueniebant: cum repente conspiciunt alios arce occupata sua super caput imminentes, alios via transire hostes. vtraq; simul obiecta res oculis, animis immobiles parumper eos defixit. deinde vt trepidationem in angustiis, suoque ipso tumultu Annibalis miscri agmen videre, equis maxime consternatis, quicquid adiecissent ipsi terroris, satis ad perniciem fore rati, peruersis rupibus iuxta inuia ac deuia affecti discurrunt. Tum vero simul ab hostibus, simul ab iniquitate locorum Pœni oppugnabantur: plusque inter ipsos, sibi cuique tendenti vt periculo primus euaderet, quam cum hostib. certaminis erat. equi maxime infestum agmen faciebant. qui & clamorib. dissonis, quos nemora etiam repercussæque valles augebant, territi trepidabant: & icti forte aut vulnerati, adeo consternati sunt, vt stragem ingentem simul hominum ac sarcinarum omnis generis facerent. multosque turba, cum præcipites direptæque vtrinque angustiæ essent, in immensum

A mensium altitudinis deiecit: quosdam & armatos. inde ruinæ maximæ, modo iumenta cum oneribus deuoluebantur. Quæ quanquam fœda visu erant, fletæ parumper tamen Annibal, ac suos continuit ne tumultum ac trepidationem augeret. inde postquam interrumpi agmen vidit, periculumque esse, ne cæsum impedimentis exercitum nequicquam incolumem traduxisset, decurrit ex superiore loco: & cum impetu ipso fudisset hostem, suis tumultum auxit, sed is tumultus momento temporis, postquam liberata itinera fuga montanorum erant, sedatur: nec per otium modo, sed prope silentio mox omnes traducti. castellum inde, quod caput eius regionis erat, vicosque circumiectos capit, & captiuorum pecoribus per triduum exercitum aluit. & quia nec montanis primo perculsis, nec loco magnopere impediebantur, aliquantum eo triduo viæ confecit. Peruentum inde ad frequentem cultoribus alium, vt inter montana, populum, ibi non bello aperto, sed suis artibus, fraude, deinde insidiis est prope circumuentus. Magno natu principes castellorum oratores ad Pœnum veniunt: alienis malis, vt illi exemplo doctos, memorantes amicitiam malle quam vim experiri Pœnorum: itaque obedienter imperata facturos. commeatum, itinerisque duces, & ad fidem promissorum obsides acciperet. Annibal nec temere credendo, nec aspernendo, ne repudiati aperte hostes fierent, be-
B nigne cum respondisset: obsidibus quos dabant acceptis, & commeatu, quem in viam ipsi detulerant, vsus: nequaquam, vt inter pacatos, incomposito agmine duces eorum sequitur. Primum agmen elephanti & equites erant: ipse post cum robore peditum circumspectans solicitus omnia, incedebat. vbi in angustiorem viam ex parte altera subiectam iugo insuper imminenti ventum est, vndique ex insidiis barbari à fronte & à tergo coorti, comminus eminusque petunt, saxa ingentia in agmen deuoluunt. maxima ab tergo vis hominum vrgebat. in eos versa peditum acies, haud dubium fecit, quin nisi firmata extrema agmina fuissent, ingens in eo saltu accipienda clades fuerit. Tunc quoq; ad extremum periculi, ac prope perniciem ventum est. nam dum cunctatur Annibal dimittere in angustias agmen, quia non vt ipse equitibus præsidio erat, ita peditibus quicquam ab tergo auxilij reliquerat: occursantes per obliqua montani, perrupto medio agmine viam insedere. noxque vna Annibali sine equitibus ac impedimentis acta est. Postero die iam segnius intercursantibus barbaris, iunctæ copiæ, saltusque haud sine clade, maiore tamen iumentorum quam hominum pernicie superatus. inde montani pauciores, iam, & latrocinij magis quam belli more concursabant, modo in primum, modo in nouissimum agmen: vt cuique aut locus opportunitatem daret, aut progressi
C morauve aliquam occasionem fecissent. Elephanti sicut præcipites per actas vias magna mora agebantur: ita tutum ab hostibus quacunque incederent. quia insuetis adeundi propius metus erat, agmen præbebant. Nono die in iugum alpium peruentum est, per inuia pleraque, & errores, quos aut ducentium fraus, aut, vbi fides iis non esset, temere initæ valles à coniectantibus iter, faciebant. Biduum in iugis statiua habita: fessisque labore ac pugnando quies data militibus: iumentaque aliquot, quæ prolapsa in rupibus erant, sequendo vestigia agminis, in castra peruenere. Fessis tædio tot malorum, niuis etiam casus, occidente iam sidere Vergiliarum, ingentem terrorem adiecit. Per omnia niue oppleta, quum signis prima luce motis segniter agmen incederet, pigritiaque & desperatio in omnium vultu emineret: prægressus signa Annibal, in promontorio quodam, vnde longe ac late prospectus erat, consistere iussis militibus Italiam ostentat, subiectosque alpinis montibus circumpadanos campos: mœniaque eius tum transcendere non Italiæ modo, sed etiam vrbis Romæ: cetera plana, procliuia fore: vno, aut ad summum altero prælio arcem & caput Italiæ in manu ac potestate habituros. Procedere inde agmen cœpit: iam nihil ne hostibus quidem præter parua furta per occasionem tentantibus. cæterum iter multo quam in ascensu fuerat, vt pleraq; alpium ab

Italia

Italia ſicut breuiora, ita arrectiora ſunt, difficilius fuit. omnis enim ferme præceps, anguſta, lubrica erat, vt neque ſuſtinere ſe à lapſu poſſent: nec ſi paululum titubaſſent, hærere affixi veſtigio ſuo: alijq; ſuper alios, & iumenta & homines occiderent. Ventum deinde ad multo anguſtiorem rupem, atque ita rectis ſaxis, vt ægre expeditus miles tentabundus, manibuſque retinens vulta ac ſtirpes circa eminentes, demittere ſeſe poſſet. Natura locus iam ante præceps, recenti terræ lapſu in pedum mille admodum altitudinem abrupta erat. Ibi cum velut ad finem viæ equites conſtitiſſent, miranti Annibali quæ tam moraretur agmen, nunciatur rupem inuiam eſſe. digreſſus deinde ipſe ad locum viſendum: haud dubia res viſa, quin per inuia circa, nec trita antea quamuis lõgo ambitu, circunduceret agmen. Ea vero via inſuperabilis fuit. nam cum ſuper veterem niuem intactam noua modicæ altitudinis eſſet: molli, nec prealtæ niui facile pedes ingredientium inſiſtebant. vt vero tot hominum iumentorumque inceſſu dilapſa eſt, per nudam infra glaciem, fluentemque labem liquefcentis niuis ingrediebantur. tetra ibi luctatio erat, vt à lubrica glacie nec recipiente veſtigium, & in prono citius pede ſe fallente: & ſeu manibus in ſurgendo, ſeu genu ſe adiuuiſſent, ipſis adminiculis prolapſi ſi iterum conciſſent, nec ſtirpe circa radiceſve, ad quas pede aut manu quiſquam eniti poſſet, erant. itaque leui tantum glacie tabita q; niue voluntabantur iumenta: nec ſtabantur interdum, etiam tum infirmam ingredientia niuem: & prolapſa iactandis grauius in continendo vngulis, penitus perfringebant: vt pleraque velut pediça capta hærerent indurata & alta concreta glacie. Tandem nec quicquam iumentis atque hominibus fatigatis, caſtra in iugo poſita ægerrime ad id ipſum loco purgato. tantum niuis fodiendum atque egerendum fuit, inde ad rupem minuendã, per quam via vna eſſe poterat, milites ducti: cum cædendã eſſet ſaxum, arboribus circa immanibus deiectis, detruncatiſq; ſtruem ingentem lignorum faciunt, eamq;, cum & vis venti apta faciendo igni coorta eſſet, ſuccendunt, ardentiaque ſaxa infuſo aceto putrefaciunt. ita torridam incendio rupem ferro pandunt, molliuntque anfractibus modicis cliuos. vt non armenta ſolum, ſed elephanti etiam deduci poſſent. Quatriduum circa rupem conſumptum, iumenta prope fame abſumebantur. nuda enim ferme eacuminia ſunt: & ſi quid eſt pabuli, obruunt niues. inferiora vallis apricos quoſdam colles habent, riuoſque prope ſyluas, etiam humano cultu digniora, loca. ibi iumenta in pabulum miſſa, & quies muniendo feſſis hominibus data triduo, inde ad planum deſcenſum eſt etiam locis mollioribus, & accolarum ingeniis. Hoc maxime modo peruentum eſt in Italiam quinto menſe à Carthagine Noua, vt quidam authores ſunt, quinto decimo die Alpibus ſuperatis. Quantæ copiæ C tranſgreſſo in Italiam Annibali fuerint, nequaquam inter authores cõſtat. qui plurimum, centum millia peditum, viginti equitum fuiſſe ſcribunt: qui minimum, viginti millia peditum, ſex equitum. L. Cincius Alimentius, qui captum ſe ab Annibale ſcribit, maxime author moueret me, niſi confunderet numerum, Gallis Liguribuſque additis. cum his ſcribit octoginta millia peditum, decem equitum, adducta in Italiam (magis affluxiſſe veriſimile eſt, & ita quidam authores ſunt) ex ipſo autem audiſſe Annibale, poſtquam Rhodanum tranſierit, triginta ſex millia hominum, ingentemque numerum equorum & aliorum iumentorum amiſiſſe in Taurinis: quę Gallis proxima gens erat, in Italiam digreſſo. Id cum inter omnes conſtet, eo magis, miror ambigi, quanam alpes tranſierit: & vulgo credere Pennino, atque inde nomen & iugo alpium inditum, tranſgreſſum. Cœlius per Cremonis iugum dicit tranſiſſe. qui ambo ſaltus eum non in Taurinos, ſed per ſaltus montanos ad Libuos Gallos deduxiſſent. Nec veriſimile eſt, ea tum ad Galliam patuiſſe itinera: vtique cum quæ ad Penninum ferant, obſepta gentibus ſemigermanis fuiſſent. neque hercule montibus his (ſi quem forte id mouit) ab tranſitu Penorum vllo Veragri incolę iugi eius norunt nomen inditũ: ſed ab eo quem in ſummo

ſacratum

A sacratum vertice Penninum montani appellant. Per opportunæ ad principia rerum Taurinis proximę genti aduersus Insubres motum bellum erat. sed armare exercitum Annibal, vt parti alteri auxilio esset, in reficiendo maxime sentientem contracta ante mala, non poterat: ocium etenim ex labore, copia ex inopia, cultus ex illuuie tabeque, squalida & prope efferata corpora varie mouebant. Ea P. Cornelij Cos. causa fuit, cum Pisas nauibus venisset, exercitu à Manlio Attilioque accepto tyrone, & in nouis ignominijs trepido, ad Padum festinandi: vt cum hoste nondum refecto manum conserer er, sed cum Placentiam Cos. venit, iam ex statiuis mouerat Annibal: Taurinorumque vnam vrbem caput gentis eius, quia volens in amiciriam non veniebat, vi expugnarat: iunxisseque sibi non metu solum, sed etiam voluntate Gallos accolas Padi, ni eos circunspectantes defectionis tempus, subito aduentus Cos. oppressisset. Et Annibal mouit ex Taurinis, incertos quæ pars sequenda esset, Gallos præsertim se secuturos ratus. Iam prope in conspectu erant exercitus, conuenerantque duces, sicut vterque inter se nondum satis noti, ita iam imbutus vterque quadam admiratione alterius. Nam Annibalis & apud Romanos iam ante Sagunti excidium celeberrimum nomen erat: & Scipionem Annibalem eo ipso, quod aduersus se dux potissimum lectus esset, præstantem virum cre- B debat: & auxerant inter se opinionem: Scipio quod relictus in Gallia, obuius fuerat in Italiam transgresso Annibali: Annibal, conatu tam audaci traijciendarum alpium, & effectu. Occupauit tamen Scipio Padum traijcere: & ad Ticinum amnem motis castris, prius quam induceret in aciem, adhortandorum militum causa talem orationem exorsus est: Si eum exercitum milites educerem in aciem, quę in Gallia mecum habui, supersedissem loqui apud vos: quid enim adhortari referret aut eos equites, qui equitatum hostium ad Rhodanū flumen egregie vicissent? aut eas legiones, cum quibus fugientem hunc ipsum hostem secutus, confessionem cedentis ac detrectantis certamen pro victoria habui? Nūc quia ille exercitus Hispaniæ prouinciæ scriptus, ibi cum fratre Cu. Scipione meis auspicijs rem gerit, vbi eam gerere senatus populusque Romanus voluit: ego, vt Cos. ducem aduersus Annibalem ac Pœnos haberetis, ipse me huic volūtario certamini obtuli. Nouo imperatori apud nouos milites pauca verba facienda sunt: Ne genus belli, neve hostem ignoretis: cum ijs est vobis milites pugnandum, quos terra mariq; priore bello, vicistis: à quibus stipēdium per vigioti annos exegistis: à quibus capta belli præmia Siciliam ac Sardiniam habetis. Erit igitur in hoc certamine is vobis illisque animus, qui victoribus & victis esse solet. Nec nunc illi quia audent, sed quia necesse est, pugna- C turi sunt. nisi creditis, qui exercitu incolumi pugnam detrectauere, eos duabus partibus peditum equitumque in transitu Alpium amissis, qui plures pene perierint, quam supersint, plus spei nactos esse. At enim pauci quidē sunt, sed vigentes animis corporibusq;, quorum robor ac vires vix sustinere vis vlla possit. Effigies imo vmbræ hominum, fama, frigore, illuuie, squalore enecti, contusi ac debilitati inter saxa rupesq; ad hæc, perusti artus, niue rigentes nerui, mēbra torrida gelu, quassata fractaq; arma: claudi ac debiles equi cum hoc equite, cum hoc pedite pugnaturi estis: reliquias extremas hostium, non hostes habebitis. Ac nihil magis vereor, quā ne antequā vos cum hoste pugnaueritis, alpes vicisse Annibalē videantur. Sed ita forsitā decuit, cum fœderū ruptore duce ac populo deos ipsos sine vlla humana ope cōmittere ac profligare bellū: nos autem, qui secundū deos violati sumus, cōmissum ac profligatum conficere. Non vereor, ne quis me hoc vestri adhortandi causa magnifice loqui existimet. ipsum aliter animo affectum esse. Licuit mihi in Hispaniam prouinciā meam ire, quo iam profectus eram cum exercitu meo, vbi & fratrem consilij participem, ac periculi socium haberem: & Asdrubalem potius quam Annibalem hostē & minorem haud dubie molem belli. tamen cum præterueherer nauibus Galliæ oram, ad famam huius hostis in terram egressus, præmisso equitatu ad Rho-

danum

» danum mori castra equestri præbo, qua parte copiarum conserendi
» fortuna data est, hostem fudi, peditum agmen, quod in modum fugien
» raptim agebatur, quia assequi terra non poteram, neque regressus ad naues
» rat: quanta maxime celeritate potui, tanto maris terrarumque circuitu
» dicibus alpium obuius fui. Huic timendo hosti virum cum declinarem ex
» men, improuisus videor incidisse, an occurrere in vestigijs eius, lacessen
» trahere ad decernendum? Experiri iuuat, vtrũ alios certe repente Carthag
» enses per viginti annos terra ediderit: an ijdem sint, qui ad Agates pugnan
» insulas: & quos ab Eryce duodecimcenis denarijs æstimatos emisistis, &
» Annibal hic sit æmulus itinerum Herculis, vt ipse fert: an vectigalis stipen
» usq; & seruus populi Romani à patre relictus. quem nisi Saguntinũ scelus
» taret, respiceret profecto, si non patriam victam, domum certe, pacemq; &
» dera Amilcaris scriptamanu: qui iussus à Cos. nostro præsidium deduxit ab Er
» ce: qui graues impositas victis Carthaginiensibus leges fremens mœrensq
» accepit: qui decedere Sicilia, qui stipendium populo Romano dare pactus
» Itaque vos ego milites, non eo solum animo, quo aduersus alios hostes solet
» pugnare velim: sed cum indignatione quadam atque ira, velut si seruos videa
» tis vestros arma repente contra vos ferentes. Licuit, si voluissemus, ad Eryc
» clausos, vltimo supplicio humanorum, fame interficere, licuit classem victrice
» in Africam traijcere, atque intra paucos dies sine vllo certamine Carthag
» nem delere. Veniam dedimus precantibus: emisimus ex obsidione: pace
» cum victis fecimus: tutelæ nostræ deinde duximus, cum Africo bello urge
» tur. Pro his imperitis furiosum iuuenem sequentes, oppugnatum patriam no
» stram veniunt. Atque vtinam pro decore nobis hoc tantum, & non pro salu
» esset certamen. Non de possessione Siciliæ ac Sardiniæ, de quibus quondam
» agebatur: sed pro Italia nobis est pugnandum. nec est alius ab tergo exercit
» qui, nisi nos vincimus, hosti obsistat: nec alpes aliæ sunt, quas dum superet
» comparari noua possint præsidia. Hic est obstandum milites, velut si ante Ro
» mana mœnia pugnemus. Vnusquisque se non corpus suum, sed coniugem ac li
» beros paruos armis protegere putet: nec domesticas solum agitet curas, sed
» identidem hoc animo reputet, nostras nunc intueri manus senatum populum
» que Romanum: qualis nostra vis virtusq; fuerit, talem deinde fortunam illius
» vrbis ac Romani imperij fore. Hæc apud Romanos consul. Annibal rebus pru
quam verbis adhortandos milites ratus, circundato ad spectaculum exercitu
captiuos montanos victos in medio constituit: armisque Gallicis ante eorum
pedes proiectis, interrogare interpretem iussit, Quis, si vinculis leuaretur, ar
maque & equum victor acciperet, decertare ferro vellet? Cum ad vnum om
nes ferrum pugnamque poscerent, & deiecta esset in id sors, se quisque eam
optabat, quem fortuna in id certamen eligeret. Vt cuiusque sors exciderat, vl
lacer inter gratulantes gaudio exultans, cum sui moris tripudijs arma rapta
capiebat. vbi vero dimicarent, is habitus animorum non inter eiusdem modo
conditionis homines erat, sed etiam inter spectantes vulgo, vt non vincentiũ
um magis quam bene morientium fortuna laudaretur. Dum sic aliquot spec
tatis paribus affectos dimisisset, concione inde aduocata, ita apud eos lo
» tus fertur: Si quem animum in alienæ sortis exemplo paulo ante habuistis,
» eundem mox in æstimanda fortuna vestra habueritis, vicimus milites. neque
» enim spectaculum modo illud, sed quædam veluti imago vestræ conditionis
» erat. ac nescio an maiora vincula, maioresque necessitates vobis quam capti
» uis vestris fortuna circundederit. dextra læuaque duo maria claudunt, nullam
» ne ad effugium quidem nauem habentibus: circa Padus amnis, maior ac vio
» lentior Rhodano: à tergo alpes vrgent, vix integris vobis ac vigentibus transitu
» Hic vobis vincendum, aut moriendum milites est, vbi primum hosti occurristis
» & eadem fortuna, quæ necessitatem pugnandi imposuit, præmia vobis victo
» toribus proponit, quibus ampliora homines ne à dijs quidem immortalibus

optare

optare solent. Si Siciliam tantum ac Sardiniam parentibus nostris ereptas, nostra virtute recuperaturi essemus: satis tamen ampla precia essent. quicquid Romani tot triumphis partum congestumque possident, id omne nostrum cum ipsis dominis futurum est. in hanc tam opimam mercedem agite cum dijs bene iuuantib. arma capite. Satis adhuc in vastis Lusitaniæ Celtiberiæque montibus pecora consectando, nullum emolumentum tot laborum periculorumque vestrorum vidistis: tempus est iam opulenta vos ac ditia stipendia facere, & magna operæ precia mereri, tantum itineris per tot montes fluminaq; & tot armatas gentes emensos. Hic vobis terminum laborum fortuna dedit: hic dignam mercedem emeritis stipendijs dabit. Nec quam magni nominis bellum est, tam difficilem existimaueritis victoriam fore. Sæpe & contemptus hostis cruentum certamen edidit: & inclyti populi regesque perleui momento victi sunt. Nam dempto hoc vno fulgore nominis Romani, quid est quod illi vobis comparandi sint? Vt viginti annorum militiam vestram cum illa virtute, cum illa fortuna taceam, ab Herculis columnis, ab Oceano, terminisque vltimis terrarum, per tot ferocissimos Hispaniæ & Galliæ populos, vincentes huc peruenistis: pugnabitis cum exercitu tyrone, hac ipsa ætate cæso, victo, circumsesso à Gallis, ignoto adhuc duci suo, ignoranteq; ducem. An me in prætorio patris clarissimi imperatoris prope natum, certe educatum, domitorem Hispaniæ, Galliæq;, victorem eundem non alpinarum modo gentium, sed ipsarum, quod multo maius est, alpium, cum semestri hoc conferam duce, desertore exercitus sui? cui si quis demptis signis Pœnos Romanosque hodie ostendat, ignoraturum certum habeo, vtrius exercitus sit Cos. Non ego illud parui æstimo milites, quod nemo vestrum est, cuius non ante oculos ipse sæpe militare aliquod ediderim facinus, cui non idem ego virtutis spectator ac testis, notata temporibus locisque referre sua possim decora: tum laudastis me milites, donastis. Alumnus prius omnium vestrum, quam imperator procedam acie aduersus ignotos inter se, ignorantesque. Quoque circumtuli oculos, plena omnia video animorum ac roboris: veteranum peditem, generosissimarum gentium equites frenatos & infrenatos, vos socios fidelissimos fortissimosque, vos Carthaginienses tum ob patriam, tum ob iram iustissimam pugnaturos. Inferimus bellum, infestisque signis descendimus in Italiam, tanto audacius fortiusq; pugnaturi, quãto maior spes maiorque animus inferentis est vim, quam arcentis. Accendit præterea animos & stimulat dolor, iniuria, indignitas. Ad supplicium deposcere me ducem primum, deinde vos omnes, qui Saguntum oppugnassetis, deditos vltimis cruciatibus affecturi fuere. Crudelissima ac superbissima gens sua omnia, suique arbitrij facit: cum quibus bellum, cum quibus pacem habeamus, se modum imponere æquum censet: circumscribit includitque nos terminis montium fluminumque, quos ne excedamus, neque eos, quos statuit, terminos obseruet. Ne transieris Iberum: ne quid rei tibi sit cum Saguntinis: ad Iberum est Saguntum: nusquam te vestigio moueris. Parum est, quod veterimas prouincias nostras Siciliam ac Sardiniam ademit, nisi adimat etiam Hispaniam: & si inde cessero, in Africam transcendet. Transcendet autem di coi duos Coss. huius anni, vnum in Africam, alterum in Hispaniam misere. nihil viquam nobis relictum est, nisi quod armis vindicauerimus. illis timidis & iguauis licet esse, qui receptum habent, quos suus ager, sua terra per tuta ac pacata itinera fugientes accipient: vobis necesse est fortibus viris esse, & omnibus inter victoriam mortemve certa desperatione abruptis, aut vincere: aut si fortuna dubitabit, in prælio potius quam in fuga mortem oppetere. Si hoc bene fixum omnibus, destinatumque in animo est, iterum dicam, vicistis. nullam incitamentum ad vincendum homini à dijs immortalibus acrius datũ est. His adhortationibus cum vtrinque ad certamen accensi militum animi essent, Romani ponte Ticinum iungunt, tutandique pontis causa castellum superimponunt. Pœnus opere occupatis hostib. Maharbalem cum ala Numidarum,

rum,equitibus quingentis,ad depopulandos ſociorum P.R. agros mittit: Gallis parci quam maxime iubet, principumq; animos ſolicitare ad defectionem. Ponte perfecto traductus Romanus exercitus in agrum Inſubrium, quinque millia paſſuum à vico tumulis conſedit. Ibi Annibal caſtra habebat, reuocatoque propere Maharbale,atque equitibus,cum inſtare certamen cerneret: nihil vnquam ſatis dictum præmonitumque ad cohortandos milites ratus,vocatis ad concionem certa præmia pronunciat,in quorum ſpem pugnarent,agrum ſeſe daturum eſſe in Italia, Africa, Hiſpania, vbi quiſque velit immunem ipſi qui accepiſſet,liberiſque: qui pecuniam quam agrum maluiſſet,ei ſe argento ſatisfacturum: qui ſociorum ciues,Carthaginienſes fieri vellent,poteſtatem facturũ: qui domos redire mallent,daturum ſe operã, ne cuius ſuorum populari mutatam ſecũ fortunã eſſe vellẽt: ſeruis quoq; dominos proſecutis libertatem promittit,binaque pro his mancipia dominis ſe redditurum. Eaque vt rata ſcirent fore,agnum læua manu,dextra ſilicem retinens,ſi falleret Iouem cæteroſque precatus deos,ita ſe mactarent,quemadmodum ipſe agnum mactaſſet ſecundum precationem caput pecudis ſaxo eliſit. Tum vero omnes velut diis authoribus in ſpem ſuam quiſque acceptis,id moræ,quod nondum pugnarent,ad potienda ſperata rati: prælium vno animo & voce vna poſcunt. Apud Romanos haudquaquam tanta alacritas erat, ſuper cætera recentibus etiam territos prodigiis. nam & lupus intrauerat caſtra, laniatiſque obuiis,ipſe intactus euaſerat: & examen apum in arbore prætorio imminente conſederat. Quibus procuratis,Scipio cum equitatu iaculatoribuſq; expeditis profectus ad caſtra hoſtium,exq; propinquo copias,quantæ & cuius generis eſſent, ſpeculadas,obuius fit Annibali, & ipſi cum equitibus ad exploranda circa loca progreſſo. neutri alteros primo cernebant. denſior deinde inceſſu tot hominum equorumq; oriens puluis,ſignum propinquantium hoſtium fuit. Conſtitit vterq; agmẽ,& prælio ſeſe expediebãt. Scipio iaculatores & Gallos equites in fronte locat: Romanos,ſociorumque quod roboris fuit,in ſubſidiis. Annibal frenatos equites in medium accepit,cornua Numidis firmat. Vixdum clamore ſublato,iaculatores fugere inter ſubſidia ad ſecundam aciem. inde equitum certamen erat aliquandiu anceps. deinde quia turbabant equos pedites intermiſti,multis labentibus ex equis, aut deſilientibus, vbi ſuos premi circumuentos vidiſſent,iam magna ex parte anceps pugna erat: donec Numidæ, qui in cornibus erant,circumuecti,paululum ab tergo ſe oſtendere. Is pauor perculit Romanos: auxitque pauorem Conſ. vulnus, periculumque intercurſu tum primum pubeſcentis filij propulſatum. Hic erat iuuenis, penes quem perfecti huiuſce belli laus eſt. Africanus ob egregiam victoriam de Annibale & de Pœnis appellatus. Fuga tamen effuſa iaculatorum maxime fuit,quos primos Numidæ inuaſerunt. Alius confertus equitatus Conſ. in medium acceptum,non armis modo,ſed etiam corporibus ſuis protegens,in caſtra, nuſquam trepide neque effuſe cedendo,reduxit. Seruati Conſ. decus Cœlius ad ſeruum, natione Ligurem,delegat. Malim equidem de filio verum eſſe,quod & plures tradidere authores: ſeruum fama obtinuit. Hoc primum cum Annibale prælium fuit: quo facile apparuit,& equitatu meliorem Pœnum eſſe: & ob id campos patentes,quales ſunt inter Padum alpeſque,bello gerendo Romanos aptos non eſſe. Itaque proxima nocte iuſſis militibus vaſa ſilentio colligere, caſtra ab Ticino mota: feſtinatumque ad Padum eſt,vt ratibus,quibus iunxerat flumen, nondum reſolutis, ſine tumultu atque inſectatione hoſtis,copias traiiceret. Prius Placentiam peruenere,quam ſatis ſciret Annibal ab Ticino profectos: tamen aliquot moratorum in citeriore ripa ſegniter rate ſoluentes cepit: transire non potuit pontem,vt extrema reſoluta erant, tota rate in ſecundam aquam labente. Cœlius author eſt, Magonem cum equitatu & Hiſpanis peditibus flumen extemplo tranſnataſſe: ipſum Annibalem per ſuperiora Padi vada exercitum traduxiſſe,elephantis in ordinem ad ſuſtinendum impetum fluminis

A fluminis oppositis. Ea periti amnis eius vix fecerint. nam neque equites armis equisque saluis tantam vim fluminis superasse verisimile est, vt iam Hispanos omneis inflati transuexerint vtres: & multorum dierum circuitu Padi vada petenda fuerint, qua exercitus grauis impedimentis traduci posset. Potiores apud me authores sunt, qui biduo vix locum rate iungendo flumini inuentum tradunt, ea cum Magone equites Hispanorum expeditos prœmissos. Dum Annibal citra flumen legationibus Gallorum audiendis moratus, traijcit grauius peditum agmen: interim Mago equitesque ab transitu fluminis diei vnius itinere Placentiam ad hostes contendunt. Annibal paucis post diebus sex millia à Placentia castra communiuit, & postero die in conspectu hostium acie directa, potestatem pugnæ fecit. Insequenti nocte cædes in castris Romanis, tumultu tamen quam re maior, ab auxiliaribus Gallis facta est. Ad duo millia peditum, & ducenti equites, vigilibus ad portas trucidatis, ad Annibalem transfugiunt: quos Pœnus benigne allocutus, & spe ingentium donorum accensos, in ciuitates quenq; suas ad solicitandos popularium animos dimisit. Scipio cædem eam signum defectionis omnium Gallorum esse ratus, contactosque eo scelere velut iniecta rabie ad arma ituros: quanquam grauis adhuc vulnere erat, tamen quarta vigilia noctis insequentis tacito agmine profectus ad Trebiam fluuium, in loca altiora, collesque impeditiores equiti castra mouet. Minus quam ad Ticinium fefellit. missisque Annibal primum Numidis, deinde omni equitatu, turbasset vtique nouissimum agmen, ni auiditate prædæ in vacua Romana castra Numidæ diuertissent. ibi dum perscrutantes loca omnia castrorum, nullo satis digno morę precio tempus terunt, emissus hostis de manibus est: & cum iam transgressos Trebiam Romanos, metantesque castra conspexissent, paucos moratorum occiderunt circa flumen interceptos. Scipio nec vexationem vulneris in via iactantis vltra patiens, & collegam (iam enim reuocatum ex Sicilia audierat) fatis expectandum, locum, qui prope flumen tutissimus statiuis est visus, delectum communiuit. Nec procul inde Annibal cum consedisset, quantum victoria equestri elatus, tantum anxius inopia, quæ per hostium agros euntem nusquam præparatis commeatibus maior indies excipiebat: ad Clastidium vicum, quo magnum frumenti numerum congesserant Romani, mittit. ibi cum vim parare, spes facta proditionis: nec sane magno precio, nummis aureis quadringentis datis P. Brundusino præfecto præsidij corrupto, traditur Annibali Clastidium, id horreum fuit Pœnis sedentibus ad Trebiam. In captiuos ex tradito præsidio, vt fama clementiæ in principio rerum colligeretur, nihil sæuitum B est. Cum ad Trebiam terrestre constitisset bellum, interim circa Siciliam insulasque Italiæ imminentes, & à Sempronio consule, & ante aduentum eius terra marique res gestæ. Viginti quinqueremes cum mille armatis ad depopulandam oram Italiæ à Carthaginiensibus missæ, nouem Liparas, octo insulam Vulcani tenuerunt, tres in fretum auertit æstus. Ad eas conspectas à Messana duodecim naues ab Hierone rege Syracusanorum missę, qui tum forte Messanæ erat, consulem Romanum opperiens, nullo repugnante captas naues Messanam in portum deduxerunt. Cognitum ex captiuis, præter viginti naues, cuius ipsi classis essent, in Italiam missas, quinque & triginta alias quinqueremes Siciliam petere ad solicitandos veteres socios. Lilybæi occupandi præcipuam curam esse, credere eadem tempestate qua ipsi disiecti forent, eam quoq; classem ad AEgateis insulam deiectam. Hęc sicut audita erant, rex Messanæ AEmylio prætori, cuius Sicilia erat prouincia perscribit: monetq; Lilybęum firmo teneret præsidio. Extemplo & circa prætorem ad ciuitates missi legati tribunique, qui suos ad curam custodiæ intenderent: ante omnia Lilybęum teneri ad apparatum belli: edicto proposito, vt socij nauales decem dierū cocta cibaria ad naues deferrent: vbi signum datum esset, ne quid moram conscendendi facerent: perque omnem oram qui erant, ex speculis conspicerent

aduentantem hostium classem. Simul itaque, quanquam de industria moratus cursum nauium erant Carthaginienses, vt ante lucem accederent Lilybæum: præsensum tamen est, quia & luna pernox erat, & sublatis armamentis veniebant, extemplo datum è speculis signum, & in oppido ad arma conclamatum est, & in naues conscensum. pars militum in muris portarumque stationibus, pars in nauibus erant. Et Carthaginienses, quia rem fore haud cum imparatis cernebant, vsque ad lucem portu se abstinuerunt: demendis armamentis eo tempore, aptandaque ad pugnam classe absumpto. Vbi illuxit, recepere classem in altum, vt spacium pugnæ esset, exitumque liberum è portu nauci hostium haberent. Nec Romani detrectauere pugnam, & memoria circa ea ipsa loca gestarum rerum freti, & militum multitudine ac virtute. Vbi in altum euecti sunt, Romanus conserere pugnam, & ex propinquo vires conferre velle, contra eludere Pœnus, & arte non vi rem gerere, nauiumque quam virorum aut armorum malle certamen facere. nam vt socijs naualibus affatim instructam classem, ita inopem milite habebat: & sicubi conserta manus esset, haudquaquam par numerus armatorum ex ea pugnabat. Quod vbi animaduersum est, & Romanis multitudo sua auxit animũ, & paucitas illis minuit. Extemplo septem naues Punicæ circunuentæ, fugam cęteræ ceperunt. Mille & DCC. fuere in nauibus capti milites nautæque, in ijs tres nobiles Carthaginienses. Classis Romana incolumis, vna tantum perforata naui, sed ea quoque ipsa reduce, in portum redijt. Secundã hanc pugnam, nondum gnaris eis qui Messanæ erant, T. Sempronius Cos. Messanam venit, & fretum intranti rex Hiero, classem ornatam obuiam duxit. transgressusque ex regia in prætoriam nauem, gratulatus sospitem cum exercitu & nauibus aduenisse, precatusque prosperam ac felicem in Siciliam transitum, statum deinde insulæ, & Carthaginiensium conata exposuit: pollicitusque est, quo animo priore bello populo Romano iuuenis adiuuisset, eo senem adiuturum: frumenta vestimentaque legionibus consulis socijsque naualibus gratis præbiturum: grande periculum Lybæorum maritimisque ciuitatibus esse, quibusdam volentibus nouas res fore. Ob hoc consuli nihil cunctandum visum, quin Lilybæum classe peteret: & rex regiaq; classis vna profecti, nauigantes inde, pugnatum ad Lilybæum, fusasque & captas hostium naues accepere. A Lilybęo Cos. Hierone cum classe regia dimisso, relictoque prætore ad tuendam Siciliæ oram, ipse in insulam Melitam, quæ à Carthaginiensibus tenebatur, traiecit. Aduenienti Amilcar Gisgonis filius præfectus præsidij, cum paulo minus duobus millibus militum, oppidumque, cum insula traditur. inde post paucos dies reditum Lilybæum: captiuique; & à consule & à prætore, præter insignes nobilitate viros sub corona venierunt. Postquam ab ea parte satis tutam Siciliam censebat consul, ad insulas Vulcani, quia fama erat stare ibi Punicam classem, traiecit. nec quisquam hostium circa eas insulas inuentus. iam forte transmiserant ad vastandam Italiæ oram: depopulatoque Vibonensi agro, vrbem etiam terrebant. Repetenti Siciliam consuli, excursio hostium in agrum Vibonensem facta nunciatur: literæque à senatu de transitu in Italiam Annibalis, & primo quoque tempore collegæ ferret auxilium, missæ traduntur. Multis simul anxius curis, exercitum extemplo in naues impositum Ariminum supero mari misit: Sex. Pomponio legato cum viginti quinque longis nauibus Vibonensem agrum marimamq; oram Italiæ tuendam attribuit: M. Aemylio Pr. quinquaginta nauium classem expleuit: ipse compositis Siciliæ rebus, decem nauibus oram Italiæ legens, Ariminum peruenit: inde cum exercitu suo profectus ad Trebiam flumen, collegæ coniungitur. Iam ambo consules, & quicquid Romanarum virium erat, Annibali oppositum, aut illis copijs defendi posse Romanum imperium, aut spem nullam aliam esse, satis declarabat. Tamen consul alter equestri prælio vno & vulnere suo minutus, trahi rem malebat: recentis animi alter, eoque ferocior, nullam dilationem patiebatur. Quod inter Trebiam

Padumque

A Padumque agri est, Galli tum incolebant, in duorum præpotentium populorum certamine per ambiguum fauorem haud dubie gratiam victoris spectantes. Id Romani, ne quid modo mouerent, æquo satis, Pœnus periniquo animo ferebat, à Gallis accitum se venisse ad liberandum eos dictitans. Ob eam iram simul vt præda militem aleret, duo millia peditum & mille equites, Numidas plerosque, mistos quosdam & Gallos populari omnem deinceps agrum vsque ad Padi ripas iussit. Egentes ope Galli, cum ad id dubios seruassent animos, coacti ab authoribus iniuriæ ad vindices futuros declinant: legatisque ad consulem missis, auxilium Romanorum terræ ob nimiam cultorum fidem in Romanos laboranti, orant. Cornelio nec causa nec tempus agendæ rei placebat: suspectaque ei gens erat, tum ob infida multa facinora: tum, vt alia vetustate obsoleuissent, ob recentem Boiorum perfidiam. Sempronius contra, continendis in fide socijs maximum vinculum esse, primos qui coissent, ope defensos, censebat. Tum collega cunctante, equitatum suum, mille peditum iaculatoribus semne admistis, ad defendendum Gallicum agrum trans Trebiam mittit. hi sparsos & incompositos, oneratosque præda plerosque cum inopinantes inuasissent; ingentem terrorem, cædemque ac fugam vsque ad castra stationesq; hostium fecere: vnde multitudine effusa pulsi, rursus subsidio suorum
B prælium restituere. varia inde pugna sequentes, quanquam ad extremum æquassent certamen, maior tamen hostium Romanis fama victoriæ fuit. Cæterum nemini omnium maior iustiorq;, quam ipsi consuli videri. gaudio efferi, qua parte copiarum alter consul victus foret, ea se vicisse, restitutos ac refectos militum animos, nec quenquam esse præter collegam, qui dilatam dimicationem vellet. eum animo magis quam corpore ægrum memoria vulneris aciē ac tela horrere. sed non esse cum ægro senescendum. quid enim vltra differri, aut teri tempus? quem tertium consulem, quem alium exercitum expectari? castra Carthaginiensium in Italia, ac prope in conspectu vrbis esse. non Siciliam ac Sardiniam victis ademptas, nec cis Iberum Hispaniam peti: sed solo patrio terraque in qua geniti forent, pelli Romanos. Quantum ingemiscant, inquit, patres nostri circa mœnia Carthaginis bellare soliti, si videant nos, progeniem suam, duos consules consulareſque exercitus in media Italia pauentes intra castra? Pœnum, quod inter Alpes Apenninumque agri sit, suæ ditionis fecisse? Hæc assidens ægro collegæ, hæc in prætorio prope concionabundus agere. stimulabat & tempus propinquum comitiorum, ne in nouos consules bellum differretur: & occasio in se vnum vertendæ gloriæ, dum æger collega erat. Itaque nequicquam dissentiente Cornelio, parari ad propinquum certamen
C milites iubet. Annibal cum quid optimum foret hosti, cerneret: vix vllam spem habebat, temere atque improuide quicquam consules acturos. sed cum alterius ingenium fama prius, deinde recognitum, percitum, ac ferox sciret esse ferociusque factum ex prospero cum prædatoribus suis certamine crederet: adesse gerendæ rei fortunam haud diffidebat, cuius ne quod prætermitteret tempus, solicitusque & intentus erat, dum tyro hostium esset miles: dum meliorem ex ducibus inutilem vulnus faceret: dum Gallorum animi vigerent, quorum ingentem multitudinem sciebat segnius secuturam, quanto longius ab domo traheretur. Cum ob hęc taliaque speraret propinquum certamen, & facere si cessaretur, cuperet: speculatoresque Galli ad ea exploranda quæ vellet, tutiores, quia in vtrisque castris militabant, paratos pugnæ esse Romanos retulissent: locum insidijs circunspectare Pœnus cœpit. Erat in medio riuus
II præaltis vtrinq; clausus ripis, & circa obsitus palustrib. herbis, & quibus inculta ferme vestiuntur, virgultis vepribusque quem vbi ad equites quoque tegendos satis latebrosum locum circumuectus ipse oculis perlustrauit: Hic erit locus, Magoni fratri ait, quem teneas. delige centenos viros ex omni pedite atque equite: cum quibus ad me vigilia prima venias, nunc corpora curare tempus est. Ita præconium missum. mox cum delectis Mago aderat. Robora virorū

cerno, inquit Annibal: sed vt & numero etiam, non animis modo valeatis, singulis vobis nouenos ex turmis manipulisque vestri similes eligite: Mago locum monstrabit, quem insideatis, hostem cæcum ad has belli artes habebitis. In mille equitibus Magon, mille peditibus dimissis, Annibal prima luce Numidas equites transgressos, Trebiam flumen obequitare iubet hostium portis, lacessendoq; in stationes elicere ad pugnam hostem: iniecto deinde certamine, refugiendo sensim circa flumen pertrahere. Hæc mandata Numidis. cæteris ducibus peditum equitumque præceptum, vt prandere omnes iuberent: armatos deinde, instratisq; equis signum expectare. Sempronius ad tumultum Numidarum primum omnem equitatum, ferox ea parte virium, deinde sex millia peditum, postremo omnes copias ad destinatum locum iam ante consilio, alius certaminis eduxit. Erat forte brumæ tempus, & niualis dies in locis alpibus Appenninoq; interiectis, propinquitate etiam fluminum ac paludum prægelida, ad hæc raptim eductis hominibus atq; equis, non capto ante cibo, non ope vlla ad arcendum frigus adhibita, nihil caloris inerat: & quicquid auræ fluminis appropinquabat, afflabat acrior frigoris vis. vt vero refugientes Numidas insequentes aquam ingressi sunt: (& erat pectoribus tenus aucta nocturno imbri) tum vtique egressis rigere omnibus corpora, vt vix armorum tenendorum potentia essent: & simul procedente iam die, fame etiam deficere. Annibal interim miles ignibus ante tentoria factis, oleoque per manipulos vt molliret artus misso, & cibo per ocium capto, vbi transgressos flumen nunciatum est hostes, alacer animis corporibusque arma capit, atque in aciem procedit. Baleares locat ante signa, leuem armaturam, octo ferme millia hominum deinde grauiorem armis peditem, quod virium, quod roboris erat: in cornibus circunfudit decem millia equitum, & ab cornibus in vtranque partem diuisos elephantos statuit. Consul effusos sequentes equites, cum ab resistentibus subito Numidis incauti exciperentur, signo receptui dato reuocatos circumdedit peditibus. Duodeuiginti millia Romanorũ erant, socium nominis Latini XX. auxilia præterea Cenomanorum. ea sola in fide manserant Gallica gens, his copijs concursum est. Prælium à Balearibus ortum est, quibus cum maiore robore legiones obsisterent, deductæ propere in cornua leues armaturæ sunt, quæ res effecit, vt equitatus Romanus extemplo vrgeretur. nam cum vix iam per se resisterent decem millibus equitum quatuor millia, & fessi Romani pleriſque integris Pœnis, obruti sunt insuper velut nube iaculorum à Balearibus coniecta. ad hoc elephanti eminentes ab extremis cornibus, equis maxime non visu modo, sed odore insolito territis, fugam late faciebant. Pedestris pugna par animis magis quam viribus erat, quas recentes Pœnus paulo ante curatis corporibus in prælium attulerat: contra, ieiuna fessaq; corpora Romanis, & rigentia gelu torpebant. restitissent tamen animis, si cum pedite solum foret pugnatũ: sed & Baleares pulso equite iaculabantur in latera, & elephanti iam in mediam peditum aciem sese tulerant: & Mago Numidæque, simul latebras eorum improuida præterlata acies est, exorti à tergo ingentem tumultum ac terrorem fecere. Tamen in tot circunstantibus malis mansit aliquandiu immota acies, maxime præter spem omnium aduersus elephantos. cos pedites ad ipsum locati verutis coniectis & auertere, & insecuti aduersos sub caudis qua maxime molli cute vulnera accipiunt, fodiebant. Trepidantes, propeque iam in suos consternatos media acie in extremam, ad sinistrum cornu aduersus Gallos auxiliares agi iussit Annibal. extemplo haud dubiam fecere fugam. additus quoque nouus terror Romanis, vt fusa auxilia sua viderunt. Itaq; cum iam in orbem vtrinque pugnarent, decem millia ferme hominum, cum alia equadere nequiuissent, media Afrorum acie, quæ Gallicis auxilijs firmata erat, cum ingenti cæde hostium perrupere. & cum neque in castra reditus esset, flumine intercluſis: neque præ imbri satis discernere possent qua suis opem ferrent, Placentiam recto itinere perrexere. Plures deinde in omnes

partes

à partes eruptiones factæ, & qui flumen petiere, aut gurgitibus absumpti sunt, V.C.
aut inter cunctationem ingrediendi ab hostibus oppressi. qui passim per agros
fuga sparsi erant, vestigia cedentis sequentes agminis Placentiam contende-
re. alijs timor hostium audaciam ingrediendi flumen fecit, transgressique in
castra pervenere. Imber niue mistus, & intoleranda vis frigoris, & homines
multos, & iumenta & elephantos prope omnes consumpsit. Finis insequendi
hostis Pœnis flumen Trebia fuit. & ita torpentes gelu in castra rediere, vt vix
lætitiam victoriæ sentirent. Itaque nocte insequenti cum præsidium Romano-
rum castrorum, & quod reliquum ex magna parte militum erat, ratibus Tre-
biam traijcerent: aut nihil sensere Pœni obstrepente pluuia: aut quia iam mo-
ueri præ lassitudine nequibant, ac vulneribus sentire sese dissimulauerunt:
quietisq; Pœnis, tacito agmine ab Scipione Cos. exercitu Placentiam est per-
ductus: inde Pado traiectus Cremonam, ne duorum exercitum hybernis vna
colonia premeretur. Romam tantus terror ex hac clade perlatus est, vt iam ad
vrbem Romam crederent infestis signis hostem venturum: nec quicquam spe
aut auxilij esse, quo portis mœnibusque vim arcerent. Vno consule ad Tici-
num victo, altero ex Sicilia reuocato, duobus consulibus, duobus consularibus
exercitibus victis, quos alios duces, quas alias legiones esse, quæ accerseren-
tur? ita territis Sempronius Cos. aduenit: ingenti periculo per effusos passim
ad prædandum hostium equites, audacia magis quam consilio aut spe fallendi
resistendive, si non falleret, transgressus. Id quod vnum maxime in præsentia
desiderabatur: comitijs consularib. habitis, in hyberna redijt. Creati consules
Cn. Seruilius & C. Flaminius. Cæterum ne hyberna quidem Romanis quieta e- 537.
rant, vagantibus passim Numidis equitibus, & quæ his impeditiora erant, Cel-
tiberis, Lusitanisque. Omnes igitur clausi vndique commeatus erant, nisi quos
Pado naues subuehebant. Emporium prope Placentiam fuit, & opere valido
& magno munitum præsidio. Eius castelli oppugnandi spe cum equitibus ac
leui armatura profectus Annibal, cum plurimum in celando incepto ad effec-
tum spei habuisset, nocte adortus non fefellit vigiles, tantus repente clamor est
sublatus, vt Placentiæ quoque audiretur. Itaque sub lucem cum equitatu con-
sul aderat, iussis quadrato agmine legionibus sequi. Equestre prælium interim
commissum: in quo, quia Annibal saucius pugna excessit, pauore hostibus in-
iecto, defensum egregie præsidium est. Paucorum inde dierum quiete sumpta,
& vix dum satis percurato vulnere, ad Vicunnias ire pergit oppugnandas. Id
emporium à Romanis Gallico bello fuerat munitum, inde locum frequentauc-
rant accolæ, misti vndiq; ex finitimis populis: & tum terror populationum eo
plerosq; ex agris compulerat. Huius generis multitudo fama impigre defensi
ad Placentiam præsidij accensa, armis arreptis obuiam Annibali procedit. Ma-
gis agmine quam acie in via concurrerunt & cum ex altera parte nihil præter
inconditam turbam esset, in altera & dux militi, & duci fidens miles: ad trigin-
ta quinq; millia hominū à paucis fusa. Postero die deditione facta, præsidium
intra mœnia accepere: iussique arma tradere, cum dicto paruissent, signum re-
pente victoribus datur, vt tanquam vi captam vrbem diriperent. neq; vlla quæ
in tali re memorabilis scribentibus videri solet, prætermissa clades est. adeo
omnis libidinis crudelitatisq; & inhumanæ superbiæ editum in miseros est ex-
emplum. Hæ fuere hybernæ expeditiones Annibalis. Haud longis inde tem-
poribus, dum intolerabilia frigora erant, quies militi data est: & ad prima ac
dubia signa veris profectus ex hybernis, in Hetruriam ducit, eam quoq; gentē,
sicut Gallos Ligures q;, aut vi aut voluntate adiunxerat. Transeuntem Apēni-
num adeo atrox tempestas adorta est, vt alpium fœditatē prope superauerit.
Vento mistus imber cum ferretur in ipsa ora: primum, quia aut arma omitten-
da erant, aut contra enitentes vortice intorti affligebantur, constitere. deinde
cum iam spiritum intercluderet, nec reciprocare animam sineret, auersi
à vento parumper consedere. Tum vero ingenti sono cœlum strepere, & inter

horrendos fragores micare ignes. capti auribus & oculis, metu omnes torpent. Tandem effuso imbre, cum eo magis acceſa vis venti eſſet, ipſo illo quo deprehenſi erant, loco caſtra ponere neceſſarium viſum eſt. Id vero laboris vbi integro initium fuit. nam nec explicare quicquam, nec ſtatuere poterant: aut quod ſtatutum eſſet, manebat, omnia perſcindente vento, & rapiente, vt mox aqua leuata vento, cum ſuper gelida montium cacumina concreta eſſet, tantum niuoſæ grandinis deiecit, vt omnibus omiſſis procumberent homines, ſeminibus ſuis magis obruti, quam tecti. tantaq; vis frigoris inſecuta eſt, vt ea miſerabili hominum iumentorumq; ſtrage, cum ſe quiſque attollere ac leuare vellet, diu nequiret: quia torpentibus rigore neruis, vix flectere artus poterant, deinde vt tandem agitando ſeſe mouere, ac recepere animos, & raris locis ignis fieri eſt cœptus: ad alienam opem quiſque inops tendere. Biduum eo loco velut obſeſſi manſere multi homines, multa iumenta, elephanti quoque ex his qui prælio ad Trebiam facto ſuperfuerant, ſeptem aſſumpti. Digreſſus Apennino retro ad Placentiam caſtra mouit, & ad decem millia progreſſus conſedit. Poſtero die XII. millia peditum, quinque equitum aduerſus hoſtem ducit. Nec Sempronius Coſ. (iam enim redierat ab Roma) detrectauit certamen, atque eo die tria millia paſſuum inter bina caſtra fuere. Poſtero die ingentibus animis, vario euentu pugnatum eſt. primo concurſu adeo res Romana ſuperior fuit, vt non acie vincerent ſolum, ſed perculſos hoſtes in caſtra perſequerentur: mox caſtra quoque oppugnarent. Annibal paucis propugnatoribus in vallo portisque poſitis, cæteros confertos in media caſtra recepit: intentoſque ſignum ad erumpendum ſpectare iubet. Iam nona ferme diei hora erat, cum Romanus nequicquam fatigato milite, poſtquam nulla ſpes erat potiundi caſtris, ſignum receptui dedit. Quod vbi Annibal accepit, laxatamq; pugnam, & receſſum à caſtris vidit, extemplo equitibus dextra læuaq; emiſſis in hoſtem, ipſe cum peditum robore de his caſtris erupit. Pugna raro vlla magis ſæua: & ei vtriuſque partis pernicie clarior fuiſſet, ſi extendi à die in longum ſpacium quiuiſſet. nox accenſum ingentibus animis prælium diremit. itaque acrior concurſus fuit quam cædes. & ſicut æquata ferme pugna erat, ita clade pari diſceſſum eſt. ab vtraque parte ſexcentis plus peditibus, & dimidium eius equitum cecidit. ſed maior Roman. quam pro numero iactura fuit: quia equeſtris ordinis aliquot, & tribuni militum quinque, & præfecti ſociorum tres ſunt interfecti. Secundum eam pugnam Annibal in Ligures, Sempronius Lucam conceſſit. Venienti in Ligures Annibali, per inſidias intercepti duo quæſtores Romani, C. Fuluius & L. Lucretius cum duobus tribunis militum, & quinque equeſtris ordinis ſenatorum ferme liberis, quo magis ratam fore cum his pacem ſocietatemque crederet, traduntur. Dum hæc in Italia geruntur, Cn. Scipio in Hiſpaniam cum claſſe & exercitu miſſus, cum ab oſtio Rhodani profectus, Pyrenæoſque montes circumuectus, Emporijs appuliſſet claſſem: expoſito ibi exercitu, orſus ex Lacetanis, vſq; ad Iberum flumen, partim renouandis ſocietatibus, partim nouis inſtituendis, Romanæ ditionis fecit. inde conciliata clementiæ fama, non ad maritimos modo populos, ſed in mediterranes quoque montanis ad ferociores iam gentes valuit: nec pax modo apud eos, ſed ſocietas etiam armorum parata eſt: validæque aliquot auxiliorum cohortes ex ijs conſcriptæ ſunt. Hanno non inſcius in Iberi prouincia erat, eum reliquerat Annibal ad regionis eius præſidium, itaque priuſquã alienarentur omnia, obuiam eundum ratus, caſtris in conſpectu hoſtium poſitis, in aciem eduxit. Nec Romano differendum certamen viſum: quippe qui ſciret cum Hannone & Aſdrubale ſibi dimicandum eſſe, malletque aduerſus ſingulos ſeparatim, quam aduerſus duos ſimul rem gerere. Nec magni certaminis ea dimicatio fuit. Sex millia hoſtium cæſa, duo capta cum præſidio caſtrorum: nam & ea caſtra expugnata ſunt, atq; ipſe dux militum cum aliquot præſidijs capitur: & ſciſſum propinquum caſtris oppidum expugnatur. cæterum præda oppidi parui

precij

A precij rerum fuit, supellex barbarica, ac vilium mancipiorum. castra militem dicauere, non eius modo exercitus, qui victus erat, sed & eius qui cum Annibale in Italia militabat, omnibus fere caris rebus, ne grauia impedimenta ferentibus essent, circa Pyrenæum relictis. Priusquam certa huius cladis fama acciderat, trangressus Iberum Asdrubal octo millibus peditum, mille equitibus tãquam ad primum aduentum Romanorum occurlurus, postquam perditas res, amissaq; castra accepit, iter ad mare conuertit. Haud procul Tarracone classicos milites nauales que socios vagos palantesque per agros (quod ferme fit, vt secundæ res negligentiam creent) equite passim dimisso, cum magna cæde, maiore fuga ad naues compellit. nec diutius circa ea loca morari ausus, ne à Scipione opprimeretur, trans Iberum sese recepit. Et Scipio raptim ad famam nouorum hostium agmine acto, cum in paucos præfectos paululum animaduertisset, præsidio Tarracone modico relicto, Emporias cum classe redijt. Vix dum digresso eo, Asdrubal aderat: & Ilergetum populo, qui obsides Scipioni dederat, ad defectionem impulso, cum eorum ipsorum iuuentute agros fidelium Romanis sociorum vastat. Excito deinde Scipione hybernis, toto eis Iberum rursus cedit agro. Scipio relictam ab authore defectionis, Ilergetum gentem cum infesto exercitu inuasisset, compulsis omnibus, Athanagiam vrbem, B quæ caput eius populi erat, circumsedit: intraque dies paucos pluribus quam ante obsidibus imperatis, Ilergetes pecunia etiam mulctatos in ius ditionemque recepit. inde in Ausetanos prope Iberum, socios & ipsos Pœnorum, procedit: atque vrbe eorum obsessa, Lacetanos auxilium finitimis ferentes, nocte haud procul iam vrbe, cum intrare vellent, excepit insidijs. Cæsa ad duodecim millia, exuti pene omnes armis, domos passim palantes per agros diffugere. nec obsessos alia vlla res quam iniqua oppugnantibus hyems tutabatur. XXX. dies obsidio fuit, per quos raro vnquam nix minus quatuor pedes alta iacuit: adeoque pluteos ac vineas Romanorum operuerat, vt ea sola, ignibus aliquoties coniectis ab hoste, etiam tutamentum fuerit. postremo cum Amusitus princeps eorum ad Asdrubalem profugisset, viginti argenti talentis pacti deduntur. Tarraconem in hyberna redirum est. Romæ autem & circa vrbem multa ea hyeme prodigia facta: aut (quod euenire solet motis semel in religionem animis) multa nunciata, & temere credita sunt. in queis ingenuum infantem semestrem in foro olitorio triumphum clamasse: & foro boario bouem in tertiam contignationem sua sponte scandisse, atque inde tumultu habitatorum territum sese deiecisse. & nauium speciem de cœlo affulsisse: & ædem Spei, quæ in foro olitorio est, fulmine ictam: & Lanuuij hastã se C commouisse: & eorum in ædem Iunonis deuolasse, atque in ipso puluinario consedisse: & in agro Amiternio multis locis hominum species procul candida veste visas, nec tamen illis congressos: & in Piceno lapidibus pluisse: & Cære sortes extenuatas: & in Gallia lupum vigili gladium è vagina raptum abstulisse. Ob cætera prodigia libros adire decemuiri iussi, quod autem lapidibus pluisset in Piceno, nouẽdiale sacrum edictum: & subinde alijs procurandis prope ciuitas operata fuit. Iam primum omnium vrbs lustrata est: hostiæq; maiores quibus edictum est dijs cæsæ: & donum ex auri pondo X L. Lanuuiam Iunoni portatum est: & signum æneum matronæ Iunoni in Auentino ædificauerunt: & lectisternium Cære, vbi sortes extenuatæ erant, imperatum: & supplicatio Fortunæ in Algido: Romæ quoque & lectisternium Iuuentæ, & supplicatio ad ædem Herculis, nominatim deinde vniuerso populo circa omnia puluinaria indicta: & Genio maiores hostiæ cæsæ quinque: & C. Attilius Serranus prætor vota suscipere iussus: si in decem annos R. P. eodem stetisset statu. Hæc procurata votaque ex libris Sibyllinis magna ex parte leuauerant animum religione. Consulum designatorum alter Flaminius, cui ex legiones quæ Placentiæ hybernabant, sorte euenerant: edictum & literas ad consulem misit, vt is exercitus Idibus Martijs Arimini esset in castris. Huic in pro-

uincia

uincia consulatum inire consilium erat, memori veterum certaminum cum plebe tribus, quæ tribunus plebis, & quæ postea consul, prius de consulatu quæ gabatur, deinde triumpho habuerat: inuisus etiam senatui ob nouam legem quam inique Q. Claudius tribunus plebis aduersus senatum, uno patrum aduante C. Flaminio, tulerat: ne quis senator, quive senatoris pater fuisset, maritimam nauem, quæ plus quam trecentarum amphorarum esset, haberet, ad fructus habitum ad fructus ex agris vectandos. Quæstus omnis patribus indecorus visus est. Res per summam contentionem acta, inuidiam apud nobilitatem fautori legis Flaminio, fauorem apud plebem, alterumque inde consulatum peperit. Ob hoc ratus auspicijs ementiendis, Latinarumque feriarum mora, a consularibus alijs impedimentis retenturos se in urbe, simulato itinere proficiscitur clam in prouinciam abijt. ea res ubi palam facta est, nouam insuper irae infestis iam ante patribus mouit. non cum senatu modo, sed cum dijs immortalibus C. Flaminium bellum gerere consulem ante inauspicato factum, renuntiantibus ex ipsa acie dijs atque hominibus non paruisse: & nunc conscientia præteritorum, & Capitolium & solennem votorum nuncupationem fugisse ne die initi magistratus Iouis Opt. Max. templum adiret: ne senatum inuitis ipsis, & sibi uni inuisum, videret, consuleretque: ne Latinas indiceret, Iouique Latiali solenne sacrum in monte Albano faceret: ne auspicato profectus in Capitolium ad vota nuncupanda, paludatus inde ad prouinciã iret, lixæ modo sine insignibus, sine lictoribus profectum clam, furtim, haud aliter quam si exilij causa solum vertisset: magis pro maiestate videlicet imperij Arimini, quam Romæ magistratum initurum: & in diuersorio hospitali, quam apud penates suos prætextam sumpturum. Reuocandum vniuersi retrahendumque censuerunt: & cogendum omnibus prius præsentem in deos hominesque fungi officijs, quam ad exercitum & in prouinciam iret. In eam legationem (legatos enim mitti placuit) Q. Terentius & M. Antistius profecti, nihilo magis cum mouere, quam priori consulatu literæ mouerant, a senatu missæ. Paucos post dies magistratum iniit: immolantique ei vitulus iam ictus è manibus sacrificantium, sese cum propipuisset, multos circunstantes cruore respersit. Fuga procul etiam maior apud ignaros quid trepidaretur, & concursatio fuit. id a pleriſque in omen magni terroris acceptum. Legionibus inde duabus à Sempronio prioris anni consule, duabus à C. Attilio prætore acceptis, in Hetruriam iam per Apennini tramites exercitus duci est cœptus.

DECADIS TERTIÆ LIB. II.

EPITOME.

ANnibal per continuas vigilias in paludibus oculo amisso, venit in Hetruriam: per quas paludes quatriduo & tribus noctibus sine vlla requie iter fecit. C. Flaminius consul homo temerarius contra auspicia profectus, signa militaribus affixis, quæ tolli non poterant, & ab equo, quem conscenderat, per capita deuolutus, insidijs ab Annibale circumuentus, ad Thrasimenum lacum cum exercitu cæsus est. Sex millia, quæ eruperant, fide ab Maharbale data, perfidia Annibalis vicla sunt. Cum ad nuncium cladis Romæ luctus esset, duæ matres insperato receptis filijs, gaudio mortuæ sunt. Ob hanc cladem ex Sybillinis libris uer sacrum votum. Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator aduersus Annibalem missus nolles acie cum eo confligere: ne contra ferocem toi victorijs hostem territum aduersis prælijs militem pugna contineret, & opponendo se tantummodo conatus Annibalis impediret: M. Minutius magister equitum, ferox & temerarius, criminando dictatorem, tanquam timidum & segnem effecit: vt populi iussu ei imperium cum dictatore æquaretur, diuisoque exercitu, cum iniquo loco conflixisset, & in maximo discrimine legiones eius essent: superueniente cum exercitu Fabio Maximo, ex discrimine liberatus est, quo beneficio victus,

Ibi cum eo iunxit: & patrem eum salutauit: idemque milites facere commilitoni-
bus iussit. Annibal vastata Campania inter Casilinum oppidum, & Calliculam mon-
tem à Fabio clausus, sarmentis ad cornua boum alligatis & incensis, præsidium Roma-
norum, quod Calliculam insidebat, fugauit: & sic transgressus est saltum. idemque Fa-
bij Maximi dictatoris, cum circumposita vreret, agro pepercit: vt illum tanquam pro-
diuum suspectum faceret. Aemylio deinde Paulo, & Terentio Varrone consulibus,
& ducibus, cum maxima clade aduersus Annibalem ad Cannas pugnatum est, ca sa-
que eo prælio Romanorum quadraginta quinque millia cum Paulo consule, & senato-
ribus LXXX. consularibus atque prætorijs, aut edilitijs triginta. Post quam cladem
cum à nobilibus adolescentibus propter desperationem consilium de relinquenda Italia
iniretur: P. Cornelius Scipio tribunus militum, qui postea Africanus nuncupatus est:
strictis super capita deliberantium ferro, iurauit pro bello se habiturum eum, qui in
verba sua non iurasset, effecitque, vt omnes minime relictum iri à se Italiam iureiu-
rando astringerentur. Præterea trepidationem vrbis & luctum, & res in Hispania
melius eo tempore gestas continet. Opimia & Feronia Vestales virgines incesti damna-
tæ sunt. Propter paucitatem vero militum seruorum octo millia armata sunt. captiui
cum pecuniæ esset redimendi, redempti non sunt. Varroni obuiam itum est: & gratia
actæ, quod de repub. non desperasset.

IAM ver appetebat, cum Annibal ex hybernis mouit, & nequicquam ante conatus transcendere Apenninum intolerandis frigoribus, & cum ingenti periculo moratus, ac metu Galli, quos prædæ populationumque conciuerat spes: postquam pro eo, vt ipsi ex alieno agro raperent agerentque, suas terras sedem belli esse, premique vtriusque partis exercitum viderent hybernis, verterunt retro ad Annibalem ab Romanis odia: petitusq; sæpe principum insidijs, ipsorumque inter se fraude, eadem leuitate qua consenserant, consensum indicantium, seruatus erat: & mutando nupe vestem, nunc tegumenta capitis, errore etiam sese ab insidijs munierat. cæterum hic quoque ei timor causa fuit maturius mouendi ex hybernis. Per idem tempus Cn. Seruilius Romæ Idibus Martijs magistratum iniit. Ibi cum de repub. retulisset, redintegrata in C. Flaminium inuidia est. duos se consules creasse, vnum habere. quod enim illi iustum imperium, quod auspicium esset magistratus: id à domo, publicis priuatisque penatibus, Latinis ferijs actis, sacrificio in monte perfecto, votis rite in Capitolio nuncupatis, secum ferre: nec priuatum auspicia sequi: nec sine auspicijs profectum in externo ea solo noua atque integra concipere posse. Augebant metum prodigia ex pluribus simul locis nuncIata: in Sicilia militibus aliquot spicula, in Sardinia autem in muro circumeunti vigilias equiti, Scipionem quem manu tenuerat, arsisse: & littora crebris ignibus fulsisse: & scuta duo sanguinem sudasse: & milites quosdam ictos fulminibus: & solis orbem minui visum: & Prænestæ ardentes lapides cælo cecidisse: & Arpis palmas in cœlo visas, pugnantemque cum luna solem: & Capenæ duas interdiu lunas ortas: & aquas Cærete sanguine mistas fluxisse, fontemque ipsum Herculis cruentis manasse, sparsum maculis: & Antij metentibus, cruentas in corbem spicas cecidisse: & Falerijs cœlum findi visum velut magno hiatu: quæque patuerit, ingens lumen effulsisse: sortes sua sponte attenuatas, vnamque excidisse ita scriptam: Mauors telum suum concutit. & per idem tempus Romæ signum Martis Appia via ad simulachra luporum sudasse: & Capuæ speciem cœli ardentis fuisse, lunæque inter imbrem candentia. Inde minoribus etiam dictu prodigijs fides habita: capras lanatas, quibusdam factas, & gallinam in marem, gallum in fœminam sese vertisse. His sicut erant nunciata expositis, authoribusque in curiam introductis, consul de religione patres consulit. Decretum, vt ea prodigia partim maioribus hostijs, partim lactantibus procurarentur: & vti supplicatio per triduum ad omnia pulvinaria haberetur. Cætera, cum decemuiri libros inspexissent, vt ita fierent, quemad-

quemadmodum cordi esse diui carminibus præfarentur. id decemuiri monitu decretum est, Ioui primum donum fulmen aureum pondo quinquaginta fieret: Iunoni Minervæque ex argento daretur: & Iunoni Reginæ in Auentino, Iunonique Sospitæ Lanuuij maioribus hostiis sacrificaretur: matronæq; pecunia collata, quantum conferre cuique commodum esset, donum Iunoni Reginæ in Auentinum ferrent, lectisterniumque fieret: quia & libertinæ, & ipsæ, vnde Feroniæ donum daretur, pecuniam pro facultatibus suis conferrent. Hæc vbi facta, decemuiri Ardeæ in foro maioribus hostiis sacrificarunt, postremo ex libris Decembri iam mense ad ædem Saturni Romæ immolatum est, lectisterniumque imperatum (& eum lectum senatores strauerunt) & conuiuium publicum, ac per vrbem Saturnalia die ac nocte clamat populusq; eum diem festum habere ac seruare in perpetuum iussus. Dum consul placandis Romæ diis, habendoque delectu dat operam, Annibal profectus ex hybernis, quia iam Flaminium consulem Arretium peruenisse fama erat: cum aliud longius, cæterum cõmodius ostenderetur iter, propiorem viam per paludem petit, qua fluuius Arnus per eos dies solito magis inundauerat. Hispanos & Afros, & omne quod veterani erat robur exercitus, admistis ipsorum impedimentis, nec vbi consistere coactis necessaria ad vsus deessent, primos ire iussit, sequi Gallos, vt id agminis medium esset, nouissimos ire equites. Magonem inde cum expeditis Numidis cogere agmen: maxime Gallos, ne tædio laboris, longæque viæ (vt est mollis ad talia gens) dilaberentur aut subsisterent, cohibentem. Primi, qua modo præirent duces, per præaltas suas in profundas voragines hausti pene limo, immergentesq; se, tamen signa sequebantur. Galli neque sustinere se prolapsi, neque assurgere ex voraginibus poterant: aut corpora animis, aut animos spe sustinebant: alij fessa ægre trahentes membra: alij vbi semel victis tædio animis procubuissent, inter iumenta & ipsa iacentia passim morientes, maximeque omnium vigiliæ conficiebant, per quatriduum iam & tres noctes toleratæ. Cum omnia obtinentibus aqua, nihil vbi in sicco fessa sternerent corpora, inueniri posset, cumulatis in aqua sarcinis insuper incumbebant. iumentorum itinere toto prostratorum passim acerui, tantum quod extaret aqua quærentibus ad quietẽ, parui temporis necessarium cubile dabant. Ipse Annibal æger oculis ex verna primum intemperie variante calores frigoraq;, elephanto, qui vnus superfuerat, quod altus ex aqua extaret, vectus: vigilijs tamen, & nocturno humore, palustriq; cœlo grauante caput, & quia medendi nec locus nec tempus erat, altero oculo capitur. Multis hominibus iumentisq; fœde amissis, cum tandem de paludibus emersisset, vbi primum in sicco potuit, castra locat: certumq; per præmissos explorato res habuit exercitum Romanum circa Arretij mœnia esse, consulis deinde cõsilia atque animum, & situm regionum, itineraq;, & copias, atque cõmeatus expediendos, & cætera quæ cognoscenda in re erant, summa omnia cum cura inquirendo exequebatur. Regio erat in primis Italiæ fertilis, Hetrusci campi, qui Fesulas inter Arretiumque iacent frumenti ac pecoris, & omnium copiarum opulenti. Consul ferox ab consulatu priore, & non modo legum auctorum maiestatis, sed ne deorum quidẽ satis metuens erat hanc insitam ingenio eius temeritatem fortuna prospero ciuilibus bellicisq; rebus successu auxerat. itaq; satis apparebat, nec deos nec homines consulentem, ferociter omnia ac prępropere acturũ: quoque pronior esset in vitia sua, agitare eum atq; irritare Pœnus parat: & leua relicto hoste, Fesulas petens, Hetruriæ agros prædando profectus. quantam maximam vastitatem potest, cædibus incendiisque consuli procul ostendit. Flaminius, qui ne quieto quidem hoste ipse quietus erat: tum vero poste aquam res sociorum ante oculos prope suos ferri agiq; videns, sum id dedecus ratus, per mediam iam Italiam vagari Pœnum, atq; obsidente nullo ad ipsa Romana mœnia ire oppugnanda: cæteris omnibus in consilio salutaria magis quam specioſa suadentibus, collegã exspectandum, vt consulis exercitũ

A exercitibus communi animo consilioq; rem gererent, interim equitatu, auxiliisq; leuium armorum ab effusa prædandi licentia hostem cohibendum: iratus se ex consilio proripuit, signumq; simul itineris pugnæq; proposuit. Quinto Aretij ante mœnia sedeamus, inquit: hic enim patria & penates sunt: Annibal emissus è manib. perpopuletur Italiam, vastandoq; & vrendo omnia, ad Romana mœnia peruenit. nec ante nos hinc mouerimus, quã, sicut olim Camillum ab Veiis, C. Flaminium ab Aretio patres acciuerint. Hæc simul increpans, cum ocius signa conuelli iuberet, & ipse in equũ insiluisset, equus repẽte corruit, consulemq; lapsum super caput effudit. Territis omnib. qui circa erant, velut fœdo omine incipiendæ rei, insuper nunciatur, signum omni vi moliente signifero conuelli ne quire. Conuersus ad nuncium: Num literas quoque inquit, ab senatu affers, quæ me rem gerere vetent? abi, nuncia, signum effodiant, si ad conuellendum manus præ metu obtorpuerint. Incedere inde agmen cœpit: primoribus, superquam quod dissenserant à consilio, territis etiam duplici prodigio: milite in vulgus læto ferocia ducis, cum spem magis ipsam quam causam spei intueretur. Annibal quod agri est inter Cortonam vrbem Thrasymenumque lacum omni clade belli peruastat, quo magis iram hosti ad vindicandas sociorum iniurias acuat. Et iam peruenerant ad loca insidijs B nata, vbi maxime montes Cortonenses Thrasymenus subit. Via tantum interest per angusta, velut ad id ipsum de industria relicto spacio: deinde paulo latior patescit campus, inde colles assurgunt. Ibi castra in aperto locat, vbi ipse cum Afris modo Hispanisq; consideret, Baleares, cæteramq; leuem armaturã post montes circunducit: equites ad ipsas fauces saltus, tumulis apte tegentibus locat: vt vbi intrassent Romani, obiecto equitatu clausa omnia lacu ac montibus essent. Flaminius cum pridie solis occasu ad lacum peruenisset, inexplorata postero die vixdum satis certa luce angustiis superatis, postquam in patentiorem campum pandi agmen cœpit: id tantum hostium, quod ex aduerso erat aspexit: à tergo ac super caput detectæ insidiæ. Pœnus vbi id quod petierat, clausum lacu montibusque, & circunfusum suis copiis habuit hostem, signum omnibus dat inuadendi. Qui vbi qua cuique proximum fuit, decurrere: eo magis Romã subita atque improuisa res fuit, quod orta ex lacu nebula, campo quam montibus densior sederat: agminaq; hostium ex pluribus vallibus ipsa inter se satis conspecta, eoque magis pariter decurrerunt. Romanus clamore prius vndique orto, quam satis cerneret, se circumuentum esse sensit: & ante in frontem lateraque pugnari cœptum est, quam satis instrueretur acies, aut expediri arma stringique gladij possent. Consul perculsis omnibus, ipse satis vt C in trepida re impauidus, turbatos ordines, vertentesque se quoque ad dissonos clamores instruit, vt tempus locusque patitur: & quacunque potest, adhortatur, ac stare & pugnare iubet. Nec enim inde votis, aut imploratione deũm, sed vi ac virtute euadendum esse. per medias acies ferro viam fieri: & quo timoris minus sit, eo minus ferme periculi esse. Cæterum præ strepitu ac tumultu, nec consilium nec imperium accipi poterat: tantumque aberat, vt sua signa atque ordinem & locum nosceret miles, vt vix ad arma capienda aptandaque pugnæ competeret animus: opprimerenturque quidam onerati magis his quam tecti. & erat in tanta caligine maior vsus aurium quam oculorum ad gemitus vulnerum, ictusque corporum aut armorum, & mistos strepentium pauentiumque clamores circunferebant ora, oculosque. Alij fugientes pugnantium globo illati hærebant, alios redeuntes in pugnam auertebat fugientium agmen. Deinde vbi in omnes partes nequicquam impetus facti, & ab lateribus montes ac lacus, à fronte & à tergo hostium acies claudebat, apparuitque nullam nisi in dextra ferroq; salutis spem esse: tum sibi vnusquisq; dux adhortatorque factus ad rem gerendam, & noua de integro pugna exorta est, non illa ordinata per principes hastatosq; ac triarios: nec vt pro signis antesignanus, post signa alius pugnaret acies: nec vt in sua legione miles, aut cohorte, aut manipulo esset,

sors

sors conglobabat, & animus suus cuique ante aut post pugnandi ordinem dabat: tantusq; fuit ardor animorum, adeo intentus pugnæ animus, vt cæteræ motum, qui multarum vrbium Italiæ magnas partes prostrauit, auerterit cursu rapido amnes, mare fluminibus inuexit, montes lapsu ingenti proruerit, nemo pugnantium senserit. Tres ferme horas pugnatū erat, & vbiq; atrocissima circa consulem tamen acrior infestiorq; pugna est. eum & robora virorum lacessebantur: & ipse quacunq; in parte premi ac laborare senserat suos, impigre ferebat opem: insignisq; armis, & hostem summa vi petebat, & tuebatur ciues: donec Insuber equum (Ducario nomen erat) faciemq; noscitans: Consul, inquit, hic est, popularibus suis, qui legiones nostras cecidit, agrosque & vrbem est depopulatus. iam egò hanc victimam Manibus peremptorū suorum dabo. subditisque calcaribus equo, per confertissimam hostium turbam impetum facit: obtruncatoq; prius armigero, qui se infesto venienti obiecerat, consulem lancea transfixit. spoliare cupientem, triarij obiecti clypeis arcuere. Magnæ partis fuga inde primum cœpit: & iam nec lacus nec montes obstabant pauori, per omnia arcta præruptaq; veluti cæci euadunt, magnaque & viri super alium alij præcipitantur. pars magna vbi locus fugæ deest, per prima vada paludis in aquam progressi, quoad capitibus humerisq; extare possunt, sese immergunt. fuere quos inconsultus pauor nando etiam capessere fugam impulerit. quæ vbi immensa, ac sine spe erat, aut deficientibus animis hauriebantur gurgitibus, aut vbi nequicquam festinauerant, retro agentes terram repetebant, atq; ibi ab ingressis aquam hostium equitibus passim trucidabantur. sex millia ferme primi agminis per aduersos hostes eruptione impigre facta, ignari omnium quæ post se agerentur, ex saltu euasere. & cum in tumulo quodam cōstitissent, clamorem modo ac sonum armorum audientes, quæ fortuna pugnæ esset, neque scire, nec perspicere præ caligine potuerant, declinata ad iniqua re, cum calescente sole depulsa nebula aperuisset, diem tam liquida iam luce montes campique perditas res, stratamque ostendere suis Romanam aciem. itaque ne in conspectos procul immitteretur eques: sublatis raptim signis, quam citatissimo poterant agmine, sese abripuerunt. postero die cum super cætera extrema fames etiam instaret: fidem dante Maharbale, qui cum omnibus equestribus copijs nocte consecutus erat, si arma tradidissent, abire cum singulis vestimentis passurum, sese dediderunt. quæ Punica religione seruata fides ab Annibale est, atque in vincula omnes coniecti. Hæc est nobilis ad Thrasymenum pugna, atque inter paucas memorata populi Romani clades. Quindecim millia Romanorum in acie cæsa sunt: decem millia sparsi, fuga per omnem Hetruriam diuersis itineribus Romam petiere. Mille & C quingenti hostium in acie, multi postea vtrinque ex vulneribus periere. Multiplex cædes vtrinque facta traditur ab alijs. Ego præterquam quod nihil hastum ex vano velim, quo nimis inclinant ferme scribentium animi: Fabium æqualem temporibus, huiusce belli potissimum authorem habui. Annibal captiuorum qui Latini nominis essent, sine precio dimissis. Romanis in vincula datis, segregata ex hostium coacernatorum cumulis corpora suorum cum sepeliri iussisset, Flaminij quoque corpus funeris causa magna cum cura inquisitum non inuenit, Romæ ad primum nuncium cladis eius, cum ingenti terrore ac tumultu concursus in forum populi est factus. Matronæ vagæ per vias, quę repens clades allata, quęve fortuna exercitus esset, obuios percontantur. & cum frequentis concionis modo turba in comitium & curiam versa, magistratus vocaret: tandem haud multo ante solis occasum M. Pomponius Pr. Pugna, inquit, magna victi sumus. & quanquam nihil certius ex eo auditum est, tamen alius ab alio impleti rumoribus domos referunt: consulem cum magna parte copiarum cæsum: superesse paucos, aut fuga passim per Hetruriam sparsos, aut captos ab hoste. Quot casus exercitus victi fuerant, tot in curas dispertiti eorum animi erant, quorum propinqui sub C. Flaminio Cos. meruerant, ignorantium

quæ

A que cuiusque suorum fortuna esset, nec quisquam satis certum habet, quid aut speret, aut timeat. Postero ac deinceps aliquot diebus ad portas maior prope mulierum quam virorum multitudo steterit, aut suorum aliquem, aut nuncios de his opperiens: circumfundebanturq; obuiis sciscitantes: neq; anelli vsq; à portis prius quam ordine omnia inquisissent, poterant. Inde varios vultus digredientium ab nuncijs cerneres, vt cuiq; aut læta aut tristia nunciabantur: gratulantesque aut consolantes redeuntibus domos circunfusos. Fœminarum præcipue & gaudia insignia erant, & luctus. Vnam in ipsa porta, sospite filio repente oblato, in conspectu eius expirasse ferunt: alteram, cui mors filij falso nuncciata erat, mœstam sedentē domi, ad primum conspectum redeuntis filij gaudio nimio exanimatam. Senatum prætores per dies aliquot ab orto vsq; ad occidentem solem in curia retinent, consultantes, quonam duce, aut quibus copijs resisti victoribus Pœnis posset. Priusquam satis certa consilia essent, repens alia nunciatur clades: quatuor millia equitum C. Centronio prætore missa ad collegam à Seruilio Cos. in Vmbria, quo post pugnā ad Thrasymenum auditam auertant iter, ab Annibale circunuenta. Eius rei fama varie homines affecit. pars occupatis maiore ægritudine animis, leuem ex comparatione priorū ducere recentem equitum iacturam. pars nō id quod acciderat, per se æstima-
B rent sed vt in affecto corpore quamuis leuis causa magis quam valido, grauior sentiretur: ita cum ægræ & affectæ ciuitati quodcunque aduersi incidisset, non rerum magnitudine, sed viribus extenuatis, quæ nihil quod aggrauaret, pati possent, æstimandum esse. Itaque ad remedium iamdiu desideratum, nec adhibitum, dictatorem dicendum, ciuitas confugit: & quia & consul aberat, à quo vno dici posse videbatur: nec per occupatam armis Putricis Italiam facile erat aut nuncium aut literas mitti: nec dictatorem populus creare poterat quod nunquam ante eam diem factum erat, prodictatorem populus creauit Q. Fabium Maximum, & magistrum equitum M. Minutium Rufum. hisque negocium ab senatu datum, vt muros turresq; vrbis firmarent, & præsidia disponerent, quibus locis videretur, pontesq; rescinderent fluminum: ac tum pro penatibus, pro vrbe dimicandum esse, quando Italiam tueri nequissent. Annibal interim recto itinere per Vmbriam vsq; ad Spoletum venit, inde cum per populato agro vrbem oppugnare adortus esset, cum magna cæde suorum repulsus, coniectans ex vnius coloniæ haud nimis prospere tentatæ viribus, quanta moles Romanæ vrbis esset, in agrum Picenum auertit iter, non copia solum omnis generis frugum abundantem, sed refertum præda, quam effuse auidi atque egentes rapiebant. ibi per dies aliquot statiua habita: refectusque miles
C hybernis itineribus ac palustri via, præliog; magis ad euentum secundo quam leui aut facili, affectus. Vbi satis quieti datum, præda ac populationibus magis quam ocio aut requie gaudentibus, profectus, Prætutianum Adrianumque agrum, Marsos inde Marrucinosq; & Pelignos deuastat, circaq; Arpos & Luceriam proximam Apuliæ regionem. Cn. Seruilius Cos. Cleuibus prælijs cum Gallis actis, & vno oppido ignobili expugnato, postquam de collegę exercitusq; cęde audiuit: iam mœnibus patriæ metuens, ne abesset in discrimine extremo, ad vrbem iter intendit. Q. Fabius Maximus dictator, quo die magistratū iniit, vocato senatu, ab dijs orsus, cum edocuisset patres, plus negligentia ceremoniarum, auspiciorumq;, quam temeritate atque insciția peccatum à C. Flaminio Cos. esse: quæque piacula iræ deum essent, ipsos deos consulendos esse: peruicit, vt (quod non ferme decernitur, nisi cum terra prodigia nunciata sunt) decem libros Sibyllinos adire inberentur. qui inspectis fatalibus libris, retulerūt patribus, quod eius belli causa votum Marti foret, id non rite factum, de integro atque amplius faciendum esse: & Ioui ludos magnos, & ædes Veneri Erycinæ ac Menti vouendas esse, & supplicationem lectisterniumq; habendum, & ver sacrum vouendū: si bellatū prospere esset, resq; publica in eodem quo ante bellum fuisset, statu permansisset. Senatus, quoniā Fabium belli cura occupa-

cura

tura esset, M. Aemylium Pr. ex collegij pontificum sententia omnia ... ture fiant, curare iubet. His senatusconsultis perfectis, L. Cornelius ... Pon. Max. consulente collegio pontificum omnium primum popul... lendum de vere sacro censet: iniussu populi vouери non posse. Rogat... » verba populus: Velitis iubeatisne hoc sic fieri? si res populi Rom. Q... » ad quinquennium proximum, sicut velim eam, salua seruata erit ... » datum donum duit populus Roman. Quiritium, quod duellum pop. Rom... » Carthaginiensi est: quæq; duella cum Gallis sunt, qui cis Alpes sunt; ... » attulerit ex suillo, ouillo, caprino grege, quæque prophana erunt, Iouи ... » qua die senatus populusq; iusserit. qui facier, quando volet, queq; lege ... » cito: quo modo faxit, probe factum esto, si id moritur, quod fieri oporte... » phanum esto, neq; scelus esto. Si quis rumpet, occidetve insciens, ne ... » si quis clepsit, ne populo scelus esto, neve cui cleptum erit. si atro die ... » sciens, probe factum esto. si nocte siue luce, si seruus siue liber faxit, probe ... » tum esto. si ante id ea senatus populusque iusserit fieri, ac faxit, eo popul... » tus, liber esto. Eiusdem rei causa ludi magni voti eris CCCXXXIII. ... triente: præterea bubus Ioui CGC. multis alijs dimis bubus albis, ... hostijs. Votis rite nuncupatis, supplicatio edicta: supplicatumq; ... gibus ac liberis non vrbana multitudo tantum, sed agrestium etiam, quos ... liqua sua fortuna publica quoq; contingebat. Curatum lectisternium, ... duum habitum, decemuiris sacrorum curantibus, & puluinaria in conspectu ... ere, Ioui & Iunoni vnum: alterum Neptuno & Mineruæ: tertium Marti ac Ve... neri: quartum Apollini ac Dianæ: quintum Vulcano ac Vestæ: sextum Mercu... rio & Cereri. Tum ædes votæ. Veneri Erycinæ ædem Q. Fabius Maximus dic... tor vouit: quia ita ex fatalibus libris editum erat, vt is voueret, cuius maxim... imperium in ciuitate esset. Menti ædem Attilius prætor vouit. Ita rebus diuin... peractis, tum de bello reque publica dictator retulit, quibus quotve legionib... victori hosti obuiam eundum esse Patres censerent. Decretum, vt ab Cn. Sem... lio consule exercitum acciperet: scriberet præterea ex ciuibus sociisque quo... tum equitum ac peditum videretur: cætera omnia ageret faceretque, vt ... pub. duceret. Fabius duas legiones se adiecturum ad Seruilianum exercitum ... dixit. his per magistratum equitum scriptis, Tybur diem ad conueniendum ... dixit. edictoque proposito, vt quibus oppida castellaque immunita essent, in loca ... tuta commigrarent: ex agris quoq; vti demigrarent omnes regionu eius, qua ... iturus Annibal esset: tectis prius incensis, ac frugib. corruptis, ne cuius rei copia ... esset, ipse via Flaminia profectus obuiam consuli exercituiq;, cum ad Tyburn... circa Otriculum prospexisset agmen; consulemq; cum equitibus ad se propere... dientem, viatorem misit, qui consuli nunciaret, vt sine lictoribus ad dictatorem ... veniret. Qui cum dicto paruisset, congressusq; eorum ingentem speciem dictu... turæ apud ciues sociosque, vetustate iam prope oblitos ejus imperij, fecisset, ... teræ ab vrbe allatæ sunt, naues onerariæ commeatum ab Hostia in Hispa... am ad exercitum portantes, à classe Punica circa portum Cosanum captas ... se. Itaque extemplo consul Hostiam proficisci iussus, nauibus quæ ad vrbem ... Romanam aut Hostię essent, completis milite ac naualibus socijs, persequi hos... tium classem, ac littora Italiæ tutari. Magna vis hominum conscripta Roma... erat. Libertini etiam quibus liberi essent, & ætas militaris, in verba iurauerunt. ... Ex hoc vrbano exercitu qui minores quinque & triginta annis erant, in naues ... impositi: alij vt vrbi præsiderent, relicti. Dictator exercitu consulis accepto a ... Puluio Flacco legato, per agrum Sabinum Tybur, quo diem ad conueniendum ... edixerat, nouis militibus, venit: inde Prænestę transuersis trameitibus ... in viam Latinam est regressus: vnde itineribus summa cum cura explorata, ... ad hostem ducit: nullo loco, nisi quantum necessitas cogeret, fortunæ se com... missurus. Quo primum die haud procul Arpis in conspectu hostium posuit ca... stra, nulla mora facta, quin Pœnus educeret in aciem, copiamque pugnandi ... faceret,

faceret. sed vbi quieta omnia apud hostes, nec castra vllo tumultu mota vidit: increpans quidem victos tandem Martios animos Romanorum, debellatumq; & concessum eis propalam de virtute ac gloria esse, in castra redijt: cæterum tacita cura animum intensus, quod cum duce haud quaquam Flaminio Sempronioque simili, futura sibi res esset: ac tum demum edocti malis Romani parem Annibali ducem quæsissent: & prudentiam quidem, non vim dictatoris exemplo timuit, constantiamque eius haud dum expertus, agitare ac tentare animum mouendo crebro castra, populandoq; in oculis eius agros sociorū cœpit: & modo citato agmine è conspectu abibat, modo repēte in aliquo fluxu vim, si excipere digressū in æquū posset, occultus subsistebat. Fabi. per loca alta aquen ducebat, modico, ab hoste interuallo, vt neq; omitteret eum, neq; conprederetur. castris nisi quantū vsus necessario cogeret, tenebatur miles. pabulū & ligna nec pauci petebant, nec passim. equitum leuisq; armaturæ statio cōposita instructaq; in subitos tumultus, & suo miluti tuta omnia, & infesta effusis hostium populatoribus præbebat. neque vniuerso periculo summa rerum committebatur: & parua momenta leuium certaminum ex tuto cœptorum finitimorum receptu, assuefaciebant territum pristinis cladibus militem, minus iam tandem aut virtutis aut fortunę pœnitere suæ. Sed non Annibalem magis infestum tam sanis consilijs habebat, quam magistrum equitum, qui nihil aliud quam quod non imperabat, mora ad rempublicam præcipitandam habebat, ferox rapidusque in consilijs, ac lingua immodicus, primo inter paucos, dein propalam in vulgus procunctatore segnem, pro cauto timidum, affingens vicina virtutib. vitia, compellabat: premendorumque superiorum arte, quæ pessima ars nimis prosperis multorum successibus creuit, sese extollebat. Annibal ex Apulia in Samnium transit, Beneuentanum depopulatur agrum, Telesiam urbem capit: irritat etiam de industria ducem, si forte accensum tot indignitatibus cladibusque sociorum trahere ad æquum certamen possit. Inter multitudinem sociorum Italici generis, qui ad Thrasymenum capti ab Annibale dimissique fuerant, tres Campani erant, multis iam tum illecti donis promissisque Annibalis ad conciliandos popularium animos. Hi nunciātes, si in Campaniam exercitum admouisset, Capuæ potiendę copiā fore: cum res maior quam authores esset, dubium Annibalem, alternisq; fidentem ac diffidentem, tamen vt Campanos ex Samnio peteret, mouerunt. Monitos vt etiam atq; etiam promissa rebus confirmarent, iussosq; cum popularibus & aliquib. principum redire ad se, dimisit. ipse imperat duci, vt se in agrum Casinatem ducat: edoctus à peritis regionum, si eum saltum occupasset, exitum Romano ad opem ferendam socijs intercluſurum. Sed Punicum abhorrens ab Latino nomen, Casilinum pro Casino ducē accipere fecit: auersusq; ab itinere per Alifanū, Calatinumq; & Calenum agrum, in campum Stellatē descendit. vbi cū mōtibus flaminibusq; clausam regionem circunspexisset, vocatum ducē percontatur, vbi terrarū esset. cum is Casilini eo die mansurum eum dixisset, tum demū cognitus est error, & Casinum longe inde alia regione esse. virgisque cæso duce, & ad reliquorum terrorem in crucem sublato, castris cōmunitis, Maharbalem cum equitibus in agrum Falernum prædatum dimisit. Vsque ad aquas Sinuessanas populatio ea peruenit. ingentem cladem, fugam terroremque latius Numidæ fecerunt. nec tamen is terror, cum omnia bello flagrarent, fide socios dimouit videlicet quia iusto, & moderato regebantur imperio: nec abnuebant, quod vnum vinculum fidei est melioribus parere. Vt vero ad Vulturnū flumen castra sunt posita, exurebatur q; amœnissimus Italiæ ager, villeq; passim incendijs fumabant, per iuga Massici montis Fabio ducente, prope de integro est orta seditio, ac duces seditionis accensi quidam: fuerat enim silentium per paucos dies: quia cum celerius solito ductum agmen fuisset, festinari ad prohibendam populationibus Campaniam crediderant, vt vero in extrema iuga Massici montis ventum est, hostesque sub oculis erant, Falerni agri, colonorū-

» que Sinuessa tecta vrentes, nec vlla erat mentio pugnæ: Spectarumne hæc, in-
» quit Minutius, ad rem fruendam oculis, sociorum cædes & incendia venimus:
» nec si nullius alterius nos, ne ciuium quidem horum pudet, quos in Sinuessa-
» colonos patres nostri miserunt, vt ab Samnite hoste tuta hæc ora esset, quæ
» nunc non vicinus Samnis vrit, sed Pœnus aduena, ab extremis orbis terrarum
» terminis nostra cunctatione & socordia iam huc progressus. Tantum (pro do-
» lor) degeneramus à parentibus nostris, vt præter quam oram illi Punicas ves-
» ri classes, dedecus esse imperij sui duxerint: eam nos nunc plenam Numi-
» rum hostium, ac Maurorum iam factam videamus? Qui modo Saguntum op-
» pugnari indignando, non homines tantum, sed fœdera & deos ciebamus, ce-
» dentem ad mœnia Romanæ coloniæ Annibalem lenti spectamus? Fumus ex in-
» cendijs villarum agrorumq; in oculos atq; ora venit, strepunt aures clamori-
» plorantium sociorum sæpius nos, quam deorum inuocantium opem. nos lu-
» pecorum more per æstiuos saltus, deuiosq; colles exercitum ducimus, cæsis
» nubibus, syluisq;. Si hoc modo peragrando cacumina saltusq; Furius reciperet
» Gallis vrbem voluisset, quo hic nouus Camillus nobis dictator vnicus in rebus
» afflictis quæsitus, Italiam ab Annibale recuperare parat, Gallorum Roma esset
» quam vereor ne sic cunctantibus nobis, Annibali ac Pœnis toties seruatorem
» maiores nostri. Sed vir, ac vere Romanus, quo die dictatorem cum exauctora-
» tate patrum iussuq; populi dictum, Veios allatus est nuncius: cum esset iam ad
» tum Ianiculum, vbi sedens prospectaret hostem, descendit in æquum: atque il-
» ipso die media in vrbe, qua nunc busta Gallica sunt, & postero die circa Gabi-
» os cecidit Gallorum legiones. Quid post multos annos, cum ad furcas Cau-
» nas ab Samnite hoste sub iugum missi sumus? vtrum tandem L. Papyrius Cursor
» iugâ Samnij perlustrando, an Luceriam premendo, obsidendoque, & lacessen-
» do victorem hostem, depulsum ab Romanis ceruicibus iugum superbo Samni-
» ti imposuit? Modo consuli Luctatio quæ alia res, quam celeritas victoriâ dedit
» quod postero die, quâ hostē vidit, classem grauem cōmeatib. impeditā sarci-
» sam instrumento atque apparatu, oppressit. Stultitia est, sedendo aut votis de-
» bellari credere posse: armari copias oportet, deducendas in æquum, vt vir cum
» viro congrediaris. Audendo, agendoque res Romana creuit, non his sensibus,
consilijsve, quæ timidi cauta vocant. Hæc velut concionanti Minutio circum-
fundebatur tribunorum equitumque Romanorum multitudo, & ad aures quo-
que militum dicta ferocia voluebantur: ac si militaris suffragij res esset, haud
dubie ferebant Minutium Fabio duci prælaturos. Fabius pariter in suos haud
minus quam in hostes intentus, prius ab alijs inuictum animum præstare, si-
quam probe scire, nō in castris modo suis, sed iam etiam Romę suam cunctati-
onem infamem esse, obstinatus tamen eodem consiliorum tenore, ætatis tri-
quum extraxit: vt Annibal destitutus ab spe summa appetiti certaminis, iam hi-
bernis locum circumspectaret: quia ea regio præsentis erat copiæ, non perpe-
tuæ, arbusta vineæq;, & cōsita omnia magis amœnis quam necessarijs fructi-
Hæc per exploratores relata fama Fabio, cum satis sciret per easdē angustias,
quibus intrauerat Falernum agrum, rediturum, Calliculam montem & Casti-
num occupat modicis præsidijs: quæ vrbs Vulturno flumine dirempta, Faler-
num à Campano agro diuidit: ipse iugis ijsdem exercitū reducit, missis explo-
ratum cum CCCC. equitibus sociorum L. Hostilio Mancino: qui ex turba inu-
num audientium sæpe ferociter concionantem magistrum equitum, progressus
primo exploratoris modo, vt ex tuto specularetur hostem, vbi vagos passim
per vicos Numidas vidit, per occasionem etiam paucos occidit, exemplo oc-
cupatus certamine est animus, excideruntque præcepta dictatoris: qui quam
tuto posset progressum prius recipere sese iusserat, quam in conspectum hosti-
um veniret. Numidæ alij atque alij occurrantes refugientesq;, ad castra prope
ipsum cum fatigatione equorū atq; hominum pertaxere. inde Cartalo, penes
quem summa equestris imperij erat, concitatis equis inuectus, cum prius quam

ad

ad coniectum teli veniret, auertisset hostem, quinque millia ferme continenti cursu secutus est fugientes Mancinus. postquam nec hostem desistere sequi, nec spem vidit effugiendi esse, cohortatus suos in prælisi redijt, omni parte vi-rium impar. itaque ipse, & delecti equitum circunuenti occiduntur. cæteri effuso rursus cursu Cales primum, inde prope inuijs callibus ad dictatorem perfugerunt. Eo forte die Minutius se coniunxerat Fabio, missus ad firmandum præsidio saltum, qui super Taracinam in arctas coactus faces imminet mari, ne immunito Appiæ limite, Pœnus peruenire in agrum Romanum posset. Coniunctis exercitibus dictator ac magister equitum castra in viam deferunt, qua Annibal ducturus erat. duo inde millia hostes aberant. Postero die Pœni quod viæ inter bina castra erat, agmine compleuere. Cum Romani subipso constituisset vallo, haud dubie æquiore loco, successit tamen Pœnus cum expeditis equitibus ad lacessendum hostem raptim, & procursando, recipiendoq; sese, pugnare. Restitit suo loco Romana acies, lenta pugna, & ex dictatoris magis quam Annibalis fuit voluntate. CC. ab Romanis, DCCC. hostium cecidere. Inclusi inde videri Annibal, & ad Casilinum obsessus: cum Capua, & Samnium, & tutum ab tergo diuitum sociorum Romanis commeatus subueheret: Pœnus contra intra Formiana saxa, ac Linterni arenas, stagnaque perhorrida situ, hyberaturus esset. nec Annibale fefellit suis se artib. petitaq; cum per Casilinū euadere non posset, petendique montes & iugum Calliculæ superandum esset: nec vbi Romanus inclusum vallibus agmen aggrederetur, Iudibrium oculorum specie terribile ad frustrandum hostem commentus, principio noctis furtim secedere ad montes statuit. fallacis consilij talis apparatus fuit. Faces vndiq; ex agris collectæ, faceisque virgarum atque arida sarmenta præligantur cornibus boum: quos domitos, indomitosque multos inter cæteram agrestem prædam agebat. ad duo millia ferme boum effecta: Asdrubalique negocium datum, vt primis tenebris noctis id armentum accensis cornibus ad montes ageret, maxime, si posset, super saltus ab hoste insessos. Primis tenebris silentio motu castra boues aliquanto ante signa acti. vbi ad radices montium, viasq; angustias ventum est, signum extemplo datur, vt accensis cornibus armenta in aduersos concitentur montes. & metus ipse relucentis flammæ ex capite, calorq; iam ad vinum, ad imaque cornuum aduenies, velut stimulatus furore agebat boues. quo repente discursu haud secus quam syluis montibusq; accensis, omnia circum virgulta ardere: capitumq; inquietatio excitans flammam, hominum passim discurrentium speciem præbebat. Qui ad transitus saltus insidendos locati erant, vbi in summis montibus, ac super se quosdā ignes conspexerūt circumuentos se esse rati, præsidio excessere: qua ingens emicabat flamma, velut tutissimum iter petentes summa montium iuga. tum in quosdam boues palantes á suis gregibus inciderunt: & primo cum procul cernerent, veluti flammas spirantiū miraculo attoniti constiterūt. deinde vt humana apparuit fraus, tum vero insidias rati esse, cum multo maximoque strepitu concitant se in fugam, leuique armaturæ hostium incurrere. cæterum mox æquato timore neutros pugnam incipientes ad lucem tenuit. Interea toto agmine Annibal traducto per saltum, & quibusdam in ipso saltu hostium oppressis, in agro Alifano posuit castra. Hunc tumultum sensit Fabius: cæterum & insidias esse ratus, & ab nocturno vtiq; abhorrens certamine, suos munimentis tenuit. Luce prima sub iugo montis prælium fuit, quo intercluſam ab suis leuem armaturam facile (etenim numero aliquantum præstabant) Romani superasſent, nisi Hispanorum cohors ad idpsum remissa ab Annibale, peruenisset. ea assuetior montibus, & ad concursandum inter saxa rupesque aptior ac leuior, cum velocitate corporum, tum armorum habitu, campestrem hostem grauem armis, statariumque pugnæ genere facile eluſit. Ita haudquaquam pari certamine digressi Hispani fere omnes incolumes, Romani aliquot suis amissis, in castra contenderunt. Fabius quoq; mouit castra: transgressusq; saltum super Alifas loco alto

ac munito consedit. Tum per Samnium Romam se petere simulans Annibal, usque in Pelignos populabundus redijt. Fabius medijs inter hostium agmen urbemq; Romã iugis nec absistens ducebat, nec congrediens. Ex Peligno Pomflexit iter, retroque Apuliam repetens, Gerionem peruenit, vrbem metu, quã collapsa ruinis pars mœnium erat, ab suis desertam. Dictator in Larinate agro castra communiit. inde sacrorum causa Romam reuocatus, non imperio modo, sed consilio etiam, ac prope precibus agens cum magistro equitum, vt suo consilio, quam fortunæ confidat: & se potius ducem, quam Semproniũ Flaminiumque imitetur, ne nihil actum censeret, exacta prope æstate per hostificationem hostis: medicos quoque plus interdum quiete, quam motu atque agendo proficere. haud paruã rem esse, ab toties victore hoste vacuisse, & ab continuis cladibus respirasse. Hæc nequicquam præmonito magistro equitum, Romam est profectus. Principio æstatis qua hæc gerebantur, in Hispania quoque terra marique cœptum bellum est. Asdrubal ad eum numerum numerum, quem à fratre instructum, paratumque acceperat, decem adiecit. quadraginta nauium classem Himilconi tradidit, atque ita Carthagine profectus nauibus prope terram, exercitum in littore ducebat, paratus offligere quacunque parte copiarum hostis occurrisset. Cn. Scipioni, postquam mouisse ex hybernis hostem audiuit, primo idem consilij fuit: deinde mari terra propter ingentem famã nouorum auxiliorum concurrere ausus, delecto milite in naues impositio, quinque & triginta nauium classe ire obuiam hosti pergit. Altero ab Tarracone die ad stationem X. millia passuum distantem ab ostio Iberi amnis peruenit. inde duæ Massilienſium speculatoriæ præmissæ retulerunt, classem Punicam stare in ostio fluminis, castraque in ripa posita. Itaque vt improuidos incautosque vniuersos simul effuso terrore opprimeret, sublatis ancoris ad hostem vadit. Multas & locis altis positas turres Hispania habet, quibus & speculis, & propugnaculis aduersus latrones vtuntur. Inde primo conspectis hostium nauibus, datum signum Asdrubali est: tumultusque prius in terra & castris, quam ad mare & ad naues est ortus, nondum aut pulsu remorum, strepituque alio nautico exaudito, aut apparentibus classem promontoriis: cum repente eques alius super alium ab Asdrubale missus, vagos in littore, quietosque in tentoriis suis, nihil minus quam hostem aut pelium eo die expectantes, conscendere naues propere, atque arma capere iubet. classem Romanam iam haud procul à portu esse. Hæc equites dimissi passim imperabant. mox Asdrubal ipse cum omni exercitu aderat: varioque omnia tumultu strepunt, ruentibus in naues simul remigibus militibusque, fugientium magis è terra quam in pugnam euntium modo. Vix dum omnes conscenderant, cum alij resoluunt oras, aut ancoram vellunt: alij, ne quid teneat, accoralia incidunt: raptimque omnia præpropere agendo, militum apparatus nautica ministeria impediuntur, trepidatione nautarum capere & aptare arma miles prohibetur. Etiam Romanus non appropinquabat modo, sed direxerat etiam in pugnam naues. itaq; non ab hoste & prælio magis Pœni, quam semet ipsi tumultu turbabantur: & tentata verius pugna, quam inita, in fugam auerterunt classẽ. & cum auersi, ac diuerso late agmine à tam multis simul venientibus haud sane impenetrabiles essent, in littus passim naues egerunt: atq; alij vadis, alij ficco littore excepti, partim armati, partim inermes ad instructa per littus aciem suorum perfugere. Duæ tamen primo concursu captæ erant Punicæ naues, quatuor suppressæ. Romani, quanquam terra hostium erat, armatamq; aciem toto prætentam in littore cernebant, haud cunctanter tamen insecuti trepidam hostium classem, naues omnes, quæ non aut perfregerant proras littore illisas, aut carinas fixerant vadis, religatas puppibus in altum extraxere, ad V. & XX. naues ex XXX. cepere. Neque id pulcherrimum eius victoriæ fuit, sed quod vna leui pugna toto eius oræ mari potiti erant. Itaque ad Honoscam classe prouecti, exscensu nauibus in terram facto, cum vrbem vi cepissent,

A cepissent, captamq; diripuissent, Carthaginem inde petunt: atque omnem agrum circa depopulati, postremo tecta quoque coniuncta muro, portisque incenderunt. Inde iam præda grauis ad Longunticam peruenit classis, vbi vis magna sparti fuit, ad rem nauticam congesta ab Asdrubale, quod satis in vsum fuit, sublato, cæterum omne incensum est. Nec continentis modo proiectas oras præteruecta, sed in Ebusum insulam transmissum, vbi vrbe, quæ caput insulæ est, biduum nequicquam summo labore oppugnata, vbi in spem irritam frustra teri tempus animaduersum est, ad populationē agri versi, direptis aliquot incensisque vicis, maiore quam ex continenti præda parta, cum in naues sese recipissent, ex Balearibus insulis legati pacem petentes ad Scipionem venerunt. Inde flexa retro classis, reditumque in citeriora prouinciæ: quo omnium populorum, qui Iberum incolunt, multorum & vltimæ Hispaniæ legati concurrerunt. Sed qui vere ditionis imperijque Romani facti sunt, obsidibus datis, populi amplius fuerunt centumviginti. Igitur terrestribus quoque copiis satis fidens Romanus, vsque ad saltum Castulonensem est progressus. Asdrubal in Lusitaniam, ac propius Oceanum concessit. Quietum inde fore videbatur reliquum æstatis tempus, fuissetque per Pœnum hostem: sed præterquam quod ipsorum Hispanorum inquieta auidaq; in nouas res sunt ingenia, Mandonius vir nobilis, qui antea Ilergetum regulus fuerat, postquam Romani ab saltu recessere ad maritimam oram, concitis popularibus, in agrum pacatum Romanorum sociorum ad populandum venit. Aduersus eos tribus millibus cum expeditis auxilijs à Scipione missis, leui certamine vt tumultuariam manum fudere, multis occisis, quibusdam captis, magnaque parte armis exuta. Hic tamen tumultus cedentem ad Oceanum Asdrubalem eis Iberum ad socios tutandos retraxit. castra Punica in agro Ilercaonensium, castra Romana ad nouam classem erant, cum fama repens alio vertit bellum. Celtiberi principes, qui regionis suæ legatos obsidesque dederant Romanis, nuncio misso à Scipione exciti arma capiunt, prouinciamque Carthaginiensium valido exercitu inuadunt: tria oppida vi expugnant. inde cum ipso Asdrubale duob. prælijs egregie pugnantes, XV. millia hostium occiderunt, quatuor millia cum multis militaribus signis capiunt. Hoc statu rerum in Hispania, P. Scipio in prouinciam venit, prorogato post consulatum imperio, ab Senatu missus cum XXX. longis nauibus, & octo millibus militum, magnoque commeatu aduecto. Ea classis ingens agmine onerariorum procul visa cum magna lætitia ciuium sociorumque, portum Tarraconis ex alto tenuit. ibi milite exposito, profectus Scipio fratri coniungitur: ac deinde communi animo consilioque gerebant bellum. Occupatis igitur Carthaginiensibus Celtiberico bello, haud cunc-
C tanter Iberum transgrediuntur: nec vllo viso hoste Saguntum pergunt ire, quod ibi obsides totius Hispaniæ custodiæ traditos ab Annibale, fama erat modico in arce custodiri præsidio. Id vnum pignus inclinatos ad Romanam societatem omnium Hispaniæ populorum animos morabatur, ne sanguine liberorum suorum culpa defectionis lueretur. Eo vinculo Hispaniam vir vnus soleti magis quam fideli consilio exoluit. Acedux erat Sagunti nobilis Hispanus, fidus ante Pœnis: tum (qualia pleraque sunt barbarorum ingenia) cum fortuna mutauerat fidem. cæterum transfugam sine magnæ rei proditione venientem ad hostes, nihil aliud quam vnum vile atque infame corpus esse ratus, id agebat, vt quam maximum emolumentum nouis sociis esset. circumspectis igitur omnibus quæ fortuna potestatis eius poterat facere, obsidibus potissimum tradendis animum adiecit: eam vnam rem maxime ratus conciliaturam Romanis principum Hispaniæ amicitiam. Sed cum iniussu Bostaris præfecti satis sciret nihil obsidum custodes facturos esse, Bostarem ipsum arte aggreditur. Castra extra vrbem in ipso littore habebat Bostar, vt aditum ex porta intercluderet Romanis. ibi eum in secretum abductum, velut ignorantem monet, in quo statu sit res. Metū continuisse ad eam diem Hispanorū animos,

quia procul Romani abessent: nunc eis Iberum castra Romana esse, arcem tutam, perfugiumq; nouas volentibus res. Itaq; quos metus non teneat, beneficio & gratia deuinciendos esse. Miranti Bostari, per contanticq; quodam subitum tantæ rei donum possit esse: Obsides, inquit, in ciuitates remitto priuatim parentibus, quorum maximum nomen in ciuitatibus est suis, & publice populus gratum erit. Vult sibi quisque credi, & habita fides ipsam plerumque obligat fidem. Ministerium restituendorum domos obsidum, mihimet posco ipse, vt opera quoque impensa consilium adiuuem meum, & rei haud natura gratæ, quantam insuper gratiam possim, adijciam. Homini non ad cætera Punica ingenia callido vt persuasit, nocte clam progressus ad hostium stationes, conuentis quibusdam auxiliaribus Hispanis, & abijs ad Scipionē deductus, quid afferret expromit. Fide accepta dataque, ac loco & tempore constituto ad obsides tradendos, Saguntum redit. diem insequentem abiunxit cum Bostare mandatis ad rem agendam accipiendis dimissus, cum eadem nocte iterum, vt custodias hostium falleret, constituisset, ad compositam cum ijs horam excitatis custodibus puerorum profectus, veluti ignarus in præparatas sua fraude insidias ducit. In castra Romana perducti, cætera omnia de reddidis obsidibus, sicut cum Bostare constitutum erat, acta per eundem oratem quasi Carthaginiensium nomine sic agerentur. Maior aliquanto Romanorum gratia fuit in re pari, quam quanta futura Carthaginiensium fuerat. Illa enim graues superbosq; in rebus secundis expertos, fortuna & timor mitigasse videri poterat. Romanus primo aduentu, incognitus ante, ab re clementi liberalique initium fecerat: & Acedux vir prudens haud frustra videbatur locos mutasse. Itaq; ingenti consensu ad defectionem omnes spectare: armaque exemplo mota forent, ni hyems quæ Romanos quoque & Carthaginienses concedere in tecta coegit, interuenisset. Hæc in Hispania quoque secunda æstate Punici belli gesta, cum in Italia paululum interualli cladibus Romanæ solers cunctatio Fabij fecisset: quæ vt Annibalem non mediocri solicitum cura habebat, tandem eum militiæ magistrum delegisse Romanos cernentem, qui bellum ratione, non fortuna gereret: ita contempta erat inter ciues armatos pariter togatosq;, vtiq; postquam absente eo, temeritate magistri equitum læto, vt verius dixerim, quam prospero euentu, pugnatū ferat. Accesserat duæ res ad augendam inuidiā dictatoris, vna fraude ac dolo Annibalis: quod cum à perfugis eis monstratus ager dictatoris esset, omnibus circa solo æquatis, ab vno eo ferrum ignemq; & vim omnem hostium abstineri iussit, vt occulti alicuius pacti ea merces videri posset. altera ipsius facto, primo forsitā dubio quia nō expectata in eo senatus authoritas est: ad extremum haud ambigue in maximā laudē verso, in permutādis captiuis: quod sicut primo Punico bello factū erat, conuenerat inter duces Romanos, Pœnumq;, vt quæ pars plus reciperet quam daret, argenti pondo bina & selibras in militem præstaret, CCXLVII. cum plures Romanus quam Pœnus recepisset, argentumq; pro eis debitum sæpe iactata in senatu re, quoniam non coaluisset patres, tardius rogarentur: inviolatum ab hoste agrum misso Romam filio vendidit, fidemq; publicam impendio priuato exoluit. Annibal pro Gerionis mœnibus, cuius vrbis capta atque incensa ab se in vsum horreorum, pauca reliquerat tecta, statiua habebat, inde frumentatum duas exercitus partes mittebat: cum tertia ipsa expedita in statione erat, simul castris præsidio, & circunspectans nec vnde impetus in frumentatores fieret. Romanus tunc exercitus in agro Larinati erat. præerat Minutius magister equitum, profecto, sicut ante dictum est, ad vrbem dictatore. Cæterum castra quæ in monte alto ac tuto loco posita fuerant, iam in planum deferuntur: agitabanturq; pro ingenio ducis consilia callidiora, vt impetus aut in frumentatores palantes, aut in castra relicta, cum leui manu pateret, fieret. Nec Annibalem fefellit, cum duce mutatam esse belli rationem, & ferocius quam consultius rem hostes gesturos. Ipse autem (quod minime

quis

A quis crederet)cum hostis propius esset,tertiam partem militum frumentatum, duabus in castris retentis, dimisit: deinde castra ipsa propius hostem mouit, duo ferme à Gerione millia, in tumulum hosti conspectu: vt intentum sciret esse ad frumentatores, siqua vis fieret,tutandos.Propior inde ei atque ipsis imminens Romanorum castris tumulus apparuit: ad quem capiendum si luce palam iretur, quia haud dubie hostibus breuiore via præuentus esset, nocte clam missi Numidæ ceperunt. quos tenentes locum contempta paucitate Romani postero die cum eiecissent,ipsi eo transferunt castra. Tum itaque vt exiguum spacij vallum à vallo aberat, & id ipsum totum prope compleuerat Romana acies, simul & per auersa castra à castris Annibalis equitatus cum leui armatura emissus in frumentatores late cædem fugamque hostium palatorum fecit: nec acie certare Annibal ausus: quia tanta paucitate vix castra, si oppugnarentur, tutari poterat. iamque artibus Fabij pars exercitus aberat, iam ferme sedendo & cunctando bellum gerebat, receperatque suos in priora castra, quæ pro Gerionis mœnibus erant. Iusta quoque acie, & collatis signis dimicatum, quidam authores sunt. primo concursu Pœnum vsque ad castra fusum,inde eruptione facta repente versum terrorem in Romanos: Numerij Decimi Samnitis deinde aduentu prælium restitutum. hinc principem genere ac
B diuitiis non Bouiani modo, vnde erat, sed toto Samnio, iussu dictatoris octo millia peditum, & equites ducentos adducentem in castra, ab tergo cum apparuisset Annibali spem parti vtrique præbuisse noui subsidij: tumque Fabio ab Roma veniente, Annibalem insidiarum quoque aliquid timentem recepisse suos: Romanum insecutum adiuuante Samnite duo castella eo die expugnasse: sex millia hostium cæsa,quinque admodum Romanorum.tamen in tam pari prope clade famam egregiæ victoriæ cum vanioribus literis magistri equitum Romam perlatam.De his rebus persæpe & in senatu & in concione actum est. Cum læta ciuitate dictator vnus nihil nec famæ, nec literis crederet, vt si vera omnia essent,secunda se magis quam aduersa timere diceret: tum M.Metellus tribunus plebis id vnum enimuero ferendum esse negat,non præsentem solum dictatorem obstitisse rei bene gerendæ, sed absentem etiam gestæ obstare: & inducendo bello sedulo tempus terere, quo diutius in magistratu sit, soluisque & Romæ & in exercitu imperium habeat. quippe consulum alterum in acie cecidisse, alterum specie classis Punicæ persequendæ procul ab Italia ablegatum. duos prætores Sicilia atque Sardinia occupatos, quorum neutra hoc tempore prouincia prætore egeat. M.Minutium magistrum equitum, ne hostem videret,ne quid rei bellicæ gereret,prope in custodia habitum.Itaque
C hercule, non Samnium modo, quo iam tanquam trans Iberum agros Pœnis concessum sit, sed Campanum Calenumque, & Falernum agrum peruastatos esse,sedente Casilini dictatore, & legionibus populi Romani agrum suum tutante: exercitum cupientem pugnare, & magistrum equitum, clausos prope intra vallum retentos, tanquam hostibus captiuis arma adempta. tandem vt abcesserit inde dictator, vt obsidi[illegible]peratos extra vallum egressos fudisse ac fugasse hostes. Quas ob res,si ar[illegible]animus plebi Romanæ esset, audacter se laturum fuisse de abrogando [illegible]ii imperio. Nunc modicam rogationem promulgaturum de æquando magistri equitum & dictatoris iure: nec tamen, ne ita quidem prius dimittendum ad exercitum. Q.Fabium, quam consulem in locum C.Flaminij suffecisset. Dictator concionibus se abstinuit in actione minime popularis, ne in senatu quidem satis æquis auribus audiebatur, tunc cum hostem verbis extolleret, bieniiique clades per temeritatem atq; inscitiam ducum acceptas referret: magistroque equitum, quod contra edictum suum pugnasset, rationem diceret reddendam esse. si penes se summa imperij consiliique sit, propediem effecturum, vt sciant homines, bono imperatori haud magni fortunam momenti esse: mentem rationemq; dominari. se æquo tempore, & sine ignominia seruasse exercitum, quã multa millia hostium

occidisse, ducere maiorem gloriam esse. Huius generis orationibus fusto habitis, & consule creato M. Attilio Regulo, ne præsens de iure imperij diceret, pridie quam rogationis ferendæ dies adesset, nocte ad exercitum ab Arece orta, cum plebis concilium esset, magis tacita inuidia dictatoris, faucorum magistri equitum animos versabat, quam satis audebant homines ad suadendum, quod vulgo placebat, prodire: & fauore superante, authoritas tamen rogationi deerat. Vnus inuentus est suasor legis C. Terentius Varro, qui proxime anno prætor fuerat, loco non humili solum, sed etiam sordido ortus. patrem lanium fuisse ferunt, ipsum institorem mercis filioque hoc ipso in seruili eius artis ministerio vsum, is iuuenis vbi ex eo genere quæstus pecunia à patre relicta, animum ad spem liberalioris fortunæ adiecit, togaque & forum placere, proclamando pro sordidis hominibus, causisque aduersus rem & famam bonorum, primum in notitiam populi, deinde ad honorem peruenit, quæstura quoque, & duabus ædilitatibus, plebeia & curuli, postremo & prætura perfunctus. iam ad consulatus spem cum attolleret animos, haud parum calidam sibi fauorabilis populi ex dictatoria inuidia petijt: ficque plebis vnus gratiam tulit. Omnes eam rogationem, quique Romæ, quique in exercitu erant, æqui atque iniqui, præter ipsum dictatorem, in contumeliam eius latam acceperunt. ipse, qua granitate animi criminantes se ad multitudinem inimicos tulerat, eadem & populi in se fæuientis iniuriam tulit: acceptisque in ipso animo literis senatusconsulti de æquato imperio, satis fidens haud quaquam cum imperij iure artem imperandi æquatam, cumque inuicto à ciuibus hostibusque animo ad exercitum rediit. Minutius vero cum iam ante vix tolerabilis fuisset, secundis rebus, ac fauore vulgi: tum vtique immodice immodesteque non Annibale magis victo ab se, quam Fabio, gloriari. Illum in rebus asperis vnicum ac parem ducem quæsitum Annibali, maiorem minori, dictatorem magistro equitum, quod nulla memoria habeat annalium, iussu populi æquatum in eadem ciuitate, in qua magistri equitum virgas ac secures dictatoris tremere atque horrere soliti sunt. in tantum suam felicitatem virtutemque enituisse. ergo secuturum se fortunam suam, si dictatoris cunctatio in segnitie deorum hominumque iudicio damnata perstaret. Itaque quo die primum congressus est cum Fabio, statuendum omnium primum ait esse, quemadmodum imperio adæquato vtantur. se optimum ducere, aut diebus alternis, aut, si maiora interualla placerent, partitis temporibus alternis summum ius imperiumque esse, vt par hosti non solum consilio, sed viribus etiam esset, si quam occasionem rei gerendæ habuisset. Q. Fabio haudquaquam id placere. omnia enim fortunam habituram, quæcunq; temeritas collegæ habuisset: sibi communicatum cum illo, sed non ademtum imperium esse. itaque se nunquam volentem parte qua posset, rerum consilio gerendarum cessurum: nec se tempora aut dies imperij cum eo, sed exercitus diuisurum. suisque consilijs, quoniam omnia non liceret, quæ posset, seruaturum. Ita obtinuit, vt legiones, sicut consulib. mos esset, inter se diuiderét. prima & quarta Minutio, secunda & tertia Fabio euenerunt. item equites pari numero, sociumque & Latini nominis auxilia diuiserunt. castris se quoque separari magister equitum voluit. Duplex inde Annibali gaudium fuit (neque enim quicquam eorum quæ apud hostes agerentur, eum fallebat, & perfugis multa indicantibus, & per suos explorantem) nam & liberam Minutij temeritatem se suo modo captaturum, & solertiæ Fabij dimidium virium decessisse. Tumulus erat inter castra Minutij, Punorumque, eum qui occupasset, haud dubie iniquiorem erat hosti locum facturus. cum non tam capere sine certamine volebat Annibal, quanquam id operæ precium erat, quam causam certaminis cum Minutio, quem semper occursurum ad obsistendum satis sciebat, contrahere. Ager omnis medius erat prima specie inutilis insidiatori, quia non modo syluestre quicquam, sed ne vepribus quidé vestitá habebat: re ipsa natus tegendis insidijs eo magis, quod

in

A in nuda valle nulla talis fraus timeri poterat. & erãt in anfractibus cauæ rupes, vt quadam earum ducenos armatos possent capere. In has latebras, quot quæque locum apte insidere poterant, quinque millia conduntur peditum equitumque. nec vbi tamen aut motus alicuius temere egressi, aut fulgor armorum fraudem in valle tam aperta detegeret, missis paucis prima luce ad capiendũ quem ante diximus tumulum, auertit oculos hostium. Primo statim conspectu contempta paucitas, ac sibi quisque deposcere pellendos inde hosteis. ad locum capiendum dux ipse inter stolidissimos ferocissimosque ad arma vocat, & vanis animis & minis increpat hostem. Principio leuem armaturam dimittit, deinde conserto agmine mittit equites: postremo, cum hostibus quoque subsidia mitti videret, instructis legionib. procedit. Et Annibal laborantib. suis alia atque alia, crescente certamine, mittens auxilia peditum equitumq;, iam iustam expleuerat aciem, ac totis vtrinque viribus certabatur. Prima leuis armatura Romanorum præoccupatum inferiore loco succedens tumulum, pulsa detrusaque terrorem in succedentem intulit equitem, & ad signa legionum refugit. peditum acies inter perculsos impauida sola erat, videbaturque, si iusta aut si recta pugna esset, haud quaquam impar futura. tantum animorum fecerat prospere ante paucos dies res gesta. sed exorti repente insidiatores, cum B tumultum terroremque in latera vtrinque, ab tergoque incursantes fecerunt, vt neque animus ad pugnam, neque ad fugam spes cuiquam superesset. Tunc Fabius primo clamore pauentium audito, dein conspecta procul turbata acie, Ita est, inquit, non celerius quam timui, deprehendit fortuna temeritatem. Fabio æquatus imperio, Annibalem & virtute & fortuna superiorem videt. sed aliud iurgandi succensendique tempus erit: nunc signa extra vallum proferte. victoriam hosti extorqueamus, confessionem erroris ciuibus. Iam magna ex parte cæsis aliis, aliis circumspectantibus signum. Fabiana se acies repente velut cœlo demissa ad auxilium ostendit. itaque priusquam ad coniectum teli veniret, aut mianum consereret, & suos à fuga effusa, & à feroci pugna hostes continuit. Qui solutis ordinibus vage dissipati erant, vndiq; cõfugerant ad integram aciem qui plures simul terga dederant, conuersi in hostem, volunteque orbem, nunc sensim referre pedem, nunc conglobati restare. ac iam prope vna acies facta erat victi atque integri exercitus, inferebantq; signa ad hostem: cum Pœnus receptui cecinit, palam ferente Annibale, ab se Minutium, se à Fabio victum. Ita per variam fortunam diei maiore parte exacta, cum in castra reditum esset, Minutius conuocatis militibus, Sæpe ego, inquit, audiui, milites, eum primum esse virum, qui ipse consulat quid in rem sit: secundum, C eum qui bene monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, eum extremi ingenij esse. Nobis quoniam prima animi ingeniique negata sors est, secundam ac mediam teneamus, & cum imperare discimus, parere prudenti in animum inducamus. castra cum Fabio iungamus. ad prætorium eius signa cum tulerimus: vbi ego eum parentem appellauero, quod beneficio eius erga nos, ac maiestate eius dignum est: vos milites eos, quorum vos modo arma dextræque texerunt, patronos salutabitis: & si nihil aliud, gratorum certe nobis animorum gloriam dies hæc dederit. Signo dato, conclamatur inde vt colligantur vasa, profecti agmine incedentes, ad dictatoris castra, in admirationem, & ipsum, & omnes qui circa erant, conuerterunt. Vt constituta sunt ante tribunal signa, progressus ante alios magister equitum, cum patrem Fabium appellasset, circumfusosque militum eius totum agmen patronos consalutasset: Parentibus, inquit, meis, dictator, quibus te modo nomine, quo fando possum, æquaui, vitam tantum debeo: tibi cum meam salutem tum omnium horum. itaque plebiscitum, quo oneratus magis quam honoratus sum, primus antiquo, abrogoque: & quod tibi mihique, quod meo exercitui tuoq; conseruato ac conseruatori sit felix, sub imperium auspiciumque tuum redeo, & signa hæc legionesque restituo, tu quæso placatus, me magistrum equitum, hos

ordinibus

ordinibus suis quenque teneri iubeas. Tum dextræ interiunctæ: militesque concione dimissa à notis ignotisque benigne atque hospitaliter inuitari: lætusque dies ex admodum tristi paulo ante ac prope execrabili factus. Romam vt est perlata fama rei gestæ, dein literis non magis ipsorum imperatorum, quam vulgo militum ex vtroque exercitu affirmata, pro se quisque Maximum laudibus ad cœlum ferre. Par gloria apud Annibalem hostesq; Pœnos erat: ac tum demum sentire, cum Romanis, atque in Italia bellum esse: nam biennio ante adeo & duces Romanos, & milites spreuerant, vt vix cum eadem gente bellum esse crederent, cuius terribilem eam famam à patribus accepissent. Annibalem quoq; ex acie redeuntem dixisse ferunt, tandem eam nubem, quæ solem in iugis montium, solicitatam procella imbrem dedisse. Dum hæc geruntur in Italia: Cn. Seruilius Geminus consul cum classe nauium circumuectus Sardiniæ & Corsicæ oram, & obsidibus vtrinque acceptis, in Africam transmisit: prius quam in continentem descensiones faceret, Meninge insula vastata, & ab incolentibus circa eam, ne & ipsorum vreretur diripereturque ager, decem talentis argenti acceptis, ad littora Africæ accessit, copiasque exposuit. Inde ad populandum agrum ducti milites, nauales que socij iuxta effusi, ac si inculta cultorum egentes prædarentur. itaque in insidias temere illati, cum à frequentibus palantes, & locorum ignari circumuenirentur, cum multa cæde, ac tota fuga retro ad naues compulsi sunt. Ad mille hominum, cum his Sempronio Blesо quæstore amisso, classis à littoribus hostium plenis trepide soluta in Siciliam cursum tenuit: traditaque Lilybæi, T. Otacilio prætori, vt ab legato eius P. Sura Romam reduceretur. ipse per Siciliam pedibus profectus, freto in Italiam traiecit: literisque Q. Fabij accitus & ipse, & collega eius Marcus Atilius, vt exercitum ab se exacto iam prope semestri imperio acciperent. Omnium prope annales Fabium dictatorem aduersus Annibalem rem gessisse tradunt. Cœlius etiam eum primum à populo creatum dictatorem scribit. Sed & Cœlium & cæteros fugit, vni consuli Cn. Seruilio, qui tunc procul in Gallia prouincia aberat, ius fuisse, dicendi dictatoris: quam moram quia expectare territa iam clade ciuitas non poterat, eo decursum esse, vt à populo crearetur, qui pro dictatore esset: res inde gestas gloriamque insignem ducis, & augendæ titulum imaginis posteris, vt dictator pro dictatore diceretur, facile obtinuisse. Consules M. Attilius Regulus, Cn. Seruilius Geminus, exercitu accepto, hybernaculis mature communitis (tum enim autumni erat tempus) Fabij artibus cum summa inter se concordia bellum gesserunt. Frumentatum exeunti Annibali diuersis locis opportune aderant, carpentes agmen, palantesque excipientes, in casum vniuersæ dimicationis, quam omnibus artibus petebat hostis, non veniebant. adeoque inopia est coactus Annibal, vt nisi tum fugæ speciem abeundo timuisset, Galliam repetiturus fuerit nulla relicta spe alendi exercitus in eis locis, si insequentes consules eisdem artibus bellum gererent. Cum ad Gerionem iam hyeme impendente constitisset bellum, Neapolitani legati Romam venere. ab ijs quadraginta pateræ aureæ magni ponderis in curiam illatæ, atque ita verba facta, vt dicerent, scire se Romani populi ærarium bello exhauriri: & cum iuxta pro vrbibus agrisque sociorum, ac pro capite atq; arce Italiæ vrbe Romana atque imperio geratur: æquum censuisse Neapolitanos: quod auri sibi cum ad ipsorum ornatum, tum ad subsidium fortunæ à maioribus relictum foret, eo iuuare populum Romanum, si quam opem in se crederent, eodem studio fuisse oblaturos. gratum sibi patres Romanos populumque facturum, si omnes res Neapolitanorum suas duxissent: dignosque iudicauerint, à quibus donum animo ac voluntate eorum, qui libentes darent, quam re maius amplinsque, acciperent. Legatis gratiæ actæ pro munificentia curaque. patera, quæ ponderis minimi fuit, accepta. Per eosdem dies speculator Carthaginiensis, qui per biennium fefellerat, Romæ deprehensus, præcisisq; manibus dimissus: & senni quinq; & viginti

in

A in crucem acti, quod in campo Martio coniurassent. indici data libertas, & ærris grauis viginti millia. Legati & ad Philippum Macedonum regem missi ad deposcendum Demetrium Pharium, qui bello victus ad eum fugisset: alij in Ligures ad expostulandum, quod Pœnum opibus auxilijsque suis iuuissent: simul ad visendum ex propinquo, quæ in Boijs atque Insubribus gererentur. Ad Pinæum quoque regem in Illyricos legati missi ad stipendium, cuius dies exierat, poscendum: aut, si diem proferre vellet, obsides accipiendos. adeo etsi bellum ingens in ceruicibus erat, nullius vsquam terrarum rei cura Romanos, ne longinqua quidem, effugiebat. in religionem etiam venit, ædem Concordiæ, quam per seditionem militarem biennio ante L. Manlius prætor in Gallia vouisset, locatam ad id tempus non esse. itaque duumuiri ad eam rem creati ab AEmylio prætore vrbis, Cn. Pupius, & Cæso Quintius Flaminius, ædem in arce faciendam locauerunt. Ab eodem prætore ex Senatusconsulto literæ ad cõsules missæ, vt si iis videretur, alter eorum ad comitia ediscurum. Ad hæc à consulibus rescriptum, sine detrimento reipublicæ abscedi non posse ab hoste, itaque per interregem comitia habenda esse potius, quam consulum alter à bello auocaretur. Patribus rectius visum est, dictatorem à consule dici comitiorum habendorum cau-
3 sa. Dictus L. Veturius Philo, M. Pomponium Mathonem magistrum equitum dixit. His vitio creatis, iussisque die quartodecimo se magistratu abdicare, ad interregnum res redijt. consulibus prorogatum in annum imperium. interreges proditi à patribus, Cn. Claudius, Appij filius, Cento: inde Publius Cornelius Asina. in eius interregno comitia habita magno certamine patrum ac plebis C. Terentium Varronem, sui generis hominem, plebi, insectatione principum, popularibusque artibus conciliatum. ab Q. Fabij opibus & dictatorio imperio concussis, aliena inuidia splendentem, vulgus etiam extrahere ad consulatum nitebatur. patres summa ope obstabant, ne se insectando, sibi æquari assuescerent homines. Bebius Herennius tribunus plebis, cognatus C. Terentij, criminando non senatum modo, sed etiam augures, quod dictatorem prohibuissent comitia perficere, per inuidiam eorum fauorem candidato suo conciliabat. Ab hominibus nobilibus per multos annos bellum quærentibus, Annibalem in Italiam abductum: ab iisdem, cum debellari posset, fraude id bellum trahi. cum quatuor militum legionibus vniuersis pugnari posse apparuisset, ac eo quod M. Minutius absente Fabio prospere pugnasset, duas legiones hosti ad cædem obiectas: deinde ex ipsa cæde ereptas, vt pater patronusque appellaretur, qui prius vincere prohibuisset Romanos,
C quam vinci. Consules deinde Fabianis artibus, cum debellari posset, bellum traxisse. Id fœdus inter omnes nobiles ictum: nec finem ante belli habituros, quam consulem vere plebeium, id est, hominem nouum fecissent. nam plebeios nobiles, iam eisdem initiatos esse sacris: & contemnere plebem, ex quo contemni desierint à patribus, cœpisse. Cui non id appareret? id actum & quæsitum esse, vt interregnum iniretur: vt in patrum potestate comitia essent. id consules ambos ad exercitum morando quæsisse. id postea, quia inuitis iis dictator esset dictus comitiorum causa, expugnatum esse, vt vitiosus dictator per augures fieret. Abhorrere igitur interregnum eos: consulatum vnum certe plebis Romanæ esse: populum liberius habiturum, ac daturum ei, qui magis vincere quam diu imperare malit. Cum his orationibus accensa plebs esset, tribus patriciis petentibus, P. Cornelio Merenda, L. Manlio Volsone, M. AEmylio Lepido, duobus nobilibus iam famuliaribus plebi, C. Attilio Serrano, & 538.
Q. AElio Pæto, quorum alter pontifex, alter augur erat, C. Terentius consul vnus creatur, vt in manu eius essent comitia rogando collegæ. Tum experta nobilitas parum fuisse virium in competitoribus eius, L. AEmylium Paulum, qui cum M. Liuio consul fuerat, & damnatione collegæ, & sua prope ambustus cuaserat, infestum plebi, diu ac multum recusantem, ad petitionem compellit.

is

is proximo comitiali die, concedentibus omnibus qui cum Varrone certarunt, parque magis in aduersando quam collega, datur consuli. Inde prætor comitia habita, creati M. Pomponius Matho, & P. Furius Philus. Romæ iure dicundi vrbana sors Pomponio, inter ciues Romanos & inter peregrinos P. Furio Philo euenit. Additi duo prætores, M. Claudius Marcellus in Siciliam, L. Posthumius Albinus in Galliam. Omnes absentes creati sunt, nec cuiquam eorum præter Terentium consulem, erat mandatus honos, quem iam non antea gessisset, præteritis aliquot fortibus ac strenuis viris, quia in tali tempore nullus nouus magistratus videbatur mandandus. Exercitus quoque multiplicati sunt. Quantæ autem peditum equitumque additæ sint copiæ, adeo & numero, & genere copiarum variant authores, vt vix quicquam satis certum affirmare ausim. Decem millia nouorum militum alij scripta in supplementum, alij nouas quatuor legiones quinque legionibus additas, vt nouem legionibus rem gerrent. numero quoque peditum equitumque legiones auctas, millibus peditum, & centenis equitibus in singulas adiectis: vt quina millia peditum, trecni equites essent: socij duplicem numerum equitum darent, pedites æquarent. Septem & octoginta millia armatorum, & ducentos in castris Romanis, cum pugnatum ad Cannas est, quidam authores sunt. Illud haud quaquam discrepat, maiore conatu atque impetu rem actam, quam prioribus annis, quia spem posse vinci hostem dictator præbuerat. Cæterum prius quam signa ab vrbe nouæ legiones mouerent, decemuiri libros adire atq; inspicere iussi, propter territos vulgo homines nouis prodigijs. nam & Romæ in Auentino, & Aricæ, nunciatum erat, sub idem tempus lapidibus pluisse, & multo cruore, signa in Sabinis cædis, aquas è fonte calidas manasse. id quidem & quod sæpius acciderat, magis terrebat. & in via Fornicata, quæ ad campum erat, aliquot homines de cœlo tacti exanimatiq; fuerant. Ea prodigia ex libris procurata. Legati à Pesto pateras aureas Romam attulerunt. ijs sicut Neapolitanis, gratiæ actæ, aurum non acceptum. Per eosdem dies ab Hierone classis Hostiam cum magno cómeatu accessit. Legati Syracusani in senatum introducti, nunciarunt eodem C. Flaminij Cos. exercitusque allatam, adeo ægre tulisse regem Hieronem, vt nulla sui propria, regnique sui clade moueri magis potuerit. itaque, quanquam probe sciat magnitudinem populi Romani admirabiliorem prope aduersis rebus, quam secundis esse, missa tamen à se omnia, quibus à bonis fidelibusque socijs bella iuuari soleant. quæ ne accipere abnuant, magnopere se P. C. orare. Iam omnium primum ominis causa victoriam auream pondo CCCXX. asferre sese: acciperent eam, tenerentque, & haberent propriam & perpetuam. aduexisse etiam trecenta millia modium tritici, ducenta hordei, ne commeatus deesset. & quantum præterea opus esset, quo iussissent, subuecturos. Milite atque equite scire nisi Romano Latinique nominis non vti populum Romanum: leuium armatorum auxilia etiam externa vidisse in castris Romanis. itaque misisse mille sagittariorum ac funditorum, aptam manum aduersus Baleares ac Mauros, pugnacesque alias missili telo gentes. Ad ea dona consilium quoque addebant, vt prætor, cui prouincia Sicilia euenisset, classem in Africam traijceret: vt & hostes in terra sua bellum haberent, minusque lamenti daretur ijs ad auxilia Annibali summittenda. Ab senatu ita responsum regi est: Virum bonum, egregiumq; socium Hieronem esse, atq; vno tenore, ex quo in amicitiam populi Romani venerit, fidem coluisse, ac rem Romanam omni tempore ac loco munifice adiuuisse: id, perinde ac deberet, pergratum populo Romano esse. Aurum & à ciuitatibus quibusdam allatum, gratia rei acceptæ, non accepisse populum Romanum: victoriam, omenque accipere, sedeque esse diuæ dare, dicare Capitolium, templum Iouis Optimi Maximi, in ea arce vrbis Romæ sacratam, volentem propitiamque, firmam ac stabilem fore populo Romano. Funditores, sagittarijque, & frumentum traditum consulibus. Quinqueremes ad nauium classem, quæ cum T. Octacilio prætore in

Sicilia

A Sicilia erant, quinque & viginti additæ: permissumque est, vt si è republica censeret esse, in Africam traijceret. Delectu perfecto, consules paucos morati dies, dum socij ab nomine Latino venirent. Milites tunc, quod nunquam antea factum erat, iureiurando à tribunis militum adacti, iussu consulum conuenturos, neque iniussu abituros, nam ad eam diem nihil præter sacramentum fuerat: & vbi ad decuriatum aut centuriatum conuenissent, sua voluntate ipsi inter se equites decuriati, centuriati pedites coniurabant, sese fugæ atque formidinis ergo non abituros, neque ex ordine recessuros, nisi teli sumendi, aut petendi, aut hostis feriendi, aut ciuis seruandi causa. id ex voluntario inter ipsos fœdere à tribunis ad legitimam iurisiurandi adactionem translatum. Conciones prius quam vrbe signa mouerentur, consulis Varronis multæ ac feroces fuere, denunciantes, bellum accersitum in Italiam ab nobilibus, mansurumque in visceribus reipublicæ, si plures Fabios imperatores haberet, se quo die hostem vidisset, profligaturum. Collegæ eius Pauli vna, pridie quam ex vrbe proficiscerentur, concio fuit, verior quam gratior populo, qua nihil inclementer in Varronem dictum, nisi id modo: Mirari se, quomodo quis dux, prius quam aut suum, aut hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis nosset: iam nunc locatus in vrbe sciret, quæ sibi agenda armato forent: & diem quoque
B prædicere posset, qua cum hoste signis collatis esset dimicaturus. Se, quæ consilia magis res dent hominibus, quam homines rebus, ea ante tempus immatura non præcepturum. optare vt quæ caute atque consulte gesta essent, satis prospere euenirent. temeritatem, præterquam quod stulta sit, infelicem etiam ad id locorum fuisse. Eum sua sponte apparebat tuta celeribus consiliis præpositurum: & quo id constantius perseueraret, Q. Fabius Maximus sic eum proficiscentem allocutus fertur: Si aut collegam (id quod mallem) tui simi- "
lem L. Æmyli haberes, aut tu collegæ tui similis esses, superuacanea esset oratio mea. nam & duo boni consules etiam me tacente omnia è republica fide "
vestra faceretis: & mali nec mea verba auribus vestris, nec consilia animis "
reciperetis. nunc & collegam tuum, & te talem virum intuenti mihi, tecum "
omnis oratio est: quem video nequicquam & virum bonum, & ciuem fore, si "
altera parte claudicet respublica, malis consiliis idem ac bonis iuris & potestatis erit. Erras enim L. Paule, si tibi minus certaminis cum C. Terentio, quam "
cum Annibale futurum censes. nescio an infestior hic aduersarius, quam ille "
hostis maneat. & cum illo in acie tantum, cum hoc omnibus locis ac tempo- "
ribus certaturus es, & aduersum Annibalem legionesque eius tuis equitibus ac "
C peditibus pugnandum tibi est: Varro dux tuis militibus te est oppugnaturus. "
Omnis etiam tibi causa absit C. Flaminij memoria. tamen ille consul demum, "
& in prouincia, & ad exercitum cœpit furere: hic prius quam peteret consulatum, deinde in petendo consulatu: nunc quoque consul, prius quam castra "
videat, aut hostem, insanit, & qui tantas iam nunc procellas, prælia atque a- "
cies iactando inter togatos ciet, quid inter armatam iuuentutem censes facturum? & vbi extemplo verba res sequitur? Atqui, si hic, quod facturum se "
denunciat, extemplo pugnauerit: aut ego rem militarem, belli hoc genus, "
hostem hunc ignoro, aut nobilior alius Thrasymeno locus nostris cla- "
bus erit. Nec gloriandi tempus aduersus vnum est: & ego contemnendo "
potius, quam appetendo gloriam, modum excesserim. sed ita res habet, vna "
ratio belli gerendi aduersus Annibalem est, qua ego gessi. nec euentus modo hoc docet. stultorum iste magister est: sed eadem ratio quæ fuit, futuraque, donec res eædem manebunt, immutabilis est. In Italia bellum gerimus, "
in sede ac solo nostro. omnia circa plena ciuium ac sociorum sunt, armis, viris, "
equis commeatibus iuuant, iuuabuntque: id iam fide documentum in ad- "
uersis rebus nostris dederunt. meliores, prudentiores, constantiores nos "
tempus diesque facit. Annibal contra, in aliena, in hostili est terra, inter om- "
nia inimica infestaque, procul à domo, procul à patria. neque illi terra, neque "

mari

» mari est pax. nullæ eum vrbes accipiunt, nulla mœnia: nihil vsquam sui videt. In
» diem rapto viuit. partem vix tertiam exercitus eius habet, quem Iberum in-
» nem traiecit. plures fames quam ferrum absumpsit: nec his paucis iam victum
» suppeditat. Dubitas ergo, quin eum sedendo superaturi simus, qui senescat in-
» dies? non commeatus, non supplementum, non pecuniam habeat? Quam diu
» pro Gerionis, castelli Apuliæ inopis, tanquam pro Carthaginis mœnibus pug-
» natum est? Sed ne aduersus te quidem ego gloriabor. Cn. Seruilius atque Atti-
» lius, proximi consules, vide quemadmodum eum ludificati sint. Hæc vna salu-
» tis est via, L. Paule, quam difficilem infestamque ciues sibi magis, quam hostes
» facient. idem enim tui, quod hostium milites, volent: idem Varro consul Ro-
» manus, quod Annibal Pœnus imperator, cupiet. duobus ducibus vnus resistat
» oportet. resistes autem, aduersus famam rumoresque hominum, si satis firmus
» steteris: si te neq; collegæ vana gloria, neq; tua falsa infamia mouerit. A veri-
» te laborare nimis ius sæpe aiunt, extingui nunquã. Gloriam qui spreuerit, veri
» habebit. Sine timidum pro cauto, tardum pro considerato, imbellem pro peri-
» to belli vocent. malo te sapiens hostis metuat, quam stulti ciues laudent. omni a
» audentem contemnet Annibal: nil temere agentem metuet. nec ego, vt nihil
» agatur, moneo, sed vt agentem te ratio ducat, non fortuna. tuæ potestatis sem-
» per tuaq; omnia sint. armatus intentusq; sis, neque occasioni tuæ defis, neque
» suam occasionem hosti des, omnia non properanti clara certaque erunt. festi-
» natio improuida est, & cæca. Aduersus ea oratio consulis haud sane læta fuit,
magis fatentis ea quæ diceret, vera, quam facilia factu esse. Dictatori magi-
strum equitum intolerabilem fuisse: quid consilij aduersus collegã seditiosum
ac temerarium virum, atque authoritatis fore? Se populare incendium priore
consulatu semisium effugisse, optare vt omnia prospere eueniret. at si quid ad-
uersi caderet: hostium se telis potius quam suffragiis iratorum ciuium caput
obiecturum. Ab hoc sermone profectum Paulum tradunt, prosequentibus pri-
moribus patrum Plebeiũ consulem sua plebs prosecuta, turba quam dignitate
conspectior. Vt in castra venerunt, permisto nouo exercitu ac vetere, castris
bifariam factis, vt noua minora essent propius Annibali, in veterib. maior pars
& omne robur virium esset: tum anni prioris consulem M. Atrilium ætatem ex-
cusantem, Romam miserunt. Cn. Seruilium in minoribus castris legiõ Ro-
manæ, & socium peditum equitumq; duob. millibus præficiunt. Annibal quã-
quam parte dimidia auctas hostium copias cernebat: tamen aduentu consulis
mire gaudere. non solum enim nihil ex raptis in diem commeatibus superabat,
sed ne vnde raperet quidem, quicquam reliqui erat, omni vndique frumen-
to, posteaquam ager parum tutus erat, in vrbes munitas conuecto: vt vix de- C
cem dierum, quod compertum postea est, frumentum supereset: Hispanosq;
que ob inopiam transitio parata fuerit, si maturitas temporis expectata foret.
Cæterum temeritati consulis, ac præpropero ingenio materiam etiam fortuna
dedit: quod in prohibendis prædatoribus tumultuario prælio, ac procursu ma-
gis militum, quam ex præparato, aut iussu imperatorum orto, haud quaquam
par Pœnis dimicatio fuit. Ad mille & septingentos cæsi: non plus centum Ro-
manorum sociorumque occisis. Cæterum victoribus effuse sequentibus, me-
diarum obstitit Paulus consul, cuius eo die (nam alternis imperitabant) im-
perium erat: Varrone indignante, ac vociferante, emissum hostem è manibus:
debellarique, ni cessatum foret, potuisse. Annibal id damnum haud æger-
rime pati: quin potius credere, velut inescatam temeritatem ferocioris con-
sulis, ac nouorum maxime militum esse: & omnia ei hostium haud secus quam
sua, nota erant: dissimiles discordesque imperitare, duas prope partes tyro-
num militum in exercitu esse. itaque locum & tempus insidijs aptum se habe-
re ratus, nocte proxima nihil præter arma ferentes secum milites ducens, ca-
stra plena omnis fortunæ publicæ priuatæque relinquit: transque proximos
montes lęua pedites instructos cõdit, dextra equites, impedimenta per cornua

in

A in medium agmen traducit, vt diripiendis velut desertis fuga dominorum castris, occupatum impeditumque hostem opprimeret. Crebri relicti in castris ignes, vt fides fieret, dum ipse longius spacium fuga præriperet. falsa imagine castrorum, sicut Fabium priore anno frustratus esset, tenere in locis consules voluisse. Vbi illuxit, subductæ primo stationes, deinde propius adeuntibus insolium silentium admirationem fecit. Iam satis comperta solitudine in castris, concursus fit ad prætoria Coss. nunciantium fugam hostium adeo trepidam, vt tabernaculis stantibus castra reliquerint: quoque fuga obscurior esset, crebros etiam relictos ignes. Clamor inde ortus, vt signa proferri iuberent, dueerentque ad persequendos hostes, ac protinus castra diripienda. Et Coss. alter velut vnus turbæ militaris erat. Paulus etiam atque etiam dicere, prouidendum præcauendumque esse. postremo cum aliter neq; seditionem, neq; ducem seditionis sustinere posset: M. Statilium præfectum cum turma Lucanorum exploratum misit. qui vbi adequitauit portis, subsistere extra munimenta cæteris iussis, ipse cum duobus equitibus vallum intrauit: speculatusque omnia cum cura, renunciat insidias profecto esse: ignes in parte castrorum, quæ vergat in hostem, relictos: tabernacula aperta, & omnia cara in promptu relicta: argentum quibusdam locis temere per vias velut obiectum ad prædam vidisse. Quæ ad
B detinendos à cupiditate animos nunciata erant, ea accenderunt: & clamore sublato à militibus, nisi signum detur, sine ducibus ituros: haudquaquam dux defuit. nam extemplo Varro signum dedit proficiscendi. Paulus, cum ei sua sponte cunctanti, pulli quoque auspicio non addixissent, obnunciari iam efferenti porta signa collegæ iussit. quod quanquam Varro ægre est passus: Flaminij tamen recens casus, Claudijque Cos. primo Punico bello memorata naualis clades religionem animo incussit, Dij prope ipsi eo die magis distulere, quam prohibuere imminentem pestem Romanis. nam forte ita euenit, vt cum referri signa in castra iubenti Cos. milites non parerent, serui duo, Formiani vnus, alter Sidicini equitis, qui Seruilio atque Attilio Coss. inter pabulatores excepti à Numidis fuerant, profugerent eo die ad dominos: qui deducti ad Cos. denunciant omnem exercitum Annibalis trans proximos montes sedere in insidijs. Horum opportunus aduentus Coss. imperij potentes fecit: cum ambitio alterius suam primum apud eos praua indulgentia maiestatem soluisset. Annibal posteaquam motos magis inconsulte Romanos, quam ad vltimam temere euectos vidit, nequicquam detecta fraude, in castra redijt. ibi plures dies propter inopiam frumenti manere nequibat: nouaque consilia indies non apud milites solum mistos ex colluuione omnium gentium, sed etiC am apud ipsum ducem oriebantur, nam cum initio fremitus, deinde aperta vociferatio fuisset, exposcentium stipendium debitum, querentiumq; annonam primo, postremo famem: & mercenarios milites, maxime Hispani generis, de transitione cepisse consilium fama esset, ipse etiam interdum Annibal de fuga in Galliam dicitur agitasse: ita vt relicto peditatu omni, cum equitatu se proriperet. Cum hæc consilia atque hic habitus animorum esset in castris, mouere inde statuit in calidiora, atque eo maturiora messibus Apuliæ loca: simul vt quo longius ab hoste recessisset, transfugia impeditiora leuibus ingenijs essent. Profectus est nocte, ignibus similiter factis, tabernaculisque paucis in speciem relictis, vt insidiarum par priori metus contineret Romanos. Sed per eundem Lucanum Statilium omnibus vltra castra, transque montes exploratis, cum relatum esset, visum procul hostium agmen: tum die sequenti, eius insequendi consilia agitari cœpta. Cum vtriusque Cos. eadem, quæ semper ante, fuisset sententia: cæterum Varroni fere omnes, Paulo nemo, præter Seruilium prioris anni Cos. assentiretur: maioris partis sententia ad nobilitandas clade Romana Cannas vrgente fato profecti sunt. Prope cum vicum Annibal castra posuerat auersa à Vulturno vento, qui campis torridis siccitate nubes pulueris vehit: id cum ipsis castris percommodũ fuit, tum salutare præcipue futurum

rum erat, cum aciem dirigerent, ipsi auersi, terga tantum afflante vento, in oculos cæcatum puluere effuso hostem pugnaturi. COSS. satis exploratis itineribus sequentes Pœnum, vt ventum ad Cannas est, vbi in conspectu Pœnum habebant, bina castra communiunt eodem ferme interuallo, quoad Geronium fuit ante, copijs diuisis. Aufidus amnis vtrisque castris affluens aditum aquatoribus ex sua cuiusque opportunitate haud sine certamine dabat. ex minoribus tamen castris, quæ posita trans Aufidum erant, liberius aquabantur Romani, quia ripa vlterior nullum habebat hostium præsidium. Annibal spem nactus loci, ad equestrem pugnam, qua parte virium inuictus erat, facturus copiam pugnandi consulibus, dirigit aciem, lacessitque Numidarum procursatione hostes. Inde rursus solicitari seditione militari, ac discordia consulum Romana castra: cum Paulus Sempronij & Flaminij temeritatem Varroni, Varro speciosum timidis ac segnibus: ducibus exemplum Fabij obijceret: testaretur que deos hominesque, hic nullam penes se culpam esse, quod Annibal iam velut iam cepisset Italiam, se constrictum à collega teneri, ferrum atq; arma iratis & pugnæ cupientibus adimi militibus: ille si quid proiectis ac proditis ad inconsultam atque improuidam pugnam legionibus accideret, se omnis culpæ exortem: omnis tamen euentus participem fore diceret. videret, vt quibus lingua prompta ac temeraria esset, æque in pugnam vigerent manus. Dum altercationibus magis quam consiliis tempus teritur, Annibal ex acie, quam ad multum diei tenuerat instructam, cum in castra cæteras reciperet copias, Numidas aduehendos ex minoribus castris Romanorum aquatores trans flumen mittit, quam inconditam turbam cum vix dum in ripam egressi clamore ac tumultu fugasset, in stationem quoq; pro vallo locatam, atq; ipsas prope portas euectis iam. Id vero indignum visum, ab tumultuario auxilio iam etiam castra Romana terreri, vt ea modo vna causa, ne extemplo transirent flumen, dirigerentq; aciem, tenuerit Romanos, quod summa imperij eo die penes Paulum fuerit. itaque Varro postero die, cui sors eius diei imperij erat, nihil consulto collega signum pugnæ proposuit, instructisque copijs flumen transiuit, sequente Paulo: qui magis non probare, quam non adiuuare consilium poterat. Transgressi flumen, eas quoque quas in castris minoribus habuerant copias, suis adiungunt: atque ita instructa acie, in dextro cornu (id erat flumini propius) Romanos equites locant, deinde pedites. læuum cornu extremi equites socionum, intra pedites, ad medium iuncti legionibus Romanis tenuerunt iaculatores. ex cæteris leuium armorum auxilijs prima acies facta. COS. cornua tenent: Terentius læuum, AEmylius dextrum. Cn. Seruilio media pugna tuenda data. Annibal hac prima Balearibus leuique alia armatura præmissa, transgressus flumen, vt quosque traduxerat, ita in acie locabat: Gallos Hispanosque equites propiores læuo in cornu aduersus Romanum equitatum. dextrum cornu Numidis equitibus datum, media acie peditibus firmata: ita vt Afrorum vtraq; cornua essent. interponerentur his medij Galli atque Hispani. Afros Romanam magna ex parte crederes aciem: ita armati erant, armis & ad Trebiam, cæterum magna ex parte ad Thrasymenum captis. Gallis Hispanisq; scuta eiusdem formæ fere erant: dispares ac dissimiles gladij: Gallis prolõgi, ac sine mucronibus. Hispano punctũ magis quàm cæsim assueto petere hostem, breuitate habiles, & cum mucronibus ante cæteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum specie terribilis erat) Galli super vmbilicum erant nudi: Hispani linteis prætextis purpura tunicis candore miro fulgentibus constiterant. Numerum omnium qui tum peditum equitumque in acie fuerunt, videlicet quadraginta peditum millia, decem equitum. Duces cornibus præerant: sinistrum Asdrubal, dextrum regebat Maharbal: mediam aciem Annibal ipse cum fratre Magone tenuit: sol seu de industria ita locatis, seu forte ita stando, peropportune vtriq; parti obliquus erat, Romanis in meridiem, Punis in septentrionem versis, ventus, quem Vulturnum incolæ regionis vocant, aduersus

Aduersus Romanos coortus, multo puluere in ipsa ora voluendo prospectum
ademit. Clamore sublato procursum ab auxiliis, & pugna leuibus primum ar-
mis commissa: deinde equitum Gallorum Hispanorumque læuum cornu cum
dextro Romano concurrit. minime equestris more pugnæ, frontibus enim ad-
uersis concurrendum erat: quia nullo circa ad euagandum relicto spacio, hinc
amnis, hinc peditum acies claudebant, indirectum vtrinque nitentes, stantibus
ac confertis, postremo turbatis equis, vir virum amplexus detrahebat equo.
pedestre magna iam ex parte certamen factum erat, atrius tamen quam diu-
tius pugnatum est, pulsique Romani equites terga vertunt. Sub equestris finem
certaminis coorta est peditum pugna primo & viribus & animis pares constabant ordines Gallis Hispanisque, tandem Romani diu ac sæpe consilio agitabant, qua fronte acieque densa impellerent hostium cuneum nimis tenuem, eoque parum validum, à cæteris prominentem acie. impulsis deinde ac trepide referentibus pedem insistere, ac tenore vno per præceps pauore fugientium agmen, in mediam primam aciem illati, postremo nullo resistente ad subsidia Afrorum peruenerunt: qui vtrinque reductis alis constiterant medijque Galli Hispaniq; steterunt aliquantum prominente acie. qui cuneus vt pulsus æquauit frontem primũ, deinde nitendo etiam sinum in medio dedit, Afri circa iam
B cornua vim fecerant: irruentibusque incaute in medium Romanis circunde-
dere alas: mox cornua extendendo, clausere & ab tergo hostes. Hinc Roma-
ni desuncti nequicquam prælio vno, omissis Gallis Hispanisque, quorum terga
cecideranr, etiam aduersus Afros integram pugnam ineunt: non tantum eo in-
iquam, quod incluſi aduersus circunfusos, sed etiam quod fessi cum recentibus
ac vegetis pugnabant. Iam & in sinistro cornu Romano, vbi sociorum equites
aduersus Numidas steterant, consertum prælium erat, segne primo, & à Punica
cæpum fraude. Quingenti ferme Numidæ præter consueta arma telaque, gla-
dios occultos sub loricis habentes, specie transfugarum cum ab suis parmas
post terga habentes, adequitassent: repente ex equis desiliunt, parmisque
& inculis ante pedes hostium proiectis, in mediam aciem accepti, ductique ad
vltimos, considere ab tergo iubentur. ac dum prælium ab omni parte conseri-
tur, quieti manserũt. postquam omnium animos oculosque occupauerat cer-
tamen, tum arreptis scutis, quæ passim inter aceruos cæsorum corporum strata
erant, auersam adoriuntur Romanam aciem: tergaque ferientes, ac poplites
cædentes, stragem ingentem dederunt, ac maiorem aliquanto pauorem ac tu-
multum fecerunt. Cum alibi terror ac fuga, alibi pertinax in mala iam spe præ-
lium esset: Asdrubal, qui ea parte præerat, subductos ex media acie Numidas,
C quia segnis eorum cum aduersis pugna erat, ad persequendos passim fugien-
tes mittit. Hispanos & Gallos pedites Afris iam prope fessis cæde magis quam
pugna adiungit. Parte altera pugnæ Paulus, quanquam primo statim prælio
fuda grauiter ictus fuerat, tamen & occurrit sæpe cum confertis Annibali, &
aliquot locis prælium restituit, protegentibus eum equitibus Romanis. omissis
postremo equis. quia COS. ad regendũ equum, vires deficiebant. tum denun-
cianti cuidam iussisse COS. ad pedes descendere equites, dixisse Annibalem
ferunt: Quam mallem victos mihi traderet. Equitum pedestre prælium, quale
iam haud dubia hostium victoria fuit: cum victi mori in vestigio mallent,
quam fugere: victores morantibus victoriam irati, trucidarent quos pellere
non poterant: pepulerunt tamen iam paucos superatos, & labore ac vulnere-
ribus fessos. inde dissipati omnes sunt, equosque ad fugam, qui poterant repe-
tebant. Cn. Lentulus Tr. mil. cum præteruehens equo sedentem in saxo cruore
oppletum COS. vidisset: L. AEmyli, inquit, quem vnum insontem culpæ cladis
hodiernæ dij respicere debent, cape hunc equum, dum & tibi virium aliquid su-
perest: comes ego te tollere possum ac protegere, ne funestam hanc pugnam
morte COS. feceris. etiam sine hoc lacrymarum satis, luctusq; est. Ad ea COS.
Tu quidem Cn. Corneli macte virtute esto: sed caue frustra miserando exigu-

» um tempus è manibus hostium euadendi absumas. Abi, nuncia publicè pa-
» tribus vrbem Romam muniant, ac prius quam hostis victor aduenias, præsi-
» firmentu priuatimque Q. Fabio, L. AEmylium præceptorum eius memoria
» extitisse, & vixisse & adhuc mori. & tu me in hac strage militum meorum pa-
» re expirare, ne vt reus inteream, causaq; consulatus accusator collegæ essem,
» vt alieno crimine innocentiam meam protegam. Hæc exigentem prius tela
fugientium ciuium, deinde hostes oppressere COS. ignorantes quis esset, obru-
eruntque telis. Lentulum in tumulum abripuit equus: tum inde effuse ingens
Septem millia hominum in minora castra, decem in maiora, duo ferme in vi-
cum ipsum Cannas perfugerunt: qui extemplo à Carthalone atque equitibus,
nullo munimento tegente vicum, circunuenti sunt. COS. alter. seu forte, seu cō-
silio, nihil fugientium infestus agmini, cum quinquaginta fere equitibus, Ve-
nusiam profugit. Quadraginta millia peditum, duo millia septingenti equites,
& tanta prope ciuium sociorumque pars cæsi dicuntur. in his alter consulum,
quæstores L. Attilius & Furius Bibaculus: XXI. Tr. mil. consulares quidam, prā-
torijque & ædiliti j: inter eos Cn. Seruilius, & C. Minutius Numatius, qui magi-
ster equitum priore anno aliquot diebus ante fuerat: LXXX. præterea senato-
res, aut qui eos magistratus gessissent, vnde in senatum legi deberent, cum su
voluntate milites in legionibus facti essent. Capta eo prælio tria millia pedi-
tum, & equites trecenti dicuntur. Hæc est pugna Cannensi clade nobilitata,
par cætera Allienſi, vtque hæc illa ijs, quæ post pugnam accidere, leuior, quia
ab hoste cessatum est: sic strage exercitus grauior, fœdiorque fuit fuga. nam
ad Alliam fuga sicut vrbem prodidit, ita exercitum seruauit: Ad Cannas fu-
gientem COS. vix quinquaginta secuti sunt: alterius morientis prope totus ex-
ercitus fugit. Binis in castris cum multitudo semiermis sine ducibus esset, nu-
cium, qui maioribus præerant, mittunt: dum prælio, deinde ex lætitia epulis
fatigatos quies nocturna hostes premeret, vt ad se transirent: vno agmine Ca-
nusium abituros esse. Eam sententiam alij totam aspernari. cur enim illos, qui
se accersant, ipsos non venire, cum æque coniungi possent? quia videlicet ple-
na hostium omnia in medio essent: & aliorum quam sua corpora tanto perī-
lo mallent obijcere. Alijs non tam sententia displicere, quam animus defuit.
» Sempronius Tuditanus Tr. mil. Capi ergo mauultis, inquit, ab auarissimo &
» crudelissimo hoste? æstimarique capita vestra precio? & exquiri ab inter-
» gantibus, Romanus ciuis sis, an Latinus socius? vt ex tua contumelia & misera
» alteri honos quæratur, non tibi? Non vos quidem L. AEmylij, qui se bene non,
» quam turpiter viuere maluit: & tot fortissimorum virorum, qui circa eum cō-
» mulati iacent, similes estis. Sed antequam opprimat lux, maioraque hostium
» agmina obsepiant iter: per hos qui inordinati atque incomposiri obstrepe-
» portis, erumpamus. Ferro atque audacia iter fit, quamuis per confertos hostes.
» cuneo quidem hoc laxum atque solutum agmen, ac si nihil obstet, transibimus.
» itaque ire mecum, qui & vosmetipsos & rempub. saluam voltis. Hæc vbi dicta
» dedit, stringit gladium, cuneoque facto per medios vadit hostes: & cum in la-
tus dextrum, quod patebat, Numidæ iacularentur, translatis in dextram par-
tem scutis, in maiora castra ad sexcentos euaserunt: atque inde procinus alio
magno agmine adiuncto Cannusium incolumes perueniunt. Hæc apud vi-
ctos magis impetu animorum, quem ingenium suum cuique aut sors dabat, qui
ex consilio ipsorum, aut imperio cuiusquam agebantur. Annibali victori cum
cæteri circunfusi gratularentur, suaderentque vt tanto perfunctus bello, dies
quod reliqui esset, noctisq; insequentis, quieten & ipse sibi sumeret, & fessis
» daret militibus, Maharbal præfectus equitum minime cessandum ratus: Mouet
» quid hac pugna sit actum, scias, die quinta, inquit, victor in Capitolio epulabe-
» ris. sequere cum equite, vt prius te venisse, quam venturum sciant. Præcedam,
» Annibal inquit, nuncij, læta res est, sed via maior, quam vt eam statim capere
» re animo possim. itaque voluntatem se laudare Maharbalis ait, ad consilium
pre-

A prensandum tempus opus esse. Tum Mahabal: Non omnia nimirum eidem dij dedere. Vincere scis Annibal, victoria vti nescis. Mora eius dici satis ei fuit salutis fuisse vrbi atque imperio. Postero die vbi primum illuxit, ad spolia legenda, fœdamque etiam hostibus spectandam stragem instituunt. Iacebant tot Romanorum millia, pedites passim equitesque, vt quem cuique fors aut pugna iunxerat, aut fuga. assurgentes quidam ex strage media cruenti, quos stricta matutino frigore excitauerant vulnera, ab hoste oppressi sunt. Quosdam & incentes vinos succisis feminibus poplitibusque inuenerunt, nudantes cervicem iugulumque, & reliquum sanguinem muitantes haurire. Inuenti sunt quidam mersis in effossam terram capitibus, quos sibi ipsos fecisse foueas, obruentesque ora subiecta super humo iniecta intercluisse spiritum apparebat. Præcipue conuertit omnes substratus Numida mortuo superincumbenti Romano viuus, naso auribusq; laceratis: cum manibus ad capiendum telum inualidis, in rabiem ira versus, laniando dentibus hostem expirasset. Spolijs ad multum diei lectis, Annibal ad minora ducit castra oppugnanda, & omnium primum brachio fluminis obiecto eos excludit. Cæterum ab omnibus, labore, vigilijs, vulneribus etiam fessis, maturior ipsius spe deditio est facta. Pacti vt arma atq; equos traderent, in capita Romana trecentis nummis quadrigatis, in socios ducenis, in seruos centenis: & vt eo precio persoluto, cum singulis abirent vestimentis, in castra hostes acceperunt: traditiq; in custodiã omnes sunt, sed seorsum ciues socijque. Dum ibi tempus teritur, interea cum ex maioribus castris, quibus satis virium aut animi fuit, ad quatuor millia hominum, & CC. equites, alij agmine, alij palantes passim per agros, quod haud minus totum erat, Cannusium profugissent, castra ipsa ab saucijs timidisq; eadem conditione qua altera, tradita hosti. Præda ingens parta est: & præter equos viroſque, & si quid argenti, quod plurimum in phaleris equorum erat: (nam ad vestiendum facto perexiguo vtique militantes vtebantur) omnis cætera præda diripienda data est. Tum sepeliendi causã conferri in vnum corpora suorum iussit. Ad octo millia fuisse dicuntur fortissimorum virorum. COS. quoque Romanum conquisitum sepultumq;, quidam authores sunt. Eos qui Cannusium perfugerat, muliercula nomine Busa, genere clara ac diuitijs, mœnibus tantum tectisque à Cannusinis acceptos, frumento, veste, viatico etiam iuuit. pro qua ei munificentia postea bello perfecto ab senatu honores habiti sunt. Cæterum cum ibi tribuni militum quatuor essent, Fabius Maximus de legione prima, cuius pater priore anno dictator fuerat: & de legione secunda L. Publicius Bibulus, & P. Cornelius Scipio: & de legione tertia Ap. Claudius pulcher, qui proximo ædilis fuerat: omnium consensu ad P. Scipionem admodum adolescentem, & ad Appium Claudium summa imperij delata est, quibus consultantibus inter paucos de summa rerum, nunciat P. Furius Philus, consularis viri filius, nequicquam eos consultare: perditam spem fouere: desperatam comploratamque rem esse publicam. nobiles iuuenes quosdam, quorum principem L. Cæcilium Metellum, mare ac naues spectare, vt deserta Italia ad regum aliquem transfugiant. Quod malum præterquam quod atrox super tot clades, etiam nouum, cum stupore ac miraculo torpidos defixisset: & qui aderant, consilium aduocãdum de eo censerent: negat consilij rem esse Scipio, iuuenis fatalis dux huiusce belli. audendum atque agendum, non consultandum ait in tanto malo esse. irent secum extemplo armati, qui rempublicam saluam vellent. nusquam verius, quam vbi ea cogitentur, hostium castra esse. Pergit deinde ire sequentibus paucis in hospitium Metelli. & cum concilium ibi iuuenum, de quibus allatum erat, inuenisset: stricto super capita consultantium gladio: Ex mei animi sententia, inquit, iuro, vt ego rempublicam non deseram, neque alium ciuem Romanum deserere patiar. si sciens fallo, tum me Iupiter OPTIM. MAX. domum, familiam, remque meam pessimo letho afficias. In hæc verba L. Cæcilium ires expostulo, cæterique qui adestis. qui non iurauerit, in se

» hunc gladium strictum esse sciat. Haud secus pauidi, quam si victorem Annibalem cernerent, iurant omnes: custodiendosque semetipsos contra Annibalem Scipioni tradunt. Eo tempore quo hæc Cannusij agebantur, Venusiam ad Cos. ad quatuor millia peditum equitumque, qui sparsi fuga per agros fuerat, » peruenere. Eos omnes Venusini per familias benigne accipiendos curandosq; cum diuisissent: in singulos equites togas & tunicas & quadrigatos numos quinos vicenos, & pedibus denos, & arma quibus deerant, dederunt, cæteraque publice ac priuatim hospitaliter facta: certatumque, ne à muliere Canusina populus Venusinus officijs vinceretur. Sed Cannusij grauius eum huc multitudo faciebat, & iam ad decem millia hominum erat. Appiusque & Scipio postquam incolumem esse alterum Cos. acceperunt, nuncium extemplo mittunt, quantæ secum peditum equitumque copię essent: sciscitatumque simul, vtrum Venusium adduci exercitum, an manere iuberet Cannusij. Vana ipse Cannusium copias traduxit. Et iam aliqua specie consularis exercitus erat, mœnibusque se certe, si non armis, ab hoste videbantur defensuri. Romanæ ne has quidem reliquias superasse ciuium sociorumque, sed occidione occisum cum duobus exercitibus Cos. deletas; omnes copias, allatum fuerat. Nunquam salua vrbe tantum pauoris tumultusq; intra mœnia Romana fuit. Itaque succumbam oneri, neque aggrediar narrare, quæ differendo minora vero fio. Consule exercituq; ad Thrasymenum priore anno amisso, non vulnus per vulnus, sed multiplex clades, cum duobus Coss. consularibus exercitibus amissis annunciabantur: nec vlla iam castra Romana, nec ducem, nec militem esse: Annibalis Apuliam, Samnium, ac iam prope totam Italiam factam. Nulla profecto alia gens tanta mole cladis non obruta esset. Comparem cladem ad Ægateis insulas Carthaginiensium prælio nauali acceptam? qua fracti, Sicilia ac Sardinia cessere: hinc vectigales ac stipendiarios fieri se passi sunt, aut pugnam aduersam in Africa? cui postea hic ipse Annibal succubuit. nulla ex parte comparandæ sunt: nisi quod minore animo latæ sunt. P. Furius Philus, & M. Pomponius, Prætores, senatum in curiam Hostiliam vocauerunt, vt de vrbis custodia consulerent. neque enim dubitabant, deletis exercitibus, hostem ad oppugnandam Romam, quod vnum opus belli restaret, venturum. Cum malis sicut ingentibus, ita ignotis, ne consilium quidem satis expediret, obstreperetque clamor lamentantium mulierum: & nondum palam facti vim mortuique per omnes pene domos promiscue comploarentur: tum Fabius Maximus censuit equites expeditos & Appia & Latina via mittendos, qui obuiam euntes percontarentur aliquos profectos ex fuga, passim dissipatos, si forte referant, quæ fortuna consulum atque exercituum sit, & si quid dimortales miseri imperij reliquum Romano nomini fecerint: vbi ea copia sint quo se Annibal post prælium contulerit, quid paret, quid agat, acturusque sit. Hæc exploranda noscendaque per impigros iuuenes esse. Illud per patres ipsos agendum: quoniam magistratuum parum sit, vt tumultum ac trepidationem in vrbe tollant, matronas publico arceant, continerique intra suum quisque limen cogant: comploratus familiarium coerceant. silentium per vrbem faciant: nuncios rerum omnium ad Pr. deducendos curent: suæ quisque fortunæ domi authorem expectet: custodes præterea ad portas ponant, qui prohibeant quenquam egredi vrbem: cogantque homines nullam, nisi vrbe ac mœnibus saluis, salutem sperare: vbi conticuerit tumultus, recte tum in curiam patres reuocandos, consulendumque de vrbis custodia esse. Cum in hanc sententiam pedibus omnes issent, summotaque foro per magistratus turba, patres diuersi ad sedandos tumultus discessissent: tum demum literæ à Terentio COS. allatæ sunt, L. Æmylium COS. exercitumque cæsum: Cannusiique se esse, reliquias tantæ cladis velut ex naufragio colligentem: ad X. millia militum ferme esse incompositorum, inordinatorumque, sed Annibalem nunc sedere ad Cannas, in captiuorum precijs, prædaque alia victoriam nec victoris

animo

A animo, nec magni ducis more metientem. Tum priuatæ quoque per domos clades volgatæ sunt: adeoque totam vrbem oppleuit luctus, vt sacrum anniuersarium Cereris intermissum sit: quia nec lugentibus id facere est fas, nec vlla in illa tempestate matrona expers luctus fuerat. Itaq; ne ob eandem causam alia quoque sacra publica aut priuata desererentur, senatusconsulto decies XXX. luctus est finitus. Cæterum sedato vrbis tumultu, reuocati in curiam patres essent, aliæ insuper ex Sicilia literæ allatæ sunt ab L. Oluacilio proprætore, regnum Hieronis classe Punica vastari. cui cum opem imploranti ferre vellet, nunciatum sibi esse; aliam classem ad AEgates insulas stare paratam instructamque, vt vbi se versum ad tuendam Syracusanam oram Pœni sensissent, Lilybæum extemplo prouinciamque aliam Romanam aggrederentur, itaque classe opus esse, si regem socium Siciliamque tueri vellent. Literis Col. ptoque lectis, M. Claudium, qui classi ad Ostium stanti præesset, Cannusium ad exercitum mittendum: sentiendumq; consuli, vt cum prætori exercitum tradidisset, primo quoque tempore, quantum per commodum rei pub. fieri posset, Romam veniret. Territi etiam super tantas clades, cum cæteris prodigiis, tum quod duæ Vestales eo anno, Opimia atq; Floronia, stupri comperta: & altera sub terram, vt mos est, ad portam Collinam necata fuerat, altera sibimet ipsi mortem conscierat. L. Cantilius scriba pontificum, quos nunc minores pontifices appellant, qui cum Floronia stuprum fecerat, à PONT. MAX. eo vsque virgis in comitio cæsus erat, vt inter verbera expiraret. Hoc nefas cum intertot, vt fit, clades, in prodigium versum esset: decemuiri libros adire iussi sunt. Et Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculum missus est sciscitatum, quibus precibus supplicationibusque deos possent placare: & quænam futura finis tantis cladibus foret. Interim ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta: inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca in foro Boario sub terra viui demissi sunt in locum saxo consceptum, ibi ante hostiis humanis minime Romano sacro imbutum. Placatis fatis, vt rebantur, deis, M. Claudius Marcellus ab Ostia mille & quingentos milites, quos in classem scriptos habebat, Romam, vt vrbi præsidio essent, mittit: ipse legione classis (ea tertia legio erat) cum tribuno milit. Theano Sidicino præmissa, classe tradita P. Furio collegæ, paucos post dies Cannusium magnis itineribus contendit. Dictator ex authoritate patrum dictus M. Iunius, & T. Sempronius magister equitum, delectu edicto, iuniores ab annis XVII. & quosdam prætextatos scribunt. quatuor ex his legiones, & mille equites effecti. Item ad socios Latinumque nomen ad milites ex formula accipiendos mittunt: arma, tela, alia parari iubent. & vetera hostium spolia detrahunt templis, porticibusque. Et C aliam formam noui delectus inopia liberorum capitum ac necessitas dedit: octo millia iuuenum validorum ex seruitiis, prius sciscitantes singulos, vellentne militare, empta publicè armauerunt. Hic miles magis placuit, cum precio minore redimendi captiuos copia fieret. Namque Annibal secundum tam prosperam ad Cannas pugnam, victoris magis quam bellum gerentis intentus curis, cum captiuis productis, segregatisque sociis, eos, sicut ante ad Trebiam Thrasymenumque lacum, benigne allocutus, sine precio dimisit: Romanos quoque vocatos, quod nunquam alias antea, satis miti sermone alloquitur. Non internecinum sibi esse cum Romanis bellum: de dignitate atque imperio certare, & patres virtute Romana cessisse, & se id admitti, vt iux inuicem simul felicitati & virtuti cedatur. itaque redimendi se captiuis copiam facere, precium fore in capita, equiti quingenos quadrigatos nummos, trecenos pedit, seruo centum. Quanquam aliquantum adijciebatur equitibus ad id precium, quod pepigerant dedentes se: lati tamen quamcumque conditionem paciscendi acceperunt. Placuit suffragio eorum decem deligi, qui Romam ad senatum irent, nec pignus aliud fidei, quam vt iurarent se redituros, acceptum. Missus cum his Carthalo nobilis Carthagi-

nienſis: qui, ſi forte ad pacem inclinarent animos, conditiones ferret. Cum ad
greſſi caſtris eſſent, vnus ex ijs minime Romani ingenij homo, velut aliquid ob-
litus, iurisiurandi ſoluendi cauſa cum in caſtra rediſſet, ante noctem comitum
aſſequitur. Vbi eos Romam venire nunciatum eſt, Carthaloni obuiam ire
miſſus, qui dictatoris verbis nũciaret, vt ante noctem excederet finibus Roma-
nis. Legatis captiuorum ſenatus ab dictatore datus eſt. Quorum princeps M.
» Iunius, P. C. inquit, nemo veſtrum ignorat, nulli vnquam ciuitati viliores fuiſſe
» captiuos, quam noſtræ. cæterum, niſi nobis plus iuſto noſtra placet cauſa, ab
» alij vnquam minus negligendi vobis, quam nos, in hoſtium poteſtatem ve-
» runt, non enim in acie per timorem arma tradidimus, ſed cum prope ad ne-
» tem ſuper ſtantes cumulis cæſorum corporum prælium extraxiſſemus, in ca-
» tra recepimus nos. dici reliquum, ac noctem inſequentem ſeſſi labore ac vi-
» neribus vallum ſumus tutati. poſtero die cum circunſeſſi ab exercitu vi&ore
» aqua arceremur, nec vlla alia iam per confertos hoſtes erumpendi ſpes eſ-
» ſet, nec eſſe nefas duceremus, quinquaginta millibus hominum ex acie noſtra
» trucidatis, aliquem ex Cannenſi pugna Romanum militem reſtare: tum de-
» num pacti ſumus pretium quo redempti dimitteremur: arma, in quibus nul
» iam auxilij erat, hoſti tradidimus. Maiores noſtros quoque acceperamus, ſe a
» Gallis auro redemiſſe. & patres noſtros aſperrimos illos ad conditiõe pacis, l
» legatos tamen captiuorum redimendorum gratia Tarentum miſiſſe, atque
» in Italia cum Gallis, & ad Heracleam cum Pyrrho, vtraque non tam cla-
» infamis, quam pauore & fuga, pugna fuit. Cannenſis campos acerui Roma-
» norum corporum tegunt: nec ſuperſumus pugnæ, niſi in quibus trucidandis &
» ferrum & vires hoſtem defecerunt. Sunt et iam de noſtris quidam, qui nec in
» acie quidem refugerint: ſed præſidio caſtris relicti, cum caſtra traderentur,
» in poteſtatem hoſtium venerunt. Haud equidem vllius ciuis aut comi-
» litonis fortunæ aut conditioni inuideo, nec premendo alium, me extol-
» ſe velim videri. ne illi quidem (niſi pernicitatis pedum, & curſus aliquod pra-
» mium eſt) qui plerique inermes ex acie fugientes, non prius quam Venuſiæ ad
» Cannuſij conſtiterunt, ſe nobis merito prætulerint: gloriatique ſint, in ſe plus
» quam in nobis præſidij reipub. eſſe. ſed illis vt bonis ac fortibus viris militãs-
» que vtemini: vt nobis iam promptioribus pro patria: quod beneficio veſtro
» redempti, atque in patriam reſtituti fuerimus. Delectum ex omni ætate & for-
» tuna habetis. octo millia ſeruorum audio armari: non minor numerus noſtri
» eſt: nec maiori precio redimi poſſumus, quam hi emuntur. nam ſi conferan-
» nos cum illis, iniuriam nomini Romano faciam. Illud etiam in tali conſilio
» nimaduertendum vobis cenſeam P. C. ſi tam duri oris eſſe velitis, quod nullo C
» noſtro merito faciatis: qui nos hoſti relicturi ſitis. Pyrrho videlicet? qui no-
» hoſpitum numero habuit captiuos, an barbaro ac Pœnos qui vtrum auaro,
» an crudeliõr ſit, vix exiſtimari poteſt. Si videatis catenas, ſqualorem deior-
» miratemque ciuium veſtrorum, non minus profecto vos ea ſpecies mouea,
» quam ſi ex altera parte cernatis ſtratas Cannenſibus campis legiones veſtras.
» Intueri poteſtis ſolicitudinem & lachrymas in veſtibulo curiæ ſtantium eo-
» natorum noſtrorum, expectantiumque reſponſum veſtrum. cum ij pro nobis,
» proque ijs qui abſunt, ita ſuſpenſi ac ſolicitiſint, quem cenſetis animum ipſo-
» rum eſſe, quorum in diſcrimine vita libertaſque eſt? Si medius fidius ipſe in
» nos mitis Annibal contra naturam ſuam eſſe velit: nihil tamen nobis vita o-
» pus eſſe cenſeamus, cum indigni vt à vobis redimeremur, viſi ſumus. Rediere
» Romam quondam remiſſi à Pyrrho ſine precio capti: ſed rediere cum legati
» primoribus ciuitatis ad redimendos ſeſe miſſis. Redeam ego in patriam re-
» centis nummis non æſtimatus ciuis? Suum quiſque habet animum P. C. ſcio
» diſcrimine eſſe vitam corpuſque meum. magis me famæ periculum mouet, ne
» à vobis damnati ac repulſi habeamur. neq; enim vos precio pepercille hoſti-
» nes credent. Vbi is finem fecit, extemplo ab ea turba quæ in comitio erat, cla-

mor

A mor flebilis est sublatus, manusque ad curiam tendebant, orantes, vt sibi liberos, fratres, cognatos redderent. Fœminas quoque metus ac necessitas turbæ huic virorum in foro immiscuerat. Senatus summotis arbitris consuli cœptus, ibi cum sententijs variaretur, & alij redimendos de publico, alij nullam publicam impensam faciendam, nec prohibendos ex priuato redimi: si quibus argentum in præsentia deesset, dandam ex ærario pecuniam mutuam, prædibusque ac prædijs cauendum populo, censerent: tum T. Manlius Torquatus, priscæ ac nimis duræ, vt plerisque videbatur, seueritatis, interrogatus sententiam, ita locutus fertur: Si tantummodo postulassent legati pro ijs qui in hostium potestate sunt, vt redimerentur, sine vllius insectatione eorum breui sententiam peregissent. quid enim aliud quam admonendi essetis vt morem traditum à patribus necessario ad rem militarem exemplo, seruaretis? nunc autem cum prope gloriati sint, quod se hostibus dediderint, præsertim; non captis modo in acie ab hostibus, sed etiam ijs qui Venusiâ Cannusiumq; peruenerunt, atque ipsi C. Terentio Cos. æquum censuerint: nihil vos eorum P. C. quæ illic acta sunt, ignorare patiar. Atq; vtinam hæc, quæ apud vos acturus sum, Cannusij apud ipsum exercitum agerem, optimum testem ignauiæ cuiusque, & virtutis: aut vnus hic saltem adesset P. Sempronius, quem si isti ducem secuti essent, milites hodie in castris Romanis, non captiui in hostium potestate essent: & cum fessis pugnando hostibus, tum victoria lætis, & ipsis plerisque regressis in castra sua, noctem ad erumpendum liberam habuissent, & septena armatorum hominum millia erumpere etiam inter confertos hostes potuissent, neque enim per se ipsi id facere conati sunt, neq; alium sequi voluerunt: Nocte prope tota P. Sempronius Tuditanus non destitit admonere adhortarique eos, dum paucitas hostium circa castra, dum quies ac silentium esset, dum nox inceptum tegeret, se ducem sequerentur: ante lucem peruenire in tuta loca, in sociorum vrbes posse. Sicut auorum memoria P. Decius Tr. mil. in Samnio: sicut nobis adolescentibus priori Punico bello Calphurnius Flamma trecentis voluntarijs, cum ad tumulum eos capiendum, situm inter medios hostes, duceret, dixit: Moriamur milites, & morte nostra eripiamus ex obsidione circumuentas legiones: si hoc P. Sempronius diceret, nec viros quidem, nec Romanos vos duceret, si nemo tantæ virtutis existeret comes. Viam non ad gloriam magis quam ad salutem ferentem demonstrat: ducem se in patriam, ad parentes, ad coniuges ac liberos facit: vt seruemini, deest vobis animus. quid si moriendum pro patria esset, faceretis? Quinquaginta millia ciuium sociumque circa vos eo ipso die cæsa iacent: si tot exempla virtutis non mouent, nihil vnquam mouebit: si tanta clades vobis vilem vitam non fecit, nulla faciet. Liberi atque incolumes desiderate patriam, imo desiderate dum patria est, dum ciues eius estis. sero nunc desideratis, diminuti capite, abalienati iure ciuium, serui Carthaginiensium facti. Precio redituri estis eo, vnde ignauia ac nequitia abistis? P. Sempronium ciuem vestrum non audistis arma capere, ac se iubentem sequi: Annibalem paulo post audistis, castra prodi, & arma tradi iubentem. Quam ego ignauiam istorum accuso, cum sceleris possim accusare? non enim modo sequi recusarunt bene monentem, sed obsidere ac retinere conati sunt, ni strictis gladijs viri fortissimi inertes summouissent. prius inquam P. Sempronio per ciuium agmen, quam per hostium fuit erumpendum. Hos ciues patria desideret, quorum si cæteri similes fuissent, neminem hodie exijs qui ad Cannas pugnauerunt, ciuem haberet? Ex millibus septem armatorum seruati exstiterunt, qui erumpere auderent, qui in patriam liberi atque armati redirent: neque ijs quadraginta millia hostium obstitere, quam tutum iter duarum prope legionum agmini futurum censetis fuisse? haberetis hodie viginti millia armatorum Cannusij, fortia, fidelia, P. C. Nunc autem quemadmodum hi boni, fideleque (nam fortes ne ipsi quidem dixerint) ciues esse possunt? nisi quis credere potest fuisse, qui erumpentibus, quin erum-

» pereant, obsistere conati sunt: aut non inuidere eos cum incolumitati, tum gloriæ illorum per virtutem partæ, cum sibi timorem ignauiamque seruitutis ignominiosæ causam esse sciant. Maluerunt in tentorijs latentes simul lucem atque hostem expectare, cum silentio noctis erumpendi occasio esset. At enim ad erumpendum è castris defuit animus, ad tutanda fortiter castra animum habuerunt. dies noctesque aliquot obsessi armati se ipsi tutati vallo sunt: tandem vltima ausi, passique cum omnia subsidia vitæ deessent, affectisque fame viribus, arma iam sustinere nequirent, necessitatibus magis humanis quam armis victi sunt. Orto sole hostis ad vallum accessit. ante secundam horam nullam fortunam certaminis experti tradiderunt arma ac se ipsos. Hæc vobis ipsorum per biduum militia fuit. cum in acie stare ac pugnare decuerat, tum in castra refugerunt: cum pro vallo pugnandum erat, castra tradiderunt, neque in acie, neque in castris viles. Vos redimam? cum erumpere castris oportet, cunctamini, ac manetis. cum manere, & castra tutari armis necesse est, & castra & arma & vos ipsos traditis hosti. Ego non magis istos redimendos P. C. censeo, quam illos dedendos Annibali, qui per medios hostes è castris emperunt, ac per summam virtutem se patriæ restituerunt. Posteaquam Manlius dixit: Quanquam patrum quoque pleroſque captiui cognatione attingebant, præter exemplum ciuitatis minime in captiuos iam inde antiquitus indulgentis, pecuniæ quoque summa homines mouit: quia nec ærarium exhaurire, magna iam summa erogata in seruos ad militiam emendos, armandosque, nec Annibalem maxime huiusce rei, vt fama erat, egentem locupletari volebant. cum triste responsum, non redimi captiuos, redditum esset, nouusque super veterem luctus tot iactura ciuium adiectus esset, cum magnis fletibus questibusque legatos ad portam prosecuti sunt. Vnus ex ijs domum abijt, quod fallaci reditu in castra, iureiurando se exoluisset, quod vbi innotuit, relatumque ad senatum est: omnes censuerunt cõprehendendum, & custodibus publice datis, deducendum ad Annibalem esse. Est & alia de captiuis fama, X. primos venisse. de eis cum dubitatum in senatu esset, admitterenturne in vrbem, necne: ita admissos esse, ne tamen ijs senatus daretur. morantibus deinde longius omnium spe, alios tres insuper legatos venisse, L. Scribonium, & Caium Calpurnium, & Lucium Manlium. tum demum ab cognato Scribonij Tribplia de redimendis captiuis relatum esse, nec censuisse redimendos senatum, & nouos legatos tres ad Annibalem reuertisse, decem veteres remansisse, quod per causam recognoscendi nomina captiuorum ad Annibalem ex itinere regressi, religione sese exoluissent. de ijs dedendis magna contentione actum in senatu esse: victosque paucis sententijs, qui dedendos censuerint. cæterum proximis censoribus adeo omnibus notis ignominijsque confectos esse, vt quidam eorum mortem sibiipsi extemplo consciuerint: cæteri non foro solum omni deinde vita, sed prope luce ac publico caruerint. Mirari magis, adeo discrepare inter authores, quam quid veri sit, discernere queas. Quanto autem maior hæc clades superioribus cladibus fuerit, vel ea res indicio est, quod qui sociorum ad eam diem firmi steterant, tum labare cœperunt: nulla profecto alia de re, quam quod desperare cœperant de imperio. Defecere autem ad Pœnos hi populi: Attellani, Calatini, Hirpini, Apulorum pars, Samnites, præter Pentilios, Brutij omnes, Lucani: præter hos Surrentini, & Græcorum omnis ferme ora, Tarentini, Metapontini, Crotonienses, Locrique, & Cisalpini omnes Galli. nec tamen hæc clades defectionesque sociorum mouerunt, vt pacis vocabulum mentio apud Romanos fieret, neque ante Cos. Romani aduentum, nec postquam is redijt, renouauitque memoriam acceptæ cladis. quo in tempore ipso adeo magno animo ciuitas fuit, vt contuli extanta clade, cuius ipse maxima causa fuisset, redeunti, & obuiam itum frequenter ab omnibus ordinibus sit, & gratiæ actæ, quod de republica non desperasset: cui, si Carthaginiensium dictator fuisset, nihil recusandum supplicij foret.

DECADIS

DECADIS TERTIÆ LIB. III.

EPITOME.

Campani ad Annibalem defecere. Nuncius Carthaginem missus, annulos aureos à digitis occisorum Romanorum detractos in vestibulo curiæ fudit: quos excessisse modũ mensuram traditur. Post quem quidam nuncium Hanno, ex Pœnis vir nobilissimus, suadebat senatui Carthaginensium: vt pacem à populo Romano peterent: nec tenuit, obstrepente Barchina factione. Cl. Marcellus prætor ad Nolam eruptione aduersũ Annibalem ex oppido facta prospere pugnauit. Exercitus Annibalis per hyberna Capuæ ita luxuriatus est: vt corporum vires atque animorum eneruarentur. Casilinum à Pœnis obsessum ita fame vexatum est: vt lora, & pelles sutis detractas, item mures essent: & nucibus per Vulturnum amnem à Romanis missis vixerint. Senatus ex equestri ordine hominibus centum nouaginta septem suppletus est. L. Posthumius prætor à Gallis cum exercitu cæsus est. Cn. & P. Scipiones in Hispania Asdrubalem vicerunt: & Hispaniam suam fecerunt. Reliquæ Cannensis exercitus in Siciliam relegatæ sunt: ne recederent inde nisi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem & Annibalem societas iuncta est. Sempronius Gracchus Cos. Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter à T. Manlio prætore aduersus Pœnos, Sardosque res gestas continet, à quo Asdrubal dux, & Mago, & Hanno capti. Claudius Marcellus prætor Annibalem exercitum ad Nolam prælio fudit, & vicit: primusque omnium tot cladibus fessis Romanis meliorem spem belli dedit.

ANNIBAL, post Cannensem pugnam, castra capta ac direpta, confestim ex Apulia in Samnium mouerat: accitus in Hirpinos à Statio, pollicente se Cossam traditurum. Cossanus erat Trebius, nobilis inter suos: sed premebat eum Cossanorum factio, familiæ per gratiam Romanorum potentis. Post famam Cannensis pugnæ, vulgatumque Trebij sermonibus aduentum Annibalis, cum Cossani vrbe excessissent, sine certamine tradita vrbs Pœno, præsidiumque acceptum est. Ibi præda omni atque impedimentis relictis, exercitu partito, Magonem regionis eius vrbes, aut deficientes ab Romanis accipere, aut detrectates cogere ad defectionem iubet, ipse per agrum Campanum mare inferum petit, oppugnaturus Neapolim, vt vrbem maritimam haberet. Vbi fines Neapolitanorum intrauit, Numidas partim in insidijs (& pleræque causæ fuêre viæ sinusque occulti) quacunque arte poterat, disposuit: alios præ se actam prædam ex agris ostentantes obequitare portis iussit. In quos, quia nec multi & incompositi videbantur, cum turma equitum erupisset, à cedentibus consulto tracta in insidias, circumenta est, nec euasisset quisquam, nisi mare propinquum, & haud procul littore naues piscatoriæ pleræque conspectæ peritis nandi dedissent effugium. aliquot tamen eo prælio nobiles iuuenes cæsi sunt: inter quos & Hegeas præfectus equitum intemperantius cedentes secutus, cecidit. Ab vrbe oppugnanda Pœnum absterruere conspecta mœnia, haudquaquam promptа oppugnanti. Inde Capuam flectit iter, luxuriantem longa felicitate atque indulgentia fortunæ: maxime tamen inter corrupta omnia licentia plebis sine modo libertatem exercentis, senatum & sibi & plebi obnoxium Pacuuius Calauius fecerat, nobilis idem, ac popularis homo, cæterum malis artibus nactus opes. Is cum eo forte anno, quo res male gesta ad Thrasymenum est, in summo magistratu esset: iam diu infestam senatui plebem, ratus per occasionem nouandi res magnum auctorem facinus, vt si in ea loca Annibal cum victore exercitu venisset, trucidato senatu traderet Capuam Pœnis improbus homo, sed non ad extremum perditus, cum mallet incolumi quam euersa rep. dominari, nullam autem incolumem esse orbatam publico consilio crederet, rationem iniit qua & senatum

seruaret,

seruaret, & obnoxium sibi ac plebi faceret. Vocato senatu, cum sibi defectionis ab Romanis consilium placiturum nullo modo, nisi necessarium fuisset, praestus esset: quippe qui liberos ex Appij Claudij filia haberet, filiamque Romanum Liuio dedisset: caeterum maiorem multo rem, magisque timendam initare. non enim per defectionem ad tollendum ex ciuitate senatum, plebem spectare: sed per caedem senatus vacuam rempub. tradere Annibali ac Poenis velle. eo se periculo posse liberare eos, si se permittant sibi, & certamen de repub. obliti credant. Cum omnes victi metu permitterent: Claudam in curiam vos, inquit, & tanquam & ipse cogitati facinoris particeps, approbando consiliis, quibus nequicquam aduersarer, viam saluti vestrae inueniam, in hanc fidem, quam vultis ipsi, accipite. Fide data egressus, claudi curiam iubet, praeclusoque vestibulo reliquit, ne quis adire curiam iniussu suo, neue inde egredi possit. Tunc vocato ad concionem populo: Quod saepe, inquit, optastis Campani, vt supplicij sumendi vobis ex improbo ac detestabili senatu potestas fieret, eam nunc non per tumultum expugnantes domos singulorum, quas praesidiis clientium seruorumque tuentur, cum summo vestro periculo, sed tutam habetis, ac liberam. Clausos omnes in curiam accipite, solos, inermes: nequid quam raptim aut forte temere egeritis, de singulorum capite vobis in sententiae dicendae faciam, vt quas quisque meritus est poenas pendat. Sed ante omnia ita vos irae indulgere oportet, vt potiorem ira salutem atque vtilitatem vestram habeatis. Etenim hos (vt opinor) odistis senatores, nam senatum omnino non habere non vultis: quippe aut rex, quod abominandum: aut, quod vnum liberae ciuitatis consilium est, senatus habendus est. Itaq; duae res simul agendae sunt vobis, vt & veterem senatum tollatis, & nouum cooptetis. Citari singulos senatores iubebo: de quorum capite vos consulam: quod de quoq; censueritis, fiet. Sed prius in eius locum, virum fortem ac strenuum nouum senatorem cooptabitis, quam de noxio supplicium sumatur. Inde consedit, & nominibus in vrnam coniectis, citari quod primum sorte nomen excidit, ipsumque è curia produci iussit. Vbi auditum est nomen, malum improbum prodi quisque clamare, & supplicio dignum. Tum Pacuuius: Video quae sententia de hoc sit data: ejicitur pro malo atq; improbo, bonum senatorem, & iustum elegite. Primo silentio erat, inopia potioris subijciundi. deinde cum aliquis emissa verecundia quempiam nominasset, multo maior extemplo clamor oriebatur, cum alij negarent nosse, alij nunc probra, nunc humilitatem, sordidamq; inopiam, & pudendae artis aut quaestus genus obijcerent. Hoc multo magis in secundo ac tertio senatore est factum, vt ipsius poenitere homines apparerent: qui autem in eius substituerent locum, deesse, quia nec eosdem nominari audiebat, nihil aliud quam ad audienda probra nominatos: & multo humiliores obscurioresque caeteri erant eis, qui primi memoriae occurrebant. Ita dilabi homines, notissimum quodque malum maxime tolerabile dicentes esse, iubentesque senatum ex custodia dimitti. Hoc modo Pacuuius cum obnoxium vrbi beneficio senatum multo sibi magis quam plebi fecisset, sine armis iam omnibus concedentibus dominabatur. Hinc senatores omissa dignitatis libertatisque memoria, plebem affari, salutare, benigne inuitare, apparatis accipere epulis, eius causas suscipere, ei semper parati adesse secundum eum in lite iudicem dare, qui magis popularis, aptiorq; in vulgus fauori concilhando esset. Iam vero nihil in senatu aliter, quam si plebis ibi esset concilium. Prona semper ciuitas in luxuriam, non ingeniorum modo vitio, sed affluenti copia voluptatum, & illecebris omnis amoenitatis maritimae, terrestrisque: tum vero ita obsequio principum, & licentia plebis lasciuire, vt nec libidini nec sumptibus modus esset. ad contemptum legum, magistratuum, senatusque, accessit tum post Cannensem cladem: vt cuius aliqua erat verecundia, Romanorum quoque imperium spernerent. id modo erat in mora, ne id extemplo efficerent, quod connubium vetustum multas familias claras ac potentes Romanis miscuerat:

§ mouet: & quod, cum militarent aliquot apud Romanos, maximum vinculum erant trecenti equites, nobilissimus quisque Campanorum, in præsidia Sicalarum vrbium delecti ab Romanis, ac missi. Horum parentes cognatique ægre pertulerunt, vt legati ad COS. Romanum mitterentur. Ij nondum Cannensium profectum, sed Venusiæ cum paucis ac semermibus COS. inuenerunt: quam poterat maxime miserabilem bonis socijs, superbis atque infidelibus, vt erant Campani, spernendum. Et anxit rerum suarum suique contemptum COS. nimis detegendo cladem, nudandoque. nam cum legati ægre ferret senatum populumque Campanum aduersi quicquam euenisse Romanis, nunciassent, pollicerenturque omnia quæ ad bellum opus essent: Morem, « inquit, magis loquendi cum socijs seruastis Campani, iubentes quæ opus essent « ad bellum, imperare, quam conuenienter ad præsentem fortunæ nostræ sta- « tum locuti estis. quid enim nobis ad Cannas relictum est: vt quasi aliquid ha- « beamus, id quod deest, expleri ab socijs velimus? pedites vobis imperemus, « tanquam equites habeamus? pecuniam deesse dicamus, tanquam ea tantum « desit? Nihil, ne quod suppleremus quidem, nobis reliquit fortuna, legiones, « equitatus, arma, signa, equi virique, pecunia, commeatus, aut in acie, aut in « nimis postero die omissis castris perierunt. Itaque non iuueris nos in bello « oportet Campani, sed cum Pœnis bellum pro nobis susceperis. Veniat in men- « tem, vt trepidos quondam maiores vestros intra mœnia compulsos, nec Samni- « tem modo hostem, sed etiam Sidicinum pauentes, receptos in fidem apud Sa- « micum defenderimus, cœptumque propter vos cum Samnitibus bellum per « centum prope annos, variante fortuna cuentum, tulerimus. Adijcite ad hæc, « quod fœdus æquum dedimus, quod leges nostras, quod ad extremum, id quod « ante Cannensem certe cladem maximum fuit, ciuitatem nostram magnæ per- « uestrum dedimus, communicauimusque vobiscum. Itaque communem vos « hanc cladem, quæ accepta est, credere Campani oportet, communem pa- « tiam tuendam arbitrari esse. Non cum Samnite aut Hetrusco res est, vt quod « nobis ablatum sit, in Italia tamen imperium maneat. Pœnus hostis, ne Afri- « cæ quidem indigenam, ab vltimis terrarum oris, freto Oceano, Herculisque « columnis, expertem omnis iuris & conditionis & linguæ prope humanæ, mili- « tem trahit. Hunc natura & moribus immitem ferumque, insuper dux ipse es- « serauit, pontibus ac molibus ex humanorum corporum strue faciendis, & « (quod proloqui etiam piget) vesci humanis corporibus docendo. hos infan- « tis paltos epulis, quos contingere etiam nefas sit, videre atque habere domi- « nos, & ex Africa & à Carthagine iura petere, & Italiam Numidarum ac Mau- « rorum pati prouinciam esse, cui non genito modo in Italia, destabile sit? Pul- « chrum erit Campani, prolapsum clade Romanum imperium, vestra fide, vestris « viribus retentum ac recuperatum esse. Triginta millia peditum, quatuor equi- « tum arbitror ex Campania vos scripsisse: iam pecuniæ affatim esse, frumentiq; « qui si parem fortunæ vestræ fidem habetis, nec Annibal se vicisse sentiret, nec « Romani se victos esse. Hac oratione COS. dimissis redeuntibusque domum le- « gatis, vnus ex ijs, Sabius Virius, tempus venisse ait, quo Campani non agrum so- « lum ab Romanis quondam per iniuriam ademptum recuperare, sed imperio « etiam Italiæ potiri possint. fœdus enim cum Annibale quibus velint legibus « iuraturos, neque controuersiam fore, quin ipse confecto bello Annibal victor in « Africam hinc decedat, exercitumque deportet: Italiæ imperium Campanis « relinquatur. Hæc Virio loquenti assensi omnes, ita renunciant legationem, vti « delectum omnibus videretur nomen Romanum. Extemplo plebes ad defecti- « onem, ac pars maxima senatus spectare, extracta tamen authoritatibus seniorũ per paucos dies elt res: postremo vicit sententia plurium, vt ijdem legati qui ad Cos. Romanum ierant, ad Annibalem mitterentur. Quo prius quam irent, certumque defectionis consilium esset: Romam legatos missos à Campanis, in quibusdam annalibus inuenio, postulantes, vt alter Cos. Campanus fieret,

si rem Romanam adiuuari vellent. indignatione orta, summoueri à cunctis
sos esse: missumque lictorem, qui ex vrbe educeret eos, atque eo die manent
extra fines Romanos iuberet. Quia nimis compar Latinorum quondam po-
stulationi erat, Cœliusque & alij id haud sine causa præterniserant scripto,
ponere pro certo sum veritus. Legati ad Annibalem venerunt, pacemque cum
eo his conditionibus fecerunt, ne quis imperator magistratusve Pœnorum ul-
lum in ciuem Campanum haberet, neve ciuis Campanus inuitus militaret,
munusve faceret: vt suæ leges, sui magistratus Campanis essent: vt trecentos
ex Romanis captiuos Pœnus daret Campanis, quos ipsi elegissent: cum quo-
bus equitum Campanorum, qui in Sicilia stipendia facerent, permutatio fie-
ret. Hæc pacta. Alia insuper, quam quæ pacta erant, facinora Campani edi-
derunt. nam præfectos socium, ciuesque Romanos alios, partim aliquo mu-
nere occupatos, partim priuatis negociis implicitos, plebs repente omnes
comprehensos, velut custodiæ suæ causa balneis includi iussit: vbi feruore it-
que æstu animis intercluſa, fœdum in modum expirarent. Ea ne fierent, ut le-
gatio mitteretur ad Pœnum, summa ope Decius Magius, vir cui ad summam
authoritatem nihil præter sanam ciuium mentem defuit, restiterat. vt vero præ-
sidium mitti. Ab Annibale audiuit: Pyrrhi superbam dominationem, miser-
rimumque Tarentinorum seruitutem, exempla referens, primo ne reciperent
præsidium, palam vociferatus est: deinde, vt receptum aut eiiceretur: aut, si
malum facinus, quod à vetustissimis sociis consanguineisque defecissent, foe-
dum ac memorabili facinore purgare vellent, vt interfecto Punico Præsidio red-
derent se Romanis. Hæc (neque enim occulte agebantur) cum relata Anni-
bali essent: primo misit qui vocarent Magium ad se in castra. deinde cum
ferociter negasset se iturum (nec enim Annibali ius esse in ciuem Campanum)
concitatus ira Pœnus, comprehendi hominem, vinctumque attrahi ad se ius-
sit: veritus deinde, ne quid inter vim tumultus, atque ex concitatione ani-
morum inconsulti certaminis oriretur, ipse præmisso nuncio ad Marium Blo-
sium Pr. Campanum, postero die se Capuæ futurum, proficiscitur è castris cum
modico præsidio. Martius concione aduocata edicit, vt frequentes cum co-
niugibus ac liberis obuiam irent Annibali. Ab aduersis id non obedienter mo-
do, sed enixe, fauore etiam vulgi, & studio visendi tot iam victoriis clarum
imperatorem, factum est. Decius Magius nec obuiam egressus est: nec, qui
timorem aliquem ex conscientia significare posset, priuatim se tenuit. in for-
cum filio clientibusq; paucis ociose inambulauit, trepidante tota ciuitate ad
excipiendum Pœnum, visendumque, Annibal ingressus vrbem, senatum exem-
plo postulat, precantibusque inde primoribus Campanorum, ne quid eo die
fere gereret, diemque vt ipse aduentu suo festum lætus ac libens celebraret.
quanquam præceps ingenio in iram erat, tamen ne quid in principio negari,
visendo vrbem magnam diei partem consumpsit. Diuersatus est apud Mutios
Celeres, Stenium, Pacuiumque inclytos nobilitate ac diuitiis. Eo Pacuius
Calauius, de quo ante dictum est, princeps factionis eius, quæ attraxerat res
ad Pœnos, filium iuuenem adduxit: abstractumque ab le à Decij ædibus,
cum quo ferocissime pro Romana societate aduersus Punicum fœdus steterat:
nec eum aut inclinata in partem alteram ciuitas, aut patria maiestas sen-
tentia depulerat. Huic tum pater iuueni Annibalem deprecando magis quam
purgando placauit. victusq; patris precibus, lachrymisq; etiam ad cœnam eum
cum patre vocari iussit. cui conuiuio nemine Capanum, præterquam hospes,
Iubellium; Taurea, insignem bello virũ, adhibiturus erat. Cœperunt epulari de die, & conuiuium non ex more Punico, aut militari disciplina esse: sed vrbis
ciuitate, atque etiam domo, diu ad varias omnium voluptatum illecebras in-
structum. Vnus nec dominorum imitatione, nec ipsius interdum Annibalis,
Calauij filius Perolla vinci potuit. ipsique valetudinem excusans patri, animi
quoq; eius mirabile interturbationem cum quereretur ante solis ferme occasum

patrem

A patrem Calauium ex conuiuio egressum secutus filius, vbi in secretum (hortus erat posticis ædium partibus) peruenerunt: Consiliũ, inquit, affero pater, quo non veniam solum peccati, quod defecimus ad Annibalẽ, impetraturi ab Romanis: sed in multo maiore dignitate & gratia simus Campani, quam vnquam fuimus. Cum mirabundus pater, quidnam id esset consilij quæreret: toga reiecta ab humero, latus succinctum gladio nudat. Iam ego, inquit, sanguine Annibalis sanciam Romanum fœdus. te id prius scire volui, si forte abesse, dum fa-
cinus patratur, malles. Quæ vbi vidit audiuitq; senex, velut si iam agendis quæ audiebat, interesset, cum metu: Per ego te, inquit, fili, quæcunque iura liberos iungunt parentibus, precor, quæsoque, ne ante oculos patris facere & pati omnia infanda velis, paucæ horæ sunt, intra quas iurantes per quicquid deorũ est, dextras dextræ iungentes, fidem obstrinximus, vt sacratis de mensis esse-
mus. Digressi à colloquio, extemplo in eum armamur? surgis ab hospitali mẽsa, ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Annibale: eam ipsam mensam cruentare vis hospitis sanguine? Annibalem modo pater filio meo potui placare, filium Annibali non possum? Sed si nihil sancti, non fides, non religio, non pietas, audiantur infanda, si non perniciem nobis cum scelere afferunt, Vnus aggressurus es Annibalem? quid illa turba tot liberorum seruorumque? B quid in vnum intenti omnium oculi? quid tot dextræ? torpescentne in amentia illa? vultum ipsius Annibalis, quem armati exercitus tremunt, quem hostes populus Romanus, tu sustinebis? & si alia auxilia desint, meipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Annibalis, sustinebis? atq; per meum pectus petendus ille tibi, transfigendusque est, deterreri hic sine te potius, quam illic vinci. valeant preces apud te meæ, sicut pro te hodie valuerunt. Lachrymantem inde iuuenem cernens, medium complectitur, atque osculo hærens, non ante precibus abstitit, quam peruicit vt gladium poneret, fidemque daret, nihil facturum tale. Tum iuuenis: Ego quidem, inquit, quam patriæ debeo pietatem, exoluam patri. tuam doleo vicem, cui ter proditæ patriæ sustinendum est crimen: semel, cum defectionem iniisti ab Romanis: iterum, cum pacis cum Annibale fuisti author: tertio hodie, cum restituendæ Romanis Capuæ mora atque impedimentum tu es. O patria, ferrum, quo pro te armatus hanc arcem defendere volebam, hosti minime parcens, quando parens extorquet, recipe. Hæc cum dixisset, gladium in publicum trans maceriam horti abiecit: & quo minus res suspecta esset, se ipse conuiuio reddidit. Postero die senatus frequens datus Annibali, vbi prima eius oratio perblanda ac benigna fuit, qua gratias egit Campanis, quod amicitiam suam Romanæ societati præ-
C posuissent: & inter cætera magnifica promissa pollicitus, breui caput Italiæ omnium Capuam fore: iuraque inde cum cæteris populum Romanum etiam petiturum. Vnum esse exortem Punicæ amicitiæ, fœderisque secum facti, quem neque esse Campanum, neque dici debere, Magium Decium. eum postulare, vt sibi dedatur, ac se presente de eo referatur, senatusq; consultum fiat. omnes in eam sententiam ierunt: quanquam magnæ parti & vir indignus ea calamitate, & haud paruo initio minui videbatur ius libertatis. Egressus curia, in templo magistratus consedit: comprehendique Decium Magium, atque ante pedes statutum causam dicere iussit. Qui cum manente ferocia animi negaret lege fœderis id cogi posse: tum iectæ catenæ, ducique ante lictorem in castra est iussus. Quod capite aperto est ductus, concionabundus incessit, ad circumfusam vndique multitudinem vociferans: Habetis eam libertatem Campani, quam petistis, foro medio, luce clara, videntibus vobis, nulli Campanorum secundus, vinctus ad mortem rapior, quid violentius Capua capta fieret? ite obuiam Annibali, exornate vrbem, diemq; aduentus eius consecrate, vt hunc triumphum de ciue vestro spectetis. Hæc eo vociferante cum moueri vulgus videretur, obnolutum caput est: ociusque rapi extra portam iussus, ita in castra perducitur: extemploque impositus in nauim, & Carthaginem missus,

missus,ne motu aliquo Capuę ex indignitate rei orto, senatum quoque pulsaret dediti principis: & legatione missa ad repetendum eum,ne aut negaret rem,quam primum peterent,offendendi sibi noui socij, aut tribuendo,habeundus Capuæ esset seditionis ac turbarum author. Nauem Cyrenas detulit tempestas,quæ tum in ditione regum erant.ibi cum Magius ad statuam Ptolemæi regis confugisset, deportatus à custodibus Alexandriam ad Ptolemæum, dum eum docuisset, contra ius fœderis vinctum se ab Annibale esse, vinculis liberatur: permissumque vt rediret, seu Romam seu Capuam mallet. Nec Magius Capuam sibi tutam dicere: & Romam eo tempore, quo inter Romanos Campanosq; bellum sit,transfugæ magis quam hospitis fore domicilium: nusquam malle, quam in regno eius viuere, quem vindicem atque authorem habeat libertatis.Dum hæc geruntur.Q.Fabius Pictor legatus à Delphis Romam rediit,responsumq; ex scripto recitauit:diui quoque in eo erant, quibus quoque modo supplicaretur.) Tum si ita faxitis Romani, vestræ res meliores ficilioresque erunt: magis ex sententia respub.vestra vobis procedet: victoriaque duelli populi Romani erit. Pythio Apollini, Reipub.vestræ bene gestæ seruataque, lucris meritis donum mittitote: deque præda, manubiis, spolijsque honorem habetote. Hæc vbi ex Græco carmine interpretata recitauit: tum dixit, se oraculo egressum extemplo, his omnibus diuis rem diuinam thure ac vino fecisse: iussumq; ab antistite, sicut coronatus laurea corona & osculum adisset,& rem diuinam fecisset,ita coronatum nauim ascendere, nec ante deponere eam,quam Romam peruenisset.se quæcunq; imperata sint, cum summa religione ac diligentia executum, coronam Romæ in ara Apollinis deposuisse. Senatus decreuit, vt ea res diuinæ, supplicationesque primo quoque tempore cum cura fierent. Dum hæc Romæ atque in Italia geruntur, nuncius victoriæ ad Cannas Carthaginem venerat.Mago Amilcaris filius, non ex ipsa acie à fratre missus,sed retentus aliquot dies in recipiendis ciuitatib.Brutiorũ, quæ deficiebant. Is cum ei senatus datus esset, res gestas in Italia á fratre exposuit. Cum sex imperatoribus eum, quorum quatuor consules,duo dictator ac magister equitum fuerint,cum sex consularibus exercitibus acie confixisse, occidisse supra ducenta millia hostium:supra L.millia cepisse.ex quatuor consulibus duos occidisse.ex duobus saucium alterum,alterum toto exercitu amisso,vix cum L.hominibus effugisse.magistrum equitum,qui consularis potestatis sit,fusum fugatumque, dictatorem,quia se in aciem nunquam commiserit, vnicum haberi imperatorem.Brutios Apulosq; partem Samnitum ac Lucanorum,desecisse ad Pœnos.Capuam,quod caput non Campaniæ modo,sed post afflictam rem Romanam Cannensi pugna,Italię sit,Annibali se tradidisse. Pro C his tantis totq; victoriis verum sacrum diis immortalibus agi,haberique.Ad fidem deinde tam lætarum rerum,effundi in vestibulo curiæ iussit annulos aureos.qui tantus aceruus fuit,vt metientibus dimidium super tres modios explesse,fint quidã authores.Fama tenuit,quæ propior vero est,haud plus fuisse modio. Adiecit deinde verbis, quo maioris cladis indicium esset,neminem nisi equitem,atq; eorum ipsorum primores id gerere insigne.Summa fuit orationis, quo propius spes belli perficiendi sit, eo magis omni ope iuuandum Annibalem esse.procul enim ab domo militiam esse,in media hostium terra, magnam vim frumenti pecuniæq; absumi: & tot acies,vt hostium exercitus deleisse,ita victoris etiam copias parte aliqua minuisse. mittendum igitur supplementum esse, mittendam in stipendium pecuniam, frumentumq; tam benemeritis de nomine Punico militibus.Secundum hæc dicta Magonis lætis omnibus, Himilco vir
» factionis Barchinæ,locum Hannonis increpandi esse ratus: Quid est Hanno? inquit, etiam nunc te pœnitet belli susceptiaduersus Romanos? iube deditum Annibalem: veta in tam prosperis rebus gratias diis immortalibus agi. audiamus Romanum senatorem in Carthiginiensium curia. Tum Hanno: Tacuissem hodie Patres conscripti, ne quid in communi omnium gaudio, minus lætum

lum quod esset vobis, loquerer. nunc interroganti senatori, pœniteatne me adhuc suscepti aduersus Romanos belli, si reticeam, aut superbus, aut obnoxius videar. quorum alterum est hominis alienæ libertatis obliti, alterum suæ. Respondeam igitur Himilconi, non desisse pœnitere me belli: neque desiturum ante iniustum nostrum imperatorem incusare, quam finitum aliqua tolerabili conditione bellum videro: nec mihi pacis antiquæ desiderium vlla alia res, quam pax noua finiet. Itaque ista quæ modo Mago iactauit, Himilconi cæteris que Annibalis satellitibus iam læta sunt. mihi possunt læta esse, quia res bello bene gestæ, si volumus fortuna vti, pacem nobis æquiorem dabunt. nam si praetermittimus hoc tempus, quo magis dare quam accipere possumus videri pacem: vereor, ne hæc quoque lætitia luxuriet nobis, ac vana euadat. quæ tamen nunc quoque qualis est? Occidi exercitus hostium: mittite milites mihi. Quid aliud rogares, si esses victus? Hostium copi bina castra, prædæ videlicet plena, & commeatuum: frumentum & pecuniam date. Quid aliud, inquam, si spoliatus, si exutus castris esses, peteres? Et ne omnia ipse mirer: (mihi quoque enim, quoniam respondi Himilconi, interrogare ius fasq; est) velim seu Himilco, seu Mago respondeat: cum ad internecionem Romani imperij pugnatum ad Cannas sit, constetq; in defectione totam Italiam esse: primum ecquis Latinorum nominis populus defecerit ad nos? deinde ecquis homo ex V. & XXX. tribubus ad Annibalem transfugerit? Cum vtrinque Mago negasset: Hostium quidem ergo, inquit, adhuc multum supereſt: sed multitudo ea quid animorum, quidve spei habebat, scire velim. Cum id nescire se Mago diceret: Nihil facilius scitu est, inquit, ecquos legatos ad Annibalem Romani miserunt de pace? ecquam deniq; mentionem pacis Romæ factam esse, allatum ad vos est? Cum id quoq; negasset: Bellum igitur, inquit, tam integrum habemus, quã habuimus, qua die Annibal in Italiam est ingressus. Quam varia victoria priore Punico bello fuerit, pleriq;, qui meminerimus, supersumus. nunquam terra mariq; magis prosperæ res nostræ visæ sunt, quam ante consules C. Luctatium & A. Posthumium fuerunt, Luctatio & Posthumio Cos. deuicti ad ÆGates insulas sumus. Quod si (id quod dij omen auertant) nunc quoque fortuna aliquid variauerit, tum pacem speratis, quum vincimur: quam nunc cum vicimus, datne mo? Ego, si quis de pace consulet, seu deferenda hostibus, seu accipienda: habeo quid sententiæ dicam. si de ijs quæ Mago postulat, refertis, nec victoribus mitti attinere puto, & frustrantibus nos falsa atque inani victoria, multo minus censeo mittenda esse. Haud multos mouit Hannonis oratio. nam & simultas cum familia Barchina leuiorem authorem faciebat: & occupati animi præsenti lætitia, nihil quo vanius fieret gaudium suum, auribus admittebant: debellatumque mox fore, si adniti paululum voluissent, rebantur. itaque ingenti consensu fit senatusconsultum, vt Annibali XL. Numidarum millia in supplementum mitterentur, & XL. elephanti, & argenti multa talenta. Dictatorque cum Magone in Hispaniam præmissus est, ad conducenda XX. millia peditum, quatuor equitum, quibus exercitus qui in Italia, quique in Hispania erant supplerentur. Cæterum hæc, vt in secundis rebus, segniter ocioseque gesta sunt. Romanos præter insitam industriam animis, fortuna etiam cunctari prohibebat. nam nec consul vlli rei quæ per eum agenda esset, deerat: & dictator M. Iunius rebus diuinis perfectis, latoq; (vt solet) ad populum, vt equum ascendere liceret: præter duas vrbanas legiones, quæ principio anni à consulibus conscriptæ fuerant, & seruorum delectum, cohortesq; ex agro Piceno & Gallico collectas, ad vltimum prope desperatę Reipub. auxilium, cum honesta vtilibus cedunt, descendit equo, dixitq;: Qui capitalé fraudem ausi, quiq; pecuniæ iudicati in vinculis essent, qui eorum apud se milites fierent, eos noxa pecuniaque se exolui iussurum. & sex millia hominum Gallicis spolijs, quæ triumpho C. Flaminij translata erant, armauit. itaque cum XXV. millibus armatorum ab vrbe proficiscitur. Annibal Capua recepta, cum iterum

Neapoli-

Neapolitanorum animos, partim ſpe, partim metu nequicquam tentaſſet, ad agrum Nolanum exercitum traducit: & vt non hoſtiliter ſtatim, quia non deſperabat voluntariam deditionem: ita ſi morarentur ſpem, nihil eorum quæ pati aut timere poſſent, prætermiſſurus. Senatus, ac maxime primores ciuitatis ſocietate Romana cum fide perſtare. plebs nouarum (vt ſolet) rerum auida, atque Annibalis tota eſſe: metumque agrorum populationis, & paucorum obſidione multa grauia indignaque proponere animo, neque authores defectionis deerant. Itaque vbi ſenatum metus cepit, ſi palam contra tendere, reſiſti multitudini concitatæ non poſſe, clam ſimulando dilationem mali inueniunt. placere enim ſibi defectionem ad Annibalem ſimulant: quibus nouæ conditionibus in fœdus amicitiamque nouam tranſeant, parum conſtare. Ita ſpacio ſumpto, legatos propere ad prætorem Romanum Marcellum Claudium, qui Cannuſij cum exercitu erat, mittunt: docentque quanto in diſcrimine ſit Nolana res. agrum Annibalis eſſe, & Pœnorum vrbem extemplo futuram, ni ſubueniatur. concedendo plebi ſenatum, vbi velint, defecturos ſe, ne id facere præfeſtinarent, effeciſſe. Marcellus collaudatis Nolanis, eadem ſimulatione extrahi rem in ſuum aduentum iuſſit: interim celari quæ ſecum acta eſſent, ſpemque omnem auxilij Romani. Ipſe à Cannuſio Calatiam petit: atque inde Vulturno amne traiecto, perque agrum Satriculanum Trebianumque per Sueſſulam per montes Nolam peruenit. Sub aduentum prætoris Romani Pœnus agro Nolano exceſſit: & ad mare proxime Neapolim deſcendit cupidus maritimi oppidi potiundi, quo curſus nauibus tutus ex Africa eſſet. Earum poſtea quam Neapolim à præfecto Romano teneri accepit: (M. Iunius Syllanus erat, ab ipſis Neapolitanis accitus) Neapolim quoque, ſicut Nolam, non admiſſus, petit Nuceriam. Eam cum aliquandiu circumſediſſet: ſæpe, ſæpe ſolicitandis nequiquam nunc plebe, nunc principibus, fame demum in deditionem accepit, pactus, vt inermes cum ſingulis abirent veſtimentis: deinde, vt qui à principio mitis omnibus Italicis, præter Romanos videri vellet, præmia atque honores ijs qui remanſiſſent, ac militare vellent ſecum, propoſuit. nec eâ ſpes quenquam tenuit. dilapſi omnes quocunque hoſpitia, aut tutus animi impetus tulit, per Campaniæ vrbes, maxime Nolam, Neapolimq; Cum ferme triginta ſenatores, ac forte primus quiſque Capuam petiſſent: excluſi inde, quod portas Annibali clauſiſſent, Cumas ſe contulerunt. Nuceria præda militi data eſt, vrbs direpta, atq; incenſa. Nolam Marcellus non ſatis magis fiducia præſidij, quam voluntate principum habebat. plebs timebatur, & ante omnes L. Bantius, quem conſenſus attentatæ defectionis, ac metus à prætore Romano, nunc ad proditionem patriæ, nunc ſi ea die fortuna defiſſet, ad Pœnum transfugiendum ſtimulabat. Erat iuuenis acer, & ſociorum ea tempeſtate nobiliſſimus eques. ſeminecem eum ad Cannas in aceruo cæſorum corporum inuentum, curatumque benigne, etiam cum donis Annibal domum remiſerat. ob eius gratiam meriti, rem Nolanam in ius deditionemq; dare voluerat Pœno: anxiumque eum & ſolicitum cura nouandi res prætor cernebat. cæterum cum aut pœna cohibendus eſſet, aut beneficio conciliandus, ſibi aſſumpſit, quam hoſti ademiſſe fortem ac ſtrenuum maluit ſocium, accitumque ad ſe benigne appellat. Multos eũ inuidos inter populares habere, inde exiſtimans facile eſſe, quod nemo ciuis Nolanus ſibi indicauerit, quã multa eius egregia facinora militaria eſſent. ſed qui in Romanis militauerit caſtris, non poſſe obſcuram eius virtutem eſſe. multos ſibi qui cum eo ſtipendia fecerint, referre, qui vir eſſet ille: quæque & quoties pericula pro ſalute ac dignitate populi Romani adiſſet: vtique Cannenſi pugna non prius prælio abſtiterit, quam prope exanguis ruina ſuperincidentium virorum, equorum, armorumque ſit oppreſſus. Itaque macte virtute eſto, inquit, apud me tibi omnis honos, atque omne præmium erit: & quo frequentior mecum fueris, ſenties eam rem tibi dignitati atque emolumento eſſe. Lætoque iuueni promiſſis, equum eximium dono dat, bigæ-

bigatosque quingentos quæstorem numerare iubet: lictoribus imperat, vt eum se adire, quoties velit, patiantur. Hac comitate Marcelli, ferocis iuuenis animus adeo est mollitus, vt nemo inde sociorum rem Romanam fortius ac fidelius iuuerit. Cum Annibal ad portas esset (Nolam enim rursus à Nuceria monuerat castra) plebsque Nolana de integro ad defectionem spectaret: Marcellus sub aduentum hostium intra muros se recepit, non castris metuens, sed ne prodendæ vrbis occasionem nimis multis in eam imminentibus daret. Instrui deinde vtrinque acies cœptæ, Romanorum pro mœnibus Nolæ, Pœnorum ante castra sua. prælia hinc parua inter vrbem castraque, & vario euentu fiebant: quia duces nec prohibere paucos temere roganteis, nec dare signum vniuersæ pugnæ volebant. in hac continua duorum exercituum statione, principes Nolanorum nunciant Marcello, nocturna colloquia inter plebem ac Pœnos fieri: stantumque esse, vt cum Romana acies egressa portis iret, impedimenta eorum ac farcinas diriperent: clauderentque deinde portas, murosque occuparent, vt potientes rerum suarum atque vrbis, Pœnum inde pro Romano acciperent. Hæc vbi nunciata sunt Marcello, collaudatis senatoribus Nolanis, priusquam aliquis motus in muris oriretur, fortunam pugnæ experiri statuit. Ad treis portas in hostes versas tripartito exercitum instruxit, impedimenta subsequi iussit: calones, lixasque & inualidos milites vallum ferre. media porta robora legionum, & Romanos equites, duabus circa portis nouos milites, leuemque armaturam, ac sociorum equites statuit. Nolani muros portasque adire vetiti: subsidiaque destinata impedimentis data, ne occupatis prælio legionibus, in ea impetus fieret. ita instructi intra portas stabant. Annibali sub signis (id quod per aliquot dies fecerat) ad multum diei in acie stanti, primo miraculo esse, quod nec exercitus Romanus porta egrederetur, nec armatus quisquam in muris esset. ratus deinde prodita colloquia esse, metuque resides factos, partem militum in castra remittit, iussos propere apparatum omnem oppugnandæ vrbis in primam aciem afferre. satis fidens, si cunctantibus instaret, tumultum aliquem in vrbe plebem moturam. Moxque dum in sua quisque ministeria discursu trepidat ad prima signa, succeditque ad muros acies: patefacta repente porta, Marcellus signa canere, clamoremque tolli, ac pedites primum, deinde equites quanto maximo possent impetu in hostem erumpere iubet. Satis terroris tumultusque in aciem mediam intulerant cum duabus circa portis P. Valerius Flaccus & C. Aurelius legati in cornua hostium erupere. Addidere clamorem lixæ calonesque, & alia turba custodiæ impedimentorum appositæ, vt paucitatem maxime spernentibus Pœnis ingentis repente exercitus speciem fecerint. Vix equidem ausim affirmare, quod quidam authores sunt, duo millia & CCC hostium cæsos: non plus vno Romanos amisisse. Siue tanta, siue minor victoria fuit, ingens eo die res, ac nescio an maxima illo bello gesta sit. non vincendi enim ab Annibale vincere solito, difficilius fuit, quam postea vincere. Annibal spe potiundæ Nolæ adempta, cum Acerras recessisset: Marcellus extemplo clausis portis, custodibusque dispositis, ne quis egrederetur, quæstionem in foro de ijs qui clam in colloquijs hostium fuerant, habuit: supra LXX. damnatos proditionis securi percussit, bonaque eorum iussit publica esse. & summa rerum senatui tradita, cum exercitu omni profectus supra Suessulam castris positis consedit. Pœnus Acerras primum ad voluntariam deditionem conatus perlicere, posteaquam obstinatos vidit obsidere inde atque oppugnare parat. Cæterum Acerranis plus animi quam virium erat. itaque desperata tutela vrbis, vt circumuallari mœnia viderunt, priusquam continuarentur hostium opera, per intermissa munimenta, neglectasque custodias, silentio nocti dilapsi, per vias inuiaque qua quenque aut consilium aut terror tulit, in vrbes Campaniæ, quas satis certum erat non mutasse fidem, perfugerunt. Annibal Acerris direptis atque incensis, cum à Casilino dictatorem Romanum legionesque nunciij acciperent, ne quis tam propinquis hostium castris Capuam quoque re-

currat, exercitum ad Casilinum ducit. Casilinum eo tempore quingenti Prænestini habebant, cum paucis Romanis, Latinique nominis, quos eodem auctor Cannensis clades contulerat. Hi, non confecto Prænestæ ad diem delectus, rius profecti domo cum Casilinum ante aduersæ pugnæ famam venissent, & iis aggregarent sese Romanis sociisque, profecti à Casilino, cum satis magno agmine irent, auertit eos retro Casilinum nuncius Cannensis pugnæ: ibi cum dies aliquot suspecti Campanis, timentesque cauendis ac struendis insidiis traduxissent, iamque de Capuæ defectione agi, accipique Annibalem satis pro certo habuere: interfectis nocte oppidanis, partē urbis quę circa Volturnum est (eo enim diuiditur amnis) occupauere. idque præsidium Casilini habebant Romani. Additur & Perusina cohors, homines CCCC. & LX. eodem nuncio, quo Prænestini paucos ante dies Casilinum compulsi. & satis semenatorum ad tam exigua mœnia, flumine altera parte cincta tuenda erat. penuria frumenti, nimium etiam vt videretur hominum, efficiebat. Annibal cum iam inde haud procul esset, Getulos cum præfecto nomine Isalca præmittit, ac primo si fiat colloquij copia, verbis benignis ad portas aperiendas, præsidiumque accipiendum perlicere iubet. sin in pertinacia persistent, rem gerat, ac tentare si qua parte inuadere urbē possit. Vbi ad mœnia accessere, quia silentium erat, solicitudo visa, metuque concessum barbaris ratus, molri portas & seras claustraque effringere parat: cum patefactis repente portis cohortes duæ ad id ipsum instructæ intus, ingenti cū tumultu eruumpunt, stragemque hostium faciunt. Ita primis repulsis, Maharbal cum maiore robore virorum missus, nec ipse eruptionem cohortium sustinuit. Postremum Annibal castris ante ipsa mœnia oppositis, paruam urbem parumque præsidium summa vi atque omnibus copiis oppugnare parat ac dum instat, lacessitque, corona undique circundatis mœnibus, aliquot milites, & promptissimum quenque è muro turribusque ictos, amisit. Semel vltro irrumpentes agmine elephantorum oppositio prope intercluſit, trepidosque compulit in vrbem: satis multis, vt ex tanta paucitate, interfectis, plures ceciderint, ni nox prælio intercessisset. Postero die omnium animi ad oppugnandum accenduntur: vtique postquam corona aurea muralis proposita est, atque ipse dux castelli planoloco positi segnem oppugnationem Sagunti expugnatoribus exprobrabat: Camarum Thrasimenique & Threbiæ singulos admonens, vniuersosque. inde vineæ quoque cœptæ agi, cuniculique: nec ad varios conatus hostium aut vis vlla, aut ars deerat. Socij Romanorum propugnacula aduersus vineas statuere, transuersis cuniculis hostium cuniculos excipere, & palam & clam cœpta obviam ire, donec pudor etiam Annibalem ab incœpto auertit, castrisque communitis, ac præsidio modico impositio, ne omissa res videretur, in hyberna Capuam concessit, ibi partem maiorem hyemis exercitum in tectis habuit, aduersus omnia humana mala sæpe ac diu durantem, bonis inexpertum atque insuetum. itaque quos nulla male vicerat vis, perdidere nimia bona, ac voluptates immodicæ. & eo impensius, quo auidius ex insolentia in eas se immerserat. somnus enim, & vinum, & epulæ, & scorta, balneaque, & ocium consuetudine indies blandius, ita enerauerunt corpora animosque, vt magis deinde præteritæ eos victoriæ quam præsentes tutarentur vires: maiusque id peccatum ducis apud peritos artium militarium haberetur, quam quod non ex Canensi acie protinus ad vrbem Romam duxisset. illa enim cunctatio distulisse modo victoriam videri potuit: hic error vires ademisse ad vincendum. Itaque hercule velut si cum alio exercitu à Capua exiret, nihil vsquam pristinæ disciplinæ tenuit. nam & redierunt plerique scortis impliciti: & vbi primum sub pellibus haberi cœpti sunt, viaque & alius militaris labor excepit, tyronum modo corporibus animisque deficiebant: & deinde per omne æstiuorum tempus magna pars sine commeatibus ab signis dilabebantur: neque aliæ latebræ, quam Capua, desertoribus erant. Cæterum mitescente iam hyeme, ductio ex

hyberna

hibernis milite, Casilinum redit. vbi quanquam ab oppugnatione cessatum erat, obsidio tamen continuata oppidanos præsidiumque ad vltimum inopiæ adduxerat. Castris Romanis T. Sempronius præerat, dictatore auspiciorum repetendorum causa profecto Romam. Marcellum & ipsum cupientem ferre auxilium obsessis, Vulturnus amnis inflatus aquis, & preces Nolanorum atque Acerranorum tenebat, Campanos timentium, si præsidium Romanum abscessisset. Gracchus assidens tantum Casilino, quia præsidium Romanum dictatoris, ne quid absente eo rei gereret, nihil mouebat: quanquam quæ facile omnem patientiam vincerent, nunciabantur à Casilino. nam & præcipitasse se quosdam, non tolerantes famem, constabat: & stare inermes in muris, nuda corpora ad missilium telorum ictus præbentes. Ea ægre patiens Gracchus, cum neq; pugnam conserere dictatoris iniussu auderet: pugnandum autem esse, si palam frumentum importare vellet, videret: neque clam importandi spes esset: farre ex agris circa vndique conuecto, cum complura dolia complesset, nuncium ad magistratum Casilinum misit, vt exciperent dolia quæ amnis deferret. Insequenti nocte intentis omnibus in flumen, ac spem ab nuncio Romano factam, dolia medio missa amni defluxerunt: æqualiter inter omnes frumentum diuisum. id postero quoque die, ac tertio factum est, nocte & mittebantur, & perueniebant: eo custodias hostium fallebant. Imbribus deinde continuis citatior solito amnis, transuerso vertice dolia impulit ad ripam, quam hostes seruabant. ibi hærentia inter obnata ripis salicta conspiciuntur, nunciatumque Annibali est: & deinde intentiore custodia cautum, ne quid falleret Vulturno ad vrbem missum. Nuces inde fusæ ab Romanis castris, cum medio amni ad Casilinum defluerent, cratibus excipiebantur. Postremo ad id ventum inopiæ est, vt lora, detractaque scutis pelles, vbi feruida mollissent aqua, mandere conarentur: nec muribus, aliove animali abstinerent: & omne herbarum radicumq; genus aggeribus infimi muri eruerent. & cum hostes obarassent, quicquid herbidi terreni extra murũ erat, raporum semen iniecerunt, vt Annibal, bene viq; dũ ea nascantur, ad Casilinum sessurus sum: exclamaret. & qui nullã antea pactionem auribus admiserat, tum demum agi secum est passus de redemptione liberorum capitum. Septunces auri in singulos precium conuenit. fide accepta, sese tradiderunt, donec omne aurum persolutum est, in vinculis habiti. tum remissi Cumas cum fide. Id verus est, quam ab equite in abeuntes immisso interfectos. Prænestini maxima pars fuere. ex quingentis septuginta, qui in præsidio fuerunt, minus dimidium, ferrum famesque absumpsit. cæterum incolumes Prænestæ cum prætore suo Manitio (scriba is antea fuerat) tradiderunt. Statua eius indicio fuit Prænestæ in foro statuta, loricata, amicta toga, velato capite? & tria signa cum titulo laminæ æneæ inscripto, Manitium pro militibus qui Casilini in præsidio fuerint, votum vouisse. Idem titulus tribus signis in æde Fortunæ positis fuit subiectus. Casilinum oppidum redditum Campanis est, firmatum septingentorum militum de exercitu Annibalis præsidio: ne vbi Pœnus inde abscessisset, Romani oppugnarent. Prænestinis militibus senatus Romanus duplex stipendium, & quinquẽnij militiæ vacationem decreuit. ciuitate cum donarentur ob virtutem, non mutauerunt. Perusinorum casus obscurior fama est, quia nec ipsorum monumento vllo est illustratus, nec decreto Romanorum. Eodem tempore Petellinos, qui vni ex Brutijs manserant in amicitia Romana: non Carthaginienses modo, qui regionem obtinebant, sed Brutij quoque cæteri ob separata ab se consilia oppugnabant, cum obsistere malis nequirent Petellini, legatos Romam ad præsidium petendum miserunt. Quorum preces lachrymæque (in quæstus enim flebiles, cum sibimetipsi consulere iussi sunt, sese in vestibulo curiæ profuderunt) ingentem misericordiam patribus ac populo mouerunt. consultique iterum à M. Æmylio prætore patres, circunspectis omnibus imperij viribus, fateri coacti, nihil iam longinquis socijs in se præsidij esse: redire domum, fideque

currat, exercitum ad Casilinum ducit. Casilinum eo tempore quingenti Prænestini habebant, cum paucis Romanis, Latinique nominis, quos eodem nuncio Cannensis clades contulerat. Hi, non confecto Prænestæ ad diem delectu, Perusius profecti domo cum Casilinum ante aduersæ pugnæ famam venissent, ut his aggregarent sese Romanis sociisque, profecti à Casilino, cum satis magno agmine irent, auertit eos retro Casilinum nuncius Cannensis pugnæ: ibi non dies aliquot suspecti Campanis, timentesque cauendis ac struendis inuicem insidiis traduxissent, iamque de Capuæ defectione agi, accipique Annibalem satis pro certo habuere: interfectis noctu oppidanis, partem urbis quæ circa Volturnum est (eo enim diuiditur amnis) occupauere. idque præsidium Casilini habebant Romani. Additur & Perusina cohors, homines CCCC. & LX. eodem nuncio, quo Prænestini paucos ante dies Casilinum compulsi. & satis semermatorum ad tam exigua mœnia, flumine altera parte cincta tuenda erat. penuria frumenti, nimium etiam vt videretur hominum, efficiebat. Annibal cum iam inde haud procul esset, Getulos cum præfecto nomine Isalca præmittit, ac primo si fiat colloquij copia, verbis benignis ad portas aperiendas, præsidiumque accipiendum perlicere iubet. sin in pertinacia perstent, rem gerat, ac tentare si qua parte inuadere vrbē possit. Vbi ad mœnia accessere, quia nullum erat, solicitudo visa, metuque concessum barbaris ratus, molitur portas, & seras elaustraque effringere parat: cum patefactis repente portis cohortes duæ ad id ipsum instructæ intus, ingenti cū tumultu eruumpunt, stragemque hostium faciunt. Ita primis repulsis, Maharbal cum maiore robore virorum missus, nec ipse eruptionem cohortium sustinuit. Postremum Annibal castris ante ipsa mœnia oppositis, paruam vrbem parumque præsidium summa vi atque omnibus copiis oppugnare parat ac dum instat, lacessitque, corona vndique circundatis mœnibus, aliquot milites, & promptissimum quemque e muro turribusque ictos, amisit. Semel vltro irrumpentes agmine elephantorum oppositio prope intercluſit, trepidosque compulit in vrbem: satis malis, vt ex tanta paucitate, interfectis. plures ce cidissent, ni nox prælio intercessisset. Postero die omnium animi ad oppugnandum accenduntur: vtique postquam corona aurea muralis proposita est, atque ipse dux castelli planoloco positi segnem oppugnationem Sagunti expugnatoribus exprobrabat: Camarum Thrasimenique & Threbiæ singulos admonens, vniuersosque. inde vineæ quoque cœptæ agi, cuniculique: nec ad varios conatus hostium aut vis tua, aut ars deerat. Socij Romanorum propugnacula aduersus vineas statuere, transuersis cuniculis hostium cuniculos excipere, & palam & clam cœpti obuiam ire, donec pudor etiam Annibalem ab incœpto auertit, castrisque communitis, ac præsidio modico impositio, ne omissa res videretur, in hyberna Capuam concessit, ibi partem maiorem hyemis exercitum in tectis habuit, aduersus omnia humana mala sæpe ac diu durantem, bonis inexpertum atque insuetum. itaque quos nulla male vicerat vis, perdidere nimia bona, ac voluptates immodicæ. & eo impensius, quo auidius ex insolentia in eas se immerserat. somnus enim, & vinum, & epulæ, & scorta, balneaque, & ocium consuetudine indies blandius, ita eneruauerunt corpora animosque, vt magis deinde præteritæ eos victoriæ quam præsentes tutarentur vires: maiusque id peccatum ducis apud peritos artium militarium haberetur, quam quod non ex Canensi acie protinus ad vrbem Romam duxisset. illa enim cunctatio distulisse modo victoriam videri potuit: hic error vires ademisse ad vincendum. Itaque hercle velut si cum alio exercitu à Capua exiret, nihil vsquam pristinæ disciplinæ tenuit. nam & redierunt plerique scortis impliciti: & vbi primum sub pellibus haberi cœpti sunt, viaque & alius militaris labor excepit, tyronum modo corporibus animisque deficiebant: & deinde per omne æstiuorum tempus magna pars sine commeatibus ab signis dilabebantur: neque aliæ latebræ, quam Capua, desertoribus erant. Cæterum mitescente iam hyeme, dum ex

hyberna

Hybernis milite, Casilinum redit. vbi quanquam ab oppugnatione cessatum erat, obsidio tamen continuata oppidanos præsidiumque ad vltimum inopiæ adduxerat. Castris Romanis T. Sempronius præerat, dictatore auspiciorum repetendorum causa profecto Romam. Marcellum & ipsum cupientem ferre auxilium obsessis, Vulturnus amnis inflatus aquis, & preces Nolanorum atque Acerranorum tenebāt, Campanos timentium, si præsidium Romanum abscessisset. Gracchus assidens tantum Casilino, quia prædictum erat dictatoris, ne quid absente eo rei gereret, nihil mouebat: quanquam quæ facile omnem paucitatem vincerent, nunciabantur à Casilino. nam & præcipitasse se quosdam, non tolerantes famem, constabat: & stare inermes in muris, nuda corpora ad missilium telorum ictus præbentes. Ea ægre patiens Gracchus, cum neq; pugnam conserere dictatoris inussu auderet: pugnandum autem esse, si palam frumentum importare vellet, videret: neque clam importandi spes esset: farre ex agris circa vndique conuecto, cum complura dolia complesset, nuncium ad magistratum Casilinum misit, vt exciperent dolia quæ amnis deferret. Insequenti nocte intentis omnibus in flumen, ac spem ab nuncio Romano factam, dolia medio missa amni defluxerunt: æqualiter inter omnes frumentum diuisum. id postero quoque die, ac tertio factum est, nocte & mittebantur, & peruehebant: eo custodias hostium fallebant. Imbribus deinde continuis citatior solito amnis, transuerso vertice dolia impulit ad ripam, quam hostes seruabant. ibi hærentia inter obnata ripis salicta conspiciuntur, nunciatumque Annibali est: & deinde intentiore custodia cautum, ne quid falleret Vulturno ad vrbem missum. Nuces inde fissæ ab Romanis castris, cum medio amni ad Casilinum defluerent, cratibus excipiebantur. Post remo ad id ventum inopiæ est, vt lora, detractasque scutis pelles, vbi feruida mollissent aqua, mandere conarentur: nec muribus, aliove animali abstinerent: & omne herbarum radicumq; genus aggeribus infimi muri eruerent. & cum hostes obaratsent, quicquid herbidi terreni extra murū erat, raporum semen iniecerunt, vt Annibal, donec vīq; dū ea nascantur, ad Casilinum sessurus sum, exclamaret. & qui nullā antea pactionem auribus admiserat, tum demum agi secum est passus de redemptione liberorum capitum. Septunces auri in singulos precium conuenit. fide accepta, sese tradiderunt, donec omne aurum persolutum est, in vinculis habiti. tum remissi Cumas cum fide. Id verius est, quam ab equite in abeuntes immisso interfectos. Prænestini maxima pars fuere. ex quingentis septuginta, qui in præsidio fuerunt, minus dimidium, ferrum famesque absumpsit. cæterum incolumes Prænestē cum prætore suo Manitio (scriba is antea fuerat) tradiderunt. Statua eius indicio fuit Prænestē in foro statuta, loricata, amicta toga, velato capite: & tria signa cum titulo lāminæ æneæ inscripto, Manitium pro militibus qui Casilini in præsidio fuerint, votum vouisse. Idem titulus tribus signis in æde Fortunæ positis fuit subiectus. Casilinum oppidum redditum Campanis est, firmatum septingentorum militum de exercitu Annibalis præsidio: ne vbi Pœnus inde abscessisset, Romani oppugnarent. Prænestinis militibus senatus Romanus duplex stipendium, & quinquēnij militiæ vacationem decreuit. ciuitate cum donarentur ob vim tutem, non mutauerunt. Perusinorum casus obscurior fama est, quia nec ipsorum monumento vllo est illustratus, nec decreto Romanorum. Eodem tempore Petellinos, qui vni ex Brutijs mansserant in amicitia Romana: non Carthaginienses modo, qui regionem obtinebant, sed Brutij quoque cæteri ob separata ab se consilia oppugnabant. cum obsistere malis nequirent Petellini, legatos Romam ad præsidium petendum miserunt. Quorum preces lachrymæque (in quæstus enim flebiles, cum sibimetipsi consulere iussi sunt, sese in vestibulo curiæ profuderunt) ingentem misericordiam patribus ac populo mouerunt. consultique iterum à M. Æmylio prætore patres, circunspectis omnibus imperij viribus, fateri coacti, nihil iam longinquis socijs in se præsidij esse: redire domum, fideque

ad vltimum expleta, consulere sibimet ipsos in præsenti fortuna iussere. Hæc posteaquam renunciata legatio Petellinis est, tantus repente mœror iuuenumque senatum eorum cepit, vt pars, profugiendi qua quisque posset, ac deserendæ vrbis authores essent: pars, quando deserti à veteribus socijs essent, adiungendi se cæteris Brutijs, ac per eos dedendi Annibali. Vicit tamen ea pars, quæ nil raptim nec temere agendum, consulendumque de integro censuit. Relaxata postero die per minorē trepidationem, retinuerunt optimates, vt conuectis omnibus ex agris, vrbem ac muros firmarent. Per idem fere tempus literæ ex Sicilia Sardiniaque Romam allatæ. priores ex Sicilia Octacilij Propr. in senatu recitatæ sunt. L. Furium Pr. cum classe ex Africa Lilybæum venisse, ipsum grauiter saucium in discrimine vltimo vitæ esse. militi & nautis socijs neq; stipendium neq; frumentum ad diem dari: neque vnde detur, esse: magnopere suadere, vt quamprimum ea mittantur: sibique, si ita videatur, ex nouis prætoribus successorem mittant. Eademq; ferme de stipendio frumentoque ab A. Cornelio Mammula Propr ex Sardinia scripta. Responsum vtrique, non esse vnde mitteretur, iussiq; ipsi classibus atq; exercitibus suis consulerent. Octacilius ad vicinum subsidium populi Romani Hieronem legatos cum misset, in stipendium quantum argenti opus fuit, & sex mensium frumentum accepit. Cornelio in Sardinia ciuitates sociæ benigne contulerunt. Et Romæ quoque propter penuriam argenti triumuiri mensarij rogatione Minutij tribuni plebis facti, L. AEmylius, qui consul censorque fuerat: M. Attilius Regulus, qui bis consul fuerat: & L. Scribonius Libo, qui tum tribunus plebis erat. Et duumuiri creati, M. & C. Attilij, ædem Concordiæ, quam L. Manlius Pr. vouerat, dedicarunt. Et tres pontifices creati. Q. Cæcilius Metellus, Q. Fabius Maximus, & Q. Fulnius Flaccius in locum P. Scantinij demortui, & L. AEmylij Pauli COS. & Q. AElij Pæti, qui ceciderant in pugna Cannensi. Cum cætera quæ continuis cladibus fortuna minuerat, quantum consiliis humanis assequi poterant, pares expleſſent: tandem se quoque & solitudinem curiæ, paucitatemque concentium ad publicum consilium respexerunt. neque enim post L. Aemylium & C. Flaminium censores senatus lectus fuerat, cum tantum senatorum aduersa pugnæ, ad hoc sui quenque casus per quinquennium absumpsissent. Cum de ea re M. Aemylius Pr. dictatore post Cassilinum amissum profecto iam ad exercitum, exposcentibus cunctis retulisset. tum Spurius Cauilius, cum longa oratione non solum inopiam, sed paucitatem etiam ciuium, ex quibus patres legerentur: conquestus esset, explendi senatus causa, & iungendi vltus Latini nominis pro magna re se suadere dixit, vt ex singulis populis Latinorum binis senatoribus, si patres Romani censuissent, ciuitas daretur: atque ea demortuorum locum in senatum legerentur. Eam sententiam haud æquis animis, quam ipsorum quondam postulatum Latinorum patres audierūt. & cum fremitus indignantium tota curia esset: & præcipue Manlius esse etiam nunc stirpis eius virum diceret, ex qua quondam in Capitolio consul natus esset, quem Latinum in curia vidisset, eum sua manu interfectum: Quintus Fabius Maximus nunquam rei vllius alieniore tempore mentionem factam in senatu dixit, quam inter tam suspensos sociorum animos, incertamque fidem id tactum, quod insuper solicitaret eos. eam vnius hominis temerariam vocem silentio omnium extinguendam esse: & si quid vnquam arcani sanctiue ad silendum in curia fuerit, id omnium maxime tegendum, occultandum, obliuiscendum, pro non dicto habendum esse. Ita eius rei oppressa mentio est. Dictatorem, qui censor ante fuisset, vetustissimusque ex iis qui tenuerent censores, creari placuit, qui senatum legeret: accirique Caium Terentium consulem ad dictatorem dicendum iusserunt. qui cum ex Apuleia, relicto ibi præsidio, magnis itineribus Romam redisset nocte proxima, vt mos erat, M. Fabium Buteonem ex S. C. sine magistro equitum dictatorem in sex menses dixit. is vbi cum lictoribus in rostra ascendit, neque duos dictatores tem-

pus

A pore vno, quod nunquam antea factum esset, probare se dixit: neque dictatorem se sine magistro equitum, nec censoriam vim permissam vni & eidem iterum: nec dictatori, nisi rei gerendæ causa creato, in sex menses datum imperium. quæ immoderata fors, tempus ac necessitas fecerint, ijs se modum impositurum. nam neque senatu quenquam moturum ex ijs quos C. Flaminius, L. Æmylius censores in senatum legissent: transcribi tantum recitarique eos iussurum, ne penes vnum hominem iudicium arbitriumque de fama ac moribus senatoris fuerit: & ita in demortuorum locum sublecturum, vt ordo ordini non homo homini prælatus videretur. Recitato vetere senatu, inde primam in demortuorum locum legit, qui post L. Æmylium & C. Flaminium censores curulem magistratum cepissent, nec dum in senatum lecti essent, vt quisque eorum senator primus creatus erat. tum legit qui ædiles, tribuni, prætores quæstoresve fuerant, tum ex eis qui spolia ex Romano hoste fixa domi haberent aut ciuicam coronam accepissent. Ita CLXXVII. cum ingenti approbatione omnium in senatum lectis, extemplo se magistratu abdicauit, priuatusque de Rostris descendit, lictoribus a bire iussis: turbæque se immiscuit priuatas agentium res: tempus hoc sedulo terens, ne deducendi sui causa populum de foro abduceret. neque tamen elanguit cura hominum B ea mora, frequentesque eum domum deduxerunt. Consul nocte insequenti ad exercitum redijt, non facto certiore senatu, ne comitiorum causa in vrbe retineretur. postero die consultus à M. Pomponi Pr. senatus decreuit dictatori scribendum, vti si è republica censeret esse, ad consules subrogandos veniret cum magistro equitum, & prætore M. Marcello, vt ex iis præsentibus nosceret patres possent, quo statu respublica esset, consiliaque ex rebus caperent. Qui acciti erant, omnes venerunt, relictis legatis, qui legionibus præessent. Dictator de se pauca ac modice locutus, in magistrum equitum T. Sempronium Graechum magnam partem gloriæ vertit: comitiaque edixit, quibus L. Posthumius III. absens, qui tum Galliam prouinciam obtinebat: & T. Sempronius Gracchus, qui tum magister equitum eo accurrerat, consules crearentur. Prætores inde creati, M. Valerius Læuinus, Appius Claudius Pulcher, Q. Fuluius Flaccus, Q. Mutius Scæuola. Dictator creatis magistratibus, Theanum in hyberna ad exercitum rediit, relicto magistro equitum Romæ: qui cum post paucos dies magistratum initurus esset, de exercitibus scribendis, comparandisque in annum, patres consuleret. Cum eæ res maxime agerentur, noua clades nunciata, alia super alia cumulante in eum annum fortuna: Posthumium consulem designatum, in Gallia ipsum atC que exercitum deletos. Sylua erat vasta (Litanam Galli vocant) qua exercitum traducturus erat. eius syluæ dextra læuaque circa viam Galli arbores ita iniderant, vt immotæ starent, momento leui impulsæ occiderent. Legiones duas Romanas habebat Posthumius: sociumque ab supero mari tantum conscripserat, vt XXV. millia armatorum in agros hostium induxisset Galli oras extremæ syluæ cum circunsedissent, vbi intrauit agmen saltum, tum extremas arborum succisarum impellunt. quę alia in aliam instabilem per se ac male hærentem incedentes ancipiti strage arma, viros, equos obruerunt. vix decem homines effugerent. nam cum exanimati pleriq; essent arborum truncis, fragmentiq; ramorum: cæteram quoq; multitudinem inopinato malo trepidam, Galli saltum omnem armati circunsidentes interfecerunt: paucis è tanto numero captis, qui pontem fluminis petentes, obsesso ante ab hostibus ponte intercluſi sunt. Ibi Posthumius omni vi, ne caperetur, obnixus, occubuit. spolia corporis, caputque ducis præcisum Boij ouantes templo, quod sanctissimum est apud eos, intulere. purgato inde capite, vt mos ijs est, caluam auro cælauere. idque sacrum vas ijs erat, quo solennibus libarent: poculumque idem sacerdoti esse, ac templi antistibus. Præda quoque haud minor Gallis quam victoria fuit. nam etsi magna pars animalium strage syluæ oppressa erat: tamen cæteræ

res, quia nihil dissipatum fuga est, stratæ per omnem iacentis agminis ordines inuentæ sunt. Hac nunciata clade, cum per dies multos in tanto pauore fuisset ciuitas, vt tabernis clausis, velut nocturna solitudine per vrbem acta, lenatus ædilibus negocium daret, vt vrbem circumirent, aperirique tabernas, & mœstitiæ speciem publicæ vrbi demi iuberent: tum T. Sempronius senatum habuit, consolatusque patres est, & adhortatus, ne qui Cannensi ruinæ non succubuissent, ad minores calamitates animos summitterent. quod ad Carthaginienses hostes Annibalemque attinet: prospera modo esset, sicut speraret, fortuna: Gallicum bellum & omitti tuto, & differri posse: vltionem eam fandis in deorum ac populi Romani potestate fore, de hoste Pœno, exercitibusque, per quos id bellum gereretur, consultandum atque agitandum. Ipse primum quid peditum equitumque, quid ciuium, quid sociorum in exercitu esset dictatoris, disseruit. Tum Marcellus suarum copiarum summam exposuit. Qui in Apulia cum C. Terentio consule esset, à peritis quæsitum est, duone coefsares exercitus satis firmati tanto bello sufficerent, inibatur ratio. itaque Gallam, quanquam stimulabat iusta ira, omitti eo anno placuit. Exercitus dictatoris consuli decretus est. De exercitu Marcelli qui ex fuga Cannensi essent, in Siciliam eos traduci, atque ibi militare, donec in Italia bellum esset, placuit. eodem ex dictatoris legionibus reiici militem minimi quenque roboris, nullo præstituto militiæ tempore, nisi quod stipendiorum legitimorum esset. Duæ legiones vrbanæ alteri consuli, qui in locum L. Posthumij suffectus esset, decretæ sunt: cumque cum primum saluis auspicijs posset, creari placuit, legiones præterea duas primo quoque tempore ex Sicilia acciri: atque inde consul, cui legiones vrbanæ euenissent, militum sumeret quantum opus esset. C. Terentio Cos. prorogari in annum imperium: neq; de eo exercitu, quem ad præsidium Apuliæ haberet, quicquam minui. Dum hæc in Italia geruntur apparanturque, nihilo segnius in Hispania bellum erat, sed ad eam diem magis prosperum Romanis P. & Cn. Scipiones inter se partiti sunt copias, vt Cn. terra, P. mari nauibusque rem gereret. Asdrubal Pœnorum imperator nouæ partis virium satis fidens, procul ab hoste interuallo, ac locis tutis tenebat se, cui multum ac diu obtestanti quatuor millia peditum & quingenti equites in supplementum missi ex Africa sunt. tum refecta tandem spe, castra propius hostem mouit: classemq; & ipse instrui parariq; iubet, ad insulas maritimamque oram tutandam. In ipso impetu mouendarum de integro rerum percubuit eum præfectorũ nauium tranfitio, qui post classem ad Iberũ per pauorem desertam grauiter increpiti, nunquam deinde satis fidi aut duci aut Carthaginiensium rebus fuerant. Fecerant ij transfugæ motum in Capesiorum gente: desciuerantque ijs authoribus vrbes aliquot: vna etiam ab ipsis vi capta fuerat. In eam gentem versum ab Romanis bellum est: infestoq; exercitu Asdrubal ingressus agrum hostium, pro captæ ante dies paucos vrbis mœnibus Galbum, nobilem Carpesiorum ducem, cum valido exercitu castris se detinentem aggredi statuit. Præmissa igitur leui armatura, quæ eliceret hostes ad pugnam, peditum partem ad depopulandum per agros passim dimisit, vt palantes excipere, simul & ad castra tumultus erat, & per agros fugaq; & cædes. deinde vndique diuersis itineribus cum in castra se recepissent, adeo repente decessit animis pauor, vt non ad munimenta modo defendenda satis animorum esset, sed etiam ad lacessendum hostem prælio. Erumpunt igitur agmine è castris tripudiantes more suo: repentinaq; eorum audacia terrorem hosti paulo ante vltro lacessenti incussit. itaq; & ipse Asdrubal in collem satis arduum tutumque flumine etiam obiecto tum copias subducit, & præmissam leuem armaturam equitesque palatos eodem recepit: nec aut colli aut flumini satis fidens, vallo castra permunijt. In hoc alterno pauore certamina aliquot sunt contracta. nec Numida Hispano eques par fuit: nec iaculator Maurus cetrato, velocitate pari, robore animi viriumque aliquantum præstanti. Posteaquam neque

elicere

A ficere Pœnum ad certamen obuersati castris poterant, neque castrorum oppugnatio facilis erat: vrbem Asenam, quo fines hostium ingrediens Asdrubal frumentum commeatusque alios conuexerat, vi capiunt, omnique circa agro potiuntur. nec iam auti in agmine, aut in castris vllo imperio continebantur. Quam vbi negligentiam ex re (vt fit) bene gesta, omni sensérat Asdrubal: cohortatus milites, vt palantes sine signis hostes aggrederentur, digressus colle pergit ire acie instructa ad castra. Quem vt adesse tumultuosi nuncij refugientes ex speculis stationibusque attulere, ad arma conclamatum est. Vt quisque arma ceperat, sine imperio, sine signo, incomposiri, inordinati in prælium ruunt. Iam primi conseruerant manus, cum alij cateruatim currerent, alij nondum è castris exissent. tum primo ipsa audacia terruere hostem. deinde rari in cõfertos illati, cum paucitas parum tuta esset, respicere alij alios, & vndique pulsi coire in orbem. & dum corporibus applicantur, armaque armis iungunt, in arctum compulsi, cum vix mouendis armis satis spacij esset, corona hostium cincti, ad multum diei cæduntur. Exigua pars, eruptione facta, syluas ac montes petit: parique terrore & castra sunt deserta, & vniuersa gens postero die in deditionem venit. nec diu in pacato mansit. nam subinde ab Carthagine allatum est, vt Asdrubal primo quoque tempore in Italiam exercitum duceret. quæ vulgata res per Hispaniam, omnium ferme animos ad Romanos auertit. Itaque Asdrubal extemplo literas Carthaginem mittit, indicans, quanto fama prosectionis suæ damno fuisset: Si vero inde pergeret, priusquam Ibetum transiret, Romanorum Hispaniam fore. nam præterquam quod nec præsidium nec ducem haberet, quem relinqueret pro se, imperatores esse Romanos, quibus vix æquis viribus resisti posset. Itaque si vlla Hispaniæ cura esset, successorem sibi cum valido exercitu mitterent, cui si omnia prospere euenirent, non tamen ociosam prouinciam fore. Hæ literæ quanquam primo admodum mouerunt senatum: tamen quia Italiæ cura prior potiorque erat, nihil de Asdrubale neque de copijs eius mutatum est. Himilco cum exercitu iusto, & aucta classi ad tenendam terra marique, ac tuendam Hispaniam est missus, qui vt pedestres nauales que copias traiecit, castris communitis, nauibusque subductis, & vallo circundatis, cum equitibus delectis ipse, quantum maxime accelerare potuerat, per dubios infestosque populos iuxta intentus ad Asdrubalem peruenit. Cum decreta senatus mandataque exposuisset, atque edidisset ipse inuicem, quemadmodum tractandum bellum in Hispania foret, retro in sua castra redijt: nulla re quam celeritate tutior. quod vndique abierat, antequam populi consentirent. Asdrubal priusquam moueret castra, pecunias imperat populis C omnibus suæ ditionis: satis gnarus, Annibalem transiuus quosdam precio mercatum: nec auxilia Gallica aliter quam conducta habuisse: inopem tantum iter ingressum, vix penetraturum ad alpes fuisse. pecunijs igitur raptim exactis, ad Iberum descendit. Decreta Carthaginiensium, & Asdrubalis iter, vbi ad Romanos sunt perlata, omnibus omissis rebus, ambo duces iunctis copijs ire obuiam cœptis, atque obsidere parant: tati, si Annibali vix per se ipsi tolerando Italiæ hosti, Asdrubal dux atque Hispaniensis exercitus esset iunctus, illico Romani finem imperij fore. His anxij curis ad Iberum contrahunt copias, & transito amne, cum diu consultassent, vtrum castra castris conferrent, an satis haberent socijs Carthaginiensium oppugnandis morari ab itinere proposito hostem: vrbem à propinquo flumine Iberam appellatam, opulentissimam ea tempestate regionis eius, oppugnare parant. quod vbi sensit Asdrubal, prope ferenda socijs pergit ire ad vrbem, deditam nuper in fidem Romanorum, oppugnandam. Ita iam cœpta obsidio omissa ab Romanis est, & in ipsum Asdrubalem versum bellum. Quinque millium interuallo castra distantia habuere paucos dies, nec sine leuibus prælijs, nec vt in aciem exirent, tandé vno eodemq; die velut ex composito vtrinq; signũ pugnæ propositũ est: atq; omnibus copijs in campum descensum est. Triplex stetit Romana acies: peditum pars

ance signa locata, pars post signa accepta: equites cornua cinxere. Asdrubal in mediam aciem Hispanis firmat: in cornibus, dextro Pœnos locat, lævo Afros mercenariorumq; auxilia equitum, Numidas Pœnorum peditibus, extra Afros pro cornibus opponit, nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, sed quibus desultorum in modum binos trahentibus equos, inter acerrimam pugnam in recentem equum ex fesso armatis transultare mos erat, tanta velocitas ipsis, tamque docile equorum genus est. Cum hoc modo instructi essent imperatorum utriusque partis haud ferme dispares spes erant. nam neque quidem aut numero aut genere militum hi aut illi præstabant. militibus longe dispar animus erat. Romanis enim, quanquam procul à patria pugnandum, facile persuaserant duces pro Italia atque urbe Roma eos pugnare. itaque ut quibus reditus in patriam eo discrimine pugnæ verteretur, obstinatos animis vincere aut mori. Minus pertinaces vigos habebat altera acies. nam maxima pars Hispani erant, qui vinci in Hispania, quam victores in Italiam trahi, malebant. Primo igitur concursu, cum vix pila conjecta essent, restitit pedem media acies, inferentibusque sese magno impetu Romanis tenuit. Nihilo segnius in cornibus prælium fuit. hinc Pœnus, hinc Afer vget: sed velut in circumuentos prælio ancipiti pugnant, sed cum in medium tota incoisset Romana acies, satis virium ad dimouenda hostium cornua habuit. itaq; duo diversa prælia erant: vtroque Romani, vt qui pulsis tandem mediis, & numero & robore virorum præstarent, haud dubie superarunt. Magna vis hominum ibi occisa, & nisi Hispani vix dum conserto prælio tam effuse fugissent, perpauci ex tota superfuissent acie. Equestris pugna nulla admodum fuit: quæ simul inclinatam mediam aciem Mauri Numidæque viderunt extemplo fugæ effusa nuda cornua, elephantis quoq; præ se actis, deseruere. Et Asdrubal vix ad vltimum euentum pugnæ moratus è media cæde cum paucis effugit. Castra Romani cepere atque inde diripuere. Ea pugna, si qua dubia in Hispania erant, Romanis adiunxit: Asdrubalique non modo in Italiam traducendi exercitus, sed ne manendi quidem satis tuto in Hispania spem reliquit. Quæ posteaquam literis Scipionum Romæ vulgata sunt, non tam victoria, quam prohibito Asdrubalis in Italiam transitu lætabantur. Dum hæc in Hispania geruntur, Petellia in Brutijs aliquot post mensibus quam cœpta oppugnari erat, ab Himilcone præfecto Annibalis expugnata est, multorumque sanguine ac vulneribus ea Pœnis victoria stetit: nec vlla magis vix obsessos, quam fames expugnauit. absumptis enim frugum alimentis, carnisque omnis generis quadrupedum, sutrinæ postremo conjs, herbisque, & radicibus, & corticibus teneris, strictisque rubis vixere. nec ante quam vires ad standum in muris ferendaque arma deerant, expugnati sunt. Recepta Petellia, Pœnus ad Consentiam copias traducit quam minus pertinaciter defensam, intra paucos dies in deditionem accepit. Iisdem ferme diebus & Brutiorum exercitus Crotonem Græcam vrbem circumsedit, opulentam quondam armis virisque: tum iam adeo multis magnisque cladibus afflictam, vt omnis ætatis minus viginti millia ciuium superessent, itaque vrbe defensoribus vacua, facile potiti sunt hostes: arx tantum retenta, in quam inter tumultum captæ vrbis è media cæde quidam effugere. Et Locrenses desciuere ad Brutios Pœnosque prodita multitudine à principibus. Rhegini tantummodo regionis eius & fide erga Romanos, & potestatis suæ ad vltimum manserunt. In Sicilia quoque eadem inclinatio animorum peruenit: & ne domus quidem Hieronis tota à defectione abstinuit. namque Gelo maximus stirpis contempta simul senectute patris, simul post Cannensem cladem Romana societate, ad Pœnos defecit. mouisseque in Sicilia res, nisi mors adeo opportuna, vt patrem quoque suspicione aspergeret, armantem eum multitudinem, solicitantemque socios, absumpsisset. Hæc eo anno in Italia, in Africa, in Sicilia, in Hispania vario euentu acta. Exitu anni Q. Fabius Maximus à senatu postulauit, vt ædem Veneris Erycinæ, quam dictator vouisset,

uouisset, dedicari liceret. Senatus decreuit, vt T. Sempronius C o s. designatus, cum primum magistratum iniisset, ad populum ferret, vt Fabium duumuirum esse iuberent ædis dedicandæ causa. Et M. Aemylio Lepido, qui bis consul auguque fuerat, filij tres, Lucius, Marcus, Quintus ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & X X. per triduum in foro dederunt. Aediles curules C. Lectorius, & T. Sempronius Gracchus C O S. designatus, qui in ædilitate magister equitum fuerat, ludos Romanos fecerunt, qui per triduum instaurati sunt. Plebeij ludi à M. Aurelio Cotta & M. Claudio Marcello ter instaurati sunt. Circumacto tertio anno Punici belli, T. Sempronius C O S. Idibus Martijs magistratum iniit. Prætoresque Q. Fuluius Flaccus, qui antea consul censuque fuerat, vrbanam, M. Valerius Leuinus peregrinam sortem in iurisdictione habuit. Ap. Claudius Pulcher Siciliam, Q. Mutius Scævola Sardiniam, sortiti sunt. M. Marcello Proconsuli imperium esse populus iussit, quod post Cannensem cladem vnus Romanorum imperatorum in Italia prospere rem gessisset. Senatus quo die primum est in Capitolio consultus, decreuit vt eo anno duplex tributum imperaretur, simplex confestim exigeretur, ex quo stipendium præsens omnibus militibus daretur, præterquam qui milites ad Cannas fuissent. Iade de exercitibus ita decretum est, vt duabus legionibus vrbanis T. Sempronius C O S. Cales ad conuenendum diem ediceret. inde sex legiones in castra Claudiana supra Suessulam deducerentur. quæ ibi legiones essent (erant autem Cannensis maxime exercitus) eas Ap. Claudius Pulcher Pr. in Siciliam traiiceret: quæque in Sicilia essent, Romam deportarentur. Ad exercitum cui ad conueniendum Cales edicta dies erat, M. Claudius Marcellus missus, isque iussus in castra Claudiana deducere vrbanas legiones. ad veterem exercitum accipiendum deducendumque in Siciliam, T. Metilius Croto legatus ab Ap. Claudio est missus. Taciti primo expectauerant homines, vti consul comitia collegæ creando haberet, deinde vbi ablegatum velut de industria M. Marcellum viderunt, quem maxime consulem in eum annum ob egregie in prætura res gestas creari volebant, fremitus in curia est ortus. Quod vbi sensit consul: Vtrunque, inquit, è republica fuit, Patres conscripti, & M. Claudium ad permutandos exercitus in Campaniam proficisci, & comitia non prius edici, quam is ade confecto quod mandatum est negocio reuertisset: vt vos consulem, quem tempus reipublicæ postularet, quemque maxime vultis, haberetis. Ita de comitiis, donec redijt Marcellus, silentium fuit. Interea duumuiri creati sunt Q. Fabius Maximus, & T. Octacilius Crassus, ædibus dedicandis, Menti Octacilius, Fabius Veneri Erycinæ. Vtraque in Capitolio est, canali vno discreta. Et de trecentis equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide stipendiis emeritis Romam venerant, delatum ad populum, vt ciues Romani essent: item vtrum municipes Cumani essent, pridie quam populus Campanus à populo Romano defecisset. Maxime vt hoc ferretur, mouerat, quod quorum hominum essent, scire se ipsi negabant, vetere patria relicta, in eam in quam redierant, nondum adsciti. Posteaquam Marcellus ab exercitu redijt, comitia vni consuli rogando in locum L. Posthumij edicuntur. Creatur ingenti eôsensu Marcellus, qui extemplo magistratum occiperet. cui ineunti consulatum cum tenuisset, vocati augures vitio creatum videri pronunciauerunt, vulgoque patres ita fama ferebant, quod tum primum duo plebeij consules facti essent, id deis cordi non esse. In locum Marcelli, vbi is se magistratu abdicauit, suffectus Fabius Maximus tertium. Mare arsit eo anno: ad Sinuessam bos equuleum peperit: signa Lanuuij ab Iunonis Sospitæ cruore manauere: lapidibusq; circa id templum pluuit: ob quem imbrem Nouendiale, vt assolet, sacrum fuit: ceteraque prodigia cum cura expiata. Consules exercitus inter se diuiserunt. Fabio exercitus cui M. Iunius dictator præfuerat, euenit. Sempronio, volonum quod fuerat, & sociorum X X V. millia. M. Valerio Pr. legiones quæ ex Sicilia traiissent, decretæ. M. Claudius Proconsul ad eum exercitum, qui supra Suessulam

iam Nolæ præsideret, missus. Prætores in Siciliam ac Sardiniam profecti. Consules edixerunt, quoties senatum vocassent, vti senatores, quibusque in sententia dicere sententiam liceret, ad portam Capenam conuenirent. Prætorum iurisdictio erat, tribunalia ad Piscinam publicam posuerunt. eo vadimonia fieri iusserunt: ibique eo anno ius dictum est. Interim Carthaginem, vnde Mago frater Annibalis XII. millia peditum, & mille quingentos equites, XL. elephantos, mille argenti talenta in Italia transmissurus erat cum præsidio LI. nauium longarum, nuncius affertur, in Hispania rem male gestam, omnesque ferme eius prouinciæ populos ad Romanos defeciss̃e. Erant qui Magonem cum classe ea copijsque omissa Italia in Hispaniam auerterent, cum Sardiniæ recipiendæ repentina spes affulsit. Parum ibi exercitum Romanum esse, veterem prætorem, inde Cornelium prouinciæ peritum decedere, nouum expectari. ad hoc, fessos iam animos Sardorum esse diuturnitate imperij: & prouincijs anno acerbe atq; auare imperatum: graui tributo & collatione iniqua frumenti oppressos. nihil deesse aliud, quam authorem ad quem deficerent. Hæc clandestina legatio per principes missa erat. maxime eam rem moliente Hasdrubale Hasdrubalis filio, qui cum authoritate atque opibus longe primus erat. His nuncijs prope vno tempore turbati, erectique, Magonem cum classe sua copijsque in Hispaniam mittunt. in Sardiniam Asdrubalem cognomento Caluum deligunt ducem: & tantum ferme copiarum, quantum Magoni, decernunt. Et Romæ consules transactis rebus, quæ in vrbe agendæ erant, monebant iam sese ad bellum. T. Sempronius militibus Sinuessam diem ad conueniendum edixit. & Q. Fabius, consulto prius senatu, vt frumenta omnes ex agris ante Calendas Iulias primas in vrbes munitas conuecherent. qui non inuexissent, eorum se agrum populaturum, seruos sub hasta venditurum, villas incensurum. Ne prætoribus quidem, qui ad ius dicendum creati erant, vacatio à belli administratione data est. Valerium prætorem in Apuliam ire placuit ad exercitum à Terentio accipiendum: cum ex Sicilia legiones venissent, ijs potissimum vti ad regionis eius præsidium: Terentianum mitti cum aliquo legatorum. Et XXV. naues M. Valerio datæ sunt, quibus oram maritimam inter Brundusium ac Tarentum tutari posset. Par nauium numerus Q. Fuluio Pr. vrbano decretus, ad subeundam littora tutanda. C. Terentio Proconsuli negocium datum, vt in Piceno agro conquisitionem militum haberet, locisque ijs præsidio esset. Et T. Octacilius Crassus posteaquam ædem Mentis in Capitolio dedicauit: in Siciliam cum imperio qui classi præesset, missus. In hanc dimicationem duorum opulentissimorum in terris populorum, omnes reges gentesque animos intenderant. inter quos Philippus Macedonum rex eo magis, quod propior Italiæ, ac mari tantum Ionio discretus erat. Is vbi primum fama accepit Annibalem alpes transgressum: vt bello inter Romanos Pœnumque orto lætatus erat: ita vtrius populi malles victoriam esse, incertis adhuc viribus, fluctuatus animo fuerat: postquam tertia iam pugna, tertia victoria cum Annibale & Pœnis erat, ad fortunæ inclinauit, legatosq; ad Annibalem misit qui vitantes portus Brundusinum Tarentinumque, quia custodijs nauium Romanarum tenebantur: ad Licinii Iononis templum in terram egressi sunt, inde per Apuliã petentes Capuam, media in præsidia Romana illati sunt, deductiq; ad M. Valerium Leuinum prætorem, circa Nuceriam castra habentem. Ibi intrepide Xenophanes legationis princeps à Philippo rege se missum ait, ad amicitiam societatemque ineundam cum populo Romano, mandata habere ad consules, ac senatũ populumq; Romanum. Inter defectiones veterum sociorum Valerius nouæ societate tam clari regis lætus admodum, hostem pro hospite comiter accepit. dat qui prosequantur, itineraque cum cura demonstrent, quæ loca, quosq; saltus, aut Romani, aut hostes teneant. Xenophanes per præsidia Romana in Campaniam, inde qua proximum fuit, in castra Annibalis peruenit: fœdusq; cum eo, atq; amicitiam iungit legibus his, vt Philippus rex quam maxima classe (ducentas autem nanci

tates videbatur effecturus) in Italiam traijceret, & vastaret maritimam oram, bellum pro parte sua terra mariq; gereret. vbi debellatum esset, Italia omnis cum ipsa vrbe Roma Carthaginiensiū atq; Annibalis esset, prædaq; omnis Annibali cederet. perdomita Italia, nauigarent in Græciam, bellumq; cum quibus regibus placeret, gererent. quæ ciuitates continentis, quæ insulæ ad Macedoniam vergunt, eæ Philippi, regniq; eius essent. In has ferme leges inter Pœnum ducem, legatosq; Macedonum ictum fœdus, missiq; cum ijs ad regis ipsius firmandam fidem legati, Gisgo, & Bostar, & Mago, eodem ad Iunonis Laciniæ templum, vbi nauis occulta in statione erat, peruenerunt. inde profecti, cum iam altum tenerent, conspecti à classe Romana sunt, quæ præsidio erat Calabriæ littoribus, Q. Fuluius Flaccus Corcyræos ad persequendam retrahendámq; nauem cum misisset, primo fugere regij conati: deinde vbi celeritate victi cesserunt, tradunt se Romanis: & ad præfectum classis adducti, cum quæreret, qui, & vnde, & quo tenderent cursum: Xenophanes primo satis iam semel felix mendacium struere, à Philippo se ad Romanos missum, ad M. Valerium, ad quem vnum iter tutum fuerit, peruenisse: Campaniam superare nequisse, septam hostium præsidijs. deinde vt Punicus cultus habitusq; suspectos legatos fecit Annibalis, interrogatosque sermo prodidit: tum comitibus eorum seductis, ac mutuo tectis, literæ quoque ab Annibale ad Philippum inuentæ de pace inter regem Macedonum, Pœnumque ducem. Quibus satis cognitis, optimum visum est, captiuos, comitesque eorum Romam ad senatum, aut ad consules, vbicunque essent, quamprimum deportare. ad id celerrimæ quinque naues delectæ: ac L. Valerius Antias, qui præesset, missus: eiq; mandatum, vt in omnes naues legatos separatim custodiendos diuideret: daretq; operam, ne quod ijs colloquium inter se, neve communicatio consilij esset. Per idem tempus Romæ, cum A. Cornelius Mammula ex Sardinia prouincia decedens, retulisset qui status rerum in insula esset, ad bellum ac defectionem omnes spectare: Q. Mutium, qui successisset sibi, grauitate cœli aquarumque aduenientem exceptum, non tam in periculosum quam longum morbum implicitum, diu ad belli vim sustinendam inutilem fore: exercitumque ibi vt satis firmum pacatæ prouinciæ præsidem esse, ita parum bello, quod motum iri videretur: decreuerunt patres, vt Q. Fuluius Flaccus quinque millia peditum, quadringentos equites scriberet, eamque legionem primo quoque tempore in Sardiniam traijciendam curaret, mitteretque cum imperio quem ipsi videretur, qui rem gereret quoad Mutius conualuisset. Ad eam rem missus est T. Manlius Torquatus, qui bis consul censorque fuerat, subegeratque in consulatu Sardos. Sub idem fere tempus & à Carthagine in Sardiniam classis missa duce Asdrubale, cui Caluo cognomen erat, fœda tempestate vexata, ad Baleares insulas eijcitur. ibique (adeo non armamenta modo, sed etiam aluei nauium quassati erant) subductæ naues dum reficiuntur, aliquantum temporis triuerunt. In Italia cum post Cannensem pugnam fractis partis alterius viribus, alterius mollitis animis, segnius bellum esset: Campani per se adorti sunt rem Cumanam suæ ditionis facere, primo solicitantis vt ab Romanis deficerent. vbi id parum processit, dolum ad capiendos eos comparant. Campanis omnibus statum sacrificium ad Hamas: eo senatum Campanum venturum certiores Cumanos fecerunt: petieruntque, vt & Cumanus eo senatus veniret ad consultandum communiter, vt eosdem veteres populus socios hostesq; haberet. præsidium ibi armatum sese habituros, ne quid ab Romanis noui periculi esset. Cumani, quanquam suspecta fraus erat, nihil abnuere, ita tegi fallax consilij posse rati. Interim T. Sempronius consul Romanus Sinuessæ, quoad conueniendum diem edixerat, exercitu lustrato transgressus Vulturnum flumen, circa Linternum castra posuit. Ibi, quia ociosa statiua erant, crebro decurrere milites cogebat, vt tyrones (ea maxima pars volonum erat) assuescerent signa sequi, & in acie agnoscere ordines suos, inter quæ concordiæ maxima erat cura duci. itaque legatis tribunisq; præceperat,

ne,

ne quam exprobratio cuiquam veteris fortunæ discordiam inter ordines fieret: vetus miles tyroni, liber voloni sese exequari fineret. omnes satis honestos generososque ducerent, quibus arma sua signaq; populus Romanus commisisset. quæ fortuna coegisset ita fieri, eandem cogere tueri factum. Ea non minore cura præcepta ab ducibus sunt, quam à militibus obseruata, breuique tanta concordia coaluerant omnium animi, vt prope in obliuionem venirent, qua ex conditione quisq; esset miles factus. Hæc agenti Graccho, legati Cumani nunciarunt, quæ à Campanis legatio paucos ante dies venisset, & quid ipse ipsi respondisset. Triduum post eum diem festum esse: non senatum solum cenam ibi futurum, sed castra etiam, & exercitum Campanum. Gracchus iussis Cumanis omnia ex agris in vrbem conuehere, & manere intra muros: ipse priusquam statutum sacrificium Campanis esset, Cumas mouet castra. Hamæ inde tria millia passuum absunt. Iam Campani eo frequentes ex composito conuenerant: nec procul inde in occulto Marius Alfius, qui summus magistratus erat Campanis, cum XIIII. millibus militum habebat castra, is sacrificio apparando, & inter id instruendæ fraudi aliquanto intentior, quam municndis castris, aut vlli militari operi fuit. Triduum sacrificatum ad Hamas, nocturnum erat sacrum, ita vt ante mediam noctem compleretur. Huic Gracchus insidiandum tempori ratus, custodibus ad portas positis, ne quis enunciare posset, à sexta ad decimam diei horam coactis militibus corpora curare, somnoq; operam dare, vt primis tenebris conuenire ad signum possent, vigilia ferme prima tolli iussit signa, silentioque profectus agmine, cum ad Hamas media nocte peruenisset, castra Campana, vt in peruigilio neglecta, simul omnibus portis intredit, alios somno stratos, alios perpetrato sacro inermes redeuntes, obtruncat. Hominum eo tumultu nocturno cæsa plus duo millia cum ipso duce Mario Alfio, capta sunt signa militaria quatuor & triginta. Gracchus minus centum militum iactura castris hostium potitus, Cumas se propere recepit, ab Annibale metuens, qui super Capuam ad Tifata habebat castra. Nec eum prouida vis fefellit opinio. nam simul Capuam ea clades est nunciata, ratus Annibal ab re bene gesta insolenter lætum exercitum, tyronum magna ex parte seruorum, spoliantem victos, prædasque agentem ad Hamas se inuenturum, citatum agmen præter Capuam rapuit: obuioq; ex fuga Campanorum per duo præsidia Capuam duci, saucios vehiculis tolli, portariq; iubet. ipse ad Hamas vacua ab hostib. castra, nec quicquã præter recentis vestigia cædis, strataq; passim corpora sociorum, inuenit. Authores erant quidam, vt protinus inde Cumas duceret, vrbemq; oppugnaret. Id quanquã haud modice Annibal cupiebat, vt quæ Neapolim non potuerat, Cumas saltem maritimã vrbem haberet: tamen quia præter arma nihil secum miles raptim acto agmine extulerat, retro in castra supra Tifata se recepit. inde fatigatus Campanorum precibus, sequenti die cum omni apparatu oppugnandę vrbis, Cumas redit: populatoque agro Cumano, mille passus ab vrbe castra locat. Tum Gracchus magis verecundia in tali necessitate deserendi socios implorantes fidem suam populiq; Romani, subsistit, quam satis fidens exercitui. Nec alter consul Fabius, qui ad Cales castra habebat, Vulturnum traducere audebat exercitum: occupatus primo auspicia repetendis Romę: dein prodigiis, quę alia super alia nunciabantur, expiandis ea haud facile litari aruspices respondebant. Hę causę cum Fabium tenerent, Sempronius in obsidione erat: & iam operib. oppugnabatur. Aduersus ligneam ingentem turrim admotam vrbi, aliã turrim ex ipso muro excitauit consul Romanus, aliquanto altiorem: quia muro satis per se alto subiectis validis fulcris pro solo vsus erat. inde primum saxis, fudibusq;, & cæteris missilibus propugnatores vrbem ac mœnia tuebantur: postremo vbi promouendo adiunctam viderunt turrim, facibus ardentibus plurimum simul ignem coniecerunt. quo incendio trepida armatorum multitudo cum de turri sese præcipitaret, eruptio ex oppido simul duabus portis facta, stationes hostium fudit, fugauitque

A uique in castra, vt eo die obsesso quam obsidenti similior esset Pœnus. Ad mille CCCC. Carthaginiensium cæsi: vnde quadraginta viui capti, qui circa muros & in stationibus solute ac negligenter agentes, cum nihil minus quam eruptionem timuissent, ex improuiso oppressi sunt. Gracchus prius quam se hostes ab repentino pauore colligerēt, receptui signum dedit, ac suos intra muros recepit. Postero die Annibal elatū secunda re consulem, iusto prælio ratus certaturum, acie inter castra atq; vrbē instruxit. cæterum posteaquā neminem moueri ab solita custodia vrbis vidit, nec committi quicquam temerarie spei, ad Tifata redit, infecta re. Quibus diebus Cumæ liberatæ sunt obsidione, isdem diebus & in Lucanis ad Grumentum T. Sempronius, cui Longo cognomen erat, cum Hannone Pœno prospere pugnat. supra duo millia hominum occidit: & CCLXXX. milites amisit. signa militaria ad XLI. cepit. Pulsus finibus Lucanis Hanno, retro in Brutios sese recepit. Et ex Hirpinis oppida tria, quæ à populo Romano defecerant, vi recepta per M. Valerium prætorem. Vercellius, Siciliusque authores defectionis secuti percussi. supra mille captiuorum sub hasta venierunt. præda alia militi concessa, exercitusque Cumas reductus. Dum hęc in Lucanis atque in Hirpinis geruntur, quinque naues, quæ Macedonum atq; Pœnorum captos legatos Romam portabant, à supero mari ad inferum circunuectæ, prope omnem Italiæ oram, cum præter Cumas velis ferrentur, neq; hostium an sociorum essent satis sciretur, Gracchus obuiā ex classe sua naues misit. Cum percontando inuicem cognitū esset, consulem Cumis esse, naues Cumas appulsæ, captiuiq; ad consulem deducti, & literę datæ. Consul literis Philippi atq; Annibalis perlectis, consignata omnia ad senatū itinere terrestri misit: nauibus deuehi legatos iussit. Cum eodem fere die literæ legatiq; Romam venissent, & percontatione facta, dicta cum scriptis congruerent, primo grauis cura patres incessit, cernentes quanta vix tolerantibus Punicum bellum, Macedonici belli moles instaret. cui tamen adeo non succubuerunt, vt extemplo agitaretur, quemadmodum vltro inferendo bello auerterēt ab Italia hostem. Captiuis in vincula conditis, comitibusq; eorum sub hasta vēditis, ad naues XXV. quibus Q. Fuluius Flaccus præfectus præerat, viginti paratas alias decernunt. His comparatis deductisque, & additis, quinq; nauibus, quæ aduexerant captiuos legatos, quinquaginta naues ab Ostia Tarentum profectæ: iussusq; Q. Fuluius militibus Varronianis, quibus L. Apustius legatus Tarenti præerat, in naues impositis, L. nauium classe non tueri modo Italiæ oram, sed explorare de Macedonico bello. si congruentia literis, legatorumque indiciis Philippi consilia essent, vt M. Valerium prætorem literis certiorem faceret, isq; L. Apustio legato exercitui præposito, Tarentum ad classem profectus, primo quoq; tempore in Macedoniam transmitteret: daretque operam, vt Philippum in regno contineret. Pecunia ad classem tuendam, bellumq; Macedonicum ei decreta est, quę Ap. Claudio in Siciliam missa erat, vt redderetur Hieroni regi. & hæc per L. Apustium legatum Tarentum est deuecta. simul ab Hierone missa ducenta millia modiū tritici, & hordei centum. Dum hęc Romani parant, aguntque, ad Philippum captiua nauis vna ex iis quę Romam missæ erant, ex cursu fugit: inde scitum, legatos cum literis captos. itaq; ignarus de iis quæ cum Annibale legatis suis conueniissent, queq; legati eius ad se allaturi fuissent, legationē aliam cum eisdem mandatis mittit. Legati ad Annibalē missi, Heraclitus, cui Scotino cognomē erat, & Crito Berreus, & Sositheus Magnes. hi prospere tulerunt ac retulerunt mandata. sed prius se æstas circumegit, quā mouere ac moliri quicquā rex posset. tantum nauis vna capta cum legatis momenti fecit ad dilationem imminentis Romanis belli. Et circa Capuam, transgresso Vulturnum Fabio post expiata tandē prodigia, ambo consules rem gerebant. Combulteriam, & Trebulam, & Austriculam vrbes, quæ ad Pœnum defecerant, Fabius vi cepit: præsidiaq; in ijs Annibalis: Campani permulti capti. & Nolæ, sicut priore anno, senatus Romanorū, plebs Annibalis erat, consiliaq;

occulta

occulta de cæde principum & proditione vrbis inibantur. Quibus ne impune procederent, inter Capuam, castraq; Annibalis, quæ in Tifatis erant, traditis exercitu, Fabius super Vesuuium in castris Claudianis consedit, inde Metellum proconsulem cum iis copiis quas habebat Nolam in præsidium misit. Et in Sardinia res per T. Manlium prætorem administrari cœptę, quę omittebantur, posteaquam Q. Mutius prætor graui morbo est implicitus. Manlius nauibus longis ad Caraleis subductis, naualibusq; sociis armatis, vt terra tenus peteret, & à prætore exercitu accepto, duo & viginti millia peditum, mille & ducentos equites confecit. Cum his equitum peditumq; copiis profectus in agrum hostium, haud procul ab Harsicoræ castris castra posuit. Harsicora tum forte profectus erat in Pellidos Sardos ad iuuentutem armandam, qua copias augeret. Filius eius nomine Hiostus castris præerat. Is adolescentia ferox, temere prælio inito fusus, fugatusq;, ad XXX. millia Sardorum eo prælio cæsa, mille trecenti ferme viui capti. Alius exercitus primo per agros syluasq; fuga palatus: dein, quo ducem fugisse fama erat, ad vrbem nomine Cornum caput eius regionis, confugit. Debellatumq; eo prælio in Sardinia esset, ni classis Punica cum duce Asdrubale, quę tempestate deiecta ad Baleares erat, in tempore ad spem rebellandi aduenisset. Manlius post famam appulsæ Punicæ classis Caralem se recepit. ea occasio Harsicoræ data Pœno se iungendi. Asdrubal copiis in terra expositis, & classe remissa Carthaginem, duce Harsicora ad sociorum populum Rom. agrum populandum profectus, Caraleis peruenturus erat, ni Manlius obuio exercitu ab effusa eum populatione continuisset. Primo castra castris modico interuallo sunt obiecta: deinceps procursationes, leuiaq; certamina vario euentu inita, postremo descensum in aciem, signisq; collatis iusto prælio per quatuor horas pugnatum. Diu pugnam ancipitem Pœni Sardis facile vinci assuetis, fecerunt: postremo & ipsi, cum omnia circa strage ac fuga Sardorum repleta essent, fusi. cęterum terga dantes, circumducto cornu, quo pepulerat Sardos, incluſit Romanus: cædes inde magis quam pugna fuit. Duodecim millia hostium cæsa Sardorum simul Pœnorumq; ferme III. millia, & DCC. capti, & signa militaria septem & viginti. Ante omnia claram & memorabilem pugnam fecit Asdrubal imperator captus, & Hanno & Mago, nobiles Carthaginienses. Mago ex gente Barchina, propinqua cognatione Annibali iunctus: Hanno author rebellionis Sardis, belliquę eius haud dubie concitator. Nec Sardorum duces minus nobilem eam pugnam cladibus suis fecerunt. nam & filius Harsicoræ Hioſtus in acie cecidit: & Harsicora cum paucis equitibus fugiens, vt super afflictas res necem quoque filij audiuit: nocte ne cuiusquam interuentu cœptum impediret, mortem sibi consciuit. Cæteris vrbs Cornus eadem, quæ ante, fugæ receptaculum fuit, quam Manlius victore exercitu aggressus intra paucos dies recepit. Deinde aliæ quoque ciuitates, quæ ad Harsicoram Pœnosque defecerant, obsidibus datis, dediderunt sese, quibus stipendio frumentoq; imperato, pro cuiusq; aut viribus, aut delicto, Carales exercitum redit. Ibi nauibus longis deductis, impositoque quem secum aduexerat milite, Romam nauigat, Sardiniamque perdomitam nunciat patribus: & stipendium quæstoribus, frumentum ædilibus captiuosque Fulvio prætori tradidit. Per idem tempus T. Octacilius prætor quinquaginta nauium ab Lilybæo classe in Africam transuectus, depopulatusque agrum Carthaginiensem, cum Sardiniam inde peteret, quo fama erat Asdrubalem à Balearibus nuper traiecisse, classi Africam repetenti occurrit: leuique armatura certamine in alto commisso, septem inde naues cum sociis naualibus cepit. cæteras metus haud secus quam tempestas passim disiecit. Per eosdem forte dies & Bomilcar cum militibus ad supplementum Carthagine missis, quadragintaq; elephantis, & cõmeatu, Locros accessit. quem vt incautum opprimeret Ap. Claudius, per simulationem prouinciæ circumeundæ, Messanam raptim exercitu ducto, æstu secundo Locros traiecit. Iam inde Bomilcar ad Hannonem in Brutios profectus

A festus erat, & Locrenses portas Romanis clauserunt. Appius magno co-
natu nulla re gesta, Messanam repetit. Eadem æstate Marcellus ab Nola, quã
præsidio obtinebat, crebras excursiones in agrum Hirpinum & Samnites Can-
dinos fecit: adeoque omnia ferro atque igni vastauit, vt antiquarum cladium
Samnio memoriam renouaret. itaque extemplo legati ad Annibalem missi si-
mul ex vtraque gente, ita Pœnum allocuti sunt: Hostes populi Romani, Anni- «
bal, fuimus primum per nos ipsi, quoad nostra arma, nostræ vires nos tutari «
poterant. posteaquam ijs parum fidebamus, Pyrrho regi nos adiunximus: à «
quo relicti, pacem necessariam accepimus, fuimusque in ea per annos prope «
quinquaginta, ad id tempus quo in Italiam venisti. Tua nos non magis virtus «
fortunaque, quam vnica comitas ac benignitas erga ciues nostros, quos cap- «
tos nobis remisisti, ita conciliauit tibi, vt te saluo atque incolumi amico, non «
modo populum Rom. sed ne deos quidem iratos (si dici fas est) timeremus. At «
Hercule non solum incolumi & victore: sed præsente te, cum ploratum prope «
coniugum ac liberorum nostrorum exaudire, & flagrantia tecta posses con- «
spicere: ita sumus aliquoties hac æstate deuastati, vt M. Marcellus, non Anni. «
bal vicissim ad Cannas videatur: glorienturq; Romani, te ad vnum modo ictum «
vigentem, velut iaculo emisso torpere. Per centum prope annos cum populo «
B Romano bellum gessimus, nullo externo adiuti nec duce, nec exercitu: nisi «
quod per Biennium Pyrrhus nostro magis milite suas auxit vires, quam suis vi- «
ribus nos defendit. Non ergo secundis rebus nostris gloriabimur: duos consu- «
les, ac duos consulares exercitus à nobis sub iugum missos, & si qua alia aut læ- «
ta aut gloriosa nobis euenerunt. quæ aspera aduersaque tunc acciderunt, mi- «
nore indignatione referre possumus, quam quæ hodie eueniunt. Magni dicta- «
tores cum magistris equitum, bini consules cum binis consularibus exercitib. «
ingrediebantur fines nostros ante explorato, & subsidijs positis, & sub signis ad «
populandum ducebant. nunc prope vnius & parui ad tuendam Nolam præsidij «
præda sumus. iam ne manipulatim quidem, sed latronum modo percursant to- «
tis finibus nostris negligentius, quam si in Romano vagarentur agro. Causa au- «
tem hæc est, quod neque tu defendis: & nostra iuuentus, quæ si domi esset, tu- «
taretur. omnis sub signis militat tuis. Nec te, nec exercitum tuum norim, nisi à «
quo tot Romanas acies fusas stratasque esse sciam, ei facile esse ducam oppri- «
mere populatores nostros vagos, sine signis, palatos, quo quemq; trahit quam- «
uis vana prædæ spes. Numidarum paucorum illi quidem prædæ erunt: præsidi- «
umque missum nobis erit: & Nolæ ademeris, si modo quos, vt socios haberes, «
dignos duxisti, haud indignos iudicas quos in fidem receptos tuearis. Ad ea «
C Annibal respondit: Omnia simul facere Hirpinos, Samnitesque: & indicare «
clades suas, & petere præsidium: & queri indefensos se, neglectosq; Indican- «
dum autem fuisse primum, dein petendum præsidium: postremo ni impetrare- «
tur, tum deniq; querendum frustra opem imploratam. Exercitum se non in a- «
grum Hirpinum, Samnitemve, ne & ipse oneri esset: sed in proxima loca socio-
rum populi Romani adducturum: iis populandis & militem suum repletum
se, & metu procul ab iis summoturum hostes. Quod ad bellum Romanum attri-
neret: si Thrasimeni quam Trebiæ, si Cannarum quam Thrasimeni pugna no-
bilior esset: Cannarum se quoque memoriam obscuram maiore & clariore
victoria facturum. Cum hoc responso, muneribusque amplis legatos dimisit.
ipse præsidio modico relicto in Tifatis, profectus cum cætero exercitu ire No-
lam pergit. Eodem Hanno ex Brutiis cum supplemento Carthagine aduecto,
atque elephantis venit. ibi castris haud procul positis, longe alia omnia inqui-
renti comperta sunt, quam quæ à legatis sociorum audierat. Nihil enim Mar-
cellus ita gerebat, vt aut fortunæ aut temere hosti committi dici posset. ex-
plorato, cum firmisque præsidiis tuto receptu prædatum ierat: omniaque
velut aduersus præsentem Annibalem cauta prouisaque fuerunt. tum vbi sensit
hostem aduentare, copias intra mœnia tenuit: per muros inambulare sena-

tores

tores Nolanos iussit,& omnia circa explorare,quæ apud hostes fierent. Hanno, cum ad murum successisset: Herennium Bassum, & Herium Pe... ad colloquium euocatos, permissuque Marcelli egressos, perinterpretem loquitur. Annibalis virtutem fortunamque extollit: populi Romani ... senescentem cum viribus maiestatem. quæ si paria essent, vt quondam ... sent, tamen expertis quam graue Romanum imperium socijs, quanta ... gentia Annibalis etiam in captiuos omnes Italici nominis fuisset: Pe... Romanæ societatem atque amicitiam præoptandam esse. Si ambo co... cum suis exercitibus ad Nolam essent, tamen non magis pares Annibali ... ros, quam ad Cannas fuissent: nedum prætor vnus cum paucis & nou... tibus Nolam tutari possit. ipsorum magis quam Annibalis interesse, capt... tradita Nola potiretur. potiturum enim, vt Capua Nuceriaque potiu... sed quid inter Capuæ Nuceriæque fortunam interesset, ipsos prope in me... sitos Nolanos scire. Nolle ominari,quæ captæ vrbi cessura forent: sed po... spondere, si Marcellum cum præsidio ac Nolam tradidissent, nemi... quam ipsos, legem qua in societatem amicitiamque Annibalis venirent, ... turum. Ad ea Herennius Bassus respondit: Multos annos iam inter Ro... num Nolanumque populum amicitiam esse, cuius neutros ad eam diem ... niteret. & sibi si cum fortuna mutanda fides fuerat, sero iam esse mutare ... dedituris se Annibali, non fuisse accersendum Romanum præsidium. ... qui ad se tuendos venissent, omnia sibi & esse consociata, & ad vltimum fu... Hoc colloquium abstulit spem Annibali per proditionem recipiendæ Nol... itaque oppidum corona circundedit, vt simul ab omni parte mœnia aggre... retur. Quem vt successisse muris Marcellus vidit, instructa intra portam ac... cum magno tumultu erupit. Aliquot primo impetu perculsi, cæsique sunt: d... inde concursu ad pugnam facto, æquatisque viribus, atrox cœpit esse pugn... memorabilisque inter paucas fuisset, ni ingentibus procellis effusus imber ... remisset pugnantes. Eo die commisso modico certamine, atq; irritatis animi... in vrbem Romani,Pœni in castra sese receperunt. tamen Pœnorum prima ... ptione perculsi ceciderunt haud plus quam triginta: Romanorum nullus. Im... ber continens per noctem totam vsque ad horam tertiam diei insequentis te... nuit: itaque quanquam vtraque pars auida certaminis erat, eo die tamen ... nuerunt sese munimentis. tertio die Annibal partem copiarum prædatum in a... grum Nolanum misit. Quod vbi animaduertit Marcellus extemplo in aciem ... copias eduxit, neque Annibal detrectauit. Mille fere passuum inter vrbem ... rant, castraq;.eo spacio(& sunt omnia campi circa Nolam)concurrerunt. Cla... mor ex parte vtraque sublatus,proximos ex cohortibus ijs quæ in agros præ... tum exierant, ad prælium iam commissum reuocauit. Et Nolani aciem Roma... nam auxerunt.quos collaudatos Marcellus in subsidijs stare, & saucios ex ac... efferre iussit: pugna abstinerent, nisi ab se signum accepissent. Prælium erat ... anceps,summa vi & duces adhortabantur,& milites pugnabant. Marcellus v... ctis ante diem tertium, fugatis ante paucos dies à Cumis, pulsis priore anno ... ab Nola ab eodem se duce, milite alio, instare iubet. Non omnes esse in acie, ... prædantes vagari in agro, sed qui pugnent marcere Campana luxuria, vino, ... scortis, omnibusque lustris per totam hyemem confectos. abisse illam vim, vi... goremque: dilapsa esse robora corporum animorumque, quibus Pyrenæi Al... piumque superata sint iuga. reliquias illorum virorum vix arma membraque ... sustinentes pugnare.Capuam Annibali Cannas fuisse,ibi virtutem bellicam,ibi ... militarem disciplinam,ibi prætenti temporis famam,ibi spem futuri extinctam. Cum hæc exprobrando hosti, Marcellus suorum militum animos erigeret, Annibal multo grauioribus probris increpabat. Arma, signaque eadem se ... aiebat noscere, quæ ad Trebiam, Thrasymenumque, postremo ad Cannas vi... derit, habueritque militem alium profecto se in hyberna Capuam duxisse, ali... um inde eduxisse. Legatumne Romanum, & legionis vnius atque alæ magno

certamine

certamine vix toleratis puguam quos binæ acies consulares nonquam sustinuerunt Marcellus tyrone milite, ac Nolanis subsidiis inultus nos iam iterum lacessis? Vbi ille meus miles est, qui erepto ex equo C. Flaminio consuli caput abstulit? vbi, qui L. Paulum ad Cannas occidit? ferrum nunc hebeti aut dextræ torpent? an quid prodigij est aliud? qui pauci plures vincere soliti estis, nunc paucis plures vix resistitis? Romã vos expugnaturos si quis diceret, fortes lingua iactabatis. en nunc minor res est. hic experiri vim virtutemque vestram. expugnate Nolam campestrem vrbem, non flumine, non mari septam. hinc vos ex tam opulenta vrbe præda spoliisque onustos vel ducam quo volet, vel sequar. Nec bene nec male dicta profuerunt ad confirmandos animos. Cum omni parte pellerentur, Romanisque crescerent animi, non duce solum adhortante, sed Nolanis etiam per clamorem fauoris indicem accendentibus ad ardorem pugnæ, terga Pœni dederunt, atque in castra compulsi sunt, quæ oppugnare cupientes milites Romanos, Marcellus Nolam reduxit cum magno gaudio, & gratulatione etiam plebis, quæ ante inclinatior ad Pœnos fuerat. Hostium plus mille cæsi eo die, capti mille D C. & signa militaria vndeviginti, & duo elephanti, quatuor in acie occisi. Romanorum minus mille interfecti. Posterum diem induciis datis, sepeliendo vtrinque cæsos in acie, consumpserunt. Spolia hostium Marcellus Vulcano votum cremauit. Tertio post die (obiram credo aliquam, aut spem liberalioris militiæ) mille CCLXXII. equites missi Numidæ Hispaniq;, ad Marcellum tranfugerunt. eorum forti fideliq; opera in eo bello vsi sunt sæpe Romani. Ager Hispanis in Hispania, Numidis in Africa post bellum virtutis causa latus datus est. Annibal ab Nola remissos in Brutios Hannone, cum quibus venerat copiis, ipse Apuleiæ hyberna petit, circaque Arpos consedit. Q. Fabius vt profectum in Apuliam Annibalem audiuit, frumento ab Nola Neapolique in ea castra conuecto, quæ super Soetiulam erant, munimentisque firmatis, & præsidio quod per hyberna ad tuendum locum satis esset, relicto, ipse Capuam propius mouit castra, agrumque Campanum ferro ignique est depopulatus: donec coacti sunt Campani nihil admodum viribus suis fidentes egredi portis, & castra ante vrbem in aperto communire. Sex millia armatorum habebant, peditem imbellem: equitatu plus poterant. Itaque equestribus præliis lacessiebant hostem. Inter multos nobiles equites Campanos acerrimus erat Iubellius, cognomine Taurea: cuius indidem erat, longe omnium Campanorum fortissimus eques: adeo ut cum apud Romanos militaret, vnus cum Romanus Claudius Asellus gloria equestri æquaret. Hunc Taurea cum diu perlustrans oculis obequitasset hostium turmis, tandem facto silentio, vbi esset Claudius Asellus, quæsiit. & quoniam verbis secum de virtute ambigere solitus esset, cur non ferro decerneret? daretque opima spolia victus? aut victor caperetí Hæc vbi Asello nunciata sunt in castra, id modo moratus, vt consulem percontaretur, liceretne extra ordinem in prouocantem hostem pugnare: permissu eius arma extemplo cepit: prouectusque ante stationes equo, Tauream nomine compellauit, congredique vbi vellet iussit. iam Romani ad spectaculum pugnæ eius frequentes exierant: & Campani non vallum modo castrorum, sed mœnia etiam vrbis prospectantes repleuerant. Cum iam ante ferocibus dictis rem nobilitassent, infestis hastis concitarunt equos, dein libero spacio inter se ludificantes, sine vulnere pugnã extrahebant. Tum Campanus Romano: Equorum, inquit, hoc non equitum erit certamen, nisi è campo in canam hanc viam demittimus equos: ibi nullo ad euagandũ spatio comminus conserentur manus. Dicto prope citius equum in viam Claudius egit. Taurea verbis ferocior quam re: Minime sis, inquit, canterium in fossa. quæ vox in rusticum inde proverbium prodita. Claudius cum ex via longe perequitasset nullo obuio hoste, in campum rursus euectus, increpans ignauiam hostis, cum magno gaudio & gratulatione victor in castra redit. Huic pugnæ equestri rem, quam satis certã,

communis existimatio est, mirabilem certe, adiiciunt quidam annales, cum refugientem ad vrbem Tauream Claudius sequeretur, patenti hostium ponti inuectum, per alteram, stupentibus miraculo hostibus, intactum euasisse. Quæ ta inde statiua fuere, ac retro etiam consul mouit castra, vt sementem Campani facerent: nec ante violat agrum Campanum, quam iam altæ in segetibus herbæ pabulum præbere poterant. id conuexit in Claudiana castra super Suessulam, ibique hyberna ædificauit. M. Claudio proconsuli imperauit, vt retento Nolæ necessario ad tuendam vrbem præsidio, cæterós milites dimitteret Romam, ne oneri socijs, & sumptui reipublicæ essent. Et T. Gracchum à Cumis Luceriam in Apuliam legiones cum duxisset, M. Valerium inde prætorem Brundusium cum eo quem Luceriæ habuerat exercitu misit, tuenque oram agri Salentini, & prouidere quod ad Philippum bellumque Macedonicum pertineret, iussit. Exitu ætatis eius qua hæc gesta perscripsimus, literæ à P. & Cn. Scipionibus venerunt, quantas, quamque prosperas in Hispania res gessissent: sed pecuniam in stipendium, vestimentaque & frumentum exercitui, & socijs naualibus omnia deesse. quod ad stipendium attineat, si ærarium inops esset, se aliquam rationem inituros, quo modo ab Hispanis sumant. cætera vtique ab Roma mittenda esse; nec aliter exercitum aut prouinciam retinere posse. Literis recitatis, nemo omnium erat, qui non & vera scribi, & postulari æqua fateretur, sed occurrebat animis, quantos exercitus terrestres naualesque tueretur: quantaque noua classis mox paranda esset, si bellum Macedonicum mouereturSiciliam ac Sardiniam, quæ ante bellum vectigales fuissent, vix præsides prouinciarũ exercitus alere: tributo sumptus suppeditari. verũ cum ipsum tributũ conferentium numerum, tantis exercituũ stragibus & ad Thrasymenum lacũ & ad Cannas imminutum: tum qui superessent pauci, si multiplici grauatur stipendio, alia perituros peste. itaque nisi fide staret respublica, opibus non staturam. Prodeundum in concionem Fuluio prætori esse, indicandaq; populo publicas necessitates, exhortandosq; qui redempturis auxissent patrimonia, ut reipublicæ, ex qua creuissent, ad tempus commodarent: conducerentque ex lege præbenda, quæ ad exercitum Hispaniensem opus essent: vt cum pecunia in ærario esset, iis primis solueretur. Hæc prætor in concione edixit, qua die vestimenta, frumentum, Hispanienſi exercitui præbenda, quæque alia opus essent naualibus socijs, esset locaturus. Vbi ea dies venit, ad conducendum tres societates aderant hominum vndeuiginti. quorum duo postulata fecere: vnum, ne alij triennio eo publicani essent: alterum, vt quæ in naues imposuissent, ab hostium tempestatisque vi publico periculo essent. Vtroque impetrato, conduxerunt, priuataque pecunia respub. administrata est. Hi mores eaque charitas patriæ per omnes ordines velut tenore vno pertinebat. Quæ admodum conducta omnia magno animo sunt, sic summa fide præbita: nec quicquam desideratum, ac si ex opulento ærario, vt quondam, alerentur. Cum hi commeatus venerunt, Illiturgi oppidum ab Asdrubale ac Magone, à Amilcare Bomilcaris filio, ob defectionem ad Romanos, oppugnabatur. Inter hæc terna castra hostium Scipiones cum in vrbem sociorum magno certamine ac strage obsistentium peruenissent, frumentum, cuius inopia erat, aduexerunt. cohortatique oppidanos, vt eodem animo mœnia tuerentur, quo prosè pugnantem Romanum exercitum vidissent, ad castra maxima oppugnanda, quibus Asdrubal præerat, ducunt. Eodem & duo duces, & duo exercitus Carthaginiensum, ibi rem summan agi cernentes, conuenerant. itaque eruptione è castris pugnatum est. LX. hostium millia eo die in pugna fuerunt, sexdecim circiter Romanis. Tamen adeo haud dubia victoria fuit, vt plures numero, quam ipsi erant, Romani hostium occiderint, ceperint amplius tria millia hominum, paulo minus mill. equorum, vnde sexaginta militaria signa, elephantis V. in prælio occisis: ternisque castris eo die potiti sunt. Illiturgi obsidione liberato, ad Incibili oppugnandum Punico exercitus

A ercitus traducti, suppletis copiis ex prouincia, vt quæ maxime omnium belli auida, modo præda aut merces esset, & tum iuuentute abundante. Iterum signis collatis eadem fortuna vtriusque partis pugnatum. supra XIII. millia hostium cæsa, supraque tria capta, cum signis duobus & XL. & nouem elephantis. tum vero omnes prope Hispaniæ populi ad Romanos defecerunt, multoque maiores ea æstate in Hispania quam in Italia res gestæ.

DECADIS TERTIÆ LIB. IIII.

EPITOME.

Hieronymus, Syracusanorum rex, cuius annis Hiero amicus populo Rom. fuerat: ad Carthaginienses defecit: & propter crudelitatem superbiamque à suis interfectus est. T. Sempronius proconsul prospere aduersus Pœnos, & Hannonem ducem ad Beneuentum pugnauit, seruorum maxime opera: quos liberos esse iussit. Cl. Marcellus Consul Siciliæ, quæ prope tota ad Pœnos defecerat: Syracusas obsedit. Philippo Macedonum regi bellum inductum est: qui ad Apolloniam nocturno prælio oppressus fugatusque, in Macedoniam cum prope inermi exercitu perfugit. ad id bellum gerendum Valerius prætor missus est. Res præterea in Hispania à P. & Cn. Scipionibus aduersus Carthaginienses gestas continet. Syphax rex Numidarum in amicitiam ascitus contra Masæsiliam regem Massiliorum pro Carthaginiensibus pugnans, victus, in Hispaniam ad Scipionem cum maxima manu transiit contra Gades: vbi angusto freto Africa & Hispania dirimuntur. Celtiberi quoque in amicitiam recepti sunt: quorum auxilijs accitis, tunc primum mercenarium militem Romana castra habuerunt.

VT ex Campania in Brutios reditum est, Hanno adiutoribus & ducibus Brutijs Græcas vrbes tentauit: eo facilius in societate manentes Romana, quod Brutios, quos & oderant & metuebant, Carthaginiensium partis factos cernebant. Regium primum tentatum est. dieſque aliquot ibi nequicquam absumpti. Interim Locrenses frumentũ, lignaq; & cætera necessaria vibus ex agris in vrbem rapere, etiam ne quid relictum prædæ hostibus esset: & in dies maior omnibus portis multitudo effundi. postremo ij modo relicti in vrbe erant, qui reficere muros ac portas, telaque in propugnacula congerere cogebantur. In permistam omnium ætatum ordinumq; multitudinem, & vagantem in agris magna ex parte inermem, Amilcar C Pœnus equites emisit, qui violare quenquam vetiti, tantum vt excluderent ab vrbe fuga dissipatos, turmas obiecere. Dux ipse loco superiore castra ponit, vnde agros vrbemque possit conspicere. Brutiorum cohortem adire muros atque euocare principes Locrensium ad colliquium iussit, & pollicentes amicitiam Annibalis adhortari ad vrbem tradendam. Brutijs in colloquio nullius rei primo fides est: deinde vt Pœnus apparuit in collibus, & refugientes pauci aliam omnem multitudinem in potestate hostium esse afferebant, tum metu victi, consulturos se populum responderunt. aduocataque extemplo concione, cum & leuissimus quisque nouas res, nouamque societatem mallet: & quorum propinqui extra vrbem intercluſi ab hostibus erant, velut obsidibus datis, pignoratos haberent animos: pauci magis taciti probarent constantem fidem, quam probatam tueri auderent: haud dubio in speciem consensu fit ad Pœnos deditio. L. Attilio præfecto præsidij, quique cum eo milites Romani erant, clam in portum deductis, atque impositis in naues, vt Rhegium deueherentur: Amilcarem, Pœnosque ea conditione, vt fœdus extemplo equis legibus fieret, in vrbem acceperunt. Cuius rei prope non seruata fides dedita est, cum Pœnus dolo dimissum Romanum inculsaret. Locrenses profugisse ipsum causarentur. Insecuti etiam equites sunt. si quo casu in freto æstus

morari,aut deferre naues in terram posset. & eos quidem quos sequebantur non sunt adepti. alias à Messana traijcientes freto Rhegium naues conspexerunt. milites erant Romani à Claudio prætore missi ad obtinendam vrbem præsidio.Itaque Rhegio extemplo abscessum est. Locrensibus iussu Annibalis data pax, vt liberi suis legibus viuerent: vrbs pariter & portus in potestate Locrensium esset, societas eo iure staret, vt Pœnus Locrensem, Locrensisque Pœnum pace ac bello iuuaret. Sic à freto Pœni reducti, frementibus Italiis,quod Rhegium ac Locros, quas vrbes direpturos se destinauerant, intactas reliquissent. Itaque per se ipsi conscriptis armatisque iuuentutis ad X V. millibus, ad Crotonem oppugnandum pergunt ire, Græcam & ipsam vrbem, & maritimam: plurimum accessurum opibus, si in ora maris potum ac vrbem mœnibus validam tenuissent,credentes.Ea cura angebat,quod neque non accersere ad auxilium Pœnos satis audebant, ne quid non pro sociis egisse viderentur:& si Pœnus rursus magis arbiter pacis,quam adiutor belli fuisset,ne in libertatem Crotonis, sicut ante Locrorum, frustra pugnarent. itaque optimum visum est,ad Annibalem mitti legatos: cauerique ab eo, vt receptus Croto Brutiorum esset. Annibal cum præsentium eam consultationem esse respondisset, & ad Hannonem eos reiecisset, ab Hannone nihil certi allatum. nec enim diripi volebant nobilem atque opulentam vrbem: desperabant, cum Brutius oppugnaret, Pœnos nec probare nec iuuare eam oppugnationem appareret, eo maturius ad se defecturos. Crotone nec consilium vnum inter populares, nec voluntas erat. Vnus velut morbus inuaserat omnes Italiæ ciuitates, vt plebes ab optimatibus dissentirent: senatus Romanis faueret, plebs ad Pœnos rem traheret. Eam dissensionem in vrbe perfuga nunciat Brutiis: Aristomachum esse principem plebis, tradendæque authorem vrbis:& in vasta vrbe, lateque omnibus disiectis mœnibus partim stationes custodiasque senatorum ac plebis esse. quacunque custodiam plebis homines,ea patere aditum. Authore ac duce perfuga Brutij corona circumsunt vrbem,acceptique à plebe,primo impetu locos omnes, præter arcem,capere.Arcem optimates tenebant, præparato iam ante ad talem casum perfugio.Eodem Aristomachus perfugit, tanquam Pœnis, non Brutiis author vrbis tradendæ fuisset.Vrbs Croto murum in circuitu patentem XII.millia passuum habuit,ante Pyrrhi in Italiam aduentum. post vastitatem eo bello factam,vix pars dimidia habitabatur.flumen quod medio oppido fluxerat,extra frequentia tectis loca prætetfluebat muros procul iis quæ inhabitabantur. sex millia aberat ab vrbe nobile templum,ipsa vrbe nobilius, Laciniæ Iunonis,sanctum omnib.circa populis. lucus ibi frequenti sylua, & proceris abietis arboribus C septus.læta in medio pascua habuit,vbi omnis generis sacrum deæ pascebatur pecus sine vllo pastore: separatimque egressi cuiusque generis greges nocte remeabãt ad stabula,nunquam insidiis ferarum, non fraude violati hominum. magni igitur fructus ex eo pecore capti: columnaque inde aurea solida facta, & sacrata est: inclytumque templum diuitiis etiam,non tantum sanctitate fuit. Ac miracula aliqua affinguntur plerunque tam insignibus locis. Puta esse aram esse in vestibulo templi, cuius cinerẽ nullus vnquam moueat ventus. Et arx Crotonis vna parte imminet mari, altera vergente in agrum, sinu naturali quondam munita,postea & muro cincta, qua per auersas rupes ab Dionysio Siciliæ tyranno per dolum fuerat capta.Eam tum arcem satis,vt videbatur,tutam,Crotoniatum optimates tenebant,circumsedente cum Brutiis eos etiam plebe sua. Postremo Brutij cum suis viribus inexpugnabilem viderent arcem, coacti necessitate,Hannonis auxilium implorant. Is conditionibus ad deditionem compellere Crotoniatas conatus, vt coloniam Brutiorum eo deduci antiquamque frequentiam eorum recipere vastam ac desertam bellis vrbem paterentur, omnium neminem præter Aristomachum mouit. moriturosque se affirmabant citius,quam immisti Brutiis, in alienos ritus, mores, legesque ac

nos

A mos linguam etiam verterentur. Aristomachus vnus, quando nec suadendo ad deditionem satis valebat: nec sicut vrbem prodiderat, locum prodendæ arcis inueniebat, transfugit ad Hannonem. Locrenses breui post legati quum permissu Hannonis arcem intrassent, persuadent, vt traduci se in Locros paterentur, nec vltima experiri vellent. iam hoc vt sibi liceret, impetrauerant & ab Annibale, missis ad ipsum legatis. Ita Crotone excessum est: deductiq; Crotoniatæ ad mare, naues conscendunt. Locros omnis multitudo abeunt. In Apulia ne hyems quidem quieta inter Romanos atque Annibalem erat. Lucrtiæ Sempronius consul, Annibal haud procul Arpis hybernabat. Inter eos leuia prælia ex occasione aut opportunitate huius aut illius partis oriebantur: melior que eis Romanus, & indies cautior tutiorque ab insidiis fiebat. In Sicilia Romanis omnia mutauerat mors Hieronis, regnumque ad Hieronymum nepotem eius translatum, puerum vix dum libertatem, nedum dominationem modice laturum. Læte id ingenium tutores atque amici ad præcipitandum in omnia vitia acceperunt. Quæ ita futura cernens Hiero, vltima senecta voluisse dicitur liberas Syracusas relinquere: ne sub dominatu puerili, per ludibrium, bonis artibus partum firmatumq; interiret regnum. Huic consilio eius summa ope obsistere filiæ, nomen regium penes puerum futurum ratæ, re- B gimen rerum omnium penes se, viros que suos Andronodorum, & Zoilum: nam ij tutorum primi relinquebantur. Non facile erat non agesimum iam agenti annum, circunsesso die noctesque muliebribus blanditijs, liberare animum, & conuertere ad publicam priuatamque curam. Itaque tutores numero quindecim puero reliquit. quos precatus est moriens, vt fidem erga populum Romanum quinquaginta annos ab se cultam, inuiolatam seruarent: iuuenemque suis potissimum vestigijs insistere vellent, disciplinæque in qua edoctus esset. Post hæc mandata cum expirasset, tutores prodeunt, testamento prolato, utroque in concionem producto (erat autem XV. tunc ferme annorum) paucis, qui per concionem ad excitandos clamores dispositi erant, approbantibus testamentum, cæteris velut patre amisso in orba ciuitate omnia timentibus: funus fit regium, magis amore ciuium & charitate, quam cura suorum celebre. Deinde cæteros tutores summouet Andronodorus: iuuenem iam esse dictitans Hieronymum, ac regni potentem: deponendoque tutelam, quæ ipsi cum pluribus communis erat, in se vnum omnium vires conuertit. Vix quidem vlli bono moderatoq; regi facilis erat fauor apud Syracusanos, succedendi tanta charitate Hierohis. verum enimuero Hieronymus, velut suis vitiis desiderabilem efficere vellet auum, primo statim conspectu omnia quam disparia essent, C ostendit. nam qui per tot annos Hieronem, filium eius Gelonem, nec vestis habitu, nec alio vllo insigni differentes à cæteris ciuibus vidissent, conspexere purpuram, ac diadema, ac satellites armatos. quadrigisque etiam albarum equorum interdum ex regia procedentem, more Dionysij tyranni. Hunc tam superbum apparatum, habitumque, conuenientes sequebantur motus, contemptus omnium hominum, superbæ aures, contumeliosa dicta: aditus non alienis modo, sed tutoribus etiam difficilis: libidines nouæ, inhumana crudelitas. itaque tantus omnes terror inuaserat, vt quidam ex tutoribus aut morte voluntaria, aut fuga præuerterent metum suppliciorum. Tres ex ijs, quibus solis aditus in domum familiarior erat, Andronodorus & Zoilus, generi Hieronis, & Thrasō quidam, de aliis quidem rebus haud magnopere audiebantur. Tendendo autem duo ad Carthaginienses, Thrasō ad societatem Romanam, certamine ac studiis interdum in se conuertebant animum adolescentis. Coniuratio in tyranni caput facta indicatur per Calonem quendam æqualem Hieronymi, & iam inde à puero in omnia familiaria iura assuetum. Index vnus ex coniuratis Theodorum, à quo ipse appellatus erat, nominare potuit. qui comprehensus extemplo, traditusque Andronodoro torquendus, de se ipse haud cunctanter fassus, conscios celabat. postremo cum om-

nibus intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus lacerarentur, victum malo simulans, auertit ab consciis in insontes iudicium, Thrasonem esse auctorem consilij mentitus: nec nisi tam potenti duce confisos, rem tantam ausuros, ab latere inde eos nominat tyranni, quorum capita vilissima fingenti inter dolores gemitusque occurrere. Maxime animo tyranni credibile iudicium Thrasonem nominatus fecit, itaque extemplo traditur ad supplicium: adiectique pœnæ cæteri iuxta insontes. Consciorum nemo, cum diu socius consilij torqueretur, aut latuit, aut fugit. tantum illis in virtute ac fide Theodori fiduciæ fuit: tantumque ipsi Theodoro virium ad arcana occultanda. Itaque quod vnum vinculum cum Romanis societatis erat, Thrasone sublato è medio, extemplo haud dubie ad defectionem res spectabat. legatique ad Annibalem missi: remissi ab eodem Annibale nobiles adolescentuli, Hippocrates & Epicides, nati Carthagine, sed oriundi ab Syracusis exule auo, Pœni ipsi materno genere. per hos iuncta societas Annibali, ac Syracusano tyranno: nec inuito Annibale apud tyrannum manserunt. Appius Claudius prætor, cuius Sicilia prouincia erat: vbi ea accepit, extemplo legatos ad Hieronymum misit, qui cum se ad renouandam societatem, quæ cum auo fuisset, venisse dicerent, per habrium auditi, dimissique sunt ab quærente per iocum Hieronymo, quæ fortuna eis pugnæ ad Cannas fuisset. vix credibilia enim legatos Annibalis narrare: vbi le quid veri sit, scire, vt ex eo, vtram spem sequatur, consilium capiat. Romani, cum serio legationes audire cœpissent, redituros se ad eum dicentes esse: monito magis eo quam rogato, ne fidem temere mutaret, proficiscuntur. Hieronymus legatos Carthaginem misit ad fœdus ex societate cũ Annibale faciendi. Pacto conuenit, vt cum Romanos Sicilia expulissent (id autem breui fore, si naues atque exercitum misissent,) Himera amnis, qui ferme insulam diuidit, finis regni Syracusani ac Punici imperij esset. Aliam deinde inflatus assentationibus eorum qui eum non Hieronis tantum, sed Pyrrhi etiam regis materni aui iubebant meminisse, legationem misit, quia æquum censebat, Siciliam sibi omnem cedi: Italiæ imperium proprium quæri Carthaginiensi populo. Hanc leuitatem ac iactationem animi neque mirabantur in iuuene tumido, neq; arguebant, dummodo auerterent eum ab Romanis. Sed omnia in eo præcipitia ad exitium fuerunt. nam cum præmissis Hippocrate atque Epicide cum binis millibus armatorum ad tentandas vrbes quæ præsidiis tenebantur Romanis, & ipse in Leontinos cum cætero omni exercitu (erant autem ad XV. millia peditum equitumque) profectus esset: liberas ædes coniurati (& omnes forte militabant) imminentes viæ angustæ, qua descendere ad forum res solebat, sumpserunt. ibi cum instructi armatique cæteri transitum expectarent, C rent, vni ex eis (Indigemini fuit nomen) quia custos corporis erat, partes datæ sunt, vt cum appropinquaret ianuæ rex, per causam aliquam in angustiis substineret ab tergo agmen. Ita vt conuenerat, factum est. tanquam laxaret eius tum pedem ab stricto nodo, moratus turbam Indigemines, tantum interualli fecit, vt cum in prætereuntem sine armatis regem impetus fieret, confoderentur prius aliquot vulneribus, quam succurri posset. Clamore & tumultu audito, in Indigeminem iam haud dubie obstantem tela conijciuntur: per quæ tamen, duobus acceptis vulneribus, euasit. fuga satellitum, vt iacentem videre regem, facta est. interfectores pars in forum in multitudinem lætam libertate, pars Syracusas pergunt ad præoccupanda Andronodori regionumque aliorum consilia. Incerto rerum statu, Ap. Claudius bellum orietis ex propinquo cum cerneret, senatum literis certiorem fecit, Siciliam Carthaginiensi populo & Annibali conciliari. ipse aduersus Syracusana consilia, prouincias, regniq; fines, omnia conuertit præsidia. Exitu anni eius Q. Fabius ex auctoritate senatus Puteolos, per bellum cœptum frequentari emporium, communit, præsidiumq; imposuit. inde Romam comitiorum causa veniens, in eum quo primum diem comitialem habuit, comitia edixit, atque ex itinere prætor

vrbem

A vrbem in campum descendit. Eo die cum sors prærogatiuæ ante iuniorum exisset, eaque T. Octacilium & M. Aemylium Regillum consules diceret, tum Q. Fabius silentio facto tali oratione est vsus: Si aut pacem in Italia, aut bellū cum eo hoste haberemus, in quo negligentiæ aut errori locus esset: qui vestris studiis, quæ in campum ad mandandos quibus velitis honores affertis, moram vllam offerret, is mihi parum meminisse videretur vestræ libertatis. sed cum in hoc bello, cum hoc hoste nunquam ab vllo duce sine ingenti nostra clade erratum sit: eadem vos cura, qua in aciem armati descenditis, inire suffragium ad creandos consules decet, & sibi sic quenque dicere: Annibali imperatori parem consulem nomino. Hoc anno ad Capuam Iubellio Taureæ Campano summo equiti prouocanti, summus Romanus eques Asellus Claudius oppositus. Aduersus Gallum quondam prouocantem in ponte Anienis, Manlium fidentem & animo & viribus misere maiores nostri. Ob eandem causam haud multis annis post fuisse non negauerim, cur M. Valerio non diffideretur arma capienti aduersus similiter prouocantem ad certamen Gallum. Quemadmodum pedites equitesque optamus vt validiores, si minus, vt pares hosti habeamus: ita duci hostium parem imperatorem quæramus. Cum, qui est summus in ciuitate dux, eum legerimus: tum repente lectus, in annum creatus aduersus veterem ac perpetuum imperatorem comparabitur, nullis neque temporis neque iuris inclusum angustiis, quo minus ita omnia gerat administretque, vt tempora postulabunt belli. nobis autem in apparatu ipso, ac tantum inchoantibus res, annus circumagitur. Quoniam quales viros creare vos consules deceat, satis est dictum: restat vt pauca de eis, in quos prærogatiuæ fauor inclinauit, dicam. M. Aemylius Regillus flamen est Quirinalis, quem neque mittere à sacris, neque retinere possumus, vt non deum aut belli deseramus curam. Octacilius sororis meæ filiam vxorem, atque ex ea liberos habet. cæterum non ea vestra in me, maioresque meos merita sunt, vt non potiorem priuatis necessitudinibus rempublicam habeam. Quilibet nautarum vectorumq; tranquillo mari gubernare potest. vbi sæua orta tempestas est, ac turbato mari rapitur vento nauis: tum viro & gubernatore opus est. Non tranquillo nauigamus: sed iam aliquot procellis submersi pene sumus. itaque quis ad gubernacula sedeat, summa cura prouidendum ac præcauendum nobis est. In minore experti T. Octacili operam tuam sumus, haud sane cur ad maiora tibi fidamus, documenti quicquam dedisti. Classem hoc anno, cui tu præfuisti, trium rerum causa parauimus: vt Africæ oram popularetur: vt tuta nobis Italiæ littora essent: ante omnia, ne supplementum cum stipendio commeatuque ab C Carthagine Annibali transportaretur. Create consulem T. Octacilium: non dico si omnia hęc, sed si aliquid eorum reipublicæ præstitit. Sin autem te classem obtinente, etiam velut pacato mari quælibet Annibali tuta atque integra ab domo venerunt: si ora Italiæ infestior hoc anno, quam Africæ fuit: quid dicere potes, cur te potissimum ducem Annibali hosti opponant? Si consul esses, dictatorem dicendum exemplo maiorum nostrorum censeremus. nec tu id indignari posses: aliquem in ciuitate Romana meliorem bello haberi, quam te, magis nullius interest, quam tua T. Octacili, non imponi ceruicibus tuis onus sub quo concidas. Ego magnopere suadeo. eodem animo, quo, si stantib. vobis in aciem armatis repente deligendi duo imperatores essent, quorum ductu atque auspicio dimicaretis, hodie quoque consules creetis, quibus sacramenta liberi nostri dicant: ad quorum edictum conueniant: sub quorum tutela atque cura militent. Lacus Thrasymenus, & Cannæ, triste ad recordationem exemplar: vt ad præcauendum simile, vtiles documento sunt. Prærogatiua iuniorum in suffragium reuocata, cum T. Octacilius ferociter eum continuare consulatum velle vociferaretur, atque obstreperet, lictores ad eum accedere consul iussit: & quia in vrbem non inierat, protinus in campum ex itinere profectus, admonnit, cum securibus sibi fasces præferri. Interim prærogatiua

ſuffragium init: creatiq; in ea conſules Q. Fabius Maximus quartum, M. Marcellus tertium. eoſdem conſules cæteræ centuriæ ſine variatione vlla dixerunt. & prætor vnus refectus, Q. Fuluius Flaccus, noui alij creati: T. Octacilius Craſſus iterum, Q. Fabius conſulis filius, qui tum ædilis curulis erat: P. Cornelius Lentulus. Comitijs prætorum perfectis, S. C. factum eſt, vt Q. Fulnio extra ordinem vrbana prouincia eſſet, isque potiſſimum conſulibus ad bellum profectis, vrbi præeſſet. Aquæ magnæ & niues eo anno fuerunt: Tyberisque agros inundauit cum magna ſtrage tectorum, pecorumque & hominum pernicie. Quinto anno ſecundi Punici belli Q. Fabius Maximus quartum, M. Claudius Marcellus tertium, conſulatum ineuntes, plus ſolito conterrerant in ſe ciuitatis animos, multis enim annis tale conſulum par non fuerat. Referebant ſones, ſic Maximum Rullum cum P. Decio ad bellum Gallicum, ſic poſtea Papyrium & Caruilium aduerſus Samnites, Brutioſque, & Lucanum cum Tarentino populum conſules declaratos. Abſens Marcellus conſul creatus, cum ad exercitum eſſet: præſenti Fabio, atque ipſo comitia habente conſulatus continuatus. Tempus, ac neceſſitas belli, ac diſcrimen ſummæ rerum faciebant, ne quis aut in exemplum exquireret, aut ſuſpectum cupiditatis imperij conſulem haberet. quin laudabant potius magnitudinem animi: quod cum ſummo imperatore eſſe opus reipub. ſciret, ſeque eum haud dubie eſſe: minoris inuidiam ſuam, ſi qua ex re oriretur, quam vtilitatem reipub. feciſſet. Quo die magiſtratum inierunt conſules, ſenatus in Capitolio eſt habitus: decretumque omnium primum, vt conſules ſortirentur compararentve inter ſe, vter cenſoribus creandis comitia haberet, prius quam ad exercitum proficiſceretur. Prorogatum deinde imperium omnibus qui ad exercitus erant: iuſſique in prouincijs manere, T. Gracchus Luceriæ, vbi cum volonum exercitu erat, C. Terentius Varro in agro Piceno, M. Pomponius in Gallico ex prætoribus prioris anni propretor Q. Mutius obtineret Sardiniam, M. Valerius ad Brunduſiũ oræ maritimæ, interna aduerſus omnes motus Philippi Macedonum regis, præeſſet. P. Cornelio Lentulo prætori Sicilia decreta prouincia, T. Octacilio claſſis eadem, quam aduerſus Carthaginienſes priore anno habuiſſet. Prodigia eo anno multa nunciata ſunt quæ, quo magis credebant ſimplices ac religioſi homines, eo etiam plura nunciabantur. Lanuuij in æde intus Soſpitæ Iunonis coruos nidum feciſſe. In Apulia palmam viridem arſiſſe. Mantuæ ſtagnum effuſum Mincio amnis euentum viſum. Et Calibus creta, & Romæ in foro Boario ſanguine pluuiſſe. Et in vico Iſtrico fontem ſub terra tanta vi aquarum fluxiſſe, vt ſerias doliaque quæ in eo loco erant, prouoluta velut impetus torrentis tulerit. Tacta de cœlo, atrium publicum in Capitolio ædem in campo Vulcani, nucem in Sabinis, publicamq; viam, murum ac portam Gabiis. Iam alia vulgata miracula erant: haſtam Martis Præneſte ſua ſponte promotam: boué in Sicilia locutum: infantẽ in vtero matris in Marrucinis, Io triumphe, clamaſſe: ex muliere Spoleti virũ factum: Hadriæ aram in cœlo, ſpeciesque hominum circum eam cum candida veſte viſas eſſe. Quin Romæ quoq; in ipſa vrbe ſecundum apum examen in foro viſum. quod mirabile eſt, quia rarum. affirmantes quidam legiones ſe armatas in Ianiculo videre, concitauerunt ciuitatem ad arma: qui cum in Ianiculum iniſſent, negarunt quenquam ibi, præter aſſuetos collis eius cultores apparuiſſe. Hæc prodigia hoſtiis maioribus procurata ſunt ex Aruſpicum reſponſo: & ſupplicatio omnibus diis, quorum puluinaria Romæ ſint, indicta eſt. Perpetratis quæ ad pacem deũm pertinebant, de republ. belloque gerendo, & quantum copiarum, & vbi quæque eſſent, Coſſ. ad ſenatum retulerunt. Duodeuiginti legionibus bellum geri placuit: binas Coſſ. ſibi ſumere: binis Galliam Siciliamque ac Sardiniam obtineri: duabus Q. Fabium prætorem Apuliæ, duabus volonum T. Gracchum circa Luceriam præeſſe, ſingulas C. Terentio Procoſ. ad Picenum, & M. Valerio ad claſſem circa Brunduſium, & duas vrbi præſidium relinqui. Hic vt numerus legionum expleretur, ſex

A nouæ legiones erant scribendæ. Eas primo quoque tempore Coss. scribere iussi, & classem parare, vt cum eis nauibus, quæ pro Calabriæ littoribus in statione essent, C.L. Longarum nauium classis eo anno expleretur. Delectu habito, & nauibus nouis deductis Q. Fabius comitia censoribus creandis habuit, creati M. Atilius Regulus, & P. Furius Philus. Cum increbresceret rumor, bellū in Sicilia esse: T. Octacilius eo cum classe proficisci iussus est. Cum deessent nautæ, Coss. ex S.C. edixerunt, vt qui L. Aemylio, C. Flaminio censoribus, millibus æris quinquaginta ipse, aut pater eius census fuisset vsque ad centum millia, aut cui postea res tanta esset facta, nautam vnum cum sex mensium stipendio daret. qui supra centum millia, vsque ad C C C. millia, tres nautas cum stipendio annuo: qui supra trecenta millia vsque ad decies æris, quinque nautas: qui supra decies, septem: senatores, octo nautas cum annuo stipendio darent. Ex hoc edicto dati nautæ armati instructiq; ab dominis cum triginta dierum coctis cibarijs naues cōscenderunt. Tum primum est factum, vt classis Romana socijs naualibus priuata impensa paratis compleretur. Hic maior solito apparatus præcipue conterruit Campanos, ne ab obsidione Capuæ bellum eius anni Romani inciperent. itaque legatos ad Annibalem oratum miserunt, vt Capuam exercitum admoueret. ad eam oppugnandam nouos exercitus scribi B Romæ, nec vllius vrbis defectioni magis infensos eorum animos esse. Id quia tum trepidi nunciabant, maturandum Annibal ratus, ne præuenirent Romani: profectus Arpis, ad Tifata in veteribus castris super Capuam consedit. inde Numidis Hispanisque ad præsidium simul castrorum, simul Capuæ relictis, cum cætero exercitu ad lacum Auerni per speciem sacrificandi, re ipsa, vt tenteret Puteolos, quique ibi præsidio erant, descendit. Maximus postquam Annibalem Arpis profectum, & regredi in Campaniā, allatum est, nec die nec nocte intermisso itinere, ad exercitum redit: & T. Gracchum ab Luceria Beneuentum copias admouere: Q. Fabium Pr. (is filius Cos. erat.) Luceriam Gracho succedere iubet. In Siciliam eodem tempore duo Prr. profecti: P. Cornelius ad exercitum, Octacilius, qui maritimæ oræ reique nauali præesset, & cæteri in suas quisque prouincias profecti. & quibus prorogatum imperium erat: easdem quas priore anno regiones obtinuerunt. Ad Annibalem, cum ad lacum Auerni esset, quinque nobiles iuuenes ab Tarento venerunt, partim ad Thrasymenum lacum, partim ad Cannas capti, dimissique domos cum eadem comitate, qua vsus aduersus omnes Romanorum socios Pœnus fuerat. Ii memores beneficiorum eius, perpulisse magnam partem se iuuentutis Tarentinæ referunt, vt Annibalis amicitiam ac societatem quam P.R. mallent: legatosque C ab suis missos rogare Annibalem, vt exercitum propius Tarentum admoueat. si signa eius, si castra conspecta à Tarento sint, haud vllam interfessuram moram quin vrbs dedatur. in potestate iuniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam esse. Annibal collaudatos eos, oneratoq; ingentibus promissis domū ad cœpta maturanda redire iubet, se in tempore affuturum esse. Hac cum spe dimissi Tarentini, ipsum ingens cupido incesserat Tarenti potiundi. vrbem esse videbat cum opulentam nobilemque, tum maritimam, & in Macedoniam opportune versam, regemq; Philippum hunc portum, si transiret in Italiam, cum Brundusium Romani haberent, petiturum. Sacro inde perpetrato, ad quod venerat: & dum ibi moratur, peruastato agro Cumano vsq; ad Miseni promontorium, Puteolos repente agmen cōuertit ad opprimendum præsidium Romanum. Sex millia hominum erant: & locus munimento quoq;, non natura modo tutus. Triduum ibi moratus Pœnus, ab omni parte tentato præsidio, deinde, vt nihil procedebat, ad populandum agrum Neapolitanum magis ira quam potiundæ vrbis spe processit. Aduentu eius in propinquum agrum Nolana mota est plebs, iamdiu auersa ab Romanis, & infesta senatui suo. itaque legati ad accersendum Annibalem cum haud dubio promisso tradendæ vrbis venerunt. Præuenit incœptum eorum Marcellus COS. à primoribus accitus. die vno

Sueſſulam

Sueſſulam à Calibus, tum Vulturnus amnis traijcientem moratus eſſet, cum tenderat. inde proxima nocte ſex millia peditum, equitesque C C C. qui præſidio ſenatui eſſent, Nolam intromiſit. & vti à C O S. omnia impigrè facta ſunt ad præoccupandam Nolam: ita Annibal tempus terebat, bis iam ante nequicquam tentata re ſegnior ad credēdum Nolanis factus. Iiſdem diebus & Q. Pœbius C O S. ad Caſilinum tentandum, quod præſidio Punico tenebatur, venit, & ad Beneuentū velut ex compoſito parte altera Hanno ex Brutijs cum magna peditum equitumq; manu, altera T. Gracchus ab Luceria acceſſit, qui primo oppidum intrauit. deinde vt Hannonem tria millia ferme ab vrbe ad Calorem fluuium caſtra poſuiſſe, & inde agrum populari audiuit: & ipſe egreſſus mœnibus mille ferme paſſus ab hoſte caſtra locat: ibique concionem militum habuit. Legiones magna ex parte volonum habebat: qui iam alterum annum libertatem tacite mereri quam poſtulare palam maluerant. ſenſerat tamen hibernis egrediens murmur in agmine eſſe querentium, nunquamne liberi militaturi eſſent? ſcripſeratq; ſenatui, non tam quid deſiderarent, quam quid meruiſſent. bona fortiq; opera earum ſe ad eam diem vſum: neq; ad exemplum inde militis quicquam eis præter libertatem deeſſe. De eo permiſſum ipſi erat, ſecreſ quod è rep. duceret eſſe. Itaque prius quam cum hoſte manum conſereret, pronunciat, tempus veniſſe eius libertatis, quam diu ſperaſſent, potiundæ. Poſtero die ſignis collatis dimicaturum puro ac patenti campo, vbi ſine vllo inſidiarum metu vera virtute geri res poſſet. Qui caput hoſtis retuliſſet, eum extemplo liberum iuſſurum eſſe. qui loco ceſſiſſet, in eum ſeruili ſupplicio animaduerſurum. Suam cuique fortunam in manu eſſe. libertatis authorem eis non ſe fore ſolum, ſed. C O S. M. Marcellum, & vniuerſos patres, qui conſulti ab ſe de libertate eorum, ſibi permiſiſſent. Literas inde C O S. ae S. C. recitauit. Ad quæ clamor cum ingenti aſſenſu eſt ſublatus, pugnam poſcebant, ſignum vt daret extemplo, ferociter inſtabant. Gracchus prælio in poſterum diem pronunciato, concionem dimiſit. Milites læti, præcipue quibus merces nauata in vnum diem operæ, libertas futura erat: armis expediendis quod reliquum diei fuit, conſumpſerunt. Poſtero die vbi ſigna cœperunt canere, primi omnium parati inſtructique ad prætorium conueniunt. ſole orto Gracchus in aciem copias eduxit. Nec hoſtes moram dimicandi fecerunt. Decem & ſeptem millia peditum erant, maxima ex parte Brutij ac Lucani: equites M C C. inter quos pauci admodum Italici, cæteri Numidæ fere omnes, Mauriq;. Pugnatum eſt & acriter, & diu. quatuor horis neutro inclinata eſt pugna. nec alia magis Romanum impediebat res, quam capita hoſtium precia libertati facta. nam vt quiſque hoſtem impigre occiderat, primum capita ægre inter turbam tumultumq; abſcindendo, tempus terebat. deinde occupata dextra tenendo capiti, fortiſſimus quiſque pugnator eſſe deſierat: ſegnibus ac timidis tradita pugna erat. Quod vbi tribuni mil. Graccho nunciarunt, neminem ſtantem iam vulnerari hoſtem, carnificari iacentes, & in dextris militum pro gladijs humana capita eſſe: ſignum dari propere iuſſit, proijcerent capita, inuaderentq; hoſtes, claram ſatis & inſignem virtutem eſſe: nec dubiam libertatem futuram ſtrenuis viris. Tum redintegrata pugna eſt, & eques etiam in hoſtem emiſſus. Quibus cum impigre Numidæ concurriſſent, nec ſegnior equitum quam peditum pugna eſſet, iterum in dubium adducta res: cum vtrinq; duces, Romanus Brutium Lucanumque toties à maioribus ſuis victos ſubactosque, Pœnus mancipia Romana, & ex ergaſtulo militem verbis obtereret. Poſtremo pronuncia: Gracchus, eſſe nihil quod de libertate ſperarent, niſi eo die fuſi fugatique hoſtes eſſent. Ea demum vox ita animos accendit, atque renouato clamore velut alij repente facti, tanta vi ſe in hoſtem intulerunt, vt ſuſtineri vltra non poſſent. Primo anteſignani Pœnorum, deinde ſigna perturbata, poſtremo tota impulſa acies: inde haud dubie terga data, ruuntq; fugientes in caſtra adeo pauidi, trepidique, vt ne in portis quidem aut vallo quiſquam reſtiterit: ac prope continenti

agmine

A agmine Romani insecuti, nouum de integro prælium inclusi hostium vallo ediderint, ibi sicuti pugna impeditior in angustijs, ita cædes atrocior fuit: & adiuere captini, qui rapto inter tumultum ferro conglobati, & à tergo cæciderunt Pœnos, & fugam impedierunt. itaque minus duo millia hominum ex tanto exercitu, & ea maior pars equitum cum ipso duce effugerunt. alij omnes cæsi, aut capti. capta & signa duodequadraginta. Ex victoribus duo millia ferme cecidere. præda omnis, præterquam hominum captiuorum, militi concessa est. & pecus exceptum est, quod intra dies triginta domini cognouissent. Cum præda onusti in castra redissent, quatuor millia ferme volonum militum, qui pugnauerant segnius, nec in castra eruperant simul, metu pœnæ collem haud procul castris cœperunt. postero die per Tr. mil. inde deducti, concione militum aduocata à Graccho, superuenerunt: vbi cum proconsul veteres milites primum, pront cuiusque virtus atque opera in ea pugna fuerat, militaribus donis donasset: tunc quod ad volones attineret, omnes ait malle laudatos à se, dignos, indignosque, quam quenquam eo die castigatum esse, quod bonum, fiustum, felixq; reipublicę ipsisq; esset, omnes eos liberos esse iubere. Ad quam vocem cum clamor ingenti alacritate sublatus esset: ac nunc complexi inter se gratulantesque, nunc manus ad cœlũ tollentes, bona omnia P. R. Gracchoq; ipli precarentur. tum Gracchus: prius quam omnes iure libertatis æquassem, inquit, neminem nota strenui aut ignaui militis notasse volui. nunc exsoluta iam fide publica, ne discrimen omne virtutis ignauiæque pereat, nomina eorum qui detrectatæ pugnæ memores, secessionem paulo ante fecerunt, referri ad me iubebo: citatosq; singulos iureiurando adigam, nisi quibus morbus causa erit, non aliter quam stantes cibum potumque, quoad stipendia facient, capturos esse. Hanc multam ita æquo animo feretis, si reputabitis, nulla ignauiæ nota leuiore vos designari potuisse. Signum deinde colligendi vasa dedit: militesq; prædam portantes agentesque, per lasciuiam ac iocum ita ludibundi Beneuentum rediere, vt ab epulis per celebrem festumq; diem actis, non ex acie reserti viderentur. Beneuentani omnes turba effusa cum obuiã ad portas exissent, complecti milites, gratulari, vocare in hospitium. Apparata conuiuia omnibus in propatulo ædium fuerant: ad ea inuitabant, Gracchumq; orabant, vt epulari permitteret militibus, & Gracchus ita permisit, in publico epularentur omnes. Ante suas quibusque fores prolata omnia, pileati, aut lana alba velatis capitibus volones epulati sunt, alij accubantes, alij stantes, qui simul ministrabant, vescebanturque. Digna res visa, vt simulachrum celebrati eius diei Gracchus, postquam Romam rediit, pingi iuberet in æde Libertatis, quam pater eius C in Auentino ex multatitia pecunia faciendã curauit, dedicauitq;. Dum hæc ad Beneuentum geruntur, Annibal depopulatus agrum Neapolitanum, ad Nolam castra mouet. Quem vbi aduentare C O S. sensit: Pomponio prætore cum eo exercitu qui super Sæssulam in castris erat, accito, ire obuiam hosti parat, ne moram dimicandi faceret. Claudium Neronem cum robore equitum silentio noctis per auersam maxime ab hoste portam emittit: circumuectumque occultè subsequi sensim agmen hostium iubet: & cum coortum prælium videret, ab tergo se obijcere. Id errore viarum, an exiguitate temporis Nero exequi non potuerit, incertum est. Absente eo cum prælium commissum esset, superior quidem haud dubie Romanus erat. sed quia equites non affuere in tempore, ratio compositæ rei turbata est. Non ausus insequi cedentes Marcellus, vincẽtibus suis signum receptui dedit: plus tamen duo millia hostiũ eo die cæsa traduntur: Romanorum minus C C C C. Solis fere occasu Nero diem noctemq; nequicquam fatigatis equis hominibusq;, ne viso quidem hoste rediens, adeo grauiter est ab C O S. increpatus, vt per eum stetisse diceret, quo minus accepta ad Cannas redderetur hosti clades. Postero die Romanus in aciẽ descendit. Pœnus tacita etiam confessione victus, castris se tenuit. Tertio die silentio noctis, omissa spe Nolæ potiundæ, rei nunquam prospere tentatæ, Tarentum ad

certiorem

certiorem spem proditionis proficiscitur. Nec minore animo res Romana domi quam militiæ gerebantur. Censores vacui ab operum locandorum cura propter inopiam ærarij: ad mores hominum regendos animum aduertere, castigandaque vitia: quæ, velut diutinis morbis ægra corpora exsese gignunt, nata bello erant. Primum eos citauerunt qui post Cannensem pugnam respub. deseruisse, Italiaque excessisse velle dicebantur. princeps eorum Lucius Cæcilius Metellus, qui quæstor tunc forte erat iusso deinde eo cæteris; eidem noxæ reis causam dicere, cum purgari nequissent, pronunciarunt, verba orationemq; eos aduersus rempub. habuisse quo coniuratio deserendæ Italiæ causa fieret. Secundū eos citati nimis callidi exoluendi iurisiurandi interpretes: qui captiuorum ex itinere egressi clam in castra Annibalis, solutum quod iurauerant redituros, rebantur. His superioribusq; illis equi adempti, qui publicum equum habebant: tribuq; moti, ærarij omnes facti. Neq; senatu modo aut equestri ordine regendo cura se censorem tenuit. nomina omnium ex nationum tabulis excerpserunt, qui quadriennio non militassent, quibus neque vocatio iusta militiæ, neq; morbus causa fuisset. & ea supra duo millia nominū in ærarios relata, tribuq; omnes moti: aditumq; inerti censoriæ notæ triste senatusconsultum, vt ij omnes quos censores notassent, pedibus mererent, mitterenturq; in Siciliam ad Cannensis exercitus reliquias: cui militum generi non prius quam pulsos Italia hostis esset, finitum stipendiorum tempus erat. Cum censores ob inopiam ærarij se iam locationibus abstinerent ædium sacrarum tuendarum, curuliumq; equorum præbendorum, ac similium his rerum: conuenere ad eos frequentes, qui hastæ huius generis assueuerant: hortatiq; censores, vt omnia perinde agerent locarentque, ac si pecunia in ærario esset. neminem nisi bello confecto pecuniam ab ærario petiturum esse. Conuenere deinde domini eorum quos T. Sempronius ad Beneuentum manu emiserat: accersitosq; se ab triumuiris mensariis esse dixerunt, vt precia seruorum acciperent. cæterum non ante quam bello confecto accepturos esse. Cum hæc inclinatio animorum plebis ad sustinendā inopiam ærarij fieret: pecuniæ quoq; pupillares primo, deinde viduarum cœptæ conferri, nusquam eas tutius sanctiusq; deponere credentibus, qui deferebant, quam in publica fide. inde si quid emptum paratumq; pupillis ac viduis foret, à quæstore perscribebatur. Manauit ea priuatorum benignitas ex vrbe etiam in castra, vt non eques, non centurio stipendium acciperent: mercenariumque increpantes vocarent, qui accepisset. Q. Fabius C O S. ad Casilinum castra habebat, quod duum millium Campanorum, & septingentorū militum Annibalis tenebatur præsidio. præerat Statius Metius, missus ab Cn. Magio Atellano: qui eo anno Mediastuticus erat, seuitiaque & plebem promiscue armabat, vt castra Romana inuaderet, intento C O S. ad Casilinum oppugnandum. Nihil eorum Fabium fefellit. Itaq; Nolam ad collegam mittit, altero exercitu, dum Casilinum oppugnatur, opus esse, qui Campanis opponatur. vel ipse relicto Nolæ præsidio modico veniret: vel, si eum Nolę teneret, & nec dum securæ res ab Annibale essent, T. Gracchum Procos. à Beneuento acciturum. Hoc nuncio Marcellus duobus militum millibus Nolæ in præsidio relictis, cum cætero exercitu Casilinū venit, aduentuq; eius Campani iam mouentes sese quieuerunt. ita à duobus C O S. Casilinū oppugnari cœptum. vbi cum multa succedētes temere mœnibus Romani milites acciperent vulnera, neq; satis incœptis succederet. Fabius omittendam rem paruam, ac iuxta magnis difficilem, abscedendumq; inde censebat, cum res maiores instarēt. Marcellus multa magnis ducibus sicut non aggredienda, ita semel aggressis non dimittenda esse dicendo, quia magna famę momenta in vtram; partem fierent, tenuit ne incepto abiretur. Vineæ inde, omniaque alia operum machinationumque genera cum admouerentur, Campanique Fabium orarent vt abire Capuam tuto liceret, paucis egressis, Marcellus portam qua egrediebantur, occupauit: cædesque promiscue omnium circa portam primo, deinde

deinde irruptione facta, etiam in vrbe fieri cœpta est. Quinquaginta fere primo egressi Campanorum cum ad Fabium confugissent, præsidio eius Capuam peruenerunt. Casilinum inter colloquia, cunctationemque petentium fidem, per occasionem captum est. captiui, quique Campanorum, quique Annibalis militum erant, Romam missi, atq; ibi in carcere inclusi sunt: oppidanorum turba per finitimos populos in custodiam diuisa. Quibus diebus à Casilino re bene gesta recessum est, eis Gracchus in Lucanis aliquot cohortes in ea regione cõscriptas cum præfecto sociorum in agros hostium prædatum misit. eos effusè palatos Hanno adortus, haud multo minorem, quam à Beneuento acceperat, reddidit hosti cladem: atque in Brutios raptim, ne Gracchus assequeretur, cõcessit. Cos. Marcellus retro vnde venerat Nolam redit: Fabius in Samnium ad populandos agros, recipiendasq; armis quæ defecerant vrbes, processit: Caudinus Samnis grauius deuastatus, perusti populatiq; late agri, prædæ pecudum hominumq; actę: oppida vi capta, Compulteria, Telesia, Cossa, Melæ, Fuisulæ, & Orbitanium. ex Lucanis Blandæ, Apulorum Ancæ oppugnatæ. Millia hostiũ in his vrbibus XXV. capta aut occisæ: & recepti perfugæ CCCLXX. quos cũ Romam misissent Cos. virgis in comitio cæsi omnes, ac de saxo deiecti. Hæc à Q. Fabio, intra paucos dies gesta. Marcellum ab gerendis rebus valetudo aduersa Nolæ tenuit. Et à Pr. Q. Fabio, cui circa Luceriam prouincia erat, Accua oppidum per eos dies vi captum, statiuaque ad Ardoneas communita. Dum hæc alijs locis ab Romanis geruntur: iam Tarentũ peruenerat Annibal cum maxima omnium, quacunque ierat, clade. in Tarentino demum agro pacatum incedere agmen cœpit. nihil ibi violatum, neque vsquam via excessum est. apparebatque, non id modestia militum aut ducis, nisi ad conciliandos Tarentinorum animos, fieri. Cæterum cum prope iam mœnibus accessisset, nullo ad conspectum primi agminis, vt rebatur, motu facto, castra ab vrbe ferme passus mille locat. Tarentum triduo antequam Annibal ad mœnia accederet, à M. Valerio Propr. qui classi ad Brundusium præerat, T. Valerius legatus missus. Is primorum iuuentute conscripta, dispositisq; ad omnes portas, circaq; muros, qua res postulabat, stationib. die ac nocte plurimum intentus, neq; hostibus neque dubijs sociis quicquam præbuit ad tentandum. Sicq; diebus aliquot frustra ibi absumptis Annibal, cum eorum nemo qui ad lacum Auerni adissent, aut ipsi venirent, aut nuncium literasve mitterent: vana promissa se temere secutum cernens, castra inde mouit. Tum quoq; intacto agro Tarentino, quanquam simulata lenitas nondũ profuerat: tamen spe labefactandæ fidei haud absistens, Salapiam tendit: eoq; frumentum ex agris Metapontino atq; Heracleensi (iam media æstas exacta erat, & hybernis placebat locus) comportat. Prædatum inde Numidæ Mauriq; per Salentinum agrum, proximosq; Apuliæ saltus dimissi: vnde cæterę prædæ haud multum, equorum greges maxime abacti: e quibus ad quatuor millia domanda equitib. diuisa. Romani, cum bellum nequaquam contemnendum in Sicilia oriretur: morsq; tyranni duces magis impigros dedisset Syracusanis, quam causam aut animos mutasset: M. Marcello alteri consulum eam prouinciam decernunt. Secundum Hieronymi cædem primo tumultuatum in Leontinis apud milites fuerat, vociferatumq; ferociter, parentandum regi sanguine coniuratorum esse. deinde libertatis restitutæ dulce audium nomen, crebro vsurpatum, spes facta ex pecunia regia largitionis militi, atque fungendi potioribus ducibus: & relata tyranni fœda scelera, fœdioresque libidines, adeo mutauere animos, vt insepultum iacere corpus paulo ante desiderati regis paterentur. Cum cæteri ex coniuratis ad exercitum obtinendum remansissent, Theodorus & Sosis regijs equis, quanto maximo cursu poterant, vt ignaros omnium regios opprimerent, Syracusas contendunt. cæterum præuenerat non fama solũ, qua nihil in talibus rebus est celerius, sed nuncius etiam ex regijs seruis. itaq; Andronodorus & insulam & arcem, & alia quæ poterat, quæque opportuna erant, præsidijs firmarat. Hexapylo Theodorus

ac

ac Sosis post solis occasum iam obscura luce inuecti, cum cruentam regiam vestem, atque insigne capitis ostentarent, transuecti per Thicam, simul ad libertatem, simul ad arma vocantes, in Acradinam conuenire iubent. Multitudo pars procurrit in vias, pars in ædium vestibulis stat, pars ex tectis fenestrisque prospectant, & quid rei sit, rogitant. omnia luminibus collucent, strepitusque vario complentur. armati locis patentibus congregantur. inermes ex Olympij Iouis templo spolia Gallorum Illyriorumque dono data Hieroni à P.R. fraque ab eo, detrahunt, precantes Iouem, vt volens propitius præbeat sacra arma pro patria, pro deum delubris, pro libertate sese armantibus. Hæc quoque multitudo stationibus per principes regionum vrbis dispositis adiungitur. Insula inter cætera Andronodorus præsidiis firmat horrea publica. Locus ipse saxo quadrato septus atque arcis in modum emunitus capitur ab iuuentute, quæ præsidio eius loci attributa erat. mittuntque nuncios in Acradinam horrea frumentumque in senatus potestate esse. Luce prima populus omnis armatus inermisque in Acradinam ad curiam conuenit. ibi pro Concordiæ ara, quæ in eo sita loco erat, ex principibus vnus nomine Polyneus concionem habuit: Seruitudinis indignitatisque hominem expertos aduersus notum malum irritatos esse. Discordia ciuilis quas importet clades, audisse magis à patribus Syracusanos, quam ipsos vidisse. Arma quod impigre ceperint, laudare, magis laudaturum, si non vtantur nisi vltima necessitate coacti: in præsentia legatos ad Andronodorum mitti placere, qui denuncient, vt in potestate senatus ac populi sit: portæ insulæ pateant, reddat præsidium, si tutelam alieni regni suum regnum velit facere, eundem se censere multo acrius ab Andronodoro, quam ab Hieronymo repeti libertatem. Ab hac concione legati missi sunt. senatus inde haberi cœptus est: quod sicut regnante Hierone manserat publicum consilium, ita post mortem eius ante eam diem nulla de re neque conuocati neque consulti fuerant. Vt ventum ad Andronodorum est, ipsum quidem mouebat & ciuium consensus: & cum aliæ occupatæ vrbis partes, tum pars insulæ velut munitissima prodita atque alienata: sed euocatum eum ab legatis Demarata vxor, filia Hieronis, inflata adhuc regiis animis, ac muliebri spiritu, admonet sæpe vsurpatæ Dionysij tyranni vocis, quæ pedibus tractum, non insidentem equo, relinquere tyrannidem dixerit debere. facile esse momento quo quis velit, cedere possessione magnæ fortunæ: facere & parare eam difficile atque arduum esse. paululum sumeret spacij ad consultandum ab legatis. eo vteretur ad accersendos ex Leontinis milites, quibus si pecuniam regiam pollicitus esset, omnia in potestate eius futura. Hæc muliebria consilia Andronodorus neque tota aspernatus est, neque ex templo accepit: tutiorem ad opes affectandas ratus esse viam, si in præsenti tempori cessisset. itaque legatos renunciare iussit, futurum se in senatus ac populi potestate. Postero die luce prima patefactis insulæ portis in forum Arcadiæ venit. ibi in aram Concordiæ, ex qua pridie Polyneus concionatus erat, ascendit: orationemque eam orsus est, qua primum cunctationis suæ veniam petiuit. Se enim clausas habuisse portas, non separantem suas res à publicis, sed strictis semel gladiis timentem, qui finis cædibus esset futurus: vtrum quod satis libertatis fore, contenti nece tyranni essent: an quicunque aut propinquitate, aut affinitate, aut aliquibus ministeriis regiam contigissent: alienæ culpæ rei trucidarentur. postquam animaduertit, eos qui liberassent patriam seruare etiam liberatam velle, atq; vndique consuli in medium: non dubitasse, quin & corpus suum, & cætera omnia quæ suæ fidei tutelæque essent, quando eum qui mandasset, suus furor absumpsisset, patriæ restitueret. Conuersus deinde ad interfectores tyranni, ac nomine appellans Theodorū ac Sosim: Facinus, inquit, memorabile feciſtis. sed mihi credite, inchoata vestra gloria nondum perfecta est: periculumque ingens manet, nisi communi concordiæ consulitis, ne libera efferatur res. Post hanc orationem claues portarum pecuniæque regiæ ante

pedes

A pedes eorum posuit. atque illo quidem die dimissi ex concione læti circa omnia sana deûm supplicauerunt cum coniugibus ac liberis. postero die comitia Pet. creandis habita. creatus in primis Andronodorus: cæteri magna ex parte interfectores tyranni. duos etiam absentes Sopatrum ac Deomenem fecerunt. Qui auditis ijs quæ Syracusis acta erant, pecuniam regiam quæ in Leontinis erat, Syracusas deuectam, quæstoribus ad idipsum creatis tradiderunt, & ea quæ in insula erat, & Acradina, tradita est. muriq; ea pars quæ ab cætera vrbe nimus firmo munimento interscpiebat insulam, consensu omnium deiecta est. secutæ & cæteræ res hanc inclinationem animorum ad libertatem. Hippocrates atque Epicides audita morte tyranni, quam Hippocrates etiam nuncio interfecto celare voluerat: deserti à militibus, quia id tutissimum ex præsentibus videbatur, Syracusas rediere. vbi ne suspecti obseruarentur, tanquam nouandi res aliquam occasionem quærentes: prætores primum, dein per eos senatum adeunt. Ab Annibale se missos prædicant ad Hieronymum tanquam amicum ac socium, paruisse imperio eius, cuius imperator suus voluerit, vello ad Annibalem redire. cæterum cum iter tutum non sit, vagantibus passim per totam Siciliam Romanis armis, petere vt præsidij dent aliquid, quo Locros in Italiam perdueantur. gratiam magnam eos parua opera apud Annibalem inituros. Facile res impetrata: abire enim duces regios, cum peritos militiæ, tum egentes eosdem atque audaces, cupiebant: sed quod volebant, non quam maturato opus erat, nauiter expediebant. Interim Iuuenes militares, & assueti militibus, nunc apud eos ipsos, nunc apud transfugas, quorum maxima pars ex naualibus socijs Romanorum erat: nunc etiam apud infimæ plebis homines crimina ferebant in senatum optimatesq; : moliri clam eos, atque struere, vt Syracusæ perspeciem recóciliandæ societatis in deditione Romanorum sint: dein factio, & pauci authores fœderis renouati dominentur. His audiendis credendisque opportuna multitudo maior in dies Syracusas confluebat: nec Hippocrati & Epicidi solum spem nouandarum rerum, sed Andronodoro iam præbebat. Qui sessus tandem vxoris vocibus, monentis nunc illud esse tempus occupandi res, dum turbata omnia noua atq; incognita libertate essent, dum regijs stipendiis pastus obuersaretur miles, dum ab Annibale missi duces assueti militibus iuuare possent incœpta: cum Themistio, cui Gelonis filia nupta erat, rem consociatam, paucos post dies Aristoni cuidã tragico actori, cui & alia arcana committere assueuerat, incaute aperit. Huic & genus & fortuna honesta erant: nec ars, quia nihil tale apud Græcos pudori est, ea deformabat. itaq; fidem potiorẽ ratus, quam patriæ debebat, indicium ad Pet. defert. Qui vbi rem haud vanam esse certis indiciis cõpererunt: consultis senioribus, & authoritate eorum præsidio ad fores posito, ingressos curiam Themistium atq; Andronodorũ interfecerunt. & cum tumultus ab re in speciẽ strociore causam alijs ignorantibus ortus esset, silentio tandem facto, indicem in curiam introduxerunt. Qui cum ordine omnia edocuisset: principium coniurationis factum ab Harmoniæ Gelonis filiæ nuptijs, quibus Themistio iuncta esset: Afrorum Hispanorumque auxiliares instructos ad cædem prætorum principumque aliorum, bonaque eorum prædæ futura interfectoribus pronunciatum: iam mercenariorum manum assuetam imperijs Andronodori paratam fuisse ad insulam rursus occupandam: singula deinde, quæ, per quosque agerentur, totamque viris armisq; instructam coniurationem ante oculos posuisset: senatui quidem tam iure cæsi, quam Hieronymus, videbantur. Ante curiam variæ atque incertæ rerum multitudinis clamor erat. quam ferociter minantem in vestibulo curiæ corpora coniuratorum eo metu compressêrunt, vt silentes integram plebem in concionem sequerentur. Sopatro mandatum abs senatu, & ab collegis, vt verba faceret. Is (tanquam reos agebat) ab antea ãa vita orsus, quæcunque post Hieronis mortem sceleste atque impie facta essent, Andronodorum ac Themistium arguit fecisse. Quid enim sua sponte

fecisse

fecisse Hieronymum puerum, ac vixdum pubescentem facere potuisse? non res ac magistratus eius sub aliena inuidia regnasse. itaque aut ante Hieronymum, aut certe cum Hieronymo petire eos debuisse. At illos debitos iam merti destinatosque, alia noua scelera post mortem tyranni molitos, palam primo, cum clausis Andronodorus insulæ portis, hæreditatem regni creuerit: quoque procurator tenuerat, pro domino possederit. proditus deinde ab eis qui in insula erant, circunsessus ab vniuersa ciuitate, quæ Acradinam tenuerit: neque quam palam atque aperte petitum regnum, clam & dolo affectare coeperit. & ne beneficio quidem atque honore potuerit vinci: cum inter libertatem patriæ insidiator ipse libertatis creatus esset Prætor. Sed animos eis regios regias coniuges fecisse: alteri Hieronis, alteri Gelonis filias nuptas. Sub hanc vocem ex omnibus partibus concionis clamor oritur, nullam earum viuere debere, nec quenquam superesse tyrannorum stirpis. Hæc natura multitudinis est, aut seruit humiliter, aut superbe dominatur. libertatem, quæ media est, nec spernere modice, nec habere sciunt, & non ferme desunt irarum indulgentes ministri, qui auidos atque intemperantes plebeiorum animos ad sanguinem & cædes irritent: sicut tum extemplo Prætores rogationem promulgarunt, acceptaq; pene prius quam promulgata est, vt omnis regia stirps interficerentur, missique à Prr. Demaratam Hieronis, & Harmoniam Gelonis filias, coniuges Andronodori & Themistij, interfecerunt. Heraclea erat filia Hieronis, vxor Sosippi: qui legatus ab Hieronymo ad regem Ptolemæum missus, voluntarium conciuerat exilium. Ea cum ad se quoque venire præsciisset, in sacrarium ad penates confugit, cum duabus filiabus virginibus, resolutis crinibus, miserabilique alio habitu: & ad ea addidit preces, nunc per memoriam Hieronis patris, Gelonisque fratris, ne se innoxiam inuidia Hieronymi conflagrare sineret. nihil se ex regno illius, præter exilium viri habere. neque fortunam suam eandem vino Hieronymo fuisse, quam sororis: neque interfecto eo causam eandem esse. Quid, quod si Andronodoro consilia processissent: illa cum viro fuerit regnatura, sibi cum cæteris seruiendum? Si quis Sosippo nunciet interfectum Hieronymum, ac liberatas Syracusas, cui dubium esse, quin extemplo conscensurus sit nauim, atque in patriam rediturus? Quantum spes hominem fulsit: in liberata patria coniugem eius, ac liberos de vita dimicare? quid obstites libertati, aut legibus? quod ab se cuiquam periculum à sola, ac prope vidua, & puellis in orbitate degentibus esse? At enim periculi quidem nihil ab se timeri: inuisam tantum regiam stirpem esse. Ablegarent ergo procul ab Syracusis, Siciliaque, & asportari Alexandriam iuberent ad virum vxorem, ad patrem filias. Auersis auribus animisque, casse ne tempus tereretur (serum enim quosdam expedientes cernebat) tum omissis pro se precibus, puellis vtsistem parerent, orare instituit: à qua ætate etiam hostes iratis abstinerent, ne tyrannos vlciscendo, quæ odissent scelera, ipsi imitarentur. Inter hæc abstractam à penetralibus iugulant. in virgines deinde respersas matris cruore, impetum faciunt: quæ alienata mente simul luctu metuque, velut capta furore occursu se ex sacrario proripuerunt, vt si effugium patuisset in publicum, impleturæ vrbem tumultu fuerint. tum quoque haud magno ædium spacio intermedios tot armatos aliquoties integro corpore euaserunt: tenentibusque, cum tot ac tam validæ eluctandæ manus essent, se eripuerunt. tandem vulneribus confectæ, cum omnia replessent sanguine, exanimes corruerunt eademque per se miserabilem, miserabiliorem casus fecit: quod paulo post nuncius venit, mutatis repente ad misericordiam animis, ne interficerentur. Ira deinde ex misericordia orta: quod adeo festinatò ad supplicium, neq; locus pœnitendi, aut regressus ab ira relictus esset. itaq; fremere multitudo, & in locum Andronodori ac Themistij (nam ambo Prr. fuerant) comitia poscere, quæ nequaquam ex sententia prætorum futura essent. Statutus est comitiorum dies: quo nec opinantibus omnibus, vnus ex vlcima turba Epicides nomine tum

A tum inde alius Hippocraté: crebriores deinde eæ voces, & cum haud dubio assensu multitudinis esse. Et erat confusa concio, non populari modo, sed militari quoque turba, magna ex parte etiam perfugis, qui omnia nouare cupiebant, permistis. Prætores dissimulare primo, & trahendam rem esse: postremo victi consensu, seditionem metuentes, pronunciant eos prætores. Nec illi primo statim creati nudare quid vellent: quanquam ægre ferebant, & de inducijs dierum decem legatos isse ad Appium Claudium: & impetratis eis, alios qui de fœdere antiquo renouando agerent, missos. Ad Murgantiam tum classem nauium centum Romanus habebat, quo euaderent motus ex cædibus tyrannorum orti Syracusis, quove eos ageret noua atque insolita libertas, opperiens. Per eosdem dies cum ad Marcellum venientem in Siciliam legati Syracusani missi ab Appio essent, auditis conditionibus pacis: Marcellus posse rem conuenire ratus, & ipse legatos Syracusas, qui coram cum prætoribus de renouando fœdere agerent, misit. Et iam ibi nequaquam eadem quies & tranquillitas erat. postquam Punicam classem accessisse Pachynum allatum est: demptoque timore Hipocrates & Epicides nunc apud mercenarios milites, nunc apud transfugas prodi Romanis Syracusas criminabãtur. At vero Appius naues ad hostium portus, quid aliæ partis hominibus animi accederet, operiens, in statione habere cœpit. Ingens in speciem criminibus vanis accesserat fides: ac primo etiam tumultuose decurrerat multitudo ad prohibendos, si in terram egrederentur. In hac turbatione rerum, in concionem vocari placuit, vbi cum alij alio tenderent, nec procul à seditione res esset, Apollonides principum vnus orationem salutarem, vt in tali tempore, habuit: Nec spem salutis, nec perniciem propiorem vnquam ciuitati vlli fuisse. si enim vno animo omnes vel ad Romanos, vel ad Carthaginienses inclinent, nullius ciuitatis statũ formatiorem, gratioremve fore. si alia alio trahat res, non inter Pœnos Romanosque bellum atrocius fore quam inter ipsos Syracusanos: cum intra eosdem muros pars vnaquæque suos exercitus, sua arma, suos habitura sit duces: itaque vt idem omnes sentiant, summa vi agendum esse, vtra societas sit vtilior, longe minoris adeo rem momenti consultatione esse, sed tamen Hieronis potius quam Hieronymi authoritatem sequendam in sociis legendis, vel quinquaginta annis feliciter expertam amicitiã, nunc incognitæ, quondam infidelj, præferendam. Esse etiam momenti aliquid ad consilium, quod Carthaginiensibus ita pax negari possit, vt non vtique in præsentia bellum cum eis geratur: cum Romanis extemplo aut pacem aut bellum habendum. Quo minus cupiditatis ac studij visa est oratio habere, eo plus authoritatis habuit. Adiectum est prætoribus ac delectis senatorum militare etiam consilium, iussi & B duces ordinum præfectique auxiliorum simul consulere. Cum sæpe acta res esset mediis certaminibus: postremo, quia belli cum Romanis gerendi ratio nulla apparebat, pacem fieri placuit, mittiq; cum eis legatos ad rem confirmandam. Dies haud ita multi interceserant, cum ex Leontinis legati præsidium finibus suis orantes venerunt. Legatio peropportuna visa ad multitudinem inconditam ac tumultuosam exonerandam, duceſque eius ablegandos. Hippocrates Pr. ducere eo transfugas iussus: secuti multi ex auxiliis mercenariis, quatuor millia armatorum effecerunt. Et mittentibus & missis ea læta expeditio fuit. nam & illis, quod iam diu cupiebant, nouãdi res occasio data est: & hi sententiam quandam vrbis rati exhaustam, lætabantur. cæterum leuauerunt modo in præsentia velut corpus ægrum, quo mox in grauiorem morbum recideret. Hippocrates enim finitima prouinciæ Romæ primo furtiuis excursionibus vastare cœpit: deinde cum ad tuendos sociorum agros missum ab Appio præsidium esset, omnibus copijs impetum in oppositam stationem cum cæde multorum fecit. Quæ cum essent nunciato Marcello, legatos extemplo Syracusas misit, qui pacis fidem ruptam esse dicerent: nec belli defuturam vnquam causam, nisi Hippocrates atque Epicides non ab Syracusis modo, sed tota

procul Sicilia ablegarentur. Epicides ne aut reus criminis absentis fratris pre- A
sens esset, aut deesset pro parte sua concitando bello: profectus & ipse in Leontinos, quia satis eos aduersus P. R. concitatos cernebat: auertere etiam ab Syracusis cœpit. Nam ita eos pacem pepegisse cum Romanis, vt quicunque populi sub regibus fuissent, & suæ ditionis essent: nec iam libertate contentos esse, nisi etiam regnent ac dominentur. Renunciandum igitur eis esse, Leontinos quoque æquum censere liberos esse: vel quod in solo vrbis suæ tyrannis ceciderit: vel quod ibi primum conclamatum ad libertatem, relictisque regis ducibus, Syracusas sit concursum. Itaque aut eximendum id de fœdere esse, aut legem eam fœderis non accipiendam. Facile multitudini persuasum. Legatisque Syracusanorum & de cæde stationis Romanæ querentibus, & Hippocratem atque Epicidem abire, seu Locros, seu quo alio mallent, dummodo Sicilia cederent, iubentibus, ferociter responsum est: Neque mandasse sese Syracusanis vt pacem pro se cum Romanis facerent, neque teneri alienis fœderibus. Hæc ad Romanos Syracusani detulerunt, abnuentes Leontinos in sua potestate esse. itaq; integro secum fœdere, bellum Romanos cum jis gesturos, neq; sese defuturos ei bello: ita, vt in potestatem redacti, suæ rursus ditionis essent, sicut pax conuenisset. Marcellus cum omni exercitu profectus in Leontinos, Appio quoq; accito, vt altera parte aggrederetur. tanto ardore mili- B
tum est vsus ob iram inter conditiones pacis interfectæ stationis, vt primo impetu vrbem expugnarent. Hippocrates atq; Epicides, posteaquam capi muros refringiq; portas viderunt, in aciem sese cum paucis recepere. inde clam nocte Herbesum perfugiunt. Syracusanis octo millium armatorum agmine profectis domo, ad Mylam flumẽ nuncius occurrit, captã vrbem esse, cætera falsa mista veris ferens: cædem promiscuam militum atq; oppidanorum factã, nec quenquam puberem arbitrari superesse: direptam vrbem, bona locupletũ donata. ad nuncium tam atrocem constitit agmen: concitatisque omnib. duces (erant autem Sosis ac Dinomenes) quid agerent, consultabãt. Erroris speciem haud vanam mendacio præbuerant verberati ac secuti percussi transfugæ ad duo millia hominum. Cæterum Leontinorum militumq; aliorum nemo post captã vrbem violatus fuerat: suaq; omnia eis, nisi quę primus tumultus captæ vrbis absumpserat, restituebantur. Nec vt in Leontinos irent, proditos ad cædẽ commilitones quærentes perpelli potuere: nec vt eodem loco certiorem nuncium expectarent. Cum ad defectionem inclinatos animos cernerent Prr. sed eum motum haud diuturnum fore, si duces amentiæ sublati essent, exercitum ducunt Megaram. ipsi cum paucis equitib. Herbesum proficiscuntur, spe, terri- C
tis omnib. per proditionem vrbis potiundæ quod vbi frustra eis fuit inceptũ, vt agendũ rati, postero die Megaris castra mouent, vt Herbesum omnib. copiis oppugnarent. Hippocrates & Epicides non tam tutũ prima specie, quam vnum spe, vndiq; absciſa, consilium esse rati, vt se militibus permitterent, & assuetis magna ex parte sibi, & tum fama cædis commilitonum accensis, obuiam agmini procedunt. Prima forte signa sexcentorum Cretensium erant, qui apud Hieronymum meruerant sub eis, & Annibalis beneficium habebant. capti ad Thrasymenum inter Romana auxilia, dimissiq;. quos vbi ex signis armorumq; habitu cognouere Hippocrates atq; Epicides, ramos oleæ, ac velamenta alia supplicum porrigentes: orare, vt reciperent sese, receptosque tutarentur. non proderent Syracusanis, à quibus mox ipsi trucidandi P. R. dederentur. enimuero conclamant, bonum vt animum haberent, omnem se cum illis fortunã subituros. Inter hoc colloquium signa constiterant, tenebaturq; agmen: nec dum quæ moræ causa foret, peruenerat ad duces. Postquam Hippocratem atque Epicidem adesse persuasit rumor, fremitusq; toto agmine erat, haud dubie approbantium aduentum eorum. extemplo Prr. citatis equis ad prima signa perrexerunt: qui mos ille, quæ licentia Cretensium esset, rogitantes, colloquia serendi cum hoste, iniussuque prætorum miscendi eos agmini suo;

com-

A comprehendi vincirique catenis iusserunt Hippocratem. ad quam vocem tantus extemplo primum à Cretensibus clamor est ortus, deinde exceptus ab aliis, vt facile, si vltra tenderent, appareret eis timendum esse. Soliciti incertique rerum suarum Megaram, vnde profecti erant, referri signa iubent, nunciosque de statu præsenti Syracusas mittunt. Fraudem quoque Hippocrates addit inclinatis ad omnem suspicionem animis: & Cretensium quibusdam ad itinera insidenda missis, velut interceptas literas, quas ipse composuerat, recitat. Prr. Syracusani Marcello suo S. Secundum salutem, vt assolet, scriptum erat. recte cum atque ordine feciſſe, quod in Leontinis nulli peperciſſet: ſed omnium mercenariorum militum eandem esse causam: nec vnquam Syracusas quieturas, donec quicquam externorum auxiliorum, aut in vrbe aut in exercitu suo esset. Itaque daret operam, vt eos qui cum suis prætoribus castra ad Megaram haberent, in suam potestatem redigeret, ac supplicio eorum liberaret tandem Syracusas. Hæc cum recitata essent, tanto clamore ad arma discursum est, vt prætores inter tumultum pauidi obequitauerint Syracusas. & ne fuga quidem eorum seditio compressa est, impetusque in Syracusanos milites fiebat. nec ab vllo temperatum foret, ni Epicides atque Hippocrates iræ multitudinis obuiam issent: non à misericordia, aut humano consilio: sed ne spem reditus præciderent sibi, & cum ipsos simul milites fidos haberent, simul obsides: tum cognatos quoq; eorum atque amicos tanto merito primum, dein pignore sibi conciliarent, expertique, quam vana aut leui aura mobile vulgus esset, militem nacti ex eo numero qui in Leontinis circumsessi erant, subornat, vt Syracusas perferret nuncium conuenientem eis, quæ ad Mylam falso nunciata erant: authoremque se exhibendo, ac velut visa quæ dubia erant narrando, cõciaret iras hominum. Huic non apud vulgum modo fides fuit, sed senatum quoque in curiam introductus mouit, vt vani quidam homines palam ferrent, per bene detectam in Leontinis esse auaritiam & crudelitatem Romanorum. eadem, si intrasient Syracusas, aut fœdiora etiam, quo maius ibi auaritiæ præmium esset, facturos fuisse. Itaque claudendas cuncti portas, & custodiendam vrbem censere. sed non ab eisdem omnes timere, nec eosdem odisse. apud milites pene omnes, partemq; magnam plebis inuisum esse nomen Romanum. prætores, optimatumq; pauci, quanquam inflati vano nuncio erant, tamen ad propius præsentiusq; malum cautiores esse. Et iam ad Hexapylum erant Hippocrates atque Epicides: ferebanturq; colloquia per propinquos popularium qui in exercitu erant, vt portas aperirent, sinerentque communem patriam defendi ab impetu Romanorum. Iam vnus foribus Hexapyli apertis, cœpti erant recipi, cum Prr. interuenerunt. & primo imperio minisque, deinde authori-
C tate deterrendo, postremo, vt omnia vana erant, obliti maiestatis, precibus agebant, ne proderent patriam tyranni ante satellitibus, & tum corruptoribus exercitus. Sed surdæ adeo omnium aures concitatæ multitudinis erant, quod non minore intus vi, quam foris, portæ effringerentur: effractisque omnibus tuto in Hexapylo agmen receptum est. Prr. in Acradinam cum iuuentute popularium confugiunt. mercenarij milites, perfugæque, & quicquid regiorum militum Syracusis erat, agmen hostium augent. Ita Acradina quoque primo impetu capitur, prætoresque, nisi qui inter tumultum effugerunt, omnes interficiuntur. nox cædibus finem fecit. Postero die serui ad pyleum vocati, & carcere vincti, emissi, confusaque omnis multitudo Hippocratem atq; Epicidem creant prætores: Syracusæq;, cum breue tempus libertas affulsisset, in antiquam seruitutem reciderunt. Hæc nunciata cum essent Romanis, ex Leontinis mota sunt extemplo castra ad Syracusas. Et ab Appio legati per portum missi forte in quinqueremi erant. præmissa quadriremis cum intrasset fauces portus, capitur. legati ægre effugerunt. Et iam non modo pacis, sed ne belli quidem iura relicta erant: cum Romanus exercitus ad Olympium (Iouis id templum est) mille & quingentis passibus ab vrbe castra posuit. inde quoq; legatos

præmitti placuit. quibus, ne intrarent vrbem, extra portam Hippocrates atq; A
Epicides obuiam cum suis processerunt. Romanus orator non bellum se Syra-
cusanis, sed opem auxiliumque afferre ait: & ijs qui ex media cæde elapsi per-
fugerint ad se, & eis, qui metu oppressi, fœdiorem non exilio solum, sed etiam
morte seruitutem patiantur. Nec cædem nefandam sociorum inultam Roma-
nos passuros. Itaq; si eis qui ad se perfugerunt, tutus in patriã reditus pateret,
ac cædis authores dedantur, & libertas legesque Syracusanis restituantur,
nihil armis opus esse: si ea non fiant, quicunque in mora sit, bello persecutu-
ros. Ad ea Epicides, si qua ad se mandata haberent, responsum eis ait se da-
ros fuisse. cum in eorum, ad quos venerint, manures Syracusana esset: tum re-
uerterentur. Si bello lacessant, ipsa re intellecturos, nequaquam idem esse Sy-
racusas ac Leontinos oppugnare. Ita legatis relictis portas clausit. Inde terra
marique simul cœptæ oppugnari Syracusæ: terra ab Hexapylo, mari ab Acra-
dina, cuius murus fluctu alluitur. & quia sicut Leontinos terrore ac primo im-
petu ceperant, non diffidebant vastam dissectamque spacio vrbem parte ali-
qua se inuasuros, omnem apparatum oppugnandarum vrbium muris admoue-
runt. Et habuisset tanto impetu cœpta res fortunam, nisi vnus homo Syra-
sis ea tempestate fuisset. Archimedes is erat, vnicus spectator cœli, siderumq;:
mirabilior tamen inuentor ac machinator bellicorum tormentorum, operum- B
que quibus ea quæ hostes ingenti mole agerent, ipse perleui momento inde-
caretur. Murum per inæquales ductum colles, pleraq; alta & difficilia adi-
summissa quædam: & quæ planis vallibus adiri possent, vt cuiq; aptum visu
est loco, ita omni genere tormentorum instruxit. Acradinæ murum, qui, vt ante
dictum est, mari alluitur, ex quinque remibus Marcellus oppugnabat. ex cete-
ris nauibus sagittarij funditoresque, & velites etiam, quorum telum inhabile
ad remittendum imperitis est, vix quenquam sine vulnere consistere in muro
patiebantur. Hi, quia spacio missilibus opus est, procul muro tenebant naues,
iunctæ aliæ binæ ad quinqueremes, demptis interioribus remis, vt latus lateri
applicaretur: cum exteriore ordine remorum velut naues agerentur, turres
contabulatas, machinamentaque alia quatiendis muris portabant. Aduersus
hunc nauale apparatum, Archimedes variæ magnitudinis tormenta in muris
disposuit, in eas quæ procul erant naues, saxa ingenti pondere emittebat: pro-
piores leuioribus, eoque magis crebris petebat telis. postremo vt sui vulnere
intacti tela in hostem ingererent, murum ab imo ad summum crebris cubita-
libus fere cauis aperuit: per quæ caua pars sagittis, pars scorpionibus modicis
ex occulto petebant hostem. Quæ propius quidem subibant naues, quo in-
teriores ictibus tormentorum essent: in eas tollendas desuper murum emi- C
nentem ferrea manus firmæ catenæ illigata, cum iecta prora esset, grauique
libramento plumbi recelleret ad solum, suspensa prora, nauim in puppim
stare bat. deinde remissa subito, velut ex muro cadentem nauim cum ingenti
trepidatione nautarum ita vndè affligebant, vt etiam si recta recideret, ali-
quantum aquæ acciperet. Ita maritima oppugnatio est elusa, omnisque vis est
auersa, vt totis viribus terra aggrederentur. sed ea quoque pars eodem om-
nia apparatu tormentorum instructa erat, Hieronis impensis curaque per mul-
tos annos, Archimedis vnica arte. natura etiam adiuuabat loci: quod sax-
um, cui imposita muri fundamenta sunt, magna ex parte ita procline est, vt
non solum missa sed etiam quę pondere suo prouoluta essent, grauiter in hostẽ
inciderent. eadem causa ad subeundum arduum aditum, instabilemq; ingres-
sum præbebat. Ita consilio habito, cum omnis conatus ludibrio esset, absi-
stere oppuguatione atque obsidendo tantum arcere terra marique commea-
tibus hostem placuit. Interim Marcellus cum tertia fere parte exercitus ad
recipiendas vrbes profectus, quæ in motu rerum ad Carthaginienses defece-
rant, Pelorum atque Herbesum dedentibus ipsis recepit. Megaram vi captam
diruit ac diripuit, ad reliquorum, ac maxime Syracusanorum terrorem. Per

idem

A idem fere tempus & Himilco, qui ad Pachyni promontorium classem diu tenuerat, ad Heracleam, quam vocant Minoam, quinque & viginti millia peditum, tria equitum. XII. elephantos exposuit. Nequaquam cum tantis copiis ante tenuerat ad Pachynum classem: sed postquam ab Hippocrate occupatæ Syracusę erant, profectus Carthaginem, accitusq; ibi & ab legatis Hippocratis, & literis Annibalis, qui venisse tempus aiebant Siciliæ per summum decus repetendæ: & ipse haud vanus præsens monitor facile perpulerat, vt quantæ maximæ possent peditum equitumq; copiæ in Siciliam traijcerentur. Adueniens Heracleam, intra paucos dies inde Agrigentum recepit: aliarumq; ciuitatum quæ partis Carthaginiensium erant, adeo accensæ sunt spes ad pellendos Sicilia Romanos, vt postremo etiam qui obsidebantur Syracusis animos sustulerint, & parte copiarum satis defendi vrbem posse rati, ita inter se munera belli partiti sunt, vt Epicides præesset custodiæ vrbis: Hippocrates Himilconi coniunctus, bellum aduersus Cos. Romanos gereret. Cum decem millibus peditum, quingentis equitibus nocte per intermissa custodijs loca profectus, castra circa Accillas vrbem ponebat. Muniétibus superuenit Marcellus, ab Agrigento iam occupato, cum frustra eo peruenire hostem festinans tetendisset, rediens: nihil minus ratus, quam illo tempore ac loco Syracusanum sibi exercitum obuiam fore, sed tamen metu Himilconis Pœnorumque, vt quibus nequaquam eis copijs quas habebat, par esset, quam poterat maxime intentus, atque agmine ad omnes casus composito ibat. Forte ea cura, quæ erat aduersus Pœnos præparata, aduersus Siculos vsui fuit. Castris ponendis incompositos ac dispersos nactus eos, & plerosque inermes, quod peditum fuit, circunuenit. eques leui certamine inito cum Hippocrate Acras perfugit. Ea pugna deficientes ab Romanis cum cohibuisset Siculos, Marcellus Syracusas redijt: & post paucos dies Himilco adiuncto Hippocrate ad flumen Anatim octo ferme inde millia castra posuit. Sub idem fere tempus & naues longæ quinq; & quinquaginta Carthaginiensium cum Bomilcare classis præfecto in magnum portum Syracusas ex alto decurrere: & Romana item classis XXX. quinqueremes legionem primam Panormi exposuere: versumq; ab Italia bellum, adeo vterq; populus in Sicilia intentus fuisse videri poterat. Legionē Romanam, quę exposita Panormi erat, venientem Syracusas prædæ haud dubie sibi futuram Himilco ratus, via decipitur. mediterraneo nāmq; Pœnus itinere duxit: legio maritimis locis classe prosequente ad Appium Claudium Pachynum cum parte copiarum obuiam progressum, peruenit. Nec diutius Pœni Syracusis morati sunt. & Bomilcar simul parum fidens nauibus suis, duplici facile numero classe C aduentantibus Romanis, simul inutili mora cernens nihil aliud ab suis, quam inopia aggrauari socios, velis in altum datis in Africam transmisit. & Himilco secutus nequicquam Marcellum Syracusas, si qua prius quam maioribus copijs iungeretur, occasio pugnandi esset: postquam ea nulla contigerat, tutumque ad Syracusas & munimento & viribus hostem cernebat: ne frustra affidendo, spectandoque obsidionem socijs tempus tereret, castra inde mouit: vt quocunque vocasset defectionis ab Romanis spes, admoueret exercitum, ac præsens suas res fouentibus adderet animos. Murgantiam primum, prodito ab ipsis præsidio Romano, recepit: vbi frumenti magna vis, commeatusque omnis generis conuecti erant à Romanis. Ad hanc defectionem erecti sunt & aliarum ciuitatum animi: præsidiaque Romana aut pellebantur arcibus, aut prodita per fraudem opprimebantur. AEnna in excelso loco ac prerupto vndique sita, cum loco inexpugnabilis erat, tum præsidium in arce validum, præfectumq; præsidij haud sane opportunum insidiantibus habebat. L. Pinarius erat vir acer, & qui plus in eo, ne posset decipi, quam in fide Siculorū reponeret. & tum intenderant eum ad cauendum omni cura tot auditæ proditiones defectionesque vrbium, & clades præsidiorum. itaque nocte dieq; iuxta parata instructaque omnia custodijs ac vigilijs erant: nec ab armis aut

loco suo miles abscedebat. Quod vbi AEnnensium principes iam pacti cum Himilcone de proditione præsidij, animaduerterunt, nulli occasioni fraudis Romanum patere, aperte ac propalam placuerat agendum. Vrbem arcemque suæ potestatis aiunt debere esse, si liberi in societatem, non serui in custodiam traditi essent Romanis. itaque claues portarum reddi sibi æquum censere, bonis socijs fidem suam maximum vinculum esse: & ita sibi populum Romanum senatumque gratias habiturum, si volentes, ac non coacti mansissent in amicitia. Ad ea Romanus, se in præsidio impositum esse dicere, ab imperatore suo: claues que portarum & custodiam arcis ab eo accepisse, quæ nec suo, nec AEnnensium arbitrio haberet, sed eius qui commisisset. præsidio decedere, apud Romanos capitale esse: & nece liberorum etiam suorum eam legem parentes sanxisse. consulem Marcellum haud procul esse: ad eum mitterent legatos, cuius iuris atque arbitrij esset. Sé vero negare illi missuros: testariq;, si verbis sibi agerent, vindictam aliquam libertatis suæ quæsituros. Tum Pinarius ait illos ad consulem grauarentur mittere, sibi saltem darent populi consilium: vt secretur, vtrum paucorum ea denunciata, an vniuersæ ciuitatis essent. Consessu in posterum diem concio edicitur. Postquam ab eo colloquio in arcem se recepit, conuocatis militibus: Credo ego vos audisse milites, inquit, quemadmodum præsidia Romana ab Siculis circumuenta & oppressa sint per hos dies. eam vos fraudem, deûm primo benignitate, dein vestra ipsi virtute, diu noctesque perstando ac peruigilando in armis, vitastis. vtinam reliquum tempus nec patiendo infanda, nec faciendo traduci possit. Hæc, occulta fraude, cautio est: qua, quia adhuc minus cuiquam successit, aperte ac propalam claues portarum reposcunt. quas simul tradiderimus, Carthaginiensium extemplo AEnna erit: fœdiusque hic trucidabimur, quam Murgantiæ præsidium interfectum est. Noctem vnam ægre ad consultandum sumpsi, qua vos certiores periculi instantis facerem. Orta luce concionem habituri sunt ad criminandum me, concitandumque in vos populum. itaque crastino die, aut vestro, aut AEnnensium sanguine AEnna inundabitur. nec præoccupati, peculij: nec occupantes, periculi quicquam habebitis. qui prior strinxerit ferrum, eius victoria erit. Intenti ergo omnes, armatique signum expectabitis. ego in concione cum & tempus quo ad omnia instructa sint, loquendo altercandoque traham. cum toga signum dedero, tum mihi vndiq; clamore sublato turbã inuadite, ac sternite omnia ferro: & cauete ne quisquam ex ijs supersit, à quibus aut vis aut fraus timeri possit. Vos Ceres mater ac Proserpina precor, cæteri superi inferiq; dij, qui hanc vrbem, hos sacratos lacus lucosque colitis, vt ita nobis volentes propitij adsitis, si vitandæ, non inferendæ fraudis causa hoc consilij capimus. Pluribus vos milites hortarer, si cum armatis dimicatio futura esset. inermes, incautos ad sacietatem trucidabitis. Et consulis castra in propinquo sunt, ne quid ab Himilcone & Carthaginiensibus timeri possit. Ab hac adhortatione dimissi, corpora curant. Postero die alij aliis locis ad obsidenda itinera, claudendosque oppidanis exitus, pars maxima super theatrum circaque, assueti ante spectaculis concionum, consistunt. Productus ad populum à magistratibus præfectus Romanus, cum consulis ea de re ius ac potestatem esse, non suam, & pleraque eadem quæ pridie prius dixisset: primo sensim ac pauci reddere claues, dein iam vna voce id omnes iuberent, cunctantique ac differenti ferociter minitarentur, nec viderentur vltrà vim vltimam dilaturi: tum præfectus toga signum, vt conuenerat, dedit. militesque intenti dudum ac parati, alij superne in aduersam concionem clamore sublato decurrunt, alij ad exitus theatri conferti obsistunt. Cæduntur AEnnenses cauea inclusi: coeruanturq; non cæde solum, sed etiam fuga, cum alij super aliorum capita ruerent, atq; integri saucijs, viui mortuis incidentes cumularentur. Inde passim discurritur, & vrbis capte modo fugaq; & cædes omnia tenet. nihilo remissior militum ira, quod iure turbam inermem cædebant, quam si periculum par & ardor

A ardor certaminis eos irritaret. Ita AEnna aut malo aut necessario facinore retenta, Marcellus nec factum improbauit, & prædam AEnnensium militibus cōcessit: ratus timore deterritos temperaturos proditionibus præsidiorum Siculos. Atque ea clades, vt vrbis in media Sicilia sitæ, claræque vel ob insignem munimento naturali locum, vel ob sacrata omnia vestigijs raptæ quondam Proserpinæ, prope vno die omnem Siciliam peruasit. & quia cæde infanda rebantur non hominum tantum, sed etiam deorum sedem violatam esse: tum vero qui etiam ante dubij fuerant, defecere ad Pœnos. Hippocrates inde Murgantiam, Himilco Agrigentum sese recepit, cum acciti à proditoribus nequicquam ad AEnnam exercitum admouissent. Marcellus retro in Leontinos redit: frumentoq; & commeatibus alijs in castra conuectis, præsidio modico ibi relicto, ad Syracusas obsidendas venit. inde Appio Claudio Romam ad consulatum petendum misso, T. Quintium Crispinum in eius locum classi castrisq; præfecit veteribus. ipse hybernacula quinque millia passuum ab Hexapylo (Leontiam vocant locum) communijt, ædificauitque. Hæc in Sicilia vsque ad principium hyemis gesta. Eadem æstate & cum Philippo rege, quod iam ante suspectum fuerat, motum bellum est. Legati ab Orico ad M. Valerium Pr. venerunt, præsidentem classi Brundusio, Calabriæque circa littoribus, nuncian-
B tes Philippum primum Apolloniam tentasse, leuibus biremibus C X X. flumine aduerso subuectum: deinde, vt ea res tardior spe fuerit, ad Oricum clam nocte exercitum admouisse: eamque vrbem sitam in plano, neque mœnibus, neque viris, neque armis validam, primo impetu oppressam esse. Hæc nunciantes, orabant vt opem ferret, hostemque haud dubium Romanis, terra aut maritimis viribus arceret, qui ob nullam aliam causam, nisi quod imminerent Italiæ, peterentur. M. Valerius præsidio loci eius relicto T. Valerio legato, cum classe instructa parataque, & quod longæ naues militum capere non poterant, in onerarias impositis, altera die Oricum peruenit: vrbemque eam leui tenente præsidio, quod recedens inde reliquerat Philippus, haud magno certamine recepit. Legati eo ab Apollonia venerunt nunciantes, in obsidione sese, quod deficere ab Romanis nollent, esse: neque sustinere vltra vim Macedonum posse, nisi præsidium mittatur Romanum. Facturum se quæ vellent pollicitus, mille delectorum militum nauibus longis mittit ad ostium fluminis cum præfecto sociûm Næuio Crispo, viro impigro, & perito militiæ. Is expositis in terram militibus, nauibusque Oricum retro vnde venerat ad cæteram classem remissis, milites procul à flumine per viam minime ab regijs obsessam duxit: & nocte, ita vt nemo hostiū sentiret, vrbem est ingressus. Die
C insequenti quieuere, dum præfectus iuuentutem Apolloniatûm, armaque, & vrbis vires inspiceret. vbi ea visa inspectaque satis animorum fecere, simulque ab exploratoribus comperit, quanta socordia ac negligentia apud hostes esset: silentio noctis ab vrbe sine vllo tumultu egressus, castra hostiū adeo neglecta atq; aperta intrauit, vt satis constaret prius plus mille hominum vallū intrasse, quam quisquam sentiret: ac si cæde abstinuissent, peruenire ad tabernaculum regium potuisse. Cædes proximorum portæ excitauit hostes. inde tantus terror pauorque omnes occupauit, vt non modo alius quisquam arma caperet, aut castris pellere hostem conaretur: sed etiam ipse rex, sicut somno excitus erat, prope seminudus fugiens, militi quoque nedum regi vix decoro habitu, ad flumen naueſq; perfugerit. eodem & alia turba effusa est. Paulo minus tria millia militum in castris aut capta, aut occisa. plus tamen hostium aliquanto captum, quam cæsum est. Castris direptis, Apolloniatæ catapultas, balistas, tormentaque alia, quæ oppugnandæ vrbi comparata erant, ad tuenda mœnia, si quando similis fortuna venisset, Apolloniam deuexere. cætera omnis præda castrorum Romanis concessa est. Hæc cum Oricum essent nunciata, M. Valerius classem extēplo ad ostiū fluminis duxit, ne nauibus capessere fugā rex posset: itaq; Philippus neque terrestri neque nauali certamine satis foro

parem se videns, subductis aut incensis nauibus, terra Macedoniam petit, magna ex parte inermi exercitu, spoliatoque. Romana classis cum M. Valerio Orci hybernauit. Eodem anno in Hispania variæ res gestæ. nam prius quam Romani amnem Iberum transirent, ingentes copias Hispanorum Mago & Asdrubal fuderunt, defecissetque ab Romanis vlterior Hispania, ni Publius Cornelius raptim traducto exercitu Iberum, dubijs sociorum animis in tempore adesset. Primo ad castrum Altum (locus est insignis cæde magni Amilcaris) castra Romani habuere. Arx erat munita, & conuexerant ante frumentum. tamen quia omnia circa hostium plena erant, agmenque Romanum impune incessatum ab equitib. hostium fuerat, & ad duo millia aut moratorum, aut palantium per agros interfecta: cessere inde Romani per prius pacata loca, & ad montem Victoriæ castra communiuere. Eo Cn. Scipio cum omnibus copijs, & Asdrubal Gisgonis filius, tertius Carthaginiensium dux, cum exercitu insto aduenit: contraque castra Romana trans fluuium omnes consedere. P. Scipio cum expeditis clã profectus ad loca circa vilenda haud fefellit hostes: oppressissentq; eum in patentibus campis, ni tumulum in propinquo cepisset. ibi quoq; circumsessus aduentu fratris obsidione eximitur. Castulo vrbs Hispaniæ valida ac nobilis, & ad eo coniuncta societate Pœnis, vt vxor inde Annibali esset, ad Romanos defecit. Carthaginienses Illiturgum oppugnare adorti, quia præsidium ibi Romanum erat. videbanturque inopia eum locum maxime expugnaturi. Cn. Scipio vt socijs præsidioque ferret opem, cum legione expedita profectus, intra bina castra cum magna cæde hostium vrbem est ingressus. & postero die eruptione æque felici pugnauit. supra duodecim millia hominum cæsa duobus prælijs: plus decem millia capta, cum sex & triginta militaribus signis. ita ab Illiturgi recessum est obsidione. Bigerra inde vrbs (socia & hæc Romanorum erat) à Carthaginiensibus oppugnari cœpta est. Eam obsidionem sine certamine aduenies Cn. Scipio soluit. Ad Mundam exinde castra Punica mota. Et Romani eo confestim secuti sunt. Ibi signis collatis pugnatum per quatuor ferme horas, egregieque vincentibus Romanis signum receptui est datum, quod Cn. Scipionis femur tragula confixum erat: pauoque circa eum ceperat milites ne mortiferum esset vulnus. Cæterum haud dubium fuit, quin nisi ea mora interueniset, castra eo die Punica capi potuerint. iam enim non milites solum, sed elephanti etiam vsq; ad vallum acti erant, superque ipso nouem & triginta elephanti pilis confixi. Hoc quoq; prælio ad duodecim millia hominum dicuntur cæsa: prope tria millia capta, cum signis militaribus septem & quinquaginta. Ad Auringen inde vrbem Pœni recessere. & vt tertio instaret, secutus Romanus. Ibi rerum Scipio lecticula in aciem illatus confixit. nec dubia victoria fuit: minus tamen dimidio hostium, quam antea, quia pauciores superfuerant qui pugnarent, occisum. Sed gens nata instaurandis reparandisque bellis, Magone ad conquisitionem militum fratre misso, breui repleuit exercitum: animosque ad tentandum de integro certamen fecit. Alij plerique milites, sicut pro parte toties intra paucos dies victa, eisdem animis quibus prius, eodemque euentu pugnauere. plus octo millia hominum cæsa: haud multo minus quam mille capta: & signa militaria LVIII. & spolia plurima Gallica fuere: annuli aurei, torques, armillæque magnus numerus. duo etiam insignes reguli Gallorum (Mœnicapto & Ciuismaro nomina erant) eo prælio ceciderant. octo elephanti capti, tres occisi. Cum iam res prospere in Hispania essent, verecundia Romanos tandem cœpit: Suguntum oppidum quod causa belli esset, octauum iam annum sub hostium potestate esse. itaque id oppidum vi pulso præsidio Punico receperunt: cultoribusque antiquis, quos vis reliquerat belli, restituerunt. & Turdetanos, qui contraxerant eis cum Carthaginiensibus bellum, in potestatem redactos sub corona vendiderunt, vrbemque eorum deleuere. Hæc in Hispania Q. Fabio, M. Claudio Coss. gesta: Romæ cum tribuni plebis noui magistratum iniissent, extemplo censoribus

P. Furio,

A P.Furio, & M. Attilio à L. Metello tribuno plebis dies dicta ad populum est. quæstorem eum proximo anno adempto equo tribu mouerant, atque ærarium fecerant, propter coniurationem deferendæ Italiæ ad Cannas factam. sed nouem tribunorum auxilio vetiti causam in magistratu dicere, dimissiq; fuerant. Ne lustrum perficerent, mors prohibuit P. Furij. M. Attilius magistratu se abdicauit. Consularia comitia habita à Q. Fabio Maximo Cos. creati consules ambo absentes, Q. Fabius Maximus consulis filius, & T. Sempronius Gracchus iterum. Prætores fiunt M. Attilius, & qui tum ædiles curules erant, P. Sempronius Tuditanus, & Cn. Fuluius Centimalus, & M. Aemylius Lepidus. Ludos scenicos per quatriduum eo anno primum factos ab curulibus ædilibus, memoriæ prodiur. Aedilis Tuditanus hic erat, qui ad Cannas, pauore alijs in tanta clade torpentibus, per medios hostes erupit. Comitijs perfectis ab Q. Fabio Cos. designati consules Romam accersiti, magistratum inierunt: senatumque de bello ac prouincijs suis, prætorumque, & de exercitibus quibus quique præessent, consuluerunt. Itaque prouinciæ atque exercitus diuisi. Bellum vndecunque cum Annibale consulibus mandatum, & exercitus vnus quem ipse Sempronius habuerat, alter quem Fabius Cos. ea binæ erant legiones. M. Aemylius Pr. cuius peregrina sors erat, iurisdictionē Attilio collegæ prætori vrbano mandat. Vt Luceriam prouinciam haberet, legionesque duas, quibus Q. Fabius qui tum consul erat, prætor præfuerat. prætori Sempronio prouincia Arimini, Cn. Fuluio Suessula, cum binis item legionibus euenerunt, vt Fuluius vrbanas legiones duceret, Tuditanus à M. Pomponio acciperet. Prorogata imperia prouinciæque, M. Claudio Sicilia, finibus eis quibus regnum Hieronis fuisset. Lentulo Prop. prouincia vetus: T. Octacilio classis, exercitus nulli additi noui: M. Valerio Græcia Macedoniaque, cum legione & classe quam haberet: Q. Mutio cum vetere exercitu (duæ autem legiones erant) Sardinia. C. Terentio cum legione vna cui iam diu præerat, Picenum. Scribi præterea duæ legiones vrbanæ iussæ, & viginti millia sociorum. His ducibus, his copijs aduersus multa simul aut mota aut suspecta bella munierunt Romanū imperium. Consules duabus vrbanis legionibus scriptis, supplementoque in alias lecto, prius quam ab vrbe mouerent, prodigia procurarunt, quæ nunciata erāt. Murus ac portæ tactæ: & Ariciæ etiam Iouis ædes de cœlo tacta fuerat. Et alia ludibria oculorum auriumque credita pro veris. nauium longarum species in flumine Tarracinæ, quæ nullæ erant, visæ. & in Iouis Vicilini templo, quod in Cossano agro est, arma concrepuisse: & flumen Amiterni cruētum fluxisse. His procuratis ex decreto pontificum, profecti consules, Sempronius in Lucanos, C in Apuliam Fabius. Pater filio legatus ad Suessulam in castra venit. cum obuiam filius progrederetur, lictoresque verecundiam maiestatis eius taciti anteirent, non summouentes patrem, præter vndecim fasces equo præuectus senex, vt consul animaduertere proximum lictorem iussit: & is vt descenderet ex equo, inclamauit. tum demum desiliens: Experiri, inquit, volui fili, satin' scires consulem te esse. In ea castra Crassius Altinius Arpinas clam nocte cum tribus seruis venit, promittens, si sibi præmio foret, se Arpos proditurum esse. Cum eā tunc rem ad consilium retulisset Fabius, alijs pro transfuga verberandus necandusque videri, ancipitis animi communis hostis: qui post Cannensem cladem, tanquam cum fortuna fidem stare oporteret, ad Annibalem discessisset, traxissetque ad defectionem Arpos: tum posteaquā res Romana contra spem votaque eius velut resurgeret, turpius videatur nouam referre proditionem: vt proditio pro septemuirali iudicio esset, semperque aliud sentiret, infidus socius vanus hostis ad Faleriorum Pyrrhive proditorem, tertiū transfugis documentum esset. Contra ea consulis pater Fabius, temporum oblitos homines in medio ardore belli, tanquam in pace libera de quoque arbitrari & agere aiebat: cum illud potius agendum, atque eis cogitandum sit, si quomodo fieri possit, ne qui socij à populo Romano desciscant, & non vocitent. documentum

mentum autem ducant ſtatui oportere, ſi quis reſpiſcat, & antiquam ſocietatem reſpiciat. quod ſi abire ab Romanis liceat, redire ad eos non liceat, an dubium eſſe, quin breui deſerta ab ſocijs Romana res, fœderibus Punicis omnia in Italia iuncta viſura ſit? Se tamen non eum eſſe, qui Altinio fidei quicquã ceenſeat habendum, ſed mediam conſecuturum conſilij viam. neque eum pro hoſte, neque pro ſocio in præſentia habitum, libera cuſtodia haud procul à caſtris placere in aliqua fida ciuitate ſeruari per belli tempus. perpetrato bello, tum conſultandum, vtrum defectio prior plus merita ſit pœnæ, an hic reditus veniæ. Fabio aſſenſum eſt, catenisque ligatus tradituſ & ipſe & comites: & auri ſatis magnum pondus, quod ſecum tum attulerat, ei ſeruari iuſſum. Calibus eum interdiu ſolutum cuſtodes ſequebantur, nocte clauſum aſſeruabant. Arpis domi primum deſiderari quærique eſt cœptus: dein fama per totam vrbem vulgata, tumultum pro principe amiſſo fecit: metuque rerum nouarum extemplo nuncij ad Annibalem miſſi. Quibus nequaquam offenſus Pœnus, quia & ipſum vt ambiguę fidei virum ſuſpectum iampridem habebat, & cauſam nactus erat tam ditis hominis bona poſſidendi, vendendique. cæterum vt ire magis quam auaritiæ datum crederent homines, crudelitati quoque grauitatem addidit: coniugemque eius ac liberos in caſtra accitos, quæſtione prius habita, primum de fuga, deinde quantum auri argentique domi relictum eſſet: ſatis cognitis omnibus, viuos combuſſit. Fabius ab Sueſſula profectus, Arpos primum inſtitit oppugnare. vbi cum à mille fere paſſibus caſtra poſuiſſet, contemplatus ex propinquo ſitum vrbis, mœniaque: quæ pars tutiſſima mœnibus erat, qua maxime neglectam cuſtodia vidit, ea potiſſimum aggredi ſtatuit. Comparatis omnibus quæ ad vrbes oppugnandas vſui ſunt, centurionum robora ex toto exercitu delegit, tribunoſque viros fortes eis præfecit: & milites ſexcentos, quantum ſatis viſum eſt, attribuit: eoſque, vbi quartæ vigiliæ ſignum cecinisſet, ad eum locum ſcalas iuſſit ferre. Porta ibi humilis & anguſta erat, via infrequenti per deſertam partem vrbis, eam portam ſcalis prius tranſgreſſos, ad murum pergere, & ex interiore parte clauſtra refringere iubet: & tenentes partem vrbis cornu ſignum dare, vt cæteræ copiæ admouerentur. parata omnia atque inſtructa ſeſe habiturum. Ea impigre facta: & quod impedimentum agentibus fore videbatur, id maxime ad fallendam iuuit. Imber à nocte media coortus, cuſtodes vigilesque dilapſos è ſtationibus ſuffugere in tecta coegit: ſonituque primo largioris procellæ, ſtrepitum demolientium portam, exaudiri prohibuit. lentior deinde æqualiorque accidens auribus, magnam partem hominum ſopiuit. Poſteaquam portam tenuerunt, cornicines in via paribus interuallis diſpoſitos canere iubent, vt conſulem excirent. Id vbi factum ex compoſito eſt, ſigna efferri conſul iubet: ac paulo ante lucem per effractam portam vrbem ingreditur. Tum demum hoſtes excitati ſunt iam, & imbre conquieſcente, & propinqua luce. Præſidium in vrbe erat Annibalis, quinque millia ferme armatorum: & ipſi Arpini tria millia hominum armabant. eos primos Pœni, ne quid ab tergo fraudis eſſet, hoſti oppoſuerunt. Pugnatum primo in tenebris anguſtisque vijs eſt. cum Romani non vias tantum, ſed tecta etiam proxima portæ occupaſſent, ne peti ſuperne ac vulnerari poſſent. Cogniti inter ſe quidam Arpinique & Romani, atq; inde colloquia cœpta fieri: percunctantibus Romanis, quid ſibi vellent Arpini? quam ob noxam Romanorum, quod ob meritũ Pœnorum, pro alienigenis ac barbaris Italici aduerſus veteres ſocios Romanos bellum gererent? & vectigalem ac ſtipendiariam Italiam Africæ facerent? Arpinis purgantibus, ignaros omnium ſe venum à principibus datos, pene captos oppreſſosque à paucis eſſe. Initio orto plures cum pluribus colloqui. poſtremo prætor Arpinis ab ſuis ad conſulem deductus, fideq; data inter ſigna aciesq;, Arpini repente pro Romanis aduerſus Carthaginienſes arma verterunt. Hiſpani quoque paulo minus mille homines, nihil præterea cum conſule pacti, quam vt ſine fraude Punicum emitterentur

averterat præsidium, ad consulem transtulerunt signa. Carthaginiensibus portæ patefactæ, emissique cum fide incolumes ad Annibalem, Salapiam venerunt. Arpi sine clade vllius, præterquam vnius veteris proditoris, noui perfugæ, restituti Romanis. Hispanis duplicia cibaria dari iussa, operaque eorum forti ac fideli persæpe respublica vsa est. Cum consulum alter in Apulia, alter in Lucanis esset: equites CXII. nobiles Campani per speciem prædandi ex hostium agro, permissu magistratuum ab Capua profecti, ad castra Romana, quæ super Suessulam erant, venerunt, stationi militum, qui essent, dixerunt, colloqui se cum prætore velle. Cn. Fuluius castris præerat. cui vbi nunciatum est, X. ex eo numero iussis inermibus deduci ad se, vbi quæ postularent audiuit: (nihil autem aliud petebant, quam vt Capua recepta, bona sibi restituerentur) in fidem omnes accepti. Et ab altero prætore Sempronio Tuditano oppidum Cliternum expugnatum. amplius septem millia hominum capta, & æris argentique signati aliquantum. Romæ fœdum incendium per duas noctes ac diem vnum tenuit. solo æquata omnia inter Salinas ac portam Carmentalem, cum Aequimelio Iugarioque vico. in templis Fortunæ ac matris Matutæ & Spei extra portam, late vagatus ignis sacra profanaque multa absumpsit. Eodem anno Publius & Cneius Cornelij, cum in Hispania res prosperæ essent, multosque & veteres reciperent socios, & nouos adijcerent, in Africam quoque spem extenderunt. Syphax erat rex Numidarum, subito Carthaginiensibus hostis factus, ad eum centuriones tres legatos miserunt, qui cum eo amicitiam societatemque facerent: & pollicerentur, si perseueraret vrgere bello Carthaginienses, gratam eam rem fore senatui populoque Romano: & adnixuros, vt in tempore, & bene cumulatam gratiam referant. Grata ea legatio barbaro fuit, collocutusque cum legatis de ratione belli gerendi, vt veterum militum verba audiuit, quam multarum rerum ipse ignarus esset, ex comparatione tam ordinatæ disciplinæ animaduertit. Tum primum, vt pro bonis ac fidelibus socijs facerent, orauit, vt duo legationem referrent ad imperatores suos: vnus apud se magister rei militaris remaneret. rudem ad pedestria bella Numidarum gentem esse, equis tantum habilem. Ita iam inde à principijs gentis maiores suos bella gessisse, ita se à pueris insuetos: sed habere hostem pedestri fidentem marte, cui se æquari robore virium velit: & sibi pedites comparandos esse: & ad id multitudine hominum regnum abundare: sed armandi ornandique & instruendi eos artem ignorare. omnis, velut forte congregata turba sua inscia ac temeraria esset. Facturos se in præsentia quod vellet, legati respondерunt: fide accepta, vt remitteret extemplo eum, si imperatores sui non comprobassent factum. Q. Statorio nomen fuit, qui apud regem remansit. Cum duobus Romanis relata Numidasque legatos in Hispaniam misit ad capiendam fidem ab imperatoribus Romanis. ijsdem mandauit, vt protinus Numidas qui intra portas, seu præsidia Carthaginiensium auxiliares essent, ad transitionem perlicerent. Et Statorius ex multa iuuentute regi pedites conscripsit: ordinatosque proxime morem Romanum instruendo, & decurrendo signa sequi, & seruare ordines docuit: & operi, alijsque institutis militaribus ita assuefecit, vt breui rex non equiti magis fideret, quam pediti: collatisque æquo campo signis, iusto prælio Carthaginiensem hostem superaret. Romanis quoque in Hispania legatorum regis aduentus magno emolumento fuit. namque ad famam eorum transitiones crebræ ab Numidis cœptæ fieri. Ita cum Syphace Romanis iuncta amicitia est. Quod vbi Carthaginienses acceperunt, extemplo ad Galã in parte altera Numidiæ (Massyla ea gens vocatur) regnantẽ, legatos mittunt. Filium Gala Masanissam habebat, septem & decem annos natum, cæterum iuuenem ea indole, vt iam tum appareret, eius regnum opulentius, quam quod accepisset, facturum. Legati, quoniam Syphax se Romanis iunxisset, vt potentior societate eorum aduersus reges populosq; Africæ esset, docent: melius fore Galæ quoq; Carthaginiensibus iungi quamprimum, antequã Syphax

in

in Hiſpaniam, aut Romani in Africam tranſeant: opprimi Syphacem, nihil deſ
præter nomen ex fœdere Romano habentem, poſſe. Facile perſuaſum Gala
filio depoſcente id bellum, vt exercitum mitteret. Qui Carthaginienſium le
gionibus coniunctis, magno prælio Syphacem deuicit. XXX. millia eo prælio
hominum cæſa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus in Mauruſios ex acie
Numidas (extremi prope Oceanum aduerſus Gadeis colunt) refugit: affluen
tibusque ad famam eius vndiq; barbaris, ingenteis breui copias armauit: cum
quibus antequam in Hiſpaniam anguſto diremptam freto traijceret, Maſaniſ
ſa cum victore exercitu aduenit. isque ibi cum Syphace ingenti gloria per ſe
ſine vllis Carthaginienſium opibus geſſit bellum. In Hiſpania nihil memorabi
le geſtum præterquam quod Celtiberum iuuentutem eadem mercede, qua
pacta cum Carthaginienſibus erat, imperatores Romani ad ſe perduxerunt: it
nobiliſſimos Hiſpanos ſupra C C C. inde in Italiam ad ſolicitandos populares,
qui inter auxilia Annibalis erant, miſerunt. Id modo eius anni in Hiſpania ad
memoriam inſigne eſt, quod mercenarium militem in caſtris neminem ante,
quam tum Celtiberos, Romani habuerunt.

DECADIS TERTIÆ LIB. V.

EPITOME.

PVB. Cornelius Scipio, poſtea Africanus, ante legitimos annos ædilis factus eſt. Annibal vrbem Tarentum præter arcem per Tarentinos iuuenes, qui ſe multa venatum ire ſimulauerant, cepit. Ludi Apollinares ex Marcij carminibus, quibus Cannenſis clades prædicta fuerat, inſtituti ſunt. à Q. Fuluio & Ap. Claudio COSS. aduerſus Hannonem Pœnorum ducem proſpere pugnatum eſt. T. Sempronius Gracchus proconſul ab hoſpite ſuo Lucano in inſidias ductus à Magone interemptus eſt. Centenius Penula, qui centurio militauerat: cum petiſſet à ſenatu, vt ſibi exercitus daretur: pollicituſque eſſet, ſi hoc impetraſſet: de Annibale victoriam: octo millibus acceptis militum dux factus, conflixit acie cum Annibale: qui cum exercitu eum cecidit. Cn. Fuluius prætor male aduerſus Annibalem pugnauit: in quo prælio hominū ſexdecim millia ceciderunt, ipſe cum equitibus ducentis effugit. Capua obuia obſeſſa. Q. Fuluio & ab Ap. Claudio COSS. Cl. Marcellus Syracuſas expugnauit anno tertio: & ingentem ſe virum geſſit. in eo tumultu vrbis captæ Archimedes immenſi animi, quas in puluere deſcripſerat, interfectus eſt. P. & Cn. Scipiones in Hiſpania ſuis rebus ſæpe rem feliciter geſtarum, interſtem exitum tulerunt, prope cum toto exercitu ſuo cæſi anno octauo, quam in Hiſpaniam uerant. amiſſaque eius prouincia poſſeſſa foret: niſi L. Martij equitis Romani virtute & induſtria contractis exercituum reliquiis, eiuſdem hortatu bina caſtra hoſtium expugnata eſſent, ad triginta ſeptem millia cæſa, ex mille octingentis præda ingens capta dux Martius appellatus eſt.

DVM hæc in Africa atque in Hiſpania geruntur, Annibal in agro Tarentino æſtatem conſumpſit, ſpe per proditionem vrbis Tarentinorum potiundæ. ipſorum interim Salentinorum ignobiles vrbes ad eum defecerunt. Eodem tempore in Brutiis ex XII. populis, qui anno priore ad Pœnos deſciuerāt, Conſentini & Thurini in fidem populi Rom. redierūt. & plures redijſſent, ni L. Pomponius Veientanus præfectus ſociūm, proſperis aliquot populationibus in agro Brutio iuſti ducis ſpeciē nactus, tumultuario exercitu coacto cum Hannone conflixiſſet. Magna ibi vis hominū, ſed inconditæ turbæ agreſtium ſeruorumq; cæſa aut capta eſt: minimēque iacturę fuit, quod præfectus inter cęteros eſt captus, & tum temerarię pugnę author, & ante publicanus omnib. malis artib. & reip. & ſocietatibus infaus, damnoſuſq;. Sempronius Coſ. in Lucanis multa prælia parua haud vllū dignū memoratu fecit: & ignobilia oppida Lucanorum aliquot expugnauit. Quo

diuitus

discius trahebatur bellum, & variabant secundæ aduersæq; res, non fortunam magis quam animos hominum: tanta religio, & ea magna ex parte externa, cinitatem inceſſit, vt aut homines aut dij repente alij viderentur facti. nec iam in secreto modo atq; intra parietes ac poſtes contemnebantur Romani ritus, ſed in publico etiã ac foro Capitolioq; mulierum turba erat, nec ſacrificantium nec precantium deos patrio more. Sacrificuli ac vates ceperant hominum mentes, quorum numerum auxit ruſtica plebs, ex incultis diutino bello infeſtisque agris egeſtate & metu in vrbem compulſa: & quæſtus ex alieno errore facilis, quem velut ex conceſſæ artis vſu exercebant. Primo ſecretæ bonorum indignationes exaudiebantur, deinde ad Patres etiam & ad publicam querimoniam exceſſit res. Incuſati grauiter ab ſenatu ædiles triumuirique capitales, quod non prohiberent. cum emoueri eam multitudinem è foro, ac diſcedere apparatus ſacrorum conati eſſent, haud procul abfuit, quin violarentur. Vbi potentius iam eſſe id malum apparuit, quam vt minores per magiſtratus ſedarentur: M. Æmylio Pr. vrbis negotium ab ſenatu datum eſt, vt & his religionibus populum liberaret. Is & in concione ſenatuſconſultum recitauit, & edixit, vt quicunq; libros vaticinos precationeſve, aut artem ſacrificandi conſcriptam haberet, eos libros omnes literaſq; ad ſe ante Calend. Aprilis deferret: neu quis in publico ſacrove loco nouo aut externo ritu ſacrificaret. Et aliquot publici ſacerdotes mortui eo anno ſunt: L. Cornelius Lentulus PONT. MAX. & C. Papyrius C. F. Maſſo põtifex, & P. Furius Philus augur, & C. Papyrius L. F. Maſſo decemuir ſacrorum. In Lentuli locum M. Cornelius Cethegus, in Papyrij Cn. Seruilius Cepio, pontifices ſuffecti ſunt. augur creatus L. Quintius Flaminius, decemuir ſacrorum L. Cornelius Lentulus. Comitiorum conſularium iam appetebat tempus, ſed quia conſules à bello intentos auocare non placebat: T. Sempronius Conſul comitiorum cauſa dictatorem dixit C. Claudium Centonem. ab eo magiſter equitum eſt dictus Q. Fuluius Flaccus. Dictator primo comitiali die creauit cõſules Q. Fuluium Flaccum magiſtrum equitum, & Appium Claudium Pulcrum, cui Sicilia prouincia in prætura fuerat. Tum prætores creati Cneius Fuluius Flaccus, C. Claudius Nero, M. Iunius Syllanus, P. Cornelius Sulla. Comitijs perfectis, dictator magiſtratu abijt. Ædilis curulis fuit eo anno cum M. Cornelio Cethego P. Cornelius Scipio, cui poſt Africanus fuit cognomen. Huic petenti ædilitatem cum obſiſterent tribuni plebis, negantes rationem eius habendam eſſe, quod nondum ad petendum legitima ætas eſſet: Si me, inquit, omnes Quirites ædilem facere volunt, ſatis annorum habeo. Tanto inde fauore ad ſuffragium ferendum in tribus diſcurſum eſt, vt tribuni repente incepto deſtiterint. Ædilitia largitio hæc fuit. Ludi Romani pro temporis illius copijs magnifice facti, & diem vnum inſtaurati, & congij olei in vicos ſingulos dati. L. Villius Tappulus & M. Fundanius ædiles plebeij aliquot matronas apud populum probri accuſarunt: quaſdam ex eis damnatas in exilium egerunt. Ludi plebeij per biduum inſtaurati: & Iouis epulum fit ludorum cauſa. Q. Fuluius Flaccus tertium, Ap. Claudius conſulatum ineunt. Et prætores prouincias ſortiti ſunt, P. Cornelius Sulla vrbanam & peregrinam, quæ duorum ante ſors fuerat: Cn. Fuluius Flaccus Apuliam, C. Claudius Nero Sueſſulam, M. Iunius Syllanus Thuſcos. Conſulibus bellum cum Annibale, & binæ legiones decretæ. alter à Q. Fabio ſuperioris anni conſule, alter à Fuluio Centimalo acciperet. Prætorum Fuluij Flacci, quæ Luceriæ ſub Æmylio Pr. Neronis Claudij, quæ in Piceno ſub C. Terentio fuiſſent, legiones eſſent, ſupplementum in eas quiſque ſcriberet ſibi. M. Iunio in Thuſcos legiones vrbanæ prioris anni datæ. T. Sempronio Graccho & P. Sempronio Tuditano imperium prouinciæque Lucani & Galliæ cum ſuis exercitibus prorogatæ. item P. Lentulo, qua vetus prouincia in Sicilia eſſet, M. Marcello Syracuſæ: & qua Hieronis regnum fuiſſet, T. Octacilio claſſis, Græcia M. Valerio, Sardinia Q. Mutio Scæuolæ. Hiſpaniæ P. & Cn. Cornelijs. Ad veteres exercitus duæ

V.C.

542.

duæ vrbanæ legiones à consulibus scriptæ, summaq; trium & viginti legionum A eo anno delecta est. Delectum consulum M. Posthumij Pyrgensis cum magno prope motu rerum factum impedit. Publicanus erat Posthumius, qui multis annis parem fraude auaritiaque neminem in ciuitate habuerat, præter L. Ponponium Veientanum, quem populantem temere agros in Lucanis, ductu Hannonis priore anno ceperant Carthaginienses. Hi, quia publicum periculum erat à vi tempestatis in ijs quæ portarentur ad exercitus, & ementiti erant facta naufragia, & ea ipsa quæ vera renunciauerant, fraude ipsorum facta erant, non casu: in veteres quassatasque naues paucis, & parui precij rebus impositis, cum mersissent eas in alto, exceptis in præparatas scaphas nautis, multiplices fuisse merces ementiebantur. Ea fraus indicata M. Æmylio Pr. priore anno fuerat, ac per eum ad senatum delata: nec tamen vllo senatusconsulto notata: quia patres ordinem publicanorum in tali tempore offensum nolebant: populus seuerior vindex fraudis erat: excitatique tandem duo tribuni plebis Sp. & L. Caruilij, cum rem inuisam infamemque cernerent, ducentum millium æris multam M. Posthumio dixerunt. cuius certandæ cum dies aduenisset, conciliumque tam frequens plebis adesset, vt multitudinem area Capitolij vix caperet: perorata causa, spes vna videbatur esse, si C. Seruilius Casca tribunus plebis, qui propinquus cognatusque Posthumio erat, prius quam ad suffragium tribus vocarentur, intercessisset. Testibus datis, tribuni populum summouerunt: sitellaque allata est, vt sortirentur, vbi Latini suffragium ferrent. Interim publicani Cascæ instare, vt consilio diem eximeret. populus reclamare. & forte in cornu primus sedebat Casca, cui simul metus pudorque animum versabat. Cum in eo parum præsidij esset, turbandæ rei causa publicani per vacuum vi summo occupato loco in eos irruperunt, iurgantes simul cum populo tribunisque. Nec procul dimicatione res erat, cum Fuluius consul tribunis: Nonne videtis, inquit, vos in ordinem coactos esse? & rem ad seditionem spectare, ni propere dimittitis plebis concilium? Plebe dimissa, senatus vocatur: & consules referunt de concilio plebis turbato vi atq; audacia publicanorum. M. Furium Camillum, cuius exilium ruina vrbis secuta fuerit, damnari se ab ingratis ciuilibus passum esse: Decemuiros ante eum, quorum legibus ad eam diem viuerent, multos postea principes ciuitatis iudicium de se populi passos. Posthumium Pyrgensem suffragium populo per vim extorsisse, concilium plebis sustulisse, tribunos in ordinem coegisse, contra populum Romanum aciem introduxisse, locum occupasse, vt tribunos à plebe intercluderet: tribus in suffragium vocari prohiberet. nihil aliud à cæde ac dimicatione continuisse homines, nisi patientiam magistratuum, quod cesserint in præsentia furori atque audaciæ paucorum: vincique; se ac populum Romanum passi sint: & comitia quæ reus vi atque armis prohibiturus erat, ne causa quærentibus dimicationem daretur, voluntate ipsius sustulerint. Hæc cum ab optimo quoque pro atrocitate rei acta essent, vimque eam contra rempublicam pernicioso exemplo factam, senatus decerneret: confestim Caruilij tribuni plebis omissa multæ certatione, rei capitalis diem Posthumio dixerunt, ac ni vades daret, prehendi à viatore, atque in carcerem duci iusserunt. Posthumius vadibus datis, non affuit. Tribuni vocauerunt plebem, quæ ita scisit: Si M. Posthumius ante Calend. Maias non prodisset, citatusque eo die non respondisset, neq; excusatus esset, videri eum in exilio esse, bonaque eius venire, ipsi aqua & igni placere interdici. Singulis deinde eorum qui turbæ ac tumultus concitatores fuerant, rei capitalis diem dicere, ac vades poscere cœperunt. primo non dantes, deinde etiam eos qui dare possent, in carcerem conijciebant, cuius rei periculum vitantes pleriq; in exilium abierunt. Hunc fraus publicanorum, deinde fraudem audacia protegés, exitum habuit. Comitia inde pontifici maximo creando sunt habita. Ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Tres ingenti certamine petierunt: Q. Fuluius Flaccus. Cor-

qui

qui & ante bis consul & censor fuerat, & T. Manlius Torquatus, & ipse duobus consularibus & censura insignis: & P. Licinius Crassus, qui ædilitatem curulem petiturus erat. Hic senes honoratosque iuuenis in eo certamine deuicit. Ante hunc intra centum annos & viginti, nemo, præter Publium Cornelium Cassum pontifex maximus creatus fuerat, qui sella curuli non sedisset. Consules cum ægre delectum conficerent, quod inopia iuniorum non facile in vrbe, vt & nouæ vrbanæ legiones, & supplementum veteribus scriberetur, sufficiebat: senatus absistere eos incœpto vetuit: & triumuiros binos creari iussit, alteros qui citra, alteros qui vltra quinquagesimum lapidé in plateis forisque & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui robore satis ad ferenda arma habere viderentur, etiam si nondum militari ætate essent, milites facerent. Tribuni plebis, si ijs videretur, ad populum ferrent, vt qui minores septem & decem annis sacramento dixissent, ijs perinde stipendia procederent, ac si septem & viginti annorum, aut maiores, milites facti essent. Ex hoc senatusconsulto creati triumuiri bini, conquisitionem ingenuorum per agros habuerunt. Eodem tempore ex Sicilia literæ M. Marcelli de postulatis militum, qui cum P. Lentulo militabant, in senatu recitatæ sunt. Cannensis reliquiæ cladis is exercitus erat, relegatus in Siciliam, sicut ante dictum est, ne ante Punici belli finem in Italiam reportaretur. Hi permissu Lentuli primores equitum centurionumque, & robora ex legionibus peditum legatos in hyberna ad M. Marcellum miserunt, è quibus vnus, potestate dicendi facta: Consulem, inquit, te M. Marcelle in Italiam adissemus, cum primum de nobis, etsi non iniquum, certe triste senatusconsultum factum est: nisi hoc speraſſemus, in prouinciam nos morte regum turbatam ad graue bellum aduersus Siculos, simul Pœnosque mitti, & sanguine nostro vulneribusque magistratibus satisfacturos esse: sicut patrum memoria, qui capti à Pyrrho ad Heracleam erant, aduersus Pyrrhum ipsum pugnantes satisfecerunt. quanquam quod ob meritum nostrum succensuistis, Patres conscripti, nobis, aut succensetis? Ambos mihi consules, & vniuersum senatum intueri videor, cum te M. Marcelle intueor: quem si ad Cannas consulem habuissemus, melior & reipub. & nostra fortuna esset. Sine quæso priusquam de cõditione nostra queri, noxam cuius arguimur, nos purgare. Si non desum ira, nec fato, cuius lege immobilis rerum humanarũ ordo seritur, sed culpa perijmus ad Cannas, cuius tandem ea culpa fuit? militum? an imperatorum? Equidem miles nihil vnquam dicam de imperatore eo, cui præsertim gratias sciam ab senatu actas, quod non desperauerit de republica, cui post fugam actam sit per omnes annos prorogatum imperium. Cæteros item ex reliquijs cladis eius, quos tribunos militum habuimus, honores petere & gerere, & prouincias obtinere audiuimus. An vobis vestrisque liberis ignoscitis facile Patres conscripti? in hæc vilia capita sæuitis? & consuli primoribusque alijs ciuitatis fugere, cum spes alia nulla esset, turpe non fuit? milites vtique morituros in aciem misistis? Ad Alliam prope omnis exercitus fugit: ad Furcas Caudinas ne expertus quidem certamen, arma tradidit hosti (vt alias pudendas clades exercituum taceam) tamen tantum abfuit ab eo, vt vlla ignominia ijs exercitibus inuretur, vt & vrbs Roma per eum exercitum qui ab Allia Veios transfugerat, recuperaretur: & Caudinæ legiones, quæ sine armis redierant Romam, armatæ remissæ in Samnium, eundem illum hostem sub iugum miserint, qui hac sua ignominia lætatus fuerat. Cannensem vero quisquam exercitum fugæ, aut pauoris insimulare potest? vbi plus quinquaginta millia hominũ ceciderunt? vnde consul cum equitibus quinquaginta fuit? vnde nemo supereſt, nisi quem hostis cędendo fessus reliquit? Cum captiuis redemptio negabatur, nos vulgo homines laudabant, quod reipub. nos seruassemus: quod ad consulem Venusiam redissemus, & speciem iusti exercitus fecissemus. Nunc deteriore conditione sumus, quam apud patres nostros fuerant captiui. quippe illis arma tantum

atque

» atque ordo militandi, locusque in quo tenderent, in castris est mutatus. qui a
» tamen semel nauata reipublicæ opera, & vno felici prælio recuperarunt. nem
» eorum relegatus in exilium est: nemini spes emerendi stipendia adempta lo-
» stis denique est datus, cum quo dimicantes, aut vitam semel, aut ignominiam
» finirent, Nos, quibus, nisi quod commisimus, vt quisquam ex Cannensi acie ni-
» les Romanus supereſſet, nihil obijci potest: non solum à patria procul Italia
» que, sed ab hoste etiam relegati sumus, vbi senescamus in exilio, ne qua spes, ne
» qua occasio abolendæ ignominiæ, in qua placandæ ciuium iræ, ne qua denique
» bene moriendi sit. Neque ignominiæ finem, nec virtutis præmium petimus:
» modo experiri animum, & virtutem exercere liceat. laborem & periculum pe-
» timus: vt virorum, vt militum officio fungamur. Bellum in Sicilia iam alterum
» annum ingenti dimicatione geritur, vrbes alias Pœnus, alias Romanus expug-
» nat. peditum & equitum acies concurrunt. ad Syracusas terra marique res
» geritur. clamorem pugnantium, crepitumque armorum exaudimus residen
» ipsi ac segnes, tanquam nec manus nec arma habeamus. Seniorum legionibus
» T. Sempronius Cos. toties iam cum hoste signis collatis pugnauit. operæ pre-
» cium habent, libertatem, ciuitatemque pro seruis saltem ad hoc bellum emp-
» tis nobis simul congredi cum hoste liceat, & pugnando quærere libertatem.
» Vis tu mari, vis terra, vis acie, vis vrbibus oppugnandis experiri virtutem? A 3
» perrima quæque ad laborem periculumque deposcimus, vt quod ad Cannas
» faciendum fuit, quamprimum fiat: quoniam quicquid postea viximus, id omne
» destinatum ignominiæ est: Sub hæc dicta ad genua Marcelli procubuerunt.
Marcellus id nec iuris nec potestatis suæ esse dixit. senatui scripturus se, omnia-
que de sententia Patrum facturum esse. Hæ literæ ad nouos consules allatæ, ac
per eos in senatu recitatæ sunt, consultusque de his literis ita decreuit senatus,
militibus qui ad Cannas commilitones suos pugnantes deseruissent, senatui ni-
hil videri rempublicam committendam esse. si M. Claudio proconsuli aliter vi-
deretur, faceret quod è repub. fideque sua duceret, dum ne quis eorum mune-
re vacaret, neu dono militari virtutis ergo donaretur, neu in Italiam reporta-
retur, donec hostis intra Italiam esset. Comitia deinde à prætore vrbano ex
senatus sententia, plebisque scito sunt habita, quibus creati sunt quinquevir
muris turribusque reficiendis: & triumuiri bini, vni sacris conquirendis, dedi-
que persignandis: alteri reficiendis ædibus Fortunæ & matris Matutæ intra
portam Carmentalem: sed & Spei extra portam, quæ priore anno incendio
consumptæ fuerant. Tempestates fœdæ fuere. In Albano monte biduum con-
tinenter lapidibus pluit. tacta de cœlo multa: duæ in Capitolio ædes: vallum in
castris multis locis supra Suessulam, & duo vigiles exanimati: murus turresque e
quædam Cumis non ictæ modo fulminibus, sed etiam decussæ. Reate saxum in-
gens visum volitare: sol rubere soliro magis, sanguineoque simili. Horum pro-
digiorum causa diem vnum supplicatio fuit: & per aliquot dies consules rebus
diuinis operam dederunt: & per eosdem dies sacrum nouendiale fuit. Cum
Tarentinorum defectio iam diu & in spe Annibali, & in suspitione Romanis es-
set: causa forte extrinsecus maturandæ eius interuenit. Phileas Tarentinus
diu iam per speciem legationis Romæ cum esset, vir inquieti animi, & minime
otium (quo tum diutino senescere videbatur) patientis, aditum sibi ad obsi-
des Tarentinos inuenit. Custodiebantur in atrio Libertatis minore cura: quis
nec ipsis, nec ciuitati eorum fallere Romanos expediebat. Hos crebris collo-
quijs solicitatos, corruptis ædituis duobus, cum primis tenebris custodia edu-
isset, ipse comes occulti itineris factus profugit. Luce prima vulgata per vr-
bem fuga est, emissique qui sequerentur, à Tarracina comprehensos omnes re-
traxerunt. deducti in comitio, virgisque approbante populo cæsi, de saxo deji-
ciuntur. Huius atrocitas pœnæ, duarum nobilissimarum in Italia Græcarum ci-
uitatum animos irritauit, tum publice, tum etiam singulos priuatim, vt quis-
que tam fœde interemptos aut propinquitate aut amicitia contingebat. Ex

ijs

A Iij tredecim fere nobiles iuuenes Tarenti coniurauerunt, quorum principes Nico & Philomenes erant. Hi prius quam aliquid mouerent, colloquendum cum Annibale rati, nocte per speciem venandi vrbe egressi ad eum proficiscentur. & cum haud procul castris abessent, cæteri sylua prope viam sese occulerunt. Nico & Philomenes progressi ad stationes, comprehensique, vltro id petentes ad Annibalem deducti sunt. Qui cum & causas consilij sui, & quid parerent, exposuissent: collaudati, oneratique promissis, iubentur vt fidem populabundis facerent, prædandi causa se vrbe egressos: pecora Carthaginiensium, quæ pastum propulsa essent, ad vrbem agere. tuto ac sine certamine id facturos, promissum est. Conspecta ea præda iuuenum est: minusque iterum ac sæpius id eos audere miraculo fuit. Congressi cum Annibale rursus fide sanxerunt, liberos Tarentinos leges suaque omnia habituros, neque vllum vectigal Pœno pensuros, præsidiumve inuitos recepturos: prodita præsidia Carthaginiensium fore. Hæc vbi conuenerunt, tunc vero Philomenes consuetudinem nocte egrediundi, redeundique in vrbem frequentiorem facere (& erat venandi studio insignis) canesque & alius apparatus sequebatur: captumque ferme aliquid, aut ab hoste ex præparato ablatum reportando, donabat aut præfectis, aut custodibus portarum, nocte maxime commeare propter metum hostium credebant. Vbi iam eo consuetudinis adducta res est, vt quocunque noctis tempore sibilo dedisset signum, porta aperiretur: tempus agendæ rei Annibali visum est. Tridui via aberat: vbi, quo minus mirum esset vno eodemque loco statiua eum tandiu habere, ægrum simulabat. Romanis quoq; qui in præsidio Tarenti erant, suspecta esse iam segnis mora eius desierat. Cæterum posteaquam Tarentum ire constituit, decem millibus peditum atque equitum, quos in expeditione velocitate corporum ac leuitate armorum aptissimos esse ratus, electis, quarta vigilia noctis signa mouit: præmissisque octuaginta fere equitibus præcepit, vt discurrerent circa vias, perlustrarentque omnia oculis, nequis agrestium procul spectator agminis falleret, progressos retraherēt, obuios occiderent, vt prædonum magis quam exercitus accolis species esset, ipse raptim agmine facto, quindecim ferme millium spacio castra ab Tarento posuit. & ne ibi quidem nunciato quo pergerent, tantum conuocatos milites monuit, via omnes irent: nec diuerti quenquā, aut excedere ordinem agminis paterentur: & in primis intenti ad imperia accipienda essent, neu quid nisi ducum iussu facerent. se in tempore editurum quæ vellet agi. Eadem ferme hora Tarentum fama peruenerat, Numidas equites paucos populari agros, terroremque late agrestibus iniecisse. Ad quem nuncium mihi vltra motus præfectus C Romanus, quam vt partem equitum postero die luce prima iuberet exire ad arcendum populationibus hostem. interea adeo nihil obedienter curatum est, vt contra pro argumento fuerit illa procursatio Numidarum, Annibalem exercitumque castris non mouisse. Annibal concubia nocte mouit. dux Philomenes erat cum solito captæ venationis onere. cæteri proditores ea quæ composita erant, expectabant. Conuenerat autem vt Philomenes portula assueta venationem inferens, armatos induceret: parte alia portam Temenida adiret Annibal. Ea mediterranea regione orientem spectabat: aliquantum intra mœnia includitur. Cum portæ appropinquaret, editus ex composito ignis ab Annibale est, refulsitque. idem reditum ab Nicone signum. extinctæ deinde vtrinq; flammæ sunt. Annibal silentio ducebat ad portam. Nico ex improuiso ad portas sopitos vigiles in cubilibus suis obtruncat, portamque aperit. Annibal cum peditum agmine ingreditur, equites subsistere iubet: vt quo res postulet, occurrere libero campo possent. Et Philomenes portulæ parte alia qua commeare assuerat, appropinquabat. nota vox eius, & familiare iam signum cū excitasset vigilem, dicentis, vix sustinere grandis bestiæ onus, portula aperitur. inferentes aprum duos iuuenes secutus ipse cum expedito venatore, vigilem incautius miraculo magnitudinis in eos qui ferebant, versum venabulo traiji-

cit.ingressi deinde triginta fere armati cæteros vigiles obtruncant, refringunt- A
que portam maximam: & agmen sub signis confestim irrupit. inde cum silen-
tio in forum ducti, Annibali sese coniunxerunt. Tum duo millia Gallorum Pœ-
nus in tres diuisa partes per vrbem dimittit. Tarentinos & Afros quam maxime
frequentia occupare iubet. tumultu orto Romanos passim cædi, oppidanis par-
ci. sed vt fieri id posset, præcipit iuuenibus Tarentinis, vt vbi quem suorum pro-
cul vidissent, quiescere & silere, ac bono animo esse iuberent. Iam tumultus e-
rat, clamorque qualis esse in capta vrbe solet: sed quid rei esset, nemo satis
pro certo scire. Tarentini Romanos ad diripiendam vrbem credere coortos.
Romanis seditio aliqua cum fraude videri ab oppidanis mota. Præfectus
primo excitatus tumultu in portum effugit: inde acceptus scapha in arcem cō-
fugit. Terrorem & tuba audita ex theatro faciebat. nam & Romana erat, à
proditoribus ad hoc ipsum præparata, & inscienter à Græco inflata, quis
aut quibus signum daret, incertum efficiebat. Vbi illuxit & Romanis Puni-
ca & Gallica arma cognita, tum dubitationem exemerunt: & Græci Romanos
passim cæde stratos cernentes, ab Annibale captam vrbem senserunt. Post-
aquam lux certior erat, & Romani qui cædibus superfuerant, in arcem confu-
gerant, conticescebatque paulatim tumultus: tum Annibal Tarentinos sine ar-
mis conuocare iubet. Conuenere omnes præterquam qui cedentes in arcem B
Romanos ad omnem adeundam simul fortunam persecuti fuerant. Ibi Anni-
bal benigne allocutus Tarentinos, testatusque quæ præstitisset ciuibus eorum
quos ad Thrasymenum aut ad Cannas cepisset: simul in dominationem su-
perbam Romanorum inuectus, recipere se in domos suas quenque iussit, & fo-
ribus nomen suum inscribere, se domos eas quæ inscriptæ non essent, signo ex-
templo dato, diripi iussurum, si quis in hospitio ciuis Romani (vacuas autem
cernebat domos) nomen inscripsisset, eum se pro hoste habiturum. Concione
dimissa, cum titulis notatæ fores discrimen pacatæ ab hostili domo fecissent:
signo dato, ad diripienda hospitia Romana passim discursum est, & fuit præ-
da aliquantum. Postero die ad oppugnandam arcem ducit. quam cum & mari,
quo in peninsulæ modum pars maior circumluitur, & præaltis rupibus, & ab
ipsa vrbe muro & fossa ingenti septam videret, eoque nec vi nec operibus ex-
pugnabilem esse, ne aut se ipsum cura tuendi Tarentinos à maioribus re-
bus moraretur, aut in relictos sine valido præsidio Tarentinos impetum ex ar-
ce cum vellent, Romani facerent: vallo vrbem arce intersepire statuit, non
sine vlla etiam spe, cum prohibentibus opus Romanis manum posse con-
seri: & si ferocius procurrissent, magna cæde ita attenuari præsidij vires, vt fa-
cile per se ipsi Tarentini vrbem ab iis tueri possent. Vbi cœptum opus est, pa- C
tefacta repente porta, in munientes impetum fecerunt Romani pellique se
statio passa est, quæ pro opere erat, vt successu cresceret audacia, plures-
que & longius pulsos persequerentur. Tum signo dato coorti vndique Pœni sunt,
quos instructos ad hoc Annibal tenuerat. nec sustinuere impetum Romani, sed
ab effusa fuga loci angustiæ eos, impedimentaque alia opere iam cœpto, alia
apparatu operis, morabantur. plurimi in fossam præcipitati, occisique sunt plu-
res in fuga quam in pugna. Inde & opus nullo prohibente fieri cœptum. fossa
ingens ducta, & vallum intra eam erigitur: modicoque post interuallo murum
etiam eadem regione addere parat, vt vel sine præsidio tueri se aduersus Ro-
manos possent. reliquit tamen modicum præsidium, vt simul in faciendo mu-
ro adiuuaret. ipse profectus cum cæteris copijs ad Galesum flumen (quinque
millia ab vrbe abest) posuit castra. Ex ijs statiuis regressus ad inspiciendum o-
pus, quod aliquantum opinione eius celerius creuerat, spem cœpit etiam ar-
cem expugnari posse. Et est non altitudine, vt cætera, tuta, sed loco plano posi-
ta, & ab vrbe muro tantū ac fossa diuisa. Cum iam machinationū omni genere
& operibus oppugnaretur, missum à Metaponto præsidium Romanis fe-
cit animum, vt nocte ex improuiso opera hostium inuaderent, alia disiecerūt,

alia

ria ighi corruperunt, isq; finis Annibali fuit ea parte arcem oppugnandi. Reliqua erat in obsidione spes, nec ea satis efficax: quia arcem tenentes, qua in peninsula posita imminet faucibus portus, mare liberum habebant: vrbs contra exclusa maritimis commeatibus: propiusque inopiam erant obsidentes, quam obsessi. Annibal conuocatis principibus Tarentinis, omnes præsentes sollicitare exposuit: neq; arcis tam munitæ expugnandæ viam cernere, neque in obsidione quicquam habere spei, donec mari potiantur hostes. quod si naues sint: quibus commeatus inuehi prohibeant, extemplo aut abscessuros, aut dedituros se hostes. Assentiebantur Tarentini. cæterum ei qui consilium afferret, opem quoque in eam rem afferendam esse censebant. Punicas enim naues ex Sicilia accitas id posse facere: suas, quæ sinu exiguo intercluse essent, cum claustra portus hostis haberet, quemadmodum inde in apertum mare euasuras? Euadent, inquit Annibal, MVLTA quæ impedita natura sunt, consilio expediuntur. vrbem enim in campo sitam habetis: planæ & satis latæ viæ patent in omnes partes. via quæ in portum per mediam vrbem ad mare transmissa est, plaustris transueham naues haud magna mole. & mare nostrum erit, quo nunc hostes potiuntur: & illinc mari, hinc terra circunsedebimus arcem. imo breui aut relictam ab hostibus, aut cum ipsis hostibus capiemus. Hæc oratio non spem modo effectus, sed ingentem etiam ducis admirationem fecit. Contracta extemplo vndique plaustra, iunctaque inter se: & machinæ ad subdecendas naues admotæ, munitumque iter, quo faciliora plaustra, minorque moles in transitu esset. iumenta inde & homines contracti, & opus impigre cœptum: paucosque post dies classis instructa ac parata circumuehitur arcem, & ante ipsum portum anchoras iacit. Hunc statum rerum Annibal Tarentini reliquit, regressus ipse in hyberna. Cæterum defectio Tarentinorum vtrum priore anno, an hoc facta sit, in diuersum authores trahunt. plures propioresque ætate memoriæ rerum hoc anno tradunt factam. Romæ consules prætoresque vsque ante diem quintum Calendas Maias Latinæ tenuerunt. eo die perpetrato sacro in monte, in suas quisque prouincias proficiscuntur. Religio deinde noua obiecta est ex carminibus Martianis. Vates hic Martius illustris fuerat. & cum inquisitio priore anno ex senatusconsulto talium librorum fieret, in M. AEmylij prætoris vrbani, qui eam rem agebat, manus venerat: is protinus nouo prætoris Sullæ tradiderat. Ex huius Martij duobus carminibus alterius postea aucta declarata authoritas euentu, alteri quoque cuius nondum tempus venerat, afferebat fidem. Priore carmine Cannensis prædicta clades in hæc ferme verba erat: Amnem Troiugena Cannam Romanæ fugæ, ne te alie-
nigenæ cogant in campo Diomedis conserere manus. sed neque credes tu mihi, donec compleris sanguine campum: multaque millia occisa tua deferat annis in pontum magnum ex terra frugifera, piscibus atque auibus ferisque, quæ incolunt terras, iis fiat esca caro tua. nam mihi ita Iupiter fatus est. Et Diomedis Argiui campos, & Cannam flumen, qui militauerant in iis locis iuxta atque ipsam cladem agnoscebant. Tum alterum carmen recitatum, non eo tantum obscurius, quia incertiora futura præteritis sunt, sed perplexius etiam scripturæ genere. Hostes Romani si expellere vultis, vomicamque, quæ gentium venit longe, Apollini vouendos censeo ludos: qui quotannis comiter Apollini fiant: eum populus dederit ex publico partem, priuati vti conferant pro se, suisque. Iis ludis faciendis præerit prætor is, qui ius populo plebique dabit summum. decemuiri Græco ritu hostiis sacra faciant. hæc si recte faxitis, gaudebitis semper, fietq; res vestra melior. nam is diuus extinguet perduelles vestros, qui vestros campos pascunt placide. Ad id carmē explanandum diem vnum sumpserunt. postero die senatusconsultum factum est, vt decemuiri libros de ludis Apollini, reque diuina facienda inspicerent. Ea cum inspecta relataque ad senatum essent, censuerunt Patres Apollini ludos vouendos faciendosque: & quando ludi facti essent, duodecim millia æris prætori ad rem

diuinam,& duas hostias maiores dandas. Alterum senatusconsultum factum est,vt decemuiri sacra Græco ritu facerent, ijsque hostijs Apollini boue aurato, & capris duabus albis auratis,Latonæ boue fœmina aurata. Ludos Prætor in circo maximo cum facturus esset, edixit vt populus per eos ludos stipem Apollini,quantam commodum esset, conferret.Hæc est origo ludorum Apollinariũ, victoriæ,non valetudinis ergo,vt pleriq; rentur,votorum factosq; populus coronatus spectauit: matronæ supplicauere. vulgo apertis ianuis in propitulo epulati sunt: celeberq; dies omni ceremoniarum genere fuit. Cum Annibal circa Tarentum,consules ambo in Samnio essent, sed circunsessum Capuam viderentur: quod malum diuturnæ obsidionis esse solet,iam famem Campani sentiebant, quia sementem facere prohibuerant eos Romani exercitus, itaq; legatos ad Annibalem miserunt orantes,vt prius quam consules in agros suos educerent legiones, viaq; omnes hostium præsidijs insiderentur,frumentum ex propinquis locis conuehi iuberet Capuam. Annibal Hannoné ex Brutijs cum exercitu in Campaniam transire,& dare operam,vt frumenti copia fieret Campanis,iussit.Hanno ex Brutijs profectus cum exercitu,vitabundus castra hostium,consulesque qui in Samnio erant,cum Beneuento iam appropinquaret,tria passuum millia ab ipsa vrbe loco edito castra posuit. inde ex locis circa populis,quo æstate comportatum erat, deuehi frumentum in castra iussit, præsidijs datis,quæ commeatus eos prosequerentur. Capuam inde nuncium misit,qua die ad accipiendum frumentum præsto essent,omni vndique genere vehiculorum iumentorumque ex agris contracto. Id pro cetera socordia negligentiaq; à Campanis actum. paulo plus XL.vehicula missa,& panca præterea iumenta.ob id castigatis ab Hannone, quod ne fames quidem, quæ mutas accenderet bestias, curam eorum stimulare posset: alia producta dies ad frumentum maiore apparatu petendum.Ea omnia,sicut acta erant,cum enunciata Beneuentanis essent,legatos decem extemplo ad coss. (circa Bouianum castra Romanorum erant)miserunt.Qui cum auditis quæ ad Capuam agerentur,inter se comparassent,vt alter in Campaniam exercitum duceret: Fuluius, cui ea prouincia euenerat,profectus nocte Beneuentum,mœnia est ingressus. Ex propinquo cognouit,Hannonem cum exercitus parte profectum transmissum: duo millia plaustrorum inconditam,inermemque aliam turbam aduenisse: per tumultum ac trepidationem omnia agi,castrorumq; formam, & militarem ordinem,immistis agrestibus ijs ex terris,sublatum. His satis compertis,consul militibus edicit,signa tantum armaque in proximam noctem expedirent: castra Punica oppugnãda esse.Quarta vigilia profecti,sarcinis omnibus impedimentisque Beneuenti relictis, paulo ante lucem cum ad castra pene C nissent,tantum pauoris iniecerunt,vt si in plano castra posita essent, haud dubié primo impetu capi potuerint.altitudo loci,& munimẽta defenderunt,quæ nulla ex parte adiri,nisi arduo ac difficili ascensu poterãt.Luce prima præsidia ingens accensũ est,nec vallum modo tutantur Pœni: sed,vt quibus locus æquus esset,deturbãt nitentes per ardua hostes.Vicit tamen omnia pertinax virtus,& aliquot simul partibus ad vallum ac fossas peruentum est, sed cum multis vulneribus, ac militum pernicie. Itaque conuocatis tribunis militum,consul absistendum temerario incœpto ait: tutius sibi videri, reduci eo die exercitum Beneuentum: dein postero castris se hostium iungi, ne exire inde Campani, neve Hanno regredi posset.id quo facilius obtineatur,collegam quoque,& exercitum eius se acciturum,totumque eo versurum bellum. Hæc consilia dicis cum iam receptui caneret,clamor militum aspernantium tam segne imperium fiecit.Proxima portæ hostium erat cohors Peligna: cuius præfectus Vibius ereptum vexillum trans vallum hostium traiecit: execratus inde seque & cohortem,si eius vexilli hostes potiti essent: princeps ipse per fossam vallumque in castra irrumpit. Iamque intra vallum Peligni pugnabant, cum altera parte Valerio Flacco tribuno militum tertiæ legionis exprobrante Romanis ignauiam,

uam, qui ſocijs captorum caſtrorum concederent decus, T. Pedanius princeps primus centurio, cum ſignifero ſignum ademiſſet: Iam hoc ſignum, & hic centurio, inquit, intra vallum hoſtium erit: ſequantur qui capti ſignum ab hoſte prohibituri ſunt. Manipulares ſui primum tranſcenderunt foſſam, dein legio tota ſecuta eſt. Iam & conſul ad conſpectum tranſgredientium vallum mutato conſilio, ab reuocandis ad incitandos hortandoſq; verſus milites, oſtendere in quanto diſcrimine ac periculo fortiſſima cohors ſociorum & ciuium legio eſſet. Itaq; pro ſe quiſq; omnes per æqua atque iniqua loca, cum vndiq; tela conijcerentur, armaque & corpora hoſtes obijcerent, peruadunt, irrumpuntque multi vulnerati, etiam quos vires ſanguiſque deſereret, vt intra vallum hoſtium caderent, nitebantur. Capta itaque momento temporis velut in plano ſita, nec permunita caſtra. Cædes inde, non iam pugna erat, omnibus intra vallum permiſtis. ſupra ſex millia hoſtium cæſa. ſupra ſeptem millia capiuntur, cum frumentatoribus Campanis, omniq; plauſtrorum & iumentorū apparatu. capta & alia ingens præda fuit, quā Hanno, populabundus paſſim cū eſſet ex ſociorum populi Romani agris traxerat. Inde deiectis hoſtium caſtris, Beneuentum reditum eſt: prædamque ibi ambo conſules (nam & Appius Claudius eo poſt paucos dies venit) vendiderunt, diuiſeruntque. & donati, quorum opera caſtra hoſtiū capta erant, ante alios Vibius Pelignus, & T. Pedanius princeps tertiæ legionis. Hanno ab Cominio Cerito, quo nūciata caſtrorū clades eſt, cum paucis frumentatoribus, quos forte ſecum habuerat, fugæ magis quam itineris modo in Brutios redijt. Et Campani audita ſua pariter ſociorumque clade, legatos ad Annibalem miſerunt, qui nunciarent, duos conſules ad Beneuentum eſſe diei iter à Capua: tantum non ad portas & muros bellum eſſe. ni propere ſubueniat, celerius Capuam quam Arpos, in poteſtatem hoſtium venturam. ne Tarentum quidem, non modo arcem, tanti debere eſſe, vt Capuam, quam Carthaginī æquare ſit ſolitus, deſertam indefenſamque populo Romano tradat. Annibal curæ ſibi fore rem Campanam pollicitus, in præſentia duo millia equitum cum legatis mittit, quo præſidio agros populationibus poſſent prohibere. Romanis interim, ſicut aliarum rerum, arcis Tarentinæ, præſidijque quod ibi obſideretur, cura eſſe. C. Seruilius legatus ex authoritate patrum à P. Cornelio prætore in Hetruriam ad frumentum coemendum miſſus, cum aliquot nauibus onuſtis in portum Tarentinum inter hoſtium caſtodias peruenit. Cuius aduentu, qui ante in exigua ſpe vocati ſæpe ad tranſitionem ab hoſtibus per colloquia erant, vltro ad tranſeundum hoſtes vocabant, ſolicitabantque. & erat ſatis validum præſidium, traductis ad arcem Tarenti tuendam, qui Metaponti erant, militibus. Itaque Metapontini extemplo metu quo tenebantur, liberati, ad Annibalem defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thurini fecerunt. mouit eos non Tarentinorum magis defectio, Metapontinorumque, quibus indidem ex Achaia oriundi etiam cognatione iuncti erant, quam ira in Romanos, propter obſides nuper interfectos. Eorum amici cognatiq; literas ac nuncios ad Hannonem Magonemq;, qui in propinquo in Brutijs erant, miſerunt, ſi exercitum ad mœnia admouiſſent, ſe in poteſtatē eorum vrbem tradituros eſſe. M. Atinius Thurinis cum modico præſidio præerat: quem facile elici ad certamen temere ineundum rebantur poſſe. non tam militum, quos perpaucos habebat, fiducia, quam iuuentutis Thurinæ. eam ex induſtria centuriauerat, armaueratq; ad tales caſus. Diuiſis copiis inter ſe duces Pœni cum agrum Thurinum ingreſſi eſſent, Hanno cum peditum agmine infeſtis ſignis ire ad vrbem pergit. Mago cum equitatu tectus, collibus ad tegendas inſidias oppoſitis, ſubſiſtit. Atinius peditum tantum agmine per exploratores comperto, in aciem copias educit, & fraudis inteſtinæ, & hoſtium inſidiarum ignarus. pedeſtre prælium fuit perſegne. paucis in prima acie pugnantibus Romanis, Thurinis expectantibus magis quam adiuuantibus, euentum: & Carthaginienſium acies de induſtria pedem referebat, vt ad terga

collis ab equite suo infesti hostem incautum pertraheret. Quo vbi venum est, coorti cum clamore equites propere inconditam Thurinorum turbam, nec satis fido animo vnde pugnabat itantem, extemplo in fugam auerterunt. Romani quanquam circunuentos hinc pedes hinceques vrgebat, tamen aliquandiu pugnam traxere. postremo & ipsi terga vertunt, atque ad vrbem fugiunt. Ibi proditores conglobati cum popularium agmen patentibus portis accepissent: vbi Romanos fusos ad vrbem ferri viderunt, conclamant instare Poenum, permistosq; hostes vrbem inuasuros, ni propere portas claudant. ita exclusos Romanos præbuere hosti ad cædem. Atinius tamen cum paucis recepit. Seditio inde paulisper tenuit, cum alij vrbem tuendam, inde alij edendam fortunæ, & tradendam vrbem victoribus censerent, cæterum, vt plerunq; fortuna, & consilia mala vicerunt, Atinio cum suis ad mare ac naues deducto, magis quia ipsi ob imperium in se mite ac iustum consultum volebant, quam respectu Romanorum, Carthaginienses in vrbem accipiunt. Consules à Beneuento in Campanum agrum legiones ducunt, non ad frumenta modo, quæ iam in hybernis erant, corrumpenda: sed ad Capuam oppugnandam, nobilem se exsulatum tam opulentæ vrbis excidio rati facturos: simul & ingens flagitium imperio dempturos, quod vrbi tam propinquæ tertium annum impunita defectio esset. Cæterum ne Beneuentum sine præsidio esset, & vt ad subita belli, si Annibal (quod facturum haud dubitabant) ad opem ferendam sociis Capuam venisset, equites vim sustineri possent: T. Gracchum ex Lucanis cum equitatu ac leui armatura Beneuentum venire iubent: legionibus, statiuisq; ad obtinendas res in Lucanis aliquem præficeret Graccho, priusquam ex Lucanis moueret, sacrificanti triste prodigium factum est. ad exta sacrificio perpetrato angues duo ex occulto allapsi edere iecur, conspectique repente ex oculis abierunt. Id cum aruspicum monitu sacrificium instauraretur, atque interim exta referata seruarentur, iterum ac tertium venisse tradunt, libatosq; iecinori intactos angues abijsse. Cum aruspices ad imperatorem id pertinere prodigium præmonuissent, & ab occultis cauendum hominibus, consilijsq;, nulla tamen prouidentia fatum imminens moueri potuit. Flauius Lucanus fuit caput partis eius Lucanorum, cum pars ad Annibalem defeciisset, quæ cum Romanis stabat: & iam anno in magistratu erat, ab eisdem illis creatus prætor. Is mutata repente voluntate locum gratiæ apud Pœnum quærens, neque transfuga ipse, neque trahere ad defectionem Lucanos satis habuit, nisi imperatoris & eiusdem hospitis proditi capite ac sanguine fœdus cum hostibus sanxisset. ad Magonem qui in Brutijs præerat, clam in colloquiũ venit. fideq; ab eo accepta, si Romanum imperatorem sibi tradidisset, liberos cum suis legibus veteris in amicitiã Lucanos, deducit Pœnum, in locum pacis Gracchum adductum. Magonem ibi pedites equitesq; armare, & capere eas latebras, vbi ingentem numerum occuleret, iubet. Loco satis inspecto, atq; vndiq; explorato dies consilio gerendæ rei est. Flauius ad Romanum imperatorem venit. Remisse in magnam inchoasse, ad quam perficiendam ipsius Gracchi opera opus esset, omnium populorum prætoribus qui ad Pœnum in illo cõmuni Italiæ motu defecissent, persuasisse vt redirent in amicitiam Romanorum, quando res quoque Romana, quæ prope exitium clade Cannensi venisset, indies melior atq; auctior fieret: Annibalis vis senescceret, ac prope ad nihilum venisset. veteri delicto haud implicabiles fore Romanos: nullam vnquam gentem magis exorabilem, promptioremque veniæ dandæ fuisse. quoties rebellioni etiam maiorum suorum ignotum? Hæc ab se ait dicta. cæterum ab ipso Graccho eadem hæc audite malle eos, præsentisque contingere dextram: id pignus fidei secum ferre. Locum se consilijs edixisse à conspectu amotum, haud procul à castris Romanis. ibi paucis verbis transigi rem posse, vt omne nomen Lucanum in fide ac societate Romana sit. Gracchus fraudem & sermoni & rei abesse ratus, ac similitudine veri captus, cum lictoribus ac turma equitum è castris profectus, duct

hospit

A hospite in insidias præcipitatus. Hostes subito exortis & ne dubia proditio esset, Flauius his se adiungit. tela vndique in Gracchum atque equites conijciuntur. Gracchus ex equo desilijt, idem cæteros facere iubet: hortaturque, vt quod vnum reliquũ fortuna fecerit, id honestent virtute. reliquum autem quid esset paucis à multitudine in valle sylua ac montibus septa circunuentis, præter mortem? id referre, vtrum præsenti torpore pecorum modo imulti trucidentur, an toto animo à patiendo expectandoque euentu in impetum atque iram verso, agentes, audentesque, perfusi hostium cruore inter expirantium inimicorum cumulata armaq; & corpora cadant. Lucanum proditorem ac trãsfugam omnes peterent: qui eam victimam præ se ad inferos misisset, eum decus eximium egregiumq; solatium suæ morti inuenturum. Inter hęc dicta paludamẽto circum læuum brachium intorto (nam ne scuta quidem secum extulerant) in hostes impetum fecit. Maior quam pro numero hominum editur pugna: iaculis maxime aperta corpora Romanorum, & cum vndiq; ex altioribus locis in cauam vallem coniectus esset, transfiguntur. Gracchum iam nudatum præsidio vium capere Pœni nituntur. cæterum ille conspicatus Lucanum hospitem inter hostes adeo infestus confertos inuasit, vt parci ei sine multorum pernicie non posset. Exanimem eum Mago extemplo ad Annibalem misit, poniq; cum B captis simul fascibus ante tribunal imperatoris iussit. Hæc vera fama est. Gracchus in Lucanis ad campos, qui Veteres vocantur, perijt. Sunt qui in agro Beneuentano prope Calorem fluuium ostendant à castris cum lictoribus ac tribus seruis lauandi causa progressum, cum forte inter salicta innata ripis latent hostes, nudũ atq; inermem, saxisque quæ voluit amnis, propugnantem interfectum. Sunt qui aruspicum monitu quingentos passus à castris progressum, vti loco puro ea quæ ante dicta prodigia sunt, procuraret, ab insidentibus forte locum duabus turmis Numidarũ circumuentum scribant. adeo nec locus, nec ratio mortis in viro tam claro & insigni constat. Funeris quoq; Gracchi varia fama est. Alij in castris Romanis sepultum ab suis: alij ab Annibale (& ea vulgatior fama est) tradunt in vestibulo Punicorum castrorum rogum extructũ esse, armatum exercitum decurrisse cum tripudijs Hispanorum, motibusque armorum & corporum suæ cuiq; genti assuetis, ipso Annibale omni rerum verborumq; honore exequias celebrãte. Hęc tradunt qui in Lucanis rei gestę authores sunt. Si illis qui ad Calorem fluuium interfectum memorant, credere velis, capitis tantum Gracchi hostes potiti sunt. eo delato ad Annibalẽ, missus ab eo confestim Carthalo, qui in castra Romana ad Cn. Cornelium quæstorem deferret is funus imperatoris in castris, celebrantibus cum exercitu Beneuentanis, C fecit. Consules agrum Campanum ingressi, cum passim popularentur, eruptione oppidanorum & Magonis cum equitatu territi, ac trepidi ad signa milites palatos passim reuocarunt: & vixdum instructa acie fusi, supra mille & quingentos milites amiserunt. Inde ingens ferocia superbæ suopte ingenio genti creuit: multisq; prælijs lacessebant Romanos: sed intentiores ad cauẽdum cõsules vna pugna fecerat incaute atq; inconsulte inita. Restituit tamen his animos, & illis minuit audaciã parua vna res. Sed in bello nihil tam leue est, quod non magnæ interdum rei momentum faciat. T. Quintio Crispino Badius Campanus hospes erat perfamiliari hospitio iunctus. creuerat consuetudo, quod ager Romæ apud Crispinum Badius ante defectionem Campanam liberaliter, comiterque curatus fuerat. Tum Badius progressus ante stationes, quæ pro porta stabant, euocari Crispinum iussit. quod vbi est Crispino nunciatum, ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria etiam in dissidio publicorum fœderum priuati iuris, paulum à cæteris processit. Postquam in conspectum venere: Prouoco te, inquit, ad pugnam Crispine, Badius: conscendamus equos, sommotisq; alijs, vter bello melior sit, decernamus. Ad ea Crispinus, nec sibi nec illi, ait, hostes deesse, in quibus virtutẽ ostendant: si abeo, etiamsi in acie occurrat, declinaturũ, ne hospitali cæde dextrã violet.

conuersusque abibat. Enimuero ferocius tum Campanus increpare mollitiem ignauiamque, & se digna probra in insontem iacere, hospitalem hostem appellans, simulantemque parcere, cui sciat parem se non esse, si parum publicis federibus ruptis dirempta simul & priuata iura esse putet, Bacium Campanum T. Quintio Crispino Romano palam omnibus, duobus exercitibus audientibus, renunciare hospitium. nihil sibi cum eo cõsociatum, nihil fœderatum hospiti cum hoste, cuius patriam ac penates publicos priuatosq; oppugnatum venisset. si vir esset, congrederetur. Diu cunctantem Crispinum perpulere turmales, ne impune insultare Campanum pateretur. itaq; tantum moratus, dum imperatores consuleret, permitterentne sibi extra ordinem inprouo cantem hostem pugnare: permissu eorum arma cepit, equumque conscendit, & Badium nomine compellans ad pugnã euocauit. Nulla mora à Campano facta est, infestis equis concurrere. Crispinus supra scutum sinistrum humerum Badio hasta transfixit: superq; delapsum cum vulnere ex equo desilijt, vt pedes iacentem conficeret. Badius priusquam opprimeretur, parma atque equo relicto, ad suos aufugit. Crispinus equum, armaq; capta, & cruentam cuspidem insignis spolijs ostentans, cum magna laude & gratulatione militum ad consules est deductus, laudatusq; ibi magnifice, & donis donatus. Annibal ex agro Beneuentano castra ad Capuam cum mouisset, tertio post die quam venit, copias in aciem eduxit, haudquaquam dubijs, quod Campanis abiente se paucos ante dies secunda fuisset pugna: quin multo minus se, suumque toties victorem exercitum sustinere Romani possent. Cæterum posteaquam pugnari cœptum est, equiti maxime incursu cum iaculis obrueretur, laborabat Romana acies: donec signum equitibus datum est, vt in hostem admitterent equos. Itaque equestre prælium erat, cum procul visus Sempronianus exercitus, cui Cn. Cornelius quæstor præerat, vtrique parti parem metum præbuit, ne hostes noui aduentarent, velut ex composito vtrinque signum receptui datum: reductique in castra prope æquo marte discesserunt. plures tamen ab Romanis primo incursu equitum ceciderunt. Inde consules vt auerterent Capua Annibalem, nocte quæ secuta est, diuersi, Fuluius in agrum Cumanum, Claudius in Lucanos abierunt. Postero die cum vacua castra Romanorum nunciatum Annibali esset, & duobus agminibus diuersos abijsse: incertus primo vtrum sequeretur, Appium instituit sequi. Ille circunducto hoste qua voluit, alio itinere ad Capuam redijt. Annibali alia in ijs locis bene gerendæ rei fortuna oblata est. M. Centenius fuit cognomine Penula, insignis inter primipili centuriones & magnitudine corporis & animi. Is perfunctus militia, per P. Cornelium Sullam prætorem in Senatum introductus, petit à Patribus, vti sibi quinque millia militum darentur: se peritum & hostis & regionum, breui operæ precium facturum: & quibus artibus ad id locorum nostri & duces & exercitus capti forent, ijs aduersus inuentorem vsurum. Id non promissum magis stolide, quam stolide creditum: tanquam eadem militares, & imperatoriæ artes essent. Data pro quinque octo millia militum: pars dimidia ciues, pars socij. & ipse aliquantum voluntariorum itinere in agris conciuit: ac prope duplicato exercitu in Lucanos peruenit, vbi Annibal nequicquam secutus Claudium substiterat. Haud dubia res est: quippe inter Annibalem ducem & centurionem, exercitusque, alterum vincendo veteranum, alterum nouum totum, & magna ex parte etiam tumultuarium ac semiermem. Vt conspecta inter se agmina sunt, & neutra pars detrectauit pugnam, extemplo instructæ acies, pugnatum tamen, vt in nulla pari re, duas amplius horas, concitata etiam, donec dux stetisset, Romana acie. Posteaquam is non pro vetere fama solum, sed etiam metu futuri dedecoris, si sua temeritate contractæ cladi superesset, obiectans se hostium telis cecidit: fusa extemplo est Romana acies. sed adeo ne fugæ quidem iter patuit, omnibus viis ab equite insessis, vt ex tanta multitudine vix mille euaserint: cæteri passim alij alia peste absũpti sunt. Capua à consulib. interim summa vi obsideri

cœpti

cepta est: quæque in eam rem opus erant, comportabantur, parabanturque. Casilinum frumentum conuectum: ad Vulturni ostium, vbi nunc vrbs est, castellum communitum: (ante Fabius Maximus munierat) præsidium impositum, vt & mare proximum, & flumen in potestate essent. In ea duo maritima castella frumentum quod ex Sardinia nuper missum erat, quodque Mutius prætor ex Hetruria coemerat, ab Ostia conuectum est, vt exercitui per hyemem copia esset. Cæterum super eam cladem quæ in Lucanis accepta erat, volonum quoque exercitus qui viuo Graccho summa fide stipendia fecerat: velut exauctoratus morte ducis, ab signis decessit. Annibal non Capuam neglectam, neq; ita tanto discrimine desertos volebat locios, sed prospero ex temeritate vnius Romani ducis successu, in alterius ducis exercitusque opprimendi occasionem imminebat. Cn. Fuluium prætorem Apuli legati nunciabant, primo dum vrbes quasdam Apulorum, quæ ad Annibalem desciuissent, oppugnaret, intentius rem egisse: postea nimio successu & ipsum & milites præda impletos, in tantam licentiam socordiamque effusos, vt nulla disciplina militiæ esset. Annibal cum sæpe alias, tum paucis diebus ante expertus, qualis sub inscio duce exercitus esset, in Apuliam castra mouit. Circa Herdoniam Romanæ legiones & prætor Fuluius erant, quo vbi allatum est hostes aduentare: prope est factum, vt iniussu prætoris signis conuulsis in aciem exirent: nec res vlla magis tenuit, quam spes haud dubia, suo id arbitrio, vbi vellent, acturos. Nocte insequenti Annibal, cum tumultuatum in castris, & plerosque ferociter signum vt daret institisse duci ad arma vocantes, sciret: haud dubius prosperæ pugnæ occasionem dari, tria millia expeditorum militum in villis circa, vepribusque & syluis disponit, qui signo dato simul omnes è latebris exilirent. & Magonem, ac duo ferme millia equitum, qua fugam inclinaturam credebat, omnia itinera insidere iubet, his nocte præparatis, prima luce in aciem copias educit. Nec Fuluius est cunctatus non tam sua vlla spe, quam militum impetu fortuito tractus. itaque eadem temeritate, qua processum in aciem est, instruitur ipsa acies ad libidinem militum forte procurrentium cõsistentiumq;, quo loco ipsorum, tulisset animus, deinde per libidinem aut metum deserentiũ locum. Prima legio & sinistra ala primo instructæ, & in longitudinem porrectæ acies, clamantibus tribunis, nihil introrsus roboris ac virium esse, & quacunq; impetum fecissent hostes, perrupturos. nil quod salutare esset, nõ modo ad animum, sed ne ad aures quidem admittebant. Et Annibal quidem haud quaquã simili exercitu, neq; ita instructo aderat. ergo ne clamorem quidem atq; impetum primum eorum Romani sustinuere. Dux stultitia & temeritate Centenio par, animo neC quaquã comparandus, vbi rem inclinatam, ac trepidantes suos vidit, equo arrepto cum ducentis ferme equitib. effugit, cætera à frõte pulsa, à tergo atq; a lis circumuẽta acies eo vsq; est cæsa, vt ex duodeuiginti millibus hominum duo millia haud amplius euaserint. castris hostes potiti sunt. Hæ clades super aliam alia Romam cum essent nunciatæ, ingens quidẽ & luctus & pauor ciuitatem cepit: sed tamen quia consules, vbi summa rerum esset, ad id locorum prospere gererent, minus his cladibus commouebantur. Legatos ad consules mittunt C. Lectorium, M. Mitilium: qui nunciarent, vt reliquias duorum exercituum cum cura colligerent, darentque operam ne per metum ac desperationem hosti se dederent (id quod post Cannensem accidisset cladem) & vt desertores de exercitu volonum conquirerent. Idem negotij P. Cornelio datum, cui & delectus mandatus erat. isq; per fora conciliabulaq; edixit, vt conquisitio volonum fieret, iiq; ad signa reducerentur. Hęc omnia intentissima cura acta. Ap. Claudius consul D. Iunio ad ostium Vulturni, M. Aurelio Cotta Puteolis præposito, qui, vt queq; naues ex Hetruria ac Sardinia accessissent, extemplo in castra mitterent frumentum: ipse ad Campuam regressus. Q. Puluium collegã inuenit Casilino omnia importantem, molientemq; ad oppugnandam Capuam. Tum ambo consules circunsederunt vrbem, & Claudium Neronem prętorem ab Suessula

sula ex Claudianis castris exciuerunt. Is quoque modico ibi præsidio ad mendum locum relicto, cæteris cum omnib. copiis ad Capuam descendit, ita vt pretoria circa Capuam erecta, tres exercitus diuersis partib. opus aggressi, fossa vallog; circundare vrbé parant: & castella excitant modicis interuallis: multisque simul locis cum prohibentibus opera Campanis eo euentu pugnant, vt postremo portis muroq; se contineret Campanus. Prius tamen quam hæc continuarentur opera, legati ad Annibalem missi, qui quererentur desertam ab eo Capuam, ac prope redditam Romanis: obtestarenturq;, vt tunc saltem opem non circunsessis modo, sed etiam circunuallatis ferret. Consulibus literæ à P. Cornelio prætore missæ, vt priusquam clauderent Capuam operibus, potestatem Campanis facerent, vt qui eorum vellent, exirent ab Capua, suaq; res secum auferrent, liberos fore, suaq; omnia habituros, qui ante Idus Martias exissent. post eam diē quiq; exissent, quiq; ibi mansissent, hostiū futuros numero. Ea pronunciata Cāpanis, atq; ita spreta, vt vltro dicerent contumelias minarenturq;. Annibal ab Herdonia Tarētum duxerat legiones, spe aut vi aut dolo arcis Tarentinæ potiundæ. quod vbi parum processit, ad Brundusium flexit iter, prodi id oppidum ratus. ibi quoque cum frustra tereret tempus, legati Campani ad eum venerunt, querentes simul, oranteſq;: quibus Annibal magnifice respondit, & antea soluisse obsidionem, & nunc aduentum suum consules non laturos. Cum hac spe dimissi legati, vix regredi Capuam iam duplici fossa valloque cinctam potuerunt. Cum maxime Capua circunuallaretur, Syracusarum quoque oppugnatio ad finem venit, præterquam vi ac virtute ducis exercitusque, intestina etiam proditione adiuta. Namque Marcellus initio veris incertus, vtrum Agrigentum ad Himilconem & Hippocratem veniret bellum, an obsidione Syracusas premeret: quanquam nec vi capi videbat posse inexpugnabilem terrestri ac maritimo situ vrbem, nec fame, quam prope liberi ab Carthagine commeatus alerent: tamen ne quid inexpertum relinqueret, transfugas Syracusanos (erant autem apud Romanos aliqui nobilissimi viri, inter defectionem ab Romanis, quia ab nouis consiliis abhorrebant, pulsi) colloquiis suæ partis tentare hominum animos iussit: & fidem dare, si traditæ forent Syracusæ, liberos eos ac suis legibus victuros esse. Non erat colloquij copia: quia multorum animi suspecti, omnium curam oculosque conuerterant: ne quid falleret tale admissum. Seruus vnus exulum pro transfuga intromissus in vrbem, conuentis paucis, initium colloquendi de tali re fecit, deinde in piscatoria quidam naui retibus operti, circunuectique ita ad castra Romana, colloquntique cum transfugis. & idem sæpius eodem modo atq; alij: postremo ad octuaginta facti. & cum iam composita omnia ad proditionem essent, indicio delato ad Epicidem per Attalum quendam indignantem sibi rem creditam non esse, necati omnes, & cruciati sunt. Alia sub inde spes, postquam hæc vana euaserat, excepit. Damasippus quidam Lacedæmonius missus ab Syracusis ad Philippum regem, captus ab Romanis nauibus erat, huius vtiq; redimendi & Epicidi cura erat ingens: nec abnuit Marcellus, iam tum AEtolorum, cuius gentis socij Lacedæmonij erant, amicitiam affectantibus Romanis. Ad colloquium de redemptione eius missis medius maxime, atq; vtrisque opportunus locus ad portum Trogilorum, propter turrim quam vocant Galeagram, est visus, quo cum sæpius commearent, vnus ex Romanis ex propinquo murum contemplatus, numerando lapides, æstimandoque ipse secum, qui in fronte paterent: simul altitudinem muri, quantum proxime coniectura poterat, permensus: humiliorem; aliquanto priſtina opinione sua, & cæterorum omnium ratus esse, & vel mediocribus scalis superabilem: ad Marcellum rem defert. Haud spernenda res visa, sed cum adiri locus, qui ob idipsum intentius custodiebatur, non posset, occasio quærebatur. quam obuiam transfuga, nuncians diem festum Dianæ per triduum agi: & quia alia in obsidione desint, vino largius epulas celebrari, & ab Epicide præbito vniuersæ plebi,

plebi,& per tribus à principibus diuiſo. Id vbi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum militum collocutus, electiſque per eos ad rem tantam agendam ad eandamque idoneis centurionibus militibuſq;, & ſcalis in occulto compa-ratis,cæteris ſignum dari iubet,vt mature corpora curarent,quietique darent: nocte in expeditionem eundum eſſe. Inde vbi id temporis viſum,quo die epu-lacis iam,vinoq; ſatiatis principium ſomni eſſet, ſigni vnius milites ferre ſcalas iuſit: & ad mille fere armati tenui agmine per ſilentium eo deducti. Vbi ſine ſtrepitu ac tumultu primi euaſerunt in murum,ſecuti ordine alij,cum priorum audacia dubijs etiam animum faceret. Iam mille armatorum ceperant par-tem,cum cæterę admotæ pluribuſq; ſcalis in murum euadebant,ſigno ab Hex-apylo dato quo per ingentem ſolitudinem erat peruentum, quia magna pars in turribus epulati, aut ſopiti vino erant,aut ſemigraues potabant, paucos ta-men eorum comprehenſos in cubilibus interfecerunt. Prope Hexapylon eſt porta ea magna vi refringi cœpta, & è muro ex compoſito tuba datum ſig-num erat: & iam vndiq; non furtim,ſed vi aperte gerebatur res, quippe ad Ep-polas,frequentem cuſtodiis locum,peruentum erat: terrendiq; magis hoſtes erant,quam fallendi: ſicut territi ſunt.Nam ſimul ac tubarum eſt auditus can-tus,clamorque tenentium muros partemque vrbis: omnia teneri cuſtodes ra-ti, alij per murum fugere, alij ſalire de muro, præcipitariq; turba pauentium, magna pars tamen ignara tanti mali erat, & grauatis omnibus vino ſomnioq;, & in vaſtæ magnitudinis vrbe partiũ ſenſu non ſatis pertinente in omnia. Sub hæc Hexapylo effracto,Marcellus omnibus copiis vrbem ingreſſus. Excitauit conuertitque omnes ad arma capiẽda, opemque,ſi quam poſſent,iam captæ prope vrbi ferendam. Epicides ab inſula,quam ipſi Naſſon vocant, citato pro-fectus agmine,haud dubius,quin paucos per negligentiam cuſtodũ tranſgreſ-ſos murum expulſurus foret: occurrentibus pauidis tumultum augere eos dicitans, & maiora ac terribiliora vero afferre. poſtquam conſpexit omnia circa Epipolas armis completa, laceſſito tantum hoſte paucis miſſilibus,retro in Acradinam agmen conuertit, non tam vim multitudinemque hoſtium me-tuens,quam ne qua inteſtina fraus per occaſionem oriretur, clauſaſque inter tumultum Acradinæ atq; inſulæ inueniret portas Marcellus vt mœnia ingreſ-ſus,ex ſuperioribus locis vrbem,omnium ferme illa tempeſtate pulcherrimam ſubiectam oculis vidit, illachrymaſſe dicitur, partim gaudio tantæ perpetratæ rei, partim vetuſta gloria vrbis. Athenienſium claſſes demerſæ, & duo ingen-tes exercitus cum duobus clariſſimis ducibus deleti occurrebant: & tot bel-la cum Carthaginienſibus tanto cum diſcrimine geſta, tot ac tam opulenti ty-ranni gregeſque: præter cæteros Hiero, cum recentiſſimę memorię rex, tum ante omnia quę virtus eius fortunaq; ſua dederat, beneficiis in populum Ro-manum inſignis.ea cum vniuerſa occurrerent animo,ſubiretque cogitatio,iam illa momento horæ arſura omnia,& ad cineres reditura: priuſquam ſigna A-cradinæ admoueret,præmittit Syracuſanos, qui inter præſidia Romana, vt an-te dictum eſt,fuerant, vt alloquio leni perlicerent hoſtes ad dedendam vrbẽ. Tenebant Acradinæ portas muroſq; maxime tranſfugę, quibus nulla erat per conditiones veniæ ſpes.ij nec adire muros,nec alloqui quenquam paſſi.itaque Marcellus poſtquam id inceptum irritum fuit,ad Euryalum ſigna referri iuſ-ſit. Tumulus eſt in extrema parte vrbis verſus à mari, viæque imminens fe-renti in agros, mediterraneaq; inſulæ, percommodus ad commeatus excipi-endos. Præerat huic arci Philodemus Argiuus ab Epicide impoſitus,ad quem miſſus à Marcello Soſis, vnus ex interfectoribus tyranni cum longo ſermone habito dilatus per fruſtrationem eſſet, retulit Marcello, tempus eum ad deli-berandum ſumpſiſſe. Cum is diem de die differret, dum Hippocrates atque Himilco admouerent caſtra legioneſque,haud dubius, ſi in arcem accepiſſet eos, deleri Romanum exercitum incluſum muris poſſe: Marcellus vt Eu-ryalum neque tradi neque capi vidit poſſe, inter Neapolim & Thicam (no-

mina

mina partium vrbis,& instar vrbium sunt,posuit castra: timens ne si frequentia intrasset locq, contineri à discursu miles auidus prædæ non posset. Legati eo ab Thica & Neapoli cum insulis & velamentis venerunt, precantes vt à cædibus & ab incendiis parceretur.De quorum precibus quam postulatis magis consilio habito,Marcellus ex omnium sententia edixit militibus,ne quis liberum corpus violaret,cætera prædæ futura.castraque tectis parietum pro muro septa,portis regione platearum patentibus stationes præsidiaque disposuit,ne quis in discursu militum impetus in castra fieri posset. Inde signo dato milites discurrerunt: refractisque foribus cum omnia terrore ac tumultu strepereret,à cædibus tamen temperatum est.Rapinis nullus ante modus fuit, quam omnia diuturna fœlicitate cumulata bona egessere. Inter hæc & Philodemus, cum spes auxilij nulla esset, fide accepta, vt inuiolatus ad Epicidem rediret, reducto præsidio tradidit tumulum Romanis. Auersis omnibus ad tumulum ex parte captæ vrbis, Bomilcar noctem eam nactus, qua propter vim tempestatis stare ad anchorã in salo Romana classis nõ posset, cum triginta quinque nauibus ex portu Syracusano profectus, libero mari vela in altum dedit, quinq; & quinquaginta nauibus Epicidæ & Syracusanis relictis, edoctisq Carthaginiensibus in quanto res Syracusana discrimine esset, cum C.nauibus post paucos dies redit, multis (vt fama est) donis ex Hieronis gaza ab Epicide donatus. Marcellus Euryalo recepto, præsidioque addito, vna cura erat liber, ne qua ab tergo vis hostium in arcem accepta, inclusos impeditosque mœnibus suos turbaret. Acradinam inde ternis castris per idonea dispositus loca: spe ad inopiam omnium rerum inclusos redacturum se, circunsedit.Cum per aliquot dies quietæ stationes vtrinque fuissent, repente aduentus Hippocratis & Himilconis, vt vltro vndique oppugnarentur Romani, fecit. nam & Hippocrates castris ad magnum portum communitis, signoque ijs dato qui Acradinam tenebant, castra vetera Romanorum adortus est, quibus Crispinus præerat: & Epicides eruptionem in stationes Marcelli fecit, & classis Punica littori, quod inter vrbem & castra Romana erat, appulsa est, ne quid præsidij Crispino summitti à Marcello posset. Tumultum tamen maiorem hostes præbuerunt,quam certamen. nam & Crispinus Hippocratem non repulit tantum à munimentis,sed insecutus etiam est trepide fugientem: & Epicides Marcellus in vrbem compulit. satisque iam etiam in posterum videbatur prouisum, ne quid ab repentinis eorum excursionibus periculi foret. Accessit & pestilentia,commune malum,quod facile vtrorumque animos auerteret à belli consiliis, nam tempore autumni, & locis natura grauibus, multo tamen magis extra vrbem quam in vrbe, intoleranda vis æstus per vtraque castra omnium ferme corpora mouit. & primo temporis ac loci vitio & ægri erant, & moriebantur. Postea curatio ipsa,& contactus ægrorum vulgabat morbos: vt aut neglecti desertique, qui incidissent, morerentur: aut assidentes curantesque eadem vi morbi repletos secum traherent:quotidianaque funera, & mors ob omnium oculos esset,& vndique dies noctesque ploratus audirentur.postremo ita assuetudine mali efferauerant animos,vt non modo non lachrymis, tristoq; comploratu prosequerentur mortuos,sed ne efferrent quidem aut sepelirent: iacerentq; strata exanima corpora in conspectu similem quoque mortem expectantium: morituiq; ægros,ægri validos cum metu, tum tabe ac pestifero odore corporum conficerent:& vt ferro potius morerentur, ferro quidam inuadebant soli hostium stationes.Multo tamen maior vis pestis Pœnorum castra, quam Romana,diu circunsidendo Syracusas cæde aquisq; affecerat magis.ex hostium exercitu Siculi vt primum videre ex grauitate loci vulgari morbos, in suas quisq; propinquas vrbes dilapsi sunt.at Carthaginienses, quib. nusquã receptus erat,cum ipsis ductibus Hippocrate atq; Himilcone ad internecionem omnes perierunt. Marcellus, vt tanta vis ingruebat mali,adduxerat in vrbem suos:infirmaq; corpora tecta & vmbræ recreauerant.multi tamen ex Romano

exercitu

A exercitu eadem peste absumpti sunt. Deleto terrestri Punico exercitu, Siculi qui Hippocratis milites fuerant, haud in magna oppida, cæterum & situ & munimentis tuta: tria millia alterum ab Syracusis, alterum quindecim ab ostio, & commeatus è ciuitatibus suis comportabant, & auxilia accersebant. Interea Bomilcar iterum cum classe profectus Carthaginem, ita exposita fortuna sociorum, vt spem faceret non ipsis modo salutarem opem ferri posse, sed Romanos quoque in capta quodammodo vrbe capi: perpulit, vt onerarias naues quamplurimas omni copia rerum onustas secum mitterent, classemque suam augerent. Igitur centum triginta nauibus longis, & septuaginta onerariis profectus Carthagine, satis prosperos ventos ad traijciendum in Siciliam habuit: sed ijdem venti superare eum Pachynum prohibebant. Bomilcaris aduentus fama primo, dein præter spem mora, cum gaudium & metum inuicem Romanis Syracusanisq; præbuisset: Epicides metuens, ne si pergerent ijdem qui tum tenebant, ab ortu solis flare per dies plures venti, classis Punica Africam repeteret: tradita Acradina mercenariorum militum ducibus, ad Bomilcarem nauigat, classem in statione versa in Africam habentem, atque timentem nauale prælium, non tam quod impar viribus aut numero nauium esset (quippe etiam plures habebat) quam quod venti aptiores Romanæ
B quam suæ classi flarent. perpulit tandem, vt fortunã naualis certaminis experiri vellet. Et Marcellus cum & Siculum exercitum ex tota insula conciri videret, & cum ingenti commeatu classem Punicam aduentare, ne simul terra marique inclusus, vrbe hostium vrgeretur, quanquam impar numero nauium erat, prohibere aditu Syracusarum Bomilcarem constituit. Duæ classes infestæ circa promontorium Pachynum stabant, vbi primum tranquillitas maris in altum excitasset, concursuræ. Itaque cadente iam Euro, qui per dies aliquot sæuierat, prior Bomilcar mouit: cuius prima classis petere altum visa est, quo facilius superaret promontorium. Cæterum postquam tendere ad se Romanas naues vidit, incertum qua subita territus re Bomilcar, vela in altum dedit: missisque nunciis Heracleam, qui onerarias naues retro in Africam repetere iuberent, ipse Siciliam præteruectus, Tarentum petit. Epicides à tanta repente destitutus spe, ne in obsidionem magna ex parte captæ vrbis rediret, Agrigentum nauigat, expectaturus magis euentum, quam inde quicquam moturus. Quæ vbi in castra Siculorum sunt nunciata, Epicidem Syracusis excessisse, à Carthaginiensibus relictam insulam, & prope iterum Romanis traditam: legatos de conditionibus dedendæ vrbis, explorata prius per colloquia voluntate eorum qui obsidebantur, ad Marcellum mittunt. Cum haud ferme discre-
C paret, quin quæ vbique regum fuissent, Romanorum essent: Siculis cætera cum libertate ac legibus suis seruarentur: euocatis ad colloquium iis, quibus ab Epicide credita res erat, missos se simul ad Marcellum, simul ab eo ad exercitum Siculorum aiunt, vt vna omnium qui obsiderentur, quique extra obsidionem essent, fortuna esset: neue alteri proprie sibi paciscerentur quicquam. Recepti deinde ab iis vt necessarios hospite(que alloquerentur, expositis quæ pacta iam cum Marcello haberent, oblata spe salutis perpulere eos, vt secum præfectos Epicidis, Polycletum & Philistionem & Epicidem, cui Sydon cognomen erat, aggrederentur. Interfectis iis, & multitudine ad concionem conuocata: & inopiam, qua ipsi inter se fremere occulte soliti erant, conquesti: & quanquam tot mala vrgerent, negarunt fortunam accusandam esse, quod in ipsorum esset potestate, quandiu ea paterentur. Romanis causam oppugnandi Syracusas fuisse charitatem Syracusanorum, non odium: nam vt occupatas res ab satellitibus Annibalis, deinde Hieronymi, Hippocrate atq; Epicide audierint, tum bellum mouisse, & obsidere vrbem cœpisse: vt crudeles tyrannos eius, non vt ipsam vrbem expugnarent. Hippocrate vero interempto, Epicide intercluso ab Syracusis, & præfectis eius occisis, Carthaginiensibus omni possessione Siciliæ terra marique pulsis: quam superesse causam

Romanis,

Romanis, cur non perinde ac si Hiero ipse viueret, vnicus Romanæ amicitiæ cultor, incolumes Syracusas esse velint? Itaque nec vrbi nec hominibus aliud periculi, quam ab semetipsis esse, si occasionem reconciliandi se Romanis prætermisissent. Eam autem, qualis illo momento horæ sit, nullam deinde fore, si simul libertas ab impotentibus tyrannis apparuisset. Omnium ingenti assensu oratio audita est. prætores tamen prius creari quam legatos nominari placuit, ex ipsorum deinde prætorum numero missi oratores ad Marcellum: quorum » princeps, Neque primo, inquit, Syracusani à vobis defecimus, sed Hieronymus, nequaquam tam in vos impius, quam in nos: nec postea pacem tyranni » cæde compositam Syracusanus quisquam, sed satellites regij Hippocrates atque Epicides, oppressis nobis hinc metu, hinc fraude, turbauerunt. nec quisquam dicere potest, aliquando nobis libertatis tempus fuisse, quod pacis » vobiscum non fuerit. Nunc certe cæde eorum qui oppressas tenebant Syracusas, cum primum arbitrij nostri esse cœpimus, extemplo venimus ad tradenda arma, dedendos nos, vrbem, mœnia: nullam recusandam fortunam, quæ » imposita à vobis fuerit. Gloriam captæ nobilissimæ pulcherrimæq; vrbis Graecarum dij tibi dederunt Marcelle. quicquid vnquam terra mariq; memorandum gessimus, id tui triumphi titulo accedit. famæ ne credimalis, quanta vrbs » à te capta sit, quam posteris quoque eam spectaculo esse. quo quisquis terra, quisquis mari venerit: nunc nostra de Atheniensibus, Carthaginiensibusque » trophæa, nunc tua de nobis ostendat, incolumesque Syracusas familiæ vestræ sub clientela nominis Marcellorum, tutelaque habendas tradas, ne plus apud » vos Hieronimi, quam Hieronis memoria momenti faciat. diutius ille multo » amicus fuit, quã hic hostis: & illius etiam benefacta persensisti, huius amentia ad perniciem tantum ipsius valuit. Omnia & impetrabilia & tuta erant apud Romanos. inter ipsos plus belli ac periculi erat. namque transfugæ trahi se Romanis rati mercenariorum quoque militum auxilia in eundem compellere metum: arreptisque armis prætores primum obtruncant, inde ad cædem Syracusanorum discurrunt: quosque fors obtulit, irati interfecerunt: atq; omnia quæ in promptu erant, diripuere. tum ne sine ducibus essent, sex præfectos creauere, vt terni Acradinæ ac Nasso præessent. Sedato tandem tumultu exquientibus sciscitando mercenariis, quæ acta cum Romanis essent: dilucere id quod erat, cœpit: aliam suam ac transfugarum causam esse. in tempore legati à Marcello redierunt, falsa eos suspicione incitatos memorantes: nec causam expetendæ pœnæ eorum vllam Romanis esse. Erat ex tribus Acradinæ præfectus Hispanus, Mericus nomine. ad eum inter comites legatorũ de industria vnus ex Hispanorum auxiliaribus est missus: qui sine arbitris Mericũ natus, primum quo in statu reliquisset Hispaniam (& nuper inde venerat) exponit. omnia Romanis ibi obtineri armis. posse eum, si operæprecium faciat, principem popularium esse: seu militare cum Romanis, seu in patriam reuerti liberat. contra, si malle obsideri pergat, quam sedem esse terra marique clauso? Motus his Mericus, cum legatos ad Marcellum mitti placuisset, fratrem inter eos mittit: qui per eundẽ illum Hispanum secretus ab alijs ad Marcellũ deductus, cum fidem accepisset, composuissetq; agendæ rei ordinem, Acradinam redit. Tum Mericus vt ab suspicione proditionis auerteret omniũ animos, negat sibi placere legatos cõmeare vltro citroq;: neq; recipiendum quenquam neq; mittendum. & quo intentius custodiæ seruentur, opportuna loca diuidenda præfectis esse, vt suæ quisque partis tutandæ reus sit. Omnes assensi sunt. Partibus diuidendis, ipsi regio euenit ab Arethusa fonte vsque ad ostium magni portus. id vt scirent Romani, fecit. Itaque Marcellus nocte nauim onerariam cum armatis remulco quadriremis trahi ad Acradinam iussit: exponitque milites regione portæ quæ prope fontem Arethusam est. Hoc cum quarta vigilia factum esset, expositosque milites porta, vt conuenerat, recepisset Mericus: luce prima Marcellus omnib. copijs mœnia Acradinæ aggrediturita vt

non

A nam eos solum qui Acradinam tenebant, in se conuerteret, sed ab Nasso etiam agmina armatorum concurrerent, relictis stationibus suis, ad vim & impetum Romanorum arcendum. In hoc tumultu actuariæ naues instructæ iam ante, circumiectęque, ad Nassum armatos exponunt, qui improuiso adorti semiplenas stationes, & ad apertas fores portæ, qua paulo ante excurrerant armati, haud magno certamine Nasium cepere, desertam trepidatione & fuga custodem. neque vllis minus præsidij, aut pertinaciæ ad manendum, quam transfugis fuit: quia ne suis quidem satis credentes se, medio certamine effugerunt. Marcellus vt captam esse Nassum didicit, & Acradinæ regionem vnam teneri, Mericumq; cum præsidio suis adiunctum, receptui cecinit, ne regiæ opes, quarum fama maior quam res erat, diriperentur. Suppresso impetu militum, & iis qui in Acradina erant transfugis spacium locusque fugæ datus est: & Syracusani tandem liberi metu, portis Acradinæ apertis, oratores ad Marcellum miserunt, nihil petentes aliud, quam incolumitatem sibi, liberisque suis. Marcellus concilio aduocato, & adhibitis etiam Syracusanis, qui per seditiones pulsi ab domo inter præsidia Romana fuerant, respondit non plura per annos quinquaginta beneficia a Hieronis, quam paucis his annis maleficia eorum qui Syracusas tenuerint, erga populum Romanum esse: sed pleraque eorum quo debuerint, recidisse: fœderumque ruptorum ipsos ab se grauiores multo, quam populus Romanus voluerit, pœnas exegisse. Se quidem tertium annum circunsedere Syracusas, non vt populus reseruatã ciuitatem haberet, sed ne transfugarum duces captam & oppressam tenerent. Quid poterint Syracusani facere, exemplo vel eos Syracusanorum esse, qui inter præsidia Romana fuerint: vel Hispanum ducem Mericum, qui præsidium tradiderit: vel ipsorum Syracusanorum postremo serum quidem, sed forte consilium. Omnium sibi laborum periculorumque circa mœnia Syracusana terra mariq; tamdiu exhaustorum, nequaquam tantum fructum esse, quam capere Syracusas potuisse. Inde quæstor cum præsidio ad Nassum ad accipiendam pecuniam regiam custodiendamq; missus, diripiendaq; vrbs militi data est, custodib. diuisis per domos eorũ qui intra præsidia Romana fuerunt. Cũ multa iræ, multa inuidiæ auaritiæq; fœda exempla ederentur: Archimedem memoriæ proditum est, in tanto tumultu, quãtum capta vrbs in discursu diripientium militum ciere poterat, intentum formis, quas in puluere descripserat, ab ignaro milite quis esset interfectum. ægre id Marcellum tulisse, sepulturæque curam habitam: & propinquis etiam inquisitis, honori præsidioque nomen ac memoriam eius fuisse. Hoc maxime modo Syracusæ captæ: in quibus prædæ tantum fuit, quantum vix capta Carthagine tum fuisset, cum qua æquis viribus certabatur. Paucis ante diebus quam Syracusæ caperentur, T. Octacilius cum quinqueremibus octoginta Vticam ab Lilybæo transmisit. & cum ante lucem portum intrasset, onerarias frumento onustas cepit: egressusque in terram, depopulatus est aliquantum agri circa Vticam: prædamque omnis generis retro ad naues egit. Lilybęum tertio die, quam inde profectus erat, cum centum triginta onerariis nauibus frumento prædaque onustis rediit: idque frumentum extemplo Syracusas misit. quod ni tam in tempore subuenisset, victoribus victisque pariter pernicioſa fames instabat. Eadem æstate in Hispania, cum biennio ferme nihil admodum memorabile factum esset, consiliisque magis, quam armis bellum gereretur, Romani imperatores egressi hybernis copias coniunxerunt. ibi concilium aduocãtum, omniumque in vnum congruerunt sententiæ: quando ad id locorum id modo actum esset, vt Asdrubalem tendentem in Italiam retinerent: tempus esse id iam agi, vt bellum in Hispania finiretur, & satis ad id virium credebant accessisse, triginta millia Celtiberorum ea hyeme ad arma excitata. Tres exercitus erant. Asdrubal Gisgonis filius, & Mago cõiunctis castris quinq; ferme dierum iter ab Romanis aberant. Propior erat Amilcaris filius Asdrubal, vetus in Hispania imperator, ad vrbẽ nomine Anitorgin exercitum habebat.

Eum

Eum volebant prius opprimi duces Romani: & spes erat satis superque ad virium esse. illa restabat cura, ne fuso eo perculsi, alter Asdrubal, & Mago in A
uios saltus montesq; recipientes sese, bellum extraherent. Optimum igitur rati diuisis bifariam copijs totius simul Hispaniæ amplecti bellum, ita inter se diuiserunt, vt P. Cornelius duas partes exercitus Romanorum sociorumque adductus Magonem, duceret, atque Asdrubalem. Cn. Cornelius, cum tertia parte veteris exercitus Celtiberis adiunctis cum Asdrubale Barchino bellum gereret. Vna profecti ambo duces, exercitusque, Celtiberis prægredientibus, ad vrbem Anitorgin in conspectu hostium, dirimente amne, ponunt castra. Ibi Cn. Scipio cum quibus ante dictum est copiis substitit, & P. Scipio profectus ad destinati belli partem. Asdrubal postquam animaduertit exiguum Romanum exercitum in castris, & spem omnem in Celtiberorum auxilijs esse: peritus omnis barbaricæ & præcipuæ omninm earum gentium, in quibus per tot annos militabat, perfidiæ, facili linguæ commercio, cum vtraque castra plena Hispanorum essent, per occulta colloquia pacisci tur magna mercede cum Celtiberorum principibus, vt copias inde abducant. Nec atrox visum facinus. non enim vi a Romanos verterent arma, agebatur: & merces, quanta vel pro bello satis esset, dabatur, ne bellum gererent: & cum quies ipsa, tum reditus domum, fructusque videndi suos suaque, grata vulgo erant. itaq; non ducibus facilius quam B
multitudini persuasum est: simul ne metus quidem ab Romanis erat, quippe tam paucis, se ne retinerent. Id quidem cauendum semper Romanis ducibus erit, exemplaq; hæc vere pro documentis habenda, ne ita externis credant auxilijs, vt non plus sui roboris, suarumq; proprie virium in castris habeant. Signis repente sublatis Celtiberi abeunt, nihil aliud quærentibus causam, obtestantibusq; vt manerent, Romanis respondentes, quam domestico se auocari bello. Scipio, postquam socij nec precibus nec vi retineri poterant, nec se aut parem fine illis hosti esse, aut fratri rursus coniungi vidit posse, nec vllum aliud salutare consilium in promptu esse: retro quantum posset, cedere statuit, in id omni cura intentus, nec vbi hosti æquo se committeret loco, qui transgressus flumen prope vestigijs abeuntium insistebat. Per eosdem dies P. Scipionem præterror, periculum maius ab nouo hoste vrgebat. Masanissa erat iuuenis, qui eo tempore erat socius Carthaginiensium, quem deinde clarum potentemq; Romana fecit amicitia. Is tum cum equitatu Numidarum & aduenienti P. Scipioni occurrit, & deinde assidue dies noctesq; infestus aderat: vt non vagos tantum procul à castris lignatū pabulatūq; progressos exciperet, sed ipsis obequitaret castris, inuectusq; in medias sæpe stationes, omnia ingenti tumultu turbaret. noctibus quoq; sæpe incursu repentino in portis vallo q; trepidatum est: nec C
aut locus aut tempus vllum vacuum à metu ac solicitudine erat, Romanis, expulsisque intra vallum, adempto rerum omnium vsu, cum prope iusta obsidio esset, futuramq; arctiorem eam appareret, si se Indibilis, quem cum septē millibus & quingentis Suessetanorum aduentare fama erat, Pœnis conjunxisset: dux cautus & prudens Scipio victus necessitatibus temerarium capit consilium, vt nocte Indibili obuiam iret, & quocunque occurrisset loco, prælium consereret. Relicto igitur modico præsidio in castris, præpositoque T. Fonteio Legato, media nocte profectus cum obuijs hostibus manus conseruit. Agmina magis quam acies pugnabant, superior tamen, vt in tumultuaria pugna, Romanus erat. Cęterum & equites Numidę repente, quos fefellisse se dux ratus erat, ab lateribus circunfusi magnum terrorem intulere. Contracto aduersus Numidas certamine nouo, tertius insuper aduenit hostis, duces Pœni assecuti ab tergo iam pugnantes, ancepsque prælium Romanos circumsteterat, incertos in quem potissimum hostem, quamue in partem conferti eruptionem facerēt. Pugnanti, hortantiq; imperatori, & offerenti se vbi plurimus labor erat, latus dexterum lancea traijcitur: cuneusque is hostium qui in conferto circa ducem impetum fecerat, vt exanimem labentemque ex equo Scipionem vidit,

alacres

A lacres gaudio cum clamore per totam aciem nunciantes discurrunt, imperatorem Romanum cecidisse. Hæc peruagata passim vox, vt & hostes haud dubie pro victoribus, & Romani pro victis essent, fecit. Fuga confestim ex acie duce amisso fieri cœpta est. Cæterum vt ad erumpendum inter Numidas, aliasque leuium armatorum auxilia haud difficilis res erat: ita effugere tantum equitum, æquantumque equos velocitate peditum, vix poterant: cæsiq; prope plures in fuga, quam in pugna sunt. nec superfuisset quisquam, ni præcipiti iam ad vesperum die nox interuenisset. Haud segniter inde duces Pœni fortunæ vsi, confestim è prælio, vix necessaria quiete data militibus, ad Asdrubalem Amilcaris citatum agmen rapiunt, non dubia spe cum copias coniunxisset, debellari posse. Quo vbi est ventum, inter exercitus ducesque victoria recenti lætos gratulatio ingens facta, imperatore tanto cum omni exercitu deleto, & altera pro haud dubio parem victoriam expectantes. Ad Romanos nondum quidem fama tantæ cladis peruenerat, sed tamen mœstum quoddam silentium erat, & tacita diuinatio, qualis iam præsagientibus animis imminentis mali esse solet. Imperator ipse, præterquam quod ab socio se desertum, hostium tanto auctas copias sentiebat, coniectura etiam & ratione ad suspicionem accepæ cladis, quam ad vllam bonam spem pronior erat. Quonam modo enim B Asdrubalem ac Magonem, nisi defuncto suo fratre bello, sine certamine adducere exercitum potuisse? quomodo autem non obstitisset, aut ab tergo non secutum fratrem, vt si prohibere quo minus in vnum coirent & duces & exercitus hostium non posset, ipse certe cum fratre coniungeret copias. His anxius curis, id modo esse salutare in præsens credebat, cedere inde quantum posset. Et inde vna nocte ignaris hostibus, & ob id quietis, aliquantum emensus est iter. Luce, vt senserunt profectos hostes, præmissis Numidis, quam poterant maxime citato agmine sequi cœperunt. Ante noctem assecuti Numidæ, nunc ab tergo nunc in latera concursantes. Consistere cœperunt, aut tutari agmen quantum possent: tamen tuto vt simul pugnarent procederentque, Scipio hortabatur, priusquam pedestres copiæ assequerentur. Cæterum nunc agendo, nunc sustinendo agmen, cum aliquandiu haud multum procederetur, & nox iam instaret, reuocat è prælio suos Scipio: & collectos in tumulum quendam, non quidem satis tutum, præsertim agmini perculso, editiorem tamen quam cætera circa erant, subducit. Ibi primo impedimentis & equitatu in medium receptis, circumdati pedites haud difficulter impetus incursantium Numidarum arcebant. dein postquam toto agmine tres imperatores cum tribus iustis exercitibus aderant, apparebatque parum armis ad tuendum locum sine munimento valituros esse, circumspectare atque agitare dux cœpit, si quomodo C posset vallum circum iniicere. Sed erat adeo nudus tumulus, & asperi soli, vt nec virgulta vallo cædendo, nec terra cespiti faciundo, aut ducendæ fossæ, aliue vlli operi apta inueniri posset: nec ferme quicquam satis arduum aut abscisum erat, quod hosti aditum ascensumve difficilem præberet. omnia iusti-go leni subuexa, vt tamen aliquâ imagine valli obiicerent, clitellas illigatas onerib. velut struentes ad altitudinem solitam circundabant: cumulo sarcinarum omnis generis obiecto, vbi ad moliendum clitellæ defuerant. Punici exercitus postquam aduenere, in tumulum quidem perfacile agmen erexere: munitionis vero facies nouæ primo eos velut miraculo quodam tenuit, cum duces vndique vociferarentur, quid starent? & non lucibrium illud vix fœminis puerisve morandis satis validum distraherent diriperentque? captum hostem teneri latentem post sarcinas. Hæc contemptim duces increpabant: cæterum neque transilire, neque moliri onera obiecta, nec cedere stipatas clitellas, ipsique obrutas sarcinis facile erat. Tardatis diu, cum amoliri obiecta onera, armatis dedissent viam, pluribusque idem partibus fieret, capta iam vndique castra erant: pauci à multis perculsique à victoribus passim cædebantur. Magna pars tamen militum, cum in propinquas refugisset syluas,

in castra P.Scipionis, quibus T.Fonteius legatus præerat, perfugerunt. Cn. Scipionem alij tumulo primo impetu hostium cæsum tradunt: alij cum paucis in propinquam castris turrim perfugisse. hanc igni circundatam, atque ita exustis fornibus, quas nulla moliri potuerunt vi, captam: omnesque intus cum ipso imperatore occisos. Anno sexto postquam in Hispaniam venerat Cn. Scipio, vndetrigesimo die post fratris mortem est interfectus. Luctus ex morte eorum non Romæ maior quam per totam Hispaniam fuit. quin apud ciues partem doloris & exercitus amissi, & alienata prouincia, & publica trahebat clades. Hispaniæ ipsos lugebant desiderabantque duces, Cneium tamen magis, quod diutius præfuerat iis priorque & fauorem occupauerat, & speciem iustitiæ temperantiæque Romanæ primus dederat. Cum deletus exercitus, amissaque Hispaniæ viderentur: vir vnus res perditas restituit. Erat in exercitu L. Martius Septimij filius, eques Romanus, impiger iuuenis, animique & ingenij aliquanto quam pro fortuna, in qua erat natus, maioris. ad summam indolem accesserat Cn. Scipionis disciplina: sub qua per tot annos omnes militiæ artes edoctus fuerat. Hic & ex fuga collectis militibus, & quibusdam de præsidiis deductis, haud contemnendum exercitum fecerat, iunxeratque cum T. Fonteio P. Scipionis legato. Sed tantum præstitit eques Romanus authoritate inter milites atque honore, vt castris citra Iberum communitis, cum ducem exercituũ comitiis militaribus creari placuisset: subeuntes alij aliis in custodiam valli stationesque, donec per omnes suffragium iret, ad L. Martium cumsi summam imperij detulerint. Omne inde tempus exiguum id fuit, munendis castris, conuehendisque commeatibus consumptum: & omnia impetu milites cum impigre, tum haudquaquam abiecto animo exequebantur. Caterum postquam Asdrubalem Giscónis vehementem ad reliquias belli delendas transisse Iberum, & appropinquare allatum est, signumque pugnæ propositum ab nouo duce milites viderunt: recordati, quos paulo ante imperatores habuissent, quibusque & ducibus & copiis freti prodire ad pugnam soliti essent, fiere omnes repente, & offensare capita: & alij manus ad cælum tendere deos incusantes: alij strati humi suum quisque nominatim ducem implorare, neque sedari lamentatio poterat, excitantibus centurionibus magistratus, & ipso minitante & increpante Martio, quod in muliebres & inutiles se proiecissent fletus, potius quam ad tutandos semetipsos & rempublicam secum acuerent animos, & ne inultos imperatores suos iacere sinerent: cum subito clamor tubarumque sonus (iam enim prope vallum hostes erant) exaudiuit. inde verso repente in iram luctu, discurrunt ad arma: ac velut accensi rabie discurrunt ad portas, & in hostem negligenter atque incomposite venientem incurrunt. Extemplo improuisa res pauorem iniecit Pœnis: mirabundique vnde tot hostes tam subito exorti prope deleto exercitu forent: vnde tanta audacia, tanta fiducia sui victis ac fugatis: quis imperator duobus Scipionibus cæsis extitisset: quis castris præesset: quis signum dedisset pugnæ: ad hæc ea, iam nec opinata primo omnium incerti stupentesque referunt pedem: dein valida impressione pulsi terga vertunt, & aut fugientium cædes fœda fuisset, aut temerarius periculosusq; sequentium impetus, ni Martius propere receptui dedisset signum, obsistensque ad prima signa, quosdam & ipse retinens, cohibitam repressisset acie. inde in castra auidos adhuc cædisque & sanguinis reduxit. Carthaginienses trepide primo ab hostium vallo acti, postquam neminem insequi viderunt, metu substitisse rati, contemptim rursus & sedato gradu in castra abeunt. Par negligentia in castris custodiendis fuit. nam etsi propinquus hostis erat: tamen reliquias eum esse duorum exercituum ante paucos dies deletorũ, succurrebat. Ob hoc eũ omnia neglecta apud hostes essent: explorata iis, Martius ad consilium prima specie temerariũ magis quã audax, animũ abiecit, vt vltro castra hostium oppugnaret. simul facilius esse ratus vnius Asdrubalis expugnari castra, quam si se rursus tres exercitus ac tres duces iunxissent,

& ita defendi: simul, aut si successisset cœptis, recepturum se afflictas res: aut si pulsus esset, tamen vltro inferendo arma, contemptum sui dempturum. Ne tamen subita res, & nocturnus terror etiamnum suæ fortunæ consilium perturbaret: alloquendos adhortandosque sibi milites ratus, concione aduocata ita disseruit: Vel mea erga imperatores nostros vnus mortuosque pietas, vel præsens omnium nostrum, milites, fortuna, fidem cuiuis facere potest, mihi hoc impetrum, vt amplum iudicio vestro, ita re ipsa graue ac solicitum esse. quo enim tempore, nisi me tus mœrorem obstupefaceret, vix ita compos mei essem, vt aliqua solatia inuenire ægro animo possem: cogor vestram omnium vicem (quod difficillimum in luctu est) vnus consolari, & ne dum quidem, vbi quonam modo has reliquias duorum exercituum patriæ conseruare possim, cogitandum est: auertere animum ab assiduo mœrore libet. præsto est enim acerba memoria: & Scipiones me ambo dies noctesque curis insomniisque agitant, & excitant sæpe somno: neu se, neu inuictos per septem annos in iis terris milites suos, commilitones vestros, neu rempub. patiar inultam: & suam disciplinam suaque instituta sequi iubent. Et vt imperiis virorum nemo obedientior me vno fuerit: ita post mortem suam, quod quaque in re facturos illos fuisse maxime censeam, id optimum ducere vos quoque velim milites: non lamentis lachrymisque tanquam extinctos prosequi (viuunt enim, vigentque fama rerum gestarum) sed quotiescunque occurret memoria illorum, velut si adhortantes, signumque dantes videatis eos, ita prælia inire. Nec alia profecto species hesterno die oculis animisque vestris oblata memorabile illud edidit prelium: quo documentum dedistis hostibus, non cum Scipionibus extinctum esse nomen Romanum: & cuius populi vis atque virtus non obruta sit Cannensi clade, ex omni profecto sæuitia fortunæ emersuram esse. Nunc, qui tantum ausi estis sponte vestra, experiri libet quantum audeatis duce vestro authore. nō enim hesterno die cum signis receptui dedi, sequentib. effusse vobis turbatis hostē frangere audaciam vestram, sed differre in maiorem gloriam atq; opportunitatem volui: vt postmodum præparati incautos, armati inermes, atq; etiam sopitos, per occasionem aggredi possetis. Nec huius occasionis spem milites forte temere, sed ex re ipsa conceptam habeo. A vobis quoq; profecto si quis queat, quonam modo pauci à multis, victi à victoribus castra intrati sitis, nihil aliud reponderi potest, quam id ipsum timentes vos, omnia & operibus firmata habuisse, & ipsos paratos instructosq; fuisse. Et ita se res habet. Ad id quod ne timeatur, fortuna facit, minime cauti sunt homines: quia quod neglexeris, incautum aperiri habeas. Nihil omnium nunc minus metuunt hostes, quam ne ob-sessi modo ipsi atq; oppugnati. castra sua vltro oppugnemus. Audeamus, quod credi non potest ausuros nos. eo ipso, quod difficillimum videtur, facillimum esse. Tertia vigilia noctis silenti agmine ducam vos, explorata habeo, non vigilium ordinem, non stationes iustas esse. clamor in portis auditus, & primus impetus castra ceperit. tum inter torpidos somno, pauentesque ad nec opinatum tumultum, & inermes in cubilibus suis oppressos illa cædes edatur, à qua vos hesterno die reuocatos ægre ferebatis. Scio audax videri consilium, sed in rebus asperis & tenuibus fortissima quæque consilia tutissima sunt: quia si in occasionis momento, cuius præteruolat opportunitas, cunctatus paulum fueris, ne quicquam mox omissa queraris. Vnus exercitus in propinquo est: duo haud procul absunt. nunc aggredientibus par aliqua opportunitas est: & iam tentabis vestras atq; illorum vires. si diem proferimus, & hesternæ eruptionis fama contenti defierimus, periculum est, ne omnes duces, omnesque copiæ conueniant. tres inde duces, tres exercitus sustinebimus hostium, quos Cn. Scipio incolumi exercitu non sustinuit? Vt diuidendo copias, periere duces nostri? ita separati ac diuisi opprimi possunt hostes. alia belli gerendi via nulla est, proinde nihil præter noctis proximæ opportunitatem expectemus. Ite dijs bene iuuantibus, corpora curate, vt integri vigentesq; eodem animo in castra

» hostium irrumpatis, quo vestra tutati estis. Læti & audeire ab nouo duce nouũ à
consilium: & quo audacius erat, magis placebat. reliquum diei expediendis ar-
mis, & curatione corporum consumptum: & maior pars noctis quieti data est.
quarta vigilia mouere. Erant vltra proxima castra sex millium interuallo dis-
tantes aliæ copiæ Pœnorum. Vallis caua intererat, condensa arboribus. in huius
syluæ medio ferme stadio cohors Romana arte Punica abitur, & equites. Ita
medio itinere intercepto, cæteræ copiæ silenti agmine ad proximos hostes du-
ctæ. & cum statio nulla pro portis, neque in vallo custodiæ essent, velut in sua
castra, nullo vsquam obsistente, penetrauere. inde signa canunt, & tollitur cla-
mor. pars semisopitos hostes cædunt. pars ignis escas stramenta arida tectis in-
iiciunt: pars portas occupant, vt fugam intercludant. hostes simul ignis, clamor,
cædes, velut alienatos sensibus, nec audire, nec prouidere quicquam sinunt.
incidũt inermes inter cateruas armatorum. alij ruunt ad portas, alij obseptis i-
tineribus super vallum saliunt: & vt quisque euaserat, protinus ad castra altera
fugiunt. vbi à cohorte & equitibus ex occulto prorumpentibus circunuenti cæ-
sique ad vnum omnes sunt. quanquam etiam, si quis ex ea cæde effugisset, adeo
raptim captis propioribus castris in altera transcursum castra ab Romanis
est, vt præuenire nuncius cladis non posset. Ibi vero quo longius ab hoste abe-
rant, & quia sub lucem pabulatum, lignatum & prædatum quidam dilapsi fue-
rant, neglecta magis omnia ac soluta inuenere: arma tantum in stationibus
posita, milites inermes, aut humi sedentes accubantesque, aut obambulantes
ante vallum portasque. Cum his tam securis solutisque Romani calentes ad-
huc ab recenti pugna, feroces victoria prælium ineunt. itaque nequaquam
resisti in portis potuit. intra portas concursu ex totis castris ad primum clamo-
rem ex tumultu facto, atrox prælium oritur. diuque tenuisset, ni cruenta scæ
Romanorum visa, indicium alterius cladis Pœnis, atque inde pauorem inie-
cissent. hic terror in fugã auertit omnes. effusique qua iter est, nisi quos cæde
oppressit, exuuntur castris. Atque ita nocte ac die bina castra hostium ex pu-
nata ductu L. Martij. Ad triginta septem millia hostium cæsa, author est Clau-
dius, qui annales Acilianos ex Græco in Latinum sermonem vertit: captos ad
mille octingentos triginta: prædam ingentem partam: in ea fuisse clypeum ar-
genteum pondo centum triginta octo, cum imagine Barchini Asdrubalis. Va-
lerius Antias vna castra Magonis capta tradit: septem millia ferme cæsa hosti-
um: altero prælio irruptione pugnatum cum Asdrubale, decem millia occi-
quatuor millia trecentos triginta captos. Piso quinque millia hominum, cum
» Mago cedentes nostros effuse sequeretur, cæsa ex insidijs scribit. Apud omnes
» magnum nomen Martij ducis est: & veræ gloriæ eius etiam miracula addun-
» flammam ei concionanti fusam è capite sine ipsius sensu, cum magno pauor
» circumstantium militum: momentumque victoriæ eius de Pœnis vsque ad in-
» censum Capitolium fuisse in templo clypeum, Martium appellatum, cum ima-
» gine Asdrubalis. Quietæ deinde aliquandiu in Hispania res fuere, vtrique
» post tantas acceptas inuicem illatasque clades cunctantibus periculum sum-
» mæ rerum facere. Dum hæc in Hispania geruntur, Marcellus captis Syracusis,
» cum cætera in Sicilia tanta fide atque integritate composuisset, vt non modo
» suam gloriam, sed etiam maiestatem P. R. augeret: ornamenta vrbis, signa ta-
» bulasque, quibus abundabant Syracusæ, Romam deuexit: hostium quidem il-
» la spolia, & parta belli iure. cæterum inde primum initium mirandi Græ-
» rum artium opera, licentiæque hinc sacra profanaque omnia vulgo spoliandi,
» factum est. quæ postremo in Romanos deos, templum idipsum primum quod
» à Marcello eximie ornatum est, vertit. visebantur enim ab externis ad portam
» Capenam dedicata à Marcello templa, propter excellentia eius generis or-
» namenta, quorum perexigua pars comparet. Legationes omnium ferme ciui-
» tatum Siciliæ ad eum conueniebant. dispar vt causa earum, ita conditio erat.
» Quidam captas Syracusas aut non desciuerant, aut redierant in amicitiam,

vt

A rtsocij fideles accepti cultiq;,quos metus post captas Syracusas dediderat: vt victi à victore leges acceperunt. Erant tamen haud paruæ reliquiæ belli circa Agrigentum Romanis, Epicides & Hanno,duces reliquiæ prioris belli, & tertius nouus ab Annibale in locum Hippocratis missus, Libyphœnicum generis Hipponiates (Mutinem populares vocabant)vir impiger,& sub Annibale magistro omnes belli artes edoctus. Huic ab Epicide & Hannone Numidæ dati auxiliares,cum quibus ita peruagatus est hostium agros,ita socios ad retinendos in fide animos eorum, ferendumque in tempore cuique auxilium, adijt,vt breui tempore totam Siciliam impleret nominis sui, nec spes alia maior apud sauentes rebus Carthaginiensium esset. Itaque inclusi ad tempus mœnibus Agrigenti dux Pœnus Syracusanusque, non consilio Mutinis magis quam fiducia ausi egredi extra muros, ad Himeram amnem posuerunt castra. Quod vbi perlatum ad Marcellũ est,extemplo copias mouit: & ab hoste quatuor ferme millium interuallo consedit, quid agerent pararentve, expectaturus.Sed nullum neque locum neque tempus cunctationi consiliove dedit Mutines, transgressus amnem, ac stationibus hostium cum ingenti terrore ac tumultu inuectus.Postero die prope iusto prælio compulit hostem intra munimenta,inde reuocatus seditione Numidarum in castris facta,cum trecenti ferme eorum Heracleam Minoam concessissent, ad mitigandos reuocandosque eos profectus, B magnopere monuisse duces dicitur, ne absente se cum hoste manus consererent. Id ambo ægre passi duces, magis Hanno, iam ante anxius gloria eius: Mutinem sibi modum facere, degenerem Afrum imperatori Carthaginiensi misso ab senatu populoque. Is perpulit cunctantem Epicidem, vt transgressi flumen in aciem exirent. nam si Mutinem operirentur, & secunda pugnæ fortuna euenisset: haud dubie Mutinis gloriam fore. Enimuero indignum ratus Marcellus, se, qui Annibalem subnixum victoria Cannensi ab Nola repulisset: his terra marique victis ab se hostibus cedere, arma propere capere milites,& efferi signa iubet. Ad instruentem exercitum decem effusis equis aduolant ex hostium acie Numidæ,nunciantes populares suos primum ea seditione motos, qua trecenti ex numero suo concesserint Heracleam: dein quod præfectum spum ab obtrectantibus ducibus gloriæ eius sub ipsam certaminis diem ablegatum videant, quieturos in pugna. Gens fallax promissi fidem præstiturum.itaque & Romanis creuit animus, nuncio celeri per ordinem misso, destitutum ab equite hostem esse, quem maxime timuerant: & territi hostes, præterquam quod maxima parte virium suarum non iuuabantur, timore etiam incusso, ne à suo ipsi equite oppugnarentur. Itaque haud magna vis certaC minis fuit. Primus clamor atque impetus rem decreuit. Numidæ cum in concursu quieti stetissent in cornibus, vt terga dantes suos viderunt,fugæ tantum parumper comites facti, postquam omnes Agrigentum trepido agmine petentes viderunt, ipsi metu obsidionis passim in ciuitates proximas dilapsi.Multa millia hominum cæsa captaque & octo elephanti. Hæc vltima in Sicilia Marcelli pugna fuit. victor inde Syracusas redijt. Iam ferme in exitu annus erat. itaque senatus Romæ decreuit, vt P. Cornelius Pr. literas Capuam ad Coss. mitteret: dum Annibal procul abesset, nec vlla magni discriminis res ad Capuam gereretur: alter eorum,si ita videretur, ad magistratus subrogan- 543.
dos Romam veniret. Literis acceptis, inter se Coss. compararunt, vt Claudius comitia perficeret, Fuluius ad Capuam maneret. Coss. Claudius creauit Cn. Fuluium Centimalum, & Pub. Sulpitium serui filium, Galbam, qui nullum antea curulem magistratum gessissent. Prr. deinde creati L. Cornelius Lentulus, M. Cornelius Cethegus, C. Sulpitius, C. Calpurnius Piso. Pisoni iurisdictio vrbana, Sulpitio Sicilia, Cethego Apulia, Lentulo Sardinia euenit. Consulibus prorogatum in annum imperium est.

DECADIS TERTIÆ LIB. VI.

EPITOME.

ANnibal ad tertium ab vrbe Roma lapidem super Anienem castra posuit. Ipse vero cum duobus millibus equitum vsque ad portam Capenam, vi vrbis situm exploraret, obequitauit. & cum per triduum in aciem vtrinque exercitu omnis descendisset: certamen tempestas diremit. nam cum in castra redijssent, statim serenitas erat. Capua capta est à Q. Fuluio & Ap. Claudio COSS. Principes Campani veneno sibi consciuerunt mortem. Cum senatus Campanorum deligatus esset ad palos: vt securi feriretur: literas à senatu missas Q. Fuluius COS. quibus iubebatur parcere, antequam legeret, in sinu posuit: & lege agi iussit: & supplicium peregit. Cum in comitijs apud populum quereretur: cui mandaretur Hispaniarum imperium: nullo id volente suscipere, Publius Scipio, Publij filius, qui in Hispania ceciderat: professus est se iturum. & suffragio populi, consensuque omnium missus, nouam Carthaginem vno die expugnauit: cum ageret vigesimum quartum annum: videreturque diuinus fuisse creatu: quoniam & ipse posteaquam togam acceperat, quotidie in Capitolio erat: & in cubiculo matris eius anguis sæpenumero visus est. Res præterea in Sicilia gestas continet: & amicitiam cum Aetolis iunctam, bellumque gestum aduersus Antiochum & Philippum Macedonum regem.

CN. Fuluius Centimalus, P. Sulpitius Galba Coss. cum Idibus Martijs magistratum iniissent: senatu in Capitolium vocato, de Rep. de administratione belli, de prouincijs exercitibusq; Patres consulerunt. Q. Fuluio, & Appio Claudio prioris anni consulibus prorogatum imperium est, atque exercitus quos habebant, decreti: adiectumque, ne à Capua, quam obsidebant, abscederent, priusquam expugnassent. Eius rei cura maxime intentos habebat Romanos: non tam ob iram, quæ in nullam vnquam ciuitatem iustior fuit, quam quod vrbs tam nobilis ac potens, seu defectione sua traxerat aliquot populos, ita recepta inclinatura rursus animos videbatur ad veteris imperij respectum. Et prætoribus prioris anni, M. Iunio in Hetruria, P. Sempronio in Gallia, cum binis legionibus, quas habuerant, prorogatum est imperium. Prorogatum & M. Marcello, vt proconsul in Sicilia reliquias belli perficeret eo exercitu quem haberet. si supplemento opus esset, supplerent de legionibus, quibus P. Cornelius prætor in Sicilia præfuerat. ne quem militem legeret ex eo numero quibus senatus missionem reditumque in patriam negasset ante belli finem. C. Sulpitio, cui Sicilia euenerat, duæ legiones, quas P. Cornelius habuisset, decretæ: & supplementum de exercitu Q. Fuluij, qui priore anno in Apulia fœde cæsus fugatusq; erat. Huic generi militum senatus eundem, quem Cannensibus, finem statuerat militiæ. addidit etiam vtrorumq; ignominiæ est, ne in oppidis hybernarent, neve hyberna propius vllam vrbem decem millibus passuum ædificarent. L. Cornelio in Sardinia duæ legiones datæ, quibus Q. Mutius præfuerat. supplementum, si opus esset, consules scribere iussi. T. Octacilio, & M. Valerio, Siciliæ Græciæq; ora cum legionibus classibusque quibus præerant decreta. Quinquaginta Græci cum legione vna, centum Siculi cum duabus legionibus habebant naues. Tribus & viginti legionibus Romanis eo anno bellum terra mariq; est gestum. Principio eius anni cum de literis L. Martij referretur, res gestæ magnificæ senatui visæ: titulus honoris, quod imperio non populi iussu, non ex authoritate patrum dato, Prætor Senatui scripserat, magnam partem hominum offendebat. Rem mali exempli esse, imperatores legi ab exercitibus, & solenne auspicatorum comitiorum in castra & prouincias procul ab legibus magistratibusque ad militarem temeritatem transferri. & cum quidam referendum ad senatum censerent,

A censerent, melius visum differri eam consultationem, donec proficiscerentur equites, qui ab Martio literas attulerant. Rescribi de frumento & vestimentis exercitus placuit: vtranque rem eam curæ fore senatui. adscribi autem, Prætori L. Martio, non placuit: ne idipsum, quod consultationi reliquerant, pro præiudicato ferrent. Dimissis equitibus, de nulla re prius consules retulerunt, omniumque in vnum sententiæ congruebant, agendum cum tribunis plebis esse, primo quoque tempore ad plebem ferrent, quem cum imperio mitti placeret in Hispaniam ad eum exercitum, cui Cn. Scipio imperator præfuisset. Ea res cum tribunis acta promulgataque est. Sed aliud certamen occupauerat animos. C. Sempronius Blæsus die dicta Cn. Fuluium ob exercitum in Apulia amissum in concionibus vexabat, multa imperatorem temeritate atque insciitia exercitum in locum præcipitem perduxisse dictitans. Neminem, præter Cn. Fuluium, ante corrupisse omnibus vitiis legiones suas, quam proderet. itaque vere dici posse, prius eos periisse, quam viderent hostem: nec ab Annibale sed ab imperatore suo victos esse. Neminē cum suffragium ineat, satis cernere, cui imperium, cui exercitū permittat. Quid interfuisse inter T. Sempronium? Cum seruorum exercitus datus esset, breui effeciisse disciplina atque imperio, vt nemo eorum generis ac sanguinis sui memor in acie esset: præsidio sociis, hostibus terrori essent. Cum ad Beneuentum aliasque vrbes, eos velut è faucibus Annibalis ereptos P. R. restituisset, Cn. Fuluium Quiritium Romanorum exercitum, honeste genitos, liberaliter educatos, seruilibus vitiis imbuisse. ergo effeciisse, vt feroces & inquieti inter socios, ignaui & imbelles inter hostes essent: nec impetum modo Pœnorum, sed nec clamorem quidem sustinere possent. Nec hercule mirum esse milites in acie non stetisse, cum primus omnium imperator fugeret. magis mirari se, aliquos stantes cecidisse, & non omnes comites Cn. Fuluij fuisse pauoris ac fugæ. Cn. Flaminium, L. Paulum, L. Postumium, Cn. ac P. Scipiones cadere in acie maluisse, quam deserere circumuentos hostibus suos exercitus, Cn. Fuluium prope vnum nuncium deleti exercitus Romam redisse. Facinus indignum esse, Cannensem exercitum, quod ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne prius inde dimittatur, quam hostis ex Italia decesserit: & hoc idem in Cn. Fuluij legionibus nuper decretum, Cn. Fuluio fugam ex prælio ipsius temeritate commisso, impunitam esse: & eum in gaudia luctuq; vbi muentam egerit, senectutem actorum: milites, qui nihil aliud peccauerint, quam quod imperatoris similes fuerint, relegatos prope in exilium, ignominiosam pati militiam, adeo imparem libertatem Romæ diti ac pauperi, honorato atque inhonoraro esse. Reus ab se culpam in milites transferebat. Eos ferociter pugnam poscentes productos in aciem, non eo, quo voluerint, quia ferum dici fuerit: sed postero die & tempore & loco æquo instructos, seu fugam, seu vim hostium non sustinuisse. cum effuse omnes fugerent, se quoq; turba ablatum, vt Varronem Cannensi pugna, vt multos alios imperatores. Quid autem solum se restantem prodesse reip. potuisse: nisi si mors sua remedio publicis cladibus futura esse potuisset. Non se inopia commeatus, non in loca iniqua incaute deductum: non agmine inexplorato euntem insidiis circumuentum: vi aperta, armis, acie victum: nec suorum animos, nec hostium in potestate habuisse: suum cuique ingenium, audaciam aut pauorem facere. Bis est accusatus: pecuniaque anquisitum. tertio testibus datis, cum præterquam quod omnibus probris onerabatur, iurati permulti dicerent, fugæ pauorisq; initium à prætore ortum: ab eo desertos milites: cum haud vanum timorē ducis crederēt, terga dedisse: tanta ira accensa est, vt capite anquirendū concio succlamaret. De eo quoq; nouum certamen ortū. nam cum tribunus bis pecunia anquisisset, tertio capitis se anquirere diceret: tribuni plebis appellati, cū collega negaret, se in mora esse, quo minus quod ei more maiorū permissum esset, seu legib. seu morib. mallet, anquireret, quoad vel capitis, vel pecuniæ iudicassent. prætorum Sempronius perduellionis se iudicare Cn. Fuluio dixit: diemq;

comitijs ab C. Calpurnio prætore vrbano petit. Inde alia spes abrepta est, si adesse iudicio Q. Fulnius frater posset, florens tum & fama rerum gestarum, & propinqua spe Capuæ potiundæ. Id cum per literas miserabiliter pro fratris capite scriptas petisset Fulnius, negassentque Patres è rep. esse abscedi à Capua, priusquam dies comitiorum aderat: Cn. Fuluius exulatum Tarquinios abiit. id ei iustum exilium esse sciuit plebs. Inter hæc vis omnis belli vertit in Capuam erat. obsidebatur tamen acrius, quam oppugnabatur. nec aut famem tolerare seruitia ac plebs poterant, aut mittere nuncios ad Annibalem per custodias tam arctas. Inuentus est tandem quidam Numida, qui acceptis literis nauasurum se professus, vt promissum præstaret, per media Romana castra nocte egressus, spem accédit Campanis, dum aliquid virium supereret, ab omni parte eruptionem tentandi. Cæterum in multis certaminibus equestria præsertim prospera faciebant: pedites superabantur. sed nequaquam tam lenia vincere, quam triste vinci vlla parte erat ab obsesso & prope expugnato hoste. Inita tandem ratio est, vt quod viribus deerat, arte æquaretur. Ex omnibus legionibus electi sunt iuuenes maxime vigore ac leuitate corporum veloces, ex parmæ breuiores, quam equestres, & septena iacula quaternos longa pedes data, præfixa ferro, quale hastis velitaribus inest. eos singulos in equos suos accipientes equites, assuefecerunt, & vehi post sese, & desilire perniciter, vbi datum signum esset. Postquam assuetudine quotidiana satis intrepide visum est fieri, in campum qui medius inter castra murumque erat, aduersus instructos Campanorum equites processerunt. & vbi ad coniectum teli ventum est, signo dato velites desiluut. pedestris inde acies ex equitatu repente in hostis equites incurrit: iaculaque cum impetu alia super alia emittunt: quibus plurimis in equos virosque passim coniectis, permultos vulnerauerunt. pauoris tamen plus ex re noua atq; inopinata iniectum est. & in perculsum hostem equites inuecti, fugam stragemq; eorum vsque ad portas fecerunt. Inde equitem quoq; superior Romana acies fuit. Institutum vt velites in legionibus esset. Authoré peditum equiti immiscendorum centurioné Q. Nauium ferunt: honoriq; id ei apud imperatorem fuisse. Cum in hoc statu ad Capuam res essent, Annibalem in diuersum Tarentinæ arcis potiundæ, Capuæque retinendæ mouebant curæ. vicit tamen respectus Capuæ, in quam omnium sociorum hostiumq; conuersos videbat animos, documento futuræ qualemcunq; euentu defectio ab Romanis habuisset. Igitur magna parte impedimentorum relicta in Brutijs, & omni grauiore armatura, cum delectis perditum equitumq; qui poterat aptissimis ad maturandum iter, in Campaniam contendit, secuti tamen tam raptim euntem tres & triginta elephanti. in valle occulta post Tifatæ montem imminentem Capuæ consedit. Aduenienes cum castellum Galatiam, præsidio inde vi pulso, cepisset, in circunsidentes Capuam se vertit: præmissis autem nunciis Capuam, quo tempore castra Romana aggressurus esset, vt eodem & illi ad eruptionem parati portis omnibus sese effunderent. Res nec exploratæ Romanis ingentem prębuit terrorem. nam alia parte ipse adortus est: alia Campani omnes pedites equitesque, & cum ijs Punicum præsidium, cui Bostar & Hanno præerant, erupit. Romani, vt in re trepida, ne ad vnam concurrendo partem, aliquid indefensi relinquerent: ita inter se copias partiti sunt. Appius Claudius Campanis, Fuluius Annibali est oppositus. Claudius Nero propior cum equitibus sextæ legionis via quæ Suessulam fert: C. Fuluius Flaccus legatus cum sociali equitatu constitit è regione Vulturni amnis. Prælium non solito modo clamore ac tumultu est cœptum, sed ad alium virorum, equorum, armorumque sonum disposita in muris Campanorum imbellis multitudo tantum cum æris crepitu, qualis in defectu lunæ silenti nocte cieri solet, edidit clamorem: vt auerteret etiam pugnantium animos. Campanos facile à vallo Appius arcebat. Maior vis ab altera parte, Fuluium Annibal & Pœni vrgebat. legio ibi sexta loco cessit, qua pulsa cohors Hispanorū cum tribus elephantis ad

A ad vallum peruasit, ruperatque mediam aciem Romanorum: & in ancipiti spe
ac periculo erat, vtrum in castra perrumperet, an intercluderetur à suis. Quem
timorem legionis, periculumque castrorum Fuluius vbi vidit, Q. Nauium pri-
morem eosque alios centurionum hortatur, vt cohortem hostium sub vallo pug-
nantem inuadant ac trucident: in summo discrimine rem verti: aut viam dan-
dam ijs esse: & minore conatu, quam condensam aciem irrupissent, in castra
impetum: aut conficiendos sub vallo esse. nec magni certaminis rem fore:
paucos esse, & ab suis intercluſos, & quæ dum paueat, Romanis interrupta a-
cies videatur: etiam si se vtrinq; in hostem vertat, ancipiti pugna medios cir-
cumuenturam. Nauius vbi hæc imperatoris dicta accepit, secundi hastati sig-
num ademptum signifero in hostes infert, iacturum in medios eos minitans, ni
se propere sequantur milites, & partem capessant pugnæ. Ingens corpus erat,
& arma honestabant, & sublatum alte signum conuerterat ad spectaculum
ciues hostesque. cæterum postquam iam ad signa peruenerat Hispanorum,
uti vndique in eum tragulæ coniectæ, & prope tota in vnum acies versa: sed
neque hostium multitudo, neque telorum vis arcere impetum eius viri potue-
runt. Et M. Attilius legatus primi principis ex eadem legione signum inferri
in cohortem Hispanorum coegit. Et qui castris præerant, L. Porcius Licinius,
B & T. Popilius legati pro vallo acriter pugnant: elephantosque transgredien-
tes in ipso vallo conficiunt. quorum corporibus cum oppleta esset fossa, velut
aggere aut ponte iniecto, transitum hostibus dedit. ibi per stragem iacentium
elephantorum atrox edita cædes. Altera in parte castrorum iam pulsi erant
Campani, Punicumque præsidium: & sub ipsa porta Capuæ quæ ad Vulturnum
fert, pugnabatur: neque tam armati irrumpentibus Romanis resistebant, quam quod porta balistis scorpionibusque instructa, missilibus procul
hostes arcebat. & suppressit impetum Romanorum vulnus imperatoris Ap.
Claudij. cui suos ante prima signa adhortanti, sub læuo humero summum
pectus gæso ictum est. magna tamen vis hostium ante portam est cæsa: cæte-
ri trepidi in vrbem compulsi. Et Annibal posteaquam cohortis Hispanorum
stragem vidit, summaque vi castra hostium defendi: omissa oppugnatione re-
cipere signa, & conuertere agmen retro peditum, obiecto à tergo equitatu, ne
hostis instaret, cœpit. Legionum ardor ingens ad hostem insequendum fu-
it: sed Flaccus receptui cani iussit, satis ad vtrunque profectum ratus: vt &
Campani quam haud multum in Annibale præsidij esset, & ipse Annibal senti-
ret. Cæsa eo die, qui huius pugnæ authores sunt, octo millia hominum de An-
nibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt: signaque Carthaginiensibus quin-
C decim adempta, duodeuiginti Campanis. Apud alios nequaquam tantam mo-
lem pugnæ inuenio, pluſq; pauoris quam certaminis fuisse, cum inopinato in
castra Romana Numidæ Hispaniq; cum elephantis irrupissent: elephanti per
media castra vadentes, stragem tabernaculorum ingenti sonitu ac fuga ab-
rumpentium vincula iumentorum facerent, fraudem quoque super tumultum
adiectam, immissis ab Annibale, qui (habuit aliquot) gnari Latinæ linguæ iu-
berent consulum verbis, quoniam amissa castra essent, pro se quenque milium
in proximos montes fugere: sed eam celeriter cognitam fraudem, oppressam-
que magna cæde hostium. elephantos igni è castris exactos. Hoc vltimum, vt-
cunque initum finitumque est, ante deditionem Capuæ prælium fuit. Media-
fluticus, qui summus magistratus apud Campanos eſt, eo anno Seppius Lesius
erat, loco obscuro, tenuique fortuna ortus. Matrem eius quondam pro pupillo
eo procurantem familiare ostentum, cum respondisset aruspex, summum quod
esset imperium Capuæ, peruenturum ad eum puerum: nihil ad eam spem ag-
noscentem dixisse ferunt, tu perditas res Campanorum narras, vbi summus
honos ad filium meum peruenerit. Ea ludificatio veri, & ipsa in verum vertit.
nam cum fame ferroque vrgerentur, nec spes vlla superesset: ijs qui nati in spe
honorum erant, honores detrectantibus, Lesius querendo desertam ac pro-
ditam

ditam à primoribus Capuam, summum magistratum vltimus omnium Campanorum cepit. Cæterum Annibal vt ne hostes elici amplius ad pugnam vellet, nec per Castra eorum perrumpi ad Capuam posse: ne suos quoque commeatus intercluderent noui cõsules, abscedere irrito incœpto, & mouere à Capua statuit castra. multa secum quo iam inde pergeret, voluenti, subiit animum impetus, caput ipsum belli Romam petendi, cuius rei semper cupitæ praetermissam occasionem post Cannensem pugnam, & alij vulgo fremebant, & ipse non dissimulabat: nec opinato pauore ac tumultu non esse desperandum, aliquam partem vrbis occupari posse. Eo si Roma in discrimine esset, Capuam extemplo omissuros aut ambos imperatores Romanos, aut alterum ex iis, qui diuisissent copias vtrunq; infirmiorem factum, aut sibi, aut Campanis bene gerendæ rei fortunam daturos esse. Vna ea cura angebat, ne vbi abscessisset extemplo dederentur Campani. Numidam promptum ad omnia audenda donis perlicit, vt literis acceptis, specie transfugæ castra Romana ingressus, alterum parte Capuam clam peruadat. Literæ autem erant adhortatione plenæ. Profectionem suam quæ salutaris illis foret, abstracturam ad defendendam Romam ab oppugnanda Capua duces atque exercitus Romanos, ne deponerent animos, tolerando paucos dies, totam soluturos obsidionem. Inde naues in flumine Vulturno comprehensas duci Casilinum, quod iam ante praesidij causa fecerat castellum, iussit. quarum vbi tantam copiam esse, vt vna nocte traijci posset exercitus, allatum est: cibaris decem dierum præparatis, deductas nocte ad fluuium legiones ante lucem traiecit. Id priusquam fieret, ita futurum compertum ex transfugis Fuluius Flaccus senatui Romam cum scripsisset, varie hominum animi pro cuiusque ingenio affecti sunt. Vt in re tam trepida, senatu extemplo vocato, P. Cornelius, cui Asinæ cognomen erat, omnes duces exercitusque ex tota Italia, neque Capuæ neque vllius alterius rei memor, ad vrbis præsidium reuocabat. Fabius Maximus abscedi à Capua, terroriq; & circumagi ad nutus commìnationesque Annibalis, flagitiosum dicebat. Qui ad Cannas victor, ire tamen ad vrbem ausus non esset, eum à Capua repulsum, spem potiundæ vrbis Romæ cepisse? non ad Romam obsidendam, sed ad Capuam liberandam obsidione ire Romam cum eo exercitu, qui ad vrbem esset: Iouem fœderum ruptorum ab Annibale testem, deosque alios defensores esse. Has diuersas sententias media sententia P. Valerij Flacci vicit: qui vtriusque rei memor, imperatoribus, qui ad Capuam essent, scribendum censuit, quid ad vrbem præsidij esset. quantas autem Annibal copias duceret, aut quanto exercitu ad Capuam obsidendam opus esset, ipsos scire. si à Roma è ducibus alter, & exercitus pars mitti posset, vt ab reliquo & duce & exercitu Capua recte obsideretur: inter se compararent Claudius Fuluiusque, vtri obsidenda Capua, vtri ad prohibendam obsidione patriam, Romam veniendum esset. Hoc senatusconsulto Capuam perlato, Q. Fuluius proconsul, cui collega ex vulnere ægro, eundum Romam erat: è tribus exercitibus milite electo, ad quindecim millia peditum, mille equites Vulturnum traducit. inde cum Annibalem Latina via iturum satis comperisset, ipse per Appiæ municipia, quæque propter eam viam sunt, Setiam, Soram, Lauinium præmisit, vt commeatus paratos & in vrbibus haberent, & ex agris de viis in viam proferrent: præsidiaque in vrbes contraherent, vt sua cuique respublica in manu esset. Annibal quo die Vulturnum est transgressus, haud procul à flumine castra posuit. postero die præter Cales in agrum Sidicinum peruenit. ibi diem vnum populando moratus, per Suessulam Allifanumque & Casinatem agrum via Latina ducit. sub Casinum biduo statiua habita: & passim populationes factæ. Inde præter Interamnam Aquinumque in Fregellanum agrum ad Lirim fluuium ventum, vbi interciſum pontem à Fregellanis morandi itineris causa inuenit. Et Fuluium Vulturnus tenuerat amnis, nauibus ab Annibale incensis, rates ad traijciendum exercitum in magna inopia materiæ agre compa-

à comparantem, traiecto ratibus exercitu, reliquum Fuluio expeditum iter, non per vrbes modo, sed circa viam expositis benigne commeatib. erat. alacresque milites alius alium, vt adderet gradum, memor ad defendendam ire patriam, hortabantur. Romam Fregellanus nuncius diem noctemque itinere continuato ingentem attulit terrorem. tumultuosius, quam allatum erat, cursu hominum affingentium vana auditis, totam vrbem conciuerat. ploratus mulierum non ex priuatis solum domibus exaudiebatur, sed vndique matronarum in publicum effusæ circa deûm delubra discurrunt, crinibus passis aras verrentes, nixæ genibus, supinas manus ad cœlum ac deos tendentes, orantesque, vt vrbem Romam è manibus hostium eriperent: matresque Romanas, & liberos paruos inuiolatos seruarent. Senatus magistratibus in foro præsto est, si quid consulere velint: alij accipiunt imperia, discedunt; ad suas quisque officiorum partes: alij offerunt se, si quo vsus operæ sit. præsidia in arce, in Capitolio, in muris, circa vrbem, in monte etiam Albano atque arce Tusculana ponuntur. Inter hunc tumultum Q. Fuluium Procos. profectum cum exercitu à Capua affertur. cui ne minueretur imperium, si in vrbem venisset, decreuit senatus, vt Q. Fuluio par cum consulibus imperium esset. Annibal infestius perpopulato agro Fregellano propter intercisos pontes, per Frusinatem Ferentinatemque & Anagninum agrum in Labicanum venit. inde Algido Tusculũ petijt: nec receptus mœnibus infra Tusculum dextrorsus Gabios descendit. inde in Pupiniã exercitu demisso, octo millia passuum à Roma posuit castra. Quo propius hostis accedebat, eo maior cædes fiebat fugientiũ, & præcedentibus Numidis: pluresque omnium generum atque ætatum capiebantur. In hoc tumultu Fuluius Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingressus, media vrbe per Carinas Exquilias contendit. inde egressus inter Exquilinam Collinamque portam posuit castra. AEdiles plebis commeatum ita comportarunt. Coss. senatusque in castra venerunt, ibi de summa reip. consultatum. Placuit Coss. circa portas Collinam Exquilinamq; ponere castra: C. Calpurnium Pr. vrbanum Capitolio atque arci præesse: & senatum frequentem in foro contineri, si quid in tam subitis rebus consulto opus esset. Inter hæc Annibal ad Anienem fluuium tria millia passuum ab vrbe castra admouit. ibi statiuis positis, ipse cum duobus millibus equitum ad portam Collinam, vsque ad Herculis templum est progressus: atque vnde proxime poterat, mœnia situmque vrbis obequitans contemplabatur. Id eum tam licenter atque otiose facere, Flacco indignum visum est. itaque immisit equites, submouerique, atque in castra redigi hostium equitatum iussit. Cum commissum prælium esset: Coss. trans fugas Numidarum, qui tum in Auentino ad mille & CC. erant, media vrbe transire Exquilias iusserunt: nullos aptiores inter conualles tectaque hortorum, & sepulchra, & cauas vndique vias ad pugnandum futuros rati. quos cum ex arce Capitolioque cliuo publico in equis decurrentes quidam vidissent, captum Auentinum conclamauerunt. Ea res tantum tumultum ac fugam præbuit, vt nisi castra Punica extra vrbem fuissent, effusura se omnis pauida multitudo fuerit. Tunc in domos atque in tecta refugiebant: vagosq; in viis suos pro hostibus lapidibus telisq; incessabant. nec comprimi tumultus, apeririq; error poterat, refertis itineribus agrestium turba pecorumque, quę repentinus pauor in vrbem compulerat. Equestre prælium secundum fuit, summotiq; hostes sunt. & quia multis locis comprimendi tumultus erant, qui temere oriebantur, placuit, omnes qui dictatores, Coss. censoresve fuissent, cum imperio esse, donec recessisset à muris hostis. Et diei quod reliquum fuit, & nocte insequenti, multi temere excitati tumultus sunt, compressiq;. Postero die transgressus Anienem Annibal, in aciem omnes copias eduxit: nec Flaccus consulesque certamen detrectauere. Instructis vtrinq; exercitibus in eius pugnæ casum, in qua vrbs Romę victori prędium esset, imber ingens grandine mistus ita vtranq; aciem turbauit, vt vix armis retentis in castra sese receperint.

nullius

nullius rei minore quam hostium metu. Et postero die eodem loco acies in structas eadem tempestas diremit. vbi recepissent se in castra, mira serenitas cum tranquillitate oriebatur. In religionem ea res apud Pœnos versa est: tamtaq; vox Annibalis fertur, potiundæ sibi vrbis Romæ modo mentem non dei, modo fortunã. Minuere etiam spem eius & aliæ paruæ magnæque res, magna illa, quod cum ipse ad mœnia vrbis Romæ armatus sederet, milites sub vexillis in supplementum Hispaniæ profectos audiuit: parua autem, quod per eos dies cum forte agrum in quo ipse castra haberet, venisse nihil ob id diminuto pretio, cognitum ex quodam captiuo est. id vero adeo superbum atque indignum visum, eius soli quod ipse bello captum possideret haberetque, inuentum Romæ emptorem: vt extemplo vocato præcone, tabernas argentarias, quæ circa forum Romanum tunc essent, iusserit venire. His motus ad Turianum uium castra retulit, sex millia passuum ab vrbe. inde ad lucum Feroniæ pergit ire, templum ea tempestate inclytum diuitijs. Capenates aliqui accolæ eius erant, primitias frugum eo, donaque alia pro copia portantes, multo ære argentoque id exornatum habebant. His omnibus donis tum spoliatum templum, æris acerui, cum rudera milites religione inducti iacerent, post profectionem Annibalis magni inuenti. Huius populatio templi haud dubia inter scriptores est. Cœlius Romam euntem ab Ereto diuertisse eo Annibalem tradit. Iterque eius ab Reate, Cutilijsque, & ab Amiterno orditur, ex Campania in Samnium, inde in Pelignos peruenisse: præterquæ oppidum Sulmonem in Marrucinos transisse: inde Albensi agro in Marsos: hinc Amiterunum, Foruloſque vicum venisse. Neque ibi error est, quod tanti exercitus vestigia intra tam breuis ævi memoriam potuerint confundi. isse enim ea constat, tantum id interest, veneritne eo itinere ad vrbem, an ab vrbe in Campaniam redierit. Cæterum non quantum pertinaciæ ad premendam obsidione Capuam Romanis fuit, tantum ad defendendã Annibali. nanq; ex Lucanis in Brutium agrum ad fretum vero ac Rhegium eo cursu contendit, vt prope repentino aduentu incautos oppresserit. Capua etsi nihilo segnius oppressa per eos dies fuerat, tamen aduentum Flacci sensit: & admiratio orta est, non simul regressum Annibalem. inde per colloquia intellexerunt relictos se desertosque, & spem Capuæ retinendæ deploratam apud Pœnos esse. Accessit edictum proconsulis ex S.C. propositum vulgatumque apud hostes: vt qui ciuis Campanus ante certam diem transisset, sine fraude esset, nec vlla facta est transitio, meta magis ea quam fide continente: quia maiora in defectione deliquerant, quam quibus ignosci posset. Cæterum quemadmodum nemo priuato consilio ad hostem transibat, ita nihil salutare in medium consulebatur. Nobilitas rempub. deseruerat, neque in senatum cogi poterat. in magistratu autem erat, qui non sibi honorem adiecisset, sed indignitate sua vim ac ius magistratui quem gerebat, dempsisset. Iam ne in foro quidem, aut publico loco principum quisquam apparebat. domibus inclusi patriæ occasum cum suo exitio indies expectabant. summa curæ omnis in Bostarem Hannonemque præfectos præsidii Punici versa erat, suo non sociorum periculo solicitos. Hi conscriptis ad Annibalem literis, non libere modo, sed etiam aspere, quibus non Capuam solum traditam in manum hostibus, sed se quoque & præsidium in omnes crucianus prodiri incusabant: abiisse eum in Brutios, velut auertentem sese, ne Capua in oculis eius caperetur. at hercule Romanos ne oppugnatione quidem vrbis Romæ abstrahi à Capua obsidenda potuisse. tanto constantiorem inimicum Romanum, quam amicum Pœnum esse. Si redeat Capuam, bellumque omne conuertat: & se, & Campanos paratos eruptioni fore. Non cum Rhegnis neque Tarentinis bellum gesturos transisse Alpes. vbi Romanæ legiones sint, ibi & Carthaginiensium exercitus debere esse. sic ad Cannas, sic ad Thrasymenum rem bene gestam, coeundo, conferendo cum hoste castra, fortunam tentando. In hanc sententiam literæ conscriptæ, Numidis proposita mercede iam

profecti

à poſcſſis operam, dantur. Hi ſpecie transfugarum cum ad Flaccum in caſtra
venissent, vt inde tempore captato abirent: fameſque, quæ tam diu Capuæ e-
rat, nulli non probabilem cauſam tranſitionis faceret, mulier repente Cam-
pana in caſtra venit, ſcortum transfugarum vnius: indicatque imperatori Ro-
mano, Numidas fraude compoſita tranſiſſe, literaſque ad Annibalem fer-
re. Id verum ex ijs qui ſibi rem aperuiſſet, arguere ſeſe paratam eſſe. Productus
primo, ſatis conſtanter ignorare ſe mulierem ſimulabat. paulatim deinde con-
victus veris, cum tormenta poſci & parari videret: faſſus id ita eſſe, literæque
prolatæ: & additum etiam indicio, quod celebatur, & alios ſpecie transfuga-
rum Numidas vagari in caſtris Romanis. Hi ſupra L X X. comprehenſi, & cum
transfugis nouis mulctati virgis, manibuſque præciſis Capuam rediguntur.
Conſpectum tam triſte ſupplicium fregit animos Campanorum. Concurſus
ad curiam populi factus coëgit Leſium ſenatum vocare: & primoribus, qui iam-
diu publicis conſilijs aberant, propalam minabantur, niſi venirent in ſenatũ,
circa domos eorum ituros ſe, & in publicum omnes vi extracturos eſſe. Is timor
frequentem ſenatum magiſtratui præbuit. Ibi cum cæteri de legatis mitten-
dis ad imperatores Romanos agerent: Vibius Virius, qui defectionis ab Ro-
manis author fuerat, interrogatus ſententiam, negat eos qui de legatis & de
pace ac deditione loquantur, mininiſſe, nec quid factueri fuerint, ſi Ro-
manos in poteſtate habuiſſent, nec quid ipſis patiendum ſit. Quid vos,
inquit, eam deditionem fore cenſetis, qua quondam, vt aduerſus Samnites
auxilium impetraremus, nos noſtraque omnia Romanis dedimus? Iam è me-
moria exceſſit, quo tempore, & in qua fortuna à P. R. defecerimus? iam quem-
admodum in defectione præſidium, quod poterat emitti, per cruciatum, & ad
contumeliam necauerimus? quoties in obſidentes quam inimici eruperimus?
caſtra oppugnauerimus? Annibalem vocauerimus ad opprimendos eos? hoc
quod tecentiſſimum eſt, ad oppugnandam Romam hinc eum miſerimus?
Age contra, quæ illi infeſte in nos fecerint, repetite, vt ex eo quid ſperetis
habeatis. Cum hoſtis alienigena in Italia eſſet, & Annibal hoſtis, & cuncta
bello arderent: omiſſis omnibus, omiſſo ipſo Annibale, ambos Coſſ. & duos
conſulares exercitus ad Capuam oppugnandam miſerunt. Alterum annum
circumuallatos incluſoſq; nos fame macerãt, & ipſi nobiſcum vltima pericula,
grauiſſimos labores perpeſſi, circa vallũ ac foſſas ſæpe trucidati, & prope ad
extremum caſtris exuti. Sed omitto hæc. vetus atque vſitata res eſt, in oppug-
nanda hoſtium vrbe labores ac pericula pati: illud iræ atque odij execrabilis
C indicium eſt. Annibal ingentibus copiis peditum equitumque caſtra oppug-
nauit, & ex parte cepit: tanto periculo nihil moti ſunt ab obſidione. profectus
trans Vulturnum peruſſit Calenum agrum: nihil tanta ſociorum clade auoca-
ti ſunt. Ad ipſam vrbem Romam infeſta ſigna ferri iuſſit: eam quoque tempe-
ſtatem imminentem ſpreuerunt. Tranſgreſſus Anienem, tria millia paſſuum
ab vrbe caſtra poſuit. poſtremo ad mœnia ipſa & ad portas acceſſit: Romam
ſe adempturum eis, niſi omitterent Capuam, oſtendit: & non omiſerunt. Fe-
ris beſtias cæco impetu ac rabie concitatas, ſi ad cubilia & catulos earum
ire pergas, ad opem ſuis ferendam auertas. Romanos Roma circunſeſſa, con-
iuges, liberi, quorum ploratus hic quoque prope exaudiebantur: aræ, foci, de-
ûm delubra, ſepulchra maiorum temerata ac violata, à Capua non auerterunt,
tanta auiditas ſupplicij expetendi, tanta ſanguinis noſtri hauriendi eſt ſitis. nec
iniuria forſitan. nos quoque idem feciſſemus, ſi data fortuna eſſet. Itaque
quando aliter diis immortalibus viſum eſt, cum mortem ne recuſare quidem
debeam: cruciatus contumeliaſque quas ſperat hoſtis, dum liber, dum mei
potens ſum, effugere morte præterquam honeſta, etiam leni poſſum. non vide-
bo Ap. Claudium & Q. Fuluium victoria inſolenti ſubnixos: neque vinctus per
vrbem Romam triumphi ſpectaculum trahar, vt deinde in carcere, aut ad pa-
lum deligatus, lacerato virgis tergo, ceruicem ſecuri Romanæ ſubiiciam: nec

» dirui incendiq; patriam videbo: nec rapi ad ſtuprum matres Campanas, vi
» gineſq; & ingenuos pueros. Albam, vnde ipſi oriundi erant, à fundamentis pe
» ruerunt, ne ſtirpis, ne memoria originum ſuarum extaret: nedum eos Capuæ
» parſuros credam, cui infeſtiores quam Carthagini ſunt. Itaque quibus verbis
» ante fato cedere, quam hæc tot & tam acerba videant, in animo eſt: ijs apud
» me hodie epulæ inſtruantur, parateque ſunt, ſatiatis vino ciboque, poculum latum
» quod mihi datum fuerit, circunferetur. ea potio corpus à cruciatu, animum à
» contumelijs, oculos, aures à videndis audiendiſque omnibus acerbis indignis
» que, quæ manent victos vindicabit. parati erunt, qui magno rogo in propatulo
» ædium accenſo corpora exanima injiciant. Hæc vna via & honeſta & libera ad
» mortem. & ipſi virtutem mirabuntur hoſtes, & Annibal fortes ſocios ſcietis
» ſe deſertos ac proditos eſſe. Hanc orationē Virij plures audierunt cum aſſen-
ſu, quam forti animo id quod probabant exequi potuerūt. Maior pars ſenatus
multis ſæpe bellis expertam populi Romani clementiam, haud diffidenter ſibi
quoque placabilem fore, legatos ad dedendam Romanis Capuam decreuerunt, miſeruntque. Vibium Virium ſeptem & viginti ferme ſenatores do-
mum ſecuti ſunt, epulatique cum eo, & quantum facere potuerant, alienatis
mentibus vino ab imminentis ſenſu mali, venenum omnes ſumpſerant. inde
miſſo conuiuio dextris inter ſe datis, vltimoque complexu, collachrymantes ſuum patriæque caſum, alij vt eodem rogo cremarentur manſerunt, alij domos digreſſi ſunt. Impletæ cibis vinoque venæ minus efficacem in maturanda morte vim veneni fecerunt, itaque noctem totam plerique eorum, & diei inſequentis partem, cum animam egiſſent: omnes tamen prius quam aperirentur hoſtibus portæ, expirarunt. Poſtero die porta Iouis, quæ aduerſa caſtra Romana erat, iuſſu proconſulis aperta eſt. ea intromiſſa legio vna, & deinde alæ cum C. Fulvio legato. Is cum omnium primum arma telaque quæ Capuæ erant, ad ſe conferenda curaſſet, cuſtodijs ad omnes portas diſpoſitis, ne quis exire aut emitti poſſet, præſidium Punicum comprehendit: ſenatum Campanum iri in caſtra ad imperatores Romanos iuſſit. quo cum veniſſent, extemplo his omnibus catenæ injectæ, iuſſiq; ad quæſtores deferre, quod auri argentique haberent. auri pondo L X X. fuit, argenti tria millia pondo & C C. ſenatores quinque & viginti Cales in cuſtodiam, duodetriginta Theanum miſi, quorum de ſententia maxime deſcitum ab Romanis conſtabat. De ſupplicio Campani ſenatus haudquaquam inter Fulvium Claudiumque conuenichat, facilis impetrandæ veniæ Claudius, Fuluij furior ſententia erat. Itaque Appius Romam ad ſenatum arbitrium eius rei totum reijciebat. percunctandi etiam æquum eſſe poteſtatem fieri Patribus, num communicaſſent conſilia cum aliquibus ſociorum Latini nominis municipiorum, & num ope eorum in bello forent & municipiorum adiuti? id vero minime committendum eſſe, Fulvius dicere, vt ſolicitarentur criminibus dubijs ſociorum fidelium animi, & ſubijcerentur indicibus, queis neq; quid facerent, neq; quid dicerent, quicquam vsquam penſi fuiſſet. itaque ſe eam quæſtionem oppreſſurum extinctūrumq; Ab hoc ſermone cum digreſſi eſſent: & Appius quamuis ferociter loquentem collegam, non dubitaret tamen literas ſuper tanta re ab Roma expectaturum: Fulvius ne id ipſum impedimentum inceptō foret, dimittens prætorium, tribunis militum ac præfectis ſociorum imperauit, vti duobus millibus equitum delectis denunciarent, vt ad tertiam buccinam præſto eſſent. Cum hoc equitatu nocte Theanum profectus, prima luce portam intrauit, atq; in forum perrexit: concurſuque ad primum equitum ingreſſum facto, magiſtratum Sidicinum citari iuſſit: imperauitq; vt produceret Campanos quos in cuſtodia haberet. Producti omnes, virgiſq; cæſi, ac ſecuri percuſſi. Inde citato equo Cales peruenit, vbi cum in tribunali conſediſſet, productiq; Campani deligarentur ad palum: eques citus ab Roma venit: literaſque à C. Calpurnio, populoque Romano Fr. Fulvio cum tradidiſſet: murmur à tribunali totam concionem peruaſit, deſeri

rem

rum integram ad patres de Campanis. Et Fuluius id ita esse ratus, acceptas literas neque resolutas cum in gremio reposuisset, preconi imperauit, vt lictorē lege agere iuberet. Ita de ijs quoque qui Calibus erant, sumptum supplicium. Tum literæ lectæ, senatusque consultum, ferum ad impediendam rem actam, qua summa ope approperata erat, ne impediri posset. Consurgentem iam Fulium Taurea Iubellius Campanus per mediam vadens turbam nomine inclamauit: & cum mirabundus quidnam sese velleț, resedisset Flaccus: Me quoq; inquit, iube occidi: vt gloriari possis, multo fortiorem quam ipse es, virum abs te occisum esse. Cum Flaccus negaret profecto satis compotem mentis esse, nisi prohiberi etiam se, si id vellet, S.C. diceret. tum Iubellius: Quandoquidem, inquit, capta patria propinquis amicisque amissis, cum ipse manu mea coniugem liberosque interfecerim, ne quid indigni paterentur, mihi ne mortis quidem copia eadem est, quæ his ciuibus meis: petatur à virtute inuisæ huius vitæ vindicta. atque ita gladio, quem veste texerat, per aduersum pectus transitus, ante pedes imperatoris moribundus procubuit. Quia & quod ad supplicium attinet Campanorum, & pleraque alia, de Flacci vnius sententia acta erant. mortuum Appium Claudium sub deditionem Capuæ quidam tradunt. hunc quoque ipsum Taurea m neque sua sponte venisse Cales, neque sua manu interfectum: sed dum inter cæteros ad palum deligatur, quia parum inter strepitus exaudiri possent quæ vociferabantur, silentium fieri Flaccum iussisse: tum Tauream illa quæ ante memorata sunt, dixisse virum se fortissimum à nequaquam pari ad virtutem occidi. sub hæc dicta iussu proconsulis præconem ita pronunciasse: Lictor viro forti adde virgas, & in eum primum lege age. Lectum quoque senatusconsultum, priusquam securi feriret, quidam auctores sunt: sed quia adscriptum in senatusconsulto fuerit, si ei videretur, integram rem ad senatum reijceret, interpretatum esse, quid magis è republica duceret, æstimationem sibi permissam. Capuam à Calibus reditum est: Attellaque & Calatia in deditionem acceptæ. ibi quoque in eos qui capita rerum erant, animaduersum. ita ad LXXX. principes senatus interfecti, treceni ferme nobiles Campani in carcerem conditi, alij per sociorum Latini nominis vrbes in custodias dati, varijs casibus interierūt. multitudo alia ciuium Campanorum venundata. De vrbe agroq; reliqua consultatio fuit: quibusdam delendam censentibus vrbem prævalidā, propinquam, inimicam. Cæterum præsens vilitas vicit. nam propter agrum, quem omni fertilitate terræ satis constabat primum in Italia esse, vrbs seruata est, vt esset aliqua aratorum sedes. vrbi frequentandæ multitudo incolarum libertinorumque & institorum opificumque referenta. ager omnis & tecta publica populi Romani facta. Cæterum habitari tantum tanquam vrbem, Capuam, frequetarique placuit: corpus nullum ciuitatis, nec senatus, nec plebis concilium, nec magistratus esse: sine consilio publico, sine imperio multitudinem nullius rei inter se sociam ad consensum inhabilem fore, præfectum ad iura reddenda ab Roma quotannis missuros. Ita ad Capuam res compositæ, consilio ab omni parte laudabili, seuere & celeriter in maxime noxios animaduersum: multitudo ciuium dissipata in nullam spem reditus: non sæuitum incendijs ruinisque in tecta innoxia, murosque: & cum emolumento quæsita etiam apud socios lenitatis species incolumitate vrbis nobilissimæ opulentissimæque, cuius ruinis omnis Campania, omnes qui Campaniam circa accolunt populi ingemuissent: confessio expressi hosti, quanta vis in Romanis ad expetendas pœnas ab infidelibus socijs, & quam nihil in Annibale auxilij ad receptos in fidē tuendos esset. Romani proconsules perfuncti, quod ad Capuam attinebat cura, Claudio Neroni exijs duabus legionibus quas ad Capuam habuerat, sex millia peditum, & trecentos equites, quos ipse legisset, & socium Latini nominis peditum numerum parem, & octingentos equites decernunt. Eum exercitum Puteolis in naues impositum Nero in Hispaniam transportauit. Cum Tarraconem nauibus

veniſſet,

veniſſet, expoſitiſque ibi copijs, & nauibus ſubductis, ſocios quoque nauali multitudinis augendæ cauſa armaſſet: profectus ad Iberum flumen, exercitum ab T. Fonteio & L. Martio accepit. inde pergit ad hoſtes ire. Aſdrubal Acaris ad Lapides atros caſtra habebat in Auſetanis, is locus eſt inter oppida Illyturgin & Mentiſſam. huius ſaltus fauces Nero occupauit. Aſdrubal ne in arcto res eſſet, caduceatorem miſit, qui promitteret, ſi inde miſſus foret, ſe eum exercitum ex Hiſpania deportaturum. Quam rem cum læto animo Romanus accepiſſet, diem poſterum Aſdrubal colloquio potiuit, vt Romani legati conſcriberent de tradendis arcibus vrbium, dieque ſtatuenda, ad quam præſidia deducerentur, ſuaque omnia ſine fraude Pœni deportarent. Quod vbi impetrauit, extemplo primis tenebris, atque inde tota nocte, quod grauiſſimum exercitus erat, Aſdrubal quacunque poſſet, epadere è ſaltu inſtit. data ſedula opera eſt, ne multi ea nocte exirent, vt ipſa paucitas tum ad hoſtem ſilentio fallendum aptior, tum ad euadendum per arctas ſemitas ac difficiles eſſet. Ventum inſequenti die ad colloquium eſt: ſed loquendo plura ſcribendoque dedita opera, quæ in rem non eſſent, die conſumpto, in poſterum dilatum eſt. additæ inſequens nox ſpacium dedit & alios emittendi: nec poſtero die reſinem inuenit. ita aliquot dies diſceptando palam de legibus, nocteſque emiſſis clam è caſtris Carthaginienſibus abſumptæ. & poſteaquam maior pars amiſſa exercitus erat, iam ne ijs quidem quæ vltro dicta erant, ſtabatur: minuſque ac minus, cum timore ſimul fide decreſcente, conueniebat. Iam ferme pedeſtres omnes copiæ euaſerant è ſaltu: cum prima luce denſa nebula ſaltum omnem campoſq; circa intexuit. quod vbi ſenſit Aſdrubal, mittit ad Neronem, qui in poſterum diem colloquium differret. illum diem religioſum Carthaginienſibus ad agendum quicquã rei, feriatum eſſe. Ne tum quidem ſuſpecta fraus, cum data eſſet venia eius diei, extemplo Aſdrubal cum equitatu elephantiſq; caſtris egreſſus, ſine vllo tumultu in tutum euaſit. Hora ferme quarta depulſa nebula aperuit diem, vacuaq; hoſtium caſtra conſpexerunt Romani. Tum demum Claudius Punicam fraudem agnoſcens, vt ſe dolo captum ſenſit, proficiſcentem inſtitit ſequi, paratus confligere acie: ſed hoſtis detrectabat pugnam. leuia tamen prælia inter extremum Punicum agmen, præcurſoreſq; Romanorum fiebant. Inter hæc Hiſpaniæ populi, nec qui poſt cladem acceptam defecerant, redibant ad Romanos, nec vlli noui deficiebant. Et Romæ ſenatui populoque poſt receptam Capuam non Italiæ iam maior quam Hiſpaniæ cura erat. & exercitum augeri, & imperatorem mitti placebat. nec tamen qui mitterent, ſatis conſtabat: quoniam illuc, vbi duo ſummi imperatores intra duos XXX. cecidiſſent, qui in locum duorum ſuccederet, extraordinaria cura decernendus eſſet. Cum alij alium nominarent, poſtremum eo decurſum eſt, vt populus proconſuli creando in Hiſpaniam comitia haberet. diemq; comitijs conſules edixerunt. Primo expectauerant, vt quæ ſe tanto imperio dignos crederent, nomina profiterentur. quæ vt deſtituta expectatio eſt, redintegratus luctus acceptæ cladis, deſideriumque imperatorum amiſſorum. Mœſta itaque ciuitas prope inops conſilij, comitiorum die tamen in campum deſcendit, atque in magiſtratus verſi, circumſpectant ora principum aliorum alios intuentium, fremuntque, adeo perditas res, deſperatumque de rep. vt nemo audeat in Hiſpaniam imperium accipere. Cum ſubito P. Cornelius illius qui in Hiſpania ceciderat, filius, quatuor & viginti ferme annos natus, profeſſus ſe petere, in ſuperiore vnde conſpici poſſet loco conſtitit. In quem poſtquam omnium oculi conuerſi ſunt, clamore ac faubre ominati extemplo ſunt felix faſtumque imperium. iuſſi deinde inire ſuffragium, ad vnum omnes non centuriæ modo, ſed etiam homines P. Scipioni imperium eſſe in Hiſpaniam inſſerunt. Caterum poſt rem actam, vt iam reſederat impetus animorum ardorq; ſilentium ſubito ortum, & tacita cogitatio, quidnam egiſſent noui, quod fauor plus valuiſſet, quam ratio ætatis, maxime pœnitebat. quidam fortunam etiam domus horrebant,

A berrebant,nomenque,ex funestis duabus familiis,in eas prouincias, vbi inter sepulchra patris patruique res gerendæ essent,proficiscentis. Quam vbi ab re tanto impetu acta solicitudinem curamque hominum animaduertit, aduocata concione, ita de ætate sua, imperioque mandato, & bello quod gerendum esset,magno elatoque animo disseruit,vt ardorem eum qui residerat,excitaret rursus,innouaretque & impleret homines certiores spei, quam quantam fides promissi humani, aut ratio ex fiducia rerum subiicere solet. Fuit enim Scipio non veris tantum virtutibus mirabilis,sed arte quoque quadam ab inuenta in ostentationem earum compositus: pleraq; apud multitudinem aut per nocturnas visa species,aut velut diuinitus mente monita,agens:siue & ipse capti quadam superstitione animi,siue vt imperia consiliaque,velut sorte oraculi missa,sine cunctatione assequeretur.ad hæc iam inde ab initio præparans animos, ex quo togam virilem sumpsit, nullo die prius vllam publicam priuatamque rem egit,quam in Capitolium iret,ingressusque ædem consideret:& plerunque tempus solus in secreto ibi tereret.Hic mos,qui per omnem vitam seruabatur,seu consulto seu temere vulgatæ opinioni fidem apud quosdã fecit, simul eum diuinæ virum esse: retulitque famam in Alexandro magno prius vulgatam,& vanitate & fabula parem: anguis immanis concubitu conceptum & in cubiculo matris eius persæpe visam prodigij eius speciem,interuentuque hominum euolutam repente,atque ex oculis elapsam.His miraculis nunquam ab ipso cluſa fides est: quin potius aucta arte quadam, nec abnuendi tale quicquam,nec palam affirmandi. Multa alia eiusdem generis, alia vera, alia assimulata,admirationis humanæ in eo iuuenè excesserant modum, quibus freta tunc ciuitas, ætati haudquaquam maturæ tantam molem rerum, tantumque imperium permisit. Ad eas copias quas ex vetere exercitu Hispania habebat,quæque à Puteolis cum Claudio Nerone traiectę erant, decem millia peditum, & mille equites adduntur, & M. Iunius Syllanus Prætor adiutor ad res gerendas datus est. Ita cum XXX. nauium classe (omnes autem quinqueremes erant) ostiis Tyberinis profectus præter oram Tusci maris,Alpes atque Gallicum sinum, & deinde Pyrenes circunuectus promontorii,Emporiis vrbe Græca(oriundi & ipsi à Phocæa sunt)copias expoſuit. indeſequi nauibus iussis, Tarraconem pedib. profectus,conuentum omnium sociorum(etenim legationes ad famam aduentus eius ex omni se prouincia effudetant)habuit :naues ibi subduci iussit: remissis quatuor triremibus Massiliensium,quæ officij causa ab domo prosecutæ fuerant. Responsa inde legatis suspensis varietate tot casuum dare cœpit: ita elato ab ingenti virtutum suarum fiducia animo,vt nullum ferox verbum excideret: ingensq; omnib.quæ C diceret,cum maiestas inesset, tum fides. Profectus ab Tarracone,& ciuitates sociorum,& hyberna exercitus adiit,collaudauitq; milites, quod duabus tantis cladibus deinceps ictis prouinciam obtinuissent: nec fructum secundarum rerũ sentire hostes passi,omni eis Iberum agro eos arcuissent,socios; cum fide tutati essent.Martium secũ habebat cum tanto honore, vt facile appareret,nihil minus cum vereri,quam ne quis obstaret gloriæ suæ.Successit inde Neroni Syllanus.& in hyberna noui milites deducti. Scipio omnibus quæ adeunda agendaque erant mature aditis peractisque, Tarracomen concessit. Nihilo minor fama apud hostes Scipionis erat,quam apud ciues socios; & diuinatio quædam futuri,quo minus ratio timoris reddi poterat eo opportune maiorem inferens metum.In hyberna diuersi concesserant: Asdrubal Gisgonis vsque ad Oceanum & Gades: Mago in mediterranea,maxime supra Castulonensem saltum.Asdrubal Amilcaris filius proximus Ibero circa Saguntum hybernauit. Aestatis eius extremo,quo capta est Capua,& Scipio in Hispaniam venit: Punica classis ex Sicilia Tarentum accita ad arcendos commeatus præsidij Romani,quod in arce Tarentina erat,clauserat quidem omnes ad arcem à mari aditus: sed assidendo diutius arctiorem annonam sociis quam hosti faciebat.

non enim tantum subuehi oppidanis per pacata littora apertosq; portus pra A
sidio nauium Punicarum poterat, quantum frumenti classis ipsa turba nauali
mista ex omni genere hominum absumebat: vt arcis præsidium etiam sine in-
uecto, quia ibi pauci erant, ex ante præparato sustentari posset: Tarentinis
classique ne inuectum quidem sufficeret: tandem maiore gratia quam vesta-
rat, classis dimissa est. annona haud multum laxauerat: quia remoto maritimo
præsidio subuehi frumentum non poterat. Eiusdem æstatis exitu M. Marcellus
ex Sicilia prouincia cum ad vrbem venisset, à C. Calpurnio Pr. senatus ei ad-
dem Bellonæ datus est, ibi cum de rebus ab se gestis disseruisset, questus le-
niter non suam magis quam militum vicem. quod prouincia confecta exer-
citum deportare non licuisset, postulauit, vt triumphanti vrbem inire liceret.
id non impetrauit. Cum multis verbis actum esset, vtrum minus conueniret,
cuius nomine absentis ob res prospere ductu eius gestas supplicatio decre-
ta foret, & diis immortalibus habitus honos, ei præsenti negare triu-
phum: an quem tradere exercitum successori iussissent, quod nisi manenti
in prouincia bello non decerneretur, eum quasi debellato triumphare, cum
exercitus testis meriti atque immeriti triumphi abesset: medium visum, vt o-
uans vrbem iniret. Tribuni plebis ex authoritate senatus ad populum tule-
runt, vt M. Marcello, quo die vrbem ouans iniret, imperium esset. Pridie quam B
vrbem iniret, in monte Albano triumphauit. inde ouans multam præ se præ-
dam in vrbem intulit. Cum simulacro captarum Syracusarum catapultæ ba-
listæque, & alia omnia instrumenta belli lata, & pacis diuturnæ regiæque
opulentiæ ornamenta, argenti æriisque fabrefacta vasa, & alia suppellex
precioſaque vestis: & multa nobilia signa, quibus inter primas Græcia vr-
bes Syracusæ ornatæ fuerant. Punicæ quoq; victoriæ signum, octo ducti ele-
phanti. Et non minimum fuere spectaculum cum coronis aureis præcedentes
Sosis Syracusanus, & Mericus Hispanus, quorum altero duce nocturno Syra-
sas introitum erat: alter Nassum, quodq; ibi præsidij erat, prodiderat. His am-
bobus ciuitas data, & quingenta iugera agri: Sosidi in agro Syracusano, qui
aut regius, aut hostium populi Romani fuisset, & ædes Syracusis cuius vellet
eorum, in quos belli iure animaduersum esset: Merico, Hispaniſq; qui cum eo
transierant, vrbs agerque in Sicilia ex ijs, qui à populo Romano defecissent,
iussa dari. id M. Cornelio mandatū, vt vbi ei videretur, vrbē agrumq; eis assig-
naret. In eodem agro, Belligeni, per quem illectus ad transitionem Mericus
erat, C C C C iugera agri decreta. Post profectionem ex Sicilia Marcelli Pu-
nica classis octo millia peditum, tria Numidarum equitum exposuit. Ad eos
Murgentinæ desciuerunt terræ, secutæ defectionem earum Hybla & Magella C
sunt, & ignobiliores quædam aliæ. Et Numidæ præfecto Mutinæ vagi per mi
Siciliam sociorum populi Romani agros vrebant. Super hæc exercitus Ro-
man. iratus, partim quod cum imperatore non deuectus ex prouincia es-
set, partim quod in oppidis hybernare vetiti erant, segni fungebantur mū-
tia: magisq; eis author ad seditionem, quam animus deerat. Inter has difficul-
tates M. Cornelius Pr. & militum animos nunc consolando nunc castigando
sedauit: & ciuitates omnes quæ defecerant, in deditionem redegit: atque ex
his Murgantiam Hispanis, quibus vrbs agerq; debebatur, ex S.C. tribuit. Con-
sules cum ambo Apuliam prouinciam haberent, minusq; iam terroris à Pœnis
& Annibale esset, sortiri iussi Apuliam Macedoniamque prouincias. Sulpitio
Macedonia euenit, isque Leuino successit. Fuluius Romam comitiorum causa
accersitus, cum Comitia consulibus rogandis haberet: prærogatiua centuria
iuniorum declarauit T. Manlium Torquatum, & T. Octacilium. Manlius qui
præsens erat, gratulandi causa cum turba coiret, nec dubius esset consulis
populi, magna circunfusus turba ad tribunal consulis venit: petitq; vt pauca
sua verba audiret, centuriamque quæ tulisset suffragium, reuocari iuberet. Re-
ctis omnibus expectatione quidnam postulaturus esset, oculorum valetudi-

nem

nem excusauit. Impudentem & gubernatorem & imperatorem esse, qui cum alienis oculis ei omnia agenda sint, postulet sibi aliorum capita ac fortunas committi. proinde si videretur, & redire in suffragium centuriam iuniorum iuberet & meminisset in consulibus creandis belli, quod in Italia sit, temporumque reipublicæ. vix dum requiescere aureis à strepitu & tumultu hostili, quo paucos ante menses assederint prope mœnia Romana. Post hæc cum centuria sequens succlamasset, nihil se mutare sententiæ, eosdemque consules dicturos esse: tum Torquatus: Neque ego vestros, inquit, mores consul ferre potero, neque vos imperium meum. redite in suffragium, & cogitate bellum Punicum in Italia, & hostium ducem Annibalem esse. Tum centuria & authoritate moti virî, & admirantium circa fremitu, petit à consule, vt centuriam seniorum citaret. velle sese cum maioribus natu colloqui, & ex authoritate eorum consules dicere. Citatis centuriæ senioribus, datum secreto in ouili cum his colloquendi tempus. Seniores de tribus consulendum dixerunt esse: duobus iam plenis honorum, Q. Fabio & M. Marcello (& si vtique nouum aliquem aduersus Pœnos consulem creari vellent) M. Valerium Læuinum egregias aduersus Philippum regem terra marique res gessisse. Ita de tribus consulatione data, seniorib. dimissis, iuniores suffragium ineunt, M. Claudium Marcellum fulgentem tum Sicilia domita, & M. Valerium absentem Coss. dixerunt. authoritatē prærogatiuæ omnes centuriæ secutæ sunt. Eludant nunc antiqua mirantes. non equidem si qua fit sapientium ciuitas, quam docti fingunt magis quam norunt: aut principes grauiores temperantioresque à cupidine imperij, aut multitudinem melius moratam censeam fieri posse. centuriam vero iuniorum seniores consulere voluisse, quibus imperium suffragio mandaret, vix vt verisimile sit, parentum quoque hoc seculo vilis leuisque apud liberos authoritas fecit. Prætoria inde comitia habita, P. Manlius, Volso, & L. Manlius Acidinus, & C. Lectorius, & L. Cincius Alimentius creati sunt. Forte ita incidit, vt comitijs perfectis nunciaretur T. Octacilium, quem T. Manlio, nisi interpellatus ordo comitiorum esset, collegam absentem daturus fuisse videbatur populus, mortuum in Sicilia esse. Ludi Apollinares & priore anno fuerant, & eo anno vt fierent, referente C. Calpurnio Pr. senatus decreuit, vt in perpetuum vouerentur. Eodem anno prodigia aliquot visa, nunciataque sunt. In æde Concordiæ Victoria quæ in culmine erat, fulmine icta decussaque ad Victorias quæ in ante fixæ erant, hæsit, neque inde procidit. & Anagniæ & Fregellis nunciatum est murum portasq; de cœlo tactas. & in foro Sudertano sanguinis riuos per diem totum fluxisse. & Ereti lapidibus pluuisse. & Reate mulā peperisse. Ea prodigia hostijs maioribus sunt procurata: & obsecratio in vnum diem populo indicta, & nouendiale sacrum sacerdotes publici aliquot eo anno mortui sunt, nouique suffecti, in locum M. AEmilij Numidæ decemviri sacrorum M. AEmilius Lepidus: in locum M. Pomponij Mathonis pontificis C. Liuius: in locum Sp. Caruilij Maximi auguris M. Seruilius. T. Octacilius Crassus pontifex, quia exacto anno mortuus erat, ideo nominatio in locum eius non est facta. C. Claudius flamen dialis quod exta perperam dederat, flaminio abijt. Per idem tempus M. V. Læuin. tentatis prius per secreta colloquia principum animis ad indictum ante ad idipsum concilium AEtolorum classe expedita venit. Vbi cum Syracusas Capuamque captas in fidem, in Italiaque rerum secundarum successum ostentasset: adiecisset que, iam inde à maioribus traditum morem Romanis colendi socios: ex quibus alios in ciuitatem, atque æquum secum ius accepissent: alios in ea fortuna haberent, vt socij esse quam ciues mallent AEtolos eo in maiore futuros honore, quod gentium transmarinarum in amicitiam primi venissent. Philippum eis & Macedonas graues accolas esse, quorum se vim ac spiritus etiam fregisse: & eo redactos esse, vt non ijs modo vrbibus, quas per vim ademissent AEtolis, excedant: sed ipsam Macedoniam infestā habeant. Et Acernanas quos ægre ferrent Aetoli à corpore suo diremp-

tos,restituturum se in antiquam formulam,iurisq; ac ditionis eorum.Hæc dicta promissaque à Romano imperatore,Scopas,qui tum prætor gentis erat,& Dorimachus princeps AEtolorum affirmarunt authoritate sua, minore cum verecundia & maiore cum fide vim maiestatemque populi Romani extolleret, maxime tamen spes potiundæ mouebat Acarnaniæ. Igitur conscriptæ conditiones,quibus in amicitiam societatemque populi Romani venirent:addiumq; vt si placeret vellentque,eodem iure amicitiæ Elei Lacedæmonijq;, & Attalus & Pleuratus & Scerdiletus essent: Asiæ Attalus,hi Illyriorum reges.Bellum vt extemplo AEtoli cum Philippo terra gererent.Nauibus ne minus viginti quinqueremibus adiuuaret Romanus.Vrbium Corcyra tenus ab AEtolia incipienti solum tectaque, & muri cum agris AEtolorum alia omnis præda populi Romani esset. Darentque operam Romani vt Acarnaniam AEtoli haberent. Si AEtoli pacem cum Philippo facerent, fœderi adscriberent: ita ratam eorum pacem,si Philippus arma ab Romanis socijsq;, quique eorum ditionis essent, abstinuisset. Item si populus Romanus fœdere iungeretur regi, vt caueret ne iis ei belli inferendi AEtolis socijsq; eorum esset. Hæc conuenerunt,conscriptaq; biennio post,Olympiæ ab AEtolis,in Capitolio ab Romanis, vt testata sacratis monumentis essent, sunt posita. Moræ causa fuerant retenti Romæ diuitis legati AEtolorum. nec tamen impedimento id rebus gerendis fuit, & AEtoli extemplo mouerunt aduersus Philippum bellum: & Leuinus Zacynthum(parua insula est, propinqua AEtoliæ: vrbem vnam eodem quo ipsa est nomine habet,eam præter arcem vi cepit) & OEniada Naxumque Acarnanum capta AEtolis contribuit. Philippum quoque satis implicatum bello finitimo rati, ne Italiam Pœnosq; & pacta cum Annibale posset respicere,Corcyram ipse recepit.Philippo AEtolorum defectio Pellæ hybernanti allata est.itaque qui primo vere moturus exercitum in Græciam erat, Illyrios finitimosq; eis vrbi alieno metu quietas vt Macedonia haberet, expeditione subitam in Oricorum atque Appolloniatum fines fecit,egressosq; Apolloniatas eum magno terrore ac pauore compulit intra muros.vastatis proximis Illyrijs in Pelagoniam eadem celeritate vertit iter. inde Dardanorum vrbem sitam in Macedoniæ transitum Dardanis facturam,cepit. His raptim actis, memor AEtolici iuncique cum eo Romani belli per Pelagoniam & Nymphæum & Boleam in Thessaliã descendit.ad bellum secum aduersus AEtolos capessendum incitari posse homines credebat: & relicto ad fauces Thessaliæ Perseo cum quatuor millibus armatorum ad arcendos aditu AEtolos,ipse priusquam maioribus occuparetur rebus, in Macedoniam atque inde in Thraciam exercitum ad Medos eduxit. Incurrere ea gens Macedoniam solita erat,vbi regem occupatum externo bello,ac sine præsidio esse regnum sensisset.Ad Phragandas igitur vastare agros, & vrbem Iamphorinam, caput arcemque Medicæ oppugnare cœpit.Scopas vbi profectum in Thraciam regem,occupatumque ibi bello audiit,armata omni iuuentute AEtolorum,bellum inferre Acarnaniæ parat.Aduersus quos Arcarnum gens & virib. impar, & iam mœnia OEniadon Naxumque amissa cernens,Romanaque insuper arma ingruere,ira magis instruit,qui consilio bellum.coniugibus liberisque & senioribus supra LX. annos in propinquam Epirum missis,ab XV.ad LX.annos coniurant, nisi victores, se non rediturosqui victus acie excessisset,eum ne quis vrbe, tecto,mensa, lare reciperet, diram execrationem in populares, obtestationem quam sanctissimam potuerunt,aduersus hospites composuerunt: precatique simul Epirotas sunt, vt qui suorum in acie cecidissent, eos vno tumulo contegerent, adhiberentq; humatis titulum: Hic siti sunt Acarnanes,qui aduersus vim atq; iniuriam AEtolorum pro patria pugnantes,mortem occubuerunt. Per hæc incitatis animis,castra in extremis finibus suis obuiam hosti posuerunt. nuncijs ad Philippum missis,quanto res in discrimine esset: omittere Philippum id quod in manibus erat, coegerunt bellum, Iamphorina per deditionem recepta, &

prospe-

A prospecto alio successu rerum. AEtolorum impetum tardauerat primo coniurationis fama Acarnanicæ: deinde auditus Philippi aduentus regredi etiam in intimos coegit fines. Nec Philippus, quamquam ne opprimerentur Acarnanes, itineribus magnis ierat: vltra Clinen est progressus. inde cum audisset reditum AEtolorum ex Acarnania, & ipse Pellam redijt. Læuinus veris principio à Corcyra profectus nauibus, superato Leucate promontorio, cum venisset Naupactum: Anticyram inde sepetiturum edixit, vt præsto ibi Scopas AEtolique essent. Sita Anticyra est in Locride læua parte sinum Corinthiacum intrantibus. breue terra iter eo, breuis nauigatio ab Naupacto est. Tertio ferme post die vtrinque oppugnari cœpta est. grauior à mari oppugnatio erat: quia & tormenta machinæq; omnis generis in nauibus erant, & Romani inde oppugnabant. itaque intra paucos dies recepta vrbs per deditionem, AEtolis traditur, præda ex pacto Romanis cessit. Literæ Leuino redditæ, consulem eum absentem declaratum, & successorem venire P. Sulpitium. cæterum diuturno ibi morbo implicitus, serius spe omnium Romam venit. M. Marcellus cum Idibus Martijs consulatum iisset, senatum eo die moris modo causa habuit, professus nihil se absente collega, neque de republica, neque de prouincijs actum. Scire se frequentes Siculos prope vrbem in villis obtrectatorum

B suorum esse: quibus tantum abesse vt per se non liceat palam Romæ crimina edita fictaque ab inimicis vulgare: vt ni simularent aliquem sibi timorem absente collega dicendi de consule esse, ipse eis extemplo daturus senatum fuerit. vbi quidem collega venisset, non passurum quicquam prius agi, quam Siculi in senatum introducantur. delectum prope à M. Cornelio per totam Siciliam habitum, vt quamplurimi quæstum de se Romam venirent. eundem literis falsis vrbem impleisse, bellum in Sicilia esse, vt suam laudem minuat. Moderati animi gloriam eo die adeptus consul senatum dimisit. ac prope iustitium omnium rerum futurum videbatur, donec alter consul ad vrbem venisset. Orian, vt solet, excitauit plebis rumores, belli diuturnitate & vastatos agros circa vrbem, qua infesto agmine isset Annibal: & exhaustam delectibus Italiam, & pro republica Cannis exercitus cæsos querebantur: & consules bellicosos ambos viros acres nimis & feroces creatos: qui vel in pace tranquilla bellum excitare possent, nedum in bello respirare ciuitatem forent passuri. Interrupit hos sermones nocte, quæ pridie Quinquatrus fuit, pluribus simul locis circa forum incendium ortum. eodem tempore septem tabernæ, quæ postea quinque, & argentariæ, quæ nunc noui appellantur, arsere. comprehensa postea priuata ædificia (neque enim tum basilicæ erant) comprehensæ latumiæ forumque

C piscatorium, & atrium regium. ædes Vestæ vix defensa est, tredecim maxime seruorum opera, qui in publicum redempti, ac manumissi sunt. nocte ac die continuatum incendium fuit. nec vlli dubium erat, humana id fraude factum esse, quod pluribus simul locis, & in ijs diuersis, ignes coorti essent. Itaque consul ex authoritate senatus pro concione edixit, qui quorum opera id conflatum incendium profiteretur, præmium fore libero pecuniam, seruo libertatem. Eo præmio inductus Campanorum Calauiorum seruus (Manus ei nomen erat) indicauit, dominos, & quinque præterea iuuenes nobiles Campanos, quorum parentes à Quinto Fuluio securi percussi erant. id incendium fecisse: vulgoque facturos id, ni comprehendantur. Comprehensi, familiæque eorum. & primo eleuabatur index, indiciumque: pridie eum verberibus castigatum ab dominis discessisse: per iram ac leuitatem ex re fortuita crimen cõmentum. cæterum vt coram coarguebantur, & quæstio ex ministris facinoris foro medio haberi cœpta est, fassi omnes, atque in dominos seruosque conscios animaduersum est. indici libertas data, & viginti millia æris. Consuli Leuino Capuam prætereunti circumfusa multitudo Campanorum est, obsecrantium cum lachrymis, vt sibi Romam ad senatum ire liceret oratum, si qua misericordia tandem flecti possent, ne se ad vltimum perditum irent, nomenq;

Campanoram à Q. Flacco deleri ſinerent. Flaccus ſibi priuatam ſimultatem cum Campanis negare vllam eſſe, publicas inimicitias & hoſtiles eſſe: & futuras, quoad alieno animo in populum Romanũ eſſe ſciret. nullam enim in terris gentem eſſe, nullum infeſtiorem populum nomini Romano, ideo ſe mœnibus incluſos tenere eos: quia ſi qua euaſiſſent aliqua, velut feras beſtias per agros vagari, & laniare & trucidare quodcunque obuium detur. alios ad Annibalem transfugiſſe, alios ad Romam incendendam profectos. inuenturum in ſenatu foro conſulem veſtigia ſceleris Campanorum. Veſtæ ædem petitam, & æternos ignes, & conditum in penetrali fatale pignus imperij Romani ſe minime cenſere tutum eſſe, Campanis poteſtatem intrandi Romana mœnia fieri. Leuinus Campanos iureiurando à Flacco adactos, quinto die quam à ſenatu ſponſum accepiſſent, Capuam redituros, ſequi te Romam iuſſit. Hac circumfuſus multitudine ſimul Siculis obuiam egreſſis, poteſtatem Romam adeundi fecit: clariſſimarum vrbium excidio celeberrimis viris victos bello accuſatores in vrbem adducens. De republica tamen primum ac de prouincijs ambo conſules ad ſenatum retulere. Ibi Leuinus quo ſtatu Macedonia, & Græcia, AEtoli, Acarnanes Locrique eſſent, quaſque ibi res ipſe egiſſet terra marique, expoſuit. Philippum inferentem bellum AEtolis, in Macedoniam retro abſt compulſum, ad intima penitus regni abijſſe, legionemque inde deduci poſſe. B claſſem ſatis eſſe ad arcendum Italia regem. Hæc de ſe, deque prouincia ei præfuerat. Conſulum de prouincijs communis relatio fuit. Decreuere patres, vt alteri conſulum Italia, bellumque cum Annibale, prouincia eſſet: alter claſſem cui T. Octacilius præfuiſſet: Siciliamque prouinciam cum L. Cincio prætore obtineret. Exercitus eis duo decreti, qui in Hetruria Galliaque eſſent: eæ quatuor erant legiones. vrbanæ duæ ſuperioris anni in Hetruriam duc quibus Sulpitius Coſ. præfuiſſet, in Galliam mitterentur. Galliæ & legionibus præeſſet, quem conſul cuius Italia prouincia eſſet, præfeciſſet. In Hetruriam C. Calpurnius poſt prætoram, prorogato in annum imperio miſſus. & Q. Fuluius Capua prouincia decreta, prorogatumque in annum imperium. Exercitus eorum ſociorumque minui iuſſus, vt ex duabus legionibus vna legio quinque milia peditum, & trecenti equites eſſent: dimiſſis qui plurima ſtipendia haberent & ſociorum ſeptem millia peditum: & trecenti equites relinquerentur eadem ratione ſtipendiorum habita in veteribus militibus dimittendis. Cn. Fuluio Coſ. ſuperioris anni, nec de prouincia Apulia, nec de exercitu quem habuerat, quicquam mutatum: tantumin annum prorogatum imperium eſt. P. Sulpitius collega eius omnem exercitum, præter ſocios nauales, juſſus, dimittere eſt. Item ex Sicilia exercitus cui M. Cornelius præeſſet: vbi conſul in prouinciam veniſſet, dimitti juſſus. L. Cincio Pr. ad obtinendam Siciliam Cannenſes milites dati, duarum inſtar legionum. Totidem legiones in Sardiniam P. Manlio Volſoni Pr. decretæ: quibus L. Cornelius in eadem prouincia priore anno præfuerat. Vrbanas legiones ita ſcribere conſules teſti, ne quem militem facerent, qui in exercitu M. Claudij, M. Valerij, Fuluijq; fuiſſent neve eo anno plures quam vna & viginti Romanæ legiones eſſent. His ſenatusconſultis perfectis, ſortiti prouincias conſules. Sicilia & claſſis Marcello, Italia cum bello aduerſus Annibalem Leuino euenit. Quæ ſors velut iteri captis Syracuſis ita exanimauit Siculos expectatione ſortis in conſulum conſpectu ſtantes, vt comploratio eorum flebileſque voces, & extemplo oculos hominum conuerterent, & poſtmodum ſermones præbuerint. Circumibant enim ſenatum cum veſte ſordida, affirmantes, ſe non modo ſuam quiſque patriam, ſed totam Siciliam relicturos, ſi eo Marcellus iterum cum imperio rediſſet. nullo ſuo merito eum ante implicabilem in ſe fuiſſe: quid iratum, quod Romam de ſe queſtum veniſſe Siculos ſciat facturum? obrui AEtnæ ignibus, aut mergi freto, ſatius illi inſulæ eſſe, quam velut dedi noxæ inimico. Hæ Siculorum querelæ per domos primum nobilium circumlatæ, celebrateque ſermonibus, quod

à quo partim misericordia Siculorum, partim inuidia Marcelli excitabat, in senatum etiam peruenerunt. Postulatum à cõsulibus est, vt de permutandis prouinciis senatum consulerent. Marcellus, si iam auditi ab senatu Siculi essent, aliam fortasse futuram fuisse sententiam suam, dicere nunc ne quis timore frenari eos dicere posset, quo minus de eo libere quærantur, in cuius potestate non futuri sint: si collegæ nihil interfit, mutare se prouinciam paratum esse, deprecari senatus præiudicium. nam cum extra sortem collegæ optionem dare prouinciæ iniquum fuerit, quanto maiorem iniuriam, imo contumeliam esse, sortem suam ad eum transferri? Ita senatus, cum quid placeret, magis ostendisset, quam decreuisset, dimittitur. Inter ipsos consules permutatio prouinciarum, rapiente fato Marcellum ad Annibalem facta est: vt ex quo primus aduersæ pugnæ gloriam ceperat, in eius laudem postremus Romanorum imperatorum, prosperis tum maxime bellicis rebus, caderet. Permutatis pronuncijs, Siculi in senatum introducti, multa de Hieronis regis fide perpetua erga populum Romanum verba fecerunt, in gratiam publicam auertentes. Hieronymum ac postea Hippocratem & Epicidem tyrannos, cum ob alia, tum propter defectionem ab Romanis ad Annibalem, inuisos fuisse sibi ob eam causam, & Hieronymum à principibus iuuentutis prope publico consilio interfectum, & in Epicidis Hippocratisque eædem septuaginta nobilissimorum iuuenum conationem factam. quos Marcelli mora destitutos, quia ad prædictum tempus exercitum ad Syracusas non admouisset, indicio facto, omnes ab tyrannis interfectos. Eam quoque Hippocratis atque Epicidis tyrannidem Marcellum excitasse, Leontinis crudeliter direptis. Nunquam deinde principes Syracusanorum defisse ad Marcellum tranfire, pollicerique, se vrbem cum vellet, ei tradituros: sed eum primo vi capere maluisse: dein cum id neque terra neque mari omnia expertus potuisset, authores traditarum Syracusarum fabrum æramum Sosin, & Mericum Hispanum, quam principes Syracusanorum habere, voces id nequicquam vltro offerentes, præoptasse, quo scilicet iustiore de causa vetustissimos socios populi Romani trucidaret ac diriperet. Si non Hieronymus ad Annibalem defecisset, sed populus Syracusanus & senatus: si portas Marcello Syracusani publice: & non oppressis Syracusanis, tyranni eorum Hippocrates & Epicides clausissent: si Carthaginiensium animis bellum cum populo Romano gessissent: quid vltra quam quod fecerit, nisi vt deleret Syracusas, facere hostiliter Marcellum potuisse? Certe præter mœnia & tecta exhausta vrbis, & refracta deûm delubra, dijs ipsis ornamentisque eorum ablatis, nihil relictum Syracusis esse, bona quoque multis adempta: ita vt ne nudo quidem solo, reliquijs direptæ fortunæ alere sese ac suos possent. orare se Patres conscriptos, vt si nequeant omnia, saltem quæ compareant, cognoscique possint, restitui dominis iubeant. Talia conquestos cum excedere templo, vt de postulatis eorum patres consuli possent, Læuinus iussisset: Imo maneant, inquit Marcellus, vt coram his respondeam: quando ea conditione pro vobis Patres conscripti bella gerimus, vt victos armis accusatores habeamus: duæ captæ hoc anno vrbes, Capua Fuluium reum, Marcellum Syracusæ habeant. Reductis in curiam legatis, tum consul: Non adeo maiestatis, inquit, populi Romani imperijque huius oblitus sum Patres conscripti, vt si de meo crimine ambigeretur, consul dicturus causam accusantibus Græcis fuerim: sed non quid ego fecerim, in disquisitionem venit, quem quicquid in hostibus feci, ius belli defendit. sed quid isti pati debuerint. qui si non fuerunt hostes, nihil interest, nunc, an viuo Hierone Syracusas violauerim. sin autem defecerunt, legatos nostros ferro atque armis petierunt, vrbem ac mœnia clauserunt, exercitumque Carthaginiensium aduersus nos tutati sunt: quis passus esse hostilia cum fecerint indignatur? Tradentes vrbem principes Syracusanorum auersatus sum: Sosin & Mericum Hispanum, quibus tantam rem crederem, potiores habui? Non estis extremi Syracusanorum: quippe qui

» aliis humilitatem obijciatis.quis est vestrum,qui se mihi portas aperturum,qui
» armatos milites meos in vrbem accepturum promiserit? Odistis,& execramini
» ni eos qui fecerunt: & ne hic quidem contumeliis in eos dicendis parcitis:
» tantum abest vt & ipsi tale quicquam facturi fueritis. Ipsa humilitas eorum,
» Patres conscripti, quam isti obliciunt, maximo argumento est, me nemini eo
» qui nauatam operam reipublicæ nostræ velit,auersatum esse. Et antequam
» obsiderem Syracusas,nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eundo ten-
» taui pacem: & posteaquam neq; legatos violandi verecundia erat,nec mihi
» ipsi congresso ad portas cum princip.b.responsum dabatur: multis terra mari-
» que exhaustis laboribus, tandem vi atque armis Syracusas cepi. Quæ captis
» acciderint, apud Annibalem & Carthaginienses, victosque iustius quam apud
» victoris populi Romani senatum quærerentur. Ego,Patres conscripti,Syracu-
» sas spoliatas si negaturus essem: nunquam spoliis earum vrbem Romam exor-
» narem.quæ autem singulis victor aut ademi aut dedi,cum belli iure,tum ex eo-
» iusq; merito satis scio me fecisse.ea vos rata habeatis,Patres conscripti,necne,
» magis reipublicæ interest, quam mea.mea quippe fides exoluta est: ad rem
» publicam pertinet,ne acta mea rescindendo, alios in posterum segniores du-
» ces faciatis.Etquoniam coram & Siculorum,& mea verba audistis,Patres con-
» scripti: simul templo excedemus,vt me absente liberius consuli senatus possit.
» Ita demissis Siculis,& ipse in Capitolium ad delectum discessit. Cõsul alter de
postulatis Siculorum ad patres retul.t,Ibi cum diu de sententiis certatum es-
set: & magna pars senatus,principe eius sententiæ T. Manlio Torquato, cum
tyrannis bellum gerendum fuisse censerent, hostibus & Syracusanorum & po-
puli Romani: & vrbem recipi,non capi: & receptam legibus antiquis & liber-
tate stabiliri,non fessam miseranda seruitute,bello affligi: inter tyrannorum &
ducis Romani certamina præmium victoris in medio positam vrbem pulcher-
rimam ac nobilissimam perijsse,horreum atq; ærarium quondã populi Roma-
ni: cuius munificentia ac donis multis tempestatibus, hoc deniq; ipso Punico
bello adiuta ornataq; respublica esset.Si ab inferis exiſtat rex Hiero,fidissimus
imperij Romani cultor,quo ore aut Syracusas, cum Romam ei ostendi posse?
cum vbi semirutam ac spoliatam patriam respexisset, ingrediens Romam in
vestibulo vrbis,prope in porta, spolia patriæ suæ visurus sit? Hæc taliaq; cum
ad inuidiam consulis miserationemque Siculorum dicerentur, mitius tamen
decreuerunt patres causa Marcelli. Quæ is gerens bellum,victorq; egisset,ra-
ta habenda esse, in reliquum curæ senatui fore rem Syracusanam, mandan-
rosque consuli Lenino,quoad sine iactura reipub.fieri posset,fortunis eius ciui-
tatis consuleret, Missis duobus senatoribus in Capitolium ad consulem, vt
rediret in curiam, & introductis Siculis, senatusconsultum recitatum est, le-
gatique benigne appellati,ac dimissi, ad genua se Marcelli Cos. proiecerunt:
obiecrantes, vt quæ deplorandæ ac leuandæ calamitatis causa dixissent, ve-
niam eis daret, & in fidem & clientelam se vrbemq; Syracusas reciperet. post
hæc consul clementer appellatos eos dimisit. Campanis deinde senatus da-
tus est. quorum oratio miserabilior,causa durior erat.neque enim meritas pœ-
nas negare poterant, nec tyranni erant, in quos culpam conferrent: sed satis
pensum pœnarum, tot veneno absumptis, tot securi percussis senatoribus,cre-
debant.Paucos nobilium superstites esse,quos nec sua conscientia,vt quicqui
de se gramus consulerent, impulerit: nec victoris ira capitis damnauerit: eos
libertatem sibi suisque, & bonorum aliquam partem orare,ciues Romanos af-
finitatibus plerosque & propinquis iam cognationibus ex connubio vetusto
junctos. Summotis deinde è templo, paulisper dubitatum, an accersendus à
Capua Q. Fuluius esset: (mortuus enim post captam Claudius consul erat)
vt corã imperatore qui res gessisset, sicut inter Marcellum Siculosq; disceptatum fuerat,disceptaretur: dein cum M. Atilium, C.Fuluium fratrem Flacci,le-
gatos eius ac Q. Minutium & L. Veturium Philonem, item Claudij legatos,
qui

qui omnibus gerendis rebus interfuerant, in senatu viderent: nec Fulvium arcessi à Capua, nec differri Campanos vellent: interrogatus sententiam M. Attilius Regulus, cuius ex ijs qui ad Capuam fuerant, maxima authoritas erat: In consilio, inquit, arbitror me fuisse consulibus Capua capta, cum quæreretur, ecquis Campanorum de repub. nostra benemeritus esset: duas mulieres compertum est, Vestiam Oppiam Atellanam, Capuæ habitantem, & Fauculã Cluviam, quæ quondam quæstum corpore fecissent: illam quotidie sacrificasse pro salute & victoria populi Romani: hanc captiuis egentibus alimenta clam suppeditasse: cæterorum omnium Campanorum eundem erga nos animum, quem Carthaginienſium, fuisse. securique percussos à Q. Fulvio fuisse magis, quorum dignitas inter alios, quam quorum culpa eminebat. Per senatum agi de Campanis, qui cives Romani sunt, iniussu populi non video posse. idque & apud maiores nostros in Sutrianis factum est, cum defecissent. vt M. Antistius tribunus plebis prius rogationem ferret: sciretq; plebs, vti senatui de Sutrianis sententiæ dicendæ ius esset. Itaque censeo cum tribunis plebis agendum esse, vt eorum vnus pluresve rogationem ferant ad plebem, qua nobis statuendi de Campanis ius fiat. L. Attilius tribunus plebis ex authoritate senatus plebem in hæc verba rogauit: Omnes Campani, Atellani, Calatini, Sabatini, qui se dediderunt in arbitrium ditionemq; populi Romani Fulvio proconsuli, quique vna secũ dediderunt, agrum vrbemque, diuina humanaque, vtensiliaque, sine quid aliud dediderunt: de iis rebus quid fieri velitis, vos rogo Quirites. Plebs sic iussit: Quod senatus maxima pars censeat, qui assidetis, id volumus iubemusque. Ex hoc plebiscito senatus consultus, Oppiæ Cluviæque primum bona, ac libertatem restituit. si qua alia præmia petere à senatu vellent, venire eas Romam. Campanis in familias singulas decreta facta, quæ non operæpretium est omnia enumerare. Aliorum bona publicanda, ipsos liberosque eorum & coniuges vendendas, extra filias quæ nupsissent prius quam in populi Romani potestatem venirent. alios in vincula condendos, ac de his posterius consulendum. aliorum Campanorum summam etiam census distinxerunt, publicanda necne bona essent. pecora captiua, præter equos & mancipia, præter puberes virilis sexus, & omnia quæ solo non continerentur, restituenda censuerunt dominis. Campanos omnes, Atellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quam qui eorum aut ipsi aut parentes eorum apud hostes essent, liberos esse iusserunt: ita vt nemo eorum ciuis Romanus, aut Latini nominis esset, neue quis eorum qui Capuæ fuissent, dum portæ clausæ in vrbe agrove Campano intra certam diem maneret: locus vbi habitarent, trans Tyberim, qui non contineret Tyberim, daretur. qui nec Capuæ nec in vrbe Campana, quæ à populo Romano defecisset, per bellum fuissent, eos cis Lirim amnem Romam versus: qui ad Romanos transissent prius quam Annibal Capuam veniret, cis Vulturnum emouendos censuerunt: nequis eorum propius mare XV. millibus passuum agrum ædificiumve haberet. qui eorum trans Tyberim emoti essent, nec ipsi posterive eorum vspiam pararent haberentve, nisi in Veiente aut Sutrino Neposinove agro. dum ne cui maior quam quinquaginta iugerum agri modus esset. Senatorum omnium, quique magistratus Capuæ, Atellæ, Calatiæ gessissent, bona venire Capuæ iusserunt. libera corpora quæ venundari placuerat, Romam mitti, ac Romæ venire. Signa, statuas æneas, quæ capta de hostibus dicerentur, quæ eorum sacra ac profana essent, ad pontificum collegium reiecerunt. Ob hæc decreta mœstiores aliquanto quam Romam venerant, Campanos dimiserunt. nec iam Q. Fulvij sæuitiam in sese, sed iniquitatem deum, atque execrabilem fortunam suam incusabant. Dimissis Siculis Campanisque, delectus habitus. scripto deinde exercitu, de remigum supplemento agi cœptum. in quam rem cum neque hominum satis, nec ex qua pararentur, stipendiumq; acciperent, pecuniæ quicquam ea tempestate in publico esset: edixerunt consules, vt primi ex censu ordinibusque sicut antea remiges

darent

darent cum ſtipendio cibariiſque dierum triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominum, tantaque indignatio fuit, vt magis dux quam materia ſeditionis deeſſet. Secundum Siculos Campanoſque plebem Romanam perdendam, laceranda mque ſibi conſules ſumpliſſe. per tot annos tributo exhauſtos, nil reliqui præter terram nudam ac vaſtam habere. tecta hoſtes incendiſſe, ſeruos agri cultores prætores abduxiſſe: nunc ad militiam paruo ære emendo, nunc remiges imperando. ſi quid cui argenti æriſve fuerit: ſtipendio remigum, & tributis annuis ablatum. ſe vt dent, quod non habent, nulla vi, nullo imperio cogi poſſe. bona ſua venderent: in corpora quæ reliqua eſſent, ſæuirent. ne vnde redimantur quidem quicquam ſupereſſe. Hæc non in occulto, ſed propalam in foro atque oculis ipſorum conſulum ingens turba circumfuſi fremebant: nec eos ſedare conſules nunc caſtigando, nunc conſolando poterant. Spacium deinde his tribuere ſe, dareque ad cogitandum dixerunt: quo ipſi ad rem inſpiciendam expediendamque vſi ſunt. Senatum poſtero die habuerunt de remigum ſupplemento. vbi cum multa diſſeruiſſent, cur æqua plebis recuſatio eſſet: verterunt orationem eo, vt dicerent: priuatis id, ſeu æquum, ſeu iniquum onus iniungendum eſſe. nam vnde, cum pecunia in ærario non eſſet, paraturos nauales ſocios? quomodo autem ſine claſſibus aut Siciliam obtineri, aut Italia Philippum arceri poſſe? aut tuta Italiæ littora eſſe? Cum in hac difficultate rerum conſilium hæreret, ac prope torpor quidam occupaſſet hominum mentes, tum Læuinus Coſ. Magiſtratus ſenatui, & ſenatus populo ſicut honore præſtet, ita ad omnia quæ dura atq; aſpera eſſent, ſubeunda ducem debere eſſe. ſi quid iniungere inferiori velis, id prius in te ac tuos ſi ipſe iuris ſtatueris, facilius omnes obedientes habeas. nec impenſa grauis eſt, cum ex ea plus quam pro virili parte ſibi quemque capere principum vident. Itaque vt claſſem habeat, quam ornare volumus, populus Romanus, priuatos ſine recuſatione remiges dare nobiſmetipſis primũ imperemus. aurum, argenti, æs ſignatum omnes ſenatores craſtina die in publicum conferamus: ita vt annulos ſibi quiſq; & coniugi & liberis & filio bullã, & quibus vxor filiæve ſunt, ſingulas vncias auri pondo relinquant: argenti, qui curuli ſella ſederunt: equi ornamenta & libras pondo, vt ſalinum patellamq; deorum cauſa habere poſſint. cæteri ſenatores librã argenti tantum, æris ſignati quina millia in ſingulos patres ſimiliæ relinquamus. Cęterum omne aurum, argentum, æs ſignatum, ad triumuiros menſarios extemplo deferamus. nullo ante ſenatuſconſulto facto, vt voluntaria collatio, & certamen adiuuandæ reipublicæ excitet ad æmulandum animos primum equeſtris ordinis, dein reliquæ plebis. hanc vnam viam, multa inter nos collocuti conſules inuenimus. Ingredimini dijs bene iuuantibus, C reſpub. incolumis & priuatas res facile ſaluas præſtat. publica perdendo, tua nequicquam ſerues. In hæc tanto animo conſenſum eſt, vt gratiæ vltro conſulibus agerentur. ſenatu inde miſſo, pro ſe quiſque aurum, argentum & æs in publicum conferunt, tanto certamine iniecto, vt prima inter primos nomina ſua vellent in publicis tabulis eſſe: vt nec triumuiri accipiendo, nec ſcribæ referendo ſufficerent. Hunc conſenſum ſenatus equeſter ordo eſt ſecutus, equeſtris ordinis plebs. ita ſine edicto, ſine cohortatione magiſtratus, nec remige in ſupplementum, nec ſtipendio reſpublica eguit: paratiſque omnibus ad bellum, conſules in prouincias profecti ſunt. Neque aliud magis tempus belli fuit, quo Carthaginienſes Romaniq; pariter varijs caſibus immiſtis, in anciſpi ſpe ac metu fuerint. Nam Romanis & in prouincijs, hinc in Hiſpania ſoluerſæ res, hinc proſperæ in Sicilia, luctum & lætitiam miſcuerant: & in Italia, cum Tarentum amiſſum damno & dolori: tum arx cum præſidio retenta præter ſpem, gaudio fuit: & terrorem ſubitum pauoremque vrbis Romæ obſeſſæ & oppugnatæ, Capua poſt dies paucos capta in lætitiam vertit. Tranſmarina quoq; res quadã vice penſatæ. Philippus hoſtis tempore haud ſatis opportuno factus: Aetoli noui adſciti ſocij, Attaluſq; Aſiæ rex, iam velut deſponente fortuna

A mos Romanis imperium orientis. Carthaginienſes quoque Capuam amiſſam, & Tarentum captum æquabant: & vt ad mœnia vrbis Romæ nullo prohibente ſe peruenisſe in gloria ponebant: ita pigebat irriti incœpti, pudebatque adeo ſe ſpretos, vt ſedentibus ipſis ad Romana mœnia, alia porta exercitus Romanus in Hiſpaniam duceretur. ipſæ quoque Hiſpaniæ quo propius ſpem venerant, tantis duobus ducibus exercitibusq; cæſis, debellatum ibi, ac pulſos inde Romanos eſſe, eo plus ab L. Martio tumultuario duce ad vanum & irritum victoriam redactam eſſe, indignationis præbebant. Ita æquante fortuna, ſuſpenſa omnia vtrinque erant, integra ſpe, integro metu, velut illo tempore primum bellum inciperent. Annibalem ante omnia angebat, quod Capua peruicacius oppugnata ab Romanis, quam defenſa ab ſe, multorum Italiæ populorum animos auerterat: quos neque omnes tenere præſidijs, niſi vellet in multas paruasque partes carpere exercitum (quod minime tum impediebat) poterat: nec deductis præſidijs ſpei liberam, vel obnoxiam timori ſociorum relinquere fidem. Præceps in auaritiam & crudelitatem animus, ad ſpolianda quæ teneri nequibat, vt vastata hoſti relinquerentur, inclinauit. Id fœdum conſilium cum incepto tum etiam exitu fuit. neque enim indigna patientium modo abalienabantur animi, ſed cæterorum etiam: quippe ad plures exemplum quam B calamitas pertinebat. Nec conſul Romanus tentandis vrbibus, ſicunde ſpes aliqua ſe oſtendiſſet, deerat. Salapiæ principes erant Dafius & Blaſius: Dafius Annibali amicus, Blaſius quantum ex tuto poterat, rem Romanam fouebat. & per occultos nuncios ſpem proditionis fecerat Marcello, ſed ſine adiutore Dafio res tranſigi non poterat. Multum ac diu cunctatus, & tum quoque magis inopia conſilij potioris, quam ſpe effectus, Dafium appellabat. at ille cum ab re auerſus, tum æmulo potentatus inimicus, rem Annibali aperit. Accerſito vtroque, Annibal cum pro tribunali quædam ageret, mox de Blaſio cogniturus, ſtarentque ſummoto populo accuſator & reus: Blaſius de proditione Dafium appellabat. Enimuero ille velut in manifeſta re exclamat, ſub oculis Annibalis ſecum de proditione agi. Annibali, atque eis qui aderant, quo audacior res erat, minus ſimilis veri viſa eſt. æmulationem profecto atque odium eſſe: & id crimen afferri, quod quia teſtem habere non potuiſſet, liberius fingeretur. Ita inde dimiſſi ſunt. nec Blaſius ante abſtitit tam audaci incœpto, quam idem obtundendo, docendoque quam ea res ipſis patriæque ſalutaris eſſet, peruicit, vt præſidium Punicum (hi autem Numidæ erant) Sapaliaque traderetur Marcello. Nec ſine cæde multa tradi potuit, longe fortiſſimi equitum toto Punico exercitu erant. itaque quanquam improuiſa res fuit, nec vſus equorum in vrbe erat, tamen armis inter tumultum captis, & eruptionem tentauerunt: & cum C euadere nequirent, pugnantes ad vltimum occubuerunt. nec plus quinquaginta ex his in poteſtatem hoſtium viui venerunt, plusque aliquanto damni hæc ala equitum amiſſa Annibali, quam Salapia fuit: nec deinde vnquam Pœnus, quo longe plurimum valuerat equitatu ſuperior fuit. Per idem tempus cum in arce Tarentina vix inopia tolerabilis eſſet, ſpem omnem præſidium quod ibi erat Romanum, præfectusque præſidij atque arcis M. Liuius in commeatibus ab Sicilia miſſis habebant. qui vt tuto prætueherentur oram Italiæ claſſis viginti ferme nauium Rhegij ſtabat. Præerat claſſi commeatibusque D. Quintius obſcuro genere ortus, cæterum multis fortibus factis gloria militari illuſtris. primo quinque naues, quarum maximæ duæ triremes à Marcello ei traditæ erant, habuit: poſtea rem impigre ſæpe gerenti tres additæ quinqueremes: poſtremo ipſe à ſocijs, Rheginisque, & à Velia & Peſto, debitas ex fœdere exigendo, claſſem X X. nauium, ſicut ante dictum eſt, effecit. Huic ab Rhegio profectæ claſſi Democrates cum pari claſſe nauium Tarentinarum numero, quindecim millia ferme ab vrbe ad Sacriportum obuius fuit. Velis tum forte improuidus futuri certaminis Romanus veniebat: ſed circa Crotonem Sibarimque ſuppleuerat remigio naues inſtructamq; & armatam egregie pro magnitudine

nauium

nauium classem habebat. & tum forte sub idem fere tempus & venti vis omnis cecidit, & hostes in conspectu fuere: vt ad componenda armamenta, expediendumque remigem ac militem ad imminens certamen vix satis temporis esset. Raro alias tantis animis iustæ concurrerunt classes: quippe cum in maioris discrimen rei, quam ipsæ erant, pugnarent. Tarentini, vt recuperata vrbe ab Romanis post centesimum prope annum, arcem etiam liberarent: spem commeatus quoq; hostibus, si nauali prælio possessionem maris ademissent, intercluſuri: Romani vt retenta possessione arcis ostenderent, non vi, aut virtute, sed proditione ac furto Tarentum amissum. Itaq; ex vtraq; parte signo dato, cum rostris concurrissent, neque retro nauem inhiberent, nec diremi ab se hoste paterentur, quam quis indeptus nauem erat, ferrea iniecta manu: ita cōserebant ex propinquo pugnam, vt non missilibus tantum, sed gladiis etiam prope collato pede præliarentur. Proræ inter se iunctæ hærebant, puppes alieno remigio circumagebantur. ita in arcto stipatæ erant naues, vt vix vllum telum in mari vanum intercideret. frontibus velut pedestris acies vrgebant: perueniæque naues pugnantibus erant. Insignis tamen inter cæteras pugna fuit duarum, quæ primę agminis concurrerant inter se. in Romana naue ipse Quintius erat, in Tarentina Nico, cui Perconi fuit cognomen, nō publico modo, sed priuato etiam odio inuisus atq; infestus Romanis: quod eius factionis erat, quæ Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quintium simul pugnantem hortantemque suos, incautum hasta transfigit. Ille simul atq; præceps cum armis procidit ante proram. victor Tarentinus in turbatam duce amisso nauem impigre transgressus, cum summouisset hostes, & prora iam Tarentinorum esset, puppim male conglobati tuerentur Romani: repente & alia à puppi triremis hostium apparuit. ita in medio circumuenta Romana nauis capitur. hinc cæteris terror iniectus, vt prætoriam nauem captam videre: fugientesq; passim, aliæ in alto mersæ, aliæ in terram remis abreptæ, mox prædæ fuere Thurinis Metapontinisq;. ex onerariis, quę cum commeatu sequebantur, perpaucæ in potestatem hostium venere: aliæ ad incertos ventos hinc atque illinc obliqua transferentes vela, in altum euectæ sunt. Nequaquam pari fortuna per eos dies Tarenti res gesta. nam ad quatuor millia hominum frumentatum egressa, cum in agris passim vagarentur: Liuius, qui arci præsidioque Romano præerat, intentus in omnes occasiones gerendæ rei, C. Persium impigrum virum cum duobus millib. armatorū ex arce emisit. qui vage effusos per agros, palatosq; adortus, cū diu passim cæcidisset: paucos ex multis trepida fuga incedentes semiapertis portarum foribus, in vrbem compulit: ne vrbs eodem impetu caperetur. Ita æquatæ res ad Tarentum, Romanis victoribus terra, Tarentinis mari. Frumenti spes quæ in oculis fuerat, vtrosque frustrata pariter. Per idem tempus Lauinus Cos. iam magna parte anni circumacta, in Siciliam veteribus nouisque socijs expectatus cum venisset, primum ac potissimum omnium ratus Syracusanis noua pace inconditas componere res: Agrigentum inde quod belli reliquum erat, tenebaturque à Carthaginensium valido præsidio, duxit legiones. & affuit fortuna incœpto. Hanno erat imperator Carthaginiensium, sed omnem in Mutina Numidisque spem repositam habebat. Per totam Siciliam vagus prædas agebat ex socijs Romanorum: neq; intercludi ab Agrigento vi aut arte vlla, nec quin irrumperet vbi vellet, prohiberi poterat. Hæc eius gloria quia iam imperatoris quoque famæ officiebat, postremo in inuidiam vertit: vt ne bene gestæ quidem res iam Hannoni propter authorem satis latæ essent. propter quæ postremo præfecturam eius filio suo dedit, ratus cum imperio authoritatem quoque ei inter Numidas erepturum. quod longe aliter euenit. nam veterem fauorem eius sua insuper inuidia auxit. neq; ille indignitatem iniuriæ tulit: confestimq; ad Læuinum occultos nuncios misit de tradendo Agrigento. per quos vt est facta fides, compositusque rei gerendæ modus: portam ad mare ferentē Numidæ cum occupassent, pulsis inde custodibus

qui

Aut cæsis, Romanos ad idipsum missos in vrbem acciperunt. & cum agmine iam in media vrbis ad forum magno tumultu iretur: ratus Hanno non aliud quam tumultum ac secessionem (id quod & ante acciderat) Numidarum esse, ad comprimendam seditionem processit. atque ille, cum ei multitudo maior quam Numidarum procul visa, & clamor Romanus haud quaquam ignotus ad aures accidisset: prius quam ad ictum teli veniret, capesit fugam, per aduersam portam emissus, assumpto comite Epicide, cum paucis ad mare pervenit: nactique opportune paruum nauigium, relicta hostibus Sicilia, de qua per tot annos certatum erat, in Africam traiecerunt. alia multitudo Pœnorum Siculorumq; ne tentato quidem certamine, cum cæci in fugam ruerent, clausique exitus essent, circa portas cæsa. Oppido recepto Læuinus qui capita rerum Agrigenti erant, virgis cæsos securi percussit: cæteros, prædamq; vendidit, omnem pecuniam Romam misit. Fama Agrigentinorum cladis Siciliam cum peruasisset, omnia repente ad Romanos inclinauerunt. Prodita breui sunt XX. oppida. sex vi capta, voluntaria deditione in fidem venerunt ad quadraginta. Quarum ciuitatum principibus cum pro cuiusq; merito consul præmia, pœnasque exoluisset, coegissetque Siculos positis tandem armis ad agrum colendum animos conuertere: vt esset non incolarum modo alimentis frugifera insula, sed vrbis Romæ, atque Italiæ (id quod multis sæpe tempestatibus fecerat) annonam leuaret: ab Agatirna inconditam multitudinem secum in Italiam transuexit. Quatuor millia hominum erant, misti ex omni colluuione, exules, obærati, capitalia ausi pleriq;, & cum in ciuitatibus suis, ac sub legibus vixerant: & postquam eos ex variis causis fortuna similis conglobauerat, Agatirnæ per latrocinia ac rapinã tolerantes vitam. Hos neque relinquere Læuinus in insula, tum primum noua pace coalescente, velut materiam nouandis rebus, satis tutum ratus est: & Rheginis vsui futuri erant ad populandum Brutium agrum, assuetam latrocinijs quærentibus manum. Et quod ad Siciliam attinet, eo anno debellatum est. In Hispania principio veris P. Scipio nauibus deductis, euocatisque edicto Tarraconem sociorum auxilijs, classem coerariasque ostium inde Iberi fluminis petere iubet. eodem legiones ex hybernis conuenire cum iussisset, ipse cum quinque millibus sociorum ab Tarracone profectus ad exercitum est: quo cum venisset, alloquendos maxime veteres milites, qui tantis superfuerant cladibus, ratus, concione aduocata, ita disserit: Nemo ante me nouus imperator militibus suis priusquam opera eorum vsus esset, gratias agere iure ac merito potuit. me vobis, prius quam prouinciam aut castra viderem, obligauit fortuna: primum, quod ea pietate erga patrem patruumque meum, viuos mortuosque fuistis: deinde, quod amissam tanta clade prouinciæ possessionem, integram & populo Romano, & successori mihi virtute vestra obtinuistis. Sed cum iam benignitate deûm id paremus atque agamus, non vt ipse maneamus in Hispania, sed ne Pœni maneant: nec vt pro ripa Iberi stantes arceamus transitum hostis, sed vt vltro transeamus, transferamusq; bellum: vereor ne cui vestrum maius id, audaciusq; consilium, quam aut pro memoria cladium nuper acceptarum, aut pro ætate mea videatur. Aduersæ pugnæ in Hispania nullius in animo quam meo, minus obliterari possunt. Quippe cui pater & patruus intra triginta dierum spacium, vt aliud super aliud cumularetur familiæ nostræ funus, interfecti sunt. sed vt familiares orbitas ac solitudo frangit animum: ita publica cum fortuna, tum virtus desperare de summa rerum prohibet, eo fato, quo donata nobis sors est, vt magnis omnibus bellis victi vicerimus. Vetera omitto, Porsenam, Gallos, Samnites: à Punicis bellis incipiam. Quot classes, quot duces, quot exercitus priore bello amissi sunt? iam quid hoc bello memorem? omnibus aut ipse adfui cladibus, aut quibus abfui, maxime vnus omnium eas sensi. Trebia, Thrasymenus, Cannæ. quid aliud sunt quam monumenta occisorum exercituum consulumque Romanorum? adde defectionem Italiæ, Siciliæ, maioris partis Sardiniæ:

adde

» adde vltimum terrorem ac pauorem, castra Punica inter Anienem & mœnia
» Romana posita, & visum prope in portis victorem Annibalem. In hac rerum
» rerum stetit vna integra atque immobilis virtus populi Romani. Hæc omnia
» strata humi erexit ac sustulit. Vos omnium primi milites post Cannensem cla-
» dem vadenti Asdrubali ad alpeis Italiamq; (qui si se cum fratre coniunxisset,
» nullum iam nomẽ esset populi Romani) ductu auspicioq; patris mei obstitistis,
» & hæ secundæ res illas aduersas sustinuerunt. Nunc benignitate deum omni-
» um secunda prospera, in dies lætiora ac meliora in Italia Siciliaq; geruntur. In
» Sicilia Syracusæ, Agrigentumque captum, pulsi tota insula hostes, recepta que
» prouincia in ditionem populi Romani est. In Italia Arpi recepti, Capua cap-
» ta: iter omne ab vrbe Roma trepida fuga emensus Annibal, in extremum an-
» gulum agri Brutij compulsus, nihil iam maius precatur deos, quam vt incolumi
» cedere atque abire ex hostium terra liceat. Quid igitur minus conueniat mi-
» tes, quam cum aliæ super alias clades cumularentur, ac dij prope ipsi cum An-
» nibale starent, vos hic cum parentibus meis (æquentur enim ipsi etiam ho-
» nore nominis) sustinuisse labantem fortunam populi Romani? nunc eosdem,
» quia illic omnia secunda lætaque sunt, animis deficere? Nuper quoque quæ
» acciderunt, vtinam tam sine meo luctu, quam vestro transissent. Nunc dij im-
» mortales imperij Romani præsides qui centuriis omnibus, vt mihi imperium
» iuberent dari, fuere authores, ijdem augurijs auspicijsque & per nocturnos eti-
» am visus omnia læta ac prospera portendunt, animus quoque meus, maximus
» mihi ad hoc tempus vates, præsagit nostram Hispaniam esse: breui extorrem
» hinc omne Punicum nomen, maria terrasque fœda fuga impleturum. Quod
» mens sua sponte diuinat, idem subijcit ratio haud fallax. Vexati ab ijs socij no-
» stram fidem per legatos implorant. tres duces discrepantes, prope vt defecto-
» rint alij ab alijs trifariam exercitum in diuersissimas regiones distraxere. Eo-
» dẽ in illos ingruit fortuna, quę nuper nos afflixit. nam & deseruntur ab socijs, vt
» prius ab Celtiberis nos: & diduxere exercitus, quæ patri, patruoq; mea cuna
» exitij fuit. nec discordia intestina coire eos in vnum sinet, neq; singuli nobis re-
» sistere poterũt. Vos modo milites fauete nomini Scipionum, soboli imperato-
» rum vestrorũ, velut accisis recrescenti stirpibus. Agite milites veteres nouum
» exercitum, nouumq; ducem traducit Iberum: traducite in terras cum multis
» fortibus factis lætæ à vobis peragratas. Breui faciam, vt quemadmodum nunc
» noscitatis in me patris patruique similitudinem oris vultusque, & lineamẽta
» corporis ita ingenij, fidei, virtutisq; exemplum ac effigiem vobis reddam, vt
» reuixisse, aut renatum sibi quisq; Scipionem imperatorem dicat. Hac oratione
accensis militum animis, relicto ad præsidium regionis eius M. Syllano cum tri-
bus millibus peditum, & trecentis equitibus, cæteras omnes copias (erant au-
tem viginti quinque millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberum
traiecit. Ibi quibusdam suadentibus, vt, quoniam in tres tam diuersas regiones
discessissent Punici exercitus, proximum aggrederetur: periculum esse ratus,
ne eo facto in vnum omnes contraheret, nec par esset vnus tot exercitibus,
Carthaginem Nouam interim oppugnare statuit: vrbem cum ipsam opulen-
tam suis opibus, tum hostium omni bellico apparatu plenam (ibi arma, ibi pe-
cunia, ibi totius Hispaniæ obsides erant) sitam præterea cum opportune ad
trajiciendum in Africam, tum super portum satis amplum quantæuis classi, &
nescio an vnum in Hispaniæ ora, qua nostro adiacet mari. Nemo omnium quo
iretur sciebat, præter C. Lælium. Is classe circummissus ita moderari cursum
nauium iussus erat, vt eodem tempore Scipio ab terra exercitum ostenderet,
classis portum intraret. Septimo die ab Ibero Carthaginem ventum est. simul
terra mari q; castra ab regione vrbis, quam Septentrionem versa est, posita, his
ab tergo (nam frons natura tuta erat) vallum obiectũ. Etenim fita Carthago sic
est: Sinus est maris media fere Hispaniæ ora, maxime Africo vento oppositus,
& quingentos passus introrsus retractus, paululo plus passuum in latitudinem

patens,

patens. huius in ostio sinus parua insula obiecta ab alto, portum ab omnibus
ventis, præterquam Africo, tutum facit: ab intimo sinu peninsula excurrit, tu-
mulus is ipse in quo condita vrbs est, ab ortu solis & à meridie cincta mari: ab
occasu stagnum claudit, paulum etiam ad Septentrionem fusum, incertæ al-
titudinis vtcunque exæstuat aut deficit mare, continenti vrbem iugum docen-
tis fere & quinquaginta passus patens coniungit. Vnde cum tam parui ope-
ris munitio esset, non obiecit vallum imperator Romanus: seu fiduciam hosti
superbe ostentans, siue vt subeunti sæpe ad mœnia vrbis recursus pateret. Cæ-
tera quæ munienda erant, cum perfecisset, naues etiam in portu, velut mari-
nam quoque ostentans obsidionem, instruxit: circunnectusque classem, cum
nouisset præfectos nauium, vt vigilias nocturnas intenti seruarent (omnia vbi-
que primo obsessum hostem conari) regressus in castra, vt consilij sui ratio-
nem, quod ab vrbe potissimum oppugnanda bellum orsus esset, militibus os-
tenderet, & spem potiundæ cohortando faceret, concione aduocata ita dis-
serit: Ad vrbem vnam oppugnandum si quis vos adductos credit, is magis o- «
culis vestri, quam emolumenti rationem exactam milites habet. oppugnabitis «
enim vere mœnia vnius vrbis, sed in vna vrbe vniuersam ceperitis Hispaniam. «
Hic sunt obsides omnium nobilium regum populorumq; : qui simul in potesta- «
te vestra erunt, extemplo omnia quæ nunc sub Carthaginiensibus sunt, in ditio- «
nem tradent. hic pecunia omnis hostium, sine qua neq; illi gerere bellum pos- «
sunt, quippe qui mercenarios exercitus alant: & quæ nobis maximo vsui ad có- «
ciliandos animos barbarorum erit. hic tormenta, arma, armamenta, & omnis «
apparatus belli est, qui simul & vos instruet, & hostes nudabit. Potiemur præte- «
ra cum pulcherrima opulentissimaq; vrbe, tum opportunissima portu egregio: «
inde terra marique quæ belli vsus poscunt, suppeditentur. quæ cum magna ip- «
si habebimus, tum dempserimus hostibus multo maiora. hæc illis arx, hoc hor- «
reum, erarium, armamentarium, hoc omnium rerum receptaculum est. huc rec- «
tus ex Africa cursus est. hæc vna inter Pyrenæum & Gades statio, hinc omnis «
Hispania imminet Africæ. Sed quoniam vos instructos & ordinatos cognosco, «
ad Carthaginem Nouam oppugnandam totis viribus, & bono animo transea- «
mus. Cumque omnes vna voce hoc faciendum succlamarent, eos Carthagi-
nem duxit. tum terra marique eam oppugnari iubet. Contra Mago Pœnorum
dux, cum terra marique instrui oppugnationem videret, & ipse copias ita dis-
ponit. Oppidanorum duo millia ab ea parte qua castra Romana erant, oppo-
nit: quingentis militibus arcem insedit: quingentos tumulo vrbis in orientem
verso imponit: multitudinem aliam quo clamor, quo subita vis aduocasset, re-
sidentem ad omnia occurrere iubet. Patefacta deinde porta eos quos in via
forente ad castra hostium instruxerat, mittit. Romani duce ipso præcipitẽ pa-
uore cessere, vt propiores subsidijs in certamine ipso summittẽdis essent. Et
primo haud impari stetere acie. subsidia deinde identidem summissa è castris
non auertêrũt solum in fugã hostes: sed adeo effusis institerunt, vt nisi receptui
cecinisset, permisti fugientib. irrupturi fuisse in vrbẽ viderentur. Trepidatio ve-
ro non prælio maior quã tota vrbe fuit, multę stationes pauore atq; loca deser-
tu sunt relictiq; muri, cum qua cuiq; erat proximum, desiluissent. Quod vbi ver-
sus Scipio in tumulum, quem Mercurium Teutatem appellant, aduertit, multis
partibus nudata defensoribus mœnia esse, omnes è castris excitos ire oppug-
nandum vrbem, & ferre scalas iubet: ipse trium præ se iuuenum validorum scu-
tis oppositis (ingens enim iam vis omnis generis telorum è muris volabat) ad
vrbem succedit. hortatur, imperat quæ in rem sunt: quodque plurimum ad ac-
cendendos militũ animos intererat, testis spectatorq; virtutis atq; ignauię cu-
iusq; adest. Itaq; in vulnera ac tela ruunt: neq; illos muri, neq; superstantes ar-
mati arcere queunt, quin certatim ascendant. Et ab nauibus eodem tempore
ea quæ mari alluitur pars vrbis oppugnari cœpta est. cæterum tumultus inde
maior quam vis videri poterat. Dum applicant, dum partim exponunt scalas
militeſ-

militesque, dum qua cuique proximum est, in terram euadere properant, ipsa festinatione & certamine alij alios impediût. inter hæc repleuerat iam Pœnus armatis muros, & vix magna & ingens copia congesta telorum suppeditabat. Sed neque viri, nec tela, nec quicquam aliud æque quam mœnia ipsa se defendebant. raræ enim scalæ altitudini æquari poterant: & quo quæq; altiores, eo infirmiores erant. itaque cum summus quisque euadere non posset, subibant tamen alij, onere ipso frangebantur. quidam stantibus scalis, cum altitudo caliginem oculis offudisset, ad terram delati sunt. Et cum passim homines scalæque ruerent, & ipso successu audacia atque alacritas hostium crescceret, spatium receptui datum est, quod spem non præsentis modo ab tanto certamine ac labore quietis obsessis, sed etiam in posterum dedit, scalis & corona capi vrbem non posse: opera & difficilia esse, & tempus datura ad ferendam opem imperatoribus suis. Vix prior tumultus conticuerat, cum Scipio ab defessis iam vulneratisque recentes integrosq; alios accipere scalas iubet, & vi maiore aggredi vrbem. ipse, vt ei nunciatum est æstum decedere: quod per piscatores Tarraconenses, nunc leuibus cymbis, nunc vbi ea sederent, vadis peruagatos per stagnum, compertum habebat, facilem pedibus ad murum transitum dans eo armatos duxit. Medium ferme diei erat & ad id, quod sua sponte cedente in mare æstu trahebatur aqua, acer etiam Septentrio ortus inclinatis stagnum eodé quo æstus ferebat. & adeo nudauerat vada, vt alibi vmbilico tenus aqua esset, alibi genua vix superaret. Hoc cura ac ratione compertum, in prodigium se deos vertens Scipio, qui ad transitū Romanis mare verterent, & stagna auferrent, viasq; ante nunquam initas humano vestigio aperirent: Neptunum iubebat ducem itineris sequi, ac medio stagna euadere ad mœnia. Ab terra ingens labor incedentibus erat: nec altitudine tantum mœnium impediebantur sed quod euntes ad ancipites vtrinq; ictus subiectos habebant Romanos: vt latera infestiora subeuntibus, quam aduersa corpora essent. At parte in alia quieta & per stagnum facilis transitus, & in murum ascensus inde fuit. nam neque operi munitus erat, vt vbi ipsius loci ac stagni præsidio satis creditum foret: nec vlla armatorum statio, aut custodia opposita, intentis omnibus ad opem eo ferendam, vnde periculum ostendebatur. Vbi vrbem sine certamine intrauere, pergunt inde quanto maximo cursu poterant, ad eam portam circa quam omne contractum certamen erat, in quod adeo intenti omnium non animi solum fuerant, sed etiam oculi auresque oppugnantium, spectantiumque & adhortantium pugnantes, vt nemo ante ab tergo sensent captam vrbem, quam tela in auersos inciderunt, & vtrinque ancipitem hostem habebant. tunc turbati defensoribus metu, & mœnia capta, & porta intus forisq; pariter refringi cœpit: & mox cædendo confractis, ne iter impediretur, foribus, armati impetum fecerunt. Magna multitudo & muros transcendebat, sed hi passim ad cædem oppidanorum versi. illa quæ portam ingressa erat iusta acies, cum ducibus, cum ordinibus media vrbe in forum processit. Inde cum duobus itineribus fugientes videret hostes: alios ad tumulum in orientem versum, qui tenebatur quingentorum militum præsidio: alios in arcem, in quam & ipse Mago cum omnibus fere armatis qui muris pulsi fuerant, refugerat: partem copiarum ad tumulum expugnandum mittit, ipse ad arcem ducit. Et tumulus primo impetu est captus: & Mago arcem conatus defendere, cum omnia hostium plena videret, neque spem vllam esse, se arcemq; & præsidium dedidit. Quoad dedita arx est, cædes tota vrbe passim facta: nec vlli puberum qui obuius fuit, parcebatur. Tum signo dato cædibus finis factus. ad prædam victores versi. quæ ingens omnis generis fuit. Liberorum capitum virilis sexus ad X. millia capta. inde quæ ciues nouæ Carthaginis erant, dimisit. vrbemque, & sua omnia quæ reliqua ex bello fecerat, restituit. Opifices ad duo millia hominum erant. eos publicos fore populo Romano eduxit, cum spe propinqua libertatis, si ad ministeria belli enixe operam nauassent. cæteram multitudinem incolarum iuuenū ac validorum

dorũ seruorum in classem ad supplementum remigum dedit: & auxerat nauib. octo captiuis classẽ. Extra hanc multitudinẽ Hispanorum obsides erant: quorum perinde ac si sociorum liberi essent, cura habita. Captus & apparatus impensq; belli, catapultæ maximæ ferme centum viginti, minores CCLXXXI. balistæ maiores XXIII. minores LIII. scorpionum maiorum minorumque, & omnium telorumque ingens numerus. signa militaria LXXIIII. Et auri argenteiq; relata ad imperatorem magna vis. pateræ aureæ fuerunt CCLXXVI. libralis ferme omnes pondo: argenti facti signatique decem & octo millia, & CCC. pondo: vasorum argenteorum magnus munerus. Hæc omnia C. Flaminio quæstori appensa adnumerataque sunt. tritici XL. millia modiorum, hordei CCLXX. Naues onerariæ CXIII. in portu expugnatæ, captæque: quæ dam cum suis oneribus, frumento, armis, ære præterea, ferroq;, & linteis, & sparto, & nauali alia materia ad classem ædificandã, vt minimũ omniũ inter tantas opes bellicas Carthago ipsa fuerit. Eo die Scipio C. Lælio cum socijs naualib. vrbem custodire iusso, ipse in castra legiones reduxit, sessosque milites omnibus vno die belli operibus (quippe qui & acie dimicassent, & in capienda vrbe tantum laboris periculique adiissent: & capta, cum ijs qui in arcem confugerant, iniquo etiam loco pugnassent) curare corpora iussit. Postero die militib. nualibusque socijs conuocatis, primum dijs immortalibus laudes gratiasq; egit: qui se non vrbis solum opulentissimæ omnium in Hispania vno die compotem fecissent, sed ante eo congessissent omnis pene Africæ atque Hispaniæ opes, vt neque hostibus quicquam reliquueretur, & sibi ac suis omnia superessent. Militum deinde virtutem collaudauit, quod eos non eruptio hostium, nõ altitudo mœnium, non inexplorata stagni vada, non castellum in alto tumulo situm, non munitissima arx deterruisset, quo minus transcenderent omnia, perrumperentque. Itaq; quanquam omnibus omnia deberet: præcipuum tamen muralis coronæ decus eius esse, qui primus murum ascendisse se profiteretur, qui se dignum eo duceret dono. Duo professi sunt, Q. Trebellius centurio legionis quartæ, & Sex. Digitius socius naualis. Nec ipsi tam inter se acriter contendebant, quam studia excitauerant vterque sui corporis hominum. socij C. Lælii præfectus classis, legionarijs M. Sempronius Tuditanus aderat. Ea contentio cum prope seditionem veniret: Scipio tres recuperatores cum se daturum pronunciasset, qui cognita causa, testibusque auditis, iudicarent, vter prior in oppidum transcendisset: C. Lælio, & M. Sempronio aduocatis partis vtriusq; P. Cornelium Caudinum de medio adiecit: eosque tres recuperatores considere, & causã cognoscere iussit. Cum res eo maiore ageretur certamine, quod amici tantæ dignitatis non tam aduocati, quam moderatores studiorum fuerant: C. Lælius relicto consilio, ad tribunal ad Scipionem accedit: eumque docet, rem sine modo ac modestia agi: ac prope esse, vt manus inter se conserant. Cæterum etiam si vis absit, nihilominus detestabili exemplo rem agi: quippe vbi fraude ac periurio decus petatur virtutis. Stare hinc legionarios milites, hinc classicos, per omnes deos paratos iurare magis quę velint, quam quæ sciant: vera esse, & obstringere periurio non se solum, suumque caput, sed signa militaria & aquilas, sacramentique religionem. Hæc se ad eum de sententia P. Cornelij & M. Sempronij deferre. Scipio collaudato Lælio, ad concionem vocauit, pronunciauitque, se satis compertum habere, Q. Trebellium & Sex. Digitium pariter in murum ascendisse: seque eos ambos virtutis causa coronis muralibus donare. Tum reliquos prout cuiusq; meritum virtusq; erat, donauit: ante omnes C. Lælium præfectum classis, & omni genere laudis sibimetipsi æquauit, & corona aurea ac XXX. bobus donauit. Tum obsides ciuitatum Hispaniæ vocari iussit, quorum quantus numerus fuerit, piget scribere: quippe cum alibi CCC. ferme, alibi DCCXXV. fuisse inueniam. Atque & alia inter authores discrepant. Præsidium Punicum alius X. alius VII. alius haud plus quam duum millium fuisse scribit. Capta alibi X. millia capitum, alibi

supra V. & XX inuenio. Scorpiones maiores minoresque ad L X. capta: scripserim, si authorem Græcum sequar Silenum: si Valerium Antiatem, maiorum scorpionum VI. millia, minorum XIII. adeo nullus mentiendi modus est. Ne ducibus quidem conuenit, plerique Lælium præfuisse classi, sunt qui M. Iunium Syllanum dicant. Armen præfuisse Punico præsidio, deditumque Romanis Attias Valerius: Magonem alij scriptores tradunt. Non de numero nauium captarum, non de pondere auri atque argenti, & redacta pecunia conuenit. Si aliquibus assentiri necesse est, media similia veri sunt. Cæterum Scipio vocatis obsidibus, primum vniuersos bonum animum habere iussit. venisse eos in populi Romani potestatem, qui beneficio quam metu obligare homines malit: exteraque gentes fide ac societate iunctas habere, quam tristi subiectas seruitio. deinde acceptis nominibus ciuitatum, recensuit captiuos, quot cuiusque populi essent, & nuncios domum misit, vt ad suos quisque recipiendos veniret, si quarum forte ciuitatum legati aderant, eis præsentibus suos restituit. cæterorum curam benigne tuendorum C. Flaminio quæstori attribuit. Inter hæc è media turba obsidum mulier magno natu, Mandonij vxor, qui frater Indibilis Ilergetum reguli erat, flens ad pedes imperatoris procubuit: obtestatique cœpit, vt curam cultumque fœminarum impensius custodibus commendaret. Cum Scipio nihil profecto defuturum ijs diceret: rursus mulier, Haud magni ista facimus, inquit, quid enim huic fortunæ non satis est? alia me angit cura, ætatem harum intuentem: nam ipsa extra periculum iniuriæ muliebris sum. simul ætate & forma florentes circa eam Indibilis filiæ erant, aliæque nobilitate pari, quæ omnes eam pro parente colebant. Tum Scipio: » Mea, populique Romani disciplinæ causa facerem, inquit, ne quid quod iactum vsquam esset, apud nos violaretur. nunc vt id curem impensius, vestra » quoque virtus dignitasque facit, quæ nec in malis quidem oblitæ decoris matronalis estis. Spectatæ deinde integritatis viro tradidit eas: tuenique haud secus verecunde ac modeste, quam hospitum coniuges ac matres iussit. Captæ deinde à militib. adducitur ad eum adulta virgo, adeo eximia forma, vt quacque incedebat, conuerteret omnium oculos. Scipio percontatus patriam, parentesque, inter cætera accepit, desponsatam eam principi Celtiberorum adolescenti, cui Allucio nomen erat. Extemplo igitur parentibus sponsoque ab domo accitis, cum interim audiret deperire eum sponsæ amore: vbi primum venit, accuratiore cum sermone quam parentes alloquitur. Iuuenis, inquit, » hanc appello, quo minus sit inter nos huius sermonis verecundia. Ego, cum sponsa tua capta à militib. nostris ad me deducta esset, audiremque eam tibi cordi esse, & forma faceret fidem: quia ipse, si frui liceret ludo ætatis, præsertim recto & legitimo amore, & non respublica animum nostrum occupasset: veniam mihi dari sponsam impensius amanti vellem: tum, cuius possum, amori fauea. Fac sponsa tua apud me eadem qua apud soceros tuos parentesque suos verecundia: seruata tibi est, vt inuiolatum, & dignum me teque dari tibi donum possit, hanc mercedem vnam pro eo munere paciscor: amicus populo Romano sis, & si me virum bonum credis esse, quales patrem, patruumque meum iam ante hæc gentes norant: scias multos nostri similes in ciuitate Romana esse: nec vllum in terris populum hodie dici posse, quem minus tibi hostem tuisque esse velis, aut amicum malis. Cum adolescens simul pudore gaudioque perfusus, dextram Scipionis tenens, deos omnes inuocaret ad gratiam illi pro se referendam, quoniam sibi nequaquam satis facultatis pro suo animo, atque illius ergà se merito esset: parentes inde cognatique, virginis appellati, qui quoniam gratis sibi redderetur virgo, ad quam redimendam satis magnum attulissent auri pondus: orare Scipionem, vt id ab se donum acciperet, cœperunt: haud minorem eius rei apud se gratiam futuram affirmantes, quâ redditæ inuiolatæ fuerat pudicitiæ. Scipio, quando tantopere peterent, accepturum se pollicitus, pro aris sedes iussit, vocatoque ad se Allucio: Super dotem, inquit, quâ accepturus à socero

ea, hæc tibi à me dotalia dona accedent. aurumque tollere, ac sibi habere iussit. His lætus donis honoribusque dimissus domum, impleuit populares laudibus & meritis Scipionis. Venisse diis simillimum iuuenem, vincentem omnia tum armis, tum benignitate ac beneficiis. Itaque delectu clientium habito, cum delectis mille & CCCC. equitibus intra paucos dies ad Scipionem remittit. Scipio retentum secum Lælium, dum captiuos obsidesque & prædam ex consilio eius disponeret: rebus omnib. compositis, data quinquereme, captiuis cum Magone, & quindecim fere senatoribus, qui simul cum eo capti erat, naue impositis, nuncium victoriæ Romam mittit. ipse paucos dies, quibus morari Carthagine statuerat, exercendis naualibus pedestribusque copiis absumpsit. Primo die legiones in armis quatuor millium spacio decurrerunt. secundo die arma curare & tergere ante tentoria iussit, tertio die fudibus inter se in modum iustæ pugnæ concurrerunt: præpilatisque missilibus iaculati sunt. quarto die quies data. quinto iterum in armis concursum est. Hunc ordinem laboris quietisque quoad Carthagine morati sunt, seruauerunt. Remigio classici milites tranquillo in altū euecti, agilitatem nauium simulacris naualis pugnæ experiebantur. Hæc extra vrbem terra mariq; corpora simul animosque ad bellum acuebant. Vrbs ipsa strepebat apparatu belli, fabris omnium generum in publica officina inclusis. dux cuncta pari cura obibat: nunc in classe ac nauali erat, nunc cū legionibus decurrebat, nunc operib. aspiciendis tempus dabat, quæq; in officinis, quæq; in armamentario ac nauali. fabrorum multitudo plurima in singulos dies certamine ingenti faciebat. His ita inchoatis, refectisq; quos quassauerat muris, dispositisque præsidiis ad custodiam vrbis, Tarraconem est profectus, à multis legationibus protinus in via aditus: quas partim dato responso ex itinere dimisit, partim distulit Tarraconem, quo omnibus nouis veteribusque sociis edixerat conuentum. Et cuncti fere qui ci Iberum incolunt populi, multique etiam vlteriorís Hispaniæ conuenerant. Carthaginiensium duces primo ex industria famam captæ Carthaginis compresserant: deinde vt clarior res erat, quam vt tegi ac dissimulari posset, detulerant verbis: nec opinato aduentu, ac prope furto vnius diei vrbem vnam Hispaniæ interceptam. cuius rei tam paruæ præmio elatum insolentem inuenem immodico gaudio speciem magnæ victoriæ imposuisse. at vbi appropinquare tres duces, tres victores hostium exercitus audisset, occursuram ei exemplo domesticorum funerum memoriam. Hæc in vulgus iactabant, haud quaquam ipsi ignari, quantum sibi ad omnia virium Carthagine amissa decesserit.

DECADIS TERTIÆ LIB. VII.

EPITOME.

CN. Fuluius prætor cum exercitu ab Annibale cæsus est. Melore euentu à Claudio Marcello Cos. aduersus eundem ad Numistronem pugnatum est. inde Annibal noctu recessit. Marcellus insecutus est: & subinde cedentem prosse, donec effugeret. priore pugna Annibal superior fuit: Marcellus in sequenti. Fabius Maximus pater consulis Tarentines per deditionem accepit. In Hispania ad Betulam Scipio cum Asdrubale Amilcaris conflixit, & vicit. inter alia captum puerum regalem eximia forma ad auunculum Masanissam cum donis misit. Cl. Marcellus, T. Quint. Crispinus Cos. speculandi causa egressi è castris, insidijs ab Annibale circumuenti sunt. Marcellus occisus fuit: Crispinus fugit. Res prætereà à P. Sulpitio prætore aduersus Philippum & Atheas gestas continet. Lustrum à censoribus conditum est: censa sunt ciuium capita centum triginta septem millia, centum & octo, quo numero apparuit, quantum hominum tot præliorum aduersa fortuna populi Romani abstulisset. Asdrubal qui cum exercitu nouas transcenderat Alpes: vt se Annibali coniungeret: cum

millibus hominum LVI. cæsus est. M. Liuij consulis ductu, non minore operâ Claudij Neronis consulis, qui cum Annibali oppositus esset: relicto castris, ita vt inimicum falleret, electa manu profectus, Asdrubalem circumuenit.

HIc status rerum Hispaniæ erat. In Italia consul Marcellus, Salapia per proditionẽ recepta, Maroneam & Meles de Samnitibus vi cepit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quæ præsidij causa relicta erant, oppressa. prædæ aliquantum eius militi fuit concessum. inuicti quoq; CCXL. millia modium, & CX. millia hordei inuenta. Cæterũ nequaquam inde tantũ gaudij fuit, quanta clades intra paucos dies accepta est haud procul ab Herdonea vrbe. Castra ibi Cn. Fuluius proconsul habebat, spe recipiundæ Herdoneæ, quæ post Cannensem cladem ab Romanis defecerat, nec loco satis tuto posita, nec præsidiis firmata. Negligentiam insitam ingenio ducis augebat spes ea, quod labare iis aduersus Pœnum fidem senserat. Postquam Salapia amissa excessisse his locis Annibalem in Bruttios auditum est, ea omnia ab Herdonea per occultos nuncios delata Annibali, simul curam sociæ retinendæque vrbis, & spem fecere incautum hostem aggrediendi. Exercitu expedito, ita vt famam quoque præueniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit. & quo plus terroris hosti obiiceret, acie instructa accessit. Par audacia Romanus consilio & viribus impar copijs raptim eductis conflixit: quinta legio & sexta alacriter pugnam inierunt. Cæterum Annibal signo equitibus dato, vt cum peditũ acies occupassent præsenti certamine oculos animosque, circumecti, pars castra hostium, pars terga pugnantium inuaderent: ipse Cn. Fuluij similitudinem nominis, quod Cn. Fuluium prætorem biennio ante in isdem deiecerat locis, increpans, similem euentum pugnæ fore affirmabat. Neque ea spes vana fuit. nam cum comminus acie & peditum certamine multi cecidissent Romanorum, starent tamen ordines signaque: equestris tumultus à tergo, simul à castris clamor hostilis auditus, sextam ante legionem quæ in secunda acie posita prior ab Numidis turbata est: quintam deinde, itaque eos qui ad prima signa erant, auertit. Pars in fugam effusi, pars in medio cæsi: vbi & ipse Cn. Fuluius cum duodecim tribunis militum cecidit. Romanorum sociorumque quot cæsa in eo prælio millia sint, quis pro certo affirmet, cum tredecim millia alibi, alibi haud pluſquam septem inueniam? Castris, prædaque victor potitur. Herdoneam, quia & defecturam fuisse ad Romanos comperit, nec mansuram in fide si inde abscessisset, multitudine omni Metapontum ac Thurios traducta, incendit: principes qui cum Fuluio colloquia occulta habuisse comperti sunt, perempti. Romani, qui ex tanta clade euaserant, diuersis itineribus semiermes ad Marcellum consulem in Samnium confugerunt. Marcellus nihil admodum tanta clade territus, literas Romam ad senatum de duce & exercitu ad Herdoneam amisso scribit. Cæterum eundem se, qui post Cannensem pugnam ferocem victoria Annibalem contudisset, ire aduersus eum, breuem illi lætitiam qua exultet facturum. Et Romæ quidem cum luctus ingens ex præterito, tum timor in futurum erat. Consul ex Samnio in Lucanos transgressus ad Numistronem in conspectu Annibalis loco plano, cum Pœnus collem teneret, posuit castra. addidit & aliam fidentis speciem, quod prior in aciem eduxit. Nec detrectauit Annibal, vt signa portis efferri vidit. Ita tamen aciem instruxerunt, vt Pœnus dextrum cornu in collem erigeret, Romani sinistrum ad oppidum applicarent. Ab hora tertia cum ad noctem pugnam extendissent, fessæque pugnando primæ acies essent, ab Romanis prima legio & dextera alia, ab Annibale Hispani milites & funditores Baleares, elephanti quoque, commisso iam certamine, in prælium acti. Diu pugna neutro inclinata stetit. Primæ legioni tertia, dexteræ ala sinistra subit. & apud hostes integri à fessis pugnam accepere. Nouum atq; atrox

prælium

A prælium ex tam segni repente exarsit, recentibus animis corporibusque: sed nox incerta victoria diremit pugnantes. Postero die Romani ab sole orto in multum diem stetere in acie: vbi nemo hostium aduersus prodijt, spolia per ocium legere, & congestos in vnum locum cremauere suos. Nocte insequenti Annibal silentio mouit castra, & in Apuliam abijt. Marcellus vbi lux fugam hostium aperuit, saucijs cum præsidio modico Numistrone relictis, præpositoque his L. Furio Pupurione tribuno militum, vestigijs institit sequi. Ad Venusiam adeptus eum est. Ibi per dies aliquot cum ab stationibus procursaretur, mista equitum peditumque tumultuosa magis prælia quam magna, & ferme omnia Romanis secunda fuerunt. Inde per Apuliam ducti exercitus sine vllo memorando certamine, cum Annibal nocte signa moueret, locum insidijs quærens: Marcellus nisi certa luce, & explorato ante, non sequeretur. Capuæ interim Flaccus dum bonis principum vendendis, agro qui publicatus fuerat, locando (locauit autem omnem frumento) tempus terit, ne deesset materia in Campanos sæuiendi, nouum in occulto gliscens per indicium protractum est facinus. milites ædificijs emotos, simul vt cum agro tecta vrbis fruenda locarentur: simul metuens ne suum quoque exercitum, sicut Annibalis, nimia vrbi amœnitas emolliret: in portis muriq; sibimetipsos tecta militariter coegerat B ædificare. erant autem pleraq; ex cratibus aut tabulis facta, alia arundine texta, stramento intecta omnia, velut de industria alimentis ignis. Hæc noctis vna hora vt omnia incenderent, CLXX. Campani principibus fratribus Blosijs, coniurauerant, indicio eius rei ex familia Blosiorum facto, portis repente iussu proconsulis clausis, cum ad arma signo dato milites concurrissent, comprehensi omnes qui in noxa erant, & quæstione acriter habita, damnati, necatique. indicibus libertas, & æris dena millia data. Nucerinos & Acerranos quærentes vbi habitarent non esse, Acerris ex parte incensis, Nuceria deleta, Romam Fulvius ad senatum misit. Acerranis permissum vt ædificarent quæ incensa erant. Nucerrini Atellam quia id maluerant, Atellanis Calatiam migrare iussis, traducti. Inter multas magnasque res quæ nunc secundæ, nunc aduersæ occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius, & P. Aquilius in Aetoliam legati ad frumentum coemendum, quod Tarentum portaretur, profecti: & mille milites de exercitu vrbano, par numerus Romanorũ sociorumq; eodem in præsidium cum frumento missi sunt. Iam æstas in exitu erat, comitiorumq; consulariũ instabat tempus, sed literæ Marcelli negantis è republica esse, vestigium abscedi ab Annibale. C cui cedenti, certamenque abnuenti, grauius ipse instaret: curam miecerant, ne aut consulem tum maxime res agentem à bello auocarent, aut in annum consules deessent. optimum visum est, quamquã extra Italiam esset, Valerium potius consulem ex Sicilia reuocari. Ad eum literæ iussu senatus ab L. Manlio prætore vrbis missæ cum literis consulis M. Marcelli: vt ex ijs noscere, quæ causa patribus eum potius quam collegam reuocandi ex prouincia esset. Eo fere tempore legati ab rege Syphace Romam venerunt, quæ is prospera prælia rex cum Carthaginiensibus fecisset, memorantes. Regem nec inimiciorem vlli populo quam Carthaginiensi, nec amiciorem quam Romano affirmabant esse. misisse eum antea legatos in Hispaniam ad Cn. & P. Cornelios Scipiones, imperatores Ro. nunc ab ipso velut fonte petere Romanam amicitiã voluisse. Senatus non legatis modo benigne respondit, sed & ipse legatos cum donis ad regem misit, L. Genutium, P. Petellium, P. Popilium. Dona tulere, togam & tunicam purpuream, sellam eburneam, pateram auream ex quinque pondo factam. Protinus & alios Africæ regulos iussit adire. ijs quoq; quæ darentur, portata, togę prętextę, & ternum pondo paterę aureę. Et Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatramq; reges M. Attilius, & M. Acilius legati ad cõmemorandam renouandamq; amicitiam missi dona tulere: Regi togam & tunicã purpuream cum sella eburnea: Reginæ pallam pictam cum amiculo purpureo.

Multa æstate qua hæc facta sunt, ex propinquis vrbibus agrisque nuncia sunt prodigia. Tusculi agnum cum vbere lactanti natum: Iouis ædis culmen fulmine ictum ac prope omni tecto nudatum. Iisdem ferme diebus Anagniæ terram ante portam ictam diem ac noctem, sine vllo ignis alimento ardisse: & angues ad compitum Anagninũ in luco Dianæ nidos in arboribus reliquisse. Tarracinę in mari haud procul portu angues magnitudinis mirę lasciuientium piscium more exultasse. Tarquiniis porcum cum ore humano genitum. Et in agro Capenate ad lucum Feroniæ IIII. sanguine multo diem ac noctem sudasse. Hæc prodigia hostiis maioribus procurata decreto pontificum: & supplicatio diem vnum Romæ ad omnia puluinaria, alterum in Capenate agro ad Feroniæ lucum indicta. M. Valerius consul literis excitus, prouincia exercitumque mandato Cincio prætori, M. Valerio Messala præfecto classis cum parte nauium in Africam prædatum simul, speculatumque, quæ populus Carthaginensis ageret pararetque, misso: ipse X. nauibus Romam profectus cum prospere peruenisset, senatum extemplo habuit. ibi de suis rebus gestis commemorauit. Cum annos prope L X. in Sicilia terra mariq; sæpe magnis cladibus bellatum esset, se eam prouinciam confeciſſe. neminem Carthaginiensem in Sicilia esse: neminem Siculum, qui metu inde fugati abfuerint, non esse. omnes in vrbes, agrosque suos reductos, arare, serere: desertam recoli tandem terram, frugiferam ipsis cultoribus, populoque Romano pace ac bello fidissimum annonæ subsidium. Exin Mutine, & si quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in senatum introductis, honores omnibus ad exsoluendam fidem consulis habiti. Mutines etiam ciuis Romanus factus, rogatione ab tribuno plebis ex authoritate patrum ad plebem lata. Dum hæc Romæ geruntur, M. Valerius Messala L. nauib. cum ante lucem ad Africam accessisset, improuiso in agrum Vticensem excursionem fecit: eumque late depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naues rediit, atque in Siciliam transmisit: tertiodecimo die quam profectus inde erat, Lilybæum reuectus. Ex captiuis quæstione habita, hæc comperta: consuliq; Lęuino omnia ordine perscripta, vt sciret in quo statu res Africæ essent. Quinque millia Numidarum cum Masanissa Galæ filio acerrimo iuuene Carthagine esse. & alios per totam Africam mulises mercede conduci, qui in Hispaniam ad Asdrubalem traijcerentur, vbi is quam maximo exercitu primo quoque tempore in Italiam transgressus iungeret se Annibali. in eo positam victoriam credere Carthaginienses. classem præterea ingentem apparari ad Siciliam repetendam, eamque se credere breui traiecturam. Hæc recitata à consule, ita mouere senatum, vt non expectanda comitia consulis censeret, sed dictatore comitiorum habendorum causa dicto, extemplo in prouinciam redeundum. Illa deceptatio tenebat, quod consul in Sicilia se M. Valerium Messalã, qui tum classi præesset, dictatorem dicturum esse aiebat: patres extra Romanum agrum (eum autem in Italia terminari) negabant dictatorem dici posse. M. Lucretius tribunus plebis cum de ea re consuleret, ita decreuit senatus, vt consul priusquam ab vrbe discederet, populum rogaret, quem dictatorem dici placeret: eumque quem populus iussisset, dictatorem diceret, si consul noluisset, prætor vrbanus populum rogaret: si ne is quidem vellet, tum tribuni ad plebem ferrent. Cum consul se populum rogaturum negasset, quod suæ potestatis esset: prætoremque vetuisset rogare: tribuni plebis rogarunt, plebesque scitit, vt Q. Fuluius qui tum ad Capuam erat, dictator diceretur. Sed quo die id plebis concilium futurum erat, consul clam nocte in Siciliam abiit, destitutique, patres literas ad M. Claudium mittendas censuerunt, vt deserta à collega reipublicæ subueniret, diceretque quem populus iussisset, dictatorem. Ita à M. Claudio consule Q. Fuluius dictator dictus. & ex eodem plebiscito à Q. Fuluio dictatore P. Licinius Crassus pontifex maximus magister equitũ dictus. Dictator postea quam Romam venit, Cn. Sempronium Blesum legatum, quem ad

Capuam

Capuam habuerat, in Hetruriam prouinciam ad exercitum miſit, in locum C. Calpurnij prætoris: quem vt Capuæ exercituique ſuo præeſſet, literis exciuit. ipſe comitia quem diem primum potuit, edixit: quæ certamine inter tribunos dictatoremque iniecto, perfici non potuerant. Galeria iuniorum, quę ſorte prærogatiua erat, Q. Fuluium & Q. Fabium conſules dixerat. eodemque iure vocatæ reliquæ inclinaſſent, ni tribuni plebis C. & L. Arjani ſe interpoſuiſſent: qui neque magiſtratum continuari ſatis ciuile eſſe aiebant: & multo fœdioris exempli, eum ipſum creari qui comitia haberet. itaque ſi ſuum nomen dictator acciperet, ſe comitiis interceſſuros: ſi aliorum prætorquam ipſius ratio haberetur, comitiis ſe moram non facere. Dictator cauſam comitiorum authoritate Senatus, plebiſcito, exemplisque tutabatur. Nam Cn. Seruilio Cos. cum Flaminius alter conſul ad Thraſymenum cecidiſſet, ex authoritate patrum ad plebem latum, plebemque ſciuiſſe, vt quoad bellum in Italia eſſet, ex ijs qui conſules fuiſſent, quos & quoties vellet, reficiendi conſules populo ius eſſet. exemplaque ea in re ſe habere, vetus L. Poſthumij Megilli: qui interrex iis comitiis quæ ipſe habuiſſet, Conſul cum Cn. Iunio Bubulco creatus eſſet: recens Q. Fabij, qui ſibi continuari conſulatum, niſi id bono publico fieret, profecto nunquam ſiuiſſet. His orationibus cum diu certatum eſſet, poſtremo ita inter dictatorem ac tribunos conuenit, vt eo quod cenſuiſſet Senatus, ſtaretur. Patribus id tempus reipublicæ viſum eſt, vt per veteres & expertos, bellique peritos imperatores reſpublica gereretur: itaque moram fieri comitiis non placere. Concedentibus tribunis, comitia habita. Declarati conſules Q. Fabius Maximus quintum, Q. Fuluius Flaccus III. Prætores inde creati, L. Veturius Philo, T. Quintius Criſpinus, C. Hoſtilius Tubulus, C. Aurunculeius. Magiſtratibus in annum creatis, Q. Fuluius dictatura ſe abdicauit. Extremo ætatis huius claſſis Punica nauium XL. cum præfecto Amilcare in Sardiniam traiecta, Olbienſem primo, dein poſtquam ibi P. Manlius Volſo prætor cum exercitu apparuit, circumacta inde ad alterum inſulæ latus, Caralitanum agrum vaſtauit: & cum præda omnis generis in Africam rediit. Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot, ſuffectique. C. Seruilius pontifex factus in locum T. Octacilij Craſſi. Decemuiri item ſacris faciundis in locum T. Sempronij T. F. Longi T. Sempronius C. F. Longus ſuffectus. M. Martius rex ſacrorum mortuus eſt: & M. AEmylius Pappus maximus curio: neque in eorum locum ſacerdotes eo anno ſuffecti. Et cenſores hic annus habuit L. Veturium Philonem, & P. Licinium Craſſum pontificem maximum. Craſſus Licinius nec conſul nec prætor ante fuerat, quam cenſor eſt factus. ex C aedilitate gradum ad cenſuram fecit. Sed hi cenſores neque ſenatum legerunt, nec quiequam publicæ rei egerunt. mors diremit L. Veturij. inde & Licinius cenſura ſe abdicauit. Aediles curules L. Veturius, & P. Licinius Varus ludos Romanos diem vnum inſtaurarunt. Aediles plebis Q. Catius, & L. Porcius Licinius ex multatitio argento ſigna ænea ad Cereris dedere: & ludos pro temporis eius copia magnifice apparatos fecerunt. Exitu anni huius die III. & XXX. quam ab Tarracone profectus erat Lælius, Romam venit. isque cum agmine captiuorum ingreſſus vrbem magnum concurſum hominum fecit. Poſtero die in ſenatum introductus, captam Carthaginem caput Hiſpaniæ vno die, receptasq; aliquot vrbes, quæ defeciſſent: nouasq; in ſocietatem aſciſcas expoſuit. Ex captiuis comperta his fere congruentia, quę in literis fuerant M. Valerij Meſſalæ. Maxime mouit patres Aſdrubalis tranſitus in Italiam, vix Annibali atque eius armis obſiſtentem. Productus in concionem Lælius eadem diſſeruit. Senatus ob res feliciter à P. Scipione geſtas ſupplicationem in vnum diem decreuit. C. Lælium primo quoque tempore cum quibus venerat nauibus, redire in Hiſpaniam iuſſit. Carthaginis expugnationem in hunc annum contuli multis authoribus: haud neſcius quoſdam eſſe, qui anno inſequenti captam tradiderint. Sed mihi minus ſimile veri viſum eſt, annum integrum

545.

Scipionem nihil gerendo in Hiſpania conſumpſiſſe. Q. Fabio Maximo quin-
tum, Q. Fuluio Flacco quartum Coſſ. Idibus Martiis, quo die magiſtratum in-
ierunt, Italia ambobus prouincia decreta: regionibus tamen partitum impe-
rium, Fabius ad Tarentum, Fuluius in Lucanis ac Brutiis rem gereret. M. Clau-
dio prorogatum in annum imperium. Prætores ſortiti prouincias: C. Hoſtilius
Tubulus vrbanam: L. Veturius Philo peregrinam cum Gallia: T. Quinctius
Criſpinus Capuam: C. Aurunculeius Sardiniam. Exercitus ita per prouincias
diuiſi. Fuluio duæ legiones, quas in Sicilia M. Valerius Læuinus haberet: Q.
Fabio, quibus in Hetruria C. Calpurnius præfuiſſet, exercitus vrbanus vti in
Hetruriam ſuccederet: C. Calpurnius eidem præeſſet prouinciæ, exercitique,
quem Q. Fuluius habuiſſet, Capuam exercitumq; T. Quintius obtineret: C. Ho-
ſtilius ab C. Lectorio proprætore prouinciam, exercitumque, qui tum iam Ari-
mini erat, acciperet. M. Marcello, quibus conſul bene rem geſſerat, legio-
nes decretæ: M. Valerio cum L. Cincio (his quoque eſt in annum prorogatum
in Sicilia imperium) Cannenſis exercitus datus: eumque ſupplere ex mili-
bus qui ex legionibus Cn. Fuluij ſupereſſent, iuſſi. Conquiſitos eos conſules in
Siciliam miſerunt: additaque eadem militiæ ignominia, ſub qua Cannenſes
militabant: quique ex prætoris Cn. Fuluij exercitu ob ſimilis iram fugæ miſ-
eo ab ſenatu fuerant. Cn. Aurunculeio eædem in Sardinia legiones quibus P.
Manlius Volſo eam prouinciã obtinuerat, decretæ. P. Sulpitio eadem legio,
eademque claſſe Macedoniam obtinere iuſſo, prorogatum in annum imperi-
um XX X. quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium conſulem mitti
iuſſæ: cætera claſſe placere prædatum in Africam, aut ipſum M. Valerium Læ-
uinum traijcere: aut mittere, ſeu L. Cinnium, ſeu M. Valerium Meſſalam velle.
Nec de Hiſpania quicquam mutatum, niſi quod non in annum Scipioni Sylla-
noque, ſed donec reuocati ab ſenatu forent, prorogatum imperium eſt. ita pro-
uinciæ, exercituſque in eum annum partita imperia. Inter maiorum rerũ curas
comitia maximi curionis, cum in locum M. Aemylij ſacerdos crearetur, vetus
excitauerunt certamen, patricijs negantibus C. Manlij Attilij qui vnus ex ple-
be petebat, habendam rationem eſſe, quia nemo ante eum, niſi ex patribus, id
ſacerdotium habuiſſet. Tribuni appellati, ad Senatum reiecerunt. Senatus po-
pulo poteſtatem fecit. Ita primus ex plebe creatus maximus curio C. Manlius
Artellius. Et flaminem dialem inuitum inaugurari coegit. P. Licinius pontifex
maximus C. Valerium Flaccum decemuir ſacris faciundis creatus in locum Q.
Mutij, Scæuolæ demortui C. Lectorius. Cauſam inaugurari coacti flaminis ha-
bens reticuiſſem, ni ex malo fama in bonam vertiſſet. Ob adoleſcentiam neg-
ligentem luxurioſamque C. Flaccus flamen captus à P. Licinio Pontifice ma-
mo erat, L. Flacco fratri germano, cognatiſq; alijs ob eadem vitia inuiſus. Is, vt
animum eius cura ſacrorum & cæremoniarũ cepit, ita repente exuit antiquos
mores, vt nemo tota iuentute haberetur prior: nec probatior primoribus pa-
trum, ſuis pariter, alieniſque eſſet. Huius famæ conſenſu elatus ad iuſtam ſocie-
ciam ſui, rem intermiſſam per multos annos ob indignitatem flaminum prio-
rum repetiuit, vt in Senatum introiret. Ingreſſum cum curiam, cum L. Licini-
us prætor inde eduxiſſet, tribus plebis appellauit flamen. Vetuſtum eius ſacer-
dotij repetebat: datum id cum roga prætexta, & ſella curuli C. Flaminio eſſe.
Prætor non exoletis vetuſtate annaliũ exemplis ſtare ius, ſed recentiſſima cu-
iuſq; conſuetudinis vſu volebat, nec patrũ nec auorum, memoria dialem quem-
quam id ius vſurpaſſe. Tribuni rem inertia flaminum obliteratam, ipſis non ſa-
cerdotio damno fuiſſe cum æquum eenſuiſſent, ne ipſo quidẽ contra tendente
prætore, magno aſſenſu patrum plebiſq; flaminem in Senatum introduxerunt:
omnibus ita exiſtimantibus, magis ſanctitate vitæ quam ſacerdotij iure rem
eam flaminem obtinuiſſe. Conſules prius quam in prouincias irent, duas
vrbanas legiones in ſupplementum quantum opus erat cæteris exercitibus
militum, ſcripſerunt. Vrbanum veterem exercitum Fuluius conſul C. Fabio

Flacco

A Flacco legato (frater hic consulis erat) in Hetruriam dedit ducendum: & le-
giones quæ in Hetruria erant, Romam deducendas. Et Fabius consul reliquas
exercitus Faluiani conquisitas (fuerunt autem ad tria millia CCCXXXVI.)
Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconsulem iussit: at-
q; ab eo duas legiones, & triginta quinqueremes accipere. Nihil hæ eductæ ex
insula legiones minuerunt nec viribus nec specie eius prouinciæ præsidium. nã
cum præter egregie suppletas duas veteres legiones, transfugarum etiam Nu-
midarum equitum peditumq; magnam vim haberet: Siculos quoq; qui in ex-
ercitu Epicidis aut Pœnorum fuerant, belli peritos viros milites scripsit. Ea ex-
terna auxilia quum singulis Romanis legionibus adiunxisset, duorum speciem
exercituum seruauit. altero L. Cincium partem insulæ, qua regnum Hieronis,
fuerat, tueri iussit: altero ipse cæteram insulam tuebatur, diuinam quondam
Romani Punicique imperij finibus. Classis quoque nauium L X X. parata, vt
omni ambitu littorum præsidio oræ maritimæ essent. Ipse cum Mutinis equi-
tatu prouinciam peragrabat, vt viseret agros, cultaque ab incultis notaret: &
perinde dominos laudaret, castigaretque. Ita tantum ea cura frumenti proue-
nit, vt & Romam mitteret, & Caranam conueheret, vnde exercitui qui ad Ta-
rentum æstiua acturus esset, posset præberi. Cæterum transportati milites in
B Siciliam (& erat maior pars Latini nominis, sociorumq;) prope magni motus
causa fuere. adeo ex paruis sæpe magnarum momenta rerum pendent: fre-
nitus enim inter Latinos socios que in conciliis ortus. Decimum annum delec-
tibus & stipendiis exhaustos esse. quotannis ferme clade magna pugnare: alios
in acie occidi, alios morbo abiumi. magis perire sibi ciuem qui ab Roma-
no miles lectus sit, quam qui à Pœno captus: quippe ab hoste gratis remitti
in patriam, ab Romanis extra Italiam in exilium verius quam in militiam ab-
legari. Octauum iam ibi annum senescere Cannensem militem, moriturum an-
te quam Italia hostis (quippe nunc cum maxime florens viribus) excedat. si
veteres milites non redeant in patriam, noui legantur, breui neminem super-
futurum. Itaque quod propediem res ipsa negatura sit, prius quam ad vlti-
mam solitudinem atque egestatem perueniant, negandum populo Romano
esse. si consentientes in hoc socios videant Romani, profecto de pace cum
Carthaginiensibus iungenda cogitaturos. aliter nunquam viuo Annibale fine
bello Italiam fore. Hæc acta in conciliis. Triginta tum coloniæ populi Roma-
ni erant. ex iis duodecim cum omnium legationes Romæ essent, negauerunt
consulibus esse vnde milites pecuniamque darent. Eæ fuere, Ardea, Nepete,
Sutrium, Circeij, Alba, Carseoli, Suessa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna,
C Noua re consules icti, cum abiterrere eos à tam detestabili consilio vellent,
castigando increpandoque plus quam leniter agendo profecturos rati, eos
ausos esse consulib. dicere aiebant, quod consules in Senatu vt pronunciarent,
in animum inducere non possent. non enim detrectationem eam munerum
militiæ, sed apertam defectionem à populo Romano esse. Redirent itaque pro-
pere in colonias, & tanquam integra re locuti magis quam ausi tantum nefas,
cum suis consulerent, admonerent. non Campanos, neque Tarentinos eos
esse, sed Romanos: inde oriundos, inde in colonias atque in agrum bello cap-
tum stirpis augendæ causa missos: quæ liberi parentibus deberent, ea illos Ro-
manis debere, si vlla pietas, si memoria antiquæ patriæ esset. Consulerent igi-
tur de integro. nam tum quidem quæ temere agitassent, ea prodendi imperij
Romani, tradendæ Annibali victoriæ esse. Cum alternis hæc consules diu iac-
tassent, nihil moti legati, neque se quod domum renunciarent, habere dixe-
runt, neque senatum suum quid noui consuleret: vbi nec miles qui legere-
tur, nec pecunia quæ daretur in stipendium, esset. Cum obstinatos eos vide-
rent consules, rem ad Senatum deferunt, vbi tantus pauor animis hominum
est iniectus, vt magna pars actum de imperio diceret. Idem alias coloniasfac-
turas, idem socios consensisse omnes ad prodendam Annibali vrbem Romam.

Consules

Consules hortari & consolari Senatum: & dicere, alias colonias in fide atque officio pristino fore. eas quoque ipsas quæ officio decesserint, si legati circa eas colonias mittantur, qui castigent, non qui precentur, verecundiam imperij habituras esse. Permissum ab Senatu iis cum esset, agerent facerentque vt è republica ducerent: parentatis prius aliarum coloniarum animis, citarentur legatos: quæsiueruntque ab iis, ecquid milites ex formula paratos haberent: Pro duodeuiginti coloniis M. Sextilius Fregellanus respondit: & milites ex formula paratos esse, & si pluribus opus esset, plures daturos: & quicquid aliud imperaret velletque populus Romanus, enixe facturos. ad id sibi neque opes deesse, animum etiam superesse. Consules sibi parum videri præfari pro merito eorũ, sua voce collaudari eos, nisi vniuersi patres in curia gratias egissent, sequi in Senatũ iusserunt. Senatus quam poterat honoratissimo decreto allocutus eos, mandat consulibus, vt ad populum quoq; eos producerent, & inter multa alia præclara, quæ ipsis maioribusque suis præstitissent, recens etiam meritum eorum in rempublicam commemorarent. Ne nunc quidem post tot secula sileantur, fraudenturve laude sua. Signini fuere, & Norbani, Sarsinatesque, & Brundusini, & Fregellani, & Lucerini, & Venusini, & Adriani, & Firmani, & Arimenenses: & ab altero mari, Pontiani, & Pæstani, & Cossani: & mediterranei, Beneuentani, & Esternini, & Spoletini, & Placentini, & Cremonenses. Harum coloniarum subsidio tum imperium populi Romani stetit: ijsque gratiæ & in Senatu & apud populum actæ. Duodecim aliarum coloniarum, quæ detrectauerunt imperium, mentionem fieri patres vetuerunt: neque illos dimitti, neque retineri, neque appellari à consulibus. Ea tacita castigatio maxime ex dignitate populi Romani visa est. Cætera expedientibus quæ ad bellum opus erant, consulibus, aurum vicesimarium, quod in sanctiore ærario ad vltimos casus seruaretur, prõmi placuit, prompta ad quatuor milia pondo auri. Inde quingena pondo data consulibus, & M. Marcello & P. Sulpitio Procoss. & L. Veturio prætori qui Galliam prouinciam sortitus erat. additumque Fabio Cos. C. pondo auri præcipuum, quod in arcem Tarentinam portaretur. cætero vsi sunt ad vestimenta præsenti pecunia locanda exercitui, qui in Hispania bellum secunda sua fama, ducisque gerebat. Prodigia quoque prius quam ab vrbe Coss. proficiscerentur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cœlo erant, signum Iouis, arborque templo propinqua, & Oltiæ lacus, & Capuæ murus, Fortunæque ædes, & Sinuessę murus portaq;. Hęc de cœlo tacta. Cruentam etiam fluxisse aquam Albanam, quidam authores erant. Et Romæ intra cellam ædis Fortis Fortunæ de capite ignem, quod in corona erat, in manus sponte sua prolapsum. Et Priuerni satis constabat bouem locutum, vulturemque frequenti foro in tabernam deuolasse. Et Sinuessæ natum ambiguo inter marem ac fœminam sexu infantem, quos androgynos vulgus, vt pleraque faciliore ad duplicanda verba Græco sermone, appellat: & lacte pluuisse, & cum elephanti capite puerum natum. Ea prodigia hostijs maioribus procurata, & supplicatio circa omnia pulvinaria, & obsecratio in vnum diem indicta. & decretum, vt C. Hostilius prætor ludos Apollinis, sicut his annis voti factique erant, voueret faceretque. Per eos dies & censoribus creandis Quintius Pulvius consul comitia habuit. Creati censores, ambo qui nondum consules fuerant, M. Cornelius Cethegus, Publius Sempronius Tuditanus. Hi censores vt agrum Campanum fruendum locarent, ex authoritate patrum latum ad plebem est, plebesque scisuit. Senatus lectionem contentio inter censores de principe legendo tenuit. Sempronij lectio erat. Cæterum Cornelius morem traditum à patribus sequendum aiebat, vt qui primus censor ex iis, qui viuerent, fuissent, eum principem legerent. is Titus Manlius Torquatus erat. Sempronius, cui dij sortem legendi dedissent, & ius liberum eosdem dedisse eos, se id suo arbitrio facturum: lectumque Quintium Fabium Maximum, quem tum principem Romanæ ciui-

tatis

A tutis esse, vel Annibale iudice victurus esset. Cum diu certatum esset verbis, concedente collega, lectus à Sempronio princeps in Senatu Quintius Fabius Maximus consul. Inde alius lectus senatus, octo præteritis, inter quos L. Cæcilius Metellus erat, infamis author deserendæ Italiæ post Cannensem cladem. In equestribus quoque notis eadem seruata causa. sed erant perpauci, quos ea infamia attingeret. Illis omnibus (& multi erant) adempti equi, qui Cannensium legionum equites in Sicilia erant. addiderunt acerbitati etiam tempus, ne præterita stipendia procederent ijs qui equo publico meruerant, sed dena stipendia equis priuatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquisiuerunt, qui equo merere deberent: atque ex ijs qui principio eius belli sexdecim annos nati fuerant, neque militauerant, omnes ærarios fecerunt. Locauerunt inde reficienda quæ circa forum incendio consumpta erant, VII. tabernas, macellum, atrium regium. Transactis omnibus quæ Romæ agenda erant, consules ad bellum profecti: prior Fuluius prægressus Capuam, post paucos dies consecutus Fabius, qui & collegam coram obtestatus, & per literas Marcellum, vt quam acerrimo bello detineret Annibalem, dum ipse Tarentum oppugnaret: ea vrbe adempta hostis vndique pulso, nec vbi consisteret, nec quid fidum respiceret habenti, ne morandi quidem causam in Italia fore. Rhegium etiam nuncium mittit ad præfectum præsidij, quod ab Læuino Cos. aduersus Brutios ibi locatum erat, octo millia hominum pars maxima ab Agatirna (sicut antea dictum est) ex Sicilia traducta, & rapto viuere hominum assuetorum additi erant Brutiorum indidem perfugæ, & audacia & audendi omnia necessitatibus pares. Hanc manum ad Brutium primum agrum depopulandum duci iussit, inde ad Cauloniam vrbem oppugnandam. Imperata non impigre solum, sed etiam auide executi, direptis fugatisque cultoribus agri, summa vrbem oppugnabant. Marcellus & consulis literis excitatus, & quia ita in animum induxerat, neminem ducem Romanum tam parem Annibali quam se esse: vbi primum in agris pabuli copia fuit, ex hybernis profectus, ad Cannusium Annibali occurrit. Solicitabat ad defectionem Cannusinos Pœnus. cæterum vt appropinquare Marcellum audiuit, castra inde mouit. Aperta erat regio sine vllis ad insidias latebris: itaque in loca saltuosa cedere inde cepit. Marcellus vestigijs instabat, castraque castris conferebat: & opere perfecto, extemplo in aciem legiones educebat. Annibal turmatim per equites, peditumque iaculatores leuia certamina serens, casum vniuersæ pugnæ non necessarium ducebat, tractus est tamen ad id, quod vitabat, certamen. Nocte prægressum eum assequitur locis planis ac patentibus Marcellus. castra in C de ponentem, pugnando vndique in munitores, operibus prohiber. Ita signa collata, pugnatumque totis copiis: & cum iam nox instaret, marte æquo discessum est. castra exiguo distantia spacio raptim ante noctem permunita. Postero die luce prima Marcellus in aciem copias eduxit. Nec Annibal detrectauit certamen, multis verbis adhortatus milites, vt memores Trasymeni Cannarumque, contunderent ferociam hostis: vrgere atq; instare eum: non iter quietos facere, non castra ponere pati, non respirare aut circumspicere. quotidie simul orientem solem, & Romanam aciem in campis videndam esse. si vno prælio haud incruentus abeat, quietius deinde tranquilliusque eum bellaturum. His irritati adhortationibus, simulque tædio ferociæ hostium quotidie instantium lacessentiumque acriter prælium ineunt. Pugnatum amplius duabus horis est, cedere inde ab Romanis dextera ala, & extraordinarij cœpere. quod vbi Marcellus vidit, duodecimam legionem in primam aciem inducit. Dum alij trepide cedunt, alij segniter subeunt, turbata tota acies est: dein prorsus fusa, & vincente pudorem metu terga dabant. Cecidereque in pugna ad duo millia & septingenti ciuium sociorumque, in his quatuor Romani centuriones fuere: duo tribuni militum, M. Licinius & M. Fuluius. signa militaria quatuor de ala prima, quæ fugit; duo de legione quæ cedentibus sociis succes-

cesserat,

ceſſerat, amiſſa. Marcellus, poſtquam in caſtra reditum eſt, concionem ad
ſæuam atque acerbam apud milites habuit, vt prælio per diem totum inſtitu-
ter tolerato, triſtior ijs irati ducis oratio eſſet. Diis immortalibus vt in tali re
» laudes gratesque, inquit, ago: quod victor hoſtis cum tanto pauore incidenti-
» bus vobis in vallum portasque, non ipſa caſtra eſt aggreſſus. deſeruiſſetis pro-
» fecto eodem terrore caſtra, quo omiſiſtis pugnam. Qui pauor hic? qui terror
» quæ repente, qui, & cum quibus pugnaretis, obliuio animos cepit? nempe i-
» dem ſunt ij hoſtes, quos vincendo, & victos ſequendo priorem æſtatem ab-
» ſumpſiſtis: quibus dies noctesq; fugientibus, per hos dies inſtiſtis: quos lon-
» gis prælijs fatigaſtis, quos heſterno die nec iter facere, nec caſtra ponere paſſi
» eſtis. Omitto ea quibus gloriari poteſtis: cuius & ipſius pudere ac pœnitere
» vos oportet. nempe æquis manibus heſterna die diremiſtis pugnam. quid hac
» nox? quid hæc dies abſtulit? veſtræ his copiæ imminutæ ſunt, an illorum au-
» ctæ? Non equidem mihi cum exercitu meo loqui videor, nec cum Romanis mi-
» litibus corpora tantum atque arma eadem ſunt. an ſi eoſdem animos habuiſ-
» ſetis, terga veſtra vidiſſet hoſtis? ſigna alicui manipulo, aut cohorti abſtuliſſet?
» Non adhuc cæſis Romanis legionibus gloriabatur? vos illi hodierno die pri-
» mum fugati exercitus dediſtis decus. Clamor inde ortus, vt veniam eius dici
» daret, vbi vellet deinde experiretur militum ſuorum animos. Ego vero expe-
» ar, inquit, milites, & vos caſtrina die in aciem educam, vt victores potius quam
» victi veniam impetretis, quam petitis. Cohortibus quæ ſigna amiſerant, hor-
» dum dari iuſſit: centurionesque manipulorum quorum ſigna amiſſa fuerant, di-
» ſtrictis gladiis diſcinctos deſtituit: & vt poſtero die omnes pedites equitesque
» armati adeſſent, edixit. Ita concio dimiſſa fatentium iure ac merito ſeſe incre-
» pitos: neq; illo die virum quenquam in acie Romana fuiſſe, præter vnum de-
» cem: cui aut morte ſatisfaciendum, aut egregia victoria eſſet. Poſtero die ar-
» mati ornatiq; ad edictum aderant. Imperator eos collaudat: pronunciatque, i
» quibus orta pridie fuga eſſet, cohortesq; quę ſigna amiſiſſent, ſe in primam a-
» ciem inducturum. edicere etiam ſeſe, omnib. pugnandum ac vincendum eſſe:
» & adnitendum ſingulis vniuerſisq;, ne prius heſternę fugę, quam hodiernę vi-
» torię fama Romam perueniat. Inde cibo corpora firmare iuſſit, vt ſi longior
» eſſet pugna, viribus ſufficerent. Vbi omnia dicta factaq; ſunt quib. excitarentur
» animi militum, in aciem procedunt. Quod vbi Annibali nunciatum eſt: Cum
» eo nimirum, inquit, hoſte res eſt, qui nec bonam nec malam ferre fortunam
» poteſt. ſeu vicit, ferociter inſtat victis: ſeu victus eſt, inſtaurat cum victoribus
» certamen: Signa inde canere iuſſit, & copias educit. Pugnatum vtrinq; aliquan-
» quam pridie acrius eſt: Pœnis ad obtinendum heſternum decus adnitentibus:
» Romanis ad demendam ignominiam. Siniſtra ala ab Romanis & cohortes,
» quæ amiſerant ſigna, in prima acie pugnabant, & legio vicefima ab dextro
» cornu inſtructa. L. Cornelius Lentulus, & C. Claudius Nero legati cornibus
» præerant: Marcellus mediam aciem hortator teſtisque preſens firmabat. Ab
» Annibale Hiſpani primam obtinebant frontem, & id roboris in omni exercitu
» erat. Cum anceps diu pugna eſſet, Annibal elephantos in primam aciem in-
» duci iuſſit, ſi quem injicere ea res tumultum ac pauorem poſſet. Et primo tur-
» barunt ſigna ordinesq;, & partim occultatis, partim diſſipatis terrore qui circa
» erant, nudauerant vna parte aciem: latiusque fuga manaſſet, ni Cn. Decimius
» Flauus tribunus militum ſigno arrepto, primi haſtati manipulum eius ſigni ſe-
» ſequi iuſſiſſet. duxit vbi maxime tumultum conglobatæ belluæ faciebant; pi-
» laq; in eas coniici inſſit. Hęrere omnia tela haud difficili ex propinquo in ta-
» cta corpora ictu, & tam conferta turba: ſed vt non omnes vulnerati ſunt, ita in
» quorum tergis infixa ſtetere pila, vt eſt genus anceps, in fugam verſi etiam in-
» tegros auertere. Tum iam non vnus manipulus, ſed pro ſe quiſque miles, qui
» modo aſſequi agmen fugientium elephantorũ poterat, pila conijcere. eo ma-
» gis ruere in ſuos belluæ, tantoque maiorem ſtragem edere, quam inter hoſtes
» edide-

ebiderant, quanto acrius pauor consternatas agit, quam insidentis magistri imperio reguntur. In perturbatam transcursu belluarum aciem signa inferunt Romani pedites: & haud magno certamine dissipatos trepidantesque auertunt. Tum in fugientes equitatum immittit Marcellus. nec ante finis sequendi est factus, quam in castra pauentes compulsi sunt. nam super alia quę terrorem trepidationemq; facerent, elephanti forte duo in ipsa porta corruerant, coactis erant milites per fossam vallumq; ruere in castra. ibi maxima hostium cædes facta. Cæsa ad octo millia hominum, quinque elephanti. Nec Romanis incruenta victoria fuit. mille ferme & septingenti de duabus legionibus, & sociorum supra M. & C C C. occisi: vulnerati permulti ciuium, sociorumque. Annibal nocte proxima castra mouit. Cupientem insequi Marcellum prohibuit multitudo sauciorum. Speculatores, qui sequerentur agmen missi, postero die retulerunt Brutios Annibalem petere. Iisdem ferme diebus & ad Q. Fuluium consulem Hirpini, & Lucani, & Volscentes, traditis præsidiis Annibalis, quæ in urbibus habebant, dediderunt sese: clementerque à consule cum verborum tantum castigatione ob errorem præteritum accepti. Et Brutiis similis spes veniæ facta est, cum ab iis Vibius & Pactius fratres, longe nobilissimi gentis eius, eandem quæ data Lucanis erat, conditionem deditionis petentes venissent. Q. Fabius consul oppidum in Salentinis Manduriam vi cepit. ibi ad quatuor millia hominum capta, & cæterę prędæ aliquantum. Inde Tarentum profectus, in ipsis faucibus portus posuit castra, naues, quas Liuius tutandis cõmeatibus habuerat: partim machinationib. onerat, apparatuque mœnium oppugnandorũ: partim tormentis & saxis omniq; missilium telorum genere instruit: onerarias quoq;, non eas solum quæ remis agerentur, vt alij machinas scalasq; ad muros ferrent, alij procul ex nauibus vulnerarent mœnium propugnatores. Ea naues ab aperto mari vt vrbem aggrederentur, instructæ paratæque sunt. Et erat liberum mare, classe Punica, cum Philippus oppugnare AEtolos pararet, Corcyram transmissa. In Brutiis interim Caulonię oppugnatores sub aduentum Annibalis, ne opprimerentur, in tumulum à præsenti imperu tutum, ad cætera inopem, concessere. Fabium Tarentum obsidentem leue dictu momentum ad rem ingentem potiundam adiuuit. Præsidium Brutiorum datum ab Annibale Tarentini habebant. eius præsidij præfectus deperiebat amore mulierculæ, cuius frater in exercitu Fabij consulis erat. Is certior literis sororis factus de noua consuetudine aduenæ locupletis, atque inter populares tam honorati, spem nactus per sororem quolibet impelli amantem posse, quid speraret, ad consulem detulit. Quæ cum haud vana cogitatio visa esset, perfuga iussus Tarentum transire, ac per sororem præfecto conciliatus, primo occulte animum eius tentando, dein satis explorata leuitate, blanditijs muliebribus perpulit eum ad proditionem custodię loci, cui prępositus erat. Vbi & ratio agendæ rei, & tempus conuenit, miles nocte per interualla stationum clam ex vrbe emissus, ea quæ acta erant, quęq; vt agerentur conuenerant, ad consulem refert. Fabius vigilia prima dato signo ijs qui in arce erant, quique custodiam portus habebant, ipso circuito portu ab regione vrbis in orientem versũ occultus consedit. Canere inde tubæ simul ab arce, & à portu & à nauibus, quæ aperto mari appulsæ erant: clamorque vndiq; cum ingenti tumultu, vnde minimum periculi erat, de industria ortus. Consul interim silentio continebat suos. Igitur Democrates, qui prefectus antea classis fuerat, forte illi loco prępositus, postquam quieta omnia circa se vidit, alias partes eo tumultu personare, vt captæ vrbis interdum excitaretur clamor: ventus ne inter cunctationem suam consul aliquam vim faceret, ac signa inferret, præsidium ad arcem, vnde maxime terribilis accidebat sonus, traducit. Fabius cum ex temporis spacio, & ex silentio ipso (quod vbi paulo ante strepebant excitantes vocãtesq; ad arma, inde nulla accidebat vox) deductas custodias sensisset, ferri scalas ad eam partem muri, qua Brutiorum cohortem præsidium agitare proditionis conciliator

conciliator pronunciauerat, iubet. Ea primum captus est murus, admittibus recipientibusque Brutijs, & transcensum in vrbem est: deinde proxima vi fracta porta, vt frequenti agmine signa inferrentur. Tum clamore sublato sub ortum ferme lucis nullo obuio armato in forum perueniunt: omnesq; vndique, qui ad arcem portumque pugnabant, in se conuerterunt. Prælium in aditu fori maiori impetu, quam perseuerantia commissum est. non animo, non armis, non arte belli, non vigore aut viribus corporis par Romano Tarentinus erat. Igitur pilis tantum coniectis, prius Peni quam consererent manus, terga dederunt, dilapsique per nota vrbis itinera in suas aniicorumq; domos. Duces ex ducibus, Nico & Democrates, fortiter pugnantes cecidere. Philomenes qui proditionis ad Annibalem author fuerat, cum citato equo ex prælio aufugisset, vacuus paulo post equus erransque per vrbem cognitus, corpus nusquam inuentum est. creditum vulgo est, in puteum apertum ex equo præcipitasse. Carthalonem autem præfectū Punici præsidij, cum commemoratione paterni hospitij positis armis venientem ad consulem, miles obuius obtruncat. Alios passim sine discrimine armatos inermesque cædunt, Carthaginienses Tarentinosque pariter. Brutij quoque multi passim interfecti, seu per errorem, seu vetere in eos insito odio, seu ad proditionis famam, vt vi potius atque armis captum Tarentum videretur, extinguendam. Tum à cæde ad diripiendam vrbem discursum. Triginta millia seruilium capitum dicuntur capta, ingens argenti vis facti signatique, auri octuaginta septem millia pondo. signa tabulæque, prope vt Syracusarum ornamenta æquarent. Sed maiore animo generis eius præda abstinuit Fabius, quam Marcellus: qui interrogato scribæ quid fieri de signis vellet (ingentis magnitudinis dij sunt, suo quisq; habitu in modum pugnantiū formati) deos iratos Tarentinis relinqui iussit. Murus inde qui vrbem ab arce dirimebat, dirutus est ac disiectus. Dum hæc Tarenti aguntur, Annibal ijs qui Cauloniam obsidebant, in deditionem acceptis, audita oppugnatione Tarenti, dies noctesque cursim agmine acto cum festinans ad opem ferendam, captam vrbem audisset. Et Romani, inquit, suum Annibalem habent. eadem, qua ceperamus, arte Tarentum amisimus. Ne tamen fugientis modo conuertisse agmen videretur, quo constiterat loco, quinq; millia ferme ab vrbe posuit castra. ibi paucos moratus dies. Metapontum fefellit recepit. Inde duos Metapontinos cum literis principum eius ciuitatis ad Fabium Tarentum mittit, fidem ab consule accepturos, impunita priora fore, si Metapontum ei cum præsidio Punico prodidissent. Fabius vera quæ afferrent esse ratus, diem, qua accessurus esset Metapontum, constituit: literasque ad principes dedit, quæ ad Annibalem delatæ sunt. Enimuero lætus successu fraudis, ne Fabius quidem dolo inuictus esset, haud procul Metaponto insidias ponit. Fabio auspicanti prius quam egrederetur ab Tarento, aues semel atq; iterum non addixerunt. hostia quoque cæsa consulenti deos, aruspex cauendū à fraude hostili, & ab insidijs, prædixit. Metapontini, postquam ad constitutam non venerat diem, remissi vt cunctantem hortarentur, repente comprehensi metu grauioris quæstionis detegunt insidias. AEstatis eius principio, qua hæc agebantur, P. Scipio in Hispania cum hyemem totam reconciliandis barbarorum animis partim donis, partim remissione obsidum captiuorumque absumpsisset: Edesco ad eum, clarus inter duces Hispanos, venit. Erant coniunx liberiq; eius apud Romanos, sed præter eam causam etiā velut fortuita inclinatio animorum, quæ Hispaniam omnem auerterat ad Romanum à Punico imperio, traxit eum. Eadem causa Indibili Mandonioq; fuit, haud dubie omnis Hispaniæ principibus, cum omni populariū manu relicto Asdrubale, secedendi in imminentes castris eius tumulos, vnde per continentia iuga totus receptus ad Romanos esset. Asdrubal cum hostiū res tacitis augescere incrementis cerneret, suas imminui, ac fore, vt nisi audendo aliquid moueret, qua cœpissent, reuerent: dimicare quam primū statuit. Scipio auidior etiā certaminis erat, cū

ásepe, quam ſucceſſus rerum augebat: tum quod prius quam iungerentur hoſtium exercitus, cum vno dimicare duce, exercituque, quam ſimul cum vniuerſis malebat. Cæterum etiam ſi cum pluribus pariter dimicandum foret, arte quadam copias auxerat. nam cum videret nullum eſſe nauium vſum, quia vacua omnis Hiſpaniæ ora claſſibus Punicis erat, ſubductis nauibus Tarraconem, nauales ſocios terreſtribus copijs addidit. Et armorum affatim erat captorum Carthagine: & quæ poſt captam eam fecerat, tanto opificum numero incluſo. Cum ijs Scipio veris principio ab Tarracone egreſſus (iam enim & Lælius redierat ab Roma, ſine quo nihil maioris rei motũ volebat) ducere ad hoſtem pergit. Per omnia pacata eunti, vt cuiuſque populi fines tranſiret, proſequentibus excipientibuſque ſocijs, Indibilis & Mandonius cum ſuis copijs occurrũt. Indibilis pro vtroq; locutus, haud quaquam vt barbarus ſtolide incauteq;, ſed potius cum verecunda grauitate: propiorq; excuſanti tranſitionem vt neceſſariam, quam glorianti ea velut ad primam occaſionem rapta. Scire enim ſe, transfugæ nomen execrabile veteribus ſocijs, nouis ſuſpectum eſſe. neque eum ſe reprehendere morem hominum, ſi tamẽ anceps odium cauſa, non nomen faciat. Merita inde ſua in duces Carthaginienſes commemorauit. auxiliam contra eorum, ſuperbiamque, & omnis generis injurias in ſe atq; populares. Itaq; corpus duntaxat ſuum ad id tẽpus apud eos fuiſſe: animum iam pridẽ ibi eſſe, vbi ius ac fas crederet coli. ad deos quoq; confugere ſupplices, qui nequeant hominum vim atq; iniurias pati: ſe id Scipionem orare, vt tranſitio ſibi nec fraudi apud eum, nec honori ſit, quales ex ea die experiundo cognouerit, perinde operæ eorum precium faciat. Ita prorſus reſpondet facturum Romanus. nec pro transfugis habitutum, qui non duxerint ſocietatem ratam, vbi nec diuini quicquam, nec humani ſanctum eſſet. Productæ deinde in conſpectum eius coniuges, liberiq; lachrymantibus gaudio redduntur: atq; eo die in hoſpitium abducti. Poſtero die fœdere accepta fides, dimiſſiq; ad copias adducendas. Iiſdem deinde in caſtris tendebant, donec ducibus ijs ad hoſtem pertentum eſt. Proximus Carthaginienſium exercitus Aſdrubalis prope vrbẽ Betulam erat. pro caſtris equitum ſtationes habebat. In ea velites, antefignanique, & qui primi agminis erant, aduenientes ex itinere, priuſquam caſtris locum caperent, adeo contemptim impetum fecerunt, vt facile appareret quid vtriq; parti animorum eſſet. In caſtra trepida fuga compulſi equites ſunt, ſignaq; Romana portis prope ipſis illata. Atque illo quidem die irritatis tantum ad certamen animis, caſtra Romani poſuerunt. Nocte Aſdrubal in tumulum copias recepit, plano campo in ſummo patentem: fluuius ab tergo, ante circaq; vallum præceps oram eius omnem cingebat. ſuberat & altera inferior ſummiſſa faſtigio planities, eam quoque altera crepido haud facilior in aſcenſum ambibat. In hunc inferiorem campum poſtero die Aſdrubal, poſtquam ſtantem pro caſtris hoſtium aciem vidit: equites Numidas, leuiumque armorum Baleares, & Afros demiſit. Scipio circumuectus ordines ſignaque, oſtendebat hoſtem, prædam nata ſpe æquo dimicandi campo, captantem tumulos loci fiducia, non virtutis aut armorum ſtare in conſpectu. ſed altiora mœnia habuiſſe Carthaginem, quæ tranſcendiſſet miles Romanus. nec tumulos, nec arcem ne mare quidẽ armis obſtitiſſe ſuis. ad id fore altitudines, quas cepiſſent, hoſtibus, vt per præcipitia & prærupta ſalientes fugerent: eam quoque ſe illis fugam clauſurum. Cohorteſq; duas, alteram tenere fauces vallis, per quam defertur amnis, iubet: alteram viam inſidere, quæ ab vrbe per tumuli obliqua in agros ferret. ipſe expeditos, qui pridie ſtationes hoſtium pepulerant, ad leuem armaturam infimo ſtantem ſupercilio ducit. Per aſpreta primum, nihil aliud quam via impediti iere: deinde vt ſub iactum venerunt telorum, primo omnis generis vis ingens effuſa eſt in eos. ipſi contra ſaxa, quæ locus ſtrata paſſim omnia ferme miſſilia præbet, ingerere. non milites ſolum, ſed etiam turba calonum immiſta armatis. Cæterum quanquam aſcenſus difficilis erat, & prope

prope obruebantur telis saxisq;, assuetudine tamen succedendi munus & pertinacia animi subierunt primi. Qui simul cepere aliquid æqui loci, vbi firmo consisterent gradu, leuem & concursatorem hostem, atque interuallo vsum cum procul missilibus pugna eluditur, in stabilem eundem ad comminus conserendas manus expulerunt loco: & cæde magna in aciem altiori superstantem tumulo impegere. inde Scipio iussis aduersus mediam euadere aciem victoribus, cæteras copias cum Lælio diuidit: atq; eum parte dextra tumuli circumire, donec mollioris ascensus viam inueniret, iubet. ipse ab læua circuito hosti magno in transuersos hostes incurrit. inde primo turbata acies est, dum ad dissonantem vndiq; clamorem flectere cornu, & obuertere ordines volunt. Hoc tumultu & Lælius subijt. & dum pedem referunt, ne ab tergo vulgo vellerentur, laxata prima acies, locusq; ad euadendum & mediis datus est: qui per tam iniquum locũ stantibus integris ordinibus, elephantisq; ante signa locatis, nunquã euasissent. Cum ab omni parte cædes fieret, Scipio, qui læuo cornu in dextrum incurrerat, maxime in nuda hostiũ latera pugnabat. Etiam ad fugæ quidem patebat locus. nam & stationes vtrinq; Romanæ, dextra læuam insederant vias: & portam castrorum ducis principumq; fuga clauserat, additrepidatione elephantorum, quos territos æque atq; hostes timebant. Cæsi igitur ad octo millia hominum. Asdrubal iam antequã dimicaret, pecunia rapta, elephantisque præmissis, quam plurimos poterat de fuga excipiens, præter Ilergum flumen ad Pyrenæum tendit. Scipio castris hostium potitus, cum præter liberа capita omnem prædam militibus concessisset, in recensendis capitibus decem millia peditum, duo millia equitũ inuenit. ex ijs Hispanos sine precio omnes domum dimisit: Afros vendere quæstorem iussit. Circumfusa inde multitudo Hispanorum & ante deditorum, & pridie captorum, regem eum ingenti consensu appellauit. Tum Scipio silentio per præconem facto, sibi maximum nomen imperatoris esse dixit, quo se milites sui appellassent. regium nomen aliis magnum, Romæ intolerandum esse. regalem animum in se esse. si id in hominis ingenio amplissimũ ducerent, tacite indicarent, vocis vsurpatione abstinerent. Sensere etiam barbari magnitudinem animi, cuius miraculo nominis alij tales stuperent, id ex tam alto fastigio aspernantis. Dona inde regulis principibusque Hispanorum diuisa, & ex magna copia captorum equorum trecentos, quos vellet, eligere Indibilem iussit. Cum Afros venderet iussu imperatoris quæstor, puerum adulrum inter eos forma insigni, cum audisset regij generis esse, ad Scipionem misit. quem cum percunctaretur Scipio, quis, & cuius, & cur id ætatis in castris fuisset? Numidam se esse ait. Massiuam populares vocarunt orbum à patre relictum, apud maternum auum Galam regem Numidarũ educatum. cum auunculo Masanissa, qui nuper cum equitatu subsidio Carthaginensibus venisset, in Hispaniam traiecisse. prohibitum propter ætatem à Masanissa, nunquam ante prælium inijsse. eo die se, quo pugnatum cum Romanis esset, inscio auunculo clam armis equoq; sumpto in aciem exisse. ibi prolapso quo effusum in præceps, captum ab Romanis esse. Scipio cum asseruari Numidam iussisset: quæ pro tribunali agenda erant, peragit. Inde cum se in prætorium recepisset, vocatum eum interrogat, vellet ne ad Masanissam remitti? Cæsis gaudio lachrymis, cupere vero diceret, tum puero annulum aureum, torquem lato clauo cum Hispano famulo, & aurea fibula, equumq; ornatum donat. iussis prosequi quoad vellet equitibus, dimisit. De bello inde consilium habitum. & authoribus quibusdam vt confestim Asdrubalem persequerentur, accepit id ratus, ne Mago atque Asdrubal cum eo iungerent copias, præsidio tantum ad insidendum Pyrenæum misso, ipse reliquum æstatis recipiendis in fidem Hispaniæ populis absumpsit. Paucis post prælium factum ad Betulam diebus cum Scipio rediens iam Tarraconem, saltu Castulonensi excessisset: Asdrubal Gisgonis filius & Mago imperatores ex vlteriore Hispania ad Asdrubalem venere, serum post male gestam rem auxilium, consilio in cætera exequenda bello

haud

haud parum opportuni. Ibi conferentibus quid in cuiusque prouinciæ regione animorum Hispanis esset, vnus Asdrubal Gisgonis vltimam Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum & Gades vergit, ignaram adhuc Romanorum esse, eoque Carthaginiensibus satis fidam censebat. Inter Asdrubalem alterum & Magonem constabat beneficijs Scipionis occupatos omnium animos publice priuatimque esse: nec transitionis finem ante fore, quam omnes Hispani milites aut in vltima Hispaniæ amoti, aut traducti in Galliam forent. Itaque etiam si senatus Carthaginiensium non censuisset, eundum tamen Asdrubali fuisse in Italiā, vbi belli caput & rerum summa esset, simul vt Hispanos omnes procul ab nomine Scipionis ex Hispania abduceret, exercitum eius cum transitionibus tum aduerso prælio imminutum, Hispanis repleri militibus. Et Magonem, Asdrubali Gisgonis filio tradito exercitu, ipsum cum grandi pecunia ad conducenda mercede auxilia in Baleares traijcere. Asdrubalem Gisgonis cum exercitu penitus in Lusitaniam abire: nec cum Romano manus conserere. Masanissam ex omni equitatu quod roboris esset, tria millia equitum expleri: eumque vagum per citeriorem Hispaniam socijs opem ferre, hostium oppida atq; agros populari. His decretis, ad exequenda quæ statuerant duces digressi. Hæc eo anno in Hispania acta. Romæ fama Scipionis indies crescere. Fabio Tarentū expugnato æstu magis quam virtute, gloriæ tamen esse. Fuluij senescere famam. Marcellus etiam aduerso rumore esse, super quam quod primo male pugnasset, quia vagante per Italiam Annibale, media æstate Venusiam in tecta milites abduxisset. Inimicus erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is iam à prima pugna, quæ aduersa fuerat, assiduis concionibus infamem inuisumque plebi Claudium fecerat: & iam de imperio abrogando eius agebat: cum tamē necessarij Claudij obtinuerunt, vt relicto Venusiæ legato, Marcellus Romam veniret, ad purganda ea quæ inimici obijcerent, nec de imperio eius abrogando absente ipso ageretur. Forte sub idem tempus & Marcellus ad deprecandā ignominiam, & Q. Fuluius consul comitiorum causa Romam venit. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio est, ingenti concursu plebisque & omnium ordinum. Accusauit tribunus plebis non Marcellum modo, sed omnium nobilitatem. Fraude eorum & cunctatione fieri, vt Annibal decimum iam annum Italiam prouinciam habeat, diutius ibi quam Carthagine vixerit. habere fructum imperij prorogati Marcello populum Romanum, bis cæsum exercitum eius æstiua Venusiæ sub tectis agere. Hanc tribuni orationem ita obruit Marcellus commemoratione rerum suarum, vt non rogatio solum de imperio eius abrogando antiquaretur, sed postero die consulem eum ingenti consensu ceoturiæ omnes crearent. Additur collega T. Quintius Crispinus, qui tum prætor erat. Postero die prætores creati P. Licinius Crassus Dines, Pon. max. P. Licinius Varus, Sex. Iulius Cæsar, & Q. Claudius Flamen. Comitiorum ipsorum diebus solicita ciuitas de Hetruriæ defectione fuit. Principium eius rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius scripserat, qui eam prouinciam proprætor obtinebat. Itaque confestim eo missus Marcellus consul designatus, qui rem inspiceret, ac si digna videretur, exercitu acito bellum ex Apulia in Hetruriam transferret. Ibi metu compressi Hetrusci quieuerunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum libertate ac legibus suis, responsum ab senatu est, vt redirent cum Fabius consul Romam venisset. Ludi & Romani & plebeij eo anno in singulos dies instaurati. Ædiles curules fuere L. Cornelius Claudius, & Ser. Sulpitius Galba: plebeij, C. Seruilius, & Q. Cæcilius Metellus: Seruilium negabant iure aut tribunum plebis fuisse, aut ædilem esse, quod patrem eius, quem triumuirum agrarium occisum à Boijs circa Mutinam esse, opinio per decem annos fuerat, vinere atq; in hostiū potestate esse satis constabat: Vndecimo anno Punici belli consulatum inierunt M. Marcellus quintum (vt numeretur consulatus quem vitio creatus non gessit) & T. Quintius Crispinus. Vtrique consulum Italia decreta prouincia est, & duo consulum prioris anni exercitus: tertius tum

V.C. 546.

erat Venusiæ, cui M. Marcellus præfuerat: ita vt ex tribus eligerent duos quos vellent, tertius ei traderetur, cui Tarentum & Salentini prouincia euenisset. Cæteræ prouinciæ ita diuisæ prætoribus, P. Licinio Varo vrbana: P. Licinio Crasso Pon. max. peregrina, & quo senatus censuisset: Sex. Iulio Cæsari Siciliæ: Q. Claudio Flamini Tarentum. Prorogatum imperium in annum est Q. Fuluio Flacco, vt prouinciam Capuâ, quæ T. Quintij prætoris fuerat cum vna legione obtineret. Prorogatum & C. Hostilio Tubulo est, vt prætor in Hetruria ad duas legiones succederet C. Calpurnio. Prorogatú & L. Veturio Philoni est, vt prætor Galliam eandem prouinciam cum ijsdem duabus legionibus obtineret, quibus prætor obtinuisset. Quod in L. Veturio, idé in C. Aurunculeio decretum, ab senatu, latumque de prorogando imperio ad populum est, qui prætor Sardiniam prouinciam cum duabus legionibus obtinuerat. additæ ei ad præsidium prouinciæ quinquaginta longæ naues, quas P. Scipio ex Hispania misisset. Et P. Scipioni, & M. Syllano suæ Hispaniæ, suique exercitus in annum decreti. Scipio ex octuaginta nauibus, quas aut secum ex Italia adduxit, aut captas Carthagine habebat, quinquaginta in Sardiniam transmittere iussus: quia fama erat, magnum nauale apparatum eo anno Carthagine esse: CC. nauib. omnem oram Italiæ, Siciliæque ac Sardiniæ impleturos. In Sicilia ita diuisa res est. Sex. Cæsari exercitus Cannensis est datus: M. Valerius Læuinus (ei quoq; enim in annum prorogatum imperiú est) classem quæ ad Siciliam erat, nauium LXX. obtineret, adderet eo XXX. naues, quæ ad Tarentum priore anno fuerant, cum ea centum nauium classe, si videretur ei, prætectum in Africam traijceret: & P. Sulpitio, vt eadem classe Macedoniam Græciamque prouinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. De duabus quæ ad vrbem Romam fuerant legionibus nihil mutatum. Supplementum, quo opus esset, vt scriberent, consulib. permissum. Vna & viginti legionibus eo anno defensum imperium Romanum est. Et P. Licinio Varo prætori vrbano negocium datum, vt naues longas XXX. veteres reficeret, quæ Hostiæ erant. Et viginti nouas naues socijs naualibus compleret, vt quinquaginta nauium classe oram maris vicinam vrbi Romæ tueri posset. C. Calpurnius veritus ab Antio mouere exercitum, nisi cum successor venisset. Idem & Tubulo imperatum vt inde præcipue caueret ne qua noua consilia orirentur. Prætores in prouincias profecti. Consules religio tenebat, quod prodigijs aliquot nunciatis, non facile litabant. Ex Campania nuncitata erant, Capuę duas ædes, Fortunæ & Martis, & sepulchra aliquot de cœlo tacta: cum ijs (adeo minimis etiam rebus praua religio inserit deos) mures in æde Iouis aurum rosisse: Cassini examen pum ingens in foro consedisse: & Hostiæ murum, portamque de cœlo tactam. Cære vulturium volasse in ædem Iouis: Vulsinijs sanguine lacum manasse. Horum prodigiorum causa diem vnum supplicatio fuit. Per dies aliquot hostia maiores sine litatione cæsæ diuq; non impetrata pax deum, in capita consulum, repub. incolumi, exitiabilis prodigiorum euentus vertit. Ludi Apollinares Q. Fuluio, Ap. Claudio Coss. à. Cornelio Sulla prætore vrbis primum facti erit. inde omnes deinceps prætores vrbani fecerant: sed in vnum annum vouebant, dieq; incerta faciebant. Eo anno pestilentia grauis incidit in vrbem, agrosque quæ tamen magis in longos morbos quam in perniciales euasit. Eius pestilentiæ causa & supplicatum per compita tota vrbe est, & P. Licinius Varus Prætor vrbanus legem ferre ad populum iussus, vt hi ludi in perpetuum in statum eorum vouerentur. Itaque ipse primus ita vouit, fecitq; ad III. Nonas Quinctiles, is dies deinde solennis seruatus. De Arretinis & fama indies grauior & crescere patribus. Itaque C. Hostilio scriptum est, ne differret obsides ab Arretinis accipere, cui traderet Romam deducendos, C. Terentius Varro cum imperio missus: qui vt aduenit, extemplo Hostilius legionem vnam, quæ ante vrbem castra habebat, signa in vrbem ferre iussit, præsidiaque locis idoneis dispositit. tum in foro citatis senatoribus obsides imperauit. Cum senatus bidui

ad considerandum peteret tempus, aut ipsos extemplo dare, aut se postero die senatorum omnes liberos sumpturum, edixit: inde portas custodire iussit trib. militum, præfectosque socium & centuriones, ne quis nocte vrbe exiret. Id legnius negligentiusque factum, septem principes senatus, priusquam custodiæ in portis locarentur, ante noctem cum liberis evaserunt. Postero die luce prima cum senatus in forum citari cœptus esset, desiderati, bonaque eorum venierunt. à cæteris senatoribus C X X. obsides liberi ipsorum accepti, traditique C. Terentio Romam deducendi. Is omnia suspectiora, quam ante fuerant, in senatu fecit. Itaque tanquam imminente Hetrusco tumultu, legionem alteram ex vrbanis Arretium ducere iussus ipse C. Terentius, eamq; habere in præsidio vrbis. C. Hostilium cum cætero exercitu placuit totam prouinciam peragrare, & cauere ne qua occasio nouare cupientibus res daretur. C. Terentius vt Arretium cum legione venit, claues portarum cum magistratus posuisset, negantibus ijs comparere, fraude amotas magis ratus, quam negligentia intercidisse, ipse alias claues omnibus portis imposuit, cauitq; cum cura, vt omnia in potestate sua essent. Hostilium intentius monuit, vt in eo spem non moturos quicquam Hetruscos poneret, si ne quid mouere possent, præcauisset. De Tarentinis inde magna contentione in senatu actum coram Fabio, defendente ipso quos cæperat armis, alijs infensis, & plerisque æquantibus eos Campanorum noxæ, pœnæque. S. C. in sententiam M. Acilij factum est, vt oppidum præsidio custodiretur, Tarentinique omnes intra mœnia continerentur: res integra postea referretur, cum tranquillior status Italiæ esset. Et de M. Liuio præfecto arcis Tarentinæ haud minore certamine actum est, aliis sententijs notantibus præfectum, quod eius socordia Tarentum proditum hosti esset: alijs præmia decernentibus, quod per quinquennium arcem tutatus esset, maximeque vnius eius opera receptum Tarentum foret: mediis, ad censores, non ad senatum cognitionem de eo pertinere dicentibus. cuius sententiæ & Fabius fuit. adiecit tamen, fateri se opera Liuij Tarentum receptum, quod amici eius vulgo in senatu iactassent. neque enim recipiendum fuisse, nisi amissum foret. Consulum alter T. Quintius Crispinus ad exercitum, quem Q. Fulvius Flaccus habuerat, cum supplemento in Lucanos est profectus. Marcellum aliæ atque aliæ obiectæ animo religiones tenebant, in quibus, quod cum bello Gallico ad Clastidium ædem Honori & Virtuti vouisset, dedicatio eius à pontificibus impediebatur: quod negabant vnam cellam amplius quam vni deo rite dedicari: quia si de cœlo tacta, aut prodigij aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quod vtri deo diuina res fieret, sciri non posset. neque enim duobus, nisi certis deis rite vna hostia fieri. Ita addita Virtutis ædes approperato opere. neque tamen ab ipso ædes eæ dedicatæ sunt. Tum demum ad exercitum, quem priore anno Venusiæ reliquerat, cum supplemento proficiscitur. Locros in Brutijs Crispinus oppugnare conatus, quia magnam famam audisse Fabio Tarentum ferebatur. omne genus tormentorum, machinarumque ex Sicilia accersierat: & naues indidem accitæ erant, quæ vergentem ad mare partem vrbis oppugnarent. Ea omissa oppugnatio est, quia Lacinium Annibal admouerat copias: & collegam eduxisse iam à Venusia exercitum fama erat, cui coniungi volebat. Itaque in Apuliam ex Brutijs reditum, & inter Venusiam Brutiamque minus trium millium passuum interuallo consules binis castris consederant. In eandem regionem & Annibal redijt, auerso ab Locris bello. Ibi consules ambo ingenio feroces prope quotidie milites in aciem excire haud dubia spe, si duobus exercitibus consularibus iunctis cõmisisset sese hostis, debellari posse. Annibal quia cum Marcello bis priore anno congressus superior, victusque erat: vt cum eodem si dimicandum foret, nec spem nec metum ex vano haberet: ita duobus consulibus haudquaquam sese parem futurũ credebat. itaq; totus in suas artes versus, insidijs locũ quærebat. Leuia tamẽ prælia inter bina castra vario euentu fiebant. quib. cum extrahi æstatem posse

consules crederent, nihilominus oppugnari Locros posse rati, L. Cincio, vt ab Sicilia Locros cum classe traijceret, scribunt. Et vt ab terra quoque oppugnari mœnia possent, ab Tarento partem exercitus qui in præsidio erat, duci eo iusserunt. Ea ita futura per quosdam Thurinos comperta Annibali cum esset, mittit ad insidendam ab Tarento viam. Ibi sub tumulo Petelliæ equitum duo, peditum tria millia in occulto locata: in quæ inexplorato euntes Romani cum incidissent, ad duo millia armatorum cæsa, & mille & C C. ferme viui capta. Alij dissipati fuga per agros saltusque Tarentum rediere. Tumulus erat sylvestris inter Punica & Romana castra, ab neutris primo occupatus: quia Romani qualis pars eius, quæ vergeret in hostium castra, esset, ignorabant. Annibal insidijs, quam castris aptiorem eum crediderat. itaque nocte ad id missas aliquot Numidarum turmas medio in saltu condiderat, quorum interdiu nemo ab statione mouebatur, ne aut arma, aut ipsi procul conspicerentur. Fremebant vulgo in castris Romanis, occupandum eum tumulum esse, & castello firmandum: ne, si occupatus ab Annibale foret, velut in ceruicibus haberent hostem. Mouit ea res Marcellum. & collegæ: Quin imus, inquit, ipsi cum equitibus paucis exploratum? subiecta res oculis certius dabit consilium. Adiumente Crispino, cum equitibus ducentis & viginti, ex quibus XL. Fregellani, cæteri Hetrusci erant, proficiscuntur. Secuti M. Marcellus consulis filius, & A. Manlius, tribuni militum, simul & duo præfecti socium, L. Arennius, & M. Aulius. Immolasse eo die quidam memoriæ prodidere consulem Marcellum: & prima hostia cæsa, iecur sine capite inuentum: in secunda omnia comparuisse quæ adsolent. Auctum etiam visum in capite: nec id sane aruspici placuisse, quod secundum trunca & turpia exta, nimis læta apparuissent. Cæterum consulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale, vt nunquam satis castra castris collata duceret. Tum quoque vallo egrediem signum dedit, vt ad locum miles esset paratus: si collis in quem speculatum irent, vacuisset, vasa colligerent, ac sequerentur. Exiguum campi ante castra erat, inde in collem aperta vndique & conspecta ferebat via. Numidis speculatoribus nequaquam in spem tantæ rei positis, sed si quos vagos pabuli aut lignorum causa longius à castris progressos possent excipere, signum dat vt pariter ab suis quique latebris exorirentur. Non ante apparuere quibus obuijs ab ingo ipso consurgendum erat, quam circumire qui ab tergo intercluderent viam. Tum vndique omnes exorti, & clamore subato impetum fecere. Cum in ea valle consules essent, vt neque euaderent in iugum occupatum ab hoste, nec receptus ab tergo circumuenti haberent: extrahi tamen diutius certamen potuisset, si cœpta ab Hetruscis fuga pauorem cæteris iniecisset. Non tamen omisere pugnam deserti ab Hetruscis Fregellani, donec integri consules hortando, ipsique ex parte pugnando rem sustinebant. Sed postquam vulneratos ambos consules Marcellum etiam transfixũ lancea prolabentem ex equo moribundum videre, tum & ipsi (perpauci autem supererant) cum Crispino consule duobus iaculis icto, & Marcello adolescente, saucio & ipso, effugerunt. Interfectus A. Manlius tribunus militum: & ex duobus præfectis socium M. Aulius occisus: L. Arennius captus. & lictores consulum quinque viui in hostium potestatem venerunt. cæteri aut interfecti, aut cum consule effugerunt, equites tres & XL. aut in prælio, aut in fuga ceciderunt: duodeuiginti viui capti. Tumultuatum & in castris fuerat, vt consulibus irent subsidio: cum consulem, & filium eius consulis saucios, exiguasque infelicis expeditionis reliquias ad castra venientes cernunt. Mors Marcelli cum alioqui miserabilis fuit, tum quod nec pro ætate (maior iam enim LX. annis erat), neque pro veteris prudentia ducis, tam improuide se collegamque, & prope totam tempub. in præceps dederat. Multos circa vnam rem ambitus fecerim, si quæ de Marcelli morte variant authores, omnia exequi velim. Vt omittam alios: L. Cælius triplicem gentis ordinem edit: vnam traditam fama: alteram scripta laudatione filij: qui rerum gestarum

à gestæ interfuerit: tertiam, quam ipse pro inquisita ac sibi comperta affert. Cæterum ita fama variat, vt tamen plerique loci speculandi causa castris egressum, omnes insidijs circũuentum tradant. Annibal magnum terrorẽ hostibus mortẽ consulis vnius, vulnere alterius, iniectum esse ratus, ne cui deesset occasioni, castra in tumulum, in quo pugnatum erat, extemplo transfert. ibi inuentum Marcelli corpus sepelit. Crispinus & morte collegæ, & suo vulnere territus, silentio insequentis noctis profectus, quos proximos nactus est montes, in ijs loco alto & tuto vndique castra posuit. Ibi duo duces sagaciter moti sunt, alter ad inferendam, alter ad cauendam fraudem. Annulo Marcelli simul cum corpore Annibal potitus erat. eius signi errore ne qui dolus necteretur à Pœno, metuens Crispinus, circa ciuitates proximas miserat nuncios, occisum collegam esse, annuloque eius hostem potitum: ne quibus literis crederent nomine Marcelli compositis. Paulo ante hic nuncius consulis Salapiam venerat, quam literæ ab Annibale allatæ sunt, Marcelli nomine compositæ: se nocte quæ diem illum secutura esset, Salapiam venturum. parati milites essent, qui in præsidio erant, si quo opera eorum opus esset. Sensere Salapiani fraudem: & ab ira non defectionis modo, sed etiam equitum interfectorum rati occasionẽ supplicij peti, remisso retrò nuncio (perfuga autem Romanus erat) vt sine arbitrio milites quæ vellent agerent, oppidanos per muros vrbisque opportuna loca instationibus disponunt: custodias, vigiliasque in eam noctem intentius instruunt circa portam qua venturum hostem rebantur, quod roboris in præsidio erat, opponunt. Annibal quarta vigilia ferme ad vrbem accessit. Primi agminis erant perfugæ Romanorum, & arma Romana habebant. ij vbi ad portam est ventum, Latine omnes loquentes excitant vigiles: aperirique portam jubent: consulem adesse. Vigiles velut ad vocem eorum excitati, tumultuari, trepidare, moliri, porta cataracta deiecta, clausa erat, eam partim vectibus leuant, partim funibus subducunt in tantum altitudinis, vt subire recti possent. vix dum satis patebat iter, cum perfugæ certatim ruunt per portam: & cum sexcenti ferme intrassent, remisso fune, quo suspensa erant cataracta, magno sonitu cecidit. Salapiani, alij perfugas negligenter ex itinere suspensa humeris, vt inter pacatos, gerentes arma, inuadunt: alij è turribus portæ murisque saxis, fudibus, pilis absterrent hostem. Ita inde Annibal suamet ipse fraude captus abijt: profectusque ad Locrorum soluendam obsidionem, quam L. Cincius summa vi, operibus, tormentorumque omni genere ex Sicilia aduecto oppugnabat. Magoni iam haud ferme fidenti retenturum defensurumque se vrbem, prima spes morte nunciata Marcelli affulsit: secutus inde nuncius, Annibalem Numidarum equitatu præmisso, ipsum quantum accelerare posset, cum peditum agmine sequi. Itaque vbi primum Numidas edito è speculis signo aduentare sensit, & ipse patefacta repente porta ferox in hostes erumpit. Ita primo, magis quia improuiso id fecerat, quam quod par viribus esset, anceps certamen erat: deinde vt superuenere Numidæ, tantus pauor Romanis est iniectus, vt passim ad mare ac naues fugerent, relictis operibus machinisq; quibus muros quatiebant. Ita aduentu Annibalis soluta Locrorum obsidio est. Crispinus postquam in Brutios profectum Annibalẽ sensit, exercitum cui collega præfuerat, M. Marcellum tribun. mil. Venusiam abducere iussit. ipse cum legionibus suis Capuam profectus, vix lectiçæ agitationem præ grauitate vulnerum patiens, Romam literas de morte collegæ scripsit, quantoque ipse in discrimine esset. Se comitiorum causa non posse Romam venire: quia nec viæ laborem passurus videretur, & de Tarentro solicitus esset, ne ex Brutijs Annibal eo conuerteret agmen. legatos opus esse ad se mitti viros prudenteis, cum quibus quæ vellet, de republica loqueretur. Hæ literæ recitatæ, & luctum magnum morte alterius consulis, & metum de altero fecerunt. Itaque & Q. Fabium filium ad exercitum Venusianum miserunt: & ad consulem tres legati miss: Sex. Iulius Cæsar, L. Lucinius Pollio, L. Cincius Alimentius, cum paucis

ante diebus ex Sicilia rediſſet. Hi nunciare conſuli iuſſi, vt ſi ad comitia ipſe Romam venire non poſſet, dictatorem in agro Romano diceret comitiorum cauſa: ſi conſul Tarentum profectus eſſet, Q. Claudium Pr. placere in eam regionem inde abducere legiones, in qua plurimas ſociorum vrbes tueri poſſet. Eadem æſtate M. Valerius cum claſſe centum nauium ex Sicilia in Africam tranſmiſit: & ad Clupeam vrbem exſcenſione facta, agrum late nullo ferme obuio armato vaſtabat. inde ad naues raptim prædatores recepti, quia repente fama accidit, claſſem Punicam aduentare. L X X X. erant & tres naues. Cum ijs haud procul Clupea proſpere pugnat Romanus. Decē & octo nauibus captis, fugatis alijs, cum magna terreſtri naualique præda Lilybæum redit. Eadem æſtate & Philippus implorantibus Achæis auxilium tulit, quos & Machanidas tyrannus Lacedæmoniorum finitimo bello vrebat: & AEtoli nauibus per fretum quod Naupactum & Patras interfluit (Rhion incolæ vocant) exercitu traiecto, depopulati erant. Attalum quoque regem Aſiæ, quia AEtoli ſummum gentis ſuæ magiſtratum ad eum proximo concilio detulerant, fama erat in Europam traiecturum. Ob hæc Philippo in Græciam deſcendenti ad Lamiam vrbem AEtoli duce Phyſia, qui prætor in eum annum cum abiens Attalo creatus erat, occurrerunt. Habebant & ab Attalo auxilia ſecum: & mille ferme ex Romana claſſe à P. Sulpitio miſſos. Aduerſus hunc ducem, atque has copias Philippus bis proſpero euentu pugnauit: multos admodum hoſtium vtraque pugna occidit. Inde cum AEtoli metu compulſi Lamiæ vrbis mœnibus tenerent ſeſe, Philippus ad Phaleram exercitum reduxit. In Maliaco ſinu is locus eſt, quondam frequenter habitatus propter egregium portum, tutaſque circa ſtationes, & aliam opportunitatem maritimam terreſtremque. Eo legati ab rege Aegypti Ptolemæo Rhodijſque & Athenienſibus & Chijs venerunt, ad dirimendum inter Philippum atque AEtolos bellum. Adhibitus ab Aetolis ex finitimis pacificator Aminander rex Athamanum. Omnium autem non tanta pro AEtolis cura erat, ferocioribus, quam pro ingeniis Græcorum gentis: quam ne Philippus regnumque eius graue libertati futurum, rebus Græcis immiſceretur. De pace dilata conſultatio eſt in concilium Achæorum: concilioque ei & locus, & dies certa indicta. interim triginta dierum induciæ impetratæ. Profectus inde rex per Theſſaliā Bœotiamq;, Chalcidem Eubœæ venit, vt Attalum, quem claſſe Eubœam petiturum audierat, portubus & litori appulſu arceret. Inde præſidio relicto aduerſus Attalum, ſi forte interim traiecſſet: profectus ipſe cum paucis equitum, leuiſq; armaturæ Argos venit. Ibi cauſione Hereorum Nemeorumq; ſuffragijs populi ad eum delata, quia ſe Macedonum reges ex ea ciuitate oriundos referunt: Hereis peractis, ab ipſo ludicro extemplo Rhium profectus eſt ad indictum multo ante ſociorum concilium. Ibi de Aetolico finiendo bello actum, ne cauſa aut Romanis aut Attalo intrandi Græciam eſſet. Sed ea omnia vix dum inducarum tempore circumacto, Aetoli turbauere: poſtquam & Attalum AEginam veniſſe, & Romanam claſſem ſtare ad Naupactum audiuere. Vocati enim in concilium Achorum, in quo eædem legationes erant, quę ad Phaleram egerant de pace: primum quæſti ſunt quædam parua contra fidem conuentionis tempore induciarum factæ: poſtremo negarunt dirimi bellum poſſe, niſi Meſſeniis Achæi Pylum redderent. Sationis reſtitueretur Athamanis, Scerdeleto & Pleurato Parthini. Ille vero indignum ratus Philippus, victos victori ſibi vltro conditiones ferre, ne antea quidem ſe aut de pace audiſſe, aut inducias pepegiſſe dixit, ſpem vltro habentem quieturos AEtolos: ſed vt omnes ſocios teſtes haberet, ſe pacis, illos belli cauſam quæſiſſe. Ita infecta pace concilium dimiſit, quatuor milibus armatorum relictis ad præſidium Achæorum, & quinq; longis nauibus acceptis. quas ſi adieciſſet miſſæ nuper ad ſe claſſi Carthaginienſium, & ex Rhynia ab rege Pruſia venientibus nauibus, ſtatuerat nauali prælio lacēſſere Romanos, iamdiu in ea regione potentes maris: ipſe ab eo concilio Argos regreſſus,

A greſſus. iam enim Nemeorum appetebat tempus, quæ celebrari volebat præſentia ſua. Occupato rege apparatu ludorum, & per dies feſtos licẽtius quam inter belli tempora remittente animum, P. Sulpitius ab Naupacto profectus claſſem appulit inter Sicyonem & Corinthum, agrumque nobiliſſimæ fertilitatis effuſe vaſtauit. Fama eius rei Philippum ab ludis exciuit: raptimque cum equitatu profectus, iuſſis ſubſequi pedibus, palatos paſſim per agros, graueſque præda, vt qui nihil tale metuerent, adortus Romanos compulit ad naues. Claſſis Romana haud quaquam læta præda Naupactum redijt. Philippus Indorum quoque qui reliqui erant, celebritatem quantæcunque de Romanis tamen victoriæ partæ fama auxerat: lætitiaque ingenti celebrati feſti dies. eo magis etiam, quod populariter dempto capitis inſigni, purpura atque alio regio habitu, æquauerat cæteris ſe in ſpeciem: quo nihil gratius eſt ciuitatibus liberis. Præbuiſſetque haud dubiam eo facto ſpem libertatis, niſi omnia intoleranda libidine fœda ac deformia effeciſſet. vagabatur enim cum vno aut altero cõmite per maritimas domos dies noctesque: & ſubmittendo ſe in priuatum faſtigium, quo minus ſuſpectus, eo ſolutior erat: & libertatem cum alijs vanam oſtendiſſet, totam in ſuam licentiam verterat. Neque enim omnia emebat aut eblandiebatur, ſed vim etiam flagitijs adhibebat: periculoſumque & viris & parentibus erat, moram incommoda ſeueritate libidini regiæ feciſſe. vni etiam principi Achærorum Arato adempta vxor nomine Polycratia, ac ſpe regiarum nuptiarum in Macedoniam aſportata fuerat. Per hæc flagitia ſolenni Nemeorum peracto: pauciſque additis diebus, Dymas eſt profectus ad præſidium AEtolorum, quod ab Eleis accitum acceptumque in vrbem erat, eijciendum. Cycliadas (penes eum ſumma imperij erat) Achæique ad Dymas regi occurrere, & Eleorum accenſi odio, quod à cæteris Achæis diſſentirent: & infenſi AEtolis, quos Romanum quoq; aduerſus ſe mouiſſe bellum credebant. Profecti à Dymis coniuncto exercitu tranſeunt Lariſſum amnem, qui Eleum agrum ab Dymeo dirimit. Primum diem quo fines hoſtium ingreſſi ſunt, populando abſumpſerunt. Poſtero die acie inſtructa ad vrbem acceſſerunt, præmiſſis equitibus, qui obequitando portis promptum ad excurſiones genus laceſſerent AEtolorum. Ignorabant Sulpitium cum quindecim nauibus ab Naupacto Cyllenem traieciſſe: & expoſitis in terram quatuor millibus armatorum ſilentio noctis, ne conſpici agmen poſſet, intraſſet Elim. Itaque improuiſa res ingentem iniecit terrorem: poſtquam inter AEtolos Eleoſque Romana ſigna atque arma cognouere. Et primo recipere ſuos voluerat rex: dein contracto iam inter AEtolos & Triballos (Illyriorum id genus eſt) certamine, cum vrgeri videret ſuos, & ipſe rex cum equitatu in cohortem Romanam incurrit. Ibi equus pilo traiectus cum prolapſum per caput regem effudiſſet, atrox pugna vtrinque accenſa eſt: & ab Romanis impetu in regem facto, & protegentibus regijs. Inſignis & ipſius pugna fuit, cum pedes inter equites coactus eſſet prælium inire. deinde cum iam impar certamen eſſet, caderentque circa eum multi, & vulnerarentur: raptus ab ſuis, atque alteri equo iniectus fugit. Eo die caſtra quinque millia paſſuum ab vrbe Eleorum poſuit. poſtero die omnes copias ad propinquum Eleorum caſtallum (Pyrgum vocant) duxit, quo agreſtium multitudinem cum pecoribus metu populationum compulſam audierat. eam inconditam inermemque multitudinem primo ſtatim terrore aduenies cepit: compenſaueratq; ea præda, quod ignominiæ ad Elim acceptum fuerat. Diuidenti prædam, captiuoſq; (fuerunt autem quatuor millia hominum, pecorumque omnis generis ad viginti millia) nuncius ex Macedonia venit, Eropum quendam corrupto arcis præſidijque præfecto, Lychnidum cepiſſe: tenere & Daſſaretiorum quoſdam vicos, & Dardanos etiam concire. Omiſſo igitur Achaico atq; AEtolico bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armatorum, cum Menippo & Polyphante ducibus ad præſidium ſociorum profectus ab Dymis per Achaiam Bœotiamque & Bebœidem,

A.C. decimis castris Demetriadem in Thessaliam peruenit. Ibi alij maiorem affe-
rentes tumultum nuncij occurrunt: Dardanos in Macedoniam effusos Orestidem iam tenere, ac descendisse in AEstræum campum: famamque inter Barbaros celebrem esse, Philippum occisum. Expeditione ea qua cum populatoribus agri ad Sycionem pugnauit: in arborem illatus impetu equi, ademptum ramum cornu alterum galeæ perfregit. id inuentum ab AEtolo quodam, perlatumq; in Aetoliam ad Scerdilætum, cui notum erat insigne galeæ, famam interfecti regis vulganit. Post profectionem ex Achaia Philippi, Sulpitius Aeginam classe profectus cum Attalo esse coniunxit. Achæi cum Aetolis, Eleisque haud procul Messene prosperam pugnam fecerunt. Attalus rex, & P. Sulpitius AEginæ hybernarunt. Exitu huius anni T. Quintius Crispinus consul, dictatore comitiorum ludorumque faciendorum causa dicto L. Manlio Torquato, ex vulnere moritur. Alij Tarenti, alij in Campania mortuum tradunt. Id quod nullo ante bello acciderat: duo consules sine memorando prælio interfecti, velut orbam rempubl. reliquerant. Dictator Manlius magistrum equitum C. Seruilium (qui tum ædilis curulis erat) dixit. Senatus quo die primum est habitus, ludos magnos facere dictatorem iussit: quos M. AEmylius prætor vibonus C. Flaminio, Cn. Seruilio consulibus fecerat, & in quinquennium vouerat. Tum dictator & ludos fecit, & insequens lustrum vouit. Cæterum cum duo consulares exercitus tam prope hostem sine ducibus essent: omnibus alijs omissis, vna præcipua cura Patres populumque incessit, consules primo quoque tempore creandi: & vt eos potissimum crearent, quorum virtus satis tuta à fraude Punica esset. Cum toto eo bello damnosa præpropera ac feruida ingenia imperatorum fuisse, tum eo ipso anno consules nimia cupiditate conserendi cum hoste manum, in nec opinatam fraudem lapsos esse. cæterum deos immortales misertos nominis Romani, peperciisse innoxijs exercitibus, temeritatem
547. consulum ipsorum capitibus damnasse. Cum circumspicerent Patres, quos eum consules facerent: longè ante alios eminebat C. Claudius Nero. et collega quærebatur, & virum quidem eum egregium ducebant: sed promptiorem acrioremque quam tempora belli postularent, aut hostis Annibal. temperandi acre eius ingenium moderato & prudenti viro adiuncto collega censebant. M. Liuius erat multis ante annis ex consulatu populi iudicio damnatus, quam ignominiam adeo ægre tulerat, vt & rus migrarit, & permultos annos & vrbe, & omni cœtu caruerit hominum. octauo ferme post damnationē anno M. Claudius Marcellus, & M. Valerius Læuinus consules reduxerant eum in vrbem, sed erat veste obsoleta, capilloque & barba promissa, præferens in vultu habituque insignem memoriam ignominiæ acceptæ. L. Veturius, & P. Licinius censores eum tondere, & squalorem deponere, & in senatum venire, fungique alijs publicis muneribus coegerunt. sed tum quoque aut verbo assentiebatur, aut pedibus in sententiam ibat: donec cognati hominis eum causa M. Liuij Macati, cum de fama eius ageretur, stantem coegit in senatu sententiam dicere. Tum ex tanto interuallo auditus conuertit ora hominum in se: causamque sermonibus præbuit, indigno iniuriam à populo factam: magnoque id damno fuisse, quod tam graui bello nec opera nec consilio talis viri vsa respublica esset. C. Neroni neque Q. Fabium, neq; M. Valerium Læuinum dari collegas posse: quia duos Patricios creari non liceret. eandem causam in T. Manlio esse: præterquam quod recusasset delatum consulatum: recusatumque esse egregium par consulum fore, si M. Liuium C. Claudio collegam adiunxissent. Nec populus mentionem eius rei exortam à patribus est aspernatus. Vnus eam rem in ciuitate, is cui deferebatur honos, abnuebat: leuitatem ciuitatis accusans, Sordidati rei non misertos candidā togam inuito offerre: eodem honores putasq; congeri. si bonum virum ducerent, quid ita pro malo ac noxio damnassent: si innoxium comperissent, quid ita male credito priore cōsulatu, alterum crederent? Hæc taliaque arguentem & querentem castigabant Patres: & M.

Furium

Furium memorantes reuocatum de exilio, patriam pulsam sede sua restituis-
sent: vt parentum sæuitiam, sic patriæ patiendo ac ferendo leniendam esse. Ad-
nisi omnes cum C. Claudio M. Liuium consulem fecerunt. Post diem tertium
eius diei prætorum comitia habita. Prætores creati L. Porcius Licinius, C.
Manlius, A. & C. Hostilij Catones. Comitijs perfectis, ludisque factis, dictator &
magister equitum magistratu abierunt. C. Terentius Varro in Hetruriam pro-
prætor missus: vt ex ea prouincia C. Hostilius Tarentum ad eum exercitū iret,
quem T. Quintius consul habuerat. & L. Manlius trans mare legatus iret: visē-
retque, quæ res ibi gererentur: simul quod Olympiæ ludicrum ea ætate futu-
rum erat, quod maximo cœtu Græciæ celebraretur: vt si tuto per hostem pos-
set, adiret id concilium: vt qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini ciues re-
legati ab Annibale essent, domos redirent: scirentque sua omnia, quæ ante
bellum habuissent, reddere populum Romanum. Quia periculosissimus an-
nus imminere videbatur, neque consules in republica erant: in consules de-
signatos omnes versi, quamprimum eos sortiri prouincias, & præscire quam
quisque eorum prouinciam, quem hostem haberet, volebant. De reconcilia-
tione etiam gratiæ eorum in senatu actum est: principio facto à Q. Fabio
Maximo. Inimicitiæ ante nobiles inter eos erant: & acerbiores eas, indignio-
resque Liuio sua calamitas fecerat, quod spretum se in ea fortuna credebat.
itaq; is magis implacabilis erat: & nihil opus esse reconciliatione aiebat. acrius
& intentius omnia gesturos, timentes ne crescendi ex se inimico collegæ po-
testas fieret. Vicit tamen authoritas senatus, vt positis simultatibus, commu-
ni animo consilioque administrarent rempublicam. Prouincia iis non per-
mista regionibus, sicut superioribus annis, sed diuersæ extremis Italiæ fini-
bus, alteri aduersus Annibalem Brutij, Lucani, alteri Gallia aduersus Asdruba-
lem, quem iam Alpibus appropinquare fama erat, decreta. Exercitum ex duo-
bus qui in Gallia, quique in Hetruria essent, addito vrbano, eligere quem mal-
let, qui Galliam esset sortitus. Cui Brutij prouincia euenisset, nouis legionibus
vrbanis scriptis, vtrius mallet consulum prioris anni exercitum sumeret. Re-
ctum à consule exercitum Q. Fuluius proconsul acciperet: eique in annum
imperium esset. & C. Hostilio, cui pro Hetruria Tarentum mutauerant pro-
uinciam: pro Tarento Capuam mutauerunt. legio vna data, cui Fuluius proxi-
mo anno præfuerat. De Asdrubalis aduentu in Italiam cura indies crescē-
bat. Massilienſium primum legati nunciauerant, eum in Galliam transgres-
sum: erectosque aduentu eius, quia magnum pondus auri attulisse diceretur
ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos. missi deinde cum ijs
legati ab Roma Sex. Antistius, & M. Retius ad rem inspiciendam, retulerant,
missse se cum Massilienſibus ducibus, qui per hospites eorum principes Gal-
lorum omnia explorata referrent: pro comperto habere, Asdrubalem ingenti
iam coacto exercitu proximo vere Alpes traiecturum: nec rum eum quicquā
aliud morari, nisi quod clausæ hyeme Alpes essent. In locum M. Marcelli
L. Aquilius Pætus augur creatus, inauguratusque. Et Cn. Cornelius Dola-
bella rex sacrorum inauguratus est in locum M. Martij qui biennio ante
mortuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum est à censoribus P. Sem-
pronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego: Censa ciuium capita CXXXVII.
millia C. & VII I. minor aliquanto numerus, quàm qui ante bellum fuerat. Eo
anno primum ex quo Annibal in Italiam venisset, comitium rectum esse, me-
moriæ proditum est: & ludos Romanos semel instauratos ab ædilibus curuli-
bus Q. Metello, & C. Seruilio & plebijs ludis biduum instauratum ab Q. Man-
lio, & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. & tria signa ad Cæreris ædem dede-
runt, & Iouis epulum fuit ludorum causa. Consulatum inde ineunt C. Claudius
Nero, & M. Liuius iterum: qui quia, iam designati prouincias sortiti erant,
prætores sortiri iusserunt. C. Hostilio vrbana iurisdictio euenit, addita &
peregrina, vt tres in prouincias exire possent. A. Hostilio Sardinia, C. Man-

lio

lio Sicilia, L. Porcio Gallia euenit. Summa legionum trium & XX. ita per prouincias diuisa: vt binæ consulum essent: quatuor Hispania haberet: tres prætores binas, in Sicilia, in Sardinia, & Gallia: duas C. Terentius in Hetruria: duas Q. Puluius in Brutijs: duas Q. Claudius circa Tarentum & Salentinos: vnam C. Hostilius Tubulus Capuæ: duæ vrbanæ vt scriberentur: primis quasi or legionibus populus tribunos creauit, ip cæteras consules miserunt. Priusquam consules proficiscerentur, nouendiale sacrum fuit, quia Veiis de cœlo lapidauerat. Sub vnius prodigij (vt fit) mentionem, alia quoque nunciata. Minturnis ædem Iouis, & Lucum Maricæ, item Atellæ murum, & portam de cœlo tactam. Minturnenses terribilus quod esset, adijciebant ſ sanguinis riuum in porta fluxisse. & Capuæ lupus nocte portam ingressus, vigilem laniauerat. Hæc procurata hostijs maioribus prodigia: & supplicatio diem vnũ fuit ex decreto pontificum, inde iterum nouendiale instauratum, quod in Armilustro lapidibus visum pluere. Liberatas religione mentes, turbauit rursus nunciatum, Frusinone infantem natum esse, quadrimo parem: nec magnitudine tam mirandum, quam quod is quoque, vt Sinuessæ biennio ante, incertus mas an fœmina esset, natus erat. Id vero aruspices ex Hetruria acciti fœdum ac nefas prodigium dicere: extorrem agro Romano procul terræ contactu alto mergendum. viuum in arcam condidere, prouectumque in mare proiecerunt. Deinde crevere item pontifices, vt virgines ter nouenæ per vrbem euntes carmen canerent. Id cum in Iouis Statoris æde discerent conditum ab Liuio poeta carmen, tacta de cœlo ædes in Auentino Iunonis reginæ. prodigiumque id ad matronas pertinere aruspices cum respondissent, donoque diuam placandam esse, ædilium curulium edicto in Capitolium conuocatæ, quibus in vrbe Roma, intraque decimum lapidem ab vrbe domicilia essent, ipsæ inter se quinque & viginti delegerunt, ad quas ex dotibus stipem conferrent. inde donum pelue aurea facta, lataque in Auentinum, pureque & caste à matronis sacrificatum. Confestim ad aliud sacrificium eidem diuæ ab decemuiris edicta dies, cuius ordo talis fuit: Ab æde Apollinis boues fœminæ albæ duæ porta Carmentali in vrbem ductæ, post eas duo signa cupressea Iunonis reginæ portabantur. tum septem & viginti virgines longam indutæ vestem, carmen in Iunonem reginam canentes ibant illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingenijs, nunc abhorrens & inconditum, si referatur. Virginum ordinem sequebantur decemuiri coronati laurea, prætextatique, à porta Iugario vico in forum venere. in foro pompa constitit. & per manus reste data, virgines sonum vocis pulsu pedum modulantes incesserunt. inde vico Tusco, Velabroq; per Boarium forum in cluum Publicum, atque ædem Iunonis reginæ perrectum. ibi duæ hostiæ ab decemuiris immolatæ, & simulacra cupressea in ædem illata. Dijs rite placatis, delectum consules habebant acrius intentiusque, quam prioribus annis quisquam meminerat habitum. nam & belli terror duplicatus noui hostis in Italiam aduentu: & minus iuuentutis erat, vnde scriberent milites. itaque colonos etiam maritimos qui sacrosanctam vacationem dicebantur habere, dare milites cogebant. quibus recusantibus edixere in diem certam, vt quo quisque iure vacationem haberet, ad senatum deferret. Ea die hi populi ad senatum venerunt: Hostienses, Alsienses, Antias, Anxuras, Minturnenses, Sinuessanos, & à supero mari Senenses. Cum vacationes suas quisque populus recitaret, nullus, cum in Italia hostis esset, præter Antiatem Hostiensemque, vacatio obtenta est. & earum coloniarum iuniores ireiurando adacti, supra dies triginta non pernoctaturos se esse extra mœnia coloniæ suæ, donec hostis in Italia esset. Cum omnes censerent, primo quoque tempore consulibus eundum ad bellum (nam & Asdrubali occurrendum esse descendenti ab Alpibus, ne Gallos cisalpinos, neve Hetruriam erectam in spem rerum nouarum solicitaret: & Annibalem suo proprio occupandum bello, ne emergere ex Brutijs, atque obuiam fratri ire posset) Liuius cunctabatur, parum fidens suarum prouinciarum exercitibus:

exercitibus: collegam ex duobus consularibus egregijs exercitibus, & tertio cui Q. Claudius Tarenti præesset, electionem habere, intuleratque mentionem de Volonibus reuocandis ad signa. Senatus liberam potestatem Cossi fecit, & supplendi vnde vellent: & eligendi de omnibus exercitibus quos vellent, permutandique: & ex prouincijs, quos è republica censerent esse, traducendi. Ea omnia cum summa concordia consulum acta. Volones in vndecimam & vicesimam legiones scripti. magni roboris auxilia ex Hispania quoque à P. Scipione Liuio missa quidam ad id bellum authores sunt, octo millia Hispanorum Gallorumque, duo millia de legionibus militum, equitum ad mille octingentos, mistos Numidas Hispanosque. M. Lucretium has copias natibus aduexisse: & sagittariorum funditorumque ad quatuor millia ex Sicilia C. Manlium misisse. Auxerunt Romæ tumultum literæ ex Gallia missæ ab L. Porcio prætore: Asdrubalem mouisse ex hybernis, & iam Alpes transire: octo millia Ligurum conscripta, armataque: coniunctaque se transgresso in Italiam esse, nisi mitteretur in Ligures qui eos bello occuparet. se cum inualido exercitu, quoad tutum putaret, progressurum. Hæ literæ consules raptim confecto delectu maturius quam constituerant, exire in prouincias coegerunt: ea mente, vt vterque hostem in sua prouincia contineret, neque coniungi, aut conferre in vnum vires pateretur. Plurimum in eam rem adiuuit opinio Annibalis: quod & si ea ætate transiturum in Italiam fratrem crediderat, recordando quæ ipse in transitu nunc Rhodani nunc Alpium, cum hominibus locisque pugnando per quinque menses exhausisset, haudquaquam tam facilem maturumque transitum expectabat. ea tardius mouendi ex hybernis causa fuit. Cæterum Asdrubali & suæ, & aliorum spe omnia celeriora atque expeditiora fuere. non enim receperunt modo Aruerni eum, deinceps que aliæ Gallicæ atque Alpinæ gentes, sed etiam secutæ sunt ad bellum. & cum per munita pleraque transitu fratris, quæ antea inuia fuerant, ducebat: tum etiam duodecim annorum assuetudine peruijs Alpibus factis, inter mitiora iam hominum transibat ingenia. inusitati namq; antea alienigenis, nec videre ipsi aduenam in sua terra assueti, omni genere humano insociabiles erant. & primo ignari quo Pœnus pergeret, suas rupes suaque castella, & pecorum hominumq; prædam peti crediderant. fama deinde Punici belli, quo duodecimum annum Italia vrebatur, satis edocuerat, viam tantum Alpes esse: duas prævalidas vrbes, magno inter se maris terrarumq; spacio diseretas, de imperio & opibus certare. Hæ causæ aperuerant Alpes Asdrubali. Cæterum quod celeritate itineris profectum erat, id mora ad Placentiam, dum frustra obsidet magis quam oppugnat, corrupit. Crediderat cæpestris oppidi facilem expugnationē esse: & nobilitas coloniæ induxerat eum, magnum se excidio eius vrbis terrorem cæteris iniecturum. Non ipse se solum ea oppugnatione impedijt, sed Annibalem post famā transitus eius tanto spe sua celeriorem, iam mouentem ex hybernis, continuerat: quippe reputantem non solum quam lenta vrbium oppugnatio esset, sed etiam quam ipse frustra eandem illam coloniam ab Trebia victor regressus tentasset. Consules diuersis itineribus profecti ab vrbe, velut in duo pariter bella distenderant curas hominum, simul recordantium quas primus aduentus Annibalis intulisset Italiæ clades: simul, cum illa angeret cura, quos tam propitios vrbi atque imperio fore deos, vt eodem tempore vtrobique respublica prospere gereretur. aduersa secundis pensando, rem ad id tempus extractam esse. cum in Italia ad Thrasymenum & Cannas præcipitasset Romana respublica, prospera bella in Hispania prolapsam eam erexisse. postea cum in Hispania alia super aliam clades duobus egregijs ducibus amissis, duos exercitus ex parte deleisset, secunda in Italia Siciliaq; gesta quassatam rempublicam excepisset: & ipsum interuallum loci, quod in vltimis terrarum oris alterum bellum gereretur, spacium dedisse ad respirandum. nunc duo bella in Italiam accepta, duos celeberrimi nominis duces circumstare vrbem Romam, & vnum in locū totam

totam periculi molem, omne onus incubuisse. qui eorum prior vicisset, haud paucos dies castra cum altero iuncturum. Terrebat & proximus annus fragoris duorum consulum funeribus. His anxij curis homines digredientes in prouincias consules prosecuti sunt. Memoriæ proditum est, plenum adhuc ira in ciues M. Liuium ad bellum proficiscentem monenti Q. Fabio, ne priusquam genus hostium cognosset, temere manum consereret: respondisse, vbi primum hostium agmen conspexisset, pugnaturum. cum quæreretur, quæ causa festinandi esset: Aut ex hoste egregiam gloriam, inquit, aut ex ciuibus victis gaudium, meritum certe, & si non honestum, capiam. Priusquam Claudius consul in prouinciam peruenire, per extremum finem agri Larinatis, ducentem in Salentinos exercitum Annibalem, cum expeditis cohortibus adortus C. Hostilius Tubulus incomposito agmini terribilem tumultum intulit. Ad quatuor millia hominum occidit, nouem signa militaria cepit. Mouerat ex hybernis ad firmam hostis Q. Claudius, qui per vrbes agri Salentini castra disposita habebat. Itaque ne cum duobus exercitibus simul confligeret Aunibal, nocte castra ex agro Tarentino mouit, atque in Brutios concessit. Claudius in Salentinos agmen conuertit. Hostilius Capuam petens, obuius ad Venusiam fit consuli Claudio. Ibi ex vtroque exercitu electa peditum quadraginta millia, duo millia & quingenti equites, quibus consul aduersus Annibalem rem gereret, reliquas copias Hostilius Capuam ducere iussus, vt Q. Fuluio proconsuli traderet. Annibal vndiq; contracto exercitu, quem in hybernis, aut in præsidiis agri Brutij habuerat, in Lucanos ad Grumentum venit, spe recipiendi oppida, quę per metum ad Romanos defecissent. eodem à Venusia consul Romanus exploratis itineribus contendit, & mille fere & quingentos passus castra ab hoste locat. Grumenti mœnibus prope iunctum videbatur Pœnorum vallum. quingenti passus erant inter castra Punica & Romana. interiacebat campus, colles imminebant nudi, sinistro lateri Carthaginiensium, dextro Romanorum, neutris suspecti: quod nihil syluæ, neque ad insidias latebrarum habebant. In medio campo ab stationibus procursantes certamina haud satis digna dictu serebant. Id modo Romanum quærere apparebat, ne abire hostem pateretur. Annibal inde euadere cupiens, totis viribus in aciem descendebat. Tum consul ingenio hostis vsus, quo minus in tam apertis collibus timeri insidię poterant, quinq; cohortes additis quinq; manipulis, nocte ingũ superare, & in auersis vallibus considere iubet: tẽpus exurgendi ex insidijs, & aggrediendi hostem, T. Claudium Asellum tribunũ militum, & P. Claudii prętectum sociũ edocet, quos cum ijs mittebat. ipse luce prima copias omnes pedit̃ equitumq; in aciẽ eduxit. Paulo post & à Annibale signũ pugnæ propositũ est: clamorq; in castris ad arma discurrentium est sublatus. inde eques; pedes; certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hostes. Quos vbi effusos consul videt, tribuno militum tertiæ legionis C. Aurunculeio imperat, vt equites legionis quanto maximo impetu possit, in hostem emittat. ita pecorum modo incompositos toto passim campo fudisse, vt sterni opprimique, priusquam instruantur, possint. Nondum Annibal è castris exierat, cum pugnantium clamorem audiuit. itaque excitus tumultu raptim ad hostem copias agit. Iam primos occupauerat equestris terror. peditum etiam prima legio, & dextra ala prælium inibant: incompositi hostes, vt quemque aut pedit̃ aut equiti casus obtulit, ita conserunt manus. crescit pugna subsidiis, & procurrentium ad certamen numero augetur. pugnantesque (quod nisi in veteri exercitu, & duce vetere haud facile est) inter tumultum ac terrorem instruxisset Annibal, ni cohortium ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus metum, ne intercluderentur à castris, iniecisset. Inde pauor incussus: & fuga passim fieri cœpta est. minorque cædes fuit, quia propinquitas castrorum breuiorem fugam perculsis fecit. equites enim in tergo inhærebant: in transuersa latera inuaserant cohortes secundis collibus, via nulla

ad

Ac facili decurrentes. tamen supra octo millia hominum occisa: supra septingentos capti: signa militaria nouem adempta. elephanti etiam, quorum nullus vsus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat, quatuor occisi, duo capti. Romanorum sociorumque ducenti ceciderant. Postero die Pœnus quieuit. Romanus in aciem copijs eductis, posteaquam neminem signa contra efferre vidit, spolia legi cæsorum hostium, & suorum corpora collata in vnum sepeliri iussit. inde sequentibus continuis diebus aliquot ita instituit portis, vt prope insferre signa videretur: donec Annibal tertia vigilia crebris ignibus tabernaculisque, quæ pars castrorum ad hostes vergebat, & Numidis paucis, qui in vallo portisque se ostenderent, relictis, profectus, Apuliam petere intendit. Vbi illuxit, successit vallo Romana acies: & Numidæ ex composito paulisper in portis se valloque ostentauere: frustratique aliquandiu hostem, citatis equis agmen suorum assequuntur. Consul vbi silentium in castris, & ne paucos quidem qui prima luce obambulauerant, partæ vlla cernebat: duobus equitibus speculatum in castra præmissis, posteaquam satis tuta omnia esse exploratum eis, inferri signa iussit: tantumque ibi moratus, dum milites ad prædam discurrunt: receptui deinde cecinit: multoque ante noctem copias reduxit. Postero die prima luce profectus, magnis itineribus famâ & vestigia agminis sequens, haud procul Venusia hostem assequitur. Ibi quoque tumultuaria pugna fuit. supra duo millia Pœnorum cæsa. Inde nocturnis, montanisq; itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret, Metapontum petijt. Hanno inde (is enim præsidio eius loci præfuerat) in Brutios cum paucis ad exercitum nouum comparandum missus. Annibal copijs eius ad suas additis, Venusiam retro quibus venerat itineribus repetit: atque inde Cannusium procedit. Nunquam Nero vestigijs hostis abstiterat: & Q. Fuluium, cum Metapontum ipse proficisceretur, in Lucanos, ne regio ea sine præsidio esset, accersierat. Inter hæc ab Asdrubale, postquam à Placentiæ obsidione abscessit, quatuor Galli equites, duo Numidæ cum literis ad Annibalem missi, cum per medios hostes totam ferme longitudinem Italiæ emensi essent: dum Metapontum cedentem Annibalem sequuntur, incertis itineribus Tarentum delati, à vagis per agros pabulatoribus Romanis ad Q. Claudium prætorem deducuntur. Eum primo incertis implicantes responsis, vt metus tormentorum admotus fateri vera coegit, edocuerunt literas se ab Asdrubale ad Annibalem ferre. Cum ijs literis, sicut erant, signatis, L. Virginio Tribuno militum ducendi ad Claudium consulem traduntur. duæ simul turmæ Samnitum præsidij causa missæ. Qui vbi ad consulem peruenerunt, literæque lectæ per interpretem sunt, & ex captiuis percunctatio facta: tum Claudius non id tempus esse reipublicæ ratus, quo consilijs ordinarijs prouinciæ suæ quisque finibus per exercitus suos cum hoste destinato ab senatu bellum gereret: audendum, ac nouandum aliquid improuisum, inopinatum, quod cœptum non minorem apud ciues, quam hostes terrorem faceret, perpetratum in magnam lætitiam ex magno metu verteret: literis Asdrubalis Romam ad senatum missis, simul & ipse Patres conscriptos, quid paret, edocet, vt cum in Vmbria se occursurum Asdrubal fratri scribat, legionem à Capua Romam accersant, delectum Romæ habeant, exercitum vrbanum ad Narniam hosti opponant. Hæc senatui scripta. Præmissi item per agrũ Larinatem, Marrucinum, Ferentanum, Prætutianum, qua exercitum ducturus erat, vt omnes ex agris vrbibusque commeatus paratos militi ad vescendum in viam deferrent, equos iumentaque alia producerent, vt vehiculorum fessis copia esset. ipse de toto exercitu ciuium sociorumque quod roboris erat, delegit, sex millia peditum, mille equites, pronunciat, occupare se in Lucanis proximam vrbem, Punicumque in ea præsidium velle, vt ad iter parati omnes essent. profectus nocte flexit in Picenum. Et consul quidem, quantis maximis poterat itineribus, ad collegam ducebat, relicto Q. Tatio legato, qui castris præesset. Romæ haud minus terroris ac tumultus erat, quam fuerat biennio ante,

cum

cum castra Punica obiecta Romanis mœnibus portisque fuerant. neque fa
constabat animis,tam audax iter consulis laudarent,vituperarentne. appare
bat(quo nihil iniquius est)ex euentu famam habiturum. Castra prope Anni
balem hostem relicta sine duce,cum exercitu cui detractum foret omne quod
roboris,quod floris fuerit: & consulem in Lucanos ostendisse iter, cum Pice
num & Galliam peteret,castra relinquentem nulla alia re tutiora, quam er
re hostis,qui ducem inde atque exercitus partem abisse ignoraret. Quid futu
rum,si id palam fiat?& aut insequi Neronem cum sex millibus armatorum pro
fectum Annibal toto exercitu velit: aut castra inuadere prædæ relicta, sine
viribus, sine imperio, sine auspicio? Veteres eius belli clades, duo consulu
proximo anno interfecti terrebant. & ea omnia accidisse, cum vnus imper
tor,vnus exercitus hostium in Italia esset. nunc duo bella Punica facta, duos
ingentes exercitus,duos prope Annibales in Italia esse.quippe & Asdrubalem
patre eodem Amilcare genitum, æque impigrum ducem per tot in Hispania
annos Romano exercitum bello, gemina victoria insignem,duobus exercitib.
cum clarissimis ducibus deletis. nam itineris quidem celeritate ex Hispania
concitatis ad arma Gallicis gentibus, multo magis quam Annibalem ipsum
gloriari posse: quippe in iis locis hunc coegisse exercitum, quibus ille maio
rem partem militum fame ac frigore, quæ miserrima mortis genera sunt, am
sisset.Adijciebant etiam periti rerum Hispaniæ,haud cum ignoto duce C.Ne
rone congressurum,sed quem in saltu impedito deprehensus forte, haud secus
quam puerum,conscribendis fallacibus conditionibus pacis frustratus elusis
set. Omnia maiora etiam vero præsidia hostium minora sua, metu interpre
semper in deteriora inclinato, ducebant. Nero postquã iam tantum intervalli
ab hoste fecerat,vt detegi cõsilium satis tutum esset,paucis milites alloquitur.
Negat vllius consilium imperatoris in speciem audacius, re ipsa tutius fuisse,
quam suum.Ad certam eos se victoriam ducere,quippe ad quod bellũ collega
non ante quam ad satietatem ipsius peditum atque equitum datæ ab senatu
copiæ fuissent, maiores instructioresq; quam si aduersus ipsum Annibalem iret,
profectus sit:eo ipsos quantumcunq; virium momentum addiderint,rem omnẽ
inclinaturos. auditum modo in acie (nam ne audiatur,daturum operam)
alterum consulem, & alterum exercitum aduenisse, haud dubiam victoriam
facturum. Famam bellum conficere, & parua momenta in spem metumq; im
pellere animos. Gloriæ quidem ex re bene gestæ partæ fructum prope omnem
ipsos laturos. Semper quod postremum adiectum sit,id rem totam videri trahi
sse. Cernere ipsos, quo concursu,qua admiratione,quo fauore hominum in
suum celebretur.Et Hercule per instructa omnia ordinib.virorum mulierumq; C
vndique ex agris effusorum, inter vota ac preces & laudes ibant. illos præsi
dia reipublicæ, vindices vrbis Romæ imperijque appellabant. in illorum ar
mis dextrisque suam liberorumque suorum salutem ac libertatem repositam
esse. deos omnes deasque precabantur, vt illis faustum iter, felixq; pugna, na
tura ex hostibus victoria esset, damnarenturq; ipsi votorum quæ pro ijs susce
pissent: vt quemadmodum nunc soliciti prosequerentur eos, ita paucos post
dies læti ouantibus victoria obuiam irent.Inuitare inde pro se quisque,& obse
rare, & flagitare precibus, vt quæ ipsis imentisque vsui essent, ab se potissimum
sumerent,benigne omnia cumulata dare.Modestia certare milites,ne quid ul
tra vsum necessarium sumerent.nihil morari,nec ab signis absistere, cibum ca
pientes diem ac nocte ire.vix quod satis ad naturale desiderium corporum es
set,quieti dare.Et ad tollegam præmissi erant,qui nunciarent aduentum, per
cunctarenturque,clam an palam,interdin an noctu venire sese vellet,iisdem an
aliis confidere castris.Nocte clam melius ingredi visum est.Tessera per castra
ab Liuio consule data erat, vt tribunum tribunus,centurio centurionẽ, eques
equitem, pedes peditem acciperet. neque enim dilatari castra opus esse,
nec hostis aduentum alterius consulis sentiret: & coarctatio plurium in angu
stiæ

A uadentium facilior futura erat, quod Claudianus exercitus nihil ferme præter arma secum in expeditionem tulerat. Cæterum in ipso itinere auctum voluntariis agmen erat, offerentibus sese vltro, & veteribus militibus perfunctis iam militia, & iuuenibus, quos certatim nomina dantes, si quorum corporis species, roburque virium aptum militiæ videbatur, conscripserat. Ad Senam castra alterius consulis erant. & quingentos inde ferme passus Asdrubal abe-rat. Itaque cum iam appropinquaret, tectus montibus substitit Nero, ne ante noctem castra ingrederetur. Silentio ingressi, ab sui quisque ordinis hominibus in tentoria adducti, cum summa omnium lætitia hospitaliter excipiuntur. Postero die concilium habitum, cui & L. Porcius Licinius prætor affuit. Castra iuncta consulum castris habebat: & ante aduentum eorum per loca alta ducendo exercitum, cum modo insideret angustos saltus, vt transitum clauderet, modo ab latere aut ab tergo carperet agmen, ludificatus hostem omnibus artibus belli fuerat. is tum in concilio aderat. Multorum eo inclinabant sententiæ, vt dum fessum via ac vigiliis reficeret militem Nero, simul & ad noscendũ hostem paucos sibi sumeret dies, tempus pugnandi differretur. Nero non suadere modo, sed summa ope orare iustitit, ne consilium suum, quod tutum celeritas fecisset, temerarium morando facerent. Errore, qui non diuturnus futurus esset, velut torpentem Annibalem, nec castra sua fine duce relicta aggredi, nec ad sequendum se iter intendisse. antequam se moueat, delere exercitum Asdrubalis posse redireque in Apuliam. Qui prolatando spatium hosti det, eum & illa castra prodere Annibali, & aperire in Galliam iter, vt per ocium, vbi velit, Asdrubali cõiungatur. Extemplo signum dandum, & exeundum in aciem: abutendumque errore hostium absentium, præsentiumque: dum neque illi sciant cum paucioribus, nec hi cum plurib. & validioribus rem esse. Consilio dimisso signum pugnæ proponitur, confestimque in aciem procedunt. Iam hostes ante castra instructi stabant. Moram pugnæ attulit, quod Asdrubal prouectus ante signa cum paucis equitibus scuta vetera hostiũ notauit, quæ ante non viderat, & strigosiores equos, multitudo quoq; maior solita visa est. Suspicatus, id quod erat, receptui propere cecinit, ac misit ad flumen vnde aquabantur: vbi & excipi aliqui possent, & notari oculis, si qui forte adustioris coloris, vt ex recenti via, essent. simul circumuehi procul castra iubet, specularique, num tectum aliqua parte sit vallum: & attendant, semel, bisne signum canat in castris. Ea cum ordine omnia relata essent, castra nihil aucta errorem faciebant. Bina erant, sicut ante aduentum consulis alterius fuerant, vna M. Liuij, altera L. Portij, neutris quicquam, quo latius tenderetur, ad munimenta adiectum. Illud veterem ducem assuefumque Romano hosti mouit, quod semel in prætoriis castris signum, bis in consularibus referebant cecinisse. duos profecto consules esse: & quonam modo alter ab Annibale abscessisset, cura angebat. minime id quod erat, suspicari poterat, tantę rei frustratione Annibalem elusum: vt vbi dux, vbi exercitus esset, cum quo castra collata haberet, ignoraret. profecto haud mediocri clade absterritum, inse qui non ausum: magnopere vereri, ne perditis rebus serum ipse auxilium venisset. Romanisque eadem iam fortuna in Italia, quæ in Hispania esset, interdum literas suas ad eum non peruenisse, credere: interceptisq; ijs, consulem ad sese opprimendum accelerasse. His anxius curis, extinctis ignibus, vigilia prima dato signo, vt taciti vasa colligerent, signa ferri iussit. In trepidatione & nocturno tumultu duces parum intente asseruati, alter in destinatis iam inde ante animo latebris subsedit, alter per vada nota Metaunum flumen tranauit. Ita desertum à ducibus agmen primo per agros palatur: sessiq; aliquot somno ac vigiliis sternunt corpora passim, atq; infrequentia relinquunt signa. Asdrubal dum lux viam ostenderet, ripa fluminis signa ferri iubet. & per tortuosi amnis sinus flexusque cum errore obiens, haud multum processisset: & vbi prima lux trãsitum opportunum ostendisset, transiturus erat: sed cum quantum à mari abscedebat, tanto

altiori-

altioribus coercentibus amnem ripis, non inueniret vada, diem transeundo spatium dedit ad insequendum se hosti. Nero primum cum omni equitatu abscessit. Porcius deinde assecutus cum leui armatura. Qui cum fessum agmen cuperent ab omni parte, incursarentque, & iam omisso itinere, quod fugæ simile erat, castra metari Pœnus in tumulo super fluminis ripam vellet: aduenit Livius peditum omnibus copijs, non itineri modo, sed ad conserendum extemplo prælium instructis, armatisque. Sed vbi omnes copiæ coniunxerunt, dimidiata acies est, Claudius dextro in cornu, Liuius ab sinistro pugnam instruxit, media acies prætori tuenda datur. Asdrubal omissa munitione castrorum, postquam pugnandum vidit, in prima acie ante signa elephantos locat, circa eos læuum in cornu aduersus Claudium Gallos opponit, haud tantum eis fidens, quantum ab hoste timeri eos credebat. ipse dextrum cornu aduersus M. Liuium sibi usque Hispanis (& ibi maxime in vetere milite spem habebat) sumpsit. Ligures in medio post elephantos posuit: sed longior quam latior acies erat. Gallus prominens collis tegebat. Ea frons quam Hispani tenebant, cum sinistro Romanorum cornu concurrit, dextra omnis acies extra prælium eminens cessabat, collis oppositus arcebat, ne aut à fronte aut ab latere aggrederentur. Inter Liuium Asdrubalemque ingens contractum certamen erat, atroxque cædes vtrinque edebatur. ibi duces ambo, ibi pars maior peditum equitumq; Romanorum, ibi Hispani, vetus miles, peritusq; Romanæ pugnæ, & Ligures, durum in armis genus. Eodem versi elephanti, qui primo impetu turbauerant antesignanos, & iam signa mouerant loco: deinde crescente certamine & clamore, impotentius iam regi, & inter duas acies versari, velut incerti quorum essent, haud dissimiliter nauibus sine gubernaculo vagis. Claudius, quid ergo præcipiti cursu tam longum iter emensi sumus? clamitans militibus cum in aduersum eollem frustra signa erigere conatus esset, postquam ea regione penetrari ad hostem non videbat posse, cohortes aliquot subductas è dextro cornu, vbi statio nem magis segnem quam pugnam futuram cernebat, post aciem circumducit & non hostibus modo, sed etiam suis inopinantibus, in sinistrum hostium latus incurrit: tantaque celeritas fuit, vt cum ostendissent se in latere, mox in tergo iam pugnarent, ita vt omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidarentur Hispani Ligures que. Et ad Gallos iam cædes peruenerat. Ibi minimum certaminis fuit. nam & pars magna ab signis aberant, nocte dilapsi, stratique somno passim per agros: & qui aderant, itinere ac vigilijs fessi, intolerandum laboris corpora vix arma humeris gerebant. Et iam diei medium erat, sitisque & calor hiantes cædendos capiendosq; affatim præbebat. Elephanti plures ab ipsis rectoribus quam ab hoste interfecti. fabrile scalprum cum malleo habebant, id, vbi sæuire belluæ ac ruere in suos cœperant, magister inter aures positum ipsa in compage, qua iungitur capiti cervix, quanto maximo potest ictu adigebat, ea celerrima via mortis in tantæ molis bellua inuenta erat, vbi regendi spem vicisset. primusque id Asdrubal instituerat, dux cum sæpe alias memorabilis, tum illa præcipue pugna. ille pugnantes hortando, pariterq; obeundo pericula, sustinuit: ille fessos: abnuentesque tædio & labore, nunc precando, nunc castigando accendit: ille fugientes reuocauit, omissamq; pugnam aliquot locis restituit. Postremo cum haud dubia fortuna hostium esset, ne superstes tanto exercitui suum nomen secuto esset, concitato equo se in cohortem Romanam immisit. ibi, vt patre Amilcare, & Annibale fratre dignum erat, pugnans cecidit. Nunquam eo bello vna acie tantum hostium interfectum est, redditaque æqua Cannensi clades vel ducis vel exercitus interitu videbatur. Quinquaginta sex millia hostium occisa: capta quinque millia & quadringenti, præda alia magna tum omnis generis, tum auri etiam, argentique. ciuium etiam Romanorum qui capti apud hostes erant, super quatuor millia capium recepta, id solatij fuit pro amissis eo prælio militibus. Nam haudquaquã incruenta victoria fuit. octo ferme millia Romanorum sociorumq; occisa. Adeoque etiam

A etiam victores sanguinis cædisque ceperat satietas, vt postero die cum esset nanctus Liuio consuli, Gallos Cisalpinos, Ligures que, qui aut prælio non affuissent, aut inter cædem effugissent, vno agmine abire sine certo duce, sine signis, sine ordine vllo aut imperio: posse si vna equitum ala mittatur, omnes delere. Superfint, inquit, aliqui nuncij & hostium cladis, & nostræ virtutis. Nero eo nocte quæ secuta est pugnam, citatiore, quam iode venerat, agmine, die sex- to ad stationa sua atque ad hostem peruenit. Iter eius frequentia minore (nemo enim præcesserat nuncius) lætitia vero tanta, vix vt compotes mentium gaudio essent, celebratum est. Nam Romæ neuter animi habitus satis dici narrari- ue potest, nec quo incerta expectatione eventus ciuitas fuerit, nec quo vi- ctoriæ famam acceperit. Nunquam per omnes dies ex quo Claudium consu- lem profectum fama attulit, ab orto sole ad occidentem, aut senator quisquā à curia atq; ab magistratibus abscessit, aut populus è foro. Matronæ, quia nihil iis ipsis opis erat, in preces obtestationesque versæ, per omnia delubra vagæ supplicijs votisque fatigauere deos. Tam solicitæ ac suspensæ ciuitati fama in- certa primo accidit, duos Narnienses equites in castra, quæ in faucibus Vm- briæ opposita erant, venisse ex prælio nunciantes cæsos hostes. & primo ma- gis auribus quam animis id acceptum erat, vt maius lætiusq; quam quod men- te capere, aut satis credere possent. & ipsa celeritas fidem impediebat, quod bidao ante pugnatum dicebatur. Literæ deinde ab L. Manlio Acidino missæ ex castris afferuntur de Narniensium equitum aduentu. Eæ literæ per forum ad tribunal Prætoris latæ, senatum curia exciuerunt, tantoque certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concursum est, vt adire nuncius non posset: tra- heréturque à percunctantibus, vociferantibusque, vt in Rostris priusquam in senatu literæ recitarentur. tandem summoti & coerciti à magistratibus: vixque seruari lætitia intra impotentes eius animos potuit. In senatu primum, deinde in edcione literæ recitatæ sunt: & pro cuiusq; ingenio, aliis iam certum gaudium aliis nulla ante futura fides erat, quam legatos consulum, vt literas audissent. Ipsos deinde appropinquare legatos allatum est. Tum enimuero omnis ætas currere obuiam, primus quisque oculis auribusq; haurire tantum gaudium cu- pientes. Ad Miluium vsq; pontem continens agmen peruenit. Legati erant L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cęcilius Metellus. Circumfusi omnis ge- neris hominum frequentia, in forum peruenerunt, cum alij ipsos, alij comites eorum, quę acta sint, percunctarentur: vt quisque audierat, exercitum hosti- um, imperatoremque occisum, legiones Romanas incolumes, saluos consules esse, extemplo alijs porro imperiebant gaudium suum. Cum ægre in curiam peuentum esset, multo ægrius summota turba, ne Patribus miscerétur. literę in C senatu recitatæ sunt, inde traducti in concionem legati L. Veturius literis reci- tatis, planius omnia quę acta erant, exposuit cum ingenti assensu: postremo e- tiam clamore vniuersę concionis, cum vix gaudium animis caperent. Dis- cursum inde ab aliis circa templa deum, vt grates agerent: ab aliis domos vt coniugibus liberisque tam lætum nuncium impertirent. Senatus, quod M. Liuius & C. Claudius consules incolumi exercitu, ducem hostium legionis- que occidissent, supplicationem in triduum decreuit. Eam supplicationem C. Hostilius prætor pro concione edixit: celebrataque à viris, fœminisque est. Omnia templa per totum triduum æqualem turbam habuere, cum matronę amplissima veste cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni solutæ me- tu deis immortalibus grates agerent. Statum quoque ciuitatis ea victoria mo- uit, vt iam inde haud secus, quam in pace, res inter se contrahere, vendendo, emendo, mutuum dando, argentum creditum soluendo auderent. C. Claudi- us consul cum in castra redisset, caput Asdrubalis, quod seruatum cum cura at- tulerat, proijci ante hostium stationes: captiuosque Afros vinctos, vt erant, ostendi: duos etiam ex iis solutos ire ad Annibalem, & expromere quæ acta essent, iussit. Annibal tanto simul publico familiarique ictus luctu, agnoscere

se fortunam Carthaginis ferrum dixisse: castrisque inde motis vt omnia auxilia quæ diffusa latius tueri non potuerat, in extremum Italiæ angulum, Brutios contaheret: & Metapontinos ciuitatem vniuersam, excitos sedibus suis, & Locanorum qui suæ ditionis erant, in Brutium agrum traduxit.

DECADIS TERTIÆ LIB. VIII.

EPITOME.

RES in Hispania prospere gestæ à Syllano Scipionis legato, & L. Scipione fratre aduersus Pœnos, à Sulpitio procos. & ab Attalo rege Asiæ aduersus Philippum regem Macedonum pro AEtolis referuntur. Cum M. Liuio, & Claudio Neronii. Coss. triumphus decretus esset, Liuius, qui in prouincia sua rem gesserat, quadrigis inuectus est: Nero, qui in Collega prouinciam, vt victoriam eius adiuuaret, venerat, quo est secutus: & in hoc habitu plus gloriæ, reuerentiæque habuit: nam & plus in bello, quam collega fecerat. Ignis in ædæ Vestæ negligentia virginis, quæ non custodierat, extinctus est. virgo cæsa est flagro. P. Scipio in Hispania cum Pœnis debellauit XIIII. Eius anno belli, anno V. postquam erat: exclusisque in totum possessione eius hostibus, Hispaniam recepit: & à Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum duobus nauigijs transuectus, fœdus iunxit. Asdrubal Giscgonis ibi cum eo in eodem lecto accubit. munus gladiatorium in honorem patris, patruique Carthagini Nouæ dedit, non ex gladiatoribus, sed ex ijs, qui aut in honorem ducis, aut ex prouocatione in certamen descendebant, in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt. Cum Astapa vrbs ab Romanis oppugnaretur: oppidani liberos, & coniuges rogo extructo occiderunt, & se insuper præcipitauerunt. Ipse Scipio diem graui morbo implicitum esset: seditionem in parte exercitus motam confirmatus discussit: rebellantesque Hispaniæ populos coegit in deditionem venire. Et amicitia facta est cum Masanissa rege Numidarum: qui illi quidem auxilium si in Africam traiecisset, pollicebatur. cum Gaditanis quoq; post discessum inde Magonis, cui ex Carthagine scripsit erat, vt in Italiam traijceret, Romã reuersus, consulque creatus. Africam prouinciam petenti, cõradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data est: permissumq; vt in Africã traijceret, si ex rep. esse censeret. Mago Amilcaris filius à minore Baleari insula, vbi hyemarat, in Italiam traiecit.

CVm transitu Asdrubalis quantum in Italiam declinauerat, belli, tantum leuatæ Hispaniæ viderentur: renatum ibi subito par priori bellum est. Et Hispanias ea tempestate sic habebant Romani, Pœnique Asdrubal Giscgonis filius ad Oceanum penitus Gadesque concesserat. Nostri maris ora, omnisque ferme Hispania, qua in orientem vergit, Scipionis ac Romanæ ditionis erat. Nouus imperator Hanno in locum Barchini Asdrubalis nouo cum exercitu ex Africa transgressus, Magonique iunctus, cum in Celtiberia, quæ media inter duo maria est, breui magnum hominum numerum armasset: Scipio aduersus eum M. Syllanum cum decem millibus peditum, equitibus quingentis misit. Syllanus quantis maximis potuit itineribus (impediebant autem & asperitates viarum, & angustiæ saltibus crebris, vt pleraque Hispaniæ sunt, inclusæ) tamen non solum nuncios, sed etiam famam aduentus sui prægressus, ducibus indidem ex Celtiberia transfugis ad hostem peruenit. Eisdem authoribus compertum est, cum decem circiter millia ab hoste abessent: bina castra circa viam quam irent, esse: læua Celtiberos, nouum exercitum supra nouem millia hominum, dextra Punica tenere castra. Hæc stationibus, vigilijs, omni iusta militari custodia tuta & firma esse: illa altera soluta neglectaque, vt barbarorum, & tyronum, & minus timentium, quod in sua terra essent. Ea prius aggrediendã ratus Syllanus, signa quam maxime ad læuam iubebat ferri, nec vnde ab stationibus Punicis conspiceretur. ipse præmissis speculatoribus, citato agmine ad hostem.

A hostem pergit. Tria millia ferme aberat, cum haud dum quisquam hostium sen-
serat. confragosa loca, & obsita virgultis tenebant colles. ibi in cava valle, at-
que ob id occulta, considere militem, & cibum capere iubet. interim specula-
tores transfugarum dicta affirmantes, venerunt. Tum sarcinis in medium con-
iectis, arma Romani capiunt, acieque iusta in pugnam vadunt. Mille passuum
aberant, cum ab hoste conspecti sunt, trepidarique repente cœptum. Mago ex
castris citato equo ad primum clamorem & tumultum aduehitur. Erant au-
tem in Celtiberorum exercitu quatuor millia scutatorum, & C C. equites. hanc
iustam legionem (& id ferme roboris erat) in prima acie locat: cæteros, leuem
armaturam, in subsidijs posuit. Cum ita instructos educeret castris, vix dum in
egressos vallo Romani pila coniecerunt. Subsidunt Hispani aduersus emis-
sa tela ab hoste, inde ad remittenda ipsi consurgunt. quæ cum Romani con-
serri, vt solent, densatis excepissent scutis: tum pes cum pede collatus, & gla-
dijs geri res cœpta est. Cæterum asperitas locorum & Celtiberis (quibus in
prælio concursare mos est) velocitatem inutilem faciebat: & haud iniqua ea-
dem erat Romanis stabili pugnæ assuetis, nisi quod angustiæ & internata vir-
gulta ordines dirimebant: & singuli binique velut cum paribus conferre pug-
nam cogebantur, quod ad fugam impedimento hostibus erat, & ad cædem
B eos velut vinctos præbebat. Et iam ferme omnibus scutatis Celtiberorum in-
terfectis, leuis armatura, & Carthaginienses qui ex alteris castris subsidio ve-
nerant, perculsi cædebantur. Duo haud amplius millia peditũ, & equitatus om-
nis, vix inito prælio, cum Magone effugerunt. Hanno alter imperator cum eis
qui postremi iam profligato prælio aduenerant, viuus capitur. Magonem fugi-
entem equitatus ferme omnis, & quod veterum peditum erat, secuti, decimo
die in Gaditanam prouinciam ad Asdrubalem peruenerunt. Celtiberi, nouis
miles, in proximas dilapsi syluas inde domos diffugerunt. Peropportuna victo-
ria nequaquam tantum iam conflatum bellum, quanta futuri materia belli, si
licuisset ijs Celtiberorum gente excita, & alios ad arma solicitare populos, op-
pressera. Itaque collaudato benigne Syllano, Scipio spem debellandi, si nihil
etiam ipse cunctando moratus esset, nactus, ad id quod reliquum belli erat, in
vltimam Hispaniam aduersus Asdrubalem pergit. Pœnus cum castra sua
forte in Betica ad sociorum animos continendos in fide haberet: signis re-
pente sublatis, fugæ magis quam itineris modo penitus ad Oceanum & Ga-
deis duxit. Cæterum quod aciem renuisset, propositum bello se fore ratus,
antequam freto Gadeis traijceret, exercitum omnem passim in ciuitates di-
misit: vt & muris se ipsi, & armis muros tutarentur. Scipio ibi animaduertit
C dissipatum passim bellum, & circunferre ad singulas vrbes arma, diutini magis
quam magni esse, operis, retro vertit iter: ne tamen hostibus eam relinqueret
regionem, L. Scipionem fratrem cum decem millibus peditum, & mille equi-
tum ad oppugnandam opulentissimam in ijs locis vrbem, quam Oringin barba-
ri appellabant, mittit. sita in Melessum finibus est, Hispanæ gentis, ager frugi-
fer. argentum etiam incolæ fodiunt. Ea arx fuit Asdrubali ad excursiones circa
inmediterraneos populos faciendas. Scipio castris prope vrbem positis, prius
quam circumuallaret vrbem, misit ad portas, qui ex propinquo alloquio a-
nimos tentarent: suaderentque, vt amicitiam potius quam vim experirен-
tur Romanorum. Vbi nihil pacati respondebatur, fossa duplicique vallo cir-
cundata vrbe, in tres partes exercitum diuidit: vt vna semper pars, quietis in-
terim duabus, oppugnaret. Prima pars cum adorta oppugnare est, atrox sane &
aceps prælio fuit, non subire, non scalas ferre ad muros præ incidentibus telis
facile erat. & iam qui erexerant ad murum scalas, alij furcis ad id ipsum factis
detrudebantur, in alios lupi superne ferrei iecti, vt in periculo essent, ne
suspensi in murum extraherentur. Quod vbi animaduertit Scipio, nimia pau-
citate suorum exæquatum certamen esse: & iam eo superare hostem, quod ex
muro pugnaret: duabus simul partibus, prima recepta, vrbe est aggressus. Quæ

res tantum pauoris iniecit fessis iam cum primis pugnando, vt & oppidani mo- A
nia repentina fuga desererent: & Punicum præsidium metu, ne prodita vrbs
esset, relictis stationibus in vnum locum se colligeret. Timor inde oppidanos
incessit, ne si hostis vrbem intrasset, sine discrimine, Pœnus, an Hispanus esset,
obuij passim cæderentur. Itaque patefacta repente porta, frequentes ex oppi-
do sese eiecerunt, scuta præ se tenentes, ne tela procul conijcerentur: dex-
tras nudas ostentantes, vt gladios abiecisse appareret. Id vtrum parum ex in-
teruallo sit conspectum, an dolus aliquis suspectus fuerit, incompertum est. Im-
petus hostilis in transfugas factus, nec secus quam aduersa acies exsi, eadem-
que porta signa infesta vrbi illata. & alijs partibus securibus dolabrisque
cædebantur & refringebantur portæ, & vt quisque intrauerat eques, ad
forum occupandum (ita enim præceptum erat) citato equo pergebat. additi
erat & triarium equiti præsidium. legionarij cæteram partem vrbis peru-
dunt direptione & cæde obuiorum, nisi qui armis se tuebantur. Carthagineu-
ses omnes in custodiam dati sunt: oppidanorum quoq; CCC. ferme, qui clau-
serant portas: cæteris traditum oppidum, suæ redditæ res. Cecidere in vrbis e-
ius oppugnatione hostium duo millia ferme, Romanorum haud plus XC. Læti
& ipsis qui rem gessere, vrbis eius oppugnatio fuit: & imperatori, cæteroque
exercitui. Speciosum aduentum suum, ingentem turbam captiuorum præ se B
gentes fecerunt, Scipio collaudato fratre, cum quanto poterat verborum ho-
nore, Carthagini abse captæ captam ab eo Otingin æquasset: quia & hyems
instabat, vt nec tentare Gades, nec disiectum passim, per prouinciam exercitū
Asdrubalis consectari posset: in citeriorem Hispaniam recipit exercitum: di-
missisque in hyberna legionibus. L. Scipione fratre Romam misso, & Hannone
hostium imperatore, cæterisque nobilibus captiuis, ipse Tarraconem concessit.
Eodem anno classis Romana cum M. Valerio Læuino proconsule ex Sicilia in
Africam transmissa, in Vticensi Carthaginiensique agro late populationes fe-
cit, extremis finibus Carthaginiensium, circa ipsa mœnia Vticæ prædæ actæ
sunt. Repetentibus Siciliam classis Punica (septuaginta erant longæ naues) oc-
currit. decem & septem naues ex ijs captæ sunt: quatuor in alto mersæ: cæ-
tera fusa ac fugata classis. Terra marique victor Romanus cum magna omnis
generis præda Lilybæum repetit. Toto inde mari pulsis hostium nauibus, mag-
ni commeatus frumenti Romam subuecti. Principio æstatis eius, qua hæc sunt
gesta, P. Sulpitius proconsul, & Attalus rex cum AEginæ (sicut ante dictum est)
hybernassent: Lemnum inde classe iuncta, Romanæ V. & XX. quinqueremes,
regiæ V. & XXX. transmiserunt. Et Philippus vt seu terra seu mari obuiam e- C
undum hosti foret, paratus ad omnes conatus esset, ipse Demetriadem ad ma-
re descendit: Larissam diem ad conueniendum exercitui edixit. Vndique ab
socijs legationes Demetriadem ad famam regis conuenerunt. Sustulerant e-
nim animos AEtoli, cum ob Romanam societatem, tum post Attali aduentum,
finitimosque depopulabantur. nec Acarnanes solum Bœotique & qui Eubœ-
am incolunt, in magno metu erant, sed Achæi quoque, quos super AEtolicum
Machanidas etiam Lacedæmonius tyrannus, haud procul Argiuorum fine
positis castris, terrebat. Hi omnes suis quisque vrbibus quæ pericula terra ma-
riq; portenderentur, memorantes, auxilia regem orabant. Ne ex regno quidē
ipsius tranquillæ nunciabantur res. & Scerdiletum Pleuratumque motos esse,
& Thracum maxime Medos, si quod longinquum bellum regem occupasset,
proxima Macedoniæ incursuros. Bœoti quidem ipsi, & interiores Græciæ po-
puli, Thermopylarum saltus, vbi angustæ fauces coarctant iter, fossa vallo-
que intercludi ab AEtolis nunciarant, ne transitum ad sociorum vrbes tuen-
das Philippo darent. Vel segnem ducem tot excitare tumultus circunfusi po-
terant. Legationes dimittit, pollicitus, prout tempus ac res sineret, omnibus
laturum auxilium. in præsentia quæ maxime vrgebant, res pararent. Tum præ-
sidium vrbi mittit, vnde allatum erat, Attalum ab Lemno classe transmissa,

omnem

A omnem circa vrbem agrum depopulatum. Polyphantem cum modica manu in Bœotiam, Menippum item quendam ex regijs ducibus cum mille peltatis (pelta cetræ haud dissimilis est) Chalcidem mittit. additi quingenti AEnianum: vt omnes insulæ partes tueri possent. ipse Scotusam est profectus: eodemque ab Larissa Macedonum copias traduci iussit. Eo nunciatum est, concilium Aetolis Heracleam indictum: regemque Attalum ad consultandum de summa belli venturum. Hunc conuentum vt turbaret subito aduentu, magnis itineribus Heracleam duxit: & concilio quidem dimisso iam venit: segetibus tamen quæ iam prope maturitatem erant, maxime in sinu AEniano euastatis, Scotusam copias reducit. ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriade sese recipit. Inde vt ad omnes hostium motus posset occurrere, etiam in Phocydem atque Eubœam & Peparethum mittit, qui loca alta eligerent, vnde editi ignes apparerent. ipse in Ciseo (mons est in altitudinem ingentem cacuminis editi) speculam posuit: vt ignibus procul sublatis signum, vbi quid molirentur hostes, momento temporis acciperet. Romanus imperator, & Attalus rex à Peparetho Niceam traiecerunt inde classem in Eubœam, ad vrbem Oreum transmittunt: quæ ab Demetriaco sinu Chalcidem & Euripum, petenti ad læuam prima vrbium Eubœæ posita est. Ita inter Attalum ac Sulpitiũ cõuenit, vt Romani B à mari, regij à terra oppugnarent. Quatriduo postquam appulsa classis est, vrbem aggressi sunt. Id tempus occultis cum Platore, qui à Philippo præpositus vrbi erat, colloquijs absumptum est. Duas arces vrbs habet: vnam imminentem mari, altera vrbis medio est: cuniculo inde via ad mare ducit, quam à mari turris quinque tabulatorum, egregium propugnaculum, claudebat. Ibi primo atrocissimum contractum est certamen, & turre instructa omni genere telorum, & tormentis machinisque ad oppugnandam eam ex nauibus expositis. Cum omnium animos oculosque id certamen auertisset: porta maritimæ arcis Plator Romanos accepit, momentoque arx occupata est. Oppidani pulsi inde in mediam vrbem, ad alteram tendere arcem. Et ibi positi erant, qui fores portæ obijcerent. ita exclusi in medio cæduntur, capiuntur que. Macedonum præsidium conglobatum sub arcis muro stetit, nec fuga effuse petita, nec pertinaciter prælio inito. Eos Plator venia à Sulpitio impetrata, in naues impositos ad Demetrium Phthiotidis exposuit: ipse ad Attalum se recepit. Sulpitius tam facili ad Oreum successu elatus, Chalcidem inde protinus victrici classe petit. vbi haudquaquam ad spem euentus respondit. Ex patenti vtrinque coactum in angustias mare, vt speciem iactoui primo gemini portus in ora duo versi præbuerit: sed haud facile alia infestior classi statio est. nam C & venti ab vtriusque terræ prealtis montibus subiti ac procellosi decidunt: & fretum ipsum Euripi non septies die, sicut fama fert, temporibus statis reciprocat: sed temere in modum venti nunc huc nunc illuc verso mari, velut monte præcipiti deuolutus torrens rapitur. ita nec nocte nec die quies nauibus datur. Cum classem tam infesta statio accepit, tum & oppidum alia parte clausum mari, alia à terra egregie munitum, præsidioque valido firmatum, & præcipue fide præfectorum principumque, quæ fluxa & vana apud Oreum fuerat, stabile atque inexpugnabile fuit. Id prudenter, vt in temere suscepta re, Romanus fecit: quod circunspectis difficultatibus, ne frustra tempus tereret, celeriter abstitit incœpto: classemque inde ad Cynum Locridis (emporium id est Opuntiorum, vrbis mille passuum à mari sitæ) traiecit. Philippum & ignes ab Oreo editi monuerant, sed serius Platoris fraude è specula elati: & impari maritimis viribus haud facilis erat in insulam classi accessus. Ita res per cunctationem omissa. ad Chalcidis auxilium vbi signum accepit, impigre est motus. eam & ipsa Chalcis quanquam eiusdem insulæ vrbs est, tamen adeo arcto Interciditur freto, vt ponte continenti iungatur, terra aditum faciliorem quam mari habeat. igitur Philippus deiecto præsidio, fusis AEtolis, qui saltus Thermopylarum insidebant, cum ab Demetriade Scotusam inde tertia vigilia pro-

fectus trepidos hostes Heracleam compulisset, ipse vno die Phocidis Elatam A
millia amplius L. X. contendit. Eodem ferme die ab Attalo rege Opuntiorum
vrbs capta diripiebatur. concesserat eam prædam regi Sulpitius, quia Oreum
paucos ante dies ab Romano milite, expertibus regijs, direptum fuerat. Ro-
mana classis Oreum sese receperat, & Attalus ignarus aduentus Philippi pe-
cunijs à principibus exigendis terebat tempus: adeoque improuisa res fuit, vt
nisi Cretensium quidam forte pabulatum ab vrbe longius progressi agmen
hostium procul conspexissent, opprimi potuerit. Attalus inermis atque incom-
positus, cursu effuso mare ac naues petit: & molientibus ab terra naues Phi-
lippus superuenit, metumque etiam ex terra nauticis præbuit. inde Opuntem
rediit, deos hominesq; accusans, quod tantæ rei fortunam ex oculis propera-
tam amisissent: Opuntij quoq; ab eadem ira increpiti, quod cum trahere obsi-
dionem in aduentum suum potuissent, viso statim hoste prope in voluntariam
deditionem concessissent. compositis circa Opuntem rebus, Toronem it
profectus. Et Attalus primo Oreum se recepit. inde cum fama accidisset, Pru-
siam Bithyniæ regem in fines regni sui transgressum, omissis Romanis rebus,
atque AEtolico bello, in Asiam traiecit. Et Sulpitius AEginam classem recp-
pit, vnde initio veris profectus erat. Haud maiore certamine, quam Opuntem
Attalus ceperat, Philippus Toronem cepit. Incolebant vrbem eam profugi ab B
Thebis Phthioticis: vrbe sua capta à Philippo cum in fidem AEtolorum pe-
uenissent, sedem eis AEtoli eam dederant, vrbis vastæ ac desertæ priore qui-
dem Philippi bello. Tum ab Torone, sicut paulo ante dictum est, recepta pro-
fectus, Tritonon, & Drymas, Doridis parua atq; ignobilia oppida cepit. inde E-
latiam iussis sibi se opperiri Ptolemæi Rhodiorumq; legatis, venit. vbi cum de
finiendo Aetolico bello ageretur (affuerant enim legati nuper Heracliæ co-
cilio Romanorum Aetolorumq; nuncius affertur, Machanidam Olympiorum
solenne ludicrum paranteis Eleos aggredi statuisse. Præuertendum id ratus,
legatis cum benigno responso dimissis, se neque causam eius belli fuisse, nec
moram, si modo æqua & honesta conditione liceat, paci facturum: cum expe-
dito agmine profectus per Bœotiam Megaram, atq; inde Corinthum descen-
dit: vnde commeatibus sumptis, Phliunta Pheneumq; petit, & iam cum Dy-
mam venisset, audita Machanidam fama aduentus sui territum refugisse Lace-
monem, Aegium se ad concilium Achæorum recepit: simul classem Ponticam,
vt mari quoque aliquid posset, accitam, ibi ratus se inuenturum. Paucis ante di-
ebus in Phoceas traiecerant Pœni: inde portus Acarnanum petierant, cum ab
Oreo profectum Attalum Romanosq; audissent, veriti, ne in se iretur, & intra
Rhium (fauces ea sunt Corinthij sinus) opprimerentur. Philippus mœrebat C
quidem & angebatur, cum omnia ipse raptim isset, nulli tamen se rei in tem-
pore occurrisse & rapientem omnia ex oculis elusisse celeritatem suam fortu-
nam. In concilio tamen dissimulans ægritudinem, elato animo disserit testa-
tus deos hominesque, se nullo loco nec tempori defuisse, quin vbi hostium ar-
ma concrepuissent, eo quanta maxima posset celeritate contenderet sed vi
rationem iniri posse, vtrum ab se audacius, an fugacius ab hostibus geratur
bellum: sic ab Opunte Attalum, sic Sulpitiū à Chalcide, sic his ipsis diebus Ma-
chanidam è manibus suis elapsum. Sed non semper felicem esse fugam: nec
pro difficili id bellum habendum, in quo si modo congressus cum hoste sis,
viceris. quod primum esset, confessionem se hostium habere nequaquam pa-
res esse eos, breui & victoriam haud dubiam habiturum: nec meliore eventu
eos secum, quam spe pugnaturos. Læti regem socij audierunt. Reddit inde A-
chæis Eream & Triphyliam. Alipheram autē Megalopolitis, quod suorum in
esse finium satis probabant, restituit. inde nauibus acceptis ab Achæis (erant au-
tem tres quadriremes, & biremes totidem) Anticyrum traiecit. inde quinque-
remibus septem, & lembis viginti amplius, quos vt adiungeret Carthaginien-
sium classi, miserat in Corinthium sinum, profectus ad Erythras AEtoloru, qua

prope

A prope Eupalium sunt, excensionem fecit. Haud fefellit AEtolos. nam hominum quod aut in agris, aut in propinquis castellis Procidaniæ ac Apolloniæ fuit, in syluas montesque refugit. Pecora, quæ inter festinationem abigi nequierant, sunt direpta, & in naues compulsa. Cum his, cæteraque præda Nicia prætore Achæorum AEgium misso, cum Corinthum petisset, pedestres inde copias per Bœotiam terra duci iussit. ipse à Cenchreis præter Atticen super Sunium nauigans, inter medias prope hostium classes Chalcidem peruenit. inde collaudata fide ac virtute, quod neque timor neque spes flexissent eorum animos, hortatusque in posterum, vt eadem constantia permanerent in societate, si suam quam Oreanorum atque Opuntiorum fortunam mallent, ab Chalcide Oreum nauigat, principiumque ijs qui fugere capta vrbe, quam se Romanis tradere, maluerant, summa rerum & custodia vrbis permissa: ipse Demetriadem ab Euboea, vnde primo ad opem ferendam socijs profectus erat, traiecit. Casandreæ deinde centum nauium longarum carinis positis, contractaque ad effectum eius operis multitudine fabrorum naualium, quia res in Græcia tranquillas & profectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus socijs latum ab se auxilium, retro in regnum concessit, vt Dardanis bellum inferret. Extremo æstatis eius qua hæc in Græcia sunt gesta, cum Q. Fabius B Maximus prætor legatus ab M. Liuio consule Romam ad senatum missus, nunciasset, consulem satis præsidij Galliæ prouinciæ credere L. Porcium cum suis legionibus esse, decedere se inde, ac deduci exercitum consularem posse patres non M. Liuium tantum redire ad vrbem, sed collegam quoque eius C. Claudium iusserunt. Id modo in decreto interfuit, quod M. Liuij exercitum reduci, Neronis legiones Annibali oppositas manere in prouincia iusserunt. Inter consules ita per literas conuenit, vt quemadmodum vno animo rempublicam gessissent: ita, quanquam ex diuersis regionibus conuenirent, vno tempore ad vrbem accederent. Prænestæ qui prior venisset, collegam ibi operiri iussus. Forte ita euenit, vt eodem die ambo Prænestæ venirent. inde præmisso edicto, vt triduo post frequens senatus ad ædem Bellonæ adesset, omni multitudine obuiam effusa ad vrbem accessere. Non salutabant modo vniuersi, sed contingere pro se quisq; victrices dextras consulum cupientes: alij gratulabantur, alij gratias agebant, quod eorum opera incolumis respublica esset. In senatu cum more omnium imperatorum expositis rebus ab se gestis postulassent, vt pro republica fortiter fideliterque administrata, & dijs immortalibus haberetur honos, & ipsis triumphantibus vrbem inire liceret: se vero ea quæ postularent, decernere patres merito deorum primum, dein secundò deos con- C sulum, respõderunt, & supplicatione amborum nomine, & triumpho vtriq; decreto. Inter ipsos, ne cum bellũ communi animo gessissent, triumphum separarent, ita conuenit: quoniam in prouincia M. Liuij res gesta esset, & eo die quo pugnatum foret, eius forte auspicium fuisset: exercitus Liuianus deductus Romam venisset, Neronis de prouincia deduci non potuisset: vt M. Liuium quadrigis vrbem ineuntem milites sequerentur, C. Claudius equo sine militibus inueheretur. Ita consociatus triumphus, cum vtrique, tum magis ei qui quantum merito anteibat, tantum honore collegæ cesserat, gloriam auxit. Illum equitem aiebant sex dierum spacio transcurrisse longitudinem Italiæ: & eo die cum Asdrubale in Gallia signis collatis pugnasse, quo eum castra aduersus sese in Apulia posita habere Annibal credidisset. ita vnum consulem pro vtraque parte Italiæ aduersus duos duces, duos imperatores, hinc consilium suum, hinc corpus opposuisse, nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Annibalem: Asdrubalem vero qua alia re, quam aduentu eius obrutum atque extinctum esse? Itaque iret alter consul sublimis curru multijugis, si vellet, equis: vno equo per vrbem verum triumphum veh: Neronemque etiam si pedes incedat, vel parta eo bello, vel spreta eo triumpho gloria, memorabilē fore. Hi sermones spectantium Neronem vsq; in Capitolium prosequuti

sunt. Pecuniæ in ærarium tulerunt sestertium tricies octoginta millia æris, militibus M. Liuius quinquagenos senos asses diuisit, tantundem C. Claudius absentibus militibus suis est pollicitus, cum ad exercitum redisset. Notatum ea die plura carmina militaribus iocis in C. Claudium, quam in consulem suum iactata. equites L. Veturium & Q. Cæcilium legatos magnis tulisse laudibus: hortatosque esse plebem, vt eos consules in proximum annum crearent. adiecisse equitum prærogatiuæ authoritatem consules, postero die in concione quam forti fideliq; duorum præcipue legatorum opera vsi essent, commemorarent. Cum comitiorum tempus appeteret, & per dictatorem comitia haberi placuisset, C. Claudius consul M. Liuium collegam dictatorem dixit, Liuius Q. Cæcilium magistrum equitum. A. M. Liuio dictatore creati consules L. Veturius, Q. Cæcilius, is ipse qui tum erat magister equitum. Inde prætorum comitia habita. Creati C. Seruilius, M. Cæcilius Metellus, T. Claudius Asellus, Q. Manlius Thurinus qui tum ædilis plebis erat. Comitijs perfectis dictator magistratu abdicato dimissoque exercitu, in Hetruriam prouinciam ex S.C. est profectus ad quæstiones habendas, qui Hetruscorum Vmbrorumve populi defectionis ab Romanis ad Asdrubalem sub aduentũ eius consilia agitassent, quique eum auxilijs aut commeatu, aut ope aliqua iuuissent. Hæc eo anno domi militiæque gesta. Ludi Romani ter toti instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Seruilio Cæpione, Ser. Cornelio Lentulo. Item ludi plebeij semel toti instaurati ab ædilibus plebis M. Pomponio Mathone, & Q. Manlio Thurino. Tertiodecimo anno punici belli, L. Veturio Philone & Q. Cæcilio Metello consulibus, Brutij, ambobus, vt cum Annibale bellum gererent, prouincia decreta. Prætores exinde sortiti sunt, M. Cæcilius Metellus vrbanam, Q. Manlius peregrinam, C. Seruilius Siciliam, T. Claudius Sardiniam. Exercitus ita diuisi: consulum alteri, quem C. Claudius prioris anni consul, alteri quem Q. Claudius proprætor (eæ binæ legiones erant) habuisset exercitum. In Hetruria duas Volonum legiones à C. Terentio proprætore M. Liuius proconsul, cui prorogatum in annum imperium erat, acciperet. & Q. Manlio vt collegæ iurisdictione tradita, Galliam cum exercitu, cui L. Portius proprætor præfuerat, obtineret, decretum est, iussusq; populari agros Gallorum, qui ad Pœnos sub aduentum Asdrubalis defecissent. C. Seruilio cum Cannensibus duabus legionibus, sicut P. Manlius tenuerat, Sicilia tuenda data. Ex Sardinia vetus exercitus, cui A. Hostilius præfuerat, deportatus. nouam legionem quam T. Claudius traiceret secum consules conscripserunt. Q. Claudio vt Tarentum, C. Hostilio Tubulo vt Capuam prouinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. M. Valerius proconsul, qui tuendæ circa Siciliam maritimæ oræ præfuerat, XXX. C nauibus C. Seruilio traditis, cum cætera omni classe redire ad vrbem iussus. In ciuitate tanto discrimine belli solicita, cum omnium secundorum aduersorumque causas in deos verterent, multa prodigia nunciabantur. Tarracinæ Iouis ædem, Satrici matris Matutæ de cœlo tactam. Satricanos haud minus terrebant in ædem Iouis foribus ipsis duo prolapsi angues. Ab Antio nunciati est, cruentas spicas metentibus visas esse. Cære porcus biceps, & agnus mas, idemq; fœmina natus erat. Et Albę duos soles visos referebant, & nocte Fregellis lucem obortam. Et bos in agro Romano locutus, & ara Neptuni multo sudore manasse in circo Flaminio, dicebatur, & ædes Cereris, Saluti, Quirini, de cœlo tactæ. Prodigia consules hostijs maioribus procurare iussi, & supplicationem vnum diem habere. Ea ex senatusconsulto facta. Plus omnibus aut nunciatis peregre, aut visis domi prodigijs, terruit animos hominum ignis in ædę Vestæ extinctus, ob quam causam cæsa flagro est vestalis, cuius custodiæ eius fuerat, iussu P. Licinij pontificis. Id quanquã nihil portendentibus deis, cæterum negligentia humana acciderat: tamen & hostijs maioribus procurari, & supplicationem ad Vestæ haberi placuit. Priusquam proficiscerentur consules ad bellũ, admoniti ab senatu sunt, vt in agros reducendę plebis

curam

A curam haberent, deum benignitate summotum bellum ab vrbe Romæ & Latio esse: & posse sine metu in agris habitari minime conuenire, Siciliæ quam Italiæ colendæ maiorem curam esse. Sed res haudquaquam erat populo facilis, & liberis cultoribus belli absumptis, & inopia seruitiorum, & pecore direpto, villisq; dirutis aut incensis: magna tamen pars authoritate consulum compulsa in agros remigrauit. Mouerant autem huiusce rei mentionem Placentinorum & Cremonensium legati, quærentes agrum suum ab accolis Gallis incursari ac vastari: magnamq; partem colonorum suorum dilapsam esse: & insequentes se vrbes, agrum vastum ac desertum habere. Manlio prætori mandatum, vt colonias ab hoste tueretur. Consules ex S.C. edixerunt, vt qui ciues Cremonenses atq; Placentini essent, ante certam diem in colonias reuerterentur, principio deinde veris & ipsi ad bellum profecti sunt. Q. Cęcilius consul exercitū ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio proprętore accepit, nouisq; militibus quos ipse conscripserat, supplcuit. In Consentinum agrū consules exercitum eduxerunt, passimq; depopulati, cū agmen iam graue præda esset, in saltu angusto à Brutijs iaculatoribusq; Numidis disturbati sunt, ita vt non præda tantum, sed armati quoq; in periculo fuerint. maior tamen tumultus quam pugna fuit: & præmissa præda, incolumes legiones in loca tuta euasere. inde in B Lucanos profecti. Ea sine certamine tota gens in ditionem populi Romani redijt. Cum Annibale nihil eo anno rei gestum est. nam neq; ipse se obtulit in tam recenti vulnere publico priuatoq;, neq; lacessierunt quietum Romani: tantam inesse vim, etsi omnia alia circa eum ruerent, in vno illo duce censebant. Ac nescio an mirabilior fuerit aduersis quam secundis rebus: quippe qui cum & in hostium terra per annos tredecim, tam procul ab domo, varia fortuna bellum gereret exercitu non suo ciuili, sed misto ex colluuione omnium gentium, quibus non lex, non mos, nó lingua communis, alius habitus, alia vestis, alia arma, alij ritus, alia sacra, alij prope dij essent: ita quondā vno vinculo copulauerit eos, vt nulla nec inter ipsos, nec aduersus ducem seditio extiterit, cum & pecunia sæpe in stipendium, & commeatus in hostium agro deessent: quorū inopia priore Punico bello multa infanda inter duces militesque commissa fuerant. Post Asdrubalis vero exercitum cum duce, in quibus spes omnis reposita victoriæ fuerat, deletum, cedendoque in angulum Brutium cætera Italia concessum, cui non videatur mirabile, nullum motum in castris factum? nam ad cætera id quoq; accesserat, vt ne alendi quidem exercitus, nisi ex Brutio agro spes esset. qui vt omnis coleretur, exiguus tamen tanto alendo exercitui erat: tum magnam partem iuuentutis abstractam à cultu agrorum, bellū occuC parauerat, & mos vitio etiam insitus genti, inter latrocinia militiam exercendi. nec ab domo quicquam mittebatur, de Hispania retinenda solicitis, tanquam omnia prospera in Italia essent. In Hispania res quadam ex parte eandē fortunam, quadā longe disparem habebāt. eandem, quod prælio victi Carthaginienses duce amisso, in vltimā Hispaniæ oram vsq; ad Oceanum compulsi erant: disparem autem, quod Hispania non quā Italia modo, sed quam vlla pars terrarū bello reparando aptior erat locorum hominumq; ingenijs. Itaq; ergo prima Romanis inita prouinciarum, quæ quidem continenta sint, postrema omnium nostra demū ætate ductis auspicioq; Augusti Cæsaris perdomita est. Ibi tum Asdrubal Gisgonis filius, maximus clarissimusque eo bello secundum Barchinos dux, regressus ab Gadibus, rebellandi spem adiuuante Magone Amilcaris filio, delectibus per vlteriorē Hispaniā habitis ad quinquaginta millia peditum, & quatuor mill. & quingentos equites armauit. De equestribus copijs fere inter authores conuenit. peditum LXX. millia quidam adducta ad Silpiā vrbē scribunt. Ibi super campos patentes duos duces Pœni ea mente, ne detrectarent certamen, consederunt. Scipio cum ad eum fama tanti comparati exercitus perlata esset, neq; Romanis legionibus tantæ se parem fore multitudini ratus, vt non in speciem saltem opponerentur barbarorum auxilia:

neque

neque in ijs tamen tantum virium ponendum, vt mutando fidem, quæ clas-
causa fuisset patri patruoque, magnum momentum facerent: prætermisso Syl-
lano ad Colcam duodetriginta oppidis regnantem, vt equites peditesque ab
eo quos se per hyemem conscripturum pollicitus erat, acciperet: ipse à Tar-
racone profectus, protinus ab socijs qui accolunt viam, modica contrahendo
auxilia, Castulonem peruenit. Eo adducta ab Syllano auxilia tria millia pedi-
tum, & quingenti equites. Inde ad Bætulam vrbem processum cum omni exer-
citu ciuium, sociorum peditum equitumque V. & X L. millibus. Castra ponen-
tes eos Mago & Masanissa cum omni equitatu aggressi sunt: turbassentq; mo-
nientes, ni abditi post tumulũ, opportune ad id positi ab Scipione equites, im-
prouiso in effusos incurrissent. Hi promptissimum quenq;, & proxime vallum,
atq; in ipsos munitores primum inuectũ vixdum prælio inito fuderunt: cum ce-
teris, qui sub signis atq; ordine agminis incesserant, lõgior & diu ambigua pug-
na fuit. sed cum ab stationibus primum expeditæ cohortes, deinde ex operę
educti milites, atq; arma capere iussi plures, & vsq; integri fessis subirent, ma-
numque iam agmen armatorum à castris in prælium rueret, terga haud dubie
vertunt Pœni Numidæq;. Et primo turmatim abibãt, nihil propter pauoré ses-
tinationemve confusis ordinibus: dein postquam acrius vltimis incidebat Ro-
manus, neq; sustineri impetus poterat, nihil iam ordinum memores, passim qua
cuiq; proximũ fuit, in fugam effunduntur. Et quanquã eo prælio aliquantum &
Romanis aucti, & diminuti hostibus animi erant, tamen nunquam per aliquot
insequentes dies ab excursionibus equitum leuisq; armaturæ cessatum est. Vbi
satis tentatæ per hæc leuia certamina vires sunt, prior Asdrubal in aciem co-
pias eduxit, deinde & Romani processere: sed vtraq; acies pro vallo stetit in-
structa: & cum ab neutris pugna cœpta esset, iam die ad occasum inclinante, à
Pœno prius, deinde ab Romano in castra copię reductę. Hoc idem per dies ali-
quot factũ, prior semper Pœnus copias castris educebat, prior fessis stãdo signa
receptui dabat. ab neutra parte procursũ, telumve missũ, aut vox vlla orta, me-
diã aciẽ hinc Romani, illinc Carthaginienses misti Afris, cornua socij tenebãt,
erant autem vtrinque Hispani pro cornibus, ante Punicam aciem elephanti
castellorum procul speciem præbebant. Iam hoc in vtrisque castris sermonis
erat, ita vt instructi stetissent, pugnaturos, medias acies, Romanum Pœnumq;,
quos inter belli causa est, pari robore animorum armorumque concursuros.
Scipio vbi hæc obstinate credita animaduertit, omnia de industria in eum di-
em quo pugnatum erat, mutauit. Tesseram vesperi per castra dedit, vt ante lu-
cem viri equique pransi essent, armatus eques frenatos stratosque teneret e-
quos. Vixdum satis certa luce equitatum omnem cum leui armatura in statio-
nes Punicas immisit: inde confestim ipse cum graui agmine legionum proce-
dit, præter opinionem destinatam suorum hostiumq; Romano milite cornibus
firmatis, socijs in mediam aciem acceptis. Asdrubal clamore equitũ excitatus,
vt ex tabernaculo prosiluit, tumultumq; ante vallum, & trepidationẽ suorum,
& procul signa legionum fulgentia, plenosq; hostium campos vidit, equitatum
omnem extemplo in equites emittit: ipse cum peditum agmine castris egre-
ditur, nec ex ordine solito quicquam acie instruenda mutat. Equitum iamdiu
anceps pugna erat, nec ipsa per se decerni poterat, quia pulsis (quod prope in-
uicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat: sed vbi iam haud plus
quingentos passus acies inter sese aberant, signo receptui dato, Scipio, pate-
factis ordinibus, equitatum omnem leuemque armaturam in medium accep-
tam, diuisamque in partes duas in subsidijs post cornua locat, inde vbi incipi-
endæ iam pugnæ tempus erat, Hispanos (ea media acies fuit) presso gradu in-
cedere iubet. ipse è dextro cornu (ibi nanq; præerat) nuncium ad Syllanum &
Martium mittit, vt cornu extenderent in sinistra parte, quemadmodum se ten-
dentem à dextra vidissent, & cum expeditis peditum equitumq; prius pugnam
consererent cum hoste, quam coire inter se mediæ acies possent. Ita deductis

cornibus

A cornibus cum ternis peditum cohortibus, ternisque equitum turmis, ad hoc velitibus, citato gradu in hostem ducebant, sequentibus in obliquum alis. Sinus in medio erat, quia segnius Hispanorum signa inedebant: & iam conflixerant cornua, cum, quod roboris in acie hostium erat, Pœni veterani Afrique nondum ad teli coniectum venissent, neque in cornua, vt adiuuarent pugnantes, discurrere auderent, ne aperirent mediam aciem venienti ex aduerso hosti. Cornua ancipiti prælio vrgebantur. eques, leuisq; armatura, & velites circunductis alis, in latera incurrebant: cohortes à fronte vrgebant, vt abrumperent cornua à cætera acie. Et cum ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum quod turba lixarum tyronumque Hispanorum Romano Latinoque militi obiecta erat. Et procedente iam die, vires etiam deficere Asdrubalis exercitum cœperant, oppressos matutino tumultu, coactosq; priusquam cibo corpora firmarent, raptim in aciem exire. Ad id sedulo diem extraxerat Scipio, vt sera pugna esset. nam ab septima demum hora peditum signa cornibus concurrunt. ad mediam aciem aliquanto serius peruenit pugna, ita vt prius æstus à meridiano sole, laborq; stantibus sub armis, & simul fames sitisque corpora efficerent, quam manus cum hoste consererent. itaq; steterunt scutis innixi. nam super cætera elephanti etiam tumultuario genere pugnæ equitum velitumq; & leuis armaturæ consternati, è cornibus in mediam aciem sese intulerant. Fessi igitur corporibus animisq; retulere pedem, ordines tamen seruantes haud secus quã si imperio ducis cederet integra acies. Sed cum eo ipso acrius, vbi inclinatã sensere, victores se vndiq; inueherent, facile nec impetus sustineri posset: quanquã retinebat obsistebatq; cedentibus Asdrubal, ab tergo esse colles tutumque receptum, si modice se reciperent, clamitans: tamen vincente verecundiam metu, cum proximus quisq; hostem cæderet, terga extemplo data atque in fugam sese omnes effuderunt. Ac primo cõsistere signa in radicibus collium, ac reuocare in ordines militem cœperant, cunctantibus in aduersum collẽ erigere aciem Romanis. deinde vt inferri impigre signa viderunt, integrata fuga, in castra passim cõpelluntur. Nec procul vallo Romanus aberat: cepissetq; tanto impetu castra, nisi ex vehementi sole, qualis inter graues imbres pubes effulget, tãta vis aquæ dtiecta esset, vt vix in castra sua receperit se victor. quosdam etiam religio ceperat, vlterius quicquam eo die conandi. Carthaginienses, quanquam fessos labore ac vulneribus, nox imberq; ad necessariam quietem vocabat: tamen quia metus & periculum cessandi nõ dabat tempus, prima luce oppugnatis hostibus castra, saxis vndiq; circa ex propinquis vallibus congestis augent vallum, munimento sese, quando in armis parum præsidij foret, defensuri. Sed

B transitio sociorum, fuga vt tutior mora videretur, fecit, principium defectionis ab Attane regulo Turdetanorum factum est. is cum magna popularium manu transfugit. inde duo munita oppida cum præsidijs tradita à præfectis Romano. Et ne latius, inclinatis semel ad defectionem animis, serperet res, silentio proximæ noctis Asdrubal castra mouet. Scipio vt prima luce qui in stationibus erant: retulerũt profectos hostes, præmisso equitatu, signa ferri iubet: adeoque citato agmine ducti sunt, vt si via recta, vestigia sequentes issent, haud dubie assecuturi fuerint. duobus est creditum, breuius aliud esse iter ad Bætim fluuium, vt transeuntes aggrederentur. Asdrubal clauso transitu fluminis ad Oceanum flexit. & iam inde fugientium modo effusi abibant, idque aliquantum ab legionibus Romanis interualli fecit eques, leuisq; armatura nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, fatigabat morabaturque, sed cum ad crebros tumultus signa consisterent, & nunc equestria, nunc cum velitibus auxilijsque peditum prælia consererentur, superuenerunt legiones. Inde non iam pugna, sed trucidatio velut pecorum fieri, donec ipse dux fugæ author in proximos colles cum septem millibus ferme semiermium euasit. cæteri cæsi captique. castra tumultuaria raptim Pœni tumulo editissimo communierunt, atque inde cum hostes nequiquam subire iniquo ascensu conati essent, haud difficulter

sese

lese tutati sunt. sed obsidio in loco nudo atque inopi vix in paucos dies tolerabilis erat: itaque transitiones ad hostes fiebant. postremo ipse dux nauibus acceptis (nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu Gadeis perfugit. Scipio fuga ducis hostium audita, decem millia peditum, mille equites reliquit Syllano ad castrorum obsidionem: ipse cum cæteris copiis septuagesimum castris, protinus causis regulorum ciuitatumque cognoscendis, vt præmia ad veram meritorum æstimationem tribui possent, Terraconem rediit. Post perfectionem eius Masanissa cum Syllano clam congressus, vt ad noua consilia gentem quoque suam obedientem haberet, cum paucis popularibus in Africam traiecit, non tam euidenti eo tempore subitæ mutationis causa, quam documento post id tempus constantissimæ ad vltimam senectam fidei, ne tum quidē eum sine probabili causa fecisse. Mago inde remissi ab Asdrubale nauibus, Gades petit. Cæteri deserti ab ducibus, pars transitione, pars fuga dissipati per proximas ciuitates sunt, nulla manus numero aut viribus insignis. Hoc maxime modo ductu atque auspicio P. Scipionis pulsi Hispania Carthaginienses sunt, tertiodecimo anno post bellum initum, quinto postquā P. Scipio prouinciam & exercitum accepit. Haud multo post Syllanus debellatum retinens, Tarraconem ad Scipionem rediit. L. Scipio cum multis nobilibus cæteris nuncius receptæ Hispaniæ Romam est missus. Et cum cæteri lætitia gloriaque ingenti eam rem vulgo ferrent, vnus qui gesserat, inexplebilis virtutis verēque laudis, paruum instar eorum, quæ spe ac magnitudine animi concepisset, receptas Hispanias ducebat. iam Africam magnamq; Carthaginem, & in suum decus nomenq; velut consummatā eius belli gloriam spectabat. Itaque præmoliendas ibi ratus iam res, conciliandosque regum gentiumq; animos, Lyphacem primum regem statuit tentare. Masæsylorum is rex erat. Masæsyli gens affinis Mauris, regionem Hispaniæ, maxime qua sita Noua Carthago est, spectant. Fœdus ea tempestate regi cum Carthaginiensibus erat. quod haud grauius ei sanctiusq;, quam vulgo barbaris, quibus ex fortuna pendet fides, ratus fore, oratorem ad eum C. Lælium cum donis mittit. Quibus barbarus lætus, & quia res tum prosperē vbiq; Romanis, Pœnis in Italia aduersæ, in Hispania nullæ iam erant, amicitiam se Romanorum accipere annuit. firmandæ eius fidem nec dare nec accipere, nisi cum ipso coram duce Romano. Ita Lælius in id modo fide ab rege accepta, tutum aduentū fore, ad Scipionem redit. Magnum in omnia momentum Syphax affectanti res Africæ erat, opulentissimus eius terræ rex, bello iam expertus ipsos Carthaginienses, finibus etiam regni apte ad Hispaniam, quod freto exiguo dirimuntur, positis. Dignam itaque rem Scipio ratus, quæ quoniā non aliter posset, magno periculo peteretur. L. Martio Tarracone, M. Syllano Carthagine Noua, quo pedibus ab Tarracone innumeris magnis ierat, ad præsidium Hispaniæ relictis: ipse cum C. Lælio duabus quinqueremibus ab Carthagine profectus tranquillo mari plurimum remis, interdum & leni iuuante vento in Africam traiecit. Forte ita incidit, vt eo ipso tempore Asdrubal pulsus Hispania septem triremibus portum inuectus, anchoris positis, terræ applicaret naues: cum conspectæ duæ quinqueremes, haud cuiquā dubio, quin hostium essent, opprimiq; à pluribus, priusquam portum intrarent, possent: nihil aliud quam tumultum ac trepidationem simul militum ac nautarum, nequicquam armaque & naues expedientium, fecerunt. percussa enim ex alto vela paulo acriori vento, prius in portum intulerunt quinqueremes, quam Pœni anchoras molirentur. nec vltra tumultum agere quis quicquam in regio portu audebat. Itaque prior in terram Asdrubal, mox Scipio & Lælius egressi ad regem pergunt. Magnificumque id Syphaci (nec erat aliter) visum, duorum opulentissimorum ea tempestate ducum populorum vno die iam pacem amicitiamq; petentes venisse. Vtrunq; in hospitium inuitat. & quoniam fors eos sub vno tecto esse, atq; ad eosdem penates voluisset, contrahere in colloquium dirimendarum simultatum causa est conatus: Scipione abnuente,

A aut priuatim sibi vllum cum Pœno odium esse, quod colloquendo finiret: aut de republica se quicquam cum hoste agere iniussu senatus posse. Illud magnopere contendente rege, ne alter hospitum exclusus mensa videretur, vt in animum induceret ad easdem venire epulas, haud abnuit. cœnarumque simul apud regem est. eodem etiam lecto Scipio, atque Asdrubal, quia ita cordi erat regi, accubuerunt. Tanta autem inerat comitas Scipioni, atque ad omnia natura alis ingenij dexteritas, vt non Syphacem modo barbarum, insuetumq; moribus Romanis, sed hostem etiam infestissimum, facunde alloquendo, sibi cóciliarit: mirabiliorem que sibi eum congresso coram visum præ se ferebat, quam bello rebus gestis: nec dubitare, quin Syphax, regnum que eius in Romanorum esset potestate, eam artem illi viro ad conciliandos animos esse. Itaque non quo modo Hispania amissa sit, quærendum magis Carthaginiensibus esse, quam quo modo Africam retineant, cogitandum. Non peregrinabundum, neque circa amœnas oras vagantem tantum ducem Romanum, relicta prouincia nouæ ditionis, relictis exercitibus, duabus nauibus in Africam traiecisse, & commisisse sese in hostilem terram, in potestatem regiam, in fidem inexpertam, sed potiundæ Africæ spem affectantem. hoc cum iampridem volutare in animo, hoc palam fremere, quod non quemadmodum Annibal in Italia,
B sic Scipio in Africa bellum gereret. Scipio fœdere icto cum Syphace, profectus ex Africa, dubiisque & plerunque sæuis in alto iactatus ventis, die quarto Nouæ Carthaginis portum tenuit. Hispaniæ sicut à bello Punico quietę erant, ita quasdam ciuitates propter conscientiam culpæ, metu magis quam fide, quietas esse apparebat: quarum maxime insignes & magnitudine & noxa, Illiturgi & Castulo erant. Castulonenses cum prosperis rebus socij fuissent, post cæsos cum exercitib. Scipiones defecerant ad Pœnos. Illiturgitani prodendis qui ex illa clade ad eos perfugerant, interficiendisq;, scelus etiam defectioni addiderant. In eos populos primo aduentu, cum dubię Hispanię essent, merito magis quam vtiliter sæuitum foret. tunc iam tranquillis rebus, quia tempus expetendę pœnæ videbatur venisse, accitum ab Tarracone L. Martium cum tertia parte copiarum ad Castulonē oppugnandū mittit. ipse cum cætero exercitu quintis ferme ad Illiturgim castris peruenit. Clausę erant portę, omniaque instructa & parata ad oppugnationē arcendam. adeo conscientia quid se meritos scirent, proindicto eis bello fuerat. Hinc exhortari milites Scipio orsus est. Ipsos claudendo portas indicasse Hispanos, quid vt timerent meriti essent. itaq; multo infestorib. animis cum eis quam cum Carthaginiensibus bellū gerendum esse. Quippe cum illis prope sine ira de imperio & gloria certari: ab ijs
C perfidiæ & crudelitatis & sceleris pœnas expetendas esse. venisse tempus, quo & nefandam cómilitonum necem, & in semetipsos, si eodē fuga delati forent, instructam fraudem vlciscerentur: & in omne tempus graui documento sanciret, ne quis vnquam Romanum ciuem militemve in vlla fortuna opportuni iniuriæ duceret. Ab hac exhortatione ducis incitati scalas electis per manipulos virs diuidunt. partito exercitu, ita vt parti alteri Lælius præesset legatus, duob. simul locis ancipiti terrore vrbem aggrediuntur. Non dux vnus aut plures principes oppidanos, sed suus ipsorum ex conscientia culpæ metus ad defendendam impigre vrbem hortatur. & meminerant, & admonebant alij alios, supplicium ex se, non victoriam peti: vbi quisq; mortem oppeteret, id referre, vtrum in pugna & in acie, vbi Mars communis & victum sæpe erigeret, & affligeret victorem: an postmodum cremata & diruta vrbe ante ora captarum coniugum liberorumque inter verbera & vincula, omni fœda, atque indigna passi expirarent. Igitur non militaris modo ætas, aut viri tantum, sed fœminæ quoque puerique supra animi corporisque viri adsunt: propugnantibus tela ministrant, saxa in muros munientibus gerunt: non libertas solum agebatur, quæ virorum fortium tantum pectora acuit: sed vltima omnibus supplicia, & fœda mors ob oculos erat. accendebantur animi & certamine laboris ac

periculi,

periculi, atq; ipso inter se conspectu. Itaque tanto ardore certamen initum est, vt domitor ille totius Hispaniæ exercitus ab vnius oppidi iuuentute sæpe repulsus à muris, haud satis decoro prælio trepidarit. Id vbi vidit Scipio, ne vanis tot conatibus suorum, hostibus crescerent animi, & segnior miles fieret: sibimet conandum, ac partem periculi capessendam esse ratus, increpita ignauia militum, ferri scalas iubet: seipsum, si cæteri cunctentur, ascensurum minatur. Iam subierat haud mediocri periculo mœnia, cum clamor vndiq; ab solicitis vicem imperatoris militibus sublatus: scalæque multis simul partibus erigi cœptæ. Et ex altera parte Lælius institit. Tum victa oppidanorum vis, deiectisque propugnatoribus occupantur muri. arx etiam ab ea parte quæ inexpugnabilis videbatur, inter tumultum capta est. Transfugæ Afri, qui tum inter auxilia Romana erant, & oppidanis in ea tuenda, vnde periculum videbatur, versis, & Romanis subeuntibus qua adire poterant: conspexerunt editissimam vrbis partem, quia rupe prælta tegebatur, neque opere vllo munitam, & ab defensoribus vacuam leuium corporum homines, & multa exercitatione pernicium, clauos secum ferreos portantes, qua per inæqualiter eminentia rupis poterant, scandunt. sicubi nimis arduum & leue saxum occurrebat: clauos per modica interualla figentes, cum velut gradus fecissent: primi insequentes extrahentes manu, postremi subleuantes eos qui præ se irent: in summum ita peruenerunt. inde decurrunt cum clamore in vrbem iam captam ab Romanis. Tum vero apparuit, ab ira & ab odio vrbem oppugnatam esse. nemo capiendi vitandi, nemo patentibus ad direptionem omnibus, prædæ memor est. trucidant inermes iuxta atque armatos, fœminas pariter ac viros: vsque ad infantium cædem ira crudelis peruenit. ignem deinde tectis injiciunt, ac diruunt quæ incendio absumi nequeunt. adeo vestigia quoque vrbis extinguere ac delere memoriam hostium sedis cordi est. Castulonem inde Scipio exercitum ducit, quam vrbem non Hispani modo conuenæ, sed Punici etiam exercitus è dissipata passim fuga reliquiæ tutabantur: sed aduentum Scipionis præuenerat fama cladis Illiturgitanorum: terrorque inde ac desperatio inuaserat omnes, & in diuersis causis, cum sibi quisque consultum sine alterius respectu vellet, primo tacita suspicio, deinde aperta discordia secessionem inter Carthaginienses atque Hispanos fecit. His Cerdubellus propalam deditionis author, Himilco Punicis auxiliaribus præerat: quos vrbemque, clam fide accepta, Cerdubellus Romano prodit. Mitior ea victoria fuit, nec tantundem noxæ admissum erat, & aliquantum iræ lenierat voluntaria deditio. Martius inde in barbaros, si qui nondum perdomiti erant, sub ius ditionemque redigendos missus. Scipio Carthaginem ad vota soluenda dijs munusque gladiatorium, quod C mortis causa patris patruique parauerat, edendum redijt. Gladiatorium spectaculum fuit non ex eo genere hominum, ex quo lanistis comparare mos est, seruorum delectu ac libertorum, qui venalem sanguinem habent. voluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit. nam alij missi ab regulis sunt ad specimen insitæ genti virtutis ostendendum, alij ipsi professi se pugnaturos in gratiam ducis, alios æmulatio & certamen, vt prouocarent, prouocatique haud abnuerent, traxit. quidam quas disceptando controuersias finire nequiuerant, aut noluerant, pacto inter se, vt victorem res sequeretur, ferro decreuerunt. Neque obscuri generis homines, sed clari illustresque, Corbis & Orsua, patrueles fratres, de principatu ciuitatis, quam Ibem vocabant, ambigentes, ferro se certaturos professi sunt. Corbis maior erat ætate. Orsuæ patet princeps proxime fuerat, à fratre maiore post mortem eius principatu accepto. Cum verbis disceptare Scipio vellet, ac sedare iras, negatum id ambo dicere communibus cognatis: nec alium deorum hominumve, quam Martem se iudicem habituros esse. Robore maior, minor flore ætatis ferox, mortem in certamine, quam vt alter alterius imperio subijceretur, præoptantes, quod ab tanta rabie dirimi nequirent, insigne spectaculum exercitui præbuere, documentumque,

A meorumque, quantum cupiditas imperij malum inter mortales esset. Maior vis armorum & astu facile stolidas vires minoris superauit. Huic gladiatorum spectaculo ludi funebres additi pro copia,& prouinciali & castrensi apparatu. Res interim nihilo minus ab legatis gerebantur. Martius superato Bæte amni, quem incolæ Circium appellant, duas opulentas ciuitates fine certamine in deditionem accipit. Astapa vrbs erat, Carthaginiensium semper partis: neque id tam dignum ira erat, quam, quod extra necessitates belli præcipuum in Romanos gerebant odium. nec vrbem aut situ, aut munimento tutam habebant,quæ ferociores ijs animos faceret,sed ingenia incolarum latrocinio læta, vt excursiones in finitimum agrum sociorum populi Romani facerent,impulerant, & vagos milites Romanos, lixasque aut mercatores excipierent. magnum etiam comitatum, quia paucis parum tutum fuerat,transgredientem fines positis insidijs circumuentum iniquo loco interfecerant. Ad hanc vrbem oppugnandam cum admotus exercitus esset,oppidani conscientia scelerum,quia nec deditio tuta ad tam infestos videbatur: nec spes mœnibus aut armis tuendæ salutis erat, facinus in se ac suos fœdum ac ferum conscisc unt. Locum in foro destinant,quo preciosissima rerum suarum congererent. super eum cumulum coniuges ac liberos considere cum iussissent,ligna circa extruunt, falcesque virgultorum conijciunt. quinquaginta deinde armatis iuuenibus præcipiunt,vt donec incertus euentus pugnæ esset,præsidium eo loco fortunarum suarum corporumque, quæ cariora fortunis essent, seruarent, si rem inclinatam viderent,atq; in eo iam esse vt vrbs caperetur: succenderent,omnes quos euntes in prælium cernerent, mortem in ipsa pugna obituros. illos se per deos superos inferosque orare, vt memores libertatis quæ illo die aut morte honesta,aut seruitute infami finienda esset,nil relinquerent in quod sæuire iratus hostis posset. ferrum ignemq; in manibus esse, amicæ, ac fideles potius ea quæ peritura forent,absumerent manus,quam insultarēt superbo ludibrio hostes. His adhortationibus execratio dira adiecta,si quem à proposito spes mollioraue animi flexisset.inde concitato agmine patentib. portis ingenti cum tumultu erumpunt. Neque erat vlla satis firma statio opposita, quia nihil minus quam vt egredi mœnibus auderent,timeri poterat.perpaucæ equitum turmæ, leuisq; armatura repente castris ad ipsum immissa occurrit. Acrior impetu atq; animis,quam compositior ordine vllo pugna fuit. Itaq; pulsus eques qui primū hosti se obtulerat,terrorem intulit leui armaturæ.pugnatumque sub ipso vallo foret,ni robur legionum,perexiguo ad instruendum dato tempore, aciem direxisset. Ibi quoque trepidatum parumper circa signa est, cum cæsi furore in C vulnera ac ferrum vecordi audacia ruerent: dein vetus miles aduersus temerarios impetus pertinax,cæde primorum insequentes suppressit.conatus paulo post vltro inferre pedem,vt neminem cedere, atque obstinatos mori in vestigio quenque suo vidit: patefacta acie,quod vt facere posset,multitudo armatorum facile suppeditabat,cornua hostium amplexus in orbem pugnantes ad vnum omnes occidit. Atque hæc tamen hostium iratorum, ac tum maxime dimicantium iure belli in armatos repugnantesque edebantur. Fœdior alia in vrbe trucidatio erat, cum turbam fœminarum puerorumque imbellem inermem ciues sui cæderent, & in succensum rogum semianima pleraque injicerent corpora, riuique sanguinis flammam orientem restinguerunt: postremo ipsi cæde miseranda suorum fatigati,cum armis medio incēdio se iniecerunt. Iam cædi perpetratæ victores Romani superuenerunt.ac primo conspectu tam fœdæ rei mirabundi parumper obstupuerunt. dein cum aurum argentumque cumulo rerum aliarum interfulgens auiditate ingenij humani rapere ex igne vellent, correpti alij flamma sunt, alij ambusti afflatu vaporis, cum receptus primis vrgente ab tergo ingenti turba non esset. Ita Astapa sine præda militum ferro ignique absumpta est. Martius cæteris eius regionis metu in deditione acceptis,victorem exercitum Carthaginem ad Scipionem reduxit. Per

eos ipsos dies perfugæ à Gadibus venerunt, pollicentes, vrbem Punicumque præsidium quod in ea esset, & imperatorem præsidij cum classe prodituros esse. Mago ibi ex fuga substiterat: nauibusque in Oceano collectis aliquantum auxilionum & trans fretum Africæ oræ, & ex proximis Hispaniæ locis per Hannonem præfectum coegerat. Fide accepta datag; perfugis, & Martius eo cum expeditis cohortibus, & Lælius cum septem triremibus, & quinqueremi vna est missus, vt terra mariq; communi consilio rem gererent. Scipio ipse graui morbo implicitus, grauiore tamen fama, cum ad id quisque quod audierat, infingit hominibus libidine alendi de industria rumores, adijceret aliquid: prouinciam omnem, ac maxime longinqua eius turbauit: apparuitq; quantam excitaturi molem vera fuisset clades, cum vanus rumor tantas procellas exciuisset. non socij in fide, non exercitus in officio mansit. Mandonius & Indibilis, quibus, quia regnum sibi Hispaniæ pulsis inde Carthaginiensibus destinarant animus, nihil pro spe contigerat: concitatis popularibus (Lacertani autem erant) & iuuentute Celtiberorum excitata, agrum Suessitanum Sedetanumque sociorum populi Romani hostiliter depopulati sunt. Ciuilis alius furor in castris ad Sucronem ortus. Octo ibi millia militum erant, præsidium gentibus quæ circa Iberum incolunt, impositum. Motæ autem eorum mentes sunt non tum cum primum de vita imperatoris dubij rumores allati sunt: sed iam ante licentia ex diutino, vt fit, ocio collecta & nonnihil, quod in hostico laxius rapto suetis viuere, arctiores in pace res erant. Ac primo sermones tantum occulti serebantur. si bellum in prouincia esset, quid sese inter pacatos facere? si debellatum iam & confecta prouincia esset, cur in Italiam non reuehi? Flagitatum quoque stipendium procacius, quam ex more & modestia militari erat, & à custodibus probra in circumeuntes vigilias tribunos iacta? & noctu quidam prædatum in agrum circa pacatum ierant: postremo interdiu ac propalam sine commeatu ab signis abibant. omnia libidine ac licentia militum, nihil instituto ac disciplina militiæ, aut imperio eorum qui præerant, gerebatur. forma tamen Romanorum castrorum constabat vna ea spe, quod tribunos ex contagione furoris haud expertes seditionis defectionisque rati fore, & iura reddere in principijs sinebant, & signum ab eis petebant, & in stationes ac vigilias ordine ibant: & vt vim imperij abstulerant, ita speciem dicto parentium vltro ipsi imperantes seruabant. Erupit deinde seditio, postquam reprehendere atque improbare tribunos ea quæ fierent, & conari obuiam ire. & propalam abosere furoris eorum se futuros socios, senserunt. Fugatis itaque ex principijs, ac paulo post è castris tribunis, ad principes seditiones gregarios milites, C. Albium Calenum, & C. Atrium Vmbrum, delatum omnium consensu imperium est. qui nequaquam tribunitijs contenti ornamentis, insignia etiam summi imperij, fasces lecturesque attrectare ausi: neque ijs venit in mentem, suis tergis, suis ceruicibus virgas illas securesque imminere, quas ad metum aliorum præferrent. Mors Scipionis falso credita occæcabat animos: sub cuius vulgatam iam famam non dubitabant totam Hispaniam arsuram bello, in eo tumultu & socijs pecunias imperari, & diripi propinquas vrbes posse, & turbatis rebus, cum omnia omnes auderent, minus insignia fore quę ipsi fecissent. Cum alios subinde recentes nuncios non mortis modo, sed etiam funeris expectarent, neque superueniret quisquam, euanesceretque temere ortus rumor: tum primi authores requiri cœpti. & subirascentes quoque, vt credidisse potius temere, quam finxisse rem talem videri possent: destituti duces iam sua ipsi insignia, & pro vana imagine imperij quod gererēt, veram iustamque: mox in se verturam potestatem exhortebant. Stupenti ita seditione, cum viuere primo, mox etiam valere Scipionem, certi authores afferrent: tribuni militum septem ab ipso Scipione missi supervenerunt. Ad quorum primum aduentum exasperati animi: mox ipsis placido sermone permulcentibus notos, cum quibus congressi erant, leniti sunt. circumeuntes enim tentoria

primo

primo, deinde in principiis prætorioq; vbi sermones inter se serentium circulos vidissent, alloquebantur: percunctantes magis, quæ causa iræ consternationisque subitæ foret, quam factum accusantes. Vulgo stipendium non datum ad diem iactabatur: & cum eodem tempore, quo socius Illiturgitanum extitisset, post duorum imperatorum duorumque exercituum stragem, sua virtute defensum nomen Romanum, ac retenta prouincia esset, Illiturgitanos pœnam notæ meritam habere. suis recte factis gratiam qui exoluat non esse. Talia querentes, æqua orare, seque ea relaturos ad imperatorem respondebant. lætari, quod nihil tristius nec insanabilius esset: & P. Scipionem deum benignitate, & rempublicam esse gratiæ referendæ. Scipionem bellis assuetum, ad seditionum procellas rudem, solicitum habebat res, ne aut exercitus peccando, aut ipse puniendo modum excederet. in præsentia, vt cœpisset, leniter agi placuit, & missis circa stipendiarias ciuitates exactoribus, stipendij spem propinquam facere. Edictum subinde propositum, vt ad stipendium petendum conuenirent Carthaginem, seu carptim partes, seu vniuersi mallent. Tranquillam seditionem iam per se languescentem repentina quies rebellantiũ Hispanorũ fecit. redierant enim in animos omisso incœpto Mandonius & Indibilis, postquã viuere Scipionem allatum est. nec iam erat aut cuius, aut externus, cum quo furorem suum consociarent. omnia circunspectantes consilia, nihil reliqui habebant, præter vulgatissimum à malis consiliis receptum, vt imperatoris vel iustæ iræ, vel non desperandæ clementiæ sese committerent. etiam hostibus cum ignouisse, cum quib. ferro dimicasset: suam seditionem sine vulnere, sine sanguine fuisse: nec ipsam atrocem, nec atroci pœna dignã: vt ingenia humana sunt ad suam cuiq; leuandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat, singulæ ne cohortes, an vniuersi ad stipendium petendum irent. inclinauit eo sententia, quod tutius censebat vniuersos ire. Per eosdem dies quibus hæc illi consultabant, consilium de iis Carthagine erat: certabaturque sententiis, vtrum in authores tantum seditionis (erant autem hi numero haud plus quam quinque & triginta) animaduerteretur, an plurium supplicio vindicanda tam fœdi exempli defectio magis quam seditio esset. Vicit sententia lenior, vt vnde orta culpa esset, ibi pœna consisteret. ad multitudinem castigationem satis esse. Concilio dimisso, vt id actum videretur: expeditio aduersus Mandonium Indibilemque edicitur exercitui qui Carthagine erat, & cibaria dierum aliquot parare iubentur. tribunis septem, qui & antea Sucronem ad leniendam seditionem ierant, obuiam exercitui missis, quina nomina principum seditionis edita sunt, vt eos per idoneos homines benigno vultu ac sermone in hospitium inuitatos, sopitosque vino vincerent. Haud procul iam Carthagine aberant, cum ex obuiis auditum, postero die omnem exercitum, cum M. Syllano in Lacetanos proficisci, non metu modo omni qui tacitus insidebat animis, liberauit eos: sed lætitiam ingentem fecit, quod magis habituri solum imperatorem, quam ipsi futuri in potestate eius essent. Sub occasum solis vrbem ingressi sunt, exercitumque alterum parantem omnia ad iter viderunt. Excepti sermonib. de industria compositis, lætum opportunumq; aduentum eorum imperatori esse, quod sub ipsam profectionem alterius exercitus venissent, corpora curant. à tribunis sine vllo tumultu authores seditionis per idoneos homines inducti in hospitia, comprehensi ac vincti sunt. Vigilia quarta impedimenta exercitus, cui simul abatur iter, proficisci cœpere, sub lucem signa mota, & ad portam retentum agmen: custodesque circa omnes portas missi, ne quis vrbe egrederetur. Vocati deinde ad concionem qui pridie venerant, ferociter in forum ad tribunal imperatoris, vt vltro territuri acclamationibus, concurrunt. Simul & imperator in tribunal conscendit, & reducti armati à portis inermi se concioni ab tergo circunfuderunt. tum omnis ferocia concidit, & (vt postea fatebantur) nihil æque eos terruit, quam præter spem robur & color imperatoris, quem affectum visuros crediderant,

vultuſq; qualem ne in acie quidem aiebant meminiſſe. Sedit tacitus paulliſper, donec nunciatum eſt deductos in forū authores ſeditionis, & parata iam omnia eſſe. Tum ſilentio per præconem facto, ita cœpit: Nunquam mihi defuturam orationem, qua exercitum meum alloquerer, credidi: non quo verba vnquam potius quam res exercuerim, ſed quia prope à pueritia in caſtris habitus aſſueueram militaribus ingeniis. apud vos quemadmodum loquar, nec conſilium nec oratio ſuppeditat: quos nec quo nomine quidem appellare debeam, ſcio. ciues? qui à patria veſtra deſciuiſtis. an milites? qui imperium auſpiciumque abnuiſtis, ſacramenti religionem rupiſtis. hoſtes? corpora, ora, veſtitum, habitum ciuium agnoſco: facta, dicta, conſilia, animos hoſtium video. Quid enim vos niſi quod Illergetes & Lacetani, aut optaſtis aliud, aut ſperaſtis? & illi tamen Mandonium atq; Indibilem, regiæ nobilitatis viros, duces furoris ſecuti ſunt: vos auſpicium & imperium ad Vmbrum Atrium, & Calenum Albinum detuliſtis. Negate vos id omnes feciſſe, aut factum voluiſſe milites. paucorum eum furorem atque amentiam eſſe, libenter credam negantibus. nec enim ea ſunt commiſſa, quæ vulgata in omnem exercitum ſine piaculis ingentibus expiari poſſint. inultus ea tanquam vulnera attingo: ſed niſi tacta tractataque ſanari non poſſunt. Equidem pulſis Hiſpania Carthaginienſibus, nullum locum in tota prouincia, nullos homines credebam eſſe, vbi vita mea inuiſa eſſet. ſic me non ſolum aduerſus ſocios geſſeram, ſed etiam aduerſus hoſtes. In caſtris meis (en quantum me opinio feſellit) fama mortis meæ non accepta ſolum, ſed etiam ſperata eſt: non quod ego vulgari facinus per omnes velim: (equidem ſi totum exercitum meum mortem mihi optaſſe crederem, hic ſtatim ante oculos veſtros morerer: nec me vita iuuaret inuiſa ciuibus & militibus meis) ſed multitudo omnis, ſicut natura maris per ſe immobilis eſt, vt venti & auræ cient, aut tranquilli, aut procelloſi. Et cauſa in vobis atque origo omnis furoris penes authores eſt, vos contagione inſaniſtis. Quin mihi ne hodie quidem ſcire videmini, quo amentiæ progreſſi ſitis: quid facinoris in me, quid in patriā, parentesq; ac liberos veſtros, quid in deos ſacramenti teſtes, quid aduerſus auſpicia, ſub quibus militaſtis, quid aduerſus morem militiæ, diſciplinamque maiorum, quid aduerſus ſummi imperij maieſtatem auſi ſitis. De me ipſo taceo, temere potius quàm auide credidiſtis: is denique ego ſum, cuius imperij tędere exercitum minime mirandum ſit: patria quid de vobis meruerat, quam cum Mandonio & Indibili conſociando conſilia prodebatis? quid populus Romanus? cum imperiū ablatum ab tribunis ſuffragio populi creatis, ad homines prauatos detuliſtis? cum eo ipſo contenti, ſi pro tribunis illos haberetis, faſces imperatoris veſtri ad eos, quibus ſet C uus, cui imperarent, nunquam fuerat, Romanus exercitus detuliſtis. In prętorio tetendetunt Albius & Attius: claſſicum apud eos cecinit, ſignum ab iis petitum eſt: ſederunt in tribunali proconſulis Scipionis: lictor apparuit: ſubmouente eo inceſſerunt: faſces & ſecures prælatæ ſunt. Lapides pluere, & fulmina iaci de cœlo, & inſuetos fœtus animalia edere, vos portenta eſſe patatis? hoc eſt portentū, quod nullis hoſtijs, nullis ſupplicationib. ſine ſanguine eorum quitātum facinus auſi ſunt, expiari poſſit. Atq; ego, quanquā nullum ſcelus rationem habet: tamen vt in re nefaria, quæ mens, quod conſilium veſtrum fuerit, ſcire velim. Rhegium quondam in præſidium miſſa legio, interfectis per ſcelus principibus ciuitatis, vrbem opulentam per decem annos tenuit. propter quod facinus tota legio, millia hominum quatuor, in foro Romæ ſecuri percuſſi ſunt. Sed illi primum non Atrium Vmbrum ſemilixam, nominis etiam abominandi ducem, ſed Decium Iubellium tribunum ſecuti ſunt: nec cum Pyrrho, nec cum Samnitibus aut Lucanis hoſtibus populi Romani ſe cōjunxerāt. vos cum Mandonio & Indibili conſilia communicaſtis, & arma conſociaturi fuiſtis. Illi, ſicut Campani Capuam Tuſcis veteribus cultoribus ademptam, Mamertini in Sicilia Meſſanā, ſic Rhegium habituri perpetuam ſedē

erant:

A erant: nec populum Romanum, nec socios populi Romani vltro lacessituri bello. Sucronemne vos domicilium habituri eratis? vbi si vos decedens consecta prouincia imperator relinqueret, deum hominumque fidem implorare debebatis, quod non rediretis ad coniuges liberosque vestros. sed horum quoq; memoriam, sicut patriæ meique, eieceratis ex animis vestris. Viam consilij scelerati, sed non ad vltimum dementis exequi volo. Mene viuo, & cætero incolumi exercitu, cum quo ego die vna Carthaginem cepi? cum quo quatuor imperatores, quatuor exercitus Carthaginiensium fudi, fugaui, Hispania expuli: vos octo millia hominum, maioris certe omnes precij quam Albius & Atrius sunt, quibus vos subiecistis, Hispaniam prouinciam populo Romano ereptu eratis? Amolior & amouco nomen meum: nihil vltra facile creditam mortem meã à vobis violatus sim. quid? si ego morerer, mecum expiratura respublica, mecum casurum imperium populi Romani? ne istuc Iupiter Optim. Max. sinat, vrbem auspicato dijs authoribus in æternum conditam, fragili huic & mortali corpori æqualem esse. Flaminio, Paulo, Graccho, Posthumio Albino, M. Marcello, T. Quintio Crispino, Cn. Fuluio, Scipionibus meis, tot tam claris imperatorib. vno bello absumptis superstes est populus Romanus, eritq; mille alijs nunc ferro nunc morbo morientibus: meo vnius funere elata populi Ro- B mani esset respublica? Vos ipsi hic in Hispania patre & patruo meo duobus imperatorib. interfectis, Septimium Martium ducem vobis aduersus exultãtes recenti victoria Pœnos delegistis. & sic loquor, tanquam sine duce Hispaniæ futuræ fuerint, M. Syllanus eodem iure, eodem imperio mecum in prouinciam missus, L. Scipio frater meus, & C. Lælius legati, vindices maiestatis imperij deesse? vtrum exercitus exercitui, an duces ducibus, an dignitas, an causa comparari poterat? quibus si omnib. superiores essetis, arma contra patriam, contra cines vestros ferretis? Africam Italiæ, Carthaginem vrbi Romæ imperare velletis? quam ob noxam patriæ? Coriolanum quondam damnatio iniusta, miserũ & indignum exilium, vt iret ad oppugnandam patriam, impulit: rexit cauit tamen à publico parricidio priuata pietas. vos qui dolor, quæ ira incitauit, stipendiumne dieb. paucis imperatore ægro serius numeratum, satis digna causa fuit, cur patriæ indiceretis bellum? cur ad Illergetes descisceretis à populo Romano? cur nihil diuinarum, humanarumve rerum inuiolatum vobis esset? Insanistis profecto milites: nec maior in corpus meum vis morbi, quam in vestras mentes inuasit. Horret animus referre, quid crediderint homines, quid speraverint, quid optauerint. auferat omnia irrita obliuio, si potest: si non, vtcunque C silentium tegat. Non negauerim, tristem atrocemque vobis visam orationem. quanto creditis facta vestra atrociora esse, quam dicta mea? & me ea quæ fecistis, pati æquum censetis: vos ne dici quidem omnia æquo animo ferretis? sed ne ea quidé ipsa vltra exprobrabuntur. vtinã tam facile vos obliuiscamini eorum, quam ego obliuiscar. Itaq; quod ad vos vniuersos attinet, si erroris pœnitet, satis superque pœnarum habeo. Albius Calenus, & Atrius Vmber, & cæteri nefariæ seditionis authores sanguine luent quod admiserunt. vobis supplicij eorum spectaculum non modo non acerbum, sed lætum etiam, si sana mens redit, debet esse. de nullis enim quam de vobis infestius aut iniquius consuluerunt. Vix finem dicendi fecerat, cum ex præparato simul omnium rerum terror oculis auribusque est offusus. Exercitus qui corona concionem circumderat, gladiis ad scuta concrepuit. præconis audita vox citantis nomina damnatorum in concilio. nudi in medium protrahebantur, & simul omnis apparatus supplicij expromebatur. deligati ad palum, virgisque cæsi, & securi percussi, adeo torpentibus metu qui aderant, vt non modo ferocior vox aduersus atrocitatem pœnæ, sed ne gemitus quidem exaudiretur. Tracti inde de medio omnes, purgatoque loco, citati milites nominatim apud tribunos militum in verba P. Scipionis iurarunt, stipendiumque ad nomen singulis persolutũ. Hunc finem exitumq; seditio militum cœpta apud Sucronẽ habuit. Per idem tempus

ad Bætim fluuium Hanno præfectus à Magone missus à Gadibus, cum parua manu Afrorum, mercede Hispanos solicitando, ad IIII. millia iuuenum armauit. castris deinde exutus ab L. Martio, maxima parte militum inter tumultum captorum castrorum, quibusdam etiam in fuga amissis, palatos persequente equite, cum paucis ipse effugit. Cum hæc ad Bætim fluuium geruntur, Lælius interim freto in Oceanum euectus, ad Carteiam classe accessit. Vrbs ea in ora Oceani sita est, vbi primum è faucibus angustis panditur mare. Gadeis sine certamine proditione recipiendi, vltro qui eam rem pollicerentur, in castra Romana venientibus, spes sicut ante dictum est, fuerat: sed patefacta immatura proditio est, comprehensosque omnes Mago Adherbali prætori Carthaginem deuehendos tradit. Adherbal coniuratis in quinqueremem impositis, præmissaq; ea, quia tardior quam triremis erat, ipse cum octo triremibus modico interuallo sequitur. Iam fretum intrabat quinqueremis, cum Lælius & ipse in quinqueremi è portu Carteia sequentibus septem triremibus euectus, in Adherbalem ac triremes inuehitur, quinqueremem satis credens deprehensam, rapido in freto in aduersum æstum reciprocari non posse. Pœnus in re subita parumper incertus trepidauit, vtrum quinqueremem sequeretur, an in hostes rostra conuerteret. ipsa cunctatio facultatem detrectandæ pugnæ ademerat. iam enim sub ictu teli erant, & vndiq; instabant hostes. æstus quoq; arbitrium moderandi naues ademerat, neque erat nauali pugna similis: quippe vbi nihil voluntarium, nihil artis aut consilij esset. vna natura freti æstusq; totius certaminis potens, suis alienis nauibus nequicquam remigio in contrariam tendentes inuehebat: vt fugientem videres retro vertice intortam victricibus illatam & sequentem, si in contrarium tractum incidisset maris, fugientis modo sese auertentem. Iam in ipsa pugna hæc cum infesto rostro peteret hostium nauem, obliqua ipsa ictum alterius rostri accipiebat: illa cum transuersa obiceretur hosti, repente intorta in proram circumagebatur. Cum inter triremes fortuna regente anceps prælium misceretur, quinqueremis Romana, seu pondere tenacior, seu pluribus remorum ordinibus scindentibus vertices, cum facilius regeretur, duas triremes suppressit, vnius prælata impetu lateris alterius remos detersit. cæteraque, quas indepta esset, mulctasset, nisi cum reliquis quinque nauibus Adherbal velis in Africam transmisisset. Lælius victor Carteiam reuectus, auditis quæ acta Gadibus erant. patefactam proditionem, coniuratosque missos Carthaginem, spe in irritum redacta, qua venissent: nuncijs ad L. Marcium missis, nisi terere frustra tempus sedendo ad Gadeis vellent, redeundum ad imperatorem esse: assentiente Martio, paucos post dies ambo Carthaginē rediere. Ad quorū discessum non respirauit modo Mago, cum terra marique ancipiti metu vrgeretur: sed etiam audita rebellione Illergetum, spem recuperandæ Hispaniæ nactus, nuncios Carthaginem mittit ad senatum: qui simul seditionem ciuilem in castris Romanis, simul defectionem sociorum in maius verbis extollentes, hortarentur, vt auxilia mitterent, quibus traditum à patribus imperium Hispaniæ repeti posset. Mandonius & Indibilis in fines ingressi, paulisper, dum quidnam de seditione statueretur, scirent, suspensi quieuerunt: si ciuium errori ignosceretur, non diffidentes sibi quoque ignosci posse. postquam vulgata est atrocitas supplicij, suam quoque noxam pari pena æstimatam rati, vocatis rursus ad arma popularibus, contractisque quæ ante habuerant auxiliis, in Sedetanum agrum, vbi principio defectionis statiua habuerant, cum XX. millibus peditum, duobus millibus equitum & quingentis transcenderunt. Scipio cum fide soluendi pariter omnib. noxiis innoxiisque stipendij, tum vultu ac sermone in omnes placato facile reconciliatis militum animis, priusquam castra à Carthagine moueret, concione aduocata, multis verbis in perfidiam rebellantium regulorum inuectus, nequaquam eodem animo se ire professus est ad vindicandum id scelus, quo ciuilem errorem nuper sanauerit. Tum se haud secus, quā viscera secantem sua, cum gemitu

&

A & lachrymis triginta hominum capitibus expiasse octo millium seu imprudentiam seu noxam: nunc læto & erecto animo ad cædem Illergetum ire. non enim eos neque natos in eadem terra, nec vlla secum societate iunctos esse. eam, quæ sola fuerit, fidem atque amicitiam ipsos per scelus rupisse, in exercitu suo se, præterquam quod omnes ciues aut socios, Latinique nominis videat etiã eo moueri, quod nemo fere sit miles, qui nó aut à patruo suo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam prouinciam venerit, aut à patre consule, aut à se sit ex Italia aduectus. Scipionum nomini auspicijsque omnes assuetos, quos secum in patriam ad meritum triumphum deducere velit: quos consulatum petenti, velut si omnium communis agatur honos, affuturos speret. Quod ad expeditionem eam attineat, quæ instet, immemorem esse rerum suarum gestarum, qui id bellum ducat. Magonis hercle sibi, qui extra orbem terrarum in circunfusam Oceano insulam cum paucis perfugerit nauibus, maiorem curam esse, quam Illergetum. Quippe illic & ducem Carthaginiensem, & quantumcunque Punicum præsidium esse: hic latrones, latronumq; duces: quibus vt ad populandos finitimorum agros, tectaque vrenda, & rapienda pecora aliqua vis sit, ita in acie ac signis collatis nullam esse. magis velocitate ad fugam quam armis fretos, pugnatores esse. Itaque non quod vllum inde periculum, aut semen maioris belli videat, ideo se, priusquam prouincia decedat, opprimendos Illergetes duxisse. sed primum, ne impunita tam scelerata defectio esset: deinde, ne quis in prouincia simul virtute tanta & felicitate perdomita, reliquus hostis dici posset. Proinde deis bene iuuantibus sequerentur, non tam ad bellum gerendum (neque enim cum pari hoste certamen esse) quam ad expetendas ab hominibus sceleris pœnas. Ab hac oratione dimissos ad iterse comparare in diem posterum iubet, profectusque decimis castris peruenit ad Iberum flumen. inde superato amni, die quarto in conspectu hostium posuit castra. Campus autem montibus circunseptus erat. in eam vallem Scipio cum pecora rapta pleraque ex ipsorum hostium agris, propelli ad irritandam feritatem barbarorum iussisset, velites subsidio misit. à quibus vbi per procursationem commissa pugna esset, Lælium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet. mons opportune prominens equitum insidias texit. Nec vlla mora pugnæ facta est. Hispani in conspecta procul pecora, velites in Hispanos prædã occupatos incurrere. Primo missilibus territauere: deinde missis leuibus telis, quæ irritare magis quam decernere pugnam poterant, gladios nudãt & collato pede res cœpta geri est: anceps que pedestre certamen erat, ni equites superuenissent. neque ex aduerso tantum illati obuios obtriuere, sed circumuecti etiam quidam per infima eliui ab tergo se, vt plerosque intercluderent, obiecere. maiorque cædes fuit, quam quantam edere leuia per excursiones prælia solent. Ira magis accensa aduerso prælio barbaris est, quam imminuti animi. Itaque ne perculsi viderentur, prima luce postero die in aciem processere. Non capiebat omnes copias angusta, sicut ante dictum est, vallis: duæ ferme peditum partes, & omnis equitatus in aciem descendit: quod reliquum peditum erat, obliquo constituerunt colle. Scipio pro se esse loci angustias ratus, & quod in arcto pugna Romano aptior quam Hispano militi futura videbatur: & quod in eum locum detracta hostium acies esset, qui non omnem multitudinem eorum caperet: nouo etiam consilio adiecit animum, equitem nec se posse circundare cornibus in tam angusto spacio: & hosti, quem cum pedite eduxisset, inutilem fore: itaque imperat Lælio, vt per colles quam occultissimo itinere circunducat equites: segregetque, quantum possit, equestrem à pedestri pugna. ipse omnia signa peditum in hostes vertit: quatuor cohortes in fronte statuit, quia latius pandere aciem non poterat. moram pugnandi nullam fecit, vt ipso certamine auerteret à conspecto transeuntium per colles equitum. nec ante circunductos sensere, quam tumultum equestris pugnæ ab tergo accepere. ita duo diuersa prælia erant, duæ peditũ acies,

duo equitatus per longitudinem campi (quia misceri ex genere vtroque prælium angustiæ non patiebantur) pugnabant. Hispanorum cum neque pedes equiti, nec eques pediti auxilio esset, pedes fiducia equitis temere commissus campo cæderetur: eques circunuentus nec peditem à fronte (iam enim strata pedestres copiæ erant) nec ab tergo equitem sustineret: & ipsi eum diu in orbem sese stantibus equis defendissent, ad vnum omnes cæsi sunt: nec quisquam peditum equitumve superfuit, qui in valle pugnauerunt. Tertia pars, quæ in colle ad spectaculum magis totum quam ad partem pugnæ capessendam steterat, & locum & tempus ad fugiendum habuit. inter eos & reguli ipsi fugerunt, priusquam tota circumueniretur acies, inter tumultum elapsi. Castra eodem die Hispanorum præter cæteram prædam cum tribus ferme millibus hominum capiuntur. Romani socijque ad mille CC. eo prælio ceciderunt, vulnerata amplius tria millia hominum. minus cruenta victoria fuisset, si patentiore campo, & ad fugam capessendam facili foret pugnatum. Indibilis abiectis belli consiliis, nihil totius afflictis rebus experta fide & clementia Scipionis raptis, Mandonium fratrem ad eum emittit. Qui aduolutus genibus, furentem rabiem temporis eius accusat, cum velut contagione quadam pestifera non Illergetes modo & Lacetani, sed castra quoq; Romana insanierunt. Iam quidem & fratris, & reliquorum popularium eam conditionem esse, vt aut, si ita videatur, reddant spiritum Pub. Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut seruati bis vni debitam vitam pro eo in perpetuum deuoueant. antea in causa sua fiduciam sibi fuisse, nondum experta clementia eius: nunc contra, nullam in causa omnem in misericordia victoris spem repositam habere. Mos gentis erat Romanis, cum quo nec fœdere nec æquis legibus inngerentur amicitiæ, non prius imperio in eum tanquam pacatum vti, quam omnia diuina humanaque dedisset: obsides accepti, armâ adempta, præsidia vrbibus imposita forent. Scipio multis inuectus in præsentem Mandonium, absentemque Indibilem verbis, illos quidem merito perituros fuisse ipsorum maleficio, aut victuros suo atque populi Romani beneficio. Cæterum se neque arma ijs adempturum: quippe ea pignora timentium rebellionem esse, se libera arma reliquere, solutosq; metu animos: neque se in obsides innoxios, sed in ipsos fidem fecerint, sæuiturum: nec ab inermi, sed ab armato hoste pœnas expeturum. vtranque fortunam expertis permittere sese, vtrum propitios, an iratos habere Romanos mallent. Ita dimissus Mandonius, pecunia tantummodo imperata, ex qua stipendium militi præstari posset. Ipse Martio in vlteriorem Hispaniam præmisso, Syllano Tarraconem remisso, paucos moratus dies, dum imperatam pecuniam Illergetes pernumerarent, cum expeditis Martium iam appropinquantem Oceano assequitur. Inchoata res iam ante de Masanissa, aliis atque aliis de causis dilata erat, quod Numida cum ipso vtiq; congredi Scipione volebat, atque eius dextra fidem sancire. ea tum itineris tam longi ac tam deuij causa Scipioni fuit. Masanissa cum Gadibus esset, certior aduentare eum à Martio factus, causando corrumpi equos inclusos in insula, penuriamq; omnium rerum & facere cæteris, & ipsos sentire, ad hoc equitem marcescere desidia: Magonem perpulit, vt se traijceret in continentem ad depopulandos proximos Hispaniæ agros pateretur. Transgressus tres principes Numidarum præmittit ad tempus locumque colloquio statuendum: duos pro obsidibus retineri à Scipione iubet: remisso tertio, qui quo iussus erat, adduceret Masanissam: cum paucis in colloquium venerunt. Ceperat iam ante Numidam ex fama rerum gestarum admiratio viri: substitueratque animo speciem quoque corporis amplam ac magnificam. cæterum maior præsentis veneratio cepit. & præterquam quod suapte natura multa maiestas inerat, adornabat promissa cæsaries, habitusque corporis non cultus mundicijs, sed virilis ac vere militaris: & ætas erat in medio virium robore, quod plenius nitidiusque ex morbo velut renouatus flos iuuentæ faciebat. Prope attonitus ipse congressu

Numida

A Numida gratias de fratris filio remisso agit. Ex eo tempore affirmat eam se quæsisse occasionem, quam tandem oblatam deum immortalium beneficio non omiserit, cupere se illi, propuloque Romano operam nauare: ita vt nemo vnus externus magis enixe adiuuerit rem Romanam. id se, etiam si iampridem vellet, minus præstare in Hispania, terra aliena atque ignora potuisse: in qua autem genitus educatusque in spem paterni regni esset, facile præstaturum. si quidem eundem Scipionem ducem in Africam mittant Romani, satis sperare per breuis æui Carthaginem esse. Lætus eum Scipio vidit audiuitque, cum caput rerum in omni hostium equitatu Masanissam fuisse sciret, & ipse iuuenis specimen animi præse ferret. Fide data acceptaque, profectus retro Tarraconem est. Masanissa permissu Romanorum, ne sine causa traiecisse in continentem videretur: populatus proximos agros, Gades rediit. Magoni, desperatis in Hispania rebus, in quarum spem seditio primum militaris, deinde defectio Indibilis animos eius sustulerunt, paranti traiicere in Africam nunciatum ab Carthagine est, iubere senatum vt classem quam Gadibus haberet, in Italiam traiiceret: conductaque ibi Gallorum ac Ligurum quanta maxima posset iuuentute, coniungeret se Annibali: neu senescere bellum maximo impetu, maiore fortuna cœptum sineret. Ad eam rem & à Carthagine pecunia Magoni
B aduecta est, & ipse quantam potuit, à Gaditanis exegit: non ærario modo eorum, sed etiam templis spoliatis, & priuatim omnibus coactis aurum argentumque in publicum conferre. Cum præteueheretur Hispaniæ oram, haud procul Carthagine Noua expositis in terram militibus, proximos depopulatus agros, inde ad vrbem classem appulit. ibi cum interdiu milites in nauibus tenuisset, nocte in littus expositos ad partem eam muri, qua capta Carthago ab Romanis fuerat, ducit: nec præsidio satis valido vrbem teneri ratus, & aliquos oppidanorum ad spem nouandi res aliquid moturos. Cæterum nuncij ex agris trepidi simul populationem agrestiumque fugam, & hostium aduentum attulerant: & visa interdiu classis erat, nec sine causa electam ante vrbem stationem apparebat. itaque instructi armatique intra portam ad stagnum ac mare versam continebantur. Vbi effusi hostes, mista inter milites nauali turba, ad muros tumultu maiore quam vi subierunt: patefacta repente porta, Romani cum clamore erumpunt: turbatosque hostes, & ad primum incursum coniectumque telorum auersos vsque ad littus cum multa cæde persequuntur. nec nisi naues littori appulsæ trepidos accepissent, superfuisset fugæ aut pugnæ quisquam. In ipsis quoque trepidatum nauibus est, dum ne hostes cum suis simul itrumperent, trahunt scalas, pontes, oraque: & anchoras, ne in mo-
C liendo mora esset, præcidunt. multique adnantes nauibus, incerti præ tenebris quid aut peterent aut vitarent, fœde interierunt. Postero die cum classis inde retro ad Oceanum, vnde venerat, fugisset: ad octingentos homines cæsi inter murum littusque, & ad duo millia armatorum inuenta. Mago cum Gadeis repetisset, exclusus inde ad Cimbim (haud procul Gadibus is locus abest) classe appulsa, mittendis legatis, querendoque, quod portæ sibi socio atque amico classæ forent: purgantibus iis, multitudinis concursu factum, infestæ ob direpta quædam ab conscendentibus naues militibus, ad colloquium Suffetes eorum, qui summus Pœnis est magistratus, cum quæstore elicuit, laceratosque verberibus cruci affigi iussit. inde nauibus ad Pityusam insulam centum millia ferme à continenti (Pœnitum eam incolebant) traiecit. itaque classis bona cum pace accepta est, nec commeatus modo benigne præbiti, sed in supplementum classis iuuentus, armaque data. quorum fiducia Pœnus in Baleares insulas (quinquaginta inde millia absunt) transmisit. Duæ sunt Baleares: maior altera, atq; opulentior armis virisque: & portum habet, vbi commode hybernaturum se (& iam extremum autumni erat) censebat. cæterum haud secus quam si Romani eam insulam incolerent, hostiliter classi occursum est. Fundis vt nunc plurimum, ita tunc solo eo telo vtebantur. nec quisquam

V.C. alterius gentis vnus tantum ex arte, quantum inter alios omnes Baleares excellunt. Itaq; tanta vis lapidum crebritimæ grandinis modo in propinquantem iam terræ classem effusa est, vt intrare portum non ausi, auerterent in altum naues. In minorem inde Balearium insulam traiecerunt, fertilem agro, viris armisque haud æque validam. itaq; egressi nauibus supra portum loco munito castra locant: ac sine certamine vrbe agroq; potiti, duobus millibus auxiliarium inde conscriptis, missisque Carthaginem ad hybernandum, naues subduxerunt. Post Magonis ab Oceani ora discessum Gaditani Romanis deduntur. Hæc in Hispania P. Scipionis ductu auspicioque gesta. Ipse L. Lentulo & L. Manlio Acidino prouincia tradita, decem nauibus Romam redijt. & senatu extra vrbem dato in æde Bellonæ, quas res in Hispania gessisset, disseruit: quoties signis collatis dimicasset, quot oppida ex hostibus vi cepisset, quas gentes in ditionem populi Romani redegisset. aduersus quatuor se imperatores, quatuor victores exercitus in Hispaniam iuisse, neminem Carthaginiensem in ijs terris reliquisse. Ob has res gestas magis tentata est triumphi spes, quam petita pertinaciter: quia neminem ad eã diem triumphasse, qui sine magistratu res gessisset, constabat. Senatu misso, vrbem est ingressus, argentiq; præ se in ærarium tulit quatuordecim millia pondo C C C X L I I. & signati argenti magnum numerum. Comitia inde creandis consulibus habuit L. Veturius Philo: centuriæque omnes ingenti fauore P. Scipionem consulem dixerunt. collega additur ei 549. P. Licinius Crassus pontifex maximus. Cætenim comitia maiore quam vlla per id bellum celebrata frequentia, proditum memoriæ est. conuenerant vndique non suffragandi modo, sed etiam spectandi causa P. Scipionis: concurrebantque & domum frequentes, & in Capitolium ad immolantem eum, cum centum bobus votis in Hispania Ioui sacrificaret: despondebantque animis, sicut C. Luctatius superius bellum Punicum finisset, ita id quod instaret, P. Cornelium finiturum: atque vt Hispania omni Pœnos expulisset, sic Italia pulsurum esse. Africamq; ei, perinde ac debellatum in Italia foret, prouinciam destinabant. Prætoria inde comitia habita. creati duo, qui tũ ædiles plebis erant, Sp. Lucretius & Cn. Octauius, & ex priuatis Cn. Seruilius Cæpio, & L. Aemylius Pappus. Quartõdecimo anno Punici belli P. Cornelius Scipio & P. Licinius Crassus cõsulatum inierunt: nominatæ consulibus prouinciæ sunt: Sicilia Scipioni extra sortem, concedente collega, quia cura sacrorum pontificem maximum in Italia retinebat, Brutij Crasso. Tum prætorię prouinciæ in sortem coniectæ. vrbana Cn. Seruilio obtigit: Ariminum (ita Galliam appellabant) Sp. Lucretio, Sicilia L. Aemylio, Ca. Octauio Sardinia. Senatus in Capitolio habitus. ibi referente P. Scipione, senatusconsultum factum est, vt quos ludos inter seditionem militarem in Hispania vouisset: ex ea pecunia quam ipse in ærarium detulisset, faceret. Tum Saguntinorum legatos in senatum introduxit.

» ex eis maximus natu: Et si nihil vltra malorum est P. C. quam quod passi sumus,
» vt ad vltimum fidem vobis præstaremus: tamen ea vestra merita, imperatorumque vestrorum erga nos fuerunt, vt nos cladium nostrarum non pœniteat.
» Bellum propter nos suscepistis: susceptum quartum decimum annum tam pertinaciter geritis, vt sæpe ad vltimum discrimen & ipsi veneritis, & populum
» Carthaginiensem adduxeritis. Cum in Italia tam atrox bellum & Annibalem
» hostem habereris, consules cum exercitu in Hispaniam, velut ad colligendas
» reliquias naufragij nostri misistis. P. & Cn. Cornelij, ex quo in prouinciam venerunt, nullo tempore destiterunt, quæ nobis secunda, quæque aduersa hostibus nostris essent, facere. iam omnium primum oppidum nobis restituerunt:
» per omnem Hispaniam ciues nostros venundatos, dimissis qui conquirerent,
» ex seruitute in libertatem restituerunt. cum iam prope esset, vt optabilem ex
» miserrima fortunam haberemus: P. & Cn. Cornelij imperatores vestri, luctuosius nobis prope quam vobis perierunt. tum vero ad hoc retracti ex distantibus
» locis in sedem antiquam videbamur, vt iterum periremus, & alterum exci-

dium

A dum patriæ videremus: nec ad perniciem nostram Carthaginiensi vtriq; aut « duce aut exercitu opus esse, ab Turdetanis veterrimis hostibus, qui prioris « quoq; excidij causa nobis fuerant, extingui posse: cum ex insperato repente « missis nobis hunc Pub. Scipionem: quem, fortunatissimi omnium Saguntinorum « videmur, quia consulem declaratum vidimus, ac vidisse nos, ciuibus nostris « renunciaturi sumus: spem, opem, salutem nostram. qui cum plurimas hostium « vestrorum cepisset in Hispania vrbes, vbique ex captorum numero exceptos « Saguntinos in patriam remisit. postremo Turdetaniam adeo infestam « nobis, vt illa gente incolumi stare Saguntum non posset, ita bellò afflixit, vt « non modo nobis (absit verbo inuidia) sed ne posteris quidem timenda nostris « esset. deletam vrbem cernimus eorum, quorum in gratiam Saguntum deleuerat Annibal. vectigal ex agro eorum capimus, quod nobis non fructu iucundius est, quam vltione. Ob hæc, quibus maiora neque sperare, neque optare ab dijs immortalibus poteramus: gratias actum nos decem legatos Saguntinus senatus populusq; ad vos misit: simul gratulatum, quod ita res per hos « annos in Hispania atque Italia gessistis, vt Hispaniam non Ibero amne tenus, « sed qua terrarum vltimus finis Oceanus, domitam armis habeatis: Italiæ, nisi « quatenus vallum castrorum cingit, nihil reliqueritis Pœno. Ioui Opt. Max. præ- « sidi Capitolinę arcis non grates tantum ob hæc agere iussi sumus: sed donum « hoc etiam, si vos permitteretis, coronam auream in Capitolium victoriæ ergo « ferre. Id vti permittatis, quæsumus: vtique, si vobis ita videtur, quæ nobis imperatores vestri commoda tribuerunt, ea rata atque perpetua authoritate vestra faciatis. Senatus legatis Saguntinis respondit, & dirutum & restitutum Saguntum, fidei socialis vtrinque seruatæ documentum omnibus gentibus fore, « suos imperatores recte & ordine & ex voluntate senatus fecisse, quod Saguntum restituerint, ciuesq; Saguntinos seruitio exemerint. quæq; alia eis benigne fecerint, ea senatum ita voluisse fieri. donum permittere vt in Capitolio ponerent. Locus inde lautiaq; legatis præberi iussa, & muneris ergo in singulos dari ne minus dena millia æris. Legationes deinde cæteræ in senatum introductæ auditæq;. Et petentibus Saguntinis, vt quatenus tuto possent, Italiam spectatum irent: duces dati, literæq; per oppida missæ, vt Hispanos comiter acciperent. Tum de republica, de exercitibus scribendis, de prouincijs relatum. Cum Africam nouam prouinciam extra sortem P. Scipioni destinari, homines fama ferrent: & ipse nulla iam modica gloria contentus, non ad gerendum modo bellum, sed ad finiendum diceret se consulem declaratum esse: neq; aliter finiri id posse, quam ipse in Africā exercitum transportasset: & acturum se id per C populum aperte ferret, si senatus aduersaretur: idq; consilium haudquaquam primoribus patrum placeret: cæteriq; per metum aut ambitionem mussarent. Q. Fabius Maximus rogatus sententiam: Scio, inquit, multis vestrum videri Patres cõscripti, rem actam hodierno die agi, & frustra habiturum orationem, qui « tanquam de integra re, de Africa prouincia sententiam dixerit. Ego autem pri- « mum illud ignoro, quemadmodum iam certa prouincia consulis viri fortis ac « strenui sit, quam nec senatus censuit in hunc annum prouinciam esse, nec populus iussit. deinde, si est, consulem peccare arbitror, qui de re transacta simulando se referre, senatum ludibrio habet: non senatorem, qui de quo consulitur, suo loco dicit sententiam. Atq; ego certum habeo, dissentienti mihi ab ista festinatione in Africam traijciendi, duarum rerum subeundam opinionem esse: vnius, insitæ ingenio meo cunctationis, quam metum pigritiamq; homines « adolescentes appellent, dum me non pœniteat: adhuc aliorum speciosiora « primo aspectu consilia semper visa, mea vsu meliora. alterius obtrectationis atq; inuidiæ aduersus crescentem indies gloriam fortissimi consulis. A qua suspicione si me neq; vita acta & mores mei, neq; dictatura cum quinq; consulatibus, tantumque gloriæ belli domiq; partæ vindicat, vt propius fastidium eius « sim, quam desiderium; ætas saltem liberat. quę enim mihi æmulatio cũ eo esse « potest,

» poteſt, qui ne filio quidem meo æqualis ſit? Me dictatorem, cum vigerem ad A
» huc viribus, & in curſu maximarum rerum eſſem, recuſantem nemo aut in ſe-
» natu, aut ad populũ audiuit, quo minus inſectanti me magiſtro equitum, quod
» fando nunquam auditum erat, imperium mecum æquaretur. rebus quam ver-
» bis aſſequi malui, vt qui aliorum iudicio mihi comparatus erat, ſua mox con-
» feſſione me ſibi præferret. ne dum ego perfunctus honoribus, certamina mihi
» atque æmulationes cum adoleſcente florentiſſimo proponam: videlicet vt
» mihi iam viuendo, non ſolum rebus gerendis feſſo, ſi huic negata fuerit, Africa
» prouincia decernatur. cum ea gloria quæ parta eſt, viuendum, atque morien-
» dum eſt. Vincere ego prohibui Annibalem, vt à vobis, quorum vigent nunc vi-
» res, etiam vinci poſſet. Illud te mihi ignoſcere P. Corneli æquum erit, ſi cum in
» me ipſo nunquam pluris famam hominum quam rempub. fecerim: ne tuam
» quidem gloriam bono publico præponam. quanquam ſi aut bellum nullum in
» Italia, aut is hoſtis eſſet, ex quo victo nihil gloriæ quæreretur: qui te in Italia
» retineret, & ſi id bono publico faceret, ſimul cum bello materiam gloriæ
» tuæ ire ereptum videri poſſet. cum vero Annibal hoſtis incolumi exerci-
» tu quartumdecimum annum Italiam obſideat, pœnitebit te P. Corneli glo-
» riæ tuæ, ſi hoſtem eum, qui tot funerum, tot cladium nobis cauſa fuit, tu
» conſul Italia expuleris? & ſicut penes C. Luctatium prioris Punici perpetui B
» belli titulus fuit, ita penes te huius fuerit? niſi aut Amilcar Annibali du-
» eſt præferendus, aut illud bellum huic, aut victoria illa maior clariorque, quam
» hæc (modo contingat, vt te conſule vindicamus) futura eſt. Ab Drepano atque
» Eryce detraxiſſe Amilcarem, quam Italia expuliſſe Pœnos atque Annibalem
» malis? Ne tu quidem, etſi magis partam quam ſperatam gloriam amplecteris:
» Hiſpania potius quã Italia bello liberata, gloriatus fueris. Nondum is eſt Anni-
» bal, quem non magis timuiſſe videatur quam contempſiſſe, qui aliud bellum
» maluerit. Quin igitur ad hoc accingeris? nec per iſtos circuitus, vt cum in Afri-
» cam traieceris, ſecuturum te illuc Annibalem ſperes, potius quam recto hinc
» itinere, vbi Annibal eſt, eo bellum intendis? Egregiam iſtam palmam belli Pu-
» nici patrati petis? hoc & natura prius eſt, tua cum defenderis, aliena ire oppug-
» natum. Pax ante in Italia quam bellum in Africa ſit, & nobis prius decedat ti-
» mor quam vltro alijs inferatur. ſi vtrunq; tuo ductu auſpicioq; fieri poteſt: An-
» nibale hic victo, illic Carthaginem expugna. ſi alterutra victoria nouis conſu-
» libus relinquenda eſt: prior cum maior clariorque, tum cauſa etiam inſequen-
» tis fuerit. Nam nunc quidem præterquam quod & in Italia & in Africa duos
» diuerſos exercitus alere ærarium non poteſt, præterquam quod vnde claſſes
» tueamur, vnde commeatibus præbendis ſufficiamus, nihil reliqui eſt, periculi C
» tandem quantum adeatur, quem fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bellum in
» Africa geret. Quid ſi (quod omnes dij omen auertant, & dicere etiam reformi-
» dat animus, ſed quæ acciderunt, accidere poſſunt) victor Annibal ire ad vrbem
» pergat: tum demum te conſulem ex Africa, ſicut Q. Fuluium à Capua accerſe-
» mus? Quid quod in Africa quoq; Mars communis belli erit? Domus tibi tua,
» pater patruusque intra triginta dies cum exercitibus cæſi, documento ſint, vbi
» per aliquot annos maximis rebus terra mariq; gerendis ampliſſimum nomen
» apud exteras gentes populi Romani veſtræque familiæ fecerant. Dies me de-
» ficiat, ſi res imperatoresq; temere in hoſtium terras tranſgreſſos cum maximis
» cladibus ſuis exercituumq; ſuorum enumerare velim. Athenienſes, prudentiſſi-
» ma ciuitas, bello domi relicto, authore æque impigro ac nobili iuuene, magna
» claſſe in Siciliam tranſmiſſa, vna pugna nauali florentem rempublicam ſuam
» in perpetuum afflixerunt. Externa & nimis antiqua repeto. Africa eadem iſta,
» & M. Attilius, inſigne vtriuſque fortunæ exemplum, nobis documento ſint. Ne
» tibi P. Corneli, cum ex Alto Africam conſpexeris, ludus, & iocus fuiſſe Hiſpa-
» niæ tuæ videbuntur. quid enim ſimile? Pacato mari præter oram Italiæ Galliq-
» que vectus, Emporias in vrbem ſociorum claſſem appuliſti: expoſitos milites

per

A per tutissima omnia ad socios & amicos P.R. Tarraconem duxisti: ab Tarra-
cone deinde iter per præsidia Romana: circa Iberum exercitus patris patrui-
que tui, post amissos imperatores ferociores calamitate ipsa facti: & dux tu-
multuarius quidem ille L. Martius, & militari suffragio ad tempus electus, cete-
rum si nobilitas ac iusti honores adornarent, claris imperatoribus qualibet arte
belli par: oppugnata per summum otium Carthago, nullo trium Punicorũ ex-
ercituum socios defendente. Cætera, neq; ea eleuo, nullo tamen modo Africo
bello comparanda: vbi non portus vllus classi nostræ apertus, non ager paca-
tus, non ciuitas socia, non rex amicus, non consistendi vsquam locus, non proce-
dendi. quacunque circunspexeris, hostilia omnia atq; infesta. An Syphaci Nu-
midisq; credis? satis sit semel creditum. non semper temeritas est felix, & fraus
fidem in paruis sibi præstruit, vt cum operæpretium sit, cum mercede magna
fallat. Non hostes patrem patruumq; tuum armis prius quam Celtiberi socij
fraude circumuenerunt, nec tibi ipsi a Magone & Asdrubale hostium ducibus,
quantum ab Indibili & Mandonio in fidem acceptis, periculi fuit. Numidis tu
credere potes, defectionem militum tuorum expertus? Et Syphax & Masanis-
sse quam Carthaginienses malunt potentissimos in Africa esse: Carthagini-
enses quam quenquam alium. nunc illos æmulatio inter sese, & omnes causæ
B certaminum acuunt, quia procul externus metus est. ostende illis Romana ar-
ma, & exercitum alienigenam: iam velut ad commune restinguendum incen-
dium concurrent. Aliter ijdem illi Carthaginienses Hispaniam defenderunt:
aliter mœnia patria, templa deum, aras & focos defendent: cum euntes in præ-
lium pauida prosequetur coniunx, & parui liberi occursabunt. Quid porro si
satis consili Carthaginienses consensu Africæ, fide sociorum regum, mœnibus
suis, cum tuo exercitusque tui præsidio nudatam Italiam viderint: ipsi vltro
nouum exercitum in Italiam aut ex Africa miserint? aut Magonem, quem a
Balearibus classe transmissa iam præter oram Ligurum Alpinorum vectari cõ-
stat, Annibali se coniungere iusserint? nempe in eodem terrore erimus, in quo
nuper fuimus, cum Asdrubal in Italiam transcendit. quem tu, qui non solum
Carthaginem, sed omnem Africam exercitu tuo es clausurus, è manibus tuis in
Italiam emisisti. Victum à te dices: eo quidem minus vellem, & id tua, non rei-
publ. solum causa, iter datum victo in Italiam esse. Patere nos omnia quæ pros-
pera tibi ac reipub. in imperio euenere, tuo consilio affignare: aduersa casibus
incertis belli & fortunæ legare, quo melior fortiorq; es, eo magis talem præsi-
dem sibi patria, atq; vniuersa Italia retinet. Non potes ne ipse quidem dissimu-
lare, vbi Annibal sit, ibi caput atq; arcem huius belli esse. quippe qui præ te se-
C ras, eam tibi causam traijciendi in Africam esse, vt Annibalem eo trahas. Siue
agitur hic, siue illic, cum Annibale est tibi futura res. vtrum ergo tandem firmi-
or eris in Africa solus, an hic tuo collegæq; exercitu coniuncto? ne Claudius
quidem & Liuius Consules tam recenti exemplo, quantum id interfit, docu-
mento sunt? Quid? Annibalem vtrum tandé extremus angulus agri Brutij fru-
stra iamdiu poscentem ab domo auxilia, an propinqua Carthago, & tota socia
Africa potentiorem armis virisque faciet? Quod istuc consilium est, ibi malle
decernere, vbi tuæ dimidio minores copiæ sint, hostium multo maiores, quam
vbi duobus exercitibus aduersus vnum tot præliis & tam diuturna ac graui mi-
litia fessum, pugnandum sit? Quam compar consilium tuum parentis tui con-
silio fit, reputa. ille consul profectus in Hispaniam, vt Annibali ab Alpibus de-
scendenti occurreret, in Italiam ex prouincia redijt: tu cum Annibal in Italia
sit, relinquere Italiam paras, non quia reipublicæ id vtile, sed quia tibi amplum
& gloriosum censes esse: sicut cum prouincia & exercitu relicto sine lege, sine
senatusconsulto, duabus nauibus populi Romani imperator fortunam publi-
cam & maiestatem imperij, quæ tum in tuo capite periclitabantur, commisisti.
Ego P. Cornelium P.C. reipublicæ nobisque, non sibi ipsi priuatim creatũ con-
sulem existimo; exercitusque ad custodiam vrbis atq; Italiæ scriptos esse, non

quos

» quos regio more per ſuperbiam conſules quo terrarum velint, traijciant. Cum
» oratione ad tempus parata Fabius, tum authoritate & inueterata prudentiæ
» fama magnam partem ſenatus & ſeniores maxime moniſſet: pluresque conſi-
» lium ſenis quam animum adoleſcentis ferocem laudarent. Scipio ita locutus
» fertur: Et ipſe Q. Fabius principio orationis P.C. commemorauit, in ſententia
» ſua poſſe obtrectationem ſuſpectam eſſe, cuius ego rei non tam ipſe auſim
» tantum virum inſimulare, quam quod ea ſuſpicio, vitio orationis an rei, haud
» ſane purgata eſt. ſic enim honores ſuos & famam rerum geſtarum extulit ver-
» bis ad extinguendum inuidiæ crimen, tanquam mihi ab infimo quoque pericu-
» lum ſit, ne mecum æmuletur: & non ab eo qui quia ſuper cæteros excellat, quo
» me quoq; niti non diſſimulo, me ſibi æquari nolit. ſic ſenem ſe perfunctum ho-
» noribus, & me infra ætatem filij ſui poſuit, tanquam non longius quam quan-
» tum vitæ humanæ ſpacium eſt, cupiditas gloriæ extendatur: maximaque pars
» eius in memoriam ac poſteritatem promineat. Maximo cuique id accidere a-
» nimo certum habeo, vt ſe non cum præſentibus modo, ſed cum omnis ætatis cla-
» ris viris comparet. Equidem haud diſſimulo, me tuas Q. Fabi laudes non aſſequi
» ſolum velle, ſed (bona venia tua dixerim) ſi poſſim, etiam exuperare. Illud nec
» tibi in me, nec mihi in minores natu animi ſit, vt nolimus quenquam noſtri ſi-
» milem euadere ciuem. Id enim non eorum modo, quibus inuiderimus, ſed
» reipublicæ, & pene omnis generis humani detrimentum ſit. Commemorauit
» quantum eſſem periculi aditurus, ſi in Africam traijcerem: vt meam quoque
» non ſolum reipublicę & exercitus vicem videretur ſolicitus. Vnde hæc repen-
» te de me cura exorta? cum pater patruuſq; meus interfecti, cum duo exercitus
» eorum prope occidione occiſi eſſent: cum amiſſæ Hiſpaniæ, cum quatuor ex-
» ercitus Pœnorum, quatuorq; duces omnia metu, armiſq; tenerent: cum quæ-
» tus ad id bellum imperator nemo ſe oſtenderet præter me, nemo profiteri no-
» men auſus eſſet: cum mihi quatuor & viginti annos nato detuliſſet imperium
» populus Romanus: quid ita tum nemo ætatem meam, vim hoſtium, difficulta-
» tem belli, patris patruiq; recentem cladem commemorabat? vtrum maioraliq-
» qua nunc in Africa calamitas accepta eſt, quam tunc in Hiſpania erat? an ma-
» iores nunc ſunt exercitus in Africa, duces plures melioresq;, quam tunc in Hi-
» ſpania fuerunt? an ætas mea tunc maturior bello gerendo fuit, quam nunc eſt?
» an cum Carthaginienſi hoſte in Hiſpania quam in Africa bellum geri aptius
» eſt? Facile eſt poſt fuſos fugatoſq; quatuor exercitus Punicos, poſt tot vrbes vi
» captas, aut metu ſubactas in ditionem, poſt perdomita omnia vſque ad Ocea-
» num, tot reguloſ, tot ſæuas gentes, poſt receptã totam Hiſpaniam, ita vt veſti-
» gium nullum belli reliquum ſit, eleuare meas res geſtas: tam hercule quam ſi ç
» victor ex Africa redierim, ea ipſa eleuare, quę nunc retinendi mei cauſa, vt ter-
» ribilia eadem videantur, verbis extolluntur. Negat aditum eſſe in Africam, ne-
» gat vllos patere portus: M. Attilium captum in Africa commemorat, tanquam
» M. Attilius primo acceſſu ad Africam offenderit: neq; recordatur, illi ipſi tam
» infelici imperatori patuiſſe tamen portus Africæ, & res egregias primo anno
» geſſiſſe, & quantum ad Carthaginienſes duces attinet, inuictum ad vltimum
» permanſiſſe. nihil igitur me iſto exemplo terrueris: ſi hoc bello, non priore, ſi
» nuper, non annis ante quadraginta iſta clades accepta foret: qui ego minus in
» Africam Regulo capto, quam Scipionibus occiſis in Hiſpaniã traijcerem? nec
» felicius Xanthippum Lacedæmonium Carthaginiſ, quam me patriæ meæ fore-
» rem natum eſſe: creſcereteq; mihi ex eo ipſo fiducia: quod poſſit in hominis v-
» nius virtute tantum momenti eſſe. At etiam Athenienſes audiendi ſunt, teme-
» re in Siciliam omiſſo domi bello tranſgreſſi. Cur ergo, quoniam Græcas fabulas
» narrare vacat, non Agathoclem potius Syracuſanum regem, cum diu Sicilia
» Punico bello vexaretur, tranſgreſſum in hanc eandem Africam, auertiſſe eo bel-
» lum vnde venerat refers? Sed quid vltro metum inferre hoſti, & ab ſe remoto
» periculo alium in diſcrimen adducere, quale ſit, veteribus externisq; exemplis

admo-

A nere opus est maius præsentiusve vllum exemplum esse quam Annibal potest? Multũ interest, alienos propulere fines, an tuos vri excindiq; videas. plus animi est inferenti periculum, quã propulsanti. ad hoc maior ignotarũ rerum est terror, bona malaq; hostium ex propinquo ingressus fines aspicias. Non sperauerat Annibal fore, vt tot in Italia populi ad se deficerent, quot defecerũt post Cannensem cladem: Quanto minus quicquam in Africa Carthaginiensibus firmum ac stabile est, insidis socijs, grauibus ac superbis dominis? Adhæc, nos etiam deserti ab socijs, viribus nostris, milite Romano stetimus. Carthagine nihil ciuilis roboris est, mercede paratos milites habent, Afros Numidasq;, leuissima fidei mutandæ ingenia. Hic modo nihil moræ sit, vna & traiecisse me audietis, & ardere bello Africam, & molientem hinc Annibalem, & obsideri Carthaginẽ, lætiores & frequentiores ex Africa expectate nuncios, quam ex Hispania accipiebatis. Has mihi spes subiicit fortuna populi Romani, dij fœderis hoste violati testes, Syphax & Masanissa reges: quorum ego fidei ita innitor, vt ab veriturus perfidiã sim: multa quæ nunc ex interuallo non apparent, bellum aperiet. & id est viri & ducis, non deesse fortunæ præbenti se: & oblata casu flectere ad consilium. Habebo Q. Fabi parem quidem Annibalem: sed illum potius ego traham, quam ille me retineat. in sua terra cogã pugnare cum, & Carthago potius præmium victoriæ erit, quam semiruta Brutiorũ castella. Ne quid interim dum traijcio, dum expono exercitum in Africam, dum castra ad Carthaginem promoueo, respublica hic detrimenti capiat: quod tu Q. Fabi, cum victor tota Italia volitaret Annibal, potuisti præstare: hoc vide ne contumeliosum sit, concusso iam & pene fracto Annibale, negare posse Pub. Licinium consulem, virum fortissimum præstare. qui ne à sacris abfit, pontifex maximus, ideo in sortem tam longinquæ prouinciæ non venit. Si hercle nihilo maturius hoc, quo ego censeo, modo perficeretur bellum: tamen ad dignitatem populi Romani famamque apud reges gentesq; externas pertinebat, non ad defendendam modo Italiam, sed ad inferenda etiam Africæ arma, videri nobis animum esse, nec hoc credi vulgariq́, quod Annibal ausus sit, neminem ducem Romanorum audere: & priore Punico bello, tum cum de Sicilia certaretur, toties Africam nostris exercitibus & classibus oppugnatam: nunc cum de Italia certatur, Africam pacatam esse. Requiescat aliquando vexata diu Italia, vratur, populeturq; inuicem Africa. castra Romana potius Carthaginis portis immineant, quam nos iterum vallum hostium ex mœnib. nostris videamus. Africa sit reliqui belli sedes: illuc terror fugaq;, populatio agrorum, defectio sociorum, cęteræ belli clades, quę in nos per quatuordecim annos in C gruerunt, vertantur. Quæ ad rempublicam pertinent, & bellum quod instat, & prouincias de quibus agitur, dixisse satis est. illa longa oratio nec ad vos pertinens sit, si quemadmodũ Q. Fabius meas res gestas in Hispania eleuauit, sic & ego cõtra gloriam eius eludere, & meam verbis extollere velim. neutrum fas. etiam P. C. & si nulla alia re, modestia certe & temperamento linguæ adolescens senem vicero. ita & vixi & res gessi, vt tacitos ea opinione, quam vestra sponte conceptam animis haberetis, facile contentus essem. Minus æquis animis auditus est Scipio, quia vulgatũ erat, si apud senatũ non obtinuisset vt prouincia Africa sibi decerneretur, ad populũ extemplo laturum. Itaq; Q. Fuluius, qui consul quater & censor fuerat. postulauit à consule, vt palam in senatu diceret, permitteretne patribus, vt de prouincijs decernerent, staturusq; eo esset, quod censuissent, an ad populũ laturus? Cum Scipio respondisset, se quod è republica esset, facturum. tum Fuluius: Non ego ignarus quid responsurus facturusve esses, quæsiui: quippe cum præ te feras, tentare magis quam consulere senatum: & ni prouinciam tibi quam volueris, extemplo decernamus, paratam rogationem habebas. Itaque à vobis tribuni plebis postulo, inquit, vt sententiam mihi ideo non dicenti, quod si in meam sententiam discedatur, non sit ratum habiturus consul, auxilio sitis. Inde altercatio orta, cum

consul

consul negaret æquum esse tribunos intercedere, quo minus suo quisque loco
» senator rogatus sententiam diceret. Tribuni ita decreuerunt: Si consul sena-
» tui de prouincijs permittit, stari eo quod senatus censuerit, placet, nec de ea
» referri ad populum patiemur: si non permittit, qui de ea re sententiam re-
» cusabit dicere, auxilio erimus. Consul diem ad colloquendum cum collega
petiit, posteró die permissum senatui est. Prouinciæ ita decretæ: Alteri consuli
Sicilia, & triginta rostratæ naues, quas C. Seruilius superiore anno habuisset:
permissumq; vt in Africam, si id è repub. esse censeret, traiiceret. Alteri Bruti,
& bellum cum Annibale cum eo exercitu quem L. Veturius aut Q. Cæcilius
habuit, & vt L. Veturius & Q. Cæcilius sortirentur inter se, cõpararentve, vter
in Brutiis duabus legionibus, quas consul reliquisset, rem gereret: imperiumq;
in annum ei prorogaretur, cui ea prouincia euenisset. Et cæteris prætoribus
consulibusque, qui exercitibus prouinciisque præfuturi erant, prorogata impe-
ria. Q. Cæcilio sorte euenit, vt cum consule in Brutijs aduersus Annibalem bel-
lum gereret. Ludi deinde Scipionis magna frequentia & fauore spectantium
celebrati. Legati Delphos ad donum ex præda Aſdrubalis portandum missi, M.
Pomponius Matho, & Q. Catulus, tulerunt coronam auream C C. pondo, & si-
mulacra spoliorum ex M. pondo argenti facta. Scipio cum vt delectum habe-
ret, neque impetrasset, neque magnopere tetendisset, vt voluntarios ducere B
sibi milites liceret, tenuit: & quia impensæ negauerat reipublicæ futuram clas-
sem, si, quæ à sociis darentur ad nouas fabricandas naues, acciperet. Hetruriæ
primum populi pro suis quisque facultatibus consulem adiuturos polliciti. Ca-
rites frumentũ sociis naualibus commeatumq; omnis generis, Populonienses
ferrum, Tarquinienses lintea in vela, Volaterrani armamenta nauium & fru-
mentum, Aretini XXX. millia scutorum, galeas totidem, pila, gæsa, hastas
longas, millium quinquaginta summam pari cuiusque generis numero ex-
pleturos: secures, rutra, falces, alueolos, molas, quantum in XL. longas na-
ues opus esset: tritici centum & XX. millia modium, in viaticum decurioni-
bus remigibusque collaturos: Perusini, Clusini, Rusellani, abietem in fabri-
candas naues, & frumenti magnum numerum: abiete ex publicis syluis est v-
sus. Vmbriæ populi, Nursinique & Reatini, & Amiternini, Sabinusque omnis a-
ger, milites polliciti. Marsi, Peligni Marruciniq; multi voluntarij nomina in
classem dederunt. Camertes cum æquo fœdere cum Romanis essent, cohor-
tem armatam sexcentorum hominum miserunt. XXX. nauium carinæ, XX.
quinqueremes X. quadriremes cum essent positæ, ipse ita instituit operi, vt die
quadragesimo quinto quam ex syluis detracta materia erat, naues instructæ ar-
mataeq; in aquam deductæ sint. profectus in Siciliam est XXX, nauibus longis, C
voluntariorum septem ferme millibus in naues impositis. Et P. Licinius in Bru-
tios ad duos exercitus consulares venit, ex eis cum sibi sumpsit, quem L. Vetu-
rius Cos. habuerat. Metello, vt quibus præfuisset, legionibus, ijs præesset, facili-
us cum assuetis imperio rem gesturum ratus, permisit. Et prætores diuersi in
prouincias profecti. Et quia pecunia ad bellum deerat, agri Campani regione
à Fossa Græca ad mare versam vendere quæstores iussi, indicio quoq; permis-
so, qui ager ciuis Campani fuisset, vt is publicus populi Romani esset: indici
præmium constitutũ, quantæ pecuniæ ager indicatus esset, pars decima. Et Ca.
Seruilio Pr. vrb. negotij datum vt Cãpani ciues vbi cuiq; ex. S. C. liceret, habi-
tarent: animaduerteretq; in eos qui alibi habitarent. Eadem æstate Mago A-
milcaris filius ex minore Balearium insula, vbi hybernarat, iuuentute lecta in
classem imposita, in Italiam XXX. ferme rostratis nauibus, & multis onerariis,
XII. millia peditum, duo ferme equitum traiecit. Genuamque nullis præ-
sidiis maritimam oram tutantibus repentino aduentu cepit: inde ad oram Li-
gurum Alpinorum, si quos ibi motus facere posset, classem appulit. Ingauni (Li-
gurum ea gens est) bellum ea tempestate gerebant cum Epanteriis mõtanis.
Igitur Pœnus Sauone oppido Alpino præda deposita, & decẽ longis nauibus in
statione

A stione ad præsidium relictis, cæteris Carthaginem missis ad tuendam maritimam oram, quia fama erat Scipionem traiecturum esse: ipse societate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat, composita, montanos instituit oppugnare. Et crescebat exercitus indies, ad famam nominis eius Gallis vndiq; cõfluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretij, ne frustra Asdrubale cum exercitu deleto biennio ante forent lætati, si par aliud inde bellum duce tantum mutato oreretur, curam ingentem accenderunt Patribus. Itaque & M. Liuium Procos. ex Hetruria volonum exercitum admouere Ariminum iusserunt: & Cn. Seruilio prætori negotium datum, vt si è republ. censeret esse, duas vrbanas legiones, cui imperio videretur dato, ex vrbe duci iuberet. M. Valerius Læuinus Aretium eas legiones duxit. Eisdem diebus naues onerariæ Pœnorum ad LXXX. circa Sardiniam ab C. Octauio, qui prouinciæ præerat, captæ. Eas Cælius frumento misso ad Annibalem, commeatuque onustas: Valerius prædam Hetruscam Ligurumque montanorum captiuos Carthaginem portantes, captas tradit. In Brutijs nihil ferme anno eo memorabile gestum est. pestilentia incesserat pari clade in Romanos Pœnosque, nisi quod Punicum exercitum super morbum etiam fames affecit. Propter Iunonis Laciniæ templum æstatem Annibal egit: B ibique aram condidit, dedicauitque cum ingenti rerum absse gestarum titulo, Punicis Græcisque literis insculpto.

DECADIS TERTIÆ LIB. IX.

EPITOME.

EX Sicilia C. Lælius in Africam à Scipione missus, ingentem prædam repertauit: & mandata Massanisse Scipioni exposuit, conquerentis, quod non exercitum in Africam traiecisset. Bellum in Hispania finitum, victore Romano, quod Indibilis excitauerat, ipse in acie occisus: Mandonius expostentibus Romanis à suis deditus est. Magoni, qui in Galliam & Ligusiam erat, ex Africa & militum ampla manus missa, & pecuniæ, quibus auxilia cõduceret: præceptum, vt se Annibali iungeret. Scipio à Syracusis in Brutios traiecit: & Locros, pulso Punico præsidio fugatoq; Annibale recepit. Pax cũ Philippo facta est. Idea mater deportata est Romã à Pessinunte oppido Phrygiæ, carmine in libris Sybillinis inuento: pelli Italia alienigenam hostem posse: si mater Idæa deportata Romam esset. tradita aurũ est Romanis C per Attalum regem Asiæ. Lapis erat, quem matrem deum incolæ dicebant. excepit P. Scipio Nasica, Cn. filius, eius qui in Hispania perierat, vir optimus à senatu iudicatus, adolescens nondum quæstorius: quoniam ita responsum habebatur: vt numen id ab optimo viro reciperetur, consecraretur que. Locrenses legatos Romam miserunt, qui de impotentia Q. Pleminij legati quererentur: quod pecuniam Proserpinæ abstulerat: & liberos eorum & coniuges stuprauerat. Pleminius in catenis Romam perductus, in carcere mortuus est. Cum falsus rumor de P. Scipione proconsule, qui in Sicilia erat, in vrbem perlatus esset, tanquam luxuriaretur: missis ob hoc legatis à senatu, qui explorarent, an ea vera essent: purgatus infamiæ Scipio in Africam traiecit senatus permissu. Syphax accepta in matrimonium Asdrubalis Gisgonis filia, amicitiæ, quam cum Scipione ipse iunxerat, renuntiauit. Masanissa rex Massylorum, dum pro Carthagine in Hispania militat: amisso patre Gala, de regno exciderat. quo per bellum sæpe repetito, aliquot prælijs à Syphace rege Numidarum victus, in totum priuatus est: & cum ducentis equitibus exul Scipioni se iunxit: & cum eo primo statim bello Hannonem Amilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio aduentu Asdrubalis & Syphacis, qui prope cum centum millibus armatorum venerant: ab obsidione Vticæ depulsus, hyberna communiuit. Sempronius Cos. in agro Crotoniensi prospere aduersus Annibalem pugnauit: Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCLXV. millia: Inter censores M. Liuium, & Claudium Neronem notabilis discordia fuit. nam & Claudius Liuio collegæ equum adem-

adem-

ademit, quod à populo Romano damnatus, actuq; in exilium fuerat? & Liuius Claudio, quod falsum in se testimonium dixisset: quod minime bona fide secum in gratiam rediisset. idem omnes tribus extra vnam, eratias reliquit, quod & innocentem se damnassent, & postea consulem censoremque fecissent.

SCIPIO posteaquam in Siciliam venit, voluntarios milites ordinauit centuriauitque. ex ijs trecentos iuuenes florentes ætate, & virium robore insignes circa se habebat, ignorantes quem ad vsum neque centuriati, neque armati seruarentur. tum ex totius Siciliæ iuniorum numero principes genere & fortuna trecentos equites, qui secum in Africam traijcerent, legit: diemq; ijs qua equis armisq; instructi atq; ornati adesset, edixit. Grauis ea militia procul domo terra mariq; multos labores, magna pericula allatura videbatur: neq; ipsos modo, sed parentes cognatosq; eorum ea cura angebat. Vbi dies quæ edicta erat aduenit, arma equosq; ostenderunt. tum Scipio renunciari sibi dixit, quosdam equites Siculorum tanquam grauem & duram horrere eam militiam. si qui ita animati essent, malle eos sibi iam tunc fateri, quam postmodum querentes, segnes atque inutiles milites reipublicæ esse, expromerent quid sentirent. cum bona venia se auditurum. Vbi ex his vnus ausus est dicere, se prorsus, si sibi vtrum vellet liberum esset, nolle militare. tum Scipio ei: Quando igitur adolescens quid sentires non dissimulasti, vicarium tibi expediam, cui tu arma equumq; & cætera instrumenta militiæ tradas, & tecum hinc extemplo domum ducas, exerceas, docendum curet, equo tradito armisque. Læto conditionem accipienti, vnum ex CCC. quos inermes habebat, tradit. Vbi hoc modo exauthoratum equitem cum gratia imperatoris cæteri viderunt: se quisque excusare, & vicarium accipere. Ita trecentis Siculis Romani equites substituti sine publica impensa docendorum, atque exercendorum curam Siculi habuerunt. quia edictum imperatoris erat, ipsum militaturum, qui ita nõ fecisset. Egregiam hanc alam equitum euasisse ferunt, multisq; præliis rempub. adiuuisse. Legiones inde cum inspiceret, plurimorum stipendiorũ ex ijs milites delegit, maxime qui sub duce Marcello militauerant. quos cum optima disciplina institutos credebat, tum etiam ab longa Syracusarum obsidione peritissimos esse vrbium oppugnandarum. nihil enim parum, sed Carthaginis iam excidia agitabat animo. Inde exercitum per oppida dispertit: frumentum Siculorum ciuitatibus imperat: ex Italia aduecto parcit: veteres naues reficit, & cum ijs C. Lælium in Africam prædatum mittit. nouas Panormi subducit, quia ex viridi materia raptim factæ erant, vt in sicco hybernarent. Præparatis omnibus ad bellum, Syracusas nondum ex magnis belli motibus satis tranquillas venit. Græci res à quibusdam Italici generis eadem vi, qua per bellum ceperant, retinentibus, concessas sibi ab senatu repetebant. Omnium primum ratus tueri publicam fidem, partim edicto, partim iudicijs etiam in pertinaces ad obtinendam iniuriam redditis, suas Syracusanis restituit. Non ipsis tantum eates, sed omnibus Siciliæ populis grata fuit: eoque enixius bellum adiuuerunt. Eadem ætate in Hispania coortum ingens bellum, conciente Illergete Indibili nulla alia de causa, quam per admirationem Scipionis contemptu imperatorum aliorum orto. Eum superesse vnum ducem Romanis, cæteris ab Annibale interfectis, rebantur. eo nec in Hispaniam cæsis Scipionibus alium quem mitterent, habuisse: & posteaquam in Italia grauius bellum vrgeret, aduersus Annibalem eum accersitum, præterquam quod nomina tantum ducum in Hispania Romani haberent, exercitum quoque inde veterem deductum. trepida omnia & inconditam turbam tyronum esse. nunquam talem occasionem liberandæ Hispaniæ fore. seruitum ad eam diem, aut Carthaginiensibus, aut Romanis: nec inuicem his, aut illis, sed interdum vtrisq; simul. pulsos ab Romanis Carthaginienses: ab Hispanis, si consentirent, pelli Romanos posse: vt ab omni externo imperio soluta in perpetuum

Hispania

A Hispania in patrios rediret mores ritusque. Hæc taliaque dicendo, non populares modo sed Ausetanos quoque vicinam gentem concitat, & alios finitimos sibi atque illis populos. itaque intra paucos dies XXX. millia peditum, quatuor ferme equitum in Sedetanum agrum, quo edictum erat, conuenerunt. Romani quoque imperatores, L. Lentulus & L. Manlius Acidinus, ne gliscēret, prima negligendo, bellum: iunctis & ipsi exercitibus per agrum Ausetanum hostico tanquam pacato clementer ductis militibus, ad sedem hostium peruenere: trium millium spacio procul à castris eorum posuerunt castra. Primo per legatos nequicquam est tentatum, vt discederetur ab armis. deinde cum in pabulatores Romanos impetus repente ab equitibus Hispanis factus esset, summisso ab statione Romana equitatu, prælium equestre fuit, haud sane memorando in partem vllam euentu. Sole oriente postero die armati instructique omnes mille ferme passus procul à castris Romanis aciem ostendere. Medij Ausetani erant, cornua, dextrum Illergetes, lævum ignobiles tenebant Hispani populi. inter cornua & mediam aciem interualla patentia satis late fecerūt, qua equitatum, vbi tempus esset, emitterent. Et Romani more suo exercitum cum instruxissent, id modo hostium imitati sunt, vt inter legiones & ipsi patentes equiti relinquerent vias. Cæterum Lentulus ei parti vsum equitis fore ratus, quæ prior in dehiscentem interuallis hostium aciem equites emisisset: Ser. Cornelio tribuno militum imperat, equites per patentes in hostium acie vias immittere equos, iubeat. ipse cœpta parum prospere pedestri pugna, tantum moratus, dum decenti duodecimæ legioni, quæ in lævo cornu aduersus Illergetes locata erat, tertiamdecimam legionem ex subsidijs in primam aciem firmamentum ducit. posteaquam æquata ibi pugna est, ad L. Manlium inter prima signa hortantem, ac subsidia quibus res postulabat locis inducentem, venit, indicat, tuta ab lævo cornu esse: iam missum ab se Ser. Cornelium procella equestri hostes circunfusurum. Vix hæc dicta dederat, cum Romani equites in medios inuecti hostes, simul pedestres acies turbarunt, simul equitibus Hispanorum viam immittendi equos clauserunt. itaque omissa pugna equestri, ad pedestrem Hispani equites descenderunt. Romani imperatores, vt turbatos hostium ordines, & trepidationem pauoremque, & fluctuantia viderunt signa, hortantur, orant milites, vt perculsos inuadant, neu resticui aciem patiantur. Non sustinuissent tam infestum impetum barbari, ni regulus ipse Indibilis, cum equitibus ad pedes digressis ante prima signa peditum se obiecisset. Ibi aliquandiu atrox pugna stetit. tandem postquam ij qui circa regem semineccm restantem, deinde pilo terræ affixum pugnabant, obruti telis occubuerunt, tum C fuga passim cœpta, plures cæsi quia equos conscendendi equitibus spacium non fuerat, & quia perculsis acriter insiterunt Romani: nec ante absessum est, quam castris quoque exuerunt hostem. Tredecim millia Hispanorum cæsa eo die, DCCC. ferme capti. Romanorum sociorumque paulo amplius CC. maxime in lævo cornu ceciderunt. Pulsi castris Hispani, aut qui ex prælio effugerant, sparsi primo per agros, deinde in suas quisq; ciuitates redierunt. Tum à Mandonio euocati in concilium, conquesti; ibi clades suas, increpitis authoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda, deditionemque faciendam censuerunt. Quibus culpam in authores belli Indibilem cæteroſque principes, quorum plerique in acie cecidissent, conferentibus, tradentibusque arma, & dedentibus sese respōsum est: in deditionem ita accipi eos, si Mandonium cæteroſq; belli concitatores tradidissent vinos: sin minus, exercitum se in agrū Illergetum Ausetanorumque, & deinceps aliorum populorum ducturos. Hæc dicta legatis, renunciataque in concilium. Ibi Mandonius cæterique principes comprehensi, traditi ad supplicium. Hispanis populis reddita pax: stipendium eius anni duplex, & frumentum cx mensium imperatum, sagaq; & togæ exercitui: & obsides ab triginta ferme populis accepti. Ita Hispaniæ rebellantis tumultu haud magno metu, intra paucos dies concito & compresso, in Africam

omnis terror versus. C. Lælius nocte ad Hipponem Rhegium cum accessisset, A luce prima ad populandum agrum sub signis milites socioſque nauales duxit. Omnibus pacis modo incuriose agentibus, magna clades illata, nunciique trepidi Carthaginem terrore ingenti compleuere, classem Romanam, Scipionemque imperatorem (& fama fuerat iam in Siciliam transgressum) aduenisse. Nec quot naues vidissent, nec quanta manus agros popularetur, satis gnari, omnia in maius metu augente accipiebant: itaque primo terror pauorque, deinde mœstitia animos incessit: tantum fortunam mutasse, vt qui modo ipsi exercitum ante mœnia Romana habuissent, victores stratis tot hostium exercitibus, omnes Italiæ populos aut vi aut voluntate in deditionem accepissent: ij verso Marte, Africę populationes, & obsidionem Carthaginis visuri forent, nequaquam pari ad patienda ea robore, ac Romani fuissent. Illis Romanam plebem, illis Latium iuuentutem præbuisse, maiorem semper frequentioremq; pro tot cæsis exercitib. suboleſcentem: cæterum suam plebem imbellē in vrbe, imbellē in agris esse: mercede parari auxilia ex Afris, gente ad omnem auram spei mobili atq; infida. iam reges, Syphacem post colloquium cum Scipione alienatum, Masanissam aperta defectione infestissimum hostem. nihil vquam spei, nihil auxilij esse. nec Magonem ex Gallia mouere tumultus quiequam, nec coniungere se Annibali: & Annibalē ipsum iam & fama senescere, B & viribus. In hæc defienda prolapsos ab recenti nuncio animos rursus terror instans reuocauit ad consultandum, quonam modo obuiam præsentibus periculis iretur. Delectus raptim in vrbe agrisque haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum auxilia, munire vrbem, frumentum conquehere, tela, arma parare, instruere naues, ac mittere ad Hipponem aduersus Romanam classem. Iam hæc agentibus nuncius tandem venit, Lælium, non Scipionem, copiasq; quantæ ad incursiones agrorum satis sint, transuectas, summam belli molem adhuc in Sicilia esse. Ita respiratum, mittique ad Syphacem legationes, alioſq; regulos firmandæ societatis causa cœptæ. Ad Philippum quoque missi, qui ducenta argenti talenta pollicerentur, vt in Siciliam aut Italiam trajceret. Missi & ad suos imperatores in Italiam, vt omni terrore Scipionem retinerent. ad Magonem non legati modo, sed XXV. naues longæ, sex millia peditum, octingenti equites, septem elephanti, ad hęc magna pecunia ad conducenda auxilia, quib. fretus propius vrbem Romam exercitum admoueret, coniungeretque se Annibali. Hæc Carthagine parabant agitabantque, cum ad Lælij præda ingentes ex agro inermi ac nudo præsidijs agentem Masanissa fama Romanæ classis excitus, cum equitib. paucis venit. Is segniter rem agi à Scipione questus, quod non iam exercitum in Africā traiecisset, perculsis Carthaginiensib. C Syphace impedito finitimis bellis: quē certum haberet, si spaciū ad sua vt velit cōponenda detur, nihil syncera fide cum Romanis acturum. Hortaretur acsimularet Scipionem ne cessaret: se quanquam regno pulsus esset, cum haud cōtemnendis copijs affuturum peditumequitumque, nec ipsi Lælio morandum in Africa esse. classem credere profectam à Carthagine, cum qua absente Scipione non satis tutum esset cōtrahi certamen. Ab hoc sermone dimisso Masanissa, Lælius postero die naues præda onustas ab Hippone soluit: reuectusq; in Siciliā, mandata Masanissæ Scipioni exposuit. Eisdem ferme diebus naues quæ ab Carthagine ad Magonē missæ erāt, inter Albingaunos, Ligures Genuanosq; accesserunt. In ijs locis tum forte Magonē tenebat classem. qui legatorū auditis verbis, iubentium exercitus quā maximos comparare, extemplo Gallorum & Ligurum (namq; vtriusq; gentis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit & missum se ad eos vindicandos in libertatem ait: &, vt ipsi cernant, mitti sibi ab domo præsidia: sed quantis viribus, quanto exercitu id bellum gereretur, in eorum potestate esse. duos exercitus Romanos, vnum in Gallia, alterū in Hetruria esse, satis scire: Sp. Lucretium secum M. Linio iuncturum, multa millia ipsis etiā armanda esse, vt duobus ducibus, duobus exercitib. Romanis resistatur.

Galli

A Galli summam ad id suam voluntatem esse dicere: sed cum vna castra Romana intra fines, altera in finitima terra Hetruria prope in conspectu habeant, si palam fiat, auxilijs adiutum ab sese Pœnum, extemplo infestos vtrinque exercitus in agrum suum incursuros. ea ab Gallis desideraret, quibus occulte adiuuari posset. Liguribus, quod procul agro vrbibusque eorum castra Romana sint, libera consilia esse: illos armare iuuentutem, & capessere pro parte belli æquum esse. Ligures haud abnuere. tempus modo duorum mensium petere ad delectus habendos. Interim Mago milites, Gallis dimissis, clam per agros eorum mercede conducere, commeatus quoque omnis generis occulte ad eũ à Gallicis populis mittebantur. M. Liuius exercitum volonum ex Hetruria in Galliam traducit: iunctusque Lucretio, si se Mago ex Liguribus propius vrbem moueat, obuiam ire parat: si Pœnus sub angulo Alpium quietus se contineat, & ipse in eadem statione circa Ariminum Italiæ præsidio futurus. Post reditũ ex Africa C. Lælij, & Scipione stimulato Masanissæ adhortationibus, & militibus prædam ex hostium terra cernentibus tota classe efferri, accensis ad traijciendum quam primum, interuenit maiori minor cogitatio. Locros vrbem recipiendi, quę sub defectionem Italię desciuerat & ipsa ad Pœnos. spes autem affectandę eius rei ex minima re affulsit, quod latrocinijs magis quam iusto B bello in Brutijs gerebantur res, principio ab Numidis facto, & Brutijs non societate magis Punica quam suopte ingenio promptis in eum morẽ. Postremo Romani quoque milites iam contagione quadam rapto gaudentes, quantum per duces licebat, excursiones in hostium agros facere. Ab ijs egressi quidam vrbe Locrenses circumuenti, Rhegiumque abstracti fuerant. in eo captiuorum numero fabri quidam fuere, astuti forte apud Pœnos mercede opus in arce Locrorũ facere. ij cogniti ab Locrẽsium principib. qui exulabant Rhegij pulsi ab aduersa factione, quæ Annibali Locros tradiderat: cum cætera percunctantibus (vt mos est ijs qui diu absunt) quæ domi agerentur, expostulassent: spem fecerunt, si redempti ac remissi forent, arcem se iis tradituros, ibi se habitare, fidemque sibi rerum omnium inter Carthaginienses esse. Itaque vt qui simul desiderio patriæ agerentur, simul cupiditate inimicos vlciscendi arderent, redeptis extemplo ijs remissisque, cum ordinem agendæ rei composuissent, signoque quæ procul edita obseruarent: ipsi ad Scipionem Syracusas profecti, apud quẽ pars exulum erat, referentes ibi promissa captiuorũ, cum spem ab effectu haud abhorrentem consuli fecissent: tribuni militum cum ijs M. Sergius & P. Matienus missi: iussique ab Rhegio tria militum Locros ducere, & Q. Pleminio propretori scriptum, vt rei agendæ adesset. Profecti ab Rhegio, scalas ad dictam altitudinem arcis fabricatas portantes, media ferme nocte ex eo loco C vnde conuenerat, signum dedere proditoribus arcis. qui parati intentique, & ipsi scalas ad idipsum factas cum demisissent, pluribusque simul locis scandentes accepissent, priusquam clamor oriretur, in vigiles Pœnorum, vt in nullo tali metu sopitos, impetus est factus. quorum gemitus primo morientium exauditus, deinde subita consternatio ex somno & tumultus. cum causa ignoraretur, postremo certior res, aliis excitantibus alios, iamque ad arma pro se quisque vocabat. hostes in arce esse, & cædi vigiles, oppressique forent Romani, nequaquam numero pares, ni clamor ab iis qui extra arcem erant sublatus, incertus vnde accidisset, omnia vana augente nocturno tumultu, fecisset. Itaque velut plena iam hostium arce territi Pœni, omisso certamine in alteram arcem (duæ sunt haud multum inter se distantes) confugiunt. Oppidani vrbem habebant, victoribus præmium in medio positam. Ex arcibus duabus prælijs quotidie leuibus certabatur. Q. Pleminius Romano, Amilcar Punico præsidio præerat: & accersentes ex propinquis locis subsidia, copias augebant. Ipse postremo veniebat Annibal. nec sustinuissent Romani, nisi Locrensium multitudo exacerbata superbia atque auaritia Pœnorum, ad Romanos inclinasset. Scipioni vt nunciatum est, in maiore discrimine Locris rem verti, ipsumque An-

nnibalem aduentare: ne præsidium etiam periclitaretur, haud facili inde receptu, & ipse à Messana, L. Scipione fratre in præsidio ibi relicto, cum primum æstu fretum inclinatum est, naues mari secundo transmisit. Et Annibal à Bothroto amnie (haud procul is ab vrbe Locris abest) nuncio præmisso, vt sui luce prima summa vi prælium cum Romanis ac Locrensibus consererent, dum ipse auersis omnibus in eum tumultum ab tergo vrbem incautam aggrederetur: vbi luce cœptam inuenit pugnam, ipse nec in arcem se includere, turba locum arctum impediturus, voluit: neque scalas, quibus scanderent muros, attulerant. sarcinis in aceruum coniectis, cum haud procul muris ad terrorem hostium aciem ostendisset, cum equitibus Numidis circumequitabat vrbem. dum scalæ, quæque alia ad oppugnandum opus erant, parantur, ad visendum qui maxime parte aggrederetur, progressus ad murum, scorpione ictus, qui proximus eum forte steterat. territus inde tam periculoso casu, receptui canere cum iussisset, castra procul ab ictu teli communijt. Classis Romana à Messana Locros multa die superante accessit. expositi omnes nauibus: & ante occasum solis vrbem ingressi sunt. Pestero die cœpta ex arce à Pœnis pugna. & Annibal iam scalis, alijsque omnibus ad oppugnationē paratis, subibat muros, cum repente in eum nihil minus quam tale quicquam timentem, patefacta porta erumpunt Romani. ad CC. improuidos cùm inuasissent, occidunt. cæteros Annibal, vt consulem adesse sensit in castra recipit: nuncioque misso ad eos qui in arce erant, vt sibimetipsis consulerent, nocte motis castris abijt. Et qui in arce erant, igni iniecto tectis quæ tenebant, vt is tumultus hostem moraretur, agmen suorum fugæ simili cursu ante noctem assecuti sunt. Scipio vt & arcem relictam ab hostibus, & vacua vidit castra, vocatos ad concionem Locrenses grauiter ob defectionem incusauit: de authoribus supplicium sumpsit, bonaq; eorum alterius factionis principibus ob egregiam fidem aduersus Romanos concessit, publice nec dare nec eripere se quicquam Locrensibus dixit. Romā mitterent legatos. quam senatus æquum censuisset, eam fortunam habituros, illud satis scire, & si male de populo Romano meriti essēt, in meliore statu sibi ratis Romanis futuros, quam sub amicis Carthaginiensibus fuerint. Ipse Q. Pleminio legato, præsidioque quod arcem ceperat, ad tuendam vrbem relicto, cum quibus venerat copijs, Messanam traiecit. Ita superbe crudeliterq; habiti Locrenses à Carthaginiensib. post defectionem ab Romanis fuerant, vt medicas injurias non æquo modo animo pati, sed prope libenti videri possent. veri enimuero tantum Pleminius Amilcarem præsidij præfectum, tantum præsidiarij milites Romani Pœnos scelere atq; auaritia superauerunt, vt non armis, sed vitijs videretur certari. nihil omnium quæ inopi inuisas opes potentioris faciunt, prætermissum in oppidanos est ab duce, aut à militibus, in corpora ipsorū, in liberos, in coniuges infandæ contumeliæ editæ. Iam auaritia ne sacrorum quidem spolatione abstinuit: nec alia modo templa violata, sed Proserpinæ etiam intacti omni ætate thesauri: præterquam quod à Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegij sui manubias retulit, spoliati dicebantur. Ergo sicut ante regiæ naues laceratæ naufragijs nihil in terram integri, præter sacram pecuniam deæ, quam asportabant, extulerunt: tum quoque alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis ea violatione templi furorem obiecit: atque inter se ducem in ducem, militem in militem, rabie hostili vertit. Summæ rei Pleminius præerat: militum pars sub eo, quam ipse ab Rhegio adduxerat, pars sub tribunis erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminij miles fugiens, sequentibus quorum erat, obuius forte Sergio & Matieno tribunis militum fuit. cui cum iussu tribunorum ademptum poculum esset, iurgium inde & clamor, pugna postremo orta inter Pleminij milites tribunorumque, vt suis quisq; opportunus aduenerat, multitudine simul ac tumultu crescente. Victi Pleminij milites, cum ad Pleminium cruorem & vulnera ostentantes non sine vociferatione atque indignatione concurrissent, probra in eum ipsum

iactata

A iactata in iurgijs referentes, accensus ira domo sese proripuit: vocatosque tribunos nudari ac virgas expediri iubet. Dum spoliandis ijs (repugnabant enim, militumque fidem implorabant) tempus teritur, repente frequentes milites feroces recenti victoria ex omnibus locis, velut aduersus hostes ad arma conclamatum esset, concurrerunt. & cum violata iam virgis corpora tribunorum vidissent, tum vero multo impotentiorem subito rabiem accensi, sine respectu non maiestatis modo, sed etiam humanitatis in legatum impetum, lictoribus prius indignum in modum mulctatis, faciunt. tum ipsum ab suis interceptum & secluſum hostiliter lacerant, & prope exanguem, naso auribusque mutilatis, reliquunt. His Messanam nunciatis, Scipio post paucos dies Locros hexeri aduectus, cum causam Pleminij & tribunorum audisset, Pleminio noxa liberato, relictoque in eiusdem loci præfidio, tribunis sontibus iudicatis, & in vincula coniectis, vt Romam ad senatum mitterentur, Messanam atque inde Syracusas redit. Pleminius impotens iræ, neglectam ab Scipione & nimis leuiter latam suam iniuriam ratus: nec quemquam æstimare alium eam litem posse, nisi qui atrocitatem eius patiendo sensisset, tribunos attrahi ad se iussit: laceratoque omnibus, quæ pati corpus vllum potest, supplicijs, interfecit: nec satiatus viuorum pœna, insepultos proiecit. Simili crudelitate & in Locrensium
B principes est vsus, quos ad conquerendas iniurias ad Scipionem profectos audiuit, & quæ antea per libidinem atque auaritiam fœda exempla in socios ediderat, tunc ab ira multiplicia edere: infamiæ atque inuidiæ non sibi modo, sed etiam imperatori esse. Iam comitiorum appetebat tempus, cum à P. Licinio Cos. literæ Romam allatæ sunt: se, exercitumq; suum graui morbo afflictari: nec subsisti potuisse, nisi eadem vis mali, aut grauior etiam in hostes ingruisset. itaque quoniam ipse venire ad comitia non posset, si ita Patribus videretur, se Q. Cæcilium Metellum dictatorem comitiorum causa dicturum, exercitum Q. Cæcilij dimitti è republica esse. nam neque vsum eius vllum in præsentia esse, cum Annibal iam in hyberna suos receperit: & tantam incessisse in ea castra vim morbi, vt nisi mature dimittantur, nemo omnium superfuturus videatur. Ea consuli à patribus facienda vt è republica fideq; sua duceret, permissa. Ciuitatem eo tempore repens religio inuaserat, inuento carmine in libris Sybillinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum inspectis. Quandocunq; hostis alienigena terrę Italiæ bellum intulisset, eum pelli Italia vincique posse, si mater Idæa Pessinunte Romam aduecta esset. Id carmen ab decemuiris inuentum eo magis Patres mouit, quod & legati qui donum Delphos portauerant, referebant: & sacrificantibus ipsis Pythio Apollini, omnia læta exta fuisC se & responsum oraculo editum maiorem multo victoriam, quam cuius ex spolijs dona portarent, adesse populo Romano. In eiusdem spei summam conferebant P. Scipionis velut præsagientem animum de fine belli, quod depoposcisset prouinciam Africam. Itaq; quo maturius fauſtis omnibus oraculisq; portendentis sese victoriæ compotes fierent, id cogitare, quæ ratio transportandæ Romã deæ esset. nullas dum in Asia socias ciuitates habebat populus Roman. tamen memores, Aesculapium quoq; ex Græcia quondam haud dum vllo fœdere sociata, valetudinis populi causa accersitũ: & iam cum Attalo rege propter commune aduersus Philippum bellum cœptam amicitiam esse, facturum eum quæ posset, populi Romani causa: legatos ad eum decernunt, M. Valerium Læuinum qui bis consul fuerat, ac res in Græcia gesserat, M. Cæcilium Metellũ prætorium, Sulpitium Galbam ædilitium, duos quæstorios, C. Tremelium Flaccum, & M. Valerium Falconem. His quinque naues quinqueremes, vt ex dignitate populi Romani adirent eas terras, ad quas concilianda maiestas nomini Romano esset, decernunt. Legati Asiam petentes, protinus Delphos cum excendissent, oraculum adierunt, consulentes, ad quod negotium domo missi essent, perficiendi eius quam sibi spem populoq; Romano portenderet. Responsum esse ferunt, per Attalum regem compotes eius fore, quod peterent. cum

V.C. Romam deam deuexiſſent, tum curarent, vt eam qui vir optimus Romæ eſſet, hoſpitio acciperet. Pergamum ad regem venerunt. Is legatos comiter acceptos Peſſinuntem in Phrygiam deduxit: ſacrumque iis lapidem, quem matrem deûm incolæ eſſe dicebant, tradidit, ac deportare Romam inſſit. Remiſſus ab legatis M. Valerius Falco nunciauit deam apportari, quærendum virum optimum in ciuitate eſſe, qui eam rite hoſpitio acciperet. Q. Cæcilius Metellus dictator ab conſule in Brutijs comitiorum cauſa dictus, exercituſque eius dimiſſus, magiſter equitum L. Veturius Philo. Comitia per dictatorem habita. Conſules facti M. Cornelius Cethegus. P. Sempronius Tuditanus abſens, cum prouinciam Græciam haberet. Prætores inde creati, T. Claudius Nero, M. Mattius Ralla. L. Scribonius Libo, M. Pomponius Matho. Comitijs perfectis dictator ſeſe magiſtratu abdicauit. Ludi Romani ter, plebeij ſepties inſtaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Cornelij Lentuli. Lucius Hiſpaniam prouinciam habebat. abſens creatus, abſens eum honorem geſſit. T. Claudius Aſellus, & M. Iunius Pennus plebeij ædiles fuerunt. Aedem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicauit, ſeptimodecimo anno poſtquam à patre eius primo conſulatu vota in Gallia ad Claſtidium fuerat. Et flamen Martialis eo anno eſt mortuus, M. Aemylius Regillus. Neglectæ eo biennio res in Græcia erãt. Itaque Philippus Aetolos deſertos ab Romanis, cui vni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus ad petendam & paciſcendam ſubegit pacem. quod niſi omni vi perficere maturaſſet, bellantem eum cum Aetolis P. Sempronius procunſul, ſucceſſor imperij miſſus Sulpitio cum decem millibus peditum, & mille equitibus, & triginti quinque roſtratis nauibus, haud paruum momentum ad opem ferendam ſocijs, oppreſſiſſet. Vixdum pace facta nuncius regi venit, Romanos Dyrrachium veniſſe: Parthinosque & propinquas alias gentes motas eſſe ad ſpem nouandi res: Dimallumque oppugnari. eo ſe auerterant Romani ab Aetolorum, quo miſſi erant, auxilio: irati, quod ſine authoritate ſua aduerſus fœdus cum rege pacem feciſſent. Ea cum audiſſet Philippus, ne qui motus maior in finitimis gentibus populiſque oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit, quo Sempronius ſe receperat, miſſo Lectorio legato cum parte copiarum & XV. nauibus in Aetoliam ad viſendas res pacemq; ſi poſſet, turbandam. Philippus agros Apolloniatum vaſtauit, & ad vrbem admotis copijs, poteſtatem pugnæ Romano fecit. quem poſteaquam quietum muros tantummodo tueri vidit: nec ſatis fidens viribus vt vrbem oppugnaret, & cũ Romanis quoq; ſicut cũ Aetolis, cupiens pacem, ſi poſſet: ſin minus, indicias facere, nihil vltra irritatis nouo certamine odijs, in regnum ſe recepit. Per idem tempus tædio diutini belli Epirotæ, tentata prius Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum miſere, ſatis confidere conuenturam eam affirmantes, ſi ad colloquium cum P. Sempronio imperatore Romano veniſſet. Facile impetratum (neque enim ne ipſius quidem regis abhorrebat animus) vt in Epirum tranſiret. Phœnice vrbs eſt Epiri, ibi prius collocutus rex cum Eropo, & Darda, & Philippo Epirotarum prætoribus, poſtea cum P. Sempronio congreditur. Affuit colloquio & Aminander Athamanum rex, & magiſtratus alij Epirotarum & Acarnanum. Primus Philippus prætor verba fecit, & petiit ſimul ab rege & ab imperatore Roma. vt finem belli facerent, darentq; eam Epirotis veniam. P. Sempronius conditiones pacis dixit, vt Parthini & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium Romanorum eſſent. Atinanas miſſis Romam legatis ab ſenatu impetraſſe, vt Macedoni accederent. In eas conditiones cum pax cõueniſſet, ab rege fœderi aſſcripti, Pruſias Bithyniæ rex, Achæi, Bœoti, Theſſali, Acarnanes, Epirotæ; ab Romanis, Illienſes, Attalus rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Elei, Meſſenij, Athenienſes. Hæc conſcripta conſignataq; ſunt, & in duos menſes induciæ factæ, donec Romã mitterentur legati, vt populus in has conditiones pacẽ iuberet. Iuſſerunt; omnes tribus, quia verſo in Africam bello, omnibus aliis in præſentia leuari bellis volebant.

A bant. P. Sempronius pace facta ad consulatum Romam decessit. M. Cornelio, P. Sempronio consulibus (quintusdecimus is annus Punici belli erat) prouincia, Cornelio Hetruria cum vetere exercitu, Sempronio Brutij, vt nouas scriberet legiones, decretæ. Prætoribus, M. Martio vrbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, T. Claudio Neroni Sardinia euenit. P. Scipioni cum eo exercitu, cumq; ea classe quã habebat, prorogatũ in annũ imperiũ est. Item P. Licinio, vt Brutios cum duabus legionibus obineret, quoad eũ in prouincia cum imperio morari cõsuli è republica visum esset. Et M. Liuio, & Sp. Lucretio cũ binis legionibus, quibus aduersus Magonẽ Galliæ præsidio fuissent, prorogatum imperium est. Et Cn. Octauio, vt cum Sardiniam legionemque T. Claudio tradidisset, ipse nauibus longis X L. maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur. M. Pomponio prætori in Sicilia Cannensis exercitus duæ legiones decretæ. T. Quintius Tarentum, C. Hostilius Tubulus Capuam, proprætores, sicut priore anno, cum vetere vterque præsidio obtinerent. De Hispaniæ imperio, quos in eam prouinciam duos consules mitti placeret, latum ad populum est. Omnes tribus eosdem L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum proconsules, sicut priore anno tenuissent, obtinere eas prouincias iusserunt. Consules delectum habere instituerunt, & ad nouas scribendas in Brutio legiones, & cæterorum (ita B enim iussi ab senatu erant) exercitum supplementum. Quanquam nondum aperte Africa prouincia decreta erat, occultantibus id credo patribus, ne præsciret Carthaginienses: tamen in eam spem erecta ciuitas erat, in Africa eo anno debellatum iri, finemq; bello Punico adesse. Impleuerat ea res superstitione animos: proniq; & ad nuncianda & ad credenda prodigia erant. ea plura vulgabantur: duos soles visos: & nocte interluxisse: & facem Setiæ ab ortu solis in occidentem porrigi visam. Tarracinæ portam, Anagniæ & portam, & multis locis murum de cœlo tactum. in æde Iunonis Sospitæ Lanuuij cum horrendo fragore strepitum editum. eorum procurandorum causa diem vnum supplicatio fuit: & nouendiale sacrum, quod de cœlo lapidatum esset, factum. Eo accessit consultatio de matre Idæa accipienda. quam præterquam quod M. Valerius vnus ex legatis regressus, actum in Italia fore nunciauerat, recens nuncius aderat, Tarracinæ iam esse. Haud paruæ rei iudicium senatum tenebat, qui vir optimus in ciuitate esset veram certe victoriam eius rei sibi quisq; mallet, quam vlla imperia, honoresve suffragio seu patrum seu plebis delatos. P. Scipionem Cn. filium, eius qui in Hispania ceciderat, adolescentem nõdum quæstorium, iudicauerunt in tota ciuitate virum optimum esse. Id quibus vir- C tutibus inducti ita iudicauerint, sicut proditum memoriæ à primis temporum illorum scriptoribus, libens posteris tradiderim: ita meas opiniones, coniectando rem vetustate obrutam, non interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis Ostiam obuiam ire deæ iussus: isque eam de naue acciperet, & in terram elatam traderet ferendam matronis. Postquam nauis ad ostium amnis Tyberini accessisset, sicut erat iussus, in salum naue euectus, ab sacerdotibus deam accepit, extulitque in terram, Matronæ primores ciuitatis, inter quas Vniis Claudiæ Quintiæ insigne est nomen, accepere: cui dubia (vt traditur) ante fama, clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit. Eæ per manus succedentes deinceps aliæ alijs, omni effusa ciuitate obuiam, thuribulis ante ianuas positis, qua præferebatur: atque accenso thure, precantibus vt volens propitiaque vrbem Romam iniret, in ædem Victoriæ, quæ est in palatio, pertulere deam pridie Idus Aprilis: isque dies festus fuit. populus frequens dona deæ in palatium tulit, lectisterniumq;, & ludi fuere, Megalesia appellata. Cum de supplemento legionũ quę in prouincijs erãt, ageretur, tempus esse à quibusdã senatoribus subiectũ est, quæ dubijs in rebus vtcunque tolerata essent, ea dempto iam tandẽ deũm benignitate metu, nõ vltra pati. Erectis expectatione patribus subiecerunt colonias Latinas duodecim, quę Q. Fabio, &

Q. Fulvio consulib. abnuissent milites dare, eas annum iam ferme sextum vacationem militiæ, quasi honoris & beneficij causa habere: cum interim boni obedientesq; socij pro fide atq; obsequio imperij Romani, continuis omnium annorum delectibus exhausti essent. Sub hanc vocem non memoria magis patrij renouata rei prope iam obliteratæ, quam ira irritata est. Ita nihil prius referre consules passi, decreuerunt, vt cõsules magistratus, denosq; principes Nepete, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carseolis, Sora, Suessa, Setia, Circeis, Narnia, Interamna (eæ namq; coloniæ in ea causa erant) Romã excirent: ijs imperarent, quantum quæq; earum coloniarum militum plurimũ dedisset populo Romano, ex quo hostes in Italia essent, duplicatum eius summæ numerum peditũ daret, & equites centenos vicenos. si qua eum numerũ equitum explere non posset, pro equite vno tres pedites liceret dare. pedites equitesq; quã locupletissimi legerentur, mitterenturq; vbicunq; extra Italiam supplemento opus esset. si qui ex ijs recusarent, retineri eius coloniæ magistratus legatosq; placere: neq; si postularent, senatum dari priusquam imperata fecissent. stipendiũ præterea ijs colonijs tria millia æris, asses singulos imperari, exigiq; quotannis: censumque in ijs colonijs agi ex formula ab Romanis censoribus data. dari autẽ placere eandem quam populo Romano: deferriq; Romam ab iuratis censoribus coloniarum, priusquam magistratu abirent. Ex hoc senatusconsulto accitis Romam magistratibus primoribusq; earũ coloniarum, consules cũ milites stipendiumque imperassent, alij alijs magis recusare ac reclamare negare tantũ militum effici posse: vix, si simplũ ex formula imperetur, enixuros. orare, atq; obsecrare, vt sibi senatũ adire ac deprecari liceret: nihil se, quare perire mento deberent, admisisse: sed si pereundum etiam foret, neq; suum delictum, neq; iram populi Romani, vt plus militum darent quam haberent, posse efficere. Consules obstinati manere legatos Romæ iubent, magistratus ire domos ad delectus habendos: nisi summa militum quę imperata esset, Romam adducta, neminem ijs senatum daturum. Ita præcisa spe senatum adeundi deprecandiq;, delectus in ijs duodecim colonijs, per lõgam vacationem numero iuniorum auctо, haud difficulter est præfectus. Altera itidem res, prope æque longo neglecta silentio, relata à M. Valerio Læuino est, qui priuatis collatas pecunias se ac M. Claudio consule, reddi tandem æquum esse dixit. nec mirari quenquam debere, in publica obligata fide suam præcipuam curam esse. nam præterquam quod aliquid proprie ad consulem eius anni, quo collatæ pecuniæ essent, pertineret, etiam se authorem ita conferendi fuisse inopi ærario, nec plebe ad tributum sufficiente. Grata ea patribus admonitio fuit. iussisque referre consulibus, decreuerunt, vt tribus pensionibus ea pecunia solueretur: primam præsentem ij qui tum essent, duas tertij, & quinti consules numerarent. Omnes deinde alias curas vna occupauit, postquam Locrensium clades, quæ ignotæ ad eam diem fuerant, legatorum aduentu vulgatæ sunt. nec tam Q. Pleminij scelus, quam Scipionis in eo aut ambitio aut negligentia iras hominum irritauit. Decem legati Locrensium obsiti squalore & sordibus, in comitio sedentibus consulibus, velamenta supplicum, ramos oleæ (vt Græcis mos est) porrigentes, ante tribunal cum flebili vociferatione humi procubuerunt. Quærentibus consulibus, Locrenses se dixerunt esse, ea passos à Q. Pleminio legato Romanisq; militibus, quæ pati ne Carthaginienses quidem velit populus Romanus. orare, vt sibi Patres adeundi, deplorandique ærumnas suas potestatem facerent. Senatu dato, » maximus natu ex ijs: Scio, inquit, quanti æstimentur nostræ apud vos querelæ » Patres conscripti, plurimum in eo momenti esse, si probe sciatis, & quomodo » proditi Locri Annibali sint, & quomodo pulso Annibalis præsidio, restituti in » ditionem vestram. quippe si & culpa defectionis procul à publico consilio abs » fit, & reditum in vestram ditionem appareat non voluntate solum, sed ope etiã » ac virtute nostra, magis indignemini bonis ac fidelibus socijs tam atroces atq; » indignas iniurias ab legato vestro militibusq; fieri. Sed ego causam vtriusq; defectionis

A fectionis noſtrę in aliud tempus differendam arbitror eſſe, duarum rerum gra-
tia: vnius, vt coram P. Scipione, qui Locros recepit, quiq; omnium nobis rec-
perameq; factorum eſt teſtis, agatur: alterius, quod qualeſcunq; ſumus, ta-
men hęc quę paſſi ſumus, pati nō debuimus. Nō poſſumus diſſimulare P.C. nos,
cum præſidiū Punicum in arce noſtra haberemus, multa fœda, indigna & à præ-
fecto præſidij Amilcare, & ab Numidis Afriſq; paſſos eſſe: ſed quid illa ſunt col-
lata cum ijs quę hodie patimur? Cum bona venia quęſo audiatis P.C. id, quod
inuitus eloquar. In diſcrimine eſt nunc humanum omne genus, vtrum vos, an
Carthaginienſes principes orbis terrarū videat. ſed ſi ex ijs quę Locrenſes aut
ab illis paſſi ſumus, aut à veſtro præſidio, nunc cum maxime patimur, æſtiman-
dum Romanum ac Punicum imperium ſit, nemo non illos ſibi quam vos domi-
nos præoptet. Et tamen videte quemadmodum Locrenſes in vos animati ſint.
Cum à Carthaginienſibus iniurias multo minores acciperemus, ad veſtrū im-
peratorem confugimus: cum à veſtro præſidio pluſquā hoſtilia patiamur, nuſ-
quam alio, quā ad vos querelas detulimus. Aut vos reſpicietis perditas res no-
ſtras P.C. aut ne ab dijs quidē immortalibus quod precemur, quicquā ſupereſt.
Q. Pleminius legatus miſſus eſt cum præſidio ad recuperandos à Carthagini-
enſib. Locros, & cum eodem ibi relictus eſt præſidio. in hoc legato veſtro (dant
B enim animum ad loquendum libere vltimę miſerię) nec hominis quicquam eſt
P.C. præter figuram & ſpeciem, neque Romani ciuis præter habitum & ſonum
Latinæ linguæ. peſtis ac belua immanis, qualem fretum quondam, quo ab Si-
cilia diuidimur, ad perniciem nauigantium circumſediſſe fabulæ ferunt. Ac ſi
ſcelus, libidinem & auaritiam ſolus ipſe exercere in ſocios veſtros ſatis habe-
ret, vnam profundam quidem voraginem tamen patientia noſtra expleremus.
nunc omnes centuriones militeſq; veſtros (adeo in promiſcuo licentiam atq;
improbitatem eſſe voluit) Pleminios fecit: omnes rapiunt, ſpoliant, verberāt,
vulnerant, occidunt, conſtuprant matronas, virgines, ingenuos raptos ex com-
plexu parentum, quotidie capitur vrbs noſtra, quotidie diripitur, dies nocteſ-
que omnia paſſim mulierum puerorumque qui rapiuntur atque aſportantur,
ploratibus ſonant. Miretur qui neſciat, quomodo aut nos ad patiendum ſuffi-
ciamus: aut illos qui faciunt, nondum tantarum iniuriarum ſacietas ceperit.
Neque ego exequi poſſum, nec vobis operæ eſt audire ſingula quæ paſſi ſu-
mus. communiter omnia complectar. Nego domum vllam Locris, nego quen-
quam hominem expertem iniurię eſſe: nego vllum genus ſceleris, libidinis, a-
uaritiæ ſupereſſe, quod in vllo qui pati potuerit, prætermiſſum ſit. Vix ratio iniri
poteſt, vter caſus ciuitatis ſit deteſtabilior: cum hoſtes bello vrbem cepere, an
C cum exitiabilis tyrannus vi atq; armis oppreſſit. omnia quę captę vrbes patiū-
tur, paſſi ſumus, & nunc cum maxime patimur, P.C. omnia quæ crudeliſſimi at-
que importuniſſimi tyranni ſcelera in oppreſſos ciues edunt, Pleminius in nos,
liberoſque noſtros & coniuges edidit. Vnum eſt, de quo nominatim & nos
quæri religio infixa animis cogat: & vos audire, & exoluere rempub. veſtram
religione, ſi ita vobis videbitur, velimus P.C. Vidimus enim cum quanta cere-
monia non veſtros ſolum colatis deos, ſed etiam externos accipiatis. Fanum
eſt apud nos Proſerpinæ, de cuius ſanctitate templi credo aliquam famam ad
vos peruenisſe Pyrrhi bellō: qui cum ex Sicilia rediens Locros claſſe præter-
ueheretur, inter alia fœda, quæ propter fidem noſtram erga vos in ciuitatem
noſtram facinora edidit, theſauros quoque Proſerpinæ intactos ad eam diem
ſpoliauit: atque ita pecunia in naues impoſita, ipſe terra eſt profectus. Quid
ergo euenit P. C? claſſis poſtero die fœdiſſima tempeſtate lacerata: omneſq;
naues quæ ſacram pecuniam habebant, in littora noſtra ejectę ſunt. qua tanta
clade edoctus tandem deos eſſe ſuperbiſſimus rex, pecuniam omnem inqui-
ſitam in theſauros Proſerpinæ referri iuſſit. nec tamen illi vnquam poſtea pro-
ſpere quicquā euenit: pulſuſque Italia, ignobili atq; inhoneſta morte temere
noctę ingreſſus Argos occubuit. Hęc cum audiſſet legatus veſter, tribunique
militum,

» militum,& mille alia,quæ non augendæ religionis causa,sed præsentis deæ nu-
» mine sæpe comperta nobis maioribusque nostris,referebantur: ansi sunt nihi-
» lominus sacrilegas admouere manus, intactis illis thesauris: & nefanda præda
» seipsos ac domos contaminare suas,& milites vestros,quibus per vos fidemque
» vestram P.C.priusquam eorum scelus expietis, neque in Italia,neque in Africa
» quicquam rei gesseritis: ne quod piaculi commiserunt: non suo solum san-
» guine,sed etiam publica clade luant. Quanquam ne nunc quidem P.C.aut in
» ducibus,aut in militibus vestris cessat ira deæ,aliquoties iam inter se signis col-
» latis concurrerunt. dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni milit-
» erant. non acrius cum Carthaginiensibus, quam ipsi inter se ferro dimicaue-
» runt: præbuissentque occasionem furore suo Locros recipiendi Annibali, ni
» accitus à nobis Scipio interuenisset. At hercule milites contactos sacrilegio
» furor agitat, in ducibus ipsis puniendis nullum deæ numen apparuit: imo ibi
» præsens maxime fuit. virgis cæsi tribuni ab legato sunt.legatus deinde infidis
» tribunorum interceptus, præterquã quod toto corpore laceratus, naso quoq;
» auribusque decisis,exanguis est relictus.deinde legatus ex vulneribus,tribunos
» militum in vincula coniectos, dein verberatos, seruilibusque omnibus supplic-
» ijs cruciatos occidit: mortuos deinde prohibuit sepeliri. Has dea pœnas à
» templi sui spoliatoribus habet: nec ante desinet omnibus eos agitare furijs,
» quam reposita sacra pecunia in thesauris fuerit. Maiores quondam nostri
» graui Crotoniensium bello, quia extra vrbem templum est, transferre in vr-
» bem eam pecuniam voluerunt. nocte audita ex delubro vox est, abstinerent
» manus, deam sua templa defensuram, quia mouendi inde thesauros incusa
» erat religio, muro circundare templum voluerunt, ad aliquantum iam altitu-
» dinis excitata erant mœnia, cum subito collapsa ruina sunt. Sed & nunc,
» & sæpe alias dea suam sedem, suumque templum aut tutata est, aut à vio-
» latoribus grauia piacula exegit. nostras iniurias nec potest, nec possit
» alius vlcisci, quam vos P.C.ad vos, vestramq; fidem supplices confugimus. ni-
» hil nostra interest, vtrum sub illo legato,sub illo præsidio Locros esse sinatis,an
» irato Annibali & Pœnis ad supplicium dedatis. Non postulamus vt exemplo
» nobis,vt de absente,vt indicta causa credatis.veniat,coram ipse audiat,ipse di-
» luat. si quicquam sceleris, quod homo in homines edere potest,in nos præter-
» misit,non recusamus, quin & nos omnia eadem iterum,si pati possumus,patia-
» mur,& ille omni diuino humanoq; liberetur scelere. Hæc cum ab legatis dicta
» essent,quæsissetq; ab ijs Q. Fabius, detulissentne eas querelas ad P.Scipionẽ:
respondérunt,missos legatos esse,sed eum belli apparatu occupatum esse & in
Africam aut iam traiecisse, aut intra paucos dies traiecturum. & legati gratia C
quanta esset apud imperatorem,expertos esse: cum inter eum & tribunos cog-
nita causa,tribunos in vincula coniecerit: legatum æque sontem,aut magis et-
iam in ea potestate reliquerit. Iussis excedere è templo legatis,non Pleminius
modo,sed etiam Scipio principum orationibus lacerari,ante omnes Q.Fabius
natum ad corrumpendam disciplinam militarẽ arguere. sic & in Hispania plus
prope per seditionem militum, quam bello amissum, externo & regio more &
indulgere licentiæ militum, & sæuire in eos. Sententiam deinde trucem orati-
oni adiecit: Pleminium legatum vinctum Romam deportari placere,& ex vin-
culis causam dicere: ac si vera forent, quæ Locrenses quererentur, in carcere
necari,bonaq; eius publicari.P.Scipionem,quod de prouincia decesserit inius-
su senatus, reuocari: agique cum tribunis plebis, vt de imperio eius abroga-
do ferrent ad populum. Locrensibus coram senatum respondere: quas injuri-
as sibi factas quererentur, neque senatum neque populum Romanum factas
velle. viros bonos, sociosq; & amicos eos appellari. liberos,coniuges,quæque
alia erepta essent, restitui. pecuniam, quanta ex thesauris Proserpinæ sublata
esset,conquiri: duplamque pecuniam in thesauris reponi: & sacrum piaculare
fieri: ita vt prius ad collegium pontificum referretur,quod sacri thesauri moti,

aperti,

A aperti, violatiq; essent, quæ piacula quibus dijs, quibus hostijs fieri placeret. mi-
hites qui Locris essent, omnes in Siciliam transportari: quatuor cohortes sęcio-
rum Latini nominis in præsidium Locros adduci. Perrogari eo die sententiæ
accensis studijs pro Scipione & aduersus Scipionem, non potuere. Præter Ple-
minij facinus, Locrensiumq; cladem, ipsius etiam imperatoris non Romanus
modo, sed ne militaris quidem cultus iactabatur, cum pallio crepidisq; inam-
bulare in gymnasio, libellis etiam palestræq; operam dare: æque segniter mol-
literque cohortem totam Syracusarum amœnitate frui: Carthaginem atque
Annibalem exeidisse de memoria: exercitum omnem licentia corruptum,
qualis Sucrone in Hispania fuerit, qualis nunc Locris, socijs magis quam hosti
metuendus. Hæc quanquam partim vera, partim mista, eoq; similia veris iacta-
bantur, vicit tamen Q. Metelli sententia: qui de cæteris Maximo assensus, de
Scipionis causa dissensit. Qui enim conuenire, quem modo ciuitas iuuenē ad-
modum, vnum recuperandæ Hispaniæ delegerit ducem, quem recepta ab ho-
stibus Hispania ad imponendum Punico bello finem creauerit consulem, ipe
destinauerit Annibalem ex Italia retracturum, Africam subacturum: eum re-
pente, tanquam Q. Pleminium, indicta causa prope damnatū ex prouincia re-
uocaris cum ea quę in se nefarie facta Locrenses quererentur, ne præsente qui-
B dem Scipione facta dicerent: neq; aliud quam patientia, aut pudor, quod lega-
to pepercisset, insimulari possit? Sibi placere M. Pomponium prætorem, cui Si-
cilia prouincia sorte euenisset, triduo proximo in prouinciam proficisci: con-
sules decem legatos, quos ijs videretur, ex senatu legere, quos cū prętore mit-
terent, & duos tribunos plebis, atq; ædilem. cum eo consilio prætorem cognos-
cere, si ea quæ Locrenses facta quererentur, iussu aut voluntate Pub. Scipionis
facta essent, vt eum de prouincia decedere iuberent: si Pub. Scipio iam in Afri-
cam traiecisset, tribuni plebis, atque ædilis cum duobus legatis, quos maxime
prætor idoneos censuisset, in Africam proficiscerentur: tribuni atq; ædilis, qui
reducerent inde Scipionem: legati qui exercitui præessent, donec nouus im-
perator ad eum exercitum veniisset. sin M. Pomponius, & decem legati compe-
risset, neque iussu neque voluntate Pub. Scipionis ea facta esse, vt in exercitu
Scipio maneret, bellumq; vt proposuisset, gereret. Hoc facto S. C. cum tribunis
plebis actum est, aut compararent inter se, aut sorte legerent, qui duo cum prę-
tore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis, quæ Lo-
cris in templo Proserpinæ tacta, violata, elataque inde essent. Tribuni plebis
cum prætore & decem legatis profecti, M. Claudius Marcellus, & M. Cincius
Alimentius, ijsq; ędilis plebis datus est: quem, si aut in Sicilia prætoris dicto au-
C diens non esset Scipio, aut iam in Africam traiecisset, comprehendere tribuni
iuberent, ac iure sacrosanctæ potestatis reducerent. Prius Locros ire quā Mes-
sanam, consilium erat. Cæterum duplex fama est, quod ad Pleminium attinet.
alij: auditis quæ Romæ acta essent, in exiliū Neapolim euntem, forte in Q. Me-
tellum vnum ex legatis incidisse, & ab eo Rhegiū vi retractum: alij, ab ipso Scipione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum, qui Q. Pleminium in
catenas, & cū eo seditionis principes conijcerent. Ij omnes, seu ante Scipionis,
seu cum prętoris iussu traditi in custodiā Rheginis sunt. Prætor legatiq; Locros
profecti, primam sicuti mandatū erat, religionis curam habuere. omnem enim
sacram pecuniam, quæq; apud Pleminium, quæq; apud milites erat, conquisi-
tam, cum ea quam ipsi secum attulerant, in thesauris reposuerunt, ac piaculare
sacrum fecerunt. Tum vocatos in concionem milites, prætor signa extra vrbē
efferre iubet: castraque in campo locat. cum graui edicto, si quis miles aut in
vrbe restitisset, aut secum extulisset, quod suum non esset: Locrensibus se per-
mittere, vt quod suum quisq; cognosceret, prehenderet: si quid non compare-
ret, repeteret. ante omnia corpora placere sine mora Locrensibus restitui: non
leui defuncturum pœna, qui non restituisset. Locrensium deinde concionē ha-
buit, atq; ijs libertatem, leges q; suas populum Romanum senatumq; restituere

dixit.

dixit.si qui Pleminium, aliumve quem accusare vellet Rhegium se sequeretur, A
si de P.Scipione publice queri vellent,ea quę Locris nefarie in deos hominesque facta essent, iussu aut voluntate P.Scipionis facta esse, legatos mitterent Messanam,ibi se cum consilio cogniturum. Locrenses prætori legatisque,& senatui ac populo Romano gratias egere: se ad Pleminium accusandum ituros. Scipionem, quanquam parum iniurijs ciuitatis suæ doluerit, eum esse virum, quem amicum sibi quam inimicum malint esse. pro certo se habere,neque iussu neque voluntate P.Scipionis tot iam nefanda commissa : sed aut Pleminio nimium,aut sibi parum creditum,natura insitum quibusdam esse,vt magis peccari nolint, quam satis animi ad vindicanda peccata habeant. Et prætori & consilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cognoscendi.Pleminium & ad duos & triginta homines cum eo damnauerunt, atque in catenis Romam miserunt. ipsi ad Scipionem profecti sunt. vt ea quoque, quę vulgata sermonibus erant,de cultu ac desidia imperatoris, solutaque militiæ disciplina,comperta oculis perferrent Romam. Venientibus ijs Syracusas, Scipio res non verba ad purgandum se parauit: exercitumq; omnem eo conuenire,classem expediri iussit, tanquam dimicandum eo die terra mariq; cum Carthaginiensibus esset. Quo die venerunt, hospitio comiter accepti.postero die terrestrem naualemq; exercitus non instructos modo,sed hos decurrentes, classem in portu simulacrum,& ipsam edentem naualis pugnæ ostendit: tum circa armamentaria & horrea aliumq; belli apparatum visendum,prætor,legatique ducti: tantaq; admiratio singularum vniuersarumq; rerum incussa,vt fatis crederent,aut illo duce atq; exercitu vinci Carthaginiensem populum, aut nullo alio posse: iuberentque,quod dij bene verterent, traijceret, & spei conceptæ, quo die illum omnes centuriæ priorem consulem dixissent,primo quoq; tempore compotem populum Romanum faceret,adeoq; lętis inde animis profecti sunt,tanquam victoriã, non belli magnificum apparatum nunciaturi Romã essent. Pleminius, quiq; in eadem causa erant, postquam Romam est ventum, extemplo in carcerem cõditi.ac primo producti ad populum ab tribunis apud præoccupatos Locrensium clade animos, nullum misericordię locum habuerunt.postea cum sępius producerentur,iam senescente inuidia,molliebatur ira: & ipsa deformitas Pleminij, memoriaq; absentis Scipionis fauorẽ ad vulgum conciliabat.mortuus tamen prius in vinculis est quam iudicium de eo perficeretur. Hunc Pleminum Clodius Licinius in libro tertio rerum Romanarũ refert ludis votiuis, quos Romę Africanus iterum consul faciebat,conatum per quosdam quos prędo corruperat,aliquot locis vrbem incendere,vt frangendi carceris fugiendiq; haberet occasionem.patefacto dein scelere,delegatum in C
Tullianum ex S.C.De Scipione nusquã nisi in senatu actum,vbi omnes legatiq; & tribuni classem,exercitum,ducemq; verbis extollentes, effecerunt,vt senatus censeret primo quoq; tempore in Africam traijciendũ:Scipioniq; permitteretur,vt ex ijs exercitib.qui in Sicilia essent,ipse eligeret quos in Africã secũ traiiceret,quos prouinciæ relinqueret præsidio. Dum hæc apud Romanos geruntur,Carthaginienses quoque cum speculis per promontoria omnia positis, percunctantes pauentesq; ad singulos nuncios solicitã hyemen egissent: haud parum & ipsi tuendę Africę momentum adiecerunt societatẽ Syphacis regis, cuius maxime fiducia traiecturum in Africã Romanum crediderunt. Erat Asdrubali Gisgonis filio non hospitium modo cum rege, de quo ante dictum est, cum ex Hispania forte in idem tempus Scipio atq; Asdrubal conuenerunt: sed mentio quoq; inchoatæ affinitatis,vt rex duceret filiã Asdrubalis.Ad eam rem cõfirmandam,tempusq; nuptijs statuendum(iam enim nubilis erat virgo) profectus Asdrubal,vt accensum cupiditate (vt sunt ante omnes barbaros Numidæ effusi in Venerem)sensit, virginem ab Carthagine accersit, maturatq; nuptias:& inter aliam gratulationem,vt publicum quoq; fœdus priuato adiceretur,societas inter populum Carthaginiensem regemq;,data vltro citroq; fide,

eosdem

A eosdem amicos inimicosque habituros, iureiurando affirmatur. Cæterum Asdrubal memor & cum Scipione initæ regi societatis, & quam vana & mutabilia barbarorum ingenia essent: veritus, ne si traijceret in Africam Scipio, paruum vinculum eæ nuptiæ essent: dum accensum recenti amore Numidam habet perpellit, blanditijs quoque puellæ adhibitis, vt legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat eum, ne prioribus suis promissis fretus in Africam traijciat. se & nuptijs ciuis Carthaginiensis filiæ Asdrubalis quem viderit apud se in hospitio, & publico etiam fœdere cum populo Carthaginiensi iunctum, hortari primum, vt procul ab Africa, sicut adhuc fecerint, bellum Romani cum Carthaginiensibus gerant, ne sibi interesse certaminibus eorum, armaque aut hæc aut illa abnuentem, alteram societatem sequi necesse sit. si non abstineat Africa Scipio, & Carthagini exercitum admoueat, sibi necessarium fore, & pro terra Africa, in qua & ipse sit genitus, & pro patria coniugis suæ, proque parente ac penatibus dimicare. Cum his mandatis ab rege legati ad Scipionem missi, Syracusis eum conuenerunt, Scipio quanquam magno momento rerum in Africa gerendarum, magnaque spe destitutus erat, legatis propere, priusquam res vulgaretur, remissis in Africam literas dat ad regem: quibus etiam atque etiam monet eum, ne iura hospitij secum, neu cum populo
B Romano initæ societatis, neu fas, fidem, dextras, deos testes atque arbitros conuentorum fallat. Cæterum quando neque celari aduentus Numidarum poterat (vagati enim in vrbe, obuersatique prætorio erant) & si fileretur quid petentes venissent, periculum erat, ne vera eo ipso quod celarentur, sua sponte magis emanarent: timorq; in exercitu incideret, ne simul cum rege & Carthaginiensibus foret bellandum: auertit à vero falsis præoccupando mentes hominum, & vocatis ad concionem militibus, non vltra esse cunctandum ait: instare, vt in Africam quamprimum traijciat, socios reges. Masanissam prius ipsum ad Lælium venisse, querentem quod cunctando tempus tereretur. nunc Syphacem mittere legatos, idem admirantem, quę tam diuturnæ morę sit causa: postulantemque, vt aut traijciatur tandem in Africam exercitus: aut si mutata consilia sint, certior fiat, vt & ipse sibi ac regno possit consulere. Itaq; iam satis omnibus instructis apparatisque, & re iam non vltra recipiente cunctationem, in animo sibi esse, Lilybæum classe traducta, eodemq; omnibus peditum equitumque copijs contractis, quę prima dies cursum nauibus daret, deis bene iuuantibus, in Africam traijcere. Literas ad M. Pomponium mittit, vt si ei videretur, Lilybæum veniret: vt communiter consulerent, quas legiones potissimũ,
C & quantum militum numerum in Africam traijceret. item circum oram omnẽ maritimam misit, vt naues onerariæ comprehensæ Lilybæum omnes contraherentur. Quicquid militum, nauiumque in Sicilia erat, cum Lilybæum conuenissent, & nec vrbs multitudinem hominum, nec portus naues caperet, tantus omnibus ardor erat in Africam traiiciendi, vt non ad bellum duci viderentur, sed ad certa victoriæ præmia. præcipue qui superabant ex Cannensi exercitu milites, illo non alio duce credebant nauata reipublicæ opera finire se militiam ignominiosam posse. Et Scipio minime id genus militum aspernabatur, vt qui neq; ad Cannas ignauia eorum cladem acceptam sciret, neq; vllos æque veteres milites in exercitu Romano esse, expertosque non varijs prælijs modo, sed vrbibus etiam oppugnandis. Quinta & sexta Cannenses erant legiones, eas se traiecturum in Africam cum dixisset, singulos milites inspexit: relictisq; quos non idoneos credebat, in locum eorum subiecit, quos secum ex Italia adduxerat: supplevitq; ita eas legiones, vt singulæ sena millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorum item Latini nominis pedites equitesque de exercitu Cannensi legit. Quantum militum in Africam transportatum sit, non paruo numero inter authores discrepat. alibi decem millia peditum, duo millia & ducentos equites: alibi XV. millia peditum, mille & quingentos equites: alibi parte plus dimidia rem auctam, V. & XXX. millia

peditum

peditum equitumque in naues impositaꝰ inuenio, quidam non adiecere nume- A
rum, inter quos me ipse in re dubia poni malim. Cœlius vt abstinet numero, ita
ad immensum multitudinis speciem auget. volucres ad terram delapsas cla-
more militum ait: tantamq; multitudinem conscendisse naues, vt nemo mor-
talium aut in Italia aut in Sicilia relinqui videretur. Milites vt in naues ordine
ac sine tumultu conscenderent, ipse eam sibi curam sumpsit. nauticos C. Læli-
us, qui classi præfectus erat, nauibus ante cõscendere coactos continuit. com-
meatus imponendi M. Pomponio prætori cura data V. & X L. dierum cibaria,
è quibus X V. dierum cocta, imposita. Vt omnes iam in nauibus erant: scaphas
circummisit, vt ex omnibus nauibus gubernatoresque & Magistri nauium, &
bini milites in forum conuenirent ad imperia accipienda. Posteaquam conue-
nerunt, primum ab iis quæsiuit: si aquam hominibus iumentisque in totidem
dies, quot frumentum, imposuissent. vbi responsum est, aquam dierum V. & XL.
in nauibus esse: tum edixit militibus, vt silentium quieti nautis sine certamine
ad ministeria exequenda bene obedientes præstarent. cum X X. rostratis se ac
L. Scipionem ab dextro cornu: ab læuo totidem rostratis C. Lælium præfec-
tum classis cum M. Porcio Catone (quæstor tum is erat) onerariis futurum
præsidio. lumina in nauibus singula rostratæ, bina onerariæ haberent: in prę-
toria naue insigne nocturnum trium luminum fore. Emporia vt peterent gu- B
bernatoribus edixit. Fertilissimus ager, eoque abundans omnium copia rerum
est regio, & imbelles (quod plerunque in vbere agro euenit) barbari sunt: pri-
usque quam à Carthagine subueniretur, opprimi videbantur posse. Iis editis
imperiis, redire ad naues iussit: & postero die, diis bene iuuantibus, signo dato
soluere naues. Multæ classes Romanæ è Sicilia atque ipso illo portu profectæ
erant. cæterum non eo bello solum (nec id mirum, prædatum enim tantummo-
do plerę que classes ierant) sed ne priore quidem vlla profectio tanti spectacu-
li fuit. quanquam si magnitudine classes æstimares: & bini consules cum bi-
nis exercitibus ante traiecerant: & prope totidem rostratæ in illis classibus fu-
erant, quot onerariis Scipio tum traijciebat. nam præter L. longas naues, qua-
dringentis ferme onerariis exercitum transuexit. sed & bellum bello, secundũ
priore vt atrocius Romanis videretur, cum quod in Italia bellabatur, tum in-
gentes strages tot exercituum simul cæsis ducibus effecerant. & Scipio dux
partim factis fortibus, partim suapte fortuna quadam ingenti, ad incrementa
gloriæ celebratus conuerterat animos: simul & mens ipsa traiiciendi, nulli an-
te eo bello duci tentata, quod ad Annibalem detrahendum ex Italia, transfe-
rendumque & finiendum in Africa bellum, se transire vulgauerat. Concurre-
rat ad spectaculum in portum omnis turba, non habitantium modo Lilybæi, C
sed legationum omnium ex Sicilia: quæ & ad prosequendum Scipionem offi-
cij causa conuenerant, & prætorem prouinciæ M. Pomponium secutæ fuerant. ad hoc legiones quæ in Sicilia relinquebãtur, ad prosequendos commi-
litones processerant. nec classis modo prospectantibus è terra, sed terra etiam
omnis circa referta turba spectaculo nauigantibus erat. Vbi illuxit, Scipio prę-
» toria naue silentio per præconem facto: Dij deæque, inquit, qui maria terras-
» que colitis, vos precor quæsoque, quæ in meo imperio gesta sunt, gerantur,
» posque gerentur: ea mihi, populo plebique Romanæ sociis nominiq; Latino,
» qui populi Romani, quiq; meam sectam, imperium auspiciumque terra, mari,
» amnibusque sequuntur, bene vertant: eaque vos omnia bene iuuetis: bonis
» auctibus auxitis: saluos incolumesque victis perduellibus victores spoliis de-
» coratos, præda onustos, triumphantesque mecum domos reduces sistatis: ini-
» micorum hostiumque vlciscendorum copiam faxitis: quæq; populus Carth-
» giniensis in ciuitatem nostram facere molitus est, ea vt mihi populoq; Roma-
» no in ciuitatem Carthaginiensium exempla edendi facultatẽ detis. Secundã
» eas preces cruda exta cęsa victima (vti mos) in mare proiecit, tubaq; signũ de-
» dit proficiscendi. Vento secũdo vehementi satis profecti, celeriter è conspectu

terræ

A terræ ablati sunt. & à meridie nebula occepit, ita vt vix concursus nauium inter se vitarent. lenior ventus in alto factus. noctem insequentem eadem caligo obtinuit: sole orto est discussa, & addita vis vento. Iam terram cernebant. haud ita multo post gubernator Scipioni ait, non plus quinque millia passuum Africam abesse, Mercurij promontorium se cernere. si iubeat eo dirigi, iam in portu fore omnem classem. Scipio vt in conspectu terra fuit, precatus deos, vti bono reipublicæ suoque Africam viderit, dare vela, & alium infra nauibus accessum petere iubet. vento eodem ferebantur. cæterum nebula sub idem ferme tempus, quo pridie, exorta conspectum terræ ademit, & vento premente nebula cecidit. nox deinde incertiora omnia fecit. itaque anchoras, ne aut inter se concurrerent naues, aut terræ inferrentur, iecere. vbi illuxit, ventus idem coortus, nebula disiecta aperuit omnia Africæ littora. Scipio quod esset proximum promontorium percunctatus, cum Pulchri promontorium id vocari audisset: Placet omen, inquit, huc dirigete naues. eo classis decurrit: copiæ omnes in terram expositæ sunt. Prosperam nauigationem sine terrore ac tumultu fuisse, permultis Græcis Latinisque authoribus credidi. Cœlius vnus præterquã quod non mersas fluctibus naues, cæteros omnes cœlestes maritimosque terrores, postremo abreptam tempestate ab Africa classem ad insulam AEgimurum, B inde ægre correctum cursum exponit: & prope obrutis nauibus, iniussu imperatoris scaphis haud secus quam naufragos milites sine armis cum ingenti tumultu in terram euasisse. Expositis copijs Romani castra in proximis tumulis metantur. Iam non in maritimos modo agros conspectu primum classis, dein tumultu egredientium in terram, pauor terrorque peruenerat, sed in ipsas vrbes, neque enim hominum modo turba mulierum puerorumq; agminibus immista, omnes passim compleratvias, sed pecora quoque præ se agrestes agebant, vt relinqui subito Africam diceres: vrbibus vero ipsis maiorem quam quę secum attulerant, terrorẽ inferebant. Præcipue Carthagini prope vt captæ tumultus fuit. nam post M. Attilium Reguli & L. Manlium Consannis prope quinquaginta nullum Romanum exercitum viderant, præter prædatorias classes, quibus exscensiones in agros maritimos factę erant: raptisque quæ obuia fors fecerat, prius recursum semper ad naues, quam clamor agrestes conciret, fuerat. eo maior tum fuga pauorque in vrbe fuit. Et hercle neque exercitus domi validus, neque dux quem opponerent, erat. Asdrubal Gisgonis filius, genere, fama, diuitijs, regia tum etiã affinitate longe primus ciuitatis erat, sed eum abillo ipso Scipione aliquot prælijs fusum, pulsumq; in Hispania meminerant: nec magis ducem duci parem, quam tumultuarium exercitum suum Roma- C no exercitui esse. itaque velut si vrbem extemplo aggressurus Scipio foret, ita ad arma est conclamatum: protæque raptim clauæ, & armati in muris, vigiliæque & stationes dispositæ, ac nocte insequenti vigilatum est. Postero die quingenti equites speculatum ad mare, turbandosque egredientes ex nauibus missi, in stationes Romanorum inciderunt. iam enim Scipio classe Vticã missa, ipse haud ita multum progressus à mari, tumulos proximos ceperat, & equites in stationibus locis idoneis posuerat, & per agros miserat prædatum. Ii cum Carthaginiensi equitatu prælium cum commissent, paucos in ipso certamine plerosque fugientes persecuti, in quibus præfectum quoque Hannonem, nobilem iuuenem, occiderunt. Scipio non agros modo circa vastauit, sed vrbem etiam proximam Afrorum satis opulentam cepit. vbi præter cætera, quæ extemplo in naues onerarias imposita, missaqae in Siciliam erant, octo millia liberorum capitum seruorumq; sunt capta. Lętissimus tamen Romanis in principio rerum gerendarum aduentus Masanissæ fuit. quem quidam cum CC. haud amplius equitibus, plerique cum duum millium equitatu tradunt venisse. Cæterum cum longe maximus omnium ætatis suæ regum hic fuerit, plurimumque rem Romanam iuuerit: operæ precium videtur excedere paululum ad enarrandũ, quã varia fortuna vsus sit in amittendo recuperandoq; paterno

regno,

regno. Militante eo pro Carthaginiensibus in Hispania, pater eius mortuus (Galæ nomen erat) regnum ad fratrem regis Desalcem pergrandem natu (mos ita apud Numidas est) peruenit. haud multo post Desalce quoque mortuo, maior ex duobus filijs eius Capusa, puero admodum altero, paternum imperium accepit. Cæterum cum magis iure gentis, authoritate inter suos, quam viribus obtineret regnum: extitit quidam Mezetullus nomine, non alienus sanguine regibus, familiæ semper inimicæ, ac de imperio varia fortuna cum ijs qui tum obtinebant, certantis. Is concitatis popularibus, apud quos inuidia regum magnæ authoritatis erat, castris palam positis, descendere regem in aciem, ac dimicare de regno coegit. in eo prælio Capusa cum multis principum cecidit, gens Masæsylorum omnis in ditionem imperiumque Mezetulli concessit. rex tamen nomine abstinuit: contentusque nomine modico tutoris, puerum Lacumacen, qui stirpis regiæ supererat, regem appellat. Carthaginiensem nobilem fœminam, sororis filiam Annibalis, quæ proxime Desalci regi nupta fuerat, matrimonio sibi iungit, spe Carthaginiensium societatis: & cum Syphace hospitium vetustum legatis missis renouat, omnia ea auxilia præparans aduersus Masanissam. Et Masanissa audita morte patrui, dein nece fratris patruelis, ex Hispania in Mauritaniam (Bocchar ea tempestate rex Maurorum erat) transijcit. ab eo supplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bello non poterat, quatuor millia Maurorum impetrauit. Cum ijs, præmisso nuncio ad paternos suosque amicos, cum ad fines regni peruenisset, quingenti ferme Numidæ ad eum conuenerunt. Igitur Mauris inde, sicut conuenerat, retro ad regem remissis, quanquam aliquanto minor spe multitudo, nec cum qua tantam rem aggredi satis auderet, conueniret: ratus agendo ac moliendo vires quoque ad agendum aliquid collecturum, proficiscenti ad Syphacem Lacumaci regulo ad Tapsum occurrit. trepidum agmen cum in vrbem refugisset, & vrbem Masanissa primo impetu capit, & ex regijs alios tradentes se recepit, alios vim parantes occidit, pars maxima cum ipso puero inter tumultum ad Syphacem, quo primum intenderant iter, peruenerunt. Fama huius modicæ rei in principio rerum prospere actæ conuertit ad Masanissam Numidas. affluebantque vndique ex agris vicisq; veteres milites Galæ, & incitabant iuuenem ad recuperandum paternum regnum. Numero militum aliquantum Mezetullus superabat. nam & ipse eum exercitum quo Capusam vicerat, & ex receptis post cædem regis, aliquot habebat: & puer Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat, quindecim millia peditum. Mezetullo decem millia equitum erant. quibuscum Masanissa nequaquam tantum peditum equitumve habens, acie conflixit. vicit tamen & veterum militum virtus, & prudentia inter Romana & Punica arma exercitati ducis. Regulus cum tutore & exigua Masæsylorum manu in Carthaginiensium agrum perfugit. Ita recuperato regno paterno Masanissa, quia sibi cum Syphace haud paulo maiorem restare dimicationem cernebat: optimum ratus cum fratre patruele gratiam reconciliare, missis qui & puero spem facerent, si in fidem Masanissæ sese permisisset, futurum in eodem honore, quo apud Galam Desalces quondam fuissent & qui Mezetullo præter impunitatem sua omnia cum fide restitui sponderent: ambos præoptantes exilio modicam domi fortunam, omnia, ne id fieret, Carthaginiensibus de industria agentibus, ad sese perduxit. Asdrubal tum forte cum hæc gerebantur, apud Syphacem erat. qui Numidæ haud sane multum ad se pertinere credenti, vtrum penes Lacumacem, an Masanissam regnum Masæsylorum esset, falli eum magnopere ait, si Masanissam eisdem contentum fore, quibus patrem Galam, aut patruum eius Desalcem, credat, multo maiorem indolem in eo animi ingenijque esse, quam in vllo gentis eius vnquam fuisset. sæpe eum in Hispania raræ inter homines virtutis specimen dedisse socijs pariter hostibusque. & Syphacem & Carthaginienses, nisi orientem illum ignem oppressissent, ingenti mox incendio, cum iam nullam opem ferre possent,

A possent, arsuros, adhuc teneras & fragiles eius vires esse: vixdum coalescere
fouenti regnum. Instando stimulandoque peruicit, vt exercitum ad fines Ma-
sæsylorum admoueat: atque in agro de quo sæpe cum Galla non verbis mo-
do disceptatum, sed etiam armis certatum fuerat, tanquam haud dubie iuris
sui, castra locet: si quis arceat, quod maxime opus sit, acie dimicaturum, sin per
metum agro cedatur, in medium regni eundum, aut sine certamine concessu-
ros in ditionem eius Masæsylos, aut nequaquam pares futuros armis. His voci-
bus incitatus Syphax, Masanissæ bellum infert: & primo certamine Masæsy-
los fundit fugatque. Masanissa cum paucis equitibus ex acie in montem (Bal
bum incolæ vocant) perfugit. familiæ aliquot cum mapalibus pecoribusque
suis (ea pecunia illis est) persecuti sunt regem. cætera Masæsylorum multitudo
in ditionem Syphacis conecssit. Quem ceperant exules montem, herbidus
aquosusque est: & quia pecori bonus alendo erat, hominum quoque carne ac
lacte vescentium abunde sufficiebat alimentis. Inde nocturnis primo ac furti-
uis incursionibus, deinde aperto latrocinio infesta omnia circa esse: maxime
vti Carthaginiensis ager, quia & plus prædæ quam inter Numidas, & latrocini-
um tutius erat. iamque adeo licenter eludebant, vt ad mare deuectam prædam
venderent mercatoribus appellentibus naues ad id ipsum, pluresque quam ius-
B to sæpe in bello Carthaginiensium cæderentur caperenturque. Deplorabant
ea apud Syphacem Carthaginienses, infensumque & ipsum ad reliquias bel-
li persequendas instigabant. sed vix regium videbatur, latronem vagum in
montibus consectari. Bocchar ex præfectis regijs vir acer & impiger ad id
delectus. ei data quatuor millia peditum, duo equitum: præmiorumque in-
gentium spe oneratus, si caput Masanissæ retulisset, aut viuum (id vero inæ-
stimabile gaudium fore) cepisset. Palatos incuriosèque agentes improuiso ad-
ortus, pecorum hominumque ingenti multitudine à præsidio armatorum ex-
clusa, Masanissam ipsum cum paucis in vertice montis compellit. inde pro-
pe vt iam debellato, nec præda modo pecorum hominumque captorum mis-
sa ad regem, sed copijs etiam vt aliquanto maioribus quam pro reliquijs belli
remissis, cum quingentis haud amplius peditibus, ducentisque equitibus de-
gressum iugis Masanissam persecutus in valle arcta, faucibus vtrinque obsessis,
inclusit. ibi ingens cædes Masæsylorum facta, Masanissa cum quinquaginta
haud amplius equitibus per anfractus montis ignotos sequentibus se eripuit.
Tenuit tamen vestigia Bocchar: adeptusque eum patentibus prope Cluperam
vrbem campis ita circumdedit, vt præter quatuor equites, omnes ad vnum in-
terfecerit, cum ijs ipsum quoque Masanissam saucium prope è manibus inter tu-
C multum amisit. In cõspectu erant fugientes alæ equitum diuersæ late campo,
quibusdam vt occurrerent per obliqua tendentibus, quacunque hostis flec-
tebat. amnis ingens fugientes accepit (neque enim cunctanter, vt quos ma-
ior metus vrgeret, immiserant equos) raptique gurgite, & in obliquum relati,
duobus in conspectu hostium in præruptum gurgitem haustis, ipse perisse cre-
ditus, duo reliqui equites cum eo virgulta interioris ripæ tenuerunt. Is finis
Bocchari sequendi fuit, nec ingredi flumen ausо, nec habere credenti se iam
quem sequeretur. inde vanus author absumpti Masanissæ ad regem redit: mis-
sique qui Carthaginem gaudium ingens nunciarent: totaq; Africa fama mor-
tis Masanissæ repleta, varie animos affecit. Masanissa in spelunca occulta cum
herbis curaret vulnus, duorum equitum latrocinio per dies aliquot vixit. vbi
primum ducta cicatrix, patique posse visus est iactationem, audacia ingenti
pergit ire ad regnum repetendum. atque in ipso itinere haud plus XL. equi-
tibus collectis, cum in Masæsylos palam iam quis esset ferens venisset, tantum
motum cum fauore pristino, tum gaudio insperato, quod quem perisse credi-
derant, incolumem cernebant, fecit, vt intra paucos dies V L. millia peditum
armatorum, quatuor equitum ad eum conuenirent: atque non in possessione
modo paterni regni esset, sed etiam socios Carthaginiensium populos, Masæsy-

lorumque fines (id Syphacis regnum erat) vastaret. irrato ad bellum Syphace, inter Cirtham Hipponemque in iugis opportuniorum ad omnia montium consedit. Maiorem igitur eam rem Syphax ratus, quam vt per præfectos ageret, cum filio iuuene (nomen Verminæ erat) parte exercitus missa, illum circumducto agmine in se intentum hostem ab tergo inuadere iubet. Nocte profectus Vermina, qui ex occulto aggressurus erat. Syphax autē interdiu aperto itinere, vt qui signis collatis acie dimicaturus esset, mouit castra. Vbi tempus visum est quo peruenisse iam circummissi videri poterant: & ipse leni cliuo ferente ad hostem cum multitudine fretus, tum præparatis à tergo insidijs, per aduersum montem erectam aciem ducit. Masanissa fiducia maxime loci, quo multo æquiore pugnaturus erat, & ipse dirigit suos. Atrox prælium & diu anceps fuit: loco & virtute militum Masanissam, multitudine quæ nimio maior erat, Syphacem iuuante. Ea multitudo diuisa, cum pars à fronte vrgeret, pars ab tergo circumfudisset, victoriam haud dubiam Syphaci dedit. & ne effugium quidem patebat, hinc à fronte, hinc à tergo inclusis. itaque cæteri pedites equitesque cæsi aut capti. Ducentos ferme equites Masanissa circa se conglobatos, diuisosq; turmatim in tres partes erumpere iubet, loco prædicto in quem ex dissipata conuenirent fuga. ipse qua intenderat, inter media tela hostium euasit. duæ turmæ hæsere. altera metu dedita hosti, altera pertinacior in repugnando telis obruta & confixa est. Verminam prope vestigiis instantem in alia atque alia flectendo itinera eludens, tædio & desperatione tandem fessum abstitit sequendo coegit. ipse cum LXX. equitib. ad minorem Syrtim peruenit, ibi ēconscientia egregie sæpe repetiti regni paterni inter Punica emporia, gentesque Garamantum omne tempus vsque ad C. Lælij classisque Romanæ aduentum in Africam consumpsit. Hęc animum inclinant, vt cum modico potius, qui cum magno præsidio equitum ad Scipionem quoque postea venisse Masanissam credam. quippe illa regnanti multitudo, hæc paucitas exulis fortunę conueniens est. Carthaginienses ala equitum cum præfecto amissa alioque equitatu per nouum delectum comparato, Hannonem Amilcaris filium præfecit. Asdrubalem subinde ac Syphacem per literas nunciosque postremo etiam per legatos accersunt. Asdrubalē opem ferre prope circunsessę patriæ iubent. Syphacem orant, vt Carthagini & vniuersę Africæ subueniat. Ad Vticā tum castra Scipio ferme mille passus ab vrbe habebat, translata à mari, vbi pauces dies stativa coniuncta classi fuerant. Hanno nequaquam satis valido non modo ad lacessendum hostem, sed ne ad tuendos quidem à populationib. agros equitatu accepto, id omnium primum egit, vt per conquisitionē numerum equitū augeret, nec aliarum gentium aspernatus, maxime tamen Numidas (id longe primum equitum in Africa est genus) conducit. Iam ad quatuor millia equitum habebat, cum Saleram, nomine vrbem occupauit, XV. ferme millia ab Romanis castris. Quod vbi Scipioni relatum est, æstiua sub tectis agere equitatus: Sint, inquit, vel plures, dum talem ducem habeant. eoque minus sibi cessandum ratus, quo illi segnius rem agerent: Masanissam cum equitatu præmissum pertis obequitare, atq; hostem ad pugnam elicere iubet. vbi omnis multitudo se effudisset, grauiorque iam in certamine esset, quam vt facile sustineri posset, cedere paulatim, se in tempore pugnę venturum. Tantum moratus, quantum satis temporis prægresso visum ad eliciendos hostes, cum Romano equitatu secutus, tegentibus tumulis, qui opportune circa viæ flexus oppositi erant, occultus processit. Masanissa ex composito nunc terrentis nunc timentis modo, aut ipsis obequitabat portis, aut cedendo cum timore simulato audaciam hosti faceret, ad insequendum temere eliciebat. Nondum omnes egressi erant, vtique dux fatigabatur: alios vino & somno graues arma capere, & frenare equos cogendo: alijs, ne sparsi & inconditi sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerent, obsistendo. Primo incaute se inuehentes Masanissa excipiebat: mox plures simul conferti porta effusi æquauerant certamen: postremo iam omnis

equitatus

A equitatus prælio cum adesset, sustineri vltra nequiuere. Non tamen effusa fuga Masa missa, sed cedendo sensim impetus eorum excipiebat, donec ad tumulos tegentes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites & ipsi integris viribus, & recentibus equis, Hannoni Afrisque pugnando ac sequendo fessis, se circunfundere: & Masanissa flexis subito equis in pugnam redijt. Mille ferme qui primi agminis fuerant, vt quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone intercluſi atque interfecti sunt. cæteros ducis præcipue territos cæde effuse fugientes per tria millia passuum victores secuti, ad duo præterea millia equitum aut ceperunt, aut occiderunt. inter eos satis constabat, non minus ducentos Carthaginiensium equites fuisse, & diuitijs quosdam & genere illustres. Eodem forte quo hæc gesta sunt die, naues quæ prædam in Siciliam vexerant, cum commeatu rediere, velut ominatæ ad prædam alteram repetendam se esse venisse. Duos eodem nomine Carthaginiensium duces duobus equestribus prælijs interfectos, non omnes authores sunt: veriti credo ne falleret bis relata eadem res. Cœlius quidem & Valerius captum etiam Hannonem tradunt. Scipio præfectos equitesque prout cuiusque opera fuerat, & ante omnes Masanissam insignibus donis donat. & firmo præsidio Saleræ impositio, ipse cum cætero exercitu profectus, non agris modo quacunque incedebat, populatis,
B sed vrbibus etiam quibusdam vicisque expugnatis, late fuso terrore belli, septimo die quam profectus erat, magnam vim hominum & pecoris & omnis generis prædæ trahens in castra redit: grauesque iterum hostium spolijs naues dimittit. inde omissis expeditionibus paruis populationibusque, ad oppugnandam Vticam omnes belli vires conuertit: eam deinde, si cepisset, sedem ad cætera exequenda habiturus. Simul & à classe nauales socij, qua ex parte vrbs mari alluitur: simul & terrestris exercitus ab imminente prope ipsis mœnibus tumulo est admotus. tormenta machinasque & aduexerat secum, & ex Sicilia cum commeatu missæ erant: & nouæ in armamentario multis talium operum artificibus de industria inclusis, fiebant. Vticensibus tanta vndique mole circunsessis, in Carthaginiensi populo, Carthaginiensibus in Asdrubale, ita, si is mouisset Syphacem, spes omnis erat. sed desiderio indigentium auxilij tardius cuncta mouebãtur. Asdrubal intentissima conquisitione cum ad XXX. millia peditum, tria equitum effecisset: non tamen ante aduentum Syphacis castra propius hostem mouere est ausus. Syphax cum quinquaginta millibus peditum, decem equitum aduenit: confestimque motis ab Carthagine castris, haud procul Vtica munitionibusque Romanis consedit. Quorum aduentus hoc tamen momenti fecit, vt Scipio, cum quadraginta ferme di-
C es nequiquam omnia experiens obsedisset Vticam, abscederet inde irrito incæpto, iam enim hyems instabat. castra hyberna in promontorio, quod tenui iugo continenti adhærens in aliquantum maris spacium extenditur, communit: vno vallo & naualia castra amplectitur, iugo medio legionum castris impositis, littus ad septentrionem versum subductæ naues nauales socij tenebant, meridianam vallem ad alterum littus deuexam equitatus. Hæc in Africa vsq; ad extremum autumni gesta. Præter conuectum vndiq; ex populatis circa agris frumentum, commeatusque ex Sicilia atque Italia aduectos, Cn. Octauius Propr. ex Sardinia ab T. Claudio Pr. cuius ea prouincia erat, ingentem vim frumenti aduexit: horreaque non solum ea quæ iam facta erant, repleta, sed noua ædificata. Vestimenta exercitui deerant. id mandatum Octauio, vt cum prætore ageret, si quid ex ea prouincia comparari ac mitti posset. ea quoque haud segniter curata res. mille ducentæ togæ breui spacio, duodecim millia tunicarum missa. Aestate ea qua hæc in Africa gesta sunt, P. Sempronius Col. cui Brutij prouincia erat, in agro Crotoniensi cum Annibale in ipso itinere tumultuario prælio confixit. agminibus magis quam acie pugnatum est. Romani pulsi: & tumultu verius quam pugna ad mille & C C. de exercitu consulis interfectis, in castra trepidi rediere. neque oppugnare tamen ea hostes ausi,

lorumque fines (id Syphacis regnum erat) vastaret. irrato ad bellum Syphace, inter Cirtham Hipponemque in iugis opportuniorum ad omnia montium consedit. Maiorem igitur eam rem Syphax ratus, quam vt per præfectos ageret, cum filio iuuene (nomen Verminæ erat) parte exercitus missa, illum circumducto agmine in se intentum hostem ab tergo inuadere iubet. Nocte profectus Vermina, qui ex occulto aggressurus erat. Syphax autē interdiu aperto itinere, vt qui signis collatis acie dimicaturus esset, mouit castra. Vbi tempus visum est quo peruenisse iam circumissi videri poterant: & ipse leni cliuo ferente ad hostem cum multitudine fretus, tum præparatis à tergo insidijs, per aduersum montem erectam aciem ducit. Masanissa fiducia maxime loci, quo multo æquiore pugnaturus erat, & ipse dirigit suos. Atrox prælium & diu anceps fuit: loco & virtute militum Masanissam, multitudine quæ nimio maior erat, Syphacem iuuante. Ea multitudo diuisa, cum pars à fronte vrgeret, pars ab tergo circumfusa disset, victoriam haud dubiam Syphaci dedit. & ne effugium quidem patebat, hinc à fronte, hinc à tergo inclusis. itaque cæteri pedites equitesque cæsi aut capti. Ducentos ferme equites Masanissa circa se conglobatos, diuisosq; turmatim in tres partes erumpere iubet, loco prædicto in quem ex dissipata conuenirent fuga. ipse qua intenderat, inter media tela hostium euasit, duæ turmæ hæsere. altera metu dedita hosti, altera pertinacior in repugnando telis obruta & confixa est. Verminam prope vestigiis instantem in alia atque alia flectendo itinera eludens, tædio & desperatione tandem fessum abscessu sequendo coegit. ipse cum L X X. equitib. ad minorem Syrtim peruenit, ibi ei conscientia egregiæ sæpe repetiti regni paterni inter Punica emporia, gentesque Garamantum omne tempus vsque ad C. Lælij classisque Romanę aduentum in Africam consumpsit. Hęc animum inclinant, vt cum modico potius, qui cum magno præsidio equitum ad Scipionem quoque postea venisse Masanissam credam. quippe illa regnanti multitudo, hæc paucitas exulis fortunę conueniens est. Carthaginienses ala equitum cum præfecto amissa alioque equitatu per nouum delectum comparato, Hannonem Amilcaris filium præficit. Asdrubalem subinde ac Syphacem per literas nunciosque postremo etiam per legatos accersunt. A (d)rubale opem ferre prope circunsessę patriæ iubent. Syphacem orant, vt Carthagini & vniuersę Africæ subueniat. Ad Vticā tum castra Scipio ferme mille passus ab vrbe habebat, translata à mari, vbi pauces ex statiua coniuncta classi fuerant. Hanno nequaquam satis valido non modo ad lacessendum hostem, sed ne ad tuendos quidem à populationib. agros equitatu accepto, id omnium primum egit, vt per conquisitionē numerum equitū augeret, nec aliarum gentium aspernatus, maxime tamen Numidas (id longe primum equitum in Africa est genus) conduxit. Iam ad quatuor millia equitum habebat, cum Saleram nomine vrbem occupauit, X V. ferme millia ab Romanis castris. Quod vbi Scipioni relatum est, æstiua sub tectis agere equitatum: Sint, inquit, vel plures, dum talem ducem habeant, eoque minus sibi cessandum ratus, quo illi segnius rem agerent: Masanissam cum equitatu præmissum pedestris obequitare, atq; hostem ad pugnam elicere iubet. vbi omnis multitudo effudisset, grauiorque iam in certamine esset, quam vt facile sustineri posset, cedere paulatim, se in tempore pugnę venturum. Tantum moratus, quantum satis temporis prægresso visum ad eliciendos hostes, cum Romano equitatu secutus, tegentibus tumulis, qui opportune circa viæ flexus oppositi erant, occultus processit. Masanissa ex composito nunc terrentis nunc timentis modo, aut ipsis obequitabat portis, aut cedendo cum timore simulato audaciam hosti faceret, ad insequendum temere eliciebat. Nondum omnes egressi erant, vtique dux fatigabatur: alios vino & somno graues arma capere, & frenare equos cogendos alijs, ne sparsi & inconditi sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerent, obsistendo. Primo incaute se inuehentes Masanissa excipiebat: mox plures simul conferti porta effusi æquauerant certamen: postremo iam omnis

equitatus

A equitatus prælio cum adesset, sustineri vltra nequiuere. Non tamen effusa fuga Masa missa, sed cedendo sensim impetus eorum excipiebat, donec ad tumulos tegentes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites & ipsi integris viribus, & recentibus equis, Hannoni Afrisque pugnando ac sequendo fessis, se circunfundere: & Masanissa flexis subito equis in pugnam redijt. Mille ferme qui primi agminis fuerant, vt quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone intercluſi atque interfecti sunt. cæteros ducis præcipue territos cæde effuse fugientes per tria millia passuum victores secuti, ad duo præterea millia equitum aut ceperunt, aut occiderunt. inter eos satis constabat, non minus ducentos Carthaginiensium equites fuisse, & diuitijs quosdam & genere illustres. Eodem forte quo hæc gesta sunt die, naues quæ prædam in Siciliam vexerant, cum commeatu rediere, velut ominatæ ad prædam alteram reperendam se venisse. Duos eodem nomine Carthaginiensium duces duobus equestribus prælijs interfectos, non omnes authores sunt: veriti credo ne falleret bis relata eadem res. Cœlius quidem & Valerius captum etiam Hannonem tradunt. Scipio præfectos equitesque prout cuiusque opera fuerat, & ante omnes Masanissam insignibus donis donat. & firmo præsidio Saleræ impositio, ipse cum cætero exercitu profectus, non agris modo quacunque incedebat, populatis, B sed vrbibus etiam quibusdam vicisque expugnatis, late fuso terrore belli, septimo die quam profectus erat, magnam vim hominum & pecoris & omnis generis prædæ trahens in castra redit: grauesque iterum hostium spolijs naues dimittit. inde omissis expeditionibus paruis populationibusque, ad oppugnandam Vticam omnes belli vires conuertit: eam deinde, si cepisset, sedem ad cætera exequenda habiturus. Simul & à classe nauales socij, qua ex parte vrbs mari alluitur: simul & terrestris exercitus ab imminente prope ipsis mœnibus tumulo est admotus. tormenta machinasque & aduexerat secum, & ex Sicilia cum commeatu missæ erant: & nouæ in armamentario multis talium operum artificibus de industria inclusis, fiebant. Vticensibus tanta vndique mole circunsessis, in Carthaginiensi populo, Carthaginiensibus in Asdrubale, ita, si is mouisset Syphacem, spes omnis erat. sed desiderio indigentium auxilij tardius cuncta mouebatur. Asdrubal intentissima conquisitione cum ad XXX. millia peditum, tria equitum effecisset: non tamen ante aduentum Syphacis castra propius hostem mouere est ausus. Syphax cum quinquaginta millibus peditum, decem equitum aduenit: confestimque motis ab Carthagine castris, haud procul Vtica munitionibusque Romanis consedit. Quorum aduentus hoc tamen momenti fecit, vt Scipio, cum quadraginta ferme diC es neque quam omnia experiens obsedisset Vticam, abscederet inde irrito incepto, iam enim hyems instabat. castra hyberna in promontorio, quod tenui iugo continenti adhærens in aliquantum maris spacium extenditur, communit: vno vallo & naualia castra amplectitur, iugo medio legionum castris impositis, littus ad septentrionem versum subductæ naues nauales que socij tenebant, meridianam vallem ad alterum littus deuexam equitatus. Hæc in Africa vsq; ad extremum autumni gesta. Præter conuectum vndiq; ex populatis circa agris frumentum, commeatusque ex Sicilia atque Italia aduectos, Cn. Octauius Propr. ex Sardinia ab T. Claudio Pr. cuius ea prouincia erat, ingentem vim frumenti aduexit: horreaque non solum ea quæ iam facta erant, repleta, sed noua ædificata. Vestimenta exercitui deerant. id mandatum Octauio, vt cum prætore ageret, si quid ex ea prouincia comparari ac mitti posset. ea quoque haud segniter curata res. mille ducentæ togæ breui spacio, duodecim millia tunicarum missa. Aestate ea qua hæc in Africa gesta sunt, P. Sempronius Cos. cui Brutij prouincia erat, in agro Crotoniensi cum Annibale in ipso itinere tumultuario prælio confixit. agminibus magis quam acie pugnatum est. Romani pulsi: & tumultu verius quam pugna ad mille & CC. de exercitu consulis interfectis, in castra trepidi rediere, neque oppugnare tamen ea hostes ausi.

Cæterum silentio proximæ noctis profectus inde consul, præmisso nuncio ad P. Licinium proconsulem, vt suas legiones admoueret, copias coniunxit. ita duo duces, duo exercitus ad Annibalem redierunt, nec mora dimicandi facta est, cum consuli duplicatæ vires, Pœno recens victoria animos faceret. In primam aciem suas legiones Sempronius induxit: in subsidiis locatæ P. Licinij legiones. Consul principio pugnæ ædem Fortunæ Primigeniæ vouit, si eo die hostes fudisset: compositque eius voti fuit. fusi ac fugati Pœni. supra quatuor millia armatorum cæsa: paulo minus trecenti viui capti: equi quadraginta, & vndecim militaria signa. Perculsus aduerso prælio Annibal, Crotonē exercitum abduxit. Eodem tempore M. Cornelius Cos. altera parte Italiæ, non tam armis, quam iudiciorum terrore Hetruriam continuit, totam ferme ad Magonem, ac per eum ad spem nouandi res versam. Eas quæstiones ex senatusconsulto minime ambitiose habuit. multiq; nobiles Hetrusci, qui aut ipsi ierant, aut miserāt ad Magonem de populorum suorum defectione, primo erant præsentes condemnati postea conscientia sibimetipsi exilium conscribentes, cum absentes damnati essent, corporibus subtractis, bona tantum quæ publicari poterant, pignorandi pœnæ præbebant. Dum hæc consules diuersis regionibus agunt, censores interim Romæ M. Liuius & C. Claudius senatum recitarunt. princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus. notati septem, nemo tamen qui sella curuli sedisset. sarta tecta acriter & cum summa fide exegerunt. viam è foro Boario ad Veneris, & circa fores publicos, & ædem Matris magnæ in palatio faciendam locauerunt. vectigal etiam nouum ex salaria annona statuerunt. sextante sal & Romæ, & per totam Italiam erat. Romæ precio eodem, pluris in foris & conciliabulis, & alio alibi precio præbendum locauerunt. Id vectigal commentum alterum ex censoribus satis credebant: populo iratū, quod in quo iudicio quosdam damnatus esset. & in precio salis maximè oneratas tribus, quarum opera damnatus erat, credebant. Inde Salinatori Liuio inditum cognomen. Lustrum conditum serius, quia per prouincias dimiserunt censores, vt ciuium Romanorum in exercitibus, quantus vbique esset, referretur numerus. Censa ei sijs CCLXV. millia hominum. condidit lustrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarum, quod nunquam antea factum erat, deferentibus censoribus, censum receperunt: vt quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis monumenta extarent. Equitum deinde census agi cœptus est. & ambo forte censores equum publicum habebant. cum ad tribum Polliam ventum est, in qua M. Liuij nomen erat: & præco cunctaretur citare ipsum censorem: Cita, inquit Nero, M. Liuium. & siue ex residua & vetere simultate, siue intempestiua iactatione seueritatis inflatus, M. Liuium, quia populi iudicio esset condemnatus, equum vendere iussit. Item M. Liuius cum ad tribum Narniensem & nomen collegæ ventum est, vendere equum C. Claudium iussit, duarum rerum causa: vnius, quod falsum aduersus se testimonium dixisset: alterius, quod non syncera fide secum in gratiam rediisset. Itaque ibi fœdum certamen inquinandi famā alterius cū sua famæ damno facti est. Exitu censuræ cum in leges iurasset C. Claudius, & in ærarium ascendisset, inter nomina eorum quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Liuius in ærarium venit, & præter Metiam tribum, quæ se nec condemnasset, neque condemnatum consulem aut censorem fecisset: populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit: quod & innocentem se condemnassent, & condemnatum consulem & censorem fecissent: neque inficiari possent aut iudicio semel, aut comitijs bis ab se peccatum esse. inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore. quod si exemplum haberet bis eundem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim se inter ærarios fuisse relicturum. Paruum certamen notarum inter censores, castigatio inconstantiæ populi censoria grauitate temporum illorum digna. Inuidia censores cum essent: crescendi ex his ratus esse occasionem Cn. Bebius

tribunus

A tribunus plebis, diem ad populum vtriq; dixit. Ea res consensu patrum discussa est, ne postea obnoxia populari aurę censura esset. Eadem ætate in Brutijs iam Petilia à consule vi capta, Consentia & Pandosia, & ignobiles aliæ ciuitates voluntate in deditionem venerunt. Et cum comitiorum iam appeteret tempus Cornelium potius ex Hetruria vbi nihil belli erat, Romam accire placuit. Is Consules Cn. Seruilium Cæpionem, & Cn. Seruilium Geminum creauit. Inde prætoria comitia habita. Creati P. Cornelius Lentulus, P. Quintilius Varus, P. Aelius Pætus, P. Villius Tappulus. Hi duo cum ædiles plebis essent, prætores creati sunt. Consul comitiis perfectis ad exercitum in Hetruriam redijt. Sacerdotes eo anno mortui, atq; in locum eorum suffecti T. Veturius Philo flamen Martialis in locum M. Aemylij Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus, inauguratusque. & in M. Pomponij Mathonis auguris & decemuiri locum creati, decemuir M. Aurelius Cotta augur, T. Sempronius Gracchus admodum adolescens, quod tunc perrarũ in mandandis sacerdotijs erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Capitolio positæ ab ædilibus curulibus, C. Liuio & M. Seruilio Gemino. Et ludi Romani biduum instaurati. item per biduum plebeij ab ædilibus P. Aelio, P. Villio: & Iouis epulum fuit ludorum causa.

DECADIS TERTIÆ LIB. X.

EPITOME.

IN Africa Scipio Carthaginienses, & eundem Syphacem Numidarum regem, Asdrubalemque pluribus prælijs vicit, adiuuante Masanissa: binaque hostium castra expugnauit: in quibus XL. millia hominum ferro ignique consumpta sunt. Syphacem per C. Lælium & Masanissam cepit. Masanissa Sophonisbam vxorem Syphacis, filiam Asdrubalis, captam statim adamauit: & nuptijs factis vxorem habuit: castigatusq; à Scipione, venenum ei transmisit, quo quidem hausto illa decessit. Effectumq; est multis Scipionis victoriis, vt Carthaginienses in desperationem acti, in auxilium publica salutis Annibalem ex Italia reuocarent. isq; anno decimosexto Italia discedens, in Africam traiecit: tentauitq; per colloquium pacem cum Scipione componere: & cum de conditionibus pacis non conuenisset, acie victus est. Pax Carthaginiensibus data est petentibus. Annibal Gisgonem pacem dissuadentem manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit. Mago qui bello in agro Insubrium cum Romanis conflixerat, vulneratus, dum in Africam per legatos reuocatus reuerteretur, ex C *vulnere mortuus est. Masanissæ regnum restitutũ est. Reuersus in vrbẽ Scipio, amplissimum nobilissimumq; egit triumphũ: quem Q. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus (incertum militari prius fauore, an populari cura ita cognominatus sit) primus certe hic imperator victæ à se nomine gentis nobilitatus est.*

C N. Seruilius Cæpio, & C. Seruilius Geminus Coss. (sextusdecimus is annus belli Punici erat) cum de republica belloq; & prouinciis ad senatum retulissent: censuerunt patres, vt consules inter se compararent sortirenturve, vter Brutios aduersus Annibalem, vter Hetruriam ac Ligures prouinciam haberet: cui Brutij euenissent, exercitum à P. Sempronio acciperet. P. Sempronius (ei quoq; enim proconsuli imperium in annum prorogabatur) P. Licinio succederet, is Romam reuerteretur. Bello quoq; bonus habitus ad cætera, quibus nemo ea tempestate instructior ciuis habebatur, congestis omnibus humanis à natura fortunaq; bonis, nobilis idem ac diues erat, forma viribusq; corporis excellebat, facundissimus habebatur, seu causa oranda, seu in senatu & ad populum suadendi ac dissuadendi locus esset, iuris pontificij peritissimus, super hæc bellicæ quoque laudis consulatus compotem fecerat. Quod in Brutiis prouincia, idem in Hetruria ac Liguribus decretum. M. Cornelius nouo consuli tradere exercitũ iussus: ipse prorogatorum,

to imperio Galliam prouinciam obtineret cum legionibus iis, quas prætor L. Scribonius priore anno habuisset. Sortiti deinde prouincias. Cæpioni Brutio, Seruilio Gemino Hetruria euenit. Tum prætorum prouinciæ in sortem coniectæ. Iurisdictionem vrbanam P. Aelius, Sardiniam P. Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminum cum duabus legionibus (sub Spurio Lucretio eæ fuerant) Quintilius Varus est sortitus. Et Lucretio prorogatum imperium, vt Genuam oppidum à Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni non temporis, sed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium est decretumq; vt supplicatio fieret, quod is in Africam prouinciam traiecisset, vt res salutaris populo Romano ipsiq; duci atq; exercitui esset. In Sicilia tria millia militum sunt scripta. & quia quod roboris ea prouincia habuerat, in Africā transuectum fuerat, ne qua classis ex Africa traijceret, XL. nauibus custodiri placuerat Siciliæ maritimam oram. Tredecim nouas naues Villius secum in Siciliam duxit, cæteræ in Sicilia veteres refectæ. Huic classi M. Pomponius prioris anni prætor prorogato imperio præpositus, nouos milites ex Italia aduectos in naues imposuit. Parem nauium numerum Cn. Octauio Pr. item prioris anni cum pari iure imperij ad tuendam Sardinij oram patres decreuerūt. Lentulus Pr. duo millia militum dare in naues iussus. Et Italiæ ora, quia incertum erat, quo missuri classem Carthaginienses forent: videbantur autem quicquid nudatum præsidijs esset, petituri: M. Martio Pr. prioris anni cum totidem nauibus tuenda data est, tria millia militum in eam classem ex decreto patrum cōsules scripserunt, & duas legiones vrbanas ad incerta belli. Hispaniæ cum exercitibus imperioq; veteribus imperatoribus, L. Lentulo & L. Manlio Acidino decretæ. Viginti omnino legionibus, & CLX. nauibus longis res Romana eo anno gesta. Prætores in prouincias ire iussi. Consulibus imperatum, vt priusquā ab vrbe proficiscerentur, ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum vouisset, si eodem statu respublica staret. Et noua religiones excitabant in animis hominum, prodigia ex pluribus locis nunciata. Aurum in Capitolio corui non laceraſſe tantum rostris crediti, sed etiam edisse. Mures Antij coronam auream arroserunt. Circa Capuam omnem agrum locustarum vis ingens, ita vt vnde aduenissent parum constaret, compleuit. Equuleus Reate cum quinque pedibus natus. Anagniæ sparsi primum ignes in cœlo, dein fax ingens arsit. Frusinonem arcus solem tenui linea amplexus: circulum deinde ipsum maior solis orbis extrinsecus inclusit: Arpini terra campestri agro in ingentem sinum consedit. Consulum alteri primam hostiam immolanti caput iecinori defuit. Ea prodigia maioribus hostiis procurata. edixit collegio pontificum dij, quibus sacrificaretur. Ijs transactis, consules præ- C coresque in prouincias profecti, omnibus tamen velut eam sortitis, Africa cura erat: seu quia ibi summam rerum bellique verti cernebant, seu vt Scipioni gratificarentur, in quem tum omnis vetus ciuitas erat. itaque non ex Sardinia tantum (sicut ante dictum) sed ex Sicilia quoque & Hispania vestimenta frumentumq;, & arma etiam ex Sicilia & omne genus commeatus eo portabantur. Nec Scipio vllo tempore hyemis belli opera remiserat, quæ multa simul vndiq; eum circunstabant. Vtica obsidebat, castra in conspectu Asdrubalis erant. Carthaginienses deduxerant naues, classem paratam instructamq; ad commeatus intercipiendos habebant. inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curā ex animo dimiserat: si forte iam satietas amoris in vxore ex multa copia eum cepisset. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginiensibus conditiones, vt Romani Africa, Pœni Italia excederent, quam si bellaretur, spes vlla desciturum afferebatur. Hæc per nuncios magis equidem acta crediderim (& ita pars maior authores sunt) quam ipsum Syphacem, vt Antias Valerius prodit, in castra Romana ad colloquium veniſſe. Primo eas conditiones imperator Romanus vix auribus admisit. postea vt causa probabilis suis commeandi foret in castra hostium mollius eadem illa abnuere: ac spem facere,

spem

A ſæpius vltro citroq; agitantibus, rem conuenturam. Hybernacula Carthaginienſium, congeſta temere ex agris materia exædificata, lignea ferme tota erat. Numidæ præcipue arundine textis ſtoreaque pars maxima tectis, paſſim nullo ordine, quidam vt ſine imperio occupatis locis, extra foſſam etiam vallumque habitabant. Hæc relata Scipioni ſpem fecerant caſtra hoſtium per occaſionem incendendi. Cum legatis quos mitteret ad Syphacem, calonum loco primos ordinis ſpectatæ virtutis atq; prudentiæ ſeruili habitu mittebat: qui dum in colloquio legati eſſent, vagi per caſtra alius alia, aditus exituſque omnes ſitum formamque & vniuerſorum caſtrorum & partium, qua Pœni, qua Numidæ haberent, quantum interualli inter Aſdrubalis ac regia caſtra eſſet, ſpecularentur: moremque ſimul noſcerent ſtationum vigiliarumque: nocte, an interdiu opportuniores inſidiantibus eſſent. & inter crebra colloquia alij atque alij de induſtria, quo pluribus omnia nota eſſent, mittebantur. Cum ſæpius agitata res certiorem ſpem pacis indies & Syphaci & Carthaginienſibus per eum faceret: legati Romani vetitos ſe reuerti ab imperatore aiunt, niſi certum reſponſum detur. proinde ſeu ipſi ſtaret iam ſententia, ſeu conſulendus Aſdrubal & Carthaginienſes eſſent, conſuleret. tempus eſſe aut pacem componi, aut bellum nauiter geri. Dum conſulitur Aſdrubal ab Syphace, ab Aſdrubale
B Carthaginienſes: & ſpeculatores omnia viſendi, & Scipio ad comparanda quę in rem opus erant, tempus habuit: & ex mentione ac ſpe pacis, negligentia, vt fit, apud Pœnos Numidaſque orta cauendi ne quid hoſtile interim paterentur. Tandem relatum reſponſum, quibuſdam, quia nimis cupere Romanus pacem videbatur, iniquis per occaſionem adiectis, quæ peropportune cupienti tollere inducias, Scipioni cauſam præbuere, ac nuncio regis, cum relatum ſe ad conſilium dixiſſet: poſtero die reſpondit: ſe vno fruſtra tendente nulli alij pacem placuiſſe. renunciaret igitur, nullam aliam ſpem pacis, quam relictis Carthaginienſibus, Syphaci cum Romanis eſſe. Ita tollit inducias, vt libera fide incepta exequeretur. deductiſque nauibus (& iam veris principium erat) machinas tormentaque, veluti à mari aggreſſurus Vticam imponit. duo millia militum ad capiendum, quem antea tenuerat, tumulum ſuper Vticam mittit: ſimul vt ab eo quod parabat, in alterius rei curam conuerteret hoſtium animos: ſimul ne quà, cum ipſe ad Syphacem Aſdrubalemque profectus eſſet, eruptio ex vrbe & impetus in caſtra ſua relicta cum leui præſidio fieret. His præparatis conuocatoque conſilio, & dicere exploratoribus iuſſis: quæ comperta afferrent, Maſaniſſaque, cui omnia hoſtium nota erant: poſtremo quid ipſe pararet in proximam noctem proponit. tribunis edicit, vt vbi prætorio
C dimiſſo ſigna concinuiſſent, extemplo educerent è caſtris legiones. Ita vt imperauerat, ſigna ſub occaſum ſolis efferri ſunt cœpta. ad primam ferme vigiliam agmen explicauerunt: media nocte (ſeptem enim millia itineris erant) modico gradu ad caſtra hoſtium peruentum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio Maſaniſſamque ac Numidas attribuit: & caſtra Syphacis inuadere, igneſque cõiicere iubet, ſingulos deinde ſeparatim, Lælium ac Maſaniſſam ſeductos obteſtatur, vt quantum nox prouidentiæ adimat, tantum diligentia expleant curaque. ſe Aſdrubalem Punicaque caſtra aggreſſurum, cæterum non ante cœpturum, quam ignem in regiis caſtris conſpexiſſet. Neque ea res morata diu eſt, nam vt proximis caſtris iniectus ignis hæſit, extemplo proxima quæque, & deinceps continua amplexus, totis ſe paſſim diſſipauit caſtris. & trepidatio quidem quanta neceſſe erat in nocturno effuſo tam late incendio, orta eſt. cæterum fortuitum, non hoſtilem ac bellicum ignem rati eſſe, ſine armis ad reſtinguendum incendium effuſi, in armatos inciderunt hoſtes, maxime Numidas ab Maſaniſſa notitia regiorum caſtrorum ad exitus itinerum idoneis locis diſpoſitos. Multos in ipſis cubilibus ſemiſomnes hauſit flamma: multi in præcipiti fuga ruentes ſuper alios alij, in anguſtiis portarum obtriti ſunt. Relucentem flammam primo vigiles Carthaginienſium, deinde excitati alij nocturno

tumultu cum conſpexiſſent, ab eodem errore credere & ipſi ſua ſponte inter
dium ortum: & clamor inter cædem & vulnera ſublatus, an ex trepidatione
nocturna eſſet confuſus, ſenſum veri adimebat. Igitur pro ſe quiſque inermes,
vt quibus nihil hoſtile ſuſpectum eſſet, omnibus portis qua cuique proximum
erat, ea modo quæ reſtinguendo igni forent portantes, in agmen Romanũ ru-
ebant. Quibus cæſis omnibus, præterquam hoſtili odio, etiam ne quis nuncius
effugeret: extemplo Scipio neglectas, vt in tali tumultu, portas inuadit, igni-
busq; in proxima tecta coniectis, effuſa flamma primo veluti ſparſa pluribus lo-
cis reluxit: dein per continua ſerpens vno repente omnia incendio hauſit. Am-
buſti homines iumentaq; fœda primũ fuga, dein ſtrage obruerant itinera per-
tarum, quos non oppreſſerat ignis, ferro abſumpti. binaq; caſtra vna die dele-
ta. duces tamen ambo, & ex tot millibus armatorum M M. peditum, & quin-
genti equites ſemiermes, magna pars ſaucij, afflatiq; incendio effugerunt. Cæ-
ſa aut hauſta flammis ad X L. millia hominũ ſunt: capti ſupra V I. millia, mul-
ti Carthaginienſium nobiles, X I. ſenatores, ſigna militaria C L X X V I I I. e-
qui Numidici ſupra I I. millia D C C. elephanti ſex capti: octo flamma ferroq;
abſumpti: magnaq; vis armorum capta. Ea omnia imperator Vulcano ſacrata
incendit. Aſdrubal ex fuga cum paucis Afrorum vrbem proximã petierat: eos;
omnes qui ſupererant, veſtigia ducis ſequentes ſe contulerant. metu deinde
ne dederetur Scipioni, vrbe exceſſit. Mox eodẽ patentibus portis Romani ac-
cepti, nec quicquam hoſtile, quia voluntate conceſſerant in ditionem, factum,
duæ ſubinde vrbes captæ direpteque. ea præda, & quæ caſtris incenſis ex igne
rapta erat, militi conceſſa eſt. Syphax octo millium ferme inde ſpacio loco mu-
nito conſedit. Aſdrubal Carthaginem contendit, ne quid per metum ex recen-
ti clade mollius conſuleretur. quo tantus primo terror eſt allatus, vt omiſſa V-
tica Carthaginem crederent extemplo Scipionem obſeſſurum. Senatum ita-
que Suffetes, quod velut conſulare imperium apud eos erat, vocauerunt. ibi
tribus dictis ſententiis, vna de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera
Annibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam reuocabat: tertia Roma-
næ in aduerſis rebus conſtantiæ exemplo reparandum exercitum, Syphacem-
que orandum ne bello abſiſteret, cenſebat. Hæc ſententia, quia Aſdrubal pre-
ſens, Barchinæque omnes factionis bellum malebant, vicit. Inde delectus in
vrbe agriſq; haberi cœptus: & ad Syphacem legati miſſi, ſumma ope & ipſum
reparantem bellum: cum vxori iam non vt ante blanditiis ſatis potentibus ad
animum amantis, ſed precibus & miſericordia valuiſſet, plena lachrymarum
obteſtans, ne patrem ſuum patriamque proderet: iiſdemque flammis Carthā-
ginem, quibus caſtra conflagraſſent: abſumi ſineret. Spem quoque opportune
oblatam afferebant legati, quatuor millia Celtiberorum circa vrbem nomine
Olbam ab conquiſitoribus ſuis conducta in Hiſpania, egregiæ iuuentutis, ſibi
occurriſſe: & Aſdrubalem propediem affore cum manu haudquaquam con-
temnenda. Is non benigne modo legatis reſpondit, ſed oſtendit etiam multi-
tudinem Numidarum agreſtium, quibus per eoſdem dies arma equoſque de-
diſſet, & omnem iuuentutem affirmat excitaturum ex regno. ſcire incendio, non
prælio cladem acceptam. cum bello inferiorem eſſe. qui armis vincatur. Hæc
legatis reſponſa. Et poſt dies paucos rurſus Aſdrubal & Syphax copias iunxe-
runt: is omnis exercitus fuit X X X. ferme millium armatorum. Scipionem ve-
lut debellato iam, quod ad Syphacem Carthaginienſeſque attineret: Vticæ
oppugnandæ intentum, iamque machinas admouentem muris, auertit fama
redintegrati belli. modiciſq; præſidiis ad ſpeciem modo obſidionis terra ma-
rique relictis, ipſe cum robore exercitus ire ad hoſtes pergit. Primo in tumulo
quatuor ferme millia diſtante ab caſtris regiis conſedit. Poſtero die cum equi-
tatu in Magnos (ita vocant) campos ſubiectus ei tumulo digreſſus, ſuccedendo
ad ſtationem hoſtium, laceſſendoque leuibus præliis, diem abſumpſit. & per
inſequens biduum tumultuoſis hinc atque illinc excurſionibus inuicem nihil

dictu

A dictis satis dignum fecerunt. quarto die vtrinque in aciem descensum est. Romanus post principes hastatorum prima signa in subsidiis triarios constituit: equitatum Italicum ab dextro cornu, ab læuo Numidas Masanissamque opposuit. Syphax Asdrubalque Numidis aduersus Italicum equitatum, Carthaginiensibus contra Masanissam locatis, Celtiberos in mediam aciem in aduersa signa legionum accepere. Ita instructi concurrunt. Primo impetu simul vtraque cornua & Numidæ & Carthaginienses pulsi. nam neque Numidæ, maxima pars agrestis, Romanum equitatum: neque Carthaginienses, & ipse nouus miles, Masanissam recenti supra cætera victoria terribilem sustinuere. Nudata vtrinque cornibus Celtiberorum acies stabat: quod nec in fuga salus vlla ostendebatur locis ignotis: neque spes veniæ ab Scipione erat, quem benemeritum de se & de gente sua mercenariis armis in Africam oppugnatum venissent. Igitur circunfusis vndique hostibus, alij super alios cadentes obstinati moriebantur. omnibusque in eos versis, aliquantum ad fugam temporis Syphax & Asdrubal præceperunt: fatigatos cæde diutius quam pugna victores nox oppressit. Postero die Scipio Lælium Masanissamque cum omni Romano & Numidico equitatu, expeditissimisque militum ad persequendos Syphacem atque Asdrubalem mittit. ipse cum robore exercitus vrbes circa omnes quæ B Carthaginiensium ditionis erant: partim vi, partim metu subegit. Carthagini quidem eratingens terror & circunferentem arma Scipionem, omnibus finitimis raptim perdomitis, ipsam Carthaginem repente aggressurum credebat. Itaque & muri reficiebantur, propugnaculisque armabantur, & pro se quisque quæ diutinæ obsidioni tolerandæ sunt, ex agris conuehebat. Rara mentio est pacis, frequentior legatorum ad Annibalem accersendum mittendorum. pars maxima classem quæ ad commeatus excipiendos parata erat, mittere iubent ad opprimendam stationem nauium ad Vticam incaute agêtem: forsitan etiam naualia castra relicta cum leui præsidio oppressuros. In hoc consilium maxime inclinant, legatos tamen ad Annbalem mittendos censent: quippe classe vt felicissime geratur res, parte aliqua leuari Vticæ obsidionem: Carthaginem ipsam qui tueantur, neq; imperatorem alium quam Annibalem, neque exercitum alium quam Annibalis superesse. Deducte ergo postero die naues, simul & legati in Italiam profecti, raptimque omnia stimulante fortuna agebantur: & in quo quisque eesiasset, prodi ab se salutem omnium rebatur. Scipio grauem iam spoliis multarum vrbium exercitum trahens, captiuis aliaque præda in vetera castra ad Vticam missis, iam in Carthaginem intentus occupat relictum fuga custodum Tuneta. (abest ab Carthagine XII. C millia ferme passuum) locus cum operibus, tum suapte natura tutus, & qui ab Carthagine conspici, & præbere ipse prospectum cum ad vrbem, tum ad circunfusum mare vrbi posset. Inde cum maxime vallum Romani iacerent, conspecta classis hostium est Vticam Carthagine petens. Igitur omisso opere pronunciatum iter, signaque raptim ferri sunt cœpta, ne naues in terram & obsidionem versæ, ac minime nauali prælio aptæ opprimerentur. qui enim restitissent agili & nautico instrumento aptæ & armatæ classi, naues tormenta machinasque portantes, & aut in onerariarum vsum versæ, aut ita appulsæ muris, vt pro aggere ac pontibus præbere ascensum possent? Itaque Scipio postquam eo ventum est, contra quam in nauali certamine solet, rostratis quæ præsidio aliis esse poterant, in postremam aciem receptis prope terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro aduersus hostem opposuit: easque ipsas, ne in tumultu pugnæ turbari ordines possent, malis antennisque de naue in nauem traiectis, ac validis funibus velut vno inter se vinculo illigatis comprehendit: tabulasque superstrauit, vt peruius in totum nauium ordo esset: & sub ipsis pontibus interualla fecit, qua procurrere speculatoriæ naues in hostem, ac tuto recipi possent. raptim pro tempore instructis mille ferme delecti propugnatores onerariis imponuntur: telorum maxime missilium, vt

quamuis

quamuis longo certamine sufficerent, vis ingens congeritur. ita parati atque intenti hostium aduentum opperiebãtur. Carthaginienses, qui si maturassent, omnia permista turba trepidantium primo impetu deprehendissent: procul terrestribus cladibus, atque inde ne in mari quidem, vbi ipsi plus poterant, satis fidentes, die segni nauigatione absumpto, sub occasum solis in portum (Rascinona Afri vocant) classem appulere. postero die sub ortum solis instructæ ab alto naues velut ad iustum prælium nauale, & tanquam exituris contra Romanis. Cum diu stetissent, postquam nihil moueri ab hostibus viderunt, iam demum onerarias aggrediuntur. Erat res minime certamini nauali similis, proxime speciem muros oppugnantium nauium, altitudine aliquantum onerariæ superabant. ex rostratis Pœni vana pleraque, vt pote supino ictu, tela in locum superiorem mittebant. grauior ac pondere ipso libratior seperne ex onerariis ictus erat. speculatoriæ naues ac leuia ipsa nauigia, quæ sub constratis pontium per interualla excurrebant, primo ipso tantũ impetu ac magnitudine rostratarum obruebantur: deinde & propugnatoribus quoque incommodæ erant, quod permistæ cum hostium nauibus inhibere sæpe tela cogebant, metune ambiguo ictu suis inciderent: postremo asseres ferreo vncofixi (harpagones vocant milites) ex Punicis nauibus iniici in Romanas cœpti. quos cum neque ipsos, neque catenas quibus suspensi iniiciebantur, incidere possent: vt quæque retro inhibita rostrata onerariam hærentem vncotraheret, scindi videres vincula quibus aliis innexa erat: seriemque aliam simul plurium nauium trahi. Hoc maxime modo lacerati quidem omnes pontes, & vix transiliendi in secundum ordinem nauium spacium propugnatoribus datum est. Sex ferme onerariæ puppibus abstractæ Carthaginem sunt, maior quam pro re lætitia, sed eo gratior, quod inter assiduas clades ac lachrymas vnum quantumcunque ex insperato gaudium affulserat, cum eo vt apparet haud procul exitio fuisse Romanam classem, ni cessatum à præfectis suarum nauium foret, & Scipio in tempore subuenisset. Per eosdem fere dies cum Lælius & Masanissa quintodecimo ferme die in Numidiam peruenissent, Masæsyli regnum paternum Masanissæ, læti vt ad regem diu desideratum, concessere. Syphax pulsis inde præfectis præsidijsque suis, veteres continebat regno, neutiquam quieturus. stimulabant ægrum amore vxor socerque: & ita viris equisque abundabat, vt subiectæ oculis regni per multos florentis annos vires, etiam minus barbaro atque impotenti animo spirituspossent facere. Igitur omnibus qui bello apti erant, in vnum coactis, equos, arma, tela, diuidit: equites in turmas, pedites in cohortes, sicut quondam ab Romanis centurionibus didicerat, distribuit. Exercitu haud minore quam quem prius habuerat, cæterum omni prope nouo atque incondito ire ad hostes pergit. Et castris in propinquo positis, primo pauci equites ex uito speculantes ab stationibus progredi, inde iaculis summoti recurrere ad suos: inde excursiones inuicem fieri, & compulsos indignatio accenderet, plures subire: quod incitamentum certaminum equestrium est, cum aut vincentibus spes, aut pulsis ira aggregat suos. Ita cum à paucis prælio accenso, omnes vtrinque postremo equitum certaminis studium effudit. ac dum equestre prælium erat, multitudo Masæsylorum, ingentia agmina Syphace emittente, sustineri vix poterat. deinde vt pedes Romanus repentino per turmas suas viam dantes intercursu stabilem aciem fecit, absterruitque effuse inuehentem sese hostem: primo barbari segnius permittere equos, dein stare ac prope turbari nouo genere pugnæ: postremo non pediti solum cedere, sed ne equitem quidem sustinere peditis præsidio audentem. Iam signa quoque legionum appropinquabant. tum vero Masæsyli non modo primum impetum, sed ne conspectum quidem signorum atque armorum tulerunt. tantum seu memoria priorum cladium, seu præsens terror valuit. Ibi Syphax dum obequitat hostium turmis, si pudore, si periculo suo fugam sistere posset, equo grauiter icto effusus opprimiturcapitur.

A capiturque: & vinus, lætum ante omnes Masanissæ præbiturus spectaculum, ad
Lælium pertrahitur. Cirtha caput regni Syphacis erat: eoque se ingens vis ho-
minum ex fuga contulerat. Cædes in eo prælio minor quam victoria fuit, quia
equestri tantummodo prælio certatum fuerat. non plus quinque millia occisa,
minus dimidium eius hominum captum est: impetu in castra facto, quo percul-
sis rege amisso multitudo se contulerat: Masanissa Lælio dicere, sibi quidem
nihil esse in præsentia pulchrius, quam victorem recuperatum tanto post inter-
vallo inuisere receptum patrium regnum: sed tam secundis, quam aduersis re-
bus non dari spacium ad cessandum, si se Lælius cum equitatu victoque Sy-
phace Cirtham præcedere sinat, trepida omnia metu se oppressurum. Lælium
cum peditibus subsequi modicis itineribus posse. Assentiente Lælio, prægres-
sus Cirtham, euocari ad colloquium principes Cirthensium iubet: sed apud
ignaros regis casus, neque quæ acta essent promendo, nec minis nec suadendo
ante valuit, quam rex vinctus in cõspectum datus est. Tum ad spectaculum tam
sædum comploratio orta: & partim pauore mœnia sunt deserta, partim re-
pentino consensu gratiam apud victorem quærentium patefactæ portæ. Et
Masanissa præsidio circa portas opportunaque mœrium dimisso, ne cui fugæ
pateret exitus, ad regiam occupandam citato vadit equo. Intranti vestibulum
B in ipso limine Sophonisba vxor Syphacis, filia Asdrubalis Pœni occurrit: &
cum in medio agmine armatorum Masanissam insignem cum armis, tum cæte-
ro habitu conspexisset, regem esse (id quod erat) rata, genibus aduoluta eius:
Omnia quidem, inquit, vt posses in nos, dij tibi dederunt, virtusque & felicitas «
tua. sed si captiuæ apud dominum vitæ necisque suæ vocem supplicem mittere «
licet: si genua, si victricem attingere dextram, precor quæ soque per maiesta- «
tem regiam, in qua paulo ante nos quoque fuimus: perque gentis Numida- «
rum nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit: per huiusce regiæ deos, «
qui te melioribus ominibus accipiant, quam Syphacem hinc miserunt: hanc «
veniam supplici des, vt ipse quodcunque fert animus, de captiua statuas: neq; «
in cuiusquam Romani superbum ac crudele arbitrium venire sinas. si nihil a- «
liud quam Syphacis vxor fuissem, tamen Numidæ, atque in eadem mecum A- «
frica geniti, quam alienigenæ & externi fidem experiri mallem. quid Cartha- «
ginienſi ab Romano, quid filiæ Asdrubalis timendum sit, vides. si nulla alia re «
potes, morte me vindices ab Romanorum arbitrio, oro obtestatorque. Forma «
erat insignis, & florentissima ætas. itaq; cum diu dextram amplectens in id, ne
cui Romano traderetur, fidem exposceret: propiusque iam blanditias oratio
esset quam preces: non in misericordiam modo prolapsus est animus victoris,
C sed (vt est genus Numidarum in Venerem præceps) amore captiuæ victor cap-
tus, data dextera in id quod petebatur, obligandæ fidei in regiam concedit.
Institit deinde reputare secum ipse, quemadmodum promissi fidem præstaret.
quod cum expedire non posset, ab amore temerarium atque impudens mutu-
atur consilium. nuptias in eum ipsum diem repente parare iubet, ne quid reli-
queret integri aut Lælio, aut ipsi Scipioni consulendi velut in captiuam, quæ
Masanissæ iam nupta foret. Factis nuptijs superuenit Lælius: & adeo non dis-
simulauit improbare factum, vt primo etiam cum Syphace & cæteris capti-
uis detractam eam thoro geniali mittere ad Scipionem conatus sit. victus de-
inde precibus Masanissæ, orantis vt arbitrium vtrius regum duorum fortunæ
accessio Sophonisba esset, ad Scipionem reijceret: misso Syphace & cæteris
captiuis, cæteras vrbes Numidiæ quæ præsidijs regijs tenebantur, adiuuante
Masanissa recepit. Syphacem in castra adduci cum esset nunciatum, omnis vel-
ut ad spectaculum triumphi multitudo effusa est. Præcedebat ipse vinctus, se-
quebatur grex nobilium Numidarum. tum quantum quisque plurimum posset
magnitudini Syphacis, famæque gentis, victoriam suam augendo, addebat.
Illum esse regem, cuius tantum maiestati duo potentissimi in terris tribuerint
populi, Romanus Carthaginiensisque, vt Scipio imperator suus ad amicitiam

eius

eius petendam, relicta prouincia Hispania exercituque, duabus quinqueremibus in Africam nauigarit: Asdrubal Pœnorum imperator non ipse modo ad eum in regnum venerit, sed etiam filiam ei nuptum dederit. habuisse eum tempore vno in potestate duos imperatores, Pœnum Romanumque. sicut ab diis immortalibus pars vtraq; hostiis mactandis pacem petisset, ita ab eo vtrinque pariter amicitiam petitam. iam tantas habuisse opes, vt Masanissam regno pulsum eo redegerit, vt vita eius fama mortis & latebris, ferarum modo in syluis rapto viuentis, tegeretur. His sermonibus circumstantium celebratus rex, in prætorium ad Scipionē est perductus. Monit & Scipionem cum fortunæ pristina viri præsenti fortunę collata: tum recordatio hospitij, dextræque datæ, & fœderis publice ac priuatim iuncti. Eadem hæc & Syphaci animum dederunt in alloquendo victore: nam cum Scipio quid sibi voluisset quæreret, qui non societatem solum abnuisset Romanam, sed vltro bellum intulisset: tum ille peccasse quidem sese, atque insaniisse fatebatur: sed tum demum cum arma aduersus populum Romanum cepisset, exitum sui furoris fuisse, non principium. tunc se insaniisse, cum hospitia priuata & publica fœdera omnia ex animo eiecisset: cum Carthaginiensem matronam domum acceperit, illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam: illam furiam pestemque omnibus delinimentis animum suum auertisse atque alienasse: nec quieuisse, donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma aduersus hospitem atque amicum induerit. perdito tamen atque afflicto sibi hoc in miseriis solatij esse, quod in omnium hominum inimicissimi sibi domum ac penates eandem pestem ac furiam, transisse videat. neque prudentiorem, neque constantiorem Masanissam quam Syphacem esse, etiam ab inuenta incautiorem. certe stultius illum atque intemperantius eam, quam se duxisse. Hæc non hostili modo odio, sed amoris etiam stimulis, amatam apud æmulum cernens cum dixisset: non mediocri cura Scipionis animum pepulit, & fidem criminibus factæ propè inter arma nuptiæ, neque consulto neque expectato Lælio faciebant: tamque præceps festinatio, vt quo die captam reginam vidisset, eodem matrimonio iunctam acciperet: & apud penates hostis sui nuptiale sacrum conficeret. Et eo fœdiora hęc videbantur Scipioni, quod ipsum in Hispania iuuenem nullius forma pepulerat captiuæ. Hæc secum volutanti Lælius ac Masanissa superuenerunt quos cum pariter ambos & benigno vultu excepisset, & egregiis laudibus frequenti prętorio celebrasset, abductum in secretum Masanissam sic alloquitur: Aliqua te existimo Masanissa intuentem in me bona, & principio in Hispaniā ad iungendam mecum amicitiam venisse, & postea in Africa teipsum, spesq; omnes tuas in fidē meam cōmisisse. atqui nulla earū virtus est, propter quas appetendus tibi visus sim, qua ego æque atq; temperantia & continentia libidinū gloriatus fuerim. Hanc te quoq; ad cęteras tuas eximias virtutes, Masanissa adiecisse velim. nam non est (mihi crede) tantum ab hostib. armatis ærati nostrę periculi, quantum ab circumfusis vndiq; voluptatibus. qui ea sua temperantia frenauit ac domuit, multo maius decus maioremq; victoriam sibi peperit, quā nos Syphace victo habemus. Quę me absente strenue ac fortiter secisti, libenter & cōmemorani & memini: cętera te ipsum reputare tecū, quam me dicente erubescere malo. Syphax populi Rom. auspiciis victus captusque est. itaque ipse, coniunx, regnum, ager, oppida, homines qui incolunt, quicquid denique Syphacis fuit, pręda populi Romani est: & regem coniugemq; eius, etiā si non ciuis Carthaginiensis esset, etiam si non patrem eius imperatorem hostium videremus, Romam oporteret mitti: ac senatus populiq; Romani de ea iudicium atq; arbitrium esse, quæ regem nobis socium alienasse, atque in arma coegisse prępcipitem dicatur. Vince animum, caue deformes multa bona vno vitio, & tot meritorum gratiam maiore culpa, quam causa culpæ est, corrumpas. Masanissæ hæc audienti non rubor solum suffusus, sed lacrymæ etiam obortæ: & cum se quidem in potestate futurum imperatoris dixisset, orassetque, cum,

A cum, vt quanquam res sineret, fidei suæ temere obstrictæ consuleret (promisisse enim esse in nullius potestatem eam traditurum) ex prætorio in tabernaculum suum confusus concessit. Ibi arbitris remotis, cum crebro suspirio & gemita, quod facile à circumstantibus tabernaculum exaudiri posset, aliquantum temporis consumpsisset: ingenti ad postremum edito gemitu, fido ex seruis vno acceto, sub cuius custodia regio more ad incerta fortunæ venenum erat, ei mistum in poculo ferre ad Sophonisbam iubet, ac simul nunciare: Masanissam libenter primam ei fidem præstaturum fuisse, quam vir vxori debuerit, quoniam arbitrium eius, qui possint, adimant: secundam fidem præstare, ne viua in potestatem Romanorum veniat. memor patris imperatoris, patriæque, & duorum regum, quibus nupta fuisset, sibi ipsa consuleret. Hunc nuncium ac simul venenum ferens ministet cum ad Sophonisbam veniisset: Accipio, inquit, nuptiale munus, nec ingratum, si nihil maius vir vxori præstare potuit, hoc tamē nuncia, melius me morituram fuisse, si non in funere meo nupsissem. nec locuta est ferocius, quā acceptum poculum nullo trepidationis signo dato inpauide hausit. Quod vbi nunciatum est Scipioni, ne quid æger animi ferox iuuenis grauius consuleret: accitum eum extemplo nunc solatur, nunc quod temeritatem temeritate alia luerit, tristioremque rem quam necesse fuit, fecerit, leniter B castigat. Postero die vt à præsenti motu auerteret animum eius, in tribunal ascendit: & concionem aduocari iussit. ibi Masanissam primum regem appellatum, eximijsque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat, addit verbis honorem, neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliorem eo ornatu esse, quo vnum omnium externorum dignum Masanissam populus Romanus ducat. Lælium deinde & ipsum collaudatum aurea corona donat. & alij militares viri, prout à quoque nauatā operā erat, donati. Iis honoribus mollius regis animus, erectusque in spem propinquam, sublato Syphace omnis Numidiæ potiundæ. Scipio C. Lælio cum Syphace alijsque captiuis Romam misso, cum quibus & Masanissæ legati profecti sunt, ipse ad Tuneta rursum castra refert: & quæ munimenta inchoauerat, permunijt. Carthaginienses non breui solum, sed prope vano gaudio ab satis prospera in præsens oppugnatione classis perfusi, post famam capti Syphacis, in quo plus prope quam in Asdrubale atque exercitu suo spei repositum erat, perculsi, iam nullo authore belli vltro audito, oratores ad pacem petendam mittunt X X X. seniorum principes, id erat sanctius apud illos consilium maximaq; ad ipsum senatum regendum vis. Qui vbi in castra Romana & prætorium C peruenerunt, more adorantium (accepto credo ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conueniens oratio tam humili adorationi fuit, non culpam purgantium, sed transferentium initium culpæ in Annibalem, impotentiæque eius fautores. veniam ciuitati petebant, ciuium temeritate bis iam ante euersæ, incolumi futuræ iterum hostium beneficio, imperium ex victis hostibus populum Romanum, non perniciem petere. paratus obedienter seruire, quæ vellet, imperaret. Scipio & venisse ea spe in Africam se ait, & spem suam prospero belli euentu auctam, victoriam se non pacem domum reportaturum esse. tamen cum victoriam prope in manibus habeat, pacem non abnuere: vt omnes gentes sciant populum Romanum & suscipere iusta bella, & finire. Leges pacis se has dicere: Captiuos & perfugas & fugitiuos restituant. exercitus ex Italia & Gallia deducant. Hispania abstineant. insulis omnibus quæ inter Italiam & Africā sunt, decedant. naues longas, præter viginti, omnes tradant. tritici quingenta, hordei C C C. millia modum, pecuniæ summam quantā imperauerit, parum conuenit. alibi quinque millia talentum, alibi quinque millia pondo argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatum inuenio. His conditionibus, inquit, placeatne pax, triduum ad consultandum dabitur: si placuerit, mecum inducias facite. Romam ad senatum mittite legatos.

Ita

Ita dimissi Carthaginienses, nullas recusandas conditiones pacis cum censu issent (quippe qui moram temporis quærerent, dum Annibal in Africam traiceret) legatos alios ad Scipionem, vt inducias facerent: alios Romam ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos in speciem captiuos perfugasque & fugitiuos, quo impetrabilior pax esset. Multis ante diebus Lælius cum Syphace primoribusque Numidarum captiuis Romam venit: quæq; in Africa gesta essent, omnia exposuit ordine patribus, ingenti omnium & in præsens lætitia, & in futurum spe. Consulti inde patres regem in custodiam Albam mittendum censuerunt. Lælium retinendum, donec legati Carthaginienses venirent. Supplicatio in quatriduum decreta est. P. Ælius prætor senatu misso, & concione inde aduocata, cum C. Lælio in rostra ascendit. Ibi vero audientes fusos Carthaginiensium exercitus, deuictum & captum ingentis nominis regem, Numidiam omnem egregia victoria peragratam, tacitum continere gaudium non poterant, quin clamoribus, quibusq; aliis multitudo solet, lætitiam immodicam significarent. Itaque prætor extemplo edixit, vti æditui ædes sacras omnes tota vrbe aperirent, circumeundi, salutandi que deos, agendique gratias per totum diem populo potestas fieret. Postero die legatos Masanissę in senatum introduxit. Gratulati primum senatui sunt, quod P. Scipio prospere res in Africa gessisset: deinde gratias egerunt, quod Masanissam non appellasset modo regem, sed fecisset, restituendo in paternum regnum: in quo post Syphacem sublatum, si ita Patribus visum esset, sine metu & certamine esset regnaturus. deinde quod collaudatum pro concione amplissimis decorasset donis: quibus ne indignus esset, & dedisse operam Masanissam, & porro daturum esse. petere, vt regium nomen cæteraq; Scipionis beneficia & munera senatus decreto confirmaret: & nisi molestum esset, illud quoque petere Masanissam, vt Numidas captiuos qui Romę in custodia essent, remitterent. id sibi amplum apud populares futurum esse. Ad ea responsum legatis. Rerum gestarum in Africa prospere communem sibi cum rege gratulationem esse. Scipionem recte atque ordine videri fecisse, quod eum regem appellasset: & quicquid aliud fecisset, quod honori foret Masanissæ, ea Patres comprobare atque laudare. Munera quæ legati ferrent regi, decreuerunt, sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis, & lato clauo tunicis, & equos duos phaleratos, bina equestria arma cum loricis: & tabernacula, militaremque suppellectilem, qualem prætori cōsuli mos est. Hæc regi prætor mittere iussus. legatis in singulos dona ne minus quinum millium, comitibus eorum millibus æris. & vestimenta bina legatis, singula comitibus, Numidisque qui ex custodia missi redderentur regi. ad hoc ædes, libera loca lautia legatis decreta. Eadem ætate qua hæc decreta Romæ, & in Africa gesta sunt, P. Quintilius Varus prætor, & M. Cornelius Procos. in agro Insubrium Gallorū cum Magone Pœno signis collatis pugnauerunt. Prætoris legiones in prima acie fuerunt: Cornelius suas in subsidiis tenuit, ipse ad prima signa equo aduectus proq; duobus cornibus prætor ac proconsul milites ad inferenda in hostes signa summa vi hortabantur. posteaquam nihil cōmouebant, tum Cornelio Quintilius: Lentior, vt vides, fit pugna inquit: & induratus præter spem resistendo hostium timor: ac ne vertat in audaciam, periculum est. equestrem procellam excitemus oportet, si turbare ac statu mouere volumus. itaque vel tu ad prima signa prælium sustine, ego inducam in pugnam equites: vel ego hic in prima acie rem geram, tu quatuor legionum equites in hostem emittito. Vtram vellet prætor muneris partem proconsule accipiente, Quintilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat, impigro iuuene ad equites pergit, iussosque ascendere in equos, repente in hostem emittit. Tumultum equestrem anxit clamor ab legionibus additus: nec stetisset hostium acies, ni Mago ad primum equiti motum paratos elephantos extēplo in prælium induxisset, ad quorum stridorē odoremq; & aspectum territi equi, vanum equestre prœlium fecerunt. & vt permixtus, vbi cuspide vti & cōminus

gladio

A gladio posset, roboris maioris Romanus eques erat ita in ablatum paventibus procul equis melius ex interuallo Numidæ iaculabantur. simul & peditum legio duodecima magna ex parte cæsa pudore magis quam viribus tenebat locum: nec diutius tenuisset, ni ex subsidijs tertiadecima legio in primam aciem inducta prælium dubium excepisset, Magoque ex subsidijs Gallos integræ legioni opposuisset. quibus haud magno certamine fusis, hastati legionis vndecimæ conglobant se, atque elephantos iam etiam peditum aciem turbantes inuadunt. in quos cum pila confertos coniecissent: nullo ferme frustra emisso, omnes retro in aciem suorum auerterunt. quatuor granati vulneribus corruerunt. Tum prima commota hostium acies, simul omnibus peditibus, vt auersos videre elephantos, ad augendum pauorem ac tumultum effusis. sed donec stetit ante signa Mago, gradum sensim referentes ordines tenorem pugnæ seruabant. posteaquam semore transfixo cadentem auferriq; ex prælio prope exanguem videre: ex templo in fugã omnes conuersi. Ad V. millia hostiũ eo die cæsa, & signa militaria duo deuiginti capta. nec Romanis incruenta victoria fuit. II. mil. & CCC. de exercitu prætoris, pars multo maxima ex legione XII. amissa inde & tribuni militũ duo, M. Cosconius, & M. Mœnius. tertiædecimæ quoq; B legionis, quæ postremo prælio affuerat, Cn. Heluius tribunus militum in restituenda pugna cecidit, & duodeuiginti ferme equites illustres obtriti ab elephantis cum centurionibus aliquot perierunt. & longius certamen fuisset, ni vulnere ducis concessa victoria esset. Mago proximæ noctis silentio profectus, quantum pati viæ per vulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos peruenit. ibi cum legati ab Carthagine paucis ante diebus in sinum Gallicum appulsis nauibus adierunt, iubentes primo quoque tempore in Africam traijcere. idem & fratrem eius Annibalem (nam ad eum quoq; isse legatos eadem iubentes) facturum. non in eo esse Carthaginiensium res, vt Galliam atque Italiam armis obtineant. Mago non imperio modo senatus, periculoque patriæ motus, sed metuens etiam, ne victor hostis moranti instaret: Ligures que ipsi relinqui Italiam à Pœnis cernentes, ad eos quorum mox in potestate futuri essent, deficerent. simul sperans leuiorem in nauigatione quã in via iactationem vulneris fore, & curationi omnia commodiora: impositis copijs in naues profectus, vix dum superata Sardinia ex vulnere moritur. naues quoque aliquot Pœnorum difiectæ in alto, à classe Romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terra marique in parte Italiæ quæ iacet ad Alpes, C gesta. Consul Cn. Seruilius nulla memorabili re in prouincia Hetruria, & Gallia (nam eo quoque processerat) gesta. patre Cn. Seruilio, & C. Luctatio patruo ex seruitute post decimum sextum annum receptis, qui ad vicum Tanetum à Boijs capti fuerant: hinc patre, hinc patruo latera circundantibus, priuato magis quam publico decore insignis Romam redijt. Latum ad populum est, ne Cn. Seruilio fraudi esset, quod patre, qui sella curuli sedisset, viso cum id ignoraret, tribunus pl. atque ædilis pl. fuisset, contra quam sancitum legibus erat. Hac rogatione perlata, in prouinciam redijt. Ad Cn. Seruilium consulem, qui in Brutijs erat, Consentia, Vffugum, Hergæ, Besidiæ, Hetriculum, Syphenum, Argentanum, Dampetia, multique alij ignobiles populi senescere Punicum bellum cernentes, defecere. Idem consul cum Annibale in agro Crotoniensi acie conflixit. Obscura eius pugnæ fama est: Valerius Antias quinq; millia hostium cæsa ait. quę tanta res est, vt aut impudenter ficta sit, aut pegligẽter prætermissa. Nihil certe vltra rei in Italia ab Annibale gestũ. nam ad eum quoque legati ab Carthagine vocantes in Africã ijs forte diebus, quibus ad Magonem, venerunt. Frendens gemensque ac vix lachrymis temperans, dicitur legatorum verba audisse. Posteaquam edita sunt mandata: Iam non perplexe, « inquit, sed palam reuocant, qui vetando supplementum, & pecuniam mitti, iam « pridem retrahebant. Vicit ergo Annibalem non populus Romanus toties cæ- « sus fugatusque, sed senatus Carthaginiensis obtrectatione, atque inuidia. neq; «

hac

hac deformitate reditus mei tam Pub. Scipio exultabit, atq; efferet sese, quam Hanno, qui domum nostram, quando alia re non potuit, ruina Carthaginis oppressit. Iam hoc ipsum præsagiens animo, præparauerat ante naues itaque inutili militum turba prælidij specie in oppida Brutij agri, quæ pauca magis quam fide continebantur, dimissa, quod roboris in exercitu erat, in Africam transuexit: multis Italici generis, quia in Africam secuturos abnuentes, cessserant in Iunonis Laciniæ delubrum, inuiolatum ad eam diem, in templo ipso fœde interfectis. Raro quenquam alium patriam exilij causa relinquentem, magis mœstum abisse ferunt, quam Annibalem hostium terra cedentem. respexisse sæpe Italiæ littora, & deos hominesque accusantem, se quoque ac suum ipsius caput execratum, quod non cruentum ab Cannensi victoria militem Romam duxisset. Scipionem ire ad Carthaginem ausum, qui consul hostem in Italia Pœnum non vidisset: se centum millibus armatorum ad Thrasymenum & Cannas cæsis, circa Casilinum, Cumas, Nolamque consedisse. Hæc accusans, querensque, ex diutina possessione Italiæ est detractus. Romam per eosdem dies, & Magonem & Annibalem profectos allatum id, cuius duplicis gratulationis minuit lætitiam, & quod parum duces in recondis ijs, cum id mandatum ab senatu esset, aut animi, aut virium habuisse videbantur: & quod soliciti erant, omni belli mole in vnum ducem exercitumque inclinata, quo euasura esset res. Per eosdem dies legati Saguntini venerunt, comprehensos cum pecunia adducentes Carthaginienses, qui ad conducenda auxilia in Hispaniam traiecissent. ducenta & quinquaginta auri, octogenum pondo argenti, in vestibulo curiæ posuerunt. Hominibus acceptis, & in carcerem conditis, auro argentoque reddito, gratiæ legatis actæ: atque insuper munera data, ac naues, quibus in Hispaniam reuerterentur. Mentio deinde ab legatis facta est, segnius homines bona quam mala sentire. transitus Annibalis in Italiam quantum terroris pauoris q; iniecisset, sese meminisse, quas deinde clades, quos luctus incidisse? visa castra hostium è muris vrbis? quæ vna singulorum vniuersorumque fuisse? quoties in concilijs voces manus ad cælum porrigentium auditas? En vnquam ille dies futurus esset, quo vacuam hostibus Italiam bona pace florentem visuri essent? dedisse tandem id deos sextodecimo demum post annos nec esse qui dijs gratias agendas censeat. Adeone aduenientem quidem gratiam homines benigne accipere, nedum vt præteritæ satis memores sint. Conclamatum deinde ex omni parte curiæ est, vt referret P. Alius prætor: decretumque, vt V. dies circa omnia puluinaria supplicaretur, victimæq; maiores immolarentur C XX. Iam dimisso Lælio, legatis Masanissæ, cum Carthaginiensium legatos de pace ad senatum venientes Teolis visos, inde terra ventorum allatum esset, reuocari C. Lælium placuit, vt coram eo de pace ageretur. Q. Fuluius Gillo legatus Scipionis Carthaginienses Romam adduxit: quibus veritis ingredi vrbem, hospitium in villa publica, senatus ad ædem Bellonæ datus est. Orationem eandem fere, quam apud Scipionem, habuerunt, culpam omnem belli a publico consilio in Annibalem vertentes. Eum iniussu senatus non Alpes modo, sed Iberum quoque transgressum: nec Romanis solum, sed ante etiam Saguntinis priuato consilio bellum intulisse. senatui ac populo Carthaginiensi, si quis vera æstimet, fœdus ad eam diem inuiolatum esse cum Romanis. itaque nihil aliud sibi mandatum esse, vt peterent, quam vt in ea pace quæ postremo cum consule Lutatio facta esset, manere liceret. Cum more tradito a patribus, potestatem interrogandi, si quid vellet, legatis prætor fecisset: seniores quique (quibus fœderibus interfuerant, alij interrogarent: nec meminisse se per ætatem (etenim omnes senes nonnenes erant) dicerent legati: conclamatum ex omni parte curiæ est, Penica fraude electos qui veterem pacē repeterent, cuius ipsi non meminissent. Remittis deinde curia legatis, sententiæ interrogari cœptæ. M. Liuius Cn. Seruilium Cos. qui propior esset, accersendum, vt coram eo de pace ageretur, censebat. de

de re maiore, quam quanta esset, consultatio incidere non posset: non videri sibi, absente consulum altero ambobusve eam rem agi, satis ex dignitate populi Romani esse. Q. Metellus, qui triennio ante consul dictatorque fuerat cum P. Scipio cædendo exercitus, agros populando, in eam necessitatem compulisset hostes, vt supplices pacem peterent: & nemo omnium verius existimare posset, qua mente ea pax peteretur, quam is qui ante portas Carthaginis bellum gereret: nullius alterius consilio quam Scipionis, accipiendam abnuendamque pacem esse. M. Valerius Lævinus, qui biv consul fuerat, speculatores, non legatos venisse arguebat: inbendosque eos Italia excedere, & custodes cum iis vsque ad naues mittendos. Scipionique scribendum, ne bellum remitteret. Lælius Puluiusque adiecerunt, & Scipionem in eo positam habuisse spem pacis, si Annibal & Mago ex Italia non reuocarentur. cæterum omnia simulatoros Carthaginienses, duces eos exercitusque exspectantes: deinde quamuis recentium fœderum, & deorum omnium obtestos, bellum gesturos. Eó magis in Lævini sententiam discessum. Legati pace infecta, ac prope sine responso dimissi. Per eos dies Cn. Seruilius consul, haud dubius quin pacata Italiæ penes se gloria esset, velut pulsum ab se Annibalem persequens, in Siciliam, inde in Africam transiturus trajecit. Quod vbi Romæ vulgatum est, primo censuerunt Patres, vt prætor scriberet consuli, senatum æquum censere, in Italiam reuerti eum: deinde, cum prætor spretum eum literas suas diceret, dictator ad id ipsum creatus P. Sulpitius, pro iure maioris imperij consulem in Italiam reuocauit. reliquum anni cum M. Seruilio magistro equitum circumeundis in Italia vrbibus, quæ bello alienatæ fuerant, nocendoque singularum causis consumpsit. Per inducias tempus & ex Sardinia ab L. Lentulo prætore centum onerariæ naues cum commeatu & viginti rostratarum præsidio, & ab hoste & ab tempestatibus mari, tuto in Africam transmiserunt. Cn. Octauio C C. onerarijs, XXX. longis nauibus ex Sicilia trajicienti non eadem fortuna fuit. In conspectum ferme Africæ prospero cursu vectum primo destituit ventus, dein versus in Africam turbauit, ac passim naues disiecit. ipse cum rostratis per aduersos fluctus ingenti remigum labore enixus, Apollinis promontorium tenuit. onerariæ pars maxima ad Ægimurum insulam (ea sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est) XXX. ferme millia ab vrbe, allæ aduersus vrbem ipsam ad calcem lacus, delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthaginis erant. itaque ex tota vrbe in forum concursum est, magistratus senatum vocare, populus in curiæ vestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusque amitteretur præda. Cum quidam pacis petitæ, alij inducianim (nec dum enim dies exierat) fidem opponerent, postremo permisto pene senatus populique consilio, constitutum est, vt classe quinquaginta nauium Asdrubal Ægimuri trajiceret, inde per litora portusque dispersas Romanas naues colligeret. Deserta fuga nauium primum ab Ægimuro, dein ab Aquis onerarijs Carthaginem pupplibus vectæ sunt. Nondum reuerterant ab Roma legati, nec sciebatur quæ senatus Romanus de bello aut pace sententia esset: nec dum inducianum dies exierat. eo indignior iniuriam ratus Scipio, ab iis qui petierant pacem & inducias, fœdus pacis & fidem inducianum violatam esse, legatos Carthaginem, L. Bebium, & Seruilium, L. Fabium extemplo misit. Qui cum multitudinis concursu prope violati essent, nec reditum eodem futurum cernerent, petierunt a magistratibus, quorum auxilio vis prohibita erat, vt naues mitterent, quæ se prosequerentur. Datæ triremes; duæ cum ad Hagradam flumen peruenissent, vnde castra Romana conspiciebantur, Carthaginem redire. Classis Punica ad Vticam stationem habebat: ex ea tres quadriremes, seu clam misso a Carthaginiensibus vt fieret, seu Asdrubale qui classi præerat, sine publica fraude auso factum, quinqueremem Romanam superantem promontorium ex alto repente aggressæ sunt, sed neque contra ferire celeritate subterlabente poterant, neque transire armati ex humilioribus in altiorem nauem. & defendebatur

egregie, quoad tela suppeditarunt, quibus deficientibus, cum iam nulla spes eam, quam propinquitas terræ, multitudoque à castris in litus effusa potuisset concitatam remis quanto maximo impetu poterant, in terram immisissent, nauis tantum iactura facta incolumes ipsi euaserunt. Ita ne aliud scelere cum haud dubie inducræ ruptæ essent, Lælius Fulvius ab Roma cum legatis Carthaginiensibus superuenerunt, quibus Scipio, etsi non iniquarum modo fides à Carthaginiensibus, sed etiam ius gentium in legatis violatum esset, tamen se nihil nec institutis populi Romani, nec suis moribus indignum iussis facturum esse cum dixisset, legatis dimissis, bellum parabat. Annibale iam terræ appropinquante, iussus è nauis vnus ascendere in malum, et specularetur quam tenerent regionem: cum dixisset sepulchrum dimetis spectare, abominatus, præterutbi iussio gubernatore, ad Leptim appulit classem, atque ibi copias exposuit. Hæc eo anno in Africa gesta. Insequentis excedunt in eum annum, quo M. Seruilius Geminus, qui tum magister equitum erat, & T. Claudius Nero cõsules facti sunt. Cæterum exitu superioris anni cum legati sociarum vrbium ex Græcia questi essent, vastatos agros ab regis præsidijs, missosq; in Macedoniam legatos ad res repetendas, non admissos ad Philippum regem, simul nunciassent quatuor millia militũ cum Sopatro duce traiecta in Africam duci, vt essent Carthaginiensibus præsidio, & pecuniæ aliquot tum vna missum; legatos ad regem, qui hæc aduersus fœdus facta videri publicis nũciarent, mittendos censuit senatus. Missi C. Terentius Varro, Cn. Manlius, M. Aurelius, iijs tres quinqueremes datæ. Annus insignis incendio urbis, quo eius publicus ad solum exustus est & aquarum magnitudine, & vastitate fuit, præterquã quod pace omnis Italia erat aperta, etiam quod magnam vim frumenti ex Hispania missam M. Valerius Falco, & M. Fabius Buteo ædiles curules quaternis æris vicatim populo dedistribuerunt. Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis, siquidem verum est auctorem duos quadraginta annos fuisse, quod quidã authores sunt. Vir certe fuit diligens cognomine, vel si nouum ab eo inciperet, superauit paternos honores, æquauit, pluribus victoriis, & maioribus præsijs suum insignis. Rullus fortasse æquare vnus hostis Hannibal potest. Cauitor tamen quam promptus in vltus fuit, & sicut dubites, vtrum ingenio cunctatorem fuerit, an quia ita res postulauit, quod tum gerebatur, aptum erat: sic nihil certius est, quam tua quemque nobis cunctando rem restituisse, sicut Ennius ait. Augur in locum eius inauguratus Q. Fabius Maximus, filius in eundem locum pontifex, (nam duo sacerdotia habuit) Seruius Sulpitius Galba, Ludi Romani diem vnum, plebeium coci instaurati ab ædilibus M. Sextio Sabino, & Cn. Tremellio Flacco. Eodem prætores facti, & cum iis C. Liuius Salinator, & C. Aurelius Cotta. Comitia anni vtrum C. Seruilius consul habuerit, an quia tum res in Hispania scribendi quæstionem ex S. C. de consularibus prouincijs habere, dubitatum est. P. Sulpicius incertum diuersi authores faciunt. Principio inse[illegible] M. Seruilius, T. Claudius separatim in Capitolium vocato de prouinciis rum. Italiam ante, Africam in sortem copisse, Africam ambo cupiebant. Cæterum Q. Metello maxime anni tempestas nauis data, negatæ ab Africa. Consules iam cum tribunis plebis agere, vt iuris videretur, populum ingenue quem vellet in Africa bellum gerere: omnes tribus P. Scipioni eam rem nobilissimus consulum prouinciam Africam. Ea enim senatus decreuerat sortem coiecerunt. T. Claudio Africa euenit, vt quinqueginta nauium omnes quinqueremes, in Africam trajiceret, parique imperium Scipioni imperator esset. M. Seruilius Hetruriam sortitus, in eadem prouincia Cæsari vbi prorogatum imperium, si consulem remorari ad vrbem res cogeret. Prætores M. Sextius Galba est sortitus, vt duas legiones prouinciæ [illegible] et P. Quintilius Varus. C. Liuius Brutios cum duabus legionibus [illegible] Scipionis prouinciæ priore anno præfuerat. Cn. Tremellius Flaccus

Abp. Villio Tappulo prætore prioris anni prouinciam & duas legiones acciperet. Villius proprætor cum XX. nauibus longis militibus mille oram Siciliæ maritimæ circumuectus, inde M. Pomponius viginti nauibus reliquis mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ vrbana euenit cæteris ita, vti quisque obtinebant prouincias exercitusque prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defensum imperium est. Et vt placatis dijs omnia inciperent, agerentque, quos Ludos M. Claudio Marcello, T. Quintio consulibus Manlius dictator, quæsque hostias maiores vouerat, si per quinquennium illud respublica eodem statu fuisset, vt eos cõsules prius quam ad bellum proficiscerentur, facerent. Ludi in circo per quatriduum facti: hostiæq; quibus vota erant dijs cæsæ. Inter hæc simul spes, simul cura indies crescebat: nec satis certum constare apud animos poterat, vtrum gaudio dignius esset, Annibalem post sextum decimum annum ex Italia decedentem vacuam possessione eius reliquisse populo Romano: an magis metuendum, quod incolumi exercitu in Africam traiecisset. Locum nimirum, non periculum mutatum: cuius tantæ dimicationis vatem, qui nuper decessisset, Q. Fabium haud frustra canere solitum, gnorum in sua terra futurum hostem Annibalem, quam in aliena fuisset. nec Scipioni aut cum Syphace, inconditæ barbariæ rege, qui stataríos semilixas duce exercitus solitus sit, aut cum socero eius Asdrubale, fugacissimo duce rem futuram, aut tumultuarijs exercitibus ex agrestium semiermi turba subito collectis, sed cum Annibale, prope nato in prætorio patris fortissimi ducis, alitoque sedatore inter arma, puero quondam milite, vix dum iuuene imperatore, qui sine vincendo factus, Hispanias, Gallias, Italiam ab Alpibus ad fretũ monumentis ingentium rerum complesset, ducere exercitum æqualem stipendijs, diuisum omnium rerum patientia, quas vix fides fiat homines passos, perfusum militis cruore Romano, exuuias non militũ modo, sed etiam imperatorum portantem, multos occursuros Scipioni in acie, qui prætores, qui consules Romanos sua manu occidissent, muralibus vallaribusq; insignes coronis, peragratis captis castris, captis vrbes Romanas, non esse hodie tot fasces magistratibus populi Romani, quot capros ex cæde imperatorum præ se ferre posset Annibal. Has formidines agitando animis, ipsi curas & metus augebant, etiam quod cum adsuefissent per aliquot annos ad bellum ante oculos alijs atque alijs in Italia paratibus, nec spe in nullum propinquam debellandi finem gerere, reuertebat omnium animos Scipio & Annibal, velut ad supremum certamen ea parati duces. Ij quoq; quibus ingens erat in Scipione fiducia, & vt quæ spes, quæ res in propinquam eam imminebant animis, eo cure intentiores erant. C. Laudabat habitas animorum Carthaginiensium, erat: quos modo petisse post Cannensem Annibalem, ac rerum gestarum eius magnitudinem, percunctabatur modo, cum respicerent ea se acie victos, Syphacem captum, pulsos ex Hispania, pulsos Italia, atq; ea omnia vnius virtute & consilio Scipionis facta, vnum hostem cum ducem ab exitium suum patam horrebant. Iam Asdrumetũ peremerat Annibal, vnde ad refouendum exercitationem maximam militem gaudio diebus sumptis, exercitus paulatim nuncijs, omnia circa Carthaginem obtinere sub adfectabam, magnis iuuenibus Zamam contendit. Zama quinq; dierũ ab Carthagine abest, inde præmissi speculatores, cum excepti a custodibus Romanis, deducti ad Scipionẽ essent, traditos eos tribunis militũ, illosq; omissa mora circumire omnia, per castra sua vehi, circumduci iussit; perunctatusq; satis potestatem ei omnia explorasse, dixit qui prosequerentur, retro ad Annibalem dimisit. Annibal nihil quidẽ eorũ quæ nunciabantur nã & Masanissa cum sexaginta peditũ quatuor equitũ venisse eo ipso forte die afferebat, læto animo audiebat maximeq; hostia fiducia, quæ nõ de nihilo profecto cõcepta est, perculsus, atq; quæ & causa belli ejus erat, & adueu suo turbauerat pactas inducias, & secum ferebat, tamen si integeq; qua si victus peteret pacem, æquiorem impetrari posse ratus, nuntium ad Scipionem misit, vt colloquendi secum potestas

tem faceret. Id vtrum sua sponte fecerit, an publico consilio, ne vtrum, cur ita fi
rmem, habeo. Valerius Antias primo prælio victum eum a Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie sunt cæsa, mille & septingenti capti, legatos cum alijs decem legatis tradit in castra ad Scipionem venisse. Cæterum Scipio cum colloquium haud abnuisset, ambo ex composito duces castra promouerant, vt coire ex propinquo possent. Scipio haud procul Nadagara vrbe, tum ad cætera loco opportuno, tum quod aquatio intra teli coniectum erat, consedit. Annibal tumulum à quatuor millibus inde, tutum commodumque aliqui, nisi quod longinquæ aquationis erat, cepit. ibi in medio locus conspectu vndique, nequid insidiarum esset, delectus. Summotis pari spacio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt, non suæ modo ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ omnium gentium cuilibet regum imperatorumve pares. Paulisper alter alterius conspectu admiratione mutæ prope attoniti conticuere. Tum Annibal prior: Si hoc ita fato datum erat, vt qui primus bellum intuli populo Romano, quique toties prope in manibus victoriam habui, is vltro ad pacem petendam venirem, lætor, te mihi potissimum datum, à quo peterem. Tibi quoque inter multa egregia non in vltimis laudum hoc fuerit, Annibalem, cui de tot Romanis ducibus victoriam dii dedissent tibi cessisse: neque huic bello vestris prius quam nostris cladibus insigni, finem imposuisse. hoc quoque ludibrium fortunæ casus edidit, vt cum patre tuo consule ceperim arma, cum eodem primum Romano imperatore signa contulerim, ad filium eius inermis ad pacem petendã veniam. Optimum quidem fuerat, eam patribus nostris mentem datam ab dijs esse, vt & vos Italiæ, & nos Africæ imperio contenti essemus. neque enim ne vobis quidem Sicilia atque Sardinia satis digna precia sunt pro tot classibus, tot exercitibus, tot tamque egregijs amissis ducibus. Sed præterita magis reprehendi possunt, quam corrigi. Ita aliena appetiuimus, vt de nostris dimicaremus. nec in Italia solum vobis bellum, nobis in Africa est: sed & vos in portis vestris prope ac mœnibus signa armaq; hostium vidistis: & nos ab Carthagine tremitum castrorum Romanorum exaudiuimus. Quod igitur nos maxime abominaremur, vos ante omnia optaretis, in meliore vestra fortuna de pace agitur: agimus quæ ijs quorum & maxime interest pacé esse, & qui quodcunq; egerimus, ratã ciuitatem nostræ habituræ sint. animo tantum nobis opus est, nõ abhorrente à quietis consilijs. Quod ad me attinet, iam ætas senem in patriam reuertentem, vade puer profectus sum, iam secundæ, iam aduersæ res ita erudierant, vt rationi sequi quam fortunam malim, tuam & adolescentiam, & perpetuam felicitatem ferociora vtraq; quam quietis opus est consilijs, metuo. Non temere interea casuum reputat, quem fortuna nunquam deceptt. Quod ego fui ad Thrasymenum, ad Cannas, id tu hodie es. vix dum militari ætate imperio accepto, omnia audacissime incipientem nusquam fefellit fortuna. patris & patrui persecutus mortem, ex calamitate vestræ domus insigne virtutis pietatisq; comitem cepit: amissas Hispanias recuperasti, quatuor inde Punicis exercitibus pulsis consul creatus, cum cæteris ad tutandam Italiam parum animi esset, transgressus in Africam, duobus hic exercitibus cæsis, binis eadem hora captis simul castris, que castris, Syphace potentissimo rege capto, tot vrbibus regni eius, tot nostri imperij ereptis me sextum decimum iam annum hærentem in possessione Italiæ detraxisti. Potest victoriam malle, quam pacem animus. Noui vobis spiritus magnos magis quam vtiles: & mihi talis aliquando fortuna affulsit. Quod si in secundis rebus bonam quoq; mentem darent dij non ea solum quæ euenissent, sed etiam ea quæ euenire possent, reputaremus. Vt omnium obliuiscaris aliorum, satis ego documenti in omnes casus sum, quem modo castris inter Anienem atque vrbem vestram positis, ac iam prope scandentem mœnia Romana videras, hic cernis duobus fortissimis viris fratribus, clarissimis imperatoribus orbatum ante mœnia prope obsessæ patriæ, quibus terni vestram

vrbem

A vbem,ea pro mea deprecantem. Maxime cuiq; fortunæ minime credendum « est.In bonis tuis rebus,nostris dubijs tibi ampla ac speciosa danti est pacē no- « bis petentibus magis necessaria,quam honesta. Melior tutiorq; est certa pax, « quam sperata victoria. hæc in tua,illa in deorum manu est. Ne tot annorum « felicitatem in vnius horæ dederis discrimen. cum tuas vires,tum vim fortunæ, « martemque belli communem propone animo. vtrinque ferrum corpora hu- « mana erunt,nusquam minus quam in bello euentus respondent. Non tantum « ad id, quod data pace iam habere potes,si prælio vincas, gloriæ adieceris: « quarum ademeris,si quid aduersi eueniat.simul parta ac sperata decora vni- « us horæ fortuna euertere potest. omnia in pace iungenda tuæ potestatis sunt « P. Corneli,tunc ea habenda fortuna erit,quam dij dederint. Inter pauca feli- « citatis virtutisque exempla M. Atilius quondam in hac eadem terra fuisset, si « victor pacem petentibus dedisset patribus nostris: sed non statuendo tandem « felicitati modum,nec cohibendo efferentem se fortunā,quanto altius elatus « erat,eo fœdius corruit. Est quidem eius qui dat, non qui petit, conditiones di- « cere pacis. sed forsitan non indigni simus, qui nobismetipsis multam irroge- « mus. Non recusamus quin omnia propter quæ bellum initum est, vestra sint, « Sicilia,Sardinia,Hispania,quicquid insularum toto inter Africam Italiamque « continetur mari: Carthaginienses inclusi Africæ littoribus,vos,quando ita dijs « B placuit,externa etiam terra marique videamus regentes imperia.Haud nega- « uerim,propter nō nimis syncere petitam aut expectatam nuper pacē, suspectā « esse vobis Punicam fidem: multum per quos petita sit,ad fidem tuendæ pacis « pertinet Scipio.vestri quoq;(vt audio) patres nonnihil etiam ob hoc quia pa- « rum dignitatis in legatione erat,negauerunt pacem.Annibal peto pacem: qui « neq; peterem,nisi vtilem crederem: & propter eandē vtilitatem tuebor eam, « propter quam petij.& quemadmodum,quia à me bellū cœptum est, ne quem « eius pœniteret,quoad ipsi inuidere ei,præstiti: ita annitar, ne quem pacis per « me partæ pœniteat. Aduersus hæc imperator Romanus in hanc fere senten- « tiā respondit.Non me fallebat Annibal,aductus tui spe Carthaginienses & præ- « sentē inducarum fidem,& spē pacis turbasse: neque tu id sane dissimulas, qui « de conditionibus superioribus pacis omnia subtrahas, præter ea quæ iampri- « dem in nostra potestate sunt. cæterum sicut tibi curæ est sentire ciues tuos, « quanto per te onere leuentur:sic mihi laborandū est,ne quæ tunc pepigerunt « hodie subtracta ex cōditionibus pacis præmia perfidiæ habeant. Indigni qui- « bus eadē pateat conditio,vt etiam prosit vobis fraus,petitis.Neq; patres nostri « priores de Sicilia,neq; nos de Hispania fecimus bellū.& tunc Mamertinorū so- « ciorum periculum, & nunc Sagunti excidium nobis pia ac iusta induerunt ar- « ma. vos lacessistis, & tu ipse fateris, & dij testes sunt: qui & illius belli exitum « C secundum ius fasque dederunt, & huius dant & dabunt. Quod ad me attinet, « & humanæ infirmitatis memini,& vim fortunæ reputo,& omnia quæcunq; agi- « mus,subiecta esse mille casibus scio. cæterum quemadmodum superbe & vio- « lenter me fatērer facere, si priusquam in Africam traiecissem, te tua voluntate « cedentem Italia, & impositō in naues exercitu, ipsum venientem ad pacem « petendam aspernarer: ita nunc cum prope manu conserta restitantem ac ter- « rorē hostē in Africā traduxerim, nulla sum tibi verecundia obstrictus, proinde « quid adeam,in quę tum pax conuentura videbatur (quę sunt,nosti) multę na- « tum cum cōmeatu per inducias expugnatarum,legatorumq; violatorum, ad- « scisci, est quod referam ad cōsilium: sin illa quoq; gravia videntur, bellū pa- « rare, quoniam pacem pati non potuistis. Ita infecta pace ex colloquio ad suos « cum se recepissent, frustra verba pacata renunciant: armis decernendum esse, « habendāmq; eam fortunā,quam dij dedissent. In castra vt est ventum,pronun- « ciant ambo,arma expedirent milites animosq; ad supremum certamen,non in « vnum diem,sed in perpetuum,si felicitas adesset,victores,Roma an Carthago « iuri gētibus daret; ante crastinā noctem scituros: neq; enim Africam, aut Ita-

liam, sed orbem terrarum victoriæ præmium fore: par periculis præmio, quam aduersæ pugnæ fortuna fuisset. Nam neq; Romanis effugium vllum patriam aliena ignotaq; terra, & Carthaginiſ supremo auxilio effuſo adeſſe videbatur præſens excidium. Ad hoc diſcrimen procedunt poſtero die duorum opulentiſſimorũ populorum duo longe clariſſimi duces, duo fortiſſimi exercitus, multa ante parta decora aut cumulaturi eo die, aut euerſuri. Ancepſ igitur ea metus miſcebant animos: contemplantibuſq; modo ſuam, modo hoſtium vim, cum oculis magis quam ratione pẽſarent vires, ſimul lætæ, ſimul triſtes circumſabantur. quæ ipſis ſua ſponte non ſuccurrebant, ea duces admonendo atque hortando ſubijciunt. Pœnus XVI. annorum in terra Italia res geſtas, ac ab Romanos, tot exercitus occidione occiſos, & ſua cuiq; decora, vbi ad singulos alicuius pugnæ memoria militem venerat, referebat. Scipio Hiſpaniã, & victoria in Africa prælia, & confeſſionem hoſtium, quod neq; non petere pacem inter metum, neque manere in ea præ inſita animis perfidia poſſent. ad hoc colloquium Annibalis in ſecreto habitum, ac liberum fingendi, qua vellet, ominandi quibus quondam auſpicijs patres eorum pugnauerint ad Aegates inſulas, ea illis exeuntibus in aciem portendiſſe deos) adeſſe finem belli, arbitrabatur: in manibus eſſe prædam Carthaginiſ, redituros dominos in patriam aſpicerent, liberos, coniuges, penates q; deos. Adeo celſus hæc corpore, vultu, ad læto, vt viciſſe iam crederes, dicebat. Inſtruit deinde primos haſtatos, poſt eos principes: triarijs poſtremam aciem clauſit. non confertas autem cohortes inter ſua quemq; ſigna inſtruebat, ſed manipulos aliquantum inter ſe diſtantes, vt eſſet ſpacium, quo elephanti hoſtium acceptiſ, nihil ordines turbarent. Elephantum, cuius ante legati, eo anno quæſtoris extra ſortem ex ſenatuſconſulto egregia vtebatur, cum Italico equitatu ab ſiniſtro cornu, Maſaniſſam Numidaſq; ab dextro oppoſuit. vias patentes inter manipulos antepignanorum velitibus (id tunc leuis armatura erat) compleuit: dato præcepto, vt ad impetum elephantorum aut poſt rectos refugerent ordines, aut in dextram læuamq; diſcedentes plicates ſe antepignanis, viam qua irrueret in ancipitia tela, beſtias darent. Annibal ad terrorem primum elephantos (LXXX. autem erant, quot nulla vsquam in acie ante habuerat) inſtruxit: deinde auxilia Ligurum Gallorumq; Balearibus Mauriſq; admiſtis; in ſecunda acie Carthaginienſes Afroſq;, & Macedonum legionem: modico deinde intervallo relicto ſubſidiariam aciem Italicorum militum (Brutij plerique erant, vi ac neceſſitate plures quam ſua voluntate decedentem ex Italia ſecuti) inſtruxit. equitatum etiam ipſum circumdat cornibus. dextrũ Carthaginienſes, ſiniſtrum Numidæ tenuerunt. Vadat admiratio erat in exercitu inter tot homines, quibus non lingua, non mores, non leges, non arma, non veſtitus habituſq;, non cauſa militandi eadẽ eſſet: ſuus ibi & præſens, & multiplicata merces ex præda oſtentatur. Galli proprio atq; inſito in Romanos odio accenduntur. Liguribus campi vbertes Italiæ dedecus, et aſperrimis montibus in ſpem victoriæ oſtentantur. Mauros Numidaſq; impotenti Maſaniſſæ futuro dominatu terret. alijs aliæ ſpes ac metus faciunt. Carthaginienſibus mœnia patriæ, dij penates, ſepulchra maiorum, liberi cum parentibus, coniugeſq; pauidæ, aut excidium ſeruitiumq;, aut imperium orbis terrarum, nihil aut in metum aut in ſpẽ medium oſtentatur. Cum maxime hæc imperator apud Carthaginienſes duces ſuarum gentium inter populares, pleraque per interpretes intermiſtos alienigenis ageret, tubæ cornuaque ab Romanis cecinerunt: tantuſq; clamor ortus, vt elephanti in ſuos ſiniſtro maxime cornu verterentur. Mauros ac Numidas addidit facile Maſaniſſa perculſos terrorem: nudauitq; ab ea parte aciem equeſtri auxilio. paucæ tamen beſtiarum intrepidè in hoſtẽ actæ, inter velitum ordines cum multis ſuis vulneribus ingentem ſtragem edebant. reſilientes enim ad manipulos velites, cum viam elephantis, ne obtererentur, feciſſent, in ancipites ad ictum vtrinq; conijciebant haſtas: nec pila ab antepignanis ceſſabant, donec vndique incidentibus telis

exacti

acies Romana acie, hi quoq; in suo dextro cornu ipsos Carthaginiensium equites in fugam verterunt. Lælius vt turbatos vidit hostes, addit perculsis terrorem. Vtrinq; equite nudata erat Punica acies, cum pedes concurrit, nec spe, nec viribus iam par, adhoc, dictu parua, sed magni eadem in re gerenda momenti res, congruens clamor à Romanis. eoq; maior & terribilior: dissona illis, vt gentium multarum discrepantibus linguis, voces. pugna Romana habilis & sui & armorum pondere incumbentis in hostem: concursatio & velocitas illinc maior quã vis. Igitur primo impetu extemplo mouere loco hostiũ aciem Romani: ala deinde & vno omnib. pulsantes, in lumotos gradu illato, aliquantisper is velut nullo resistente, incessere: vrgentib. & nouissimis primos, vt semel mota acies sensere, quod ipsum vim magnã ad pellendum hostem addebat. Apud hostes auxiliares cedentes secunda acies Afri & Carthaginienses adeo non sustinebant, vt contra etiam, ne resistẽtes pertinaciter primos cedendo ad se peruenirent hostis, pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant repente: & in suos versi, partim refugere in secundam aciem: partim non recipientes cedere, vti paulo ante non adiuti, & tunc exclusi. & prope duo iam perniciosa prœlia erant: cum Carthaginienses simul cum hostibus, simul cum suis cogerentur conferre manus, non tamen ita perculsos iratosq; in aciem accepere, sed densatis ordinibus, incornua, vacuũq; circa campum extra prœlium eiecere ne pauidos fuga vulneribusq; milites in certam & integram aciem miscerent. Cæterum tanta strages hominum armorumque locum in quo steterant paulo ante auxiliares compleuerat, vt prope difficilior transitus esset, quã per confertos hostes fuerat: itaq; qui primi erant hastati, per cumulos corporum armorumque, & labem sanguinis quã quisq; poterat, sequentes hostem, & signa & ordines confuderunt. principum quoq; signa fluctuare cœperant, vagam ante se cernentes aciem. Quod Scipio vbi vidit, receptui propere canere hastatis iussit: & sauciis in postremam aciẽ subductis, principes triariosq; in cornua inducit, quo tutior firmiorq; media hastatorum acies esset. Ita nouum de integro prœlium ortũ est: quippe ad veros hostes peruentum erat, & armorũ genere & vi militiæ, & fama rerum gestarũ, & magnitudine vel spei vel periculi pares, sed & numero Romanis superior erat, & animo: quod iam equites, iam elephantos fuderat. iam prima acie pulsa, in secundam pugnabat. In tempore Lælius & Masanissa pulsos per aliquantum spacij secuti equites, reuertentes in apertam hostium aciem incurrere. Is demũ impetus perculit hostem. multi circumuenti in acie cæsi: multi per patentẽ circa campũ fuga sparsi, tenente omnia equitatu, passim interierunt. Carthaginiensium sociorumque cæsa eo die supra millia viginti. par fere numerus captus est, cum signis militaribus centum triginta tribus, elephantis vndecim. Victores ad duo millia cecidere. Annibal cum paucis inter tumultum elapsus, Adrumetum perfugit, omnia & in prœlio, & ante aciem, priusquam excederet pugna, expertus: & confessione etiam Scipionis, omnium q; peritorum militiæ, illam laudem adeptus singulari arte etiam eo die instruxisse. elephantos in prima fronte: quorum fortissimus impetus, atq; intolerabilis vis, signa sequi, & seruare ordines, in quo plurimum spei ponerent, Romanos prohiberet. deinde auxiliares ante Carthaginiẽsium aciem ne homines misti colluuione omnium generum, quos non fides teneret, sed merces liberum receptum fugæ haberent: simul primum ardorem atq; impetum hostium excipientes fatigarent: ac si nihil aliud, vulneribus suis ferrum hostile habetarent. tum, vbi omnis spes esset, milites Carthaginienses Afrosq;, vt omnibus rebus aliis pares, eo quod integri cum fessis ac sauciis pugnarent, superiores essent. Italicos intervallo quoque diremptos, incertos socij an hostes essent, in postremam aciem, summotos. Hoc edito velut vltimo virentis operis, Annibal cum Adrumetum refugisset: accitusq; inde Carthaginem sexto ac trigesimo post anno, quàm puer inde profectus erat, rediisset: tassus in curia est, non prelio modo se, sed bello victum: nec spem salutis alibi, quã in pace

impetranda esse. Scipio nec festinat à prælio expugnatis hostium castris, & finitimos agros prædatus, ad mare pervenit, naves redire, quantis allatus, P. Lentulus cum lectissimis, C. Cæsarijs omnis generis commeatus, ad Vticam accessit. Admonendum igitur undique terrorem pernitiæ Carthaginiensium, missi ab Roma cum victoriæ nuncio Cn. Octavius spectatæ fidei vir, & Q. Nasica, ut Carthaginem inirent, ipse ad suam veterem, nouam Lentuli classe adiunctis profectus ab Vtica portum Carthaginis petit. Haud procul aberat, cum velut in fulis ramis, oleo Carthaginiensium occurrit nauis, decem legati erant primores ciuitatis, aduersus Annibale missi ad petendam pacem, qui cum ad puppem proræ nauis accessissent, velamenta supplicum porrigentes, orantes miserantesq; fidem & misericordiam Scipionis, nullum iis aliud responsum datum, quàm vt Tunetem venirent, se eò motarum castra ipse ab contemplatione Carthaginis non tam noscendi in præsentia, quàm terrendi hostis causa. Vticam, eodem & Octauio reuocato, redijt. Inde procedentibus ad Tunetem, Masinissa allatus: Vermina Syphacis filium cum equitibus pluribus quàm peditibus venire Carthaginiensibus auxilio. Pars exercitus cum omni equitatu emissa, malibus primis in agmine, aggressa Numidas leui certamine fudit. Omni quoq; fugæ interclusa, à parte omni circundatis equitibus x v. millia hominum cæsa, mille & c c. viui capti sunt, & equi Numidici mille & d. signa militaria duo & septuaginta. Regulus ipse inter tumultum cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem quo antea loco castra posita, legatique x x x. Carthagine ad Scipionem venerunt, & illi quidem multo miserabilius quam ante, quo magis egebat fortuna, egerunt: sed aliquanto minore cum misericordia ab recenti memoria perfidiæ auditi sunt. In concilio quanquam iusta ira omnes ad delendam stimulabat Carthaginem: tamen cum & quanta res esset, & quàm longi temporis obsidio tam munitæ & validæ vrbis, reputarent: & ipsum Scipionem expectatio successoris, venturi ad paratâ alterius labore ac periculo finiti belli famam, solicitaret: ad pacem omnium animi versi sunt. Postero die reuocatis legatis, & eum multa castigatione perfidiæ monitis, vt tot cladibus edoctis, eadem deos & iusiurandum esse crederent, conditiones pacis dicta. Vt habenis gibus suis viuerent, quas vrbes, quosq; agros, quibusq; finibus ante bellum tenuissent, tenerent, populandiq; finem eo die Romanus faceret: perfugas septingentosque, & captiuos omnes, & naues rostratas, præter decem triremes, traderent: elephantosque, quos haberent domitos, neq; domarent alios, belli nec in Africa nec extra Africam iniussu populi Romæ geterent. Masinissæ res redderent, fœdusq; cum eo facerent, frumentum, stipendiumq; auxilijs donec ab Roma legati redissent, præstarent. x x. talentum argenti descripta pensionibus á suis in annos l. soluerent. obsides centum arbitratu Scipionis darent, natos x i i i. annis, neu x x. maiores. induciasq; ita se daturum si per priores induciis naues onerarias quæque, captæ fuissent in nauibus, restituerentur. aliter nec inducias, nec spem pacis vllam esse. Has conditiones legati cum domi fieri iussi in concione ederent, & Gisgo ad dissuadendam pacem processit, audiretur; à multitudine inquieta eadem & imbelli, indignatus Annibal dicta in tali tempore audiri, arreptum Gisgonem manu sua ex superiore loco detraxit, quæ insueta libera ciuitati species cum fremitu populi mouisset, perturbatus militaris vir vrbana libertate. Nouem, inquit, annorum à vobis profugus, post sextum & tricesimum annum redij, militares artes, quas me à puero fortuna nunc priuata nunc publica docuit, probè video scire: vrbis ac fori iura, leges, mores, vos me oportet doceatis. Excusata imprudentia, de pace multis verbis dissenit, quam nec iniqua, & necessaria esset. Id omnium maxime difficile erat, quod ex nauibus per inducias captis nihil præter ipsas comparabat nauis: nec inquisitio erat facilis. Cum aduersantes pacis arguerentur, placuit naues reddi, & homines vtique inquiri: cætera quæ abessent, æstimanda Scipioni permitti, atque ita pecunia luere Carthaginienses. Sunt qui Annibalem

A lem ex acie ad mare peruenisse, inde præparata naue ad regem Antiochum exemplo profectum tradant: postulantique ante omnia Scipioni vt Annibal sibi traderetur, responsum esse, Annibalem in Africa non esse. Posteaquam redierunt ad Scipionem legati, quæ publica in nauibus fuerant, ex publicis descripta rationibus quæstores: quæ priuata, profiteri domini iussi: pro ea summa pecuniæ x x v. millia pondo argenti præsentia exacta, inducięq; Carthaginiensibus datæ in tres menses. additum, ne per inducias tempus alio vsquam, quàm Romam mitterent legatos: & quicunq; legati Carthaginem venissent, ne ante dimitterent eos, quam Romanum imperatorem, qui & quæ petentes venissent, certiorem facerent. Cum legatis Carthaginiensibus Romam missi Liuius, Veturius Philo, & Marcus Martius Ralla, & L. Scipio, imperatoris frater. Per eos dies commeatus ex Sicilia Sardiniaq; tantam vilitatem annonæ effecerunt, vt pro vectura frumentum mercator nautis relinqueret. Romæ ad nuncium primum rebellionis Carthaginiensium trepidatum fuerat: iussusq; erat T. Claudius mature in Siciliam classem ducere, atque inde in Africam traiicere: & alter consul M. Seruilius ad vrbem morari, donec quo statu res in Africa essent, sciretur. Segniter omnia in comparanda deducendaq; classe ab T. Claudio consule facta erant, quod patres de pace Scipionis potius arbitrium esse, B quibus legibus daretur, quam consulis, censuerãt. Prodigia quoq; nunciata sub ipsam famam rebellionis terrorem attulerant. Cumis solis orbis minui visus, & pluit lapideo imbri, & in Veliterno agro terra ingentibus cauernis consedit, arboresque in profundum hausta. Aricię forum, & circa tabernæ, Frusinone muri aliquot locis, & porta de cœlo tacta: & in palatio lapidibus pluit. Id prodigium more patrio nouendiali sacro, cætera hostiis maioribus expiata. Inter quæ etiam aquarum insolita magnitudo in religionem versa. nam ita abundauit Tyberis, vt ludi Apollinares circo inundato, extra portã collinam ad ędes Erycinæ Veneris patati sint. cæterum ludorum ipso die serenitate subita orta, pompa duci cœpta ad portam Collinam, reuocata deductaque in circum est, cum decessisse inde aquam nunciatum esset: lætitiamq; populo, & ludis celebritatem addidit sedes sua solenni spectaculo reddita. Claudium Cos. profectum eandem ab vrbe inter portus Cossanum Laurętanumque atrox vis tempestatis adorta, in metum ingentem adduxit. Populonios inde cum peruenisset, stetisseq; ibi dum reliquã tempestatis exęquiret: Ilua insulam, & ab Ilua Corsicę, a Corsica in Sardiniã traiecit. ibi superantem insanos montes multo & sęuior & infestioribus locis tempestas adorta dissijcit classem. multæ quassatæ, armamentisque spoliatæ naues: quędam fractæ. ita vexata ac lacerata classis C Carales tenuit. vbi dum subductæ reficiuntur naues, hyems oppressit: circumactumq; anni tempus. & nullo prorogãte imperium, priuatus T. Claudius classem Romam reduxit. M. Seruilius, ne comitiorum causa ad vrbem reuocaretur: dictatore dicto Cn. Seruilio Gemino, in prouinciam est profectus. Dictator magistrũ equitum P. Aelium Pætum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tempestates prohibuerunt. itaq; eum pridie Idus Martias veteres magistratus abissent, noui suffecti non essent, respub. sine curulibus magistratibus erat. L. Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus, in locum eius suffectus C. Sulpitius Galba. Ab L. Licinio Lucullo, & Q. Fuluio ædil. curul. ludi Romani tertio instaurati. Pecuniã ex ærario scribæ, viatoresq; ædilitij clam egessisse per indicem compti, damnati sunt, non sine infamia Luculli ædilis. P. Aelius Tubero, & L. Lectorius ædiles plebis vitio creati, magistratu se abdicarunt, cum ludos, ludorumque causa epulum Ioui fecissent, & signa tria ex multatitio argento facta in Capitolio posuissent. Cereales ludos dictator & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt. Legati ex Africa Romani simul Carthaginiensesque cum venissent Romam, senatus ad ædem Bellonæ habitus est. Vbi cum L. Veturius Philo pugnatum cum Annibale esse suprema Carthaginiensibus pugna, finemque tandem lugubri bello impositum, ingenti lętitia patrũ exposuisset, adiecit:

Verumtam etiam Syphacis filium, quæ non parua bene gesta res accessio-
decuisse, in concionem inde produci iussit, gaudiumque ad populum impe-
Tum patefacta gratulatione omnia deorum templa supplicationes
um decreuit. Legatis Carthaginiensium & Philippi regis (nam
tant) petentibus vt senatus sibi daretur, responsum esse, patrum
consules nouos eis senatum daturos esse. Comitia inde habita, creati
Cn. Cornelius Lentulus, P. Aelius Paetus. Praetores M. Iunius Pennus,
vrbana euenit, M. Valerius Falco Brutios, M. Fabius Buteo Sardiniam,
ius Tubero Siciliam est sortitus. De prouinciis consulum nihil ante placuit
gi, quam legati Philippi regis, & Carthaginiensium auditi essent. bellis
teris, principium alterius prospiciebant animi. Cn. Lentulus consul
flagrabat prouincia Africa: seu bellum foret, facilem victoriam
retur, finiti sancti belli esse consule gloriam petens. negare itaq;
agi passurum, quam sibi Africa decreta esset: contendere collega,
viro & prudenti: qui gloriæ eius certamen cum Scipione, præterquam
iniquum esset, etiam impar futurum cernebat. Q. Minucius Thermus &
cilius Glabrio tribuni plebis, rem priore anno nequicquam tentatam ab
Claudio consule, Cn. Cornelio tentare aiebant. ex auctoritate patrum
populum esse, cuius vellent imperium in Africa esse. omnes V. & XXX
P. Scipioni id imperium decreuisse. Multis contentionibus & in senatu
populum actæ res: postremo eo deducta est, vt senatui permitteret. P
tur iurati (ita conuenerat) censuerunt, vti consules prouincias inter
pararent, sortirenturve, vter Italiam, vter classem nauium L. haberet,
classis obcessisset, in Siciliam nauigaret. si pax cum Carthaginiensibus
poni nequisset, in Africam traijceret: consul mari, Scipio eodem, quo
sure imperij terra rem gereret. si conditiones conuenirent pacis, tribuni
populum rogarent, vtrum consulem, an P. Scipionem iuberent pacem
& quem, si deportandus exercitus victor ex Africa esset, deportare. si
per P. Scipionem dari, atque ab eodem exercitum deportari iussissent,
consul ex Sicilia in Africam traijceret. alter consul, cui Italia euenisset,
nes à M. Sestio prætore acciperet. P. Scipioni cum exercitibus quos
prouincia Africa prorogatum imperium. Prætori M. Valerio Falconi
ones in Brutijs, quibus C. Liuius priore anno præfuerat, decretum. P. Aelius
tor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio vna M. Fabio
Sardiniam quam P. Lentulus propretor habuisset, decernitur. M. Seruilio
ris anni cōsuli cum suis duabus item legionibus in Hetruria prorogatum
rium est. Quod ad Hispanias attineret, aliquot iam annos ibi L. Corneli
tulum, & L. Manlium Acidinum esse, vt ij consules cum tribunis agerent,
videretur, vt plebem rogarent, cui iuberent in Hispania imperium esse.
duobus exercitibus in vnam legionem conscriberet Romanos milites,
cohortes socios Latini nominis, quibus prouinciam obtineret. veteres
L. Cornelius & L. Manlius in Italiam deportarent. Cornelio consuli
classis ex duabus classibus, Cn. Octauij, quæ in Africa esset, P. Villij, quæ
orum ei ebatur, decreta: vt quas naues veller, deligeret. P. Scipio
habere, quas habuisset: quibus si Cn. Octauium sicut præfuisset, præesse
Octauio propretori in eum annum imperium esset, si Lælium præficeret.
Romam decederet: reduceretq; naues quibus proconsuli vsus non esset.
Pabio in Sardiniam decem longæ naues decretæ. Et consules duas legiones
banas scribere iussi, vt quatuordecim legionibus eo anno, centum nauibus
gis respublica administraretur. Tum de legatis Philippi & Carthaginiensium
actum. priores Macedonas introduci placuit, quorum varia oratio fuit;
purgantium quæ quæsti erant missi ad regem à Roma legati de populatione
ciorum: partim vtro accusantium quidē & socios populi Romani, sed
infestius M. Aurelium: quē ex tribus ad eum missis legatis delecto habito

A & pulsa latefisse contra fœdus, & sæpe cum profectis huc signis collatis pu-
gnasse, partim postulatum, vt Macedones dux quo eorum Sopater, qui apud
Annibalem nuper desciuisset, captusq; in vinculis esset, sibi redderetur.
Quæsitus ea M. Furius missus ad id quoque ab Aurelio ex Macedonia, differuit
Aurelium relictum, ne socii Populi Romani sedi populationibus atq; iniuriis,
regia deficerentur, finibus sociorum non excessisse, dedisse operam, ne impune
in eos eorum cuiquam esset, ne populatores, Sopatrum ex purpuratis & propin-
quis regis esse. Cum cum quatuor millibus Macedonum & pecunia missum ma-
gnis auctam esse Annibalis Carthaginiensibus q; auxilio. De his rebus in ter-
rogati Macedones cum perplexe respondere, ipsi antè responsum tulerunt,
bellum quærere regem, & si pergat, propediem inuenturum. Dupliciter ab eo
fœdus violatum: & quod socijs populi Romani iniurias fecerit, bello armisq;
infestauerit: & quod hostes auxilijs & pecunia iuuerit. & P. Scipionem recte at-
que ordine vidisse factum, & fauere, quod eos qui arma contra populum Roma-
num ferrent, e republica sua esse, hostium numero in vinculis habeat, & M. Aurelium è
republica facere, gratumq; id senatui esse, quod socios populi Romani, quan-
do nisi fœderis non posset, armis tueatur. Cum hoc tam tristi responso dimissis
Macedonibus, legati Carthaginienses vocati, quorum ex tribus dignitatibus q;
B conspectis (nam longè primi ciuitatis erant) cum pro se quisque diceret, vere de
pace agi; insignis tamen inter cæteros Asdrubal erat (Hadum populares cog-
nomine appellabant) pacis semper author, aduersusq; factionem Barchinam, eu tã
plus illi auctoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatem à republica
transferenti. Qui cum varia oratione vsus esset, nunc purgando crimina, nunc
quædam fatendo, ne impudenter certa negantibus difficilior venia esset, nunc
monendo etiam Patres conscriptos vt rebus secundis modestè ac moderate ve-
rentur: Si se atq; Hannonem audissent Carthaginienses, & tempore vti vo-
luissent, daturos fuisse pacis conditiones, quas nunc peterent. Raro simul bo-
minibus bonam fortunam, bonamq; mentem dari, populum Romanum eo in-
signem esse, quod in secundis rebus sapere, & consulere meminerit. & hercule
mirandum fuisse, si alter facerent, ex insolentia, quibus nona bona fortuna sit,
impotentes lætitiæ insanire: populo Romano vsitata ac prope iam obsoleta
victoria gaudia esse, at plus pene parcendo victis quam vincendo imperium
auctum esse. Cæterorum miserabilior oratio fuit, commemorantium ex quantis o-
pibus quo redacti essent Carthaginiensium res. nihil eis, qui modo orbem propè
terrarum obtinuissent armis, superesse, præter Carthaginis mœnia, ijs inclusos,
non terra, non mari quicquam sui iuris cernere. vrbem quoq; ipsam, ac penates
ita habituros, si non in ea quoque, quo nihil vsui eis sit, sæuire populus Roma-
C nus velit. Cum flecti misericordia patres appareret, senatorum vnum infestum
perfidiæ Carthaginiensium fuisse clamasse ferunt: per quos deos fœdus ictum es-
sem, cum eos per quos ante ictum esset, sefellissem? Per eosdem, inquit Asdru-
bal, qui eum infesti sunt fœdera violantibus. Inclinatis omnium ad pacem ani-
mis, Cn. Lentulus consul, cui classis prouincia erat, S. C. mittere est. Tum M. Atti-
lius & Q. Minucius tribuni plebis ad populum tulerunt: vellent iuberentne se-
natum decernere, vt cum Carthaginiensibus pax fieret? & quem eam pacem
dare, quemq; ex Africa exercitus deportare haberent? De pace vti rogatę om-
nes tribus erant, iusserunt pacem dare P. Scipionem, eundem exercitus de-
portare. Ex hac rogatione senatus decreuit, vt P. Scipio ex x legatorum sententia
pacem cum populo Carthaginensi, quibus legibus ei videretur, faceret. Gra-
tias deinde patribus egere Carthaginienses: petierunt q;, vt sibi in vrbem intro-
ire, & colloqui cum ciuibus suis liceret, qui capti in publica custodia essent. esse
in ijs partim propinquos, amicos q; suos, nobiles homines, partim ad quos man-
data à propinquis haberent. Quibus cõuentis cum rursus peterent, vt sibi quos
vellent ex ijs redimendi potestas fieret, iussi nomina edere. & cum ducentos
fere ederent, senatusconsultum factum est, vt legati Romani ducentos ex

captiuis,

captiuis, quos Carthaginienſes vellent, ad P.Cornelium Scipionem in Africam deportarent: nunciarentq; ei, vt ſi pax conueniſſet, ſine precio eos Carthaginienſibus redderet. Fœciales cum in Africā ad fœdus feriendum ire inberentur, ipſis poſtulantibus ſenatuſconſultum in hæc verba factum eſt: Vt priuos lapides ſilices, priuaſque verbenas ſecum ferrent; vti prætor Romanus his imperaret vt fœdus ferirent, illi prætorem ſagmina poſcerent. Herbe id genus ex arce ſumptum dari fœcialibus ſolet. Ita dimiſſi ab Roma Carthaginienſes cum in Africam veniſſent ad Scipionem, quibus ante dictum eſt, legibus pacem fecerunt. Naues longas, elephantos, perfugas, fugitiuos, captiuorū quatuor millia tradiderunt inter quos Q. Terētius Culleo ſenator fuit. Naues perfectas in altum incendi iuſſit. Quingentas fuiſſe omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt, quarum conſpectum repente incendium tam lugubrem fuiſſe Pœnis, quam ſi ipſa Carthago arderet. De perfugis grauius, quam de fugitiuis conſultum. nominis Latini qui erant, ſecuri percuſſi, Romani in cruce ſublati. Anni ante quinquaginta pax cum Carthaginienſibus poſtremo facta erat. Q. Luctatio, A. Manlio conſulibus. bellum initum annis poſt tribus & viginti Pub. Cornelio T. Sempronio conſulibus, finitum eſt decimo octauo anno, Cneio Cornelio, P. Aelio Pæto conſulibus. Sæpe poſtea ferunt Scipionem dixiſſe T. Claudij primum cupiditatem, deinde C. Cornelij fuiſſe in mora, quominus id bellum exitio Carthaginis finiret. Carthaginienſibus cum prima collatio pecuniæ diutino bello exhauſtis difficilis videretur, mœſtitiaque & fletus in curia eſſet ridentem Annibalem ferunt conſpectū, cuius cum Aſdrubal Hoedus riſum increparet in publico fletu, cum ipſe lachrymarum cauſa eſſet. Si quemadmodum oris habitus cernitur oculis, inquit, ſic & animus intus cerni poſſet, facile vobis appareret non lati, ſed prope amentis malis cordis hunc, qui increpatis, riſum eſſe. qui tamen nequaquam adeo eſt intempeſtiuus, quam veſtræ iſtæ abſurdæ atq; abhorrentes lachrymæ ſunt. tunc fleſſe decuit, cum adempta nobis arma, incenſæ naues, interdictum externis bellis. illo enim vulnere concidimus. nec tamen eſſe in vos odio veſtro conſultum ab Romis creditis. Nulla magna ciuitas diu quieſcere poteſt. ſi foris hoſtem non habet, domi inuenit: vt prævalida corpora ab externis cauſis tuta videntur, ſed ſuis ipſa viribus onerantur. Tantum nimirum ex publicis malis ſentimus, quantum ad priuatas res pertinet, nec in eis quicquam acrius, quam pecuniæ damnum ſtimulat. Itaque cum ſpolia victæ Carthagini detrahebantur, cum inermem iam ac nudam deſtitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis, nemo ingemuit, nunc, quia tributum ex priuato conferendum eſt, tanquam in publico funere comploratis. quam vereor ne propediem ſentiatis leuiſſimo in malo vos hodie lachrymaſſe. Hæc Annibal apud Carthaginienſes. Scipio concione aduocata Maſaniſſam ad regnum paternum Cirtha oppido, & cæteris vrbibus agrisque, quæ ex regno Syphacis in populi Romani poteſtatem veniſſent, adiecta dedit. Cn. Octauium claſſem in Siciliam ductam Cn. Cornelio conſuli tradere iuſſit. legatos Carthaginienſium Romam proficiſci, vt quæ ab ſe ex decem legatorum ſententia acta eſſent, ea patrum authoritate, populiq; iuſſu, cōfirmarentur. Pace terra mariq; parta, exercitu in naues impoſito in Siciliam Lilybæum traiecit. inde magna parte militum in nauibus miſſa, ipſe per lætam pace non minus quam victoria Italiam, effuſis non vrbibus modo ad habendos honores, ſed agreſtium etiam turba obſidente vias, Romam peruenit, triumphoq; omnium clariſſimo vrbem eſt inuectus. Argenti tulit in ærarium pondo centum millia XXIII. militibus ex præda quadragenos æris diuiſit. Morte ſubtractus ſpectaculo magis hominum, quam triumphantis gloria Syphax eſt. Tiburi hanc ita multo ante mortuus, quo ab Alba traductus fuerat, conſpecta mors tamen eius fuit; quia publico funere eſt elatus. Hunc regem in triumpho ductum Polybius haud quaquam ſpernendus author tradit. Secutus Scipionem triumphantem eſt pileo capiti impoſito, Quintus Terentius Culleo, omniq; deinde

vit, vt dignum erat, libertatis authorem coluit. Africanum cognomen militaris patris fauor, an popularis aura celebrauerit, an sicuti Felicis Syllæ, Magnique Pompeij patrum memoria cœptum ab assentatione familiarii sit, parum comperium habeo. Primus certe hic imperator nomine victæ ab se gentis est nobilitatus exemplo deinde huius nequaquam victoriæ partes, insignes imaginum cingi, claraq; cognomina familiæ fecere.

RERVM ET VERBORVM TERTIÆ TITI LIVII DECADIS INDEX.

A. Bienis in classe parenda vsus 274.b
Aearnanes 198.c
Acarnanum eloquium 15.c
Acilius 103.a
Acroa opp. 95.a
Acrolus 39.c
Acuta incensa 97.c. *readificata* 167.b
Aclacium concilium 184.c
Aciliani annales 134.b
Acradina Syracusanorum 96.a. *capitur* 128.b. 129.c
Acradina præfecti proditio 129.b. 130.a
Acradina Syracusanæ munitio 126.a
Adherbal Carthaginiensis prætor 214.a
Adriani, coloni Romani 172.a
Adrumetum 261.c
Ædibus ante legitimam ætatem factus 111.b
Ædiles curules & ædiles plebis 179.c
Ædiles curules partim ædiles patricij, partim plebeij ibid.
Ægates insulæ 21.c. *ad eas dem accepta clades* 18.a
Æginuru insulæ 259.b
Ægium opp. 200.b
Æmylius prætor 21.c
Æolenes 199.a
Æquana urbs 103.c. 104.b. 105.a
Æquarium sanctius 172.b
Æra ærij Romæ inopia 93.b
Æraria facta, & tributa ex eis ibid.
Æsculapius postilentiæ ergo Romam accitus 232.b
Ægesteus campus 186.a
Æthne ignes 252.c
Ætolorum cum Romanis fœdus 249.c
Ætolorum ferocia 184.b. *concilium* 149.b
Æthiopicum bellum 198.c
Afri & Numidæ quales 228.a
Africæ provinciæ difficultas 221.a
Africani cognomen unde 26.c
Africi belli difficultas 221.a
Agathocles Syracusanus 232.c
Agatirna Sicilia 173.b
Agri Romani termini, Italia 160.a.b
Agnus idem mas & fœmina 261.c
Agrigentinum bellum 135.a
Agrigentii Himilconem recipiunt 103.a. *à Romanis proditur* 158.c
Alba Rom. colonia 171.b. 234.a
Albæ, & Calenæ Atrij Vmbri exitus 213.c
Albis equis vehi magnificentia 872
Alcon Saguntinus 6.a
Alexander magnus 247.a
Allienſis clades 113.c
Allobrogum situs 13.c
Allucius 164.c
Alpes Gallos primum transisse 13.c. *ab Annibale superatæ* 16.a
Alpium horror 14.b. *earum transitus difficultas* ibid.
Alsimander 184.b
Amilcar Annibalis pater 1.c. *mars alter* 3.a. *à Romanis victus* 84.c
Amilcar Giscronis F. Sempronio traditur 21.b. *præfectus præsidij Locrensis* 230. *eius clades* 105.b. *progenies inquieta* 3.b.
Anabri imperatores 175.b
Anaxilas Rhegij princeps 27.b
Anchoragus 173.a
Andromodorus Syracusanus 95.c
Angues piscium more lasciuientes 168.a
Anitorgis 130.c
Annibal Carthaginiensis dux 1.b. *admirandus* 203.b. *altero oculo captus* 30.b. *Carthaginem reuocatus* 36.a. *cum Scipione congressus* 20.b

INDEX.

Annibal & Marcellus pares 181.c
Annibal Herculi vota exoluit 9.c
Annibal imperator primum salutatus 2. a. vulneratur 4.c. cui vitia 36.c. fraus, astutia & insidiæ 3.a. 10.a. 154. 36.a. 89.a. 176.b. perfidia 158.a. fuga & clades 21.b. 139.b. 175.a. 190.a. 246.a. 230.a. clemencia 63.b. modestia 92.a. patientia 259.c. comitas 63.a.
Annibalis copiæ, centumquinquaginta millia hominum 4.a
Annibalis de se iudicium 19.a
Annibalis erratæ 68.c
Annibalis exercitus malis indomitus luxuria emollitur ibid. fama Romæ 27.a
Annibalis in acie instruenda, peritia 265.c
Annibalis indoles 2.a. inopia 21.b. 44.c. 46.a
Annonæ vilitas 260.a.b
Annulorum aureorum modi 64.c
Annulos gestare quibus permissum esset Romæ ibid.
Anxyra 151.a
Apenni ui transitus difficilis 25.c
Apium prodigium 90.b. 180.b
Ap. Claudius Pulcher Cos. 111.b. trib. militum 53.b
Apollinis Delphici aræ ulum 231.c
Apollinis promontorium 259.b
Apollinares ludi 117.c. quando primum facti 149.a. 172.c
Apollonia castellum 201.a
Apolloniatæ obsidentur 205.a.c
Apuli ad Pœnos deficiunt 64.c
Apuliæ motus 87.a
Aquarum inundatio 260.b
Aquitaniam subigit Annibal 9.a
Arausio ac Rhodanus coniunctia 13.c
Archimedis Syracusani industria 102.c. mors eius 129.c
Arelca colonia 171.b. 234.a
Arethusa fons 128.c
Argentanum opp. 257.a
Argentinum olim Gallia dicta 218.c
Ariminensium Crotiscus 86.c
Aristonicus regius 97.b
Armis præstare 1. 164.c
Arnus fl. 30.c
Arpi Romanis restituti 108.c
Arueni Galli 189.b
Asdrubal, Annibalis frater 10.a.c. apitur 80.b. cum exercitu deletus 203.b
Asdrubal Gisgonis, & Asdrubalis Barcæ 130.a
Asdrubal Hædus 169.b
Asdrubalis apophthegma 260.c
Asdrubalis Barcæorum Clypeus 190.b
Asdrubalis fraus & astutia 146.a. 178.a. fuga 194.b. 203.b. 230.a. genus 192.a. nobilitas 249.a. mors 258.c
Asena 96.a
Asiaticæ sim prædæ militum ferro ignique absumptæ 209.c
Athenagia in deditionem recepta 26.a
Athenienses 233.b
Atrium vmber 212.c
Attali fuga 200.a.b
Attalus regulus 205.c
Attelani liberi esse iussi 180.a
Attilius prætor Libyæ 44.a
Auaritia pernicioſa 209.c
Auerni lacus 91.b
Auium observatio in bello 176.c
Ausidus fl. 50.a
Augures sacerdotes 248.a
Auguriorum vsus 176.c
A. Cornelius Mammula propr. Sardiniæ 70.a. 77.b
A. Manlij trib. mil. mors 183.c
Aurinx vrbs 106.a
Aurum Iouis à muris rosum 180.a
Ausiciani populi 227.a. Romani dedunt 27.b. ab Annibale subiguntur 10.b
Austicula vrbs 782
Auspiciorum religio 48.b

B

Badij ingratitudo 121.c. fuga 122.a
Bæsi fl. 205.a. 209.a
Bagrada fl. 238.c
Baleares ins. 219.c
Baleares funditores 24.b
Balbus mons 241.a
Barbarorum fluxa fides 150.a
Barchina factio 2.a. 10.a
Barcusij 8.a
Belligenis homes 249.b
Bellonæ dea ædes 148.a. 182.a
Belli alea varia 182.
Belli iure multa perperam facta defensa 153.b. 154.b
Bella bene gesta pacē æquiori dari 65.a
in Bello nihil tam leue est, quod non magnæ rei momentum faciat 121.c
Beneuentani coloni Rō. 70.b

Bere-

Beneventum, hannibal ergo miss. a us Rom. 93.b
Bezala urbs 177.b
Bigerra urbs 106.b
Blesa ac Dasius, Salapiæ principes 57.b
Blandæ opp. 93.c
Blesorum fratrum coniuratio 167.b
Bocchar Mauorum rex 241.a. præfec. eius regis Syphacis 243.b
Boiorum defectio 101.c
Bomilcaris classis fuga 126.a.127.a
Bostar Saguntinus 77.a.142.c
Bos equuleum pariens 75.c
Bos locutus 137.a
Bouum cornibus faces ac fasces alligata & uncta 37.b
Brixiani Galli 11.b
Bruti 86.b. extremus Italiæ Angulus 196.a.213.b
Bruti Rom. deditii 175.a.b.270.c
Bruttiorum à Romanis defectio 64. bella. 176.a
Buculercula 53.b
Bustæ Gallicæ 36.a
Byzerum iustitium 230.a

C

Cælum ardens 29.c
Cærebasina ibid.
Cæremoniarum cultus neglectus 34.a
C. Aliius Cælenus 210.c
C. Arrius Vmber 210.c
C. Atilius prætor 31.b.27.c
C. Aurelius Cotta prætor 260.c
C. Ayrunculeius pr. 169.b. tertia leg. trib. 190.c
C. Centenius propr. 33.a
C. Calpurnius pr. 169.a
C. Cato dictator 111.b
C. Claudius Nero Cos. 253.c. Censor 186.b 246.b.c.247.a
C. Decius Flauj virtus 240.c
C. Flaminius Cos. 7.b.47.a. quæstor 164. eius triumphus 65.a
C. Fulnius Flaccus legat 170.a. Capuam obsid. 144.a. eius severitas 145.c
C. Hostilius Tubulus pr. 169.b.195.c
C. Lælius orator ad Syphacem cum dimissus 206.c
C. Lælius legat. 123.c.179.a
C. Lucius Salinator pr. 260.c
C. Maelius 218.b.226.b
C. Maelius Attelius cæno max. 170.b.
C. Minutij Numatij mors 52.b
C. Nero 192.b
C. Octauius 225.a
C. Papyrius C. F. sacerdos 132.a. L. F. Masso dat eruum sacrif. ibid.
C. Sempronius Blesus 237.a
C. Seruilius Casca tribunus plebis 112.a
C. Seruilius magister equitum 186.a
C. Seruilius Pr. 203.a
C. Sulpicius Gallus pont. 267.c
C. Valerius Flaccus 170.b
Calatini liberi esse iussi 135.b
Calatinj Campani tuccendiarij 151.c
Calos coloniæ deducta 227.b
Calicula mons 37.b
Calo coniurationis index 87.c
Calpidi habiti exploratores missi 249.c
Calores fl. 92.a
Calpiniæ Flammæ virtus 20.b
Campani Annibalem arcessunt 61.b.91. eorum coertio 91.a. fames 93.a. discordia ac luxuria 60.c. perfidia 119.a. discordia 218.a. strages 78.b
Canina vicus 30.c
Cannensis clades 52.a.61.a. Carthaginensibus exponitur 64.a. excusatio 114.c. ingenitudo 56.a.b.
Cannensis victoriæ elatus 65.a
Cannharius in fossa proverb. 84.a
Capua à Romanis obsessa 138.b.c
Capua, Annibali Cannæ 124.a. Italiæ caput 118.b
Capuæ voluptates 145.c
Capuana coniuratio 167.a
Caralus urbs 80.a
Carpesiorum gentis defectio 72.a
Carpetani pop. 3.a
Carseoli Ro. coloni 151.b.234.a
Carsena opp. 214.a
Carthago nova 162.c.163.a.b. eiusdem vrbis oppugnatio ibid.
Carthaginienses Romanis inferiores 228.a
Carthaginiensium clades 106.c.250.b. 265.c. compensata 34.b
Carthaginiensium classis 21.c
Carthaginiensium & Romanorum res variis casibus missa 129.b.130.c
Carthaginiensium ingratitudo 174.b. rebellio 267.a. in acie pernicies 265.a. superbia & crudelitas 222.c. 230.b. terror & pauor 228.a.241.b
Casca Seruilius 112.b
Castinum oppidum oppugnatum 67.c. 69.b.93.a

Cast-

Casinas ager, & Casilinum 35.b
Cassij Altinij dubia fides 107.c
Castulo vrbs 108.b.207.b
Castulonensium defectio. ibid. eorundem deuictio ibid.
Celtiberia 196.c
Celtibericum bellum 39.c
Celtiberi mercenarij milites 110.b.129.c
Cenchrea opp. 201.c
Censoria animaduersio vrbem vitijs purgat 94.a
Censurae ratio 246.c
Cerdubellum Castulonensis 208.b
Cerealia ludi 267.c
Cereris aedes 202.c
Chalcis vrbs 199.c. eius turbatio 198.c
Cimbri 217.c
Circeij Rom. colonia. 171.b
Circeii 234.a
Cirrha 253.a
Cisseus mons 199.a
Comitiorum regulae 106.c
Classis Romana in Africā expeditio. 224.a
Classidium Annibalis prodigium 21.b
Claudia Quinta matrona pudicitia. 233.b
Claudij Asselli Romani virtus 83.c
Claudius historicus 134.b
Claudius Nero 93.c. eius laus 201.a
Clime vrbs 151.a
Clitarnium opp. 209.a
Clitus publicus Rom. exsultus 260.b
Clodius Licinius historicus 238.b
Chapea vrbs 184.a.243.b
Cn. Cornelius Dolabella rex sacrorū. 187.c
Cn. Cornelius Lentulus 268.a
Cn. Cornelij Lentuli tribuni militum nobilis animus 51.c
Cn. Cornelius Scipio 130.a
Cn. Cornelius Scipio, P. frater 14.a. vulneratur 131.a
Cn. Fuluius Centimalus 135.c.137.a
Cn. Pubulius pr. 186.b. proconf. 266.a
Cn. Magius Atellanus 94.c
Cn. Octauius pr. 218.b
Cn. Pupius & Caeso Quinctius Flamininus diuersi 45.a
Cneius Scipio à Poenis obsessus 131.b. primus in Hispaniam profectus 214.c eius res 38.a. virtus 164.b. mors. 132.a
Cn. Sempronius Blesus 168.c
Cn. Seruilius Cos. 25.b
Cn. Seruilius Geminus Cos. 269.c.247.a
Cn. Seruilius Capio pontifex 113.b. Pr. 218.b. Cos. 247.a
Cn. Siccius trib. pl. 194.a
Colcas Rom. socius 204.b
Compubertia vrbs 93.a
Cominium opp. 113.b
Concordiae aedes 45.c.d
Consentia vrbs 247.a. ad Rom. defecit 257.c. Samnitib. capta 74.c.201.c
Consulis dignitas 108.c
Corbis & Orsua monomachia 201.c
Cornus opp. 80.a
Cortona vrbs 31.b
Corunus in puluinario Iouis sedens 272.c
Corui aurium aduersi 243.b
Cossani coloni Rom. 172.b
Cremona colonia 102.c
Cremonenses coloni Rom. 172.b
Crispini Cos. mors 183.c.184.c
Crotoniense bellum 86.a.223.b
Cumani militiae pes Rom. 77.c
Curionis maximi comitia 170.b
Cynum emporium 199.c
Cyrena vrbs 91.c

D

Damasippus Lacedemonius 131.b
Dampetia opp. 217.a
Dardanorum motus 181.c
Decius Iubellius tribun. mil. seditiosus 212.c
Decius Magius 62.a.62.b.244.a
D. Quintij mors 137.c
Delphorum oraculum 271.b
Demaratus Hieronis F. superbus & mors 96.c.98.b
Demetriacus finis 199.a
Demetrias vrbs 198.c
Demetrius Pharius à Rom. victus 43.a
Demoerates Annibalis praefectus 175.c 176.a
Democratis classis 138.a
Desalces 221.a
Dialis flamines 270.b
Dimallum opp. 253.a
Dionysij tyranni luxuria 87.c. eius mos de retinenda tyrannide 98.c
Disciplina militaris soluta 210.b
Druentia fluuius 14.c
Dryma opp. 200.b
Dux itineris falsi, in crucem sublatus. 35.c
Ducis boni munus 140.b
Ducum discordiae malum 98.c
Dyma vrbs 203.b

INDEX.

E

Etusa inſ. 39.a
Edeſſa 176.c
Elatia vrbs 200.a
Elephanti Annibalis 174.c.175.a
Elephanti caſtellorum ſpeciem præbentes 204.b.
Elephanti in triumpho ducti, Punicæ victoriæ ſignum 148.b
Elephanti vt facile interimantur 194.c
Elephantorum conſternatio 264.b
Elephantorum ſtrages. & cæſorum moles 194.a.84.b
Elephantino capite puer 172.c
Elis ab Romanis occupata 185.b
Emporiæ vrbs 117.b
Emporium opp. 25.b
Epanterij 224.c
Epicides Sidon 101.a.126.a.128.a
Epulum Iouis 113.b.267.c
Equeſtres notæ 172.c
Equuleus cum quinque pedibus 248.b.c
Equi publici & priuati 173.a
Equorum albornm quadrigæ 87.c
Eres & tryphilia Achæis reddita 200.c
Eropus, Lychnidum capit 185.c
Erythræ 200.c
ad Erycem montem calamitas Carthaginenſium 5.a.18.a
Eſſernini coloni Rom. 172.b
Etruſſa vrbs 10.a
Eubœenſis 198.c
Eucnus ſtultorum magiſter 47.b
Eugeniam opp. 232.c
Euryalus 125.c

F

Fabij dictatorij, cognomine Cunctatorij, cum Annibale conflictationes 76.a. eius factorum dictum 181.b. dexteritas 43.b.c. amor patriæ 42.b. præclare geſta 219.c. criminatio 41.c
Fabius Maximus Fabij F. trib. mil. Coſ. 53.b.75.c.eius religio 176.c. abſtinentia 175.c. cunctatio 33.a.40.b.219.c
Fabri Lacrenſes capti 239.b
Fabula Græca 222.c
Fabricæ deſcriptio 4.c
Fama in manu omnia auget 210.a
Fama celeritas 96.a
Fanum B. M. de Capuanorum 143.a.exercitus Punici 110.b
Faſces ac ſecures in tergum vſurpatorum curſi 210.c
Faſcia cælo 233.b.30.b
Faucula Cluuiæ 255.a
Felix vnda dicta Sylla 241.a
Firmani coloni Rom. 172.d
Flaccus Valerius Romæ 89.b
Flammarij caſi corpus non inuenti 92.a
Flauij Lucani defectio 220.a
Floronia & Opunia Veſtales ſtupri reus perta 55.b
Fons Herculi 129.c
Fons ſubterraneus 90.c
Formiana ſaxa 197.a
Fortis fortunæ ædes 172.b
Fortuna belli varia 156.c
Fortuna primigenia 264.a
Fortunæ ædes 124.b
Forum piſcatorium 232.b
Forum Boarium 53.b
Foſſa Græca 62.a
Frogellani agri pop. 141.a.272.a
Fulmine icti aliquot homines 46.a
Fulmine tacta 214.a
Fuluius prætor 84.b
Fuſales appidi 185.a

G

Gadibus eccleſiæ Magæ 287.b
Gaditana proditio 214.c
Gaditani 210. a. Romanis deduntur 217.c
Gala. 109.c. Numidarum rex 198.c
Galeagra turris 224.c
Galearia tribus 149.a
Galeſus fluuius 226.c
Galba olim Ariminum dicta 218.b
Gallica ſpolia 65.c.106.c
Galli armorum auidi 7.c. auri auidi 9. b rantans & clamans in bello 12.a.inuolerantiſſima laboris corpora 30.b
Galli Brixiani 31.b
Galli mercenarij milites 13.c.73.b.116. a.134.b.225.a
Gallorum enſes 30.c
Gelo, Hieronis regis F. 74.c. eius mors 87.c
Genua exadificata 248.a. à Magone cæpuer 224.c
Genium vrbs 30.a. horrorem Annibalis 40.c
Gifco legatus 77.a
Gloria cupiditas 82.222.c
Græcie mores 184.b.192.a

H

Hama vrbs 78.a
Hannibalis negligentia 54.c. virtutes 2.b. vitia 2.c

Hanno Bomilcaris F. 158.c
Hanno captus 26.c. 78.b. eius cades ac fuga 79.a. mors 241.c. 245.a
Harmonia 97.c. eius mors 98.b
Haruspicina Sardorum iuuentutem armat 80.b. mortem sibi conscisciit ibid.
Heraclea Hieronis F. 98.b
Heraclea vrbs 135.a
Heracleense concilium 199.a
Heraclitus Scotinus 79.c
Herbesium receptum 102.c
Herdonea vrbs 166.a
Hersa & Nemia ludicra 184.b
Herennius Bassus 82.a
Hermandica capta 3.a
Hetruria fertilitas 30.c
Hexapilum Syracusanum 95.c
Hiero rex 21.c. à Pœnis vexatus 46.b. eius amor erga Romanos 46.c. benevolentia 82.a. beneficentia 79.b.c. fides 87.b. obseruatio 154.b. charitas apud Syracusanos 87.b. testamentum publicè recitatum 87.a.b. memoria 127.c
Hieronymus Syracusius. tyrannus 87.b 88.a. eius mors ibid.
Himera 88.b
Himilco 55.b. 126.c. eius copiæ 103.a. mors 127.a
Hiosium fusus fugatusque 80.a
Hippo regius 228.a
Hippocrates & Epicides 88.a.97.b
Hippocratis mors 126.c
Hipponiates 135.a
Hirpini ad Rom. deficiunt 175.a
Hispania vsque ad Oceanum Romanis subdita 219.a
Hispanicæ res variæ 105.c.130.a.226.b
Hispanicum bellum 130.b.196.c
Hispaniensis ager ladus 50.c
Hispani fera & bellicosa gens 38.b. inquieto & auido in nouas res ingenio 39.b.c
Hispanæ clades 105.c.106.a.216.a.227.c
Hispanorum ac Ligurum cades 194.b
Honori & Virtuti ædes vota 181.b
Honosca capta 38.c
Hordeum pro tritico militibus ignauis datum 174.b
Hospitij religio 6.b
Hostijs humanis sacrificatil Roma 55.b
Hostilius contempti ac neglecti malis 131.c
Hybla & Magellæ vrbes ad Pœnos desitium 148.c

I

Iamphorina 150.c
Ibe opp. 308.b
Iberæ vrbs 73.a
Iberus flu. 2.b. eum Annibal trajicit 10.b
Idea mater 231.b. vt à Romanis recepta 233.b
Ilercaonenses pop. 39.b
Illergetes latrones 213.a. eorum cades 216.b
Illiberis opp. 102.a
Illiturgi 146.a.150.a
Illiturgitanorum defectio 207.b
Indigetum fraus 81.c
Inhibilis regulus 164.a. eius fraus 177. a.b.161.c.162.a
Infans in vtero matris clamans 90.a
Ingauni Ligures 224.a
Insula, vbi Arar & Rhodanus confluunt 13.c
Interamna colonia Rom. 271.b.274.a
Invidia malum 158.b
Isalca 69.a
Italiæ aditus difficultas 18.b
Iubellius Taurea 62.a. eius mors 145.a
Iuliæ ante Calendas messis Romæ 76.b
Iunonis donum 27.c. honos ibid.
Iunonis Lacinia templum 86.b.158.a
Iunoni Laciniæ aram Annibal dedicat 225.a. delubrum eius violat 258.a
Iuno regina. Iunonis hospita 30.a
Ius qua re constet 170.c
Iurisiurandi ad altaria faciendi ac simul sacra tangendi ritus 13.b
Iouis ædes de cælo tacta 107.b.168.a. item signum 170.b
Iouis epulum 111.c.191.a.270.a
Ionis porta Capuæ 144.a

L

Lactea pluuia 172.c
Lacetanorum cades 37.b
Laciniæ Iunonis fanum 86.b
Lacinium opp. 164.a
Lacumanes regno pulsi 242.b
Lacus Ollæ 172.c
Lacus Thrasymenus 8.a
Lama vrbs 184.a
Lapidum pluuia 27.c.46.b.73.c.214.b. 288.a
Latomiæ seu Latumiæ 131.b
Lauona 118.a
Laureæ coronæ gestandæ ritus 56.c
Lectisternium ter actum 27.c.30.a.34.b
Lectorius legatus 238.a

Legati

Legati iure gentium sancti 236.a. eorum violatorum scelus 241.242.a
Legatorum admittendorum lus, gentium 5.a
Legio non eodem semper numero constabat 132.b
Lemnus insula 198.b
Lemnia urbs 105.a
Lemnorum tumultus 95.c.99.c
Lentini consuli res gesta 138.c
Lebi Galli 16.c
Lucrenses Romanis portas claudunt 81.a
Lucrensibus libertas, leges, senatus, restituuntur 237.c
Lucrorum obsidio, iusque solutio 183.c
Lanuvina opp. 39.a
Lucanorum deditio 175.a
Lucrini coloni Rom. 172.a
Luci & Iunonis Lacinie mons pascua 86.b
Lucretij consulis in conficiendo bello cessatio 36.b
Ludi Apollinares 117.c.261.a
Ludi magni facti 185.b.247.a
Ludi plebij 75.a.111.c.187.c.202.b
Ludorum Apollinarium dies certus statutus 180.c
Luna duæ interdiu 29.c
Lupi in urbem ingressi 27.c vigilem lesit 188.a
Lustratio urbis 27.c
Lychnidum 185.c

M

Macedones, graues accolis 149.c. eorum clades & fuga 199.b
Macedonicum bellum 205.c
Machanidas Lacedæm. tyrannus 184.a. 198.c
Magella 148.c
Magister equitum dictatori imperio æquatus 42.b.43.c
Magistratuum electio vt fieri solita Romæ 168.b
Magius Decius 63.c
Magni campi in Africa 250.c.
Magnus vnde dictus Pompeius 271.a
Mago Amilcaris F. eiusque res gestæ 77.a. 80.b. 161.b.162.c.203.c.214.c. 217.a.b.c.256.c.257 a.b.c
Maherbal Himilconis F. 6.a.53.a
Malacus sinus 184.b
Manutiorum periculum 263.b
Manlius 177.a.214.a.227.a
Manuleius 275.b
Mantuæ virum 69.a
Manni serui iudicium 151.c
Marcellus Claudius, eiusq; vita & res gestæ 68.a. 83.a.b.91.c.99.c.90.a. 128.c.129.a. 134.b.c.153.a.153.b.c. 154.b.c. 166.c 173.b.c.174.a.179.b.c.182.c.216.b
Marius Affius 78.c
Martis ædes de cælo tacta 180.b.c
Martij equitis Rom. gloria ac prodigium 134.b.147.c
Mariana carmina 119.b
Massanissa eiusq; res 110.a.168.b.196.c. 204.a.b.206.a.216.c.223.a.228.a.b.c. 243 a.b.252.b.253.a
Massylorum descriptio 206.b.243.b
Massiliensis Romanorum socij 247.b
Massyla gens 109.c
Matalus regulus 33.c
Mater deûm 165. b. vt Romæ recepta. 233.b.c
Matuta mater 124.a
Matutij 120.a
Maximi cognomen 260.b
Mediastinicus 239.c
Megalesia ludi 233.c
Meles capta 166.a
Malassæi pop. 281.c
Melita ins. 20.b
Memix ins. 44.a
Memphis opp. 146.a
Mercurij promontorium 241.a
Mercurius Teutates 161.c
Merici proditio 128.a. 148.b
Metapontinorum fraus 194.c.176.b.c
Metaurus flu. 193.c
Menia tribus 246.c
Mezentius 176.b
Militum vexatio. 90.c.190.b.c. patientia & labor ibid.
Milvius pons 195.b
Minutij cum Annibale pugna 42.b.45.b
Monomachia aliquot 83. b.89.a.120.a 208.c
Mulebris superbia 85.c
Mula pariens 149.b
Munda vrbs 106.b
Muribus aureis Iouis arrosum 180. b 248.b
Murgantia vrbs 248.b

Murale corona certamen 163.b
Musines, qui & Hipponiates 135.a. 158.c
Musinæ obsidio 11.a.148.c
Myleflumen 100.b.

N

Nabis Lacedemoniorū tyrannus 231.c
Nadagara vrbs 262.a.
Næuius Crispus 105.b
Nauia Rom. colonia 171.b
Narniensis tribus 213.c
Naſſus inſ. 125.b
Natale bellum 102.b.157.c.252.a
Naues ſtratæ oneratæ & longæ 180.a. 240.a
Naupactum vrbs 151.a
Neapolis & Thica Syracuſarum regiones 125.c
Neapolim Annibal captat 66.a
Neapolitanorum erga Romanos animus ac liberalitas 44.c
Nemeorum ludorum ſolennitas 184.b
Nepete colonia 171.b.234.a
Neptuni ara ſudore manans 202.c
Nereus celeritas ac diligentia 195.a
Nicias Achæorum prætor 201.a
Nico Tarentinus 115.a.115.c
Nico percon. ibud. eius mors 176.a
Narbana colonia Rom. 172.a
Nemendiale ſacrum 188.b
Nona Carthago 206.b
Nuceria in deditionem accepta 66.b
Nucerini Calatia traducti 167.b
Numide 239.b. fallaces 135.b.c. libidinoſi 221.a. 238.c.253.b. ſtremui 142. c.168.a.b

O

Oculi mala 151.b
Oſtactilij proprætor. Siculi anguillis 99.c
Olba vrbs 250.c
Olcades 2.c
Olympiorum ſolenne ludicrum 187.a
Opuntij direptio 200.a
Opuntiorum emporium Ibid.
Orbitanium opp. 95.a
Oreades 6.a
Orcum vrbs 199.a.b.c
Oreſtis vrbs 186.a
Oretum de Macedonibus receptum 105.b
Orinx 197.c.198.b

P

Pacuuij Calauij facinus 62.c
Padus Rhodano violentior 38.c
Paſtani coloni Rom. 172.b
Palmata tunica 253.b
Pandoſia vrbs 247.a
Patria amor 253.b.62.a.b
Pedanij virtus 119.a
Peligna cohors 118.c
Penninus 36.c
Peparetum opp. 199.a
Perolla Calauij F. 62.c
Perſeus rex, eius q; res clarę 130.b
Peruſinorum clades 62.c
Peſlanorum benevolentia erga Romanos 46.b
Peſſinute Romam aduecta Idea matr 231.b
Peſtilentia Romę 126.b.182.c.231.b
Petellia ſeu Petilia vrbs 73.a
Petellini pop. 62.c
Pheneum oppidum 68.b
Philippus Macedon. rex eiuſque res geſtæ 45.a.76.c.79.b.105.c.130.a.173.b 184.b.198.c.228.b
Philadamus Argiuus 116.c
Philemenes Tarentinus 215.a.111.c
Phenice vrbs 233.b
Phiſias 184.a
Pilum Romanum 253.c
Pinum rex 45.a
Pityuſa inſula 215.c
Placentini, coloni Rom. 172.b
Plator 199.b
Plominius legatus Rom. 230.b.231.a.c. eius mors 231.a
Pleuratus rex 173.c
Pluuia ſanguine miſta 29.c lapidea 29.c 75.c.114.b
Pœnorum clades 80.b.84.b.c.93.a.120.b 134.a.134.c.135.a.175.a.178.a.b.c.205.a.b.c.206.c.207.a.214.b.c.230. a.246.a.257.a.b
Pomponius proprætor 53.c
Pontia colonia Rom. 172.b
Porcus biceps 202.c. cum humano ore 98.c
Poſthumius Pyrgenſis 211.a
Potidania vrbs 201.a
Prodigia 29.c. 55.a. 73.c. 107.b.114.b. 149.b.168.a.172.b.180.b.c.202.c.233. b.248.b
Prodigiorum procuratio atq; expiatio. me 272.a.b
Promontorium Mercurij Pulchri 141.a
Proſerpina theſauri violati 230.b. eius vltio 231.c

Pyrrhi

INDEX.

Iphis rex 200.a.232.a
Ptolemæus & Cleopatra regi Alexandria 167.c
Publicanorum fraus 120.c
Publicanorum ordinem offendere senatus putuit 111.a
Publicitia mentio memorabile exemplum 164.b
Punica fides 32.b.146.b.158.c
Pyrrhus promontorium 247.b
Pyrrhum saltus 10.c
Pyrrum castellum 238.b
Pyrrhi hospitalitas 87.a

Q

Quinquatria quinquatria 151.c

R

Regnandi libidinis malum 5.a
Religioni externæ inductio perniciosa 111.a
Religionis pravæ malum 186.b
Regi male cupio 88.c
Regiorum fides 74.a.85.b
Regium opp. 211.c
Rhion, fretum inter Naupactum & Patras 184.a
Rhium 200.b
Rhodani ostia 9.b.10.a.c.b
Roma caput orbis 1.a
Romani imperium sinus plus minus triste secundo dicti, quam virtutendo 190.b
Romanorum equitas 160.a.172.b.c leonina, leonum & feminæ 399.b.172.b gratitudo. 172.a.b. 191.c. 256.a.b. 258.a.b integritas de majestate nominis sui cura 231.c. munera ad externas gentes 169.c. virtus universa 206.b
Romanorum ambitio 19.a. b. laudes 21.a. 31.a. 32.a. 44.b. 93.b. 223.a. 232.c. 130.b. 131.c. 195.b. 164.b. 173.b.c. 183.a. 182.b. 184.c. crudelitas & ambitio 19.b. superbia ac pervicacia ibi b. timor, trepidatio, anxietas ac suspensio animi 5.b. 25.b. 142.a. b. 190.b. 195.a.
Rollus 160.b
Rufino portus 8.c

S

Sabatini liberi esse iussi 155.b
Sacerdotij antiquum jus 170.c
Sacrum nouendiale 75.c.114.c
Sacra Romanorum 37.c
Sacri portus 137.c
Sagmina faecialium 170.a
Sagunti situs 3.b
Saguntina oppugnatio 4.a.b.c.13.a.b.15.a
Salinator unde dictus 236.b
Salera urbs 244.c
Sanctius erarium 172.b
Sanguinea pluuia 190.b
Sardorum defectio 79.c
Sardinia domita 60.c
Sarriculani 190.a
Sauo opp. 220.c
Sxerdilenus 186.b.c
Scipio Carthaginiensium fatalis hostis 261.b.c
Scipio facta sua retorsit 222.a.b.c
Scipionis nasica Falto vocatus 222.a
Scipionis iunioris adversus illustres. 147.a. adulescentis 159.b. 160.b. 202.b. 203.b. 208.b. 212. consilium ad 241.c. & mox 234.a. 263.a.b. 265.b.
Scipionum clades in Hispania 139.b. 220.b.
Scipionum fata 215.c mox. 233.b. sepulchrum 147.a. 211.a virtus 166.b.c.
Scotusa urbs 199.a
Sedetani Rom. socij 270.a
Sempronij Blæsi mors 44.b
Sempronij Tuditani 177.a
Seppius Loesius 82.d.
Septemuirale sacrificium 170.c
Septimi Gabinij virtus 232.b.c
Sepulchrum dominis promittere iniquum 133.b.c
Seruius Sulpitius Galba 177.c
Seruorum delectus 63.c
Setia colonia 212.b.214.a
Sextius Antistius legatus 187.c
Sextus Iulius Cæsar 97. 199.a. hic Cæsar Cos. 183.c
Sibyllinorum librorum vsus 37.c.54.b
Sicilia vota in Romani. ditionem venit 159.a
Sicilia fertilitas 188.b.c.174.a ex Sicilia frumentum Romam portatum 198.b
Siculum fretum 152.c
Siculorum clades 105.b
Sipuntina colonia 172.a
Silphia urbs 204.c
Solis cum luna pugna 187.c
Solis orbis humani vasti
Soles duo visi 202.b.233.b
Sopater Macedo 96.b
Sophonisba 253.b. eius mors 255.a
Sora Rom. colonia 172.b.270.a
Sosis 179.b

Spinades 124.c
Sextius Metius 94.b
Scallas campus 35.c
Saffion opp. 26.c
Sirpnagena 138.b
Sacro opp. 122.b.123.b
Saffa. Ro. colonia 117.c.123.b
Sueffitani 210.a
Sueffula opp. 202.c
Supplicationes triduan. 183.c. Immunes. 188.b
Sutrani Rom. dedit 181.b
Suessium Rom. colonia 191.b.102.a
Sybaris Lucaniæ fretum 71.c
Syphax hostis 109.c.128.b.138.c.245. 250.b. cum Romanis fœdus 109.c 233.c.239.b.248.c
Syracusarum opp. 257.c
Syracusanorum obsidio & direptio 97.a 101.c.127.a.129.b.134.c.235.a.248.b 237.b

T

Tagus fluvius 31.a
Tarentum. Livius. 115.c.Fa- bius expugnat 175.b. recuperat. ibid.
Tarnus arx. 116.b.158.c. capitur 176.a
Tarpeio precipitium Romæ 158.a
Tarquinorum fœdus 158.a. 137.c
Tarracinensis ecclesia 165.b
Taurini pop. 36.c
Taurinorum & insubrum bellum 170.a
Terentij Varronis temeritas 47.b
Tessera militaris 208.b
Tetricus Sidicinus 55.b
Theodorus & Sosis Syracusani 93.a.96.a
Themistius 37.b
Thermopylarum salus 206.c
Thrasa 88.a
ad Thrasimenum lacum clades 91.b
Thurificiorum usus apud Rom. 223.c
Thuriol. 123.b
Tiberius Sempronius Gracchus augur 247.a
Tiberis pons ianicul. 211.b
Tifata colles 80.a
Toga picta bonos 256.b
Toron urbs 200.a
Transfugarum præmia 143.a. supplicia 200.b
Trebia fluvius 21.b
Trebiensis clades 24.c
Trebula 118.b
Tribulis 185.b
Tribunalia prætorum ad Piscinam posita 76.a
Trib. Rom. triginta quinque 248.a
Tribus addictio 93.a
Tricastini populi 14.a
Tritorij pop. ibid.
Trivicum opp. 200.b
Trumuiri capitales 111.a. munerij 156.b. sacris conquirendis dono pos. 8 mundi, reficiendis ædibus sacris 114.b
Tiberinorum portus 32.c
Tullianum carcer 238.c
Turdetani sub corona venditi 219.a
Turia fluvius 142.a
Tyberis inundatio 30.a

U

Vacceos bello petit Annibal 113.a
Valerius Coss. anno 472
Varro Cannensi pugna ablatus 137.c
Veneris Erycinæ ædes 233.c
Venusia 190.a
Vestinicolæ, Rom. 175.a
Vitæ sacrum votum 33.c
Verugri pop. 165.c
Marcellus & Sicilius 79.a
Urgæ opp. 237.c
Vergilius versibus 15.c
Veronæ Maximus P. 268. & Syphacis 235.c. eius laudes & fuga 233.a
Vestales ignis exstincti prodigium 202.c
Vestini Oppidum 233.a
Vesuvius opp. 237.b
Vibij virtus 143.a. cruciatus 213.a
Vibius & Rabirius Prætij socius 175.a
Vicilinum Iupiter 267.b
Victoriæ sedes Capitolium 45.c simulacrum subtus ictum 148.b
Victoria mons 30.b
Vicetina 85.b
Volcanalium agger 144
Volcanius 8.c
Volcanus legiones 188.c
Volitarij milites, equites ac pedites 206.a
Vulcani insf. 22.c
Vulturnus. Fluvius 44.a.92.a
Ventus 50.c

X

Xenophanes 96.c

Z

Zacynthus insf. 250.b
Zama insf. 261.c
Zeuis. 84.b

FINIS.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS QVRTÆ LIBER PRIMVS.

L. FLORI IN EVNDEM EPITOME.

BELLI aduersus Philippum Macedonia regem, quod intermissum erat pacis causa ferunt hac: Tempore initiorum duo iuuenes Acarnanes, qui non inuiti pi erant, Athenas venerunt: & in sacrarium Cereris cum alijs populoribus sese inuaserunt. ob hoc nunquam vetus summum commisissent, ab Atheniensibus exsules Acarnanes moribus suorum commoti ad vindicandum illos auxilium à Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam, quingentesimo quadragesimo anno ab vrbe condita, cum Atheniensium, qui obsidebantur à Philippo, legati auxilium à senatu petissent: & senatus id censuisset faciendum; plebs, quod in bellorum commune labor grauis erat, dissentiente: tenuit auctoritas patrum, vt socio ciuitati ferri opem populus quoque iuberet. Bellum id P. Sulpitio consule mandatum est, qui exercitu in Macedoniã ducto, aquestribus prælijs cum Philippo pugnauit. Apidem à Philippo obsessi, ad extremum Saguntinorũ sues se occiderunt. Liuius prætor Gallos Insubres rebellantes, & Amilcarem Pœnũ bellum ibi ea parte molientem acie vicit. Amilcar eo in bello occisus est, & millia hominum xxxv. Præterea expeditiones Philippi regis, & Sulpitij consulis, expugnationesq; vrbium ab vtrisq; factæ continuet. Sulpitius Cossa diuinus rege Attalo & Rhodijs bellum gerebat, triumphauit de Gallis L. Furius prætor.

ME quoque iuuat, velut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici peruenisse, nam etsi profiteri ausim, perscripturum res omnes Romanas, in partibus singulis tanti operis fatigari minime conuenit: tamẽ cum in mentem venit tres & LX. annos (tot enim sunt à primo Punico ad secundum bellũ finitum) eque multa volumina occupasse mihi, quam occupârim quadringenti LXXXVIII. anni à condita vrbe ad Appium Claudium consulem, qui primus bellum Carthaginiensibus intulit. iam prouideo animo, velut qui proximis lapsi vadis inducti mare pedibus ingrediuntur: quicquid progredior, in vastiorem me altitudinẽ, ac velut profundum inuehi, & crescere pene opus, quod prima quæq; perficiendo minui videbatur. Pacem Punicam bellum Macedonicum excepit, paruulo haudquaquã comparandum aut virtute ducis, aut militũ robore: claritate regum antiquorum, vetustaq; fama gentis, & magnitudine imperij, quo multa quondam Europæ, maioremq; partem Asiæ obtinuerant armis, propè nobilis. Cæterum cœptum bellum aduersus Philippum de eum fuisse ante annis, ad annum prius depositam erat: cum Aetoli & belli & pacis fuissent causa, vacuum deinde pace Punica Romanos, & infensos Philippo, cum ob insidias aduersus Aetolos alioſq; regionis eiusdem socios paratum, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Annibali Pœnisque preces Atheniensium, quos ægre peruastato in vrbem compulerat, excitauerunt ad renouandum bellum, subitò ferè temptus & ab Attalo rege & Rhodijs legati venerant, nunciantes Asiæ quoq; ciuitates solicitari. His legationibus responsum est, eam Asianã rem senatui fore. Consultatio de Macedonico bello integra ad cõsules, qui nunc in prælio cum Boijs erant, reiecta est. Interim ad Ptolemæum Aegyptiorum regem legati tres missi, C. Claudius Nero, M. Aemilius Lepidus, P. Scipionis Tuditanus, vt & annunciarent victum Annibalem, Pœnosque: & gratias agerent

VC regi, quòd in rebus dubijs, cum finitimi etiam socij Romanos deserent, in fide manuisset: & peterent, vt si coacti iniurijs bellum aduersus Philippum suscepissent, pristinum animum erga populum Romanum conseruaret. Eodem fere tempore P. Aelius consul in Gallia, cum audisset à Boijs ante suum aduentum incursiones in agros sociorum factas: duabus legionibus subitarijs tumultus eius causa scriptis, additisque ad eas quatuor cohortibus de exercitu suo, C. Appium præfectum socium hac tumultuaria manu per Vmbriam, quam tribum Sappiniam vocant, agrum Boiorum inuadere iussit. ipse eodem aperto itinere per montes duxit. Appius ingressus hostium fines, primo populationes satis prosperè ac muto fecit. delecto deinde ad castrum Mutilum satis idoneo loco ad demetenda frumenta (iam enim maturę erant segetes) profectus neque exploratò circa, nec stationibus satis firmis, quæ armatæ inermes atque operi intentos tutarentur, positis, improuiso impetu Gallorum cum frumentatoribus est circumuentus: inde pauor fugaq; etiam armatos cepit. ad septem millia hominũ palata per segetes sunt cæsa: inter quos ipse C. Appius præfectus. cæteri in castra meru compulsi, inde sine certo duce consensu militari proxima nocte, relicta magna parte rerum suarum, ad consulem per saltus prope inuios peruenere. qui, nisi quod populatus est Boiorum fines, & cum Ingaunis Liguribus fœdus icit: nihil, quod esset memorabile, aliud in prouincia cum gessisset, Romam redijt. Cum primum senatum habuit, vniuersis postulantibus ne quam prius rem quàm de Philippo, sociorumq; querelis ageret, relatum extemplo est, decreuitque frequens senatus, vt P. Aelius Cos. quem videretur ei, cum imperio mitteret, qui classe accepta, quam ex Sicilia Cn. Octauius reduceret, in Macedoniam traijceret. M. Valerius Lævinus propr. missus, circa Vibonem duodequadraginta nauibus ab Cn. Octauio acceptis in Macedoniam transmisit. ad quem cum M. Aurelius legatus venisset, edocuisseque eum quantos exercitus, quantum nauium numerum comparasset rex: & quemadmodum circa omnes non continentis modo vrbes, sed etiam insulas, partim ipse adeundo, partim per legatos conciret homines ad arma: maiore conatu Romanis id capessendum bellum esse, ne cunctantibus ijs auderet Philippus, quod Pyrrhus prius ausus ex aliquanto minore regno esset: hęc eadem scribere Aurelium consulibus & senatui placuit. Exitu huius anni cum de agris veterum militum relatum esset, qui ductu atque auspicio proconsulis Scipionis in Africa bello perfecissent: decreuerunt patres, vt M. Iunius prætor vrbanus, si ei videretur, decemuiros agro Samnitij Apuloque, quod eius publicum populi Romani esset, metiendo dividendoq; crearet. Creati P. Seruilius, Q. Cæcilius Metellus, Cn. & M. Seruilij (Geminus ambobus cognomen erat) L. & A. Hostilij Catones, P. Villius
554 Tappulus, M. Fuluius Flaccus, P. Aelius Pætus, Q. Flamininus. Per eos dies P. Aelio consule comitia habente, creati Coss. P. Sulpitius Galba, C. Aurelius Cotta. Prætores exinde facti Q. Minutius Rufus, L. Furius Purpurio, Q. Fuluius Gillo, Cn. Sergius Plancus. Ludi Romani (cenici eo anno magnificè apparatęq; facti ab ædilibus curulibus L. Valerio Flacco, & T. Quintio Flaminio, bidum instaurati sunt. frumentig) vim ingentem quod ex Africa proconsul Scipio miserat, quaternis æris populo cum summa fide & gratia diuiserunt. Et plebei ludi ter noti instauratiab ædilibus plebis L. Apustio Fullone, & Q. Minutio Rufo, qui ex ædilitate prætor creatus erat, & Iouis epulum fuit ludorum causa. Anno quingentesimo quadragesimo quarto ab vrbe condita, P. Sulpitio Galba, C. Aurelio consulibus bellum cum rege Philippo initum est, paucis inensibus post pacem Carthaginiensibus datam. Omnium primum eam rem Idibus Martijs, quo die tum consulesus inibant, Pub. Sulpitius consul retulit, senatusque decreuit, vt Collegijs ijs, quibus diuinam facerent, quibus dijs ipsis videretur, cum precatione ea, Quam rem seruatis populusque Romanus de repub. deque eundo nouo bello animo haberet: eares vti populo Rom. sociisque ac nominj Latino bene ac feliciter eueniret, secundáq; rem diuinam, precationemque, vt

de

A de repub. deque prouincijs senatum consulerent. Per eos dies opportunè irritandis ad bellum animis, & literæ à M. Aurelio legato, & M. Valerio Lęuino propręctore allatæ: & Athenienſium noua legatio venit, quæ regem appropinquare finibus ſuis nunciaret: breuiq; non agros modo, ſed vrbem etiam in ditione eius futurã, niſi quid in Romanis auxilij foret. Cum pronunciaſſent Coſſ. rem diuinam rite perfectam eſſe, & precationi annuiſſe deos, aruſpices reſpondêre: lætaq; exta fuiſſe, & prolationem finium victoriamq; & triumphum portendi: cum literæ Valerij Aurelijque lectæ, & legati Athenienſium auditi. Senatus inde conſultum factum eſt, vt ſocijs gratiæ agerentur, quòd diu ſolicitati, ne obſidionis quidem metu fide deceſſiſſent. de auxilio mittendo tum reſpondere, placere, cum conſules prouincias ſortiti eſſent: atque is conſul cui Macedonia prouincia euenîſſet, ad populum tuliſſet, vt Philippo regi Macedonum indiceretur bellum, P. Sulpitio prouincia Macedonia ſorte euenit. iſque rogationem promulgauit: vellent inberent Philippo regi Macedonibuſque, qui ſub regno eius eſſent, ob iniurias, armaque illata ſocijs populi Romani bellum indici? Alteri conſuli Aurelio Italia prouincia obtigit. Prætores exinde ſorti ſunt, Cn. Sergius Plancus vrbanam: Q. Fuluius Gillo Siciliam: Q. Minutius Rufus Brutios, L. Furius Purpurio Galliam. Rogatio de bello Macedonico pri-
B mis comitijs ab omnibus ferme centurijs antiquata eſt. id cum feſſi diuturnitate & grauitate belli ſua ſponte homines tędio laborum periculorumq; fecerant: tum Q. Bebius tribunus plebis viam antiquam criminandi patres ingreſſus, incuſauerat, bella ex bellis ſeri, nec pace vnquam frui plebem poſſe. Aegrè eam rem paſſi patres: laceratuſq; probris in ſenatu tribunus plebis: & conſulẽ pro ſe quiſq; hortari, vt de integro comitia rogationi ferendæ ederet, caſtigaretq; ſegnitiem populi: atque doceret, quanto damno dedecoreque dilatio ea belli futura eſſet. Conſul in campo Martio comitijs habitis, priuſquam centurias in ſuffragium mitteret, concione aduocata: Ignorare, inquit, videmini mihi Quirites, non verum bellum, an pacem habeatis, vos conſuli: (neque enim liberum id vobis permittet Philippus, qui terra marique ingens bellum molitur) ſed vtrum in Macedoniam legiones tranſportem? an hoſtem in Italiam accipiatis. hoc quantum intereſt, ſi vnquam ante alias, Punico certe proximo bello experti eſtis. Quis enim dubitat, quin ſi Saguntinis obſeſſis fidemque noſtram implorantibus impigrè tuliſſemus opem, ſicut patres noſtri Mamertinis tulerant: totum in Hiſpaniam auerſum bellum fuerimus, quod cunctando cum ſumma clade noſtra in Italiam accepimus? Ne illud quidem dubium eſt, quin hunc ipſum Philippum pactum iam per legatos literaſque cum Annibale in I-
C taliã traijceret, miſſo cum claſſe Lęuino, qui vltro ei bellum inferret, in Macedonia continuerimus. & quod tunc fecimus, cum hoſtem Annibalem in Italia haberemus: id nunc pulſo Italia Annibale, deuictis Carthaginienſibus, cunctamur facere? Pariamur expugnandis Athenis, ſicut Sagunto expugnãdo Annibalem paſſi ſumus, ſegnitiem noſtram experiri regem, non quinto inde menſe, quemadmodum ab Sagunto Annibal, ſed quinto inde die quàm ab Corintho ſoluerit naues, in Italiam peruenies. Ne æquauerit is Annibali Philippum Carthaginienſibus Macedonas: Pyrrho certe æquabitis: dico quantum vel vir viro, vel gens genti præſtat. Minima acceſſio ſemper Epirus regno Macedoniæ fuit, & hodie eſt. Peloponneſum totam in ditione Philippus habet, Argoſque ipſis non vetere fama magis, quàm morte Pyrrhi nobilitatos. Noſtra nunc compara quanto magis florentem Italiam, quanto magis integras res ſalutis ducibus, ſalutis tot exercitibus, quos Punicum poſt ea bellum abſumpſit: aggreſſus Pyrrhus tamen cõcurſu, & victor prope ad ipſam vrbem Romam venit. nec Tarentini modo, orsque illa Italiæ, quam maiorẽ Græciam vocant vt linguam, vt nomen ſecutos crederes: ſed Lucanus, & Brutius, & Samnis à nobis defecerunt. hæc vos, ſi Philippus in Italiam trãſtulerit, quietura aut mãſura in fide creditis? manſerunt enim Punico poſt ea bello nunquam iſti populi.

niſi

nisi cum deerit ad quem desciscant, à nobis non deficient. Si piguisset vos in Africam traijcere, hodie in Italia Annibalem & Carthaginienses hostes haberetis. Macedonia potius quàm Italia bellum habeat: hostium vrbes agrique ferro atque igni vastentur. experti iam sumus foris nobis, quàm domi feliciora potentioraque arma esse. Ite in suffragium bene iuuantibus dijs: & quę patres censuerunt, vos iubete. Huius vobis sententiæ non consul modo auctor est, sed etiam dij immortales, qui mihi sacrificanti, precantiq; vt hoc bellum mihi, senatui, vobisq; & socijs ac nomini Latino, classibus exercitibusque nostris bene ac feliciter eueniret: læta omnia prosperaque portendere. Ab hac oratione in suffragium missi, vti rogaret, bellum iusserunt. Supplicatio inde à Cos. in triduum ex S.C. indicta est, obsecratique circa omnia puluinaria dij, quod bellum cum Philippo populus iussisset, id bene ac feliciter eueniret. consultique fœciales ab Cos. Sulpitio, bellum quod indiceretur regi Philippo, vtrum ipsi vique nunciari iuberent: an satis esset, in finibus regni, quod proximum præsidium esset, eo nunciari. fœciales decreuerunt, vtrum eorum fecisset, recte facturum. Consuli à patribus permissum, vt quem videretur ex ijs qui extra senatum essent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum. Tum de exercitibus consulum prætorumq; actum. consules binas legiones scribere iussi, veteres dimittere exercitus. Sulpitio, cui nouum ac magni nominis belli decretum erat, permissum, vt de exercitu quem P. Scipio ex Africa deportasset: voluntarios quos posset, duceret: inuitum ne quem militem veterem ducendi ius esset: Prætoribus L. Furio Purpureoni, & Minutio Rufo quina millia socium Latini nominis cõsul daret: quibus præsidijs alter Galliam, alter Brutios prouinciam obtineret. Q. Fuluius Gillo & ipse iussus ex eo exercitu quem P. Aelius Cos. habuisset: vt quisq; minime multa stipendia haberet, legere, donec & ipse quinque millia socij ac nominis Latini effecisset: id præsidio Siciliæ prouinciæ esset. M. Valerio Falconi qui prætor priore anno Campaniã prouinciam habuerat, prorogatum in annum imperium est: vti propretor in Sardiniam traijceret: atque de exercitu qui ibi esset, quinque millia socium nominis Latini, qui eorum minimè multa stipendia haberet, legeret. Et consules duas vrbanas legiones scribere iussi: quæ si quò res posceret, multis in Italia contactis gentibus Punici belli societate, iraq; inde tumentibus, mitterentur. Sex legionibus Rom. eo anno vsura respub. erat. In ipso apparatu belli legati ab rege Ptolemæo venerunt, qui nunciarunt, Athenienses aduersus Philippũ petisse ab rege auxilium. cæterum etsi communes socij sint, tamen nisi ex auctoritate populi Rom. neque classem, neq; exercitum defendendi aut oppugnandi cuiusquam causã regem in Græciam missurum esse, vel quieturum eum in regno, si populo Rom. socios defendere liceat: vel Romanos quiescere, si malint, passurum: atq; ipsum auxilia, quæ facile aduersus Philippum tueri Athenas possent, missurum. Gratiæ regi ab senatu actæ, responsumque, tutari socios populo Romano animo esse. si qua re ad id bellum opus sit: indicaturos regi, regnique eius opes scita subsidia firma ac fidelia suæ reipub. esse. Munera deinde legatis in singulos quinum milliũ aris ex S.C. missa. Cum delectum consules haberent, pararentq; quæ ad bellum opus essent: ciuitas religiosa, in principijs maximè nouorum bellorum, supplicationib. habitis iam, & obsecratione circa omnia puluinaria facta, ne quid prætermitteretur, quod aliquando factum esset: ludos Ioui donumq; vouere consulem, cui prouincia Macedonia euenisset, iussit. Moram voto publico Licinius pontifex maximus attulit: qui negauit ex incerta pecunia vouere debere, si ea pecunia non posset in bellũ vsui esse, reponi statim debere: nec cum alia pecunia misceri: quod nisi factum esset, votum rite solui non posse. Quanquã res, & auctor mouebat, tamen ad collegium pontificum referre consul iussus: si posset rectè vota fieri ex pecunia suscipi posse, rectiusq; etiam esse pontifices decreuerunt. Vouit in eadem verba Cos. præeunte maximo pontifice: quibus ante ea quinquennalia vota suscipi solita erant: præterquam

A quàm quod tanta pecunia, quantam tum cum solueretur, senatus censuisset: ludos, deq; sacrificium vouit: toties ante ludi magni de certa pecunia voti erant: ij primi de incerta. Omnium animis in bellum Macedonicum versis, repentè nihil minus eo tempore timentib. Gallici tumultus fama exorta est. Insubres, Genumanici; & Boij excitis Gallis Iluatibusque, & cæteris Liguſticis populis, Amilcare Pœno duce, qui in ijs locis de Asdrubalis exercitu substiterat, Placentiã inuaserant, & direpta vrbe, ac per iram magna ex parte incensa, vix duobus millib. hominum inter incendia ruinasq; relictis, traiecto Pado ad Cremonam diripiendã pergunt. Vicinæ vrbis audita clades spacium colonis dedit ad claudendas portas, præsidia q; per muros disponenda: vt obsideretur tamen prius quàm expugnarentur: nunciosq; mitterent ad populum Romanum. L. Furius Purpurio tum provinciæ præerat, cætero ex S.C. exercitu dimisso præter quinque millia sociũm ac Latini nominis: cum ijs copijs in proxima regione provinciæ circa Ariminum subsisterat. is tum senatui scripsit, quo in tumultu provincia esset. duarum coloniarum, quæ ingentem illam tempestatem Punici belli superfugissent: alteram captam ac direptam ab hostibus: alteram oppugnari, nec in exercitu suo satis præsidij colonis laborantibus fore: nisi quinque millia socium XL. millibus hostium (tot enim in armis esse) trucidanda obB iecere velit, & tanta sua clade iam inflatos excidio coloniæ Romanæ augeri hostium animos. His literis recitatis decreuerunt, vt C. Aurelius Cos. exercitum, cui in Hetruriam ad conueniendum diem edixerat, Arimini eadem die adesse iuberet: & aut ipse, si per commodum reipub. posset, ad opprimendum Gallicum tumultum proficisceretur: aut L. Furio prætori scriberet, vt cum ad eum legiones ex Hetruria venissent: missis inuicem earum quinque millibus sociorum, qui interim Hetruriæ præsidio essent: proficisceretur ipse ad coloniam liberandam obsidione. Legatos item mittendos in Africam cenſuerunt, eosdem Carthaginem, eosdem in Numidiam ad Masanissam. Carthaginem, vt nunciarent, ciuem eorum Amilcarem relictum in Gallia, haud satis scire ex Asdrubalis prius, an ex Magonis postea exercitu bellum contra fœdus facere. exercitus Gallorum Ligurumq; excitiisse ad arma contra populum Romanum, cum si pax placeret, reuocandum illis, & dedendum populo Romano esse. simul nunciare iussi, perfugas sibi non omnes redditos esse, magnam partem eorum palam Carthaginis obuersari diei: quos comprehendi conquiriq; debere, vt sibi ex fœdere restituantur. Hæc ad Carthaginienses mandata Masanissæ gratulari iussi, quòd non patrium modò recuperasset regnum, sed parte florentissima Syphacis finium adiecta etiam auxisset. Nunciare præterea iussi belli cum rege Philippo susceptum, quòd Carthaginienses auxilijs iuuisset, iniuriasq;
C inferendo socijs populi Romani flagrante bello Italia coegisset classes exercitusq; in Græciam mitti, & destinendo copias, causa in primis fuisse, cur Masanissa Romanis ex hoste amicum factum; Verminam quoque adolescentiam, & culpam omnem in fraudem Carthaginiensium auertentes. Et Masanissam Romanis ex hoste amicum factum; Verminam quoque annixurum, ne officijs in populum Rom. aut à Masanissa aut ab illo alio cuiquam petere, vt rex, socius q; & amicus ab senatu appellaretur. Responsum legatis eis: & patrem eius Syphacem sine causa ex socio & amico hostem repente populi Romani factum: & eum ipsum rudimentum adolescentiæ bello lacessentem Romanos posuisse. itaque pacem illi prius petendam à populo Rom. esse, quàm vt rex socius q; & amicus appelletur. nominis eius honorem pro magnis ergà se regum meritis datæ populum Romanum consensisse. legatos Romanos in

Africa

Afria fore: quibus mandaturum senatum, vt Verminæ pacis dent leges: libe- A
rum arbitrium eis populo Romano permittente. si quid ad eas addi, demi, mu-
tarive vellet: rursus ab senatu ei postulandum fore. Legati cum ijs mandatis
in Africam missi: C. Terentius Varro, Sp. Lucretius, Cn. Octauius quinque-
remes singulis datæ. Literæ deinde in senatu recitatæ sunt Q. Minutij prę-
toris, cui Brutij prouincia erat, pecuniam Locris ex Proserpinæ thesauris noc-
te clam sublatam: nec ad quos pertineat facinus, vestigia vlla extare. Indigne
passus senatus non cessari ab sacrilegijs: & ne Pleminium quidem, tam clarâ
recensâ noxâ simul ac pœnæ exemplum hominos deterrere. C. Aurelio con-
suli negocium datum, vt ad prætorē in Brutios scriberet: senatui placere quæ-
stionem de expilatis thesauris eodē exemplo haberi, quo M. Pomponius prę-
tor triennio ante habuisset, quæ inuenta pecunia esset, reponi. si quo minus in-
ventū foret, expleri: ac piaculari, si videretur, sicut ante pontifices censuissent,
fieri causâ expiandæ violationis eius templi. Prodigia etiā sub idem tēpus plu-
ribus locis nuncupata acciderunt. In Lucanis cœlum arsisse afferebant. Priuerni
sereno per diem totum rubrum solem fuisse: Lanuuij templo Sospitæ Iunonis
nocte strepitum ingentem exortum. Iam animaliū obsceni fœtus pluribus lo-
cis nuncrabantur. In Sabinis incertus infans natus, masculus an fœmina esset,
alter sexdecim iam annorum item ambiguo sexu iuuentus. Frusinone agnus B
cum suillo capite, Sinuessæ porcus cum capite humano natus: in Lucanis in a-
gro publico equuleus cum quinq; pedibus. Fœda omnia & deformia, etrantis-
que in alienos fœtus naturæ vsa. ante omnia abominati semimaresue suisque in
mare exemplo deportari: sicut proxime C. Claudio, M. Liuio Coss. deportatum
simili prodigij fœtus erat. nihilominus decemuiros adire libros de portento
eo iusserunt. decemuiri ex libris res diuinas easdem, quæ proxima secundum
id prodigium factæ essent, imperarunt. carmen præterea ab ter nouenis virgi-
nibus canī per vrbem iusserunt. donumq; Iunoni reginæ ferri. Ea vti fierent, C.
Aurelius Cotta ex decemuirorum responso curauit. carmen sicut patrum memo-
ria Liuius, ita tum condidit P. Licinius Tegula. Expiatis omnibus religionibus
(nam etiam Locris sacrilegium peruestigatum à Q. Minutio erat, pecuniæ-
que ex bonis noxiorum in thesauris repostæ) cum consules in prouincias pro-
ficiscī vellent. priuati frequentes, quibus ex pecunia, quam M. Valerio & M.
Claudio Coss. mutuam dederant, tertia pensio debebatur eo anno, adierunt
senatum: quia consules, cum ad nouum bellum, quod magna classe magnisque
exercitibus gerendum esset, vix ærarium sufficeret, negauerant esse vnde eis in
præsentia solueretur. Senatus quærentes eos non sustinuit, si in Punicum bel-
lum pecunia data, in Macedonicum quoque bellum vti resp. vellet: alijs ex C
aliis ortis bellis, quid aliud quam publicam pro beneficio tanquam ob
noxam suam pecuniam forē? Cum & priuatæ æquum postularent, nec tamen
soluendo ære alieno respub. esset, quod medium inter æquum & vtile erat, de-
creuerunt: vt quoniam magna pars eorū agros vulgo venales esse dicerent, ip-
simet emptis opus esse: agri publici, qui intra quinquagesimū lapidē essent, co-
pia ijs fieret. consules agrū æstimaturos, & in ægera asses vectigales, testandi
causâ pubblicū agrum esse, imposituros: vt si quis, cum soluere posset popula,
pecuniam habere quam agrum mallet, restitueret agrū populo. Læti eam con-
ditionem priuati accepere. Trientius, Tabuliusque is ager, quia pro certa
parte pecuniæ datus erat, appellatus. Tum P. Sulpicius secundum vota in
Capitolio nuncupata, paludatus cum lictoribus profectus ab vrbe, Brundu-
sium venit: & veteribus militibus voluntarijs ex Africano exercitu in legio-
nes descriptis, nauibusque ex classe consulis Cornelij lectis: altera die, quam
à Brundusio soluit, in Macedoniam traiecit. ibi ei præsto fuere Atheniensium
legati, orātes, vt se obsidione eximeret. Missus extemplo Athenas est C. Clau-
dius Centho cum xx longis nauibus, & militum copijs, neq; enim ipse rex Athe-
nas obsidebat. eo maxime tempore Abydum oppugnabat, iam cum Rhodijs &
Atta-

A Attalo nauali bus certaminibus, neutro feliciter prælio vires expertus, sed animos ei faciebat præter ferociam insitam, fœdus ictum cum Antiocho Syriæ rege: diuisæq; iam cum eo AEgypti opes: cui morte audita Ptolemæi regis ambo imminebant. Cõtraxerant autem cum Philippo bellum Athenienses haud quaquam digna causa: dum ex vetere fortuna nihil præter animos seruant. Acarnanes duo iuuenes per initiorum dies non initiati, templum Cereris imprudentes religionis cum cætera turba ingressi sunt. facile eos sermo prodidit, absurde quædam percunctantes, deductique ad antistites templi, cum palam esset per errorem ingressos, tanquam ob infandum scelus interfecti sunt. Id tam fœde atque hostiliter factum gens Acarnanum ad Philippum detulit: impetrauitq; ab eo, vt datis Macedonum auxiliis, bellum se inferre Atheniensibus posset. Hic exercitus primo terram Atticam ferro igniq; depopulatus, cum omnis generis præda in Acarnaniam rediit. & irritatio animorum ea prima fuit. postea iustum bellum decretis ciuitatis vltro indicendo factum. Attalus enim rex Rhodiique secuti cedentem in Macedoniam Philippum, cum AEginam venissent: rex Piræum renouandæ firmandæque cum Atheniensibus societatis causa traiecit. Ciuitas omnis obuiam effusa cum coniugibus ac liberis, sacerdotes cum insignibus suis intrantem vrbem, ac dij prope ipsi exciti sedibus suis acceperunt. In concionem extemplo populus vocatus: vt rex quę vellet, coram ageret. deinde ex dignitate magis visum, scribere eum de quibus videretur, quam præsentem aut referendis suis in ciuitatem beneficijs erubescere, aut significationibus acclamationibusq; multitudinis, assentatione immodica pudorem onerantis. In literis autem quæ missæ in concionem, recitataeq; sunt, commemoratio erat beneficiorum, primum in ciuitatem sociam; deinde rerum quas aduersus Philippum gessisset, ad postremum adhortatio capessendi bellum, dum se, dum Rhodios, tum quidem dum etiam Romanos haberent, nequicquam postea, si tum cessassent, prætermissam occasionem quæsituros. Rhodij deinde legati auditi sunt, quorum receus erat beneficium, quod naues longas quatuor Athenienſium captas nuper à Macedonib. recuperataſque remiserant. Itaq; ingenti consensu bellum aduersus Philippũ decretum. Honores regi primum Attalo immodici, deinde & Rhodiis habiti. tum primum mẽtio illata de tribu quam Attalida appellarent, ad decem veteres tribus addenda, & Rhodiorum populus corona aurea virtutis ergo donatus, ciuitasq; Rhodiis data: quemadmodũ Rhodij prius Atheniensib. dederant. Secundum hæc rex Attalus AEginam ad classem se recepit. Rhodij Ceam ab AEgina, inde per insulas Rhodum nauigarunt, omnibus, præter Andrum, Parumq; & Cythnum, quæ præsidiis Macedonum tenebantur, in societatem acceptis. Attalum AEginæ missi in AEtoliam nuncij, expectatiq; inde legati aliquandiu nihil agentem
C tenuere, & neq; illos excire ad arma potuit, gaudentes vtcunq; cõposita cum Philippo pace: & ipse, Rhodiiq;, cum si institissent Philippo, egregium liberatæ per se Græciæ titulum habere potuissent: patiendo rursus eum in Hellespontũ traijcere, occupantemq; Græciæ opportuna loca vires colligere, bellum aluere gloriamq; eius gesti perfectiq; Romanis concesserunt. Philippus magis regio animo est vsus: qui cum Attalũ Rhodiosq; hostes non sustinuisset: ne Romano quidẽ quod imminebat, bello territus, Philocle quodam ex præfectis suis cum duob. millibus peditum, equitib. ducentis ad populandos Atheniensium agros misso, classe tradita Heraclidi, vt Maroneam peteret, ipse terra eodem cum expeditis duob. millibus peditum, equitib. ducentis pergit, & Maroneam quidem primo impetu expugnauit. AEnũ inde cum magno labore, postremo per proditionẽ Ganymedis præfecti Ptolemæi cepit. deinceps alia castella, Cypsela, & Doriscon, & Serrheum occupat. inde progressus ad Chersonesum, Elæunta, & Alopeconesum, tradentib. ipsis, recepit. Callipolis quoq;, & Maditos dedita, & castella quędã ignobilia. Abydeni ne legatis quidem admissis, regi portas clauserunt; ea oppugnatio diu Philippum tenuit, eripiq; ex obsidione, ni cessatum

ab

ab Attalo & Rhodijs foret, potuerunt. Attalus trecentos tantum milites in præ- A
sidium, Rhodij quadriremem vnam ex classe, cum ad Tenedum staret, mise-
runt. eodem postea cum iam vix sustinerent obsidionem, & ipse Attalus cum
traiecisset: spem tantum auxilij ex propinquo ostendit, neque terra, neq; mari
adiutis socijs. Abydeni primo tormentis per muros dispositis, non terra modo
adeuntes aditu arcebant: sed nauium quoque stationem infestam hosti facie-
bant. Postea cum & muri pars strata ruinis, & ad interiorem raptim oppositum
murum cuniculis iam peruentum esset, legatos ad regem de conditionibus
tradendæ vrbis miserunt. Paciscebantur autem, vt Rhodiam quadriremē cum
socijs naualibus, Attaliq; præsidium emitti liceret: atque ipsis vrbe excedere
cum singulis vestimentis. quibus cum Philippus nihil pacati, nisi omnia permit-
tentibus respondisset: adeo renunciata hæc legatio ab indignatione simul ac
desperatione iram accendit, vt ad Saguntinam rabiem verti, matronas omnes
in templo Dianæ, pueros ingenuos virginesq; infantes etiam cum suis nutri-
cibus in gymnasium includi iuberent: aurum & argentum in forum deferri, ve-
stem pretiosam in naues Rhodiā Cyzicenamq; quę in portu erant, conijci, sa-
cerdotes, victimasq; adduci: & altaria in medio poni. ibi delecti primum, qui
cæsam aciem suorum pro diruto muro pugnantem vidissent: extemplo coniu-
ges liberosq; interficerent: aurum, argentum, vestemq; quæ in nauibus esset, in B
mare deijcerent: tectis publicis priuatisque quamplurimis locis possent, ig-
nes subijcerent: & se facinus perpetraturos, præeuntibus execrabile carmen
sacerdotibus, iureiurando adacti: tum militaris ætas iurare neminem viuum,
nisi victorem, acie excessurum. Hi memores deorum adeo pertinaciter pug-
nauerunt, vt cum nox prælium direptura esset, rex prior territus rabie eorum,
pugna abstinerit. Principes quibus atrocior pars facinoris delegata erat: cum
paucos & confectos vulneribus ac lassitudine superesse prælio cernerent, loca
prima, sacerdotes cum infulis ad vrbem dedendam Philippo mittunt. Ante de-
ditionem ex IIII. legatis Romanis, qui Alexandriam missi erant, M. AEmylius
duorum consensu, minimus natu, audita obsidione Abydenorum, ad Philippum
venit, qui questus Attalo Rhodijsque arma illata, & quod tum maxime Aby-
dum oppugnaret, cum rex ab Attalo & Rhodijs vltro se bello lacessitum dice-
ret: num Abydeni quoque, inquit, vltro tibi intulerunt arma? Insueto vera au-
» dire ferocior oratio visa est, quam quæ habenda apud regem esset. ÆEtas, in-
» quit, & forma, & super omnia Romanum nomen te ferociorem facit. ego au-
» tem primum velim vos fœderum memores seruare mecum pacem, si bello la-
» cesseritis, mihi quoque in animo est facere, vt regnum Macedonum nomenq;
» haud minus quam Romanum, nobile bello sentiatis. Ita dimisso legato Philip- C
» pus auro argentoque, quæ coaceruata erant, accepto, hominum prędam om-
nem amisit. tanta enim rabies multitudinem inuasit, vt repente proditos rati,
qui pugnantes morte occubuissent: periuriumq; alijs alijs exprobrantes, & sa-
cerdotibus maxime, qui quos ad mortem deuouissent, eorum deditionem vi-
uorum hosti fecissent: repente omnes ad cædem coniugum liberorumq; di-
currerent: seq; ipsi per omnes vias lethi interficerent. Obstupefactus eo furo-
re rex suppressit impetū militum: & triduum se ad moriendum Abydenis dare
dixit: quo spacio plura facinora in se victi ediderunt, quam infesti edidissent
victores. nec nisi quem vincula, aut alia necessitas mori prohibuit: quisquam vi-
uus in potestatem venit. Philippus impositio Abydi præsidio, in regnū rediit.
Cum velut Sagunti excidium Annibali, sic Philippo Abydenorum clades ad
Rom. bellum animos fecisset: nuncij occurrerunt, consulem iam in Epiro esse,
& Apolloniam terrestres copias, nauales Corcyrā in hyberna deduxisse. Inter
hæc legatis qui in Africam missi erant de Amilcare Gallici exercitus duce, re-
sponsum à Carthaginiensib. est, nihil vltra se facere posse, quam vt exilio eum
multarent, bonaq; eius publicarēt. perfugas & fugitiuos, quos inquirendo ve-
stigare potuerint, reddidisse. & de ea re missuros legatos Romam, qui senatui

satis-

A satisfacerent. Ducenta millia modiam tritici Romam, ducenta ad exercitum in Macedoniam miserunt. Inde in Numidiam ad res profecti legati, dona data Masanissæ, mandataque edita. Equites M. Numidæ, cum M. M. daret, accepti ipse in naues imponendos curauit: & cum ducentis millibus modium tritici, ducentis hordei in Macedoniam misit. Tertia legatio ad Verminam erat. Is ad primos fines regni legatis obuiam progressus, vt scriberent ipsi quas vellent pacis conditiones permisit. omnem pacem bonam iustamq; fore sibi cum populo Rom. datæ leges pacis, iussusque ad eam confirmandam mittere legatos Romam. Per idem tempus L. Cornelius Lentulus proconsul ex Hispania rediit, qui cũ in senatu res ab se per multos annos fortiter feliciterq; gestas exposuisset, postulasset que vt triumphanti sibi inuehi liceret in vrbem: res triumpho dignas esse censebat senatus: sed exemplum à maioribus non accepisse, vt qui neq; dictator, neq; consul, neq; prætor res gessisset, triumpharet. proconsulem illum Hispaniam prouinciam, non consulem, aut prætorem obtinuisse. decurrebatur tamen eo, vt ouans vrbem iniret: intercedente T. Sempronio Longo tribuno pl. qui nihilo magis id more maiorum, aut vllo exemplo futurum diceret. postremo victus consensu patrum tribunus cessit: & ex S. C. Lentulus ouans vrbem est ingressus. Argenti tulit ex præda quadraginta quatuor millia pondo: auri duo millia quadringenta. L. militibus ex præda centum XX. asses diuisit. Iam exercitus consularis ab Aretio Ariminum traductus erat: & quinque millia socium Latini nominis ex Gallia in Hetruriam transierant. itaque L. Furius magnis itineribus ab Arimino aduersus Gallos Cremonam tam obsidentes profectus, castra mille quingentorum passuum interuallo ab hoste posuit. Occasio egregie rei gerendæ fuit, si protinus de via ad castra oppugnanda duxisset. palati passim vagabãtur per agros, nullo satis firmo relicto præsidio. lassitudini militum timuit: quod raptim ductum agmen erat. Galli clamore suorum ex agris reuocati, omissa præda, quæ in manibus erat, castra repetiuere. & postero die in aciem progressi, nec Romanus moram pugnandi fecit. sed vix spacium instruendi fuit: eo cursu hostes in prælium venerunt. Dextera ala (in alas diuisum socialem exercitum habebat) in prima acie loeata est. in subsidijs duæ Romanæ legiones. M. Furius dextrę alę, legionibus M. Cęcilius, equitibus, L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) prępositi. Prætor secum duos legatos Cn. Lectorium, & P. Titinium habebat: cum quibus circumspicere, & obire ad omnes hostium subitos conatus posset. Primo, Galli omni multitudine in vnũ locum connixi, obruere atq; obterere sese dextram alam, quæ prima erat, speraruntposse. vbi id parum procedebat, circumuenire à cornib. & amplecti hostium aciem, quod multitudini aduersus paucos facile videbatur, conati sunt. Id vbi vidit prætor, vt & ipse dilataret aciem, duas legiones ex subsidijs dextra C lęuaq; alæ, quæ in prima acie pugnabant, circumdatæ demq; deo Ioui vouit, si eo die hostes fudisset. L. Valerio imperat, vt altera parte duarum legionum equites, altera sociorum equitatum in cornua hostium emittat, nec circumuenire eos aciem patiatur. simul & ipse, vt extenuatam mediam diductis cornib. aciem Gallorum vidit: signa inferre confertos milites, & perrumpere ordines iubet. & cornua ab equitibus, & medij à pedite pulsi, ac repente, cum omni parte cæde ingenti sternerentur: Galli terga vertunt, fugaque effusa repetunt castra. fugientes persecutus eques: mox & legiones insecutæ in castra impetũ fecerunt. Minus sex millia hominum inde effugerunt. cæsa & capta supra quinque & XXX. millia cum signis militaribus LXX. carpentis Gallicis multa prędaoneratis plus ducentis. Amilcar dux Pœnus eo prælio cecidit: & tres imperatores nobiles Gallorum Placentini captiui ad duo millia liberorum capitũ redditi colonis. Magna victoria lætitiaq; Romæ fuit literis allatis: supplicatio in triduum decreta est. Romanorũ, sociorumq; ad duo millia eo prælio ceciderunt: plurimi dexterę alę in quam primo impetu vis ingens hostium illata est. Quanquam à prętore prope debellatũ erat: consul quoq; C. Aurelius perfectis

fectis quæ Romæ agenda fuerant, profectus in Galliam victorem exercitum à A
prætore accepit. Consul alter, cum autumno fermè exacto in prouinciam ve-
nisset, circa Apolloniam hybernabat. ac classe quæ Coreyræ subducta erat, C.
Claudius, triremesque Romanæ (sicut ante dictum est) Athenas missæ cum Py-
ræeum peruenissent: desponden tibus iam animos socijs spem ingentem attu-
lerant. nam & terrestres ab Corintho, quæ per Megaram incursiones in agros
fieri solitæ erant, non fiebant: & prædonum à Chalcide naues, quæ non mare
solùm infestum, sed etiam omnes maritimos agros Athenien sib. fecerant: non
modo Sunium superare, sed nec extra fretum Euripi committere aperto mari
se audebant. Superuenerunt his tres Rhodiæ quadriremes: & erant Attico mari
apertę naues ad tuendos maritimos agros comparatę. Hac classe si vrbs agrig
Athenien sium defenderentur, satis in præsentia existimanti Claudio esse, ma-
ioris etiam rei fortuna oblata est. Exules ab Chalcide regiorum iniurijs pulsi
attulerunt, occupari Chalcidem sine certamine vllo posse: nam & Macedonas,
quia nullus in propinquo sit hostium metus, vagari passim: & oppidanos præ-
sidio Macedonum fretos custodiam vrbis negligere. His auctoribus profectus,
quanquam Sunium ita maturè peruenerat, vt inde prouehi ad primas angusti-
as Eubœæ posset, ne superato promontorio conspiceretur, classem in statione
vsq; ad noctem tenuit. primis tenebris mouit: & tranquillo prouectus Chalci-
dem, paulò ante lucé, qua in frequentissima vrbis sunt, paucis militibus turrim
proximam, murumq; circa scalis cepit: ahbi sopitis custodibus, alibi nullo cu-
stodiente, progressi inde ad frequentia ędificijs loca, custodibus interfectis, re-
fractaq; porta, cæteram multitudinem armatorum acceperunt. inde in totam
vrbem discursum est: auctoetiam tumultu, quòd circa forum ignis tectis inico-
tus erat. conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti appa-
ratu machinarum tormentorumque, cædes inde passim fugientium pariter ac
repugnantium fieri cœpta est. nec vllo iam qui militaris ætatis esset, non aut
cæso aut fugato: Sopatro etiam Acarnane præfecto præsidij interfecto, præda
omnis primò in forum collata, deinde in naues imposita. carcer etiam ab Rho-
dijs refractus, emissiq; captiui, quos Philippus tanquam in tutissimam custodi
condiderat. statuis inde regis deiectis truncatisque, signo receptui dato, con-
scenderunt naues: & Pyræeum vnde profecti erant, redierunt. Quòd si tantum
militum Romanorum fuisset, vt & Chalcis teneri, & non deseri præsidiũ Athe-
narum potuisset: magna res principio statim belli, Chalcis & Euripus adem-
pta regi forent, nam vt terra Thermopylarum angustiæ Græciam, ita mari fre-
tum Euripi claudit. Demetriade tum Philippus erat. quò cum esset nuncia-
ta clades socię vrbis, quanquã serum auxilium perditis erat, tamen quæ proxima C
auxilio est, vltionem petens, cum expeditis quinque millibus peditum, & CCC.
equitibus extemplò profectus, cursu prope Chalcidem contendit, haudqua-
quam dubius opprimi Romanos posse. à qua destitutus spe, nec quicquam ali-
ud, quàm ad deforme spectaculũ semirutæ ac fumantis socię vrbis cum venis-
set: paucis vix qui sepelirent bello absumptos, relictis, æquè raptim ac venerat,
transgressus ponte Euripum per Bœotiam Athenas ducit, pari incœpto haud
disparem euentum ratus responsurum. & respondisset, ni speculator (hemero-
dromos vocant Græci, ingens die vno cursu emetientes spatium) cõtemplatus
regium agmen è specula quadam, prægressus nocte media Athenas peruenis-
set. idem ibi somnus eademq; negligentia erat, quæ Chalcidem dies ante pau-
cos prodiderat. Excitati nuncio trepido & prætor Athenien sium, & Diosippus
præfectus cohortis mercede militantium auxiliorum, conuocatis in forum mi-
litibus, tuba signum ex arce dari iubent, vt hostes adesse omnes scirent, ita vn-
diq; ad portas, ad muros discurrunt. Paucas post horas Philippus aliquanto ta-
men ante lucem appropinquans vrbi, conspectis luminibus crebris, & fremi-
tu hominum trepidantium (vt in tali tumultu) exaudito, sustinuit signa: &
considere ac conquiescere agmen iussit, vi aperta pro palàm vsurus, quando

parum

A parum dolus profuerat, ad Dipylon accessit. Porta ea velut in ore vrbis posita, maior aliquanto patentiorque quam cæteræ est: & intra eam extraq; latæ sunt viæ, vt & oppidani dirigere aciem à foro ad portam possent: & extra limes mille ferme passus in Academiæ gymnasium ferens, pediti equitique hostium liberum spacium præberet. Eo limite Athenienses cum Attali præsidio, & cohorte Dionysippi, acie intra portam instructa, signa extulerunt. Quod vbi Philippus vidit, habere se hostes in potestate ratus, & diu optata cæde (neq; enim vlli Græcarum ciuitatum infestior erat) expleturum, cohortatus milites, vt se intuentes pugnarent: scirentque ibi signa, ibi aciem esse debere, vbi rex esset, concitat in hostes equum, non ira tantum, sed etiam gloria elatus, quod ingenti turba cõpleris etiam ad spectaculum muris, conspici se pugnantem egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equitibus paucis euectus in medios hostes, ingentem cum suis ardorem, tum pauorem hostibus iniecit, plurimos manu, sua comminus eminusque vulneratos, compulsos que in portam confecutus & ipse, cum maiorem in angustijs trepidantium edidisset cædem, in temerario incœpto tutum tamen receptum habuit, quia qui in turribus portæ erant, sustinebant tela, ne in permixtos hostib. suos conijcerent, intra muros deinde tenentibus milites Athenensibus, Philippus signo receptui dato, castra ad Cynosarges (templum Herculis, gymnasiumq; & lucus erat circumiectus) posuit. sed & Cynosarges, & Lyceum, & quicquid sancti amœnive circa vrbem erat, incensum est, diruta q; non tecta solum, sed etiam sepulchra: nec diuini humanive iuris quicquã præ impotenti ira est seruatum. Postero die cum primo clausæ fuissent portæ, deinde subito apertæ: quia præsidium Attali ab Ægina, Romanique ab Pyræo intrauerant vrbem: castra ab vrbe retulit rex tria ferme millia passuum, inde Eleusinem profectus (pe improuiso templi castellique, quod & imminet & circumdatum est templo, capiendi, cum haudquaquã neglectas custodias animaduertisset, & classem à Pyræo subsidio venire: omisso incœpto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit: & cum Argis Achæorũ concilium esse audisset: inopinantib. Achæis, concioni ipsi superuenit. Consultabant de bello aduersus Nabin tyrannum Lacedæmoniorum: qui translato imperio à Philopœmene ad Cycliadem nequaquã parem illi ducẽ, dilapsa cernens Achæorum auxilia, redintegrauerat bellum: agrosque finitimorem vastabat: & iam vrbibus quoque erat terribilis. Aduersus hunc hostem cum quantum ex quaq; ciuitatum militũ conscriberetur, consultarent: Philippus demptum sibi curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios attineret, pollicitus: nec tantum agros sociorum populationibus prohibiturum, sed terrorem omnem belli in ipsam Laconiã, ducto eo extemplo exercitu translaturum. hæc oratio cum ingenti hominum assensu acciperetur: Ita tamen æquum est, inquit, me vestra meis armis tutari, ne mea interim negligatur præsidijs. itaq; si vobis videtur, tantum parate militum, quantum ad Oreum, & Chalcidem, & Corinthum tuenda satis sint: vt meis ab tergo tutis, securus bellum Nabidi inferam & Lacedæmonijs. Non fefellit Achæos, quo spectasset tam benigna pollicitatio, auxiliumque oblatum aduersus Lacedæmonios: id quæri, vt obsidem Achæorum iuuentutem educeret ex Peloponneso ad illigandam Romano bello gentem. & id quidem coarguere Cycliades prætor Achæorum nihil attinere ratus, id modo cum dixisset, non licere legibus Achæorum de alijs rebus referre, quam propter quas conuocati essent: decreto de exercitu parando aduersus Nabin facto concilium fortiter ac libere habitum dimisit, inter assentatores regios ante eam diem habitus. Philippus magna spe depulsus, voluntarijs paucis militib. conscriptis, Corinthum atq; in Atticam terram redijt. Per eos ipsos dies quibus Philippus in Achaia fuit, Philocles præfectus regius ex Eubœa profectus, cum duob. millib. Thracũ Macedonumq; ad depopulandos Athenienſium fines, è regione Eleusinis saltum Cithæronis transcendit. inde dimidia parte militum ad prædandum passim per agros dimissa, cum parte ipse occultus loco ad insidias op-

portuno consedit: vt si ex castello ab Eleusine in prædantes suos impetus fe- A
ret, repente hostes effusos ex improuiso adoriretur. Non fefellere insidiæ. itaq;
reuocatis qui discurrerant ad prædandum militibus, instructisque ad oppugnã-
dum castellum Eleusinem profectus, cum multis inde vulneribus receptus Phi-
lippoque se venienti ex Achaia coniunxit. Tentata & ab ipso rege oppugna-
tio eius castelli est. sed naues Rom. à Piræeo venientes, intromissumque præ-
sidium absistere incœpto coëgerunt. Diuiso deinde exercitu rex cum parte Phi-
loclem Athenas mittit. cum parte ipse Piræum petit: vt dum Philocles
subeundo muros, & comminanda oppugnatione contineret vrbe Athenien-
ses: ipsi Piræum leui cum præsidio relictum, expugnandi facultas esset. Cæ-
terum nihilo ei Piræei quã Eleusinis facilior, ijsdem fere defendentib. oppug-
natio fuit. A Piræeo Athenas repente duxit. inde eruptione subita peditũ equi-
tumq; inter angustias semiruti muri, qui brachijs duob. Piræum Athenis iun-
git, repulsus: omissa oppugnatione vrbis, diuiso cum Philocle rursus exercitu,
ad vastandos agros profectus, cum priorem populationem sepulchris circa vr-
bem diuendis exercuisset: ne quid inuiolatum relinqueret, templa deûm, quæ
pagatim sacrata habebant, diruit atque incendi iussit. Exornata eo genere ope-
rum eximie terra Attica, & copia domestici marmoris, & ingenijs artificũ præ-
buit huic furori materiam. neque enim diruere modo ipsa templa, ac simulacra B
euertere satis habuit: sed lapides quoque, ne integri cumularent ruinas, fran-
gi iussit. & postea quam non tam ira satiata, quam iræ exercendæ materia hęc
decerat: agro hostium in Bœotiam excessit, nec aliud quicquam dignum me-
moria in Græcia egit. Consul Sulpitius eo tempore inter Apolloniam ac Dyr-
rachium ad Apsum flumen habebat castra: quo accersitum T. Apustium legati
cum parte copiarum ad depopulandos hostium fines mittit. Apustius extrema
Macedoniæ populatus, Corrhago, & Gerrhunio, & Orgesso castellis primo im-
petu captis, ad Antipatriam in faucibus angustijs sitam vrbem venit, ac primo
euocatos principes ad colloquium, vt fidei Romanorum se committerent, per-
licere est conatus: deinde vbi magnitudine ac mœnibus, situq; vrbis freti, dic-
ta aspernabantur, vi atque armis adortus expugnauit: pubenbusque interfec-
tis, præda omni militibus concessa, diruit muros, atq; vrbem incendit. Hic me-
tus Codrionem, satis validum & munitum oppidum, sine certamine vt dederet
Romanis effecit. præsidio ibi relicto, Ilion (nomen propter alteram in Asia
vrbem, quam oppidum, notius) vi capitur. Reuertentem legatum ad Cos. cum
satis magna præda Athenagoras quidam regius præfectus in transitu fluminis à
nouissimo agmine adortus, postremos turbauit. ad quorum clamorem & trepi-
dationem cum reuectus equo propere legatus signa conuertisset, coniectisque C
in medium sarcinis aciem direxisset, non tulere impetum Romanorum mili-
tum regij. multi ex ijs occisi, plures capti. Legatus incolumi exercitu reducto
ad Cos. remittitur: inde extemplo ad classem. Hac satis felici expeditione bel-
lo commisso, reguli ac principes accolæ Macedonum in castra Romana veni-
unt, Pleuratus Scerdileti filius, & Aminander Athamanum rex, & ex Dardanis
Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Longarius cum Demetrio Philippi
patre gesserat. Pollicentibus auxilia respondit Cos. Dardanorum & Pleurato-
pera, cum exercitum in Macedoniam induceret, se vsurum. Aminandro AEto-
los concitandos ad bellum attribuit. Attali legatis (nam ij quoque per id tem-
pus venerant) mandat, vt AEginæ rex, vbi hybernabat classem Romanam ope-
riretur. qua adiuncta, bello maritimo, sicut ante, Philipum vrgeret. Ad Rhodios
quoque missi legati, vt eapesserent partem belli. Nec Philippus segnius (iam e-
nim in Macedoniam peruenerat) apparabat bellum. filium Persea, puerum ad-
modum, datis ex amicorum numero qui ætatem eius regerent, cum parte co-
piarum ad obsidendas angustias quæ ad Pelagoniã sunt, mittit. Sciathũ, & Pe-
paretum, haud ignobiles vrbes, ne classi hostium prædæ ac præmio essent, di-
ruit. Ad AEtolos mittit legatos, ne gens inquieta aduentu Rom. fidẽ mutaret.

Consci-

A Concilium AEtolorum statuta die, quod Pancætolium vocant, futurum erat, huic vt occurrerent, & legati regis iter accelerarunt, & ab Cosmissus L. Furius Purpurio legatus venit. Athenienſium quoque legati ad id concilium occurrerunt. Primi Macedones, cum quibus recentiſſimum fœdus erat, auditi ſunt, qui nulla noua re nihil ſe noui habere, quod afferrent, dixerunt. quibus enim de cauſis, experta inutili ſocietate Rom. pacem cum Philippo feciſſent, compoſitam ſemel ſeruare eos debere. An imitari, inquit vnus ex legatis, Rom. licentiam, an leuitatem dicam, mauultis? qui cum legatis veſtris Romæ reſponderi ita iuſſiſſent: quid ad nos venitis AEtoli, ſine quorũ authoritate pacem cum Philippo feciſtis? ijdem nunc, vt bellum ſecum aduerſus Philippum geratis, poſtulant, & antea propter vos, & pro vobis arma ſumpta aduerſus eum ſimulabant: nunc vos in pace eſſe cum Philippo prohibẽt. Meſſanæ vt auxilio eſſent, primo in Siciliã conſcenderunt: iterum, vt Syracuſas oppreſſas ab Carthaginenſibus in libertatem exinerent. Et Meſſanam, & Syracuſas, & totam Siciliam ipſi habent: vectigalemque prouinciam ſecuribus & faſcibus ſubiecerunt? Scilicet ſicut vos Naupacti legibus veſtris per magiſtratus à vobis creatos concilium habetis, ſocium hoſtemque libere, quem velitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri veſtro: ſic Siculorum ciuitatibus Syracuſas, aut Meſſanam aut Lilybæum indicitur concilium. prætor Romanus conuentus agit, eo imperio evocati conueniunt. excelſo in ſuggeſtu ſuperba iura reddentem, ſtipatum lictoribus vident: virgæ tergo, ſecures ceruicibus imminẽt, & quotannis alium atque alium dominum ſortiuntur. Nec id mirari debent, aut poſſunt: cum Italiæ vrbes, Rhegyum, Tarentum, Capuam, ne finitimas nominem, quarum ruinis creuit vrbs Roma, eiuſdem ſubiectas videant imperio. Capua quidem ſepulchrum ac monumentum Campani populi, elato & extorri eiecto ipſo populo, ſupereſt vrbs truncа, ſine ſenatu, ſine plebe, ſine magiſtratib. prodigium, relicta crudelius habitanda, quam ſi deleta foret. Furor eſt, ſi alienigenæ homines plus lingua & moribus & legibus, quam maris terrarumq; ſpacio diſcreti, hæc tenuerint, ſperare quicquam eodem ſtatu manſurum. Philippi regnum officere aliquid videtur libertati veſtræ: qui cum merito veſtro vobis infeſtus eſſet: & nihil à vobis vltra quam pacem petijt, fidemque hodie pacis pactæ deſiderat. Aſſuefacite ijs terris legiones externas, & iugum accipite: ſero ac nequicquam, cum dominum Romanum habebitis, ſocium Philippum quæretis. Aetolos, Acarnanas, Macedonas eiuſdem linguæ homines leues ad tempus ortæ cauſæ diſiungunt: coniunguntq; cum alienigenis, cum barbaris æternum omnib. Græcis bellum eſt, eritq;. natura enim quæ perpetua eſt, non mutabilibus in diem cauſis hoſtes ſunt. Sed vnde cœpit oratio mea, ibi deſinet. Hoc eodem loco ijdem homines de eiuſdẽ Philippi pace triennio ante decreuiſtis, ijſdem improbantibus eam pacem Romanis, qui nunc pactam & compoſitam turbare volunt, in qua conſultatione nihil fortuna mutauit. cur vos mutetis, non video. Secundum Macedonas, ipſis Romanis ita concedentib. iubentibuſque, Athenienſes qui fœdã paſſi iuſtius in crudelitatem ſæuitiamq; regis inuehi peterant, introducti ſunt. Deplorauerunt vaſtationem populationemq; miſerabilem agrorum. Neq; id ſe queri, quod hoſtilia ab hoſte paſſi forent, eſſe enim quædam belli iura, quæ vt facere, ita pati ſit fas. ſata exuri, diruti tecta, prædas hominum pecorumq; agi, miſera magis quam indigna patienti eſſe, verũ enimuero id ſe queri, quod is qui Romanos alienigenas & barbaros vocet, adeo omnia ſimul diuina humanaque iura polluerit, vt priore populatione cum infernis dijs, ſecunda cum ſuperis bellum nefarium geſſerit: omnia ſepulchra monumentaque diruta eſſe in finibus ſuis, omnium nudatos manes, nullius oſſa terra tegi. delubra ſibi fuiſſe, quæ quondam pagatim habitantes in paruis illis caſtellis viciſque conſecrata, ne in vnam vrbem quidem contributi maiores ſui deſerta reliquerint. circa ea omnia templa Philippum infeſtos circumliſſe ignes; ſemuſta & truncata ſimulacra deſim inter proſtratos iacere

poſtes templorum. Qualem terram Atticam fecerit, exornatam quondam opulẽtamque: talem eum, ſi liceat, AEtoliam Græciamque omnem facturum. Vrbis quoque ſuæ ſimilem deformitatem futuram fuiſſe, niſi Romani ſubuenirent. eodem enim ſcelere vrbem colentem hos deos, præſidemq; arcis Minerua petitam: eodem Eleuſinæ Cereris templum. eodem Piræei Iouem Minerua. ſed ab eorum non templis modo, ſed etiam mœnibus vi atque armis repulſum, in ea delubra quæ ſola religione tuta fuerint, ſæuiſſe. Itaque ſe orare atq; obſecrare AEtolos, vt miſerti Athenienſium, ducibus dijs immortalibus, deinde Romanis qui ſecundum deos plurimum poſſint, bellum ſuſciperent. Tum Romanus lagatus: Totam orationis meæ formam Macedones primum, deinde Athenienſes mutarunt. nam & Macedones, cum ad cõquerendas Philippi iniurias in tot ſocias nobis vrbes veniſſem: vltro accuſando Romanos, defenſionem, vt accuſatione potiorem haberem, effecerunt: & Athenienſes in deos ſuperos inferoſq; nefanda atque inhumana ſcelera eius referendo, quid mihi aut cuiquam reliquerunt, quod obijcere vltra poſſim? Eadem Chios, Abydenos, AEneos, Maronitas, Thaſios, Parios, Samios, Lariſſenſes, Meſſenios: hinc ex Achaia exiſtimate queri grauiora etiam acerbioraque eos, quibus nocendi maiorem facultatem habuit. Nam quod ad ea attinet, quæ nobis obiecisti, ſi gloria digna ſunt, fateor ea defendi non poſſe. Rhegyum & Capuam, & Syracuſas nobis obiecit. Rhegyum Pyrrhi bello legio à nobis, Rhegynis ipſis vt mitteremus orantib. in præſidium miſſa, vrbem ad quam defendendam miſſa erat, per ſcelus poſſedit. comprobauimus ergo id facinus? an bello perſecuti ſceleratam legionẽ in poteſtatem noſtram redactam, tergo & ceruicibus pœnas ſocijs pendere cum coëgiſſemus, vrbem, agros, ſuaque omnia cum libertate legibuſque Rhegynis reddidimus? Syracuſanis oppreſſis ab externis tyrannis, quod indignius eſſet, cum tuliſſemus opem, & fatigati prope per triennium terra marique vrbe munitiſſima oppugnanda eſſemus: cum iam ipſi Syracuſani ſeruire tyrannis, quam capi à nobis mallent: captam ijſdem armis & liberatam vrbem reddidimus. neq; inficias imus, Siciliam prouinciam noſtram eſſe, & ciuitates quæ in parte Carthaginienſium fuerunt, & vno animo cum illis aduerſus nos bellum geſſerunt, ſtipendiarias nobis ac vectigales eſſe. quin contra, hoc & vos, & omnes gentes ſcire volumus, pro merito cuiq; erga nos fortunam eſſe. An Campanorum pœnæ, de qua neq; ipſi quidem queri poſſunt, nos pœniteat? Hi homines, cum pro iis bellum aduerſus Samnites per annos prope ſeptuaginta cum magnis noſtris cladibus geſſiſſemus: ipſos fœdere primũ, deinde connubio, atq; inde cognationibus, poſtremo ciuitate nobis coniunxiſſemus: tempore noſtro aduerſo primi omnium Italiæ populorum, præſidio noſtro fœde interfecto, ad Annibalem defecerunt: deinde indignati ſe obſideri à nobis, Annibalem ad oppugnandam Romam miſerunt. Horum ſi neque vrbs ipſa, neque homo quiſquam ſupereſſet: quis durius quam pro merito ipſorum ſtatutum indignari poſſet? Plures ſibimetipſi conſcientia ſcelerum mortem conſciuerunt, quam à nobis ſupplicio affecti ſint. cæteris ita oppidum, ita agros ademimus, vt agrum locumque ad habitandum daremus: vrbem innoxiam ſtare incolumem pateremur, vt qui hodie videat eam, nullum oppugnatæ captæue ibi veſtigium inueniat. Sed quid ego Capuam dico, cum Carthagini victæ pacem ac libertatem dederimus? magis illud eſt periculum, ne nimis facile victis ignoſcendo, plures ob idipſum ad experiendam aduerſus nos fortunam belli incitemus. Hæc pro nobis dicta ſunt, hæc aduerſus Philippum, cuius domeſtica parricidia, & cognatorum amicorumque cædes, & libidinem inhumaniorem prope quam crudelitatem, vos, quo propiores Macedoniæ eſtis, melius noſtis. Quod ad vos attinet Aetoli, nos pro vobis bellum ſuſcepimus aduerſus Philippum: vos ſine nobis cum eo pacem feciſtis. & forſitã dicatis bello Punico occupatis nobis, coactos metu vos leges pacis ab eo, qui tum plus poterat, accepiſſe. & nos cum alia maiora vrgerẽr, depoſitum à vobis bellum

A lum & ipſi omiſimus. Nunc & nos deſum benignitate Punico perfecto bello, to- "
tis viribus noſtris in Macedoniam incubuimus: & vobis reſtituendi vos in a- "
micitiam ſocietatemq; noſtram fortuna oblata eſt: niſi perire cum Philippo, "
quam vincere cum Romanis mauultis. Hæc dicta ab Romano cum eſſent, in-
clinatis omniũ animis ad Romanos, Damocritus prætor Aetolorum, pecunia,
vt fama eſt, ab rege accepta, nihil aut huic aut illi parti aſſenſus, ré magni diſ-
criminis conſiliis nullam eſſe tam inimicam quam celeritatem dixit. celerem
enim pœnitentiam, ſed eandé ſeram atq; inutilem ſequi: cum præcipitata rap-
tim conſilia neq; reuocari, neq; in integrum reſtitui poſſint. deliberationis au-
tem eius, cuius ipſe maturitatem expectandã putaret, tempus ita iam nunc ſta-
ti poſſe, cum legibus cautũ eſſet, ne de pace bellove, niſi in Panætolico & Py-
laico concilio ageretur, decernerent extemplo, vt prætor ſine fraude, cum de
bello aut de pace agere velit, aduocet concilium: & quod tum referatur decer-
naturq; vt perinde ius ratumq; ſit, ac ſi in Panætolico aut Pylaico concilio ac-
tum eſſet. Dimiſſis ita ſuſpenſa re legatis, egregie conſultum genti aiebat. nam
vtrius partis melior fortuna belli eſſet, ad eius ſocietatem inclinaturos. Hæc in
concilio Aetolorum acta. Philippus impigre terra mariq; parabat bellum. na-
uales copias Demetriadem in Theſſalia contrahebat. Attalum, Romanamque
B claſſem principio veris ab Aegina ratus moturos: nauibus maritimæq; oræ præ-
fecit Heraclidem, quem & ante præfecerat. ipſe terreſtreis copias compara-
bat, magna ſe duo auxilia detraxiſſe Romanis credens, ex vna parte Aetolos,
ex altera Dardanos, faucibus ad Pelagoniam à filio Perſeo interclufis. Ab Coſſ.
non parabatur, ſed gerebatur iam bellum, per Daſſaretiorum fines exercitum
ducebat, frumentum quod ex hybernis extulerat integrum vehens, quod in v-
ſum militi ſatis eſſet, præbentibus agris. oppida viciq; partim voluntate, partim
metu ſe tradebant, quædam vi expugnata: quædam deſerta, in montes pro-
pinquos refugientibus barbaris, inueniebantur. Ad Lingum ſtatiua poſuit pro-
pe flumen Beuum, inde frumentatum circa horrea Daſſaretiorum mittebat.
Philippus conſternata quidem omnia circa, pauoremque ingentem hominum
cernebat: ſed parum gnarus quam partem petiſſet Coſ. alam equitum ad ex-
plorandum, quonam hoſtes iter intendiſſent, miſit. idem error apud Coſ. erat.
mouiſſe ex hybernis regem ſciebat, quam regionem petiſſet ignorans. is quoq;
ſpeculatum miſerat equites. Hæ duæ alæ ex diuerſo, cum diu incertis itineri-
bus vagatæ per Daſſaretios eſſent, tandem in vnum iter conuenerunt. neutros
fefellit, vt fremitus procul hominum equorumque exauditus eſt, hoſtes appro-
pinquare. itaq; priuſquam in conſpectum venirent, equos armaq; expedierant:
nec mora, vbi primum hoſtem videre, concurrendi facta eſt. Forte & numero
C & virtute, vtpote lecti vtrinq; haud impares, æquis viribus per aliquot horas
pugnarunt: fatigatio ipſorum equorumque incerta victoria diremit prælium.
Macedonum X L. equites, Romanorum quinq; & X X X. ceciderunt. Neque eo
magis explorati quicquam, in qua regione caſtra hoſtium eſſent, aut illi ad re-
gem, aut hi ad Coſ. retulerunt, per tranſfugas cognitum eſt: quos leuitas inge-
niorum ad cognoſcendas hoſtium res in omnibus bellis præbet. Philippus ali-
quid & ad charitatem ſuorum, & vt promptius pro eo periculum adirent, ratus
profecturum ſe, ſi equitum, qui ceciderant in expeditione, ſepeliendorum cu-
ram habuiſſet: afferri eos in caſtra iuſſit, vt conſpiceretur ab omnibus funeris
honos. Nihil tam incertum, nec tam inæſtimabile eſt, quam animi multitudi-
nis. quod promptiores ad ſubeundam omnem dimicationem videbatur factu-
rum, id metum pigritiamque incuſſit. nam qui haſtis ſagittiſque, & rara lanceis
vulnera facta vidiſſent, cum Græcis Illyriiſque pugnare aſſueti: poſtea quam
gladio Hiſpanienſi detruncata corpora brachijs abſciſſis, aut tota ceruice de-
ſecta, diuiſa à corpore capita patentiaque viſcera, & fœditatem aliam vul-
nerum viderunt: aduerſus quæ tela, quoſque viros pugnandum eſſet, pauidi
vulgo cernebant, ipſum quoque regem terror cepit, nondum iuſto prælio cum

Romanis congressum.itaq; reuocato filio præsidioque,quod in Pelagoniæ fau- A
cibus erat: vt ijs copiis suas augeret: Pleurato Dardanisq; iter in Macedoniã
patefecit.Ipse cum X X.millibus peditum, quatuor millibus equitum, ducibus
transfugis ad hostem profectus,paulo plus ducentis passibus à castris Romanis
tumulum propinquum Athaco fossa ac vallo communiuit,ac subiecta cernens
Romana castra,admiratus esse dicitur,& vniuersam speciem castrorum, & de-
scripta suis quæque partibus,tum tendentium ordine,tum itinerum interuallis:
& negasse barbarorum ea castra vlli videri posse. Biduum Cos. & rex, alter
alterius conatus expectantes, continuere suos intra vallum. tertio die Roma-
nus omnes copias in aciem eduxit. Rex vero tam celerem aleam vniuersi cer-
taminis timens, quadringentos Triballos (Illyriorum id sicut alio diximus lo-
co,est genus)& Cretenses CCC.addito ijs peditib.pari numero equitum cum
duce Athenagora vno ex purpuratis ad lacessendos hostium equites misit. Ab
Romanis cum aberat acies eorum paulo plus quingentos passus, velites & e-
quitum duæ semme alæ emissæ, vt numero quoq; eques pedesq; hostem æqui-
rent.Credidere regij genus pugnæ cui assuuerant,fore,vt equites inuicem in-
sequentes refugientesq;nunc telis vterentur, nunc terga darent: Illyriorũ ve-
locitas ad excursiones,& impetus subitos vsui esset: Cretenses in inuehentem
se effuse hostem sagittas conijcerent.Turbauit hunc ordinem pugnandi non a- B
crior,quam pertinacior impetus Romanorum.nam haud secus quam si tota a-
cie dimicarent,& velites emissis hastis comminus gladiis rem gerebant: & e-
quites, vt semel in hostem euecti sunt,tantib. equis partim ex ipsis equis,par-
tim desilientes immiscentesq; se peditibus pugnabant. ita nec eques regius e-
quiti par erat, insuetus ad stabilẽ pugnam: nec pedes concursator & vagus &
propè seminudus genere armorum veliti Romano parmam gladiumq; haben-
ti,pariterq; & ad le tuendũ,& ad hostem petendum armato:non tulere itaq; di-
micationẽ,nec alia re quam velocitate tutantes se, in castra refugerunt. Vno
deinde interuisso die, cum omnibus copiis equitum leuisq; armaturæ pugna-
turus rex esset: nocte cetratos,quos peltastas vocant,loco opportuno inter ti-
na castra in insidiis abdiderat: præceperatq; Athenagoræ & equitib.vt si aper-
to prælio procederet res,vterentur fortuna: sin minus,cedendo sensim ad insi-
diarum locum hostem pertraherent. & equitatus quidem cessit. duces cetrat
cohortis,non satis expectato signo ante tempus excitatis suis, occasionem be-
ne gerendæ rei amisere.Romanus & aperto prælio victor,& tutus à fraude in-
diarum,in castra sese recepit. Postero die omnibus copiis Cos. in aciem des-
cendit,ante prima signa locatis elephantis, quo auxilio tum primum Roma-
quia captos aliquot bello Punico habebant, vsi sunt. vbi latentem intra val- C
lum sensit,exprobrans metum successit. Posteaquam ne tum quidem potestas
pugnandi dabatur,quia ex tam propinquis statiuis parum tuta frumentatio e-
rat,dispersos milites per agros equitibus extemplo inuasuris: octo ferme inde
millia interuallo tutiorem frumentationem habiturus, castra ad Octolophũ(id
est loco nomen) mouit. Cum in propinquo agro frumentarentur Romani,pri-
mo rex intra vallum suos tenuit,vt cresceret simul & negligentia cum audacia
hosti. vbi effusos vidit, cum omni equitatu & Cretensium auxiliaribus, quã-
tum equitem velocissima pedites cursu æquare poterant, citato profectus ag-
mine, inter castra Romana & frumentatores constituit signa. inde copijs di-
uisis,partem ad confectandos vagos frumentatores emisit, dato signo, ne quẽ
viuum relinquerent: cum parte ipse subsistit: itineraque quibus ad castra re-
cursuri videbantur hostes, obsedit. Iam passim cædes ac fuga erat, nec dum
quisquam in castra Romana nuncius cladis peruenerat: quia refugientes in re-
giam stationem incidebant: & plures ab obsidentibus vias, quam ab emissis
ad cædem interficiebantur. tandem inter medias hostium stationes elapsi qui-
dam trepidi tumultum magis quam certum nuncium intulerunt castris. Consul
equitibus iussis,qua quisque posset, opem ferre laborantibus, ipse legiones è

castris

castris educit,& agmine quadrato ad hostem ducit. Dispersi equites per agros quidam aberrarunt, decepti clamoribus alijs ex alio existentibus loco. pars obuios habuerunt hostes. pluribus locis simul pugna cœpit. Regia statio atrocissimum prælium edebat. Nam & ipsa multitudine equitum peditumq; prope iusta acies erat: & Romanorum, quia medium obsederat iter, plurimi in eam inferebantur. Eo quoq; superiores Macedones erant, quod & rex ipse hortator aderat: & Cretensium auxiliares multos ex improuiso vulnerabant, conferti præparatique in dispersos & effusos pugnantes. Quod si modum in insequendo habuissent, non in præsentis modo certaminis gloriam, sed in summum etiam belli profectum foret. nunc auiditate cædis intemperantius insecuti, in prægressas cum tribunis militum cohortes Romanas incidere. & fugiens eques vt primo signa suorum vidit, conuertit in effusum hostem equos: versaque momento temporis fortuna pugnæ est, terga dantibus qui modo secuti erant. multi comminus congressi, multi fugientes interfecti: nec ferro tantum periere, sed in paludes quidam coniecti, profundo limo cum ipsis equis hausti sunt. Rex quoque in periculo fuit. nam ruente saucio equo præceps ad terram datus, haud multum abfuit quin iacens opprimeretur. salutifuit eques, qui raptim ipse desiluit, pauidumque regem in equum subiecit. ipse cum pedes æquare cursu fugientes non posset equites, ab hostibus ad casum regis concitatis confossus perijt. Rex circunuectus paludes peruias inuiasque trepida fuga, castra tandem, iam desperantibus plerisque incolumem euasurum, peruenit. Ducenti Macedonum equites eo prælio periere, centum fermè capti, LXXX. admodum ornati equi, spoliis simul armorum relatis, abducti. Fuerunt qui hoc die regem temeritatis, consulem segnitiæ accusarent. nam & Philippo quiescendum fuisse, cum paucis diebus hostes exhausto circa omni agro ad vltimã inopiæ venturos sciret: & consulem, cum equitatum hostium, leuemque armaturam fudisset, ac prope regem ipsum cepisset, protinus ad castra hostium ducere debuisse. nec enim mansuros ita perculsos hostes fuisse, debellarique momento temporis potuisse. Id dictu, quam re, vt pleraq; facilius. nam si omnibus peditum quoq; copiis rex congressus fuisset, forsitan inter tumultum, cum omnes victi, metuq; perculsi ex prælio intra vallum, protinus inde superuadentem munimenta victorem hostem fugerent, exui castris potuerit rex. cum vero integræ copiæ peditum in castris mansissent, stationes ante portas, præsidiaque dispositæ essent: quid nisi vt temeritatem regis effuse paulo ante secuti perculsos equites imitaretur, profecisset? neque enim ne regis quidem primum consilium, quo impetum in frumentatores palatos per agros fecit, reprehendendum foret, si modum prosperæ pugnæ imposuisset. Eo quoque minus est mirum, tentasse eum fortunam, quod fama erat Pleuratum Dardanosq; ingentibus copiis profectos domo, iam in Macedoniã transcendisse, quibus si vndiq; circunuentus copiis foret, sedentem Romanum debellaturum credi poterat. Itaque secundum duas aduersas equestres pugnas multo minus tutam moram in isdem statiuis fore Philippus ratus, cum abire inde, & fallere abiès hostem vellet: caduceatore sub occasum solis ad consulem misso, qui inducias ad sepeliendos equites peteret, frustratus hostem secunda vigilia, multis ignibus per tota castra relictis, silenti agmine abiit. Corpus iam curabat Cos. cum venisse caduceatorem, & quid venisset, nunciatũ est. Respõso tantũ dato, mane postero die fore copiã cõueniendi, id quod quæsitum erat, nox, dieiq; insequẽtis pars ad præcipiendum iter Philippo data est. montes, quã viam nõ ingressurum graui agmine Romanum sciebat, petit. Cos. prima luce caduceatore datis induciis dimisso, haud ita multo post abisse hostẽ cum sensisset: ignarus qua sequeretur, iisdem statiuis frumẽtando dies aliquot consumpsit. Struerã deinde petit, atq; ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, cõuexit. inde ad Pluuinam est progressus, nondum comperto quã regionẽ hostes petissent. Philippus cũ primo ad Bruaniũ statiua habuisset: profectus inde trãsuersis limitibus, tertorem

rorem præbuit ſubitum hoſti. mouere itaque ex Pluuina Romani,& ad Oſphagum flumen poſuerunt caſtra. Rex haud procul inde & ipſe vallo ſuper ripam amnis ducto(Erigonum incolæ vocant)conſedit.inde fatis comperto Erduzam perituros Romanos,ad occupãdas anguſtias,ne ſuperare hoſtes arctis faucibus incluſum aditum poſſent,præceſſit. ibi alia vallo, alia foſſa,alia lapidũ cõgerie, vt pro muro eſſent: alia arboribus obiectis,ita vt locus poſtulabat,aut materia ſuppeditabat,opere permuniit,atq;(vt ipſe rebatur)viam ſuapte natura difficilem,obiectis per omnes tranſitus operibus inexpugnabilem fecit. Erant peraquè ſyluestria circa, incommoda phalangi maxime Macedonum: quæ, niſi vbi prælongis haſtis velut vallum ante clypeos obiecit (quod vt fiat,libero campo opus eſt)nullius admodum vſus eſt. Thracas quoque romphęæ,ingentis & ipſæ longitudinis,inter obiectos vndique ramos impediebant. Cretenſium vna cohors non inutilis erat. ſed ea quoque ipſa,vt ſi quis impetum faceret,in patentem vulneri equum equitemque ſagittas coniicere poterat: ita aduerſus ſcuta Romana nec ad traiiciendum ſatis magnam vim habebat, nec aperti quicquã erat quod peteret. Itaq; id vt vanum teli genus ſenſerunt eſſe: ſaxis paſſim tota valle iacentibus inceſſebant hoſtem.ea maiore cum ſonitu quam vulnere vllo pulſatio ſcutorum parumper ſuccedentes Romanos tenuit. Deinde iis quoque ſpretis, partim teſtudine facta per aduerſos vadunt hoſtes: partim breui circuitu cum in iugum collis euaſiſſent,trepidos ex præſidiis ſtationibusq; Macedonas deturbant,& vt in locis impeditis difficili fuga,plerosq; etiam obtruncant.ita anguſtiæ minore certamine, quam quod animis propoſuerant,ſuperatæ: & in Erduzam peruentum: vbi peruaſtatis paſſim agris,in Elimeam ſe recepit. inde impetum in Oreſtidem fecit, & oppidum Celetrum eſt aggreſſus in peninſula ſitum.lacus mœnia cingit,anguſtis faucibus vnum ex continenti iter eſt. Primo ſitu ipſo freti, clauſis portis imperium abnuere: deinde poſtquam ſigna ferri ac teſtudine ſuccedi ad portam, obſeſſasq; fauces agmine hoſtium viderunt: priuſquam experirentur certamen,metu in deditionem venerunt.Ab Celetro in Daſſaretios proceſſit,vrbemq; Pelium vi cepit.ſeruitia inde cum cętera præda abduxit, & libera capita ſine precio dimiſit,oppidumque iis reddidit, præſidio valido impoſito. nam & ſita opportune vrbs erat ad impetus in Macedoniam faciendos. Ita peragratis hoſtium agris, conſul in loca pacata ad Apolloniam, vnde orſus bellum erat,copias reduxit. Philippum auerterant Aetoli,& Athamanes, & Dardani, & tot bella repẽte alia ex aliis locis exorta. Aduerſus Dardanos iam recipientes ex Macedonia ſeſe, Athenagoram cum expeditis peditibus,ac maiore parte equitatus miſit,iuſſum inſtare ab tergo abeuntibus,& carpendo poſtremum agmen, ſegniores eos admouendos domo exercitus efficere Aetolos Damocritus prætor,qui morę ad decernendum bellum ad Naupactum autor fuerat: idem proximo concilio ad arma conciuerat, poſt famam equeſtris ad Octolophum pugnæ, Dardanorumq; & Pleuraticum Illeniis tranſitum in Macedoniam, ad hæc claſſis Romanæ aduentum in Oreum,& ſuper circunfuſas tot Macedoniæ gentes maritimam quoque inſtantem obſidionem. Hæ cauſæ Damocritum Aetoloſque reſtituerant Romanis: & Aminandro rege Athamanum adiuncto profecti Cercinium obſedere. Clauſerant portas,incertum vi an voluntate, quia regium habebant præſidium.cæterum intra paucos dies captum eſt Cercinium,atque incenſum.qui ſuperfuerãt è magna clade, liberi ſeruique inter cæteram prædam abducti. Is timor omnes, qui circuncolunt Bœben paludem, relictis vrbibus montes coegit petere. Aetoli inopia prædę inde aduerſi in Perrœbiam ire pergunt,Cyretias ibi vi capiunt,fœdeq; diripiunt.qui Mallœam incolunt,voluntate in deditionem ſocietatemq; accepti. Ex Perrœbia Gomphos petendi Aminander author erat(& imminet Athamania huic vrbi,videbaturque expugnari ſine magno certamine poſſe)Aetoli campos Theſſaliæ opimos ad prędã petiere: ſequente,quanquam non probante Aminãdro,nec effuſas populationes Aetolorum,nec caſtra quo

fors

A sors tulisset loco, sine vllo discrimine ac cura muniendi posita. itaq; ne temeritas eorũ negligentiaq; sibi ac suis etiam cladis alicuius causa esset, cum campestribus locis subiicientes eos castra Phecado vrbi videret, ipse paulo plus quingentorum passuum inde tumulum suis, quamuis leui munimento tutum, cepit. Cum Aetoli, nisi quod populabantur, vix meminisse viderentur se in hostiũ agro esse, alij palati semiermes vagarẽtur, alij ill castris sine stationibus per somnum vinumq; dies noctibus æquarent, Philippus inopinantib. aduenit. quẽ eum ade esse refugientes ex agris quidã pauidi nunciassent, trepidare Damocritus, ceteriq; duces. & erat forte meridianũ tempus, quo pleriq; graues cibo sopiti iacebãt. excitare igitur alij alios, iubere arma capere, alios dimittere ad reuocandos, qui palati per agros prędabantur. tãtaq; trepidatio fuit, vt sine gladiis quidam equitum exirent, loricas pleriq; non induerent. ita raptim educti cum vniuersi sexcentorum ægre simul equites peditesq; numerum explessent, incidunt in regium equitatum, numero, armis, animisq; pręstantem. itaq; primo impetu fusi, vix tentato certamine turpi fuga repetunt castra. cæsi captique quidam, quos equites agmine fugiẽtium interclusere. Philippus suis iam vallo appropinquantibus receptui cani iussit. fatigatos enim equos viroſq; non tã prælio, quam itineris simul longitudine, simul præpropera celeritate habebat. itaq; turmatim equites, inuicemque manipulos leuis armaturę aquatum ire & prandere iubet: alios in statione armatos retinet, operiens agmen peditum tardius ductum propter grauitatem armorum. quod vbi aduenit, & ipsis imperatum, vt statutis signis, armisque ante se positis, raptim cibum caperent: binis, ternisve summum ex manipulis aquandi causa missis. interim eques cum leui armatura paratus instructusque stetit, si quid hostis moueret. Aetoli (iam enim & quæ per agros multitudo sparsa fuerat, receperat se in castra) vt defensuri munimẽta, circa portas vallumq; armatos disponunt, dum quietos hostes ipsi feroces ex tuto spectabant. posteaquam mota signa Macedonum sunt, & succedere ad vallum parati atque instructi cœpere: omnes repente relictis stationibus per auersam partem castrorum ad tumulum, ad castra Athamanum perfugiunt. multi in hac quoque tam trepida fuga capti cæsique sunt Aetolorum. Philippus, si satis diei superesset, non dubius quin Athamanes quoque exui castris potuissent: die per prælium, deinde per direptionem castrorum absumpto, sub tumulo in proxima planicie consedit, prima luce insequentis diei hostem aggressurus. Sed Aetoli eodem pauore, quo sua castra reliquerãt, nocte proxima dispersi fugerunt. Maxime vsui fuit Aminander, quo duce Athamanes itinerum periti summis montibus per calles ignotos sequentibus eos hostibus in Aetoliam perduxerunt. non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce prima Philippus, vt desertum tumulum vidit, ad carpendum hostium agmen misit. Per eos dies & Athenagoras regius præfectus Dardanos recipientes se in fines adeptus, postremum agmen primo turbauit. dein posteaquam Dardanii conuersis signis direxere aciem, æqua pugna iusto prælio erat. vbi rursus procedere Dardani cœpissent: equite & leui armatura regij nullum talis auxilij genus habentes, Dardanos, oneratos immobilibus armis vexabãt, & loca ipsa adiuuabant. Occisi perpauci sunt, plures vulnerati, captus nemo: quia non excedunt temere ordinibus suis, sed cõfertim & pugnant, & cedunt. Ita damna Romano accepta bello, duabus peropportunas expeditiones coercitis gentibus, restituerat Philippus ineæpto forti, non prospero solum euentu. Minuit deinde ei forte oblata res hostium Aetolorum numerum. Scopas princeps gentis ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus, sex millia peditum, & equites mercede conductos Aegyptum auexit. nec ex iuuentute Aetolorum quenquã reliquisset, ni Damocritus nunc belli quod instaret, nunc futuræ solitudinis admonens (incertum cura gentis, an vt aduersaretur Scopæ, parum donis cultus) partem iuniorũ castigando domi cõtinuisset. Hęc ea ętate ab Romanis Philippoq; gesta erant. Classis Corcyra eiusdem

principio

rorem præbuit ſubitum hoſti. mouere itaque ex Pluuina Romani,& ad Oſphagum flumen poſuerunt caſtra. Rex haud procul inde & ipſe vallo ſuper ripam amnis ducto(Erigonum incolæ vocant)conſedit.inde ſatis comperto Erduzam perituros Romanos,ad occupãdas anguſtias,ne ſuperare hoſtes arctis faucibus incluſum aditum poſſent,præceſſit. ibi alia vallo, alia foſſa,alia lapidũ cõgerie, vt pro muro eſſent: alia arboribus obiectis,ita vt locus poſtulabat,aut materia ſuppeditabat,opere permuniit,atq;(vt ipſe rebatur)viam ſuapte natura difficilem,obiectis per omnes tranſitus operibus inexpugnabilem fecit. Erant plerag̃ ſyluęſtria circa, incommoda phalangi maxime Macedonum: quæ, niſi vbi prælongis haſtis velut vallum ante clypeos obiecit (quod vt fiat,libero campo opus eſt)nullius admodum vſus eſt. Thracas quoque romphæ,ingentis & ipſa longitudinis,inter obiectos vndique ramos impediebant. Cretenſium vna cohors non inutilis erat. ſed ea quoque ipſa,vt ſi quis impetum faceret,in patentem vulneri equum equitemque ſagittas coniicere poterat: ita aduerſus ſcuta Romana nec ad traiiciendum ſatis magnam vim habebat, nec aperti quicquã erat quod peteret. Itaq; id vt vanum teli genus ſenſerunt eſſe: ſaxis paſſim tota valle iacentibus inceſſebant hoſtem.ea maiore cum ſonitu quam vulnere vllo pulſatio ſcutorum parumper ſuccedentes Romanos tenuit. Deinde iis quoque ſpretis, partim teſtudine facta per aduerſos vadunt hoſtes: partim circuitu cum in iugum collis euaſiſſent,trepidos ex præſidiis ſtationibusq; Macedonas deturbant,& vt in locis impeditis difficili fuga,plerosq; etiam obtruncant.ita anguſtiæ minore certamine, quam quod animis propoſuerant,ſuperatæ: & in Erduzam peruentum: vbi peruaſtatis paſſim agris,in Elimeam ſe recepit. inde impetum in Oreſtidem fecit, & oppidum Celetrum eſt aggreſſus in peninſula ſitum.lacus mœnia cingit,anguſtis faucibus vnum ex continenti itet eſt. Primo ſitu ipſo freti, clauſis portis imperium abnuere: deinde poſtquam ſigna ferri ac teſtudine ſuccedi ad portam, obſeſſasq; fauces agmine hoſtium viderunt: priuſquam experirentur certamen,metu in deditionem venerunt.Ab Celetro in Daſſaretios proceſſit,vrbemq; Pelium vi cepit.ſeruitia inde cum cętera præda abduxit, & libera capita ſine precio dimiſit,oppidumque iis reddidit, præſidio valido impoſito. nam & ſita opportune vrbs erat ad impetus in Macedoniam faciendos. Ita peragratis hoſtium agris, conſul in loca pacata ad Apolloniam, vnde orſus bellum erat,copias reduxit. Philippum auerterant Aetoli,& Athamanes, & Dardani, & tot bella repẽte alia ex aliis locis exorta. Aduerſus Dardanos iam recipientes ex Macedonia ſeſe, Athenagoram cum expeditis peditibus,ac maiore parte equitatus miſit,iuſſum inſtare ab tergo abeuntibus,& carpendo poſtremum agmen, ſegniores eos admouendos domo exercitus efficere Aetolos Damocritus prætor,qui morę ad decernendum bellum ad Naupactum autor fuerat: idem proximo concilio ad arma conciuerat, poſt famam equeſtris ad Octolophum pugnæ, Dardanorumq; & Pleuraticum Illyrris tranſitum in Macedoniam, ad hæc claſſis Romanæ aduentum in Oreum,& ſuper circunfuſas tot Macedoniæ gentes maritimam quoque inſtantem obſidionem. Hæ cauſæ Damocritum Aetoloſque reſtituerant Romanis: & Aminandro rege Athamanum adiuncto profecti Cercinium obſedere. Clauſerant portas,incertum vi an voluntate, quia regium habebant præſidium.cæterum intra paucos dies captum eſt Cercinium,atque incenſum.qui ſuperfuerãt è magna clade, liberi ſeruique inter cæteram prædam abducti. Is timor omnes, qui circuncolunt Bœben paludem, relictis vrbibus montes coegit petere. Aetoli inopia prædę inde aduerſi in Perrœbiam ire pergunt,Cyretias ibi vi capiunt,fœdeq; diripiunt.qui Mallœam incolunt,voluntate in deditionem ſocietatemq; accepti. Ex Perrœbia Gomphos petendi Aminander author erat (& imminet Athamania huic vrbi,videbaturque expugnari ſine magno certamine poſſe)Aetoli campos Theſſaliæ opimos ad prędã petiere: ſequente,quanquam non probante Aminãdro,nec effuſas populationes Aetolorum,nec caſtra quo

ſors

A sors tulisset loco, sine vllo discrimine ac cura muniendi posita. itaq; ne temeritas eorũ negligentiaq; sibi ac suis etiam cladis alicuius causa esset, cum campestrib. locis subiicientes eos castra Phecado vbi videret, ipse paulo plus quingentorum passuum inde tumulum suis, quamuis leui munimento tutum, cepit. Cum Aetoli, nisi quod populabantur, vix meminisse viderentur se in hostili agro esse, alij palati semiermes vagarétur, alij ad castris sine stationibus per somnum vinumq; dies noctibus æquarent, Philippus inopinanti b. aduenit. quẽ eum adesse refugientes ex agris quidã pauidi nunciassent, trepidare Damocritus, cæteriq; duces. & erat forte meridianũ tempus, quo pleriq; graues cibo sopiti iacebãt. excitare igitur alij alios, iubere arma capere, alios dimittere ad reuocandos, qui palati per agros prædabantur. tãtaq; trepidatio fuit, vt sine gladiis quidam equitum exirent, loricas pleriq; non induerent. ita raptim educti cum vniuersi sexcentorum ægre simul equites peditesq; numerum explessent, incidunt in regium equitatum, numero, armis, animisq; præstantem. itaq; primo impetu fusi, vix tentato certamine turpi fuga repetunt castra. cæsi captique quidam, quos equites agmine fugiẽtium intercluserc. Philippus suis iam vallo appropinquantibus receptui cani iussit. fatigatos enim equos viroſq; non tã prælio, quam itineris simul longitudine, simul præpropera celeritate habebat. itaq; turmatim equites, inuicemque manipulos leuis armaturę aquatum ire & prandere iubet: alios in statione armatos retinet, operiens agmen peditum tardius ductum propter granitatem armorum. quod vbi aduenit, & ipsis imperatum, vt statutis signis, armisque ante se positis, raptim cibum caperent: binis, terniue summum ex manipulis aquandi causa missis. interim eques cum leui armatura paratus instructusque stetit, si quid hostis moueret. Aetoli (iam enim & quæ per agros multitudo sparsa fuerat, receperat se in castra) vt defensuri munimẽta, circa portas vallumq; armatos disponunt, dum quietos hostes ipsi feroces ex tuto spectabant. postea quam mota signa Macedonum sunt, & succedere ad vallum parati atque instructi cœpere: omnes repente relictis stationibus per auersam partem castrorum ad tumulum, ad castra Athamanum perfugiunt. multi in hac quoque tam trepida fuga capti cæsique sunt Aetolorum. Philippus, si satis diei superesset, non dubius quin Athamanes quoque exui castris potuissent: die per prælium, deinde per direptionem castrorum absumpto, sub tumulo in proxima planicie consedit, prima luce insequentis diei hostem aggressurus. Sed Aetoli eodem pauore, quo sua castra reliquerãt, nocte proxima dispersi fugerunt. Maxime vsui fuit Aminander, quo duce Athamanes itinerum periti summis montibus per calles ignotos sequentibus eos hostibus in Aetoliam perduxerunt. non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonum
C equites, quos luce prima Philippus, vt desertum tumulum vidit, ad carpendum hostium agmen misit. Per eos dies & Athenagoras regius præfectus Dardanos recipientes se in fines adeptus, postremum agmen primo turbauit. dein postea quam Dardani conuersis signis direxere aciem, æqua pugna iusto prælio erat. vbi rursus procedere Dardani cœpissent equite & leui armatura regij nullum talis auxilij genus habentes, Dardanos, oneratos immobilibus armis vexabãt, & loca ipsa adiuuabant. Occisi perpauci sunt, plures vulnerati, captus nemo: quia non excedunt temere ordinibus suis, sed cõfertim & pugnant, & cedunt. Ita damna Romano accepta bello, duabus peropportunas expeditiones coercitis gentibus, restituerat Philippus ineæpto forti, non prospero solum euentu. Minuit deinde ei forte oblata res hostium Aetolorum numerum. Scopas princeps gentis ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus, sex millia peditum, & equites mercede conductos Aegyptum auexit. nec ex iuuentute Aetolorum quenquã reliquisset, ni Damocritus nunc belli quod instaret, nunc futuræ solitudinis admonens (incertum cura gentis, an vt aduersaretur Scopæ, parum donis cultus) partem iuniorũ castigando domi cõtinuisset. Hęc ea æstate ab Romanis Philippoq; gesta erant. Classis Corcyra eiusdem

principio

principio æstatis cum L. Apustio legato profecta, Malea superata, circa Scyllæ agri Hermionici Attalo regi coniuncta est. Tum vero Athenienſium ciuitas, cui odio in Philip. per metum iam diu moderata erat, id omne in auxilij præſentis ſpem effundit. Nec vnquam ibi deſunt linguę promptę ad plebē concitandam, quod genus cum in omnib. liberis ciuitatib. tum præcipue Athenis, vbi otio plurimum pollet, fauore multitudinis alitur. Rogationem extemplo tulerunt, plebeſq; ſciuit, vt Philippi ſtatuæ, imagines omnes, nominaq; earum, item maſorum eius virilis ac muliebris ſexus omniū tollerentur, delerenturq; dies feſti, ſacra, ſacerdotes, quæ ipſius maiorumve eius honoris cauſa inſtituta eſſent, omnia profanarentur. loca quoq; in quibus poſitū aliquid inſcriptumve honoris eius cauſa fuiſſet, deteſtabilia eſſe: neq; in iis quicquā poſtea poni dedicariq; placere eorū quæ in loco puro poni dedicariq; fas eſſet. ſacerdotes publicos, quotieſcunq; pro populo Athenienſi, ſociiſq; , & exercitibus & claſſib. eorum precarentur, toties deteſtari atq; execrari Philip. liberos eius, regnumque terreſtres, nauales q; copias, Macedonum genus omne, nomenq; additumque decreto, ſi quis quid poſtea quod ad notam ignominiamque Philippi pertineret, ferret, id omne populum Athenienſem iuſſurum: ſi quis contra ignominiam, prove honore eius dixiſſet, feciſſetve, qui occidiſſet eum, iure cæſurum. poſtremo incluſum, vt omnia quæ aduerſus Piſiſtratidas decreta quondam erant, eadem in Philippo ſeruarentur. Athenienſes quidem literis, verbiſque, quibus ſolis valent, bellum aduerſus Philippum gerebant. Attalus Romanique cum Piræum primo ab Hermione petiſſent: paucos ibi morati dies, oneratique æque immodicis ad honores ſociorum, ac quæ in iram aduerſus hoſtem fuerant, Athenienſium decretis, nauigant à Piræo Andrum. & cum in portu quem Gaureleon vocant, conſtitiſſent, miſſis, qui tentarent oppidanorum animos, ſi voluntate tradere vrbem, quam vim experiri mallent: poſtquam præſidio regio arcem teneri, nec ſe poteſtatis ſuæ eſſe reſpondebāt: expoſitis copijs, omnique apparatu vrbium expugnandarum, diuerſis partibus rex & legatus Romanus ad vrbem ſubeunt. Plus aliquanto Græcos Romana ſigna, armaq; non ante viſa, animiq; militum tam prompte ſuccedentiū muro, terruere. itaq; fuga extemplo in arcem facta eſt, vrbe hoſtes potiti. & in arce cum biduum loci ſe magis quam armorum fiducia tenuiſſent: tertio die pacti ipſi præſidiumque, vt cū ſingulis veſtimentis Delium Bœotiæ tranſueherentur. Ea ab Romanis regi Attalo conceſſa prędam ornamentaq; vrbis ipſi auxerunt. Attalus, ne deſertam haberet inſulam, & Macedonum fere omnibus, & quibuſdam Andriorum vt manerent, perſuaſit. poſtea & ab Delio, qui expacto tranſuecti eo fuerant: promiſſis regis cum deſiderium quoq; patriæ facilius ad credendum inclinaret animos, reuocati. Ab Andro Cythnum traiecerunt. ibi dies aliquot oppugnanda vrbe nequicquam abſumpti: & quia vix operæ pretium erat, abſceſſere. Ad Praſias (continentis Atticæ is locus eſt) Iſiæorum XX. lembi claſſi Romanorum adiuncti ſunt. ij miſſi ad populandos Caryſtiorum agros, cętera claſſis Geræſtum, nobilem Eubœæ portum, dum à Caryſto Iſiæi redirent, tenuit. inde omnes velis in altum datis, maris medio præter Scyrum inſulam Icum peruenere. ibi paucos dies ſæuiente Borea retenti, vbi prima tranquillitas data eſt Sciathum traiecere vaſtatam vrbem, direptamq; nuper à Philippo. Per agros palati milites, frumentum, & ſi qua alia vſui eſſe ad veſcendum poterant, ad naues retulere prędæ nec erat quicquam, nec meruerant Græci cur diriperentur. Inde Caſandream petentes primo ad Mendin, maritimum ciuitatis eius vicum, tenuere: inde cum ſuperato promontorio ad ipſa mœnia vrbis circumagere claſſem vellent, ſæua coorta tempeſtate prope obruti fluctibus, diſperſi magna ex parte amiſſis armamentis in terram effugerunt. Omen quoque ea maritima tempeſtas ad rem terra gerendam fuit. nam collectis in vnum nauibus, expoſitisque copijs aggreſſi vrbem, cum multis vulneribus repulſi (& erat validum ibi regium præſidium) irrito incepto regreſſi Canaſtræum Pallenes traiecere.

A traiecere. inde superato Toronæ promontorio, nauigantes Acanthum petiere. ibi primo ager vastatus, deinde ipsa vrbs vi capta ac direpta. nec vltra progressi (iam enim & graues præda naues habebant) retro vnde venerant, Sciathum, & ab Sciatho Euboeam repetunt. ibi relicta classe, decem nauibus expeditis sinu Maliacum intrauere ad colloquendum cum Aetolis de ratione gerendi belli. Sipyrrhicas Aetolus princeps legationis eius fuit, qui ad communi cauda consilia Heracleam cum rege & cum Romano legato venit. Petitum ex fœdere ab Attalo est, vt mille milites præstaret. tantum enim numerum bellū gerentibus aduersus Philippum debebat. Id negatū Aetolis, quod illi quoq; grauati prius essent ad populandam Macedoniam exire, quo tempore Philippo circa Pergamum vrente sacra profanaque, abstrahere eum inde respectu rerū suarum potuissent. Ita Aetolicum spe magis, Romanis omnia pollicentibus, quā cum auxilio dimissi. Apustius cum Attalo ad classem rediit. inde cōsultari de Oreo oppugnando cœptum. Valida ea ciuitas & mœnibus, & quia ante fuerat tentata, firmo erat præsidio. Coniunxerant se ijs post expugnationem Andri cum præfecto Agesimbroto X. X. Rhodiæ naues, tectæ omnes. eam classem in stationem ad Zelasium miserunt (Isthmiæ id super Demetriadem promontorium est per opportune obiectum) vt si quid inde mouerent Macedonum naues, in præsidio B essent. Heraclides præfectus regius classem ibi tenebat, magis per occasionem, si quam negligentia hostium dedisset, quam aperta vi quicquam ausurus: Oreum diuersi Romani & rex Attalus oppugnabant: Romani à maritima arce, regij aduersus vallem inter duas iacentem arces, qua & muro interiecta vrbs est. & vt loca diuersa, sic dispari modo etiam oppugnabant: Romani testudinibus, & vineis, & ariete admouendo muris: regij balistis, catapultisque, & alio omni genere tormentorum tela ingerentes, & pondere ingenti saxa iacebant: & cuniculos, & quicquid aliud priore oppugnatione expertum profuerat. Ceterum non plures tantum Macedones quam ante tuebantur vrbem, sed etiam præsentioribus animis, & castigationibus regis in admissa culpa, & simul minarum, simul promissionum in futurum memores: ita vt parum in expugnatione celeri spei esset. Interim & aliud agi posse ratus legatus, relictis quod satis videbatur ad opera perficienda, traijcit in proxima continentis: Larissamque, non illam in Thessalia nobilem vrbem, sed alteram quam Cremasten vocant, subito adortus, præter arcem, cepit. Attalus quoq; Aegeleon, nihil minus quā tale quicquam in alterius oppugnatione vrbis timentibus, oppressit. Et iam cum opera in effectu erant circa Oreum, cum præsidium quod intus erat, labore assiduo, vigilijs diurnis pariter nocturnisque, & vulneribus confectum. muri quoque pars C ariete incusso subruta, multis iam locis prociderat, perq; apertū ruina iter nocte Romani, quodq; super portam est, in arcē perruperunt. Attalus luce prima, signo ex arce dato ab Romanis, & ipse vrbem inuasit. stratis magna ex parte muris: præsidium, oppidanique in alteram arcem perfugere: vnde biduo post deditio facta. vrbs regi, captiua corpora Romanis cessere. Iam autumnale æquinoctium instabat, & est finus Euboicus, quem Cæla vocant, suspectus nautis, itaq; ante hyemales motus euadere cupientes. Piræeum, vnde profecti ad bellum erant, repetunt. Apustius triginta nauibus ibi relictis, super Maleam nauigat Corcyram. regem spacium initiorum Ceteris, vt sacris interesset, tenuit. secundum initia & ipse in Asiam se recepit. Agesimbroto & Rhodijs domum remissis. Hæc ea æstate terra marique aduersus Philippum sociosq; eius à consule & legato Romanis, adiuuantibus rege Attalo & Rhodiis gesta. Consul alter C. Aurelius ad confectum bellum cum in prouinciam venisset, haud clam tulit sram aduersus prætorem, quod absente se rem gessisset. misso igitur eo in Hetruriam, ipse in agrum hostium legiones induxit: populandoque cum præda maiore quam gloria bellum gessit. L. Furius, simul quod in Hetruria nihil erat rei quod gereret: simul Gallico triumpho imminens, quem absente consule irato atque inuidente facilius impetrari posse ratus, Romam inopinato

cum

cum veniſſet, ſenatum in æde Bellonæ habuit: expoſitiſque rebus geſtis, vt triumphanti ſibi in vrbem inuehi liceret, petit. Apud magnam partem ſenatus, & magnitudine rerum geſtarum valebat, & gratia. maiores natu negabant triumphum: & quod alieno exercitu rem geſſiſſet, & quod prouinciam reliquiſſet auiditate rapiendi per occaſionem triumphi. id vero eum nullo exemplo feciſſe. conſulares præcipue expectandum fuiſſe conſulem dicebant. potuiſſe enim caſtris prope vrbem poſitis, tutanda colonia, ita vt acie non decerneret, in aduentum eius rem extrahere. & quod prætor non feciſſet, ſenatui faciendum eſſe. conſulem expectarent: vbi coram diſceptantes conſulem & prætorem audiſſent, verius de cauſa exiſtimaturos eſſe. Magna pars ſenatus nihil præter res geſtas, & an in magiſtratu ſuiſq; auſpicijs geſſiſſet, cenſebant ſpectare ſenatum debere. Ex duabus colonijs, quę velut clauſtra ad cohibendos Gallicos tumultus oppoſitę fuiſſent, cum vna direpta & incenſa eſſet, traiecturumque id incendium velut ex continentibus tectis in alteram tam propinquā coloniam eſſet, quid tandem prætori faciendum fuiſſe. nam ſi ſine conſule geri nihil oportuerit, aut ſenatū peccaſſe, qui exercitū prætori dederit (potuiſſe enim, ſi non cum prætoris, ſed conſulis exercitu rem geri voluerit, ita finire S. C. ne per prętorem, ſed per conſulem gereretur) aut conſulē, qui non cum exercitum ex Hetruria tranſire in Galliam iuſſiſſet, ipſe Arimini occurrerit, vt bello intereſſet, quod ſine eo geri fas non eſſet. Non expectare belli tempora moras & dilationes imperatorum. & pugnandū eſſe interdum, non quia velis, ſed quia hoſtis cogat: pugnam ipſam, euentumq; pugnæ ſpectari oportere. fulos, cæſoſque hoſteis: caſtra capta ac direpta, coloniam liberatā, obſidione: alterius colonię captiuos recuperatos, reſtitutoſq; ſuis, debellatum vno prælio eſſe. non homines tantum ea victoria lætatos, ſed dijs quoq; immortalibus per triduum ſupplicationes habitas, quod bene ac feliciter, non quod male ac temere reſpublica à L. Furio prætore geſta eſſet. data fato etiam quodā Furiæ genti Gallica bella. Huius generis orationibus ipſius amicorumque victa eſt præſentis gratia prætoris, abſentis conſulis maieſtas: triumphumq; frequentes L. Furio decreuerunt. Triumphauit de Gallis in magiſtratu L. Furius prætor. In ærarium tulit trecenta viginti millia æris, argenti C L X X. millia pondo, neq; captiui vlli ante currum ducti: neq; ſpolia prælata, neq; milites ſecuti, omnia præter victoriam, penes conſulem eſſe apparebat. Ludi deinde à P. Cornelio Scipione, quos cōſul in Africa vouerat, magno apparatu facti. Et de agris militum eius decretum, vt quot quiſq; eorum annos in Hiſpania aut in Africa militaſſet, in ſingulos annos bina iugera acciperet. eum agrum decemuiri aſſignarent. Triumuiri inde creati ad ſupplendum Venuſinis colonorum numerum, quod bello Annibalis attenuatæ vires eius coloniæ erant: C. Terentius Varro, T. Quinctius Flaminius, P. Cornelius Cn. F. Scipio. ij colonos Venuſiam adſcripſerunt. Eodē anno C. Cornelius Cethegus, qui proconſul Hiſpaniam obtinebat, magnū hoſtium exercitum in agro Sedetano fudit. quindecim millia Hiſpanorum eo prælio dicuntur cæſa, ſigna militaria capta octo & L X X. C. Aurelius Coſ. cum ex prouincia Romam comitiorum cauſa veniſſet, non id quod animis præceperat, queſtus eſt, non expectatum ſe ab ſenatu, neq; diſceptandi cum prętore conſuli poteſtatem factam: ſed ita triumphum decreuiſſe ſenatum, vt nullius, niſi eius qui triumphaturus eſſet, haud eorum qui bello interfuiſſent, verba audiret. maiores ideo inſtituiſſe vt legati, Tr. mil. centuriones, milites deniq; triumpho adeſſent, vt veritas rerum geſtarum eius, cui tantus honos haberetur, publice videretur, ecquē ex eo exercitu qui cum Gallis pugnauerit, ſi non militē, ibi tam ſaltem fuiſſe, quem percunctari poſſet ſenatus, quid veri prętor vanive referret. Comitijs deinde diem indixit, quibus creati ſunt conſules L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Prætores inde facti L. Quintius Flaminius, L. Valerius Flaccus, & L. Villius Tappulus, C. Bæbius Pamphilus. Annona quoque eo anno peruilis fuit. frumenti vim magnam ex Africa aductā ædiles curules M. Claudius

A dius Marcellus, & Sex. AElius Pætus binis æris in modios populo diuiserunt: & ludos Romanos magno apparatu fecerunt: diem vnum instaurarunt: signa ænea quinque ex multatitio argento in ærario posuerunt. Plebeij ludi ab ædilibus L. Terentio Massaliota, & C. Bæbio Pamphilo quem prætorem designauerant, ter toti instaurati. Et ludi funebres eo anno per quatriduum in foro, mortis M. Valerij Læuini causa à P. & M. filijs eius facti: & munus gladiatorium datum ab ijs. paria quinque & viginti pugnauerunt. M. Aurelius Cotta decemuir sacrorum mortuus: in eius locum M. Acilius Glabrio suffectus. Comitijs ædiles curules creati sunt forte ambo, qui statim accipere magistratum non possent. nam C. Cornelius Cethegus abiens creatus erat, cum Hispaniã obtineret prouinciam: C. Valerius Flaccus, quem præsentem creauerant, quia flamen Dialis erat, iurare in leges non poterat: magistratum autem plus quinq; dies nisi qui iurasset in leges, non licebat gerere. Petente Flacco vt legibus solueretur, ienatus decreuit, vt si ædilis qui pro se iuraret, arbitratu consulum daret: consules, si eis videretur, cum tribunis plebis agerent, vti ad plebem ferret. Datus qui iuraret pro fratre: L. Valerius Flaccus prætor designatus. tribuni ad plebem tulerunt, plebesque sciuit, vt perinde esset, ac si ipse ædilis iurasset. Et de altero ædile plebiscitum est factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hispaniã cum B imperio ad exercitus ire iuberent, vt C. Cornelius ædilis curulis ad magistratum gerendum veniret, & L. Manlius Acidinus decederet de prouincia multos post annos. plebes Cn. Cornelio Lentulo, & L. Stertinio proconsulibus imperium esse in Hispania iussit.

DECADIS QVARTÆ LIB. II.

EPITOME.

COmplura prodigia ex diuersis regionibus nunciata referuntur: inter quæ in Macedonia in puppi longæ nauis laureã esse natam. T. Quintius Flaminus Cos. aduersus Philippum feliciter pugnauit in faucibus Epiri: fugatumq; coegit in regnum reuerti. Ipse Thessaliam, quæ est vicina Macedoniæ, socia Aetolis, & Athamanibus, vexauit. L. Quintius Flamininus cõsulis frater nauali prælio Attalo rege & Rhodiis adiuuantibus, Euboeam, & maritimam oram cepit. Achæi in amicitiam recepti sunt. Coniuratio seruorum facta de soluendis Carthaginiensibus obsidibus oppressa est. Prætorum numerus ampliatus est: vt sini crearentur. Cornel. Cethegus Cos. Gallos Insubres prælio fudit. Cum Lacedæmoniis, & tyranno eorum Nabide amicitia iuncta est. Præterea expugnationes vrbium in Macedonia referuntur.

C

COnsules prætoresq; cum Idibus Martiis magistratũ iniissent, prouincias sortiti sunt. L. Lentulo Italia, P. Villio Macedonia: prætoribus, L. Quintio vrbana, C. Bæbio Ariminum, L. Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia euenit. Lenutlus Cos. nouas legiones scribere iussus: Villius à P. Sulpitio exercitum accipere in supplementum ejus quantum militum videretur vt scriberet, ipsi permissum. Prætori Bæbio legiones quas C. Aurelius Cos. habuisset, ita decretæ, vt retineret eas donec consul nouo cum exercitu succederet in Gallia: vbi is venisset, omnes milites exauthorati domum dimitterentur, præter quinq; millia socium. his obtineri circa Ariminum prouinciam satis esse, prorogato imperio prætoribus prioris anni: Cn. Sergio, vt militibus qui in Hispania, Sicilia, Sardinia stipendia per multos annos fecissent, agrum assignandum curaret: Quinto Minutio, vt in Brutiis idem de coniurationibus quæstiones, quas prætor cum fide curaque exercuisset, perficeret: & eos quos sacrilegio compertos in vinculis Romam misisset, Locros mitteret ad supplicium: quæq; sublata ex delubro Proserpinæ essent, reponenda cum piaculis curaret. Feriæ Latinæ pontificum decreto instauratæ sunt, quod legati ab Ardea questi in senatu erant, sibi in monte Albano Latinis carnem, vt

assolet,

assolet, datam non esse. Ab Suessa nunciatum est, duas portas, quodque inter eas muri erat, de cœlo tactum. & Formani legati, ædem Iouis: item Ostienses, ædem Iouis: & Velterni, Apollinis & Sangi ædes: & in Herculis æde capillum enatum. & ex Brutiis ab Quinto Minutio prætore scriptum, equuleum cum quinque pedibus, pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus natos esse. inde à P. Sulpitio proconsule ex Macedonia literæ allatæ, in quibus inter cetera scriptum erat, lauream in puppi nauis longæ enatam. Priorum prodigiorum causa senatus censuerat, vt consul maioribus hostiis quibus diis videretur, sacrificaret. ob hoc vnum prodigium aruspices in senatum vocati, atque ex responso eorum supplicatio populo in diem vnum edicta, & ad omnia puluinaria res diuinæ factæ. Carthaginienses eo anno argentum in stipendium impositum primum Romam aduexerunt. id quia probum non esse quæstores renunciauerãt, experientibusque pars quarta decocta erat, pecunia Romæ mutua sumpta, in tertrimentũ argenti suppleuerunt. Petentibus deinde, vt si iam videretur senatui, obsides sibi redderentur. centum redditi obsides. de cæteris, si in fide permanerent, spes facta. Petentibus iisdem: qui non reddebantur obsides, vt ab Norba, vbi parum commode essent, alio traducerentur, concessum vt Signiam & Ferentinum transirent. Gaditanis item petentibus remissum, ne præfectus Gadeis mitteretur, aduersus quos iis in fidem populi Romani venientibus cum L. Martio Septimio conuenisset. Et Narnienſium legatis querentibus ad numerum sibi colonos non esse, & immistos quosdam non sui generis pro colonis se gerere, earum rerum causa triumuiros creare L. Cornelius Cos. iussit, creati P. & Sex. AElij (Pætis fuit ambobus cognomen) & C. Cornelius Lentulus. Quod Narnienſibus datum erat, vt colonorum numerus augeretur, id Cossani petentes non impetrauerunt. Rebus, quæ Romæ agendæ erant, perfectis, consules in prouincias profecti. P. Villium, in Macedoniam cum venisset, atrox seditio militum iam ante irrita, nec satis in principio compressa, excepit. M. M. ea militum fuere, quæ ex Africa post deuictum Annibalem in Siciliam, inde anno fere post in Macedoniam pro voluntariis transportata erant. id voluntate factum negabant. ab tribunis recusantes in naues impositos, sed vtcunque seu inuita seu suscepta foret militia, & eam exhaustam, & finem aliquam militandi fieri æquum esse. multis annis sese Italiam non vidisse, consenuisse sub armis in Sicilia, Africa, Macedonia: confectos iam se labore & opere, exangues tot acceptis vulneribus esse. Consul causam postulandæ missionis probabilem, si modeste peteretur, videri dixit, seditionis nec eam, nec vllam aliam satis iustam causam esse. itaque si manere ad signa, & dicto parere velint, se de missione eorum ad senatum scripturum. modestia facilius quam pertinacia quod velint impetraturos. Thaumacos eo tempore Philippus summa vi oppugnabat aggeribus, vineisque: & iam arietem muris admoturus erat. cæterum incœpto absistere eum coegit subitus AEtolorum aduentus, qui Archidamo duce inter custodias Macedonum mœnia ingressi, nec die nec nocte finem vllum erumpendi nunc in stationes, nunc in opera Macedonum faciebant. & adiuuabat eos natura ipsa loci. namque Thaumaci à Pylis, sinuque Maliaco per Lamiam eunti, loco alto siti sunt, ipsis faucibus imminentes, quam Cœlen vocant: Thessaliæque transeunti contragosa loca, implicataque flexibus vallium vias. vbi ventum ad hanc vrbem est, repente velut maris vasti, sic immensa panditur planicies, vt subiectos campos terminare oculis haud facile queas. ab eo miraculo Thaumaci appellati. nec altitudine solum tuta vrbs, sed quod saxo vndique abscisso rupibus imposita est. Hæ difficultates, & quod haud satis dignum tanti laboris periculique precium erat, vt absisteret incepto Philippus effecerunt. hyems quoq; iam instabat, cum inde abscessit, & in Macedoniam in hyberna copias reduxit. Ibi cæteri quidem data quantacunque quiete temporis, simul animos, corporaque remiserant: Philippum, quantum ab assiduis laboribus itinerum pugnarumque laxauerat animum,

animum, tanto magis intentum in vniuersum euentum belli curæ angunt: non hostes modo timentem, qui terra marique vrgebant, sed nunc sociorum, nunc etiam popularium animos, ne & illi ad spem amicitiæ Romanorum deficerent, & Macedonas ipsos cupido nouandi res caperet. itaq; & in Achaiam legatos misit, simul qui iusiurandum (ita enim pepigerant quotannis iuraturos in verba Philippi) exigerent: simul qui redderent Achæis Orchomenon, & Heream, & Triphyliam: Illis Alipheram contendentibus, nunquam eam vrbem fuisse ex Triphylia, sed sibi debere restitui: quia vna esset ex ijs quæ ad condendam Megalopolim ex concilio Arcadum contribuę forent. Et cum Achæis quidem per hæc societatem firmabat. Macedonum animos sibi conciliauit cum Heraclide, nam cum eum maximæ inuidię sibi esse cerneret, multis criminibus oneratum in vincula coniecit, ingenti popularium gaudio. Bellum, si quando vnquam ante alias, cum magna cura apparauit, exercuitque in armis & Macedonas & mercenarios milites, principioque veris cum Athenagora omnia externa auxilia, quodq; leuis armaturæ erat, in Chaoniam per Epirum ad occupandas, quæ ad Antigoniã fauces sunt, (Sthena vocant Græci) misit. ipse post paucis diebus graviore secutus agmine, cum situm omnem regionis aspexisset: maxime idoneum ad muniendum locum credidit esse præter amnem Aoum. Is inter montes, quorum alterum AEropum, alterum Asnaum incolæ vocant, angusta valle fluit, iter exiguum super ripam præbens. Asnaum Athenagorã cum leui armatura tenere ac cõmunire iubet: ipse in AEropo posuit castra, qua abscisæ rupes erant, statio paucorum armatorum tenebat. quæ minus tuta erant, alia fossis, alia vallis, alia turribus muniebat. magna tormentorum etiam vis, vt missilibus procul arcerent hostem, idoneis locis dispositæ est. tabernaculum regium pro vallo in conspecto maxime tumulo, vt terrorem hostibus, suisque spem ex fiducia faceret, positum. Consul per Charopum Epirotem certior factus, quos saltus cum exercitu insedisset rex, & ipse cum Corcyræ hybernasset, vere primo in continentem trabeatus ad hostem ducere pergit. quinq; millia ferme ab regijs castris cum abesset, loco munito relictis legionibus, ipse cum expeditis progressus ad speculanda loca, postero die consilium habuit, vtrum per insessum ab hoste saltum, quanquam labor ingens periculumque proponeretur, transitum tentaret: an eodem itinere, quo priore anno Sulpitius Macedoniam intrauerat, circunduceret copias. Hoc consilium per multos dies agitanti nuncius venit, T. Quintium consulem factum, sortitumque prouinciam Macedoniam, maturato itinere iam Corcyram traiecisse. Valerius Antias intrasse saltum Villium tradit, quia recto itinere nequierit, omnibus à rege insessis, secutum vallem, per quam mediam fertur Aous amnis: ponte raptim facto in ripam, in qua erant castra regia, transgressum acie conflixisse: fusum fugatumque regem, castris exutum XII. millia hostium eo prælio cæsa, capta duo millia & ducentos, & signa militaria centum XXXII. equos CCXXX. ædem etiam Ioui in eo prælio votam, si res prospere gesta esset. Cæteri Græci Latinique authores, quorum quidem ego legi annales, nihil memorabile à Villio actum, integrumq; bellum insequentem consulem T. Quintiũ accepisse tradunt. Dum hæc in Macedonia geruntur, Consul alter L. Lentulus, qui Romæ substiterat, comitia censoribus creandis habuit. multis claris petentibus viris, creati censores P. Cornelius Scipio Africanus, & P. AElius Pætus. Hi magna inter se concordia & senatũ sine vllius nota legerunt: & portoria venalium Capuæ, Puteolisque item castrorum portorium, quo in loco nunc oppidum est, fruendum locarunt: colonosque eo trecentos (is enim numerus finitus ab senatu erat) adscripserunt, & sub Tifatis Capuæ agrum vendiderunt. Sub idem tempus L. Manlius Acidinus ex Hispania decedens, prohibitus à M. Porcio Lecca tribuno plebis, ne ouans rediret, cum à senatu impetrasset, priuatus vrbem ingrediens MCC. pondo argenti, XXX. pondo ferme auri in ærarium tulit. Eodem anno C. Bæbius Pamphilus, qui ab C. Aurelio consule anni prioris

prouinciam

V.C. prouinciam Galliam acceperat, temere ingressus Gallorum Insubrium fines, A
prope cum toto exercitu est circumuentus. supra sex millia & sexcẽtos milites
amisit. tanta ex eo bello, quod iam timeri desierat, clades accepta est. Ea res L.
Lentulum consulem ab vrbe excitiuit, qui vt in prouinciam venit plenam tumul-
tus, trepido exercitu accepto, prætorem multis probris increpitum prouincia
decedere, atque abire Romam iussit. neque ipse consul memorabile quicquam
gessit, comitiorum causa Romam reuocatus, quæ ipsa per M. Fuluium & M. Cu-
rium tribunos plebis impediebantur: quod T. Quintium Flaminium consulatu
ex quæstura petere non patiebantur. Iam ædilitatem, prætura mq; fastidiri, nec
per honorum gradus documentũ sui dantes nobiles homines tendere ad con-
sulatum, sed transcendendo media, summa imis continuare. Res ex campestri
certamine in senatum venit. Patres censuerunt, qui honorem, quem sibi capere
te per leges liceret, peteret: in eo populo creandi quem velit, potestatem fie-
556. ri æquum esse. In authoritate patrum fuere tribuni. Creati Coss. Sex. AElius
Pætus, & T. Quintius Flaminius. Inde prætorum comitia habita. creati L. Cor-
nelius Merula, M. Claudius Marcellus, M. Porcius Cato, C. Heluius, qui ædiles
plebis fuerant. Ab ijs ludi plebeij instaurati. & epulum Iouis fuit ludorum cau-
sa. Et ab ædilibus curulibus C. Valerio Flacco flamine Diali, & C. Cornelio Ce-
thego ludi Rom. magno apparatu facti. Ser. Sulpitius, & L. Galba pontifices eo B
anno mortui sunt. in eorum locum M. AEmilius Lepidus, & Cn. Cornelius Sci-
pio pontifices suffecti sunt. Sex. AElius Pætus, T. Quintius Flaminus consules
magistratu inito senatum in Capitolio cum habuissent, decreuerunt Patres, vt
prouincias Macedoniam atque Italiam consules compararent inter se, sorti-
renturve, vtri eorum Macedonia euenisset, in supplementũ legionum tria mil-
lia militum Romanorum scriberet, & C C C. equites: item sociorum Latini no-
minis quinque millia peditum, quingentos equites. alteri consuli nouus omnis
exercitus decretus. L. Lentulo prioris anni consuli prorogatum imperium est.
veritusque aut ipse prouincia decedere prius, aut veterem exercitum deduce-
re, quàm cum legionibus nouis consul venisset. Sortiti consules prouincias. AE-
lio Italia, Quintio Macedonia euenit. Prætores, L. Cornelius Merula vrbanam,
M. Claudius Siciliam, M. Porcius Sardiniam, C. Heluius Galliam est sortitus.
Delectus inde haberi est cœptus. nam præter consulares exercitus prætores
quoque iussi scribere milites erant. Marcello in Siciliam quatuor millia pedi-
tum socium Latini nominis, & C C C. equites: Catoni in Sardiniam ex eodem
genere militum tria millia peditum, C C. equites: ita vt hi prætores ambo cum
in prouincias venissent, veteres dimitterent pedites equitesque. Attali deinde
regis legatos in senatum consules introduxerunt. Hi regem classe sua, copijs C
que omnibus terra mariq; Romanam rem iuuare, quæque imperarent Roma-
ni consules, impigre atque obedienter ad eam diem fecisse cum exposuissent:
vereri dixerunt, ne id præstare ei per Antiochum regem vltra non liceret. va-
cuum namq; præsidijs nauali bus terrestribusq; regnum Attali Antiochum in-
uasisse. itaq; Attalum orare P. C. si sua classe, suaq; opera vti ad Macedonicum
bellum vellent, mitterent ipsi præsidium ad regnum eius tutandum: si id nol-
lent ipsum ad sua defendenda cum classe ac reliquis copiis redire paterentur.
Senatus legatis ita respondere iussit, quod rex Attalus classe copijsq; aliis du-
ces Romanos iuuisset, id gratum senatui esse. auxilia nec ipsos missuros Attalo
aduersus Antiochum socium & amicum populi Romani: nec Attali auxilia re-
tenturos vltra quam regi commodum esset. Semper populum Rom. alienis re-
bus arbitrio alieno vsum. & principium & finem in potestate ipsorum, qui ope
sua velint adiutos Romanos, esse. Legatos ad Antiochũ missuros, qui nuncient,
Attali, nauiumq; eius & militum opera aduersus Philippum communẽ hostem
vti populum Romanum. gratum eum facturũ senatui, si regno Attali abstineat,
belloque absistat. æquum esse socios & amicos populi Romani reges inter se
quoque ipsos pacem seruare, Consulem T. Quintium, ita habito delectu, vt eos

fere

A fere legerent, qui in Hispania aut Africa meruissent spectatæ virtutis milites, properantem in prouinciam, prodigia nunciata, atque eorum procuratio Romæ retinuerunt. De cœlo tacta erat, via publica Veiis, forum & ædes Iouis Latiaris, Herculis ædes Ardeæ, Capuæ muros, & turres, & ædes quæ Albæ dicitur, cœlum ardere visum erat. Arretij terra Veltris trium iugerum spacio cauerna ingenti desederat. Siuessæ Aruncæ nunciabant agnum cum duobus capitib. natum, & Sinuessæ porcum humano capite. Eorum prodigiorum causa supplicatio vnum diem habita, & consules rebus diuinis operam dederunt: placatisque diis, profecti in prouincias sunt. Aelius cum C. Helvio prætore in Galliam exercitumq; ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere debebat, prætori tradidit, ipse nouis legionib. quas secum adduxerat, bellum gesturus: neq; memorabilis rei quicquam gessit. Et T. Quintius alter Cos. maturius, quam priores soliti erant Cos. à Brundusio cum transmisisset, Corcyram tenuit cum octo millibus peditum, equitib. octingentis. à Corcyra in proxima Epiri quinqueremi traiecit: & in castra Romana magnis itineribus contendit. inde Villio dimisso paucos moratus dies, dum se copiæ à Corcyra assequerentur, consilium habuit, vtrum recto itinere per castra hostium viâ facere conaretur: an ne tentata quidem re tanti laboris ac periculi, per Dassaretios potius Lingumque toto circuitu Macedoniam intraret. vicissetq; ea sententia, ni timuisset ne cum à mari longius recessisset, misso è manib. hoste is (quod antea fecerat) solitudinibus hyemis q; se tutari rex voluisset, sine vllo effectu æstas ei haberetur. vtcunq; esset igitur, illo ipso tam iniquo loco aggredi hostem placuit: sed magis fieri id placebat, quam quo modo id fieret, satis expediebat. itaq; XL. fere vllo omnes sedentes in conspectu hostium absumpserat. inde spes data Philippo est per Epirotarum gentem tentandæ pacis. habitoq; concilio delecti ad eam rem agendam Pausanias prætor, & Alexander magister equitum, consulem & regem, vbi in arctissimas ripas Aous cogitur amnis, in colloquium adduxerunt. Summa postulatorum consulis erat, præsidia ex ciuitatib. rex deduceret: iis quorum agros vibesq; populatus esset, redderet res quæ comparerent: cæterorum æquo arbitrio æstimatio fieret. Philippus aliam aliarum ciuitatum conditionem esse respondit, quas ipse cepisset, eas liberaturum. quæ sibi tradita à maioribus essent, earum hæreditaria ac iusta possessione non excessurum. si quas quererentur belli clades ex ciuitates, cum quib. bellatum foret: arbitrio quo vellent populorum, cum quibus pax vtriusque fuisset se vsurum. Consul nihil ad id quidem arbitrio aut iudice opus esse dicere. cui enim non apparere, ab eo qui prior arma intu-C lisset, iniuriâ ortam inter Philippum ab vllis bello lacessitum, priorem vim omnibus fecisse. Inde cum ageretur, quæ ciuitates liberandæ essent, Thessalos primos omniū nominauit consul. ad id vero adeo accensus indignatione est rex, vt exclamaret, Quid victo grauius imperares T. Quintii? atq; ita se ex colloquio proripuit. & temperatum ægre est, quin missilibus, quia dirempti medio amne fuerant, pugnam inter se conserrent. Postero die per excursiones ab statiuis primo in planicie satis ad id parenti multa leuia commissa prælia sunt: deinde recipientibus se regijs in arcta & confragosa loca, auiditate accensi certaminis eo quoque Romani penetrauere. pro his ordo, & militaris disciplina, & genus armorum erat, aptum prælium gerentibus: pro hoste loca, & catapultæ balistæque in omnibus prope rupibus quasi in muris dispositæ. multis hinc atq; illinc vulneribus acceptis, cum etiam vt in prælio iusto aliquot cecidissent, nox pugnæ finem fecit. Cum in hoc statu res esset, pastor quidã à Charopo principe Epirotarum missus deducitur ad cõsulem. is se in eo saltu qui regijs tunc oneratus castris erat, armẽtum pascere ait, omnes montium eorũ anfractus callesq; nosse, si secum aliquot mittere velit, non iniquo nec perdifficili aditu supra caput hostium deducturum. hæc Charopus renunciari iubet, ita crederet, vt suæ potius omnia, quam illius potestatis essent. Cum magis vellet credere quam auderet consul, mistumq; gaudio ac metu animũ gereret, authori-

riate motus Charopi, experiri spem oblatam statuit. & vt auerteret rem a sus- A
picione, biduo insequenti lacessere hostem, dispositis ab omni parte copiis,
succedentibusq; integris in locum defessorum, non destitit. quatuor millia in-
de lecti peditum, & CCC. equites tribuno militum tradit: equites, quoad loca
patiantur, ducere iubet. vbi ad inuia equiti ventum sit, in planicie aliqua locari
equitatum, pedites qua dux monstraret viam, ire: vbi, vt polliceatur, super ca-
put hostium peruenturn sit, fumo dare signum: nec ante clamorem tollere, quū
ab se signo accepto pugnam cœptam arbitrari posset. nocte itinera fieri iubet
(& pernox forte luna erat) interdiu cibi quietisque sumeret tempus. ducem
promissis ingentibus oneratum, si fides extet, vinctum tamen tribuno tradidit,
his copiis ita dimissis, eo intentius Romanus vndique instat capere stationes.
Interim die tertio cum verticem quem petierant, Romani cepisse, ac tenere se
fumo significarent: tum vero trifariam diuisis copijs, consul valle media cum
militum robore succedit: cornua dextra lævaq; admouet castris. nec segnius
hostes obuiā eunt & dū anniditate certaminis prouecti extra munitiones pug-
nant, haud paulo superior est Romanus milites & virtute & scientia & armorum
genere. Posteaquā multis vulnerati interfectisq; recepere se regij in loca aut
munimento aut natura tuta, verterat periculum in Romanos, temere in loca in-
iqua, nec faciles ad receptum angustias progressos, neque impunita temerita- B
te inde recepissent sese ni clamor primum à tergo auditus, dein pugna etiam
cœpta amentes repentino terrore regios fecisset. Pars in fugam effusi sunt,
pars quia magis locus fugæ deerat, quam quod animi satis esset ad pugnam, cū
substitissent, ab hoste & à fronte & à tergo vrgente circumuenti sunt. Deleri to-
tus exercitus potuit, si fugientes persecuti victores essent: sed equitem angus-
tiæ locorumq; asperitas, peditem armorum grauitas impedijt. Rex primo effu-
se ac sine respectu fugit: dein quinque millium spacium progressus, cum ex ini-
quitate loconum, id quod erat, suspicatus esset, sequi non posse hostem, substitit
in tumulo quodam, dimisitque suos per omnia iuga vallesque qui palatos in
vnum colligerent. Non plus duobus millib. hominū amissis, cætera omnis mul-
titudo, velut signum aliquod secuta, in vnum cum conuenisset, frequenti agmi-
ne petunt Thessaliam. Romani quoad tutum fuit insecuti, cædentes, spolian-
tesque cæsos, castrat egia, etiam sine defensorib. difficili aditu, diripiunt: atque
ea nocte in suis castris manserunt. Postero die consul per ipsas angustias, qua
se inter valles flumen insinuat, hostem sequitur. Rex primo die ad castra Pyrri
peruenit. locus quem ita vocant, est in Triphylia terræ Meotidis. inde postero
die ingenti itinere agminis (& metus vrgebat) in montem Lingon peruexit. Ip- C
si montes Epiri sunt, intetiecti Macedoniæ, Thessaliæque: latus quod vergit in
Thessaliam, oriens spectat, septentrio à Macedonia obijcitur. vestiti frequen-
tibus syluis sunt, iuga summa campos patentes, aquasque perennes habent. Ibi
statuis rex per aliquot dies habitis, fluctuatus animo est, verum prorsus in
regnū se reciperet, an reuerti in Thessaliam præstaret. inclinauit sententia, su-
um in Thessaliam agmen dimitteret. Tricam que proximis limitibus petit: in-
de obuias vrbes raptim peragrauit. homines qui sequi possent, sedibus exci-
bat, oppida incendebat, rerum suarum, quas possent, ferendarum secum domi-
nis ius fiebat, cætera militis præda erat. nec quod ab hoste crudelius pati pos-
sent, reliqui quicquam fuit, quam quæ ab socijs patiebātur. Hæc etiam faciē-
ri Philippo acerba erant, sed è terra mox futura hostium corpora saltem eripe-
re sociorum volebat. ita euastata sunt oppida, Phacium, Ireſiæ, Euhydriū, Ere-
tria, Palæpharus, Pheras cum peteret, exclusus, quia res egebat mora si expu-
nare velle, nec tempus erat: omisso incœpto, in Macedoniam transcendit. nam
etiam Aetolos appropinquare fama erat, qui auditoprælio quod circa amnem
Aoum factum erat, proximis prius euastatis circa Sperchias & Macram (quam
vocant) Comen, transgressi inde in Thessaliam, Cymines & Angeas primo
impetu potiti sunt. à Metropoli dum vastant agros, concursu oppidanorum

ad

A ad tuenda mœnia facto, repulsi sunt. Callithera inde aggressi, simillem impetu oppidanorum pertinacius sustinuerunt: compulsique intra mœnia qui eruperant, contenti ea victoria, quia spes nulla admodum expugnandi erat, abscesserunt. Theuma inde & Calathana vicos expugnant, diripiuntque. Acharras per deditionem receperunt. Xyniæ simili metu à cultoribus desertæ sunt. Hoc sedibus suis extorre agmen in præsidium incidit, quod Athamanum, quo tutior frumentatio esset, ducebatur. Incondita inermisque multitudo, missa imbelli turba, ab armatis cæsa est. Xyniæ desertæ diripiuntur. Cyphara inde AEtoli capiunt, opportune Dolopiæ imminens castellum. Hæc raptim intra paucos dies ab AEtolis gesta. Nec Aminander atque Athamanes post famam prosperæ pugnæ Romanorum quieuerunt. Cæterum Aminander quia suo militi parum fidebat, petito ab consule modico præsidio, cum Gomphos peteret: oppidum protinus nomine Phecam, situm inter Gomphos, faucesque angustas, quæ ab Athamania Thessaliam dirimunt, vi cepit. inde Gomphos adortus, & per aliquot dies summa vi vrbem tuentes, cum scalas ad mœnia erexisset, eodem metu perpulit ad deditionem. Hæc deditio Gomphorũ ingentem terrorem Thessalis intulit. dedidere deinceps sese, qui Argenta, quiq; Pherinum, & Thimarum & Lissnas, & Stimonem, & Lampsum habent, aliaq; castella iuxta ignobilia. Dũ
B Athamanes AEtolique summoto Macedonum metu, in aliena victoria suam prædam faciunt: Thessaliaque à tribus simul exercitibus, incerta quem hostẽ, quemve socium crederet, vastatur: consul faucibus, quas fuga hostium aperuerat, in regionẽ Epiri transgressus, etsi probe scit cui parti, Charopo principe excepto, Epirotæ fauissent: tamen quia ab satisfaciendi quoque cura imperata enixe facere videt: ex præsenti eos potius quam ex præterito æstimat habitu, & ipsa facilitate veniæ animos eorum in posterum conciliat. Missis deinde nuncijs Corcyrã, vt onerariæ naues in sinum venirent Ambraciũ: ipse progressus modicis itinerib. quarto die in monte Cercetio posuit castra, eodem Aminandro cum suis auxiliis accito, non tam virium eius egens, quam vt dux in Thessaliam haberet. ab eodem consilio & plerique Epirotarum voluntarij inter auxilia accepti. Primam vrbium Thessaliæ Phaleriam est aggressus. duo millia Macedonum in præsidio habebat: qui primo summa vi restiterunt, quãtum arma, quantum mœnia tueri poterãt. sed oppugnatio continua non die, nõ nocte remissa, cum consul in eo verti crederet cæterorum Thessalorũ animos, si primi vim Romanam non sustinuissent, vicit pertinaciã Macedonum. Capta Phaleria, legati à Metropoli & à Piera dedentes vrbes venerunt. venia eisdem
C petentibus datur. Phaleria incensa ac direpta est. Inde Aeginium petit, quem locum cum vel modico præsidio tutum, ac prope inexpugnabilẽ vidisset, paucis in stationem proximam telis coniectis, ad Gomphorum regionem agmen vertit. digressusq; in cãpos Thessaliæ, cum iam omnia exercitui deessent, quia Epirotarum pepercerat agris: explorato ante, vtrum Leucadem, an sinum Ambracium onerariæ tenuissent, frumentatum Ambraciam inuicem cohortes misit. & est iter à Gomphis Ambraciam sicut impeditum ac difficile, ita spacio perbreui. intra paucos itaque dies, transuectis à mari commeatibus, repleta omni rerum copia sunt castra. Inde ad Rhagen est profectus. Decem ferme millia à Larissa abest, ex Petrœbia oriundi sunt: sita est vrbs super Peneum amnem. Nihil trepidauere Thessali ad primum aduentum Romanorum. Et Philippus sicut in Thessaliam ipse progredi non audebat, ita intra Tempe statiuis positis, vt quisq; locus ab hoste tentabatur, præsidia per occasiones summittebat. Sub idem fere tempus quo consul aduersus Philippum primũ in Epiri faucibus castra posuit: & L. Quintius frater consulis, cui classis cura, maritimæque oræ imperium mandatum ab senatu erat, cum duabus quinqueremibus Corcyram transuectus: postquam profectam inde classem audiuit, nihil morandum ratus, cum ad Zammam insulam assecutus esset, dimisso L. Apustio, cui successerat: tarde inde ad Maleam trahendis plerunque remulco nauibus, quæ

cum commeatu ſequebantur, peruenit. A Malea iuſſis cæteris quantum maxi- A
me poſſent maturare ſequi, ipſe tribus quinqueremibus expeditis Piræum præ-
cepit, acceptq; naues ibi relictas ab L. Apuſtio legato ad præſidiũ Athenarum.
Eodem tempore duæ ex Aſia claſſes profectæ, vna cum Attalo rege (eæ quatu-
or & viginti quinqueremes erant) Rhodia altera XX. nauium tectarum. Age-
ſimbrotus præerat. hæ circa Andrum inſulam claſſes coniunctæ. Eubœam inde
exiguo diſtantem freto, traiecerunt. Caryſtiorum primum agros vaſtarunt: de-
inde vbi Caryſtus præſidio à Chalcide raptim miſſo firma viſa eſt, ad Eretriam
acceſſerunt. Eodem & L. Quintius cum ijs nauibus, quæ Piræei fuerant, Attali
regis aduentu audito venit, iuſſitque, vt quæ ex ſua claſſe veniſſent naues, Eu-
bœam peterent. Eretria ſumma vi oppugnabatur: nam & trium iunctarum
claſſium naues omnis generis tormenta machinaſq; ad vrbium excidia ſecum
portabant: & agri affatim materiæ præbebant ad noua molienda opera. Op-
pidani primo haud impigre tuebantur mœnia: deinde feſſi vulneratiq; aliquot
cum & muri partem euerſam operibus hoſtium cernerent, ad deditionem in-
clinarunt. ſed præſidium erat Macedonum, quos non minus quam Romanos
metuebant: & Philocles regius præfectus à Chalcide nuncios mittebat, ſe in
tempore affuturum, ſi ſuſtinerent obſidionem. Hæc miſta metu ſpes vltra quam
vellent aut quam poſſent, trahere eos tempus cogebat. deinde poſteaquam B
Philoclem repulſum, trepidantemque refugiſſe Chalcidem acceperunt: ora-
tores extemplo ad Attalum, veniam fidemque eius petentes miſerunt. Dum in
ſpem pacis intenti ſegnius munera belli obeunt, & ea modo parte qua murus
dirutus erat, cæteris neglectis, ſtationes armatas opponunt: Quintius noctu ab
ea parte, quæ minime ſuſpecta erat, impetu facto, ſcalis vrbem cepit. oppidano-
rum omnis multitudo cum coniugibus ac liberis in arcem confugit: deinde in
deditionem venit. pecuniæ, aurique & argenti haud ſane multum fuit: ſigna, ta-
bulæ priſcæ artis, ornamentaque eius generis plura, quam pro vrbis magnitu-
dine, aut opibus cæteris inuenta. Caryſtus inde repetita. vnde, priuſquam è na-
uibus copiæ exponerentur, omnis multitudo vrbe deſerta in arcem confugit.
inde ad fidem ab Romano petendam oratores mittunt. oppidanis extemplo
vita ac libertas conceſſa eſt: Macedonibus trecenti nummi in capita ſtatũ
eſt precium, & vt armis traditis abirent. hac ſumma redempti in Bœotiam in-
ermes traiecti. Nauales copiæ duabus claris vrbib. Eubœæ intra dies paucos
captis circunuectæ Sunium Atticæ terræ promontorium, Cenchreas Corinthi-
orum emporium petierunt. Conſul interim omnium ſpe longiorem atrocio-
remque oppugnationem habuit: & ea, qua minimum credidiſſet, reſiſtebant
hoſtes. nam omnem laborem in muro diruendo crediderat fore; ſi aditum ar- C
matis in vrbem patefeciſſet, fugam inde, cædemque hoſtium fore, qualis cap-
tis vrbib. fieri ſolet. cæterum poſteaquam parte muri arietibus decuſſa, peri-
ſas ruinas tranſcenderunt in vrbem armati, illud principium velut noui atque
integri laboris fuit. nam Macedones qui in præſidio erant, & multi & delecti,
gloriam etiam egregiam rati, ſi armis potius & virtute, quam mœnibus vrbem
tuerentur: conferti pluribus introrſus ordinibus acie firmata, cum tranſcende-
re ruinas ſenſiſſent Romanos, per impeditum ac difficilem ad receptum loci
expulerunt. Id conſul ægre paſſus, nec eam ignominiã ad vnius modo expug-
nandæ moram vrbis, ſed ad ſummã vniuerſi belli pertinere ratus, quod ex mo-
mentis paruarum plerunq; rerum penderet: purgato loco, qui ſtrage ſemiruti
muri cumulatus erat, turrim ingentis altitudinis, magnam vim armatorum mul-
tiplici tabulato portantem, promouit: & chortes inuicem ſub ſignis, quæ cune-
um Macedonũ (phalangem ipſi vocant) ſi poſſent, vi perrumperent, emittebat.
Sed ad loca anguſta haud late patente interuallo diruti muri, genus armorum
pugnaque hoſti aptius erat. vbi conferti haſtas ingentis lõgitudinis præ ſe Ma-
cedones obiecíſſent, velut in conſtructam denſitate clypeorum teſtudinem
Romani pilis nequicquam emiſſis, cum ſtrinxiſſent gladios: neque con-

gredi

A congredi propius, neque præcidere haſtas poterant: & ſi quam incidiſſent aut præfregiſſent, haſtile fragmento ipſo acuto, inter ſpicula integrarum haſtarum velut vallum explebat. ad hoc & muri pars adhuc integra vtraq; tuta præſtabat latera: nec ex longo ſpacio aut cedendum, aut impetus faciendus erat: quæ res turbare ordines ſolet. acceſſit etiam fortuita res ad animos eorum firmandos. nam cum turris per aggerem parum denſati ſoli ageretur, rota vna in altiorem orbitam depreſſa, ita turrim inclinauit, vt ſpeciem ruentis hoſtib. trepidationemque inſanam ſuperſtantibus armatis præbuerit. Cum parum quicquam ſuccederet, conſul minime æquo animo comparationē militum generis armorumq; fieri patiebatur: ſimul nec maturam expugnandi ſpem, nec rationem, procul à mari, & in euaſtatis belli cladibus locis hybernandi vllam cernebat. itaq; relicta obſidione, quia nullus in tota Acarnaniæ atq; Aetoliæ ora portus erat, qui ſimul & omnes onerarias, quæ commeatum exercitui portabant, caperet: & tecta ad hybernandum legionibus præberet: Anticyra in Phocide in Corinthium verſa ſinum ad id opportuniſſime ſita viſa: quia nec procul Theſſalia, hoſtiumq; locis abibant: & ex aduerſo Peloponneſum exiguo maris ſpacio diuiſam, ab tergo Aetoliā Acarnaniamq;, ab lateribus Locridem ac Bœotiam habebant. Phocidis primo impetu Panopeam ſine certamine cepit.

B Anticyra haud multum in oppugnando præbuit moræ. Ambryſus inde Hyampoliſq; receptæ. Daulis, quia in tumulo excelſo ſita eſt: nec ſcalis nec operibus capi poterat. laceſſendo miſſilibus eos qui in præſidio erant, cum ad excurſiones elicuiſſent, refugiendo inuicem, inſequendoque, & leuib. ſine effectu certaminibus, eo negligentiæ & contemptus adduxerunt, vt cum refugientibus in portam permiſti impetum Romani facerent. & alia ignobilia caſtella Phocidis terrore magis quam armis in poteſtatem venerunt. Elatia clauſit portas, nec niſi vi cogerentur, recepturi mœnib. videbantur aut ducem aut exercitum Romanū. Elatiam obſidenti conſuli rei maioris ſpes affulſit, Achæorum gentē ab ſocietate regia ad Romanam amicitiam auertendi. Cycliadem principem factionis ad Philippum trahentium, res expulerant. Ariſthenus, qui Romanis gentem iungi volebat, prætor erat. Claſſis Romana cum Attalo & Rhodijs Cēchreis ſtabat, parabātq; communi omnes conſilio Corinthum oppugnare. Optimum igitur ratus eſt, priuſquam eam rem aggrederentur, legatos ad gentem Achæorum mitti: pollicentes, ſi ab rege ad Romanos defeciſſent, Corinthum ijs contributuros in antiquum gentis concilium. Authore conſule legati à fratre eius L. Quintio, & Attalo, & Rhodijs, & Athenienſibus ad Achæos miſſi. Sicyone datum ijs eſt conſilium. Erat autem non admodum ſimplex habitus animorum inter Achæos. terrebat eos Lacedæmonius, grauis & aſſiduus ho-

C ſtis: horrebant Romana arma: Macedonum beneficijs & veteribus & recentibus obligati erant: regem ipſum ſuſpectum habebant: pro eius crudelitate perfidiaq; ex ijs quæ tum ad tempus faceret, æſtimantes, grauiorem poſt bellum dominum futurum cernebant. neq; ſolum quid in ſenatu quiſq; ciuitatis ſuæ, aut in communibus conciliis gentis pro ſententia dicerent, ignorabant. ſed ne ipſis quidem ſecum cogitantibus, quid vellent, aut quid optarent, ſatis conſtabat. Ad homines ita incertos introductis legatis poteſtas dicendi facta eſt. Romanus primum legatus L. Calpurnius, deinde Attali regis legati poſt eos Rhodij diſſeruerunt. Philippi deinde legatis dicendi poteſtas facta eſt. poſtremi Athenienſes, vt refellerent Macedonum dicta, auditi ſunt. ij fere atrociſſime in regem, quia nulli nec plura, nec tam acerba paſſi erant, inuecti ſunt. Et illa quidem concio ſub occaſum ſolis, tot legatorum perpetuis orationib. die abſumpto, dimiſſa eſt. Poſtero die aduocatur concilium: vbi cum per præconē, ſicut Græcis mos eſt, ſuadendi, ſi quis vellet, poteſtas à magiſtratib. facta eſſet: nec quiſquam prodiret: diu ſilentium aliorum alios intuentium fuit. neq; mirum, ſi quibus ſua ſponte volutantibus res inter ſe pugnantes obtorpuerant quodammodo animi: eos orationes quoque inſuper turbauerant, vtrinq; quæ difficilia

essent promendo, admonendoque per totum diem habitæ. Tandem Aristhe- A
» nus prætor Achæorum, ne tacitum concilium dimitteret: Vbi, inquit, illa cer-
» tamina animorum Achæi sunt, quibus inconuinijs & circulis, cum de Philippo
» & Romanis mentio incidit, vix manib. temperatis? nunc in concilio ad rem v-
» nam indicto, cum legatorum vtrinq; verba audieritis, cum referant magistra-
» tus, cum præco ad suadendum vocet, obmutuistis. si non cura communis salu-
» tis, ne studia quidem, quæ in hanc aut illam partem animos vestros inclina-
» runt, vocem cuiquam possunt exprimere? cum præsertim nemo tam hebes sit,
» qui ignorare possit, dicendi ac suadendi quod quisque aut velit, aut optimum
» putet, nunc occasionem esse, priusquam quicquam decernamus vbi semel de-
» cretum erit, omnibus id, etiam quibus ante displicuerit, pro bono atque vtili
» fœdere defendendum. Hæc adhortatio prætoris non modo quenquam vnum
» elicuit ad suadendum: sed ne fremitum quidem, aut murmur concionis tantæ
» ex tot populis congregatæ, mouit. Tum Aristhenus prætor rursus: Non magis
» consilium vobis principes Achæorum deest, quam lingua. sed suo quisque peri-
» culo in commune consultum non vult. forsitan ego quoq; tacerem, si primus
» essem, nunc prætor video, aut non dandum concilium legatis fuisse, aut inde si-
» ne responso eos dimittendos non esse. respondere autem nisi ex vestro decre-
» to qui possum? & quando nemo vestrum, qui in hoc concilium aduocati estis, B
» pro sententia quicquam dicere vult, aut audet: orationes legatorum hesterno
» die dictas pro sententijs percenseamus, perinde ac non postulauerint, quæ è re
» sua essent, sed suaserint quæ nobis censerent vtilia esse. Romani Rhodijque &
» Attalus societatem amicitiamq; nostrã petunt, & in bello quod aduersus Phi-
» lippum gerunt, se à nobis adiuuari æquum censent. Philippus societatis secum
» admonet, & iurisiurandi: & modo postulat, vt secum stemus, modo ne interfi-
» mus armis, contentum ait se esse. Nulline venit in mentem, cur qui nondum
» socij sunt, plus petunt, quam socius? Non fit hoc neq; modestia Philippi, neque
» impudentia Romanorum. Achæi portus & dant fiduciam postulantibus, &
» demunt. Philippi præter legatum videmus nihil. Romana classis ad Cenchre-
» as stat, vrbium Eubœæ spolia præ se ferens: consulem, legionesque eius exiguo
» maris spacio disiunctas Phocidem ac Locridem peruagantes videmus. Mira-
» mini cur diffidenter Cleomedon legatus Philippi, vt pro rege arma caperé-
» mus aduersus Romanos, modo egerit? qui si ex eodem fœdere ac iureiurando,
» cuius nobis religionem injiciebat, rogemus eum, vt nos Philippus & ab Nabi-
» de ac Lacedæmonijs, & ab Romanis defendat: non modo præsidium quo nos
» tueatur, sed ne quid respondeat quidem nobis, sit inuenturus: non hercle magis
» quam ipse Philippus priore anno, qui pollicendo se aduersus Nabidem bellum C
» gesturum, cum tentasset nostram iuuentutem hinc in Eubœam extrahere: po-
» steaquam nos neque decernere id sibi præsidium neque velle illigari Romano
» bello vidit, oblitus societatis eius, quam nunc iactat, vastandos depopulan-
» dosque Nabidi ac Lacedæmonijs reliquit. Ac mihi quidem minime conueni-
» ens inter se oratio Cleomedontis visa est. Eleuabat Romanum bellum, euen-
» tumque eius eundem fore, qui prioris belli, quod cum Philippo gesserint, dice-
» bat. Cur igitur nostrum ille auxilium absens petit potius, quam præsens nos ve-
» teres socios simul ab Nabide ac Romanis tueatur? nos dico? quid ita passus
» est Eretriam Carystumque capi? quid ita tot Thessaliæ vrbes? quid ita Locri-
» dem, Phocidemq;? quid ita nunc Elatiam oppugnari patitur? cur excessit fau-
» cibus Epiri, clausitrisq; illis inexpugnabilibus super Aoum amnẽ, aut vi, aut me-
» tu, aut voluntate? relictoque quem insidebat saltu, penitus in regnum abiit? si
» sua voluntate tot socios reliquit hostibus diripiendos, quid recusare potest,
» quin & socij sibi consulant? si metu, nobis quoque ignoscat timentibus. si
» victus armis cessit, Achæi nos arma Romana sustinebimus Cleomedon, quæ
» vos Macedones non sustinuistis? An tibi potius credamus, Romanos non ma-
» ioribus copijs, nec viribus nunc bellum gerere, quam antea gesserint: potius

quam

A quam res ipſas intueamur? Aetolos tum claſſe adiuuerunt. nec duce conſu-
lari, nec exercitu bellum geſſerunt. ſociorum Philippi maritimæ vrbes in ter-
rore ac tumultu erant, mediterranea adeo tuta ab Romanis armis fuerunt, vt
Philippus Aetolos nequicquam opem Romanorum implorantes depopulare-
tur. nunc autem defuncti bello Punico Romani, quod per ſexdecim annos ve-
lut intra viſcera Italiæ tolerauerunt: non præſidium Aetolis bellantib. miſe-
runt. ſed ipſi duces belli arma terra mariq; ſimul Macedoniæ intulerũt. tertius
iam cõſul ſumma vi gerit bellum. Sulpitius in ipſa Macedonia cõgreſſus, fudit
fugauitq; regem, partem opulentiſſimã regni eius depopulatus. nunc Quintius
tenentem clauſtra Epiri, natura loci, munimentis, exercituq; fretum, caſtris ex-
uit: fugientem in Theſſaliam perſecutus, præſidia regia, ſociaſq; eius vrbes pro-
pe in conſpectu regis ipſius expugnauit. Ne ſint vera quæ Athenienſes modo
legati de crudelitate, auaritia, & libidine regis dixerunt: nihil ad nos perti-
neant quæ in terra Attica ſcelera in ſuperos inferoſq; deos ſint admiſſa: multo
minus, quam quæ Elæuntij, Abydenique, qui procul à nobis abſunt, paſſi ſunt:
noſtrorum ipſi vulnerum, ſi vultis, obliuiſcamur: cædes, direptioneſque bono-
rum Meſſenæ in media Peloponneſo factas, & hoſpitem Cypariſſię Garitenem
contra ius omne ac fas inter epulas prope ipſas occiſum, & Aratum patrem ſi-
B liumq; Sicyonios, cum ſenem infelicem parentem etiam appellare ſolitus eſ-
ſet, interfectos: filij etiam vxorem libidinis cauſa in Macedoniam aſportatam:
cætera ſtupra virginum matronarumq; obliuioni dentur. ne ſint cum Philippo
res, cuius crudelitatis metu obmutuiſtis omnes (nam quę alia tacendi aduoca-
tis in cõciliũ cauſa eſt) cum Antigono mitiſſimo ac juſtiſſimo rege & de nobis
omnibus optime merito exiſtimemus diſceptationem eſſe: num id poſtularet
facere nos, quod tum fieri non poſſet? Peninſula eſt Peloponneſus, anguſtis
Iſthmi faucibus continenti adhærens, nulli apertior atque opportunior quam
nauali bello. ſi centum rectæ naues, & quinquaginta leuiores apertæ, & tri-
ginta Iſſaici lembi maritimam oram vaſtare, & expoſitas prope in ipſis litori-
bus vrbes cœperint oppugnare, in mediterraneas ſcilicet nos vrbes recipie-
mus? tanquam non inteſtino, & hærente in ipſis viſceribus vramur bello? cum
terra Nabis & Lacedæmonij, mari Romana claſſis vrgebunt: vnde regiam ſo-
cietatem, & præſidium Macedonum implorem? an ipſi noſtris armis ab hoſte
Romano tutabimur vrbes quæ oppugnabuntur? egregie enim Dymas priore
bello ſumus tutati. Satis exemplorum nobis alienæ clades præbent, ne quæra-
mus quemadmodũ cęretis exemplo ſimus. nolite, quia vltra Romani petunt a-
micitiam, id quod optandum vobis ac ſumma ope petẽdum erat, faſtidire. me-
C tu enim videlicet compulſi in aliena terra, quia ſub vmbra auxilij veſtri latẽre
volunt, in ſocietatem veſtram confugiunt, vt portubus veſtris recipiantur, vt
commeatibus vtantur. Mare in poteſtate habent: terras quaſcunq; adeunt, ex-
templò ditionis ſuæ faciunt. quod rogant, cogere poſſunt. quia peperciſſe vo-
lunt, committere vos cur pereatis, non patiuntur. Nam quod Cleomedõ modò
tanquã mediam & tutiſſimam vobis viam conſilij, vt quieſceretis, abſtineretiſq;
armis oſtendebat: ea non media, ſed nulla via eſt. Etenim præterquam quòd
aut accipienda, aut aſpernanda vobis Romana ſocietas eſt: quid aliud quàm
nuſquam gratia ſtabili, velut qui euentum expectauerimus, vt fortunę applica-
remus noſtra conſilia: præda victoris erimus? Nolite, ſi quod omnibus votis
petendum erat, vltro offertur, faſtidire. non quemadmodum hodie vtrunq; vo-
bis licet, ſic ſemper licitum eſt. nec ſæpe, nec diu eadem occaſio erit. Libera-
re vos à Philippo iam diu magis votis quàm armis audetis. ſine veſtro labore
& periculo, qui vos in libertatem vindicarent, cum magnis claſſibus exerciti-
buſq; mare traiecerunt. hos ſi ſocios aſpernamini, vix ſanæ mentis eſtis. ſed aut
ſocios, aut hoſtes habeatis oportet. Secundum orationẽ prætoris murmur or-
tum aliorum cum aſſenſu, aliorum inclementer aſſentientes increpantium: &
iam non ſinguli tantum, ſed populi vniuerſi inter ſe altercabantur: tum inter

magistratus gentis(Demiurgos vocant,decem numero creantur)certamen ni- A
hilo segnius quàm inter multitudinem esse. quinque relaturos se de societate
Romana aiebant,suffragiumque daturos: quinque lege cautum restabantur,
ne quid quod aduersus Philippi societatem esset,aut referre magistratibus,aut
decernere concilio ius esset. Hic quoque dies iurgijs est consumptus. Superat vnus iusti concilij dies (tertio enim lex iubebat decretum fieri) in quem
adeo exarsere studia, vt vix parentes à liberis temperauerint. Rhisiasus Pelleneusis erat, filium Demiurgum nomine Memnonem habebat, patris eius quæ
decretum recitari,perrogariq; sententias prohibebat. is diu obtestatus filium,
vt consulere Achæos communi saluti pateretur: neu pertinacia sua gentem vniuersam perditum iret: posteaquã parum proficiebant preces,iuratus se eum
sua manu interempturum.nec pro filio,sed pro hoste habiturũ: minis peruicit,
vt postero die coniungeret ijs se qui referebant.qui cum plures facti referrent,
omnibus fere populis haud dubiè approbantibus relationem, ac præ se ferentibus quid decreturi essent: Dymei,ac Megalopolitani,& quidam Argiuorum,
prius quam decretũ fieret,consurrexerunt,ac reliquerunt concilium: neq; mirante vllo, neq; improbante. Nam Megalopolitanos auorum memoria pulsos
ab Lacedæmonijs restituerat in patriam Antigonus. & Dymæis captis nuper,
direptisq; ab exercitu Romano, cum redimi eos vbicunq; seruirent, Philippus B
iussisset: non libertatem modo,sed etiam patriam reddiderat. iam Argiui præterquã quòd Macedonum reges abse oriundos credunt, priuatis etiam hospitijs,familiarique amicitia pleriq; illigati Philippo erant. ob hæc concilio,quod
inclinauerat ad Romanam societatem ineundam, excesserunt. veniaq; ijs huius secessionis fuit,& magnis & recentibus obligatis beneficijs. Cæteri populi
Achæorum cum sententiæ perrogarentur, societatem cum Attalo ac Rhodijs
præsenti decreto confirmarunt.cum Romanis,quia iniussu populi non poterat
rata esse,in id tempus, quo Romam mitti legati possent,dilata est. in præsentia
tres legatos ad L. Quintium mitti placuit, & exercitum omnem Achæorum ad
Corinthum admoueri,captis Cenchreis,iam vrbem ipsam Quintio oppugnante.Et ij quidem è regione portæ,quę fert Sicyonem,posuerunt castra. Romani
ad Cenchreas versam partem vrbis, Attalus traducto per Isthmum exercitu,
ab Lechæo alterius maris portu, oppugnabant primò segnius, sperantes seditionem intus fore inter oppidanos ac regiũ præsidium. Posteaquã vno animo
omnes,& Macedones eanquã communem patriam tuebãtur, & Corinthij ducem præsidij Androsthenem haud secus quàm ciuem, & suffragio creatum suo
imperio iusto patiebantur: omnis inde spes pugnantibus in vi & armis & operibus erat: vndiq; aggeres haud facili aditu ad mœnia admouebantur.Aries ex C
ea parte quam Romani oppugnabant, aliquantum muri diuerat. in quem locum quia nudatus munimento erat, protegendum armis cum Macedones cõcurrissent, atrox prælio inter eos ac Romanos ortum est, ac primò multitudine facilè expellebantur Romani, assumptis deinde Achæorum Attaliq; auxilijs,æquabant certamen: nec dubium erat, quin Macedonas Græcosq; facilè
loco pulsuri fuerint.Transfugarum Italicorum magna multitudo erat: pars ex
Annibalis exercitu metu pœnæ à Romanis Philippum secuti: pars nauales socij relictis nuper classibus ad spem honoratioris militiæ transgressi.hos desperatã salus si Romani vicissent, ad rabiem magis quàm audaciam accendebat.
Promontorium est aduersus Sicyonem Iunonis, quam vocant Acræam, in altum excurrens: traiectus inde Corinthum, septem millia fermè passuum. eò
Philocles regius & ipse præfectus,mille & quingentos milites per Bœotiã duxit. præstò fuere à Corintho lembi,qui præsidium id acceptum Lechæum traijcerent. Auctor erat Attalus incensis operibus omittendæ extemplò oppugnationis,pertinacius Quintius in incœpto perstabat.is quoq;,vt pro omnib.portis disposita vidit præsidia regia, nec facilè erumpentium impetus sustineri
posse,in Attali sententiam concessit,ita irrito incepto dimissis Achęis,reditum
ad

A ad naues est. Attalus Piræum, Romani Corcyram petierunt. Dum hæc à nauali exercitu geruntur, Cos. in Phocide ad Elatiam castris positis, primò colloquijs rem per principes Elatiensium tentauit: posteaquam nihil esse in manu sua, & plures validioresque esse regios quàm oppidanos respondebatur: tum simul ab omni parte operib. armisq; vrbem est aggressus. Ariete admoto, quantum inter turres muri erat porutum, cum ingenti fragore ac strepitu nudasset vrbem: simul & cohors Romana per apertum recenti strage iter inuasit: & ex omnibus oppidi partibus, relictis suis quisque stationibus, in eum qui premebatur impetu hostium, locum concurrerunt. Eodem tempore Romani & ruinas muri superuadebant: & scalas ad stantia mœnia inferebant. & dum in vnã partem oculos animosque hostium certamen auerterat: pluribus locis scalis capitur murus, armatique in vrbem transcenderunt. Quo tumultu audito territi hostes, relicto quem conferti tuebantur loco, in arcẽ omnes metu, inermi quoque sequente turba, confugerunt. ita vrbe potitur Cos. qua direpta, missis in arcem, qui vitam regijs, si abire vellent inermes, libertatem Elatiensibus pollicerentur, fidéque in hæc data, post paucos dies arcem recipit. Cæterùm aduentu in Achaiam Philoclis regij præfecti non Corinthus tantum liberata obsidione, sed Argiuorum quoq; ciuitas per quosdam principes Philocli prodita est, ten-

B tatis prius animis plebis. Mos erat, comitiorum die primo, velut ominis causa, prætores pronunciare Iouem Apollinemq; & Herculem. additum legi erat, vt ijs Philippus rex adiiceretur. cuiusnomen, post pactam cum Romanis societatem quia præco non adiecit, fremitus primo multitudinis ortus, deinde clamor subiicientium Philippi nomen, iubentiumque legitimum honorem vsurpare, donec cum ingenti assensu nomen recitatum est. Huius fiducia fauoris Philocles accersitus nocte, occupat collem imminentẽ vrbi (Lariss'am eam arcem vocant) positoque ibi præsidio, cùm lucis principio signis infestis ad subiectum arci forum vaderet, instructa acies ex aduerso occurrit. præsidium erat Achæorum nuper impositum, quingenti ferè iuuenes delecti omnium ciuitatũ. AEnesidemus Dymeas præerat. Adhortator à præfecto regio missus, qui excedere vrbe iuberet (neq; enim pares eos oppidanis solis, qui idem quod Macedones sentirent. nedum adiunctis Macedonib. esse: quos ne Romani quidem ad Corinthum sustinuissent) primo nihil nec ducem, nec ipsos mouit. Post paulo vt Argiuos quoq; armatos ex parte altera venientes magno agmine viderunt: certam perniciem cernentes, omnem tamen casum, si pertinacior dux

C fuisset, videbantur subituri. AEnesidemus, ne flos Achæorum iuuentutis simul cum vrbe amitteretur: pactus cum Philocle vt abire illis liceret, ipse quo loco steterat, armatus cum paucis clientib. non excessit. missus à Philocle qui quæreret, quid sibi velle tu nihil fatus, tantummodo cum proiecto præ se clypeo staret: in præsidio creditæ vrbis moriturum se armatum respondit. tum iussu præfecti à Thracibus iecta tela, interfectique omnes. Et post pactam inter Achæos & Romanos societatem duæ nobilissimę ciuitates, Argi & Corinthus in potestate regis erant. Hæc ab Romanis ea æstate in Græcia terra marique gesta. In Gallia nihil sane memorabile ab Sex. AElio Cos. gestum. cum duos exercitus in prouincia habuisset: vnum retentum, quem dimitti oportebat: cui L. Cornelius Procos. præfuerat (ipse ei C. AElium prætorẽ præfecit) alterum quem in prouinciã adduxit: totum prope annum Cremonensibus Placentinisq; cogendis redire in colonias, vnde belli casib. dissipati erant, consumpsit. Quemadmodum Gallia præter spem quieta eo anno fuit: ita circa vrbẽ seruilis prope tumultus excitatus est. Obsides Carthaginiensiũ Setię custodiebantur: cum ijs vt principum liberis, magna vis seruorum erat. augebant eorum numerum, vt ab recenti Africo bello, & ab ipsis Setinis captiua aliquot nationis eius ex præda empta mancipia. Cum coniurationem fecissent, missis ex eo numero, qui in Setino agro, deinde circa Norbam & Circeios seruitia solicitarent: Satis iam omnibus præparatis, ludis, qui Setiæ propediem futuri erant, spectaculo

inten-

V.C. intentum populum aggredi ſtatuerant: Setia per cædem & repentinum multum capta, Norbam & Circeios occupare. Huius rei tam fœdæ indicium Romam ad L. Cornelium Lentulum prætorem vrb. delatum eſt. Serui duo ante lucem ad eum venerunt, atque ordine omnia quæ acta futuraque erant expoſuerunt, quibus domi cuſtoditi iuſſis, prætor ſenatui vocato, edoctoque, quæ indices afferrent, proficiſci ad eam coniurationem quærendam atq; opprimendam iuſſus, cum quinq; legatis profectus, obuios in agris ſacramento rogatos arma capere, & ſequi cogebat. Hoc tumultuario delectu duobus millibus ferme hominum armatis, Setiam, omnibus quo pergeret ignaris, venit. ibi raptim principibus coniurationis comprehẽſis, fuga ſeruorum ex oppido facta eſt. dimiſſi deinde per agros qui veſtigarent. Egregia duorum opera ſeruorum indicum, & vnius liberi fuit. ei centum millia grauis æris dari patres iuſſerunt ſeruis, vicena quina millia æris, & libertatem. precium eorum ex ærario ſolutum eſt dominis. Haud ita multo poſt ex eiuſdem coniurationis reliquiis nunciatum eſt ſeruitia Prænesté occupatura. Eo L. Cornelius prætor profectus, de quingentis fere hominibus, qui in ea noxa erant, ſupplicium ſumpſit. In timore ciuitas fuit, obſides captiuoſque Pœnorum ea moliri. itaque & Romæ vigiliæ per vices ſeruatæ: iuſſiq; circumire eas minores magiſtratus: & triumuiri carceris latomiarum intentiorem cuſtodiam habere iuſſi. & circa nomen Latinum à prætore literæ miſſæ, vt & obſides in priuato ſeruarentur, neque in publicum prodeundi facultas daretur: & captiui ne minus decem pondo compedibus vincti in nulla alia quam in carceris publici cuſtodia eſſent. Eodem anno legati a rege Attalo coronã auream C C X L V I. pondo in Capitolio poſuerunt: gratiaſque ſenatui egerunt, quod Antiochus legatorum Romanorum auctoritate motus, finibus Attali exercitum deduxiſſet. Eadem æſtate equites ducenti, & elephanti decem, & tritici modium ducenta millia ab rege Maſaniſſa ad exercitum, qui in Græcia erat, peruenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaque magni commeatus, & veſtimenta exercitui miſſa. Siciliam M. Marcellus, Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat, ſanctus & innocens, aſperior tamen in fœnore coercendo habitus. fugatique ex inſula fœneratores, & ſumptus, quos in cultum prætorum ſocij facere ſoliti erant, circumciſi, aut ſublati. Sex. Aelius Coſ. ex Gallia comitiorum cauſa Romam cum rediſſet, creauit Coſſ. Cn. Cornelium
557. Cethegum, & Q. Minutium Rufum. Biduo poſt prætorum comitia habita. Sex prætores illo anno primùm creati, creſcentibus iam prouincijs, & latius pateſcente imperio. creati autem hi, L. Manlius Volſo, Cn. Sempronius Tuditanus, M. Sergius Silus, M. Heluius, M. Minutius Rufus, L. Acilius. Sempronius & Heluius ex ijs ædiles plebis erant. ædiles curules Q. Minutius Thermus, & T. Sempronius Longus. Ludi Romani eo anno quater inſtaurati. Cn. Cornelio, & Q. Minutio Coſſ. omnium primùm de prouincijs conſulum prætorumque actum. prius de prætoribus tranſacta res, quæ tranſigi ſorte poterat. vrbana Sergio, peregrina iuriſdictio Minutio obtigit. Sardiniam Acilius, Siciliam Manlius, Hiſpaniam Sempronius citeriorem, Heluius vlteriorem eſt ſortitus. Cõſulibus Italiam Macedoniamq; ſortiri parantibus, L. Oppius & Q. Fuluius Tribuni plebis impedimento erant, quòd longinqua prouincia Macedonia eſſet: neq; vlla alia res maius bello impedimentum ad eam diem fuiſſet: quam quod vixdum inchoatis rebus, in ipſo conatu gerendi belli prior Coſ. reuocaretur. Quartum iam annum eſſe ab decreto Macedonico bello, quærendo regem & exercitum eius, Sulpitium maiorem partem anni abſumpſiſſe. Villium congredientem cum hoſte re infecta reuocatum. Quintium rebus diuinis Romæ maiorem partem anni retentum, ita geſſiſſe tamen res, vt ſi aut matarius in prouinciam veniſſet, aut hyems magis ſera fuiſſet, potuerit debellare, nunc prope in hyberna profectum ita comparari dici bellum, vt niſi ſucceſſor impediat, perfecturus æſtate proxima videatur. His orationibus peruicerunt, vt conſules in ſenatus auctoritate fore dicerent ſe, ſi idem tribuni facerent. Permittentibus

A tentibus vtrisque liberam consultationem, patres consulibus ambobus Italiam prouinciam decreuerunt. T. Quintio prorogarunt imperium, donec successor ei veniisset. Consulibus binæ legiones decretæ, & vt bellum cum Gallis cisalpinis, qui defecissent à populo Romano, gererent. Quintio in Macedoniam supplementum decretum peditum quinque millia & C C C. equites, & sociorum naualium tria millia. Præesse idem, qui præerat, classi L. Quintius Paminius iussus. Prætoribus in Hispanias octona millia peditum socium ac Latini nominis data: & quadringenti equites, vt dimitterent veterem ex Hispanijs militem. & terminare iussi, quâ vlterior citeriorve prouincia seruaretur. Macedoniæ legatos P. Sulpitium, & P. Villum, qui Coss. in ea prouincia fuerant, adiecerunt. Prius quàm Coss. prætoresq; in prouincias proficiscerentur, prodigia procurari placuit, quòd ædes Vulcani Summanique Romæ, quòd & Fregellis murus, & porta de cœlo tacta erant: & Frusinone inter noctē lux orta: & Asculo agnus biceps cum quinque pedibus natus: & Formijs duo lupi oppidum ingressi, obuios aliquot laniauerant: Romę non in vrbem solum, sed in Capitolium penetrauerat lupus. C. Acilius Trib. pleb. tulit, vt quinq; coloniæ in oram maritimam deducerentur: duæ ad ostia fluminum Vulturni Liternique: vna Puteolos, vna ad castrum Salerni. his Buxentum adiectum. tricenæ familiæ in singulas colonias iu-
B bebantur mitti. triumuiri deducendis ijs, qui per triennium magistratum haberent, creati, M. Seruilius Geminus, Q. Minutius Thermus, T. Sempronius Longus. Delectu rebusq; alijs diuinis humanisque, quæ per ipsos agendę erant, perfectis, Coss. ambo in Galliam profecti. Cornelius recta ad Insubres via, qui tum in armis erant, Cænomanis assumptis: Q. Minutius in læua Italiæ ad inferum mare flexit iter: Genuamque exercitu abducto, ab Liguribus orsus est bellum. Oppida Clastidium & Litubium, vtraque Ligurum, & duæ gentis eiusdem ciuitates, Celelates, Cerdiciatesq; sese dediderunt. Et iam omnia cis Padum, præter Gallorum Boios, Iluates Ligurum, sub ditione erant. quindecim oppida, hominum viginti millia esse dicebantur, quæ se dediderant. inde in agrum Boiorum legiones duxit. Boiorum exercitus haud ita multo ante traiecerat Padum, iunxeratque se Insubribus & Cænomanis: quòd ita acceperant, coniunctis legionibus Coss. rem gesturos, vt & ipsi collatas in vnum vires firmarent. Post-eaquam fama accidit, alterum Cos. Boiorum vrere agros: seditio extemplo orta est. postulari Boij, vt laborantibus opem vniuersi ferrent. Insubres negare se sua deserturos. ita diuisæ copiæ: Boijsque in agrum suum tutandum profectis, Insubres cum Cænomanis super amnis Mincij ripas consederunt. Infra eum locum quinque millia passuum & Cos. Cornelius eidem flumini castra applicuit.
C inde mittendi in vicos Cænomanorum, Brixiamque, quæ caput gentis erat, vt satis comperit, non ex authoritate seniorum iuuentutem in armis esse, nec publico consilio Insubrium defectioni Cænomanos se adiunxisse. excitis ad se principibus, id agere ac moliri cœpit vt desciscerent ab Insubribus Cænomani, & signis sublatis aut domos redirent, aut ad Romanos transirent. & id quidem impetrari nequijt. in id data fides Cos. est, vt in acie aut quiescerent, aut si qua etiam occasio fuisset, adiuuarent Romanos. Hæc ita conuenisse Insubres ignorabant: suberat tamen quædam suspicio animis, labare fidem sociorum. Itaque cum in aciem eduxissent, neutrum ijs cornu committere ausi, ne si dolo cessissent, rem totam inclinarent: post signa in subsidijs eos locauerunt. Cos. principio pugnæ vouit ædem Sospitæ Iunoni, si eo die hostes fusi fugatiq; essent: à militibus clamor sublatus, compotem voti Cos. se facturos, & impetus in hostes est factus. non tulerunt Insubres primum concursum. Quidam, & à Cænomanis terga repente in ipso certamine aggressis tumultum ancipitem iniectum auctores sunt: cæsaque in medio V. & X X X. millia hostium, quinque millia & D C C. vinos captos: in ijs Amilcarem Pœnorum imperatorem, qui belli causa fuisset: signa militaria C X X X. & carpenta supra C C. Oppida quæ defectionem secuta erant, dediderunt se Romanis. Minutius Cos. primò

effusis

effusis populationibus peragrauerat fines Boiorum, deinde vt relictis Insubribus ad sua tuenda receperant sese, castris se tenuit, acie dimicandum cum hoste ratus. Nec Boij detrectassent pugnã, ni fama victos Insubres allata animos fregisset. itaq; relicto duce castrisque dissipati per vicos, sua vt quisque defenderent, rationem gerendi belli hosti mutarunt. omissa enim spe per vnam dimicationem rei decernendæ. rursus populari agros, & vrere tecta, vicosq; expugnare cœpit. Per eosdem dies Clastidium incensum, inde in Ligusticos Ilatates, qui soli non parebant, legiones ductę. Ea quoq; gens, vt Insubres acie victos, Boios, ita vt tentare spem certaminis non auderent, territos audiuit, in deditionem venit. Literæ consulum à Gallia de gestis prosperè sub idem tempus Romam allatæ. M. Sergius Pr. vrbanus in senatu eas, deinde ex auctoritate patrum ad populum recitauit. supplicatio in quatriduum decreta. Hyems iam eo tempore erat. Cum T. Quintius capta Elatia in Phocide ac Locride hyberna disposita haberet, Opunte seditio orta est. Factio vna AEtolos, qui propiores erant: altera Romanos accersebat. AEtoli priores venerunt, sed opulentior factio exclusis AEtolis, missoq; ad imperatorem Romanum nuncio, vsque ad aduentum eius tenuit vrbem. Arcem regium tenebat præsidium: neq; vt discederent inde, aut Opuntiorum minis, aut auctoritate imperantis consulis Romani perpelli potuerunt. Mora cur non extemplo oppugnarentur, ea fuit, quod caduceator ab rege venerat locum ac tempus petens colloquio. Id grauate cõcessum regi est: non quin cuperet Quintius per se partim armis, partim conditionibus confectum videri bellum. Nec dum enim sciebat, vtrum successor sibi alter ex nouis consulibus mitteretur: an, quod summa vi vt tenderent, amicis & propinquis mandauerat, imperium prorogaretur. aptum autem fore colloquium credebat, vt sibi liberum esset, vel ad bellum manenti, vel ad pacem decedenti rem inclinare. In sinu Maliaco prope Nicæam littus elegere. eo rex ab Demetriade cum quinque lembis, & vna naue rostrata venit. Erant cum eo principes Macedonum, & Achæorum exul vir insignis Cycliadas. Cum imperatore Romano rex Animander erat, & Dionysodorus Attali legatus, & Agesimbrotus præfectus Rhodiæ classis, & Phaneas princeps AEtolorum, & Achæi duo, Aristhenus & Xenophon. Inter hos Romanus ad extremum littus progressus, cum rex in proram nauis in anchoris stantis processisset. Commodius, inquit, si in terram egrediaris, ex propinquo dicamus inuicẽ, audiamusque. Cum rex facturum se id negaret: Quem tandem, inquit Quintius, times? Ad hoc ille superbo & regio animo: Neminem equidẽ timeo præter deos immortales, non omnium autem credo fidei, quos circa te video, atq; omnium minime AEtolis. Istud quidem, ait Romanus, par omnibus periculum est, qui cum hoste ad colloquium congrediuntur, vt nulla fides sit. Non tamen inquit rex, T. Quinti, par perfidiæ præmium est, si fraude agatur, Philippus & Phaneas. neque enim æque difficulter AEtoli prætorem alium, ac Macedones regem in meum locum substituant. Secundum hæc silentium fuit. Cum Romanus cum æquum censeret priorem dicere, qui petisset colloquium: rex, eius esse priorem orationem, qui daret pacis leges, non qui acciperet: tum Romanus, simplicem suam orationem esse. ea enim se dicturum, quæ ni fiant, nulla sit pacis conditio. Deducenda ex omnibus Græciæ ciuitatibus regi præsidia esse. captiuos & transfugas socijs populi Romani reddendos. restituenda Romanis ea Illyrici loca, quæ post pacem in Epiro factam occupasset. Ptolomæo regi AEgypti reddendas vrbes, quas post Philopatoris Ptolemæi mortem occupasset. Suas populiq; Romani conditiones has esse: cæterùm & sociorum audiri postulata æquũ esse. Attali regis legatus naues captiuosque, quæ ad Chium nauali prælio capta essent, & Nicephorium, Veneriſque templum, quæ spoliasset euastassetque pro incorruptis restitui: Rodij Peræam (regio est continentis aduersus insulam, vetustę eorum ditionis) repetebant, postulabantq; præsidia deduci ab Iasso, & Bargyllis, & Euromensium vrbe, & in Hellesponto Sesto atq;

Abydo-

A Abydo: & Panopolin Byzantiis in antiqui formulam iuris restitui: & liberari omnia Asiæ emporia portusque. Achæi Corinthum & Argos repetebant. Prætor AEtolorum Phaneas cum eadem ferè quæ Romani, vt Græcia decederetur postulasset: redderenturque AEtolis vrbes, quę quondam iuris aut ditionis eorũ fuissent: excepit oratione eius princeps AEtolorũ Alexander, vir (vt inter AEtolos) facundus. Iamdudum se reticere ait, non quò quicquam agi putet eo colloquio, sed ne quem sociorum dicente interpellet. Neq; de pace cum fide Philippum agere, neque bella vera virtute vnquam gessisse. in colloquijs insidiari & captare: in bello non congredi æquo campo, neq; collatis signis dimicare sed refugientem incendere ac diripere vrbes, & vincentium præmia victum corrumpere. At non sic antiquos Macedonum reges, sed acie bellare solitos: vrbibus parcere, quantum possent, quo opulentius imperium haberent. Nam de quorũ possessione dimicetur, tollentem nihil sibi præter bellum relinquere, quod consilium esse? Plures priore anno sociorum vrbes in Thessalia euastasse Philippum, quam omnes qui vnquã hostes Thessaliæ fuerint. ipsis quoque AEtolis eum plura socium quam hostẽ ademisse. Lysimachiam pulso prætore & præsidio AEtolorum occupasse eum. Chium item suæ ditionis vrbem funditus euertisse, ac delesse. eadem fraude habere eum Thebas Phthias, Echi-
B num Larissam & Pharsalum. Motus oratione Alexandri Philippus, nauem, vt exaudiretur, propius terram appliçuit. Orsum eum dicere in AEtolos maxime violenter Phaneas interfatus, non in verbis rem verti ait, aut bello vincendum, aut melioribus parendum esse. Apparet id quidẽ, inquit Philippus. etiam cæco. iocatus in valetudinem oculorum Phaneę. & erat dicatior natura, quam regem decet: & ne inter seria quidem risu satis tẽperans. Indignari inde cœpit, AEtolos tanquam Romanos, deeedi Græcia iubere: qui, quibus finibus Græcia sit, dicere non possint. ipsius enim AEtoliæ Agræos Apodeotasq; & Amphilochos, quæ permagna eorum pars sit, Græciam non esse. An quod à socijs eorum non abstinuerim, iustam querelam habentẽ cum ipsi pro lege hunc morem antiquitus seruent. vt aduersus socios ipsi suos publica tantum auctoritate dempta iuuentutem suam militare sinant: & contrariæ persæpe acies in vtraque parte AEtolica auxilia habeant? Neq; ego Chium expugnauisse Prusiam socium & amicum oppugnantem adiuui: & Lysimachiam ab Thracibus vindicaui: sed quia me necessitas ad hoc bellum à custodia eius auertit, Thraces habent. Et AEtolis hæc. Attalo autem Rhodijsque nihil iure debeo, non enim à me, sed ab illis principium belli ortum est. Romanorũ autem honoris causa Peræam Rhodijs, & naues Attalo cum captiuis, qui comparebunt, restituam. Nam quod ad
C Nicephorium Veneriſque templi restitutionem attinet: quid ea restitui postulantibus respondeam? nisi quo vno modo luci syluæque cæsæ restitui possunt, curam impensamq; sationis me præstaturum: quoniam hæc inter se reges postulare & respondere placet. Extrema eius oratio aduersus Achæos fuit: in qua orsus ab Antigoni primum, suis deinde erga eam gentem meritis recitari decreta eorum iussit, omnes diuinos humanosque complexa. atq; ad ea adiecit recens de exercitu, quod ab se desciuisset. inuectusq; grauiter in perfidiam eorum. Argos tamen se redditurum eis dixit. de Corintho cum imperatore Romano deliberaturum esse, quæsiturumque simul ab eo, vtrum ipsne vrbibus decedere se æquum censeat, quas à seipso captas iure belli habeat: an ijs etiam, quas à maioribus suis accepisset? Parantibus Achæis AEtolisq; ad ea respondere, cum prope occasum sol esset, dilato in posterũ diem colloquio, Philippus in stationem ex qua profectus erat, Romani socijq; in castra redierunt. Quintius postero die ad Nicæam (is enim locus placuerat) ad constitutum tẽpus venit. Philippi nullus vsquã nec nuncius ab eo per aliquot horas veniebat, & iam desperantibus venturum repente apparuerunt naues. atq; ipse quidem, cum tam grauia & indigna imperarentur, inopem consilij diem se consumpsisse deliberando aiebat. Vulgo credebatur de industria rem in serum tractam,

ne

ne tempus dari posset Achæis ÆBtoliſque ad respondendum. & eam opinionem ipſe affirmauit, petendo vt summotis aliis, ne tempus alterando reteretur, & aliquis finis rei imponi posset, cum ipſo imperatore Romano liceret ſibi colloqui. Id primo non acceptum, ne excludi colloquio viderentur ſocij: deinde cum haud abſiſteret petere, ex omniū conſilio Romanus imperator cum Appio Claudio Tr. mil. cæteris ſummotis, ad extremum littus proceſſit. Res cum duobus, quos pridie adhibuerat, in terram eſt egreſſus. Ibi cum aliquandiu ſecreto locuti eſſent, quæ acta ad ſuos Philippus retulerit, minus compertum eſt. Quintius hæc retulit ad ſocios. Romanis eum cedere tota Illyrici ora, perfugas remittere, ac ſi qui eſſent captiui. Attalo naues, & cum ijs captos nauales ſocios, Rhodijs regionem quam Peræam vocant reddere: Iaſſo & Bargyllis non ceſſurum. ÆBtolis Pharſalum, Lariſſamq; reddere, Thebas non reddere. Achæis non Argis modo, ſed etiam Corintho ceſſurum. Nulli omnium placere partium, quibus ceſſurus aut non ceſſurus eſſet, deſtinatio. plus enim amitti in ijs, quam acquiri: nec vnquam, niſi tota deduxiſſet Græcia præſidia, cauſas certaminum deponere. Cum hęc toto ex concilio certatim omnes vociferarentur, ad Philippum quoque procul ſtantem vox eſt perlata. Itaq; à Quintio petit, vt rem totam in poſterum diem differret. profecto aut perſuaſurum ſe, aut perſuaderi ſibi paſſurum. Littus ad Thronium colloquio deſtinatur. eò maturè conuentum eſt. Ibi Philippus primo & Quintium, & omnes qui aderant, rogare, ne ſpem pacis turbare vellent: poſtremo petere tempus, quo legatos Romam ad ſenatum mittere poſſet. aut his conditionibus ſe pacem impetraturum, aut quaſcunque ſenatus deciſſet leges pacis accepturum. Id cęteris haudquaquam placebat. nec enim aliud quam moram & dilationem ad colligendas vires quæri. Quintius verum id futurum fuiſſe, dicere, ſi æſtas & tempus rerum gerendarum eſſet. nunc hyeme inſtante nihil amitti, dato ſpatio ad legatos mittendos. Nam neque ſine auctoritate ſenatus quicquam eorum ratum fore, quæ cum rege ipſi pepigiſſent: & explorari, dum bello neceſſariam quietem ipſa hyems daret, ſenatus auctoritatem poſſe. In hanc ſententiam & cæteri ſociorum principes conceſſerunt, induciisque datis in duos menſes, & ipſos mittere ſingulos legatos ad edocendum ſenatum, ne fraude regis caperetur, placuit. additum inducíarum pacto, vt regia præſidia Phocide ac Locride extemplo deducerentur. Et ipſe Quintius cum ſociorum legatis Amnandrum Athamanum regem, vtque ſpeciem legationis adjiceret, Q. Fabium (vxoris Quintij ſororis filius erat) & Q. Fuluium, & Appium Claudium miſit. Vt ventum Romam eſt, prius ſociorum legati quam regis auditi ſunt. cætera eorum oratio conuitiis regis conſumpta eſt. Moverunt eo maxime ſenatum, demonſtrando maris terrarumq; regionis eius ſitum: vt omnibus appareret, ſi Demetriadem in Theſſalia, Chalcidem in Eubœa, Corinthum in Achaia rex teneret, non poſſe liberam Græciam eſſe, & ipſum Philippum non contumeliosius quam verius compedes eas Græciæ appellare. Legati deinde regis intromiſſi, quibus longiorem exorſis orationem, breuis interrogatio, ceſſuruſne iis tribus vrbibus eſſet, ſermonem incidit, cum mandatum ſibi de his nominatim negarent quicquam. Sic infecta pace regij dimiſſi. Quintio liberum arbitrium pacis ac belli permiſſum. Quod vt ſatis apparuit, non tædere belli ſenatum, & ipſe victoriæ quam pacis auidior, neque colloquium poſtea Philippo dedit, neque legationem aliam, quam quæ omni Græcia decedi nunciaret, admiſſurum dixit. Philippus cum acie decernendum videret, & vndique ad ſe contrahendas vires, maxime de Achaiæ vrbibus, regionis ab ſe diuerſę, & magis tamen de Argis quam de Corintho ſolicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedæmoniorum tyranno velut fiduciariam dare, vt victori ſibi reſtitueret: ſi quid aduerſi accidiſſet, ipſe haberet: Philocli, qui Corintho Argiſque præerat, ſcribit, vt tyrannum ipſe cōueniret. Philocles præterquā quod iam veniebat cum munere, adiecit ad pignus futuræ regi cum tyranno amicitię, filias ſuas regē Nabidis

filijs

A filijs matrimonio coniungere velle. Tyrannus primo negare aliter vrbem eam se accepturum, nisi Argiuorum ipsorum decreto accersitus ad auxilium vrbis esset: deinde, vt frequenti concione non aspernatos modo, sed abominatos etiam nomen tyranni audiuit, causam se spoliandi eos nactum ratus tradere vbi vellet, vrbem, Philoclem iussit. Nocte ignaris omnibus acceptus in vrbem eis tyrannus. prima luce occupat superiora omnia loca, portæque clausæ, paucis principum tumultum inter primum elapsis. eorum absentium directæ fortunæ, præsentibus aurum atque argentum ablatum, pecuniæ impératæ ingentes, qui non cunctanter contulere, sine contumelia & laceratione corporum sunt dimissi. quos occulere aut retrahere aliquid suspicio fuit, in seruilem modum laceratí atque extorti. Concione inde aduocata, rogationem promulgauit, vnam de tabulis nouis, alteram de agro viritim diuidendo, duas faces nouantibus res ad plebem in optimates accendendam. Posteaquam in potestate Nabidis Argiuorum ciuitas erat, nihil eius memor tyrannus, à quo eam ciuitatem, & quam in conditionem accepisset, legatos Elatiam ad Quintium & Attalum AEginæ hybernantem nuntit, qui nunciarent, Argos in potestate sua esse. eo si veniret Quintius ad colloquium, non diffidere sibi omnia cum eo cõuentura. Quintius, vt eo quoq; præsidio Philippum nudaret, cum annuisset se venturum, mittit ad
B Attalum, vt ab Aegina Sicyonem sibi occurreret. ipse ab Anticyra decem quinqueremibus, quas ija forte ipsis diebus L. Quintius frater eius adduxerat ex hybernis Corcyræ, Sicyonem transmisit. Iam ibi Attalus erat. qui quum tyrãno ad Romanum imperatorem, non Romano ad tyrannum eundum diceret: in sententiam suam Quintium traduxit, ne in vrbem ipsam Argos iret. Haud procul vrbe Mycenica vocatur. in eo loco vt congrederentur, conuenit. Quintius cum fratre & Trib. mil. paucis. Attalus cum regio comitatu, Nicostratus Achæorum Pr. cum auxiliaribus paucis venit. tyrannum ibi cum omnibus copijs opperientem inuenerunt. progressus armatus cum satellitibus armatis est in medium fere interiacentis campi. inermis Quintius cum fratre & duobus Trib. militum, inermes item regi Pr. Achæorum, & vnus ex purpuratis latus cingebant. Initium sermonis ab excusatione tyranni ortum, quod armatus ipse armatisque septus, cum inermes Romanum imperatorem regemque cerneret, in colloquium veniisset, neq; enim se illos timere dixit, sed exules Argiuorum. Inde vbi de conditionibus amicitiæ cœptũ agi est, Romanus duas postulare res; vnam, vt bellum cum Achæis finiret: alteram, vt aduersus Philippum mitteret secum auxilia. Auxilia se missurum dixit. pro pace cum Achæis inducias impetratæ, donec bellum cum Philippo finiretur. De Argis quoque disceptatio ab Attalo rege est nata, cum fraude Philoclis proditam vrbem, vi ab eo teneri argueret: ille, ab ipsis Argiuis, vt se defenderet, accitũ. Concionem Argiuorum rex postulabat, vt id sciri posset. nec tyrãnus abnuere: sed deductis ex vrbe præsidijs liberam concionem, non immistis Lacedæmonijs, declaraturam quid Argiui vellẽt, præberi debere dicebat rex. Tyrannus negauit deducturum. Hæc disceptatio sine exitu fuit, de colloquio discessum: sexcentis Cretẽsibus ab tyranno datis Romano, inducijsq; inter Nicostratum Pr. Achæorum & Lacedæmoniorum tyrannum in quatuor menses factis. Inde Quintius Corinthum est profectus, & ad portam cum Cretensium cohorte accessit, vt Philocli præfecto vrbis appareret tyrannum à Philippo desciisse. Philocles & ipse ad imperatorem Romanum in colloquium venit, hortantiq; vt extemplo transiret, vrbemque traderet: ita respondit, vt distulisse rem magis quam negasse videretur. A. Corintho Quintius Anticyram traiecit: inde fratrem ad tentandam Acarnanum gentem misit. Attalus ab Argis Sicyonem est profectus. Ibi & ciuitas nouis honoribus veteres regis honores auxit, & rex ad id, quod sacrum Apollinis agrum grandi quondã pecunia redemerat eis, tum quoq; ne fine aliqua munificentia præteriret ciuitatem sociam atque amicam, decem talenta argenti dono dedit, & decem millia medimnum frumenti. atq; ita Cenchreas ad naues redijt.

redijt. Et Nabis firmato præsidio Argis Lacedæmonem regressus, cum ipse viros spoliasset, ad fœminas spoliandas vxorem Argos remisit. Ea nunc singulas illustres, nunc simul plures genere inter se iunctas domum accersendo, blandiendoque ac minando, non aurum modò ijs, sed postremo vestem quoque mundumque omnem muliebrem ademit.

DECADIS QVARTÆ LIB. III.

EPITOME.

TItus Quintius Flamininus proconsul cum Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie victo debellauit. L. Quintius Flamininus frater procos. Acarnanes, Leucade vrbe, qua capiti est Acarnaniæ, expugnata, in deditionem accepit. C. Sempronius Tuditanus prætor à Celtiberis cum exercitu cæsus est. Attalus à Thebis ob salutem valetudinem Pergamum translatus, decessit. Pax petenti Philippo, Græcia libertas data est. L. Furius Purpureo & M. Claudius Marcellus Coss. Boios, & Insubres Gallos subegerunt. Marcellus triumphauit. Annibal frustra in Africa bellum molitus, & ob hoc Romanis per epistolas aduersæ factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginienses senatum de eo miserant: profugus ad Antiochum regem Syriæ se contulit, bellum contra Romanos parantem.

* *

ijs partibus cohærens Acarnaniæ, quingentos ferme passus longè fauces erant, latæ haud amplius centum & viginti. in his angustijs Leucas posita est, colli applicata verso in orientem, & Acarnaniam ima vrbis plana sunt, iacentia ad mare, quo Leucadia ab Acarnania diuiditur. inde terra marique expugnabilis est. Nam & vada sunt stagno similiora quam mari, & campus terrenus omnis, operique facilis. itaq; multis simul locis aut subruti aut arjete decussi ruebant muri. Sed quam vrbs ipsa opportuna oppugnantib. erat, tam inexpugnabiles hostium animi, die ac nocte intenti reficere quassata muri, obstmere quę patefacta ruinis erant, prelia impigre inire, & armis magis muros, quam seipsos mœnibus tutari. diutiusque spe Romanorum obsidionem eam extraxissent, ni exules quidam Italici generis Leucade habitantes, ab arce milites accepissent. eo tamen ex superiore loco magno cum tumultu decurrentes acie in foro instructa iusto prælio aliquandiu Leucadij sustinuerunt. interim & scalis capta nullis locis mœnia, & per stragem lapidum ac ruinas transcensum in vrbem. Iamque ipse legatus magno agmine circumuenerat pugnantes, pars in medio cæsi, pars armis abiectis dediderunt sese victori. Et post dies paucos audito prælio quod ad Cynoscephalas pugnatum erat, omnes populi Acarnaniæ in deditionem legati venerunt. Ijsdem diebus, omnia simul inclinante fortuna, Rhodij quoq; ad vindicandum à Philippo continentem regionem (Perçam vocant) possessam à maioribus suis, Pausistratum prætorē cum octingentis Achæis peditibus, mille & noningentis fere armatis ex vario genere auxiliorum collectis, miserunt. Galli, & Nilueræ, & Pisueræ, & Tamiani, & Arei ex Africa, & Laodiceni ex Asia erant. cum his copijs Pausistratus tendebat in Stratonicensi agro. loci peropportunum, ignaris regijs qui tenuerant, occupauit. In tempore & ad id ipsum exitum auxilium mille Achæi pedites cum centum equitibus superuenerunt. Theoxenus ijs præerat. Dinocrates regius præfectus recuperandi castelli causa primò castra ad ipsa tendebat. mouit inde ad alterum castellum. Item Stratonicensis agri: Astragon vocant, omnibusque ex præsidijs, quæ multifariam disiecta erant, deuocatis, & ab ipsa Stratonicea Thessalorū auxiliaribus, Alabanda, vbi hostes erant, ducere pergit. Nec Rhodi pugnam detrectauerunt. atque castris in propinquum collatis, extemplo in aciem descensum est.

A est Dinocrates quingentos Macedonas dextro cornu, lævo Agrianos locat: in medium accipit contractos ex castellorum (Cares maxime erant) præsidijs, equites cornibus circundat. Cretensium auxiliares Thracumque Rhodia cohors dextro cornu, sinistro mercenarios milites, lectam peditum manum habuere: medios mista ex pluribus gentibus auxilia: equites, leuisq; armaturæ quod erat, cornibus circumiectum. Eo die steterunt tantum acies vtræque super ripam, qui tenui aqua interfluebat torrentis: pauciſque telis emissis, in castra receperunt sese. Posteto die eodem ordine instructi maius aliquanto prælium quam pro numero edidere pugnantium. nec enim plus terna millia peditum fuere, & centeni ferme equites. cæterum non numero tantum, nec armorum genere, sed animis quoq; paribus, & æqua spe pugnarunt. Achæi primi torrente superato in Agrianos impetum fecere. deinde tota prope cursu transgressa amnem acies est. diu anceps pugna stetit. numero Achæi mille & ipsi quadringentos loco expulere. inclinat dein dextrum omne cornu. Macedones vsquedum ordine & velut stipata phalanx consistebat, moueri nequiuerunt. postquã lævo latere nudato circumiacere hastas in veniente ex transuerso hostem conati sunt, turbati extemplo tumultũ primo inter se fecerunt: terga deinde vertunt: postremo abiectis armis, in præcipitem fugam effusi, Bargyllas petentes
B fugerunt. Eodem & Dinocrates perfugit. Rhodij quantum diei superfuit secuti, receperũt sese in castra. Satis constat, si confestim victores Stratoniceam petissent recipi eam vrbẽ sine certamine potuisse. Prætermissa eius rei occasio est dum in castellis vicisque Peræe recipiendis tempus teritur. interim animi eorum qui Stratoniceam præsidio obtinebat, confirmati sunt. mox & Dinocrates cum ijs quæ prælio superarant copijs intrauit muros. nequicquam inde obsessa oppugnataque vrbs est. recipi nisi aliquanto post per Antiochum non potuit. Hæc in Thessalia, hęc in Achaia, hęc in Asia per eosdem dies ferme gesta. Philippus cum audisset Dardanos transgressos fines regni, superiora Macedoniæ euastare, quamuis toto prope orbe terrarum vndiq; se suosq; profligante fortuna vrgebatur, tamen morte tristius ratus Macedoniæ etiam possessione pelli, delectu raptim per vrbes Macedonum habito, cum sex millibus peditum, & quingentis equitib. circa Stobos Pelagoniæ, improuiso hostes oppressit. Magna multitudo hominum in prælio, maior prædandi cupidine palata per agros cæsa est. quibus fuga expeditior fuit, ne tentato quidem ea fu pugnæ in fines suos redierunt. Ea vna expeditione non pro reliquo statu fortunæ facta, refectis suorum animis, Thessalonicam sese recepit. Non tam in tempore Punicum bellum terminatum erat, ne simul & cum Philippo foret bellandum, quam op-
C portune, iam Antiocho in Syria moliente bellum, Philippus est superatus. nam præterquam quod facilius cum singulis, quam si in vnum ambo simul contulissent vires, bellatum est: Hispania quoque sub idem tempus magno tumultu ad bellum consurrexit. Antiochus cum priore æstate omnibus quæ in Cœle Syria sunt ciuitatibus Ptolemæi in suam potestatem redactis, in hyberna Antiochiam concessisset: nihilo quietiores postea res habuit. omnibus enim regni viribus connixus, cum ingentes copias terrestres maritimasq; comparasset, principio veris præmissis terra cum exercitu filijs duobus Ardue ac Mithridate, iussisque Sardibus se opperiri, ipse cum classe centum tectarum nauium, ad hoc leuioribus nauigijs circumque ac lembis ducentis proficiscitur, simul per omnem oram Ciliciæq; & Cariæ tentaturus vrbes quę in ditione Ptolemęi essent: simul Philippum (necdum enim debellatum erat) exercitu nauibusque adiuturus. Multa egregia Rhodij pro fide erga P.R. proque vniuerso nomine Græcorum terra marique ausi sunt, nihil magnificentius, quam quod ea tempestate, non territi tanta mole imminentis belli, legatos ad regem miterunt: Nephelida (promontorium Ciliciæ est, inclytum fœdere antiquo Athenienſium) si eo non contineret copias suas, se obnam ituros: non ab odio vllo, sed ne coniungi cum Philippo paterentur, & impedimento esse Romanis liberãtib. Græciã.

Coracesium eo tempore Antiochus operibus oppugnabat; Zephyrio, & Solis, A
& Aphrodisiade, & Coryco, & superato Anemurio (promontorium id quoq; Ciliciæ est) Seliunte recepto, omnibus his alijsque eius oræ castellis aut metu aut voluntate sine certamine in deditionem acceptis, Coracesium præter spem clausis portis tenebat cum ibi legati Rhodiorum auditi, & quanquam ea legatio erat, quæ accendere regium animum posset, temperauit iræ, & legatos se Rhodum missurum respondit, ijsque mandaturum, vt renouarent vetusta iura cum ea ciuitate, sua, maiorumque suorum: & vetarent eos aduentum pertimescere regis, nihil his aut socijs eorum noxę futurum, fraudive. Nam Romanorum amicitiam se non violaturum, argumento & suam recentem ad eos legationem esse, & senatus honorifica in se decreta respondsaque. Tum forte legati redierunt ab Roma, comiter auditi dimissique, vt tempus postulabat, incerto adhuc aduersus Philippum euentu belli. Cum hæc legati regis in concione Rhodiorum agerent, nuncius venit, debellatum ad Cynoscephalas esse. Hoc nuncio accepto, Rhodijs, dempto metu à Philippo omni, erat consilium obuiam eundi classe Antiocho, illam alteram curam non omiserunt tuendæ libertatis ciuitatum sociarum Ptolemæi, quibus bellum ab Antiocho imminebat. Nam alias auxilijs iuuerunt, alias prouidendo ac prænonendo conatus hostis: causaq; libertatis fuerũt Caunijs, Myndijs, Halicarnassensibus, Samijsque. B
Non operæ est persequi, vt quæque acta in his locis sint, cum ad ea quæ propriè Romani belli sunt, vix sufficiam. Eodem tempore & Attalus rex æger Thebis Pergamum aductus moritur, altero & septuagesimo anno, cũ quatuor & quadraginta annos regnasset. Huic viro præter diuitias nihil ad spem regni fortuna dederat. his simul prudenter, simul magnifice vtendo effecit, primum vt sibi, deinde vt alijs non indignus videretur regno. victis deinde prælio vno Gallis, quæ tum gens recenti aduentu terribilior Asiæ erat, regium asciuit nomen: cuius magnitudini semper animum æquauit. summa iustitia suos rexit, vnicam fidem socijs præstitit. Vxorem, ac liberos quatuor superstites habuit. mitis ac munificus amicus fuit. regnum adeò stabile ac firmum reliquit, vt ad tertiam stirpem possessio eius descenderit. Cum is status rerum in Asia Græciaque & Macedonia esset, vix dum terminato cum Philippo bello, pace certe nondum perpetrata, ingens in Hispania vlteriore coortum est bellum. M. Heluius eam prouinciam obtinebat, is literis senatum certiorem fecit Colcam & Luscinum regulos in armis esse: cum Colca decem & septẽ oppida, cum Luscino validas vrbes, Cardonem & Bardonem, & maritimam oram omnem, quæ nondum animos nudauerat, ad finitimorum motus consurrecturam. His literis à M. Sergio Pr. cuius iurisdictio inter ciues & peregrinos erat, recitatis, decreuerũt patres, C
vt comitijs prætorum perfectis, cui prætori prouincia Hispania obuenisset, is primo quoq; tempore de bello Hispaniæ ad senatum referret. Sub idem tempus Coss. Romam venerunt, quibus in æde Bellonæ senatum habentibus, postulantibusque triumphum ob res prospere bello gestas, C. Atinius Labeo, & C. Vrsanius Trr. pl. vt separatim de triumpho agerent, Coss. postularũt. communem se relationem de ea re fieri non passuros, ne par honos in dispari merito esset. Cumque Minutius vtrique prouinciam Italiam obtigisse diceret, communi animo consilioque se & collegam res gessisse, Cornelius adijceret: Boios aduersus se transgredientes Padum, vt Insubribus Cenomanisque auxilio essent, depopulante vicos eorum atque agros collega, ad sua tuenda accersos esse: tribuni res tantas bello gessisse Cornelium fateri, vt non magis de triumpho eius, quam de honore dijs immortalibus habendo dubitari posset. non tamen nec illum, nec quenquem alium ciuẽ, tantum gratia atque opib. valuisse, vt cum sibimet triumphum impetrasset, collegæ eundem honorem impudenter petenti daret. Q. Minutium in Ligurib. leuia prælia, vix digna dictu fecisse, in Gallia magnum numerũ militum amisisse, nominabant etiam tribunos militum T. Iuuentium, & Cneum Labeonis fratrem, qui aduersa pugna cum multis

alijs

A alijs viris fortibus ciuibus ac ſocijs cecidiſſent. oppidorum pauorum ac vico- V.C.
rum falſas, & in tempus ſimulatas, ſine vllo pignore deditiones factas eſſe. Hæ
inter conſules tribunoſque altercationes biduum tenuerunt, victique perſue-
rantia tribunorum conſules ſeparatim retulerunt. Cn. Cornelio omnium con-
ſenſu decretus triumphus. & Placentini Cremonenſeſq; addiderunt fauorem
conſuli, gratias agentes, commemoranteſque, obſidione ſe eſſe ab eo liberatos
pleroſq; etiam, cum apud hoſtes eſſent, ſeruitute exceptos. Q. Minutius tenta-
ti tantum relatione, cum aduerſum omnem ſenatum videret, in monte Albano
ſe triumphaturum & iure imperij conſularis, & multorum clarorum virorum
exemplo dixit. Cn. Cornelius de Inſubribus Cænomaniſque in magiſtratu tri-
umphauit. multa ſigna militaria tulit, multa Gallica ſpolia captiuis carpentis
tranſuexit. multi nobiles Galli ante currum traducti. inter quos quidam Amil-
carem ducem Pœnorum fuiſſe authores ſunt. cæterum magis in ſe conuertit
oculos Cremonenſium Placentinorumque colonorum turba pileatorum cur-
rum ſequentium. Tulit in triumpho ducēta triginta ſeptem millia quingentos,
argenti bigati ſeptuaginta nouem millia. ſeptuagenos æris militibus diuiſit,
duplex equiti, triplex centurioni. Q. Minutius Coſ. de Liguribus Boijſque Gal-
lis in monte Albano triumphauit. is triumphus vt loco & fama rerum geſta-
B rum, & quod ſumptum non erogatum ex ærario omnes ſciebant, inhonorior
fuit: ita ſignis carpentiſque, & ſpolijs ferme æquabat. pecuniç etiam prope par
ſumma fuit. æris tranſlata ducenta & quinquaginta quatuor millia, argenti bi-
gati quinquaginta tria millia, & ducenti. militibus centurionibuſque & equi-
bus item in ſingulos datum, quod dederat collega. Secundum triumphum cō-
ſularia comitia habita. creati Coſſ. L. Furius Purpureo, & M. Claudius Marcel- 538.
lus. Prr. poſtero die facti Q. Fabius Bureo, T. Sempronius Longus, Q. Minutius
Thermus, M. Acilius Glabrio, L. Apuſtius Fullo, C. Lælius. Exitu eius anni li-
teræ à T. Quintio venerunt, ſe ſignis collatis cum rege Philippo in Theſſalia
pugnaſſe, hoſtium exercitum fuſum fugatumquē. Hæ literæ prius in ſenatu à
Sergio Pr. deinde ex authoritate patrū in concione ſunt recitatæ. Ob res pro-
ſpere geſtas in dies quinque ſupplicationes decretę. Brevi poſt legati & à T.
Quintio, & ab rege venerunt. Macedones deducti extra vrbem in villam pub-
licam, ibiq; iis locus & lautia præbita: & ad ædem Bellonæ ſenatus eſt habitus.
C haud multa verba facta, cum Macedones, quæcunq; ſenatus cenſuiſſet, id repē
facturum eſſe dicerent. Decem legati more maiorum, quorum ex conſilio T.
Quintius imperator leges pacis Philippo daret, decreti: adiectumque vt in eo
numero legatorum P. Sulpitius & P. Villius eſſent, qui Coſſ. prouinciam Mace-
doniam obtinuiſſent. Coſſanis eo die poſtulantibus, vt ſibi colonorum nume-
rus augeretur, mille aſſcribi iuſſi, dum ne quis in eorum numero eſſet, qui poſt
M. Cornelium & P. Sempronium Coſſ. hoſtis fuiſſet. Ludi Romani eo anno in
circo ſcenáq; ab ædilibus curulibus L. Cornelio Scipione, & Cn. Manlio Volſo-
ne & magnificentius quam alias facti, & lætius, propter res bello bene geſtas,
ſpectati, totiq; ter inſtaurati. Plebeij ſepties inſtaurati. Acilius Glabrio, C. Lęli-
us eos ludos fecerunt. ex argento multatitio tria ſigna ænea, Cereri Liberoq;
& Liberæ poſuerunt. L. Furius, & M. Claudius Marcellus conſulatu inito, cum
de prouincijs ageretur, & Italiam vtrique prouinciam ſenatus decerneret:
vt Macedoniam cum Italia ſortirentur, petebant. Marcellus prouinciæ cu-
pidior, pacem ſimulatam ac fallacem dicendo, & rebellaturum, ſi exercitus in-
de deportatus eſſet, regem, dubios ſententia patres fecerat. & forſitan obtinu-
iſſent Coſſ. ni Q. Martius Rex, & C. Atinius Labeo, Trr. plebis ſe interceſſuros
dixiſſent, ni prius ipſi ad plebē tuliſſent, vellent inberentve cum rege Philippo
pacem eſſe? Ea rogatio in Capitolio ad plebem lata eſt, omnes quinque
& triginta tribus vti rogaræ iuſſerunt. Et quo magis pacem ratam eſſe in Ma-
cedonia vulgo lętarentur, triſtis ex Hiſpania nuncius allatus effecit, vulgatæq;
literę, Cn. Sempronii Tuditanum prętorē in citeriore Hiſpania prælio victum,

exercitum eius fusum fugatumque, & illustres viros in acie cecidisse. Tuditanum cum graui vulnere latum ex prælio haud ita multo post expirasse. Cossam bobus Italia prouincia cum his legionibus quas superiores Coss. habuissent, decreta, & vt quatuor legiones nouas scriberent: duas quæ quo senatus censuisset, mitterentur. & T. Quintius Flaminius cum duabus legionibus prouinciam eodem exercitu obtinere iussus imperium ei prorogatum. Prr. deinde prouincias sortiti, L. Apustius Fullo vrbanam iurisdictionem, M. Acilius Glabrio inter ciues & peregrinos, Q. Fabius Buteo Hispaniam vlteriorem, Q. Minutius Thermus citeriorem, C. Lælius Siciliam, T. Sempronius Longus Sardiniam, Q. Fabio Buteoni, & Q. Minutio, quibus Hispaniæ prouinciæ euenerant, Coss. legiones singulas ex quatuor ab se scriptis, quas viderentur vti darent, decretum est: socium ac nominis Latini quaterna millia peditum, trecenos equites, hique primo quoque tempore in prouincias ire iussi. Bellum in Hispania quinto post anno quam secundum bellum Punicum, finitum est. Priusquam hi prætores ad bellum prope nouum, quia tum primum suo nomine, nullo Punico exercitu aut duce ad arma ierant, proficiscerentur, aut ipsi Coss. ab vrbe mouerent: procurare, vt assolet, prodigia quæ nunciabantur, iussi L. Iulius equestris in Sabinos proficiscens fulmine ipse equusque exanimati fuerant. ædes Feroniæ in Capenate de cœlo tacta erat, ad Monetæ duarum hastarum spicula arserant. lupus Esquilina porta ingressus frequentissima parte vrbis cum in forum decurrisse, Tusco vico atque inde Melio per portam Capenā prope intactus euasserat. Hæc prodigia maioribus hostijs sunt procurata. Ijsdem diebus Cn. Cornelius Lentulus, qui ante Semproniū Tuditanum citeriorem Hispaniam obtinuerat: cum ex S. C. vrbem esset ingressus, tulit præ se auri mille & quingenta pondo quindecim, argenti viginti millia, signati denarios trigenta quatuor millia, & quingentos quadraginta. L. Stertinius ex vlteriore Hispania, ac tentata quidem triumphi spe, quinquaginta millia pondo argenti in æranum tulit, & de manubiis duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem & matris Matutæ, vnum in maximo circo fecit, & his fornicib. signa aurata imposuit. Hæc per hyemē ferme acta. Hybernabat eo tempore Athenis Quintius, à quo cum multa socij peterent, Bœoti petierunt impetrauerunt q;, vt hi qui suæ gentis militassent apud Philippum sibi restituerentur. id à Quintio facile impetratum: non quia satis dignos eos credebat, sed quia Antiocho rege iam suspecto fauor conciliandus nomini Romano apud ciuitates erat. Restitutis, confessim apparuit quam nulla inita apud Bœotos gratia esset. nam & ad Philippum gratias agentes pro redditis hominibus, perinde atque ab ipso hi, & non à Q. & Rom. dati essent, miserunt: & comitiis proximis Bœotarchen nullam aliam ob causam Barcillam quendam, quam quod præfectus Bœotorum apud regem militantium fuisset, fecerunt. præteritis Zeusippo & Pisistrato, aliisque qui Romanæ societatis authores fuerunt. Id ægre & in præsentia hi passi, & in futurum etiam metum ceperunt. cum ad portas prope sedente exercitu Romano ea gerent: quidnam se futurum esset profectis in Italiam Romanis, Philippo ex propinquo socios adiuuante, & infesto his qui partis aduersæ fuissent. Dum Romana arma propinqua habebant, tollere Barcillam principem fautorum regis statuerunt. & tempore ad eam rem capto, cum in publico epulatus reuerteretur domum temulentus, prosequentibus mollibus viris, qui ioci causa conuiuio celebri interfuerant: ab sex armatis, quorum tres Italici, tres Aetoli erant, circumuentus occiditur. Fuga comitum & quiritatio facta: & tumultus tota vrbe discurrentium cum luminib. percussores proxima porta euasserunt. Luce prima concio frequens, velut extante indicio, ad vocem præconis conuocata in theatro erat. palam ab suo comitatu, & obscœnis illis viris fremebant interfectum: animis autem Zeusippum authorem destinabant cædis. in præsentia placuit comprehendi eos qui simul fuissent, quæstionemque ex his haberi. Qui dum quæruntur, Zeusippus consimili animo auertendi ab se criminis

causa

A causa in concionem progressus, errare ait homines, qui tam atrocem cædem pertinere ad illos semiustos crederent. multaq; in eam partem probabiliter argumentatus: quibus fidem apud quosdam fecit, nunquam si conscius esset, obstaturum se multitudini, mentionemve cædis nullo lacessente facturum fuisse. alij non dubitare, obuiam eundo impudenter criminis suspicionem auerti. Torti post paulo insontes, cum scirent ipsi opinionē omnium, ea pro indicio vsi Zeusippum & Pisistratum nominauerunt, nullo adiecto, cur scire quicquam viderentur, argumento. Zeusippus tamen cum Stratonida quodam nocte perfugit Tanagram, suam magis conscientiam quam indicium hominum nullius rei conscium metuens. Pisistratus spretis indicibus Thebis mansit. Seruus erat Zeusippo, totius internuncius & minister rei. quem indicem Pisistratus timens, eo ipso tempore ad indicium protraxit. literas ad Zeusippum mittit, seruum conscium tolleret non tam idoneum ad celandam rem eum videri sibi, quam ad agendam fuerit. Has qui tulit literas iussit Zeusippo dare quam primum. is, quia non sibi conueniendi eius copia fuit: ipsi illi seruo, quem ex omnibus domino fidissimum credebat, tradidit, & adiecit à Pisistrato de re magnopere pertinente ad Zeusippum esse. Conscientia ictus, cum ex templo traditurum eas affirmasset, aperit, perlectis literis pauidus Thebis refugit. Et Zeusippus quidem fuga serui motus, Athenas, tutiorem exilio locum ratus, concessit. De Pisistrato aliquæ quæstiones tormentis habitæ, & sumptum supplicium est. Efferauit ea cædes Thebanos Bœotosque omnes ad execrabile odium Romanorum: Zeusippum principem gentis id facinus conscisse. ad rebellandum neque vires, neque ducem habebant. proximum bello quod erat, in latrocinium versi, alios hospites, alios vagos per hyberna milites ad varios commeantes vsus excipiebant. quidam in ipsis itineribus ad notas latebras insidiantibus, pars in deserta per fraudem diuersoria deuecti deductique opprimebantur. postremo non tantum odio, sed etiam auiditate prædæ ea facinora faciebant: quia negotiandi ferme causa argentum in zonis habentes in commeatibus erant. Cum primo pauci, deinde indies plures desiderarentur, infamis esse Bœotia omnis cœpit, & timidius quam in hostica egredi castris miles. tum Quintius legatos ad quærendum de latrociniis per ciuitates mittit. Plurimi pedites circa Copaidem paludem inuenti. ibi ex limo eruta extractaq; ex stagno cadauera, saxis aut amphoris, vt pondere traherentur in profundum, adnexa. multa facinora Acræphiæ & Coroneæ facta inueniebantur. Quintius primo noxios tradi sibi iussit, & pro quingentis militibus (tot enim intercepti erant) quingenta talenta Bœotos conferre: quorum neutrum cum fieret, verbis tantum ciuita-
C tes excusarent, nihil publico consilio factum esse: missis Athenas & in Achaiam legatis, qui testarentur sociis, iusto pioque bello se persecuturum Bœotos, & cum parte copiarum P. Claudio Acræphiam ire iusso, cum parte Coroneam circunsedit, euastatis prius agris, quam ab Elatia duo diuersa agmina iere. Hac perculsi clade Bœoti, cum omnia terrore ac fuga complesset, legatos mittunt, qui cū in castra non admitterentur, Achæi Athenienseq; superuenerunt. Plus authoritatis Achæi habuere deprecantes: ac ni impetrassent pacem Bœotis, bellum simul gerere decreuerunt. Per Achæos Bœotis copia adeundi alloquēdique Romanum facta est. Iussisque tradere noxios & multæ nomine triginta talenta conferre, pax data, & ab oppugnatione recessum. Post paucos dies decem legati ab Roma venerunt, quorum ex consilio pax data Philippo in has leges est: omnes Græcorum ciuitates, quæ in Europa, quæq; in Asia essent, libertatem, ac suas leges haberent. quæ earum sub ditione Philippi fuissent, præsidia ex his Philippus deduceret: his quę in Asia essent, Euromo Pedasiseq;, & Bargyllis, & Iasso, & Myrnia, & Abydo, & Thasso, & Perintho. eas quoq; enim placere liberas esse Decianorum libertate. Quintius Prusiæ Bithyniorum regi scriberet, quid senatui & decē legatis placuisset. captiuos, transfugasq; reddere Philippum Romanis, & naues omnes tectas tradere: quin & regiam vnam inhabilis

prope magnitudinis, quam ſexdecim verſus remorum agebant: nec plus A
quingentis armatorum haberet, neve elephantum vllum. bellum extra Macedoniæ fines ne iniuſſu ſenatus gereret. mille talentûm daret populo Romano, dimidium præſens, dimidium penſionibus decem annorum. Valerius Antias quaternûm millium pôdo argenti vectigal in decem annos, triginta quaterna millia pondo, & ducenta, præſens viginti millia pondo. idem nominatim adiectum ſcribit, ne cum Eumene Attali filio (nouus is tum rex erat) bellû gereret. In hæc obſides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius. Adijcit Valerius Antias, Attalo abſenti AEginam elephantosque dono datos, & Rhodijs Stratoniceam Cariæ, atq; alias vrbes, quas Philippus tenuiſſet: Athenienſibus inſulas datas, Paron, Imbrum, Delum, Scyrum. Omnibus Græciæ ciuitatibus hanc pacem approbantibus, ſoli ABtoli id decretum decem legatorum clam muſſantes carpebant. literas inanes vana ſpecie libertatis adumbratas eſſe. cur enim alias Romanis tradi vrbes, nec nominari eas? alias nominari, & ſine traditione iubere liberas eſſe? niſi vt quæ in Aſia ſint, liberentur longinquitate ipſa tutiores: quæ in Græcia ſint, ne nominatæ intercipiantur, Corinthus, & Chalcis, & Oreum, cum Eretria & Demetriade. Nec tota ex vano criminatio erat, dubitabatur enim de Corintho, & de Chalcide, & Demetriade, quia in S. C. quo miſſi decem legati ab vrbe erant, cæteræ Græciæ atque Aſiæ haud dubie liberabantur: de his tribus vrbibus legati, quod tempora reipub. poſtulaſſent, id è Republica fideque ſua facere ſtatuere iuſſi erant. Antiochus rex erat, quem tranſgreſſurum in Europam, cum primum ei res ſuę placuiſſent, non dubitabat, ei tam opportunas ad occupandum patêre vrbes nolebant. Ab Elatia Anticyram cum decem legatis, inde Corinthum traiecit. ibi cõſilia decem legatorum tractabantur. Identidem Quintius: liberandam omnem Græciam, ſi ABtolorum linguas retunderet: ſi veram charitatem, maieſtatem apud omnes nominis Romani vellent eſſe: ſi fidem facere, ad liberandam Græciam, non ad transferendum à Philippo ad ſe imperium, ſe mare traieciſſe. Nihil cõtra ea de libertate vrbium alij dicebant. cæterum ipſis tutius eſſe, manere pauliſper ſub tutela præſidij Romani, quam pro Philippo Antiochum dominum accipi. Poſtremo ita decretum eſt: Corinthus redderetur Achæis, vt in Acrocorintho tamen præſidiũ eſſet: Chalcidem ac Demetriadem retineri, donec cura de Antiocho deceſſiſſet. Iſthmiorum ſtatum ludicrum aderat, ſemper quidem & alias frequens, cum propter ſpectaculi ſtudium inſitum genti, quo certamina omnis generis artium, viriumque ac pernicitatis viſuntur: tum quia propter opportunitatem loci per duo diuerſa maria omnium Græcorum vndique conuentus erat. Sed expectatione erecti, qui deinde ſtatus futurus Græciæ, quæ ſua ſortuna eſſet: alij non taciti ſolum opinabantur, ſed ſermonibus etiam ſerebant. Romani ad ſpectaculum conſederunt. & præco cum tubicine, vt mos eſt, in mediam arenam, vnde ſolenni carmine ludicrum indici ſolet, proceſſit: & tuba ſilentio facto, ita pronunciat: Senatus Romanus, & T. Quintius imperator, Philippo rege, Macedonibusque deuictis, liberos, immunes ſuis legibus eſſe iubet Corinthios, Phocenſes, Locrenſesque omnes, & inſulam Euboeam, & Magnetas, Theſſalos, Perrœbios, Achæos, Phthiotas. Percenſuerat omnes gentes quæ ſub ditione Philippi regis fuerant. Audita voce præconis, magis gaudiũ fuit, quam quod vniuerſum homines caperent. vix ſatis credere ſe quiſq; audiſſe: alij alios intueri mirabundi, velut ſomnij vanam ſpeciem: quod ad quenque pertineret, ſuarum aurium fidei minimum credentes, proximos interrogabant. Reuocatus præco cum vnuſquiſque non audire, ſed videre libertatis ſuæ nuncium auderet: iterum pronunciaret eadem. tum ab certo iam gaudio tantus cum clamore plauſus eſt ortus, totieſque repetitus, vt facile appareret, nihil omnino bonorum multitudini gratius, quam libertatem eſſe. Ludicrum deinde ita raptim peractum eſt, vt nullius nec animi, nec oculi ſpectaculo intenti eſſent. adeo vnum gaudiũ præoccupauerat omnium aliarum ſenſum voluptatũ. Ludi

vero

A vero dimissis, cursu prope omnes tendere ad imperatorem Romanum, vt ruente turba in vnum, adire, contingere dextram cupientium, coronas lemniscos; iacentium, haud procul periculo fuerit. sed erat trium ferme & triginta annorum, & cum robur iuuentæ, tum gaudium ex tam insigni gloriæ fructu vires suppeditabant. nec præsens omnium modo effusa lætitia est, sed per multos dies gratis & cogitationib. & sermonibus reuocata. Esse aliquam in terris gentem, quę sua impensa, suo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorum, nec hoc finitimis, aut propinquæ vicinitatis hominibus, aut terris continenti iunctis præstet. maria traijciat: ne quod toto orbe terrarum iniustum imperium sit, & vbique ius, fas, lex, potentissima sint. vna voce præconis liberatas omnes Græciæ atq; Asiæ vrbes. hoc spe concipere, audacis animi fuisse: ad effectum adducere, virtutis, & fortunæ ingentis. Secundum ista iam Quintius, & decem legati legationes regum gentium ciuitatumq; audiere. Primi omnium regis Antiochi vocati legati sunt. his eadem quæ fere Romæ erant verba fine fide rerum iactantibus, nihil iam perplexe, vt ante cum dubiæ res incolumi Philippo erant: sed aperte pronunciatum, vt excederet Asiæ vrbibus quæ aut Philippi, aut Ptolemæi regum fuissent. abstineret liberas, omnesq; Græcas. ante omnia denunciatum, ne in Europam aut ipse transiret, aut copias traijceret. Dimissis regis legatis, conuentus gentium ciuitatumq; est haberi cœptus. eoq; maturius peragebatur, quod decreta decem legatorum ciuitates nominatim pronunciabant. Oreſtis (Macedonũ ea gens est) quod primi ab rege defecissent, sue leges redditæ. Magnetes, & Perrœbi, & Delopes liberi quoque pronunciati. Thessalorum genti præter libertatem concessam Achæi Phthiotæ dati, Thebis Phthioticis & Pharsalo exceptis. Aetolos de Pharsalo & Leucade postulantes vt ex fœdere sibi restituerentur, ad senatum reiecerunt. Phocenses, Locrenses, & quæ sicut ante fuerant adiecta, decreti authoritate his contribuerunt. Corinthus & Triphylia, & Herea (Peloponnesi & ipsa vrbs est) reddita Achæis. Oreum & Eretriam decem legati Eumeni regi Attali filio dabãt. dissentiente Quintio, venit res in arbitrium senatus. senatus libertatem his ciuitatibus dedit, Carysto adiecto. Pleurato Lingus & Partheni dati. Illyriorum vtraq; gens sub ditione Philippi fuerat. Aminandrum tenere insserunt castella, quæ per belli tempus Philippo capta ademisset. Dimisso conuentu decem legati partiti munia inter se, ad liberandas sue quisq; regionis ciuitates discesserunt: P. Lentulus Bargyllas: L. Stertinius Hephæstiã & Thassum & Thraciæ vrbes: P. Villius & L. Terentius ad regem Antiochum: Cn. Cornelius ad Philippum. Cui de minoribus rebus edicis mandatis, percunctatus si consilium non vtile solum,
C sed etiam salutare admittere auribus posset: cum rex gratias quoque se acturum diceret, si quid quod in rem suam esset, expromeret: magnopere ei suasit, quoniam pacem impetrasset, ad societatem amicitiamq; petendam mitteret Romam legatos: ne, si quid Antiochus moueret, expectasse, & temporum opportunitates captasse ad bellãdum videri posset. Ad Tempe Thessalica Philippus est cõuentus. qui cum se missurum extemplo legatos respondisset, Cornelius Thermopylas, vbi frequens Græciæ statis diebus esse solet conuentus (Pylaicum appellant) venit. Aetolos præcipue monuit, vt constanter & fideliter in amicitia populi Romani permanerẽt. Aetolorũ principes alij interquesti sunt, quod non idem erga suam gentem Romanorum animus esset post victoriam, qui in bello fuisset: alij ferocius incusarunt, exprobraruntque, non modo vinci sine Aetolis Philippum, sed ne transire quidem in Græciam Romanos potuisse. Aduersus ea respondere, ne in altercationem excederet res, cum supersedisset Romanus, omnia eos æqua impetraturos, si Romam misissent, dixit. itaq; ex authoritate eius decreti legati sunt. Hunc finem bellum cum Philippo habuit. Cum hæc in Græcia Macedoniaq; & Asia gererentur, Hetruriam infestam prope coniuratio seruorum fecit. Ad quærendam opprimendamque eam M. Acilius prætor, cui inter ciues peregrinosque iurisdictio obtigerat, cum vna ex

duabus legione vrbana missus, alios iam congregatos pugnando vicit. ex his A
multi occisi, multi capti. alios verberatos crucibus affixit, qui principes coniurationis fuerant: alios dominis restituit. Consules in prouincias profecti sunt. Marcellum Boiorum ingressum fines, fatigato per diem totum milite via faciendi, castra in tumulo quodam ponentem, Corolamus regulus Boiorum cum magna manu adortus, ad tria millia hominum occidit: & illustres viri aliquot in illo tumultuario prælio ceciderunt, inter quos præfecti socium T. Sempronius Gracchus, M. Iunius Syllanus, & tribuni militum de legione secunda, A. Ogulnius & P. Claudius. castra tamen ab Romanis impigre permunita retentaque, cum hostes á prospera pugna nequicquam oppugnassent. Statuis deinde eisdem per dies aliquot sese tenuit, dum & saucios curaret, & tanto terrore animos militum reficeret. Boij, vt est gens minime ad moræ tædium patiens, in castella sua vicosq; dilapsi sunt. Marcellus Pado confestim traiecto, in agrum Comensem, vbi Insubres Comensibus ad arma excitis castra habebãt, ducit. legiones in ipso itinere prælium committunt. & primo adeo acriter inuaserunt, vt antesignanos impulerint. quod vbi animaduertit, veritus, ne moti semel pellerentur, cohortem Marsorum opposuit, & equitum Latinorum omnes turmas in hostem emisit. quorum cum primus secundusq; impetus retudisset inferentem se ferociter hostem, confirmata & reliqua acies Romana restitit primo, B
deinde signa acriter intulit. nec vltra sustinuerunt certamen Galli, quin terga verterent, atq; effuse fugerent. In eo prælio supra quadraginta millia hominum cæsa, Valerius Antias scribit, & quingenta septem signa militaria capta, & carpenta quadringenta triginta duo, & aureos torques multos, ex quibus vnum magni ponderis Claudius in Capitolio Ioui donum in æde positum scribit. Castra eo die Gallorum expugnata direptaque. & Comum oppidum intra dies paucos captum, castella inde duodetriginta ad consulem defecerunt. Id quoq; inter scriptores ambigitur, vtrum in Boios prius, an Insubres consul exercitum induxerit, aduersamque prospera pugna obliterauerit: an victoria ad Comum parta, deformata clade in Boiis accepta sit. Sub hæc tam varia fortuna gesta, L. Furius Purpureo alter consul per tribum Sappiniam in Boios venit. Iam castro Mutilo appropinquabat, cum veritus ne intercluderetur simul à Boiis Liguribusq; eadem via qua adduxerat, reduxit: & magno circuitu per aperta, eaque tuta loca ad collegam peruenit. Dein iunctis exercitibus primum Boiorum agrum vsque ad Felsinam oppidum populantes peragranerunt. Ea vrbs cæteraq; castella, & Boij fere omnes, præter iuuentutem quæ prædandi causa in armis erat (tunc in deuias syluas receſserat) in deditionem venerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boij negligentius coactum agmen Roma- C
norum, quia ipsi procul abesse viderentur, improuiso aggressuros se rati, per occultos saltus secuti sunt. quos nõ adepti, Pado repente nauibus traiecto, Leuos Libuosq; cum peruastassent: redeuntes inde Ligurũ extremo fine cum agresti præda in agmen incidunt Romanum. Celerius prælium acriusque commissum, quàm si tempore locoque ad certamen destinatis, præparatis animis concurrissent. Ibi quantam vim ad stimulandos animos ira haberet, apparuit. nam ita cædis magis quàm victoriæ auidi pugnauerunt Romani, vt vix nuncium cladis hosti relinquerent. Ob eas res gestas, consulum literis Romam allatis, supplicatio in triduum decreta est. Breui post Marcellus Romam venit, triumphusq; ei magno consensu patrum est decretus. Triumphauit in magistratu de Insubribus Comensibusque. Boiorum triumphi spem collegæ reliquit: quia ipsi proprie aduersa pugna in ea gente euenerat, collegæ secunda. Multa spolia hostili captiuis carpẽtis tradũcta: multa militaria signa lata: æris trecenta viginti millia: argenti bigati ducenta triginta quatuor millia, in pedites singulos dati octingenti æris: triplex equiti centurionique. Eodẽ anno Antiochus rex cum hybernasset Ephesi, omnes Asiæ ciuitates in antiquã imperij formulam redigere est conatus: reliquas quidem, aut quia locis planis positę erant, aut quia parũ

mœnibus

A mœnibus armisq; ac iuuẽtuti fidebant: haud difficulter iugũ accepturas. Smyrna & Lampsacus libertatẽ vsurpabant: periculumque erat, ne si concessum his foret quos metuebat, Smyrnam in Aeolide Ionĩaque, Lampsacũ in Hellespontο, aliæ vrbes sequerentur. Igitur & ipse ab Epheso ad Smyrnam obsidendam misit: & quę Abydi copię erant, præsidio tãtum modico relicto, duci ad Lampsacum oppugnandum iussit: nec vi tantum terrebat, sed per legatos leniter alloquendo, castigandoq; temeritatem & pertinaciam spem conabatur facere, breui quę peterent habituros. & tum satis & ipsis, & omnibus aliis apparere, ab rege impetratam eos libertatem, non per occasionem raptam habere. Aduersus quæ respondebant, nihil neque mirari, neq; succensere Antiochum debere, si spem libertatis differri non satis æquo animo paterentur. Ipse initio veris nauibus ab Epheso profectus, Hellespõtũ petit. terrestreis copias ab Abydo traiicit Chersonesi vrbem, terrestri naualem exercitũ iunxit. & quia clauserant portas, circundedit mœnia armatis. & iam opera admouenti deditio est facta. Idẽ metus tum incolentes alias Chersonesi vrbes in deditionem dedit. Lysimachiam inde omnibus simul naualibus terrestribusq; copiis venit. quam cum desertam ac stratam prope ruinis inuenisset (ceperant autem, direptamq; incenderant Thraces paucis ante annis) cupido eum restituendi nobilem vrbem, & loB co sitam opportuno, cepit. itaq; omni cura simul est aggressus & tecta muroq; restituere: & partim redimere seruientes Lysimachienses, partim fuga sparsos per Hellespontum Chersonesumque conquirere contrahereque: partim nouos colonos, spe commodorum proposita, ascribere, & omni modo frequentare. simul vt Thracum summoueretur metus ipse parte dimidia terrestrium copiarum ad depopulandum proxima Thraciæ est profectus. partem, nauales que socios omnes reliquit in operibus reficiendæ vrbis. Sub hoc tempus & L. Cornelius missus ab senatu ad dirimenda inter Antiochum Ptolemęumque reges certamina, Solymbriæ subsitit: & decem legatorum P. Lentulus à Bargyllis, P. Villius & L. Terentius à Thasso Lysimachiam petierunt. eodem & à Selymbria L. Cornelius, & ex Thracia post paucos dies Antiochus conuenerunt. Primus congressus cum legatis, & deinceps inuitatio benigna & hospitalis fuit. vt de mandatis statuq; præsenti Asiæ agi cœptum est, animi exasperati sunt. Romani omnia acta eius, ex quo tẽpore è Syria classe soluisset, displicere senatui non dissimulabant: restituique Ptolemæo ciuitates omnes quæ ditionis eius fuissent, æquum censebant. nam quod ad eas ciuitates attineret, quas à Philippo possessas Antiochus per occasionem, auerso Philippo in Romanum bellum intercepisset: id vero ferendum non esse. Romanos per tot C annos terra marique tanta pericula & labores exhausisse, Antiochum belli præmia habere. Sed vt in Asiam aduentus eius dissimulari ab Romanis, tanquam nihil ad eos pertinens, potuerint: quod iam etiam in Europam omnib. naualibus terrestribusque copiis transierit, quãtum à bello aperto Romanis abesse illum quidem etiam si in Italiam traiiciat, negaturum. Ad ea rex: Satis iam ante videre se, Romanos inquirere quid regi Antiocho faciendũ: at quousq; terra mariq; progrediendum fuerit ipsis, non cogitare. Asiam nihil ad populum Rom. pertinere: nec magis illis inquirendum esse, quid Antiochus in Asia, quam Antiocho quid in Italia populus Rom. faciat. Quod ad Ptolemæum attineat, cui ademptas ciuitates querantur: sibi cum Ptolemæo & amicitia esse, & id agere se, vt breui etiam affinitas iungatur. Nec ex Philippi quidem aduersa fortuna spolia vlla se petisse: aut aduersus Romanos in Europam traiecisse. * fuerit, quo victo omnia quæ illius fuissent, iure belli Seleuci facta sint: existimare suę ditionis esse occupatis maioribus suis rerum aliarum alia cura, primo quædam ex his Ptolemæum, deinde & Philippũ vsurpando aliena possedisse: sicut quædam ex proxima Thracia, quæ indubitatè Lysimachi fuerint. ad ea facienda in antiquum venisse: & Lysimachiam deletam Thracum impetu, de integro condere, vt Seleucus filius eam sedẽ regni habeat. His disceptationib.

VC. tationib. per dies aliquot habitis, rumor sine vllo satis certo authore allatus de
morte Ptolemæi regis, vt nullus exitus imponeretur sermonibus. nam diffamabat pars vtraq; se audisse. & L. Cornelius, cui legatio ad duos reges Antiochi Ptolemęumq; mandata erat, spacium modici temporis ad conueniendum Ptolemæum petebat, vt priusquam moueretur aliquid in noua possessione regni, peruenire in Aegyptum. & Antiochus suam fore Aegyptum, si tum occasio esset, censebat. itaq; dimissis Romanis, relictoque Seleuco filio cum terrestribus copiis ad restituendam, vt instituerat, Lysimachiam: ipse omni classe nauigans Ephesum, legatis ad Quintium missis, qui ad fidem de societate agerent, oram Asiæ legens peruenit in Lyciam. Patarisque cognito viuere Ptolemæum, nauigandi quidem in Aegyptum omissum consilium est. Cyprum nihilominus tendens, cum Chelidonium promontorium superasset, paulisper seditione remigum est retentus in Pamphylia circa Eurymedontem amnem. Inde profectum eum ad capita (quæ vocant) Sari fluminis, fœda tempestas oborta prope cum omni classe demersit. multæ naues eiectæ: multæ ita hausta mari, vt nemo in terram enauerit. magna vis hominum ibi interiit, non remigum tantum, militumque ignotorum, sed etiam insignium amicorum. Collectis reliquiis naufragij, cum res non in eo esset vt Cyprum tentaret, minus opulento agmine quam profectus erat, Seleuciam redit. ibi subduci nauibus iussis (iam enim hyems instabat) ipse in hyberna Antiochiam processit. In hoc statu regi erant res. Romæ eo primum anno triumuiri epulones facti, C. Licinius Locullus, T. Romuleius, qui legem de creandis his tulerat, & Pub. Porcius Lecca. His triumuiris item vt pontifici lege datum togæ prætextæ habendæ ius. Sed magnum certamen cum omnibus sacerdotibus eo anno fuit quæstoribus vrbanis, Quinto Fabio Labeoni, & L. Aurelio. Pecunia opus erat: quod vltimam pensionem pecuniæ in bellum collatæ persoluere placuerat priuatis. quæstores ab auguribus, pontificibus, quod stipendium per bellum non contulissent, petebant. ab sacerdotibus tribuni nequicquam appellati, omniumque annorum per quos non dedegant, exactum est. Eodem anno duo mortui pontifices, nouique in eorum locum suffecti: M. Marcellus consul in locum T. Sempronij Tuditani, qui prætor in Hispania decesserat: & L. Valerius in locum M. Cornelij Cethegi. Et Quintus Fabius maximus augur mortuus est admodum adolescens, priusquam vllum magistratum caperet: nec eo anno augur in eius locum est
559. suffectus. Comitia inde consularia habita à M. Marcello consule. creati Coss. L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato. Prætores inde facti C. Fabricius Luscinus, C. Atinius Labeo, Cn. Manlius Volso, App. Claudius Nero, P. Manlius, P. Porcius Lecca. AEdiles curules, M. Fuluius Nobilior, & C. Flaminius, tritici decies centum millia binis æris populo diuiserunt. id C. Flaminij honoris causa, ipsius patrisque, aduexerant Siculi Romam. Flaminius gratiam eius communicauerat cum collega. Ludi Romani & apparati magnificè sunt, & ter toti instaurati. AEdiles pl. Cn. Domitius AEnobarbus, & C. Scribonius Curio maximus multos pecuarios ad populi iudicium adduxerunt, tres ex his condemnati sunt. ex eorum multaticia pecunia ædem in insula Fauni fecerunt. Ludi plebeij per biduum instaurati, & epulum fuit ludorum causa. L. Valerius Flaccus, & M. Porcius quo die magistratum inierunt de prouincijs cum ad senatum retulissent, patres censuerunt, cum in Hispania tantum gliscaret bellum, vt iam consulari & duce & exercitu opus esset. placere, consules Hispaniam citeriorem & Italiam prouincias aut comparare inter se, aut sortiri. vtri Hispania prouincia euenisset, eum duas legiones & quinque millia socium Latini nominis, & quingentos equites secum portare, & naues longas viginti ducere. alter consul duas legiones scriberet. His Galliam prouinciam obtineri satis esse, fractis proximo anno Insubrium & Boiorum animis. Cato Hispaniam, Valerius Italiam est sortitus. Prætores deinde prouincias sortiti, C. Fabricius Luscinus vrbanam, C. Atinius Labeo peregrinam, C. Manlius Volso Siciliam, Appius Claudius Nero

Hispaniam

A Hispaniam vlteriorem, P. Porcius Lecca Pisas, vt ab tergo Liguribus esset, P. Manlius in Hispaniam citeriorem adiutor consuli datur. T. Quintio, suspectis non solum Antiocho & Aetolis, sed etiam Nabide Lacedæmoniorum tyranno, prorogatum in annum imperium est, duas legiones vt haberet, in eas si quid supplementi opus esset, conscribere, & mittere in Macedoniam iussit. Appio Claudio præter legionem quam Quintius Fabius habuerat, duo millia peditum & ducentos equites nouos conscribere permissum. Par numerus peditum equitumque nouorum Pub. Manlio in citeriorem Hispaniam decretus, & legio eadem quæ fuerat sub Minutio prætore, data. Et P. Porcio Leccæ ad Hetruriam circa Pisas ducenti pedites, & quingenti equites ex Gallico exercitu decreti. In Sardinia prorogatum imperium Sempronio Longo. Prouincijs ita distributis, consules priusquam ab vrbe proficiscerentur, ver sacrum ex pontificum iussu fecere, quod C. Cornelius Mammula prætor vouerat de senatus sententia, populique iussu, Cn. Seruilio, C. Flaminio Coss. annis post vno & viginti factum est, quam votum. Per eosdem dies C. Claudius Appij filius, Pulcher, augur in Quinti Fabij Maximi locum, qui priore anno mortuus erat, lectus, inauguratusq; est. Mirantibus iam vulgo hominibus quod Hispania mouisset bellum, negligi: literæ à Quintio Minutio allatæ sunt, se ad Turbam oppidum cum Budare & Besaside imperatoribus Hispanis signis collatis prospere pugnasse: duodecim millia hostium cæsa: Budarem imperatorem captum, cæteros fusos fugatosque. His literis lectis minus terroris ab Hispanis erat, vnde ingens bellum expectatum fuerat. Omnes curæ post aduentum vtique decem legatorum in Antiochum regem conuersæ. Hi expositis prius quæ cum Philippo acta essent, & quibus legibus data pax, non minorem belli molem restare ab Antiocho docuerunt. Ingenti classe, egregio terrestri exercitu in Europam eum traiecisse. nisi auertisset vana spes ex vaniore rumore orta Aegypti inuadendæ, mox bello Græciam arsuram fuisse. neq; enim ne Aetolos quidem quieturos, cum ingenio inquietam, tum iratâ Romanis gentem. hærere & aliud in visceribus Græciæ ingens malum: Nabin nunc Lacedæmoniorũ, mox, si liceat, vniuersæ Græciæ futurũ tyrannum, auaritia & crudelitate omnes fama celebratos tyrannos æquantem. cui si Argos velut arcem Peloponneso impositã tenere liceat, deportatis in Italiam Romanis exercitibus, nequicquam liberatam à Philippo Græciam fore, pro rege, si nihil aliud, longinquo vicinum tyrannum dominum habituram. Hæc cum iam ab grauibus authoribus, tum qui omnia per seipsos explorata referrent, audirent maiores: quod ad Antiochum attineret, maturanda his, cum rex quacunque de causa in Syriam concessisset, de
C tyranno consultatio visa est. Cum diu disceptatum esset, vtrum iam causæ satis videretur, cur decerneretur, an permitterent T. Quintio, quod ad Nabin Lacedæmonium attineret, faceret quæ è republ. censeret esse, permiserunt: eam rem esse rati, quę maturata dilataue non tam magni momenti ad summam rem populi Romani esset: magis id animaduertendum esse, quid Annibal & Carthaginenses, si cum Antiocho ortum foret bellum, acturi essent. Aduersæ Annibali factionis homines principibus Romanis, amicis quisque suis, identidem scribebant: nuncios literasque ab Annibale ad Antiochum missas, & ab rege ad eum clam legatos venisse. vt feras quasdam nunquam miteſcere: sic immitem implacabilemq; eius viri animum esse. marcescere ocio sinuque ciuitatem queri eum, & inertia operis: nec sine armorum sonitu excitari posse. Hæc probabilia memoria prioris belli per vnum illum non magis gesti quàm moti faciebat. Irritauerat etiam recenti facto multorum potentium animos. Iudicũ ordo Carthagine ea tempestate dominabatur, eo maxime, quod iidem perpetui iudices erant. res, fama, vitaque omnium in illorum potestate erat. qui vnum eius ordinis, & omnes aduersos habebat. nec accusator apud iudices infensos deerat. Horum in tam impotenti regno (neq; enim ciuiliter nimijs opibus vtebantur) prętor factus Annibal, vocare ad se quęstorem. Idem pro nihilo habuit.

nam

nam & aduersæ factionis erat, & quia ex quæstura in iudices, potentissimum ordinem referebantur: iam pro futuris mox opibus animos gerebat. Enimuero indignum id ratus Annibal, viatorem ad prehendendum quæstorem missi: subductumque in concionem non ipsum magis quàm ordinem iudicum, pro quorum superbia atq; opibus nec leges quicquam essent, nec magistratus, accusauit. & vt secundis auribus accipi orationem animaduertit, & inimorũ quoque libertati grauem esse superbã eorum: legem extemplo promulgauit, pertulitq; vt in singulos annos iudices legerentur, ne quis biennium cõtinuum iudex esset. Cæterum quantam eo facto ad plebem inierat gratiã: tantum magnæ partis principum offendebat animos. Adiecit aliud, quod bono publico sibi proprias simultates irritauit. Vectigalia publica partim negligentia dilabebantur: partim prędę ac diuisui principum quibusdam & magistratibus erant, quin & pecunia quæ in stipendium Romanis suo quoq; anno penderetur, deerat: tributumque graue priuatis imminere videbatur. Annibal postquam vectigalia quãta terrestria maritimaq; essent, & in quas res erogarentur, animaduertit, & quid eorum ordinarij reipubl. vsus cõsumerent, quantum peculatus auerteret: omnibus residuis pecuniis exactis, tributo priuatis remisso, satis locupletem rempubl. fore ad vectigal præstandum Romanis pronunciauit in concione, & præstitit promissum. Tum vero isti, quos pauerat per aliquot annos publicus peculatus, velut bonis ereptis, non furto eorum manibus extorto, infensi & irati, Romanos in Annibalem, & ipsos causam odij quærentes, instigabant. Itaque diu repugnante Scipione Africano, quia parum ex P. R. dignitate esse ducebat subscribere odiis accusationibusque Annibalis, & factionibus Carthaginiensium inferere publicam authoritatem, nec satis habere bello vicisse Annibalem, nisi velut accusatores calumniam in eum iurarent, ac nomen deferrent: tandem peruicerunt, vt legati Carthaginem mitterentur, qui apud senatum eorum arguerent Annibalem cum Antiocho rege consilia belli faciendi inire. Legati tres missi, C. Seruilius, M. Claudius Marcellus, Quintus Terentius Culleo. qui cum venissent, ex consilio inimicorum Annibalis, quærentibus causam aduẽtus, dici iusserunt, venisse ad controuersias, quæ cum Masanissa rege Numidarum Carthaginiensibus essent, dirimendas. id creditum vulgo. Annibalem vnum se peti ab Romanis non fallebat, & ita pacem Carthaginiẽsibus datam esse, vt inexpiabile bellum aduersus se vnum maneret. itaque cedere tempori & fortunæ statuit. & præparatis iam omnibus antè ad fugam, obuersatus eò die in foro auertendæ suspicionis causa, primis tenebris vestitu forensi ad portam cum duobus comitibus ignaris consilij est egressus. Cum equi quo in loco iussi erant pręstò fuissent, nocte via cita regione quandam agri Vocani transgressus, postero die manè inter Acyllam & Thapsum ad suam turrim peruenit. ibi eum parata instructaq; remigio excepit nauis. ita Africa Annibal excessit, sæpius patriæ quàm suorum euentus miseratus. Eo die in Cercinam insulam traiecit, vbi cum in portu naues aliquot Pœni onerarias cum mercibus inuenissent, & ad egressum eum è naue concursus salutantium esset factus: percontantibus legatum se Tyrum dici iussit. veritus tamen ne qua earum nauis nocte profecta Thapsum aut Acyllam nunciaret se Cercinę visum, sacrificio apparari iusso, magistros nauium mercatoresq; inuitari iussit, & vela cum antennis ex nauibus corrogari, vt vmbra (etenim media æstas forte erat) cœnantibus in littore fieret. quantum res & tempus patiebatur, apparatę celebrateq; eius diei epulæ sunt: multoq; vino in serum noctis conuiuiũ productum. Annibal quum primum fallendi eos qui in portu erant, tempus habuit: nauem soluit. cæteri sopiti cum postero die tandem ex somno pleni crapulæ surrexissent, id quod serum erat, aliquot horas remis in naues collocandis & aptandis armamentis absumpserunt. Carthagine & multitudinis assuetæ domum Annibalis frequentare concursus ad vestibulum ædium est factus: & vt non comparere eum vulgatum est, in forum turba conuenit principem ciuitatis quærentium. &

alij

A alij fugam conscisse (id quod erat) alij fraude Romanorum interfectum, idque magis ferebant: variosque vultus cerneres, vt in ciuitate aliorum alias partes fouentium factionibus. visum deinde Cercinę eum, tandem allatum est. Romani legati cum in senatu exposuissent, cōpertum patribus Romanis esse, & Philippum regem ante ab Annibale maxime accensum, bellum populo Rom. fecisse: & nunc literas nunciosque ab eo ad Antiochum regem profectos, haud quieturum ante, quàm bellum toto orbe terrarum conciisset: ne his* debere impune esse, si satisfacere Carthaginienses populo Romano vellent: nihil eorum sua voluntate, nec publico consilio factum esse, Carthaginienses respondерunt. quicquid æquum censuissent Romani, facturos esse. Annibal prospero cursu Tyrum peruenit. exceptusque à conditoribus Carthaginis vt alia patria virtam clarus omni genere honorum, paucos moratus dies Antiochiam nauigat. ibi profectum iam regem cum audisset: filium eius solenne ludorum ad Daphnen celebrantem conuenisset, comiter ab eo exceptus, nullam moram nauigandi fecit. Ephesi regem est consecutus, fluctuantem adhuc animo, incertumq; de Romano bello, sed haud parvum momentum animo eius ad moliendum aduentus Annibalis fecit. AEtolorum quoque eodem tempore alie-
B nati ab societate Romana animi sunt quorum legatos Pharsalum & Lencadem, & quasdam alias ciuitates ex primo fœdere petentes, senatus ad Quintium reiecit.

DECADIS QVARTÆ LIB. IIII.

EPITOME.

LEx Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico de stringendis cultibus matronarum tulerat, cum maxima contentione abrogata est: cum Porcius Cato auctor fuisset, ne ea lex aboleretur. Is in Hispaniam profectus bello, quod Emporijs orsus est, citeriorem Hispaniam pacauit. T. Quintius Flamininus belli aduersus Lacedæmonios, & tyrannum eorum Nabidem prosperè gestum, data ijs pace qualem ipse voluit: liberatisq; Agis, qui sub ditione tyranni erant: finiuit. Senatus tunc primùm secretus à populo ludos spectauit. vt id fieret, Sex. Aelius Paetus, & L. Cornelius Cethegus censores interuenerint cū indignatione plebis. Coloniæ plures deductæ sunt. M. Porcius Cato de Hispania triumphauit. Res præterea aduersus Boios & Insubres Gallos feliciter gestæ
C *referuntur. T. Quintius Flamininus, qui Philippum Macedonū regem, & Nabidem Lacedæmoniorum tyrannū vicerat, Græciamq; omnē liberauerat: ob hanc rerum gestarum multitudinem triduo triumphauit. Legati Carthaginiensium nunciauerunt, Annibalem, qui ad Antiochum cōfugerat, bellum cum eo moliri, sentiebat autē Annibal per Aristonem Tyrium, sine literis Carthaginem missum, ad rebellandū Pœnos conciuare.*

INter bellorum magnorum, aut vixdum finitorum, aut imminentium curas, interceſſit res parua dictu, sed quæ studijs in magnum certamen excesserit. M. Fundanius, & L. Valerius tribuni plebis ad plebem tulerant de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis, Q. Fabio, T. Sempronio Cos. in medio ardore Punici belli: ne qua mulier plus semuncia auri haberet: neu vestimento versicolori vteretur: neu iuncto vehiculo in vrbe oppidove, aut propius inde mille passus, nisi sacrorum publicorum causa, veheretur. M. & P. Iunij Bruti tribuni plebis legem Oppiam tuebantur: nec eam se abrogari passuros aiebant. Ad suadendum dissuadendumque multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum fauentium aduersantiumque legi complebatur. Matronæ nulla nec auctoritate, nec verecundia, nec imperio virorum contineri limine poterant: omnes vias vrbis, aditusque in forum obsidebant, viros descendentes ad forum orantes, vt floreāte republica, crescente indies priuata omnium fortuna, matronis quoq;

pristinum

pristinum ornatum reddi paterentur. augebatur hæc frequentia mulierum A
indies: nam etiam ex oppidis conciliabulisque conueniebant. iam & consules
prætoresque, & alios magistratus adire & rogare audebant. cæterum minime
exorabilem alterum vtiq; consulem M.Porcium Catonem habebant qui pro
» lege, ne abrogaretur, ita disseruit: Si in sua quisq; nostrum matre familias Qui-
» rites, ius & maiestatem viri retinere instituisset, minus cum vniuersis fœminis
» negocij haberemus. Nunc domi victa libertas nostra impotentia muliebri, hic
» quoque in foro obteritur & calcatur: & quia singulas sustinere non potuimus,
» vniuersas horremus. Equidem fabulam & fictam rem ducebam esse, virorum
» omne genus in aliqua insula coniuratione muliebri à stirpe sublatum esse. Ab
» nullo genere non æquè summum periculum est, si cœtus & concilia & secretas
» consultationes esse sinas. Atq; ego vix statuere apud animum meum possim,
» vtrum peior ipsa res, an peiore exemplo agatur. quorum alterum ad nos Coss.
» reliquosq; magistratus, alterum ad vos Quirites magis pertinet. Nam vtrum è
» repub. sit, necne, id quod ad vos fertur: vestra existimatio est, qui in suffragium
» ituri estis. Hæc consternatio muliebris, siue sua sponte, siue authorib. vobis M.
» Fundani & L. Valeri facta est, haud dubie ad culpam magistratuum pertinens,
» nescio vobis tribuni, an Coss. magis sit deformis vobis, si fœminas ad conci-
» tandas tribunitias seditiones iam adduxistis: nobis, si vt plebis quondam, sic B
» nunc mulierum secessione leges accipiendæ sunt. Equidem non sine rubore
» quodam paulo ante per medium agmen mulierum in forum perueni. quod nisi
» me verecundia singularum magis maiestatis & pudoris, quam vniuersarum re-
» nuisset, ne compellatæ à consule viderentur: dixissem, qui hic mos est in publi-
» cum procurrendi, & obsidendi vias, & viros alienos appellandi? istud ipsum su-
» os quoque domi rogare non potuistis? an blandiores in publico quam in priua-
» to, & alienis quam vestris estis? quanquam ne domi quidem vos, si sui iuris sin-
» bus matronas contineret pudor: quæ leges hic rogarentur abrogarenturve
» curare decuit. Maiores nostri nullam ne priuatam quidem rem agere fœmi-
» nas sine auctore voluerunt: in manu esse parentum, fratrum, virorum. nos
» (si diis placet) iam etiam rempub. cayessere eas patimur: & foro quoque &
» concionibus & comitiis immisceri. quid enim nunc aliud per vias & compita
» faciunt, quam quod aliæ rogationes tribunorum plebis suadent: aliæ legem
» abrogandam censenti? Date frenos impotenti naturæ, & indomito animali: &
» sperate ipsas modum licentiæ facturas, nisi vos faciatis. Minimum hoc eorum
» est, quæ iniquo animo fœminæ sibi aut moribus aut legibus iniunctum patiun-
» tur, omnium rerum libertatem, imo licentiam, si vera dicere volumus desiderant.
» quid enim, si hoc expugnauerint, non tentabunt? Recensete omnia muliebria
» iura, quibus licentiam earum alligauerint maiores nostri, per quæque subiece- C
» rint viris. quibus omnibus constrictas vix tamen continere potestis. quid si ca-
» pere singula & extorquere, & exequari ad extremum viris patiemini: tolera-
» biles vobis eas fore creditis? extemplo simul pares esse cœperint, superiores
» erunt. At hercule ne quid nouum in eas rogetur, recusant: non ius, sed iniuriam
» deprecantur, imo vt quam accepistis, iussistis suffragiis vestris legem, quam vsu
» tot annorum & experiendo comprobastis, hanc vt abrogetis: id est vt vnam
» tollendo legem, cæteras infirmetis. Nulla lex satis commoda omnibus est, id
» modo quæritur. si maiori parti & in summam prodest. si quod cuiquam priua-
» tim officiet ius, id destruet ac demolietur: quid attinebit vniuersos rogare le-
» ges, quas mox abrogare, in quos latæ sunt, possint? Volo tamen audire quid
» sit propter quod matronæ consternatæ procurrant in publicum, ac vix foro se
» & concione abstineant. vt captiui ab Annibale redimantur, parentes, viri, libe-
» ri, fratres earum? procul abest, absitque semper talis fortuna reipub. sed tamen
» cum fuit, negastis hoc piis precibus earum. At non pietas, nec solicitudo pro
» suis, sed religio congregauit eas. Matrem Idæam Pessinunte ex Phrygia veni-
» entem acceptura sunt. Quid honestum dictu saltem seditioni prætenditur mu-

liebris

A liebris? Vt auro & purpura fulgeamus, inquiunt: vt carpentis festis profestisque
diebus velut triumphantes de lege victa & abrogata, & captis & ereptis suffra-
giis vestris, per vrbem vectemur: ne vllus modus sumptibus, nec luxuriæ sit. Sæ-
pe me querentem de fœminarum, sæpe de virorum, nec de priuatorum modo,
sed etiam magistratuum sumptibus audistis: diuersisque duobus vitiis, auaritia
& luxuria ciuitatem laborare: quæ pestes omnia magna imperia euerterunt.
Hæc ego quo melior lætiorque indies fortuna reipub. est, quo magis imperium
crescit, & iam in Græciam Asiamq; transcendimus, omnibus libidinum illece-
bris repletas, & regias etiam attrectamus gazas: eo plus horreo, ne illæ magis
res nos ceperint, quam nos illas. Infesta, mihi credite, signa ab Syracusis illata
sunt huic vrbi. iam nimis multos audio Corinthi & Athenarum ornamẽta lau-
dantes mirantesque, & antefixa fictilia deorum Romanorum ridentes. ego hos
malo propitios deos, & ita spero futuros, si in suis manere sedib. patiemur. Pa-
trum nostrorum memoria per legatum Cyneam Pyrrhus non virorum modo,
sed etiam mulierum animos donis tentauit. nondum lex Oppida ad coërcen-
dam luxuriam muliebrem lata erat: tamen nulla accepit. quam causam fuisse
censetis eadem fuit, quę maioribus nostris nihil de hac re lege sanciendi. Nul-
B la erat luxuria, quę coërceretur. Sicut ante morbos necesse est cognitos esse,
quam remedia eorum: sic cupiditates prius natæ sunt, quam leges quę iis mo-
dum facerent. Quid legem Liciniam excitauit de quingentis iugeribus, nisi in-
gens cupido agros continuandi? Quid legem Cinciam de donis & muneribus,
nisi quia vectigalis iam & stipẽdiaria plebs esse senatui cœperat? Itaq; minime
mirum est, nec Oppiam nec aliam vllam tum legem desideratam esse quę mo-
dum sumptibus mulierum faceret, cum aurum & purpuram data & oblata vi-
tro non accipiebant. Si nunc cum illis donis Cyneas vrbem circumiret, stan-
tes in publico inuenisset quæ acciperent. Atq; ego nonnullarum cupiditatum
ne causam quidem aut rationem inire possum. Nam vt quod alij liceat, tibi non
licere, aliquid fortasse naturalis aut pudoris, aut indignationis habeat: sic æ-
quato omnium cultu, quid vnaquæque vestrũm veretur, ne in se conspiciatur?
Pessimus quidem pudor est vel parsimoniæ vel paupertatis, sed vtrunq; lex vo-
bis demit, cum id quod habere non licet, non habetis. Hanc, inquit, ipsam æq-
quationem non fero, illa locuples, cur non insignis auro & purpura conspiciori?
cur paupertas aliarum sub hac legis specie latet, vt quod habere non possunt,
habituræ, si liceret, fuisse videantur? Vultis hoc certamen vxoribus vestris inij-
C cere Quirites, vt diuites id habere velint, quod nulla alia possit? pauperes, ne
ob hoc ipsum contemnantur, supra vires se extendant? Ne simul pudere quod
non oportet, cœperit quod oportet, non pudebit. Quæ de suo poterit, parabit:
quę non poterit, virum rogabit. Miserum illum virũ, & qui exoratus, & qui non
exoratus erit, cum quod ipse non dederit, datum ab alio videbit. Nunc vulgo
alienos viros rogant, & quod maius est, legem & suffragia rogant, & à quibusdã
impetrant aduersus te & rem tuam & liberos tuos inexorabiles. simul lex mo-
dum sumptib. vxoris tuæ facere desierit: tu nunquã facies. Nolite eodem loco
existimare Quirites futuram rem, quo fuit antequam lex de hoc ferretur. & ho-
minem improbum non accusari tutius est, quam absolui: & luxuria non mota
tolerabilior esset, quam erit nunc ipsa vinculis, sicut fera bestia, irritata, deinde
emissa. Ego nullo modo abrogandam legem Oppiam censeo. vos quod faxitis,
deos omnes fortunare velim. Post hæc tribuni quoque plebis, qui se intercessu-
ros professi erant, cum pauca in eandem sententiam adiecissent, tum L. Valeri-
us prorogatione ab se promulgata ita disseruit: Si priuati tantummodũ ad sua-
dendum dissuadendumque id quod à nobis rogatur, processissent, ego quoque
cum satis dictũ pro vtraq; parte existimarem, tacitus suffragia vestra expectas-
sem. Nunc cum vir grauissimus Cos. M. Porcius non auctoritate solum, quę ta-
cita satis momenti habuisset, sed oratione etiã longa & accurata infectatus sit
rogationem nostram, necesse est paucis respondere. qui tamen plura verba in

castigan-

» castigandis matroni», quam in rogatione nostra dissuadenda consumpsit. Et
» quidem vt in dubio poneret, vtrum id quod reprehenderet, matronæ sua spon-
» te, an nobis auctoribus fecissent. Rem defendam, non nos: in quo iecit magis
» hæc Cos. verbotenus, quam vt re insimularet. Cœtum & seditiones, & interdum
» secessionem mulièbrem appellauit, quòd matronæ in publico vos rogassent, vt
» legem in se latam per bellum temporibus duris, in pace & florente ac beata re-
» pub. abrogaretis. Verba magna, quæ rei augendę causa conquirantur, & hæc &
» alia esse scio, & M. Catonem oratorem non solum grauem, sed interdum etiam
» trucem esse scimus omnes, cùm ingenio sit mitis. Nam quid tandem noui ma-
» tronæ fecerunt, quòd frequentes in causa ad se petinente in publicum proces-
» serunt? nunquam ante hoc tempus in publico apparuerunt? Tuas aduersus ea
» Origines reuoluam, accipe quoties id fecerint, & quidem semper bono publi-
» co. Iam a principio regnante Romulo, cum Capitolio ab Sabinis capto, medio
» in foro signis collatis dimicaretur, nonne intercursu matronarum inter acies
» duas, prælium sedarum est? Quid regibus exactis, cùm Coriolano Martio duæ
» legiones Volscorum castra ad quintum lapidem posuissent, nonne id agmen
» quo obruta hæc vrbs esset, matronæ auertenunt? Iam vrbe capta à Gallis, au-
» rum, quo vrbs redempta est, nempe matronæ consensu omnium in publicum
» contulerunt. Proximo bello (ne antiqua repetam) nonne & cum pecunia opus
» fuit, viduarum pecuniæ adiuuerunt ærarium? & cum dij quoq; noui ad opem
» ferendam dubijs rebus accerserentur: matronæ vniuersæ ad mare profectæ
» sunt ad matrem Idæam accipiendam? Dissimiles, inquit, causæ sunt. nec mihi
» causas æquare propositum est. nihil noui factum purgare satis est. Cæterum
» quod in rebus ad omnes pariter viros fœminasq; pertinentibus feciſſe eas nè-
» mo miratus est, in causa proprie ad ipsas pertinente miramur feciſſe? Quid au-
» tem fecerunt? superbas, medius fidius aures habemus, si cùm domini seruorum
» non fastidiant preces, nos rogari ab honestis fœminis indignamur? Venio nunc
» ad id de quo agitur: in quo duplex consulis oratio fuit. nam & legē vllam om-
» nino abrogari est indignatus, & eam præcipue legem, quæ luxuriæ mulebris
» coercendæ causa lata esset. & illa communis pro legibus visa consularis ora-
» est: & hæc aduersus luxuriam seueriſſimis moribus conueniebant. Itaque pe-
» culū est, nisi quid in vtraq; vani sit docuerimus, ne quis error vobis offundatur.
» Ego enim quemadmodum ex his legibus, quæ non in tempus aliquod, sed per-
» petuæ vtilitatis causa in æternum latæ sunt, nullam abrogari debere fateor, nisi
» quam aut vsus coarguit, aut status aliquis reipub. inutilem fecit: sic quas tem-
» pora aliqua desiderarunt leges, mortales (vt ita dicam) & temporibus ipsis mu-
» tabiles esse video. quæ in pace latæ sunt, plerumq; bellum abrogat: quę in bel- C
» lo, pax: vt in nauis administratione alia in secunda, alia in aduersa tempestate
» vsui sunt. Hæc cùm ita natura distincta sint, ex vtro tandē genere ea lex esse vi-
» deatur, quam abrogamus? Quid vetus regia lex, simul cum ipsa vrbe nata? aut
» (quod secundum est) à decemuiris ad condenda iura creatis in XII. tabulis
» scripta? sine qua cum maiores nostri non existimarint matronale decus seruari
» posse: nobis quoq; ferendum sit, ne cum ea pudorem sanctitatemq; fœminæ
» abrogemus? Quis igitur nescit nouam istam legem esse, Q. Fabio, T. Sempronio
» consulibus XX. annis antè latam? sine qua cum per tot annos matronæ opti-
» mis moribus vixerint: quod tandem ne abrogata ea effundantur ad luxuriam,
» periculum est? Nam si ista lex ideo lata esset, vt finiret libidinem mulierem,
» verendum foret, ne abrogata incitaret. cur sit autem lata, ipsum indicauit tem-
» pus. Annibal in Italia erat victor ad Cannas. iam Tarentum, iam Arpos, iam
» Capuam habebat: ad vrbem Romam admoturus exercitum videbatur, defe-
» cerant socij, non milites in supplementum, non socios nauales ad classem tue-
» dam, non pecuniam in ærario habebamus. serui, quibus arma darentur, ita vt
» precium pro ijs bello perfecto dominis solueretur, emebantur, in eandem
» diem frumentum & cætera quæ belli vsus postulabant, præbenda publicani

sc

A seruaturos professi erant: senior ad remum, numero ex censu constituto cum stipendio nostro dabamus: aurum & argentum omne, à senatoribus cius rei inde ortis, in publicum conferebamus. viduæ & pupilli pecunias suas in ærarium deferebant: cautum erat, quo ne plus auri & argenti fieri, quo ne plus signati argenti & aris domi haberemus. Tali tempore in luxuria & ornatu matronæ occupatæ erant, vt ad eam coërcendam lex Oppia desiderata fit: cum quia Cereris sacrificium lugentibus omnibus matronis intermissum erat, senatus finiit lustrum triginta diebus infitiæ. Cui non apparet, ob inopiam & miseriam ciuitatis, quia omnium priuatorum pecuniæ in vsum publicum vertendæ erant, istas leges scriptam, tamdiu manauram, quamdiu causa scribendæ legis manisset? Nam si quæ tunc temporis causa aut decreuit senatus, aut populus iussit, in perpetuum seruari oportet? cur pecunias reddimus priuatis? cur publica præsenti pecunia locamus? cur sentes quæ milicent non eximuntur? cur priuati non damus? temnes, sicut tunc decimas? Omnes alij ordines, omnes homines mutationem in meliorem statum reipublicæ sentent: ad conjuges tantum nostras pacis & tranquillitatis publicæ fructus nō peruenietis? Purpura viri vtemur? prætextati in magistratibus iu sacerdotijs liberi nostri prætextis purpura togis vicesim magistratib. in coloniis municipijsque, hic Romæ infimo genere magnis vicorum, togæ prætextæ habendæ ius permittemus? nec vt id vlui solum habeant tantum insigne, sed etiam vt cum eo crementur mortui: fœminis dū taxat purpuræ vsu interdicemus? & cum tibi viro licebit purpura in veste stragula vti, matrem familias tuam purpureum amiculum habere non sines? & equus tuus speciosius instratus erit, quam vxor vestita? Sed ni purpura, quæ teritur, absumitur, iniustam quidem, sed aliquam tamen causam tenacitatis video: in auro vero, in quo præter manus pretium nihil interest emptoris, fit, quæ malignitas est, præsidium ponis in eo est & ad publicos, & ad priuatos vsus: sicuti experiemini. Nullam mulierem inter se signatum, quando nulla haberet, efferebat. At Hercule vniuersæ dolor & indignatio erit, cum sociorum Latini nominis vxoribus videant ea concessa ornamenta, quæ sibi adempta sint: cum insignia eas esse auro & purpura: eam illas vehi per vrbem, se pedibus sequi tanquam in illarum ciuitatibus, non in sua imperium sit. Virorum hoc animos vulnerare posset: quid mulierosarum censetis, quas etiam parua mouent? Non magistratus, nec sacerdotia, nec triumphi, nec insignia, nec dona aut spolia bellica his contingere possunt: mundities, & ornatus, & cultus, hæc fœminarum insignia sunt: his gaudent & gloriantur, hanc mundam muliebrem appellarunt maiores nostri. Quid aliud in luctu, quam purpuram atque aurum deponenciquid cum eluxerunt, sumunt? quid in gratulationibus supplicationibusque, nisi excellentiorem ornatum adhibent? Sciet si legem Oppiam abrogaueritis, non vestis abolita erit: si quid eius vetare volueritis, quod nunc lex vetat. Minus filia, vxores, sorores, etiam quibuldam in manu erunt. Nunquam salutis suæ cuiuis seruitus mulebris, & ipse libertatem, quam videtis & orbis facit, detestantur. In vestro arbitrio suum ornatum, quam in legis malunt esse, & vestris manu & tutela, non in suo imperio debetis habere eas, & malle patres vos aut viros, quam dominos dici. Inuidiosis nominibus vtebatur modo consul seditionem muliebrem & secessionem appellādo. Id enim periculum est, ne sacrum montem, sicut quondam irata plebs, aut Auentinum capiant. Patiendum huic infirmitati est quodcunque vos cenlueritis, quo plus poterit is, eo modestius imperio vti debetis. Hæc cum contra legem, quæque lege dicta essent, aliquanto maior frequentia mulierum postero die sese in publicum effudit? vndique agmine omnes Brutorum ianuas obsederunt, qui collegarum rogationi intercedebant: nec ante abstiterunt, quam remissa intercessio à tribunis est. Nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent. annis viginti post abrogata est, quam lata. M. Porcius consul, postea quam abrogata est Oppia lex, extemplo viginti quinque nauibus

longis, quarum quinque sociorum erant, ad Lunæ portum profectus, eodemque exercitu conuenire iusso, & edicto per oram maritimam misso nauibus omnis generis contractis, à Luna proficiscens edixit vt ad portum Pyrenæi sequerentur, indeque se frequenti classe ad hostes iturum. Præteruecti Ligustinos montes, sinumque Gallicum, ad diem quam edixerat, conuenerunt. Inde Rhodam ventum, & præsidium Hispanorum, quod in castello erat, vi deiectum. ab Rhoda secundo vento Emporias peruentum. ibi copiæ omnes, præter socios nauales, in terram expositæ. Iam tunc Emporiæ duo oppida erant muro diuisa, vnum Græci habebant à Phocæa, vnde & Massilienses oriundi; alterum Hispani, sed Græcum oppidum in mare expositum, totum orbem muri minus quadringentos passus patentem habebat: Hispanis retractior à mari tum millium passuum in circuitu murus erat. Tertium genus Romani coloni ab diuo Cæsare post deiectos Pompeij liberos adiecti, nunc in corpus vnum cõfusi omnes. Hispanis prius, postremo & Græcis in ciuitatem Romanam adscita. Miraretur quis, cum cerneret aperto mari, ab altera parte, ab altera Hispanis, tam ferè & bellicosæ genti obiectos, quæ res eos tutaretur. disciplina erat custos infirmitatis, quam inter validiores optime timor continet. Patrem muri versam in agros egregie munitam habebant, vna tantum in eam regionem porta impositâ; cuius assiduus custos semper aliquis ex magistratib. erat: nocte pars tertia ciuium in muris excubabant: neque moris tantum aut legis causa, sed quanta si hostis ad portas esset, obseruabant vigilias, & circumibant curæ. Hispanum neminem in vrbem recipiebant, ne ipsis quidem temere vrbe excedebant. ad mare patebat omnib. exitus, porta ad Hispanorum oppidum versa nunquã nisi frequentes. pars tertia fere, cuius proximi nocte vigiliæ in muris fuerant, egrediebantur. causa exeundi hæc erat: commercio eorum Hispani imprudentes maris gaudebant: mercarique, & ipsi ea quæ externa nauibus inuehebantur, & agrorum exhibere fructus volebant, cuius mutui vsus desiderium, vt Hispaniæ vrbs Græcis pateret, faciebat. Etant etiam eo tutiores, quod sub vmbra Romanæ amicitiæ latebant, quam sicut minoribus viribus quam Massilienses, ita pari colebant fide. tunc quoque consulem exercitumque comiter ac benigne receperunt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret vbi & quanta bellicum copiæ essent, vt ne mora quidem segnis esset omne id tempus exercendis militib. consumpsit. Id erat forte tempus anni, vt frumentũ in areis Hispani haberent. Itaq; redemptoribus vectis frumentum parare, ac Romã dimittere. Bellũ inquit, seipsum alet. profectus ab Emporijs agros hostium vrit vastatq; omnia fuga & terrore cõplet. Eodem tempore M. Heluio decedenti ex vlteriore Hispania cum præsidio sex millium dato ab Appio Claudio prætore, Celtiberi agmine ingẽti ad oppidum Illiturgi occurrerãt. Vaginti millia armatorum fuisse Valerius scribit: duodecim millia ex iis cæsa, oppidũ Illiturgi receptum, & puberes omnes interfectos. Inde ad castra Catonis Helujus peruenit, & quo tutiora iam ab hostib. regio erat, præsidio in vlteriorẽ Hispaniam remisso, Romã est profectus: & ob rem feliciter gestã ouans vrbẽ est ingressus. Argenti infecti inlati in aerarium quatuordecim millia pondo septingẽta triginta duo, & signati bigatorum XVII. millia XXIIII. & Oscensis argenti CXX. millia CCCCXXXVIII. Causa triumphi negandi senatui fuit, quod alieno auspicio, & in alienæ prouinciæ pugnasset. Cæterum biennio post redierat, cum prouincia successori Q. Minutio tradita, annum insequentem retentus ibi longo & graui morbo fuisset. Itaque duobus modo mensibus ante Helujus ouans vrbem est ingressus, quam successor eius Q. Minutius triumpharet. Hic quoq; tulit argenti pondo triginta quatuor millia octingenta, bigatorũ LXXVIII. millia, & Oscensis argẽti CCLXXVIII. millia. In Hispania interim consul haud procul Emporijs castra habebat, eo legati tres ab Illergetum regulo Biliistage, in quib. vnus filius erat, venerunt, qui orarent castella sua oppugnari nec spem vllam esse resistendi, nisi præsidio Romanus miles esset, V. millia militũ satis esse; nec hostes, si tanta manus venisset,

manſuros

A missos. Ad ea consul, moueri quidē se vel periculo eorum, vel meru dicere sed sibi nequaquam tantum copiarum esse, vt cum magna vis hostium haud procul absit, eum qua mox signis collatis dimicandum sibi in dies expectet, dimisso exercitum, minuere tuto vires posset. Legati vbi hæc audiuerunt, flentes ad genua consulis prouoluuntur. orant, ne se in rebus tam trepidis deserat, quò enim se repulsos ab Romanis ituros? nullos se socios, nihil vsquam in terris aliud spei habere potuisse, se extra id periculum esse, si decedere fide, si commutare cum exteris voluissent. nullis minis, nullis terroribus se motos, sperantes satis opis & auxilij sibi in Romanis esse. id si nullum sit, si sibi à consule negetur, deos homines que se testes facere, iniustos & coactos se, ne eadem quæ Saguntini passi sunt, patiantur, defecturos, & cum exteris potius Hispanis quā solos perituros esse. Et illo quidem die sic sine responso dimissi. Consulem nocte quæ insecuta est, anceps cura agitare, nolle deserere socios, nolle minuere exercitum, quod aut morā sibi ad dimicandum, aut in dimicando periculū afferre posset. stat sententia nō minuere copias, ne quid interim hostes inferant inimiciæ socijs spem pro re ostendendam censet. Sæpe vana pro veris, maxime in bello valmisse: & credentem se aliquid auxilij habere, perinde atque haberet, ipsa fiducia & sperando atque audendo seruatum. Postero die legatis
B respondit: quanquam vereatur, ne suas vires alijs eas commodando minuat, tamen illorum se temporis ac periculi magis quam sui rationem habere. denunciari militum parti tertiæ ex omnibus cohortibus iubet, vt cibum quem in naues imponant, mature coquant: naues que in diem tertium expediri iussit. duos ex legatis Bilistagi atque Ilergetibus nunciare ea iubet. filium reguli comitem habendo, & muneribus apud se retinet. Legati non ante profecti quam impositos in naues milites viderunt: id pro haud dubio iam nunciantes, non suos modo, sed etiam hostes fama Romani auxilij aduentantis impleuerunt. Consul vbi satis quod in speciem fuit, ostentatum est, reuocari ex nauibus milites iubet, ipse cum iam id tempus noctis appeteret, quo geri res possent: castra hyberna mille passuum ab Emporijs posuit inde per occasiones nunc hac parte, nunc illa, modico præsidio castris relicto, prædatum milites in hostium agros educebat. Nocte ferme proficiscebantur, vt & quam longissimè a castris procederent, & inopinantes opprimerent. & exercebat eo tempore nouos milites, &
C hostium magna vis excipiebatur, nec iam egredi extra munimenta castellorum audebant. Vbi satis admodum & suorum & hostium animos est expertus, conuocari tribunos præfectosque, & equites omnes & centuriones iussit. Tempus, inquit, quod sæpe optastis, venit, quo vobis potestas fiet virtutem vestrā ostendendi. Ad hoc prædonum magis quam bellantium militū suis more. Nunc ipsa pugna hostes cum hostibus conferetis manus, non agros inde populabundi sed vrbium opes haurire licebit. Patres nostri cum in Hispania Carthaginiensium & imperatores ibi & exercitus essent: ipsi nullum imperatorem, nullum ea milites haberent: tamen ad eos hoc in fœdere voluerunt, vt imperij sui Iberus fluuius esset finis. Nunc tum duo prætores, cum Cos. cum tres exercites Romani Hispaniam obtinebant: Carthaginiensium iam prope decem annis nemo in his prouincijs fuit: imperium nobis citra Iberum amissum est. hoc armis & virtute recuperetis oportet: & nationem rebellantem magis re- "
metu quam constantes bellantem, iugum quo se exuit, accipere rursus cogatis. In hunc modum maxime adhortatus, pronunciat se nocte ad castra hostium ducturum. Ita ad corpora curanda dimissi. Nocte media, cum auspicio operam dedisset, profectus, vt locum quem vellet, priusquam hostes sentirent, caperet: præter castra hostium circumducit: & prima luce acie instructa subiugum vallum tres cohortes mittit. Mirantes barbari à tergo apparuisse Romanum, discurrere ipsi ad arma. Interim consul apud suos. Nusquam nisi in virtute spes est, milites, inquit, & ego sedulo, ne esset, feci. inter castra nostra & nos, medij hostes: ab tergo hostium ager est. Quod pulcherrimum, idem tutissimum

est in virtute spem positam habere. Sub hæc cohortes recipi iubet, vt barbaros A
simulatione fugæ elicerent. Id quod crediderat, euenit. pertinuisse & cedere ra-
ti Romanos, porta erumpunt: & quantum inter castra sua & hostium aciem
relictum erat loci, armatis complent. Dum trepidant acie instruenda, consul
iam paratis ordinatisque omnibus, incompositos aggreditur. equites primos
ab vtroque cornu in pugnam induxit, sed in dextro extemplo pulsi, cedentesq;
trepidi etiam pediti terrorem intulere. Quod vbi vidit Consul duas cohortes
delectas ab dextro latere hostium circumduci iubet: & ab tergo se ostendere
prius quam concurrerent peditū acies. Is terror obiectus hosti, rem meto Ro-
manorum equitum inclinatam æquauit. tamen adeo turbati erant dextræ ala
equites peditesque, vt quosdam Cos. manu ipse reprehenderit, & aduersos in
hostem verterit. ita & quamdiu missilibus pugnatum est, anceps pugna erat, &
iam ab dextera parte, vnde terror & fuga cœperat, ægre Romanus resistebat,
à sinistro cornu & ab fronte vrgebantur barbari, & cohortes ab tergo instan-
tes pauidi respiciebant. Vt emissis soliferreis falaricisque gladios strinxerunt,
tum velut redintegrata est pugna. non cæcis ictibus procul ex improuiso vul-
nerabantur: sed pede collato, tota in virtute ac viribus spes erat. Fessos iam suo-
os Cos. ex secunda acie subsidiarijs cohortibus in pugnam inductis, accendit
noua acies facta, integri recentibus telis fatigatos adorti hostes, primum a- B
cri impetu velut cuneo perculerunt: deinde dissipatos in fugam auerterunt:
effusoque per agros cursu, castra repetebantur. Vbi omnia fuga completa vi-
dit Cato: ipse ad secundam legionem, quæ in subsidio posita erat, equo reuehi-
tur: & signa præ se ferri, plenoq; gradu ad castra hostium oppugnanda succe-
dere iubet. si quis extra ordinem aui diu procurrit, & ipse inter equitum spa
peruolitat, & tribunos centuriones q; castigare iubet. Iam castra hostium oppug-
nabantur: saxisq; & fundibus & omni genere telorum summouebantur à vallo
Romani. vbi recens admota legio est, tum & oppugnantibus animus creuit, &
infensius hostes pro vallo pugnabant. Cos omnia peculi perlustrat: vt qua mi-
ma vi resistatur, ea parte irrumpat. ad sinistram portam infrequentes videt: eo
secundæ legiones principes hastatosq; induxit. Non sustinuit impetum eorum
statio quæ portæ opposita erat. & cæteri postea quam intra vallū hostes viden
ipsis castris exuti, signa armaq; abijciunt. cæduntur in portis suo metipsi agmi-
ne in arcto hærentes. secundani tergo hostium cæduntur, cæteri castra diripiunt.
Valerius Antias supra sexaginta millia hostium cæsa eo die scribit. Cato ipse
haud sane detrectator laudum suarum multos cæsos ait, numerum nō asseue-
Tria eo die laudabilia fecisse putatur. Vnum, quod circumductio exercitu pro-
cul nauib. suis castrisque, vbi spem nisi in virtute haberent, inter medios hostes C
prælium cōmisit. alterum, quod cohortes ab tergo hostibus obiecit. tertium,
quod secundam legionem, cæteris omnibus effusis ad sequendos hostes, ple-
nō gradu sub signis compositam instructamq; subire ad portam castrorum ius-
sit. Nihil deinde à victoria cessatum. cum receptui signo dato suos spolijs onu-
stos in castra reduxisset, paucis horis noctis ad quietē datis, ad prædandum in
agros duxit. effusus, vt sparsis hostib. fuga, prædari sunt. quæ res non minus ei
pugna pridie aduersa Emporitanos Hispanos accolasq; eorum in deditionem
compulit. multi & aliarum ciuitatum, qui Emporias perfugerant, dediderunt
sa. quos omnes appellatos benigne, vinoq; & cibo curatos, domos dimisit. Ces-
sim inde castra mouit. & quacunq; incedebat agmen, legati de dentium ci-
uitates suas occurrebant. & cum Tarracōnem venit, iam omnis eis Iberum His-
pania pordomita erat, captiuiq; & Romani & socium ac Latini nominis vari
casibus in Hispania oppressi, domum Cosa barbaris reducebantur. Fama de-
inde vulgatur, Cos in Turdetaniam exercitum ducturum: & ad deuios mon-
nos profecturum etiam falso perlatum est. Ad hunc vanum & sine auctore ul
rumorem Bergistanorum ciuitatis septem castella defecerūt, eos de dacto re-
cepit. Cos. sine memorando prælio in potestatem redegit. Hac ita rectō

post

A post ijdem, regresso Tarraconem Cos. priusquam inde quoquam procederet, defecerunt. Iterum subacti: sed non eadem venia victis fuit. sub corona venire omnes, ne sæpius pacem solicitarent. Interim Pub. Manlius prætor, exercitu vetere à Q. Minutio, cui successerat, accepto, adiuncto & Ap. Claudij Neronis ex vlteriore Hispania vetere item exercitu, in Turdetaniā proficiscitur. Omnium Hispanorum maxime imbelles habentur Turdetani. freti tamen multitudine sua, obuiam ierunt agmini Rom. Eques immissus turbauit extemplo aciem eorum. pedestre prælium nullius ferme certaminis fuit. milites veteres periti hostium bellique haud dubiam pugnam fecerunt. Nec tamen ea pugna debellatum est. X. millia Celtiberûm mercede Turdetani conduxerunt, alienisque armis parabant bellum. Cos interim rebellione Bergistanorum ictus, ceteras quoque ciuitates ratus per occasionem idem facturas, arma omnibus eis Ibero cum Hispanis ademit. quā rem adeo ægre passi, vt multi mortem sibi ipsi consciscerent: ferox gens nullam vitam rati sine armis esse. Quod vbi Cos. renunciatum est, senatores omnium ciuitatum ad se vocari iussit, atq; ijs: Non nostra inquit, « magis quam vestra refert vos non rebellare. siquidem id maiore Hispanorum « malo quam exercitus Romani labore semper adhuc factum est. id vt ne fiat, v- « no modo arbitror caueri posse, si effectum erit, ne possitis rebellare. volo id quā « B mollissima via consequi, vos quoq; in ea re consilio me adiuuate. nullum liben- « tius sequar, quam quod vosmetipsi attuleritis. Tacentib. spacium se ad delibe- « randum dierum paucorum dare dixit. cum reuocati secundo quoque concilio tacuissent, vno die muris omnium dirutis ad eos qui nondum parebant, profectus: vt in quanq; regionem venerat, omnes qui circa incolebant populos in deditionem accepit. Segesticam tantum grauem atq; opulentam ciuitatem vineis & pluteis cepit. Eo maiorem habebat difficultatem in subigendis hostibus, quam qui primi venerant in Hispaniam, quod ad illos tædio, imperij Carthaginiensium Hispani deficiebant. huic ex vsurpata libertate in seruitutē velut asserendi erant. & ita mota omnia accepit. vt alij in armis essēt, alij obsidione ad defectionē cogerentur. nec nisi in tempore subuentum foret, vltra sustentaturi fuerint. Sed in Cos. ea vis animi atq; ingenij fuit, vt omnia maxima minimaque per se aditet atq; ageret: nec cogitaret modo imperaretq; quæ in rem essent, sed pleraque ipse per se tranfigeret: nec in quenquam omnium grauius seueriusque, quam in semetipsum imperium exerceret: parsimonia & vigiliis & labore cum vltimis militum certaret: nec quicquam in exercitu suo præcipui, præter honorem atque imperium haberet. Difficilius bellum in Turdetania prætori Pub. Manlio Celtiberi mercede exciti ab hostibus, sicut ante dictū est, C faciebant. itaque eò Cos. accersitus literis prætoris legiones duxit. Vbi eo venit (castra separatim Celtiberi & Turdetani habebāt) cum Turdetanis extemplo leuia prælia incursantes in stationes eorum Romani facere: semperq; victores ex quamuis temere cœpto certamine abire. Ad Celtiberos in colloquium tribunos militum ire Cos. atq; ijs trium conditionum electionem ferre iubet. Primam, si transire ad Romanos velint, & duplex stipendium accipere, quā quantum à Turdetanis pepigisset. alteram, si domos abire, publica fide accepta, nihil eam rem noxæ futuram, quod hostibus se Romanorum iunxissent: tertiam, si vtique bellum placeat, diem locumque constituant, vbi secum armis decernant. A Celtiberis dies ad consultandum petita. concilium immissis Turdetanis habitum magno cum tumultu: eo minus decerni quicquam potuit. Cum incertum bellum an pax cum Celtiberis esset, commeatus tamen haud secus quam in pace, ex agris castellisq; hostium Romani portabant, deia sæpe munimenta eorum, velut communi pacto commercio priuatis indicijs ingredientes. Cos. vbi hostes ad pugnam elicere nequit, primùm prædatum sub signis aliquot expeditas cohortes in agrum integrę regionis ducit. deinde audito, Saguntiæ Celtiberûm omnes sarcinas impedimentaque relicta eo pergit ducere ad oppugnandum. Posteaquam nulla mouentur re, persoluto stipendio non

suis modo, sed etiam prætoris militibus, relictoque omni exercitu in castris prætorianis, ipse cum septem cohortibus ad Iberum est regressus. Ea tam exigua manu oppida aliquot cepit. defecere ad eum Sedetani, Ausetani, Suessetani, Lacetanoi, deuiam & syluestrem gentem, cum insita feritas continebat in armis, tum conscientia, dum Cos. exercitusque Turdulo bello est occupatus, depopulatorum subitis incursionibus sociorum. Igitur ad oppidum eorum oppugnandum Cos. ducit non Romanas modo cohortes, sed iuuentutem etiam merito infensorum ijs sociorum. Oppidum longum in latitudinem haud quaquam tantundem patens habebat. Quadringentos inde ferme passus cōstitit signum, ubi delectarum cohortium stationem relinquens, præcipit eis, ne se ex eo loco ante mouerent, quam ipse ad eos veniisset. cæteras copias ad vlteriorem partem vrbis circumducit. Maximum ex omnibus auxilijs numerum Suessetanæ iuuentutis habebat, eos ad murum oppugnandum subire iubet. Quorum vbi arma signaq; Lacetani cognouere: memores quam sæpe in agro eorum impune persultassent, quoties ipsos signis collatis fudissent fugassentq; : patefacta repente porta, vniuersi in eos eruumpunt. Vix clamorem eorum, ne dum impetum Suessetani tulere. quod posteaquam, sicut futurum ratus erat, Cos. fieri eiani vidit, equo citato subter murum hostium ad cohortes aduehitur: atq; eas arreptas, effusis omnibus ad sequendos Suessetanos, quā silentium ac solitudo erat, in vrbem inducit: priusquam omnia cepit, quam se reciperent Lacetani. Mox ipsos nihil præter arma habentes in deditionem accepit. Confestim inde victor ad Vergium castrum ducit. Receptaculum id maxime prædonum erat: & inde incursiones in agros pacatos prouinciæ eius fiebant. Transfugit inde ad Cos. princeps Vergestanus: & purgare se ac populares cœpit, non esse in manu ipsis rempublicam. prædones receptos totum suæ potestatis id castrum fecisse. Cos. eum domum redire. confecta aliqua probabili cur abfuisset causa, iussit. cum se muros subisse cerneret, intentosq; prædones ad tuenda mœnia esse tum vti cum suæ factionis hominibus meminisset arcē occupare. Id vti præceperat, factum repente anceps terror, hinc muros ascendentibus Romanis, illinc arce capta, barbaros circumuasit. Huius potitus loci Cos. eos qui arcem tenuerant, liberos esse cum cognatis, suaq; habere iussit: Vergestanos cæteros quæstori vt venderet, imperauit. de prædonibus supplicium sumpsit. Pacata prouincia, vectigalia magna instituit ex ferrarijs argentarijsque, quibus tum institutis locupletior indies prouincia fuit. Ob has res gestas in Hispania, supplicationem in triduum Patres decreuerunt. Eadem ætate alter Cos. L. Valerius Flaccus in Gallia cum Boiorum exercitu propter Licaniam syluam signis collatis secundo prælio conflixit. Octo millia Gallorū cæsa traduntur. cæteris omisso bello in vicos suos atq; agros dilapsi. Cos. reliquū ætatis circa Padū Placentiæ & Cremonæ exercitum habuit, restituitq; quæ in ijs oppidis bello dirupta fuerant. Cum hic status rerū in Italia Hispaniaq; esset, T. Quintio in Græcia ita hybernis actis, vt exceptis Aetolis, quib. nec prosperæ victoriæ præmia cōtigerant, nec diu quies placere poterat, vniuersa Græcia simul pacis libertatisque perfruens bonis, egregie statu suo gauderet: nec magis in bello virtutem Romani ducis, quā in victoria temperantiam iustitiamq; & moderationē miraretur: senatusconsultum, quo bellum aduersus Nabin Lacedæmonium decretum erat, affertur. quo lecto Quintius, conuentus Corinthum omnium sociarum ciuitatum legationibus in diem certam edicto, vbi frequentes vndiq; principes conuenerunt, ita vt ne Aetoli quidem abessent, tali oratione est vsus: Bellum aduersus Philippum non magis communi animo consilioque Romani & Græci gesserunt, quam vtrique suas causas belli habuerunt. Nam & Romanorum amicitiam, nunc Carthaginienses hostes eorum iuuando, nunc hic socijs nostris oppugnandis violauerat: & in vos tales fuit, vt nobis, etiam si nostrarum obliuiscerēmur iniuriarum, vestræ iniuriæ satis digna causa belli fuerint. Hodierna consultatio tota ex vobis pendet. Refero enim ad vos, vtrum

Argos,

A Argos, sicut scitis ipsi, ab Nabide occupatos, pati velitis sub ditione eius esse: an æquum censeatis, nobilissimam vetustissimamq; ciuitatem in media Græcia sitam, repeti in libertatem: & eodem statu, quo cæteras vrbes Peloponnesi & Græciæ esse. Hæc consultatio, vt videtis, tota de re pertinente ad vos est: Romanos nihil contingit, nisi quatenus liberatæ Græciæ vnius ciuitatis seruitus nos plenam nec integram gloriam esse sinit. Cæterùm si vos nec cura eius ciuitatis, nec exemplum, nec periculũ mouet, ne serpat latius contagio eius mali nos æqui boniq; facimus. de hac re vos consulo, staturus eo quod plures censueritis. Post orationẽ Romani imperatoris percensẽri aliorum sententiæ cœptæ sunt. Cum legatus Athenienſium, quantum poterat, gratijs agendis Romanorum in Græciam meritis extulisset, implorato auxilium aduersus Philippum tulisse opem, non rogatos vltrò aduersus tyrannum Nabin offerre auxilium: indignatusq; esset hæc tanta merita sermonibus tamen aliquorum carpi, futura calumniantium, cum fateri potius præteritorum gratiam deberent: apparebat inceſſi Aetolos. Igitur Alexander princeps gentis inuectus primùm in Athenienses, qui libertatis quondam duces & auctores, assentationis propriæ gratia communem causam proderent: quæstus deinde Achæos Philpp. quondam milites, postremùm ab inclinata eius fortuna transfugas, & Corinthũ recepisse, &
B id agere, vt Argos habeant: Aetolos primos hostes Philippi, semper socios Romanorum, pactos in fœdere suas vrbes agrosq; fore deuicto Philippo, fraudari Echino & Pharsalo: insimulauit fraudis Romanos, quod vano titulo libertatis ostentato, Chalcidem & Demetriadem præsidijs tenerent: qui Philippo cunctanti deducere inde præsidia, obijcere semper soliti sunt: nunquam, donec Demetrias Chalcisq; & Corinthus tenerentur, liberam Græciam fore: postremò, manendi in Græcia, retinendiq; exercitus Argos & Nabin causam facerent. Deportarent legiones in Italiam. Aetolos polliceri, aut conditionibus & voluntate sua Nabin præsidium Argis deducturum, aut vi atq; armis coacturos in potestate consentientis Græciæ esse. Hac vaniloquentia primùm Aristænum præ- «
torem Achæorum excitauit: Ne istuc, inquit, Iupiter Opt. Maxm. siuerit, Iuno «
que regina, cuius in tutela Argi sunt, vt illa ciuitas inter tyrannũ Lacedæmoniũ «
& latrones Aetolos præmium sit posita in eo discrimine, vt miserius à nobis re- «
cipiatur, quã ab illo capta est. Mare interiectum ab istis prædonibus nõ tuetur «
nos T. Quinti: quid si in media Peloponneſo arcem sibi fecerint, futurũ nobis «
esse Linguã tantùm Græcorum habent, sicut speciem hominum: moribus iti- «
busq; efferatioribus quã vlli barbari, imo quam rapacissimę belluę vtuntur. Ita- «
que vos rogamus Romani, vt & ab Nabide Argos recuperetis, & ita res Græciæ «
C cõstituatis, vt à latrocinio quoq; Aetolorum satis pacata hæc relinquatis. Ro- «
manus cunctis vndique increpantibus Aetolos, responsurum se fuisse ijs dix- «
it, nisi ita infensos omnes in eos videret, vt sedandi potius, quam irritãdi essent. «
contentum itaq; opinione ea quæ de Romanis Aetolisque esset, referre se dix-
it, quid de Nabidis bello placeret, nisi redderet Achæis Argos. Cum omnes
bellum decreuissent, auxilia vt pro viribus suis quæque ciuitates mitterent, est
hortatus. Ad Aetolos legatum etiam misit, magis vt nudaret animos, id quod
euenit, quam spe impetrari posse. Tribunis militum vt exercitum ab Elatia ac-
cerserent, imperauit. Per eosdem dies & Antiochi legatis de societate a-
gentibus respondit, nihil se absentibus decem legatis sententiæ habere, Ro-
mam eundum ad senatum ijs esse. Ipse copias eductas ab Elatia ducere Argos
pergit. atq; ei circa Cleonas Aristęnus prætor cum X. millibus Achęorum, equi-
tibus mille occurrit. & haud procul inde iunctis exercitibus posuerunt castra.
Postero die in campũ Argiuorũ descenderunt: & quatuor ferè millia ab Argis
locum castris capiunt. Præfectus præsidio Laconum erat Pythagoras, gener idẽ
tyranni, & vxoris eius frater: qui sub aduentum Romanorum, & vtrasque ar-
ces (nam duas habent Argi) & loca alia, quæ aut opportuna aut suspecta e-
rant, validis præsidijs firmauit. sed inter agenda hęc pauorem iniectum aduẽtu

Romanorum dissimulare haudquaquam poterat: & ad externum terrorem intestina etiam seditio accessit. Damocles erat Argiuus, adolescens maioris animi quam cõsilio: qui primò, iureiurando interposito, de præsidio expellendo cum idoneis collocutus, dum vires adijcere coniurationi studet, incautior fidei æstimator fuit. colloquentem eum cum suis satelles à præfecto missus cum accerseret, sensit proditum consilium esse: hortatusq; coniuratos qui aderant, vt potius quam extorti morerẽtur, arma secum caperent: atque ita cum paucis in forum ire pergit, clamitans, vt qui saluam rempubliçam vellent, auctorem & ducem se libertatis sequerentur. Haud sane mouit quenquam, quia nihil vsquã spei propinquæ, nedum satis firmi præsidij cernebant. Hæc vociferantem cum Lacedæmonij circumuentum cum suis interfecerunt, comprehensi deinde quidam & alij: ex ijs occisi plures, pauci in custodiam conjecti. multi proxima nocte funibus per murum demissi, ad Romanos transfugerunt. Quintius affirmantibus iis, si ad portas Romanus exercitus fuisset, non sine effectu futurum eum motum fuisse, & si propius castra admouerentur, non quieturos Argiuos: misit expeditos pedites equitesque, qui circa Cylarabin (gymnasium, id est, minus trecentos passus ab vrbe) cum erumpentibus à porta Lacedæmoniis prælium commiserunt, atque eos haud magno certamine compulerunt in vrbem. & castra eo ipso loco vbi pugnatum erat, imperator Romanus posuit. Diem inde vnum in speculis fuit, si quid noui motus oriretur. posteaquam oppressam metu ciuitatem vidit, aduocat concilium de oppugnandis Argis. Omnium principum Græciæ, præter Aristænum, eadem sententia erat, cum causa belli non alia esset, inde potissimum ordiendum bellum. Quintio id nequaquam placebat. sed Aristænum contra omnium consensum differentẽ cum haud dubia approbatione audiuit: & ipse adiecit cum pro Argiuis aduersus tyrannum bellum susceptum sit, quid minus conueniens esse, quam omisso hoste Argos oppugnarisse vero caput belli Lacedæmonem & tyrannũ petiturum. Et dimisso concilio, frumentatum expeditas cohortes misit. quod maturi erat circa, demessum & conuectum est. viride, ne hostes mox haberent, protritum & corruptum. castra deinde mouit. & Parthenio monte superato, præter Tegeam tertio die ad Caryas posuit castra. ibi priusquam hostium intraret agrum, sociorũ auxilia expectauit. Venerunt Macedones à Philippo mille quingenti, & Thessalorum equites quadringenti. nec iam auxilia, quorum affatim erat, sed commeatus finitimis vrbibus imperati morabantur Romanũ. Nauales quoq; magnæ copiæ conueniebant. iam ab Leucade L. Quintius cum quadraginta nauibus venerat: iam Rhodiæ decem & octo tectæ naues: iam Eumenes rex circa Cyclades insulas erat cum decem tectis nauibus, triginta lembis, mistisq; alijs minoris formæ nauibus, ipsorum quoq; Lacedæmoniorum exules permulti tyrannorum iniuria pulsi spe recuperandę patriæ in castra Romana conuenerãt. Multi autem erant iam per aliquot ætates, ex quo tyranni tenebant Lacedæmonem, alij ab alijs pulsi. princeps erat exulum Agesipolis, cuius iure gentis regnum Lacedæmone erat: pulsus infans ab Lycurgo tyranno post mortem Cleomenis, qui primus tyrannus Lacedæmone fuit. Cum terra mariq; tantum belli circunstaret tyrannum, & prope nulla spes esset vires suas hostiumq; æstimanti, non tamen omisit bellum: sed & à Creta mille delectos iuuentutis eorũ exciuit, cum mille iam haberet: & tria millia mercenariorum militum, X. millia popularium cum castellanis agrestibus in armis habuit: & fossa vallo; vrbem communiuit. & ne quid intestini motus oriretur, metu & acerbitate pœnarum tenebat animos. Quoniam vt saluum vellent tyrannum, sperare non poterat: cum suspectos quosdam ciuium haberet: eductis in campum omnibus capijs (Dromon ipsi vocant) positis armis, ad concionem vocari iussit Lacedæmonios, atque eorum concioni satellites armatos circundedit: & pauca præfatus, cur sibi omnia timenti cauentique ignoscendum in tali tempore foret, & ipsorum referre, si quos suspectos status præsens rerum faceret, prohiberi potius ne

quid

A quid moliri possint, quàm puniri molientes. itaq; quosdam se in custodia habiturum, donec ea quę instet tempestas præteriret. hostib. repulsis, à quibus, si modo proditio intestina satis caueatur, minus periculi esse, extemplo eos emissurum. Sub hæc citari nomina octoginta ferme principum iuuentutis iussi: atque eos, vt quisque ad nomen respondérat, in custodiam tradidit: & nocte insequenti omnes interfecit. Illotarum deinde quidam (hi sunt iam inde antiquitus castellani, agreste genus) transfugere voluisse insimulati, per omnes vicos sub verberibus acti necantur. Hoc terrore obstupuerant multitudinis animi ab omni conatu nouorum consiliorum. Intra munitiones copias continebat, nec patem se ratus, si dimicare acie vellet: & vrbem relinquere tam suspensis & incertis omnium animis metuens. Quintius satis iam omnibus paratis profectus ab Heraclea, die altero ad Sellasiam super Oenunta fluuium peruenit: quo in loco Antigonus Macedonum rex cum Cleomene Lacedæmoniorũ tyranno signis collatis dimicasse dicebatur. inde, cum audisset ascensum difficilis & arctæ viæ esse, breui per monteis circuitu, præmissis qui munirent viam, lato satis & patenti limite ad Eurotam amnem sub ipsis prope fluentem mœnibus, peruenit. vbi castra metãtes Romanos, Quintaumq; ipsum cum equitibus atq; expeditis prægressum auxiliares tyranni adorti, in terrorem ac tumultum coniecerunt, nihil tale expectantes: quia nemo his obuius toto itinere fuerat, ac velut pacato agro transierant. Aliquandiu peditibus equites, equitibus pedites vocantibus, cum in se cuique minimum fiduciæ esset, trepidatum est. tandem signa legionum supervenerunt: & cum primi agminis cohortes inductæ in prælium essent, qui modo terrori fuerant, trepidantes in vrbem compulsi sunt. Romani cum tãtũ à muro recessissent, vt extra ictum teli essent, acie directa paulisper steterunt. posteaquam nemo hostium contra exibat, redierunt in castra. Postero die Quintius prope flumen præter vrbem sub ipsas Mænali montis radices ducere copias instructas pergit. primæ legionariæ cohortes ibant, leuis armatura & equites agmen cogebant. Nabis intra murum instructos paratosq; sub signis habebat mercenarios milites, in quibus omnis fiducia erat, vt ab tergo hostem aggrederetur. posteaquam extremum agmen præteriit, tum ab oppido eodem, quo pridie eruperant tumultu plurib. simul locis erumpunt. Ap. Clandius agmen cogebat: qui ad id quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præparatis suorum animis, signa extemplo conuertit, totumque in hostem agmen circumegit. itaque velut rectæ acies concurrissent, iustum aliquandiu prælium fuit. tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt. quæ minus infida ac trepida fuisset, ni Achæi locorum prudentes institissent: hi & cædem ingen-
C tem ediderunt, & dispersos passim fuga plerosq; armis exuerunt. Quintius prope Amyclas posuit castra. inde cum perpopulutus omnia circumiecta vrbi frequentis & amœni agri loca esset, nullo iam hostium porta excedente, mouit castra ad flumen Eurotam. inde vallem Taygeto subiectam, agrosque ad mare pertinentes euastat. Eodem fere tempore L. Quintius maritimæ oræ oppida partim voluntate, partim metu aut vi recepit. certior deinde factus, Gytheum oppidum omnium maritimarum rerum Lacedæmoniis receptaculum esse, nec procul à mari castra Romana abesse, omnibus id copiis aggredi cõstituit. Erat eo tempore valida vrbs & multitudine ciuium incolarumque, & omni bellico apparatu instructa. In tempore Quintio rem haud facilem aggredienti rex Eumenes & classis Rhodiorum supervenerunt. ingens multitudo nauallum sociorum è tribus contracta classibus, intra paucos dies omnia quæ ad oppugnationem vrbis terra marique munitæ facienda opera erant, effecit. Iam testudinibus admotis, murus subruebatur: iam arietibus quatiebatur. itaq; vna crebris
D ictibus euersa est turris: quodque circa muri erat, casu eius prostratum. & Romani simul à portu, vnde aditus planior erat, vt distenderent ab apertiore loco hostes: simul per patefactum ruina iter irrumpere conabantur. nec multum abfuit, quin qua intenderant penetrarent, sed tardauit impetum eorũ spes obiecta

dedendæ

dedendæ vrbis, mox deinde eadem turbata. Dexagoridas & Gorgopas qui imperio præerant vrbi. Dexagoridas miserat nuncium ad legatam Romanam, traditurum se vrbem. & cum ad eam rem tempus & ratio conuenisset, à Gorgopa proditor interficitur, intentusq; ab vno vrbs defendebatur: & difficilior facta oppugnatio erat, ni T. Quintius cum quatuor millibus delectorum militum superuenisset. is cum supercilio haud procul distantis tumuli ab vrbe instructa acie ostendisset, & ex altera parte L. Quintius ab operibus suis terra marique instaret: tum vera desperatio Gorgopam quoq; coegit id consilij, quod in altero morte vindicauerat, capere. & pactus vt abducere inde milites, quos præsidij causa habebat, liceret, tradidit Quintio vrbem. Priusquam Gytheum transderetur, Pythagoras præfectus Argis relictus, tradita custodia vrbis Timocrati Pellenensi, cum mille mercenariis militibus, & duobus millibus Argiuorum Lacedæmonem ad Nabin venit. Nabis sicut primo aduenus Romanæ classis, & traditione oppidorum maritimæ oræ conterritus erat: sic parua spe cum acquieuisset, Gytheo ab suis retento posteaquam id quoque traditum Romanis audiuit esse: cum ab terra omnibus circa hostibus nihil spei esset, à mari quoque toto se interclusum: cedendum fortunæ ratus, eaduceatorem primum in castra misit, ad explorandum, si paterentur legatos ad se mitti. qua impetrata re, Pythagoras ad imperatorem venit nullis cum aliis mandatis, quàm vt tyranno colloqui cum imperatore liceret. Concilio aduocato, cum omnes darent colloquium censuissent: dies locusque constituitur. In media regionis tumulos modicis copiis sequentibus cum venissent: relictis ibi in statione conspecta vtrinque cohortibus, Nabis cum delectis custodibus corporis, Quintius cum fratre & Eumene rege, & Sosilao Rhodio, & Aristæno Achæorum prætore, tribunisque militum paucis descendit. ibi permisso vt seu dicere prius, seu audire mallet, ita cœpit tyrannus: Si ipse per me, T. Quinti, vosque qui adestis, causam excogitare, cur mihi aut indixissetis bellum, aut inferretis, possem, tacitus euentum fortunæ meæ expectassem: nunc imperare animo nequiui, quin priusquam perirem, cur periturus essem scirem, & hercule si tales essetis, quales esse Carthaginienses fama est, apud quos nihil societatis fides sancti haberet: in me quoq; vobis quid faceretis, minus pensi esse, non mirarer. nunc cum vos intueor, Romanos esse video, qui rerum diuinarum fœdera, humanarum fidem socialem sanctissimam habeatis. cum me ipse respexi, eum esse spero, cui & publice, sicut cæteris Lacedæmoniis, vobiscum vetustissimum fœdus sit, & meo nomine priuatim amicitia ac societas nuper Philippi bello renouata. Ac enim ego eam violaui & euerti, quod Argiuorum ciuitatem teneo. Quomodo hoc tueari re an tempore? Res mihi duplicem defensionem præbet. nam & ipsis vocantibus ac tradentibus vrbem eam accepi, non occupaui: & accepi, cum Philippi partium, non in vestra societate esset. Tempus autem eo me liberat, quod cum iam Argos haberem, societas mihi vobiscum conuenit: & vt vobis mittere rem ad bellum auxilia: non vt Argis præsidium deducerē, pepigistis. At hercle in ea controuersia quæ de Argis est, superior sum, & æquitate rei, quod non vestram vrbem, sed hostium: quod volentem, non vi coactam accepi: & vestra confessione, quod in conditionibus societatis mihi Argos reliquistis. Cæterum nomen tyranni & facta me premunt, quod seruos ad libertatem voco, quod ingros inopem plebem deduco. De nomine hoc respondere possumme, qualiscunque sum, eundem esse, qui fui cum eu ipse mecum, T. Quinti, societatem pepigisti. tum me regem appellari à vobis meminimne tyrannum vocari video. itaque si ego nomen imperij mutassem, mihi meæ inconstantiæ, cum vos mutetis, vobis vestræ reddenda ratio est. Quod ad multitudinem seruis liberatis attinet, & egentibus diuisum agrum attinet: possum quidem & in hoc meiure temporis tutari. iam feceram hæc, qualiacunq; sunt, cum societatem mecū pepigistis, & auxilia in bello aduersum Philippū accepistis. sed si nunc ea feciſſem non dico, quid in eo vos lęsissem, aut vestram amicitiam violassem: sed illud, me

mere

A mere atq; instituto maiorum feciſſe. Nolite ad veſtras leges atq; inſtituta exi- "
gere ea quę Lacedęmone fiunt, nihil comparare ſingula neceſſe eſt, vos à cen- "
ſu equitem, à censu peditem legitis: & paucos excellere opibus, plebem ſubie- "
ctam eſſe illis vultis. noſter legum lator non in paucorum manu rem publicam "
eſſe voluit, quem vos ſenatum appellatis: nec excellere vnum aut alterũ ordi- "
nem in ciuitate: ſed per æquationẽ fortunæ ac dignitatis fore credidit, vt multi "
eſſent qui arma pro patria ferrent. Pluribus me ipſe egiſſe quam pro patrię ſer- "
monę breuitatis, fateor, & breuiter peroratum eſſe potuit, nihil me, poſtea quã "
tobiſcum amicitiã inſtitui, cuir eius vos pœniteret, commiſiſſe. Ad hæc impera- "
tor Romanus: Amicitia & ſocietas nobis nulla tecum, ſed cũ Pelope rege La- "
cedęmoniorum iuſto ac legitimo facta eſt, cuius ius tyranni quoque, qui poſtea "
per vim tenuerunt Lacedæmone imperium, quia nos bella nunc Punica, nunc "
Gallica, nunc alia ex alijs occupauerant, vſurparunt, ſicut tu quoq; hoc Mace- "
donico bello feciſti. nam quid minus conueniret, quam nos qui pro libertate "
Græciæ aduerſus Philippum gereremus bellum, cum tyranno inſtituere ami- "
citiam? & eo tyranno, quam qui vnquã fuit, ſæuiſſimo & violentiſſimo in ſuos? "
Nobis vero, etiamſi Argos nec cepiſſes per fraudem, nec teneres, liberantibus "
omnem Græciam, Lacedæmon quoq; vindicanda in antiquam libertatẽ erat, "
B atq; in leges ſuas: quarum modo, tanquã æmulus Lycurgi, mentionẽ feciſti. An "
vnab Iaſſo & Bargyllis præſidia Philippi deducantur, curæ erit nobis: Argos & "
Lacedæmonem, duas clariſſimas vrbes, lumina quondam Græciæ, ſub pedibus "
tuis relinquemus, quæ titulum nobis liberatæ Græciæ ſeruientes deformẽt. At "
enim cum Philippo Argiui ſenſerunt. Remittimus hoc tibi, ne noſtram vicem "
iraſcaris. ſatis compertum habemus, duorum aut ſummum trium in ea re, non "
ciuitatis culpam eſſe: tam hercle, quam in te tuoq; præſidio accerſendo acci- "
piendoque in aream, nihil fit publico conſilio actum. Theſſalos & Phocenſes "
& Locrenſes conſentu omnium ſcimus partium Philippi fuiſſe. tamen cum cæ- "
teram liberauerimus Græciam: quid tandem cenſes in Argiuis, qui inſontes "
publici conſilij ſint, facturos? Seruorum ad libertatem vocatorum, & egentibus
hominibus agri diuiſi crimina tibi obijci dicebas? non quidem nec ipſa media-
cria, ſed quid iſta ſunt præ iis quæ à te tuisque quotidie alia ſuper alia facinora
edũtur? exhibe liberã concionem vel Argis, vel Lacedæmone, ſi audire iuuat
vera dominationis impotentiſſimæ crimina. Vt omnia alia vetuſtiora omittã:
quam cædem Argis Pythagoras iſte gener tuus pene in oculis meis ediderit? quã
tu ipſe, cum iam prope in finibus Lacedæmoniorum eſſem? Agedum quos in
concione comprehenſos, omnibus audientibus ciuibus tuis, in cuſtodia te ha-
C bitarum eſſe pronunciaſti: iube vinctos produci, vt miſeri parentes, quos falſo
lugent, viuere ſciant. At enim vt iam ita ſint hæc, quid ad vos Romani? Hoc tu
dicas liberantibus Græciam? hoc ijs, qui vt liberare poſſent, mare traiecerunt,
terra mariq; geſſerunt bellum? Vos tamen, inquis, veſtramq; amicitiam ac ſo-
cietatem proprie non violaui: Quoties vis te id arguã feciſſe? ſed nolo pluribus:
ſummam rem complectar. Quibus igitur rebus amicitia violatur? nempe his
maxime duabus, ſi ſocios meos pro hoſtibus habeas, ſi cum hoſtibus te coniun-
gas. Vtrunque à te factum eſt. nam & Meſſenem vno atq; eodem iure fœderis,
quo & Lacedæmonem, in amicitiam noſtram acceptam, ſocius ipſe ſociam
nobis vrbem vi atque armis cepiſti: & cum Philippo hoſte noſtro non ſocieta-
tem ſolum, ſed ſi diis placet, affinitatem etiam per Philoclem præfectum eius
pepigiſti, & bellum aduerſum nos gerens, mare circa Maleam infeſtũ nauibus
piraticis feciſti: & plures prope ciues Romanos, quam Philippus cepiſti atque
occidiſti: tutiorq; Macedoniæ ora, quam promontorium Maleæ commeatus
ad exercitus noſtros portantibus nauibus fuit. Proinde parce ſic fidem ac iura
ſocietatis iactare: & omiſſa populari oratione, tanquam tyrannus & hoſtis lo-
quere. Sub hæc Ariſtænus nunc monere Nabin, nunc etiam orare, vt dum lice-
ret, dũ occaſio eſſet, ſibi ac fortunis ſuis conſuleret, referre deinde nominatim

tyrannos

tyrannos ciuitatum finitimarum cœpit, qui depoſito imperio, reſtitutaq; libertate ſuis, non tutam modo, ſed etiam honoratam inter ciues ſenectutem egiſſent. His dictis inuicem, auditiſque, nox prope diremit colloquium. Poſtero die Nabis Argis ſecedere, ac deducere præſidium, quando ita Romanis placeret, & captiuos & perfugas redditurum dixit. aliud ſi quid poſtularent ſcriptum, vt ederent petiit, vt deliberare cum amicis poſſet. Ita & tyranno ad conſultandum tempus datum eſt: & Quintius ſociorum etiam principibus adhibitis habuit conſilium. Maximæ partis ſententia erat, perſeuerandum in bello eſſe, & tollendum tyrannum: nunquã aliter tutam libertatem Græciæ fore. ſatius multo fuiſſe non moueri bellum aduerſus eum, quam omitti motum. & ipſum velut comprobata dominatione firmiorem futurum, authore iniuſti imperij aſſumpto P. R. & exemplo multos in alias ciuitatibus ad inſidiandum libertati ciuium ſuorum incitaturum. Ipſius imperatoris animus ad pacem inclinatior erat. videbat enim compulſo intra mœnia hoſte, nihil præter obſidionem reſtare: eam autem fore diuturnam. non enim Gytheum, quod ipſum tamen traditum, non expugnatum eſſet, ſed Lacedæmonem validiſſimam vrbem viris armiſque oppugnaturos. vnam ſpem fuiſſe, ſi qua admouentibus exercitum, diſſenſio inter ipſos ac ſeditio excitari poſſet, cum ſigna portis prope inferri cernerent, neminẽ ſe mouiſſe. Adiiciebat & cum Antiocho infidam pacem Villium legatum inde redeuntem nunciare. multo maioribus quam ante, terreſtribus naualibuſq; copiis in Europam eum tranſiſſe. ſi occupaſſet obſidio Lacedæmonis exercitum, quibus aliis copiis aduerſus regem tam validum ac potentem bellum geſturos? Hæc propalam dicebat. illa tacita fucerat cura, ne nouus conſul Græciam prouinciam ſortiretur, & inchoati belli victoria ſucceſſori tradenda eſſet. Cum aduerſus tendendo nihil moueret ſocios, ſimulando ſe tranſire in
» eorum ſententiam, omnes in aſſenſum conſilij ſui traduxit: Bene vertat, inquit,
» obſideamus Lacedæmonem, quando ita placet. cæterum cum res tam lenta,
» quam ipſi ſcitis, oppugnatio vrbium ſit, & obſidentib. prius ſæpe quam obſeſſis
» tædium afferat: iam nunc hoc ita proponere vos animis oportet: hybernandũ
» circa Lacedæmonis mœnia eſſe, quæ mora ſi laborẽ tantum, ac periculum ha-
» beret, vt & animis & corporibus ad ſuſtinenda ea parati eſſetis, hortarer vos.
» nunc impenſa quoq; magna eget in opera, in machinationes & tormenta, quã-
» bus tanta vrbs oppugnanda eſt, in cõmeatus nobis vobisq; in hyemem expe-
» diendos. Itaque ne aut repente trepidetis, aut rẽ inchoatã turpiter deſtina-
» tis, ſcribendum ante veſtris ciuitatib. cenſeo, explorandumq; quid quæq; ani-
» mi, quid viriũ habeat. Auxiliorũ ſatis ſuperq; habeo, ſed quo plures ſumus plu-
» ribus rebus egebimus. nihil iam præter nudum ſolum ager hoſtium habet. ad C
» hoc hyems accedit ad cõportandum ex longinquo difficilis. Hęc oratio primũ animos omniũ ad reſpicienda cuiq; domeſtica mala conuertit: ſegnitiem, inuidiam & obtrectationẽ domi manentium aduerſus militantes, libertatem difficilem ad conſenſum, inopiam publicam, malignitatem conferendi ex priuato verſis itaq; ſubito voluntatib. facere quod è republica populi Rom. ſociorumque eſſe crederet, imperatori permiſerunt. Inde Quintius adhibitis legatis ritum, tribunisq; militum, conditiones in quas cum tyranno pax fieret, has conſcripſit. Sex menſium inducię vt eſſent Nabidi, Romanisque & Eumeni regi, & Rhodiis. Legatos extemplo mitterent Romã T. Quint. & Nabis, vt pax ex authoritate ſenatus cõfirmaretur. Ex qua die ſcriptę conditiones pacis editę Nabidi forent: ea dies vt induciarum principium eſſet, & vt ex ea die intra decimũ diem ab Argis cęteris q; oppidis, quę in Argiuorum agris eſſent, præſidia omnia deducerentur, vacuaq; & libera traderẽtur Romanis, & ne quod inde mancipiũ regium publicumve aut priuatum educeretur: & ſi qua ante educta forent, dominis recte reſtituerentur. Naues quas ciuitatib. maritimis ademiſſet, redderet: neve ipſe nauem vllam præter duos lembos, qui non plusquam ſexdecim remis agerentur, haberet. Perfugas & captiuos omnibus ſociis populi Romani

ciuitatibus

ciuitatibus redderet, & Messeniis omnia quæ comparerent, quæq; domini cognoscerent. Exulibus quoq; Lacedæmonijs liberos & coniuges restitueret, quæ eorum viros sequi voluissent: inuita ne qua exulis comes esset. Mercenariorum militum Nabidis, qui aut in ciuitates suas, aut ad Romanos transissent, ijs res suæ omnes recte redderentur. In Creta insula ne quam vrbē haberet: quas haberet, redderet Romanis, ne quam societatem cum vllo Cretensium, aut quoquā alio inſtitueret, neu bellū gereret. Ciuitatibus omnib. quas ipse restituisset, quæq; se suaq; in fidem ac ditionem populi Rom. tradidissent, omnia præsidia deduceret, seque ipse suosque ab his abstineret. Ne quod oppidum, ne quod castellum in suo aliorumve agro conderet. Obsides ea ita futura, daret quinque, quos imperator Romano placuisset: filium in his suum, & talenta centum argenti in præsenti, & quinquaginta talenta in singulos annos per annos octo. Hæc conscripta cum his propijs vrbē missis, Lacedæmonem mittunt: nec sane quicquam eorum satis placebat tyranno, nisi quod præter spem reducendorū exulum mentio nulla facta erat: maxime autem omnium eā rem offendebat, quod & naues & marítimas ciuitates ademptas erant. fuerat autē ei magno fructui mare, omnem oram Maleæ prædatorijs nauibus infestam habenti, iuuentutem præterea ciuitatum earum ad supplementū longe optimi generis militum habebat. Plura conditiones, quanquam ipse in secreto voluerat cum amicis: vulgo tamen omnes fama ferebant, vanis vt ad cæteram fidem, sic ad fouenda tegendaq; sacellum regionis ingenijs. Non tam omnia vniuersi, quam ea quæ ad quemq; pertinerent, singuli carpebant. qui exulum coniuges in matrimonio habebant, aut ex bonis eorū aliquid possederant, tanquam alienum, non redditum, indignabantur, seruis liberatis à tyranno, non irrita modo seruitute libertas, sed iniusta fœdior quā fuisset ante seruitus, redeuntibus in iracundorum dominorum potestatem, ante oculos obuersabatur, mercenarij milites & procul militiæ casum in pace ægre ferebant, & reditum sibi nullum esse in ciuitates videbant, infensas non tyrannis magis quam satellitibus eorum. Hæc inter se primo in circulis serentes fremere: deinde ad arma subito discurrerūt, quæ tumultu cum per se satis irritatam multitudinē cerneret tyrannus, concionem aduocari iussit. ubi cum ea quæ imperarentur à Romanis, exposuisset: & grauiora atque indigniora quædam fallo affinxisset, & ad singula nunc ab vniuersis, nunc à partibus concionis acclamaretur, interrogauit, quid se respondere ad ea, aut quid facere vellent? prope vna voce omnes nihil respondere, bellum geri iusserunt: & pro se quisq; qualia multitudo solet, bonum animum habere, & bene sperare iubentes, fortes fortunam adiuuare alebant. His vocibus incitatus tyrannus, & Antiochum Aetolosq; aduenturos pronunciat, & sibi ad obsidionem sustinendam copiarum affatim esse. Excideret pacis mentio ex omnium animis, & in stationes non vltra quieturi discurrunt. Paucorum latrocinium excursus, & emissa iacula extemplo Romanis dubitationem quin bellandum esset, exemerunt. leuia deinde prælia per quatriduum primum sine vllo satis certo eventu commissa, quinto die prope iustæ pugnæ adeo pauentes in oppidum Lacedæmonij compulsi sunt, vt quidam milites Romani terga fugientium cædentes, per intermissa, vt tunc erant, mœnia vrbem intrarint. Et tunc quidē. Quandoquidem satis eo terrore coercitis excursionibus hostium, nil præterquam oppugnationem vrbis superesse ratus, missis qui omnes nauales socios à Gytheo accerserent, ipse interim cum tribunis militum ad visendum vrbis situm mœnia circumuehitur. Fuerat quondam sine muro Sparta. tyranni nuper locis patentibus planisq; obiecerant murū: altiora loca, & difficiliora aditu, stationibus armatorum pro munimento obiectis tutabātur. Vbi satis omnia inspexit, corona oppugnandum vatis, omnibus copijs (erant autem Romanorum sociorumque, simul peditum equitumque, simul terrestriumque ac naualium copiarum ad quinquaginta millia hominum) vrbem cinxit. Alij scalas, alij ignem, alij alia quibus non oppugnarent modo, sed etiam terrerent, portabant.

iussi

iussi clamore sublato subire vndiq; omnes, vt qua primum occurrerent, quæ ad opem ferrent, ad omnia simul pauentes Lacedæmonij ignorarent. Quod morboris in exercitu erat, trifariam diuisum, parte vna à Phœbeo, altera à Dictynneo, tertia ab eo loco quem Hopeagonias appellant (omnia autem hæc aperta sine muro loca sunt) aggredi iubet. Cum tantus vndique terror vrbem circumuasisset: primò tyrannus & ad clamores repentinos, & ad nuncios trepidos motus, vt quisq; maxime laboraret locus, aut ipse occurrebat, aut aliquos mittebat. deinde circunfuso vndiq; pauore ita obtorpuit, vt nec dicere quod in re esset, nec audire posset. nec inopia modo concilij, sed vix mentis compos esset. Romanos primo sustinebant in angustijs Lacedæmonij, teneq; acies temporo vno locis diuersis pugnabant. deinde crescente certamine, pequaquam erat pœlium par, missilib. enim Lacedæmonij pugnabant, à quibus se & magnitudine scuti perfacile Romanus tuebatur miles, & quod alij vani, alij leues admodi ictus erant. nam propter angustias loci, confertamq; turbã non modo ad emittenda cum procursu, quo plurimum cõcitantur tela, spacium habebant, sed nec vt de gradu quidem libero ac stabili conarentur. itaque ex aduersõ missa tela nulla in corporibus, rara in scutis hærebant. à circumstantibus ex superioribus locis quidam vulnerati sunt: mox progressos iam etiam ex tectis non tela modo, sed tegulæ quoq; inopinantes perculerũt, sublatis deinde supra capita scutis, continuatisq; ita inter se, vt non modo ad eæ cos ictus, sed nec ad inferendã quidem ex propinquo telũ loci quicquam esset, testudine facta subibant. & primo angustiæ paulisper sua hostium q; refertæ turba tenuerunt. postea quã in patentiorem viam vrbis paulatim vrgentes hostem processere, nouata via emissi q; impetus sustineri poterant. Cum terga vertissent Lacedæmonij, & effusa fuga superiora peterent loca: Nabis quidem, vt capta vrbe trepidant, quantam ipse euaderet, circumspectabat. Pythagoras cum ad externa animo obstupefactus ducis fungebatur, tum vero vnus ne caperetur vrbs, causa fuit. succendebant ædificia proxima muro iussit, quæ cum momento temporis arsissent, vt aduentibus ignem, qui alias ad extinguendum opem ferre solent, ruere in Romanos tecta, nec tegularum modo fragmenta, sed etiam ambusta tigna ad armatos pernenire, & flammam late fundi, fumus terrorem eum ac formidinem quam periculum facere. Itaq; & qui extra vrbem erant Romanorum, & tum maxime impetus facientes recessere à muro: & quibus intrauerant, nec ijs cedi aditus oriente intercluderentur à suis receperunt sese. & Quintius postea quam quid rei esset, vidit: receptui canere iussit. eo iam à capta prope vrbe reuocati redierunt in castra. Quintius plus ex timore hostium quã ex re ipsa spei natus, per triduum insequens territauit eos, nunc præliis lacessendo, nunc operibus intercipiendo quæ dã, ne exitus ad fugam esset. cõminationib. compulsus tyrannus Pythagoram rursus oratorem misit, quem Quintius primo asperatus, vt eadem re castris iussit: deinde supplicitet orantem, aduolutumq; genibus tandem audiuit. Prima oratio fuit omnia permittentis arbitrio Romanorum. deinde, vt nil nisi velut vana & sine effectu nihil proficeret, eo deducta res est, vt his cõditionibus quæ ex scripto paucis ante diebus editæ erant, inducię fierent: pecuniaq; & obsides accepti. Dum oppugnatus tyrannus, Argiui nuncijs alijs prope superatos esse, alijs propius efferentibus, tantum non iam captam Lacedæmonem esse, credi & ipsi simul eo quod Pythagoras cum parte validissima præsidij exisset, contemptu paucitate eorum qui in arce erant, duce Archippo quodam præsidium expulerunt. Timocratem Pellenensem, quia clementer præfuerat, vinctum de data fide miserunt. Huic lenitiæ Quintius superuenit, pace data tyranno, dimissisq; ab Lacedæmone Eumene & Rhodijs, & L. Quintio fratre ad classem. Lata ciuitas celeberrimum festorum dierum ac nobile iudicũ Nemeorum, die stata propter belli mala prætermissum, in aduentum Romani exercitus; ducisque indixerunt, præfeceruntque ludis ipsum imperatorem. Multa erant, quæ gaudium cumularent, reducti ciues ab Lacedæmone erant, quos nuper Pythagoras,

quoique

A quoque ante Nabis abduxerant redierant, qui post compertam à Pythagora V.C.
coniurationem, & cæde iam cœpta effugerant, libertatem ex longo intervallo,
libertatisque authores Romanos, quibus causa bellandi cum tyranno ipsi fu-
issent, cernebant, restituta quoq; ipso Nemeorum die voce præconis libertas est
Argivorum. Achaïs quantum restituti Argi in communi Achaïæ concilium
lætitiæ afferebant tantum senectæ Lacedæmon relicta, & lateri adhærens tyran-
ni, non syncerum gaudium præbebant. Ætoli vero eam rem omnibus conci-
liis lacerare. Cum Philippo non ante desitum bellari, quam omnibus excede-
ret Græciæ vrbibus, tyranno relictam Lacedæmonem regem quem legitimũ,
qui in Romanis fuerat castris, cæterosque nobilissimos ciues in exilio victuros.
Nabidis dominantis fastidium factum populum Romanum. Quintius ab Argis
Elatiam, vnde ad bellum Spartanum profectus erat, copias reduxit. Sunt qui
non ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrannum tradant, sed castris
aduersus Romana castra positis diuq; cunctatum, cum Ætolorum auxilia ex-
pectasset, coactum ad extremum acie confligere, impetu in pabulatores suos
ab Romanis facto, eo prælio victum, castrisque exutum, pacem petisse, cum ce-
cidissent quindecim millia militum, capta plus quatuor millia essent. Eodem
B fere tempore & à T. Quintio de rebus ad Lacedæmonem gestis, & ab M. Por-
cio Cos. ex Hispania literæ allatæ. vtriusque nomine ternos in dies supplicatio
à senatu decreta est. L. Valerius Cos. cum post fusos circa Litanam syluam
Boios quietam provinciam habuisset, comitiorum causa Romam redit: & 560.
creauit Coss. P. Cornelium Scipionem Africanum iterum, & T. Sempronium
Longum. Horum patres primo anno secundi Punici belli Coss. fuerant.
Prætoria inde comitia habita, creati P. Cornelius Scipio, & duo Cn. Cornelij,
Merenda & Blasio, & Cn. Domitius Ænobarbus, & Sex. Digitius, & T. Iuuentius
Talna. Comitijs perfectis, Coss in prouinciam rediit. Nouissimo eo anno à Feren-
tinatibus tentatum, vt Latini qui in coloniam Romanam nomina dedissent, ci-
ues Romani essent. Puteolos Salernumq; & Buxentum adscripti coloni qui no-
mina dederant, cum ob id se, pro ciuibus Romanis ferrent, senatus iudicauit
non esse eos ciues Romanos. Principio anni quo P. Scipio Africanus iterum,
& T. Sempronius Longus Coss. fuerunt, legati Nabidis tyranni Romam vene-
runt duo, his extra vrbem in æde Apollinis senatus datus est. pax quæ cum T.
Quintio conuenisset, vt rata esset, petierunt impetraueruntque. De prouinciis
cum relatum esset, senatus frequens in eam sententiam ibat, vt quoniam in
C Hispania & Macedonia, debellatum foret, consulibus ambobus Italia prouin-
cia esset. Scipio satis esse Italiæ vnum consulem censebat, alteri deferendã
Macedoniam esse bellum graue ab Antiocho imminere, iam ipsum sua sponte
in Europam transgressum, quid deinde facturum censerent, cum hinc Ætoli
haud dubie hostes vocarent ad bellum, illinc Annibal Romanis cladibus in-
signis imperator stimularet. Dum de prouinciis cõsulum disceptatur, prætores
sortiti sunt. Cn. Domitio vrbana iurisdictio, T. Iuuentio peregrina euenit. Pub.
Cornelio Hispania vlterior, & Sex. Digitio citerior. Duobus Cn. Cornelijs, Blasio-
ni Sicilia, Merendæ Sardinia. In Macedoniã nouum exercitum transportari
non placuit: eum qui esset ibi, reduci in Italiam à Quintio, ac dimitti. item
cum exercitum dimitti, qui cum M. Porcio Catone in Hispania esset. cõsulibus
ambobus Italiam prouinciam esse, & duas vrbanas eo legiones scribere, vt di-
missi quos senatus censuisset exercitibus, VIII. omnino Romanæ legiones
essent. Ver sacrum factum erat priore anno, M. Porcio, & L. Valerio consulibus.
Id cum P. Licinius pontifex non esse recte factum collegio primum, deinde ex
authoritate collegij patribus renunciasset, de integro faciendum arbitratu põ-
tificum censuerunt, ludosq; magnos qui vna veri essent, tanta pecunia, quanta
alleleret, faciendos. Ver sacrum videri pecus, quod natum esset inter Cal.
Martias, & pridie Cal. Maias, P. Cornelio Scipione, & T. Sempronio Longo
Cos. Censorum inde comitia habita sunt, creati censores Sex. Ælius Pætus, &

C. Corne-

C.Cornelius Cethegus, principem senatus P.Scipionem consulem, quum ab priores censores legerant, legerunt. tres omnino senatores, neminem eorum honore vsum, prætererunt. gratiam quoque ingentem apud eum ordinem pepererunt, quod ludis Romanis ædilibus curulibus imperatum, vt loca senatoribus secernerent á populo. nam antea in promiscuo spectabant. equitibus quoque perpaucis adempti equi. nec in vllum ordinem saltum. atrium Libertatis, villa publica ab eisdem refecta, amplificataque. Ver sacrum, ludiq; votiui, quos vouerat Ser.Sulpitius Galba Cos.facti. Cum spectaculo eorum occupati animi omnium essent, Q.Pleminius, qui propter multa in deos hominesque scelera Locris admissa in carcerem conjectus fuerat, comparauerat homines, qui pluribus simul locis vrbis nocte incendia facerent, vt in conflagrata nocturno multa ciuitate refringi carcer posset, ea res indicio conciorum palam facta dilataq; ad senatum est. Pleminius in inferiorem demissus carcere est, precatusque Coloniæ ciuium Romanorum eo anno deductæ sunt Puteolos, Vulturnum, Liternum, treceni homines in singulas. Item Salernum, Buxentumque Coloniæ ciuium Romanorum deductæ sunt. deduxere triumuiri, T.Sempronius Longus, qui tum Cos.erat: M. Seruilius, Q.Minucius Thermus. Ager diuisus est, qui Campanorum fuerat. Sipontum item, in agrum qui Arpinorum fuerat, Coloniam ciuium Romanorum alij triumuiri, D.Iunius Brutus, M.Babius Pamphilus, M. Heluius deduxerunt. Tempsam item, & Crotonem ciuium Romanorum Coloniæ deductæ. Tempsanus ager de Brutijs captus erat. Brutij Græcos expulerant. Crotonem Græci habebant. Triumuiri, Cn. Octauius, L. Æmylius Paulus, C.Pletorius Crotonem: Tempsam L. Cornelius Merula, & C. Salonius deduxerunt. Prodigia quoque alia visa eo anno Romæ sunt, alia nuncians, in foro & comitio & Capitolio sanguinis guttæ visæ sunt, & terra aliquoties pluit, & caput Vulcani ardit. nunciatum est, Interamnæ lac fluisse: pueros ingenuos Arimini sine oculis ac naso: & in Piceno agro non manus, non pedes habentem natum. Ea prodigia ex pontificum decreto procurata, & sacrificium nouendiale factum, quod Adriani nunciauerant in agro suo lapidibus pluisse. In Gallia L.Valerius Flaccus proc. cos. circa Mediolanum cum Gallis Insubribus, & Boijs qui Dorulaco duce ad concitandos Insubres Padum transgressi erant, signis collatis depugnauit. X. millia hostium sunt cæsa. Per eos dies legatus eius M. Porcius Cato ex Hispania triumphauit. tulit in eo triumpho argenti infecti XXV. millia pondo, bigati centum viginti tria millia, Oscensia quingenta quadraginta: auri pondo mille quadringenta. militibus ex præda diuisit in singulos ducenos sepruagenos æris, triplex equiti. T.Sempronius Cos. in prouinciam profectus, in Boiorum primum agrum legiones duxit. Boiorum tum regulus eorum cum duobus fratribus tota gente concitata ad rebellandum, castra loci idoneis posuit. vt appareret dimicaturos, si hostis fines intrasset. Cos. vbi quantæ copiæ, quanta fiducia esset hosti sensit: nuncium ad collegam misit, vt si videretur ei, maturaret venire, se tergiuersando in aduentum eius rem extracturum. Quæ causa Cos. cunctandi, eadem Gallis, præterquá quod cunctatio hostium animos faciebat, rei maturandæ erat, vt priusquam coniungerentur consulum copiæ, rem transigerent. per biduum tamen nihil aliud quam stetere, parati ad pugnam, si quis contra egrederetur, tertio subire ad vallum castraque ab omni simul parte aggressi sunt. Cos. extemplo arma capere milites iussit, armatos inde paulisper continuit, vt & stolidam fiduciam hostium abigeret, & disponeret copias, quibus quæque portis eruperent, duæ legiones duabus principalibus portis signa efferre iussæ, sed in ipso exitu ita cohorti obstitere Galli, vt clauderent viam. Diu in angustijs pugnatum est, nec dextris magis gladijsq; gerebatur res, quam scutis corporibusq; ipsis obnixi vrgebant: Romani, vt signa foras efferrent: Galli, vt aut ipsi in castra penetrarent, aut exire Romanos prohiberent. nec ante in hanc aut illam partem moueri acies potuerunt, quam Q.Victorius primipili centurio, & C.Atinius Tr.mil. quarta hic, ille secunda

legionis

A legionis(rem in asperis prælijs sæpe tentatam)signa adempta signiferis in hostes iniecerunt,dum repetunt enixe signum,priores secundani se porta eiecere. Iam hi extra vallum pugnabant, quarta legione in porta hærente, cum alius tumultus ab aduersa parte castrorum est exortus.in portam quæstoriam irruperant Galli: resistentesq; pertinacius occiderant L.Posthumium quæstorem, cui Tympano fuit cognomen: & M.Atinium & T.Sempronium præfectos socium,& ducentos ferme milites.Capta ab ea parte castra erant, donec cohors extraordinaria missa à Cos.ad tuendam quæstoriam portã, & eos qui intra vallum erant,partim occidit,partim expulit castris,& irrumpentibus obstitit. Eodem fere tempore & quarta legio cum duabus extraordinarijs cohortib. porta erupit.ita simul tria prælia circa castra locis distantibus erant: clamoresq; dissoni ad incertos suorum euentus à præsenti certamine animos pugnantium auertebant. Vsq; ad meridiem æquis viribus,ac prope pari spe pugnatum est. labor & æstus mollia & fluida corpora Gallorum,& minime patientia sitis, cũ decedere pugna coegisset: in paucos restantes impetum Romani fecerunt,fusosq; compulerunt in castra.Signum inde receptui à Cos.datum est, ad quod pars maior receperunt sese,pars certaminis studio,& spe potiundi castris hostium,perstitit ad vallum eorum paucitate contempta,Galli vniuersi ex castris B erumpunt,fusi inde Romani,quæ imperio Cos.noluerant,suo pauore ac terrore castra repetunt.ita varia hinc atq; illinc nunc victoria,nunc fuga fuit. Gallorum tamen ad XI.millia,Romanorum V.millia sunt occisa.Galli recepere in intima finium sese.Consul Placentiam legiones duxit.Scipionem alij coniuncto exercitu cum collega,Boiorũ Ligurumq; agros populatum isse,quoad progredi syluæ paludesq; passæ sint,scribunt: alij,nulla memorabili re gesta comitiorum causa redijsse Romam.Eodem hoc anno T.Quintius Elatiæ, quo in hyberna reduxerat copias,totum hyemis tempus iure dicundo consumpsit, mutandisq; ijs quæ aut ipsius Philippi,aut præfectorum eius licentia in ciuitatibus facta erant,cum suæ factionis hominum vires augendo, ius ac libertatem aliorum deprimeret.Veris initio Corinthum, conuentu edicto, venit. ibi omnium ciuitatum legationes in concionis modum circumfusas est allocutus, orsus ab inita primum Romanis amicitia cum Græcorum gẽte, & imperatorum qui ante se in Macedonia fuissent,suisque rebus gestis. Omnia cum approbatione ingenti sunt audita,præterquã cum ad mentionem Nabidis ventum esset, id minime cõuenienS liberanti Græciam videbatur,tyrannum reliquisse, nõ suæ solum patriæ grauem,sed omnibus circa ciuitatibus metuendum,hærentem visceribus nobilissimæ ciuitatis.Nec ignarus huius habitus animorum Quintius si C sine excidio Lacedæmonis fieri potuisset,fatebatur pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non fuisse: nunc cum aliter quam ruina grauissima ciuitatis opprimi non posset,satius visum esse,tyrannum debilitatum,ac totis prope viribus ad nocendum cuiquam ademptis, relinqui quam intermori vehemẽtiorib. quam quæ pati posset,remedijs ciuitatem sinere,in ipsa vindicta libertatis perituram.Præteritorum commemorationi subiecit, proficisci sibi in Italiam,atque omnem exercitum deportare, in animo esse. Demetriadis Chalcidisq; præsidia intra decimum diem audituros deducta: Acrocorinthum ipsis extemplo videntibus vacuam Achæis traditurum: vt omnes scirent, vtrũ Romanis an Aetolis mentiri mos esset,qui male commissam libertatem populo Romano sermonibus distulerint,& mutatos pro Macedonib. Romanos dominos.Sed illis nec quid dicerent,nec quid facerent,quicquam vnquam pensi fuisse.Reliquas ciuitates monere,vt ex factis non ex dictis amicos pensent, intelligantque quibus credendum,& à quibus cauendum sit, libertate modice vtantur.temperatam eam salubrem & singulis & ciuitatib.esse: nimiam & alijs grauem, & ipsis qui habeant, effrenatam & præcipitem esse.concordię in ciuitatibus principes & ordines inter se,& in commune omnes ciuitates consulerent.aduersus consentientes nec regẽ quenquã satis validum, nec tyrannũ

fore. discordiam & seditionem omnia opportuna insidianibus facere: cum A
pars quæ domestico certamine inferior sit, externo potius se applicet, quam ciui cedat, alienis armis partã, externa fide redditam libertatem, sua cura custodirent seruarentque: vt populus Romanus dignis datam libertatem, ac munus suum bene positum sciret. Has velut parentis voces cum audirent, manare omnibus gaudio lachrymę, adeo vt ipsum quoque confunderent dicentem. Paulisper fremitus approbantium dicta fuit: monentiumq; aliorum alios, vt eas voces velut oraculo missas in pectora animosq; demitterent. silentio deinde facto petijt ab ijs, vt ciues Romanos, si qui apud eos in seruitute essent, cõquisitos intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam, ne ipsis quidem honestum esse, in liberata terra liberatores eius seruire. Omnes acclamarunt, gratias se inter cætera etiam ob hoc agere, quod admoniti essent, vt tam pio ac necessario officio fungerẽtur. Ingens numerus erat bello Punico captorum, quos Annibal cum à suis non redimerentur, venundederat. Multitudinis eorum argumentum est, quod Polybius scribit, centum talentis eam rem Achæis stetisse: cũ quingenos denarios precium in capita, quod redderetur dominis, statuissent. mille enim ducentos ea ratione Achaia habuit. adijce nunc pro portione, quot verisimile sit totam Græciam habuisse. Nondum conuentus dimissus erat, cum respiciunt præsidium ab Acrocorintho descendens protinus ad portam duci atque abire. Quorum agmen imperator secutus, prosequentibus cunctis, seruatorem liberatoremque acclamantibus, salutatis dimissisq; eis, eadem qua venerat via Elatiam redijt. inde cum omnibus copijs Ap. Claudium legatum dimittit, per Thessaliam atque Epirum ducere Oricum iubet, atque ibi se operiri. inde nanque in animo esse exercitum in Italiam traijcere. & L. Quintio fratri legato & præfecto classis scribit, vt onerarias ex omni Græciæ ora eodem cõtraheret. Ipse Chalcidem profectus, deductis non à Chalcide solum, sed etiam ab Oreo atque Eretria præsidijs, conuentum ibi Euboicarum ciuitatum habuit, commonitosq; in quo statu rerum accepisset eos, & in quo relinqueret, dimisit. Demetriadem inde proficiscitur, deductoq; præsidio, prosequentib. cunctis, sicut Corinthi & Chalcide, pergit ire in Thessaliam, vbi non liberandæ modo ciuitates erant, sed ex omni colluuione & confusione in aliquam tolerabilem formam redigendę. Nec enim temporum modo vitijs ac violentia, & licentia regia turbati, erant, sed inquieto etiam ingenio gentis, nec comitia, nec conuentum nec concilium vllum, non per seditionem ac tumultum, iam inde à principio ad nostram vsque ætatem traducentes. A censu maxime & senatum & iudices legit, potentioremque eam partem ciuitatum fecit, cui salua tranquillaque omnia magis esse expediebat. Ita cum percensuisset Thessaliam, per E- C
pirum in Oricum vnde erat traiecturus, venit. Ab Orico copiæ omnes Brundusium transportatæ: inde per totam Italiam ad vrbem prope triumphantes, non minore agmine rerum captarum, quam suo præ se acto venerunt. Posteaquam Romam ventum est, senatus extra vrbem Quintio ad res gestas edisserendas datus est: triumphusque meritus ab lubentibus decretus. Triduum triumphauit. die primo arma, tela, signaq; ærea & marmorea transtulit, plura Philippo adempta, quam quæ ex ciuitatib. ceperat. secundo die aurum argentumque, factum infectumque & signatum. infecti argenti fuit decem & octo millia pondo, & ducenta L X X. facti, vasa multa omnis generis, cælata pleraque, quædam eximiæ artis: & ex ære multa fabrefacta: ad hoc clypea argentea X. signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorum. tetradrachmam vocant, trium fere denariorum in singulis argenti est pondus, auri pondo fuit tria millia septingenta quatuordecim, & clypeum ei vnum ex auro totum: & Philippei nummi aurei quatuordecim millia, quingenti X I I I I. tertio die coronæ aureæ, dona ciuitatum, translatæ C X I I I I. & hostiæ ductæ, & ante currum multi nobiles captiui obsidesq;, inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit: & Armenes Nabidis tyranni filius, Lacedæmonius. ipse deinde Quint. in vrbem est inuectus.

milites

A milites secuti currum frequentes, vt omni ex prouincia exercitu deportato. his ducent quinquageni æris in pedites diuisi: duplex centurioni, triplex equiti. præbuerunt speciem triumpho capitibus rasis secuti, qui seruitute exempti fuerant. Exitu huius anni Q. AElius Tubero trib. pleb. ex S.C. tulit ad plebem plebesque scisit, vt Latinæ duæ coloniæ, vna in Brutios, altera in Thurinum agrum deducerentur. his deducendis triumuiri creati, quibus in triennium imperium esset: in Brutios Q. Nævius, M. Minutius Rufus, M. Furius Craſſipes: in Thurinum agrum A. Manlius, P. AElius, L. Apustius, ea bina comitia Cn. Domitius prætor vrbanus in Capitolio habuit. AEdes eo anno aliquot dedicatæ sunt. vna Iunonis Sospitæ in foro olitorio, vota locataque quadriennio ante à C. Cornelio consule Gallico bello, censor idem dedicauit. altera Fauni. AEdiles eâ biennio ante ex multatitio argento faciendam locarant, C. Scribonius, & Cn. Domitius, qui prætor vrbanus eam dedicauit & ædem Fortunæ Primigeniæ in colle Quirinali dedicauit Q. Martius Ralla, dummuir ad id ipsum creatus. vouerat eâ decem annis ante Punico bello P. Sempronius Sophus: locauerat idem censor, & in insula Iouis ædem C. Seruilius duumuir dedicauit. vota erat sex annis ante Gallico bello ab L. Furio Purpurione prætore: ab eodem postea consule locata. Hæc eo anno acta. P. Scipio ex prouincia Gallia ad consules subrogandos B redijt. Comitia Coss. fuere, quibus creati sunt L. Cornelius Merula, & Q. Minutius Thermus. Postero die creati sunt prætores, L. Cornelius Scipio, M. Fuluius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messala, L. Porcius Licinius, & C. Flaminius. Megalesia, ludos scenicos, C. Attilius Seranus, L. Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt. Horum ædilium ludos Romanos primum senatus à populo secretus spectauit: præbuitq; sermones (sicut omnis nouitas solet) alijs tandē quod multo ante debuerit, tributum censentibus ampliſſimo ordini: alijs ademptum ex dignitate populi quicquid maiestati patrum adiectum esset, interpretantibus, & omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, & concordiæ & libertati æque minuendæ esse. Ad D. quinquagesimum octauum annum in promiscuo spectatum esse. quid repente factum, cur immisceri sibi in cauea patres plebem nollent? cur diues pauperem consessorem fastidiret? nouam & superbam libidinem ab nullius ante gentis senatu neque desideratam, neq; institutam. Postremo ipsum quoq; Africanū, quod consul author eius rei fuisset, pœnituisse ferunt. Adeo nihil motum ex antiquo probabile est. veterib. nisi quæ vius euidenter arguit, stari malunt. Principio anni, quo L. Cornelius, Q. Minutius Coss. fuerant, terræ motus ita crebri nunciabantur, vt non rei tantum ipsius, sed feriarum quoq; ob id indictarum homines tæderet. nam neq; se- C natus haberi, neq; Respub. administrari poterat, sacrificando expiandoq; occupatis consulibus. postremo decemuiris adire libros iussis, ex responso eorum supplicatio per triduum fuit. coronati ad omnia puluinaria supplicauerunt. edictumq; est, vt omnes qui ex vna familia essent, pariter supplicarent. item ex authoritate senatus consules edixerunt, ne quis quo die terræ motu nunciato feriæ indictæ essent, eo die alium terræmotum nunciaret. Prouincias deinde consules prius, tum prætores sortiti. Cornelius Galliam, Minutius Ligures, sortiti sunt. C. Scribonius vrbanam, M. Valerius peregrinam, L. Cornelius Siciliam, L. Porcius Sardiniam, C. Flaminius Hispaniam citeriorem, M. Fuluius Hispaniam vlteriorem. Nihil belli eo anno expectantibus Coss. literæ M. Cincij (præfectus in Pisis erat) allatæ. Ligurum X X. millia armatorum, coniuratione per omnia conciliabula vniuersæ gentis facta, Lunensem primum agrum depopulatos, Pisanum deinde finem transgressos, omnem oram maris peragrasse, Itaque Minutius Coss. cui Ligures prouincia euenerat, ex authoritate patrum in rostra ascendit: & edixit, vt legiones duæ vrbanæ quæ superiore anno conscriptæ essent, post diem decimum Arretij adessent, in earum locum se duas legiones vrbanas scripturum. item sociis, & Latini nominis magistratibus, legatisque eorum qui milites dare debebant, edixit, vt in Capitolio se adirent.

fore. discordiam & seditionem omnia opportuna insidianibus facere: cum A
pars quæ domestico certamine inferior sit, externo potius se applicet, quam ci-
ui cedat. alienis armis partã, externa fide redditam libertatem, sua cura custo-
dirent seruarentque: vt populus Romanus dignis datam libertatem, ac munus
suum bene positum sciret. Has velut parentis voces cum audirent, manare om-
nibus gaudio lachrymę, adeo vt ipsum quoque confunderent dicentem. Pau-
lisper fremitus approbantium dicta fuit: monentiumq; aliorum alios, vt eas vo-
ces velut oraculo missas in pectora animosq; demitterent. silentio deinde fac-
to petijt ab ijs, vt ciues Romanos, si qui apud eos in seruitute essent, cõquisitos
intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam, ne ipsis quidem honestum es-
se, in liberata terra liberatores eius seruire. Omnes acclamarunt, gratias se in-
ter cætera etiam ob hoc agere, quod admoniti essent, vt tam pio ac necessario
officio fungerẽtur. Ingens numerus erat bello Puniço captorum, quos Annibal
cum à suis non redimerentur, venundederat. Multitudinis eorum argumentum
est, quod Polybius scribit, centum talentis eam rem Achæis stetisse: cũ quin-
genos denarios precium in capita, quod redderetur dominis, statuissent. mille
enim ducentos ea ratione Achaia habuit. adijce nunc pro portione, quot veri-
simile sit totam Græciam habuisse. Nondum conuentus dimissus erat, cum re-
spiciunt præsidium ab Acrocorintho descendens protinus ad portam duci at- B
que abire. Quorum agmen imperator secutus, prosequentibus cunctis, senatore
liberatoremque acclamantibus, salutatis dimissisq; eis, eadem qua venerat
via Elatiam redijt. inde cum omnibus copijs Ap. Claudium legatum dimit-
tit. per Thessaliam atque Epirum ducere Oricum iubet, atque ibi se operiri. in-
de nanque in animo esse exercitum in Italiam traijcere. & L. Quintio fratri le-
gato & præfecto classis scribit, vt onerarias ex omni Græciæ ora eodem cõtra-
heret. Ipse Chalcidem profectus, deductis non à Chalcide solum, sed etiam ab
Oreo atque Eretria præsidijs, conuentum ibi Euboicarum ciuitatum habuit,
commonitosq; in quo statu rerum accepisset eos, & in quo relinqueret, dimi-
sit. Demetriadem inde proficiscitur, deductoq; præsidio, prosequentib. cunctis,
sicut Corinthi & Chalcide, pergit ire in Thessaliam, vbi non liberandæ modo
ciuitates erant, sed ex omni colluuione & confusione in aliquam tolerabilem
formam redigendę. Nec enim temporum modo vitijs ac violentia, & licentia
regia turbati, erant, sed inquieto etiam ingenio gentis, nec comitia, nec conci-
tum nec concilium vllum, non per seditionem ac tumultum, iam inde à prin-
cipio ad nostram vsque ætatem traducentes. A censu maxime & senatum &
iudices legit, potentioremque eam partem ciuitatum fecit, cui salua tranquil-
laque omnia magis esse expediebat. Ita cum percensuisset Thessaliam, per E- C
pirum in Oricum vnde erat traiecturus, venit. Ab Orico copiæ omnes Brunde-
sium transportatæ: inde per totam Italiam ad vrbem prope triumphantes, non
minore agmine rerum captarum, quam suo præ se acto venerunt. Posteaquam
Romam ventum est, senatus extra vrbem Quintio ad res gestas edisserendas
datus est: triumphusque meritus ab lubentibus decretus. Triduum triumpha-
uit. die primo arma, tela, signaq; ærea & marmorea transtulit, plura Philippo ad-
empta, quam quæ ex ciuitatib. ceperat. secundo die aurum argentumque, fac-
tum infectumque & signatum. infecti argenti fuit decem & octo millia pondo,
& ducenta L X X. facti, vasa multa omnis generis, cælata pleraque, quædam ex-
imiæ artis: & ex ære multa fabrefacta: ad hoc clypea argentea X. signati argen-
ti octoginta quatuor millia fuere Atticorum. tetradrachmam vocant, trium fe-
re denariorum in singulis argenti est pondus, auri pondo fuit tria millia septin-
genta quatuordecim. & clypeum ei vnum ex auro totum: & Philippei num-
mi aurei quatuordecim millia, quingenti X I I I I. tertio die coronæ aureæ, do-
na ciuitatum, translatæ C X I I I I. & hostiæ ductæ, & ante curtum multi nobi-
les captiui obsidesq; inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit: & Armenes
Nabidis tyranni filius, Lacedæmonius. ipse deinde Quint. in vrbem est inuectus.
milites

A milites secuti currum frequentes, vt omni ex prouincia exercitu deportato, his ducent quinquageni æris in pedites diuisi: duplex centurioni, triplex equiti. præbuerunt speciem triumpho capitibus rasis secuti, qui seruitute exempti fuerant. Exitu huius anni Q. AElius Tubero trib. pleb. ex S. C. tulit ad plebem plebesque scisit, vt Latinæ duæ coloniæ, vna in Brutios, altera in Thurinum agrum deducerentur. his deducendis triumuiri creati, quibus in triennium imperium esset: in Brutios Q. Nævius, M. Minutius Rufus, M. Furius Crassipes: in Thurinum agrum A. Manlius, P. AElius, L. Apustius, ea bina comitia Cn. Domitius prætor vrbanus in Capitolio habuit. AEdes eo anno aliquot dedicatæ sunt. vna Iunonis Sospitæ in foro olitorio, vota locataque quadriennio ante à C. Cornelio consule Gallico bello, censor idem dedicauit. altera Fauni. AEdiles eã biennio ante ex mulctatitio argento faciendam locarant, C. Scribonius, & Cn. Domitius, qui prætor vrbanus eam dedicauit & ædem Fortunæ Primigeniæ in colle Quirinali dedicauit Q. Martius Ralla, duumuir ad idipsum creatus. vouerat eã decem annis ante Punico bello P. Sempronius Sophus: locauerat idem censor, & in insula Iouis ædem C. Seruilius duumuir dedicauit. vota erat sex annis ante Gallico bello ab L. Furio Purpurione prætore: ab eodem postea consule locata. Hæc eo anno acta. P. Scipio ex prouincia Gallia ad consules subrogandos B redijt. Comitia Coss. fuere, quibus creati sunt L. Cornelius Merula, & Q. Minutius Thermus. Postero die creati sunt prætores, L. Cornelius Scipio, M. Fuluius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messala, L. Porcius Licinius, & C. Flaminius. Megalesia, ludos scenicos, C. Attilius Seranus, L. Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt. Horum ædilium ludos Romanos primum senatus à populo secretus spectauit: præbuitq; sermones (sicut omnis nouitas solet) alijs tandẽ quod multo ante debuerit, tributum censentibus amplissimo ordini: alijs ademptum ex dignitate populi quicquid maiestati patrum adiectum esset, interpretantibus, & omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, & concordiæ & libertati æque minuendæ esse. Ad D. quinquagesimum octauum annum in promiscuo spectatum esse. quid repente factum, cur immisceri sibi in cauea patres plebem nollenti cur diues pauperem consessorem fastidiretinoxam & superbam libidinem ab nullius ante gentis senatu neque desideratam, neq; institutam. Postremo ipsum quoq; Africanũ, quod consul author eius rei fuisset, pœnituisse ferunt. Adeo nihil motum ex antiquo probabile est. veterib. nisi quæ vsus euidenter arguit, stari malunt. Principio anni, quo L. Cornelius, Q. Minutius Coss. fuerunt, terræ motus ita crebri nunciabantur, vt non rei tantum ipsius, sed feriarum quoq; obid indictarum homines tæderet. nam neq; se- C natus haberi, neq; Respub. administrari poterat, sacrificando expiandoq; occupatis consulibus. postremo decemviris adire libros iussis, ex responso eorum supplicatio per triduum fuit. coronati ad omnia puluinaria supplicauerunt. edictumq; est, vt omnes qui ex vna familia essent, pariter supplicarent. item ex authoritate senatus consules edixerunt, ne quis quo die terræ motu nunciato feriæ indictæ essent, eo die alium terræmotum nunciaret. Prouincias deinde consules priùs, tum prætores sortiti. Cornelius Galliam, Minutius Ligures, sortiti sunt. C. Scribonius vrbanam, M. Valerius peregrinam, L. Cornelius Siciliam, L. Porcius Sardiniam, C. Flaminius Hispaniam citeriorem, M. Fuluius Hispaniam vlteriorem. Nihil belli eo anno expectantibus Coss. literæ M. Cincij (præfectus in Pisis erat) allatæ, Ligurum X X. millia armatorum, coniuratione per omnia conciliabula vniuersæ gentis facta, Lunensem primum agrum depopulatos, Pisanum deinde finem transgressos, omnem oram maris peragrasse, Itaque Minutius Cos. cui Ligures prouincia euenerat, ex authoritate patrum in rostra ascendit: & edixit, vt legiones duæ vrbanæ quæ superiore anno conscriptæ essent, post diem decimum Arretij adessent, in earum locum se duas legiones vrbanas scripturum. item socijs, & Latini nominis magistratibus, legatisque eorum qui milites dare debebant, edixit, vt in Capitolio se adirent.

ex ijs X V. millia peditum,& quingentos equites pro numero cuiusque iunio- A
rum descripsit: & inde è Capitolio protinus ire ad portã,& vt maturaretur res,
proficisci ad delectum iussit. Fuluio Flaminiq; terna millia Romanorum pedi-
tum,& centeni equites in supplementum,& quina millia socium Latini nomi-
nis,& duceni equites decreti: mandatumque prætoribus, vt veteres dimitte-
rent milites cum in prouinciam venissent. Cum milites qui in legionib. vrbanis
erant,frequentes tribunos plebis adissent,vti causas cognoscerent eorum qui-
bus aut emerita stipendia,aut morbus causæ essent,quo minus militarent: eam
rem literæ T. Sempronij discussérunt,in quibus scriptum erat,Ligurum decem
millia in agrum Placentinum venisse: & cum vsque ad ipsa coloniæ mœnia,
& Padi ripas cum cædibus & incendijs perpopulatos esse. Boiorum quoque
gentem ad rebellionem spectare: ob eas res tumultum esse. Decreuit senatus,
tribunos plebis non placere causas militares cognoscere, quo minus ad edic-
tum conueniretur,adiecerunt etiam,vt socij nominis Latini, qui in exercitu P.
Cornelij,Tib. Sempronij fuissent,& dimissi ab ijs Coss. essent,ad quam diem L.
Cornelius Cos. ediuisset,& in quem locum ediuisset Hetruriæ,conuenirent: & vt
L. Cornelius Cos. in prouinciam proficiscens,in oppidis agrisq; qua iturus esset
si quos ei videretur,milites scriberet armaretque,& duceret secum: dimitten-
dique ei quos eorum,quandoque vellet,ius esset. Postea quam consules delec- B
tu habito profecti sunt in prouincias: tum T. Quintus postulauit, vt de his quæ
cum decem legatis ipse statuisset,senatus audiret: eaque si videretur, authori-
tate sua confirmaret. id eos facilius facturos,si legatorum verba qui ex vniuer-
sa Græcia & magna parte Asiæ,quiq; ab regib. venissent,audissent. Hæ legatio-
nes à C. Scribonio Pr. vrbano in senatũ introductæ sunt, benigneq; omnib. re-
ponsum cum Antiocho quia longior disceptatio erat,decem legatis, quorum
pars in Asia,aut Lysimachiæ apud regem fuerant,delegata est. Quintio mandatum,
vt adhibitis ijs legatorum regis verba audiret: responderetq; ijs, quæ ex
dignitate atq; vtilitate populi Romani responderi possent. Menippus & Hege-
sianax principes regiæ legationis erãt. ex ijs Menippus ignorare se dixit,quid-
nam perplexi sua legatio haberet, cum simpliciter ad amicitiã petendam, iun-
gendamq; societatem venissent. esse autem tria genera fœderum, quibus inter
se paciscerentur amicitias ciuitates regesq; vnum,cum bello victis dicerentur
leges. vbi enim omnia ei qui armis plus posset,dedita essent: quæ ex iis habere
victos,quibus mulctari eos velit,ipsius ius atq; arbitrium esse. alterum,cum pa-
res bello,æquo fœdere in pacé atq; amicitiam venirent. tunc enim repeti red-
diq; per conuentionem res: & si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex
formula iuris antiqui,aut ex partis vtriusq; commodo componi. tertium esse C
genus, cum qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se
iungendam coeant. eos neq; dicere,neq; accipere leges. id enim victoris & vi-
cti esse. ex eo genere cum Antiochus esset, mirari se, quod Romani æquum cen-
seant ei leges dicere, quas Asiæ vrbium liberas & immunes,quas stipendiarias
esse velint, quas intrare præsidia regia regemque vetent. cum Philippo enim
hoste pacem, non cum Antiocho amico societatis fœdus ita sanciendum esse.
Ad ea Quintius: Quoniam vobis distincte agere libet, & genera iungendarum
» amicitiarum enumerare: ego quoq; duas conditiones ponam,extra quas nul-
» lam esse regi nuncietis amicitiæ cum populo Romano iungendæ. vnam, si nos
» nihil quod ad vrbes Asiæ attinet,curare velit,vt & ipse omni Europa abstineat
» alteram,si se ille Asiæ finib. non contineat,& in Europã transcendat,vt & Ro-
» manis ius sit Asiæ ciuitatum amicitias & tueri quas habeãt,& nouas complecti.
» Enimuero id auditu etiam dicere indignum esse Hegesianax,Thraciæ & Cher-
sonesi vrbibus arceri Antiochum, quæ Seleucus proauus eius,Lysimacho rege
bello victo, & in acie cæso,per summum decus parta liquerit: pari cum laude
eadem ab Thracibus possessa, partim armis receperit Antiochus: partim de-
serta, sicut ipsam Lysimachiam, & reuocatis cultoribus frequentauerit,& quæ

strati

A strata ruinis atque incendiis erant, ingentibus impensis ædificauerit. Quid igitur simile esse, ex ea possessione ita parta, ita recuperata deduci Antiochum, & Romanos abstinere Asia, quæ nunquam eorum fuerit? Amicitiam Romanorũ expetere Antiochum, sed quæ impetrata gloriæ sibi, non pudori sit. Ad hæc Quintius: Quandoquidem, inquit, honesta pensamus: sic, vt aut sola, aut prima certe pensari decet principi orbis terrarum populo, & tanto regi: vtrum tandẽ videtur honestius, liberas velle omnes quæ vbiq; sunt Græciæ vrbes, an seruas & vectigales facere? Si sibi Antiochus pulchrum esse censet, quas vrbes proauus belli iure habuerit, auus pater q; nunquam vsurpauerint, pro suis eas repetere in seruitutem: & populus Romanus susceptum patrocinium libertatis Græcorũ non deserere, fidei constantiæ q; suæ ducit esse: sicut à Philippo Græciã liberauit, ita & ab Antiocho Asiæ vrbes, quæ Graij nominis sint, liberare in animo habet. neq; enim in Æolidem Ioniamq; colonię in seruitutem regiam missę sunt, sed stirpis augendę causa, gentisq; vetustissimę per orbem terrarum propagandæ. Cum hæsitaret Hegesianax, nec inficiari posset, honestiorem causam libertatis quam seruitutis prætexi titulo, Quin mittimus ambages? inquit Pub. Sulpitius, qui maximus natu ex decem legatis erat, alteram ex duabus conditionibus, quæ modo diserte à Quintio datæ sunt, legite, aut supersedete de amicitia
B agere. Nos vero inquit Menippus nec volumus nec possumus pacisci quicquã, quo regnum Antiochi minuatur. Postero die Quintius legationes vniuersas Græciæ Asiæque cum in senatum introduxisset, vt scirent quali animo populus Romanus, qualiq; Antiochus erga ciuitates Græciæ esset: postulata & sua & regis exposuit. Renunciarent ciuitatibus suis, populum Romanum qua virtute quaq; fide libertatem eorum à Philippo vindicauerit: eadem ab Antiocho, nisi decedat Europa, vindicaturum. Tum Menippus deprecari & Quintium & patres iustitię, ne festinarent decernere, quo decreto turbaturi orbem terrarum essent, tempus & sibi sumerent, & regi ad cogitandum darent. cogitaturum eũ renunciatæ cõditiones essent, & impetraturũ aliquid, aut pacis causa cõsensurum. Ita integra dilata res est. Legatos mitti ad regem eosdem qui Lysimachię apud eum fuerant, placuit, P. Sulpitium, P. Villium, P. Aelium. Vixdum ij profecti erant, cum à Carthagine legati bellum haud dubie parare Antiochum Annibale ministro attulerunt: iniecerunt q; curam, ne simul & Punicum bellum excitaretur. Annibal patria profugus peruenerat ad Antiochum, sicut ante dictum est: & erat apud regem in magno honore, nulla alia arte, nisi quod voluntati diu consilia de Romano bello, nemo aptior super tali re particeps sermonis esse poterat. Sententia eius vna atque eadem semper erat, vt in Italia bellum gereretur. Italiam & commeatus & militem præbituram externo hosti.
C si nihil ibi moueatur, liceatq; populo Romano viribus & copijs Italiæ extra Italiam bellum gerere: neq; regem neq; gentem vllam parem Romanis esse. Sibi centum tectas naues, XV I. millia peditum, mille equites deposcebat. ea se classe primum Africam petiturum. magnopere confidere & Carthaginienses ad rebellandum ab se compelli posse. si illi cunctentur, se aliqua parte Italiæ bellum excitaturum Romanis. Regem cum cæteris omnibus transire in Europam debere, & in aliqua parte Græciæ copias continere, neque traijcientem, & quod in speciem famamque belli satis sit, paratum traijcere. In hanc sententiam cum adduxisset regem, præparandos sibi ad id popularium animos ratus literas, ne quo casu interceptæ palam facerent conata, scribere non est ausus. Aristonem quendam Tyrium nactus Ephesi, expertusque solertiam leuioribus ministerijs, partim donis, partim spe præmiorum oneratum, quibus etiam ipse rex annuerat, Carthaginem cum mandatis mittit. edit nomina eorum, quibus conuentis opus esset, instruit etiam secretis notis, per quas haud dubie agnoscerent sua mandata esse. Hunc Aristonem Carthagine obuersantem, nõ prius amici quam inimici Annibalis, qua de causa venisset, cognouerunt. Et primo in circulis conuiuiisque celebrata sermonibus res est, deinde in senatu

quidam nihil actum esse dicere exilio Annibalis: si absens quoq; nouas moliri res, solicitandoq; animos hominum, turbare statum ciuitatis posset. Aristonem quendam Tyrium aduenam, instructum mandatis ab Annibale & ab Antiocho rege venisse: certos homines quotidie cum eo secreta colloquia serere, & in occulto colloqui, quod mox in omnium perniciem erupturum esset. Conclamauere omnes, vocari Aristonem debere, & quæri quid venisset: & nisi expromeret, cum legatis Romam mitti, satis pro temeritate vnius hominis supplicium pensum esse. priuatos suo periculo peccaturos. Rempublicam non extra noxam modo, sed etiam extra famam noxæ conseruandam esse. Vocatus Ariston purgare sese, & firmissimo propugnaculo vti, quod nihil literarū ad quenquam attulisset. cęterum nec causam aduentus satis expediebat, & in eo maxime hæsitabat, quod cum Barchinæ solum factionis hominib. collocutum eum arguebant. Orta deinde altercatio est, aliis pro speculatore comprehendi iam & custodiri iubentibus, aliis negantibus tumultuandi causam esse. malī rem exempli esse, de nihilo hospites corripi. idem Carthaginiensib. & Tyri, & in aliis emporiis in quæ frequenter commeent, euenturū. Dilata eo die res est. Ariston Punico ingenio inter Pœnos vsus, tabellas conscriptas celeberrimo loco supra sedem quotidianam magistratus prima vespera suspendit. ipse de tertia vigilia nauem conscendit & profugit. Postero die cum Suffetes ad ius dicendum consedissent: conspectæ tabellæ, demptæq; & lectæ. scriptum erat, Aristonem priuatim ad neminem, publice ad seniores (ita senatum vocabant) mādata habuisse. Publicato crimine minus intenta de paucis quæstio erat. mitti tamen legatos Romam, qui rem ad Coss. & senatum deferrent, placuit. simul qui de iniuria Masanissæ quererentur. Masanissa posteaquam & infames Carthaginienses & inter se ipsos discordes sensit, principibus propter colloquia Aristonis senatu, senatu propter indicium eiusdem Aristonis populo suspecto, locum iniuriæ esse ratus, agrum maritimum eorum & depopulatus est, & quasdam vrbes vectigales Carthaginiensium sibi coegit stipēdium pendere. Emporia vocant eam regionem. ora est minoris Syrtis, & agri vberis. vna ciuitas eius Lepris: ea singulis indies talenta vectigal Carthaginiensibus dedit. Hanc tum regionem & totam infestam Masanissa. & ex quadam parte dubiæ possessionis, sui regni an Carthaginiensium esset, effecerat. & quia simul ad purganda crimina, & questum desse Romam eos ituros comperit, qui & illa onerarent suspicionibus, & de iure vectigalium disceptarent, legatos & ipse Romam misit. Auditi de Tyrio aduena primum Carthaginienses curam iniecere patribus, ne cum Antiocho simul & Pœnis bellandum esset. maxime ea suspicio crimen vrgebat, quod quem comprehensum Romam mitti placuisset, nec ipsum nec nauem eius custodissent. De agro deinde cum regis legatis disceptari cœptum. Carthaginienses iure & C nium causam tutabantur, quod intra eos terminos esset, quibus P. Scipio victor agrum qui iuris esset Carthaginiensium, finisset, & confessione regis, qui cum Aphirem profugum ex regno suo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas persequeretur: precario ab se iter per eum ipsum agrum, tanquam haud dubie Carthaginiensium iuris, petisset. Numidæ & de terminatione Scipionis mentiri eos arguebant, & si quis veram originem iuris exigere vellet, quem proprium agrorum Carthaginiensium in Africa esse? aduenis, quantum lecto bouis tergo amplecti loci potuerint, tantum ad vrbem communiendā precario datum. quicquid Byrsam sedem suam excesserint, vi atq; iniuria partum habere. Neq; enim de quo agatur, probare eos posse: non modo semper ex quo ceperint: sed ne diu quidem eos possedisse. per opportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum vsurpasse ius: semperque penes eum possessionem fuisse, qui plus armis potuisset. Cuius conditionis res fuerit, priusquam hostes Romanis Carthaginienses socius atque amicus rex Numidarum esset: eius fuerint esse, nec se interponerent, quo minus qui possent, tenerent. Responderi legatis vtrimq; partis placuit: missuros se in Africam, qui inter populum Carthaginienſem

A enſem & regem in re preſenti diſceptarent. Miſſi P. Scipio Africanus, & C. Cornelius Cethegus, & M. Minutius Rufus: audita inſpectaq; re ſuſpenſa omnia, neutro inclinatis ſententijs, reliquere. Id vtrum ſua ſpōte fecerint, an quia mādatum ita fuerit, non tam certum eſt, quam videtur tempori aptum fuiſſe integro certamine eos relinqui. nam ni ita eſſet, vnus Scipio vel notitia rei, vel authoritate ita de vtriſque meritus, finire nutu diſceptationem potuiſſet.

DECADIS QVARTÆ LIB. V.

EPITOME.

PVB. Scipio Africanus legatus miſſus ad Antiochum, Epheſi cum Annibale, qui ſe Antiocho iunxerat, collocutus eſt: vt ſi fieri poſſet, metum vitæ, quem ex populo Romano conceperat, eximeret. Inter alia cum quæreret ab Annibale, quem fuiſſe maximū imperatorem, Annibal crederet, reſpondit: Alexandrū Macedonum regem, quod parua manu innumerabiles exercitus fudiſſet: quodq; vltimas oras, quas viſere ſupra fidem humanam eſſet, peragraſſet. quærenti deinde, quem ſecundum poneret, inquit Pyrrhum: eo quod caſtra metari docuiſſet: ad hæc neminem elegantius loca cepiſſe, præſidia diſpoſuiſſe. exequēti, quem tertiū diceret: ſemet dixit. ridens Scipio, quidnam tu dicerēs, ſi me, inquit, vicuiſſes? tunc vero, inquit, me & ante Alexandrū & antu Pyrrhum, & ante alios poſuiſſem. Inter alia prodigia, quæ plurima fuiſſe traduntur: bouem Cn. Domitio conſule, locutum, Roma caue tibi, refertur. Apparans in Antiochū bellum Romani, Nabin Lacedemoniorum tyrannum incitatu ab Aetolis, qui & Philippum, & Antiochum ad inferendum bellum populo Rom. ſolicitabant, à populo Romano deſciuit, & bello aduerſus Philopœmenem Acheorum prætorem geſto, ab Aetolis interfectus eſt. Aetoli quoq; ab amicitia populi Romani defecerunt. cum quibus ſocietate iuncta Antiochus Syriæ rex, cum bellum Græciæ intuliſſet, complures vrbes occupauit: inter quas Chalcidem, & totam Euboeam. Res præterea in Liguribus geſtas, & apparatum belli ab Antiocho continet.

PRincipio anni quo hæc geſta ſunt, Sex Digitius prætor in Hiſpania citeriore cum ciuitatibus ijs, quæ poſt profectionem M. Catonis permultæ rebellauerant, crebra magis quā digna dictu prælia fecit: & adeo pleraque aduerſa, vt vix dimidium militum quam quod acceperat, ſucceſſori tradiderit. nec dubium eſt, quin omnis Hiſpania ſublatura animos fuerit: ni alter prætor P. Cornelius Cn. F. Scipio trans Iberum multa ſecun-C da prælia feciſſet: quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc geſſerat Scipio. Idem proprætor Luſitanos peruaſtata vlteriori prouincia cum ingenti præda domum redeuntes in ipſo itinere aggreſſus, ab hora tertia diei ad octauam incerto euentu pugnauit, numero militum impar, ſuperior alijs. nam & acie frequenti armatis aduerſus longum & impeditum turba pecorū agmen, & recenti milite aduerſus feſſos longo itinere concurrerat, tertia namq; vigilia exierant hoſtes: huic nocturno itineri tres diurnę horæ acceſſerant: nec vlla quiete data, laborem viæ prælium exceperat, itaq; principio pugnæ vigoris aliquid in corporibus animiſq; fuit. & turbauerant primo Romanos, deinde æquata pauliſper pugna eſt. In hoc diſcrimine ludos Iouiſi fudiſſet cecidiſſetq; hoſtes, proprætor vouit. tandem gradum acrius intulere Romani, ceſſitq; Luſitanus: deinde prorſus terga dedit. & cum inſtitiſſent fugientibus victores, ad XII. millia hoſtium ſunt cæſa: capti quingēti quadraginta, omnes ferme equites, & ſigna militaria capta centum triginta quatuor. De exercitu Rom. ſeptuaginta & tres amiſſi. Pugnatum inde haud procul Illipa vibe eſt. eo victorem opulentum præda exercitum P. Cornelius reduxit. ea omnis ante vrbem expoſita eſt: poteſtaſq; dominis ſuas res cognoſcendi facta, cætera vendenda quæſtori data. quod inde effectum eſt, militi diuiſum. Non-

dum ab Roma profectus erat C. Flaminius prætor, cum hæc in Hiſpania gere- A
bantur. itaq; tam aduerſæ quam ſecundæ res per ipſum amicosq; eius magnis
ſermonibus celebrabantur. & tentauerat, quoniam bellum ingens in prouincia
exarſiſſet, & exiguas reliquias exercitus ab Sex. Digitio, atque eas ipſas plenas
pauoris ac fugæ accepturus eſſet, vt vnâ ſibi ex vrbanis legionib. decernerent:
ad quam cum militem ab ſe ipſo ſcriptum ex ſenatuſconſulto adieciſſet: eli-
geret ex omni numero ſex millia & quingentos pedites, & equites trecentos
ea ſe legione (nam in Sex. Digitij exercitu haud multum ſpei eſſe) rem geſtu-
rum. Seniores negare ad rumores à priuatis temere in gratiam magiſtratuum
confictos, ſenatuſconſulta facienda eſſe. niſi quod aut prætores ex prouincijs
ſcriberent, aut legati renunciarent: nihil ratum haberi, debere ſi tumultus in
Hiſpania eſſet, placere tumultuarios milites extra Italiâ ſcribi à prætore. Mens
ea ſenatus fuit, vt in Hiſpania tumultuarij milites legerentur. Valerius Antias &
in Siciliam nauigaſſe delectus cauſa C. Flaminium ſcribit: & ex Sicilia Hiſpa-
niam petentem tempeſtate in Africam delatum, vagos milites de exercitu P.
Africani ſacramento rogaſſe: his duarum prouinciarum delectibus tertium in
Hiſpania adieciſſe. Nec in Italia ſegnius Ligurum bellum ereſcebat. Piſas iam
quadraginta millibus hominum, affluente quotidie multitudine ad famâ belli
ſpemq; prædæ, circunſedebant. Minutius Coſ. Arretium die quem edixerat ad B
conueniendum militibus venit. inde quadrato agmine ad Piſas duxit. & cum
hoſtes mille paſſuum ab oppido trans fluuium mouiſſent caſtra, conſul vrbem
haud dubie ſeruatam aduentu ſuo eſt ingreſſus. Poſtero die & ipſe trans fluui-
um quingentos fere paſſus ab hoſte poſuit caſtra. inde leuibus prælijs à popu-
lationibus agrum ſociorum tutabatur. in aciem exire non audebat, nouo mili-
te, & ex multis generib. hominum collecto, nec dum noto ſatis inter ſe, vt fidere
alij alijs poſſent. Ligures multitudine freti & in aciem exibant, parati de ſum-
ma rerum decernere: & abundantes militum numero, paſſim multas manus
per extrema finium ad prædandum emittebant: & cum coacta vis magna pe-
corum prædæque eſſet, paratum erat præſidium, per quod in caſtella eorum
vicoſque ageretur. Cum bellum Liguſtinum ad Piſas conſtitiſſet, con-
ſul alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitum in agrum
Boiorum induxit. vbi longe alia belli ratio quam cum Liguribus erat. conſul in
aciem exibat: hoſtes pugnam detrectabant: prædatumq; vbi nemo obuiam
exiret, diſcurrebant Romani: Boij diripi ſua impunè quàm tuendo ea conſere-
re certamen malebant. Poſteaquam omnia ferro ignique ſatis euaſtata erant,
conſul agro hoſtium exceſſit, & ad Mutinam agmine incauto, vt inter pacatos,
ducebat. Boij vbi egreſſum è finibus ſuis hoſtem ſenſere: ſequebãtur ſilenti ag-
mine, locum inſidiis quærentes. nocte prætergreſſi caſtra Romana, ſaltum, quâ C
tranſeundum erat Romanis, inſederunt. Id cum parum occultè feciſſent, con-
ſul qui multa nocte ſolitus erat mouere caſtra, ne nox terrorem in tumultuario
prælio augeret, lucem expectauit. & cum luce moueret, tamen turmam equi-
tum exploratum miſit. Poſteaquam relatum eſt, quãtæ copiæ & in quo loco eſ-
ſent, totius agminis ſarcinas in medium cõiici iuſſit, & triarios vallum circunii-
cere: cætero exercitu inſtructo ad hoſtẽ acceſſit. Idem & Galli fecerunt, poſt-
eaquam apertas eſſe inſidias, & recto ac iuſto prælio, vbi vera virtus vinceret,
dimicandum viderunt. Hora ſecunda fermè concurſum eſt ſiniſtra ſociorum e-
quitum ala, & extraordinarij primùm in acie pugnabant, præerant duo conſu-
lares legati, M. Marcellus, & T. Sempronius prioris anni cõſul. Nouus Coſ. nunc
ad prima ſigna erat: nunc legiones continebat in ſubſidiis, ne certaminis ſtu-
dio prius concurrerent, quàm datum ſignum eſſet. equites earum extra aciem
in locum patentem Q. & P. Minutios tribunos militum educere iuſſit: inde cum
ſignum dediſſet, impetum ex aperto facerent. Hæc agenti nuncius venit à T.
Sempronio Longo, non ſuſtinere extraordinarios impetum Gallorum, & eoſ
permultos eſſe: & qui ſuperſint, partim labore, partim metu remiſiſſe ardorem

pugnæ.

A pugnã. Legionem alteram ex duabus, ſi videretur, ſummitteret priuſquam ignominia acciperetur. Secunda legio miſſa eſt, & extraordinarij recepti. tum redintegrata eſt pugna, cum & recens miles & frequens ordinibus legio ſucceſſiſſet: & ſiniſtra ala ex prælio ſubducta eſt, dextra in primam aciem ſubiit. Sol ingenti ardore torrebat minime patientia æſtus corpora Gallorum: denſis tamen ordinibus nunc alij in alios, nunc in ſcuta incumbentes ſuſtinebant impetus Romanorum. Quod vbi animaduertit Coſ. ad perturbandos ordines eorum C. Liuium Salinatorem, qui præerat alariis equitibus, quàm concitatiſſimos equos immittere iubet: & legionarios equites in ſubſidiis eſſe. Hæc procella equeſtris primo confudit & turbauit, deinde diſſipauit aciem Gallorum, non tamen vt terga darẽt. obſtabant duces haſtilibus cedentes terga trepidãtium, & redire in ordines cogentes. ſed interequitantes alarij non patiebãtur. Conſul obteſtabatur milites, vt paulum adniterentur victoriam in manibus eſſe. dum perturbatos & trepidantes viderent, inſtarent. ſi reſtituti ordines ſiniſſent, integro rurſus eos prælio & dubio dimicaturos. Inferre vexillarios iuſſit ſigna. omnes connixi tandem auerterunt hoſtem. poſtquam terga dabant, & in fugam paſſim effundebantur, tum ad perſequendos eos legionarij equites immiſſi. Quatuordecim millia Boiorum eo die cæſa ſunt, vini capti mille nonaginta duo, equites ducenti viginti vnus, tres duces eorum, ſigna militaria ducenta XII. carpenta LXIII. Nec Romanis intacta victoria fuit. ſupra quinque millia militum ipſorum aut ſociorum ſunt amiſſa, centuriones tres & XX. præfecti ſociũm quatuor, & M. Genutius & M. Martius tribb. militum ſecundæ legionis. Eodem fere tempore duorum conſulum literæ allatę ſunt: L. Cornelij de prælio ad Mutinam cum Boiis facto, & Q. Minutij à Piſis, comitia ſuæ ſortis eſſe. cæterum adeo ſuſpenſa omnia in Liguribus ſe habere, vt abſcedi inde ſine pernicie ſociorum & damno reipubl. non poſſit. ſi ita videretur patribus, mitterẽt ad collegam, vt is qui profligatum bellum haberet, ad comitia Romam rediret. ſi id facere grauaretur, quod non ſuæ ſortis id negotium eſſet: ſe quidem facturum quodcunque ſenatus cenſuiſſet. ſed etiam atque etiam viderent: ſi magis è republ. eſſet, interregnum iniri, quàm ab ſe in eo ſtatu relinqui prouinciam. Senatus C. Scribonio negotium dedit, vt duos legatos ex ordine ſenatorio mitteret ad L. Cornelium conſulem, qui literas collegæ ad ſenatum miſſas deferrent ad eum: & nunciarent, ſenatum, ni is ad magiſtratus ſubrogandos Romam veniret, potius quàm Quint. Minutius à bello integro auocaretur, interregnum iniri paſſurum. Miſſi legati renunciarunt L. Cornelium ad magiſtratus ſubrogandos Romam venturum. De literis L. Cornelij, quas ſcripB ſerat ſecundum prælium cum Boiis factum, diſceptatio in ſenatu fuit: quia priuatim pleriſq; ſenatoribus legatus M. Claudius ſcripſerat, fortunæ populi Romani & militum virtuti gratiam habendam, quod res bene geſta eſſet. conſulis opera & militum aliquantum amiſſum, & hoſtium exercitum, cuius delẽdi oblata fortuna fuerat, non deletum. milites eo plures periſſe, quod tardius ex ſubſidiis qui laborantibus opem ferrent, ſucceſſiſſent. hoſtes è manibus emiſſos, quod equitibus legionariis & tardius datum ſignum eſſet, & perſequi fugiẽtes non licuiſſet. De ea re nihil temere decerni placuit: ad frequentiores cõſultatio delata eſt. inſtabat enim cura alia, quod ciuitas fœnore laborabat: & cum multis fœnebribus legibus cõſtricta auaritia eſſet, via fraudis inita erat, vt in ſocios qui non tenerentur iis legibus, nomina tranſcriberent. ita libero fœnore obruebant debitores. cuius cernendi cum ratio quæreretur: diem finiri placuit, Fœneralia quæ proxime fuiſſent, vt qui poſt eam diem ſocij ciuibus Romanis credidiſſent pecunias, profiterentur, & ex ea die pecuniæ creditæ, quibus debitor vellet legibus, ius creditori diceretur. Deinde poſteaquã profeſſionibus detecta eſt magnitudo æris alieni per hanc fraudem contracti, M. Sempronius tribunus plebis, ex authoritate patrum plebem rogauit, plebeſque ſciuit, vt cum ſociis ac nomine Latino pecuniæ creditæ ius idem quod cum ciuibus

Romanis

Romanis esset. Hæc in Italia domi militiæque acta. In Hispania nequaquam A
tantum belli fuit, quãtum auxerat fama. C. Flaminius in citeriori Hispania oppidum Illuciam in Oretanis cepit: deinde in hyberna milites deduxit, & per hyemem prælia aliquot nulla memoria digna aduersus latronum magis quam hostium excursiones, vario tamen euentu, nec sine militum iactura, sunt facta. Maiores res gestæ à M. Pulnio. Is apud Toletum oppidum cum Vaccæis Vettonibusq; & Celtiberis signis collatis dimicauit: exercitum earum gentium fudit fugauitq;: regem Hilermum viuum cepit. Dum hæc in Hispania gerebantur, comitiorum iam appetebat dies, itaque L. Cornelius Cos. relicto ad exercitum M. Claudio legato, Romam venit. Is in senatu cum de rebus à se gestis disseruisset, quoue in statu prouincia esset: quæstus est cum patribus eõscriptis, quod tanto bello vna secunda pugna tam feliciter perfecto, nõ esset habitus diis immortalibus honos, postulauit deinde, vt supplicationem simul triumphumque decernerent. Prius tamen quãm relatio fieret, Q. Metellus qui consul dictatorque fuerat, literas eodem tempore dixit, & consulis L. Cornelij ad senatum, & M. Marcelli ad magnam partem senatorum allatas esse inter se pugnantes: eoque dilatam esse consultationem, vt præsentibus authoribus earum literarum disceptaretur. itaq; expectasse sese, vt consul qui sciret ab legato suo aduersus se scriptum aliquid, cum ipsi veniendum esset, duceret eum secum Romam: B
cum etiã verius esset, T. Sempronio imperium habenti tradi exercitum, quãm legato, nunc videri esse amotum de industria, ne ea quæ scripsisset, præsens diceret, aut argueret coram: & si quid vani afferret, argui posset, donec ad liquidum veritas explorata esset. itaq; nihil eorum quæ postularet Cos. decernendã in præsentia censere. Cum pergeret nihilo segnius referre, vt supplicatio decerneretur, triumphantiq; sibi in vrbem inuehi liceret, M. & C. Titinij tribuni plebis se intercessuros, si de ea re fieret senatusconsultum, dixerunt. Censores erãt priore anno creati Sex. Aelius Pætus, & Cn. Cornelius Cethegus. Cornelius lustrum condidit. censa sunt ciuium capita CXLIII. millia septingenta quatuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt: & Tyberis loca plana vrbis inundauit. circa portam Flumentanam etiam collapsa quædam ruinis sunt. & porta Cœlimontana fulmine icta est, murusque circa multis locis de cœlo tactus, & Anicij & Lanuuij & in Auentino lapidibus pluit. & à Capua nunciatum est examen vesparum ingens in forum aduolasse, & in Martis æde consedisse. eas collectas cum cura, & igni crematas esse. Horum prodigiorum causa decemuiri libros adire iussi, & nouendiale sacrum factum, & supplicatio indicta est, atq; vrbs lustrata. Iisdem diebus ædiculam Victoriæ virginis prope ædem Victoriæ M. Porcius Cato dedicauit, biennio postquam vouit. Eodem anno coloniam Latinam in agrum Ferentinũ triumuiri deduxerunt. Cn. Manlius Volso, L. Apustius Ful- C
lo, P. Aelius Tubero, cuius lege deducebantur tria millia peditum fere, CCC. equites: numerus exiguus pro copia agri. Dati potuere tricena iugera in pedites, sexagenta in equites. Apustio authore tertia pars agri dempta est: quo postea si vellent, nouos colonos adscribere possent. vicena iugera pedites, quadragena equites acceperunt. In exitu iam annus erat, & ambitio magis quam vnquam alias exarserat consularibus comitiis. multi & potentes petebant patricij plebeiique: P. Cornelius, Cn. filius, Scipio, qui ex Hispania prouincia nuper decesserat magnis rebus gestis: & L. Quintius Flamininus, qui classi in Græcia præfuerat: & Cn. Manlius Volso: hi patricij: plebeij autem, C. Lælius, Cn. Domitius, C. Liuius Salinator, M. Acilius. sed omnium oculi in Quintium Cornelium-que conjecti. nam & in vnum locum petebant ambo patricij, & rei militaris gloria recens vtrunq; commendabat. Cæterum ante omnia certamen accendebant fratres candidatorum duo clarissimi ætatis suæ imperatores. maior gloria Scipionis, & quo maior, eo propior inuidiæ: Quintij recentior, vt qui eo anno triumphasset. Accedebat quod alter decimũ iam prope annum assiduus in oculis hominũ fuerat: quæ res minus verendos magnos homines ipsa facientes

facit:

A fecit consul iterum post deiectum Annibalem censorq; fuerat in Quintio no- V.C.
ui & recentia omnia ad gratiam erant. nihil nec petierat à populo post trium-
phum, nec adeptus erat. Pro fratre germano, non patruele se petere aiebat, pro
collega & participe administrati belli se terra, fratrem mari rem gessisse. Is ob-
tinuit, vt præferretur candidato, quem Africanus fraterque ducebant: quem
Cornelia gens, Cornelio consule comitia habente: quem tantum præiudicium
senatus virum è ciuitate optimum iudicatum, qui matrem Idæam Pessinunte
venientem in vrbem acciperet. L. Quintius & Cn. Domitius Aenobarbus Coss.
fasti. adeone in plebeio quidem Cos. cum pro C. Lælio niteretur, Africanus 562.
valuit. Postero die prætores creati L. Scribonius Libo, M. Fuluius Centimalus,
A. Atilius Serranus, M. Bæbius Pamphilus, L. Valerius Tappus, Q. Salonius Sar-
na. Ædilitas insignis eo anno fuit M. Æmylij Lepidi, & L. Æmylij Pauli. Mul-
tos pecuarios damnarunt: ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Iouis æ-
dis posuerunt. porticum vnam extra portam Trigeminam, emporio ad Ty-
berim adiecto: alteram à porta Fontinali ad Martis aram, quà in campum iter
esset, perduxerunt. Diu nihil in Liguribus dignum memoria gestum erat. extre-
mo eius anni bis in magnum periculum res adducta est. nam & castra consu-
lis oppugnata ægre sunt defensa: & non ita multo post per saltum angustum
B cum duceretur agmen Romanum, ipsas fauces exercitus Ligurum insedit,
qua cum exitus non pateret, conuerso agmine redire instituit consul, & à tergo
fauces saltus occupatæ à parte hostium erant: Caudinæque cladis memoria
non animis modo, sed prope oculis obuersabatur. Numidas octingentos fer-
me equites inter auxilia habebat. Eorum præfectus consuli pollicetur, se parte
vtra vellet cum suis erupturum. tantum vti diceret vtra pars frequentior vicis
esset, in eos se impetum facturum, & nihil prius quàm flammam tectis iniectu-
rum, vt is pauor cogeret Ligures excedere saltu quem obsiderent, & discurrere
ad opem ferendam suis. Collaudatum eum consul spe præmiorum onerat. Nu-
midæ equos conscendunt, & obequitare stationibus hostium neminem laces-
sentes cœperunt. Nihil primo aspectu contemptius. equi homines q; paululi &
graciles: discinctus & inermis eques, præterquam quod iacula secum portat:
equi sine frenis, deformis ipse cursus rigida cervice & extento capite curren-
tium. Hunc contemptum de industria augentes, labi ex equis, & per ludibrium
spectaculo esse itaq; qui primo intenti paratiq; si lacesserentur, in stationibus
fuerant: iam inermes, sedentesque pars maxima spectabant. Numidæ adequi-
tare, dein refugere: sed propius saltum paulatim euehi, velut quos impotentes
regendi equi inuitos efferrent. postremo subditis calcaribus per medias statio-
C nes hostium erupere, & in agrum latiorem euecti, omnia propinqua viæ tecta
incendunt: proximo deinde vico inferunt ignem: ferro flammaq; omnia per-
rastant. Fumus primo conspectus deinde clamor trepidantium in vicis auditus,
postremo seniores puerig; refugientes tumultum in castris fecerunt. itaq; sine
consilio, sine imperio pro se quisq; currere ad sua tutanda: momentoq; tempo-
ris castra relicta erant, & obsidione liberatus Cos. quo intenderat, peruenit. Sed
neq; Boij, neq; Hispani, cum quibus eo anno bellatum erat, tam inimici infesti-
que erant Romanis, quàm Ætolorum gens. Ii post deportatos ex Græcia ex-
ercitus primo in spe fuerant, & Antiochum in vacuâ Europę possessione ventu-
rum: nec Philippum aut Nabin quieturos. vbi nihil vsquam moueri viderunt, a-
gitandum aliquid miscendumq; rati, ne cunctando senescerent consilia: con-
cilium Naupactum indixerunt. Ibi Thoas prætor eorum conquestus iniurias
Romanorũ, statumq; Ætoliæ, quod omnium Græciæ gentium ciuitatumq; in-
honoratissimi post eam victoriam essent, cuius causa ipsi fuissent: legatos cen-
suit circa reges mittẽdos, qui non solũ tentarent animos eorum, sed suis quen-
que stimulis mouerent ad Romanũ bellum. Damocritus ad Nabin, Nicander
ad Philippum, Dicæarchus frater prætoris ad Antiochum est missus. Tyranno
Lacedæmonio Damocritus ademptis maritimis ciuitatibus eneruatam tyran-

nidem

nidem dicere: inde militem, inde naues, nauales que socios habuisse: inclusum A
suis prope muris Achæos videre dominantes in Peloponneso, nunquam habiturum recuperandi sua occasionē, si eam quæ tum esset, prætermisisset, nullum exercitum Romanum in Græcia esse: nec propter Gytheum, aut maritimos alios Laconas dignam causam existimaturos Romanos, cur legiones in Græciam rursum transmittāt. Hęc ad incitandum animum tyranni dicebātur, vt cum in Græciam Antiochus traiecisset, conscientia violatę per sociorum iniurias Romanæ amicitiæ coniungeret se cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud dissimili oratione incitabat. erat etiam maior orationi materia, quo ex altiore fastigio rex quam tyrannus detractus erat, quoque plures ademptæ res, ad hoc vetusta regum Macedoniæ fama peragratusq; orbis terrarum victoriis eius gentis referebatur. Et tutum vel incœpto, vel euentu se consilium afferre. nam neq; vt ante se mouerat Philippus, quam Antiochus cum exercitu transierit in Græciā, suadere: & qui sine Antiocho aduersus Romanos AEtolosq; tamdiu sustinuerit bellum, ei adiuncto Antiocho, sociis AEtolis, qui tum grauiores hostes quam Romani fuerint, quibus tandem viribus resistere Romanos posse? Adiiciebat de duce Annibale, nato aduersus Romanos hoste, qui plures & duces & milites eorum occidisset, quam quot supereſſent. Hęc Philippo Nicāder. Alia Diceærchus Antiocho, & omniū primum prędā de Philippo Romanorum esse dicere, victoriā AEtolorum. & aditum in Græciam Romanis nullos alios quam AEtolos dedisse: & ad vincendū vires eosdem præbuisse. deinde quantas peditum equitumq; copias præbituri Antiocho ad bellum essent: quæ loca terrestribus copiis, quos portus maritimis. Tum de Philippo & Nabide libero mendacio abutebatur: paratum vtrunque ad rebellandum esse, & primam quanqeu occasionem recuperandi ea quæ bello amisissent, arrepturos. Ita per totum simul orbem terrarum AEtoli Romanis concitabant bellum. reges tamen aut non moti, aut tardius moti sunt. Nabis extemplo circa omnes vicos maritimos dimisit ad seditiones in ijs miscendas, & alios principi donis ad suam causam perduxit: alios pertinaciter in societate Romana manentes occidit. Achęis omnium maritimorum Laconum tuendorum à T. Quintio cura mandata erat. itaq; extemplo & ad tyrannū legatos miserunt, qui admonerent fœderis eum Romani, denunciarentq;, ne pacem, quam tantopere petisset, turbaret: & auxilia ad Gytheum, quod iam oppugnabatur à tyranno, & Romam qui ea nunciarent, legatos miserunt. Antiochus rex ea hyeme Raphiæ in Phœnice Ptolemæo regi AEgypti filia in matrimonium data, cum Antiochiam se recepisset: per Ciliciam Tauro monte superato, extremo iam hyemis Ephesum peruenit. inde principio veris, Antiocho filio misso in Syriam ad B
custodiā vltimarum partium regni, ne quid absente se à tergo mouerent ipsi cum omnibus terrestribus copiis ad Pisidas, qui circa Selgam incolunt, oppugnandos est profectus. Eo tēpore legati Romani P. Sulpitius, & P. Villius, qui ad Antiochum (sicut ante dictum est) missi erant, iussi prius Eumenem adire, Elęa venere: inde Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) accesserunt. Cupidus belli aduersus Antiochum Eumenes erat: grauem, si pax esset, accolā tanto potentiorem regem credens: eundem si motum bellum esset, non magis patem Romanis fore, quam Philippus fuisset. & aut funditus sublatum iri aut si pax victo daretur, multa illi detracta, sibi accessura: vt facile deinde se ab eo sine vllo Romano auxilio tueri posset. etiam si quid aduersi casurum foret, satius esse Romanis sociis quamcumq; fortunam subire, quam solum aut imperium pati Antiochi, aut abnuentem vi aeq; armis cogi. Ob hæc quantum authoritate, quantum consilio valebat, incitabat Romanos ad bellum. Sulpitius æger Pergami substitit. Vllius cum Pisidiæ bello occupatum esse regem audisset, Ephesum profectus: dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, vt cum Annibale, qui tum ibi forte erat, sæpe congrederetur, vt animum eius & tentaret, si qua posset, & metum demeret periculi ei quicquam ab Romanis esse. His colloquiis,

aliud

A liud quidem actum nihil est: secutum tamen sua sponte est, velut consilio petitum esset, vt vilior ob ea regi Annibal & suspectior ad omnia fieret. Claudius secutus Græcos Acilianos libros P. Africanum in ea fuisse legatione tradit. eum; Ephesi collocutum cum Annibale. & sermonem etiam vnum refert, quo quærenti Africano, quem fuisse maximum imperatorē Annibal crederet, respondisse, Alexandrum Macedonum regem: quod parua manu innumerabiles exercitus fudisset, quodq; vltimas oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrasset, quærenti deinde, quem secundum poneret, Pyrrhum dixisse. castrametari primum docuisse: ad hoc neminē elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse: artem etiam conciliandi sibi homines eam habuisse, vt Italicę gentes regis externi, quam populi Rom. tam diu principis in ea terra, imperium esse mallent. exequenti quem tertium duceret, haud dubie semetipsum dixisse. tum risum obortum Scipioni, & subiecisse: Quidnam tu diceres, si me vicisses? tum me vero, inquit, & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante omnes alios imperatores esse. & perplexum Punico astu responsum, & assentationis genus Scipionem mouisse, quod è grege se imperatorum velut inæstimabilem secreuisset. Vilius ab Epheso Apameā processit. eo & Antiochus audito Romanorum legatorum aduentu occurrit. Apameæ cōgressis disceptatio eadem ferme fuit,
B quę Romæ inter Quintium & legatos regis fuerat. mors nunciata Antiochi filij regis, quem missum paulo ante dixerā in Syriam, diremit colloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnumq; eius iuuenis desiderium. Id enim iam specimen sui dederat, vt si vita longior contigisset, magni iustiq; regis in eo indolem fuisse appareret. Quo charior acceptiorque omnibus erat, eo mors eius suspectior fuit, grauem successorem eum instare senecturi suæ patrem credentē, per spadones quosdam, talium ministeriis facinorum acceptos regibus, veneno sustulisse. Eam quoq; causam clandestino facinori adiiciebant, quod cum Seleuco filio Lysimachiam dedisset: Antiocho quā similem daret sedē, vt procul ab se per honorem eum quoq; ablegaret, non habuisset. Magni tamen luctus species per aliquot dies regiam tenuit. legatusq; Romanus, ne alieno tempore incōmodus obuersaretur, Pergamum concessit. rex Ephesum omisso quod inchoauerat bello, rediit. ibi per luctum regia clausa, cum Minione quodam, qui princeps amicorum eius erat, secreta consilia agitauit. Minio ignarus omnium externorum, viresque æstimans regis ex rebus in Syria aut Asia gestis, non causa modo superiorem esse Antiochum, quod nihil æqui postularent Romani, sed bello quoq; superaturum credebat. Fugienti regi disceptationem cum legatis,
C seu iam experto eam minus prosperam, seu mœrore recenti confuso, professus Minio, se quæ pro causa essent dicturum, persuasit, vt à Pergamo accerserētur legati. Iam conualuerat Sulpitius, itaq; ambo Ephesum venerunt. rex à Minione excusatus, & absente eo res agi cœpta est. Ibi præparata oratione Minio: Specioso titulo, inquit, vti vos Romani Grecarum ciuitatum liberandarum vi- «
deo, sed facta vestra orationi non conueniunt: & aliud Antiocho iuris statuistis, «
alio ipsi vtimini. Qui enim magis Smyrnęi Lampsaceniq; Græci sunt, quam Ne- «
apolitani & Rhegini? & Tarentini, à quibus stipendium, à quibus naues ex fœ- «
dere exigitis? Cur Syracusas atq; in alias Sicilię Græcas vrbes prætorem quo- «
tannis cum imperio & virgis & securibus mittitis? nihil aliud profecto dicatis, «
quam armis superatis vos iis has leges imposuisse. Eandē de Smyrna & Lamp- «
saco, ciuitatibusq; quę Ionię Æolidis sunt, causam ab Antiocho accipite. bello «
superatas á maioribus, & stipendiarias ac vectigales factas, in antiquum ius «
repetit, itaque ad hæc ei responderi velim, si ex æquo disceptatur, & non belli «
causa quæritur. Ad ea Sulpitius: Fecit verecunde, inquit, Antiochus, qui si alia «
pro causa eius nō erant quæ dicerentur, quemlibet ista quam se dicere maluit. «
Quid enim simile habet ciuitatum earum quas cōparasti causa? Ab Rheginis «
& Neapolitanis, & Tarentinis ex quo in nostram venerunt potestatē, vno & «
perpetuo tenore iuris semper vsurpato, nunquam intermisso, quæ ex fœdere «
debent,

» debent,exigimus. Potesne tandem dicere, vt ij populi non per se,non perali- A
» um quenquam fœdus mutauerint? sic Asiæ ciuitates,vt semel venerint in ma-
» iorum Antiochi potestatem,in perpetua possessione regni vestri permansisse?&
» non alias earum in Philippi,alias in Ptolemæi fuisse potestate? alias permultos
» annos nullo ambigente libertatem vsurpasse? Nam si quod aliquando seruie-
» runt temporum iniquitate pressi,ius post tot secula asserendi eos in seruitutem
» faciet:quid abest quin actum nobis nihil sit,quod à Philippo liberauimus Gre-
» ciam:& repetant posteri eius Corinthum,Chalcidem,Demetriadem, & The-
» salorum totam gentem? Sed quid ego causam ciuitatum ago,quam ipsis agen-
» tibus & nos,& regem ipsum cognoscere æquius est? Vocari deinde ciuitatum
legationes iussit,præparatas iam ante & instructas ab Eumene: qui quantum-
cunq; virium Antiocho decessisset,suo id accessurum regno docebat. Admissi
plures,dum suas quisque nunc querelas, nunc postulationes inserit. æqua in-
quis miscentes,è disceptatione altercationem fecerunt.Itaque neque remissa
vlla re,neque impetrata,æque ac venerant omnium incerti legati Romam re-
dierunt. Rex dimissis iis,consilium de bello Romano habuit. Ibi alius alio fe-
rocius: quia quo quisq; asperius aduersus Romanos locutus esset,ea spes gra-
tiæ maior erat.alius superbiam postulatorum increpare, tanquam Nabidi vic-
to,sic Antiocho,maximo Asiæ regum,imponentium leges.quanquã Nabidis B
men dominationẽ in patriam suam,& patriam Lacedæmonem remissam: An-
tiocho si Smyrna,& Lampsacus imperata faciant,indignum videri.alij paruas
& vix dictu dignas belli causas tanto regi eas ciuitates esse,sed initium semper
per ius iniusta impetrando fieri.nisi crederent,Persas cum aquam terramq; ab
Lacedæmoniis petierunt,gleba terræ & haustu aquæ eguisse.per similem ten-
tationem Romanis de duabus ciuitatibus agi. & alias ciuitates, simul duas in-
gum exuisse vidissent,ad liberatorem populum defecturas.si non libertas seru-
tute potior sit,tamen omni præsenti statu spem cuique nouandi res suas blan-
diorem esse.Alexander Acarnan in concilio erat, Philippi quondam amicus,
nuper relicto eo secutus opulentiorem regiam Antiochi: & tanquam peritus
Græciæ,nec ignarus Romanorum,in eum gradum amicitiæ regis, vt consiliis
quoque arcanis interesset, acceptus erat. Is tanquam non vtrum bellandum
esset,nec ne,consuleretur: sed vbi,& qua ratione bellum gereretur, victoriam
se haud dubiam proponere animo affirmabat,si in Europam trãsisset rex,& in
aliqua Græciæ parte sedem bello cepisset. Iam primum Ætolos, qui vmbili-
cum Græciæ incolerent, in armis eum inuenturum, ante signanos ad asperri-
ma quæque belli paratos,in duobus velut cornibus Græciæ Nabin à Peloponne-
so concitaturum omnia,repetentẽ Argiuorum vrbem, repetentem maxi- C
mas ciuitates,quibus eum depulsum Romani Lacedæmonis muris inclusissent
à Macedonia Philippum,vbi primum bellicum cani audisset, arma capturum,
nosse se spiritus eius,nosse animum: scire ferarum modo,quæ claustris aut vin-
culis teneantur, ingentes iamdiu iras cum in pectore voluere.meminisse etiam
se, quoties in bello precari omnes deos solitus sit, vt Antiochum sibi daret
adiutorem.cuius voti si compos nunc fiat,nullam moram rebellandi facturum.
tantum non cunctandum neque cessandum esse.In eo enim victoriam verti, si
& loca opportuna, & socij præoccuparentur. Annibalem quoque sine mora
mittendum in Africam esse ad distringendos Romanos. Annibal non adhibi-
tus est in consilium, propter colloquia cum Villio suspectus regi,& in nullo po-
stea honore habitus.Primo eam contumeliam tacitus tulit. deinde melius esse
ratus,& percunctari causam repentinæ alienationis,& purgare se tempore ap-
to, quæsita simpliciter iracundiæ causa,auditaque: Pater Amilcar,inquit, An-
» tioche parum admodum me,cum sacrificaret, altaribus admotum iureiuran-
» do adegit,nunquam amicum fore pop.Rom.sub hoc sacramento sex & XXX,
» annos militaui:hoc me in pace patria mea expulit: hoc patria extorrem in tu-
» am regiam adduxit:hoc duce,si tu spem meam destitueris,vbicunq; vires, vbi

arma

arma esse sciam, inueniam toto orbe terrarum quærens aliquos Romanis hostes, itaque si quibus tuorum meis criminibus apud te crescere libet aliam materiam crescendi ex me quærant. odi, odioq; sum Romanis id me verum dicere pater Amilcar, & dii testes sunt. proinde cum de bello Romano cogitabis, inter primos amicos Annibalem habeto. si qua res te ad pacem compellet, in id consilium alium cum quo deliberes, quærito. Non mouit modo talis oratio regem, sed etiam reconciliauit Annibali. Ex consilio ita discessum est, vt bellum gereretur. Romæ destinabant quidem sermonib. hostem Antiochum, sed nihil dum ad id bellum præter animos parabant. Consulibus ambobus Italia prouincia decreta est: ita vt inter se compararent, sortirenturve, vter comitiis eius anni præsset: ad vtrum ea non pertineret cura, vt paratus esset, si quo eum extra Italiam opus esset ducere legiones. Huic consuli permissum, vt duas legiones scriberet nouas, & socium ac Latini nominis XX. millia, & equites DCCC. Alteri Cos. duæ legiones decretæ, quas L. Cornelius Cos. superioris anni habuisset, & socium ac Latini nominis ex eodem exercitu pedites XV. millia, & equites quingenti Q. Minutio cum exercitu quem in Liguribus habebat, prorogatum imperium: additum in supplementum, vt IIII. millia peditum Romanorum scriberétur, & CL. equites: & sociis eodem V. millia peditum imperarentur, CCL. equites Cn. Domitio extra Italiam, quo senatus censuisset, prouincia euenit. L. Quintio Gallia & comitia prætorum habita. Prætores deinde prouincias sortiti: M. Fuluius Centimalus vrbanã, L. Scribonius Libo peregrinã: L. Valerius Tappus Siciliam, Q. Salonius Sarro Sardiniam, M. Bæbius Pamphilus Hispaniam citeriorẽ. A. Attilius Serranus vlterioré. Sed his duobus primum S.C. deinde plebis etiã scito permutatæ prouinciæ sunt. Attilio classis & Macedonia, Bæbio Brutij decreti. Flaminio Fuluioq; in Hispanijs prorogati imperium. Bæbio Pamphilo in Brutios duę legiones decretæ, quæ priore anno vrbanæ fuissent: vt & sociis eodẽ millia peditũ XX. imperarentur, & quingẽti equites. A. Attilius triginta naues quinqueremes facere iussus, & ex nauali. veteres deducere, si quę vtiles essent, & scribere nauales socios. Et consulibus imperatum, vt ei duo millia socium ac Latini nominis, & mille pedites darent Romanos. Hi duo Prr. & duo exercitus, terrestris naualiq;, aduersus Nabin aperte iam oppugnantẽ socios P.R. dicebantur parari. cęterum legati ad Antiochum missi expectabantur: & priusquã ij redissent, vetuerat Cn. Domitiũ Cos. senatus ab vrbe discedere. Prr. Fuluio & Scribonio, quib. vt ius dicerent Romę, prouincia erat, negotium datum, vt præter eam classem cui Attilius præfuturus erat, centum quinqueremes pararent. Priusquã Cos. prętoresq; in prouincias proficiscerẽtur, supplicatio fuit prodigiorũ causa. Capram sex hœdos vno fœtu edidisse ex Piceno nunciatum est: & Arretij puerum natum vnimanũ. Amiterni terra pluisse: Formiis portam murumq; de cœlo tacta, & (quod maxime terrebat Cos. Cn. Domitium) bouẽ locutum, Roma caue tibi. Cæterorum prodigiorum causa supplicatum est. bouem cum cura seruari aliq; aruspices iusserunt. Tyberis insestiore quam priore impetu illatus vrbi, duos pontes, ædificia multa, maxime circa portã Flumentanam euertit. saxum ingens, siue imbribus, siue motu terræ leniore, quam vt alioqui sentiretur, labefactatum, in vicum Iugariũ ex Capitolio procidit, & multos oppressit. in agris passim inundatis pecua ablata: villarum strages facta est. Priusquam L. Quintius Cos. in prouinciam perueniret, Q. Minutius in agro Pisano cum Liguribus signis collatis pugnauit: nouem millia hostium occidit: cæteros fusos fugatosq; in castra compulit. ea vsq; in noctem magno certamine oppugnata defensaque sunt. nocte clam profecti Ligures, prima luce Romanus vacua castra inuasit: prędæ minus inuentum est, quod subinde spolia agrorum capta domos mittebant. Minutius nihil deinde laxamenti hostib. dedit. ex agro Pisano in Ligures profectus, castella vicosque eorum igni ferroque peruastauit. ibi præda Hetrusca, quę missa à populatoribus fuerat, repletus est miles Romanus. Sub idme tempus legati ab regibus

Roman

V.C. Romam reuerterunt. qui cum nihil, quod satis maturam causam belli haberet, A
nisi aduersus Lacedæmonium tyrannum attulissent, quem & Achæi legati nunciabant contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnare: Attilius Pr. cum classe missus est in Græciam ad socios tuendos. Coss. quando nihil ab Antiocho instaret, proficisci ambos in prouincias placuit. Domitius ab Arimino, qua proximum fuit: Quintius per Ligures in Boios venit. Duo consulum agmina diuersa latè agrum hostium peruastarunt. Primò equites eorum pauci cum præfectis, deinde vniuersus senatus, postremo in quibus aut fortuna aliqua, aut dignitas erat, ad mille quingenti ad Coss. transfugerunt. Et in vtraq; Hispania eo anno res prosperè gestæ. Nam & C. Flaminius oppidum Litabrum munitum opulentumq; vineis expugnauit, & nobilem regulum Corribilonem vinum cepit: & M. Fuluius Procos. cum duobus exercitibus hostium duo secunda prælia fecit: oppida duo Hispanorum, Vescelium Holonemque, & castella multa expugnauit. alia voluntate ad eum defecerunt. tum in Oretanos progressus, & ibi duobus potitus oppidis, Noliba & Cusibi, ad Tagum amnem ire pergit. Toletum ibi parua vrbs erat, sed loco munita: eam cum oppugnaret, Vectonum magnus exercitus Toletanis subsidio venit. cum his signis collatis prospere pugnauit: & fusis Vectonibus, operib. Toletum cepit. Cæterum eo tempore minus ea bella, quæ gerebantur, curæ patribus erant quam expectatio nondum B
cœpti cum Antiocho belli. nam etsi per legatos identidem omnia explorabantur, tamen rumores temere sine vllis auctorib. orti, multa falsa veris miscebant, inter quæ allatum erat, cum in Ætoliam venisset Antiochus, extemplo classem eum in Siciliam missurum. Itaq; senatus etsi Pr. Attilium cum classe miserat in Græciam, tamen quia non copijs modò, sed etiam auctoritate opus erat ad tuendos sociorum animos, T. Quintium & Cn. Octauiũ, & Cn. Seruilium, & P. Villium legatos in Græciam misit: & vt M. Bæbius ex Brutijs ad Tarentũ & Brundusium promoueret legiones, decreuit: vt inde, si res posceret, in Macedoniam traijceret: & vt M. Fuluius Pr. classem nauium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram, & vt cum imperio esset, qui classem eam duceret (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno ædilis plebis fuerat) & vt idem Pr. L. Valerio collegæ scriberet periculum esse, ne classis regis Antiochi ex Ætolia in Siciliam traijceret. Itaque placere senatui, ad eum exercitum quem haberet, tumultuariorum militum ad XII. millia pedites, & quadringentos equites scribere eum: quibus oram maritimam prouinciæ qua vergeret in Græciam, tueri posset. Eum delectum Pr. non ex Sicilia ipla tantum, sed etiam ex circumiacentibus insulis habuit: oppidaq; omnia maritima, quæ in Græciam versa erant, præsidijs firmauit. Addidit alimenta rumoribus aduẽtus Attali, Eumenis fratris, qui nunciauit Antiochum regem Hellespontum cum exercitu transisse: Ætolos ita se parare, vt sub aduentum eius in armis essent. Et Eumeni absenti, & præsenti Attalo gratiæ actæ, & ædes liberæ, locus Attalo ac lautia decreta, & munera data, equi duo, bina equestria arma, & vasa argentea centum pondo, & aurea viginti pondo. Cum alij atque alij nuncij bellum instare afferrent, ad rem pertinere visum est, Coss. primo quoq; tempore creari. itaq; S.C. factum est, vt M. Fuluius Pr. literas extemplo ad Cos. mitteret, quibus certior fieret, senatui placere prouincia exercituq; tradito legatis, Romam reuerti eum, & ex itinere præmittere edictum quo comitia Coss. creandis ediceret. Paruit his literis Cos. & præmisso edicto, Romam venit. Eo quoque anno magna ambitio fuit, quòd patricij tres in vnum locum petierunt, Pub. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore an-
563. no repulsam tulerat, & L. Cornelius Scipio, & Cn. Manlius Volso. P. Scipioni, vt dilatum viro tali, non negatum honorem appareret, consulatus datus est. additus ei de plebe collega, M. Acilius Glabrio. Postero die Prr. creati L. Æmylius Paulus, M. Æmylius Lepidus, M. Iunius Brutus, A. Cornelius Mammula, C. Liuius, & L. Oppius. vtrique eorum Salinator cognomen erat. Oppius is erat, qui classem triginta nauium in Siciliam duxerat. Interim dum noui

magistratus

A magistratus sortirentur prouincias, M. Bæbius à Brundusio cum omnibus copijs transire in Epirum est iussus, & circa Apolloniam copias continere: & M. Fulnio prætori vrbano negocium datum est, vt quinqueremes nouas quinquaginta faceret. Et populus quidem Romanus ita se ad omnes conatus Antiochi præparabat. Nabis iam non differebat bellum, sed summa vi Gytheum oppugnabat: & infestus Achæis, quod miserant obsessis præsidium, agros eorum vastabat. Achæi non antea ausi capessere bellum, quam ab Roma reuertissent legati, vt quid senatui placeret, scirent: post reditum legatorum, & Sicyonem cõcilium edixerunt, & legatos ad T. Quintium miserunt, qui consilium ab eo peterent. In concilio omnium ad bellum extemplo capessendum inclinatæ sententiæ erant: literæ T. Quintio cunctationem iniecerunt, quibus auctor erat prætorem classemque Romanam expectandi. Cum principum alij in sententia permanerent, alij vtendum eius, quem ipsi consuluissent, consilio censerent, multi tudo Philopœmenis sententiam expectabat. Pr. is tum erat, & omnes eo tempore & prudentia & auctoritate anteibat. Is præfatus, bene comparatum apud Aetolos esse, ne Pr. cum de bello cõsuluisset, ipse sententiam diceret: statuere quamprimum ipsos quid vellent, iussit. prætorem decreta eorum cum fide & cura executurum, annixurumq;, vt quantum in consilio humano positum esset, nec pacis eos pœniteret, nec belli. Plus ea oratio momenti ad incitandos ad bellum habuit, quam si aperte suadendo, cupiditatem res gerendi ostendisset. Itaque ingenti consensu bellum decretum est: tempus & ratio administrãdi eius libera prætori permissa sunt. Philopœmen præterquam quod ita Quintio placeret, & ipse existimabat classem Romanã expectandam, quæ à mari Gytheum tueri posset, sed metuens ne dilationem res nõ pateretur, & nõ Gytheum solũ, sed præsidium quoq; missum ad tuendam vrbẽ amitteretur: naues Achæorum deduxit. Comparauerat & tyrannus modicam classem ad prohibẽdã, si qua obsessis mari summitterentur præsidia, tres tectas naues, & lembos pristeisque tradita vetere classe ex fœdere Romanis. harum nouarum nauium agilitatem, vt experiretur, simul vt omnia satis apta ad certamen essent, profectus in altum quotidie remigem militemque simulachris naualis pugnæ exercebat: in eo ratus verti spẽ obsidionis, si præsidia maritima interclusisset. Prætor Achæorum sicut terrestrium certaminum arte quemuis clarorum imperatorum, vel vsu vel ingenio æquabat: ita rudis in re nauali erat: Arcas mediterraneus homo, externorum etiam omnium, nisi quod in Creta præfectus auxiliorum militauerat, ignarus. Nauis erat quadriremis vetus, capta annis octoginta ante, cum Crateri vxorem Nicæam à Naupacto Corinthum veheret. huius Ç fama motus (fuerat enim nobile in classe regia quondam nauigium) deduci ab Aegio putrem iam admodum, & vetustate dilabentem iussit. Hac tum prætoria naue præcedente classem, cum in ea Patrensis Tiso præfectus classis veheretur, occurrerunt à Gytheo Laconum naues: & primo statim incursu ad nouã & firmã nauem vetus, quæ per seipsa omnib. compagibus aquam acciperet, dimissa est: captique omnes qui in naui erant. cętera classis prętoria naue amissa, quantum quæque remis valuit, fugerunt. ipse Philopœmen in leui piscatoria naue fuit: nec ante fugæ finem, quam Patras ventum sit, fecit. Nihil ea res animum militaris viri, & multos experti casus imminuit: quin contra, si in re nauali cuius esset ignarus, offendisset; eo plus in ea, quorum vsu calleret, spei nactus, breue id tyranno gaudium se effecturũ affirmabat. Nabis cum prospera elatus re, tũ spem etiã haud dubiã nactus, nihil iam à mari periculi fore, & terrestres aditus claudere opportune positis præsidijs voluit. tertia parte copiarũ ab obsidione Gythei abducta, ad Pleias posuit castra. Imminet is locus & Leucis & Acris, qua videbãtur hostes exercitum admoturi. Cum ibi statiua essent, & pauci tabernacula haberent, multitudo alia casas ex arundinibus textas, fronde quæ vmbrã modo præberet, texissent. priusquam in conspectum hostium veniret Philopœmen, nec opinantem eum improuiso genere belli aggredi statuit.

Nauigia parua in ſtationem occultam agri Argiui contraxit: in ea expeditos A
milites,cetratos pleroſque cum fundis & iaculis & alio leui genere armaturæ
impoſuit.inde littora legens,cum ad propinquum caſtris hoſtium promontorium
veniſſet,egreſſus callib.notis,nocte Pleias peruenit: & ſopitis vigilib. vt in
nullo propinquo metu,ignem caſis ab omni parte caſtrorum iniecit.Multi pri-
us incendio abſumpti ſunt,quam hoſtium aduentum ſentirent: & qui ſenſerãt
nullam opem ferre potuerunt.ferro flammaq; omnia abſumpta, perpauci ta-
men ex tam ancipiti peſte ad Gytheum in maiora caſtra perfugerunt. Ita per-
culſis hoſtib.Philopœmen protinus ad depopulandam Tripolim Laconici agri
qui proximus finem Megalopolitarum eſt,duxit: & magna vi pecorũ homini-
que inde abrepta,priuſquam à Gytheo tyrannus præſidium agris mitteret, diſ-
ceſſit.idẽ Tegeam exercitu contracto,concilioq; eodem & Achæis & ſocijs in-
dicto,in quo & Epirotarum & Acarnanũ fuere principes,ſtatuit: quoniam ſatis
& ſuorum à pudore maritimæ ignominiæ reſtituti animi, & hoſtium contenti
eſſent,ad Lacedæmonem ducere:eo modo vno ratus ab obſidione Gythei ho-
ſtem abduci poſſe.Ad Carias primum in hoſtium terra poſuit caſtra.Eo ipſo die
Gytheum expugnatum eſt,cuius rei ignarus Philopœmen caſtra ad Barboſt-
henem(mons eſt decem millia paſſuum ab Lacedæmone)promouit Et Nabis
recepto Gytheo,cum expedito exercitu inde profectus,cum præter Lacedæ-
monẽ raptim duxiſſet: Pyrrhi(quæ vocant)caſtra occupauit: quẽ peti locum
ab Achæis nõ dubitabat.inde hoſtib.occurrit.Obtinebãt autem longo agmine
propter anguſtias viæ prope quinq; millia paſſuum:cogebatur agmen ab equi-
tib.& maxime à parte auxiliorum, quod exiſtimabat Philopœmen tyrannum
mercenarijs militibus,quib.plurimum fideret,à tergo ſuos aggreſſurum. Duæ
res ſimul inopinatę percelerunt eum: vna, præoccupatus quẽ petebat locus:
altera,quod primo agmine occurriſſe hoſtem cernebat: vbi cum per loca cõ-
fragoſa iter eſſet,ſine leuis armaturæ præſidio ſigna ferri non videbat poſſe. E-
rat autem Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine locisq; capiendis ſoler-
tię atq; vſus:nec belli tantum temporib.ſed etiã in pace ad id maxime animum
exercuerat.Vbi iter quopiam faceret,& ad difficilẽ tranſitu ſaltum veniſſet,cõ-
templatus ab omni parte loci naturam,cum ſolus iret,ſecum ipſe agitabat a-
mo,cum comites haberet,ab ijs quærebat,ſi hoſtis eo loco apparuiſſet: quid ſi
à fronte,quid ſi ab latere hoc aut illo,quid ſi à tergo adoriretur,capiendumcõ-
ſilij foret:poſſe inſtructos recta acie,poſſe inconditum agmen,& tantummodo
aptum viæ,occurrere.quem locum ipſe capturus eſſet,cogitando aut quæren-
do exequebatur: aut quot armatis,aut quo genere armorum (plurimum enim
intereſſe)vſurus: quo impedimenta,quo farcinas, quo turbam inermem rece-
ceret. quanto ea,aut quali præſidio cuſtodiret: & vtrum pergere qua cœpiſſet
ire,via,an eam qua veniſſet, repetere melius eſſet: caſtris quoq;, quem locum
caperet,quantum munimento amplecteretur loci: qua opportuna aquatio,
qua pabuli lignorumq; copia eſſet: qua poſtero die caſtra mouenti tutum ma-
xime iter,quæ forma agminis foret.His curis cogitationibuſq; ita ab incunte
ætate animum agitauerat,vt nulla ei noua in tali re cogitatio eſſet.Et tum o-
nium primum agmen conſtituit: dein Cretenſes auxiliares,& quos Tarentinos
vocabant,equites binos ſecum trahentes equos ad prima ſigna miſit: & inſis
equitib.ſubſequi,ſuper torrentem,vnde aquari poſſent,rupẽ occupauit. eo im-
pedimenta omnia,& calonum turbam collectam armatis circumdedit, & pro
natura loci caſtra communiuit.tabernacula ſtatuere in aſpretis,& in æquali
ſolo difficile erat.Hoſtes quingentos paſſus aberant,ex eodem riuo vtriq; ci
præſidio leuis armaturæ aquati ſunt: & priuſquam,qualia in propinquis caſtris
ſolent,contraheretur certamen,nox interuenit.poſtero die apparebat pugnan-
dum pro aquatoribus.circa riuum eſſe.nocte in valle à conſpectu hoſtium ab-
ſta,quantam multitudinem locus occulere poterat,condidit cetratorum.Luce
orta Cretenſium leuis armatura,& Tarentini equites ſuper torrentem præ-
cõmo-

A commiserunt. Letemnastus Cretensis popularib. suis, equitibus Lycortas Megalopolitanus præerat. Cretenses & hostium auxiliares, equitumq; idem genus Tarentini præsidio aquatoribus erant. aliquandiu dubium prælium fuit, vt eodem ex parte vtraq; hominum genere, & armis parib. procedente certamine, & numero vicere tyranni auxiliares: quia ita præceptum à Philopœmene præfectis erat, vt modico edito prælio in fugam inclinarent, hostemq; ad insidiarum locum pertraherent. effuse secuti fugientes per conuallé pleriq; & vulnerati & interfecti sunt, priusquã occultum hostem viderent. Cetrati ita, quantũ latitudo vallis patiebatur, instructi sederant, vt facile per interualla ordinũ fugientes suos acciperent. consurgunt deinde ipsi integri, recentes, instructi, & in hostes ignordinatos, effusos, labore etiam & vulneribus fessos impetum faciunt, nec dubia victoria fuit. extemplo terga dedit tyrãni miles, & haud paulo concitatiore cursu, quã secutus erat, fugiens in castra est cõpulsus. multi cæsi capiq; in ea fuga sunt, & in castris quoq; foret trepidatũ, ni Philopœmen receptui cani iussisset: loca magis confragosa, & quacunq; temere processisset, iniqua, quam hostem metuens. Inde & ex fortuna pugnæ, & ex ingenio ducis coniectans, in quo tum is pauore esset, vnum ex auxiliaribus specie transfugæ mittit ad eum, qui pro comperto afferret, Achæos statuisse postero die ad Eurotam
B amnem, qui prope ipsis affluit mœnibus, progredi: vt intercluderent iter, ne aut tyrannus cum vellet, receptum ad vrbem haberet: aut commeatus, ab vrbe in castra portarentur: simul etiam tentaturos, si quorum animi solicitari ad defectionem à tyranno possent. Non tam fidem dictis persuga fecit, quã perculso metu relinquendi castra causam probabilem præbuit. Postero die Pythagorã cum auxiliaribus & equatu stationem agere pro vallo iussit. ipse tanquã in aciem cum robore exercitus egressus, signa ocius ferre ad vrbem iussit. Philopœmen posteaquam citatum agmé per angustam & procliuem viam duci raptim vidit, equitatum omnem & Cretensium auxiliares in stationem hostium, quæ pro castris erat, emittit. Illi vbi hostes adesse, & à suis se desertos viderunt, primo in castra recipere se conati sunt: deinde posteaquam instructa acies tota Achærorum admonebatur, metu ne cum ipsis castris caperentur, sequi suorum agmen aliquantum pregressum insistunt. Extemplo cetrati Achærorum in castra impetum faciunt, & diripiunt: cæteri ad persequendos hostes ire pergunt. Erat iter tale, per quod vix tranquillũ ab hostili metu agmen expediri posset. Vt vero ad postremos prælium ortum est, clamorq; terribilis à tergo pauentium ad prima signa est perlatus, pro se quisq; armis abiectis, in circumiectas itinere sylC vas diffugiunt: momentoq; temporis strage armorum septa via est, maxime hasti, quæ pleræq; aduersæ cadentes, velut vallo obiecto iter impediebant. Philopœmen vteunq; possent, instare & persequi auxiliaribus iussis (vtiq; enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipse grauius agmen via patẽtiore ad Eurotam amnẽ deduxit, ibi castris sub occasum solis positis, leuem armaturam, quã
D ad persequendum reliquerat hostem, opperiebatur. qui vbi prima vigilia venerunt, nunciantes tyrannum cum paucis ad vrbem penetrasse. Cæteram multitudinem inermem toto sparsam vagari saltu, corpora curare eos iubet. ipse ex cætera copia militum, qui, quia priores in castra venerant, refecti & cibo sumpto & modica quiete erant, delectos, nihil præter gladios secum ferentes extẽplo educit. & duarum portarum itineribus, quæ Phæras, quaq; Barbosthenẽ ferunt, eos instruxit, qua ex fuga recepturos sese hostes credebat. Nec eũ opinio fefellit. nam Lacedæmonij quoad lucis superfuit quicquam, deuijs callibus medio saltu se recipiebant. Primo vespere vt lumina in castris hostium conspexere, è regione eorum occultis semitis se tenuerunt. vbi prætergressi ea sunt, iam tutum rati, in patenteis vias descenderunt. ibi excepti ab insidente hoste, passim ita multi cæsi captiq; sunt, vt vix quarta pars de toto exercitu euaserit. Philopœmen incluso tyranno in vrbem, insequentes dies prope triginta vastãdo agris Laconum absumpsit: debilitatisque ac prope fractis tyranni viribus

domum redijt, æquantibus eum gloria rerum Achęis imperatori Romano, & quod ad Laconcium bellum attineret, præferentibus etiam. Dum inter Achęos & tyrannum bellum erat, legati Romanorum circumire sociorum vrbes soliciti, ne AEtoli partis alicuius animos ad Antiochum auertissent, minimum operæ in Achæis adeundis consumpserunt: quos, quia Nabidi infesti erant, ad cætera quoq; satis fidos censebant esse. Athenas primum, inde Chalcidem, inde in Thessaliam iere, allocutiq; concilio frequenti Thessalos. Demetriadem iter flexere. eo Magnetum cócilium indictũ est. Accuratior ibi habenda oratio fuit, quod pars principũ alienati à Romanis, totiq; Antiochi & AEtolorũ erant: quia cum reddi filium obsidem Philippo allatum esset, stipendiumq; impositũ remitti: inter cætera vana allatum erat, Demetriadem quoque ei reddituros Romanos esse. id ne fieret, Eurylochus princeps Magnetum, factionisque eius quidem omnia nouari AEtolorum Antiochique aduentu malebant. Aduersus eos ita disserendum erat, ne timorem vanum ijs demendo, spes incisa Philippũ abalienaret: in quo plus ad omnia momenti, quam in Magnetibus esset. Illa tantum commemorata, cum totam Græciam beneficio libertatis obnoxiam Romanis esse, tum eam ciuitatem præcipue. Ibi enim non præsidium modo Macedonium fuisse, sed regiam exædificatam, vt præsens semper in oculis habendus esset dominus. Cæterum nequicquam ea facta, si AEtoli Antiochum in Philippi regiam adducerent, & nouus & incognitus pro vetere & experto habendus rex esset. Magnetarchen summum magistratum vocant. is tum Eurylochus erat, ac potestate ea fretus, negauit dissimulandũ sibi & Magnetibus esse, quæ fama vulgata de reddenda Demetriade Philippo foret. id ne fieret, omnia & conãda & audenda Magnetibus esse. & inter dicendi contentionem inconsultius cuectus proiecit: tum quoq; specie liberam Demetriadẽ esse, re vera omnia ad nutum Romanorum fieri. Sub hanc vocem fremitus variantis multitudinis fuit, partim assentientium, partim indignantium dicere id ausum eum. Quintius quidem adeo exarsit ira, vt manus ad cœlum tendens, deos testes ingrati ac perfidi animi Magnetum inuocaret. Hac voce perterritis omnibus, Zeno ex principibus vnus, magnę cum ob eleganter actam vitam auctoritatis, tum quod semper Romanorum haud duble partis fuerat: ab Quintio legatisq; alijs flens petijt, ne vnius amentiam ciuitati assignarent, suo quemque periculo furere. Magnetas non libertatem modo, sed omnia quæ hominibus sancta charaque sint, T. Quintio & populo Romano debere. Nihil quenquam à dijs immortalibus precari posse, quod non Magnetes ab illis haberent. & in corpora sua citius per furorem sæuituros, quam vt Romanã amicitiam violarent. Huius orationem subsecutæ multitudinis preces sunt. Eurylochus ex concilio interioribus occultis ad portam, atque inde protinus in AEtoliam profugit. Iam enim, & id magis indies, AEtoli defectionem nudabant, eoq; ipso forte tempore Thoas princeps gentis, quem miserant ad Antiochum, redierat: indeq; Menippum secum adduxerat, regis legatum. qui, priusquam concilium ijs daretur, impleuerant omnium aures, terrestres nauales q; copias commemorando, ingentem vim peditum equitumq; venire, ex India elephantos accitos: ante omnia, quo maxime moueri credebant multitudinis animos, tantum aduehi auri, vt ipsos emere Romanos posset. Apparebat quid ea oratio in concilio motura esset. Nam & venisse eos, & quæ agerent, omnia Romanis legatis deferebantur. & quanquam prope absciss a res erat, tamen non ab re esse Quintio visum est, sociorum aliquos legatos interesse ei concilio, qui admonerent Romanæ societatis Aetolos, qui vocem liberam mittere aduersus regis legatum auderent. Athenienses maximè in eam rem idonei visi sunt, propter & ciuitatis dignitatẽ, & vetustã societatem cum AEtolis. ab ijs Quintius petijt, vt legatos ad Panætolicum concilium mitterẽt. Thoas primus in eo concilio renunciauit legationem. Menippus post eum introm issus, optimũ fuisse omnibus, qui Græciam Asiamque incolerent, ait, integris rebus Philippi potuisse interuenire Antiochum,

sua

A sta quenq; habitarum fuisse, neq; omnia sub nutum ditionemque Romanam peruentura. Nunc quoq; inquit: Si modo vos quæ inchoastis, consilia constanter perducitis ad exitum, poterit dijs iuuantibus, & Aetolis sociis, Antiochus quamuis inclinatas Græciæ res restituere in pristinam dignitatem. ea autem in libertate posita est, quæ suis stat viribus, non ex alieno arbitrio pendet. Athenienses quibus primis post regiam legationem dicendi, quæ vellent potestas facta est, mentione omni regis prætermissa, Romanæ societatis Aetolos, meritorumque in vniuersam Græciam T. Quintij admonuerunt, ne temere eam celeritate nimia consiliorum euerterent. Consilia callida & audacia prima specie læta, tractatu dura, euentu tristia esse. legatos Romanos & in ijs T. Quintium haud procul inde abesse, dum integra omnia essent, verbis potius de ijs quę ambigerentur disceptarent, quam Asiam Europamque ad funestum armarent bellum. Multitudo auida nouandi res, Antiochi tota erat, & ne admittendos quidem in concilium Romanos censebant. principum maxime seniores authoritate obtinuere, vt daretur ijs concilium. Hoc decretum Athenienses cum retulissent, eundum in Aetoliam Quintio visum est. aut enim moturum aliquid, aut omnes homines testes fore, penes Aetolos belli culpam esse, Romanos iusta ac prope necessaria sumpturos arma. Posteaquam ventum est eo, Quintius
B in concilio orsus à principio societatis Aetolorum cum Romanis, & quoties ab ijs fides mota fœderis esset, pauca de iure ciuitatum, de quib. ambigeretur, disseruit. Si quid tamen æqui se habere arbitrarentur, quanto esse satius, Romam mittere legatos, seu disceptare, seu rogare senatum mallent, quam pop. Rom cum Antiocho admistis Aetolis, non sine motu magno generis humani, & pernicie Græciæ dimicare? nec vllos prius cladem eius belli sensuros, quã qui mouisset. Hæc nequicquam velut vaticinatus Romanus. Thoas deinde cæterique factionis eiusdẽ cum assensu omnium auditi, peruicerunt, vt ne dilato quidem concilio, & absentib. Romanis decretum fieret, quo accerseretur Antiochus ad liberandã Græciam, disceptandumq; inter Aetolos & Romanos. Huic tam superbo decreto addidit propriam contumeliam Damocritus Pr. eorum. Nam cũ idipsum decretum poscoret eum Quintius, non veritus maiestatem viri, aliud in præsentia, quod magis instaret, præuertendum sibi esse dixit: decretum, re ponsum q; breui in Italia, castris super ripam Tyberis positis, daturum. tantus furor illo tempore gentem Aetolorum, tantusq; magistratus eorum cepit. Quintius legatiq; Corinthum redierunt. Inde, vt quæq; de Antiocho nihil per se ipsi moti, & sedentes expectare aduentum viderentur regis, concilium quidem vniuersæ gentis post dimissos Romanos non habuerunt. per apocletos autem (ita
C vocant sanctius concilium, ex delectis constat viris) id agitabant. quonã modo res in Græcia nouarentur. Inter omnes constabat, in ciuitatib. principes, & optimum quemq; Romanæ societatis esse, & præsenti statu gaudere multitudinẽ, & quorum res non ex sententia ipsorum essent, omnia nouare velle. Aetoli cõsilium vno die spei quoq; non audacis modo, sed etiam impudentis ceperunt, Demetriadem, Chalcidem, & Lacedæmonem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes, Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedæmonem, Diocles Demetriadem. Hunc exul Eurylochus, de cuius fuga, causaq; fugæ ante dictum est: quia reditus in patriam nulla spes alia erat, adiuuit. Literis Eurylochi admoniti propinqui amicique, & qui eiusdem factionis erant, liberos & coniugem eius cum sordida veste tenentes velamenta supplicum concionem frequentẽ adire iubent, singulos vniuersosq; obtestantes, ne insontem, indemnatum conseneſcere in exilio sinerẽt. Et simplices homines misericordia, & improbos seditiosos; immiscendi res tumultu Aetolico spes mouit. pro se quisq; reuocari iubebant. His præparatis Diocles cum omni equitatu (& erat tunc præfectus equitum) specie reducentis exulem hospitem profectus, die ac nocte ingens iter emensus, cum millia sex ab vrbe abesset, luce prima tribus electis turmis, cætera multitudine equitum subsequi iussa, prœcessit. Posteaquã portę appro-

pinquabat, desilire omnes ex equis iussit, & loris ducere equos, itineris maxime modo solutis ordinibus, vt comitatus magis præfecti videretur, quam præsidium. Ibi vna ex turmis ad portam relicta, ne excludi subsequens equitatus posset, media vrbe ac per forum manu Eurylochum tenens, multis occurrentibus gratulantibusq; domum deduxit. mox equitum plena vrbs erat, & loca opportuna occupabantur. tum in domos missi, qui principes aduersæ factionis interficerét. Ita Demetrias, Aetolorũ facta est. Lacedæmone non vrbi vis afferenda, sed tyrannus dolo capiendus erat: quem spoliatum maritimis oppidis à Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulsũ, qui occupasset occidere, eum totius gratiam rei apud Lacedæmonios laturum. Causam mittendi ad eum habuerunt, quod fatigabat precibus, vt auxilia sibi, cum illis anctoribus rebellasset, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati sunt, & triginta delecti ex iuuentute equites. Ijs à Pr. Damocrito in concilio arcano gentis, de quo ante dictum est, denunciatũ, ne se ad bellum Achaicum, aut rem vllã, quam sua quisq; opinione præcipere posset, crederét missos esse. quicquid Alexamenum res mouisset subiti consilij caperé, ad id quamuis inopinatum, temerariũ, audax, obedienter exequendum parati essent: ac pro eo acciperent, tanquam ad id vnum agendum missos à domo se scirent. Cum his ita præparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem aduenientem extemplo spei impleuit. Antiochũ iam in Europam trãsisse, mox in Græcia fore, terras, maria armis viris completurum, non cum Philippo rem esse creditures Romanos. Numerum initi peditum equitumq; ac nauium nõ posse: elephantorũ aciem conspectu ipso debellaturam. Aetolos toto suo exercitu paratos esse venire Lacedæmonem, cũ res poscat: sed frequentes armatos ostẽdere aduenienti regi voluisse. Nabidi quoque & ipsi faciendum esse, vt quas haberet copias, non sineret sub tectis marcescere ocio: sed educeret, & in armis decurrere cogeret, simul animos acueret & corpora exerceret, consuetudine leuiorem laborẽ fore, & comitate ac benignitate ducis etiã non iniucundum fieri posse. Educi inde frequẽter ante vrbẽ in campum ad Eurotã amnẽ cœpere. Satellites tyranni media fere in acie cõsistebant. Tyrannus cum tribus summum equitibus, inter quos plerumq; Alexamenus erat, ante signa vectabatur, cornua extrema inuisens. in dextro cornu Aetoli erant, & qui ante auxiliares tyranni fuerant, & qui venerant mille cum Alexameno. Fecerat sibi morem Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monendique eum quæ in rem esse videbantur: nunc in dextrum cornu ad suos adequitandi: mox inde, velut imperato quòd res poposcisset, recipiendi se ad tyrannum. Sed quem diem patrando facinori statuerat, eo paulisper cum tyranno vectatus, cum ad suos concessisset. tum equitibus à domo secum missis. Agenda, inquit, res est iuuenes, audendaq;, quam me duce impigre exequi iussi estis. parate animos dextrasque, ne quis in eo, quod me viderit facientem, cesset, qui cunctatus fuerit, & suum consilium meo interponet, sciat sibi reditum ad penates non esse. Horror cunctos cepit, & meminerãt cum quibus mandatis exissent. Tyrannus ab læuo cornu veniebat. Ponere hastas equites Alexamenus iubet, & se intueri. colligit & ipse animum confusum tantæ cogitatione rei. Posteaquam appropinquabat, impetum facit: & transixo equo, tyrannum deturbat. Iacentem equites confodiunt. multis frustra in loricam ictibus datis, tandé in nudum corpus vulnera peruenerant, & priusquã à media acie succurreretur, expirauit. Alexamenus cum omnibus Aetolis citato gradu ad regiam occupandam pergit. Corporis custodes, cum res in oculis gereretur, pauor primo cepit: deinde posteaquam abire Aetolorũ agmen videre, concurrunt ad relictum tyranni corpus. & spectatorum turba ex custodibus vitæ, mortisq; vltoribus, est facta. nec mouisset se quisquam, si extemplo positis armis vocata concionem multitudo fuisset, & oratio habita tempori conueniens. Frequentes inde retenti in armis Aetoli, sine injuria cuiusquam: sed, vt oportuit in consilio fraude cœpto, omnia in maturandam perniciem eorum qui

fecerant,

A fecerant, sunt acta. Dux regia inclusus, diem ac noctem in scrutandis thesauris tyranni consumpsit. Aetoli velut capta vrbe, quam liberasse videri volebant, in prædam versi. Simul indignitas rei, simul contemptus, animos Lacedæmonijs ad coeundum fecit. alij dicere, exturbandos Aetolos, & libertatem, cũ restitui videretur, interceptam repetendam: alij, vt caput agendæ rei esset, regij generis aliquem in speciem assumendum. Laconicus eius stirpis erat puer admodum, educatus cum liberis tyranni. eum in equum imponunt, & armis arreptis Aetolos vagos per vrbem cædunt. tum regiam inuadunt. Ibi Alexamenum cum paucis resistentem obtruncant. Aetoli circa Chalcicæcon (Mineruæ est templum æreum) cõgregati cæduntur. Pauci armis abiectis, pars Thegeam, pars Megalopolin perfugiunt. ibi comprehensi à magistratibus, sub corona venierunt. Philopœmen audita cęde tyranni, profectus Lacedęmonẽ, cum omnia turbata metu inuenisset, euocatis principibus, & oratione habita, qualis habẽda ab Alexameno fuerat, societati Achęorum Lacedæmonios adiunxt: eo etiam facilius, quòd ad idẽ fortè tempus A. Attilius cum quatuor & viginti quinqueremibus ad Gytheum accessit. Ijsdem diebus circa Chalcidem Thoas per Euthymidam principem pulsum, opibus eorum qui Romanæ societatis erant, post T. Quintij legatorumq; aduentum, & Herodorum Cianum mercatorem,
B sed potentẽ Chalcide propter diuitias, præparatis ad proditionem ijs, qui Euthymidę factionis erant: nequaquã eandem fortunam, qua Demetrias per Eurylochum occupata erat, habuit. Euthymidas ab Athenis (eum domicilio delegerat locum) Thebas primùm, hinc Salganea processit. Herodorus ad Thronium, inde haud procul in Maliaco sinu duo millia peditum, & Thoas ducentos equites, onerarias leues ad triginta habebat. Eas cum sexcentis peditibus Herodorus traijcere in insulam Atalantam iussus: vt inde, cum pedestres copias appropinquare iam Aulidi atq; Euripo sensisset, Chalcidem traijceret. Ipsi cęteras copias nocturnis maximè itineribus, quanta poterant celeritate Chalcidem ducebant. Mictio & Xenoclides, penes quos tum summa rerum pulso Euthymida, Chalcide erat, seu ipsi per se suspicati, seu indicata re, primò pauidi, nihil vsquã spei, nisi in fuga ponebant: deinde posteaquã resedit terror, & prodi & deseri non patriã modò, sed etiã Rom. societatem cernebant, consilio tali animum adiecerunt. Sacrũ anniuersarium eo fortè tempore Eretrię Amarynthidis Dianæ erat: quod non popularium modò, sed Carystiorum etiã cœtu celebratur. Eò miserunt qui orarẽt Eretrienses Carystios, vt & suarum fortunarum in eadem insula geniti misererentur, & Romanã societatem respicerent, ne sinerent Aetolorum Chalcidem fieri. Eubœam habituros, si Chalcidem ha-
C buissent. graues fuisse Macedonas dominos, multo minus tolerabiles futuros Aetolos. Romanorum maximè respectus ciuitates mouit, & virtutem nuper in bello, & in victoria iustitiam benignitatemque expertas. Itaq; quod roboris in iuuentute erat, vtraq; ciuitas armauit, misitque. His tuenda mœnia Chalcidis oppidani cum tradidissent: ipsi omnibus copijs transgressi Euripum, ad Salganea posuerunt castra. inde caduceator primùm, deinde legati ad Aetolos missi percunctatum, quo suo dicto factoue socij atq; amici ad se oppugnandos venirent. Respõdit Thoas, dux Aetolorum, non ad oppugnandos, sed ad liberandos ab Romanis venire sese. Splendidiore nunc eos catena, sed multò grauiore vinctos esse, quàm cum præsidium Macedonum arce habuissent. Se vero negare Chalcidenses aut seruire vlli, aut presidio cuiusquã egere. Ita digressi ex colloquio legati ad suos. Thoas & Aetoli, vt qui spem omnem in eo, vt improuiso opprimerent, habuissent: ad iustum bellum oppugnationemq; vrbis mari ac terra munitæ haudquaquam pares, domum redire. Euthymidas posteaquã castra popularium ad Salganea esse, profectosq; Aetolos audiuit, & ipse à Thebis Athenas redijt. Et Herodorus cum per aliquot dies intentus ab Atalanta signum nequicquam expectasset, missa speculatoria naue, vt quid moræ esset, sciret: posteaquam rem omissam à socijs vidit, Thronium, vnde venerat, repetit,

Quintius quoque his auditis à Corintho veniens nauibus, in Chalcidis Euripo Eumeni regi occurrit. Placuit quingentos milites præsidij causa relinqui Chalcide ab Eumene rege, ipsum Athenas ire. Quintius quo profectus erat, Demetriadem contendit, ratus Chalcidem liberatam momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam societatē Romanam facturam. & vt presidij aliquid esset sue partis hominib. Eunomo Pr. Thessalorum scripsit, vt armaret iuentutem, & Villium ad Demetriadem præmisit, ad tentandos animos, non aliter, nisi pari aliqua inclinaret ad respectū pristinę societatis, rem aggressurus. Villius quinqueremi naue hostium portus est inuectus. Eo multitudo Magnetum omnis cum se effudisset, quæsiuit Villius, vtrum ad amicos, an ad hostes sese veniße mallent? Respondit Magnetarches Eurylochus, ad amicos veniße eum: sed abstineret portu, & sineret Magnetas in concordia & libertate esse: nec per colloquij speciem multitudinem solicitaret. Altercatio inde, non sermo fuit, cum Romanus vt integros increparet Magnetas, imminentesq; prædiceret clades: multitudo obstreperet, nunc senatum, nunc Quintium accusando. Ita irrito incœpto Villius ad Quintium sese recepit. At Quintius nuncio ad Pr. misso, vt reduceret domum copias, ipse nauibus Corinthum rediit. Abstulerunt me velut de spacio, & Græciæ res immistæ Romanis: non quia ipsas operæ precium esset perscribere, sed quia causę fuerunt cum Antiocho belli. Coss. designatis (inde namq; diuerteram) L. Quintius, & Cn. Domitius. Coss. in prouincias profecti sunt: Quintius in Ligures, Domitius aduersus Boios. Boij quieuerunt, arq; etiā senatus eorum cum liberis, & prefecti cum equitatu (summa omnium mille & quingenti) Cos. dediderunt sese. Ab altero Cos. ager Ligurum latè est vastatus, castellaque aliquot capta: vnde non præda modò omnis generis cum captiuis parta, sed recepti quoq; aliquot ciues socijque, qui in hostiū potestate fuerant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta est ex S. C. plebisq; scito. tria millia & septingenti pedites ierunt, trecenti equites. triumuiri deduxerunt eos, Q. Næuius, M. Minutius, M. Furius Crassipes: quinadena iugera agri data in singulos pedites sunt, duplex equitibus. Brutiorū proximè fuerat ager: Brutij ceperāt de Græcis. Romæ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores, diutior alter, sed segnior. terra dies duodequadraginta mouit. per totidem dies feria in solicitudine ac metu fuere. in triduum eius rei causa supplicatio habita est. alter non pauor vanus. sed vera multorū clades fuit. incendio à foro Boario orto, diem noctemq; ædificia in Tyberim versa arsere, tabernęq; omnes cū magni precij mercibus conflagrauerunt. Iam ferè in exitu annus erat, & indies magis fama de Antiochi bello & cura patrib. crescebat. itaq; de prouincijs magistratuum designatorum, quò intentiores essent omnes, agitari cœptum est. Decreuere, vt Coss. Italia, & quò senatus censuisset (iam esse bellum aduersus Antiochum regem omnes sciebant) prouinciæ essent. cuius ea sors esset, quatuor millia peditum ciuium Romanorum, & trecenti equites, sex millia sociūm Latini nominis cum quadringentis equitibus sunt decreta. Eorū delectum habere L. Quint. Cos. iussus, ne quid moraretur quo minus Cos. nouus, quo senatus censuisset, extemplo proficisci posset. Item de prouinciis prætorum decretum est, prima vt sors duæ, peregrina vrbanaque, & inter ciues ac peregrinos iurisdictio esset, secunda Brutij, tertia classis vt nauigaret quo senatus cēsuisset, quarta Sicilia, quinta Sardinia, sexta Hispania vlterior. Imperatū preterea L. Quintio Cos. est, vt duas legiones ciuium Romanorum nouas conscriberet, & socium ac Latini nominis viginti millia peditum, & octingentos equites. eum exercitum prætori cui Brutij prouincia euenisset, decreuerunt. Aedes duæ Ioui eo anno in Capitolio dedicatæ sunt. Vouerat L. Furius Purpurio prætor Gallico bello vnam, alteram Cos. dedicauit Q. Martius Ralla duumuir. Iudicia in fœneratores eo anno multa seuere sunt facta, accusantibus priuatos ædilibus curulibus, M. Tuccio, & P. Iunio Bruto. de mulcta damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in cella Iouis supra fastigium ædiculæ, & XII. clypea inaurata, &

ijdem

A idem porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecerunt. Intentis in apparatum noui belli Romanis, ne ab Antiocho quidem cessabatur. Tres eum ciuitates tenebant, Smyrna & Alexandria, Troas, & Lampsacus: quas neq; vi expugnare ad eam diem poterat, neq; conditionibus in amicitiã perlicere: neq; à tergo relinquere traijciens ipse in Europam volebat. Tenuit eum & de Annibale deliberatio: & primo naues apertę, quas cum eo missurus in Africam fuerat, mocatæ sunt: deinde an omnino mittendus esset, consultatio mota est, maxime à Thoante Aetolo, qui omnibus in Grecia tumultu completis, Demetriadem afferebat in potestate esse: & quibus mendacijs de rege, multiplicando verbis copias eius, erexerat multorum in Grœcia animos: ijsdem & regis spem inflabat, omnium votis eum accersiri, concursum ad littora futurum, vnde classem regiam prospexissent. Hic idem ausus de Annibale est mouere sentẽtiam prope iam certam regis. nam neq; dimittendam partem nauium à classe regia censebat, neq; si mittendæ naues forent, minus quempiam ei classi, quam Annibalem præficiendum. Exulem illum, & Pœnum esse, cui mille in dies noua consilia vel fortuna sua, vel ingenium possit facere. & ipsam eam gloriam belli, qua velut dote Annibal concilietur, nimiam in præfecto regio esse. regem conspici, regem vnum ducem, vnum imperatorem videri debere. Si classem, si exercitum amittat Annibal, idem damni fore, ac si per alium ducem amittantur: si quid prospere eueniat, Annibalis eam, non Antiochi gloriam fore. Si vero vniuerso bello vincendi Romanos fortuna detur, quam spem esse, sub rege victurum Annibalem vni subiectum, qui patriam prope non tulerit? non ita se à iuuenta eum gessisse, spe animoq; complexum orbis terrarum imperium, vt in senectute dominum laturus videatur. Nihil opus esse regi Annibale duce, comite & consiliario eodem ad bellum vti posse. modicum fructum ex ingenio tali neque grauem neque inutilem fore. si summa petantur, & dantem & accipientem prægrauatura. Nulla ingenia tam prona ad inuidiam sunt, quam eorum qui genus ac fortunam suam animis non æquant; quia virtutem & bonum alienum oderunt. Extemplo consilium mittendi Annibalis, quod vnum in principio belli vtiliter cogitarum erat, abiectum est. Demetriadis maxime defectione ab Romanis ad Aetolos elatus, non vltra differre profectionem in Græciam constituit. Priusquam solueret naues, Ilium à mari ascendit, vt Mineruæ sacrificaret. Inde ad classem regressus, proficiscitur X L. tectis nauibus, apertis L X. & ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu, bellicoq; alio apparatu sequebantur. Imbrum primo insulam tenuit, inde Scyathum traiecit, ibi C collectis in alto quæ dissipatæ erant nauibus, ad Pteleum primum continentis venit. Ibi Eurylochus ei Magnetarches, principesque Magnetum ab Demetriade occurrerunt. quorum frequentia lætus, die postero in vrbis portum nauib. est inuectus. Copias haud procul inde exposuit. X. millia peditum fuere, & quingenti equites, sex elephanti: vix ad Græciam nudam occupandam satis copiarum, nedum ad sustinendum Romanum bellum. Aetoli posteaquam Demetriadem venisse Antiochum allatum est, concilio indicto decretum, quo accerserent eum, fecerunt. Iam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos sciebat: Phaleram in sinum Maliacum processerat. inde decreto accepto Lamiam venit, exceptus ingenti fauore multitudinis cum plausibus clamoribusque, & quibus alijs lætitia effusa vulgi significatur. In concilium vt ventum est, à Phanea prætore principibusque alijs introductus, facto silentio rex dicere orsus. Prima eius oratio fuit excusantis, quod tanto minoribus spe atq; opinione omnium copijs venisset. Id suæ impensæ erga eos voluntatis maximum debere indicium esse, quod nec paratus satis vlla re, & tempore ad nauigandum immaturo, vocantibus legatis eorum haud grauate obsecutus esset, credidisseq;, cum se vidissent Aetoli, omnia vel in se vno posita præsidia existimaturos esse. Cæterum eorum quoq; se, quorum expectatio destituta in præsentia videatur, spem abunde expleturum. nam simul primũ anni tempus nauigabile præbuisset mare,

mare, omnem Græciam ſe armis,viris,equis,omnem oram maritimam claſſi- A
bus completurum. nec impenſæ, nec labori,nec periculo parſurum, donec de-
pulſo ceruicibus eorum imperio Romano,liberam vere Græciam, atque in ea
principes AEtolos feciſſet. cum exercitibus commeatus quoq; omnis generis
ex Aſia ventaros.in præſentia curæ eſſe AEtolis debere,vt copia frumenti ſuis,
& annona tolerabilis rerum aliarum ſuppeditetur.In hanc ſententiam rex cum
magno omnium aſſenſu locutus diſceſſit. Poſt diſceſſum regis inter duos prin-
cipes Aetolorum,Phaneam & Thoantem,contentio fuit. Phaneas reconcilia-
tore pacis & diſceptatore de ijs,quæ in controuerſia cum populo Romano eſ-
ſent,vtendum potius Antiocho cenſebat,quam duce belli. Aduentum eius &
maieſtatem ad verecundiam faciendam Romanis vim maiorem habituram,
quã arma.Multa homines,ne bellare neceſſe ſit,voluntate remittere,quæ bel-
lo & armis cogi non poſſint.Thoas negare,paci ſtudere Phaneam:ſed diſcere
re apparatũ belli velle,vt tædio & impetus relangueſcat regis,& Romani tem-
pus ad comparandum habeant. Nihil enim æqui ab Romanis impetrari poſſe,
toties legationib.miſſis Romam,toties cum ipſo Quintio diſceptando,ſatis ex-
pertũ eſſe.nec niſi abſciſa omni ſpe, auxiliũ Antiochi imploraturos fuiſſe. quo
celerius ſpe omnium oblato, non eſſe elangueſcendum. ſed orandum potius
regem, vt quoniam,quod maximum fuerit,ipſe vindex Græciæ venerit, copias B
quoque terreſtres naualeſque accerſat, armatum regem aliquid impetraturũ,
inermem non pro AEtolis modo,ſed ne pro ſe quidem ipſo momenti vllius fu-
turũ apud Romanos.Hæc vicit ſententia,imperatoremq; regem appellandum
cenſuerunt,& XXX.principes,cum quibus ſi qua vellet,conſultaret,delegerũt.
Ita dimiſſo concilio, multitudo omnis in ſuas ciuitates dilapſa eſt. Rex poſte-
ro die cum apocletis eorum,vnde bellum ordiretur, conſultabat. optimum ri-
ſum eſt,Chalcidẽ fruſtra nuper ab AEtolis tentatam primum aggredi, & cele-
ritate in eam rem magis quam magno conatu & apparatu opus eſſe.Itaq; cum
mille peditibus rex, qui ab Demetriade ſecuti erant, profectus per Phocidem
eſt.& alio itinere principes Aetoli, iuniorũ paucis euocatis,ad Cheroniam oc-
curreruntt,& X.conſtratis nauib.ſecuti ſunt.Rex ad Salganea caſtris poſitis,na-
uibus ipſe cum principibus Aetolorum Euripum traiecit. & cum haud procul
portu egreſſus eſſet,magiſtratus quoq; Chalcidenſium & principes ante porta
proceſſerunt.pauci vtrinq; ad colloquiũ congreſſi ſunt.Aetoli magnopere ſua-
dere,vt ſalua Romanorum amicitia regem quoq; aſſumerent ſocium atq; ami-
cum. Neq; enim eum inferendi belli,ſed liberandæ Græciæ cauſa in Europam
traieciſſe,& re liberandæ non verbis & ſimulatione, quod feciſſent Romani.
Nihil autem vtilius Græciæ ciuitatibus eſſe,quam vtranque complecti amici- C
am.ita enim ab vtriuſq; iniuria tutam alterius ſemper præſidio & fiducia fore.
nam ſi non recepiſſent regem, viderent quid patiendum ijs exemplo foret:
cum Romanorum procul auxilium hoſtis Antiochus, cui reſiſtere viribus ſuis
non poſſent, ante portas eſſet. Ad hæc Mictio vnus ex principibus, mirari ſe
dixit,ad quos liberandos Antiochus relicto regno ſuo in Europam traieciſſet.
nullam enim ciuitatem ſe in Græcia noſſe, quæ aut præſidium habeat, aut ſti-
pendiũ Romanis pendat,aut fœdere iniquo alligata,quas nolit,leges patiatur.
itaque Chalcidenſes neq; vindice libertatis vllo indigere, cum liberi ſint: ne-
que præſidio,cum pacem eiuidem P.R. beneficio & libertatem habeant. Ami-
citiam regis non aſpernari, neq; ipſorum Aetolorum. id primum eos pro ami-
cis facturos,ſi inſula excedant atque abeant. nam ipſis certum eſſe, non modo
non recipere mœnibus, ſed ne ſocietatem quidem vllam paciſci,niſi ex autho-
ritate Romanorum.Hæc renunciata regiad naues,vbi reſtiterat,cum eſſentin
præſentia (neq; enim ijs venerat copiis, vt viagere quicquam poſſet) reuerti
Demetriadem placuit. ibi,quoniam primum inane incœptum euaſiſſet, conſul-
tare cum Aetolis rex,quid deinde fieret.Placuit Achæos & Aminandrum regẽ
Athamanum tentare. Bœotiorum gentem auerſam ab Romanis iam inde à

Barcillæ

A Barcillæ morte,& quę secutā eam fuerant,censebant. Achęorum Philopœmenem principem æmulatione gloriæ in bello Laconum,infestum inuisumq; esse Quintio credebant.Aminander vxorem Apamiam filiam Alexandri cuiusdam Megalopolitani habebat, qui se oriundum à Magno Alexandro ferens, filiis duobus Philippum atque Alexandrum, & filiæ Apamiam nomina imposuerat, quam regiis inclytam nuptiis maior ex fratribus Philippus secutus in Athamaniam fuerat. Hunc forte ingenio vanum AEtoli & Antiochus impulerant in spem,quod is vere regum stirpis esset,regni Macedonię,si Aminandrum Athamanesq; Antiocho coniunxisset.& ea vanitas promissorum non apud Philippū modo,sed etiam apud Aminandrum valuit. In Achaia legatis Antiochi Aetolorumq; coram T. Quintio Aegij datum est concilium. Antiochi legatus prior quam Aetoli est auditus.Is vt pleriq; quos opes regiæ alunt,vaniloquus,maria terrasq; inani sonitu verborum compleuit.Equitum innumerabilem vim traijci Hellesponto in Europam, partim loricatos, quos cataphractos vocant: partim sagittis ex equo vtentes,& à quo nihil satis recti sit,auersos refugiēte equo certius figentes.His equestribus copiis quanquam vel totius Europæ exercitus in vnum coacti obrui possent,adijciebat multiplices copias peditum, & nominibus quoq; gentium vix fando auditis terrebat: Dahas,Medos, Elymęosq; &
B Caduſios appellans. Naualium vero copiarū quas nulli portus capere in Græcia possent, dextrum cornu Sidonios & Tyrios, sinistrū Aradios & ex Pamphylia Sidetas tenere. quas gentes nullæ vnquā nec arte nec virtute nauali equassent.Iam pecuniam,iam alios belli apparatus referre superuacaneum esse: scire ipsos,abundasse semper auro regna Asiæ.Itaq; non cum Philippo,nec Annibale rem futuram Romanis,principe altero ciuitatis, altero Macedoniæ tantū regni finib.incluso: sed cum magno Asiæ totius,partisq; Europæ rege. Eum tamen quanquam ab vltimis orientis terminis ad liberandam Græciam veniat, nihil postulare ab Achæis,& in quo fides eorum aduersus Romanos priores socios atque amicos lędatur. non enim vt secum aduersus eos arma capiant,sed vt neutri parti sese coniungant,petere pacem vtriq; parti, quod medios deceat amicos,optent,bello se non interponant.Idem ferme & Aetolorum legatus Archidamus petijt,vt quę facillima & tutissima esset,quietem præstarent,spectatoresq; belli, fortunarum alienarū euentum sine vllo discrimine rerum suarū opperirentur. Profectus deinde est intemperantia linguæ in maledicta, nunc communiter Romanorum, nunc proprie ipsius Quintij, ingratos appellans, & exprobrans non victoriam modo de Philippo, virtute Aetolorum partam, sed etiam salutem: ipsumq; & exercitum sua opera seruatos. Quo enim illum vn-
C quam imperatoris functum officio esse? auspicantem immolantemque, & vota nuncupantem sacrificuli vatis modo in acie vidisse, cum ipse corpus suum pro eo telis hostium obiiceret. Ad ea Quintius: Coram quibus magis quam apud quos verba faceret, dicere Archidamum rationem habuisse. Achæos enim probe scire, Aetolorum omnem ferociam in verbis, non in factis esse, & in concilijs magis concionibusque,quam in acie apparere.itaq; parui Achęorum existimationem quibus notos esse se scirent,fecisse: legatis regis,& per eos absenti regi eum se iactasse. Quod si quis antea ignorasset,quæ res Antiochum & Aetolos coniunxisset, ex legatorum sermone potuisset apparere. mentiendo inuicem,iactandoq; vires quas nō haberent,inflasse vana spe,atq; inflatos esse: dum ij ab se Philippum victum, sua virtute protectos Romanos, & quæ modo audiebatis, narrant: vos,cæterasq; ciuitates & gentes, suam sectam esse secuturos: rex contra peditū equitumq; nubes iactat,& consternit maria suis classibus. Est autem res simillima cœnæ Chalcidensis hospitis mei, hominis & boni, & sciti conuiuatoris. apud quem solstitiali tempore comiter accepti cum miraremur, vnde illi eo tempore anni tam multa & varia venatio: homo non quam isti sunt glorioſus, renidens, condimentis ait varietatem illam & speciem ferinæ carnis ex mansueto sue factam. Hoc dici apte in copias regis, quæ

paulo

paulo ante iactatæ sint, posse, varia enim generâ armorum, & multa nomina gentium inauditarum, Dahas, & Medos, & Cadusios, & Elymæos Syros omnes esse: haud paulo mancipiorum, melius propter seruilia ingenia, quam militum genus. Et vtinam subijcere oculis vestris Achæi possem concursationem regis magni ab Demetriade nunc Lamiam in concilium Aetolorum, nunc Chalcidem: videretis vix duarum male plenarum legiuncularum instar in castris regis. videretis regem nunc mendicanté prope frumentum ab AEtolis, quod militi admetiatur: nunc mutuas pecunias fœnore in stipendium quærétem: nunc ad portas Chalcidis stantem: & mox inde exclusum, nihil aliud quam Aulide atque Euripo spectatis, in AEtoliam redeuntem. Male crediderunt & Antiochus Aetolis, & Aetoli regiæ vanitati, quo minus vos decipi debetis, sed expertæ potius spectatæq; Romanorum fidei credere. Nam quod optimum esse dicant, non interponi vos bello, nihil tam vanum, imo tam alienum rebus vestris est. quippe sine gratia, sine dignitate præmium victoris eritis. Nec absurde aduersus vtrosq; respondisse visus est: & facile erat orationé apud fauentes equis auribus accipi. nulla enim nec disceptatio, nec dubitatio fuit, quin omnes eodem genti Achæorum hostes & amicos, quos populus Rom. censuisset, iudicarent: bellumq; & Antiocho & AEtolis nunciari iuberent. Auxilia etiam quo censuit Quintius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piræeum extemplo miserunt. Erat enim haud procul seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibusdam spe largitionum venalem precio multitudinem, donec ab ijs qui Romanæ partis erant, Quintius est accitus, & accusante Leone quodã Apollodorus author defectionis damnatus, atq; in exilium est ejectus. Et ab Achæis quidem cum tristi responso legatio ad regem redijt. Bœoti nihil certi responderunt. Cum Antiochus in Bœotiam venisset, tum quid sibi faciendum esset, se deliberaturos esse. Antiochus cum ad Chalcidis præsidium & Achæos & Eumenem regem missse audisset, maturandũ ratus, vt & præueniret sui, & venientes, si possent, exciperent: Menippum cum tribus ferme millibus militum, & cum omni classe Polixenidam mittit: ipse paucos post dies sex millia suorum militum, & ex ea copia quæ Lamiæ repente colligi potuit, non ita multos AEtolos ducit. Achæi quingenti, ab Eumene rege modicum auxilium missum, duce Xenoclide Chalcidensi nondũ obsessis itineribus tuto transgressi Euripum, Chalcidem peruenerunt. Romani milites, quingẽti ferme & ipsi, cum iam Menippus castra ante Salganea ad Hermeum, qua transitus ex Bœotia in Eubœam insulam est, haberet, venerunt. Mictio erat cum ijs legatus à Chalcide ad Quintium ad idipsum præsidium petendum missus. qui postea quam obsessas ab hostibus fauces vidit, omisso ad Aulidem itinere, Delium conuertit, vt inde in Eubœam transmissurus. Templum est Apollinis Delium imminens mari, quinq; millia passuũ à Tanagra abest. minus quatuor millium inde in proximã Eubœę est mari traiectus. Vbi & in fano lucoque, ea religione & eo iure sancto quo sunt templa, quæ asyla Græci appellant: & nondum aut indicto bello, aut ita commisso, vt strictos gladios, aut sanguinem vsquã factum audissent cum per magnum ocium milites, alij ad spectaculũ templi luciq; versi, alij in littore inermes vagarentur, magna pars per agros lignatum pabulatumq; dilapsa esset: repente Menippus palatos passim aggressus eos cecidit, ad quinquaginta vnos cepit. perpauci effugerũt, in quibus Mictio parua oneraria naue exceptus. Ea res Quintio Romanisque ficut iactura militum molesta, ita ad ius inferendi Antiocho belli adiecisse aliquantum videbatur. Antiochus admoto ad Aulidẽ exercitu, cum rursus oratores partim ex suis, partim AEtolos Chalcidem misisset: qui eadem illa quæ nuper cum minis grauioribus agerent, nequicquã contra Mictione & Xenoclide tendentibus, facile tenuit, vt portæ sibi aperirentur. Qui Romanæ partis erant, sub aduentum regis vrbe excesserunt. Achæorum & Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo castellum Romani milites pauci custodiæ causa loci communiebant. Salganea Menippus, rex ipse

castellum

A castellum Euripi oppugnare est adortus. Priores Achæi & Eumenis milites pacti, vt sine fraude liceret abire, præsidio excesserunt pertinacius Romani Euripum tuebantur. Hi quoq; tamen cum terra marique obsiderentur, & iam machinas tormentaq; comportari viderent, non tulere obsidionem. Cum id quod caput erat Eubœæ, teneret rex, ne cæteræ quidem eius insulæ vrbes imperium abnuerunt: magnoq; principio sibi orsus bellum videbatur, quod tanta insula & tot opportunæ vrbes in suam ditionem venissent.

DECADIS QVARTÆ LIB. VI.

EPITOME.

Marcus Acilius Glabrio Cos. Antiochum apud Thermopylas, Philippo rege aduuante, victum Græcia expulit: idemq; Aetolos subegit. P. Cornelius Scipio Nasica Cos. eadem matri deûm, quam ipse in Palatium intulerat, vir optimus à senatu iudicatus, dedicauit: idemq; Boios & Gallos victos in deditionem accepit, & de ijs triumphauit. Præterea naualia certamina prospera aduersus præfectos Antiochi regis referuntur.

B PVblium Cornelium Cn. F. Scipionem & M. Acilium Glabrionem consules inito magistratu, patres priusquam de prouinciis agerent, res diuinas facere maioribus hostiis iusserunt in omnibus fanis, in quibus lectisternium maiore parte anni fieri solet: precarique, quod senatus de nouo bello in animo haberet, vt ea res senatui populoq; Romano bene atque feliciter eueniret. Ea omnia sacrificia læta fuerunt, primisque hostiis perlitatum est, & ita aruspices responderunt eo bello terminos populi Romani propagari, victoriam ac triumphum ostendi. Hæc cum renunciata essent, solutis religione animis, patres rogationem ad populum fieri iusserunt: vellent iuberentne cum Antiocho rege, quique sectam eius secuti essent, bellum iniri? si ea regatio perlata esset: tum si ita videretur consulibus, rem integram ad senatum referrent. Publius Cornelius eam rogationem pertulit. tum senatus decreuit, vt consules Italiam & Græciam prouincias sortirentur. cui Græcia euenisset, vt præter eum numerum militum, quem L. Quintius in eam prouinciam ex authoritate senatus scripsisset, imperasset ve, eum exercitum acciperet, quem M. Bæbius prætor anno priore ex S. C. in Macedoniam traiecisset. & extra Italiam permissum, vt si res postulasset, auxilia ab sociis ne supra quinq; C millium numerum acciperet. L. Quintium superioris anni consulem legari ad id bellum placuit. Alter Cos. cui Italia prouincia euenisset, cum Boijs iussus bellum gerere, vtro exercitu mallet ex duobus, quos superiores Coss. habuissent: alterum vt mitteret Romam, eæq; vrbanæ legiones essent, paratæ quo senatus cẽsuisset. His ita in senatu ad id, quæ cuius prouincia foret, decretis, tum demum sortiri consules placuit. Acilio Græcia, Cornelio Italia euenit. Certa deinde sorte senatusconsultum factum est, quod populus Rom. eo tempore duellum iussisset cum rege Antiocho esse, quiq; sub imperio eius essent, vt eius rei causa supplicationem imperarent consules: vtique M. Acilius Cos. ludos magnos Ioui voueret, & dona ad omnia puluinaria. Id votũ in hæc verba præeunte P. Licinio pontifice maximo consul nuncupauit. Si duellum, quod cum Antiocho rege sumi populus iussit, id ex sententia senatus populique Romani confectum erit, tum tibi Iupiter populus Romanus ludos magnos dies X. continuos faciet, donaque ad omnia puluinaria dabuntur de pecunia, quantam senatus decreuerit, quisquis magistratus eos ludos quando vbique faxit, hi ludi recte facti, donaque data recte sunto. Supplicatio inde ab duobus Coss. edicta per biduum fuit. Consulibus sortitis prouincias, extemplo & prætores sortiti sunt. M. Iunio Bruto iurisdictio vtraque euenit: A. Cornelio Mammulæ Brutij,

M.

M.AEmylio Lepido Sicilia, L.Oppio Salinatori Sardinia, C.Liuio Salinatori classis, L.AEmylio Paulo Hispania vlterior. His ita exercitus decreti. A Cornelio noui milites, conscripti priore anno ex S.C. à L. Quintio consule dati sunt: instusque tueri omnem oram circa Tarentum Brundusiumq;. L.AEmylio Paulo in vlteriorem Hispaniam præter eum exercitum, quem à M.Pulvio prætore acceptvrus esset: decretum, vt nouorum militum tria millia duceret, & trecentos equites, ita vt in ijs duæ partes sociûm Latini nominis, tertia ciuis Romanorum esset. Idem supplementi ad C.Flaminium, cui imperium prorogabatur, in Hispaniam citeriorem est missum. M. AEmilius Lepidus à L.Valerio cui successurus esset, simul prouinciam exercitumque accipere iussus: L.Valerium, si ita videretur, prætorem in prouincia retinere, & prouinciam ita diuidere, vt vna ab Agrigento ad Pachynum esset: altera à Pachyno Tyndarium. eam maritimam oram L.Valerius X X. nauibus longis custodiret. Eidem prætori mandatum, vt duas decimas frumẽti exigeret: id ad mare comportandum deuehendumque in Græciam curaret. Idem L.Oppido de alteris decimis exigendis in Sardinia imperatum. cæterum non in Græciam, sed Romam id frumentum portari placere. C.Liuius prætor, cui classis euenerat, cum XXX. nauibus paratis traiicere in Græciam primo quoque tempore iussus, & ab Attilio naues accipere. veteres naues quę in naualibus erant, vt reficeret & armaret, M. Iunio prætori negocium datum est, & in eam classem socios nauales libertinos legeret. Legati terni in Africam ad Carthaginienses, & in Numidiam ad frumentum rogandum, quod in Græciam portaretur, missi. pro quo precium solueret populus Romanus. Adeoq; in apparatum curamq; eius belli ciuitas intenta fuit, vt P.Cornelius Cos. ediceret, qui senatores essent, quibusq; in senatu sententiam dicere liceret, quiq; minores magistratus essent, ne quis eorum longius ab vrbe Roma abiret, quam vnde eo die redire posset: neve vno tempore quinque senatores ab vrbe Roma abessent. In comparanda impigre classe C. Liuium prætorem contentio orta cum colonis maritimis paulisper tenuit: nam cum cogerentur in classem, tribunos plebis appellarunt. ab iis ad senatum reiecti sunt. senatus ita, vt ad vnum omnes consentirent, decreuit, vacationem rei naualis his colonis non esse. Hostia, & Fregenæ, & Castrum nouum, & Pyrgi, & Antium, & Tarracina, & Minturnæ, & Sinuessa fuerunt, quæ cum prætore de vacatione certauerunt. consul deinde M. Acilius ex S. C. ad collegium fœcialium retulit, ipsine vtiq; regi Antiocho indiceretur bellum an satis esset ad præsidium aliquod eius nunciare? & num AEtolis quoque separatim indici inberent bellum? & num prius societas eis & amicitia renunciandа esset, quam bellum indicendum? Fœciales responderunt, iam ante sese, cum de Philippo consulerentur, decreuisse: nihil referre, ipsi coram, an ad præsidium nunciaretur, amicitiam renunciatam videri, cum legatis toties repetentibus res, nec reddi nec satis fieri æquum censuissent. AEtolos vltro sibi bellum indixisse, cum Demetriadem sociorum vrbem per vim occupassent: Chalcidem terra marique oppugnatum issent: regem Antiochum in Europam ad bellum populo Romano inferendum traduxissent. Omnibus iam satis comparatis, M.Acilius Cos. edixit, vt quos L.Quintius milites conscripsisset, & quos sociis nominiq; Latino imperasset, quos secum in prouinciam ire oporteret, & tribuni militum legionis primæ & tertiæ, vti omnes Brundusium idib. Maiis conuenirent. ipse ad quintum nonas Maias paludatus vrbe egressus est. Per eosdem dies & prætores in prouincias profecti sunt. Sub idem tempus legati ab duobus regibus, Philippo & Ptolemæo AEgypti rege, Romã venerunt, pollicentes ad bellum auxilia, & pecuniam & frumentum. ab Ptolemæo etiam mille pondo auri, X X. millia pondo argenti allata. Nihil est acceptum, gratiæ regibus actæ. & cum vterq; se cum omnibus copiis in AEtoliam venturum, belloque interfuturum polliceretur, Ptolemæo id remissum, Philippi legatis responsum, gratum eum senatui populoque Romano facturum, si M. Acilio consuli non defuisset.

Item

A Item ab Carthaginiensibus & Masanissa rege legati venerunt. Carthaginienses tritici modiûm millia, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium ejus Romam apportaturos polliciti suntid vt ad se munus Romani acciperent, petere se,& classem suorum suo sumptu cõparaturos,& stipendium quod pluribus pensionibus in multos annos deberent,presens omne daturos. Masanissæ legati quingenta millia modiûm tritici, trecenta hordei ad exercitum in Græciam, Romam trecenta millia modiûm tritici,C C. quingenta hordei, equites quingentos,elephantos X X.regem ad M.Acilium consulem missurum.De frumento vtrisq; responsum, ita vturum eo populum Romanum, si precium acciperent.De classe Carthaginiensibus remissum, præterquam si quid nauium ex fœdere deberent.de pecunia ita responsum,nullâ ante diem accepturos.Cum hæc Romæ agebantur,Chalcide Antiochus ne cessaret per hybernorum tempus, partim ipse solicitabat ciuitatũ animos mittendis legatis, partim vltro ad eum veniebant, sicut Epirotæ communi gentis consensu, & Elei è Peloponneso venerunt. Elei auxilium aduersus Achæos petebant, quos post bellum non exsua sententia indictum Antiocho,primũ ciuitatis suæ arma illaturos credebant.Mille ijs pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. Epirotarum legatio erat minime in partẽ vllam liberi aut simplicis animi.Apud regem gra-
B tiam initam volebant,cum eo vt cauerent ne quid offenderent Romanos. petebant enim,ne se temere in causam deduceret,expositos aduersus Italiam pro omni Græcia, & primos impetus Romanorum excepturos. sed si ipse posset terrestribus naualibusque copijs præsidere Epiro, cupidè eum omnes Epirotas & vrbibus & portnbus suis accepturos. si id non posset, deprecari, ne se nudos atq; inermes Romano bello obijceret.Hac legatione id agi apparebat, vt siue (quod magis credebant) abstinuisset Epiro,integra sibi omnia apud exercitus Romanos essent, conciliata satis apud regem gratia, quod accepturi fuissent venientem,siue venisset,sic quoq; spes veniæ ab Romanis foret, quod non expectato longinquo auxilio abse, præsentis viribus succubuissent. Huic tam perplexæ legationi quia non satis in promptu erat quid responderet,legatos se missurum ad eos dixit.qui de iis quæ ad illos seque communiter pertinerent, loquerentur.In Bœotiam ipse profectus est, causas in speciem iræ aduersus Romanos eas quas ante dixi,habentẽ,Barcillę necem & bellum à Quintio Coronęę propter Romanorum militum cędes illatum:re vera per multa iam secula publice priuatimque labente egregia quondam disciplina gentis, & multorum eo statu, qui diuturnus esse sine mutatione rerum non posset. Obuiam effusis vndique Bœotiæ principibus, Thebas venit. Ibi in concilio gen-
C tis,quanquã & ad Delium impetu in presidium Romanum facto, & ad Chalcidem commiserat,nec à paruis nec dubijs principijs bellum tamẽ eandem orationem exorsus, qua in colloquio primo ad Chalcidem, quaque per legatos in concilio Achæorum vsus erat, vt amicitiam secum institui, non bellum indici Romanis postularet,neminem quid ageretur,fallebat. decretum tamen sub leui verborum prætextu pro rege aduersus Romanos factum est.Hac quoq; gente adiuncta Chalcidem regressus,præmissis inde literis, vt Demetriadem conuenirent principes Aetolorum,cum quibus de summa rerum deliberaret,nauibus eo ad diem indictam concilio venit. Et Aminander acceitus ad consultandum ex Athamania,& Annibal Pœnus iam diu non adhibitus,interfuit ei consilio.Consultatum de Thessalorum gente est,quorum omnibus qui aderant,voluntas tentanda videbatur.in eo modo dinersæ sententiæ erant, quod alij extemplo agendõ,alij ex hyeme,quæ tunc ferme media erat,differendam in veris principium,& alij legatos tantummodo mittendos,alij cum omnibus copijs eundũ censebant,terrendosq; metu,si cunctarentur.Cum circa hanc fere consultationem disceptatio omnis verteretur: Annibal nominatim interrogatus, sententiam in vniuersi belli cogitationem regem, atque eos qui aderant, tali oratione auerit: Si ex quo traiecimus in Græciam,adhibitus essem in consiliũ,

cum

» cum de Eubœa,de Achæis,de Bœotia agebatur,eandem ſententiam dixiſſem, A
» quam hodie cum de Theſſalis agitur,dicam. Ante omnia Philippum & Mace-
» donas in ſocietatem belli quacunque ratione cenſeo deducendos eſſe: nam
» quod ad Eubœam Bœotosque & Theſſalos attinet,cui dubium eſt quin vt qui-
» bus nullæ ſuæ vires ſint,præſentibus adulando ſemper,quem metum in conſilio
» habeant, eodem ad impetrandam veniam vtantur? ſimul ac Romanum exer-
» citum in Græcia viderint, ad conſuetum Imperium ſe auertant? nec in nouo
» futurum ſit,quod cum Romani procul abeſſent,vim tuam præſentis,exercitus-
» que tui experiri noluerint? Quanto igitur prius potiusq; eſt Philippum nobis
» coniungere, quam hos, cui ſi ſemel in cauſam deſcenderit, nihil integri ſuæ-
» rum ſit: quipq; eas vires afferat, quæ non acceſſio tantum ad Romanum eſſe
» bellum,ſed per ſe ipſæ nuper ſuſtinere potuerint Romanos. Hoc ego adiuncto
» (abſit verbo inuidia) quis dubitare de euentu poſſim? cum quibus aduerſus Phi-
» lippum valuerint Romani,iis nunc fore videam vt ipſi oppugnentur. Aetoli qui
» Philippum(quod inter omnes conſtat)vicerunt,cum Philippo aduerſus Roma-
» nos pugnabunt. Aminander atque Athamanum gens, quorum ſecundum Ae-
» tolos plurima fuit opera in eo bello, nobiſcum ſtabunt. Philippus tum te quie-
» to totam molem ſuſtinebat belli: nunc duo maximi reges, Aſiæ Europæq; vi-
» bus aduerſus vnum populum, vt meam vtranque fortunam taceam, patrum
» certe ætate ne vni quidem Epirotarum regi parem,quicquid tandem erit, vo-
» biſcum comparatus,geretis bellum. Quæ igitur res mihi fiduciam præbet con-
» iungi nobis Philippum poſſe? vna,communis vtilitas,quæ ſocietatis maximum
» vinculum eſt: altera,authores vos Aetoli. veſter enim legatus hic Thoas inter
» cætera,quæ ad exciendum in Græciam Antiochum dicere eſt ſolitus: ante om-
» nia hoc ſemper affirmauit,fremere Philippum,& ægre pati ſub ſpecie pacis le-
» ges ſeruitutis ſibi impoſitas. ille quidē feriæ beſtiæ vinctæ aut clauſæ, & refri-
» gere clauſtra cupienti,regis iram verbis æquabat: cuius ſi talis animus eſt, ſo-
» luamus nos eius vincula,& clauſtra refringamus,vt erumpere diu coercita ira in
» hoſtes cōmunes poſſit. Quod ſi nihil eum legatio noſtra mouerit: at nos,quo-
» niam nobis eum adiungere nō poſſumus, ne hoſtibus noſtris ille adiungi poſſit,
» caueamus. Seleucus filius tuus Lyſimachiæ eſt: qui ſi eo exercitu quem ſecum
» habet,per Thraciam proxima Macedoniæ cœperit depopulari,facile ab auxi-
» lio ferendo Romanis Philippum ad ſua potiſſimum tuenda auerter. De Philip-
» po meam ſententiam habes. De ratione vniuerſi belli quid ſentirem iam ab in-
» itio non ignoraſti. quod ſi tum auditus forem, non in Eubœa Chalcidem cap-
» tam, & caſtellum Euripi expugnatum Romani. ſed Hetruriam Ligurumque &
» Galliæ Cyſalpinæ oram bello ardere,& qui maximus iis terror eſt,Annibalem
» in Italia eſſe audirent. Nunc quoque accerſas cenſeo omnes nauales terre-
» ſtresque copias,ſequantur claſſem onerariæ cum commeatibus. nam hic ſicut
» ad belli munera pauci ſumus, ſic nimis multi pro inopia commeatuum, cum
» omnes tuas cōtraxeris vires, diuiſa claſſe partem Corcyræ in ſtatione habebis,
» ne tranſitus Romanis liber ac tutus pateat: partem ad littus Italiæ,quod Sardi-
» niam Africamq; ſpectat, traiicies: ipſe cum omnibus terreſtribus copiis in By-
» llionum agrum procedes: inde Græciæ præſidebis,& ſpeciem Romanis traiec-
» turum te præbens,& ſi res poposcerit,traiecturus. Hæc ſuadeo,qui vt non om-
» nis peritiſſimus ſim belli, cum Romanis certe bellare bonis malisq; meis didi-
» ci. In quæ conſilium dedi,in eadem nec infidelem, nec ſegnem operam polli-
» ceor. Dij approbent eam ſententiam,quę tibi optima viſa fuerit. Hęc ferme An-
nibalis oratio fuit, quam laudarunt magis in præſentia qui aderant, quā rebus
ipſis executi ſunt. nihil enim eorum eſt factum, niſi quod ad claſſem copiasque
accerſendas ex Aſia Polyxenidam miſit. Legati Lariſſam ad concilium Theſſa-
lorum ſunt miſſi, & Aetolis Aminandroque dies ad conueniendum exercitui
Pheras eſt indictus: eodem & rex cum ſuis copiis confeſtim venit. Ibi dum o-
periretur Aminandrum atq; Aetolos, Philippum Megalopolitanſi cum duobus

millibus

A millibus hominum ad legenda ossa Macedonum circa Cynoscephalas, vbi debellatum erat cum Philippo, misit: siue ab ipso quærente sibi commendationem ad Macedonum gentem, & inuidiâ regi, quod insepultos miltes reliquisset, monitus, siue ab insita regibus vanitate, ad consilium specie amplum, re inane, animo adiecto. Tumulus est in vnum ossibus, quæ passim strata erant, coacernatis factus, qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum mouit. Itaque qui ad id tempus fortunam esset in cõsilio habiturus, is extemplo ad M. Bæbium prætorem misit, Antiochum in Thessaliam impetũ fecisse. si videretur ei, moueret ex hybernis: se obuiam processurum, vt quid agendum esset, consultarent. Antiocho ad Pheras iam castra habenti, vbi coniunxerant ei se Ætoli & Aminander: legati ab Larissa venerunt, querentes quod ob factum dictumve Thessalorum bello lacesseret eos: simul orantes, vt remoto exercitu, per legatos, si quid ei videretur, secum disceptaret. Bodẽ tempore quingentos armatos duce Hippolocho Pheras in præsidium miserunt. hi exclusi aditu, iam omnia itinera obsidentibus regiis, Scotussam se receperunt. Legatis Larissæorum rex clementer respondit, non belli faciendi, sed tuendæ & stabiliendæ libertatis Thessalorũ causa se Thessaliã intrasse. Similia his qui cum Pheræis ageret, missus: cui nullo dato responsio, Pheræi ipsi suum legatum
B ad regem, principem ciuitatis Pausaniam miserunt. Qui cum haud dissimilia his, vt in causa pari, quæ pro Chalcidensib. in colloquio ad Euripi fretum dicta erant, quædam etiam ferocius egisset: rex etiam atq; etiam deliberare eos iussos ne id consilij caperent, cuius dum in futurum nimis cauti & prouidi essent, extemplo pœniteret, dimisit. Hæc renũciata Pheras legatio cum esset, ne paulum quidẽ dubitarunt, quin pro fide erga Romanos, quicquid sors belli tulisset, paterentur. Itaq; & hi summa ope parabant se aduersus defendendã, & rex ab omni parte simul oppugnare mœnia est aggressus: & qui satis intelligeret (neque enim dubium erat) in euentu eius vrbis positum esse, quã primam aggressos esset: aut sperni deinde ab vniuersa gente Thessalorum, aut timere se omnem vndiq; terrorem obsessis iniecit. Primum impetum oppugnationis satis constanter sustinuerũt: deinde cum multi propugnãtes ca derent aut vulnerarentur, labare animi cœpere. reuocati deinde castigationib. principum ad perseuerandum in proposito, relicto extreiore circulo muri, dificientib. iam copiis, in interiorem partem vrbis concesserunt, cui breuior orbis munitionis circumiectus erat, postremo victi malis, cum timerent ne vi capta nulla apud victorem venia esset, dediderunt sese. Nihil inde moratus rex, IIII. millia armatorum, dum recens terror esset, Scotussam misit. Nec ibi mora deditionis est facta,
C cernentibus Pheræorum recens exemplum: qui quod pertinaciter primo abnuerant, malo domiti tandem fecissent, cum ipsa vrbe Hippolochus Larissæorumque deditum est præsidium. Dimissi ab rege inuiolati omnes, quod eam rem magni momenti futuram rex ad conciliandos Larissæorum animos credebat. Intra decimum diem quam Pheras venerat, his perfectis Cranonem profectus cũ toto exercitu primo aduentu cepit. inde Cyperã & Metropolin & iis circumiecta castella recepit: omniaq; iam regionis eius, præter Atracẽ & Gyrtonem in potestate erant. Tum aggredi Larissam constituit, ratus vel terrore exterarum expugnatarum, vel beneficio præsidij dimissi, vel exemplo tot ciuitatum dedentium sese, non vltra in pertinacia mansuros. Elephantis agi ante signa terroris causa iussis, quadrato agmine ad vrbem incessit, vt incerti fluctuarentur animi magnæ partis Larissæorum inter metum præsentem hostium, & verecundiam absentium sociorum. Per eosdem dies Aminander cum Athamanum iuuentute occupat Pellinæum, & Menippus cum tribus millibus peditum Ætolorum, & ducentis equitibus in Perrœbiam profectus, Malloeam & Cyretias vi cepit: depopulatusque est agrum Tripolitanum. His raptim peractis, Larissam ad regem redeunt: consultanti, quidnam agendum esset de Larissa, superuenerunt. Ibi in diuersum sententiæ tendebant: aliis vim adhibendam, &

non differendum censentibus, qui operibus ac machinis simul vndique mœ- A
nia aggrederentur vrbis sitæ in plano, à parte campestri vndique facilis aditus:
aliis nunc vires vrbis nequaquam Pheris conferendę memorantibus, nunc hy-
emem & tempus anni nulli bellicæ rei, minime obsidioni atque oppugnationi
vrbium aptum. Incerto regi inter spem metumque legati à Pharsalo, qui ad
dedendam vrbem suam forte venerant, animos auxerunt. M. Bæbius interim
cum Philippo in Dassaretiis coegressus, Ap. Claudium ex communi consilio ad
præsidium Larissæ misit: qui per Macedoniam magnis itineribus in iugum mõ-
tium, quod super Gonnos est, pervenit. Oppidum Gonni X X. millia ab Larissa
abest: in ipsis faucibus saltus, quæ Tempe appellantur, situm. Ibi castrametatus
latius quam pro copijs, & plureis quam quot satis in vsum erant, ignes cum ac-
cendisset: speciem quam quæsierat, hosti fecit: omnem ibi Romanum exerci-
tum cum rege Philippo esse. Itaque hyemem instare apud suos causatus rex, v-
num tantum moratus diem ab Larissa recessit, & Demetriadem rediit. AEtolis
& Athamanes in suos receperunt se fines. Appius & si cuius rei causa missus e-
rat, solutam cernebat obsidionem: tamen Larissam ad confirmandos in reliqui
sociorum animos descendit: duplexque lætitia erat, quod & hostes excessérit
finibus, & intra mœnia præsidium Romanum cernebant. Rex Chalcidem à
Demetriade profectus, amore captus virginis Chalcidensis Cleopolemi filiæ B
cum patrem, primo adlegando, deinde coram ipse rogando fatigasset, inuitum
se grauioris fortunę conditioni illigantem: tandem impetrata re, tanquam in
media pace nuptias celebrat, & reliquum hyemis, oblitus quantas simul duas
res susceperisset, bellum Romanum, & Græciam liberandam, omissa omnium re-
rum cura, in conuiuiis, & vinum sequentibus voluptatibus, ac deinde ex fatiga-
tione magis quam satietate earum in somno traduxit. Eadem omnis præfectos
regios, qui vbiq; ad Bœotiam maxime præpositi hybernis erant, cepit luxuria,
in eandem & milites effusi sunt, nec quisquam eorũ aut arma induit, aut stati-
onem aut vigilias seruauit, aut quicquam quod militaris operis aut muneris es-
set, fecit. Itaque principio veris cum per Phocidem Cheroneam, quo conueni-
re omnem vndique exercitum iusserat, venisset: facile animaduertit nihilo se-
uerioꝛe disciplina milites quã ducem hybernasse. Alexandrum inde Acarnanę
& Menippum Macedonum Stratum AEtoliæ copias ducere iussit: ipse Del-
phis sacrificio Apollini facto, Naupactum processit. concilio principũ AEtoliæ
habito, via quæ præter Chalcidem & Lysimachiam fert ad Stratum, suis qui
per Maliacum sinum veniebant, occurrit. Ibi Mnesilochus princeps Acarna-
num multis emptus donis, non ipse solum gentem regi conciliabat, sed Clytum
etiam prætorem, penes quem tum summa potestas erat, in suam sententiã ad-
duxerat. Is cum Leucadios, quod Acarnaniæ caput est, non facile ad defectio- C
nem posse cerneret impelli, propter metum Romanæ classis, quæ cum Attalo,
quæve circa Cephaleniam erat, arte eos est aggressus. nam cum in concilio
dixisset tuenda mediterranea Acarnaniæ esse, & omnib. qui arma ferrent, exte-
undum ad Medionem & Thyrreum, ne ab Antiocho aut AEtolis occuparen-
tur: fuere qui dicerent, nihil attinere omneis tumultuose concitari: satis esse
quingentorum hominum præsidium. eã iuuentutem nactus, trecentis Medione,
ducentis Thyrrhei in præsidio positis, id agebat, vt pro obsidib. futuri venirent
in potestatem regis. Per eosdem dies legati regis Medionẽ venerunt: quibus
auditis, cum in concione quidnam respondendum regi esset, consultaretur: & a-
lij manendum in Romana societate, alij non aspernandam amicitiã regis cen-
serent: media vista est Clyti sententia, eaq; accepta est: vt ad regẽ mitterent le-
gatos, peterentq; ab eo, vt Medeonios super tantare cõsultare in cõcilio Acar-
nanum pateretur. In eam legationem Mnesilochus, & qui eius factionis erant,
de industria coniecti. clam missis qui regem admouere copias iuberent, ipsi te-
rebant tempus. itaque vix dum iis egressis legatis, Antiochus in finibus, & mox
ad portas erat: & trepidantib. qui expertes proditionis fuerant, tumultuose q;
iuuen-

A ientem ad arma vocabat, ab Clyto & Mneſilocho in vbem eſt indictum, & alijs ſua voluntate affluentib. metu coacti eclam qui diſſentiebant, ad regē conuenerunt, quos placida oratione territos cum permulſiſſet, ad ſpem vulgatæ clementiæ aliquot populi Acarnaniæ defecerunt. Thyrrheum & Medeonē profectus eſt, Mneſilocho eodem & legatis præmiſſis. Cæterum detecta Medeonis fraus, cautiores, non timidiores Tyrrhenies fecit: datō ei haud perplexo reſponſo, nullam ſe nouam ſocietatem, niſi ex authoritate Romanorum imperatorum accepturos: portiſque clauſis, armatos in muris diſpoſuerunt. Et per opportune ad confirmandos Acarnanum animos Cn. Octauius miſſus a Quintio, cum præſidium & paucas naues ab A. Poſthumio, qui ab Actilio legato Cephaleniæ præpoſitus fuerat, accepiſſet: Leucadem venit, impletūrque ſpei ſocios: M. Acilium Coſſam cum legionib. mare traieciſſe, & in Theſſalia caſtra Romana eſſe. Hunc rumorem quia ſimilem veri tempus anni maturum iam ad nauigandum faciebat: rex præſidio Medione impoſito, & in quibuſdam aliis Acarnaniæ oppidis, Tyrrheo abſceſſit, & per Aetoliæ at Phocidis vibes Chalcidem rediit. Sub idem tempus M. Bæbius & Philippus rex iam ante per hyemem in Dalſaretis congreſſi, cum Ap. Claudium, ex obſidione Lariſſam eximeret, in Theſſaliam miſiſſent: quia id tempus rebus gerendis immaturum erat, in hyberna regreſſi, principio veris conjunctis copiis in Theſſaliam deſcenderunt. In Acarnania tum Antiochus erat. aduenientes Philippus Malleam Perræbiæ, Bæbius Phacium eſt aggreſſus. quo primo prope impetu capto, Phetium eadem celeritate capit. Inde Atratem cū ſe recepiſſet, Chyretias hinc & Eritium occupat, præſidiiſq; per recepta oppida diſpoſitis, Philippo rurſus obſidenti Malleam ſe conungit. Sub aduentum Romani exercitus, ſeu ad metum virium, ſeu ad ſpem veniæ cum dedidiſſent ſeſe: ad ea recipienda oppida, quæ Athamanes occupauerāt, vno agmine ierunt. Erant autem hæc, Ahginium, Bricinium, Gomphi, Silana, Tricca, Meliboea, Phaloria. Inde Pellinæum, vbi Philippus Megalopolitanus cum quingentis peditibus & equitib. XL. in præſidio erat, & circumſidunt: & priuſquam oppugnarent, mittunt ad Philippū qui moneret, ne vim vltimam experiri vellet. Quibus ille ſatis ferociter reſpondit, vel Romanis vel Theſſalis ſe creditum fuiſſe: in Philippi ſe poteſtatem commiſſurum non eſſe. Poſtea quam apparuit vi agendum, quia videbatur & Limnæa eodem tempore oppugnari poſſe, regem ad Limnæam ire placuit: Bæbius reſtitit ad Pellinæum oppugnandum. Per eos forte dies M. Acilius Coſ. cum decem millibus peditum, duob. millib. equitum, XV. elephantis mari traiecto, pedeſtres copias Lariſſam ducere delectos militum tribunos iuſſit: ipſe cum equitatu Limnæam ad Philippum venit. Aduentu conſulis deditio ſine cunctatione eſt facta, traditumq; præſidium regium & cum iis Athamanes. Ab Limnæa Pellinæum conſul proficiſcitur. Ibi primi Athamanes tradiderunt ſeſe: deinde & Philippus Megalopolitanus, cui decedenti de præſidio cum obuius forte fuiſſet Philippus rex, ad lodibrium regem eum conſalutari iuſſit: ipſe congreſſus fratre haud ſane decoro maieſtati ſuæ loco appellauit. deductus inde ad Coſ. cuſtodiri iuſſus: & haud ita multo poſt in vinculis Romam miſſus. cætera multitudo Athamanum aut militum Antiochi regis, quæ in præſidijs deditionum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi eſt. fuere autem ad tria millia hominum. Conſul Lariſſam eſt profectus, ibi de ſumma belli conſulaturus in itinere ab Pieria & Metropoli legati tradentes vibes ſuas occurrerunt. Philippus Athamanum præcipue captiuis indulgenter habitis, vt per eos concilia et gentem tractus ſpem Athamaniæ potiundæ, exercitum eo duxit, præmiſſis in ciuitates captiuis. Et illi magnam authoritatem apud populares habuerunt, clementiam erga ſe regis munificentiamque commemorantes: &, Amynander cuius præſentis maleſtas aliquos in fide continuiſſet, veritus ne traderetur Philippo iam pridem hoſti, & Romanis merito tum propter defectionem infenſis, cum coniuge ac liberis regno exceſſit, Ambraciamque ſe

conculit. ita Athamania omnis in ius ditionemq; Philippi concessit. Consul ad A
reficienda maxime iumenta, quæ & nauigatione & postea itineribus fatigata
erant, paucos Latisse moratus dies, velut reparato modica quiete exercitu,
Cratoëm est profectus. Venienti Pharsalus, Scotusa & Pheræ, quæque in eis
præsidia Antiochi erant, deduntur. ex ijs interrogatis qui manere secum vel-
lent, mille volentes Philippo tradit, cæteros inermes Demetriadem remisit.
Proernam inde recepit, & quæ circa eam castella erant. Ducere tum pono
in sinum Maliacum cœpit. Appropinquante faucibus, super quas siti Thauma-
ci sunt, deserta vrbe iuuentus omnis armata syluas & itinera insedit, & in ag-
men Romanum ex superioribus locis incursauit. Consul primo mittere qui ex
propinquo colloquentes deterrerent eos à tali furore, posteaquam perseve-
rare in incœpto vidit, tribuno cum duorum signorum militibus circumisso,
interclusit ad vrbem iter armatis, vacuamque eam cepit, tum clamore ab
tergo captæ vrbis audito, refugientium vndique ex syluis insidiatorum ca-
des facta est. A Thaumacis altero die consul ad Sperchium amnem per-
uenit, inde Hypatæorum agros vastauit. Cum hæc agebantur, Chalcide
erat Antiochus: qui iam tum cernens nihil se ex Græcia præter amoua
Chalcide hyberna & infames nuptias petisse, Ætolorum vana promissa in-
cusare, & Thoantem: Annibalem vero non vt prudentem tantum virum, B
sed prope vatem omnium quæ tum euenirent, admirari. ne tamen temere
cœpta segnicia insuper euerteret, nuncios in Ætoliam mittit, vt omni con-
tracta iuuentute conuenirent. Iam & ipse eo decem millia fere pedium
ex ijs qui postea venerant ex Asia, expleta, & equites quingentos duxit. Quo
cum aliquanto pauciores quam vnquam antea conuenissent: & principes
tantummodo cum paucis clientibus essent, atque ij dicerent omnia sedulo
ab se facta, vt quamplurimos ex ciuitatibus suis euocarent, nec authoritate
nec gratia nec imperio aduersus detrectantes militiam valuisse destituros vn-
dique & ab suis qui morabantur in Asia, & ab sociis qui ea in quorum spem
vocauerant, non præstabant, intra saltum Thermopylarum sese recepit. Id
iugum, sicut Apennini dorso Italia diuiditur, ita mediam Græciam dirimit,
ante saltum Thermopylarum septentrionem versus Epirus & Perrhæbia &
Magnesia & Thessalia est, & Phthiotæ Achæi, & sinus Maliacus intra fau-
ces ad meridiem vergunt Ætoliæ, pars maior, & Acarnania, & cum Lo-
cride Phocis, & Bœotia, adiunctaque insula Euboea, & excurrente in altum
velut promontorio Attica terra sita ab tergo, & Peloponnesus. Hoc iugum
ab Leucade & mari ad occidentem verso per Ætoliam ad alterum mare ori-
enti obiectum tendens, ea aspreta rupesque interiectas habet, vt non modo
exercitus, sed ne expediti quidem facile vllos ad transitum calles inueniat. C
extremos ad orientem montes Oetam vocant, quorum quod altissimum est,
Callidromon appellatur: in cuius valle ad Maliacum sinum vergente, iter est
non latius quam sexaginta passus. hæc vna militaris via est, qua traduci ex-
ercitus, si non prohibeantur, possint. ideo Pylæ, & ab aliis quia calidæ a-
quæ in ipsis faucibus sunt, Thermopylæ locus appellatur, nobilis Lacedæ-
moniorum aduersus Persas morte magis memorabili quam pugna. Haud qua-
quam pari tum animo Antiochus intra portas loci eius castris positis, mu-
nitionibus insuper saltum impediebat. & cum duplici vallo fossaque, & ma-
ro etiam qua res postulabat, ex multa copia passim iacentium lapidum per-
munisset omnia: satis fidens, nunquam ea vim Romanum exercitum facta-
rum, Ætolos ex IIII. millibus (tot enim conuenerant) partim ad Heracle-
am præsidio obtinendam, quæ ante ipsas fauces posita est, partim Hypatam
mittit: & Heracleam haud dubius consulem oppugnaturum, & iam mul-
nunciantibus circa Hypatam omnia euastari. Consul depopulatus Hypate-
sem primo, deinde Heracleensem agrum, inutili vtrobique auxilio Ætolo-
rum, in ipsis faucibus prope fontes calidarum aquarum aduersus regem castra
posuit.

A posuit. AEtolorum vtræque manus Heracleam sese incluserunt. Antiochum, cui priusquam hostem cernerent, satis omnia permunita & præsidijs obsepta videbantur: timor deinde incessit, ne quo per imminentia iuga calles inueniret ad transitum Romanus. nam & Lacedæmonios quondam ita à Persis circumitos fama erat, & nuper Philippum ab ijsdem Romanis. itaque nuncium Heracleam ad AEtolos mittit, vt hanc saltem sibi operam eo bello præstarent, vt vertices cirea montium occuparent obsiderentque, ne qua transire Romanus posset. Hoc nuncio audito, dissensio inter AEtolos orta est, pars imperio parendum regis, atque eundum censebant: pars subsistendum Heracleæ ad vtranque fortunam, vt siue victus à consule rex esset, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam ciuitatibus suis: siue vinceret, vt dissipatos in fugam Romanos persequerentur. Vtraque pars non manisse modo in sententia sua, sed etiam executa est consilium: duo millia Heracleæ subsititerunt, duo trifariam diuisa, Callidromum & Rhoduntiam, & Tichiunta (hæc nomina cacuminibus sunt) occupauere. Consul postquam infesta superiora loca ab AEtolis vidit, M. Porcium Catonem & L. Valerium Flaccum consulares legatos cum binis millibus delectorum peditum ad ca-
B stella AEtolorum, Flaccum in Rhoduntiam & Tichiunta, Catonem in Callidromum mittit. ipse priusquam ad hostem copias admoueret, vocatos in concionem milites, paucis est allocutus: Pleroſque omnium ordinum, milites, inter vos esse video, qui in hac eadem prouincia T. Quinctij ductu auspicioque militaueritis. Macedonico bello inexuperabilis magis saltus ad amnem Aoum fuit, quam hic: quippe portæ sunt hæ: & vnus inter duo maria clausis omnibus velut naturalis transitus est. munitiones & locis opportunioribus tunc fuerunt, & validiores impositæ. exercitus hostium illo & numero maior, & militum genere aliquanto melior: quippe illic Macedones Thraceſque & Illyrij erant, ferociſſimæ omnes gentes: hic Syri & Asiatici Græci sunt, leuissima genera hominum, & seruituti nata: rex ille bellicosissimus, exercitatus iam inde ab iuuenta finitimis Thracum atque Illyriorum & circa omnium accolarum bellis: hic, vt aliam omnem vitam omittam, is est, qui cum ad inferendum populo Romano bellum ex Asia in Europam transisset: nihil memorabilius toto tempore hybernorum gesserit, quam quod amoris causa ex domo priuata & obscura etiam inter populares generis vxorem duxit: & nouus maritus velut saginatus nuptialibus conuiuiis,
C ad pugnam processit. Summa virium spesque eius in AEtolis fuit, gente vanissima & ingratissima, vt vos prius experti estis, nunc Antiochus experitur. iam nec conuenerunt frequentes, nec contineri in castris potuerunt: & in seditione ipsi inter se sunt: & cum Hypatam tuendam Heracleamque deposcissent, neutram tutati, pars refugerunt in iuga montium, pars Heracleæ incluserunt sese. Rex ipse confessus nusquam æquo campo non modo congredi se ad pugnam audere, sed ne castra quidem in aperto ponere, relicta omni ante se regione ea quam se nobis ac Philippo ademisse gloriabatur, condidit se intra rupes: ne ante fauces quidem saltus, vt quondam Lacedæmonios fama est, sed intra penitus retractis castris, quos quantum interest ad timorem ostendendum, an muris alicuius vrbis obsidendum sese incluserit? Sed neque Antiochum tuebuntur angustiæ: nec AEtolos vertices illi quos ceperunt. satis vndique prouisum atque præcautum est, ne quid aduersus vos in pugna præter hostes esset. Illud proponere animo vestro debetis: non vos pro Græciæ libertate tantum dimicare (quanquam is quoque egregius titulus esset, liberatam à Philippo ante, nunc ab AEtolis & ab Antiocho liberare) neque ea tantum in præmium vestrum cessura, quæ nunc in regijs castris sunt: sed illum quoque omnem apparatum, qui Indiæ ab Ephelo expectatur, prædæ futurum: Asiam deinde Syriamque & omnia vsque ad ortus solis ditissima regna imperio Romano aperturos. Quid deinde abest quin ab

» Gadibus ad mare rubrum Oceano fines terminemus, qui orbem terrarum A
» amplexus finit; & omne humanum genus secundum deos nomen Romanum
» vereatur? In hæc tanta præmia dignos parare animos, vt crastino die bene
» iuuantibus dijs acie decernamus. Ab hac concione dimissi milites, priu-
quam corpora curarent, arma telaque parant. Luce prima signo pugnæ
» proposito, instruxit aciem consul arcta fronte, ad naturam & angustias loci.
» Rex postea quam signa hostium conspexit, & ipse copias eduxit. Leuis arma-
» turæ partem ante vallum in primo locauit, tum Macedonum robur, quos
» Sarissophoros appellabant, velut firmamentum circa ipsas munitiones con-
» stituit. his ab sinistro cornu iaculatorum sagittariorumque & funditorum ma-
» num sub ipsis radicibus montis posuit, vt ex altiore loco nuda latera ho-
» stium incesserent, ab dextro Macedonibus ad ipsum munimentorum finem,
» qua loca vsque ad mare inuia paludi limo & voraginibus claudunt, elephan-
» tos cum assueto præsidio posuit: post eos equites, tum modico intervallo relicto, cæterum copias in secunda acie. Macedones pro vallo locati, pri-
» mo facile sustinebant Romanos, tentantes ab omni parte aditus: nullum
» adiuuantibus qui ex loco superiore fundis, velut nimbum, glandes & sagit-
» tas simulac iacula ingerebant, deinde vt maior nec iam toleranda vis ho-
» stium inferebatur, paululo intra munimenta subductis ordinibus concessi- B
» runt. Inde ex valle propè alterum vallum hastis præ se obiectis fecerunt. &
» ita modica altitudo valli erat, vt & locum superiorem ad pugnandum sui
» prebetes; & propter longitudinem hastarum subiectum haberet hostem.
» Multi temere subeuntes vallum transfixi sunt: & aut incepto irritos reci-
» sissent, aut plures occidissent: ni M. Porcius ab iugo Callidromi, deiectis
» inde Aetolis, & magna ex parte cæsis (securos enim & plerosque sopitos
» oppresserat) superimminentem castris collem apparuisset. Flacco non eadem
» fortuna ad Tichiunta & Rhodunticum, neque quam subire ad ea castella co-
» natus fuerat. Macedones, quique alij in castris regijs erant, primo, dum
» procul aliud aliud quam turba & agmen apparebat: Aetolos credere vita pro-
» cul pugna subsidio venire, cæterum vt primum signaque & arma ex propinquo
» cognita erroreu apperuerunt, tantus repente pauor omnes cepit, vt ab-
» iectis armis fugerent. Et munimenta sequentes simpedierunt, & angustiæ val-
» li per quam sequendi erant: & maxime numium, quod elephanti nouissi-
» mi agmini erant, quos pedes ægre præcurrere, equos nullo pacto modo,
» timentibus equis, rumorumque inter se maiorem quam in prælio edentibus.
» aliquantum temporis & diei præcepto castrorum tenuit. Illæsum tamen eo die C
» persequentes sunt hostem. Multis in ipso itinere cæsis capisque, non equis vi-
» rorum, sed etiam elephantis, quos capere non poterant, interfectis,
» in castra reuertuntur: quæ tentata eo die inter ipsum pugnæ tempus ab Ar-
» tolis Heracleam ohne cathis præsidio, fine vllo haud parum audacis inco-
» pti effectu fuerant. Consul noctis insequentis tertia vigilia præmisso equi-
» tatu ad persequendum hostem, signa legionum prima luce mouit. Aliquan-
» to ante præcepserat, vt qui non ante quam Elatiæ ab effuso constitere
» cursu, vbi primum reliquis pugnæ quæ & fugæ collectis, cum perexiguam ma-
» nu senioremque militum Chalcidem se recepit. Romanus equitatus ipsum
» quidem regem Elatiæ assecutus non est, sed magnam partem agminis aut las-
» situdine solutis equis, aut errore, ac quisque ducibus per ignota itinera fugæ
» dissipatos oppressernnt, nec præter septingentos, qui circa regem fue-
» runt, ex toto exercitu quisquam effugit: etiam ex X. millibus militum, quos Po-
» lybius auctor est traiecisse secum regem in Græciam scripsimus, exiguus nume-
» rus. Quid si Antias Valerius credamus, XL. millia militum fuisse in regio ex-
» ercitu scribentis? X. I. modo millia cecidisse? & supra V. millia capta cum si-
» gnis militaribus CCXXXI. Romanorum CL. interfecti sunt. Consule per
» Phocidem & Bœotiam cæteritum ducente, conscie defectionis ciuitates cum

A velamentis ante portas ſtabant, metu ne hoſtiliter diriperentur: cæterum per omnes dies haud ſecus quam in pacato agro ſine violatione vllius rei agmen proceſſit, donec in agrum Coronenſem ventum eſt. ibi ſtatua regis Antiochi poſita in templo Mineruæ Itonæ iram accendit: permiſſumque militi eſt, vt circumiectum templo agrum popularetur. deinde cogitatio animum ſubijt, cum communi decreto Bœotiorum poſita eſſet ſtatua, indignum eſſe in vnum Coronenſem agrum ſæuire, reuocato extemplo milite finis populandi factus: caſtigati tantum verbis Bœoti ob ingratum in tantis, tamque recentibus beneficijs animum erga Romanos. Inter ipſum pugnæ tempus X. naues regiæ cum præfecto Iſidoro ad Thronium in ſinu Maliaco ſtabant. eo grauis vulneribus Alexander Acarnan nuncius aduerſæ pugnæ cum perfugiſſet, trepidæ inde recenti terrore naues Cenæum Eubœæ petierunt. Ibi mortuus ſepultuſque Alexander. Tres quæ ex Aſia profectæ eundem portum tenuerant naues, audita exercitus clade, Epheſum redierunt. Iſidorus ab Ceneo Demetriadem, ſi forte eo deferret fuga regem, traiecit. Per eoſdem dies A. Attilius præfectus Romanæ claſſis magnos regios commeatus iam fretum, quod ad Andrum inſulam eſt, præteruectos excepit. alias merſit, alias cepit naues, quæ nouiſſimæ agminis erant, curſum in Aſi-
B am verterunt. Attilius Piræum, vnde profectus erat, cum agmine captiuarum nauium reuectus, magnam vim frumenti & Athenienſibus & alijs eiuſdem regionis ſocijs diuiſit. Antiochus ſub aduentum conſulis à Chalcide profectus, Tenum primo tenuit, inde Epheſum tranſmiſit. Conſuli Chalcidem venienti portæ patuerunt, cum appropinquante eo Ariſtoteles præfectus regis vrbe exceſſiſſet, & cæteræ vrbes in Eubœa ſine certamine traditæ. paucoſque per dies omnibus perpacatis, ſine vllius noxa vrbis exercitus Thermopylas reductus, multo modeſtia poſt victoriam, quam ipſa victoria laudabilior. Inde conſul M. Catonem, per quem quæ geſta eſſent, ſenatus populuſque Romanus haud dubio authore ſciret, Romam miſit. Is à Creuſa (Theſpienſium emporium eſt, in intimo ſinu Corinthiaco retractum) Patras Achaiæ petit: à Patris Corcyram vſque AEtoliæ atque Acarnaniæ littora legit. atque ita ad Hydruntum Italiæ traiecit. quinto die inde pedeſtri itinere Romam ingenti curſu peruenit, ante lucem ingreſſus vrbem, à porta ad prætorem M. Iunium iter intendit. Is prima luce ſenatum vocauit. quo L. Cornelius Scipio aliquot diebus ante à conſule dimiſſus, cum aduenieus audiſſet prægreſſum Catonem in ſenatu eſſe, ſuperuenit exponenti quæ geſta eſſent. Duo inde legati juſſu ſenatus in concionem ſunt producti: atque ibi eadem quæ in
C ſenatu de rebus in AEtolia geſtis expoſuerunt. Supplicatio in triduum decreta eſt: & vt XL. hoſtijs maioribus prætor, quibus dijs ei videretur, ſacrificaret. Per eoſdem dies & M. Fuluius Nobilior, qui biennio ante prætor in vlteriorem Hiſpaniam erat profectus, ouans vrbem eſt ingreſſus. Argenti bigati præ ſe tulit CXXX. millia: & extra numeratum XII. millia pondo argenti auri pondo CXXVII. Acilius conſul ab Thermopylis Heracleam ad Aetolos præmiſit: vt tunc ſaltem experti regiam vanitatem, reſipiſcerent: traditaque Heraclea, cogitarent de petenda ab ſenatu ſeu furoris ſui ſeu erroris venia. Et cæteras Græciæ ciuitates defeciſſe eo bello ab optime de ſe meritis Romanis: ſed quia poſt fugam regis, cuius fiducia ab officio deceſſiſſent, non addidiſſent pertinaciam culpæ, in fidem receptas eſſe. AEtolos quoque, quanquam non ſecuti ſint regem, ſed accerſierint, & duces belli non ſocij fuerint: ſi pœnitere poſſint, poſſe & incolumes eſſe. Ad ea cum pacati nihil reſponderetur, appareretque armis rem gerendam, & rege ſuperato bellum AEtolicum integrum reſtare, caſtra ab Thermopylis ad Heracleam mouit: eoque ipſo die, vt ſitum noſceret vrbis, ab omni parte equo mœnia eſt circumuectus. Sita eſt Heraclea in radicibus Oetæ montis: ipſa in campo, arcem imminentem loco alto & vndiq; præcipiti habet. Contemplatus

omnia quæ noſcenda erant, quatuor ſimul locis aggredi vrbem conſtituit. A
A flumine Aſopo, qua & gymnaſium eſt, L. Valerium operibus atque oppugnationi præpoſuit. arcem extra muros, quæ frequentius prope quam vrbs habitabatur, T. Sempronio Longo oppugnandam dedit, à ſinu Maliaco, quæ aditum haud facilem pars habebat, M. Bæbium: ab altero amniculo, quem Melana vocant, aduerſus Dianæ templum App. Claudium oppoſuit. Horum magno certamine intra paucos dies turres arietesque, & alius omnis apparatus oppugnandarum vrbium perficitur: & cum ager Heraclienſis palluſter omnis, frequensque proceris arboribus benigne ad omne genus operum materiam ſuppeditabat, tum quia refugerant intra mœnia AEtoli, deſertaque in veſtibulo vrbis erant tecta, in varios vſus non tigna modo & tabulas, ſed laterem quoque & cæmenta & ſaxa variæ magnitudinis præbebant. Et Romani quidem operibus magis quam armis vrbem oppugnabant. AEtoli contra armis ſe tuebantur, nam cum ariete quaterentur muri, non laqueis, vt ſolet, exceptos declinabant ictus: ſed armati frequentes quidam ignes etiam, quos aggeribus injicerent, ferebant. fornices quoque in numero erant apti ad excurrendum: & ipſi cum pro dirutis reficerent muros, crebriores eos, vt pluribus erumperetur in hoſtem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integræ vires erant, & frequentes & impigre fecerunt, indies deinde pauciores, & ſegnius. etenim cum multis vrgerentur rebus, nulla eos res æque ac vigiliæ conficiebant: Romanis in magna copia militum ſuccedentibus aliis in ſtationem aliorum, AEtolos propter paucitatem eoſdem dies noctesque aſſiduo labore vrgente, per IIII L. & XX. dies, ita vt nullum tempus vacuum dimicatione eſſet, aduerſus quatuor è partibus ſimul oppugnantem hoſtem nocturnus diurno continuatus labor eſt. Cum fatigatos iam AEtolos ſciret Conſ. & ex ratione temporis, & quod ita transfugæ affirmabant, tale conſilium mit. media nocte recepui ſignum dedit, & ab oppugnatione ſimul omnes milites deductos vſque ad tertiam diei horam quietos in caſtris tenuit: inde cœpta oppugnatio ad mediam rurſus noctem perducta eſt, intermiſſa deinde vſque ad tertiam diei horam. Fatigationem rati cauſam eſſe AEtoli non continuandæ oppugnationis, quæ & ipſos affecerat: vbi Romanis datum receptui ſignum eſſet, velut ipſi quoque hoc reuocati, pro ſe quiſque ex ſtationibus decedebant: nec ante tertiam diei horam armati in muris apparebant. Conſul cum nocte media intermiſiſſet oppugnationem, quarta vigilia rurſus ab tribus partibus ſumma vi aggreſſus, ab vna T. Sempronium tenere intentos milites, ſignumque expectare iuſſit: ad ea in nocturno tumultu, vnde clamor exaudiretur, haud dubie ratus hoſtes concurſuros. AEtoli pars ſopiti affecta labore ac vigiliis corpora ex ſomno moliebantur: pars vigilantes adhuc ad ſtrepitum pugnantium in tenebris currunt. Hoſtes partim per ruinas iacentis muri tranſcendere conantur, partim ſcalis aſcenſus tentant, aduerſus quos vndique ad opem ferendam concurrunt AEtoli. Pars vna in qua ædificia extra vrbem erant, neque defenditur neque oppugnatur: ſed qui oppugnarent, intenti ſignum expectabant, defenſor nemo aderat. Iam diluceſcebat, cum ſignum conſul dedit: & ſine vllo certamine partim per ſemiruta, partim ſcalis integros muros tranſcendere. Simul clamor index capti oppidi eſt exauditus, vndique AEtoli deſertis ſtationibus in arcem refugiunt. Oppidum victores permiſſa conſulis diripiunt: non tam ab ira, nec ab odio, quam vt miles coercitus in tot receptis ex poteſtate hoſtium vrbibus, aliquo tandem loco fructum victoriæ ſentiret. Reuocatos inde à medio ferme die milites cum in duas diuiſiſſet partes, vnam radicibus montium circundoci ad rupem iuſſit: quæ faſtigio altitudinis par, media valle velut abrupta ab arce erat: ſed adeo prope geminata cacumina eorum montium ſunt, vt ex vertice altero conjici tela in arcem poſſent, cum dimidia militum parte conſul ab vrbe aſcenſurus in arcem, B

ſignum C

A signum ab ijs qui ab tergo in rupem euasum erant, expectabant. Non tulere qui in arce erant AEtoli, primum eorum qui rupem ceperant, clamorem, deinde impetum ab vrbe Romanorum: & fractis iam animis, & nulla ibi præparata re ad obsidionem diutius tolerandam: vtpote congregatis fœminis puerisque, & imbelli alia turba in arcem, quæ vix capere, nedum tueri multitudinem tantam posset. itaque ad primum impetum abiectis armis dediderunt se. Traditus inter cæteros principes AEtolorum & Damocritus est, qui principio belli decretum AEtolorum, quo accersendum Antiochum censuerant, T. Quintio poscenti respondérat, in Italia daturum, cum castra ibi AEtoli posuissent. ob eam ferociam maius victoribus gaudium traditum fuit. Eodem tempore quo Romani Heracleam, Philippus Lamiam ex composito oppugnabat, circa Thermopylas cum consule redeunte ex Bœotia, vt victoriam ipsi populoque Romano gratularetur, excusaretque, quod morbo impeditus bello non interfuisset, congressus inde diuersi ad duas simul oppugnandas vrbes profecti. inter sunt septem millia ferme passuum. & quia Lamia posita est in tumulo: tum regionem ea maxime despectat oppidum, qua breue interuallum videtur, & omnia in conspectu sunt: cum enixe velut proposito certamine Romani Macedonesque diem ac noctem aut in operi-
B bus aut in præliis essent: hoc maior difficultas Macedonibus erat, quod Romani aggere & vineis, & omnibus supra terram operibus, subtus Macedones cuniculis oppugnabant: & in asperis locis silex sæpe impenetrabilis ferro occurrebat. & cum parum procederet incœptum, per colloquia principum oppidanos tentabat rex, vt vrbem dederent: haud dubius, quin si prius Heraclea capta foret, Romanis se potius quam sibi dedituri essent, suamque gratiam consul in obsidione liberanda facturus esset. Nec eum opinio est frustrata: confestim enim ab Heraclea capta nuncius venit, vt oppugnatione abstineret. AEquius esse, Romanos milites qui acie dimicassent cum AEtolis, præmia victoriæ habere. Ita recessum ab Lamia est, & propinquæ clade vrbis ipsi, ne quid simile paterentur, effugerunt. Paucis priusquam Heraclea caperetur diebus; AEtoli concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochum miserunt: inter quos & Thoas idem qui & antea missus est. mandata erant, vt ab rege peterent primum, vt ipse coactis rursus terrestribus nauali-
C busque copiis in Græciam traiiceret: deinde si qua ipsum teneret res, vt pecuniam & auxilia mitteret. id cum ad dignitatem eius fidemque pertinere non prodi socios, tum etiam ad incolumitatem regni, non sinere Romanos omni cura vacuos, cum AEtolorum gentem sustulissent, omnibus copiis in Asiam traiicere. Vera erant quæ dicebantur: eo magis regem mouerunt. itaque in præsentia pecuniam, quæ ad vsus belli necessaria erat, legatis dedit: auxilia terrestria naualiaque affirmauit missurum. Thoantem vnum ex legatis retinuit, & ipsum haud inuitum morantem, vt exactor præsens promissorum adesset. Cæterum Heraclea capta fregit tandem animos AEtolorum: & post paucos dies quam ad bellum renouandum, accipiendumque regem, in Asiam miserant legatos: abiectis belli consilijs, pacis petendæ oratores ad consulem miserunt. Quos dicere exorsos consul interfatus, cum alia sibi præuertenda esse dixisset: redire Hypatam eos, datis dierum X. inducijs, & L. Valerio Flacco cum ijs misso iussit: ei quæ secum acturi fuissent, exponere: & si qua vellent alia. Hypatam vt est ventum, principes AEtolorum apud Flaccum concilium habuerunt, consultantes, quonam agendum modo apud consulem foret. Parantibus ijs antiqua iura fœderum orditi, meritaque in populum Romanum, absistere iis Flaccus iussit, quæ ipsi violassent: confessionem ijs culpæ magis profuturam, & totam in preces orationem versam. nec enim in causa ipsorum, sed in populi Romani clementia spem salutis positam esse. & se suppliciter agentibus ijs adfuturum, & apud consulem, & Romæ in senatu. eo quoque enim mittendos fore legatos. Hæc vna via omnibus ad salutem

visa

visa est, vt in fidem se permitterent Romanorum. ita enim & illis violandi sup- A
plices verecundiam se imposituros: & ipsos nihilominus suæ potestatis fore, si
quid melius fortuna ostendisset. Posteaquam ad consulem ventum est, Phaneas legationis princeps longam orationem, & varie ad mitigandam iram victoris compositam, ita ad extremum finiuit, vt diceret, Aetolos se suaque omnia
» fidei populi Romani permittere. Id consul vbi audiuit. Etiam atque etiam
» videte, inquit, Aetoli, vt ita permittatis. Tum decretum Phaneas, in quo id
» diserte scriptum erat ostendit. Quando ergo, inquit, ita permittitis, postulo,
» vt mihi Dicæarchum ciuem vestrum, & Menetam Epirotam (Naupactum is
» cum præsidio ingressus ad defectionem compulerat) & Aminandrum cum prin-
» cipibus Athamanum, quorum consilio ab nobis defecistis, sine mora dedatis.
» Prope dicentem interfatus Romanum Phaneas: Non in seruitutem, inquit,
» sed in fidem tuam nos tradimus: & certum habeo te imprudentia labi,
» qui nobis imperes, quæ moris Græcorum non sint. Ad hæc Cos. Nec her-
» cule, inquit, magnopere nunc curo quid Aetoli satis ex more Græcorum
» factum esse censeant: dum ego more Romano imperium id habeam in de-
» ditos modo decreto suo, ante armis victos: itaque ni propere fit quod im-
» pero, vinciri vos iam iubeo. afferrique catenas, & circumsistere lictores
» iussit. Tum fracta Phaneæ ferocia, Aetolisque alijs est: & tandem cuius B
conditionis essent, senserc. & se quidem Phaneas, & qui adsint Aetolorum, scire facienda esse quæ imperentur, dixit: sed ad decernenda ea concilio Aetolorum opus esse: ad id petere, vt decem dierum inducias daret. Petente Flacco pro Aetolis, induciæ datæ: & Hypatam reditum est. Vbi cum in concilio delectorum, quos Apocletos vocant, Phaneas & quę imperarentur, & quę ipsis prope accidissent, exposuisset: ingemuerunt quidem principes conditioni suæ, parendum tamen victori censebant: & ex omnibus oppidis conuocandos Aetolos ad concilium. Posteaquam vero omnis coacta multitudo eadem illa audiuit, adeo sæuitia imperij atque indignitate exasperati animi sunt: vt si in pace fuissent, illo impetu irę concitari potuerint ad bellum. Ad iram accedebat & difficultas eorum quæ imperarentur: quonam modo enim vtique regem Aminandrum se tradere posse? & spes forte oblata, quod Nicander eo ipso tempore ab rege Antiocho veniens impleuit expectatione vana multitudinem, terra marique ingens parari bellum. Is duodecimo die quam conscenderat nauem, in Aetoliam perfecta legatione rediens, Phalaram in sinu Maliaco tenuit. Inde Lamiam pecuniam cum deuexisset, ipse cum expeditis vespera prima inter Macedonum Romanaque castra medio agro dum Hypatam notis callibus petit, in stationem incidit Macedonum: de C
ductusque ad regem est, nondum conuiuio dimisso. Quod vbi nunciatum est, velut hospitis, non hostis aduentu motus Philippus, accumbere eum, epularique iussit: atque inde dimissis aliis solum retentum, ipsum quidem de se timere quicquam vetuit. Aetolorum praua consilia, atque in ipsorum caput semper recidentia, accusauit: qui primum Romanos, deinde Antiochum in Græciam adduxissent, sed præteritorum, quæ magis reprehendi quam corrigi possint, oblitum se, non facturum vt insultet aduersis rebus eorum. Aetolos quoque finire tandem aduersus se odia debere: & Nicandrum priuatim eius diei quo seruatus à se foret, memmisse. Ita datis qui in tutum eum prosequerentur, Hypatam Nicander consultantibus de pace Romana superuenit. M. Acilius vendita qua concessa manu circa Heracleam præda, posteaquam nec Hypatæ pacata esse concilia, & Naupactum concurrisse Aetolos, vt inde totum impetum belli sustinerent, audiuit: præmisso Ap. Claudio cum IIII. millibus militum ad occupanda iuga, qua difficiles transitus montium erant, ipse Oetam ascendit: Herculique sacrificium fecit in eo loco quem Pyram, quod ibi mortale corpus eius dei sit crematum, appellant. inde toto exercitu profectus, reliquum iter satis expedito agmine fecit. Vt ad Coracem est ventum

A rum (mons est altissimus inter Callipolin & Naupactum) ibi & iumenta multa exagmine præcipitata cum ipsis oneribus sunt, & homines vexati. & facile appatebat quam cum inerti hoste res esset, qui tam impeditum saltum nullo præsidio vt clauderet transitum, insedisset. Tum quoque vexato exercitu ad Naupactum descendit: & vno castello aduersus artem posito, cæteras partes vrbis, diuisis copiis pro situ mœnium, circumsedit. nec minus operis laborisque ea oppugnatio quam Heracleæ habuit. Eodem tempore & Messenen in Peloponneso ab Achæis, quod concilij eorum recusaret esse, oppugnari cœpta est. Etenim duæ ciuitates Messene & Elis extra concilium Achaicum erant, cum Ætolis sentiebant. Elei tamen post fugatum ex Græcia Antiochum, legatis Achæorum lenius responderant: dimisso præsidio regio cogitaturos se, quid sibi faciendum esset. Messenij sine responso dimissis legatis mouerant bellum: trepidique rerum suarum, cum iam ager effuso exercitu passim vrerctur, castraque prope vrbem poni viderent: legatos Chalcidem ad T. Quintium authorem libertatis miserunt, qui nunciarent, Messenios Romanis, non Achæis, & aperire portas, & dedere vrbem paratos esse. Auditis legatis extemplo profectus Quintius, Megalopolim ad Diophanem Pr. Achæorum misit: qui extemplo reducere eum à Messene exercitum, & venire ad se inberet. Dicto paruit Diophanes: & soluta obsidione expeditus ipse prægressus agmen, circa Andaniam parum oppidum inter Megalopolim Messenemque positum, Quintio occurrit. & cum causas oppugnationis exponeret, castigatum lenicet, quod tantam rem sine authoritate sua conatus esset, dimittere exercitum iussit: nec pacem omnium bono partam turbare. Messeniis imperauit vt exules reducerent, & Achæorum concilij esset, si qua haberent, de quibus aut recusare, aut in posterum cauere sibi vellent. Corinthum ad se venirent. Diophanem concilium Achæorum extemplo sibi præbere iussit, ibi de Zacyntho intercepta per fraudem insula questus, postulauit vt restitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Aminandro dederat, vt per Athamaniam ducere exercitum in superiorem partem Ætoliæ liceret: qua expeditione fractis animis, Ætolos compulit ad petendam pacem. Aminander Philippum Megalopolitanum insulæ præfecit: postea per bellum quo se Antiocho aduersus Romanos coniunxit, Philippo ad munia belli reuocato, Hieroclem Agrigentinum successorem misit. Is post fugam ab Thermopylis Antiochi, Aminandrumque à Philippo Athamania pulsum, missis vltro ad Diophanem prætorem Achæorum nunciis, pecuniam pactus, insulam Achæis tradidit. Id premium belli suum esse, æquum censebant Romani. non enim M. Acilium Cos. legionesque Romanas Diophani & Achæis ad Thermopylas pugnasse. Diophanes aduersus hæc purgare interdum se se, gentemque: interdum de iure facti disserere. Quidam Achæorum & initio eam se rem aspernatos testabantur, & tunc pertinaciam increpitabant prætoris: authoribusque iis decretum est, vt T. Quintio ea res permitteretur. Erat Quintius sicut aduersantibus asper, ita si cederes, idem placabilis. Omissa igitur contentione vocis vultuque: Si vtilem, inquit, possessionem eius insulæ censerem Achæis esse, author essem senatui populoque Romano, vt eam vos habere sinerent. cæterum sicut testudinem, vbi collecta in suum tegimen est, tutam ad omneis ictus video esse, vbi exerit partes aliquas, quodcunque nudauit, obnoxium atque infirmum habere: haud dissimiliter vos Achæi clausos vndique mari, quæ intra Peloponnesi sint terminos, ea & iungere vobis, & iuncta tueri facile: simul auiditate plura amplectendi, hinc excedatis: nuda vobis omnia, quæ extra sint, & exposita ad omnes ictus esse. Assentiente omni concilio, nec Diophane vltra tendere ausso, Zacynthus Romanis traditur. Per idem tempus Philippus rex proficiscentem Cos. ad Naupactum percunctatus, si se interim quæ defecissent ab societate Romana vrbes, recipere vellet: permittente eo, ad

Demetri-

Demetriadem copias admouit, haud ignarus quanta ibi tum perturbatio
set. Destituti enim ab omni spe cum desertos se ab Antiocho, spem nullam in
AEtolis esse cernerent: dies noctesq; aut Philippi hostis aduenti, aut infesto-
rem etiam, quo iustius irati erant, Romanorum expectabant. Turba erat ibi in-
condita regionum, qui primo pauci in præsidio relecti, postea plures plerique
inermes ex prælio aduerso fuga delati, nec virium nec animi satis ad obsidio-
nem tolerandam habebant. itaque præmissis à Philippo, qui spem impetrabi-
lis veniæ ostendebant, responderunt patere portas regi. Ad primum eius in-
gressum principum quidam vrbe exceſſerunt: Eurylochus mortem sibi con-
sciuit. Antiochi milites (sic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamque,
prosequentibus Macedonibus, ne quis eos violaret, Lysimachiam deducti
sunt. Erant & paucæ naues Demetriade, quibus præerat Isidorus. ea quoque
cum præfecto suo dimissæ sunt. Inde Dolopiam & Aperantiam & Perrhæ-
quasdam ciuitates recepit. Dum hæc à Philippo geruntur, T. Quintius recepta
Zacyntho ab Achaico concilio Naupactum traiecit, quæ iam per duos men-
ses (sed prope excidium erat) oppugnabatur: & si capta vi foret, omne ibi
nomen AEtolorum ad internecionem videbatur venturum. Cæterum quan-
quam merito iratus erat AEtolis, quod solos obtrectasse gloriæ suæ, cum li-
beraret Græciam, meminerat: & nihil authoritate sua motos esse, tum quæ
tum maxime acciderant, casura præmonens, à furioso incœpto eos deter-
reret: tamen sui maxime operis esse credens, nullam gentem liberatæ à se
Græciæ fundius euerti, obambulare muris, vt facile nosceretur ab AEto-
lis, cœpit. Confestim à primis stationibus cognitus est, vulgatumque per
omnes ordines Quintium esse. itaque concursu facto vndique in muros, ma-
nus pro se quisque tendentes, consonante clamore nominatim Quintium
orare, vt opem ferret ac seruaret. Et tum quidem, quanquam moueretur his
vocibus, manu tamen abnuit, quidnam opis in se esset. Cæterum postea-
» quam ad Cos. venit: Vtrum fallit, inquit, te M. Acili, quid agatur? an cum
» satis prouideas, nihil id magnopere ad summam reipublicæ pertinere cen-
» ses? Erexerat expectatione Cos. &, quin expromis, inquit, quid rei sit?
» Tum Quintius. Ecquid vides te deuicto Antiocho in duabus vrbibus oppug-
» nandis tempus terere, cum iam prope annus circumactus sit imperij tui?
» Philippum autem, qui non aciem, non signa hostium vidit: non solum vrbes,
» sed tot iam gentes, Athamaniam, Perræbiam, Aperantam, Dolopiam sibi
» adiunxisse: atqui non tantum interest nostra AEtolorum opes ac vires mi-
» nui: quantum non supra modum Philippum crescere: & victoriæ nos præ-
» mium te militesque tuos nondum duas vrbes, Philippum tot gentes Græciæ
» habere. Assentiebatur his Cos. sed pudor, si irrito incœpto abiceret obsidi-
one, occurrebat. tota inde Quintio res permissa est. Is rursus ad eam partem
muri, qua paulo ante vociferati AEtoli fuerant, redijt. ibi cum impensius o-
rarent, vt misereretur gentis AEtolorum, exire aliquos ad se iussit. Phatæas ip-
» se principesque alij extemplo egressi sunt. quibus pronolutis ad pedes: For-
tuna, inquit, vestra facit, & iræ meæ & orationi temperem. euenerunt quæ
prædixi euentura: & ne hoc quidem reliqui vobis est, vt indignis accidisse
ea videantur: ego tamen sorte quadam nutriendæ Græciæ datus, ne ingra-
tis quidem benefacere absistam: mittite oratores ad Cos. qui inducias tan-
tum temporis petant, vt mittere legatos Romam possitis, per quos senatus de
vobis permittatis. ego apud Cos. deprecator defensorque vobis adero. Ita vt
censuerat Quintius, fecerunt: nec aspernatus est legationem Cos. induciisque
in diem certam datis, qua legatio renunciari ab Roma posset: soluta
obsidio est, & exercitus in Phocidem missus. Cos. cum T. Quintio ad Achai-
cum concilium AEgium traiecit. ibi de Eleis & exulibus Lacedæmoniorum
restituendis actum: & neutra perfecta res: quia suæ gratiæ reseruari eam
Achæi, Elei per se ipsi, quam per Romanos maluerunt, Achaico contribui
conci-

A concilio. Epirotarum legati ad Cos. venerunt: quos non syncera fide in amicitia fuisse satis constabat: militem tamen nullum Antiocho dederant: pecunia iuuisse eum insimulabantur: legatos ad regem ne ipsi quidem misisse inficiabantur. Iis petentibus, vt in amicitia pristina esse liceret: respondit Cos. se verum hostium, an pacatorum eos numero haberet, nondum scire, senatum eius rei iudicem fore, integram se causam eorum Romam reiicere: inducias ad id dierum X C. dare. Epirotæ Romam missi senatum adierunt, ijs magis quæ non fecissent hostilia referentibus, quam purgantibus ea de quibus arguebantur: responsum datum est, quo veniam impetrasse, non causam probasse videri possent. Et Philippi regis legati sub idem tempus in senatum introducti gratulantes de victoria: iis petentibus, vt sibi sacrificare in Capitolio, donumque ex auro liceret ponere in æde Iouis OPT. MAX. permissum ab senatu. C. pondo coronam auream posuerunt. Non responsum solum benigne legatis est, sed Philippi quoq; filius Demetrius, qui obses Romæ erat, ad patrem reducendus legatis datus est. Bellum quod cum Antiocho rege in Græcia gestum est à M. Acilio Cos. hunc finem habuit. Alter Cos. P. Cornelius Scipio Galliam prouinciam sortitus, priusquam ad bellum quod cum Boijs gerendum erat, proficisceretur: postulauit ab senatu, vt pecu-B nia sibi decerneretur ad ludos, quos Propr. in Hispania inter ipsum discrimen pugnæ vouisset. Nouum atque iniquum postulare est visus. censuerunt ergo, quos ludos inconsulto senatu ex sua vnius sententia vouisset: eos vel de manubijs, si quam pecuniam ad id reseruasset, vel sua ipse impensa faceret. Eos ludos per dies decem P. Cornelius fecit. Per idem fere tempus ædes matris magnæ Idææ dedicata est: quam deam is P. Cornelius aduectam ex Asia, P. Cornelio Scipione, cui post Africano fuit cognomen, P. Licinio Cos. in palatium à mari detulerat. Locauerant ædem faciendam ex S. C. M. Liuius, Claudius censores. M. Cornelio, T. Sempronio Coss. tredecim annis postquam locata erat, dedicauit eam M. Iunius Brutus: ludique ob dedicationem eius facti: quos primos scenicos fuisse Valerius Antias est author, Magalesia appellatos. Item Iuuenturis ædem in circo maximo C. Licinius Lucullus duumuir dedicauit, vouerat eam sexdecim annis ante M. Liuius Cos. quo die Asdrubalem exercitumque eius cecidit. idem censor eam faciendam locauit, M. Cornelio, T. Sempronio Coss. Huius quoque dedicandæ causa ludi facti: & eo omnia cum maiore religione facta, quod nouum cum Antiocho instabat bellum. Principio eius anni, quo hæc iam profecto ad bellum M. Acilio, manente adhuc Romæ P. Cornelio Cos. agebantC tur: boues duos domitos in Carinis per scalas peruenisse in tegulas ædificij, proditum memoriæ est. eos viuos comburi, cineremque eorum deijci in Tyberim aruspices iusserunt. Tarracinæ & Amiterni nunciatum est, aliquoties lapidibus pluuisse. Minturnis ædem Iouis, & tabernas circa forum de cœlo tactas esse. Vulturni in ostio fluminis duas naues fulmine ictas conflagrasse. Eorum prodigiorum causa libros Sibyllinos ex S. C. decemuiri cum adissent, renunciauuut ieiunium instituendum Cereri esse: & id quinto quoque anno seruandum: & vt nouendiale sacrum fieret, & vnum diem supplicatio esset, coronati supplicarent: & Cos. P. Cornelius quibus dijs quibusque hostijs edidissent decemuiri, sacrificaret. Placatis dijs nunc votis rite soluendis, nunc prodigijs expiandis, in prouinciam proficiscitu. Cos. atque inde Cn. Domitium Proconsulem dimisso exercitu Romam decedere iussit: ipse in agrum Boiorum legiones induxit. Sub idem fere tempus Ligures lege sacrata coacto exercitu, nocte improuiso castra Q. Minutij Procos. aggressi sunt. Minutius vsque ad lucem intra vallum militem instructum tenuit intentus, ne qua transcenderet hostis munimenta: prima luce duabus simul portis eruptionem fecit. Nec primo impetu, quod sperauerat, Ligures pulsi sunt: duas amplius horas dubium certamen sustinuere. postremo cum alia atque alia agmina

erumperent, & integri fessis succederent ad pugnam: tandem Ligures inter A
cætera etiam vigiliis confecti, terga dederunt. cæsa supra quatuor millia hostium: ex Romanis sociisque minus CCC. perierunt. Duobus fere post mensibus P. Cornelius Cos. cum Boiorum exercitu signis collatis egregie pugnauit. Duodetriginta millia hostium cæsa Antias Valerius scribit: capta tria millia & quadrigentos: signa militaria CXXIIII. equos mille ducentos triginta: carpenta ducenta quadraginta septem: ex victoribus mille quadringentos octoginta quatuor cecidisse. Vbi, vt in numero scriptori parum fidei sit, quia in augendo eo non alius intemperantior est, magnam tamen victoriam fuisse apparet, quod & castra capta sunt, & Boij post eam pugnam extemplo dediderunt se se, & quod supplicatio eius victoriæ causa decreta ab senatu, victimæque maiores cæsæ. Per eosdem dies M. Fuluius Nobilior ex vlteriore Hispania ouans vrbem est ingressus. argenti translati decem millia pondo: bigati argenti CXXX. auri CXXVI. P. Cornelius Cos. primo obsidibus à Boiorum iente acceptis, agri parte fere dimidia eos mulctauit: quo si vellet, P. R. colonias mittere posset. inde Romam vt ad triumphum haud dubium decedens, exercitum dimisit: & adesse Romæ ad diem triumphi iussit. ipse postero die quam venit, senatu in ædem Bellonæ vocato, cum de rebus ab se gestis disseruisset, postulauit vt sibi triumphanti liceret B
in vrbem inuehi. P. Sempronius Blæsus tribunus plebis non negandum Scipioni, sed differendum honorem triumphi censebat. Bella Ligurum Gallis semper iuncta fuisse: eas inter se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio deuictis acie Boiis, aut ipse cum victore exercitu in agrum Ligurum transisset, aut partem copiarum Quintio Minutio misisset, qui iam tertium ibi annum dubio detineretur bello, debellari cum Liguribus potuisse. Nunc ad triumphum frequentandum deductos esse milites, qui egregiam nauare operam reipublicæ potuissent: possent etiam, si senatus quod festinatione triumphi prætermissum esset, id restituere differendo triumpho vellet. Iuberent Cos. cum legionibus redire in prouinciam: dare operam vt Ligures subigantur, nisi illi cogantur in ius ditionemque P. R. ne Boios quidem quieturos, aut pacem, aut bellum vtrobique habenda. deuictis Liguribus, paucos post menses Procos. P. Cornelium multorum exemplo qui in magistratu non triumphauerunt, triumpharurum esse. Ad ea Cos. neque se Ligures prouinciam sortium esse ait, neque cum Liguribus bellum gessisse, neque triumphum de ijs postulare. Quint. Minutium confidere breui subactis ijs meritum triumphum postulaturũ, atq; imperaturum esse. se de Gallis Boiis postulare triumphum, quos acie vicerit, castris exuerit, quorum gentem biduo post pugnam totam acceC
perit in deditionem: à quibus obsides abduxerit, pacis futuræ pignus. Verum enimuero illud multo maius esse, quod tantum numerum Gallorum cecideriit in acie, quod cum tot millibus certe Boiorum nemo ante se imperator pugnauerit. plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum cæsam, multa millia capta. senes puerosque Boiis superesse. Itaque id quemquam mirari posse, cur victor exercitus, cum hostem in prouincia neminem reliquisset, Romam venerit ad celebrandum Cos. triumphum? Quorum militum si & in alia prouincia opera vti senatus velit: vtro tandem modo promptiores ad aliud periculum, nouumque laborem ituros credat, si persoluta ijs fine detrectatione prioris periculi laborisque merces sit an si spem pro re ferentes dimittant, iam semel in prima spe deceptos? Nam quod ad se attineat, sibi gloriæ in omnem vitam illo die satis quæsitum esse, quo se virum optimum iudicatum ad accipiendam mercem Idæam misisset senatus, hoc titulo, etsi nec consulatus, nec triumphus addatur; satis honestam honoratamque P. Scipionis Nasicæ imaginem fore. Vniuersus senatus non ipse modo ad decernendum triumphum consensit, sed etiam Tr. Pl. authoritate sua cõpulit ad remittendam intercessionem. P. Cornelius Cos.

trium-

A triumphauit de Boijs in eo triumpho Gallicis carpentis arma signaque & spolia omnis generis transuexit, & vasa ænea Gallica: & cum captiuis nobilibus equorum quoque captorum gregem traduxit: aureos torques transtulit MCCCCLXX. ad hæc auri pondo CCXLV. argenti infecti factique in Gallicis vasis non infabre suo more factis, duo millia CCCXL. pondo: bigatorum nummorum CCXXXIIII. militibus qui currum secuti sunt, trecenos vicenos quinos asses diuisit: duplex centurioni, triplex equiti. Postero die concione aduocata de rebus ab se gestis, & de injuria tribuni bello alieno se illigantis, vt suæ victoriæ fructu se defraudaret, cum disseruisset, milites exauthoratos dimisit. Dum hæc in Italia geruntur, Antiochus Ephesi securus admodum de bello Romano erat, tanquam non transituris in Asiam Romanis, quam securitatem ei magna pars amicorum aut per errorem, aut assentando faciebat. Annibal vnus, cuius eo tempore maxima apud regem authoritas erat, magis mirari se aiebat, quod non iam in Asia essent Romani, quam venturos dubitare. Propius esse in Asiam ex Græcia, quam ex Italia in Græciam traijcere: & multo maiorem causam Antiochum quam AEtolos esse. neque enim marj minus quam terra pollere Romana arma. iam pridem classem circa Maleam esse. audire sese nuper nouas naues, nouumque imperatorem rei gerendæ causa ex Italia venisse. itaque desineret Antiochus pacem sibi spe vana facere in Asia, & de ipsa Asia breui terra marique dimicandum ei cum Romanis esse, & aut imperium adimendum orbem terrarum affectantibus, aut ipsi regnum amittendum. Vnus vera & prouidere & fideliter prædicere visus. itaque ipse rex nauibus quæ paratæ instructæque erant Chersonesum petit, vt ea loca, si forte terra venirent Romani, præsidiis firmaret. cæteram classem Polyxenidam parare & deducere iussit. speculatorias naues ad omnia exploranda circa insulas dimisit. C. Liuius præfectus Romanæ classis cum quinquaginta nauibus tectis profectus ab Roma Neapolim, quo ab sociis eius oræ conuenire iusserat apertas naues, quæ ex fœdere debebantur, Siciliam inde petit: fretoque Messanam præteruectus, cum sex Punicas naues ad auxilium missas accepisset, ab Rhegynis Locrisque, & eiusdem juris sociis debitas exegisset naues, lustrata classe ad Lacinium altum petit. Corcyram, quam primam Græciæ ciuitatem adiit, cum venisset, percunctatus de statu belli (necdum enim omnia in Græcia perpacata erant) & vbi classis Romana esset, posteaquam audiuit circa Thermopylarum saltum in statione Cos. ac regem esse, classem Pirræi stare, maturandum ratus omnium rerum causa, pergit protinus nauigare Peloponnesum: Samum, Zacynthum-
C que, quia partis AEtolorum maluerant esse, protinus depopulatus, Maleam petit: & prospera nauigatione vsus, paucis diebus Pirræum ad veterem classem peruenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus nauibus occurrit. cum AEginæ diu incertus consilij fuisset, vtrum ad tuendum rediret regnum (audiebat enim Antiochum Ephesi nauales terrestresque parare copias) an nusquam abscederet ab Romanis, ex quorum fortuna sua penderet. A Pirræo A. Attilius traditis successori quinque & XX. nauibus tectis, Romam est profectus. Liuius vna & LXXX. rostratis nauibus, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris speculatoriæ erant, Delum traiecit. Eo fere tempore Cos. Acilius Naupactum oppugnabat. Liuium Deli per aliquot dies (& est ventosissima regio inter Cycladas fretis alias maioribus, alias minoribus diuisas) aduersi venti tenuerunt. Polyxenidas certior per dispositas speculatorias naues, factus, Deli stare Romanam classem, nuncios ad regem misit: qui omissis quæ in Hellesponto agebat, cum rostratis nauibus, quantum accelerare potuit, Ephesum rediit, & consilium extemplo habuit, faciendumne periculum naualis certaminis foret. Polyxenidas negabat cessandum, & vtique prius confligendum, quam classis Eumenis, & Rhodiæ naues coniungerentur Romanis. ita numero non ferme impares futuros se, cæteris omnibus

supe-

superiores, & celeritate nauium, & varietate auxiliorum. nam Romanas naues, A
cum ipsas insciteſactas immobiles esse, tum etiam, vt quæ in terram hostium
veniant, oneratas commeatu venire: suas autem, vt pacata omnia circa se re-
linquentes, nihil præter militem atque arma habituras. multum etiam aduer-
ram notitiam maris terrarumque & ventorum, quæ omnia ignaros turbatura
hostes essent. Mouit omnes author consilij, qui & re consilium executurus erat.
Biduum in apparatu morati, tertio die C. nauibus, quarum LXX. tectæ, cęteræ
apertę, minoris omnes formæ erant, profecti Phocæam petierunt. inde cum au-
disset appropinquare iam Romanam classem rex, quia non interfuturus nauali
certamini erat: Magnesiam quæ ad Sipylum est, concessit ad terrestres copias
comparandas. classis ad Cyssuntem portum Erythræorum, tanquam ibi aptius
expectatura hostem, contendit. Romani vbi primum aquilones (ij namque per
aliquot dies tenuerant) cecidere, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Aege-
um mare versum, petunt. inde ad vrbem circumegere naues, commeatuque
sumpto, Phocæam traijciunt. Eumenes Elæam ad suam classem profectus, pau-
cis post inde diebus cum quatuor & viginti nauibus tectis, apertis pluribus,
paulo à Phocæa ad Romanos parantes instruentesque se, ad nauale certamen
redijt. Inde C. quinquaginta tectis nauibus, apertis ferme L. profecti, primo a-
quilonibus transuersis cum vrgerentur in terram, cogebantur tenui agmine B
prope in ordinem singulæ naues ire: deinde vt lenita paulum vis venti est, ad
Corycum portum, qui super Cyssuntem est, conati sunt traijcere. Polyxenidas,
vt appropinquare hostes allatum est, occasione pugnandi lætus, sinistrum ipse
cornu in altum extendit, dextrum cornu præfectos nauium ad terram explica-
re iubet: & æqua fronte ad pugnam procedebat. Quod vbi vidit Romanus,
vela contrahit, malosque inclinat, & simul armamenta componens opperitur
insequętes naues. Iam ferme triginta in fronte erant: quibus vt æquaret lęuum
cornu, dolonibus erectis altum petere intendit: iussis, qui sequebantur, aduer-
sus dextrum cornu prope terram proras dirigere. Eumenes agmen cogebat:
cæterum vt demendis armamentis tumultuari primum cœptum est, & ipse
quanta maxima celeritate potest, concitat naues. Iam omnibus in conspectu
erant, duæ Punicæ naues antecedebant Romanam classem. quibus obuiæ tres
fuerunt regiæ naues: & vt in numero impari, duæ regiæ vnam circumsistunt &
primum ab vtroque latere remos detergunt: deinde transcendunt armati, &
deiectis cæsisque propugnatoribus, nauem capiunt. Vna, quæ compari marte
concurrerat, postquam captam alteram nauem vidit, priusquam à tribus simul
circunueniretur, retro ad classem refugit. Liuius indignatione accensus, præto-
ria naue in hostes tendit. aduersus quam eadem spe duæ, quæ Punicam vnam C
nauem circunuenerant, cum inferrentur, demittere in aquam remos ab vtroq;
latere remiges stabiliendæ nauis causa iussit, & in aduenientes hostium naues
ferreas manus injicere: & vbi pugnam pedestri similem fecisset, meminisse Ro-
manæ virtutis, nec pro viris ducere regia mancipia. Haud paulo facilius, quam
ante duæ vnam, tunc vna duas naues expugnauit, cepitque. Et iam classes
quoque vndiq; concurrerant, & passim permistis nauibus pugnabatur. Eume-
nes, qui extremus commisso certamine aduenerat, vt animaduertit lęuum cor-
nu hostium ab Liuio turbatum, dextrum ipse, vbi æqua pugna erat, inuadit. Nec
ita multo post primum ab læuo cornu fuga cœpit. Polyxenidas enim vt virtute
militum haud dubie superari se vidit, sublatis dolonibus effuse fugere intendit.
mox idem & qui prope terram cum Eumene contraxerant certamen, fecerunt.
Romani & Eumenes, quoad sufficere remiges potuerunt, & in spe erant extre-
mi agminis vexandi, satis pertinaciter secuti sunt. posteaquam celeritate nau-
ium, vtpote leuium, suas commeatu onustas eludi frustra tendentes viderunt,
tandem subsiterunt, XIII. captis nauibus cum milite ac remige, X. demersis.
Romanæ classis vna Punica nauis in primo certamine ab duabus circumuenta
perijt. Polyxenidas non prius quam in portu Ephesi fugæ finem fecit. Romani

eo

A eo die, vnde egressa regia classis erat, manserunt: postero die hostem persequi intenderunt. Medio fere incursu obuiæ fuere ijs V. & XX. rectæ Rhodiæ naues, cum Pausistrato præfecto classis. Ijs adiunctis Ephesum hostem persecuti, ante ostium portus acie instructa steterunt. Posteaquam cõfessionem victis satis expressserunt, Rhodij & Eumenes domos dimissi, Romani Chium perentes, Phœnicuntem primum portum Erythrææ terræ prætervecti, nocte anchoris iactis, postero die in insulã ad ipsam vrbem traiecerunt. vbi paucos dies remige maxime reficiendo morati, Phocæam transmittunt. ibi relictis ad præsidium vrbis III I. quinqueremibus, ad Cannas classis venit. & cũ iam hyems appeteret fossa vallo; circũdatis naues subductę. Exitu anni comitia Romæ habita, quibus creati sunt Coss. L. Cornelius Scipio, & C. Lælius, intuentib. cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. postero die Prr. creati, M. Tuccius, L. Aurunculeius, Cn. Fuluius, L. AEmylius, P. Iunius, C. Atinius Labeo.

DECADIS QVARTÆ LIB. VII.

EPITOME.

B *L. Cornelius Scipio Cos. legato P. Scipione Africano, qui se fratris legatum futurum dixerat, si ei Græcia, & Asia prouincia decerneretur, cum C. Lælio qui multum in senatu poterat, ea prouincia dari videretur: profectus ad bellum aduersus Antiochum gerendum in Asiam primus omnium Romanorum ducum traiecit. AEmylius Regillus aduersus regiam classem Antiochi feliciter pugnauit ad Myonesum, Rhodijs adiuuantibus. Filius Africani ab Antiocho captus patri remissus est. M. Acilius Glabrio de Antiocho, quem Græcia expulerat, & de AEtolis triumphauit: Victo deinde Antiocho à L. Cornelio Scipione, adiunante Eumene rege Attali Pergameni filio, pax data, ea conditione, vt omnibus prouincijs citra Taurum montem cederet Eumeni, quo iuuante Antiochus victus erat, regnum ampliatum: Rhodijs quoque quis & ipsi iuuerant, quædam ciuitates concessa. Colonia deducta est Bononia. AEmylius Regillus, qui præfectos Antiochi nauali certamine vicerat: naualem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho debellauerat, cognomine fratri coæquatus, Asiaticus appellatus est.*

C LVcio Cornelio Scipione, & C. Lælio Coss. nulla prius secundum relligiones acta in senatu res est, quam de AEtolis, & legati eorum instiere, quia breuem induciarum diem habebant, & ab T. Quintio, qui tum Romam ex Græcia redierat, adiuti sunt. AEtoli vt quib. plus in misericordia senatus, quam in causa spei esset, suppliciter egerunt, veterib. benefactis noua pensantes maleficia. cæterum & præsentes interrogationib. vndique senatorum confessionem magis noxæ, quam responsa exprimentium fatigati sunt: & excedere curia iussi, magnum certamen prębuere. Plus ira quam misericordia in causa eorum valebat: quia non vt hostibus modo, sed tanquam indomitæ & insociabili genti succensebant. Per aliquot dies cum certatum esset, postremo neque dari neque negari pacem placuit. duæ conditiones eius latæ sunt, vel senatui liberum arbitrium de se permitterent, vel mille talentũm darent, eosdemque amicos atque inimicos haberent. Exprimere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium senatui permitterent, nihil certi responsum est. Ita infecta pace dimissi, vrbe eodem die, Italia intra XV. dies excedere iussi. Tum de consulum prouincijs cœptum est agi. Ambo Græciam cupiebant. multum Lælius in senatu poterat. Is cum senatus aut sortiri aut comparare inter se prouincias consules iussisset, elegantius facturos dixit, si iudicio patrum, quam si sorti eam rem permisissent. Scipio responso

ad hoc dato, cogitaturum quid sibi faciendum esset, cum fratre vno locutus A
iussusque ab eo permittere audacter senatui, renunciat collegæ, facturum se
quod is censeret. Cum res aut noua, aut vetustate exemplorum memoriæ iam
exoletæ, relata expectatione certaminis senatum erexisset, P. Scipio Africanus
dixit, si L. Scipioni fratri suo prouinciam Græciam decreuissent, se legatum iturum. Hæc vox magno assensu audita sustulit certamen. Experiri libebat, vtrum
plus regi Antiocho in Annibale victo, an in victore Africano Cos. legionibusque Romanis auxilij foret, ac prope omnes Scipioni Græciam, Lælio Italiam
decreuerunt. Prr. inde prouincias sortiti, L. Aurunculeius vrbanam, Cn. Fuluius
peregrinam, L. Aemylius Regillus classem, P. Iunius Brutus Tuscos, M. Tutius
Apuliam & Brutios, C. Atinius Siciliam. Consuli deinde, cui Græcia prouincia
decreta erat, ad eum exercitum, quem à M. Acilio (duæ autem legiones erant)
accepturus esset, in supplementum addita peditum ciuium Romanorum tria
millia, equites centum, & socium Latini nominis quinque millia, equites C C.
& adiectum, vt cum in prouinciam venisset, si è republica videretur esse, exercitum in Asiam traijceret. Alteri Cos. totus nouus exercitus decretus, duæ legiones Romanæ, & socium Latini nominis X V. millia peditum, equites sexcenti. Exercitum ex Liguribus Q. Minutius (iam enim confectam prouinciã scripserat, & Ligurum omne nomen in deditionem venisse) traducere in Boios & B
P. Cornelio Procos. tradere iussus. Ex agro quo victos bello mulctauerat Boios, deductæ vrbanæ legiones, quæ priore anno conscriptæ erant, M. Tutio
Pr. datæ, & socium Latini nominis peditum X V. millia, equites sexcenti, ad Apuliam Brutiosque obtinendos. A. Cornelio superioris anni Pr. qui Brutios cum
exercitu obtinuerat, imperatum, si ita consuli videretur, vt legiones in Aetoliam traiectas M. Acilio traderet, si is manere ibi vellet. si Acilius redire Romam mallet, vt A. Cornelius cum eo exercitu in AEtolia remaneret. C. Atinium Labeonem prouinciam Siciliam exercitumque à M. AEmylio accipere
placuit, & in supplementum scribere ex ipsa prouincia, si vellet, peditum duo
millia, & centum equites. P. Iunius Brutus in Tuscos exercitum nouum, legionem vnam Romanam, & decem millia socium Latini nominis scribere, & quadringentos equites: L. AEmylius, cui prouincia maritima erat, viginti naues
longas, & socios nauales à M. Iunio Pr. superioris anni accipere iussus, & scribere ipse mille nauales socios, duo millia peditum. cum iis nauibus militibusque in Asiam proficisci, & classem à C. Liuio accipere. Duas Hispanias Sardiniamque obtinentibus prorogatum in annum imperium est, & ijdem exercitus decreti: Siciliæ Sardiniæque binæ eo anno decimæ frumenti imperatæ.
Siculum omne frumentũ in Aetoliam ad exercitum portari iussum: ex Sardinia C
pars Romam, pars in Aetoliam, eodem quo Siculum. Priusquam Cos. in prouincias proficiscerentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romæ Iunonis
Lucinæ templum de cœlo tactum erat, ita vt fastigium, valuæque deformarentur. Puteolis pluribus locis murus, & porta fulmine icta, & duo homines exanimati. Nursiæ sereno satis constabat nimbum ortum, ibi quoque duos liberos homines exanimatos. Terra apud se pluuisse Thusculani nunciabant, & Reatini mulam in agro suo peperisse. Ea procurata, Latinæque instauratæ, quod Laurentibus carnis quæ dari deberet, data non fuerat. Supplicatio quoq; earum religionum causa fuit, quibus dijs decemuiri ex libris vt ferret, ediderunt. decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes matrimiq; ad id
sacrificium adhibiti, & decemuiri nocte lactentibus rem diuinam fecerunt. P.
Cornelius Scipio Africanus, priusquam proficisceretur, fornicem in Capitolio
aduersus viam qua in Capitolium ascenditur, cum signis septem auratis, duobus equis, & marmorea duo labra ante fornicem posuit. Per eosdẽ dies principes Aetolorum tres & X L. inter quos Damocritus & frater eius erat, ab duabus cohortibus missis à M. Acilio Romam deducti, & in Latomias cõiecti sunt.
cohortes inde ad exercitum redire L. Cornelius Cos. iussit. Legati ab Ptolemæo

&

A & Cleopatra regibus AEgypti,gratulantes quod M. Acilius Cos. Antiochum
regem Græcia expulisset, venerunt, adhortantesque vt in Asiam exercitum
traiceret,omnia periculis metu non in Asia modo, sed etiam in Syria esse re-
ges AEgypti ad ea quæ censuisset senatus, paratos fore. Gratiæ regibus actæ,
legatis munera dari iussa, in singulos quaternum millium æris. L. Cornelius
Cos. peractis quæ Romæ agenda erant, pro concione edixit, vt milites quos
ipse in supplementum scripsisset, quique in Brutijs cum a Cornelio propræ-
tore essent: vt hi omnes Idibus Quinctilibus Brundusium conuenirent. item
tres legatos nominauit, Sex. Digitium, L. Apustium, C. Fabricium Luscinum,
qui ex ora maritima undiq; naues Brundusium contraherent, & omnibus iam
paratis, paludatus ab vrbe est profectus. Ad V. millia voluntariorum ex Roma-
nis socijsque, qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant,
præsto fuere exeunti Cos. & nomina dederunt. Per eos dies, quibus est pro-
fectus ad bellum Cos.ludis Apollinaribus,ad quintum Idus Quinctiles cœlo se-
reno interdiu obscurata lux est, cum luna sub orbem solis subisset.Et L.Acmy-
lius Regillus, cui naualis prouincia euenerat,eodem tempore profectus est.L.
Aurunculeio negocium ab senatu datum est, vt XXX. quinqueremes, viginti
B triremes faceret: quia fama erat, Antiochum post prælium nauale maiorem
classem aliquanto reparare. AEtoli posteaquam legati ab Roma retulerunt,
nullam spem pacis esse,quanquã omnis ora maritima eorum, quæ in Peloponne-
sum versum est, depopulata ab Achæis erat, periculi magis quam damni
memores, vt Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupauerunt.
neque enim dubitabant, ad oppugnationem Naupacti eos principio veris re-
diturus esse, Acilio,qui id expectari sciebat,satius visum est inopinatam aggre-
di rem, & Lamiam oppugnare.nam & à Philippo prope ad excidium adduc-
tos esse, & tunc eo ipso quod nihil tale timerent,opprimi incautos posse. Pro-
fectus ab Elatia,primum in hostium terra circa Sperchium amnem posuit ca-
stra: inde nocte motis signis,prima luce corona mœnia est aggressus. Magnus
pauor ac tumultus, vt in re improuisa fuit: constantius tamen, quam quis fac-
turos crederet in tam subito periculo,cum viri propugnarent,fœminæ tela om-
nis generis saxaq; in muros gererent,multifariam scalis appositis, vrbé eo die
defenderũt.Acilius signo receptui dato, suos in castra medio ferme die redux-
it,& tunc cibo & quiete refectis corporibus,priusquam prætorium dimitteret,
denunciauit,vt ante lucem armati paratiq; essent: nisi expugnata vrbe se eos
in castra non reducturum.Eodem tempore quo pridie pluribus locis aggressus,
C cum oppidanos iam vires, iam tela, iam ante omnia animus deficeret, intra
paucas horas vrbem cepit.Ibi partim diuendita,partim diuisa præda,consilium
habitum quid deinde faceret. Nemini ad Naupactum ire placuit, occupato ad
Coracem ab AEtolis saltu. ne tamen segnia æstiua essent,& AEtoli non impe-
rata pace ab senatu nihilo minus per suam cunctationẽ haberent,oppug-
nare Acilius Amphissã statuit,ab Heraclea per Oetã exercitus eo ductus. Cum
ad Mœnia castra posuisset,non corona,sicut Lamiam,sed operibus oppugna-
re vrbem est adortus.Pluribus simul locis aries admouebatur: & cum quatere-
tur murus, nihil aduersus tale machinationis genus parare, aut cõminisci oppi-
dani conabantur.omnis spes in armis & audacia erat:eruptionibusq; crebris &
stationes hostium, & eos ipsos qui circa opera & machinas erant, turbabant.
Multis tamen locis mutus decussus erat, cum allatum est,succedere Apollo-
niæ exposito exercitu,per Epirũ ac Thessaliã venire.Cum XIII.millibus pe-
ditũ & quingentis equitibus Cos.veniebat.Iam in sinum Maliacum venerat,&
præmissis Hypatam,qui tradere vrbem iuberent,posteaquã responsum est, ni-
hil nisi ex communi AEtolorũ decreto facturos,ne teneret se oppugnatio Hy-
patæ,nondum Amphissa recepta, præmisso fratre Africano Amphissam ducit.
Sub aduentum eorum oppidani relicta vrbe (iam enim magna ex parte nuda-
ta mœnibus erat) in arcem, quam inexpugnabilem habent,omnes armati atq;

mermes concessere. Cos. sex millia ferme passuum inde posuit castra. eo legati A
Athenienses primum ad P. Scipionem prægressum agmen (sicut ante dictum
est) deinde ad Cos. venerunt, deprecantes pro Aetolis. Clementius responsum
ab Africano tulerunt, qui causam relinquendi honeste Aetolici belli quærent,
Asiam & regem Antiochum spectabat: iusseratq; Athenienses non Romanis
solum, vt pacem bello præferrent, sed etiam Aetolis persuadere. Celeriter au-
thoribus Athenienfibus frequens ab Hypata legatio Aetolorum venit, & spem
pacis eis sermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit: commemoran-
tis multas gentes populosque in Hispania prius, deinde in Africa in fidem su-
am venisse, in omnibus se maiora clementiæ benignitatisque, quam virtutis
bellicæ monumenta reliquisse. Perfecta videbatur res, cum aditus Cos. idem
illud responsum retulit, quo fugati ab senatu fuerant. Eo tanquam nouo cum
ictu Aetoli essent (nihil enim nec legatione Athenienfium, nec placido Afri-
cani responso profectum videbant) referre ad suos dixerunt velle. Reditum
inde Hypatum est, nec consilium expediebatur. Nam neque vnde mille ta-
lentum daretur, erat: & permisso libero arbitrio, ne in corpora sua sæuire-
tur, metuebant, redire itaque eosdem legatos ad Cos. & Africanum iusse-
runt, & petere vt si dare vere pacem, non tantum ostendere, frustrantes spem
miserorum vellent: aut ex summa pecuniæ demerent, aut permissionem extra B
ciuium corpora fieri iuberent. Nihil impetratum vt mutaret Cos. & ea quoq; ir-
rita legatio dimissa est. Secuti & Athenienses sunt: & princeps legationis eo-
rum Echedemus fatigatos tot repulsis Aetolos, & complorantes inutili la-
mentatione fortunam gentis, ad spem reuocauit, author inducias sex mensium
petendi, vt legatos Romam mittere possent. dilationem nihil ad præsentia
mala, quæ vltima essent, adiecturam, leuari per multos casus tempore interpo-
sito præsentes clades posse. Authore Echedemo ijdem missi, prius P. Scipione
conuento, per eum inducias temporis eius quod petebant, à Cos. impetraue-
runt. & soluta obsidione Amphissæ, M. Acilius tradito consuli exercitu pro-
uincia decessit. & Cos. ab Amphissa Thessaliam repetit, vt per Macedoniam
Thraciamque duceret in Asiam. Tum Africanus fratri: Iter quod insistis L. Sci-
pio, ego quoque approbo, sed totum id vertitur in voluntate Philippi. qui si im-
perio nostro fidus est, & iter, & commeatus, & omnia quæ longo itinere exer-
citus alunt iuuantque, nobis suppeditabit. si is destitnat, nihil per Thraciam
satis tutum habetis. itaque prius regis animum explorari placet: optime ex-
plorabitur, si nihil ex præparato agentem opprimet qui mittetur. T. Sempro-
nius Gracchus longe tum acerrimus iuuenum ad id delectus, per dispositos e-
quos prope incredibili celeritate ab Amphissa (inde enim est dimissus) die ter- C
tio Pellam peruenit. In conuiuio rex erat, & in multum vini processerat. ea ipsa
remissio animi suspicionem dempsit, nouare eum quicquam velle. Et tum qui-
dem comiter acceptus hospes. postero die commeatus exercitui paratos be-
nigne, pontes in fluminibus factos, vias vbi transitus difficiles erant, munitas vi-
dit. Hæc referens, eadem qua ierat celeritate Thaumacis occurrit consuli. In-
de certiore & maiore spe lætus exercitus ad præparata omnia in Macedoniã
peruenit. Venientes regio apparatu accepit & prosecutus est rex. Multa in eo
& dexteritas & humanitas visa, quæ commendabilia apud Africanum erant,
virũ sicut ad cætera egregium, ita à comitate, quæ sine luxuria esset, non aver-
sum. Inde non per Macedoniam modo, sed etiam Thraciam prosequente &
præparante omnia Philippo, ad Hellespontum peruentum est. Antiochus post
nauales ad Coricum pugnam, cum totam hyemen liberam in apparatus ter-
restres maritimosq; habuisset, classi maxime reparandæ, ne tota maris possessi-
one pelleretur, intentus fuerat. Succurrebat, superatum se cum classis absuisset
Rhodiorum, quod si ea quoq; (nec commissuros Rhodios vt iterum morarentur)
certamini adesset, magno sibi nauium numero opus fore, vt viribus & mag-
nitudine classem hostium æquaret. Itaque & Annibalem in Syriam miserat ad

Phœnicum

A Phœnicum accersendas naues: Polixenidam, quo minus prospere gesta res erat, eo enixius & eas quæ erant, reficere, & alias parare naues iussit. Ipse in Phrygia hybernauit. Vndique auxilia accersens, etiam in Gallogræciam misserat. Bellicosiores ea tempestate erant, Gallicos adhuc, nondum exoleta stirpe gentis, seruantes animos. Filium Seleucum in Æolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas vrbes, quas illinc à Pergamo Eumenes, hinc à Phocæa Erythrisque Romani solicitabant. Classis Romana, sicut ante dictum est, ad Canas hybernabat. eo media ferme hyeme rex Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus centum venit. Is cum magnam prædam agi posse dixisset ex hostium agro, qui circa Thyatira esset, hortando perpulit Eleuum, vt quinque millia militum secum mitteret. missi ingentem prædam intra paucos dies auerterunt. Inter hæc Phocææ seditio orta, quibusdam ad Antiochū multitudinis animos auocantibus. Grauia hyberna nauium erant, graue tributum, quod togæ quingentæ imperatæ erant cum quingentis tunicis, grauis etiam inopia frumenti, propter quam naues quoque, & præsidium Romanum excessit. tum vero liberata metu factio erat, quæ plebem in concionibus ad Antiochum trahebat. Senatus & optimates in Romana societate perstandum censebant, defectionis authores plus apud multitudinem valuerunt.

B Rhodij, quo magis cessatum priore æstate erat, eo maturius æquinoctio verno eundem Pausistratum classis præfectum cum sex & triginta nauibus miserunt. Iam Liuius à Canis cum XXX. nauibus, & VII. quadriremibus, quas secum Eumenes rex adduxerat. Hellespontum petebat, vt ad trahitum exercitus, quem terra xenturum opinabatur, præpararet quæ opus essent. In portum quē vocant Achæorum, classem primum aduertit: Inde Illum ascendit, sacrificioque Mineruæ facto, legationes finitimas ab Eleunte & Dardano & Rhœteo, tradentes in fidem ciuitates suas benigne audiuit, inde ad Hellesponti fauces nauigat: & decem nauibus in statione contra Abydum relictis, cætera classe in Europam ad Sestos oppugnandam traiecit. Iam subeuntibus armatis muros fanatici Galli primum cum solenni habitu ante portam occurrunt iussu se matris deûm famulos deæ venire memorant ad precandū Romanum, vt parceret mœnibus, vrbique. Nemo eorum violatus est. mox vniuersus senatus cum magistratibus ad dedendam vrbem processit. Inde Abydum traiecta classis, vbi cum tentatis per colloquia animis nihil pacati responderetur, ad oppugnationem se expediebant. Dum hæc in Hellesponto geruntur, Polyxenidas regius præfectus (erat autem exul Rhodius) cum audisset profectam ab domo popularium suorum classem, & Pausistratum præfectum superbe quædam &

C contemptim in se concionantem dixisse, præcipuo certamine animi aduersus eum sumpto, nihil aliud dies noctesque agitabat animo, quam vt verba magnifica eius rebus confutaret. Mittit ad eum hominem & illi notum, qui diceret, & se Pausistrato patriæq; suæ magno vsui, si liceat, fore, & à Pausistrato se restitui in patriam posse. Cum quonā modo ea fieri possent, mirabundus Pausistratus percunctaretur, fidem petenti dedit agendæ communiter rei aut silentio tegendæ. Tum internuncius aperit, regiam classem aut totam aut maiorem eius partem Polyxenidam traditurum ei. precio tanti meriti nullum alium paciscī, quam reditum in patriam. Magnitudo rei, nec vt crederet, nec vt aspernaretur ducta, effecit. Panormū Samiæ terræ petit, ibiq; ad explorandā rem quę oblata erat, subsistit. Vltro citroque nuncij curlare, nec fides ante Pausistrato facta est, quam coram nuncio eius Polixenidas sua manu scripsit, se ea quæ pollicitus esset, facturum: signoque suo impressas tabellas misit. eo vero pignore velut authoratum sibi proditorem ratus est. neque enim eum, qui sub rege viueret, commissurum fuisse, vt aduersus semetipsum indicia manu sua testata daret. Inde ratio simulatæ proditionis composita. Omnium se rerū apparatum omissurum, Polyxenidas dicere: non remigem, non socios nauales ad classem frequentes habiturū: sub ducturum per simulationem reficiendi quasdā naues,

alias in propinquos portus dimissurū, paucas ante portum Ephesi in salo habitarunt quas, si exire res cogeret, obiecturus certamini foret. Quam negligentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audiuit, eam ipse extemplo habuit partem nauium ad commeatus accersendos Halicarnassum, partem Samum ad vrbem misit, vt paratus esset, cum signum aggrediendi à proditore accepisset. Polyxenidas augere simulando errorem subducit quasdam naues alias velut subducturus esset, naualia reficit. remiges ex hybernis non Ephesum accersit, sed Magnesiam occulte cogit. Forte quidam Antiochi miles, cum Samum rei priuatæ causa venisset, pro speculatore comprehensus, deducitur Panormum ad præfectum. is percunctanti quid Ephesi ageretur, incertum mete, an erga suos haud sincera fide, omnia aperit, classem instructam paratamque in portu stare, remigiumque omne Magnesiam ad Sipylum missum: perpaucas naues subductas esse, & naualia regi, nunquam intentius rem naualem administratam esse. Hæc ne pro veris audirentur, animus errore & spe vana præoccupatus fecit. Polyxenidas satis omnibus comparatis, nocte remige à Magnesia accersito, deductisque raptim quæ subductæ erant nauibus, cum diem non tam in apparatu absumpsisset, quam quod conspici proficiscentem classem nolebat, post solis occasum profectus LXX. nauibus tectis, vento aduerso ante lucem Pygela portum tenuit, vbi cum interdiu ob eandem causam quieuisset, nocte in proxima Samiæ terræ traiecit. Hinc Nicandro quodam archipirata cum quinque nauibus tectis Paliourum iusso petere, atque inde armatos, qua proximum per agros iter esset, Panormum ad tergum hostium ducere, ipse interim classe diuisa, vt ex vtraque parte fauces portus tenerētet, Panormum petit. Plausistratus primo, vt in re nec opinata, turbatus parumper, deinde vetus miles celeriter collecto animo, terra melius arceri quam mari hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria, quæ cornibus obiectis ab alto portum faciunt, ducit: inde facile telis ancipitibus hostem summouit. Id cœptum eius Nicander à terra missus cum turbasset, repente mutato consilio, naues conscendere omnes iubet. Tum vero ingens pariter militum nautarumque trepidatio orta, & velut fugam naues fieri, cum se mari terraque simul cernerent circumuentos. Pausistratus vnam viam salutis esse ratus, si viam facere per fauces portus, atque erumpere in mare apertum posset: postea quam conscendisse suos videt, sequi cæteris iussis, ipse princeps concitata naue remis ad ostium portus tendit. Superantem iam fauces nauem eius, Polyxenidas tribus quinqueremibus circumfudit. Nauis rostris icta supprimitur, telis obruuntur propugnatores, inter quos & Pausistratus impigre pugnans interficitur. Nauium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in portu deprehensæ: quædam à Nicandro, dum moliuntur à terra, captæ. Quinque tantum Rhodiæ naues cum duabus Cois effugerunt, terrore flammæ micantis via sibi inter conferta naues facta. coctis enim binis à prora prominentibus trullis ferreis multum conceptum ignem præ se portabant. Erythræ triremes, cum haud procul à Samo Rhodiis nauibus, quibus vt essent præsidio veniebant, obuiæ fugientibus fuissent, in Hellespontum ad Romanos cursum auerterunt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocæam porta yna per custodes aperta recepit, & Cymæ aliæque eiusdem oræ vrbes ad eum metu defecerunt. Dum hæc in Aeolide geruntur, Abydus cum per aliquot dies obsidionem toleraſſet, præsidio regio tutante mœnia, iam omnibus fessis, Philota quoque præfecto præsidij permittente, magistratus eorum cum Liuio de conditionibus tradendæ vrbis agebant. rem destinebat, quod vtrum armati, an inermes emitterentur regij, parum conueniebat. Hæc agentibus cum interuenisset nuncius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res est. metuens enim Liuius, ne successu tantæ rei elatus Polyxenidas, classem quæ ad Canas erat, opprimeret, Abydi obsidione, custodiaque Hellesponti extemplo relicta, naues quæ subductæ Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam venit.

Liuius

A Liuio omni classe, cui adiunxerat triremes duas Mitylenæas, Phocæam petit, quam cum teneri valido regio præsidio audisset, nec procul Seleuci castra esse, depopulatus maritimam oram, & præda maxime hominum raptim in naues imposita, tantum moratus, dum Eumenes cum classe assequeretur, Samum petere intendit. Rhodiis primo audita clades simul pauorem, simul luctum, ingentem fecit. nam præter nauium militumque iacturam, quod floris, quod roboris in iuuentute fuerat, amiserant: multis nobilibus secutis inter cætera authoritatem Pausistrati, quæ inter suos merito maxima erat. deinde quod fraude capti, quod à ciue potissimum suo forent, in iram luctus vertit. Decem extemplo naues, & diebus post paucis decem alias præfecto omnium Eudamo miserunt, quem aliis virtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem, cautiorem, quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani & Eumenes rex in Erythræam primum classem applicauerunt, ibi noctem vnam morati, postero die Corycum Teiorum promontorium tenuerunt. inde cum in proxima Samiæ vellent traijcere, non expectato solis ortu, ex quo statum cœli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt, medio in cursu aquilone in septentrionem verso, exasperato fluctibus mari iactari cœperunt. Polyxenidas Samum petituros ratus hostes, vt se Rhodiæ classi
B coniungerent, ab Epheso profectus primo ad Myonesum stetit, inde ad Macrin (quam vocant) insulam traiecit: vt præteruehentis classis si quas aberrantes ex agmine naues posset, aut postremum agmen opportune adoriretur. Posteaquam sparsam tempestate classem vidit, occasionem primo aggrediendi ratus, paulo post increbrescente vento, & maiores iam voluente fluctus, quia peruenire se ad eos videbat non posse, ad Aethaliam insulam traiecit, vt inde postero die Samum ex alto petentes naues aggrederetur. Romani pars exigua, primis tenebris portum Samiæ desertum tenuerunt: classis cætera noctem totam in alto iactata in eundem portum decurrit. Ibi ex agrestibus cognito, hostium naues ad Aethaliam stare, consilium habitum, vtrum extemplo decernerent, an Rhodiam expectarent classem. dilata re (ita enim placuit) Corycum, vnde venerant, traiecerunt. Polyxenidas quoque cum frustra stetisset, Ephesum rediit. Tum Romanæ naues vacuo ab hostibus mari Samum traiecerunt. Eodem & Rhodia classis post dies paucos venit. Quam vt expectatam esse appareret, profecti extemplo sunt Ephesum, vt aut decernerent nauali certamine: aut si detrectaret hostis pugnam, quod plurimum intererat ad animos ciuitatum, timoris confessionem exprimerent. Contra fauces portus instructa in frontem nauium acie stetere. posteaquam nemo aduersus ibat,
C classe diuisa, pars in salo ad hostium portus in anchoris stetit, pars in terram milites exposuit. In eos iam ingentem prædam late depopulato agro agentes, Andronicus Macedo, qui in præsidio Ephesi erat, iam mœnibus appropinquantes, eruptionem fecit, exutosque magna parte prædæ, ad mare ac naues redegit. Postero die insidiis medio ferme viæ positis, ad eliciendum extra mœnia Macedonum Romani ad vrbem agmine iere. inde, cum ea ipsa suspicio, ne quis exiret, deterruisset, redierunt ad naues: & terra mariq; fugientibus certamen hostibus, Samum, vnde venerat, classis repetit. inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum præfecto Epicrate Rhodiorum ad fretum Cephaleniæ tuendum Pr. misit. Infestum id latrocinio Lacedæmonius Hybridas cum iuuentute Cephalenum faciebat, clausumque id mare commeatibus Italicis erat. Piræei L. Aemylio Regyllo succedenti ad nauale imperium Epicrates occurrit, qui audita clade Rhodiorum, cum ipse duas tantum quinqueremes haberet, Epicratem cum quatuor nauib, in Asiam secum reduxit. profectæ etiam apertæ Athenienſium naues sunt. Aegeo mari traiecit. Eodem Timasicrates Rhodius cũ duabus quadriremibus ab Samo nocte intempesta venit, deductosq; ad Aemyliũ, præsidij causa se missum ait, quod eam oram maris infestam onerariis regiæ naues excursionibus crebris ab Hellesponto atque

Abydo facerent. Traiicienti Aemylio à Chio Samum duæ Rhodiæ quadriremes missæ obuiam à Liuio, & rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Samum posteaquam ventum est, accepta à Liuio classe, & sacrificio, vt assolet, rite facto, Aemylius concilium aduocauit. Ibi C. Liuius (is enim est primus rogatus sententiam) neminem fidelius dare posse consilium dixit, quam eum, qui id alteri suaderet, quod ipse, si in eodem loco esset, facturus fuerit. Se in animo habuisse tota classe Ephesum petere, & onerarias ducere multa saburra grauatas, atque eas in faucibus portus supprimere. & eo minoris molimenti ea claustra esse, quod in fluminis modum, longum & angustum & vadosum ostium portus sit. ita adempturum se maris vsum hostibus fuisse, inutilemque classem facturum. Nulli ea placere sententia. Eumenes rex quæsiuit, quid tandem vbi demersis nauibus frenassent claustra maris? vtrum libera sua classe abscessuri inde forent ad opem ferendam sociis, terroremque hostibus præbendum? an nihilominus tota classe portum obsessuri? si enim abscedant, cui dubium esse quin hostes extracturi demersas moles sint? & minore molimento aperturi portum quam obstruatur? sin autem manendum ibi nihilo minus sit, quid attinere claudi portum? Quin contra illos tutissimo portu, opulentissima vrbe fruentes, omnia Asia præbente, quieta æstiua acturos, Romanos aperto in mari fluctibus tempestatibusque obiectos, omnium inopes in assidua statione futuros, ipsos magis alligatos impeditosque, ne quid eorum quæ agenda sint, possint agere, quam vt hostes clausos habeant. Eudamus præfectus Rhodiæ classis magis eam sibi displicere sententiam ostendit, quam ipse quid censeret, faciendum dixit. Epicrates Rhodius, omissa in præsentia Epheso, mittendam nauium partem in Lyciam censuit, & Patara caput gentis in societatem adiungendam. in duas res magnas id vsui fore, & Rhodios pacatis contra insulam suam terris, totis viribus incumbere in vnius belli, quod aduersus Antiochum sit, curam posse: & eam classem quæ in Lycia compararetur, intercludi ne Polyxenidę cõiungatur. Hęc maxime mouit sententia. placuit tamen Rhegyllum tota classe euehi ad portum Ephesi, ad inferendum hostibus terrorem. C. Liuius cum duabus quinqueremibus Romanis, & quatuor quadriremibus Rhodiis, & duabus apertis Smyrnæis in Lyciam est missus. Rhodum prius iussus adire, & omnia cum iis communicare consilia. Ciuitates quas præteruectus est, Miletus, Myndus, Hilicarnassus, Cnidus, Cous, imperata enixe fecerunt. Rhodum vt est ventum, simul & ad quam rem missus esset, iis exposuit, & consuluit eos. Approbantibus cunctis, & ad eam quam habebat classem assumptis tribus quadriremibus nauigat Patara. Primo secundus ventus ad ipsam vrbem ferebat eos, sperabantque subito terrore aliquid moturos: posteaquam circumagente se vento fluctibus dubiis volui cœptum est mare, peruicerunt quidem remis, vt tenerent terram: sed neque circa vrbem tuta statio erat, nec ante hostium portus in salo stare poterant, aspero mari, & nocte imminente, præteruecti mœnia, portum Phœnicunta minus duum millium spacio inde distãtem petiere, nauibus à maritima vi tutum. sed altæ rupes insuper imminebant, quas celeriter oppidani assumptis regiis militibus quos in præsidio habebant, ceperunt, aduersus quos Liuius quanquam erant iniqua ac difficilia ad exitus loca, Issæos auxiliares, & Smyrnæorum expeditos iuuenes misit. Ij, dum missilibus primo, & aduersus paucos leuibus excursionibus, lacessebatur magis quam conserebatur pugna, sustinuerunt certamen. posteaquam plures ab vrbe affluebant, & iam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Liuium, ne & auxiliares circumuenirentur, & nauibus etiam ab terra periculum esset. ita non milites solum, sed etiam nauales socios, remigum turbam, quibus quisque poterat telis, armatos in prælium eduxit. Tum quoq; anceps pugna fuit: neq; milites solum aliquot, sed L. Apustius tumultuario prælio cecidit. postremo tamen fusi fugatique sunt Lycij, atque in vrbem compulsi. & Romani cum haud incruenta victoria

ad

A ad naues redierunt. inde in Telmissicum profecti sinum, qui latere vno Cariam, altero Lyciam contingit, omissa Patara amplius tentandi spe Rhodij domum dimissi sunt. Liuius præteruectus Asiam, in Græciam transmisit: vt cõuenis Scipionibus, qui tum circa Thessaliam erant, in Italiam traiceret. Aemylius posteaquam omissas in Lycia res, & Liuium profectũ in Italiam cognouit, cum ipse ab Epheso repulsus tempestate irrito incœpto, Samum reuertisset, turpe ratus tentata frustra Patara esse, proficisci eo tota classe, & summa vi aggredi vrbem statuit. Miletum & cæteram oram sociorum præteruecti, in Bargyletico sinu excensionem ad Iassum fecerunt. Vrbem regium tenebat præsidium, agrum circa Romani hostiliter depopulati sunt. Missis deinde qui per colloquia principum & magistratuum tentarent animos, posteaquam nihil in potestate sua respondere esse, ad vrbem oppugnandam ducit. Erant Iassensium exules cum Romanis, ij frequentes Rhodios orare institerunt, ne vrbem & vicinam sibi & cognatam innoxiam perire sinerent: sibi exilij nullam aliam causam esse, quam fidem erga Romanos, eadem vi regiorum, qua ipsi pulsi sint, teneri eos qui in vrbe manent: omnium Iassensium vnam mentem esse, vt seruitutem regiam effugere vellent. Rhodij moti precibus, Eumene etiam rege assumpto, simul suas necessitudines commemorando, simul obsessæ regio
B præsidio vrbis casum miserando, peruicerunt, vt oppugnatione abstineretur. Profecti inde pacatis cæteris, cum oram Asiæ legerent, Loryma (portus aduersus Rhodum est) peruenerunt. Ibi in principijs sermo primo inter tribunos militum secretus oritur, deinde ad aures ipsius Aemylij peruenit, abduci classem ab Epheso, ab suo bello, vt ab tergo liber relictus hostis in tot propinquas sociorum vrbes omnia impune conari posset. Mouere ea Aemylium, vocatosque Rhodios cum percunctatus esset, possetne Pataris vniuersa classis in portu stare? cum respondissent non posse, causam nactus omittendæ rei, Samum reduxit naues. Per idem tempus Seleucus Antiochi filius, cum per omne hybernorum tempus exercitum in Aeolide continuisset, partim sociis ferendo opem, partim quos in societatem pellicere nõ poterat, depopulandis: transire in fines regni Eumenis, dum is procul á domo cum Romanis & Rhodiis Lyciæ maritima oppugnaret, statuit. Ad Elæam primo infestis signis accessit: deinde omissa oppugnatione vrbis, agros hostiliter depopulatus, ad caput arcemque regni Pergamum ducit oppugnandam. Attalus primo stationibus ante vrbem positis, & excursionib. equitum leuisque armaturæ magis lacessebat quam sustinebat hostem: postremo cum per leuia certamina expertus nulla parte viriam se parem esse, intra mœnia se recepisset, obsideri vrbs cœpta est. Eodem
C ferme tempore & Antiochus ab Apamea profectus: Sardibus primum, deinde haud procul Seleuci castris ad caput Caici amnis statiua habuit, cum magno exercitu misto variis ex gentibus, plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quatuor millibus erat. hos, paucis admistis, ad pernastandum passim Pergamenum agrum misit. Quæ posteaquam Samum sunt nunciata, primo Eumenes auocatus domestico bello cum classe Elæam petit: inde cum præsto fuissent equites, peditumq; expediti: præsidio eorum tutus, priusquam hostes sentirent aut mouerentur, Pergamum contendit. ibi rursus leuia per excursiones prælia fieri cœpta, Eumene summę rei discrimen haud dubie detrectante. Paucos post dies Romana Rhodiaq; classis, vt Regi opem ferrent, Elæam ab Samo venerunt. Quos vbi exposuisse copias Elææ, & tot classes in vnum conuenisse portum Antiocho allatum est: & sub idem tempus audiuit consulem cum exercitu iam in Macedonia esse, pararique quæ ad transitum Hellespõti opus essent: tempus venisse ratus, prius quam terra mariq; simul vegeretur, agendi de pace, tumulum quendam aduersus Elæam castris cepit. ibi peditum omnibus copijs relictis, cum equitatu (erant autem sex millia equitum) in campos sub ipsa Elææ mœnia descendit: misso caduceatore ad Aemylium, velle se de pace agere. Aemylius Eumene à Pergamo accito, adhibitis & Rhodijs, consilium

» filium habuit. Rhodij haud aſpernari pacem. Eumenes nec honeſtum eſſe A
» cere, eo tempore de pace agi: nec exitum rei imponi poſſe. Qui enim, inquit,
» aut honeſte inclusi mœnibus, & obſeſſi velut leges pacis accipiemus? aut ea
» rata iſta pax erit, quam ſine conſule non ex authoritate ſenatus, non iuſſu po-
» puli Rom. peregerimus? Quæro enim, pace per te facta, rediturusne exercitus
» in Italiam ſis? claſſem exercitumq; deducturus? an expecturus quid de ea
» re conſuli placeat? quid ſenatus cenſeat? aut populus iubeat? Reſtat ergo ut
» maneas in Aſia, & rurſus in hyberna copiæ reducte, omiſſo bello, exhaurian-
» commeatibus præbendis ſocios, deinde, ſi ita viſum ſit ijs, penes quos poteſtas
» fuerit, inſtauremus novum de integro bellum, quod poſſumus, ſi ex hoc impe-
» rerum nihil prolatando remittitur, ante hyemem dijs volentibus perfeciſſe.
Hæc ſententia vicit? reſponſumq; Antiocho eſt, ante conſulis adventum de
pace agi non poſſe. Antiochus pace nequicquam tentata, vaſtatis Elæenſium
primum, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, Adramyteum
hoſtiliter itinere facto petit: agrum opulentum, quem vocant Thebes cam-
pum, carmine Homeri nobilitatum, neque alio vllo loco Aſiæ maior regijs mi-
litibus parta eſt præda. Eodem Adramyteum, vt vrbi præſidio eſſent, naubus
circumuecti Aemylius & Eumenes venerunt. Per eoſdem forte dies Elæenſes
Achaia mille pedites cum centum equitibus, Diophane omnibus his copijs B
præpoſito, acceſſerunt: quos egreſſos nauibus obuiam miſſi ab Attalo nocte
Pergamum deduxerunt, veterani omnes & periti belli erant, & ipſe dux Phi-
lopœmenis, ſummi tum omnium Græcorum imperatoris, diſcipulus: qui bidu-
um ſimul ad quietem hominum equorumque, & ad viſendas hoſtium ſtatio-
nes, quibus locis temporibuſq; accederent, reciperentq; ſeſe, ſumpſerunt. Ad
radices fere collis in quo poſita eſt vrbs, regij ſuccedebant: ita libera abter-
go populatio erat, nullo ab vrbe ne in ſtationes quidem, qui procul iacula-
rentur, excurrente. poſtquam ſemel compulſi metu ſe mœnibus inclauſerunt, con-
temptus eorum, & inde negligentia apud regios oritur. non ſtratos, non infrenatos magna pars habebant equos: paucis ad arma & ordines relictis, dilapſi ce-
teri ſparſerant ſe toto paſſim campo: pars in iuueniles luſus laſciuiamq; verſi,
pars veſcentes ſub vmbra, quidam ſomno etiam ſtrati. Hæc Diophanes ex alta
vrbe Pergama contemplatus, arma ſuos capere, & ad portã præſto eſſe iubet:
ipſe Attalum adijt, & in animo ſibi eſſe dixit hoſtium ſtationem tentare. Acque
id permittente Attalo, quippe qui centum equitibus aduerſus trecentos, mille
peditibus cum quatuor millibus pugnaturum cerneret: porta egreſſus, haud
procul ſtatione hoſtium occaſionem opperiens conſedit. Et qui Pergami erant,
amentiam magis quam audaciam credere eſſe: & hoſtes pauliſper in eos ver- C
ſi, vt nihil moueri viderunt, nec ipſi quicquam ex ſolita negligentia, inſuper et-
iam eludentes paucitatem, mutarunt. Diophanes quietos aliquandiu ſuos, vel-
ut ad ſpectaculum modo eductos, continuit: poſteaquã dilapſos ab ordinibus
hoſtes vidit, peditibus quantum accelerare poſſent, ſequi iuſſis, ipſe princeps
inter equites cum turma ſua quantum potuit effuſiſſimis habenis, clamore ab
omni ſimul pedite atque equite ſublato ſtationem hoſtium improuiſo inuadit.
Non homines ſolum, ſed equi etiam territi, cum vincula abrupiſſent, trepidan-
onem & tumultum inter ſuos fecerunt. pauci ſtabant impauidi equi: eos ipſos
non ſternere, non infrenare aut aſcendere facile poterant: multo maiorem
quam pro numero equitum terrorem Achæis inferentibus, pedites vero ordi-
nati & præparati ſparſos per negligentiam, & ſemiſomnes prope adorti ſunt.
cædes paſſim fugaque per campos facta eſt. Diophanes ſecutos effuſos quoad
tutum fuit, magno Achæorum genti decore parto (ſpectaueranr enim è mœ-
nibus Pergami non viri modo, ſed fœminæ etiam) in præſidium vrbis redit. Po-
ſtero die regiæ magis compoſitæ & ordinatæ ſtationes quingentis paſſibus
longius ab vrbe poſuerent caſtra: & Achæi eodem ferme tempore atq; in eun-
dem locum proceſſerunt. Per multas horas intenti vtrinque velut jam futurum

impetum

impetum expectauere: posteaquam haud procul occasu solis redeundi in castra tempus erat, regij signis collatis abire agmine ad iter magis quam ad pugnam composito cœpere. Quieuit Diophanes, dum in conspectu erant: deinde eodem quo pridie impetu in postremum agmen incurrit, tantumque rursus pauoris ac tumultus incussit, vt cum terga cæderentur, nemo pugnandi causa restiterit: trepidantesque, & vix ordinem agminis seruantes, in castra compulsi sunt. Hæc Achæorum audacia Seleucum ex agro Pergameno mouere castra coegit. Antiochus posteaquam Romanos & Eumenem ad tuendum Adramyttenum venisse audiuit, ea quidem vrbe abstinuit. depopulatus agros. Pyrzam inde coloniam Mitylenæorum expugnauit. Cotton & Corylenus & Aphrodisias & Prienne primo impetu captæ sunt. inde per Thyatira Sardeis rediit. Seleucus in maritima ora permanens, aliis terrori, aliis præsidio erat. Classis Romana cum Eumene Rhodiisque Mitylenem primo, inde retro vnde profecta erat Elæam rediit. Inde Phocæam petentes, ad insulam quam Bacchium vocant, (imminet vrbi Phocensium) appulerunt, & quibus ante abstinuerant templis signisque (egregie autem exornata insula erat) cum hostiliter direpsissent, ad ipsam vrbem transmiserunt. eam diuisis inter se partibus cum oppugnarent, & viderent sine operibus, armis, scalisq; capi non posse: missum ab Antiocho præsidium trium millium armatorum cum intrasset vrbem, extemplo oppugnatione omissa, classis ad insulam se recepit: nihil aliud quam depopulato circa vrbem hostium agro. Inde placuit Eumenem domum dimitti, & præparare consuli atque exercitui quæ ad transitum Hellesponti opus essent: Romanam Rhodiamque classem redire Samum, atque ibi in statione esse, ne Polyxenidas ab Epheso moueret. Rex Elæam, Romani & Rhodij Samum redierunt. Ibi M. Æmylius frater prætoris decessit. Rhodij celebratis exequiis aduersus classem, quam fama erat ex Syria venire, XII Lisis nauibus, & vna Coa quinqueremi, altera Gnidia, Rhodum vt ibi in statione essent, profecti sunt. Biduo ante quam Eudamus cum classe à Samo veniret, XIII. à Rhodo naues cum Pamphilida præfecto aduersus eandem Syriacam classem missæ, assumptis nauibus quatuor quæ Cariæ præsidio erant, oppugnantibus regijs Dedala, & quædam alia parua castella obsidione exemerunt. Eudamum consilium exire placuit, additæ huic quoque sunt ad eam classem quam habebat, sex apertæ naues. Profectus, cum quantum accelerare poterat, maturasset: ad portum quem Megisten vocant, prægressos consequitur. inde vno agmine Phaselidem cum venissent, optimum visum est ibi hostem opperiri. In confinio Lyciæ & Pamphiliæ Phaselis est, prominet penitus in altum, conspicieturque prima terrarum Rhodum à Cilicia petentibus, & procul nauium præbet prospectum. eo maxime vt in obuio classi hostium essent, electus locus est. Cæterum quod non prouiderunt, & loco graui & tempore anni (medium enim æstatis erat) ad hoc insolito odore ingruere morbi vulgo, maxime in remiges cœperunt. cuius pestilentiæ metu profecti cum præterueherentur Pamphilium sinum, ad Eurymedontem amnem appulsa classe, audiunt ab Aspendiis ad Sidam iam hostes esse. Tardius nauigauerant regij aduerso tempore Etesiarum, quod velut statum fauonij ventis esset. Rhodiorum duæ & triginta quadriremes, quatuor triremes fuere. Regia classis VII. & XXX. maioris formæ nauium erat, in quibus tres heptéres & quatuor hexeres habebat, præter has decem triremes erant. & alij adesse hostes ex specula quadam cognouere. Vtraq; classis postero die luce prima, tanquam eo die pugnatura, è portu mouit: & posteaquam, superauere Rhodij promontorium, quod ab Sida prominet in altum, extemplo & conspecti ab hostibus sunt, & ipsi eos viderunt. Ab regio sinistro cornu quod ab alto obiectum erat, Annibal: dextero Apollonius purpuratorum vnus præerat. & iam in frontem directas habebant naues. Rhodij longo agmine veniebant. prima prætoria navis Eudami erat: cogebat agmen Charicles: Pamphilidas mediæ classi præerat. Eudamus posteaquam hostium aciem instructam

& paratam ad concurrendum vidit,& ipse in altum euehitur,& deinceps quæ sequebantur,seruantes ordinem in frontem dirigere iubet. Ea res primo tumultum præbuit.nam nec sic in altum euectus erat, vt ordo omnium nauium ad terram explicari posset: & festinans ipse præpropere cum quinq; solis nauibus Annibali occurrit: cæteri quia in frontem dirigere iussi erant, non sequebantur: extremo agmine loci nihil ad terram relicti erat:trepidantibusq; inter se,iam in dextro cornu aduersus Annibalé pugnabatur.Sed momento temporis & nauium virtus & vsus rei maritimę terrorem omnem Rhodiis dempsit. nam & in altum celeriter euectæ naues, locum post se quæq; venienti ad tergi dedere, & si qua concurrerat rostro cum hostium naui, aut proram lacerabat, aut remos detergebat,aut libero inter ordines discursu præteruecta, in poppim impetũ dabat. Maxime exterruit hepteris regia à multo minore Rhodia nauc vno ictu demersa. itaque iam haud dubie dexterum cornu hostium in fugam inclinabat. Eudamum in alto multitudine nauium maxime Annibal, cæteris omnibus longe præstanté,vrgebat: & circumuenisset, ni signo sublato ex prætoria naue,quo dispersam classem in vnum colligi mos erat,omnes quę in dextro cornu vicerant naues, ad opem ferendam suis concurrissent, tum & Annibal,quæque circa eum erant naues, capessunt fugam: nec insequi Rhodiis ex magna parte ægris, & ob id celerius fessis remigibus, potuerunt. Cum in alto, vbi substiterant, cibo reficerent vires, contemplatus Eudamus hostes claudas mutilatasque naues apertis nauibus remulco trahentes XX. paulo amplius integras abscedentes, è turri prætoria nauis silentio facto: Exurgite, inquit, & egregium spectaculum capessite oculis. Consurrexere omnes,contemplatique trepidationem fugamque hostium,prope vna voce exclamauere omnes, vt sequerentur. Ipsius Eudami multis ictibus vulnerata nauis erat. Pamphilidam & Chariclitum insequi, quoad putarent tutum, iussit. Aliquandiu secuti sunt: posteaquam terræ appropinquabat Annibal, veriti ne includerentur vento in hostium ora, ad Eudamum reuecti, Hepterem captam, quæ primo concursu icta erat, ægre Phaselidem pertraxerunt. inde Rhodum non tam victoria læti, quam alius alium accusantes,quod cum potuisset, non omnis summersa aut capta classis hostium foret, redierunt. Annibal ictus vno prælio aduerso, ne tum quidem præteruehi Lyciam audebat, cum coniungi veteri regiæ classi quam primum cuperet. Et id ne ei facere liberum esset, Rhodij Chariclitum cum XX. nauibus rostratis ad Patara & Megisten portum miserant. Eudamum cum VII. nauibus maximis ex ea classe cui præserat,Samum redire ad Romanos iusserunt, vt quanti consilio,quantum authoritate valeret,compelleret Romanos ad Patara oppugnanda. Magnam latiam Romanis iam prius nuncius victoriæ, deinde aduentus attulit Rhodiorum. & apparebat, si ea cura Rhodijs dempta esset, vacuos eos tuta eius regionis maria præstituros: sed profecto Antiocho ab Sardibus, ne opprimerentur vrbes maritimæ, abscedere custodia Ioniæ atque AEolidis prohibuerunt. Pamphilidam cum quatuor nauibus tectis ad eam classem quæ circa Patara erat, miserunt. Antiochus non ciuitatum modo quæ circa se erant, contrahebat præsidia, sed ad Prusiam Bithyniæ regem miserat legatos literasque, quibus transitum in Asiam Romanorum increpabat. Venire eos ad omnia regna tollenda, vt nullum vsquam orbis terrarum, nisi Romanum imperium esset. Philippum & Nabin expugnatos, se tertiũ peti. vt quisque proximus ab oppresso sit, per omneis velut continens incendium peruasurum. ab se gradum in Bithyniam fore, quando Eumenes in voluntariam seruitutem concessisset. His motum Prusiam literæ Scipionis consolis, sed magis eius fratris Africani,à suspitione tali auerterunt, qui præter consuetudinem perpetuam populi Romani, augendi omni honore regum sociorum maiestatem domesticis ipse exemplis Prusiam ad promerendam amicitiam suam compulit. Regulos se acceptos in fidem, in Hispania reges reliquisse: Masanissam non in patrio modo

A locasse regno, sed in Syphacis, à quo ante expultus fuisset, regnum imposuisse: & esse eum non Africæ modo regum longe opulentissimum, sed toto in orbe terrarum cuiuis regum vel maiestate vel viribus parem. Philippum & Nabin hostes vt bello superatos ab T. Quintio, tamen in regno relictos: Philippo quidem anno priore etiam stipendium remissum, & filium obsidem redditum: & quasdam ciuitates extra Macedoniam, patientibus Romanis imperatoribus, recepisse eum. In eadem dignitate & Nabin futurum fuisse, nisi eum suus primo furor, deinde fraus AEtolorum absumpsisset. Maxime confirmatus est animus regis, posteaquam ad eum C. Liuius, qui prætor ante classi præfuerat, legatus ab Roma venit, & edocuit quanto & spes victoriæ certior Romanis quam Antiocho, & amicitia sanctior firmiorq; apud Romanos futura esset. Antiochus posteaquã à spe societatis Prusiæ decidit, Ephesum ab Sardibus est profectus ad classem, quæ per aliquot menses instructa ac parata fuerat, visendam, magis quia terrestribus copijs exercitum Romanum & duos Scipiones imperatores videbat sustineri non posse, quam quod res naualis ipsa per se aut tentata sibi vnquam feliciter, aut tunc magnæ & certæ fiduciæ esset. erat tamen momentum in præsentia spei, quod & magnam partem Rhodiæ classis circa Patara esse, & Eumenem regem cum omnibus nauibus suis consuli ob-
B uiam in Hellespontum profectum audierat. aliquid etiam inflabat animos classis Rhodia ad Samum per occasionem fraude præparata absumpta. His fretus, Polyxenida cum classe ad tentandam omni modo certaminis fortunam misso, ipse copias ad Notium ducit: (id oppidum Collophonium mari imminens abest à vetere Colophone duo ferme millia passuum) & ipsam vrbem suæ esse potestatis volebat, adeo propinquam Ephesо, vt nihil terra marive ageret, quod non subiectum oculis Colophoniorum, ac per eos notum extemplo Romanis esset: quos addita obsidione non dubitabat ad opem ferendam sociæ vrbi classem à Samo moturos: eam occasionem Polyxenidæ ad rem gerendam fore. Igitur operibus oppugnare vrbem aggressus, & ad mare partibus duabus pariter munitionibus deductis vtrinq; vineas & aggerem muro iniunxit, & testudinibus arietes admouit. Quibus territi malis Colophonij oratores Samum ad L. AEmylium fidem prætoris populique Romani implorantes, miserunt. AEmylium & Sami segnis diu mora offendebat, nihil minus opinantem quam Polyxenidam bis nequicquam ab se prouocatum potestatem pugnę facturum esse. & turpe existimabat, Eumenis classem adiuuare consulem ad traiiciendas in Asiam legiones: se Colophonis obsessæ auxilio incertam finem habituro alligari. Eudamus Rhodius, qui & tenuerat eum Sami, cupientem pro-
C ficisci in Hellespontum, cunctique instare & dicere: quanto satius esse vel socios obsidione eximere, vel victam iam semel classem vincere iterum, totamq; maris possessionem hosti eripere, quam desertis sociis, tradita Antiocho Asia, terra marique in Hellesponrum, vbi satis esset Eumenis classis, à sua parte belli discedere. Profecti à Samo ad petendos commeatus, consumptis iam omnibus, Chium parabant traiicere. Id erat horreum Romanis, eoque omnes ex Italia missæ onerariæ dirigebant cursum. Circunuecti ab vrbe ad auersa insulæ obiecta aquiloni, ad Chium & Erythras sunt. Cum pararent traiicere, literis certior fit prætor, frumẽti vim magnam Chium ex Italia venisse: vinum portantes, naues tempestatibus retentas esse. simul allatum est Teios regiæ classi benigne commeatus præbuisse: quinque millia vasorum vini esse pollicitos. Teium ex medio cursu classem repente auertit: aut volentibus iis vsurus commeatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus. Cum direxissent ad terrã proras, quindecim ferme eius naues circa Myonesum apparuerunt. quas primo ex classe regia prætor esse ratus, instituit sequi: apparuit inde piraticas celoces & lembos esse. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis præda reuertentes, posteaquã videre ex alto classem, in fugam verterunt. & celeritate superabant leuioribus & ad id fabrefactis nauigiis, & propiores

terræ

terræ erant: itaq; priusquam appropinquaret classis, Myonesum perfugerunt, vnde se à portu ratus abstracturum naues, ignarus loci sequebatur prætor. Myonesus promontorium inter Teium Samumque est: ipse collis est in modum metæ in acutum cacumen à fundo satis lato fastigiatus: à continenti arctæ semitæ aditum habet: à mari exesæ fluctibus rupes claudunt, ita vt quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum quam quæ in statione sunt naues, promineant. Circa ea appropinquare non ausæ naues, ne sub ictu superstantium in rupibus piratarum essent, diem triuere: tandem sub noctem vano incepto cum abstitissent, Teium postero die accessere: & in portu qui à tergo vrbis est (Geræsticum ipsi appellant) nauibus constitutis prætor ad depopulandum circa vrbem agrum milites emisit. Teij cum in oculis populatio esset, oratores cum infulis & velamentis ad Romanum miserunt. Quibus purgantibus ciuitatem omnis facti dictique hostilis aduersus Romanos, & iuuisse eos commeatu classem hostium arguit, & quantum vini Polyxenidæ promisissent, quæ si eadem classi Romanæ darent, reuocaturum se à populatione militem: si minus, pro hostibus eos habiturum. Hoc tam triste responsum cum retulissent legati, vocatur in concionem à magistratibus populus, vt quid agerent, consultarent. Eo forte Polyxenidas cum regia classe à Colophone profectus, postquam mouisse à Samo Romanos audiit, & ad Myonesum piratas persecutos Teiorum agrum depopulari, naues in Geræstico portu stare: ipse aduersus Myonesum in insula (Macrin nautici vocant) anchoras portu occulto iecit. inde ex propinquo exploratus quid hostes agerent, primo in magna spe fuit, quemadmodum Rhodiam classem ad Samum circunsessis ad exitum faucibus portus expugnasset, sic & Romanam expugnaturum. nec est dissimilis natura locis promontoriis cocuntibus inter se ita clauditur portus, vt vix duæ simul inde naues possint exire. nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat: & denis nauibus ad promontoria stantibus, quæ ab vtroque cornu in latera exeuntium nauium pugnarent: ex cætera classe, sicut ad Panormum fecerat, armatis in littora expositis, terra marique simul hostes opprimere. quod non vanum ei consilium fuisset, ni cum Teij facturos se imperata promisissent, ad accipiendos commeatus aptius visum esset Romanis, in eum portum qui ante vrbem est, classem transire. Dicitur & Eudamus Rhodius vitium alterius portus ostendisse, cum forte duæ naues in arcto ostio implicitos remos fregissent: & inter alia id quoque mouit prætorem vt traduceret classem, quod ab terra periculum erat, haud procul inde Antiocho statiua habente. Traducta classe ad vrbem, ignaris omnibus egressi milites nautæque sunt ad commeatus, & vinum maxime diuidendum in naues, cum medio forte diei agrestis quidam ad prætorem adductus nunciat, alterum iam diem classem stare ad insulam Macrin: & paulo ante visas quasdam moueri tanquã ad profectionem naues. Re subita perculsus prætor tubicines canere iubet, vt si qui per agros palati essent, redirent, tribunos in vrbem mittit ad cogendos milites nautasq; in naues. Haud secus quam in repentino incendio aut capta vrbe trepidatur: aliis in vrbem currentibus ad suos reuocandos: aliis ex vrbe naues cursu repetentibus: incertisque clamoribus quibus ipsis tubæ obstreperent, turbatis imperiis tandem concursum ad naues est. Vix suam quisque noscere aut adire præ tumultu poterat: trepidatumque cum periculo & in mari & in terra foret, ni partibus diuisis AEmylius cum prætoria nane primus è portu in altum euectus, excipiens insequenteis suo quanque ordine in frontem instruxisset: Eudamus Rhodiaq; classis substitissent ad terram, vt & sine trepidatione cõscenderent: & vt quæq; parata esset, exiret nauis. ita & explicuere ordinem primę in conspectu prætoris, & coactum agmen ab Rhodiis est: instructaq; acies velut cerneret regios, in altum processit. inter Myonesum & Coryeum promontorium erant, cum hostem conspexere. Et regia classis binis in ordinem nauibus longo agmine veniens, & ipsa aciem aduersam explicuit, tantum læuo euecta cornu,

vt

A vt amplecti & circumire dexterum cornu Romanorum posset. quod vbi Eudamus qui cogebat agmen, vidit, non posse exæquare ordinem Romanos, & tantum non iam circumiri à dextro cornu: concitat naues (& erant Rhodiæ naues longe omnium celerrimæ tota classe) æquatoq; cornu, prætoriæ naui in qua Polyenidas erat, suam obiecit. Iam totis classibus simul ab omni parte pugna cõserta erat. Ab Romanis LXXX. naues pugnabant, ex quibus Rhodiæ quinque & XX. erant. Hostium classis vndenonaginta nauium fuit, & maximæ formæ naues, tres hexeres habebat, duas hepteres. Robore nauium & virtute militum Romani longe Rhodios præstabant: Rhodiæ naues agilitate, & arte gubernatorum, & scientia remigum. Maximo tamen hostibus terrori fuere, quæ ignes præ se portabant: & quod vnum ijs Panormum circumuentis saluti fuerat, id tum maximum momentum ad victoriam fuit. nam metu ignis aduersi regiæ naues, ne prora concurrerent, cum declinassent, neq; ipsæ ferire rostro hostē poterant, & obliquas se ipsæ ad ictus prębebãt: & si qua concurrerat, obruebatur infuso igni, magisq; ad incendium quam ad prelium rrepidabant. Plurimum tamen quæ solet militum virtus in bello valuit, mediam namque aciem hostium Romani cum rupissent, circumuecti ab tergo pugnantibus aduersus Rhodios regijs sese obiecere: momentoque temporis & media acies Antiochi, & læuo
B in cornu circunuentę naues mergebantur. Dextra pars integra sociorum magis clade quam suo periculo terrebatur. cæterum posteaquam alias circunuentas, prętoriam nauem Polyxenidæ relictis sociis vela dantem videre: sublatis raptum dolonibus (& erat secundus petentibus Ephesum ventus) capessunt fugam: quadraginta duabus nauibus in ea pugna amissis: quarum tredecim captæ in potestatem hostium venerunt, cæterę incensæ aut demersæ. Romanorum duæ naues fractæ sunt, vulneratæ aliquot. Rhodia vna capta memorabili casu. nam cum rostro percussisset Sidoniam nauem, anchora ictu ipso excussa è naue sua, vnco dente velut manu ferrea iniecta, alligauit alterius proram: inde tumultu iniecto cum diuellere se ab hoste cupientes inhiberent Rhodij, tractum anchorale & implicitum remis latus alterum deterfit: debilitatā ea ipsa quę icta cohęserat, nauim cepit. Hoc maxime modo ad Myonesum nauali prælio pugnatum est. Quo territus Antiochus, quia possessione maris pulsus, longinqua tueri diffidebat se posse: præsidium ab Lysimachia, ne opprimeretur ibi ab Romanis, deduci, prauo, vt res ipsa postea docuit, consilio iussit. non enim tueri solum Lysimachiam à primo impetu Romanorum facile erat: sed obsidionem etiam per totam hyemem tolerare, & obsidentes quoq; ad vltimā inopiam adducere extrahendo tempus, & interim spem pacis per occasiones
C tentare. Nec Lysimachiam tantum hostibus tradidit post aduersam naualem pugnam: sed etiam Colophonis obsidione absessit, & Sardeis recepit se. atque inde in Cappadociam ad Ariarathen, qui auxilia accerserent, & quocunq; alio poterat ad copias contrahendas, in vnum iam consilium, vt acie dimicaret, intentus, misit. Regillus AEmylius post victoriam naualem profectus Ephesum, direptis ante portum nauibus, cum confessionem concessi maris vltimam hosti expressisset: Chium, quo ante nauale prælium cursum à Samo intenderat, nauigat. ibi naues in prælio quassatas cum refeciisset, L. AEmelium Scaurum cum XXX. nauibus Hellespõtum ad exercitum traijciendum misit: Rhodias parte prædæ & spoliis naualibus decoratas domum redire iubet. Rhodij impigre præuertere, ad traijciendasq; copias consulis iere: atq; eo quoque functi officio, tum demum Rhodum redire. Classis Romana ab Chio Phocęam traiecit. In sinu maris intimo posita hæc vrbs est, oblonga forma: duum millium & quingentorum passuum spacium murus amplectitur: coit deinde ex vtraque parte in arctiorem velut cuneum, Lamptera ipsi appellant. mille & ducentos passus ibi latitudo patet. inde in altum lingua mille passuum excurrens, medium fere sinum velut nota distinguit. vbi cohæret faucibus angustis, duos in vtranq; regionē versos portus tutissimos habet, qui in meridiē vergit,

Nau-

Naustathmos ab re appellatur, quia ingentem vim nauium capit. alter prope ipsum Lamptera est. Hos portus tutissimos cum occupasset Romana classis, priusquam aut scalis aut operibus mœnia aggrederetur, mittendos censuit prætor, qui principum magistratuumque animos tentarent. posteaquam obstinatos vidit, duobus simul locis oppugnare est adortus. Altera pars infrequens ædificiis erat: templa deum aliquantum tenebant loci. ea prius ariete admoto, quatere muros turresq; cœpit. deinde cum eo multitudo occurreret ad defendendum, altera quoque parte admotus aries: & iam vtrique sternebantur muri, ad quorum casum cum impetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent, alij scalis etiam ascensum in muros tentarent, adeo obstinate restiterunt oppidani, vt facile appareret plus in armis & virtute, quam in mœnibus auxilij esse. coactus ergo periculo militum prætor receptui canj iussit, ne obijceret incautos furentibus desperatione ac rabie. Dirempto prælio, ne tum quidem ad quietem versi, sed vndique omnes ad munienda & obmolienda quæ ruina strata erant, concurrerunt. Huic operi intentis superuenit Q. Antonius à prætore missus: qui castigata pertinacia eorum, maiorem curam Romanis quam illis ostenderet esse, ne in perniciem vrbis pugnaretur. si absistere furore vellent, potestatem ijs dare eadem conditione qua prius C. Liuij in fidem venissent, se tradendi. Hæc cum audissent, quinque dierum spacio ad deliberandum sumpto, tentata interim spe auxilij ab Antiocho, posteaquam legati missi ad regem, nihil in eo esse præsidij retulerant: tum portas aperuerunt, pacti ne quid hostile paterentur. Cum signa in vrbem inferrentur, & pronunciasset prætor, parci se deditis velle: clamor vndique est sublatus, indignum facinus esse Phocæenses nunquam fidos socios, semper infestos hostes, impune eludere. ab hac voce velut signo à prætore dato, ad diripiendam vrbem passim discurrerunt. AEmylius primo resistere & reuocare, dicendo captas, non deditas diripi vrbes, & in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum. posteaquam ira & auaritia imperio potentiora erant: præconibus per vrbem missis, liberos omnes in forum ad se conuenire iubet, ne violarentur: & in omnibus quæ ipsius potestatis fuerunt, fides constitit prætoris. vrbem agrosq; & suas leges ijs restituit: & quia iam hyems apperebat, Phocææ portus ad hybernandum classi delegit. Per idem fere tempus consuli transgresso Aeniorum Maronitarumq; fines nunciatur, victam regiam classem ad Myonesum, relictamque à præsidio Lysimachiam esse. Id multo quam de nauali victoria lætius fuit: vtiq; posteaquam eo venerunt, refertaque vrbs omnium rerum commeatibus, velut in aduentum exercitus præparatis, eos excepit: vbi inopiam vltimam laboremque in obsidenda vrbe sibi proposuerant. Ibi paucos dies statiua habuere, vt impedimenta ægriq; consequerentur, qui passim per omnia Thraciæ castella defessi morbis ac longitudine viæ relicti erant. Receptis omnibus ingressi rursus iter per Chersonesum, Hellespontum perueniunt. vbi omnibus cura regis Eumenis ad traijciendum præparatis, velut in pacata littora nullo prohibente, aliis alio delatis nauibus, sine tumultu traiecere. Ea vero res Romanis auxit animos, concessum sibi transitum cernentibus in Asiam, quam rem magni certaminis futuram crediderant. Statiua deinde ad Hellespontũ aliquandiu habuerunt: quia dies forte quibus Ancilia mouentur, religiosi ad iter inciderant. ijdem dies P. Scipionem propiore etiam religione, quia Salius erat, disiunxerant ab exercitu: causaq; & is ipse mora erat, dum consequeretur. Per eos forte dies legatus ab Antiocho in castra venerat, Byzantius Heraclides de pace afferens mandata: quam impetrabilem fore, magnam ei spem attulit mora & cunctatio Romanorum: quos simul Asiam attigissent, effuso agmine ad castra regia ituros crediderat. Statuit tamen non prius adire consulem, quam P. Scipionem: & ita mandatum ab rege erat. in eo maximam spem habebat: præterquã quod & magnitudo animi, & satietas gloriæ placabilem eum maxime faciebat: notumq; erat gentibus, qui victor ille in Hispania, qui deinde in Africa fuisset:

etiam

A etiam quod filius eius captus in potestate regis erat. Is vbi & quando & quo casu captus sit, sicut pleraque alia, parum inter authores constat. alij principio belli à Chalcide Oreum petentem circumuentum ab regijs nauibus tradunt: alij, posteaquam transitum in Asiam est: cum turma Pregelliana missum exploratum ad regia castra, effuso obuiam equitatu cum reciperet sese, in eo tumultu delapso equo, cum duobus equitibus oppressum, ita ad regem deductum esse. Illud satis constat, si pax cum populo Romano maneret, hospitium quq; priuatim regi cum Scipionibus esset, neq; liberalius neque benignius haberi coliq; adolescentem, quam cultus est, potuisse. Ob hæc cum aduentum P. Scipionis legatus expectasset: vbi is venit, consulem adit, petitque vt mandata audiret. Aduocato frequenti concilio legati verba sunt audita. Is multis ante legationibus nequicquam vltro citroque de pace missis, eam ipsam fiduciam impetrandi sibi esse dixit, quod priores legati nihil impetrassent. Smyrnam enim & Lampsacum & Alexandriam Troadem, & Lysimachiam in Europa, iactatas in illis disceptationibus esse: quarum Lysimachia iam cessisse regem, ne quid in Europa habere eum dicerent: eas quæ in Asia sint ciuitates tradere paratum esse: & si quas alias Romani, quod suarum partium fuerint, vindicare ab imperio regio velint, impensæ quoq; in bellum factæ partem dimidiam regem præ-
B stiturum populo Romano. Hæ conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, vt memores rerum humanarum & suæ fortunæ moderarentur, & alienam ne vrgerent: finirent Europa imperium, id quoque immensum esse: & parari singula acquirendo facilius potuisse, quam vniuersa teneri posse. Quod si Asiæ quoque partem aliquam abstrahere velint, dummodo non dubijs regionibus finiant: vinci suam temperantiam Romana cupiditate, pacis & concordiæ causa regem passurum. Ea quæ legato magna ad pacem impetrandam videbantur, parua Romanis visa. nam & impensam quæ in bellum facta esset, omnem præstare regem æquum censebant, cuius culpa bellum excitatum esset: & non Ionia modo atque Aeolide deduci debere præsidia regia: sed sicut Græcia omnis liberata esset, ita quæ in Asia sint, omnes liberari vrbes. id aliter fieri non posse, quam vt cis Taurum montem possessione Asiæ Antiochus cedat. Legatus posteaquam nihil æqui in cõcilio impetrare se censebat, priuatim (sic enim imperatum erat) P. Scipionis tentare animum est conatus. Omnium primum filium ei sine precio redditurum regem dixit: deinde ignarus & animi Scipionis, & moris Romani, auri pondus ingens est pollicitus, & nomine tantum regio excepto, societatem omnis regni, si per eum pacem impetrasset. Ad ea Scipio: «
C Quod Romanos omnes, quod me ad quem missus es, ignoras, minus miror, « cùm te fortunam eius à quo venis, ignorare certum. Lysimachia tenenda erat, « ne Chersonesum intraremus: aut ad Hellespontum obsistendum, ne in Asiam « traijceremus, si pacem tanquam à solicitis de belli euentu petituri eratis. con- « cesso vero in Asiam transitu, & non solum freni, sed etiã iugo accepto, quę dis- « ceptatio ex æquo, cum imperium patiendum sit, relicta est? ego ex munificẽ- « tia regia maximum donum filium habebo: alijs deos precor, ne vnquam fortu- « na egeat mea, animus certe non egebit. pro tanto in me munere gratum me es- « se in se sentiet, si priuatam gratiam pro priuato beneficio desiderabit. publice « nec habebo quicquam ab illo, nec dabo. quod in præsentia dare possim, fidele « consilium est. abi, nuncia meis verbis, bello absistat, pacis conditionem nullam « recuset. Nihil ea mouerunt regem, tutam fore belli aleam ratum, quando perinde ac victo iam sibi leges dicerentur. omissa igitur in præsentia mentione pacis, totam curam in belli apparatum intendit. Consul omnibus præparatis ad proposita exequenda, cum ex statiuis mouisset: Dardanum primum, deinde Rhœteum, vtraq; ciuitate obuiam effusa, venit. inde Ilium processit: castrisq; in campo, qui est subiectus mœnibus, positis, in vrbẽ arcemq; cum ascendisset, sacrificauit Mineruæ præsidi arcis, & Illiensibus in omni rerum verborumque honore ab se oriundos Romanos præferentibus, & Romanis latis origine

sua. inde profecti sextis castris ad caput Caici amnis peruenerunt. Eo & Eu- A
menes rex, conatus primo ab Hellesponto reducere classem in hyberna Ela-
am, aduersis deinde ventis cum aliquot diebus superare Lecton promontorij
non potuisset, in terram egressus, ne deesset principijs rerú, qua proximum fuit,
in castra Romana cum parua manu contendit. Ex castris Pergamum remissus
ad commeatus expediendos, tradito frumento quibus iusserat Cos. in eadem
statiua redijt. inde plurium dierum præparatis cibarijs, consilium erat ire ad
hostẽ priusquam hyems opprimeret. Regia castra circa Thyatira erant, ibi cũ
audisset Antiochus P. Scipionem ægrum Elæam delatum, legatos qui filium ad
eum reducerent, misit. Non solum animo patrio gratum munus, sed corpori
quoque salubre gaudium fuit. satiatusq; tandem complexu filij, Renuntiate,
inquit, gratias regi me agere: referre gratiam aliam nunc non posse, quam vt
suadeam, ne ante in aciem descendat, quam vt in castra me rediisse audierit.
Quanquam L X. millia peditum, plus X I I. millia equitum animos interdum
ad spem certaminis faciebant: motus tamen Antiochus tanti authoritate viri,
in quo ad incertos belli euentus omnis fortunæ posuerat subsidia, recepit se
transgressus Phrygium amnem: circaq; Magnesiam quæ ad Sipylum est, posuit
castra. & ne si extrahere tempus vellet munimenta Romani tentarent: fos- B
sam sex cubitis altam, X I I. latam cum duxisset, extra duplex vallum fossæ cir-
cundedit: interiore labro murum cum turribus crebris obiecit, vnde facile ar-
ceri transitu fossæ hostis posset. Consul circa Thyatira regem esse ratus, conti-
nuis itineribus quinto die ad Hyrcanum campum descendit. inde cum pro-
fectum audisset, secutus vestigia citra Phrygium amnem, quatuor millia ab ho-
ste posuit castra. Eo mille ferme equites (maxima pars Gallogræci erant, &
Dacæ quidam, aliarumq; gentium sagittarij equites intermisti) tumultuose am-
ne traiecto, in stationes impetum fecerunt. Primo turbauerunt incompositos,
deinde cum longius certamen fieret, Romanorum, ex propinquis castris
facili subsidio, cresceret numerus: regij fessi iam, & plures non sustinentes, re-
cipere se conati, circa ripam amnis priusquam flumen ingrederentur, ab in-
stantibus tergo aliquot interfecti sunt. Biduum deinde silentium fuit, neutris
trãsgredientibus amnem. tertio post die Romani simul omnes transgressi sunt,
& duo millia ferme & quingentos passus ab hoste posuerunt castra. Metanti-
bus & muniendo occupatis tria millia delecta equitum peditumque regio-
rum magno terrore ac tumultu aduenere. aliquanto pauciores in statione e-
rant: & tamen per se nullo à munimento castrorum milite auocato, & primo
æquum prælium sustinuere, & crescente certamine pepulerunt hostes, centum
ex his occisis, centum ferme captis. Per quatriduum inde sequens instructæ vtri- C
que acies pro vallo stetere. quinto die Romani processere in medium campi.
Antiochus nihil promouit signa, ita vt extremi minus mille pedes à vallo ab-
essent. Consul posteaquam detrectari certamen vidit, postero die in consilium
aduocauit, quid sibi faciendum esset, si Antiochus pugnandi copiam non face-
ret, instare hyemem: aut sub pellibus habendos milites fore: aut si concede-
re in hyberna vellent, differendum esse in æstatem bellum. Nullum vnquã hos-
tem Romani æque contempserunt. conclamatum vndique est, duceret extem-
plo, & vteretur ardore militum, qui tanquam non pugnandum cum tot milli-
bus hostium: sed par numerus pecorum trucidandus esset, per fossas, per val-
lum castra inuadere parati erant, si in prælium hostis non exiret. Cn. Domitius
ad explorandum iter, & qua parte adiri vallum hostium posset, missus, postea-
quam omnia certa retulit, postero die propius castra admoueri placuit: tertio
signa in medium campi prolata, & instrui acies cœpta est. Nec Antiochus vl-
tra tergiuersandum ratus, ne & suorum animos minueret detrectando certa-
men, & hostium spem augeret, & ipse copias eduxit, tãtum progressus à castris,
vt dimicaturum appareret. Romana acies vnius prope formæ fuit & hominum
& armorum genere. duæ legiones Romanæ, duæ socium ac Latini nominis e-
rant:

A rant: quina millia & quadringenos singulæ habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt: hastatorũ prima signa, deinde principum erant: triarij postremos claudebant. Extra hanc veluti iustam aciem à parte dextera consul Achæorum cetratis immistos auxiliares Eumenis tria millia ferme peditum æquata fronte instruxit: vltra eos equitum minus tria millia opposuit, ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat: extremos Triballos & Cretenses (quingentorũ vtriq; numerum explebant) statuit. Iqum cornu non videbatur egere talibus auxilijs, quia flumẽ ab ea parte ripæque diruptæ claudebant: quatuor tamen inde turmæ equitum oppositæ. Hæc summa copiarum erat Romanis, & duo millia mistorũ Macedonum Thracumque, qui voluntate secuti erant. hi præsidio relicti sunt castris. Iexdecim elephantos post triarios in subsidio locauerunt, nam præterquã quod multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quatuor & L.) sustinere non videbantur posse: ne pari quidem numero Indicis Africi resistunt: siue quia magnitudine (longe enim illi præstant) siue robore animorũ vincuntur. Regia acies varia magis multis gentibus, dissimilitudine armorum auxiliorumq; erat. X. & sex millia peditũ more Macedonum armati fuere, qui phalangitæ appellabantur. hęc media acies fuit in fronte in decẽ partes diuisa. partes eas interpositis binis elephantis
B distinguebat. à fronte introrsus in duos & XXX. ordines armatorum acies patebat. hoc & roboris in regijs copijs erat: & perinde cum alia specie, tum eminentibus tantum inter armatos elephantis magnum terrorẽ præbebat. Ingentes ipsi erant: addebant speciem frontalia & cristæ, & tergo impositæ turres, turribusque superstantes præter rectorem quaterni armati. Ad latus dexterum phalangitarum mille & quingentos equites Gallogræcorum opposuit. his tria millia peditum loricatorum (cataphractos ipsi appellant) adiunxit. addita his alia mille ferme equitum, agema eam vocabant. Medi erant lecti viri & eiusdem regionis misti multarum gentium equites. continens his grex XVI. elephantorum est oppositus in subsidijs. ab eadem parte paululum producto cornu regia cohors erat: Argyraspides à genere armorum appellabantur. Dacæ deinde equites sagittarij mille & ducenti, tam leuis armaturę triũ millium pari ferme numero, pars Cretenses, pars Tralles, duo millia & quingenti Mysi sagittarij adiuncti erant. Extremum cornu claudebãt quatuor milia misti Cyrrhæi funditores, & Elymæi sagittarij. Ab læuo cornu phalangitis adiuncti erant, Gallogræci equites mille & quingenti, & similiter his armati duo millia Cappadocum ab Ariarathe missi rege. inde auxiliares missi omnium generum duo millia & septingenti, & tria millia cataphractorum equitum, & mille alij
C equites, regia ala leuioribus tegumentis suis equorumque, alio haud dissimili habitu: Syri pleriq; erant Phrygibus & Lydis immisti. ante hunc equitatum falcatæ quadrigæ & cameli quos appellant dromadas. his insidebant Arabes sagittarij, gladios habentes tenues, longos quaterna cubita: vt ex tanta altitudine contingere hostem possent. inde alia multitudo par ei quæ in dextro cornu erat, primi Tarentini, deinde Gallogræcorum equitum duo millia & quingenti: inde Neocretes mille: & eodem armatu Cares & Cilices mille & quingenti, & totidem Tralles, & tria millia cetratorum: Pisidæ hi erant & Pamphylij & Lycij: tum Cyrrhæorum & Elymæorum paria in dextro cornu locatis auxilia & XVI. elephanti modico interuallo distantes. Rex ipse in dextero cornu erat, Seleucum filium & Antipatrum fratris filium in læuo præposuit: media acies tribus permissa, Minioni & Zeusidi & Philippo magistro elephantorum. Nebula matutina crescente die leuata in nubes, caliginem dedit: humor inde ab austro velut perfudit omnia. quæ nihil admodum Romanis, eadem per incommoda regijs erant. nam & obscuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omnes partes conspectum: & humor toto fere graui armatu nihil gladios aut pila hebetabat. regij tam lata acie, ne ex medio quidem cornua sua circunspicere poterãt, ne dum extremi inter se conspicerẽtur: & humor arcus

fundasque, & iaculorum armenta emollierat. falcatæ quoque quadrigæ, quibus se perturbaturum hostium aciem Antiochus crediderat, in suos terroré verterunt. Armatæ autē in hunc maxime modum erant, cuspides circa temonē ab iugo decē cubita extantes, velut cornua habebant: quibus quicquid obuiū daretur, transfigerent: & in extremis iugis binæ circa eminebant falces: altera æquata iugo, altera inferior in terram deuexa ita, vt quicquid ab latere obiiceretur, abscinderet: hæc, vt prolapsos subeuntesque contingeret, item ab axibus rotarum vtrinq; binæ eodem modo diuersæ deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia si in extremo aut in medio locatæ forent, per suos agendæ erant: in prima acie, vt ante dictum est, locauerat rex. Quod vbi Eumenes vidit, haud ignarus pugnæ, & quam anceps esset auxilij genus, si quis pauorem magis equis iniiceret, quam iusta adoriretur pugna: Cretenses sagittarios funditoresque & iaculatores equitum non confertos, sed quam maxime possent dispersos excurrere iubet: simul omnibus partibus tela ingerere. Hæc velut procella partim vulneribus missilium vndique coniectorum, partim clamoribus dissonis ita consternauit equos, vt repente velut effrenati passim incerto cursu ferrentur: quorum impetus & leuis armatura & expediti funditores, & velox Cretensis momento declinabant: & eques insequendo, tumultum ac pauorem equis B camelisque & ipsis simul consternatis augebat, clamore & ab alia in cunstantium turba multiplici adiecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ: amotoque inani ludribrio, tum demum ad iustum prælium, signo vtrinque dato, concursum est. Cæterum vana illa res veræ mox cladis causa fuit. auxilia enim subsidiaria, quæ proxima locata erant, pauore & consternatione quadrigarum territa, & ipsa in fugam versa, nudarunt omnia vsque ad cataphractos equites. ad quos cum dissipatis subsidijs peruenisset equitatus Romanus: ne primum quidem impetum pars eorum sustinuerunt: alij fusi sunt, alij propter grauitatē tegumentorum armorumq; oppressi sunt. totum deinde læuum cornu inclinauit: & turbatis auxiliaribus qui inter equitē, & quos appellant phalangitas, erant, vsque ad mediam aciem terror peruenit. Ibi simul perturbati ordines, & impeditus inter cursu suorum vsus prælongarū hastarū (sarissas Macedones vocāt) intulere signa Romani legiones, & pila in perturbatos conicere. ne interpositi quidē elephanti militē Ro. deterrebāt, assuetū iam ab Africa bellis & vitare impetū belluæ, & ex trāsuerso aut pilis incessere, aut si propius subire posset, gladio neruos incidere. Iā media acies fere omnis à frōte prostrata erat: & subsidia cercū ita à tergo cædebātur: cū in parte alia fugā suorū, & C prope iā ad ipsa castra clamorē pauentium accepere. nāq; Antiochus à dextro cornu, cū ibi fiducia fluminis, nulla subsidia cerneret præter quatuor turmas equitū: & eas dū applicant se suis, ripā nudantes, impetum in eam partem cum auxilijs & cataphracto equitatu facit: nec à fronte tantum inflabat: sed circūito à flumine cornu, iā ab latere vrgebat, donec fugati equites primū, deinde proximi peditum effuso cursu ad castra compulsi sunt. Præerat castris M. Aemilius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui post annos paucos pontifex maximus factus est. is qua fugam cernebat suorum, cum præsidio omni occurrit: & stare primo, deinde redire in pugnā iubebat, pauorem & turpem fugam increpans. minæ exinde erant: in perniciem suam cæcos ruere, ni dicto parerent. postremo dat signum suis, vt primos fugientium cædant, turbam insequentium ferro & vulneribus in hostes redigant. Hic maior timor minorem vicit. ancipiti coactū metu primo constiterunt, deinde & ipsi redierunt in pugnam: & Aemilius cum suo præsidio (erant autem duo millia virorum fortium) effuse sequenti regi acriter restitit: & Attalus Eumenis frater à dextro cornu, à quo læuum hostium primo impetu fugatum fuerat: vt ab sinistro fugam suorum & tumultum circa castra vidit, in tempore cum ducentis equitibus aduenit. Antiochus posteaquam & eos quorum terga modo viderat repetentes pugnam, & aliam à castris & ex acie affluentem turbam conspexit, in fugam vertit equum. ita

vtroque

A vtroque cornu victores Romani, per aceruos corporum, quos in media maxime acie cumulauerant, vbi & robur fortissimorum virorum, & arma grauitate fugam impedierant, pergunt ad castra diripienda. equites primi omnium Bumenis, deinde & alius equitatus toto passim campo sequuntur hostem: & postremos vt quosque adepti sunt, cædunt. cæterum fugientibus maior pestis inintermistis quadrigis elephantisque & camelis erat sua ipsorum turba: cum solutis ordinibus velut cæci super alios alij ruerent, & incusu beluarum obtererentur. In castris quoque ingens & maior prope quam in acie cædes est edita, nam & primorũ fuga in castra maxime inclinauit: & huius fiducia mulcitudinis, qui in præsidio erant, pertinacius pro vallo pugnarunt, retenti in portis valloqs quæ se impetu ipso capturos crediderãt Romani: poste aquã tandẽ perruperũt, ab ira grauiorem ediderunt cædẽ. Ad quinquaginta millia peditũ cæsa eo die dicũtur: equitũ quatuor millia, mille & quadringenti capti. & quindecim cũ rectorib. elephanti Romanorũ aliquot vulnerati sunt: ceciderunt non plus CCC. pedites, quatuor & viginti equites, & de Eumenis exercitu quinq; & viginti. Et illo quidẽ die victores direptis hostiũ castris cum magna præda in sua reuerterunt. postero die spoliabant cæsorum corpora, & captiuos contrahebant. legati ab Thyatira & à Magnesia ad Sipylum ad dedendas vrbes venerunt. Antio-

B chus cum paucis fugiens, in ipso itinere pluribus congregantibus se modica manu armatorum media ferme nocte Sardeis concessit. inde cum audisset Seleucum filium & quosdam amicorum Apameam prægressos, & ipse quarta vigilia cum coniuge ac filia petit Apameam, Zenoni tradita custodia vrbis, Timone Lydiæ præposito. quibus spretis consensu oppidanorum & militum qui in arce erant, legati ad consulem missi sunt. Sub idem fere tempus, & ab Trallibus & à Magnesia quæ super Mæandrum est, & ab Epheso legati ad dedendas vrbes venerunt. Reliquerat Ephesum Polyxenidas audita pugna: & classe vsque ad Patara Lyciæ peruectus, metu stationis Rhodiarum nauium quæ ad Megisten erat, in terram egressus cum paucis itinere pedestri Syriam petijt. Asiæ ciuitates in fidem consulis ditionemque populi Romani sese tradebant. Sardibus iam consul erat: eo & P. Scipio ab Blæa, cum primum pati laborem viæ potuit, venit. Sub idem fere tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionẽ à consule petijt impetrauitq;, vt oratores mittere liceret regi. paucos post dies Zeuxis, qui præfectus Lydiæ fuerat, & Antipater fratris filius, venerunt. hi prius Eumene conuento, quem propter vetera certamina auersum maxime à pace credebant esse, & placatiore eo & sua & regis spe inuento, tum P. Scipionem, & per eum Cos. adierunt, præbitoque ijs petentibus fre-

C quenti concilio ad mandata edenda: Non tam quid ipsi dicamus, habemus, « inquit Zeuxis, quam ut à vobis quæramus Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniamque impetrare à victoribus possimus. Maximo sem- « per animo victis regibus populisque ignouistis. quanto id maiore & placatiore « animo decet vos facere in hac victoria, quæ vos dominos orbis terrarum fecit « positis iam aduersus omnes mortales certaminibus, haud secus quã deos consulere & parcere vos generi humano oportet. Iam antequam legati venirent, decretum erat quid responderetur, respondere Africanum placuit. is in hunc modum locutus fertur: Romani ex ijs quæ in deũm immortalium potestate e- « rant, ea habemus, quæ dij dederunt, animos, qui nostræ mentis sunt, eosdem in « omni fortuna gessimus gerimusque: neque eos secundæ res extulerunt, nec « aduersæ minuerunt. eius rei, vt alios omittam, annibalem vestrum vobis darem « testem, nisi vos ipsos dare possem. Posteaquam Hellespontum traiecimus, pri- « usquam castra regia, priusquam aciem videremus, cum communis mars, & in- « certus belli euentus esset, de pace vobis agentibus, quas pares paribus ferebamus cõditiones, easdem nunc victores victis ferimus. Europa abstinete, Asiaq; omni quæ cis Taurum monte est, decedite. pro impẽsis deinde in bellũ factis, XV. millia talentũm Euboicorum dabitis, quingenta præsentia, duo millia &

V.C. quingenta cum S.P.Q.R. pacem comprobauerint, mille deinde talentum per A
XII.annos.Eumeni quoq; reddi CCCC. talenta,& quod frumenti reliquum
ex eo quod patri debitum est,placet. Hæc cum pepigerimus, facturos vos vt
pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus si obsides viginti nostro ar-
bitratu dabitis. Sed nunquam satis liquebit nobis ibi pacem esse P.R. vbi An-
nibal erit. eum ante omnia deposcimus. Thoantem quoq; Aetolum, concita-
torem Aetolici belli, qui & illorum fiducia vos, & vestra illos in nos armauit,
dederis,& cum eo Mnasimachum Acarnana, & Chalcidenses Philonem & Eu-
bulidam. In deteriore sua fortuna pacem faciet rex,quia serius facit quam fa-
cere potuit. si nunc moratus fuerit,sciat regum maiestatem difficilius ab sum-
mo fastigio ad medium detrahi, quam à medijs ad ima præcipitari. Cum his
mandatis ab rege missi erant legati,vt omnem pacis conditionem acciperent.
itaque Romam mitti legatos placuit. Cos. in hyberna exercitum Magnesiam
ad Mæandrum & Tralleis Ephesumque diuisit. Ephesum ad Cos. paucos post
dies obsides ab rege adducti sunt: & legati,qui Romam irent,venerunt.Eume-
nes quoq; eodem tempore profectus est Romam, quo legati regis. secutæ eos
sunt legationes omnium Asiæ populorum. Dum hæc in Asia geruntur,duo fere
sub idem tempus cum triumphi spe proconsules de prouincijs Romam redie- B
runt: Q. Minutius ex Liguribus,M.Acilius ex Aetolia. Auditis vtriusque rebus
gestis. Minutio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus: isq; tri-
umphans de rege Antiocho & Aetolis vrbē est inuectus. Prælata sunt in eo tri-
umpho signa militaria CCXXX. & argenti infecti tria millia pondo: signati
tetradrachmū Atticum CXIII.millia: cistophorum CCXLII.vasa argen-
tea cælata multa magniq; ponderis.tulit & supellectilē regiam,argenteam,ac
vestem magnificam,coronas aureas,dona sociarū ciuitatum,XLV.spolia om-
nis generis: captiuos nobiles,Aetolos,& regios duces sex & triginta duxit. Da-
mocritus Aetolorū dux paucos ante dies cum è carcere nocte effugisset in ripa
Tyberis consecutus custodibus, priusquam comprehenderetur, gladio se trans-
fixit. milites tantum,qui sequerentur currum,defuerunt: alioqui magnificus &
spectaculo,& fama rerum triumphus fuit. Huius triumphi minuit lætitiam nun-
cius ex Hispania tristis,aduersa pugna in Vascetanis ductu L.Aemylij propræ-
toris apud oppidum Liconem cū Lusitanis, sex milia de exercitu Romano ce-
cidisse: cæteros pauentes intra vallum compulsos ægre castra defendisse,& ad
modum fugientium magnis itineribus in agrū pacatum reductos. Hæc ex His-
pania nunciata. Ex Gallia legatos Placentinorum & Cremonensium L.Aurun- C
culeius prætor in senatum introduxit. Ijs querētibus inopiam colonorum,alijs
belli casibus,alijs morbo absumptis,quosdam tædio accolarum Gallorum reli-
quisse colonias: decreuit senatus,vti C.Lælius Cos. si ei videretur,sex millia fa-
miliarum conscriberet,quæ in eas colonias diuiderentur: & vt L.Aurunculeius
prætor triumuiros crearet ad eos colonos deducendos. Creati M.Attilius Se-
ranus,L.Valerius P.F. Flaccus, L.Valerius C. F. Tappo. Haud ita multo post
cum iam consularium comitiorum appeteret tempus: C. Lælius Cos.ex Gallia
Romam rediit.Is non solum ex facto absente se S.C.in supplementum Cremo-
næ & Placentiæ colonos scripsit, sed vt nouæ coloniæ duæ in agrum qui Boio-
rum fuisset,deducerentur,& retulit, & authore eo patres censuerunt. Eodem
tempore L.Aemylij prætoris literæ allatæ de nauali pugna ad Myonesum fa-
cta,& L.Scipionem Cos. exercitum in Asiam traiecisse. Victoriæ nauali ergo
in vnum diem supplicatio decreta est: in alterum diem,quod exercitus Ro-
manus tum primum in Asia posuisset castra,vt ea res prospera & læta eueniret,vi-
cenis maiorib.hostijs in singulas supplicationes sacrificare Cos.est iussus. Inde
565. cōsulariacomitia magna cōtentione habita.M.Aemylius Lepidus petebat,ad-
uersa fama hominis,quod prouinciam Siciliā petendi causa,non cōsulto sena-
tu vt sibi id facere liceret,reliquisset.petebant cum eo M.Fuluius Nobilior,Cn.
Mālius Volso,M.Valerius Messala.Fuluius Cos.vnus creatur,cū cæteri cēturias

non

A non expleſſent. iſque poſtero die Cn. Manlium, Lepido deiecto (nam Meſſala tacuit) collegam dixit. Prr. exinde facti, duo Q. Fabij, Labeo & Pictor (flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Poſthumius Albinus, L. Plautius Hypſeus, L. Bæbius Dives. M. Fuluio Nobiliore, & Cn. Man. Volſone Coſſ. Valerius Antias autor eſt rumorem celebrem Romæ fuiſſe, & pene pro certo habitum, recipiendi Scipionis adoleſcentis cauſa Coſ. L. Scipionem, & eum eo P. Africanum in colloquium euocatos regis, & ipſos comprehenſos eſſe. & ducibus captis confeſtim ad caſtra Romana exercitum ductum, eaque expugnata, & deletas omnes copias Romanorum eſſe: ob hæc AEtolos iuſtuliſſe animos, & abnuiſſe imperata facere, principeſque eorum in Macedoniam & in Dardanos & in Thraciam ad conducenda mercede auxilia profectos: hæc qui nunciarent Romam, A. Terentium Varronem, & M. Claudium Lepidum ab Cornelio prætore ex AEtolia miſſos eſſe. Subtexit deinde fabulæ huic, legatos AEtolos in ſenatu inter cætera hoc quoque interrogatos eſſe. vnde audiſſent imperatores Romanos in Aſia captos ab Antiocho rege, & exercitum deletum eſſe? AEtolos reſpondiſſe, ab ſuis legatis ſe, qui eum Coſ. fuerint, certiores factos. Rumoris huius quia neminem alium authorem habeo neq; affirmata res mea opinione ſit, nec pro vana prætermiſſa. AEtoli legati in
B ſenatum introducti, cum & cauſa eos ſua & fortuna hortaretur, vt confitendo ſeu ſuæ culpæ, ſeu errori veniam peterent ſupplices: orſi à beneficijs in populũ Romanum, & prope exprobrantes virtutem ſuam in Philippi bello, & offenderunt aures inſolentia ſermonis: & eo, vetera & obliterata repetendo, rem adduxerunt, vt haud paulo plurium maleficiorum gentis, quam beneficiorum memoria ſubiret animos patrum, & quib. miſericordia opus erat, iram & odium irritarent. Interrogati ab vno ſenatore, permitterentne arbitrium de ſe populo Romano? deinde ab altero habiturine eoſdem, quos populus Romanus, ſocios & hoſtes eſſent? nihil ad ea reſpondentes egredi templo iuſſi ſunt. Conclamatum deinde prope ab vniuerſo ſenatu eſt, totos adhuc Antiochi AEtolos eſſe: & ex vnica ea ſpe pendere animos eorum. itaque bellum cum haud dubijs hoſtibus gerendum, perdomandoſque feroces animos eſſe. Etiam illa res accendit, quod eo ipſo tempore quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiæ atq; Athamaniæ bellum inferebant. Senatuſconſultum in M. Acilij ſententiam, qui Antiochum AEtoloſque deuicerat factum eſt, vt AEtoli eo die iuberentur proficiſci ab vrbe, & intra quintum decimum diem Italia excedere. A. Terentius Varro ad cuſtodiendum iter eorum miſſus: denunciatumque, ſi qua deinde legatio ex AEtolis, niſi permiſſu imperatoris, qui eam prouinciam obtineret, &
C cum legato Romano veniſſet Romam, pro hoſtibus omnes futuros. Ita dimiſſi AEtoli. De prouincijs deinde Coſſ. retulerunt ſortiri, eos AEtoliam & Aſiã placuit. qui Aſiam ſortitus eſſet, exercitus ei quem L. Scipio haberet, eſt decretus, & in eius ſupplementum quatuor millia peditum Romanorũ, ducenti equites, & ſociorum ac Latini nominis octo millia peditum, & quadringenti equites: his copijs vt bellũ cum Antiocho gereret. Alteri Coſ. exercitus qui erat in Aetolia, eſt decretus: & vt ſupplementum ſcriberet, permiſſum ciuium ſociorumq; eundem numerum quem collega: naues quoque idem Coſ. quæ priore anno paratæ erant, ornare iuſſus, ac ducere ſecum: nec cum AEtolis ſolum bellum gerere, ſed etiam in Cephaleniam inſulam traijcere. Mandatum eidem, ſi per cõmodum reipub. facere poſſet, vt ad comitia Romam rediret. nam præterquam quod magiſtratus annui ſubrogandi eſſent, cenſores quoque placere creari. ſi qua res eum teneret, ſenatum certiorem faceret, ſe ad comitiorum tempus occurrere non poſſe. AEtolia M. Fuluio, Aſia Cn. Manlio ſorte euenit. Prætores deinde ſortiti ſunt, Sp. Poſthumius Albinus vrbanam, & inter peregrinos M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor flamen Quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo claſſem, L. Plautius Hypſeus Hiſpaniam citeriorem, L. Bæbius Dives Hiſpaniam vlteriorem. Siciliæ legio vna, & claſſis quæ in ea

prouincia erat, decreta. & vt duas decimas frumenti nouus prætor imperaret A
Siculis. earum alteram in Asiam, alteram in Aetoliam mitteret. idem ab Sardis exigi, atque ad eosdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum deportari iussum. L. Bæbio supplementum in Hispaniam datum mille Romani pedites, equites quinquaginta, & sex millia peditum Latini nominis, & CC. equites. Plautio Hypseo in Hispaniam citeriorem mille Romani dati sunt pedites, duo millia sociûm Latini nominis, & ducenti equites. cum his supplementis vt singulas legiones duæ Hispaniæ haberent. Prioris anni magistratibus C. Lælio cum suo exercitu prorogatum in annum imperium est. prorogatum & P. Iunio prætori in Hetruria cum eo exercitu qui in prouincia esset: & M. Tuccio prætori in Brutiis & Apulia. Priusquam in prouincias prætores irent, certamen inter P. Licinium pontificem maximum fuit, & Q. Fabium Pictorem flaminem Quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellum, & Posthumium Albinum fuerat. Cos. illum cũ C. Luctatio collega in Siciliam ad classem proficiscentem, ad sacra retinuerat Metellus Pont. Max. prætorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur, P. Licinius tenuit. & in senatu, & ad populum magnis contentionibus certatum est, & imperia inhibita vltro citroq;, & pignora capta, & mulctæ dictæ, & tribuni appellati, & prouocatum ad populum est. religio ad postremum vicit, & dicto audiens esse flamen pontifici iussus: & mulctæ ex B
iussu populi remissæ. Ira prouinciæ ereptæ prætorem magistratu abdicare se conantem, patres authoritate sua deterruerunt: & vt ius inter peregrinos diceret, decreuerunt. Delectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis, Cos. prætoresq; in prouincias proficiscuntur. Fama deinde de rebus in Asia gestis temere vulgata sine autore: & post dies paucos nuncij certi, literæque imperatoris Romam allatæ, quæ non tantum gaudium ab recenti metu attulerant (desierant enim victam Aetoliam metuere) qui auerterunt famam, quod ineuntibus id bellum grauis hostis & suis viribus, & quod Annibalem rectorem militiæ haberet, visus fuerat. nihil tamen aut de Cos. mittendo in Asiam mutandum, aut minuendas eius copias censuerunt: metu, ne cum Gallis foret bellandum. Haud multo post M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, & Eumenes rex Rhodijq;, Romam venerunt. Cotta in senatu primum: deinde in concione iussu patrum, quæ acta in Asia essent, exposuit. supplicatio inde in triduum decreta est: & XL. maiores hostiæ immolari iussæ. Tum omnium primum Eumeni senatus datus est. Is cum breuiter & egisset gratias patribus, quod obsidione se ac fratrẽ exemissent, regnumque ab iniurijs Antiochi vindicassent: & gratulatus esset, quod mari terraq; prospere res gessissent: quodq; regẽ Antiochũ fusum fugatumq; & exutum castris, prius Europa, post & Asia quæ cis Taurum montem est, expulissent: sua deinde merita malle eos ex imperatoribus suis legatisq;, quam se commemorante cognoscere dixit. Hæc approbantib. cunctis, iubentibusq; dicere ipsum omissa in id verecundia, quid sibi ab S. P. Q. R. tribui æquum censeret, propensius cumulatiusq;, si quo posset, prout eius merita sint, senatũ factum. ad ea rex: Si ab alijs sibi præmiorum optio deferretur, libenter, data modo facultate consulendi senatum Romanum, consilio amplissimi ordinis vsurum fuisse, ne quid aut immoderate cupisse, aut petisse parum modeste videri posset. verum enimuero cum ipsi daturi sint, multo magis munificentiam eorum in se fratresque suos ipsorum arbitrij debere esse. Nihil hac oratione eius P. C. deterriti sunt, quo minus dicere ipsum iuberent. & cum aliquandiu hinc indulgentia, hinc modestia, inter permittentes inuicem, non magis mutua quã inexplicabili facilitate certatum esset, Eumenes templo excessit. Senatus in eadẽ perstare sententia, vt absurdum esse diceret, ignorare regẽ quid sperans aut petens venerit, quæ commoda regno suo sint, ipsum optime scire: Asiam longe melius quã senatum nosse. reuocandum igitur, & cogendum, quæ vellet, quæque sentiret, expromere. Reductus à prætore in templum rex, & dicere iussus:

Perseue-

A Perſeueraſſem,inquit,tacere P.C.niſi Rhodiorum legationem mox vocaturos vos ſcirem,& illis auditis,mihi neceſſitatem fore dicendi, quæ quidem eo difficilior oratio erit, quod ea poſtulata eorum futura ſunt : vt non ſolum nihil, quod contra me ſit, ſed ne quod ad ipſos quidem proprie pertineat,petere videantur. agent enim cauſam ciuitatum Græcarum, & liberari eas dicent debere.quo impetrato,cui dubium eſt,quin & à nobis auerſuri ſint, nó eas modo ciuitates quæ liberabuntur, ſed etiam veteres ſtipediarias noſtras ? ipſi autem tanto obligatos beneficio, verbo ſocios, reuera ſubiectos imperio & obnoxios habituri ſint ? &(ſi dijs placet)cum has tantas opes affectabunt, diſſimulabunt vlla parte id ad ſe pertinere: vos modo id decere,&conueniens eſſe ante factis dicent.Hæc vos ne decipiat oratio,prouidendum vobis erit, neve non ſolũ inæqualiter alios nimium deprimatis ex ſocijs veſtris,alios præter modum extollatis : ſed etiam ne qui aduerſus vos arma tulerint, in meliore ſtatu ſint quã ſocij & amici veſtri. Quod ad me attinet, in alijs rebus ceſſiſſe intra finem iuris mei cuilibet videri malim,quam nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendiſſe. in certamine autem amicitiæ veſtræ, beneuolentiæ erga vos, honoris qui à vobis habebitur,minime æquo animo vinci poſſum. Hanc ego maximam hereditatem à patre accepi, qui primus omnium Aſiam Græciamque incolentiB um in amicitiam veſtram venit, eamque perpetua & conſtanti fide ad extremum finem vitæ perduxit : nec animum duntaxat vobis bonũ ac fidelem præſtitit,ſed omnibus interfuit bellis quę in Græcia geſſiſtis,terreſtribus nauali busque: omni genere commeatuum ita,vt nemo ſociorum veſtrorum æquari vlla parte poſſet, vos adiuuit. poſtremo cum Bœotos ad ſocietatem veſtram hortaretur, in ipſa concione intermortuus, haud multo poſt expirauit. Huius ego veſtigia ingreſſus, voluntati quidem & ſtudio in colendis vobis adijcere (etenim inexuperabilia hęc erant)nihil potui:rebus ipſis meritiſq; & impenſis officiorum vt ſuperare poſſem, fortuna, tempora,Antiochus,& bellum in Aſia geſtum præbuerunt materiam. Rex Aſiæ, & partis Europæ Antiochus filiam ſuam in matrimonium mihi dabat,reſtituebat extemplo ciuitates quæ deſeceC rant à nobis,ſpem magnam in poſterum amplificandi regni faciebat, ſi ſecum aduerſus vos bellum geſſiſſem. Non gloriabor eo, quod nihil in vos deliquerim : illa potius, quæ vetuſtiſſima domus noſtræ vobiſcum amicitia digna ſunt, referam. terreſtribus nauali buſq; copijs,vt nemo veſtrorum ſociorum æquiparare poſſet,imperatores veſtros adiuui : commeatus terra marique ſuppeditaui:inæqualibus prælijs,quę multis locis facta ſunt,omnibus affui: nec labori meo, nec periculo vſquam peperci : quod miſerrimum eſt in bello, obſidionem paſſus ſum, Pergami incluſus cum diſcrimine vltimo ſimul vitæ regnique, liberatus deinde obſidione, cum alia parte Antiochus, alia Seleucus circa arcem regni mei caſtra haberent, relictis rebus meis, tota claſſe ad Helleſpontum L. Scipioni Coſ. veſtro occurri, vt eum in traijciendo exercitu adiuuarem. Poſtquam in Aſiam exercitus veſter eſt tranſgreſſus, nunquam à Coſ. abſceſſi. nemo miles Romanus magis aſſiduus in caſtris veſtris fuit,quam ego, fratreſq; mei. nulla expeditio, nullum equeſtre prælium ſine me factum eſt. in acie ibi ſteti,eam partem ſum tutatus, in qua me Coſ. eſſe voluit. Non ſum hoc dicturus P.C. quis hoc bello meritis erga vos mecum comparari poteſt ? ego nulli omnium neq; populorũ,neq; regum, quos in magno honore habetis, nõ auſim me comparare. Maſaniſſa hoſtis vobis antequam ſocius fuit: nec incolumi regno cũ auxilijs ſuis,ſed extorris,expulſus, amiſſis omnibus copijs, cum turma equitum in caſtra confugit veſtra: tamen eum,quia in Africa aduerſus Syphacem & Carthaginienſes fideliter atq; impigre vobiſcum ſtetit, non in patrium ſolũ regnum reſtituiſtis : ſed adiecta opulentiſſima parte Syphacis regni, præpotentem inter Africæ reges feciſtis. Quo tandem igitur nos præmio atq; honore digni apud vos ſumus, qui nunquam hoſtes, ſemper ſocij fuimus ? Pater, ego,fratreſque mei non in Aſia tantum,ſed etiam procul ab domo in Peloponneſo,

» neſo, in Bœotia, in Aetolia, Philippi, Antiochi, Aetolico bello, terra marique
» pro vobis arma tulimus. Quid ergo poſtulas? dicat aliquis. Ego P.C. quoniam
» dicere vtique volentibus vobis parendum eſt: ſi vos ea mente vltra Tauri iu-
» ga Antiochum emouiſtis, vt ipſi teneretis eas terras: nullos accolas nec fini-
» timos habere, quam vos malo nec vlla alia re tutius ſtabiliuſq; regnũ meum fu-
» turum ſpero, ſed ſi vobis decedere inde, atq; exercitus deducere in animo eſt:
» neminem dignioré eſſe ex ſocijs veſtris, qui bello à vobis parta poſſideat, quã
» me, dicere auſim. At enim magnificum eſt liberare ciuitates ſeruas ita opinor,
» ſi nihil hoſtile aduerſus vos fecerunt: ſin autem Antiochi partis fuerunt, quan-
» to eſt veſtra prudentia & æquitate dignius, ſocijs benemeritis, quam hoſtibus
» vos cõſulere? Grata oratio regis patribus fuit, & facile apparebat munifice om-
nia & propenſo animo facturos. Interpoſita Smyrnæorũ breuis legatio eſt, quia
non aderant quidam Rhodiorum. Collaudatis egregie Smyrnæis, quod omnia
vltima pati, quam ſe regi tradere maluiſſent: introducti Rhodij ſunt. quorum
princeps legationis, expoſitis initijs amicitiæ cum P.R. meritiſq; Rhodiorũ Phi-
» lippi prius, deinde Antiochi bello: Nihil, inquit, nobis tota noſtra actione P.C.
» neque difficilius, neque moleſtius eſt, quam quod cum Eumene nobis diſcep-
» tatio eſt, cum quo vno maxime regum, & priuatum ſingulis, &, quod magis
» nos mouet, publicum ciuitati noſtræ hoſpitium eſt. cæterum non animi no- B
» ſtri P.C. nos, ſed rerum natura, quæ potentiſſima eſt, diſiungit, vt nos liberi eſ-
» am aliorum libertatis cauſam agamus: reges ſerua omnia, & ſubiecta imperio
» ſuo eſſe velint. Vt cunq; tamen res ſe habet, magis verecundia noſtra aduerſus
» regem nobis obſtat, quam ipſa diſceptatio aut nobis impedita eſt, aut vobis
» perplexam deliberationem præbitura videtur. nam ſi aliter ſocio atque amico
» regi, & benemerito hoc ipſo in bello, de cuius præmijs agitur, honos haberi
» nullus poſſet, niſi liberas ciuitates ei in ſeruitutem traderetis: eſſet deliberã-
» tio anceps, ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis
» inſtituto veſtro, & gloriam Philippi bello paratam, nunc ſeruitute tot ciuitatũ
» deformaretis, ſed ab hac neceſſitate aut gratiæ in amicum minuendę, aut glo-
» riæ veſtræ, egregie vos fortuna vindicat. eſt enim deũm benignitate non glori-
» oſa magis quam diues victoria veſtra: quæ vos facile iſto velut ære alieno ex-
» oluat. nam & Lycaonia, & Phrygia vtraque, & Piſidia omnis, & Cherſoneſus,
» quæque circumiacent Europæ, in veſtra ſunt poteſtate: quarum vna quælibet
» regi adiecta multiplicare regnum Eumenis poteſt: omnes vero datæ, maximis
» cum regibus æquare. licet ergo vobis & præmiis belli ditare ſocios, & non de-
» cedere inſtituto veſtro: & meminiſſe quem titulum prætenderitis prius aduer-
» ſus Philippum, nunc aduerſus Antiochum belli: quid fecerit is Philippo victo,
» quid nunc à vobis, non magis quia feciſtis, quam quia id vos facere decet, deſi- C
» deretur atq; expectetur. alia enim aliis & honeſta & probabilis eſt cauſa armo-
» rum. illi agrum, hi vicos, hi oppida, hi portus oramq; aliquã maris vt poſſideant:
» vos nec cupiſtis hæc antequam haberetis, nec nunc cum orbis terrarum in diti-
» one veſtra ſit, cupere poteſtis. pro dignitate & gloria apud omne genus huma-
» num, quod veſtrum nomen imperiumq; iuxta ac deos immortales iam pridem
» intuetur. pugnaſtis. quæ parare & quærere arduum fuit, neſcio an tueri difficili-
» us ſit gentis vetuſtiſſimæ nobiliſſimæque vel fama rerum geſtarum, vel omni
» commendatione humanitatis doctrinarumque, tuendam ab ſeruitio regio li-
» bertatem ſuſcepiſtis. hoc patrocinium receptæ in fidem & clientelam veſtram
» vniuerſę gentis perpetuum vos præſtare decet. Non quæ in ſolo modo antiquo
» ſunt, Græcæ magis vrbes ſunt, quam coloniæ earum, illinc quondam profectæ
» in Aſiam: nec terra mutata mutauit genus aut mores. certare pio certamine
» cuiuſlibet bonæ artis ac virtutis auſi ſumus cum parentibus quæque ciuitas &
» conditoribus ſuis. Adiſtis Græciæ, adiſtis Aſiæ vrbes plerique. niſi quod longius
» à vobis abſumus, nulla vincimur alia re Maſſilienſes, quos, ſi natura inſita velut
» ingenio terræ vinci poſſet, iampridem efferaſſent tot indomitæ circunfuſæ

gentes:

A gentes: in eo honore, in ea merito dignitate audimus apud vos esse, ac si medi- "
um vmbilicum Græciæ incolerent. non enim sonum modo linguæ, vestitumque "
& habitum, sed ante omnia mores & leges & ingenium sincerum integrumq; "
à contagione accolarum seruarunt. Terminus est nunc imperij vestri mons "
Taurus. quicquid intra eum cardinem est, nihil longinquum vobis videri de- "
bet. quo arma vestra peruenerunt, eodem ius hinc profectum perueniat. Bar- "
bari, quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt, quo gaudent re- "
ges habeant: Græci suam fortunam, vestros animos gerunt. domesticis quon- "
dam viribus etiam imperium amplectebantur. nunc imperium vbi est, ibi vt sit "
perpetuum, optant: libertatem vestris tueri armis habent, quoniam suis non "
possunt. At enim quædam ciuitates cum Antiocho senserunt: & aliæ prius "
cum Philippo, & cum Pyrrho Tarentini, ne alios populos enumerem, Cartha- "
go libera cum suis legibus est. Huic vestro exemplo quantum debeatis, videte "
P.C. inducetis in animum negare Eumenis cupiditati, quod iustissimæ iræ ve- "
stræ negatis. Rhodij & in hoc & in omnibus bellis quæ in illa ora gessistis, "
quam forti fidelique opera vos adiuuerimus, vestro iudicio relinquimus, nunc "
in pace id consilium afferimus, quod si comprobaueritis, magnificentius vos "
victoria vsos esse quam vicisse, omnes existimaturi sint. Apta magnitudini Ro- "
B manæ oratio visa est. Post Rhodios Antiochi legati vocati sunt. Ij vulgato pe- "
tentium veniam more, errorem fassi regis, obtestati sunt P.C. vt suæ potius cle-
mentiæ, quam regis culpę, qui satis superque pœnarum dedisset, memores con-
sulerent: postremo pacem datam à L. Scipione imperatore, quibus legibus de-
disset, confirmarent authoritate sua. Et senatus eam pacé seruandam censuit: &
paucos post dies populus iussit. fœdus in Capitolio cum Antipatro principe le-
gationis, & eodem fratris filio regis Antiochi est ictum. Auditæ deinde & aliæ
legationes ex Asia sunt, quibus omnibus datum est responsum, decem legatos
more maiorum senatum missurum ad res Asię disceptandas componendasque:
summam tamen hanc fore, vt eis Taurum montem quę intra regni Antiochi fi-
nes fuissent, Eumeni attribuerentur, præter Lyciam Cariamque, vsq; ad Mę-
andrum amnem, ea ciuitatis Rhodiorum essent. cæterę ciuitates Asię quæ Attali
stipendiariæ fuissent, eædem Eumeni vectigal penderent: quę vectigales Anti-
ochi fuissent, eæ liberæ atq; immunes essent. Decem legatos hos decreuerunt:
Q. Minutium Rufum, L. Furium Purpureonę, Q. Minutium Thermum. Ap. Clau-
dium Neronem, Cn. Cornelium Merulam, M. Iuuium Brutum, L. Aurunculei-
um, L. Aemylium Paulum, P. Cornelium Lentulum, P. AElium Tuberonem. His
quæ præsentis disceptationis essent, libera mandata. De summa rerum senatus
C constituit. Lycaoniam omnem, & Phrygiam vtramque, & Mysiam, regias syl-
uas, & Lydiæ Ioniæque, extra ea oppida quę libera fuissent, quo die cum rege
Antiocho pugnatum est, & nominatim Magnesiam ad Sipylum, & Cariam, quę
Hydrela appellatur, agrumq; Hydreletarum ad Phrygiam vergentem, & ca-
stella vicosque ad Mæandrum amnem, & oppida, nisi quæ libera ante bellum
fuissent: Telmissum item nominatim, & castra Telmissium, præter agrum qui
Ptolemæi Telmissij fuisset: hæc omnia quæ supra scripta sunt, regi Eumeni ius-
sa dari. Rhodijs Lycia data, extra eundem Telmissum, & castra Telmissium &
agrum qui Ptolemæi Telmissij fuisset: hæc & ab Eumene & ab Rhodijs excep-
ta. Ea quoque his pars data Cariæ, quæ propior Rhodum insulam trans Mę-
andrum amnem est: oppida, vici, castella, agri qui ad Pisidiam vergunt: nisi quæ
eorum oppida in libertate fuissent pridie quam cum Antiocho rege in Asia
pugnatú est. Pro his cum gratias egissent Rhodij: de Solis vrbe, quæ in Cilicia
est, egerunt. Argis & illos, sicut sese, oriundos esse. ab ea germanitate fraternam
sibi cum ijs charitatem esse. petere hoc extraordinarium munus, vt eam ciui-
tatem ex seruitute regia eximerent. Vocati sunt regis Antiochi legati, actum-
que cum ijs est: nec quicquam impetratum, testante fœdera Antipatro: ad-
uersus quæ ab Rhodijs non Solos, sed Ciliciam peti, & iuga Tauri transcendi.

Reuocatis

Reuocatis in ſenatum Rhodiis, cum quantopere tenderet legatus regius, exposuissent patres, adiecerunt: ſi vtique eam rem ad ciuitatis ſuæ dignitatem pertinere cenſerent Rhodij, ſenatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorum. Tum vero impenſius quam ante Rhodij gratias egerunt: ceſſuroſque ſe potius arrogantiæ Antipatri, quam cauſam turbandæ pacis præbituros dixerunt. ita nihil de Solis mutatum eſt. Per eos dies, quibus hæc geſta ſunt, legati Maſſilienſium nunciauerunt, L. Bæbium prætorem in prouinciam Hiſpaniam proficiſcentem, ab Liguribus circumuentum, magna parte comitum cæſa, vulneratum ipſum cum paucis ſine lectoribus Maſſiliam perfugiſſe, & intra triduum expiraſſe. Senatus ea re audita decreuit, vti P. Iunius Brutus, qui prætor in Hetruria eſſet, prouincia exercituque tradito vni cui videretur ex legatis, ipſe in vlteriorem Hiſpaniam proficiſceretur: eaque ei prouincia eſſet. Hoc S.C. literæque à Sp. Poſthumio prætore in Hetruriam miſſæ ſunt. profectuſq; in Hiſpaniam eſt P. Iunius prætor, in qua prouincia prius aliquanto quam ſucceſſor veniret, L. AEmylius Paulus, qui poſtea regem Perſea magna gloria vicit, cum priore anno haud proſpere rem geſſiſſet: tumultuario exercitu collecto, ſignis collatis cum Luſitanis pugnauit. fuſi fugatiq; ſunt hoſtes. cæſa decem & octo millia armatorum, tria millia C C C. capti, & caſtra expugnata. Huius victoriæ fama tranquilliores in Hiſpania res fecit. Eodem anno ante diem tertium Calendas Ianuarias Bononiam Latinam coloniam ex S.C. L. Valerius Flaccus, M. Attilius Serranus, L. Valerius Tappo triumuiri deduxerãt, tria millia hominũ ſunt deducta, equitibus ſeptuagena iugera, cæteris colonis quinquagena ſunt data. ager captus de Gallis Boiis fuerat. Galli Tuſcos expulerant. Eodem anno cenſuram multi & clari viri petierunt, quæ res tanquam in ſe parum magni certaminis cauſam haberet: aliam contentionem multo maiorẽ excitauit. petebant T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio, L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, M. Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas AEtoloſq; deuicerat. in hunc maxime, quod multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum obligarat, fauor populi te inclinabat. Id cum ægre paterentur tot nobiles, nonum ſibi hominem tantum præferri: P. Sempronius Gracchus, & C. Sempronius Rutilus tribuni plebis, ei diem dixerunt, quod pecuniæ regiæ prædæq; aliquantũ captę in Antiochi caſtris, neque in triumpho tuliſſet, neque in ærarium detuliſſet. Varia teſtimonia legatorum tribunorumq; militum erant. M. Cato ante alios teſtes conſpiciebatur: cuius authoritatem perpetuo tenore vitæ partam, toga candida eleuabat. is teſtis, quę vaſa aurea atque argentea captis caſtris inter aliam prædam regiam vidiſſet, ea ſe in triumpho negabat vidiſſe. poſtremo in huius maxime inuidiam deſiſtere ſe petitione Glabrio dixit: quando quod taciti indignarentur nobiles homines, id æque nouus competitor inæſtimabili periurio inceſſeret. centum millium multa irrogata erat. bis de ea re certatum eſt. tertio, cum de petitione deſtitiſſet reus: nec populus de multa ſuffragium ferre voluit: & tribuni eo negocio deſtiterunt. Cenſores T. Quintius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati. Per eoſdem dies L. AEmylio Regillo, qui claſſe præfectum Antiochi regis deuicerat, extra vrbem in æde Apollinis cum ſenatus eſſet, auditis rebus geſtis eius, quantis cum claſſibus hoſtium dimicaſſet, quot inde naues demerſiſſet aut cepiſſet, magno conſenſu patrum triumphus nauali eſt decretus. Triumphauit Cal. Februariis. in eo triumpho vndequinquaginta coronæ aureæ translatæ ſunt: pecunia nequaquam tanta pro ſpecie regij triumphi. tetradrachma Attica XXXIIII. mille DCC. ciſtophorum CXXXII. millia CCC. Supplicationes deinde fuerunt ex S.C. quod L. AEmylius Paulus in Hiſpania proſpere rem geſſiſſet. Haud ita multo poſt L. Scipio ad vrbem venit: qui ne cognomine fratri cederet, Aſiaticum ſe appellari voluit. & in ſenatu & in cõcione de rebus ab ſe geſtis diſſenit. Erant qui fama id maius bellũ quam difficultate rei fuiſſe interpretarentur: vno memorabili

A morabili prælio debellatum, gloriamque eius victoriæ defloratam ad Thermopylas esse. Cæterum vere æstimanti, AEtolicum magis ad Thermopylas bellum quam regium fuit. quota enim parte virium suarum ibi dimicauit Antiochus? in Asia totius Asiæ steterunt vires, ab vltimis orientis omniũ gentium contractis auxiliis. Merito ergo & diis immortalibus, quantus maximus poterat, habitus est honos, quod ingentem victoriam facilem etiam fecissent: & imperatori triumphus est decretus. Triumphauit mense intercalario pridie Calen. Martias, qui triumphus spectaculo oculorum maior quam Africani fratris eius fuit: recordatione rerum, & æstimatione periculi certaminisque non magis comparandus, quam si imperatorem imperatori, aut Antiochum ducem Annibali conferres. Tulit in triumpho signa militaria CCXXXIIII. oppidorum simulachra CXXXIIII. eburneos dentes mille CCXXI. aureas coronas CCXXXIIII. argenti pondo CXLVII. millia, & CCCCXX. tetradrachmũm Atticorum CCXXIIII. millia: cistophorum CCCXXXI. millia, & LXX. nummos aureos Philippeos CXL. millia: vasorum argenteorum (omnia cælata erant) mille pondo & CCCCXXIIII. aureorum mille pondo XXIIII. & duces regij præfecti, & purpurati duo & XXX. ante currum ducti. Militibus quiniuicen denarij dati: duplex centurioni, triplex

B equiti, stipendium militare, & frumentum duplex post triumphum datum. prælio in Asia facto duplex dederat. Triumphauit anno fere posteaquam consulatu abiit. Eodem fere tempore & Cn. Manlius Cos. in Asiam, & Q. Fabius Labeo Pr. ad classem venit. cæterum Cos. non deerat cum Gallis belli materia. mare pacatum erat, deuicto Antiocho. cogitanti itaq; Fabio, cui rei potissimũ insisteret, ne ociosam prouinciam habuisse videri posset: optimum visum est in Cretam insulam traiicere. Cydoniatę bellum aduersus Gortynios Gnosiosque gerebant & captiuorum Romanorum atq; Italici generis magnus numerus in seruitute esse per totam insulam dicebatur, Classe ab Epheso profectus, cum primum Cretæ littus attigit, nuncios circa ciuitates misit, vt armis absisterent, captiuosq; in suis quæq; vrbibus agrisque conquisitos reducerent, & legatos mitterent ad se, cum quibus de rebus ad Cretenses pariter Romanosq; pertinentibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenses mouerunt. captiuos, præter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quatuor millia captiuorum, quia belli minas timuerunt, ex tota insula reddita scripsit: eamq; causam Fabio, cum rem nullã aliã gessisset, naualis triumphi impetrandi ab senatu fuisse. A Creta Ephesum Fabius rediit, inde trib. nauib. in Thracię orã missis, ab AEno & Marona præsidia Antiochi deduci iussit, vt in libertate eæ ciuitates essent.

C

DECADIS QVARTÆ LIB. VIII.

EPITOME.

Marcus Fuluius Cos. in Epiro Ambracienses obsessos, per deditionem accepit: Cephaleniam subegit: AEtolis perdomitis pacem dedit, Cn. Manlius Cos. collega eius Gallogræcos, Tolistobogios, Tectosagos, & Thorcmos, qui Brenno duce in Asiam transierant, cum suis citra Taurum montem minime parerent, vicit. Eorum origo, & cum ea loca, quæ tenent, occupauerintque, referuntur. Exemplum quoq; virtutis & pudicitiæ in fœmina traditur. Quæ cum regũ Gallogræcorum vxor fuisset, capta, centurionem, qui ei vim intulerat, occidit. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCLVIII. millia, & CCCXXVIII. cum Ariarathe rege Cappadociæ amicitia iuncta est. Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio fœdus cum Antiocho conscripserat: de Gallogræcis, acta pro se causa in senatu, triumphauit. Scipio Africanus, die ei dicta, vt quidam aiunt, à Q. Petilio AEteo tribuno plebis, vt quidam à Nævio, quod præda ex Antiocho capta ærarium fraudasset: posteaquam is dies venit, euocatus in rostra, hac die, inquit, Quirites Carthaginem

thaginem vici, & prosequente populo, Capitolium ascendit: inde, ne amplius tribuni-
tijs iniurijs vexaretur: in voluntarium exilium Liternum concessit, incertum ibi, an
Romæ defunctus: nam eius monumentum vtrobique fuit. L. Scipio Asiaticus frater A-
fricani, eodem peculatus crimine accusatus, damnatusque, cum in vinculis, & carcere
duceretur: Tib. Sempronius Gracchus tribunus plebis, qui antea Scipionis inimicus erat,
intercessit: & ob id beneficium Africani filiam duxit. Cum prætor quæstores in bona
eius publice possidenda misisset: non modo in ijs nullum vestigium pecuniæ regiæ ap-
paruit: sed nequaquam ante tantum in ærarium redactum, quanta summa erat damna-
tus: collatam à cognatis, & amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit: quæ
necessaria ei erant ad cultum, retenta.

DVM in Asia bellum geritur, ne in AEtolia quidem quietæ res fuerant, principio à gente Athamanum orto. Athamania ea tempestate, pulso Aminandro, sub præfectis Philiphi regio tenebatur præsidio, qui superbo atq; immodico imperio desiderium Animandri fecerant. Exulanti tum Aminandro in AEtolia, literis suorum, indicantium statũ Athamaniæ, spes recuperandi regni facta est, remissiq; nuncij ab eo ad principes Argitheam (id enim caput Athamaniæ erat) si populariũ animos satis perspectos haberet, impetrato ab AEtolis auxilio, in Athamaniam se venturum cum delectis AEtolorum, quod consilium esset gentis, & Nicandro pr. Quos vbi ad omnia paratos esse vidit, certiores subindo facit, quo die cum exercitu Athamaniam ingressurus esset. Quatuor primo fuere coniurati aduersus Macedonum præsidium, hi senos sibi adiutores ad rem gerendam assumpserunt. deinde paucitate parum freti, quæ celandæ rei quam agendæ aptior erat, parem priori numerum adiecerunt. ita duo & L. facti, quadrifariam se diuiserunt. pars vna Heracleam, altera Tetraphiliam petit, vbi custodia regiæ pecuniæ esse solita erat: tertia Theudoriam, quarta Argitheam. Ita inter omnes conuenit, vt primo quieti, velut ad priuatam rem agendam venissent, in foro obseruarentur: die certa multitudinem omnẽ conuocarent ad præsidia Macedonum arcibus expellenda. Vbi ea dies aduenit, & Aminander cum mille AEtolis in finibus erat: ex cõposito quatuor simul locis præsidia Macedonum expulsa, literæque in alias vrbes passim dimissæ, vt vindicarent sese ab impotenti dominatione Philippi, & restituerent in patrium ac legitimum regnum. Vndiq; Macedones expelluntur. Theium oppidum, literis à Zenone præfecto præsidij interceptis, & arce ab regiis occupata, paucos dies obsidentib. restitit: deinde id quoq; traditum Aminandro est, & omnis Athamania in potestate erat, præter Athenæum castellum, finibus Macedoniæ subiectum. Philippus audita defectione Athamaniæ, cum sex millib. armatorum profectus, ingenti celeritate Gomphos peruenit. ibi relicta maiore parte exercitus (neq; enim ad tanta itinera suffecissent) cum duobus millib. Athenæum, quod vnum à præsidio suo retentũ fuerat, peruenit. inde proximis tentatis, cum facile animaduertisset cætera hostilia esse, Gomphos regressus, omnib. copiis simul in Athamaniam rediit. Zenonẽ inde cum mille peditibus præmissum Ethopiam occupare iubet, opportune Argitheæ imminentem: quam vbi teneri à suis locum vidit, ipse circa templum Ioui sacrum posuit castra. Ibi vnum diem fœda tempestate retentus, postero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo apparuere Athamanes, in tumulos imminenteis viæ discurrẽtes, ad quorum conspectum constitere prima signa, totoq; agmine pauor & trepidatio erat: & pro se quisque, quidnam futurum esse, cogitare, si in valles subiectas rupibus agmen foret demissum. Hæc tumultuatio regem cupientem, si se sequerentur rapim euadere angustias, reuocare primos, & eadem qua venerat via referre coegit signa. Athamanes primo ex interuallo quieti sequebantur. postea quam AEtoli sese coniunxerunt, hos, vt ab tergo agmini instarent reliquerunt: ipsi à lateribus se circunfuderunt. quidam per notos calles breuiore via prægressi, transitus

A tus insedere: tantumq; tumultus Macedonibus est iniectum: vt fugæ magis effusæ, quam itineris ordinati modo, multis armis virisq; relictis, flumen trajecerint. Hic finis sequendi fuit. inde tuto Macedones Gomphos, & à Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamanes AEtoliq; Ethopiam ad Zenonem ac mille Macedonas opprimendos vndique concurrerunt. Macedones parum loco freti, ab Ethopia in altiorem diruptioremq; vndiq; tumulum concessere, quo pluribus locis aditu inuento, expulere eos Athamanes: dispersosq;, & per inuias atq; ignotas rupes iter fugæ non expedientes: partim ceperunt, partim interfecerunt. multi pauore in derupta præcipitati, præpauci cum Zenone ad regem euaserunt. postera die per inducias sepeliendi cæsos potestas facta est. Animander recuperato regno legatos & Romã ad senatum, & ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnũ cum Antiocho prælium morantes, misit. Pacé petebat, excusabatq; sese, quod per AEtolos recuperasset paternum regnum. Philippum incusabat. AEtoli ex Athamania in Amphilochos profecti sunt, & maioris partis voluntate in ius ditionemq; totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta (nam fuerat quondam AEtolorum) eadé spe in Aperantiam trãscenderunt: ea quoq; magna ex parte sine certamine in deditionem venit. Dolopes nunquam AEtolorum fuerant. Philippi erant hi primum ad arma cõcur-

B rerunt: cæterum posteaquam Amphilochos cum AEtolis esse, fugamq; ex Athamania Philippi, & cędé præsidij eius accepere, & ipsi à Philippo ad AEtolos deficiunt. Quibus circuniectis gentib. iam vndiq; se à Macedonibus tutos credentib. esse AEtolis, fama affertur Antiochũ in Asia victum ab Romanis. nec ita multo post legati ab Roma rediere sine spe pacis: Fuluiumq; Cõsulem nuntiantes iam cũ exercitu traiecisse. His territi, prius ab Rhodo & Athenis legationibus excitis, vt per authoritatẽ ciuitatum earũ suę preces nuper repudiatę, faciliorem aditum ad senatum haberent: principes gentis ad tentandum vltimam spem Romã misere: nihilne bellũ haberent, priusquã pene in conspectu hostis erat, præmeditati. Iam M. Fuluius Apolloniã exercitu traiecto cum Epirotarũ principib. consultabat, vnde bellũ inciperet. Epirotis Ambraciã placebat aggredi, quę tum contribuerat se AEtolis. siue ad tuendã eam venirent AEtoli, apertos circa campos ad dimicandũ esse: siue detrectarent certamẽ, oppugnationẽ fore haud difficilem. nam & copiam in propinquo materię ad aggeres excitandos & cętera opera esse: & Arethontẽ nauigabilem amnem opportunũ ad cõportanda quę vsui sint, pręter ipsa mœnia fuere, & æstatẽ aptam rei gerendę adesse. His periuaserunt, vt per Epirũ duceret. Consuli ad Ambraciam aduenienti magni operis oppugnatio visa est. Ambracia tumulo aspero subiec-

C ta est. Perranthẽ incolę vocant: vrbs qua murus vergit in campos & flumẽ, occidentẽ: arx quę posita in tumulo est orientẽ spectat: amnis Arethon ex Acarnania fluens cadit in sinũ maris, ab nomine propinquę vrbis Ambraciũ appellatum: præterquã quod hinc amnis munit, hinc tumuli muro quoq; firmo septa erat, patente in circuitu paulo amplius tria millia passuũ. Fuluius bina à campo castra modico inter se distantia interuallo, vnũ castellum loco edito contra arcem obiecit: ea omnia vallo ac fossa ita iungere parat, ne exitus inclusus ab vrbe, neve aditus foris ad auxilia intromittenda esset. Ad famã oppugnationis Ambracię Stratũ iam edicto Nicandri Pr. cõuenerant AEtoli, inde primo copiis omnib. ad prohibendam obsidionẽ venire in animo fuerat: deinde posteaquã vrbẽ iam magna ex parte operib. septam viderunt, Epirotarũ trans flumen loco plano castra posita esse, diuidere copias placuit. cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum cõmissa inter se munimenta vrbẽ intrauit. Nicandro cum cætera manu primo Epirotarum castra nocte aggredi consilium fuerat, haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intereat. deinde periculosum inceptum ratus, ne qua sentirent Romani, & regressus inde in tutum non esset, deterritus ab hoc consilio ad depopulandam Acarnaniam iter conuertit. Cos. iam munimentis, quibus sepienda vrbs erat, iam operibus

quæ

quæ admouere muris parabat, perfectis, quinque simul locis mœnia est aggressus: tria paribus interuallis faciliore aditu à campo aduersus Pyrrheum quod vocant, admouit: vnum è regione Aesculapij, vnum aduersus arcem: arietibus muros quatiebat, asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primo & ad speciem, & ad ictus mœnium cum terribili sonitu editus pauor ac trepidatio cepit. deinde vt præter spem stare muros viderunt: collectis rursus animis, in arietes tollenonibus libramenta plumbi aut saxorum, stipitesve robustos incutiebant, falces anchoris ferreis iniectis in interiorem partem muri trahentes asserem perfringebant: ad hoc eruptionibus & nocturnis in custodias operum, & diurnis in stationes, vltro terrorem inferebant. In hoc statu res ad Ambraciam cum essent, iam AEtoli à populatione Acarnaniæ, Stratum redierant: inde Nicander prætor spem nactus soluendæ incepto forti obsidionis, Nicodamum quendam cum Aetolis quingentis Ambraciam intromittit. noctem certâ tempusq; etiam noctis constituit, quo & illi ab vrbe opera hostium, quæ aduersus Pyrrheū erant, aggrederentur, & ipse ad castra Romana terrorem faceret: posse ratus ancipiti tumultu, & nocte augente pauorem, memorabilem rem geri. Et Nicodamus intempesta nocte, cum alias custodias fefellisset, per alias impetu constanti erupisset, superato brachio in vrbem penetrat: animiq; aliquantum ad omnia audenda, & spei obsessis adiecit: & simul constituta nox venit, ex cō posito repente opera est aggressus. Id incœptum conatu quam effectu grauius fuit, quia nulla ab exteriore parte vis admota est, seu metu deterrito prætore Aetolorum, seu quia potius visum est Amphilochis opem ferre nuper receptis: quos Perseus Philippi filius missus ad Dolopiam Amphilochosq; recipiendos, summa vi oppugnabat. Tribus locis, sicut ante dictum est, ad Pyrrhæum opera Romana erant: quæ omnia simul, sed nec apparatu, nec vi simili Aetoli aggressi sunt. alij cum ardentibus facibus, alij stuppam picemq; & malleolos ferentes, tota collucente flāmis acie, aduenere: multos primo impetu custodes oppresserunt. deinde posteaquam clamor tumultusque in castra est perlatus, datumque à Cos. signum, arma capiunt, & omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. vno in loco ferro igniq; gesta res est à duobus irrito incœpto, cum tentassent magis quam inissent certamen, AEtoli abscesserunt. atrox pugna in vno inclinauerat locum. ibi diuersis partibus duo duces Eupolemus & Nicodamus pugnantes hortabantur, & prope certa fouebāt spe: iam Nicandrū ex composito affore, & terga hostium inuasurum. Hæc res aliquandiu animos pugnantiū sustinuit. cæterum posteaquam nullum ex composito signum à suis accipiebant, & crescere numerum hostium cernebant, destituti segnius instare: postremo re omissa, iam vix tuto receptu, fugientes in vrbem compelluntur, parte operum incensa, & pluribus aliquanto, quam ipsi ceciderant, interfectis. quod si ex composito acta res fuisset, haud dubium erat expugnari vna vtique parte opera cum magna cede hostium potuisse. Ambracienses, quiq; intus erant Aetoli, non ab eius solum noctis incœpto recessere, sed in reliquum quoque tempus, velut proditi à suis, segniores ad pericula erant. iam nemo eruptionibus, vt ante, in stationes hostium, sed dispositi per muros & turres ex tuto pugnabant. Perseus vbi adesse AEtolos audiuit, omissa obsidione vrbis quam oppugnabat, depopulatus tantum agros, Amphilochia excessit, atque in Macedoniam rediit. Et AEtolos inde auocauit populatio maritimæ oræ. Pleuratus Illyriorum rex cum L. X. lembis Corinthum sinum inuectus, adiunctis Achæorum quæ parata erant nauibus, maritima AEtoliæ vastabat. aduersus quos mille AEtoli missi, quacunque se classis circumegerat, per littorum anfractus breuioribus semitis occurrebant. Et Romani ad Ambraciam pluribus locis quatiendo arietibus muros, aliquantum vrbis nudauerant: nec tamen penetrare in vrbem poterant. nam & pari celeritate nouus pro diruto murus obijcebatur, & armatorum nis superstantes instar munimenti erant: itaque cum aperta vi parū procederet Cos. res, cuniculum occultum, vineis ante contecto loco, agere instituit, & aliquandiu,

A quandiu, cum dies noctesque in opere essent, non solum sub terra fodientes, sed egerentes etiam humum, fefellere hostem. cumulus repente terræ eminens, index operis oppidanis fuit. pauidique ne iam subrutis muris facta in vrbem via esset, fossam intra murum è regione eius operis, quod vineis contectum erat, ducere instituunt, cuius vbi ad tantam altitudinem, quantę esse solum infimum cuniculi poterat, peruenerunt: silentio facto pluribus locis aure admota sonitum fodientium captabant. quem vbi acceperunt, aperiunt rectam in cuniculum viam. nec fuit magni operis. momento enim ad inane, suspenso fulturis ab hostibus muro, peruenerunt. ibi commissis operibus, cum è fossa in cuniculum pateret iter, primo ipsis ferramentis quibus in opere vsi erant: dein celeriter armati etiam subeuntes occultam sub terrâ ediderunt pugnam. segnior deinde ea facta est, intersepientibus cuniculum, vbi vellent, nunc cilicijs prętentis, nunc foribus raptim obiectis. Noua etiam haud magni operis aduersus eos qui in cuniculo erant, excogitata res est. dolium à fundo pertusum qua fistula modica inseri posset, & fistulam ferream, operculumque dolij ferreum, & ipsum pluribus locis perforatum fecerunt. hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum verso posuerunt: per operculi foramina prelongæ hastę quas sarissas vocant, ad summouendos hostes eminebant. scintillam leuem B ignis inditam plumæ, folle fabrili ad caput fistulæ impositio, stando accenderunt. inde non solum magna vis fumi, sed acrior etiam fœdo quodam nidore ex adusta pluma, cum totum cuniculum compleuisset, vix durare quisquam intus poterat. Cum in hoc statu res ad Ambraciam esset, legati ab Aetolis Phaneas & Damoteles cum liberis mandatis decreto gentis ad Cos. venerunt. nam Pr. eorum cum alia parte Ambraciam oppugnari cerneret, alia infestam oram nauibus hostium esse, alia Amphilochos Dolopiamq; a Macedonibus vastari, nec AEtolos simul ad tria diuersa bella occurrantes sufficere: conuocato concilio AEtolos principes, quid agendum esset, cõsuluit. Omnium eo sententiæ decurrerunt, vt pax, si posset, æquis, si minus, tolerandis conditionibus peteretur. Antiochi fiducia bellum susceptum. Antiocho terra mariq; superato, & prope extra orbem terræ vltra iuga Tauri exacto, quam spem esse sustinendi belli Phaneas & Damoteles, quod è re AEtolorum, vt in tali casu fideque sua esse censerent, agerent. quod enim sibi consilium, aut cuius rei electionem à fortuna relictam? Cum his mandatis legati missi orare Cos. vt parceret vrbi, misereturque gentis quondam sociæ, nolle dicere iniurijs, miserijs certe coactæ insanire. non plus mali meritos AEtolos Antiochi bello, quam boni ante, cum aduersus Philippum bellacum sit, fecisse. nec tum large gratiam relatâ sibi, nec nunc immodice pœnam iniungi debere. Ad ea C O S. respondit: Magis sæpe, quam vere vnquam Aetolos pacem petere. imitarentur Antiochum in petenda pace, quem in bellum traxissent, non paucis vrbibus eum, de quarũ libertate certatum sit, sed omni Asia cis Taurum montẽ, opimo regno excessisse. Aetolos nisi inermes de pace agentes non auditurum se. arma illis prius, equosq; omnes tradendos esse, deinde mille talentum argenti P.R. dandum, cuius summæ dimidium præsens numeretur, si pacẽ habere vellent. ad ea adiecturum etiam in fœdus esse, vt eosdem quos P.R. amicos atq; hostes haberent. Aduersus quę legati, & quia grauia erant, & quia suorum animos indomitos ac immutabiles nouerant, nullo reddito responso domũ regressi sunt, vt etiam atq; etiam quid agendum esset, re integra prętorẽ & principes cõsulerent. Clamore & iurgio excepti, quod diu rem trahetent. qualemcunq; pacem referri iussi, cum redirent Ambraciam Acarnanum insidijs prope viam positis, quibuscum bellũ erat, circunuenti, Tyrrheum custodiendi deducuntur. Hęc mora iniecta est paci. Cum iam Atheniensium Rhodiorumq; legati qui ad deprecandum pro his venerant, apud C O S. essent: Aminander quoq; Athamanum rex fide accepta venerat in castra Romana, magis pro Ambracia, vbi maiorẽ partem temporis exulauerat, quam pro Aetolis solicitus. per hos certior factus C O S. de casu legatorum, adduci eos à

Tyrrheo iussit. quorum post aduentum agi cœptum est de pace. Aminandro quod sui maxime operis erat, impigre agebat, vt Ambracienses compelleret ad deditionem.id cum per colloquia principum succedens muris parum proficeret: Postremo Cos. permissu ingressus vrbem,partim consilio, partim precibus euicit,vt permitterent se Romanis.Et Aetolos C.Valerius Laeuini filius,qui cum ea gente primum amicitiam pepigerat, consulis frater, matre genitus eadem,egregie adiuuit.Ambracienses prius pacti, vt AEtolorum auxiliares sine fraude emitterent, aperuerunt portas. dein vt quingenta Euboica darent talenta,ex quibus C C.præsentia,C C C.per annos sex pensionib.æquis,captiuos perfugasque redderent Romanis. vrbem ne quam formulæ sui iuris facerent, quæ post id tempus quo T.Quintius traiecisset in Græciam,aut vi capta ab Romanis esset, aut voluntate in amicitiã venisset.Cephalenia insula vt extra id fœderis esset.Hæc quanquam spe ipsorum aliquanto leuiora erant:petentibus AEtolis vt ad concilium referrent, permissum est. Parua disceptatio de vrbibus tenuit.quæ cum sui iuris aliquando fuissent,auelli velut a corpore suo egre patiebantur ad vnum tamen omnes accipi pacem iusserunt.Ambracienses coronam auream Cos. centum & quinquaginta pondo dederũt.signa ænea marmoreaque,& tabulæ pictæ,quibus ornatior Ambracia,quia regia ibi Pyrrhi fuerat,quam cæteræ regionis eius vrbes erant,ablata omnia auectaque.nihil preterea tactum,violatumve. Profectus ab Ambracia Cos.in mediterranea AEtoliæ, ad Argos Amphilochum (X X I I.millia ab Ambracia abest) castra posuit. eo tandem legati Aetoli mirante Cos.quod moraretur,venerunt. Inde postea quam approbasse pacem concilium Aetolorum accepit, iussis proficisci Romam ad senatũ,permissoque, vt & Athenienses & Rhodij deprecatores irent, daro qui simul cum ijs proficisceretur, C. Valerio fratre;ipse in Cephaleniam traiecit.Præoccupatas aures animosq; principum Romæ criminibus Philippi inuenerunt,qui per legatos,per literas,Dolopas Amphilochosq; & Athamaniam ereptas sibi querens, præsidiaq; sua, postremo etiam filium Persea ex Amphilochis pulsum, auerterat senatum ab audiendis precibus eorum.Rhodij tamen & Athenienses cum silentio auditi sunt.Athenienſis legatus Leõ Iceſiæ filius,eloquentia etiam dicitur mouisse. qui vulgata similitudine,mari tranquillo, quod ventis concitaretur,æquiparando multitudinem Aetolorum, vius,cum in fide Romanæ societatis mansissent,insita gentis tranquillitate quiesse eos ambat.posteaquam flare ab Asia thoas & Dicæarchus,ab Europa Menetas & Democritus cœpissent: tum illam tempestatẽ coortam, quæ ad Antiochum eos, secuti in scopulum,totulisset. Diu iactati Aetoli,tandem vt conditiones pacis conuenirent,effecerunt.fuerunt autem hæ:Imperium maiestatemq; P.R.gens Aetolorum conseruato sine dolo malo. ne quem exercitum qui aduersus socios amicosq; eorum ducetur,per fines suos transire finito, neve vlla ope iuuato. hostes eosdem habeto, quos P.R. armaq; in eos ferto,bellumq; pariter gerito. perfugas, fugitiuos captiuosq; reddito Romanis socijsque, præterquam si qui capti cum domos rediissent,iterum capti sunt:aut si qui eo tempore ex ijs capti sunt,qui tum hostes erãt Romanis,cum inter præsidia Romana Aetoli essent. aliorum qui comparebunt,intra dies centum Corcyrãorum magistratibus sine dolo malo tradantur: qui non comparebunt,quando quisque eorum primum inuentus fuerit,reddatur.obsides X L.arbitratu Cos.Romanis dato: ne minores X I I.annorum,neu maiores X L.obsides ne esto prætor, præfectus equitum, scriba publicus,neu quis qui ante obses fuerit apud Romanos. Cephalenis extra pacis leges esto. De pecuniæ summa quã penderent,pensionibusq; eius nihil ex eo quod cum Cos.conuenerat,mutatum.pro argento si aurum dare mallent,darent,conuenit: dum pro argenteis decem aureus vnus valeret.Quæ vrbes, qui agri, qui homines AEtolorum iuris aliquando fuerunt, qui eorum T. Quintio,Cn.Domitio Coss.postue eos Coss. aut armis subacti, aut voluntate in ditionem P.R.venerunt,ne quem eorum Aetoli recepisse velint.Aeniada cum

vrbe

A vrbe agrisque Acarnanum sunto. His legibus foedus factum cum Aetolis est. Eadem non aestate solum, sed eisdem prope diebus quibus haec à M. Fulvio Cos. in Aetolia gesta sunt: Cos. alter Cn. Manlius in Gallogræcia bellum gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum Cos. venit, acceptisque copijs à L. Scipione & exercitu lustrato, concionem apud milites habuit. qua collaudata virtute eorum, quod cum Antiocho vno prælio debellassent: adhortatus eos ad nouum cum Gallis suscipiendum bellum, qui & auxilijs Antiochum iuuissent, & adeo indomita haberent ingenia, vt ne quicquam Antiochus emotus vltra iuga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum: de se quoq; pauca, nec falsa, nec immodica adiecit. Læti milites cum frequenti assensu Cos. audiuerunt, partim virium Antiochi fuisse Gallos credentes, rege superato nullum momentum in solis per se Gallorum copijs fore. Bumepem haud in tempore abesse (Tomæ tunc erat) credere Cos. ignarum locorum hominumque, & cuius interesset frangi Gallorum opes. Attalum igitur fratrem accersit à Pergamo, hortatusque ad capessendum secum bellum, pollicentem suam suorumq; operam, domum ad comparandum copias dimittit. Paucos post dies profecto ab Epheso Cos. ad Magnesiam occurrit Attalus cum mille peditibus: equitibus C C. Athenæo fratre iusso cum cæteris copijs subsequi: com-
B mendata ijs custodia Pergami, quos fratri regnoq; fidos credebat. Cos. collaudato iuuene, cum omnibus copijs ad Mæandrum progressus, castra posuit: quia vado superari amnis non poterat: & contrahendæ naues erant ad exercitum traijciendum. Transgressi Mæandrũ ad Hieron comen peruenerunt. Fanum ibi angustum Apollinis, & oraculum sortes versibus haud incõditis dare vates dicuntur. hinc alteris castris ad Harpasum flumen ventũ est. quo legati ab Alabãdis venerũt, vt castellũ quod ab ipsis nuper desciuisset, aut authoritate aut armis cogeret iura antiqua pati. Eodem & Athenæus Eumenis & Attali frater cum Cretensi Leuso, & Corrago Macedone venit. mille pedites missarum gentium, & trecentos equites secum adduxerunt. Consul tribuno militum misso cum modica manu, castellum vi receptum Alabandensibus reddit. ipse nihil via digressus, ad Antiochiam super Mæandrum amnem posuit castra. Huius amnis fontes Celenis oriuntur. Celenæ vrbs caput quondam Phrygiæ fuit. migratum inde haud procul veteribus Celenis: nouæq; vrbi Apameæ nomen inditum ab Apamea sorore Seleuci regis. Et Marsyas amnis haud procul à Mæandri fontibus orieus, in Mæandrum cadit. famaq; ita tenet, Celenis Marsyam cum Apolline tibiarum cantu certasse. Mæander ex arce summa Celenarum ortus, media vrbe decurrens per Caras primum, deinde Ionas, in sinum maris effluit, qui
C inter Prienem & Miletum est. Ad Antiochiam in castra consulis Seleucus Antiochi filius ex fœdere icto cum Scipione ad frumentum exercitu dandum venit. parua disceptatio de Attali auxiliaribus orta est, quod Romano tantum militi pactum Antiochum vt daretur frumentum, Seleucus dicebat. discussa ea quoq; est constantia consulis, qui misso tribuno edixit, ne Romani milites acciperent, priusquam Attali auxilia accepissent. Inde ad Gordiutichos (quod vocant) processum est. ex eo loco ad Tabas tertijs castris peruentum. In finibus Pisidarum posita est vrbs in ea parte quæ vergit ad Pamphylium mare. integris viribus regionis eius feroces ad bellandum habebant vitos. Tum quoq; equites, in agmen Romanum eruptione facta, haud modice primo impetu turbauere. deinde vt apparuit nec numero se nec virtute pares esse, in vrbem compulsi, veniam erroris petebant, dedere vrbem parati. V. & X X. talenta argenti, & X. millia medimnum tritici imperata. ita in deditionem accepti. Tertio inde die ad Chaum amnem peruentum. inde profecti Erizam vrbem primo impetu ceperunt. Ad Thabusion castellum imminens flumini Indo ventum est, cui fecerat nomẽ Indas ab Elephanto deiectus. Haud procul á Cibyra aberant, nec legatio vlla à Moagete tyranno ciuitatis eius, homine ad omnia iusto atq; importuno, veniebat. ad tẽrandũ eius animũ C. Heluiũ cũ quatuor millibus pedi-

& quingentis equitibus consul præmittit. Huic agmini iam finem ingredienti legati occurrerunt, nunciantes paratum esse tyrannum imperata facere, orabant, vt pacatus fines iniret, cohiberetque à populatione agri militem. Et ei coronam auream XV. talenta afferebant. Heluios integros à populatione agros seruaturum pollicitus, ire ad consulem legatos iussit. quibus eadem referentibus consul: Neq; Romani, inquit, bonæ voluntatis vllum signum ergo nos tyranni habemus, & ipsum talem esse inter omnes constat, vt de pernacius magis quam de amicitia nobis cogitandum sit. Perturbati hac voce legati, nihil aliud petere, quam vt coronam acciperet: veniendique ad eum potestatem tyranno, & copiam loquendi ac purgandi se faceret. Permissu consulis postero die in castra tyrannus venit, vestitus comitatusque vix ad priuati modi ornatum locupletis habitu. & oratio fuit summissa & infracta, extenuantis opes suas, verbisque suæ ditionis egestatem querentis. Erant autem sub eo præter Cibyram, Syleum, & quæ Alimne appellatur. ex his, vt se suosque spoliaret, V. & XX. talenta se confecturum, prope vt diffidens pollicebatur: Enimuero, inquit consul, ferri iam ludificatio ista non potest, parum est non erubuisse absentem, cum per legatos frustrareris nos, nisi præsens quoq; in eadem Impudentia persistas. V. & XX. talenta tyrannidem tuam exhaurient? quingenta ergo talenta nisi triduo numeras, populationem in agris, obsidionem in vrbe expecta. Hac denunciatione conterritus, perstare tamen in pertinaci simulatione inopiæ, & paulatim illiberali adiectione, nunc per cauillationem, nunc precibus & simulatis lachrymis, ad centum talenta est perductus. adiecta X. millia medimnum frumenti. Hæc omnia intra sex dies exacta. A Cibyra per agros Sidensium exercitus ductus, transgressusque Caularem amnem, posuit castra. postero die est præter Caralit in paludem agmen ductum. ad Mæandrum manserunt. inde progredientibus ad Lagon proximam vrbem, metu incolæ fugerunt. vacuum hominibus, & refertum rerum omnium copia oppidum diripuerunt. inde ad Lyci fluminis fontem, postero die ad Cobulatum amnem progressi. Termessenses eo tempore Hyriensium arcem vbe capta oppugnabant: inclusi, cum alia spes auxilij nulla esset, legatos ad consulem orantes opem miserunt. cum coniugibus ac liberis in arce inclusos se mortem indies aut ferro aut fame paenedam expectare. Volenti consuli causa in Pamphyliam diuertendi oblata est, aduenientes obsidione Hyriensis eximit. Termesso pacem dedit, quinquaginta talentis argenti acceptis. item Aspendiis cæterisque Pamphyliæ populis. Ex Pamphylia rediens ad flumen Taurum primo die, postero ad Xylinen (quam vocant) comen posuit castra. profectus inde continentibus itineribus ad Cormasam vrbem peruenit. Data proxima vrbs erat: eam metu incolarum deserta, plenam omnium rerum copia inuenit. Progredienti præter paludes legati ab Lysinia dedentes ciuitatem venerunt. Inde in agrum Sagalassenū, vberem fertilemque omni genere frugum, ventum est. Colunt Pisidæ, longe optimi bello regionis eius. cum ea res animos facit, tum agri fœcunditas & multitudo hominum, & situs inter paucas munitæ vrbis. Consul, quia nulla legatio ad fines præsto fuerat, prædatum in agros misit. tum demum fracta pertinacia est, vt referri agique res suas viderunt. legatis missis, pacti quinquaginta talentis, & XX. millibus medimnum tritici, & XX. hordei, pacem impetrauerit. Progressus inde ad Obrimæ fontes, ad vicum quem Aporidos comen vocant, posuit castra. Eo Seleucus ab Apamea postero die venit. Aegros inde & inutilia impedimenta cum Apameam dimisisset, ducibus itinerum à Seleuco acceptis, profectus eo die in Metropolitanum campum, postero die Dinias Phrygiæ processit. inde Sinnada venit, metu omnibus circa oppidis desertis. quorum iam præda graue agmen trahens, vix quinq; millium die toto itinere perfecto, ad Beudos, quod vetus appellant, peruenit. ad Anaburum inde, & altero die ad Mæandri fontes, tertio ad Abassum posuit castra. ibi plures dies statiua habuit: quia peruentum erat ad Tolistobogiorum fines. Galli, magna homi-

A hominum vis, seu inopia agri, seu prædæ spe, nullam gentem per quas iturus esset, parem armis rati, Brenno duce in Dardanos perueherunt. ibi seditio orta, & ad XX. millia hominum cum Lomnorio ac Lutario regulis, secessione facta à Brenno, in Thraciam iter auerterunt. vbi cum resistentibus pugnando, pacem perennibus stipendium imponendo, Byzantium cum peruenissent, aliquandiu oram Propontidis vestigalem habendo regionis eius vrbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Asiam transeundi, audientes ex propinquo quanta vbertas terræ eius esset, cepit. & Lysimachia fraude capta, Cherroneseoq; omni armis possessa, ad Hellespontum descenderunt. ibi vero exiguo diuisi freto cernentibus Asiam, multo magis animi ad transeundum accensi. nunciosque ad Antipatrum præfectum eius oræ de transitu mittebant. quæ res eundo citius spe ipsorum traheretur, alia rursus noua inter regulos orta seditio est. Lomnorius retro, vnde venerat, cum maiore parte hominum repetit Byzantium. Lutarius Macedonibus per speciem legationis ab Antipatro ad speculandum missis, duas tectas naues, & tres lembos adimit, his aliisque ab eos diæ noctesque transuehendo, intra paucos dies omnes copias traiecit. Haud ita multo post Lomnorius, adiuuante Nicomede Bithyniæ rege, à Byzantio transmisit. eosque deinde in vnum ruri[illegible] Galli, & auxilia Nicomedi data, aduersus Zyboam partem tenentem Bithyniæ gerenti bellum. atque eorum maxime opera deuictus Zybœa est, Bithyniaque omnis in ditionem Nicomedis redacta. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt, non plus ex XX. millibus hominum quam decem armata erant. tamen tantum terroris omnibus quæ cis Taurum incolunt gentibus iniecerunt, vt quas adissent, qualesque non adissent, paucæ vltra propinquæ imperio parerent. Postremo cum tres essent gentes, Tolistobogii, Trocmi, Tectosagi: ibi tres partes quæ cuique populorum finium vectigalis Asiæ esset, diuiserunt. Trocmis Hellespontii oræ data, Tolistobogij Aeolida atque Ioniam, Tectosagi mediterranea Asiæ sortiti sunt, & stipendium tota eis Taurum Asia exigebant. sedem autem ipsi sibi circa Halyn flumen cepere, tantusque terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna sobolis aucta, vt Syriæ quoq; ad postremum reges stipendium dare non abnuerent. Primus Asiam incolentium omnium Attalus, pater regis Eumenis, audacius inceptis præter omnium opinionem non affuit fortuna: & signis collatis superior fuit. non tamen ita infregit animos eorum, vt absisterent imperio. Eisdem opes vires ad bellum Antiochi cum Romanis manserunt. tum quoq; pulso Antiocho, magnam spem habuerunt, quia procul mari incolerent, Romanum exercitum ad se non peruenturum. Cum hoc hoste nam terribili omnibus regionis eius quia bellum gerendum erat, pro concione milites maxime in hunc modum alloquitur est consul: Non me præterit, milites, omnium quæ Asiam colunt gentium, « Gallos famæ belli præstare, inter mitissimum genus hominum ferox natio per « augusta bello prope orbem terrarum, sedem cepit, procera corpora, promissa « & rutilata coma, vasta scuta, prælongi gladij: ad hoc cantu incentum pralium, & vlulatus, & tripudia. N quastionum seuta in patrium quendam morem « horrendus animorum crepitus: omnia de industria composita ad terrorem. « Sed hæc quibus insolita atque inusitata sunt, Græci & Phryges & Cares timeant: Romanis Gallici tumultus, auditis etiam vanitates noxæ sunt. Semel primo congressis ad Alliam eos ollis fuderunt maiores nostri ex eo tempore per « ducentos iam annos pecorum in modum consternatos cædunt fugantque, & « plures prope de Gallis triumphi, quam de toto orbe terrarum acti sunt. Iam v- « lo hoc cognitum est, si primum impetum, quem feruido ingenio & cæca ira effundunt, sustinueris: fluunt sudore & lassitudine membra, labant arma: mollia corpora, molles, vbi ira consedit, animos, sol, pulvis, sitis, vt ferrum non admoueas, prosternunt. Non legionibus legiones eorum solum experti sumus, « sed vir vnus cum viro congrediendo, T. Manlius, M. Valerius, quantum « Gallicam rabiem vincat et Romana virtus, docuerunt. iam M. Manlius vnus « agmine

agmine scandentes in Capitolium Gallos detrasit, & illis maioribus nostris cum haud dubijs Gallis in terra sua genitis res erat. hi iam degeneres sunt, & Gallograci vere, quod appellantur. sicut in frugibus pecudibusque, non tantum semina ad seruandam indolem valent, quantum terræ proprietas, cœlique sub quo aluntur, mutat. Mercedones, qui Alexandriam in Ægypto, qui Seleuciam ac Babylonium, quique alias sparsas per orbem terrarum colonias habent, in Syros, Parthos, Ægyptios degenerarunt. Massilia inter Gallos sita vix aliquantum ab accolis animorum Tarentinis quid ex Spartana dura illa & horrida disciplina manserit? Generosius in sua quicquid sede gignitur, insitum alienæ terræ in id quo alitur, natura vertente se degenerat. Phrygas igitur Gallicis obarmatos armis, sicut in acie Antiochi exercitibus, victos victores cædimus. Magis id vereor, ne parum inde gloriæ, quam ne nimium belli sit. Attalus ea re sæpe fidit fugamque. Nolite existimare, belua tantum recens capta, vincta illam sylvestrem primo seruare; deinde cum diu manibus humanis tractata, mitescere: ita hominum feritate mulcenda non eandem naturæ vim esse. Eosdemne hos creditis esse, qui patres eorum auique fuerunt exteros inopia agrorum profecti domo per asperrimam Illyriorum, Pœoniam inde & Thraciam pugnando cum ferocissimis gentibus tot ensibus has terras cepernt? durum eo ex omnibus asperatosque accepit terra, quæ copia rerum omnium fœcunda, uberrimo agro, mitissimo cœlo, clementibus accolarum ingeniis, omnia dulcia mira veneratæ, mansuefacta est feritas. Vobis mehercule Manlius vincendi hanc fugiendæ quam primum amœnitatis est Asiæ, tantum hæc peregrinæ voluptates ad extinguendum vigorem animorum possunt, tantum contagio disciplinæ morisque accolarum valet. Hoc sanè felicitas evenit, quod sex vix adustus vos nequaquam ita famam apud Græcos patrem illi antiquæ tinent, cum qua venerunt, belliquæ gloriam victores eandem in terra hostium, quam si seruantes antiquum speciem animorum Gallos vicissetis. Concione dimissa, missique ad Epossognatum legati, qui regis ex regulis & primis amicitiam mandarent, & negarent Antiochum adversus Romanos auxilia castra mouisse, primo die ad Alabandrum fluvium, postero ad vicum quem vocant Tyscon, ventum. Eo legati Quo tandem sum cum tot testibus amicitiam secutus CC. talenta ijs sunt imperata: precantibusque vt domum renunciarent res, pestas facta. Ducere inde exercitum consul ad Plitendum, deinde ad Alysum castra posuit. Eo missi ad Epossognatum, redierunt, & legati compositurum regulos ne Tectosagis bellum inferrent: ab ipsum in eam gentem iturum. Epossognatum persuasurumque vt imperata faciant. Data venia regulo deinde exercitus per Asyloi (quam vocant) terram cepit. Abere nocten hanc ligni modo quicquam, sed ne spinas quidem, aut vllum aliud alimentum ignis: imo bubulo pro lignis vsuntur. Ad Cubalum Gallograciæ castellum castra habentibus Romanis apparuere, cum magno tumultu hostium equitatu hoc turbarunt tantum stationes Romanas repente inuecti, sed quosdam eum occiderunt, qui sumultuose ex castra perlustrare effusus repere omnia equitatus Romanus fudit fugauit; Gallos, & aliquot fugientes occidit. Inde consul, vt qui iam ad hostes peruenturus perexplorato deinde & cum cura coacto agmine procedebat, & cognitionibus auspicibus, cum ad Sangarium flumen peruenisset, pontem, quia vado nusquam transitus erat, facere instituit. Sangarius ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, miscetur ad Bithyniam Tymbri fluuio: inde maior iam geminatis aquis per Bithyniam fertur, & in Propontidem sese effundit, non tamen tam magnitudine memorabilis, quam quod piscium accolis ingentem vim præbet. Transgressis ponte perfecto flumen præter ripa euntibus Galli matris magnæ à Pessunte occurrere cum insignibus suis, vaticinantes fanatico carmine, deam Romanis belli & victoriam dare, imperiumque eius regionis. Accipere se omen cum dixisset consul, castra eo ipso loco posuit, postero die ad Gordium peruenit. Id haud mag-

pus

A num quidem oppidum est, sed plusquam mediterraneum celebre & frequens emporium: tria maria ferme distantia interuallo habet. Hellespontum, ad Sinopen, & alterius oræ littora qua Cilices maritimi colunt, multarum magnarumq; præterea gentium fines contingit, quarum commercium in eum maxime locum multi vsus contraxere. Id tum desertum fuga incolarum oppidum, refertum idem copia rerum omnium inuenerunt. Ibi statiua habentibus legati ab Epossognato venerunt, nunciantes profectum eum ad regulos Gallorum, nihil æqui impetrasse. ex campestribus vicis agrisque frequentes demigrare, & cum coniugibus ac liberis, quæ ferre atque agere possent, præ se agentes portantesque, Olympum montem petere, vt inde armis locorumq; situ sese tueantur. Certiora postea Oroandensium legati attulerunt. Tolistobogiorum ciuitatem Olympum montem cepisse. diuersos Tectosagos alium montem qui Magana dicatur, petisse. Trocmos, coniugibus ac liberis apud Tectosagos depositis, armatorum agmine Tolistobogiis statuisse auxilium ferre. Erant autem tunc trium populorum reguli Orgiago & Combolomarus, & Gaulotus. Iis hæc maxime belli ratio sumendi fuerat, quod cum montes editissimos eius regionis tenerent: consuetis omnibus quæ ad vsum quamuis longi temporis sufficerent, tardio se fatigaturos hostes censebant. nam neq; ausuros per tam B ardua atque iniqua loca subire eos: & si conarentur, vel parua manu prohiberi ac deturbari posse: nec quietos in radicibus gelidorum montium sedentes frigus, aut inopiam laturos. Et cum ipsa altitudo locorum eos tutaretur, fossam quoque & alia munimenta verticibus iis quos insederant, circumiecere. minima apparatus missilium telorum cura fuit: quod saxa affatim præbituram asperitatem ipsam locorum credebant. Consul, quia non comminus pugnam, sed procul locis oppugnandis futuram præceperat animo: ingentem vim pilorum, velitarium hastarum, sagittarum, glandisque & molicrum qui funda mitti possent, lapidum parauerat. instructusque missilium apparatu ad Olympum montem ducit, & à quinq; ferme millib. locat castra. Postero die cum quadringentis equitib. & Attalo progressum eum ad naturam montis, situmq; Gallicorum castrorum visendum, equites hostium, duplex numerus effusi castri in fugam auerterunt. occisi quoq; pauci fugientium, vulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hostium extra munimenta processit: tuto circumuectus montem, animaduertit meridiana regione terrenos, & placide accliuos ad quendam finem colles esse, ad septentrionē arduas & rectas prope rupes. atq; omnibus ferme alijs inuiis itinera tria esse: vnum medio monte, qua terrena erant: duo difficilia ab hyberno solis ortu, & ab æstiuo occasu. Hæc cōtemplatus eo die sub ipsis radicibus posuit castra. C postero die sacrificio facto, cum primis hostiis litasset, trifariam exercitum diuisum ducere ad hostem pergit. ipse cum maxima parte copiarum, qua æquissimum aditum præbebat mons ascendit. L. Manlium fratrem ab hyberno ortu, quoad loca patiantur, & tuto possit, subire iubet. si qua periculosa, & prærupta occurrant: non pugnare cum iniquitate locorum, neque inexuperabilib. vim afferre, sed obliquo monte ascendere, & suo agmini coniungi. C. Heluium cum tertia parte circumire sensim per infima montis: deinde ab æstiuo occasu erigere agmen. & Attali auxilia trifariam æquo numero diuisit: secum esse ipsum nuenem iussit. equitatum cum elephantis in proxima tumulis planicie reliquit. edictum præfectis, vt intenti quid vbique geratur, animaduertant: opemque ferre, quo postulent res, properent. Galli duobus lateribus satis fidentes inuia esse, ab ea parte quæ in meridiem vergeret, vt armis clauderet viam, quatuor ferme millia armatorum ad tumulum imminentem viæ minus M. passuū à castris occupandū mittunt: eo se rati velut castello iter impeditu ros. Quod vbi Romani viderunt, expediūt sese ad pugnā. ante signa modico interuallo velites eunt, & ab Attalo Cretenses sagittarij & funditores, & Triballi Thraces: signa peditum vt per arduū, leni gradu ducantur, ita præ se habentiū

scuta, vt missilia tantum vitarent: pede collato non viderentur pugnam. Mis-
silibus ex interuallo loci prælium commissum est, primo par, Gallos loco a-
iuuante, Romanos varietate & copia telorum. procedente certamine nihil
æqui erat. scuta longa, cæterum ad amplitudinem corporum parum lata, & ea
ipsa plana male tegebant Gallos. nec iam tela alia habebant præter gladios,
quorum, cum manum hostis non consereret, nullus vsus erat. saxis nec modi-
cis, vt quæ non præparassent, sed quod cuique temere trepidanti ad manum
venisset: vt inuicti, nec arte nec viribus adiuuantes ictum, vtebantur. sagittis
glande, iaculis incauti ab omni parte configebantur: nec quid agerent, ira &
pauore obcæcatis animis, cernebant. & erant deprehensi genere pugnæ, in
quod minime apti sunt. nam quemadmodum comminus, vbi inuicem pati &
inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum: ita vbi ex occulto, & procul
leuibus telis vulnerantur: nec quo ruant cæco impetu, habent, velut fera
transfixæ in suos temere incurrunt. Detegebat vulnera eorum, & quod nudi
pugnant, & sunt fusa & candida corpora: vt quę nunquam nisi in pugna nudentur: ita & plus sanguinis è multa carne fundebatur, & fœdiores patebant pla-
gæ, & candor corporum magis sanguine atro maculabatur. sed non tam paten-
tibus plagis mouentur: interdum insecta cute, vbi latior quam altior plaga est,
etiam gloriosius se pugnare putant. idem, cum aculeus sagittæ, aut glandis ab-
ditæ introrsus tenui vulnere in speciem vrit: & scrutantes quæ vellant, telum
non sequitur: tum in rabiem & pudorē tam paruæ perimentis pestis versi, pro-
sternunt corpora humi, sic vt passim procumberent. alij ruentes in hostem va-
dij; configebantur. & cum comminus venerant, gladijs à velitibus trucidaban-
tur. Hic miles tripedalem parmam habet, & in dextera hastas, quibus eminus
vtitur, gladio Hispaniensi est cinctus. quod si pede collato pugnandum est, trans-
latis in læuam hastis, stringit gladium. Panci supererant iam Gallorum, qui
postea quam ab leui armatura superatos se viderunt, & instare legionum sig-
na, effusa fuga castra repetunt, pauoris & tumultus iā plena: vt vbi fœminæ pue-
que, & alia imbellis turba permista esset. Romanos victores deserti, fuga hosti-
ū acceperunt tumuli. Sub idē tempus L. Manlius, & C. Heluius, cum quoad vi-
colles obliqui dederunt, ascendissent: postea quam ad inuia ventum est, flexere
iter in partem montis, quæ vna habebat iter: & sequi consulis agmen mo-
dico vterque interuallo, velut ex composito, cœperunt: quod primò optimum
factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi. subsidia enim in talibus iniquita-
tibus locorum maximo sæpe vsui fuerunt: vt primis forte deturbatis, secun-
di & tegant pulsos, & integri pugnam excipiant. Consul postea quam ad
tumulos ab leui armatura captos prima signa legionum peruenerunt, respi-
rare & conquiescere paulisper militem iubet, simul strata per tumulos cor-
pora Gallorum ostentat. & cum leuis armatura tale prælium ediderit, quid
ab legionibus, quid ab iustis armis, quid ab animis fortissimorum militum
expectari? castra illis capienda esse, in quæ compulsus ab leui armatura
hostis trepidet. præcedere tamen iubet leuem armaturam: quæ, cum staret
agmen, colligendis per tumulos telis, vt missilia sufficerent, haud segne id ip-
sum tempus consumpserat. Iam castris appropinquabant & Galli, ne parum
se munimenta sua tegerent, armati pro vallo constiterant, obruti deinde omni
genere telorum, cum quo plures ac densiores erant, eo minus vani quicquam
intercideret teli: intra vallum momento temporis compelluntur, stationibus
tantum firmis ad ipsos aditus portarum relictis. In multitudinem compulsam
in castra, vis ingens missilium telorum conficiebatur, & vulnerari multos, cla-
mor permistus mulierum atque puerorum ploratibus significabat. In eos qui
portas stationibus suis clauserant, legionum antesignani pila cōiecerunt. hi ve-
rò non vulnerabantur, sed transuerberatis scutis plerique inter se conserti ha-
rebant. nec diutius impetum Romanorum sustinuerunt. Patentibus iam por-
tis priusquam irrumperent victores, fuga è castris Gallorum in omnes partes fa-
cta est.

A est ruunt cæci per vias, per inuia: nulla præcipitia saxa, nullæ rupes obstant. nihil inter hostem metuunt: itaque plerique præcipites per vastam altitudinem prolapsi aut debilitati exanimãtur. Consul castris captis, direptione prædaque abstinet. militem sequi pro se quenq; & instare, & perculsis pauorem addere iubet. Superuenit & alterum cum L. Manlio agmen, nec eos castra intrare sinit, protinus ad persequendos hostes mittit. & ipse paulo post, tredita captiuorum custodia tribunis militum sequitur, debellatum ratus, si in illo pauore quam plurimi cæsi forent aut capti. Egresso consule, C. Helutus cum tertio agmine aduenit, nec continere suos à direptione castrorum valuit. prædaq; eorũ iniquissima sorte, qui pugnæ non interfuerant, facta est. Equites diu ignari & pugnæ & victoriæ suorum steterunt, deinde & ipsi, quantum equi in colles subire poterant: sparsos fuga Gallos circa radices montis consectati cæcidere aut cepere. Numerus interfectorum haud facile iniri potuit, quia lata inter omnes anfractus montium fugaq; & cædes fuit: & magna pars rupibus inuiis in profundæ altitudinis conualles delapsa est, pars in syluis vepribusq; occisa. Claudius qui bis pugnatũ in Olympo monte scribit, ad X L. millia hominũ cæsa, author est. Valerius Antias, qui magis immodicus in numero augendo esse solet, non plus decem millia. Numerus captiuorum haud dubie millia X L. expleuit:
B quia omnis generis ætatisque turbam secum traxerant. demigrantium magis quam in bellum euntium modo. Consul armis hostium in vno concrematis cumulo, cæteram prædam cõferre omnes iussit: & aut vendidit quod eius in publicum redigendum erat, aut cum cura, vt quam æquissima esset, per milites diuisit. Laudati quoque pro concione omnes sunt, donatique pro merito quisq; ante omnes Attalus summo cæterorum assensu. nam singularis eius inuenis cũ virtũs & industria in omnibus laborib. periculisque, tum modestia etiam fuerat. Supererat bellum integrum cum Tectosagis. Ad eos profectus Cos. tertiis castris Ancyrã nobilem in illis locis vrbẽ, peruenit, vnde hostes paulo plus X. millia aberant. vbi cum captiua esset, facinus memorabile à captiua factum est. Orgiagõtis reguli vxor forma eximia custodiebatur inter plures captiuos. eui custodiæ centurio præerat, & libidinis & auaritiæ militaris. is primo eius animum tentauit: quem cum abhorrentem à voluntario videret stupro, corpori quod seruum fortuna erat, vim fecit, deinde ad leniendam indignitatem iniuriæ spem reditus ad suos mulieri facit & ne eam quidem, vt amans, gratuitam, certo auri pondere pactus, ne quem conscium suorum haberet, ipsi permittit, vt quem vellet, vnum ex captiuis nuncium ad suos mitteret. locum prope flumen constituit: quo duo, ne plus, necessarij captiuæ cum auro venirent nocte insequenti ad eam accipiendam. Forte ipsius mulieris seruus inter captiuos
C eiusdem custodiæ erat, hunc nuncium primis tenebris extra stationes centurio educit. Nocte insequenti & duo necessarij mulieris ad constitutum locum, & centurio cum captiua venit. vbi cum aurum ostenderent, quod summam talẽti Attici (tanti enim pepigerat) expleret: mulier lingua sua, stringerent ferrum, & centurionem pensantem aurum occiderent, imperauit. Iugulati præcisum caput ipsa involutum veste ferens ad virum Orgiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, peruenit. quem priusquam complecteretur, caput centurionis ante pedes eius abiecit: mirantique cuiusnam id caput hominis, aut quod id facinus haudquaquam muliebre esset, & iniuriam corporis, & vltionem violatæ per vim pudicitiæ, confessa viro est. ab aque (vt traditur) sanctitate & grauitate vitæ huius matronalis facinoris decus ad vltimũ cõseruauit. ad Ancyrã in statiua Tectosagum oratores ad consulem venerunt, petentes ne ante ab Ancyra castra moueret, quã collocutus cum suis regibus esset, nullas conditiones pacis iis non bello fore potiores. Tempus in posterum diem constituitur, locusque qui maxime medius inter castra Gallorum & Ancyram est visus. Quo cum cõsul ad tempus cum præsidio quingentorum equitum venisset, nec vllo Gallorũ ibi viso, re gressus in castra esset; oratores iidem redeunt, excusantes, religione

obiecta

obiecta venire reges non posse. principes gentis, per quos æque res transigi posset, venturos. Consul se quoque Attalum missurum dixit. Ad hoc cum vtrinque ventum est, trecentos equites Attalus præsidij causa cum adduxisset, dictæ sunt pacis conditiones. Finis rei quia absentib. dulib. imponi non poterat, conuenit vti consul regesque eo loco postero die congrederentur. Frustra Gallorum eo spectabat, primum vt tererent tempus, donec res suas cum quibus periclitari nolebant, cum coniugibus ac liberis trans Halyn flumen traicerent: deinde quod ipsi consuli parum cauto aduersus colloquij fraudem insidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciæ expertæ delegerunt equites, & successisset fraus, ni pro iure gentium, cuius violandi consilium initum erat, stetisset fortuna. Pabulatores lignatoresque Romani in eam partem, in qua colloquium futurum erat, ducti sunt; tutius id futurum tribuni ratis, quia consulis præsidium & ipsum pro statione habituri erant, hosti oppositum. Suam tamen alteram stationem propius castra sexcentorum equitum posuerunt. Consul affirmante Attalo venturos reges, & transigi rem posse, profectus è castris, cum eodem quo antea præsidio equitum, quinque millia fere processisset, nec multum à constituto loco abesset: repente concitatis equis cum impetu hostili videt Gallos venientes. constituit agmen, & expedire tela animosque equitibus iussus. primo constanter initium pugnæ accepit, nec esset: I dein cum prægrauaret multitudo, cedere sensim, nihil confusis turmarum ordinibus, cœpit: postremo cum iam plus in mora periculi, quam in ordinib. conseruandis præsidij esset, omnes passim in fugam effusi sunt. tum vero instare dissipatis Galli, & cædere. magnaque pars oppressa foret, ni statio pabulatorum sexcenti equites occurrissent. ij procul clamore pauido suorum exaudito, cum tela equosque expedissent, integri profligatam pugnam acceperunt. Fusique versa extemplo fortuna est, versus in victores à victis terror. & primo impetu fusi Galli sunt, & ex agris concurrebant pabulatores, & vndiq; obuium hostis Gallis erat: vt ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani fessos sequebantur. pauci ergo effugerunt. captus est omnis. maior multo pars per fidem violati colloquij pœnas morte luerunt. Romani ardentibus ira animis postero die omnibus copiis ad hostem perueniunt. biduum natura montis per seipsum exploranda, ne quid ignoti esset, absumpsit consul. tertio die cum auspicio operam dedisset, deinde immolasset, in quatuor partes diuisas copias educit: duas vt medio monte duceret, duas ab lateribus, vt aduersus cornua Gallorum erigeret. Hostium quod roboris erat, Tectosagi & Trocmi mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta, equitum, quia equorum nullus inter inæquales rupes vsus erat, ad pedes deductum, X. millia hominum, ab dextro locauerunt cornu. Ariaratis Cappadoces & Morzi auxiliares in læuo quatuor ferme millium numerum explebant. Consul, sicut in Olympo monte, prima in acie locata leui armatura, telorum omnis generis vt æque magna vis ad manum esset, curauit. Vbi appropinquarunt, omnia eadem vtrinque quæ fuerant in priore prælio, erant, præter animos & victoribus ab re secunda auctos, & hostibus fractos: quis etsi non ipsi victi erant, suæ gentis hominum cladem pro sua ducebant. itaque à primis initiis eadem res, eundem exitum habuit. Velut nubes leuium telorum coniecta obruit aciem Gallorum: nec aut procurrere quisquam ab ordinibus suis, ne nudaret vndique corpus ad ictus, audebat: & stantes quo densiores erant, hoc plura velut destinatum petentibus, vulnera accipiebant. Consul iam per se turbatis, si legionum signa ostendisset, versuros extemplo in fugam omnes ratus: receptis inter ordines velitibus, & alia turba auxiliorum, aciem promouit. Galli & memoria Tolistobogiorum cladis territi, & inhærentia corporibus gerentes tela, fessique & stando & vulneribus, ne primum quidem impetum & clamorem Romanorum tulerunt. Fuga ad castra inclinauit: sed pauci intra munimenta se recepere. pars maior dextra lævaque prælari, qua quenque impetus tulit, fugerunt:

victores

A victores vsque ad castra secuti cæciderunt terga. deinde in castris cupiditate prædæ hęserunt, nec sequebatur quisquam. In cornibus Galli diutius steterunt, quia secius ad eos peruentum est, cæterum ne primum quidem coniectum telorum tulerunt. Consul, qui ingressos in castra ab direptione abstrahere non poterat, eos qui in cornibus fuerant, protinus ad sequendos hostes misit. per aliquantum spacium secuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) cecidérunt: reliqui flumen Halyn traiecerunt. Roma magna pars ea nocte in hostium castris mansit: cæteros in sua castra consul reduxit. postero die captiuos prædamque recensuit: quæ tanta fuit, quantam auidissima rapiendi gens, cum eis montem Taurum omnia armis per multos tenuisset annos, coacernare potuit. Galli ex dissipata passim fuga in vnum locum congregati, magna pars saucij aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad consulem miserunt: Eos Manlius Ephesum venire iussit: ipse (iam enim medium autumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, victorem exercitum in hyberna matutinæ oræ reduxit. Dum hæc in Asia geruntur, in cæteris prouinciis tranquilla rei fuerunt. Censores Romæ T. Quintius Flamininus & M. Claudius Marcellus senatum perlegerunt. princeps in senatu tertium lectus P. Scipio Africanus. quatuor soli prætoriti sunt,
B nemo curuli vsus honore: & in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit. substructionem super Aequimelium in Capitolio, & viam silice sternendam à porta Capena ad Martis locauerunt. Campani vbi censerentur, senatum consuluerunt. decretum, vti Romæ censerentur. Aquæ ingentes eo anno fuerunt. Tyberis duodecies campum Martium planaque vrbis inundauit. Ab Cn. Manlio consule bello in Asia cum Gallis perfecto, alter Cos. M. Fuluius perdomitis Aetolis, cum traiecisset in Cephaleniam, circa ciuitates insulæ misit percunctatum, vtrum se dedere Romanis, an belli fortunam experiri mallent? metus ad omnes valuit, ne deditionem recusarent. obsidesque inde imperator pro viribus inopis populi, viginti Nesiotæ, Cranonij, Pallenses & Samæi dederunt. Insperata pax Cephaleniæ affulserat, cum tepente vna ciuitas, incertum quam ob causam, Samæi defecerunt. Quia opportuno loco vrbs posita esset, timuisse se aiebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis. cæterum ipsique sibi eum finxerint metum, & cum re vana quæsitum exuerint, an iactata sermonibus res apud Romanos, perlata ad eos sit, nihil comperti est, nisi quod datis iam obsidibus, repente portas clauserunt: & ne suorum quidem precibus (miserat enim sub muros consul, ad tentandum misericordiam parentum popularium; que) desistere ab incepto voluerunt. Oppugnari deinde,
C postea quam nihil pacati respondebatur, cœpta vrbs est. apparatum omnem tormentorum machinarumque transuectum ab Ambraciæ oppugnatione habebat: & opera quæ facienda erant, impigre milites perfecerunt. duobus igitur locis admoti arietes, quatiebant muros. Nec ab Samæis quicquam quo aut opera aut hostis arceri posset, prætermissum est. duabus tamen maxime resistebant rebus, vna, interiorem semper iuxta validum pro diruto nouum obstruentes murum: altera, eruptionibus subitis nunc in opera hostium, nunc in stationes: & plerunque iis præliis superiores erant. Vna ad coercendos inuenta haud magna memoratu res est. centum funditores ab Aegio & Patris & Dymis accíti. A pueris ij more quodam gentis, saxis globosis, quibus ferme arenæ immistis strata littora sunt, funda mare apertum incessentes exercebantur. itaque longius certiusque & validiore ictu quam Balearis funditor, eo telo vsi sunt. & est non simplicis habenæ, vt Balearica aliarumque gentium funda: sed triplex funale crebris suturis distratum, ne fluxa habena voluatur in iactu glans, sed librata cum ederis, velut neruo missa excutiatur. coronas modici circuli magno ex interuallo loci assueti traiicere, non capita solum hostium vulnerabant, sed quem locum destinassent oris. Eæ fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebro, neve tam audaces erumperent; adeo vt precarentur ex muris Achæos,

vt

vt parumper abscederent: & se cum Romanis stationibus pugnantes quieti spectarent. Quatuor menses obsidionem Samæi sustinuerunt, cum ex pluribus quotidie aliqui eorum caderent aut vulnerarentur: & qui superessent, tam de corporibus & animis essent: Romani nocte per arcem quam Cyatidem vocant (nam vrbs in mare deuexa, in occidentem vergit) muro superato in forum peruenerunt. Samæi postea quam captam vrbis partem ab hostibus senserunt, cum coniugibus ac liberis in maiorem refugerunt arcem: inde postero die dediti, direpta vrbe, sub corona omnes venierunt. Consul compositis rebus Cephaleniæ, præsidio Samæ imposito, in Peloponnesum, iam diu acceisendum AEgiensibus maxime ac Lacedæmoniis traiecit. AEgium à principio Achaici concilij semper cõuentus gentis inditi sunt, seu dignitati vrbis id, seu loci opportunitati datum est. hunc morem Philopœmen eo primum anno labefactare conatus, legem parabat ferre, vt in omnib. ciuitatibus quæ Achaici concilij essent, inuicem conuentus agerentur, & sub aduentum consulis Damiurgi ciuitatum, qui summus est magistratus, AEgium euocantibus Philopœmen (prætor tum erat) Argos conuentum edixit. quo cum apparet omnes fere conuenturos, consul quoque quanquam AEgiensium faebat causæ, Argos venit. vbi cum disceptatio fuisset, & rem inclinatam cerneret, incœpto destitit. Lacedæmonij deinde eum in sua certamina auerterunt. Solicitam eam ciuitatem exules maxime habebant. quorum magna pars in sharium is Laconicæ ora castellis, quæ omnis adempta erat, habitabant. id ægre patientes Lacedæmonij, vt aliquem liberum ad mare haberent aditum, si quando Romam, aliove quo mitterent legatos: simulque vt emporium & receptaculum peregrinis mercibus ad necessarios vsus esset, nocte adorti vicum maritimum nomine Las, improuiso occupauere. Vicani quique ibi exules habitabant, primo inopinata re territi sunt: deinde sub lucem congregati, leui certamine expulerunt Lacedæmonios. terror tamen omnem maritimam oram peruasit: legatosq; communiter ad castella omnia victique, & exules quibus ibi domicilia erant, ad Achæos miserunt. Philopœmen prætor, iam inde ab initio exulum causa amicus, & auctor semper Achæis minuendi opes & authoritatem Lacedæmoniorum, concilium quærentibus dedit, decretumq; eo referente factum est, cum in fidem Achæorum tutelamq; T. Quintius & Romani Laconicæ ora castella & vicos tradi essent: & cum abstinere his exfœdere Lacedæmonij deberent, Las vicus oppugnatus esset, exdesq; ibi facta: qui eius rei authores assint, esset, nisi dederentur Achæis, violatum videri fœdus. Ad exposcendos eos legati extemplo Lacedæmonẽ missi sunt. Id imperium adeo superbum & indignum Lacedæmoniis visum est, vt si antiqua ciuitatis fortuna esset, haud dubie arma extemplo capturi fuerint. maxime autem consternauit eos metus, si semel primis imperiis obediendo, fugam accepissent ne id quod iamdiu molirentur Philopœmen, exulibus Lacedæmonem traderet. Furentes igitur ira, triginta hominibus ex factione, cum qua consilierum aliqua societas Philopœmeni atque exulibus erat, interfectis, decreuerunt renunciandum societatem Achæis: legatosque extemplo Cephaleniam mittendos, qui consulem M. Fuluio, quique Romanis Lacedæmonẽ dederent: orarentque eum vt veniret in Peloponnesum ad vrbem Lacedæmonẽ, in fidem ditionemq; pop. Rom. accipiendã. Id vbi legati ad Achæos retulerunt, omnis ciuitatum quæ eius cõcilij cõsensu erant, bellum Lacedæmonijs indictum est. ne extemplo gererentur, hyems impediit. incursionib. tamen parvis, latrocinij magis quam belli modo, nõ terrã tantum, sed etiam nauib. à mari fines eorum vastati. Hic tumultus consulem in Peloponnesum adduxit: iussuq; eius Elin cõcilio indicto, Lacedæmonij ad disceptandum acciti. Magna ibi non disceptatio modo sed etiam altercatio fuit. Cui consul cum alia satis ambitiose, partem vtranque fouendo, incerta respondisset: vna denunciatione, vt bello abstinerent, donec Romam legatos ad senatum misissent, finem imposuit. Vtrinq; legatio missa Romam est. exules

quoque

A quoque Lacedæmoniorum suam causam legationemque Achæis iniunxerunt. Diophanes & Lycortas, Megalopolitani ambo, principes legationis Achæorũ fuerunt, qui dissidentes in Republica, tum quoq; minime inter se conuenientes orationes habuerunt. Diophanes senatui dilceptationem omnium rerum permittebat: eos optime controuersias inter Achæos ac Lacedæmonios finituros esse. Lycortas ex præceptis Philopœmenis postulabat, vt Achæis ex fœdere ac legibus suis, quæ decressent, agere liceret: libertatemque sibi illibatam, cuius ipsi authores essent, præstarent. Magnæ authoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat: nouari tamen nihil de Lacedæmoniis placebat. Cæterum responsum ita perplexum fuit, vt & Achæi sibi de Lacedæmone permissum acciperent: & Lacedæmonij non omnia concessa iis interpretarentur. Hac potestate immodice Achæi, ac superbe vsi sunt. Philopœmeni continuatur magistratus, qui veris initio exercitu indicto, castra in finibus Lacedæmoniorum posuit. legatos deinde misit ad deposcendos authores defectionis: & ciuitatem in pace futuram, si id fecissent, pollicens: & illos nihil indicta causa passuros. Silentium præ metu cæterorum fuit: quos nominatim depoposcerat, ipsi se ituros professi sunt: fide accepta ab legatis, vim abfuturam donec causam dixissent. Ierunt alij etiam illustres viri, & aduocati priua-
B tis: & quia pertinere causam eorum ad rempublicam censebant. Nunquam alias exules Lacedæmoniorum Achæi secum adduxerant in fines, quia nihil æque alienaturum animos ciuitatis videbatur. tunc exercitus totius prope antesignani exules erant. Ij venientibus Lacedæmoniis, ad portam castrorum agmine facto occurrerunt, & primo lacessere iurgijs, deinde altercatione orta cum accenderentur iræ, ferocissimi exulum impetum in Lacedæmonios fecerunt. Cum illi deos & fidem legatorum testarentur: & legati & prætor summoueret turbas, & protegeret Lacedæmonios, vinculaque iam quosdam iniicientes arceret, crescebat tumultus concitata turba. Et Achæi ad spectaculum primo concurrerunt, deinde vociferantibus exulibus quæ passi forent, & orantibus opem, affirmantibusq; simul, nunquam talem occasionẽ habituros, si eam prætermisissent: fœdus quod in Capitolio, quod Olympiæ, quod in arce Athenis sacratum fuisset, irritum per illos esse: priusquam alio de integro fœdere obligarentur, noxios puniendos esse: accensa his vocibus multitudo, ad vocẽ vnius, qui vt ferirent, inclamauit, saxa coniecit. atq; ita XVII. quibus vincula per tumultum iniecta erant, interfecti sunt. LXIII. postero die comprehensi, à quibus prætor vim arcuerat: nõ quia saluos vellet, sed quia perire causa indicta nolebat: obiecti multitudini iratę, cum auersis auribus panca locuti es-
C sent, damnati omnes & traditi sunt ad supplicium. Hoc metu iniecto Lacedæmoniis imperatum primum, vt muros diruerent, deinde vt omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos militassent, terra Laconica excederent: tũ vti quæ sentitia tyranni liberassent (ea magna multitudo erat) ante diem certam abirent: qui ibi manssissent, eos prehendendi, vendendi, abducendi Achęis ius esset. Lycurgi leges moresq; abrogarent. Achęorum assuescerent legibus institutisq; ita vnius eos corporis fore, & de omnib. rebus facilius consensuros. Nihil obedientius fecerunt, quam vt muros diruerent: nec ægrius passi sunt. quam exules reduci. Decretum Tegeæ in concilio communi Achęorum de restituendis iis factum est, & mentione illata, externos auxiliares dimissos, & Lacedæmonis ascriptos (ita enim vocabant, qui à tyrannis liberati erant) vrbe excessisse, in agros dilapsos: priusquam dimitteretur exercitus, ire prætorem cum expeditis, & comprehendere id genus hominum, & vendere ire prædæ placuit. multi cõprehensi venerunt. porticus ex ea pecunia Megalopoli permissu Achæorum refecta est, quam Lacedæmonij diruerãt. Et ager Belbinatis, quem iniuria tyranni Lacedæmoniorum possederant, restitutus eidem ciuitati ex decreto vetere Achæorum: quod factum erat Philippo Amyntæ filio regnante. Per hæc velut enervata ciuitas Lacedæmoniorum diu Achæis obnoxia

fuit.

V.C. fuit. nulla tamen res tanto erat damno, quam disciplina Lycurgi, cui per A
octingentos annos assueuerant, sublata. A concilio, vbi apud consulem inter
Achæos Lacedæmonioſque disceptatum est, M. Fulvius, quia iam in exitu an-
nus erat, comitiorum causa profectus Romam, creauit consules M. Valerium
Messalam, & C. Liuium Salinatorem: cum M. Aemylium Lepidum inimicum eo
366. quoq; anno petetem deiecisset. Prætores inde creati Q. Martius Philippus, M.
Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Catinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius
Acidinus. Comitiis perfectis, consulem M. Fuluium in prouinciam & ad exerci-
tum redire placuit, eique & collegæ Cn. Manlio imperium in annum prorogatum est. Eo anno in ædem Herculis signum dei ipsius ex decemuirorum re-
sponſo, & seiuges in Capitolio aurati ab Cn. Cornelio positi. consulem dedisse
inscriptum est. & duodecim clypea ærata ab ædilibus curulibus P. Claudio &
Ser. Sulpitio Galba sunt posita ex pecunia, qua frumentarios ob annonam co-
pressam damnarunt. & ædilis plebis Q. Fuluius Flaccus duo signa aurata, vna
reo damnato (nam separatim accusauerant) posuit. collega eius A. Cæcilius ne-
minem condemnauit. Ludi Romani ter, plebeij quinquies toti instaurati. M.
Valerius Messala inde, & C. Liuius Salinator consulatum Idibus Martiis
cum iniissent, de republica, deque prouinciis & exercitibus senatum con-
suluerunt. De Aetolia & Asia nihil mutatum est. Consulibus, alteri Pisæ cum B
Liguribus: alteri Gallia prouincia decreta est. comparare inter se aut sortiri
iussi: & nouos exercitus, binas legiones scribere: & vt sociis Latini nominis
quinadena millia peditum imperarent, & mille ducentos equites. Messalæ Li-
gures, Salinatori obtigit Gallia. Prætores inde sortiti sunt M. Claudio vrbana,
P. Claudio peregrina iurisdictio euenit. Q. Martius Siciliam, C. Stertinius
Sardiniam, L. Manlius Hispaniam citeriorem, C. Catinius vlteriorem est sorti-
tus. De exercitibus ita placuit. è Gallia legiones quæ sub C. Lælio fuerant,
ad M. Tuccium prætorem in Brutios traduci. & qui in Sicilia essent, di-
mitti exercitum: & classem quę ibi esset, Romam reducere M. Sempronium
prætorem. Hispanis legiones singulę, quę tum in ijs prouinciis erant, decre-
tæ: & veterna millia peditum, ducenos equites ambo prætores in supplemen-
tum sociis imperarent, secumq; transportarent. Priusquam in prouincias noui
magistratus proficiscerentur, supplicatio in triduum pro collegio decemuiro-
rum imperata fuit in omnib. compitis: quod luce inter horam tertiam ferme
& quartam tenebræ obortæ fuerant. & nouendiale sacrificium indictum est,
quod in Auentino lapidib. pluisset. Campani, cum eos ex senatusconsulto quod
priore anno factum erat, censores Romæ censeri coegissent (nam ante incer-
tum fuerat, vbi censerentur) petierunt, vt sibi ciues Romanas ducere vxores li- C
ceret: & si qui prius duxissent, vt habere eas: & ante eam diē nati, vt iusti sibi li-
beri heredesq; essent. vtraq; res impetrata. De Formianis Fundanisq; munici-
pibus, & Arpinatib. C. Valerius Tappo tribunus plebis promulgauit, vt ijs suf-
fragij latio (nam ante sine suffragio habuerant ciuitatem) esset. Huic rogationi
quatuor tribuni plebis, quia non ex authoritate senatus ferretur, cum intercede-
rent: edocti populi esse, non senatus ius, suffragiū quibus velit impartiri, de-
stiterunt incœpto. Rogatio perlata est, vt in Aemylia tribu Formiani & Funda-
ni, in Cornelia Arpinates ferrent. atq; in his tribub. tum primum ex Valerij ple-
biscito censi sunt. M. Claudius Marcellus censor, sorte superato T. Quintio, lu-
strum condidit. censa ciuiū capita CCLVIII. millia, CCCVIII. Lustro perfecto
consules in prouincias profecti sunt. Hyeme ea qua hæc Romæ gesta sunt,
ad Cn. Manlium consulem primum, deinde proconsulem hybernante in Asia
legationes vndiq; ex omnib. ciuitatibus gentibusq; quę cis Taurum montē in-
colunt, conueniebant: & vt clarior nobiliorq; victoria Romanis de rege Anti-
ocho fuit quam de Gallis, ita lætior sociis erat de Gallis quam de Antiocho.
Tolerabilior regia seruitus fuerat, quam feritas immanium barbarorum incer-
tusq; indies terror, quo velut tempestas eos populātes inferret. itaq; vt quibus

libertas

A libertas Antiocho pulso, pax Gallis domidis data esset, non gratulatum modo venerant, sed coronas etiam aureas pro suis quęq; facultatibus attulerant. Et ab Antiocho legati, & ab ipsis Gallis, vt pacis leges dicerentur: & ab Ariarate rege Cappadocum venerunt ad veniam petebam, luendamq; pecunia noxã, quod auxiliis Antiochum iuuisset. Bi C C. talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, cum Eumenes rex venisset, tum daturum ijs leges. ciuitatum legationes cum benignis responsis lætiores etiam quam venerant, dimissæ. Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentumq; ex pacto cum L. Scipione fœdere iussi aduehere. eo se cum exercitu venturum. Principio deinde veris lustrato exercitu profectus, die octauo Apameam venit. ibi triduum statiuis habitis, tertiis rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quo pecuniam frumentumq; regios conuehere iusserat, peruenit. M. & D. talenta argenti accepta Apameam deportantur. frumentũ exercitui diuiditur. Inde ad Pergã ducit: quæ vna in iis locis regio tenebatur præsidio, appropinquãti præfectus præsidij obuius fuit XXX. dierum tempus petens, vt regem Antiochum de vrbe tradenda consuleret. dato tempore, ad eam diem præsidio decessum est. à Perga L. Manlio fratre cum IIII. millib. militum Oroanda ad reliquum pecuniæ, ex eo quod pepigerant, exigendum misso. ipse, quia Eumenē regem & decem legatos ab
B Roma Ephesum venisse audierat, iussis sequi Antiochi legatis, Apameã exercitum reduxit. Ibi ex X. legatorũ sententia fœdus in hæc verba fere cum Antiocho cõscriptum est: Amicitia regi Antiocho cum populo Rom. his legibus & conditionib. esto. Ne quem exercitum qui cum populo Rom. socijsve bellũ ge- « sturus erit, rex per fines regni sui, eorumve qui sub ditione eius erunt, transire « sinito, neu cõmeatu, neu qua alia ope iuuato. idem Romani socijq; Antiocho, « & iis qui sub imperio eius erunt, præstent. Belli gerendi ius Antiocho ne esto « cum ijs qui insulas colunt, neve in Europam trãseundi. Excedito vrbibus, agris, « vicis, castellis cis Taurum montem vsq; ad Tanaim amnem, & à valle Tauri vs- « que ad iuga qua in Lycaoniam vergit. Ne qua arma efferto ex ijs oppidis, a- « gris castelliscq; quibus excedat: si qua extulit, quæ quoq; oportebit, recte resti- « tuito. Ne militem, neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earũ vr- « bium ciues quæ regno abscedunt, cũ rege Antiocho, intraq; fines eius regni sunt « Apameam omnes ante diem certam redeãt. Qui ex regno Antiochi apud Ro- « manos socios; sunt, ijs ius abeundi manendiq; esto. Seruos, seu fugitiuos, seu « bello captos, seu qui liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis socijsq; « Elephantos tradito omnes, neque alios parato. Tradito & naues longas, arma- « mentaq; earum: neve plures quam decem naues actuarias, nulla quarũ plus «
C quam XXX. remis agatur, habeto, neve monerem ex belli causa quod ipse « illaturus erit. neve naugato citra Calycadnum, neve Sarpedonem, promon- « toria: extra quam si qua nauis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides « portabit. Milites mercede conducendi ex ijs gentibus, quæ sub ditione populi « Romani sunt, Antiocho regi ius ne esto, ne voluntarios quidem recipiendi. « Rhodiorum sociorumve quæ ædes ædificiaq; intra fines regni Antiochi sunt, « quo iure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum sociorumve sunto. Si quæ pecu- « niæ debentur, earum exactio esto. Si quid ablatum est, id conquirendi, cognos- « cendi, reperendiq; ius item esto. Si quas vrbes quas tradi oportet, ij tenẽt qui- « bus Antiochus dedit, ex iis præsidia deducito, vtiq; recte tradantur, curato. Ar- « genti probi Attica talenta XII. millia dato intra duodecim annos pensionib. « æquis. talentum ne minus pondo LXXX. Romanis ponderibus pendat. & tri- « tici DXL. millia modium. Eumeni regi talenta CCCL. intra quinquennium « dato: & pro frumento quod æstimatione fiat: talenta CXXVII. Obsides Ro- « manis XX. dato, & pro triennio mutato, ne minores octonum denum annorum, « neu maiores quinumquadragenum. Si qui sociorum populi Romani vltro bel- « lum inferent Antiocho, vim vi arcendi ius esto: dum ne quam vrbem aut bel- « li iure teneat, aut in amicitiam accipiat. controuersias inter se iure ac iudicio «

discep-

» disceptent: aut si vtrisque placebit, bello. De Annibale Pœno, & Attalo Tho-
» ante, & Mnasimacho Acarnane, & Chalcidensibus Eubulo & Philone dedendis, in hoc quoque fœdere adscriptum est: & si quid postea addi mutarve placuisset, vt id saluo fœdere fieret. Consul iurauit in hoc fœdus: ab rege qui exigerent iusiurandum, profecti Q. Minurius Thermus, & L. Manlius: qui tum forte ab Oroandis rediit. & Q. Fabio Labeoni, qui classi præerat, scripsit vt Patara extemplo proficisceretur: quæque ibi naues regiæ essent, concideret exmaretque. Profectus ab Epheto quinquaginta tectas naues aut cœcidit aut incendit. Telmessum eadem expeditione, territis subito aduentu classis oppidanis recepit. Ex Lycia protinus, iussis ab Epheso sequi, qui ibi relicti erant, per insulas in Græciam traiecit. Athenis paucos moratus dies, dum Pyræum ab Epheso naues venirent, totam inde classem in Italiam reduxit. Cn. Manlius cum inter cætera quæ accipienda ab Antiocho erant, elephantos quoque accepisset, donoque Eumeni omnes dedisset: deinde caussas ciuitatum, multis inter nouas res turbatis, cognouit. Et Ariarates rex, parte dimidia pecuniæ imperatæ Eumenis beneficio, cui desponderat per eos dies filiam, remissa, in amicitiam est acceptus. Ciuitatum autem cognitis caussis, decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ stipendiariæ regi Antiocho fuerant, & cum populo Romano senserant, ijs immunitatem dederunt. quæ partium Antiochi fuerant aut stipendiariæ Attali regis, eas omneis vectigal pendere Eumeni iusserunt, nominatim præterea Colophonijs qui in otio habitant, & Cymæis & Milesijs immunitatem concesserunt. Clazomenijs super immunitatem & Drymussam insulam dono dederunt, & Milesijs, quem sacrũ appellant, agrum restituerunt, & Ilienſibus Rhœteum & Gergithũ addiderunt, non tam ob recentia vlla merita, quã originum memoriam. eadem & Dardanum liberandi caussa fuit. Chios quoq; & Smyrnæos & Erythræos pro singulari fide quam eo bello præstiterunt, & agro donarunt, & in omni præcipuo honore habuerunt. Phocæensibus & agrum quem ante bellum habuerant, reddidit: & vt legibus antiquis vterentur, permissum. Rhodijs affirmata, quæ data priore decreto erant. Lycia & Caria data vsq; ad Mæandrum amnem, præter Telmessum. Regi Eumeni Chersonesum in Europa, & Lysimachiam, castella, vicos, agros eius, quibus finibus tenuerat Antiochus, adiecerunt: in Asia Phrygiam vtramque: alteram ad Hellespontum, maiorem alteram vocant: & Mysiam quam Prusias rex ademerat ei, restituerunt: & Lycaoniam, & Myliada, & Lydiam, & nominatim vrbes Tralleis, atque Ephesum & Telmessum. De Pamphylia disceptatum inter Eumenem & Antiochi legatos cum esset, quia pars eius citra, pars vltra Taurum est: integra res ad senatum reijcitur. His fœderibus decretisque datis, Manlius cum decem legatis, omnique exercitu ad Hellespontum profectus, euocatis eo regulis Gallorum, leges quibus pacem cum Eumene seruarent, dixit: denunciauitque, vt morem vagandi cum armis finirent, agrorumque suorum terminis se continerent. Contractis deinde ex omni ora nauibus, & Eumenis etiam classe per Athenæum fratrem regis ab Elæa adducta, copias omnes in Europam traiecit. inde per Chersonesum modicis itineribus graue præda omnis generis agmen trahens, Lysimachiæ statiua habuit: vt quam maxime recentibus & integris iumentis Thraciam, per quã iter vulgo horrebant, ingrederetur. Quo profectus est ab Lysimachia die, ad amnem Melana, quem vocant: inde postero die Cypsela peruenit. à Cypselis via decem millium fere sylvestris, angusta, confragosa excipiebat, propter cuius difficultatem itineris, in duas partes diuisus exercitus, & præcedere vna iussa, altera magno interuallo cogere agmen, media impedimenta interposuit: plaustra cum pecunia publica erant, præciaq; alia præda. Itaq; cum per saltum iret, Thracum decem haud amplius millia ex quatuor populis, Astij & Cæni & Maduateni & Cœleræ ad ipsas angustias viã circumsederunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum fraude id factum. eum scisse, non alia, quam per Thraciam redituros Romanos,

&

A & quantam pecuniam secum portarent. In primo agmine imperator erat solicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil se mouerunt, donec armati transirent. posteaquam primos superasse angustias viderunt, postremos nondum appropinquantes, impedimenta & sarcinas inuadunt. cæsisque custodibus, partim ea quæ in plaustris erant, diripere, partim sub oneribus iumenta abstrahere. Vnde posteaquam clamor primum ad eos qui iam ingressi saltum sequebantur, deinde etiam ad primum agmen est perlatus, vtrinque in medium concurritur, & inordinatum simul pluribus locis prælium conseritur. Thracas præda ipsa impeditos oneribus, & plerosque, vt ad rapiendum manus vacuas haberent, inermes ad cædem præbet: Romanos iniquitas locorum barbaris per calles notos occursantibus, & latentibus interdum per cauas valles, prodebat. ipsa etiam onera plaustraque, vt sors tulit, his aut illis incommode obiecta pugnantibus impedimento sunt: alibi prædo, alibi prædæ vindex cadit. prout locus iniquus æquusve his aut illis, prout animus pugnantium est, prout numerus (alii enim pluribus quam ipsi erant, alij paucioribus occurrerant) varia pugnæ fortuna est: multi vtrinque cadunt. Iam nox appetebat, cum prælio excedunt Thraces, non fuga vulnerum, aut mortis: sed quia satis prædæ habe-

B bant. Romanorum primum agmen extra saltum circa templum Bendidium castra loco aperto posuit: pars altera ad custodiam impedimẽtorum medio in saltu duplici circundata vallo mansit. postero die prius explorato saltu, quam mouerunt, primis se coniungunt. In eo prælio, cum & impedimentorum pars, & calonum, & milites aliquot, cum passim toto prope saltu pugnaretur, ceci dissent: plurimum Q. Minutij Thermi morte damni est acceptum, fortis ac strenui viri. Eo die ad Hebrum flumen peruentum est, inde Aeniorum fines præter Apollinis, Zerinthium quem vocant incolæ, templum superant. Aliæ angustiæ circa Tempyra excipiunt (hoc loco nomen est) nec minus confragosæ, quam priores: sed quia nihil syluestre circa est: ne latebras quidem ad insidiandum præbent. Huc ad eandem spem prædæ Thraussi, gens & ipsa Thracum, conderiere: sed quia nudæ valles, procul vt conspicerentur angustias obsidentes, efficiebant: minus terroris tumultusq; fuit apud Romanos. quippe etsi iniquo loco, prælio tamen iusto, acie aperta, collatis signis dimicandum erat. conferti subeuntes cum clamore impetu facto, primum expulere loco hostes, deinde auertere. fuga inde cædesq; suis ipsos impedientib. angustijs fieri cœpta est. Romani victores ad vicum Maronitarum (Sarem appellant) posuerunt castra. postero die patenti itinere Priaticus campus eos excepit, triduumq; ibi frumentum accipientes manserunt, partim ex agris Maronitarum, conferentibus ipsis,

C partim ex nauibus suis, quæ cum omnis generis commeatu sequebãtur. Abstatiuis diei via Apolloniam fuit. hinc per Abderitarum agrum Neapolim peruentum est. Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. reliquum inde per medios Thracas dies nocteſque, etsi non infestum, suspectum tamẽ, donec in Macedoniam peruenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus cum à Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullam ob aliam causam, quam quod prædæ minus quod peteretur, fuerat. Quanquam tum quoq; Claudius author est, ad quindecim millia Thracum præcedenti ad exploranda loca agmen Mutinj Numidæ occurrisse, quadringẽtos equites fuisse Numidas, paucos elephantos, Mutinis filium per medios hostes cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupisse. eundẽ mox, cum iam Mutines in medio elephantis collocatis, in cornua equitibus dispositis, manum cum hoste conseruisset, terrorem ab tergo præbuisse: atque inde turbatos equestri velut procella hostes ad peditum agmen non accessisse. Cn. Manlius per Macedoniam in Thessaliam exercitum traduxit. inde per Epirum Apolloniam cum peruenisset, nondũ adeo hyberno contempto mari, vt traijcere auderet, Apolloniæ hybernauit. Exitu prope anni M. Valerius Cos. ex Lyguribus ad magistratus subrogãdos Romã venit, nulla memorabili in prouincia re gesta, vt ea probabilis moræ causa esset, quod

V.C. 567. solito serius ad comitia venisset. Comitia Coss. rogandis fuerunt ad XII. Calend. Martias, creati M. AEmylius Lepidus, C. Flaminius. Postero die Prr. facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpitius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Massaliota, Q. Fulvius Flaccus, M. Furius Crassipes. Comitijs perfectis, quas prouincias prætoribus esse placeret, retulit ad senatū consul, decreuerunt duas Romæ iuris dicundi causa, duas extra Italiam, Siciliam & Sardiniam: duas in Italia, Tarentum, & Galliam. & extemplo priusquam inirent magistratum, sortiri iussi. Seruius Sulpitius vrbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus. L. Terentius Siciliam, Q. Fulvius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minutius Myrtilus, & L. Manlius, quod legatos Carthaginienses pulsasse dicebantur, iussu M. Claudij Pr. vrbani per fœciales traditi sunt legatis, & Carthaginem auecti. In Liguribus magni belli, & gliscentis indies magis, fama erat. itaque Cos. nouis quo die de prouincijs & de Repub. retulerit, senatus vtriq; Ligures prouinciam decreuit. Huic S. C. Lepidus Cos. intercedebat, indignum esse prædicans Cos. ambos in valles Ligurum includi. M. Fulvium & Cn. Manlium biennium iam, alterū in Europa, alterū in Asia, velut pro Philippo atque Antiocho, substitutos regnare. si exercitus in his terris esse placeat, Cos. ijs potius quā priuatos præsse oportere. Vagari eos cum belli terrore per nationes, quibus bellum indictum non sit, pacem precio venditantes. si eas prouincias exercitibus obtinere opus esset, sicut M. Acilio L. Scipio consul, L. Scipioni M. Fulvius & Cn. Manlius successissent consules: ita Fulvio Manlioq; C. Liuium & M. Valerium consules debuisse succedere. nunc certe perfecto Aetolico bello, recepta ab Antiocho Asia, deuictis Gallis, aut Cos. ad exercitus consulares mitti, aut reportari legiones inde, reddique tandem Reipublicæ debere. Senatus his auditis in sententia perseuerauit: vt Cos. ambobus Ligures prouincia esset: Manlium Fulviumque decedere de prouincijs, & exercitus inde deducere, ac redire Romā placuit. Inimicitiæ inter M. Fulvium & M. AEmylium Coss. erant, & supra cætera AEmylius serius biennio se Cos. factum M. Fulvij opera aiebat. itaque ad inuidiam ei faciendam legatos Ambracienses in senatum subornatos criminibus introduxit. qui sibi, cum in pace essent, imperataque à prioribus Coss. fecissent, & eadem præstare obedienter M. Fulvio parati essent, bellum illatum questi. agros primum depopulatos, terrorem direptionis & cædis vrbi iniectum, vt eo metu claudere cogerentur portas. obsessos deinde & oppugnatos se, & omnia exempla belli edita in se, cædibus, incendijs, ruinis, direptione vrbis, coniuges, liberos in seruitium abstractos: bona adempta: &, quod se ante omnia moueat, templa tota vrbe spoliata ornamentis, simulachra deum, deos demum ipsos conuulsos ex sedibus suis ablatos esse. parietes postesq; nudatos, quos adorēt, ad quos precentur & supplicent, Ambracienſibus non superesse. Hæc querentes interrogando criminosa ex cōposito Cos. ad plura velut non sua sponte dicenda elicichat. Motis patribus, alter Cos. C. Flaminius M. Fuluij causam excepit. qui veterē & obsoletam viam ingressos Ambracienses dixit. Sic M. Marcellum à Syracusanis, sic Q. Fulvium à Campanis accusatos. quin eadem opera T. Quintium à Philippo rege, M. Acilium, & L. Scipionem ab Antiochō, Cn. Manlium à Gallis, ipsum Fulvium ab AEtolis & Cephaleniæ populis accusari paterentur? Ambraciam oppugnatam & captam, & signa inde ornamentaque ablata, & cætera facta, quæ captis vrbibus soleant, negaturum aut me pro M. Fulvio, aut ipsum M. Fulvium censetis P. C. qui ob has res gestas triumphum à vobis postulaturus sit? Ambraciam captam: signaq; quæ ablata criminantur, & cætera spolia ius vrbis ante currum laturus, & fixurus in postibus suis? Nihil est, quod se ab AEtolis separent. eadem Ambracienſium & AEtolorum causa est. Itaque collega meus vel in alia causa inimicitias exerceat, vel si in hac vtiq; manuk, retineat Ambracienses suos in aduentū M. Fuluij. ego nec Ambracienſibus, nec de Aetolis decerni quicquā absente M. Fulvio patiar. Cum Acmylius callidam malitia

A malitia inimici, velut omnibus notam insimularet, tempus eum morando extractum diceret, ne consule inimico Romam veniret, certamine consulum biduum absumptum est. nec præsente Flaminio decerni quicquam videbatur posse. captata occasio est, cum æger forte Flaminius abesset. & referente Aemylio S.C. factum est, vt Ambracienſibus omnes suæ res redderentur: in libertate essent, ac legibus suis vterentur. portoria, quæ vellent, terra marique caperent, dum eorum immunes Romani ac socij Latini nominis essent. signa aliaque ornamenta, quæ quererentur ex ædibus sacris sublata esse: de ijs, cum M. Fulvius Romam reuertisset, placere ad collegium pontificum referri, & quod ij censuissent, fieri. Neque his contentus Cos. fuit, sed postea per infrequentiam adiecit S.C. Ambraciam non videri vi captam esse. Supplicatio inde ex decemuirorum decreto pro valetudine populi fuit per triduum: quia grauis pestilentia vrbem atque ægros vastabat. Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus liberati Coss. & delectu perfecto (nouis enim vteroq; maluit vti militibus) in prouinciam profecti sunt: veteresque omnes dimiserunt. Post consulum profectionem Cn. Manlius Procos. Romam venit, cui cum ab Ser. Sulpitio pr. senatus ad ædem Bellonæ datus esset, & ipse commemoratis rebus ab se gestis postulasset, vt ob eas dijs immortalibus honos haberetur, sibique triumphanti vrbem inuehi li-
B ceret: contradixerunt pars maior decem legatorum, qui cum eo fuerant, & ante alios L. Furius Purpurio. & L. Aemylius Paulus: Legatos sese Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho faciendæ causa, fœderisque & legum quæ cum L. Scipione inchoatæ fuissent, perficiendarũ. Cn. Manlium summa ope tetendisse, vt eam pacem turbaret: & Antiochum, si sui potestatem fecisset, insidijs exciperet: sed illum cognita fraude Cos. cum sæpe colloquijs petitis captatus esset, non cõgressum modo, sed conspectum etiam eius vitasse cupientẽ transire Taurum, ægre omnium legatorum precibus, nec carminibus Sibyllæ prædictam superantibus terminos fatales cladem experiri vellet, retentum. admouisse tamen exercitum, & prope ipsis iugis ad diuortia aquarum castra posuisse. cum nullam ibi causam belli inueniret, quiescentibus regijs circumegisse exercitum ad Gallogræcos. cui nationi non ex senatus authoritate, non populi iussu bellum illatum, quod quem vnquã de sua sententia facere ausum? Antiochi, Philippi, Annibalis, & Pœnorum recentissima bella esse. de omnibus his consultum senatum, populumq; iussisse. sæpe legatos ante missos, res repetitas: postremo qui bellum indicerent, missos. Quid eorum Cn. Manli factum est, vt
C istud publicum P.R. bellum, & non tuum priuatum latrocinium dicamus? At eo ipso contentus fuisti. recto itinere duxisti exercitum ad eos, quos tibi hostes desumpseras: an per omnes anfractus viarum, cum ad biuia consisteres, vt quo flexisse, agmẽ Attalus Eumenis frater, eo Cos. mercenarius cum exercitu Romano sequereris, Pisidiæ Lycaoniæque & Phrygiæ recessus omnes atque angulos peragrasti, stipem à tyrannis castellanisque deijs colligens? quid enim tibi cum Oroandis? quid cum alijs æque innoxijs populis? Bellum autem ipsum cuius nomine triumphum petis, quomodo gessisti? loco æquo, tempore tuo pugnasti? Tu vero recte, vt dijs immortalibus honos habeatur, postulas. primum quod pro temeritate imperatoris nullo iure gentium bellum inferentis pœnas luere exercitum noluerunt: deinde, quod beluas, non hostes nobis obiecerunt. Nolite nomen tantum existimare missum esse Gallogræcorum: multo ante & corpora & animi misti ac vitiati sunt. an si illi Galli essent, cum quibus millies vario euentu in Italia pugnatum est, quantum in imperatore nostro fuit, nuncius illinc redisset? bis cum ijs pugnatum est, bis loco iniquo subijt in valle inferiore pedibus pene hostium aciem subiecit, vt si non tela ex superiore loco mitterent: sed corpora (sua nuda) injicerent, obruere nos potuerint. Quid igitur incidit? magna fortuna P.R. est, magnum & terribile nomen. recenti ruina Annibalis, Philippi, Antiochi, prope attonitæ erant tantæ corporũ moles. fundis sagittisque in fugam consternatæ sunt. gladius in acie cruentatus

V.C. 567. solito serius ad comitia venisset. Comitia Coss. rogandis fuerunt ad XII. Calend. Martias, creati M. AEmylius Lepidus, C. Flaminius. Postero die Prr. facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpitius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Massaliota, Q. Fuluius Flaccus, M. Furius Crassipes. Comitijs perfectis, quas prouincias prætoribus esse placeret, retulit ad senatū consul, decreuerunt duas Romæ iuris dicundi causa, duas extra Italiam, Siciliam & Sardiniam: duas in Italia, Tarentum, & Galliam. & extemplo priusquam inirent magistratum, sortiri iussi. Seruius Sulpitius vrbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus. L. Terentius Siciliam, Q. Fuluius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minutius Myrtilus, & L. Manlius, quod legatos Carthaginienses pulsasse dicebantur, iussu M. Claudij Pr. vrbani per fœciales traditi sunt legatis, & Carthaginem auecti. In Liguribus magni belli, & gliscentis indies magis, fama erat. itaque Cos. nouis quo die de prouincijs & de Repub. retulerit, senatus vtriq; Ligures prouinciam decreuit. Huic S. C. Lepidus Cos. intercedebat, indignum esse prædicans Cos. ambos in valles Ligurum includi. M. Fuluium & Cn. Manlium biennium iam, alterū in Europa, alterū in Asia, velut pro Philippo atque Antiocho, substitutos regnare. si exercitus in his terris esse placeat, Cos. ijs potius quā priuatos præsse oportere. Vagari eos cum belli terrore per nationes, quibus bellum indictum non sit, pacem precio venditantes. si eas prouincias exercitibus obtinere opus esset, sicut M. Acilio L. Scipio consul, L. Scipioni M. Fuluius & Cn. Manlius successissent consules: ita Fuluio Manlioq; C. Liuium & M. Valerium consules debuisse succedere. nunc certe perfecto Aetolico bello, recepta ab Antiocho Asia, deuictis Gallis, aut Cos. ad exercitus consulares mitti, aut reportari legiones inde, reddique tandem Reipublicæ debere. Senatus his auditis in sententia perseuerauit: vt Cos. ambobus Ligures prouincia esset: Manlium Fuluiumque decedere de prouincijs, & exercitus inde deducere, ac redire Romā placuit. Inimicitiæ inter M. Fuluium & M. AEmylium Coss. erant, & supra cætera AEmylius serius biennio se Cos. factum M. Fuluij opera aiebat. itaque ad inuidiam ei faciendam legatos Ambracienses in senatum subornatos criminibus introduxit. qui sibi, cum in pace essent, imperataque à prioribus Coss. fecissent, & eadem præstare obedienter M. Fuluio parati essent, bellum illatum questi. agros primum depopulatos, terrorem direptionis & cædis vrbi iniectum, vt eo metu claudere cogerentur portas. obsessos deinde & oppugnatos se, & omnia exempla belli edita in se, cædibus, incendijs, ruinis, direptione vrbis, coniuges, liberos in seruitium abstractos: bona adempta: &, quod se ante omnia moueat, templa tota vrbe spoliata ornamentis, simulachra deum, deos demum ipsos conuulsos ex sedibus suis ablatos esse. parietes postesq; nudatos, quos adorēt, ad quos precentur & supplicent, Ambracienſibus non superesse. Hæc querentes interrogando criminole ex cōposito Cos. ad plura velut non sua sponte dicenda eliciebat. Motis patribus, alter Cos. C. Flaminius M. Fuluij causam excepit. qui veterē & obsoleram viam ingressos Ambracienses dixit. Sic M. Marcellum à Syracusanis, sic Q. Fuluium à Campanis accusatos. quin eadem opera T. Quintium à Philippo rege, M. Acilium, & L. Scipionem ab Antiochō, Cn. Manlium à Gallis, ipsum Fuluium ab AEtolis & Cephalenia populis accusari paterentur? Ambraciam oppugnatam & captam, & signa inde ornamentaque ablata, & cætera facta, quæ captis vrbibus soleant, negaturum aut me pro M. Fuluio, aut ipsum M. Fuluium censetis P. C. qui ob has res gestas triumphum à vobis postulaturus sit? Ambraciam captam: signaq; quæ ablata criminantur, & cætera spolia eius vrbis ante currum laturus, & fixurus in postibus suis? Nihil est, quod se ab AEtolis separent, eadem Ambracienſium & AEtolorum causa est. Itaque colega meus vel in alia causa inimicitias exerceat, vel si in hac vtiq; manuk, retineat Ambracienses suos in aduentū M. Fuluij. ego nec Ambracienſibus, nec de AEtolis decerni quicquā absente M. Fuluio patiar. Cum AEmylius callidam

malitia

A malitia inimici, velut omnibus notam insimularet, tempus eum morando extracturum diceret, ne consule inimico Romam veniret, certamine consulum biduum absumptum est. nec præsente Flaminio decerni quicquam videbatur posse. captata occasio est, cum æger forte Flaminius abesset. & referēte Aemylio S.C. factum est, vt Ambraciensibus omnes suæ res redderentur: in libertate essent, ac legibus suis vterentur. portoria, quæ vellent, terra mariquè caperent, dum eorum immunes Romani ac socij Latini nominis essent. signa aliaque ornamenta, quæ quererentur ex ædibus sacris sublata esse: de ijs, cum M. Fulvius Romam reuertisset, placere ad collegium pontificum referri, & quod ij censuissent, fieri. Neque his contentus Cos. fuit, sed postea per infrequentiam adiecit S.C. Ambraciam non videri vi captam esse. Supplicatio inde ex decemvirorum decreto pro valetudine populi fuit per triduum: quia grauis pestilentia vrbem atque ægros vastabat. Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus liberati Coss. & delectu perfecto (nouis enim vteroq; maluit vti militibus) in prouinciam profecti sunt: veteresque omnes dimiserunt. Post consulum profectionem Cn. Manlius Procos. Romam venit, cui cum ab Ser. Sulpitio pr. senatus ad ædem Bellonæ datus esset, & ipse commemoratis rebus ab se gestis postulasset, vt ob eas dijs immortalibus honos haberetur, sibique triumphanti vrbem inuehi li-
B ceret: contradixerunt pars maior decem legatorum, qui cum eo fuerant, & ante alios L. Furius Purpurio. & L. Æmylius Paulus: Legatos sese Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho faciendæ causa, fœderisque & legum quæ cum L. Scipione inchoatæ fuissent, perficiendarū. Cn. Manlium summa ope tetendisse, vt eam pacem turbaret: & Antiochum, si sui potestatem fecisset, insidijs exciperet: sed illum cognita fraude Cos. cum sæpe colloquijs petitis captatus esset, non cōgressum modo, sed conspectum etiam eius vitasse cupienté transire Taurum, ægre omnium legatorum precibus, nec carminibus Sibyllæ prædictam superantibus terminos fatales cladem experiri vellet, retentum. admouisse tamen exercitum, & prope ipsis iugis ad diuortia aquarum castra posuisse. cum nullam ibi causam belli inueniret, quiescentibus regijs circumegisse exercitum ad Gallogræcos. cui nationi non ex senatus authoritate, non populi iussu bellum illatum, quod quem vnquā de sua sententia facere ausum? Antiochi, Philippi, Annibalis, & Pœnorum recentissima bella esse. de omnibus his consultum senatum, populumq; iussisse. sæpe legatos ante missos, res repetitas: postremo qui bellum indicerent, missos. Quid eorum Cn. Manli factum est, vt istud publicum P.R. bellum, & non tuum priuatum latrocinium dicamus? At eo ipso contentus fuisti. recto itinere duxisti exercitum ad eos, quos tibi hostes
C desumpseras: an per omnes anfractus viarum, cum ad biuia consisteres, vt quo flexisset, agmē Attalus Eumenis frater, eo Cos. mercenarius cum exercitu Romano sequereris, Pisidiæ Lycaoniæque & Phrygiæ recessus omnes atque angulos peragrasti, stipem à tyrannis castellanisque deuijs colligens? quid enim tibi cum Oroandis? quid cum alijs æque innoxijs populis? Bellum autem ipsum cuius nomine triumphum petis, quomodo gessisti? loco æquo, tempore tuo pugnasti? Tu vero recte, vt dijs immortalibus honos habeatur, postulas. primum quod pro temeritate imperatoris nullo iure gentium bellum inferentis pœnas luere exercitum noluerunt: deinde, quod beluas, non hostes nobis obiecerunt. Nolite nomen tantum existimare mistum esse Gallogræcorum: multo ante & corpora & animi misti ac vitiati sunt. an si illi Galli essent, cum quibus millies vario euentu in Italia pugnatum est, quantum in imperatore nostro fuit, nuncius illinc rediisset? bis cum ijs pugnatum est, bis loco iniquo subijt in valle inferiore pedibus pene hostium aciem subiecit, vt si non tela ex superiore loco mitterent: sed corpora sua nuda, inijcerent, obruere nos potuerint. Quid igitur incidit? magna fortuna P.R. est, magnum & terribile nomen. recenti ruina Annibalis, Philippi, Antiochi, prope attonitæ erant tantæ corporū moles. fundis sagittisque in fugam consternatæ sunt. gladius in acie cruentatus

» non est Gallico bello: velut apium exámina ad crepitum primum missilium
» auolauere. At hercule nos ijdem, admonente fortuna, quid, si hostem habuis-
» mus, casurum fuisset: cum redeuntes in latrunculos Thracas incidissemus ep-
» si, fugati, exuti impedimentis sumus: Q. Minutius Thermus, in quo haud paulo
» plus damni factum est, quàm si Cn. Manlius, cuius temeritate ea clades incide-
» rat, perisset: cum multis viris fortibus cecidit. exercitus spolia regis Anio-
» chi referens trifariam dissipatus, alibi primum, alibi postremum agmen, ali-
» bi impedimenta, inter vepres in latebris ferarum noctem vnam delituit. Pro
» his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiæque foret accepti,
» de quibus hostibus triumphum peteres? de ijs, vt opinor, quos tibi hostes sena-
» tus, aut P.R. dedisset, sic huic L. Scipioni, sic illi M. Acilio de rege Antiocho, sic
» paulo ante T. Quintio de rege Philippo, sic P. Africano de Annibale & Pœnis
» & Syphace triumphus datus. & minima illa, cum iam senatus censuisset bel-
» lum, quæsita tamen sunt, quibus nunciandum esset? ipsis vtique regibus nun-
» ciaretur? an satis esset ad præsidium aliquod nunciari? Vultis ergo hæc omnia
» pollui & confundi? tolli fœcialia iura? nullos esse fœciales? fiat (pace deûm
» dixerim) iactura religionis: obliuio deorum capiat pectora vestra. num sena-
» tum quoque de bello consuli non placet? non ad populum ferri? velint, iubeant
» antne cum Gallis bellum geri? Modo certe Cos. Græciam atque Asiam vole-
» bant, tamen perseuerantibus vobis Ligures prouinciam decernere dicto au-
» entes fuerunt. merito ergo à vobis prospere bello gesto triumphũ petent, qui-
» bus authoribus gesserunt. Talis oratio Furij & Æmylij fuit. Manlium in hac
» maxime modum respondisse accepimus. Tr. pl. antea solebant triumphum po-
» stulantibus aduersari P.C. quibus ego gratiam habeo, quod seu mihi, seu mo-
» nitudini rerum gestarum hoc dederunt, vt non solum silentio comprobarent
» honorem meum: sed referre etiam, si opus esset, viderentur parati esse.
» ex decem legatis, si dijs placet, quod consilium dispensandæ cohonestandæ
» victoriæ imperatoribus maiores dederunt nostri: aduersarios habeo. L. Furium,
» L. Æmylius currum triumphalem me conscendere prohibent, coronam insig-
» nem capiti detrahunt. quos ego, si tribuni me triumphare prohiberent, testes
» citaturus fui rerum à me gestarum. Nullius equidem inuideo honori P.C. ve-
» tribunos plebis nuper, viros fortes ac strenuos, impedientes Q. Fabij Labeo-
» nis triumphum, authoritate vestra deterruistis. triumphauit, quem non bellum
» iniustum gessisse, sed hostem omnino non vidisse, inimici iactabant. ego, qui
» cum centum millibus ferocissimorum hostium signis collatis toties pugnaui
» qui plus L X. millia hominum cepi aut occidi, qui bina castra eorum expugna-
» ui, qui citra iuga Tauri omnia pacatiora, quam terra Italia est, reliqui: non mi-
» umpho modo fraudor, sed causam apud vos P.C. accusantibus meis ipse lege-
» tis dico. Duplex eorum, vt animaduertistis P.C, accusatio fuit. nam nec gesta
» dum mihi fuisse bellum cum Gallis, & gestum temere atq; imprudenter dice-
» runt. Non erant Galli hostes, sed tu eos pacatos imperata facientes violasti.
» Non sum postulaturus à vobis P.C. vt quæ communiter de immanitate gentis
» Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanum scitis, ea de illis quoq; qui
» Asiam incolunt, existimetis. Gallos, remota vniuersæ gentis infamia atque in-
» dia, per se ipsos æstimate. Vtinam rex Eumenes, vtinam Asiæ ciuitates omnes
» adessent, & illos potius quærentes, quam me accusantem audiretis. mittite ad
» dum legatos circa omnes Asiæ vrbes, & quærite vtrum à grauiori seruitute, ab
» tiocho vltra Tauri iuga emoto, an Gallis subactis liberati sunt? quoties agri
» orum vastati sunt, quoties prædæ abactæ, referant: cum vix redimendi cap-
» uos copia esset, & mactatas humanas hostias immolatosque liberos suos au-
» rent. Stipendium scitote pependisse socios vestros Gallis: & nunc liberos
» per vos regio imperio, fuisse pensuros, si à me foret cessatum. quo longius ab
» tiochus emotus esset, hoc impotentius in Asia Galli dominarẽtur: & quic-
» est terrarum citra Tauri iuga, Gallorum imperio, non vestro adiecissetis.

A enim sunt quidem ista vera etiam Delphos, quondam commune humani generis oraculum, vmbilicum orbis terrarum, Galli spoliauerunt: nec ideo P. R. his bellum indixit aut intulit. Equidem aliquid interesse rebar inter id tempus, quo nondum in iure ac ditione vestra Gracia atque Asia erat, ad curandum animaduertendumque quid in his terris fieret, & hoc, quo finem imperij Rom. Taurum montem statuistis: quo libertatem immunitatemve ciuitatibus datis, quo alijs fines adijcitis, alias agro mulctatis, alijs vectigal imponitis, regna augetis, minuitis, donatis, adimitis: curæ vestræ censetis esse, vt pacem terra marique habeant. An nisi præsidia deduxisset Antiochus, quæ quieta in suis arcibus erant, non putaretis liberatam Asiam? si Gallorum exercitus effusi vagarentur, rata dona vestra, quæ dedistis regi Eumeni, rata libertas ciuitatibus esset? Sed quid ego hæc ita argumentor? tanquam non acceperim sed fecerim hostes Gallos? Te L. Scipio appello, cuius ego mihi, succedens in vicem imperij tui, virtutem fœlicitatemque pariter non frustra ab dijs immortalibus precatus sum: te P. Scipio, qui legatiius, collegæ maiestatem, & apud fratrem Cos. & apud exercitum habuisti: sciatisne in exercitu Antiochi Gallorum legiones fuisse? videritis in acie eos, in cornu vtroque? (id enim roboris esse videbatur) locatos? pugnaueritis vt cum hostibus iustis? cæcideritis? spolia eo-
B rum retuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum Gallis bellum his senatus decreuerat, & populus iusserat. Sed simul, vt opinor, cum his decreuerant, iusserantq; qui inter eius præsidia fuissent. ex quibus præter Antiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio, & cum quo nominatim fœdus vt fieret, mãdaueratis: omnes hostes erant, qui pro Antiocho arma aduersus nos tulerunt. in qua causa eum Galli ante omnes fuissent, & reguli quidam & tyranni: ego tamen & cum alijs pro dignitate imperij vestri coactis luere peccata sua, pacem pepigi: & Gallorum animos, si possent mitigari a feritate insita, tentaui: & postea quam indomitos atq; implacabiles cernebam, tum demum vi atq; armis coercendos ratus sum. Nunc quoniam suscepti belli purgatũ est crimen, gesti reddenda est ratio. in quo confiderem equidem causæ meæ, etiam si nõ apud Romanum, sed apud Carthaginiensem senatum agerem: vbi in crucem tolli imperatores dicuntur, si prospero euentu, prauo consilio rem pesseint. Sed ego
in ea ciuitate, quæ ideo omnibus rebus incipiendis gerendisque deos adhibet: quia nullius calumniæ subijcit ea, quæ dij cõprobauerunt: & in solennibus verbis habet, cum supplicationem aut triumphum decernit, quod bene ac feliciter Remp. administrarit: si nollem, si graue ac superbum existimarem virtute gloriari: pro felicitate mea exercitusq; mei, quod tantam nationem sine vlla
C militum iactura deuicimus, postularem, vt dijs immortalibus honos haberetur: & ipse triumphans in Capitolium ascenderem, vnde votis rite nuncupatis profectus sum: negaretis hoc mihi cũ dijs immortalibus? Imquo enim loco dimicaui. Dic igitur quo æquiore potuerim dimicare? cum montem hostes cepissent, loco munito se tenerent? nempe eundum ad hostes erat, si vincere vellẽ. Quid? si vrbem eo loco haberent? & mœnibus se tenerent? nempe oppugnandi erant. Quid? ad Thermopylas æquone loco M. Acilius cum rege Antiocho pugnauit? quid? Philippum non eodẽ modo super Aoum amnem iuga tenentem montium T. Quintius deiecit? Equidẽ adhuc qualem aut sibi fingant, aut vobis videri velint hostem fuisse, non inuenio, si degenerem & emollitum amœnitate Asiæ, quid periculi vel iniquo loco subeuntibus fuit? si timendum & feritate animorum, & robore corporum: huic ne tantæ victoriæ triumphum negatis? Cæca inuidia est P. C. nec quicquam aliud scit, quam detrectare virtutes, corrumpere honores ac præmia earum. Mihi, quæso, ita ignoscatis P. C. si longiorem orationem non cupiditas gloriandi de me, sed necessaria criminũ defensio fecit. An etiam per Thraciam saltus patentes, qui angusti erant, & plana ex arduis, & culta ex syluestribus facere potui? & præstare necubi notis sibi latebris delitescerent latrones Thraces? ne quid sarcinarũ raperetur? ne quod iumen-

iumentum ex tanto agmine abstraheretur? ne quis vulneraretur? ne ex vulne-
» re vir fortis ac strenuus Q. Minutius moreretur? In hoc casu, quo infeliciter in-
» cidit, vt talem ciuem amitteremus, hærent, quod saltu iniquo, loco alieno cum
» adortus hostis nos esset, duæ simul acies primi & nouissimi agminis hærentem
» ad impedimenta nostra exercitum barbarorum circunuenerunt: quod mul-
» millia ipso die, plura multo post dies paucos ceciderunt & ceperunt. hoc si ipsi
» tacuerint, vos scituros, cum testis orationis meæ totus exercitus sit, non cre-
» dunt. Si gladium in Asia non strinxissem, si hostem non vidissem: tamen Proco-
» sul triumphum in Thracia duobus prælijs meueram. Sed iam dictum satis
» est. quin pro eo quod pluribus verbis vos, quam volui, fatigaui: veniam à vo-
» bis petitam impetratamque velim. P. C. Plus crimina eo die, quam defensio,
valuissent: ni altercationem in serum perduxissent. dimittitur senatus in ea
opinione, vt negaturus triumphum fuisse videretur. Postero die & cognati a-
micique; Cn. Manlij summis opibus annixi sunt, & authoritas seniorum valuit, ne-
gantium exemplum proditum memoriæ esse, vt imperator qui perduellibus
deuictis, confecta prouincia exercitum reportasset, sine curru & laurea priua-
tus inhonoratusque; vrbem iniret. hic pudor malignitatem vicit, triumphum-
que frequentes decreuerunt. Oppressit deinde mentionem memoriamque omnem
contentionis huius, maius, & cum maiore & clariore viro certamen ortum. P.
Scipioni Africano (vt Valerius Antias author est) duo Q. Petilij diem dixerunt.
id prout cuiusque ingenium erat, interpretabantur. Alij non tribunos pl. sed vi-
niuersam ciuitatem, quæ id pati posset, incusabant. duas maximas orbis terra-
rum vrbes ingratas vno prope tempore in principes inuentas: Romam ingra-
tiorem, siquidem victa Carthago victum Annibalem in exilium expulisset, Ro-
ma victrix victorem Africanum expellat. Alij, neminem vnum ciuem tantum
eminere debere, vt legibus interrogari non possit. nihil tam æquandæ libertati
esse, quam potentissimum quenque posse dicere causam. quid autem ero
cuiquam, nedum summam Reipublicæ permitti, si ratio non sit reddenda? qui
ius æquum pati non possit, in eum vim haud iniustam esse. hæc agitata sermo-
nibus, donec dies dicendæ causæ venit. nec alius antea quisquam, nec ille ipse
Scipio Cos. censorve maiore omnis generis hominum frequentia, quam reus
illo die in forum est deductus. Iussus dicere causam, sine vlla criminum menti-
one orationem adeo magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, vt satis con-
staret, neminem vnquam neq; melius, neque verius laudatum esse. dicebantur
enim ab eodem animo ingenioque, à quo gesta erant. & aurium fastidium abe-
rat: quia pro periculo, non in gloriam referebantur. Tribuni pleb. vetera luxu-
riæ crimina Syracusanorum hybernorum, & Locris Pleminianum tumultum
cum ad fidem præsentium criminum retulissent, suspicionibus magis quam ar-
gumentis pecuniæ captæ reum accusarunt. Filium captum sine precio reddi-
tum, omnibusque alijs rebus Scipionem, tanquam in eius vnius manu pax Ro-
mana bellumq; esset, ab Antiocho cultum dictatorem eum consuli, non legi-
tum in prouincia fuisse, nec ad aliam rem eo profectum, quam vt id quod His-
paniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ iam pridem persuasum esset: hoc Græciæ Asiæq;
& omnibus ad orientem versis regibus gentibusq; appareret: vnum hominem
caput columenq; imperij Romani esse: sub vmbra Scipionis ciuitatem domi-
nam orbis terrarum latere: nutus eius pro decretis patrum, pro populi iussis es-
se. Infamia intactum, inuidia qua possunt, vrgent. Orationibus in noctem per-
ductis, producta dies est. vbi ea venit, tribuni in rostris prima luce consederunt.
citatus reus magno agmine amicorum clientiumque per mediam concionem
ad rostra subijt: silentioq; facto. Hoc, inquit, die Tribuni pleb. vosque Quirites,
» cum Annibale & Carthaginiensibus signis collatis in Africa bene ac feliciter
» pugnaui. itaque cum hodie litibus & iurgijs supersederi æquum sit: ego hinc
» extemplo in Capitolium ad Iouem Opt. Max. Iunonemque & Mineruam,
» cæterosque deos qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo: hisque

gratias

A gratias agam, quod mihi & hoc ipso die, & sæpe alias egregie Reipublicæ gerendæ mentem facultatemque dederunt, vestrum quoque quibus commodum est ite mecum Quirites, & orate deos, vt mei similes principes habeatis. ita, si ab annis septendecim ad senectutem semper vos ętatem meam honorib. vestris anteistis, ego vestros honores rebus gerendis præcessi. Ab rostris in Capitolium ascendit. simul se vniuersa concio auertit, & secuta Scipionem est: adeo vt postremo scribæ viatoresque tribunos relinquerent, nec cum ijs præter seruilem comitatum, & præconem, qui reum ex rostris citabat, quisquam esset. Scipio non in Capitolio modo, sed per totam vrbem omnia templa desum cum P.R. circumijt. Celebratior is prope dies fauore hominum, & æstimatione veræ magnitudinis eius fuit, quam quo triumphans de Syphace rege & Carthaginiensibus vrbem est inuectus. Hic speciosus vltimus dies P. Scipioni illuxit, post quem cum inuidiam & certamina cum tribunis prospiceret, die longiore producta in Liternum concessit, certo consilio ne ad causam dicendam adesset. maior animus & natura erat, ac maiori fortunæ assuetus, quam vt reus esse sciret & summittere se in humilitatem causam dicentium. Vbi dies venit, citatiq; absens est cœptus, L. Scipio morbum causæ esse cur abesset excusabat: quam excusationem cum tribuni qui diem dixerant, non acciperent, & ab eadem superbia nō venire ad causam dicendam arguerent, qua iudicium & tribunos pl. & concionem reliquisset: & quibus ius de se dicendæ sententiæ & libertatem ademisset, his comitatus, velut captos trahens, triumphum de P.R. egisset: secessionemq; eo die in Capitolium à Trib. pl. fecisset: Habetis ergo temeritatis illius mercedem. quo duce & authore nos reliquistis, ab eo ipsi relicti estis. & tantum animorum indies nobis decrescit, vt ad quem ante annis XVII. exercitum & classem habentem, tribunos plebis ædilemq; in Siciliam mittere ausi sumus, qui prehenderent eum, & Romam reducerent: ad eum priuatum ex villa sua extrahendum ad causam dicendam mittere non audeamus? Tribuni pleb. appellati ab L. Scipione ita decreuerunt: si morbi causa excusaretur, sibi placere accipi eam causam, diemq; à collegis produci. Tribunus pleb. eo tempore Tib. Sempronius Gracchus erat, cui inimicitiæ cum P. Scipione intercedebant: is cum vetuisset nomen suum decreto collegarum ascribi, tristioremque omnes sententiam expectarent: ita decreuit. Cum L. Scipio excusset morbum esse causæ fratri: satis id sibi videri, se P. Scipionem priusquam Romā redisset, accusari non passurum: tum quoque, si se appellet, auxilio ei futurum, ne causam dicat, ad id fastigium rebus gestis, honoribus P.R. P. Scipionem deorsū hominumq; consensu peruenisse: vt sub rostris reum stare, & præbere aures adolescentium conuincijs, populo Romano magis deforme, quam ipsi sit. Adiecit decreto indignationem. Sub pedibus vestris stabit tribuni domitor ille Africæ Scipio? ideo quatuor nobilissimos duces Pœnorum in Hispania, quatuor exercitus fudit fugauitque: ideo Syphacem cepit, Annibalem deuicit, Carthaginem vectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem consortem huius gloriæ L. Scipio) vltra Tauri iuga emouit, vt duobus Petilijs succumberet: vos de P. Africano palmam peteretis? nullisve meritis suis, nullis vestris honoribus vnquam in arcem tutam, & velut sanctam clari viri peruenient: vbi si non venerabilis, inuiolata saltem senectus eorum confidat? Mouit & decretum, & adiecta oratio non cæteros modo, sed ipsos etiam accusatores: & deliberaturos se quid sui iuris & officij esset, dixerunt. Senatus deinde, concilio plebis dimisso, haberi est cœptus. ibi gratiæ ingentes ab vniuerso ordine, præcipue à consularibus senioribusq; Tib. Graccho actæ sunt, quod Rempub priuatis simultatibus potiorem habuisset. & Petilij vexati sunt probris, quod splendere aliena inuidia voluissent, & spolia ex Africani triumpho peterent. Silentium deinde de Africano fuit. vitam Literni egit sine desiderio vrbis. Morientem rure eo ipso loco sepeliri se iussisse ferunt: monumentumque ibi ædificari, ne funus sibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis, bellicis tamen quam

» pacis artibus memorabilior prima pars vitæ, quam postrema fuit: quia in in- A
» uenta bella assidue gesta: cum senecta res quoque defloruere, nec prębita est
» materia ingenio. quid ad primum consulatum secundus, etiam si censuram ad-
» ijcias? quid Asiatica legatio & valetudine aduersa inutilis, & filij casu deform-
» ta, & post reditum necessitate aut iubeundi iudicij, aut simul cum patria defe-
» rendi? Punici tamen belli perpetrati, quo nullum neq; maius neq; periculosius
» Romani gessere, vnus prælipuam gloriam tulit. Morte Africani creuere inimi-
» corum animi: quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui viuo quoq; eo allatra-
» re eius magnitudinem solitus erat. hoc authore existimantur Petilij & viuo A-
» fricano rem ingressi, & mortuo rogationem promulgasse. Fuit autem rogatio
» talis. Velitis, iubeatis, quæratur, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Anti-
» ocho est, quique sub eius imperio fuerunt: quod eius in publicum relatum non
» est, vti de ea re Ser. Sulpitius Pr. vrbanus ad senatum referat? quem eam rem
» velit senatus quærere de ijs, qui prætores nunc sunt? Huic rogationi primo Q.
& L. Mummij intercedebant. senatum quęrere de pecunia non relata in pub-
licum, ita vt antea semper factum esset, æquum censebant. Petilij nobilitatem
& regnum in senatu Scipionum accusabant. L. Furius Purpurio consularis, qui
in decem legatis in Asia fuerat: latius rogandum censebat: non quæ ab Anti-
ocho modo pecuniæ captæ forent, sed quæ ab alijs regibus gentibusque, Cn. B
Manlium inimicum incessens. Et L. Scipio, quem magis pro se quam aduersus
legem dicturum apparebat, dissuasor processit. is post mortem P. Africani fra-
tris, viri omnium fortissimi clarissimiq; eam exortam rogationem est conque-
stus. parum enim fuisse, non laudari pro rostris P. Africanum post mortem,
nisi etiam accusaretur. & Carthaginienses exilio Annibalis contentos esse: po-
pulum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exatiari: nisi & ipsius fama se-
pulti laceretur, & frater insuper accessione inuidiæ macletur: M. Cato suasit
rogationę: extat oratio eius de pecunia regis Antiochi: & Mummios tribunos
authoritate deterruit, ne aduersarentur rogationi. Remittentibus ergo his
intercessionem, omnes trib. vti rogasset iusserunt. Ser. Sulpitio deinde referen-
te, quem rogatione Petilia quærere vellent, Q. Terentium Culleonem patres
iusserunt. Ad hunc prætorem adeo amicum Corneliæ familiæ, vt qui Romæ
mortuum elatumque P. Scipionem (est enim ea quoque fama) tradunt, pilea-
tum, sicut in triumpho ierat, in funere quoque ante luctum isse memoriæ pro-
diderint: & ad portam Capenam mulsum profecutis funus dedisse: quod adeo
inter alios captiuos in Africa ex hostibus receptus esset: aut adeo inimicum e-
undem, vt propter insignem simultatem, ab ea factione quæ aduersa Scipioni-
bus erat, delectus sit potissimum ad quæstionę exercendam: cæterum ad hunc C
nimis æquum aut iniquum prætorem reus extemplo factus L. Scipio: simul &
delata & recepta nomina legatorum eius, A. & L. Hostiliorum Catonum, & C.
Furij Aculeonis quæstoris: & vt omnia contracta societate viderentur, scriba
quoque duo, & accensus. L. Hostilius, & scribæ & accensus, priusquam de Scipi-
one iudicium fieret, absoluti sunt: Scipio & A. Hostilius legatus, & C. Furius da-
nati, quo commodior pax Antiocho daretur, Scipionem V I. millia pondo au-
ri, quadringenta octoginta argenti plus accepisse. quam in ærarium retulerit
A. Hostilius L X X X. pondo auri, argenti C C C C I I I. Furium quæstorem au-
ri centum X X X. argenti C C. pondo. Has ego summas auri & argenti relatas
apud Antiatem inueni. In L. Scipione malim equidem librarij mendum, quã
mendacium scriptoris esse in summa auri atque argenti. similius enim veri est,
argenti quam auri maius pondus fuisse: & potius quadragies quam ducen-
ties quadragies litem æstimatam: eo magis, quod tantæ summæ rationem e-
tiam ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu tradunt: librumque ratio-
nis eius cum Lucium fratrem afferre iussisset, inspectante senatu suis ipsum
manibus concerpsisse, indignãtem quod cum bis millies in ærarium intulisset,
quadragies ratio ab se poscęretur. ab eadem fiducia animi, cum quæstores

pecu-

A pecuniã ex ærario contra legem promere non auderent: popoſciſſe claues, & ſe aperturum ærarium dixiſſe, qui vt clauderetur effeciſſet. Multa alia in Scipionis exitu maxime vitæ, dieque dicta, morte, funere, ſepulchro in diuerſum trahunt: vt cui famæ, quibus ſcriptis aſſentiar, non habeam. Non de accuſatore conuenit. alij M. Næuium, alij Petilios diem dixiſſe ſcribunt. non de tempore quo dicta dies ſit, non de anno quo mortuus ſit: non vbi mortuus, aut elatus ſit. alij Romæ, alij Literni & mortuum & ſepultum. vtrobique monumenta oſtenduntur, & ſtatuæ. nam & Literni monumentum, monumentoque ſtatua ſuperimpoſita fuit: quam tempeſtate diſiectam nuper vidimus ipſi, & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres ſtatuæ ſunt: quarum duæ P. & L. Scipionum dicuntur eſſe: tertia poetæ Q. Ennij. nec inter ſcriptores rerum diſcrepat ſolum, ſed orationes quoque (ſi modo ipſorum ſunt, quæ feruntur Pub. Scipionis & Tib. Gracchi) abhorrent inter ſe. Index orationis P. Scipionis, nomen M. Næuij Tr. pl. habet: ipſa oratio ſine nomine eſt accuſatoris: nebulonem modo, modo nugatorem appellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petiliorum accuſatorum Africani, aut diei dictæ Africano vllam mentionem habet. alia tota ſerenda fabula eſt Gracchi orationi conueniens: & illi authores ſequendi ſunt: qui, cum L. Scipio & accuſatus & damnatus ſit pecu-

B niæ captæ ab rege, legatum in Hetruria fuiſſe Africanum tradunt. quo poſt famam de fratris caſu allatam, relicta legatione cucurriſſe eum Romam: & cum à porta recta ad forũ ſe contuliſſet: quod in vincula duci fratrem dictum erat, repulſſe à corpore eius viatorem, & tribunis retinentibus magis pie quam ciuiliter vim feciſſe. hæc enim ipſe Gracchus queritur, diſſolutam eſſe à priuato tribunitiam poteſtatem, & ad poſtremum cum auxilium L. Scipioni polliceretur. adijcit, tolerabilioris exempli eſſe à Tr. pl. potius quam à priuato victam videri & tribunitiam poteſtatem, & Rempub. eſſe: ſed ita hanc vnam impotentem eius iniuriam inuidia onerat, vt increpando quod degenerarit tantum à ſe ipſe, cumulatas ei veteres laudes moderationis & temperantiæ pro reprehenſione preſenti reddat. caſtigatum enim quondã ab eo populum ait, quod eum perpetuum conſulem & dictatorem vellet facere, prohibuiſſe ſtatuas ſibi in comitio, in roſtris, in curia, in Capitolio, in cella Iouis poni. prohibuiſſe ne decerneretur, vt imago ſua triumphali ornatu è templo Iouis Opt. Max. exiret. Hæc vel in laudatione poſita ingentem magnitudinem animi moderandis ad ciuilem habitum honoribus ſignificarent, quæ exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorem ex duabus filijs (nam maior P. Cornelio Naſicæ haud dubiæ à patre collocata erat) nuptam fuiſſe conuenit. illud parum conſtat, vtrũ

C poſt mortẽ patris & deſponſa ſit, & nuſperit: an veræ illæ opiniones ſint, Gracchum, cum L. Scipio in vincula duceretur, nec quiſquam collegarum auxilio eſſet, iuraſſe ſibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuiſſent, manere: nec ſe gratiæ quærendæ cauſa quicquam facere, ſed in quem carcerem reges & imperatores hoſtium ducentem vidiſſet P. Africanum, in eum ſe fratrem eius duci non paſſurum. Senatum eo die forte cœnantem in Capitolio conſurrexiſſe, & petiſſe, vt inter epulas Graccho filiam Africanus deſponderet. quibus ita inter publicum ſolẽne ſponſalibus rite factis, cum ſe domum recepiſſet, Scipionem AEmyliæ vxori dixiſſe: filiam ſe minorem deſpondiſſe, cum illa muliebriter indignabunda nihil de communi filia ſecum conſultatum, adieciſſet: non ſi Tib. Graccho daret, expertem conſilij debuiſſe matrem eſſe: lætum Scipionem tam concordi iudicio, ipſi deſponſam reſpondiſſe. Hæc de tanto viro, quanquam & opinionibus & monumentis literarum variarent, proponẽda erãt iudicijs à Q. Terentio Pr. perfectis, Hoſtilius & Furius damnati, prædes eodem die quæſtoribus vrbanis dederunt. Scipio cum contenderet, omnẽ quã accepiſſet pecuniam, in ærario eſſe, nec ſe quicquam publici habere, in vincula duci eſt cœptus. P. Scipio Naſica tribunos appellauit, orationemque habuit plenam veris decoribus, non communiter modo Corneliæ gentis, ſed proprie familiæ

familiæ ſuæ. Parentes ſuos & P. Africani, ac L. Scipionis qui in carcerem duce- A
retur, fuiſſe Cn. & P. Scipiones, clariſſimos viros. eos, cum per aliquot annos
in terra Hiſpania aduerſus multos Pœnorum Hiſpanorumque & duces & ex-
ercitus nominis Romani famam auxiſſent, non bello ſolum, ſed quod Roma-
næ temperantiæ fideique ſpecimen illis gentibus dediſſent, ad extremum am-
bos pro P. R. morte occubuiſſe, cum illorum tueri gloriam poſteris ſatis eſſet:
P. Africanum tantum paternas ſuperauiſſe laudes, vt fidem fecerit, non ſangui-
ne humano, ſed ſtirpe diuina fatum ſe eſſe. L. Scipionem, de quo agatur, vt quæ
in Hiſpania, quæ in Africa, cum legatus fratris eſſet, geſſiſſet, prætereantur, con-
ſulem & ab ſenatu dignum viſum, cui extra ſortem Aſia prouincia, & bellum
cum Antiocho rege decerneretur: & à fratre, cui poſt duos conſulatus cenſu-
ramque & triumphum legatus in Aſiam iret. ibi ne magnitudo & ſplendor le-
gati laudibus Coſ. officeret, forte ita incidiſſe, vt quo die ad Magneſiam ſig-
nis collatis L. Scipio Antiochum deuiciſſet, æger P. Scipio Elææ dierũ aliquot
via abeſſet. non fuiſſe minorem eum exercitum, quam Annibalis, cum quo in
Africa eſſet pugnatum. Annibalem eundem fuiſſe inter multos alios regios du-
ces, qui imperator Punici belli fuerit. & bellum quidem ita geſtum eſſe, vt ne
fortunam quidem quiſquam criminari poſſit. in pace crimen queri, eam dici
veniſſe. hic X. legatos ſimul argui, quorum ex conſilio data pax eſſet. quin exti B
tiſſe ex X. legatis, qui Cn. Manlium accuſarent: tamen non modo ad criminis
fidem, ſed ne ad moram quidem triumphi eam accuſationem valuiſſe. At Her-
cule in Scipione ipſas leges pacis, vt nimium accommodatas Antiocho, ſuſpe-
ctas eſſe. integrum enim ei regnum relictum, omnia poſſidere cum victum, quæ
ante bellum eius fuerint. auri & argenti cum vim magnam habuiſſet, nihil in
publicum relatum, omne in priuatum verſum. An non præter omnium oculos
tantum auri argentique in triumpho L. Scipionis, quantum non decem alij
triumphis, ſi omne in vnum conferatur, ſit latum? Nam quid de finibus regni
dicam? Aſiam omnem, & proximã Europæ tenuiſſe Antiochum: ea quanta
regio orbis terrarum ſit à Tauro monte in Ægeum vſque prominens mare:
quot non vrbes modo, ſed gentes amplectatur, omnes ſcire. hanc regionem di-
cerum plus triginta in longitudinem, decem inter duo maria in latitudinem pa-
tentem, vſque ad Tauri montis iuga Antiocho ademptam, expulſo in vltimum
angulum orbis terrarum. Quid ſi gratuita pax eſſet, plus adimi ei potuiſſet? Phi-
lippo victo Macedoniam, Nabidi Lacedæmonem relictam, nec Quintio crimen
quæſitum. non enim habuiſſe eum Africanum fratrem: cuius cum gloria pro-
deſſe L. Scipioni debuiſſet, inuidiam nocuiſſe. tantum auri argentique iudica-
tum eſſe in domum L. Scipionis illatum, quantum venditis omnibus bonis re- C
digi non poſſit. vbi ergo eſſe regium aurum? vbi tot hæreditates acceptas? in
domo, quam ſumptus non exhauſerint, extare debuiſſe nouæ fortunæ cumu-
lum. At enim quod ex bonis redigi non poſſit, ex corpore & tergo per vexatio-
nem & contumelias L. Scipionis petituros inimicos: vt in carcerem inter fures
nocturnos & latrones vir clariſſimus includatur, & in robore & tenebris expi-
ret: deinde nudus ante carcerem proijciatur. Non id Corneliæ magis familiæ,
quam vrbi Romanæ fore erubeſcendum. Aduerſus ea Terentius Pr. rogatio-
nem Petiliam, & ſenatuſconſultum, & iudicium de L. Scipione factum recita-
uit. ſe, ni referatur pecunia in publicum quæ iudicata ſit, nihil habere quod fa-
ciat, niſi vt prehendi damnatum, & in vincula duci iubeat. Tribuni cum in con-
ſilium ſeceſſiſſent, paulo poſt C. Faunius ex ſua collegarumque aliorum, præter
Gracchum, ſententia pronunciauit, prætori non intercedere tribunos quo mi-
nus ſua poteſtate vtatur. Tib. Gracchus ita decreuit. Quo minus ex bonis L. Sci-
pionis quod iudicatum ſit, redigatur, ſe non intercedere prætori. L. Scipionem,
qui regem opulentiſſimum orbis terrarum deuicerit, imperium P. R. propaga-
uerit in vltimos terrarum fines, regem Eumenem, Rhodios, alias tot vrbes Aſiæ
deuinxerit P. R. beneficijs: plurimos duces hoſtium in triumpho ductos carcere

inclu-

A incluſerit, non paſſurum inter hoſtes P.R. L. Scipionem in carcere & in vinculis eſſe, mittique cum ſe iubere. Tanto aſſenſu auditum eſt decretum, adeo dimiſſum L. Scipionem læti homines viderunt, vt vix in eadem ciuitate videretur factum iudicium. In bona deinde L. Scipionis poſſeſſum publicæ quæſtores prætor miſit. neque in ijs non modo veſtigium vllum comparuit pecuniæ regiæ, ſed nec tantum redactum eſt, quantæ ſummæ damnatus fuerat. Collata pecunia à cognatis amicisque & clientibus eſt L. Scipioni: vt ſi acciperet eam, locupletior aliquanto eſſet, quam ante calamitatem fuerat. nihil accepit: quæ neceſſaria ad cultum erant, redempta ei à proximis cognatis ſunt. verteratque Scipionum inuidia in prætorem, & conſilium eius, & accuſatores.

DECADIS QVARTÆ LIB. IX.

EPITOME.

MAemylius Coſ. Liguribus ſubactis, viam à Placentia vſque Ariminum perductam Flaminiæ iunxit. Initia luxuriæ introducta ab exercitu Aſiatico referuntur. Ligures, quicunque citra Apenninum erant, ſubacti ſunt. Bac-

B *chanalia ſacrum Græcum, & quidem nocturnum, ſceleruin omnium maximum ſeminarium, cum ad ingentem turbæ coniurationem peruenuſſet: à conſule inueſtigatum, & multorum pœna ſublatum eſt. A cenſoribus L. Valerio Flacco, & M. Porcio Catone, viro & belli & pacis artibus maximo motus eſt ſenatus L. Quintius Flamininus, T. Quintij frater, eo quod cum Galliam prouinciam Coſ. obtinuerat, rogatus à Philippo Pœno, quem amabat, ſcorto nobili, Gallum quendam ſua manu occiderat: ſiue, vt quidam tradiderunt, vnum damnatorum ſecuri percuſſerat, rogatus à meretrice Placentina, cuius amore deperibat. Extat in eum M. Catonis oratio. Scipio Liturni deceſſit. Et tanquam iungente fortuna, circa id tempus duo funera maximorum virorum, Annibal à Pruſia Bithyniæ rege, ad quem victo Antiocho confugerat, cum dederetur Romanis: qui ad expoſcendum illum T. Quintium Flamininum miſerant: veneno ſibi mortem conſciuit. Philopœmen quoque dux Achæorum, vir maximus eſt à Meſſenijs interemptus veneno, cum ab ijs bello captus eſſet. Coloniæ Pollentia, & Piſaurum, & Mutina & Parma, deductæ ſunt. Præterea res aduerſum Celtiberos proſpere geſtas, & initia, cauſaſque belli Macedonici continet, cuius origo inde venit, quod Philippus ægre ferebat regnum ſuum minui à Romanis, eo quod cogeretur à Thracibus, alijsque locis præſidia deducere.*

C DVm hæc (ſi modo hoc anno acta ſunt) Romæ aguntur. Coſſ. ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hoſtis velut natus ad continendam inter magnorum interualla bellorum Romanis militarem diſciplinam erat: nec alia prouincia militem magis ad virtutē acuebat. nam Aſia & amœnitate vrbium, & copia terreſtrium maritimarumq; rerum, mollitia hoſtium, regiisq; opib. ditiores quam fortiores exercitus faciebat. præcipue ſub imperio Cn. Manlij ſolute ac negligenter habiti ſunt. itaque aſperius paulo iter in Thracia, & exercitatio hoſtis magna clade eos caſtigauit. In Liguribus omnia erant quæ militem excitarent: loca montana & aſpera, quæ & ipſis capere labor erat, & ex præoccupatis deiicere hoſtem: itinera ardua, angusta, infeſta inſidijs: hoſtis leuis, & velox & repentinus, qui nullum vſquā tempus, nullum locum quietum aut ſecurum eſſe ſineret: oppugnatio neceſſaria munitorum caſtellorum, laborioſa ſimul, periculoſaque: inops regio, quæ parſimonia aſtringeret milites, prædę haud multum præberet. itaq; non lixa ſequebatur, non iumentorum longus ordo agmen extendebat. nihil præter arma & viros omnem ſpem in armis habentes, erat. nec deerat vnquam cum iis vel materia belli, vel cauſa: quia propter domeſticam inopiam vicinos agros incurſabant: nec tamen in diſcrimen ſummæ rerū pugnabatur. C. Flaminius Coſ. cum

Friniatibus

Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus prælijs secundis factis, in deditionem gentem accepit, & arma ademit: & quia non syncera fide tradebant, cum castigarentur, relictis vicis in montem Auginum confugerunt. confestim secutus est Cos. cæterum effusi rursus, & pars maxima inermes, per invia & rupes diruptas præcipitantes fugerunt, qua sequi hostis non posset. ita trans Apenninum abierunt, qui castris se tenuerant, circunsessi & expugnati sunt. Inde trans Apenninum ductæ legiones. ibi montis quem ceperant, altitudine paulisper se tutati, mox in deditionem concesserunt. tum conquisita cum intentiore cura arma, & omnia adempta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellum, qui in agrum Pisanum Bononiensemque ita incursauerant, vt coli non posset. his quoque perdomitis, Cos. pacem dedit finitimis. & quia à bello quieta vt esset prouincia, effecerat: ne in otio militem haberet, viam à Bononia perduxit Arretium. M. AEmylius alter Cos. agros Ligurum vicosque, qui in campis aut vallibus erant, ipsis montes duos Balliſtam Suismontiumque tenentibus, deussit, depopulatusque est. deinde eos qui in montibus erant adortus, primo leuibus prælijs fatigauit: postremo coactos in aciem descendere, iusto prælio deuicit, in quo & ædem Dianæ vouit. Subactis eis Apenninũ omnibus, tum transmontanos adortus: in his & Frisinates Ligures erant, quos non adierat C. Flaminius. omnes AEmylius subegit, armaque ademit, & de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum duxit, viamq; ab Placentia, vt Flaminiæ committeret, Ariminum perduxit. prælio vltimo quo cum Liguribus signis collatis conflixit, ædem Iunoni reginæ vouit. Hæc in Liguribus eo anno gesta. In Gallia M. Furius Pr. insontibus Cænomanis, in pace speciem belli quærens, ademerat arma. id Cænomani conquesti Romæ apud senatum, reiectique ad Cos. AEmylium, cui vt cognoscerent statueretq; senatus permiserat, magno certamine cum prætore habito, tenuerũt causam. arma reddita Cænomanis, decedere è prouincia Pr. iussus. Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto vndiq; ex Latio frequentes conuenerant, senatus datus est: his querentibus magnam multitudinem ciuium suorum Romã commigrasse, & ibi censos esse. Q. Terentio Culleoni Pr. negocium datum est, vt eos conquireret, & quem C. Claudio, M. Liuio censoribus, postve eos censores, ipsum parentemve eius apud se censum esse probassent socij, vt redire eo cogeret, vbi censi essent. Hac conquisitione XII. millia Latinorum domos redierunt. iam tum multitudo alienigenarum vrbem onerante. Priusquam Cos. rediret Romam, M. Fuluius Procos. ex AEtolia rediit. isque ad ædem Apollinis in senatu cum de rebus in AEtolia Cephaleniaque ab se gestis disseruisset, petiit à patribus, vt æquum censerent ob Rempublicam bene ac feliciter gestam, & diis immortalibus honorem haberi iubere, & sibi triumphum decernere. M. Aburius Tr. pl. si quid de ea re ante M. AEmylij Cos. aduentum decerneretur, intercessurum se ostendit. eum cõtradicere velle, proficiscentemq; in prouinciã ita sibi mandasse, vt ea disceptatio integra in aduentum suum seruaretur. Fuluium temporis iacturam facere. senatum etiam præsente Cos. quod vellet, decreturum. M. Fuluius: Si aut simultas M. AEmylij secum ignota hominibus esset, aut quam is eas inimicitias impotenti ac prope regia ira exerceret: tamen non fuisse ferendum, absentẽ Cos. & deorum immortalium honori obstare, & meritum debitumq; triumphum morari: imperatorem rebus egregie gestis, victoremq; exercitum cum præda ac captiuis ante portas stare, donec Cos. ob hoc ipsum moranti redire Romam libitum esset. Verum enimuero cum sint notissimæ sibi cum Cos. inimicitiæ, quid ab eo quenquã posse æqui expectare? qui per infrequentiam furtim S. C. factum ad ærarium detulerit: Ambraciam non videri vi captam, quæ aggere ac vineis oppugnata sit, vbi incensis operibus alia de integro facta sint, vbi circa muros supra subterq; terram per dies quindecim pugnatũ: vbi à prima luce, cum iam transcendisset muros miles, vsq; ad noctem diu anceps prælium tenuerit: vbi plus tria millia hostium sint

cæsa.

A cæſa. Iam de deorũ immortalium templis ſpoliatis in capta vrbe, qualem ca- V.C.
lumniam ad pontifices attulerit? niſi Syracuſarum cæterarumq; captarum ci-
uitatum ornamentis vrbem exornari fas fuerit, in Ambraciam vnam captam
non valuerit belli ius, ſe & P. C. orare, & à tribunis petere, ne ſe ſuperbiſſimo
inimico ludibrio eſſe ſinant. Vndique omnes alij deprecari tribunum, alij ca-
ſtigare. Tib. Gracchi collegæ plurimum oratio mouit, ne ſuas quidem ſimulta-
tes pro magiſtratu exercere boni exempli eſſe: alienarum vero ſimultatum
Tr. pl. cognitorem fieri, turpe & indignum collegij eius poteſtate & ſacratis
legibus eſſe. ſuo quemq; iudicio & homines odiſſe aut diligere, & res probare
aut improbare debere: non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni mo-
mentis animi circumagi, aſtipularique irato conſuli tribunum pl. & quid priua-
tim M. Aemylius mandauerit, meminiſſe. tribunatum ſibi à P. R. mandatum ob-
liuiſci. & mandatum pro auxilio ac libertate priuatorum, non pro conſulari
regno. ne hoc quidem cernere eum, fore vt memoriæ ac poſteritati mandetur,
eiuſdem collegij alterum è duobus Tr. pl. ſuas inimicitias remiſiſſe reipublicę,
alterum alienas & mandatas exercuiſſe. His victus caſtigationibus tribunus
cum templo exceſſiſſet, referente Ser. Sulpitio Pr. triumphus M. Fuluio eſt de-
cretus. Is cum gratias P. C. egiſſet, adiecit, ludos magnos ſe Ioui Op. Max. eo die
B quo Ambraciam cepiſſet, vouiſſe. in eam rem ſibi centum pondo auri à ciui-
tatibus collatam. petere vt ex ea pecunia quam in triumpho latam in ærario
poſiturus eſſet, id aurum ſeorſum ſeorſum iuberent. Senatus pontificum collegium con-
ſuli iuſſit, num omne id aurum in ludos conſumi neceſſum eſſet? Cum pon-
tifices negaſſent ad religionẽ pertinere quanta impenſa in ludos fieret: ſena-
tus Fuluio, quantum vellet, impenderet, permiſit, dum ne ſummam octogin-
ta millium excederet. Triumphare menſe Ianuario ſtatuerat. ſed cum audiſſet
Coſ. Aemylium literis Aburij Trib. plebis acceptis de remiſſa interceſſione, ip-
ſum ad impediendum triumphum Romam venientem ægrum in via ſubſtitiſſe,
ne plus in triumpho certaminum, quam in bello haberet, prætulit triumphi die-
em. Triumphauit ad X. Cal. Ianuarias de AEtolis, & de Cephalenia. Aureę co-
ronę centum XII pondo ante currũ latę ſunt, argenti pondo millia LXXXIII.
auri pondo C C XL I I I. auri tetradrachma Attica C X V I I I. millia. Philip-
pei nummi X I I. millia C C C C X X I I. ſigna ænea C C L X X X V. ſigna mar-
morea CCXXX. arma, tela, cętera ſpolia hoſtium magnus numerus. ad hęc ca-
tapultæ, baliſtæ, tormenta omnis generis: duces aut Aetoli & Cephalenes, aut
regij ab Antiocho ibi relicti ad ſeptem & X X. Multos eo die, priuſquam in vr-
bem inueheretur, in circo Flaminio tribunos, præfectos, equites, centuriones,
C Romanos ſocioſq; donis militaribus donauit, militib. ex præda vicenos quinos
denarios diuiſit, duplex centurioni, triplex equiti. Iam conſularium comitiorũ
appetebat tempus, quibus quia M. Aemylius, cuius ſortis ea cura erat, occurre-
re non potuit, C. Flaminius Romam venit. ab eo creati Coſſ. Sp. Poſthumius Al-
binus: Q. Martius Philip. Prr. inde facti T. Mænius, P. Cornelius Sulla, C. Calpur- 567.
nius Piſo, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quintius Criſpinus. Ex-
tremo anni magiſtratibus iam creatis, ad tertium Nonas Martias Cn. Manlius
Volſo de Gallis qui Aſiam incolunt triumphauit. ſerius ei triumphandi cauſa
fuit, ne Q. Terentio Culleone prætore cauſam lege Petilia diceret, & incendio
alieni iudicij, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret: eo infenſioribus in ſe,
quam in illum iudicibus, quod diſciplinam militarem ſeuere ab eo conſeruatã
ſucceſſor ipſe omni genere licentię corruperat, neq; ea ſola infamiæ erant, quę
in prouincia procul ab oculis facta narrabantur ſed etiam magis quę in mili-
tibus eius quotidie conſpiciebantur. Luxuriæ enim peregrinę origo ab exercitu
Aſiatico inuecta in vrbem eſt. ij primum lectos æratos, veſtem ſtragulam pre-
ciolam, plagulas, & alia textilia, & quæ tum magnificæ ſupellectilis habebantur, monopodia, & abacos Romam aduexerunt. tunc pſaltriæ ſambuciſtriæq;
& conuiualia ludionum oblectamenta addita epulis: epulæ quoque ipſæ

&

V.C. & cura & sumptu maiore apparari cœptæ. tum coquus, vilissimum antiquis A
mancipium & æstimatione & vsu, in precio esse: & quod ministerium fuerat,
ars haberi cœpta. vix tamen illa quæ tum conspiciebantur, semina erant futu-
ræ luxuriæ. In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas C C. duodecim pon-
do: argenti pondo C C X X. millia: auri pondo M M C I I I. tetradrachmum
Atticum C X X V I I. millia. Cistophorum C C L. Philippeorum aureorũ num-
morum sedecim millia C C C X X. & arma spoliaque multa Gallica carpentis
transuecta. duces hostium duo & quinquaginta ducti ante currum. Militibus
quadragenos binos denarios diuisit, duplex centurioni, & stipendium duplex
in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum donati militaribus
donis currum secuti sunt. carminaque à militibus ea in imperatorem dicta, vt
facile appareret in ducem indulgentem ambitiosumque ea dici, triumphum
esse militari magis fauore quam populari celebrem. Sed ad populi quoq; gra-
tiam conciliandam amici Manlij valuerunt. quibus annitentibus S. C. factum
est, vt ex pecunia quæ in triumpho translata esset, stipendium collatum à po-
pulo in publicum, quod eis solutum antea non esset, solueretur. vicenosquinos
& semisses in millia æris quæstores vrbani cum fide & cura soluerunt. Per idẽ
tempus Tr. mil. duo ex duab. Hispaniis cum literis C. Catinij & L. Manlij, qui
eas prouincias obtinebant, venerunt. ex ijs literis cognitum est: Celtiberos B
Lusitanosque in armis esse, & sociorum agros populari. de ea re consultationẽ
integram senatus ad nouos magistratus reiecit. Ludis Romanis eo anno, quos
P. Cornelius Cethegus, A. Posthumius Albinus faciebant, malus in circo insta-
bilis in signum Pollentiæ procidit, atque id deiecit. ea religione moti Patres, &
diem vnum adijciendum ludorum celebritati censuerunt, & signa duo pro v-
no reponenda, & nouum auratum faciẽdum. Et Plebeij ludi ab ædilibus C.
Sempronio Blæso, & M. Furio Lusco diem vnum instaurati sunt. Insequens an-
nus Sp. Posthumium Albinum, & Q. Martium Philippum Coss. ab exercitu, bel-
lorumque & prouinciarum cura ad intestinæ coniurationis vindictam auer-
tit. Prr. prouincias sortiti sunt: T. Mænius vrbanam, M. Licinius Lucullus inter
ciues & peregrinos: C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Sicili-
am, L. Quintius Crispinus Hispaniam citeriorem, C. Calpurnius Piso Hispaniã
vlteriorem. Coss. ambobus quæstio de clandestinis cõiurationibus decreta est.
Græcus ignobilis in Hetruriam primum venit, nulla cum arte earum quas mul-
tas ad animorum corporumque cultum nobis eruditissima omnium gens in-
uexit, sed sacrificulus & vates: nec is qui aperta religione propalam & quæstũ
& disciplinam profitendo, animos errore imbuere, sed occultorum antistes sa-
crorum. Initia erant quæ primo paucis tradita sunt: deinde vulgari cœpta per C
viros mulieresque. additæ voluptates religioni vini & epularum, quo plurium
animi illicerentur. cum vinum animos & nox, & misti fœminis mares, ætatis
teneræ maioribus, discrimen omne pudoris extinxissent: corruptelæ primum
omnis generis fieri cœptæ: cum ad id quisque, quo natura proniorꝫ libidinis
268. esset, paratam voluptatem haberet: nec vnum genus noxæ stupra promiscua
ingenuorum fœminarumq; erant, sed falsi testes, falsa signa testimoniaque &
iudicia ex eadem officina exibant. venena indidem, intestineq; cædes, ita vt ne
corpora quidem interdum ad sepulturam extarent. multa dolo, pleraque per
vim audebantur. occulebat vim, quod præ vlulatibus, tympanorumq; & cym-
balorum strepitu, nulla vox quiritantium inter stupra & cædes exaudiri pote-
rat. Huius mali labes ex Hetruria Romam velut contagione morbi penetra-
uit. primo vrbis magnitudo capacior patientiorq; talium malorum ea celauit.
tandem indicium hoc maxime modo ad Posthumium consulem peruenit. P. Ebu-
tius, cuius pater publico equo stipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis,
deinde tutoribus, sub tutela Duroniæ matris & vitrici T. Sempronij Rutilij e-
ducatus fuerat, & mater dedita viro erat: & vitricus, quia tutelam ita gesserat,
vt rationem reddere non posset: aut tolli pupillum, aut obnoxium sibi vinculo

aliquo

A aliquo fieri cupiebat. via vna corruptelæ Bacchanalium erant: mater adolescentulum appellat, se pro ægroto vouisse, vbi primum cõualuisset, Bacchis eum se initiaturam. damnatam voti deum benignitate exoluere id velle. X. dierum castimonia opus esse: decimo die cœnatum, deinde pure lautum in sacrarium deducturam. Scortum nobile libertina Hispala Fecenia, non digna quæstu, cui ancillula assueuerat, etiam postquam manumissa erat, eodem se genere tuebatur. huic consuetudo iuxta vicinitatem cum Ebutio fuit, minime adolescentis aut rei aut famæ damnosa. vltro enim amatus appetitusq; erat: & maligne omnia præbentibus suis, meretriculæ munificentia sustinebatur. quin eo processerat consuetudine capta, vt post patroni mortem, quia in nullius manu erat: tutore à tribunis & prætore petito, cum testamentum faceret, vnum Ebutium institueret hæredem. Hæc amoris pignora cum essent, nec quicquam secretum alter ab altero haberent, per iocum adolescens vetat eam mirari, si per aliquot noctes secubuisset: religionis se causa, vt voto pro valitudine sua facto liberetur, Bacchis initiari velle. Id vbi mulier audiuit, perturbata, Dij meliora, inquit, mori & sibi & illi satius esse, quam id faceret, & in caput eorum detestari minas periculaque, qui id suasissent. Admiratus eum verba, tum perturbationem tantam adolescens, parcere execrationibus iubet: matrem id sibi assenti-
B ente vitrico imperasse. Vitricus ergo, inquit, tuus (matrem enim insimulare forsitan fasnon sit) pudicitiam, famam, spem, vitamque tuam perditum ire hoc facto properat. Eo magis mirabundo, quærentiq; quid rei esset, pacem veniamq; precata deorum dearumq;, si coacta charitate eius silenda enunciasset: ancillam se ait dominæ comitem id sacrariũ intrasse, liberam nunquam eo accessisse. scire corruptelarũ omnis generis eam officinam esse: & iam biennio constare, neminẽ initiatum ibi maiorem annis XX. vt quisq; introductus sit, velut victimam tradi sacerdotibus. eos deducere in locum qui circumsonet vlulatibus, cantuq; symphoniæ, & cymbalorũ & tympanorũ pulsu, ne vox quiritãtis cum per vim stuprum inferatur, exaudiri possit. Orare deinde arq; obsecrare vt eam rem quocunque discuteret modo: nec se eo præcipitaret, vbi omnia infanda patienda primum, deinde facienda essent: neque ante dimisit eum, quã fidem dedit adolescens, ab his sacris se temperaturum. Posteaquam domum venit, & mater mentionem intulit: quid eo die, quid deinceps cæteris quæ ad sacra pertinerent, faciendum esset, negat eorum se quicquam facturũ, nec initiari sibi in animo esse. aderat sermoni vitricus, confestim mulier exclamat, Hispalæ concubitu carere eum decem noctes non posse. illius excetræ delinimentis & venenis imbutũ, nec parentis, nec vitrici, nec deorũ verecundiam
C habere iurgantes hinc mater, hinc vitricus, cum quatuor cum seruis domo exegerunt. Adolescens inde ad Ebutiã se amitam cõtulit, causamq; ei cur esset à matre eiectus, narrauit. deinde ex authoritate eius postero die ad Cos. Posthumium, arbitris remotis, rem detulit. Consul post diem tertium ad se iussum redire dimisit. ipse Sulpitiam grauẽ fœminam, socrum suam percunctatus est, ecquam anum Ebutiam ex Auentino nosset? cum ea nosse probam, & antiqui moris fœminam respondisset: opus esse sibi ea conuenta dixit: mitteret nuncium ad eam, vt veniret. Ebutia accita ad Sulpitiam venit: & consul paulo post, velut forte interuenisset, sermonẽ de Ebutio fratris eius filio infert. Lachrymæ mulieri obortæ, & miserari casum adolescentis cœpit: qui spoliatus fortunis, à quibus minime oporteret, apud se tunc esset: eiectus à matre, quod probus adolescens (dij propitij essent) obscœnis, vt fama esset, sacris initiari nollet. Satis de Ebutio exploratum ratus consul, non vanum authorem esse: dimissa Ebutia, socrũ rogat vt Hispalam indidem ex Auentino libertinã non ignotam vicinię accerseret ad se. eam quoq; esse quę percunctari vellet. Ad cuius nuncium perturbata Hispala, quod ad tam nobilem & grauẽ fœminam ignara causę accerseretur: posteaquã lictores in vestibulo, turbamq; consularem & consulem ipsum conspexit, prope exanimata est. In interiorem partem ædium abductam

socru

ſocru adhibita conſul, ſi vera dicere inducere in animum poſſet, negat pertinari debere. fidem vel ab Sulpitia tali fœmina, vel ab ſe acciperet, expromeret ſibi quæ in luco Similæ Bacchanalibus in ſacro nocturno ſolerent fieri. Hoc vbi audiuit, tantus pauor tremorque omnium membrorum mulierem cepit, vt dicere hiſcere non poſſet, tandem confirmata puellam admodum ſe ancillam iniſſa cum domina ait. aliquot annis, ex quo manumiſſa ſit, nihil quid ibi fiat, ſcire. Iam idipſum conſul laudare, quod initiatam ſe non inficiaretur: ſed & extera eadem fide expromeret. neganti vltra quicquam ſcire, non eandem dicere, ſi coarguatur ab alio, ac per ſe fatenti, veniam aut gratiam fore. cum ſibi omnia expoſuiſſe, qui ab illa audiſſet. Mulier haud dubie, id quod erat, Ebutium indicem arcanum rata eſſe, ad pedes Sulpitiæ procidit, & eam primo orare cepit, ne mulieris libertinæ cum amatore ſermonem, in rem non ſeriam modo, ſed capitalem etiam verti vellet. ſe terrendi eius cauſa, non quod ſciret quicquam, eam locutam eſſe. Hic Poſthumius accenſus ira, tum quoq; ait eam cum Ebutio ſe amatore cauillari credere, non in domo grauiſſimæ fœminæ, & cum conſule loqui. & Sulpitia attollere pauentem, ſimul illam adhortari, ſimul iram generi lenire. Tandem cõfirmata, multum incuſata perfidia Ebutij, qui optimi in eo ipſo meriti talem gratiam retuliſſet: magnum ſibi metum deorũ quorum occulta enunciaret: maiorem multo dixit hominum eſſe, qui ſe indicẽ manibus ſuis diſcerpturi eſſent. itaq; hoc ſe Sulpitiam, hoc conſulẽ orare, vt ſe extra Italiam aliquo amandarent, vbi reliquũ vitæ degere tuto poſſet. Bono animo eſſe iubere eam conſul, & ſibi curæ fore dicere, vt Romæ tuto habitaret. Tum Hiſpala originem ſacrorum expromit. Primo ſacrarium id fœminarum fuiſſe, nec quenquam virum eo admitti ſolitum, tres in anno ſtatos dies habuiſſe, quibus interdiu Bacchis initiarentur. ſacerdotes inuicem matronas creari ſolitas. Paculam Miniam Campanam ſacerdotem omnia tanquam deum monitu immutaſſe. nam & viros eam primam ſuos filios initiaſſe, Minium & Herennium Cerrinios, & nocturnum ſacrum ex diurno, & pro tribus in anno diebus, quinos ſingulis menſibus dies initiorum feciſſe. ex quo in promiſcuo ſacra ſint, & permiſti viri fœminis & noctis licentia acceſſerit: nihil id facinoris, nihil flagitij prætermiſſum. plura virorum inter ſeſe, quam fœminarum eſſe ſtupra. ſi qui minus patientes dedecoris ſint, & pigriores ad facinus, pro victimis immolari, nihil nefas ducere, hanc ſummam inter eos religionem eſſe. viros velut mente capta cum iactatione fanatica corporis vaticinari. matronas baccharum habitu crinibus paſſis cum ardentibus facibus decurrere ad Tyberim: demiſſaſque in aquam faces, quia viuum ſulphur cum calce inſit, integra flamma efferre. Raptos à dijs homines dici, quos machinæ illigatos ex conſpectu in abditos ſpecus abripiant. eos eſſe, qui aut coniurare, aut ſociari facinoribus, aut ſtupra pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum iam prope populum eſſe: in his nobiles quoſdam viros fœminasque biennio proximo inſtitutũ eſſe, ne quis maior XX. annis initiaretur. captari ætates & errores & ſtupri patientes. Peracto indicio aduoluta rurſus genibus, preces eaſdem, vt ſe ablegaret, repetiuit. Conſul rogat ſocrum, vt aliquam partem ædium vacuam faceret, quo Hiſpala immigraret. cœnaculum ſuper ędes datum eſt, ſcalis ferentibus in publicum obtectis, aditu in ædes verſo. res omnes Feceniæ extemplo tranſlatæ, & familia accerſita. & Ebutius migrare ad conſulis clientem iuſſus. Ita cum indices ambo in poteſtate eſſent, rem ad ſenatum Poſthumius defert. Omnibus ordine expoſitis, quæ delata primo, quæ deinde ab ſe inquiſita forent, Patres pauor ingens cepit: cum publico nomine, ne quid eę coniurationes cœtuſq; nocturni fraudis occultæ aut periculi importarent, tum priuatim ſuorum quiſque vicem, ne quis affinis ei noxæ eſſet. Cenſuit autem ſenatus gratias conſuli agendas, quod eam rem & cum ſingulari cura, & ſine vllo tumultu inueſtigaſſet. quæſtionem deinde de Bacchanalibus ſacrisq; nocturnis extra ordinem conſulibus mandat. iudicibus Ebutio ac Feceniæ ne fraudi ea res ſit, curare, & alios indices præmiis

inuitare

A inuitare iubet. sacerdotes eorum sacrorũ, seu viri seu fœminę essent, non Romę modo, sed per omnia fora & conciliabula conquiri, vt in consulum potestate essent. edici præterea in vrbe Roma, & per totam Italiam edicta mitti, ne quis qui Bacchis initiatus esset, coisse aut conuenisse causa sacrorum velit, neu quid talis rei diuinæ fecisse. ante omnia vt quæstio de his habeatur, qui coierint coniurauerintve quo stuprum flagitiumve inferretur. Hæc senatus decreuit. Consules ædilibus curulibus imperarunt, vt sacerdotes eius sacri omnes conquirerent, comprehensosque libero conclaui ad quæstionem seruarent. ædiles plebis videre, ne qua sacra in operto fierent. triumuiris capitalibus mandatum est, vt vigilias disponerent per vrbem, seruarentque, ne qui nocturni cœtus fierent: vtque ab incendijs caueretur, adiutores triumuiris quinq; viri dati, vti eis Tyberim suæ quisque regionis ædificijs præessent. Ad hæc officia dimissis magistratibus, consules in rostra ascenderunt: & concione aduocata cum solenne carmen precationis, quod præfari priusquam populum alloquantur, magistratus solent, peregisset consul, ita cœpit: Nulli vnquam concioni Quirites, tam non solum apta, sed etiam necessaria hæc solennis deorum comprecatio fuit, quæ vos admoneret hos esse deos, quos colere, venerari, precarique maiores vestri instituissent: non illos qui prauis & externis religionibus captas mentes vB lut furialibus stimulis ad omne scelus & ad omnem libidinem agerent. Equidẽ nec quid taceam, nec quatenus proloquar inuenio. si aliquid ignorabitis, ne locum negligentiæ dem: si omnia nudauero, ne nimium terroris offundam vobis vereor. quicquid dixero, minus quam pro atrocitate & magnitudine rei dictum scitote esse. vt ad cauendum satis sit, dabitur opera à nobis. Bacchanalia tota iampridem Italia, & nunc per vrbem etiam multis locis esse, non fama modo accepisse vos, sed crepitibus etiam vlulatibusque nocturnis qui personant tota vrbe, certum habeo. cæterum quæ ea res sit, ignorare: alios deorum aliquem cultum, alios concessum ludum & lasciuiam esse credere: & qualecunque sit, ad paucos pertinere. quod ad multitudinem eorum attinet, si dixero milia hominũ esse, illico necesse est exterreamini, nisi adiunxero qui qualesq; sint. Primũ igitur mulierum magna pars est, & is fons mali huius fuit. deinde simillimi fœminis mares stuprati & cõstupratores, fanatici, vigiles, vino, strepitibus, clamoribusq; nocturnis attoniti. Nullas adhuc vires cõiuratio: cæterum incrementum ingens virium habet, quod indies plures fiunt. Maiores vestri ne vos quidem, nisi cum aut vexillo in arce põsito comitiorum causa exercitus edictus esset, aut plebi concilium tribuni edixissent, aut aliquis ex magistratibus ad concionẽ vocasset, forte temere coire voluerunt: & vbiC cunq; multitudo esset, ibi & legitimum rectorẽ multitudinis censebant debere esse. Quales primũ nocturnos cœtus, deinde promiscuos mulierum ac virorum esse creditis? Si quibus ætatibus initientur mares, sciatis non misereat vos eorum solum, sed etiam pudeat. Hoc sacramento initiatos iuuenes milites faciendos censetis Quirites? ijs ex obscœno sacrario eductis arma committenda? ibi cooperti stupris suis alienisq; pro pudicitia coniugum ac liberorum vestrorũ ferro decernent? Minus tamẽ esset, si flagitijs tantũ effœminati forent (ipsorũ id magna ex parte dedecus erat) à facinoribus manus, mentem à fraudibus abstinuissent. Nunquã tantum malum in Rep. fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinens. Quicquid ijs annis libidine, quicquid fraude, quicquid scelere peccatũ est, ex illo vno sacrario scitote ortum esse. Necdũ omnia in quę coniurauerunt, edita facinora habent. adhuc priuatis noxijs, quia nondum ad rempl. opprimendam satis virium est, coniuratio sese impia tenet. crescit & serpit quotidie malum: iam maius est, quam vt capere id priuata fortuna possit: ad summam Reip. spectat. nisi præcauetis Quirites, iam huic diurnæ legitime ab cõsule vocatæ par nocturna concio esse poterit: nunc illi vos singuli vniuersos concionantes timent. iam vbi vos dilapsi domos & in rura vestra eritis, illi coierint: consultabunt de sua salute simul ac vestra pernicie, tum singulis vobis vniuersi

» timendi erunt. Optare igitur vnusquisq; vestrum debet, vt bona mens suis om-
» nibus fuerit. si quē libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum cum
» quibus in omne flagitium & facinus coniurauit, non suum iudicet esse. Ne quis
» etiam errore labatur vestrum quoque, non sum securus. nihil enim in specie
» fallacius est, quam prava religio. vbi deorum numen prætenditur sceleribus,
» subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis, diuini iuris aliquid im-
» mistum violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, sena-
» tusconsulta, aruspicum denique responsa liberant. Quoties hoc patrum auo-
» rumq; ætate negocium est magistratibus datū, vt sacra externa fieri vetarent?
» sacrificulos vateisque foro, circo, vrbe prohiberent? vaticinos libros conquire-
» rent, comburerentque? omnem disciplinam sacrificandi, prætercpā more Ro-
» mano, abolerent? Iudicabant enim prudentissimi viri omnis diuini humanique
» iuris, nihil æque dissoluēdæ religionis esse, quam vbi non patrio, sed externo ri-
» tu sacrificaretur. Hæc vobis prædicenda ratus sum. ne qua superstitio agitaret
» animos vestros, cum demolientes nos Bacchanalia, discutientesque nefarios
» cœtus cerneretis, omnia dijs propitijs volentibus q; ea faciemus. qui quia suum
» numen sceleribus libidinibusq; cōtaminari indigne ferebant, ex occultis ea te-
» nebris in lucem extraxerunt: nec patefieri vt impunita essent, sed vt vindica-
» rentur & opprimerentur, voluerunt. Senatus quæstionem extra ordinem de ea
» re mihi collegæque meo mandauit: nos quæ ipsis nobis agenda sunt, impigre
» exequemur. vigiliarum nocturnarum curam per vrbem minoribus magistra-
» bus mandauimus. vos quoque æquum est quæ vestra munia sunt, quo quisque
» loco positus erit, quod imperabitur, impigre præstare, & dare operam, ne quid
» fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur. Recitari deinde senatusco-
» sulta iusserunt, indicique præmium proposuerunt: si quis quem ad se deduxis-
» set, nomenve absentis detulisset, qui nominatus profugisset, diem certā se sta-
» turos, ad quam nisi citatus respondisset, absens damnaretur. si quis eorum qui
» tum extra terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem diem daturos, si ve-
» nire ad causam dicendam vellet. Edixerunt deinde, ne quis quid fugę causa vi-
» didisse, neve emisse vellet: ne quis reciperet, celaret, ope vlla iuuaret fugientes.
Concione dimissa terror magnus vrbe tota fuit, nec mœnibus se tantum vrbis,
aut finibus Romanis cōtinuit, sed passim per totam Italiam literis hospitum ab
senatusconsulto & concione & edicto cōsulum acceptis, trepidari cœptum est.
Multi ea nocte quę diem insecuta est, quo in cōcione res palam facta est, custo-
dijs circa portas positis, fugientes à triumuiris cōprehensi & reducti sunt, mul-
torum nomina delata. quidam ex ijs viri fœminæq; mortem sibi conscierunt.
Coniurasse supra VII. millia virorum ac mulierum dicebantur: capita autem
coniurationis constabat esse, M. & L. Catinios de plebe Romana, & Falisci L.
Opitersium, & Minium Cerrinium Campanum. ab his omnia facinora & flagi-
tia orta. eos maximos sacerdotes conditoresq; eius sacri esse. data opera est,
vt primo quoq; tempore comprehenderētur. Adducti ad Cos. fassiq; de se nul-
lam moram iudicio fecerunt. Cæterum tanta fuga ex vrbe facta erat, vt cui
multis actiones & res peribant, cogerentur prætores T. Mænius & M. Licinius
per senatum res in diem tricesimum differre, donec quæstiones à Coss. perfice-
rentur. Eadem solitudo, quia Romæ non respondebant, nec inueniebantur,
quorum nomina delata erant, coegit consules circa fora proficisci, ibique quę-
rere, & iudicia exercere. Qui tantum initiati erant, & ex carmine sacro, præeun-
te verba sacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda coniuratio in om-
ne facinus ac libidinem continebatur: nec earum rerum vllam rem, in quas in-
reiurando obligati erant, in se aut alios admiserant, eos in vinculis relinque-
bant. qui stupris aut cædibus violati erant, qui falsis testimonijs, signis adulteri-
nis, subiectione testamentorum, fraudibus alijs contaminati, eos capitali pe-
na afficiebant. plures necati, quam in vincula coniecti sunt. magna vis in vtra-
que causa virorum mulierumque fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quo-

rum

A rum manu essent, tradebant, vt ipsi in priuato animaduerterent in eas. Nemo erat idoneus supplicij exactor, in publico animaduertebatur. datū deinde consulibus negocium est, vt omnia bacchanalia Romę primū, deinde per totā Italiam diuerent: extra quam si qua ibi vetusta ara, aut signum consecratum esset. in reliquum deinde S. C. cautum est, ne qua bacchanalia Romæ, neve in Italia essent. si quis tale sacrum solenne & necessarium duceret, nec sine religione & piaculo se id omittere posse, apud prætorem vrbanum profiteretur, prætor senatum consuleret, si ei permissum esset, cum in senatu centum non minus essent, ita id sacrum faceret, dum ne plus quinque sacrificio interessent: neu qua pecunia communis, neu quis magister sacrorum, aut sacerdos esset. Aliud deinde huic coniunctum, referente Q. Martio Cos. S.C. factum est, vt de ijs quos pro indicibus cōsules habuissent, integra res ad senatum referretur, cum Sp. Posthumius quæstionibus perfectis Romam rediisset, Minium Cerminium Campanum Ardeam in vincula mittendum censuerunt, magistratibusque Ardeatium prædicendum, vt in intentiore eum custodia asseruarent, non solum ne effugeret, sed ne mortis consciscendæ locum haberet. Sp. Posthumius aliquanto post Romam venit. eo referente de P. Ebutij & Hispalæ Feceniæ præmio, quod eorum opera indicata bacchanalia essent, S. C. factum est, vt
B singulis his centena millia æris quæstores vrbani ex ærario darent: vtiq; Cos. cum tribunis plebis ageret, vt ad plebem primo quoq; tempore ferrent: vt P. Ebutio emerita stipēdia essent, ne inuitus militaret, neue censor ei equum publicum assignaret: vtique Feceniæ Hispalæ datio, diminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset, quasi ei vir testamento dedisset: vtique ei ingenuo nubere liceret: neu quid ei qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiæve esset: vtiq; consules prætoresq; qui nunc essent, quive postea futuri essent, curarent, ne quid ei mulieri iniuriæ fieret, vtique tuto esset. senatum velle & æquum censere, vt ita fieret. Ea omnia lata ad plebem, factaq; sunt ex S. C. & de cæterorū indicum impunitate præmijsque consulibus permissum est. Et iam Q. Martius quæstionibus suæ regionis perfectis, in Ligures prouinciam proficisci parabat, tribus millibus peditum Romanorum, CL. equitibus, & quinque millibus Latini nominis peditum, ducentis equitibus in supplementum acceptis. Eadem prouincia, idem numerus peditum equitumque & collegæ decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius & M. Aemylius Coss. habuerunt. duas præterea legiones nouas ex S.C. scribere iussi sunt. & X X. millia peditum socijs & nomini Latino imperarunt, & equites mille trecentos, & tria millia peditum Romanorum, C C. equites. totum hunc exercitum, præter le-
C giones in supplementum Hispaniensis exercitus duci placebat. itaq; consules dum ipsi quæstionibus impedibantur, T. Mænium delectui habendo præfecerunt. Perfectis quæstionib. prior Q. Martius in Ligures Apuanos est profectus. Dum penitus in abditos saltus, quæ latebræ receptaculaque semper illis fuerant, persequitur: in præoccupatis angustijs loco iniquo est circumuentus. quatuor millia militum amissa, & legionis secundæ signa tria, vndecim vexillā socium ac Latini nominis in potestatem hostium venerunt: & arma multa, quæ quia impedimento fugientibus per syluestres semitas erant, passim iactabantur. nec prius sequendi Ligures finem quā fugæ Romani fecerunt. Consul vbi primum ex hostium agro euasit, ne quātum diminutæ copiæ forent, appareret, in locis pacatis exercitum dimisit. non tamen obliterare famam rei male gestæ potuit. nam saltus vnde eum Ligures fugauerant, Martius est appellatus. Sub hunc nuncium ex Ligustinis vulgatum literæ ex Hispania mistam gaudio tristitiam afferentes, recitatæ sunt. C. Catinius, qui biennio ante prætor in eam prouinciam profectus erat, cum Lusitanis in agro Astensi signis collatis pugnauit. ad sex millia hostium sunt cæsa: cæteri fusi, fugati, castrisque exuti. ad oppidum deinde Astam oppugnandum legiones ducit. id quoque haud multo maiore certamine cepit quam castra, sed dum incautius subit muros, ictus ex

vulnere post dies paucos moritur. Literis de morte proprætoris recitatis, sena- A
tus censuit mittendum, qui ad Lunæ portum C. Calpurnium prætorem conse-
queretur, nunciaretque senatum æquum censere, ne fine imperio provincia
esset, maturare eum proficisci. Quarto die, qui missus erat, Lunam venit. paucis
ante diebus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hispania L. Mãlius Aci-
dinus, qui eodem tempore quo C. Catinius in prouinciam ierat, cum Celtibe-
ris acie conflixit. incerta victoria discessum est, nisi quod Celtiberi castra inde
nocte proxima mouerunt. Romanis & suos sepeliendi, & spolia legendi ex hos-
tibus potestas facta est. Paucos post dies coacto maiore exercitu Celtiberi ad
Calagurrim oppidum vltro lacessiuerunt prælio Rom. Nihil traditur, quæ cau-
sa numero aucto infirmiores eos fecerit. superati prælio sunt. ad XII. millia
hominum cæsa, plus duo capta, & castris Rom. potitus. & nisi successor aduen-
tu suo inhibuisset impetum victoris, subacti Celtiberi forent. Noui pr. ambos ex-
ercitus in hyberna deduxerunt. Per eos dies quibus hæc ex Hispania nuncia-
ta sunt, Iudi Taurilia per biduum facti religionis causa. apparatos deinde ludos
M. Fuluius, quos vouerat Aetolico bello, fecit. Multi artifices ex Græcia vene-
rant honoris eius causa. athletarum quoq; certamen tum primo Rom. specta-
culo fuit, & venatio data leonum & pantherarũ, & prope huius seculi copia ac
varietate ludicrum celebratum est. Nouendiale deinde sacrum tenuit, quod in B
Piceno per triduum lapidibus pluerat, igneisq; cœlestes multifariam orti adsi-
sse complurium leui afflatu vestimenta maxime dicebantur. Addita & vnum
diem supplicatio est ex decreto pontificum, quod ædes Opis in Capitolio de
cœlo tacta erat. hostijs maioribus consules procurarunt, vrbemq; lustrauerunt.
Sub idem tẽpus & ex Vmbria nunciatũ est, semimarẽ duodecim ferme annos
natum inuentum. id prodigium abominantes, arceri Rom. agro, necarique
quamprimum iusserunt. Eodem anno Galli transalpini transgressi in Ve-
netiam sine populatione aut bello, haud procul inde vbi nunc Aquileia est,
locum oppido condendo ceperunt. Legatis Rom. de ea re trans Alpes missis
responsum est: neque profectos ex authoritate gentis eos, nec quid in Italia
facerent, se scire. L. Scipio ludos eo tempore quos bello Antiochi vouisse se se
dicebat, ex collata ad id pecunia ab regibus ciuitatibusque, per dies decem
fecit. Legatum eum post damnationem & bona vendita, missum in Asiam ad
dirimenda inter Antiochum & Eumenem reges certamina, Valerius Antias est
author. tum collatas ei pecunias, congregatosque per Asiam artifices: & quo-
rum ludorum post bellum, in quo votos diceret, mentionem non fecisset, de ijs
post legationem demum in senatu actum. Cum iam in exitu annus esset. Q. C
Martius absens magistratu abiturus erat. Sp. Posthumius quæstionibus, cum
summa fide curaq; perfectis, comitia habuit. Creati sunt consules Ap. Claudius
Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Postero die prætores facti P. Cornelius
Cethegus, A. Posthumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Attilius Serranus. L.
Posthumius Tempsanus, M. Claudius Marcellus. Extremo anni, quia Sp. Post-
humius Cos. renunciauerat, peragrantem se propter quæstiones vtrunque lit-
tus Italiæ, desertas colonias Sipontum supero, Buxentum infero mari inueni-
sse, triumuiri ad colonos eo scribendos ex S. C. ab T. Mænio prætore vrbano
creati sunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Bæbius Pamphilus. Cum Perseo
rege & Macedonibus bellum quod imminebat, non vnde plerique opinantur,
nec ab ipso Perseo causas cepit. inchoata initia à Philippo sunt. & is ipse, si di-
tius vixisset, id bellum gessisset. Vna eum res cum victo leges imponerentur,
maxime angebat, quod qui Macedonum ab se defecerant in bello, in eos im-
sæuiendi ademptum ei ab senatu erat: cum quia rem integram Quintius in
conditionibus pacis distulerat, non desperasset impetrari posse. Antiocho regi
deinde bello superato ad Thermopylas, diuisis partibus, cum per eosdem dies
consul Acilius Heracleam, Philippus Lamiam oppugnasset: capta Heraclea
quia iussus abscedere à mœnibus Lamiæ erat, Romanisque oppidum dedi-
tum

A est, ægre eam rem tulerat. permulsit iram eius consul, quod ad Naupactum ipse festinans, quo se ex fuga Aetoli contulerant: Philippo permisit vt Athamaniæ & Aminandro bellum inferret, & vrbes quas Thessalis Aetoli ademerant, regno adijceret. Haud magno certamine & Aminandrum Athamania expulerat, & vrbes aliquot ceperat. Demetriadem quoque vrbem validam, & ad omnia opportunam, & Magnetum gentem suæ ditionis fecit. inde & in Thracia quasdam vrbes nouæ atque insuetæ libertatis vitio, seditionibus principum turbatas, partibus quæ domestico certamine vincerentur, adiungendo se, cepit. His sedata in præsentia regis ira in Romanos est: nunquam tamen remisit animum à colligendis in pace viribus, quibus quandocunq; data fortuna esset, ad bellum vteretur. Vectigalia regni non fructibus tantum agrorum, portorijsque maritimis auxit, sed metalla etiam & vetera intermissa recoluit, & noua multis locis instituit. vt vero antiquam multitudinem hominum, quæ belli cladibus amissa erat, restitueret: non sobolem tantum stirpis parabat, cogendis omnibus procreare atque educare liberos, sed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat: qui etusque aliquandiu à bellis, omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde causæ, quæ de integro iram mouerent in Romanos. Thessalorum & Perræborum querelæ de
B vrbibus suis ab eo possessis, & legatorũ Eumenis regis de Thracijs oppidis per vim occupatis, traductaque in Macedoniã multitudine, ita auditæ erant, vt eas non neglig satis appareret. Maxime mouerat senatum, quod iam Aeni & Maronæ affectari possessionem audierant, minus Thessalos curabant. Athamanes quoq; legati venerunt. non partis amissæ, non finium iacturam querentes, sed totam Athamaniam subius iudiciumque regis venisse. Et Maronitarum exules erant pulsi, quia libertatis causam defendissent, ab regio præsidio, ij non Maroneam modo, sed etiam Aenum in potestate nunciabant Philippi esse. Venerant & à Philippo legati ad purganda ea, qui nihil nisi permissu Romanorum imperatorum factum affirmabant: ciuitates Thessalorum & Perræborum & Magnetum, & cum Animandro Athamanum gentem, in eadem causa qua Aetolos, fuisse. Antiocho rege pulso, occupatum oppugnandis Aetolicis vrbibus consulem ad recipiendas eas ciuitates Philippum misisse, armis subactos parere. Senatus ne quid absente rege statueret, legatos ad eas controuersias disceptandas misit, Q. Cæcilium Metellum, M. Bæbium Pamphilum, T. Sempronium. Quorum sub aduentum, ad Thessalica Tempe omnibus ijs ciuitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, concilium indictum est, ibi cum Romani legati disceptatorum loco, Thessali Perræbiq; & Athamanes haud dubij ac-
C cusatores, Philippus ad audienda crimina tanquam reus, consedissent: pro ingenio quisque eorum qui principes legationum erant, & gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniusve egerunt. In controuersiam autem veniebant, Philippopolis, Tricca, Phaloria, & Eurymenæ, & cætera circa eas oppida: vtrum Thessalorum iuris, cum vi ademptæ possessæque ab Aetolis forent: (nam Philippum Aetolis ademisse eas constabat) an Aetolica antiquitus ea oppida fuissent. ita enim Acilium regi concessisse, si Aetolorum fuissent: & si voluntate, non vi atque armis coacti, cum Aetolis essent. Eiusdem formulæ disceptatio de Perræborum Magnetumque oppidis fuit. omnium enim iura possidendo per occasiones Aetoli miscuerant. Ad hæc quæ disceptationis erant, querelæ Thessalorum adiectæ, quod ea oppida, si iam redderentur sibi spoliata ac deserta redditurus esset. nam præter belli casibus amissos, quingentos principes iuuentutis in Macedoniam abduxisse, & opera eorum in seruilibus abuti ministerijs: & quæ reddiderit coactus Thessalis, inutilia vt redderet, curasse. Thebas Phthias vnum maritimum emporium fuisse quondam Thessalis quæstuosum & frugiferum. ibi nauibus onerarijs comparatis, regẽ, quæ præter Thebas Demetriadem cursum dirigerent, negotiationẽ maritimam omnem eo auertisse. Iam ne à legatis quidem, qui iure gentium sancti sint, violandis abstinere. insidias

positas euntibus ad T. Quintium, itaque ergo in tantum metum omnes Thessalos coniectos, vt non in ciuitatibus suis, non in communibus gentis concilijs quisquam hiscere audeat. procul enim abesse libertatis authores Romanos, iteri adhærere grauem dominum, prohibentem vti beneficijs populi Romani. quid autem si vox libera non sit, liberum esse? nunc se fiducia & præsidio legatorum ingemiscere magis quam loqui, nisi prouideant aliquid Romani, quo ab Græcis Macedoniam accolentibus metus & audacia Philippi minuatur, nequicquam & illum victum, & se liberatos esse: vt equum tenacem non paretem, frenis asperioribus castigandũ esse. Hæc acerbe post tremi, cum priores leniter permulsissent ira eius, petentes vt ignosceret pro libertate loquentibus, & vt depositæ domini acerbitate, assuesceret socium atq; amicum se præstare, & imitaretur populum Romanum, qui charitate quam metu adiungere sibi socios mallet. Thessalis auditis, Perræbi Connocondylum, quod Philippus Olympiadem appellauerat, Perræbiæ fuisse, & vt sibi restitueretur, agebant. & de Malloea & Bricinio eadem postulatio erat. Athamanes libertatem repetebat, & castella Athenæum & Petneum. Philippus, vt accusatoris potius quam rei speciem haberet, & ipse à querelis orsus, Menelaidem in Dolopia quæ regni sui fuisset, Thessalos vi atq; armis expugnasse questus est. item Petram in Pieria ab ijsdem Thessalis Perræbisq; captam. Xynias quidem haud dubie Aetolicum oppidum sibi eos contribuisse: & Paracheloida, quæ sub Athamania esset nullo iure Thessalorum formulæ factam. Nam quæ sibi crimina obijciantur de insidijs legatorum, & maritimis portubus frequẽtatis aut desertis, alterum deridiculum esse, se reddere rationem quos portus mercatores aut nautici petãt: alterum mores suos respuere. tot annos esse, per quos nunquã cessauerint legati nunc ad imperatores Romanos, nunc Romam ad senatum crimina de se referre. quem vnquam verbo violatum esse? semel ad Quintium euntibus insidias dici factas. sed quid ijs accideret, non adijci, quærentium quod falso obiciant: cum veri nihil habeant, ea crimina esse, insolenter & immodice abuti Thessalos indulgentia populi Romani, velut ex diutina siti nimis auide meram haurientes libertatem: ita seruorum modo præter spem repente manumissorũ licẽtiam vocis & linguæ experiri, & iactare se insectatione & conuicijs dominorum. Elatus deinde ira adiecit, nondũ omniũ dierum solem occidisse. Id minaciter dictum non Thessali modo in se, sed etiam Romani acceperunt. & cum fremitus post eam vocem ortus, & tandem sedatus esset: Perræborum inde Athamanumq; legatis respondit, eandem de quib. illi agant, ciuitatum causam esse. consulem Acilium & Romanos sibi dedisse eas, cum hostium essent, si suum munus qui dedissent, adimere velint, scire se cedendum esse: sed meliori ac fideliori amico in gratiam leuium & inutilium sociorum iniuriam eos esse facturos. nec enim vllius rei minus diuturnam esse gratiã quam libertatis: præsertim apud eos qui malẽ vtendo eam corrupturi sint. Causa cognita pronunciauerunt legati, placere deduci præsidia Macedonum ex ijs vrbibus, & antiquis Macedoniæ terminis regnum finiri. de iniurijs quas vltro citroque illatas querantur, quo modo inter eas gentes & Macedonas disceptetur, formulam iuris exequendi constituendam esse. Inde grauiter offenso rege, Thessalonicen ad cognoscẽdum de Thraciæ vrbibus proficiscuntur. Ibi legati Eumenis. Si liberas esse Aenum & Maroneam velint Romani, nihil sui pudoris esse vltra dicere, quã vt admoneant: re, non verbo eos liberos relinquant, nec suum munus intercipi ab alio patiantur: sin autem minor cura sit ciuitatum in Thracia positarum, multo verius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem quam Philippũ habere: vel pro patris Attali meritis bello, quod aduersus Philippũ ipsum gesserit populus Romanus: vel suis, quod Antiochi bello terra mariq; laborib. periculisq; omnib. interfuerit. Habere eũ præterea decem legatorum in eam rem præiudicium. qui cum Chersonesum Lysimachiamq; dederint, Maroneam quoque atque Aenum profecto dedisse, quæ ipsa propinquitate regioni

A regionis velut appendices maiores muneris essent. Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Romanum, aut iure imperij, cum tam procul à finibus Macedoniæ absint, ciuitatib. his præsidia imposuisse? vocari Maronitas iuberet. ab iis certiora omnia de statu ciuitatum earum scituros. legati Maronitarum vocati, non vno loco tantum vrbis præsidium regiũ esse, sicut in aliis ciuitatibus, dixerunt: sed pluribus simul, & plenam Macedonum Mareoneam esse. itaq; dominari assentatores regios: his solis loqui & in senatu & in cõcionibus licere: eos omnes honores & capere ipsos, & dare aliis, optimum quenque, quibus libertatis, quibus legum cura sit, aut exulare pulsos patria, aut inhonoratos & deterioribus obnoxios silere. De iure etiam finium pauca adiecerunt. Q. Fabium Labeonem, cum in regione ea fuisset, direxisse finem Philippo veterē viam regiam, quæ ad Thracię Paroreiam subeat, nusquã ad mare declinantem: Philippum nouam postea deflexisse viam, qua Maronitarum vrbes agrosque amplectatur. Ad ea Philippus longe aliam quam aduersus Thessalos Perræbosq; nuper, ingressus disserendi viam. Non cum Maronitis, inquit, mihi aut cum Eumene disceptatio est, sed iam vobiscum Romani, à quibus nihil æqui me impetrare iamdiu animaduerto. Ciuitates Macedonum quæ à me inter inducias defecerant, reddi mihi æquum censebant: non quia magna acces- B sio ea regni futura esset (sunt enim & parua oppida, & in finibus extremis posita) sed quia multum ad reliquos Macedonas continendos exemplum pertinebat, negatũ est mihi. Bello Aetolico Lamiam oppugnare iussus à consule M. Acilio, cum diu fatigatus ibi prælijs operibusq; essem: transcendentē me iam muros, à capta prope vrbe reuocauit cõsul, & abducere copias inde coegit. ad huius solatium iniuriæ permissum est, vt Thessaliæ Perrębiæq; & Athamanum reciperem quædam castella magis quam vrbes. ea quoq; ipsa vos mihi Q. Cęcili paucos ante dies ademistis. Pro nõ dubio paulo ante, si diis placet, legati Eumenis sumebant, quæ Antiochi fuerunt. Eumenē æquius esse quam me habere. Id ego aliter longe iudico esse. Eumenes enim, non nisi vicissent Romani, sed nisi bellum gessissent, manere in regno suo non potuit. itaq; ille vestrũ meritum habet, non vos illius, mei autem regni tantum aberat, vt vlla pars in discrimine fuerit, vt tria millia talentum, & quinquaginta rectas naues, & omnes Græciæ ciuitates, quas antea tenuissem, pollicentem vltro Antiochum in mercedem societatis sim aspernatus, hostemq; ei me esse prius etiam quam M. Acilius exercitum in Græciam traiiceret, præ me tuli: & cum eo consule belli partem quamcumq; mihi delegauit, gessi, & insequenti consuli L. Scipioni, cum C terra statuisset ducere exercitum ad Hellespontum, non iter tantum per regnũ nostrum dedi, sed vias etiam muniui, pontes feci, commeatus præbui: nec per Macedoniam tantum, sed per Thraciam, vbi etiam inter cætera pax quoque præstanda à barbaris erat. Pro hoc studio meo erga vos, ne dicam merito, vtrum adiicere vos Romani aliquid, & amplificare & augere regnum meum munificentia vestra oportebat? an quæ haberem aut meo iure, aut beneficio vestro, eripere? id quod nunc facitis. Macedonum ciuitates, quas regni mei fuisse fatemini, non restituuntur. Eumenes tãquam ad Antiochum spoliandum me venit: & si diis placet, X. legatorum decretum calumnię impudentissimæ prætendit, quo maxime & refelli & coargui potest. distentissime enim planissimeque in eo scriptum est, Chersonesum & Lysimachiam Eumeni dari. vbi tandem Aenus & Maronea & Thraciæ ciuitates asscriptæ sunt? Quod ab illis ne postulare quidem est ausus, id apud vos tanquam ab illis impetrauerit, obtinebit? Quo in numero me apud vos esse velitis, referte. si tanquam inimicum & hostem insectari propositum est: pergite vt cœpistis, facere: sin aliquis respectus est mei, vt socij atque amici regis, deprecor ne me tanta iniuria dignum indicetis. Mouit aliquantum oratio regis legatos. itaque medio responso rem suspenderunt. si decem legatorum decreto Eumeni datæ ciuitates eæ essent, nihil se mutare. si Philippus bello cepisset eas, præmium victoriæ iure

belli habiturum. si neutrum eorum foret, placere cognitionem senatui reseruari: & vt omnia in integro manerent, præsidia quæ in iis vrbibus sint, deduci. Hæ causæ maxime animum Philippi alienarunt ab Romanis, vt non à Perse filio eius nouis causis motum, sed ob has à patre bellum relictum filio videri possit. Romæ nulla belli Macedonici suspicio erat. L. Manlius proconsul ex Hispania redierat: cui postulanti ab senatu in æde Bellonæ triumphum, rerum gestarum magnitudo impetrabilem faciebat, exemplum obstabat, quod ita comparatum more maiorum erat, ne quis qui exercitum non deportasset, triumpharet, nisi perdomitam pacatamque prouinciam tradidisset successori: medius tamen honos Manlio habitus, vt ouans vrbem iniret. Tulit coronam aureas quinquaginta duas: auri præterea pondo CXXXII. argenti XVI. millia CCC. & pronunciauit in senatu, decem millia pondo argenti, & LXXX. aurī Q. Fabium quæstorem aduehere, id quoq; se in ærariū illaturum. Magnus motus seruilis eo anno in Apulia fuit. Tarentum prouinciam L. Posthumius prætor habebat, is de pastorum coniuratione, qui vias latrociniis pascuaque publica infesta habuerant, quæstionem seuere exercuit. ad septem millia hominum condemnauit: multi inde fugerunt. de multis sumptum est supplicium. Consules diu retenti ad vrbem delectibus, tandem in prouincias profecti sunt. Eodem anno in Hispania prætores C. Calpurnius & L. Quintius, cum primo vere ex hybernis copias eductas in Beturia iunxissent, in Carpetaniam vbi hostium castra erant, progressi sunt, communi animo consilioq; parati rem gerere. Haud procul Hippone & Toleto vrbibus inter pabulatores pugna orta est: quibus dum vtrinq; subuenitur à castris, paulatim omnes copiæ in aciem ductæ sunt. in eo tumultuario certamine & loca sua, & genus pugnæ pro hoste fuere. duo exercitus Romani fusi, atque in castra compulsi sunt: non institere perculsis hostes. Prætores Romani, ne postero die castra oppugnarentur, silentio proximæ noctis tacito signo exercitum abduxerunt. Luce prima Hispani acie instructa ad vallum accesserunt: vacuaque præter spem castra ingressi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt: regressiq; in sua castra, paucos dies quietis statiuis manserunt. Romanorum sociorum in prælio fugaque ad quinq; millia occisa: quorum se spoliis hostes armarunt: inde ad Tagum flumen profecti sunt. Prætores interim Romani omne id tempus contrahendis ex ciuitatibus sociis Hispanorum auxiliis, reficiendisque ab terroris aduersæ pugnæ militum animis consumpserunt, vbi satis placuere vires, & iam miles quoque ad delendam priorem ignominiam hostem poscebat. XII. millia passuum ab Tago flumine posuerunt castra. inde tertia vigilia sublatis signis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam peruenerunt. Transfluum in colle hostium castra erant: extemplo qua duobus locis vada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius, læua Quintius exercitum traduxerunt, quieto hoste, dum miratur subitum aduentum, consultatque, qui tumultum inicere trepidantibus in ipso transitu amnis potuisset. interim Romani impedimentis quoq; omnibus traductis contractisq; in vnum locum, quia iam moueri videbant hostem, nec spacium erat castra communiendi, aciem instruxerunt. in medio locatæ, quinta Calpurnij legio, & octaua Quintij: id robur totius exercitus erat. campum apertum vsque ad hostium castra habebant, liberum à metu insidiarum. Hispani posteaquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conspexerunt, vt priusquam se iungere atque instruere possent, occuparent eos, castris repente effusi cursu ad pugnam tendunt. Atrox in principio prælium fuit, & Hispanis recenti victoria inflatis, & insueta ignominia militi Romano accenso, acerrime media acies, duæ fortissimæ legiones dimicabant: quas cum aliter moueri loco non posse hostis cerneret, cuneo instituit pugnare & vsque plures confertioresque medios vrgebant. Ibi posteaquam laborare aciem Calpurnius prætor vidit, T. Quintilium Varum & L. Iuuentium Talnam legatos ad singulas legiones adhortandas propere mittit, docere & monere

iubet,

A iubet, in illis ſpem omnem vincendi & retinendæ Hiſpaniæ eſſe. ſi illi loco cedant, neminem eius exercitus non modo Italiam, ſed ne Tagi quidem vlteriorē ripam vnquam viſurum. ipſe cum equitib. duarum legionum paululum circumuectus, in cuneum hoſtium, qui mediā vrgebat aciem, ab latere incurrit. Quintius cum ſuis equitib. alterum hoſtium latus inuadit: ſed longe acrius Calpurniani equites pugnabant, & prætor ipſe ante alios. nam & primus hoſtem perculſit, & ita ſe immiſcuit mediis, vt vix vtrius partis eſſet, noſci poſſet. & equites prætoris eximia virtute, & equitum pedites accenſi ſunt. pudor mouit primos centuriones, qui inter tela hoſtium prætorem conſpexerunt. itaque vrgere ſigniferos pro ſe quiſque, iubere inferre ſigna, & confeſtim militem ſequi. renouatur ab omnibus clamor. impetus fit velut ex ſuperiore loco. haud ſecus ergo quam torrentis modo fundunt ſternuntque perculſos: nec ſuſtinere alij ſuper alios inferentes ſeſe poſſunt. fugientes in caſtra equites perſecuti ſunt, & permiſti turbæ hoſtium intra vallum penetrauerunt, vbi ab relictis in præſidio caſtrorum prælium inſtauratum: coactique ſunt Romani equites deſcendere ex equis dimicantib. iis legio quinta ſuperuenit: deinde, vt quęq; poterant, copiæ affluebant. Cæduntur paſſim Hiſpani per tota caſtra, nec plus quā quatuor millia hominū effugerunt. inde tria millia fere qui arma retinuerant, mō- B tem propinquum ceperunt. mille ſemiermes maxime per agros palati ſunt. ſupra XXXV. millia hoſtium fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnæ ſuperfuit. ſigna capta CXXXIII, Romani ſociiq; paulo plus ſexcenti, & prouincialium auxiliorum CL. ferme ceciderunt. tribuni militum quinque amiſſi, & pauci equites Romani, cruentæ maxime victoriæ ſpeciem fecerunt. In caſtris hoſtium, quia ipſis ſpacium ſua communiendi non fuerat, manſerunt. Pro cōcione poſtero die laudati, donatiq; à C. Calpurnio equites phaleris, pronunciauitque, eorum maxime opera hoſtes fuſos, caſtra capta & expugnata eſſe. Quintius alter prætor ſuos equites catellis ac fibulis donauit, donati & centuriones ex vtriuſque exercitu permulti, maxime qui mediam aciem tenuerunt. Conſules delectibus, aliiſq; quę Romę agendę erant, peractis rebus, in Ligures prouinciā exercitum duxerunt. Sempronius à Piſis profectus in Apuanos Ligures, vaſtando agros, vrendoq; vicos & caſtella eorum, aperuit ſaltum vſque ad fluuium Macram, & Lunæ portum. Hoſtes montem antiquam ſedem maiorum ſuorum, ceperunt. & inde ſuperata locorum iniquitate prælio deiecti ſunt. Et Ap. Claudius felicitatem virtutemque collegæ in Liguribus Ingaunis æquauit ſecundis aliquot prœliis: ſex præterea oppida eorum expugnauit. multa millia C hominum in iis cepit. belli authores III. & XL. ſecuri percuſſit. Iam comitiorum appetebat tempus. prior tamen Claudius quam Sempronius, cui ſors comitia habendi obtigerat, Romam venit: quia P. Claudius frater eius conſulatum petebat. Competitores habebat patricios, L. Aemylium, Q. Fabiū Labeonem, Ser. Sulpitium Galbam, veteres candidatos, & ab repulſis eo magis debitum, quia primo negatus erat, honorem repetentes: etiā quia plūs quam vnum ex patriciis creari non licebat, arctior petitio quatuor petentibus erat. Plebeij quoque gratioſi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Bæbius Pamphilus, & ij repulſi, in ſpem impetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius vnus ex omnibus nouus candidatus erat. Opinione hominum haud dubie deſtinabantur Q. Fabius Labeo, & L. Porcius Licinius, ſed Claudius conſul ſine lictoribus cum fratre toto foro volitando, clamitantibus aduerſariis, & maiore parte ſenatus, meminiſſe eum debere prius ſe conſulem populi Romani, quam fratrem P. Claudij eſſe: quin ille ſedens pro tribunali aut arbitrum, aut comitiorum tacitum ſpectatorem ſe præberet? coerceri tamen ab effuſo ſtudio nequit. Magnis contentionib. tribunorum quoque plebis, qui aut contra conſulem, aut pro ſtudio eius pugnabant, comitia aliquoties turbata, donec peruicit Appius, vt deiecto Fabio fratrem traheret. Creatus P. 570. Claudius Pulcher, præter ſpem ſuā & exterorum: locum ſuum tenuit L. Porcius

Licinius,

V.C.

Licinius, quia moderatis studiis non vi Claudiana inter plebeios esset, Prætorum inde comitia sunt habita. C. Decimius Flauus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Nævius Matho, C. Sempronius Blæsus, A. Terentius Varro, prætores facti. Hęc eo anno quo Ap. Claudius, M. Sempronius consules fuerunt, domi militiæque gesta. Principio insequentis anni, quo P. Claudius, L. Porcius consules erant: cum Q. Cæcilius, M. Bæbius & T. Sempronius, qui ad disceptandum inter Philippum & Eumenem reges, Thessalorum ciuitates missi erant, legationem renunciassent: regum quoque eorum ciuitumque legatos in senatum introduxerunt. Eadem vtrinque iterata, quæ dicta apud legatos in Græcia erant. Aliam deinde legationem nouam partem, cuius princeps Ap. Claudius fuit in Macedoniam & in Græciam decretam ad visendum, redditæ ne ciuitates Rhodiis & Thessalis & Perræbis essent. Eidem mandatum, vt ab Aeno & Maronea præsidia deducerentur, maritimaque omnis Thraciæ ora à Philippo & Macedonibus liberaretur. Peloponnesum quoq; adire iussi, vnde prior legatio discesserat incertiore statu rerum, quam si non venissent. nam super cætera etiam sine responso dimissi, nec datum postea erat Achæorum concilium. de qua re querente grauiter Q. Cæcilio, & mul Lacedæmonijs deplorantibus mœnia diruta, abductam plebem in Achaiam & venundatam, ademptas quibus ad eam diem ciuitas stetisset, Lycurgi leges: Achæi maxime cõcilij negati crimen excusabant, recitando legem, qua nisi belli pacisve causa, & cum legati ab senatu cum literis, aut scriptis mandatis venirent, vetaret indici concilium. Ea ne postea excusatio esset, ostendit se natus curæ ijs esse debere, vt Romanis legatis semper adeundi concilium gentis potestas fieret: quemadmodum & illis, quoties vellent, senatus daretur. Dimissis ijs legationibus, Philippus à suis certior factus, cedẽdum ciuitatibus, deducendaque præsidia esse, infensus omnibus, in Maronitas iram effundit. Onomasto, qui præerat maritimæ oræ, mandat, vt partis aduersæ principes interficeret. Ille per Casandrum quendam vnum ex regijs, iam diu habitantem Maroneæ, nocte Thracibus intromissis, velut in bello capta vrbe, cædem fecit. Id apud Romanos legatos querentes tam crudeliter aduersus innoxios Maronitas, tam superbe aduersus populum Romanum factum, vt quibus libertatem restituendam senatus censuisset, ij pro hostibus trucidarentur: abnuebat quoquam eorum ad se, aut quenquam suorum pertinere. seditione inter ipsos micatum, cum alij ad se, alij ad Eumenem ciuitatem traherent. id facile scitos esse, si percunctarentur ipsos Maronitas: haud dubius, perculsis omnibus terrore tam recentis cædis, neminem hiscere aduersus se ausurum. Negare Appius, rem euidentem pro dubia quærendam: si ab se culpam remouere vellet, Onomastum & Casandrum, per quos acta res diceretur, mitteret Romam, vt eos senatus percunctari posset. Primo adeo perturbauit ea vox regem, vt non color, non vultus ei constaret: deinde collecto tandem animo, Casandrum qui Maroneæ fuisset, si vtique vellent, se missurum dixit: ad Onomastum quidem quid eam rem pertinere? qui non modo Maroneæ, sed ne in regione quidem propinqua fuisset. Et parcebat magis Onomasto honoratiori amico, & eundem indicem haud paulo plus timebat: quia & ipse sermonem cum eo contulerat, & multorum talium ministrum & conscium habebat. Casander quoque missus, qui per Epirum ad mare prosequerentur eum, ne qua indicium emanaret, veneno creditur sublatus. Et legati à Philippi colloquio ita digressi sunt, vt per se ferrent nihil eorum sibi placere: & Philippus minime quin rebellandum esset dubius, quia tamen immaturæ ad id vires erant, ad moram interponendam Demetrium minorem filium mittere Romam simul ad purganda crimina, simul ad deprecandam iram senatus statuit: satis credens ipsum etiam iuuenem, quod Romæ obses specimen regiæ indolis dedisset, aliquid momenti facturum. Interim per speciem auxilij Byzantijs ferendi, re ipsa ad terrorem regulis Thracum injiciendum profectus, perculsis ijs vno prælio, &

Amadoco

A Amadoco duce capto, in Macedoniam rediit: missis ad accolas Istri fluminis barbaros, vt in Italiam irrumperent, solicitandos. Et in Peloponneso aduentus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achaiam ire iussi erant, expectabatur. aduersus quos vt præparata consilia haberent, Lycortas prætor concilium indixit. Ibi de Lacedæmoniis actum. Ex hostibus eos accusatores factos. & periculum esse, ne victi magis timendi forent, quam bellantes fuissent: quippe in bello sociis Romanis Achæos vsos, nunc eosdem Romanos æquiores Lacedæmoniis quam Achæis esse: vbi Areus etiam & Alcibiades, ambo exules suo beneficio restituti, legationem Romam aduersus gentem Achæorum ita de ipsis meritam suscepissent: adeoq; infesta oratione vsi essent, vt patria pulsi, non restituti in eam viderentur. Clamor vndiq; ortus, referret nominatim de ijs. & cũ omnia ita, non consilio gererentur capitis damnati sunt. Paucos post dies Romani legati venerunt. his Clitore in Arcadia datum est concilium. Priusquam agerent quicquam, terror Achæis iniectus erat, & cognitio, quam non ex æquo disceptatio futura esset: quod Areum & Alcibiadem capitis ab se in concilio proximo damnatos cum legatis videbant: nec hiscere quisquam audebat. Appius ea quæ apud senatum questi erant Lacedæmonij, displicere senatui ostendit: eædem primum ad conflictum factam eorum, qui à Philopœmene ad causam dicendam euocati venissent: deinde cum in homines ita æquitum esset, ne in vlla parte crudelitas eorum cessaret: muros diutos vrbis nobilissimæ esse, leges vetustissimas abrogatas, inclytamq; per gentes Lycurgi disciplinam sublatam. Hæc cum Appius dixisset, Lycortas, & quia prætor, & quia Philopœmenis authoris omnium quæ Lacedæmone acta fuerant, factionis erat, ita respondit. Difficilior nobis Ap. Claudi apud vos oratio est, quam Romæ nuper apud senatum fuit. tunc enim Lacedæmonijs accusantibus respondendum erat: nunc à vobis ipsis accusati sumus, apud quos causa dicenda est. quam iniquitatem conditionis subimus illa spe, iudicis animo te auditurum esse, posita contentione qua paulo ante egisti. Ego certe cum ea quę & hic antea apud Q. Cęcilium, & postea Romæ questi sunt Lacedæmonij, à te paulo ante relata sint: non tibi, sed illis me apud te respondere credam. Cædem obijciti eorum qui à Philopœmene prætore euocati ad causam dicendam, interfecti sunt. hoc ego crimen non modo non à vobis Romani, sed ne apud vos quidem nobis obijciendum fuisse arbitror. quid ita? quia in vestro fœdere erat, vt maritimis vrbibus abstinerent Lacedęmonij. Quo tempore armis captis vrbes à quibus abstinere iussi erant, nocturno impetu occupauerunt: si T. Quintius, si exercitus Romanus, sicut antea, in Peloponneso fuisset, eo nimirum capti & oppressi confugisC sent. cum vos procul essetis, quo alio nisi ad nos socios vestros, quos antea Gytheo opem ferentes, quos Lacedæmonem vobiscum simili de causa oppugnantes viderant, confugerent? Pro vobis igitur iustum piumq; bellum suscepimus. quod cum alij laudent, reprehendere ne Lacedæmonij quidem possint, & dij quoq; ipsi comprobauerint, qui nobis victoriam dederunt: quonam modo ea quæ belli iure acta sunt, in disceptationem veniunt? quorum tamen maxima pars nihil pertinet ad nos. nostrum est, quod euocauimus eos ad causam dicendam, qui ad arma multitudinem exciuerant, qui expugnauerant maritima oppida, qui diripuerant, qui cædem principum fecerant. quod vero illi venientes in castra interfecti sunt: vestrum est Areu & Alcibiade, qui nunc nos, si dis placet, accusatis, non nostrum. Exules Lacedæmoniorum, quo in numero ij quoque duo fuerunt, & tunc vobiscum erant: quod domicilio sibi delegerant maritima oppida: se petitos credentes, in eos quorum opera patria extorres, ne in tuto quidem exilio posse consenescere se indignabantur, impetum fecerunt. Lacedæmonij igitur Lacedæmonios, non Achæi interfecerunt. nec iure, an iniuria cæsi sint, argumentari refert. At enim illa certe vestra sunt Achæi, quod leges disciplinamque vetustissimam Lycurgi sustulistis, quod muros diuistis. quæ vtraque ab iisdem obijci qui possunt? cum muri Lacedæmonijs

non

» non ab Lycurgo,sed paucos ante annos ad dissoluendam Lycurgi disci-
» extructi sint? tyranni enim nuper eos arcem & munimentum sibi, non ci-
» parauerunt. & si existat hodie ab inferis Lycurgus,gaudeat ruinis cum
» nunc se patriam & Spartam antiquã agnoscere dicat. Non Philopœmen
» pectare,nec Achæos sed vos ipsi Lacedæmonij vestris manib, amoliri
» ere omnia tyrannidis vestigia debuistis.vestræ enim illæ deformes
» trices seruitutis erant.& cum sine muris per octingentos prope annos
» liquando etiam principes Græciæ fuissetis:muris velut compedibus
» tis vincti per centum annos seruistis.Quod ad leges ademptas attinet,
» tiquas Lacedæmoniis leges tyrannos ademisse arbitror: nos non suas
» se, quas non habebant,sed nostras leges dedisse: nec male consuluisse
» ti,cum concilij nostri eam fecerimus,& nobis miscuerimus,vt corpus
» concilium totius Peloponnesi esset.tunc opinor, si aliis ipsi legibus
» alias istis iniunxissemus,queri se iniquo iure esse,& indignari possent. Scio
» Appi Claudi hanc orationem,qua sum adhuc vsus, neque sociorum apud
» cios,neque liberæ gentis esse: sed seruorum verius disceptantium apud
» nos. nam si non vana illa vox præconis fuit,qua liberos esse omnium
» chæos iussistis: si fœdus ratum est, si societas & amicitia ex æquo
» cur ego quid Capua capta feceritis Romani, non quæro? vos rationem
» scitis,quid Achæi Lacedæmoniis bello victis fecerimus? Interfecti
» singe,à nobis. quid? vos senatores Campanos securi non percussistis?
» diruimus: vos non muros tantum,sed vrbem & agros ademistis. Specie,
» æquum est fœdus apud Achæos, re precaria libertas: apud Romanos
» imperium est.Sentio Appi: & si non oportet,non indignor: sed oro vos,
» tum libet interfit inter Romanos & Achæos, modo ne in æquo hostes
» nostriq; apud vos sint, ac nos socij: imo ne meliore iure sint.nam vt in
» essent,nos fecimus, cum leges iis nostras dedimus: cum vt Achæi
» sent,effecimus. Parum est victis, quod victoribus satis est: plus
» stes,quam socij habent.quæ iureiurando,quę monumentis literarum
» insculptis in æternam memoriam sancta atque sacrata sunt: ea cum
» nostro tollere parant.Veremur quidem vos Romani: &, si ita vultis,
» memus.sed plus & veremur & timemus deos immortales. Cum assensu
» mæ partis est auditus: & locutum omnes pro maiestate magistratus
» vt facile appareret, molliter agendo dignitatem suam tenere apud
» non posse.Tum Appius suadere se magnopere Achæis dixit,vt dum
» luntate sua facere,gratiam initent,ne mox inuiti & coacti facerent.
» audita quidem cum omnium gemitu est, sed metum iniecit imperata
» di.id modo petierunt,vt Romani,quæ viderentur de Lacedæmoniis
» nec Achæos religione obstringerent, irrita ea quæ iureiurando
» ciendi.damnatio tantum Arei & Alcibiadis, quæ nuper facta erat,
» Romæ principio eius anni cum de prouinciis cõsulum & Prr.actum
» Ligures,quia bellum nusquam alibi erat,decreti.Prr.C.Decimius
» nam, P.Cornelius Cethegus inter ciues & peregrinos sortiti sunt: C.
» nius Blæsus Siciliam, Q. Nævius Matho Sardiniam, & vt idem de
» quæreret: A.Terentius Varro Hispaniam citeriorem, P.Sempronius
» Hispaniam vlteriorem. De ijs duabus prouinciis legati per id fere
» Iuuentius Talua,& T. Quintius Varus venerunt, qui quantum bellum
» fligatum in Hispania esset,senatu edocto, postularunt simul, vt pro
» prospere gestis diis immortalibus haberetur honos,& vt prætoribus
» tum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta est. de legionibus
» portandis,cum de consulum prætorumq; exercitibus ageretur, rem
» referri iusserunt. Paucos post dies Coss. in Ligures binæ legiones,
» Claudius & M.Sempronius habuerant, decretę sunt. De exercitibus
» ensibus magna contentio fuit inter nouos Prr.& amicos absentium

Qui-

A Quintijque, vtraque causa tribunum plebis, vtraq; consulem habebat. ij se intercessuros S.C. si deportandos censerent exercitus, denunciabant. illi si hæc intercessio fieret, nullam rem aliam se decerni passuros. Victa postremo abentium gratia est: & S.C. factum, vt Prr. IIII. millia peditũ Rom. scriberent, quadringentos equites, & V. millia sociorum peditum Latini nominis, quingentos equites, quos secum in Hispaniã portarent. cum eas legiones quatuor descripsissent, quod plus quam quina millia peditum, treceni equites in singulis legionibus esset, dimitterent: eos primum qui emerita stipendia haberent, deinde vt cuiusq; fortissima opera Calpurnius & Quintius in prælio vsi essent. Hac sedata contentione, alia subinde C. Decimij Pr. morte exorta est. Cn. Sicinius, & L. Puppius, qui ædiles proximo anno fuerunt, & C. Valerius flamen Dialis, & Q. Fuluius Flaccus: is quia ædilis curulis designatus erat, sine toga candida, sed maxima ex omnibus contentione petebat: certamenque ei cum flamine erat, & posteaquam primo æquare, mox superare etiam est visus: pars tribunorum plebis negare rationem eius habendam esse, quod duos simul vnus magistratus, præsertim curules, neque capere posset, nec gerere: pars legibus eum solui æquum censere, vt quem vellet Pr. creandi populo potestas fieret. L. Porcius Cos. primo in ea sententia esse, ne nomen eius acciperet: deinde vt ex au-
B thoritate senatus idem faceret: conuocatis patribus referre se ad eos dixit, quod nec iure vllo, nec exemplo tolerabili liberæ ciuitati ædilis curulis designatus præturam peteret: sibi, nisi quid aliud ijs videretur, in animo esse à lege comitia habere. Patres censuerunt vti L. Porcius Cos. cum Q. Fuluio ageret, ne impedimento esset quo minus comitia Pr. in locum C. Decimij subrogandi è lege haberentur. Agenti Cos. ex S.C. respondit Flaccus, nihil quod se indignum esset, factum. Medio responso spem ad voluntatem interpretantibus fecerat, cessurum patrum authoritati esse. comitiis acrius etiam quam ante petebat, criminando extorqueri sibi à Cos. & senatu P.R. beneficium: & inuidiam geminati honoris fieri: tanquam non apparet, vbi designatus Pr. esset, extemplo ædilitate se abdicaturum. Cos. cum & pertinaciam petentis crescere, & fauorem populi magis magisq; in eum inclinari cerneret, dimissis comitiis senatum vocauit. censuerunt frequentes, quoniam Flaccum authoritas patrum nihil mouisset, ad populum cum Flacco agendum. Concione aduocata cum egisset Cos. ne tum quidem de sententia motus, gratias P. R. egit, quod tanto studio, quotiescunque declarandæ voluntatis potestas facta esset, Pr. se voluisset facere. ea sibi studia ciuium suorum destituere non in animo esse. Hæc vero tam obstinata vox tantum ei fauorem accendit, vt haud
C dubius Pr. esset, si Cos. accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis & inter seipsos, & cum Cos. fuit: donec senatus à Cos. est habitus, decretumq; quoniam prætoris subrogandi comitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci, & praua studia hominum impedirent, senatum censere satis prætorum esse: P. Cornelius vtranq; in vrbe iurisdictionẽ haberet, Apolliniq; ludos faceret. His comitiis prudentia & virtute senatus sublatis, alia maioris certaminis, quo & maiore de re, & inter plures potentioresq; viros, sunt exorta. Censurã summa contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. & L. Scipiones, Cn. Manlius Volseo, L. Furius Purpurio, patricij: plebeij autem, M. Porcius Cato, M. Fuluius Nobilior, T. & M. Sempronij, Longus & Tuditanus. sed omnes patricios plebeiosq; nobilissimarum familiarum M. Porcius longe anteibat. In hoc viro tanta vis animi ingeniiq; fuit, vt quocunq; loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse videretur. nulla ars neq; priuatę neq; publicę rei gerendę ei defuit. vrbanas rusticasq; res pariter callebat, ad summos honores alios scientia iuris, alios eloquentia, alios gloria militaris prouexit. huic versatile ingeniũ sic pariter ad omnia fuit, vt natum ad id vnum diceres, quodcunq; ageret. in bello manu fortissimus, multisq; insignibus clarus pugnis: idẽ posteaquam ad magnos honores peruenit, summus imperator idem in pace, si ius consuleres, peritissimus:

si

» non ab Lycurgo,ſed paucos ante annos ad diſſoluendam Lycurgi diſcipli-
» extructi ſint? tyranni enim nuper eos arcem & munimentum ſibi, non ciui-
» parauerunt. & ſi exiſtat hodie ab inferis Lycurgus,gaudeat ruinis eorum,
» nunc ſe patriam & Spartam antiquã agnoſcere dicat. Non Philopœmen o-
» pectare,nec Achæos ſed vos ipſi Lacedæmonij veſtris manib, amoliri & ſu-
» ere omnia tyrannidis veſtigia debuiſtis.veſtræ enim illæ deformes veluti cor-
» trices ſeruitutis erant.& cum ſine muris per octingentos prope annos libert
» liquando etiam principes Græciæ fuiſſetis:muris velut compedibus circumd
» tis vincti per centum annos ſeruiſtis.Quod ad leges ademptas attinet, ego a
» tiquas Lacedæmoniis leges tyrannos ademiſſe arbitror: nos non ſuas adem
» ſe, quas non habebant,ſed noſtras leges dediſſe: nec male conſuluiſſe ciui-
» ti,cum concilij noſtri eam fecerimus,& nobis miſcuerimus,vt corpus vnum
» concilium totius Peloponneſi eſſet.tunc opinor, ſi aliis ipſi legibus viueremus,
» alias iſtis iniunxiſſemus,queri ſe iniquo iure eſſe,& indignari poſſent. Scio ex
» Appi Claudi hanc orationem,qua ſum adhuc vſus, neque ſociorum apud le-
» cios,neque liberæ gentis eſſe: ſed ſeruorum verius diſceptantium apud do-
» nos.nam ſi non vana illa vox præconis fuit,qua liberos eſſe omnium primos A-
» chæos iuſſiſtis: ſi fœdus ratum eſt, ſi ſocietas & amicitia ex æquo obſeruatu
» cur ego quid Capua capta feceritis Romani, non quero? vos rationem repe
» ſcitis,quid Achæi Lacedæmoniis bello victis fecerimus? Interfecti aliquis
» finge,à nobis, quid? vos ſenatores Campanos ſecuri non percuſſiſtis? muro
» diruimus: vos non muros tantum,ſed vrbem & agros ademiſtis. Specie,inquã
» æquum eſt fœdus apud Achæos, re precaria libertas: apud Romanos etiã
» imperium eſt.Sentio Appi: & ſi non oportet,non indignor: ſed oro vos,quã-
» tum libet interſit inter Romanos & Achæos, modo ne in æquo hoſtes veſtri
» noſtriq; apud vos ſint, ac nos ſocij: imo ne meliore iure ſint.nam vt in æquo
» eſſent,nos fecimus, cum leges iis noſtras dedimus: cum vt Achæi concilij eſ-
» ſent,effecimus. Parum eſt victis, quod victoribus ſatis eſt: plus poſtulant ho-
» ſtes,quam ſocij habent.quæ iureiurando,quę monumentis literarum in lapid
» inſculptis in æternam memoriam ſancta atque ſacrata ſunt: ea a cum penit
» noſtro tollere parant.Veremur quidem vos Romani: &, ſi ita vultis,etiam ti
» memus.ſed plus & veremur & timemus deos immortales. Cum aſſenſu maxi-
» mæ partis eſt auditus: & locutum omnes pro maieſtate magiſtratus cenſebã
vt facile appareret, molliter agendo dignitatem ſuam tenere apud Romanos
non poſſe.Tum Appius ſuadere ſe magnopere Achæis dixit,vt dum liceret vo-
luntate ſua facere,gratiam inirent,ne mox inuiti & coacti facerent. Hæc vt
audita quidem cum omnium gemitu eſt, ſed metum iniecit imperata recuſan-
di.id modo petierunt,vt Romani,quæ viderentur de Lacedæmoniis mutarent,
nec Achæos religione obſtringerent, irrita ea quæ iureiurando ſanxiſſent, fi-
ciendi.damnatio tantum Arei & Alcibiadis, quæ nuper facta erat, ſublata el.
Romæ principio eius anni cum de prouinciis cõſulum & Prr.actum eſſet: Cof.
Ligures,quia bellum nuſquam alibi erat,decreti.Prr.C.Decimius Flauus vrbi-
nam, P.Cornelius Cethegus inter ciues & peregrinos ſortiti ſunt: C. Sempro-
nius Blæſus Siciliam, Q. Nævius Matho Sardiniam, & vt idem de veneficiis
quæreret: A.Terentius Varro Hiſpaniam citeriorem, P.Sempronius Longus
Hiſpaniam vlteriorem. De ijs duabus prouinciis legati per id fere tempus L.
Iuuentius Talua,& T. Quintius Varus venerunt, qui quantum bellum iam pro-
fligatum in Hiſpania eſſet, ſenatu edocto, poſtularunt ſimul, vt pro rebus tam
proſpere geſtis diis immortalibus haberetur honos,& vt prætoribus exerci-
tum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta eſt. de legionibus de-
portandis,cum de conſulum prætorumq; exercitibus ageretur, rem integram
referri iuſſerunt. Paucos poſt dies Coſſ. in Ligures binæ legiones, quas Ap.
Claudius & M.Sempronius habuerant, decretę ſunt. De exercitibus Hiſpa-
enſibus magna contentio fuit inter nouos Prr.& amicos abſentium Calpur-

Qui-

A Quintijque,vtraque causa tribunum plebis,vtraq; consulem habebat. ij se interfessuros S.C. si deportandos censerent exercitus, denunciabant. illi si hæc interfessio fieret,nullam rem aliam se decerni passuros. Victa postremo abtentium gratia est: & S.C.factum,vt Prr.IIII.millia peditũ Rom.scriberent,quadringentos equites, & V.millia sociorum peditum Latini nominis, quingentos equites,quos secum in Hispaniã portarent.cum eas legiones quatuor descripsissent,quod plus quam quina millia peditum, treceni equites in singulis legionibus esset,dimitterent:eos primum qui emerita stipendia haberent,deinde vt cuiusq; fortissima opera Calpurnius & Quintius in prælio vsi essent. Hac sedata contentione,alia subinde C.Decimij Pr.morte exorta est.Cn.Sicinius, & L. Puppius,qui ædiles proximo anno fuerunt,& C.Valerius flamen Dialis, & Q. Fuluius Flaccus: is quia ædilis curulis designatus erat, sine toga candida, sed maxima ex omnibus contentione petebat: certamenque ei cum flamine erat, & posteaquam primo æquare,mox superare etiam est visus: pars tribunorum plebis negare rationem eius habendam esse, quod duos simul vnus magistratus,præsertim curules,neque capere posset, nec gerere: pars legibus eum soluí æquum censere,vt quem vellet Pr.creandi populo potestas fieret. L. Porcius Cos.primo in ea sententia esse, ne nomen eius acciperet: deinde vt ex au-
B thoritate senatus idem faceret: conuocatis patribus referre se ad eos dixit, quod nec iure vllo, nec exemplo tolerabili liberæ ciuitati ædilis curulis designatus præturam peteret: sibi,nisi quid aliud ijs videretur,in animo esse à lege comitia habere.Patres censuerunt vti L.Porcius Cos.cum Q.Fuluio ageret, ne impedimento esset quo minus comitia Pr. in locum C. Decimij subrogandi è lege haberentur.Agenti Cos.ex S.C.respondit Flaccus, nihil quod se indignum esset, factum. Medio responso spem ad voluntatem interpretantibus fecerat,cessurum patrum authoritati esse. comitiis aerius etiam quam ante petebat,criminando extorqueri sibi à Cos. & senatu P.R.beneficium: & inuidiam geminati honoris fieri: tanquam non apparet,vbi designatus Pr. esset, extemplo ædilitate se abdicaturum. Cos.cum & pertinaciam petentis crescere, & fauorem populi magis magisq; in eum inclinari cerneret, dimissis comitiis senatum vocauit. censuerunt frequentes, quoniam Flaccum authoritas patrum nihil mouisset, ad populum cum Flacco agendum. Concione aduocata cum egisset Cos.ne tum quidem de sententia motus, gratias P. R. egit, quod tanto studio, quotiescunque declarandæ voluntatis potestas facta esset, Pr. se voluisset facere. ea sibi studia ciuium suorum destituere non in animo esse. Hæc vero tam obstinata vox tantum ei fauorem accendit, vt haud
C dubius Pr.esset,si Cos.accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis & inter seipsos, & cum Cos.fuit: donec senatus à Cos.est habitus,decretumq; quoniam prætoris subrogandi comitia ne legibus fierent,pertinacia Q.Flacci, & praua studia hominum impedirent, senatum censere satis prætorum esse: P. Cornelius vtranq; in vrbe iurisdictionẽ haberet,Apolliniq; ludos faceret. His comitiis prudentia & virtute senatus sublatis, alia maioris certaminis, quo & maiore de re,& inter plures potentioresq; viros,sunt exorta. Censurã summa contentione petebant L.Valerius Flaccus,P.& L.Scipiones,Cn.Manlius Volso,L.Furius Purpurio,patricij:plebeij autem, M.Porcius Cato,M.Fuluius Nobilior,T.& M.Sempronij,Longus & Tuditanus.sed omnes patricios plebeiosq; nobilissimarum familiarum M.Porcius longe anteibat.In hoc viro tanta vis animi ingeniiq; fuit,vt quocunq; loco natus esset,fortunam sibi ipse facturus fuisse videretur. nulla ars neq; priuatę neq; publicę rei gerendę ei defuit. vrbanas rusticasq; res pariter callebat. ad summos honores alios scientia iuris, alios eloquentia,alios gloria militaris prouexit. huic versatile ingeniũ sic pariter ad omnia fuit,vt natum ad id vnum diceres,quodcunq; ageret.in bello manu fortissimus,multisq; insignibus clarus pugnis: idẽ posteaquam ad magnos honores peruenit,summus imperator:idem in pace,si ius consuleres,peritissimus:

si causa oranda esset, eloquentissimus, nec is tantũ, cuius lingua viuo eo viguerit, monumentũ eloquentiæ nullũ exter. viuit imo, vigetq; eloquentia eius, scripta scriptis omnis generis, orationes & pro se multæ, & pro aliis, & in alios, non solum accusando, sed etiam causam dicendo fatigauit inimicos, simul & nimio plures & exercuerunt eum, & ipse exercuit eas. nec facile dixeris, vtrum magis presserit eum nobilitas, an ille agitauerit nobilitatem. Asperi procul dubio animi, & linguæ acerbæ, & immodice liberæ fuit: sed inuicti cupiditatibus animi, & rigidæ innocentiæ, contemptor gratiæ, diuitiarum: in patrimonio, in patientia laboris periculique, ferrei prope corporis animique: quem ne senectus quidem, quæ soluit omnia, fregerit: qui sextum & octogesimum annum agens causam dixerit, ipse pro se orauerit, scripseritq;, nonagesimo anno Seruium Galbam ad populi adduxerit iudicium. Hunc sicut omni vita, ita tum potentem premebat nobilitas: consenserantq; præter L. Flaccum, qui collega in consulatu fuerat, candidati omnes ad deiiciendum honore eum: non solum vt ipsi potius adipiscerentur, nec quia indignabantur nouum hominem censeri videri: sed etiam quod tristem censuram, periculosamq; multorum fame, & ab læso à pleriſq;, & lædendi cupido expectabant. etenim tum quoq; minitabundus petebat, refragari sibi qui liberam & fortem censuram timerent, criminando. & simul L. Valerio suffragabatur: illo vno collega castigare se noua flagitia, & priscos mores reuocare posse. His accensi homines, aduersa nobilitate, non M. Porcium modo censorem fecerunt, sed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adiecerunt. Secundum comitia censorum Coss. prætoresq; in prouincias profecti sunt, præter Q. Nævium, quem quatuor non minus menses, priusquam in Sardiniam iret, quæstiones veneficij, quarum magnam partem extra vrbem per municipia conciliabulaq; habuit, quia ita aptius visum erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnauit. Et L. Posthumius Pr. cui Tarentum prouincia euenerat, magnas pastorum coniurationes vindicauit, & reliquias bacchanalium quæstionis cum omni executus est cura: multos qui aut citati non affuerant, aut vades deseruerant, in ea regione Italiæ latentes, partim noxios iudicauit, partim comprehensos Romam ad senatum misit. in carcerem omnes à P. Cornelio coniecti sunt. In Hispania vltiore, fractis proximo bello Lusitanis, quieta res fuerunt. In citeriore A. Terentius in Suessetanis oppidum Corbionem vineis & operibus expugnauit, captosq; vendidit. quieta deinde hyberna & citerior prouincia habuit. Veteres Pr. C. Calpurnius Piso. & L. Quintius Romam redierunt: vtriq; magno patrum consensu triumphus est decretus. prior C. Calpurnius de Lusitanis & Celtiberis triumphauit. coronas aureas tulit LXXXIII. & duodecim millia pondo argenti. paucos post dies L. Quintius Crispinus ex iisdem Lusitanis Celtiberisq; triumphauit. tantundem auri atq; argenti in eo triumpho translatum. Censores M. Porcius & L. Valerius metu mista expectatione senatũ legerunt. sæpius mouerunt senatu: ex quibus vnum insignem & nobilitate & honoribus, L. Quintium Flamininum cõsularem, patrum memoria institutum fertur, vt censores motis è senatu adscriberent notas. Catonis, & aliæ quidem acerbæ orationes extant in eos, quos aut senatorio loco mouit, aut quibus equos ademit, longè grauissima in L. Quintium oratio est: qua si accusator ante notam, non censor post notam vsus esset, retinere Quintium in senatu, ne frater quidem T. Quintius, si tum censor esset, potuisset. Inter cætera obiecit ei Philippũ Pœnum, carum ac nobile scortum ab Roma in Galliam prouinciam spe ingentium donorum perductum. eum puerum, per lasciuiam cum cauillaretur, exprobrari consuli persæpe solitum, quod sub ipsum spectaculum gladiatorium abductus ab Roma esset, vt obsequium amatori iactaret. forte epulantibus ipsis, cum iam vino incaluissent, nunciatum in conuiuio esse, nobilem Boium cum liberis transfugam venisse. conuenire Cos. velle, vt ab eo fidem præsens acciperet. introductum in tabernaculum, per interpretem alloqui Cos. cepisse. inter

cuius

A cuius sermonem Quintius scorto: Vis tu, inquit, quoniam gladiatorium spectaculum reliquisti, iam hunc Gallum morientem aspicere? Et cum is vix dum serio annuisset, ad nutum scorti Cos. stricto gladio, qui super caput pendebat, loquenti Gallo caput primum percussisse, deinde fugienti, fidemq; P.R. atq; eorum qui aderant imploranti, latus transfodisse. Valerius Antias, vt qui nec Catonis oratione legisset, & fabulæ tantum fine authore editæ credidisset, aliud argumentum, simile tamen & libidine & crudelitate, peragit. Placentiæ formosam mulierem, cuius amore deperiret, in conuiuium accersitam scribit. ibi iactanté sese scorto inter cætera retulisse, quam acriter quæstiones exercuisset, & quam multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. tum illam infra eum accubanté negasse, vnquam vidisse quenquam securi ferienté: & peruelle id videre. hic indulgentem amatorem vnum ex illis miseris attrahi iussum securi percussisse. Facinus siue eo modo quo cétor obiecit, siue vt Valerius tradit, commissum est, sæuum atq; atrox inter pocula atq; epulas, vbi libare dijs dapes, vbi bene precari mos esset, ad spectaculum scorti proeacis in sinu Cos. recubantis, mactatam humanam victimam esse, & cruore mensam respersam. In extrema oratione Catonis conditio Quintio fertur, vt si id factum negaret, cæteraq; quæ obiecisset, sponsione defenderet sese: sin fateretur, ignominiane sua quenquam dolituru censeret, cum ipse vino & Venere amens, sanguine hominis in cõuiuio lusisset? In equitatu recognoscendo L. Scipioni Asiatico ademptus equus, in censib. quo accipiendis tristis & aspera in omnes ordines censura fuit. ornamenta & vestem muliebrem & vehicula, quæ pluris quam quindecim millium æris essent, in censum referre viatores iussi. item mancipia minora annis X X. quæ post proximum lustrum X. millibus æris, aut eo pluris venijssent, vti ea quoque decem tanto pluris quam quanti essent, æstimarentur, & his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur. Aquam publicam omnem in priuatum ædificium aut agrum fluentem ademerunt. & quæ in loca publica inædificata, immolitaue priuati habebant, intra dies X X X. demoliti sunt. opera deinde facienda ex pecunia in eam rem decreta, lacus sternendos lapide, detergendasque qua opus esset cloacas in Auentino, & in aliis partibus, qua nondum erant, faciendas locauerunt. & separatim Flaccus molem ad Neptunias aquas, vt iter populo esset, & viam per Fornianum montem. Cato atria duo, Mænium & Titium in latomijs, & quatuor tabernas in publicum emit: basilicamq; ibi fecit, quæ Porcia appellata est. & vectigalia summis precijs, vltro tributa infimis locauerunt. Quas locationes cum senatus precibus & lachrymis publicanorum victus induci, & de integro
C locari iussisset: censores edicto summotis ab hasta qui iudificati priorem locationem erant, omnia eadem paulum imminutis precijs locauerunt. Nobilis censura fuit, simultatumq; plena: quæ M. Porcium, cui acerbitas ea affignabatur, per omnem vitam exercuerunt. Eodem anno coloniæ duę, Pollentia in Picenum, Pisaurum in Gallicum agrum deductæ sunt. sena iugera in singulos data diuiserunt agrum, coloniasq; deduxerunt ijdé triumuiri, Q. Fabius Labeo, & M. & Q. Fuluij, Flaccus & Nobilior. Coss. eius anni nec domi, nec militiæ memorabile quicquam egerunt. in insequentem annum crearunt Coss. M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius Idibus Martijs, quo die consulatum inierunt, de prouincijs suis prætorumque retulerunt. Prætores creati erant, C. Valerius flamen Dialis, qui & priore anno petierat: & Sp. Posthumius Albinus, & P. Cornelius Sisenna, L. Puppius, L. Iulius, Cn. Sicinius. Consulibus Ligures cum iisdem exercitibus, quos P. Claudius & M. Porcius habuerant, prouincia decreta est. Hispaniæ extra sortem prioris anni prætoribus cum suis exercitibus seruatæ. Prætores ita sortiri iussi, vti flamini Diali vtique altera iuris dicendi Romæ prouincia esset: peregrina est sortitus. Sisennæ Cornelio vrbana, Sp. Posthumio Sicilia, L. Puppio Apulia, L. Iulio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia euenit. L. Iulius proficisci mature est iussus. Galli trãsalpini per saltus

ignotæ

ignotæ antea viæ (vt ante dictum est) in Italiam transgressi, oppidum in agro qui nunc Aquileiensis est, ædificabant. id eos vt prohiberet, quoad eius bello posset, prætori mandatum est. si armis prohibendi essent, Cos. scriberet faceret. ex his placere alterum aduersus Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comitia auguris creandi habita erant. in demortui Cn. Cornelij Lentuli locũ creatus erat Sp. Posthumius Albinus. Huius principio anni P. Licinius Crassus Pon. Max. mortuus est: in cuius locum M. Sempronius Tuditanus pontifex est cooptatus. Pont. Max. est creatus C. Seruilius Geminus. P. Licinij funeris causa visceratio data, & gladiatores CXX. pugnauerunt. & ludi funebres per triduum facti: post ludos epulum. in quo, cum toto foro strata triclinia essent, tempestas cum magnis procellis coorta coegit plerosq; tabernacula statuere in foro, eadem paulo post, cum vndiq; conserenasset, sublata. defunctos vulgo ferebant, quod inter fatalia vates cecinissent, necesse esse tabernacula in foro statui. Hac religione leuatis altera iniecta, quod sanguine per biduum pluuisset in area Vulcani: & per decemuiros supplicatio indicta erat eius prodigij expiandi causa. Priusquã Cos. in prouincias proficiscerentur, legationes transmarinas in senatum introduxerunt: nec vnquam ante tantum regionium hominum Romæ fuerat. nam ex quo fama per gentes quæ Macedonii incolunt, vulgata est, crimina querimoniasq; de Philippo nõ negligenter ab Romanis audiri, multis operæpretium fuisse queri, pro se quęq; ciuitates gentesque, singuli etiam priuatim (grauis enim accola omnibus erat) Romam aut ad spem leuandæ iniuriæ, aut ad deflendæ solatium venerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre eius Athenæo venit ad querendum simul, quod non deducerentur ex Thracia præsidia: simul quod in Bithyniam Prusię bellum aduersus Eumenem gerenti auxilia missa forent. Respondendum ad omnia iuueni tam admodum Demetrio erat: cum haud facile esset, aut ea quæ obijcerentur, aut quæ aduersus ea dicenda erant, memoria complecti. nec enim multa solum, sed etiam pleraq; oppido quam parua erant: de controuersia finium, de hominibus raptis, pecoribusque abactis, de iure aut dicto per libidinem, aut non dicto, de rebus per vim aut per gratiam iudicatis. nihil horum neq; Demetrium docere dilucide, nec se satis liquido discere ab eo senatus cum cerneret posse: simul & tyrocinio & perturbatione iuuenis moueretur: quæri iussit ab eo, ecquem de his rebus commentarium á patre accepisset? cum respondisset accepisse se, nihil prius nec potius visum est, quam regis ipsius de singulis responsa accipere. librum extemplo poposcerunt: deinde vt ipse recitaret, permiserunt. Erant autem de rebus singulis in breue coactę causæ: vt alia fecisse se secundum decreta legatorum doceret: alia non per se stetisse quo minus faceret, sed per eos ipsos qui accusarent, interposuerat & querelas de iniquitate decretorum, & qui non ex æquo disceptatum apud Cæcilium foret: indigneque sibi, nec vllo non merito insultatum ab omnibus esset. Has notas irritati eius animi collegit senatus. cæterum alia excusanti iuueni, alia recipienti futura ita, vt maxime vellet senatus, responderi placuit. Nihil patrem eius neq; rectius, nec magis quod ex voluntate senatus esset, fecisse, quam quod vtcunq; ea gesta essent, per Demetrium filiũ satisfieri voluisset Romanis. multa, & dissimulare, & obliuisci & pro præterita senatum posse, & credere etiã Demetrio credendum esse. obsidem enim se animum eius habere, etsi patri corpus reddiderit. & scire quantum salus in patrem pietate possit, amicum eum P. R. esse honorisq; eius causa missurum in Macedoniam legatos: vt si quid minus factum sit quã debuerit, tum quoq; sine piaculo rerum prętermissarũ fiat. velle etiam sentire Philippum, integra omnia sibi cum P. R. Demetrij filij beneficio esse. Hæc quę augendę amplitudinis eius causa facta erant, extemplo in inuidiam, mox etiam in perniciem adolescenti verterunt. Lacedæmonij deinde introducti sunt. Multæ & paruæ disceptationes iactabantur: sed quæ maxime rẽ continerent, erant: vtrum restituerentur quos Achæi dãnauerant, nec ne: inique, aut iure occidissent, quos occiderant.

vertebant

A vertebatur & vtrum manerent in Achaico concilio Lacedæmonij, an vt ante fuerat, secretum eius vnius in Peloponneso ciuitatis ius esset. Restitui, iudicaque facta tolli placuit: Lacedæmonem manere in Achaico concilio scribique id decretum, & consignari à Lacedæmonijs & Achæis. Legatus in Macedoniam Q. Martius est missus, iussus idem in Peloponneso sosiorō res aspicere. nam ibi quoq; & ex veteribus discordijs residui motus erant. & Messenij desciuerāt à concilio Achaico, cuius belli & causas & ordinem si exprimere velim, immemor sim propositi, quo statui non vltra attingere externa, nisi qua Romanis cohærerent rebus. Euentus memorabilis est, quod cum bello superiores essent Achæi, Philopœmen prætor eorum capitur ad præoccupandam Coronen, quam hostes petebant: in valle iniqua cum equitibus paucis oppressus. Ipsum potuisse effugere Thracum Cretensiumque auxilio tradunt. sed pudor relinquendi equites nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit. quibus dum locum ad euadendas angustias cogendo ipse agmen præbet, sustinens impetus hostium: prolapso equo, & suo ipse casu, & onere equi super eum ruentis haud multum abfuit, quin exanimaretur, septuaginta annos iam natus, & diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, viribus admodum attenuatis. Iacentem hostes superfusi oppressērunt: cognitumque primum à verecundia

B memoria q; meritorum haud secus quam ducem suum attollunt, reficiuntque, & ex valle deuia in viam portantes vix sibimetipsi præ nec opinato gaudio credentes, pars nuncios Messenen præmittunt, debellatum esse, Philopœmenem captum adduci. Primum adeo incredibilis visa res, vt non pro vano modo, sed vix pro sano nuncius audiretur: deinde vt super alium alius idem omnes affirmantes veniebant, tandem facta fides, & priusquam appropinquare vbi satis sciret, ad spectaculum omnes simul liberi ac serui, pueri quoq; cum fœminis effundūtur. itaq; clauserat portam turbā: dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset, vix pro comperto tantam rem habiturus videretur. Ægre summouentes obuios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, potuerunt: atq; turbā cōferta iter reliquum clauserat. & cum pars maxima exclusa à spectaculo esset, theatrum repente, quod vicinum propinquum erat compleuerunt: & vt eo in conspectum populi adduceretur, vna voce omnes exposcebant. Magistratus & principes veriti ne quem motum miseri odia præsentis tanti viri faceret, cum alios verecundia pristinæ maiestatis collata præsenti fortunæ, alios recordatio ingentium meritorum mouta esset, priusquā in cōspectu eum statuerunt: deinde raptim ex oculis hominum abstraxerunt ipsi. Dioecete dice-

C te, esse quæ pertinentia ad summam belli perfunctari eum magistratus vellent. inde adducto eo in curiam, & senatu vocato, consultari cœptum. Iam inueterascebat, & non modo cætera, sed nox in proximā quidem noctem, vbi satis tuto custoditur, expediebant, obstuperant ad magnitudinem pristinæ eius fortunæ virtutisque, & neq; ipsi domum recipere custodiendum audebant, ne cuiquam vni custodiā eius satis credebant. admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum sub terra, saxo quadrato septū: eo vinctus demittitur, & saxum ingēs, quo operitur, machina superimpositum est. ita loco potius quam homini cuiquam credendam custodiam rati, lucem insequentem expectauerunt. Postero die multitudo quidem integra, memor pristinorum eius in ciuitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quærenda esse præsentium malorum, censebant: defectionis authores, quorum in manu respublica erat, in secreto consultantes omnes ad necem eius consentiebant: sed vtrum maturarent, an differrent, ambigebatur. vicit pars auidior pœnæ: missusq; qui venenum ferret. Accepto poculo nihil aliud locutum ferunt, quam quæsisse si incolumis Lycortas (is alter imperator Achæorum erat) equitesq; euasissent. postea quā dictum est, incolumes esse: Bene habet, inquit, & poculo impune exhausto, haud ita multo post expirauit. Nec diuturnum mortis eius gaudium authoribus crudelitatis fuit. victa namq; Messene bello exposcentibus Achæis noxios dedit, ossaq;

reddita Philopœmenis sunt: & sepultus ab vniuerso Achaico est consilio, adeo omnibus humanis congestis honoribus, vt ne diuinis quidem abstineretur. Ab scriptoribus rerum Græcis Latinisq; tantum huic viro tribuitur, vt ἀ quibusdam eorum velut ad insignem notam huius anni memoriæ mandatum sit, tres claros imperatores eo anno decessisse, Philopœmenem, Annibalem, P. Scipionem. adeo in æquo eum duarum potentissimarum gentium summis imperatoribus posuerunt. Ad Prusiam regem legatus T. Quintius Flaminius venit, quem suspectum Romanis & receptus post fugam Antiochi Annibal, & bellum aduersus Eumenem motum faciebat. ibi seu quia à Flaminino inter cætera obiectum Prusiæ erat, hominem omnium qui viuerent infestissimum P. R. apud eum esse: qui patriæ suæ primum, deinde fractis eius opibus, Antiocho regi author belli aduersus P.R. fuisset: seu quia ipse Prusias, vt gratificaretur præsenti Flaminino Romanisque, per se necandi aut tradendi eius in potestatem consilium cepit: à primo colloquio Flaminini milites extemplo ad domum Annibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitæ suæ Annibal prospexerat animo, & Romanorum inexpiabile odium in se cernens, & fidei regi nihil sane confisus. Prusiæ vero leuitatem etiam expertus erat. Flaminini quoq; aduentum velut fatalem sibi horrue rat. ad omnia vndiq; infesta vt iter semper aliquod præparatum fugæ haberet, septé exitus è domo fecerat, & exijs quodam occultos, ne custodia sepiretur. sed grauis imperium regum nihil inexpiratum, quod infligari volunt, efficit, totius circuitum domus ita custodijs complexi sunt, vt nemo inde elabi posset. Annibal, postea quam est nunciatum milites regios in vestibulo esse, postico, quod deuium maxime atq; occultissimus exitus erat, fugere conatus, vt id quoque occursu militum obseptum sensit, & omnia circa clausa custodijs dispositis esse: venenum quod multo ante præparatum ad tales habebat casus popescit. Liberemus, inquit, diutinis curis P.R. quando mortem senis expectare longum censent. nec magnam, nec memorabilem ex inermi proditoq; Flaminino victoriam feret. mores quidem R. quantum mutauerint, vel hic dies argumento erit. Horum patres Pyrrho regi hosti armato exercitum in Italia habenti, vt à veneno caueret, prædixerunt: hi legatum consularem, qui author esset Prusiæ per scelus occidendi hospitem, miserunt. Execratus deinde in caput regum eorumq; Prusiæ, & hospitales deos violatæ ab eo fidei testes inuocans, poculũ exhausit. Hic vitæ exitus fuit Annibalis. Scipionem & Polybius & Rutilius hoc anno mortuum scribunt. Ego neque his, neq; Valerio assentior: his, quod censoribus M. Porcio, L. Valerio principem senatus ipsum L. Valerium censorem lectum inuenio, cum superioribus tribunis Africanus fuisset: quo viuo, nisi vetille senatu moueretur, quam notam memoriæ prodidit, alius princeps in locum eius electus non esset. Antiatem authorem refellit tribunus plebis M. Nævius: aduersus quem oratio inscripta P. Africani est. Hic Nævius in magistratuum libris est tribunus pl. P. Claudio, L. Porcio Coss. sed inijt tribunatum Appio Claudio, M. Sempronio Coss. ad quartum Idus Decembres. inde tres menses ad Idus Martias sunt quibus Claudius, L. Porcius consulatũ inierunt. ea & vixisse in tribunatu Nævij videtur diesq; ei dici ab eo potuisse: decessisse autem ante L. Valerij & M. Porcij censuram. Trium clarissimorum suæ cuiusq; gentis virorum non magis tempore congruente comparabilis mors videtur esse, quam quod nemo eorum satis digno splendore vitæ exitum habuit. iam primum omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. veneno absumpti Annibal & Philopœmẽ: exul Annibal profugus ab hospite: captus Philopœmẽ in carcere & in vinculis expirauit. Scipio nec exul, neq; damnatus, die tamen dicta, ad quam non affuerat, rem absens citatus voluntarium non sibimet ipse solum, sed etiam funeri suo exilium indixit. Dum ea in Peloponneso, à quibus diuertit oratio, geruntur: redeo in Macedoniam Demetrij legatorumque aliter aliorum affecerat animos vulgus Macedonum, quos belli ab Romanis imminentis metus terruerat, Demetrius

A tium vt pacis authorem cum ingenti fauore conspiciebant: simul & spe haud dubia regnum ei post mortem patris destinabant. nam etsi minor ætate quam Perseus esset, hunc tamen iusta matrefamilias, illum pellice ortum esse. illum, vt ex vulgato corpore genitum, nullam certi patris notam habere: hunc, insignem Philippi similitudinem præ se ferre. ad hoc, Romanos Demetrium in paterno solio locaturos: Persei nullam apud eos gratiam esse. Hæc vulgo loquebantur. itaque & Persea cura angebat, ne parum pro se vna ætas valeret, cum omnibus alijs rebus frater superior esset: & Philippus ipse, vix sui arbitrij fore quem hæredem regni relinqueret, credens, sibi quoq; graviorem esse quâ vellet, minorem filium censebat. offendebatur interdum concursu Macedonum ad eum: & alteram iam se viuo regiam esse indignabatur. Et ipse iuuenis haud dubie inflatior redierat, subnixus erga se judicijs senatus, concessitq; sibi, quæ patri negata essent. & omnis mentio Romanorum quantam dignitatem ei apud cæteros Macedonas, tantam inuidiam non apud fratrem modo, sed etiam apud patrem conciliabat. vtique posteaquam alij legati Romani venerunt, & cogebatur decedere Thracia, præsidiaq; deducere, & alia aut ex decreto priorum legatorum, aut ex noua constitutione senatus facere. sed omnia mœrens quidem & gemens, eo magis, quod filium frequentiorem prope cum illis, quam B secum cernebat: obedienter tamen aduersus Romanos faciebat, ne quam mouendi extempto belli causam præberet. auertendos etiam animos à suspicione talium consiliorum ratus, mediam in Thraciam, exercitum in Odrysas & Dentheletas & Bessos duxit. Philippopolin vrbem fuga desertam oppidanorum, qui in proxima montium iuga cum familijs receperant sese, cepit: campestresque barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem accepit. relicto inde ad Philippopolin præsidio, quod haud multo post ab Odrysis expulsum est, oppidum in Deuriopo condere instituit. Pœonia ea regio est prope Erigonum fluuium, qui ex Illyrico per Pœoniã fluens in Axium amnem editur. Haud procul Stobis, vetere vrbe, nouam vrbem Perseida, vt is filio maiori haberetur honos, appellari iussit. Dum hæc in Macedonia geruntur, Coss. in prouincias profecti. Marcellus nuncium præmisit ad L. Porcium proconsulem, vt ad nouum Gallorum oppidum legiones admoueret. aduenienti consuli Galli sese dediderunt. duodecim millia armatorum erant. plerique arma ex agris rapta habebant. ea ægre patientibus ijs ademptа, quæq; alia aut populantes agros rapuerant, aut secum attulerant. de his rebus qui quererentur, legatos Romam miserunt. Introducti in senatum à C. Valerio Pr. exposuerunt: se, superante in Galliam multitudine, inopia coactos agri & egestate, ad quærendam sedem Alpes C transgressos quæ inculta per solitudines viderent, ibi sine vllius iniuria consedisse. oppidum quoque ædificare cœpisse: quod indicium esset, nec agro nec vrbi vlli vim allaturos venisse. nuper M. Claudium ad se nuncium misisse, bellum se cum ijs, ni dederentur, gesturum. se certam, etsi non speciosam pacem, quam incerta belli præoptantes, dedisse se prius in fidem, quam in potestatem populi Romani. post paucos dies iussos & agro & vrbe decedere, sese tacitos abire quo terrarum possent, in animo habuisse. arma deinde sibi, & postremo omnia alia quæ ferrent agerentve, ademptа. orare se S. P. Q. R. ne in se innoxios deditos acerbius quam in hostes sæuirent. Huic orationi senatus ita responderi iussit. Neque illos recte fecisse, cum in Italiam venerint, oppidumq; in alieno agro, nullius Romani magistratus, qui ei prouinciæ præesset, permisso ædificare conati sint: neq; senatui placere deditos spoliari. itaq; se cum ijs legatos ad Coss. missuros: qui si redeant vnde venerint, omnia ijs sua reddi iubeant: quiq; protinus eant trans Alpes, & denuncient Gallicis populis, multitudinem in suam domi contineant. Alpes prope inexuperabilem finem in medio esse. non vtique ijs melius fore, quam qui eas primi peruias fecissent. Legati missi L. Furius Purpurio, Q. Minutius, L. Manlius Acidinus. Galli redditis omnib. quę sine cuiusquam iniuria habebant, Italia excesserunt. Legatis Romanis transalpini

V.C. populi benigne responderunt. seniores eorum nimiam lenitatem populi Romani castigarunt, quod eos homines, qui gentis iniussu profecti occupare agri imperij Romani, & in alieno solo ædificare oppidum conati sunt, impunitos dimiserint: debuisse grauem temeritatis mercedem statui, quod vero etiam sua reddiderint: vereri ne tanta indulgentia plures ad talia audenda inpellatur. Et exceperunt & prosecuti cum donis legatos sunt. M. Claudius Col. Gallis ex prouincia exactis, Istricum bellum moliri cœpit: literis ad senatum missis, vt sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id senatui placuit. Illud agitabant, vti colonia Aquileiam deduceretur. nec satis constabat, vtrum Latinam, an ciuium Romanorum deduci placeret. Postremo Latinam potius coloniam deducendam patres censuerunt. triumuiri creati sunt P. Scipio Nasica. C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina & Parma coloniæ Romanorum ciuium sunt deductæ. bina millia hominum in agro qui proxime Boiorum, ante Tuscorum fuerat, octona iugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. deduxerunt triumuiri M. Aemylius Lepidus, T. Ebutius Carus, L. Quinctius Crispinus. Et Saturnia colonia ciuium Romanorum in agrum Caletranum est deducta. deduxerunt triumuiri Q. Fabius Labeo, C. Africanus Stellio, Tib. Sempronius Gracchus. iugera in singulos data decem. Eodem anno A. Terentius propr. haud procul flumine Ibero in agro Auseтano & prælia secunda cum Celtiberis fecit, & oppida quæ cõmunierant, aliquot expugnauit. Vlterior Hispania eo anno in pace fuit: quia & P. Sempronius proprætor diutino morbo implicitus, & nullo lacessente peropportune quieuerunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quicquam à Q. Fabio Col. gestum. M. Marcellus ex Istria reuocatus, exercitu dimisso Romam comitiorum causa redijt. Creauit Col.

572. Bæbium Pamphilum, & L. AEmylium Paulum. Cum M. AEmylio Lepido ædilis curulis fuerat, à quo consule quintus annus erat, cum is ipse Lepida post duas repulsas Cos. factus esset. Prr. inde facti Q. Fuluius Flaccus. M. Valerius Læuinus, L. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Cæcilius Denter, C. Terentius Istra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum causa, quod sanguinem per biduum pluuisse in area Concordiæ satis credebant: nuncius-que erat, haud procul Sicilia insulam quæ non ante fuerat, nouam exortam mari esse. Annibalem hoc anno Antiæ Valerius decessisse author est: legati ad eam rem ad Prusiam missi præter T. Quintium Flaminium, cuius in ea celebre est nomen, L. Scipione Asiatico, & P. Scipione Nasica.

DECADIS QVARTÆ LIB. X.

EPITOME.

CVm Philippus liberos eorum quos in vinculis nobilissimorum quidem hominum habebat, conquiri ad mortem iussisset: Theoxena pro liberis suis & seruis modum pueru regis veritæ libidinem, prolatis in medium gladijs, & poculo quo erat venenum, suasit ijs, vt imminens ludibrium morte effugerent: & cum persuasisset, ipsa etiam se interemit. Certamina inter Philippi Macedoniæ regis filios Perseum & Demetrium referuntur: & vt fraude fratris sui Demetrius condemnatus, inter quæ accusatione parricidij, & affectati regni, primum patrem: ad vltimum, quoniam populi Romani amicus erat, veneno necatus est: regnumque Macedonia mortuo Philippo ad Perseum deuenit. Item res in Liguribus, & Hispania cum Celtiberos à compluribus feliciter gestas continet. Libri Numæ Pompilij in agro Vejentij scribæ sub Ianiculo à cultoribus agri, in arca lapidea clausi & Græci & Latini inuenti sunt, in quibus plura quæ dissoluendarum religionum erant, præter ad quem lati erant, cum legisset: iurauit senatui contra rempub. esse vt legerentur. Senatus-que, & ex S.C. in comitio exusti sunt. Colonia Aquileia deducta est. Philippus ingenio animi confectus, quod Demetrium filium falsis Persei alterius filij in

A *delationibus impulsus veneno sustulisset: & de pœna Persei cogitauit: voluitque Antigonum potius amicum suum successorem regni sui relinquere. sed in hac cogitatione morte raptus est: regnum Persen accepit.*

PRincipio insequentis anni Coss. prætoresque sortiti prouincias sunt. consulibus nulla præter Ligures quæ decerneretur, erat. Iurisdictio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio euenit. Hispaniarum Q. Fuluio Flacco citerior, P. Manlio vlterior, L. Cæcilio Dentri Sicilia, C. Terentio Istræ Sardinia. Coss. delectus habere iussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat, Apuanos ad rebellionem spectare, periculumque esse ne impetum in agrum Pisanum facerent. Et ex Hispanijs citeriorem in armis esse, & cũ Celtiberis bellari sciebant: in vlteriore, quia diu æger prætor esset, luxuria & otio solutam disciplinã militarem esse. Ob eam nouos exercitus conscribi placuit, quatuor legiones in Ligures, vti singulæ quina millia & ducentos pedites, trecentos haberẽt equites: ijsdem Latini nominis X V. millia peditum addita, & octingenti equites: hi duo consulares exercitus essent. scribere præterea iussi septem millia peditum sociorum ac Latini nominis, & quadringentos equites, & mittere ad M. Marcellum in Galliam: cui ex consulatu prorogatum imperium erat in Hispaniam etiam vtranque quæ ducerentur, quatuor millia peditum ciuium Romanorum, & C C. equites, & sociorum septem millia peditum cum C C C. equitibus scribi iussa. & Q. Fabio Labeoni cum exercitu quem habebat in Liguribus, prorogatum in annum imperium est. Ver procellosum eo anno fuit. Pridie Parilia medio ferme die atrox cum vento tempestas coorta, multis sacris prophanisque locis stragem fecit. signa ænea in Capitolio deiecit: forem ex æde Lunæ, quæ in Auentino est, raptam tulit, & in posticis parietibus Cereris templi affixit: signa alia in Circo maximo cum columnis quibus superstabant, euertit: fastigia aliquot templorum à culminibus abrupta fœde dissipauit. itaque in prodigium versa ea tempestas, procuratique aruspices iusserunt. simul procuratum est, quod tripedem mulum Reate natum nunciatum erat: & à Formijs ædem Apollinis ac Caietæ de cœlo tactam. ob ea prodigia X X. hostijs maioribus sacrificatum est, & diem vnum supplicatio fuit. Per eosdem dies ex literis A. Terentij proprætoris cognitum, P. Sempronium in vlteriore prouincia, cum plus anno æger fuisset, mortuum esse. eo maturius in Hispaniam Prr. iussi proficisci. Legationes transmarinæ deinde in senatũ introductæ sunt. prima Eumenis & Pharnacis regum, & Rhodiorũ querentium de Sinopensium clade. Philippi quoque legati & Achæorum & Lace-
C dæmoniorum sub idem tempus venerunt. ijs prius Martio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæque visendas missus erat, responsa data sunt. Asiç regibus ac Rhodijs responsum est, legatos ad eas res visendas missurum senatum. De Philippo auxerat curam Martius. nam ita fecisse eum quæ senatui placuissent, fatebatur, vt facilé appareret, non diutius quam necesse esset, facturum. neque obscurum erat, rebellaturum: omniaq; quæ tunc ageret diceretq; eo spectare. Iam primum omnem fere multitudinem ciuium ex maritimis ciuitatibus cum familijs suis in Emathiam, quæ nunc dicitur, quondam appellata Pœonia est, traduxit: Tracibusque & alijs barbaris vrbes tradidit habitandas: fidiora hæc genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum in tota Macedonia fecit. relinquentesque penates suos, cum coniugibus ac liberis pauci tacitum dolorem continebant: execrationesque in agminibus proficiscentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus omnes homines, omnia loca temporaque suspecta habebat. postremo negare propalã cœpit, satis tutum sibi quicquã esse, nisi liberos eorũ quos interfecisset comprehensos in custodia haberet, & tempore alium alio tolleret. Eam crudelitatem fœdam per se, fœdiorem vnius domus clades fecit. Herodicum principem Thessalorum multis ante annis occiderat, generos quoque eius postea

interfecit, in viduitate relictæ filiæ, singulos filios paruos habentes. Theoxena & Archo nomina his mulieribus erant. Theoxena multis petentibus aspernata nuptias est: Archo Poridi cuidam longe principi gentis Aenianum nupsit: is apud eum plures enixa partus, paruis admodum relictis omnibus decessit. Theoxena, vt in suis manibus liberi sororis educarentur, Poridi nupsit: tanquam omnes ipsa enixa foret, suum sororisque filios in eadem habebat cura. posteaquam regis edictum de comprehendendis liberis eorum qui interfecti essent, accepit: ludibrio futuros non regis modo, sed custodum etiam libidinis rata, ad rem atrocem animum adiecit, ausaque est dicere, se sua manu potius omnes interfecturam, quam in potestatem Philippi venirent. Poris abominatus mentionē tam fœdi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hospites dixit, comitemq; ipsum fugæ futurum esse. Proficiscuntur ab Thessalonica Aeniam ad statum sacrificium, quod conditori Aeneæ, cum magna ceremonia quotannis faciunt. ibi die per solennes epulas consumpto, nauem præparant à Poride sopitis omnib. de tertia vigilia conscendunt, tanquā rediturī in Thessalonicam, sed traijcere in Euboeam erat propositum. cæterum in aduersum vtrum nequicquam eos tendentes prope terram lux oppressit. & regij qui præerant custodiæ portus, lembum armatum ad pertrahendam eam nauim misere, cum graui edicto, ne reuerterentur sine ea. Cum iam appropinquabant, Puer quidem ad hortationem remigum nautarumq; intentus erat: interdum manus ad cœlum tendens, opem vt dij ferrent, orabat. ferox interim fœmina ad malum ante præcogitatum reuoluta facinus, venenum diluit, ferrumq; promit. & posito in conspectu poculo, strictisq; gladijs: Mors, inquit, vna vindicta est. via ad mortem hæ sunt. qua quemq; animus fert, effugite superbiam regiam. Tuæ iuuenes mei, primum qui maiores estis, capite ferrum: aut haurite poculum. Segnior mors iuuat. Et hostes aderant & autor mortis instabat. alij abolebo absumpti semianimes è naue præcipitantur. ipsa deinde virum comitē morte complexa in mare sese deiecit. naue vacua dominis regij potiti sunt. Huius atroci facinoris nouam vēlut flammam regis inuidiæ adiecit, vt vulgo ipsum liberosq; eius execrarentur. quæ diræ breui ab omnibus dijs exauditæ, vt fuerunt ipse in suum sanguinem, effecerunt. Perseus enim, cum indies magis eernere fauorem dignatemq; Demetrij fratris apud Macedonum multitudinem cerneret, & gratiā apud Ro. sibi spem nullā regni superesse, nisi in sceleris ratus, id vnum omnes cogitationes intendit. cæterum cum se ne ad id quidem, quod muliebri cogitabat animo, satis per se validū crederet: singulos amicorū pertentare sermonibus perplexis instituit. & primo quidam ex his, aspernantibus tale quicquam speciem præbuerunt, quia plus in Demetrio spei ponebant. deinde crescente indies Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgeret, Demetrius summa ope aduersaretur: prospicientes animo exitum incauti à fraude externa iuuenis, adiuuandum quod futurum erat rati, fouendamq; spem potentioris, Perseo se adiunxerunt. cætera in suum quæq; tēpus agenda differūt. in præsentia placet, omni ope in Rom. accendi regem, impellique ad consilia belli, ad quæ iam sua sponte animum inclinasset. simul vt Demetrius indies suspectior esset, ex composito sermones ad spem Ro. trahebāt. ibi cum alij mores instituta eorum, alij res gestas, alij speciem ipsius vrbis nondum exornatæ neq; publicis neq; priuatis locis, alij singulos principū eloderentur iuuenis incautum & amore nominis Ro. & certamine aduersus fratrem, omnia tuendo suspectum se pater, & opportunum criminibus faciebat. itaque expertem eum pater omnium rerum Romanis consiliorum habebat. totus in Persea versus, cum eo cogitationes eius rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos forte miserat in Bastarnas ad accersenda auxilia: adduxerantque inde nobiles iuuenes, & regij quoad generis, quorum vnus sororem suam in matrimonium Philippi filio pollicebatur: erexeratque conloquatio gentis eius animum regis. Tum Perseus: Quid ista prosunt? inquit, nequaquam tantum in externis auxilijs est præsidij, quantum

A quantum periculi fraude domestica proditorem nolo dicere, certe speculato-
rem habemus in sinu: cuius ex quo obses Romæ fuit, corpus nobis reddiderunt
Romani, animum ipsi habent. Omnium pene Macedonum in eum ora conuer-
sa sunt, nec regem se alium habituros aiunt, quam quem Rom. dedissent. His
per se ægra mens senis stimulabatur, & animo magis quam vultu ea crimina
accipiebat. Forte lustrandi exercitus venit tempus: cuius solenne est tale: Ca-
put mediæ canis præcisæ, & prior pars ad dexteram cum extis, posterior ad læuã
viæ ponitur. inter hanc diuisam hostiam copiæ armatæ traducuntur. præferun-
tur primo agmini arma insignia omnium ab vltima origine Macedoniæ regum,
deinde rex ipse cum liberis sequitur. proxima est regia cohors, custodesque
corporis: postremum agmen Macedonum cætera multitudo claudit. latera
regis duo filij iuuenes cingebant, Perseus iam tricesimum annum agens, De-
metrius quinquenio minor, medio iuuentæ robore ille, hic flore: fortunati pa-
tris matura soboles, si mens sana fuisset. Mos erat lustrationis, sacro peracto ex-
ercitum decurrere, & diuisas bifariam duas acies concurrere ad simulachrum
pugnæ. regij iuuenes duces ei ludicro certamini dati. cæterum non imago fui-
it pugnæ, sed tanquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt: multaque vul-
nera iudib. facta, nec præter ferrum quicquam defuit ad iustam belli speciem.

B Pars ea quæ sub Demetrio erat, longe superior fuit. id ægre patiente Perseo, læ-
tari prudentes amici eius, eamque rem ipsam dicere præbituram causam cri-
minandi iuuenis. Conuiuium eo die sodalium qui simul decurrerant, vterq; ha-
buit: cum vocatus ad cœnam ab Demetrio Perseus negasset, festo die inuita-
tio benigna & hilaritas iuuenilis vtrosque in vinum traxit. commemoratio ibi
certaminis ludicri, & iocosa dicta in aduersarios: ita vt ne ipsis quidem ducibus
abstineretur, iactabãtur. ad has excipiendas voces speculator ex cõuiuio Persei
missus, cum incautior obuersaretur, exceptus à iuuenibus forte triclinio e-
gressis male mulctatur. Huius rei ignarus Demetrius, quin cõfestim inquit, ad
fratrem imus? & iram eius, si qua ex certamine residet, simplicitate & hilari-
tate nostra lenimus? omnes se ire conclamarunt, præter eos qui speculatoris
ab se pulsati præsentem vltionem metuebant. cum eos quoque Demetrius
traheret, ferrum veste abdiderunt, quo se tutari, si qua vis fieret, possent.
Nihil occulti esse in intestina discordia potest: vtraque domus speculatorum
& proditorum plena erat. præcurrit index ad Persea, ferro succinctos nun-
cians cum Demetrio quatuor adolescentes venire. etsi causa apparebat (nam
ab ijs pulsatum conuiuam suum audierat) tamen infamandæ rei causa iannam
obserari iubet: & ex parte superiore ædium, versisque in viam fenestris, come-
santes tanquam ad eædem suam venientes aditu ianuæ arcet. Demetrius per
C vinum quod excluderetur paulisper vociferatus, in conuiuium redit, totius rei
ignarus. Postero die Perseus quum primum conueniendi potestas patris fuit,
regiam ingressus, perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit.
cui cum pater: Satin' saluæ? & quænam ea mœstitia esset? interrogaret eum,
De ludiero tibi, inquit, viuere me scio. iam non occultis a fratre petimur insi-
dijs. nocte cum armatis domum ad interficiendum me venit: clausisque fori-
bus, parietum præsidio me à furore eius sum tutatus. Cum pauoré multum ad-
miratione patri iniecisset: Atqui si aures præbere potes, inquit, manifestam
rem teneas, faciam. Enimuero se Philippus dicere auditurum, vocarique exté-
plo Demetrium iussit: & seniores duos amicos, expertes inter fratres certami-
num, infrequentes iam in regia, Lysimachum, & Onomastum accersit, quos in
consilio haberet. Dum veniunt amici, solus filio procul stante, multa secum ani-
mo volutans inambulauit. posteaquam venisse eos nunciatum est. secessit in
partem interiorem cum duobus amicis, totidem custodibus corporis. filio ve
ternos inermes secum introducerent, permisit. Ibi cum consedisset: Sedeo, «
inquit, miserrimus pater iudex inter duos filios accusatorem parricidij, «
& reum, aut conficti aut admissi criminis labem apud meos inuenturus. «

» Iampridem quidem hanc procellam imminentem timebam, cum vultus inter
» vos minime fraternos cernerem, cum voces quasdã exaudirem: sed interdum
» spes animum subibat, deflagrare iras vestras, purgari suspiciones posse, etiam
» hostes armis positis fœdus iciisse, & priuatas multorum simultates finitas. Sub-
» ituram vobis aliquando germanitatis memoriam, puerilis quondam simplicita-
» tis consuetudinisq; inter vos, meorum deniq; præceptorum: quę vereor ne vana
» surdibus auribus cecinerim. Quoties ego audientib. vobis detestatus exempla
» discordiarum fraternarũ, horrẽdos euentus eorum retuli? quibus se, stirpem
» suam, domos, regna funditus euertissent? meliora quoque exempla parte alte-
» ra posui. sociabilem consortionem inter binos Lacedæmoniorum reges, labo-
» tarem per multa secula ipsis patriæque. eandem ciuitatem, postea quam mon-
» bi cuiq; rapiendi tyrãnidem, exortus sit, euersam. iam hos, Eumenem Attalum-
» que fratres, à quam exiguis rebus, prope vt puderet regij nominis: mihi, Anio-
» cho, & cuilibet regum huius ætatis, nulla re magis quam fraterna vnanimitate
» regnum æquasse. ne Romanis quidem exemplis abstinui, quæ aut visa, aut au-
» dita habebam: T. & L. Quintiorum, qui bellum mecum gesserunt: P. & L. Sci-
» pionum, qui Antiochum deuicerunt: patris patruiq; eorum, quorum perpe-
» am vitæ concordiam mors quoq; misceuit: neque vos illorum scelus, similisque
» sceleri euentus deterrere à vecordi discordia potuit: neq; horum bona mens,
» bona fortuna, ad sanitatem flectere. Viuo, & spirante me hæreditatem meam
» ambo & spe & cupiditate improba creuistis, eousque me viuere voluistis, donec
» alterius vestrum superstes, haud ambiguum regem alterum me morte faciat.
» nec fratrem nec patrem potestis pati. nihil chari, nihil sancti est, in omnium vi-
» cem regni vnius insatiabilis amor successit. Agite conscelerate aures patru-
» nas: decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palam quicquid aut ve-
» ri potestis, aut comminisci libet. reseratæ aures sunt, quæ posthac secretis alte-
» rius ab altero criminibus claudentur. Hæc furens ira cum dixisset, lacrymæ
» omnibus obortę, & diu mœstum silentium tenuit. Tum Perseus: Aperienda mi-
» rum nocte ianua fuit, & armati comessatores accipiendi, præbendumq; iu-
» gulum, quando non creditur nisi perpetratum facinus, & eadem petitus
» insidijs audio, quæ latro atq; insidiator. non nequicquam isti vnum Demetrium
» filium te habere, me subditum, & pellice genitum appellant. nam si gradum
» si charitatem filij apud te haberem: non in me querentem deprehensas in-
» dias, sed in eum qui fecisset, fauires: nec adeo tibi vilis vita esse nostra, vt nec
» præterito periculo meo mouereris, neq; futuro, si insidiantibus sit impune ira-
» que si mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum deos, vt à me cœptum
» scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. sin autem, quod ea
» cunuentis in solitudine natura ipsa subijcit, vt hominum quos nunquam vide-
» rint, fidem tamen implorent: mihi quoque ferrum in me strictum cernenti,
» vocem mittere liceat, per te, patriumq; nomen, quod vtri nostrum sanctius sit,
» iampridem sentis. ita me audias precor, tanquã si voce & comploratione no-
» turna excitus mihi quiritanti interuenisses: Demetrium cum armatis noctu
» intempesta in vestibulo meo deprehendisses. quod tum vociferarer in re pa-
» senti pauidus, hoc nunc postero die queror. Frater, non comessantium in vi-
» cem iamdiu viuimus inter nos. regnare vtique vis, huic spei tuæ obstat ætas
» mea, obstat gentium ius, obstat vetustus Macedoniæ mos, obstat vero etiam
» patris iudicium. huc transcendere nisi per meum sanguinem non potes. omnia
» moliris & tentas. adhuc seu cura mea, seu fortuna restitit parricidio tuo. Hes-
» terna die in lustratione & decursu & simulachro ludicro pugnæ funestũ prope
» prælium fecisti. nec me aliud à morte vindicauit, quam quod me ac meos vinci
» pasius sum. ab hostili prælio tanquã fraterno lusu petrahere me ad cœnam vo-
» luisti, Credis me pater inter inermes conuiuas cœnaturum fuisse, ad quem ar-
» mati comessatum venerunt? credis nihil à gladijs nocte periculum fuisse, quem
» fudibus te inspectante prope occiderunt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad

iratum,

A iratum, quid cum ferro succinctis iuuenibus venis? conuiuam me tibi committere ausus non sum, comessatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta ianua fuisset, funus meum parares hoc tempore pater, quo querentem audis. Nihil ego si tanquam accusator crimineſe, nec dubia argumentis colligendo ago. quid enim? negat se cum multitudine venisse ad ianuam meam? an ferro succinctos secum fuisse? quos nominauero, accerse. possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt, non tamen audebunt negare. si deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducerem, pro manifesto haberes: fatentes pro deprehensis habe. Execrare nunc cupiditatem regni, & furias fraternas concita. sed ne sint cæcæ pater execrationes tuæ, discerne & dispice insidiatorem, & petitum insidijs: noxiſt huic esse caput, qui occisurus fratrem fuit, habeat etiã iratos paternos deos: qui peritur⁹ fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia & iustitia habeat. quo enim alio confugiam? cui non solẽne lustrale exercitus tui, nõ decursus militum, non domus, non epulæ, non nox ad quietem data naturę beneficio mortalibus, tuta est? si ierο ad fratrẽ inuitatus, moriendum est. si recepero intra ianuã comessatum fratrem, moriendũ est. nec eundo, nec manendo insidias euito. quo me conferam? nihil præter deos pater & te colui, non Romanos habeo, ad quos confugiam. periſſe experunt,
B quia tuis iniurijs doleo, quia tibi ademptas tot vrbes, tot gentes, modo Thracię maritimam orã indignor. nec me nec te incolumi Macedoniam suam futuram sperant: si me scelus fratris, te senectus absumpserit, aut nec ea quidem expectata fuerit, regem regnumque Macedoniæ sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquiſſent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus satis præsidij est. Vidisti hesterno die impetum in me militum. quid illis defuit, nisi ferrum? quod illis defuit interdiu, conuiuæ fratris nocte assumpserunt. Quid de magna parte principum loquar? qui in Romanis spem omnem dignitatis & fortunę posuerunt, & in eo qui omnia apud Romanos potest. neq; Hercule istum mihi tantum fratri maiori, sed prope est vt tibi quoque ipsi regi & patri præferant. iste enim est, cuius beneficio pœnam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam senectutem obligatam & obnoxiam adolescentiæ suæ esse æquum censet, pro isto Romani stant, pro isto omnes vrbes tuo imperio liberatæ. pro isto Macedones, qui pace Romana gaudent: mihi præter te pater, quid vsquam aut spei aut præsidij est? Quo spectare illas literas ad te nunc missas T. Quintij credis? quib. & bene te consuluisse rebus tuis ait, quod Demetrium Romam miseris: & hortatur vt iterum & cum pluribus legatis, & primoribus quoq; Macedonum remittas eum. T. Quintius nunc est author omnium rerum isti & magister. eum
C sibi, te abdicato patre, in locum tuum substituit. illic ante omnia clandestina concocta sunt consilia. quæruntur adiutores consilijs, cum te plures & principes Macedonum cum isto mittere iubet. qui hinc integri & synceri Romam eunt, Philippum regem se habere credentes, imbuti illinc & infecti Romanis delinimentis, redeunt. Demetrius ijs vnus omnia est, eum iam regẽ viuo patre appellant. Hæc si indignor, audiendum est statim non ab alijs solum, sed etiam à te pater, cupiditatis regni crimen. ego vero, si in medio ponitur, non agnosco. quem enim suo loco moueo, vt ipse in eius locum succedam? vnus ante me pater est, & vt diu sit, deos rogo superstes ei ita sim, si merebor vt ipse me esse velit: hæreditatem regni si pater tradet, accipiam. Cupit regnum, & quidẽ scelerate cupit, qui transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ, moris Macedonum, iuris gentium. Obstat frater maior, ad quem iure, voluntate etiam patris, regnum pertinet, tollatur. non primus regum fraterna cæde periero. pater senex, & filio solus orbatus, de se magis timebit, quam vt filij necem vlciscatur. Romani lætabuntur, probabunt, defendent factum. Hæ spes incertæ pater, sed non inanes sunt. ita enim res se habet: periculum vitæ propellere à me potes puniendo eos qui ad me interficiendum ferrũ sumpserunt: si facinori eorũ

successerit,

» Iampridem quidem hanc procellam imminentem timebam, cum vultus inter A
» vos minime fraternos cernerem, cum voces quasdã exaudirem: sed interdum
» spes animum subibat, deflagrare iras vestras, purgari suspiciones posse. etiam
» hostes armis positis fœdus iciſſe, & priuatas multorum simultates finitas. sub-
» ituram vobis aliquando germanitatis memoriam, puerilis quondam simplicita-
» tis consuetudinisq; inter vos, meorum deniq; præceptorum: quę vereor ne vana
» surdibus auribus cecinerim. Quoties ego audientib. vobis detestatus exempla
» discordiarum fraternarũ, horrẽdos euentus eorum retuli? quibus se, stirpem q
» suam, domos, regna funditus euertissent? meliora quoque exempla parte alte-
» ra posui. sociabilem consortionem inter binos Lacedæmoniorum reges, fal-
» tarem per multa secula ipsis patrięque. eandem ciuitatem, posteaquam mos si-
» bi cuiq; rapiendi tyrãnidem, exortus sit, euersam. iam hos, Eumenem Attalum-
» que fratres, á quam exiguis rebus, prope vt puderet regij nominis: mihi, Antio-
» cho, & cuilibet regum huius ætatis, nulla re magis quam fraterna vnanimitate
» regnum æquasse. ne Romanis quidem exemplis abstinui, quæ aut visa, aut au-
» dita habebam: T. & L. Quintiorum, qui bellum mecum gesserunt: P. & L. Sci-
» pionum, qui Antiochum deuicerunt: patris patruiq; eorum, quorum perpetu-
» am vitæ concordiam mors quoq; misceuit: neque vos illorum scelus, similisque
» sceleri euentus deterrere à vecordi discordia potuit: neq; horum bona mens, B
» bona fortuna, ad sanitatem flectere. Viuo, & spirante me hæreditatem meam
» ambo & spe & cupiditate improba creuistis, eousque me viuere vultis, donec
» alterius vestrum superstes, haud ambiguum regem alterum me morte faciam.
» nec fratrem nec patrem potestis pati. nihil chari, nihil sancti est, in omnium vi-
» cem regni vnius insatiabilis amor succesſit. Agite consceleratę aures pater-
» nas: decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palam quicquid aut ve-
» ri potestis, aut comminisci libet. reseratæ aures sunt, quæ posthac secretis alte-
» rius ab altero criminibus claudentur. Hæc furens ira cum dixisset, lacrymæ
» omnibus obortę, & diu mœstum silentium tenuit. Tum Perseus: Aperienda ni-
» mirum nocte ianua fuit, & armati comessatores accipiendi, præbendumq; fer-
» ro iugulum, quando non creditur nisi perpetratum facinus, & eadem pectus
» insidijs audio, quæ latro atq; insidiator. non nequicquam isti vnum Demetrium
» filium te habere, me subditum, & pellice genitum appellant. nam si gradum,
» si charitatem filij apud te haberem: non in me quærentem deprehensas insi-
» dias, sed in eum qui fecisset, sæuires: nec adeo tibi vilis vita esse nostra, vt nec
» præterito periculo meo moueremis, neq; futuro, si insidiantibus sit impunę. ita-
» que si mori tacitum oportet, taceamus, precari tantum deos, vt á me cœptum
» scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. sin autem, quod ci- C
» cunuentis in solitudine natura ipsa subijcit, vt hominum quos nunquam vide-
» rint, fidem tamen implorent: mihi quoque ferrum in me strictum cernenti,
» voceem mittere liceat, per te, patriumq; nomen, quod vtri nostrum sanctius sit,
» iampridem sentis. ita me audias precor, tanquã si voce & comploratione noc-
» turna excitus mihi quiritanti interueniſſes: Demetrium cum armatis nocte
» intempesta in vestibulo meo deprehendisses. quod tum vociferarer in re præ-
» senti pauidus, hoc nunc postero die queror. Frater, non comessantium in vi-
» cem iamdiu viuimus inter nos. regnare vtique vis, huic spei tuæ obstat ætas
» mea, obstat gentium ius, obstat vetustus Macedoniæ mos, obstat vero etiam
» patris iudicium. huc transcendere nisi per meum sanguinem non potes. omnia
» moliris & tentas. adhuc seu cura mea, seu fortuna restitit parricidio tuo. He-
» sterna die in lustratione & decursu & simulachro ludicro pugnæ funestũ prope
» prælium feci. nec me aliud à morte vindicauit, quam quod me ac meos vinci
» passus sum. ab hostili prælio tanquã fraterno lusu pertrahere me ad cœnam vo-
» luisti. Credis me pater inter inermes conuiuas cœnaturum fuisse, ad quem ar-
» mati comessatum venerunt? credis nihil á gladijs nocte periculum fuisse, quem
» sudibus te inspectante prope occiderunt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad

iratum,

A iratum, quid cum ferro succinctis iuuenibus venis? conuiuam me tibi committere ausus non sum, comessatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta ianua fuisset, funus meum parares hoc tempore pater, quo querentem audis. Nihil ego si tanquam accusator criminose, nec dubia argumentis colligendo ago. quid enim? negat se cum multitudine venisse ad ianuam meam? an ferro succinctos secum fuisse? quos nominauero, accerse. possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt, non tamen audebunt negare. si deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducerem, pro manifesto haberes: fatentes pro deprehensis habe. Execrare nunc cupiditatem regni, & furias fraternas concita. sed ne sint cæcæ pater execrationes tuæ, discerne & dispice insidiatorem, & petitum insidijs: noxiũ huic esse caput, qui occisurus fratrem fuit, habeat euã iratos paternos deos: qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia & iustitia habeat. quo enim alio confugiam? cui non solẽne lustrale exercitus tui, nõ decursus militum, non domus, non epulæ, non nox ad quietem data naturę beneficio mortalibus, tuta est? si iero ad fratrẽ inuitatus, moriendum est. si recepero intra ianuã comessatum fratrem, moriendũ est. nec eundo, nec manendo insidias euito. quo me conferam? nihil præter deos pater & te colui, non Romanos habeo, ad quos confugiam. perisse expetunt,
B quia tuis iniurijs doleo, quia tibi ademptas tot vrbes, tot gentes, modo Thracię maritimam orã indignor. nec me nec te incolumi Macedoniam suam futuram sperant: si me scelus fratris, te senectus absumpserit, aut nec ea quidem expectata fuerit, regem regnumque Macedoniæ sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus satis præsidij est. Vidisti hesterno die impetum in me militum. quid illis defuit, nisi ferrum? quod illis defuit interdiu, conuiuæ fratris nocte assumpserunt. Quid de magna parte principum loquar? qui in Romanis spem omnem dignitatis & fortunę posuerunt, & in eo qui omnia apud Romanos potest. neq; Hercule istum mihi tantum fratri maiori, sed prope est vt tibi quoque ipsi regi & patri præferant. iste enim est, cuius beneficio pœnam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam senectutem obligatam & obnoxiam adolescentiæ suæ esse æquum censet. pro isto Romani stant, pro isto omnes vrbes tuo imperio liberatæ. pro isto Macedones, qui pace Romana gaudent: mihi præter te pater, quid vsquam aut spei aut præsidij est? Quo spectare illas literas ad te nunc missas T. Quintij credis? quib. & bene te consuluisse rebus tuis ait, quod Demetrium Romam miseris: & hortatur vt iterum & cum pluribus legatis, & primoribus quoq; Macedonum remittas eum. T. Quintius nunc est author omnium rerum isti & magister. eum
C sibi, te abdicato patre, in locum tuum substituit. illic ante omnia clandestina concocta sunt consilia. quæruntur adiutores consilijs, cum te plures & principes Macedonum cum isto mittere iubet. qui hinc integri & synceri Romam eunt, Philippum regem se habere credentes, imbuti illinc & infecti Romanis delinimentis, redeunt. Demetrius ijs vnus omnia est, eum iam regẽ viuo patre appellant. Hæc si indignor, audiendum est statim non ab alijs solum, sed etiam à te pater, cupiditatis regni crimen. ego vero, si in medio ponitur, non agnosco. quem enim suo loco moneo, vt ipse in eius locum succedam? vnus ante me pater est, & vt diu sit, deos rogo superstes ei ita sim, si merebor vt ipse me esse velit: hæreditatem regni si pater tradet, accipiam. Cupit regnum, & quidẽ scelerate cupit, qui transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ, moris Macedonum, iuris gentium. Obstat frater maior, ad quem iure, voluntate etiam patris, regnum pertinet, tollatur. non primus regum fraterna cæde periero. pater senex, & filio solus orbatus, de se magis timebit, quam vt filij necem vlciscatur. Romani lætabuntur, probabunt, defendent factum. Hæ spes incertæ pater, sed non inanes sunt, ita enim res se habet: periculum vitæ propellere à me potes puniendo eos qui ad me interficiendum ferrũ sumpserunt: si facinori eorũ

succesſerit,

» ſuecesſerit,mortem meam idem tu perſequi non poteris. Poſteaquam dicendi A
» finem Perſeus fecit,coniecti eorum qui aderant oculi in Demetrium ſunt, vel-
» ut confeſtim reſponſurus eſſet.deinde diu ſilentium fuit. Cum perfuſum fletu
» appareret omnibus loqui non poſſe,tandem vicit dolorem ipſa neceſſitas,cum
» dicere iuberent.atque ita orſus eſt.Omnia quæ reorum antea fuerant auxilia,
» patet,præoccupauit,accuſator.Simulatis lachrymis in alterius perniciem, ve-
» ras meas lachrymas ſuſpectas tibi fecit,cum ipſe ex quo ab Roma redij,per oc-
» culta cum ſuis colloquia dies noctesque inſidietur, vltro mihi non inſidiatoris
» modo,ſed latronis manifeſti & percuſſoris ſpeciem induit. Penculo ſuo te ex-
» terret,vt innoxio fratri per eundem te maturet,perniciem.perfugium ſibi nuſ-
» quam gentium eſſe ait,vt ego ne apud te quidem quicquã ſpei reliquæ habe-
» am,circumuentum,ſolum, inopem, inuidia gratiæ externæ, quæ obeſt potius
» quam prodeſt,onerat.Iam illud quam accuſatoriè quod nocte huius crimen
» miſcuit cum cætera inſectatione vitæ meæ,vt & hoc,quod iam quale ſit ſcies,
» ſuſpectum alio vitæ noſtræ tenore faceret,& illam vanam criminationem ſpei,
» voluntatis,conſiliorum meorum, nocturno hoc ficto & compoſito argumento
» fulciret.ſimul & illud quæſiuit,vt repentina & minime præparata accuſatio vi-
» deretur: quippe ex noctis huius metu & tumultu repentino exorta. Oportuit
» autem Perſeu,ſi proditor ego patris regnique eram,ſi cum Romanis, ſi cum a- B
» lijs inimicis patris inieram conſilia,non expectatam fabulam noctis huius eſſe,
» ſed proditionis meæ ante me accuſatum: ſi illa ſeparata ab hac vana accuſatio
» erat,inuidiamque tuam aduerſus me magis quam crimen meum indicatura,
» hodie quoque eam aut prætermitti, aut in aliud tempus differri: vt perſpice-
» retur, vtrum ego tibi,an tu mihi,nouo quidem & ſingulari genere odij,inſi-
» dias feciſſes.ego tamen quantum in hac ſubita perturbatione potero,ſeparabo
» ea quæ tu confudiſti,& noctis huius inſidias aut tuas aut meas detegam.Occi-
» dendi fui conſilium meminiſſe videri vult,vt ſcilicet maiore fratre ſublato, cu-
» ius iure gentium,more Macedonum,tuo etiam,vt ait,iudicio regnum eſt futu-
» rum:ego minor in eius quem occidiſſem,ſuccederem locum.quid ergo illa ſibi
» vult pars altera orationis, qua Romanos à me cultos ait,atq; eorum fiducia in
» ſpem regni me veniſſe? nam ſi & in Romanis tantum momenti eſſe credebam,
» vt quem vellent,imponerent Macedoniæ regem,& meæ tantum apud eos gra-
» tiæ confidebam, quid opus parricidio fuit? an vt cruentum fraterna cæde dia-
» dema gererem? vt illis ipſis, apud quos aut vera, aut certe ſimulata probitate
» partam gratiam habeo, ſi quam forte habeo, execrabilis & inuiſus eſſem? ti-
» ſi T.Quintium credis, cuius virtute & conſilijs me nunc arguis regi, cum & ip-
» ſe tali pietate viuat cum fratre,mihi fraternæ cædis fuiſſe authorem. Idem non C
» Romanorum ſolum gratiam, ſed Macedonum iudicia, ac pene omnium deo-
» rum hominumque conſenſum collegit, per quæ omnia ſe mihi parem in certa-
» mine non futurum crediderit: idem tanquam in alijs omnibus rebus inferior
» eſſem,ad ſceleris ſpem vltimam confugiſſe me inſimulat. Vis hanc formulã co-
» gnitionis eſſe, vt vter timuerit, ne alter dignior videretur regno, in conſilium
» opprimendi fratris cepiſſe iudicetur? Exequamur tamen quocunq; modo con-
» ficti ordinem criminis. Pluribus modis ſe petitum criminatus eſt,& omneis in-
» ſidiarum vias in vnũ diem contulit. volui interdiu eum poſt luſtrationem,cum
» concurrimus,& quidem,ſi dijs placet,luſtrationum die occidere. volui cum ad
» cœnam inuitaui, veneno ſcilicet tollere. volui,cum comeſſatum gladijs accin-
» cti me ſecuti ſunt, ferro interficere. tempora quidem qualia ſint ad parricidi-
» um electa,vides: luſus,conuiuij, comeſſationis: quis dies? qualis? quo luſtra-
» tus exercitus,quo inter diuiſam victimam prælatis omnium qui vnquam fuere
» Macedoniæ regum armis regijs, duo ſoli tua tegentes latera pater prævecti
» ſumus, & ſecutum eſt Macedonum agmen. hoc ego etiam ſi quid ante admi-
» ſiſſem piaculo dignum,luſtratus & expiatus ſacro,tum cum maxime in hoſtiam
» itineri noſtro circundatam intuens, parricidium, venena, gladios in comeſſa-

tionem

A tionem præparatos volutabam in animo: vt quibus aliis deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem? sed cæcus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult, aliud alio confundit. nam si veneno te inter cœnam tollere volui, quid minus aptum fuit, quam pertinaci certamine & concursu iratum te efficere? vt merito, sicut fecisti, inuitatus ad cœnam abnueres? cum autem iratus negasses, vtrum vt placatem te, danda opera fuit, vt aliam quærerem occasionem, quoniam semel venenum paraueram: an ab illo consilio velut transiliendum ad aliud fuit, vt ferro te, & quidem eo die per speciem comessationis occiderem? quo deinde modo, si te metu mortis credebam cœnam cuitasse meam, non ab eodem metu comessationem quoq; cuitaturum existimabam? Non est res qua erubescam pater, si die festo inter æquales largiore vino sum vsus: tu quoque velim inquiras, qua lætitia, quo lusu apud me celebratum hesternum conuiuium sit, illo etiam (prauo forsitan) gaudio prouehente, quod in iuuenili armorum certamine pars nostra non inferior fuerat. miseria hæc & metus crapulam facile excusserunt: quæ si non interuenissent, insidiatores nos sopiti iaceremus. Si domum tuam expugnaturus, captu domo dominum interfecturus eram, non temperassem vino in vnum diem? non milites abstinuissem meos? Et ne ego me solus nimia simplicitate tuear,

B ipse quoque minime malus ac suspicax frater, nihil aliud scio, inquit, nihil arguo, nisi quod cum ferro comessatum venerunt. si quæram vnde id ipsum sciens, necesse erit te fateri, aut speculatorum tuorum plenam domum fuisse meam, aut illos ita aperte sumpsisse ferrum, vt omnes viderent. Et ne quid ipse aut prius inquisisse, aut nunc criminose argumentari videretur, te quærere ex ijs quos nominasset, iubebat, an ferrum habuissent? vt tanquam in re dubia cum id quæsisses, quod ipsi fatentur, pro conuictis haberentur. Quin tu illud quæri iubes, num tui occidendi causa ferrum sumpserint? num me authore & sciente? hoc enim videri vis, non illud quod fatentur. & palam est, & sui se tuendi causa sumpsisse dicunt. recte an perperam fecerint, ipsi sui facti rationem reddent. meam causam quæ nihil eo facto contingitur, ne miseueris: aut explica, vtrum aperte an clam te aggressuri fuerimus? si aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo præter eos qui tuum speculatorem pulsarunt? si clam, quis ordo consilij fuit? conuiuio soluto cum comessator ego discessissem, quatuor substitissent, vt sopitum te aggrederentur? quomodo fefellissent, & alieni, & mei, & maxime suspecti, quia paulo ante in rixa fuerant? quomodo autem trucidato te ipsi euasuri fuerint? quatuor gladiis domus tua capi & expugnari potuit? Quin tu omissa ista nocturna fabula, ad id quod doles, quod in-

C uidiam vrit, reuerteris, cur vsquam regni tui mentio Demetri? cur dignior patris fortunæ successor quibusdam videris quam ego? cur spem meam, quæ si tu non esses certa erat, dubiam & solicitam facis? Hæc sentit Perseus, & si non dicit: hæc istum inimicum, hæc accusatorem faciunt, hæc domum, hæc regnum tuum, criminibus & suspicionibus replent. Ego autem pater, quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec ambigere vnquam de eo fortitan debeam, quia minor sum, quia tu me maiori cedere vis: sic illud nec debui facere, nec debeo, vt indignus te patre, indignus omnibus videar. id enim vitijs meis, non cedendo cui ius fasq; est, non modestia consequar. Romanos obijcis mihi, & ea quæ gloriæ esse debent, in crimen vertis. ego nec obses Romanis vt traderer, nec vt legatus mitterer Romam, petij. à te missus ire non recusaui, vtroq; tempore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonũ essem. itaq; mihi cum Romanis amicitiæ causa tu fuisti pater, quoad tecum illis pax manebit, mecum quoque gratia erit. si bellum esse ceperit, qui obses, qui legatus pro patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero. Nec hodie vt profit mihi gratia Romanorum, postulo: ne obsit, tantum deprecor. nec in bello cœpit, nec ad bellum reseruatur. pacis pignus fui, ad pacem retinendam legatus missus sum. neutra res mihi nec gloriæ nec crimini sit. Ego si quid impie in te

pater,

» pater, si quid scelerate in fratrem admisi, nullam deprecor pœnam. si inno- A
» cens sum, ne inuidia conflagrem, cum crimine non pollim, deprecor. Non ho-
» die me primum fratrem accusat: sed hodie primum aperte, nullo meo in se me-
» rito. Si mihi pater succenseret, te maiorē fratrem pro minore deprecari opor-
» tebat: te adolescentiæ, te erroni veniam impetrare. in eo vbi præsidium esse
» oportebat, ibi exitium est. E cōuinio & cōmessationib. prope semisomnus rap-
» tus sum ad causam parricidij dicendam, sinē aduocatis, sine patronis ipse pro
» me dicere cogor. si pro alio dicendum esset, tempus ad meditandum & com-
» ponendā orationem sumpsissem cum quid aliud quam ingenij fama periclita-
» rer? ignarus quid accersitus essem, te iratum & iubentem dicere causam, fra-
» trem accusantem audiui. ille diu ante præparata, meditata in me oratione est
» vsus: ego id tantum temporis quo accusatus sum, ad cognoscendum quid age-
» retur habui. vtrum momento illo horæ accusatorem audirem? an defensionem
» meditarer? attonitus repentino atq; inopinato malo, vix quid obijceretur, in-
» telligere potui, nedum satis sciam quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi
» patrem iudicem haberem? apud quem etiam si charitate à fratre maiore vin-
» cor, misericordia certe reus vinci nō debeo, ego enim vt me mihi tibiq; seruem,
» precor: ille vt me in securitatem suam occidas, postulat. quid eum cum regnō
» ei tradideris, facturum credis in me esse, qui iam nunc sanguine meo sibi indul- B
» geri æquum censet? Dicenti hæc lachrymæ simul spiritum & vocem intercle-
» serunt. Philippus summotis ijs, paulisper collocutus cum amicis, pronunciauit,
non verbis se, nec vnius horæ disceptatione causam eorum dijudicaturum, sed
inquirendo in vtriusq; vitam, mores, & dicta factaq; in magnis parui sq; rebus
obseruando: vt omnibus appareret, noctis proximę crimen facile reuictum, su-
spectam nimiam cum Romanis Demetrij gratiam esse. Hæc viuo Philippo vo-
lut semina iacta sunt Macedonici belli, quod maxime cum Perseo gerendum
erat. Consules ambo in Ligures, quæ tum vna consularis prouincia erat, profi-
ciscuntur. & quia prospere ibi res gesserunt, supplicatio in vnum diem decreta
est. Ligurum duo millia fere ad extremum finem prouinciæ Galliæ, vbi castra
Marcellus habebat, venerunt, vti reciperentur orantes. Marcellus operiri eo-
dem loco Liguribus iussis, senatum per literas consuluit. senatus rescribere M.
Ogulnium prætorem Marcello iussit, verius fuisse, consules quorum prouincia
esset, quam se, quid è republica esset, decernere. tum quoque non placere sibi,
per deditionem Ligures recipi, & receptis arma adimi. itaq; eos ad consulem
mitti senatum æquum censere. Prætores eodem tempore, P. Manlius in vteriō-
rem Hispaniam, quam & priore prætura prouinciam obtinuerat, Q. Fuluius
Flaccus in citeriorem peruenit, exercitumq; à Terentio accepit. nam vterior C
morte P. Sempronij proprætoris sine imperio fuerat. Fuluium Flaccum oppi-
dum Hispanum, Vrbicuam nomine, oppugnantem Celtiberi adorti sunt. dura
ibi prælia aliquot facta, multi Romani milites & vulnerati & interfecti sunt. vi-
cit perseuerantia Fuluius, quod nulla vi abstrahi ab obsidione potuit. Celti-
beri fessi præliis variis abscesserunt. vrbs amoto auxilio eorum intra paucos
dies capta & direpta est. prædam militibus prætor concessit. Fuluius hoc oppi-
do capto, P. Manlius exercitu tantum in vnum coacto qui dissipatus fuerat,
nulla alia memorabili gesta re, exercitus in hyberna deduxerunt. Hæc ea æsta-
te in Hispania gesta. Terentius, qui ex ea prouincia decesserat, ouans vrbem
inijt. translatum argenti pondo I X. millia C C C X X. auri L X X X. pondo, &
duæ coronæ aureæ pondo L X V I I. Eodem anno inter populum Carthagi-
ensem & regem Masanissam in re presenti discepratores Romani de agro fe-
runt, ceperat eum ab Carthaginiensibus pater Masanissę Gala. Galam Syphax
inde expulerat: postea in gratiam soceri Asdrubalis Carthaginiensibus red-
dederat. Carthaginienses eo anno Masanissa expulerat. Haud minore certa-
mine animorum, quam cum ferro & acie dimicarunt, res acta apud Romanos.
Carthaginienses, quod primo maiorum suorum fuisset, deinde à Syphace ad

si

A ſt peruenisſet, repetebant. Maſanisſa paterni regni agrum ſe & recepisſe, & habere, iure gentium aiebat, & causa & possessione superiorem esse. nihil aliud se in ea disceptatione metuere, quam ne pudor Romanorum, dum verean- V.C.
tur ne quid socio atque amico regi aduersus communes suos atq; illius hostes indulsisse videantur, damno sit. Legati possessionis ius non mutarunt. causam integram Romam ad senatum reiecerunt. In Ligumbus nihil postea gestum. recesserant primum in deuios saltus, deinde demisso exercitu, passim in vicos castellaque sua dilapsi sunt. Consules quoque dimittere exercitum voluerunt, ac de ea re patres consuluerunt. Alterum ex his dimisso exercitu ad magistratu in annum creandos venire Romam iusserunt, alterum cum legionibus suis Pisis hyemare. Fama erat, Gallos transalpinos iuuentutem armare: nec in quã regionem Italiæ effusura se multitudo esset, sciebatur. ita inter se consules cõpararunt, vt Cn. Bæbius ad comitia iret, quia M. Bæbius frater eius consulatum petebat. Comitia Consulibus rogandis fuere. Creati P. Cornelius Cethe- 573.
gus, M. Bębius Pamphilus. Prętores inde facti duo Q. Fabij, Maximus & Buteo, T. Claudius Nero, Q. Petilius Spurinus, M. Pinarius Posca, L. Duronius. his inito magistratu prouinciæ ita sorte euenerunt. Ligures consulibus: prætoribus, Q.
Petilio vrbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, T. Clau-
B dio Neroni Sicilia. M. Pinario Sardinia. L. Duronio Apulia, & Istri adiecti, quod Tarentini Brundusinique nunciabant, maritimos agros infestos transmarinarum nauium latrociniis esse. eadem Massilienses de Ligurum nauibus querebantur. Exercitus inde decreti. quatuor legiones consulibus, quæ quina millia denos Romanos pedites, trecenos haberent equites. & quindecim millia socium ac Latini nominis, octingentos equites. In Hispaniis prorogatum veteribus prætoribus imperium est cum exercitibus quos haberent, & in supplementum decreta tria millia ciuium Romanorum, ducenti equites, & socium Latini nominis sex millia peditum, trecenti equites. Nec rei nauali cura omissa, duumuiros in eam rem consules creari iussi, per quos naues viginti deductæ naualibus sociis ciuibus Romanis, qui seruitutem seruissent, cõplerentur: ingenui tantum in ijs præesset. Inter duumuiros ita diuisa, tuenda denis nauibus maritima ora, vt promontorium iis Minervæ velut cardo in medio esset: alter in dexteram partem vsque ad Massiliam, lævam alter vsque ad Barium tueretur. Prodigia multa fœda & Romæ eo anno visa, & nunciata peregre. In area Vulcani & Concordiæ sanguine pluit, & pontifices hastas motas nunciauere, & Lanuuij simulachrum Iunonis Sospitæ lachrymasse. & pestilentia in agris, forisque, & conciliabulis, & in vrbe tanta erat, vt libitina tunc vix sufficeret. His
C prodigiis cladibusque anxij patres decreuerunt, vt & consules, quibus diis videretur, hostiis maioribus sacrificarent, & decemuiri libros adirent. eorum decreto supplicatio circa omnia puluinaria Romæ in diem vnum indicta est. iisdem authoribus & senatus censuit, & consules edixerunt, vt per totam Italiam triduum supplicatio & feriæ essent. Pestilentiæ tanta vis erat, vt cum propter defectionem Corsorum, bellumque ab Ilienſibus concitatum in Sardinia, octo millia peditum ex sociis Latini nominis scribi placuisset, & C C C. equites, quos M. Pinarius prætor secum in Sardiniam traiiceret, tantum hominum demortuum esset, tantum vbique ægrorum consules renunciauerint, vt is numeras effici militum non potuerit, quod decrat militum, sumere à Cn. Bæbio proconsule, qui Pisis hybernabat, iussus prætor, atq; inde in Sardiniã traijcere. L. Duronio prætori, cui prouincia Apulia euenerat, adiecta de bacchanalibus quæstio est. cuius residua quædam velut semina ex prioribus malis iam priore anno appamerant; sed magis inchoatæ apud L. Puppium prætorem quæstiones erant, quam ad exitum vllum perductæ. id persecare nouum prætorem ne serperet iterum latius, patres iusserunt. Et leges de ambitu consules ex authoritate senatus ad populum tulerunt. Legationes deinde in senatum introduxerunt, regum primas, Eumenis & Ariaratis Cappadocis, & Pharnacis

Pontici.

Pontifici.nec vltra quicquam iis responsum est, quam missuros, qui de controuersiis eorum cognoscerent statuerentque. Lacedæmoniorum deinde & Achæorum legati introducti sunt.& spes data exulibus est,scripturum senatum Achæis,vt restituerentur.Achæi de Messene recepta,compositisq; sibi rebus cum assensu patrum expoluerunt, & à Philippo rege Macedonum duo legati venerunt,Philocles & Apelles nulla super re quæ ab senatu petenda esset, speculatum magis inquisitumque missi,de iis quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum cum Romanis maxime cum T.Quintio aduersus fratrem de regno habitorum.Hos tanquam medios,nec in alterius fauorem inclinatos miserat rex.erant autem & hi Persei fraudis in fratrem ministri & participes. Demetrius omnium,præterquam fraterni sceleris quod nuper eruperat, ignarus,primo neq; magnam, neq; vllam spem habebat, patrem sibi placari posse. minus deinde indies patris animo fidebat, cum obsideri aures à fratre cerneret. itaq; circumspiciens dicta factaq; sua, ne cuius suspiciones augeret,maxime ab omni mentione & contagione Romanorum abstinebat : vt neq; scribi sibi vellet,quia hoc præcipue crimnum genere exasperari animum sentiebat. Philippus simul ne ocio miles deterior fieret,simul auertendæ suspicionis causa quicquam à se agitari de Romano bello, Stobos Pæoniæ exercitu indicto, in Mædicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem AEmi montis ascendendi,quia vulgatæ opinioni crediderat : Ponticum simul & Adriaticum mare,& Istrum amnem,& Alpeis conspici posse. subiecta oculis ea haud parui sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli.Percunctatus regionum peritos de ascensu AEmi,cum satis inter omnes constaret,viam exercitui nullam esse,paucis & expeditis per difficilimum aditū : vt sermone familiari memorem filium permuleeret, quem statuerat non ducere secum, primum quæritabeo,cum tanta difficultas itineris proponatur, vtrum perseuerādum sit in incœpto ? an abstinendum ? si pergat tamen ire,non posse obliuisci se in talibus rebus Antigoni,qui sæua tempestate iactatus, cum in eadem naue secum suos omnes habuisset,præcepisse liberis dicereturm vt & ipsi memnissent,& ita posteris proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubiis periclitari auderet.memorem ergo sé præcepti eius,duos simul filios non commissurum in aleam eius qui proponeretur casus.& quoniā maiorem filium secum duceret, minorem ad subsidia spei,& custodiā regni remissurum in Macedoniam esse. Non fallebat Demetrium,ablegari se,ne adesset consilio:cum in conspectu locorum consultaret,qua proxime itinera ad mare Adriaticum atq; Italiā ducerent,quæq; belli ratio esset futura,sed non solum parendum patri tum,sed cui assentiendum erat,ne inuitum parere suspicionē faceret. Vt tamen iter eius tum in Macedoniam esset,Didas ex prætorib.regiis vnus, qui Pœoniæ præerat, iussus est prosequi eum cum modico præsidio.Hunc quoque Perseus,sicut plerosq; patris amicorum,ex quo haud dubiū cuiquam esse cœperat,ad quemcunq; inclinato regis animo hæreditas regni pertineret, inter coniuratos in fratris pernicié habuit.in præsentia dat ei mandata,vt per omne obsequium insinuaret se in quam maxime familiarē vsum, vt elicere omnia arcana speculariq; abditos eius sensus posset.ita degreditur Demetrius cum infestionibus,quam si solus iret,præsidiis.Philippus Mædicam primū, deinde solitudines interiacentes Mędicę atq; Aemo transgressus,septimis demū castris ad radices montis peruenit.ibi vnum moratus diem ad deligendos quos duceret secū,tertio die in ea est ingressus.Modicus primo labor in imis collib. fuit quantum in altitudinem egrediebantur,magis magisq; syluestria & pleraq; inuia loca excipiebāt,peruenere deinde in tam opacum iter,vt præ densitate arborū immissorumq; alnorum in alios ramorum perspici cœlum vix posset. vt vero iugis appropinquabant,quod rarū in aliis locis esset,adeo omnia contecta nebula, vt haud secus quam nocturno itinere impediretur.tertio demum die ad verticem peruentū, nihil vulgatę opinioni digressi inde detraxerunt:magis credo ne vanitas itine-

ris

A ris ludibrio esset, quam quod diuersa inter se maria montesq; & amnes ex vno loco conspici potuerint. Vexati omnes, & ante alios rex ipse, quo grauior ætate erat, difficultate viæ est, duabus aris ibi Ioui & Soli sacratis cum immolasset (quatriduo ascenderat) biduo est digressus, frigora nocturna maxime metuens, quę caniculę ortu similia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatib. conflictatus, nihilo lętiora in castris inuenit: vbi summa penuria erat, vt in regione quam ab omni parte solitudines clauderent. taq; vnum tantum moratus diem quietis eorũ causa, quos habuerat secum, itinere inde simili fugę in Dentheletas transcurrit. Socij erant, sed propter inopiã haud secus quam hostium fines Macedones populati sunt. rapiendo enim passim villas primum, dein quosdam vicos etiam euastarunt, non sine magno pudore regis: cum sociorum voces nequicquã deos sociales nomenque suum implorantes audiret. Frumento inde sublato in Mędicam regressus, vrbẽ quam Petram appellant, oppugnare est adortus. ipse à campestri aditu castra posuit. Perseum filiũ cum modica manu circumisit, vt à superioribus locis vrbẽ aggrederetur. Oppidani, cum terror vndiq; instaret, obsidib. datis, in præsentia dediderunt sese. idẽ, posteaquam exercitus recessit, obliti obsidum, relicta vrbe, in loca munita & montes refugerunt. Philippus omni genere laboris sine vllo effectu fatigatis militibus. & fraude prętoris Didę auctis in filium suspicionibus. in Macedoniã redit. Missus hic comes (vt ante dictum est) cum simplicitate inuenis incauti, & suis haud immerito succensuris, assentando, indignandoq; & ipse vicem eius, caperet: in omnia vltro suam offerens operam, fide data arcana eius elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. cui consilio adiutor deũ beneficio oblatus videbatur Pęonię prætor: per cuius prouinciã spem ceperat elabi tuto posse. Hoc consiliũ extemplo & fratri proditur, & authore eo indicatur patri. Literę primũ ad obsidentem Petram allatæ sunt. inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrii erat) in custodiam est cõiectus, & Demetrius dissimulanter asseruari iussus. Hęc super cætera tristem aduentum in Macedoniã regi fecerunt. mouebant eum & præsentia crimina. expectandos tamen quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat. His anxius curis cum aliquot menses egisset, tandẽ legati, iam ante præmeditatis in Macedonia quę ab Roma renunciarent, venerunt. qui super cætera scelera falsas etiam literas signo adulterino T. Quintij signatas reddiderunt regi. deprecatio erat in literis. si quid adolescens cupiditate regni prolapsus secum egisset, nihil eũ aduersus suorum quenquam facturum: neq; eum sese esse, qui illius impij consilij author futurus videri possit. Hę literę fidem Persei criminib. fecerunt. itaq; Hęrodorus extemplo diu excruciatus sine indicio rei vllius in tormentis moritur. Demetriũ iterum ad patrem accusauit Perseus de fuga per Pęoniã præparata. arguebant eum corrupti quidã, vt comites itineris essent. maxime falsę literę T. Quintij vrgebant, nihil tamen palã grauius pronunciatum de eo est, vt dolo potius interficeretur. nec id cura ipsius, sed ne pœna eius consilia aduersus Romanos nudaret. Ab Thessalonica Demetriadẽ ipsi cum iter esset, ad Aestreum Pæoniæ Demetrium mittit cum eodẽ comite Dida: Perseum ad Philippopolin ad obsides Thracum accipiendos. digredienti ab se Didæ mandata dedisse dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida, seu institutum seu simulatum est, ad quod celebrandum inuitatus Demetrius ab Aestreo Heraclea venit. in ea cœna dicitur venenum datum. poculo epoto extemplo sensit. & mox coortis doloribus, relicto cõuiuio, cum in cubiculum recepisset sese, crudelitate patris conquerens, parricidiũ fratris, ac Didę scelus incusans, torquebatur. iactomissi deinde Thyrsis quidã Stubarçus, & Berreus Alexander, iniectis tapetibus in caput faucesq; spiritum intercluserunt. ita innoxius adolescens cum in eo ne simplici quidem genere mortis contenti inimici fuissent, interficitur. Dum hæc in Macedonia geruntur, L. Aemylius Paulus prorogato ex consulatu imperio, principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Vbi primum in

hostium

hostium finibus castra posuit: legati ad eum per speciem pacis petendæ specu-
latum venerunt. neganti Paulo nisi cum deditis pacisci se pacem, non tam id
recusabant, quam tempore opus esse aiebant, vt generi agresti hominum per-
suaderetur. ad hoc decem dierum inducię cum darentur, petierunt deinde ne
trans montes proximos castris pabulatū lignatumq; milites irent. culta ea loca
suorum finium esse. id vbi impetrauere, post eos ipsos montes vnde auerterant
hostem, exercitu omni coacto, repente multitudine ingenti castra Romanorū
oppugnare simul omnibus portis aggressi sunt. summa vi totum vnum diem op-
pugnarunt, ita vt ne efferendi quidem signa Romanis spacium, nec ad expli-
candam aciem locus esset. conferti in portis obstando magis quam pugnando
castra tutabantur. sub occasum solis cum recessissent hostes, duo equites ad M.
Bæbium consulem cum literis Pisas mittit, vt obsessio sibi per inducias quam
primum subsidio veniret. Bæbius exercitum M. Pinario prætori eunti in Sardi-
niam tradiderat. cæterum & senatum literis certiorem fecit, obsideri à Ligu-
bus L. Aemylium: & M. Claudio Marcello, cuius proxima inde prouincia erat,
scripsit, vt si videretur ei, exercitū ex Gallia traduceret in Ligures, & L. Aemy-
lium liberaret obsidione. Hæc sera futura auxilia erant. Ligures postero die ad
castra redeunt. Aemylius cum & venturos sciisset, & educere in aciem copias
potuisset, intra vallum suos tenuit, vt extraheret rem in id tempus, quo Bæbius
cum exercitu venire à Pisis posset. Romę magnam trepidationem literæ Bębii
fecerunt, eo maiorem, quod paucos post dies Marcellus tradito exercitu Fabio
Romam cum venisset, ipsum ademit, eum qui in Gallia esset exercitum in Li-
gures traduci posse, quia bellum cum Istris esset, prohibentibus coloniā Aqui-
leiam deduci. eo profectum Fabium, neq; inde regredi bello inchoato posse. V-
na, & ea ipsa tardior quam tempus postulabat, subsidij spes erat, si cōsules na-
turassent in prouinciam ire. id vt facerent, pro se quisq; patrum vociferari. Cō-
sules nisi confecto delectu negare se ituros, nec suam segnitiem, sed vim mora
in causa esse, quo serius perficeretur. non tamen potuerunt sustinere consen-
sum senatus, quin paludati exirent, & militibus, quos conscriptos haberent, di-
ederent, quo Pisas conuenirent. permissum vt qua irent, protinus subitarios
milites scriberent, ducerentq; secum. Et prętoribus Q. Petilio & Q. Fabio impe-
ratum est, vt Petilius duas legiones ciuium Romanorum tumultuarias scribe-
ret, & omnes maiores quinquagintā annis sacramento rogaret: Fabio vt socio-
Latini nominis quindecim millia peditum, octingentos equites imperaret. Do-
uumuiri nauales creati C. Matienus & C. Lucretius, nauesq; ijs ornatæ sunt. Ma-
tienoq; cuius ad Gallicum sinum prouincia erat, imperatum, vt classem primo
quoq; tempore duceret in Ligurum oram, si quo vsui esse L. Aemylio atque in
exercitui posset. Aemylius posteaquam nihil vsquam auxilij ostendebatur, in-
terceptos credens equites, non vltra differendum ratus quin per se fortunam
tentaret, priusquam hostes venirent, qui iam segnius socordiusq; oppugnabant,
ad quatuor portas exercitum instruxit: vt signo dato simul ex omnibus par-
tibus eruptionem facerent. quatuor extraordinariis cohortibus duas adiunxit,
præpositis M. Valerio legato: erumpere extraordinaria porta iussit. ad dextra
principalem hastatos legionis primæ instruxit: principes ex eadem legio-
ne in subsidijs posuit. M. Seruilius & L. Sulpitius Tribb. mil. his præpositi. tertia
legio aduersus principalem sinistram portam instructa est, id tantum mutatum
principes primi, & hastati in subsidijs locati: Sex. Iulius Cęsar & L. Aurelius
Cotta tribb. mil. huic legioni prępositi sunt. Q. Fuluius Flaccus legatus eā dex-
tra ala ad quæstoriam portam positus, duæ cohortes & triarij duarum legio-
num in præsidio castrorum manere iussi. Omnes portas concionabundus ipse
imperator circumijt, & quibuscunque irritamentis poterat, iras militum acue-
bat: nunc fraudem hostium incusans, qui pace petita, inducijs datis, per ipsum
inducium tempus contra ius gentium ad castra oppugnanda venissent, nunc
quantus pudor esset edocens, ab Ligubus latronibus verius quam hostibus

iustis

A ostis Romanum exercitum obsideri. Quo ore quisquam vestrum, si hinc alieno præsidio, non vestra virtute euaseritis, occurrer, non dico eis militibus, qui Annibalem, qui Philippum, qui Antiochum maximos nostræ ætatis reges duceſque vicerunt, sed ijs qui hos ipsos Ligures aliquoties pecorum modo fugientes per saltus inuios consectati cæciderunt? quod Hispani, quod Galli, quod Macedones Pœnive non audeant, Ligustinus hostis vallum Romanum subit, obsidet vltro & oppugnat, quem scrutantes antea deuios saltus, abditum & latentem vix inueniebamus? Ad hæc consentiens reddebatur militum clamor, nullam militum culpam esse, quibus nemo ad erumpendum signum dedisset, daret signum intellecturum eosdem qui antea fuerint, & Romanos & Ligures esse. Bina eis montes castra Ligurum erant. ex ijs primis diebus sole orto pariter omnes compositi & instructi procedebant: tum nisi exsatiati cibo vinoque arma non capiebant. dispersi, inordinati exibant, vt quibus pro spe certum esset, hostes extra vallum signa non elaturos. Aduersus ita incompositos eos venientes, clamore pariter omnium qui in castris erant, calonum quoq; & lixarum sublato, simul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeo improuisa res fuit, vt perinde ac si insidijs circumuenti forent, trepidarent. Exiguum tẽporis aliqua forma pugnæ fuit. fuga deinde effusa, & fugientium passim cædes erat, equitibus dato signo, vt cõscenderent equos, nec effugere quenquam B sinerent, in castra omnes trepida fuga compulsi sunt: deinde ipsis exuti castris. Supra quindecim millia Ligurum eo die occisa: capta duo millia & quingenti. Triduo post Ligurum Ingaunorum omne nomen obsidibus datis in deditionem venit: gubernatores nautæq; conquisiti, qui prædatores fuissent nauibus, atque omnes in custodiam conjecti. Et à C. Matieno duumuiro naues eius generis in Ligustina ora XXXII. captæ sunt. Hæc qui nunciarent, literasque ad senatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpitius Gallus Romam missi: simulque peterent, vt L. Aemylio confecta prouincia decedere, & deducere secum milites liceret, atq; dimittere. Vtrunq; permissum ab senatu. & supplicatio ad omnia pulmaria per triduum decreta: iussiq; prætores, Petilius vrbanas dimittere legiones, Fabius socijs atq; nomini Latino remittere delectum: & vti prætor vrbanus consulibus scriberet senatũ æquum censere, subitarios milites tumultus causa conscriptos, primo quoq; tempore dimitti. Colonia Graniscæ eo anno deducta est in agrum Hetruscum, de Tarquinijs quondam captum: quina ingera agri data. Triumuiri deduxerunt, C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate & inopia frugum insignis annus fuit. sex menses nunquam pluuisse memoriæ proditũ est. Eodem anno in agro L. Petilij C scribæ sub Ianiculo, dum cultores agri altius moliuntur terrã, duæ lapideæ arcæ octonos ferme pedes longæ, quaternos latæ, inuentæ sunt, operculis plumbo diuinctis, literis Latinis Græcisque vtraq; arca inscripta erat: in altera Numã Pompilium Pomponis filium regem Romanorũ sepultum esse: in altera libros Numæ Pompilij inesse. Eas arcas cum ex amicorũ sententia dominus aperuisset, quæ titulũ sepulti regis habuerat, inanis inuenta, sine vllo vestigio corporis humani, aut vllius rei, per tabem tot annorum ossibus abiumptis. in altera duo fasces candelis inuoluti septenos habuere libros, non integros modo, sed recentissima specie. septẽ Latini de iure pontificio erant: septem Græci de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit. Adijcit Antias Valerius, Pithagoricos fuisse, vulgatæ opinioni, qua creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accõmodata fide. Primo ab amicis qui in re præsenti fuerunt libri lecti, mox pluribus legentibus cum vulgarentur, Q. Petilius prætor vrbanus studiosus legendi, eos libros à L. Petilio sumpsit: & erat familiaris vius, quod scribã eum quæstor Q. Petilius in decuriã legerat. Lectis rerum summis, cum animaduertisset pleraq; dissoluendarum religionũ esse, L. Petilio dixit, se eos libros in ignem conjecturum esse. prius quam id faceret, se ei permittere vti, si quod seu jus, seu auxilium se habere ad eos libros repetẽdos existimaret,

experiretur: id integra sua gratia cum facturum. Scribæ tribunos plebis adire, ab tribunis ad senatum res est reiecta. Prætor se iussum ait dare pecuniam, et se aiebat, libros eos legi fieri neque non oportere. Senatus consultum scribendum, quod prætor iussurus sit pollicere eum libros primo quoq; tempore in comitio cremandos esse, precium pro libris quanti Q. Petilio prætori maiori que parti tribunorū plebis viderentur, dominoq; esse solvendo. id scribas ubi accepisse libri in comitio igne à victimario facto, in conspectu populi cremati sunt. Magnum belli ea æstate coortum in Hispania citeriore. Ad V. & XXX. millia hominum, quantum nunquā ferme alias Celtiberi comparauerant. Q. Fulvius Flaccus eam obtinebat provinciā, ni quia armare inuentæ Celtiberos audacia: ipse quanta poterat à sociis auxilia contraxerat: sed ne quaquā tamen ad hostem æquabat. Principio veris exercitū in Carpetaniā duxit, & castra locauit ad oppidum Bituram, modico præsidio in urbe posito. Paucis post diebus Celtiberi millia duo ferme inde sub colle posuerunt castra. quos vbi adesse prætor Romanus sensit, M. Fulvium fratrē cum duabus turmis socios & equites ad castra hostium speculandi misit, quam proximè succedere ad vallum iussum, vt videret quanta essent, pugna abstineret, reciperetq; se, si hostium equitatum exeuntem vidisset. Ita vt præceptum erat, fecit. per aciem aliquot nihil ultra motum, quam vt ha duæ turmæ ostenderentur: deinde subnecterentur, vbi equitatu hostium castris procul isset. Postremo & Celtiberi omnibus suis peditū equitumq; copiis castris egressi, acie directa, medio fermè spacio inter bina castra constiterunt. Campus erat planus omnis, & aptus pugnæ: ubi sicuti Hispani hostem expectantes. Romanus intra vallum suos continuit per quatriduum continuum, & illi eodem loco aciem instructam tenuerunt. Ab Romanis nihil motum. inde quieuere in castris Celtiberi, quia pugnæ copia non fuit. equites tantum in stationem egrediebantur, vt parati essent si quid ab hoste moueretur. pone castra vtriq; pabulatum & lignatum ibant, neutri alterius impedientes. Prætor Romanus vbi satis tot dierum quiete credidit spem fecisse hosti, nihil se priore motum, L. Acilium cum ala sinistra, & sex millibus provincialis auxiliorum cis montem iubet, qui ab tergo hostibus esset: vbi clamore audito, decurrere ad castra eorū. nocte profecti sunt, ne possent conspici. Placuit luce prima C. Scribonium præfectum socium ad vallū cum quinquies extraordinariis sinistræ alæ mitti, quos vbi & propius accedere, & plures quam soliti erant, Celtiberi conspexerant, omnis equitatus effudit ex castris: simul & peditibus signum ad eundum datum. Scribonius, vt præceptum erat, vbi primum fremitum equestrium audiit, auertit equos, & castra repetit. eo effusus sequi hostes. primo equites, mox & pedites acies adeunt, haud dubia spe castra eo die se oppugnaturos, quingentos passus, non plus à vallo abfuerant. Itaque vbi Placens satis abstractos eos à præsidio castrorum sensit: tum ex statu est, intra vallum exercitu instructo, tribus portibus simul erumpit: clamor non tantum ad ardorem pugnæ excitandum sublato, sed etiam vt quibus montibus erant, exaudirent; nec morari sunt quin decurrerent, sicut imperatum erat, ad castra: vbi quingentorum armaturum, non amplius, relictum erat præsidium: quos cum & paucitas sua, & multitudo hostium, & improuisa res terruisset, prope sine certamine capiuntur castra. castris, quæ pars maxime impugnantibus conspici poterat, iniecit Acilius ignem, postremi Celtiberorum qui in acie erant, primi flammam conspexere: deinde per totam aciem vulgatum, castra amissa esse, & tum cum maxime ardere, quod illis terroni, inde Romanis animus creuit. iam clamor suorū vincentium accidebat, iam ardentis hostis castra apparebant. Celtiberi parum per incertis animis fuere ad tuendum castra: posteaquam receptus pulsis nullus erat, neo vsquā nisi in certamine spem pertinacius de integro capessunt pugnam. Acie media vigebantur aciem quarta legione aduersus lævum cornu, in quo sui generis provincialia auxilia instruxisse Romanos cernebant, cum maiore fiducia inuehendum signa in pro-

cur-

A erat vt sinistrum cornu pelleretur Romanis, ni septima legio successisset. simul ab oppido Bbura, qui in præsidio relicti erant, in medio ardore pugnæ aduenerunt, & Acilius ab tergo erat. Diu in medio casi Celtiberi. qui superexerant, in omnes passim partes capessunt fugam: equites bipartito in eos emissi, magnam cædem ediderc. ad viginti tria millia hostium eo die cæsa. capta quatuor millia & D C C C. cum equis plus quingentis, & signa militaria L X X X V I I I. Magna victoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paulo plus C C. socium Latini nominis D C C C. triginta, externorum auxiliarium duo millia ferme & quadringenti ceciderunt. Pr. in castra victorem exercitum reduxit. Acilius manere in castris ab se captis iussit. postero die spolia de hostibus lecta: & pro contione donati, quorum virtus insignis fuerat. Sauciis deinde in oppidum Bburam deuectis, per Carpetaniam ad Contrebiam ducte legiones. ea vrbs circunsessa cum à Celtiberis auxilia accersisset, morantibus ijs, non quia ipsi cunctati sunt, sed quia profectos à domo inexplicabiles continuis imbribus viæ, & inflati amnes tenebant, desperato auxilio suorum in deditionem venit. Flaccus quoque tempestatibus fœdis coactus, exercitum omnem in vrbem introduxit. Celtiberi, qui domo profecti erant, deditionis ignari, cum tandem superatis, vbi primum remiserunt imbres, amnibus Contrebiam venissent: postea quam castra nulla extra mœnia viderunt, aut in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes. per negligentiam effusi

B ad oppidum accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, & incompositos adorti fuderunt: quæ res ad resistendum eos, & ad capessendam pugnam impedijt. quod non vno agmine, nec ad signa frequentes veniebant, eadem magnæ parti ad fugam saluti fuit: sparsi enim toto passim campo se diffuderunt, nec vnquam confertos eos hostis circumuenit, tamen ad duodecim millia sunt cæsa. capta plus quinque millia hominum, equi quadringenti, signa militaria L X I I. qui palati è fuga domum se recipiebant, alterum agmen Celtiberorum venientium, deditionem Contrebiæ & suam cladem narrando, auerterunt extemplo in vicos castellaq; sua omnes dilapsi. Flaccus à Contrebia profectus, per Celtiberiam populabundus ducit legiones. multa castella oppugnauit, donec maxima pars Celtiberorum in deditionem venit. Hæc in citeriore Hispania eo anno gesta. Et in vlteriore Manlius Pr. secunda aliquot prælia cum Lusitanis fecit. Aquileia colonia Latina eodem anno in agro Gallorum est deducta. tria millia peditum, quinquagena iugera, centuriones centena, centeni quadragena equites acceperunt. triumphi deduxerunt P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Aedes duæ eo anno dedicatæ sunt: vna Veneris Erycinæ ad portam Collinam. dedicauit L. Porcius L. F. Licinius duumuir. vota erat ab eo, si L. Porcio Licinio bello, altera in foro olitorio Pietatis. eam ædem dedicauit M. Acilius Glabrio duumuir, statuamq; auratam, quæ prima omnium in Italia statua aurata est, patri Glabrioni

C posuit. Is erat, qui ipse eam ædem vouerat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnasset, locauerat q; idem ex S. C. Per eosdem dies, quibus hæ ædes dedicatæ sunt, L. Aemylius Paulus procos. ex Ligurib. Ingaunis triumphauit. Transtulit coronas aureas quinque & viginti. nec præterea quicquam auri argentique in eo triumpho latum. captiui multi principes Ligurum ante currum ducti. æris trecenos militibus diuisit. Auxerunt eius triumphi famã legati Ligurum, pacem perpetuam orantes. ita in animum induxisse Ligurum gẽtem, nulla vnquam arma, nisi imperata à P. R. sumere. Responsum à Q. Fabio Pr. est Liguribus iussu senatus, orationem eam non nouam Liguribus esse: mens vero vt noua & orationi conueniens esset, ipsorum id plurimum referre. ad Coss. irent, & quæ ab ijs imperata essent, facerent. nulli alij quam consulibus senatum credituram esse, syncera fide in pace Ligures esse. Pax in Liguribus fuit. In Corsica pugnatum est cum Corsis. ad duo millia eorum M. Pinarius Pr. in acie occidit. qua clade cõpulsi, obsides dederũt, & cerę cẽtũ millia põdo.

V.C. inde in Sardiniam exercitus ductus, & cum Ilienſibus, gente ne nunc quidem A
omni parte paeata, ſecunda prælia facta, Carthaginienſibus eodem anno C.
obſides redditi: pacemque cum ijs P. R. non abſe tantum, ſed ab rege etiam
Maſaniſſa præſtitit, qui tum præſidio armato agrum, qui in controuerſia erat,
obtinebat. Ocioſam prouinciam Coſſ. habuerunt. M. Bæbius comitiorum cau-
374. ſa Romam reuocatus Coſſ. creauit: A. Poſthumium Albinum Luſcum, & C.
Calpurnium Piſonem. Prr. exinde facti Tib. Sempronius Gracchus, L. Poſthu-
mius Albinus, P. Cornelius Mamercus, T. Minutius Mollieulus, A. Hoſtilius
Mancinus, C. Mænius. ij omnes magiſtratum Idibus Martijs inierunt. Prin-
cipio eius anni, quo A. Poſthumius Albinus, & C. Calpurnius Piſo Coſſ. fue-
runt, ab A. Poſthumio Coſ. in ſenatum introducti qui ex Hiſpania citeriore
venerant à Q. Fuluio Flacco, L. Minutius legatus, & duo Trr. mil. T. Mænius &
L. Terentius Maſſaliota. hi cum dua ſecunda prælia, deditionem Celtiberiæ,
confectam prouinciam nunciaſſent, nec ſtipendio quod mitti ſoleret, nec fru-
mento portato ad exercitum in eum annum opus eſſe, petierunt ab ſenatu
primum, vt ob res proſpere geſtas dijs immortalibus honos haberetur: deinde
vt Q. Fuluio decedenti de prouincia, deportare inde exercitum, cuius ſorti
opera & ipſe, & multi ante eum Prr. vſi eſſent, liceret. quod fieri, præterquam
quod ita deberet, etiam prope neceſſarium eſſet. ita enim obſtinatos eſſe mi- B
lites, vt non vltra retineri poſſe in prouincia viderentur, iniuſſuque abituri inde
eſſent, ſi non dimitterentur: aut in pernicioſam, ſi quis impenſe retineret, ſedi-
tionem exarſuri. Coſſ. ambobus prouinciam Ligures eſſe ſenatus iuſſit. Prr. inde
ſortiti ſunt: A. Hoſtilio vrbana, T. Minutio peregrina obtigit, P. Cornelio Si-
cilia, C. Mænio Sardinia. Hiſpanias ſortiti, L. Poſthumius vlteriorē, Tib. Sem-
pronius citeriorem. Is quia ſucceſſurus Q. Fuluio erat, ne vetere exercitu pro-
» uincia ſpoliaretur: Quæro, inquit, de te L. Minuti, cum confectam prouinciam
» nuncies, exiſtimeſne Celtiberos perpetuo in fide manſuros, ita vt ſine exer-
» citu ea prouincia obtineri poſſit? ſi neque de fide barbarorum quicquam re-
» cipere aut affirmare nobis potes, & habendum illic vtique exercitum cenſes,
» vtrum tandem author ſenatui ſis ſupplementum in Hiſpaniam mittendi? vt ij
» modo, quibus emerita ſtipendia ſint, milites dimittantur. veteribus militibus
» tyrones immiſceantur? an deductis de prouincia veteribus legionibus nouas
» conſcribendi & mittendi, cum contemptum tyrocinium etiam mitiores bar-
» baros excitare ad rebellandum poſſit? dictu quam re facilius ſit prouinciam
» ingenio ferocem, rebellatricem confeciſſe. Paucæ ciuitates, vt quidem ego
audio, quas vicina maxime hyberna premebant, in ius ditionemq; venerant,
vlteriores in armis ſunt. quæ cū ita ſint, ego iam hinc prædico P. C. me exercitū C
eo qui nunc eſt, Rempub. adminiſtraturum, ſi deducat ſecum Flaccus legiones
loca pacata me ad hybernacula electurum, neq; nouum militem ferociſſimo
hoſti obiecturum. Legatus ad ea quæ interrogatus erat, reſpondit, neque ſe,
neque quenquam alium diuinare poſſe, quid in animo Celtiberi haberent, aut
porro habituri eſſent. itaq; negare non poſſe, quin rectius ſit etiam ad pacatos
barbaros, nondum ſatis aſſuetos imperio, exercitum mitti. nouo autem, an ve-
tere exercitu opus ſit, eius eſſe dicere, qui ſcire poſſit qua fide Celtiberi in pa-
ce manſuri ſint, ſimul & qui illud exploratum habeat, quieturos milites, ſi di-
tius in prouincia retineantur. ſi ex eo quod aut inter ſe loquantur, aut ſuccla-
mationibus apud concionantem imperatorem ſignificent, quid ſentiant, con-
iectandum ſit, palam vociferatos eſſe, aut imperatorem in prouincia retentu-
ros, aut cum eo in Italiam venturos eſſe. Diſceptationem inter prætorem le-
gatumque conſulum relatio interrupit, qui ſuas ornari prouincias prius
quam de prætoris exercitu ageretur, æquum cenſebant. Nouus omnis exercitus
conſulibus eſt decretus: hinc legiones Romanæ cum ſuo equitatu, & ſocium
Latini nominis, quantus ſemper numerus, XV. millia peditum, & DCCC. e-
quites. cum hoc exercitu Apuanis Liguribus vt bellum inferrent, mandatum
eſt.

A est.P.Cornelio & M.Bæbio prorogatum imperium: iussique prouincias obtinere,donec Coss.venissent. tum imperatum,vt dimisso quem haberent exercitu reuerterentur Roma. de Tib. Sempronij deinde exercitu actum est.nouam legionem ei quinq; millium & ducentorum peditum cum equitibus CCCC. consules scribere iussi, & mille præterea peditum ciuium Romanorum, quinquaginta equites,& socijs à nomine Latino imperare septem millia peditum, CCC. equites. cum hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem Tib. Sempronium. Q. Fuluio permissum, vt qui milites ante Sp. Posthumium & Q. Martium Coss. ciues Romani socijve in Hispaniâ transportati essent: & præterea supplemento adducto,quod amplius duabus legionibus quam X. millia & CCCC. pedites,sexcenti equites essent,& socium Latini nominis XII. millia.D C.equites : quorum sorti opera duobus aduersus Celtiberos prælijs vsus Q.Fuluius esset : eos,si videretur,secum deportaret. Et supplicationes decretæ,quod is prospere rempub.gessisset. & cæteri prætores in prouincias missi.Q.Fabio Buteoni prorogatum in Gallia imperium est. Octo legiones præter exercitum veterem, qui in Liguribus in spe propinqua missionis erat, eo anno esse placuit.& is ipse exercitus ægre explebatur propter pestilétiam,quę iam tertium annum vrbem Roman.atq; Italiam vastabat. Prætor T.Minutius,
B & haud ita multo post Cos.C.Calpurnius moritur, multiq; alij omnium ordinum illustres viri. postremo prodigij loco ea clades haberi cœpta est. C. Seruilius Pont.Max.piacula iræ deum conquirere iussus,decemuiri libros inspicere: consul Apollini,Aesculapio,Saluti dona vouere & dare signa inaurata,quę vouit,dedit que. Decemuiri supplicationem in biduum valetudinis causa in vrbe,& per omnia fora conciliabulaq; edixerunt, maiores duodecim annis omnes coronati,& lauream in manu tenentes supplicauerunt. Fraudis quoq; humanæ insinuauerat suspicio animis. & venefiçij quæstio ex S. C. quod in vrbe,propiusue vrbẽ decem millibus passuum esset cõmissum.C.Claudio prætori,qui in locum T.Minutij erat suffectus,vltra decimum lapidem per fora cõciliabulaque. C.Mænio,priusquã in Sardiniam prouinciam traijceret,decreta.
C Suspecta Cos.erat mors maxime: necatus à Quarta Hostilia vxore dicebatur, vt quidem filius eius Q.Fuluius Flaccus in locum vitrici Cos.est declaratus:aliquanto magis infamis mors Pisonis cœpit esse: & testes existebant, qui post declaratos Coss.Albinum & Pisonem,quibus comitijs Flaccus tulerat repulsam,& exprobratum ei à matre dicerent,quod iam ei tertium negatus consulatus petenti esset:& adiecisse pararet se ad petendũ,intra duos menses effecturam vt Cos.fieret.inter multa alia testimonia ad causam pertinentia,hæc quoque vox nimis vero euentu comprobata valuit,cur Hostilia damnaretur.Veris principio huius dum Coss. nouos delectus Romæ tenet : mors deinde alterius, & creandi comitia consulis in locum eius,omnia tardiora fecerint, interim P. Cornelius & M.Bæbius,qui in consulatu nihil memorabile gesserant,in Apuanos Ligures exercitum induxerunt.Ligures qui ante aduentum in prouinciam consulum nõ expectassent bellum,improuiso oppressi,ad duodecim millia hominũ dediderunt se.Eos,consulto per literas prius senatu, deducere ex montibus in agros campestres,procul ab domo,ne reditus spes esset, Cornelius & Bæbius statuerunt,nullum aliam ante finem rati fore Ligustini belli.Ager publicus pop.Romani erat in Samnitibus,qui Taurasinorum fuerat. in eum cum traducere Ligures Apuanos vellent, edixerunt Ligures ab Antdo montibus descendere cum liberis coniugibusque : sua omnia secum portarent. Ligures sæpe per legatos deprecati ne penates,sedem in qua gentti essent,sepulchra maiorum cogerentur relinquere : arma, obsides pollicebantur. posteaquam nihil imperabant,neq; vires ad rebellandũ erant,edicto paruerunt. Traducti sunt publico sumptu,ad quadraginta millia liberorum capitum cum fœminis puerisque largenti data centũ & quinquaginta millia HS.vnde in nouas ædes cõpararent,quę opus essent.agro diuidendo dandoq; ijdem qui traduxerant,

Cornelius & Bæbius præpositi: postulantibus tamen ipsis quinq; viri ab se- A
natu dati, quorum ex consilio agerent. Transacta re cum veterem exercitum Ro-
mam deduxissent, triumphus ab senatu est decretus. Hi omnium primi ouo
bello gesto triumpharunt. tantum hostes deducti ante currum: quia nec quid
ferretur, neq; quid duceretur captum, neq; quid militibus daretur, quicquam
in triumphis eorum fuerat. Eodem anno in Hispania Fulvius Flaccus prætor,
quia successor in prouinciam tardius veniebat, educto exercitu ex hybernis
vlteriorem Celtiberiæ agrum, vnde ad deditionem non venerant, infestis
vastare: qua re irritauit magis quam conterruit animos barbarorum: & clam
comparatis copijs saltum Manlianum, per quem transiturum exercitum Rom.
satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam vlteriorem eunti L. Postumio Albi-
no collegæ Graccbus mandauerat, vt Q. Fuluium certiorem faceret, Tarracho-
nem exercitum adduceret, ibi dimitti veteranos, supplementumq; distribuere,
& ordinare omnem exercitum sese velle: dies quoque & ea propinqua edita
Flacco est, qua successor esset venturus: Hæc noua allata res, omissis quæ ge-
re instituerat, Flaccum raptim deducere exercitom ex Celtiberia cum coegis-
set, barbari causæ ignari suam defectionem, & clam comparata arma sensisse
eum, & pertimuisse rati, eo ferocius saltum insederunt. Vbi eum saltum prima
luce agmen Romanum intrauit, repente ex duabus partibus simul exorti ho- B
stes Romanos inuaserunt: quod vbi vidit Flaccus, primos tumultus, in agmi-
ne per centuriones stare omnes suo quenque loco, & arma expedire iubendo,
sedauit: & sarcinis iumentisque in vnum locum coactis, copias omnes partim
ipse, partim per legatos tribunosq; militum, vt tempus & locus postulabat, sine
vlla trepidatione instruxit: cum his deditis rem esse admonens, scelus & per-
fidiam illis, non virtutem nec animũ accessisse. reditum ignobilem in patriam,
clarum ac memorabilem eos sibi fecisse: cruentos ex recenti cæde hostium
gladios, & manantia sanguine spolia, Romã ad triumphum delaturos. Plura di-
ci tempus non patiebatur. inuehebant se hostes, & in partibus extremis iam
pugnabatur: deinde acies concurrerunt. atrox vbiq; prælium, sed varia fortuna
erat. egregie legiones, nec segnius duæ aliæ pugnabant: externa auxilia ab-
mili armatura, meliore aliquanti militũ genere vrgebantur, nec locũ tueri po-
terãt. Celtiberi vbi ordinata acie & signis collatis se non esse pares legionibus
senserunt, cuneo impressionem fecerunt: quo tantum valent genere pugnæ, vt
quacunq; parte perculere impetu suo, sustineri nequeant. tunc quoq; turbatæ
legiones sunt, prope interrupta acies. Quam trepidationẽ vbi Flaccus cõspexit
equo aduehitur ad legionarios equites: & ecquid auxilij in vobis est? actum C
iam de hoc exercitu erit? cum vndiq; acclamassent, quin ederet quid fieri ve-
lit, non segniter imperium executuros. Duplicate turmas, ioquit, duarũ legiõũ
equites, & permitte equos in cuneum hostium, quo nostros vrgent: id cum ma-
iori vi equorum facietis, si effrenatos in eos equos immittitis, quod sæpe Ro.
equites cum magna laude feciisse sua, memoriæ proditum est. Dicto parerunt,
detractisq; frenis bis vltro citroq; cum magna strage hostium infractis om-
nibus hastis transcurrerunt. Dissipato cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi
trepidare, & prope omissa pugna, locum fugæ circumspicere. Equites
postquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre, & ipsi vir-
tute eorum accensi, sine vllius imperio, in perturbatos iam hostes equos im-
mittunt. Tunc vero Celtiberi omnes in fugam effunduntur: & imperator Ro-
manus auersos hostes contemplatus, ædem Fortunæ equestri, Iouique Opt.
Max. ludos vouit. Cæduntur Celtiberi per totum saltum dissipati fuga, decem
& septem millia hostium cæsa eo die traduntur. viui capti plus tria millia, du-
centi septuaginta septẽ cum signis militaribus, equis prope mille centũ, nullis
castris eo die victor exercitus mansit. victoria non sine iactura militum fuit.
quadringenti LXXIL milites Romani, socium ac Latini nominis mille de-
cem & nouem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. ita victor
exer-

A exercitus renouata priore gloria Tarraconem est perductus. Venienti Fuluio Tib. Sempronius prætor, qui biduo ante venerat, obuiam processit: gratulatusque est, quod rempublicam egregie gessisset. Cum summa concordia quos dimitterent, quosq; retinerent milites composuerunt. Inde Fuluios exauthoratos missosq; in naues impositis, Romam est profectus. Sempronius in Celtiberiã legiones duxit. Cos. ambo in Ligures exercitus indixerunt diuersis partibus. Posthumius prima & tertia legione Balistam Suismontium q; montes obsedit: & premendo præsidijs angustos saltus eorum, commeatus intercluſit, inopiaq; omnium rerum eos perdomuit. Fuluius secunda & quarta legione, adortus à Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluuium incolebant, in deditionem acceptos ad septem millia hominum in naues impositos, præter oram Hetrusci maris Neapolim transmisit, inde in Samnium traductis; agerque his inter populares datus est. Montanorum Ligurum ab A. Posthumio vineæ cæsæ, frumentaque deusta, donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaq; tradiderunt. Nauibus inde Posthumius ad visendam oram Ingauunorum Intemeliorumque Ligurum processit. priusquam hi Cos. venirent ad exercitum qui Pisas inductus erat, præerant A. Posthumius, & frater Q. Pubij M. Fuluius Nobilior. secundæ legionis Fuluius tribunus militum erat.

B is mensibus dimisit legionem, iureiurando adactis centurionibus, eis in ærarium ad quæstores esse delaturos. Hoc vbi Placentiam (nam eo forte erat profectus) Fuluio nunciatum est: cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorum potuit assequi, deduxit castigatos Pisas, de cæteris Cos. certiorem fecit. eo referente S.C. factum est, vt M. Fuluius in Hispaniam relegaretur vltra nouam Carthaginem. Literæque ei datæ sunt à Cos. ad P. Manlium in Hispaniam vlteriorem deferendæ. milites iussi ad signa redire. causa ignominiæ, vti semestre stipendium in eum annum esset ei legioni, decretum, qui miles ad exercitum non redisset, eum ipsum, bonaque eius vendere Cos. iussos. Eodem anno L. Duronius, qui prætor anno superiore ex Illyrico cum decem nauibus Brundusium redierat: inde in portu relictis nauibus cum venisset Romam, interponendas res quas ibi gessisset, haud dubie in regem Illyriorum Gentium atrocium omnis maritimi causam auertit. ex regno eius omnes naues esse, quę supero maris oram depopulatæ essent. de his rebus se legatos missse, nec conueniendi regis potestatem factam. Venerant Romam legati à Gentio, qui quo tempore Romani conueniendi regis causa venissent, ægrum forte eum in vltimis partibus fuisse regni dicerent. petere Gentium ab senatu, ne crederent commentis criminibus in se, quæ inimici deuulsissent. Ad ea Duronius adiecit, multa

C in eum Romanis & socijs Latini nominis iniuriosa dicta in regno eius, & ciues Romanos dicit Corcyræ retineri. eos omnes Romam adduci placuit. C. Claudium prætorem cognoscere: neq; ante Gentio regi legatisue eius respõsum redditum. Inter multos alios, quos pestilentia eius anni absumpsit, sacerdotes quoq; aliquot mortui sunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est. in eius locum suffectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex vlteriore Hispania redierat, triumphauit epulo. Q. Fuluius, M. Fabius locum eius triumphi cooptatus, cum prætextatus erat. de rege sacrificio subsiciendo in locum C. Cornelij Dolabellæ contentio inter C. Seruilium Pont. Max. fuit, & L. Cornelium Dolabellam duumuirum nauale, quem vt inauguraret pontifex, magistratu sese abdicare iubebat, recusantique id facere: ob eam rem multa duumuiro dicta à pontifice, denique ea cum prouocasset, certatum ad populum, cum plures iam tribus iussu vocatæ dicto esse audientem pontifici duumuirum iuberent, multamq; remitti, si magistratu se abdicasset: vitium de cœlo quod comitia turbaret interuenit. religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellæ. P. Cœlium Siculum inauguratum, qui secundo loco inauguratus erat. Exitu anni & C. Seruilius Geminus Pon. Max. decessit. idem decemuir sacrorũ fuit. pontifex in locum eius à collegio cooptatus est Q. Fuluius Flaccus: in pontificem maximum

Aemylius Lepidus, cum multi claui viri petissent. & decemuir sacrorũ Q. Mar- A
tius Philippus in eiusdem locum est cooptatus, & augur Sp. Posthumius Albi-
nus decessit, in locum eius P. Scipionem filium Africani augures cooptarunt.
Cumanis eo anno petentib. permissum, vt publice Latine loquerẽtur, & præco-
nib. Latine vendendi ius esset. Pisanis agrum pollicẽtibus, quo Latina colonia
deduceretur, gratiæ ab senatu actę. triumuiri creati ad eam rem Q. Fabius Bru-
teo, M. & P. Popilij Lenates. A. C. Mænio prętore, cui prouincia Sardinia cum e-
uenisset, additum erat, vt quæreret de veneficijs longius ab vrbe decem millib.
passuum: literæ allatæ, se iam tria millia hominum damnasse, & crescere sibi
quæstionem indicijs, aut eam sibi esse defendendam, aut prouinciam dimitten-
dam. Q. Fuluius Flaccus ex Hispania redijt Romam cum magna fama gesta-
rum rerum. qui cum extra vrbem triumphi causa esset, Cos. est creatus cum L.
Manlio Acidino. & post paucos dies cum militibus, quos secum deduxerat, tri-
umphans vrbem est inuectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum vigin-
ti quatuor: præterea auri pondo triginta vnum, & signati Oscensis nummum
centum septuaginta tria millia ducentos. militib. de præda quinquagenos de-
narios dedit. duplex centurionibus, triplex equiti: tantundem socijs Latini no-
minis, & stipendium omnibus duplex. Eo anno rogatio primum lata est ab L.
Iulio tribuno plebis, quot annos nati quenq; magistratum peterent capereq; B
que. inde cognomen familiæ inditum, vt Annales appellarentur. Prętores qua-
tuor post multos annos lege Bæbia creati, quę alteram quaternos iubebat crea-
ri. Hi facti, C. Cornelius Scipio, L. Valerius Lęuinus, Q. & M. Mutij Scæuolę. Q.
Fuluio & L. Manlio Coss. eadem prouincia, quæ superioribus, pari numero co-
pię peditum, equitum, ciuium sociorum decretę. In Hispanijs duabus Tib. Sem-
pronio & L. Posthumio cum ijsdem exercitib. quos haberent, prorogatum im-
perium est, & in supplementum Coss. scribere iussi ad tria millia peditũ Roma-
norum, CCC. equites; quinq; millia sociorum Latini nominis, & quadringentos
equites. P. Mutius Scæuola vrbanam sortitus prouinciam est; & vt idem quæ-
reret de veneficijs in vrbe, & propius vrbem decẽ millia passuum. C. Cornelius
Scipio peregrinã, Q. Mutius Scæuola Siciliam, L. Valerius Lęuinus Sardiniam.
Q. Fuluius Cos. priusquã vllam rem publicam ageret, liberare & se & rempũ
religione votis soluendis dixit velle. vouisse se, quo die postremum cum Celti-
beris pugnasset, ludos Ioui Opt. Max. & ædem equestri Fortunæ sese facturum:
in eas res pecuniam collatam esse ab Hispanis, iudi decreti; & vt duumuiri ad
ædem locandam crearentur. De pecunia finitur, ne maior causa ludorum con-
sumeretur, quã quanta Fuluio Nobiliori post Aetolicum bellum ludos facienti
decreta esset, neue quod ad eos ludos arcesseret, cogeret, acciperet, faceret. C
aduersus id S. C. quod L. Aemylio, Cn. Fabio Coss. de ludis factũ esset. Decreue-
rat id senatus propter effusos sumptus factos in ludos T. Sempronij ædilis, qui
graues non modo Italiæ ac socijs Latini nominis, sed etiã prouincijs exteris
fuerant. Hyems eo anno niue sæua & omni tempestatum genere fuit. arbores
quæ obnoxiæ frigoribus sunt, deussit cunctas, & ea tum aliquanto quam alias lõ-
gior fuit. itaq; Latinas mox subito coorta, & intolerabilis tempestas in monte
turbauit instauratæq; sunt ex decreto pontificum. Eadem tempestas & in Ca-
pitolio aliquot signa constrauit, fulminibusq; complura loca deformauit. ædẽ
Iouis Tarracinæ, ædem albã Capuæ, portamq; Romanam, muri pinnas aliquot
locis decussit. Hęc inter prodigia nunciatum: & ab Reate, tripedẽ natum mu-
lum. Ob ea decemuiri iussi adire libros, edidere quib. dijs, & quot hostijs sacri-
ficaretur: & ab fulminib. complura loca deformata, ad ædem Iouis vt supplí-
catio diem vnum esset. Ludi deinde votiui Q. Fuluij Cos. per dies decem mag-
no apparatu facti. Censorũ inde comitia habita. creati M. Aemylius Lepidus
Pont. Max. & M. Fuluius Nobilior, qui ex Aetolis triumphauerat. Inter hos vi-
ros nobiles inimicitiæ erant, sæpe multis & in senatu, & ad populũ atrocib. ce-
lebratæ certaminib. Comitijs cõfectis, vt traditũ antiquitus est, cẽsores in cam-

po

A Apo ad aram Martis ſellis curulib. conſederunt. quo repente principes ſenatorum cum agmine venerunt ciuitatis: inter quos Q. Cęcilius Metellus verba fecit. Non obliti ſumus cenſores, vós paulo ante ab vniuerſo P.R. morib. noſtris præpoſitos eſſe: & nos à vobis & admoneri & regi, non vos à nobis debere. indicandum tamen eſt, quod omneis bonos in vobis aut offendat, aut certe mutatum malint. Singulos cum intuemur M. Aemyli, M. Fului, neminē hodie in ciuitate habemus. quem ſi reuocemur in ſuffragium, velimus vobis prælatum eſſe. ambo cum ſimul aſpicimus, non poſſumus non vereri, ne male comparati ſitis: nec tantum reipublicæ proſit, quòd omnib. nobis egregie placetis: quam quod alter alteri diſplicetis, noceat. Inimicitias per annos multos vobis ipſis graues & atroces geritis: quę periculū eſt, ne ex hac die nobis & Reip. quā vobis grauiores fiant. De quib. cauſis hoc timeamus, multa ſuccurrunt quæ dicerentur: niſi forte implacabiles veſtræ iræ implicauerint animos veſtros. Has vt hodie, vt in iſto templo finiatis ſimultates, quę ſumus vos vniuerſi: & quos coniunxit ſuffragijs ſuis P.R. hac etiā reconciliatione gratiæ cōiungi à nobis ſinatis. vno animo, vno conſilio legatis ſenatum, equites recenſeatis, agatis cenſum, luſtrum condatis: quod omnib. fere precationib. nuncupabitis verbis, vt ea res mihi collegæque meo bene & feliciter eueniat: ita, vt vere, vt ex animo

B velitis euenire: efficiatiſque, vt quod deos precati eritis, id vos velle etiā homines credamus. T. Tatius & Romulus, in cuius vrbis medio foro acie hoſtes concurrerant, ibi concordes regnarunt. Non modo ſimultates, ſed bella quoq; finiuntur. ex infeſtis hoſtibus plerunque ſocij fideles, interdum etiam ciues fiunt. Albani diruta Alba Romam traducti ſunt: Latini, Sabini in ciuitatem accepti. Vulgatum illud quia verum erat, in prouerbium venit: Amicitias immortaleis, inimicitias mortales debere eſſe. Fremitus ortus cum aſſenſu, deinde vniuerſorum voces idem petentium confuſæ in vnum, oratione interpellarunt. Inde Aemylius queſtus cum alia, tum bis à L. Fuluio ſe certo conſulatu deiectum. Fuluius contra queri, ſe ab eo ſemper laceſſitum, & in probrum ſuum ſpōſionem factam: tamen ambo ſignificare, ſi alter vellet, ſe in poteſtate poſt principum ciuitatis futuros. Omnibus inſtantibus qui aderant, dexteras fidemque dedere, mittere vere ac finire odium. deinde collaudantibus cunctis deducti ſunt in Capitolium. & cura ſuper tali re principum, & facilitas cenſorum egregie comprobata ab ſenatu & laudata eſt. Cenſoribus deinde poſtulantibus, vt pecuniæ ſumma ſibi, qua in opera publica vterentur, attribueretur, vectigal annuum decretum eſt. Eodem anno in Hiſpania L. Poſthumius, & Tiberius Sempronius prætores comparauerunt ita inter ſe, vt in Vacceos per

C Luſitaniam iret Albinus, inde in Celtiberiā reuerteretur. Gracchus quod maius ibi bellum eſſet, in vltima Celtiberiæ penetrauit. Mundam vrbem primum vi cepit, nocte ex improuiſo aggreſſus. acceptis deinde obſidib. præſidioque impoſito, caſtella oppugnare, agros vrere, donec ad prævalidam aliam vrbem (Certimam appellant Celtiberi) peruenit: vbi cum iam opera admoueret, veniunt legati ex oppido: quorum ſermo antiquæ ſimplicitatis fuit, non diſſimulantium bellaturos, ſi vires eſſent. petierunt enim vt ſibi in caſtra Celtiberorum ire liceret ad auxilia accipienda: ſi non impetraſſent, tum ſeparatim eos ab illis ſe conſulturos. Permittente Graccho ierunt, & poſt paucis diebus alios decem legatos ſecum adduxerunt. Meridianum tempus erat. nihil prius petierunt à prætore, quam vt bibere ſibi iuberet dari. epotis primis poculis, iterum popoſcerunt, magno riſu circumſtantium in tam rudibus, & moris omnis ignaris ingenijs. tum maximus natu ex ijs: Miſſi ſumus, inquit, à gente noſtra, qui ſciſcitaremur, qua tandem re fretus, arma nobis inferres? Ad hanc percunctationem Gracchus, exercitu ſe egregio fidentem veniſſe reſpondit: quem ſi ipſi viſere velint, quo certiora ad ſuos referant, poteſtatem ſe eis facturum eſſe. tribuniſq; mil. imperat, vt ornari omnes copias peditum equitumque & decurrere iubeant armatas. Ab hoc ſpectaculo legati miſſi deterruerunt

runt suos ab auxilio circumsessos, vbi ferendo. Oppidani cum ignes noctu ex ribus ne quicquam (quod signum conuenerat) sustulissent, destituti ab mica spe auxilij, in deditionem venerunt, sestertium nummum quater & vicies abju est exactum: quadraginta nobilissimi equites, nec obsidum nomine tamen mittere iussi sunt) & ramen res ipsa vt pignus fidei esset. Inde iam duxit ad Alcen vrbē, vbi castra Celtiberorum erant, à quibus venerant nuper legationes cum per aliquot dies armaturam leuem immittendo in stationes lacessissent prælijs, iudicis maiora certamina serebat, vt omnes extra munitiones elicerent. Vbi quod petebatur sensie effectū, auxiliorum præfectis imperat, vt contracto certamine tanquā multitudine superarentur, repente tergis datis ad castra fusse fugerent: ipse intra vallū ad omnes portas instruxit copias. Haud multum temporis intercessit, cum ex composito refugientiū suorum agmen, post effuse sequentes barbaros conspexit, instructam ad hoc ipsum intra vallum habebat aciem. Itaq; tantum moratus, vt suos refugere in castra libero introitu sineret, clamore sublato, simul omnib. portis erupit. Non sustinuere impetum nec opinatum hostes qui ad castra oppugnanda venerant, ne fuga quidem vsi potuerunt, nam exemplo fusi, fugati, mox intra vallum pauentes compulsi, postremo exuuntur castris. Eo die nouem millia hostium cæsa: capti viui trecenti viginti, equi centū duodecim, signa militaria triginta septem. De exercitu Romano centum nouem ceciderunt. Ab hoc prælio Gracchus duxit ad oppugnandum Celtiberiam legiones, & cum ferret passim cuncta, atq; ageret, populiq; alij voluntate, alij metu iugū acciperent, CLII. oppida intra paucos dies in deditionem accepit. præda potitus ingenti est. Conuertit inde agmen retro, vnde venerat ad Alcen, atq; eam vrbē oppugnare instituit. Oppidani primū impetum hostium sustinuerunt, deinde cum iam non armis modo, sed etiam operib. oppugnarentur, diffisi præsidio vrbis in arcem vniuersi concesserunt: postremo & inde præmissis oratoribus, in ditionem sese suaq; omnia Romanis permiserunt. Magna inde præda facta est: multi captiui nobiles in potestatem venerant: inter quos & Thurri filij duo, & filia. Regulus hic earum gentium vir, longe potentissimus omnium Hispanorum. Audita suorum clade, missis qui fidem venienti in castra ad Gracchum peterent, venit. & primum quæ sua ditione liceret sibi ac suis viuere? cum prætor victurum respondisset: quid tuorum, si cum Romanis militare liceret? id quoq; Graccho permittente, Sequar, inquit, vos aduersus veteres socios meos, quoniam illos ad me propius tuetere. Secutus est inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanā adiuuit. Ergasia inde nobilis, & potens ciuitas, aliorum circa populorum exemplo dibus territa, portas aperuit Romanis: eam deditionem oppidorum haud C cum fide factam quidam authores sunt. è qua regione abduxisse legiones templo inde rebellatum, magnoq; eum postea prælio ad montem Chaunum cum Celtiberis à prima luce ad sextam horā dici signis collatis pugnasse: multos vtrinq; cecidisse, nec aliud magnopere victores fuisse Romanos, qui quod postero die manentes intra vallum prælio lacessierint: postero die post per totum diem legisse. tertio die prælio maiore iterum pugnatum, & nunc eum haud dubie victos Celtiberos, castraq; eorum capta & direpta esse: signa duo millia hostium eo die esse cæsa, plus trecentos captos, patem fere equorum numerum & signa militaria septuaginta duo inde debellatum, veramq; pacem sua, vt ante, fide Celtiberos fecisse. Eadem æstate & L. Posthumius in Hispania vlteriore bis cum Vaccæis egregiè pugnasse scribunt, ad triginta & quinq; millia hostium cecidisse, & castra oppugnasse. Propius vero est, serius in prouinciam peruenisse, quam vt ea æstate potuerit res gerere. Censores fidei coercendia senatum legerunt. Princeps electus est ipse Censor M. Aemylius Lepidus Pont. Maxtres electi de senatu, retinuit quosdam Lepidus à collega prætereos. Opera ex pecunia attributa diuisi q; inter se, hæc confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam, ingratum opus, quod prædia habebat ibi, priuataque

publica

A publicæ rei impensans insuerat. Theatrum & pulpitum ad Apollinis ædē Iouis in Capitolio, columnatq; circa poliendas alibi locauit: & ab his columnis, quæ incommode appositæ videbantur signa, amouit: clypeaq; de columnis, & signa militaria affixa omnis generis dempsit. M. Fuluius plura, & maioris locauit fora, portum, & pilas pontis in Tyberim, quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus, & L. Mummius censores locauerunt imponendos: basilicam post argentarias nouas, & forum piscatorium circundatis tabernis, quas vendidit in priuatum & forum & porticum extra portam Trigeminam, & aliam post nauales, & ad fanum Herculis, & post spei ad Tyberim, ædem Apollinis medici. habuere & in promiscuo prætores pecuniam: ex ea communiter locarunt aquam adducentem, fornicesq; faciendos, impedimento operi fuit M. Licinius Crassus, qui per fundum suum duci non est passus. Portoria quoque, & vectigalia isdem multa instituerunt. complura sacella publicaq; occupata à priuatis, publicaq; sacra, vt paterent, essent; populo, curarunt. mutarunt suffragia: regionatimq; generibus hominum, causisq; & quæstibus, trib. descripserunt. Et alter ex cōsorib. M. Aemylius petijt ab senatu, vt sibi dedicationis templorum reginę Iunonis & Dianę, quę bello Ligustino ante annis octo vouisset, pecunia ad ludos decerneretur. viginti millia æris decreuerunt. Dedicauit eas B ædes vtramq; in circo Flaminio. ludosq; scenicos triduum post dedicationem templi Iunonis, biduum post Dianæ, & singulos dies fecit in circo. Idem dedicauit ædem Larium per matrimum in campo. vouerat eam annis duodecim ante L. Aemylius Regillus, nauali prælio aduersus præfectos regis Antiochi. V. vetustate templi tabula cum titulo hoc fixa est: Duello magno regibus dirimendo capue subigendis patrandæ pacis hæc pugna exeunti L. Aemylio M. Aemylii filio auspicio, imperio, felicitate ductuq; eius inter Ephesum Samumque infestante Cos. ipso Antiocho, exercitu omni, equitatu, elephantisque classi regis Antiochi ante sic victa, fusa, contusa fugataq; est ibi; eo die naues longæ cum omnibus socijs captæ quadraginta duæ. ea pugna pugnata rex Antiochus, regnumq; eius, Lius rei ergo ædem Laribus per matrimis vouit. Eodem exemplo tabula in ęde Iouis in Capitolio supra ramas fixa est. Biduo quo senatum legerunt censores, Q. Fuluius Cos. profectus in Ligures per inuios montes vallesq; saltus cum exercitu transgressus, signis collatis cum hostę pugnauit, neq; tantum acie vicit, sed castra quoque eodem die cepit. Tria millia ducenti hostium, omniq; ea regio Ligurum in deditionem venit. Cos. deditos in Campestreis agros deduxit præsidiaq; mōtib. imposuit. Celeriter & ex prouincia literæ Romam venerunt, supplicationes ob eas res gestas in triduum decretæ sunt. Prætores quadraginta hostijs maioribus per supplicationes rem diuiC nam fecerunt. Ab altero Cos. L. Manlio nihil memoria dignum in Ligurib. est gestum. Galli transalpini ria millia hominum in Italiam transgressi, neminem bello lacessentes, agrum à Cos. & senatu petebant, vt pacati sub imperio P. R. essent. Eos senatus excedere Italia iussit, & Cos. Q. Fuluio quærere, & animaduertere in eos qui principes & auctores transcendendi Alpes fuissent. Eodem anno Philippus rex Macedonum senio & mœrore consumptus, post mortem filij decessit. Demetriade hybernabat, cum desiderio anxius filij, tum pœnitentia crudelitatis suæ, quæ stimulabat animum: & alter filius haud dubie & sua & aliorum opinione rex, conuersique in eum omnium oculi, & destituta senectus alijs expectantibus suam mortem, alijs ne expectantib. quidem quo magis angebatur: & cum eo Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, regiæ vir maiestatis, nobili etiam pugna aduersus Cleomenem Lacedæmonium clarus. tutorem eum Græci, vt cognomine à cæteris regibus distinguerent, appellarunt. Huius fratris filius Antigonus ex honestate Philippi amicis vsus incorruptus permanserat eiq; ea fides nequaquam amicum Persen, inimicissimum fecerat is prospiciens animo, quanto cum periculo sua hereditas regni ventura esset ad Persen, vt primum labare animum

mum regis,& ingemiſcere interdum filij deſiderio ſenſit: nunc præbendo re-
res,nunc laceſſendo etiam mentionem rei temere actæ,ſæpe querenti querens
& ipſe aderat,& cum multa adſoleat veritas præbere veſtigia ſui, omni ope
adiuuabat,quo maturius omnia emanarent. Suſpecti & miniſtri facinoris, A-
pelles maxime,& Philocles erant,qui Romam legati fuerant, literasq; exiti-
les Demetrio ſub nomine Flaminini attulerant,eas falſas eſſe,& à ſcriba vitia-
tas,ſignumq; adulterinum, vulgo in regia fremebant. Cæterum cum ſuſpecta
magis quam manifeſta eſſet res,forte Xychus obuius fit Antigono: cõprehen-
ſusq; ab eo in regiam eſt productus.relicto eo cuſtodib. Antigonus ad Philip-
» pum proceſſit:Multis,inquit,ſermonib.intellexiſſe videor,magno te æſtimato-
» rum,ſi ſcire vera omnia poſſis de filiis tuis,vter ab vtro petitus fraude & inſidijs
» eſſet.homo vnus omnium,qui nodum huius erroris exoluere poſſit,in poteſta-
» te tua eſt Xychus.forte vocatum perductumque in regiam,vocari iuberet.Ad-
ductus,primo ita negare inconſtanter, vt,paruo metu admoto, paratum indi-
cem eſſe appareret conſpectum tortoris verberumq; non ſuſtinuit:ordinemq;
omnem facinoris legatorum miniſteriiq; ſui expoſuit. Extemplo miſſi qui lega-
tos comprehenderent.Philoclem,qui præſens erat,oppreſſerunt. Apelles miſ-
ſus ad Chæream quendam perſequendum, indicio Xychi audito,in Italiam
traiecit.De Philocle nihil certi vulgatum eſt.alij primo audaciter neganten,
poſtquam in conſpectum adductus ſit Xychus,non vltra tetendiſſe: alij tormẽ-
ta etiam inficiantem perſpeſſum affirmant. Philippo redintegratus eſt luctus,
geminatuſque:& in felicitatẽ ſuam in liberis grauiorẽ,quod alter periſſet,ceſ-
ſebat.Perſeus certior factus omnia detecta eſſe,potentior quidẽ erat,quam vt
fugam neceſſariam duceret:tantũ vt procul abeſſet,curabat:interim velut ad
incendio flagrantis iræ,dum Philippus viueret, ſe defenſurus.qui ſpe potiendi
ad pœnam corporis eius amiſſa,quod reliquum erat,id ſtudere,ne ſuper impe-
nitatẽ etiam prẽmio ſceleris frueretur.Antigonum igitur appellat, cui ad pali
facti parricidij gratia obnoxius erat,neq; pudendum aut pœnitendum cum re-
gem Macedonibus,propter recentem patrui Antigoni gloriam fore cenſebat.
Quando in eam fortunam veni,inquit,Antigone,vt orbitas mihi,quam alij de-
teſtantur parentes,optabilis eſſe debeat:regnum quod à patruo tuo forti, non
ſolum fideli tutela eius cuſtoditum & auctum etiam acceperi: id tibi tradere in
animo eſt.Te vnum habeo quem dignum regno iudicem,ſi neminem haberi,
perire & extingui id mallem,quam Perſeo ſceleſtę fraudis præmium eſſe. De-
metrium excitatum ab inferis, reſtitutumq; credam mihi, ſi te,qui morti inno-
centis,qui meo infelici errori, vnus in lachrymaſti, in locum eius ſubſtitutum
reliquam. Ab hoc ſermone omni genere honoris producere eum non deſi-
tit,cum in Thracia Perſeus abeſſet:circumire Macedoniæ vrbes,principibus
Antigonum commendare,& ſi via longior ſuppetiſſet,haud dubium fuit, quin
eum in poſſeſſione regni relicturus fuerit.Ab Demetriade profectus, Theſſa-
nicæ plurimum temporis moratus fuerat.inde cum Amphipolin veniſſet,grai
morbo eſt implicitus.Sed animo tamen ægrum magis fuiſſe quam corpore ce-
ſtas:curiſq; & vigiliis, cum identidem ſpecies & vmbræ inſontis interempti fi-
lij eum diris agitarent,extinctum eſſe cum exercitationibus alterius admoni
tamen potuiſſe Antigonus, ſi haud ſtatim palam facta eſſet mors regis. Me-
dicus Calligenes,qui curationi pręerat,nõ expectata morte regis,à primis de-
ſperationis notis nuncios prædiſpoſitos,ita vt conuenerat,miſit ad Perſeum:&
mortem regis in aduentũ eius omnes qui extra regiam erant,cælauit. Oppreſ-
ſit igitur nec opinanteis ignarosque omnes Perſeus,& regnum ſcelere partum
inuaſit.Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, & ad vires bello co-
trahendas.nam poſt paucis diebus gens Baſtarnarum diu ſolicitata ab ſuis ſe-
dibus magna peditum equitumque manu Iſtrum traiecit. inde prægreſſi qui
nunciarent regi,Antigonus & Cotto,nobilis is erat Baſtarna. de ea re Antigo-
nus ſæpe inuitus cum ipſo Cottone legatus ad concitandos Baſtarnas miſſus,

haud

A haud procul Amphipoli famę incerti nuncij occurrerũt, mortuum esse regem. quę res omnem ordinem concilij turbauit. Compositum autem sic fuerat: trãsitum per Thraciam tutum, & commeatus Bastarnis, vt Philippus præstaret, id vt facere posset regionum principes donis coluerat, fide sua obligata: pacato agmine transituros Bastarnas. Dardanorum gentem delere propositum erat, inq; eorum agro sedes dare Bastarnis. duplex inde erat commodum futurum, si & Dardani gens semper infestissima Macedoniæ, temporibusq; iniquis regum imminens, tolleretur: & Bastarnæ relictis in Dardania coniugibus liberisque, ad populãdam Italiam possent mitti. per Scordiscos iter esse ad mare Adriaticum Italiamque: alia via traduci exercitum non posse, facile Bastarnis Scordiscos iter daturos. nec enim aut lingua aut moribus æquales abhorrere. & ipsos adiuncturos se, cum ad prædam opulentissimę gentis ire vidissent. Inde in omnem euentum consilia commodabantur. siue cæsi ab Romanis forent Bastarnæ, Dardanos tamen sublatos, prædamque ex reliquiis Bastarnarum, & possessionem liberam Dardaniæ, solatio fore. siue prospere gessissent: Romanis auersis in Bastarnarum bellum, recuperaturum se in Græcia quæ amisisset. Hæc Philippi consilia fuerant. Ingressi sunt pacato agmine, fide Cottonis & Antigoni: sed haud multo post famam mortis Philippi, neque Thraces com- B mercio faciles erant, neque Bastarnę empto contenti esse poterant, aut in agmine contineri, ne decederent via. Inde iniuriæ vltro citroque fieri: quarum indies incremento bellum exarsit. Postremo Thraces, cum vim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relictis campestribus vicis in montem ingentis altitudinis (Donucam vocant) concesserunt. Quo vbi ire Bastarnæ vellent: quali tempestate Gallos spoliantes Delphos fama est peremptos esse, talis tum Bastarnas nequicquam ad iuga montium appropinquantes oppressit. Neque enim imbre tantum effuso, dein creberrima grandine obruti sunt, cum ingenti fragore cœli tonitribusque & fulguribus præstringentibus aciem oculorum: sed fulmina etiam sic vndique micabant, vt peti viderentur corpora: nec solum milites, sed etiam principes icti caderent. itaque cum præcipiti fuga per rupes præaltas, improuidi sternerentur ruerentque, instabant quidem perculsis Thraces: sed ipsi deos authores fugæ esse, cœlumq; in se ruere aiebant. Dissipati procella, cum tanquam ex naufragio plerique semiermes in castra vnde profecti erant, redissent, consultari quid agerent cœptũ. inde orta dissensio: aliis redeundum, aliis penetrandum in Dardaniam censentibus. Triginta ferme millia hominum (Clondico duce profecti erant) peruenerunt ca- C tera multitudo retro qua venerat, transdanubianam regionem repetijt. Perseus potitus regno, interfici Antigonum iussit. & dum firmaret res, legatos Romã ad amicitiam paternam renouandam, petendumque, vt rex ab senatu appellaretur, misit. Hæc eo anno in Macedonia gesta. Alter consulum, Q. Fulvius ex Liguribus triumphauit. quem triumphum magis gratiæ, quam rerum gestarum magnitudini datum constabat. Armorum hostilium magnam vim transtulit: nullam pecuniam admodum, diuisit tamen in singulos milites tricenos æris, duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triumpho magis insigne fuit, quam quod forte euenit, vt eodem die triumpharet, quo priore anno ex prætura triumphauerat. Secundum triumphum comitia edixit, quibus creati Coss. sunt M. Iunius Brutus, A. Manlius Volso. Prætorum inde tribus creatis, 576.
comitia tempestas diremit. postero die reliqui tres facti, ante diem quartum Idus Martias, M. Titinius Curuus, T. Claudius Nero, T. Fonteius Capito. Ludi Romani instaurati ab ædilibusque cruribus, Cn. Seruilio Capione, Ap. Claudio Centone, propter prodigia quæ euenerant. Terra mouit, in foris publicis, vbi lectisternium erat, deorum capita, quæ in lectis erant, auerterunt se: lanaque cum integumentis, quæ Ioui opposita fuit, decidit. de mensa oleæ quoque prægustasse mures, in prodigium versum est. Ad ea expianda nihil vltra quam vt ludi instaurarentur, actum est.

RERVM

RERVM ET VERBORVM QVARTÆ TITI LIVII DECADIS INDEX.

A

Abaſſium oppid. 158.c
Abydum oppugnatur 6.c.8.a
Academia gymnaſium 11.a
Acanthum oppidum captum 21.a
Acarnania in poteſtatem Rom. redacta 42.b
Acarnaniam AEtoli populantur 41.a. 154.a
Achæi funditores 165.c
Achæi Phthiotæ Theſſalis dati 49.b
Achæi Zacynthum recipiunt 118.a
Achæorum cum Nabide bellum 91.a
Achæorum portus 127.b
Achaicum concilium 118.c
Acilius 116.c. in AEtolia expeditionem 125.c
Aciliani annales 87.a
Acræa promontorium 34.c
Adoreus mons 160.c
Adramyteum urbs 132.a
AEgoleos urbs oppreſſa 21.b
Agienſes funditores 165.c
AEginium oppid. 29.b. recipitur 109.b
AEgium opp. 166.b
AEnea mons 216.c
AEmylius Regulus 137.c
AEneſidemi obſtinatio in oppetenda morte 35.b
de AEno & Maronea urbibus controverſia. 192.c
AEolis & Ionia Toliſtobogijs attributa 159.b
AEropus mons 25.b
AEſculapium propugnaculum 154.a
AEſtreum Pæoniæ urbs 218.c
AEthalia inſ. 136.a
AEtoli quales 21.b.64.c.65.b.111.b
AEtoli in vmbilico Græciæ 88.b
AEtolorum ferocia 73.a
Ageſimbrotus 21.c.38.b
Ageſipolis exul 38.a
Ager ſacer 170.b
Ager veteranis militibus aſſignatus 2.c
Agnus biceps cum quinque pedibus 37.a 27.a. cum ſuillo capite 6.a
Alabandorum legati 157.b
Alander fluuius 160.b
Albani Romam traducti 217.b
Alce vrbs 218.a
Alcibiades & Areus capitis damnati 197.a
Alexamenus AEtolus 96.b
Alexander Acarnan. 88.b. eius mors 113.a
Alexander AEtolus 39.a.65.a
Alexander Pheræus 217.c
Alexandri Magni præſtantia ac virtus 87.a
Allienſis clades 159.c
Alimna vrbs 138.a
Alipheræ vrbs 25.a
Alopeconneſium Philippus recipit 7.c
Alpes Gallorum terminus 205.c
Amadocus dux. 215.a
Amarinthus Diana 97.b
Ambitus lex 215.c
Ambracia oppidum 29.c.153.b.ab Aetolis tur ibid.b.vi capta ibid.
Ambracius ſinus 29.b
Ambryſius vrbs 31.b
Amicitia quibus rebus violetur 69.a
Amicitiæ immortales, inimicitiæ mortales eſſe debent 227.b
Amilcar Annibalem iureiurando adigit hoſtem Romani populi fore 88.c
Amilcaris clades 37.c. mors 92.c
Amoris impotentia 118.c
Amphilochia recipitur 156.b
Amphiſſa AEtolia oppugnata 113.c
Anemurium promontorium 44.a
Ancyra opp. 163.c
Andania opp. 117.a
Androgyni 6.b
Andronicus Macedo. 136.b
Annibal quot annis in Italia fuerit 15
Annibalis apud Antiochum purgatio 94
a. eius mors 204.b
Annonæ vilitas 22.c
Antigenus 229.c. Macedoniæ rex 33.b. eius mors 67.a.231.c
Antiochus pacis cupidus 138.c. 143.a. 144.a.b
Antiochus ſocius populi Rom. 46.b
Antiochus Syriæ rex 7.a

INDEX.

de Antiocho triumpho 144.a
Annæ Bocchum & Iugurthæ 126.a. clades 140.c.143.a. expeditiones 43.c.44
a mollities 112.a.b
Antiparia diruta 112.b
Antipater 141.c
Aous amnis 25.a
Apamea vrbs 87.a
Aperantia vrbs 118.a
Aphrax 80.c
Aphrodisium castellum 44.a.133.a
Antipatria diruta 12.b
Antipatri 141.c
Antiochi cum Annibale coniunctio 54.a.b
Appius Claudius Pulcher Cos. 40.a
Apollo medicus 219.a
Apollo Zerinthius 171.b
Apuani Ligures 225.a
Apsus fluuius 12.b
Aquarum inundatio 84.b.89.c.172.a
Aquationis ergo pugna 92.c
Aquileia colonia 206.a.221.b
Ateuij 101.b
Ara lapidea è terra effossa 219.a
Archidamus dux 24.c
Archiopus Argiuorum dux 72.c
Archo marrona 208.a
Arduus Antiochi F 43.c
Arethon fluuius 153.b
Areus & Alcibiades capitis damnati 197.a.absoluti 224.a
Argentum bigatum 50.c
Argiua tunica Iunonia 65.b
Argyrum nobilissus 3.c
Argiuorum proditio 35.a
Argiuis libertas per Romanos restituta 73.a
Argubia vrbs 152.c
Argos Amphilochium 156.a
Argyraspides 141.b
Ariarates rex 137.c.169.a
Aristhenus 31.b.65.b.c
Arsionis astutia 79.c
Aristoteles Antiochi regis præfectus 123.b
Armenes Nabidis F. 76.c
Asia exigenia 159.c. opulentia 101.b. vbertas & amœnitas 359.a
Asiaticæ mores 25.a
Asylorum refugia 102.c
Asopus fluuius 117.a
Aspendius pax data 158.b
Asij Thraces 170.c
Astrages castellum 42.c
Atalanta insula 97.c
Athacum vrbs 16.a
Athamanes deuictiæ 109.b
Atharnarbe tumulus 153.a.b
Athenagoras præfectus 12.b. dux 25.a
Athenæus 157.a
Atheniensium periculum 62.104.c
Atheniensium erga Romanos gratitudo & beneuolentia 65.b
Atrace vrbs 107.c
Attalis tribus 7.b
Attalus Eumenis frater 90.c
Attali munificentia 41.b. classis 29.c mors 44.b
Attica terra 110.b
Auginus mons 182.a
Aulus opp. 102.c
A. Acilij triumphus 144.b
A. Posthumius Albinus Luscus Cos. 222.a
Aurata statua quando primum in Italia posita 221.c
Ausetani ad Catonem deficiunt 64.a
Axius fluuius 205.b
Alyati opp. 160.b

B

Bacchanaliorum ortus, ac scelera 185.a. 186.a
Bacchanum sacrum 185.a.186.a
Ballista mons 182.a.228.b
Barcillas Bœtarches 46.c. eius cades 101.a
Bardo & Cardo oppida 44.b
Bargylleticus sinus 131.a
Basilica Porcia 228.a
Balearæ 208.c
Bato Longari F. 12.c
Bebia lex 226.b
Bebinatis ager 167.c
Bellum in hostico magis quam in suis finibus gerendum 4.a
Belli inducendi ritus 4.a
Bello à maioribus subacta, eosdem repetens filij 87.b
Beneficij memoria hosti grata 34.a
Bergistani in potestatem Rom. acti 62.c
Bessi opp. 205.b
Beudos vetus 158.c
Beuus fluuius 15.b
Bigatum argentum 45.b
Bilistages regulus 60.c
Bats palus 18.c

Bitur-

Bætarches magistratus 46.c
Bæterorum animus à Rom. alienus 46.c. 47.b. eorum castigatio 113.c
Bæterorum cum Antiocho conciliatio. 105.a.b
Boij 83.b.120.a
Boij Romanos cædunt 50.a. Romanis se dedunt 98.b. triumphantur 120.c
in Boiorum agrum colonia deducta 144.c
à Bononia ad Aretium vsque via perducta 182.a
Brennus regulus 159.a
Brixia Cenomanorum caput 37.c.
Budares 53.b
Buxentum 37.a
Buxenti colonia instaurata 188.a
Byzantium Galli tenent 159.a

C

Caduceatorum mittendi fraus 17.c
Cælum ardens 6.a.27.a
Cælo mutato mores non mutari 155.b
Caicus fluuius 131.c
C. Appius præfectus 2.a
C. Atinius Labeo pr. 123.a. trib.pl. 44.c
C. Aurelius Cotta Cos. 2.c.21.c.pr.172.a
C. Bebius Pamphilus pr. 23.a.25.c
C. Calpurnius Piso Cos. 219.b.223.b
C. Calpurnij pr. virtus aduersus Hispanos 194.c. triumphus 200.c
C. Caninij mors 190.a
C. Claudius Appij F. augur 53.a
C. Cornelij Cethegi virtus 22.c
C. Flaminij res in citeriori Hispania 73.b in Liguria 182.a
C. Lælius 123.a
C. Liuij expeditiones 121.b.127.b
C. Oppij tribuni pleb. lex de ornatu muliebri 55.c
C. Scribonius Curio maximus 52.b
C. Seruilij Gemini Pont. maxim. mors 225.c
C. Terentij Istræ ouatio 215.c
C. Valerius Leuinus F. 136.a
Calaurus fluuius 158.b
Celetranus ager 206.b
Callidromus Oetæ vertex 110.c.111.a
Calligenis medici astutia 230.c
Callipolis Philippo deditur 7.c
Callisthera opp. 29.a
Campani Rom. censiti 171.c
Campanis Romanas vxores ducere permissum 168.b
Capitolij signa tempestate deiecta 226.c
Capra sex hædos parit 63.a
Capitum redemptorum mos 97.a
Caralitus palus 98.b
Cardo & Bardo opp. 94.b
Carpetania regio 220.a
Carthaginis ingratitudo aduersus Annibalem 178.b
Carystus vrbs 38.b
Carystij pop 97.b
Cassander proditor 10.a
Castrum Mutilum 8.a
Cato orator 58.a
Catonis de Hispania victoria 63.b. encomium 62.c. in bello virtus ibid.
Catonis Porcij laus 199.c. eius senectus 36.b. seueritas in luxu 37.a. triumphus 74.b
Caninij pop. 44.b
Celelates Rom. dedititi 33.b
Celene vrbs 157.b
Celetrum opp. 128.b
Celoces piratæ 135.a
Celtiberorum cædes ac fuga 190.a.b. 4.224.c.
Cenchreæ captæ 34.b
Cenæum vrbs 113.a
Cenomani 37.b.38.a
Cephalenia insula 144.b. eiusdem fraus 136.b. vrbs 108.b
Circina insula 34.a
Circetius mons 98.b
Cereris sacrum intermissum 30.a
Cereris templum non imitanda ingratitudo citum 71.a
Chalcidis turbatio 97.a.b
Chalcis Euboicæ 40.a
Chariclitus Rhodius 112.a
Charopus Epirotes 30.b
Chaus fluuius 108.b
Chersonesus Romanis subiecta 134.b. 154.c
Chium 139.a
Chyretia Thessalæ Romanis captæ 108.b
Cinciæ legis ortus 80.a
Classidium sæ Rom. dedit. 37.b. incensum 38.a
Clazomenij immunitate donati 170.a
Cleomedon legatus 5.a
Cleomenes Lacedæmoniorum tyrannus 66.c
Cleone opp. 69.a
Clytus Acar prætor 120.a
Cn. Bebius Pamphilus 28.a
Cn. Cornelius Cethegus consul 3.a

Cn. Cornelius Lentulus consul 46.b
Cn. Domitius Aenobarbus edilis 52.b
Cn. & P. Scipionum laus 179.c.180.a
Cn. Manlius Vulso Cos. 244.c
Cn. Sergius Plancus Pr. 2.b
Cocalatus fluvius 158.b
Cobrio oppid. 12.b
Cobrus Tibur 170.c
Colophon oppid. 135.b
Colophonii 170.b
Colophonium situs 135.b
Combolimarus regulus 161.a
Comensis ager bello infestatus 30.b
Comenses triumphati 30.c
Comessandi mos à comitio 209.b
Comitabula Romæ interdicta 187.b
Comœcomylium 191.a
Comrelia urbs 221.a
Equus quando precio haberi cœpit 184.a
Coræsium urbs 44.a
Corax mons 116.c
Corinthus Achaicæ 40.c.48.a
Corinthi oppugnatio 34.b. eius splendor 57.a
Cormasa urbs 138.c
Cornelia & Fabia splendor 180.c
Cornelia urbs 268.c
Cornibilis regulus 90.a
Corsorum cædes 221.a
Corticis primus. 136.a
Corydnus urbs 233.a
Cossura colonia aucta 45.b
Cosyra urbs 133.a
Cranon opp. 107.c
Cranonij pop. 172.a
Cremona periclitatur 4.c
Cremonensis colonia aucta 144.c
Cremonis fugium 5.a
Cretenses sagittarij 16.a.18.a.161.c
Crusa emporium 213.b
Crotonem colonia deducta 74.b
Cubalium castellum 160.c
Cubra & Lucinus regulus 44.b
Cyclades AEtolorum princeps 38.b
Cydoniatæ aduersus Gortynios & Gnosios 151.b
Cylarabis gymnasium 66.a
Cyma ad Seleucum deficiens 128.a
Cymi immunitate donati 170.b
Cymæus & AEgeus opp. 28.c
Cymæ 21.a
Cynocephalæ 42.c
Cyrenæ capta & direpta 38.c
Cytharenus saltus 21.c
Cythnum opp. 20.c

D

Dahæ milites 101.c
Damoclis temeritas 66.a
Democritus prætor 15.a.18.c.19.a.85.b. gladio se transfigit 144.b
Dardanorum urbs 139.c
Dardanorum pugnandi mos 19.b.c
Darsa urbs 158.c
Dassarij pop. 13.b
Daulis urbs 20.b
Demiurgi magistratus Achæorum 35.c
Dedala castrum 133.b
Deli regio ventosissima 121.c
Delium Apollinis templum 102.c
Delium Bœotiæ 20.b
Delphi umbilicus urbis 175.a
Demetrius urbs 40.a.94.a
Demetrij Philippi præstantia 48.a.76.c. 196.c.202.b.204.c
Dembeleta opp. 205.b
Dexagoridas 68.a
Diophanes Achæorum prætor 108.b. 167.a
Didas Pœon 216.b
Dinocrates prætor 203.b
Diocles 95.c
Dirrhia urbs 158.c
Dromisoderus 38.b
Diexippus 10.c
Disciplina militaris soluta 218.b
Divitiarum malum 44.b
Dolopes liberi fulti 49.b.135.a
Domini nomen odiosum 192.a
Doriscus 7.c
Dorylaeus dux 74.b
Drymussa insc. 170.b
Duronia 184.c
Dymenses funditores 172.a

E

Ebutia annus 185.c
Ebura opp. 220.a
Elatia obsidio 31.b. expugnatio 35.a.b
Elæa urbs 132.a
Elæenses vexantur 132.a
Elorum de Aliphera urbe contentio 25.a
Elephanti Afri Indicis inferiores 141.a. Antiochi 169.b
Elrusinæ castellum 11.b.12.a
Elimea urbs 18.b

Ebusei sagittarij 141.b
Ecnomus 207.b
Emporia regio 61.b. vrbs 60.a
Emporitani Hispani 6.c
Ennij statua 379.c
Ephesus Eumeni attributa 170.a. eius oppugnandæ consilium 182.a.b
Epicrates ibid.
Epirus 3.c.110.b
Epossognatus regulus 261.c
Epulum Jouis 26.a
Equites legionarij alarij 224.c
Equuleus cum quinque pedibus 24.a. 96.b
Equorum dispositorum celeritas 226.b.c
Erdonea vrbs 18.b
Eretria opp. 28.c
Ergauia Romanis dedita 228.b
Ericinium opp. 109.b
Erigonus fluuius 18.a
Erinium opp. 109.b.205.b
Erixa vrbs 137.c
Etbopia 152.c
Eubœa insula 102.b.123.b.
Euboicarum ciuitatum conuentus 76.b
Euboicus sinus Cælo dictus 21.c
Eudemus Rhod. classis præfectus 235.c. 234.b.137.a
Eudydrium opp. 28.c
Eumenes Attali F. 48.a. Antiochi hostis 86.b. Ariarathi filiam vxorem ducit 170.a. Liuio aduersus Antiochū fœdus iungit 119.a
Eumenis ab Rom. honos 170.a. in Romanos beneficentia 246.c
Eumeni Asia attributa 194.a
Eunomus prætor 98.a
Eupolemus dux 153.c
Euripi fretum 10.b
Euromensium vrbs 38.c
Exetus fluuius 67.a
Eurilochus exul. 95.c. Antiochi fautor 99.b. eius mors 118.a
Euromedon fluuius 52.a
Eurylymidas 97.a
Eurimene vrbs 191.c
Exercitus ex varij generis hominibus conflatus non satis fidus 82.a
Exulum inuidia 166.c

F

Factionum intestinarum pernicies 113.a
Falcata quadriga 14.c
Fauni ædes 52.c.77.a
Faustina oppid. 50.b
Feneralia 83.c
Flamen dialis 83.c
Flaminiana porta 83.b
Fœtialium collegium 104.b. ius 174.a
Fœderum tria genera 83.b
Fœnebrium concitatio Romæ de Oppia lege 93.c
Funebres leges 93.c
in Fœneratores iudicia exercita 96.c
Fontinalis porta 83.a
Formiani suffragij ius accipiunt 268.b
Fortuna Primigenia 77.a
Fraterna dissordia malum 93.b
Primates 78.a
Frimates subalti 79.a
Fulminis prodigia 93.a
Furia genu Gallica bello fusilia 182.c

G

Gallograci milites 141.b. 157.a. 164.b 173.c
Galliarum tria genera 173.a
Galli animis indomiti 137.c. Gallicus furor 75.a.83.a. 139.c. bellosi 75.a. feroces 124.a. impetu feruentes 82.a. mora impatientia 82.a. 239.c. inutiles in bello 162.a. 173.c. insubres 75.a. laboris corpora 75.a. magna corpora 161.a. 159.c. robusti 239.a. 174.a. terribiles
Galli Boij triumphati 130.b. eius gentis potentiam
Galli Delphos spoliare volentes ampliter repulsi
Gallus sobrius 160.b
Galli fanatici deum matris sacerdotes 160.c
Galli mercenarij milites 42.a. 171.a
Galli transalpini
Gallorum fuga ac clades 64.a. 160.a. 171.c
Ganymedes proditor
Gentius mors
Gaudorus regulus
Gazuolon portus
Gentius rex
Geraestus portus
Geresticus
Gergithum Ilienses attributum
Gerrhunium castellum
Gladiatorum munus
Gomphi pop.
Gonni opp.
Gordiuichos

Gortus

Gordium opp. 260.a
Gorgias 68.a
Graecia maior 3.c
Graecia complectens 40.c
Graniſca colonia 219.b
Grato vrbs 107.c
Gyrtonium opp. 71.c. à Nabide oppugnatum 92.a

H

Habicarnaſſenſes 44.b
Halys fluuius 259.b
Haemus fluuius 191.b
Halleſpontus Troemio attributus 238.c
Halleſpontum Rom. trajiciunt ibid.
Harpyiae & Hexeres naues 133.a
Heraclides leg. 238.c
Herculis corpus crematum 116.c
Herculis ſignum 168.a
Herea vrbs 49.b
Herodici calamitas 207.c
Herodor in carcere necatus 217.b
Hiera come 157.b
Hieronis praefectus 117.b
Hiſpaniae status varie 49.b. 144.c
Hiſpanicum bellum 45.c
Hiſpanicum gladium 141.b
Hiſpani gens fera & bellicoſa 60.a. 63.b
Hiſpanorum clades 33.b. 195.a
Hoc opp. 90.a
Hoſtina proditor Annibal 203.a
Hoſtem in inſidias prolectandi ratio 110.b
Hoſtes in patriam admittas, an in hoſtium legiones inducas, maluus interest 3.b
Hoſtilis colloquij nulla fides 38.c
Humanae hoſtijs ſacrificatum 174.c
Hyampolis vrbs 31.b
Hyrtiliae gnatae 136.b
Hydrela caria 149.c
Hydruntum opp. 113.b
Hyperia vrbs 110.b. 126.a
Hyperi pop. 110.c
Hyrcanus campus 140.c

I

Idaea mater 219.b
Iouij indictio ibid.
Ignes ſacri 111.b
Iliaci Rom. infenſi 5.b
Ignium inſ. 99.b
Ilurgia Careris 7.a. 21.c
Inſubres à Cenomanis ſolluntur 37.b
Inſubrium clades 37.c
Inſubres triumphati 150.c
Interualij Ligures 225.a
Ira vij 50.c
Iteſia oppidum 28.c
Iſidorus praefectus 113.a
Iſſedorum terebi 202.c
Iſſicorum ludicrum 98.b
Iſtricum bellum 218.b
Itineris dux vinctus 28.a
Iunonis Laciniae templum de coelo tactum 124.b
Iunonis ſoſpitae ſimulachrum lachrymans 225.b
Junoni ſoſpitae aedes vota 77.a
Iuramenti in foederibus interponendi vsus 103.b
Ianus Ianuuj aedes de coelo tacta 27.a

L

Lacedaemon oppugnata 70.b. 71.c. 72.b
Lacedaemoniorum clades 93.c. 97.a
Lacetani 64.b
Laconica 31.b. 103.b
Lages vrbs 158.b
Lamia vrbs 115.a. 125.c
Lampſacus 89.c
Lampter Phocicae vrbs 338.a
Lapidum plauia 84.b. 119.a. 102.a. 190.b
Lauium permarinum aedes 329.b
Laniſſa axe. 335.b
Lariſſa Theſſalorum 107.c
Las vetus 366.b
Latinae coloniae deductae 77.a
Latinae feriae 23.a. 171.c
Latomiae ſeu Latomiae 124.c
Laetiſternium 233.b
Legionum robur 362.b
Legio praetoria 335.c
Leon Iceſiae F. 156.b
Lepis ciuitas 80.b
Leſtemnaſſus dux 93.c
Leucadia 42.b
Leucadis ſitus ibid.
Leucadij 308.c
Lexſus Cretenſis 137.c
Lexregia 63.c
Libri Numae Pompilij in arca lapidea ſub terra inuenti 219. c. in comitio publice combuſti 219.c. 220.a
Licinius Craſſus 4.c
Ligures Apuani 225.a
Ligures ſubacti 220.b
Ligurum caedes & fuga 89.b.c. 120.a 219. a. celeritas 181. c. aduerſus

Romanos fratres 218.b
Ligustini montes 60.a
Lilæum. 111.c
Limna vrbs recipitur 109.b
Lingoi mons 28.b
Litabrum opp. 90.a
Litana sylua 64.b.73.b
Liternum colonia deducta 74.a
Liternus fluuius 37.c
Litubium ibid.
Lomnorius ac Lutarius reguli 159.a
Loryma portus 131.b
Luci ac fana sacrosancta 102.c
Ludi Ioui votiui facti, & eorum sumptus 226.b
Ludi magni 5.a
Ludi Rom. 2.c. 23.a. 26.a. 52.c. scenici quando primum facti 119.b
Ludi Taurilia 190.a
Ludi votiui per decem dies facti 226.c
Ludorum sumptus circunscriptus 226.b
Luna, Lunæ portus 220.a
Lunæ ædes in Auentino 207.b
Lunensis ager 77.c
Lupus vrbem ingressus 46.b
Luscinus & Culca reguli 44.b
Lusitanorum clades 81.c. 189.c. victoria 156.a
Lustrum conditum 168.c
Lutarius ac Lomnorius reguli 159.c
Lycaonia Rom. subiecta 154.a
Lycia occupata 169.c
Lyceum incensum 11.b
Lycij Rhodijs attributi 136.b
Lyciorum fuga 170.b
Lyco opp. 144.b
Lycortas 93.a.197.b
Lycurgus tyrannus 66.c. eius disciplina octingentis annis obseruata, abrogatur 167.c.197.b. de ea re querela 197.a. 198.a
Lycus fluuius 158.b
Lydia & Ionia Eumeni data 194.c
Lysimachia vrbs 39.a
Lysimachia fraude capta 159.a
Lysimachiæ claustra 80.a.139.a
Lysimachus à Seleuco vltus & cæsus 98.c
Lyssenses vrbi se Romanæ dedit 158.c

M

Macedones feroces 111.b
Macedonum clades ac fuga 17.a.112.b. 153.a
Macedonicus Antiochi bellomanus 111.c
Maeua coma opp. 182
Maeris inf. 136.a
Maandri fluuius 137.a
de Maronea & Aeno vrbibus controuersia 198.a
Maenalus mons 64.a
Maenium atrium 155.b
Magnetarches magistratus 93.a
Magnetes liberi facti. 49.b. ingratitudo Romanos 94.b
Magnetum concilium ibid.c
Magnesia 120.b.218.c
Malea promontorium 69.c
Mulucus sinus 128.c
Malum vrbs. 191.c.104.b
Manicipiorum censura 213.a
Manhanus fabri 224.c
Maronea capta. 203.c. expugnata & præsidijs Antiochi liberata 151.b
Maronitæ pop. 101.a
Martius saltus 184.c
Marsias fluuius 138.b
Masanissa 5.b.80.b.105.a.134.a.154.a
Massilienses 142.c
Medio vrbs 109.a
Megalesia 128.b
Megalopolitani restituti 34.a
Megestes portus 143.b
Melas fluuius 134.a.192.c
Melibœa opp. 109.b
Menelaij vrbs 192.a
Memphis dux 78.b.82.a.205.c
Messenij Peloponnesiæ vrbis origo 33.a.152.c
Messeniorum ab Rom. defectio 205.a
Metropolis Thessaliæ Rom. deditur 93.b
Metropolis castellum 107.a.205.c
Miletus seu Miletion 99.b.100.b
Militum seditio 84.b
Mincius amnis 35.b
Minerua Itonea 113.a. præfecti arcubienses 14.a.& Elienses 135.c
Minerua promontorium 115.b
Minio 87.c.93.b
Minius Cerrinius 186.b.187.c
Mithridates Antiochi F. 98.c
Monopodiorum vsus quando Romæ peruenerit 134.c
Mortuorum cremandorum ritus Romæ 59.b
Mulierum secessio 138.c
Mulus tripes 208.a.128.c
Munda vrbs capta 129.c
Mundus muliebris qui olim 136.c

Murtis

Mitina colonia 206.a
Myrtoica 41.b
Myrtilj pop. 44.b
Myrtoum promont. 129.b.136.a
Myßagitanj 141.b
Myßia 249.c

N

Nabis 40.c.41.a.53.a.65.b.67.b. 68.b 71.a.89.b.89.b.91.c.96.b.134.c.135.b
Nauale pugna descriptio 135.b. triumphi 151.a
Naupactum vrbs 85. c. eius defectio. 117.a.obsidio ibid.
Naustathmos 138.a
Neapolitani à Romanis quomodo tractati 87.c
Nemeorum ludorum solemnitas 72.c
Neptunus 141.c
Nephelis promont. 43.c
Nesiotes pop. 171.a
Nicæa vrbs 39.c
Nicander archipirata. 216.c.128.b
Nicephorium 39.c
Nicomedes rex 139.a
Nicostratus 41.b
Nisa oppid 90.a
Notium opp. 135.b
Nouæ hominū inuidia 250.b
Numæ Pompily commentaria publice combusta. 220.a

O

Oetalphum 16.c
Odyssei opp. 205.c
Oeantheates 160.b
Oeta mons 110.c
Oculus cædes 50.a
Olympias, olim connocondylum 192.a
Olympus mons 161.a
Opis ædes 190.b
Oppia legis contentiones 55.c
Opuntij vrbis seditio 38.a
Oraculum Apollinis 157.b
Orchomenos Achaiæ reddita 25.a
Orneæ 21.a.90.a
Orrestij vrbs. 18.b.gens 49.b
Orgessum castellum 12.b
Orgiagon regulus 161.a
Originum Catonis 58.a
Orondæ opp. 169.a
Orondenses pop. 161.a
Osphagus fluuius 18.a

P

Pacula mimia Campania 186.b
Palæpharus opp. 28.c
Palinurum promont 138.b
Pallenses populi 272.a
Pamphilæa 233.b
Pamphilius sinus ibid.
Panætolium 23.a
Panopea vrbs 31.a
Panopolis 39.a
Panormum 227.c
Parma colonia deducta 206.a
Paroria Thraciæ 193.a
Parvi insulæ 48.a
Parthenius mons 66.b
Patara 135.a
Pausanias 27.b.107.b
Pausistratus 42.c.127.c.cædes 128.b
Pellinæum oppidum 109.b
Pelops rex 69.a
Peloponnesus peninsula 110.b
Peneus fluuius 29.c
Peparethum oppidum 12.c
Peræa regio 42.c
Perga vrbs 169.a
Pergamum, Eumenis regia 86.c.131.c 133.a
Peritus Græciæ 88.b
Perrhæbia, Perrhæbi 49.b.110.b
Perranthe 153.b
Perseus rex, eiusque res præclaræ 12.c 154.b
Persei vrbs. 205.b
Pestilentia Romæ 133.c
Petilia lex 183.c
Petra opp. 192.a
Phacium opp. 29.b
Phalangitæ 141.b
Phalanx Macedonica 28.a.30.c
Phalera, seu phalera 99. c
Phaleria 29.b
Phaleriæ opp. 109.b
Phaneæ 99.c.116.a.118.c
Pharsalus 110.a
Phaselis vrbs 133.c
Pheræ opp. 110.a
Philippopolis 191.c.225.b
Philippus Macedon. rex eiusque res gestæ 3.c.13.b.19.a
Philip. Megalopolitanus 109.b.c
Philippus magister elephantorum Antiochi 141.c
Philippei nummi 151.a
Philocles 30.b.35.a.40.c.230.a
Philopœmen 11.b.91.a
Philo 137.b
Phocæa insula 133.a

Phocis Cheronea 108.b
Phrygia duplex 148.b.82.b
Phrygius amnis 140.b
Picrę 30.a.192.b
Pisę obsessa 82.b
Pisaurum colonia 201.c
Pisida pop. 86.c
Pisidia Ro. subiecta 148.b
Pisistrati pertinacia.47. a. supplicium. ibidem.
Pisistratidarum execrationes 20.b
Pisuetę pop. 42.c
Placentia direptio 5.a
Placentini coloni Rom. 144.b
Pleię opp. 92.a
Pleuratus rex 154.c
Plusina vrbs 17.c
Pollentia colonia 201.c
Polyxenidas exul. 106.c.127.c. 137.b 143.b. 136.b
Portia Basilica 201.b
Porcus cum humano capite 6.b.27.a
Portoria institutę 229.a
Prętextę honos apud Rom. 59.b
Prodigia 6.a.24.a.27.a.37.a.46.b.74.b 84.b.124.c.215.b.c.226.c.331.b
Proterna vrbs 110.a
Proserpinę vltio. 6.a.23.c
Prouerb. Non omnium dierum sol occidit 192.b
Prasię 20.c
Psaltrię quando Romę in pretio 183.c
Ptelum opp. 99.c
Ptolemęus & Cleopatra reges Alexandrię 124.c.125.a
Ptolemęus Aegypti rex 4.b. 43.b. 51.c 104.c
Pudicitię violatę vltio 109.c. 163.c
Puer sine oculis ac naso 74. b. vnimanus 89.c
Pulli gallinacei ternorum pedum 24.a
inter Punicum primum bellum, & secundum finitum L. X. anni. 1.b
Purpurę pretium & honos apud Romanos 61.c
Puteolorum colonia 72.a
Pyle & Thermopylę vnde dictę 141.c
Pyra locus 117.a
Pyrenęi portus 60.a
Pyrrheum propugnaculum 154.a
Pyrrhi audacia & virtus 35.a. 87. a. castra 92.b
Pythagoręe auditorem fuisse Numam 219.c
Pythagoras Nabidi gemmam 63.b
Pythagoras Quinctio supplex 7.b

Q

Quadrigarum falcatarum Antiochi descriptio 113.b
Quintij hones apud Graecos 49.a. eius expeditiones 98.c.99.a.101.b

R

Rubres Saguntina & Abydena 83.b
Raphia 83.b
Rasi capitis symbolum apud Rom. 74.b
Regnandi libidinis malum 38.b
Religionis externę inductio pernicio 187.a
Regis & tyranni discrimen 49.b
Regę exemplum omnes sequi 30.b
Rhagę vrbs 99.c
Rhisfusi cum filio dissidium 32.b
Rhodia classis 30.a. clades 131.b
Rhodiorum cum Antiocho res 44.b
Rhodiorum virtus & peritia rei maritimę 134.a
Rhoduntia 111.a
Rhoetęum opp. 139.c
Romanę resp. institutio 6.b
Romani Imperij dilatatio 57.a.b propagatio à Gadibus vsque ad ortum solis 111.a.112.a
Romani impery finis ac terminus 177.a
Romanorum ordo in bellis 31.a
Romanorum aequitas 142.a

S

Sabini in ciuitatem accepti 12.a.b
Sacrilegij vltio 32.c
Salagassenus ager 93.b
Salernum colonia 99.a
Salęuea opp. 97.b.c.b
Sanctius concilium 95.c
Sangarius fluuius 160.c
Sangi sacellum de cęlo tactum 34.a
Sanguinea pluuia 215.b.201.a
Sara 176.b
Sarissa Macedonum 31.a
Saturnia colonia 200.c
Scauole Q. & M. prętores 23.b
Scenici ludi quando primum Romę facti 119.b
Sciathum opp. 12.c.vastatum 31.b
Samięi sub corona venditi 163.c
Scipionis iunioris res gestę. 143.b.c.174. 173.a.exilium & mors 202.c

Scip-

Scipionum fratrum triumphi 150.b
Scipionum monumenta 178.b
Secundani milites 62.b
Secundani priores 75.a
Sectilica expugnatio 63.b
Seleucus Antiochi F. 87.b.131.b.133.a
Seleria vrbs 51.b
Senatus, idem & Senatus 80.a
Serrhium castellum 8.b
Sextus Aelius Paetus cos. 25.c
Sexti Digiti virtus 81.b
Sibylla carmina de termino fatali. 173.b
Sibyllinorum librorum vsus 119.c
Sicyone vrbs 41.c
Sila opp. 233.c
Silana vrbs 109.b
Simile luctus 186.a
Sindensium ager 158.b
Sinnas vrbs 158.c
Sinopensium clades 208.a
Sipontum colonia 95.a.23.a
Siphyricas Aetolus 21.a
Soli pop. 150.a
Sopatri mors 10.b
Spadonum ministeria regib. 87.b
Sparta quondam sine muro 71.c
Spichie opp. 28.c
Sperchius fluuius 110.a
Stobi opp. 205.b
Strategulae vestis vsus quando primum Romae 183.c
Strategema 136.b.c
Stratonicea vrbs 44.b
Stratonicensis ager 42.c
Stratum vrbs 108.b
Stubera vrbs 17.b
Suessetani ad Catonem deficiunt. 64.a
Suismontium mons 225.a
Suuium opp. 10.a
Syracusarum obsidio 14.a
Syri 111.b

T

Taba vrbs 157.c
Taleutum Euboicum 143.c
Tanagra vrbs 102.c
Tarento potiuntur Rom. 87.c
Taurasinorum ager 223.c
Tauriaha ludi 231.a
Taurus fluuius 157.b.mons.143.c.174.c
Tecta sagi Galli. 159.b.161.a.163.a
Tegea 167.c
Telmessicus sinus 131.a
Telmessum 149.c
Tempe 29.c
Tempsani colonia deducta 74.b
Tempyrorum augustia 171.b
Termessenses Hierensium arcem oppugnant 152.b
Termesso pax data ibid.
Terra motus pernicios. 77.b.89.b.98.b
Terra pluuia 74.b.a.24.b
Thabusion castellum 157.c
Thasiomaci. 24.b. eorum clades 110.a
Thebes campus 132.c
Thebae Phthiotica. 49.b
Theoxena virtus 208.a
Thermopylarum saltus 10.b
Thessaliae vastatio 28.c
Theudoria vrbs 152.b
Theuma & Calathana vici expugnati 29.a
Thronium opp. 97.b.113.a
Thurinus ager. 77.a
Thurrus regulus 231.a
Tichius 111.a
Timocrates Pillenensis 68.a.72.c
Timon Lydiae praepositus 143.b
Tiso Patrensis 91.c
Titium atrium 201.b
Toletum 84.a.90.a
Tolistobogij Galli. 159.b
Torone promontorium 21.a
Tralles sagittarij. 141.c. Romanis dediti 143.b
Transfugarum leuitas 15.b
Trausi 171.b
Triballi 16.a
Triceae vrbs 28.b.109.b.175.a
Trientius ager. 6.a
Trigeminia porta 85.a
Triphylia 28.c
Tripolis 92.a
Tristici in populum diuisio 52.b
Trocmi Galli 159.b.161.a
Tyberis inundatio 172.a
Tymbretis fluuius 160.c
Tyrrheum opp. 109.a
Tyscos vicus 160.b

V

Vacceos bello petit Annibal 84.a
Vaccaeorum caedes 169.b
Valerius Antias 163.a.190.b
Valerius Tappus praetor 85.a
Vescetani pop. 84.a

INDEX.

Vellinatium pop. 344. *fus* 341
Velitræ urbs 21.c
Venetia regio, Aquileæ 1290.b
Venusini coloni 22.c
Ver sacrum fallum 74.c
Ver sacrum quid 73.c
Vascelia expugnata 90.b
Vibonem coloniæ deducta 98.b
Vmbria, tribus Sappinia 34.c
Vrbicua opp. 314.c
Vulcani capitis ardens 74.b
Vulcanus 74.b
Vulturnum colonia deducta 74.c
Vulturnus fluuius 37.c

Xychicum index 230.c
Xylobatippia 29.b

Zeno 94.c
Zenoppus Bazas 1.c
Zeuxis 1.b

FINIS.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS QVINTÆ LIBER PRIMVS.

L. FLORI IN EVNDEM EPITOME.

IGNIS in ede Vestæ exiluit. est. Tib. Sempronius Gracchus proconsul Celtiberos victos in dicionem accepit, monimentumq; superum suorum, Gracchurium oppidum in Hispania constituit. A. Postumio Albino proconsule Vaccei, ac Lusitani subacti sunt. de utrisque triumphauit. Antiochus Antiochi filius obses Romanis à patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto successerat, in regnum Syriæ ab vrbe dimissus. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCLXXIII. millia, CCXLIIII. (2) Volumnius Saxa tribunus plebis legem tulit, ne quis hæredem mulierem institueret. suasit legem M. Cato. extat oratio eius. Præterea res contra Ligures, Istros, Sardos, & Celtiberos à compluribus ducibus gestas continet. & vinia belli Macedonici, quod Perseus Philippi filius molebatur: miserat enim ad Carthaginenses legationem & ab ijs nocte audita erat. sed & alias Græcæ ciuitates fabricabat, qui præter religionem, quod quam multa templa magnifica auro ibi sita erant: Athenas Iouis Olympij, & Antiochia Capitolini, vibissimum regem egit.

Aegaleus.

à patre in pace habitam armasse, eoque iuuentuti prædandi cupidæ pergratus esse dicebatur. Consilium de Histrico bello cum haberet cōsul, alij gerendum extemplo, antequam contrahere copias hostes possent, alij consulendum prius senatum censebant. Vicit sententia, quæ diem non proferebat. Profectus ab Aquileia consul, castra ad lacum Timaui posuit. Imminet mari is lacus. Eodem decem nauibus C. Furius duumuir naualis venit. Aduersus Illyriorum classem creati duumuiri nauales erant, qui tuendam viginti nauibus mari superiore Anconam velut cardinem haberent: inde L. Cornelius dextra littora vsque C ad Tarentum, C. Furius læua vsque ad Aquileiam tueretur. Eæ naues ad proximum portum in Histriæ fines cum onerarijs & magno cōmeatu missæ, secutusq; cum legionibus consul, quinq; ferme millia à mari posuit castra. In portu emporium breui per frequens factum, omniaq; hinc in castra supportabantur: & quo id tutius fieret, stationes ab omnibus castrorum partibus circundatæ sunt: in Histriamque suum præsidium statuum, repentina cohors Placentina interposita inter mare & castra. & vt idem aquatoribus ad fluuium esset præsidium, M. Ebutius tribunus militum secundæ legionis duos manipulos militum adijcere iussus est. T. & C. Aelij tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores & lignatores tueretur, via quæ Aquileiam fert, duxerant. Ab eadem regione mille ferme passuum castra erant Gallorum: Carmelus pro regulo erat tribus aut amplius millibus armatorum. Histri vt primum ad lacum Timani castra sunt Romana mota, ipsi post collem occulto loco consederunt: & inde obliquis itineribus agmen sequebantur, in omnem occasionem intenti: nec quicquam eos quæ terra marique agerentur, fallebat. Postquam stationes inualidas esse pro castris, eorum turba inermis frequens, inter castra & mare mercantium, sine vllo terrestri aut maritimo munimento viderunt, duo simul præsidia, Placentinæ cohortis, & manipulorum secundæ legionis aggrediuntur.

gredientur. Nebula matutina tegebat initia pugnæ: quæ subeunte ad primos
tepores solis, per lucem iam aliquid, incerta manente sole luce tegendo
omnium multiplicem intentionem reddens, tum quoque frustrata Romanos, ad
maiorem ipsis quam erat hostium aciem ostendit: qua territi primo impetu
stationis militem ingenti tumultu cum in castra confugissent, haud paulo plus
quam quod secum ipsi attulerant, terroris fecerunt. Nam neque dicere quid
fugissent, nec per contaminatos reddere responsum poterant: & clamore per
tis, vt vbi nulla esset statio quæ sustineret impetum, audiebatur. Et vox ea loco
in obscuro incidentium aliorum in alios incertum fecerat an hostis intra valla
esset. Vna vox audiebatur, ad mare vocantium. Id forte temere ab vno exclamatum, totis passim personabat castris. Itaque primo velut sua sponte ad portas
ci armati, maior pars inermes, ad mare decurrunt: deinde plures, postremo prope omnes: & ipse consul, cum frustra reuocare fugientes conatus, nec imperio, nec authoritate, nec precibus ad extremum valuisset, vnus remansit. Licinius Strabo tribunus militum tertiæ legionis, cum tribus signis ab legione relictus. Hunc in vacua castra impetu facto Histri, cum alius armatus nemo obuiam isset, in prætorio instruentem aciem adhortantemque suos oppressere. Prælium atrocius quam pro paucitate resistentium fuit: nec ante finem est quam tribunus militum: quique circa eum constiterant, interfecti sunt. Prætorio deinde, direptis quæ ibi fuerunt, ad quæstorium forum, quintanamque hostes peruenerunt. Ibi cum omnium rerum ante expositarum copiam, & strata passim in quæstorio inuenissent, regulus accubans epulari cœpit: mox idem cæteri omnes armorum hostiumque obliti facinus: & vt quibus insueta libertas victus esset, auidius vino cibisque corpora onerant. Nec quicquam est visum tum rei forma apud Romanos: terra mari trepidatur. Nautici tabernacula extendunt, commeatumque in littore expositum in naues rapiunt, milites in scaphas & mare territi ruunt. Nautæ metu ne compleantur nauigia, alij turbæ obsistunt, alij ab littore naues in altum expellunt: inde certamen, mox etiam pugna cum vulneribus & cæde inuicem militum nautarumque oritur: donec ira consulis procul à terra classis submota est. Secernere inde inermes ab armatis cœpit. vix M. C. C. ex tanta multitudine qui arma haberent, perpauci equites qui equos secum eduxissent, inuenti sunt: cætera deformis turba, velut captiua calonumque, præda vere futura, si belli hostes meminissent. Tunc demum reuocius ad tertiam legionem reuocandam & Gallorum præsidium opprimendum venit: & simul ex omnibus locis ad castra recipienda, demandamque ignominiam rediri cœptum est. Tribuni militum tertiæ legionis pabulum lignaque projicere iubent. centurionibus imperant, vt grauiores ætate milites binos in eam iumenta, ex quibus onera dejecta erant, imponant: equites vt singulos è singulis pedites secum in equos tollant. egregiam gloriam legionis fore, si castrorum metu secundanorum amissa, sua virtute recipiant: & recipi facile esse, si ignauia occupati barbari subito opprimantur. sicut cepere, posse capi. Summa militum alacritate adhortatio audita est. Ferunt citati signa: nec signiferos armati morantur. priores tamen consul copiæque, quæ à mari reduc bantur, ad vallum accesserunt. L. Atius tribunus primus secundæ legionis non hortabatur modo milites, sed docebat etiam: si victores Histri quibus armis copissent castra, eadem capta retinere in animo haberent, primum extemplo castris hostem admore persecuturos fuisse: deinde stationes certe pro vallo habituros: vinos somnoque grauissimile esse mersos iacere. Sub hæc A. Baculonium signiferum summa vocis fortitudine virum, inferre signum iussit. Ille signum sequentibus, quo celerius fieret, facturum dixit: conixusque cum transvallum signum transtulisset, primus omnium portâ intrauit. Et parte alia T. & C. Atilij, Trr. mil. tertiæ legionis cum equitatu aduenientes confestim & quos binos onerarios in iumenta impositerant secuti, & Consul cum toto agmine. At Histrorum pauci qui modici vini erant, memores fuerunt fugæ: alijs somno mors continuata est, integraque præ-

omnia

animis Romani, præterquam quid vini cibique absumptum erat, recepere. Aquileienses quoque molitores, qui in castris relicti fuerant, postquam extra vallum suos audiunt, armis arreptis eadem ingenia fecere. Ante omnes insignis operæ fuit C. Popilij equitis Sabello cognomen erat, is pede saucio relicto, longe plurimos hostium occidit. Ad octo millia Histrorum sunt cæsa, captis nemo: quia in re negligentia immemores prædæ fuere. Restantem Histrorum remulcum eo comitio captum a suis in equum impositus fugit: ea victoribus CCXXXVI. L. milites perierunt; plures in mutuo fuga, quam hostium recipiendi castris. Forte ita cecidit, vt Cn. & L. Gauilij, consulis Aquileienses cum commeantes, ignari prope in capta castra ab Histris incidissent. Iis cum Aquileiam vehiculis impedimentisque legissent, omnia rerum ac tumultu, nō Aquileiæ modo sed Romæ quoque post paucos dies implerunt: quo non cæpe tantum castra ab hostibus, nec fuga quæ vera erat, sed perditas res, deletumque exercitum omnium allatum est. Itaque quod in tumultu fieri solet, delectus extra ordinem, non in vrbe tantum, sed tota Italia indicti. Duæ legiones ciuium Romanorum conscriptæ, & decem millia peditum cum equitibus D. socijs nominis Latini imperata. M. Iunius consul transire in Galliam, & ab ciuitatibus prouinciæ eius, quantum vterque posset, militum exigere iussus. Simul decretum, vt T. Claudius prætor militibus legionis quartæ, & socium Latini nominis V. millibus, equitum C C C. Pisas vocare conuenirent ederetque eamque prouinciam dum consul inde abesset, tueretur. M. Titinius Pr. legionē primam, parem numerum sociorum peditum equitumque Ariminum conuenire iuberet. Nero paludatus Pisis in prouinciam est profectus. Titinius C. Cassio Tr. mil. Ariminum, qui præesset legioni misso, delectum Romæ habuit. M. Iulius Cos. ex Liguribus in prouinciam Galliam transgressus, auxilijs protinus per ciuitates Galliæ, militibusque colonis imperatis Aquileiam peruenit. Ibi certior factus exercitum incolumem esse, scriptis literis Romam, ne tumultuarentur, ipse remissis auxilijs, quæ Gallis impetrauerat, ad collegam est profectus. Romæ magna ex nec opinato lætitia fuit: delectus omissus est, ex auctorati qui sacramento discesserant, & exercitus, qui Arimini pestilentia affectus erat, domum dimissus. Histri magnis copijs cum castra haud procul consulis castris haberent, postquam alterum consulem cum exercitu nouo aduenisse audierunt, passim in ciuitates dilapsi sunt, consulesque Aquileiam in hyberna legiones reduxerunt. Sed eo tandem Histrico tumultu S. C. factum est, vt Cos. inter se compararent vter eorum ad comitia habenda Romam rediret. Cum absentem Manlium Tr. pl. A. Licinius Nerua, & C. Papyrius Turdus in concionibus lacerarent, rogationemque promulgarent, ne Manlius post Idus Martias (prorogata namque consulibus C iatis in annum prouinciæ erant) imperium retineret, vti causam exemplo diceret, cum abisset magistratu, posset: huic rogationi Q. Aelius collega intercessit, magnisque contentionibus obtinuit ne perferretur. Eo eos dies Tib. Sempronius Gracchus, & L. Posthumius Albinus, ex Hispania Romam cum reuertissent, senatus ijs à M. Titinio Pr. datus in æde Bellonæ ad differendas res quas gessissent, postulandosque honores meritos, vt dijs immortalibus haberetur honos. Eodem tempore & in Sardinia magnum tumultum esse, literis T. Ebutij Pr. cognitum est, quas filius ad senatum attulerat. Ilienses adiunctis Balarorum auxilijs pacatam prouinciam inuaserant: nec eis inuitho exercitu, & magna parte pestilentia absumpto, resisti poterat. Eadem & Sardorum legati nunciabant, orantes vt vrbibus saltem (iam enim agros deploratos esse) opem senatus ferret. Hæc legatio totumque quod ad Sardiniam pertinebat, ad nouos magistratus reiectum est. Aeque miserabilis legatio Lyciorum, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Scipione attributi erant, querebantur, fuisse sub ditione Antiochi eam regiam seruitutem collatam cum præsenti statu, præclaram libertatem visam. Non publico tantum se premi imperio, sed singulos iussum pati seruitium; iuxta se coniuges liberosque, vexari in corpus, in

tergum sæuiri fanum quo duo dignum sit, æmulari debeant, atque ita
res odiosas sicri, suis etiam vtilitatibus caue, ne pro debito habeant, nihil
se & argento parata manci pia interesse. Motus his senatus, literas ipsorum
Rhodios dedit: nec vllos alios, quam qui natiliberi sint, in fera imperia
placere. Lycios ita sub Rhodiorum simul imperio & in ea esse, vti ciuitates
R. ciuitates socias sint. Triumphi deinde ex Hispania duo continui acti. Primo
Sempronius Gracchus de Celtiberis sociisq; eorum; postero die L. Postumius
us de Lusitanis, aliisq; eiusdem regionis Hispanis triumphauit. Allatum pon-
do argenti Tib. Gracchus transtulit, XX. millia Asbinar. Militibus denarii
quinos vicenos; duplex centurioni, triplex equiti, ambo diuiserunt socijs
tundem quantum Romanis. Per eosdem forte dies M. Iunius Co[illegible]
comitiorum causa Romam venit. Eum cum in senatu fatigassent interroga-
nibus Tr. pl. Papyrius & Licinius, de his quæ in Histria essent acta, in contio-
quoq; produxerunt. Ad quæ cum consul, se dies non plus XI. in ea prouin
fuisse, responderet: quæ se absente acta essent, se quoque, vt illos, fama
perta habere: exequebantur deinde, quærentes, quid ita non potius Alti
us Romam veniisset, vt rationem redderet P. R. cur ex Gallia prouincia, qua
fortius esset, in Histriam transiisset: quando id bellum senatus decreuis
quando id bellum P. R. iussisset. At hercule priuato quidem consilio bellum
susceptum esse, sed gestum prudenter fortiterque. Iuo verum suscepti
sit nequius, an inconsultius gestum diei non posse. Stationes duas non op
nantes ab Histris oppressas, castra Romana capta, quod pedium, quod
quitum in castris fuerit, cæteros inermes fusosque, ante omnes consulem
ad mare ac naues fugisse. priuatum rationem redditurum eatenus rerum ali
quoniam consul noluisset. Comitia deinde habita: Cōsules creati C. Claudius
Pulcher, Tib. Sempronius Gracchus. Et postero die prætores facti, P. Aelius Tu
bero iterum, C. Quintius Flamininus, C. Numisius, C. Mummius, Cn. Cornelius
Scipio, C. Valerius Lævinus. Tuberoni vrbana iurisdictio, Quintio peregri
euenit, Numisio Sicilia, Mummio Sardinia. sed ea propter belli magni
nem prouincia consularis facta. Graecchus eam sortitur, Histriam Claudius
Scipio & Lævinus Galliā in duas diuisam prouincias sortiti sunt. Idibus Ma
eis, quo die Sempronius Claudiusq; consulatum inierunt, mentio facta
prouinciis Sardiniæ Histriæq; & vtriusq; hostib. fuit, qui in his prouinciis bell
consuluissent. Postero die legati Sardorum, qui ad nouos magistratus delat
rant, L. Minucius Thermus, qui legatus Manlij consulis in Histria fuerat, in
natū venit. Ab his edoctus est senatus, quantum belli ea prouincia habe
Mouerunt senatum & legationes sociū nominis Latini, quæ & censores ap
ores consules fatigauerunt, tandem in senatum introductæ. Summa querim
erat, ciues suos Romæ censos plerosq; Romam cōmigrasse, quod si permitte
tur, perpaucis lustris futurum, vt deserta oppida, deserti agri, nullum mili
re possent. Pregellas quoq; millia LIII. familiarium transisse ab se Sam
Peligniq; querebantur. neq; eo minus aut hos aut illos in delectum mitti
re. Genera autem fraudis duo mutandæ viritim ciuitatis inducta erant La
ei, ve nominis Latini, qui stirpē ex sese domi relinquerent, dabat, vt ciues R
mani fierent. Ea lege male vrendo, alij socijs, alij populo Rom. iniurias fa
bant. Nam & ne stirpem domi relinquerent, liberos suos quibusquibus Roma
nis in eam conditionē vt manumitterentur, mancipia dabant, libertinos cum
essent & quibus stirpes adesset quam relinquerent, vt ciues Romani debu
Postea his quoq; imaginibus iuris spretis, promiscue sine lege, sine stipe, ad
mitate Romanam per migrationem & censum transibant. Hæc ne postea fie
rent, petebāt legati, & vt redire in ciuitates suberem socios. deinde vt legere
verent, ne quis quem ciuitatis mutandæ causa iuraret, neve alienus
si quis ita ciuis Rom. factus esset, ciuis non esset. Hæc impetrata ab senatu. Pu
blicia deinde quæ in bello erant, Sardinia atq; Histria decretæ in Sardiniam

dux

A duæ legiones scribi iussæ, quina millia in singulas, duceni pedites, trecenique equites, & duodecim millia peditũ sociorũ ac Latini nominis, & D C equites. Ac quinquecentas naues, si deducere ex naualibus vellet. Tantundem peditum equitumque in Histriam, quartum in Sardiniam decretum. Et legionem vnam cum equitibus C C C, & quinque millia peditum sociorum, & C C C. L. mittere equites in Hispaniam consules ad M. Titinium iussi. Priusquam consules prouincias sortirentur, prodigia nuncupata sunt. lapidem in agro Crustumino in lacum Martis de cœlo excidisse. puerũ trunci corporis in agro Romano natum, & hoc tantum pedem anguem visum. & Capuæ multa in foro ædificia de cœlo tacta. & Puteolis duas naues fulminis ictu conflagratas esse. Inter hæc quæ nuncupabantur, lupus etiam Romæ interdiu agitatus, cum Collina porta intrasset, per Esquilinam magno consectantium tumultu euasit. Eorum prodigiorũ causa consules maiores hostias immolarunt, & diem vnam circa omnium pulsania supplicatio fuit. Sacrificijs rite perfectis prouincias sortiti sunt. Claudio Histria, Sempronio Sardinia obuenit. Legem deinde socijs C. Claudius tulit, S. C. & edicto, qui socij ac nominis Latini, ipsi maioresve eorum M. Claudio, T. Quinctio censoribus, postea apud socios nominis Latini censi essent, vt omnes in suam quisq; ciuitatem ante Cal. Nouembres redirent. Quæstio, qui ita non redissent, L. Mummio prætori decreta est. Ad legem, & edictum Col. S. C. additi sub dictatore, Co. interrex, censor, Pr. qui nunc esset apud eorum, datio operam, ne qui magnum mitteretur, in libertatem vindicaretur, vt iusiurandũ daret, qui eum matum mitteret, ciuitatis mutandæ causa manu non mittere, qui manumissum haberet, eum matum iurandum non censuerunt. Hæc in posterum causa quinq; dictio C. Claudio Col. decreta est. Dum hæc Romæ geruntur, M. Iunius, & Manlius qui priore anno consules fuerant, cum Aquileiæ hybernassent, principio veris in fines Histrorum exercitum introduxerunt: vbi cum effuse popularetur, dolor magis & indignatio diripi res suas cernentes Histros, quam spes satis sibi virium aduersus duos exercitus exciuit, concursu ex omnibus populis iuuentutis facto, repentinos & tumultuarius exercitus acrius primo impetu quam perseuerantius pugnauit. Ad quatuor millia eorum in acie cæsa, cæteri omisso bello in ciuitates passim dissugerunt. Inde legatos primum ad pacem petendam in castra Romana, deinde obsides imperatos miserunt. Hinc cum Romæ cognita Istris proconsulum essent, C. Claudius consul veritus ne sors ea res prouinciam exercitumq; sibi adimeret, non votis nuncupatis, non paludatus lictoribus, vno omnium certiore facto collega, ante prolucem præceps in prouinciam abiit: vbi in consultius quam venerat, se gessit. Nam cum cohortem aduocatam fugam è castris A. Manlij aduersus auribus militum quippe qui primi ipsi fugissent, iactasset, ingessisset probra M. Iunio, quod se dedecore socium collegæ fecisset, ad extremum vtroq; decedere prouincia iussit. Quod cum milites consulis imperio dicto audientes futuros se dicerent, cum in more maiorum secundum vota in Capitolio nuncupata, lictoribus paludatis profectus ab vrbe esset, furens ira, vocatum qui pro quæstore Manlij erat, catenas posuisse, vinctos se Iunium Manliumq; minitans Romam misisse. Adeo quoq; spretum consulis imperium est, & circumfusus exercitus tanquam imperatorum causæ, & consilij infestus, animos ad non parendum addebat. Postremo fatigatus consul, & contumeliis singulorum, & multitudinis (nam insuper irridebant) ludibrijs, nauem eadem qua venerat, Aquileiam redijt. Inde collegæ scripsit, vt militum nouorum ei partiq; quæ scripta in Histriam prouinciam esset, ediceret, Aquileiam vt conuenirent, ne quid se Romæ teneret, quo minus votis in Capitolio nuncupatis paludatus ab vrbe exiret. Hæc collegæ obsequenter facta breuique dies ad conueniendum edicta est. Claudius prope consecutus est literas suas. Concione aduenientis de Manlio & Iunio habita, non vltra triduum morati Romæ paludatis lictoribus, votisq; in Capitolio nuncupatis, in prouinciam æque amplius præcipiti celeritate abit. Paucis ante diebus Iunius

Manli-

Manubiisque oppidum Nesatium, quo se principes Histrorum & regulus Epulo recepere, summa vi oppugnat. Eo Claudius duabus legionibus adductis, vetere exercitu cum tuto ductibus dimisso, ipse oppidum circumsedit & vineis oppugnare intentis nemo, præter fluctum, mœnia, qui ad diem certo oppugnantibus erat, & aquationem Histris præbebat, unius rei operæ exceptum, novo aliquo avertit. Res barbaros mirabiles terrasse scisse aquæ, & ne tum quidem memores pacis in eadem coniugium ac liberum vertisse, etiam vt spectaculo hostibus tam tetrum exitium esset, pacem in eis crudelitas præcipitabant. Inter fluminis complorationem trucidatorumque, simul nefandam cædem, milites transgressi murum oppidum ceperunt. Cuius capti tumultum, vt ex pauido clamore fugientium accepit rex, raptis ferro pectus, ne vinus caperetur, cæde capti occisis. Duo deinde oppida Mutila & Faueria vi capta & deserta. Præda, vt in gente inopi, modica fuit; omnis militibus concessa est. V. millia capitum DC. XXXII. sub corona venierunt, auctores belli virgis cæsi, & secuti percussi. Histria tota trium oppidorum excidio, & morte regis pacata est; omnesque undiq; populi obsidibus datis dictionem venerunt. Sub Histrici finem belli, apud Ligures cōsilia de bello haberi cœpta. T. Claudius procos. qui Pr. priore anno fuerat, cum præsidio Sardiniæ vnius Pisis præerat, cuius literis senatus certior factus: eas ipsas literas C. Claudium (nam alter Cos. Iam in Sardiniam traiecerat) deferendas curauit & adiecit decretum, quoniam Histria provincia confecta esset, vt ei videretur exercitum traduceret in Ligures. Simul ex literis Cos. quas de reb. in Histria gestis scripserat, in biduum supplicatio decreta. Et ab altero Cos. T. Claudio Sardinia prospere res gestæ. Exercitum in agrum Sardorum Ilienſium induxit. Balarorum magna auxilia Ilienſibus venerant. Cum vtraq; gente, bonis collatis copsixit. Fusi fugatiq; hostes, castrisque exuti XII. millia armatorum cæsa. Postero die arma lecta conici in acerruum iussit consul, sacrumq; id Vulcano cremauit. Victorem exercitum in hyberna sociarū vrbium reduxit. Et C. Claudius literis T. Claudij & S.C. accepto, ex Histria legiones in Ligures traduxit. Ad Scalpennam flumen in campos progressi, castra habebant hostes. Ibi cum his acie dimicatum XV. M. cæsa: plus DC. C. aut in prælio, aut in fuga (nam ea quoq; expugnata sunt) capti, & signa militaria vnum & L. capta. Ligures reliquiæ cadis in montes refugerunt passim; populantesque campestria agri consuli nulla vsquam apparuerunt arma. Claudius duarum gentium victor, duabus (quod raro alius) in consulatu pacatis provinciis, Romam reuertit. Prodigia eo anno nuncupata: in Crustumino autem sanguinem (quam vocant) sacrum lapidem rostro cecidisse, bouem in Campania locutum, aeneam aneam Syracusis ab agresti tauro, qui pecore abegerat, in tam aeclomine aspersam. In Crustumino diem vnum in ipso loco supplicatio fuit. In Campania bos alenda publice data: Syracusanumque prodigium exponitur editis ab aruspicibus dus, quibus supplicaretur. Pontifex eo anno, mortuus est M. Claudius Marcellus, qui consul censorque fuerat. In eius locum substitutus est pontifex filius eius M. Marcellus. Et Lucam coloniam eodem anno M. Lucanum Romanorum sunt deducta, Triumuir deduxerunt, P. Aelius L. Scipio, Cn. Sicinius. Quinquagena & singula iugera & semisses agri in singulos ciues ri sunt. De Ligure, caprus is agere erat: Hetruscorum ante, quam Ligurum erat. C. Claudius C O S. ad vrbem venit: cui, cum in senatu de rebus in Histria Liguribusque prospere gestis disseruisset, postulanti triumphus est decretus. triumphauit in magistratu de duabus simul gentibus. Tulit in eo triumpho denarium C C C V I I. millia; & victoriatum L X X X V. millia D C C I I. militibus in singulos quinideni denarii dati, duplex centurioni, triplex equiti; socius dimidio minus, quam ciuibus datum. Itaque tacite, vt irātos esse sentires, secuti sunt currum. Dum is triumphus de Liguribus agebatur, Ligures, postquam senserunt non consularem tantum exercitum Romam adductum,

religionem ab T. Claudio Pisa dimissam, solus nec clam exercens, indicto
purificatione: limites superatis montibus in campos digressi, agrum Ligu-
stinum populantur, ac prædæ imperu colonias ipsam cepere. Id ubi Romam
allatum est, senatus C. Claudium consulem comitia primo quoque tempore
habere iussit, creatique in annum magistratibus in provincias redire, & co-
gendum ex hostibus tempore. Ita vti censuit senatus comitia habita. Coss. creati 578.
Cn. Cornelius Scipio Hispalus, Q. Petilius Spurinus. Prætores inde facti, M. Po-
pilius Lænas, P. Licinius Crassus, M. Cornelius Scipio, L. Papyrius Maso, M. Æ-
butius, L. Aquilius Gallus, C. Claudio Cos. prorogatum in annum imperium,
& Gallis provincia. Et nobilitas quoque idem, quod & Ligures fecerant, socie-
tatem Latini in Hispaniam mitteret, quos in suam quisque causa de provincia de-
duxisset. Cn. Cornelio, & Q. Petilio Coss. quo die magistratum inierunt, immo-
labant Iovi singulis bubus, vti solet, in ea hostia, quæ Q. Petilius sacrificauit,
interiore capite non inuentum. Id cum ad senatum retulisset, bous perli-
mus illi. De prouinciis deinde consultus senatus Pisas & Ligures provinci-
as vtrisque decreuit. Cos. Pisæ provincia obuenisset, cum magistratum cre-
assent, tempus esset, ad comitia reuertisset. Additum decreto, vt binas le-
giones scribarent, & CC. Equites, & deda milia peditum sociûm nomi-
nis Latini, & D. Imperatorem equites. T. Claudio prorogatum est imperium
in eum annum, quo in prouinciam Cos. veniisset. Dum de his rebus in senatu agi-
tur, Cn. Cornelius Cursor a vinore, cum sæpe egregius esset, paulo post re-
gio consulto vultu, ex quo patres conscripti, bouis fescenaris quem in-
mactauerat, ieiunus defuisset, id se victimario nequaquam parum prudenter, ip-
sum quod effundi ex illa vbi extra coquerentur, iussisse. Et vidisse exercitum in-
terna gentem extorum, iecur omne inexanabile et absumptum. Territo
eo prodigio pontifex Q. Elius Cos. curam adhibuit, quisque quod caput iecino
deesset, tribus diebus periisse negauit. Senatus maioribus hostiis vsque
ad nouem sacrificandi ritum fuit. Cæteris diis petitarum ferunt. Salus Petili-
um periisse negauit. Inde consules prætores que provincias sortiti. Pisæ Cn.
Cornelio, Ligures Petilio obuenerunt. Prætores L. Papyrius Maso vrbanam,
M. Æbutius inter peregrinos sortiti sunt. M. Cornelius Scipio Maluginensis
Hispaniam vltteriorem, L. Aquilius Gallus Siciliam habuit. Duo deprecati sunt,
ne in provincias irent, M. Popilius in Sardiniam, Græciam eam provinciam
petens, & T. Ebutius Pe. adiutorem ab senatu datum esse. Interrupti bello
rum, in quibus per gentis continuatio ipsa efficacissima esse, minime
mirum esse, tradidisse cum imperij, nouitate eoque successoris, quæ nosce-
dispar quam agendis rebus imbuenda fit, sæpe bene gerendæ rei occasiones
intercepere. Prodita Popilij exercitatio est. P. Licinius Crassus sacrificiis se im-
pedit, sicuti nobis exercitabat, ne in prouinciam iret. Citerior Hispania obue-
nerat. Cæterum aut ire iussus, aut iturus pro concione solenni sacrificio se
purificauit. Id vbi in P. Licinio ita factum est, & absens vti iusturandum accipe-
rent, & Cornelius postulauit, ne in Hispaniam vltteriorem iret. Prætores ambo
iurauere. Verba iurisiurandi tenuere. M. Trinius & T. Pomponius proconsules manere
cum eodem imperio iussi in Hispania. Iussi & vt in supplementum bis tria milia
militum Romanorum cum equitibus CCC. VI. milia sociûm Latini nominis, &
CC. equites mitterentur. Latinæ feriæ fuere ad diem III. Non. Maias, in quibus
quia vna hostia magistratibus Latinorum præcæsa nō erat, P. R. Quirinalo, reli-
gio fuit. Id cum ad senatum relatum esset, senatusq; ad pontificum collegium
decessisset, pontificibus, quia non rite facta Latinæ essent, instauratis Latinis,
placuit Latinos, quorum opera instauratæ essent, hostias præbere. Ac-
cessere ad religionem quod Cn. Cornelius Cos. ex monte Albano rediens, co-
cidit, & parte membrorum capta, ad aquas Cumanas profectus, ingraues-
cente morbo, Cumis decessit; sed inde mortuus Romam allatus, & tumere
publico elatus sepultusque est. Pontifex idem fuerat Cos. Q. Petilius, cum
pri-

primum per auſpicia poſſet, collega ſubrogando comitia habere liſſet. Dies tinas edicere: comitia in diem III. Nonas Sextiles, Latinas in diem III. Sextiles, edixit. Plenis religionum animis prodigia inſuper nunciata: facem in cœlo viſam: Gabijs ædem Apollinis & priuata ædificia Grauiſcis murum portamque de cœlo tacta. Ea patres prosumari, vti ceuſuiſſent, inſerunt. Dum Cos. primam religionem, deinde alteram mors, & comitia, & Latinarum inſtaurationes impediunt: interim C. us exercitum ad Mutinam, quam Ligures prope anno ceperant, admo te triduum quam oppugnari cœperat, receperam ex hoſtibus colonis VII Imillia ibi Ligurum intra muros eſſa, hiemaque Romam extemp tæ, quibus non modo rem exponeret: ſed etiam gloriaretur, ſua virtute felicitate neminem iam eis Alpes hoſtem P. R. agrique aliquantum qui multis millibus hominum diuidi viritim poſſet. Et Tib. Sempronius dem tempore in Sardinia multis ſecundis prælijs Sardos pacdomuit. XV lia hoſtium ſunt cæſa. Omnes Sardorum populi qui defecerant, in redacti. Stipendiarijs veteribus duplex vectigal imperatum exactumq teri frumentum contulerunt. Pacata prouincia, obſidibusque ex CCXXX. acceptis, legati Romam qui ea nunciarent, miſſi: quique tu peterent, vt ob eas res deum auſpicioque Tib. Sempronij proſpere dijs immortalibus honos haberetur, ipſiq; decedenti de prouincia ſecum deportare liceret. Senatus in ædem Apollinis legatorū verbis plicationem in biduum decreuit, & X.L. maioribus hoſtijs conſules ſ iuſſit: Tib. Sempronium proconſulem exercitumq; eo anno in pro nere. Comitia deinde conſulis vnius ſubrogandi, quæ ad diem III. Non tiles edicta erant, eo ipſo die ſunt confecta. Q. Petilius Cos. collega templo magiſtratum occiperet, creauit M. Valerium Laeuinum. Is pidus prouincia, cum opportune cupiditati eius lucra allata eſſent, Ligu rebellaſſe, nonis Sextilibus paludatus, literis auditis, tumultus ciu nem tertiam ad C. Claudium proconſulem in Galliam proficiſci iuſſ tumuiros nauales cum claſſe Piſas ire, qui Ligurum oram maritimam terrorem admouentes, circumvectarentur. Eodem & Q. Petilius Cos conueniendum exercitui diem ediderat. Et C. Claudius procoſul cum bellione Ligurum, præter eas copias, quas ſecum Pauna habebat, collectis militibus, exercitum ad fines Ligurum admouit. Hoſtes ſub tum C. Claudij, à quo duce ſe meminerant nuper ad Scultennam fluuium eos fugatosque, loconum magis præſidio aduerſus infeliciter experta quam armis ſe defenſuri, duos montes Letum & Baliſtam ceperunt: inſuper amplexi, tardius ex agris deuagantes, oppreſſi ad M. & D. per Cæteri montibus ſe tenebant, & ne in metu quidem feritatis ingenium ſæuiunt in prædam, quæ Mutinæ parta erat: captiuos cum ſæda interficiunt: pecora in fanis trucidant verius paſſim, quam ritu Satiati cæde animantium quæ inanima erant, parietibus affigunt, vaſ generis vſu magis quam ornamento in ſpeciem facta. Q. Petilius Co ſenſe ſe debellaretur, literas ad C. Claudium miſit, vt cum exercitu ad Galliam reuiret, campis Macris ſe cum expectaturum. Literis acceptis dius ex Liguribus caſtra mouit, exercitumque ad Campos Macres didit. Eodem paucis poſt diebus C. Valerius conſul aduenit. Ibi pijs, priuſquam degrederentur, communiter ambo exercitus luſtr cum ſortiti, quia non ab eadem vtrinque parte aggredi hoſtem placebat, ones quas peterent. Valerium auſpicato ſortium conſtabat, quod in fuiſſet: in Petilio id vitio factum. poſtea augures reſponderunt, quod templum ſortem in ſitellam in templum latum, ſors ipſe poſuerit. inde in diuerſas regiones. Petilius aduerſus Baliſtæ & Leti ſaguin, montes perpetuo dorſo inter ſe iungit, caſtra habuit, Ibi aduersarium

conſulem

A[illegible]ctione milites, immemorem ambiguitatis verbi ominatum ferunt, se eo die
Letum capturum esse. Duabus simul partibus subire in aduersos montes cœ-
pit. Ea pars in qua ipse erat, impigre succedebat. Alteram hostes cum propulis-
sent, vt restitueret rem inclinatam, consul equo aductus, suos quidem à fuga
reuocauit: ipse dum incautius ante signa obiecturatur, missili traiectus cecidit.
Nec hostes ducem occisum senserunt, & suorum pauci qui viderant, haud neg-
ligenter, vt qui in eo victoriam verti scirent: corpus occultauere. Alta multitu-
do peditum equitumque, deturbatis hostibus montes sine duce cepere. Ad V.
millia Ligurum occisa, ex Romano exercitu duo & quinquaginta ceciderunt.
Super tam euidentem tristis ominis euentum etiam ex pullario auditum est,
vitium in auspicio fuisse, nec id consulem ignorasse. C. Valerius audita.

* *

deduxit. Eis Apenninum Garuli & Lapicini, & Hereates, trans Apenninum
Bunistes fuerant. Inter Audenam amnem Q. Mutius cum ijs qui Lunam Pi-
sasque depopulati erant, bellum gessit, omnibusque in ditionem redactis arma
ademit. Ob eas res in Gallia Liguribusque gestas duorum consulum ductu au-
spicioque, senatus in triduum supplicationes decreuit, & X L. hostijs sacrifica-
ri iussit. Et tumultus quidem Gallicus & Ligustinus, qui in principio eius anni
exortus fuerat, haud magno conatu breui oppressus erat. Belli Macedonici
subibat iam cura, miscente Perseo inter Dardanos Bastarnasque certamina:
& legati qui missi ad res visendas in Macedoniam erant, iam reuerterant Ro-
mam, renunciauerantque bellum in Dardania esse. Simul venerant & ab re-
ge Perseo oratores, qui purgarent, nec accitos ab eo Bastarnas, nec authore
eo quicquam facere. Senatus nec liberauit eius culpæ regem, neque arguit:
moneri eum tantummodo iussit, vt etiam atque etiam curaret, vt sanctum ha-
beret fœdus, quod ei cum Romanis esse videri posset. Dardani cum Bastar-
nas non modo non excedere finibus suis, quod sperauerant, sed grauiores
sedindies cernerent, suboixos Thraecum accolarum & Scordiscorum auxilijs
addendum aliquid vel temere rati, omnes vndique armati ad oppidum, quod
proximum castris Bastarnarum erat, conueniunt. Hyems erat, & id anni tem-
pus elegerant, vt Thraces Scordiscique in fines suos abirent. Quod vbi ita
factum, & solos iam esse Bastarnas audierunt, bifariam diuidunt copias: pars
vt recto itinere ad lacessendum ex aperto iret, pars deuia saltum circumducta,
ab tergo aggrederetur. Cæterum priusquam circumire castra hostium possent,
C pugnatum est: victique Dardani compelluntur in vrbem, quæ fere X I I. millia
ab castris Bastarnarum aberat. Victores confestim circunsidunt vrbem, haud
dubie postero die aut metu dedituris se hostibus, aut vi expugnaturi. Interim
Dardanorum altera manus quæ circunducta erat, ignara cladis suorum, castra
Bastarnarum sine præsidio relicta.

* *

mora sella eburnea posita jus dicebat, disceptabatque controuersias minima-
rum rerum: adeoque nulli fortunæ adhærebat animus per omnia genera vitæ
errans, vti nec sibi nec alijs, quinam homo esset, satis constaret. Non allo-
qui amicos, vix notis familiariter arridere. munificentia inæquali sese alioso-
dificari: quibusdam honoratis, magnoque æstimantibus se, puerilia, vt esset
ipse lusus, munera dare: alios nihil expectantes ditare. Itaque nescire quid fi-
ri vellet, quibusdam videri, quidam ludere eum supplicitet, quidam haud du-
bie insanire aiebant. In duabus tamen magnis honestisque rebus vere regius
erat animus, in vrbium donis & deorum cultu. Megalopolitanis in Arcadia pa-
rum se circundaturum vrbi est pollicitus: maioremq; partem pecuniæ dedit,
Iegeæ theatrū magnificum è marmore facere instituit. Cyzici in prytaneum,
id est, penetrale vrbis, vbi publice quibus is honos datus est, vescuntur: vasa
aurea mensæ vnius posuit. Rhodijs nihil vnū insigne, ita omnis generis, vt quæ-
que vius eorum postulauerunt, dona dedit. Magnificentiæ vero in deos, vel

V.C. Iouis Olympij templum Athenis, vnum in terris inchoatum pro magnitudine dei, potest testis esse. Sed & Delon maris insignibus, statuarumque copia exornauit: & Antiochiæ Iouis Capitolini magnificum templum non laqueatum auro tantum, sed parietibus totis lamina inauratum, & alia multa in alijs locis pollicitus, quia perbreue tempus regni eius fuit, non perfecit. Spectaculorum quoque omnis generis magnificentia superiores reges vicit, reliquorum simoris & copia Græcorum artificum, gladiatorum munus Romanæ consuetudinis, primo maiore cum terrore hominum insuetorum ad tale spectaculum, quam voluptate dedit: deinde sæpius dando & modo vulneribus tenus, modo sine missione etiam, & familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, & armorum studium plerisque iuuenum accendit. Itaq; qui primo ab Roma magnis præmijs paratos gladiatores accersere solitus erat, iam.

* * *

580. Scipio inter peregrinos. M. Attilio Pr. provincia Sardinia obuenerat: sed cum legione noua quam Coss. conscripserant, quinque millibus peditum, CCC. equitibus in Corsicam iussus est transire. Dum is ibi bellum gereret, Cornelio prorogatum imperium, vbi obtineret Sardiniam. Cn. Seruilio Cæpioni in Hispaniam vlteriorem, & P. Furio Philo in citeriorem tria millia peditum Romanorum, equites C L. & socium Latini nominis quinq; millia peditum, CCC. equites, Sicilia L. Claudio sine supplemento decreta. Duas præterea legiones Coss. scribere iussi, cum iusto numero peditum equitumque, & decē millia peditum socijs imperare, & D C. equites. Delectus consulibus eo difficilior erat, quod pestilentia quæ priore anno in boues ingruerat, eo verterat in hominum morbos. qui inciderant, haud facile septimum diem superabant: qui superauerant, longinquo maximæ quartanæ implicabantur morbo. Seruitia maxime moriebantur, eorum strages per omnes vias insepultorum erat. Ne liberorum quidem funeribus libitina sufficiebat. Cadauera intacta à canibus ac vulturibus tabes absumebat, satisque constabat nec illo nec priore anno in tanta strage boum, hominumque vulturium vsquam visum. Sacerdotes publici et pestilentia mortui sunt. Cn. Seruilius Cæpio pontifex pater prætoris, & T. Sempronius T. F. Longus Xuir sacrorum, & P. AElius Pætus augur, & T. Sempronius Gracchus, & C. Attilius AEmylius curio maximus, & M. Sempronius Tuditanus pontifex. Pontifices suffecti sunt, C. Sulpitius Galba in locum Tuditani. Augures suffecti sunt: in Gracchi locum T. Veturius Gracchus Sempronius, in P. AElij Q. AElius Pætus. Xuir sacrorum C. Sempronius Longus, curio maximus, C. Scribonius curio sufficitur. Cum Pestilentiæ finis non fieret, senatus decreuit, vt Xuiri libros Sibyllinos adirent. Ex decreto eorum decem vnum supplicatio fuit. & Q. Martio Philippo verba præeunte, populus in foro votum concepit, si morbus pestilentiaque ex agro Romano emota esset, biduum ferias ac supplicationem se habiturum. In Veienti agro biceps natus puer, & Sinuessæ vni manus, & Oximi puella cum dentibus, & arcus interdiu sereno cœlo super ædem Saturni in foro Romano intentus, & tres simul soles effulserunt, & faces eadem nocte plures per cœlum lapsæ sunt in Lanuuino, Cæritesque anguem in oppido suo iubatum aureis maculis sparsum apparuisse affirmabant, & in agro Campano bouem locutum esse satis constabat. Legati Nonis Iulij ex Africa redierunt, qui conuento prius Masanissa rege Carthaginem ierant: cæterum certius aliquanto quæ Carthagine acta essent, abregrescierant, quam ab ipsis Carthaginiensibus compertum tamē affirmauerant. legatos ab rege Perseo venisse, ijsque noctu senatum in æde AEsculapij datum esse. ab Carthagine legatos in Macedoniam missos, & rex affirmauerat, & ipsi parum constanter negauerant. In Macedoniam quoque mittendos legatos senatus cēsuit. Tres missi sunt, C. Lælius, M. Valerius Messala, Sex. Digitius. Persus per id tempus, quia quidam Dolopum non parebant, & de quibus ambigebatur rebus, disceptationem ab rege ad Rom. reuocabant, cum exercitu

proficis-

A profectus, sub ius iudiciumque suum totam coegit gentem. Inde per Oetæos montes transgressus, religionibus quibusdam animo obiectis oraculum aditum Delphos ascendit. Cum in media repente Græcia apparuisset, magnum non finitimis modo vrbibus terrorem præbuit, sed in Asiam quoque ad regem Eumenem nuncius tumultus eius venit. Triduum non plus Delphis moratus, per Phthiotidem Achaiam, Thessaliamque sine dampo iniuriaque agrorum pecquos iter fecit, in regnum redijt. Nec earum tantum ciuitatum, per quas reditus erat, satis habuit animos sibi conciliare, sed aut legatos aut literas dimisit, petens ne diutius simultatū quæ cum patre suo fuissent, meminissent: nec enim tam atroces fuisse eas, vt non cum ipso potuerint ac debuerint finiri: secum quidem omnia illis integra esse ad instituendam fideliter amicitiam. Cum Achæorum maxime gente reconciliandæ gratiæ viam quærebat. Hæc vna ex omni Græcia gens, & Athenienſium ciuitas, eo processerat irarum vt finibus interdiceret Macedonibus. Itaque seruitijs ex Achaia fugientibus receptaculum Macedonia erat: quia cum finibus suis interdixissent, intrare regni terminos ipsi non audebant. id cum Persius animaduertisset, comprehensis omnibus literas ad Achæos misit, quibus se, seruos eorum, qui ad se transfugerant, benigne remittere, illis scripsit. Cæterum ne similis fuga seruorum postea
B fieret, cogitandum & illis esse. Recitatis his literis per Xenarchum pr. qui priuatæ gratiæ adjcum apud regem quærebat: & plerisque moderate & benigne scriptas esse censentibus literas, atque his maxime qui præter spem recepturi essent amissa mancipia: Callicrates ex ijs qui in eo verti salutem gentis crederent, si cum Romanis inuiolatum fœdus seruaretur: Parua, inquit, aut mediocris res, Achæi quibusdam videtur agi: ego maxime grauissimam omnium, non agiq; tantum arbitror, sed quodam modo actam esse. Nam qui regibus Macedonum Macedonibusq; ipsis, finibus interdixissemus, manereq; id decretum voluimus, scilicet ne legatos, ne nuncios admitteremus regum, per quos aliquorum ex nobis animi solicitarentur: ij concionantem quodam modo absentem audimus regem, & si dijs placet, orationem eius probamus: & cum feræ bestiæ cibum ad fraudem suam positum plerunq; aspernentur & refugiant, nos cæci specie parui beneficij inascamur: & seruulorum minimi precij recipiendorum spe, nostram ipsorum libertatē subrui & tentari patimur. Quis enim non videt, viam regiæ societatis quæri, qua Romanorum fœdus, quo nostra omnia continentur, violetur? Nisi hoc dubium alicui est, bellandum Romanis Perseo esse: & quod viuo Philippo expectatum morte eius interpellatum est, id post mortem Philippi futurum. Duos, vt scitis, habuit filios Phi-
C lippus, Demetrium & Persea. Genere materno, virtute, ingenio, fauore Macedonum, longe præstitit Demetrius. Sed quia in Romanos odij regnum posuerat præmium, Demetrium nullo alio crimine quam Romanæ amicitiæ initæ, occidit: Persea quem P. R. prius pœnæ quam regni hæredem futurum sciebat, regem fecit. Itaque quid hic post mortem patris egit aliud, quam bellum parauit? Bastarnas primum ad terrorem omnium Dardaniam immisit: qui si sedem eam tenuissent, grauiores eos accolas Græcia habuisset, quam Asia Gallos habeat. Ea spe depulsus, non tamen belli consilia omisit: imo si vera volumus dicere, iam inchoauit bellum. Dolopiam armis subegit, nec prouincijs de controuersis ad disceptationem P. R. reuocantem audiuit. inde transgressus Oetam, vt repente in medio vmbilico Græciæ conspiceretur, Delphos ascendit. Hæc vsurpatio itineris insoliti quo vobis spectare videtur? Thessaliam deinde peragrauit, quod sine vllius eorū quos oderat noxia, hoc magis tentationem metuo. Inde literas ad nos cum muneris specie misit, & cogitare iubet quo modo in reliquum hoc munere non egeamus, hoc est, vt decretum quo arcentur Peloponneso Macedones, tollamus: rursus legatos regios, & hospitia cum principibus, & mox Macedonū exercitus, ipsum quoq; à Delphis (quantū enim interluit fretum?) traijcientem in Peloponnesum videamus. Immisceamus

mur Macedonibus armantibus se aduersus Romanos. Ego nihil noui censeo decernendum, seruandaque omnia integra, donec ad certum dirigantur: vanusne hic timor noster, an verus fuerit, si pax inuiolata inter Macedonas Romanosque manebit, nobis quoq; amicitia & commercium sit. nunc de eo cogitare periculosum & immaturum videtur. Post hunc Arco frater Xenarchi prætoris ita disseruit: difficilem orationem Callicrates & mihi, & omnibus qui ab eo dissentimus, fecit: agendo enim Romanæ societatis causam ipse, tentando & oppugnari dicendo, quam nemo neq; tentat neq; oppugnat: efficit, vt qui ab se dissentiret, aduersus Romanos dicere videretur. Ac primum omnium tanquam non hic nobiscum fuisset, sed aut ex curia P. R. veniret, aut regum arcanis interesset, omnia scit & nunciat quæ occulte facta sunt: diuinat etiam quæ futura fuerant, si Philippus vixisset: quid ita Perseus regni hæres sit, quid parent Macedones, quid cogitent Romani. Nos autem, qui nec ob quam causam, nec quemadmodum perierit Demetrius, scimus, nec quid Philippus si vixisset, facturus fuerit: ad hæc quæ palam geruntur, consilia nostra accommodare oportet. Ac scimus Persea regno accepto ad legatos Romanos venisse, ac regem Persea à P. R. appellatum: audiuimus legatos Romanos venisse ad regem, & eos benigne exceptos. Hæc omnia pacis equidem signa esse iudico, non belli: nec Rom. offendi posse, si vt bellum gerentes eos secuti sumus, nunc quoq; pacis authores sequamur. Cur quidem nos inexpiabile omnium soli bellum aduersus reguum Macedonū geramus, non video. Opportuni propinquitate ipsa Macedoniæ sumus: an infirmissimi omnium, tanquā quos nuper subiecit Dolopes? Imo contra ea vel viribus nostris deum benignitate, vel regionis interuallo tuti. Sed sumus æque subiecti ac Thessali Aetolique. nihilo plus fidei authoritatisq; habemus aduersus Rom. qui semper socij atq; amici fuimus, quā Aetoli, qui paulo ante hostes fuerunt. Quod Aetolis, quod Thessalis, quod Epirotis, omni deniq; Græciæ cum Macedonibus iuris est, idem & nobis sit. cur execrabilis ista nobis solis velut desertio iuris humani est? Fecerit aliquid Philippus, cur aduersus eum armatum bellum gerentem hoc decernemus? quid Perseus nouus rex, omnis iniuriæ insons, suo beneficio paternas simultates obliterans meruit? cur soli omnium hostes ei sumus? Quanquam & illud dicere poteram, tanta priorum Macedoniæ regum merita erga nos fuisse, vt Philippi vnius iniurias, si quæ forte fuerunt, * vtique post mortem. cum classis Rom. Cenchris staret, Cos. cum exercitu Velatiæ esset, triduum in concilio fuimus consultantes, vtrum Rom. an Philippum sequeremur. nonnihil metus præsens ab Romanis sententias nostras inclinarit: fuit certe tamen aliquid, quod tam longam deliberationem fecerat, id quod erat vetusta coniunctio cum Macedonibus, vetera & magna in nos regum merita. Valeant & nunc eadem illa, non vt præcipue amici, sed ne præcipue inimici simus. Ne id quod non agitur, Callicrates simulauerimus, nemo nouæ societatis aut noui fœderis, quo nos temere illigemus, conscribendi est author: sed commercium tantum iuris præbendi repetendiq; sit, ne interdictione finium nostrorū & nos quoque regno arceamus. Ne seruis nostris aliquo fugere liceat, quid hoc aduersus Roma. fœdera est? Quid rem paruam & apertam, magnam & suspectam facimus? Quid vanos tumultus ciemus? Quid vt ipsi locum assentandi Roma. habeamus, suspectos alios ac inuisos efficimus? Si bellum erit, ne Perseus quidem dubitat, quin Rom. secuturi simus: in pace etiam si non odia finiuntur, intermittantur. Cum ijdem huic orationi, qui literis regis adsentierant, adsentirentur, indignatione principum, quod quam rem ne legatione quidem dignam iudicasset Perseus, literis paucorum versuum imperaret, decretum differtur. Legati deinde postea missi ab rege, cum Megalopoli concilium esset: datæq; opera est ab ijs qui offensionem apud Rom. timebant, ne admitterentur. Per hæc tempora Aetolorum in semetipsos versus furor, mutuis cædibus ad internecionē adducturus videbatur gentem. Fessi deinde & Romā vtraq; pars

miserunt

A miserunt legatos,& inter se ipsi de reconcilianda concordia agebant: quæ no-
uo facinore discussa res, veteres etiam iras excitauit. Exulibus Hypateis qui
factionis Proxeni erant,cum reditus in patriam promissus esset, fidesque data
per principem ciuitatis Eupolemum,LXXX. illustres homines,quibus rede-
untibus inter cæteram multitudinem Eupolemus etiam obuius exierat, cum
salutatione benigne excepti essent,dextræque datæ,ingredientes portam,fidē
datam deosque testes nequicquam inuocantes,interfecti sunt. Inde grauius de
integro bellū exarsit. C. Valerius Læuinus,& App. Claudius Pulcher,& C. Mem-
mius,& M. Popilius,& L. Canuleius missi ab senatu venerant. Apud eos cum
Delphis vtriusque partis legati magno certamine egerint, Proxenus maxime
cum causa,tum eloquentia præstare visus est: qui paucos post dies ab Orthobula vxore veneno est sublatus,damnataque eo crimine in exilium abijt. Idem
furor & Cretenses lacerabat,aduentu deinde Q. Minutij legati, qui cum decē
nauibus missus ad sedanda eorum certamina erat, in spem pacis venerant: cæ-
terum induciæ & antea sex mensium fuerunt: inde multo grauius bellum ex-
arsit. Lycij quoque per idem tempus ab Rhodijs bello vexabantur. Sed exter-
norum inter bella,quo quæque modo gesta sunt,persequi non operæ est, satis
B superque oneris sustinenti res à populo Romano gestas scribere. Celtiberi in
Hispania,qui bello domiti se Tib. Graccho dediderant, pacati manserant, M.
Titinio Pr. obtinente prouinciam rebellarunt sub aduentum Ap. Claudij: orti-
que bellum sunt ab repentina oppugnatione castrorum Romanorum. Prima
lux ferme erat,cum vigiles in vallo,quique in portarum stationibus erant,cum
vidissent procul venientem hostem,ad arma conclamauerunt. App. Claudius
signo proposito pugnæ,ac paucis adhortatus milites, tribus simul portis edux-
it. Obsistentibus ad exitum Celtiberis, primo par vtrinque prælium fuit,quia
propter angustias non omnes in faucibus pugnare poterant Romani. vrgentes
deinde alij alios secuti euaserunt extra vallum, vt pandere aciem & exæquari
cornibus hostibus,quibus circumibantur, possent: ita repente eruperunt, vt
sustinere impetum eorum Celtebri nequirent: Ante horam secundam pulsi
sunt. ad XV. millia cæsa aut capta: signa adempta duo & XXX. castra etiam
eo die expugnata, debellatumque, nam qui superfuere prælio, in oppida sua
dilapsi sunt: quieti deinde parueruntimperio. Censores eo anno creati Q. Ful-
uius Flaccus,& A. Posthumius Albinus legerunt senatum, princeps lectus M.
Aemylius Lepidus PONT. MAX. De senatu nouem eiecerunt. Insignes no-
tæ fuerunt M. Cornelij Maluginensis,qui biennio ante Pr. in Hispania fuerat,&
C L. Cornelij Scipionis Pr. cuius tum inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, &
L. Fuluij,qui frater germanus,& vt Valerius Antias tradit,consors etiā censoris
erat. Coss. votis etiā in Capitolio nuncupatis,in prouincias profecti sunt. Ex ijs
M. Aemylio senatus negocium dedit, vt Patauinorum in Venetia seditionem
comprimeret: quos certamine factionum ad intestinum bellum exarsisse & ip-
sorum legati attulerant. Legati qui in Aetoliam ad similes motus comprimen-
dos erant,renuntiarunt coerceri tabiem gentis non posse. Patauinis saluti fuit
aduentus consulis: neque aliud quod ageret in prouincia cum habuisset, Ro-
mam redijt. Censores vias sternendas silice in vrbe, glarea extra vrbem sub-
struendas marginandasque primi omnium locauerunt: pontesque multis locis
faciendos,& scenam ædilibus prætoribusque præbendam, & carceres in cir-
co,& oua ad notas curriculis numerandas,& * ..am,& metas trans * & caueas
ferreas pe* intromitterentur* ferreis in monte Albano consulibus. & cliuum
Capitolinum silice sternendum curauerunt: & porticum ab æde Saturni in
Capitolium ad senaculum. ac super id curiam. & extra portam Trigeminam
emporium lapide struendum curarunt, stipitibusque sepserunt, & porticum Aemyliam
reficiendam curarunt, gradibusque ascensum ab Tyberi in emporium fece-
runt: & extra eandem portam in Auentinum porticum silice struerunt
& eo publico ab æde Veneris fecerunt. Iidem Calatiæ & Oximi muros

faciendos locauerunt: venditisque ibi publicis locis, pecuniam quæ redacta est, tabernis vtrique foto circundandis consumpserunt. & alter ex iis Fuluius Flaccus (nam Posthumius nihil nisi senatus Romani, populive iussu se locaturum ipsorum pecunia) Ionis ædem Pisauri & Fundis, & Pollentiæ etiam aquam adducendam, & Pisauri viam silice sternendam, & Sinuessam à ga * nuariam. In his & clo*um circunducend * & forum porticib. tabernisque claudendum, & Ianos treis faciendos. Hæc ab vno censore opera locata cum magna gratia colonorum. Moribus quoque regendis diligens & seuera censura fuit, multis equi ademptis. Exitu prope anni diem vnum supplicatio fuit, ob res prospere gestas in Hispania, ductu auspicioque Ap. Claudij proconsulis, & maioribus hostijs X X. sacrificatum, & alterum diem supplicatio ad Cereris Liberi Liberæq; fuit, quod ex Sabinis terræmotus ingens cum multis ædificiorum ruinis nuncjatus erat. Cum Ap. Claudius ex Hispania Romam rediisset, decreuit senatus, vt ouans vrbem iniret. Iam consularia comitia appetebant: quibus magna contentione habitis propter multitudinem petentium, creati L. Posthumius Albinus, & M. Popilius Lænas. Prætores inde facti, Cn. Fabius Buteo, M. Matienus C. Cicereius, M. Furius Crassipes iterum, A. Atilius Serranus iterum, C. Cluuius Saxula iterum. Comitijs perfectis Ap. Claudius Cento ex Celtiberis ouans cum in vrbem iniret, decem millia pondo argenti, quinq; millia auri in æratium tulit. Flamen dialis inauguratus est Cn. Cornelius. * Eodem anno tabula in ædem Matris Matutæ cum indice hoc posita est: Tib. Sempronij Gracchi consulis imperio auspicioque legio exercitusque P. R. Sardiniam subegit. In ea prouincia hostium cæsa aut capta supra L X X X. millia. Rep. felicissime gesta, atque liberatis vectigalibus restitutis exercitum salnum atque incolumen pleniſſimum præda domum reportauit, iterum triumphans in vrbem Romam redijt: cuius rei ergo hanc tabulam donum Ioui dedit. Sardiniæ insulæ forma erat, atque in ea simulacra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parua alia data. vnum ante cætera insigne fuit T. Flaminij, quod mortis causa patris sui cum visceratione epulog; & ludis scenicis quatriduum dedit. magni tamen muneris ea summa fuit, vt per triduum quatuor & septuaginta homines pugnarint.

DECADIS QVINTÆ LIB. II.

EPITOME.

Q Vintus Fuluius Flaccus censor templum Iunonis Lacinie tegulis marmoreis C spoliauit: vt edem, quam dedicauerat, tegeret, tegula ex S.C. reportata. Eumenes Asiæ rex in senatu de Perseo Macedonia rege questus est, cuius iniuria in populum Romanum referuntur. ob quas bello ei indicto, P. Lacinius Crassus Coss. cui Macedonia decreta erat, in Macedoniam transijt cladibusque expeditionibus, equestribus pralijs in Thessalia cum Perseo felici euentu pugnauit. Inter Massiliam & Carthaginienses de agro fuit dies ad disceptandum à senatu datus. Legati missi ad ciuitates fœdas, & reges rogandos, vt in fide permanerent: dubitantibus Rhodijs. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita C C L V I I. millia C C X X X I. Res præterea aduersus Corsos & Ligures prospere gestas continet.

LVcius Posthumius Albinus, M. Popilius Lænas, cum omnium primum de prouincijs exercitibusque ad senatum retulissent, Ligures vtique decreti sunt: vt nouas ambo quib. eam prouinciam obtinerent legiones (binæ singulis decretæ) & socium Latini nominis dena millia peditum, & D C. equites, & supplementum Hispaniæ I I I. millia peditum Romanorum scriberent, & C C. equites. Ad hoc mille & D. pedites Romani cum centum equitibus scribi iussi, cum quibus Pr. cui Sardinia obtigisset, in

Cassi-

A Corſicam tranſgreſſus bellum gereret: interim M. Attilius vetus prætor prouinciam obtineret Sardiniam. Prætores deinde prouincias ſortiti ſunt, A. Attilius Serranus vrbanam, C. Cluuius Saxula inter ciues & peregrinos, Cn. Fabius Buteo Hiſpaniã citeriorem, M. Matienus vlteriorem, M. Furius Craſſipes Siciliam, C. Cicereius Sardiniam. Priuſquam magiſtratus proficiſcerentur, ſenatui placuit L. Poſthumium C O.* ad agrũ publicũ à priuato terminandum, in Campaniam ire: cuius ingentem modũ poſſidere priuatos, paulatim proferendo fines, conſtabat. Hic iratus Prænestinis, quod cum eo priuatus ſacrificij in templo Fortunæ faciundi cauſa profectus eſſet, nihil in ſe honorifice, neq; publice, neque priuatim factum à Prænestinis eſſet: priuſquam ab Roma proficiſceretur literas Prænestem miſit, vt ſibi magiſtratus obuiam exiret, locum publice pararet, vbi diuerteretur: iumentaque cum exiret inde, præſto eſſent. Ante hunc Coſ. nemo vnquã ſociis in vlla re oneri aut ſumptui fuit: ideo magiſtratus mulis tabernaculiſque, & omni alio inſtrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent ſociis. priuata hoſpitia habebant: ea benigne comiterque colebant: domuſq; eorum Romæ hoſpitibus patebant, apud quos ipſis diuerti mos eſſet. Legati qui repente aliquo mitterentur, ſingula iumenta per oppida iter qua faciendum erat, imperabant. aliam impenſam ſocij in magiſtratus Roma-
B nos non faciebant. Iniuria Coſ. etiam ſi iuſta, non tamen in magiſtratu exercenda, & ſilentium nimis aut modeſtum aut timidum Prænestinorum, ius, velut probato exemplo, magiſtratibus fecit grauiorum indies talis generis imperiorum. Principio huius anni, legati qui in Aetoliam & Macedoniam miſſi erãt, renuntiarunt: ibi conueniendi regis Perſei, cum alij abeſſe eum, alij ægrum eſſe, falſo vtrunque fingerent, poteſtatem non factam, facile tamen apparuiſſe ſibi, bellum parari, nec vltra ad arma ire dilaturum. Item in Aetolia ſeditionẽ gliſcere indies: neq; diſcordiarum principes authoritate ſua coerceri potuiſſe. Cum bellum Macedonicum in expectatione eſſet, priuſquam id ſuſciperetur, prodigia expiari, pacemq; deum peti precationibus quæ editæ ex fatalibus libris eſſent, placuit. Lanuuij claſſis magnæ ſpecies in cœlo viſæ dicebantur, & Priuerni lana pulla terra enata, & in Veienti apud Remẽtẽ lapidatũ: Pomptinum omne velut nubibus locuſtarum coopertum eſſe, in Gallico agro, qua inducereturaratrum, ſub exiſtentibus glebis piſces emerſiſſe. Ob hæc prodigia libri fatales inſpecti, editumque ab decemuiris eſt, & quibus diis, quibuſq; hoſtiis ſacrificaretur, & vt ſupplicatio prodigiis expiãdis fieret. altera quę priore anno valetudinis populi cauſa vota eſſet, ea vti feriæque eſſent. Itaq; ſacrificatum eſt, vt decemuiri ſcriptum ediderunt. Eodem anno ædes Iunonis Laciniæ detecta. Q. Fuluius Flaccus cenſor ædem Fortunæ equeſtris, quam in His-
C pania Pr. bello Celtiberico vouerat, faciebat enixo ſtudio, ne vllum Romę amplius aut magnificentius templum eſſet. Magnum ornamentũ ſe templo ratus adiecturum, ſi tegulæ marmoreę eſſent. profectus in Brutios ædem Iunonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit, id ſatis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Naues paratæ fuerunt quæ tollerent atque aſportarent, authoritate cenſoria ſociis deterritis id ſacrilegium prohibere. Poſtquam cenſor rediit, tegulæ expoſitæ de nauibus ad templum portabantur. quanquam vnde eſſent ſilebatur: non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus eſt: ex omnibus partibus poſtulabatur vt conſules eam rem ad ſenatum referrent. Vt vero accerſitus in curiam cenſor venit, multo infeſtius ſinguli vniuerſiq; præſentem lacerare, templum anguſtiſſimum regionis eius, quod non Pyrrhus, non Annibal violaſſent, violare parum habuiſſe, niſi detexiſſet fœde, ac prope diruiſſet. Detractum culmen templo, nudatum tectum patere imbribus putrefaciendum. cenſorem morib. regendis creatum, cui ſarta tecta exigere ſacris publicis, & loca tuenda more maiorum traditum eſſet, eum per ſociorum vrbes diruentem templa, nudantemque tecta ędium ſacrarum vagari: & quod ſi in priuatis ſociorum ædificiis faceret, indignum videri poſſet, id deum immortalium

demolientem facere,& obstringere religione P.R.ruinis templorum templa ædificantem: tanquam non iidem vbiq; dij immortales sint,sed spolijs aliorum ornandi,colendi exornandiq;. Cum priusquam referretur,appareret quid sentirent patres,relatione facta in vnam omnes sententiam ierunt:vt hę tegulę reponerentur in templum locarentur, piacularianq; Iunoni fierent. Quę ad religionem pertinent,cum cura facta: tegulas relictas in area templi,quia reponendarum non erat artifex inire rationem potuerit,redemptores nunciarunt. Ex prętoribus qui in prouincias ierant, Cn. Fabius Massiliæ moritur, cum in citeriorem Hispaniam iret. Itaq; cum id nunciatum à Massilienſib. legatis esset, senatus decreuit,vt Furius & Cn. Seruilius,quibus succedebatur,inter se compararent aut sortirentur,vter citeriorem Hispaniam prorogato imperio obtineret. Sors opportuna fuit. P. Furius idem,cuius ea prouincia fuerat,remaneret. Eodem anno cum ad Ligustini & Gallici quod bello captum erat, aliquantum vacaret, S.C. factum vt is ager viritim diuideretur. Decemuiros in eam rem ex S.C. creauit A. Atilius Pr. vrbanus, M. Aemylium Lepidum, C. Cassium, T. Ebutium Patrum, C. Tremellium, P. Cornelium Cethegum, Q. & L. Apuleios, M. Cæcilium, C. Salonium, C. Munatium. Diuiserunt dena iugera in singulos, sociis nominis Latini terna. Per idem tempus quo hæc agebantur, legati ex Aetolia Romam venerunt de discordiis seditionibusq; suis, & Thessali legati,nunciantes quæ in Macedonia gererentur. Perseus iam bellum viuo patre cogitatum in animo volucens,omneis non genteis modo Grecię,sed ciuitates etiam,legationibus mixtis,pollicendo plura quam prestando,sibi conciliabat. Erant tamen magna ex parte hominum ad fauorem eius inclinati animi: & aliquanto quam in Eumenem propensiores,cum Eumenis beneficiis muneribusq; omnes Grecię ciuitates & pleriq; principum obligati essent,& ita se in regno suo gereret,vt quę sub ditione eius vrbes essent,nullius liberæ ciuitatis fortunam secum mutatam vellent, Contra Persea fama erat post patris mortem vxorem manu sua occidisse, Apellem ministrum quondam fraudis in fratre tollendo, atque ob id requisitum à Philippo ad supplicium, exulantem accersitum post patris mortem agentibus promissis ad prædia tantæ perpetratæ rei, clam interfeciſſe. Intestinis externisq; præterea multis cædibus infamem,nec vllo commendabilem merito,præferebant vulgo ciuitates tam pio erga propinquos,tam iusto in ciues, tam munifico erga omnes homines, regi: seu famæ & maiestate Macedonum regum præoccupati ad spernendũ originem noui regni, seu mutationis rerum cupidi,seu quia eum obiectum esse Romanis volebant. Erant autẽ non Aetoli modo in seditionib. propter ingentem vim æris alieni, sed Thessali etiam ex contagione velut tabes in Perræbiam quoque id peruaserat malum. Cum Thessalos in armis esse nunciatum est, Ap. Claudium legatum ad eas res sciendas componendasque senatus misit. Qui vtriusque partis principibus extigatis, cum iniusto fœnore grauatum æs alienum, ipsis magna ex parte concedentib. qui onerarant, leuasset, iussi crediti solutionem in annorum pensiones distribuit. Per eundem Appium eodemque modo compositæ in Perræbia res. Aetolorum causas Marcellus Delphis per idem tempus hostilibus actas animis, quas intestino gesserant bello, cognouit. Cum certatum vtrinque temeritate atque audacia cerneret, decreto quidem suo neutram partem auctoriare, aut onerare voluit: communiter ab vtriusque petiit, abstinerent bello, & obliuione præteritorum, discordias finirent. Huius reconciliationis inter ipsos fides obsidibus vltro citroque datis firmata est. Corinthum,vt ibi deponerentur obsides,conuenitur. A Delphis & Aetolico concilio Marcellus in Peloponnesum traiecit,quo Achæis edixerat conuentum, Vbi collaudata gens, quod constanter vetus decretum de arcendis aditu finium regibus Macedonum tenuisset,insigne aduersus Persea odium Romanorum fecit: quod vt maximus erumperet, Eumenes rex, commentarium ferens secum, quod de apparatibus belli omnia inquirens fecerat, Romam venit. Per idem tempus quinque

legati

A legati ad regem missi, qui res in Macedonia aspicerent. Alexandriam ijdem ad Ptolemæum renouandæ amicitiæ causa proficisci iussi. Legati erant hi, C. Valerius, Cn. Lutatius Cerco, Q. Bæbius Sulca, M. Cornelius Mammula, M. Cæcilius Denter. Et ab Antiocho rege sub idem tempus legati venerunt, quorum princeps Apollonius in senatum introductus, multis iustisque causis regem excusauit, quod stipendium serius quoad diem præstaret, id se omne aduexisse, ne cuius nisi temporis gratia regi fieret, donum præterea afferre, vasa aurea quingentum pondo. petere regem, vt quę cum patre suo societas atque amicitia fuisset, ea secum renouaretur, imperaretque sibi P.R. quæ bono fidelique socio regi essent imperanda: se nullo vsquam cessaturum officio. Ea merita in se senatus fuisse cum Romæ esset, eam comitatem iuuentutis, vt pro rege non pro obside omnibus ordinibus fuerit. Legatis benigne responsum, & societatem renouare cum Antiocho, quæ cum patre eius fuerat. A. Attilius Pr. vrb. iussus. Quæstores vrbani stipendium, vasa aurea censores acceperunt: eisque negocium datum est, vt ponerent ea in quibus templis videretur: legatoque centũ millium æris munus missum, & ædes liberæ hospitio datæ, sumptusque decretus, donec in Italia esset. Legati qui in Syria fuerant, renunciauerunt, in maximo cum honore apud regem esse, amicissimumq; P.R. In prouincijs eo anno

B hęc. C. Cicereius Pr. in Corsica signis collatis pugnauit: septem millia Corsorũ cęsa. capti amplius M. & D C C. Vouerat in ea pugna prętor ædẽ Iunonis Monetæ. Pax deinde data petentibus Corsis, & exacta ceræ ducena millia pondo. Ex Corsica subacta Cicereius in Sardiniam transmisit. Et in Liguribus in agro Statellati pugnatum ad oppidum Caristum: eo se magnus exercitus Ligurum contulerat. Primo sub aduentum M. Popilij consulis mœnibus sese continebãt, deinde postquam oppidum oppugnaturum Romanum cernebant, progressi ante portas aciem struxerunt: nec consul, vt qui id ipsum oppugnatione comminanda quęsisset, moram certamini fecit. Pugnatum est amplius tres horas, ita vt neutro inclinaret spes. Quod vbi consul vidit, nulla parte moueri Ligurum signa, imperat equitibus vt equos conscendant, ac tribus simul partibus in hostes quanto maximo possent tumultu incurrant. pars magna equitum mediam traiecit aciem, & ad terga pugnantium peruasit. Inde terror iniectus Liguribus: diuersi in omnes partes fugerunt: perpauci retro in oppidũ, quia inde le maxime obiecerat eques. & pugna tam peruicax multos absumpserat Liguũ, & in fuga passim cęsi sunt. X. millia hominũ cęsa tradũtur, amplius DCC. passim capti. Signa militaria relata L X X X I I. nec incruenta victoria fuit. amplius tria M. militum amissa, cum cedentibus neutris ex parte vtraq; primores ca-

C derent. Post hanc pugnã ex diuersa fuga in vnum collecti Ligures, cum maiorẽ multo partẽ ciuium amissam, quã superesse cernerent, (nec enim plus decem millia hominum erãt) dediderunt sese, nihil quidẽ illi pacti, sperauerant tamen nõ atrocius, quã superiores imperatores Cos. in se ęquiturum. At ille arma omnibus ademit, oppidũ diruit, ipsos bonaq; eorum vendidit, literasq; senatui de rebus ab se gestis misit. Quas cum A. Attilius Pr. in curia recitasset, (nã Cos. alter Posthumius agris recognoscendis in Campania occupatus aberat) atrox res visa senatui, Statellates, qui vni ex Ligurum gente non tulissent arma aduersus Romanos, tum quoque oppugnatos, non vltro inferentes bellum, deditos in fidem populi Romani, omni vltimæ crudelitatis exemplo laceratos ac deletos esse: tot millia capitum innoxiorum, fidem implorantia populi Romani, ne quis vnquã se postea dedere auderet, pessimo exemplo veniisse, & distractos passim, iustis quõdam hostibus P.R. pacatis seruire. Quas ob res S.C. factum est, placere senatui, M. Popilium Cos. Ligures precio emptoribus reddito, ipsos restituere in libertatẽ, bonaq; vt iis, quicquid eius recuperari possit, reddantur curare: arma primo quoq; tempore fieri in ea gente: cos. de prouincia decedere, cum deditos in sedem suam Ligures restituisset: claram victoriã vindicando oppugnanteis nõ ęquiẽdo in afflictos fieri. Cos. qua ferocia animi vsus

erat

V.C. erat in Liguribus, eandem ad non parendum senatui habuit. Legionibus exemplo Pisas in hybernacula missis, iratus patribus, infestus prætori Romã rediit. Senatus extẽplo ad ædem Bellonę vocato, multis verbis inuectus est in prætorem: qui cum ob rem bello bene gestam, vti diis immortalibus honos haberetur, referre ad senatũ debuisset, aduersus se pro hostibus S.C. fecisset, quo victoriã suam ad Ligures transferret: dediq; iis prope consulẽ prætor iuberet. Itaq; multam ei se dicere: à patribus postulare, vt S.C. in se factum tolli iuberẽt, supplicationemque, quã absentes ex literis, de bene gesta repub. missis decernere debuerint, præsentes honoris deorum primum causa, deinde & si aliquo tandem respectu decernerent. Nihilo lenioribus quã absens senatorum aliquot orationibus increpitus, nentra impetrata re in prouinciam redit. Alter Cos. Posthumius consumpta æstate in recognoscendis agris, ne visa quidem
582. prouincia sua, comitiorum causa Romã rediit, Cos. C. Popilium Lenatẽ, P. Aelium Ligurem creauit. Prætores exinde facti, C. Licinius Crassus, M. Iunius Pennus, Sp. Lucretius, Sp. Cluuius, Cn. Sicinius, C. Memmius iterũ. Eo anno Luca conditum est. Censores erant Q. Fuluius Flaccus, & L. Posthumius Albinus. Posthumius condidit. Censa sunt ciuium Romanorum capita CCLXIX millia, & XV. Minor aliquanto numerus, quia L. Posthumius Cos. pro concione dixerat, qui socium Latini nominis ex edicto C. Claudij Cos. redire in ciuitates suas debuissent, ne quis eorum Romę, sed omnes in suis ciuitatib. censerentur. Concors & è repub. cẽsura fuit. Omnes quos senatu mouerunt, quibus q; equos ademerunt, ærarios fecerunt & tribu mouerunt, neque ab altero notatum alter probauit. Fuluius ædem Fortunæ equestris, quam proconsul in Hispania dimicans cum Celtiberorum legionibus vouerat, annos sex postquam vouerat dedicauit, & scenicos ludos per quatriduum, vnum diem in circo fecit. L. Cornelius Lentulus X vir sacrorum eo anno mortuus est: in locum eius suffectus A. Posthumius Albinus. Locustarum tantæ nubes à mari vento repentè in Apuliam illatæ sunt, vt examinibus suis agros late operirent. Ad quam pestẽ frugum tollendam Cn. Sicinius Pr. designatus cum imperio in Apuliã missus ingenti agmine hominum ad colligendas eas coacto, aliquatũ temporis absumpsit. Principium insequentis anni, quo C. Popilius & P. Aelius fuerunt Cos. residuas contentiones ex priore anno habuit. Patres referri de Liguribus, renuariq; S.C. volebant, & Cos. Aelius referebat. Popilius & collegam & senatum pro fratre deprecabatur, & præ se ferens si quid decernerent, intercessurum collegam deterruit. patres eo magis vtriqne pariter Cossinfensi, incepto perstabant. Itaq; cum de prouinciis ageretur, & Macedonia, iam imminente Persei bello, peteretur, Ligures ambobus consulibus decernuntur. Macedoniam decreturos negant, ni de M. Popilio referretur. Postulantibus deinde vt nouus exercitus scribere aut supplementum veteribus liceret, vtrumq; negatum est. Prætoribus quoque in Hispaniam supplementum petentibus negatum: M. Iunio in citeriorem, Sp. Lucretio in vlteriorem, C. Licinius Crassus vrbanam iurisdictionem, Cn. Sicinius inter peregrinos erat sortitus, C. Memmius Siciliam, Sp. Cluuius Sardiniam. Coss. ob ea irati senatui, Latinis feriis in primam quanque diem indictis, in prouinciam abituros se denunciarunt, nec quicquam reipub. acturos, præterquam quod ad prouinciarum administrationem attineret. Attalum regis Eumenis fratrem legatum venisse Romam Valerius Antias his Coss. scribit, ad deferenda de Perseo crimina, indicandosque apparatus belli. Plurium annales, & quibus credidisse malis, ipsum Eumenem venisse tradunt. Eumenes igitur vt Romam venit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantum eius, sed beneficiis etiam suis, ingentia quæ in eum congesta erant, existimaret deberi P. R. in senatum est introductus. Caulam veniendi sibi Romam fuisse dixit, præter cupiditatem visendi deos homines que quorum beneficio in ea fortuna esset, supra quam ne optare quidem auderet, etiam vt coram moneret senatum, vt Persei conatis obuiam iret. Orsus inde à Philippi

consilijs,

A consilijs, decem Demetrij filij retulit, aduersantis Romano bello. Bastarnarum gentem excitam sedibus suis, quorum auxilijs fretus in Italiam transiret. Hæc cum volutantem in animo oppressum fato regnum ei reliquisse, quem infestissimum esse sensisset Romanis. Itaq; Persea hæreditarium à patre relictum bellum, & simul cum imperio traditum, iam iam primum alere ac fouere omnibus consilijs. florere præterea iuuentute, quam stirpem longa pax ediderit: florere opibus regni, florere etiam ætate. Quæ cum corporis robore ac viribus vigeat, animum esse inueteratum diutina arte atque vsu belli. Iam inde à puero, patris contubernio, Romanis quoq; bellis, non finitimis tantum assuetum, missum à patre in expeditiones multas variasque. Iam ex quo ipse accepisset regnum, multa quæ non vi, non dolo, Philippus omnia expertus potuisset moliri, admirando rerum successu tenuisse. accessisse ad virtutem eam, quę lôgo tempore, multis magnisq; meritis pareretur, authoritatem. Nam apud Græciæ atque Asiæ ciuitates, vereri maiestatem eius omnes. nec pro quibus meritis, pro qua munificentia tantum ei tribuatur, cernere: nec dicere pro certo posse, vtrum felicitate id quadam eius accidat: an, quod ipse vereatur dicere, inuidia aduersus Romanos, fauorem illi conciliet. Inter ipsos quoq; reges ingentem authoritatem. Seleuci filiam duxisse eum non petentem, sed petitum vltro: sororem dedisse Prusiæ precanti ac oranti: celebratas esse vtrasq; nuptias gratulatione donisq; innumerabilium legationum: & velut auspicibus nobilissimis populis dedactas esse. Bœotorum gentem captatam Philippo, nunquam ad scribendum amicitiæ fœdus adduci potuisse: tribus nunc locis cum Perseo fœdus incisum literis esse: vno Thebis, altero ad Sidenũ augustissimo & celeberrimo in templo, tertio Delphis. In Achaico concilio vero, nisi discussa res per paucos Romanum imperium intentantes esset, eo rem prope adductam, vt aditus & in Achaiam daretur. At hercule suos honores, cuius merita in eam gentem priuatim an publice sint maiora, vix dici posset, partim desertos per incultum ac negligentiam, partim hostiliter sublatos esse. Iam Aetolos quem ignorare in seditionibus suis non ab Romanis, sed à Perseo præsidium petisse. His eum fultum societatibus atq; amicitijs, eos domesticos apparatus belli habere, vt externis non egeat. XXX. millia peditum, V. millia equitum, in decem annos frumentum præparare: vt abstinere & suo & hostium agro frumentandi causa possit. Iam pecuniam tantã habere, vt X. millia mercenariorum militum præter Macedonum copias, stipendium in totidem annos præparatum habeat, præter aureum, quod ex metallis regijs capiat vectigal. Arma vel tribus tantis exercitibus in armamentaria congessisse. Iuuentutem, vt iam Macedoniam deficiat, velut ex perenni fonte vnde hauriat, Thraciam subiectam esse. Reliquum orationis adhortatio fuit: Non ergo hæc, inquit, incertis iactata rumoribus, & cupidius credita, quia vera esse de inimico crimina volebam, adfero ad vos P.C. « sed comperta & explorata, haud secus quam si speculator missus à vobis subiecta oculis referrem. Neq; relicto regno meo, quod amplum & egregium vos fecistis, mare tantum traiecissem, vt vana ad vos afferendo, fidem abrogarem mihi. Cernebam nobilissimas Asiæ & Græciæ ciuitates indies magis denudantes « iudicia sua: mox si permitteretur, eo processuras, vnde receptum ad pœnitendum non haberent. Cernebam Persea non continentem se Macedoniæ regno, « alia armis occupantem, alia quæ vi subigi non possunt, fauore ac beneuolentia « complectentem, videbam quam impar esset sors, cum ille vobis bellum, vos ei « securam pacem præstaretis. Quanquam mihi quidem non parare, sed gerere « pene bellum videbatur. Abrupolim socium atque amicum vestrum regno expulit, Artetarum Illyricum, quia scripta ab eo quædam vobis comperit, socium « item atque amicum vestrum, interfecit. Euersam & Callicrinum Thebanos, « principes ciuitatis, quia liberius aduersus eum in concilio Bœotorum locuti « fuerant, delaturosque ad vos quæ agerentur, professi erant, tollendos curauit. « Amilium Byzantijs aduersus fœdus tulit. Dolopiæ bella intulit. Thessaliam & « Doridem

» Doridem cum exercitu peruasit, vt in bello intestino deterioris partis auxilio
» meliorem affligeret. Confudit & miscuit omnia in Thessalia Perrhæbiaque fe-
» nouarum tabularum, vt manu debitorum obnoxia sibi optimates opprimeret.
» Hæc cum vobis quiescentibus & patientibus fecerit, & concessam sibi Græci-
» am esse à vobis videat, pro certo habet, neminem sibi antequam in Italiã in-
» iecerit, armatum occursurũ. Hoc quam vobis tutum aut honestum sit, vos vi-
» ritis: ego certe nihil turpe esse duxi, prius Persea ad bellum inferendum, quam
» me socium ad prædicendum vt caueretis, venire in Italiam. Functus necessario
» mihi officio, & quodammodo liberata atque exonerata fide mea, quid vltra fa-
» cere possum, quam vti deos deasq; precer, vt vos & vestræ reipublicæ, & nobis
» sociis atq; amicis, qui ex vobis pendemus consulatis? Hæc oratio mouit patres
conscriptos: cæterum in præsentia nihil, præterquam fuisse in curia regem, scire quisquam potuit. eo silentio clausa curia erat. Bello denig; perfecto, quæ quæ dicta ab rege, quæq; respõsa essent, emanauere. Persei deinde regis legatis post paucos dies senatus datus est. Cæterum præoccupatis non auribus magis quam animis ab Eumene rege, omnis & defensio & deprecatio legatorum respectatur: & exasperauit animos ferocia animi Harpali, qui princeps legationis erat. Is velle quidẽ & laborare dixit regem, vt purganti se nihil hostile diuisse aut fecisse, fides habeatur: cæterum, si pertinacius causam belli quæri videat, sibi animo defensurum se. Martem communem esse, & eventum incertum belli. Omnibus ciuitatibus Græciæ atq; Asiæ curæ erat, quid Persei legati, quid Eumenes in senatu egisset: & propter aduentum eius, quem moturum aliquid rebantur, miserant pleræq; ciuitates alia in speciem præferentes legatos: at legatio Rhodiorum erat, ac Satyrus princeps, haud dubius quin Eumenes ciuitatem quoq; suam Persei criminibus nexuisset. Itaq; omni modo per patronos hospites q; disceptandi cum rege locum in senatu quærebat. Quod cum contigisset, libertate intemperantius muetus in regem, quod Lyciorum genti aduersus Rhodios concitasset, grauiorq; Asiæ esset, quam Antiochus fuisset, popularem quidẽ ac gratam populis Asiæ (nam eo quoq; iam fauor Persei veneratione habuit: cæterum inuisam senatui, inutilemq; sibi & ciuitati suæ. Eumenem vero conspiratio aduersus eum, fauorem apud Romanos fecit: ita omnes honores habiti, donaq; quam amplissima data, cum sella curuli, atq; eburnea scipione. Legationib. dimissis, cum Harpalus, quãta eximia celeritate potuit, regressus in Macedoniam, nunciasset regi, nondum quidem parantes bellum reliquisse se Romanos, sed ita infestos, vt facile appareret non dilaturos: & ipse, præter quam quod & ita credebat futurum, iam etiam volebat, in flore rerum se credens esse. Eumeni ante omnes infestus erat: cuius sanguine ordiri bellum, Euandrum Cretensem ducẽ auxiliorum, & Macedonas tres assumpsit ministeriis talium facinorum, ad eẽdẽ regis subornat, literasq; eis dat ad Prusiam hospitam, principem authoritate & opibus Delphorum. Satis cõstabat, Eumenem vt sacrificaret Apollini, Delphos ascensurum. Progressi cum Euandro lictores, nihil aliud ad peragendum inceptum, quã loci opportunitatem omnia circumeuntes quærebant. Ascendentib. ad templum à Cirra, priusquã perueniretur ad frequentia ædificiis loca, maceria erat ab læua semitæ ponè extans à fundamento, qua singuli transirent. dextra pars labe terræ in aliquantum altitudinis diruta erat. post maceriam se abdiderunt, gradibus astructis, vt ex ea è velut muro tela in prætereuntem cõiicerent. Primo à mari circumdata turba amicorum ac satellitum procedebat: deinde extenuebant paulatim angustiæ agmen. Vbi ad eum locum ventum est, qua singulis eundum erat, primo semitam ingressus Pantaleon Aetoliæ princeps, cum quo institutus regi ferus erat. Tum insidiatores exorti saxa duo ingentia deuoluunt: quorũ altero capite ictum est regi, altero humerus sopitus, ex semita procliui in decliue multum per prolapsum iam saxis congestis. & cæteri quidem etiam amicorum & satellitum postquam cadentem videre, diffugiunt. Pantaleon constanter impe-

du

A dus manſit ad protegendum regem. Latrones cum breui circumitu maceriæ decurrere ad conficiendum ſaucium poſſent, velut perfecta re in iugum Parnaſi refugerunt eo curſu, vt cum vnus, non facile ſequendo per inuia atque arduа, moraretur fugam eorum, ne comprehenſo indicium emanaret, occiderint comitem. Ad corpus regis primo amici, deinde ſatellites ac ſerui concurrerunt, tollentes ſopitum vulnere, ac nihil ſentientem: viuere tamen ex calore & ſpiritu remanente in præcordiis ſenſerunt, victurum exigua ac prope nulla ſpes erat. Quidam ex ſatellitibus ſecuti latronũ veſtigia, cum vſq; ad iugum Parnaſi nequicquam fatigati peruenisſent, re infecta redierunt. Aggreſſi facinus Macedones vt inconſulte, ita audacter cœptum, nec conſulte & timide reliquerant. Compotem iam ſui regem amici poſtero die deferunt ad nauem inde Corinthum, à Corrintho per Iſthmi iugum nauibus traductis, Aeginã traiiciunt. Ibi adeo ſecreta eius curatio fuit, admittentibus neminem, vt fama mortuum in Aſiam perferret. Attalus quoq; celerius, quam dignum concordia fraterna erat, credidit: nam & cum vxore fratris, & præfecto arci, tanquam iam haud dubius regni hæres eſt locutus. Quæ poſtea nõ ſeſellere Eumenẽ: & quãquam diſſimulare, & tacite habere id patiq; ſtatuerat, tamen in primo cõgreſſu non temperauit, quin vxoris petendæ præmaturã feſtinationem fratri obiiB ceret. Romam quoq; fama de morte Eumenis perlata eſt. Sub idem tempus C. Valerius ex Græcia, qui legatus ad viſendũ ſtatum regionis eius, ſpeculandaq; conſilia Perſei regis miſſus erat, rediit: congruentiaq; omnia criminib. ab Eumene allatis referebat, ſimul & adduxerat ſecũ Praxo à Delphis, cuius domus receptaculum latronum fuerat: & L. Rammium Brunduſinum, qui talis indicij delator erat. Princeps Brunduſij Rammius fuit: hoſpitio quoq; & duces Rom. omnes, & legatos exterarum quoq; gentium inſignes præcipue regios accipiebat. ex eo noticia ei cum abſente Perſeo fuerat: literiſq; ſpem amicitiæ interioris, magnæq; inde fortunæ facientibus, ad regem profectus, breui perfamiliaris haberi, trahiq; magis quã vellet in arcanos ſermones, eſt cœptus. Promiſſis enim ingentibus præmiſſis petere inſtitit ab eo rex, quoniam duces omnes legatiq; Rom. hoſpitio eius vti aſſueſſent, quibus eorum ipſe ſcripſiſſet, vt venenũ dandum curaret. Cuius ſcire ſe cõparationem plurimum difficultatis & periculi habere, pluribus conſcijs comparari: euentu præterea incerto eſſe, vt aut ſatis efficacia ad rem peragendã, aut tuta ad rem celandam dentur, ſe daturum, quod nec in dando, nec datum, vllo ſigno deprehendi poſſet. Rammius veritus ne ſi abnuiſſet, primus ipſe veneni experimentum eſſet, facturũ pollicitus proficiſcitur: nec Brunduſiũ ante redire, quam cõuento C. Valerio legato, qui circC ea Chalcidem eſſe dicebatur, voluit. Ad eum primum indicio delato, iuſſu eius Romam ſimul venit. introductus in curiam, quæ acta erant, expoſuit. Hęc ad ea quæ ab Eumene delata erant acceſſere, quo maturius hoſtis Perſeus iudicaretur: quippe quem non iuſtum modo apparare bellum regio animo, ſed per omnia clandeſtina graſſari ſcelera latrociniorum ac veneficiorum cernebãt. Belli adminiſtratio ad nouos Conſules reiecta eſt: in præſentia tamen Cn. Sicinium Pr. cuius inter ciues & peregrinos iuriſdictio erat, ſcribere milites placuit, quã Brunduſium ducti, primo quoque tempore Apolloniam in Epirum traiicerentur, ad occupandas maritimas vrbes: vbi Coſ. cui prouincia Macedonia obuenisſet, claſſem appellere tuto, & copias percommode exponere poſſet. Eumenes aliquandiu Aeginæ retentus periculoſa & difficili curatione, cum primum tuto potuit profectus Pergamum, præter priſtinum odium recenti etiam ſcelere Perſei ſtimulante, ſumma vi parabat bellum. Legati eo ab Roma gratulantes quod è tanto periculo euaſiſſet, venerunt. Cum Macedonicum bellum in annum dilatum eſſet, cæteris Prr. iam in prouincias profectis, M. Iunius & Sp. Lucretius, quibus Hiſpaniæ prouinciæ obuenerant, fatigato ſæpe idem petendo ſenatu, tandem perũcerunt, vt ſupplementum ſibi ad exercitum daretur. tria millia peditum, centum & quinquaginta equites in Romanas legiones,

legiones, in ſocialem exercitum quinq; millia peditum, & CCC. equites imperare ſociis iuſſi. Hoc copiarum in Hiſpanias cum Prr. nouis portatum eodem anno, quia per recognitionem Poſthumij Coſ. magna pars agri Campani, quem priuati ſine diſcrimine paſſim poſſederant, recuperata in publicum erat. M. Lucretius Tr. pl. promulgauit, vt agrum Campanum cenſores ſtruendum locarent. quod factum tot annis poſt captam Capuam non fuerat, vt in vacuo vagaretur cupiditas priuatorum. Cum expectatione ſenatus eſſet, bello ſi non indicto, tamen iam decreto, qui regum ſuam, Perſei qui ſecuturi amicitiam eſſent, legati Ariaratis, puerum filium regis ſecum adducentes, Romam venerunt. Quorum oratio fuit, regem educandum filium Romam miſiſſe, vt iam inde à puero aſſuefceret moribus Romanis hominibuſque. petere, vt eum non ſub hoſpitum modo priuatorum cuſtodia, ſed publicę etiam curæ ac velut tutelæ vellent eſſe. Ea regis legatio grata ſenatui fuit. Decreuerunt vt Cn. Sicinius præter ædis inſtructas locaret, vbi filius regis comiteſq; eius habitare poſſent. Et Thracum legatis apud ſe diſceptantibus, & ſocietatem amicitiamque petentibus, & quod petebant datum eſt: & munera binum millium aeris ſingulos miſſa. Hos vtiq; populos, quod ab tergo Macedoniæ Thracia eſt, aſſumptos in ſocietatem gaudebant. Sed vt in Aſia quoq; & inſulis explorata omnia eſſent, T. Claudium Neronem, M. Decimium legatos miſerunt. Adiere Cretam & Rhodum iuſſerunt, ſimul renouare amicitiã, ſimul ſpeculari, num ſollicitati animi ſociorum ab rege Perſeo eſſent. In ſuſpenſa ciuitate ad expectationem noui belli, nocturna tempeſtate columna roſtrata in Capitolio, bello Punico priore poſita à M. Æmylio Coſ. cui collega Ser. Fuluius fuit, toro ad imum fulmine diſcuſſa eſt. Ea res prodigij loco habita, ad ſenatum relata eſt. Patres ad aruſpices referre, & X. viros adire libros iuſſerunt. X. viri luſtrandum oppidum, ſupplicationem obſecrationemq; habendam, victimis maioribus ſacrificandum, & in Capitolio Romæ, & in Campania ad Mineruę promontorii renuntiarunt: ludos per X. dies Io. O. M. primo quoq; die faciendos. Ea omnia cum cura facta. aruſpices in bonum verſurum id prodigium, prolationemque finium, & interim perduellium portendi reſponderunt: quod ex hoſtibus ſpolia fuiſſent ea roſtra, quæ tempeſtas diſiecciſſet. Acceſſerunt quæ cumularent religiones animis. Saturniæ nunciatum erat ſanguine per triduum in oppido pluiſſe: Calatiæ aſinum tripedem natum, & taurum cum quinque vaccis vno ictu fulminis exanimatos: Oximi terra pluuiſſe. Horum quoque prodigiorum cauſa, res diuinæ factæ, & ſupplicatio vnum diem, feriæque habitę. Conſules ad id tempus in prouincias non exierant: quia neque vti de M. Popilio referrent, ſenatui obſequebantur, & nihil aliud decernere prius, ſtaturum patribus erat. Aucta etiam inuidia eſt Popilij literis eius, quibus iterum cum Statiellatibus Liguribus proconſul pugnaſſe ſe ſcripſit, ac ſe decem millia eorum occidiſſe: proper cuius iniuriam belli, cæteri quoq; Ligurum populi ad arma ierunt. Tum vero non abſens modo Popilius, qui deditis contra ius ac fas bellum intuliſſet, & pacatos ad rebellium incitaſſet: ſed Coſſ. quod non exirent in prouinciam, in ſenatu increpiti. Hoc conſenſu patrum accenſi M. Martius Sermo, & Q. Martius Scylla tribuni plebis & Coſſ. mulctam ſe dicturos, niſi in prouinciam exirent, denunciarunt: & rogationem quam de Liguribus deditis promulgare in animo haberent, in ſenatu recitarunt. Sanciebatur, vt qui ex Statellis deditis in libertatem reſtitutus ante calendas Sextiles primas non eſſet, cuius dolo malo is in ſeruitutẽ veniſſet, vt iuratus ſenatus decerneret, qui eam rem quæreret animaduerteretque. Ex authoritate deinde ſenatus eam rogationem promulgarunt. Priuſquam proficiſcerentur Coſſ. C. Cicereio prætori prioris anni ad ædem Bellonæ ſenatus datus eſt. Is expoſitis, quas in Corſica res geſſiſſet, poſtulatoque fruſtra triumpho, in monte Albano, quod iam in morem venerat, vt ſine publica authoritate fieret, triumphauit. Rogationem Martiam de Liguribus magno conſenſu plebs ſciuit iuſſitque, ex eo plebiſcito

C.

A C.Licinius Pr. consulit senatum, quę quærere ex rogatione vellet. Patres ipsum cum quærere iusserunt. Tum demum Coss. in prouinciam profecti sunt, exercitumque à M. Pompilio ceperunt: neque tamen M. Popilius reuerti Romã audebat, ne causam diceret, aduerso senatu infestiore populo, apud Pr. qui de quęstione in se posita senatum consuluisset. Huic detrectationi eius Trr. pl. alterius rogationis denunciatione occurrerunt: vt si non ante Idus Nouembres in vrbem Romam introisset, de absente eo C. Licinius statueret ac iudicaret. Hoc tractus vinculo cum rediisset, ingenti eum inuidia in senatum venit. Ibi cum laceratus iurgiis multorum esset, S. C. factum est, vt qui Ligurum post Q. Fulvium, L. Manlium Coss. hostes nõ fuissent, vt eos C. Licinius, Cn. Sicinius Prr. in libertatem restituendos curarent: agrumque iis trans Padum Cos. Popilius daret. Multa millia hominũ hoc S. C. restituta in libertatem, transductaque; Padũ ager est assignatus. M. Popilius rogatione Martia his apud C. Licinii causam dixit: tertio Pr. gratia Cos. absentis, & Popiliæ familiæ precibus victus. Idib. Martiis adesse reum iussit, quo die noui magistratus inituri erant honorem, ne diceret ius, qui priuatus futurus esset. Ita rogatio de Liguribus arte fallaci elusa est. Legati Carthaginienses eo tempore Romæ erant, & Gulussa filius Masanissæ: inter eos magnæ contentiones in senatu fuere. Carthaginienses quere-
B bantur, præter agrum, de quo ante legati ab Roma, qui in re præsenti cognoscerent, missi essent, amplius L X X. oppida castellaque agri Carthaginiensis biennio proximo Masanissam vi atque armis possedisse. Id illi, cui nihil pensi fit, facile esse: Carthaginienses fœdere illigatos silere: prohiberi enim extra fines efferre arma. Quanquam sciant in suis finibus, se inde Numidas pelleret, se gesturos bellum illo haud ambiguo capite fœderis deterreri, quo diserte vetentur cum sociis populi Romani bellum gerere. Sed iam vltra superbiam crudelitatemque & auaritiam eius non pati posse Carthaginienses: missos esse qui orarent senatum, vt trium harum rerum vnam ab se impetrari finerent: vt vel ex æquo apud socium populum, quid cuiusque esset, disceptarent, vel permitterent Carthaginiensibus vt aduersus iniusta arma pio iustoque se tutarentur bello: vel ad extremum, si gratia plus quam veritas apud eos valeret, semel statuerent, quid donatum ex alieno Masanissæ vellent. Modestius certe daturos eos, & scituros quid dedissent: ipsum nullum præterquam suæ libidinis arbitrio finem facturum. Horum si nihil impetrarent, & aliquod suum post datam à P. Scipione pacem delictum esset, ipsi potius animaduerterent in se. Tutam seruitutem se sub dominis Romanis, quam libertatem expositam ad iniurias Masanissæ malle. Perire nanque semel ipsis satius esse, quam sub acer-
C bissimi carnificis arbitrio spiritum ducere. Sub hæc dicta lachrymantes procubuerunt, stratique humi non sibi magis misericordiam quam regi *. interrogari Gulussam placuit, quid ad ea responderet: aut si prius mallet, exprometet super qua re Romam venisset, Gulussa neque sibi facile esse dixit de ijs rebus agere, de quibus nihil mandati à patre haberet: neque patri facile fuisse mandare, cum Carthaginienses nec de qua re acturi essent, nec omnino ituros se Romam indicauerint. In æde Aesculapij clandestinum eos per aliquot noctes concilium principum habuisse, vnde præterea legatos occultis cum mandatis Romam mitti. Eam causam fuisse patri mittendi se Romam, qui deprecaretur senatum, ne quid communibus inimicis criminantibus se crederent, quem ob nullam aliam causam nisi propter constantem fidem erga populum Romanum odissent. His vtrinque auditis, senatus de postulatis Carthaginiensium consultus respondere ita iussit: Gulussam placere extemplo in Numidiam proficisci, & nuntiare patri, vt de ijs, de quibus Carthaginienses querantur, legatos quam primum ad senatum mittat, denuntierque Carthaginiensibus, vt ad disceptandum veniant. Si aliquid possent Masanissæ honoris causa, & feciſſe, & facturos esse. ius gratiæ non dare: agrum qua cuiusq; sit, possideri velle: nec nouos statuere fines, sed veteres obseruari in animo habere.

Cartha-

legiones, in socialem exercitum quinq; millia peditum, & CCC. equites imperare sociis iussi. Hoc copiarum in Hispanias cum Prætoribus portatum est eodem anno, quia per recognitionem Posthumij Cos. magna pars agri Campani, quem priuati sine dissensu passim possederant, recuperata in publicum erat. M. Lucretius Tr. pl. promulgauit, vt agrum Campanum censores frueadum locarent. quod factum tot annis post captam Capuam non fuerat, vt in vacuo vagaretur cupiditas priuatorum. Cum expectatione senatus esset, bello adhuc non indicto, tamen iam decreto, qui regum suam, Persei qui secuturi amicitiæ essent, legati Ariaratis, puerum filium regis secum adducentes, Romam venerunt. Quorum oratio fuit, regem educandum filium Romam misisse, vt iam inde à puero assuesceret moribus Romanis hominibusque. petere, vt eum non sub hospitum modo priuatorum custodia, sed publicę etiam curæ ac velut tutelæ vellent esse. Ea regis legatio grata senatui fuit. Decreuerunt vt Cn. Sicinius præter ædes instructas locaret, vbi filius regis comitesq; eius habitare possent. Et Thracum legatis apud se disceptantibus, & societatem amicitiamque petentibus, & quod petebant datum est: & munera binum millium æris singulos missa. Hos vtiq; populos, quod ab tergo Macedoniæ Thracia esset, assumptos in societatem gaudebant. Sed vt in Asia quoq; & insulis explorata omnia essent, T. Claudium Neronem, M. Decimium legatos miserunt. Adiere eos Cretam & Rhodum iusserunt, simul renouare amicitiã, simul speculari, non sollicitati animi sociorum ab rege Perseo essent. In suspensa ciuitate ad expectationem noui belli, nocturna tempestate columna rostrata in Capitolio, bello Punico priore posita à M. Æmylio Cos. cui collega Ser. Fuluius fuit, tota ad imum fulmine discussa est. Ea res prodigij loco habita, ad senatum relata est. Patres ad aruspices referre, & X. viros adire libros iusserunt. X. viri lustrandum oppidum, supplicationem obsecrationemq; habendam, victimis maioribus sacrificandum, & in Capitolio Romæ, & in Campania ad Mineruę promontorio renuntiarunt: ludos per X. dies Io. O. M. primo quoq; die faciendos. Ea omnia cum cura facta. aruspices in bonum versurum id prodigium, prolationemque finium, & interim perduellium portendi responderunt: quod ex hostibus spolia fuissent ea rostra, quæ tempestas dissecisset. Accesserunt quæ cumularent religiones animis. Saturniæ nunciatum erat sanguine per triduum in oppido pluisse: Calatiæ asinum tripedem natum, & taurum cum quinque vaccis vno ictu fulminis exanimatos: Oximi terra pluuisse. Horum quoque prodigiorum causa, res diuinæ factæ, & supplicatio vnum diem, feriæque habitę. Consules ad id tempus in prouincias non exierant: quia neque vti de M. Popilio referrent, senatui obsequebantur, & nihil aliud decernere prius, statuerunt patribus erat. Aucta etiam inuidia est Popilij, literis eius, quibus iterum cum Statellatibus Liguribus proconsul pugnasse se scripsit, ac se decem millia eorum occidisse: proper cuius iniuriam belli, cæteri quoq; Ligurum populi ad arma sunt. Tum vero non absens modo Popilius, qui deditis contra ius ac fas bellum intulisset, & pacatos ad rebellium incitasset: sed Cos. quod non exirent in prouinciam, in senatu increpiti. Hoc consensu patrum accensi M. Martius Sermo, & Q. Martius Scylla tribuni plebis & Cos. multam se dicturos, nisi in prouinciam exirent, denunciarunt: & rogationem quam de Liguribus deditis promulgare in animo haberent, in senatu recitarunt. Sanciebatur, vt qui ex Statellis deditis in libertatem restitutus ante calendas Sextiles primas non esset, cuius dolo malo is in seruitutẽ venisset, vt iuratus senatus decerneret, qui eam rem quæreret animaduerteretque. Ex authoritate deinde senatus eam rogationem promulgarunt. Priusquam proficiscerentur Cos. C. Cicereio prætori prioris anni ad ædem Bellonæ senatus datus est. Is expositis, quas in Corsica res gessisset, postulatoque frustra triumpho, in monte Albano, quod iam in morem venerat, vt sine publica authoritate fieret, triumphauit. Rogationem Martiam de Liguribus magno consensu plebs scisit iussitque. ex eo plebiscito

C.

A C.Licinius Pr.consuluit senatum,quē quærere ex rogatione vellet. Patres ipsum cum quærere iusserunt.Tum demum Coss.in prouinciam profecti sunt, exercitumque à M.Pompilio ceperunt: neque tamen M.Popilius reuerti Romā audebat,ne causam diceret,aduerso senatu infestiore populo,apud Pr. qui de quæstione in se posita senatum consuluisset. Huic detrectationi eius Trr. pl. alterius rogationis denunciatione occurrerunt: vt si non ante Idus Nouembres in vrbem Romam introisset,de absente eo C.Licinius statueret ac iudicaret.Hoc tractus vinculo cum rediisset,ingenti cum inuidia in senatum venit.Ibi cum laceratus iurgiis multorum esset,S.C.factum est, vt qui Ligurum post Q. Fulvium,L.Manlium Coss.hostes nō fuissent,vt eos C.Licinius,Cn.Sicinius Prr. in libertatem restituendos curarent: agrumque iis trans Padum Cos. Popilius daret. Multa millia hominū hoc S. C. restitura in libertatem,transductisq; Padū ager est assignatus. M.Popilius rogatione Martia his apud C. Licinii causam dixit:tertio Pr.gratia Cos.absentis,& Popiliæ familiæ precibus victus. Idib. Martiis adesse reum iussit,quo die noui magistratus inituri erant honorem, ne diceret ius,qui priuatus futurus esset.Ita rogatio de Liguribus arte fallaci elusa est.Legati Carthaginienses eo tempore Romæ erant,& Gulussa filius Masanissæ: inter eos magnæ contentiones in senatu fuere. Carthaginienses quere-
B bantur, præter agrum,de quo ante legati ab Roma,qui in re præsenti cognoscerent, missi essent, amplius L X X. oppida castellaque agri Carthaginiensis biennio proximo Masanissam vi atque armis possedisse. Id illi, cui nihil pensi fit,facile esse: Carthaginienses fœdere illigatos silere: prohiberi enim extra fines efferre arma. Quanquam sciant in suis finibus,se inde Numidas pelleret, se gesturos bellum illo haud ambiguo capite fœderis deterreri,quo diserte vetentur cum sociis populi Romani bellum gerere. Sed iam vltra superbiam crudelitatemque & auaritiam eius non pati posse Carthaginienses:missos esse qui orarent senatum,vt trium harum rerum vnam ab se impetrari finerent: vt vel ex æquo apud socium populum, quid cuiusque esset,disceptarent, vel permitterent Carthaginiensibus vt aduersus iniusta arma pio iustoque se tutarentur bello: vel ad extremum, si gratia plus quam veritas apud eos valeret, semel statuerent, quid donatum ex alieno Masanissæ vellent.Modestius certe daturos eos, & scituros quid dedissent: ipsum nullum præterquam suæ libidinis arbitrio finem facturum. Horum si nihil impetrarent, & aliquod suum post datam à P.Scipione pacem delictum esset, ipsi potius animaduerterent in se.Tutum seruitutem se sub dominis Romanis, quam libertatem expositam ad iniurias Masanissæ malle. Petiere nanque semel ipsis satius esse, quam sub acer-
C bissimi carnificis arbitrio spiritum ducere. Sub hæc dicta lachrymantes procubuerunt, stratique humi non sibi magis misericordiam quam regi *. interrogari Gulussam placuit, quid ad ea responderet: aut si prius mallet, exprometet super qua re Romam venisset, Gulussa neque sibi facile esse dixit de ijs rebus agere, de quibus nihil mandati à patre haberet: neque patri facile fuisse mandare, cum Carthaginienses nec de qua re acturi essent, nec omnino ituros se Romam indicauerint. In æde Aesculapij clandestinum eos per aliquot noctes concilium principum habuisse, vnde præterea legatos occultis cum mandatis Romam mitti. Eam causam fuisse patri mittendi se Romam,qui deprecaretur senatum, ne quid communibus inimicis criminantibus se crederent, quem ob nullam aliam causam nisi propter constantem fidem erga populum Romanum odissent. His vtrinque auditis,senatus de postulatis Carthaginiensium consultus respondere ita iussit: Gulussam placere extemplo in Numidiam proficisci, & nuntiare patri, vt de ijs, de quibus Carthaginienses querantur, legatos quam primum ad senatum mittat, denuntiarque Carthaginiensibus, vt ad disceptandum veniant. Si aliquid possent Masanissæ honoris causa,& feciſſe,& facturos esse. ius gratiæ non dare: agrum qua cuiusq; sit,possideri velle: nec nouos statuere fines, sed veteres obseruari in animo habere.

Cartha-

Carthaginiensibus victis se & vrbes & agros concessisse, non vt ip̃ pacē ēpe-
rent per iniuriam, quæ iure belli non ademissent. Ita regulus Carthaginiēsi-
que demissi. munera ex instituto data vtrisque, alia hospitalia comiter conse-
uata. Sub idem tempus Cn. Seruilius Cæpio, Ap. Claudius Cento, T. Annius
Luscus legati, ad res repetendas in Macedoniam, renuntiandamq; amicitiam
regis missi, redierunt: qui iam sponte infestum Persei senatum insuper accē-
derunt, relatis ordine quæ vidissent, quæque audissent. vidisse se per omnes vr-
bes Macedonum summa vi parari bellum. Cum ad regem peruenissent, per
multos dies conueniendi eius potestatem non factam. Postremo, cum desp̃-
rato iam colloquio profecti essent, tum demum se ex itinere reuocatos, & ad
um introductos esse. Suæ orationis summam fuisse, fœdus cum Philippo ictum,
cum ipso eo post mortē patris renouatum: in quo diserte prohiberi eum extra
fines arma efferre. prohiberi socios P.R. lacessere bello. Expositis deinde ab
ordine, quæ ipsi nuper in senatu Eumenem vera omnia & comperta referen-
audissent. Samothraciæ præterea permultos dies occultum consilium cum le-
gationibus ciuitatum Asię regem habuisse. Pro his iniurijs satisfieri senatum
quum censere, reddiq; sibi res sociisq; suis, quas contra ius fœderis habeat. Le-
gem ad ea primo accensum ira, inclementer locutum, auaritiam superbiam
Romanis obijcientem frequenter, quod alij super alios legati ueniret, spes
lari dicta factaque sua, quod se ad nutum imperiumque eorum omnia dicere
facere æquum censerent. Postremo multum ac diu vociferatum, reuerti pe-
ro die iussisse, scriptum se responsum dare velle: tum ita sibi scriptum tra-
tum esse: Fœdus cum patre ictum, ad se nihil pertinere. Id se renouari, non
quia probaret, sed quia in noua possessione regni patienda omnia esset, pu-
sum. Si nouum fœdus secum facere vellent, conuenire prius de conditionib
debere: & si in animum inducerent, vt ex æquo fœdus fieret, & se viforum qui
sibi faciundum esset, & illos credere reipub. consulturos. Atque ita se prop̃-
isse, & summoueri è regia omnes cœptos: tum se amicitiam & societatem re-
nuntiasse. Qua voce eum accensum restitisse, atque voce clara denuntiasse
bi, vt triduo regni sui decederent finibus. Ita se profectos, nec sibi aut veni-
bus, aut manentibus quidquam hospitaliter aut benigne factum. Thessali eo-
de Aetoliq; legati auditi. Senatui, vt scirent quam primum quibus ducibus v-
ra respub. esset, literas mitti Coss. placuit, vt vter eorū esset, Rom. ad magi-
tus creandos veniret. Nihil magnopere quod memorari attineat reipub. an-
no Coss. gesserant: magis è repub. erat visum comprimi ac sedari exasperat
Ligures, cum Macedonicum bellum expectaretur. Gentium quoq; Illyricar
regem suspectum Issenses legati fecerunt: simul questi fines suos secundo p-
pulatum: simul nuntiantes vno animo viuere Macedonum atque Illyricor
regem, communi consilio parare Romanis bellum: & specie legatorum Il-
rios speculatores Romæ esse, Perseo authore missos, vt quid ageretur scire
Illyrij vocati in senatum: qui cum legatos se esse missos ab rege dicerent ad
purganda crimina, si qua de rege Issenses deferrent: quæsitum ecquid ita ne
adissent magistratum, vt ex instituto loca lautia acciperent: sciretur denq;
veniisse eos, & super qua re venissent. Hæsitantibus in responso, vt curia exc-
derent dictum: responsum tanquam legatis, vt qui adire senatum non pos-
lassent, dari non placuit: mittendosque ad regem legatos censuerunt: q
nuntiarent, qui socij quererentur apud senatum exulum à rege agrum, no
æquum eum facere: qui ab socijs suis non abstineret iniuriam. In hanc leg-
tionem missi, A. Terentius Varro, C. Pletorius, C. Cicereius. Ex Asia qui cu
socios reges missi erant legati redierunt, qui renuntiarent Eumenem in ea,
tiochum in Syria, Ptolemæum in Alexandria sese conueniisse. Omnes sociis
legationibus Persei, sed egregie in fide permanere, pollicitosq; omnia quæ p-
pulus Romanus imperasset, præstituros, & ciuitates socias adisse: cæteras in
fidas, solos Rhodios fluctuanteis & imbutos Persei consilijs inuenisse. reuers
legati

A legati Rhodij ad purganda ea quæ vulgo iactari de ciuitate sciebant: cæterum V.C.
senatum ijs dari, cum noui consules magistratum inissent, placuit. Belli appa-
ratum non differendum censuerunt. C. Licinio prætori negotium datur, vt ex
veteribus quinqueremibus in naualibus Romæ subductis, quæ possent vsui esse
reficeret, pararetque naues quinquaginta. Si quid ad eum numerum explen-
dum deesset, C. Memmio collegæ in Siciliam scriberet, vt eas quæ in Sicilia
naues essent, reficeret atque expediret, vt Brundusium primo quoque tem-
pore mitti possent. Socios nauales libertini ordinis in viginti & quinque na-
ues ex ciuibus Romanis Cn. Licinius prætor scribere iussus: in quinque & vi-
ginti parem numerum Cn. Sicinius sociis imperaret: idem prætor peditum
VII Lmillia, C C C C. equites à socijs Latini nominis exigeret. Hunc militem
qui Brundusij acciperet, atque in Macedoniam mitteret, A. Attilius Serranus,
qui priore anno prætor fuerat deligitur: Cn. Siccinius prætor qui exercitum
paratum ad traiiciendum haberet. C. Popilio Cos. ex authoritate senatus C.
Licinius prætor scribit, vt & legionem secundam, quæ maxime veterana in Li-
guribus erat: & socios Latini nominis quatuor M. peditum, C C. equites idibus
Februarij, Brundusij adesse iuberet. Hac classe & hoc exercitu Cn. Sicinius pro-
inciam Macedoniam obtinere, donec successor veniret, iussus, prorogato in
B annum imperio. Ea omnia quæ senatus censuit, impigre facta sunt. Duode-
quadraginta quinqueremes ex naualibus deductæ: qui deduceret eas Brundu-
sium, L. Porcius Licinius præpositus: duodecim ex Sicilia missæ. Ad frumen-
tum classi exercituique coemendum in Apuliam Calabriamque tres legati
missi, Sex. Digitius, T. Iuuentius, M. Cæcilius. Ad omnia præparata Cn. Sicinius
prætor paludatus ex vrbe profectus, Brundusium venit. Exitu prope anni C.
Popilius Cos. Romam rediit, aliquanto serius quam senatus censurat: cui pri-
mo quoque tempore magistratus creare, cum tantum bellum immineret, iu-
sum erat. Itaque non secundis auribus patrum auditus est Cos. cum in æde Bel-
lonæ de rebus in Liguribus gestis differret: succlamationes frequentes etiam
interrogationesque, cur scelere fratris oppressos Ligures in libertatem non re-
tiuisset. Comitia consularia in quâ edicta erant diem ad XII. calendas Mar- 580.
tias sunt habita. Creati Cos. P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus. Postero
die prætores facti, C. Sulpitius Galba, L. Furius Philus, L. Canuleus Dives, C.
Lucretius Gallus, C. Caninus Rebilus, L. Iunius Annalis. His prætoribus pro-
vinciæ decretæ, duæ ante Romæ dicendo, Hispania, & Sicilia, & Sardinia, vt vnius sors
integra esset, quo senatus censuisset. Cos. designatis imperauit senatus, vt qua
die magistratum inissent, hostijs maioribus rite mactatis precarentur, vt quod
C bellum P. R. in animo haberet gerere, vt id prosperum euenire. Eodem die
decreuit senatus, vt C. Popilius Cos. ludos per dies X. Ioui Opt. Max. vo-
ueret, donaque circa omnia pulvinaria dari, si respub. X annos in eodem sta-
tu fuisset. Ita vt censuerant, in Capitolio vouit Cos. ludos fieri, donariaque
dari, quanta ex pecunia decresset senatus. cum centum & quinquaginta non
minus adessent, præeunte verba Lepido pontifice maximo id votum susce-
tum est. Eo anno sacerdotes publici mortui, L. AEmylius Pappus Xuir sacro-
rum, & Q. Fuluius Flaccus pontifex, qui priore anno fuerat censor. Hic fœda
morte periit. Ex duobus filijs eius, qui tum in Illyrico militabant, nunciatum
alterum decessisse, alterum graui & periculoso morbo ægrum esse. Obruit ani-
mum simul luctus metusque: mane ingressi cubiculum serui, laqueo depen-
dentem inuenere. Erat opinio, post censuram minus compotem fuisse sui. vul-
go Iononis Luciniæ iram ob spoliatum templum alienasse mentem ferebant.
Suffectus in AEmylij locum Xuir M. Valerius Messala, in Fuluij pontifex Cn.
Domitius Aenobarbus, opido adolescens sacerdos lectus. P. Licinio, C. Cassio
Cos. non vrbs tantum Roma, nec terra Italia, sed omnes reges ciuitatesque
quæ in Europa, quæque in Asia erant, conuerterant animos in curâ Macedonici
ac Romani belli. Eumenē cum vetus odium stimulabat, tum recens ira, quod

scelere eius prope vt victima mactatus Delphis esset. Prusias Bithyniæ rex sta-
tuerat abstinere armis, euentumq; expectare. Nam neq; pro Romanis se aqui
censere aduersus fratrem vxoris arma ferre: & apud Persea victorem veniam
per sororem impetrabilem fore. Ariarates Cappadocum rex præterquã quod
Romanis suo nomine auxilia pollicitus erat, ex quo est iunctus Eumeni affi-
nitate: in omnia belli pacisque se consociauerat consilia. Antiochus immin-
quidem AEgypti regno, & pueritiam regis, & inertiam tutorum sperens, &
ambigendo de Cœlesyria, causam belli se habiturum existimabat: gestu-
que sine vllo impedimento occupatis Rom. in Macedonico bello, id bellum
tamen omnia & per suos legatos senatui, & ipse legatis eorum eximie polli-
tus erat. Ptolemæus propter ætatem alieni etiam tum arbitrij erat: tutores &
bellum aduersus Antiochum parabant, quo vindicarent Cœlesyriam, & Rom.
omnia pollicebantur ad Macedonicum bellum. Masanissa & frumento iuua-
bat Rom. & auxilia cum elephantis: Misagenemque filium mittere ad bellum
parabat. Consilia autem in omnem fortunam ita disposita habebat. Si pene
Rom. victoria esset, suas quoque in eodem statu mansuras res, neq; vltra quo-
quam mouendum: non enim passuros Rom. vim Carthaginiensibus afferre. Si
fractæ essent opes Romanorum, quæ tum protegerent Carthaginienses, iam
omnem Africam fore. Gentius rex Illyriorum fecerat potius, cur suspectus &
set Romanis, quam satis statuerat vtram foueret partem: impetuq; magis qu
consilio ijs aut illis se adiuncturus videbatur. Cotys Thrax Odrysarum rex ad
denter Macedonum partis erat. Hæc sententia regibus cum esset de bello, a
liberis gentibus populisque, plebs vbiq; omnis ferme, vt solet, deteriorib; em
ob regem Macedonesq; inclinata: principum diuersa cernere studia. Pro
in Romanos effusi erant, vt authoritatem immodico fauore corrumperent:
pauci ex ijs iustitia imperij Romani capti: plures ita si præcipuam operam
nassent, potentes sese in ciuitatibus suis futuros rati. Pars altera regiæ adhæ-
onis erat, quos ex alienum & desperatio rerum suarum eodem manentes stat,
præcipites ad nouanda omnia agebat: quosdam ventosum ingeniũ, quia Per-
seus magis auræ popularis erat. Tertia pars, optima eadem & prudentissima,
vtiq; optio domini potioris daretur, sub Romanis quam sub rege malebat es
si liberum inde arbitrium fortunæ esset, neutram partem volebant potentio
altera oppressa fieret: sed illibatis potius viribus vtriusq; partis, pacé ex om
nere: ita inter vtrosq; optimam conditionem ciuitatum fore, protegente al
ro semper inopem ab alterius iniuria. Hæc sentientes, certamina fauore
vtriusque partis taciti ex tuto spectabant. Coss. quo die magistratum inier
ex S.C. cum circa omnia fana in quibus lectisternium maiorem partem anni
sesolet, maioribus hostijs immolassent, inde preces suas acceptas ab dijs im-
mortalibus ominati, fenatui rite sacrificatum, precationemq; de bello fac
renunciarunt. Aruspices ita respondere, si quid rei nouæ inciperetur, id no
turandum esse: victoriam, triumphum, prorogationem imperij portendi. Pa
tres quod faustum felixq; P.R. esset, centuriatis comitijs primo quoq; die re
re ad populum Coss. iusserunt, vt quod Perseus Philippi filius Macedon
rex aduersus fœdus cum patre Philippo ictum, & secum post mortem eius re
nouatum, socijs P.R. arma intulisset, agros vastasset, vrbesq; occupasset: quo
que belli parandi aduersus P.R. consilia iniisset, arma, milites, classem eius
causa comparasset: vt nisi de ijs rebus satis fecisset, bellũ cum eo iretur. hac
rogatio ad populũ lata est. S.C. inde factum est, vt consules inter se prouin
Italiam & Macedoniam compararent sortirenturve. Cui Macedonia ob-
nisset, vt is regem Persea, quique eius sectam secuti essent, nisi P.R. satisfecisset
bello persequeretur. Legiones quatuor nouas scribi placuit, binas singu
Coss. Id præcipue prouinciæ Macedoniæ datum, quod cum alterius Co
gionibus quina millia & duceni equites ex vetere instituto darentur in sing
las legiones: in Macedoniam sena millia pedium scribi iussa, equites vete
aequ

A æqualiter in singulas legiones, & in sociali exercitu consuli alteri actus numerus, XV I. millia peditum, D C C C. equites, præter eos quos Cn. Sicinius duxisset D C. equites, in Macedoniam traijceret. Italiæ tatis visa X I I. millia sociorum peditum, D C. equites. Illud quoque præcipuum datum sorti Macedoniæ, vt centuriones militesq; veteres scriberet, quos vellet Cos. vsq; ad quinquagesimum annos. In tribunis militum nouatum eo anno propter Macedonicum bellum, quod Cos. ex S. C. ad populum tulerunt, ne tribuni militum eo anno suffragijs crearentur, sed Cos. prætorumq; in ijs faciendis iudicium arbitriumque esset. Inter prætores ita partita imperia. Prætorem cujus sors fuisset, vt iret quo senatus censuisset, Brundusium ad classem ire placuit: vtq; ibi recognosceret socios nauales: dimissisque, si qui parum idonei essent, supplementum legeret ex libertinis: & daret operam, vt duæ partes ciuium Romanorum, tertia sociorum esset. Commeatus classi legionibusq; vt ex Sicilia Sardiniaq; subueherentur: prætoribus qui eas prouincias sortiti essent, mandari placuit, vt alteras decimas Siculis Sardisque imperarent, vtq; id frumentum ad exercitum in Macedoniam portaretur. Siciliam C. Caninius Rebilus est sortitus, L. Furius Philus Sardiniam, L. Canuleius Hispaniam, C. Sulpitius Galba vrbanam B iurisdictionem, L. Iunius Annalis inter peregrinos. C. Lucretio Gallo, quo senatus censuisset, sors euenit. Inter Cos. magis cauillatio quam magna contentio de prouincia fuit. Cassius sine sorte se Macedoniam oppugnaturum dicebat, nec posse collegam saluo iureiurando secum sortiri. Prætorem eum, ne in prouinciam iret in concione iurasse, se statoloco statisq; diebus sacrificia habere, quæ absente se recte fieri non possent: quæ non magis Cos. quã prætore absente recte fieri possent. Si senatus non quid vellet in consulatu potius, quam quid in prætura iurauerit P. Licinius, animaduertendũ esse censeat: se tamen futurum in senatus potestate. Consulti patres, cui consulatum P. R. non negasset, ab se prouinciam negari superbum rati, sortiri Coss. iusserunt. P. Licinio Macedonia, C. Cassio Italia obuenit. Legiones inde sortiti sunt: prima & tertia in Macedoniam traijcerentur, secunda & quarta vt in Italia remanerent. Delectus Coss. multo intentiorem quam alias curam habebant. Licinius veteres quoque scribebat milites centurionesque: & multi voluntate nomina dabant, quia locupletes eos videbant, qui priore Macedonico bello, aut aduersus Antiochum in Asia stipendia fecerant. Cum tribuni militum centuriones, sed primum quemque citarent, tres & X X. centuriones qui primos pilos duxerant, ci- C tati Tr. pl. appellarunt. Duo ex collegio, M. Fulvius Nobilior, & M. Claudius Marcellus ad Cos. reijciebant. Eorum cognitionem esse debere, quibus delectus quibusq; bellum mandatum esset. Cæteri cognituros se de quo appellati essent, aiebant: & si iniuria fieret, auxilium ciuibus laturos. Ad subsellia Tr. res agebatur. Eo. M. Popilius consularis aduocatus, centuriones, & Cos. venerunt. Cos. inde postulanti vt in concione ea res ageretur, populus in concionem aduocatus. Pro centurionibus M. Popolius, qui biennio ante Cos. fuerat, ita verba fecit: Militares homines, & stipendia iusta, & corpora & ætate & assiduis laboribus confecta habere: nihil recusare tamen: quo minus operam reipub. dent: id tantum deprecari, ne inferiores ijs ordines, quam quos cum militassent habuissent, attribuerẽtur. P. Licinius Cos. S. C. recitari iussit. Primum, quod bellum senatus Perseo iussisset: deinde quod veteres centuriones quam plurimum ad id bellum scribi censuisset: nec vlli, qui non maior annis quinquaginta esset, vacationem militiæ esse. Deprecatus est deinde, ne nouo bello, tam propinquo Italiæ, aduersus regem potentissimum, aut tribunos militum delectum habentes impedirent, aut prohiberent. Cos. quem cuique ordinem assignari è repub. esset, eum assignare. si quid in ea re dubium esset, ad senatum reijcerent. Postquam Cos. quæ voluerat dixit, Sp. Ligustinus ex eo numero, qui Tr. pl. appellauerant, à consule & ab tribunis petijt: vt sibi paucis ad populum agere liceret. Permissu omnium ita locutus fertur: Sp. Ligustinus tribus Crustu-

» minæ ex Sabinis sum oriundus, Quærites. Pater mihi iugerum agri reliquit, & à
» paruum tugurium, in quo natus educatusque sum, hodieque ibi habito. Cum
» primum in ætatem veni, pater mihi vxorem fratris sui filiam dedit: quæ le-
» cum nihil attulit, præter libertatem pudicitiamque, & cum his fœcunditatem,
» quanta vel in diti domo satis esset. Sex filij nobis, duæ filiæ sunt, vtræque iam
» nuptæ. Filij quatuor togas viriles habent, duo prætextati sunt. Miles sum factus
» P. Sulpitio, C. Aurelio Coss. In eo exercitu qui in Macedoniam est transpor-
» tus, biennium miles gregarius fui aduersus Philippum regem: tertio anno vi-
» tutis causa mihi T. Quintius Flaminius decumum ordinem hastatum assignat.
» Deuicto Philippo Macedonibusque, cum in Italiam portati ac dimissi essemus,
» continuo miles voluntarius cum M. Porcio Cos. in Hispaniam sum profectus.
» Neminem omnium imperatorum qui viuant, acriorem virtutis spectatorem ac
» iudicem fuisse sciunt, qui & illum & alios duces longa militia experti sunt. Hic
» me imperator dignum iudicauit, cui primum hastatum prioris cæturiæ assig-
» ret. Tertio iterum voluntarius miles factus sum in eum exercitum, qui aduer-
» Aetolos & Antiochum regé est missus, à M. Acilio mihi primus princeps primi
» centuriæ est assignatus. Expulso rege Antiocho, subactis Aetolis reportati sa-
» mus in Italiam: & deinceps his quæ annua merebant legiones stipendia feci.
» Bis deinde in Hispania militaui, semel Fuluio Flacco, iterū T. Sempronio Grac-
» cho Pr. à Flacco inter cæteros quos virtutis causa secū ex prouincia ad trium-
» phum deducebat, deductus sum: à Tib. Graccho regatus in prouinciā ij. Qua-
» ter intra paucos annos primum pilum duxi. quater & tricies virtutis causa do-
» natus ab imperatoribus sū. sex ciuicas coronas accepi. XXIII. stipendia emeri-
» in exercitu emerita habeo, & maior annis sum quinquaginta. Quod si mihi tot
» stipendia omnia emerita essent, nec dum ætas vacationē daret, tamē cum qui-
» tuor milites pro me vno vobis dare P. Licini possem, æquū erat me dimitti. Ita
» hæc pro causa mea dicta accipiatis velim: ipse me quo ad quisquam qui em-
» citus scribit, idoneum militem iudicabit, nunquam sum excusaturus. Ordinem
» quo me dignum iudicent Tribb. militum, ipsorum est potestatis: ne quis me
» virtute in exercitu præesset, dabo operam, vt semper ita fecisse me & imperā-
» res mei, & qui vna stipendia fecerunt, testes sunt. Vos quoque æquum est cen-
» militones, & si appellationis vobis vsurpatis ius, cum adolescentes nihil a-
» uersus magistratuum senatusque authoritatem vsquam feceritis, nunc quoq;
» impotestate senatus ac consulum esse, & omnia honesta loca ducere, quæ
» rempub: defensuri sitis. Hæc vbi dixit, collaudatum multis verbis Cos. ex cō-
» cione in senatum duxit. Ibi quoque ei ex authoritate senatus gratia ab-
buniq; militares in legione prima primum pilum virtutis causa ei assignat.
Cæteri centuriones omissa appellatione, ad delectum obedienter respon-
runt. Quo maturius in prouincias magistratus proficiscerentur, Latina tab-
dis Innijs fuere: eoque solenni perfecto C. Lucretius prætor omnibus qui ad
classem opus erant præmissis, Brundusium est profectus. Præter eos exercit
quos Coss. comparabant; C. Sulpitio Galbæ prætori negocium datum, vt qu
tuor legiones scriberet vrbanas, iusto numero peditum equitumque: ipse
quatuor Trr. mil. ex senatu legeret, qui præessent. Socijs Latini nominis im-
peraret quindecim millia peditum, mille & C C. equites. Is exercitus vti para
esset, quo senatus censuisset. P. Licinio Cos. ad exercitum ciuilem socialem
perenti addita auxilia, Ligurum duo millia, Cretenses sagittarij incertum
rus, quantum rogati auxilia Cretenses misissent. Numidæ item equites elep
tique. In eam rem legati ad Masanissam Carthaginienses; missi, L. Posthum
Albinus, Q. Terentius Culleo, C. Aburius. In Cretam itē legatos tres ire placu
A. Posthumium Albinum, C. Decium, A. Licinium Neruam. Per idem tempus
legati ab rege Perseo venerunt. Eos in oppidum intromitti non placuit, cu
iam bellum regi eorum & Macedonibus & senatus decresset, & populus iu
set. in ædem Bellonæ in senatum introducti, ita verba fecerunt: Miran
rege

A regem, quid in Macedoniam exercitus transportati essent: Si impetrari à senatu posset, vt ij reuocentur, regem de iniurijs, si quas socijs factas quererentur, arbitratu senatus satisfacturum esse. Sp. Caruilius ad eam ipsam rem ex Græcia remissus ab Cn. Sicinio in senatu erat. Is Perræbiam expugnatam armis, Thessaliæ aliquot vrbes captas, cætera, quæ aut ageret aut pararet, rex cum argueret, respondere ad ea legati iussi, postquã hæsitabant, negantes sibi vltra quidquam mandatum esse: iussi renunciare regi, Cos. P. Licinium breui cum exercitu futurum in Macedonia esse. Ad eum, si satisfacere in animo esset, mitteret legatos: Romam quod præterea mitteret, non esse: neminem eorum per Italiam ire liciturum. Ita demissis, P. Licinio consuli mandatum, intra vndecimum diem iuberet eos Italia excedere: & Sp. Caruilium mitteret, qui donec nauem conscendissent, custodiret. Hæc Romę acta nondum profectis in prouinciam Cos. Iam Cn. Sicinius, qui priusquam magistratu abiret, Brundusium & ad classem & ad exercitum præmissus erat, traiectis in Epirum quinque M. peditum, C C C. equitibus, ad Nymphæum in agro Apolloniati castra habebat. Inde tribunos cum duobus millibus militum, ad occupanda Dassaretiorum & Illyriorum castella, ipsis accersentibus præsidia, vt tutiores à finitimorum impetu Macedonum essent, misit. Paucis post diebus Q. Martius, A. Attilius, & P.
B & Ser. Cornelij Lentuli, & L. Decimius, legati in Græciam missi, Corcyram peditum mille secum aduexerunt. ibi inter se & regiones quas obirent, & milites diuiserunt. Decimius missus est ad Gentium regem Illyriorum: quem, si aliquem respectum amicitiæ eum habere cerneret, tentare, aut etiam ad belli societatem pellicere, iussus. Lentuli in Cephaleniam missi, vt in Peloponnesum traijcerent, oramque maris in occidentem versi ante hyemem circumirent. Martio & Attilio Epirus, Aetolia & Thessalia circumeundæ assignantur. Inde Bœotiam atque Euboeam aspicere iussit: tum in Peloponnesum traijcere: ibi congressurus se cum Lentulis constituunt. Priusquam digrederentur à Corcyra, literæ à Perseo allatæ sunt: quibus quærebat, quæ causa Romanis aut in Græciam traijciendi copias, aut vrbes occupandi esset. Cui rescribi nihil placuit, nuncio ipsius qui literas attulerat, dici, præsidij causa ipsarum vrbium Rom. facere. Lentuli circumeuntes Peloponnesi oppida, cum sine discrimine
C omnes ciuitates adhortarentur, vt quo animo, qua fide aduuissent Rom. Philippi primum, deinde Antiochi bello, eodem aduersus Persea iuuarent, fremitum in concionibus audiebant: Achæis indignantibus eodem se loco esse, qui omnia à principijs Macedonici belli præstitissent Romanis, & Macedonum Philippi bello hostes fuissent, quo Messenij atque Elij, qui pro Antiocho hostile arma aduersus P. R. tulissent: ac nuper in Achaicum contributi concilium, velut præmium belli se victoribus Achæis tradi quærerentur. Martius & Attilius ad Gitanas Epiri oppidum decem millia ab mari cum ascenderent, concilio Epirotarum habito, cum magno omnium assensu auditi sunt: & quadringentos iuuentutis eorum in Orestas, vt præsidio essent liberatis ab se Macedonibus, misserunt. Inde in Aetoliam progressi: ac paucos ibi morati dies, dum in prætoris mortui locum alius sufficeretur, & Lyciſco prætore facto, quem Rom. tuere rebus satis compertum erat, transierunt in Thessaliam. Eo legati Acarnanum, & Bœotorum exules venerunt. Acarnanes nunciare iussi, quæ Philippi primum, Antiochi deinde bello, decepti pollicitationibus regis, aduersus populum Rom. commisissent, eam corrigendi occasionem illis oblatam. Si male meriti clementiam P. R. experti essent, bene merendo liberalitatem experirentur. Bœotis exprobratum, societatem eos cum Perseo iunxisse, ijs, culpam in Ismeniam principem alterius partis conferrent, & quasdam ciuitates dissentientes in causam deductas: appariturum id esse Martius respondit. Singulis enim ciuitatibus de seipsis consulendi potestatem facturos. Thessalorum Larissæ fuit concilium. Ibi & Thessalis benigna materia gratias agendi Romæ, pro libertatis munere fuit: & legatis, quod & Philippi prius, & post Antiochi

bello enixe adiuti à gente Thessalorum essent. hac mutua commemoratione meritorum accensi animi multitudinis ad omnia decernenda, quæ Romani vellent. Secundum hoc concilium legati à Perseo rege venerunt, priuati maxime hospitij fiducia, quod ei paternum cum Martio erat. Ab huius necessitudinis commemoratione orsi, petierunt legati, in colloquium veniendi regi potestatem faceret. Martius & se ita à patre suo accepisse dixit, amicitiam hospitiumque cum Philippo fuisse: minime immemorem necessitudinis eius legationem eam suscepisse. Colloquium, si satis commode valeret, non fuisse diuturnum. nunc, vbi primum posset, ad Peneum flumen, qua transitus ab Oncodimo esset, præmissis qui nunciarent regi, venturos. Et tum quidé ab Dio Perseus in interiora regni recepit se, leui aura spei obiecta, quod Martius ipsius causa suscepisse se legationem dixisset. Post dies paucos ad cōstitutum locum venerunt. Magnus comitatus fuit regius, cum amicorum, tum satellitum turba stipante. non minore agmine legati venerunt: & ab Larissa multis prosequentibus, & legationibus ciuitatum, quæ conuenerant Larissam, & renunciint domum certa quæ audissent, volebant. Inerat cura infita mortalibus videndi congredientes, nobilem regē & populi principis terrarū omnium legatos. Postquam in conspectu steterunt dirimente amne, paulisper internunciando cunctatio fuit, vtri transgrederentur, aliquid illi regię maiestati, aliquid hi P.R. nomini, cum præsertim Perseus petisset colloquium, existimabant deberi. eo etiam Martius cunctantes mouit. Minor, inquit, ad maiorem, & (quod Philippo ipsi cognomen erat) filius ad patrem transeat. Facile persuasum id res est. Aliud deinde ambigebatur, cum quam multis transiret. Rex cum omni comitatu transire æquum censebat: legati vel cum tribus venire iubebant, vel tantum agmen traduceret, obsides daret, nihil fraudis fore in colloquio. Hippian & Pantaucum, quos & legatos miserat, principes amicorum obsides dedit: nec tam in pignus fidei obsides desiderati erant, quam vt appareret locijs, nequaquam ex dignitate pari congredi regem cum legatis. Salutatio non tanquam hostium, sed hospitalis ac benigna fuit, positisque sedibus conlocutus sunt. Cum paulisper silentium fuisset. Expectari nos, inquit Martius, arbitror, vt respondeamus literis tuis, quas Corcyram misisti: in quibus quæris, quid ita legati cum militibus venerimus, & præsidia in singulas vrbes dimittamus. Ad hic interrogationem tuam & non respondere vereor, ne superbum sit: & vera respondere, ne nimis acerbum audienti tibi videatur. Sed cum aut verbis caligandus aut armis sit, qui fœdus rumpit: sicut bellum aduersus te alij quam mihi mandatum malim: ita orationis acerbitatem aduersus hostem, vtcunque est, subibo: sicut medici cum salutis causa tristiora remedia adhibent. Exegisti regnum adeptus es, vnam rem te quæ facienda fuerit, senatus fecisse credit, quod legatos Romam ad renouandum * iudicat potius quam cum renouatum esset violandum. Abrupolim socium atque amicum populi Romani regem expulisti. Artetari interfectores, vt cæde (nequid vltra dicam) lætatum appareret, recepisti: qui omnium Illyriorum fidissimum Romano nomini virgulum occiderant. Per Thessaliam & Malienſem agrum cum exercitu ecquod fœdus Delphos isti. Byzantij item contra fœdus misisti auxilia: cum Bœotijs cijs nostris secretam tibijpsi societatem, quam non licebat, iureiurando pegisti. Thebanos legatos Euersam & Callicritū venientes à nobis, quærere nolo quis interfecerit, quā arguere. In Aetolia bellum intestinum & cædes principū per quos, nisi per duos factæ videri possūt Dolopes à te ipso euastati. Bumenes rex ab Rom. cū in regnū rediret, prope vt victima Delphis in sacro loco ante aras mactatus, quē insimulet, piget referre. Quæ hospes Brundusij occulta facinora indicet, certū habeo, & scripta tibi omnia ab Roma esse. Legatos tuos renuntiasse. Hæc ne dicerentur à me, vno modo vitare potuisti, si quærendo quā ob causam exercitus in Macedoniam traijcerentur, aut præsidia in sociorum vrbes mitteremus. Quærenti tibi superbius tacuisse, quam

A quam vera respondimus. Equidem pro paterno nostro hospitio faueo orationi « tuæ: & opto vt aliquam mihi materiam præbeas agendæ tuæ apud senatum « causæ. Ad ea rex: Bonam causam, si apud iudices æquos ageretur, apud eosdē « & accusatores & iudices agam. Eorum autem quæ obiecta sunt mihi, partim ea « sunt quibus nescio an gloriari debeam, partim quæ fateri non erubescam, par- « tim quæ verbo obiecta, verbo negare sit. Quid enim, si legibus vestris hodie « reus sim, aut index Brundusinus, aut Eumenes mihi obijciat vt accusare potius « vere, quam conuitiari videantur? Scilicet nec Eumenes, cum tam multis gra- « uis publice ac priuatim sit, alium quam me inimicum habuit: neque ego potio- « rem quemquam ad ministeria facinorum, quam Rammium, quem neque vn- « quam ante videram, nec eram postea visurus, inuenire potui: & Thebanorum, « quos naufragio periisse constat, & Artetari cædis mihi reddenda ratio est: in « qua tamē nihil vltra obijcitur, quam interfectores eius in regno exulasse meo. « Cuius conditionis iniquitatem ita non sum recusaturus, si vos quoque accipi- « tis, vt quicunque exules in Italiam aut Romam se contulerunt, his facinorum, « propter quæ damnati sunt, authores vos fuisse fateamini. Si hoc & vos recusa- « bitis, & omnes aliæ gentes, ego quoque inter cæteros ero. Et hercule quid at- « tinet cuiquam exilium patere, si nusquam exuli futurus locus est? Ego tamen « B istos, vt primum in Macedonia esse admonitus à vobis comperi, requisitos ab- « ire ex regno iussi, & in perpetuum interdixi finibus meis. Et hæc quidem mihi « tanquam causam dicenti reo obiecta sunt: illa tanquā regi, & quæ de fœdere, « quod mihi est vobiscū, disceptationem habeant. Nam si est in fœdere ita scrip- « tum, vt ne si bellum quidem quis inferat, tueri me regnumque meum liceat: « mihi fatendū est, quod me armis aduersus Abrypolim socium populi Romani de- « fenderem, fœdus violatum esse. Sin autem hoc & ex fœdere licuit, & iure genti- « um ita comparatum est, vt arma armis propulsentur, quid tandem me facere « decuit, cum Abrypolis fines mei regni vsq; ad Amphipolim peruastasset: mul- « ta libera capita, magnam vim mancipiorum, multa millia pecorum abegisset? « Quiescerem & paterer, donec Pellam & in regiam meam armatus peruenisset? « At enim bello quidem iusto sum persecutus: sed vinci non oportuit eum, neq; « ea quæ victis accidunt, pati: quorum casum cum ego subierim, qui sum armis « lacessitus, quid potest quæri sibi accidisse, qui causa belli fuit? Non sum eodem « modo defensurus Romani, quod Dolopas armis coercuerim: quia etsi nō me- « rito eorum, iure feci meo: cum mei regni, meæ ditionis essent, vestro decreto « patri attributi meo. Nec, si causa reddenda sit, non vobis nec fœderatis, sed ijs « C qui ne in seruos quidem sæua atque iniusta imperia probant, plus æquo & bo- « no sæuisse in eos videri possum: quippe Euphranorum præfectum à me impo- « situm ita occiderunt, vt mors pœnarum eius leuissima fuerit. At cum proces- « sissem inde ad visendas Larissam & Antronam & Pyllēon, quo in propinquo mul- « to ante debita vota persoluerem, Delphos sacrificandi causa ascendi. Et hic « criminis augendi causa cum exercitu me fuisse adijcitur: scilicet, vt quod nunc « vos facere queror, vrbes occuparem, arcibus imponerem præsidia. vocate in « concilium Græciæ ciuitates, per quas iter feci: queratur vnusquilibet militis « mei iniuriam: non recusabo quin simulato sacrificio aliud petisse videar. Ae- « tolis & Byzantijs præsidia misimus, & cum Bœotis amicitiā fecimus. Hęc qua- « liacunque sunt, per legatos meos non solum indicata, sed etiam excusata sunt, « sæpe in senatu vestro: vbi aliquos ego disceptatores, non tam æquos, quam te « Quinti Marci, paternum amicum & hospitem, habebam. Sed nondum Romam « accusator Eumenes venerat: qui calumniando omnia detorquendoque su- « specta & inuisa efficeret: & persuadere vobis conaretur, non posse Græciam « in libertate esse, & vestro munere frui, quoad regnum Macedoniæ incolume « esset. Circumagetur hic orbis: erit mox qui arguat, nequicquā Antiochum vl- « tra iuga Tauri remotum: grauiorem multo Asiæ, quam Antiochus fuerit, Eu- « phenem esse, nec conquiescere socios vestros posse, quoad regia Pergami

fit: eam arcem supra capitæ finitimarum ciuitatum impositam. Ego hæc Q. Marci & A. Attili, quæ vt à vobis obiecta, aut purgata à me sunt, talia esse scio, vt aures, vt animi audientium sint: nec tam referre quid ego aut qua mente fecerim, quam quomodo id vos factum accipiatis. Conscius mihi sum, nihil me scientem deliquisse: & si quid fecerim imprudentia lapsus, corrigi me & emendari castigatione hac posse. Nihil certe insanabile, nec quod bello & armis persequendum esse censeatis, commisi. Aut frustra clementiæ grauitatique vestræ fama vulgata per gentes est, si talibus de causis, quæ vix querela & expostulatione dignæ sunt, arma capitis, & regibus socijs bella infertis. Hæc dicenti tum assensus Martius, author fuit mittendi Romam legati, cum experienda omnia ad vltimum, nec prætermittendum spem vllam censuisset, reliqua consultatio erat, quonam modo tutum iter legatis esset. ad id cum necessaria petitio induciarum videretur, cupieretque Martius, neque aliud colloquio petisset, grauate & in magnam gratiam petentis concessit. Nihil enim satis paratum ad bellum in præsentia habebant Rom. non exercitum, non ducem, cum Perseus, ni spes vana pacis occæcasset consilia, omnia præparata atque instructa haberet, & suo maxime tempore atque alieno hostibus, incipere bellum posset. Ab hoc colloquio, fide induciarum interposita, legati Romani in Bœotiam comparati sunt. Ibi iam motus cœperat esse, discedentibus à societate communis consilij Bœotorum quibusdam populis: ex quo renunciatum est, respondisse legatos, apparituros quibus populis proprie societatem cum rege iungi displicuisset. Primi à Cheronia legati, deinde à Thebis in ipso itinere occurrerunt, affirmantes non interfuisse se quo societas ea decreta esse concilio: queis legati nullo in præsentia responso dato, Chalcidē se sequi iusserunt. Thebis magna contentio orta erat ex alio certamine. Comitiis prætorijs Bœotarchæ victa pars iniuriam persequens, coacta multitudine decretum fecit. Thebis ut Bœotarchæ vrbibus reciperentur. Exules Thespias vniuersi concesserunt inde (recepti enim sine cunctatione erant) Thebas iam mutatis animis reuocati, decretum faciunt, vt XII. qui priuati cœtum & concilium habuissent, exulo multarentur. Nouus deinde pr. Ismenias, is erat vir nobilis ac potens, expulis pœnæ absentes eos decreto damnat. Chalcidem fugerant: inde ad Rom. Larissam profecti, causam cum Perseo societatis in Ismeniam contulerant. Et contentione ortum certamen: vtriusq; tamen partis legati ad Rom. venerunt, & exules accusatoresq; Ismenię, & Ismenias ipse. Chalcidē vt ventum est, aliarum ciuitatum principes, id quod maxime gratum erat Romanis, suo quisq; proprio decreto Persei societatē aspernati, Romanis se adiungebant: Ismenias gentem Bœotorum in fidem Romanorum permitti æquum censebat. Inde certamine orto, nisi in tribunal legatorum perfugisset, haud multum abfuit, quin ab exulibus fautoribusq; eorum interficeretur. Thebæ quoq; ipsæ, quod Bœotiæ caput est, in magno tumultu erant: alijs ad regem trahentibus ciuitatem, alijs ad Romanos: & turba Coronęorum Haliatriorumque conuenerat ad defendendum decretum regiæ societatis. Sed constantia principum, docentium cladibus Philippi Antiochiq; quanta esset vis & fortuna imperij Romani, vicit eadem multitudo, & vt tolleretur regia societas, decreuit: & eos qui authores paciscendæ amicitiæ fuerant, ad satis faciendum legatis Chalcidem misit, deiciq; legatorum commendari ciuitatem iussit. Thebanos Martius & Attilius læti audierunt, authoresque & his separatim singulis fuerunt ad renouandam amicitiam mittendi Romam legatos. Ante omnia exules restitui iusserunt, & authores regiæ societatis decreto suo damnarunt. Ita, quod maxime volebant, discusso Bœotico concilio, Peloponnesum proficiscuntur. Ser. Cornelio Chalcidem accersito, Argis præbitum est ijs concilium: vbi nihil aliud à gente Achæorum petierunt, quam vt mille milites darent. Id præsidium ad Chalcidem tuendam, dum Romanus exercitus in Græciam traijceretur, missum est. Martius & Attilius, peractis quæ agenda in Græcia erant, principio hyemis Romam redierunt.

A redierunt. Inde legatio sub idem tempus in Asiam circum insulas missa. Tres erant legati, T. Claudius, P. Posthumius, M. Iunius: ij circumeuntes, hortaban-tur socios ad suscipiendum aduersus Persea pro Romanis bellum: & quo quæ-que opulentior ciuitas erat, eo accuratius agebant, quia minores secuturæ maiorum authoritatem erant. Rhodij maximi ad omnia momenti habebantur, quia non fauere tantum, sed adiuuare etiam viribus suis bellum poterant, XL. nauibus authore Hegesilo comparatis: qui cum in summo magistratu esset (Prytanin ipsi vocant) multis rationibus persuaserat Rhodios, vt omissa, quæ sæpe vanam experti essent, regum fouendorum spe, Romanam societatem, vnam tum in terris vel viribus vel fide stabilem, retinerent. Bellum imminere cum Perseo, desideraturos Romanos eundem nauale apparatum, quem nuper Antiochi, quem Philippi ante bello vidissent: trepidaturos tum repente parandæ classe cum mittenda esset, nisi refecere naues, nisi instruere nauales socijs cœpissent. Ideo magis enixe faciendum esse, vt crimina delata ab Bume-ne, fide rerum refellerent. His incitati, XL. nauium classem instructam, orna-tamque legatis Romanis aduenientibus, vt non expectatam adhortationē esse appareret, ostenderunt. Et hæc legatio magnum ad conciliandos animos ciui-tatum Asiæ momentum fuit. Decimius vnus sine vllo effectu captarum etiam B pecuniarum ab regibus Illyriorum suspicione infamis, Romam redijt: Perseus cum à colloquio Romanorum in Macedoniam recepisset sese, legatos Romā de inchoatis cum Martio conditionibus pacis misit, & Byzantium & Rhodum literas legatis ferendas dedit. In literis eadē sententia ad omnes erat, colloqu-tum se cum Romanorum legatis, quæ audisset, quæque dixisset, ita dispositā, vt superior fuisse in disceptatione videri posset. Apud Rhodios legati addiderūt, confidere pacem futuram, authoribus enim Martio atque Attilio missos Ro-mam legatos. Si pergerent Romani contra fœdus mouere bellum, tum omni gratia, omni ope enitendum fore Rhodiis, vt reconcilient pacem: si nihil de-precando proficiant, id agendum, ne omnium rerum ius ac potestas ad vnū po-pulum perueniat. Cum cæterorum id interesse, tum præcipue Rhodiorum, qui plus inter alias ciuitates dignitate atq; opibus excellant: quæ serua atque ob-noxia forent, si nullus alio sit, quam ad Romanos respectus. Magis & literæ & verba legatorum benigne sunt audita, quam momentum ad mutandos animos habuerunt. potentior esse partis melioris authoritas ceperat. Responsum ex decreto est, optare pacem Rhodios: si bellum esset, ne quid ab Rhodiis spe-taret aut peteret rex, quod veterem amicitiam, multis magnisque meritis pa-C ce belloq; partam, adiungeret sibi ab Romanis. Ab Rhodo redeuntes, Bœotiæ quoq; ciuitates & Thebas, & Coronēs, & Haliartum adierunt: quibus expres-sum inuitis existimabatur, vt relicta regia societate, Romanis adiungerentur. Thebani nihil moti sunt, quanquam nonnihil & damnatis principibus, & resti-tutis exulibus, succensebant Romanis. Coronæi & Haliartij fauore quodam in-fito in reges, legatos in Macedoniam miserunt, præsidium petentes, quo se aduersus impotentem superbiam Thebanorum tueri possint. Cui legationi re-sponsum ab rege est, præsidium se propter inducias cum Romanis factas mit-tere non posse: tamen suadere ita à Thebanorum iniuriis qua possent, vt se vindicarent, ne Romanis præberent causam in se sæuiendi. Martius & Attilius Romam cum venissent, legationem in capitolio ita renunciarunt, vt nulla re magis gloriarentur, quam decepto per inducias & spem pacis rege. Adeo e-nim apparatibus belli fuisse instructum ipsis nulla parata re, vt omnia oppor-tuna loca præoccupari ante ab eo potuerint, quam exercitus in Græciam traij-ceretur. Spacio autem induciarum sumpto, venturum illum nihilo paratio-rem, Romanos omnibus instructiores rebus cœpturos bellum: Bœotorum quoque se concilium arte distraxisse, ne coniungi amplius vllo consensu Ma-cedonibus possent. Hæc, vt summa ratione acta, magna pars senatus approba-bat: veteres, & moris antiqui memores, negabant se in ea legatione Romanas

agno-

agnoscere artes. Non per insidias & nocturna prælia, nec simulatam fugam, in-
prouisosque ad incautum hostem reditus, nec vt astu magis quam vera virtute
gloriarentur, bella maiores gessisse. Indicere prius quam gerere solitos bella
denuntiare etiam, interdum locum finire, in quo dimicaturi essent. Eadem fide
indicatum Pyrrho regi medicum vitæ eius insidiantem, eadem Falisci victum
traditum proditorem liberorum regis. Hæc Romana esse, non versutiarum Pu-
nicarum, neque calliditatis Græcæ, apud quos fallere hostem, quam vi superare
glorioſius fuerit. Interdum in præsens tempus plus profici dolo quam vir-
tute: sed eius demum animum in perpetuum vinci, cui confessio expressa sit,
neque arte, neque casu, sed collatis comminus viribus, iusto ac pio bello esse
superatum. Hæc seniores, quibus noua hæc minus placebat sapientia: vicit tamen
ea pars senatus, cui potior vtilis quam honesti cura erat, vt comprobarentur
prior legatio Martij: & eodem rursus in Græciam cum quinqueremibus re-
mitteretur, iubereturque cætera, vti è repub. maxime visum esset, agere. A quo-
que Attilium miserunt ad occupandam Lariſsam in Thessalia, timentes, ne
induciarum dies exiisset, Perseus præsidio eo misso, caput Thessaliæ in potestate
haberet. duo millia peditum Attilius ab Cn. Sicinio accipere ad eam rem age-
dam iussus: & P. Lentulo, qui ex Achaia redierat, C C C. milites Italici gene-
ris dati, vt Thebis daret operam, vt in potestate Bœotia esset. His præpara-
tis, quanquam ad bellum consilia erant destinata, senatum tamen præbendi le-
gatis placuit. Eadem fere quæ in colloquio ab rege dicta erant, relata ab le-
gatis. Insidiarum Eumeni factarum crimen, & maxima cura, & minime tamen
probabiliter (manifesta enim res erat) defensum. Cætera deprecatio erat: sed
non eis animis audiebantur, qui aut doceri aut flecti possent. Denunciatum ex
templo mœnibus vrbis Romæ, Italia intra X X X. diem excederent. P. Licinio,
deinde Cos. cui Macedonia prouincia obuenerat, denunciatum, vt exercitui
diem primam quanque diceret ad conueniendum. C. Lucretius Pr. cui classis
prouincia erat, cum X L. quinqueremib. ab vrbe profectus, nam ex refectis na-
uibus alias in alium vsum retineri ad vrbem placuit. Præmissus à prætore ei
frater Lucretius cum quinquereme vna, iussusq; ab socijs ex fœdere accepta
nauibus ad Cephaleniam classi occurrere, ab Rheginis triremi vna, ab Locris
duabus, ab Vritibus quatuor, præter oram Italiæ superuectus Calabriæ extre-
mum promontorium in Ionio mari Dyrrachium traijcit. Ibi decem ipsorum Dyr-
rachinorum, X I I. Issæorum, L I I I I. Gentij regis lembos nactus, simulans se
credere eos in vsum Romanorum comparatos esse, omnibus abductis, die tertio
Corcyram, inde protinus in Cephaleniam traijcit. C. Lucretius Pr. ab Neapoli
profectus, superato freto, die quinto in Cephaleniam transmisit. Ibi stetit clas-
sis, simul operiens, vt terrestres copiæ traijcerentur, simul vt onerariæ ex ag-
mine suo per altum dissipatæ consequerentur. Per hos forte dies P. Licinius
Cos. votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab vrbe profectus est. Semper
quidem ea res cum magna dignitate ac maiestate geritur: præcipue tamen
conuertit oculos animosque, cum ad magnum nobilemq; aut virtute aut for-
tuna hostem, euntem Cos. prosequuntur. Contrahit enim non officij modo cura,
sed etiam studium spectaculi, vt videant ducem suum, cuius imperio consilio
summam rempublicam tuendã permiserunt. Subit deinde cogitatio animum, qui belli
casus, quam incertus fortunæ euentus, cõmunisq; Mars belli sit, aduersa, secun-
da, quæq; inscitia & temeritate ducum clades sæpe acciderint, quæ contra bo-
na prudentia & virtus attulerit. Quem scire mortalium, vtrius mentis, vtrius
fortunæ Cos. ad bellum mittant: triumphantemne mox cum exercitu victore
scandentem Capitolium ad eosdem deos à quibus proficiscatur, visuri: an ho-
stibus eam præbituri lætitiam sint. Perseo autem regi aduersus quem ibatur,
famam, & bello clara Macedonũ gens, & Philippus pater, inter multa prospere
gesta Romano etiam nobilitatus bello, præbebat: tum ipsius Persei nunquam,
ex quo regnum accepisset, desitum belli expectatione celebrari nomen. cum

hi

A his cogitationib. omnium ordinum homines proficiſcentem conſulem proſe-
cuti ſunt. Duo conſulares tribuni militum cum eo miſſi, C. Claudius, Q. Mutius,
& tres illuſtres iuuenes, P. Lentulus, & duo Manlij Accidini: alter M. Manlij, al-
ter L. Manlij filius erat. Cum ijs conſul Brunduſium ad exercitum, atque inde
cum omnibus copijs tranſuectus ad Nymphæum in Apolloniati agro poſuit ca-
ſtra. Paucos ante dies Perſeus, poſtquam legati ab Roma regreſſi præciderant
ſpem pacis, conſilium habuit. Ibi aliquam diu diuerſis ſententijs certatum eſt.
Erant quibus vel ſtipendium pendendum ſi iniungeretur, vel agri parte ceden-
dum ſi inulctarent: quicquid denique aliud pacis cauſa patiendum eſſet, non
recuſandum videretur: nec cõmittendum vt in aleam tanti caſus ſe regnumq;
daret. Si poſſeſſio haud ambigua regni maneret, multa dies tempusq; afferre
poſſe: quibus non amiſſa modo recuperare, ſed timendus vltro ijs eſſe, quos
nunc timeret, poſſet. Cæterum multo maior pars ferocioris ſententiæ erat.
Quicquid ceſſiſſet cum eo ſimul regno protinus cedendum eſſe affirmabant.
Neque enim Rom. pecunia aut agro egere: ſed hoc ſcire, cum omnia humana,
tum maxima quæque & regna & imperia ſub caſibus multis eſſe. Carthagini-
enſium opes fregiſſe ſeſe, & ceruicibus eorum præpotentem finitimum regem
impoſuiſſe: Antiochum progeniemque eius vltra iuga Tauri remotum. Vnum
B eſſe Macedoniæ regnum, & regione propinquum, & quod ſicubi P. R. ſua fortu-
na labet, antiquos animos regibus ſuis videatur poſſe facere. dum integræ res
ſint, apud animum ſuum Perſea debere ſtatuere, vtrum ſingula concedendo,
nudatus ad extremum opibus extorris q; regno, Samothraciam aliamve quam
inſulam petere ab Romanis, vbi priuatus ſuperſtes regno ſuo in contemptu
atque inopia conſeneſcat, malit: an armatus vindex fortunæ dignitatisque
ſuæ, ita vt viro forti dignum ſit, patiatur quodcunque caſus belli tulerit: aut
victor liberet orbem terrarum ab imperio Romano. Non eſſe admirabilius
Romanos Græcia pelli quam Annibalem Italia pulſum eſſe. neque hercule vi-
dere, qui conueniat fratri affectanti per iniuriam regnum, ſumma vi reſtitiſſe,
alienigenis bene parto eo cedere. Poſtremo ita bello & pace quæri, vt inter
omnes conueniat, nec turpius quicquam eſſe, quam ſine certamine ceſſiſſe re-
gno: nec præclarius quicquam, quam pro dignitate ac maieſtate omnem for-
tunam expertum eſſe. Pellæ in vetere regia Macedonum hoc conſilium erat.
Geramus ergo, inquit, dijs bene iuuantibus, quando ita videtur, bellum: lite-
risq; circa præfectos dimiſſis Citium (Macedoniæ oppidum eſt) copias omnes
contrahit. Ipſe centum hoſtijs ſacrificio regaliter Mineruæ, quam vocant Al-
cidam, confecto, cum purpuratorum & ſatellitum manu profectus Citium eſt.
C Eo iam omnes Macedonum externorumque auxiliorum conuenerant copiæ.
Caſtra ante vrbem ponit, omnesque armatos in campo ſtruxit. Summa omni-
um quadraginta millia armata fuere, quorum pars ferme dimidiæ phalangitæ
erant: Hippias Bereus præerat. Delecta deinde & viribus & robore ætatis ex
omni cetratorum numero duo erant agemata, hanc ipſi legionem vocabant:
præfectos habebant Leonatum & Thraſipum Eulyeſtas. Cæterorum cetra-
torum trium ferme millia hominum dux erat Antiphilus Edeſſæus Pæones,
& ex Patorea & Parſtrymonia (ſunt autem ea loca ſubiecta Thraciæ) & Agria-
nes admixtis etiam Thracibus incolis trium millium ferme & ipſi expleuerunt
numerum. Armauerat contraxeratq; eos Dida Pæon, qui adoleſcentem De-
metrium occiderat. Et armatorum duo millia Gallorum erant præfecto Aſcle-
piodoto. Ab Heraclea ex Sintijs tria millia Thracum liberorum ſuum ducem
habebant. Cretenſium par pene numerus ſuos duces ſequebatur, Suſum Pha-
laſarneum, & Syllum Gnoſium. Et Leonides Lacedæmonius quingentis ex
Græcia, miſto generi hominum, præerat. Regij is generis ferebatur, exul dam-
natus frequenti conſilio Achæorum literis ad Perſea deprehenſis. Aetolo-
rum & Bœotorum, qui non explebant plus quam quingentorum omnes nume-
rum, Lyco Achæus præfectus erat. Ex his mixtis tot populorum, tot gentium

auxilijs,

auxiliis, duodecim millia armatorum ferme efficiebantur. Equitum ex tota Macedonia contraxerat I I I. millia. Venerat eodem Cotys Seuthæ filius regentis Odrysarum, cum mille delectis equitibus, pari ferme peditum numero. Summa totius exercitus XXXIX. millia peditum erant, quatuor equitum. Satis constabat secundum eum exercitum, quem Magnus Alexander in Asiam traiecit, nunquam vllius Macedonum regis copias tantas fuisse. Sextus & vicesimus annus agebatur, ex quo petenti Philippo data pax erat: per id omne tempus quieta Macedonia, & progeniem ediderat, cuius magna pars matura militiæ esset, & leuibus bellis Thracum accolarum, quæ exercerent magis quam fatigarent, sub assidua tamen militia fuerat: & diu meditatum Philippo primo, deinde & Perſi Romanum bellum, omnia vt instructa parataque essent effecerat. Mota parumper acies, non iusto decursu tamen, ne stetisse tantum in armis viderentur: armatosq; sicut erant, ad concionem vocauit. Ipse constitit in tribunali, circa se habens filios duos, quorum maior Philippus natura frater, adoptione filius: minor quem Alexandrum vocabant, naturalis erat. Cohortatus est milites ad bellum: iniuriam P. R. in patrem sequo commemorauit. Illum omnibus indignitatib. compulsum ad rebellandum, inter apparatum belli fato oppressum: ad se simul legatos, simul milites ad occupandas Græciæ vrbes missos. Fallaci deinde colloquio per speciem reconciliandæ pacis extractam hyemem, vt tempus ad comparandum haberent. Consulem nunc venire cum duabus legionibus Romanis, quæ trecenos equites habeant, & pari ferme numero sociorum peditum equitumque. Eo vt accedant regum auxilia Eumenis & Masanissæ, non plus V I I. millia peditum, I I. equitum futura. Auditis hostium copiis, respicerent suum ipsi exercitum, quantũ numero, quantum genere militum præstarent, tyronibus raptim ad id bellum conscriptis, ipsi à pueris eruditi artibus militiæ, tot subacti atque durati bellis. Auxilia Romanis Lydos, & Phrygas & Numidas esse: sibi Thracas Gallosque, ferociſſimas gentium. Arma illos habere ea, quæ sibi quisq; parauerit pauper miles: Macedonas prompta ex regio apparatu, per tot annos patris sui cura & impensa facta. Commeatum illis cum procul, tum omnibus sub cæsibus maritimis fore: se & pecuniam & frumentum, præter reditus metallorum, in decem annos sepositum esse. Omnia quæ deorum indulgentia, quæ regia cura præparanda fuerant, plena cumulataque habere Macedonas: animum habendum esse, quem habuerint maiores eorum, qui Europa omni domita transgressi in Asiam, incognitum famæ aperuerint armis orbem terrarum: nec ante vincere desierint, quam rubro mari inclusis, quod vincerent, defuerit. At hercule nunc non de vltimis Indiæ oris, sed de ipsius Macedoniæ possessione certamen fortunam indixisse. Cum patre suo gerentes bellum Romanos, speciosum Græciæ liberandæ tulisse titulum: nunc propalam Macedoniam in seruitutem petere, ne rex vicinus imperio sit Romano, ne gens bello nobilis arma habeat. Hęc enim tradenda superbis dominis esse cum rege regnoque, si absistere bello, & facere imperata velint. Cum per omnem orationem satis frequenti assensu succlamatum esset, tum vero ea vociferatio simul indignantium minitantiumque, partim iubentium bonum animum habere regem, exorta est, vt finem dicendi faceret, tantum iussis ad ea parari: iam enim dici, mouere castra ab Nymphæo Romanos. Concione dimissa ad audiendas legationes ciuitatum Macedoniæ se cõtulit. Venerant autem ad pecunias prõ facultatib. quęq; suis, & frumentum pollicendum ad bellum. Omnibus gratię actę, remissum omnibus, satis regios apparatus ad ea dictum sufficere, vehicula tantum imperata, vt tormenta, telorumq; missilium ingentem vim præparatam, bellicumq; aliud instrumentum veherent. Profectus inde toto exercitu Eordeam petens, ad Begoritem quem vocant lacum positis castris, postero die in Elimeam ad Haliacmona fluniũ processit. Deinde saltu angusto superatis montibus, quos Cambunios vocant, descendit ad (Tripolim vocant) Azorum, Pythoum, & Dolichen incolentes. Hæc tria oppida paulisper

A lisper cunctata, quia obsides Larisæis dederant, victa tamen præsenti metu in deditionem concesserunt. Benigne his appellatis, haud dubius Perræbos quoque idem facturos, vrbem nihil cunctatis qui incolebant, primo aduentu recipit. Cyretias oppugnare conatus, primo etiam die acri concursu ad portas armatorum est repulsus: postero die omnibus copiis adortus, in deditionem omnes ante noctem accepit. Myle proximum oppidum ita munitum, vt inexuperabilis monumenti spes incolas ferociores faceret, non portas claudere regi satis habuerunt: sed probris quoq; in ipsum Macedonasq; procacibus iaculati sunt. Quæ res cum infestiorem hostem ad oppugnandum fecisset, ipsos desperatione veniæ ad tuendos sese acrius accendit. Itaque per triduum ingentibus vtrinq; animis & oppugnatæ sunt, & defensæ. Multitudo Macedonum ad subeundum inuicem prælium haud difficulter succedebat: oppidanos diem noctẽ eosdem tuentes mœnia, non vulnera modo, sed etiam vigiliæ & continens labor conficiebat. Quarto die cum & scalæ vndique ad muros erigerentur, & porta vi maiore oppugnaretur, oppidani depulsi muris ad portam tuendam concurrunt, eruptionemque repentinam in hostes faciunt: quæ cum iræ magis inconsultę, quam verę fiducię virium esset, pauci & fessi ab integris pulsi terga dederunt, fugientesque per patentem portam hostes acceperunt.

B Ita capta vrbs, ac direpta est: libera quoq; corpora, quę cædibus superfuerunt, venundata. Diruto magna ex parte & incenso oppido, profectus ad Phalannã castra mouit inde postero die Gyrtonem petit. Quo cum T. Minutium Rufum & Hippiam Thessalorum Prr. cum præsidio intrasse accepisset, ne tentata quidem oppugnatione prętergressus, Elatiam & Connum, perculsis inopinato aduentu oppidanis, recepit. Vtraque oppida in faucibus sunt, quæ Tempe adeunt, magis Connus: itaq; & firmiore id præsidio turum equitum, peditumq;, ad hoc fossa triplici ac vallo munitum reliquit. Ipse ad Sycurium progressus, operiri ibi hostium aduentum statuit: simul & frumentari passim exercitum iubet, in subiecto hostium agro. Namq; Sycurium est sub radicibus Ossæ montis, qua in meridiem vergit, subiectos habet Thessaliæ campos, ab tergo Macedoniam atq; Magnesiam. Ad has opportunitates accedit summa salubritas & copia, pluribus circumiectis fontibus perennium aquarũ. Cos. Romanus per eosdem dies Thessaliam cum exercitu petens, iter expeditum primo per Epirum habuit: deinde postquã in Athamaniã est transgressus, asperi ac prope inuij soli, cum ingenti difficultate paruis itinerib. ægre Gomphos peruenit: cui si vexatis hominibus equisq; tyronem exercitum ducenti acie instructa & loco suo & tempore obstitisset rex, ne Romani quidem abnuunt magna sua cum clade fu-

C isse pugnaturos. Postquam Gomphos sine certamine ventũ est, præter gaudiũ periculosi saltus superati, contemptus quoque hostium adeo ignorantium opportunitates suas accessit. Sacrificio rite perfecto Cos. & frumento dato militibus, paucos ad requiem iumentorum hominumque moratus dies, cum audiret vagari Macedonas effusos per Thessaliam, vastariq; sociorum agros, satis iam refectum militem ad Larissam ducit. Inde cum III. millia ferme abesset à Tripoli (Scean vocant) super Pæneum amnẽ posuit castra. Per idem tempus Eumenes ad Chalcidem nauibus accessit cum Attalo atque Athenæo fratribus, Philetero fratre relicto Pergami ad tutelam regni. Inde cum Attalo & quatuor millibus peditum, mille equitum ad Cos. venit. Chalcide relicta duo millia peditum, quibus Athenæus præpositus. Et alia eodem auxilia Romanis ex omnibus vndiq; Græciæ populis cõuenerunt, quorum pleraq; (adeo parua erant) in oblivionem adducta. Apolloniatæ CCC. equites, centum pedites miserunt. Aetolorum alæ vnius instar, quantum in tota gente equitum erat, venerant. & Thessalorum omnis equitatus separatus erat: non plus quam CCC. erant equites in castris Romanis. Achęi iuuentutis suæ, Cretico maxime armatu, ad mille dederunt. Sub idem tempus & C. Lucretius Pr. qui nauibus prærat ad Cephaleniam, M. Lucretio fratre cum classe super Maleam Chalcidẽ iusso

petere,

petere, ipse triremem conscendit, finum Corinthium petens ad præoccupandas in Bœotia res. tardior ei nauigatio propter infirmitatem corporis fuit. M. Lucretius Chalcidem aduenies, cum à P. Lentulo Haliartum oppugnari audisset, nũcium Pr. verbis, quia abscedere eum inde iuberet, misit. Bœotorum iuuentute, quæ pars cum Romanis stabat, eam rem aggressus legatus à mœnibus abscessit. Hæc soluta obsidio locum alteri nouæ obsidioni dedit: nanq; exemplo M. Lucretius cum exercitu nauali X. millibus armatorum, ad hoc duobus millibus regiorum, qui sub Athenæo erant, Haliartum circumsedit: paranibiq; que iam oppugnare superuenit à Creusa Pr. Ad idem fere tempus & ab socijs naues Chalcidem conuenerunt: duæ Puniceæ quinqueremes, duæ ab Heraclea ex Ponto triremes, quatuor Chalcedone, totidem Samo, tum quinq; Rhodiæ quadriremes. Pr. quia nusquam erat maritimum bellum, remisit socios. Q. Martius Chalcidem nauibus venit. Halope capta, Larissa, quæ Cremaste dicitur, oppugnata. Cum hic status in Bœotia esset, Perseus cum ad Sycurium (sicut ante dictum est) statiua haberet, frumento undiq; circa ex agris conuecto, ad vastandum agrum Pheræorum misit: ratus ad iuuandas sociorum vrbes, longius ab castris abstractos deprehendi Rom. posse. Quos cum eo tumultu nihil motos animaduertisset, prædam quidem præterquam hominum, pecora autem maxime omnis generis fuere, diuisit ad epulandum militibus. Subidem deinde tempus concilium & consul & rex habuerunt, vnde bellum orirentur. Regis creuerunt animi vastatione concessa sibi ab hoste Pherei agri. itaque eundum inde ad castra, nec dandum vltra spatium cunctandi censebat. & Rom. censebant cunctationem suam infamem apud socios esse, maximopere indigne ferentes non latam Pheræis opem consultantibus quid agerent, aderat autem Eumenes & Attalus in concilio: trepidus nuntius affert, hostem magno agmine adesse. Concilio dimisso, signum extemplo datur, vt arma capiant. Interim placet ex regis auxiliis centum equites & parem numerum iaculatorum peditum exire, Perseus horâ ferme diei quarta cum paulo plus mille passus abesset à castris Rom. consistere signa peditum iussit: prægressi ipse cum equitibus, ac leui armatura, & Cotys cum eo duceseque aliorum auxiliorum præcesserunt. Minus quingentos passus ab castris aberant, cum in conspectu fuere hostium equites. duæ alæ erant magna ex parte Gallorum, Cassignatus præerat: & leuis armaturæ centum fere & quinquaginta Mysi aut Cretenses. Constitit rex, incertus quantum esset hostium. Duas inde ex agmine turmas Thracum, duas Macedonum, cum binis Cretensium cohortib. & Thracum misit. Prælium, cum pares numero essent, neq; ab hac aut illa parte noua auxilia subuenirent, incerta victoria finitum est. Eumenis ferme XXX. interfecti: inter quos Cassignatus dux Gallorum cecidit. & tunc quidem Perseus ad Sycurium copias reduxit: postero die circa eandem horam in eundem locum rex copias admouit, plaustris cum aqua sequentibus: nam XII. millium passuum via omnis sine aqua & plurimi pulueris erat: affectosque sitj, si primo in conspectu dimicassent, pugnaturos fuisse apparebat. Cum Rom. quiessent, stationibus etiam intra vallum reductis, regij quoque in castra redierunt. Hoc per aliquot dies fecerunt, sperantes fore vt Rom. equites abeuntem nouissimum agmen aggrederentur: inde certamine orto, cum longius à castris eos elicuisset, facile vbiubi esset, se, qui equitatu & leui armatura plus possent, conuersuros aciem. Postquam ineeprum non succedebat, castra propius hostem mouit rex, & à quinq; millibus passuum communiit. Inde luce prima in eodem, quo solebat, loco peditum acie instructa, equitatum omnem leuemq; armaturam ad castra hostium ducit. Visus & plurimum & propior solito pulvis trepidationem in castris Rom. fecit: & primo vix creditum nuntianti est, quia prioribus continuis diebus nunquam ante horam quartam hostis apparuerat, tum solis ortus erat. Deinde vt plurium clamore & cursu à portis dubitatio exempta est, tumultus ingens oboritur. tribuni præfectiq; & centurio-

nes

A nes in prætorium,miles ad sua quisq; tentoria discurrit.Minus quingentos passus à vallo instruxerat Perseus suos,circa tumulum, quem Calicinum vocant. Lævo cornu Cotys rex præerat cum omnibus suæ gentis, equitum ordines leuis armatura interposita distinguebat. In dextro cornu Macedones erant equites, intermixti turmis eorum Cretenses. Huic armaturæ Midon Bereus, equitibus & summæ partis eius Meno Antigonensis præerat: Proximi cornibus constiterant regij equites, & mixtum genus delecta plurium gentium auxilia:Patrocles Antigonensis hic,& Pœoniç præfectus Didas,erant præpositi.Medius omnium rex erat:circa eum agema quod vocant,equitumq; sacræ alę.ante se statuit funditores iaculatoresq;. quadringentorũ manus vtraq; numerum expleuerat.Ionem Thessalonicensem & Timanora Dolopem iis præfecit. Sic regij constiterant.Consul intra vallum peditum acie instructa, & ipse equitatũ omnẽ cũ leui armatura misit.pro vallo instructi sunt.Dextro cornu præpositus C.Licinius Crassus Cos.frater,cũ omni Italico equitatu,velitibus intermixtis: sinistro M.Valerius Leuinus sociorũ ex Græcis populis equites habebat, eiusdem gentis leuem armaturam. Mediam autem aciem cum delectis equitibus extraordinariis tenebat Q.Mutius.CC.equites Galli ante signa horũ instructi, & de auxiliis Eumenis Cyrtiorum gentis CCC. Thessali CCCC. equites par-
B uo interuallo super lævum cornu locati. Eumenes rex Attalusque cum omni manu sua ab tergo inter postremam aciem ac vallum steterunt. In hunc modum maxime instructæ acies, par ferme vtrinque numerus equitum ac leuis armaturæ concurrunt, à funditoribus iaculatoribusque qui præcesserunt, prælio orto. Primi omnium Thraces haud secus quam diu claustris retentæ feræ, cõcitati cum ingenti clamore in dextrum cornu Italicos equites incurrerunt, vt vsu belli & ingenio impauida gens turbaretur. gladiis hastas petere pedites,nunc succidere crura equis,nunc illa suffodere. Perseus in mediam inuectus aciem,Græcos primo impetu auertit: quibus cum grauis ab tergo instaret hostis,Thessalorum equitatus, quid lævo cornu breui spacio disiunctus in subsidiis fuerat, extra concursum primo spectator certaminis, deinde inclinata re maximo vsui fuit. Cedentes enim sensim integris ordinibus, postquam se Eumenis auxiliis adiunxerunt,& cum eo tutum inter ordines suos receptum socius fuga dissipatis dabant: & cum minus conferti hostes instarent, progredi etiam ausi,multos fugientium obuios exceperunt. Nec regij sparsi iam ipsi passim sequendo,cum ordinatis & certo incedentibus gradu manus conserere audebant: cum victor equestri prælio rex paruo momento si adiuuisset, dubellatum esset.opportune adhortanti superuenit phalax,quam sua sponte,ne audaci
C cępto deesset,Hippias & Leonatus raptim adduxerant,postquam prospere pugnasse equitem acceperunt. Fluctuante rege inter spem metumq; tantæ rei conandæ,Cretensis Euander,quo ministro Delphis ad insidias Eumenis regis vsus erat,postquam agmen impeditum venientium sub signis videt, ad regem accurrit,& monere institit,ne elatus felicitate summam rerum temere in non necessariam aleam daret.Si contentus bene re gesta quiesset eo die, vel pacis honestæ conditionem habiturum, vel plurimos belli socios, qui fortunam sequerentur,si bellare mallet.In hoc consilium pronior erat animus regis. Itaq; collaudato Euandro,signa referri, peditumq; agmen redire in castra iubet, equitibus receptui canere.cecidere eo die ab Romanis CC. equites, IL.millia haud minus peditum, capti ferme CC. equites: ex regiis autem XX. equites, XL. pedites interfecti. Postquam redire in castra victores,omnes quidem lęti, ante alios Thracum insolens lætitia eminebat. cum cantu enim superfixa capita hostium portantes redierunt. Apud Romanos non mœstitia raptum ex male gesta re,sed pauor etiã erat,ne extemplo castra hostis aggrederetur.Eumenes suadere,vt trans Peneum transferret castra,vt pro munimento amnem haberet,dum perculsi milites animos colligerent. Col.moueri flagitio timoris fatendi, victus tamen ratione, silentio noctis transductis copiis, castra in

vlteri-

viteriore ripa communit. Rex postero die ad lacessendos prælio hostes pro
gressus, postquam trans amnem in tuto posita castra animadvertit, fatebatur
quidem peccatum, quod pridie non instituisset victis: sed aliquando maiorem
culpam esse, quod nocte foret cessatum. Nam vt neminem alium suorum mo
ueret, leui armatura immissa, trepidantium in transitu fluminis hostium
magna ex parte copias potuisse. Romanis quidem præsens pauor demptus esse
in tuto castra habentibus: damnum inter cætera præcipue famæ mitrebat. Ita
in consilio apud Cos. pro se quisque in Aetolos conferebant causam: abiisse
gæ terroris q; principium ortum: secutus pauorem Aetolorum & cæteros socios
Græcorum populorum. Quinque principes Aetolorum primi terga vertisse
conspecti dicebantur. Thessali pro concione laudari, ducesq; eorum etiam no
tutis causa donati. Ad regem spolia cæsorum hostium referebantur: donati
his alijs arma insignia, alijs equos, quibuldam captiuos dono dabat. Scuta
rant supra M D. loricæ thoraces q; M. amplius summam explebant, galearum
gladiorumq; & missilium omnis generis maior aliquanto numerus. Hæc per
ampla, pleraque multiplicata verbis regis, quæ ad concionem vocato exercitu
habuit: Præiudicatum euentum belli habetis: meliorem partem hostium, cæ
tatum Romanum, quo inuictos se esse gloriabantur, fudistis. Equites enim
principes iuuentutis, equites seminarium senatus: inde lectos in patrum nu
merum consules, inde imperatores creant. Horum spolia paulo ante diuisa
inter vos. Nec minorem de legionibus peditum victoriam habetis, quæ nec
turna fuga vobis subtractæ, naufragorum trepidatione passim natantium
men compleuerunt. Sed facilius nobis sequentibus victos Penæum superare
erit, quam illis trepidantibus fuit: transgressique extemplo castra oppugna
bimus, quæ hodie cepissemus, ni fugissent. Aut si acie decernere voletis, æquo
pugnæ pedestris euentum expectate, qui equitum in certamine fugit. Et qui
vicerant, alacres spolia cæsorum hostium humeris gerentes ante ora sua, me
nere ex eo quod acciderat, spem futuri præcipientes: & pedites alienæ gloriæ
accensi, præcipue qui in Macedonum phalangis erant, sibi quoque & nostris
regi operæ, & similem gloriam ex hoste pariendi occasionem optabant. Con
cione dimissa, postero die profectus inde ad Mopselum posuit castra: tumulus
hic inter Tempe & Larissam medius est. Romani non abscedentes ab ripa Pe
næi, transtulerant in locum tutiorem castra. Eo Misagenes Numida venit cum
mille equitibus, pari peditum numero, ad hoc elephantis duobus & XX. Paucos
dies consilium habenti regi de summa, cum iam consedisset ferocia ab re
bene gesta, ausi sunt quidam amicorum consilium dare, vt secunda fortuna in
conditione honestæ pacis vteretur potius, quam spe vana euectus in casum
reuocabilem se daret. Modum imponere secundis rebus, nec nimis credere
renitati præsentis fortunæ, prudentis hominis & merito felicis esse. Mitterent
Cos. qui fœdus in easdem leges renouarent, quibus Philippus pater eius pacem
à T. Quintio victore accepit. neque finiri bellum magnificentius, quam tam
memorabili pugna: neq; spem firmiorem pacis perpetuo dari, quam quæ pro
culsos aduersio prælio Romanos molliores factura sit ad paciscendum. Quod si
Romani tum quoq; insita pertinacia æqua aspernarentur, deos hominesque
& moderationis Persei, & illorum peruicacis superbiæ futuros testes. Nunquam
ab talibus consilijs abhorrebat regis animus. itaque plurium assensu com
bata est sententia. Legati ad Cos. missi, adhibito frequenti consilio audi
Pacem petere, vectigal quantum Philippus pactus esset, daturum Perses Ro
manis pollicentes: vrbibus, agris locisque quibus Philippus cessisset, cessurum
Perseum. Hæc legati. Summotis his, cum consultarent, Romana constan
vicit in concilio. Ita tum mos erat, in aduersis vultum secundæ fortunæ gere
re, moderari animos in secundis. Responderi placuit, ita pacem dari, si de
ma rerum liberum senatui permittat rex de se, deque vniuersa Macedonia fa
cuendi ius. Hæc cum renunciassent legati, miraculo ignaris moris pertina
Romanorum

A Romanorum esse: & plerique vetare amplius mentionem pacis facere, vtro
mox quæsturos quod oblatum fastidiant. Perseus hanc ipsam superbiam, quip-
pe ex fiducia virium esse, timere: & summam pecuniæ augens, si pretio pacem
emere posset, non destitit animum Cos. tentare. Postquam nihil ex eo, quod
primo responderat, mutabat: desperata pace ad Sycurium, vnde profectus erat,
redijt, belli casum de integro tentaturus. Fama equestris pugnæ vulgata per
Græciam, mutauit voluntates hominum. non enim solum qui partis Macedo-
num erant, sed plerique ingentibus Romanorum obligati beneficijs, quidam
vim superbiamque experti, lætiorem famam accepere, non ob aliam causam
quam prauo studio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus vitium, deteriori
atque infimori fauendo. Eodem tempore in Bœotia summa vi Haliartum Lu-
cretius Pr. oppugnarat, & quanquã nec habebant externa auxilia obsessi, præ-
ter Coronæorum iuniores, qui prima obsidione mœnia intrauerant, neque spe-
rabant: tamen ipsi animis magis quam viribus resistebant. Nam & eruptiones
in opera crebro faciebant, & arietem admotum, libramento plumbi grauatum
ad terram vrgebant: & si qua declinarent qui agebant ictum, pro diruto mu-
ro nouum tumultuario opere, raptim ex ipsa ruinæ strage congestis saxis, ex-
B truebant. Cùm operibus oppugnatio lentior esset, scalas per manipulos dimi-
di prætor iussit, vt corona vndique mœnia aggressura: eo magis sufficturam
ad id multitudinem ratus, quod qua parte palus vrbem cingit, nec attinebat
oppugnari, nec poterat. Ipse ab ea parte qua duæ turres, quodq; inter eas muri
prorutum fuerat, duo M. militum delectorum admouit, vt eodem tempore
quo ipse transcendere ruinas conaretur, concursu aduersus se oppidanorum
facto, scalis vacua defensoribus mœnia capi parte aliqua possent. Haud segni-
ter oppidani vim eius arcere parant. Nam super stratum ruinis locum fascibus
aridis sarmentorum iniectis, stantes cum ardentibus facibus accensuros ea se
sæpe minabantur, vt incendio intercepti ab hoste spacium ad obiciendum in-
teriorem murum haberent. quod inceptum eorum fors impedijt. Nam tantus
repente effusus est imber, vt nec accendi facile paterentur & extingueret accen-
sa. Itaque & transitus per distracta fumantia virgulta patuit, & in vnius loci
præsidium omnibus versis, mœnia quoque plurибus simul partibus scalis cæ-
piuntur. In primo tumultu captæ vrbis seniores impubesque, quos casus obuios
obtulit, passim cæsi: armati in arcem confugerunt: & postero die cum spei ni-
hil superesset, deditione facta sub corona venierunt. fuerunt autem M M. ferme
& D. ornamenta vrbis, statuæ & tabulæ pictæ, & quicquid pretiosæ prædæ fu-
it, ad naues delatum: vrbs diruta à fundamẽtis. Inde Thebas ductus exercitus:
C quibus sine certamine receptis, vrbem tradidit exulibus, & qui Romanorũ par-
tis erant: aduersæ factionis hominum, fautorumq; regis ac Macedonum fami-
lias sub corona vendidit. His gestis in Bœotia, ad mare ac naues rediit. Cum
hæc in Bœotia gererentur, Perseus ad Sycurium statiua dierum aliquot habu-
it. Vbi cum vidisset raptim Romanos circa ex agris demessum frumentum cõ-
uehere, deinde ante sua quenque tentoria spicas fascibus defecantem, quo
purius frumentum tereret, ingentes acervos per tota castra stramentorum
fecisse: eam incendio opportuna esse, faces tædamque & malleolos stuppæ
illicitos picẽ parari iubet: atque ita media nocte profectus, vt prima luce ag-
gressus falleret, neque quam primæ stationes oppressæ tumultu ac terrore suo
cæteros excierunt: signumq; datum est arma extemplo capiendi, simulque
vallo ad portas miles instructus erat, & intentus propugnationi castrorum.
Perseus & extemplo circumegit aciem, & prima impedimenta ire, deinde pe-
dium signa ferri iussit. Ipse cum equitatu & leui armatura substitit ad agmen
cogendum, ratus id quod accidit, insecuturos ad extrema abtergo carpenda
hostes. Breue certamen leuis armaturæ maxime cum procursatoribus fu-
it, equites pedites q; sine tumultu in castra redierunt. Demessis circa segetibus,
Romani ad Crannonium intactum agrum castra mouent. Ibi cum securi &

propter castrorum longinquitatem, & viæ inopis aquarum difficultatem, qui inter Sycurium & Crannona est, stativa haberent, repente prima luce ab iugis nentibus tumulis equitatus regius cum leui armatura visus ingentem tumultum fecit. Pridie per meridiem profecti ab Sycurio erant, peditum agmen sub vesperum reliquerat in proxima planitie. Stetit paulisper in tumulis, ellicq; possent ad equestre certamen Romanos, qui postquam nihil mouebant, equites mittit, qui pedites referre ad Sycurium signa iuberet, ipse mox insecuturus. Romani equites modico interuallo insequentes, sicubi sparsos ac dissipatos laedere possent, postquam confertos abire signa atque ordines seruantes viderunt, & ipsi in castra redeunt. Inde offensus longinquitate itineris rex ab Mopselum castra mouit, & Romani demessis Crannonis segetibus in Philippeum agrum transeunt. Ibi cum ex transfuga cognouisset rex, sine vllo armato præsidio passim vagantes per agros Romanos metere, cum M. equitibus, duobus millibus Thracum & Cretensium profectus, cum quantum accelerare poterat effuso agmine isset, impromisso aggressus est Romanos. Iuncta vehicula pleraque onusta mille admodum capiuntur, D C. ferme homines. Prædam ipsi hodiendam ducendamq; in castra C C C. Cretensium dedit. Ipse reuocato effusa cæde equite & reliquis peditum, ducit ad proximum præsidium, cum haud magno certamine oppimi posse. L. Pompeius Tr. mil. præerat, qui perculsos milites repentino hostium aduentu, in propinquum tumulum recepit loci se præsidio, quia numero & viribus impar erat, defensurus. Ibi cum vix hebem milites coegisset, vt densatis scutis a iactu sagittarum & iaculorum se tuerentur, Perseus circumdato armatis tumulo, alios ascensum vndique tentare iubet, & cominus prælium conserere, alios eminus tela ingerere. Accepit Romanos terror circumstabat: nam neque conferti pugnare, propter eos qui ascendere in tumulum conabantur, poterant: & vbi ordines procursando soluissent, patebat iaculis sagittisve. Maxime cestrosphendonis vulnerabantur: illo bello nouum genus teli inuentum est. Bipalme spiculum hastili semipedali infixum erat, cassitudine digiti. huic ad libramen pinnæ tres, velut sagittis solent, circumdabantur: funda media, duo funalia impania habebat. cum maiori sinu librauit funditor habena rotaret, excussum velut glans emicabat. Cum & hoc alio omni genere telorum, pars vulnerata militum esset, nec facile iam arma scuti sustinerent: instare rex vt dederent se, fidem dare, præmia interdum pollicetur: nec cuiusquam ad deditionem flectebatur animus, cui ex insperato iam obstinatis mori spes affulsit. Nam cum ex frumentationibus refugientes quidam in castra nunciassent Cos. circumsideri præsidium tanto periculo tot ciuium (nam D C C C. ferme & omnes Romani erant) cum equitatu ac leui armatura (accesserant noua auxilia Numidæ pedites equitesque & elephanti) castris egreditur: & tribunis militum imperat, vt legionum signa sequantur. Ipse velitibus ad firmanda leuium armaturum auxilia selectis, ad tumulum præcedit. Consulis latera tegunt, Bumenes, Attalus & Misagenes regulus Numidarum. Cum in conspectu prima signa fuerunt, consessis fuerunt, Romanis quidem ab vltima desperatione recreatus animus. Perseus, cui primum omnium fuerat, vt contentus forti & felici successu, cum aliquot frumentatoribus occisisque, non tereret tempus in obsidendo præsidio, secundum, ea quoq; tentata vtcunque, cum sciret nihil roboris secum esse, dum liceret intacto abire, & ipse hostium aduentum clarus successu suo, & qui phalangem accerserent, propere misit: qua & serius quam res poscebat, & raptim acta, turbati cursu aduersus instructos & præparatos erant venturi. Cos. anteueniens, extemplo prælium conseruit. Primo resistere cædones, deinde vt nulla re pares erant, amissis C C C. peditibus, X X I I I I. equitum ex ala, quã Sacram vocant, inter quos Antimachus eiꝰ præfectus alæ cecidit, abire conantur. Cæterum iter prope ipso prælio tumultuosius fuit. Phalanx abs trepido nuncio accita cum raptim duceretur, pri-

A in angustijs captiuorum agmini oblata vehiculisque frumento onustis: ijs cæsis, ingens ibi vexatio partis vtriusque fuit, nullo expectante vtrunq; explicaretur agmen: sed armatis detrudentibus per præceps impedimenta (neque enim aliter via aperiri poterat) iumentis cum stimularétur in turbâ sæuientibus. Vix ab incondito agmine captiuorum expedierant sese, cum regio agmini peditesque equitibus occurrunt. Ibi vero clamor iubentium referre signa, ruinæ quoque prope similem trepidationem fecit: vt si hostes introire angustias ausi longius insecuti essent, magna clades accipi potuerit. Cos. recepto ex tumulo præsidio, contemnus modico successu, in castra copias reduxit. Sunt qui eo die magno prælio pugnatum authores sint, VIII. millia hostium cæsa, in his Sopatrum & Antipatrum regios duces: viuos captos circiter MMCCCC. Signa militaria capta XXVII. Nec incruentam victoriam fuisse: supra quatuor millia & CCC. de exercitu consulis cecidisse, signa sinistræ alæ quinq; amissa. Hic dies & Romanis refecit animos, & Persea perculit, vt dies paucos ad Mopselum moratus sepulturæ maxime militum amissorum cura, præsidio satis valido ad Connum relicto, in Macedoniâ reciperet copias. Timotheum quendam ex regijs præfectis cum modica manu relinquit ad Philam, iussum Magnetas & propinquos tentare. Cum Pellam venisset, exercitu in hyberna dimisso, ipse cum Cotye Thessalonicam est profectus. Eo fama affertur, Atlesbium regulum Thracum & Corragum Eumenis præfectum, in Cotyis fines impetum fecisse: & regionem Marenen (quam vocant) cepisse. Itaq; dimittendũ est Cotyn ad sua tuenda ratus magnis proficiscentem donis prosequitur. CC. talenta, semestre stipendium equitatui numerat, cum primo annuum dare constituisset. Cos. Postquam profectum Persea audiuit, ad Connum castra mouet, si potiri oppido posset. Ante ipsa Tempe in faucibus situm, Macedoniæ clausta tutissima præbet, & in Thessaliam opportunum Macedonibus decursum. Cum & loco & præsidio valido inexpugnabilis res esset, abstitit incepto. In Perrhæbiam flexis itineribus Mallœa primo impetu capta ac direpta, Tripoli aliaq; Perrhæbia recepta, Larissam rediisset: inde Eumene atque Attalo domum remissis, Misagenem Numidasq; in hyberna in proximis Thessalis vrbibus distribuit, & partem exercitus ita per totã Thessaliam diuisit, vt & hyberna commoda omnes haberent, & præsidio vrbibus essent. Q. Mutium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam misit. Græcarum ciuitatum socios omnes præter Achæos dimisit, cum exercitus parte profectus in Achaiã Phthiotim. Prælium desertum fuga oppidanorum diruit à fundamentis. Antrona volantate colentium recepit. Ad Larissam deinde exercitum admouit: vrbs deserta erat, in arcem omnis multitudo concesserat: eam oppugnare aggreditur. Primi omnium Macedones regium præsidium metu excesserant: à quibus relicti oppidani, in deditionem extemplo veniunt. Dubitari inde, vtrum Demetrias prius aggrediẽda foret, an in Bœotia aspiciẽdæ res. Thebani vexantibus eos Coronæis in Bœotiam accersebant: ad horum preces, quia hybernis aptior regio, quam Magnesia erat, in Bœotiam duxit.

DECADIS QVINTÆ LIB. III.

EPITOME.

Præterea nonnulli, eo quod auare & crudeliter prouincias administrassent, damnati sunt. P. Licinius Crassus proconsul complures in Græcia vrbes expugnauit, & crudeliter diripuit, ob id captiuis, qui ab eo venierant, ex S. C. postea restitutis. Præfectu classium Romanarum multa impotenter in socios facta. Res prætorum & Pro-reges in Thracia prospere gestas continet: victu Dardanos, & Illyrico, cuius rex erat Genthius. Motus, qui in Hispania ab Olonico factus erat: ipso interempto consulibus M. Aemylius Lepidus à censoribus princeps in senatu lectus.

EADEM æstate, qua in Thessalia equestri pugna vicere Romani, legatus in Illyricum à Cos. missus, opulenta duo oppida vi atque armis coegit in deditionem: omnisque ijs sua concessit, vt opinione clementiæ eos, qui Carnuntem munitam vrbem incolebant, superaret. Postquam nec vt dederent se compellere, neque capere obsidendo poterat: ne duabus oppugnationibus nequicquam fatigatus miles esset, quam prius intactam vrbem reliquerat, diripuit. Alter Cos. C. Cassius nec in Gallia, quam sortitus erat, memorabile quicquam gessit: & per Illyricum decere legiones in Macedoniã vano incepto est conatus. Ingressum hoc iter eb Iulem, senatus ex Aquileiensium legatis cognouit: qui querentes coloniam sibi nouam & infirmã, necdum satis munitã inter infestas nationes Histrorum & Illyriorũ esse, cum peterent vt senatus curæ haberet quomodo ea colonia muniretur, interrogati vellentne eam rem C. Cassio Cos. mandari, respondere Cassium Aquileiam indicto exercitu, profectum per Illyricum in Macedoniã esse. Ea res primo incredibilis visa, & pro se quisq; credere, Carnis forsitan aut Histris bellum illatum. Tum Aquileienses, nihil se vltra scire, nec audere affirmare, quam XXX. dierum frumentum militi datum: & duces qui ex Italia naues in Macedoniam nossent, conquisitos abductosque. Eò magis indignari, tantum consulẽ ausum, vt suam prouinciam relinqueret, in alienã transiret, exercitũ nouo periculoso itinere inter exteras gẽtes duceret, vlam inter nationes in Italiam aperiret. Decernunt frequentes, vt C. Sulpitius prætor ex senatu nominet legatos, qui eo die proficiscantur ex vrbe, & quantum accelerare possent, Cassium Cos. vbicunq; sit, persequantur: nuncient ne belli cum vlla gente moueat, nisi cum qua senatus gerendum cẽsuerat. Legati III. profecti, M. Cornelius Cethegus, M. Puluius, P. Martius Rex. Metus de consule exercitu distulit eo tempore muniendæ Aquileiæ curam. Hispaniæ deinde vtriusque legati aliquot populorum in senatum introducti. Ii de magistratuum Romanorum auaritia superbiaque conquesti, nixi genibus ab senatu petebant ne se socios fœdus spoliari vexarique quam hostes patiantur. Cum & alia digna quererentur, manifestum autẽ esset pecunias captas, L. Canuleio pretori, qui Hispaniam sortitus erat, negocium datum est, vt in singulos, à quibus Hispani pecunias peterent, quinos recuperatores ex ordine senatorio daret patronosq; quos vellent sumendi potestatem faceret. Vocatis in cantam legitis, recitatum est S. C. iussisse nominare patronos, quatuor nominauerunt, M. Porcium Catonem, P. Cornelium Cn. F. Scipionem, L. Aemylium, M. F. Paulum, C. Sulpitium Gallum. Cum M. Titinio primum, qui Pr. A. Manlio, M. Iunio Cos. in citeriore Hispania fuerat, recuperatores sumserunt. Bis ampliatus, tertio absolutus est reus. Dissensio inter duarum prouinciarum legatos est orta: citerioris Hispaniæ populi M. Catonem & Scipionem, vlterioris L. Paulum & Gallum Sulpitium patronos sumpserunt. Ad recuperatores adducti citerioribus populis P. Furius Philus, ab vlterioribus, M. Matienus. Ille Sp. Posthumio, Q. Mutio Coss. triennio ante, hic biennio prius L. Posthumio, M. Popilio Coss. prætor fuerat. Grauissimis crimibus accusati, ambo ampliatique, cum dicenda de integro causa esset, excusati exilij causa solum vertere. Furius Præneste, Matienus Tibur exulatum abierunt. Fama erat, prohiberi à patronis nobiles ac potentes compellare: auxitque eam suspicionẽ Caepleius prætor, quod omissa ea re, delectum habere instituit: dein repente in prouinciam abijt, ne plures ab Hispanis vexarentur. Ita præteritis silentio obliteratis, in futurum consulti ab senatu Hispani, quod impetrarunt ne frumenti æstimationem magistratus Rom. haberet, neve cogeret vicesimas vendere Hispanos quãti ipse vellet, & ne præfecti in oppida sua ad pecunias cogẽdas imponerẽtur. Et alia noui generis hominum ex Hispania legatio venit. Et inter Romanis, & ex Hispanis mulieribus, cum quibus connubium nõ esset, nanci-

A memorantes, supra quatuor millia hominum, orabant, vt sibi oppidum in quo habitarent, daretur. Senatus decreuit, vti nomina sua apud L. Canuleium profiterentur eorumque, si quos manumisisset, eos Carteiam ad Oceanum deduci placere. Qui Carteiensium domi manere vellent, potestatem fore, vti numero colonorum essent, agro assignato. Latinam eam coloniam fuisse, libertinorumque appellari. Eodem tempore ex Africa & Gulussa Masanissæ regis filius legatus patris, & Carthaginienses venerunt. Gulussa prior in senatum introductus, & quæ missa erant ad bellum Macedonicum à patre suo, exposuit: & si qua præterea vellent imperare, præstaturum merito P. R. est pollicitus: & monuit patres conscriptos vt à fraude Carthaginiensiũ cauerent. Classis eos magnæ paraodæ cõsiliũ cepisse, specie pro Romanis, & aduersus Macedonas, vbi ea parata instructaq; esset, ipsorum fore potestatis, quẽ hostem aut socium haberẽt. Omissus hoc loco videtur C. Hostilij Mãcini & A. Atilij Serrani consulatus,

* * *

tantum pauorem ingressi castra ostentantes capita fecerunt, vt si admotus extemplo exercitus foret, capi castra potuerint. Tum quoque fuga ingens facta est: & erant qui legatos mittendos ad pacem precib. petendã, censerent: ciuitatesque complures eo nuncio audito in deditionem venerunt. Quibus pur-
B gantibus sese, culpamque in duorum amentiam conferentibus, qui se vltro ad pœnam ipsi obtulissent, cum veniam dedisset prætor: profectus extemplo ad alias ciuitates, omnib. imperata facientib. quieto exercitu pacatum agrum, qui paulo ante ingenti tumultu arserat, peragrauit. Hęc lenitas prętoris, qua sine sanguine ferocissimam gentem domuerat, eo gratior plebi patribusq; fuit, quo crudelius auariusq; in Græcia bellatum & ab Cos. Licinio, & ab Lucretio prætore erat. Lucretium tribuni plebis absentem concionibus assiduis lacerabãt, cum reipublicæ causa abesse excusaretur: sed tum adeo vicina etiã inexplorata erant, vt is eo tempore in agro suo Antiati esset, aquamq; ex manubijs Antiũ ex flumine Loracinæ duceret. Id opus centum triginta millibus æris locasse dicitur. tabulis quoq; pictis ex præda fanum Aesculapij exornauit. Inuidiam infamiamq; ab Lucretio auerterunt in Hortensium successorem eius Abderitæ legati, flentes ante curiam, querentesque oppidum suum ab Hortensio expugnatum ac direptum esse. Causam excidij fuisse vbi, quod cum centum millia denarium, & tritici quinquaginta millia modium imperaret, spacium petierunt quo de ea re & ad Hostilium consulem & Romam mitterent legatos. vix dum ad consulem se peruenisse, & audisse oppidum expugnatum, principes securi percussos, sub corona cæteros venisse. Indigna senatui visa: decreueruntque
C eadem de Abderitis, quæ de Coronæis decreuerant priore anno: eademque pro concione edicere Q. Mænium prætorem inserunt. Et legati duo, C. Sempronius Blesus, Sex. Iulius Cæsar, ad restituendos in libertatem Abderitas, missi. Iidem mandatum, vt & Hostilio consuli & Hortensio prætori nunciarent, senatum Abderitis iniustum bellum illatum, conquirique omnes qui in seruitute sint, & restitui in libertatem, æquum censere. Eodem tempore de C. Cassio, qui Cos. priore anno fuerat, tum tribunus militum in Macedonia cum A. Hostilio erat, querelæ ad senatum delatæ sunt: & legati regis Gallorum Cincibili venerunt. Frater eius verba in senatu fecit, questus Alpinorum populorum agros sociorum suorum depopulatum C. Cassium esse, & inde multa millia hominum in seruitutem abripuisse. Sub idem tempus Carnorum Histrorumq; & Lapidum legati venerunt, duces sibi ab consule Cassio primum imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter monstrarent, pacatum ab se tanquam ad aliud bellũ gerendum abisse: inde ex medio regressũ itinere, hostiliter peragrasse fines suos: passim rapinasq; & incendia facta. nec se ad id locorum scire, propter quã causam consuli pro hostibus fuerint. Et regulo Gallorum absenti, & his populis responsum est, senatum ea quæ facta querantur, neq; scisse futura neque si sint facta, probare: sed indicta causa damnari absentem consularem

virum, iniurium esse, cùm is reipublicæ causa absit. Vbi ex Macedonia rediit, C. Cassius, tum si coram eum arguere vellent, cognita re senatum daturum operam vti satis fiat. Nec responderi tantum ijs gentibus, sed legatos mitti, qui ad regulum trans Alpes, tres circa eos populos placuit, qui indicarent, quæ patrum sententia esset. Munera mitti legatis ex binis millibus æris centenis duobus fratribus regulis hæc præcipua, torques duo ex quinque pondo auri facti, & vasa argentea quinque & viginti pondo, & duo equi phalerati cum gasonibus, & equestria arma ac sagula, & comitibus eorum vestimenta liberisque. Hæc missa, illa petentibus data, vt denorum equorum ijs commeatum esset, educendique ex Italia potestas fieret. legati cum Gallis missi trans Alpes C. Lælius, M. Aemylius Lepidus: ad cæteros populos C. Sicinius, P. Cornelius Blasio, T. Memmius, multarum simul Græciæ Asiæque ciuitatum legati Romam conuenerunt. Primi Athenienses introducti: ijse quot nauium habuerint militumque P. Licinio Cos. & C. Lucretio prætori misisse exposuerunt, quibus eos non vsos, frumenti sibi centum millia imperasse. quod quanquam sterilem terram atent, ipsosque etiam agrestes peregrino frumento alerent, tamen ne deesset officio, confecisse: & alia quæ imperarentur, præstare paratos esse. Milesij nihil præstitisse memorantes, si quid imperare ad bellum senatus vellet, præstare separatos esse polliciti sunt. Alabandenses templum vrbis Romæ se fecisse commemorauerunt, ludosq; anniuersarios ei diuæ instituisse: & coronam auream quinquaginta pondo, quam in Capitolio ponerent, donum Ioui Opt. Max. attulisse: & scuta equestria C C C. ea cui iussissent tradituros. Donum in Capitolio ponere & sacrificare liceret, petebant. Hoc Lampsaceni L XX. pondo coronam afferentes petebant. commemorantes discessisse se à Perse, postquam Romanus exercitus in Macedoniam venisset, cum sub ditione Persei, & ante Philippi fuissent. Pro eo, & quod imperatoribus Roma. omnia præstitissent, id se tantum orare, vt in amicitiam populi Romani recipererentur. Id pax cum Perseo fieret, exciperentur, ne in regiam potestatē reciperentur. Cæteris legatis comiter responsum. Lampsacenos in sociorum formulam retulit. Q. Mænius prætor iussus munera omnib. in singulos binum millium æris dari. Alabandenses scuta reportare ad A. Hostilium consulem in Macedoniam iussi. Et ex Africa legati simul Carthaginiensium tritici decies centū millia & hordei quingenta, indicantes se ad mare deuecta habere, vt quo senatus censuisset, deportarent. Id munus officiumque suum scire minus esse, quam pro meritis populi Romani & voluntate sua: sed sæpe alias bonis in rebus vtriusque populi se gratorum fideliumque socium muneribus functos esse. Item Massiniſſæ legati tritici eandem summam polliciti, & mille & C C. equites, XII. elephantes. & si quid aliud opus esset, vti imperaret senatus, æque propenso animo, ac quæ ipse vltro pollicitus sit, præstaturum esse. Gratiæ & Carthaginiensibus, & regi actæ, rogatique vt ea quæ pollicerentur, ad Hostilium consulem in Macedoniam deportarent. Legatis in singulos binum millium æris missa. Cretensium legatis commemorantibus se quantum sibi imperatum à P. Licinio consule esset, sagittariorum in Macedoniam misisse: cum interrogati non inficiarentur, apud Persea maiorem numerum sagittariorum, quam apud Romā. militare, responsum est: si Cretenses bene, & gnauiter destinarent potiorem populi Romani quam regis Persei amicitiam habere, senatum quoq; Romanum ijs tanquam certis socijs responsum datum esse. interea nunciarent suis, placere senatui, dare operam Cretenses, vt quos milites intra præsidia regis Persei haberent, eos primo quoque tempore domū reuocarent. Cretensibus cum hoc responso dimissis, Chalcidenses vocati: quorū legatio ipso introitu, ob id quod Miccion princeps eorum pedibus capus lecticā est introlatus, vltimæ necessitatis exemplo visa res: in qua ita affecto excusatio valetudinis, aut ne ipsi quidē petenda visa foret, aut data petentibus esset. Cum sibi nihil vitæ reliquum, præterquā linguā ad deplorandas patriæ calamitates

A calamitates, præfatus esset, exposuit ciuitatis primum suæ benefacta & vetera, & ea quæ Persei bello præstitissent ducibus exercitibusq; Rom. tum quę primo C. Lucretius in populares suos prætor Rom. superbe, auare, crudeliter fecisset: deinde quæ tum, cum maxime L. Hortensius faceret. Quemadmodum omnia sibi, etiam ijs quæ patiantur, tristiora, patienda esse ducant, potius quam se dedant Persi. quod ad Lucretium Hortésiumq; attineret: scire tutius fuisse claudere portas, quã in vrbem eos accipere. Qui exclusissent eos, Emathiam, Amphipolim, Maroneam, Aenum, incolumes esse: apud se templa omnibus ornamentis compilata spoliataq; sacrilegijs, C. Lucretium nauibus Antium deuexisse: libera corpora in seruitutem abrepta, fortunas sociorum populi Rom. direptas esse, & quotidie diripi. Nam ex instituto C. Lucretij Hortensium quoq; in tectis hyeme pariter atque æstate naualeis socios habere, & domos suas plenas turba nautica esse: versari inter se coniuges liberosque suos, quibus nihil neq; dicere pensi, neq; facere. Accersere in senatum Lucretium placuit, vt disceptaret coram, purgaretq; sese. Cæterum multo plura præsens audiri, quam in absentem iacta erant, & grauiores potentioresq; accessere accusatores duo tribuni plebis, M. Iuuentrius Talna, & Cn. Aufidius. Ii non in senatu modo cum lacerarunt, sed in concionẽ etiam pertracto, multis obiectis probris diem dixerunt. Senatus iussu Chalcidensibus Q. Mænius prætor respondit: quæ bene merito sese, & ante, & in eo bello quod geratur, de populo Rom. dicant, ea & scire vera eos referre senatum, & perinde ac debeant grata esse. Quæ facta à C. Lucretio, fierique ab L. Hortensio Prr. Rom. querantur: ea neque facta, neq; fieri voluntate senatus, quem non posse existimare, qui sciat bellum Persei & ante Philippo patri eius intulisse P. R. pro libertate Græciæ, non vt ea à magistratibus socijs atq; amicis paterentur. Literas se ad L. Hortensium prætorem daturos esse: quæ Chalcidenses querantur acta, ea senatui non placere. Si qui in seruitutem liberi venissent, vt eos conquirendos primo quoq; tempore restituendosq; in libertatem curaret. Sociorum naualium neminem præter magistros in hospitia deduci æquum censere. Hæc Hortensio iussu senatus scripta. Munera bino millium æris legatis missa, & vehicula Miccioni publice locata, quę eũ Brundusium commode perueherent. C. Lucretiũ vbi dies quę dicta erat, venit, tribuni ad populum accusarunt, multamque decies centum millium æris dixerunt. Comitijs habitis omnes V. & XXX. tribus eum condemnarunt. In Liguribus eo anno nihil memorabile gestum. Nam nec hostes mouerunt arma, neq; consul in agrum eorum legiones induxit: & satis explorata pace eius anni, milites duarum legionum Romanarum intra dies LX. quam in prouinciam venit, dimisit: sociorũ nominis Latini exercitu maturè in hyberna Lunam & Pisas deducto, ipse cum equitibus Galliæ prouinciæ pleraque oppida adijt. Nusquam alibi quã in Macedonia bellum erat, suspectum tamen & Gentium Illyriorum regẽ habebant. itaq; & octo naues ornatas à Brundusio senatus cẽsuit mittendas ad C. Furium Issam, qui cum præsidio duarum Issensium nauium insulæ præerat. duo millia militum in eas naues sunt imposita. Quæ Q. Mænius prætor ex S. C. in ea parte Italiæ, quæ obiecta Illyrico est, conscripsit, & Col. Hostilius Ap. Claudium in Illyricum cum quatuor millibus peditum misit, vt accolas Illyrici tutarentur. qui non contentus ijs quas adduxerat copijs, auxilia ab socijs corrogando, ad VIII. millia hominum vario genere armauit: peragratoque omni ea regione ad Lycnidũ Dassaretiorum consedit. Haud procul inde Vicana oppidum, finium plerunq; Persei erat. X. millia ciuium habebat & modicum custodiæ causa Cretensium præsidium. Inde nuncij ad Claudium occulti veniebant, si propius copias admouisset, paratos fore qui proderent vrbem: & operæ precium esse, non se amicosq; tantum, sed etiam milites præda expleturum. Spes cupiditati admota ita occęcauit animum, vt nec ex ijs qui venerunt, quenquã retineret, nec obsides pignus futuros furto & fraude agendæ rei poscereț, nec mitteret exploratum, nec fidem acciperet. die tantum statuta

V.C. statuta profectus a Lycnido, duodecim millia ab vrbe ad quam tendebat, fu-
it castra. Quarta inde vigilia signa mouit, mille ferme ad præsidium cæ-
rum relictis: incompositi longo agmine effusi, infrequentes, cum noctis ter-
ror dissiparet, ad vrbem peruenerunt. Creuit negligentia, postquam ne
armatum in muris viderunt. Cæterum vbi primum sub iactu teli fuere,
bus simul portis erumpitur: & ad clamorem erumpentium ingens strepitus
muris ortus, vlulantium mulierum cum crepitu vndiq; æris, & inconditæ
tudo, turba iminixta seruili, varijs vocibus personabat. Hic tam multiplex
que obiectus terror effecit, ne sustinere primam procellã eruptionis Rom.
sent. Itaque fugientes plures, quam pugnantes interempti sunt: vix duo mil
hominum cum ipso legato in castra perfugerunt. Quo longius iter in castra
rat, eo plures fessos consectandi hostibus copia fuit. ne moratus quidem in
stris Appius, vt suos dissipatos fuga colligeret: quæ res palatis per agros
fuisset: ad Lycnidum protinus reliquias cladis reduxit. Hæc & alia haud
pere in Macedonia gesta, ex Sexto Digitio tribuno militum, qui sacrificij
Romam venerat, sunt audita. Propter quæ veriti patres ne quæ maior ig
nia acciperetur, legatos in Macedoniam M. Fuluium Flaccum & M. Ca
Rebilum miserunt, qui comperta quæ agerentur referrent: & vt A. Hos
Cos. comitia consulibus subrogandis ita ediceret, vti mense Ianuario co
haberi possent: & vt primo quoq; tempore in vrbem rediret. Interim M. Æ
Pr. mandatum, vt edicto senatores omnes ex tota Italia, nisi qui reipub.
abessent, Romam reuocaret: qui Romæ essent, ne quis vltra mille passum ab
Roma abesset. Ea vti senatus censuit, sunt facta. Comitia consularia ad V. C.
585. lend. Sept. fuere. creati Coss. sunt Q. Martius Philippus iterum, & Q. Seruilius
Cæpio. Post diem tertium Prr. sunt facti, C. Decimus, M. Claudius Marcellus,
M. Sulpitius Gallus, C. Martius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus, M. Fonteius
Capito. Designatis Prr. præter duas vrbanas, quatuor prouinciæ sunt decretæ,
Hispania, & Sardinia, & Sicilia, & classis. Legati ex Macedonia exacto adhuc
dum mense Februario redierunt. Hi quas res ea æstate prospere rex Perses
referebant: quantusq; timor socios populi Rom. cepisset, tot vrbibus in pot-
statem regis redactis. Exercitum cõsulis infrequentẽ commeatibus vulgo data
per ambitionẽ esse: culpã eius rei cõsulem in tribunos militum, conferre. Ignominiã Claudij temeritate acceptã eleuare eos pœne
acceperunt, qui perpaucos Italici generis, & magna ex parte tumultuario
lectu conscriptos ibi milites amissos referebant. Consules designati vbi primum
magistratũ iniissent, de Macedonia referre ad senatum iussi: destinataq; pro-
uinciæ iis sunt, Italia & Macedonia. Hoc anno intercalatum est: tertio die post
Terminalia calendæ intercalares fuere. Sacerdotes intra eum annum mortui
L. Flamininus, augur. pontifices duo decessêrunt, L. Furius Philus, & C. Lu-
us Salinator. In locum Furij, T. Manlium Torquatum, in Luij M. Seruilij pon-
tifices legerunt. Principio insequẽtis anni cum Coss. noui Q. Martius & Q. Ser-
uilius de prouinciis retulissent, primo quoque tempore aut comparare eos in-
ter se Italiam & Macedoniam, aut sortiri placuit. Priusquam id sorti cerneret,
in incertum, ne quid gratia momenti faceret, in vtranque prouinciam, quæ
res desideraret supplementi decerni. In Macedoniam peditum Rom. sex
millia, sociorum nominis Latini sex millia: equites Romanos C C L. so-
cios C C C. veteres milites dimitti, ita vt in singulas Rom. legiones ne plus
sena millia peditum, C C C. equites essent. Alteri Cos. nullus certus finitus
numerus ciuium Romanorum, quem in supplementum legeret: id modo sta-
tum, vt duas legiones scriberet, quæ quina millia peditum & ducenos haberent, equites trecenos. Peditum Latinorum maior quam collegæ decretus nu-
merus: Peditum X. millia, & D C. equites. quatuor præterea legiones scribi
jussæ, quæ si quo opus esset educerentur. Tribb. mill. non permissum vt Cos.
facerent, populus creauit. Socijs nominis Latini X V I. millia peditum, &
mille

A mille equites imperati. Hunc exercitum parari tantum placuit, vt exiret si quo res posceret. Macedonia maxime curam præbebat: in classem mille socij nauales cines Romani, libertini ordinis ex Italia scribi iussi: totidem vt ex Sicilia scriberentur: & cui ea prouincia euenisset, mandatum vt eos in Macedoniam, vbicunque classis esset, deportandos curaret. In Hispaniam tria millia peditum Romanorum in supplementum, CCC. equites decreti. Finitus ibi quoque inlegiones militum numerus, peditum quina millia, trecenti & XXX. equites. In locis imperare prætor, cui Hispania obuenisset, iussus, quatuor millia peditum, & CCC. equites. Non sum nescius, ab eadem negligentia, qua nihil deos portendere vulgo hunc credant, neque nunciari admodum nulla prodigia in publicum, neque in annales referri. Cæterum & mihi vetustas res scribenti, nescio quo pacto anticuus fit animus: & quædam religio tenet, quæ illi prudentissimi viri publicæ suscipienda censuerint, ea pro dignis habere, quæ in meos annales referam. Anagnia duo prodigia eo anno sunt nunciata: facem in cœlo conspectam: & bouem fœminam locutam publice ali. Minturnis quoque per eos dies cœli ardentis species affulserat. Reate imbri lapidauit. Cumis in arce Apollo triduum ac tres noctes lachrymauit. in vrbe Romana duo ædicui nunciarunt, alter in æde Fortunæ anguem subatum à compluribus visum B esse, alter in æde Primigeniæ Fortunæ, quæ in colle est, duo diuersa prodigia: palmam in area enatam, & sanguine interdiu pluuisse. Duo non suscepta prodigia sunt, alterum quod in priuato loco factum esset: palmam enatam impluuio suo T. Martius Figulus nunciabat. alterum, quod in loco peregrino: Fregellis in domo L. Atrei hasta quam filio militi emerat, interdiu plus duas horas arsisse, ita vt nihil eius ambureret ignis, dicebatur. Publicorum prodigiorum causa libri à decemuiris aditi, X L. maioribus hostiis, quibus diis Cons. sacrificarent. & addiderunt vti supplicatio fieret, cunctiq; magistratus circa omnia puluinaria victimis maioribus sacrificarent, populusque coronatus esset. Omnia vti Xuiri præierunt, facta. Censoribus deinde creandis comitia edicta sunt. Petierunt censuram principes ciuitatis C. Valerius Læuinus, L. Posthumius Albinus, P. Mutius Scæuola, C. Iunius Brutus, C. Claudius Pulcher, Tib. Sempronius Gracchus. Hos duos censores creauit populus Romanus. Cum delectus habendi maior quam alias propter Macedonicum bellum cura esset, Cos. plebem apud senatum accusabant, quod & iuniores non responderent: aduersus quos C. Sulpitius & M. Claudius tribuni plebis causam egerunt. Non consulibus, sed ambitiosis consulibus delectum difficilem esse: neminem inuitum militem ab iis fieri. Id ita vt esse scirent & patres conscripti: prætoC res, quibus & vis imperij minor & authoritas esset, delectum, si ita senatui videretur, perfecturos esse. Id prætoribus magna patrum consensione non sine suggillatione consulum mandatum est. Censores vt eam rem adiuuarent, ita in cœcione edixerunt: legem censui censendo dicturos esse, vt præter commune omnium ciuium iusiurandum hæc adiurarent: Tu minor annis sex & quadraginta es, tuque ex edicto C. Claudij, Tib. Sempronij censorum ad delectum prodito: & quotiescunque delectus erit, quem hic censores magistratum habebunt, si miles factus non eris, in delectum prodibis. Item quia fama erat, multos ex Macedonicis legionibus, incertis commeatibus per ambitionem imperatorum ab exercitu abesse, edixerunt de militib. P. Aelio, C. Popilio Cos. siue eos Cos. in Macedoniam scriptis: vt qui eorum in Italia essent, intra dies XXX. censi prius apud sese, in prouinciam redirent. qui in patris aut aui potestate essent, eorum nomina ad se ederentur. Missorum quoq; causas sese cognituros esse: & quorum ante emerita stipendia gratiosa missio sibi visa esset, eos milites fieri iussuros. Hoc edicto literisq; censorum per fora & concilia bulla dimissis, tanta multitudo iuniorum Romam conuenit, vt grauis vrbi turba insolita esset. Præter delectum eorum, quos in supplementum mitti oportebat, quatuor à C. Sulpitio. Pr. scriptæ legiones sunt, intraque vndecim dies delectus

est

est perfectus. Consules deinde sortiti prouincias sunt: nam Pr. propter ... dictionem maturius sortiti erant. Vrbana C. Sulpitio, peregrina C. Decimio ... vigerat. Hispaniam M. Claudius Marcellus, Siciliam Ser. Cornelius ... Sardiniam P. Fonteius Capito, classem C. Martius Figulus erat sortitus. ... Q. Seruilio Italia, Q. Martio Macedonia obuenit: Latinusque ... extemplo est profectus. Cepione deinde referente ad senatum, quas ex ... legionibus duas legiones secum in Galliam duceret, decreuere patres, ... Sulpitius, M. Claudius prætores, ex his quas scripsissent legionibus, ... retur consuli darent. Indigne patiente prætorum arbitrio consulem ... dimisso senatu ad tribunal prætorum stans postulauit, ... duas legiones. prætores consuli in eligendo arbitrium fecerunt. Senatum ... de censores legerunt: M. Aemylius Lepidus princeps ab tertiis iam ... lectus. Septem è senatu ejecti sunt. In censu accipiendo populi, milites in Macedonico exercitu, qui quam multi essent ab signis, census docuit, in ... ciam cogebant: causas stipendiis missorum cognoscebant, & cuius ... iusta missio visa esset, ita iusiurandum adigebant. Ex cui animi sententiam ... edicto C. Claudij, Tib. Sempronij censorum in prouinciam Macedoniam ... bis: quod sine dolo malo facere poteris. In equitibus recensendis tristis ... modum eorum atque aspera censura fuit. multis equos ademerunt. ... cum equestrem ordinem offendissent, flammam inuidiæ adiecere edicto, ... edixerunt, ne quis eorum, qui Q. Fulvio, A. Posthumio censoribus publica ... tigalia aut vltro tributa conduxissent, ad hastam suam accederet, ... affinis eius conductionis esset. Sæpe id querendo veteres publicani, cum ... petrare nequissent ab senatu, vt modum potestati censoriæ imponerent, ... dem Trib. pleb. P. Rutilium ex rei priuatæ contentione iratum censoribus, ... tronum causæ nacti sunt. Clientem libertinum parietem in Sacra via ... ædes publicas demoliri iusserunt, quod publico inædificatus esset, ... priuato tribuni, cum præter Rutilium nemo intercederet, censores ad ... capienda miserunt, mulctamque pro concione priuato dixerunt. Hinc ... tione orta, cum veteres publicani se ad tribunum contulissent, rogatio ... te sub vnius tribuni nomine promulgatur. Quæ publica vectigalia, vbi ... ta, C. Claudius & Tib. Sempronius locassent, ea rata locatio ne esset: de ... ro locarentur, & vt omnibus redimendi & conducendi promiscue ... Diem ad eius rogationem concilio Trib. pleb. dixit. Qui postquam ... censores ad dissuadendum processerunt, Graccho dicente silentium ... Claudio obstreperetur, audientiam facere præconem iussit. Eo facto ... à se concionem tribunus questus, & in ordinem se coactum, ex Capitolio, ... erat concilium, abiit. Postero die ingenteis tumultus ciere. Tib. Gracchi ... mum bona consecrauit, quod in mulcta pignoribusque eius, qui ... pellasset, intercessioni non parendo, se in ordinem coegisset. C. Claudio ... dixit, quod concionem ab se auocasset: & vtrique censori perduellionis ... se iudicare pronuntiauit, diemque comitiis à C. Sulpitio Pr. vrbano ... Non recusantibus censoribus, qui minus primo quoque tempore iudicium ... se populus faceret, in ante dies VIII. & VII. Calend. Octobr. comitiis ... duellionis dicta dies. Censores extemplo in atrium Libertatis ascenderunt, ... ibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, & dimissis seruis publicis, ... garunt se prius quidquam publici negotij gesturos, quam iudicium populi de ... se factum esset. Prior Claudius causam dixit: & cum ex XII. centuriis equitum VIII. censorem condemnassent, multæque aliæ primæ classis, ... principes ciuitatis in conspectu populi annulis aureis positis vestem mutarent, vt supplices plebem circumirent. Maxime tamen sententiam vertisse dicitur Tib. Gracchus, quod cum clamor vndique plebis esset, periculum Graccho ... esse conceptis verbis iurauit si collega damnatus esset, non expectato de se ... dicio, comitem exilij eius futurum. Adeo tamen ad extremum spei vrbanæ ... vi

A vocato centuriæ ad damnationem defuerint. Absoluto Claudio tribunus plebis negauit se Græchum morari. Eo anno postulantibus à senatu Aquilejensium legatis vt numerum colonorum augeret, M.& D.familiæ ex S.C.scriptæ triumuiique, qui eas deducerent, missi sunt, T.Annius Luscus, P.Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. Eodem anno C. Popilius & Cn. Octauius legati,qui in Græciam missi erant,S.C.Thebis primum recitatum,per omnes Peloponnesi vrbes circumtulerunt, ne quis vllam rem in bellum magistratibus Romanis conferret,præterquam quod senatus censuisset. Hoc fiduciam in posterum quoque præbuerat, leuatos se oneribus impensisque, quibus alia alijs imperantibus exhauriebantur. Achaio concilio Argis agitato benigne locuti auditique, egregia spe futuri status fidissima gente relicta in Aetoliam traiecerunt. ibi nondum quidem seditio erat, sed omnia suspecta, criminumq; inter ipsos plena: ob quæ obsidibus postulatis, neque exitu rei impositio,in Acarnaniam inde profecti legati sunt. Tyrrei concilium legatis Acarnanes dederunt. Ibi quoq; inter factiones erat certamen. quidam principum postulare,vt præsidia in vrbes suas inducerentur, aduersus amentiam eorum qui ad Macedonicam gentem trahebant: pars recusare, ne quod bello captis & hostibus mos esset, id pacatæ, & sociæ ciuitates ignominiæ acciperent. Iusta deprecatio
B hæc visa. Larissam ad Hostilium procos. ab eo enim missi erant, legati redierunt.Octauium retinuit secum. Popilium cum mille ferme militibus in hyberna Ambraciam misit. Perseus principio hyemis egredi Macedoniæ finibus non ausus,ne qua in regnum vacuum irrumperent Romani sub tempus brumæ,cum inexpugnabiles ab Thessalia montes niuis altitudo facit, occasionem esse ratus frangendi finitimorum spes animosque,ne quid auerso se in Romanum bellum periculi subesset. Cum à Thracia pacem Cotys, ab Epiro Cephalus repentina defectione à Rom.præstarent. Dardanos recens domuisset bello: solum infestum esse Macedoniæ latus,quod ab Illyrico pateret,cernens, neque ipsis quietis Illyriis,& aditum præbentib. Rom.si domuisset proximos Illyriorum,Genuum quoque regem iam diu dubium in societatem perlici posse: cum decem millibus peditum, quorum pars phalangitæ erant, & duobus millibus leuium armatorum & quingentis equitibus profectus, Stuberam venit. Inde frumento complurium dierum sumpto, iussoque apparatu oppugnandarum vrbium sequi,tertio die ad Vscanam (Penestianæ terræ ea maxime vrbs est) posuit castra: prius tamen, quam vim admouet, missis qui tentarent nunc præfectorum præsidij,nunc oppidanorum animos: erat autem ibi cum iuuentute Illyriorum Romanum præsidium,postquam nihil pacati referebant, oppugnare est
C adortus, & corona eam capere conatus est. Cum sine intermissione interdiu noctuque alij alijs succedentes,pars scalas muris,ignem portis inferrent,sustinebant tamen eam tempestatem propugnatores vrbis: quia spes erat, neque hyemis vim diutius pati Macedonas in aperto posse, nec ab Romano bello tantum regi laxamenti fore, vt posset morari. Cæterum postquam vineas agi, turresque excitari viderunt, victa pertinacia est. Nam præterquam quod aduersus vim pares non erant, ne frumenti quidem aut vllius alterius rei copia intus erat, vt in nec opinata obsidione. Itaq; cum spei nihil ad resistendum esset,C.Catuilius Spoletinus,& C.Afranius à præsidio Romano missi,qui à Perseo peterent: primo,vt armatos suaque secum ferentes abire sineret: dein,si id minus impetrarent, vitæ tantum libertatisq; fidem acciperent. Promissum id benignius est ab rege,quam præstitum: exire enim sua secum efferentibus iussis, primum arma ademit. His vrbe egressis, & Illyriorum cohors (quingenti erant)& Vscanenses se vrbemq; dedidisset. Perseas præsidio Vscanæ imposito multitudinem omnem deditorum,quæ prope numero exercitum æquabat,Stuberam abduxit. Ibi Romanis, quatuor millia autem hominum erant, prætet principes,in custodiam ciuitatum diuisis, Vscanensibus Illyriisque venditis, in Penestiam exercitum reduxit ad Oæneum oppidũ in potestatem redigendum,

&

& alioqui opportune situm: & transitus ea est in Labeates, vbi Gentius regnabat. Prætereunti frequens castellum Draudacum nomine peritorum quidam regionis eius, nihil Oæneo capto opus esse ait, nisi in potestate & Draudacum sit: opportunius etiam ad omnia positum esse. Admoto exercitu omnes ex oppido dediderunt sese. Qua spe celeriore deditione erectus, postquam animaduertit quantus agminis sui terror esset, vndecim alia castella eodem metu in potestatem redigit. Ad perpauca vi opus fuit: cætera voluntate dedita, & his recepti M. & D. dispositi per præsidia milites Romani. Magno visi Consulus Spoletinus erat in colloquiis, dicendo nihil in ipsos sæuitum. Ad Oæneum peruentum est, quod sine iusta oppugnatione capi non poterat: & maiore aliquanto quam cætera iuuentute, & validum oppidum mœnibus erat: & huic amnis Artatus nomine, hinc mons prærultus & aditu difficilis cingebat. Hæc spem ad resistendum oppidanis dabant. Perseus circumuallato oppido ex gerem à parte superiore ducere instituit, cuius altitudine muros superaret. Quod opus dum perficitur, crebris prœliis interim, quibus per excursiones & mœnia sua oppidani tutabantur, & opera hostium impediebant, magna eorum multitudo variis casibus absumpta est: & qui supererant, labore diurno nocturnoque & vulneribus inutiles erant. Vbi primum agger immotus muro est, & cohors regia, quos Nicatoras appellant, transcendit: & scalis multis simul partibus impetus in vrbem est factus. Puberes omnes interfecti sunt: coniuges liberosque eorum in custodiam dedit: prædæ alia militem cessere. Stuberam inde victor reuertens ad Gentium legatos, Pleuratum Illyrium exultantem apud se, & Aputeum Macedonem à Berœa, mittit. Iis mandat vt exponerent ætatis eius hyemisque acta sua aduersus Romanos Dardanosque: adiicerent recentia in Illyrico hybernæ expeditionis opera: hortarentur Gentium in amicitiam secum & cum Macedonibus iungendam. Illi transgressi iugum Scordi montis, per Illyrici solitudines, quas de industria populando Macedones fecerant, ne transitus faciles Dardanis in Illyricum aut Macedoniam essent, Scodram labore ingenti tandem peruenerunt. Ibi rex Gentius erat. eo acciti legati mandata exponentes benigne auditi sunt. Qui responsum sine effectu tulerunt, voluntatem sibi non deesse ad bellandum cum Romanis: cæterum ad conandum id quod velit, pecuniam nunquam deesse. Hæc Stuberam retulere regi tum maxime captiuos ex Illyrico vendenti. Extemplo ijdem legati additio Glaucia ex numero custodum corporis, remittuntur. sine mentione pecuniæ, qua vna barbarus inops impar esset ad bellum poterat. Ancyram inde populatus Perseus, in Penestas magnum exercitum reducit: firmatisque Vscanæ, & circa eam per omnia castella quæ receperat, præsidiis in Macedoniam sese recipit. L. Cœlius legatus Romanus præerat Illyrico: qui moueri non ausus, cum in iis locis rex esset, post profectionem demum eius conatus in Penestis Vscanam recipere, à præsidio quod ibi Macedonum erat, cum multis vulneribus repulsus Lycnidum copias reduxit. Inde post dies paucos M. Trebellium Fregellanum cum sua valida manu in Penestas misit, ad obsides ab his vrbibus, quæ in amicitia cum fide permanserant, accipiendos. Procedere etiam in Partinos (si quoque obsides dare pepigerant) iussit: ab vtraque gente sine tumultu egi. Penestarum obsides Apolloniam, Partinorum Dyrrachium (tum Epidamni magis celebre nomen Græcis erat) missi. Ap. Claudius acceptam Illyrico ignominiam corrigere cupiens, Phanotem Epiri castellum adortus oppugnare, & auxilia Athamanum Thesprotorumque præter Romanum exercitum ad sex millia hominum secum adduxit: neque operæ pretium fecit. Cleua qui relictus à Perseo erat cum valido præsidio, defendente. Et Perseus in Elimeam profectus, & circa eam exercitu lustrato, ad Stratum vocantibus Epirotis ducit. Stratus validissima tum vrbs Ætoliæ erat. Sita est super Ambracium sinum prope amnem Acheloum. Cum decem millibus

pedi-

A peditum eo profectus est, & equitibus trecentis, quos pauciores propter angustias viarum & asperitatem duxit. Tertio die cum peruenisset ad Citium montem, vix transgressus propter altitudinem niuis, locum quoq; castris ægre inuenit. Profectus inde, magis quia manere non poterat, quam quod tolerabilis aut aut via aut tempestas esset, cum ingenti vexatione, præcipue iumentorum, altero die ad templum Iouis, quem Niceum vocant, posuit castra. Ad Arachthum inde flumen itinere ingenti emensо, retentus altitudine amnis mansit. Quo spacio temporis ponte perfecto, traductis copiis diei progressus iter obuium Archidamum principem Aetolorum, per quem ei Stratus tradebatur, habuit. Eo die ad finem agri Aetoli castra posita. Inde altero die ad Stratum peruenrum: vbi prope Acheloum amnem castris positis, cum expectaret effusos omnibus portis Aetolos in fidem suam venturos, clausas portas, atque ipsa ea nocte qua venerat, receptum Romanum præsidium cum C. Popilio legato inuenit. Principes qui præsentis Archidami authoritate compulsi regem accersserant, obuiam egresso Archidamo certiores facti, locum aduersę factioni dederant ad Pompiliũ cum mille peditibus ab Ambracia accersendum. In tempore & Dinarchus præfectus equitum gentis Aetolorum cum DC. peditibus & equitibus C. venit. Satis constabat, cum tanquam ad Persea tenB dentem Stratum venisse: mutato deinde cum fortuna animo, Romanis se, aduersus quos venerat, iunxisse. Nec Popilius secuñor quam debebat esse, inter eum mobilia ingenia erat: claues portarum custodiamque murorum suæ ex templo potestatis fecit. Dinarchum Aetolosque cum iuuentute Strationum in arcem per præsidij speciem amouit. Perseus ab imminentibus superiori parC vibis tumulis tentatis colloquiis, cum obstinatos, atque etiam telis procul arcentes videret, quinque millia passuum ab vrbe trans Petitarum amnem posuit castra. Ibi concilio aduocato, cum Archidamus Epirotarumque transfugę retinerent, Macedonum principes non pugnandum cum infesto tempore anni censerent, nullis præparatis commeatibus: cum inopiam prius obsidentes quam obsessi, sensuri essent, maxime quod hostium haud procul inde hyberna erant, territus in Aperantiam castra mouit. Aperantij eum propter Archidami magnam in ea gente gratiam authoritatemque, consensu omnium acceperunt. is ipse cum octingentorum militum præsidio his est præpositus. Rex cum minore vexatione iumentorum hominumque quam venerat, in Macedoniam rediit. Appium tamen ab obsidione Phanotis fama ducentis ad Stratum Persei summouit. Cleuas cum præsidio impigrorum iuuenum insecutus, sub radicibus prope inuijs montium ad mille hominum ex agmine impedito Ç occidit, ad ducentos cepit. Appius superatis angustiis in campo quem Eleona vocant, statiua dierum paucorum habuit. Interim Cleuas assumpto Philostrato, qui Epirotarum gentem habebat, in agrum Antigonensem transcendit. Macedones ad depopulationem profecti, Philostratus cum cohorte sua in insidijs loco obscuro consedit. In palatos populatores cum erupissent ab Antigonea amati, fugientes eos persequentes effusius in vallem insessam ab hostibus præcipitant. ibi ad M. occisis, centum ferme captis, vbique prospere gesta re, prope statina Appij castra mouent, ne qua vis sociis suis ab Romano exercitu inferri possit. Appius nequicquam in his locis terens tempus, dimissis Chaonumque, & si qui alij Epirotæ erant, præsidiis, cum Italicis militibus in Illyricum regressus, per Partinorum socias vrbes in hyberna militibus dimissis, ipse Romam sacrificij causa rediit. Perseus ex Pęnestrarum gente M. pedites, CC. equites reuocatos Cassandriam præsidio vt essent, misit. Ab Gentio eadem adferentes redierunt. Nec deinde alios atque alios mittendo tentare eum destitit, cum appareret, quantum in eo præsidij esset: nec tamen impetrare ab homine posset, vt impensam in rem maximi ad omnia momenti faceret.

DE-

DECADIS QVINTÆ LIB. IIII.

EPITOME.

QVintus Martius Philippus per invios saltu penetrauit in Macedoniam, plureſque vrbes occupauit. Rhodij miſere legatos Romam, minantes, vt eſſent auxilio: miſi populus Romanus cum eo pacem atque amicitiam congeret. indigne id latum. Cum id bellum L. Aemylo Paulo ſequentis anni conſuli mandatum eſſet, Paulus in concione precatus eſt, vt quidquid diri populo Romano minaretur, ſupra domum ſuam conuerteretur: & in Macedoniam profectus Perſen victis: vniuerſamq; Macedoniam in poteſtatem redegit. antequam conſligeret, Sempronius Gallus tribunus militum praedixit exercitui, ne miraretur, quod luna vocata prima defectura eſſet. Gentius quoq; rex Illyriorum, cum rebellaſſet, ab Anicio proconſule victus venit in deditionem: & cum vxore, & liberis, & propinquis Romam miſſus eſt. Ab Alexandria legati à Cleopatra, & Ptolemaeo regibus venerunt, querentes de Antiocho rege Syriae, quod his bellum inferret. Perſen ſolicitatis in auxilium Eumene rege Pergami, & Gentio rege Illyriorum, quam pecuniam, quam promiſerat, ſoluere dubitabat: ab eo relictus eſt.

PRincipio veris, quod hyemem eam, qua haec geſta ſunt inſecutum eſt, ab Roma profectus Q. Martius Philippus conſul cum quinq; milibus, quod in ſupplementum legionum ſecum traiecturus erat, Brundiſium peruenit. M. Popilius conſularis, & alij pari nobilitate adoleſcentes Trr. mil. in Macedonicas legiones conſulem ſecuti ſunt. Per eos dies C. Martius Figulus praetor, cui claſſis prouincia euenerat, Brundiſium venit, & ſimul ex Italia profecti, Corcyram altero die, tertio Actium Acarnaniae portum tenuerunt. Inde conſul ad Ambraciam egreſſus, itinere terreſtri per Theſſaliam. Praetor ſuperato Leucato Corinthium ſinum inuectus, & Cn. Octauio reliſtis nauibus, terra & ipſe per mediam Boeotiam diei vnius expedito itinere, Chalcidem ad claſſem contendit. Caſtra eo tempore A. Hoſtilius in Theſſalia circa Palaepharſalum habebat, ſicut nulla re bellica memorabili geſta ad cunctam militarem diſciplinam ab effuſa licentia formato milite, & ciuili cum fide cultis, & ab omni genere iniuriae defenſis. Audito ſucceſſoris aduentu, cum arma, viros, equos cum cura * inexiſſet, ornato exercitu obuiam venienti conſuli proceſſit. Et primus eorum congreſſus ex dignitate eorum perſonarum ac Romani nominis, & in rebus deinde gerendis. Proconſul enim ad exercitum, poſtea poſt diebus conſul concionem apud milites habuit. orſus a parricidio Perſei perpetrato in fratrem, cogitato in parentem: adiecit poſtea ſcelere partum regnum, veneficia, caedes, latrocinio nefando petitum Romanum, iniurias in P. R. direptiones ſociarum vrbium contra foedus: ea omnia quam diis quoque inuiſa eſſent, ſenſurum in exitu rerum ſuarum. Fauere cum pietati fideique deos, per quae P. R. ad tantum faſtigij venerit. Vires deinde P. R. iam terrarum orbem complectentis cum viribus Macedoniae, exercitus cum exercitibus comparauit. Quanto maiores Philippi Antiochiq; opes non maioribus copijs fractas eſſe? Huius generis adhortatione accenſis militum animis, conſultare de ſumma gerendi belli coepit. Eo & Cn. Martius Pr. à Chalcide claſſe accepta venit. Placuit non vltra morando in Theſſalia tempus terere, ſed mouere extemplo caſtra, atque pergere inde in Macedoniam: & praetorem dare operam vt eodem tempore claſſis quoque inuehatur hoſtium litoribus. Praetore dimiſſo, conſul menſtruum iuſſo milite ſecum ferre, proſectus decimo poſt die, quam exercitum acceperat, caſtra mouit; & vnius diei progreſſus iter, conuocatis itinerum ducibus, cum exponerent in concilio iuſſiſſet, qua quiſque ducturus eſſet, ſummotis ijs, qua potiſſimum petere, rediit ad con-

A concilium. Aliis per Pythoum placebat via: aliis per Cambunios montes, qua priore anno duxerat Hostilius Cos. aliis præter Ascuridem paludem, relabat alia tantum viæ communis: itaq; in id tempus, quo prope diuortium itinerum castra posituri erant, deliberatio eius rei differtur. In Perræbiam inde ductu, & inter Azorum & Dolichem statiua habuit. ad consulendum rursus quam optimum capesseret viam. Per eosdem dies Perseus, cum a propinquare hostem scireț, quod iter petiturus esset ignarus, omnes saltus insidere præsidiis statuit. In iugum Cambuniorum montium (Volustana ipsi vocant) X. millia leuis armaturæ iuuenum cum duce Asclepiodoto mittit: ad castellum quod super Ascuridem paludē erat (Lapathus vocatur locus) Hippias tenere iubet cum XI. millium Macedonum præsidio iussus. Ipse cum reliquis copiis primo circa Dium statiua habuit: deinde, adeo vt obtorpuisse inops consilii videretur, cum equitibus expeditis litore nunc Heracleam, nunc Philam per currebat, eodem inde cursu Dium repetens. Interim Cos. sententia stetit eo saltu ducere, vbi propter Ocolophum diximus regis castra Philippi fuisse. Præmitti tamen IIII. M. armatorum ad loca opportuna præoccupandi placuit, quos præpositi sunt M. Claudius & Q. Martius Cos. filius: consecutum & vulneris copiæ sequebantur. Cæterum adeo ardua & aspera, & confragosa via fuit, vt præmissi expediti biduo quindecim millium passuum ægre nixu confecto, castra posuerint turrim Buttheræ, quem cepere locum appellat. Inde postero die VII. M. progressi, tumulo haud procul hostium castris capto, nuncium ad Cos. remittunt, peruersorum ad hostem esse, loco se tuto & ad omnia opportuno consedisse: vt quantum extendere iter posset, consequeretur, sollicito consuli & propter itineris difficultatem, quod ingressus erat, & eorum vicem, quos paucos inter media præsidia hostium præmiserat, nuncius ad Ascuridem paludem occurrit. Addita igitur & ipsi fiducia est, coniunctisq; copiis, castra tumulo qui tenebatur, qua aptissimum ad loci naturam erat, sunt accliuata. Non hostium modo castra, quę paulo plus mille passuum aberant, sed omnis regio ad Dium & Philam, oraq; maris, late patente ex eam altos iugo prospectu, oculis subiicitur. Quæ res nec edit militi animos, postquam summam belli, ac regias omnes copias terramq; hostilem tam è propinquo conspexerunt. Itaq; cum alacres, protinus duceret ad castra hostium, consulem hortarentur, dies vnus festis labore viæ ad quietem datus est. Tertio die parte copiarum ad præsidium castrorum relicta, consul ad hostem ducit. Hippias nuper ad tuendum saltum ab rege missus erat: qui ex quo castra Romana in tumulo conspexit, præparatis ad certamen animis suorū, venienti agmini Cos. obuius fuit, & Romani expediti ad pugnā exierant, & hostes, leuis armaturæ erat, promptissimū genus ad lacessendum certamen. Congressi igitur extemplo tela coniecerunt: mox vtrinque vulnera temerario incursu & accepta & illata, pauci vtriusque partis ceciderunt. Irritatis in posterum diem animis, maioribus copiis atque infestius concurrunt ab illis, si loci satis ad explicandam aciem fuisset: iugum montis in angustū dorsum cuneatum, vix tenuis ordinib. armatorum in fronte patet. Itaque paucis pugnantibus, cætera multitudo, præcipue qui grauium armorum erant, spectatores pugnæ stabant: leuis armatura etiam per arctos iugi procurrere, & ab lateribus cum leui armatura conferere, per inæqua atque æqua loca pugna petere: qę pluribus ea die vulnerata quam interfectis, prælium nocte diremptum est. Tertio die egere consilio Rom. imperatorem neque manere in iugo inopi, neque regredi sine flagitio atque etiam periculo, sed recedentes ex superioribus locis instare hostis poterat: nec aliud restabat, quam audacter committere pertinaci audacia, quæ prudens interdum in euentu est, corrigere. Venium quidem erat eos, vt si hostem similem antiquis Macedonum regibus habuisset consul, magna clades accipi potuerit. Sed cum ad Dium per litora cum equitibus vagaretur rex, & ab XII. M. prope clamorem & strepitum pugnantium audiret, nec auxit copias,

inte-

integros sessis submittendo, neq; ipse, quod plurimum intererat, cessit, cum Roma. imperator maior LX. annis & prægravis corpore, omnia militaria munera ipse impigre obiret; egregie ad vltimum in audacia perseuerauit: & Popilio relicto in custodia iugi, per inuia transgressis qui repurgarent iter: Attalum & Misagenem, cum suis generis veredariis præsidio esse saltum aperientibus iubet. Ipse equites peditesq; præ se habens, cum legionibus agmen cogit. Inenarrabilis labor deiectis cum ruina iumentorum sarcinarumq; progressis, vix dum VIII. milia suum nihil optabilius esset, quam redire qua venerant, si posset. Hic prope tumultum agmini elephanti præbebant: qui vbi ad inuia venerunt, rectoribus cum horrendo stridore pauorem ingentem equis incutiebant, donec traducendi eos ratio inita est. Per proclive iumpto [illegible] duo validi asseres ex inferiore parte in terra defigebantur, distantes paulo plus quam quanta belux latitudo est: in eos transuersi insternebantur ad tricenos longi pedes, vt pons esset, iniungebantur: humus supericiebatur, modico deinde infra interuallo, similis alter pons: inde plures ex ordine, qua rupes abscissæ erant, fiebant. Solido præcedebat in pontem: cuius priusquam in extremum procederet, sugcessis assibus pons vsque alterius initium pontis prolabi cum leuiter cogebat. alii pedibus insistentes, alij clunibus subsidentes prolabebantur: vbi plana ra pontis excepisset eos, rursus simili ruina inferioris pontis adigebat, nec ad æquiorem vallem permeatum est. Paulo plus VIII. millia processerunt, minimum pedibus itineris confectum: plerumque prosimul cum armis aliisque oneribus, cum omni genere vexationis adeo vtne dux quidem & author itineris inficiarentur, parua manu dignem exercitum potuisse. Nocte ad conditam planitiem peruenerunt: an infestus is locus esset, septus vndique circumspicienti dispectum dedit ex insperato stabilem ad insistendum nactis locum. Postera tam cauæ valle aperiri Popilium accelerat: cum eo simul & ipsos cum ab nulla parte hostis terruisset, locorum asperitas hostilit. Tertio die coniunctis copiis sunt per saltum quem incolæ Callipellant: quarto inde die per æquis inuia, sed assuetudine peruia, cum spe, quod nec hostis vsquam apparebat, & mari appropinquabant in campos, inter Heraceum & Libetbrum posiernum collra pedem pars maior cumulos tenebat: ij vallem, campi quoq; partem vbi equet ret, amplectebantur. Lauanti regi dicitur nunciatum hostes adesse: cum papidus exiluisset è solio, vbum se sine prælio clausum subinde pro alia atque alia pauida consilia & imperia trepidaret, amicis Pellam alterum Asclepiodotum, vbi pecunia deposita erat, revocat, omnesq; aditus aperit bello. Ipse ab Dio auratis stauis tim, ne præda hosti essent, in castellum cogestis, ocyus demigrare Pydnam & quæ temeritas consilis videri potuisset, quod eo processisset, vade iste regredi nequiret, eam non inconsultam audaciam fecit. Duos per quos inde euadere possent, habebant Roma. vnum per Tempe in Thessaliam, alterum in Macedoniam præter Dium: quæ vtraq; regis tenebantur fidiis. Itaque si dux intrepidus & dies primam speciem appropinquantis subsiituisset, neque receptos Rom. per Tempe in Thessaliam [illegible] atibus perue hendis eo patuisse iter. Sunt enim Tempe, saltus etiam si nullo fiat, infestus, transitu difficilis: huni præter angustias per quinque milia exiguum iumento omisto iter est, supra vtrinque ita abscisso fine sine vertigine quadam simul oculorum animique posse, terret & horritudo per medium vallem fluentis Penei admis. Hic locus tam saepe infestus, per quatuor distantia loca præsidia regis fuit infestus: vnus aditu ad Coronum erat: alterum Gonnylon castello inexpugnabile

A circa Lapathunta, quem Characa appellant: quartum, viæ ipsi, qua & media & angustissima vallis est, impositum: quam vel decem armatis tueri facile est. Intercluso per Tempe simul aditu commeatibus, simul reditu, ipsi montes per quos descenderant, repetendi erant: quod vt furto fefellerant, ita propalam, intentibus superiora cacumina hostibus, non poterant: & experta difficultas ipsum omnem incidisset. Supererat nihil aliud in temere commisso, quam in Macedoniam ad Dium per medios euadere hostes: quod nisi dij mentem regi ademissent, ipsum ingentis difficultatis erat. Nam cum Olympi radices montis paulo plus quam mille passuum ad mare relinquant spacium, cuius dimidium loci occupat ostium late restagnans Baphyri amnis: partem planitiæ aut Iouis templum aut oppidum tenet: reliquum per exiguum fossa modica valloque claudi poterat. & saxorum ad manum syluestrisque materiæ tantum erat, vt vel murus objici, turresq; excitari potuerint. Quorum nihil cum dispexisset cæcata mens subito terrore, nudatis omnibus præsidijs, patefactisque bello, ad Pydnam refugit. Cos. plurimum & præsidij & spei cernens in stolitia & segnitie hostis, remisso nuncio ad Sp. Lucretium Larissam, vt castella relicta ab hoste circa Tempe occuparet: præmisso Popilio ad explorandos transitus circa Dium: postquam patere omnia in omnes partes animaduertit, secundis castra peruenit ad Dium, metariq; sub ipso templo, ne quid sacro in loco violaretur, iussit. Ipse vrbem ingressus, sicut non magnam, ita exornatam publicis locis & multitudine statuarum, munitamq; egregie, vix satis credere in tantis rebus sine causa relictis non aliquem subesse dolum. vnum diem ad esplorandā circa omnia moratus castra mouet, sanèque credens paratam frumenti copiā fore. Eo die ad ampem nomine Mityn processit. Postero die progressus Agassam vrbem tradentibus sese ipsis recepit: & vt reliquorum Macedonum animos sibi conciliaret, obsidibus cōtentus sine præsidio relinquere se eis vrbem, immunesq; ac suis legibus victuros est pollicitus. Progressus inde diei iter, ad Ascordum flumen posuit castra: & quantum procedere longius à Thessalia, eo maiorem rerum omnium inopiam sentiens, regressus ad Dium est: dubitatione omnibus exempta, quid intercluso ab Thessalia patiendum fuisset, cui procul inde abscedere tutum non esset. Perseus contractis in vnum omnibus copijs ducibusque, increpare præfectos præsidiorum, ante omnes Alclepiodotum atq; Hippiam: ab his dicere claustra Macedoniæ tradita Romanis esse: cuius culpæ reus nemo iustius, quam ipse fuisset. Consuli postquam ex alto cōspecta classis spem fecit cum commeatu naues venire (ingens enim caritas annonæ, ac prope inopia erat) ab inuectis iam portum audit, onerarias naues Magnesiæ relictas esse. Incerto inde quidnam agendum foret (adeo sine vlla ope hostis quæ aggrauaret, cum ipsa difficultate rerum pugnandum, erat) peropportune literæ á Sp. Lucretio allatæ sunt: castella se, quæ super Tempe essent, & circa Philam tenere omnia, frumentique in ijs & aliarum in vsum rerum copiam inuenisse. His magnopere lætus Cos. ab Dio ad Philan docit: simul vt præsidium eius firmaret, simul vt militi frumentum, cuius tarda subiectio erat, diuideret. Ea profectio famam haud quaquā secundam habuit, nam alij metu recessisse eum ab hoste ferebāt, quia manenti imperatori prælio dimicandum foret: alij ignarum belli, quæ indies fortuna nouaret: vt qui offerentibus sese rebus omisisset è manibus ea, quæ mox repeti non possent. Simul enim cessit possessione Dij, excitauit hostem, vt tunc tandem sentiret recuperanda esse quæ prius culpa amissa forent. Audita enim profectione Cos. regressus Dium, quæ dissecta ac vastata ab Romanis erant, reficit: pinnas mœnium decussas reponit, ab omni parte muros firmat: deinde V. millia passuum ab vrbe citra ripam Enipei amnis castra ponit, amnem ipsum transitu perdifficilem pro munimento habiturus. Fluit ex valle Olimpi montis, æstate exiguus, hybernis idem incitatus pluuijs: & supra rupes ingentes gurgitibus facit: & intra proruptā in mare euoluendo terram præaltas voragines, cauatoque medio

alueo ripas vtrinque præcipites. Hoc flumine Perseus septum iter hostib⁹ ce-
dens, extrahere reliquum tempus eius æstatis in animo habebat. Inter has
consul à Phila Popilium cum duobus millibus armatorum Heracleam mittit.
Abest à Phila V.M. ferme passuum, media regione inter Dium Tempeque, in
rupe amni imminente positum. Popilius priusquam armatos muris admoue-
ret, misit qui magistratibus principibusq; suaderent, fidem clementiamque Ro-
manorum, quam vim experiri mallent. Nihil ea consilia mouerunt, quia iam
ad Enipeum ex regis castris apparebant. Tum terra marique (& classis appul-
ab littore stabat) simul armis, simul operibus machinisq; oppugnari cœpti. Iu-
uenes etiam quidam Romani, Iudicro Circensi ad vsum belli verso, partem hu-
millimam muri cepérunt. Mos erat tum, nondum hac effusione indu-
stijs omnium gentium circum complendi, varia spectaculorum conquirere ge-
nera: nec semel quadrigis, semel desultore misso, vix vnius horæ tempus vtra-
que curriculum complebat. Inter cætera sexageni ferme iuuenes, interdū plu-
res, ab apparitoribus ludi armati inducebantur. Horum inductio in parte fini-
lachrum decurrentis exercitus erat, ex parte elegantioris exercitij quam mi-
taris artis, propiorque gladiatorium armorum vsum. Cum alios decursus ed-
dissent motus, quadrato agmine facto, scutis super capita densatis stau-
bus primis, secundis summissioribus, tertijs magis & quartis, postremis etiam
genu nixis, fastigiatam sicut tecta ædificiorum sunt, testudinem faciebant. Hu-
L. ferme pedum spacio distantes duo armati procurrebant, comminatique in-
ter se ab ima in summam testudinē per densata scuta cum euasissent, nunc vi
lut propugnantes per oras extremæ testudinis, nunc in media inter se concur-
rentes, haud secus quam stabili solo persultabant. Huic testudini simillimā
parti muri admota, cum armati superstantes subissent, propugnatoribus mu-
ri fastigio altitudinis æquabantur, depulsíque ijs, in vrbem duorum ferē
rum milites transcenderunt. Id tantum dissimile fuit, quod & in fronte ex-
trema, & ex lateribus, soli non habebant super capita elata scuta, ne mul-
rent corpora: sed prætecta pugnantium more: ita nec ipsos tela ex mu-
missa subeunteis læserunt, & testudini iniecta imbris in modum lubrico fa-
gio innoxia ad imum labebantur. Et Cos. capta iam Heraclea castra eo pro-
uit, tanquam Dium, atque inde summoto rege, in Pieriam etiam progressus.
Sed hyberna iam præparans, vias commeatibus subuehendis ex Thessalia mu-
niri iubet, & eligi horreis opportuna loca, tectaque ædificari, vbi diuersari po-
tantes commeatus possent. Perseus tandē pauore eo quo attonitus fuerat, ca-
cepto animo, mallet imperijs suis non obtemperatum esse, cum trepidam
zam in mare deijci Pellæ, Thessalonicæ naualia iusserat incendi. Andronicū
Thessalonicam missus traxerat tempus ipsum quod accidit, pœnitentiæ reli-
quens locum. Incautior Nicias Pellæ proijciendo pecuniæ partem, quod fu-
rat nactus: sed in rem emendabilē visus lapsus esse, quod per vrinatores ener
ferme extractū est: tantusque pudor regi pauoris eius fuit, vt vrinatores eius
interfici iusserit: deinde Andronicum quoque & Nician, ne quis tam dene-
tis imperij conscius existeret. Inter hæc C. Martius cum classe ab Heraclea
Thessalonicam profectus, & agrum pluribus locis expositis per litora armis
lis late vastauit: & procurrentes ab vrbe secundis aliquot prælijs trepidos in-
tra mœnia compulit. iamque ipsi vrbi terribilis erat, cum dispositis omnis ge-
neris tormentis, non vagi modo circa muros temere appropinquantes, sed et-
am qui in nauibus erant, saxis tormento emicantibus percutiebantur. Reuo-
tis igitur in naues militibus, omissaq; Thessalonicæ oppugnatione, Aeniam
de petunt XV. millia passuum ea vrbs abest, aduersus Pydnam posita, fertili a-
gro. Peruastatis finibus eius, legentes oram Antigoneam perueniunt. Ibi egre-
si in terram primo & vastarunt agros passim, & aliquantum prædæ consu-
runt ad naues. dein palatos eos adorti Macedones mixti pedites equi-
que fugientes effuse ad mare persecuti, D. ferme occiderūt, & non minus cepe-
runt.

A runt. nec aliud quam vltima neceſſitas, cum recipere ſe tuto ad naues prohiberentur, animos militum Romanorum ſimul deſperatione alia ſalutis, ſimul indignitate irritauit, redintegrata in litore pugna eſt: adiuuere, & qui in nauibus erant. Ibi Macedonum ducẽti ferme cæſi, par numerus captus. Ab Antigonea claſſis profecta ad agrum Pallenenſem, exſcentionem ad populandum fecit. Finium is ager Caſſandreẽſium erat, longe fertiliſſimus omnis oræ quam præteruecti fuerant. Ibi Eumenes rex XX. rectis nauibus ab Elea profectus obuius fuit, & quinq; miſſæ à Pruſia rege tectæ naues. Hac virium acceſſione animus creuit pr. vt Caſſandream oppugnaret. Condita eſt à Caſſandro rege in ipſis faucibus, quæ Pallenenſem agrum cæteræ Macedoniæ iungunt, hinc Toronaico, hinc Macedonico ſepta mari. Eminet nanque in altum lingua, in qua ſita eſt: nec minus quam in altum magnitudine Athos mons excurrit, obuerſa in regionem Magneſiæ duobus imparibus promontorijs, quorum maiori Poſideum eſt nomen, minori Canaſtreum. Diuiſis partibus oppugnare adorti. Romanus ad Clitas quas vocant, munimenta ceruis etiam obiectis vt viam intercluderet, à Macedonico ad Toronaicum mare perducit. Ab altera parte Euripus eſt, inde Eumenes oppugnabat. Romanis in foſſa complenda, quam nuper
B obiecerat Perſeus, plurimum erat laboris. Ibi quærenti Pr. quia nuſquam tumuli apparebant, quo regeſta è foſſa terra foret, monſtrati ſunt fornices, non ad eandem craſſitudinem qua veterem murum, ſed ſimplici laterum ordine ſtructos eſſe. Conſilium igitur cepit, transfoſſo pariete iter in vrbem patefacere. Fallere autem ita ſe poſſe, ſi muros à parte alia ſcalis adortus, tumultu iniecto in cuſtodiam eius loci propugnatores vrbis auertiſſet. Erant in præſidio Caſſandreæ præter non contemnendam iuuentutem oppidanorum DCCC. Agrianes & duo millia Peneſtarũ Illyriorũ à Pleurato inde miſſi, bellicoſum vtrunq; genus. His tuentibus muros, cum ſubire Rom. ſummavi piterentur, momento temporis parietes fornicum perfoſſi vrbem patefecerunt. quod ſi qui irrupere, armati fuiſſent, extemplo cepiſſent. Hoc vbi perfectum eſſe opus militibus nunciatum eſt, clamorem alacres gaudio repente tollunt, alijs parte alia in vrbem irrupturis. Hoſteis primum admiratio cepit, quidnam ſibi repentinus clamor vellet. Poſtquam patere vrbem accepere præfecti præſidij, Pytho, & Philippus Proco, qui occupaſſet aggredi opus factum eſſe rati, cum valida manu Agrianum Illyriorumq; erumpunt: Romanoſq;, qui alij alunde cõibant conuocabanturq; vt ſigna in vrbem inferrent, incompoſitoſq; atq; inordinatos fu-
C gant, perſequunturq; ad foſſam: in qua compulſos ruina cumulant. D C. ferme ibi interfecti, omneſq; prope qui inter murum foſſamq; deprehenſi erant, vulnerantur. Ita ſuo ipſe conatu perculſus prætor, ſegnior ad alia factus conſilia erat: & ne Eumeni quidem, ſimul à mari, ſimul à terra aggredienti, quicquam ſatis procedebat. Placuit igitur vtriq; cuſtodijs firmatis, ne quod præſidium ex Macedonia intromitti poſſet, quoniam vis aperta non proceſſiſſet, operibus mœnia oppugnare. Hæc parantibus his, X. regij lembi ab Theſſalonica cũ delectis Gallorum auxiliaribus miſſi, cum in ſalo ſtantes hoſtium naues conſpexiſſent, ipſi obſcura nocte ſimplici ordine quam poterant proxime littus tenentes, intrarunt vrbem. Hunc nouũ præſidij fama abſiſtere oppugnatione ſimul Romanos regemq; coegit. circunuecti promõtorium ad Toronem claſſem appulerunt. Eam quoq; oppugnare adorti, vbi valida defendi manu animaduertunt, irrito cepto Demetriadem petunt. Ibi cum appropinquantes repleta mœnia armatis vidiſſent, præteruecti ad Iolcon claſſem appulerunt, inde agro vaſtato Demetriadem quoque aggreſſuri. Inter hæc & Coſ. ne ſegnis ſederet tantum in agro hoſtico, M. Popilium cum V. millibus militum ad Meliboeam vrbẽ oppugnandum mittit. Sita eſt in radicibus Oſſæ montis, qua parte in Theſſaliam vergit, opportune imminens ſuper Demetriadem. Primus aduẽtus hoſtium perculit incolas loci: collectis deinde ex nec opinato pauore animis, diſcurrunt armati ad portas ac mœnia qua ſuſpecti aditus erant: ſpemque

extemplo inciderunt, capi primo impetu posse. Obsidio igitur parabatur, & à opera oppugnationum fieri cœpta. Perseus cum audisset simul Melibœam à consulis exercitu oppugnari, simul classem Iolci stare, vt inde Demetriadem aggrederetur: Euphranorem quendam ex ducibus cum delectis duobus millibus Melibœam mittit, eidem imperatum, vt si à Melibœa submouisset Romanos, Demetriadem prius occulto itinere intraret, quam ab Iolco ad vrbem castra mouerent Romani, & ab oppugnatoribus Melibœæ cum in superioribus locis repente apparuisset, cum trepidatione multa relicta opera sunt, ignisq; iectus. Ita à Melibœa abscessum est. Euphranor soluta vnius vrbis obsidione, Demetriadem extemplo ducit. Nec tum mœnia modo, sed agros etiam custoderunt, se à populationibus tueri posse: & eruptiones in vagos populatores non sine vulneribus hostium factæ sunt. Circunnecti tamen mœnia sunt Pr. à rex, situm vrbis contemplantes, si qua parte tentare aut opere aut vi posset. Fama fuit per Cydam Cretensem & Antimachũ qui Demetriadi præerat, tractatas inter Eumenem & Persea & conditiones amicitiæ: ab Demetriade continuo abscessum est. Eumenes ad Coũ navigat: gratulatus quod prospere Macedoniam intrasset, Pergamum in regnum abijt. Martius Figulus Pr. parte classis in hyberna Sciathum missa, cum reliquis nauibus Oreum Bœotię petit: eam vrbem aptissimam ratus, vnde exercitibus, qui in Macedonia, quiq; in Thessalia erant, mitti commeatus possent. De Eumene rege longe diuersa tradunt. Si Valerio Antiati credas, nec classe adiutum ab eo prætorem esse, cum sæpe cum litteris accersisset, tradit: nec cum gratia ab consule profectum in Asiam, indignatum quod vt ijdẽ castris tenderet, permissum non fuerit: ne vt equites quidẽ Gallos, quos secum adduxerat, relinqueret, impetrari ab eo potuisse. Attalum fratrem eius, & remansisse apud consulẽ: & synceram eius fidem æquali tenore, egregiamq; operam in eo bello fuisse. Dum bellũ in Macedonia geritur, legati transalpini ab regulo Gallorum (Balanos ipsius traditur nomen, gentis ex qua fuerit, non traditur) Romã venerunt pollicẽtes ad Macedonicum bellum auxilia. Gratiæ ab senatu actæ muneraq; missa, torquis aureus duo pondo, & pateræ aureæ quatuor pondo, equus phaleratus armaq; eque estria. Secundum Gallos Pamphili legati coronam auream ex X X. millib. Philippeorum factam in curiam intulerunt: petentibusq; ijs, vt id donum in cella I. O. M. ponere, & sacrificare in Capitolio liceret, permissum: benigneq; amicitiam renouantibus legatis responsum: & binum millium æris singulis missum munus. Tum ab rege Prusia, & paulo post ab Rhodijs de eadem re longe aliter disserentes legati auditi sũt. vtraq; legatio de pace recõciliãda cũ rege Perseo egit. Pauciores preces magis quam postulatio fuere, profitentis & ad id tempus se cum Romanis stetisse, & quo ad bellum foret, staturum. Cæterum cũ ad se à Perseo legati venissent de finiendo cum Romanis bello, & ijs pollicitum depreçatore apud senatum futurum, petere, si possent inducere in animum, vt finiant irã, se quoq; in gratia reconciliatæ pacis posse vti. Hæc regij legati. Rhodij superbe commoratis erga populũ Roma. beneficijs, & pene victoriæ vtiq; de Antiocho rege maiore parte à se vindicata, adiecerunt cum pax inter Macedonas Romanosq; esset, sibi amicitiam cum rege Perseo cœptam. eam se inuitos, nullo eius in se merito, quoniam ita Romanis visum sit, in societatẽ belli trahere, interpisse. Tertium se annum multa eius incommoda belli sentire, mari interclusi inopia insulam premi, amissis maritimis vectigalibus atq; commeatibus. Cum id vltra pati non possent, legatos alios ad Persea in Macedoniam mississe, qui denunciarent, Rhodijs placere pacem eũ componere cũ Romanis: se Romanos eadẽ nunciatum missos: per quos stetisset quo minus belli finis fieret, adhortari eos quid sibi faciundum esset, Rhodios consideraturos esse. Ne nunc quidem hæc sine indignatione legi audirive posse certum habeo: inde existimari potest, qui habitus animorum audientibus ea patribus fuerit. Claudius nihil responsum author est: tantum S. C. recitatum, quo Caras & Lycios liberos esse iubere

A iuberet P.R. literasque extemplo ad vtranq; gentem scirent indicatum mitti. V.C.
Qua audita re principem legationis, cuius magniloquentiam vix curia paulo ante ceperat, corruisse. Alij respondu esse tradunt: P.R. & principio huius belli, haud vanis authoribus cõpertum habuisse, Rhodios cum Perseo rege aduersus Remp. suam occulta consilia iniisse: & si id ante dubium fuisset, legatorum paulo ante verba ad certum redegisse: & plerunq; ipsam se fraudem, etiã si inirio cautior fuerit, detegere. Rhodios nuncio in orbe terrarũ arbitria belli pacisq; agere: deorum nutu arma sumpturos posituros q; Romanos esse. Iam non deos fœderum testeis, sed Rhodios habituros. Itane tandem ijs pareatur, exercitusq; de Macedonia deportentur? Visuros esse quid sibi faciendum sit, quid Rhodij visuri sint, ipsos scire: populum certe Romanum deuicto Perseo, quod propediem sperent fore, visurum, vt pro meritis cuiusque in eo bello ciuitatis gratiã dignam referat. Munus tamen legatis in singulos binũ millium æris missum est: quod ij nõ acceperunt. Literæ deinde recitatæ Q. Martij consulis sũt, quemadmodum saltu superato in Macedoniam transisset, & ibi & ex alijs locis commeatus à pr. prospectos in hyemem habere, & ab Epirotis X X. millia modium tritici, X. hordei sumpsisse, vt pro eo frumento pecunia Romæ legatis eorum curaretur. Vestimenta militibus ab Roma mittenda esse: equis C C. ferme
B opus esse, maxime Numidis, nec sibi in his locis vllam copiam esse. S. C. vt ea omnia ex literis consulis fierent, factum est. C. Sulpitius prætor V I. M. togarum, XX X. tunicarum, & equos, deportanda in Macedoniam, præbendaq; arbitratu consulis locauit: & legatis Epirotarum pecuniam pro frumento solnit. & Onesimum Pythonis filium nobilem Macedonem in senatum introduxit. Is pacis semper author regi fuerat, monueratq;, sicut pater eius Philippus institutũ vsque ad vltimum vitæ diem seruabat, quotidie bis in die fœderis ictã cum Romanis perlegendi, vt eum morem, si non semper, crebro tamen vsurparet. Postquam deterrere eum à bello nequijt, primo subtrahere sese per alias atq; alias causas, ne interesset ijs quæ non probabat, cœpit: postremo cum suspectum se esse cerneret, & proditionis interdum crimine insimulari, ad Romanos transfugit: magnoq; vsui Cos. fuit. Ea introductus in curiam cum memorasset, senatus in formulam sociorum eum referri iussit: locum lautia præberi: agri Tarentini, qui publicus populi Romani esset, ducenta iugera dari, & ædes Tarenti emi vti ea curaret, C. Decimo prætori mandatum. Censores censum Idib. Decembrib, seuerius quam ante habuerunt: multis equi adempti, inter quos P. Rutilio, qui tribu. pleb. eos violẽter accusarat, tribu quoq; is motus, & operarius factus ad opera publica facienda. Cum eis dimidium ex vectigalibus ejus anni attri-
C butum ex S.C. à quæstoribus esset, T. Sempronius ex ea pecunia, quæ ipsi attributa erat, ædes P. Africani pone veteres ad Vortumni signũ, laneasq; & tabernas coniunctas in publicum emit: basilicamque faciendã curauit quæ postea Sempronia appellata est. Iam in exitu annus erat, & propter Macedonici maxime belli curam, in sermonibus homines habebant, quos in annum Cos. ad finiendum tandẽ id bellum crearent. Itaq; S.C. factum est, vt Cn. Seruilius primo quoq; tempore ad comitia habẽda veniret. S. C. Sulpitius Pr. ad Cos. post paucos dies recitauit, quibus ante diem in vrbem venturum, & Cos. maturauit: & comitia eo die qui dictus erat, sunt perfecta. Consules creati L. Aemylius Paulus iterum, septimodecimo anno postquã primo Cos. fuerat, & C. Licinius Crassus. Prætores postero die facti, Cn. Bæbius Pamphilus, L. Anicius Gallus, Cn. Octauius, P. Fonteius Balbus, M. Ebutius Helua, C. Papyrius Carbo. Omnia vt maturius agerentur, belli Macedonici stimulabat cura. Itaque designatos extemplo sortiri placuit prouincias, vt vtri Macedonia consuli, cuiq; prætori classis euentisset, sciretur: vt iam inde cogitarent pararentq; quæ bello vsui forent: senatumq; consulerent, si qua re consulto opus esset. Latinas, vbi magistratum inissent, quod per religiones posset, primo quoq; tempore fieri placere: neque consulem, cur eundũ in Macedoniã esset, teneri. His decretis, cõsulib. Italia & 586.

Macedonia,prætoribus præter duas iurisdictiones in vrbe, classis, & Hispania, A
& Sicilia, & Sardinia prouinciæ nominatæ sunt. Consulum Aemylio Macedo-
nia, Licinio Italia euenit. Prætores Cn. Bæbius vrbanam, L. Anicius peregri-
nam,& si quo senatus censuisset, Cn. Octauius classem, P. Fonteius Hispaniam,
M. Bbutius Siciliam, C. Papyrius Sardiniam est sortitus. Extemplo apparuit
omnibus non segniter id bellum L. Aemylium gesturum, præterquam quod a-
lius vir erat, etiam quod dies noctesq; intentus, ea sola quæ ad id bellū pertine-
rent, animo agitabat. Iam omnium primum à senatu petit, vt legatos in Ma-
cedoniam mitterent ad exercitus visendos classemque, & comperta referen-
da, quid aut terrestribus aut naualibus copijs opus esset. Præterea vt explora-
rent copias regias, quantum possent, quaque prouincia nostra, qua hostium so-
ret: vtrum intra saltus castra Romani haberent, an iam omnes angustiæ exu-
peratæ, & in æqua loca peruenissent: qui fideles nobis socij, qui dubij, suspen-
sæq; ex fortuna fidei, qui certi hostes viderentur: quanti præparati commeatus
& vnde terrestri itinere, vnde nauibus supportarētur: quid ea æstate terra ma-
riq; rerum gestarum esset: ex his bene cognitis certa in futurum consilia capi
posse ratus. Senatus Cn. Seruilio Cosnegocium dedit, vt is in Macedonijā ques
L. Aemylio videretur, legaret. Legati biduo post profecti, Cn. Domitius Aeno-
barbus, A. Licinius Nerua, L. Bæbius. Bis in exitu anni eius lapidatum esse nun- B
ciatum est in Romano agro: simul in Veientibus nouendiale sacrum factū est.
Sacerdotes eo anno mortui sunt, P. Quintilius Varus flamen Martialis, & M.
Claudius Marcellus Xuir: in cuius locum Cn. Octauius suffectus. Et iam mag-
nificentia crescente notatum est, ludis Circensibus P. Cornelij Scipionis Na-
sicæ, & P. Lentuli ædilium curulium LXIII. Africanas, & XL. vrsos & ele-
phantos lusisse. L. Aemylio Paulo, C. Licinio Coss. Idibus Martijs principio in-
sequentis anni, cum in expectatione patres fuissent, maxime quidnam consul
de Macedonia, cuius ea prouincia esset, referret, nihil se habere Paulus quod
referret, cum nondū legati redissent, dixit. Cæterum Brunduſij legatos iā esse,
bis ex cursu Dyrrachiū eiectos. Cognitis mox, quæ nosci prius in rem esset, rela-
turum: id fore intra perpaucos dies. Et ne quid profectionē suam teneret, pri-
die Idus Apriles Latinis esse cōstitutam diem. Sacrificio rite perfecto se & Cn.
Octauium simul senatus censuisset exituros esse: C. Licinio collegæ suo fore
curæ se absente, vt si qua parari mittive ad id bellum opus sit, parentur mitti- C
turq;. Interea legiones exterarum nationum audiri posse. Sacrificio rite per-
fecto, primi Alexandrini legati ab Ptolemæo & Cleopatra regibus vocati sūt.
Sordidati, barba & capillo promisso, cum ramis oleæ ingressi curiam, procu-
buerunt: & oratio quam habitus fuit miserabilior. Antiochus Syriæ rex, qui ob-
ses Romæ fuerat, per honestam speciem maioris Ptolemæi reducendi in reg-
num, bellū cum minore fratre eius, qui tum Alexandriam tenebat, gerens ad
Pelusiū nauali prælio victor fuerat, & tumultuario opere pōte per Nilum facto
transgressus cum exercitu, obsidione ipsam Alexandriam tenebat: nec procul
abesse, quin potiretur regno opulentissimo, videbatur. Ea legati querentes ora-
bant senatum, vt opem regno regibusq; amicis imperio ferrent. Ea merita P.R.
in Antiochum, eam apud omnes reges gentesq; authoritatem esse, vt si legatos
mississent, qui denunciarent non placere senatui socijs regibus bellum fieri: ex
templo abscessurus à mœnibus Alexandriæ, abducturusq; exercitum in Syriam
esset. Quod si cunctentur facere, breui extorres regno Ptolemæum & Cleopa-
tram Rom. venturos eum pudore quodā P.R. quod nullam opem in vltimo di-
crimine fortunarū tulissent. Moti patres precibus Alexandrinorum, extemplo
C. Popilium Lenatem, & C. Decimum, & C. Hostilium, legatos ad finiendum
inter reges bellum miserunt. Prius Antiochum, dein Ptolemæum adire iussi, &
nunciare, ni absistatur bello, per vtrum stetisset, eum non pro amico nec pro
socio habituros esse. His intra triduum simul cū legatis Alexandrinis profectis,
legati ex Macedonia quinquatribus vltimis adeo expectati venerunt, vt nil
vesci

A vesper esset, extemplo senatum vocaturi consules fuerint. Postero die senatus fuit, legatique auditi sunt. Ii nunciant, maiore periculo quam emolumento exercitum per inuios saltus in Macedoniam inductum. Pieriam, quo processisset, regem tenere: castra castris prope ita collata esse, vt flumine Enipeo interiecto arceantur: neq; regem pugnandi potestatem facere, nec nostris vim ad cogendum esse: hyemem etiam asperā rebus gerendis interuenisse: in ocio militem ali, nec plus quam V I. dierum frumētum habere. Macedonum dici X X X. millia armatorum esse. Si Ap. Claudio circa Lycnidum satis validus exercitus foret, potuisse ancipiti bello destinere regem: nunc & Appium, & quod cū eo presidij sit, in summo periculo esse: nisi propere aut iustus exercitus eo mittatur, aut illi inde deducantur. Ad classem se ex castris profectos, sociorum naualiū partem morbo audisse ablumptam, partem, maxime qui ex Sicilia fuerunt, domos suas abisse, & homines nauibus deesse: qui sint, neq; stipendium accepisse, neq; vestimenta habere. Eumenem classemq; eius, tanquā vento allatas naues, sine causa & venisse, & abisse: nec animum eius regis constare satis visum. Sicut omnia de Eumene dubia, Attali egregie constantem fidē nunciabāt. Legatis auditis tunc de bello referre sese L. Aemylius dixit. Senatus decreuit vt in octo legiones parem numerū tribunorū consules & populus crearent: creari B antem neminem eo anno placere, nisi qui honorem gessisset. Tum ex omnibus Trr. mil. vti L. Aemylius in duas legiones in Macedoniā, quos eorum velit, eligat: & vt solenni Latinarum perfecto, L. Aemylius Cos. Cn. Octauius Prr. cui classis obtigisset, in prouinciam proficiscantur. Additus est his tertius L. Ancius Pr. cuius inter peregrinos iurisdictio erat. Eum in prouinciā Illyricū circa Lycnidum Ap. Claudio succedere placuit. Delectus cura C. Licinio Cos. impositā. is V I I. millia ciuium Romanorum & equites C C. scribere iussus, & socijs nominis Latini septem millia peditum imperare, C C C C. equites, & Cn. Seruilio Galliā obtinenti prouinciā literas mittere, vt D C. equites conscriberet. hunc exercitum ad collegā primo quoq; tempore mittere in Macedoniā iussus, neq; in ea prouincia plus quam duas legiones esse. eas repleri, vt sena millia peditum, trecenos haberent equites. cæteros equites peditesq; in præsidijs disponi, qui eorum idonei ad militandum non essent, dimitti. X. præterea millia peditū imperata socijs, & D C C C. equites. Id presidij additum Anicio præter duas legiones, quas portare in Macedoniā est iussus, quina millia peditum, & ducenos habentes, trecenos equites: & in classem V. millia naualium socium sunt scripta. Licinius consul duabus legionibus obtinere prouinciam iussus, eo addere sociorum X. millia peditum, & D C. equites. S. C. perfectis, L. Aemylius Cos. è curia in concionem processit, orationemq; talem habuit: Animaduertisse vi- "
C deor, Quirites, maiorem mihi sortito Macedoniam prouinciam gratulationem " factam, quam cum aut consul essem consalutatus, aut quo die magistratum in- " issem: neq; id ob aliam causam, quam quia bello in Macedonia, quod diu tra- " hitur, existimastis dignū maiestate P. R. exitum per me imponi posse. deos quo- " que huic fauisse sorti spero, eosdemq; in rebus gerēdis affuturos esse. Hæc par- " tim opinari, partim sperare possum. illud affirmare pro certo habeo audeoq;, " me omni ope adnisurum esse, ne frustra vos hanc spē de me conceperitis. Quæ " ad bellum opus sunt, & senatus decreuit, & (quoniam extemplo proficisci pla- " cet, neque ego in mora sum) C. Licinius collega, vir egregius, æque enixe pa- " rabit, ac si ipse id bellum gesturus esset. Vos, quæ scripsero senatui aut vobis " credite: rumores credulitate vestra ne alatis, quorum author nemo extabit. " Nam nunc quidem quod vulgo fieri hoc præcipue bello animaduerti, nemo " tam famæ contemptor est, cuius non debilitari animus possit. In omnibus cir- " culis, atq; etiam (si dijs placet) in conuiuijs sunt, qui exercitum in Macedoniam " ducant: vbi castra locanda sint sciant, quæ loca præsidijs occupanda, quando " aut quo saltu intranda Macedonia, vbi horrea ponendā, qua terra, mari subue- " hantur commeatus, quādo cum hoste manus cōserendę, quādo quiescendum

» sit. Nec quid melius faciendum sit, modo statuunt, sed quidquid aliter quam A
» ipsi censuere, factum est, consulem veluti dicta die accusant. Hęc magna impe-
» dimenta res gerentibus sunt. Neque enim omnes tam firmi & constantis animi
» contra aduersum rumorem esse possunt, quam Fabius fuit: qui suum imperi-
» um minui per vanitatem populi maluit, quam secunda fama male rem gerere.
» Non sum is, qui non existimē admonendos duces esse, imo eum qui de sua vnius
» sententia omnia gerat, superbum iudico magis quā sapientem. Quid ergo est?
» Primum à prudentib. & proprie rei militaris peritis, & vsu doctis monendi im-
» peratores sunt: deinde ab his qui intersunt gerendis rebus, qui loca, qui hostē,
» qui temporum opportunitatem vident, qui in eodem velut nauigio participes
» sunt periculi. Itaq; si quis est, qui quod è Repub. sit suadere se mihi in eo bello,
» quod gesturus sum, confidat, ne degenet operam reip. & in Macedoniā mecum
» veniat: naue, equo, tabernaculo, viatico etiam à me iuuabitur. Si quē id facere
» piget, & ocium vrbanum militiæ laboribus præoptat, è terra ne gubernauerit.
» Sermonum satis ipsa præbet vrbs: loquacitatem suam contineat, nos castrensi-
» bus consilijs contentos futuros esse sciat. Ab hac concione, Latinis quæ pridie
Calend. April. fuerunt, in monte sacrificio rite perpetrato, protinus inde & Cos.
& Pr. Cn. Octauius in Macedoniam profecti sunt. Traditum est memoriæ, maio-
re quam solita frequentia prosequentium consulē celebratum, ac prope certa B
spe ominatos esse homines, finem esse Macedonico bello, maturumq; redi-
tum cum egregio triumpho consulis fore. Dum hęc in Italia geruntur, Perseus quod
iam inchoatum perficere, quia impensa pecuniæ facienda erat, non inducebat
in animum, vt Gentium Illyriorum regem sibi adiungeret: hoc postquam in-
trasse saltum Rom. & adesse discrimen vltimum belli animaduertit, non vltra
differendum ratus, cum per Hippiam legatum CCC. argenti talenta pactus
esset, ita vt obsides vltro citroque darentur, Pantaucum misit ex fidissimis ami-
cis ad ea perficienda. Medeone Labeatidis terræ Pantaucus regi Illyrio oc-
currit: ibi & iusiurandum ab rege & obsides accepit. Missus & à Gentio est le-
gatus nomine Olympio, qui iusiurandū à Perseo obsidesq; exigeret. Cum eo-
dem ad pecuniam accipiendam missi sunt, & author Panthauco, qui Rhodum
legati cum Macedonibus irēt, Parmenio & Morcus destinatur. Quibus ita mā-
datum, vti iureiurādo obsidibusq; & pecunia accepta, tum demum Rhodū pro-
ficiscerentur. Duorum simul regum nomine incitari Rhodios ad bellum Rom.
posse. Adiunctam ciuitatem, penes quam vnam tum rei naualis gloria esset,
nec terra, nec mari spem relicturam Rom. Venientibus Illyrijs, Perseus ab E-
nipeo amni ex castris cum omni equitatu profectus, ad Dium occurrit. Ibi ex
quæ conuenerunt circunfuso agmine equitum facta, quos adesse fœderi sanci- C
tæ cum Gentio societatis volebat rex, aliquantum eam rem ratus animorum
ijs adiecturam. & obsides in conspectu omnium dati acceptique: & Pellam ad
thesauros regios missi, qui pecuniam acciperent, qui Rhodum irent cum Illy-
rijs legatis, Thessalonicæ conscendere iussi. Ibi Metrodorus erat, qui super
ab Rhodo venerat, authoribusque Dione & Poliarato principibus ciuitatis e-
ius affirmabat Rhodios paratos ad bellum esse. Is princeps iunctæ cum Illyrijs
legationis datus est. Eodem tempore ad Eumenem & ad Antiochum commu-
nia mandata, quæ subijcere conditio rerum poterat. Natura inimica inter se
esse liberam ciuitatem & regem. Singulos populum Rom. aggredi, & quod in-
dignius sit, regum viribus reges oppugnare. Attalo adiutore patrem suum op-
pressum: Eumene adiuuante & quadam ex parte etiam Philippo patre suo,
Antiochum oppugnatum: in se nunc & Eumenem & Prusiam armatos esse. Si
Macedoniæ regnum sublatum foret, proximam Asiam esse, quam iam ex parte
sub specie liberandarum ciuitatum suam fecerint: deinde Syriam. Iam Prusi-
am Eumeni honore præferri, iam Antiochum victorem præmio belli ab Ae-
gypto arceri. Hæc cogitantem prouidere iubebat, vt aut ad pacem secum fa-
ciendā compelleret Rom. aut persequentes in bello iniusto cōmunes ducerent

omnium

A omnium regum hostes. Ad Antiochum aperta mandata erant, ad Eumenem perſpeciem captiuorum redimendorum miſſus legatus erat: verum occultora quædam agebantur, quæ in præſentia inuiſum quidem & ſuſpectum Rom. Eumenem falſis grauioribus. Proditor enim ac prope hoſtis habitus, dum interſe duo reges captantes fraude & auaritia certant. Cydas erat Cretenſis ex intimis Eumenis: hic prius ad Amphipolim cum Chimaro quodam populari ſuo militante apud Perſea, inde poſtea ad Demetriadē ſemel cum Menecrate quodam, iterum cum Antiocho regijs ducibus ſub ipſis mœnibus vrbis colloquus fuerat. Eropon quoque, qui tum miſſus eſt, duabus ad eundem Eumenem iam ante legationibus functus erat, quæ colloquia occulta, & legationes infames quidem erant, ſed quid actum eſſet, quidve inter reges conuenisſet, ignorabatur. Res autem ita ſe habuit. Eumenes neq; fauit victoriæ Perſei, neq; bello eum inuadere in animo habuit, nō tam quia paternæ inter eos inimicitiæ erant, quā ipſorum odijs inter ſe accenſę. Non ea regum æmulatio, vt æquo animo Perſea tantas adipiſci opes tantamq; gloriam, quanta Romanis victis eum mœrebat, Eumenes viſurus fuerit. Cernebat & Perſea iam inde ab initio belli omni modo ſpem pacis tentaſſe, & indies magis quo propior admoueretur terror, nihil neque agere aliud, neque cogitare. Romanos quoque, quia traherebatur diutius ſpe ipſorum bellum, & ipſos duces & ſenatum non abhorrere à fine modo tam incommodo ac difficili bello. Hac vtriuſque partis voluntate explorata, quod fieri etiam ſua ſponte tædio validioris, metu infirmioris credebat poſſe, in eo ſuam operam venditare concilianda gratia magis cupijt. Nam modo ne iuuaret bello Romanos terra marique, modo pacis patrandæ cum Rom. paciſcebatur mercedem, ne bello intereſſet: M. & D. talenta. in vtroq; nō fidem modo ſe, ſed obſides quoque dare paratum eſſe oſtendebat. Perſeus ad rem inchoandam promptiſſimus erat cogente metu, & de obſidibus accipiendis ſine dilatione agebat, conueneratque vt accepti Cretam mitterentur. vbi ad pecuniæ mentionem ventum erat, ibi hæſitabat, & vtiq; alteram in tanti nominis regibus turpem ac ſordidam, & danti & magis accipienti mercedem eſſe. Malebat in ſpem Romanę pacis non recuſare impenſam, ſed eam pecuniam perfecta re daturum: interea Samothracæ in templo depoſiturum. Ea inſula cum ipſius ditionis eſſet, videre Eumenes nihil intereſſe an Pellę pecunia eſſet: id agere vt partem aliquam præſentem ferret. Ita nequicquam inter ſe captari nihil præter infamiam mouere. Nec hæc tantum Perſeo per auaritiam eſt dimiſſa res, cum pecuniam tutam & pacem habere per Eumenem, quæ vel parte regni redimenda eſſet, ac receptus protrahere inimicum mercede onuſtum, & hoſtes merito ei Rom. poſſet facere. Sed etiam Gentij regis parata ſocietas,

C & tum Gallorum effuſorum per Illyricum ingens agmen oblatum auaritia dimiſſum eſt. Veniebant decem millia equitum, par numerus peditum, & ipſorum iungentium curſum equis, & in vicem prolapſorum equitum vacuos capientium ad pugnā equos. Hi pacti erant, equos denos præſentes aureos, pedes quinos, mille duæ eorum. Venientibus his Perſeus ab Enipeo ex caſtris profectus obuiam cum dimidia copiārum parte, denuntiare per vicos vrbeſq; quę vię propinquę ſunt cœpit, vt commeatus expedirent, frumenti, vini, pecorum vt copia eſſet. Ipſe equos phaleraſque & ſagula donum principibus ferre, & parum auri quod inter paucos diuideret, multitudinem credens trahi ſpe poſſe. Ad Alamanam vrbem peruenit, & in ripa fluminis Axij poſuit caſtra, circū Deſudabam in Medica exercitus Gallorum conſederat, mercedem pactam opperiens. Eo mittit Antigonū ex purpuratis vnū, qui iuberet multitudinem Gallorum ad Bylazora (Pæoniæ locus eſt) caſtra mouere, principes ad ſe venire frequentes. L X X V. millia ab Actio flumine, & caſtris regis aberant: Hęc mandata ad eos cum pertuliſſet Antigonus, adieciſſetq; per viā quanta omnium præparata cura regis copia multitudini foret, quibuſq; moneribus principes aduenientes veſtis, argenti, equorumque excepturus rex eſſet: de his quidem ſe

coram

coram cognituros respondent. Illud quod præsens pepigissent, interrogant, A ecquid aurum quod in singulos pedites equitesq; diuidendum esset, secum adduxisset. Cum ad id nihil responderetur, Clondicus regulus eorum, Abi, renuntia ergo, inquit, regi, nisi aurum obsidesq; accepissent, nusquam inde Gallos lõgius vestigiũ moturos. Hæc relata regi cum essent, aduocato consilio, cum quid omnes suasuri essent appareret, ipse pecuniæ quam regni melior custos, instituit de perfidia & feritate Gallorum disserere. Multorum iam ante cladibus expertum, periculosum esse tantam multitudinem in Macedoniam accipere, ne grauiores eos socios habeant, quam hostes Rom. Quinque millia equitum satis esse, quibus & vti ad bellum possent, & quorum multitudinem ipsi non timeãt. Apparebat in omnibus mercedem multitudinis timere, nec quidquam aliud; sed cum suadere consulenti nemo auderet, remittitur Antigonus, qui nuntiaret quinque millium equitum opera tantum vti regem, cõtemnere multitudinem aliam. Quod vbi audiuere barbari, cæterorum quidem fremitus fuit indignantium se frustra excitos sedibus suis: Clondicus rursus interrogat, ecquid ipsis quinque millibus quod conueniisset numeraret? Cum aduersus id quoque misceri ambages cerneret, inuiolato fallaci nuncio (quod vix sperauerat ipse posse contingere) retro ad Histrum, perpopulati Thraciam, qua vicina erat viæ, redierunt. Quæ manus quieto sedente rege ad Enipeum, aduersus Roma- B nos Perræbiæ saltum in Thessaliam tradacta, non agros tantum nudare populando potuit, ne quos inde Romani commeatus expectarent. sed ipsas excindere vrbes, tenente ad Enipeum Perseo Romanos, ne vrbib. sociis opitulari possent. Ipsis quoque Romanis de se cogitandum fuisset: quando neque manere amissa Thessalia, vnde exercitus alebatur, potuissent, neque progredi, cum ex aduerso castra Macedonum, * qui ea pependerãt spe, haud mediocriter debilitauit. Eadem auaritia Gentium regẽ sibi alienauit. Nam cum CCC. talenta Pellæ missis à Gentio numerasset, signare eos pecuniam passus est. Inde X. talenta ad Pantaucum missa, eaq; præsentia dari regi iussit: reliquã pecuniam signatam Illyriorum signo portantibus suis præcipit paruis itineribus veherẽtur. dein cum ad finem Macedoniæ ventum esset, subsisterent ibi, ac nuncios ab se opperirentur. Gentius exigua parte pecuniæ accepta, cum assidue à Pantauco ad lacessendos hostili facto Romanos stimularetur, M. Perpennam & L. Petilium legatos, qui tum forte ad eum venerant, in custodiam coniecit. Hoc audito Perseus, contraxisse eum necessitates ratus ad bellum vtiq; cum Romanis, ad reuocandum qui pecuniam portabat, misit, velut nihil aliud agens, quam vt quanta maxima posset præda ex victo Romanis reseruaretur. Et ab Eumene Eropon, ignotis quę occulte acta erant, redit. De captiuis actum esse & ipsi eum- C gauerant: & Eumenes Col. vitandæ suspicionis causa certiorem fecit. Perseus post reditum ab Eumene Eroponus spe deiectus, Antenorem & Calippum præfectos classis cum X L. lembis (adiectæ ad hunc humerum quinque priores erant) Tenedum mittit, vt inde sparsæ per Cycladas insulas naues, Macedoniam cum frumento petentes, tutarentur. Cassandreæ deductæ naues in portu primum qui sub Atho mõte, sunt, inde Tenedum placido mari cum traiecissent, stantes in portu Rhodias apertas naues, Eudamumq; præfectum earum, inuiolatas, atq; etiam benigne appellatos dimiserunt. Cognito deinde in latere altero quinquaginta onerarias suarum, stantibus in ostio portus Eumenis rostratis, quibus Damius præerat, inclusas esse: circumuectus propere, ac summoris terrore hostium nauibus, onerarias, datis qui prosequerentur X. lembis, in Macedoniam mittit, ita vt in tutum prosecuti redirent Tenedum. Nono post die ad classem iam ad Sigium stantem redierunt. Inde Subota (insula est interiecta Eleę & Atho) traijciunt. Forte postero die quam Subota classis tenuit, quinque & XXX. naues, quas Hippagogos vocant, ab Elea profectæ cum equitibus Gallis equisque, Phanas promontorium Chiorum petebant, vnde transmittere in Macedoniam possent, Attalo ab Eumene mittebantur. Has naues per

altum

A altum ferri cum ex specula signum datum Antenori esset, profectus à Subotis, inter Erythratum promontorium Chiumque, qua arctissimum fretum est, iis occurrit. Nihil minus credere præfecti Eumenis, quam Macedonum classem in illo vagari mari: nunc Romanos esse, nunc Attalum aut remissos aliquos ab Attalo ex castris Rom. Pergamum petere. Sed cum iam appropinquantium forma lemborum haud dubia esset, & concitatio remorum, directæque in se proræ, hostes apparuisset, tunc iniecta trepidatio est, cum resistendi spes nulla esset, inhabilique nauium genere, & Gallis vix quietem ferentibus in mari. Pars eorum qui propiores continenti littori erant, in Erythream enarunt: pars velis datis ad Chium naues eiecere, relictisque equis effusa fuga vrbem petebant. Sed propius vrbem lembi accessuque commodiore cum expoluissent armatos, partim in via fugientes Gallos adepti Macedones cæciderunt, partim ante portam exclusos (clauserant enim Chij portam) ignari qui fugerent aut sequerentur. D C C C. ferme Gallorum occisi, C C. viui capti, equi pars in mari fractis nanibus assumpti, partim neruos succiderunt in littore Macedones. XX. eximiæ equos formæ cum captiuis, eosdem X. lembos, quos ante miserat, Antenor deuehere Thessalonicam iussit, & primo quoque tempore ad classem reuerti: Phanis se eos expectaturum. Triduum ferme classis ad vrbem stetit.

B Phanas inde progressi sunt, & spe celerius reuersis X. lembis, euecti Aegeo mari Delum traiecerunt. Dum hæc geruntur, legati Rom. C. Popilius & C. Decimius, & C. Hostilius à Chalcide profecti tribus quinqueremibus Delum cum venissent, lembos ibi Macedonum X L. & V. regis Eumenis quinqueremes inuenerunt. Sanctitas templi insulæque inuiolatos præstabat omnes. Itaq; permixti Romanique & Macedones, & Eumenis nauales socij, in templo, inducias religione loci præbente, versabantur. Antenor Persei præfectus, cum aliquas alto præferri onerarias naues ex speculis significatum foret, parte lemborum ipse insequens, parte per Cyclades disposita, præterquam si quæ Macedoniam peterent, omnes aut supprimebat, aut spoliabat naues: quibus poterat Popilius aut Eumenis naues, succurrebat: sed vecti nocte binis aut ternis plerunque lembis Macedones fallebant. Per id fere tempus legati Macedones Illyriique simul Rhodum venerunt: quibus authoritatem addidit, non lemborum modo aduentus passim per Cycladas atq; Aegeum vagantium mare, sed etiam coniunctio ipsa regum Persei Gentijque, & fama cum magno numero peditum equitumq; venientium Gallorum. Et iam cum accessissent animi Dioni ac Polyarato, qui Persei partium erant, non benigne modo responsum regibus est, sed palam pronunciatum, bello finem authoritate sua imposituros esse. itaque ipsi

C quoq; reges equos adhiberent animos ad pacē accipiendam. Iam veris principium erat, nouiq; duces in prouinciam venerant: Cos. Aemylius in Macedoniam, Octauius Oreum ad classem, Anicius in Illyricum, cui bellandum aduersus Gentium, Patre Pleurato rege Illyriorum, & matre Euryd:ca genitus, fratres duos Platorem vtroq; parente, Carauantium matre eadem natum habuit. Hoc propter ignobilitatem paternam minus suspecto, Platorem occidit, & duos amicos eius, Et Tritum & Epicadum, impigros viros, quo tutius regnaret. Fama fuit Honuni Dardanorum principis filiam Etutam pacto fratri eum inuidisse, tanquam his nuptijs adiungenti sibi Dardanorum gentem. & similius id vero fecit ducta ea virgo. Platore interfecto grauis deinde dempto fratris meru popularibus esse cœpit. & violentiam insitam ingenio intemperantia vini accendebat. Cæterum, sicut ante dictum est, ad Romanum incitatus bellum, Lissum omnes copias contraxit, X V. M. armatorum fuerunt. Inde fratre in Cauiorum gentem vi aut terrore subigendam cum mille peditibus & quinquaginta equitibus misso, ipse ad Bassaniam vrbem quinque millia ab Lisso duxit. Socij erat Romanorum: itaque per missos nuntios prius tentari, obsidionem pati quam dedere sese maluerunt. Carauantium in Camjs Durnium oppidū aduenientem benigne accepit: Carauantis altera vrbs exclusit: & cum agros eorū

effuse

effuse vastaret, aliquot palati milites agrestium concursu interfecti sunt. Inde & Ap. Claudius, adsumptis ad eum exercitum quem habebat, Bullianorum & Apolloniatium & Dyrrhachinorum auxiliis, profectus ex hybernis circa Genusuum amnem castra habebat. audito fœdere inter Persea & Gentium, & legatorum violatorum iniuria accensus, bellum haud dubie aduersus eum gessurus. Anicius Pr. eo tempore Apolloniæ auditis quæ in Illyrico gererentur, præmissisque ad Appium literis, vt se ad Genusuum operiretur, triduo & ipse in castra venit: & ad ea quæ habebat auxilia, assumptis Partinorum iuuentutis duobus millibus peditum, & equitibus C C. peditibus Epicadus, equitibus Agalisus præerat. Parabat ducere in Illyricum, maxime vt Bassanitas solueret obsidione. nuit impetum eius fama lemborum vastantium maritimam oram. LXXX. erant lembi authore Pantauco missi à Gentio ad Dyrrhachinorum & Apolloniatium agros populandos. Tum classis ad

* *

to eò tradiderunt se: deinceps & vrbes regionis eius idem faciebant, adiuuante inclinationem animorum clementia in omnes & iustitia prætoris Romani. Ad Scodram inde ventum est: id quod belli caput fuerat, non eo solum quod Gentius eam sibi ceperat velut regni totius arcem, sed etiam quod Labeatium gentis munitissima longe est, & difficilis aditu. Duo cingunt eam flumina. Clausula latere vrbis quod in orientem patet præfluens, Barbana ab regione occidentis ex Labeati de palude oriens. Hi duo amnes confluentes incidunt Oriundi flumini: quod ortum ex monte Scodro, multis & aliis auctum aquis mari Adriaco infertur. Mons Scodrus longe altissimus regionis eius, ab oriente Dardaniâ subiectam habet, à meridie Macedoniam, ab occasu Illyricũ. Quamquam munitum situ naturali oppidum erat, gensque id tota Illyriorum & ipse tuebatur, tamen prætor Romanus, quia prima successerant prospere, fortunam totius rei principia secuturam esse ratus, & repentinum valiturum terrorem, instructo exercitu ad mœnia succedit. quod si clausis portis muros portarumque turres dispositis armatis defendissent, vano cum incœpto mœnibus pepulissent Romanos. Nunc porta egressi prælium loco æquo maiore animo commiserunt quam sustinuerunt. Pulsi enim & fuga conglobati, cum CC. amplius in ipsis faucibus portæ cecidissent, tantum intulerunt terrorem, vt ortores extemplo ad prætorem mitteret Gentius Teuticum & Bellum principes gentis, per quos inducias peteret, vt deliberare de statu rerum suarum posset. Triduo in hoc dato, cum castra Romana quingentos ferme passus ab vrbe abessent, nauem conscendit, & flumine Aarbana nauigat in lacum Labeatum, velut secretum locum petens ad consultandum: sed, vt apparuit, falsa spe excitus, Carauantium fratrem multis millibus armatorum actis ex ea regione, in quam missus erat, aduentare. qui postquam euanuit rumor, tertio post die nauem eandem secundo amni Scodram demisit: præmissisque nuntiis vt sibi appellandi prætoris potestas fieret, copia facta in castra venit. Et principium orationis ab accusatione stultitiæ orsus suæ, postremo ad preces lachrymaque effusus, genibus prætoris accidens, in potestatem sese dedit. Primo bonum animum habere iussus, ad cœnam etiam inuitatus, in vrbem ad suos rediit. Et eum prætore eo die honorifice est epulatus: deinde in custodiam C. Cassio Tr. militum traditus, vix gladiatorio accepto X. talentis ab rege rex, vt in eam fortunam recideret. Anicius Scodra recepta, nihil prius quam requisitos Petilium Perpennamque legatos ad se duci iussit, quibus splendore suo restituto, Perpennam extemplo mittit ad comprehendendos amicos cognatosque regis: qui Medeonem Labeatium gentis vrbẽ profectus, Et Leuam vxorem cum filiis duobus Scerdileto Pleuratoque, & Carauantium fratrem Scodram in castra adduxit. Anicius bello Illyrico intra XXX. dies perfecto, nuncium victoriæ Perpennam Romam misit: & post dies paucos Gentium regem ipsum cum parente coniuge ac liberis ac fratre aliisque principibus Illyriorum.

Hos

A Hoc vnum bellum prius perpetratum quam cœptum Romę auditum est. Quibus diebus hæc agebantur, Perseus quoque in magno terrore erat, propter aduentum simul Æmylij noui consulis, quem cum ingentibus minis aduentare audiebat, simul Octauij Pr. Nec minus terroris à classe Romana & periculo maritimæ oræ habebat. Thessalonicæ Eumenes & Athenagoras præerant cum paruo præsidio M. M. cetratorum. Eo & Androclen præfectum mittit iussum sub ipsis naualibus castra habere. Aeneam M. equites cum Antigono misit ad tutandam maritimam oram, vt quocunq; littore applicuisse naues hostium audissent, extemplo ferrent agrestibus opem. V. M. Macedonum missa ad præsidium Pythoi & Petræ, quibus præpositi erant Histiæus & Theogenes & Midon. His profectis ripam munire Enipei fluminis aggressus est: quia ficco alueo trãsiri poterat. Huic vt omnis multitudo vacaret, fœminæ ex propinquis vrbib. coactæ cibaria in castra afferebant. miles iussus ex propinquis syluis

* *

postremo sequi se vtrarios ad mare, quod minus CCC. passus aberat, inssit, & in littore alios alibi modicis interuallis fodere. montes ingentis altitudinis spem faciebant, eo magis, quia nullos apertos euergerent riuos, occultos cõtinere latices, quorum venæ in mare permanantes vndæ miscerentur. Vix de-
B ducta summa arena erat, cum scaturigines turbidæ primo & tenues emicare, dein liquidam multamq; fundere aquam velut deũm dono cœperunt. Aliquãtum ea quoq; res duci famæ & authoritatis apud milites adiicit. Iussis deinde militibus expedire arma, ipse cum tribunis primisque ordinibus vadit ad contemplandos transitus: qua descensus facilis armatis, qua in vlteriorem ripam minime iniquus ascensus esset. His satis exploratis, illa quoq; primum vt ordine ac sine tumultu omnia in agmine ad nutum imperiumq; ducis fierent prouidit. Vbi omnibus simul pronunciaretur quod fieret, neque omnes exaudirent, incerto imperio accepto alios ab se adiicientes, plus eo quod imperatum sit, alios minus facere: clamores deinde dissonos oriri omnibus locis, & prius hostes quam ipsos quid paretur scire. Placere igitur, Tr. militum primo pilo legionis secretum edere imperium: illum & dein singulos proximo cuique in ordine centurioni dicere, quid opus facto sit, siue à primis signis ad nouissimum agmen, siue ab extremis ad primos perferendum imperium sit. Vigiles etiam nouo more scutum in vigiliam ferre vetuit: non enim in pugnam vigilé ire vt armis vtatur, sed ad vigilandum, vt cum senserit hostium aduentum, recipiat se, excitetq; ad arma alios. Scuto præ se erecto stare galeatos: deinde vbi
C sessi sint, innixos pilo, capite super marginem scuti posito sopitos stare: vt subgentibus armis procul conspici ab hoste possit, ipse nihil prouideat. Stationum quoque morem mutauit, armati omnes, & frenatis equis equites diem totum perstabant. Id cum æstiuis diebus vrente assiduo sole fieret, tot horarum æstu & languore ipsos equosq; fessos integri sępe adorti hostes vel pauci plures vexabant. Itaque ex matutina statione ad meridiem decedi, & in post meridianam succedere alios iussit: ita nunquam fatigatos recens hostis aggredi poterat. Hæc cum ita fieri placere concione aduocata pronunciasset, adiecit vrbanæ concioni conuenientem orationem. Vnum imperatorem in exercitu prouidere & consulere quid agendum sit debere, nunc per se, nunc cum iis quos aduocauerit in consilium: qui non sint aduocati, eos nec palã nec secreto iactare consilia sua. Militem hæc tria curare debere, corpus vt quam validissimum & perniciissimũ habeat, arma apta, animum paratum ad subita imperia: cætera scire de se diis immortalibus & imperatori suo curæ esse. In quo exercitu milites consul & imperator rumoribus vulgi circumagatur, ibi nihil salutare esse. Se, quod sit officium imperatoris, prouisurum, vt bene gerendę rei occasionem eis præbeat. illos nihil quod futurum sit quærere: vbi datum signum sit, tum militarem operã nauare. Ab his præceptis concionem dimisit, vulgo etiam veteranis fatentib. se illo primum die tanquã tyrones quid agendum esset

in

in re militari, didicisse. Non sermonibus tantum his, cum quanto assensu audissent verba consulis, ostenderunt, sed rerũ præsens effectus erat. Neminẽ totis mox castris quietũ videres: acuere alij gladios, alij galeas buculasq; scuta alij loricasq; tergere, alij aptare corpori arma, expeririq; sub his membrorũ agilitatem: quatere alij pila, alij micare gladijs, mucronemq; intueri: vt facile quis cerneret, vbi primũ conserendi manum cum hoste data occasio esset, aut victoria egregia, aut morte memorabili inituros bellum. Perseus quoque, cum aduentu consulis simul & veris principio strepere omnia moueriq; apud hostes velut nouo bello cerneret, mota à Phila castra in aduersa ripa posita, nunc ad contemplanda opera sua circumire ducem, haud dubie transitus speculantẽ

norum esse. Quæ res Romanis auxit animos: Macedonibus regique eorum haud mediocrem attulit terrorem. Et primo supprimere in occulto famam eius rei est conatus, missis qui Pantaucum inde venientem appropinquare castris vetarent: sed iam & pueri quidam visi ab suis erant inter obsides Illyrios ducti: & quo quæque accuratius curantur, eo facilius loquacitate regiorum ministrorum emanant. Sub idem tempus Rhodij legati in castra venerunt, cum ijsdem de pace mandatis, quæ Romæ ingentem iram patrum excitauerat. Multo iniquioribus animis à castrensi consilio auditi sunt. Itaque cum alij præcipites sine responso agendos castris, pronunciauit post diem quintumdecimum se responsum daturum. Interim, vt appareret quantum pacificantium Rhodiorum authoritas valuisset, consultare de ratione belli gerendi cœpit. Placebat quibusdam, & maxime maioribus natu, per Enipei ripam munitionesque vim facere: confertis & vim facientibus resistere Macedonas non posse; ex tot castellis aliquanto altioribus ac munitioribus, quæ validis præsidijs insedissent, priore anno deiectos. Alijs placebat Octauium cum classe Thessalonicam petere: & populatione maritimæ oræ distringere copias regias, vt altero ab tergo se ostendente bello, circumactus ad interiorem partem regiundam, nudare aliqua parte transitus Enipei cogeretur. Ipsi natura & operibus inexuperabilis ripa videbatur, & præterquam quod tormenta vbique disposita essent, missilibus etiam melius & certiore ictu hostes vti audierat. Alio spectabat mens tota ducis, dimissoq; concilio Perrhebos mercatores Scœnum & Menophilum, notæ & fidei iam sibi & prudentiæ homines, accersito secreto percunctatur, quales ad Perrhæbiam transitus sint. Cum loca non iniqua esse dicerent, præsidijs autem regis obsideri: spem cepit, si nocte improuiso valida manu aggressus nec opinantes esset, deiici præsidia posse. Iacula enim & sagittas & cetera missilia in tenebris, vbi quid petatur procul prouideri nequeat, inutilia esse: gladio comminus geri rem in permixta turba, quo miles Romanus vincat. His ducibus vsurus prætorem Octauium accersitum, expositio quid pararet, Heracleam cum classe petere iubet, & mille hominibus decem dierum coacta cibaria habere. Ipse P. Scipionem Naficam, Q. Fabium Maximum filium suum cum quinq; delectis millibus Heracleam mittit, velut classem conscensuros ad maritimam oram interioris Macedoniæ, quod in concilio agitatum erat, vastandam. Secreto indicatum cibaria his præparata ad classem esse, ne quid eos moraretur. Inde iussi duces itineris ita diuidere viam, vt quarta vigilia tertio die Pythoum adoriri possent. Ipse postero die, vt distineret regem ab circumspectu rerum aliarum, prima luce medio in alueo cum stationibus hostium prælium commisit: pugnatumq; vtrinque est leui armatura: nec grauioribus armis in tam inæquali alueo pugnari poterat. Descensus ripæ vtriusque in alueum trecentorum ferme passuum erat: medium spacium torrentis alibi aliter cauati paulo plus quam mille passus patebat: ibi in medio spectantibus vtrinq; ex vallo castrorum, hinc rege, hinc Cos. cum suis legionibus pugnatum est. Missilibus procul regia auxilia melius pugnabant, comminus stabilior & tutior aut parma, aut scuto Ligustino Romanus erat. Meridie fere recepto

cas

A cani suis Cos. iussit. ita eo die diremptum prælium est, haud paucis vtrinque interfectis. Sole orto postero die, irritatis certamine animis, etiam acrius concursum est: sed Romani non ab his tantum, cum quibus contractum certamen erat, sed multo magis ab ea multitudine quæ dispositа in turribus stabat, omni genere missilium telorum ac saxis maxime vulnerabantur. Vbi propius ripam hostium subissent, tormentis missa etiam ad vltimos perueniebant. Multo pluribus eo die amissis, consul paulo serius recepit suos. Tertio die prælio abstinuit, digressus ad imam partem castrorum, velut per deuexum in mare brachium transitum tentaturus. Perseus quod in oculis erat

* *

anni post circumactum solstitium erat, hora diei iam ad meridiem vergebat, iter multo puluere & incalescente sole factum erat. lassitudo & sitis iam sentiebatur, & meridie instante magis accessurum vtrunque apparebat. Statuit sic affectos recenti atq; integro hosti non obiicere. Sed tantus ardor in animis ad dimicandum vtrinq; erat, vt consuli non minore arte ad suos eludendos quam ad hostes opus esset. Nondum omnibus instructis, instabat tribunis militum vt maturarent instruere: circumibat ipse ordines, animos militum hortando in pugnam accendebat. Ibi primo alacres signum poscebant: deinde quantum B incresceret æstus, & vultus minus vigentes, & voces segniores erant, & quidam incumbentes scutis nixiq; pilis stabant. Tum iam aperte primis ordinibus imperat, metarentur frontem castrorum, & impedimenta constituerent. Quod vbi fieri milites sensere, alij gaudere palam, quod fessos viæ labore, flagrantissimo æstu non coegisset pugnare. Legati circa imperatorem ducesque externi erant, inter quos & Attalus, omnes approbantes, cum pugnaturum consulem credebant. Neque enim ne his cunctationem aperuerat suam. Tunc mutatione consilij subita cum alij silerent, Nasica vnus ex omnibus ausus est monere consulem, ne hostem quidem ludificatos priores imperatores, fugiendo certamen manibus emittere, vereri ne nocte abeat, sequendus maximo labore ac periculo in intima Macedoniæ, exercitusque, sicut prioribus ducibus, per calles saltusque Macedonicorum montium vagando circumagatur. Se magnopere suadere, dum in campo patenti hostem habeat, aggrediatur, nec oblatam occasionem vincendi amittat. Consul nihil offensus libera admonitione tam clari adolescentis. Et ego, inquit, animum istum habui Nasica, quem tu nunc habes: & quem ego nunc habeo, tu habebis. Multis belli casibus didici, quando pugnandum, quando abstinendum pugna sit. Non operæ sit tamen nunc in acie docere, quibus de causis hodie quiesse melius sit: ratio- C nes alias reposcito, nunc authoritate veteris imperatoris contentus eris. Cõcrepuit adolescens, haud dubie videre aliqua impedimenta pugnæ consulem, quæ sibi non apparerent. Paulus postquam metata castra, impedimentaque collata animaduertit, ex postrema acie triarios primos subducit: deinde principes, stantibus in prima acie hastatis, si quid hostis moueret: postremo hastatos, ab dextro primum cornu singulorum paulatim signorum milites subtrahens. Ita pedites equitibus cum leui armatura ante aciem hosti oppositis, sine tumultu abducti, nec ante quam prima frons valli ac fossa perducta est, ex statione equites reuocati sunt. Rex quoque, cum sine detrectatione paratus pugnare eo die fuisset contentus, quod per hostem morã fuisse pugnę scirent, & ipse in castra copias reduxit. Castris permunitis C. Sulpitius Gallus tribunus militum secundæ legionis, qui prætor superiore anno fuerat, consulis permissu ad concionem militibus vocatis pronunciauit, nocte proxima, ne quis id pro portento acciperet, ab hora secunda vsq; ad quartam horam noctis lunam defecturam esse. id quia naturali ordine statis temporibus fiat, & scire ante & prædici posse. Itaque quemadmodum, quia certi solis lunæque & ortus & occasus sint, nunc pleno orbe, nunc senescente exiguo cornu fulgere lunã non mirarentur: ita ne obscurari quidem, cum condatur vmbra terræ, trahere in

prodigium

prodigium debere. Nocte, quam pridie nonas Septembris insecuta est dies, o- A
dita hora luna cum defecisset, Romanis militibus Galli sapientia prope diuina
videri: Macedonas vt triste prodigium occasum regni perniciemque gentis
portendens mouit, nec aliter vates clamor vlulatusq; castris Macedonum fuit,
donec luna in suam lucem emersit. Postero die tantus vtrique ardor exercitui
ad concurrendum fuerat, vt & regem & consulem suorum quidam, quod sine
prælio discessum esset, accusarent. Regi prompta defensio erat, non eo solum
quod hostis prior aperte pugnam detrectans, in castra copias reduxisset: sed
etiam quod eo loco signa constituisset, quo phalanx, quam inutilem vel medi-
ocris iniquitas loci efficeret, promoueri non posset. Consul ad id quod prius
prætermisisse pugnandi occasionem videbatur, & locum dedisse hosti, si nocte
abire vellet, tunc quoq; per speciem immolandi terere videbatur tempus, cui
luce prima signum propositum pugnæ ad exeundum in aciem fuisset. Tertia
demum hora, sacrificio rite perpetrato, concilium aduocauit: atque ibi, quod
rei gerendæ tempus esset, loquendo & intempestiue consultando videbatur
» quibusdam extrahere: post sermones tamen Coloratione habuit. P. Nasica
» egregius adolescens, ex omnibus vnus quibus hesterna die pugnari placuit, de-
» nunciauit mihi suum consilium: idem postea, ita vt transisse in sententiam me-
» am videri posset, tacuit. Quibusdam alijs absentem carpere imperatorem qui I
» præsentem monere, melius visum est. & tibi P. Nasica, & quicunque idem quod
» tu occultius senserunt, non grauabor reddere dilatæ pugnæ rationem. Nam
» tantum abest vt me hesternæ quietis pœniteat, vt seruatum à me exercitum eo
» consilio credam. In qua me opinione esse, ne quis sine causa vestrum cre-
» dat, recognoscat agedum mecum, si videtur, quam multa pro hoste, & ad-
» uersus nos fuerint. Iam omnium primum quantum numero nos præstem, ne-
» minem vestrum nec ante ignorasse, & hesterno die implicatam intuentes ac-
» em, animaduertisse certum habeo. Ex hac nostra paucitate, quarta pars mi-
» litum præsidio impedimentis relicta erat: nec ignauissimum quemque relinqui
» ad custodiam sarcinarum scitis. Sed fuerimus omnes, paruum hoc tandem elit
» credimus, quod ex his castris in quibus hac nocte mansimus, exituri in acies
» hodierno aut summum crastino die, si ita videbitur, dijs bene iuuantibus, fu-
» mus? nihil ne interest, vtrum militem, quem neq; viæ labor hodie, neq; opera
» fatigauerit, requietum, integrum in tentorio suo arma capere iubeas, atque in
» aciem plenum virium vigentem & corpore & animo educas, an longo itinere
» fatigatum, & onere fessum, madentem sudore: ardentibus siti faucibus, ore at-
» que oculis repletis puluere, torrentem meridiano sole, hosti obijcias recenti, C
» quieto, qui nulla re ante consumptas vires ad prælium adferat? Quis, pro de-
» um fidem, ita comparatus vel iners, atque imbellis fortissimum virum non vi-
» cerit? Quid quod hostes per summum ocium instruxerant aciem, reparauerit
» animos, stabant compositi suis quisque ordinibus: nobis tunc repente trepi-
» dandum in acie instruenda erat, & incõpositis concurrendum? At hercule a-
» ciem quidem inconditam inordinatamque habuissemus, castra munita, pro-
» uisam aquationem, tutum ad eum iter præsidijs impositis explorata circu-
» omnia: an nihil nostri habentes præter nudum campum in quo pugnare-
» mus? Maiores vestri castra munita, portum ad omnes casus exercitus duce-
» bant esse, vnde ad pugnam exirent, quo iactati tempestate pugnæ receptum
» haberent. Ideo cum munimentis ea sepissent, præsidio quoq; valido firmabant
» quod qui castris exutus erat, etiamsi pugnando acie vicisset, pro victo haben-
» tur. Castra sunt victori receptaculum, victo perfugium. Quam multi exercitus
» quibus minus prospera pugnæ fortuna fuit, intra vallum compulsi, tempore suo
» interdum momento post emptione facta victorem hostem pepulerunt? Patria
» altera est militaris hæc sedes, vallumque pro mœnibus, & tentorium suum cu-
» que militi domus ac penates sunt. Sine vlla sede vagi dimicassemus, vt quo vi-
» tores nos reciperemus? His difficultatibus & impedimentis pugnæ illud op-

ponitur:

A ponitur: Quid si hostis hac interposita nocte abisset, quantum rursus sequendo eo penitus in vltimam Macedoniam exhauriendum laboris erat? Ego autem neque mansurum eum, neque in aciem copias eductum fuisse certum habeo, si cedere hinc statuisset. Quanto enim facilius abire fuit cum procul abessemus, quam nunc cum in cervicibus sumus? Nec falleret nos, nec interdiu, nec nocte abeundo. Quid autem est nobis optatius, quam vt quorum castra prærupta fluminis ripa tutata, vallo insuper tecta ac crebris turribus, oppugnare adorti sumus, eos relictis munimentis agmine effuso abeuntes in patentibus campis ab tergo adoriamur? Hæ dilatæ pugnæ ex hesterno die in hodiernum causæ fuerunt. Pugnare enim & ipsi mihi placet: & ideo quia per Enipeum amnem septa ad hostem via erat, alio saltu deiectis hostium præsidijs nouum iter aperui, neque priusquam debellauero, absistam. Post hanc orationem silentium fuit, partim traductis in sententiam eius, partim verentibus nequicquam offendere in eo, quod vtcunque prætermissum revocari non posset. Ac ne illo ipso quidem die aut consule aut rege optante pugnatum est: rege, quod nec fessos vt pridie ex via, neque trepidantes in acie instruenda, & vix dum compositos aggressurus erat: consule, quod in nouis castris non ligna, non pabulum conuectum erat, ad quæ petenda ex propinquis agris magna pars militum è castris exierat: neutro imperatorum volente, fortuna quæ plus consilijs humanis pollet, contraxit certamen. Flumen erat haud magnum propius hostium castris, ex quo & Macedones & Romani aquabantur, præsidijs ex vtraque ripa positis, vt id facere tuto possent. Duæ cohortes à parte Romana erant, Marrucina & Peligna: duæ turmæ Samnitium equitum, quibus præerat M. Sergius Sylus legatus: & aliud pro castris statiuum erat præsidium. sub C. Clouio legato tres cohortes, Firmana, Vestina, Cremonensis: duæ turmæ equitum, Placentina & Esernina. Cum otium ad flumen esset neutris lacessentibus, hora circiter quarta iumentum à manibus curantium elapsum, in vlteriorem ripam effugit. Quod cum per aquam ferme genutenus altam tres milites sequerentur, Thraces duo id iumentum ex medio alueo in suam ripam trahentes: altero eorum occiso, receptoque eo iumento ad stationem suorum se recipiebant. Octingentorum Thracũ præsidium in hostium ripa erat: ex his pauci primo ægre passi populares in suo conspectu cæsum, ad persequendos interfectores fluuium transgressi sunt: dein plures, postremo omnes, & cum præsidio

* *

prælium ducit. Mouebat imperij maiestas, gloria viri, ante omnia ætas, quod C maior LX. annis iuuenum munia in parte præcipua laboris periculiq; capessebat. Interuallum quod inter cetratos & phalanges erat, impleuit legio, atq; aciem hostium interrupit. A tergo cetratis erat, frontẽ aduersus clypeatos habebat: aglaspides appellabantur. Secundam legionem L. Albinus consularis ducere aduersus leucaspidem phalangem iussus: ea media acies hostium fuit. In dextrum cornu, vnde circa fluuium commissum prælium erat, elephantes inducti, & ala sociorum: & hinc primum fuga Macedonum est orta. Nam sicut pleraq; noua commenta mortalium in verbis vim habent extemplo, cum agi, non quemadmodum agantur, edisseri oportet, sine vllo effectu euanescunt: ita tum elephanti in acie nomen tantum sine vsu fuerunt. Elephantorum impetum subsecuti sunt socij nominis Latini, pepulerunt que læuum cornu. In medio secunda legio missa dissipauit phalangem: neque vlla euidentior causa victoriæ fuit, quã quod multa passim prælia erant, quæ fluctuantẽ turbarunt primo, deinde dificerunt phalangem: cuius confertæ & intentis horrentis hastis intolerabiles vires sunt. Si carptim aggrediendo circumagere immobilem longitudine & grauitate hastã cogas, confusa strue implicantur: si vero & ab latere aut ab tergo aliquid tumultus increpuit, ruinæ modo turbantur: sicut tum aduersus caternatim incurrentes Romanos & interrupta multifariam acie obuiam ire cogebantur: & Romani quacunq; data interualla essent, insinuabant ordines

suos. Qui si vniuersa acie in frontem aduersus instructam phalangem concurrissent, quod Peligni principio pugnæ incaute congressis aduersus cæratos euenit, induissent se hastis: nec confertam aciem sustinuissent. Cæterum sicut peditum passim cædes fiebant, nisi qui abiectis armis fugerant, sic equitatus prope integer pugna excessit. Princeps fugæ rex ipse erat. iamá Pydna cum tacris alijs equitum Pellam petebat. confestim Coßocus sequebatur, Odryarumque equitatus. cæteræ quoque Macedonum alæ integris abibant ordinibus: quia interiecta peditum acies, cuius cædes victores tenebant, immemores fecerat sequendi equites. Diu phalanx à fronte, à lateribus, ab tergo cæsa est: postremo qui ex hostiũ manibus elapsi erant, inermes ad mare fugientes, quidam aquam etiam ingressi, manus ad eos qui in classe erant tendentes, supplices vitam orabant. & cum scaphas concurrere vndiq; ab nauibus cernerent, ad excipiendos sese venire rati, vt caperent potius quam occiderent: longius in aquam quidã etiam natantes progressi sunt. Sed cum hostiliter è scaphis ederentur, retro qui poterant nando repetentes terram, in aliam ferdioré pelle incidebant: elephanti enim ab rectoribus ad littus acti, exeuntes obterebant elidebantque. Facile conueniebat Roma, nunquam vna acie tantum Macedonum interfectum: cæsi enim ad X X. millia hominum sunt, ad sex M. qui Pydnam ex acie perfugerant, viui in potestatem peruenerunt: & vagi è fuga V.M. hominum capti. Ex victoribus ceciderant non plus centum, & eorum multo maior pars Peligni: vulnerati aliquanto plures sunt. Quod si matutius pugnari cœptum esset, vt satis diei victoribus ad persequendum superesset, deletæ omnes copiæ forent: nunc imminens nox & fugientes texit, & Romanis pigritiam ad sequendum locis ignotis fecit. Perseus ad Pieriam syluam via militari frequenti agmine equitum & regio comitatu fugit. Simul in syluam ventum est, vbi plures diuersæ semitæ erant, & nox appropinquabat, cum perpaucis maxime fidis via diuertit. Equites sine duce relicti alij alio in ciuitates sese dilapsi sunt: perpauci inde Pellam celerius quam ipse Perseus, quia recta expedita via ierant, peruenerunt. Rex ad mediã ferme noctem terrore & variis difficultatibus viæ vexatus est. In regia Perseo qui Pellæ præerat Eudus regius pueri præsto erant: contra ea amicorũ qui alij alio casu seruati ex prælio Pellam venerant, cum sæpe accersiti essent, nemo ad eum venit. Tres erant tamen cum eo fugæ comites, Euãder Cretensis, Neon Bœotius, & Archidamus Aetolus. Cum ijs iam metuens ne qui venire ad se abnuerent, maius aliquid non auderent, quarta vigilia profugit. Secuti eum sunt admodum D. Cretenses: petebant Amphipolim, sed nocte à Pella exierat, properans ante lucem Axium amnem traijcere: cum finem sequendi propter difficultatem transitus fore tutus Romanis, Cos. cum se in castra victor recepisset, ne sincero gaudio frueretur, cura de minore filio stimulabat. P. Scipio is erat, Africanus & ipse postea delecta Carthagine appellatus, naturalis consulis Pauli, adoptione Africani nepos. Is decimum septimum tunc annum agens, quod ipsum curã augebat, dum effuse sequitur hostes in partem aliam turba ablatus erat. & serius cum rediisset, tunc demum recepto sospite filio, victoriæ tantę gaudium consul sensit. Amphipolim cum iam fama pugnæ peruenisset, concursusque matronarum in templum Dianæ, quam Tauropolon vocant, ad opem exposcendã fieret. Diodorus qui præerat vrbi, metuens ne Thraces, quorum duo millia in præsidio erant, vrbem in tumultu diriperent, ab subornato ab se per fallaciam tabellarij specie, literas in foro medio accepit. Scriptũ in ijs erat, ad Emathiam classem Romanam apulsam esse, agrosq; circa vexari: orare præfectos Emathiæ vt præsidium aduersus populatores mittat. His lectis hortatur Thracas, vt ad tuendam Emathiæ oram proficiscantur: magnam eos cædem prædamque palatis passim per agros Romanis facturos, simul eleuat famam aduersæ pugnæ: quæ si vera foret, alium super alium recentes ex fuga venturos fuisse. Per hanc causam Thracibus ablegatis, simul transgressos eos Strymonẽ vidit, portas clausit.

Tertio

A Tertio die Perſeus quam pugnatum erat, Amphipolim venit: inde oratores cum caduceo ad Paulū miſit. Interim Hippias & Midon & Pantaucus principes amicorū regis Bercœam, quò ex acie confugerant, ipſi ad cōſulem profecti Romanis dedunt: hoc idem & aliæ deinceps metu perculſæ parabāt facere. Cōnuncijs victoriæ Q. Fabio filio, & L. Lentulo, & Q. Merello cum literis Romam miſſis, ſpolia iacentis hoſtium exercitus peditibus conceſſit: equitibus prædā circumiecti agri, dum ne amplius duabus noctibus à caſtris abeſſent. Ipſe propius mare ad Pydnā caſtra mouit. Bercœa primum, deinde Theſſalonica & Pella, & deinceps omnis ferme Macedonia intra biduum dedita. Pydnæi qui proximi erant, nondum miſerant legatos: multitudo incondita plurium ſimul gentium, turbaq; quæ ex acie fuga in vnum cōpulſa erat, conſiliū & conſenſum ciuitatis impediebat: nec clauſæ modo portæ, ſed etiā inædificatæ erant. Miſſi Midon & Pantaucus ſub muros ad colloquium Solonis, qui præſidio erat: per eum emittitur militaris turba, oppidū deditum militibus datur diripiendū. Perſeus vnā tantum ſpe Biſaltarum auxilij tentati, ad quos nequicquam miſerat legatos, in concionem proceſſit, Philippum ſecum filium habens, vt & ipſos Amphipolitanos, & equitum peditumq; qui aut ſemper ſecuti, aut fuga eodem delati erant, adhortando animos confirmaret. Sed aliquotiens dicere incipiente cum lachrymæ præpediſſent, quia ipſe dicere nequit, Euandro Cretenſi edita quæ agi cum multitudine vellet, de templo deſcendit. Multitudo ſicut ad conſpectum regis fletumque tam miſerabilem & ipſa ingemuerat lachrymāuerat-
B que, ita Euandri orationem aſpernabatur: & quidam auſi ſunt media ex concione ſuccłamare, Abite hinc, ne qui pauci ſupereſumus, propter vos pereamus. Horum ferocia vocem Euandri clauſit. Rex in domum ſe recepit, pecuniaq; & auro argentoque in lembos qui in Strymone ſtabant, delatis, & ipſe ad flumen deſcendit. Thraces nauibus ſe committere non auſi, domos dilapſi, & aliæ militaris generis turbæ: Cretenſes ſpem pecuniæ ſecuti. & quoniam in diuidendo plus offenſionum quam gratiæ erat, L. talenta ijs poſita ſunt in ripa diripienda. Ab hac direptione cum per tumultum naues conſcenderent, lembum vnum in oſtio amnis multitudine grauatam merſerunt. Galipſum eo die, poſtero Samothracam quam petebant, peruenjunt: ad duo millia talentum peruecta eo dicuntur. Paulus per omnes deditas ciuitates dimiſſis qui præeſſent, ne qua inania in noua pace victis fieret, retentiſq; apud ſe caduceatoribus regis, P. Naſicam ignarus fugæ regis Amphipolim miſit cum modica peditum equitumque
C manu, ſimul vt Sinticen euaſtaret. & ad omnes conatus regis impedimento eſſet. Inter hæc Melibœa à Cn. Octauio capitur diripiturque: ad Aeginium, ad quod oppugnandum Cn. Anicius legatus miſſus erat, CC. eruptione ex oppido facta amiſſi ſunt. ignaris Aeginienſibus debellatum eſſe. Col. à Pydna profectus cum toto exercitu die altero Pellam peruenit: & cum caſtra M. paſſus inde poſuiſſet, per aliquot dies ibi ſtatiua habuit, ſitum vrbis vndiq; aſpiciens, qua non ſine cauſa delectā eſſe regiam aduertit. Sita eſt in tumulo vergente in occidentē hybernum: cingunt paludes inexuperabilis altitudinis æſtate & hyeme, quas reſtagnantes faciunt lacus. In ipſa palude qua proxima vrbi eſt, velut inſula eminet aggeri operis ingētis impoſita: qui & murum ſuſtineat, & humore circumfuſæ paludis nihil lædatur. Muro vrbis conſuncta procul videtur: diuiſa eſt interfluali amni, & eadem ponte iuncta: vt nec oppugnāte externo aditum ab vlla parte habeat, nec ſi quē ibi rex includat, vllus niſi per facillimæ cuſtodiæ pontem effugium. Et gaza regia in eo loco erat, ſed tum nihil præter CCC. talenta, quæ miſſa Gentio regi, deinde retenta fuerant, inuentū eſt. Per quos dies ad Pellam ſtatiua fuerunt, legationes frequētes, quę ad gratulādū conuenerāt, maxime ex Theſſalia, auditæ ſunt. Nuncio deinde accepto, Perſea Samothracia traiecisse, profectus à Pella cōſul quarto caſtris amphipolim pecue-
D que, ſupellex omnis obuia turba, cuius iudicio erat, non bono ac iuſto rege ob ra-

DECADIS QVINTÆ LIB. V.

EPITOME.

PErſeum ab AEmylio Paulo in Samothracia captus eſt. Cum Antiochus Syriæ rex Ptolemæum & Cleopatram, AEgypti reges obſideret: & miſſis ad eum à ſenatu legatis, qui iuberent, ab obſidione ſocij regis abſiſteret: editiſque mandatis conſideraturum ſe ille, quid faciundum eſſet, reſpondiſſet: unus legatorum Popilius virga regem circunſcripſit: tuſſitq; antequam circulo excederet, reſponſum daret. qua aſperitate effecit, vt Antiochus bellum omitteret. Legationes gratulantium populorum, ac regum in ſenatum admiſſæ. Rhodiorum, quia eo bello contra populum Romanum ſuorum, exclusa, poſtero die cum de eo quæreretur, vt ijs bellum indiceretur: tacitus in ſenatu patriæ ſuæ legati egerunt: nec tanquam hoſtes, nec tanquam ſocij dimiſſi. Macedonia in prouincia formam redacta eſt. AEmylius Paulus repugnantibus militibus ſuis propter uiuorem prædam, & contradicente Seruio Sulpitio Galba triumphauit: & Perſeum cum tribu filijs ante currum duxit. Cuius triumphi lætitia, ne ſolida ei contingeret, duorū filiorum funeribus inſignita eſt. quorum alterius mors patrio triumpho præceſſit: alterius ſecuta eſt. Laſtrum conditum eſt à cenſoribus. Cenſa ſunt ciuium capita CCCXIIImillia, DCCCV. *Pruſias Bithyniæ rex Romam, vt ſenatui gratularetur ob victoriam ex Macedonia partam, venit, & Nicomedem filium ſuum ſenatui commendauit: rex plenus adulationis, libertum ſe populi Romani eſſe dicebat.*

VICTORIAE nuntij Quintus Fabius, & Lucius Lentulus, & Quintus Metellus, quanta potuit adhiberi feſtinatio, celeriter Romam cum veniſſent, præcerptam tamen eius rei lætitiam inuenerunt. Quarto poſt die quam cum rege eſt pugnatum, cum in circo ludi fierent, murmur repente populi tota ſpectacula peruaſit, pugnatū in Macedonia, & deuictum regē eſſe: dein fremitus increbuit: poſtremo clamor plauſuſq; velut certo nuncio victoriæ allato eſt exortus. Mirari magiſtratus & quærere authorem repentinæ lætitiæ: qui poſtquam nullus erat, euanuit quidem tanquam incertæ rei gaudium, omen tamen lætū inſidebat animis. Quod poſtquam veris nuntijs Fabij Lētulique & Metelli aduentu firmatum eſt, cum victoria ipſa, tum augurio animorum ſuorum lætabantur. Et aliter traditur Ciceronis turbæ non minus ſimilis veri lætitia, ad X. Calend. Octobr. ludorum Romanorum ſecundo die, C. Licinio coſ. ad quadrigas mittendas exſcendenti, tabellarius qui ſe ex Macedonia venire diceret, reddidiſſe laureatas literas dicitur. quadrigis miſſis conſul curruum conſcendit: & cum per circum veheretur ad foros publicos, laureatas tabellas populo oſtendit. Quibus conſpectis, repente immemor ſpectaculi populus in medium decurrit: eo ſenatum conſul vocauit, recitatiſque tabellis, ex authoritate patrum pro foris publicis, denunciauit populo, L. Aemylium collegam ſignis collatis cum rege Perſeo pugnaſſe: Macedonum exercitum cæſum fuſumque regem cum paucis fugiſſe: ciuitates omnes Macedoniæ in ditionem P. R. veniſſe. His auditis clamor cum ingenti plauſu ortus: ludis relictis, domus magna pars hominum ad congratulandum liberoſque lętum nuncium portabant. Tertius decimus dies erat, ab eo quo in Macedonia pugnatum eſt. Poſtero die ſenatus in curia habitus, ſupplicationeſque decretæ: & S. C. factum eſt, vt conſul quos præter milites ſocioſque nauales coniuratos haberet, dimitteret: de militibus ſociſque naualibus dimittendis referretur, cum legati ab L. Aemylio conſule, à quibus præmiſſus tabellarius eſſet.* Ad VI. Calen. Octob. hora fere ſecunda legati vrbem ingreſſi ſunt: ingentem ſecum occurrentium quacunq; ibant proſequentium & trahentes turbā, in forum ad tribunal perrexerunt. Senatus forte in curia erat. eo legatos Coſ. introduxit. Ibi tantum temporis retenti, dū exponerent quæ regis

A regiæ copiæ peditum equitumque fuissent, quot millia ex his cæsa, quot capta forent, quam paucorum militum iactura, tanta hostium strages facta, quam cum paucis rex fugisset: existimari Samothraciam petiturum, paratam classem ad persequendum esse: neque terra neque mari elabi posse. eadem hæc paulo post in concionem traducti exposuerunt, renouataque lætitia, cum Cos. edixisset, vt omnes ædes sacræ aperirentur, pro se quisque ex concione ad gratias agendas ire dijs: ingentiq; turba non virorum modo, sed etiam fœminarũ, conferta tota vrbe deorum immortalium templa adierunt. Senatus reuocatus in curiam, supplicationes ob rem egregie gestam ab L. Aemylio Cos. in quinq; dies circa omnia puluinaria decreuit, hostijsq; maioribus sacrificari iussit. Naues quæ in Tyberi paratæ instructæq; stabant, vt si rex posset resistere, in Macedoniam mitterentur, subduci, & in naualibus collocari. socios nauales annuo stipendio dimitti & cum his omnes qui in consulis verba iurauerant: & quod militum Corcyræ, Brundusii, ad mare Superum, aut in agro Larinati esset (omnibus his locis dispositus exercitus fuerat, cum quo si res posceret, C. Licinius collegæ ferret opem) hos omnes milites dimitti placuit. Supplicatio pro concione populi indicta est ex ante ad V. Idus Octob. cum eo die in quinque dies. Ex Illyrico duo legati C. Licinius Narua, & P. Decius nunciarunt, exercitum
B Illyriorum cæsum, Gentium regem captum in ditione P. R. & Illyricum esse. Ob eas res gestas ductu auspicioque L. Anicij Pr. senatus in triduum supplicationes decreuit, vt Latinæ edictæ à Coss. sunt, in ante diem IIII. & III. & prid. Id. Nouemb. Tradidere quidam legatos Rhodios nondum missos, post victoriam nunciatam, velut ad ludibrium stolidæ superbiæ, in senatum vocatos esse. Ibi Agepolim principem eorum ita locutum, missos esse legatos ab Rhodijs ad paceminter Romanos & Persea faciendam, quod id bellum graue atq; incommodum Græciæ omni, sumptuosum ac damnosum ipsis Romanis esset. Fortunam perbene fecisse, quando finito aliter bello gratulandi sibi de victoria egregia Romanis opportunitatem dedisset. Hæc ab Rhodio dicta. Responsum ab senatu esse. Rhodios nec vtilitatum Græciæ, neque cura impensarum P. R. sed pro Perseo legationem eam misisse. Nam si ea fuisset cura quæ simularetur, tum mittendos legatos fuisse, cum Perseus in Thessaliam exercitu inducto per biennium Græcas vrbes alias obsideret, alias denunciatione armorum terreret. Tum nullam pacis ab Rhodijs mentionem factam: postquam superatos saltus transgressosque in Macedoniam Romanos audirent, & inclusum teneri Persea, tunc Rhodios legationem misisse, non ad vllam aliam rem, quam ad Persea ex imminenti periculo eripiẽdum. Cum hoc responso legatos
C dimissos. Per eosdem dies & M. Marcellus ex prouincia Hispania decedens, Marcolica nobili vrbe capta, X. pondo auri & argenti ad summam sestertium decies in ærarium retulit. Paulus Aemylius Cos. cum castra, vt supra dictum est, ad Syras terræ Odomantidicæ haberet, cum literas ab rege Perseo per ignobiles tres legatos cerneret, & ipse illachrymasse dicitur sorti humanæ, quod qui paulo ante non contentus regno Macedoniæ Dardanos Illyriosque oppugnasset, Bastarnarum sciuisset auxiliaris tum amisso exercitu, extorris regno, in paruam insulam compulsus, supplex, fani religione, nõ viribus suis tutus esset. Sed postquam regem Persea consuli Paulo Sergio, miserationem omnem superbiæ ignorantis fortunam suam exemit. Itaq; quamquam in reliqua parte literarum minime regiæ preces erant, tamẽ sine responso ac sine literis ea legatio dimissa est. Sensit Perseus cuius nominis obliuiscendum victo esset: itaq; alteræ literæ cum priuati nominis titulo missæ & petiere & impetrauere, vt aliqui ad eum mitterentur, cum quibus loqui de statu & conditione suæ fortunæ posset. Missi sunt tres legati, P. Lentulus, A. Posthumius Albinus, A. Antonius. nihil ea legatione perfectum est, Perseo regium nomen omni vi amplectente, Paulo, vt se suaq; omnia in fidem & clementiam P. R. permitteret, contendẽte. Dum hæc aguntur, classis Cn. Octauij Samothraciam est appulsa. Is quoque præ-

sentia admoto terrore, modo minis, modo spe pellicere vt se traderet, cum co- A
naretur, adiuit in hoc eum res seu casu contracta, seu consilio. L. Atrius illu-
stris adolescens cum in concione esse populum Samothracum animum ad-
uertisset, à magistratibus petijt, vt sibi paucis alloquendi populi potestatem
facerent. Permisso, vtrum nos, hospites Samothraces, vere accepimus, an falso
sacram hanc insulam & augusti totam atque inuiolati soli esse? Cum credi-
sanctitati assentirentur omnes, Cur igitur, inquit, pollutam homicida sanguine
regis Eumenis violauit? & cum omnis præfatio sacrorum eos quibus non sunt
puræ manus, sacris arceat, vos penetralia vestra contaminari cruento latro-
nis corpore finetis? Nobilis fama erat apud omnes Græciæ ciuitates, Eume-
nis regis per Euandrum Delphis prope perpetrata cædes. Itaque præterquam
quod in potestate Romanorum sese infudamque totam & templum cernebant
esse, ne immerito quidem ea sibi exprobrari rati, Theondam, qui summus ma-
gistratus apud eos erat (regem ipsi appellant) ad Persea mittunt, qui nunciaret
argui cædis Euandrum Cretensem: esse autem iudicia apud sese more maio-
rum comparata, de ijs qui incestas manus intulisse intra terminos sacratos
templi dicantur. Si confideret Euander, innoxium se rei capitalis argui: veni-
ret ad causam dicendam: si committere se iudicio non auderet, liberaret reli-
gione templum, ac sibimet ipse consuleret. Perseus euocato Euandro, iudici B
um subeundi nullo pacto author esse: nec causa, nec gratia parem fore. Sube-
rat & ille metus, ne damnatus authorem se nefandi facinoris protraheret. Re-
liqui quid esset, nisi vt fortiter moriatur. Nihil palam abnuere Euander, sed
cum veneno se malle mori quam ferro dixisset, occulte fugam parabat. Quod
cum renunciatum regi esset, metuens ne tanquam à se subtracto pœnæ reo,
iram Samothracum in se conuerteret, interfici Euandrum iussit. Qua perpetra-
tâ temere cæde, subijt extemplo animum, in se nimirum receptam labem quæ
Euandri fuisset: ab illo Delphis vulneratum Eumenem, ab se Samothracæ E-
uandrum occisum; ita duo sanctissima in terris templa, se vno authore sanqui-
ne humano violata. Huius rei crimen corrupto pecunia Theonda auertit, vt
renunciaret populo Euandrum sibi ipsum mortem consciscisse. Cæterum tan-
to facinore in vnicum relictum amicum, ab ipso per tot casus expertum, prodi-
tumque, quia non prodiderat, omnium ab se abalienauit animos, pro se quis-
que transire ad Romanos: fugæque consilium capere solum prope relictum coe-
gerunt: Oroandemque Cretensem, cui nota Thraciæ ora erat, quia mercatu-
ras in ea regione fecerat, appellat, vt se sublatum in lembum ad Cotym dene-
heret. Demetrium est portus in promontorio quodam Samothracæ: ibi lem- C
bus stabat. Sub occasum solis deferuntur quæ ad vsum necessaria erant, de-
fertur & pecunia quanta clam deferri poterat. Rex ipse nocte media cum tri-
bus conscijs fugæ per posticum ædium in propinquum cubiculo hortum, atq;
inde macteriam ægre transgressus, ad mare peruenit. Oroandes iam tum dum
pecunia deferretur, primis tenebris soluerat nauem, ac per altum Cretam pe-
tebat. Postquam in portu navis non inuenta est, vagatus Perseus aliquandiu in
littore, postremo timens lucem iam appropinquantem, in hospitium redire nō
ausus, in latere templi prope angulum obscurum delituit. Pueri regij apud Ma-
cedonas vocabantur principum liberi, ad ministerium electi regis. ea cohors
persecuta regem fugientem, ne tum quidem abscedebat, donec iussu Cn. O-
tauij pronunciatum est per præconem, regios pueros Macedonasque alios
qui Samothracæ essent, si transirent ad Romanos, incolumitatem libertatem-
que, & sua omnia seruaturos, quæ aut secum haberent, aut in Macedonia re-
liquissent. Ad hanc vocem transitio omnium facta est, nominaque dabant ad C.
Posthumium tribunum militum. Liberos quoq; paruos regios Ion. Thessa-
licensis Octauio tradidit: nec quisquam præter Philippum maximum natu
filijs cum rege relictus. Tum sese filiumq; Octauio tradidit, fortunam deosque
quorum in templo erant, nulla ope supplicem iuuantes accusans. In prætoriam
nauem

A nauem imponi iussus, eodem & pecunia quæ superfuit, delata est, extemploq; classis Amphipolim repetit. Inde Octauius regem in castra ad Cos. misit, præmissis literis vt in potestate eum esse, & adduci sciret. Secundam eam Paulus, sicut erat, victoriam ratus, victimas cæcidit eo nuncio: & concilio aduocato literas Pr. cum recitasset, Q. Aelium Tuberonē obuiam regi misit, cæteros manere in prætorio frequentes iussit. Non alias ad vllum spectaculum tanta multitudo accurrit. Patrū ætate Syphax rex captus in castra Romana adductus erat: præterquā quod nec sua, nec gentis fama comparandus, tunc quoq; accessio Punici belli fuerat, sicut Gentius Macedonici. Perseus caput belli erat, nec ipsius tantum, patris auiq; quos sanguine ac genere contingebat, fama conspectū eum efficiebat: sed effulgebant Philippus ac Magnus Alexander, qui summum imperium in orbe terrarum Macedonum fecerant. Pullo amictus pallio Perseus ingressus est castra, nullo suorum alio comite, qui socius calamitatis miserabiliorē eum faceret. progredi præ turba occurrentium ad spectaculum nō poterat, donec Cos. lictores misisset, qui summouendo iter ad prætorium facerēt. Consurrexit Cos. & iussis sedere alijs, progressusq; paulum introeunti regi dextram porrexit, summittentemq; se ad pedes sustulit: nec attingere genua passus, introductum in tabernaculum aduersus aduocatos in consilium considere
B iussit. Prima percontatio fuit, qua subactus iniuria contra P. R. bellum tam infesto animo suscepisset, quo se regnumq; suum ad vltimum discrimen adduceret. Cum responsum expectantibus cunctis, terram intuens diu tacitus fleret, rursum Cos. Si iuuenis regnum accepisses, minus equidem mirarer ignoraſſe te " quam grauis aut amicus aut inimicus esset P. R. nunc vero cum & bello patris " tui, quod nobiscum gessit, interfuisses, & pacis postea, quā cum summa fide ad- " uersus eum coluimus, meminisses, quod consilium, quorum & vim bello, & fi- " dem in pace expertus esses, cum ijs tibi bellum esse, quam pacem malle? Nec " interrogatus, nec accusatus cum responderet. Vtcumque tamen hec, siue erro- " re humano, seu casu, seu necessitate inciderunt, bonum animum habe, multo- " rum regum, populorum casibus cognita P. R. clementia non modo spem tibi, " sed prope certam fiduciam salutis præbet. Hæc Græco sermone Perseo, Latine " deinde suis. Exemplum insigne cernitis, inquit, mutationis rerum humanarum. " vobis hoc præcipue dico iuuenes: ideo in secundis reb. nihil in quenquam su- " perbe ac violenter consulere decet, nec præsenti credere fortunæ, cum quid " vesper ferat, incertum sit. Is demum vir erit, cuius animum nec prospera flatu " suo efferet, nec aduersa infringet. Consilio dimisso, tuendi curā regis Q. Aelio mandatur. Eo die & inuitatus ad consilem Perseus, & alius omnis ei honos habitus est, qui haberi in tali fortuna poterat. Exercitus deinde in hyberna di-
C missus est. maximam partem copiarum Amphipolis, reliquas propinquę vrbes acceperunt. Hic finis belli, cum quadriennium continuum bellatum esset inter Romanos ac Persea, fuit: idemq; finis inclyti per Europæ plerosq; atq; Asiam omnem regni. Vicesimum ab Carano qui primus regnauit, Persea numerabāt. Perseus Q. Fuluio, L. Manlio Cos. regnum accepit: à senatu rex est appellatus. M. Iunio, A. Manlio Cos. regnauit XI. annos. Macedonum obscura admodum fama vsq; ad Philippum Amyntæ filium fuit: inde ac per eum crescere cum cœpisset, Europæ se tamen finibus continuit, Græciam omnem & partem Thraciæ atq; Illyrici amplexa. Superfudit deinde se in Asiam: & XIII. annis, quibus Alexander regnauit, primum omnia, qua Persarum prope immenso spacio imperium fuerat, suæ ditionis fecit. Arabas hinc Indiamque, qua terrarum vltimus finis rubrum mare amplectitur, peragrauit. Tum maximum in terris Macedonum regnum nomenque, inde morte Alexandri distractum in multa regna: dum ad se quisque opes rapiunt lacerantes viribus, à summo culmine fortunæ ad vltimum finem centum quinquaginta annos stetit. Victoriæ Romanæ fama cū peruasisset in Asiam, Antenor qui cum classe lemborū ad Phanas stabat, Cassandriam inde traiecit. C. Popilius qui ad Delum præsidio nauibus

Macedoniam petentibus erat, postquam debellatum in Macedonia, & statione summotos hostium lembos audiuit, dimissis & ipse Atticis nauibus, ad susceptam legationem peragendam nauigare Aegyptum pergit: vt prius occurrere Antiocho posset, quam ad Alexandriæ mœnia accederet. Cum præterueherentur Asiam legati, & Loryma venissent, qui portus X X. paulo amplius millia ab Rhodo abest, ex aduerso vrbi ipsi positus: principes Rhodiorum occurrunt (iam enim eo quoq; victoriæ fama perlata erat) orantes vt Rhodum deuocherentur: pertinere id ad famam salutemq; ciuitatis, noscere ipsos omnia quæ acta essent agerenturq; Rhodi, & comperta per se, non vulgata fama Romam referre. Diu negantes perpulerunt, vt moram nauigationis breuem pro salute sociæ vrbis paterentur. Postquam Rhodum ventum est, in concionem quoque eos ijdem precibus pertraxerunt. Aduentus legatorum auxit potius timorem ciuitati quam minuit. omnia enim Popilius, quæ singuli vniuersique eo bello hostiliter dixerant fecerantque, retulit: & vir asper ingenio augebat atrocitatem eorum quæ dicerentur, vultu truci, & accusatoria voce: vt cum propria simultatis nulla causa cum ciuitate esset, ex vnius senatoris Romani acerbitate, qualis in se vniuersi senatus animus esset, coniectarent. C. Decimij moderatior oratio fuit: qui in plerisq; eorum quæ commemorata à Popilio essent, culpam non penes populum, sed penes paucos concitatores vulgi esse dixit: eos venalem linguam habentes, decreta plena regiæ assentationis fecisse, & eas legationes misisse, quarum Rhodios semper non minus puderet quam pœniteret: quæ omnia, si potestas populo foret, in capita noxiorum verterit. Cum magno assensu auditus est, non magis eo quod multitudinis noxam eleuabat, quia quod culpam in authores verterat. Itaque cum principes eorum Romanis respondissent, nequaquam tamen tam grata oratio eorum fuit, qui quæ Popilius obiecerat, diluere vtcunque conati sunt, quam eorum qui Decimio in authoribus ad piaculum noxæ obijciendis assensi sunt. Decretum igitur extemplo, vt qui pro Perseo aduersus Romanos dixisse quid aut fecisse conuincerentur capitis condemnarentur. Excesserunt vrbe sub aduentum Romanorum quidam, alij mortem sibi consciuerunt. Legati non vltra quam quinque dies Rhodi morati, Alexandriam proficiscuntur. Nec eo segnius indicia ex decreto coram his facto Rhodi exercebantur, quam perseuerantiam in exequenda re Decimij lenitas afferebat. Cum hæc gererentur, Antiochus frustra tentatis mœnibus Alexandriæ abscesserat: cæteraque AEgypto potitus, relicto Memphi maiore Ptolemæo, cui regnum quæri suis viribus simulabat, vt victorem mox aggrederetur, in Syriam exercitum abduxit. Nec huius voluntatis eius ignarus Ptolemæus, dum conterritum obsidionis metu minorem fratrem haberet, posse se recipi Alexandriæ & sorore adiuuante, & non repugnantibus fratris amicis, ratus: primum ad sororem, deinde ad fratrem amicasque eius non prius destitit mittere, quam pacem cum ijs confirmaret. Suspecti Antiochum effecerat, quod cætera Aegypto sibi tradita, Pelusij validum relictum erat præsidium: apparebat clausstra AEgypti teneri, vt cum velit rursus exercitum induceret. Bello intestino cum fratre eum exitum fore, vt victor fessus certamine nequaquam par Antiocho futurus esset. Hæc prudenter animaduersa à maiore, cum assensu minor frater, quiq; cum eo erant acceperunt: sororem plurimum adiuuit, non consilio modo, sed etiam precibus. Itaq; consentientibus cunctis pace facta Alexandriam recipitur, ne multitudine quidem aduersante: quæ in bello non per obsidionem modo, sed etiam postquam à mœnibus abscessum est, quia nihil ex Aegypto subuehebatur, omnium rerū attenuata inopia erat. His cum lætari Antiochum conueniens esset, si reducendi eius causa exercitū AEgyptū induxisset, quo specioso titulo ad omnes Asiæ & Greciæ ciuitates legationibus recipiendis, literisque dimittendis vsus erat adeo est offensus, vt multo acrius infestiusq; aduersus duos, quam ante aduersus vnum pararet bellum. Cyprum extemplo classem misit: ipse primo vere cum exercitu

AEgyptum

A Aegyptum petens in Cœlen Syriam processit. Circa Rhinocolura Ptolemęi legatis agentibus gratias, quod per eum regnum patrium recepissent, petentibusque vt suum munus tueretur, & diceret potius quid fieri vellet, quam hostis ex socio factus, vi atq; armis ageret, respondit, non aliter neque classem reuocaturum, neq; exercitum reducturum, nisi sibi & tota Cypro & Pelusio agroque, qui circa Pelusiacum ostium Nili esset, cederet, diemque præstituit, intra quã de conditionibus peractis responsum acciperet. Postquam dies data inducijs praeterijt, nauigãtibus ostio Nili ad Pelusium per deserta Arabiæ ad Memphim incolebant, & ab cæteris Aegyptijs partim voluntate, partim metu, ad Alexandriam modicis itineribus descendit. Ad Leusinum transgresso flumen, qui locus quatuor millia ab Alexandria abest, legati Romani occurrerunt. Quos cum aduenientes salutasset, dextramque Popilio porrigeret, tabellas ei Popilius scriptum habentes tradit, atque omnium primum id legere iubet. Quibus perlectis, cum se consideraturum adhibitis amicis quid faciendum sibi esset, dixisset. Popilius pro cætera asperitate animi, virga, quam in manu gerebat, circumscripsit regem, ac, prius quam hoc circulo excedas, inquit, redde responsum senatui quod referam. Obstupefactus tam violento imperio parumper cũ hæsitasset, Faciam, inquit, quod censet senatus. Tum demum Popilius dextram

B regi tanquam socio atque amico porrexit. Die deinde finita cum excessisset Aegypto Antiochus, legati concordia etiam authoritate sua inter fratres firmata, inter quos vixdum conuenerat, pars Cyprum nauigant: & inde quę iam vicerat prælio Aegyptias naues classem Antiochi dimittunt. Clara ea per gentes legatio fuit, quod haud dubie adempta Antioeho Aegyptus habenti iam, tedditumq; patrium regnum stirpi Ptolemæi fuerat. Cos. eius anni sicut alterius clarus consulatus insigni victoria, ita alterius obscura fama: quia materiam res gerendi non habuit. Iam primum cum legionibus ad conueniendum diem dixit, non auspicato templum intrauit: vitio diem dictam esse augures, cum ad eos relatum est, decreuerunt. Profectus in Galliam circa Macros campos ad montes Siciminam & Papinum statiua habuit: deinde circa eadem loca cũ socijs nominis Latini hybernabat. Legiones Romanæ, quod vitio dies exercitui ad conueniendum dicta erat, Romæ manserant. Et Prr. præter C. Papirium Carbonem, cui Sardinia euenerat, in prouincias iere: eum ius dicere Romæ (nam eam quoq; sortem habebat) inter ciues & peregrinos patres censuerant. Et Popilius, & ea legatio quæ missa ad Antiochum erat, Romam redijt: retulit controuersias inter reges sublatas esse, exercitumq; ex Aegypto in Syriam re-

C ductum. Post ipsorum regum legati venerunt: Antiochi legati referentes omni victoria potiorem pacem regi, quæ senatui placuisset, visam: eumque haud secus quam deorum imperio legatorum Rom. iussis paruisse. Gratulati deinde victoriam sunt, ad quam summa ope si quid imperatum foret, adfuturum regem fuisse, Ptolemęi legati comuni nomine regis & Cleopatrę gratias egerũt, plus eos S P. Q R. quã parentibus suis, plus quam dijs immortalib. debere: per quos obsidione miserrima liberati essent, regnũ patrium prope amissum recepissent. Respõsum ab senatu est, Antiochũ recte atq; ordine fecisse, quod legatis paruisset. gratumq; id esse S P. Q R. Regibus Aegypti Ptolemęo Cleopatręque, si quid per se boni commodiq; euenisset, id magnopere senatũ lætari, daturumq; operam, vt regni sui maximum semper præsidium positum esse in fide populi Romani ducant. Munera legatis vt ex instituto mittenda curaret, C. Papirio prætori mandatum. Literæ deinde Macedonia allatę, quę victoriæ lætitiam geminarent: Persea regem in potestatem Cos. venisse. Dimissis legatis, disceptatum inter Pisanos Lunensesq; legatos: Pisanis querentibus agro se à colonis Rom. pelli: Lunensesq; affirmantibus, eum de quo agatur, à triumuiris agrum sibi assignatum esse. Senatus qui de finib. cognoscerent statuerentque, quinqueuiros misit, Quintum Fabium Buteonẽ, P. Cornelium Blasionem, T. Sempronium Muscam, L. Nęuium Balbum, B. Apuleium Saturninum. Et ab Eumene

&

& ab Attalo & ab Athenæo fratribus communis legatio de victoria gratulatum venit. Et Masgabæ regis Masanissæ filio Puteolis nauem egresso præsto fuit obuiam missus cum pecunia L. Mãlius quæstor, qui Romã eum publico sumptu perduceret. Aduenienti extemplo senatus datus est. Is adolescens ita locutus est, vt quæ rebus grata erant, gratiora verbis faceret. Commemorauit quot pedites equitesque, quot elephantos, quantum frumenti eo quadriennio pater suus in Macedoniam misit. Sed duas res ei rubori fuisse: vnam, quod rogasset eum per legatos senatus quæ ad bellum opus esset, & non imperasset: alteram quod pecuniam ei pro frumento misisset. Masanissam meminisse regnum à populo Romano partum auctumq; & multiplicatum habere: vsu regni contentum, scire dominium & ius eorum qui dederint esse. Sumere itaque eosdem, non se rogare æquum esse: neq; emere ea ex fructibus agri ab se dati, quæ ibi proueniant. Id Masanissæ satis esse, & fore, quod populo Romano superesset. Cum ijs mandatis à patre profectum, postea consecutos equites, qui deuictam Macedoniam nunciarent: gratulatumq; senatui iuberent indicare, tantæ eam rem lætitiæ patri suo esse, vt Romam venire velit, Jouiq; Opt. Max. in Capitolio sacrificare, & grates agere: id, nisi molestum sit, vt ei permittatur, ab senatu petere. Responsum regulo est: facere patrem eius Masanissam, quod virum gratum bonumq; facere deceat, vt pretium honoremq; debito beneficio addat. Et populum Romanum ab eo bello Punico forti fidelique opera adiutum, & illum fauente populo Romano regnum adeptum: æquitate sua postea triumregum bellis, deinceps omnibus functum officijs. Victoria vero populi Romani lætari eum regem mirum non esse, qui sortem omnem fortunæ regnique sui cum rebus Romanis immiscuisset. Grates dijs pro populi Romani victoria apud suos penates ageret. Romæ filium pro eo acturum. Gratulatum quoq; satis suo ac patris nomine esse. Ipsum relinquere regnum, & Africa excedere, præterquam quod illi inutile esset, non è republica P. R. senatum censere, petiti Masgabæ vt Hanno Amilcaris filius * obses in locum exigeret. Munera ex senatusconsulto emere regulo quæstor iussus ex C. pondo argenti, & prosequi eum Puteolos, omnemque sumptum quoad in Italia esset, præbere, & duas naues conducere, quibus ipse comitesque regis in Africam deueherentur: & comitibus omnibus liberis seruisque vestimenta data. Haud ita multo post de altero Masanissæ filio Misagene literæ allatæ sunt, missum eum ab L. Paulo post deuictum Persea in Africam cum equitibus suis: nauigantem dispersa classe in Adriatico mari Brundusium tribus nauibus ægrum delatum. Ad eum cum ijsdem muneribus quæ data Romæ fratri eius erant, L. Sterninius quæstor Brundusium missus, iussusque curare, vt ædes hospi-

* *

In quatuor vrbanas tribus descripti erant libertini, præter eos quibus filius quinquennii maior ex S. C. esset. Eos, vbi proximo lustro censi essent, censeri iusserunt: & eos qui prædium prædiave rustica pluris sestertiũm XXX. millium haberent, censendi ius factum est. Hoc cum ita seruatum esset, negabat Claudius suffragij lationem iniussu populi censorem cuiquam homini, ne dum ordini vniuerso adimere posse. Neque enim si tribu mouere posset, quod sit nihil aliud quam mutare iubere tribum, ideo omnibus V. & XXX. tribubus emouere posse: id est, ciuitatem libertatemque eripere, non vbi censeatur finire, sed censu excludere. Hæc inter ipsos disceptata: postremo eo descensum est, vt ex quatuor vrbanis tribus vnam palam in atrio Libertatis sortirentur, in quam omnes qui seruitutem seruissent, conijcerent. Exquilinæ sors exijt: in ea Tiberius Gracchus pronuntiauit, libertinos omnes censeri placere. Magnos ea res honori censoribus apud senatum fuit. gratiæ actæ & Sempronio, qui in bene cœpto perseuerasset: & Claudio, qui non impedisset. Plures quam à superioribus & senatu emoti sunt, & equos vendere iussi: omnes ijdem ab vtroque & tribu remoti & ærarij facti: neque vllius quem alter notaret, ab altero leuata ignomi-

A ignominia. Petentibus vt ex instituto ad sarta tecta exigenda, & ad opera quæ locassent probanda, anni & bimensis tempus prorogaretur: Cn. Tremellius tribunus, quia lectus non erat in senatum, intercessit. Eodē anno C. Cicereius ædē in Monte Albano dedicauit, quinquennio postquam vouit. Flamen Martialis inauguratus est eo anno L. Posthumius Albinus. Q. Aelio, M. Iunio Coss. de prouincijs referentibus, censuere patres duas prouincias Hispaniam rursus fieri, quæ vna per bellum Macedonicum fuerat: & Macedoniam Illyricumque eosdem L. Paulum & L. Anicium obtinere, donec de sententia legatorum & res bello turbatas, & statum alium eius regni formando composuissent, Coss. Pisæ & Gallia decretæ cum binis legionibus peditum, & equitum quadringentenis. Prætorum sortes fuere, Q. Cassij vrbana, M. Iuuentij Taluæ inter peregrinos, Tib. Claudij Neronis Sicilia, Cn. Fuluij Hispania citerior, C. Licinij Neruæ vlterior. A. Manlio Torquato Sardinia obuenerat. nequijt ire in prouinciam, ad res capitaleis quærendas ex S. C. retentus. De prodigijs deinde nunciatis senatus est consultus. Aedes deorum Penatium in Velia de cælo tacta erat, & in oppido Mineruio duæ portæ, & muri aliquantum. Anagniæ terra pluerat, & Lanuuij fax in cœlo visa erat. Et Calatiæ in publico ægro M. Valerius ciuis Romanus nuntiabat è foco suo sanguine per triduum & duas noctes B manasse. Ob id maxime decemuiri libros adire iussi, supplicationem in diem vnum populo edixerunt, & L. capris in foro sacrificauerunt: & aliorum prodigiorum causa diem alterum supplicatio circa omnia puluinaria fuit, & hostijs maioribus sacrificatum est, vt vrbs lustrata. Inde quod ad honorem deūm immortalium pertineret, decreuit senatus, vt quoniam perduelles superati Perseus & Gentius reges cum Macedonia atque Illyrico in potestate populi Romani essent: vt quanta dona Ap. Claudio, M. Sempronio Coss. ob deuictum Antiochum regem data ad omnia puluinaria essent, tanta Q. Cassius & M. Iuuentius Prr. curarent danda. Legatos deinde, quorum de sententia impp. L. Paulus, L. Anitius, componerent res, decreuerunt: decem in Macedoniam, quinque in Illyricum. In Macedoniam sunt hi nominati, A. Posthumius Luscus, C. Claudius, ambo censorij. C. Licinius Crassus collega in consulatu Pauli, tum prorogato imperio prouinciam Galliam habebat. His consularibus addidere Cn. Domitium Aenobarbum, Ser. Cornelium Syllam, L. Iunium, C. Antistium Labeonem, T. Numisium Tarquiniensem, A. Terentium Varronem. In Illyricum autem hi nominati, P. Aelius Ligus Consularis, C. Cicereius, & Cn. Bæbius Pamphilus (hic priore anno, Cicereius multis ante annis Pr. fuerat) P. Terentius Tusciuicanus, P. Manlius. Moniti deinde Coss. à patribus, vt quo- C niam alterum ex his succedere C. Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliam oporteret: primo quoque tempore prouincias aut compararent inter se, aut sortirentur. sortiti sunt, M. Iunio Pisæ obuenerunt, (quem priusquam in prouinciam iret, legationes quæ vndiq; Romam gratulatum conuenerunt, introducere in senatum placuit) Q. Aelio Gallia. Cæterum quanquam tales viri mitterentur, quorum de consilio sperare posset, impp. nihil indignum nec clementia nec grauitate P. R. decreturos esse: tamen in senatu quoq; agitata est summa consiliorum: vt inchoata omnia legati ab domo ferre ad imperatores possent. Omnium primum liberos esse placebat Macedonas atq; Illyrios, vt omnibus gentibus appareret, arma P. R. non liberis seruitutem, sed contra seruientibus libertatem afferre: vt & in libertate gentes, quæ essent, tutam eam sibi, perpetuamq; sub tutela P. R. esse: & quæ sub regibus viuerent, & in præsens tempus mitiores eos iustioresq; respectu P. R. habere se: & si quando bellū cum P. R. regibus fuisset suis, exitum eius victoriam Romanis, sibi libertatem allaturum crederent. Metalli quoq; Macedonici, quod ingens vectigal erat, locationesq; prædiorum rusticorum tolli placebat. Nam neq; sine publicano exerceri posse: & vbi publicanus est, ibi aut ius publicū vanum, aut libertatem socijs nullam esse. Ne ipsos quidē Macedonas idem exercere posse, vbi in medio præda

admini-

administrantibus esset, ibi nunquam causas seditionum & certaminis desore. A
Commune consilium gentis nullum esse, ne improbum vulgus à senatu aliquando libertatem salubri moderationi datam, ad licentiam pestilentem traheret. In quatuor regiones describi Macedoniam, vt suum quæque concilium haberet, placuit: & dimidium tributi quam quod regibus ferre soliti erant, populo Romano pendere. Similia his & in Illyricum mandata: cætera ipsis imperatoribus legatisque relicta, in quibus præsens tractatio rerum certiora subiecturæ erat consilia. Inter multos regum gentiumq; & populorum legationes Attali fratet regis Eumenis maxime conuertit in se omnium oculos animosque. exceptus enim est ab his qui simul eo bello militauerunt, haud paulo benignius quam si ipse rex Eumenes venisset. Adduxerant eum duæ in speciem honestæ res, vna gratulatio conueniens in ea victoria quam ipse adiuuisset: altera querimonia Gallici tumultus. Aduertæque gladiis regnum in dubium adductum esse. Suberat & secreta spes honorum præmiorumque ab senatu, quæ vix salua pietate eius contingere poterant. Erant enim quidam Romanorum quoque non boni authores, qui spe cupiditatem eius elicerent, eam opinionem de Attalo & Eumene Romæ esse, tanquam de altero Romanis certo amico, altero nec Romanis, nec Persi fido socio. Itaque vix statui posse, vtrum quæ pro se, an quæ contra fratrem petiturus esset, ab senatu magis impetrabilia forent. B deo vniuersos omnia & huic tribuere, & illi vero negare. Eorum hominum (vt res docuit) Attalus erat, qui quantum spes spopondisset, cuperent, ni vnius amici prudens monitio velut frenos animo eius gestienti secundis rebus imposuisset. Stratius cum eo fuit medicus, ad id ipsum à non securo Eumene Romã missus speculator rerũ quæ à fratre agerentur, monitorq; fidus si deciditi fide vidisset. Is ad occupatas iam aures, solicitatumque iam animum eum venisset, aggressus tempestiuis temporibus rem prope prolapsam restituit: aliis alia regna creuisse rebus dicendo: regnum eorum nouum, nullis vetustis fundatum opibus fraterna stare concordia: quod vnus nomen regium, & præcipuum capitis insigne gerat, omnes fratres regnent. Attalum vero, qui ætate proximus, quis non pro rege habeat? neque eo solum quia tantas præsentes eius opes cernat, sed quod haud ambiguum prope diem regnaturum eum infirmitate ætateque Eumenis esset nullam stirpem liberum habentis; necdum enim agnouerat eum, qui postea regnauit.) Quid attineret vim afferre reisi sponte mox ad eum aduenturæ? Accessisse etiam nouam tempestatem regno tumultus Gallici, cui vix consensu & concordia regum resisti queat. Si vero ad externum bellum domestica seditio adijciatur, sisti non posse: nec aliud ad eum quam ne frater in regno moriatur, sibi ipsi spem propinquam regni erepturum. Si vtraque gloriosa res esset, & seruasse fratri regnum & eripuisse: seruati tamen regni, quæ iuncta pietati sit, potiorem laudẽ fuisse. Sed enimuero cum detestabilis altera res, & proxima parricidio sit, quid ad deliberationem dubij superesse? Vtrum enim partem regni petiturum esse, an totum erepturum? si partem, ambos infirmos distractis viribus, & omnibus iniuriis obnoxios fore. Si totum, priuatumne ergo maiorem fratrem, an exulem illa ætate, illa corporis infirmitate, an vltimum mori iussurum? Egregium enim, vt fabulis traditus impiorum fratrum euentus taceatur. Persei exitum videri: qui ex fraterna cæde raptum diadema in templo Semothracũ, velut præsentibus diis exigentibus pœnas, ad pedes victoris hostis prostratus posuerit. Eos ipsos, qui non illi amici, sed Eumeni infesti, stimulent eum, pietatem, cõstantiamque laudaturos, si fidem ad vltimum fratri præstitissent. Hæc plus valuere in Attali animo. Itaque introductus in senatum gratulatus victoriam, & sua merita eo bello fratrisq; (si qua erant) & Gallorum defectionẽ, quæ nuper ingenti motu facta erat, exposuit. Petiit vt legatos mitteret ad eos quorum authoritate ab armis auocarentur. His pro regni vtilitate editis mandatis. A Enũ sibi & Maroneam petiit. Ita destituta eorum spe, qui fratre accusato partitionem

regni

regni petiturum crediderant, curia excessit. Vt raro alius quisquam rex aut priuatus tanto fauore, tantoque omnium assensu est auditus omnibus honoribus muneribusque & præsens est cultus, & proficiscentem prosecuti sunt. Inter multas Asiæ Græciæque legationes, Rhodiorum maxime legati ciuitatem conuerterunt. Nam cum primo in veste candida visi essent, quod & gratulantes decebat, & si sordidam vestem habuissent, lugentium Persei casum præbere speciem poterant: postquam consulti ab Marco Iunio Cos. patres, stantibus in comitio legatis, an locum, lautia senatumque darent, nullum hospitale ius in ijs seruandum censuerunt: egressus è curia Cos. cum Rhodij gratulatum se de victoria, purgatumque ciuitatis crimina dicentes venisse, petissent vt senatus sibi daretur, pronuntiat: sociis & amicis, & alia comiter atque hospitaliter præstare Romanos & senatum dare consuesse: Rhodios non ita meritos eo bello, vt amicorum sociorum numero habendi sint. His auditis prostrauerunt se omnes humi, consulemque & cunctos qui aderant orantes, ne noua falsaque crimina plus obesse Rhodijs æquum censerent quam antiqua merita, quorum ipsi testes essent. Extemplo veste sordida sumpta, domos principum cum precibus ac lachrymis circumibant, orantes vt prius cognoscerent causam, quam condemnarentur. Marcus Iuuentius Talua prætor, cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, populum aduersus Rhodios incitabat: rogationemque promulgauerat, vt Rhodijs bellum indiceretur, & ex magistratibus eius anni deligerent qui ad id bellum cum classe mitteretur, se eum speraturum futurum esse. Huic actioni M. Antonius, & Marcus Pomponius tribuni plebis aduersabantur. Sed & prætor nouo maloq; exemplo rem ingressus erat, quod ante non consulto senatu, non consulibus certioribus factis, de sua vnius sententia rogationem ferret: vellent iuberentne Rhodijs bellum indici: cum antea semper prius senatus de bello consultus esse, deinde ad populum latum. & tribuni plebis: cum ita traditum esset, ne quis prius intercederet legi, quam priuatis suadendi dissuadendiq; legem potestas facta esset: eoq; per sæpe euenisset, vt qui non professi essent se interfuturos, animaduersis vitiis legis ex ratione dissuadentium, intercederent: & qui ad intercedendum venissent, desisterent victi authoritatib. suadentium legem. Tum inter prætorem tribunosq; omnia intempestiue agendi certamen erat. Tribuni festinationem prætoris ante tempus intercedendo in aduentum imperatoris

* *

peccauerimusne adhuc dubium est: pœnas, ignominias omnes iam patimur. « Ante a Carthaginensibus victis, Philippo, Antiocho superatis cum Romam ve- « C nissemus, ex publico hospitio in curiam gratulatum vobis patres conscripti, « ex curia in Capitolium ad deos vestros dona ferentes veniebamus: nunc ex « sordido diuersorio vix mercede recepti, ac prope hostium more extra vrbem « manere iussi, in hoc squalore venimus in curiã Romanam Rhodij, quos prouin- « cijs nuper Lycia atq; Caria, quos præmijs atq; honoribus amplissimis donastis. « Et Macedonas Illyriosq; liberos esse, vt audiuimus, iubetis, cum seruierint ante « quem vobiscum bellarent (nec cuiusquã fortunæ inuidemus, imo agnoscimus « clementiam populi Romani) Rhodios, qui nihil aliud quam quieuerunt hoc « bello, hostes ex socijs facturi estis? Certe quidem vos estis Romani, qui ideo « felicia bella vestra esse, quia iusta sint, præ vobis fertis: nec tam exitu eorum « quod vindicatis, quã principijs, quod nõ sine causa suscipiatis gloriamini. Mes- « sana in Sicilia oppugnata: Carthaginienses, Athenæ oppugnatæ: & Græcia in « seruitutem petita, & adiutus Annibal pecunia, auxilijs Philippum hostem fece- « runt. Antiochus ipse vltro ab Aetolis hostibus vestris accersitus ex Asia classe « in Græciam traiecit, Demetriade & Chalcide & saltu Thermopylarũ occupa- « to, de possessione imperij vos deijcere conatus. Cum Perseo, socij vestri oppug- « nati, alij interfecti reguli principesque gentium aut populorum, causa belli vo- « bis fuere. Quem tandem titulũ nostra calamitas habitura est, si perituri sumus? «

Nondum

» Nondum ſegrego ciuitatis cauſam à Polyarato & Dione ciuibus noſtris, & ii A
» quos vt traderemus vobis adduximus. Si omnes Rhodij æque noxij eſſemus,
» quod noſtrum in hoc bello crimen eſſet? Perſei partibus fauimus: & quema-
» modum Antiochi Philippique bello, pro vobis aduerſus reges, ſi nunc pro rege
» aduerſus vos ſtetimus. Quemadmodum ſoleamus ſocios iuuare, & quam lenp-
» gre capeſcere bella, Caium Liuium, L. Æmylium Regillum interrogate, qui
» claſſibus veſtris in Aſia præfuerunt. Nunquam veſtræ naues pugnauere ſine no-
» bis: noſtra claſſe pugnauimus ſemel ad Samum, iterum in Pamphilia aduer-
» ſus Annibalem imperatorem: quę victoria nobis eo glorioſior eſt, quod cum ad
» Samum magnam partem nauium aduerſa pugna, & egregiam iuuentutem a-
» miſiſſemus, ne tanta quidem clade territi, iterum auſi ſumus regiæ claſſi ex Sy-
» ria venienti obuiam ire. Hęc non gloriandi cauſa retuli, neq; enim ea nunc no-
» ſtra eſt fortuna: ſed vt admonerem quemadmodum adiuuare ſocios ſolerent
» Rhodij. Præmia Philippo & Antiocho deuictis, ampliſſima accepimus à vobis.
» Si quæ veſtra nunc eſt fortuna deſum benignitate, & virtute veſtra, ea Perſei fu-
» iſſet, & præmia petitum ad victorem regem veniſſemus in Macedoniam, quid
» tandem diceremus? Pecuniane à nobis adiutum, an frumento auxiliis terreſtri-
» bus, an naualibus? quod præſidium tenuiſſe nos ubi pugnaſſe, aut ſub illius de-
» cibus, aut per nos ipſos? Si quæreret vbi miles noſter, vbi nauis intra præſidia B
» ſua fuiſſet, quid reſponderemus? Cauſam fortaſſe diceremus apud victorem,
» quemadmodum apud vos dicimus. Hoc enim legatos vtroq; de pace mitten-
» do conſecuti ſumus, vt ne ab vtraq; parte gratiam iniremus, ab altera etiã cri-
» men & periculum eſſet. Quanquam Perſeus vere obiiceret, id quod vos non
» poteſtis, patres conſcripti: nos principio belli miſiſſe ad vos legatos, qui polli-
» cerentur vobis quæ ad bellum opus eſſent: naualibus armis, iuuentute noſtra,
» ſicut prioribus bellis, ad omnia paratos fore, ne præſtaremus per vos ſtetit, qu-
» de quacunq; cauſa tum aſpernati noſtra auxilia eſtis. Neq; fecimus igitur quic-
» quam tanquam hoſtes, neq; bonorum ſociorum defuimus officio, ſed à vobis
» prohibiti præſtare fuimus. Quid igitur? nihil ne factum neq; dictum eſt in ciui-
» tate veſtra, Rhodij quod nolletis, quo merito offenderetur populus Romanus?
» Hinc iam non quod factum eſt defenſurus ſum, non adeo inſanio, ſed publicã
» cauſam à priuatorum culpa ſegregaturus. Nulla enim eſt ciuitas quæ nõ & im-
» probos ciues aliquando, & imperitam multitudinem ſemper habeat. Etiam a-
» pud vos fuiſſe audiui, qui aſſentando multitudini graſſarentur: & ſeceſſiſſe ab
» quando à vobis plebem, ne in poteſtate veſtra populum Rom. fuiſſe. Si hoc in
» hac tam bene morata ciuitate accidere potuit, mirari quiſquã poteſt aliquos C
» fuiſſe apud nos, qui regis amicitiam petentes, plebem noſtram conſiliis depra-
» uarent? qui tamen nihil vltra valuerunt, quam vt in officio ceſſaremus. Non
» præteribo id quod grauiſſimum eſt in hoc bello, crimen ciuitatis noſtrę. Lega-
» tos eodẽ tempore & ad vos & ad Perſea de pace miſimus. quod infelix conſi-
» lium furioſus (vt poſtea audiuimus) orator ſtultiſſimum fecit, quem ſic locutum
» conſtat, tanquam C. Popilius legatus Romanus, quem ad ſummouendos à bel-
» lo Antiochum & Ptolemæum regis miſiſtis, loqueretur. Sed tamen ea ſiue ſu-
» perbia, ſiue ſtultitia appellanda eſt, eadem quę apud vos, & apud Perſea fuit.
» Tam ciuitatum quam ſingulorum hominum mores ſunt: gentes quoq; alę ſu-
» cundæ, aliæ audaces, quædã timidæ: ũ vinum, in venerem proniores alię ſunt.
» Athenienſium populum fama eſt celerem, & ſupra vires audacem eſſe ad co-
» nandum: Lacedæmoniorum cunctatorem, & vix in ea quibus fidit, ingredien-
» tem. Non negauerim & totam Aſiæ regionẽ inaniora parere ingenia: & noſtro-
» rum tumidiorem ſermonẽ eſſe: quod excellere inter finitimas ciuitates vide-
» mur, & id ipſum non tam vinb. noſtris, quam veſtris honoribus ac iudiciis. Sãe
» quidem & tunc in præſentia caſtigata illa legatio erat, cum tam triſti reſponſo
» veſtro dimiſſa. ſi tum parũ ignominiæ penſum eſt, hæc certe tam miſerabilis ac
» ſupplex legatio, etiã inſolentioris quam illa fuit, legationis ſatis magnum pa-

cuimus

A culum esset. Superbiam, verborum præsertim, iracundi oderunt, prudentes irridem: vtiq; si inferioris aduersus superiorem est: capitali pœna nemo vnquã dignam iudicauit. Id vero periculum erat, ne Romanos Rhodij contemnerẽt: etenim deos aliqui verbis ferocioribus increpant, nec ob id quenquam fulmine ictũ audiuimus. Quid igitur superat quod purgamus? si nec factũ hostile vllum nostrum est: & verba tumidiora legati offensionem aurium, non perniciem ciuitatis meruerunt? Voluntatis nostræ tacite velut litem æstimari vestris interpellationibus audio P. C. fauisse nos regi, & illum vincere maluisse: ideo bello persequendos esse credunt. Alij vestrum, voluisse quidem nos hoc, non tamen ob id bello persequendos esse: neq; moribus, neq; legibus vllius ciuitatis ita comparatum esse, vt si quis velle inimicum perire, si nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur. His qui nos pœna non crimine liberant, gratiam quidẽ habemus: ipsi nobis hanc dicimus legem, si omnes voluimus quod arguimus, non distinguimus voluntatem à facto, omnes plectamur. Si alij principum nostrorum vobis, alij regi fauerunt: non postulo vt propter nos, qui partium vestrarum fuimus, regis fautores salui sint. Illud deprecor, ne nos propter illos petamus. Non estis vos illis infestiores, quam ciuitas ipsa: & hoc qui sciebant, plerique eorum aut profugerunt, aut mortem sibi conscierunt: alij damnati nobis in potestate vestra erunt: Patres conscripti. Ceteri Rhodij, sicut gratiam nullam meriti hoc bello, ita ne pœnam quidem sumus. Priorum nostrorum benefactorum cumulus, hoc quod nunc cessatum in officio est, expleat. Cum tribus regibus gessistis bella per hos annos: ne plus obsit nobis quod no bello cessauimus, quam quod duobus bellis pro vobis pugnauimus, Philippum, Antiochum, Persea tanquam tres sententias ponite: duę nos absoluunt, vna dubia est, vt grauior sit. Illi de vobis si iudicarent, damnati essemus. vos iudicate Patres conscripti, sit Rhodus in terris, an funditus deleatur. Non enim de bello deliberatis Patres conscripti, quod inferre potestis gerere non potestis: cum nemo Rhodiorũ arma aduersus vos laturus sit. Si perseuerabitis in ira, tempus à vobis petemus, quo hanc infestam legationem domum referamus: omnia libera capita quicquid Rhodiorum virorum fœminarum est, cum omni pecunia nostra naues conscendemus: ac relictis penatibus publicis priuatisq; Romã veniemus: & omni auro & argento, quicquid publici, quicquid priuati est, in comitio in vestibulo curię vestrę cumulato corpora nostra cõiugumq; ac liberorum vestrę potestati permittemus, hic passuri quodcunq; patiendũ erit, procul ab oculis nostris vrbs nostra diripiatur, incẽdatur. Hostes Rhodios esse Rom. iudicare possunt: est tamen & nostrũ aliquod de nostro iudicium, quod nunquã iudicauimus nos vestros hostes, nec quicquam hostile, etiã si omnia patiemur, faciemus. Secundã talem orationẽ vniuersi rursus procidere, ramos; oleæ supplices iactantes, tandem excitati curia excesserunt. Tunc sententiæ interrogari cœptæ. Infestissimi Rhodiis erant, qui cõsules prætoresve aut legati gesserant in Macedonia bellum. Plurimũ causam eorum adiuuit M. Porcius Caro, qui asper ingenio, tum lenẽ mitemq; senatorem egit. Non inserã simulachrum viri copiosi quæ dixerit referẽdo, ipsius oratio scripta erat. Originum quinto libro inclusa. Rhodiis respõsum ita redditũ, vt nec hostes fierent, nec socij permanerent. Philocrates & Astymedes principes legationis erant. partẽ cum Philocrate renunciare Rhodum legationẽ placuit, partem cum Astymede Romę subsistere: quęq; agerentur scire, certioresq; suos facere. In præsentia deducere ante certã diem ex Lycia Cariaq; iussêrũt præfectos. Hęc Rhodũ nuntiata, quę per se tristia fuissent: quia maioris mali leuatus erat timor cum bellũ timuissent, in gaudiũ renunciata verterunt. Itaq; exemplo coronam XX. millibus aureorum decreuerunt. Theodotum præfectum classis in eam legionem miserunt. Societatem ab Romanis ita volebant peti, vt nullam de ea re scitum populi fieret, aut literis mandaretur: quod nisi impetrarent, maior repulsis ignominia esset. Præfecti classis id vnius erat ius, vt agere

de

de ea re sine rogatione vlla perlata posset. Nam ita per tot annos in ambitu fuerant, vt sociali fœdere se cum Romanis non illigarent: ob nullam aliã causam, quam ne spem regibus abscinderent auxilij sui, si cui opus esset, neu sibi ipsis fructus ex benignitate & fortuna eorum percipiendi. Tunc vtiq; petenda celeritas videbatur, non quæ tutiores eos ab alijs faceret, (nec enim timebant quenquam præter Romanos) sed quæ ipsis Romanis minus suspectos. Subijt fere tempus & Caunij desciuere ab his, & Mylassenses Euromensium oppida occuparunt. Nouita fracti animi ciuitatis erant, vt non sentirent, si Lycia & Caria ademptæ ab Romanis forent, cætera aut se ipsa per defectionem liberarent, aut à finitimis occuparentur: includi se insulæ paruæ & sterilis agri limitibus, quæ nequaquam alere tantæ vrbis populum posset. Missa igitur iuuenta propere, & Caunios, quanquam Cybiratarum ascíuerant auxilia, coegerunt imperio parere: & Mylassenses Alabandenosque, qui Euromensium prouincia adempta, ad ipsos coniuncto exercitu venerũt, circa Orthosiam acie vicerunt. Dum hęc ibi, alia in Macedonia, alia Romę geruntur, interim in Illyrico L. Anicius rege Gentio, sicut ante dictum est, in potestatẽ redacto, Scodræ quæ regi fuerat, præsidio imposito Gabiniũ præfecit Rhizoni & Olcinio vrbibus opportunis C. Licinium. Præpositis his Illyrico, cum reliquo exercitu in Epiri est profectus. Vbi prima Phanota ei dedita, tota multitudine cum insulis obuiam effusa. Hic præsidio imposito, in Molossidem transgressus: cuius oppidis præter Passaronem & Tegmonem, & Phylacen, & Horreum receptis, primum ad Passaronem ducit. Antinous & Theodotus principes eius ciuitatis erant, infigues & fauore Persei, & odio aduersus Romanos, vt idem vniuersæ genti authores decidendi ab Romanis. Hi conscientia priuatę noxę, quia ipsis nulla spes veniæ esset, vt communi ruina patriæ opprimerentur, clausere portas, multitudinem à mortem seruituti præponerent hortantes. Nemo aduersus præpotentes virũ hiscere audebat. Tandem Theodotus quidam nobilis & ipse adolescens, cum » maior à Romanis metus timorem à principibus suis vicisset. Quæ vos rabies, » inquit, agitat, qui duorum hominum noxæ ciuitatis accessionem facitis? Equidem pro patria qui lethum oppetissent, sępe fando audiui: qui patriã prosequi equum censerent, hi primi inuenti sunt. Quin aperimus portas, & imperium » accipimus, quod orbis terrarum accepit? Hęc dicentem cum multitudo sequeretur, Antinous & Theodotus in primam stationẽ hostium irruperunt, atq; ibi offerentes se ipsi vulneribus interfecti, vrbs dedita est Romanis. Simili pernicia Cephalonis principis clausum Tegmonem, ipso interfecto per deditionem recepit. Nec Phylace nec Horreum oppugnationem tulerunt. Pacata Epiro, diuisisque in hyberna copijs per opportunas vrbes regressus ipse in Illyricum, Scodræ, quo quinq; legati ab Roma venerant, euocatis ex tota prouincia principibus conuentum habuit. Ibi pro tribunali pronunciauit de sententia consilij, S.P.Q.R. Illyrios esse liberos iubere præsidia ex omnibus oppidis, arcibus & castellis se deducturum, non solum liberos, sed etiam immunes fore Issenses & Taulantios, Dassaretiorũ Tiristas, Rhizonitas, Olciniatas, quod incolumi Gentio ad Romanos defecissent. Daorsios quoq; immunitatem dare, quod relicto Carauantio cum armis ad Romanos transissent. Scodrensibus & Dassarensibus & Selepitanis cæterisq; Illyriis vectigal dimidium eius quod regi pendissent. Inde in tres partes Illyricum diuisit. vnam eam fecit quæ supra dicta est, liberi Labeatas omnes, tertiam Agraulonitas, & Rhizonitas, & Olciniatas, accolasq; eorum. Hac formula dicta in Illyrico, ipse in Epiri Passaronẽ in hyberna rediit. Dum hęc in Illyrico gerantur, Paulus ante aduentum decem legatorum Quintum Maximum filium iam ab Roma regressum, ad Aeginium & Agassas dimittit. Agassas, quod cum Martio Cos. tradidissent vrbem, petita vtro societate Romana, defecerant rursus ad Persea: Aeginiensium nouum crimen erat: famę de victoria Romanorum fidem non habentes, in quosdam nullum vrbem ingressos hostiliter sæuierant. Ad Aeniorum quoque hostiliter vrbem

diripiendam

A diripiendam L. Postumium misit, quod pertinacius quam finitimæ ciuitates in armis fuerat. Autumni fere tempus erat, cuius temporis initio circumeundã Græciam, visendaq; quæ nobilitata fama magis auribus accepta sunt, quam oculis noscuntur, vt statuit: præposito castris C. Sulpitio Gallo, profectus cum haud magno comitatu, tegentibus latera Scipione filio & Athenæo Eumenis regis fratre, per Thessaliam Delphos petit inclytum oraculum. Vbi sacrificio Apollini facto, inchoatas in vestibulo columnas, quibus imposituri statuas regis Persei fuerant, suis statuis victor destinauit. Lebadiæ quoque templum Iouis Trophonis adit: ibi cum vidisset os specus, per quod oraculo vtentes scisitatum deos descendunt, sacrificio Ioui Hercinnæq; facto, quorum ibi templũ est, Chalcidem ad spectaculum Euripi, æuoque ante insulæ ponte continenti iunctæ descendit. A Chalcide Aulidem traiecit trium millium spacio distantem portum inclytum statione quondam mille nauium Agamemnoniæ classis, Dianæque templum, vbi nauibus cursum ad Troiam, filia victima aris admota rex ille regum petijt. Inde Oropum Atticæ ventum est: vbi pro deo vates Amphilochus colitur, templumq; vetustum est fontibus riuisq; circa amœnum. Athenas inde, plenas quidem & ipsas vetustate famæ, multa tamen visenda habentes: arcem, portus, muros Pyræum vrbi iungentes, naualia magnorum imperatorum, simulachra deorum hominumque omni genere & materiæ & artium insignia. Sacrificio Mineruæ præsidi arcis in vrbe facto profectus, Corinthũ altero die peruenit. Vrbs erat tunc præclara ante excidium, arx quoq; & Isthmus præbuere spectaculum: arx inter omnia in immanem altitudinem edita, sestens fontibus: Isthmus duo maria ab occasu & ortu solis finitima, artis faucibus dirimens. Sycionem inde & Argros nobiles vrbes adit: inde haud parem opibus Epidaurum, sed inclytã Æsculapij nobili templo, quod V. millibus passuum ab vrbe distant, nunc vestigijs reuulsorum donorum, tum donis diues erat, quæ remediorum salutarium ægri mercedem sacrauerant deo. Inde Lacedæmonem adit, non operum magnificentia, sed disciplina institutisque memorabilem: vnde per Megalopolim Olympiam ascendit, vbi & alia quidem spectanda visa, & Iouem velut præsentem intuens, motus animo est. Itaq; haud secus quã si in Capitolio immolaturus esset, sacrificium amplius solito apparari iussit. Ita peragrata Græcia, vt nihil eorum quæ quisq; Persei bello priuatim ac publice sensisset, inquireret, ne cuius metu sollicitatet animos sociorũ: Demetriadem cum reuertit, in itinere sordidata turba Ætolorum occurrit. mirantique & percunctanti quid esset, defertur D. L. principes ab Lyciſco & Tisippo circumsesso senatu per milites Romanos missos à Bebio præside interfectos: a-
C lios in exiliũ actos esse, bonaq; eorũ, qui interfecti essent, & exulũ possidere qui arguebant. Iussis Amphipolim adesse, ipse consento Cn. Octauio Demetriade, postquam fama accidit traiecisse iam mare X. legatos, omnibus alijs omissis Apolloniam ad eos pergit. Quo cum Perseus obuiam Amphipoli nimis soluta custodia processisset (id diei iter est) ipsum quidẽ benigne allocutus est: cæterum postquam in castra ad Amphipolim venit, grauiter increpuisse traditur C. Sulpitium: primum quod Persea tam procul à se vagari per prouinciam passus esset: deinde quod adeo indulsissent militibus, vt mutare tegulis muros vrbis ad tegenda hybernacula sua paterentur: referrique tegulas, & resarciri tecta sicut fuerant, iussit. Et Persea quidem cum maiore filio Philippo traditos A. Postumio in custodiam misit: filiam cum minore filio à Samothrace accitos Amphipolim, omni liberali cultu habuit. Ipse vbi dies venit quo adesse Amphipoli denos principes ciuitatum iusserat, literasq; omnes quæ vbiq; depositæ essent, & pecuniam regiam conferri, cum X. legatis circunfusa omni multitudine Macedonum, in tribunali consedit. Assuetis regio imperio, tamen nouam formam terribilem præbuit tribunal, summotor aditus, præco accensus, insueta omnia oculis auribusque, quæ vel socios, ne dum hostes victos terrere possent. Silentio per præconem facto, Paulus Latine quæ senatui, quæ sibi ex consilij sententia

visa essent, pronunciauit: ea Cn. Octauius Pr. (nam & ipse aderat) interpretan A
sermone Græco referebat. Omnium primum liberos esse iubere Macedonas, habentes vrbes easdem agrosque, vtentes legibus suis, annuos creantes magistratus, tributū dimidium eius quod pependissent regibus, pendere P.R. Deinde in IIII. regiones diuidi Macedoniam, vna fore & primam partem, quæ agri inter Strymonem & Nessum amnem sit: accessurum huic parti trans Nessum ad orientem versum, qua Perseus tenuisset vicos, castella, oppida, præter Aenum & Maroneā & Abdera: trans Strymonem autē vergentia ad occasum, Bisaltica omnem cum Heraclea, quā Syntices appellant. Secundā fore regionem quam ab ortu Strymo amplecteretur amnis, præter Syntices, Heraclea & Bisaltas: ab occasu qua Axius terminaret fluuius, additis Pęonis, qui prope Axium flumen ad regionem orientis colerent. Tertia pars facta, quam Axius ab oriente, Peneus amnis ab occasu cingunt. ad septentrionem Bora mons obiicitur. adiecta huic parti regio Pæoniæ, qua ab occasu præter Axium amnē porrigitur. Edessa quoq; & Berœa eodem cōcesserunt. Quarta regio trans Bormontem, vna parte confinis Illyrico, altera Epiro. Capita regionū vbi concilia fierent, primę regionis Amphipolim, secundę Thessalonicen, tertię Pellā, quartę Pelagoniam fecit. Eo cōcilia suę cuiusq; regionis indici, pecuniā constituti magistratus creari missit. Pronunciauit deinde, neq; connubiū, neq; commercium agrorū ædificiorumq; inter se placere cuiquam extra fines regionis suæ esse. Metalla quoq; auri atq; argenti non exercerī: ferri & æris permitti vectigal exercentibus dimidium eius impositum quod pependissent regi. Et sale inserto vti vetuit. Dardanis repetentibus Pęoniam, quod & sua fuisset, & cōtinens esset finibus suis, omnibus date libertatem pronunciauit, qui sub regno Persei fuissent. Post non impetratam Pæoniam, salis commercium dedit. tertiæ regioni imperauit, vt Stobos Pæoniæ deuerberent, præciumque statuit. Nouam materiam & ipsos cædere, & alios pati vetuit. Regionibus, quæ affines barbaris essent (excepta autem tertia omnes erant) permisit, vt præsidia armata finibus extremis haberent. Hæc pronunciata primo die conuentus varie affecerunt animos. Libertas præter spem data arrexit, & leuatum annuum vectigal regionatim commercijs interruptis ira videri lacerata, tanquam anuulis a vertis alterum alterius indigentes distracta: adeo quanta Macedonia esset, quam diuisui facilis, & a se ipsa quæque contenta pars esset, Macedones quoque ignorabant. Pars prima Bisaltas habet fortissimos virorum (trans Nessum amnem incolunt, & circa Strymonem) & multas frugum proprietates, & metalla, & opportunitatem Amphipolis, quæ obiecta claudit omnes oriente sole a Macedoniam aditus. Secunda pars celeberrimas vrbes Thessalonicen & Cassandriam habet, ad hoc Pallenem fertilem ac frugiferam terram: maritimi quoq; opportunitates ei prębent portus ad Toronen ac montem Athon (quem vocant hunc) alij ad insulā Euboeam, alij ad Hellespontū opportune vergit. III. regio nobiles vrbes Edessam & Berœam & Pellam habet, & Vetiorum bellicosam gentem: incolas quoque permultos Gallos & Illyrios impigros cultores. IIII. regionem Hordei & Lincestæ & Pelagones incolunt: iuncta his Eordaia & Stymphalis & Elimiotis. Frigida hæc omnis, duraque cultu & aspera: ea esta cultorum quoque ingenia terræ similia habet. ferociores eos & magis barbari faciunt, nunc bello exercentes, nunc in pace miscentes ritus suos. Diuisæ itaq; Macedoniæ partium vsibus separatis, quanta vniuersos teneat Macedonas formula dicta, cum leges quoq; senatum esse ostendisset. Aestimati: in qua cognitione magis vtra pars Romanis, vtra regi fauisset, quæ gravis est, quam vtri fecissent iniuriam, aut accepissent. Noxa liberati interfectis, exilio pulsis æque ratum fuit, ac mors interfectis. A. Bæbius vnus est damnatus, quod milites Romanos præbuisset ad ministerium cædis. Hic euentus Aemilium causæ in omnibus Græciæ gentibus populisq; eorum, qui partis Romanæ fuerant, inflauit ad intolerabilē superbiam animos, & obnoxios perdidit

A fabiecit, quos aliqua parte ſuſpicio fauoris in regem contigerat. Tria genera principum in ciuitatibus erant: duo quæ adulando aut Romanorum imperium aut amicitiam regum ſibi priuatim opes oppreſſis faciebant ciuitatibus: medium vnum vtrique generi aduerſum, libertatem & leges tuebatur. His vt maior apud ſuos charitas, ita minor apud externos gratia erat. Secundis rebus elati Rom. partis eius fautores, ſoli tum in magiſtratibus, ſoli in legationibus erant. Hi cum frequentes & ex Peloponneſo & ex Bœotia, & ex alijs Græciæ concilijs adeſſent, impleuere aures decem legatorum: non eos tantum qui ſe propalam per vanitatem iactaſſent tanquam hoſpites & amicos Perſei, ſed multo plures alios ex occulto fauiſſe: reliquos per ſpeciem tuendæ libertatis in concilijs aduerſus Romanos omnia inſtruxiſſe: nec aliter eas manſuras in fide gentes, niſi fractis animis partium aleretur, confirmareturque authoritas eorum, qui nihil præter imperium Romanorum expectarent. Ab his editis nominibus, euocatis literis imperatoris ex AEtolia Acarnaniaque & Epiro & Bœotia, qui Romam ad cauſam dicendam ſequerentur: in Achaiam ex decem legatorum numero profecti duo, C. Claudius, & Cn. Domitius, vt ipſi edicto euocarent. Id duabus de cauſis factum, vna quod fiduciæ plus animorumque eſſe Achæis ad non parendum credebant, & forſitan etiã in periculo fore Callicratem & cæteros criminum authores delatoreſque: altera cur præſentes euocarent cauſa erat, quod ex alijs gentibus principum literas deprehenſas in commentarijs regijs habebant: in Achæis cæcum erat crimen, nullis eorum literis inuentis. AEtolis dimiſſis, Acarnanum citata gens: in his nihil nouatum, niſi quod Leucas exempta eſt Acarnanum concilio. Quærendo deinde latius, qui publice aut priuatim partium regis fuiſſent, in Aſiam quoque cognitionem extendere: & ad Antiſſan in Lesbo inſula diruendam, traducendos Methymnam Antiſſæos, Labeonem miſerunt: quod Antenorem regium præfectum, quo tempore cum lembis circa Lesbum eſt vagatus, portu receptum commeatibus iuuiſſent. Duo ſecuri percuſſi viri inſignes, Andronicus, Andronici filius Actolus, quod patrem ſecutus arma contra populum Rom. tuliſſet, & Neo Thebanus, quo authore ſocietatem cum Perſeo iunxerant. His rerum externarum cognitionibus interpoſitis, Macedonum rurſus adnocatum concilium: pronuntiatum, quod ad ſtatum Macedoniæ pertinebat: ſenatores, quos Syneedros vocant, legendos eſſe, quorum conſilio reſpublica adminiſtraretur. Nomina deinde ſunt recitata principum Macedonum, quos cum liberis maioribus quam XV annos natis præcedere in Italiam placeret. Id prima ſpecie ſæuum, mox apparuit multitudini Macedonum pro libertate ſua eſſe factum. No-C minati ſunt enim regis amici purpuratique duces exercituum, præfecti nauium aut præſidiorum, ſeruire regi humiliter, alijs ſuperbe imperare aſſueti: prædites alij, alij quos fortuna non æquarent his ſumptibus pares: regius omnibus victus veſtituſque, nulli ciuilis animos neque legum neque libertatis æque patiens. Omnes igitur qui in aliquibus miniſterijs regijs, etiam qui in minimis legationibus fuerant, iuſſi Macedonia excedere, atque in Italiam ire: qui non paruiſſet imperio, mors denuntiata. Leges Macedoniæ dedit cum tanta cura, vt non hoſtibus victis, ſed ſocijs benemeritis dare videretur: & quas ne vſus quidem longo tempore, qui vnus eſt legum corrector, experiendo argueret. Abſerijs rebus iudicrum, quod ex multo ante præparato, & in Aſiæ ciuitates, & ad reges miſſis qui denuntiarent, & cum circumiret ipſe Græciæ ciuitates, indixerat principibus magno apparatu Amphipoli fecit. Nam & artificum omnis generis, qui ludicram artem faciebant, ex toto orbe terrarum multitudo, & athletarum & nobilium equorum conuenit: & legationes cum victimis, & quicquid aliud deorum hominumque cauſa fieri magnis ludis in Græcia ſolet. Ita factum eſt, vt non magnificentiam tantum, ſed prudentiam in dandis ſpectaculis, ad quæ rudes tum Romani erant, admirarentur. Epulæ quoque legationibus paratæ & opulentia & cura eadem. Vulgo dictum ipſius ferebant,

& conuiuium instruere, & ludos parare, eiusdem esse, qui vincere bello sciret. Edito ludicro omnis generis, clypeisque æreis in naues impositis, cætera omnis generis arma cumulata in ingentem aceruum, precatus Martem, Minerua Lunamque matrem & cæteros deos, quibus spolia hostium dicare ius fasq; est, ipse imp. face subdita succendit: deinde circunstantes tribuni militum pro se quisque ignes coniecerunt. Notata est in illo cõuentu Europæ Asiæque, vndique partim ad gratulationem, partim ad spectaculum contracta multitudine, tantis naualibus terrestribusq; exercitibus, ea copia rerum, ea vilitas annonæ, vt & priuatis & ciuitatibus, & gentibus dona data pleraque eius generis sint ab imperatore, non in vsum modo præsentem, sed etiam quod domos auoherent. Spectaculum fuit ei quæ venerat turbæ, non scenicum magis ludicrum, non certamina hominum aut cursicula equorum, quam præda Macedonica omnis vt viseretur exposita, statuarum tabularumque, textilium & vasorum ex auro & argẽto & ære & ebore factorum ingenti cura in ea regia, vt non in præsentem modo speciem qualibus referta regia Alexandriæ erat, sed in perpetuum vsum fierent. Hæc in classem imposita, deuehenda Romam Cn. Octauio data. Paulus benigne legatis dimissis, transgressus Strymonem, mille passuum ab Amphipoli castra posuit: inde profectus, Pellam quinto die peruenit. Prætergressus vrbem, ad Spelæum (quod vocant) biduum moratus, P. Nasicam & Q. Maximum filium cum parte copiarum ad depopulandos Illyrios qui Persea iuuerant bello, misit, iussos ad Oricum sibi occurrere. Ipse Epirum petens quintis decimis castris Passaronem peruenit. Haud procul inde Anacij castra aberant. ad quem literis missis, ne quid ad ea quæ fierent, moueretur: senatum prædam Epiri ciuitatum, quæ ad Persea defecissent, exercitui dedisse: summissis centurionibus in singulas vrbes, qui se dicerent ad præsidia deducenda venisse, vt liberi Epirotæ sicut Macedones essent, denos principes ex singulis euocanit ciuitatibus. Quibus cum denunciasset, vt aurũ argentũ in publicum proferretur, per omnes ciuitates cohortes dimisit. easq; vlteriores quam in propiores profecti, vt vno die in omnes perueniretur. Ibi tribunis centurionibusque erant quæ agerentur, mane omne aurum argentumque collatum: hora quarta signum ad diripiendas vrbes datum est militibus: tantaque præda fuit, vt in equitem C C C C. denarij, peditibus ducenti uiderentur, centum quinquaginta millia capitum humanorum abductorum. Muri deinde direptarum vrbium diruti sunt: ea fuere oppida circa L X X. edita præda omnium, de ea summa militi numeratum est. Paulus ad mare Oricum descendit, nequaquam vt ratus erat, expletis militum animis, qui tanquã nullum in Macedonia gessissent bellum, expertes regiæ prædæ esse indignabantur. Orici cum missas cum Scipione Nasica Maximoque filio copias nauissset, exercitu in naues impositio in Italiam traiecit. Et post paucos dies Amicus conuentu reliquorum Epirotarum Acarnanumq; acto, iussisq; in Italiam ire qui principibus, quorum cognitionem causæ reseruaret: & ipse nauibus expectatis, quibus vsus Macedonicus exercitus erat, in Italiam traiecit. Cum hæc in Macedonia Epiroque gesta sunt, legati qui cum Attalo ad finiẽdum bellum inter Gallos & regem Eumenem missi erant, in Asiam peruenerunt. Indicto per hyemem factis, & Galli domos abierant, & rex in hyberna concessit Pergamum, grauique morbo æger fuerat. Ver primum ex domo exciuit, atque Synnada peruenerant, cum Eumenes ad Sardeis vndique exercitum coegerat. Ibi & Romani Solonettium duce Gallorum Synnadis allocuti, & Attalus cum eis profectus: sed castra Gallorũ intrare cum nõ placuit, ne animi ex exceptatione irritarentur. P. Licinus cum regulo Gallorũ est locutus, retulitq; rocioré eum deprecando factum, vt mirũ videri posset, inter opulentos reges Antiochũ Ptolemæumq; tãtum legatorum Roma. verba valuisse, vt exẽplo pacem facerent: apud Gallos nullius momenti fuisse. Romã primum rẽges captiuum Perseus & Gentius in custodiam, cum liberis abducti, dein turba abscessionis

A tuorum: tum quibus Macedonum denunciatum erat, vt Romam venirent: principumque Græciæ. nam hi quoq; non solum præsentes excitierant, sed etiam si qui apud reges esse dicebantur, literis accersiti sunt. Paulus ipse post dies paucos regia naue ingentis magnitudinis, quam XXL versus remorum agebant, ornata Macedonicis spolijs, non insignium tantum armorum, sed etiam regiorum textilium, aduerso Tyberi ad vrbem est subuectus, completis ripis obuiam effusa multitudine. Paucos post dies Anicius & Octauius classe sua aduecti. Tribus ijs omnibus decretus est ab senatu triumphus: mandatumque Q. Cassio prætori, cum tribunis plebis ex authoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, vt ijs quo die vrbem triumphantes inueherentur, imperium esset. Intacta inuidia media sunt, ad summa ferme tendit. Nec de Anicij, nec de Octauij triumpho dubitatum est. Paulum, cui ipsi quoque se comparare erubuissent, obtrectatio carpsit. Antiqua disciplina milites habuerat: de præda parcius quam sperauerant, ex tantis regijs opibus dederat, nihil relicturus, si auditati indulgeretur, quod in ærarium deferret. totus Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter adfuturus comitijs ferendæ legis: sed eos Seruius Sulpitius Galba, qui tribunus militum secundæ legionis in Macedonia fuerat, priuatim imperatori inimicus, prensando ipse, & per suæ legionis mili-
B tes solicitando, stimulauerat vt frequentes ad suffragium adessent, imperiosum ducem & malignum, antiquando rogationem quæ de triumpho eius ferretur, eleiscerentur. plebem vrbanam se cuturam esse militum iudicia: pecuniam illum dare non potuisse, militem honorem dare non posse: ne speraret ibi fructum gratiæ, vbi non meruisset. His incitatis, cum in Capitolio rogationem eam T. Sempronius tribunus plebis ferret, & priuatis lege dicendi locus esset ad suadendum, vt in re minime dubia, si quisquam procederet: Seruius Galba repente processit, & à Tr. postulauit, vt quoniam hora iam octaua diei esset, nec satis temporis ad demonstrandum haberet, cur L. Aemylium non iuberent triumphare, in posterum diem differrent, & mane eam rem agerent. Integro sibi die ad causam eam orandam opus esse. Cum tribunus dicere eo die si quid vellet, iuberet: in noctem rem dicendo extraxit, referendo admonendoque exacta acerbe munia militiæ: plus laboris, plus periculi quam desiderasset res, iniunctum: contra in præmijs, in honoribus, omnia arctata: militiamque, si talibus succedat ducibus, horridiorem asperioremq; bellantibus, eandé victoribus inopem atq; inhonoratam futuram. Macedonas in meliori fortuna, quã milites
C Romanos esse. Si frequentes postero die ad legem antiquandam adessent, intellecturos potentes viros, non omnia in ducis, aliquid & in militum manu esse. His vocibus incitati, postero die milites tanta frequentia Capitolium compleuerunt, vt aditus nulli præterea ad suffragium ferendum esset. Intro vocatæ primæ tribus cum antiquarent, concursus in Capitolium principum ciuitatis factus est, indignum facinus esse clamitantium, L. Paulũ tanti belli victorẽ dispoliari triumpho: obnoxios imperatores tradi licẽtiæ atq; auaritiæ militari: in vno nimis se per ambitionẽ peccare. Quid si domini milites imperatoribus imponanturi In Galbã pro se quisq; probra ingerere. Tandé hoc tumultu sedato, M. Seruilius qui Cos. & magister equitum fuerat, vt de integro eam rem ageret, ab tribunis petere, dicendiq; ad populum potestatem facerent. Tribuni cum ad deliberandum secessissent, victi authoritatibus principum, de integro agere cœperunt: renocaturosque se easdem tribus renunciarunt, si M. Seruilius aliiq; priuati qui dicere vellent, dixissent. Tum Seruilius: Quantus imp. L. Aemylius fuerit Quirites, si ex alia re nulla æstimari possit, vel hoc satis erat, quod cum tam seditiosos & leues milites, tam nobilem, tam temerarium, tam eloquentem ad instigandam multitudinem inimicum in castris haberet, nullã in exercitu seditionem habuit. Eadem seueritas imperij quam nunc oderunt tunc eos continuit. Itaq; antiqua disciplina habiti neq; fecerunt. Seruius quidé Galba, si in L. Paulo accusãdo tyrocinium ponere, & documentũ eloquẽtiæ dare voluit,

non triumphum impedire debuit: quem si nihil aliud, senatus iussu esse indicauerat: sed postero die quam triumphatum est, priuatum cum visurus esset, nomen deferret, & legib. interrogaret: aut serius paulo, cum primum magistratus ipse cepisset, diem diceret, inimicum ad populum accusaret, ita & precum recte facti triumphum haberet L. Paulus pro egregie bello gesto: & parum si quid & vetere gloria sua & noua indignum fecisset. Sed videlicet cui crimen nullum probrum dicere poterat, eius obtrectare laudes voluit. Diem integrum hesterno die ad accusandum L. Paulum petijt: quatuor horas quantum superat diei, dicendo absumpsit. Quis vnquam tam nocens reus fuit, cuius vitæ tot horis expromi non possent? Quid interim obiecit quod L. Paulus, si causam dicat, negatum velit? Duas mihi aliquis conciones parumper faciat, vnam militum Macedonicorum, puram alteram integrioris iudicij & à fauore & odio: vniuerso iudicante P. R. apud concionem togatam & vrbanam primus reus agatur. Quid apud Quirites Romanos Serui Galba diceres? Illa enim tibi tota abscissa oratio esset. In statione seuerius & intentius institisti: vigilias acerbius & diligentius circumitæ sunt: operis plus, quam antea fecisti, cum ipse imperator & exactor circumires. Eodem die & iter fecisti, & in aciem exire duxisti. Ne victorem quidem te acquiescere passus est, statim ad persequendos hostes duxit. Cum te præda partienda locupletem facere posset, peculiam regiam translaturus in triumpho est, & in ærarium laturus. Hæc sicut ad militum animos stimulandos aliquem aculeum habent, qui parum licentiæ, parum auaritiæ suæ inseruitum censent: ita apud P. R. nihil valuisset, qui vt vetera atque audita à parentibus suis non repetat, quæ ambitione imperatorum clades acceptæ sint, quæ seueritate imperij victoriæ partæ: proximo certe Punico bello, quid inter M. Minutium Magistrum equitum, & Q. Fabium Maximum dictatorem interfuerit, meminit. Itaq; accusatore id scire potius, & superuacaneam defensionem Pauli fuisse. Transeatur ad alteram concionem, nec Quirites vos, sed milites videor appellaturus, si nomẽ hoc saltem reboans incutere, & verecundiam aliquam imperatoris violãdi afferre possit. Equidem ipse aliter affectus animo sum, qui apud exercitum mihi loqui videar, quã paulo ante eram cum ad plebem vrbanam spectabat oratio. Quid etiam dicitis milites? Aliquis est Romæ, præter Paulum, qui triumphari de Macedonibus audeat: & eum non ijsdem manibus discerpitis, quibus Macedonas vicistis? Vincere vos prohibuisset, si potuisset, qui triumphantes vrbem inire prohibet. Emptis milites, si triumphum imperatoris tantum, & non militum quoq; & vniuersi P. R. esse decus censetis. Non vnius hoc Pauli. Multi etiam qui ab senatu non impetrarunt triumphum, in monte Albano triumpharunt. Nemo L. Paulo eripere decus perfecti belli Macedonici potest, quam C. Luctatio primus Punici belli, quam P. Cornelio secundi, quam illis* qui triumphauerunt. Nec L. Paulum minorem aut maiorem imperatorem triumphus faciet: Militum magis in hoc vniuersiq; P. R. fama agitur: primum ne inuidiæ & ingrati animi apud vniuersos clarissimum quenque ciuem opinionem habeat, & imitari in hoc populum Athenienſem lacerantem inuidia principes suos videatur. Satis peccatum in Camillo à maioribus vestris est, quem tamen ante receptam per eum à Gallis vrbem violarunt. Satis insuper vobis in P. Africano, Literni domicilium & sedem fuisse domitoris Africæ, Literni sepulchrum ostendi. Erubescam, gloria si par illis viris L. Paulus iniuria vestra exæquetur. Hæc igitur primum inuidia deleatur, fœda apud alias gentes, damnosa apud nostros. Quid enim est Africani aut Pauli similis esse in ingrata & inimica bonis ciuitate velit? Similia nulla esset, & de gloria tantum ageretur, qui tandem triumphus non communem nominis Romani gloriam habet? Tot de Gallis triumphi, tot de Hispanis, tot de Pœnis, ipsorum tantum imperatorum, an populi Romani dicentur? Quemadmodum non de Pyrrho modo, nec de Annibale, sed de Epiro Carthaginiensibusque triumphi acti sunt: sic non M. Curius tantum, aut

AP. Cornelius, sed Romani triumpharunt. Militum quidem propria est causa, qui & ipsi laureati, & quisque donis quibus donati sunt insignes, triumphum nomine cient: suaque & imp. laudes canentes per vrbem incedunt. Si quando non deportati ex prouincia milites ad triumphum sint, fremunt: tamen sutum quoq; se absentes, quod suis manib. parta victoria sit, triumphare credunt. Si quis vos interroget milites, ad quam rem in Italiam deportati, & non statim confecta prouincia dimissi fitis: quid Romam frequentes sub signis veneritis, quid moremini hic, & non diuersi domos quisque abeatis vestras: quid aliud respondeatis, quam vos triumphantes videri velle? Vos certe victores conspici velle debeatis. Triumphatum nuper de Philippo patre huius & de Antiocho est. ambo regnabant cum de his triumphatum est. De Perseo capto in vrbem cum liberis abducto non triumphabitur? Quod si in curru scãdentes Capitolium auratos purpuratosque, ex inferiore loco Lucius Paulus in turba togatorum vnus priuatus interroget: Luci Anici, Cn. Octaui, vtrum vos digniores triumpho esse, an me censetis: currum ei cessuri, & præ pudore videntur insignia ipsi sua tradituri: & vos Gentium quam Persea duci in triumphum mauultis Quirites, & de accessione potius belli quam de bello triumphari? Et legiones ex Illyrico laureatæ vrbem inibunt. & nauales socij? Macedonicę legiones suo abrogato triumphos alienos spectabunt? Quid dein de tam opimæ prædæ, tam opulentæ victoriæ spoliis fiet? Quonam abdentur illa tot millia armorum detracta corporibus hostium? an in Macedoniam remittentur? Quo signa aurea, marmorea, ebarnea, tabulæ pictæ, textilia, tantum argenti cęlati, tantum auri, tanta pecunia regia? an noctu tanquam furtiua in ærarium deportabuntur? Quid illud spectaculum maximum? nobilissimus opulentissimusque rex captus vbi victori populo ostenditur? Quos Syphax rex captus, accessio Punici belli, concursus fecerit, pletique meminimus. Perseus rex captus, Philippus & Alexander filij regis, tanta nomina subtrahentur ciuitatis oculis? Ipsum L. Paulum bis Cos. domitorem Græciæ, omnium oculi conspicere vrbem curru ingredientem auent. Ad hoc fecimus consulem, vt bellum per quadriennium ingenti etiã pudore nostro tractum perficeret: cui sortito prouinciam, cui proficiscenti præsagientibus animis victoriam triumphumq; destinauimus, ei victori triumphum negaturi? & quidem non homines tantum, sed deos etiam suo honore fraudaturi? diis quoque enim, non solum hominib. debetur. Vtrum maiores vestri omnium magnarum rerum & principia exorsi ab diis sunt, & finem eum statuerunt? Consul proficiscens prætorve paludatis lictoribus in prouinciam & ad bellum, vota in Capitolio nuncupat: victor perC petrato eodem, in Capitolio triumphans, ad eosdem deos, quibus vota nuncupauit, merita dona populi Romani traducit. Pars non minima triumphi est, victimæ præcedentes, vt appareat diis grates agentem imperatorem ob rem pub. bene gestam redire. Omnes illas victimas quas traducendas in triumpho vindicauit, alias alio cædente mactate. illas quidem epulas senatus, quæ nec priuato loco, nec publico profano, sed in Capitolio eduntur: vtrum hominum volupetatis causa, an deorum hominumque, authore Seruio Galba turbaturi estis? L. Pauli triumpho portæ claudentur? rex Macedonum Perseus cum liberis & turba alia captiuorum, spolia Macedonum circa flumen relinquentur? L. Paulus priuatus tanquam rure rediens à porta domum ibit? Et tu centurio, miles, quid de imp. Paulo senatus decreuit, potius quam quid Seruius Galba fabuletur, audi: & hoc dicere me potius quam illum audi. Ille nihil prętquam loqui, & ipsum maledice ac maligne didicit. Ego ter & vicies cum hoste per prouocationem pugnaui. ex omnibus cum quibus manum conserui spolia recepi, insigne corpus honestis cicatricib. omnibus aduerso corpore exceptis habeo. Nudasse deinde se dicitur, & quo quæque bello vulnera accepta essent, retulisse. Quæ dum ostentat, adapertis forte quæ velanda erant, tumor inguinum proximis risum mouit. tum, hoc quoque quod ridetis, inquit, in

» equo dies noctesque persedendo habeo: nec magis me eius quam cicatricum
» harum pudet pœnitetque: quando nunquam mihi impedimento ad rempub.
» bene gerendam domi militiæque fuit. Ego hoc ferro sæpe vexatum corpus vo-
» tus miles adolescentibus militibus ostendi. Galba nitens & integrum dem-
» det. Renocate, si videtur, tribuni ad suffragium tribus: ego ad vos milites

summam omnis captiui auri argentique translati H S. millies ducenties fuisse, Valerius Antias tradit: quæ haud dubie maior aliquanto summa ex numero plaustrorum ponderibusq; auri argenti generatim ab ipso scriptis efficitur. Alterum tantum aut in bellum proximum absumptum, aut in fuga cum Samothracem peteret dissipatum, tradunt: eoque id mirabilius erat, quod tantum pecuniæ intra XXX. annos post bellum Philippi cum Romanis, partim ex fructu metallorum, partim ex vectigalibus alijs coaceruatum fuerat. Itaque admodum inops pecuniæ Philippus, Perseus contra prædives, bellare cum Romanis cœpit. Ipse postremo Paulus in curru, magnam cum dignitate alia corporis, tum senecta ipsa maiestatem præ se ferens, post currum inter alios illustres viros filij duo, Q. Maximus & P. Scipio, deinde equites turmatim, & cohortes peditum suis quæque ordinibus. Pediti in singulos dati centeni, duplex centurioni, triplex equiti: tantum pediti daturum fuisse credunt, & prorata alijs, si aut non refragati honori eius fuissent, aut benigne hac ipsa summa nuciata acclamassent: Sed non Perseus tantum per illos dies documentum humanorum casuum fuit, in catenis ante currum victoris ducis per vrbem hostium ductus, sed etiam victor Paulus auro purpuraq; fulgens. Nam duobus è filijs, quos duobus datis in adoptionem, solos nominis sacrorum familiæq; heredes retinuerat domi, minor ferme XII. annos natus, quinque diebus ante triumphum, maior XIIII. annorum triduo post triumphum decessit, quos prætextatos curru vehi cũ patre, sibi ipsos similes prædestinantes triumphos opertuerat. Paucis pòst diebus data à M. Antonio tribuno plebis concione, cum de suis rebus gestis more cæterorum imperatorum disseruisset, memorabilis eius
» oratio, & digna Romano principe fuit: Quanquam & quàm feliciter Rempub.
» administrauerim, & quod duo fulmina domum meam per hos dies perculerint,
» non ignorare vos Quirites arbitror, cum spectaculo vobis nunc triumphus me-
» us, nunc funera liberorum meorum fuerint: tamen paucis quæso finatis me
» cum publica felicitate comparare eo quo debeo animo priuatam meam for-
» tunam. Profectus ex Italia classem à Brundusio sole orto solui: nona die ho-
» ra cum omnibus meis nauibus Corcyrã tenui. Inde quinto die Delphis Apol-
» ini pro me exercitibus & classibus vestris lustra sacrificaui. A Delphis quin-
» die in castra perueni: vbi exercitu accepto, mutatis quibusdam, quæ magis
» impedimenta victoriæ erant, progressus, quia in expugnabilia castra hostium e-
» rant, neq; cogi pugnare poterat rex, inter præsidia eius saltum ad Petram ex-
» si: & ad pugnam rege coacto acie vici: Macedoniam in potestatẽ populi Ro-
» mani redegi. & quod bellum per quadriennium quatuor ante me consules in
» gesserunt, vt semper successori traderẽt grauius, id ego quindecim diebus pe-
» feci. Aliarum deinde secundarum rerum velut prouentus secutus, ciuitates om-
» nes Macedoniæ se dediderunt: gaza regia in potestatem venit. rex ipse, trad-
» tibus propè ipsis dijs, in templo Samothracum cum liberis est captus. Mihi
» quoque ipsi nimia iam fortuna mea videri, eoque suspecta esse. Maris pericula
» timere cœpi in tanta pecunia regia in Italiã traijciẽda, & victore exercitu in-
» sportando. Postquã omnia secundo nauium cursu in Italiam peruenerunt, neq;
» erat quod vltra precarer, illud optaui, vt cum ex summo retro volui fortuna ob-
» fuisset mutatione eius domus mea potius quàm respublica sentiret. Itaq; de-
» functam esse fortunam publicam mea tam insigni calamitate spero, quòd tri-
» umphus meus, velut ad ludibrium casuum humanorum, duobus funeribus libe-
» rum meorum est interpositus. Et cum ego & Perseus nunc nobilia mea-

A sortis mortalium exempla spectemur, ille qui ante se captiuos captiuus ipse du- "
ci liberos vidit, incolumes tamen eos habet: ego qui de illo triumphaui, ab al- "
tero funere filij cuncta ex Capitolio ad alterum prope iam expirantem veni: "
nec; ex tanta stirpe liberum superest, qui Lucij Amylij Pauli nomen ferat. Du- "
os enim tanquam ex magna progenie liberorum in adoptionē datos Cornelia "
& Fabia gens habent, Pauli in domo præter se nemo superest. Sed hanc cladē "
domus meæ, vestra felicitas & secunda fortuna publica consolatur. Hæc tāto "
dicta animo magis confudere audientium animos, quām si miserabiliter orbi-
tatem suam deflendo locutus esset. Cn. Octauius Calend. Decembribus de rege
Perseo nauale triumphum egit. Is triumphus sine captiuis fuit, sine spolijs.
Deditsocijs naualibus in singulos denarios septuagenos quinq;: gubernatori-
bus, qui in nauibus fuerant duplex, magistris nauium quadruplex. Senatus de-
inde habitus est, patres censuerunt vt Q. Cassius Persea regem cum Alexandro
filio Albam in custodiam duceret. comites, pecuniam argentum, instrumēta
quod haberet, Bitis regis Thracum filius cum obsidibus in custodiā Carseolos
est missus. Cæteros captiuos, qui in triumpho ducti erant, in carcerem condi
placuit. Paucos post dies quam hæc acta, legati ab Cotye rege Thracum vene-
runt, pecuniā ad redimendum filium alioſq; obsides apportantes. Eis in senatū
introductis, & idipsum argumenti prætendentibus orationis, non sua voluntate
Cotyn bello iuuisse Persea, quòd obsides dare coactus esset, orantibusq; vt eos
precio quantum ipsi statuissent patres, redimi paterentur: respōsum ex autori-
tate senatus est. P. R. meminisse amicitię, quę cū Cotye maioribusq; eius & gē-
te Thracum fuisset. obsides datos crimen non criminis defensionem esse, cum
Thracum genti ne quietus quidem Perseus, nedum bello Romano occupatus,
timendus fuerit. Cæterùm etsi Cotys Persei gratiam prætulisset amicitiæ po-
puli Romani magis quid se dignum esset, quam quid merito eius fieri posset,
æstimaturum: filium atque obsides ei remissurum. Beneficia gratuita esse po-
puli Romani, præcipi eorum malle relinquere in accipientium animis, quā præ-
sens exigere, Legati nominati. T. Quintius Flamininus, Cn. Licinius Nerua. M.
Caninius Rebilus, qui obsides in Thraciā reducerent: & Thracibus munera da-
ta in singulos binūm millia æris. Bitis cum cæteris obsidibus à Carseolis acces-
sus, ad patrem cum legatis missus. Naues regiæ captæ de Macedonibus inu-
sitatæ ante magnitudinis in campo Martio subductæ sunt. Hærente ad huc non
in animis modò, sed penè in oculis memoria Macedonici triumphi, L. Anicius
Quirinalis triūphauit de rege Gētio, Illyrijsq;. Similia omnia magis visa homi-
nibus quām parta: minor ipse imperator & nobilitate Anicius cū Aemilio, &
C iare imperij prætor cū cos. collatus: nō Gentius Perseo, nō Illyrij Macedoni-
bus, nō spolia spolijs, nō pecunia pecunię, non dona donis comparari poterāt.
Itaque sicut præfulgebat huic triumphus recens, ita apparebat ipsum per se in-
tuentibus nequaquam esse contemnendum. Perdomuerat intra paucos di-
es terra marique ferocem, locisq; munitis fretam gentem Illyriorum: regem
regiæq; omnes stirpis ceperat: transtulit in triumphum multa militaria signa,
spoliaq; alia, & supellectilem regiam: auri pondo X X. & V I I. argenti X. & I X.
pondo denarium tria millia, & C X X. millia Illyrici argenti. Ante currum ducti
Gentius rex cum coniuge & liberis, & Carauantius frater regis, & aliquot no-
biles Illyrij. De præda militibus in singulos quadragenos quinos denarios, du-
plex centurioni, triplex equiti socijs nominis Latini quantum ciuibus & socijs
naualibus, dedit quantum militibus. Lætior hunc triumphum est secutus mi-
les, multisq; dux ipse carminibus celebratus. H S. ducenties ex ea præda redac-
tum esse author est Antias, præter aurum argentumque quod in ærarium sit la-
tum. quod quia vnde redigi potuerit non apparebat, authorem pro re posui.
Rex Gentius cum liberis & coniuge & fratre Spoletium in custodiam ex sena-
tusconsulto ductus: cæteri captiui Romæ in carcerem conjecti, recusantibus-
que custodiam Spoletinis Jgiturnium reges traducti. Reliquum ex Illyrico

præda

prædæ CCXX. lembi erant: de Gentio rege captos eos Corcyreis & Apollo- A
niatibus & Dyrrachinis Q. Cassius ex senatusconsulto tribuit. Cos. eo anno a-
gro tantùm Ligurum populato cum hostes exercitus nunquam eduxissent, nul-
la re memorabili gesta, Romam ad magistratus subrogandos redierunt: & pri-
mo comitiali die Cos. crearunt, M. Claudium Marcellum, C. Sulpitium Gal-
lum. deinde prætores postero die, L. Liuium, L. Apuleum Saturninum, A. Licin-
nium Nerua, P. Rutilium Caluum, P. Quintilium Varum, M. Fonteium. His
prætoribus duæ vrbanæ prouinciæ sunt decretæ, duæ Hispaniæ Sicilia ac Sar-
dinia. Inter Calatum eo anno, postridie Terminalia inter alacres fuerunt. au-
gur eo anno mortuus est C. Claudius: in eius locum augures legerunt T. Quin-
tium Flaminium, & flamen Quirinalis mortuus M. Fabius Pictor. Eo anno rex
Prusias venit Romam cum filio Nicomede. Is magno comitatu vrbem in-
gressus, ad forum à porta tribunalque Q. Cassij prætoris perrexit: concursa-
que vndique facto, deos qui vrbem Romam incolerent, senatumque & popu-
lum Romanum salutatum se dixit venisse: & gratulatum quòd Perse Gen-
umque reges vicissent, Macedonibusque & Illyrijs in ditionem redactis auxi-
sent imperium. Cum prætor senatum ei si velit, eo die daturum dixisset, biduum
petijt, quo templa deum vrbemque & hospites amicosq; viseret. Datus qui ci-
cumduceret eum L. Cornelius Scipio quæstor, qui & Capuam ei obuiam mis- B
sus fuerat: & ædes, quæ ipsum comitesque eius benignè reciperent conduc-
tæ. Tertio pòst die senatum adit, gratulatus victoriam est: merita sua in eo
bello commemorauit: petijt vt votum sibi soluere, Romæ in Capitolio X. ma-
iores hostias, & Præneste vnam Fortunæ liceret: ea vota pro victoria populi
Rom. esse. Et vt societas secum renouaretur: agerque sibi de rege Antiocho
captus, quem nulli datum à populo Rom. Galli possiderent, daretur. Filium
postremò Nicomedé senatui commédauit. Omnium qui in Macedonia impe-
ratores fuerunt, fauore est adiutus. Itaq; cætera quę petebat concessa: de agro
responsum est, legatos ad rem inspiciendam missuros. Si ager P. R. fuisset,
nec cuiquam datus esset, dignissimum eo dono Prusiam habituros esse. Si au-
tem Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere, aut
si datus Gallis esset, ignoscere Prusiam debere, si ex nullius iniuria quicquam
ei datum vellet P. R. Ne quod detur quidem, gratum esse donum posse, quòd
eum qui det, vbi vellet ablaturum esse sciat. Facile Nicomedis commendati-
onem accipere. Quanta cura regum amicorum liberos tueatur P. R. docu-
mento Ptolemæum Aegypti regem esse. Cum hoc responso Prusias est dimis- C
sus. Munera ei ex sestertijs iussa dari, & vasorum argenteorum pondo L. &
filio regis Nicomedi ex ea summa munera dari censuerunt, ex qua Masgabæ
filio regis Masanissæ data essent. & vt victimæ aliaque quæ ad sacrificium per-
tinerent, seu Romæ, seu Præneste immolare vellet, regi ex publico sicut ma-
gistratibus Romanis præberentur: & vt classe quæ Brundusij esset, naues longa
viginti assignarentur, quibus veteretur donec ad classem dono datam ei re-
peruenisset, L. Cornelius Scipio ne ab eo abscederet, sumptumque ipsi &
comitibus præberet donec nauem conscendisset. Mirè lætum, & ea benigni-
tate in se populi Romani regem fuisse ferunt: munera sibi ipsum emisse, il-
lum iussisse donum P. R. accipere. Hæc de Prusia nostri scriptores. Polybius
eum regem indignum maiestate nominis tanti tradit: pileatum capite ra-
obuiam ire legatis solitum, libertumque se populi Romani ferre, & ideo in-
signia ordinis eius gerere. Romæ quoque cum veniret in curiam, summissis-
se, & osculo limen curiæ contigisse, & deos seruatores suos senatum appel-
lasse: aliamque orationem non tam honorificam audientibus quam
sibi deformem habuisset. Moratus circa vrbem XXX.
hand amplius dies in regnum est
profectus.

LFLORI

L. FLORI IN RELIQVOS TITI LIVII LIBROS, QVI DESIDERANTVR, EPITOME.

LIB. VI.

EVMENES Rex Romam venit: qui quia Macedonico bello se medium egerat: ne aut inimicus indicatus videretur, si exclusus esset: aut liberatus crimine, si admitteretur: in comitio lex lata est, ne cuiquam regi Romam venire liceret. Claudius Marcellus cos. alpinos Gallos. Sulpitius Gallus Ligures subegit. Legati Prusiæ regis conquesti sunt de Eumene: quod fines suos depopularetur: dixerunt que, eum conspirasse cum Antiocho contra populum Romanum. Societas cum deprecantibus Rhodijs iuncta est. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXXVII. millia, XXII. Princeps Senatus lectus M. Aemylius Lepidus. Ptolemæus Aegyptiorum rex à minore fratre è regno pulsus, missis ad eum legatis in regnum restitutus est. Ariarathe Cappadocia rege mortuo, filius eius Ariarathes accepit regnum: & amicitiam per legatos cum populo Rom. renouauit. Res præterea aduersus Ligures, Corsos, & Lusitanos vario euentu gestas, & motu Syriæ mortuo Antiocho, qui filium Antiochum puerum admodum reliquerat, continet. Hunc Antiochum puerum cum Lysia tutore Demetrius, Selauci filius, qui Romam obses missus fuerat: clam, quia minimè dimittebatur à Romanis, interemit: & ipse in regnum receptus. L. Aemylius Paulus, qui Perseum vicerat, mortuus: cuius tanta abstinentia fuit: vt cùm ex Hispania, & Macedonia maximas opes retulisset: vix ex uxoris bonorum eius redactum sit, vnde dos uxori eius redderetur. Pomptina palus à Cornelio Cethego consule, cui ea prouincia euenerat, siccata, agerq; ex ijs factus.

LIB. VII. EPITOME.

CN. Tremellio trib. pleb. mulcta dicta est: quòd cum M. Aemilio Lepido pontifice maximo iniuriosè contenderat, sacrorum quoque magistratuum ius potentius fuit. Lex de ambitu lata. Lustrum à censoribus conditum est, censa sunt ciuium capita CCCXXVIII. millia CCCXIIII. Et princeps senatus lectus Aemylius Lepidus. Inter Ptolemæos fratres, qui dissidebant, fœdus ictum, vt alter in Aegypto, alter Cyrenis regnaret. Ariarathes Cappadociæ rex consilio Demetrij regis Syriæ, & viribus pulsus regno à senatu restitutus est. Missi à senatu legati, qui inter Masanissam, & Carthaginienses de agro iudicarent. C. Marcius Cos. aduersum Dalmatas parum prospere pugnauit, dein postea feliciter pugnauit, cum quibus bello consligendi causa fuit, quod Illyrios populi Romani socios vastauerant, eandemq; gentem Cornelius Nasica cos. domuit. Q. Opimius cos. trans alpinos Ligures, qui Massiliensium oppida Antipolim & Nicæam vastabant, subegit. Præterea in Hispania à compluribus parum prosperè res gestas continet. Consules anno quingentesimo XCVIII. ab vrbe condita magistratum, peractis comitijs, insequentisq; anni consulibus creatis, inire cœperunt. Mutandi comitia causa fuit, quod Hispani rebellabant. Legati ad disceptandum inter Masanissam & Carthaginienses missi, nunciauerunt, vim nauali materia se Carthagine deprehendisse. Quidam prætores à prouincijs auaritiæ nomine accusati & damnati sunt.

LIB. VIII. EPITOME.

LVstrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXXIIII. millia. Semina tertij belli Punici restruuntur. Cum in finibus Carthaginiensium maximus Numidarum exercitus, Archobarzane duce Syphacis nepote, diceretur esse, M. Porcius Cato suasit, vt Carthaginiensibus, qui exercitum specie contra Masanissam regem, sed re vera contra Romanos accitum in finibus haberent, bellum indiceretur, contradicente P. Cornelio Nasica, placuit legatos mitti Carthaginem, qui specularentur, quid ageretur. Castigato senatu Carthaginiensium, quòd contra

fœdus

fœdus exercitum & nauales materias haberent, pacem inter Masæsſam, & ea facta voluerunt: Masæsſa agro, de quo lis erat, cedente: sed Gisgo, Amilcaris filius, homo seditiosus, qui tunc in magistratu erat, cum senatu pariturum se iudicio legatum dixisset, ita bellum aduersus Romanos suadendo concitauit, vt legatos, quo maxime vitarentur fuga explicuerit. Id nunciantes infestum iam senatum Carthaginensibus infestiorem fecerunt. M. Porcius Cato summo mortui filij in prætura remissimo, vt valuit (nam pauper erat) sumptu fecit. Andriscus, qui se Persei filium, regis quondam Macedonia, ingenti asseueratione mentiretur, Româ missus. M. Aemylius Lepidus, qui princeps ab senatu sexto iam consoribus erat lectus, antequam expiaret, præcepit filijs, lecto se strato sine lenteis, sine purpura efferrent, in reliquum sumus ne plusquam ter denos consumerent: imaginum specie, non sumptibus nobilitari maximorum virorum funera solere. De veneficijs quæsitum. Publilia, & Licinia nobiles fœminæ, quæ viros suos necasse insimulabantur, cognita causa, cum prætori prædes, vadesque dedissent, cognatorum decreto necatæ sunt. Gulussa Masæsſæ filius denuntiauit Carthaginensibus lectu agi, classem comparari, & haud dubium bellum strui. Cum Cato suaderet, vt is bellum indiceretur, P. Cornelio Nasica dicente, nihil temere faciendum, placuit decem mitti legatos exploratum. L. Licinius Lucullus, A. Posthumius Albinus Coss. cum lectum seuere agerent, nec quenquam gratia dimitterent, à tribunis plebis, qui ea amicis suis vacationem impetrare non posuerunt, in carcerem coniecti sunt. Hispaniense bellum cum parum prospere aliquoties gestum ita confudisset ciuitatem Romanã, vt ne ij quidem inuenirentur, qui aut tribunatum exciperent, aut legati ire vellent, P. Cornelius Aemylianus processit, & excepturum se militia genus, quodcunque imperatum esset, professus est, quo exemplo ad militandi studium omnes incitauit. L. Lucullo Cos. cui Claudius Marcellus successerat, peccasse omnes Celtiberiæ populos cum diceretur: Vaccæos, Cantabros, & alias regiones, & iterum alias incognitas nationes in Hispania subegit. Ibi P. Cornelius Africanus Scipio Aemylianus, L. Pauli filius, Africani nepos, sed adoptiuus prouocatorem barbarum tribunum militum occidit, & in expugnatione captæ vrbis maius multo etiam periculum adijt: nam murum primus omnium transcendit. Seruius Sulpicius Galba prætor male aduersus Lusitanos pugnauit. Cum legati ex Africa cum Carthaginensium oratoribus, & Gulussa Masæsſæ filio redissent, dicerentque: se & exercitum & classem Carthagine deprehendisse, perrogata sententiam placuit, Catone, & alijs principibus senatus suadentibus, vt in Africam confestim transportaretur exercitus. Quia vero Cornelius Nasica dicebat, nondum satis iustam causam belli videri placuit vt bello desisteretur: si Carthaginenses classem eussissent, & exercitum dimisissent: si minus, proximi consules de bello Punico referrent. Cum locatum à censoribus theatrum extrueretur, P. Cornelio Nasica auctore, tanquam inutile, & nociturum publicis moribus, ex S.C. destructum est: populus per aliquandiu stans ludos spectauit. Carthaginienses, cum aduersus fœdus bellum Masinissæ intulissent: victi ab eo nonagesimo secundum annum habenti, & sine pulsatum mandare, & gustare cibum tantummodo solito, insuper Romanum bellum metuenti

LIB. IX. EPITOME.

TErtij Punici belli initium altero & sexcentesimo anno ab vrbe condita: intra quintum annum quam erat cœptum, consummatum omnino est. Inter M. Porcium Catonem, & Scipionem Nasicam, quorum alterum sapientissimum virum in ciuitate habebant: alter vir optimus à senatu iudicatus erat diuersis certatum est sententijs: Catone suadente bellum & vt omnino deleretur Carthago, Nasica dissuadente: Placuit nihilominus, eo quod contra fœdus naues haberent, & extra fines exercitum duxissent: quodque socio populi Romani & amico Masæsſæ arma intulissent, & quod filium eius Gulussam, qui cum legatis Romanis erat, in oppidum minime receptissent, bellum ijs indici. Prius quam vllæ copiæ in naues imponerentur. Vticenses legem Romam venerunt, se suaque omnia dedentes. Ea legatio veluti maximum belli omen grata patribus, acerba Carthaginiensibus fuit. Diti patri ludi ad Tarentum ex præscripto librorum Sibyllinorum facti, qui anno primo primi Punici belli quingentesimo &

alem anno ab vrbe condita fuit erant. Legati trigintà Romam venerunt, per quos Carthaginenses: se dedebant. Catonis sententia pervicit, vt decreto perficeretur, & vt consules quamprimum proficiscerentur ad bellum. Qui vbi in Africam transierunt, acceptis, quos imperauerant, trecentis obsidibus, & armis omnibusque instrumentis belli, quæ Carthagine erant, tunc cum ex auctoritate patrum iuberent, vt in alio loco procul à mari decem millia passuum, nec minus remoto, oppidum facerent indignitate rei ad bellandum Carthaginienses compulerunt. Obsideri, oppugnarique cœpta est Carthago à L. Marcio, M. Manlio consulibus. In qua oppugnatione, cum neglectos ab vna parte muros duo tribuni temere cum cohortibus irrupissent, & ab oppidanis grauiter coherentur: à Scipione Africano expliciti sunt. Per quem & castellum Rom. quod tolle oppugnabant, paucis equitibus iuuantibus liberatum est, castrisque, quæ Carthaginienses omnibus copiis pariter ab vrbe egressi oppugnabant, liberatis, vt præcipuam gloriam tulit. Præterea cum ab irrita oppugnatione, Carthaginis Cos. (alter enim Romam ad comitia erat) exercitum ducere aduersus Asdrubalem vellet: qui cuneo arta manu iniquum saltum insederat: suasit primo consuli, ne tam iniquo loco consisteret. vicit in deinde complurium, qui & prudentiæ eius, & virtuti inuidebant, sententia & ipse saltum ingressus est. Cumque, sicuti prædixerat, fusis fugatusque esset Romanus exercitus: & duo cohortes ab hoste obsiderentur, cum exiguis equitum turmis in saltum reuersus liberauit eas, & incolumes reduxit. Quam virtutem eius & Cato vir promptioris multo ad vituperandum linguæ, in senatu sic prosecutus est, vt diceret: reliquos, qui in Africa militarent vmbras militare, Scipionem vigere: & populus Romanus ei fauere illum complexus est, vt comitijs complurima eum tribus consulem scriberent, cum hoc per ætatem minime liceret. Cum L. Scribonius tribunus plebi rogationem promulgasset, vt Lusitani, ex fœdere populo Romano dediti à Sergio Galba in Galliam venissent, in libertatem restituerentur, M. Cato acerrime suasit, extat oratio in annalibus eius inclusa. Q. Fulvius Nobilior etiam ab eo in senatu laceratus respondit pro Galba, ipse quoque Galba cum se damnari videret complexus duos filios prætextatos, & filium Caij Sulpitij, cuius tutor erat, ita miserabiliter pro se locutus est, vt rogatio antiquaretur. Extant tres orationes eius duæ aduersum Libonem trib. pleb. rogationesque eius habitæ de Lusitanis, vna contra L. Cornelium Cethegum, in qua Lusitanes prope fossa castra habentes cæsos fatetur, quod compertum habuerit, eo quo atque homine suo nutu immutato per speciem pacis adoriri exercitum suum in animo habuisse. Addictus quidam vltimæ sortis homo, Perseï regis se filium ferens, & mutato nomine Philippus vocatus, cum ab vrbe Roma quod illum Demetrius Syriæ rex ob hoc ipsum transfugium miserat, etiam profugisset, multis ad falsam eam fabulam velut ad veram coactis exercitu, totam Macedoniam aut voluntate incolentium, aut armis occupauit. Fabulam autem huiusmodi finxerat. Ex pellice se Perseo rege ortum, tradituin educandum Cyrthesæ cuidam esse, vt in belli casus, quod ille cum Romanis gerebat, aliquod volus semen stirpis regiæ extaret. Perseo demortuo, Adramitti se educatum vsque ad duodecimum annum ætatis: patrem eum esse credentem, à quo educaretur, ignarum generis fuisse sui: affecto deinde eo, cum prope vitæ finem vltimum esset, detectam tandem sibi originem suam. falsaque matri libellum datum signo Perseï regis signatum, quam sibi traderet, cum ad puberem ætatem venisset, obtestatione sque vltimæ adiectas, vt res in occulto ad id tempus seruaretur, pubescenti libellum traderet, in quo relicti sibi duo thesauri à patre dicerentur. tum scientem mulierem subditum se esse, veram stirpem ignoranti edidisse genus, atque obtestatam, vt prius quam ad Eumenem manaret res, Perseo inimicum, excederet ijs locis, ne interficeretur: eo se recepturum, simul sperantem aliquod auxilium à Demetrio, in Syriam se contulisse, atque ibi primum quis ipse omnino esset, palam expromere ausum.

LIB. X. EPITOME.

THessaliâ, cum & illam inuadere armis, atque occupare Pseudophilippus vellet: per Romanorum legatos auxilijs Achæorum defensa est. Prusias rex Bythinus omnium humillimorum fautor, atque viriorum, à Nec medio filio, ab vxore

Attalo

Attalo rege Pergami occisus est. Habebat alium filium, qui pro superiori ordine dentium enatum habuisse unum os continens dicitur. Cum legatos ad pacem inter Nicomedem & Prusiam faciendam Romani misissent, & unus ex ijs caput multis cicatricibus sparsum haberet, alter pedibus aeger esset, tertius ingenio fecuri haberetur, dixit Cato: eam legationem nec caput, nec pedes, nec cor habere. Si Syria, quae eo tempore ex stirpe generis Persei regis Macedonum inertia socordiaq; similem Prusiae regem habebat; iacente eo in ganeo & lustris, Ammonius regnabat, & per quem & amici omnes regis & Laodice regina, & Antigonus Demetrij filius, occisi. Masanissa Numidae rex maior nonagintà annis vir insignis decessit. Inter cetera opera iuuenilia, quae ad vltimum edidit vsque adeo etiam senectam viguit, vt post sextum & octogesimum annum genuerit vnum filium. Inter tres liberos, maximum natu Mytipsam, Gulussam, & Manastabalem, qui etiam Graecis literis erat eruditus, P. Scipio Aemylianus, cum communi eis pater regnum reliquisset & diuidere eos arbitrio Scipionis iussisset, administrationem regni diuisit. Item Phaniae Himilconis praefecto equitum Carthaginiensium, viro forti, & cuius opera praecipue Poeni vtebantur, suasit, cum equitatu suo ad Romanos transire. Trium legatorum, qui ad Masanissam missi fuerant, Claudius Marcellus coorta tempestate fluctibus obrutus est. Carthaginienses Asdrubalem Masanissae nepotem, quem praetorem habebant, proditionis suspectum, in curia interemerunt, quae suspicio inde emanauit, quod propinquus esset Gulussae, auxilia Romanorum iuuantis. P. Scipio Aemylianus cum aedilitatem peteret, consul à populo dictus, quoniam per decem annos consulem fieri minime licebat, cum maximo certamine suffragantibus plebeis, & repugnantibus aliquantum patribus, legibus solutus, & Consul creatus est. M. Aemylius nonnullas vrbes circumpositas Carthagini expugnauit. Pseudophilippus in Macedonia, caeso cum exercitu M. Iuuentio praetore à Q. Caecilio victus capitur, & est, relicta Macedonia.

DECADIS VI. LIB. I.

EPITOME.

Carthago viginti tria millia quidem passuum in circuitu labore maximo obsessa, & per partes capta est, primum à Mancino legato, deinde à Scipione consule cui extra sortem prouincia Africa data est. Carthaginienses portu nouo quia verus à Scipione erat obstructus, facto, & contracta eo tempore ampla classe, nauali praelio infeliciter pugnauerunt. Asdrubalis quoque eorum ducis castra ad Nepheritem oppidum loco difficillimo sita, cum exercitu deleta sunt à Scipione, qui tandem vrbem expugnauit septingentesimo anno quam erat condita, spoliorum maior pars Siculis, quibus ablata erant, reddita. Vltimo vrbis excidio cum se Asdrubal Scipioni dedisset: vxor eius, quae paucis ante diebus de marito minime impetrare potuerat vt ad victorem transfugeret, se flagrante in medium vrbis incendium duobus cum liberis ex arce praecipitauit. Scipio exemplo patrio suo Aemylij Pauli qui Macedoniam vicerat, ludos fecit, transfugas, atque fugitiuos bestijs obiecit. Belli Achaici semina referuntur hac, quod legati populi Romani ab Achaeis pulsati sunt. Corinthum missi erant vt eas ciuitates quae sub ditione Philippi fuerant, ab Achaico concilio secernerent.

LIB. II. EPITOME.

Cum Achaei, qui in auxilium Beotos, & Chalcidenses habebant, Q. Caecilius Metellus ad Thermopylas bello confixit, quibus victis, dux eorum Critolaus veneno sibi mortem consciuit, in cuius locum Diaeus Achaici motus primus auctor ab Achaeis dux creatus, ad Isthmon à L. Mummio consule victus est: qui omni Achaia in deditionem accepta, Corinthum ex S.C. diruit, quia ibi legati Romanorum violati erant. Thebae quoq;, & Chalcis, quae auxilio fuerant, diruta. Ipse L. Mummius sic abstinentissimum virum egit, nec quicquam ex ijs opibus ornamenti, quae praeda Corin-

Carinilius habuit, in domum eius peruenit. Q. Cæcilius Metellus de Andrisco triumphauit. P. Cornelius Scipio Africanus Aemylianus de Carthagine & Asdrubale. Viriatus primum in Hispania ex pastore venator, & ex venatore latro, mox iusti quoque exercitus dux factus, uniuersam Lusitaniam occupauit. M. Vetilium prætorem fuso eius exercitu cepit. Post quem C. Plautinus prætor nihilo felicius rem gessit, tantumq; terrorem is hostibus intulit, vt aduersus eum consulari opus esset & duce & exercitu. Præterea motus Syriæ, & bella inter reges gesta referuntur. Alexander homo ignotus, & incerti stirpis, occiso (sicuti ante dictum est) Demetrio rege, in Syria regnabat. Hunc Demetrius, Demetrij filius, qui à patre quondam ob incertos belli casu ablegatus in Gnidum fuerat, contempta socordia inertiaque eius, adiuuante Ptolemæo Aegypti rege, cuius filiam Cleopatram acceperat in matrimonium, bello interemit. Ptolemæus in caput grauiter vulneratus, inter curationem, dum ossa medici terebrare contendunt, expirauit: atque in locum eius frater minor Ptolemæus, qui Cyrenis regnabat, successit. Demetrius ob crudelitatem, quam per tormenta in suos exercebat, a Diodoro quodam uno ex familiaribus, qui Alexandri filio bimulo adnodum regnum asserebat, bello superatus, Seleuciam fugit. L. Mummius de Achæis triumphauit signa aerea, marmoreaque & tabulas pictas in triumpho tulit.

LIB. III. EPITOME.

A P. Claudius Cos. Salassos, gentem alpinam, domuit. Alter Pseudophilippus in Macedonia à L. Tremellio quæstore cum exercitu cæsus est. Q. Cæcilius Metellus proconsul Celtiberos cecidit. à Q. Fabio proconsule pars maxima Lusitaniæ expugnatis multis vrbibus recepta est. C. Iulius senator Græcè res Romanas scripsit.

LIB. IIII. EPITOME.

Q Vintus Pompeius Cos. in Hispania Termestinos subegit, cum eisdem quidem, & Numantinis pacem ob infirmitatem fecit: Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCC XXVIII. millia, CCCXLII. Cum Macedonum legati conquestum venissent de Iunio Syllano prætore, quod acceptis pecuniis prouinciam spoliasset, & senatus de querelis eorum vellet cognoscere: T. Manlius Torquatus, Syllani pater, petijt, impetrauitque, vt sibi huiusmodi cognitio mandaretur, & domi causa cognita, filium condemnauit, abdicauitque, ac ne funeri quidem eius cum suspendio vitam finisset, interfuit, sedensque domi potestatem consulatumbus ex instituto fecit. Q. Fabius proconsul, rebus in Hispania prospere gestis labem imposuit, pace cum Viriatq; æquis conditionibus facta. Viriatus à prodictoribus consilio Seruilij Cæpionis interemptus est. & ab exercitu eius multum implorato, ac nobilissime tumulatus, vir duxque maximus per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum gessit, frequentius superior.

LIB. V. EPITOME.

P Vblio Cornelio Nasica cui cognomen Scipioni fuit, ab irridente Curiatio tribuno plebis impositum, & D. Iunio Bruto Coss. delectum habentibus in conspectu tyronum res saluberrimi exempli facta est. nam C. Matienus accusatus est apud tribunos plebis, quod exercitum in Hispania deseruisset, damnatusque sub furca diu virgis cæsus est, & sestertio nummo venijt. Tribuni plebis, quia non impetrarent vt sibi denos, quos vellent, milites eximere liceret, consules in carcerem mitti iusserũt. Iunius Brutus Cos. in Hispania ijs, qui sub Viriato militauerant, agros, oppidumque dedit, quod Valentia vocatum est. M. Popilius à Numantinis, cum quibus pacem factam senatus irritam fieri censuerat; cum exercitu fusus fugatusq; C. Hostilio Mancino consule sacrificante, pullis ex causa euolauerunt, conscendensi deinde in nauim, vt in Hispaniam proficisceretur, accidit audiri: mane mane Mancine, Mancino auspicia triste fuisse probatum est. Victus enim à Numantinis, & castris exutus, cum spes nulla seruandi exercitus esset, pacem cum eis fecit, ignominiosam, quam ratam esse senatus vetuit. Triginta millia Romanorum à Numantinorum milibus quatuor victa erant. D. Iunius Lusitaniam vrbium expugnationibus vsq; ad Oceanum perdomuit. &

cum

cùm fluuium Obliuionem transire vellent, raptum signifero signum ipse transluit, & sic vt transgrederentur milites persuasit. Alexandri filius rex Syriæ, decem annis modum habens, à Diodoro, qui Trypho cognominabatur, tutore suo per fraudem occisus est: corruptis quidem medicis, qui eum calculi dolore consumi ad populum nuntiabant, dum secant illum, occiderunt.

LIB. VI. EPITOME.

Iunius Brutus in vlteriore Hispania feliciter aduersus Gallecios pugnauit, dissimili euentu M. Aemilius Lepidus proconsul aduersus Vaccæos rem gessit, cladem, similem Numantinæ passus est. Ad exoluendum Numantinum fœdus religione populum Mancinus, cum huius rei auctor fuisset, deditus Numantinis nihilo minus est receptus. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXXIII. millia. Fuluius Flaccus Cos. Vlrdeones in Illyrico subegit. M. Cæsonius prætor in Thracia cum Scordiscis prospere pugnauit. Cùm vitio ducum bellum Numantinum non sine publico pudore duraret: delatus est viro Scipioni Africano à senatu populoque Romano consulatus, quem cum ille capere ob legem, quæ vetabat quenquam intra decem annos iterum consulem fieri licere, minime vellet, sicuti priori consulatu, legibus solutus est. Bellum seruile in Sicilia ortum, cum opprimi à prætoribus minime valuisset, C. Fulio consuli mandatum est, cuius belli initium fuit Eunus seruus, natione Syrus, qui contracta agrestium seruorum manu, & soluto ergastulo, iusto exercitu numerum implevit. Cleon quoque alter seruus ad LXX. millia seruorum contraxit, & copijs iunctis contra populum Romanum, exercitumque eius bellum sæpenumero gesserunt.

LIB. VII. EPITOME.

Scipio Africanus Numantiam obsedit, & corruptum licentia luxuriaque exercitum ad generosissimam militiæ disciplinam reuocauit: omnia enim delicatorum instrumenta recidit, duo millia scortorum à castris reiecit, militem omni die in opere habuit, & triginta dierum frumentum ad septenos vallos ferre cogebat, aggere propter eum incedenti, dicebat, cum gladio te vallare scieris, vallum ferre desinito. Alij nimium horum habiliter scutum ferenti eum scutum amplius iusto ferre iussit, neque id se reprehendere quoniam melius scuto, quàm gladio vteretur. Quem militem extra ordinem deprehendit, si Romanus esset, virgis cecidit. Fumenta quidem omnia, ne exonerarent milites, vendit. Multoties contra hostium eruptiones feliciter pugnauit. Vaccæi obsessi, liberis & coniugibus trucidatis, ipsi se interemerunt. Scipio amplissima munera à sibi ab Antiocho rege Syriæ missa, cum celare alijs imperatorium non esset, pro tribunali accepturum se esse dixit, eaque omnia rationi quæstorem in publicas tabulas iussit, ex ijs viris fortibus munera se daturum. Cum vndique Numantiam obsidione clausisset, & oppressos fame videret vigiles, hostes qui pabulatum exierant, vetuit interimi, quòd diceret, velocius eos absumptura frumenta, quòd haberent, si plures quidem fuissent.

LIB. VIII. EPITOME.

Tib. Sempronius Gracchus tribunus plebis cum agrariam legem ferret aduersa voluntatem senatus, & equestris ordinis, ne quis ex publico agro plus quingentem iugera possideret, in eum furorem exarsit, vt M. Octauio collega causam aduersa partis defendente potestatem lege lata abrogaret, sed & fratrem Gracchum, & Ap. Claudium socerum triumuiros ad diuidendum agrum crearet. Promulgauit & aliam legem agrariam: qua si quis latius agrum patefaceret, vt ijdem omnia inquirerent iudicarentque quid publicus ager, quid priuatus esset: deinde cùm minus agri esset, quàm quod diuidi posset sine offensa etiam plebis, quoniam eos ad cupiditatem accipiendi sperandi incitauerat, legem se promulgaturum ostendit, ob id, vt ijs, qui Sempronia lege agrum accipere deberent, pecunia, quæ regis Attali fuisset, diuideretur. Eadem autem populum Romanum reliquerat Attalus, rex Pergami, Eumenis filius. Is indignationibus commotus grauiter senatus, ante omnes C. Antonius Cos. qui eius in senatu in Gracchum peroraſſet, raptus ab eo ad populum, delatusque plebi, vnus ex

rum pro rostris concionatus est. Cum iterum tribunus plebis creari vellet Gracchus, auctore P. Cornelio Nasica in Capitolio à primatibus occisus est, ictu primum fragmento subsellionum, & inter alios, qui in eadem seditione occisi erant, insepultus est in flumen proiectus. Res praeterea in Sicilia vario euentu aduersum fugitiuos gestas continet.

LIB. IX. EPITOME.

NVmantini fame maximè coacti, ipsi se per vices trucidauerunt. Captam vrbem Scipio Africanus delenit, & de ea triumphauit: quartodecimo anno post Carthaginem deletam. P. Attilius cos. in Sicilia cum fugitiuis debellauit. Aristonicus, regis Eumenis filius Asiam occupauit, cum testamento Attali regis legata populo Romano libera esse deberet. Aduersus eum P. Licinius Crassus cos. cum idem Pontifex maximus esset, quod nunquam antea factum erat, extra Italiam profectus, praelio victus, & interemptus est. M. Perpenna cos. victum Aristonicum in deditionem accepit. Q. Pompeius, & Q. Metellus nunc primum vterque ex plebe censores facti. Lustrū à censoribus est conditum. Censa sunt capita CCCXIII. millia DCCCXXIII. praeter pupillos & viduas. Q. Metellus censor censuit, vt ducere vxores omnes omnino cogerentur liberorum creandorum causa. extat oratio eius, quam Augustus Caesar, cum de maritandis ordinibus ageret, velut eo tempore scriptam in senatu recitauit. C. Attinius Labeo tribunus plebis Q. Metellum censorem, à quo in senatu legendo praeteritus erat, de saxo deijci iussit, quod ne fieret, cæteri tribuni plebis auxilio quam maximè futuri erant. Cum Carbo tribunus plebis rogationem tulisset, vt eundem tribunū plebis quoties quidem vellet, creari liceret, rogationem eius P. Africanus grauissima oratione dissuasit, in qua dixit: T. Gracchum iure caesum videri. Gracchus contrà suasit rogationem, sed Scipio tenuit. Bella inter Antiochum regem Syriæ, & Phraatem Parthorum regem gesta, nec magis quietas res Aegypti referuntur. Ptolomaeus Euergetes cognominatus, ob nimiam eius crudelitatem sui imissus, incensa à populo regia clam in Cyprum profugit, & cum sorori eius Cleopatræ, quam eius virgine filia per vim compressa, & in matrimonium ducta, repudiauerat, regnum à populo datum esset, infensus filium, quem ex illa habebat, in Cypro occidit, caput, & manus, & pedes matri misit. Seditiones à triumuiris Fuluio Flacco, C. Gracchо, & C. Carbone de agro diuidundo creatis exortae, quibus cum P. Scipio Africanus aduersaretur, forti, ac validus pridie domum se recepisset, mortuus in cubiculo inuentus est. Suspecta fuit, tanquam venenum ei dedisset Sempronia vxor: hinc maxime, quod soror esset Gracchorum, cum quibus familiae Africano fuerat: de morte tamen eius nulla quaestio acta, quo defuncto, seditiosi triumuirales acrius exarserunt. C. Sempronius cos. contra Lapidas primo rem male gessit, mox victoria cladem acceptam emendauit, virtute C. Iunij Bruti, eius qui Lusitaniam subegerat.

LIB. X. EPITOME.

AVrelius cos. Sardos subegit. Fuluius Flaccus primus omnium transalpinos Ligures bello domuit: missus in auxilium Massiliensibus aduersus Saluios Gallos, qui populabantur fines Massiliensium. L. Opimius praetor Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit, Fregellas diruit. Pestilentia in Africa à maxima multitudine bestiarum, & deinde necatarum strage fuisse traditur. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXC. millia, DCCXXXVI. C. Gracchus, Tiberij frater tribunus plebis eloquentior quam frater pernicioſas aliquas leges tulit inter quas frumentariam, vt semisse & triente frumentum plebi daretur: alteram legem agrariam, quam frater eius tuleras: tertiam quæ equestrem ordinem cum senatu consentientem corruperat, vt sexcenti ex equitibus in curiam sublegerentur, & qui illo tempore bis trecenti senatores erant, sexcenti equites vt trecentis senatoribus adscriberentur, id est, vt equester ordo bis tantum virium in senatu haberet, & continuare in alterum annum tribunatus, legibus agrarijs latis effecit, vt complures coloniæ in Italia deducerentur, & vna in solo diruta Carthaginis, quo ipse triumuir creatus coloniam deduxit. Praeterea res à Q. Metello consule aduersus Baleares gestas continet, quas Graeci Gymnesias appellant, quia astatem nudi exigant. Baleares à telis missis appellati

appellati, vel à Baleo Herculis comite ibi relicto tunc, cum Hercules ad Geryonem nauigaret. Motus quoque Syriæ referuntur, in quibus Cleopatra Demetrium virum suum, & Seleucum filium, multum indignata, quod occiso patre eius à se, iniussu suo diadema sumpsisset, interemit.

DECADIS VII. LIB. I.

EPITOME.

CAius Sextius proconsul victa Saluiorum gente, coloniam Aquas Sextias condidit, ob aquarum copiam & calidis & frigidis fontibus, atque à nomine suo ita appellatas. Cn. Domitius proconsul contra Allobroges ad Oppidum Vindalium multum feliciter pugnauit. Quibus bellum inferendi causa fuit, quod Teutomalium Saluiorum regem fugientem recepissent, & omni ope iuuissent. quodque Heduorum agros, sociorum populi Romani vastauissent. C. Gracchus seditioso tribunatu acto, cum Auentinum armata quoque multitudine occupauisset, à L. Opimio consule, ex S.C. vocato ad arma populo, pulsus, interemptus est, & cum eo Fuluius Flaccus socius eiusdem. Q. Fabius Maximus cos. Paulli nepos, aduersus Allobroges, & Bituitum Aruernorum regem feliciter pugnauit. Ex Bituiti exercitu cæsa millia hominum centum viginti, & cum ipse ad satisfaciendum senatui Romam profectum esset, Allobæ custodiendus datus est, quia contra pacem vagabatur, vt in Galliam remitteretur, decretum quoq; est, vt Congentiatus filius eius, comprehensus Romam mitteretur. Allobroges in deditionem accepti. Lucius Opimius accusatus apud populum à Quinto Decio tribuno plebis, quod indemnatos ciues in carcerem conieciset, liberatus est.

LIB. II. EPITOME.

C. Marcius cos. Sarinos gentem Alpinam expugnauit. Micipsa Numidarum rex mortuus, regnum tribus filijs reliquit, Adherbali, Hyempsali, & Iugurthæ fratris filio, quem in filium adoptauerat. L. Cæcilius Metellus Dalmatas obsedit. Iugurtha Hyempsalem fratrem bello petijt, quem victum interemit. Adherbalem regno expulit, qui à senatu restitutus est. L. Cæcilius Metellus, Cn. Domitius Aenobarbus censores, duos & triginta senatu mouerunt. Præterea motus Syriæ regum omnes.

LIB. III. EPITOME.

CAto Portius cos. in Thracia male aduersus Scordiscos pugnauit. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXCIIII. millia, CCCXXXVI. Aemilia, Licinia, & Marcia virgines Vestales incesti damnatæ sunt, idque incestum quemadmodum commissum, deprehensum, & iudicatum sit, refertur. Cimbri gens vaga populandi in Illyricum venerunt, ab ijs Papyrius Carbo cos. cum exercitu fusus est. Liuius Drusus consul aduersus Scordiscos gentem à Gabrinio ductus in Thracia feliciter pugnauit, magnumque honorem tulit.

LIB. IIII. EPITOME.

ADherbal bello petitus à Iugurtha, & in oppido Cirta obsessus, contra deditionem senatus ab eo occisus est. Ob hoc ipsi Iugurthæ bellum indictum, duce Aruntium Calpurnius Bestia cos. gerere iussus, pacem cum Iugurtha incussa populo & senatus fecit. Iugurtha fide publica euocatus ad iudicandum consilium auctore, quod multos pecunia in senatu corrupisse dicebatur, Romam venit, propter eadem ab initio missam in regulum quendam nomine Massiuam, qui regnum eius populo Romano inuisi appetebat, interfectum Romæ eum periclitaretur, causam capitis dicere iussus clam profugit, & descendens vrbe ferunt dixisse: O vrbem venalem, & ciò perituram, si emptorem inueniret. A Posthumius legatus infeliciter prælio aduersus Iugurtham facto: pacemque etiam multum ignominiosam adiecit, quam quidem minimè ea tempestate senatus censuit.

LIB.

Q Cecilius Metellus cos. duobus prælijs Iugurtham fudit, & vniuersam Numidiam vastauit. M. Iunius Syllanus cos. aduersum Cimbros infeliciter pugnauit, legatis Cimbrorum fidem & agros, in quibus considerent, postulantibus senatui negauit. M. Minucius proconsul contra Thracas feliciter quidem pugnauit. L. Cassius cos. à Tigurinis Gallis pago Heluetiorum, quia ciuitate secesserant, in finibus Allobrogum cum exercitu cæsus est, militesq; qui ex ea clade superauerant, obsidibus datis, & omnibus rerum omnium parte, vt incolumes dimitterentur, cum hostibus pacti sunt.

LIB. VI. EPITOME.

IVgurtha pulsus à C. Mario ex Numidia, auxilio Bocchi Maurorum regis adiutus est, & victo prælio Bocchi quoque copijs, bellante Boccho bellum infeliciter susceptum diutius sustinuit, vincitur ab eo & traditur Mario est, in qua re præcipua opera L. Cornelij Sylle, quæstoris Marij fuit.

LIB. VII. EPITOME.

AVrelius Scaurus legatus consulis à Cimbris fuso exercitu, captus: & cum in consilium ab ijs euocatus deterreret eos, ne alpes transirent Italiam petituri, eò quod dicerent Romanos vinci minimè posse, à Boiorege ferocis iuuenis occisus est. Ab isdem hostibus C. Manlius, & Q. Seruilius Cepio proconsules victi prælio, castrisque simul exuti sunt: octoginta millia militum occisa, calonum autem & lixarum quadraginta millia. Secundum populi Romani iussionem Cepionis, cuius temeritate clades accepta erat, damnati bona publicata sunt, primoque post regem Tarquinium imperium est abrogatum. In triumpho C. Marij ductus ante currum erat Iugurtha cum duobus filijs, & in carcere necatus. Marius triumphalis vrbe in senatum venit, quod nemo ante eum fecerat, eique propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos magistratus est: consulatu secundo & tertio absens cos. creatus, quartum consulatum dissimulanter captans consecutus est. Cn. Domitius pontifex maximus, populi suffragio creatus est. Cimbri, vastatis omnibus, quæ circa Rhodanum & Pyrenæum sunt, per saltum in Hispaniam transgressi: ibique multa loca populati, à Celtiberis fugati sunt, reuersique in Galliam bellicosis quidem se Theutonis coniunxerunt.

LIB. VIII. EPITOME.

ANtonius prætor in Sicilia maritimos prædones persecutus est. C. Marius cos. summa vi oppugnata à Teutonis & Ambronibus castra defendit: duobus deinde prælijs circa Aquas Sextias eos hostes delenit, in quibus cæsa traduntur hostium ducenta millia, capta nonaginta. Marius absens quintum cos. creatus est, triumphum oblatum, donec Cimbros vinceret distulit. Cimbri repulso ab alpibus fugatoq; Q. Catulo proconsule, qui fauces alpium obsederat, & ad flumen Athesim castellum idem insederat, reliquerant, vbi virtute sua explicata fugientem proconsulem, exercitumq; prosecuti in Italiam traiecissent, iunctis eiusdem Catuli, & C. Marij exercitibus, prælio victi sunt ab eis in quo cæsa traduntur hominum centum quadraginta millia, capta sexaginta. Marius totius ciuitatis consensu receptus, pro duobus triumphis qui offerebantur, vno contentus fuit. Primores ciuitatis, qui aliquantulum, vt nouo homini ad tantos honores euecto, inuiderant, conferuatam ab eo Rempub. fatebantur. P. Mulleolus matre interempta, primus omnium insutus culleo in mare præcipitatus est. Ancyla cum strepitu mota esse quo equidem Cimbricum bellum consummatum est, referuntur. Bella præterea inter Syriæ reges gesta continet.

LIB. IX. EPITOME.

CN. Apuleius Saturnini seditiosi collega C. Mario, & per milites occiso A. Nunnio compulsore, tribunus plebis per vim creatus non minus violenter tribunatum, quam potierat, gessit. Et cum legem Agrariam per vim tulisset, Metello Numidico, si quid in ea mutare aut adscribere diuinum diuinum dixit qui cum à bonis ciuibus defenderetur, ne causa malorum certaminum esset, in voluntarium exilium Rhodum profectus est,

ibique legendo, & audiendi virii vacabat. Profecto, C. Marius seditionis auctor, qui sextum quidem consulatū per tribus sparsa pecunia emerat, aqua & igni interdictus. Idem Apuleius Saturnius tribunus plebis C. Memmium candidatum consulatus petentem, quem maximè aduersarium actionibus suis timebat, interemit. Quibus rebus concitato quam plurimum senatu in eius causam, & C. Marium homo mutabilis & varij consilij ingenijque, qui semper secundam fortunam transierat, cum eum tueri minimè posset, oppressus armis cum Glaucia prætore, & alijs eiusdem furoris socijs à Rabirio quodam interfectus est. Qu. Cæcilius Metellus ab exilio ingenti totius fere ciuitatis reductus est. M. Aquilius consul in Sicilia bellum seruile concitatum confecit.

LIB. X. EPITOME.

CVm M. Aquilius de pecunijs repetundis causam diceret, ipse rogare iudices noluit. M. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam à pectore eius discidit, vt honestas cicatrices ostenderet, quibus conspectis, indubitanter absoluus est. Cicero eius rei solus author. Didius proconsul aduersus Celtiberos feliciter pugnauit. Ptolemæus Cyrenarum Rex cui cognomen fuit Apionis, mortuus hæredem populum Romanum reliquit, & eius regni ciuitates senatus liberas esse iussit. Ariobarzanes in regnum Cappadociæ à L. Cornelio Sylla reductus est. Parthorum legati à rege Arsace missi ad Syllam venerunt, vt amicitiam à populo Romano peterent. P. Rutilius vir summæ innocentiæ, qui legatus C. Marij proconsulis à publicanorū iniurijs Asiam defenderat, inuisus equestri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus in exilium missus est. C. Geminius prætor contra Thracas infeliciter pugnauit. Senatus cum impotentiam equestris ordinis in iudicijs exercendis ferre nollet, omni vi iuris capti, vt ad se iudicia transferrentur, sustinente causam eius M. Liuio Druso tribuno plebis, qui, vt vires sibi acquireret, pernicioſa spe largitionis plebem concitauit. Præterea motus Syriæ regum continet.

DECADIS VIII. LIB. I.

EPITOME.

MArcus Liuius Drusus tribunus plebis vt maioribus viribus senatus causam susceptam tueretur: socios & Italicos populos, spe ciuitatis Romanæ solicitauit: ijsque adsuetudinibus vim legibus agrarijs frumentarijsque latis, legem quoque iudicialem tulit, vt æqua parte iudicia penes senatum, & equestrem ordinem essent. Cum deinde promissa socijs ciuitas præstari non posset: irati Italici defectionem cœperunt agitare. eorum coitus, coniurationes, actionesque in consilijs principum referuntur. propter quæ Liuius Drusus etiam senatu inuisus factus, velut socialis belli autor, incertum à quo, domi occisus est.

LIB. II. EPITOME.

ITalici populi defecerunt, Picentes, Vestini, Marsi, Peligni, Marrucini, Lucani, Samnites: initio belli à Picentibus moto. Qu. Seruilius proconsul in oppido Asculo cum omnibus ciuibus Romanis, qui in eo oppido erant, occisus est: Iaga populus pugnæ. Seruius Galba à Lucanis comprehensus, vnius fœminæ opera, ad quam deuerterat, captiuitate exemptus est. Esernia, & Alba colonia ab Italicis obsessa sunt. Auxilia horum Latini nominis, exteraruntque gentium missa populo Rom. & expeditiones vicissim, vrbiumque expugnationes referuntur.

LIB. III. EPITOME.

LCæsar cos. malè aduersus Samnites pugnauit. Nola colonia in potestatem Samnitium cum L. Posthumio prætore venit, qui ab ijs interemptus est. Complures populi ad hostes defecerunt. Cum P. Rutilius cos. parum prosperè circa Marsos pugnasset, & in prælio cecidisset: C. Marius legatus eius meliore quidem euentu cum hostibus

hostibus conflixit. Ser. Sulpicius Pelignos fudit. Qu. Cepio legatus Rutilij cum obsessus prosperè in hostes erupisset: & ob eum successum æquatum ei cum C. Mario esset imperium, generarius factus, & circumuentus insidijs, fuso exercitu, cecidit. L. Cæsar cos. feliciter contra Samnites pugnauit, ob eam victoriam Romæ saga posita sunt, & vt varia belli fortuna esset. Esernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitum venit. Sed & C. Marius prælio Marsos fudit: Herennio Asinio prætore Marrucinorum occiso, C. Cæcilius in Gallia transalpina Salluios rebellantes vicit.

LIB. IIII. EPITOME.

Cn. Pompeius Picentes prælio fudit, & obsedit, propter quam victoriam Roma prætexta, aliaque magistratuum ornamenta insignia sumpta sunt. C. Marius cum Marsis dubio euentu pugnauit. Libertini tum primum militare cœperunt. A. Plotius legatus Vmbros, L. Porcius prætor Marsos, cum vterque populus defecisset, prælio vicerunt. Nicomedes in Bithynia, Ariobarzanes in Cappadocia regna reducti sunt. Cn. Pompeius cos. Marsos acie vicit. Cùm ære alieno oppressa essent ciuitas, A. Sempronius Asellius prætor, quoniam secundum debitores ius dicebat, ab ijs, qui fœnerabantur in foro occisus est. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam populationesque continet.

LIB. V. EPITOME.

A Postumius Albinus legatus in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpitius legatus, cum classi præesset, infimis crimine proditionis ab exercitu suo interfectus. L. Cornelius Sylla legatus Samnites prælio vicit, & bina castra eorum expugnauit. Cn. Pompeius Vestinos in deditionem accepit. L. Portius cos. rebus prosperè gestis, fusisque aliquoties Marsis, dum castra eorum expugnat, cecidit. Eæres hostibus victoriam eius prælij dedit. Cosconius, & Luceius Samnites acie vicerunt, Marium Egnatium, nobilissimum hostium ducem occiderunt, compluraque eorum oppida in deditionem acceperunt. L. Sylla Hirpinos domuit, Samnites multis prælijs fudit, aliquos populos recepit, quantisque rarò quisquam ante consulatum rebus gestis, ad petitionem consulatus Romam est profectus.

LIB. VI. EPITOME.

A Gabinius legatus, rebus aduersum Lucanos prosperè gestis, multis oppidis expugnatis, in obsidione castrorum hostilium cecidit, Sulpitius legatus Marrucinos cæcidit, vniuersamque eam regionem recepit. Cn. Pompeius proconsul Vestinos & Pelignos in deditionem accepit. Marsi quoq; à L. Murena, & Cæcilio Pinna legatis aliquot prælijs fracti pacem petierunt. Asculum à C. Pompeio captum est. Cæsi à Mamerco Æmylio legato Italicis. Silo Popedius, dux Marsorum, author huius reiin prælio cecidit. Ariobarzanes Cappadocia, Nicomedes Bithynia regno à Mithridate Ponti rege pulsi sunt. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam populationesque continet.

LIB. VII. EPITOME.

Cvm P. Sulpitius tribunus plebis autore C. Mario, pernicioſas leges promulgasset, vt exules reuocarentur, & noui ciues, libertinique distribuerentur in tribus, & vt Marius aduersus Mithridatem Ponti regem dux crearetur: & aduersantibus cos. Qu. Pompeio, & L. Sylla vim intulisset, occisoque Pompeij consulis filio, genero Sylla: L. Sylla consul cum exercitu in vrbem venit, & aduersus factionem Sulpitij & Marij in ipsa vrbe pugnauit. eamque expulit, ex qua duodecim à senatu hostes, inter quos C. Marius pater & filius iudicati sunt. P. Sulpicius cum in quadam villa lateret: iudicio serui sui retractus et occisus est. seruus, vt præmium promissi iudicij haberet, manumissus est: & ob scelus domini proditi de saxo deiectus est. C. Marius filius in Africam traiecit. C. Marius pater, cum in paludibus Minturnensium lateret, extractus est ab oppidanis. & cum ad occidendum eum missus seruus natione Gallus maiestate tanti viri perterritus recessisset: impositus publicè in nauim delatus est in Africam. L. Sylla ciuitatis statum ordinauit: exinde colonias deduxit. Q. Pompeius cos. ad capiendũ

à Cn. Pompeio pro consule exercitum profectus, consilio eius occisus est. Mithridates Ponti rex Bithynia & Cappadocia occupatis, & pulso Aquilio legato, Phrygiam prouinciam populi Romani cum ingenti exercitu intrauit.

LIB. VIII. EPITOME.

Mithridates Asiam occupauit: Q. Oppium proconsulem, item Aquilium legatum in vincula coniecit: iussuque eius quicquid ciuium Romanorum in Asia fuit, uno die trucidatum est. Vrbem Rhodum, quae sola in fide permanserat, oppugnauit: & aliquot praelijs naualibus victus recessit. Archelaus praefectus regis in Graeciam cum exercitu uenit, Athenas occupauit. Praeterea tropidationem urbium, insularumque, alijs ad populum Romanum ciuitates suas trahentibus continet.

LIB. IX. EPITOME.

Cornelius Cinna cùm perniciosas leges per vim ferret: pulsus urbe à Cn. Octauio collega cum Sextio tribuno plebis: imperioque ei abrogato, corruptum Ap. Claudij exercitum in potestatem suam redegit, & bellum urbi intulit, accersito C. Mario cum alijs exulibus ex Africa in quo bello duo fratres, alter ex Pompeij exercitu, alter ex Cinnae ignorantes concurrerunt, & cum victor mortuum spoliaret, agnito fratre ingenti lamentatione edita, rogo ei extructo ipse supra rogum se transfodit, & eodem igni consumptus est. Et cum opprimi inter initia potuisset, Cn. Pompeij fraude, qui utranque partem fouendo, uires Cinnae dedit, nec nisi prostigatis optimatium rebus auxilium tulit, & consulis segnitie, confirmati Cinna & Marius quatuor exercitibus, quorum duo Q. Sertorio, & Carboni dati sunt, urbem circumsederunt. Octauium collegam Marius expugnauit, & crudeliter diripuit.

LIB. X. EPITOME.

Italicis populis à senatu ciuitas data est. Samnites, qui soli arma recipiebant, Cinna, & Mario se coniunxerunt, ab ijs Plautius cum exercitu caesus est. Cinna & Marius cum Carbone & Sertorio Janiculum occupauerunt, & fugati ab Octauio consule recesserunt. Marius Antium quidem, & Aricium, & Lauinium colonias deuastauit. Cum nulla omnino spes esset optimatibus resistendi propter segnitiem & perfidiam ducum, & militum, qui corrupti aut pugnare nolebant, aut ad diuersas partes transibant: Cinna & Marius in urbem recepti sunt, qui uelut capram eam caedibus & rapinis vastarunt. Cn. Octauio consule occiso, & omnibus aduersae partis nobilibus trucidatis, inter quos M. Antonio eloquentissimo viro, & C. Caesare, quorum Capita in rostris posita sunt. Crassus filius ab equitibus Fimbriae interemptus, pater Crassus, ne quid indignum virtute sua pateretur, gladio se transfixit. Et citra vlla comitia consules in sequentem annum seipsos renuntiauerunt, eodem die, quo magistratum inierant. Marius Sex. Licinium senatorem de saxo deijci iussit, editisque multis sceleribus Idibus Ianuarijs decessit, vir cuius si examinentur cum virtutibus vitia, haud facile sit dictu, utrum bello melior, an pace perniciosior fuerit, adeò quum rempublicam armatus seruauit, eam primò togatus omni genere fraudis, postremo armis hostiliter euertit.

DECADIS IX. LIB. I.

EPITOME.

Lucius Sylla Athenas, quas Archelaus praefectus Mithridatis occupauerat, circumsedit, & cum maximo labore expugnauit, urbi libertatem, & ciuibus quas habuerant, reddidit. Magnesia, quae sola in Asia ciuitas in fide manserat, summa virtute aduersus Mithridatem defensa est. Praeterea à Thracibus in Macedonia gesta continet.

LIB.

Sylla copias regias, quæ Macedonia occupata in Thessaliam venerant, prælio vicit, cæsis hostium centum millibus, castra quoq; expugnatis, renouato deinde bello, iterum exercitus eius fudit ac delevit. Archelaus cum classe regia Syllæ se tradidit. L. Valerius Flaccus cos. collega Cinnæ missus, vt Sylla succederet, propter auaritiam imissus exercitui suo à C. Fimbria legato ipsius, vltimæ audaciæ homine occisus est: & imperii ad Fimbriã translatum. Præterea expugnatæ in Asia vrbes à Mithridate, & crudeliter direpta prouincia: inciirsionesque Thracum in Macedoniam referuntur.

LIB. III. EPITOME.

Kalus Fimbria in Asia fusis aliquot copijs Mithridatis, vrbem Pergamum cepit; obsessumq; regem non abfuit multum quin caperet: vrbem Ilion; quæ se potestati Syllæ reseruabat, expugnatis ac deletis, & magna parte Asiæ receptis. Sylla multis prælijs Thracas cæcidit. Cum L. Cinna, & Cn. Papyrius Carbo à se ipsis consules per biennium creati bellum contra Syllam pararent: effectum quidem est per L. Valerium Flaccum principẽ senatus, qui orationem in senatu habuit: & per eos, qui concordia studebant: vt legati ad Syllam de pace mitterentur. Cinna ab exercitu suo, quem inuisum cogebat naues conscendere, & aduersus Syllam proficisci, interemptus est. Consulatum Carbo solus ipse gessit. Sylla cum in Asiam traiecisset, pacem cum Mithridate fecit: ita, vt is cederet prouincijs, Asia, Bithynia, Cappadocia, Fimbria deserto ab exercitu, qui ad Syllam transierat: ipse se percussit, impetrauitque à seruo, præbente cervicem, vt se omnino interficeret.

LIB. IIII. EPITOME.

Sylla legatis, qui à senatu missi erant, futurum se in potestate senatus respondit, si ciues qui à Cinna pulsi ad se confugerant, restituerentur. quæ condito cum iussu senatus viderentur, per Carbonem factionemq; eius cui bellum videbatur vtilius, ne conuenirent, effectum est. Idem Carbo, cum ab omnibus oppidis Italiæ obsides exigere vellet, vt fidem illorum contra Syllam obligaret, consensu senatus prohibitus est. Nouis ciuibus S. C. suffragium datum est. Q. Metellus Pius, qui partes optimatium sequutus erat, cum in Africa bellum moliretur, à C. Fabio prætore pulsus est. Senatusque consultum per factionem Carbonis, & Marianarum partium factum est, vt omnes vbique exercitus dimitterentur. Libertini in quina, & triginta tribus distributi sunt. Præterea belli apparatum contra Syllam, quod plurimum excitabatur, continet.

LIB. V. EPITOME.

Sylla in Italiam cum exercitu traiecit: missisque legatis, qui de pace agerent, & à consule Cn. Carbone, & Cn. Norbano violatis, eundem Norbanum prælio vicit: Et cum L. Scipione alterius consulis, cum quo per omnia id egerat, vt pacem iungeret, nec potuerat: castra oppugnaturus esset, vniuersus exercitus consuli sociatus per emissos à Sylla milites signa ad Syllam transtulit: Scipio, cum interimi posset, dimissus est. Cn. Pompeius, Cn. F. eius qui Asculum ceperat, conscripto quidem voluntariorum exercitu, cum tribus legionibus ad Syllam venerat, ad quem se nobilitate omni conferebat, ita vt deseria vrbe ad castra veniretur. Præterea expeditiones per vniuersam Italiam vtriusque partis ducum referuntur.

LIB. VI. EPITOME.

Cvm C. Marius, C. Marij filius cos. ante annos viginti per vim creatus esset. C. Fabius in Africa propter crudelitatem & auaritiam in prætorio suo vitam exuit. L. Philippus legatus Syllæ Sardiniam, Q. Antonio prætore pulso & occiso, occupauit. Sylla cum Italicis populis, ne timeretur ab ijs velut ereptura ciuitatem, & suffragij sui nuper datum, fœdus percussit. Idemque ex fiducia iam certa victoria, ad quæstores, à quibus adhibebatur vadimonia, Romam deferre iussit. Cum à parte aduersa vrbi adhuc reuereretur. L. Damasippus prætor ex voluntate C. Marij consulis, cum senatu contraxisset, omnem, quæ in vrbe erat, nobilitatem trucidauit, ex cuius quidem

numero Q. Mutius Scæuola pontifex maximus fugiens in vestibulo ædis Vestæ occisus est. Præterea bellum à L. Murena aduersus Mithridatem in Asia renouatum continet.

LIB. VII. EPITOME.

SYlla C. Marium, exercitu eius fuso deletoq; ad sacri portum, in oppido Præneste obsedit: vrbem Romam ex inimicorum manibus recepit, Marium erumpere tentantem repulit. Præterea res à legatis eius eadem vbiq; fortuna partium gestas continet.

LIB. VIII. EPITOME.

SYlla Carbonem, exercitu eius ad Clusium, ad Fauentiam Fidentiamq; cæso, Italia expulit: cum Samnitibus, qui soli Italicorum populorum nondum arma deposuerant, iuxta vrbem Romam ante portam Collinam debellauit: recuperataq; republica pulcherrimam victoriam crudelitate, quanta in nullo homine vnquam fuit, inquinauit. Octo millia deditorum in via publica trucidauit: tabulam proscriptionis posuit: vrbem & vniuersam Italiam cædibus repleuit: inter quos omnes Prænestinos inermes interimi iussit. Marium senatorij ordinis virum cruribus brachijsq; fractis auribus præcisis & effossis oculis necauit. C. Marius Præneste obsessus à Lucretio Asella, Sylla narum partium viro, cum per cuniculum captaret euadere, septus ab exercitu, mortem sibi conscisit in ipso cuniculo, cum sentiret se euadere minime posse: cum Ponte Thelesino fuga comitis stricto vtrinque gladio concurrit. quem cum occidisset, ipse sauciatus a seruo impetrauit, vt se occideret.

LIB. IX. EPITOME.

LBrutius à Cn. Papyrio Carbone, qui Corcyram appulerat, missus nauis piscatoriis Lilybæum, vt exploraret, an ibi Pompeius esset, & circumuentus à nauibus, quas Pompeius miserat, in se mucrone verso ad transtrum nauis obnixus corporis pondere occubuit. Cn. Pompeius in Sicilia cum imperio à senatu missus Cn. Carbonem qui flens muliebriter mortem tulit, captum occidit. Sylla dictator factus, quod nemo quidem vnquam fecerat, cum fascibus viginti quatuor processit, rebusque omni Reip statum confirmauit. tribunorum plebis potestatem minuit: & omne ius legum ferendarum ademit: pontificum augurumq; collegium amplauit, vt essent quindecim: senatum ex equestri ordine suppleuit: proscriptorum liberis ius petendorum honorum eripuit, & bona eorum vendidit. ex quibus primò multa rapuit. redactum est seslertium ter millies quingentiesque. Lucretium Asellum consulatum contra voluntatem suam petere ausum iussit interimi in foro: & cum indignè ferret populus Romanus, concione vocata se iussisse dixit. Cn. Pompeius in Africa Cn. Domitium proscriptum, & Hiarbam regem Numidarum bellum molientes, victos interemit: & IIII. & XX annos natus adhuc eques Romanus, quod quidã nemini cõcesserat ex Africa triumphauit. Cn. Norbanus consularis proscriptus in vrbe Rhodo, cum comprehenderetur, se ipse interemit. Metellus ex proscriptis vnus clàm capite adoperto ad pedes Bastiæ vxoris cùm accessisset: admissus minimè est, quia illum proscriptum diceret. itaque se transfodit, & sanguine suo foret vxoris respersit. Sylla Nolam in Samnio recepit. XLVII. legiones in agros captos deduxit, & eos ijs diuisit. Vulcatius, quod oppidum adhuc in armis erat, obsessum in deditionem accepit. Mitylenæ quoque in Asia quæ sola vrbs post victum Mithridatem arma retinebat, expugnata eruteque sunt.

LIB. X. EPITOME.

SYlla decessit, honoris ei à senatu habitus est, vt in campo Martio sepeliretur. M. Lepidus, cum acta Syllæ tentaret rescindere, bellum excitauit, & à Q. Catulo collega Italia pulsus est, & in Sardinia frustra bellum moliens periit. M. Brutus, qui Cisalpinam Galliam tenebat, à Cn. Pompeio occisus est. Q. Sertorius proscriptus in vlteriore Hispania ingens bellum excitauit. L. Manlius proconsul, & M. Aurelius legatus ab Hirtuleio quæstore prælio victi sunt. Præterea à P. Seruilio proconsule aduersus Cilicas res gestas continet.

DECA-

DECADIS X. LIB. I.

EPITOME.

C. Pompeius, cum adhuc quæstor esset: cum imperio consulari aduersus Sertorium missus est. Sertorius aliquot vrbes expugnauit, plurimasq; ciuitates in potestatem suam redegit. Ap. Claudius proconsul Thracas pluribus præliis vicit. Q. Metellus proconsul L. Hirtuleium quæstorem Sertorij omni cum exercitu cæcidit.

LIB. II. EPITOME.

C. Pompeius adhuc dubio euentu cum Sertorio pugnauit, ita vt singula ex vtraq; parte cornua vicerint. Q. Sertorius Metellum & Perpennam cum duobus exercitibus prælio fudit. cuius victoria partem cupiens auferre Pompeius parum prosperè pugnauit. obsessus deinde Calagurij Sertorius assiduis eruptionibus non leuia damna obsidentibus intulit. Præterea à Curione proconsule in Thracia res gestæ aduersus Dardanos, & Q. Sertorij multa crudelia in suos facta continet, qui plurimos amicorum, & secum proscriptorum crimine proditionis insimulatos interemit.

LIB. III. EPITOME.

P. Seruilius procōsul in Cilicia Isauros domuit, & aliquot vrbes piratarum expugnauit. Nicomedes Bithyniæ rex moriens populum Romanum secit heredem, regnumq; eius in prouinciæ formā redactum est. Mithridates, fœdere cum Sertorio icto, bellum populo Romano intulit. Apparatu deinde regiarum copiarum pedestrium nauiumque, & occupata Bithynia. M. Aurelius Cotta cos. ad Chalcedonem prælio à rege victus est, rexque à Pompeio & Metello victus, & vt contra Sertorium egerunt, qui omnibus belli militiæque artibus par fuit. quos etiam ab obsidione Calagurij oppidi depulso coëgit diuersas regiones petere, Metellum vlteriorem Hispaniam, Pompeium Galliam.

LIB. IIII. EPITOME.

L. Vcullus cos. aduersus Mithridatem equestribus prælijs feliciter pugnauit: & expeditiones aliquot prosperas fecit, poscentesque pugnam milites à seditione inhibuit: Deiotarum Gallogræciæ tetrarches præfectos Mithridatis belli in Phrygia mouentes cæcidit. Præterea res à Pompeio in Hispania contra Sertorium prosperè gestas continet.

LIB. V. EPITOME.

C. Aius Curio proconsul Dardanos in Thracia domuit. Quatuor & septuaginta gladiatores Capua ex ludo Lentuli profugerunt, & congregata seruorum & agrestium multitudine, Chryso, et Spartaco ducibus bello excitato, C. Claudium Pulchrum legatum, & P. Varenum prætorem prælio vicerunt. L. Lucullus proconsul ad Cyzicum vrbem exercitum Mithridatis fame ferroque delenit, pulsumque à Bithynia regem varijs belli ac naufragiorum casibus fractum coëgit in Pontum profugere.

LIB. VI. EPITOME.

Q. Varinius Arius prætor Chrysum, fugitiuorum ducem, cum viginti millibus hominū cæcidit. C. Lentulus cos. male aduersus Spartacū pugnauit. Ab eodē L. Gellius, cōsul. & Q. Arius prætor acie victi sunt. Sertorius à M. Antonio, et M. Perpenna, & alijs coniuratis in conuiuio interfectus est, octauo ducatus sui anno magnus dux, & aduersus duos imperatores, Pompeium & Metellum sæpe par, vt frequentius victor, ad vltimum desertus & proditus. Imperium partium ad Marium translatum est, quem Cn. Pompeius victum captumque interemit, ac recepit Hispanias decimo ferè anno, quàm ceperat. cœptum est bellum. C. Cassius proconsul, Cn. Manlius prætor male aduersus Spartacum pugnauerunt, idque bellum M. Crasso prætori mandatum est.

LIB.

LIB. VII. EPITOME.

*Marcus Crassus prætor primum cum parte fugitiuorum quæ ex Gallia Germaniisque constabat, feliciter pugnauit, cæsis inimicorum 35 millibus, & ducentorum Granico. Cum Spartaco demum debellauit, cæsis cum ipso millibus quadraginta. M. Antonius prætor belli aduersus Cretenses parum prospere gestum mora finiuit. M. Lucullus proconsul Thracas subegit. L. Lucullus in Ponto aduersus Mithridatem feliciter pugnauit, cæsis hostium amplius quàm sexaginta millibus. M. Crassus & Cn. Pompeius coss facti sunt. * vt Crassus ex prætura, sic Pompeius antequam quæsturam gereret, ex equite Romano, tribunitiam potestatem restituerunt. Iudicia quæ per M. Aurelium Cottam prætorem ad equites Romanos translata sunt. Mithridates desperatione rerum suarum coactus, ad Tigranem Armeniæ regem confugit.*

LIB. VIII. EPITOME.

Lachares filius Mithridatis, Bospori rex, à L. Lucullo in amicitiam receptus est. C. Lentulus, & L. Gellius censores asperam censuram egerunt, quatuor & sexaginta senatu motis, à quibus lustrum conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCC L. millia. L. Metellus prætor in Sicilia aduersus piratas prospere res gessit. Templum Iouis in Capitolio, quod incendio consumptum erat, refectum à Q. Catulo dedicatum est. L. Lucullus in Armenia Mithridatem & Tigranem, & immensas vtriusque regis copias multis certaminibus fudit. Q. Metellus proconsul, bello sibi aduersus Cretenses mandato, Cydoniam vrbem obsedit. C. Triarius legatus Luculli aduersus Mithridatem parum prospere pugnauit. Lucullum, ne persequeretur Mithridatem & Tigranem summamq; victoriæ imponeret, seditio militum tenuit, qui sequi nolebant quia legiones Valerianæ, impleta à se stipendia dicentes, Lucullum reliquerunt.

LIB. IX. EPITOME.

Quintus Metellus proconsul Gnosum, & Lictum, & Cydoniam, & alias plurimas ciuitates expugnauit. L. Roscius tribunus plebis legem tulit, vt equitibus Romanis in theatro quatuordecim gradus proximi assignarentur. C. Pompeius lege ad populum lata persequi piratas iussus, qui commercium annonæ intercludebant, intra quadragesimum diem toto mari eos expulit, bello, cum ijs in Cilicia confecto, accepta in deditionem piratis, agros & vrbes dedit. Præterea res gestas à Q. Metello aduersus Cretenses continet, & epistolas Metelli, & Cn. Pompeij inuicem missas: quatuor Metellus gloriam rerum à se gestarum à Pompeio sublatã præterire, qui in Cretam miserit legatum suum ad accipiendas vrbium deditiones. Pompeius Romam reuersus reddidit, hoc se facere debuisse.

LIB. X. EPITOME.

Caius Manlius tribunus plebis indignatione maxima nobilitatis legem tulit, vt Pompeio bellum Mithridaticum mandaretur. Concio eius bona. Q. Metello domito Cretensibus, libera in id tempus insulæ leges tulit. Cn. Pompeius ad gerendum bellum aduersus Mithridatem profectus, cum rege Parthorum Phraate amicitiam renouauit: equestri prælio Mithridatem vicit. Præterea bellum inter Phraatem regem Parthorum, & Tigranem Armeniorum regem, ac demum inter filium Tigranem, patremq; gestum continet.

DECADIS XI. LIB. I.

EPITOME.

Cneius Pompeius Mithridatem nocturno prælio victum coëgit Bosporum profugere: Tigranem in deditionem accepit, eique adempta Syria, Phœnicia, & Cilicia, regnum Armeniæ restituit. Commutatio eorum, qui in petitione consulatus ambitus damnati erant, facta de interfectoribus [illegible] appri-

oppressa est. Cn. Pompeius cum Mithridatem persequeretur, in vltimas ignotasq; gentes penetrauit: Iberos, Albanos, qui transitum minimè dabant, prælio vicit. Præterea sequi Mithridatu per Colchos, Heniochosque, & res ab eo in Bosphoro gestas continet.

LIB. II. EPITOME.

CN. Pompeius in prouinciæ formam Pontum redegit. Pharnaces filius Mithridatis bellum patri intulit. ab eo Mithridates obsessus in regia, cum veneno sumpto parum profecisset ad mortem à milite Gallo, nomine Bitheco, à quo vitiatæ uxoris petierat, interfectus est. Cn. Pompeius Iudæos subegit. sinum eorum Hierosolymæ incolatum ante id tempus cepit. L. Catilina bis repulsam in petitione consulatus passus, cum Lentulo prætore & Cethego & pluribus alijs coniurauit, de cæde consulum & senatu, incendijs vrbis, opprimenda republica: exercitu quoque in Hetruria comparato. Ea coniuratio industria M. Tullij Ciceronis eruta est, Catilina vrbe pulso: de reliquis coniuratis omnino sumptum supplicium est.

LIB. III. EPITOME.

CAtilina à C. Antonio proconsule cum exercitu cæsus. P. Clodius accusatus, quod in mulieris habitu sacrarium, in quod virum intrare nefas est, intrasset, cum uxorem Metelli Pontificis stuprauisset, absolutus. Cn. Pompius prætor Allobroges, qui rebellauerant, ad Solonem domuit. P. Clodius ad plebem transijt. C. Cæsar Lusitanos subegit. eoque consulatus candidato, & captante rempublicam inuadere, constituuntur tres principes ciuitatis facta est, Cn. Pompeium, M. Crassum, & C. Cæsarem. Leges agrariæ à Cæsare consule cum maxima contentione, inuito senatu ab altero consule M. Bibulo, latæ sunt. C. Antonius proconsul in Thracia parum prospere rem gessit. M. Cicero lege à P. Clodio tribuno plebis lata, quia indemnatos ciues necauisset, in exilium iussus est. Cæsar in prouinciam Galliam profectus Heluetios, gentem vagam, domuit, quæ sedem quærens per prouinciam Cæsaris Narbonem iter facere volebat. Præterea situm Galliarum continet. Pompeius de liberis Mithridatis, Tigrane & Tigranis filio triumphauit: Magnusq; à tota concione consalutatus est.

LIB. IIII. EPITOME.

PRima pars libri situm Germaniæ moresque continet. C. Cæsar contra Germanos, qui Ariouisto duce in Galliam descenderant: cum exercitum duceret, rogatus ab Heduis & Sequanis, quorum ager possidebatur: trepidationem militum propter metum nouorum bellorum ortam allocutione exercitus inhibuit, & vltro prælio Germanos Gallia omni expulit. M. Cicero, Pompeio inter alios orante & T. Annio Milone tribunis plebis agente ingens gaudio senatus, ac vniuersa Italia ab exilio reductus est. C. Pompeio per quinquennium annonæ cura mandata est. Cæsar Ambianos, Suessiones, Viromanduos, Atrebates, Belgarum populos, quorum quidem maxima multitudo erat, prælio victos in deditionem accepit: ac deinde contra Neruios vnam harum ciuitatum cum maximo discrimine pugnauit, eamque gentem deleuit. Alia bellum gessit, donec ex sexaginta millibus armatorum trecenti superessent, ex nongentis quinque senatoribus tres tantummodo euaderent. Lege lata de redigenda in prouinciæ formam Cypro, & publicanda pecunia regia, M. Catoni administratio eiusdem rei mandata est. Ptolemæus Aegypti rex ob iniurias, quas patiebatur, à suis regno pulsus Romam venit: C. Cæsar gentem Oceano iunctam, Venetos, nauali prælio vicit. Præterea à legato eius eadem fortuna res gestas continet.

LIB. V. EPITOME.

CVm M. Catonis tribuni plebis intercessionibus comitia tollerentur, senatus vestem mutauit. M. Cato in petitione præturæ prælato Vatinio repulsam tulit. Idem cum legem impediret, qua prouincia consulibus in quinquennium, Pompeio Hispaniæ, Crasso Syria & Parthicum bellum, Cæsari Gallia & Germania dabantur, à C. Trebonio tribuno plebis legis auctore in vincula ductus est. A. Gabinius proconsul

consul Ptolemæum in regnum reduxit Ægypti, reiecto Archelao quem sibi regem asciuerant. Cæsar, victis Germanis, & in Gallia cæsis, Rhenum transcendit, & proximam partem Germaniæ domuit, ac deinde Oceano in Britanniã parum prospere tempestatibus aduersis traiecit: iterumq; parum feliciter, maxima q; hominum multitudine cæsa, reliquam partem insulæ in potestatem redegit.

LIB. VI. EPITOME.

IVlia Cæsaris Filia Pompeij vxor, decessit, honoriq; maximo eì à populo habito est, vt in Campo Martio sepeliretur. Gallorum multi populi Ambiorige duce Eburonum defecerunt, à quibus Cotta, & T. Aurunculeius legati Cæsaris insidijs circumuenti, cum exercitu, cui præerant, cæsi sunt, & cum aliarum quoq; legionum castra oppugnata maximo labore defensa essent, interq; eos, qui in Treueris præerat, Q. Cicero, ab ijs Cæsare hostes prælio fusi sunt. M. Crassus bellum Parthis illaturus, Euphratem flumen transiuit, victusq; prælio, in quo & filius cecidit, cum reliquias exercitus in collem recipisset, euocatus in colloquium ab hostibus, vt de pace actturus, quorum dux erat Surena, comprehensus, & ne quid viuus pateretur repugnans interemptus est, & ita periit.

LIB. VII. EPITOME.

CAEsar Treuiris in Gallia victis, iterum in Germaniam transit, nullaq; in cuento hoste, reuersus in Galliam Eburones, & alias ciuitates, quæ conspirarant, vicit, vt regem Ambiorigem in fuga persecutus. P. Clodij à T. Annio Milone, candidato consulatus, in Appia via ad Bouillas occisi corpus plebs in curia cremauit. Cum seditiones inter candidatos consulatus Hypseium, Scipionem, & Milonem essent, qui armis ac vi contendebant, ad comprimendas eas Cn. Pompeius legatus à senatu consul tertium factus est absens, & solus, quod nemini vnquam contigit. Quæsitum decreta de morte P. Clodij, Milo iudicio damnatus in exilium actus est. Lex lata est, vt ratio absentis Cæsaris in petitione consulatus haberetur, iniusto & contradicente M. Catone. Præterea res gestas à C. Cæsare aduersum Gallos, qui prope vniuersi Vercingetorige Aruerno duce defecerunt, & laboriosas obsidiones vrbium continet, inter quas Auarici Biturigum, Gergouiæ Aruernorum.

LIB. VIII. EPITOME.

CAius Cæsar Gallos ad Alexiam vicit, omnesq; Galliæ ciuitates, quæ in armis fuerant, in deditionem accepit. C. Cassius quæstor M. Crassi Parthos, qui in Syriam transcenderant, cæcidit. In petitione consulatus M. Cato repulsam tulit, creatis Coss. Ser. Sulpitio, & M. Marcello. C. Cæsar Bellouacos cum alijs Gallorũ populis domuit. Præterea contentiones inter Coss. de successore C. Cæsari mittendo: agente in senatu M. Marcello consule, vt Cæsar ad petitionem consulatus veniret, cum tamen lege latum esset, vt tempus consulatus, prouincias obtinere deberet, resq; à M. Bibulo gestas in Syria cecinit.

LIB. IX. EPITOME.

CAusæ ciuilium armorum & initia referuntur, contentionesque de successu C. Cæsari mittendo, cum se dimissurum exercitum negaret, nisi à Pompeio dimitteretur, & C. Curionis tribuni plebis primum aduersus Cæsarem, deinde pro Cæsare actiones continet. Cum S. C. factum esset, vt successor Cæsari mitteretur M. Antonio & Qu. Cassio tribunis plebis, quoniam intercessionibus id S. C. impediebant, vbi pulsis, mandatũ à senatu consulibus, & Cn. Pompeio, vt viderent ne quid resp. detrimenti caperet. C. Cæsar bello inimicos persecutus cum exercitu in Italiam venit: Corfinii cum C. Domitio, & L. Lentulo cepit, eosque dimisit. Cn. Pompeium, vniuersaq; eius parte Italia expulit.

LIB. X. EPITOME.

CAius Cæsar Massiliam, qua portas ipsi clauserat, ob sedas, & rebellio in absentia C. Trebonio, & D. Bruto, profectus in Hispaniam L. Afranium, & M. Petreium legatos, Cn. Pompeij cum septem legionibus ad Ilerdam in deditionem accepit, omnes

omnes incolumnes dimisit. Varrone quoq; legato Pompeij cum exercitu in potestatem suam redacto. Gaditanis ciuitatem dedit. Massilienses duobus nauibus præliis victi post longam obsidionem in potestatem Cæsaru se permiserunt. C. Antonius legatus Cæsaris male contra Pompeianos pugnauit, & in Illyrico captus est. in quo bello Opitergini transpadani Cæsaris auxiliares rate sua ab hostilibus nauibus clausa, potius quam in potestatem inimicorum venirent, inter se concurrentes occubuerunt. C. Curio legatus Cæsaris in Africa, cum prospere aduersus Pompeianarum partium ducem Varum pugnasset: à Iuba rege Mauritaniæ cum exercitu cæsus est. Cæsar in Græciã traiecit.

DECADIS XII. LIB. I.

EPITOME.

CIuius Cæcilius Rufus prætor cum seditiones in urbe quam maxime concitaret, nouarum tabularum spe plebe solicitata, abrogato magistratu, pulsus urbe Miloni exuli, qui fugitiuorum exercitum constraxerat, se coniunxit. vterq; cùm bellum molirentur, interempti sunt. Cleopatra Aegypti regina à Ptolemeo fratre regno pulsa est. Propter Q. Catuli prætoris auaritiam crudelitatemq; Cordubenses in Hispania cum duabus Varianis legionibus à partibus Cæsaris desciuerunt. Cn. Pompeius ad Brundusium obsessus à Cæsare, & præsidijs eius cum magna clade diuersæ partis expugnatis obsidione liberatus, translato in Thessaliã bello, apud Pharsalum acie victus est. Cicero in castris remansit, vt nihil minus, quam ad bella nouis omnibusq; aduersarum partium, qui se potestati victorũ permisissent, Cæsar ignouit.

LIB. II. EPITOME.

TRepidatio victarum partium per diuersas orbis terrarum partes, & fuga refertur. Cn. Pompeius, cum Aegyptum petisset, iussu Ptolemæi regis Pupilli authore Theodoro præceptore, cuius apud regem maxima erat auctoritas: & Photinio occisus est ab Achilla, cui delegatum id facinus erat in nauicula, antequã in terram exiret. Cornelia vxor, & Sex. Pompeius filius in Cyprum refugerunt. Cæsar post tertium diem insecutus, cum ei Theodorus caput Pompeij, & annulum obtulisset, infensus est, & illachrymauit, sine periculo Alexandriam tumultuantem intrauit. Cæsar dictator creatus Cleopatram in regnum Aegypti reduxit, & inferentem bellum eisdem auctoribus Ptolemæum, quibus Pompeium interfecerat, cum maximo suo discrimine vicit. Ptolemæus dum fugit, in Nilo nauicula subsedit. Præterea laborioſum M. Catonis in Africa per deserta cum legionibus iter, & bellum à Cn. Domitio contra Pharnacen Parthum prospere gestum continet.

LIB. III. EPITOME.

COnfirmatis in Africa Pompeianis partibus, earum imperium P. Scipioni delatũ est, Catone cui ex æquo deferebatur imperium, cedente. Et cum de diruenda vrbe Vtica propter fauorem ciuitatis eius in Cæsarem deliberaretur, idq; ne fieret, M. Cato tenuisset: Iuba suadente, vt diueretur, tutela eius & custodia mãdata est Catoni. Pompeij magni filius in Hispania contractis viribus quarum ducatum nec Afranius, nec Petreius excipere volebant, bellum aduersus Cæsarem renouauit. Pharnaces Mithridatis filius, rex Ponti, sine vlla belli mora victus est. Cum seditiones Romæ à P. Dolabella tribuno plebis legem ferente de nouis tabulis excitatæ essent, & ex ea causa plebs tumultuaretur, inductis à M. Antonio magistro equitum in vrbem militibus, octingenti è plebe cæsi sunt. Cæsar veteranis cum seditione missionem postulantibus dedit: & cum in Africam traiecisset, contra copias Iubæ regis cum discrimine maximo pugnauit.

LIB. IIII. EPITOME.

BEllum in Syria Cæcilius Bassus eques Romanus Pompeianarum partium excitauit, & relicto à legione Sexto Cæsare, quæ ad Bassum transierat, occisoque eo, Cæsar Scipionem prætorem, Afranium, Iubamq; victi ad Iapsum, castris eorum

expug-

pugnatiu. Cato audita re cum se percussisse Vtica & interueniente filio cum eum ferrum ipsum curationem rescisso vulnere expirauit, anno ætatis quadragesimo nono. Pompeium Iubam, Sequ. interemit. P. Scipio in nauc circumuentus honestæ mortis voces quas adiecit: quæ crentiou enim hostibus imperatorem dixit: Imperator bene se habet. Faustus & Afranius occisi, Catonis filio venia data. Brutus legatus Cæsarii in Gallia Bellouacos rebellantes vicit.

LIB. V. EPITOME.

CAEsar quatuor triumphos duxit, ex Gallia, ex Aegypto, ex Ponto, & Africa, epulum, & omnis generis spectacula edidit. M. Marcello consulari, senatu pugnante, concessit reditum, qui Marcellus beneficio eius frui in nihil potuit, à T. Magio Chilone cliente suo Athenis occisus. Et censum egit, quo censa sunt ciuis septies centum quinquaginta millia. Profectus in Hispaniam contra Sext. Pompeium varijs multis expeditionibus factis, & aliquot vrbibus expugnatis, summam victoriam cum maximo discrimine ad Mundam vrbem consecutus est. Pompeius Sext. effugit.

LIB. VI. EPITOME.

CAius Cæsar ex Hispania quintum triumphum egit, & cum multi quam maximi honores ei à senatu decreti essent, inter quos, vt pater patriæ appellaretur, & sacrosanctus, ac dictator in perpetuum esset, inuidiæ causam aduersus eum præstiterc, quod senatui deferenti hos honores, cum ante ædem Veneris genetricis sedens, minime assurrexit, & quod M. Antonio consule collega suo inter Lupercos currente, diadema capiti suo impositum in sella reposuit, & quod Epidio Marullo, & Cæsetio Flauo tribunis plebis inuidiam ei tanquam regnum affectanti mouentibus pœnas abrogata est. Ex ijs causis conspiratione in eum facta, cuius capita fuerunt, M. Brutus & C. Trebonius, & C. Cassius, & ex Cæsaris partibus D. Brutus, in curia Pompeij occisus est 23. vulneribus, occupatumq; ab interfectoribus eius Capitolium. Oblitione deinde cædis eius à senatu decreta, obsidibus Antonij, & Lepidi liberis acceptis, coniurati à Capitolio descenderunt. Testamento Cæsaris heres ex parte dimidia institutus C. Octauius ex sorore nepos, & in nomen adoptatus est, Cæsaris corpus cum in campum Martium ferretur, à plebe ante rostra crematum est. Dictaturæ honos in perpetuum sublatus est. Amatius humillimæ sortis homo, qui se C. Marij filium ferebat, cum apud credulam plebem seditiones moueret, interfectus est.

LIB. VII. EPITOME.

COctauius Romam ex Epiro venit: eo enim vllum Cæsar præmiserat bellum in Macedonia gesturus, omnibusq; prosperu exceptus etiam nomen Cæsaris sumsit: in confusione rerum, ac tumultu Lepidum pontificè maximum interemit. Sed M. Antonius Cos. cum impotenter dominaretur, legemq; de prouinciarum permutatione tulisset per vim, & Cæsarem quoq; peremè, vt sibi aduersum annunciati periculi sortes adesset, magnis iniurijs affecit. Cæsar, & sibi & Reipub. vires contra eum parauit, deductis in colonias veteranos excitauit. Legiones quoq; quartam & Martiam seu ab Antonio ad Cæsarem tulerunt: deinde plures seruitia M. Antonij passim in Capitolio fuit trucidati, qui a & suspecti erant, & ad Cæsarem desciuerunt. D. Brutus, vt potens Cisalpinam Galliam Antonio obsisteret, Mutinam cum exercitu occupauit. Praterea desciuit & vrbis, partis virorum ad accipiendas prouincias, apparatusq; belli tantus.

LIB. VIII. EPITOME.

M. Brutus in Græcia sub prætextu Reipublicæ, & suscepti contra M. Antonium belli, exercitum, cui Vatinium præfecerat, cum prouincia in potestatem suam redegit. C. Cæsari, qui primus Reipub arma sumpserat pro populo Rom. imperium à senatu datum est cum consularibus ornamentis, adiectumq; vt senator esset. M. Antonius D. Brutum Mutinæ obsedit, missiq; ad eum legati à senatu de pace, parum ad eam componendam valuerunt. Populus Romanus saga sumpsit. M. Brutus in Epiro C. Antonium prætorem cum exercitu potestati suæ subegit.

LIB.

Trebonius in Asia, fraude P. Dolabellæ occisus est, ob id facinus Dolabella à senatu hostis iudicatus est. Cum Pansa Cos. male aduersus Antonium pugnasset: & A Hircius Cos. cum exercitu superueniens, fusis M. Antonij copijs, fortunam veritus, partis æquauit. Victus deinde ab Hircio & Cæsare Antonius in Galliam confugit, & M. Lepidum cum legionibus, quæ sub ipso erant, sibi iunxit, hostisq; à senatu cum omnibus, qui intra præsidia eius erant, iudicatus est. A Hircius qui post victoriã in ipsis inimicorũ castris occiderat, & L. Pansa è vulnere, quod in aduerso prælio exceperat, defunctus, in Campo Martio sepulti sunt. Aduersus C. Cæsarem, qui solus è ducibus supererat, parum gratus senatus fuit, qui D. Brutũ obsidione Mutinensi à Cæsare liberato, honore triumphi decreto Cæsaris, militumq; eius mentionem non satis gratam habuit, ob quæ C. Cæsar reconciliata per M. Lepidum cum M. Antonio gratia, Romam cum exercitu venit, & percussis aduersus eius ijs, qui in eum iniqui erant, cum annos XXIII. haberet Cos. creatus est.

LIB. X. EPITOME.

C. Cæsar Cos. legem tulit de quæstione habenda in eos, quorum opera pater occisus esset, postulatisq; ea lege M. Brutus, C. Cassius, D. Brutus absentes damnati sunt. Cum M. Antonio vires Asinius quoq; Pollio, & Munacius Plancus cum exercitibus suis adiunctis amplaſſent, & D. Brutus, cui senatus vt persequeretur Antonium, mandauit relictus à legionibus suis profugisset, iussu Antonij, in cuius potestatem venerat à Capeno Sequano interemptus est. C. Cæsar pacem cum Antonio & Lepido fecit ita, vt tres viri Reipub. constituendæ quidem per quinquennium præessent. ipsi Lepidus, & Antonius statuerunt, vt suos quisque inimicos proscriberent, in qua proscriptione plurimi equites, CXXX. senatorum nomina fuerunt, & inter eos L. Pauli fratris M. Lepidi, & L. Cæsaris Antonij auunculi, M. Ciceronis, cuius occisi à Popilio legionario milite, cum haberet annos LXIII. caput quoq; cum manu dextra in rostris positum est. Præterea res à M. Bruto in Græcia gestas continet.

DECADIS XIII. LIB. I.

EPITOME.

Cassius, cui mandatum à senatu erat, vt Dolabellam inimicum iudicatum bello persequeretur: autoritate Reipub. adiutus Syriã cum tribus exercitibus qui in eadem prouincia erant, in potestatem suam redegit. Dolabellam in vrbe Laodicia obsessum mori coëgit. M. quoq; Bruti iussu C. Antonius capitur, occisus est.

LIB. II. EPITOME.

Marcus Brutus aduersus Thracas parum prospere rem gessit, omnibusq; transmarinis prouincijs, exercitibusq; in potestatem eius, & C. Cassij redactis, cœperunt Smyrnæ vterq; ad ordinanda futuri belli consilia. M. Messala Publicolam fratrem iunctum communi consilio condemnauerunt.

LIB. III. EPITOME.

Sext. Pompeius, Magni filius, bello ex Epiro proscriptis ac fugitiuis, cum exercitu deinde sine vlla loci cuiusquam possessione prædatus in mari, Messanam oppidum in Sicilia primum, deinde totam prouinciam occupauit: occisoq; à Pompeio A. Bibylico prætore, Saluidienum legatũ Cæsaris nauali prælio vicit. Cæsar & Antonius cum exercitibus in Græciam traiecerunt, bellum contra Brutum & Cassium gesturi. Q. Cornificius in Africa, T. Sestium Cassianarum partium ducem prælio vicit.

LIB. IIII. EPITOME.

Cæsar & Antonius apud Philippos vario euentu contra Brutum & Cassium pugnauerunt: ita, vt virtusq; dextra cornua vicerint, & castra quoque vtrinq; ab ijs, qui vicerant expugnarentur. Sed inæqualem fortunã paruill mors qui-

quidem Cassij fecit, qui cùm in eo cœtu fuisset, quod pulsum erat: statuto exercitum fusum rati, mortem sibi conscivit. Altero deinde prælio victum M. Brutum, & ipsum tam simulato exorato Stratonis fuga comite, vt sibi gladium adijceret, annorum circiter ætatis XL. inter quos Q. Hortensius occisus est.

LIB. V. EPITOME.

CAius Cæsar, pellito Antonio (transmarina provincia ex parte imperium is recepisset) reuersus in Italiam veteranis agros diuisit, seditiones exercitus sui, quas irruptis à Fulvia M. Antonij vxore militibus contra imperatorem suum concitauerant, tum grauidi periculo inhibuit. L. Antonius cos. M. Antonij frater, cadem Fulvia consulente, bellum Cæsari intulit: receptis in partes suas populis, quorum agri veteranis assignati erant, & M. Lepido, qui custodiæ vrbi cum exercitu præerat, sese, instituit in vrbem irrupit.

LIB. VI. EPITOME.

CAius Cæsar, cum esset annorum XXIII. obsessum in oppido Perusia L. Antonium, conatumque aliquoties erumpere, & repulsum fame cogis in deditionem venire, ipsique & omnibus quidem militibus eam ignouit: Perusiam diruit, deductis in potestatem suam omnibus diuersa parte exercitibus, bellum citra vllum sanguinem confecit.

LIB. VII. EPITOME.

PArthi, Labieno, qui Pompeianarum partium fuerat, duce, in Syriam irruperunt, victoque Didio Saxa M. Antonij legato, vniuersam eam prouinciam occuparunt. M. Antonius cum ad bellum contra Cæsarem gerendum incitaretur, cum Fulvia dimissa, ne concordiæ ducum obstaret: pace facta cum Cæsare, sororem eius Octauiam in matrimonium duxit. Q. Salvidienum consilia nefaria contra Cæsarem initum indicio suo detexit: ig. damnatus mortem sibi conscivit. P. Vendidius Antonij legatus Parthos prælio victos Syria expulit: Labieno eorum duce occiso. Cum victus Italiæ bellum Sext. Pompeius Siciliam teneret, & annonæ commeatum impedire, eo postulatam pacem Cæsar: & Antonius quidem fecerunt, ita vt Sicilian prouinciam haberet. Præterea motus Africæ, & bella gesta continet.

LIB. VIII. EPITOME.

CVm Sext. Pompeius rursum latrocinijs mare infestum redderet, nec parum præsidij acceperat, præstaret: Cæsar necessario bello contra eum suscepto, duobus navalibus prælijs dubio euentu pugnauit. L. Ventidius legatus M. Antonij Parthos Syria vicit, regemq. eorum interemit. Judæorum quoq. legati ab Antonio impetrarunt. Præterea belli Siculi apparatum continet.

LIB. IX. EPITOME.

ADuersus Sext. Pompeium vario euentu naualibus certaminibus pugnatum est. ita: vt duarum classium, Cæsaris altera, cui Agrippa præerat, vinceret: altera, quam Cæsar duxerat, delata, expositi in terram, in quam maximo periculo fuissent: victus deinde Pompeius in Siciliam profugit. M. Lepidus, ex Africa veluti ad spectatem belli contra Sext. Pompeium à Cæsare gerendi traiecerat, ei bellum cum Cæsare quod inferret, relictus ab exercitu, abrogato triumuiratus honore, vitam impetrauit. M. Agrippæ Nauali corona à Cæsare donatus est, qui bonos nemini ante eum habitus est.

LIB. X. EPITOME.

MArcus Antonius, dum cum Cleopatra luxuriaretur: Medium præsidium ingressus bellum, cum legionibus XVIII. & XVI. millibus equitum Parthis intulit, & cii duabus legionibus amissis, nulla re prosperè cedente reuersus, pacem

ascensu subinde Parthis, & ingenti trepidatione, & magno totius exercitus periculo, in Armeniam reuersus est, XXI. die trecenta millia fugæ emensus, circa octo millia hominum tempestatibus amisit: tempestates quoque infelicis super infeliciter susceptum Parthicum bellum culpa sua passus est: quia hyemare in Armenia volebat, dum ad Cleopatram festinat.

DECADIS XIIII. LIB. I.

EPITOME.

SExt. Pompeius, cum in fidem M. Antonij veniret, bellum aduersus eum in Asia moliens à legatis eius oppressus est. Cæsar seditionem veteranorum cum magna pernicie motam inhibuit: Lepidus, Dalmatas, & Pannonios subegit. Antonius Artauasdem Armeniæ regem fide data perductum in vincula conijci iussit, regnumque Armeniæ filio suo ex Cleopatra nato dedit, quam exuri loco iampridem capius amore eius habere cœperat.

LIB. II. EPITOME.

CAius Cæsar in Illyrico Dalmatas domuit. Cum M. Antonius ob amorem Cleopatræ, ex qua duos filios habebat, Philadelphum, & Alexandrum, neq; in vrbem venire vellet, neque finito eius tempore triumuiratus imperium deponere, bellum moliretur, quod vrbi Italiæq; inferret, ingentibus tam nauallibus, quam terrestribus copijs ob hoc contractis remissoque Octauiæ sorori Cæsaris repudio, Cæsar in Epirum cum exercitu traiecit. Pugnæ deinde nauales & prælia equestria secunda Cæsaris referuntur.

LIB. III. EPITOME.

MArcus Antonius ad Actium classe victus Alexandriam profugit, obsessusque à Cæsare, in vltima rerum desperatione, præcipuè occisæ Cleopatræ falso rumore impulsus, seipse interemit, Cæsari Alexandria in potestatem redacta. Cleopatra ne in arbitrium victoris veniret, voluntaria morte occubuit. In vrbem reuersus tres triumphos egit, vnum ex Illyrico, alterum ex Actiaca victoria, tertium ex Cleopatra, imposito fine ciuilibus bellis altero & trigesimo anno. M. Lepidus, qui Lepidi triumuiri fuerat filius, coniuratione contra Cæsarem facta, bellum moliens oppressus & occisus est.

LIB. IIII. EPITOME.

CAius Cæsar rebus compositis, & omnibus prouincijs in certam formam redactis, Augustus quoque cognominatus est: & mensis Sextilis in honorem eius appellatus est. Cum ille conuentum Narbonæ egit, censu à tribus Gallijs, quas Cæsar pater vicerat, actus. Bellum contra Bastarnas, & Mœsos, & alias gentes à M. Crasso refertur.

LIB. V. EPITOME.

BEllum à M. Crasso aduersus Thraces, & à Cæsare aduersus Hispanos gestum refertur, & Salassi gentes Alpinæ perdomitæ.

LIB. VI. EPITOME.

RHætia à Tiberio Nerone, & Druso Cæsarib. priuigno domita, Agrippa Cæsaris gener mortuus, & à Druso census actus est.

LIB. VII. EPITOME.

CIuitates Germaniæ cis Rhenum, & trans Rhenum positæ oppugnantur à Druso, & tumultus, qui ob censum exortus in Gallia erat, compositus. Ara Cæsari ad confluentem Araris & Rhodani dedicata, sacerdoteque creato C. Iulio Vercondari dubio Hedue.

THraces domiti à Scipione: item Cherusci, Tenchateri, Cauci, aliaque Germanorum trans Rhenum gentes subacta à Druso referuntur. Octauia soror Augusti defuncta, ante amisso filio Marcello, cuius monimenta sunt theatrum & porticus, eius nomini dicata.

LIB. IX. EPITOME.

BEllum contra transrhenanas gentes à Druso gestum refertur: in quo inter primores pugnauerunt, Senectius & Anectius, tribuni ciuitatis Neruiorum Dalmatas & Pannonios Nero frater Drusi subegit. Pax cum Parthis facta est, signis à rege eorum, quae sub Crasso & postea sub Antonio capta erant, redditis.

LIB. X. EPITOME.

BEllum aduersus Germanorum trans Rhenum ciuitates gestum à Druso refertur, ipse ex fractura equo super crus eius collapso, XXX. die quam id acciderat, mortuus est: corpus à Nerone fratre, qui nuncio valetudinis euocatus rapidum occurrerat, Romam reuectum, & in C. Iulij tumulo conditum. Laudatus à Caesare Augusto vitrico, & supremis illius funeribus plures honores additi.

FINIS.

REIVS

RERVM ET VERBORVM QVINTÆ TITI LIVII DECADIS INDEX.

A

Abdera vrbs 45.c
Abrupolis regno expulsus 19.c
Achelous fluuius 52.c
Actium Acarnaniæ portus 54.b
Aegynium opp. diripitur 88.c
Aesculapij templum Epidauri 89.b
Africanæ LXIII. ludis circensibus exhibitæ 62.b
Agamemnonia classis 91.a
Agassa vrbs Romanis dedita 57.b
Agassæ insula 88.c
Agrauenta Illyrici ibid.
Agrianes pop. 35.c
Ala sacra 39.a.42.c
Alabandensium erga Ro. obseruatio 46.b
Alexandri præstantia ac virtus 79.c
Androcles 69.a
Andronici Macedonis prudentia 58.c 91.b
Anguis prodigiosus 49.a
Anicius 93.a. eiusdem de Illyrijs victoria ibid. triumphus ibid.
Annona vilitas 92.a
Anxenor 66.c.79.c
Antiochus Rex virgæ circunscriptus à Popilio legato Romano 81.b
Antipatris præfecti Persei mors 43.a
Antissa diruta 91.b
Apollo unus 16.b
Appij Claudij prudentia ibid.
Arcesilaus oratio 12.a
Archidamus Aetolorum dux 53.a
Arbarates 26.a
Artatus fluuius 52.a
Arruntius 19.c
Asclepiodotus 55.a
Ascurius 57.b
Asculi palus 55.a
Asinus tripes 22.b
Astronomicæ peritiæ vilitas 71.c
Athenæus Eumenis regis frater 89.a
Atheniensium erga Rom. gratitudo 46.a
Athos mons 90.c
Atintania ibid.
Attali constantia 82.a
Audena 9.a
Audoleon pursus 89.a

Aelius Ligur consul 22.c
A. Hostilij militaris disciplina 54.b
A. Postumius Albinus censor 13.b
Axius fluuius 65.c.90.a
Azorum opp. 36.c

B

Balanus regulus 60.b
Ballista nons 8.c
Baphyrus fluuius 57.a
Barbæ & capilli promissio, supplicum habitus 62.b
Barbarus fluuius 68.b
Bassanitæ 68.a
Bastarnarum potentia 9.b.77.c
Begoritæ lacus 36.c
Berea vrbs. 90.a Rom. dedita 75.a
Bisaltæ 75.a
Bœotiæ motus 35.c
Bœotorum cum Perseo conciliatio 19.b
Bora mons 90.a
Bos loquutus 10.c
Brunniates populi 9.a
Brundysium, idem quod & Brundusium 27.a
Bullienses pop. 68.a
Bylazora 65.c

C

C. Cassius Longinus cos. 25.b. 45.c
C. Cuerrij victoria 17.b
C. Claudius Pulcher 4.b.5.b
C. Licinius Crassus 61.c.63.b
C. Lucretius 94.c
C. Martius Figulus pr. 54.b
C. Popilius Lenas cos. 18.b
C. Sulpitius Gallus tribunus milit. 71.c
Calatia muri facti 13.c
Callicratis oratio 11.b
Callepetuce saltus 56.b
Cambunij montes 55.a.36.c
Campi Macri 8.c
Canastræum promont. 59.a
Caranantis & Caranantinum vrbes 67.c
Caranantinus 68.c
Carę liberi esse iussi 60.c
Carni populi 45.c
Carnus vrbs 44.a
Carteia oppidum 45.a
Caryssus vrbs 17.b

Ooo 2 Cas-

Cassignatus ala Galli præfectus 38.b
Catinij pop. 88.a
Catiorum pop. 67.c
de Celiberis triumphatum 4.a
Cædes ac fuga 10.b.13.b
Cephalo 88.b
Cestrophendonis telum 42.b
Chium promontorium 67.a
Circenses 62.b
Citium opp. 35.b
Cutus mons 53.a
Classis in aëre visa 15.b
Clausula fl. 68.b
Cleopatra Ptolemæorum soror 81.c
Cleua præfectus 52.c
Clita vrbs 59.a
Concordiæ bonum 84.b
Coriathij splendor 89.b
Coronei pop. 33.c
Coragus Macedo 43.b
Cotti oci fuga 74.a
Cotys rex 26.b
Creusa oppidum 54.b
Cydas Cretensis 65.a
Cyrestæ Persei dedita 37.a

D

Daorsi immunes esse 88.c
Dardani à Basterna victi 9.b.c
Demetrium portus 78.b
Desudaba vrbs 85.c
Diana Tauropolis 74.c
Diodori prudentia ibid.
Dium opp. 57.a.b
Doliche opp. 36.c
Draudacum castellum 52.a
Dyrrhachium 52.c

E

Edessa 90.c
Elæon campus 53.b
Elimiotis Macedoniæ regio 90.c
Empeus fluuius 57.c.73.a
Eordia vrbs 36.c
Eordi pop. 90.c
Epidamnus olim Dyrrhachium 52.c
Epidaurum oppidum 88.b
Erythrarum promontorium 67.a
Euander Cretensis 39.c
Euderus turris 55.b
Euersa & Callicritus Thebani à Perseo sublati 39.c
Eumenes mortuus creditus 21.b. 78.c
Persea Romanis ipse deferri 39.c.
victima propè cæsus 78.a. solicitatur vt à Romanis deficiat 64.b.c.a
Eumenis acta bello Macedonico 64.c
Eumenis cæsis ac vulnus 20.b
Eumenis inconstantia 63.a
Euphranor dux 60.a. eius mors 31.b.c.

F

Fatales libri 13.b
Fax in cælo 49.a
Faueria oppidum 6.a
Fortuna Primigenia 93.b
Fortunæ equestris ædes 15.a.b

G

Gallorum fuga & clades 66.c
Galli mercenarij milites 63.c.38.b
Galli feroces 38.b
Galli Asiæ incolæ 44.a. Macedoniæ accolæ 90.c
Galli cisalpini 60.b
Garuli pop. 3.a
Gaza Persei in mare deiecta 38.c. per vrinatores extracta ibid.
Gentij maiores 61.a
Gentius rex Romanis suspectus 77.a. eiusdem regia. 32.a

H

Harpali legati ferocia 22.a
Hastati 21.a
Hegesili prudentia 33.a
Heraclea quæ & Sintice, regio 90.c
Hercates pop. 90.c
Hercynna templum 8.a
Hippagogi naues 66.c
Hippias Berreus 38.c.33.b
Hispani triumphati 4.a
Histrorum clades 22.3.a
Homicidij abominatio apud veteres 71.a
Honunes 67.c
Horreum oppidum Romanis deditur 88.b
Hospitij necessitudo 30.a

I

Ilienses fusi fugati 63
Illyriorum descriptio 31.a.b.c

INDEX.

Illyrici solitudines 52.b
Imperatoris munus 69.c
Intercalatum & intercalares calendæ 48.c
Ion Thessalonicensis 78.c
Issenses & Talaucij immunes 88.c
Isthmias pr. 32.b
Iunonis Lacinie templum semidetectum 16.a.nus spoliati vltio 25.c

L

Labeates Illyrici 88.c
Lauissa à Romanis capta 43.b
Latine feriæ 7.c.28.c
Laureatæ Literæ & tabellæ 76.c
Legio non eodem semper numero constabat 48.c
Leonatus & Thrasippus duces 35.c
Leucadij 91.b
Leusines situs 81.a
Liberi & liberæ ades 14.a
Lyciorum querela de Rhodijs apud Romanos 3.c
Ligures triumphati 6.c
Ligurum cædes & fuga 7.a.b. 8.a.17.b 22.c
Locustarum nubes 15.b
Loryma portus 80.a
Lucam colonia deducta 6.c
Lucretij prætorij inuidia, apud trib. pl. 45.b
Ludorum apud priscos consuetudo 58.a
Ludi magni 92.a
Luna eclipsin futuram prædicit Sulpitius Gallus 71.c
Luuensium & Pisanorum de agro contentio 81.c
Lustrum conditum 18.a

M

Macedonicum mare 59.a
Macedonum clades 42.c.38.c
Macedonum arma 37.a
Macri campi 81.b
Marcolica vrbs 77.c
Marene regio 43.b
Martius vates 30.b
Masanissa, eiusq; res 23.b. 26.a. 46.b 81.a
Masgaba 82.a
Metrodorus Rhodius 64.c
Miccius seu Miction 46.c
Minerua Alcia 35.b
Missagenes Masanissæ fil. 26.a.82.b
Mytis fluuius 57.b
Molossis regio 88.b
Mopsitu tumulus 40.b
Mutila & Fauerin oppida vi capta 6.a
Myla 37.a
Mylassenses 88.a

N

Nauale triumphi descriptio 97.a
Necessitas maximum telum 64.a
Nefastium opp. 6.a
Licatores 52.a

O

Odomantidica terra 77.c
Oeneum opp. 31.c
Oetæi montes 11.a
Olcinium opp. 88.a
Olympij Iouis excellentia 10.a.89.b
Olympio legatus 64.b
Onesimus 61.b
Oreon vrbs 60.a
Oriondes fluuius 68.b
Orthobula 13.a
Ossa mons 37.b
Oximi muri facti 13.c

P

Paonia 90.b
Palephersalus oppidum 54.b
Pallenensis agri fertilitas 39.a
Pamphilus legatus 60.b
Pandaleontis fides 20.c
Panaucus 64.b
Papinus mons 81.b
Passaro vrbs 88.b
Patauinorum seditio 13.c
Paulus Aemylius eiusque præclara fama 62.b
Pella Macedonia vrbs 90.a
Pelusium 62.c.80.c
Penestia regio 51.b
Peneus fluuius 30.a.56.c
Perduellionem iudicare 50.c
Perduelles hostes 50.a
Perrabia & perrabi 37.a.43.b
Perseus rex 29.c. 79.c
Pestilentia sedanda sacrum 80.a
Petrarum fluuius 53.b
Phalanna opp. 37.a
Phanæ 66.c
Phanota 52.c.88.a
Phila 58.a
Philippus Macedonum Rex 79.c
Philacæ oppidum 88.b

INDEX.

Pieria sylua 74.b
Pirenum Arbenarum 89.a
Pisces aratro eruti 15.b
Plator 67.c
Poleratus 67.b
Popilij obstinatio 81.b
Porticus Romæ 13.c
Posidenum promontorium 59.a
Praxo delphus 20. c. latronum receptor 21.a
Proxenus 13.a
Prusias rex 59.a.60.b
Prytaneum Cizyci. 9.c
Pteleum oppidum 43.b
Ptolemæus maior 81.a.b
Ptolemæus & Cleopatra reges Alexandriæ 62.b.c.81.c
Puer sine manibus & pedibus 10.c.biceps vnimanus ibid.
Punica versutia 34.a
Pytho Macedo 59.b
Pythoum opidum 36.c

R

Rhinocolura vrbs 81.a
Rhizonita 88.a
Rhodij nec socy nec hostes ab Romanis habendi censentur 87.b
Rhodiorum auxilia socijs 87.c. eorundem sermo arrogans & tumidus 4. a. 60.b.86.b
Romanorum equitas 42. a. animus indomabilis, ibid. authoritas 81.b
Romanorum bella quare felicia 86.a.senatorum authoritas contempta 93.a.clades 39.c.60.c. ingratitudo 94.b. superbia ex tyrannis 36.c

S

Sacer lapis 6.c
Sacrilegij vltio 25.c
Samothracæ religio 65.b.78.a
Sanguinea pluuia 23.b.49.b
Sangualis axis 6.b.c
Sardi domiti 8.a
Sterdilius 68.c
Scedra vrbs 52.b.68.a
Scodrus mons 68.b
Scultenna fluuius 6.b
Serui publici 30.c
Sicimina mons 81.b
Simice regio 90.a
Sira oppidum 78.c
Soles tres simul visi 10.c
Solouertius dux 92.c
Sopatri mors 43.a
Stratagemata 2.b
Stratij medici prudentia 84.b
Strymo fluuius 90.a
Stubera vrbs 51.b
Stymphalis 90.c
Subota insula 66.c
Summa primi Pontificij aduersus Paulli Æmylium inuidia 93.c
Sycurium oppidum 37.b
Synedri magistratus 91.b

T

Tabularium 30.c
Tempe 56.c
Terminalia festa 48.c
Theondas magistratus 78.a
Thessalonica expugnatio 58.c. deinde 78.c
Tiberius consul 4.b.censor 82.c. eius virtus 8.a
Tiruste populus 88.c
Toro mons 90.c
Toronacium mare 59.a
Toron vrbs 59.c
Tribuni plebis sacrosancti 30.b
Tribu mouere quid 82.c
Tripolis 36.c.43.b
Triumphus ad quos pertineat 94.c
Trophonis specus 69.a

V

In Venetia Patauinorum [illegible] 132
Verus gens bellicosa 90.c
Vibonia vrbs 32.b
Volsiani agones 55.a
Vortumni fanum 61.c
[illegible] 51.b

X

Xenarchus prætor. 32.a

FINIS.

CHRONOLOGIA IN TITI LIVII HISTORIAM, ACCOMMODATA AD TABVLAS CAPITOLINAS VERRII Flacci, annotationibus vtiliſſimis varietatem ſeu diſſenſionem authorum circa conſulum Romanorum nomina demonſtrantibus illuſtrata.



1589



CLARISSIMO VIRO, GENERE, VIRTVTE AC ERVDITIONE PRAESTANTI DOMINO LEONMANNO SCHILLER ab Herdern, Juris vtriusq; doctori, ac Cameræ Imperialis Spiræ Assessori: domino & patrono suo colendo, Ioachimus Grellius S. P. D.



T MEDENDI scientia, architectonica, agricultura, aliæque artes ad vitam hominum regendam atque seruandam comparatæ, idoneæ, veræ, certaque temporum obseruatione indigent, adeo, vt quotidiana experientia attestante, temporum ratione in ijs neglecta, sæpius plus detrimenti, quam commodi rebus humanis adferre conspiciantur: ita & historiæ, quæ vita memoriæ, lux veritatis, nuntia vetustatis, & vitæ magistra prædicatur, temporum certa & apta distributio, ad rerum gestarum integram notitiam tantopere necessaria est habita, vt viri doctissimi eam vnicam historiæ lucem, cynosuram in vasto cæcoque historiæ pelago nauigantibus, filumque Theseï certissimum ad effugiendos implicitos Labyrinthi errores dicere non dubitarint. Etsi enim historiarum cognitione nec in Ecclesia nec in Repub. magis necessarium, nec ornamento vel decore præstantius, nec vbertate emolumentorum vtilius, nec ad delectationem voluptatemque accommodatius quicquam reperiatur, tamen cum homines, eorumque actiones, quæ in historijs describuntur, non solum tempore tanquam certa mensura contineantur, sed & eo, tanquam sole quodam in orbe illuminentur, quis id, quod mensura dirigitur, absque metiente recte definiri, vel luminis egens absque eo probe inspici atque discerni posse dixerit? Id itaque populi prudentia clari & viri ingenio doctrinaque præstantes perspicientes, nec sumptibus, nec laboribus in compendiosa veraque temporum descriptione pepercere. Siquidem apud Hebræos, quorum Respubl. ab ipso Deo instituta est, prophetæ verba dierum (sic etenim Hebræi ea vocant) id est, annales & fastos conscribere sunt soliti, & inde cum ad alias gentes Orientales, vt pote Chaldæos, Aegyptios, & Persas, tum denique ad Romanos hoc idem institutum defluxit, vt libri fastorum, in quos cuiuslibet anni res insigniores, cum mensis atque diei notatione referrentur, à pontificibus vel sacerdotibus conficerentur. Postea vero id sapientissimorum populorum institutum viri docti secuti, rem eo deduxere, vt nulla fere ciuitas vel Respublica extiterit, cui sui antiquorum temporum obseruatores, fastorumq; scriptores non fuerint. Sic Asia Charaxē Pergamenum, Ephesiumque Andronem, Persia Metasthenem, Aegyptus Appionem, Iudæa Philonem, Aphrica Eratosthenem, Græcja Archilochum, Peloponnesus Hippiam, Lesbus Theophrastum, Athenæ Dexippum & Apollodorum habuisse leguntur. Nec minus hac parte sapientiæ, quam alijs artibus quam plurimi apud Romanos claruere. Nam vt nominibus eorum abstineam, qui historijs scriptis earum occasione tempora notarunt, fastosque magistratuum digesserunt, quorum prolixus admodum est numerus: Sane tot in hoc studio versati fuerunt, vt cum cæteris gentibus omnibus hac in parte certare queant. Non eos à prima vrbis origine repetere libet, at cum hæc ad id fastigium peruenisset, vt & imperij magnitudo, & Imperatorum felicitas, populique Romani virtus, ingenijs præclaris ampliſſimam scribendi materiam suppeditarent, reperti tamen fuere, qui ex temporum notatione non minus laudis quam historiarum conscriptione se adepturos esse arbitrarentur. Siquidem ipse Cicero, tunc quum Respublica Romana florentissima esset, se tres libros versibus de suis temporibus scripsisse gloriatur. Et quantis idem laudibus

dibus Atticum ſinum extollit, qui magna cura notatis obſeruatiſque temporibus ſeptingentorum annorum curſum vno libro collegerit? Præclara quidem digneque laude hæc Attici opera, at non leuior Verrij Flacci cenſenda, qui ſub Auguſto, faſtis præcipuorum magiſtratuum à ſe ordinatis, marmoreoque parieti inciſis, ibidem loci iuxta Veſtæ ædem ſtatuam meruit, aliosque poſt ſe ad ſimilis argumenti tractationem inuitauit. Nam hunc cum alij, tum M. Aurelius Creator Antonini libertus eſt & Chryſorus imitati nomina & tempora annuorum magiſtratuum vſque ad ſuam ætatem perpetuauere, ſcripti & hos ſubſecuti Auſonius, Aurelius, Caſſiodorus, alijque nonnulli, inditi non ſine laude fecerunt: id præcipue ſpectantes vt hiſtoria Romana certa veraque temporum ratione conſtaret, nec horum incertitudine perturbata, certa mutilaue efficeretur.

Verum enimuero etſi tanta populorum, vt certam temporum deſcriptionem haberent, cura fuerit, doctique in ea eruenda & adornanda omni ſtudio laborarint, tamen vel quod plerique res citra publicam & probatam fidem, vt Metaſthenes exiſtimat, vel per opinionem atque auditum conceptas memoriæ prodiderint, factum eſt, vt nulla prope ſcientia maiori temporum obſcuritate, ambiguitate, ac incertitudine inuoluta obductaque ſit quam illa ipſa antiquitatis, temporumque notatrix hiſtoria. Quam plurimis id tam ſacris quam prophanis exemplis probari poſſet, verum cum id ab alijs luculenter ſit factum, nec mei propoſiti ſit, integram de temporum varietate, confuſione ac diſcrepantia diſputationem inſtituere, id vnius Liuij vel authoritate vel exemplo oſtendiſſe ſufficiet. An non is ſubinde magiſtratuum conſulumque confuſionem reprehendit, & temporum ignorantiam, authorumque varietatem deplorat? Libro ſecundo ab vrbe condita, pugna ad Regillum lacum commemorata, Tanti (inquit) errores implicant temporum, aliter apud alios ordinatis magiſtratibus, vt nec qui conſules ſecundum quoſdam, nec quid quoque anno actum ſit, in tanta vetuſtate non rerum modo, ſed etiam authorum digerere poſſit. Et rurſus de variis authorum opinione libro 22. conquerens, Mirari (inquit) magis adeo diſcrepare inter ſe autores, quam quid veri ſit diſcernere queas. Tales loci quam plurimi apud Liuium inueniuntur. Verum, vt iuſtiſſimas eius querelas ac reprehenſiones eſſe fatendum, ſic ſunt, qui quod ipſe in alijs reprehenderit in eo ipſum & arguendum iudicent, cum præterquam, quod interdum dubia, incerta, manca, atque acciſa tradiderit, etiam tempora ea, qua par fuiſſet, diligentia, minime digeſſerit. Quorum reprehenſio quam iuſta ſit, non huius loci eſt diſquirere. Cæterum ſi quid horum ab optimo Romanæ hiſtoriæ authore admiſſum ſit, æquiſſimum arbitror, vt is qui horum quid in ipſo deſiderat, perpendat eum hominem, vt & nos ſumus, fuiſſe, nec omnibus quæ literis mandarit interfuiſſe, vel intereſſe potuiſſe: verum ex priſcis hiſtoricis & annalibus, ipſum, vt in præfatione fatetur, hiſtorias ſuas tradidiſſe & veluti mutuaſſe, quemadmodum nobis iam ab ipſis veluti per manus tradita, ea ſumere neceſſe eſt. Si quid itaque diſcrepans, ambiguum, vel etiam tum nonnunquam eius ſcriptis irrepſerit, quis id potius benigne excuſet, quam ſupercilioſe exagitare non vellet? Quoties ipſe teſtatur ſe non pauca pro certo affirmare, vt libro tertio, vbi ſic inquit: Difficile autem eſt, in tam antiqua re, quot pugnauerint, ceciderintve eradè affirmare: & quinto ſic ait: in rebus tam antiquis, ſi quæ ſimilia veris ſint, pro veris accipiantur. Septimò vero ita ſcribit: Cura non deeſſet, ſi quis ad veritatem ea inquirentem ferret, nunc famæ rerum ſtandum eſt, vbi certam deroget vetuſtas fidem: Quid hiſce Liuij locis clarius, ipſum curæ inueſtigandæ veritatis laborantem, ad eius notitiam peruenire non potuiſſe? Ad hæc hiſtoriam ſenex idque priuatus ſcripſiſſe dicitur, non igitur mirum, ſi in ſummo hiſtoricorum, annalium, ac commentariorum penuria, quæ tunc non fuit magna

magno semper atque labore describebantur, nonnulla interdum omiserit, vel memoria lapsus, diuersa ac prope contraria scripserit. Nullus author adeo magnus est, qui alicubi non labatur. Errare humanum est, & nemo adeo prouidus ac circumspectus existit, qui alicubi non impingat, idque cum in alijs, tum maxime historicis videre est. Complures ante Timæum Tauromenitam celebres historici vixere, sed omnes qui ante ipsum res gestas literis tradidissent, acerbissime, vt Suidas ioquit, reprehendit. Sic Athenæus ipsum Platonem atque Xenophontem accusat, quod quorundam tempora falso & imperite notauerunt, vt & Thucydides Hellanicum alioqui laudatum historicum, Halycarnassæus Fabium Pictorem, Licinium, reliquosque eius ætatis authores, & alij alios. In eundem quoque modum Aristoteles in politicis, eos qui Lycurgum Theletis auditorem fuisse astruerent, grauiter obiurgat, & Ciceroscriptores quosdam, qui Numam Pythagoræ discipulum fuisse dicerent, cum Pythagoras aliquot post Numam seculis primum natus sit. Quin imo tam fœdi tantique errores historiam contaminarunt, vt castor Rhodius Chronica ἀγνοήματα composuisse legatur, quibus ignorantiam superiorum seculorum refellit & emendauit. In tanta itaque errandi procliuitate, moleque laboris maxima, si præstantissimus author, deque Romana historia optime meritus, humani quid passus sit, ac velut longo itinere defessus pede altero impegerit, venia id ac benigna interpretatione quam insectatione dignius erit. Nam, vt est in veteri versiculo:

Οὐδεὶς ἀθεόφατον ὃστις ἅπαντα σοφός.

Cum vero historia, ex Annij sententia, tunc demum integra atque certa censeatur, si narratione, Topographia, & Chronographia, id est, certa temporum & locorum descriptione constet. Ideo docti quamplurimi magistratuum Romanorum descriptionem aliquibus in partibus apud Liuium imperfectam, & supputationem annorum, quibus quisque ab vrbe condita Reipublicæ præfuisset, interdum claudicantem, interdum ab alijs dissentientem animaduertentes ne quid authori Latinæ historiæ principi deesset, hunc vtilissimum laborem susceperunt, vt temporum atque annorum seriem annotatis consulum nominibus, ex his, quæ relicta sunt, antiquitatum monumentis accurate colligerent atque discernerent. Inter quos, vt quatuor Itali Bartolomæus Marlianus Mediolanensi, Onuphrius Panuinius Veronensis, Carolus Sigonius Mutinensis, & Franciscus Robortellus Vtinensis, merito laudandi sunt, qui magistratuum Romanorum descriptionem ad lapides marmoreos Verrij Flacci (vt existimatur) Romæ inter forum & lacram viam sub pontificatu Pauli tertij anno quadragesimo sexto effossos, atque in Capitolio expositos, tanquam ad Lydium lapidem accommodantes, non solum magistratibus Romanis pro annorum ratione descriptis, sed & toti historiæ Romanæ incredibilem lucem attulerunt? Sic & vir doctissimus, Henricus Glareanus, sua laude minime fraudandus est, qui ardenti antiquitatis studio antequam Capitolinæ tabulæ extare fuissent, anno quadragesimo fastos consulares, librorum tantum fidem adiimus, ad sextum vsque Tiberij annum deduxit, quorum veluti ductu alij postea via ad meliora quærenda, & Romanæ vetustatis decus recuperandum monstrata est, ita vt qui eius laborem & insignem voluntatem in antiquis illustrij restituendis & vendicandis non agnoscat, vel liuidi, vel ingrati animi morbum minime obscure prodat.

Tot itaque doctorum virorum opera Liuij historia in multis partibus illustrata, cum viri optimi ac rei literariæ iuuandæ cupidissimi, Sigismundus Egrarhendus & Georgius Corninus typographi Francofurtenses, de ea suis sedulis exprimenda cogitarent, multorum consilijs disquisitis, eam rationem sibi sequendam putarunt, qua Liuianæ historiæ editionem omnibus probare, gratamque reddere possent. Cum ergo nihil eorum quod reli-

quæ

quæ editiones habent, sibi omittendum esse ducerent, sed suam ... rum dote condecoratam cuperent, ac prius Lugdunensi, & Basiliensi ... Henrici Glareani, Venetæ Caroli Sigonij Chronologia adiuncta ... quibus doctis vtramque probatam esse constaret, sed simul huic operi ... incommodum esset, ne quid hic desideraretur, curarunt, vt ambæ quasi in ... nam conflarentur, & anni nominaque consulum, ad Panuinij & Sigonij ... tionem, Tabulis Capitolinis, quoad id fieri posset, accommodarentur, & qu... Glareanus interdū de consulum nominibus variantibus obiter annotasset, ... luculentius fusiusq; ex certis historiarum monumentis explicarentur. Qua re ... quantum vtilitatis secum latura sit, quam plurimis exponi posset, verum quo ... verear ne si id faciam, non tam instituti huius fructus lectori ostendere, quam meam operam efferre videar, ab eo libens abstineo, optans, vt lector virtutes re ipsa potius experiatur, quam ex mea commemoratione intelligat.

Cum vero pro veteri more, de patrono huic opellæ deligendo dispicerem, atque de eo auunculi mei, collegæ tui, consilium exquirerem, eo inducor vt nulli alij quam tuæ Excellentiæ eius patrocinium deferrem, id minime vereor recusare, vel detrectare volui. Nam etsi me tuæ Excellentiæ ignotum esse fatear, atque vel importunitatis vel impudentiæ argui posse videam, qui eam publice compellare non dubitem, tamen cum id auunculi mei de tua excellenti virtute iudicium sit, vt statuat te benigne humaniterque huius opellæ patrocinium recepturum esse, in spem optimam venio, me id, si non merito meo, saltem sua intercessione citra repulsæ periculum, à tua excellenti virtute impetraturum esse, idq; vel ob id, quod hæc opella talium rerum tractationem profitetur, quas præstantissimi veteres iureconsulti à sua professione minime alienas arbitrati sunt. Siquidem P. Mutium Scævolam, Rutilium Ruffum, Cælium Antipatrum, Fustidium, Tuberonem, aliosq; complures Iurisprudentes, non solum iuris scientia, sed & historiarum descriptione claruisse constat. Nec recentior Iureconsultorum ætas eius generis exemplis caret. Celebris auorum memoria Iureconsultus Claudius Seisellus natione Gallus fuit, cuius in ius civile Commentaria in quanto precio sint, excellentiam tuam minime fugit. Hic studio iuridico historiæ cognitione adiuncta, non minorem ex hac quam ab laudem retulit. Nam & Thucydidem, & Diodorum Siculum, & quædam Xenophontis, aliaque multa Gallice vertit, & quidem adeo feliciter, vt etiam ... qui Græcæ linguæ magnum vsum habent, plurimum ei tribuant. Quid dicam de Alciato, qui vt veteribus Iureconsultis iuris cognitione haud debit... parandus, sic suum in historiis cognoscendis studium declarare non erubuit, eruditissimis annotationibus in Cornelij taciti augustam historiam conscriptis, quod ea clarior intellectuque facilior per docta hominum ora volitet. Sed quid externa exempla commemorare necesse est, cum nostratia supperitant? Ante aliquot annos vir doctissimus Vvolffgangus Hungerus Spirę apud Imperatorem iuri dicundo totius terrarum orbis amplissimum sedit. Is, vt docti ... stantur, quoties per negocia licuit, non solum sibi vacationem ad historiarum lectionem desumpsit, sed & cum Cuspiniani Cęsares multis in locis aliena culpa depravatos cerneret, eorum restituendorum laborem, magno cum laudiosorū fructu susćepit, cerbro affirmare solitus, Iuris civilis prudentiam historiarumque cognitionem, habita præsertim iusta ac diligenti temporum ratione, ac studij vtriusque collatione, ad efficiendum hominem politicum, reipublicæ maxime idoneum gubernatorem pariter currere debere. Vt itaq; excellentia tua ad horum imitationem sese componens, tantam sibi iuris scientiam comparavit, vt in amplissimo Camerę Imperialis iudicio iuri dicundo præficeretur, sic minime ambigo eam eorundem exemplo cognitione historiarum delectari, ac seuerioribus iuris studiis defatigatam ad amœna historiarum vireta diuerti, ac inde animi recreationem petere. Etsi ergo in spem optimam inducor, Excellentiam tuam huius opellæ defensione minime gravatum

fakis

sciperentur, tamen officiosè eam oro, vt audaciam hanc in ea compellanda
tamque opella ei offerenda, probare, meam de eius virtute & humanitate o-
pinionem benigne admittere, meque numero eorum aggregare velit, qui eam
summo studio obseruandi atque colere ac venerari ex animo cupiunt. Ad ex-
tremum, vt me tuæ Excellentiæ, sic eius valetudinem ac pro-
speritatem Optimo Max. Deo commendo.

Datæ Calend. Nouemb. Anno 1567.

CHRO-

CHRONOLOGIA IN TI LIVII HISTORIAM, ACCOMMODATA AD TABVLAS CAPITOLINAS VERRII FLACCI, ANNOTATIONIBVS VTILISSIMIS, VARIETATEM SEV DISSENSIONEM auctorum circa consulum Romanorum nomina demonstrantibus, illustrata.

DE CAVSIS DISSENSIONIS SEV PVGNANTIÆ historicorum in numerandis ac digerendis annis ab vrbe condita.

EXPOSITVRI fastos cõsidares historiæ Liuianæ, incertitudine, obscuritate, ac discrepantia temporum ita inuolutos atq; obrectos, vt non solum huius seculi in historijs exercitatissimi viri, sed & præstantissimi historiæ Romanæ scriptores vacillarent, de ea subinde conquerantur, rem ab instituto nostro nimium alienam facturos nos arbitramur, si breuiter causas huius dissensionis inquiramus, quo ijs cognitis, eam temporis supputationem sequamur, quæ historicæ veritati maxime congruere probatissimorum scriptorum auctoritate ac testimonio nititur. Nam cum historia testis sit temporum, vt Cicero verissime dixit: quid magis ab alienum est, quam si id, quod præcipuum in ea est, desideretur, ac quid prius, quid posterius gestum sit, aulla adhibita diligentia ratione, nescire? Diuersitatis itaq; in supputandis ac digerendis consulum Romanorum annis tres præcipuæ causæ esse videntur.

Prior quòd annis quo primi consules magistratum inierunt ab historicis Romanis non eodem modo, sed varie numeretur. Dionysius enim rerum Romanorum diligentissimus scriptor, libro primo, in fine quarti, & initio quinti, reges annos CCXLIIII. regnasse scribit. Quod etiam ex Varronis annorum summa elicitur, & aliorum auctoritate comprobatur. Messala enim anno ab vrbe condita CCXLIIII. pulsis regibus, sub quibus annuo imperio iura Romana fuisse tradit. Cui sententiæ & Liuium in fine libri primi accedit. Regnatum (inquiens) Roma ab condita vrbe ab liberatam annos ducentos quadraginta quatuor. At Eutropius lib. 1. Roma per septem reges annis ducentis XLIII. regnatum scribit, totidemque annos numerat. Sextus Ruffus in sua Epitoma, in qua varietate id animaduertendum est, hosce ex singulorum regum quos numerant, annorum summa, annis regum, interregni annium eximere, quem Dionysius, Liuius, Messala & alij interponunt. Idq; recte. Vno enim anno fuit interregnum post mortem Romuli: Recitaq; diligenter inspecta, in enumerandis singulorum regum annis, tot eis Eutropius & Sextus Ruffus annos regni tribuunt, quos Dionysius, Liuius & cæteri, nec hæc dissensio magna est: Alij vero vt est apud Eusebium in Chronicis CCXLIII. annos tantum cum interregno reges regnasse scribunt, quorum sententiam secuti videntur Orosius, Iornandes, & Beda. Orosius enim lib. 2. ca. 5. anno ipso CCXLIIII. Rutum consulem de filijs supplicium sumpsisse scribit. Idem Beda cap. 66. & Iornandes confirmant. Huius autem varietatis causa est, quod cum reges non ita certis ac præscriptis annos regnarint, sed aliqui (vt Romulus) aliquot menses & dies excesserint, Dionysius & Liuius eos pro integro anno computantes Tarquinio Prisco attribuerunt. Illi quos diximus, cum Eusebio, quia integrum annum non efficiebant, eos omiserunt, solos XXXVII. annis Prisco regi assignatis.

Huic alia eiusdem fere formæ succedit, quod vt annum & mensem, sic & diem quo primi consules inierint diuersi autores incertum faciant. Plutarchus siquidem in problematis primos consules Kal. Ianuarij iniisse scribit. Macrobius vero lib. 1. Saturn. cap. 15. Kal. Iunij eos iniisse innuere videtur, ex aliorum opinione tradens, Iunium à Ianu-

ro

Brutus dictum, quod hoc mense, id est Kal. Junijs, pulso Tarquinio sacrum Carnee deæ in Cælio monte voti reus fecerit. Alij autem VI. Kal. Martij id factum fuisse scribunt, freti antiquis lapideis fastis & autoritate Ouidij lib. 2. fastorum scribentis.

Tarquinius cum prole fugit, capit annua consul
Iura, dies regnis illa suprema fuit.

Sunt etiam qui Kal. Quintil. id est, July eos inijsse putent, quorum sententiæ videtur accedere Joachimus Perionius li. 3. de magistratib. Græcorum. In hac itaq; opinionum diuersitate quæ sequenda sit summopere ambigitur. Plutarchi quidem à viris doctissimis Onuphrio Panuinio, & Sigonio iampridem luculenter & erudite est refutata, quod anno tantum sexcentesimo ab vrbe condita consules Kal. Januarij primum inire cepisse constet. At in diei certi constitucione nec inter ipsos conuenit. Sigonio post Marianum eo inclinante, vt diem primum initi consulatus VIII. Kal. Iunij statuat. Panuinio vero primos consules VI. Kal. Martij creatos esse existimante. Nec solum in die initi primi consulatus hac varietas deprehenditur, sed & quo subsequenti tempore cuiusq; mensis die cōsules magistratum inire sint soliti, vsq; ad annū sexcentesimum vix quidquam certi reperire licebit. Anno quidem quarto & quadragesimo postquam exacti reges fuissent. Kal. Sextiles solennes magistratibus ineundis fuisse docet Liuius, quot autem annos ille mos deinceps seruatus, vel quo tempore immutatus fuerit, non tradit vsq; ad annum CCCII. quo ait Idus Maias solennes fuisse ineundis magistratibus, lib. 3. his verbis: Idus tum Maie solennes ineundis magistratibus erant. Hoc certe intelligi potest, cum hoc tempus dicat fuisse solenne, non duobus aut tribus annis id obseruatum esse, sed pluribus. Solenne enim dicitur id, quod legitimum est, & fieri solet. Rursus mutatum tempus initio fere quinti legitur. Nam cum solennes dies ineundis magistratibus essent Nonæ decembres, cum mutatum esse dicit his verbis: Primores patrum, siue culpa, siue infelicitate imperatorum tam ignominiosa clades accepta esset, censuere non expectandum iustum tempus comitiorum, sed exemplo nouos Tribunos militum creandos esse, qui Kal. Octobribus magistratum acciperent. In quam sententiam cum pedibus iret, cæteri Tribuni militum nihil contra ire. At enim vero Sergius Virginiusque propter quos panitere magistratuum eius anni Senatum apparebat, primo deprecari ignominiam, deinde intercedere Senatusconsulto, negare se ante Idus Decembres solennem ineundis magistratibus diem, honore abituros esse. Paulo infra eadem pagina, ex Idibus Decembribus in Kal. Octobres mutatum esse diem solennem ineundis magistratibus docet. Cum omnium consensu approbata esset oratio, gauderentque patres sine Tribunitia potestate territulis inuentam esse alienam vim maiorem ad coercendos magistratu, victi consensu omnium, comitia Tribunorum militum habuere, qui Kal. Octobribus magistratum acciperent, seque ante eam diem magistratu abdicauere. Paucis annis hic dies seruatus fuit. Nam sexto fere anno post, quod consules morbo implicii essent, placuisse Calendas Quintiles solennes esse, dicit: Consulibusque morbo implicitis placuit per interregnum renouari auspicia. Hunc etiam diem in alium etsi incertum, mutatum inuenio, neq; etenim dies nominatur. Hoc autem anno CCCCXIII. post vrbem conditam accidisse reperio. Quod Liuius initio fere lib. 8. docet his verbis: iussique ante tempus consulibus abdicare se magistratu, quo maturius noui consules adiuersus tantam molem belli crearentur, religio incessit, ab eis quorum culpa immutatum esset, comitia haberi. His enim verbis, quo maturius, &c. mutatum fuisse solennem tum diem ineundis magistratibus indicat. Vt autem hic incertus est dies, sic certus est is, qui paulo post, id est, octauo inde anno statutus est Kal. Quintilium. Extemplo igitur, inquit, noui Cōsules L. Aemylius Mamercus & Cn. Plautius eo die Kal. Quintilibus quo magistratus inierunt comparare inter se prouincias iussi. Mensem autem quo diutissime comitia sunt habita. Februarium fuisse legimus, & Idus Martias diem solennem ineundis magistratibus. Semper enim tenuit bello Punico secundo, & bello Macedonico atq; eo diutius. Idque Liuius docet multis locis quos ascribere supruacaneū esset, vt initio li. 6 de bello Punico secundo: initio lib. 1 de bello Macedonico. Ex quibus quis non perspicit magnā mēsis atq; diei quo magistratus inire sunt soliti, varietatē esse? Cum vero omnis supputandi temporis certitudo ab exacta, firma, stataq; annorum,

rum, mensium atq; dierum rationem pendeat, nec quo anno, mense vel die magistratus
inire sint solti, certè in historia Liuiana reperiatur, vel quando ea ratio mutata
exprimatur, imò nihil labantius inconstantiusque vsque ad annum DXXXIII
quam solennis ineundo magistratui dies, quis meretur dissensionem inter
temporum supputatione esse, hoc anni initium ab hoc mense illo ab alterò
& vna magistratu creatos huic anno ascribente, altero vel ad alium
te? Terrò cùm inter Dionysium & Liuium tam temporum atque
rerum gestarum ratione, magna sit dissensio, hæc inde nata videtur, quòd
uij propositum fuerit, vetustissima quæque populi Romani gesta accurata
ne prosequi, quæ à multis diligentissimè descripta & edita iam annè erant, sed
mum literarum monumentis mandare, quæ paulo ante bellum Punicum secun
suam vsque ætatem à populo Romano gesta fuissent. Quia verò vt grauissimè Polybius
scribit, per particularem historiam vniuersa neutiquam intelligi possunt, & historici
studium potius in vniuersali quam particulari historia occupari debet, ideò ne tantum
opus principio carens mancum mutilumq; esset, breuiter & exiliter 20. libris priori
ab vrbe condita vsque ad initium secundi belli Punici populi Romani gesta perstrinxit.
At Dionysius ex professa descriptione antiquissimarum rerum Romanorum susce-
nihil memoratu dignum prætermittendum duxit, sed quæ cum ad rerum gestarum
temporum expositionem pertinerent diligentissimè ex
vix tribus libris comprehendi, ipse vndecim enarrarit. Hinc si quis veterum Roma
imperij originem apud Dionysium legat, temporumq; rationem apud ipsum exa
ac cum Liuij breuitate comparet, haud dubiè illius diligentiam huius festinatio
ponet. At vtriusque instituto considerato, vtrique suam laudem æquus lector
ac si Liuius tanquam ad alia festinans, nonnulla vel omiserit, vel negligentius
rit, id excusatione potius, quàm insectatione dignum iudicabit.

Hisce tribus & alia adiungi possunt, vt constitutio annorum Romuli, &
de anno vrbis condita, sed hasce attigisse, quasi, digito monstrasse satis est. Hoc
obiter lectorem admonere volumus, nos licet tabulas lapideas Verrij Flacci in
dij consulibus nobis sequendas proposuerimus, & ad eas supputationem annorum
commodauerimus: tamen ijs annum quem Verrius ante annum vrbis CCL.
tero relecit, apposuisse, vt Varronis annorum summa conueniret. Id quod &
antè vir doctissimus Onuphrius Panuinius in suis fastis fecit, ex-
istimans, alterum quem Verrius eumque secuti ex-
punxerunt, fuisse CDXXI. quem ob id
sine consulibus ex fastis Capi-
tolinis apposuit.

DI

DE RATIONE NVMERANDI TEMPORA APVD Romanos obseruata i foliis, & de anno vrbis condita.

ALiæ atque aliæ apud antiquos annorum supputationes fuerunt: Achæi ab astrorum reuolutione eas accepisse leguntur. Argiui à sacerdotibus fœminis, vt si sacris hoc anno præfecta fuisset Chrysis, à Chryside annorum numerum accipiebant. Multi verò rerum gestarum seriem ab annis ante Troiam conditam, vel post captam deduxere. Anno verò ab eius captiuitate CCCCVIII. olympico certamine, quod Hercules in honorem auiti materni instituisset, per filium eius Iphiclum, vel vt alij volunt, Iphitum restaurato, ex eo tempore per olympiades anni numerari cœpti sunt, maxime apud Græcos, quorum historiam ab olympiadis primæ tempore tantum creditam affirmat Eusebius. Hebræi vt alij orientales populi, anni nomenclaturâ à regibus suis sumpsere. Athenienses ab Epotimis, (vt vocarunt) ni quod in ἀρχαιρεσίαις, id est, magistratuum electione sub anni principio fieri ad aliquot dies solita ita supputabant, ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀρχαιρεσίας τῇ ὑστάτῃ ἢ ἐνδεκάτῃ, primæ pryraniæ decima aut vndecima. Ac inde, τῷ ἐπωνύμῳ nomen sumptum esse videtur, quasi vnde res gestæ rationem temporis, nomenque acciperent: Ad Athenienſium exemplum, vt & aliorum fastorum seriem, rerumque gestarum memoriam Romani à consulibus notarunt, annum vrbis conditæ interdum adijcientes. De eo verò multò maior quàm quo primi consules inierint apud authores dissensio est. Cum verò eius rei expositio ab hoc loco minimè sit aliena, breuiter, quæ authorum de vrbis conditæ tempore opinio fuerit, enumerabimus.

Timæus itaque Siculus, vt ab ijs qui communi aliorum sententia remotius eam conditam fuisse scripserunt, incipiam, nescio qua ductus ratione, vrbem ipsam à Romulo ædificatam retulit, eodem ferè tempore, quo à Tyrijs Carthago in Africa, octauo & trigesimo ante primam olympiadem anno.

L. Cincius vir Senatorius anno quarto duodecimæ olympiadis.

Q. Fabius Pictor rerum Romanarum grauissimus & antiquissimus scriptor, anno primo octauæ olympiadis.

Polybius Megalopolitanus & Diodorus Siculus olympiadis septimæ anno secundo.

Apollodorus, Q. Lutatius Catulus, C. Cornelius Nepos, Eratosthenes, M. Portius Cato, Dionysius Halicarnasseus, & Theophilus Antiochenus olympiadis septimæ anno primo.

M. Verrius Flaccus author tabularum Capitolinarum, T. Liuius, C. Iulius Solinus, Clemens Alexandrinus, & alij olympiadis sextæ anno quarto.

L. Taruntius Firmanus, M. Terentius Varro: T. Pomponius Atticus. M. Tullius Cicero, Augustus Cæsar, C. Velleius Paterculus, Tiberius Claudius Cæsar Augustus, C. Plinius secundus, Plutarchus Cheronæus, Domitianus Cæsar Augustus, P. Cornelius Tacitus, Cassius Dio, A. Gellius, L. Septimius, Seuerus Augustus, Censorinus, M. Iulius Philippus Augustus, Eusebius Pamphili Cæsarien. Eutropius, Paulus Orosius, Paulus Diaconus Longobardus, & post C. Cæsarius Dict. tempora communis populi Romani sententia, quam nos quoque sequimur olympiadis sextæ anno 3. vrbem conditam esse volunt.

Quibus verò rationibus persuasi singuli harum de vrbe condita opinionum authores sententias suas confirmauerint, minimè necessarium est hoc loco demonstrare: cum quòd hoc alterius negotij sit speculari, tum etiam, quòd post Plutarchum in Romulo, Solinum cap. 1. in Polyhistore, atque ibidem Camertem in annotationibus ab Onuphrio Paminio lib. 1. Fastorum id ita sit pertractatum, vt nulla amplius examinatione egeat.

Dies autem, quo vrbis fundamenta iacta à Romulo fuerunt, fuit XI. Kal. Maij, qui Parilia vel Palilia appellabantur. Hæc autem erant: Pales pastorum

deæ festa, quæ à pastoribus XI. Kal. Maij in agris celebrabãtur, ad lupos arcendos, morbosq; à pecore pellendos, seu pro partu pecorum, vnde & Parilia dicta, de hac re Propertius lib. 4.

Vrbi festus erat dixere Palilia patres,
Hic primus cœpit mœnibus esse dies.

Ouidius quoque IIII. Fastorum ait.

Apta dies legitur qua mœnia signet aratro,
Sacra Pales aderat, inde mouetur opus.

Idem confirmant M. Tullius, Plutarchus, Solinus, & alij: Palilia autem celebrari solita fuisse, XI. Kal. Maij habetur ex antiquis marmoreis Romanis Kalendarijs, ijsdemque qui citati sunt, authoribus.

DE PRIMIS VRBIS ROMAE MAGISTRATIBUS, nimirum Regibus, quorum septem fuerunt.

QVæ Reipub. administrandæ genera à veteribus commemorantur, ea vrbs Roma siue fatali necessitate, siue perturbatione quadam singula pertulit, ita vt nulla ferè Respub. inueniatur, in qua ea sibi ita successerint, atque in ipsa vrbe Roma. Initio namque eam gubernarunt reges, ijs verò propter immoderatam quandam in ciues libidinem atq; audaciam exactis, consules & inde tribuni militum consulari potestate imperium tenuere, postea optimo Reipub. statu duorum Gracchorum, Saturnini ab Drusi, amentia perturbato, trib. pleb. donec quod eorum potestate à Sylla cõuulsa, ac plebe agni pulsa ac trucidata, optimatibus Reipub. gubernatio est restituta: Tandem verò ea rursus per ciuile Pompeij ac Cæsaris bellum oppressa, Respublica ad vnius Cæsaris dominatum recidit, in quo etiam paucis annis triumuirorum nefaria libidine exagitata, eo vsque quo pénitus collaberetur, permansit. Nos itaque ea, qua sibi hæc genera serie successerunt, breuiter persequemur, à regibus initium facientes.

Romulus.

37. VRbis conditor imperium tenuit annos XXXVII. Tot enim ei tribuit Liuius. Itidem Dionysius in primo, id quod & libro secundo repetit, à quibus Plutarchus in Numa non discrepat, licet in Romulo magnus octauo ætatis anno è vita migrasse scribat. Solinus itidem res eius gestas commemorans ei XXXVII. annos tribuit, Solus Eutropius lib. 1. cap. 4. annos ei XXXIX. assignat, sed corruptum esse exemplar Cuspinianus non male existimat. Hic verò cùm ex communiori autorum sententia, annos XXXVII. natasset, atque imperium Romanum multis præclaris legibus ac institutis iuuasset, domesticamque disciplinam ac militarem stabilisset, Nonis Quinctilibus mortuus est, qui dies Nonæ Caprotenæ, quòd is ad Caprę paludem exercitum recensens non comparuerit, ac populi fuga ob consternatum repentina regis morte populũ, Plutarcho & Dionysio testibus, postea appellatus est. Idem pol consecrationem Quirinus dictus, cuius cognominis has causas reddit Festis Ouid.

Siue quòd hasta Quiris priscis est dicta Latinis,
Bellicus à tolo venit in arma Deus.
Siue suo regi nomen posuere Quirites,
Seu quia Romanus viceras ille Cures.

Hunc verò incerto patre natum, & spurium fuisse cùm alijs placet autoribus, tum maximè Plutarcho in Theseo, vetus tamen opinio fuit cum ex Marte, Ilia siue Rhea, siue Siluia (hæc enim omnia eius nomina traduntur) Vestali virgine, furtiuo fuisse concubitu genitum, eundemque à ruma, id est, vbere, Romum primùm. deinde blandiendi causa, Romulum appellatum.

Iu-

Interreges. 1.

ANnum: Post Romuli mortem, patrum animos certamen regni ac cupido versare ceperunt, ne dum autem ad singulos, quia nemo magnopere eminebat in nouo populo, peruenerant factiones, inter ordines certabatur. Oriundi à Sabinis, quia post Tatij mortem ab sua parte non erat regnatum in æqua societate, ne possessionem imperij amitterent, sui corporis creari regem volebant. Romani veteres peregrinum regem aspernabantur. In varijs tamen voluntatibus regē omnes volebant, libertatis dulcedine nondū experta. Timor deinde patres incessit, vt ciuitatem sine imperio, exercitū sine duce, multatū circa ciuitatum irritatis animis, vis aliqua externa adoriretur, ita rem inter se ducenti patres decē decurijs factis, singulisq; in singulas decurias creatis, qui summæ rerum præessent, consociarunt. Eos autem tunc centum Senatores, Liuius, Plutarchus centum & quinquaginta, Dionysius verò c c. fuisse scribunt. centum videlicet ex Sabinis, & totidem ex Romanis, postea autem sorte missa, eorum decuria cui primò sors obtigisset, vrbi imperitabat, non autem simul omnes decem. sed vnus tantùm, cum insignibus imperij & lictoribus erat: quinque dierum spatio finiebatur imperium, ita vt vniuscuiusque decuriæ patres quinquaginta dies vrbi præessent. Quinque enim diebus exactis, is cui primùm in ea decuria imperij sors obtigerat, secundo tradebat cum imperij insignibus potestatem, atque ille tertio alijs quinq; diebus finitis: atq; ita vsque ad decimum, elapso primis decem interregibus quinquaginta dierum spatio, alia senatorum decuria eadem ratione alios L. dies vrbi præerat, ac per omnes in orbem ibat, donec annuum interuallum regni exactum fuit. Id ab re, quod postea quoque tenuit nomen interregnum appellatum est, hominesne ipsi interreges. Hoc itaque anno primo apud Romanos Interregis magistratus inuentus est. Non autem solùm mortuo Romulo ad interregnum ventū est, sed etiam post Numæ, Tullij, & Anci regum excessum. Itemq; Reipub. tempore post annuorum magistratuum tempus exactum, ante nouorum creationē quàm sæpissimè. Quibus comitia habentibus, noui magistratus à populo creabantur. Interregis autem munus erat per omnes dies interregni sui, qui ex more vetere quinque dierum non excedebant, ea omnia obire, quæ vel Regum vel consulum in vrbe fuissent. Perinde ac ius diceret, Rempub. administrare, Senatum habere, ad eumq; de rebus referre, surrogandisque magistratibus comitia habere: Plura de Interregum origine Dionysius lib. 2. Liuius lib. 1. Plutarchus in Numa. Eutropius, Sextus Ruffus, Eusebius, & alij veteres scriptores, multa prodidere.

NVMA POMPILIVS REX SECVNdus, regnauit annos. 43.

ANno interregni finito, cum grauis populo Romano videretur ea regnandi ratio, plebs enim fremere multiplicatam seruitutem, ducentos pro vno dominos factos: patres id sentientes, in hoc tandem conuenere, vt veteres Senatores regem crearent, quem vellent, præterquam sui corporis. Quare Numa Pompilius quòd æquitate & prudentia omnes excelleret, Curibus vrbe Sabinorum in regnum vocatus est. Eum autem regnasse annos XLIII. omnes conueniunt præter Eutropium, Eusebium & Cassiodorum recentiores scriptores, qui XLI. produnt, vt Onuphrius & Sigonius annotarunt. De eo Dionysius li. 2. Liuius li. 1. Solinus ca. 2. Plutarchus, Plinius, & Eutropius, in eius vita, itemq; Valerius Maximus pleraq; prodidere. Obijt autem non longe octogenario maior, vt inquit Plutarchus, natus enim erat eodem reste, eo die quo Romulus vrbē condiderat. Videlicet IX. Cal. Maij. Ad nomen verò Numæ

quod attinet, sunt qui volunt esse Pompilij prænomẽ. Sed ex verbis Sexti Pompeij apparet Tullium & Numam non esse prænomina, idque etiam inde conijcere licet, quod filiæ Numæ alijs, varijsque, quam familiæ nominibus à Dionysio appellantur. Errant itaq; qui existimant Numam, vt Ancum, Aruntem, Volusum, Drusum, Faustum, Iulum, Mamurium, & alia quædam cognomina, prænomina esse, prout Marlianus in suis annalibus rectè aunotauit.

32. *TVLLVS HOSTILIVS III. ROMANORVM rex, regnauit annos*

POst mortem Numæ quum ad interregnum ventum esset, factum est S. C. in quo approbante plebe, authoribus patribus rex Romanorum tertius creatus est Tullus Hostilius, anno vrbis conditæ 38. qui Alba euersa, Albanos Romam transire iussit, plebi ciuitate data, ac primoribus in patres lectis. Hunc post Numam annos 32. regnasse, omnes scriptores constantissimè tradunt. Extinctus autem est, Dionysio teste, incensa domo cum vxore & filijs atque alia familiari turba omni, igne comprehensa. Succensam eius domum, alij dicunt per fulmen ira Dei, ob quorundam sacrorum intermissionem, alij insidijs Anci Martij, qui post eum regnauit. De quo Dionysius in tertio. Hosti prænomen cum tulisse inde apparet, quòd pater, & auus idem tulerint. Rex verò fuit non solum Numæ dissimilis, sed etiam Romulo ferocior.

24. *ANCVS MARTIVS IIII. ROMANORVM Rex, regno præfuit annos*

POst Tulli Regis obitum Interrex à patribus proditus est, quo comitia habente anno vrbis conditæ CXIIII. Ancum Martium quartum Romanorum regem populus creauit, patres autores fuere. Hic Hostiam sexdecimo milliari ab vrbe condidit, & septem bella gessit. Annos XXIIII. Liuius, Dionysius, atque Solinus, ei tribuunt: Eusebius vero, Eutropius, & Cassiodorus XXIII. Qua morte perierit nec Liuius in primo, nec Dionysius in tertio explicant, vbi tamen copiosissimè res eius gestæ enumerantur. Ancus verò, vt Sextus Pompeius tradidit, appellatur, qui aduncum brachium habet, vt porrigi non possit.

38. *LVCIVS TARQVINIVS PRISCVS QVINtus Romanorum rex, regno præfuit annos.*

HIc Anco moriente, cum tutor liberis suis relictus esset, regnum ambitiosè primus, & ad conciliandos animos oratione habita intercepit, pueris Anci filijs interregni tempore tanquam venatum ablegatis. Rex autem ab interrege iussu populi, patribus authoribus proditus est, anno vrbis conditæ 128. Olympiade 41. Postremò vero bellica virtute & pacis artibus clarus octogenario maior, insidijs duorum Anci Marcij Regis filiorum extinctus est, Anno regni duodequadragesimo, vt Liuius & Dionysius, quorum sententiam secuti sumus, tradunt, vel XXXVII. vt Solinus, Messala, Ruffus, Eutropius, Cassiodorus, Eusebius, & Bedas, prout & antè exposuimus. Priscus ita dictus, quia prius fuit quàm Superbus, inquit Sextus Pompeius, cui assentitur Dionysius & Laurentius Valla, scribens nomen Prisci non à sui temporis hominibus, sed à posteriori seculo inditum fuisse. Liuius autem cognomen Prisci ei fuisse inditum iam tum, cum primùm venit in vrbem, aperte ostendit, & sic prius, quàm Superbus nasceretur. Hic antea Lucumo vocabatur Demarati Corinthij filius ex Brachadium familia oriundus.

SERVIVS TVLLIVS ROMANORVM REX 44.

Sextus: regnauit annos.

CAEso Prisco Tarquinio, statim iniussu populi, patrum tamen consensu primus regnum Romanũ suscepit Seruius Tullius Anno vrbis CLXXVI. De cuius conceptione non prætereundum est quod tradit Plinius lib. 36. Tarquinio Prisco regnante, repentè in foco comparuisse genitale masculini sexus, eamq; quæ ibi sederat Tanaquilis reginæ ancillam Ocrisiam captiuam consurrexisse grauidam, ita Seruium Tullium natum, qui regno successit. Inde & in regia cubanti puero caput arsisse visum, creditumq; Laris familiaris filium, ob id compitalia & ludos Laribus primum instituisse. Plura de eius genere Plutarchus in lib. de fortuna Rom. Tanaquillidis vero astu socrus suæ regnum adeptus est, quarto olympiadis quinquagesimæ anno, quadraginta verò quatuor annos gubernans, insidijs Tarquinij generi & Tulliæ filiæ impiè occisus est, in Vico à re ipsa scelerato dicto: De annis huius regis nonnihil controuersiæ inter scriptores est. Liuius enim, Dionysius, & Solinus, quos hic secuti sumus, eum annos XLIIII. regnasse scribunt. Messala verò Coruinus, Sextus Rufus, Eutropius, Eusebius, Cassiodorus, & Bedas, tantum XXXIIII. verùm eos decem, postea Tarquinij regno adiungentes nihil annorum huic summæ officiunt. Nam quos Liuius, Dionysius, & Solinus XXV. faciunt, eos XXXV. scribunt. Seruius hic à fortuna propria, quòd eum seruiens peperisset Ocrisia captiua, pulcherrima prudentissimaque Corniculana mulier. Tullius vero à cognatione nomine patris dictus est, vt Dionysius in quarto, res eius gestas plures enumerans scribit.

L. TARQVINIVS SVPERBVS VII. 25.

Romanorum rex, regnauit annos.

ANno vrbis conditæ CXXX. occiso Seruio Tullio rege, non per interregem, legumq; iure, sed armorum vi regnũ Romanum L. Tarquinius Iunior inuasit. Superbus dictus à morum acerbitate, quia soceri à se occisi corpus sepulturæ mandari vetuisset, Romulum quoque insepultum periisse dictitans. Eum L. Tarquinij Prisci regis Filium fuisse prodiderunt Q. Pictor, Cn. Gellius, Licinius Macer, Verrius Flaccus, & Liuius, Dionysius tamen ex L. Pisone Censorio in annalibus firmissimis certissimisque rationibus errorem illorum coarguit, idq; haud fieri potuisse ex certa annorũ ratione ostendit. Nepotem autem Prisci fuisse ex filio, qui Prisco viuente obijt. Regnauit autem annos XXV. vt Liuio lib. 1. Dionysio in quarto, & Solino in Polyhistore suo placet: Cassiodorus autem, Eusebius, Eutropius, & Bedas ei XXXV. ascribunt, X. annos quos Seruio Tullio abstulerunt, huic addentes, & per hoc iunioribus errandi occasionem præbentes. De eo plura scripsere Dionysius, Liuius, vterq; Plinius, Valerius Maximus, Gellius, Macrobius & Eutropius. His ergo Regum annis in vnum collectis, ex ijs numerus annorum CCXLIIII. resultabit.

DE CONSVLIBVS PRIMVM CREATIS.

HAec est secunda mutatio Reipublicæ, qua Superbo rege cùm propter regnandi impotentiam, tum propter stuprum Lucretiæ à regis filio Sexto illatum, exacto, & libertate recuperata, imperium duobus viris annum mandatum est, qui initio prætores quod populo præessent, deinde iudices, quod controuersias ciuium dijudicarent: postremo verò consules, quod Reip. consulerent, nominati sunt, vt Cicero lib. 3. de legib. docet his verbis: Regio imperio duo sunto, ijsq; præeundo, iudicando, & consulendo Prætores,

Iudices, Consules appellanto, militiæ summum ius habento. Creati autem sunt primi Cos. siue prætores à Sp. Lucretio, Lucretiæ patre interrege, comitijs centuriatis ex commentarijs Serui Tullij regis. Omnia iura, omnia insignia regum primi consules habuere, id modò cautum est, ne si ambo fasces haberent, duplicatus terror videretur, patritij autem ambo creati sunt, quod idcirco admoneo, vt progressus Reipub. cognoscatur, cum post etiam ex plebe fieri creari cœpti. Porrò verò de anno, mense, & die, quo primi consules inierint, nonnulla hic dicenda essent, quia autem supra de varietate & dissensione, quæ de hoc inter authores est, diximus, ideo his prætermissis ad ipsos consules accedamus, qui primi fuisse omnium testimonio perhibentur.

245. *L. Iunius Brutus. L. Tarquinius Collatinus.*

NEmo non prodit L. Iunium Brutũ & L. Tarquinium Collatinum primos consules seu prætores populi fuisse, qui in fine anni vrbis CCXLIIII. Cal. Martij regibus Tarquinijs patre scilicet & filijs vrbe exactis, centuriatis comitijs renunciati sunt. At cum Brutus Tarquinium collegam sum consulatu se abdicare coegisset, vel quòd propter affinitatem, & nomen Tarquiniorum suspectus esset, vt L. Piso apud Gellium lib. 15. cap. 29. Liuius, Plutarchus, ac Cicero lib. 3. Officiorum scribunt, vel ob ortam inter Brutum, & Collatinum dissensionem, de sororis Collatini filijs puniendis, vt Dionysius tradit, in eius locum P. Valerium Volusi F. Volusium, cuius præcipuè opera in expellendis regibus vsus fuerat, subrogauit. Cuius consulatus meminere Polybius, Dionysius, Liuius, Valerius Max. li. 4. ca. 4. Plutarchus in Poplicola, Plinius li. 36. cap. 15, Valerius verò Bruto in magistratu ab Arunte superbi regis filio (monstrat enim rex Romanis bellum) interfecto: comitijs centuriatis habitis Spurium Lucretium Tricipitinum patrem Lucretiæ sibi cooptauit: eique vt natu grandiori fasces dedit, mox quum iam ætate confectus esset, eo intra paucos dies mortuo, M. Horatium Puluillum collegam sibi in consulatu assumpsit: Hic Valerius Poplicola vocatus est, quòd in magistratu leges tulit valde populares, vt de prouocatione à consulibus ad populum, & de imperio à populo accipiendo, vt Liuius & Dionysius auctores sunt. In vulgaribus tum in antiquis manuscriptis codicibus, (errorẽne an studio, incertum est) Publicola semper legitur, eadem certè significatione, verùm ijs literis aliquantulum variatis, quæ nihilominus maximam inter se affinitatem habent, vt scribit Quintilianus, vt O et V, & P cum B. legitur enim in antiquis inscriptionibus, sæpe poplicus pro publico. Primo itaque anno post exactos reges: Romæ consules hi fuere. L. Iunius Brutus, L. Tarquinius Collatinus, P. Valerius Poplicola, S. Lucretius Tricipitinus, M. Horatius Puluillus.

246. *P. Valerius II. T. Lucretius.*

AVtores de horum consulatu sunt Dionysius, Liuius, & Cassiodorus, Onuphrius. Panuinius Lucretio nomẽ Tricipitini adiungit, tum quòd familiæ proprium fuerit, tum quod ab antiquo Fastorum scriptore qui ei in Cuspiniani commentario Tricipitinus appelletur. Publij verò autore Serto, etymologia duplex est. Nam alij qui publicè educatus sit, alij vero qui primus fuit pupillus, quàm prænomen haberet, Publium vocant.

247. *P. Lucretius. P. Valerius Poblicola III.*

LIuius hunc Lucretium P. alij vero codices T. Lucretium nominant. Dionysius P. Valerium Poblicolam tertium, & M. Horatium iterum, consules fuisse scribit. Plutarchus de tertio tantùm P. Valerij consulatu mentionem facit. Onuphrius & Sigonius Dionysium sequuntur. In Cassiodoro desunt ibi consules.

Sp.Lartius. T.Herminius. 248.

POst Poblicolam III. & Puluillum II. consules Dionysius posuit Sp.Lartium, & T.Herminium, idem facit Cassiodorus, & liber incerti autoris qui à Cuspaniano citatur: in quo ita est Poplicola III. & Puluillo.
Rufo & Aquilino.
Valerio & Tuberto.
Liuius hos omittit, atque M.Valerium & P. Posthumium subijcit: sed vt Sigonius existimat vitio librariorum.

Huius quoque anni interpositionem necessariam esse ex Marci Ciceronis Bruto existimat Onuphrius: Nec hos consules à Verrio Flacco respui in tabulis Capitolinis satis constat. Lartius autem nomen à Larte deriuatum est, atq; ita scribi debet, non Largus, vt deprauatè in nonnullis Liuij & Dionysij libris extat, Herminij autem cognomen esse Esquilinum existimat Onuphrius, tum quòd eius cognominis mentio exter in fragmento tabularum Capitolinarum, tum quòd cuius familiæ fuerit, à nullo vnquam sit proditum. Sp. autem Lartius frater fuit T. Lartij primi dictatoris, vt scribit Dionysius.

M.Valerius. P.Postumius. 249.

PLutar. M. Valerium Poblicolæ fratrem tradit: vt & Dionysius & Liuius, ergo rectè Volusi filius. Postumius cognomine vsus est Tuberto, Zonaras, Plutarchus in Poplicola, Dionysius lib. 5. & 6. Hunc Quinti filium vocat Dionysius vbi de legatis consularibus agit ad plebem missis anno CCIX. Postumium autem, vt admonet Onuphrius, sine aspiratione ideo à veteribus scriptum est, vel quod à postea postumus, postimius, deinde postumius deriuetur, vel quòd antiqui Vmus sine aspiratione scriberent. Dicitur autem Postumius, qui postremo loco natus est, authore Cesellio in Com. lectionum antiqui. Iureconsulti tamen vocabulum aspirantes eum solum qui post mortem patris natus est, Posthumium vocant, quorum opinioni assentitur Varro, & Plutarchus in vita Syllæ.

P.Valerius IIII. T.Lucretius. 250.

DIonysius, Liuius, Plutarchus, & Cassiodorus, hos cõsules in hunc annum produnt. Fasti Cuspiniani Poplicolam IIII. & Tricipitinum edunt. Val.Max.lib.4.cap.4. Valerius Publicola, inquit, consulatus initium cum Bruto auspicatus est, idemque postea tres consulatus acceptissimos populo Romano gessit.

Agrippa Menenius. P.Postumius. 251.

DIonysius hoc anno habet consules Agrippam Menenium Lanatum, P. Postumium iterum, Liuius, Cassiodorus, liber Cuspiniani, & Fasti Græci non dissentiunt. Valerius lib.4.cap.4. cum M.Menenium Agrippam vitiosè nominat. Agrippæ autem nominantur, qui cum labore matris eduntur, hoc est, per pedes contra naturam, non per caput, ægro partu.

Opiter Verginius. Sp.Cassius. 252.

LIuius, Zonaras, & Cassiodorus, hos ita simpliciter nominant: Dionysius vberior est, habens, Sp.Cassius Vscelinus, & Opiter Virginius Tricostus. Quem autem Dionysius ἐπώνυμον. Cicero in Lælio Cassium Becillionum,

Fasti Cuspiniani Viscellinum vocant, vt à Visco Viscellus, deinde Viscellinus deriuent. Opiter verò vt & id obiter annotemus, inquit Sext. Pompeius, est, cuius pater auo viuo mortuus est, ducto vocabulo, aut quòd post obitum patris genitus sit, aut quòd auum ob patrem, id est, pro patre habeat.

253. *Postumius Cominius. T. Lartius.*

Sic Liuius, Dionysius, Zonaras, Cassiodorus, simpliciter hos nominant. Fasti Cuspiniani, Postumo Aurunci, Lartio Ruffi cognomen tribuunt. Quorum tamen liber Cuspiniani Ruffos dicit, eos Fasti Græci diuersa voce, sed eodem significatu Flauos appellant.

254. *Seruius Sulpitius. M. Tullius.*

Nvlla his Liuius & Cassiodorus cognomina tribuunt, Siculi Fasti Sulpitium Camerinum, vt & Fasti Cuspiniani, Tullium verò Longum, vt & Dionysius, cognominant: qui Manium Tullium in magistratu mortuum esse scribit, neque in eius locum quenquam, quia prope in fine annus erat, subrogatum. M. Tullij consulis meminit Cicero in Bruto, cum ait: Vt si me à M. Tullio dicerem, qui patricius anno x. post reges exactos cum Ser. Sulpitio Cos. fuit. Manius verò, vt inquit Sext. Pomp. prænomen dictum est ab eo, quod mane quis initio natus sit, vt Lucius qui luce, & alibi Manius agrum Nemorensem consecrauit, à quo multi & clari viri orti sunt, & per multos annos fuerunt. Vnde prouerbium: Multi Manij Ariciæ. Seruius autem is dicebatur, cuius parentes vel alter ipsorum in seruitute eum genuisset, vel qui in vtero matris ea mortua seruatus esset.

255. *C. Vetusius. T. Aebutius.*

Vetusij prænomen in quibusdam Liuij codicibus, vt Marlianus in annalib. consulum admonet, est Caius, in alijs Cneus, in Cassiodoro Lucius, in Dionysio Publius, Dionysius Veturium Geminum, T. Aebutium Heluam, alibi quoq; ἐλαιλίαν, sed Mendosè cognominat. Nam Heluæ ei cognomen esse Latini quoq; scriptores asserunt, Fasti quoq; Græci Heluam & Geminum habent. Porrò qui Vetusium scribunt antiquam consuetudinem imitantur, qua S. pro R. ponebatur, vt quum Fusios, Valesios, Papisios, dicebant, qui Veturium recentem vsum. Hæc de re Liuius in anno CCXCII.

256. *Q. Clœlius. T. Lartius.*

Ita Liuius & Cassiodorus: Dionysius T. Lartium Flauum, Q. Clœlium Siculum, cui respondent Fasti Cuspiniani & Siculi, T. Lartius est idem qui ante consul fuit ex Dionysio, ideo recte nomen Flaui additum Clœliorum familiam, vt Iuliorum, Sertiliorum, Geganiorum, Cuiatiorum, & Quintiliorum, ab Albanis originem duxisse scribit Dionysius.

257. *A. Sempronius. M. Minutius.*

Hos consules ita edunt Liuius & Cassiodorus. Fasti Cuspiniani cum Siculis Atratinum & Augurinum. At Dionysius A. Sempronium Atratinum & M. Minutium Augurium, quanquam Augurini cognominis non meminit nisi in secundo Minutij consulatu. Aulus verò is erat, qui dijs alentibus natus esset.

258. *A. Postumius. T. Virginius.*

Sic hi consules referuntur à Dionysio, Liuio, & Cassiodoro. Ijs cognomina addunt Fasti quidam Græci, Albus & Cœlimontanus. Liber verò Cuspi-

ni

ni Regillensis & Tricostus, ita vt sint A. Postumius Albus Regillensis, & T. Virginius Tricostus Cœlimontanus.

Ap. Claudius. P. Seruius. 259.

Iulius & Cassiodorus hos consules in hunc annum produnt, Fasti Cuspiani & Siculi Sabinum & Priscum. At Dionysius Ap. Claudium Sabinum, P. Seruilium Priscum. Hic verò Ap. Claudius princeps est gentis Claudiæ, Attius Clausus primùm, pòst Ap. Claudius appellatus, qui ex Sabinorum vrbe Regillo (vnde Sabinus Regillensis dictus) commigrauit anno ab vrbe condita CCLxxiij. atq; in patricios ascriptus est. Liuius, Dionysius, Suetonius in Tiberio autores. Hic annus decemuiri Ap. Claudij fuit, de prænomine eius dissensio est, de qua videre licet Onuphrium & Marlianum in Fastis.

A. Virginius. T. Vetusius. 260.

Hi, vt nominati sunt à Liuio & Cassiodoro, commemorantur. Dionysius A. Virginium Montanum, T. Veturium Geminum, Fasti Cuspiniani Mõtanum & Geminum. Siculi Cœlimontanum & Geminum, qui autem Montanus idem etiam Cœlimontanus fuit. Pedianus in Cornelianam A. Virginium Tricostum, L. Veturium Cicurinum appellat, ex quo intelligi potest vtrumque horum duo prænomina tulisse Tricostum Cœlimontanum, & Geminum Cicurinum, sic enim alio loco alij: Cuspinianus annotat Cicurinum alias Coturnium quoque dici.

Sp. Cassius. Postumus Cominius. 261.

Sic Liuius & Dionysius, eorũdẽ meminit Cicero pro Cornelio, Cuspiniani Fasti Viscellinum edunt & Auruncum. Siculi Auruncum & Vitellinum. Eosdem vnà etiam consules fuisse, hoc verò anno K. Sept. citius quàm consuetudo erat, inisse author est Dionysius.

T. Geganius. P. Minutius. 262.

Dionysius initio libri septimi in hunc annum Coss. edit T. Geganium Macerinum & P. Minutium. Idem Liuius lib. 2. Cassiodorus, Eutropius & Orosius li. 2. cap. 5. referunt præter alterius cognomen. Vtrique verò cognomina, Fasti Græci & libri Cuspiniani tribuunt, alteri Macerini, alteri Augurini. Sunt autem hæc cognomina hoc Minutiorum, illud Geganiorum.

M. Minutius. A. Sempronius. 263.

Sic Liuius & Cassiodorus cognomina omittentes, & notam I I. Dionysius à Sempronium Atratinum II. M. Minutium Augurinum II. Fasti Siculi cum Cuspiniani libro Atratinum & Augurinum. Hunc annum XIX. nscupat Dionysius, ex quo Poblicola Collegem de prouocatione tulit.

Sp. Nautius. Sext. Fusius. 264.

A Sempronio, M. Minutio consulibus, cõsules suggerit Dionysius. Q. Sulpitium Camerinum, Sp. Lartium Flauum iterum: Fasti Cuspiniani Cornutum & Flauum, Siculi Camerinum & Flauum. Est autem & Cornuti Sulpitiorum cognomen, vt ex tabulis Capitolinis intelligi potest. Non esse autem hos consules omittendos, ad Capitolinam rationem seu Varronis annorum summam digerendam docet triumphus Pu. Valerij, qui in annum CCLXXIX. non caderet, si hos consules subtraheremus.

T. Sicinius

265. *T.Sicinius. C.Aquilius.*

POst superiores consules Dionysius C.Iulium Iulum, P.Pinarium Rufum Coss.suggerit, Fasti Cuspiniani Iulum & Mamercinum, Græci Iulum & Rufum. Esse autem Mamercum Pinariorum cognomẽ alio loco apparet. Hos quoque consules vt priores omittit Liuius apud quem, qui tabulas Capitolinas explicandas susceperunt, duorum annorum consules desiderari asseuerarunt, ita vt de ipso idem dici posse videatur, quod ipse lib.9. de Pisone scribit: Hos consules Piso Q.Fabio & P.Decio suggerit, biennio exempto quo Claudium Volumniumq; & Cornelium cum Martio consules factos tradidimus, nemo ne fugerit in annalibus dirigendis, an consultò binos consules factos annus transcenderit incertum est. Porrò cognomen C.Iulij in Tullum, & Tullum passim se transformarat, sed Iulum legendum esse Marlianus, & post eum Panuinius ostendit. Hoc enim Iuli cognomen ab Ascanio Aeneæ filio derivatum est, & ab eodem cognomine familiæ nomen, propterea Virgilius inquit:

Iulus à magno demissum nomen Iulo.

Et Liuius de eodem: Quem Iulum eundem Iulia gens authorem nominis nuncupat.

266. *Sp.Cassius. Proculus Virginius.*

HIsce omissis, Sp.Nautius, & Sex. Furius hoc anno digeruntur à Dionysio, Liuio & Cassiodoro. In Fastis Cuspiniani est Rutilus, quod est Nautij cognomen: & Vitellinus. In Siculis Nautius & Fusius.

267. *Seruius Cornelius. Q.Fabius*

AVtore Liuio hoc anno consules fuerunt T.Sicinius, & C.Aquilius. Quos Dionysius & Cassiodorus vocant T.Siccium, & C. Aquilium. Horum cognomina ex Fastis Græcis, & Cuspiniani fuerunt Tuscus & Salinus. Aquilius verò, vt Marlianus admonet, is dicebatur, qui erat aquilo, hoc est, gro colore.

268. *L.Aemylius. K.Furius.*

LIuius in hunc annum Coss.edit Sp.Cassium, & Proculum Virginium. Dionysius Sp.Cassium tertium, Proculum Virginium. Diodorus lib.11. Virginio Tricosti nomen adiungit, Fasti Græci & liber Cuspiniani Rutilum & Vitellinum. Ad Proculi nomen autem quod attinet, sunt qui credunt Proculos dictos, quòd parentibus iam senibus, quasi procul progressus ætate, natus sit.

269. *M.Fabius. Lucius Valerius.*

DIodorus lib.11. Q.Fabium Vibulanum, & Seruium Cornelium Cossos consules in hunc annum prodit, eosdem Dionysius, Liuius, & Cassiodorus edunt, sed cognomina omittunt. Porro verò, vt de Seruij Cornelij cognomine constet, à veteribus Cossi homines rugosi corporis dicebantur, à similitudine cossorum, qui vermes sunt è ligno editi. Plinius lib.17.cap.24. luxuria Cossos roborum delicatiores adhibere cœpit cibo. Hinc Hieronymus contra Iouinianum, in Ponto, inquit, & Phrygia, luxuria est comedisse lignophagion. Sic enim appellat Cossos, vermes obesos, ex lignorum carie enascentes, qui apud illos à patre familias in magnis reditibus computabantur. Hi fuerunt Romæ Cossi, Cossitij, Cossunij, & Cossutiani appellati.

Q. Fabius. C. Iulius. 270.

L. Aemylius Mamerci filius, & Cæso Fabius Cæsonis filius hoc anno consules referuntur à Dionysio. Liuius, Cassiodorus itemque Diodorus, qui L. Aimylio Mamerci nomen adiungit, eosdem produnt. patrum tamen prænomina omittunt. Fasti Græci habent Mamercum & Fabium, quod cognomen etiam Dionysius ipsi Aemylio in eius tertio consulatu addidit. Porrò Sext. Pomp. tradit Aemyliam gentem appellatam à Mamerco Pythagoræ Philosophi filio, cui propter vnicam humanitatem cognomen fuerit Aemylius. Sed Aemylius est nomen non cognomen vt ipse ait. Fuit autem Aemylius Mam. F. vt testatur Dionysius.

K. Fabius. Sp. Furius. 271.

Diodorus hoc anno habet M. Fabium Vibulanum, & L. Valerium Potitum. Dionysius, Liuius & Cassiodorus M. Fabium, & L. Valerium, Fasti Græci, Fabium & Volusium. Liber Cuspiniani Fabium & Potitum.

M. Fabius. Cn. Manlius. 272.

Dionysius in hunc annum consules comparat C. Iulium, & Q. Fabium. Liuius cum Cassiodoro Q. Fabium, C. Iulium, Fasti Siculi & Cuspiniani Iulum, & Fabium.

K. Fabius. T. Virginius. 273.

Dionysius Cæsonem Fabium II. & Sp. Furium Medullinum hoc anno consules scribit. Q. Fabium, C. Iulium cum Liuio subijcit Cassiodorus. Iulum & Fabium Fasti Siculi & Cuspiniani.

L. Aemylius. C. Seruilius. 274.

Dionysio teste consules subsequuti sunt M. Fabius II. & C. Manlius. Diodorus verò, Liuius, & Cassiodorus M. Fabium & Cn. Manlium consules produnt. Fabium II. & Cincinnatum. Fasti Græci & liber Cuspiniani Vibulanum II. lapis Capitolinus Cn. Manlium P. F.

C. Horatius. T. Menenius. 275.

Cæsonem Fabium memorant in hunc annum cum T. Virginio consulem Liuius, Cassiodorus, Diodorus, & Dionysius. Fabium cum Rutilo Fasti Siculi. Cæsonem fratrem consulis abdicantis tertium hoc anno consulem factum notat Dionysius. T. Virginium Rutilum anno CCXC. in pestilentia mortuum Liuius.

A. Virginius. Sp. Seruilius. 276.

Liuio, Dionysio, & Cassiodoro consules huius anni sunt L. Aemylius & C. Seruilius. Diodorus L. Aemylium Mamercum cum C. Cornelio Lentulo edit, Fasti Siculi Aemylium cum Esquilino, fragmentum Capitolinum alterum tantùm Structum Ahalam cum suffecto ei Esquilino, porro Mamercus vt scribit Sextus Pompeius prænomen Oscum est, qui tradit Aemyliam gentem appellatam á Mamerco Pythagoræ Philosophi filio, cui propter vnicam humanitatem cognomen fuerit Aemylius.

C.

277. *C. Nautius. P. Valerius.*

TMenenium, C. Horatium cos. suggerit Liuius, Cassiodorus, Dionysius, Diodorus. Hic Puluillum cognomen addit Horatio, Menenio Lanatum lapis Capitolinus. Itaque in Fastis Cuspiniani & Siculis est etiam Lanatus & Puluillus. Horum consulum meminit Gellius lib. 17. cap. 21. sed non sine menda.

278. *L. Furius. A. Manlius.*

AVirginium, Sp. Seruilium subdit Coss. Liuius, Cassiodorus, & Dionesius. A. Virginium Tricostum, C. Seruilium Structum, Diodorus. In Fastis Cuspiniani est cognomen Rutilus, quod est Virginij. in Capitolinis Structus, quod est Seruilij, in Siculis vtrunque.

279. *L. Aemylius. Opiter Virginius, vel Vopiscus Iulius.*

PValerium, C. Nautium consules in hunc annum nuncupant Liuius, & Cassiodorus. P. Valerium Poplicolam & C. Nautium Dionysius. P. Valerium Poplicolam & C. Nautium Rufum Diodorus: Nautium & Poplicolam Fasti Siculi, Poplicolam & Rufum Cuspiniani, pro Rufo Rutilum, habent Capitolini, vt Dionysius ante in Lartio pro Rufo Flauum.

280. *L. Pinarius. P. Furius.*

DIodorus hoc anno Coss. prodit L. Furium Medullinum, & M. Manlium Volsonem: Liuius & Cassiodorus L. Furium & C. Manlium, Dionysius A. Manlium, L. Furium: Marlianus vero admonet Vulsonem non Volsinem legendum esse.

281. *Appius Claudius App. F. T. Quintius.*

DIonysius in hunc annum consules prodit L. Aemylium Mamercum, III. cum Vopisco Iulio, Liuius L. Aemylium & Opitrem Virginium, sed in quibusdam annalibus ait se inuenisse pro Virginio Vopiscum Iulium, quos secuti sunt Diodorus, Fasti Græci, & authores consularium tabularū quæ in Capitolio sunt, in quarum fragmento huius anni est Iulus, quod cognomen est Iulorum. Itaque in Fastis Siculis est Aemylius & Iulius, in Cuspiniani Mamercus & Vopiscus, Cassiodorus Liuium secutus est. Porro Appius peculiare Claudiorum fuit nomen, quod nullus ciuis Romanus vsurpauit, quia peregrinum erat.

282. *Lucius Valerius, T. Aemylius.*

LIuius, Dionysius, & Cassiodorus, consules hoc anno nominant L. Pinarium, L. Furium, Diodorus L. Penarium Mamercinum, P. Furium Medullinum, vt Sigonius & Onuphrius putant. Horum Coss. apud Macrobium primo Saturnalium meminit M. Varro.

283. *T. Numicius Priscus. A. Virginius.*

DIonysius cōsules in hunc annum prodit Ap. Claudium App. F. Sabinum, & T. Quintium Capitolinum, Liuius cognomina omittit, Diodorus & Cassiodorus App. Claudium, T. Quintium Capitolinum, T. Quintio præter Capitolini Barbati quoq; cognomen apponendum esse docet Zonaras.

T. Quintius. P. Seruilius. 284.

CONsules in hunc annum suggerunt Liuius & Cassiodorus T. Aemylium, L. Valerium, Diodorus L. Valerium Poplicolam, T. Aemylium Mamercum. Dionysius L. Valerium II. T. Aemilium. Fasti Siculi nihil, nisi omnia suggerunt Aemylium & Valerium, Cuspiniani Potitum, & Mamercum.

T. Aemylius. Q. Fabius. 285.

APud Dionysium consules hoc anno sunt, A. Virginius Montanus, quem Fasti Græci vocant Cœlimontanum, & T. Numicius Priscus, Diodorus Liuius & Cassiodorus cognomina silent. Quem Siculi Fasti Cœlimontanum. Cuspiniani Nomentanum.

Q. Seruilius. Sp. Posthumius. 286.

APud Dionysium consules hoc anno sunt T. Quintius Capitolinus, Q. Seruilius Priscus, Liuius & Cassiodorus cognomina tacét, Diodorus T. Quintium, Q. Seruilium Structum, Fasti Cuspiniani Capitolinum & Priscum, Siculi Cœlimontanum & Priscum.

Q. Fabius. T. Quintus. 287.

LIuius & Cassiodorus in hunc annum consules comparant: T. Aemilium II. Q. Fabium: Dionysius T. Aemylium, II. Q. Fabium: Fasti Siculi Aemylium, & Vibulanum: Cuspiniani Mamercum, & Vibulanum. Diodorus Aemylium Mamercum, Q. Fabium Vibulanum. Is autem Fabius is est, qui postea quater consul fuit, Fabiis ad Cremeram interfectis superstes. non puber vt Liuius, sed ad res gerendas idoneus, & manu promptus vt Dionysius prodit, Marci viri consularis filius.

A. Posthumius Albus. Sp. Furius Fusus. 288.

HIc annu cósules habuit Q. Seruilium, Sp. Posthumium, vt Liuius & Cassiodorus tradunt. Priscum, & Albinum, vt Fasti Cuspiniani: ac vt Dionysius Sp. Posthumium Albinum, Q. Seruilium Priscum, II. vt Diodorus Q. Seruilium, Sp. Posthumium Albinum. In fragmento tamen Capitolino Sp. Posthumius Albus Regillensis vocatur, non Albinus: Atque ita legendum esse censet Marlianus.

L. Aebutius. P. Seruilius. 289.

TQuintium: Q. Fabium Liuius: Cassiodorus T. Quintium II. Q. Fabium II. Diodorus T. Quintium Capitolinum Q. Fabium, Dionysius T. Quintium Capitolinum III. Q. Fabium Vibulanum II.

L. Lucretius Tricipitinus. T. Vesturius Geminus. 290.

APosthumius ex tabula Capitolina, & P. Furius Fusus ex Dionysio, Liuio & Cassiodoro sunt notati, Diodorus Furio alterum gentile cognomen Medullinum addit pro Fuso, Hic vero A. Posthumius A. Posthumij dictatoris filius fuit.

P.

291. *P.Volumnius. Ser.Sulpitius.*

P. Seruilium Cosin hunc annum subsecutum scribit Liuius & Cassiodorus. Dionysius L.Aebutium,P.Seruilium Priscum: Diodorus L.Ebutium Eluam,P.Seruilium Structum. Fasti Siculi Priscum & Flauum, Cuspiniani Eluam & Priscum: Lapis Capitolinus P.Seruilium,Sp.F.P.N.Priscum.

292. *T.Claudius Ap.F. P.Valerius Poplicola.*

L. Lucretium Tricipitinum, T.Veturium siue Vetusium Geminum edit cōsules in hunc annum Liuius,Cassiodorus, & Dionysius. Ac Diodorus L. Lucretium,T.Veturium Cicurinum:Fasti Cuspiniani Geminum & Tricipitinum: Siculi Tricipitinum & Veturium: Capitolini L.Lucretium,Tricipitinum.

293. *Q.Fabius Vibulanus III. L.Corn.Maluginensis.*

P. Volumnium :Ser. Sulpitium Coss. in hunc annum profitetur Liuius & Cassiodorus: P.Volumoium,Ser.Sulpitium Camerinum Dionysius:P.Volumnium Amintinum Gallum Capitolini.Eorundem consulum meminit Valerius lib.1.cap.6.

294. *L.Minutius. C.Nautius.*

P. Valerium Poplicolam, C. Claudium Sabinum Coss. nominant in hunc annum Liuius & Dionysius:P.Valerium Poplicolam,C.Claudium Regillanum Diodorus: Poplicolam & Sabinum Fasti Siculi & Cuspiniani: P. Valerium P.F. Volusi N.Poplicolam,lapis Capitolinus: Cæterum P. Valerius Cos. in pugna contra seruos qui hoc anno Ap. Herdonio Sabino Capitolium occuparunt,cecidisse,inq; eius Locum L.Quintium Cincinnatū suffectum,Liuius,Dionysius,Orosius,& ij qui cōsules Capitolinos digesserunt,prodiderunt.

295. *Q.Minutius. C.Horatius Pulvillus.*

Q. Fabium III.L.Cornelium Maluginensem Coss.Liuius hoc anno suggerit,& Cassiodorus.Dionysius Q.Fabium Vibulanum III. Cornelium Diodorus Q.Fabium Vibulanum,L.Cornelium τὸ τρίτον. Vibulanum & Maluginensem Fasti Siculi & Cuspiniani.Q.Fabium Vibulanum III, lapis Capitolinus.

296. *M.Valerius. Sp.Virginius.*

L. Minutium,C.Nautium Coss. suggerit Liuius & Cassiodorus. L.Minutium C.Nautium iterum Dionysius. L.Minutium τὸ τρίτον, C.Nautium Rutilium Diodorus.C.Nauticum Rutilium II. lapis Capitolinus. Qui cognominis sit τὸ τρίτον Sigonius & Onuphrius se non intelligere fatentur: & pro eo ἀγνῶς legendum esse existimant. Valerius Max.lib.v. cap.1.ab gratis depranate hos Consules Q.pro Nautio & Minutium scribit.

297. *T. Romilius. Sp.Veturius.*

CONsules in hunc annum nominant Liuius & Cassiodorus Q.Minutium M.Horatium Pulvillum,sed mendose, vt Sig. & Onuphrius arbitrantur. Nam anno CCCII. C.Horatium Pulvillum augurem mortuum scribit.Diodorus L.Posthumium M.Horatium,Dionysius C.Horatium, Q. Minutium,Fasti Capitolini,C.Horatium Pulvillum, Fasti Siculi Pulvillum & Augurinum.

Sp.Tarpeius. A.Aterius. 298.

IN hunc annum apud Liuium, Cassiodorum, Dionysium, Cos. Inueniuntur M. Valerius cum Sp.Virginio. At apud Diodorum lib.12. M. Valerius Lactuca, Sp.Virginius Tricostus. In Fastis Cuspiniani Maximus & Cœlimontanus, in Siculis Maximus & Virginius, Capitolinis Valerius Maximus. Lactucinum cognomen esse Valeriorum docet Plinius. Horum etiam Consulum meminit Censorinus de ludis secularibus.

P.Curatius. Sext.Quintilius. 299.

C Veturius, T. Romilius apud Liuium, Cassiodorum, & Dionysium, consulatum hoc anno ineunt. C. Veturium Cicurum, T. Romilium Vaticanum edit Diodorus. Geminum & Vaticanum Fasti Cuspiniani, Rocum & Veturium Siculi, T. Romilium T. F. T. N. Rocum, Vaticanum Capitolini. Eiusdem Romulij meminit etiam Plinius lib.7. cap.28.

T.Menenius. P.Sestius Capitolinus. 300.

SP. Tarpeium M. F. M. N. Montanum Capitolinum edunt Fasti Verrij Flacci, cuius Diodorus, Dionysius, Liuius, Pedianus in Cornelianam, & Cassiodorus exceptis cognominibus, meminerũt. Liber Cuspiniani & Fasti Græci Capitolinum habent. De collega eius inter se variant. Diodorus enim eum A. Aterium Fontinalem. Dionysius vero A. Termenium. Liuius & Plinius lib.7. cap.27. A. Aeternium. Solinus cap.4. Gellius lib.1. cap.11. A. Thermum, Cassiodorus postremo A. Ateriam: quem Sigonius & Onuphrius sequuntur.

Ap.Claudius. T.Genutius. 301.

LIuius, itemque Cassiodorus, consules memorant in hunc annum Sext. Quintilium, & P. Curiatium: Dionysius Sext. Quintilium & P. Horatium. Diodorus Sext. Quintilium Tergeminum. Sext. Quintilium Sex. F. P. N. lapis Capitolinus. Est autem Tergeminus tam Horatiorum quam Curiatiorum cognomen. Horatium tamen magis probant Sigonius & Onuphrius.

Sext. Quintilius Sext. F. P. N. 302.

CVI ex Fastis Græcis Vari cognomen attribuitur, refertur à tabulis Capitolinis. Eundem Diodorus, Dionysius, Liuius, & Cassiodorus præter cognomen produnt. Collega eius in ambiguo est. Nam à Dionysio. P. Horatius, à Liuio & Cassiodoro P. Curiatius, à Diodoro Tergeminus, quod tam Curiatiorum quam Horatiorum cognomen est proditur, Onuphrius Curiatium probat magis.

Decemuiri consulares. 303.

COnsules in hunc annum designatos fuisse Ap. Claudium & T. Genutium, verum decemuirũ creandorum causa abdicasse Liuius cum Dionysio & Capitolini scriptores, quantum ex tabularum fragmento intelligi potest, prodiderunt. Decemuiratum autem in rempub. intulit lex Terentia quam C. Terentius Arsa tribunus plebis de quinqueuiris creandis, qui leges Consulari imperio scriberent, promulgauit, plebs enim nimium esse & intolerabile consulare imperium querebatur, idq; imminui, & moderatius fieri postulabat.

Quæ

Quæ lex cum sex annos à tribunis frustra iactata, atque pro concessa sibi deposcendorum tribunorum potestate, tandem refrixisset, postea Romilio Veturioque Coss. in plebem militiam detrectantem impotentius se gerentibus, acrius etiam quam ante relata est. Igitur incertis quid agerent patribus, placuit sententia, cuius princeps T. Romilius fuisse dicitur, vt legumlatores crearentur, qui iura patribus plebique scriberent, quæque ab ijs essent decreta, ea plebs & patres tenerent. Plebe autem assentiente mittuntur legati tres in Graeciam, qui Athenjensium & aliarum Græciæ ciuitatum instituta, mores & iura noscerent, eaque Romam deferrent: Sp. Posthumius Albus, A. Manlius Vulso, Ser. Sulpitius Camerinus. Missi autem Tarpeio, Aterioque Coss. tertio anno post, cum legibus reuertuntur Sestio & Menenio consulibus. Cum autem instarent tribuni, vt tandem legum scribendarum initium fieret, iamque in hunc annum designati Coss. essent Ap. Claudius & T. Genutius, tum in Ap. Claudij sententiam senatus consultum factum est, vt reliquis abrogatis magistratibus decemuiri crearentur cum imperio consulari, ac regio sine prouocatione, qui ex patrijs moribus, & peregrinis legibus optimas seligentes, & reipublicæ maxime vtiles iura P. R. constituerent, quæque ij præscripsissent, si senatus populusque Romanus probasset, ea in perpetuum populum ipsum Romanum tenerent. Quo senatusconsulto à plebe comprobato Coss. abdicarunt. In eorum locum decemuiri consulares facti sunt, quorum nomina hæc sunt: App. Claudius, T. Genutius, qui consulatu abierant, Sp. Postumius, Ser. Sulpitius, A. Manlius, qui consulares legati Athenas iuerant, T. Romilius, C. Iulius, P. Sestius, P. Horatius omnes consulares. Præterea Sp. Veturius, Liuio, Dionysio & Diodoro auctoribus, quanquam Dionysius Postumium Publium non Spurium, vt Liuius & Diodorus vocat, & Veturium, Liuius Lucium, Dionysius Titum, Diodorus & Capitolini lapides Spurium nominant. Hos decemuiros anno ab vrbe condita trecentesimo altero inijsse Liuius scribit, & eum secutus Cassiodorus, Capitolini authores anno CCCII. & cum ijs etiam Solinus Varro, quem sequitur Onuphrius anno CCCIII. Hi decimo die ius populo singuli reddebant. Eo die pones præfectum iuris XII. fasces erant, collegis nouem singuli accensi apparebant, & vnica Concordia inter ipsos, qui consensus priuatis interdum vtilis fuit, summa aduersus alios æquitas erat.

IAm plebs præterquam quod Coss. nomen haud secus quàm regum pertimuerat: ne tribunitium quidem auxilium, cedentibus inuicem appellatione decemuiris, quærebat. Magno itaque patrum plebisque studio in hunc annum cons. potestate sine prouocatione creati sunt App. Claudius II. Q. Fabius, qui quater cos. & M. Cor. Maluginensis frater L. Cornelij, qui cos. anno CCCV. fuerat. M. Sergius, L. Minutius, T. Antonius Merenda, M. Rabuleius. Itaque tres ex plebe Q. Petilius, K. Duilius, Sp. Oppius Cornicen, vt autores sunt Diodorus, Dionysius & Liuius, quamuis horum pleraque nomina apud Diodorum desiderentur. 304.

CVm maior pars anni superioris processisset, & duabus tabulis ad decem adiectis nihil superesset, si hæ quoque tabulæ centuriatis comitijs perlatæ essent, cur decemuiris reipub. opus esset, expectaretq; populus quamox Coss. creandis comitia indicerentur, tum decemuiri nulla comitiorum mentione facta, iuuenum patriciorum cæterus stipati, superbius atque impotentius se in vnumquenque gerebant. Cæterum nondum finito anno, ob Appij Claudij libidinem, Virginiam plebeiam virginem in seruitutem asserere conantis, vt latius tradit Liuius, & secessionem plebis in Auentinum, decemuiri se magistratu abdicarunt, & Q. Furio pontifice maximo comitia habente, tribuni plebis iterum creati sunt, & comitijs consularibus per interregem habitis consules creati. 305.

LV.

L.Valerius Potitus. M.Horatius Barbatus.

HOS in certum decemuirorum annum conijcit Onuphrius, quanquam Liuius dissentire videatur, vt Capitolinæ summæ quam Varronis quoque esse existimat, conueniat. Nam horum Coss. triumphi in tabulis Capitolinis hoc ipso anno, id est, CCCIIII. ex eorundem calculis exarati sunt, ita vt manifestum sit huius anni partem à decemuiris, partem à consulibus expletas fuisse. Tacitus & Rufus biennio tantùm Decemuiros fuisse scribunt.

CONsules suggerit Liuius Sp. Herminium, T. Virginium Cœlimontanum 306.
L. Herminium, T. Virginium. Cassiodorus λαρτον ιρμινιον. τι του υιργινιου Dionysius: λαρτιον ιρμινιον, τι του υιργινιου τριτον, Diodorus. Fasti Græci Herminium Tricostum. Vnde Onuphrius veretur, ne apud Diodorum mendose pro Tricosto sit Structus. Nam Structus Seruiliorum cognomen fuit, non Virginiorum: Porro eius collegam Lartem Herminium esse dicendum præter Diodorum & Dionysium docet Valerius lib. 10. vbi ita scribit, Lartis, prænomen esse sumptum à Laribus.

M.Geganius Macerinus. C.Iulius. 307.

HI hoc anno consules referuntur à Liuio. Macerinum cognomen silet Cassiodorus & Diodorus, qui etiam L. Iulium scribit. Dionysij hic aliquot paginæ desiderantur. Fasti Cuspiniani pro Macerino Macrinum legunt.

T.Quintius Capitolinus IIII. Agrippa Furius, 308.

DIonysius & Liuius T. Quintium Capitolinum IIII. & Agrippam Furium consules edunt, vt Fasti Cuspiniani. Diodorus & Cassiodorus cognomen & notam IIII. silent. Fasti Græci habent Furium & Capitolinum. Onuphrius Furio auitæ cognomina adiunxit. Medullinus Fusus.

M.Genutius. C.Curtius. 309.

LIuius M. Genutium & P. Curiatium hoc anno consules edit, Cassiodorus M. Genutium & P. Curiatium. Dionysius M. Genutium & C. Quintium, M. Genutium Agrippam Curtium Chilonem edit Diodorus. Sed vt Sigonius & post eum Onuphrius annotauit, mendose apud Liuium Curiatius pro Curtio legitur, idque authoritate Varronis de lingua Latina, itaque etiam in Fastis Siculis est Genutius & Curtius.

A.Sempronius Atratinus.
T.Clelius.
L.Atilius.

} Trib. militum cons. potestate, quibus se abdicantibus in eorum locum facti sunt consules: 310.

L.Papirius Mugillanus. L.Sempronius Atratinus.

CVm C. Canuleius tribunus plebis priore anno legem alteram promulgasset, vt consul alter ex plebe crearetur, in quo patriciorum dignitas minuebatur, patres veriti ne se inuitis lex perferretur, in eam sententiam ierunt, cuius author C. Claudius fuisse dicitur, vt pro consulibus crearentur tres tribuni militum ex patricijs totidemque ex plebe, ijque consulari potestate ornati rempub. regerent. Eorum autem annuo imperio finito, rursus senatus & plebs consuleretur, Coss. ne an tribunos mallent. Qui verò placuissent fierent. His rebus decretis tres tantùm ex patricijs creati sunt, plebe contenta quod sui ratio in comitijs habita fuisset. Verùm non pro firmato eorum iu-

ſtetit, quia tertio menſe quam inierunt augurum decreto perinde ac vitio creati honore abiere, ac interrex T. Quintius Barbatus dictus Conſules creat L. Papirium Mugillanum, L. Sempronium Atratinum. Hi conſules in Faſtis Siculis præteriti ſunt. Itaque rectè addit Liuius hos conſules neque in annalibus priſcis neque in libris magiſtratuum inueniri. Horum conſulum meminit Cicero in epiſtola ad Papirium Petum.

311. *M. Geganius Macerinus II.* *T. Quintius Capitolinus V.*

HOs conſules in hunc annum profitentur Dionyſius & Caſſiodorus, quorum ille eos menſe Decembri iniſſe tradit. Caſſiodorus vtraque cognomina. Diodorus Capitolinum ſilent. Faſti Græci Macrinum I I. & Capitolinum V. Zonaras Macrinum edit & Barbatum.

312. *M. Fabius Vibulanus.* *Poſtumius Aebutius Cornicen.*

LIuius in hunc annum edit nominatos Coſſ. Diodorus & Caſſiodorus cognomina ſilent. Faſti Græci habent Vibulanū & Heluam. Diodorus Aebutium ὠλακον cognominat, quod quale ſit cognomen Sigonius incertum habet, ac legendum eſſe arbitratur à ὠλαξ.

313. *C. Furius Pacilus.* *M. Papirius Craſſus.*

HI à Liuio & Caſſiodoro ita eduntur cōſules. A Diodoro verò Q. Furius Pacilus, Manius Papirius Craſſus. A Faſtis autem Græcis Pacilus & Craſſus.

314. *Proculus Geganius Macerinus.* *L. Menenius Lanatus.*

LIuius & Caſſiodorus Coſſ. memorant Proculum Geganium Macerinum, L. Menenium Lanatum. Diodorus T. Menenium, & Proculum Geganium Maccinum, Macerinum & Lanatum Faſti Siculi.

315. *T. Quintius Capitolinus VI.* *Agrippa Menenius Lanatus.*

HIc annus conſules hos habuit Liuio & Caſſiodoro authoribus. Diodorus autem T. Quintium, T. Menenium, Faſtis Siculis Menenium & Capitolinum.

316. *Man. Aemylius.*
L. Quintius Cincinnati F.
L. Iulius.
} Trib. milites conſ. poteſtate.

TRibuni plebis peruicerunt, vt tribunorum militum potius quàm conſulum comitia haberentur, non dubij, quin ſex lectis (tot enim iam creari licebat) ex plebeis aliqui profitendo ſe fore Melianæ cædis vltores, crearentur, plebs tamen nec plures quàm tres tribunos conſulari potestate creauit, & in ijs L. Quintium Cincinnati filium prælatus ſuffragijs Quinto Mamercus Aemylius vir ſummæ dignitatis: Lucium Iulium tertium creauit. Idem Diodorus tres tribunos militares in hunc annum edit Manium Aemylium Mamercum, C. Iulium, L. Quintium.

317. *M. Geganius Macerinus III.* *L. Sergius Fidenas.*

AD curam ſummæ rerum quieta plebe, tribuniſque eius nihil contumaciæ fuit, quin conſules crearentur, M. Geganius Macerinus tertium & L. Sergius. Hæc Liuius. Caſſiodorus etiam, qui niſi nomina conſulum apponit M. Geganium I I I. & L. Sergium conſ. edit. Diodorus idem. M. Geganium, L. Sergium Faſti Cuſpiniani & Siculi Macerinum, & Fidenatem. Hunc enim Sergium Fidenatem à bello Fidenati geſto vocatum tradit Liuius.

M.Cornelius Maluginensis. L. Papirius Crassus, 318.

Iuius & Cassiodorus consules in hunc annum memorant præscriptos. Diodorus L.Papirium, A.Cornelium Macerinum vitiosè sine dubio vt existimat Sigonius. Siquidem est etiam in Fastis Cuspiniani & Siculis Maluginensis & Crassus.

C.Iulius.I I. L.Virginius, 319.

HI consules in hunc annum apud Liuium & Cassiodorum inueniuntur, apud Diodorum verò est, C.Iulius, Proculus Virginius Tricostus. In Fastis Cuspiniani & Siculis Iulius & Virginius.

C.Iulius I I I.vel M.Manlius. L.Virginius I I.vel Q.Sulpitius. 320.

EOsdem cósules in sequenti anno refectos Iulinũ I I I.Virginium I I.apud Licinium Macrum inuenio. Valerius Antias, & Q.Tubero M.Manlium & Q.Sulpitium consules in hunc annum edunt. Cæterum in tam discrepanti editione & Tubero, & Macer libros linteos authores profitentur, neuter tribunos militum eo anno fuisse traditum à scriptoribus antiquis dissimulat, Licinio libros haud dubiè sequi linteos placet. & Tubero incertus veri est. Sed inter cætera vetustate incomperta, hoc quoque in incerto positum, ita Liuius. Diodorus verò pro consulibus tres tribunos militum edit, M.Manlium, Q.Sulpitium Prætextatum. Seruium Cornelium Cossum. Fasti Græci Antiatem & Tuberonem secuti Capitolinum & Camerinum attulere.

M.Fabius Vibulanus,
L.Sergius Fidenas, } Trib.mil.cons.Potestate. 321.
M.Fosslius.

TRibuni plebis assiduis concionibus prohibendo consularia comitia, cum res propè ad interregnum perducta esset, euicére tandem vt tribuni militares consulari potestate crearentur. Victorię præmium, quod petebatur, vt plebeius crearetur, nullum fuit, omnes patricij creati sunt, M.Fabius Vibulanus, M.Fosbius, L.Sergius Fidenas. Sic Liuius, Diodorus item edit M.Fabium, M. φαλίνιον L. Seruilium, sed mendosè. Festius Flaccinator alibi in lapidibus Capitolinis scribitur, non Folius, vt in vulgatis libris Liuianis quem mendosè φαλίνιον vocat Diodorus,

L.Pinarius Mamercus.
L.Furius Medullinus. } Trib. mil. consul. potestate. 322.
Sp.Posthumius Albus.

COnsularium comitiorum nulla mentio habita est, tribuni militares cõsulari potestate omnes creati sunt, L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medullius, Sp.Posthumius Albus, ita Liuius. Diodorus nominat L.Furium Sp....Pinarium Mamercum.

T.Quintius, L. F. Cincinnatus Pennus. C.Iulius Mento. 323.

SEnatus consultum factum est, vt comitia consularia haberentur T. Quintius L.Filius Cincinnatus eidem & Penno cognomen additur, & C.Iulius Mento Coss. facti, ita Liuius. Eosdem consules edit & Cassiodorus, Fasti Græci Pennum & Mentonem habent. Diodorus verò T.Quintium, C.Iulium.

L.Papirius Crassus. L. Iulius, 324.

AGitatum in vrbe à tribunis plebis, vt tribuni militum consulari potestate crearentur, nec obtineri potuit. consules fiunt L. Papirius Crassus & L.

Iulius. Sic Liuius & Cassiodorus. At Diodorus mendosè habet C. Papirium, L. Iunium, Fasti Græci Crassum & Iulum.

325. *L. Sergius Fidenas II. Hostus Lucretius Tricipitinus.*

CONsules hoc anno apud Cassiodorum L. Sergius, Hostus Lucretius, apud Diodorum Opiter Lucretius, L. Sergius Fidenas apud Liuium. L. Sergius Fidenas II. Hostus Lucretius Tricipitinus. In Fastis Siculis Tricipitinus & Fidenas. Horum meminit Valerius in Epitoma

326. *A. Cornelius Cossus. T. Q. Pennus II.*

HI consules hoc anno memorantur à Liuio & Cassiodoro, at Diodorus L. Quintium. A. Sempronium, idque mēdosè vt Sigonius & Onuphrius arbitrantur. Est enim in Fastis Siculis Cossus, & Pennus Cornelij & Quintij cognomen. Horum consulum etiam meminit. Liuius supra anno CCCXVI.

327. *C. Seruilius Ahala. L. Papirius Mugillanus.*

LIuius & Cassiodorus consules hoc anno scribunt C. Seruilium Ahalam, L. Papirium Mugillanum: Diodorus pro Ahala Structum edit, fieri enim potest, vt Structus Ahala sit dictus.

328. *T. Quintius Pennus.* *C. Furius.*
M. Posthumius. *A Cornelius Cossus.*

PLebs tenuit, ne consules in hunc annum crearentur, tribuni militum consulari potestate quatuor creati sunt, T. Quintius Pennus ex consulatu, C. Furius, M. Posthumius, A. Cornelius Cossus, hæc Liuius. Eosdem nominat Diodorus.

329. *A. Sempronius Atratinus.* *L. Furius Medullinus.*
L. Quintius Cincinnatus. *L. Horatius Barbatus.*

HIc annus tribunos militum consulari potestate habuit prædictos, vt refert Liuius. Diodorus omnium cognomina & L. Horatium omittit.

330. *Ap. Claud. Crass. decemviri F.* *L. Sergius Fidenas.*
Ap. Nautius Rutilus. *S. Iulius Iulus.*

HOs tribunos militum consulari potestate in hunc annum edit Liuius. Eosdem prodit & Diodorus præter cognomina & Ap. Claudium quem T. vocat. Duos autem Sp. Nautios Rutilos tribunos per hæc tempora prodit Liuius, haud dubiè vt Onuphrius putat, errore codicum, vnum qui nunc est primum, iterum verò anno 338. alterum qui primùm est anno 335. Iterum verò 350. Eosdem etiam tabulæ Capitolinæ habent, verùm vnum semel, alterum ter tribunum fuisse tradunt.

331. *C. Sempronius Atratinus.* *Q. Fabius Vibulanus.*

CONsules hoc anno creati sunt authoribus Liuio & Cassiodoro, C. Sempronius Atratinus & Q. Fabius Vibulanus. Diodorus eos præterit, qui Idib. Decembris ini isse tradit Liuius. De C. Sempronio Atratino cui mentionem facit Valerius lib. 6 cap. 5. quem vocat L. lib. verò 3. cap. 2. vnius consulis meminit, sed mendosè Q. Fabium vocat Q. Catulum.

L. Mo-

L. Manlius Capitolinus. *L. Papirius Mugillanus.*
Q. Antonius Merenda. *L. Seruilius Structus.* 332.

SEnatus cùm odio Sempronij consulare nomen offenderet, tribunos militares consulari potestate creari iussit. Creati L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, L. Papirius Mugillanus. Hęc Liuius, apud quem desideratur nomen quarti tribuni L. Seruilij Structi, qui anno 337. iterum tribunus militum in tabulis Capitolinis incisus est. De his Diodorus nihil, in fragmento Capitolino extat cognomen Mugillani, quod est L. Papirij.

T. Quintius Capitolinus. *N. Fabius Vibulanus.* 333.

HIc annus consules habuit, N. Fabium Vibulanum, & T. Quintium Capitolinum, vt Liuius & Cassiodorus scribunt. Diodorus hos omittit. Fasti autem Siculi non item. In fragmento autem Capitolino est T. Quintius Capitolinus Barbatus, N. Fabius. Hic Fabius filius fuit Q. Fabij decemuiri, qui CCC. ad Cremeram Fabijs interfectis superfuit, primusque in gente Fabia Numerij prænomine vsus est, vt Valerius lib. 10. & Sext. Pompeius referunt. T. Quintium eius Capitolini qui sexies consul fuit, filium fuisse Liuius scribit.

Interregnum. 334.

QVum maior pars anni per nouos tribunos plebis, & aliquot interreges certaminibus extracta esset, prohibentibus tribunis patricios coire ad prodendum interregem, modò interregem interpellantibus, ne S.C. de comitijs consularibus faceret. Postremò L. Papirius Mugillanus interrex castigando nunc patres, nunc tribunos plebis obtinuit, vt tribunitia comitia haberentur. Creati tribuni cōsulari potestate omnes patritij T. Quintius Cincinnatus III. L. Furius Medullinus, M. Manlius, L. Sępronius Atratinus. Liuius hæc.

Agrippa Menenius Lanatus. *P. Lucretius Tricipitinus.* 335.
Sp. Nautius. *C. Seruilius.*

TRibuni militum consulari potestate à Liuio hoc anno digeruntur Agrippa Menenius Lanatus, P. Lucretius Tricipitinus, Sp. Nautius. Desideratur autem nomen quarti tribuni. Is fuit C. Seruilius Q. F. C. N. Axilla qui anno sequenti in tabulis Capitolinis tribunus militum numeratur cum nota II. ita vt hoc anno primùm fuerit necesse est, cum nullus præterea aptus locus relictus sit. Diodorus Sp. Veturium nominat.

L. Sergius Fidenas.
M. Papyrius Mugillanus, } Trib. mil. potestate. 336.
C. Seruilius, Prisci F.

HOs tribunos militari potestate hoc anno Liuius nominat, C. Seruilius, Axilla nuncupatur à Verrio Flacco. Diodorus hos L. Sergium, M. Seruilium, & M. Papirium vocat. M. Papirius autem filius fuit L. Papirij Mugillani primi censoris.

Agrippa Menenius Lanatus. *L. Seruilius Structus.*
P. Lucretius Tricipitinus. *Sp. Veturius Crassus.* 337.

HOs omnes tribunos militum hoc anno memorat Liuius. Ex his L. Seruilius Structus primùm fuit anno 332. librariorum culpa in Liuio prætermissus. Diodorus eosdem tribunos habet præter cognomina, & L. Seruilium quem Caium appellat. In tabula Capitolina, P. Lucretius Hosti F. & Agrippa Menenius T. F. Agrippæ N. exarati sunt.

338. *A.Sempronius Atratinus III. Sp.Nautius Rutilus II. M.Papirius Mugillanus II.*

HI referuntur à Liuio, præteritum esse à librarijs Qu.Fabium Q.F.M.N. Vibulanum quartum huius anni tribunum lapis Capitolinus, Diodorus & ipsemet Liuius ostendit, qui Q. Fabium tribunum militum III. scribit, anno CCCXL. neque quo anno primùm fuerit apud eum liquet. Cæterum A.Sempronius L.F.A.N. dicitur à Verrio Flacco, Diodorus omnes quatuor enumerat, verùm cognomina tacet.

339. *C.Cornelius Cossus.* *Quintius Cincinnatus.*
C.Valerius Potitus. *N.Fabius Vibulanus.*

HOs tribunos militum consulari potestate edit Liuius: Diodorus P. Cornelium C....Fabium. Tabula Capitolina P.Cornelium...., F.P.N.C.Valerium L.F. Volusi N.Quintij prænomen incognitum.

340. *Cn.Cornelius Cossus.* *L.Valerius Potitus.*
Q. Fabius Vibulanus II. *L. Posthumius Regillensis.*

HOs in hunc annum profitetur Liuius. At Diodorus Tit. Posthumium, Cornelium, C. Valerium. Cæsonem Fabium: P. Posthumius A.F.A.N. dicitur à Verrio Flacco. Quem propter crudelitatem ab exercitu lapidibus obrutum scribit Liuius.

341. *Cn.Cornelius Cossus.* *L.Furius Medullinus.*

DEinde patres vicere vt consules crearentur, Q. Fabio Vibulano comitia habente. Consules creati sunt M. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus, eosdem consules præter cognomina scribunt Diodorus & Cassiodorus. Fasti Græci habent Cossus & Medullinus.

342. *Q.Fabius Ambustus.* *C.Furius Pacilus.*

LIVIVS & Cassiodorus hos consules edunt: Diodorus cognomina silet.

343. *M.Papyrius.* *C.Nautius Rutilus.*

LIuius & Cassiodorus consules hoc anno referunt M. Papirium & C. Nautium Rutilum. Diodorus cognomen tacet. Liber Cuspiniani Mugillanum & Rutilum.

344. *M.Aimilius.* *C.Valerius.*

MAimylius & C. Valerius consules appellantur à Liuio & Cassiodoro. Diodorus Manium habet pro M. Hic Aimylius in tabula Capitolina in primo & tertio tribunatu dicitur M. Aimylius Mani F. M.N. Mamercinus.

345. *Cn.Cornelius Cossus.* *L.Furius Medullinus II.*

LIuius hoc anno consules hos prodit, Cassiodorus cognomina & nomen præterit. Diodorus L. Furium, Cn. Pompeium. Cn. autem Cornelius descriptus est ex extremitate fragmenti Capitolini, L. Furius ex eiusdem tribunatibus Capitolinis.

C.Iulius

C.Iulius Iulus. *P.Cornelius Cossus.* *C.Seruilius Ahala.*	} Trib.mil.cons.Potestate.	346.

HI tribuni militum hoc anno suggeruntur à Liuio, Diodorus cognomina filet, quæ tabulæ Capitolinæ subijciunt. C.Seruilius. P.F.N.Ahala in secundo tribunatu Capitolino scribit.

L.Furius Medullinus II.	*C.Valerius Potitus II.*	347.
N.Fabius Vibulanus II.	*C.Seruilius Ahala.II.*	

LIuius quatuor tribunos omnes patritios, atq; eo honore functos refert hoc anno factos fuisse L. Furium Medullinum, C. Valerium Potitum, N. Fabium Vibulanum, & C. Seruilium Ahalam: huncque refectum continuato honore, tum ob alias virtutes, tum ob recentem fauorem vnica moderatione parum Diodorus C Furium, C. Seruilium, C. Valerium: N. Fabium habet. In tabulis Capitolinis Potitus Volusus II. & Medullinus, reliqui duo integrè descripti. Ex his apparet Liuium, vt Onuphrius annotat, lapsum. Nam Medullinus non II. sed primùm hoc anno Tribunus militum est, hoc anno est, qui ante bis consul fuit, & postea septies tribunus militum erit.

P.Cornelius Cossus.	*N.Fabius Ambustus.*	
Cn.Cornelius Cossus.	*L.Valerius Potitus.*	348.

EX quatuor Tribunis militum L. Valerius & N. Fabius notati sunt in tabulis Capitolinis reliqui duo, vt ex eorundem fragmento Liuio, & Cassiodoro constat, fuerunt P. Cornelius A.F.M.N. Rutilus Cossus descriptus ex eius dictatura: Diodorus quartum Tribunum enumerat Terentium Maximum.

T.Quintius Capitolinus.	*A.Manlius.*	
Q.Quint.Cincinnatus.	*L.Furius Medullinus III.*	349.
C.Iulius Iulus II.	*M.Aemylius Mamercinus.*	

TRibunos militum sex hoc anno creatos ait Diodorus, verùm non nisi T. Quintium, C. Iulium, & A. Manlium nominat. Liuius omnes enumerat prout hic positi sunt, Lapis Capitolinus habet Iulum II. Capitolinum Barbatum, Cincinnatum, & reliquos tres. Et hic annus primus sex tribunos militum habuit, quod lege cautum fuerat, vt fieret iam tùm cum primum de tribunis creandis latum fuerat. quo anno Veij primùm obsessi sunt.

C.Valerius Potitus III.	*Cn.Cornelius Cossus.*	
M.Sergius Fidenas.	*K.Fabius Ambustus.*	350.
P.Cornelius Maluginensis	*Sp.Nautius Rutilus II.*	

HOs eosdem quos Liuius, Diodorus, præter cognomina & Cn. Cornelium quem mendosè vocat Iunum Lucullum, edit. In tabulis Capitolinis est Maluginensis, Cossus II. Ambustus & reliqui tres integri Nautium Rutilum II. Liuius, Verrius Flaccus III. nominat.

M.Aemylius Mamercus II.	*M.Quintilius Varus.*	
L.Valerius Potitus III.	*L.Iulius Iulus.*	
Ap.Claudius Crassus.	*M.Postumius.*	351.
M.Furius Camillus.	*M.Postumius Albinus.*	

LIuius tribunorum militum numerum à Romanis auctum, atque octo, quot nunquam antea creatos scribit nominibus quæ apposuimus, apud Diodorum autem hæc nomina sunt Manius Claudius, M. Quintilius,

L.Iulius,M.Furius,L.Valerius,quanquam autem desint apud eum aliqui tribuni, ipsum tamen eos non octo sed sex edidisse existimet Onuphrius, & cum eo Sigonius.Quod etiam Verrius Flaccus in tabulis Capitolinis obseruauit.

	C.Seruilius Ahala III.	*Q.Sulpitius.*
352.	*Q.Seruilius.*	*A.Manlius II.*
	L.Virginius.	*M.Sergius II.*

APud Liuium tribuni consulari potestate sunt C. Seruilius Ahala III Q. Seruilius, & L.Virginius, reliqui vt in tabulis Capitolinis præter prænomina : Q.Seruilium Liuius Fidenatem vocat, in alijs sequentibus eo tribunatibus quos sex geret. L.Virginio Onuphrius Tricostum gentilitij cognomen adiungit. Ab horum serie non discedit Diodorus,sed mendosè apud eum vt Sigonius annotat χλιδιος μάρκος ἄγκος. In fragmento Capitolino nominantur Q.Sulpitius Ser.F. Ser.N. Camerinus Cornut. A. Manlius. A.F.C.N. Vulso Capitolinus II. M.Serg.L.F.L.N.Fidenas II.

	L.Valerius Potitus IIII.	*Cn.Cornelius Cossus.*
353.	*M.Furius Camillus.*	*K.Fabius Ambustus.*
	M.Aemylius Mamercinus III.	*L.Iulius Iulus.*

HOs omnes tribunos Liuius hoc anno enumerat, Diodorus L.Iulium,M. Furium,Aemylium Mamercum, C.Cornelium,Cæsonem Fabium, πλοτσίξηον vitio. In Capitolino fragmento est. L.Iulius, L.F.Vopisc.N. Iulus.M.Aemylius Man.F.M.N.Mamercus. K.Fabius. M.F. Q.N.Ambustus. Hi Kalend.Octobribus inire iussi,cum Idus Decembris ante solennes essent,ad cladem à M. Sergio priore anno ad Veios acceptam : Camillus in Falisc. Cornelius in Capenates, Valerius in Volscos ad Anxur recipiendâ, Aemylius & Fabius ad Veios obsidendos profecti.

	P.Licinius Caluus.	*P.Mænius.*
354.	*T.Titinius.*	*P.Mælius.*
	L.Eurius Metullinus.	*L.Publius Vulscus.*

HI à Liuio Tribuni militum hoc anno produntur, Diodorus verò nec tantum enumerat Tribunos militum,P.Mælium,Sp.Mænium,L.Furium. Cæterùm Onuphrius non L.Furium sed Sp.Furium legendum arbitratur. Idem P. Licinio Cælium nomen adiunxit, quem primùm è plebe tribunum militum tradit Liuius vsurpandi iuris causa creatum.

	M.Veturius.	*M.Pomponius.*
355.	*C.Duilius.*	*Volero Publilius.*
	Cn.Genutius.	*L.Atilius.*

HOs tribunos edit Diodorus. Liuius autem M.Veturium vnum patricium, reliquos plebeios, M.Pomponium, C.Duilium Voleronem Publilium, C. Genutium, L.Atilium.Liber Cuspiniani, qui nisi duo Tribunorum nomina quotannis prodit. Augurium habet & Longum, hoc Atilij, illud Genutij cognomina.

	L.Valerius Potitus V.	*L.Furius Medullinus.*
356.	*M.Valerius Maximus.*	*Q.Seruilius Fidenas II.*
	M.Furius Camillus II.	*Q.Sulpitius Camerinus.*

HI patritij omnes in hunc annum Tribuni militum creati sunt vt Liuius scribit, nec dissentit Diodorus quamuis duo nomina depravata referat χλαυδιος ὕγιν,μάρκος ἄτκιος Camilli II. Tribuni militum meminit etiam Plutarchus in eius vita,Medullini III.lapis Capitolinus.

L.Iulius

L.Iulus Iulius.	*A.Posthumius Regillensis.*	
L.Furius Medullinus IIII.	*P.Cornelius Maluginensis.*	357.
L.Sergius Fidenas.	*A.Manlius.*	

ITa hos Liuius enumerat: At Diodorus L. Sergium, A Posthumium, P. Corcelium, ἕξτον ὑπατον, Q. Manlium, ἕνατον χιλιαρχον. Est autem annotantibus Sigonio & Onuphrio in duobus menda grauissima.

P.Licinius P.F.Caluus.	*L.Titinius II.*	
P.Mænius II.	*P.Mælius II.*	358.
Cn.Genutius II.	*L.Atilius II.*	

EA ratione à Liuio hi tribuni militum eduntur. Diodorus autem prodit L. Titinium, P. Licinium, P. Mælium, Q. Mænium, Cn. Genutium, L. Atilium. Hi omnes, vt ait Liuius, præter L. Licinium P. F. paulò antè tribunatum gesserunt, qui Genutium etiam in prælio cecidisse aduersus Falisços scribit.

C.Cornelius Cossus.	*P.Cornelius Scipio.*	
K.Fabius Ambustus III.	*L.Furius Medullinus V.*	359.
M.Valerius Maximus II.	*Q.Seruilius III.*	

POst captos Veios hic annus præcedentes tribunos militum consulari potestate habuit. Diodorus P. & Ser. Cornelios Cossos vocat, in reliquis exceptis cognominibus (quæ silet) conuenit.

L.Furius Medullinus VI.	*Sp.Postumius.*	360.
C.Aemylius.	*P.Cornelius II.*	
L.Valerius Poplicola.	*M.Furius Camillus.*	

LIuius hos hoc anno memorat. Diodorus M. Furium C. Aemylium, χιλιαρχον βʹ ἐφεν mendosè, Camillus nunc est III. P. Cornelium Scipionem, non Cossum, intelligendum putant Sigonius & Onuphrius. Hoc anno Camillus tribunus militum Falisços iustitia in ditionem populi Romani redegit, remisso ad Falisços puerorum magistro proditore, Liuius & Plutarchus. Valerius non sine suspicione erroris hanc rem à Camillo consule actam tradit, lib. 6 Cum Plutarchus eum nunquam consulem fuisse tradat.

L.Lucretius Flauus.	*Seruius Sulpitius Camerinus.*	361.

LIuius post x v. annum (inquit) creati consules sunt L. Lucretius Flauus, Seruius Sulpitius Camerinus, Diodorus & Cassiodorus cognomina prætereunt. Fasti Siculi Flauum & Camerinum profitentur.

L.Valerius Potitus,	*Manlius Capitolinus.*	362.

LO Valerius Potitus, M. Manlius, cui postea Capitolino cognomen fuit, consules hoc anno referuntur à Liuio. Dionysius lib. 1. horum consulum meminit, & L. Valerium, Potitum T. Manlium Capitolinum nominat Cassiodorus, L. Valerium, M. Manlium Diodorus, L. Valerium, A. Manlium. Fasti Siculi Potitum, & Capitolinum.

L.Lucretius.	*L.Furius Medullinus VII.*	
Ser.Sulpitius.	*Agrippa Furius.*	363.
M.Aemylius.	*C.Aemylius II.*	

COnsulibus morbo implicatis, placuit per interregnum renouari auspicia, ita cum ex S. C. consules abdicassent, ab interrege hi sex tribuni militum

tum consulari potestate creati sunt, qui Cal. Quintilibus magistratum occepêre, vt ait Liuius. Diodorus quatuor tantùm edit: L.Lucretium, Ser. Sulpitium, C.Aemylium, L.Furium: Sulpitium Zonaras Rufum appellat, quod enim cognomen addidit Onuphrius.

364. *Q.Fabius Ambustus.* *Q.Sulpitius Longus.*
Duo fratres Q.Fabij Amb. *Q.Seruilius IIII.*
Seruil.Corn.Maluginensis.

HI à Liuio tribuni militum potestate consulari referuntur. At Diodorus Q.K. & C. Fabios & reliquos tres enumerant. Q.Sulpitij Tribuni militum Plutarchus in Camillo, Gellius ex Verrio Flacco lib. 5. cap.17. & Macrob.lib.1.Saturnalium meminerunt.

365. *L.Valerius Poplicola II. A* *A.Manlius.*
L.Virginius. *L.Aemylius.*
P.Cornelius. *L.Posthumius.*

HI post vrbem captam apud Liuium Tribuni militum creati sunt. Apud Diodorum P.Cornelius, L.Virginius, L.Valerius, A.Manlius, L.Posthumius. Horum Tribunorum meminit Macrobius lib.1.Saturn.

366. *T.Quintius Cincinnatus.* *L.Aquilius Corvus.*
Q.Seruilius Fidenas V. *L.Lucretius Tricipitinus.*
L.Iulius Iulus. *Ser.Sulpitius Rufus.*

HOs ita prodit Liuius hoc anno Tribunos militum consulari potestate. Diodoro autem tribuni sunt T. Quintius L. Seruilius, L. Iulius Aquilius, L. Lucretius ἀγχιστεῖς, Seruilius Sulpitius.

367. *L.Papyrius.* *C.Sergius.*
L.Aemylius II. *C.Cornelius.*
L.Menenius. *L.Valerius Poplicola III.*

HOs Liuius hoc anno Tribunos militum consulari potestate prodit. At Diodorus L.Papyrium, C.Cornelium, L.Menenium, C.Seruilium, A Valerium, & Q.Fabium edit. Deest autem apud Liuium Sexti tribuni nomen, quem ex Diodoro Sigonius & Onuphrius apposuere C. Cornelium, Diodorus etiam pro Sergio Seruilium habet, & Aemylium pro Fabio.

368. *M.Furius Camillus.* *L.Horatius Pulvillus.*
Sex.Cornelius Maluginensis. *L.Quintius Cincinnatus.*
Q.Seruilius Fidenas VI. *P.Valerius.*

REs ad Camillum Tribunum militum consulari potestate redijt, collegæ additi quinque hic memorati. Diodorus verò quatuor creatos scribit M.Cornelium, Q.Seruilium, M.Furium, L.Quintium. Hoc anno M.Camillus oblata dictatura non esse opus dixit, & vnà cum collegis tribunis Volscos, Antiates atque Etruscos rebellantes vicit.

369. *A.Manlius.* *L.Quintius Capitolinus.*
P.Cornelius. *L.Papyrius Cursor II.*
T.Quintius Capitolinus. *C.Sergius II.*

ITa Liuius habet, Diodorus autem creatos quatuor tantùm prodit, L.Papirium, Q.T. & L.Quintios. Ex quibus A.Manlius cum Tribunus fuerit anno CCCLXV. anno vero CCCLXXLIII. nunc profectò est iterum.

&c.

Ser.Cornelius Maluginenſis III.	*P.Valerius Potitus II.*	
M.Furius Camillus V.	*Ser.Sulpitius Rufus II.*	370.
C.Papirius Craſſus.	*T.Quintius Cincinnatus II.*	

SIc hi à Liuio Tribuni militum poteſtate conſulari referuntur, Diodorus tantum (vt eius conſuetudo eſt) quatuor edit, Seruium Sulpitium, L.Papirium, M.Cornelium, T.Quintium. Hoc anno M.Manlius crimine affectati regni damnatus è ſaxo deiectus eſt, Liuius, Plutarchus & Valerius.

L.Valerius IIII.	*L.Lucretius.*	
A.Manlius III.	*L.Aemylius.*	371.
Ser.Sulpitius III.	*M.Trobonius.*	

HOs in hunc annum digerit Liuius, Diodorus quatuor edit L. Valerium Criſpum (quod Trebonij nomen eſt) A.Manlium, Ser.Sulpitium Criſpum, alij Flauum vocant.

Sp.Papirius.	*Q.Seruilius.*	
L.Papirius.	*C.Sulpitius.*	372.
Ser.Cornelius IIII.	*L.Aemylius IIII.*	

HI authore Liuio tribuni militum poteſtate conſulari hoc anno creati ſunt. Cornelio vt ante vidimus cognomen fuit Maluginenſi. Diodorus quatuor ſcribit Q. Seruilium, Sp. Papirium, Cornelium, φαῦλον ἄλλον mendoſe.

M.Furius Camillus VI.	*L.Furius.*	
A.Poſthumius Regillenſis.	*L.Lucretius.*	373.
L.Poſthumius Regillenſis.	*M.Fabius Ambuſtus.*	

ITa vt hoſce collocauimus, Liuius, Diodorus M. & L. Furios, A. Poſtumium, L.Lucretium, M. Fabium, & L. Poſtumum nominat. Plutarchus quoque hoc anno tribunum militum Camillum vt vocat, quo anno vicit Prænestinos & Volſcos, & Tuſculanos, quibus bellum indictum erat, quòd in bello Prænestinorum affuiſſent.

L.Valerius V.	*L.Menenius II.*	
L.Valerius III.	*P.Papirius.*	374.
C.Sergius III.	*S.Cornelius Maluginenſis.*	

HI ſex à Liuio deſcripti ſunt, à Diodoro verò octo memorantur, L. & P. Valerij, C.Terentius, L.Menenius, C.Sulpitius, T.Papirius, L.Aimylius, M.Fabius.

P.Manlius.	*C.Sextilius.*	
C.Manlius.	*M.Albinus.*	375.
L.Iulius.	*L.Antiſtius.*	

COmitia inde habita tribunorum militum conſulari poteſtate, quibus æquatus patriciorum plebeiorumque numerus. Ex patribus creati P.& C. Manlij cum L.Iulio, plebes C.Sextilium, M.Albinum, L.Antiſtium dedit, ita Liuius. At Diodorus octo prodit, ac numeratis addit, C. Herennium, & P. Trebonium. Sextilium quoque Sextium nominat.

Sp.

376. *Sp.Furius.* *P.Clœlius.*
Q.Seruilius II. *M.Horatius.*
C.Licinius. *L.Geganius.*

HI consulari potestate tribuni militum à Liuio hoc anno referuntur. est autem apud Liuium pro L.Menenio III. C. Licinius legendum, vt in scholijs Liuianis demonstranit Sigonius, & in Fastis approbat Onuphrius. At Diodoro vero quatuor tantum, Q. Seruilius, L. Furius, C. Licinius, P. Clœlius.

377. *L.Aemylius.* *Ser.Sulpitius.*
P.Valerius IIII. *L.Quintius Cincinnatus.*
C.Veturius. *C.Quintius Cincinnatus.*

HOs Tribunos militares patritios omnes plebs coacta principum opibus fecit Liuio authore. Quos etiam excepto C. Quintio edit Diodorus, qui eum C. Cornelium vocat. Seruio Sulpitio Prætextato nomen fuit. Zonaras eum Rufum vocauit.

378. *C.Licinius Stolo.* } Tribuni plebis per annos v.
379. *L.Sextilius.* }
380.
381. HOc anno quartum mutata est respub. Romana, à tribunis enim militum consulari potestate ad tribunos plebis administratio reipub. recidit. Huius mutationis authores à Liuio traditi sunt C. Licinius Stolo, & L. Sextius trib. pleb. qui cum anno priore leges tres aduersus patritiorum opes pro eius modis plebis promulgassent: Vnam de ære alieno, alteram de modo agrorum, tertiam ne tribunorum militum comitia fierent, & consulum vique alter ex plebe crearetur, neque eas ferre per collegarum intercessiones quos de industria patres comparauerant, potuissent, tum irati, comitia præter Aedilium tribunorumque plebis, nullos curules magistratus creari passi sunt. Eaque magistratuum solitudo, plebe reficiente duos tribunos, & his perpetua & inuicta intercessione tribunorum militum comitia tollentibus, per quinquennium vim tenuit ita Liuius. Hanc autem magistratuum solitudinem Diodorus appellat Ἀναρχίαν, atque in priorem annum reijcit. Sextus autem Rufus, Eutropius, Cassiodorus, & Zonaras, non quinquennio sed quadrienio Rempub. eo statu fuisse scribunt. Sigonius & Onuphrius in Fastis suis Liuium sequuntur, cui annales sequuti Capitolini scriptores videntur. Liuius etiam lib. 16. cap. 4. meminit anni CCCLXXIX. ab vrbe condita, qui fuit fine magistratibus quo anno Romæ Loton fuisse ait in Lucinæ area æde condita.

383. *L.Furius.* *Ser.Cornelius.*
A.Manlius. *P.Valerius.*
Ser.Sulpitius. *C.Valerius.*

IN hunc annum Tribunis plebis C. Licinio, & L. Sextio intercessionem remittentibus comitiisq; ab interrege habitis, Tribuni militum authore Liuio, prædicti creati fuerunt. Hos Diodorus ita vocat L. Papyrium, L. Menenium, Ser. Cornelium, Seruium Sulpitium, & post hos iterum magistratuum solitudinem fuisse scribit, qua sublata deinceps creatos A. Manlium, L. Furium, Ser. Sulpitium: Ser. Cornelium. Est enim in eo tum eius vitio, tum librariorum negligentia annuorum magistratuum perturbatio.

Q.Seruilius.	*M.Cornelius.*	
C.Veturius II.	*Q.Quintius.*	384.
A.Cornelius.	*M.Fabius.*	

ET hic annus authore Liuio hos Tribunos militum consulari potestate habuit. Diodorus vero Q. Ser. C. Veturium: A. Cornelium, M. Cornelium & M. Fabium edit. & Q. Cincinnatum potius quam Capitolinum Sigonius vocat. Reliqua ex fragmentis Capitolinis fidem habent, in quibus est Cos[sus]... Maluginensis.... Cincinnatus.... M. Fabius Ambustus. Est autē M. Fabius Ambustus is, qui filias duas collocauerat, vnum C. Licinio Stoloni, alterā Sergio Sulpitio prætextato, vt scribit Liuius.

L.Quintius.	*Ser.Cornelius.*	
Ser.Sulpitius.	*Sp.Seruilius.*	385.
L.Papyrius.	*L.Veturius.*	

HOs sex hoc anno Tribunos militum Liuius prodit. Tres tantum refert Diodorus T. Quintium, Seruium Cornelium, Seruium Sulpitium. Hi vero omnes quibus cognominibus, ac qua numerorum in multiplicatis honoribus nota signandi sint, Capitolina fragmenta docent, in quibus est Capitolinus.... Maluginensis II. prætextatus IIII. Sp. Seruilius Structus, L. Papyrius Crassus, L. Veturius Crassus Cicurinus.

Duo dictatores sine curilibus magistratibus. 386.

PRincipio statim anni ad vltimam dimicationem de legibus à Licinio & Sextio promulgatis ventum est, & cum tribus vocarentur nec intercessio collegarum latoribus obstaret, trepidi patres ad duo vltima auxilia summum imperium, summumque ciuem decurrunt. Dictatorem dici placet, dicitur M. Furius Camillus, qui Magistrum equitum L. Aimylium cooptat. Cæterum cum plebis duces acrius contra Camillum agerent, vt Liuius scribit, is se dictatura abdicauit, vt etiam Plutarchus testatur causam abdicationis, quam Liuius refutare conatur affirmans. In locum Camilli abdicantis dictatorem alterum suffectum fuisse, Liuius & Plutarchus scribunt. Liuius P. Manlium vocat, Plutarchus nomen tacet. Magistrum vero equitum C. Licinium fuisse vterque scribit. Verum non eundem vterque intelligit. Liuius enim eum esse dicit, qui tribunus militum consulari potestate fuerat, & recte. Plutarchus seditionis nostrumque legum authorem, & male. Nam seditionis dux hoc anno nonum tribunus plebis refectus est, eodem vero tempore tribunus plebis, & magister equitum esse non poterat. Quare Onuphrius eum filium existimat P. Licinij Calui tribuni militum. Nepotem vero eius P. Licinij, qui primus è plebe tribunus militaris fuerit, de quo plura apud ipsum in Fastis suis.

A.Cornelius II.	*M.Cornelius II.*	
L.Veturius,	*M.Geganius.*	387.
Iulius P.Manlius.	*P.Valerius VI.*	

LIuius hoc anno tribunos militares iam nominatos prodit, quos præterit Diodorus. Horum cognomina multiplicatorum honorum notæ in fragmentis Capitolinis sunt ita, Cossus II.... Maluginensis II..... Macerinus, L. Veturius Crassus Cicurinus II.... P. Valerius Potitus Poblicola VI. P. Manlius Capitolinus II.

L.Sextius.	*L.Aimylius.*	388.

CVM L. Sextius & C. Licinius tribuni plebis decimum refecti acrius de legibus ferendis pugnarent, Dictatoris tandem & Senatus authoritas vi ribu-

	Sp.Furius.	*P.Clœlius.*
376.	*Q.Seruilius II.*	*M.Horatius.*
	C.Licinius.	*L.Geganius.*

HI consulari potestate tribuni militum à Liuio hoc anno referuntur. est autem apud Liuium pro L.Menenio III. C. Licinius legendum, vt in Scholijs Liuianis demonstranit Sigonius, & in Fastis approbat Onuphrius. A Diodoro vero quatuor tantum, Q. Seruilius, L. Furius, C. Licinius, P. Clœlius.

	L.Aemylius.	*Ser.Sulpitius.*
377.	*P.Valerius IIII.*	*L.Quintius Cincinnatus.*
	C.Veturius.	*C.Quintius Cincinnatus.*

HOs Tribunos militares patritios omnes plebs coacta principum opibus fecit Liuio authore. Quos etiam excepto C. Quintio edit Diodorus, qui eum C. Cornelium vocat. Seruio Sulpitio Prætextato nomen fuit. Zonaras eum Rufum vocauit.

378.	*C.Licinius Stolo.*	} Tribuni plebis per annos v.
379.	*L.Sextilius.*	
380.		
381.		
382.		

HOc anno quartum mutata est respub. Romana, à tribunis enim militum consulari potestate ad tribunos plebis administratio reipub. recidit. Huius mutationis authores à Liuio traditi sunt C. Licinius Stolo, & L. Sextius trib. pleb. qui cum anno priore leges tres aduersus patritiorum opes pro commodis plebis promulgassent: Vnam de ære alieno, alteram de modo agrorum, tertiam ne tribunorum militum comitia fierent, & consulum vtique alter ex plebe crearetur, neque eas ferre per collegarum intercessiones quos de iudustria patres comparauerant, potuissent, tum irati, comitia præter Aedilium tribunorumque plebis, nullos curules magistratus creari passi sunt. Eaque magistratuum solitudo, plebe reficiente duos tribunos, & his perpetua & inuicta intercessione tribunorum militum comitia tollentibus, per quinquennium vrbe tenuit ita Liuius. Hanc autem magistratuum solitudinem Diodorus appellat, Ἀναρχίαν, atque in priorem annum reijcit. Sextus autem Rufus, Eutropius, Cassiodorus, & Zonaras, non quinquennio sed quadrienio Rempub. obtinuisse scribunt. Sigonius & Onuphrius in Fastis suis Liuium sequuntur, cuius annales sequuti Capitolini scriptores videntur. Liuius etiam lib. 16. cap. 44. meminit anni CCCLXXIX. ab vrbe condita, qui fuit sine magistratibus quo anno Romæ Loton fuisse ait in Lucinæ area æde condita.

383.	*L.Furius.*	*Ser.Cornelius.*
	A.Manlius.	*P.Valerius.*
	Ser.Sulpitius.	*C.Valerius.*

IN hunc annum Tribunis plebis C. Licinio, & L. Sextio intercessionem remittentibus comitiisq; ab interrege habitis, Tribuni militum authore Liuio, prædicti creati fuerunt. Hos Diodorus ita vocat L. Papyrium, L. Menenium, Ser. Cornelium, Seruium Sulpitium, & post hos iterum magistratuum solitudinem fuisse scribit, qua sublata deinceps creatos A. Manlium, L. Furium, Ser. Sulpitium: Ser. Cornelium. Est enim in eo tum eius vitio, tum librariorum negligentia annuorum magistratuum perturbatio.

Q.Seruilius.	*M.Cornelius.*	
C.Veturius II.	*Q.Quintius.*	384.
A.Cornelius.	*M.Fabius.*	

ETHic annus authore Liuio hos Tribunos militum consulari potestate habuit. Diodorus vero Q.Ser.C.Veturium: A. Cornelium, M.Cornelium & M.Fabium edit. & Q.Cincinnatum potius quam Capitolinum Sigonius vocat. Reliqua ex fragmentis Capitolinis fidem habent, in quibus est Cos.... Maluginensis.... Cincinnatus.... M.Fabius Ambustus. Est autē M. Fabius Ambustus is, qui filias duas collocauerat, vnum C.Licinio Stoloni, alterā Seruio Sulpitio prætextato, vt scribit Liuius.

L.Quintius.	*Ser.Cornelius.*	
Ser.Sulpitius.	*Sp.Seruilius.*	385.
L.Papyrius.	*L.Veturius.*	

HOs sex hoc anno Tribunos militum Liuius prodit. Tres tantum refert Diodorus T.Quintium, Seruium Cornelium, Seruium Sulpitium. Hi vero omnes quibus cognominibus, ac qua numerorum in multiplicatis honoribus notis signandi sint, Capitolina fragmenta docent, in quibus est Capitolinus.... Maluginensis II. prætextatus IIII. Sp. Seruilius Structus, L. Papyrius Crassus, L. Veturius Crassus Cicurinus.

Duo dictatores sine curilibus magistratibus. 386.

PRincipio statim anni ad vltimam dimicationem de legibus à Licinio & Sextio promulgatis ventum est, & cum tribus vocarentur nec intercessio collegarum latoribus obstaret, trepidi patres ad duo vltima auxilia summum imperium, summumque ciuem decurrunt. Dictatorem dici placet, dicitur M. Furius Camillus, qui Magistrum equitum L. Aimylium cooptat. Cæterum cum plebis duces acrius contra Camillum agerent, vt Liuius scribit, is se dictura abdicauit, vt etiam Plutarchus testatur causam abdicationis, quam Liuius refutare conatur affirmans. In locum Camilli abdicantis dictatorem alterum suffectum fuisse, Liuius & Plutarchus scribunt. Liuius P. Manlium vocat, Plutarchus nomen tacet. Magistrum vero equitum C. Licinium fuisse vterque scribit. Verum non eundem vterque intelligit. Liuius enim eum esse dicit, qui tribunus militum consulari potestate fuerat, & recte. Plutarchus seditionis eorumque legum authorem, & male. Nam seditionis dux hoc anno nonum tribunus plebis refectus est, eodem vero tempore tribunus plebis, & magister equitum esse non poterat. Quare Onuphrius cum filium existimat P. Licinij Calui tribuni militum. Nepotem vero eius P. Licinij, qui primus è plebe tribunus militaris fuerit, de quo plura apud ipsum in Fastis suis.

A.Cornelius II.	*M.Cornelius II.*	
L.Veturius.	*M.Geganius.*	387.
Iulus P.Manlius.	*P.Valerius VI.*	

LIuius hoc anno tribunos militares iam nominatos prodit, quos præterit Diodorus. Horum cognomina multiplicatorum honorum notæ in fragmentis Capitolinis sunt ita, Cossus II.... Maluginensis II..... Macerinus, L. Veturius Crassus Cicurinus II.... P. Valerius Potitus Poblicola VI. P. Manlius Capitolinus II.

L.Sextius.	*L.Aimylius.*	388.

CVM L. Sextius & C. Licinius tribuni plebis decimum refecti acrius de legibus ferendis pugnarent, Dictatoris tandem & Senatus authoritas vi

ribu-

tribunitia victa est, ac omni aduersante nobilitate, vt comitia cõsulum fierent, atq; alter ex pleb. Cos. crearetur legibus latis obtinuerunt. Quibus L. Sextius primus de plebe Cos. factus est. Quum autem patricij se huius rei auctores futuros omnino negarent, ac res ad secessionem plebis spectaret, per dictaturam sedatæ discordiæ sunt. Concessusque à nobilitate plebi consul plebeius. A plebe vero nobilitati prætor vnus, qui ius in vrbe diceret ex patribus creandi. Idem etiam ædiles curules duos ex patricijs vt fierent, primum obtinuerunt. Plebs consulatum L. Sextio, cuius lege partus erat dedit, ei collega ex patribus datus Luc. Aimylius Mamercus. Hęc Liuius & Plutarchus, qui cum Cassiodoro consules edit L. Aemylium ex Patricijs, L. Sextium ex plebe. Quos Diodorus vocat L. Aemylium Mamercum, Lucium Lateranũ. Est autem Lateranus Sexti cognomen, vt est in tabula Capitolina, in qua Mamercinus & L. Sextius Sextinus Lateranus in lib. de viris illustribus scriptum est, non L. Sextius, sed C. Licinium Stolonem primum è plebe consulem factum.

389. *L. Genutius. Q. Seruilius.*

Diodorus, Liuius & Cassiodorus consules edunt, L. Genutium Q. Seruilium, quorum Orosius quoque & Eutropius mentionem faciunt. Q. Seruilius Q. F. Q. N. Ahala scribitur in hoc consulatu Capitolino, L. Genutius. M. F. Cn. N. Anentinensis in secundo. In Fastis autem Siculis est Genutius & Curtius, vt opinatur Sigonius per mendam.

390. *C. Sulpitius Peticus. C. Licinius Stolo.*

Hi consules memorantur à Liuio & Cassiodoro. Diodorus cognomina fict. Eorundem meminit Valerius lib. 2. cap. 1. & Plutarchus in Problemat. Quem autem cæteri Stolonem, Capitolini scriptores Caluum appellant, itemque Siculi, qui horum cognomina edunt Peticum & Caluum.

391. *L. Aemylius Mamercus II. Cn. Genutius.*

Liuius & Cassiodorus hos cõsules edunt, quos Diodorus lib. 16. Cn. Genutium, L. Aimyliũ vocat. In tabulis Capitolinis ... Mamercinus II. Cn. Genutius. M. F. M. N. Anentinensis, in Fastis Siculis est Mamercinus & [illegible]

Q. Seruilius Ahala. L. Genutius II.

392. Diodorus in hunc annum consules prodit Q. Seruilium & Q. Genutium. Fasti Siculi Ahalam & Genutium. Liuius & Cassiodorus Q. Seruilium Ahalam, L. Genutium. Hi sunt, qui triennio etiam ante inter se collegæ comparati fuerunt.

393. *C. Sulpitius. C. Licinius Caluus.*

Hos in hunc annum memorat Liuius, Cassiodorus C. Sulpitium II. & C. Licinium. Diodorus C. Sulpitium & C. Licinium, Sigonius eosdem esse putat, qui triennio ante collegæ etiam fuerunt. Licinium Fasti Siculi, non Calui vt ante, sed Stolonis cognomine afficiunt, vt Sulpitium Petici.

394. *C. Pœtelius Libo. M. Fabius Ambustus.*

C. Pœtelium Balbum, M. Fabium Ambustum, consules in hunc annum tradit Liuius & Cassiodorus. At Diodorum M. Fabium & C. [illegible] mendose pro [illegible]. Alia cognomina tradunt Capitolini scriptores. C. Pœtelij quam Liuius, illi enim Libonem Visolum, hi Balbum. Cum Capitolinis faciunt Siculi

M.

M. Popilius Lænas. Cn. Manlius. 395.

HOc nomine Liuius & Cassiodorus consules produnt in hunc annum, Diodorus M. Popilium Lænatem, & Cn. Manlium Imperiosum. Primus è Popilijs hic fuit, qui Lænas dictus sit, cuius causam in Bruto exponit Cicero, M. Popilius (inquiens) cum consul esset, eodemque tempore sacrificium publicum cum læna faceret, quod erat flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione & seditione nuntiata, vt erat læna amictus, ita venit in concionem seditionemque, tum authoritate, tum oratione sedauit.

C. Fabius. C. Plautius. 396.

LIuius & Cassiodorus consules memoratos hoc anno habent, apud Diodorum sunt. M. Fabius, C. Plotius. In Fastis Siculis est Ambustus & Proculus. In Capitolinis .... Ambustus C. Plautius Proculus.

C. Martius. Cn. Manlius. 397.

DIodorus, Liuius & Cassiodorus, consules hoc anno produnt, C. Martium & Cn. Manlium, Cn. Manlius biennio ante primum consul fuit. Liber Cuspiniani & Fasti Græci Rutilum & Capitolinum habent.

M. Fabius Ambustus II. M. Popilius Lænas II. 398.

HOc nomine à Liuio & Cassiodoro huius anni consules memorantur, Diodorus cognomina & numeros præteriit. Liber Cuspiniani & Fasti Græci Ambustum II. & Lænatem edunt.

C. Sulpitius Peticus III. M. Valerius Poplicola. 399.

QVadringentesimo anno quàm vrbs condita erat, quinto & tricesimo quam à Gallis recepta, ablato post XI. annum à plebe consulatu, patricij consules ambo ex interregno magistratum inierunt, C. Sulpitius Peticus III. M. Valerius Poplicola, Liuius. Eosdem consules referunt Diodorus & Cassiodorus & Fasti Siculi, cur dissentiat Liuiana summa ab hac digestione explicant Sigonius & Onuphrius in suis Fastis.

M. Fabius Ambustus III. T. Quintius vel M. Popilius. 400.

HOc etiam anno consules ambo ex Liuio patricij fuerunt M. Fabius Ambustus III. T. Quintius, quamuis in quibusdam annalibus pro T. Quintio M. Popilium Coss. se inuenisse scribat. Liuio assentiuntur Diodorus, Cassiodorus, itemq; Solinus, qui cap. 41. ex Cornelio Nepote Alexandri natalem M. Fabio Ambusto, T. Quintio Capitolino Coss. scribit. Liber Cuspiniani Ambustum & Capitolinum edit. Hi consules cum ijs qui sequuntur, in Fastis Siculis peruersi sunt.

C. Sulpitius Peticus IIII. M. Valerius Poplicola III. 401.

COnsules ambo patricij hoc anno creati, qui hic notantur, authoribus Liuio & Cassiodoro. Diodorus cognomina & numeros omittit, subijciens prioribus Coss. M. Valerium, C. Sulpitium.

P. Valerius Poplicola, C. Martius Rutilus. 402.

PValerio Poplicolæ datus est à plebe collega C. Martius Rutilus in hunc annum vt ait Liuius. Hos vocat Cassiodorus P. Valerium, C. Martium Rutilum II. Diodorus M. Fabium, P. Valerium. Fasti Siculi hos cum insequentibus confundunt, qui Rutilum & Pennum inter se comparant.

C.

403. *C.Sulpitius Peticus.... T.vel K.vel C.Quintius Pennus.*

CReati in hunc annum consules C.Sulpitius Peticus, T.Quintius Pennus quidam Cæsonem, alij Caium nomen Quintio adijciunt. Sic Liuius, Cassiodorus, C.Sulpitium Peticum, T.Quintium Pennum edit. Diodorus C. Sulpitium & C.Quintium.

404. *M.Popilius Lænas. L.Cornelius Scipio.*

M.Popilium Lænatem à plebe consulem in hunc annum à patribus L. Cornelium Scipionem datum scribit Liuius. Cassiodorus M. Popilium Lænatem III. L. Cornelium Scipionem edit. Diodorus C.Cornelium, M.Popilium. Fasti Siculi Scipionem & Lænatem.

405. *L.Furius Camillus. P.Claudius Crassus.*

DIctator L. Furius Camillus reddidit patribus pristinam possessionem consulatus, ipse ob id meritum ingenti patrum studio creatus Consul collegam P. Claudium Crassum dixit, Liuius: ijdem consules prodiuntur à Cassiodoro. Diodorus Aemylium T.Quintium edit. Fasti Siculi Camillum & Crassum. Horum consulum meminit Cicero in Catone, cum ait, Platonem Tarentum venisse L.Camillo ac P.Claudio consulibus, & Gellius lib.9.cap.11.

406. *M.Valerius Coruus. M.Popilius Lenas III.*

DIctator M.Manlius Torquatus absentem M. Valerium Coruum, id enim illi (deinde cognomen fuit) summo fauore populi tres & viginti annos natum Consulem renuntiauit, Collega Coruo de plebe M. Popilius Lenas III. Consul datus est, ita Liuius & Cassiodorus. Diodorus triennio post M. Valerium, & M. Popilium edit. In fragmento Capitolino est tantùm M. Valerius M. F. M. N. Coruus consul. In Fastis Siculis Coruinus & Lænas.

407. *V.Manlius Torquatus. C.Plautius.*

HOs Liuius & Cassiodorus huius anni consules edunt. Fasti Cuspiniani & Siculi Torquatum, & Vennonem. In Capitolino fragmento extant cognomina Manlij Imperiosus Torquatus.

408. *M.Valerius Coruus II. C.Pœtelius.*

HI consules memorantur à Liuio & Cassiodoro. Fasti Cuspiniani & Siculi Consules profitentur Coruinum & Libonem: C.Pœtelius ex dictatura Capitolina anno CDXL. gesta descriptus est. Nam in fragmento huius consulatus extat tantùm cognomen eius alterum Vitolus.

409. *M.Fabius, Dorso. Ser.Sulpitius Camerinus.*

HI Consules in hunc annum creati autor Liuius & Cassiodorus, Diodorus etiam quanquam non suo loco M. Fabium, & Ser. Sulpitium consules prodit. Fasti Siculi Dorsonem & Camerinum. Hi ambo consules patricij fuerunt, quod omisit Liuius.

410 *C.Martius Rutilus III. T.Manlius Torquatus II.*

LIuius & Cassiodorus Consules hos hoc anno profitentur: Diodorus item edit C. Martium, C. Manlium Torquatum. Fasti Siculi Rutilum & Torquatum: Eorundem etiam meminit Frontinus lib.1. Stratagematum.

M.

M. Valerius Corvus III. A. Cornelius Cossus. 411.

HOs creatos in hunc annum cum Livio Cassiodorus tradit: M. Valerium & A. Cornelium edit Diodorus: Cicero de divinatione & Frontinus Valerium & Cossum, Fasti Siculi vterque patritius est. Is verò qui scripsit de viris illustribus Valerium Maximum & Cornelium Cossum vocat.

C. Martius Rutilus IIII. Q. Servilius. 412.

Livius & Cassiodorus consules in hunc annum produnt, C. Martium, & Q. Servilium: Diodorum Q. Servilium, Martium Rutilum: Ahalam & Rutilum Fasti Siculi, Q. Servilius Ahala is est, qui magister equitum fuit anno CDIII.

C. Plautius II. L. Aemylius Mamercinus. 413.

COnsules subsecuti sunt C. Plautius II. & L. Aemylius Mamercus, teste Livio & Cassiodoro. Diodoro autem, L. Aemylius C. Plotius: Fastis Siculis Venno & Mamercinus. Cuspiniani Fasti in hunc annum Vennonem II. & Mamercinum edunt.

T. Manlius Torquatus III. P. Decius Mus. 414.

TItus Manlius Torquatus III. P. Decius Mus hoc anno cōsulatum gesserunt, authore Livio & Cassiodoro: Diodorus edit T. Manlium Torquatum, P. Decium: Siculi Fasti Torquatum & Murem: Zonaras Torquatum III. & Decium: Eorundem consulum meminit Plinius lib. 22. cap. 5. Valerius lib. 1. cap. 5. vna cum alijs.

T. Aemylius Mamercinus. Q. Publilius Philo. 415.

COnsules hoc anno T. Aemylius Mamercus, Q. Publilius Philo à Livio & Cassiodoro memorantur, Diodorus prætenit Cognomina, Fasti Græci Mamercinum & Philonem edunt. Philo ex tabulis Capitolinis descriptus est.

L. Furius Camillus. C. Mænius. 416.

ITa Livius & Cassiodorus: Diodorus L. Furium, & C. μιλλιον mendosè: Camillum & Mœnium Fasti Siculi: L. Furium Camillum, C. Mœnium triumphi Capitolini. C. Mœnij consulis meminit Plinius lib. 34. cap. 5

C. Sulpitius Longus. P. Aelius Pætus. 417.

SEquutos hos esse consules scribit Livius & Cassiodorus: Diodorus prodit C. Sulpicium & L. Papirium: Longum & Pætum Fasti Siculi.

L. Papyrius Crassus. K. Diuitius. 418.

LPapyrius Crassus, K. Diutius consules in hunc annum autores Livius, Cassiodorus, & exempto Crassi cognomine Diodorus: Crassus & Diuitius est in Fastis Siculis. His de cōsulibus sic Cicero ad Pœtum: L. Papyrius Crassus quadriennio postquā dictator fuit, consul factus est cum K. Diutio.

M. Valerius Corvus IIII. M. Atilius Regulus. 419.

HOc anno cum Ansones, qui Cales vrbem incolebant Sidicinis arma sumsissent M. Valerius Corvus maximus Imp. consul IIII. est factus, cui collega additus M. Atilius Regulus, ita Livius. Eos quoque consules Cassiodorus, & præter cognomina Diodorus edunt. Cognomina autem extant in Fastis Siculis.

420. *T. Veturius. Sp. Posthumius.*

Dictatore comitia habente hi creati sunt consules, vt ait Liuius. Eosdem consules edit Cassiodorus & Diodorus. Zonaras Tiberium Caluinum & Sp. Posthumium, & rectè, vt Sigonius sentit. Fuit enim Tiberius Veturiorum prænomen: Fasti Græci & liber Cuspiniani Albinum & Caluinum edunt.

421. *Interreges anno I.*

Hoc anno ex summa annorum Capitolina annum sine consulibus Sigonius & Onuphrius interponunt, quamuis huius rei neque apud Liuium, neque alium quenquam mentionem extare viderint, idq; vt rationem habeant summæ annorum Varronis. Hoc autem potissimum tempore eum annum interponi debere docent tabulæ Capitolinæ. Nam Quum in iis M. Valerius Coruus Cos. IIII. exaratus sit anno vrbis CDXIX. L. autem Aimylius & C. Plautius anno vrbis CDXIIII. vt hæc inter se consentiant annū intercidere oportet. Eo enim prætermisso & L. Aimylius consul in annum CDXIIII. incideret. & tota annorum summa, quæ apud M. Varronem, & in tabulis Capitolinis est labefactaretur. Quòd autem hoc potissimum anno annus hic sit intercidendus, diu ante ipsos vidit Gregorius Haloander, qui Chronologiam consulum scriptam reliquit: nam hunc omnino annum sine consulibus notatum præterijt. Putant verò Sigonius & Onuphrius hoc anno magistratum fuisse, & sine consulibus Rempub. fuisse pestilentiæ causa, de qua Liuius scribit.

422. *A. Cornelius II. Cn. Domitius.*

A Cornelius II. Cn. Domitius consules referuntur à Liuio & Cassiodoro. Diodorus A. Cornelium & C. Domitium edit Caluinum & Cossum. Fasti Siculi.

423. *M. Claudius Marcellus. C. Valerius Flaccus.*

Creati inde consules M. Claudius Marcellus: C. Valerius, author Liuius & Cassiodorus. Apud Diodorum sunt etiam C. Valerius, M. Clodius, Liuius Flaccum Potitumque variè in annalibus cognomen Valerij reperire ait, Orosius Claudium Marcellum Fasti Siculi, Sigonius & Onuphrius cognomen retinens, vt Potito antiquo Valeriæ gentis cognomini, nouum Flacci cognomen adiunctum esse videatur.

424. *L. Papyrius Crassus II. L. Plautius Venno.*

HI Coss. hoc anno referuntur à Liuio & Cassiodoro. Diodorus cognomina silet. Crassum & Vennonem produnt Fasti Siculi.

L. Aimylius Mamercinus. C. Plautius.

Consules deinde, authore Liuio & Cassiodoro, creati L. Aimylius Mamercus & C. Plautius. Diodorus cum L. Plotio L. Papirium edit. Fasti Siculi Mamercinum & Decianum. Vtrum; horum quomodo dictus sit triumphus eorum Capitolinus apertè docet. Hi consules K. Quinctilius magistratum inierunt.

425. *P. Plautius Proculus. P. Cornelius Scapula.*

Consules subijcit Liuius & Cassiodorus P. Plautium Proculum & P. Cornelium Scapulam. Diodorus P. Cornelium & Posthumium. Fasti Siculi Vennonem & Scipionem. Onuphrius hunc non P. sed C. Plautium nominatum, qui postea in censura quam cum Appio Cæco gessit, ob inquisitam (vt Frontinus scribit) aquæ venas Venox est appellatus.

L.

L. Cornelius Lentulus. Q. Publius Philo II. 426.

L. Cornelium Lentulum, Q. Publium Philonem consules in hunc annum comparat Liuius & Cassiodorus. Diodorus L. Cornelium & Q. Publium. Fasti Siculi Lentulum & Philonem.

L. Papyrius Mugillanus. Cursor. C. Pætilius.

C. Pætelius & L. Papirius Cos. hoc anno memorantur à Liuio, C. Pætelius III. & L. Papirius Mugillanus à Cassiodoro. Horum consulum meminit Solinus cap. 35. Papyrium quidem Liuius hic Mugillanum vocat, sed in alijs Annalibus se Cursorem inuenire ait. In Fastis Græcis est Libo & Cursor. Cæterùm C. Pætelius III. non III. scribendus est, vt admonebat Sigonius & Onuphrius. Non enim est idem qui consul fuit anno CCCXCIII. sui eius filius. 428.

L. Furius Camillus II. Iunius Brutus Scæua. 429.

Consules suggerit Liuius & Cassiodorus L. Furium Camillum II. Iunium Brutum Scæuam. Diodorus L. Furium, D. Iunium. Fasti Siculi Camillum & Brutum.

L. Furium, cui Samnium prouincia euenerat, morbo implicitum fortuna bello subtraxit, iussuq; Dictatorem dicere, rei gerendæ causa dixit L. Papyrium Cursorem longe clarissimum bello ea tempestate, à quo Q. Fabius Maximus Rullianus magister Equitum dictus est, Huic postea Cursor, quia iussu suo, se Romam ad Auspicia repetenda profecto, cum Samnitibus prospere pugnarat, Magisterium equitum abrogauit, & in eius locum L. Papyrium Crassum sibi cooptauit. Hæc Liuius, Eutropius, Valerius libro 2. 430.

C. Sulpitius Longus II. Q. Aemylius. L. Aulius Cerretanus. 431.

L. Papyrius Dictator antequam magistratu abiret consules creauit C. Sulpitium Longum II. Q. Aimylium Cerretanum, Aulium quidam annales habent, ita Liuius. Fasti item Siculi Longum & Cerretanum habent. Diodorus mendosè pro Aulio Aelium habet.

Q. Fabius. L. Fuluius. 432.

Q. Fabium, L. Fuluium consules in hunc annum produnt Liuius & Cassiodorus. Quos Q. Fabium Maximum Rullianum, L. Fuluium Curuum nominant Capitolini triumphi. Mirum itaque in Fastis Siculis suggeri Cursorem C. Syllani.

T. Veturius Caluinus. Sp. Postumius. 433.

Hoc anno T. Veturium Caluinum, & Sp. Postumium consules edunt Liuius & Cassiodorus. Cicero III. de officijs eos II. consules esse scribit. Zonaras alterum T. Caluinum vocat familiari gentis Veturiæ prænomine. Fasti Græci Caluinum & Albinum produnt. Horum consulum & Caudinæ pacis meminerunt Cicero de Senectute, Plinius de viris illustribus, Gellius lib. 17. cap. 21. Florus lib. 1. cap. 16. Orosius lib. 3. cap. 15.

L. Papyrius Cursor II. Q. Publilius Philo. 434.

Liuius & Cassiodorus consules in hunc annum produnt Q. Publilium Philonem, L. Papyrium Cursorem II. Fasti Siculi Cursorem & Philonem. Cæterum Philonem nunc III. consulem esse superiores consules ostendunt.

435. *L. Papirius Cursor vel Mugillanus. Q. Aulius Cerretanus II.*

LIuius ambigi ait Cursore Papirio hoc anno cũ Q. Aemylio Cerretano iterum ob rem bene gestam Luceriæ continuato magistratu consul tertium creatus sit, an L. Papirius Mugillanus, & in eo cognomine erratum sit. Cassiodorus L. Papirium, Q. Aulium Cerretanum edit, Papyrium & Cerretanum Fasti Siculi. Cursorem autem Mugillanum probat Capitolinus eius triumphus. Autor libri Cuspiniani alios annales secutus Mugillanum edit.

436. *M. Fosilius Flaccinator. L. Plautius Venno.*

QVum duodecim sequentibus annis integras habeamus tabulas Capitolinas, non erit multum laborandum in magistratuum nominibus restituendis. Ex verò & Liuius & Cassiodorus in hunc annum consules edunt M. Fosilium Flaccinatorem, L. Plautium Vennonem. Diodorus L. Plotium, μετὰ φύλλιον, Vennonem & Flaccum Fasti Siculi.

437. *C. Iunius Bubulcus. Q. Aemilius Barbula.*

COnsules suggerit Cassiodorus. C. Iunium, Q. Aemylium, Liuius C. Iunium Bubulcum, Q. Aemylium Barbulam, Capitolinus lapis Q. Aemylium Barbulam, C. Iunium Bubulcum Brutum.

438. *Sp. Nautius. M. Popylius.*

DEinceps Sp. Nautium, M. Popylium, consules edunt Liuius & Cassiodorus. Rutilus & Lænas eorum cognomina à Sigonio restituta sunt, qui eadem quoque extant in Fastis Siculis.

439. *L. Papyrius Cursor IIII. Q. Publius Philo IIII.*

NOmina consulum huius anni librariorum culpa exciderunt apud Liuium. Ea vero sunt L. Papyrius IIII. Q. Publilius Philo V. vt apud Cassiodorum & in tabulis Capitolinis, & in libro Culpiniani scriptum est, vbi est Cursor & Philo. Fastis Siculis est Cursor & Lenas.

440. *M. Pætelius. C. Sulpitius.*

C. Sulpitium, M. Pœtelium consules memorat in hunc annum Liuius & Cassiodorus. Diodorus autem C. Sulpitium & μέρελλον πόλλιον mendose pro πατέλλιον. Capitolini scriptores M. Pœtelium Libonem. C. Sulpitium Longum III. Siculi Longum, & σουλπίτιον. Sed vt rectè Sigonius putat pro mendam.

441. *L. Papirius Cursor. V. C. Iunius Bubulcus II.*

L. Papirium Quintum, C. Iunium Coss. in hunc annum edit Diodorus. Cursorem & Bubulcum Fasti Siculi. Liuius autem & Cassiodorus L. Papyrium Cursorem V. C. Iunium Bubulcum II. Horum etiam consulum meminit Festus lib. 18.

442. *M. Valerius. P. Decius.*

MValerium Maximum, Pob. Decium, consules insecutos esse Liuius M. Valerium, P. Decium Cassiodorus scribunt. Frontinus de aquæductibus horum consulum meminit. Quos XXXI. annis post initum belli Samnitici fuisse scribit P. Decium Murem, post vocat Liuius, Maximum & Murem Fasti Siculi.

C. Iunius Bubulcus III. Q. Aemylius Barbula II. 443.

COnsules hoc anno apud Liuium reperiuntur C. Iunius Bubulcus III, Q. Aemylius Barbula II. itidem apud Cassiodorum. Apud Diodorum C. Iunius, Q. Aemilius, in Fastis Siculis est Bubulcus & Barbula. Eadem nomina sunt etiam in Capitolinis quæ apud Liuium.

C. Martius Rutilus. Q. Fabius. 444.

C. Martius Rutilus Q. Fabius consules sunt in hunc annum apud Liuium. Apud Cassiodorum, C. Martius Rutilus, Q. Fabius II. apud Diodorum C. Martius, Q. Fabius iterum, in Fastis Siculis Rullus & Rutilus Capitolinis Q. Fabius, Max. Bullianus II. C. Martius Rutilus, qui postea Censorius in secunda Censura anno CDXCXIII. appellatus est.

Sine consulibus. Dictatore II. L. Papyrio Dictatore. 445.

HVne quoque sine consulibus annum interponit Vertius Flaccus, in quo L. Papirium Dictatorem cum C. Iunio Bubulco Bruto II. mag. Eq. tradit. Eum autem Diodorus, Liuius, Fasti Græci, liber Cuspiniani & Cassiodorus transcendunt. Nam Liuius scribit L. Papyrium Cursorem C. Iunio Bubulco, Ite. Cos. dictum, quod res non satis prospere à C. Martio Cos. in Samnitibus essent gestæ. Hanc anni interpositionem Onuphrius probauit, vt annorum Varronis summa, quæ tabulis Capitolinis annum addit, constet, cuius sententiam & nos sequi voluimus.

Q. Fabius. P. Decius. 446.

FAbio continuatum consulatum ob egregiè domitam Hetruriam, eundemque Decio collegam datum prodit Liuius. Cassiodorus consules Q. Fabium III. P. Decium II. Profitetur. Diodorus P. Decium, Q. Fabium, Fasti Siculi Murem & Rullum. Capitolini P. Decium Murem II. Q. Fabium Maximum Rullianum III.

Appius Claudius. L. Volumnius. 447.

DEinceps secutos consules Appium Claudium, & L. Volumnium prodit Liuius. Cassiodorus & Diodorus Appium & Violentem. Fasti Siculi Appium Claudium Cæcum, L. Volumnium, Flammam Violentem Capitolini. Violéntne an Violentia in alterius consulis cognomine dicendum sit, animaduertendum monet Onuphrius. Lapis Capitolinus semper Violens scribit. At Fasti Græci Appium & βιολέντος edunt quasi Violentem.

Q. Martius Tremulus. P. Cornelius Aruina. 448.

COnsules in hunc annum edunt Q. Martium Tremulum cum collega adiuncto, Liuius & Cassiodorus, Q. Martium, P. Cornelium Diodorus, Tremulum & Aruinam Fasti Siculi.

L. Postumius. T. Minutius. 449.

L. Postumius, T. Minutius consules referuntur à Diodoro, Liuio & Cassiodoro. Liber Cuspiniani Megellum edit & Augurinum. Hos consules L. Piso, Q. Fabio & P. Decio suggerit, biennio exempto quo Claudium Coss. fuisse esse tradidimus, memoriane fugerit in annalibus digerendis, an consulto omiserit, duos consules falsos ratus transcenderit incertum est, ita Liuius, Ite. Hoc anno Megellum Postumij cognomen, & Tiberium Minutij, Marcum Fulvij prænomina edit fragmentum Capitolinum, Fulvij cognomina fuerunt, Curuus Pœtinus, vt scriptum est in triumpho eius.

450. *P. Sempronius Sophus, P. Sulpitius Sauerrio.*

Consules insecuti sunt. P. Sulpitius Sauerrio, P. Sempronius Sophus, auctores Liuius & Cassiodorus. Apud Diodorum P. Sulpitius, P. Sempronius. In Fastis Siculis Sempronius & Sauerrio. Horum consulum meminit Plinius lib. 33. Sed Sempronium Longum vocat. Ambo ex eorum triumphis Capitolinis descripti sunt, in consulatu enim tantum extat Sophus & Publius.

451. *L. Genutius. Ser. Cornelius.*

Diodorus, Liuius, & Cassiodorus, consules hoc anno memorant L. Genutium, & Seruium Cornelium, Aucetinensem & Lentulum Fasti Siculi. Cornelio etiam cognomen Lentulum adijciunt Capitolini scriptores.

452. *M. Liuius Denter. M. Aemylius.*

Consules hoc anno nominat Liuius M. Liuium, C. Aemylium, Cassiodorus M. Liuium, L. Aemylium. Diodorus M. Liuium, M. Aemylium. De praenomine Aemilij Diodoro potius credendum Sigonius & Onuphrius existimant, quàm aliis, præsertim cum apud Liuium mentio sit anno sequenti M. Aemylij Pauli magistri equitum, quem eundem cum hoc consule esse ducunt. M. Liuius Denter scribitur in Fastis Capitolinis, quod cognomen etiam adijciunt Liuijs alio loco Liuius. Cuspiniani item liber Dentrem & Aemylij Fasti Sicul.

453. *Duo dictatores sine consulibus.*

Et hunc annum quoque duorum dictatorum sine consulibus Fastis suis ex Capitolinorum tamen fragmentorum authoritate interposuit Onuphrius, vt Varronis annorum summa omnino conueniat, quæ hoc præterito tota laberetur, quamuis Diodorus, Liuius & Cassiodorus, dissentiant, annumque hunc omnino prætereant. De quo latius vide Onuphrium in Fastis anno CDLIII.

454. *M. Valerius. Q. Appuleius Pansa.*

M. Liuio & M. Aemilio duorum dictatorum sine coss. anno præterito, Liuius & Cassiodorus consules suggerunt M. Valerium, & Q. Appuleium Pansam. Fasti Græci Corninum & Panlam. M. autem Valerium Maximum videtur intelligere Liuius, quòd eum ex dictatura consulem factum ait. Dictatorem autem M. Valerium Maximum superiori anno aperte scribit.

455. *M. Fuluius Pætus, T. Manlius Torquatus.*

In hunc annum consules profitentur Liuius, Cassiodorus, M. Fuluium Pætum, T. Manlium Torquatum. Pætinum & Torquatum Fasti Siculi. Liuius Q. Fabium consulatum sibi non petenti oblatum ait recusasse. Cæterum T. Manlio consuli Etruria, quæ aduersus inducias bellum parabat, euenit. Is autem vixdum ingressus hostium fines, cum exerceretur inter equites ab rapido cursu circumagendo equo effusus extemplo prope expirauit, certius ab eo casu dies vitæ fuit. M. Valerium omnes centuriæ dixere, quem senatus Dictatorem iussurus erat. Hæc Liuius. M. autem Valerium Coruum intelligit, quem Cicero de senectute, Valerius Maximus libro octauo, lib. 7. cap. 48. Plutarchus in C. Mario V I. consulem fuisse scribunt, cuius inter primum & V I. consulatum X L V I. annos fuisse, quanquam Plutarchus X L V. scribit. Omnes tamen Coruinum, non Coruum appellant.

Liuius

L.Cornelius Scipio. Cn. Fulvius. 456.

CN.Fulvius,& L.Cornelius Scipio consules memorantur à Liuio & Cassiodoro,Scipio & Centumalus á libro Cuspiniani.Scipio & Maximus á Fastis Græcis.

Q.Fabius Maximus.IIII. P.Decius Mus.III. 457.

Liuius & Cassiodorus consules in hunc annum profitentur Q.Fabium Maximum IIII. & P.Decium Murem III. Eosdem referunt liber Cuspiniani & Fasti Greci,P.Decij ter consulis meminit author de viris illustribus,& Frontinus in libro Stratagematum.

L.Volumnius. Ap.Claudius. 458.

LVolumnius de plebe, Ap. Claudius ex patribus consul in hunc annum factus, qui priore consulatu inter se item comparati fuerunt. Liuius & Cassiodorus. In fastis etiam Siculis est Claudius & violens. Cicero autem in Catone author est,inter duos App. Cæci consulatus annos decem interfuisse.

Q.Fabius V. P. Decius IIII. 459.

DEinceps subsecutos consules esse Q. Fabium V. P. Decium IIII. qui iam duobus consulatibus & censura collegæ fuerant,author est Liuius & Cassiodorus.Rullum & Murem Fasti Siculi, quorum consulum meminerunt Cicero sæpissime,Valerius Maximus,Paterculus,Plutarchus,Frontinus primo Stratagematum,Author de viris illustribus,Eutropius, Orosius,& alii,qui omnes referunt, P.Decium Cos.patris exemplum secutum,se pro legionibus deuouisse, atque morte sua victoriam egregiam populo Romano attulisse.

L.Posthumius Megellus. M.Attilius Regulus. 460.

INsequuti deinceps consules sunt L. Posthumius Megellus, Attilius Regulus,author Liuius & Cassiodorus. In Fastis Siculis sunt cognomina Megelli & Reguli.

L.Papyrius Cursor. Sp.Carvilius. 461.

IN hunc annum consules fuerunt L.Papirius Cursor,& Sp.Caruilius,authore Liuio & Cassiodoro. Cursor & Maximus Fastis Siculis, Lapis Capitolinus Papirij L.F.Sp.N. Cursoris meminit,quem Liuius Papirij V. Cos.filium scribit. Horum consulum meminerunt Plinius Veronensis libro septimo, cap. 60.Valerius Maximus libro septimo,cap.1.Velleius lib.1.Eutidem Lucius in anno CCCCLVI.

Q.Fabius Gurges Max.Decius Iunius Brutus,Scævalini F. 462.

INsequens annus consules habuit Q.Fabium Gurgitem.D.Iunium Brutum, & Scæuam,teste Liuio & Cassiodoro.Iunium Brutum, Quintum Fabium & Maximum, Zonaras. Maximum & Scæuam Fasti Cuspiniani, Brutum & Maximum Siculi, Fabium Q.Maximi Rulliani, quinquies antè consulis filium Liuius,Plinius lib.7.Capitolinæ tabulæ & Zonaras prodiderunt.

FINIS CONSVLVM PRIMAE DECADIS.

463. *L.Posthumius. C.Iunius.*

CVm ex hoc consulatu Liuij libri x. interciderint, quem locupletissimum authorem huius historiæ huc vsque habuimus, iamque maximi annalium præsidijs prope destituti simus, Diodori, Dionysij & Liuij. Ab hinc Cassiodori, Fastis Siculis, & libro Cuspiniani in primis authoribus vtemur in annis per consules digerendis, neque verò interea si quid ab alijs nobis adiumenti suppeditabitur reijciemus. In hunc igitur annum consules creatos esse L. Postumium, & C. Iunium scribit Cassiodorus, quorum cognomina Megellum & Brutum Bubulcum, ne Fasti quidem Cuspiniani & Siculi omiserunt. Meminit horum Liuius lib. 28. quum ait, Lucius Posthumius Megellus interea in comitijs quæ ipse habuit, cum C. Bubulco Cos. creatus est.

464. *P.Cornelius Rufinus. M.Curius Dentatus.*

COnsules hoc anno digeruntur à Cassiodoro P. Cornelius Rufinus & M. Curius Dentatus, pro quibus in Fastis Siculis Maximus III. & Mur II. Horum vero consulum meminit Cicero in Catone. Paterculus sim primo. Valerius Max. libr. 6. capite tertio. Plinius lib. 7. cap. 50. M. verò Curius Dentatus appellatus est, vt Plinius scribit lib. 6. cap. 16. quod cum dentibus natus esset.

465. *M.Valerius. Q.Cædicius.*

MValerius, Q. Cædicius, postea consules fuerunt, authore Cassiodoro. Liber antiquus Cuspiniani cognomina addit Cornini & Noctuæ, quæ in Fastis Siculis prætereuntur. Fasti Græci Maximum & Murenam ignorant. Nam Valeriorum Coruinorum Maximus quoque cognomen est.

466. *Q.Martius. P.Cornelius.*

CAssiodorus hoc anno consules edit Q. Martium, P. Cornelium. Liber Cuspiniani & Fasti Græci cognomina addunt, Tremulum II, & Arunam II, qui vna consules antea fuerunt.

467. *M.Marcellus. Sp.Nautius.*

CAssiodorus consules in hunc annum profitetur, Marcellum, Cn. Nautium. Fasti Græci & liber Cuspiniani Marcellum & Rutilum.

M.Valerius. C.Aelius.

468. MValerius, C. Aelius consules digeruntur hoc anno à Cassiodoro: Maximum & Pætum edit liber Cuspiniani. Fasti verò Græci Potitum & Pætum. Est autem eam Maximus quam Potitus Valeriorū cognomen.

469. *C.Claudius. M.Aemylius.*

CAssiodorus consules edit C. Claudium, M. Aemylium. Fasti Græci & liber Cuspiniani Caninam & Lepidum, quorum illud Claudij, hoc Aemylij cognomen est.

470. *C.Seruilius. L.Cæcilius.*

CSeruilius L. Cæcilius Metellus consules digeruntur à Cassiodoro. Nam quod in quibusdam Cassiodori codicibus pro L. Cæcilio fit Cælius, id mendum est, vt Sigonius & Onuphrius annotarunt. Seruilio consuli Fasti Græci cognomen Tuccam adijciunt, quem cum Dentone consulem edunt pro Dentre, vt Sigonius cum Onuphrio existimat. Est enim Dentex etiam cognomen Cæciliorum, vt ex Liuio apparet.

P.

P.Cornelius Dolabella. Cn.Domitius. 471.

P.Cornelium Dolabellam, Cn. Domitium consules suggerit Cassiodorus, Dolabellam & Caluum Fasti Cuspiniani. Dolabellam Maximum Siculi. Maximum autem Dolabellæ cognomen putant quidam, quod ex Gallicâ parta laude sibi videtur comparasse.

C.Fabritius. Q.Aemylius. 472.

C.Fabritium, Q.Aemylium. consules subijcit Cassiodorus, Luscinum & Papum Fasti Siculi. Horum autem sic meminit Cicero in Lælio: Videmus Papum Aemilium C. Luscino familiarem fuisse, sic à patribus accepimus, bis vna consules & collegas in censum. Præterea C.Fabritij & Q.Aemilij Papi meminit etiam Valerius capite de paupertate, Aemilium mendosè Lucium vocat Plutarchus in Parallelis.

L.Aemilius. Q.Martius 473.

Consules secuti sunt, authore Cassiodoro, L.Aimilius & Q.Martius, quibus liber Cuspiniani & Fasti Græci addunt cognomina Barbulam & Philippum, idque ex eorum triumphis Capitolinis intelligi potest.

P.Valerius. Tit.Coruncanius. 474

P.Valerius & Tit.Coruncanius consules hoc anno digeruntur à Cassiodoro. Fasti Græci, liber Cuspiniani, Florus, Orosius, Eutropius, Valerio Lævini cognomen addunt: Plutarchus ἀλεβίνῳ habet pro λαεβίνῳ.

P.Sulpitius. P.Decius. 475.

Dinceps P.Sulpitium cum P.Decio consules suggerit Cassiodorus, Samnionem & Murem Fasti Siculi P.Decium P.Decij qui se Samnitico & Gallico bello deuouit, filium fuisse author est Cicero, lib.2.de finibus & in Tusculanis disputationibus.

C.Fabritius, Q.Aemilius. 476.

C.Fabritium, & Q.Aemylium consules suggerit Cassiodorus, quos liber Cuspiniani & Fasti Græci Luscinum I I.& Papum vocant. Eos autem vna ante in consulatu collegas fuisse scribit Cicero in Lælio. Eorundem meminerunt Plutarchus in Pyrrho, Gellius lib.3.cap.8.Eutropius & Zonaras.

P.Cornelius. C.Iunius. 477.

P.Cornelius & C.Iunius consules hoc anno memorantur à Cassiodoro. Liber Cuspiniani Rufinum I I.& Brutum: Fasti Græci Rufinum & Bubulcum, Zonaras Rufinum & Iunium edunt. Publij Rufini I I. Consulis meminerunt Cicero 2.de oratore, Valerius Max.lib.3.cap.4. Gellius lib.4.cap.8. lib.17.cap.21.Frontinus in lib.Stratagematum.

Q.Fabius. C.Genutius. 478.

Q.Fabium C.Genutium cõsules suggerit Cassiodorus, Gurgitem & Clepsinam Fasti Siculi, Horum consulum sic meminit Orosius, Fabio Gurgite I I. C.Genutio Clepsina consulibus, pestilentia grauis vrbem & agros eius inuasit.

M.Curius. L.Lentulus. 479.

Dinceps M.Curium, L.Lentulum, subicit consules Cassiodorus & Eutropius: Dentatum & Lentulum Fasti Siculi. Hic est tertius M. Curij con-

consulatus, qui vna cum Lentuli consulatu ex Capitolino huius anni triumpho descriptus est.

480. *Seruius Cornelius. M. Curius.*

SEruium cornelium, & M. Curium consules hoc anno, Cassiodorus prodetur: Merendam & Dentatum III. liber Cuspiniani & Fasti Graeci M. Curius nunc IIII. Cos. est, ter enim ante fuit. De Seruio Cornelio Merenda Plinius mentionem facit, scribens eum à L. Lentulo consule, anno prius capto Samnitium oppido coronam ex auro accepisse.

481. *C. Fabritius. C. Claudius.*

CAssiodorus suggerit consules C. Fabritium, C. Claudium. Fasti Siculi Licinium & Caninam. Cuspiniani Licinium & Cinnam. Eutropius Fabium Licinium & C. Claudium Caninam. Velleius Fabium Dorsonem & C. Caninam. Ex quo intelligi potest hos consules vocatos C. Fabium Dorsonem Licinum: & C. Claudium Caninam. Nam Dorso antiquum fuit Fabiorum cognomen.

482. *L. Papyrius Cursor. Sp. Caruilius.*

SP. Caruilium, L. Papyrium Cursorem, consules deinceps prodit Cassiodorus. Cursorem & Maximum Fasti Siculi & Cuspiniani. Hi ambo regii consules fuerunt, quod ex Capitolinis eorum triumphis liquet. Meminit horum Frontinus de aquæ ductibus, & Liuius lib. 24.

483. *C. Quintius. L. Genutius.*

CQuintium & L. Genutium consules prodit Cassiodorus, liber Cuspiniani & Fasti Græci cognomina addunt Claudum & Clepsinam. Liuius lib. 7. T. Quintij meminit altero pede claudi, à quo forte hoc cognomen tractum.

484. *C. Genutius. Cn. Cornelius.*

CAssiodorus hoc anno Consules tradit C. Genutium, Cn. Cornelium. Quorum cognomina Clepsina & Blasio, vt est in libro Cuspiniani. C. Genutius est idem, qui antea Consul fuit, Cn. Blasio ex Capitolina censura descriptus est. Hos prætereunt Fasti Græci.

485. *P. Sempronius. Appius Claudius. Alij.*
Q. Ogulphius. Fabius Pictor.

CAssiodorus Cornelio, & Genutio consulibus, P. Sempronium & Appium Claudium suggerit. Atque Quintium Gulonem, Fabium Pictorem consulto transcendit. Liber vero Cuspiniani, & Fasti Græci Gallum & Pictorem, Zonaras Q. Gallum & C. Fabium edunt: Quorum meminit Eutropius cum ait, Q. Gulone, Fabio Pictore consulibus Picentes bellum commouere, & ab insequentibus consulibus Publio Sempronio, Ap. Claudio victi sunt. Et Plinius lib. 33. cap. 3. Q. Fabio consule, inquit, argentum signatum annis quinque ante Punicum bellum. Hos etiam numerat Velleius lib. 1. Caterum Sigonius & Onuphrius admonent librum Eutropij in altero horum consulum gradum habere, & pro Quintio Gulone Q. Ogulphium reponendum. Gulonius enim nullibi præterea mentio est vt sit Q. Ogulphius L. F. A. N. Gallus, qui paulo ante legatus ad Ptolemæum missus est. Cadit autem præclare vt Ogulnius plebeius cum Fabio patricio comparent: Et Ogulnij nomen in vetustissimis Eutropij manuscriptis codicibus inueniri Onuphrius testatur: Cumque hac sententia

sententiæ tam Fasti Græci quàm Zonaras. & emendatiora antiquioraque Eutropij exemplaria adstipulentur, illam quoque Hubertus Goltzius in suis consulum Fastis amplectitur maximè, quum & nummi antiqui huic suffragentur. Illud verò & hoc obseruandum, sæpe in antiquissimis nummis pro G. literæ C scribi, vt hic in Oguluij Ocul. pro Ogul. Cal. pro Galba.

P. Sempronius. Appius Claudius. 486.

PRioris anni consulatum Oguluio & Fabio Pictori ex authoritate Eutropij, Fastorum Græcorum, Cuspiniani, Zonaræ, aliorumque cum Onuphrio tribuentes: P. Sempronium & App. Claudium huius anni consules statuemus: quos Velleius libro primo Sempronium Sophum & Appium Cæci filium vocat. Fasti Græci Sempronium & Rufum Sophum, & Rufum liber Cuspiniani. Porro hoc quoque Goltzius admonet, Sempronij cognomen in antiquis numismatibus sine aspiratione scribi Sopus, quod nec ipsum in antiquis nummis infrequens est: Legimus enim & in alijs Pilippus, Tampilus, Graccus, pulcer, triumpus: pro Philippus, Tamphilus, Gracchus, pulcher, triumphus, & similia.

M. Atilius. L. Iulius Libo. 487.

MAtilium L. Iulium Libonem suggerit Eutropius. Regulum & Libonem Fasti Siculi. M. Atilium L. Iulium, Cassiodorus, vterque ex triumphis Capitolinis descriptus est.

D. Iunius. N. Fabius. 488.

DIunium & N. Fabium consules hoc anno edit Cassiodorus: Peram & Pictorem Fasti Siculi. D. Iunium D. F. D. N. Peram N. Fabium C. F. M. N. Pictorem Capitolini triumphi. Vnde hi Fabij Pictoris cognomen tulerint dicit Plinius lib. 35. cap. 4. Fabium Gurgitem & N. Fabium Pictorem eodem tempore vixisse innuit Val. Max. lib. 4. cap. 3.

Q. Fabius Maximus. L. Mamilius Vitulus. 489.

CAssiodorus & hunc quoque annum præterit. Fasti Græci Maximum & Vitulum Zonaras Q. Fabium & Aemylium, haud dubie codicis errore pro Mamilio. Cuspinianus ex antiquis codicibus Q. Fabium Maximum, & L. Mamilium cos. edit. Onuphrius Q. Fabium Maximum Gurgitem I I. Lesse existimat.

App. Claudius. M. Fulvius. 490.

HOrum cos. præter tabulas Capitolinas meminerunt Polybius libr. 1. Gellius, qui App. Claudium Cæci fratrem Candidicem & M. Fuluium Flaccum vocat. Itemque Liuius, Paterculus, Plinius de viris illustribus, Appianus, Florus, Frontinus libr. 1. Stratagem. Eutropius, Orosius, & Cassiodorus.

M. Valerius. M. Otacilius. 491.

MValerius, M. Otacilium cos. suggerunt Cassiodorus atque Eutropius. Valerium Maximum & Otacilium Crassum Zonaras. Maximum Messalam & Crassum Fasti Cuspiniani & Siculi. De his consulibus mentionem faciunt Verrius Flaccus, Polybius, Cassiodorus, Eutropius, & ex Varrone Macrobius, qui etiam causam reddit cur M. Valerius in hoc honore Messala appellatus sit. Item Plinius lib. 6. & 35. cap. 60. & 4.

L.

492. *L.Postumius. Q.Mamilius.*

CONsules subdunt Cassiodorus & Polybius L.Postumium, Q.Mamilium. Zonaras Postumium Albinum,& Q. Mamilium, Fasti Siculi Albinum & Vitulum. At Capitolini L.Postumium L.F.L.N.Megellum,Q.Mamilium Q.F.M.N.Vitulum.

493. *L.Valerius. T.Otacilius.*

L. Valerium,T.Otacilium,consules comparant inter se in hunc annum Polybius & Cassiodorus.Valerij cognomen est Flaccus Otacilij Crassus,ut est in Capitolinis tabulis,itemq; Siculis.

494. *Cn.Cornelius. C.Duilius.*

CONsules suggerit Cassiodorus & Zonaras Cn.Cornelium,C.Duilium.Iuxta etiam Polybius.Præterquã quod λεγιν habet pro σιπιωνα.Scipionẽ & Duilio Fasti Siculi Cn. Cornelius Scipio Asina nominatur à Capitolinis scriptoribus Orosio,Eutropio,& Valerio li.6.ca.10. de quo cognomine sic Macrobius lib.1. Saturni Asinæ cognomen Cornelijs datum est, quoniam princeps Corneliæ gentis empto fundo,seu filia data matrimonio, cum sponsores ab eo solenniter poscerentur,Asinam eum pecuniæ onere produxit in forum, qui pro sponsoribus præsens pignus.

495. *C.Aquilius M.F. L.Cornelius L.F.*

CAquilium, L.Cornelium consules Cassiodorus, Florum & Scipionem. Fasti Siculi.C.Florum,L.Scipionem Zonaras, C.Aquilium Florum, L. Cornelium Scipionem,Eutropius & Orosius suggerunt. Hos præmittit Polybius.Tabulæ Capitolinæ cum annalibus Eutropij & Orosij consentiunt.

496. *A.Atilius Calatinus. Q.Sulpitius.*

AAttilium,C.Sulpitium consules edit in hunc annum Polybius. A.Atilium Calatinũ,C.Sulpitium, Cassiodorus, Calatinum Paterculum Fasti Siculi & Cuspiniani.A.Atilium Calatinum, C.Sulpitium Paterculum, Capitolini.Atilium Calatinum.C.Sulpitium,Zonaras. De his consulibus Polybius,Cicero,Valerius,Florus,Frontinus in Stratag.Plinius Iunior, Gellius, Eutropius & Cassiodorus mentionem faciunt. Cæterum in prænomine Sulpitij Paterculi ipsæ inter se tabulæ Capitolinæ discrepant,illæ scilicet in quibus triumphi annotati sunt,à tabulis consulatuum & reliquorum magistratuum. In his enim Quintus,in illis Caius vocatur. vnde Goltzius conijcit, non eundem fuisse autorem tabularum Triumphalium & Consularium.

497. *Cn.Cornelius. C. Atilius.*

CN.Cornelium,C.Atilium,Seranum consules prodit Cassiodorus: C.Atilium Polybius.C.Atilium Regulum Capitolinæ tabulæ. Regulã & Blasionem iterum Fasti Cuspiniani & Sicul.Cæterum vnde Atilius Serranus dictus sit docet Plinius lib.18. inquiens, ipsorum tunc manibus imperatorum colebantur agri(vt fas est credere)gaudente terra vomere laureato, & triumphali aratore,serentem inuenerunt,dati honores Serano:vnde cognomen. Ad Blasionem vero quod attinet:Cuspiniani sententiã reliqui fere omnes sequuntur:At Goltzius putat eum ab isto qui prius consuluit, diuersum esse, ideoque hunc Cn.filium L.Nepotem scribit,non addito II.

Q. Cæditius. L. Manlius. 498.

Q. Cæditium, L. Manlium consules edit deinceps Cassiodorus: Vulsonem & Cæditium Fasti Siculi M. Regulum, L. Manlium Zonaras, M. Atilium Regulum, L. Manlium Vulsonem Eutropius, M. Atilium, L. Manlium Polybius. Horum consulum meminit Insenus lib. 42. Est autem intelligendum Q. Cæciditium in magistratu mortuum, M. Atilium in eius locum subrogatum atque iterum factum esse, quod ex Capitolinis Tabulis patet, in quibus est L. Manlius Vulso Longus, & in locum Q. Cæditij M. Atilius Regulus II, & ex libro Cuspiniani, apud quem est Longus & Regulus.

M. Aemilius Paulus. Ser. Fulvius Nobilior. 499.

Servium Fulvium, M. Aemylium, consules in hunc annum prodit Polybius, Nobiliorem & Paulum Fasti Cuspiniani: Pætinũ & Paulum Siculi. Servium Fulvium Nobiliorem, M. Aemilium Paulum Cassiodorus, & cum Fastis Capitolinis Eutropius.

Cn. Cornelius. A. Atilius. 500.

Cn. Cornelium, A. Atilium consules memorat in hunc annum Cassiodorus & Polybius. A. Atilium Calatinum II. Cn. Cornelium Scipionem Asinam II scribunt Capitolini authores. De Cn. Cornelio Asina Cos. II. sic scribit Valerius lib. 6. Cn. Cornelius Scipio Asina, qui consul à Pœnis apud Liparas captus fuit, cum belli iure omnia perdidisset, cuncta recuperauit, consul iterũ creatus, ita ex consule captiuus, ex captiuo iterum consul factus.

C. Seruilius. C. Sempronius. 501.

Consules suggerit Cassiodorus & Polybius Cn. Seruilium. C. Sempronium Cæpionem, & Blæsum Fasti Siculi, Seruilium Cæpionem, & C. Sempronium Zonaras, Cn. Seruilium Cæpionem, C. Sempronium Blæsum, Eutropius & Orosius. Eorundem etiam meminit Solinus cap 30. & lapis Capitolinus.

C. Aurelius Cotta. P. Seruilius. 502.

Consules subiicit Cassiodorus C. Aurelium Cottam, & P. Geminum, Cottã, & Geminum Fasti Siculi, C. Aurelium Cottam, P. Seruilium Geminum Capitolini, P. Seruilium, C. Aurelium Zonaras. Cicero in Lucullo C. Cottam cum P. Seruilio Gemino bis consulem fuisse scribit. C. Cottæ consulis in Sicilia meminit etiam Frontinus lib. 4. de Stratagematis, & Orosius.

L. Cæcilius Metellus. C. Furius. 503.

L. Cæcilium Metellum, Cn. Furium consules Polybius suggerit. Metellum & Pacilum Fasti Siculi, Cæcilium Metellum, C. Furium Zonaras, L. Cæcilium, C. Furium Cassiodorus. L. Cæcilium Metellum, Cn. Furium Pacilum Eutropius, Orosius, & lapis Capitolinus. Hic est L. Metellus bis consul, & Pont. Max. de quo Plinius lib. 7. cap. 43.

C. Atilius Regulus. L. Manlius. 504.

C. Atilium L. Manlium consules edit hoc anno Polybius. C. Atilium Regulũ, L. Manlium Cassiodorus, C. Atilium Regulum, L. Manlium Vulsonem amborum iterum, Orosius & lapis Capitolinus, C. Atilium Reguli fratrem, & L. Manlium Zonaras. Regulum & Vulsonem Fasti Siculi.

P.

505. *P.Claudius. I.Iunius.*

COnsules subijcit P. Claudium, L. Iunium Cassiodorus & Polybius. L. Iunium Claudium Pulchrum Zonaras, Claudium Pulchrum Florus, & Suetonius in Tiberio, Iunio Pullum Censorinus cognomina adiiciunt, quod eadem etiam sunt in Sicalis & Capitolinis tabulis. Hunc P. Claudium Cicero de diuinatione & de natura deorum, App. Cæci filium, Plinius lib. 7. cap. 44. Centemvocant, cum Cicerone stant Capitolini scriptores. Eorundem consulum meminit Valerius lib. 1. cap. 4.

P.Seruilius. C.Aurelius.

506. PSeruilium C. Aurelium consules suggerit Cassiodorus. Horbis consules fuisse scribit in Lucullo Cicero. Quod etiam ex Capitolinis & Siculis tabulis intelligitur. In quibus cognomina horum sunt Geminus II. & Cotta I.

L.Cæcilius. N.Fabius.

507. LCæcilium N. Fabium consules in hunc annum edit Cassiodorus. Cæcilium Metellum & Numerium Fabium Zonaras, Metellum I I. & Buteonem II. Fasti Cuspiniani & Siculi L. Cæcilium Metellum II. N. Fabium Buteonem II. Capitolini. Metellum bis consulem fuisse tradit etiam Plinius lib. 7.

M.Fabius. M.Otacilius.

508. MFabium, M. Otacilium consules suggerit Cassiodorus, Crassum, & Licinium Fasti Siculi, Fabium Licinum & Otacilium Crassum, Gellius lib. 10. cap. 6. M. Fabium Licinium, M. Otacilium Crassum Capitolini scribunt. Meminit horum consulum præter Gellium loco prælegato, & ex Livio Florus in Epitoma XIX. & Suetonius in Tiberio.

509. *M.Fabius. C.Atilius.*

MFabium C. Atilium consulem in hunc annum memorat Cassiodorus, Buteonem & Bulbũ Siculæ tabulæ, M. Fabium Buteonem, C. Atilium Bulbum Capitolini. De Fabij cõsulis naufragio tradit Florus ex Livio lib. 19.

510. *A.Manlius. C.Sempronius.*

CAssiodorus consules prodit A. Manlium, C. Sempronium, Torquatum & Blesum Fasti Siculi. Atticum & Blesum liber Cuspiniani. A. Manlium Torquatum Atticum, C. Sempronium Blesum II. Capitolini

511. *C.Fundanius. C.Sulpitius.*

CFundanium, C. Sulpitium consules subdit Cassiodorus, Fundulum & Galum Siculi scriptores. Caium Fundanium Fundulum, C. Sulpitium Gallum Capitolini, horum præterea meminit nemo.

512. *C.Lutatius Catulus. A.Posthumius.*

COnsules in hunc annum prodit Cassiodorus C. Lutatium Catulum & Albinum Fasti Siculi, C. Lutatium Catulum, A. Postumium Albinum Eutropius & Capitolini.

Q.Lutatius Cerco. A.Manlius.

513. QLutatium, A. Manlium consules in hunc annum edunt Cassiodorus, Eutropius & Orosius, Cerconem & Torquatum Fasti Sicali. Q. Lutatius

Cerco.

Centonem, A. Manlium Torquatum, Atticum 11. Capitolini. C. Luratius Cerebrum lib. 42. nominatur à Livio.

C. Claudius Centho, M. Sempronius. 514.

Hic annus consules habuit C. Claudium Centhonem, M. Sempronium Tuditanum, Cassiodoro & Capitolinis tabulis authoribus, eorundem cognominum Fasti Siculi meminerunt. Ac horum consulum præter Capitolinum scriptorem meminerunt etiam Cicero in Catone, & in Bruto, ubi hunc annum ex Attici sententia vocat DXIIII. urbis conditæ cum Varrone. Et in Tusculana prima. Gellius lib. 17. cap. 21. Cassiodorus.

C. Mamilius. Q. Valerius. 515.

Consules deinceps secuti sunt, teste Cassiodoro C. Mamilius, Q. Valerius: Turrinus & Falco Siculis tabulis C. Mamilius Turrinus, Q. Valerius Falco Capitolinis tabulis. Horum consulum præter Verrium Flaccum & Cassiodorum meminit Gellius lib. 17. cap. 21. Cicero in Bruto & Tusculanis quæstionibus, quo anno Ennium Poëtam natum fuisse tradunt.

T. Sempronius. P. Valerius. 516.

Consules in sequentem annum sunt apud Cassiodoro Titus Sempronius, P. Valerius Graecchus, & Falco in Fastis Cuspiniani & Siculis. Sempronium Gracchum & P. Valerium prodit Zonaras. T. Sempronium Gracchum, P. Valerium Falconem scriptores Capitolini. Meminit horum consulum Orosius.

L. Cornelius. Q. Fulvius. 517.

Dinceps L. Cornelium, Q. Fulvium consules profitetur Cassiodorus, L. Lentulum, Q. Flaccum Zonaras, L. Cornelium Lentulum, Q. Fulvium Flaccũ Eutropius, Capitolini scriptores Lentulo Candenum cognomẽ adjiciunt. Itaque in Fastis Cuspiniani est Candinus & Flaccus, hi Cos. in Fastis Siculis prætereuntur.

C. Licinius. P. Cornelius. 518.

Cassiodorus consules subjicit C. Licinium, P. Cornelium, Zonaras P. Lentulum, Licinium Varum. Capitolini scriptores C. Licinium Varum, P. Cornelium, Lentulum Claudinum. Itemq; Censorinus, qui hunc annum ab V. C. numerat DXVIII. Varronianam, Ciceronianam & Plinianã secutus rationẽ, Caudinum & Varum Fasti Cuspiniani cum Siculis.

T. Manlius Torquatus. C. Atilius. 519.

Consules hic annus habuit, authore Cassiodoro, T. Manlium Torquatum C. Atilium: Torquatum & Bulbum, Fastis Siculis Eutropio vero & Orosio, & Capitolinis tabulis, T. Manlium Torquatum C. Atilium Bulbum. Bullo 11. adjiciunt Capitolinæ. T. Manlio Torquato, C. Atilio Bullo 11. ut Verrius Flaccus, Eutropius, Orosius & Cassiodorus scribunt, pace toto imperio parta, templum Iani iterum clausum fuisse docent Plutarchus in Numa, Livius, Velleius, Eutropius & Orosius.

L. Postumius. Sp. Carvilius. 520.

Consules nominat in hunc annum Cassiodorus, L. Postumium Sp. Carvilium, Albinum & Rugam Fasti Siculi, Postumium Albinum, Sp. Carvilium Zonaras. L. Postumium Albinũ, Sp. Carvilium Maximum, Capitolini scripto-

scriptores. Rugam autem esse Caruilij cognomen ex Gellio apparet, qui Caruilij Rugæ meminit, qui hoc tempore primus dictorum cum honore fuit.

521. *Q.Fabius. P.Pomponius.*

Q. Fabium, M.Pomponium, consules suggerit Cassiodorus. Maximum Mathonem Fasti Siculi. Q.Fabium Maximum Verrucosum, M.Pomponium Mathonem Capitolini. Q.Fabium Maximum, Manium Papeium, Zonaras. Maximi cognomen Fabius ab auo accepit, non ipse primus inuenit, contra quam scribit Polybius lib.3. Verrucosus à Verruca ita dictus, Plutarchus author, qui scripsit de viris illustribus.

522. *M.Lepidus. M.Poplicius.*

M. Lepidum, M.Poplicium, consules in hunc annum suggerit Cassiodorus. Lepidum & Malleolum Fasti Siculi. M.Malleolum & M.Poplicium Zonaras, & M.Aemylium Lepidum, M. Poplicium Malleolum tabulæ Capitolinæ.

523. *C.Papyrius. M.Pomponius.*

INsequens annus consules habuit C.Papirium, M. Pomponium, auctore Cassiodoro & Zonara, & Dionysio lib.2. Masonem & Mathonem Fasti Siculi, C.Papirium Masonem, M. Pomponium Mathonem Capitolini. In C.Papirio C.F. Masone pontifice Liuius in anno DCLI.

524. *M.Aemylius. M.Iunius.*

M. Aemylium, Iunium, consules suggerit Cassiodorus & Zonaras. Barbulam & Peram Fasti Siculi. M.Aemylium Barbulam, M.Iunium Brutum, Capitolini.

525. *L.Postumius. Cn.Fulvius.*

L. Postumium, Cn. Fuluium, consules subijcit Cassiodorus. Albinum & Centumalum Fasti Siculi. L.Postumium Albinum, Cn.Fuluium Centumalum, cum Eutropio Capitolini. Polybius Cn.Fuluium, A.Postumium nominat.

526. *Q.Fabius II. Sp.Carvilius.*

CAssiodorus consules suggerit, Q.Fabium Maximum II. & Sp. Caruilium Maximum, & Rugam, Fasti Siculi. Adijciunt etiam iterati honoris Quintam Caruilio Maximo Capitolini scriptores. Meminit horum consulum Cicero in Catone, & de inuentione libro 2. Valerius capite de pietate erga parentes.

527. *P.Valerius. M.Atilius.*

P. Valerium, M.Atilium, consules in hunc annum prodit Cassiodorus. Flaccum & Regulum Fasti Siculi. P.Valerium Flaccum, M.Atilium Regulum Capitolini. Eorum meminit Gellius lib.4. cap.3.

528. *L.Apustius. M.Valerius.*

L. Apustium, M.Valerium, consules subdit Cassiodorus, Maximum & Apustium Siculæ tabulæ, L.Apustium Fullonem, M.Valerium Maximum Capitolinæ.

C. Atilius. L. Aimylius. 529.

Bineeps secuti sunt consules, C. Attilius, L. Aimilius, authore Cassiodoro & Polybio. Quos C. Atilium Regulum, L. Aemylium Papum vocant Capitolini scriptores. Regulum & Papum Fasti Siculi. Regulum & Aimylium Zonaras. Horum etiam consulum meminit Orosius, & Plinius lib. 3. cap. 20. ubi Paulus pro Papo mendose legitur.

T. Manlius. Q. Fuluius. II. 530.

Consules insequens annus habuit, T. Manlium, Q. Fuluium II. authore Cassiodoro & Polybio. T. Manlium Torquatum. Q. Fuluium Flaccum, Orosio Cuspinianæ tabulæ cum Capitolinis, Torquatum II. & Flaccum Horum consulum cognomina edunt.

C. Flaminius. P. Furius Philus. 531.

Cassiodorus consules suggerit, C. Flaminium P. Furium, itemque Polybius, Flaminium & Furium Zonaras, & Plutarchus in Marcello. Flaminium & Philum, Siculæ, tabulæ C. Flaminium & P. Furium Philum, Capitolinæ.

M. Marcellus. Cn. Cornelius. 532.

Bineeps consules nominat Cassiodorus M. Marcellum & Cn. Cornelium. Polybius M. Claudium, Cn. Cornelium. Fasti Siculi Scipionem & Marcellum. Claudium Marcellum & Cn. Scipionem Zonaras. Eutropius M. Claudium Marcellum, Cn. Cornelium Scipionem, Capitolinæ tabulæ M. Claudium Marcellum, Cn. Cornelium Scipionem Caluum. Hic est Marcellus, qui post quinquies consul fuit. Scipio, qui postea in Hispania ab Asdrubale bello occisus est cum fratre P. Scipione.

P. Cornelius. M. Minutius. 533.

Cassiodorus in hunc annum prodit consules, P. Cornelium, M. Minutium, & Zonaras. Scipionem & Rufum Fasti Siculi, Eutropius P. Cornelium, M. Minutium Rufum. Liber Cuspiniani Asinam & Rufum, Sigonius cum auctario existimat P. Cornelium Scipionem Asinam eius filium esse, qui bis Cos. bello Punico primo fuit. Sanè Liuius in anno DXLIII. P. Cornelij Asinæ consularis senatoris meminit.

L. Veturius. C. Lutatius. 534.

Veturium, C. Lutatium consules edit in hunc annum Cassiodorus & Zonaras, Philonem & Catulum Fasti Siculi. Liber Cuspiniani Philonem & Scæuolam.

M. Liuius. L. Aimilius. 535.

Consules subsecuti sunt. M. Liuius, L. Aimylius, Cassiodoro teste. Liber Cuspiniani & Fasti Græci Salinatorem & Paulum edunt. Zonaras M. Liuium & Aimilium Paulum. Horum consulum meminit Plinius lib. 33. cap. 11.

P. Cornelius Scipio. T. Sempronius Longus. 536.

Consules subijcit Cassiodorus & Polybius P. Cornelium T. Sempronium. Zonaras Sempronium Longum & P. Scipionem Longum, & Scipionem Fasti Siculi, P. Cornelium Scipionem, T. Sempronium Longum. Liuius Europius, Probus, Orosius, Pædianus. Hisce consulibus bellum Punicum secundum excitatum fuisse authores prodiderunt.

537. *Cn. Seruilius Geminus. C. Flaminius.*

CONsules inde subsecuti Cn. Seruilius cum C. Flaminio, vt author est Polybius, Cassiodorus & Liuius, qui duo cum Fastis Siculis Seruilio cognomen Geminum adiecerunt C. Flaminius II. consul eadem, qua ante superbia vsus, magistratum Idibus Martijs non Romæ, sed Arimini iniit. Idem neglectis auspicijs cum se Hannibali in Italiam venienti ad lacum Thrasymenum obiecisset, collatis signis exercitu amisso occisus est. In cuius locum M. Attilius Regulus, qui antea Cos. fuerat, surrogatus est. Ex Liuio & Polybio.

538. *C. Terentius Varro. L. Aemylius Paulus.*

DEinceps consules suggerit Polybius L. Aimilium, C. Terentium, Paulum & Varronem Fasti Siculi. Plutarchus in Paulo, Terentium Varronem, Aemylium Paulum. Liuius Cassiodorus, alij C. Terentium Varronem, L. Aemylium Paulum. Golczius annotat C. Terentij Varronis patrem fuisse Aulum, ab alijs præteritum.

539. *L. Postumius Albinus III. T. Sempronius Gracchus. M. Claudius Marcellus. Q. Fabius Maximus III.*

LIuius Cos. in hunc annum designatos fuisse M. Iunio dictatore comitia habente, L. Postumium III. qui tum prouinciam Galliam obtinebat, & T. Sempronium Gracchum, qui magister equitum erat, Postumium antequam iret in Galliam Hannibalis insidijs circumuentum occisum tradit, in cuius locum M. Marcellus II. subrogatus est, qui cum eum augures vitio creatum pronunciassent, abdicauit, vulgoque patres ita ferebant, quòd tum primum duo plebeij consules facti essent, id Deis cordi non esse, in locum Marcelli suffectus, Quintus Fabius Maximus III. ita Liuius & Plutarchus scribunt. Atque ob hanc causam Cassiodorus, Orosius, Eutropius, T. Sempronium & Q. Fabium consules in hunc annum edunt.

540. *Q. Fabius IIII. M. Claudius Marcellus III.*

LIuius, Plutarchus, & Cassiodorus, consules hoc anno suggerunt Q. Fabium Maximum IIII. & M. Claudium Marcellum III. Horum consulatum præterea Cicero sæpe & Frontinus 2. Stratagematum meminerunt.

541. *Q. Fabius Max. Verrucosi F. T. Sempron. Gracchus II.*

IN hunc annum creati consules ambo absentes Q. Fabius Maximus Verrucosi filius, & T. Sempronius Gracchus iterum, Liuius autor & cum Fastis Siculis Cassiodorus. Fabius priore anno prætor fuerat, Gracchus biennio ante consul. Hos consules A. Gellius ex Quadrigario lib. 2. cap. 1. Cicero & Valerius memorant.

542. *Appius Claudius Pulcher. Q. Fuluius Flaccus III.*

CONsules in hunc annum à Dictatore creati Q. Fuluius Flaccus III. qui tum erat magister equitum, & Appius Claudius Pulcher cui in prouincia Sicilia prouincia obuenerat, teste Liuio, Plutarcho in Fabio, Cassiodoro & Festo lib. 17.

543. *P. Sulpitius Galba. Cn. Fuluius Centumalus.*

LIteris acceptis inter se consules comparauerunt, vt Claudius comitia perficeret, Fuluius ad Capuam maneret. Consules Claudius creauit Q. Fuluium Centumalum, & P. Sulpitium Ser. F. Galbam, qui nullum curulem magistratū gessisset. Hæc Liuius. Eosdem consules quoque Cassiodorus

dorus, Orosius, & Festus lib. 17. Galbam & Centumalum Siculi profitentur. Seruius Sulpitius Ser. F.P. N. Galba Maximus appellatur in secundo eius consulatu Capitolino.

M.Val.Læuinus II. M.Claudius Marcellus IIII. 544.

Liuius, Sextus Pomponius, Valerius Maximus, Plutarchus, Florus, Eutropius, & Orosius, M.Claudium Marcellum, & M.Valerium Lævinum, consules in hunc annum profitentur. Est autem Marcellus IIII. vt Plutarchus & Liuius tradunt. Cassiodorus vocat III. & M.Valerium Lævinum omisso consulatu, quem vitio creatus non gessit, qui vnus ex quinque est quos ipse gessisse fertur, Liuius lib. 29. & 30. M.Valerium Lævinum bis fuisse Cos. scribit. Itemque hoc anno liber Cuspiniani Marcellum IIII. & Lævinum II. edit, quare Onuphrius suspicatur eum primum consulem fuisse anno DXXXIIII. nec II. Eius autem Polybius & Cicero meminerunt.

Q.Fabius Maximus V. Q.Fuluius Flaccus. 545.

COnsules in hunc annum creati Q. Fabius V. Q. Fuluius Flaccus III. idem qui dictator comitia habebat. Liuio autore & Cassiodoro. Fabium & Flaccum edunt quoque Fasti Siculi. His consulibus Cicero contra Rullum Capuam receptam scribit, quod biennio antè factum prodidit Liuius. Horum consulum præterea meminerunt Valerius, Plutarchus, Eutropius, Orosiusque.

M.Claudius Marcellus V. T.Quintius Crispinus. 546.

VNdecimo anno belli Punici consulatum inierunt M. Marcellus V. (vt numeretur consulatus quem vitio creatus non gessit) & T. Quintius Crispinus, ita Liuius, Plutarchus quoque Marcellum V. & Crispinum, Cassiodorus vero Marcellum IIII. & Crispinum edit præterito vitioso consulatu. His præterea consules memorant Cicero, Valerius, Plinius Iunior, Probus, Eutropius & Orosius, à quibus etiam proditur ambos ex insidijs ab Hannibale circumuentos, Ita vt Marcellus statim occisus sit, Quintius saucius fugerit

C.Claudius Nero. M.Liuius Salinator II. 547.

CVm circumspicerent patres, quósnam coss. facerent, longè ante alios eminebat C. Claudius Nero, ei collega datus est M. Liuius, multis antè annis ex consulatu populi iudicio damnatus, ac octauo fermè anno post damnationem à M. Marcello & M. Lævino consulibus in vrbem reductus. Nero, vt item cum Salinatore Fasti Siculi suggerunt, C. Claudium Neronem cum M. Liuio Salinatore II. Capitolini.

Q.Cæcilius Metellus. L.Veturius Philo. 548.

LVeturium Philonem, Q. Cæcilium Metellum, consules suggerit in hunc annum Liuius, Cassiodorus cum Capitolinis, Festis Metellum & Philonem Siculi. De quibus præterea sæpe Cicero, Valerius, Plutarchus in Marcello, Appianus in Iberico, Plinius lib. 7 cap. 43. mentionem faciunt.

P.Cornelius Scipio. P.Licinius Crassus. 549.

COmitia creandis consulibus habuit, L. Veturius Philo, centuriæque omnes ingenti fauore P. Scipionem consulem dixerunt, collega additur ei P. Licinius Crassus, Pontifex Maximus. Hæc Liuius. Scipionem cum Crasso Siculi item dicunt. P. Cornelium Scipionem, qui postea Africanus appellatus est, cum P. Licinio Crasso diuite, Capitolinæ edunt. De quibus item Cassiodorus in Chronico Breui.

550. *M.Cornel.Cethegus. P.Sempronius Tuditanus.*

P. Sempronium Tuditanum, M. Cornelium Cethegum, consules in hunc annum produnt Liuius, Cassiodorus, & Fasti Capitolini. Cethegum & Tuditanum, Siculi, quorum Cicero in Bruto, Plutarchus, Eutropius, & Cassiodorus sæpe mentionem faciunt. Hoc anno P. Scipio Nasica vir optimus a Senatu iudicatus matrem Idæam suscipit.

551. *Cn.Seruilius Cæpio. C.Seruilius.*

Liuius & Cassiodorus vna cum Fastis Siculis & Capitolinis consules fuerunt, Cn. Seruilium Cæpionem, C. Seruilium, quorum Cæpio prætor fuerat anno DXLVIII, Seruilius anno DXLVII. Hoc anno Q. Fabius Maximus & Annibal ex Italia mœstus ac dolens in Africam legatorum iussu discessit, anno belli Punici secundi XVII.

552. *Tib.Claudius Nero. M.Seruilius Geminus.*

M. Seruilium Geminum, Tib. Claudium Neronem, consules in hunc annum produnt Liuius, Cassiodorus, & Fasti Capitolini, in quibus Seruilius, Pulex Geminus nominatur, Neronem cum Seruilio Sicab. Hisce consulibus Hannibale in Africa à Scipione victo, iterum pax cum Pœnis facta est, vt Polybius, Liuius, Plutarchus, Appianus, & Eutropius tradunt.

553. *Cn.Cornelius Lentulus. P.Aelius Pætus.*

In hunc annum creati consules Cn. Cornelius Lentulus, P. Aelius Pætus author Liuius Cassiodorus, & Plinius lib. 18. cap. 18. in fragmento Capitolino est Lentulus, & P. Ailius, in Fastis Siculis Lentulus & Pætus. Hi ante Prætores fuerunt anno DL.

554. *P.Sulpitius Galba. C.Aurelius Cotta.*

P. Sulpitium Galbam, C. Aurelium Cottam, consules suggerunt Liuius & Cassiodorus. P. Sulpitius anno DXLII. primum consul fuit, C. Cotta biennio ante prætor. Idem consules sunt in Capitolinis tabulis, Galba & Cotta in Siculis.

555. *L.Cornelius Lentulus. P.Villius Tappulus.*

Hic annus consules habuit, L. Cornelium, P. Villum authore Cassiodoro, Liuio autem & Capitolinis Lentulum & Tappulum: Siculis L. Cornelium Lentulum, P. Villium Tappulum: P. Vilij consulis meminit etiam Plutarchus in Quintio.

T.Quintius Flaminius. Sext.Aelius Pætus.

556. T. Quintium Flaminium, Sex. Aelium Pætum, consules suggerunt Liuius, Cassiodorus, & Capitolinæ, vna cum Plutarcho in Quintio. Flaminius & Pætum Siculæ tabulæ. Plinius de viris illustribus hunc Flaminium non sine errore C. Flaminij, qui ad Trasimenum interfectus est, filium vocat, cum tamen hic è gente Quintia patritia fuerit, ille è Flaminia plebeia. Sextus verò Aelius Pætus est is, de quo Cicero egregiè cordatus homo, Catus Aelius Sextus ex Ennio. Itaque in tabulis Capitolinis Pætus Catus vocatus.

557. *C.Cornelius Cethegus. Q.Minutius Rufus.*

Hoc anno C. Cornelius Cethegus, Q. Minutius, fuerunt consules, auctor Liuius, Cassiodorus, Cap. Tabul. eorum cognomina Cethegus & Rufus sunt in Siculis: & meminit Cicero in Bruto.

Li-

L.Furius Purpureo. M.Claudius Marcellus. 538.

Hic annus consules habuit L. Furium Purpureonem, M. Claudium Marcellum, Livius, Cassiodorus, Capitolinæ tabulæ. Porphyreonem, & Marcellum edunt Siculæ.

M.Portius Cato. L.Valerius Flaccus. 539.

M. Portius Cato & L. Valerius Flaccus consules hoc anno digeruntur à Verrio Flacco, Cicerone multis in locis, Livio, Plutarcho, Plinio, Valerio, Probo, Eutropio, Orosio, & Cassiodoro.

P.Corn.Scipio Africanus II. T.Sempronius Longus. 560.

P. Cornelium Scipionem Africanum II. T. Sempronium Longum Consules in hunc annum comparant Livius & Cassiodorus, cum Siculis & cum Capitolinis tabulis. Horum etiam meminit Cicero pro Cornelio Perduellionis reo apud Pœdianum.

L.Cornelius Merula. Q.Minutius Thermus. 561.

Livius, Cassiodorus, & Capitolini authores consules in hunc annum surrogatos scribunt L. Cornelium Merulam, & Quintum Minutium Thecinum. Eadem cognomina in Fastis Siculis inveniuntur. Meminit horum Probus in Hannibale. Frontinus in lib. Stratag.

L.Quintius Flaminius. Cn.Domitius Aenobarbus. 562.

L. Quintius Flaminius, Cn. Domitius Aenobarbus, hoc anno consules fuere, author Livius, Cassiodorus, Capitolinæ tabulæ, quorum cognomina quoque suggerunt Siculæ.

M.Acilius Glabrio. P.Cornelius Scipio Nasica. 563.

In hunc annum consules creati P. Cornelius Scipio Nasica, Cn. F. M. Acilius Glabrio, autore Livio, Cassiodoro, Capitolinis Fastis, Plutarcho in Quintio, Appiano in Syriaca historia, Glabrio & Nasica Siculis: Quibus consulibus bellum Antiocho Syriæ regi & Aetolis indictum fuisse authores ijdem sunt, quod Antiochum in tabulis Capitolinis. à Paterculo & Macrobio, Syriacum vero à Floro, Plinio Iuniore in Catone appellatur. Hunc annum ab vrbe condita fuisse DLXII. refert primo Saturnalium Macrobius.

L.Cornelius Scipio. C.Lelius. 564.

L. Cornelium Scipionem, C. Lælium, consules fuisse dicunt in hunc annum Cassiodorus, Livius & tabulæ Capitolinæ. Scipionem & Lælium Siculi. Eosdem Gellius lib. 16. cap. 4. C. Lælium C. F. L. Scipionem P. F. vocat. Extra cognomen Africani adjecit solus Cassiodorus. Hic L. Scipio Asiaticus fuit Africani fuit.

Cn.Manlius Vulso. M.Fulvius Nobilior. 565.

Cn. Manlius Vulso, M. Fulvius Nobilior, in hunc annum consules nominantur à Livio, Cassiodoro, & Capitolinis Siculisque tabulis, quorum Manlius prætor fuit anno DLXVII. Fulvius anno DLX.

C.Livius Salinator. M.Valerius Messala. 566.

Dein ceps consules insecuti M. Valerius Messala, C. Livius Salinator, author Livius, Cassiodorus, & cum Siculis tabulis Capitolinæ.

550. *M.Cornel.Cethegus. P.Sempronius Tuditanus.*

P. Sempronium Tuditanum, M. Cornelium Cethegum, consules in hunc annum produnt Liuius, Cassiodorus, & Fasti Capitolini. Cethegum & Tuditanum, Siculi, quorum Cicero in Bruto, Plutarchus, Eutropius, & Cassiodorus sæpe mentionem faciunt. Hoc anno P. Scipio Nasica vir optimus a Senatu iudicatus matrem Idæam suscipit.

551. *Cn.Seruilius Cæpio. C.Seruilius.*

Liuius & Cassiodorus vna cum Fastis Siculis & Capitolinis consules suggerunt, Cn. Seruilium Cæpionem, C. Seruilium, quorum Cæpio prætor fuerat anno DXLVIII. Seruilius anno DXLVII. Hoc anno Q. Fabius Max. obijt, & Annibal ex Italia mœstus ac dolens in Africam legatorum iussu discessit, anno belli Punici secundi XVII.

552. *Tib.Claudius Nero. M.Seruilius Geminus.*

M. Seruilium Geminum, Tib. Claudium Neronem, consules in hunc annum produnt Liuius, Cassiodorus, & Fasti Capitolini, in quibus Seruilius, Pulex Geminus nominatur, Neronem cum Seruilio Siculi. Hiſce consulibus Hannibale in Africa à Scipione victo, iterum pax cum Poenis facta est, vt Polybius, Liuius, Plutarchus, Appianus, & Eutropius tradunt.

553. *Cn.Cornelius Lentulus. P.Aelius Pætus.*

IN hunc annum creati consules Cn. Cornelius Lentulus, P. Aelius Paetus author Liuius Cassiodorus, & Plinius lib. 18. cap. 18. in fragmento Capitolino est Lentulus, & P. Ailius, in Fastis Siculis Lentulus & Pætus. Hi anno Prætores fuerunt anno DL.

554. *P.Sulpitius Galba. C.Aurelius Cotta.*

P. Sulpitium Galbam, C. Aurelium Cottam, consules suggerunt Liuius & Cassiodorus. P. Sulpitius anno DXLII. primum consul fuit, C. Cotta biennio ante prætor. Idem consules sunt in Capitolinis tabulis, Galba & Cotta in Siculis.

555. *L.Cornelius Lentulus. P.Villius Tappulus.*

HIc annus consules habuit, L. Cornelium, P. Villum authore Cassiodoro. Liuio autem & Capitolinis Lentulum & Tappulum: Siculis L. Cornelium Lentulum, P. Villium Tappulum: P. Vilij consulis meminit etiam Plutarchus in Quintio.

556. *T.Quintius Flaminius. Sext.Aelius Pætus.*

T. Quintium Flaminium, Sext. Aelium Pætum, consules suggerunt Liuius, Cassiodorus, & Capitolinæ, vna cum Plutarcho in Quintio. Flaminium & Pætum Siculæ tabulæ. Plinius de viris illustribus hunc Flaminium non sine errore C. Flaminij, qui ad Trasimenum interfectus est, filium vocat, cum tamen hic è gente Quintia patritia fuerit, ille è Flaminia plebeia. Sextus verò Aelius Pætus est is, de quo Cicero egregiè cordatus homo, Catus Aelius Sextus ex Ennio. Itaque in tabulis Capitolinis Pætus Catus vocatus.

557. *C.Cornelius Cethegus. Q.Minutius Rufus.*

HOc anno C. Cornelius Cethegus, Q. Minutius, fuerunt consules, author Liuius, Cassiodorus, Cap. Tabul. eorum cognomina Cethegus & Rufus sunt in Siculis: & meminit Cicero in Bruto.

Lib.

L. Furius Purpureo. M. Claudius Marcellus. 538.

Hic annus consules habuit L. Furium Purpureonem, M. Claudium Marcellum, Livius, Cassiodorus, Capitolinæ tabulæ. Porphyreonem, & Marcellum edunt Siculæ.

M. Portius Cato. L. Valerius Flaccus. 539.

M. Portius Cato & L. Valerius Flaccus consules hoc anno digeruntur à Verrio Flacco, Cicerone multis in locis, Livio, Plutarcho, Plinio, Valerio, Probo, Eutropio, Orosio, & Cassiodoro.

P. Corn. Scipio Africanus II. T. Sempronius Longus. 560.

P. Cornelium Scipionem Africanum II. T. Sempronium Longum Consules in hunc annum comparant Livius & Cassiodorus, cum Siculis & cum Capitolinis tabulis. Horum etiam meminit Cicero pro Cornelio Perduellionis reo apud Pœdianum.

L. Cornelius Merula. Q. Minutius Thermus. 561.

Livius, Cassiodorus, & Capitolini authores consules in hunc annum surrogatos scribunt L. Cornelium Merulam, & Quintum Minutium Thecinum. Eadem cognomina in Fastis Siculis inveniuntur. Meminit horum Probus in Hannibale. Frontinus in lib. Stratag.

L. Quintius Flaminius. Cn. Domitius Aenobarbus. 562.

L. Quintius Flaminius, Cn. Domitius Aenobarbus, hoc anno consules fuerunt, author Livius, Cassiodorus, Capitolinæ tabulæ, quorum cognomina quoque suggerunt Siculæ.

M. Acilius Glabrio. P. Cornelius Scipio Nasica. 563.

IN hunc annum consules creati P. Cornelius Scipio Nasica, Cn. F. M. Acilius Glabrio, autore Livio, Cassiodoro, Capitolinis Fastis, Plutarcho in Catonio, Appiano in Syriaca historia, Glabrio & Nasica Siculis: Quibus consulibus bellum Antiocho Syriæ regi & Aetolis indictum fuisse authores ijdem sunt, quod Antiochum in tabulis Capitolinis. à Paterculo & Macrobio, Syriacum vero à Floro, Plinio Iuniore in Catone appellatur. Hunc annum ab vrbe condita fuisse DLXII. refert primo Saturnalium Macrobius.

L. Cornelius Scipio. C. Lælius. 564.

L. Cornelium Scipionem, C. Lælium, consules fuisse ijciunt in hunc annum Cassiodorus, Livius & tabulæ Capitolinæ. Scipionem & Lælium Siculæ. Idem Gellius lib. 16. cap. 4. C. Lælium C. F. L. Scipionem P. F. vocat. Lælio cognomen Africani adijcit solus Cassiodorus. Hic L. Scipio Asiaticus frater Africani fuit.

Cn. Manlius Vulso. M. Fulvius Nobilior. 565.

CN. Manlius Vulso, M. Fulvius Nobilior, in hunc annum consules nominantur à Livio, Cassiodoro, & Capitolinis Siculisque tabulis, quorum Manlius prætor fuit anno DLXVII. Fulvius anno DLX.

C. Livius Salinator. M. Valerius Messala. 566.

DEcem præterea consules insecuti M. Valerius Messala, C. Livius Salinator, author Livius, Cassiodorus, & cum Siculis tabulis Capitolinæ.

567. *M. Aemylius Lepidus. C. Flaminius.*

COnsules inde M. Aimylius Lepidus, C. Flaminius, testes sunt Livius, Cassiodorus, Zonaras, Strabo lib. 5. Siculæ & Capitolinæ tabulæ. Horum meminit Valerius lib. 6. Et hic est M. Lepidus Pontifex Maximus bis consul. censor, princeps, Senatus sextis censoribus lectus, C. verò Flaminius Senatu à Catone censore postea motus.

568. *Sp. Postumius Albinus. Q. Marcius Philippus.*

SP. Postumium Albinum, Q. Martium Philippum, consules in hunc annum prodit Livius, Cassiodorus, Eutropius, & tabulæ Capitolinæ. Albinum & Philippum, Siculæ. Horum meminit Valerius lib. 6, cap. 3. & Plinius lib. 33. cap. 10.

569. *Appius Claudius Pulcher. M. Sempronius Tuditanus.*

HIc annus consules habuit Ap. Claudium Pulchrum, M. Sempronium Tuditanum: author Livius, Cassiodorus, & tabulæ Capitolinæ. Pulcher & Tuditanus in Fastis Siculis, &c.

570. *P. Claudius Pulcher. L. Porcius Licinus.*

PClaudius Pulcher, L. Porcius Licinius consules secuti sunt in hunc annum, testes Livius, Cassiodorus, Capitolinæ tabulæ. Pulcher & Licinus est in tabulis Siculis.

Q. Fabius Labeo. M. Claudius Marcellus.

571. IN hunc annum creati cõsules M. Claudius Marcellus, Q. Fabius Labeo, ex Livio, Cassiodoro, lapidibus Capitolinis, cognomina quoque eorum in Siculis tabulis reperiuntur. Hisce consulibus, referente Proboin Annibale, Atticus mortuum Annibalem esse tradidit.

572. *L. Aemylius Paulus. Cn. Babeius Tamphilus.*

CN. Babius Tamphilus, L. Aemylius Paulus in hunc annum consules creati fuerunt, author Livius, Cassiodorus, Capitolinæ tabulæ, & si cognominum tantum rationem habens ædilis Siculus. L. Aemylius, L. Aemyli, qui Cannas perijt, est filius, teste Plutarcho & Velleio.

573. *P. Cornelius Cethegus. M. Babius Tamphilus.*

PCornelius Cethegus, M. Babeius Tamphilus, consules hoc anno sequuntur apud Livium, Cassiodorum, & tabulas Capitolinas. Cethegus & Tamphilus apud Siculas. P. Cornelij, M. Babij consulum meminit Plutarchus in Numa. P. Cornelij, M. Babij Tamphili Valerius lib. 1. cap. 1. P. Cornelij Lentuli, M. Babij Tamphili lib. 11. capa. Plinius autem lib. 13. cap. 2. P. Cornelium, L. F. Cethegum, M. Babium, Q. F. Tamphilum vocat.

574. *A. Postumius Albinus. C. Calpurnius Piso.*

APostumium Albinum, C. Calpurnium Pisonem, consules sequitur in hunc annum Livius, Cassiodorus, & Capitolinæ tabulæ Albinum & Pisonem Siculæ. Piso Prætor fuit anno DLXVII. Albinus anno DLXVIII. Cum autem pestilentia tertium iam annum vrbem Romanam atque Italiam vastaret, C. Calpurnium extincto, non sine suspicione quod Quarta Hostilia necatus esset, in eius locum declaratus est Q. Fulvius Flaccus vitricus eius.

L. Man-

L. Manlius Acidinus. Q. Fulvius Flaccus. 575.

L. Manlium Acidinum, Q. Fuluium Flaccum, consules edunt in hunc annum Liuius, Cassiodorus, tabulæ Capitolinæ, Acidinum cum Flacco Siculæ. Acidini consulis meminit Cicero 2. de Oratore. Et fratres Germanos fuisse hos consules notatum est in Capitolinis, & id memoriæ prodidit Velleius lib. 2. Atque propterea factum est, vt L. Manlius Acidinus Fulvianus ex adoptionum ratione in tabulis Capitolinis nominetur.

M. Iunius Brutus. A. Manlius Vulso. 576.

Dinceps M. Iunius Brutus, A. Manlius Vulso, consules creati sunt, authore Liuio, Cassiodoro, & Capitolinis tabulis, Brutus & Vulso Siculis. Brutus anno DLXII. Prætor fuit Vulso DLXXI.

C. Claudius Pulcher. T. Sempronius Gracchus. 577.

C. Claudius Pulcher, T. Sempronius Gracchus, consules in hunc annum comparantur à Verrio Flacco, Liuio, & Cassiodoro. De Tiberio Graccho Cicero primo de diuinatione, & Frontinus primo Stratagematum, mentionem fecere.

C. Cornelius Scipio Hispalus. Q. Petilius Spurinus. C. Valerius Leuinus. 578.

CN. Cornelium Scipionem Hispalum. Q. Petilium Spurinum, Coss. prodidere Liuius, Cassiodorus, & tabulæ Capitolinæ. Scipionem & Petilium Siculæ. Caterum cum Scipio ex monte Albano rediens cecidisset, & parte membrorum captus, ad aquas Cumanas profectus, morbo ingrauescente omnis decessisset, Q. Petilius consul collegam, qui exemplo magistratum occiperet, creauit C. Valerium Leuinum, ita Liuius.

P. Mutius Scævola. M. Aemylius Lepidus II. 579.

Consules suggerunt Orosius Lepidum & Mutium, Cassiodorus & Obsequens, M. Lepidum, P. Mutium. Siculæ tabulæ Lepidum & Scævolam. Capitolinæ P. Mutium Scævolam, M. Aemylium Lepidum II. Consularia huius anni comitia apud Liuium interciderunt. M. Aemylium Lepidum hunc bis eundem fuisse scribit etiam Cicero de prouincijs, & Valerius lib. 6. cap. 6.

Sp. Postumius Albinus. Q. Mutius Scævola. 580.

Consules subijcit Cassiodorus, Sp. Postumium, Q. Mutium, Capitolinæ tabulæ Sp. Postumium Albinum Paulum, Q. Mutium Scævolam. Paulum & Scævolam liber Cuspiniani. Horum meminit Plinius lib. 2. cap. 31. Comitia huius anni consularia apud Liuium exciderunt, &c.

L. Postumius Albinus. M. Popilius Lænas. 581.

In hunc annum creati consules L. Postumius Albinus, M. Popilius Lænas, autor Liuius, Cassiodorus, tabulæ Capitolinæ. Albinus & Lænas in Siculis suggerentur. His consulibus, Floralia instituta esse docet Ouidius Fast. V.

C. Popilius Lænas. P. Aelius Ligus. 582.

C. Popilium Lænatem, P. Aelium Ligurem, consules hic annus habuit, Liuio, Cassiodoro, & Capitolinis tabulis testibus. Lænatem & Aelyum Siculis. Huiusque plebeij consules in eundem annum nulli sunt comparati. Hoc enim anno primùm ex plebe ambo consules facti sunt, quemadmodum notatum est in tabulis Capitolinis. Itaq; posthac patritij consules ambo nunquam erant, ambo sæpe, plebeius & patritius sæpissime.

583. *P. Licinius Crassus. C. Cassius Longinus.*

COnsules in hunc annum subsequuti P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus, vt est apud Liuium, Cassiodorum, Orosium, & in tabulis Capitolinis. Nam in Siculis tantum est Crassus & Longus. Eorundem meminit Plinius lib. 7. Gellius lib. 9. cap. 4. Hisce consulibus bellum à populi Romano cum Perseo Macedonum rege Philippo filio susceptum est, quod Florus & Eutropius cum Orosio Macedonicum secundum vocant, de quo plura Liuius & Plutarchus scribunt.

584. *A. Hostilius Mancinus. A. Atilius Serranus.*

COnsules subijcit Cassiodorus C. Hostilium Mancinum, C. Atilium. Siculæ tabulæ Mancinum & Serranum, Capitolinæ A. Hostilium Mancinum, & A. Atilium Serranum. Horum comitia consularia & res gestæ exciderunt in Liuianis Annalibus.

585. *Q. Martius Philippus II. Cn. Seruilius Cæpio.*

QMartium Philippum iterum, Cn. Seruilium Cępionem, consules in hunc annum comparant Liuius, Cassiodorus, & tabulæ Capitolinæ, Philippum & Cæpionem Siculæ. Cicero in Bruto & Catone hisce consulibus Ennium mortuum fuisse scribit.

586. *L. Aemylius Paulus II. C. Licinius Crassus.*

COnsules subsecuti L. Aemylius Paulus iterum, septimo decimo anno postquam primùm consul fuerat, C. Licinius Crassus, author Liuius, Cassiodorus, tabulæ Capitolinæ. Paulus item est & Crassus in Siculis. De secundo consulatu L. Pauli Plutarchus, Velleius, Orosius, Eutropius, Florus, Iustinus libro 33. Plutarchus adijcit, Paulum LX. annos natum consulem iterum esse factum.

587. *Q. Aelius Paetus. M. Iunius.*

LIuius consules subdit, Q. Aelium, M. Iunium Fasti Siculi Pętum & Pennum. Obsequens & Cassiodorus Q. Aelium Pętum, M. Iunium Pennum. Cicero item in Bruto M. Iunij Penni, qui cum Q. Aelio consul fuit, meminit. Et per hæc tempora nobis deest Liuiana historia.

588. *M. Marcellus. C. Sulpitius.*

COnsules in hunc annum prodit Liuius cum Capitolinis tabulis, M. Claudium Marcellum, C. Sulpitium Gallum. Obsequens & titulus Andriæ Terentianæ M. Marcellum, C. Sulpitium. Hic est Marcellus, qui posquam ter consul fuit, in mari periit, nepos M. Marcelli quinquies consulis, vt tradit Pedianus. De hisce consulibus Iustinus, Plinius lib. 2. & plerique alij meminere.

589. *Cn. Octauius. T. Manlius.*

COnsules subdit Cassiodorus & Obsequens, Cn. Octauium & T. Manlium. Siculę tabulę Octauium & Torquatum, Capitolinę Cn. Octauium, T. Manlium Torquatum. Eorundem consulum mentio est in titulo Heeyrę Terentianæ. Titi Torquati, qui cum Cn. Octavio consul fuit, meminit Cicero de finibus primo, itidem aliis compluribus locis.

590. *A. Manlius. Q. Cassius.*

CAssiodorus consules comparat in hunc annum, A. Manlium, Q. Cassium. Fasti Siculi, Torquatum & Longinum. Capitolini. A. Manlium Torquatum.

tem, Q. Cassium Longinum, qui in magistratu mortuus est. Hi in prætura etiam collegæ fuerunt, anno DLXXXVI. teste Livio.

T. Sempronius. M. Iuuentius. 591.

T. Sempronius, M. Iuuentius, consules in hunc annum sunt Cassiodoro. Apud Obsequentem Tiberius Graechus, M. Iuuentius. In tabulis Capitolinis, T. Sempronius Gracchus II. M. Iuuentius Thalua. In Fastis Siculis Dolabella cum Thalua an rectè, dubitatur. De Tiberio Graccho II. consule, Cicero, Valerius & Plutarchus meminerunt. M. Vero Iuuentium in magistratu mortuum fuisse scribunt Plinius lib. 7. & Valerius.

P. Cornelius Scipio Nasicâ. C. Martius. 592.

Cicero primo secundoque de natura deorum, Verrius Flaccus, Obsequens & Cassiodorus P. Cornelium Scipionem Naficam, & C. Martium Figulum memorant. Qui cum vitio creati abdicassent, iisdem, Valerio, Plutarcho & Plinio autoribus, in eorum locum facti sunt, P. Cornelius Lentulus, Cn. Domitius Aenobarbus.

M. Messala. C. Fannius. 593.

M. Messalam, C. Fannium, consules suggerit Cassiodorus Messalam & Strabonem Capitolinæ, & titulus Phormionis Terentiani. Horum consulum meminit Suetonius de claris Rhetoribus. Cicero in Bruto, Plinius lib. 10. cap. 50. Gellius lib. 2.

L. Anicius. M. Cornelius Cethegus. 594.

L. Anicium, M. Cornelium, consules subijcit Cassiodorus, & titulus Adelphorum Terentianorum. Siculæ & Capitolinæ tabulæ cognomina ijs adiiciunt Gallum & Cethegum. Anicij consulis meminit Cicero in Cethegi Epitoma XLVI. His consulibus L. Paulum, qui Persen vicerat, mortuum constat.

Cn. Cornelius Dolabella. M. Fuluius. 595.

Insequens annus consules habuit, teste Cassiodoro, Cn. Cornelium Dolabellam, M. Fuluium. Siculis Fastis Dolabellam & Fuluium Capitolinis C. Cornelium Dolabellam, M. Fuluium Nobiliorem. Idem est in vita Terentij, quibus consulibus mortuum Terentium scriptum est.

M. Aemylius. C. Popilius. 596.

Deinceps consules, M. Aemylius, C. Popilius, vt ait Cassiodorus Lepidum & Lenatem edunt Siculæ tabulæ M. Aemylium Lepidum & C. Popilium Lænatem II. Capitolinæ. Eorundem meminit Censorinus capite de distinctionibus ætatum.

Sextus Iulius. L. Aurelius. 597.

Sextum Iulium, L. Aurelium, consules prodit deinceps Cassiodorus, hic cognomina addunt Iulio Cæsarem, Aurelio Orestem, Siculæ & Capitolinæ tabulæ. De his meminit Plinius lib. 33.

L. Lentulus. C. Martius. 598.

L. Lentulum, C. Marcium, consules memorant in hunc annum Cassiodorus & Obsequens. Lentulum & Figulum Siculæ tabulæ. L. Cornelium Lentulum Lupum, C. Martium Figulum II. Capitolinæ tabulæ. Meminit horum Cicero in Bruto. De Figulo II. consule Valerius cap. de ira.

P.

599. *P. Scipio Nasica. M. Claudius.*

PScipionem M. Claudium, consules subdit Cassiodorus, Naſicam & Marcellum Fasti Siculi, P. Cornelium Scipionem Naſicam II. M. Claudium Marcellum III. Capitolini. Hunc Marcellum ter consulem fuisse Padanus. P. vero Scipionem Naſicam Coreulum appellatum, bis consulem, censoremque fuisse scribit in Bruto Cicero.

602. *L. Postumius. Q. Opimius.*

HIc annus consules habuit L. Postumium, Q. Opimium, authore Cassiodoro & Obsequente, Siculis tabulis Opimium & Albinum. Capitolinis autem Q. Opimium, L. Postumium Albinum. Q. Opimij consulis mentio fit à Cicerone in Bruto, & in Epitoma XLVII. Caeterum Postumium in magistratu mortuum fuisse, praeter Verrium Flaccum, docet etiam Obsequens, in cuius locum M. Acilius Glabrio factus est.

601. *Q. Fuluius. T. Annius.*

COnsules subsecuti sunt Q. Fuluius, T. Annius, autore Cassiodoro. In fragmentis Capitolinis est Nobilior, & T. Annius, in Siculis Nobilior & Lucus. Cicero in Bruto Q. Nobiliorem M. F. & T. Annium Luscum consules memorat. Fasti Graeci & liber Cuspiniani Nobiliorem & Luscum edunt.

602. *M. Marcellus. L. Valerius.*

HIc annus consules habuit, M. Marcellum, L. Valerium, Cassiodoro teste. Marcellum & Flaccum, Siculis Fastis, M. Claudium Marcellum, L. Valerium Flaccum, Obsequenti. Hic Marcellus ter consul fuit, author Pedianus in orat. pro Scauro. Cicero de diuinatione & de fato.

603. *L. Licinius Lucullus. A. Postumius Albinus.*

LLucullum, A. Postumium Cos. subdit Cassiodorus. Lucullum & Albinum Siculae tabulae. Lucullum & A. Postumium A. F. Capitolina fragmenta. L. Licinium Lucullum, A. Postumium Albinum cum Epitoma XLVIII. Orosius. Eorundem meminit Cicero in Bruto & in Lucullo.

604. *T. Quintius. M. Acilius.*

COnsules hic annus habuit L. Quintium, M. Acilium, authore Cassiodoro, quos Plinius lib. 7. cap. 36. C. Quintium M. Acilium vocat. Cicero in Catone & Epistolarum ad Atticum lib. 12. T. Flaminium, M. Acilium, eosque vndeuigesimo post Ennij mortem anno ait factos. Siculae tabulae Flaminium & Balbum. Capitolina fragmenta Flaminium, M. Acilium Balbum.

605. *L. Martius. M. Manilius.*

IN hunc annum consules profitetur Cassiodorus L. Martium, M. Manlium, itemque Epitoma XLIX. Censorini & M. Manilij Cicero in Lucullo meminit. Censorini & Manilij lib. 12. ad Atticum. Eosdem nominat Appianus in Libyca, L. Martium Censorinum, M. Manlium, itemque Censorinus de die natali. Censorinum & Manlium Fasti Siculi. Censorinum, M. Manlium P. F. P. N. Capitolini. Hisce Cos. terrium inter populum Romanum & Carthaginienses bellum exortum fuisse, praeter Verrium Flaccum, Florus Epitoma XLIX. Solinus qui anno DCIII. Lcum Verrio Flacco, Cicero Philippica XI. Eutropius & Orosius memorant.

Ap.

Sp. Postumius. L. Piso. 606.

DEinceps consules creati sunt Sp. Postumius, & L. Piso, Cassiodoro & Obsequente authoribus. In fragmentis Capitolinis est Albinus Magnus, L. Calpurnius C.F.C.N. Piso, Cæsoninus. In Cuspiniani Magnus & Cæsoninus, in Siculis Albinus & Piso. Sunt autem illa Postumij hæc Calpurnij cognomina. Hoc anno cum Andrisco, qui & Pseudophilippus est dictus, bellum populus Romanus suscepit, quod Macedonicum tertium vocant, vt authores sunt Florus & Eutropius.

P. Africanus. C. Liuius. 607.

OBsequens & Cassiodorus consules in hunc annum edunt P. Africanum, & C. Liuium, in Fastis Siculis Scipio & Drusus, in Capitolinis autem fragmentis Africanus Aemylianus, C. Liuius, M. Aemyliani F. M. N. Drusus. Hic P. Cornelius Pauli, qui Persen Macedonum regem vicerat filius fuit datus in adoptionem P. Cornelio Scipionis Africani filio, quare P. Cornelius P.F.P.N. Scipio Africanus minor & Aemylianus appellatus est: vt autor est Velleius & alij: eius quoque duo extrema cognomina sunt, in tabulis Capitolinis, ex quibus quoque integra M. Liuij Drusi nomenclatura formata est: De his consulibus sæpe Cicero, Valerius Paterculus, Appianus, Plutarchus, Florus, vtrque Plinius, Eutropius & Orosius.

Cn. Cornelius. L. Mummius. 608.

DEinceps secuti sunt consules Cn. Cornelius, L. Mummius teste Cassiodoro, Cn. Cornelius Lêculus, L. Mummius Orosio, Velleio, Censorino, Ciceronе libr. 13. Epistolarum ad Atticum, in Fastis Siculis est Lentulus & Mummius. in fragmentis Capitolinis Lentulus, L. Mummius L.N.L. Mummius in hoc magistratu ex Achaica victoria Achaici cognomen inuenit, Plutarchus in Mario & Velleius autores.

Q. Fabius Maximus. L. Hostilius. 609.

CAssiodorus hoc anno consules edit, Q. Fabium Maximum, cum L. Hostilio: Q. Maximum Scipionis fratrem, L. Mancinum Cicero in Lælio & Plinius lib. 35. cap. 4. De Q. Fabio Maximo Aemyliano Valerius lib. 2. cap. 1. Hic Q. Fabius Pauli Aemylij filius fuit adoptatus à Q. Fabio Maximo Verrucosi filio, autor Appianus in Hispanensi, & idcirco in tabulæ Capitolinæ fragmento est alterum cognomen Aimilianus, Plinius lapsus lib. 31. cap. 11. fratrem Scipionis Q. Allobrogicum vocat qui fuit huius Fabij filius.

Ser. Galba. L. Aurelius. 610.

COnsules hic annus habuit Ser. Galbam, L. Aurelium, autore Cassiodoro: quos Seruium Sulpitium Galbam & L. Aurelium Cottam vocat Valerius lib. 6. Galbam & Cottam Fasti Siculi. Galbam & L. Valerium Cottam fragmenta Capitolina. Hic est Sulpitius Galba, qui prætor autore Suetonio Viriathum ante bellum excitauit, orator vehemens, cuius sæpe meminit Cicero. L. autem Cotta ille est, quem postea ab Africano accusatum Q. Metellus Macedonicus defendit. Cicero in Bruto, pro muræna in Verrem: Meminit horum & Frontinus primo de aquæductibus.

Appius Claudius. Q. Metellus. 611.

APpium Claudium Q. Metellum nominat in hunc annum consules Cassiodorus: App. Clandium, Q. Cæcilium Metellum Orosius: Claudium Metellum Fasti Siculi: Pulchrum & Q. Cæcilium Macedonicum fragmenta Capitolina: Borundē meminit de aquæductib. Valerius lib. 7. Metellus autem

599. *P. Scipio Nasica. M. Claudius.*

PScipionem M. Claudium, consules subdit Cassiodorus, Naſicam & Marcellum Fasti Siculi, P. Cornelium Scipionem Naſicam II. M. Claudium Marcellum II. Capitolini. Hunc Marcellum ter consulem fuisse Pedianus. P. vero Scipionem Naſicam Corculum appellarum, bis consulem, eumque fuisse scribit in Bruto Cicero.

602. *L. Postumius. Q. Opimius.*

HIc annus consules habuit L. Postumium, Q. Opimium, authore Cassiodoro & Obsequente, Siculis tabulis Opimium & Albinum. Capitolinis autem Q. Opimium, L. Postumium Albinum. Q. Opimij consulis mentio fit à Cicerone in Bruto, & in Epitoma XLVII. Cæterum Postumium in magistratu mortuum fuisse, præter Verrium Flaccum, docet etiam Obsequens, in cuius locum M. Acilius Glabrio factus est.

601. *Q. Fulvius. T. Annius.*

COnsules subsecuti sunt Q. Fulvius, T. Annius, autore Cassiodoro. In fragmentis Capitolinis est Nobilior, & T. Annius, in Siculis Nobilior & Lucus. Cicero in Bruto Q. Nobiliorem M. F. & T. Annium Luscum consules memorat. Fasti Græci & liber Cuspiniani Nobiliorem & Luscum edunt.

602. *M. Marcellus. L. Valerius.*

HIc annus consules habuit, M. Marcellum, L. Valerium, Cassiodoro teste. Marcellum & Flaccum, Siculis Fastis, M. Claudium Marcellum, L. Valerium Flaccum, Obsequenti. Hic Marcellus ter consul fuit, authore Pædianus in orat. pro Scauro. Cicero de diuinatione & de fato.

603. *L. Licinius Lucullus. A. Postumius Albinus.*

LLucullum, A. Postumium Coss. subdit Cassiodorus. Lucullum & Albinum Siculæ tabulæ. Lucullum & A. Postumium A. P. Capitolina fragmenta. L. Licinium Lucullum, A. Postumium Albinum cum Epitoma XLVIII. Orosius. Eorundem meminit Cicero in Bruto & in Lucullo.

604. *T. Quintius. M. Acilius.*

COnsules hic annus habuit L. Quintium, M. Acilium, authore Cassiodoro, quos Plinius lib. 7. cap. 36. C. Quintium M. Acilium vocat. Cicero in Catone & Epistolarum ad Atticum lib. 12. T. Flaminium, M. Acilium, eosque undecimo post Ennij mortem anno ait factos. Siculæ tabulæ Flaminium & Balbum. Capitolina fragmenta Flaminium, M. Acilium Balbum.

605. *L. Martius. M. Manilius.*

IN hunc annum consules profitetur Cassiodorus L. Martium, M. Manlium, itemque Epitoma XLIX. Censorini & M. Manilij Cicero in Lucullo meminit. Censorini & Manilij lib. 12. ad Atticum. Eosdem nominat Appianus in Libyca, L. Martium Censorinum, M. Manlium, itemque Censorinus de die natali. Censorinum & Manlium Fasti Siculi, Censorinum, M. Manlium P. F. P. N. Capitolini. Hisce Coss. tertium inter populum Romanum & Carthaginienses bellum exortum fuisse, præter Verrium Flaccum, Florus Epitoma XLIX. Solinus qui anno DCIII. cum Verrio Flacco, Cicero Philippica XI. Eutropius & Orosius memorant.

Ip.

Sp. Postumius. L. Piso. 606.

Dinceps consules creati sunt Sp. Postumius, & L. Piso, Cassiodoro & Obsequente authoribus. In fragmentis Capitolinis est Albinus Magnus, L. Calpurnius C. F. C. N. Piso, Cæsoninus. In Cuspiniani Magnus & Cæsoninus, in Siculis Albinus & Piso. Sunt autem illa Postumij hæc Calpurnij cognomina. Hoc anno cum Andrisco, qui & Pseudophilippus est dictus, bellum populus Romanus suscepit, quod Macedonicum tertium vocant, vt authores sunt Florus & Eutropius.

P. Africanus. C. Liuius. 607.

Obsequens & Cassiodorus consules in hunc annum edunt P. Africanum, & C. Liuium, in Fastis Siculis Scipio & Drusus, in Capitolinis autem fragmentis Africanus Aemylianus, C. Liuius, M. Aemyliani F. M. N. Drusus. Hic P. Cornelius Pauli, qui Persen Macedonum regem vicerat filius fuit, datus in adoptionem P. Cornelio Scipionis Africani filio, quare P. Cornelius P. F. P. N. Scipio Africanus minor & Aemylianus appellatus est: vt autor est Velleius & alij: eius quoque duo extrema cognomina sunt, in tabulis Capitolinis, ex quibus quoque integra M. Liuij Druli nonsenclatura formata est: De his consulibus sæpe Cicero, Valerius Paterculus, Appianus, Plutarchus, Florus, vtrque Plinius, Eutropius & Orosius.

Cn. Cornelius. L. Mummius. 608.

Dinceps secuti sunt consules Cn. Cornelius, L. Mummius teste Cassiodoro, Cn. Cornelius Lētulus, L. Mummius Orosio, Velleio, Censorino, Cicerone libr. 13. Epistolarum ad Atticum, in Fastis Siculis est Lentulus & Mummius. in fragmentis Capitolinis Lentulus, L. Mummius L. N. L. Mummius in hoc magistratu ex Achaica victoria Achaici cognomen inuenit, Plutarchus in Mario & Velleius autores.

Q. Fabius Maximus. L. Hostilius. 609.

Cassiodorus hoc anno consules edit, Q. Fabium Maximum, cum L. Hostilio: Q. Maximum Scipionis fratrem, L. Mancinum Cicero in Lælio & Plinius lib. 35. cap. 4. De Q. Fabio Maximo Aemyliano Valerius lib. 2. cap. 1. Hic Q. Fabius Pauli Aemylij filius fuit adoptatus à Q. Fabio Maximo Verrucosi filio, autor Appianus in Hispanensi, & idcirco in tabulæ Capitolinæ fragmento est alterum cognomen Aimilianus, Plinius lapsus lib. 31. cap. 11. fratrem Scipionis Q. Allobrogicum vocat qui fuit huius Fabij filius.

Ser. Galba. L. Aurelius. 610.

Consules hic annus habuit Ser. Galbam, L. Aurelium, autore Cassiodoro: quos Seruium Sulpitium Galbam & L. Aurelium Cottam vocat Valerius lib. 6. Galbam & Cottam Fasti Siculi. Galbam & L. Valerium Cottam fragmenta Capitolina. Hic est Sulpitius Galba, qui prætor autore Suetonio Viriathum ante bellum excitauit, orator vehemens, cuius sæpe meminit Cicero. Lucius autem Cotta ille est, quem postea ab Africano accusatum Q. Metellus Macedonicus defendit. Cicero in Bruto, pro muræna in Verrem: Meminit horum & Frontinus primo de aquæductibus.

Appius Claudius. Q. Metellus. 611.

Appium Claudium Q. Metellum nominat in hunc annum consules Cassiodorus: App. Claudium, Q. Cæcilium Metellum Orosius: Claudium Metellum Fasti Siculi: Pulchrum & Q. Cæcilium Macedonicum fragmenta Capitolina: Eorundē meminit de aquæductib. Valerius lib. 7. Metellus autem

autem is est, qui in prætura Macedonas atque Achæos fregit, vnde Macedonicus dictus fuit, quem L.F.Q.N. esse docet Plinius lib.7.

612. *L.Metellus. Q.Maximus.*

CONsules Cassiodorus suggerit L.Metellum Q.Maximum. Fasti Siculi Metellum, & Maximum. Orosius L.Cæcilium Metellum, Q.Fabium Maximum Seruilianum: fragmenta item Capitolina Caluum & Seruilianum. Hic Seruilianus frater est germanus Q.Seruilij Cæpionis biennio post consulis, authore Appiano, adoptiuus Q.Fabij Aemiliani, ambo enim à Q.Fabio Maximo Verrucosi filio adoptati fuerunt, alter ex gente Aemilia, alter ex Seruilia, L. Metellus frater est Q.Metelli Macedonici, vt tradit Valerius de testibus.

613. *Cn.Cæpio. Q.Pompeius.*

CN.Cæpio & Q.Pompeius consules referuntur à Cassiodoro. Velleius lib.1. seu duæ, seu tres Pompeiorum familiæ fuerunt, primus è Pompeis cum Cn.Seruilio Cos. fuit. De hoc Q.Pompeio Cicero sæpe meminit, quem humili atque obscuro loco natum scribit. Hunc Valerius capite de testibus Asidum vocat librariorum vitio pro A.filium. Eadem ratione Appianus in Hispanensi eum Q.Pompeium Aulum vocat pro Auli filium. Cn. & Q. Seruilios Cæpiones fratres fuisse docet Cicero in Verrinis & in Ponteiana, ac Valerius cap. de testibus.

614. *Q.Cæpio. C.Lælius.*

DEinceps consul factus Q.Cæpio cum C.Lælio, autor eum Fastis Siculis Cassiodorus & Obsequens. Frontinus de aquæductibus. Hic Lælius, vt Cicero in Philip. II. & Velleius tradunt, Filius fuit eius Lælij, qui consul fuit anno DLXIIII. qui sapientis cognomen prius tulit ex Cicerone lib.2. officiorum atque in Lælio, cuius rationem affert Plutarchus in Gracchis.

615. *Cn.Piso. M.Popilius.*

CAssiodorus in hunc annum consules prodit Cn. Pisonem cum M.Popilio. M. Popilium Lænatem Appianus & Epitoma: M.Popilium Lænatem L. Calpurnium, Valerius libro primo, cum ait, Cornelius Hispalus prætor peregrinus M.Popilio Lænate, L. Calpurnio Cos. edicto Chaldeos citra decimum diem abire ex vrbe atque Italia iussit.

616. *P.Scipio. D.Brutus.*

PScipio, D.Brutus consules memorantur hoc anno à Cassiodoro, Florus Epitoma L.V.P.Cornelio Nasica (cui cognomen Serapionis fuit ab imodente C.Curiatio tribuno plebis impositum) & Decio Iunio Bruto Cos. delectum habentibus. Hic Scipio filius fuit eius Nasicæ, qui Corculum fuit appellatus, atque bis consul & Censor fuit, eius qui vir optimus à Senatu iudicatus est nepos, pater vero eius qui Iugurthę bellum intulit, vt ait Velleius. Decium Brutum Cicero in Bruto M.F. vocat qui consulatum gessit anno DXCVII. atq; in tabulis Capitolinis Pennus appellatur. De his consulibus præterea Cicero sæpissime, Valerius lib.3.cap.7.& lib.5.cap.3.& lib.9.cap.15. Plinius lib.31. & Frontinus, mentionem faciunt.

617. *M.Aemilius. C.Hostilius. Mancinus.*

CONsules comparant in hunc annum Cassiodorus & Obsequens, M.Aemilium, C.Hostilium Mancinum: Lepidum & Mancinum Fasti Siculi. Orosius & Appianus M.Aemilium Lepidum, & C.Hostilium Mancinum: Mancini consulis etiam in fragmentis Capitolinis vestigia extant: Lepidi meminit sæpe Cicero,

Cicero, cum alibi, tum in Bruto Valerius, Florus, Paterculus, & Plinius de viris illustribus.

P. Furius. Sex. Atilius Serranus. 618.

COnsules suggerit Cassiodorus P. Furium, Sex. Atilium Serranum: Cicero li. 3. de officiis L. Furium, Sex. Atilium: Obsequens L. Furium, Atilium Serranum: Fasti Siculi Philum & Serranum. De Furio Cicero sic in Bruto, L. Furius, Philus perbene loqui putabatur, literatiusque quam cæteri. In fragmentis Capitolinis vestigium etiam apparet Serrani consulis.

Ser. Fulvius. C. Calpurnius. 619.

DEinceps consules subijcit Cassiodorus & Obsequens Ser. Fulvium, Q. Calpurnium. Fasti Siculi Flaccum & Pisonem. Orosius Seruium Fuluium Flaccum, Q. Calpurnium Pisonem: Fragmenta Capitolina Pisonem: Fulvij Flacci consulis mentio est in Epitoma L V I. & apud Appianum in Illyrica, Calpurnij Pisonis in Hispanensi.

P. Africanus. C. Fulvius Flaccus. 620.

INsequens annus P. Africanum, C. Fulvium Flaccum, consules habuit, vt scriptum est apud Cassiodorum & Obsequentem: vt autem in Fastis Siculis Scipionem & Flaccum: quem eundem Flaccũ suggerunt Capitolina fragmenta. C. Fulvij mentio est etiam in Epitoma LVI. Africani 11. consulis, apud Appianum in Hispanensi, Orosium, Florum, Valerium lib. 2.

P. Mucius. L. Calpurnius. 621.

HIc annus consules habuit P. Mucium, L. Calpurnium, autore Cassiodoro: Scævolam & Calpurnium Fastis Siculis: Velleio autem P. Mucium Scævolam & L. Calpurnium: Horum sic meminit Pædianus in Verrinas, Scævola iuris peritissimus cum L. Pisone consul fuit, quo anno Tib. Gracchus occisus est. In fragmentis Capitolinis est L. Calpurnius Piso frugi recte. Scribit enim Cicero in Verrem, & pro Fonteio primum hunc è Pisonibus esse Frugi vocatum. Idem tribunus plebis legem tulit de repetundis, Martio & Manilio consulibus, & annales Romanos scripsit Cicero in Bruto.

P. Popilius. P. Rupilius. 622.

IN hunc annum creati consules fuerunt, authore Cassiodoro, P. Popilius, P. Rupilius: Lænas & Rupilius Fastis Siculis. Eorum meminit Cicero lib. 13. ad Atticum & in Verrem. In fragmentis etiam Capitolinis est P. Popilius C. F. P. Rupilius, P. F. P. N. Rupilium & Popilium consules nominat Velleius lib. 2. Rupilũ & Lænatẽ Cicero in Lælio. P. Rupilij mentio etiã est in Epitoma LIX.

P. Crassius. L. Valerius. 623.

COnsules suggerit in hunc annum Cassiodorus, P. Crassium, L. Valerium. Crassum & Flaccum Fasti Siculi. Cicero Philippica X I, L. Valerium Flaccum, P. Licinium Crassum. P. Licinij Crassi consulis meminerunt omnes, qui de bello Aristonici scripserunt. Hic P. Crassus Dives Scævolæ frater dicitur à Cicerone in libris de Oratore, & in Bruto, vnde eum Mutianum vocat Velleius lib. 2. vt adoptatum ex gente Muria in Crassorum familiam notet. Idẽ ditissimus, nobilissimus, eloquentissimus, iurisconsultissimus, Pontifex Maximus fuisse scribitur à Gellio lib. 1. cap. 23.

C. Claudius M. Perpenna. 624.

APpius Claudius, M. Perpenna, consules in hunc annum comparantur ab Obsequente & Cassiodoro. Liber Cuspiniani & Fasti Græci, Lentulũ

&

& Perpennam edunt, forte hic Claudius in familiam Corneliam adoptatus fuit. Cæterum Cicero lib. 3. de legibus, & pro Plancio, hunc C. Claudium vocat. Id etiam cõfirmat vulgata vetus lapidea tabula, in qua est C. Claudio, M. Perpenna consulib. Quam inscriptionem Sigonius & Onuphrius secuti C. Claudium non Appium nominant: De M. Perpenna mentionem fecerunt omnes qui bellum Aristonici descripserunt, in his fuere Valerius lib. 3. cap. 4. Velleius, Strabo, Orosius & Eutropius.

625. *C. Sempronius. M. Aquilius.*

HIc Cos. habuit M. Aquilium, C. Sempronium autore Cassiodoro. Aquilium & Tuditanum Fastis Siculis. Orosio autem C. Sempronium Tuditanum. M. Aquilium. Horum meminit Cicero de natura deorum, & ad Q. fratrem, Paterculus lib. 2. Strabo lib. 14. Appianus lib. 1. Vterq; ex triumphis eorum Capitolinis descriptus est.

626. *Cn. Octauius. T. Annius.*

DEinceps Cn. Octauius, T. Annius consules secuti, autor Cassiodorus, preter cum nemo. Octauium & Rufum liber Cuspiani & Fasti Siculi: Plutarchus etiam T. Annium quendam narrat cum Tiberio Graccho in seditione cõtendisse, Cn. Octauius, Cn. F. est eius qui consul fuit anno DCLXXXVIII.

627. *L. Cassius. L. Cinna.*

L. Cassium, L. Cinnam, consules in hunc annum edit Cassiodorus, Longinum & Cinnam Fasti Siculi. Libri Cuspiniani Rullam mendose pro Rauilla & Cinnam edunt. Hic L. Cassius ab eo genitus est, qui consulatum gessit anno DXC. qui postea Censor fuit DCXXIX. & Raulla cognominatus à Frontino.

628. *M. Aemilius. L. Aurelius.*

MAemylium L. Aurelium consules in hunc annum memorat Cassiodorus & Obsequens. Lepidum & Orestem Fasti Siculi. M. Aemilium Lepidum, L. Aurelium Orestem Censorinus, M. Lepidum, L. Orestem Cicero in Bruto.

629. *M. Plautius. M. Fuluius.*

M. Plautium, M. Fuluium consules in hunc annum profitentur Cassiodorus & Obsequens. Hypsæum & Flaccum Fasti Siculi. M. Plautium Hypsæum, M. Fuluium Flaccum Orosius, & Frontinus de aquæductibus. Meminit eorum etiam Valerius cap. de Superbia.

630. *C. Cassius Longinus. C. Sextius.*

COnsules subsecutos tradit Cassiodorus & Obsequens, C. Cassium Longinũ, & C. Sextium. Longinum & Caluinum Fasti Siculi, Velleius Cassio & Caluino Fabrateriam coloniam deductam scribit. C. Sexti Calui meminit Cicero in Bruto. Eutropius consules edit. C. Cassium Longinum, & Sex. Dominũ Caluinum, non sine mendi suspicione.

631. *Q. Cæcilius. T. Quintius.*

QCæcilium T. Quintium in hunc annum prodit consules Cassiodorus. Metellum & Flaminium Fasti Siculi Q. Cæcilium Metellum, T. Quintium Flaminium, Eutropius & Orosius. T. Flaminium Q. Metellum, vocat Cicero pro domo Q. Metellus maximus natu est è filijs quatuor Macedonici, quem à deuictis in hoc honore Baleanibus Q. Metellum Balearicum vocat Plutarchus de fortuna Romanorum.

Cæ-

Cn. Domitius. C. Fannius. 632.

CN. Domitium, C. Fannium consules comparant in hunc annum Cassiodorus & Obsequens. Aenobarbum & Fannium Fasti Siculi. Eorum meminit Cicero in Bruto, & Plinius lib. 2. cap. 32. Lunæ, inquiens, trino Cn. Domitio & C. Fannio consulib. apparuere, quos pleriq; appellarunt soles nocturnos.

L. Opimius. Q. Maximus. 633.

L. Opimium, Q. Maximum, Cos. hic annus habuit, autore Cassiodoro, Opimium & Maximum Fastis Siculis, Obsequente vero, L. Opimium, Q. Fabium Maximum. Horum meminit Plinius lib. 2. cum ait, Circa solem arcus apparuit L. Opimio, Q. Fabio Cos. Hic Q. Fabius Maximus Pauli nepos, Fabiique Aemiliani filius, & recte dicitur à Cicerone in Bruto, Floro in Epitoma, Velleio li. 2. & Pædiano in Verrinas. Ita coargui possunt Strabo, Appianus, & Plinius, qui hunc cum Aimiliano patre confundunt, qui eodem Cicerone & Plinio authoribus Allobrogicus ex Allobrogum victoria appellatus est. L. Lucij Opinij consulis, vnde Opinianum vinum dictum est, Plinius lib. 14. cap. 4. & Plutarchus in C. Graccho, & Velleius lib. 2.

Pub. Manlius. C. Papyrius. 634.

PVb. Manlium, C. Papirium, consules subdit in hunc annum Cassiodorus, Manlium & Carbonem Fasti Siculi, C. Papyrius Carbo is est, qui tribunus plebis Claudio & Perpenna Cos. post triumuir agris dividendis à C. Graccho designatus est, quique primum plebis partes secutus, post ad optimates se contulit, de quo cum alias sæpe Cicero, tum in secundo de oratore meminit.

L. Cæcilius. L. Aurelius. 635.

L. Cæcilium, L. Aurelium, cōsules suggerit Cassiodorus & Obsequens. Metellum & Cottam Fasti Siculi. Cæcili Metelli & Cottæ consulum meminit Plutarchus in Mario, quem Marium his Cos. tribunarum plebis gessisse, Metellumq; consulem in carcerem conjecisse scribit. Hic est Cotta ille, in cuius consularis locum C. Cæsarem Flaminem dialem esse factum tradit Velleius.

M. Cato. Q. Martius. 636.

HIc annus consules habuit, M. Catonem, Q. Martium, teste Cassiodoro & Obsequente. Catonem & Martium Fasti Siculi, Eutropio autem M. Portium Catonem, & Q. Martium. Eorum meminit Valerius lib. 5. & Plinius lib. 2. cap. 31. Gellius lib. 13. cap. 19.

L. Cæcilius. Q. Mutius. 637.

COnsules deinceps tradit Cassiodorus, L. Cæcilium & Q. Mutium Metellum & Scævolam Fasti Siculi. L. Cæcilium Metellum, Q. Mutium Scævolam Eutropius. Est autem hic L. Cæcilius Metellus, qui postea Dalmatis victis Dalmaticus est appellatus, què Plutarchus in Coriolano, & in libro de fortuna Rom. Diadematum vocat, quod vlceris causa diademate diu frontem obligarerat. Hinc Pompeio candida fascia crus alligatum habenti, Fauonius non refert (inquit) qua in parte corporis sit diadema, exigui panni appellatione regias eius opes exprobrans. Quintus vero Mutius Scævola augur est, de quo Cicero in Lælio, & lib. 1. de Oratore.

C.

638. *C. Licinius Geta. Q. Maximus.*

CAssiodorus Coss. in hunc annum comparat, C. Licinium & Q. Maximum. Fasti Græci, Getam & Maximum, libet Cuspiniani Getam & Eburnum. De Quinto Maximo loquitur Cicero pro Muræna. Fuisse autem hunc è Fabio Eburni cognomen indicat, de quo Festus, Pullus Iouis dicebatur Q. Fabius, cui Eburno cognomen erat, propter candorem, quod eius natis fulmine ictа fuisset. Fabium Eburnum filium impudicum, cognita domi causa necasse tradit Quintilianus declam. 3. quem Q. Fabium Seruilianum vocat Valerius. Licinij patris nomen hactenus obscurum ex nummo antiquo reposuit Goltzius, in quo C. Licinium Getam Publij filium fuisse diserte perscriptum ait.

639. *M. Metellus. M. Scaurus.*

COnsules subsecuti sunt authore Cassiodoro M. Metellus, M. Scaurus. Ceterum Metellus tertius est ex filijs Macedonici. De Marco autem Scauro, quem autor libri de viris illustribus M. Aimilium Scaurum vocat, ita scribit Pædianus: M. Scaurus ita fuit Patricius vt tribus supra eum ætatibus inuenerit eius domus fortuna, nam neque pater neque auus, neque proauus propter tenues opes & nullam vitæ industriam honores adepti sunt. De eo præterea sæpe Cicero pro Muræna & in Bruto, Valerius lib. 5. cap. 8. & Plinius lib. 2. cap. 36.

640. *M. Acilius Balbus. C. Cato.*

MAtilium Balbum, C. Catonem consules suggerit Cassiodorus, Balbum & Catonem Fasti Siculi: M. Acilium, C. Portium Obsequens. Horundem meminit Plinius lib. 2. cap. 29. & 58. Acilium prænomine Manij afficit Plutarchus in Mario. C. Cato frater est M. Catonis, eius, qui quadragennio antè consul fuit, nepos M. Catonis, Censorij atque Africani sororis filius, vt ait Velleius: Cicero in Verronem & in Bruto.

641. *C. Cæcilius. Cn. Papyrius.*

CCæcilium Cn. Papyrium consules subdit Cassiodorus & Obsequens. Metellum & Carbonem Fasti Siculi. C. Cæcilium Metellum & Cn. Carbonem Eutropius, eosdem anno 640. ab V. C. consulatum gessisse tradit Tacitus de moribus Germanorum: quo anno populum Romanum primùm cum Cimbris & Teutonibus bellare cœpisse, ipse cum Obsequente scribunt. C. Metellus est quartus C. Metelli Macedonici filius, quem moriens prætorium & candidatum consulatus reliquit. Hunc cognomen ex contumelia traxisse autor est Cicero de Orat. lib. 2. cognomen autem fuit Caprarius, vt ait Plutarchus de vita Romanorum.

642. *M. Liuius Drusus. L. Piso.*

MLiuium Drusum, L. Pisonem consulem, in hunc annum commemorat Cassiodorus, Drusum & Pisonem Fasti Siculi, L. Piso Cæsonius consularis occisus postea est à Tigurinis, L. Cassio consule, authore Orosio.

643. *P. Scipio. L. Calpurnius Bestia.*

COnsules edit in hunc annum Cassiodorus, P. Scipionem, L. Calpurnium Bestiam. Fasti Siculi Nasicam & Bestiam. Obsequens P. Scipionem, L. Calpurnium. Salustius, Eutropius, & Orosius, P. Scipionem Nasicam, & L. Calpurnium Bestiam. P. Nasicæ Scipionis, & L. Bestiæ consulum meminit etiam Val. lib. 1. cap. 6. Cicero autem P. Scipionem, P. Scipionis Serapionis filium, L. Bestiæ collegam in consulatu mortuum esse tradit in Bruto: Bestiæ etiam mentio fit in fragmento Capitolino.

Sp. Postumius. M. Minutius. 644.

SP. Postumium, M. Minutium, consules Cassiodorus suggerit Albinum & Rufum Fasti Siculi, Sp. Albinum, Q. Minutium Rufum. Salustius M. Minutij meminit etiam Velleius & Epitoma LXV.

Q. Metellus. M. Silanus. 645.

COnsules subsecutos tradit Cassiodorus, Q. Metellum & M. Silanum: Fasti Siculi Metellum, & Silanum, Q. Cæcilium Metellum Numidicum, M. Iunium Silanum, Pædianus & Eutropius. Borum etiam meminit Cicero in Bruto. Metellus à Numidia victa Numidicus dictus, authore Velleio.

Ser. Galba. M. Scaurus. 646.

SErvium Galbam, M. Scaurum prodit in hunc annum consules Cassiodorus & Obsequens. Sulpitium & Scaurum Fasti Siculi. Servium Galbam consularem fuisse Mario. VI. consule scribit pro Rabirio Cicero. M. Scauri consulibus meminit Velleius & Tacitus. Hic est M. Aurelius Scaurus, qui post legatus à Cimbris est interfectus, vt est in Epitoma 67.

L. Cassius. C. Marius. 647.

LCassium, C. Marium consules in hunc annum comparat Cassiodorus. Longinum & Marium, liber Cuspiniani & Fasti Siculi. Eorum etiam meminit Plinius lib. 10. cap. 13. C. Marium duabus repulsis ædilitatis ceptus consulem esse factum, scribit Cicero pro Plancio, & Plutarchus in Mario. Rursus Cicero libro 3. de officijs.

Q. Seruilius Cæpio. C. Atilius. 648.

OBsequens & Cassiodorus consules in hunc annum comparant Q. Seruilium Cæpionem, & C. Attilium Sarranum. Cæpionem & Serranum Fasti Siculi. Hoc anno III. Nonas Ianuarij natum esse M. Tullium Ciceronem, Gellius lib. 15. cap. 28. scriptum reliquit. Horum consulum multa apud Ciceronem, & alios veteres scriptores mentio est.

P. Rutilius Rufus. C. Manilius. 649.

PRutilius Rufus, & C. Manilius consules in hunc annum suggeruntur ab Obsequente & Cassiodoro P. Rutilium, M. P. vocat Cicero in Bruto. In altero consule variant annales, alij enim Caium, alij Cneium, alij Marcum Manlium, Mallium vel Manilium vocant. Cæterum totam hanc controversiam dirimit lapis antiquus Puteolanus, cuius inscriptio continet Pub. Rutilij & Cn. Mallij consulum nomen, vt & Fastorum Siculorum, in quibus est Rufus & Mallius. Eius Cicero pro Plancio & Muræna, Valerius, Salustius, Tacitus, Plinius, Eutropius & Orosius meminerunt. Atque eum non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta fuisse scribit Cicero pro Plancio. Vnde facile apparet, Mallios gentem esse à Manlijs diuersos. Non enim de Cn. Manlio patritio eoque nobilissimo ita loqueretur Cicero.

C. Marius II. C. Flauius Fimbria. 650.

DEinceps C. Marium II. C. Flauium Fimbriam, consules suggerit Cassiodorus, C. Marium, C. Flauium, Obsequens. Marium & Fimbriam Fasti Siculi. C. Marium II. C. Fimbriam item C. Marium, C. Flauium, Pædianus Comel. Horum præterea consulum sæpe Cicero, Velleius, Valerius, Plutarchus, & alij mentionem faciunt.

651. *C. Marius III. L. Aurelius Orestes.*

C. Marium III. Aurelium Orestem, tradit in hunc annum consulem Cassiodorus. Marium & Orestem Fasti Siculi. Marius absens etiam III. consul est facius metu Cimbrici belli, quod differebatur, autor Velleius, Eutropius, Epitoma, Cicero de prouincijs.

652. *C. Marius IIII. Q. Lutatius.*

INde C. Marium IIII. Q. Lutatium, Coss. Cassiodorus & Obsequens scribit. Marium & Catulum fasti Siculi, C. Marium IIII. & Q. Lutatium Catulum Plutarchus, & Eutropius. De his præterea Cicero sæpe & Plinius mentionem faciunt.

653. *M. Marius V. M. Aquillius.*

COnsules deinde fuerunt, Cassiodoro teste, C. Marius V. & M. Aquillius. C. Mario V. Cos. Plutarchus & Florus, Cicero vero 2. de Oratore, Cimbrij V. consulis collegam vocat M. Aquillium, de quo Plutarchus in Mario, qui eum μάριος ἀκύλλιος vocat, vt & Appianus in Mithridatica. Fuit autem M. Aquillius consularis ille, qui post legatus à Mithridate rege captus, atque per contumeliam excruciatus est.

654. *C. Marius VI. L. Valerius Flaccus.*

CAssiodorus & Obsequens, hoc anno edunt consules, C. Marium VI. & L. Valerium Flaccum. Marium & Flaccum Fasti Siculi. Hic L. Flaccus postea censor, princeps senatus & magister equitum Syllæ dictatoris fuit. Horum verò cōsulum Cicero sæpissimè vt in Bruto, pro Rabirio, in Catilinam, in Antonium, pro Plancio, Plinius lib. 2. Velleius, Pædianus in Pisonianam, Plutarchus & alij plerique meminerunt. Hoc anno III. Idus Quintiles C. Cæsar postea dictator natus est, authore Macrobio.

655. *M. Antonius. A. Posthumius.*

M. Antonium, A. Posthumiū, consules in hunc annum produnt Cassiodorus & Obsequens. Antonium & Albinum Fasti Siculi. In fragmento Capitolino etiam est mentio A. Post. Liber Cuspiniani & Fasti Græci Antonium & Albinum. Horum consulum meminit Cicero in oratione post reditum ad Quirites. Plinius libro 8. cap. 7. vbi hunc annum DCLV. vocat Gellius libro 4. cap. 6.

656. *Q. Metellus. T. Didius.*

Q. Metellus, T. Didius, consules subsequuntur in hunc annum, autore Cassiodorus & Obsequens. Hos etiam memorat Pædianus in Corneliana, Q. Metellum nepotem, inquit, Balearici P. Macedonici patrem, qui consul fuit cum T. Didio, Curio accusauit. Meminit etiam eiusdem in oratione post reditum.

657. *Cn. Lentulus. P. Crassus.*

CN. Lentulum, P. Crassum, cum Fastis Siculis Cassiodorus, Cn. Cornelius, P. Licinium, Obsequens in hunc annum commemorat consules. Meminit eorum Plinius lib. 10 cap. 1. & lib. 35. capite secundo.

658. *Cn. Domitius. C. Cassius.*

CN. Domitium, C. Cassium, hic annus habuit, authore Cassiodoro & Obsequente. Liber Cuspiniani & Fasti Græci profitentur Aenobarbum & Longinum. Verrij Flacci fragmentum Aenobarbum & C. Cassium L. F. Meminit eorum Pædianus in Corneliana, &c.

L.

L.Crassius. Q.Scævola. 659.

Consules subsecuti, L. Crassius & Q. Scævola, authores Cassiodorus & Obsequens. In fragmento Capitolino consulari est Crassus, Quintius, in Censorio est, L.Licinius L. F. Crassum oratorem omnes magistratus petisse cum Q. Scævola pontifice Max. Præter tribunatum plebis & censorium scribit Cicero in Bruto, iisdemque consulibus, Q. Hortensium in foro primum dixisse. L. Licinij Crassi oratoris, & Quinti. Mutij Scævolæ pontificis Maximi & Oratoris ac Iurisconsulti, consulum meminit Prædianus in Corneliana.

C.Cælius. L.Domitius. 660.

Cœlium, L.Domitium, consules eduntin hunc annum Cassiodorus & Obsequens. Caldum & Aenobarbum Fasti Siculi. In fragmento Capitolino est Caldus & L. Domitius Cn. F. Caldus autem est cognomen Cælij. Meminit enim etiam Velleius Cœlij cuiusdam Caldi sub Augusto. Itidem Cicero in lib. de petit. consul. pro Muræna. Prædianus in Corneliana. Rursus Cicero in Bruto proximè ante Herennium.

C.Valerius Flaccus. M.Herennius. 661.

Consules in hunc annum comparant, C. Valerium Flaccum, M. Herennium, Cassiodorus & Obsequens. Flaccum & Herennium Fasti Siculi. Flaccum, M. Herennium Capitolinum fragmentum. Horum quoq; meminit Plinius lib. 29. cap. 3. Cicero pro Muræna & in Bruto.

C.Claudius Pulcher. M.Perpenna. 662

Consules hoc anno fuerunt C. Claudius Pulcher, M. Perpenna Cassiodorus author & Obsequens. In fragmento item Capitolino est Pulcher, M. Perpenna, itemque in Fastis Siculis. Huius Claudij prætoris Siciliæ meminit Cicero in Ver. 4. ædilis curulis, lib. 2. offic. Plinius lib. 8.

L.Martius. Sext.Iulius. 663.

Lucium Martium, Sext. Iulium, consules in hunc annum Cassiodorus & Obsequens. Philippum, & Cæsarem Fasti Siculi. Eutropius & Orosius Sext. Iulium Cæsarem. L. Martium Philippum, fragmentum Capitolinum Philippum, Sext. Iulium C. F. edunt. Horum meminit Plinius lib. 2. cap. 8. & lib. 33. cap. 3. Itidem Cicero sæpe Valeriusque.

L.Iulius Cæsar. P.Rutilius Lupus. 664.

Consules in hunc annum sunt apud Cassiodorum & Obsequentem, L. Iulius Cæsar, Pub. Rutilius Lupus, itemque apud Prædianum Velleium & in Epitoma LXXIII. & apud cæteros qui de bello Marsico scripserunt, in fragmento Capitolino Cæsar P. Rutilius L. F. in Siculis Fastis Cæsar & Lupus. Meminit etiam eorum Cicero de diuinatione. L. Cæsarem autem in ædilitate peregrinum, consulem factum scribit in Plantiana.

L.Portius, Cn. Pomponius. 665.

Lucium Portium, Cn. Pompeium, consules in hunc annum edit Cassiodorus, Cn. Pompeium Strabonem, L. Portium Catonem, Prædianus in Corneliana, Strabonem & L. Portium fragmenta Capitolina. Strabonem & Catonem Fasti Siculi. Horum consulum meminerunt Appianus, Orosius, & alij, qui bellum Marsicum literis prodiderunt. Cn. Pompeius hic pater Cn. Pompeij Magni fuit, authore Appiano & Prædiano in Pisonianam.

666. *L.Sylla. Q.Pompeius.*

COnsules edit in hunc annum Cassiodorus, L. Syllam & Q. Pompeium, idem est scriptum apud Obsequentem, Velleium, Eutropium, Orosium, Appianum, Plutarchum & alios. Syllam & Rufum Fasti Siculi, quia post victoriam ciuilem Fœlicem se appellari voluit. Itaque Prædianus & Capitolini authores in hoc consulatu referendo ita scribunt, L. Sulla, qui postea Felix est appellatus. Idem in secundo consulatu Capitolino L.F.P.N. dicitur. De Q. autem Pompeio in Rufo loquitur etiam Cicero in Bruto.

667. *L.Cornelius Cinna. Cn.Octauius.*

COnsules in hunc annum commemorat in Fastis Siculis Cassiodorus L. Cinnam, Cn. Octauium, L. Cornelium Cinnam, Cn. Octauium, Appianus, Velleius & cæteri qui huius temporis historiam literis prodiderunt. L. Cinnam scribit Plutarchus consulem à L. Sulla ex inimica factione ea conditione creatum, vt Sullæ actionibus non aduersaretur, vbi primum magistratum iniuit, præsentem Reip. statum perturbare adortum. Sullæ etiam accusationem per Virginium tribunum plebis comparasse, Sullam autem Virginio consulto aduersus Mithridatem mouisse.

668. *L.Cinna II. C.Marius VII.*

INde C. Marius VII. L. Cinna II. consules Siculis Fastis, Cassiodorus & qui de bello ciuili scripserunt autoribus, Plutarchus Marium primum fuisse tradit, qui septimum Romæ consulatum ceperit. Cæterum, quod ex Appianum & in Epitomis extat, L. Cinna, C. Marius nullis habitis comitiis consules se in hunc annum renunciarunt, eodemque die quo magistratum inierunt, Marius Sext. Licinium senatorem de saxo deijci iussit: editisque multis sceleribus. Idibus Ianuarijs decessit, in eius locum suffectus est L. Valerius Flaccus, is vt putant, qui ante cum C. Mario VI. consule consul fuit, de quo Cicero pro Flacco eius filio dicens mentionem facit.

669. *L.Cinna III. Cn.Papirius.*

L. Cinnam III. Cn. Papirium consules subsecutos in hunc annum tetulit Cassiodorus, Cinnam & Carbonem Fasti Siculi. In Epitoma 83. scriptum est, L. Cinnam & Cn. Papirium Carbonem consules semet per biennium creasse. & in libro de viris illustribus Cinnam iterum & tertium consulem fecisse. Horum meminit etiam Plutarchus in Sulla, Appianus in Mithridatico atque in primo bellorum ciuilium.

670. *L.Cinna IIII. Cn.Papirius II.*

DEinceps L. Cinna IIII. Cn. Papirius II. consules author Cassiodorus & Epitoma. Cinnæ IIII. consulis meminit Cicero in Tusculanis, Sectione in Cæsare, Cn. Papirij Carbonis II. Capitolinæ tabulæ. Siculæ non sine priorum suspicione consules suggerunt Carbonem & Scribonium.

671. *L.Scipio. C.Norbanus.*

COnsules inde L. Scipio & C. Norbanus testis cum Siculis tabulis Cassiodorus, Obsequens, Appianus, Eutropius, Florus & Tacitus lib. 19. In Capitolinis fragmentis est L. Cornelius L.F.L.N. Scipio Asiaticus.

672. *C.Marius. Cn.Carbo III.*

DEinceps C. Marium Cn. Carbonem III. consules inuenio apud Cassiodorum, Appianum, Velleium & alios, C. Marium fratris filium, C. Marium septies consulis Appianus, & Velleius, Plutar. Eutropius, & alij C. Marium

filium prodiderunt, fortasse autem à C. Mario adoptatus fuit, in Capitolinis autē tabulis C. Marius C.F.C.N. appellant. Horum consulum meminit Cicero contra Rullum, Plinius lib. 7. & hi qui bella ciuilia Syllana scripserunt.

M. Tullius. Cn. Dolabella. 673.

IDem Tullium Cn. Dolabellam consules subijcit Cassiodorus. Decuriam & Dolabellam Fasti Siculi: Tradit etiam Appianus Sillam dictatorem, vt speciem quandam antiquæ dignitatis Respublica retineret, Consules creari permisisse M. Tullium & Cornelium Dolabellam, atque ipsum more regio supra eos sedisse. M. Tullij & Cn. Cornelij Coss. meminit Cicero contra Rullum & Gellius lib. 15. cap. 33. In Capitolino fragmento M. Tullius M.F.A.N. Decula appellatur.

L. Sulla II. Q. Metellus. 674.

CAssiodorus cum Fastis Siculis consules suggerit L. Syllam II. Q. Metellum: Appianus addijcit, Syllam quanquam Dictator erat, tamen vt aliquam speciem respub habere videretur, se cum Q. Metello Pio consulem renunciari voluisse. Horum consulum Cicero in Verrem & alibi, Gellius lib. 15. cap. 28. & Cassiodorus meminerunt: Metello Pij cognomen fuit: Et est is qui Hispanias & Sertorianum bellum sortitus est: Numidici filius.

P. Seruilius. App. Claudius. 675.

IIdem consules P. Seruilius Ap. Claudius autore Cassiodoro. Eorum cognomina Vatia & Pulcher extant in tabulis Siculis, de quibus ita Appianus: Pop. Rom. vt Syllæ dictatori obsequeretur, ab eo vt consulatum continuasset, cui aduersatus Sylla Seruilium Isauricum & Claudium Pulchrum consules renunciandos curauit. In fragmento Capitolino est, P. Seruilius Vatia, qui postea Isauricus est appellatus. Isaurici verò cognomen accepit ab Isauris Ciliciæ populis deuictis, Pedianus in Verrinas. Strabo lib. 14. Marcellinus lib. 14. cum alijs.

M. Lepidus. Q. Catulus. 676.

MLepidus, Q. Catulus consules in hunc annum à Cassiodoro referuntur. Plutarchus author est, cum L. Sylla dictatura abdicasset, & comitiorum consularium potestatem pop. Rom. reddidisset M. Lepidum Syllæ inimicum, hominem audacem, ante Catulum, Cn. Pompeio annitente, consulem renunciatum. Horum consulum meminit Plinius lib. 36. vbi eos anno vrbis conditæ 676. fuisse scribit: Cicero pro Cornelio. Florus ex Liuio, Valerius lib. 8. cap. 1. Eutropius.

M. Aemilius. D. Brutus. 677.

MAimilium D. Brutum consules hic annus habuit autore Cassiodoro & Obsequente. Meminit horum Macer tribunus plebis apud Salustium, cum plebem à patribus oppressam queritur. Iridem Cicero in Bruto & in 11. de officijs. Valerius lib. 7. cap. 7. M. Aimilius Lepidi & Liuiani cognomen habuit. Nam ex familia Liuiorum à Mam. Lepido adoptatus fuit, qui recte Mam. filius.

Cn. Octauius. C. Curio. 678.

VErrius Flaccus consules edit Cn. Octauium M.F. C.N. C. Scribonium Curionem. Eosdem etiam Cicero in Bruto, Salustius, Obsequens, Lactantius lib. 1. Plinius lib. 2. cap. 35. memorat. Cicero in Bruto & Plinius lib. 7. cap. 41. tres C. Curiones oratores produnt Patrem, filium, & neporem.

679. *L. Octauius. C. Cotta.*

L. Octauium C. Cottam consules, Cassiodorus in hunc annum confert suggerit, C. Aurelium L. Octauium Obsequens: L. Octauij, C. Aurelij consulum meminit Plinius lib. 2. cap. 35. Cicero III. & V. in Verrem fragmentis Capitolinis, L. Octauius Cn. F. Cn. N. & C. Aurelius edunt. Hic annum transcendunt Fasti Siculi, Pædianus tres Cottas fratres consulares hoc tempore fuisse scribit, Caium, Marcum & Lucium.

680. *L. Licinius Lucullus. M. Cotta.*

L. Lucullum, M. Cottam consules in hunc annum prodit Cassiodorus. Lucullum & Cottam Fasti Siculi: L. Licinium Lucullum M. Aurelium Cottam Eutropius, Appianus in Mithridatica, Plutarchus in Lucullo. Horum mentio est apud Ciceronem in Verrem & in Epitoma 93. & 94. Liuij. Lucullus annum habuit qui consul fuit cum A. Albino, Cicero & Plutar. autore.

681. *M. Lucullus, C. Cassius.*

M. Lucullum, C. Cassium consules, autore Cassiodoro, hic annus habet. Marcellum & Cassium Siculis, quos Cicero in Verrem M. Terentium & C. Cassium, legemque ab his latam Terentiam & Cassiam vocat. Fuit enim quantum ex fragmentis Capitolinis augurari licet, M. Licinius Lucullus à M. Terentio Varrone adoptatus, ac propterea M. Terentius Varro Lucullus appellatus, L. Lucullum & M. Lucullum, Cicero in Lucullo & Plutarchus fratres vocant: quos Eutropius consobrinos nominat. Cassij cognomen fuisse Varum docet plumbeus tubulus Romæ inuentus, & quod Appianus etiam lib. 4. C. Cassium Varum consularem è triumuiris proscriptum tradit.

682. *L. Gellius, Cn. Lentulus.*

L. Gellius Cn. Lentulus consules subsecuti, vt ait Cassiodorus. Iidem commemorant eorum Cicero pro Balbo, & alibi, Plutarchus in Crasso, Eutropius & Orosius. Liber Cnspiniani Poplicolam & Lentulum. Fuit vero L. Gellio Poplicolæ cognomen, vt ostendit Onuphrius.

683. *Cn. Aufidius, P. Lentulus.*

Cn. Aufidium P. Lentulum consules prodit in hunc annum Cassiodorus. Lentulum & Orestem Fasti Siculi, Cornelium Lentulum, Cn. Aufidium Orestem, Eutropius, Cn. Aufidium Orestem cum tribu plebis eius potuisset consulem factum scribit Cicero pro Plancio. Est autem hic P. Lentulus Sura is, qui post consularis & prætor Catilinarius strangulatus est, consule Cicerone, quod cum Catilina coniurauerat, cuius auus fuit P. Lentulus, princeps Senatus, vt ait Cicero pro domo, & in Catilinam, & Prædianus.

684. *Marcus Crassus. Cn. Pompeius.*

Inde M. Crassum, Cn. Pompeium Coss. edunt Cassiodorus, Plutarchus, Appianus, Siculi Fasti, Magnum & Diuitem eorum cognomina fuisse hinc constat. Ac omnium veterum scriptorum annalibus celebratur hic principiorum consulatus. Plutarchus Licinium Crassum opera Pompeij consilio consulatum adeptum fuisse refert. Horum prætere a consulum Cicero, Salustius, Prædianus in Cornelianam, & omnes alij meminerunt.

685. *Q. Metellus. Q. Hortensius.*

Inde consules Q. Metellus Q. Hortensius, testis cum Fastis Siculis Cassiodorus, Prædianus Q. Metellum Creticum cū Q. Hortensio oratore computat, iremque Iosephus lib. antiquit. Iudaic. 14. Q. Hortensium L. F. Cicero 1067

III

in Bruto. Q. Metellus qui postea à Creta deuicta Creticus est appellatus, filius fuit L. Dalmatici, vt ex Pædiano in diuinationem elicitur.

L. Metellus. Q. Martius. 686.

Pædianus in Pisonianam, Dio & Cassiodorus consules in hunc annum comparant L. Cæcilium Metellum, & Q. Martium Fasti Græci Martium Regem & Metellum: Quem scribit Dio mortuum magistratus initio, qui autem in eius locum suffectus fuit, cum antequam iniret obijsse, ac propterea nemonem surrogari placuisse, Q. Martium solum magistratum gessisse, cum regis nomine afficit Salustius, L. Metellus frater fuit, Q. Cretico, autore Pædiano.

C. Piso. M'Glabrio. 687.

Inde C. Piso, M'Glabrio consules apud Cassiodorum & Fastos Siculos: Manius Acilius C. Piso apud Dionem subsequuntur, C. Pisonis, & M'Acilij Glabrionis consularium meminit Cicero li. 12. ad Atticum, C. Pisonis consulis & legis Calpurniæ de ambitu ab eo latæ Pædianus in Cornelianam, scribit etiam de his Valerius lib. 4.

M'Lepidus. L. Volcatius. 688.

Man. Lepidum, L. Torquatum mendose suggerit Cassiodorus. Fasti Græci Volcatium Tullum. Dio L. Tullum Aimilium Lepidum. Salustius in Catilina L. Tullum, M. Lepidum. Pedianus in Cornelianam, M'Lepidum, L. Volcatium. Cicero pro Sulla, L. Volcatium Fullum ita vt sit, M. Aimilius Lepidus, & L. Volcatius Tullus.

L. Cotta. L. Torquatus. 689.

In hunc annum designati consules erant L. Autronius Pætus, (vt est in triumpho Tabulæ Capitolinæ, non Autronius vt vulgo legitur) & P. Cornelius Sulla. Qui cum ambitus damnati pœnas dedissent, in eorum locum facti sunt qui eos accusauerant, L. Aurelius, M. F. Cotta, & L. Manlius, L. F. Torquatus. Salustio, Dione, Pædiano in orationem pro Cornelio & in toga candida, & Tranquillo in Cæsarem authoribus.

L. Cæsar. C. Figulus. 690.

Consules insequens annus habuit autore Cassiodoro, & Pædiano, & Siculis Fastis L. Cæsarem & C. Figulum, quos Dio vocat L. Cæsarem C. Martium, C. F. Figulum. Cicero pro Sulla L. Iulium, C. Figulum, item Salustius in Catilina, L. Iulius Cæsar eius L. Iulij filius est, qui bello Marsico Consul fuit.

M. Cicero. C. Antonius. 691.

Consules hoc anno fuerunt M. Tullius, M. F. Cicero & C. Antonius, M. F. Dione lib. 37. Cassiodoro, Salustio in Catilinario, Velleio lib. 2. Ioseph. antiq. 14. cap. 8. Plinio lib. 8. cap. 53. Tranquillo in vita Augusti, Appiano, Eutropio, Pediano, aliisque authoribus.

D. Silanus. L. Muræna. 692.

Consules subsecuti sunt D. Silanus, L. Muræna, authore cum Siculis Cassiodoro & Salustio. Dio D. Iunium, M. F. Silanum. L. Licinium, L. F. Murænam edit. Eutropius D. Iunium Silanum, & L. Licinium, L. Murænam, L. Murænæ filius est eius qui de Mithridate propr. triumphauit, vt ait Cicero pro ipso Murena ambitus reo. His comitijs iterum repulsam tulit L. Sergius Catilina, cuius odore ad coniurationem exarsit, & Ser. Sulpitius Rufus Iurisconsultus qui post Murænam ambitus accusauit.

693. *M.Pupius. M.Valerius.*

CAssiodorus hoc anno Coss.subijcit M. Pupium, M.Valerium, Pisonem & Messalam Fasti Siculi. Dio M.Pupium M.F.Pisonem, & M.Valerium M.F. Messalam Nigrum. Messalæ Nigri etiam est mentio apud Pedianum in oratione pro Scauro, M.Messalæ, & M.Pisonis apud Plinium lib.7.cap.35. lib. cap.2.lib.8.cap.26. Cæsarem lib.1.de bello Gallico. De M.Pisone etiam Asconius in Pisonianam.

694. *Q.Metellus. Q.Africanus.*

COnsules edit in hunc annum Cassiodorus cum Siculis, Q. Metellum Lib franium, item Obsequens, & Cicero lib.1.Epist.ad Atticum. Dio L.Afranium. L.F.Q.Cæcilium, & Q.F.Metellum Celerem. Vterq; horum Pompeij opera consulatum, teste Dione, consecutus est, eius enim legati ambo fuere in Asia.

695. *C.Cæsar. M.Bibulus.*

CCæsarem, M. Bibulum in hunc annum consules comparant cum Siculo Cassiodorus, Suetonius & Epitoma. C.Iulium, C.F. Cæsarem, M.Calpurnium Dio, C.Iulium Cæsarem Calpurnium Bibulum Plutarchus & Appianus, quanquam hic vt & Orosius & Eutropius L.Bibulum vocat, Cæsaris & Bibuli consulis meminit Cicero ad Lentulum Epist.lib.1.

696. *I.Piso. A.Gabinius.*

LPisonem, L.Gabinum, in hunc annum consules edunt Cassiodorus & Fasti Siculi. L.Calpurnium, L.F.Pisonem, A.Gabinium, A.F.Dio L.Pisonem, L. Gabinium, Cæsar, Cicero, Plutarchus & Cassiodorus. Meminit horum Cæsar lib.1.de bello Gallico, Plutarchus in Catone minore. Cicero in Pisonem, pro Sextio. Pisonem Cæsonium vocant Cicero & Pedianus, quo nomine suus auus eius vsus est, vt apparet in Capitolinis tabulis anno D.C.V.L.

697. *P.Lentulus. Q.Metellus.*

COnsules subsequuntur in hunc annum apud Cassiodorum & in Fastis Siculis P. Lentulus Q.Metellus, apud Dionem P.Cornelius, P.F.Lentulus Spinther, Q.Cæcilius Q.F.Metellus nepos. Horum meminit Valerius lib.9.Lentulus, inquiens, & Metellus in consulatu collegæ ambo in scena propter similitudinem histrionum spectati sunt, sed alter ex quodam affectato cognomen Spintheris traxit, alter nisi Nepotis à moribus accepisset, Pansæ Retiarij, cui simillimus esse ferebatur, habuisset. De eisdem Cicero in prima Epistolarum, & in orationibus sæpissime, Plinius lib.7.cap.2. Plutarchus in Ciceronе, & alij omnes.

698. *C.Lentulus. L.Philippus.*

COnsules suggerit Cassiodorus, Cn.Lentulum, L.Philippum. Fasti Siculi Marcellum & Philippum. Dio Cn. Cornelium P.F.Lentulum Marcellinum, L.Martium L.F.Philippum. Lentuli & Marcellini Coss.meminit Cicero in Epistolis ad Lentulum, Martij Philippi consulis Plutarchus in Catone. Cn.Lentulus eius P.Lentuli filius est, qui fuit M.Marcelli filius, à P.Lentulo adoptatus, vt ait Cicero in Bruto. Est autem Marcellinus non Claudianus appellatus, vt intelligeretur ex qua Claudiorum familia ortus esset.

699. *Cn.Pompeius. M.Crassus.*

CVm C.Catonis tribuni plebis intercessionibus comitia tollerentur, senatus vestem mutauit. Consules ex interregno facti sunt, Cn. Pompeius, M.Crassus iterum, vt Plutarchus, Dio, & Appianus authores sunt. L.Do-

mitius

nius Aenobarbus, quem Cato ac boni omnes deducebant foro, per vim pulsum, Cato ipse vulneratus est. Hos consules Dio vocat Cn. Pompeium, Cn.F. Magnum III. M. Licinium, P.F. Crassum III. quorum Pædianus, Eutropius, Fasti Siculi, & alij, meminerunt.

Appius Claudius. L. Domitius. 700.

Dolo. 59. Anno vrbis conditæ DCC. Varronis supputationem secutus, consules edit, App. Claudium, Ap. F. Pulchrum, & L. Domitium, Cn. filium Aenobarbum. Cassiodorus & Obsequens, App. Claudium, L. Domitium memorant, quos Siculi Fasti nominant Pulchrum & Aenorbarbum. Pædianus in oratione pro Scauro, L. Domitium Aenobarbum, App. Claudium Pulchrum. L. Domitij Cn. F. Aenobarbi meminit quoq; Cœlius in 8. Epistolarum.

Cn. Domitius. M. Messala. 701.

IN hunc annum consulatum petierunt magna contentione atque ambitu C. Memius, Cn. Domitius, M. Messala, M. Scaurus, vt scribit Cicero ad Q. fratrem. Facti autem sunt ex interregno, septimo huius anni mense, M. Messala & Cn. Domitius, qui ne tum quidem creati fuissent, nisi Q. Pompeius Rufus vnus plebis, qui intercessionibus comitia tollebat, ex senatusconsulto in carcerem conjectus fuisset, atque idem se de cæteris facturum, qui comitia impedissent, senatus ostendisset. hæc Dio. Appianus octo menses rempub. sine magistratibus fuisse. Plutarchus in tanto rerum discrimine legem à Lucilio trib. pleb. latam de dictatore Cn. Pompeio creando qui rempub. constitueret scribit, a Catone repugnante nihil effectum. Dio non solum de Dictatore, sed etiam de Tribunis militum consulari potestate creandis mentionem à tribunis plebis illatam ait, consules autem Messalam & Caluinum, Pompeio annitente esse creatos, quę eadem cognomina in Fastis etiam Siculis prodita sunt. Cn. Domitius Caluinus, M. F. M. N. in Capitolinis tabulis scribitur anno DCCVIII. ADCCXVII.

Cn. Pompeius. Q. Metellus. 702.

QVum propter potentissimorum competitorum contentiones Kal. Ianuarij consules adhuc creati non essent, facto in M. Bibuli sententiam Senatusconsulto Cn. Pompeius ab interrege Seruio Sulpitio V. Ka. Mart. Cos III. sine collega primus creatus est, statimque consulatum iniit. Verum mensem vicarer in quinque menses extremos, Q. Cęcilium Metellum Pium Scipionem socerum sibi collegam surrogauit. Hæc Pædianus in Milonianam. Plutarchus, Appianus & Dio. Hic Marcellus Pius Scipio, P. Cornelius Scipio Nasica dicebatur, Nasicæ Scipionis filius, qui à Q. Metello Pio adoptatus, Q. Cęcilius, Q. F. Q. N. Metellus Pius Scipio vocatur à Cœlio in epistolis familiaribus.

Mær. Marcellus. Ser. Sulpitius. 703.

IN hunc annum consules creati sunt M. Marcellus, Ser. Sulpitius autore Cassiodoro, Plutarcho, Appiano, quos Fasti Siculi vocant Rufum, & Marcellum. Dio Seruum Sulpitium. Q. F. Rufum, M. Claudium, M. F. Marcellum. Horum consulum meminit etiam Suetonius in Cæsare. Cicero in epistolis, & inscriptione CXVIII. Hic Marcellus eius Marcelli qui anno sequenti consulatum gessit patruelis, eius vero qui cum Lentulo biennio post, frater Germanus, vt ex Verrio Placco, Dione, & Suetonio intelligitur.

L. Paulus, C. Marcellus. 704.

INde L. Paulus, C. Marcellus, consules subsecuti sunt, authore cum Siculis Cassiodoro, Dione, Suetonio, & Hirtio, lib. 8. Horum alter L. Aemylius, M. F. Paulus à Dione, alter C. Claudius C. F. Marcellus à Cicerone in Epistolis nomi-

nominatur. Dio hunc ab alijs ἀνώνυμον ab alijs ἀδιάφορον, M. Marcelli tradit. Suetonius patruelem fuisse apertè scribit.

705. *L. Lentulus. C. Marcellus.*

HIc annus consules habuit, L. Lentulum, C. Marcellum, author Cassiodorus, Appianus, Plutarchus, Hirtius, Florus, Cicero in Epistolis. Dio hos consules vocat, L. Cornelium, P. F. Lentulum, C. Claudium, M. Marcellum. In fragmentis Capitolinis est etiam C. Claudius M. F. M. N. Marcellus. Hic est L. Lentulus Crus, qui autore Cælio prioribus comitijs repulsam tulit, Flamen Martialis dictus à Cicerone in Vatinium.

706. *C. Cæsar. P. Seruilius.*

DIctatore Cæsare extremo superioris anni tempore comitia habent consules creantur, C. Iulius, C. F. Cæsar, & P. Seruilius P. F. Isauricus. enim erat annus, quo per leges ei consulem fieri liceret. Ita enim in commentarijs lib. 3. ipse, Dio lib. 41. Plutarchus, Tranquillus, Appianus Cassiodorus tradunt. Legem autem intelligit eam qua vetabatur, ne quis decem annos iterum consul fieret, P. Seruilius, P. Seruilij fuit filius, eius qui primus Isaurici cognomen inuenit, qui hoc anno consularum Romæ, Cæsare Macedonia rem gerente, administrauit.

707. *Q. Fusius Calenus. P. Vatinius.*

POpulus Romanus (inquit Dio) audita Cn. Pompeij cæde enixe operam dedit, vt Cæsari victori honorificentissima decreta fierent. Ergo quinquelatum in quinque deinceps annos, dictaturam, non in sex menses, tantum, sed in annum, tribunitiam potestatem in perpetuum ei mandauit. Cæsar autem quamuis extra Italiam esset, dictaturam statim iniit, cum magistrum equitum, M. Antonium nondum Prætorium sibi subrogasset, ex tabulis Capitolinis, Dione, Plutarcho, & Cicerone II. Philippica. Quo autem titulo hanc dictaturam & sequentes Cæsar ceperit, M. Antonius in Cæsaris laudatione apud Dionem ostendit. In qua ille Dictatorem aduersus hostes Cæsarem euntem ait. Ergo rei gerendæ causa factus fuit. Aliam etiam ob causam Cæsarem dictaturam accepisse constat, ea fuit, vt illa potestate, quæ summa erat, omnes ad se vnum ius reipub. traheret, quod ante multorum erat. Cæterum hoc anno incante addit Dio nullos, neque prætores, neque consules designatos fuisse. M. enim Antonius magister equitum, purpurea veste, & sex lictoribus vius, speciem quandam antiquæ libertatis referebat. Is paulo post vrbe profectus, Præfectum vrbis reliquit, L. Cæsarem senem, quod nunquam antea factum fuerat à magistro equitum. Cæterum exitu anni Aegypto recepta, rege Ptolemæo occiso, Pharnace Ponti rege victo consules creati sunt, Q. Fusius Q. F. Calenus, & P. Vatinius P. F. quos tabulæ Capitolinæ & Cassiodorus edunt. De P. Vatinio consule mentionem facit Macrobius lib. 2.

708. *C. Cæsar. M. Lepidus.*

COnsules tantum sine Dictatore hoc anno edit in tabulis Capitolinis Verrius Flaccus, & C. Iulium Cæsarem III. & M. Aimilium Lepidum. Lapis Colotianus, de quo hic Onuphrius, Dio vero lib. 43. Postero vero anno (inquit) Dictaturam quoque vna cum consulatu vtrumque tertium gessit collega sibi in vtroque magistratu cooptato M. Aimilio Lepido. Idem sentire videtur Tranquillus in Cæsare cap. 76. Item Hirtius lib. 5. Cæterum cum Hirtio Tranquillum & Dionem errasse existimat Onuphrius. Nam cum tabulis Capitolinis, Plutarchus quoque & Eutropius consentiunt, qui Cæsarem hoc anno consulem tertium cum M. Lepido; Dictatorem vero iterum scribunt.

C.

C. Cæsar. Q. Maximus. 709.

CAesarem Dictatorem III. cum M. Lepido magistro equitum in hunc annum produnt ij, qui tabulas Capitolinas exarauerunt, à quibus dissentit Dio, qui hoc anno Cæsarem Dictatorem IIII. Lepidum magistrum equitum II. tradit, atque ipsum Lepidum in consulatu, quem cum Cæsare gessit, magistrum è quinto contra leges renunciasse. Hæc de dictatore. De consulibus vero in indice Dionis scriptum extat, in eundem annum Cæsarem dictatorem quartum, & consulatum quartum sine collega gessisse, ac apparet ex historia Cæsarem quartum consulatum statim iniisse, neque tamen vique ad extremum annum gessisse. Verum vbi in vrbem ex Hispania venerit, abdicasse se Q. Fabium Maximum, & C. Trebonium sibi in reliquum anni suffecisse. Cum Dione conueniunt ea quæ in fragmentis Capitolinis scripta sunt, in quibus videre est Cæsarem IIII. consulem fuisse, idque sine collega, vt Sigonius interpretatus est. Nam & Fasti Cuspiniani cum Siculis Cæsarem etiam IIII. consulem solum produnt. Appianus item & Plutarchus meminerunt Cæsaris, qui IIII. consul designatus in Hispaniam duxit exercitum, Q. Fabium maximum consulem vocat Suetonius. Addit præterea Dio, Cæsarem mortuo Q. Fabio consule vltimo anni die in reliquas horas, C. Caninium consulem declarasse. De qua re Cicero lib. 7. ad Curium, Macrobius lib. 1. Saturnal. Tacitus lib. 1. Plinius lib. 7. Suetonius in Cæsare meminerunt.

C. Cæsar. M. Antonius. 710.

DIo in hunc annum Cæsarem dictatorem V. cum M. Aemylio Lepido magistro equitum edit, tabulæ autem Capitolinæ cum dictatorem III. I. profitentur. Eundem se cum M. Antonio consulem creasse Dio & Appianus scribunt. Item in hunc annum Cæsarem V. & M. Antonium, prodit cum Fastis Siculis Cassiodorus. Eorum meminit quoque libro primo Macrobius. In Capitolinis præterea & Colotianis tabulis scriptum est, C. Cæsarem V. cum M. Antonio M. F. consulem fuisse. Cæsari autem suffectum P. Cornelium P. F. Lentulum fuit P. Cornelius Dolobella, quem etiam Cæsar, si vixisset, sibi fuit adiunxurus. Tradit Plutarchus Cæsarem V. consulem, M. Antonium sibi collegam optasse, cum autem sibi Dolabellam sufficere vellet, eaque de re ad senatum retulisset, Antonium oratione obstitisse, post autem cum iterum Cæsar nuntiari Dolabellam consulem iussisset, obnunciante Antonio, Cæsarem incepto destitisse. Interfecto autem Cæsare, Antonium, scribit Dio, Dolabellam collegam sibi adiunxisse, veritum, ne seditio oriretur, si eum repudiasset. Appianus Dolabellam Cæsare occiso, statim ait iniisse. Itidem Velleius. Et hoc quidem anno C. Cæsar coniuratione in eum facta, cuius capita fuerunt M. & D. Brutus, C. Trebonius & C. Cassius, Idibus Martij, in curia Pompeij dum senatus haberet, ictibus & viginti vulneribus confossus est, occupatumque ab inimicorum eius Capitolium, & C. Octauius sororius Cæsaris nepos, testamento Cæsaris hæres ex parte dimidia institutus, & in nomen adoptatus Romam venit ex Epiro, quo eum Cæsar præmiserat bellum Parthis illaturus, omnibusq; pulsis ex testamento nomen Cæsaris assumpsit.

C. Pansa. A. Hirtius. 711.

DIo, Cassiodorus, & cæteri consules in hunc annum profitentur, C. Vibium Pansam Capronianum, & A. Hirtium A. F. liber Cuspiniani Cretonianum & Hirtium edit. Ex qua re intelligi potest, Cretonianum cognomen Pansæ fuisse, forte corruptum pro Capronianо. C. Vibius C. F. & A. Hirtius A. F. dicuntur in tabula Colotiana. Hirtius vnus extitit ex filijs proscriptorum à Sulla, quos Cæsar, vt tradit Dio, ad honores euexit. Hi & sequentis anni consules ante à Cæsare designati fuerunt, quam interficeretur. Ex his Hirtium

in

in prælio ciuili Mutinensi contra Antonium, Pansam vero aliquot diebus post ex vulnere in eodem bello accepto, Bononiæ mortuos, Dio appianus, & alij referunt. In locum Pansæ XIIII. Kalend. Septemb. huius anni C. Octauius suffectus est, qui in Hirtij locum collegam sibi Q. Pedium cooptauit.

712. *M. Lepidus. L. Plancus.*

CAssiodorus cum Fastis Siculis consules subijcit, M. Lepidum, L. Plancum Dio, M. Aemylium Lepidum II. L. Munatium. L. F. Plancum. Horum meminit Suetonius in Tiberio, cum ait: Tiberium M. Aemylio Lepido II. Munatio Planco Coss. post bellum Philippense natum. In hunc autem etiam annum consules iam ante à Cæsare designati fuerant, authore Dione, D. Brutus & L. Plancus, verum Bruto priore anno lege Pedia damnato, ac post occisis occupata à triumuiris repub. placuit M. Lepidum triumuirum, qui antea etiam cum Cæsare III. consul fuerat, cum Planco, qui & ipse secutus Antonium, à repub. defciuerat, consulatum administrare. Cæterum Brutus ipse à Plutarcho, Appiano, Dione, Zonara, Albinus vocatur, credo quod è Brutis fuerit in Albinos adoptatus. Hoc anno bello ciuili Philippensi Brutus & Cassius interfecti sunt, vt authores sunt Dio, Plutarchus, Appianus, & alij.

713. *P. Seruilius. L. Antonius.*

COnsules in hunc annum comparant tabulæ Colotianæ, Dio & Cassiodorus, L. Antonium, M. F. Pietatem, P. Seruilium, P. F. Isauricum II. Horum cõsulum in Tiberio meminit Suetonius, Pub. Seruilius primum consul fuit cum Cæsare II. cuius patrem Isauricum paulo ante mortuum fuisse Dio & Eusebius tradunt, L. Antonius à Dione Pietas dicitur, quod consul vna cum Fuluia Marci fratris vxore rempub. eo animo tractauerit, quasi pro fratre III. vir laboraret, atque propter pietatem illam cognomen Pietatis sibi venditarit.

714. *Cn. Domitius. C. Asinius.*

TAbula Colotiana, Dio & Cassiodorus, consules in hunc annum comparant, Cn. Domitium, M. F. Caluinum II. C. Asinium, Cn. F. Pollionem. Horum meminit Iosephus antiquitatum lib. 14. cap. 23. Exitu autem anni hos consules se magistratu abdicasse scribit Dio: alioqui consules in paucos dies suffectos esse, quorum vnus fuit L. Cornelius Balbus Gaditanus. Quare in tabula Colotiana suffecti consules notati sunt L. Cornelius L. F. P. Canidius L. F. De P. Cornelio Balbo consule, Plinius lib. 7. cap. 43. & Velleius lib. 2.

715. *L. Censorinus. C. Caluisius.*

COnsules suggerit Cassiodorus L. Censorinum C. Caluisium. Cæsorium & Sabinum Fasti Siculi. Dio L. Marcium, C. Sabinum. C. Caluisius, C. F. Sabinus dicitur à Dione in indice, quamquam Asinius ibi vulgo per mendam legitur.

716. *A. Claudius. C. Norbanus.*

COnsules subsecuti sunt Appius Claudius, C. Norbanus, vt ait Cassiodorus; vt Fasti Siculi, Censorinus & Sabinus, vt Dio, Ap. Claudius C. F. Pulcher, C. Norbanus C. F. Flaccus. De Tedio Afro consule suffecto designato, qui antequam iniret se ipse præcipitauit, minis C. Cæsaris exterritus, vide Tranquillum in Augusto.

617. *M. Agrippa. L. Caninius.*

MAgrippam, L. Caninium consules suggerit Cassiodorus, Agrippam & Gallum Fasti Siculi. Dio M. Vipsanium L. F. Agrippam, L. Caninium, L. F. Gallum: M. Agrippam & C. Canidium Gallum consules edit

Iosephus

Iosephus lib.15.antiquitatum, Vipsanium item Agrippam vocat Nepos in vita Attici. In Capitolinis lapidibus, aliisque veteribus Romæ monumentis gentile nomen eius præteritur. vt in fronte templi quod Pantheon dictum est, M. Agrippa L.F.Cos.tertium. Meminit etiam de Agrippa Tacitus, lib.1.

L.Gellius, M.Cocceius. 718.

CAssiodorus consules in hunc annum profitetur L. Gellium, M.Cocceium Poplicolam, & Neruam Fasti Siculi: Dio L. Gellium L.F. Poplicolam, M.Cocceiũ Neruam. Ex Capitolinis fragmentis apparet L.Gellium L.F.L.N.esse, L.Gellius frater proditur à Dione M.Valerij Messalæ. Est enim is, cui à M.Bruto venia ante data est, ex quo intelligi potest, Poplicolam cognomen esse adoptionis, non enim Gellij sed Valerij Poplicolę cognomen iuerunt. Eundem Gellium abdicasse, in eius locum alterum suffectum eadem fragmenta docent. Is forte fuit L.Munatius L.F.L.N. Plancus quem Plinius li. 13.cap.3.bis consulem fuisse ait, neq; quo anno iterum fuerit reperias.

Sex.Pompeius. L.Cornificius. 719.

SExt.Pompeium, L.Cornificium consules prodit in hunc annum cum Siculis Cassiodorus, L.Cornificium, L.F. Sextum Pompeium, Sex.F.Dio. Hoc anno Sext.Pompeius Cn.F.occisus est.

M.Antonius. L.Scribonius Libo. 720.

COnsules suggerit Cassiodorus L.Scribonium, L.Atratinum. Antonium & Libonem Fasti Siculi: M.Antonium M.F.II. L.Scribonium L.F. Libonem Dio. Adiicit idem Dio M.Antonium III. virum magistratu ipsis Kal.Ianuariis se confestim abdicasse, ac sibi L. Sempronium Atratinum suffeciisse, multosq; propterea esse, qui non Antonium, sed Atratinum cum Libone consules hoc anno edant. Consules quoque in anni partem suffectos inuenitur apud quosdam Fastorum municipalium autores: Sane etiam Pauli AEmylij consulis in parte anni meminit Dio, eumque porticum suis sumptibus exædificasse ait, & in consulatu dedicasse.

C.Cæsar. L.Volcatius. 721.

CAssiodorus C.Cæsarem, L.Volcatium consules suggerit. Dio Cæsarem III.L.Volcatium L.F.Tullum. Qui Siculos Fastos digesserunt, parum scite Cæsarem & Ciceronem in hunc annum edunt. De hoc Cæsaris consulatu Suetonius, & Dio, commemorantes quod eum pauciſſimis horis gesserit: vt ante quoq; facerat Antonius. In locũ Cæsaris facti L.Antonius multique alij in parte anni qui in libro Veterum inscriptionum hoc modo numerantur:

Imp.Cæsar III. L.Volcatius.
K.Ian.L.Antonius.
K.Maij, L.Flauius.
K.Iulij, M.Atilius.
C.Fonteius.
K.Sept.L.Vinucius.
K.Octob.L.Lænonius.

L. Flauij consulis à M.Antonio facti & abdicati meminit etiam Dio.

Cn.Domitius. C.Sosius. 722.

CN.Domitium, C.Sosium, consules nominat in hunc annum Cassiodorus, AEnobarbum & Sosium Fasti Siculi. Dio Cn. Domitium Cn.F. Cn. Nep. AEnobar-

AEnobarbum. C. Sosium C.F.N. Nepos scribit Atticum Cn. Domitio, C. Sosio consulibus mortuum.

743. *C. Cæsar II. M. Messala.*

CAssiodorus C. Cæsarem I I. M. Messalam consules in hunc annum profert. Fasti Siculi Octauianum & Coruinum, Dio Cæsarem III. M. Valerium M.F. Messalam Coruinum & recte, neq; enim Cassiodorus rationem habet consulatus eius quem cum Q. Pedio gessit, quia suffectus fuit. Dio autem & Appianus authores sunt Cæsarem & Antonium ambos III. in hunc annum consules comparatos fuisse, tum cum pace cum Sext. Pompeio facta consules in octo annos insequentes designarunt, verum abrogatum fuisse priore anno ei à populo consulatum, & bellum vna cum Cleopatra indictum, ac pro eo M. Messalam consulem declaratum. De suffectis hoc anno consulibus sic in veteribus inscriptionibus:

Imperator Cæsar. III. M. Valerius.
K. Maij. M. Titius.
K. Octobrib. Cn. Pompeius.

744. *C. Cæsar III. M. Crassus.*

CAssiodorus consules in hunc annum nominat C. Cæsarem III. M. Crassum: Fasti Siculi Octauianum & Crassum, Dio Cæsarem IIII. M. Licinium M.F. Crassum. Addit idem Cæsar media hyeme traiecit in Italiam ex Macedonia, qua ipse quartum consul cum M. Crasso fuit, Orosius item notat Cæsarem VI. Imperatorem appellatum cum M. Liuio Crasso Cos. fuisse. De consulibus suffectis M. Licinio sic in veteribus inscriptionibus:

Imp. Cæsar I I I I. *M. Licinius.*
Kal. Iulij. *C. Antistius.*
Id. Sept. *M. Tullius.*
Kal. Non. *L. Senius.*

DEm. Tullio consule cum Augusto meminit in exponendis huius anni rebus Dio. Plin. lib. 22. cap. 6. Plutarchus in Cicerone. Antistio Veteri: Senio Sæuini cognomen ex Velleio & Tacito adiectum est.

745. *C. Cæsar I I I I.* *Sext. Apuleius.*

COnsules apud Cassiodorum C. Cæsar IIII. Sext. Apuleius apud Dionem Cæsar V. Sextus Apuleius Sext. F. In Fastis Siculis Octauianus & Appuleius. In veteribus inscriptionibus Impe. Cæsar V. Sext. Apuleius. Hunc annum vocat Dio ab vrbe condita 725. Cæsare V. consule extat epigramma eiusmodi vetus:

Senatus populusque Romanus.
Imp. Cæsari Diui Iulij F. Cos. Quinc.
Cos. Desig. Sext. Imp. Sept.
Republica conseruata.

746. *C. Cæsar V.* *M. Agrippa II.*

CAssiodorus in hunc annum consules nominat Cæsarem V. M. Agrippam I I. Orosius cum Siculis Fastis Cæsarem V I. Agrippam II. Dio Cæsarem VI. M. Vipsanium Agrippam I I I. Est tamen legendum I I. vt admonet Sigonius, vt sit sequenti anno I I I. Hoc indicat inscriptio templi, quod ipse fecit,

fecit,& Pantheon nominauit, M.Agrippa L. F.tertium consul fecit, hoc enim templum Dio completum scribit biennio postquam consul fuit cum Cæsare VII.quo anno ipse tertium,non quartum consulatum gessit, alioquin in fronte templi inscripsisset quartum consul.

C.Cæs VI. M.Agrippa. 727.

INde Cæsarem sextum,M.Agrippam III.consules prodit Cassiodorus,Cæsarem VII.Agrippam IIII.Dio,quid vero de vtroque sentiendum, ex ijs quæ ante dicta sunt,apparet.In Fastis certis Siculis est Octauianus VII. & Agrippa III.

C.Augustus Cæsar VII. T.Statilius. 728.

COnsules Cassiodorus suggerit Cæsarem Augustum VII. T.Statilium: Fasti Siculi, Octauianum VIII. & Taurum. Dio Cæsarem Augustum VIII. Seruilium Taurum II. Fuit autem anno 77. in parte anni primum consul. hic nunc est II. De quo ita Suetonius in Nerone: Nero duxit vxorem Statiliam Messalinam Tauri bis Cos.& triumphalis abneptem. Qui etiam Augustum VIII.& IX.consulatum Tarracone inijsse scribit.

C.Cæsar Augustus VIII. M.Silanus. 729.

DEinceps Cæsarem Augustum VIII. M. Silanum Cassiodorus consules subijcit.Dio & Fasti Siculi Augustum IX.M.Silanum: Fragmentum Capitolinum Imp.Cæsarem Augustum IX.M.Iunium Silanum. Hoc anno Augustus Imperator VIII.appellatus est,& templum Iani, quod aliquot bellorum causa aperuerat,quarto clausit: Dio.

C.Cæsar Augustus IX. C.Norbanus. 730.

CAEsarem Augustum IX. C.Norbanum consules suggerit in hunc annum Cassiodorus. Augustum X.& Flaccum Fasti Siculi. Augustum X. C.Norbanum Flaccum Dio & Capitolinum fragmentum: Norbanus C. Norbani consulis anno 716.esse videtur,neq; enim iterati honoris notam habet.

C.Cæsar Augustus X. Cn.Piso. 731.

CAEsarem Augustum X.Cn.Pisonem consules Cassiodorus,Augustum XI.& Pisonem Fasti Siculi: Augustum X I.Cn.Calpurnium, Cn.F. Pisonem Dio subijcit. Ex fragmento autem Capitolino apparet Augustum X I. A. Terentium Varronem Murænam vna inijsse: Murænam mortuum in magistratu, in eius locum factum esse Cn. Calpurnium Pisonem, & Augustum abdicasse. Qua de re sic Dio: Augustus in Albanum profectus consulatu abdicauit. Nam cum & ipse,ex quo respub.constituta est, & multi alij annuos magistratus gessissent,ab eo sibi in posterum abstinendum esse putauit, vt consulatus pateret quam plurimis,idq; extra vrbem fecit,ne impediretur,& in sui locum substituit L.Sestium, qui Bruti studiosissimus fuerat,atque etiam de eius laudibus scribebat.

M.Marcellus. L.Arruntius. 732.

COnsules,vt ait Cassiodorus,hic annus habuit M.Marcellum,L.Arruntium: vt Dio,M.Claudium M.F.Marcellum,AEserninum L.F. In Capitolino lapide,hi consules ita descripti sunt,L.Arruntius L.F.L.N.M. Claudius, M.F. M.N.Ex quibus intelligi potest, in Fastis Siculis parum scite consules suggeri Octauianum XII.& Arruntium: Hoc anno Fannij Cæpionis & Varronis Murænæ coniuratio in Augustum patefacta, ædes Iouis Tonantis dicata est, Dio.

M.

733. *M.Lollius. Q.Lepidus.*

LApis Colotianus & Cassiodorus, consules in hunc annum profitentur, Q. Aemylium Lepidum & M.Lollium. Dio scribit, Quum Augustus in Sicilia esset, populus Romanus in comitijs consularibus seditionem excitauit. Nam M. Lollius solus iniuit, quod locus alter Augusto seruabatur, quo recessante Q. Lepidus creatus est. De his consulibus Horatius primo Epistolarum ita scribit:

Me quater vndenos sciat implesse Decembres,
Collegam Lepidum, quo dixit Lollius anno.

734. *M.Appuleius. P.Silius.*

COnsules in hunc annum subsequuntur apud Cassiodorum M. Appuleius, P.Silius, apud Dionem M.Appuleius Sex.F.P.Silius, P.F.Nerua. In Fastis Siculis Appuleius & Nerua.

735. *S.Sentius. Q.Lucretius.*

LApis Colotianus, Eusebius, de temporibus, Dio, Cassiodorus, consules produnt, C.Sentium C.F.Saturninum & Q.Lucretium Q. F.Vispillonem. De huius anni consulibus ita scribit Dio: Consul erat C. Sentius, quia vero collega ei dandus erat. atque Augustus consulatus locum alterum qui ei seruabatur, repudiabat, coorta seditio est, donec Augustus alterum ex legatis Q. Lucretium, quem Senatus ad se seditionis sedandæ causa miserat, quanquam olim proscriptum consulem declarauit. Idem scribit Velleius lib.2. Sentio autem Saturnino consulem suffectum in fragmento Colotiano legitur M.Vinucium, M.F. Velleius Vinucio collegam addit Agrippam. Hoc anno finito primo decennio, quo Augustus primo Censoriam potestatem cum Agrippa susceperat, iterum præfectus moribus à populo in quinquennium creatus est, ac censoriam potestatem in idem tempus accepit, consularem in perpetuum, ita vt semper & vbique ei XII. fasces præferrentur, ac inter consules assideret.

736. *Cn.Lentulus. P.Lentulus.*

PCornelius P.F.Lentulus Marcellinus, & Cn.Cornelius, L.F. consules suggeruntur à tabula Colotiana, Dione, & Cassiodoro: Hoc anno M.Agrippa Tribunitiam potestatem à S.P.Q.R. ex autoritate Imperatoris Cæsaris Augusti in quinquennium adeptus est.

737. *C.Furnius. C.Silanus.*

CFurnius, C.Silanus deinceps consules sequuntur apud Cassiodorum: C. Furnius C.F.C. Iunius C. F.Silanus apud Dionem. In fragmento autem Colotiano C.Furnius C.F.C. Iun. C.Furnio & C. Iunio Silano consulibus seculares quintos factos esse ab Augusto, tradit Censorinus & Dio.

738. *L.Domitius. P.Scipio.*

LDomitium, P.Scipionem coss. suggerit Cassiodorus: Aenobarbum & Cornelium Fasti Siculi. L.Domitium Cn.F.L.N. Aenobarbum, P.Cornelium P.F.P.N.Scipionem, Dio & tabula Colotiana, in qua P.Cornelio suffectus est L.Ta. id est, Taurius, de quo Plinius lib.18.cap.7. L.Taurius Rufus infimæ natalium humillitate consulatum militari industria meritus est sub diuo Augusto. His consulibus solenne quinquennale actum scribit Dio ob imperium Augusti Agrippa vno ex quindecemuiris curante.

M

M. Drusus. L. Piso.

739. Deinde M. Drusum L. Pisonem consules nominat Cassiodorus. Libonem & Pisonem Fasti Siculi. M. Livium L. F. Drusum Libonem, L. Calpurnium L. F. Pisonem Dio: M. Drusum M. F. L. fragmentum Colotianum.

Cn. Lentulus. M. Crassus.

740. Cneum Lentulum, M. Crassum, insequens annus consules habuit autore cum Siculis Cassiodoro. Quos Dio vocat M. Licinium M. F. Crassum, Cn. Cornelium, Cn. F. Lentulum, fragmentum autem Colotianum, M. Licinium M. F.

T. Nero. P. Quintilius.

741. Tib. Nero, P. Quintilius consules hoc anno fuerunt, apud Cassiodorum. Nero & Varus in Fastis Siculis. Quos Dio nominat T. Claudium Tib. F. Neronem, P. Quintilium Sex. F. Varum. Fragmentum Colotianum, Ti. Claudium, T. F. Tiberium primum consulatum paucis diebus gessisse author est Suetonius. Hic est enim Tib. Nero, Augusti priuignus, qui mortuo Augusto imperium obtinuit, cum ante ab eo fuisset adoptatus.

M. Messala. P. Sulpitius

742. M. Messalam, P. Sulpitium, Coss. suggerit Cassiodorus, Messalam & Quirinum Fasti Siculi. M. Valerium M. F. Messalam Barbatum P. Sulpitium P. F. Quirinum Dio, de quibus Suetonius in Claudio & Tacitus lib. 3. Porro hic est Sulpitius Quirinus qui consulatis dicitur à Iosepho lib. 17. antiquit. cap. 1. Syriæ legatus. Quo tempore dominus noster Iesus Christus Redemptor & Saluator generis humani natus est. De quo S. Lucas mentionem fecit, cum ait: hæc descriptio prima facta est à præside Syriæ Quirino. His consulibus alios suffectos indicat Lapis Colotianus, in quo est ita:

M. Valerius M. F.
C. Valgius C. F.
Suff. C. Caninius.

In Fastis etiam Cuspiniani ita hi consules suis nominibus efferuntur.

Messala Quirino.
Rebilo Saturnino.
Maximo Tuberone.

Ex quo apparet Rebilum & Saturninum Caninij & Valgij cognomina esse. Ex fragmento autem Capitolino patet AEmylianum Valerij, Rufum Valgij, Rebilum Caninij fuisse cognomina, atque vt Valerio Rufum, sic Rufo Rebilum esse subrogatum, Rebili & Saturnini in Fastis Siculis extat etiam memoria. Hoc anno Augustum iterum in quinque annos præfectum moribus fuisse, eamque potestatem per interualla temporum, vt etiam imperium accepisse, M. Agrippam diem obijsse refert Dio.

Paulus Fabius. Q. Aelius.

743. Paulum Fabium, Q. AElium, Consules prodit in hunc annum Cassiodorus, Paulum Fabium Q. F. Maximum, Q. AElium. Q. F. Tuberonem Dion, Maximum & Tuberonem liber Cuspiniani. Q. AElij Tuberonis, P. Fabij Maximi, consulum sæpe meminit Frontinus de aquæ ductibus & Plinius lib. 8. cap. 7. Q. Tuberone, Fabio Maximo theatrum Marcelli dedicatum scribit.

744. *Iulius Antonius. Q. Fabius.*

CONsules Iulium Antonium Africanum, Q. Fabium edit in hunc annum Cassiodorus. Iulium Antonium Africanum, Q. Fab. Q. F. Maximum Dio. Africanum & Maximum Fasti Siculi & Cuspiniani. Dio, Iulium Antonij filium nominat, ad hunc scribit Horatius ita:

Pindarum quisquis studet æmulari
Iule, ceratis ope Dedalea
Nititur pennis.

Et post:

Tendit Antoni quoties in altos
Nubium tractus.

745. *Drusus Nero. T. Quinctius.*

INde Drusus Nero, T. Quintius, apud Cassiodorum. Nero Claudius Tib. F. Drusus, T. Quimtius, T. F. Crispinus apud Dionem. Drusus & Crispinus in Fastis Cuspiniani & Siculis. Hic Drusus T. Neronis frater, Augusti priuignus fuit, quem Cos. in Germania mortuum, atq; ipsum cum filijs Germanicum appellatum Dio tradit, quod cognomen ei primum senatum à prouincia impoluisse ait Eutropius, Liuiana historia huius Drusi morte expletur, sic enim est in Epitoma vltima, Bellum aduersus Germanorum trans Rhenum ciuitates gestum à Druso referatur, ipse ex fractura equo super crus collapso, 30. die, quam id accidit, mortuus est, corpus à Nerone fratre, qui nuncio valetudinis eius euocatus raptim accurrerat, Romam peruectum, & in C. Iulij tumulo condium, laudatus est à Cæsare Augusto vitrico, & supremis illius funeribus plures honores additi.

Hic finiente Historia Liuiana, cuius gratia confectio huius
Chronologiæ suscepta est, hæc quoque
finem accipit.

FRAN.

FRANCISCI ROBORTELLI VTINENSIS DE CONVENIENTIA SVPPVTATIONIS LIuianæ Annotat. cum marmoribus Rom. quæ in Capitolio sunt.

A REGIBVS VSQVE AD COSS.

INter Liuium & Dionysium videtur dissentio esse, nam Dionysius ait anno 244. Consules primum post exactos Reges creari cœpisse. Apud Liuium autem sub finem libri primi scriptum est, Reges Romæ regnasse annis 244. Ideo Sigonius ordiur Liuianam Chronologiam suam ab anno 245. Marmorum vero Rom. siue fastorum Capitolinorum supputatione orditur ab anno 244. Ita fit, vt differant anno vno. Ego eas inter se consentire existimo, & ostendo Sigonium deceptum esse, ac pueriliter omnia scribere. Primum illum annum quo creati sunt Coss. Romæ post exactos reges scribit Dionysius quatuor mensium fuisse extremorum, sed continuatum vsque ad initium insequentis: ita completum annum spatio 16. mensium. Cum Halicarnasseo autem consentiunt & marmora Rom. nam etiam ipsa ordinantur ab anno 244. Etsi enim fracta sunt eo loco, ex numero tamen annorũ, qui postea adnotatus visitur, id colligi potest. Liuius annos quibus Romæ regnatum fuit, ita enumerat:

Romulus regnauit	annos XXXVII.	
Interreges	annos I.	
Numa	annos XLIII.	
Tullus Hostilius	annos XXII.	
Ancus	annos XXIIII.	
Tarquinius Priscus	ann. XXXVIII.	Sed Liuius ait, duodequadragesimo fere anno, quod ita accipiendum est, vt numeres tantum annos 37. Nam reliqui, qui superfuerant menses connumerari cœperunt cum insequenti anno, qui fuit, vt ex Dionysio retuli mensium XVI.
Ser. Tullius	ann. XLIIII.	
Tarquin. Superb.	annos XXV.	

Summa hæc, si numeres annos, quibus regnauit Priscus, XXXVII. continebit annos CCXLIII.

Sigonius in Chronologia Liuiana Prisco assignat annos 38. nec animaduertit Liuium scribere duodequadragesimo fere anno, quod ita debet accipi, vt paulo ante dixi. Ita nulla controuersia fuerit inter Liuium & Halicarnasseam, atque Rom. marmora de annis Regum, vsque ad primos Coss.

A COSS. PRIMIS VSQVE AD XVIRIS.

QVia supputatio Rom. marmorum, & Halicarnassei habet duos consulatus anno scilicet 264. & 265. qui à Liuio videntur prætermissi, putat Sigonius discrepare Liuium etiam à marmoribus Romanis, & ab Halicarnasseo annis duobus, qui additi ad illum primum conficiunt annos tres. Ita à primis coss. vsque ad decemuiros differunt inter se supputationes prædictæ, si Sigonio credas, annis tribus.

Sed illi duo consulatus an.264.& 265.vbi de rebus à Coriolano gestis loquitur: omnino sunt reponendi apud Liuium. nam culpa librariorum praetermissi fuerunt, quo autem loco reponi debeant, ego facile perpexi: nam mutilus esse videbatur contextus. Id ab hinc paucis mensibus post omnes intelligent, cum legent Liuium à me emendatum, & digestum in annos, vna cum Chronologia alia longe ratione confecta, quam Sigonius cõfecit. Est. n. iam sub prælo, & instant impressores, vt quam primũ edatur. Fuit. n. necesse, vt, si quantum in me est, studiosorum, antiquitatis commoditati consulere vellem, reiectis pluribus quã mille in locis emendationibus Sigonij, eum pristino nitori redderem. Sed redeo ad rem, Nec me mouet Cassiodorus. Is. n. fortasse aut suo iudicio sustulit, quem cæteri postea secuti sunt, aut incidit in libros, in quibus omissa illorum Coss. fuerant nomina. De numeris annorum, qui sunt apud Liuium, nec sollicitus non sum, nam ostendam postea quomodo sese res habeat. A primis igitur Coss. vsque ad decemuiros, nihil fuerit controuersiæ inter Liuianam summam, & marm. Romanorum atque Halicarnassei. Quod inseri debeant illi duo consulatus in Chronologiam Liuianam patet ex eo, quod postea ait Liuius anno trecentesimo altero primos decemuiros Consulares inijsse magistratum, & octauo anno post tribunos militares cons. pot. creatos, trecentesimo decimo: si enim de medio tollantur illi consulatus, vt Sigonius censet, aliam supputationem Liuianam statuens ab ea, quæ est Halicarnassei, & marmorum Romanorum, quomodo ille numerus bene se habebit.

Q. Minutio, C. Horatio Coss. apud Liuium scriptum est, trib. pl. decem factos esse an. 36. post primos, qui creati fuerunt anno. 260. Coss. A. Virginio & T. Veturio. Sed quia interseri debent illi duo consulatus anno 263. & 264. scribe anno 38. post primos, qui creati fuerunt: & ille annus 297. debet appellari.

Liuius ait decemuiros creatos Ap. Claudio, T. Genutio Coss. anno 302. Vide quam recte Liuio cum marmoribus conueniat, nam trecentesimo altero tantundem est, ac si dicas 302. & hic modus loquendi non percipitur à Sigonio, putat enim significare 301. quod est falsum.

A XVIRIS VSQVE AD TRIBB. MIL.

Liuius annum primum Xuirorũ vocat 302. Postea ait, octauo anno post tribb. militares inijsse magistratum, trecentesimo decimo. In sua Chronologia Sigonius pag. 97. post scholia Liuiana, ait: "Nullus est locus apud Liuium, quominus quid sequar, aut sentiam, possim dicere, quam in hoc, quem nunc tracto est enim necesse annum interponere, vt numerorum Liuianorum summa constet. paulo post: Neque vero dici potest numerum posteriorem esse mendosè, nam in omnibus vetustis libris ita est. Et si eum numerum mutes, qui deinceps ab eo nominantur, omnes erunt mutandi, & mira numerorum orietur confusio. Miror autem Liuium in tam paucis annis rectam supputationem tenere non potuisse, & reliqua. Risi cum primum vidi laborantem hoc loco Sigonium. Dij boni, quam desudat, nec tamen efficit quod vult. Liuium accusat etiam ipsum. Sic solent indocti homines, cum se extricare nesciunt: Ego trecentesimo altero affirmo idem significare ac 302. Sicque sæpe loqui solitos veteres, vt alibi demonstratum est à me. Octauo anno post, ait Liuius, hoc est trecentesimo decimo Tribb. milites inijsse magistratum. Recte sane, nam si ad 302. addas octo, erunt 310. Quid ais ô Sigoni? Videsne iam quam sis imperitus, & nullo iudicio præditus in veterum scriptis perpendendis. Omnia vero conueniunt, & quadrant cum supputatione marmorum Romanorum, nam 300. annus scriptus ibi est. SEX. QVINCTILIVS SEX. F. P. N. duobus autem annis post, id est, vt Liuius loquitur, trecentesimo altero ibidem est. Consules abdicasse se, & DECEMVIROS CONSVLARES. creatos.

Hactenus consentiunt mar. Rom. cum Liuio. Sigonius cum trecentesimo altero

altero non intelligeret CCCII. id est, duos significare, cogitur paulo post, vt meatur illum locum apud Liuium, vbi ait, trecentesimo decimo anno creatos Tribb. militares, id est, anno octauo post, interserere continuationem consulatus, quem gesserunt, L. Valerius, & M. Horatius, his verbis, in Chronologia Liuiana ann. 305. ijdem consules continuasse videntur in hunc annum. Dij boni quale somnium est hoc? quam inane? quam falsum? nec alia de causa excogitatum, nisi vt adderet annum vnum, quod necesse non erat, si intellexisset loquendi illam formam, vt toties dixi. Vbique damnosa est insciti, sed præsertim in Chronologijs & supputationibus annorum: si enim vno numero decidas, maxima consequantur errata est necesse.

Nunc à tribb. militaribus primis ann. 310. vsque ad ann. 440. quo coss. fuerunt L. Papirius S. P. F. L. N. Cursor V. C. Iunius C. F. C. N. Bubulcus Brutus 2. (nam ibi in margine scalptus est annus 440.) ostendo non dissentire Liuium à marmoribus Romanis.

His sunt omnes anni 130. qui si totidem erunt apud Liuium, satis erit apertum, Liuium consentire cum Ro. marmorib. agedum igitur ostendamus.

A. Sempronius Atratinus	Hi primi fuerunt Tribuni	
CCCX. T. Clœlius Siculus	mil. cos. potestate.	
L. Atilius Longus		

Coss. L. Papyrius Mugillanus, L. Sempronius Atratinus vitio facti abdicant in E. L. F. &c.

Hunc annum Sigonius 309. appellat falso, quia putat Liuium lapsum, vt in sua Chronologia asserit pag. 97. post Scholia in Liuium. Verum ego hunc errorem ante satis demonstraui. Idem Sigonius, vt est imperitus nulloque iudicio præditus, in supplendis marmoribus Ro. numero 310. vsque ad numerum 320. collocauit consulatus decem, cum tantum nouem essent collocandi, ita factum est, vt vnus superfit, hic sc.

C. IVLIVS	Iulus	IIII.
L. VIRGINIVS	Tricostus	II.

Hic consulatus additus præter rationem facit, vt numeri annorum sibi non constent, nec adæquari possint numeris antiquis, qui scalpti in margine adhuc visuntur. Quare ego censeo hunc consulatum tollendum. Nec vero auctoritate vllius idonei auctoris innixus hunc interposuit Sigon. Nam Liu. de eo ita scribit: Eosdem coss. insequenti anno refectos Iulium tertium, Virginium iterum, apud Macrum Licinium inuenio. Valerius Antias, & Q. Tubero M. Manlium, & Q. Sulpitium coss. in eum annum edunt, cæterum in tam discrepanti editione & Tubero, & Macer libros linteos auctores profitentur. Neuter tribunos militum eo anno fuisse traditum à superioribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi linteos placet, & Tubero incertus veri est: sed inter cætera vetustate incomperta hoc quoque in incerto positum. Hæc sunt ipsius verba, ex quibus facile quinis intelligere possit Liuium non probare hunc consulatum. Diodorus Siculus homo Græcus arripiens illa nomina Manlium, & Sulpitium, quæ in ambiguo ponit Liuius, & addens tertium Maluginensem, hoc anno nõ consules, sed tribb. mil. recenset. Id tamen falsum est, nec Liuius probasse videtur. Cassiodor. coss. ipsos nominat C. Iulium Iulum 3. & L. Virginium Tricostum 2. Ait Sigonius in com. suis in fastos & triumphus, se secutum autoritatem Cassiodori hos suppleuisse in Fastis Ro. Itane vero Sigoni? ita es addictus Cassiodoro, vt quid Liuius dicat non attendas. Non animaduertit Cassiodorus Liuium eos non reposuisse, sed recitare opinionem veterem historicorum, qui reposuerant. Ita Cassiodorus impulit Sigonium in errorem tam magnum. Videsne ô Sigoni verum esse, quod toties dixi, te nullo iudicio in literis esse præditum. Tolli debent igitur hi consules ex Chronologia Liuiana, etiam ex marmoribus Ro. Patet. n. si interserantur supereſſe annum vnum. Quod si tollatur, vt etiam Liuius censet, belle conueniet Liuio cum marmorib. ipsis.

Nunc operæ precium me facturum existimo, si hic subscripsero velut in tabula numerum annorum, res vt tota perspici possit.

CCC. Sex. Quinctilius Sex. F. P. N. in M. ME.
in ipsis mar. P. Horatius Tergeminus.
1 P. Sestius Q. F. Vibi. N. Capitolinus, T. Menenius T. F. Agripp. N. Lanatus.
2 Ap. Cl. Ap. F. M. N, Craſſinus. T. Genutius Augurinus, abdicarunt. Eodem anno Decemuiri legum ferendarum causa creati.
3 Decemuiri, quorum nomina vide in hiſtoria. 1
4 Decemuiri, quorum nomina vide in hiſtoria.* 2

* Liuius ait trecentesimo altero anno creatos Decemuiros 1. CC. 1.

Hæc enumeratio facit vt cognoscas octo annos post Decemuiros creatos tribb. milit.

Digredi libet aliquantum hoc loco, li. 3. de Xuiris agit Liuius, vbi erat Sigonius, quia verba Latina non satis percipit, & locum emendando corrupit. Verba Liuij sunt hæc, vbi loquentem facit M. Cornelium. Cæterum neminem maiore cura occupatis animis verum esse præiudicium tantæ rei afferre. In enim se habent in veteribus libris, quorum verborum hæc est sententia. Non esse verum, id est non esse æquum afferre præiudicium tantæ rei, ita proferunt loquendi hanc formulam omnes veteres, Horatius, Cæsar, Cicero, & alij, vt notum est: id non intelligens Sigonius, meras affert nugas, vt quilibet videre potest, nam ita emendat: Cæterum neminem maiore, cura occupatis animis verum esse: præiudicium rei tantæ differri posse, sibi posse paulo post, i. neminem vere sentiat dicere, quid afferret in medium Sigonius contra hæc, aut quomodo iam inficiati poterit, se indoctum esse? nam locum hunc ita explicat, neminem in senatu, cum occupati sint animi maiore cura, dicere, quid vere sentiat. Eodem li. 3. paulo ante. Sigonius corrumpit locum hunc, nam legit Et in vnica concordia inter ipsos, qui consensus in priuatis interdum consilijs vtilis, summa aduersus alios æquitas erat. Verba autem ipsius in scholijs pag. 10. nu. 42. hæc sunt. Vetus liber vnus habet, in priuatis, alter priuatis consilijs interdum vtilis, vt videatur legendum esse. Qui consensus in priuatis interdum consilijs vtilis esset. Hæc ille. Sed omnes vetusti libri, quos ego hactenus vidi, manuscripti, & is, qui à Vendelino impressus fuit 1470. ex Victorini Feltrensis exemplari, in quo ferè vbique antiquæ lectionis veritas, aut saltem vestigia apparent ita habent. Et in vnica concordia inter ipsos, qui consensus in priuatis interdum inutilis esset, summa aduersus alios æquitas erat, vnde pulcherrima elicitur sententia. Si inter se consentiant priuati homines: interdum id magno aliorum malo fieri.

5	COSS. L. Valerius	M. Hortatius.	3
6	Lar. Herminius	T. Virginius Cœlimontanus.	4
7	M. Geganius	C. Iulius.	5
8	T. Quinctius	Agrip. Furius.	6
9	M. Genutius	C. Curtius.	7
	A Sempronius.	Trib. mil. primi cõsulari potestate.	Liuius ait tribb. mil. certos anno 310. id est, octauo anno post decemuiros.
CCCX	T. Clœlius.		
	L. Atilius.		

Vitio facti abdicarunt in E. L. F.

COSS.	L. Papirius Mugillanus.	L. Sempronius Atratinus.
1	M. Geganius.	T. Quinctius.
2	M. Fabius.	Posthumius Aebutius.
3	C. Furius.	M. Papirius.
4	Proculus Geganius.	L. Menenius.
5	T. Quinctius.	Agrip. Menenius.
	Mam. Aemilius.	

6 L.Quinctius. Trib.mil.
L.Iulius.
7 M.Geganius L.Sergius.
8 M.Cornelius L.Papirius.
9 C.Iulius L.Virginius.

Pòst hos Coss.Sigonius collocat.

C.Iulus III. L.Virginius Tricostus II.
M. Fabius.
CCCXX. M. Fosius. Tribuni militum.
L. Sergius.

Ita numerauit annos Sigonius à 310.vsque ad 320. sed quis non videt ipsum decipi,plureſq; quàm decem esse,vnumq; supereſſe, id est, C.Iulius Iulus III. L.Virginius II.vt antè demonstrauit. Ego igitur hos Coss.delendos puto. Sed etiam in alijs decem,qui consequuntur enumerandis lapsus est Sigonius.

Anno 420.A.Cornelius Cossus II.Cn.Domitius: Ibi signat annum Sigonius, sed 6 numeres vsque ad alium numerum denarium 430. non inuenies plures quàm VIII. consulatus, ita vnus deerit. Ego igitur censeo annum 420. collocari debere anno vno antè,vbi ait,Hoc anno sine Coss.resp.fuit.

Nam si in Chronologia Liuiana collocat interreges hoc anno,neſcio cur in Capitolinis marmoribus hunc annum omittere velit: Ita si faciat,ipse dici potest distraxisse in diuersas partes supputationes Liuij, & marmorum alioqui inter se consentientes, data opera, vt assereret, quod non est. Reliqui omnes mihi benè se habent vsque ad 440. quem numerum mihi proposueram ab initio tanquam metam, quia ipse est scalptus in marmoribus Romanis,quæ reliqua sunt,& ex eo dijudicari possunt, qui, & quot sint antè supplendi. Sigonius ergo ab initio cum non intelligeret an.310. esse collocandos primos Trib.mil. ex sententia Liuij, & collocasset trecentesimo nono,coactus fuit, consulatum, qui neque à Liuio recipitur,neq; à marmoribus inferere, vt annum illum supplaret,præter omnem rationem antiquitatis,& fidem historiæ. Ita error ex errore deinceps prouenit,si quis in numeris semel labitur. Quare nihil magis est in Chronologia vitandum. Ostendi hactenus à 310.anno, qui à Liuio nominatur, cum Trib. mil. creati sunt consulari potestate vsque ad Coss. L. Papyrium Cursorem V.C. Iunium Brutum II. quæ nomina iam non in supplementis, sed in ipsis marmoribus Rom.scalpta visuntur,è quorum regione in margine etiam scalptus est annus 440. numerari annos 430. in ipsa supputatione marmorum Rom.Nunc ostendendum totidem numerari in supputatione Liuiana, vt conuenire hanc cum illa cognosci possit, quod ab initio mihi proposui declarandum.

CCC. Annum ab vrbe condita ego colloco,ex priore supputatione.
COSS. P.Curatio.
Sex.Quinctilio.
CCCII. Id est, trecentesimum alterum, quo anno creati sunt Decemuiri.
COSS. Ap.Claudio.
T.Genucio.
A.Sempronio.
T.Cloelio primi Trib.mil.
CCCX. L.Atilio.

Sic enim Liuius scribit.

M.Fabio.
CCCXX. L.Sergio Trib.mil.
M.Follio.
CCCXXX. COSS. C.Sempronio Atratino.
Q.Fabio Vibulano.

Sigonius præcurrit hanc noſtram ſummã anno vno, quia præter omnẽ fidem hiſtoriæ inſerere voluit annum 305. his verbis, Idem Coſſ. continuaſſe videntur in hunc annum: quare autem hoc ſomnium excogitare ſit coactus, dixi ante.

CCCXL. COSS. A. Cornelio Coſſo.
L. Furio Medullino.

Sigonius intra illos numeros denarios collocat annum 334. quem ego tollendum puto. nam ait: Interreges vno anno regnarunt. Non debet autem interponi hic annus, quia Liuius ita ſcribit: " Cum maior pars anni per nouos tribb. pleb. & aliquot interreges certaminibus extracta eſſet. Paulo poſt, Papirius Mugillanus Interrex obtinuit, vt tribunitia comitia haberentur. Hæc verba certe non ſignificant illum annum ſine magiſtratu fuiſſe, imò longè aliter. Miror Sigonium tam nullo iudicio eſſe præditum.

Suſtulimus iam annos duos ex Chronologia Liuiana Sigonij, qui totam ſummam perturbabant, & faciebant, vt Liuius falsò præcurreret annis duobus ſummam Marm. Romanorum.

	M. Aimilio	M. Quinctilio Varo.	
CCCL.	L. Valerio	L. Iulio Iulo.	Tribunis mil.
	Ap. Claudio	M. Poſthumio.	

Nam alij duo tribb. addi non debent, & ſi Liuius aſſerit octo eo anno creatos: Quis enim non videt Liuium deceptum fuiſſe? dum non animaduerteret in faſtis Rom. illos duos, quos addit ad ſex tribb. M. Furium, ſcilicet Camillum, M. Poſthumium cenſores fuiſſe: fortaſſe in illis faſtis, quos inſpexit Liuius, propter vetuſtatem erat deleta illa dictio C E S, vel C E N S. quæ cenſores è regione poſita, ſicuti fit, ſignificabat.

CCCLX. COSS.	L. Lucretio Flauo.		
	Ser. Sulpitio Camerino.		
	Ser. Cornelio III.	P. Valerio II.	
CCCLXX.	M. Furio Camillo V.	Ser. Sulpicio II.	Trib.
	C. Papirio.	T. Quinctio II.	mil.
	L. Sextio.	trib. pleb.	
CCCLXXX.	C. Licinio Stolone	anno III.	
CCCXC. COSS.	L. Aimilio.	II.	
	Cn. Genucio.		
CCCC. COSS.	C. Sulpitio Petico.		IIII.
	M. Valerio Poplicola.		III.
CDX. COSS.	M. Valerio Coruo.		III.
	A Cornelio Coſſo.		III.
CDXX.	Interregnum fuit peſtilentiæ cauſa.		

Ita Liuius, quare ex ipſius ſententia ego annum hunc reponendum ſentio, nec verum eſt, quod ſcribit Sigonius de eo Liuium non eſſe locutum. Quid enim apertius his verbis? Et quia peſtilentia inſecuta eſt, velut omnibus eo vitio contactis auſpicijs res ad interregnum redijt. Ad interregnum addi poteſt etiam dictatura, quæ præceſſerat eodem anno. Ita annus poſtea ſine Coſſ. fuit, ſed numerandus omnino, ac laudandus Haloander, qui hoc primum animaduertit ex Liuij verbis.

CDXXIX. Debet reponi dictatura Papirij. Sine coſſ. & miror cur Sigonius cum in tabulis Capitolinis ſupplendis hanc dictaturam repoſuerit pro vno conſulatu: in Chronologia Liuiana id prætermiſerit, cum ſatis verba Liuij oſtendant eſſe annumerandum. Glareanus & Haloander viri doctiſſimi in ſuis Chronologijs hoc multo antè animaduerterunt, quàm marmora Rom. effoderentur, Liuium & alios ſecuti.

CDXXX. Conſequitur ergo, vt hic annus notari debeat coſſ.
C. Sulpitio II.
Q. Aimilio, vel Aulio Ceretano.

CDXL.

CDXL. COSS. L.Papirius Cursor. V.
C.Iunius Bubulcus. II.

Ex his, opinor, satis patet, verum esse id quod ab initio diximus, Liuianam summam conuenire cum Roman. marmoribus ab anno 310. vsque ad annum 440. qui numerus scalptus visitur in ipsis marmoribus.

CDXLI. M.Valerius. P.Decius.
CDXLII. C.Iunius Bubulc. III. Q.Aimilius II.
CDXLIII. C.Martius Rutilus. Q.Fabius.

Post hos consules debet inseri dictatura Papirij, nam fuit annus sine coss. & miror Sigonium in Chronologia Liuiana hunc prætermisisse, nã ex Liuio id elici facile potest, nec me mouet quòd eodem anno cos. Fabium dimicasse cum Etruscis. Et paulò post: Fabio continuatum consulatum ait, nam consul vocatur vt proximi anni, & continuatus dicitur consulatus, fuerat enim interiecta dictatura tantum Papirij vno anno, & rectè continuatus dici potuit.

CDLI. M.Liuius Denter, M.Aemylius.

Post hos coss. debet omnino reponi dictatura duplex. Altera consulatus eius anni tempore, quæ breuis fuit Iunij Bubulci. Altera sine coss. pro anno vno. M. Valerij Maximi, in qua non Q.Fabium Maximum magistrum equitum (neque enim par erat hominem ea ætate, & honoribus illi subiectum esse) habuit, sed M.Aimilium. Hæc est Liuij sententia, & annus fuerit hic 452. hoc est.

CDLII. ita duæ dictaturæ erunt. Altera anno 451. vnà cum coss. connumerata. Altera 452. sine coss. Sed hæc posterior ambigitur an fuerit gesta à Q.Fabio Max. an à Valerio Max. Et sane marmora Capitolina quamuis fracta numero, 7. (qui numerus debet postponi octauo) nam sequor Marliani dispositionem per numeros ita signatam, videntur dictatorem præ se ferre Q.Fabium Maximum non Valerium. Verùm esto, de nominibus nunc non laboro, nam sæpè video dissentire Liuium à cæteris: sed de annis mihi propositum est quærere. Vel igitur Valerius fuerit, vel Q.Fabius dictator, satis constat eum annum cõnumerari debere pro vno consulatu, & satis id demonstrat Liuius, cum per interregem comitia habita ait, & ipsum dictatorem absentem creatum Consulem, quod in M.Valerio Coruo erit verum, in Q.Fabio non erit.

Iam verò Liuij decem libri primi, qui vulgò dictam primam conficiunt decadem, clauduntur consulatu Q.Fabij Gurgitis qui est & Iunij Scæuæ annus 471. Nec est vlla dissensio inter ipsum, & fragmenta, quæ extant, marmorum, in quibus perspiciuntur & Consulum, & Censorum nomina, etsi non integra. Quare patet summam Liuianam & marmorum Romanorum eandem esse.

Correctio numerorum apud Liuium.

CVm hæc ita sese habeant, corrigendi numeri apud Liuium, & primùm lib. 10. vbi ait: Supersunt etiam nunc Samnitium bella, quæ cõtinua per quartum iam volumen, annumq; sextum, & quadragesimum à M.Valerio, A.Cornelio Cossi qui primi Samnio arma intulerunt, agimus. Erat autem is consulatus Q.Fabij Max. V. & P.Decij III I. quo anno se deuouit. Legendum non annum 46. sed 49. vel 48. Fuerunt enim à librarijs corrupti hi numeri, vel potius à Cassiodoro, & alijs, qui Liuij summam non exquisitè collegerunt.

Sigonius totum se addixit Cassiodoro, & si velit, nolit, cogitur interdum ab eo discedere. Memini cum totum se addixerat Eusebio, ac Venetias cum aliquando venisset, me non sine admiratione audijsse illum, dum mecum colloqueretur numerantem annos ad normam Eusebij Chronologiæ, monuissemque ne id faceret, quia sciebam esse corruptissimum illius librum. Moriar, si vera non narro. Omninò Cassiodori Chronologia minus est corrupta, sed & ita iudicio opus est. Potuit enim is in enumerandis annis labi, nihil enim

difficilius,

difficilius, quàm ex Liuio annos exquisitè colligere, quia non exprimit singulos semper, nec appellat euidenter, potuissetque faciliorem viam inire ad conficiendos annales: sed veritus est, credo, ne historia videretur esse, si eam non intexeret ambitu verborum, verùm insisteret, breuiterque, ac concisè loqueretur, vt in fastis fiebat, vbi breuiter erant omnia annotata.

Apud Liuium etiam Coss. M. Fabio Ambusto III I. T. Quinctio, numeratur annus post Romam captam 35. sed corrigendus locus, & legendum 31.

Romam captam scriptum est apud Liuium 365. Tu emenda ex priore nostri supputatione 353. Fuit autem capta Tribb. mil. cos. por. Q. Fabio Ambusto, Q. Sulpitio Longo. Itidem altero Ambusto Fabio fratre, & alijs.

Apud Liuium Coss. Q. Seruilio Ahala — nominatur
L. Genutio I I. — annus post

Romam captam 25. ibi emendandum & legendum 23.

Et hæc hactenus à nobis dicta sunt de cõuenientia annorum Liuianę Chronologiæ cum marmoribus Rom. vsque ad annum 471. quo finiuntur decem libri ab vrbe cond. à Liuio scripti, qui extant.

Liuij alteram decadem librorum quam vocant, vsque ad 20. non habemus: Quare plura non dicam, tantùm hoc, consentire Liuium cum mar. Rom. de initio primi belli Punici & exitu: nam de exitu locus est lib. 29. sub finem his verbis: Annis ante 40. pax cum Carthaginiensibus postremò facta erat Q. Lutatio, M. Manlio Coss. Bellum initum annis post tribus & 20. P. Cornelio, T. Sempronio Coss. Finitum est 17. anno Cn. Cornelio, P. Pęto Coss.

Annis ante 40.] diligenter si supputes, anni sunt 41. Quare ita emenda, quia videtur Liuius exquisitam summam sequi.

Bellum initum annis post tribus & 20.] Hic numerus rectè se habet.

Finitum est 17. anno] & hic numerus rectè se habet.

Verba Liuij in procemio libri 31. siue primi de bello Maced. sunt hæc: Cum in mentem mihi venit tres & 60. annos (tot enim sunt á primo Punico ad secundum bellum finitum) æquè multa volumina occupasse mihi, quàm occupasse 478. anni ab vrbe cond. ad Appium Claudium Coss. qui primus Carthaginiensibus intulit bellum.

63. annos] & hic numerus rectè se habet.

378.] Emenda 488. ab vrbe cond. vsque ad Appium.

Sigonius perperam in sua emendat 86. suam secutus summam.

Nihil autem certius his numerorum emendationibus esse potest, nam ipsa marmora integra sunt, vbi horum annorum Coss. scalpti sunt, & denarij numen ipsorum annorum, ex quibus reliquos, qui pauci desunt, facile supplere est.

COSS. D. Iunius — annum 485. vocat Sigonius in Liuiana
N. Fabius — Chronologia.

COSS. Ap. Claudius — annum hunc ibidem vocat Sigonius 486.
M. Fuluius.

In medio horum duorum consulatuum collocat Sigonius.

COSS. Q. Fabium. — quos Cassiodorus omittit, & reprehendit á Si-
P. Decium. — gonio in comment. fastorum. cur igitur omiserit in Liuiana Chronologia satis mirari non possum. Etsi enim eam describit ex Cassiodori præscripto, non debet tamen illum sequi, vbi errasse animaduertit. Sed ego infero, & tres illos consulatus ita adnoto deinceps, 487. 488. 489. aliter, quàm Sigonius.

COSS. P. Claudius. — Vocatur in vulgatis Liuij libris annus hic 501. Tu
L. Iunius. — emenda ex nostra & marmorum summa quæ

COSS. C. Lutatius. — eadem est cum Liuiana 504. finis primi belli
A. Postumius. — Punici.

COSS. P. Valerius — hunc annũ videas vocari apud A. Gellĩ in vulgatis libris 522. Tu emenda ex nostra summa 526.

COSS.

P.Cornelius Scipio. hoc anno ait Liuius confectum II.bellum
COSS. T.Sempronius Lõgus. Pun.anno 23.post pacem datam Coss.Lutatio: Id verum est etiam in mea summa.

Cn.Cornelius Lentulus.
COSS. P.Aelius Pætus. hi consules nominantur à Liuio, nam eo anno ait finitum bellum II. Punicum.63. annis à primo bello Pun. Id verum est etiam in mea summa.

P.Sulpitius Galba. His Coss. bellum extitit Macedonicum
COSS. C.Aurelius Cotta. contra Philippum,anno,si Sigonio credas,550.sed marmora Rom. statuunt anno 553.nec dissentit Liuius de initio huius belli,nam lib.31.ijs consulibus ait susceptum.

De bello itidem Antiocheno, quando geri cœperit, quando desierit: marmora consentiunt cum Liuio, nam susceptum est M. Acilio Glabrione, & P. Cornelio Nasica, debellatum autem post duos annos à Scipione Asiatico.

M.Iunius Brutus, A. Manlius Vulso. His consulibus clauditur vltimus liber Liuij de bello Macedonico,ann.575.

L.Martius Censorinus. Annus hic est 604. In epitome
COSS. M.Manlius. Liuiana scribitur, lib. 49. initium tertij belli Pun. anno altero & sexcentesimo, id est, 602. sed scribendum est anno 604. vt alibi etiam dicemus demonstrando hunc errorem à librarijs prouenisse.

Quo loco Liuius lib.34.annum, quo P.Africanus Cos.fuit,vocat DVIII.vt est in vulgatis,non vt emendat Sigonius in Chronologiæ suæ scholijs DLVI. sed DLIX. legendum est, error autem ita ortus fuit, DVIII. scripserunt librarij, omittentes quinquagesimum,id est, L,vt etiam antè. Has numerorum emendationes ratione factas, & si quiuis cognoscere potest, demonstrabo tamen ego copiosius in mea Chronologia, nam omnis error in his scribendis fluxit à Cassiodoro, & alijs, qui Liuianos annos non exquisitè numerarunt: ideo coacti sunt ad suam summam numeros immutare, & si non omnes immutarunt, obliti opinor, vnde cognosci potest,id ita factum.

FINIS.



IN TITI LIVII

PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA LIBROS, QVI QVIDEM EXTANT, OMNES, OBSERVATIONES, ex varijs autorum ſcriptis collectæ, per Vuilhelmum Godeleuæum:



1589.



IN PRIMVM LIBRVM HISTORIARVM T. LIVII PATAVINI ANNOTATIONES, EX VARIIS DOCTORVM LVCVBRATIONIBVS COLLECTÆ.

RESTINANTIBVS ad hæc noua] Respexisse videtur ad illud Homericum Odyss. 1. Τῷ γὰρ ἀοιδῷ μᾶλλον ἐπικλείουσ' ἀνθρωποι ὅσσοι ἀπ' οὐδητῆσι πάσησι ἀμφιβάλωσι. quos sic Erasmus Latine reddidit: *Noua veteribus gratiora.*

Cantio enim hæc hominum longe est celeberrima vulgo, & gratissima, quæ nuperrima venit ad aures. Accinit huic Pindarus Olymp. Hymno 9. Αἰνῶ καὶ παλαιὸν μὲν ὕμνον, ἀρθιάζων νεώτερον. sentiens gratiores esse hymnos, qui res nuper gestas celebrant, quam qui prisca tractant.

Quæ ante conditam] Magnæ magnorum virorum super hoc loco contentiones fuerunt, idq; non sine causa, vt Petrus Nannius lib. 5. συμμίκτων siue Miscellaneorum refert. Nam cum duo tempora Liuius significet, in vnam tamen vicem ambo incidere videntur, siue enim dicas ante conditam, siue ante condendam, vtroq; modo tempus, quod natalem vrbis anteceſſit, innuitur. Verum Nannius aliorum opinionibus commemoratis, censet, conditam esse præteriti temporis, condendam præsentis, vt primum interuallum temporis ea habeat, quæ antequam vrbs existeret, secundum, quæ in ipsa constituenda vrbe dum conditur, obtigerunt, atq; ita in vicibus nulla erit perturbatio, nec exiguo fine distinctæ erunt. Participia autem in dus esse præsentis temporis, ac passiuæ indolis, docetur à Thoma Linacro ex isto Virgilij:

Turne quod optanti diuûm promittere nemo
Auderet, volumenda dies en attulit vltro.

Vbi non diem quæ voluetur, & adhuc in futurum imminet, sed præsentem diem quæ iam volueretur indicauit.

Hoc illud est præcipue in cognitione] Historiæ vtilitas præcipua, periculis aliorum sine suo periculo cautum sapientemq; fieri, exempla inde capere omnigena quæ ad vsum tuum qualibet in re traducas. Translatus autem hic locus videtur à Polybio, qui in principio libri primi ait esse ἀληθινωτάτην παιδείαν καὶ γυμνασίαν πρὸς τὰς πολιτικὰς προαιρέσεις τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ μάθησιν. ἐναργεστάτην δ' ἡμῖν διδάσκαλον, τὸ ἴδιον ἕκαστον τὰς τῆς τύχης μεταβολὰς γνήσιον ἀποφέρειν τῶν ἀλλοτρίων ἀτυχημάτων ὑφήγησιν, id est, historiã veram disciplinam exercitationemq; ad res ciuiles esse, eamq; solam ob exempla alienorum incommodorum effectricem & magistram, vt quis possit fortunæ varietatem æquo animo ferre. *Historiæ vtilitas.*

Nobis quoq; mos esset] Innuit non itidem historicis, vt poëtis, in more esse, vt in initio operis Deos inuocent. Aut alios autores in alia sententia fuisse, ex eorum monumentis apparet. Nam Charondas Chathanæus in principio legum suarum statuit, τοὺς βουλομένους καὶ προφέρειν τι λόγῳ θεῶν ἄρχεσθαι καὶ τὸ μὲν ἔπειτα ὥσπερ ἀ πατρώιμα φάτω τοῦ θεοῦ ἕνεκα εἶναι πάντων τούτων. Consultantes agentesq; aliquid à diis auspicari debent. Optimũ enim est, vt parœmia fert, deum causam & authorem esse illorum omnium, prout Stobæus refert de legibus & consuetudinibus sermone 42. Huic subscribens Xenophon lib. 1. de præd. Cyri ait, πολλὰ γὰρ μοι οἰωνοῦσθαι δοκοῦσιν, οὐ μόνον τὰ μεγάλα, ἀλλὰ καὶ τὰ μικρὰ σημεῖα τοῦ θεοῦ ἡμᾶς ἀεὶ. Illud minime ignoratis me non solum in magnis rebus, sed etiam in parnis semper à dijs immortalibus initium facere. Et rursus in Oeconomico:

Καλῶς

Κελεύει μεν δικαίως λέγειν, κελεύειν σπένδεσθαι σὺν τοῖς θεοῖς ἀρχόμενον πρώτον, ὡς τῶν θείων κυρίων ὄντων, κἂν τὸν ἐπιτήδειον ἢ τὸν πολεμιώτατον. Id est, rectè tu quidem mones omnem à Dijs actionem potissimum auspicari oportere, tanquam pacis ac belli studijs imperantibus. Et veteres omnibus agendis deos præfari solitos Plato quoque testatur, διὸ δὴ καὶ ἡμεῖς τὴν πόλιν κατασκευὴν ὀνομάζομεν, ὁ δ' ἀκούσῃ τις, ἢ ὑπακούσας, ἴλεως ἡμῖν εἴη σωφροσύνην τήνδε πόλει καὶ τοὺς νόμους. Id est, deum ad ciuitatis constitutionem inuocemus, ille vero nos audiat, exoratusq; propitius & beneuolus adsit, vná nobiscum ciuitatem ac leges constituturus. Et Aratus in Phænomenis: ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα τὸν οὐδέ ποτ' ἄνδρες ἰώμεν ἄρρητον. Quem Cicero lib. 2. de legibus imitatus, A Ioue Musarum primordia sumenda tradit.

Ius belli abstinuisse] Aeneam hic nulla proditæ patriæ nota à Liuio aspergi contra Seruium Grammaticum Christophorus Landinus & post eum Glareanus hic in annotationibus ostenderunt, at non prætereundum id quod Celius tradit, Aeneam pietate in Deos ac parentem insita clementer humaneque à victoribus Græcis tractatum, ac liberum abire cum domesticis pecuniam bonis. De quo plura Cœlius lib. 19. cap. 23.

Aborigines. Latinus rex Aborigines q;] Aborigines appellati sunt, quod errantes deuenerint in agrum, qui nunc est populi Romani. Fuit enim gens antiquissima Italiæ: Athenis quosdam profectos Sicionem Thespiasque, ex quibus postea ciuitatibus, ob inopiam domiciliorum complures profectos in extremas regiones, delatos in Italiam, eosq; multo errore nominatos Aborigines, auctor est Festus Pompeius. Obtinentibus autem regionem Aboriginibus, primi eorum cohabitatores fiunt Pelasgi errabundi, profugique ex ea quæ tunc Aemonia dicebatur, nunc Thessalia, in qua tempus quoddam habitarunt. Hæc ex Dionysio in principio. Diodorus Siculus in 5. dicit eo tempore quo Hercules ad eum locum venit, vbi nunc Roma est, Aborigines tenuisse, quod nunc palatium appellant, vrbem penitus paruulam incolentes. Porro & id existimat Dionysius libro 1. Aborigines dictos ἀπὸ τῶν ὀρῶν, id est, à monte, quòd montes primi incoluerint.

Cære vrbs Agilla. Qui Cære] Hanc vrbem alio nomine Agillam vocatam Cato & alij tradunt. Cur verò Cære sit dicta, refert Seruius libro 8. Aeneidos: Agilla (inquit) ciuitas est Thusciæ, à conditore appellata, cui ex inscitia Romana aliud est inditum nomen. Nam cùm Romani euntes per Thusciam interrogarent Agellinos quo diceretur ciuitas, & illi vtpote Græci, quid audirent ignorantes, & optimum decentes si prius eos salutarent, dixerunt χαῖρε, quam salutationem Romani ciuitatis nomen esse arbitrati sunt, & detracta aspiratione eam Cære vocarunt. Citat Iginum authorem in vrbibus Italicis.

Aeneas à Latino in somnijs susceptus iubetur. Aborigines Troianis] Dionysius lib. 1. longè aliter hanc historiã refert. Latinus (inquit) Aboriginum rex nouorum aduenarum commotus aduentu, bellum Troianis inferre decreuit. Sed per somnium à loci genio commonitus ut, vt eos aduenas in patria regione susciperet. E diuerso dij patrij Aeneã monent, vt amicè à Latino se in ea regione suscipi postulet. Longo vltro citroq; sermone habito inter Aborigines atq; Troianos huiusmodi sunt icta fœdera, &c.

Situs & Siticines. Situs est quemcunq;] Non temerè est illa Liuij ἀλληγορία, vt Nannius lib. συμμίκτων existimat, exhorrentis nomen Aeneæ in deos recepti, cuiquam. Summa autem proprietate de sepulto situm dixit. Hinc etenim Siticines dicti, quod apud sitos, hoc est, sepultos canere solebant, idq; ex antiquitate Cyranis Attæi, vt in noctibus Atticis ab Aulo Gellio memoratum inuenitur, lib. 20. cap. 2. Nefas verò olim fuit, indigitati & inter deos recepti nomen edere, quod illis à consecratione nouum indi solet, neque fas erat mortali diuinis nominibus vti, quod Iudæi seruant in suo tetragrammate, quod ab ipsis ἀνεκφώνητον dictum, id enim mysterijs latere debet. Quamobrem olim taciti templa Heroum præterire solent, iram offensi Herois metuentes nisi id facerent.

Iouem

Iouem indigetem appellant] indigetes Dei antiquis vocati. Seruius in 12. Aeneidos duplici ratione indigetes dici asseuerat, vel secundum Lucretium quod nullius rei egeant, vel certè (ait) indigetes Dei sunt ex hominibus facti & dicti indigetes. Alij, quasi in deis agentes, qui ex hominibus ad diuinitatem perueniſſent. Fuere qui indigetes putarent eos, quos indigitari, hoc est, vocari & nuncupari nefas esſet, atque hos eos Deos fuiſſe, in quorum custodia essent vrbes gentesque. Alij dicunt, si indigitare inuocare est, deos illos indigetes esse potuiſſe, qui inuocati faciles sint, & præsto adsint. Alij sunt qui putant Indigetes appellari, quasi in loco vel geniti vel degentes, & magis propitij patriæ, loco & ciuibus. Cyraldus de historia deorum Syntagmate 1. *Iupiter Indiges. Indigetes.*

Albula quę nunc Tyberim vocant] Albula ab aquarũ colore. Deinde à Tyberi Tuscorũ rege ibi occiſo Tyberis. Vide Plinium lib. 3. cap. 5. & lib. 36. cap. 9. Cornelium Tacitum lib. 1. Annalium. Virgilium lib. 8. Ouidium lib. 2. Fastorum: *Albula quem Tyberis.* *Albula Tyberis.*

Rheæ Syluiæ cum Vestalem eam legiſſet] Syluiæ cognomẽ ab Ascanij filio, qui in syluis natus erat, accepiſſe constat, à quo omnes qui Albanorum regnum obtinuerunt, Syluij dicti sunt. Quanquam Virgilius in 6. regibus Albanis à Syluio posthumo hoc cognominis datum putet. Cæterum ad Vestam quod attinet, ea Saturni ex ope filia fuit, dea virginitatis, cui Aeneas post Troianum incendium, condito Lauinio, ædem sacrauit. Postea Ascanius condita Alba, templum quoque in montis Albani vertice dicauit. De qua re Plinius lib 16. cap. 2. lib. 28. cap. 2. lib. 34. cap. 5. Cicero lib. 2. de natura deor. Gellius lib. 1. cap. 12. Alexander ab Alexandro lib. 5. cap. 12. Cælius Rhodiginus lib. 15. cap. 16. 17. & 18. Flauius Blondus lib. 1. Romæ triumphantis. Seruius lib. 11. AEneidos, Ouidius lib. 6. Fastorum. Lucretius lib. 2. *Syluia Vestalis. Vesta.*

Auentino fulmine ictus] Vnde mons Auentinus dictus sit, nondum inter authores constat. Nævius ab auibus dictum scripsit, quæ à Tyberi in hunc montem cubitum volarint. Itidem Virgilius scribit, quod id nomen ante Euandri & Herculis in Italiam aduentum habuerit, alij vt refert Varro, in libris de gente populi Romani, ab Auente Sabinorum fluuio vocatum volunt, quibus in vrbem receptis, Romulus Auentinum habitandum concesſit. Varro ab aduectu dictum asserit, hic enim mons ab alijs montibus & ciuitate olim paludibus & Tybri exclusus fuit, vnde qui hunc montem adire volebant, ratibus aduehebantur. Sunt qui ab aduentu quoque dictum putarint, quod Dianæ templum in eo locum Latini frequentarent. Sextus Pompeius hunc montem aliquando Murcium vocatum sic scribit: Murcię Deæ sacellum erat sub monte Auentino, qui inter Murcius vocabatur. In eius summo locus erat, qui Remoria dicebatur, vbi Remus de vrbe condenda fuerat auſpicatus. Quem montem Romulus nequicquam passus est habitare, sed sacrum fratri esse voluit vsque ad Hylernam. Appellatus quoque est à Dianæ templo collis Dianæ, Martialis lib. 12. *Auentinus.* *Murcius mons.* *Remoria.* *Collis Dianæ*

Cum tu forsitan inquietus erras
Clamosa Iuuenalis in Suburra,
Aut collem dominæ teris Dianæ.

Vi compressa Vastalis] Dionyſius ita ait, cum Ilia Vestalis (sic enim alij appellant eam, quæ Liuio dicitur Rhea Syluia) ad Martis lucum iuiſſet aquæ hauriendæ causa, in templo compressa est. Sunt qui putent ab aliquo ex procis, nec desunt qui dicant ab Amulio ipso patruo armato, qui cum amore eius captus esſet, Martis specie armatus, & incognitus cum ea rem habuit. Alij aliquo loci, alij vero à sacerdote aliquo seu pontifice compressam asserunt, Onuphrius Panuinius Romulum militis cuiusdã filium fuiſſe credit, & quia miles sub Marte esſe existimantur, idcirco Romuli patrem Martem dictum. Nec dubium à Marte compressam virginem ita finxiſſe veteres, vt minor turpitudinis nota esſet, & humanus quoque animus diuinæ stirpis fiducia res magnas audacius aggrederetur. Martis congressum graphice depingit Naso lib. 3. *Romuli pater.*

Fast.Cic.vero lib.1. de natura Deor.vt fabulosum deridet.

Vestalium delinquentium pœna.

Sacerdos vincta] Quidam virgis prius cæsam & deinde secundum leges delinquentium Vestalium viuo corpore sepultam esse prodiderunt.De qua lege & consuetudine Plutarchus par.96.Problematum.Alexander ab Alex.lib.5. cap.12.Cœlius lib.17.cap.19.

Aquam mitti iubet] Fabius Pictor & Dionysius famulis exportandor dedisse scribunt more veterum gentilium, qui infantes de quorum vita, moribus, rebus denique gestis siniſtra habuerunt præsagia,clam exposuerunt, quorum euitaretur malum, quorum Catalogum lege apud Higinum fabula 35. Sabellicum lib.1.cap.1.exemplorum.

Defungi imperio.

Defuncti regis imperio] Defunctos regis imperio dixit eos,qui imperiis satisfeciſſent, de qua loquendi forma Budæus eleganter in prioribus annotat.ad pandectas.

Ficus Ruminalis.

Ficus Ruminalis] Ficus Ruminalis ideo sic dicta, vel quod æstate lab et pecora frigora captantia,herbasque vellentia ruminabant,vel à rumine,id est, mamma, quam antiqui rumen dixere: quod sub ea pueri Romulus & Remus Lupæ rumina suxerint.Vnde Ouidius 2.Fastorum.

Arbor erat,remanent vestigia,quæque vocatur
Romula nunc ficus,rumina ficus erat.

De hac Plinius lib.15.cap.18.Plutarchus in Romulo. Tacitus lib.4 annalium. Publius Victor de regionibus vrbis,reg.8.Marlianus lib.2.cap.13.Annotatum autem est, hanc arborem ruminalem quæ in Comitio annis octingentis ac quadraginta & amplius virens perseuerarat, Nerone imperante, ramulis emortuis visam exaruisse. Quod & in prodigium abijt, donec in nouos rediret fœtus.Cœlius lib.11.cap.12.lectionum antiquarum.

Alueus pro nauigio.

Fluitantem alueum] Alueum hic pro navigio rudi & quocunq; modo confecto capi tradidit Giraldus in lib.de navigijs, & quem alueum hoc loco Liuius,Plutarchus scapham vocat,sic Propertius:

Aut quidnam fracta gaudes Neptune carina?
Portabat sanctos alueus ille viros.

Lupam inter pastores] Lupam voracissimum animal infantibus vberibus ebuisse scribunt Fabius Pictor,Lucius Cincius,Portius Cato, Calphurnius Fl. Dionysius Halicarnasseus,Plutarchus,Florus,Huginus, Fab.252 Virgilius lib. circa finem. Propertius lib.2.Eleg.6. Ouidius lib.2. Fastorum. & lib.2. à principio, testatur quoque lupæ huius statua in templo Romuli de quo Pomponius Lætus par.99. Marlianus lib. 2.cap.7. & lib.2.cap.12.Sed præter Liuium, hæc quoque fabulosa videntur Eusebio in Chronicis,Lactantio lib.1.cap. 20. divinarum institutionum: Eutropio & alijs asserentibus Laurentiam pastoris vxorem, ob corporis quæstum Lupam, hoc est, meretricem fuisse. Vnde & hodie meretricum cellulæ lupanaria dicuntur.Picum etiam auem Marti sacratam infantibus cibum dedisse legimus apud Plutarchum,& Ouid.lib.3.Fastorum.

Faustulus quis.

Magister regij pecoris] Itidem Dionysius scribit. Plutarchus vero Amulij seruum fuisse putat,Cæterum quisquis fuerit,statuam Romæ meruit teste Marliano lib.3.cap.17.

Laurentia Faustuli vxor.

Laurentiæ vxori] Ab hac eadem deinde post aliquot annos Romulus lycea coronatus est,vt apud Plinium lib.15.cap.18. legimus. Eius sepulchrum a Velabro Valerius Antias & Marlianus lib.4.cap.4.fuisse ferunt.Plura de ea vide apud Gellium lib.6.cap.7.Verum quæ Romanorum Historiæ de immodesta huius mulieris libidine scribunt,ad Floram insignem meretricem referuntur Boccatius,de claris mulieribus,cap.62.

Palatinus mons.

In Palatino monte] Variæ de Palatini montis denominatione sententiæ sunt. Varro lib.4.de lingua Latina dictum putat, quod Palantes cum Euandro istuc venerint,aut quod Palatini,qui & Aborigines ex agro Reatino, quod appellatur palatium,ibi consederint.Sed hoc alij à Palatia vxore Latini putant.

Eandem

eundem hunc locum à pecore dictum putant quidam, inter quos Sextus Pompeius, quod ibi pecus pascens balare consueuerit, vel quod palare, id est, errare ibi pecudes solerent, quod Propertius & Ouidius affirmant. Alij quod Hyperborei filia in Palatio habitauerit, quæ ex Hercule Latinum peperit. Alij eundē quod Pallas ibi sepultus sit, existimant appellari. Dionysius vero libro primo eum à Palanteo, vel vt Liuius & Virgilius, à Palanteo Arcadum metropoli ab Euandro vocatum scribunt, post corrupte Palatium dictum. Solinus autem: Palatium vero nemo dubitauit, quin Arcadas habeat authores, à quibus primum Palanteum oppidum conditum, quod aliquandiu Aborigines habitarunt: Sunt qui velint eum dictū à balatibus ouium mutata litera, vel à Pale Pastorali Dea, aut vt Silenus probat, à Palante Hiperborei filia, quam Hercules ibidem compressit, nomen monti datum. Polybius eum à Palante Euandri filio dictum fuisse scribit. Nunc Palatiū maius dicitur. Huius montis pars Germali nomē habuit, alia vero Velia, in qua vbi postea deūm penatiū ędes facta est, habitauit Tullus Hostilius rex. In hoc monte fuit sedes imperij Romani, domusq; Augustana.

Lupercal ludicrum] Intelligit locum sub Palatino monte sacratum ab Euandro Pani Deo, qui Lyceus vocatur. Luperci autem qui & Fauiani & Quintiani appellabantur, autore Sexto Pompeio, à Fauio & Quintilio Præpositis suis, sacerdotes omnium vetustissimi fuerūt, solenni ex Arcadia trāslato in Palatino monte instituti. De quibus Dionysius lib. 2. Iusti. lib. 43. Varro lib. 4. de lingua latina. Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Lupercalia itaq; erant Festa, quibus ad expiandos manes Pani Lyceo iuuenes Romani nudi canem & capram immolabant. Deinde facie sanguine fædata, se his pellibus cingebant, lorisque è pelle factis currebant nudi, circa Palatium obuios quosque corijs illis verberantes, & præsertim mulieres grauidas, quæ vltro obuiam occurrebant, facilem partum percussione sperantes. De qua re Ouidius Fasto. 2. Meminit Lupercalium etiam Plutarchus in Romulo. Complura de hisce habet Gyraldus Historiæ Deorum Syntag. 17. sub capite de celebritatibus & Festis. *Lupercal. Luperci.*

Romani vocant Inuum] Idem quod hic Liuius, scribit quoque Probus in Commentarijs Georgicorum. Pana Latinis Inuum dictum, eiusq; ex Arcadia religionem ab Euandro illatam. Gyraldus Syntag. 15. Inuum dictum putat ab inendo passim cum omnibus animalibus. Omnium verò vetustissimi ante vrbem conditam, ab Euandro Arcadum rege solenni ex Arcadia translato, Inui sacerdotes, nouissimi omnium Anastasio Imperatore, & Theodorico Amalo Gothorum rege in Italia regnante, aboliti circiter annū Christi CDXCV. Horum meminit Varro lib. 3. de lingua Latina. Dionys. lib. 1. Ouid lib. 2. Fast. Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Iustinus lib. 43. *Inuus.*

Solenne vorum esset] Sic legendum esse, Robortellus libro 2. emendationum cap. 56. annotauit, & hic solenne substantiuum esse, vt & tertio ante versu: de quo vide eundem.

Vrbis condendæ] Et de authore & tempore vrbis conditæ, tam variæ multiplicesque historicorum sententiæ extant, vt quam quis amplecti debeat, merito dubitare possit. Quas qui videre voluerit, adeat commentaria Onuphrij Panuinij ad Fastos consulum Romanorum, & commentaria eiusdem de Repub. Romana. Non condemnenda quoque tradit de primordijs vrbis Solinus, cap. 1. Cuius tamen opinionem de motu siderum in natalitio vrbis die, refellit Ioachimus Vadianus in Pomponij Melæ lib. 2. cap. 1. Commentarijs. *Tempus vrbis condita.*

Templa capiunt] Templa regiones sunt aut agri, certo carmine ab augure limitati & notati, vnde in omnes cœli partes ad augurium captandum libet aut aspectus, in tantum, vt interdum augures ea, quorum altitudo auspicijs obstaret, demoliri iuberent. Ideoque summissiorem alijs ædem Honoris C. Marius fecit, ne si fortè officeret publicis auspicijs, augures eam demoliri cogerent. *Templa in augurijs quid.*

Sex vultures] In augurijs vulture plurimùm vsi veteres, cùm auium ferè omnium innocentissimus, cùm non ex his quæ seruntur aut plantantur, sed *Vultur auis augurijs ac-*

commoda. ex cadaueribus tantùm sibi victum quærat, & hinc Herculem quoque latrasse solitum apud Herodotum legimus, si in re gerenda vultures sese ostendissent. De quorum augurio Cælius lib.28.cap.8. Plinius lib.10.cap.6. & lib.30. cap.3. Alexander ab Alexandro lib.5.cap.13. Volaterranus lib.25.cap.10. Vectij vaticinium autem de Romani imperij perseuerantia ex vulturum duodecim vaticinatione ex Varronis antiquitatibus refert Cælius lib.27.cap.8.

In turba ictus Remus cecidit] Idque, vt Dionysius ait, Fabio Celere magistratum præside, aut vt Plutarchus Romuli duce. Alij Remum in contentione augurioru interfectum, alij ab ipso Romulo confossum esse, memoriæ prodiderunt. Plinius de viris illustribus, á Fabio Celere interfectũ scribit, cui astipulatur Plutarchus, Eutropius, Messala, Coruinus & Ouidius libro 4. Fastorum. Sed quocunque demum casu interierit, nouæ vrbis munitionem authore Romulo sanguine suo consecrauit, vt canit Lucanus lib. Phársaliæ 1.

Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

Transiliet mœnia mea] Hanc legem ex honestatis fonte nequaquam hausisse, Cicero lib.3. officiorum ostendit copiosissimè, cùm magis vtilitatis, quàm honestatis causa lata esse videatur.

Romę nomen vnde. Vrbs conditoris nomine appellata] Rectè quidem hęc omnia. Romam autem, & non Romulam, idcirco vrbem Romulus vocauit, vt ampliore vocabuli significatu prosperiora patriæ suæ ominaretur. Alterum quoque vrbs nomen proprium habuit, vt Plinius & Solinus scripserunt, quod publicari veritum est, quandoquidem quo minùs id enunciaretur, ceremoniarum arcana sanxerunt, vt hoc pacto notitiam eius aboleret fides placitę taciturnitatis. Valerium quoque Soranum, quod optima atq; salutari fide abolitum, atque contra interdictum euulgare id ausus foret, ob meritũ profanæ vocis pœnas luisse. Onuphrius.

Cacus. Nomine Cacus] Cacibuus historiam siue mauis fabulam scribunt Dionysius lib.1. Strabo lib.5. Virgilius 8. Aeneidos. Ouidius 1. Fastorum. Propertius lib.4. Eum Diodorus lib.5. Lacinium furem appellat. Columella autem malum vicinum, vide Seruium 8. Aeneidos.

Carmenta. Carmentæ matris] Hæc ab oraculis Σεμνοδὸς Græcè dicta teste Dionysio, Latinè verò Carmentis, vnde Ouidius in Fastis,

Ipsa mone quæ nomen habes de carmine ductum,

De hac Dionysius Halicarnasseus in primo historiarum ait, Euandro & Carmenti quotannis sacra facta fuisse, Carmenti quidem sub Capitolio ad Carpentalem portam, Euandro vero in Auentino à porta Trigemina non procul. Hæc eadem & Nicostrata & Themis dicta fuit.

Potitij & Pinarij. Ijsque exta apponerentur] Petrus Nannius lib.5. συμμίκτων ex Buslidiani & Atrebatensis exemplarium authoritate legendum putat, ijsque exta ponerentur, Pinarij ad cæteram dapem venirent. Eamque lectionem omninò caligatiorem arbitratur. Per tropum enim ἐτυμολογικὸν originationes eorum vocabulorum doceri existimat. Nimirum quòd alteri à potiendo Potitij fuerint dicti, alteri ἀπὸ τῆ σπάνης. Nec remorari nos debere putat, quod alterum sit Græci, alterum Latinum. Verisimile.n. esse aduenas & sua & indigenarum linguæ locutos esse, vt fere sępe fieri solet. Alij Potitius à potando, id est, ἀπὸ τῆ πίνειν dictos tradunt, sicuti Pinarios ἀπὸ τῆ σπάνης. Pinariorum enim familia tantum ministra erat, epulantibus Potitijs & complentibus sacra. Porrò autem quando omne genus Potitiorum interierit, docet Liuius lib.9. & Valerius li.1.cap.1.

Terræ filij. Natam è terra sibi prolem] Terræ filios ignobiles, & quorum genus ignoretur appellari Cæcilius, Minutianus, Apuleius in libro de Orthographia scribit. Florens Septimius in Apologetico terræ filios dicitari vulgo asserit, quorum sit incertum genus, sicuti ignotos item aut ex inopinato apparentes de cœlo superueniſse dicunt, de quo plura Cælius lib.20. capitul.28. lect. antiq.

Asylum. Asylum] Primum Cadmus dum Thebas conderet inter Græcos asylum aperuisse fertur, ad quod fugiẽtes sine discrimine serui aut liberi ab omni pœna

tuti

tui erant. Nonnulli à prognatis Herculis Asylum Athenis primo institutum ferunt, ad quod à patribus oppressis confugere fas erat, de quo Herodotus libro 2. Post quod in Rhætæo littore Alacis fuit Asylum, & in Sigæo Achillis, quorum exemplo Romulus suum asylum aperuit ad lucum opacum & vallem inter Capitolium & arcem, meminit eius præter Liuium Dionysius libro 2. Lactantius libro 2. cap. 7. Eutropius lib. 1. cap. 1. Alexander ab Alexan. lib. 3. ca. 20. Volaterranus lib. 19. cap. 2. Virgilius lib. 8. Ouidius lib. 3. Fastor. Iuuenalis Satyra 8. Propertius lib. 4. eleg. 1. Horatius lib. 1. Od. 12. Hoc autem Romuli asylum malefaciendi animam ratus Tyberius postea irritum fecit.

Præterquam legibus coalescere poterat] Nulla re magis societas hominum conseruatur, & tranquilla est, quam iustitia, vt in Protagora dicitur: Διὸ Ζεὺς περὶ τῦ γένες ἀνθρώπων μὴ ἀπολόῖο πᾶν, διέταξε ἀνθρώποις αἰδῶ τε δίκλω, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε δέσμοι φιλίας συναγωγοί. hoc est, Deus metuens, ne totum genus humanum interiret, donauit hominibus pudorem & iustitiam, vt essent ciuitatum ornamenta, & vincula, & amicitiæ conciliatrices. Et in quinto de legib. iustitiam nominat, ἔρμα πόλεως, hoc est, fulcrum seu ancoram, quæ sustentat ciuitatem. *Iustitia & legibus ciuitates coalescunt.*

Patres certè ab honore] Plutarchus in vita Romuli alias causas, cur senatores patres appellati sint, commemorat, nimirum quod vel liberorum legitimorum patres essent, vel quod ipsi suos patres ostendere possent, id quod non nulli eorum qui primi in ciuitatem confluxêre potuerunt. Quidam à patronatu nomen dictum existimant. Sic enim tunc vocabant præfecturam, & nunc etiam vocant. Dionysius autem scribit illustriores genere, spectatæ virtutis, diotesque ac natu grandiores patres Romulum appellasse. Patres autem dictos ob ætatem, nam ex populo seniores erant, vel ob curæ similitudinem, vel quia agrorum partem tribuebant tenuioribus, perinde ac liberis proprijs, & eos suæ curæ commendatos atque in clientelam susceptos tanquam patres tuebantur. Horum autem progenies patritij dicti, perinde ac plebeiorum patritij. Porro ex patribus hac ratione centum legit Senatores, quorum consilio Rempub. administraret. Primò tres ex singulis curijs, quæ triginta erant, lecti, factique nonaginta, deinde tres ex singulis tribubus, & vnus à Romulo nominati, qui centum numerum explerunt. Centum autem ideo tantum creauit, vel quia is numerus satis erat nouæ & paruæ ciuitati, siue quia soli centum erant qui creari senatores possent. Senatores autem propter senectutem, cum veruftissimi patriciorum essent, siue ab honore & virtute appellauit. De Romano senatu ex pastoribus, vel nouis hominibus collecto ita scribit Propertius: *Patres cur dicti senatores?*

Curia prætexto quæ nunc nitet alta Senatu,
Pellitos habuit, rustica corda patres.
Buccina cogebat priscos ad verba Quirites,
Centum illis in prato sæpè Senatus erat. *Centum senatores. Senatores cur ita dicti.*

Patritiorum autem & Senatorum numerum Sabinis intra vrbem receptis, centum ex eisdem additis Romulus duplicauit, ducentosque Senatores fecit. Hic autem non est prætereunda, quæ inter Dionysium & Liuium est controuersia. Dionysius enim ait Romulum patritios primò, deinde centum ex patriciorum primoribus, qui numerò longe plures erant, Senatores fecisse, ita, vt vere dici posset, Senator est, ergo patritius: non è contrà patritius, ergo Senator, quum ex Dionysio non omnes facti patritij Senatores lecti essent. Quorum postea numerum Sabinis intra vrbem receptis duplicasse idem scribit. Liuius verò centum tantum patritios à Romulo factos fuisse, prodit, quos etiam Senatores fuisse refert, Romulique secundam ex Sabinis lectionem omittit. Hos autem à Romulo prima lectione patritios creatos, eos esse constat, qui maiorum gentium dicti sunt. Qui verò à reliquis regibus, Brutoque primo consule minorum gentium. De quo plura Onuphrius Panuinius in commentario lib. 1. Fastorum, de Patritijs & Senatoribus. *Patritiorum & senatorii differentia.*

Consualia. Consualia vocat] Fuit Consus consilij Deus, cuius ara in Circo maximo vndique aggesta humo abdita erat, quod arcanum esse consilium putarent, quam aram cùm ludos celebrarent, omnibus adire fas erat, in qua Romani sacrificijs igneis alijsque solennibus festos dies agere consueuerunt, quæ festa publicæ dictæ sunt. Erat autem is ludus, vt equi & muli iuncti & soluti in circo maximo, magno spectantium studio currerent. Indicta verò fuisse consualia finitimis populis à Romulo anno Imperij quarto Dionysius Halicarnassæus tradit, eosque etiam suæ ætate ludos fieri solitos dicit. Lucius Tarquinius autem eos fecit, qui ijdem & magni & Romani vocantur. De qua re Terentius Varro lib. 5. de lingua Latina. Alexander ab Alex. lib. 5. cap. 26. Blondus lib. 2. Rom. triumph. Volaterranus lib. 29. cap. 11. Ouid. lib. 3. Fastorum. Notandum tamen plerosque esse, qui dum dijs Laribus Romani ludos celebrarint, Romulum Sabinas rapuisse dicant.

Ludi Romani magni.

Signoque dato] Erat autem signum, aggrediendæ rei opportunitatem adesse, cum Romulus assurgens, purpuram in sinus contractam explicaret, vt apud Plutarchum legimus. Sextius verò Syllus Carthaginiensis Thalassij nomine direptionis signum fuisse prodidit.

Raptus virginum. Rapiendas virgines] Hinc à Romulo institutum videtur, vt postea non vero, sed simulato quodam raptu omnis legitimi connubij ritus perageretur. Id quod innuisse videtur Festus, cùm scribit: Rapi simulatur virgo ex gremio matris, aut si ea non est, ex proxima necessitudine, cùm ad virum trahitur, quod videlicet ea res feliciter Romulo cessit. Rapiundæ autem vi simulata virginis, quinam olim ritus fuerit, eleganter ex libro 4. Apuleij de asino aureo exponit Iacobus Renardus ad leges XII. tabularum. cap. 21. Porrò qui fuerit raptarum numerus inter authores non conuenit. Quidam enim non vltra triginta fuisse tradunt, quæ curijs nomina dederint. Nonnulli quingentas, plerique septem & viginti, vt Valerius Antias. Alij sexcentas & tres supra octuaginta, vt Iubas & Dionysius. De hoc autem facto præter citatos lege Orosium lib. 2. cap. 4. Plinium 15. cap. 29. Augustinum lib. 2. cap. 17. & lib. 3. cap. 13. de ciuitate Dei. Virgil. lib. 8. Ouidium lib. 3. Fastorum. Alexandrum ab Alex. lib. 5. cap. 26. Sarbonem lib. 5.

Raptarum numerus.

Thalassius. Thalasij] Inuenis, vt Plutarchus ait, probi & splendidi, Romulique dicti.

Nuptialem hanc vocem] Sicuti Græci ὑμὴν ὦ ὑμέναιε ὦ ὑμὴν, qui felices coniugio fuere. De qua Romanorum consuetudine, vide Plutarchum quoque in Cneo Pompeio, & Problemate 30. Blondum lib. 8. Romæ triumphantis. Alexand. ab Alex. lib. 2. cap. 5.

Acron rex. Regem in prælio obtruncat] Acronem nimirum hominem vehementem, & rebus bellicis pariter audacem, qui magna militum copia in Romanum agrum impetum fecerat, de quo lege Plinium Secundum, de viris illustribus. Valerium Maximum lib. 3. cap. 2. Volaterranum lib. 16. cap. 1. Anthropolog.

Iupiter Feretrius. Iupiter Feretri] Diuersas huius cognominis rationes adferunt. Alij enim à ferendo cognominatum putant, alij à feriendo, id quod Propertius in quarto ostendit. Plutarchus à feriendo hostem. Festus Feretrium dictum putat, quòd pacem ferre putaretur, cum ex templo eius sumerent sceptrum, per quod iurarent, & lapidem silicem, quo fœdus ferirent. Oliuerius Arzigauensis in Valerij Maximi commentarijs à feretro instrumento, quo spolia opima suspendebantur, dictum putat. Alij, quod per eius sceptrum & silicem iurantes, Romani pacem referre soliti sint. De qua consuetudine Alexander ab Alex. lib. 1. cap. 24.

Opima spolia. Opimis spoliis] Opima spolia, vel ab opibus, vt ait Varro, vel ab iuuido opere, cùm victoribus tãtum laudis accesserit, nomina sumpsere, seu quod fidei propius est, opima ampla dici, sicut opimã prædam & opimum bouẽ dicimus. Quæ nisi duces regesque, quorum auspicio res geruntur, suismet corporibus dimicantes, hostium ducibus detraxerint, necemq; & exitium intulerint, haudquaquam opima dici voluere. Ter autem opima spolia delata sunt tantum.

Primò

Primò à Romulo, deinde à Cornelio Cosso. Tertio à Claudio Marcello. Quæ de re Plutarchus, & Alexander ab Alexandro, libro 1. cap. 14.

Templi origo] Fuit verò Feretrij Iouis templum in vertice Capitolini mõtis, exiguũ sanè & angustum, sed religione sanctissimum, cuius tecta multos post annos ob vetustatem & Romanorum negligentiã collapsa restituit Augustus, ampliauit etiam post Romulum Ancus Martius. Vide Marlianum li. 2. cap. 3. *Iouis Feretrij templum.*

Capitolium ascendit] Capitolium à capite hominis à Tarquinio Prisco ibi inuento dictum est. De cuius diuersis nominibus & structura Plinius lib. 19. cap. 1. & lib. 7. cap. 28. & lib. 36. cap. 6. Publius Victor de regionibus vrbis reg. 8. Alexander ab Alexandro lib. 6. cap. 11. Cælius lib. 23. cap. 6. *Capitolium.*

Sabinis] Sabini Italiæ populus à Deorum cultu nomen accipiens, quasi Sebini, ἀπὸ τῶν σέβεσθαι, vel à Sabo duce, vt est apud Silium Italicum lib. 8. Vide Plinium lib. 3. cap. 12. & lib. 36. cap. 15. Volaterranum lib. 6. cap. 2. Alexandrum ab Alexandro lib. 5. cap. 26. Cælium li. 7. cap. 9. *Sabini vnde dicti.*

Filiam virginem] Vestalem, quam Dionysius Spurij Tarpeij Capitolini prætoris filiam, Antigonus verò & alij quidam, Sabinorum regis filiam fuisse tradiderunt, cuius factum describunt Aristides Melisens, de rebus Italicis. Plutarchus cap. 31. Paral. Valerius Maximus li. 9. cap. 6. Volaterranus li. 18. cap. 2. Virgil. 8. Ouidius li. 1. Fastorum. Propertius li. 4. eleg. 4. *Tarpeia Virgo.*

Aquam] Ad fontem videlicet Vestalibus sacrum, ex quo aquam haurientes sacrificia mundant, manus & pedes lauant, aditumque aspergunt. Qua de re Plutarchus in vita Numæ Pompilij. Qua ratione autem, quibusve ceremonijs aqua sacrificijs adhibita fit, docet Alexander ab Alex. li. 4. cap. 17.

Prodendi exempli causa] Proditio ex genere earum quæ malæ prouerbiales appellantur. De qua vide Erasmum in Prouerbijs: Mala proditio. Tarpeię verò virginis factum alij in malam, alij in bonam partem interpretantur. Fabius Pictor enim & Cincius auri cupidine motam, illud quod sinistris manibus habebant, petijsse ferunt. Lucius verò Piso Censorius, Clypeos, quos contra vim hostium sinistris manibus tenebant, efflagitasse existimat, vt nudatos iam hostes suis interficiendos traderet. Vtrum autem verius sit, ex eo colligimus, quòd non tantùm honestissimè à Romanis, vt Plutarchus scribit, sepulta, verùm etiam Tarpeius mons ab ea denominatus. Qua de re Plutarchus, Dionysius & Marlianus lib. 2. cap. 1. Porrò Petrus Nannius lib. 5. Miscellaneorum pro decreto, directo legit ex libro Bussidiano, eamq; lectionem veram arbitratur. Opponitur enim hæc dictio ambagiosæ illi petitioni, qua vel arma, vel armillas poscere videbatur, dum paciscitur, vt id sibi traderent, quod in sinistris manibus habebant. Nunc autem planè explicitis verbis arma petijt, quamobrem nõ aura, sed insidiosa est habita, tanquã quæ illos nudos hosti obijcere vellet. *Proditio mala.* *Tarpeius mons.*

Aureas armillas] Armillæ ab armo dictæ suprema brachij parte in humeros collumque vergente, quam partem argenteis aureisque tegminibus fabrefactis milites ornabant, quod in statuis nunc marmoreis & alijs veterum sculpturis apparet. Sic legimus infrà lib. 10. Papyrium cursorem consulem. Papyrium filium, item quatuor centuriones, maniplumque hastatorum armillis, aureisq; coronis donasse. *Armillæ.*

In sinistris manibus esset] Græcos olim annulos in digito, qui minimo proximus est sinistræ manus habuisse legimus, quòd in sectis humanis corporibus, olim neruum quendam tenuissimum ab eo digito ad cor hominis tendere animaduerterint. Vnde quòd quasi connexus esse cum principatu cordis videretur, hunc sinistræ manus digitum tali honore decorandum veteres putarunt, cuius rei author est Appion in libris Aegyptiacis. Gellius lib. 10. cap. 10. Plinius lib. 33. cap. 1.

Armis necauere] Huc pertinent Octauiani Augusti, & Antigoni quoque apophthegmata, qui dicebant proditores quidé dum proderent amandos, post verò summo odio prosequendos esse. Significantes his qui proditione *Proditores regibus ingrati.*

profuerunt, nihil deberi gratiæ, licet officium quod præstant, pro tempore gratum sit. Similem autem de pœna proditionis historiam ex Clitophontis libro rerum Gallicarum primo leges apud Plutarchum cap. 30 Paral.

Hostius Hostilius.

Hostius Hostilius] Tulli Hostilij tertij Romanorum regis auus & Hersiliæ maritus.

Cecidit] Apud portam veterem Palatij quidam cecidisse scribunt. Plutarchus verò apud lacum Curtium, qui fuit in medio foro iuxta Domitiani positi equum. Vide Marlianum lib. 3. cap. 18. Topograph. & Pub. Victorem in regione octaua vrbis.

Iupiter Stator.

Statori Ioui] Iouem statorem plerique à stando dictum volunt, hoc est, exigendo, conciderant enim in ea clade plane Romanorum animi. Diuus autem Hieronymus contra Iouinianum, quòd nunquam ociosus sedeat, sed ad ferendam opem omnibus paratus sit. Seneca verò libro de beneficijs tertio, ideo quòd eius beneficio stent omnia, statoris nomen sibi vendicare existimat. De qua re Laurentius Valla lib. 5. cap. 6. elegantiarum multa.

Templum] In Palatini montis radicibus è regione ędis Concordiæ, olim Ciceronis domus, quę iussu Clodij demolita, & in porticum libertatis translata fuit, cuius templi etiam hodie spondę murorum altissimę videntur. De quo Plinius lib. 34. cap. 6. Alexander ab Alexandro lib. 6. cap. 11. Ouid lib. 6. Fastorum.

Sabinæ mulieres pacis conciliatrices.

Sabinæ mulieres] Sabinarum virginum orationem vt doctam, ita commiseratione & affectibus plenam pete ex Plutarchi Romulo, Naſonis præterea lib. 3. Fastorum. Similem autem mulierbris fortitudinis historiam legimus de Celticis mulieribus, quæ per media hostium agmina irruentes, precibus & lachrymis pacem conciliarunt suis, apud Plutarchum cap. 6. de claris mulieribus.

Fœdus faciendum] In via sacra, Carinis & viæ Suburræ proxima, explicatio verò fœderis, quod erectis aris iuramento firmarunt, est apud Dionysium, Plutarchum, & Eutropium lib. 1. cap. 4. à quibus in eo tantum dissentit Liuius, quòd Romulum & Tatium in ipso belli ardore congressos, & de pace collocutos arbitratur.

Quirites vnde?

Quirites à Curibus] Curibus metropoli Sabinorum olim, teste Volaterrano lib. 6. cap. 2. Geographiæ, patria quoque Tatij & Numæ.

Curiarii nomina vnde?

Nomina eorum curijs imposuit] Hanc opinionem Liuij, nimirum quòd curiæ à raptis mulieribus Sabinis nominatæ sint, autore Varrone. Dionysius, & post eum Plutarchus ita refutarunt, vt eas partim à locorum, partim à virorum nominibus appellatas esse appareat. Quare, qui vlterius quid cognoscere capit, eos authores adeat. Varro autem de curiarum nominib. diuersa prodidit, eos secutus, qui prius hæc nomina indita fuisse putarunt.

Centuriæ equitum.

Centuriæ tres equitum] Quarum opera in omni Repub. vteretur. Erat autem equestris ordo, etsi Senatorio minor, magnæ tamen amplitudinis & vigoris, vt legimus apud Dionysium, Ser. lib. 9. Asconium, Pædianum in secunda actione Verrina. Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 29.

Luceres vnde dicti?

Luceres nominis] Autor de viris illustribus à Lucumone Thusco, qui Romulo aduersus Tatium Sabinorum regem pugnanti auxilium tulisse ferur, Luceres appellatos putat. Sed Festus ait quosdam fuisse, qui non tam à Lucumone, quàm à Luco, in quo vrbs Roma, aut prima eius pars asylum fuit condita, dictos existimet. In qua sententia etiam est Pædianus, qui Luceres à Lucosyli dictos scribit. Conecti enim erant in hanc centuriam Thusci, Latini, reliqui omnes qui ad Asylum confugerant, vt etiam præter Pædianum, Plutarchus testatur. Sunt præterea qui à Lucero Ardeæ rege Luceres dictos putent. Quòd verò Liuius Luceres nominis & originis incertam esse causam putet, Sigonius ita accipiendum arbitratur, non quòd nullam ipse reperierit, sed quòd incertam eam diuersos fecisse authores existimarit.

Quiq; cum eo equites erant] Petrus Nannius li. 5. συμμίκτων, annotat in vetustis libris legi, quiq; cũ eo equis ſerant, eaq; lectio ei paulò vetustior videtur.

Virtus

Viribus nulla parte adiutis] Nannius loco prælegato, nulla arte adiutis legendum arbitratur, vt intelligas Romulum aperta vi, sine vllo stratagemate hostem vicisse. Facilis siquidē in tam affinibus vocibus parte, & arte, lapsus fuit.

Celeres appellauit.] Celeres vocati vt plures scribunt ab exequendi ministerij celeritate. Prompti enim veloces q; ad opera erāt, quos Romani Celeres. *Celeres.* Vt autem Valerius Antias memoriæ prodidit dicti fuere Celeres à primo eorum duce Fabio Celere. Præerat namq; ipsis dux etiam clarissimus, cui tres suberant centuriones, & sub eis alij inferiores magistratus, qui per vrbem sequētes eum cum telis, ministri eorum quæ iubebantur, erant. Fabio verò Celeris *Fabius Celer.* cognomen ideo datum volunt, quòd Remo occiso celerrimè in Hetruriam aufugit, ne à Remi fautoribus quoque interficeretur. Hic enim vt Dionysius ait, murorum vrbis Romæ præses, aut, vt Plutarchus, Romuli dux Remum, contra edictum Romuli, muros vrbis transilientem, tastro fertur occidisse, vnde profugus factus, à celeritate Celeris nomen commeruit. Sic & à velocitate Metellus Celer cognominatus est, vt legere est apud Plutarchum in Metello, & Cœlium quoq; li. 24. ca. 6. Porro hosce Celeres à Numa, teste Plutarcho, sublatos alij regi restituisse videntur. Siquidem L. Brutus L. Superbo regi præfectus Celerum fuisse traditur. Hos autem Flexumines postea, inde Trossulos tū equites dictos *Trossuli qui?* ex Festo & Plinio apparet, verba Festi hæc sunt: Celeres antiqui dixerūt, quos nunc equites dicimus, à Celere interfectore Remi, qui initio à Romulo ijs præpositus fuit, qui primitùs electi fuerunt ex singulis curijs deni, ideoq; omnino trecenti fuere. Et alio loco Trossuli equites dicti, quòd oppidum Thuscorum Trossulum sine opera peditum ceperint. Plinij verò lib. 33. hæc: Equitum nomen sæpe variatum est in ijs quoque, qui ad equitatum trahebantur. Celeres lib Romulo, regibusq; appellati sunt, deinde Flexumines, postea Trossuli, cum oppidum in Thuscis citra Volsinios passuum nouem millia sine vllo peditum subsidio cepissent eius vocabuli, idque duravit vltra C. Gracchum, Iunius tamē qui ab amicitia eius Gracchanus appellatus est, scriptum reliquit his verbis: Quod ad equestrem ordinem attinet, antea Trossulos vocabant, nunc equites vocant, ideo quia non intelligunt Trossulos nomen, quid valeat, multos pudet eo nomine appellari, & causam quæ suprà indicata est exponit, inuitosque etiamnum tamen Trossulos vocari. Hæc Plinius.

Capræ paludem] Quam in campo Martio fuisse Marlianus ait lib. 6. cap. 9. *Capræ palus.*

In terris Romulus fuit] Non vna est autorum de morte Romuli opinio, sunt enim qui victis Fidenatib. & Veientibus Romulum à primoribus interfectum, *Romuli mors.* corpore que in minutissimas partes dissecto, occultè sub vestibus per partes asportatum scribant. Aristobulus verò Italicarum rerum lib. 2. Dionysius Halicarnass. lib. 2. Val. Max. lib. 5. cap. 3. Augustinus lib. 3. cap. 15. eius parricidij nouus ciues authores fuisse memorant, apud Capream autem paludem cùm concionem haberet, à Marte patre nimbo ablatum cum Liuio affirmarunt Plinius Secundus de viris illustribus, Plutarchus in Romulo & Numa Pompilio, Florus, Messala Coruinus, Sabellicus lib. 1. cap. 8. Ethnicorum exemplorum, Ouidius quoque lib. 2. Fastorum.

Proculus Iulius] Plutarchus in Parallelis Aetium Proculum ex Aristobuli *Proculus.* sententia vocat virum primarium & à Romulo plurimùm dilectum. Proculi autem dicuntur qui foris agente patre, nati sunt, vt testatur Alex. ab Alex. li. 1. c. 9.

Roma caput orbis] Romani imperij magnitudinem & excellentiam legere licet tum apud alios, tum apud Plinium lib. 3. cap. 4. Solinum in præfatione Polyhist. Virgil. 1. Aeneidos, Romanos rerum dominos, & lib. 6. Imperium terris. Ouid. 2. Fastorum. Hic vbi nunc Roma: Claudianus lib. 3. De laudibus Stilliconis. Cœlius Rhodiginus lib. 18. cap. 25. qui ex Græco quodam authore orbis Epitomen Romam vocat.

Interregnum appellatum] Est enim interregnum spacium temporis à rege *Interregni.* defuncto, vsq; ad creationem sequentis, & qui præest hoc tempore spacio, cum regia

regia potestate & insignibus, interrex erat. De cuius officio & potestate Festus Pompeius, Nestella cap.4. Blondus lib.3. Romæ triumphantis. Alexander ab Alex. lib.2. cap.6. omnium copiosissime.

Autorum fieri quid?

Patres authores fierent] Quid sit autorem fieri, tradit Paulus in L. Bimestri ff. de autoritate tut. Etiamsi, inquit, non interrogatus tutor author fuerit, valet autoritas eius, cùm se id probare dicit, quod agitur, hoc est enim autorem fieri. Sic antiqui vocabant autores mulierum, sine quorum consensu, quæcunque egissent mulieres, rata non erant, vt scribunt Liuius lib.37. Cicero pro Flacco & A. Cecinna. Similiter quoque id iuris patres habebant, vt tum demum rata essent, quæ populus iussérat, si patres autores fierent. Id est, cum rem sanctam probarent. Sic Liuius lib.6. Et ne is quidem finis certaminum fuit, quin Patritij se autores fore negabant. Et Victorinus ait, sine autoritate & consensu Senatus nullam legem olim ferri potuisse, vbi autoritas intelligenda, non opinio grauitatis, prudentiæ ac magnitudinis cuiusdam, quam in magnis ac clarissimis viris esse credimus, sed consensus maioris vel prudentioris alicuius, sine quo res actæ nihil valent.

Samium Pythagoram] Varia de Pythagoræ temporibus & Numæ Pompilij doctrina ab antiquis tradita fuisse ostendit Franciscus Floridus Sabinus lib. 1. succisiuarum lectionum cap.13. Librorum autem Numæ Pompilij meminit etiam facit Liuius infrà lib.40. Vide & Gellium noctium Atticarum lib.17.

Capite eius velato] Ita legendum esse, ne Numæ caput obtectum fuisse intelligatur, sed auguris, annotat Cœlius, lib.20. cap.12. lectionum antiquarum.

Lituum.

Lituum appellauerunt] De lituo vide Macrobium lib.6. Saturnalium cap. 8. Gellium lib.5. cap.8.

Auspicia vrbana. Auspicia agrorum.

Prospectu in vrbem agrumque capto] Sic Cicero lib.2. De legib. Augures vrbemque & agros, & templa liberata & effata habento. Vrbana siquidem auspicia definiebantur pomerio, & ex arce in vrbe sæpe augures augurium agebant. Ijdem quinque agrorum genera ex auspicijs distinguebant, Romanum, Gabinum, Peregrinum, Hosticum, Incertum.

Dextra & Sinistra quæ?

Dextras ad meridiem partes] Hanc distinctionem rides Arnobius libro aduersus gentes quarto, scribitq; pro ratione situs corporis variare mundi partes, vel lævas vel dextras. Nam quidquid teres est, & ex omni parte rotundum solida conuexum, definiri aliqua finis aut initij portione non potest. De quo vide notata ab Adriano Iunio lib.3. animaduersorum cap.3. Cælio lectionum antiquarum lib.1. cap.10. Solinus verò dextra in mundo vocat septentrionalia, lævа meridionalia, cum de Taprobanæ incolis loquitur. Aristoteli dextra sunt exortiua, lævа occidua, Plinio contrà lævа exortiua, dextra occidua. Antica ad meridiem, postica ad septentrionem. Varroni quoque sinistra ab oriente sunt in templis effandis, dextra ab occasu, antica ad meridiem, postica ad septentrionem, prout Tornebus annotauit, lib.18. cap.35. animaduersorum.

Templum quid?

De templo descendit] Templo, id est, loco augurij. Templum enim, vt tradit Varro lib.6. de lingua Latina, tribus modis dicitur, ab natura, ab auspicio, ab similitudine, ab natura in cœlo, ab auspicijs in terra, ab similitudine, sub terra. Templa ergo in augurali scientia regiones sunt, aut agri, certo carmine ab augure lituo finiti & notati. Vnde in omnes cœli partes ad augurium capiendum, liber erat aspectus. Nam in templis, liber quoquo versum aspectus erat, vt interdum augures ea quorum altitudo auspicijs obesset, demoliri iuberent. Ideoque submissiorem alijs ædem honoris C. Marius fecit, ne si fortè officeret publicis auspicijs, augures eam demoliri cogerent.

Ianus.

Ianum ad infimum Argiletum] Alij Tatium & Romulum templi eius autorem referunt, vt qui cum fœdus inter eos ictum esset, communem Deum, tanquam fœderis testem inter duos reges & duos populos Ianum bifrontem esse consenserint, atq; idem hoc templum in eodem loco, vbi nunc ruinæ S. Catherinæ ædis cõspiciuntur, constituisse. Alij insuper Cn. Duilium vouisse, Tiberium

vero

ædificasse asserunt. Verum diuersæ hæ authorum sententiæ inde natæ videntur, quod apud posteros plures Ianos fuisse cultos, certo constat, cum apud veteres vnus sit creditus. Tu vide ea quæ sunt apud Plinium lib. 34. cap. 4. Plutarchum in vita Numæ, & libro de fortuna Roma. Virgil. libr. 7. Sunt geminæ. Claudianum lib. 2. de laudibus Stilliconis. Porro vt de authore templi Iani scriptores variant, sic cur bifrons Ianus à veteribus fingatur, diuersę sunt rationes. Plutarchus ideo quidem, quod ferum & syluestrem cultum in vrbanum cicurauerit, & tanquam alteram ex altera formam, dispositionemque reddiderit. Fulgentius in Mythol. quod præterita & futura respiciat. Alij Ianum solem esse putarunt, geminum finxerunt, quod vtriusq; Ianuæ cœlestis potens, oriens aperiat, occidens claudat. Alij mundum intelligunt vel cœlum, & quasi Eanum dictum putarunt ab eundo, vt inquit Cicero libro de natura Deorum 2. quod mundus semper eat, dum in orbem voluitur, & ex se initium faciens in se reuertitur. Alij deinde, quod superorum & inferorum Ianitor extiterit, nuncuparum crediderunt. Tu vide Plutarchum Problemate 21. Plinium lib. 38. cap. 7. & 36. cap. 5. Augustinum lib. 3. cap. 9. de ciuitate Dei. *Ianus cur bifrons?*

Omnium primum] Institutę religionis exemplum, quo docemur gentilium etiam principes, quibus veri Dei nulla erat cognitio, imperia tamen sua à diuinarum rerum obseruatione & cultu auspicatos esse.

Simulat sibi cum Dea Egeria] Nimirum Minois astutiam secutus, qui se in antrum Iouis recipiebat, diuq; ibi moratus leges sibi à Ioue traditas afferebat, vtiles ad obsequium non modo imperio, sed etiam religione constringeret, quam ex Strabone historiam recitat Volaterranus lib. 34. Philologiæ, Val. lib. 1. cap. 3. Cæterũ fuerint hæc an altera Egeria non satis liquet, quæ à mulieribus celebratur, quod eam opitulari credebant partui egerendo vnde & illi nomen. Plutarchus in Numa de Egeria scribit, quæ & ab alijs traduntur. Sed illud præterea addit, quomodo huiusmodi Dearum congressus fieri cum hominibus existimarentur à gentibus. Meminere porro Egerię Lactantius lib. 1. cap. 22. diuinarum institut. Aug. lib. 7. cap. 12. & lib. 7. cap. 35. Ciuitatis Dei. Cicero lib. 1. de leg. Valerius Max. lib. 1. cap. 3. Ouid. lib. 3. Fastor. Sabellicus lib. 3. Ennead. & lib. 1. cap. 2. Ethnicorum exemplorum. Acron in lib. 2. cap. 2. Epist. Horatij. Et Ennius de Egeriæ cum rege Numa colloquio in annalibus scripsit: *Numæ cum Egeria congressus.* *Egeria Dea.*

Olli respondet suauis sonus Egeriai.

Duodecim menses] Romulus enim antea decem tantum mensium spacio annum finire voluit. Nec nouo quidem exemplo, cum longe minorem mensium numerum Barbarorum quidam & Græcorum habuerint. Apud Aegyptios enim quatuor mensibus, apud Arcades tribus, Arcananas sex finiebatur annus. De qua re multa lege apud Plutarchum lib. 2. cap. 32. de placitis Philosoph. Xenophontem in æquiuocis. Censorinum cap. 15. Strabonem lib. 17. Plinium lib. 7. cap. 8. & lib. 18. cap. 25. Solinum cap. 3. Polyhist. Macrobium lib. 2. in somnium Scipionis cap. 11. & lib. 1. cap. 12. Saturnal. Alexander ab Alex. lib. 3. cap. 24. Cęlium Rhodig. lib. 18. cap. 37. & lib. 24. cap. 12. Ouidius lib. 1. Fastorum, & ex Necricis quoque Ringelbergium in lib. de tempore.

Solstitiali] Id est, solari. Nam etsi solstitialis à Solstitio deducitur, tamen in eo sæpenumero solis tantum significatio attenditur, vt solstitialis idem sit quod solaris. Sic Solinus: Qua solstitiali plagæ obuia est, id est, solari plagæ & meridei. Adrianus Tornebus lib. 24. anniuersariorum cap. 38. *Solstitialis, i. solaris.*

Mensibus interponendis] Nannius lib. 5. Miscellaneorum legit interponendos, non ascripturus nisi inter Macrobium, (qui hunc locum loco prælegato quasi ex professo interpretatur) & M. Ciceronem in quarta Verrinarum actione ingens esset discordia. Nam apud Macrobium singulis octennijs apud Græcos terni menses intercalantur. Contra apud Ciceronem non menses intercalantur, sed mensibus dies aliquot per intercalationem inseruntur.

Fastos fecit] Fasti duobus modis intelliguntur. Fastos enim dies interdum *Fasti dicti.*

dum festos dici Festus Pompeius author est, quomodo accipi videntur in libro Ouidij, qui Fasti inscribuntur. His enim in libris festa solum quæ sunt singulis mensibus exponit. Alio autem modo Fasti dies intelliguntur, in quibus hæc tria verba: Do, dico, addico, prætori fari licebat. Sic enim veteres omnes, vt Varro, Ouidius, Festus Pompeius, & Macrobius explicant. Nefasti contrarij erant, in quibus ea verba prætor fari non poterat. Nec vero si ferijs ac festis hæc tria verba prætori fari non licebat, idcirco festi dies erant nefasti. Nam & nefasti omnes profesti sunt, & cum in festis illa tria verba fari non posset, id ad Deorum cultum referebatur. Quid autem illa tria verba, Do, dico, addico, significarent, quoniam multi de eo dubitare possunt, dicamus. Prætor quidem hoc ius intelligitur, qui inter ciues peregrinosque ius dicit. Eius autem omnis iurisdictio & potestas tribus reb. continebatur, & concedenda agendi potestate ei qui petiisset, & iure inter aduersarios dicundo, & re de qua agitur adiudicanda. Primum illud dicebatur dare agendi potestatem, secundum ius dicere ac reddere, tertium addicere, id est, adiudicare.

Nefasti.

Tria verba.

Reges sacerdotes.

Ipse plurima sacra obibat] Vsitatũ enim tam apud Græcos quam Romanos fuit, reges sacerdotia obire. Vnde Virgilius de rege Deli Anio loquens, ita ait:

Rex Anius, Rex idem hominum, Phœbique sacerdos.

Ac idem lib. 2. & 5. Dionysius refert.

Flamines qui?

Dialem flaminem pertinent] De flaminum institutione parum inter auctores conuenit. Plutarchus enim in Numa ita scribit: Iouisque Martisque sacerdotibus à Romulo constitutis, tertium ipse Romuli constituit, quem flamen Quirinalem vocauit. Vocabant & sacerdotes antea constitutos flamines, à pileis, quibus ad tegenda capita vtebãtur, quasi pilamines quidam essent. E contra Dionysius & Liuius Flaminum omnium originem Numæ tribuunt. Erat autem Flamen sacerdotis nomen, qui alicui Deo peculiariter consecratus, eiui sigillatim sacra faciebat, à quo & nomen obtinebat, vt is qui Iouis sacra curabat, vel Martis, aut Quirini, is flamen Dialis, Martialis & Quirinalis vocabatur. Nominis autem ratio tracta est à filo, quo caput cinctum habebant, prout docent Varro lib. 4. de lingua Latina, & Seruius super Virgilium. Nam nudis penitus capitibus eos incedere nefas erat. Vnde à filo quo vtebantur flamines dicti, quasi filamines. Plutarchus in Numa eos à Pileo Pilamines primo, post flamines dictos putat, quod non placet, nam & pontifices & alij sacerdotes pileos gerebant, & tamen flamines non sunt appellati. Sunt qui eos à sacris insulis flamines dictos putant, quas in capite gestabant, quę ab antiquis Flamę dicebantur, siue à flameo, quod genus est tegminis capitis, quod potius mulierum est quam virorum.

Flamen Dialis.

Dialem Flaminem] Hic Dionysio & Liuio authoribus à Numa, vel vt Plutarchus tradit à Romulo ipso Ioui institutus fuit. Dictus autem est Dialis ἀπὸ τοῦ Διὸς, hoc est, à Ioue, qui Διὸς dicitur, quasi Iouialis, à quo vita dari putabatur hominibus. Cui Flamini cęremonias multas impositas fuisse liquet, quas ex Fabio Pictore, Massurio Sabino, M. Varrone, Plutarcho in Problematibus, Gellio lib. 10. cap. 15. cæterisque libris, qui de sacerdotibus publicis conscripti sunt, excerpsit. Onuphrius Panuinius in libro de ciuitate Romana, sub capite de flamine Diali.

Flamen Martialis.

Martivnum] Hunc quidem à Numa institutum Liuius & Dionysius tradunt. At Plutarchus à Romulo, quod Romuli vrbis conditoris Mars pater creditus sit. Hic patricius & maior flamen erat.

Flamen Quirinalis. Quirinus Romulus.

Alterum Quirino] Et hic flamen maior & patritius in honorem Romuli à Numa institutus est, quod Romulus parens & vrbis conditor Quirinus appellatus fuisset, siue ab hasta quę Sabinorum lingua quiris dicitur, siue quod Cures bello vicerit, siue à Marte patre, qui etiam Quirinus, dum arma abiecit, dictus est. De quo vide Plutarchum in Romulo, Eutropium libr. primo. cap. 4. Sabel. lib. 3. Enn. Ouidium lib. 3. Fastorum. Solebant autem veteres mortuis consecra-

ri immutare nomina, hanc nimirum ob causam, ne quis homines fuisse existimet, sed Deos potius immortales, & humanarum rerum curatores. Sic quoque Lædæ Nemensis, Circe Marica, & Ino, postea quam se præcipitauit Leucothea nominata est, de qua consuetudine Lactantius lib. 1. instit diuin. cap. 21. Cælius lib. 11. cap. 19. Inde vero ab Homero vsque opinio fuit, aliis res vocabulis apud Deos esse, alijs apud homines, hinc illud Homeri:

Ξανθὸν μὲν καλέουσι θεοὶ Σκαμάνδριον υἱόν,
Ἀστυάναξ δὲ καλεῖται ὑπὸ Τρώων· οἶος γὰρ ἐρύετο Ἴλιον αὐτοί.

Virgines q; Vestæ legit] Geganniam scilicet & Beremiam, quibus deinde addiderunt Camillam, Tarpeiam, & alias, quarũ officium erat, in polluta virginitate perpetuum custodire ignem, qui si forte negligentia extingueretur: diris pœnas luebant. Cæterum de virginum Vestalium institutione autores, & de aliis variant. Dionysius lib. 2. & Plutarchus in Romuli & Numæ vitis eam Numæ tribuunt. Alij vero (vt tradit Plutarchus) inter quos Virgilius est, vetustius id institutum putant. Easque ex Troianis ad Lauinios primum, deinde Albanos, postremo ad Romanos commigrasse, Virgil. 2. AEneidos:

Sic ait & manibus vittas, Vestamque potentem,
Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Vestalium virgines.

Vestæ enim ignis perpetuus dicatus erat, à sacris virginibus custoditus. Eam autem terram esse quidam credunt, alij vero Vestam nihil aliud esse, quam purum ignem arbitrantur. Alij porro eandem, quę & Opis & Cybile omnium Deorum mater dicitur, esse opinati sunt. Cuius sacra, vigilem scilicet ignem, cum Virginibus, Penatibus, & Palladio AEneas ex Troia in Latium tulit, & condito Lauinio, Vestæ ædem sacrauit, in qua etiam hæc sacra condidit. De quo vide plura apud Onuphrium in ciuitate Romana, sub cap. de Virginibus Vestalibus.

Vesta quæ.

Salios item duodecim Marti Gradiuo legit] Virg. li. 8. AEneid. Salios Herculi tribuit, qui hic Liuio sunt Martis Gradiui. Sic enim scribit:

Tum Salij ad cantus incensa altaria circum,
Populeis ibant euincti tempora ramis.

Salij qui, & vnde.

Salij vero vocati sunt, vt Plutarchus in Numa tradit, non à viro Samothrace seu Mantineo Salo nomine, sed ab ipso potius tripudio saltatorio, quod vehementius robustiusq; per vrbem euntes, subsaltant, quum ad mensem Martium sacra scuta, quæ ancilia dicebantur, suspicerent, induti puniceis tunicis, æneis baltheis latisq; succincti, æneas in capite galeas portantes, & parmis gladiis ense pulsantes. Idem fere scribit Dionysius lib. 2. Simul quoq; Varro à saltando dictos existimat cum Festo Pompeio. Cæterum numerum duodenarium, deinde Tullius Hostilius duplicasse fertur, & ita quidem, vt quatuor & viginti belli pacisq; temporib. cooptarẽtur, & hinc quoq; Appius Claudius triumphalis, Scipio Africanus & L. Bibaculus inter Salios esse, & hæc sacra attrectare gloriæ duxêre. De hisce præter alios vide Tornebum lib. 13. animaduersionem cap. 8.

Salij duodecim.

Ancilia appellantur] De ancilijs hæc produnt Dionysius & Plutarchus. Annum iam octauum regnante Numa, morbus inuaserat ciuitatem cunctis vero morientibus, traditur scutum æneum è cœlo delapsum in Numæ manibus decidisse. Quod in vrbis salutem missum Egeriam sibi retulisse Numa tradidit, oportere q; id asseruari, aliis vndecim ad illius figuram, magnitudinem, formamque effectis, quo dubium ob similitudinem esset, cœlestis illius adipiscendi. Addiditque Numa se à Musis cognouisse, eam vrbem, vbi id Ancile asseruaretur omnium potentissimam futuram. Quo facto, cum pestis cessasset, scutum autem ex eius imperio cum effingere artifices certassent, diffidentibus ac deperantibus cæteris, Mamurium Veturium præstantissimum artis eius opificem, vsque adeo eius similitudinem effinxisse, struxisseque omnia similia, vt ne Numa quidem id cognosceret. Horum vero scutorum custodes Salios XII. legit, quot fuerant fabrefacta scuta, à quibus sacris anniuersariis effer-

Ancilia.

Mamurius Veturius.

ren-

rentur per vrbem. Id autem scutum breue fuit, ideoque ancile appellatum, quod ex vtroq; latere esset recisum, & summum infimumque eius latus modice pateret. Mamurius autem XI. anciliorum à se factorum præmij loco popoſcit, vt suum nomen inter carmina Salij cantarent. Ideo Mamurij Veturij nomen in cantibus Salij Romani maxime frequentabant.

Saliorum carmen.

Carmina cum tripudiis] Carmen Saliorum initium Poëtices apud Romanos Varro dicit, quod obscurissimum erat. Eius meminit Flaccus, Iam Salios Numæ carmen. Erant & axamenta carmina, quæ à Saliis componebantur in honorem singulorum Deorum, vt Ianualij versus, Iunonij, Minerui ab eo quod est nomino, appellata, Tornebus lib. 22. aduersariorum ca. 24. Licet Pruinius axamenta vocata existimet, quæ essent in memoriam hominum composita, vt Mamurij & Volumniæ. Nam in Deos singulos versus ficti à nomine eorum appellabantur. Salij autem non à populo, sed à Magistris collegij legi solebant Patritij adolescentes, quorum vterq; parens viueret, nec in magistratu esset. Lege quoq; cautum erat, vt Salij liberi essent.

Axamenta carmina.

Pontifex Maximus.

Pontificem Maximum] Vt qui maximarum rerum in cultu diuino dominus esset, sacra dijudicaret, in rebus ad Deos spectantibus leges statueret, quibus aris, quibus Dijs, quibusq; hostijs, quibus diebus, & ad quæ templa sacra fieri deberent, aliis indicaret. De quorum electione, officio & dignitate Dionysius, Plutarchus, Liuius, Blondus lib. 2. Romæ triumphantis, Alexander ab Alexandro, lib. 2. cap. 8. lib. 5. cap. 10. Fuit vero hic Marcius Marci filius, & ipsius Numæ gener, cui omnia publica & priuata subiecit sacra.

Martius Numæ gener.

Ioui Elicio] Is sic dictus est, ab eliciendo, vel extrahendo, vt Varro ait, eius ara in Auentino fuit. Ouid. 3. Fastor.

Iupiter Elicius.

Elicium cælo te Iupiter, vnda minores
Nunc quoq; te celebrant, Eliciumq; vocant.

Solennibus enim quibusdam verbis pronunciatis, Iouem de cœlo ad sua sacrificia educi posse putabant veteres, de qua re Cælius Rhodiginis li. 16. ca. 14. ex Pisone vetustissimo authore. Arnobius in quinto ex secundo historiarū Antiatis libro. Plutarchus autem Elicium Iouem videtur à Græca voce ἕλιξ, id est, propitio deducere, ipsum in vita Numæ legito. Legimus & apud Hesychium in Cypro εἰλάνιον, Iouem cultum.

Propulso legum ac pœnarum metu] Nannius libro 5. Miscellaneorum sibi persuadet legendum, pro ipso non propulso, vt pro ipso corruptum sit in propulso. Nimirum religionem successisse in vicem metus legum ac pœnarum. Vt autem suam diuinationem sequitur, non testimonia Codicum, sic ea diuinatio Fabij Pictoris simili sententia iuuatur, cum libro primo sic ait: Nullo nec vindice aut metu, sed sua sponte retinebant fidem & rectum.

Marcium Marci filium] Mira hic est in scriptis libris discrepantia, vt Nannius loco præallegato admonet. Alij enim habent Marcum Flauium, alij M. Fuluium, nonnulli M. Furium. Quid vero melius sit in medio disceptandum relinquit.

Et cum ipsi homines in Regis veluti vnici exempli] Præclara γνώμη, cuius aliæ similes cum alibi, tum apud Claudianum ad Honorium extant, cum elegantissime scribit:

Componitur orbis
Regis ad exemplum: nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quam vita regentis.

Nec contemnenda est Nazianzeni sententia scribentis: Sicut per principem cum benefacit plurimorum vitæ & saluti consulitur, ita & errorem principis ad multorum perniciem pertinere.

Egeria an Dea an nympha.

Quod earum sibi consilia] Nannius lib. 5. Miscellaneorum, etsi scripti codices cum vulgatis consentiant, pro sibi inibi legendum arbitratur, & ob id lucum illum Musis esse dicatum, quod ibi colloquia vxori eius cum Deabus es-

sent.

hæc. Sub nomine autem Dearum Musas intelligit Liuius, quas Theocritus per-
petuo Nymphas appellat. Habet enim id magnificentiam, cum genus pro spe-
cie subiicitur. Et ita dirimi posse videtur disputatio, quæ est inter Dionysium
lib. 2. scribentis: Egeriam Nympham fuisse, & alios docentes non Nympham,
sed Musarum vnam, prout refert Gyraldus Syntagmate 5. sub titul. de Nym-
phis. Porro Luci syluæ erant in conspectu villæ fundiq; inceduę Diis conse-
ratę, quas ferro temerare nefas erat, Plinius de arboribus. Hæc fuere numinum
templa, priscoq; ritu simplicia rura, etiamnum Deo præcellentem arborem di-
camus, nec magis auro fulgentia atq; ebore simulachra, quam lucos & in iis si-
lentia ipsa adoramus, erant enim in vrbe luci, non tantum in agris. *Lucus quid?*

Argeos pontifices vocant] Ridiculum existimat Nannius loco præallega-
to interpretationem eorum, qui putant Argeos Scyrpeos, hic esse homines,
qui cum facibus de ponte deiiciebantur ex instituto Herculis. Nam ipsa sacra,
& loca, vbi sacris operam dabant, à pontificibus Argei dicebantur. Sacra ob
antiquitatem cum suis ritibus iampridem abolita sunt. Loca multa Romæ Ar-
georum nomen retinent, vt videre est apud Varronem lib. 4. de lingua Latina,
vbi nunc quintum, nunc sextum, Argeorum sacrarium citatur. Fabius Pictor v-
niuersum campum septem collibus subdens, vsq; ad Tyberim duplici nomine
Lybissim & Argeum vocat. *Argei qui?*

Albani] Qui vrbem Albam ab Ascanio olim conditam inhabitabant, quæ
ab vrbe distabat, si Dionysio fides adhibēda est, duodecim milliaribus, & 300.
iam annis caput regni fuerat, vel secundum alios quingentis minus tredecim.
Hinc autē ciuitatem alij ab Albano monte, vbi sita est, dictam putant. Marcus
vero Varro propter colorem suis, cui astipulatur quoq; liber tertius AEneidos,
& liber octauus, vbi hæc carmina repetuntur. Vide quoq; Plin. lib. 3. cap. 5. *Albani.*

Bellum indixit] Diserte enim in Romuli cum Albanis fœdere expressum
fuit, vt neutra ciuitatum bellum inchoaret, atq; vtra se læsam aliquando que-
reretur, ab iniuriæ authoribus iusta reciperet, quod si non redderentur, tum de-
nim necessario ruptis fœderibus indiceretur bellum. Albani igitur cum agrū
Romanum latrociniis inuasissent, nec petentibus iusta reddidissent, iure bel-
lum indixerunt. Cuius rei verba & ceremonias lege apud Alexandrum ab A-
lex. lib. 1. cap. 14.

Lauinium ab Troia] AEneas enim Lauinia Latini regis filia in vxorē ducta,
Lauinium condidit, & de vxoris nomine dixit. Ascanius vero mortuo patri
succedens, tricesimo post conditum Lauinium anno, maiorem vrbem condi-
dit sub Albano monte, eamq; à situ Albam longam vocauit, coloniamque eo
Lauiniorum, Deosq; penates ab AEnea delatos deduxit. *Lauinium.* *Alba longa.*

Metium Suffetium] Quem omnes fere Romanorum historiæ virum, neque
bello idoneum, neq; pacis firmum custodem appellant.

Fœcialis regem] Varro fœciales inquit dicti, quod fidei publicæ inter po-
pulos præerant. Nam per hos fiebat, vt iustū conciperetur bellum, & vt fœdere
fides pacis constitueretur, & ex his mittebant, an requam conciperetur qui res
repeterent. Dionysius eos dici Græce putat ἐξαποστόλους, & à Numa institutos
esse dicit, sumpto ab Equicolis exemplo, apud quos, vt Valerius scribit, primus
Sertor Resius ius Fęciale instituit. Meminit eorundem Varro hbro tertio. Sex-
tus Pompeius Fęciales inquit à faciendo sunt dicti, apud hos enim belli, pacis-
que faciendæ ius est. Munera eorum præcipua Dionysius describit, & Cicero
libr. de legibus. Quot eorum fuerint, ambigit Tornebus in annotationibus su-
is ad dictum Ciceronis locum. Fuisse autem eorum collegium ex Liuio cognos-
ci potest, qui infra libro 36. scribit: Consul inde M. Acilius ex S C. ad collegium
Fœcialium retulit, ipsi ne vtiq; regi Antiocho bellum indiceretur. Porro vnus
horum Fœcialium pater patratus dicebatur, cuius munus erat, quum pax aut
fœdus faciunda esset, verba facere. *Fœciales.* *Ἐξαποστόλοι.* *Pater patratus.*

Sagmina inquit, te rex posco] De Sagminibus Plinius lib. 22. Hæc etiam *Sagmina.*
herba *Verbenaca.*

herba verbenaca vocatur Latine, à Græcis ἱεροβοτάνη dicta, hoc est, sacra herba, vt idem Plinius docet lib. 25. annotauit id Budæus in annotationibus prioribus ad Pandectas.

Capillosque tangens] Busilidianus codex, vt Nannius libro 5. Miscellanearum annotat, non tangens, sed tegens habet. In sacris Deorum caput operiri & tegi solet, & apud Plutarchũ in vita Numę, Numa capite operto sedet, cum de eo in regem creando auguria captantur, quod tamen rectius Nannius non audet definire. Id ad vtilitatem rudiorum hic adijciendum. Fraudem appellari hic malitiosam fœderis interpretationem, cum sententia violata verbis satisfacimus, vt ille qui cum certos dies inducijs ascripserat, noctu hostilia fecit, quasi de noctibus nihil omnino cautum esset. Pulchre admodum hæc distinguit Paulus Iureconsultus. ff. de legib. & Senatusconsultis. Contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet. In fraudem vero legis, qui saluis verbis legis sententiam eius circumuenit.

Fraus quid?

Sine fraude mea] Hoc est saluo meo aliorumq; iure. Ita interpretatur Budæus in prioribus annotationibus ad Pandectas.

Haud displicet res Tullo] Boni ducis exemplum est Hostilius, qui dum sparcit militibus, salutem quoq; hostium quærit, consultando, quo pacto bellum atrocissimum, paucorum cæde dirimi possit. Non fortassis immemor Miltiadis dicterij, qui probabat victorias sine sanguine partas, magno autem ciuium cruore emptas, hoc est, Cadmeas, non victorias existimabat.

Vniuersis solus nequaquam par] Verissimum enim est illud Homeri, Ἠ μ. Odyss. χαλεπὸν γὸ ἰφυσαίμην ἔνα πολλοὺς. Difficile ac durum est vnum compescere multos. Qui etiam Ilhados 1. & Aeneam alioqui strenuum stetisse fugit, cum aduersus duos dimicandum esset, quo docere voluit, neminem vsque adeo excellere viribus, vt vnus pluribus par esse possit.

Capesslit fugam] Astus in fallendo hoste. Huc autem illud Antigoni Imperatoris pertinet, qui cum aliquando cederet hostibus imminentibus, se nequaquam fugere, sed vtilitatem à tergo sitam, persequi dicebat, sentiens non esse turpe fugere, quoties expedit hosti dare locum, ad suum vsque tempus.

Victori objicitur hosti] Militaris fortitudinis exemplum. Similem autem historiam ex Demarati secundo rerum Arcadicarum libro, apud Plutarchum 32. cap. Parall. legimus.

Paludamento sponsi] Paludamentum vestem esse Imperatorum, scribit Tranquillus in Cæsare, Blondus libro 9. Romæ triumphantis, Alexander ab Alexandro libro 3. cap. 3. & libro quinto, cap. 18. Festus tamen omnia militaria ornamenta paludamenta dici, in libris auguralibus affirmat videtur. Plutarchus in Philopœmene tunicas equestres vocat, in Lucullo ἱππίδια, vt opinor pro paludamento posuit, in Crasso vero φοινικίδα pro paludamento purpureo dixit. Quo genere vestis etiam Græci equites vtebantur, quam ἱππικὴν Athenæus in quinto vocat. Paludamenti autem picturam ad viuum ex Romanorum marmoribus expressam inuenies apud Lazarum Baisium in fin. capitis primi in L. Vestis. ff. de auro & argen. legato.

Paludamentum.

Flebiliter sponsum mortuum] Vestesque præ mœrore animi omnes lacerans. Cuius orationem patheticam, qua in fratrem inuehitur, vide apud Dionysium. Est autem coniugalis amoris notatu dignum exemplum.

Abi cum immaturo] Exemplum præclarum salutem patriæ longi saluti nostrorum præferendam esse. Historiam copiosius describunt Valerius Maximus lib. 6. cap. 3. & lib. 8. cap. 1. Plutarchus cap. 33. Paral. Augustinus lib. 3. cap. 14. Ciuitatis. Volaterranus lib. 17. cap. 3. Anthropol.

Duumuiri] Duumuiros inquit] Hos primum in iudicio perduellionis à Tullio factos, ex hoc Liuij loco apparet. Eorum vero etiam post meminit in iudicio M. Manlij de affectata tyrannide, sed hos cum raro creatos, tum postremo vetustate euanuisse comperio, nisi quod in cõsulatu Ciceronis C. & L. Cæsares creati sint, idque

Idque non à populo, sed vt tum mos erat, à prætore (sic enim narrat Dio) vt C. Rabirio, qui Saturninum Tribunum plebis sua manu necarat, perduellionem iudicarent, à quibus damnatus, cum ad populum prouocasset, nobili, quæ extat, oratione à consule Cicerone defensus, est absolutus. De horum origine & officio lege Feneſtellam cap. 5. Pomp. Lætum cap. 6. de Roman. mag. Blondum libro 4. Romæ triumphantis. Alexander ab Alexandro lib. 3. cap. 16.

Soluit crines] Ad veterem morem hoc referendum est, quo in signum tristitiæ crines soluebantur. Meminit eius moris & Ouid. lib. 3. Fast. *Soluere crines.*

Si qua tamen grauida est, resoluto crine precetur,
Vt soluat partus molliter illa suos.

Et Tristium lib. 1. Eleg. 3.

Illa etiam ante lares sparsis prostrata capillis,
Contigit extructos ore tremente focos.

Perduellionem iudicent] Quos nos hostes dicimus, eos veteres perduelles appellarunt, teste Caio sub tit. de verbor. significatione, per eam adiectionem indicantes, cum quibus bellum esset. Idque etiam Varro de lingua Latina lib. 4. & Festus lib. 8. de verbor. significatione testati sunt. Multa verba, inquit Varro, aliud nunc ostendunt, aliud ante significabant, vt hostis. Nam tum eo verbo significabant peregrinum qui suis legibus vteretur, nunc dicunt eum quem tum dicebant perduellem. Et Festus: Hostis, inquit, apud antiquos peregrinus dicebatur, & qui nunc hostis perduellis. Ex quibus quidem Varronis & Festi locis, recte colligi potest, non vt olim, sic nunc hostes populi Romani perduelles vocari, Siquidem vt Vlpianus ait: is duntaxat perduellis nunc dicendus est, qui hostili animo aduersus rempublicam vel principem summanimatus est, L. fin. ff. ad l. Iul. maiest. Igitur qui eo nomine accusatur, is recte perduellionis reus fieri nunc intelligitur, quemadmodum olim qui hostis iudicabatur, illi perduellio iudicari dicebatur. Proinde sic Liuius intelligendus, vt contenderit, eis qui horrendum aliquod crimen commiserant, perduellionem eo tempore solere iudicari, quo moris fuisse apud Romanos videtur, vt ciui Romano, de cuius capite iudicium erat, ante perduellio iudicaretur, hoc est, ciuium exemptus numero patriæ hostis pronunciaretur, quâ capitale sumi de ciue Romano supplicium posset, prout tradit Iacobus Ræuardus cap. 27. ad leges XII. tabularum. Et hæc quidem interpretatio eo veri similior videtur, quod filium suum Horatium populi fauore absolutum, pater quibusdam sacrificiis piacularibus peractis, veluti sub iugum miserit. Quia igitur præter hostes nulli sub iugum mitti consueuerant, hinc recte ratiocinabimur, ideo missum veluti sub iugum, quia Horatio duumuiri perduellionem iudicauerant, hoc est, quia inter perduelles populi Romani Horatium referendum esse, deinde vt perduellem interimendum pronunciauerant. Paulus vero Manutius libro de legibus Romanis, ideo Horatij factum, quod parricidium fuerit, lege perduellionis iudicatum existimat, vel quia Numa vir sanctissimus parricidium omne voluerit esse perduellionem, vel quia si non omne parricidium, saltem illud quod in cognatos affinesve committeretur. Sigonius libro 2. cap. 18. de antiquo iure ciuium Romanorum minimè Liuij sententiam probat, qui iudicium hoc perduellionis vocarit, nisi fortè perduellionem appellemus, non quod ille sororem, id enim parricidium erat, sed quod hominem in conspectu vel regis, vel populi Romani interfecerat, in quo maiestatem ciuitatis diminuerat. De perduellione autem inquisitum esse credit in Iunios, Vitellios & Aquilios, qui de prodenda regibus patria, nefaria & scelerata consilia habuerant, quos Brutus primus consul supremo supplicio affecit. Porrò lege perduellionis primùm duumuiri iudicabant, deinde ad populum prouocatio erat. Declarat hoc oratio pro Rabirio perduellionis reo. *Perduellis qui?*

Horrendi carminis erat] Ita legendum esse, & non criminis, multis authoritatibus ostendit Cœlius lectionum antiquarum lib. 10. cap. 7.

Infelix arbor. Infœlici arbori reste ſuſpendito] Tornebus li.4.cap.3. Infœlicem arborem intelligit ſtipitem & furcam, de qua ſontes ſuſpenduntur. Neque enim vlla arbor, aut vllum lignum infœlicius eſt. Fœlices autem arbores Cato dixit, quæ fructum ferunt, infœlices quæ non ferunt. Plinius autor eſt infœlices exiſtimari, damnatasq; religione, quę neq; ſeruntur vnquam neq; fructum ferunt. At Varanius de verbis pontificalibus, Fœlices (inquit) arbores putantur, quercus, ſæculus, ilex, ſapinus, fagus, corylus, ſorbus, ficus, alba, pyrus, malus, vitis, prunus. De quo latius Cœlius lib.10.cap.7. lect.antiq. Brodæus lib.4.Miſcel.cap.6.

Felix arbor.

Patrio iure in filium] Indicat hic locus Numam ius necis, & ſeuerioris in filios animaduerſionis non penitus ademiſſe parentibus, licet omne ius vendendi filios connubio conſenſu iunctos, parentibus expreſſa lege ademerit, vt Dionyſius ſcribit.

Imperatum patri] Dioniſius id negotium pontificibus datum prodidit, qui duas eſſe extructas aras ait: Iunoni vnam, cui ius ſororium curæ eſſet, Ianо alteram, ad quas Curiatiorum & Horatiæ interfectæ manes ſint vocati.

Tigillum quid?

Tranſmiſſo per viam tigillo] Cuius hæc forma fuit, vt duo recta tigilla defixa ſtarent, tertiumque ſupernè duobus illis tranſuerſum imponeretur. Dionyſius verò ait, aduerſis parietibus ſuffultum fuiſſe Hoſtilij tigillum. Quomodo autem ſub iugum miſſi ſint ſæpè milites, docet Liuius hoc eodem lib. & lib. 9. vbi Samnites ſub iugum miſſi ſunt.

Pauoris & Palloris templum.

Pauori & pallori] Id Auguſtinus his verbis luculentius explicat: Hoſtilius certè rex, Deos & ipſe nouos Pauorem atque Pallorem propiciandos non introduceret, ſi fœlicitatem deam noſceret & coleret, &c. Ita verò accidit, cum commiſſo inter Romanos & Veientes prælio nunciatum eſſet Tullo Hoſtilio regi, Albanos deſciſcere, pallereque & pauere ob eam rem Romanos videre, ipſe in re trepida templum vouit Pallori & Pauori.

Sacrificium luſtrale.

Sacrificium luſtrale] Varia luſtrationum genera fuere apud Romanos: Si vero exercitus luſtrandus eſſet, in campo Martio exercitus inſtruebatur, & ſue, aut hirco, oue & tauro luſtrabatur. Milites ipſi lauro coronati, rem diuinam faciebant, ſub diuo, & hunc luſtrandi morem Seruium regem primum inſtituiſſe ferunt. Alij hanc exercitus luſtrationem ita peragebant, ſuem, ouem, taurum, qui puri eſſent, ter circum acies inſtructas præcedente pompa ducebant, Martique Deo immolabant.

Ducis perfidia exercitus præſentiſſimum venenum.

Dimicatio maior ac periculoſior] Hinc itaque diſces, ducis improbitatem præſentiſſimum exercitus venenum eſſe. Probe igitur Pauſanias percunctanti quo pacto debellari Thraces poſſent, reſpondit: Si qui vir optimus eſt, eum belli ducem delegerimus: Admonens plurimum ad victoriam momenti in imperatore eſſe. Quemadmodum in omni negotio magni refert, quales ſint, quibus rei gerendæ creditur authoritas.

Populum omnem Albanum Romam traducere] Exemplum pietatis in hoſtes. Albanos enim ciues non tantũ in vrbẽ recepit Hoſtilius, ſed eos quoq; qui genere & opibus illuſtres erant, in patres elegit, vtpote Iulios, Seruilios, Geganios, Curiatios, Clœlios, Quintilios. Item decem quoq; ex his equitum turmas fecit, veteresque legiones ſuppleuit, qua de re copioſè Dionyſium lege.

Quadrigarij ſupplicium.

Duabus admotis quadrigis] De hac re lege Alexarchum lib.3. rerum Italicarum: Plutarchum cap. 14. Paral. Gellium libro 20. cap. 1. Virgilium lib. 8. Aeneidos: Claudianum in Gild. Hoc autem ſupplicij genus ab Hercule inuentum eſſe conſtat, qui florenti adhuc ætate regem Eubœæ Pyrechmen bellum Bœotijs inferentem vicit, victumque pullis equinis ita alligauit, vt in duas diperiretur partes, vt refert Plutarchus cap. 13. Paral.

Deuictos hoſtes gratulatur] Aſſentationis & adulationis exemplum. Verùm Dionyſius ſcribit Tullum Hoſtilium Veientibus aſtutias, leuitatem & proditionem luculentiſſima oratione aperuiſſe, & deinde militibus circumſeptum, coram omnibus lictoribus tradidiſſe.

Cæ-

Curis Hostilia] Curia Hostilia duobus in locis Romæ fuit. Altera namque in foro ad pacis templum, vbi Hostilius rex prius habitauit, de qua Marlianus lib.3.cap.17. Altera in eo loco, vbi postea Diui Iohannis & Pauli templum est constitutũ, de qua idem lib.4.cap.19. In rostris quoq; Curiam Hostiliam conditam fuisse, Varro scribit, cuius Marlianus de antiquitatibus vrbis non meminit. *Hostilia Curia.*

Feroniæ fanum] Meminit huius Feroniæ Dionysius lib. 2. & rursus lib. 3. Virgilius lib. 8. AEneidos, & rursus lib. 7. vbi inquit, Et viridi gaudens Feronia luco. Vbi Seruius commentator ait, Feroniam virginem existimatam, velut Iouem Anxurum, id est, sine nouacula, & perinde nondum abrasum qui colerentur Terracinæ, quæ etiam aliquando Anxur fuit. Vide de eadem & Strabonem lib.5. *Feronia.*

Patrio ritu Albani sacra facerent] Id sacrũ Albanum vel Latinas ferias appellatum putat Perionius lib.3.de magist.Romanorum, quod omnes Latini ab Alba oriundi erant, vel cum Latinis ferijs esse coniunctã. De quibus infrà li.42. *Albanum sacrum.*

Nouendiale sacrum publicè susceptum] Cœlius libro 17.cap.21.tradit Nouendialium sacrorum consuetudinem inde natam, quod moris Ethnicorum fuerit diebus nouem mortuos flere. Dupliciter vero Nouendiale sacrum actum est apud Romanos, vno modo cum defunctis parentabant, seque lustrabãt. Altero cum prodigium aliquod accidisset, quod nouendiali sacro expiare solebant. Ita vero perficiebatur, vt doctis placet: Nouem dies assiduè Dei sacrũ faciebant, quod sacrũ indici solebat, vel à Pontifice Maximo, vel à Prætore vrbano ex Senatus decreto, prout tradit Gyraldus historiæ deorũ Syntagmate 17. *Nouendiale sacrum.*

Ioui Elicio facta] Cui Numa Pompilius aram in Auentino erexerat. Vide sup.

Fulmine ipsum cum domo] Contemptæ religionis pœna. Scribit enim Plutarchus in vita Numæ, Hostilium honesta Numę facinora, & potissimum pietatem in Deos, irrisionibus & contumelijs infectatum esse, vt res muliebres & inertes. Hoc igitur prodigium etiam extat apud Plinium lib.2.cap.55.& lib. 28.cap.2. Val.Max.lib.9.cap.12. Cœlium lib.16.ca.14. Sabellicum lib. 2.cap.5. Multis verò persuasum est, Hostilium humana fraude perijsse, Ancique Martij, qui post eum rex fuit, insidijs oppressum, vt cum procelloso die Rex domi sacra faceret, sit ille regiam ingressus, ibique Hostilio cum vxore & liberis interfecto domum incenderit. Vide Dionysium lib.3.ea de re copiosissimè. *Hostilij mors.*

Ancum Martium] Dictus est Ancus ἀπὸ τῦ ἀγκῶνος, i. à cubito, quem inter alios habuit, teste Zonara, Tomo 2.annalium, Seruio in 6. Aeneidos. *Ancus.*

Ex filia] Pompilia videlicet, quæ Martio pontifici nupsit, Hanc filiã non ex vxore Tatia, sed ex altera Lucretia natã esse Plutarch. in vita Pompilij scribit. *Pompilia, Numæ filia.*

Auitæ gloriæ memor] Liberi enim plerunque vel parentes, vel sui generis homines referre solent. Vnde prouerbiũ vulgò iactatur: τὸ πατρὸς ἐστὶ τὸ πυθέσθαι, patris est filius. Et illud quoq; Horatij, Fortes creantur fortibus & bonis.

Quod nunc feciales habent] De hac re copiosè Plutarch. in vita Camilli, Dion. lib.2. Gellius lib.16.cap.4. Seruius lib.9. Aeneid. Principium pugnæ Blondus lib.4. Romæ triumph. Cœlium Rhod. lib.21.cap.5. *Ius feciale.*

Descripsit] Ius feciale quo tempore, vel à quo inuentum sit, inter authores non constat. Fecialis enim sacerdotij vsum omnium vetustissimum apud Romanos fuisse, Festus ella docet, cum Tulli Hostilij tempore fuerit, cui tamen nequaquam ascribit, sed Alexander ab Alexandro à Tullo Hostilio, seu Anco Martio, vt verò alij, à Numa Pompilio, feciales institutos putauit, qui ab Equicolis iura & verba solennia, quibus res repetuntur, & bella indicuntur accepere, Heso authore, de qua re & superius nonnulla à nobis annotata sunt.

Equicolis] Equicoli Vmbriæ populus in quarta regione Italiæ, quæ hodie ducatus Spoletanus appellatur, & Marsis finitimus inter Samnites & Pelignos. Volaterranus lib.6.cap.4. Geographiæ, hanc gentem, quæ ad Marsos pertinebat, ait simul cum Clastidio interijsse, & ex horum ruinis noua & vicina oppida excitata esse. *Equicoli.*

Iusta bella. Iuste pieque legatus venio] Hinc iusta bella sunt (quæ & pia dicebantur) quæ indicebantur rebus repetitis, non ex libidine sumpta. Cum autem iusta bella suscepta sunt, sunt etiam iuste gerenda, non perfidiosè, non fœdifragè, non acerbe, non ad internecionem.

Quirinus. Quirine] Romulum intelligit vel Martem, qui & ipse Quirinus dictus fuit, vt suprà annotatum est.

Hastæ emissio. Hastam in fines] Multis gentibus id solenne fuisse legitur, vt bellum indicturæ hastam mitterent. Sic de Rhodijs id narrat Polibius lib. 4. Scimus præterea Carthaginienses, cum bellum vellent, Romam hastam misisse, Cœlius lib. 21. cap. 16. lect. antiq.

Cõceptis verbis iurare. Concipiendique iurisiurandi] Conceptis verbis iurare ad discrimen dicitur eius iurisiurandi, quod sermoni subinde nostro inteximus & inserimus, vt cum medius fidius, me hercule, ita Iupiter me amet, ædepol: dicimus, aut vltro sponteque Sacramentum fidei, aut adseuerationis religiosæ addimus. Verbis enim cõceptis iuratur, id est, verbis certa comprehensis formula. Nam concipere comprehendere est. Hoc verò iusiurandum multò religiosius erat quam reliqua Huius generis erat & prciuratio, cum quis ante cõceptis verbis iurabat, post quem alter in eadẽ verba iurans, tantummodo dicebat: idem in me. Huic igitur prciurationi, quã species est iurisiurandi cõceptis verbis, addebatur execratio, eam enim verbum idem in me, continet. Tornebus lib. aduersar. 3. c. 10.

Murtia Venus. Ad Murtiæ datæ sedes] Venus primùm Murtea postea Murtia vocata est. Plinius lib. 15. Quin & ara vetus fuit Veneri Myrteæ, quam nunc Murtiam vocant. Est & Arnobio Murcea segnium dea. Murciæ meminit Tertullianus in libro de spectaculis, quam esse dicit marmoris deam. Vbi marcoris scribendum recte existimat Tornebus lib. 22. cap. 16. aduersariorum. Meminit & Murcæ Augustinus lib. 4. de ciuitate Dei, Cœlius lib. 18. cap. 12. antiq. lect. Sed Giraldus historiæ deorum, Syntagmate 13. tradit Murceam deam socordiæ, alias esse à Murtia Venere.

Ianiculus. Ianiculum] Montem editum trans Tyberim positum: Dictus verò est Ianiculus, ab Iano, qui in eo habitauit, & postea sub eo sepultus est. De huius magnitudine, & diuersis quoque nominibus, vide Marlianum lib. 1. cap. 1. & 5. vbi non contemnenda tradit de vrbis vario & sæpè mutato ambitu.

Pons sublicius. Ponte sublicio] Sublicius pons dictus est à sublicibus, id est, magnis trabibus, quibus conficiebatur. Primùm enim ligneus ab Anco Martio, absque vllo ferreo, & fulturis, contignatione sola ita compactus est, vt belli tempestas adimi posset. Eum deinde Aemilius Lepidus lapideum fecit, & ex suo nomine Aemilium denominauit. Postmodum verò Antonius Pius Imperator marmoreum fecit, cuius vestigia esse tenemus, quæ hinc ad primas Auentini radices, inde ad nostram ætatem naualia cernuntur. Vide Plinium lib. 34. cap. 5. & lib. 36. cap. 15. Marlianum lib. 7. cap. 7 & Blondum lib. 1. Romæ instauratæ.

Aemilius pons.

Sylua Mæsia. Sylua Mæsia] In qua nunquam glires nisi in partu reperiri, Plinius lib. 8. cap. 58. scriptum reliquit.

Hostia vrbs. Hostia vrbs] XVI. milliaribus ab vrbe distans, de qua Plinius lib. 3. cap. 5. & lib. 36. cap. 15. Marlianus lib. 7. cap. 18. Florus ait, quasi præsagio magnitudinis motum Martium, vt eo ipso loco fundaret vrbem, quo totius mundi opes & commeatus reciperentur hospitio, maximo vrbis fœnore.

Carcer ædificari cepit. Carcer ad terrorem] Ancum Martium Romæ primum carcerem ædificasse ferè omnes scribunt, excepto Eutropio, qui lib. 1. cap 10. L. Tarquinium Superbum primò vincula, taureas, fustes, compedes, cathenas, exilia, carcereſque inuenisse dicit. Vide Polydorum quoque Virgilium libro de rerum inuentoribus 2. cap. 3.

Tullianum. Imminens foro] In radicibus Capitolij versus ortum brumalem. Addit deinde Tullius rex eam partem, quæ sub terra est, & carceri vt Tullianum vocetur, nomen dedit, Vide Marlianum lib. 3. cap. 15.

Tarqui-

Tarquinijs] Tarquinij Hetruriæ à Tarconte ædificata ciuitas, de qua Strabo lib.5.Plinius lib.3.cap.5.Cuius veſtigia à mari paululum remota, etiam hodie viſuntur,nomen priſcum adhuc retinentia,cuius rei teſtis eſt Volaterranus lib.5.cap.1.Geographi. *Tarquinij ciuitas.*

Demarati Corinthij] Rectè adijcit Corinthij, fuit enim & Demaratus Lacedæmoniorum dux,qui,dum exularet,in patriam impius fuit,de quo Herodotus lib.5.& Oroſius lib.2.cap.9. Hic vero Corinthius ex Bachiadarum familia ortus,mercator fuit ditiſſimus.De quo Plinius lib.35.cap.3.& lib.36.cap.12.Plutarchus de fortuna Alexan.Val.Max.lib.3.cap.4. *Demaratus*

Ob ſeditiones] Autor de viris illuſtribus eum Cypſeli Corinthij tyranni dem fugiſſe ſcribit: De quo Plinius lib.35.cap.3.Fulgoſius Genuenſis lib.9.cap. 1.de dictis factiſque memoral.

Duos filios] Itidem Dionyſius ſcribit Demaratum in vrbe Tarquinijs duos ex nobiliſſima vxore ſuſcepiſſe filios, quibus Hetruſca nomina impoſuerit, & Amatem alterum ſeniorem natu,alterum Lucumonem vocarit. A quo poſtea Lucumedi, vt quidem volunt, appellati, qui poſtea Lucrenſes ſunt dicti. Sed Lucumedorum nomen vetuſtiſſimum eſſe ſatis conſtat. *Lucumo.* *Lucumedi.*

Tanaquil] De qua Plutarchus de virtutibus mulierum in præfatione, & de fortuna Romanorum in fine.Plinius lib.36.cap.27.Volaterranus lib. 19. cap.2. Anthiopol. *Tanaquil.*

Humiliora ſineret] Integer hic locus prima ſpecie videtur, & approbatur omnium conſenſu. Nannius tamen lib.5. Miſcellaneorum hic hulcus ſubeſſe putat, (Reddit enim illud ſineret in ſentiret, mutandum, vt idem ſit cum τῷ φρονεῖν,nimirum eam pares animos ſuis natalibus & opibus habere. Porrò & id ſuadanj loco adijcit Lucumones dici ſolitos reges Hetruſcorum, qui duodecim erant, ſecundum duodecim populos, qui autem iſtis omnibus imperitabat,Lartem appellabant.Vnde adhuc Angli ſatrapas ſuos Lordas vocant. *Sinere pro ſentire.* *Lucumones qui?* *Lartes qui?*

Perita vt vulgo Hetruſci] Augurandi enim ars antiquiſſima primùm à Chaldæis ad Græcos,apud quos Amphiaraus, Mopſus, & Calchas ſummi augures habiti ſunt,à Græcis deinde ad Hetruſcos venit, penes quos ea diſciplina præcipua ac longè peculiaris fuit. Vnde Naſo libro ſecundo Faſtorum ſcribit,Virum quendam exulem Hetruria Romam veniſſe,cuius opera Romulum & Remum vſos exiſtimant,cùm de imponendo vrbi nomine contenderent. Et ſic demùm augurandi diſciplinâ ad Romanos peruenisſe conſtat,de qua re multa Pomponius Lætus cap.5.Feneſtella capite quarto,de ſacerdotijs Romanis. *Augurandi ars vetuſtiſſima.* *Hetruſci Augures.*

Aquila ſuſpenſis] Aquila cùm rex omnium auium meritò ſit, quas altiſſimè volando, alijſque virtutibus longè ſuperat, primùm Troianorum inſigne erat,vt teſtis eſt Mapheus Laudenſis,de factis poſt cladem Turni.Et hinc apud Romanos in auſpicijs imperium portendere viſum eſt.Sic enim & Romæ Claudio in forum eunti aquila dextro humero inſedit,imperium oſtendens.Romanigitur etiam hodie aquilæ inſignia habent,teſte Plinio lib.10. cap.4. & Alex. ab Alexan.lib.4.cap.2. *Aquila Troianorum inſigne.*

Reponit] Hoc eſt,reſtituit, veluti ſui miniſterij conſcia, quod eũ fœliciter Tarquinio ceſſiſſet,ſuptis imperatorijs ornamẽtis,ſẽper in eburnei ſceptri vertice, aquilæ figurã habuiſſe dicitur,cuius rei teſtis eſt Alex. ab Alex.li.1.ca.28.

Notiamq; eam] Amplissimas enim ex hæreditate paterna diuitias cùm haberet,in commune deponere voluit: Deinde Anco Marcio regi ampliſſimas pro neceſſitate pecunias dono dedit, in vſus bellicos quantiſcunq; indigeret pecunijs,exhibuit,patritiorum multos beneficijs deuinxit, popularem quoque multitudinem argento ſibi conciliauit. Verè igitur in Phœniſſis Euripides: τὰ χρήματα ἀνθρώποισιν τιμιώτατα,δύναμίν τε πολείσιν τῶν ἐν ἀνθρώποις ἴσχει,Id eſt,Mortalibus nil charius pecunia,atq; inter homines vita plurimùm valet.

Iam filij propè puberem ætatem] Duos tantùm filios reliquit Ancus Martius rex,alterum puerilis ætatis,alterum maiorem natu iam pubeſtentem.

Tarquinius inſtare] Diſcrepat hoc loco à Liuio Dionyſius, qui ſcribit, defuncto iam Anco. Senatum primum pro more interregem creaſſe, & deinde ſtatim comitijs habitis, multitudinem, regem Tarquinium Priſcum elegiſſe, confirmantibus quoque ea auſpicijs, quæ populus indicauerat. Eſt autem libidinis regnandi notatu dignum exemplum.

Domi militiæque] Secretioribus namque conſilijs domi militiæq; adhibitis, equitum deinde præfecturam adeptus eſt.

Patres minorum gentiũ.

Centum in patres legit] Senatores à Romulo centum creatos fuiſſe, qui ob honorem patres, ob ætatem ſenatores dicti ſunt, dictũ eſt ſuperius. Deinde communicata vrbe cum Sabinis & Tatio, idem Romulus alios centum legit, vt eſt apud Liuium, explens numerum ducentorum. Nunc Tarquinius Priſcus in orbitate Senatus legiſſe centum alios, ſcribitur minorum gentium appellatos, tametſi à Bruto familias minorum gentium inuentas nonnulli credant, Onuphrius Panuinius in ſua ciuitate Romana, Sabinis in vrbẽ æquo iure ſuſceptis, ex illuſtrioribus familijs viros centum curiarum ſuffragijs, veteribus Senatoribus aſcriptos, & Senatorum ordinem auctum exiſtimat. Et hinc potius patritiorũ minorum gentium, & patrum conſcriptorum originem manaſſe credit, quam quod Liuius, Plutarchus, & Tacitus tradunt, ſub L. Bruto primo conſule, & ſub Tarquinio Priſco, patritios minorum gentium primum appellatos. Nam eos tantùm patritios, qui à Romulo primùm lecti ſunt maiorum gentium fuiſſe, vel ſequentis lectionis patritiorum teſtimonio confirmari poſſet, qui eorum ratione habita, non niſi minorũ gentium ſeipſos eſſe profiterentur. Fuerunt equidem, & hi maiorum gentium, ſi ijs, qui à ſequentibus regibus lecti ſunt, conferantur, ita vt à Romulo lecti ita ſint ita maiorum gentium, vt minorum eſſe nõ poſſint. Nouiſſimi verò à Bruto creati, ita ſint minorum, vt maiorum appellationem obtinere nequeant, medij verò à regibus allecti, modò maiorum, modò minorum dici poſſint, maiorum quidem inferiorum, minorum vero ſuperiorum patritiorum habita ratione. Sunt autem qui maiorum gentium appellatos putent, quos Romulus tantùm prima lectione ex Albanis adlegit, reliquos inde, & quos ipſe, & quos alij reges deinde aſciuerunt, minorum, vt tradit Sigonius libro 1. de antiquo iure Quiritum, capite ſeptimo. De patribus verò conſcriptis, eos primum conſcriptos eſſe credendum, qui primo ordini iam inſtituto inſerti ſunt, & reliqui omnes qui varijs temporibus in eum ordinem ſunt collocati. Nam ſi conſcriptum eſſe, idem eſt, quod allectum, cur hi qui in ordinem iam inſtitutum cooptati ſunt, conſcripti non ſunt appellandi?

Patres conſcripti qui?

Dij maiorum & minorum gentium.

Deinde minorum gentium] Id deinde Pitheus lib. 2. aduerſ. ſubſec. cap. 7. interpretatur ſcilicet à L. Bruto authoritate Taciti lib. 11. Ex hac vero differentia Senatorum, tranſlatione quadam ex dijs Tullius eleganter quoſdam maiorum, quoſdam minorum gentium dixit lib. 1. Tuſculanarum: Maiorum gentium appellans eos, qui cœleſtes habiti ſunt ſemper, & ab antiquis ſelecti dicti ſunt, vt & eos Auguſtinus libro 7. de ciuitate Dei præcipuos & ſelectos vocat: Minorum verò gentium Dij ab eodem appellantur aſcriptitij quidem, & allecti in Deorum numerum, qui ex hominib. diuinos honores meruerant, prout eleganter tradit Budæus in prioribus annot. ad Pandectas.

Circus.

Circo qui nunc maximus dicitur] Circus apud Romanos dicebatur is locus vbi ludicra fiebant certamina, & ob hoc quidem quod in circuitu ſpectaculis ædificatis, ibi ludi fierent, & quod illic circum metas ferretur pompa, & equi currerent. Erat autem forma oblonga inſtar arcus, in circuitu habens gradus, ſpectatoribus apta ſedilia, ne alter alterius proſpectum impediret, cuius deſcriptionem pete ex Marliani lib. 4. cap. 10. Topographiæ.

Circus Maximus.

Qui nunc maximus dicitur] inter Palatium montem & Auentium non procul à templo Herculis, cuius pauimentum fecit ex Chryſocolla, hoc eſt, ex omnium duriſſima materia, quæ naſcitur poſtquam aurum effoſſum eſt, poſuit autem fundamenta tantùm huius circi Tarquinius, quẽ Cæſar deinde, addens

dens magnificentiam, ampliauit. Cum enim longus fuerit stadiorum trium cum dimidio, latus quatuor iugerum, Cæsarem in eam amplitudinem extendisse, & non Tarquinium volunt: Id quod verisimile est, cum Tarquinij temporibus ciuitas adhuc tam populosa non esset, neque in tantum dedita spectaculis, ergo non tanto opus erat spacio, vt Cæsaris ætate. Reliqua vide apud Dionysium, Plinium lib. 36. cap 15. Marlianus lib. 4. cap. 11. Topograph. Volaterranum lib. 19. cap. 11. & lib. 6. cap. 1.

Romani magnique] Romani ergo & Magni ludi ijdem fuerunt, ijque anni ex Liuij sententia. Quod verumne sit dubitat Perionius libro 3. De magistratibus Romanis, adductus eo quòd interdum facti inueniantur prodigiorum causa, & interdum religione iniecta, vt Liuius lib. 22. tradit de Q. Fabio Maximo, & lib. 25. de Publ. Cornelio Scipione, Aedile ante legitimam ætatem creato. Inter ludos verò, qui plurimi Romæ fuerunt, spectatissimi fuerunt Romani, a regibus primùm instituti, Ioui, Iunoni, & Mineruæ celebres. Nam singulis dijs singuli dicati ludi erant, quos ad placanda numina cum sacrificijs, cumque cantu & tibia celebrabant, prætoris edicto id decernente. Tarquinius igitur Priscus cùm ludos Magnos opulentius, instructiusque instituisset, quàm priores fuissent, Magni dicti sunt, in eos enim ducenta millia nummûm impensa sunt. Vade deinde quoq; post pugnam ad Thrasymenum celebrati sunt ludi Magni, æris 333. millibus, bobus albis 400. multisque alijs hostijs & diuitijs, in quorum celebritate, præcipua per singula puluinaria mittebantur munera. Verùm de Romanorum ludis & spectaculis Plinius lib. 7. cap. 56. lib. 36. cap. 15. Blondus li. 2. Romæ triumphantis. Alexander ab Alex. li. 6. cap. 19. Volaterranus lib. 21. cap. 11. & alij. *Ludi Romani magni.*

Muro lapideo] Marlianus Tarquinium Superbum, ciuitatem prius ruderibus, vilibusq; structuris munitam, muro ex lapidibus primùm incluſisse, li. 1. cap. 5. scribit, vbi multa de ambitu & mœnibus vrbis sæpe restauratis legere licet.

Accius Nauius] Fuit Accius Nauius primò tenuis fortunæ homo referente Cicerone libro de Diuinatione primo. Quum enim olim ob paupertatem sues pasceret, vna ex his amissa, vouisse dicitur, si recuperasset, vnam se Deo datum, quæ maxima esset in vinea. Itaque sue inuenta, ad meridiem spectans, in vinea media constitisse dicitur, cumque in quatuor partes vineam diuisisset, tresque partes aues obduxissent, quarta parte quæ erat reliqua regione distributa, mirabili magnitudine vuam inuenit: qua re celebrata cum vicini omnes ad eum de rebus suis referrent, tantum demum nomen tantamque in augurando authoritatem assecutus est. *Accius Nauius.*

Discidisse cotem ferunt] Cotem autem illam & nouaculam defossam in comitio, supraque impositum puteal accepimus. Hanc historiam leges apud Dionysium. Plinium lib. 34. cap. 5. Lactantium li. 1. cap. 8. Val. Maximum li. 1. cap. 4. Blondum li. 1. Romæ triumphantis. Volaterranum li. 3. cap. 1. & li. 14. cap. 3. Cœlium Rhodiginum lib. 10. cap. 17.

Numero tantum alterum adiecit] Vt Nannius li. 5. Miscellaneorum annotat, Atrebatensis Codex habet numero tantùm alteram adiecit. Bussidianus numerum tamen alterum adiecit. Sed vulgata lectio probatior est, indicat enim numerum in centurijs equitum duplicatum esse. Hac forma loquendi Cicero de oratore perfecto vsus est. Pes qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, vt necesse sit partem pedis aut æqualem esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui maiorem esse, ita fit æqualis Dactylus. Alterum tantum dicimus, cùm eundem adhuc semel est, quantum antea in numero aut magnitudine fuit. Sumpta autè est ea forma loquendi à Demosthene contra Midiam, vbi inquit: ἐμοὶ δὲ ὁ ἀνὴρ οὗτος αἰθωνίου σμίκρου δίκῃ πελάτην ἐπεμάσατο, καὶ σκίπων τοσοῦτον ἐτίμα. Cæterùm de his centurijs præter Liuium, vide Dionysium lib. 2. Penestellam cap. 2. de magistratibus Rom. Blondum lib. 3. Romæ triumphantis Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 29. *Alterũ tantum quid significet?*

Deditionis formula.

Deditosq; Collatinos] Deditionis formula. De qua Alciat. lib.1. παρεργῶν cap.14.vbi docet qui dedititij in iure vocentur.

Seruius vnde dictus.

Seruio Tullio] Dionysius ait ideo Seruium appellatum, quòd ab Ocrisia serua natus esset.

Puero dormienti] De Seruij Tullij parentibus & conceptu mirabili, Plinius lib.26.cap.17.

Ignis duæ virtutes.

Arsisse ferunt] Et ita quidem,vt qui forte aderant,perculsi aquam è proximo peterent, flammam extincturi. Duæ autem sunt virtutes ignis vt Plato testatur: Altera edax & peremptoria, vt suprà de Tullo Hostilio, qui fulmine ictus cum regia flagrarit. Altera mulcebris & innoxio lumine, ac quasi lambens flamma. Sic ignis Ascanium fatalis exilij cum patre discrimina subeuntem, de cœlo quasi succenso capite illustrauit, vt apud Virgilium lib.2. Ecce leuis. De præsenti verò prodigio Plinius lib.2.cap.110. & lib.36.cap.27. Valerius Maximus lib.1.cap.16.Cicero lib.1.de diuinatione.

Ignis in prodigijs.

Columen quondam rebus nostris dubijs] Ignis enim in prodigijs apud veteres si vrendo non noceret,semper celebritatis gloriam afferebat, cuius quoque rei exemplum legas apud Claudianum de quarto consulatu Honorij, Apparet quid signa.

Subito ictu] Accepto à percussoribus filiorum Anci Martij. Est autem muliebris astutiæ memoratu dignum exemplum.

Liuius contra Vallam defensus ab Alciato.

Interim Seruio Tullio] Qua ratione factum sit,vt Prisco successerit Seruius Tullius excluso Superbo,docet Alciatus lib.parergôn cap.8.vbi Liuium contra Vallam defendit,& huius rationes aduersus Liuium inductas,diluit.

Censum enim instituit] Eadem quæ hic Liuius, Dionysius quoq; tradidit, etsi alijs verbis lib.4.Vbi tamen à Liuio in census summa non in paucis discrepat. Quare ille omnino ad huius loci verum intellectum adiungatur.

Liuium Romanorum distinctio varia.

Classes.

Ex ijs qui centum millium æris] Ex hoc loco satis apparet multiplicem ciuium Romanorum inter se distinctionem fuisse. Nam censu,ordinib.ætate descriptos præter Liuium lib.3.de legibus Cicero testatur, vbi de centuriatis comitijs loquitur.Censu,id est,per classes,quæ cēsu inter se distinctæ erant. Ordinib.id est, per centurias equitum & peditum.ætate, id est, per Seniorum Iuniorumque centurias, quæ postrema distinctio vt intelligenda sit ex Tuberone,explicat Gellius lib.10.cap.28. nimirum quod Seruius Tullius quos Reipub.idoneos esse arbitraretur,ab anno 17.vsq; ad annum quadragesimum sextum Iuniores,supraq; eum annum seniores appellarit, de eo verò,quod de cēsu primæ classis hic Liuius scribit,non bene inter scriptores veteres conuenisse videtur.Plinius enim lib.33.cap.3. dicit primæ classis censum sub Seruio fuisse centum ac decem millium æris , Gellius lib. 7. cap. 13. dicit centum & viginti quinque millium æris classicorum censum fuisse. Ita vt quid in hac re sequendum non habeamus.AEs autem apud Romanos, quod verbum hic & à veterib.sæpè vsurpatur,eiusdem precij & ponderis fuisse, cuius minâ apud Athenienses tradit præter alios Ioachimus Perionius lib.2.de magistratib.Ro. Per dena autem millia æris,Budæus lib.5.de asse intelligit centenos aureos.

Iuniores qui? Seniores qui?

Classis primæ census.

Aes quod apud Romanos.

Veruum.

Verutum datum] Verutum teli genus,simile veru,à quo nomen ei adhæsit, meminit eius Lucretius lib.3.Vix etiam cursus quingentos sæpè Veruti, & Salustius lib.3.Historiarum manebant in modum veruti militaris.

Accensi.

In his accensi] Marcellus scribit accensos genus militiæ esse,administrantibus proximi,dicti quod ad necessarias res sæpius accirentur velut accersiti, Sextus verò Pompeius,Accensi(inquit) dicebantur, qui in locum mortuorum militum subrogabantur,& ad censum adijcebantur.Idem lib.1. Ascriptitij velut quidam scripti dicebantur,qui supplendis legionib. adscribebantur, hos & accensos dicebant.Sed Varro rectius,qui docet accensos administratores fuisse magistratuum ab acciendo dictos, id est, vocando, nam accensus instar præconis acciebat iussu consulis Quirites ad concionem, quę sententia Robortello

bortello lib 2.emendationū ca.21. & Onuphrio Panuinio in ciuitate Romana placet.Plinius lib.7. Adiectus est & meridies accenso consulum id pronunciante.Erant singulis præsidibus prouinciarum accensi,quod munus nemini nisi liberis deferebatur,vt scribit Cicero ad Q.fratrem. Asconius autem sic: Accensus est nomen ordinis & promotionis in militia, & nunc dicitur princeps, vel commentariensis,aut Cornicularius.

Hoc minor census reliquam] Liuius quidem quinque classes à Seruio institutas minimè obscure prodit. Ad sextam Proletariorum & capite censorum fuisse authores alij memoriæ prodiderunt, quanquam huius non sit habita ratio,id quod ostendit Tubero apud Gellium loco præallegato, & Liuius cùm ait, Tribunos plebis decem creatos binos ex singulis classibus, & Asconius qui in commentario Cornelianæ quinque primum Tribunos creatos prodit,binos ex singulis classibus. Cæterum non eosdem fuisse proletarios, & capite censos,quos sextam expleuisse classem,authores prodiderunt,testis huius rei est diligentissimus Gel.lib.16.ex Iulij Pauli sententia. Nam,qui in plebe, inquit,Romana tenuissimi, pauperrimique erant, neque amplius, quam quingentūm æris in censum deferebant,proletarij appellati sunt. Qui verò nullo, aut perquàm paruo ære censebantur,capite censi vocabantur, extremus autē census capite censorum æris fuit C C C L X X V.

Proletarij quis?

Capite censi quis?

Hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera] Nam si quando ei opus esset militum decem millibus,aut viginti,diuisa in centum nonaginta tres centurias ciuitate,prout Dionysius tradit,per centurias imperabatur quantum dare militum quenque oporteret. Tum inita ratione pecuniarum, quæ exercitui ducendo opus esset,populus in centum nonaginta tres centurias diuidebatur,&quid quamque centuriam conferre oporteret imperabat. Qua ratione fiebat,vt qui maximo censuerant, cùm & pauciores essent, & in plures diuisi centurias,sæpius ac fere continenter ferrent onus militiæ, & de suis facultatibus plus in commune conferrent,atque vt ait hic Liu. à pauperibus inclinata onera,qui enim in medio censu erant,quia plures erant,& in pauciores centurias distributi, nec ita sæpe militabant,nec magno tributo grauabantur, qui vero infimo censu erant,omnino onere immunes fuerunt, vt hoc explicat Onuphrius in ciuitate Rom.sub titulo de censu.

Deinde est honos additus] Dominatio nimirum in comitijs,quibus res maxima à populo scisebantur. Nam ex veteri lege tria erant,vt populi potestate magistratus omnes creare, leges condere aut abrogare, bellum indicere aut pacem facere. Hæc verò à populo ita peragi solita erant, vt per curias diuisus suffragium ferret. Eratq; tunc pauperes diuitib.suffragio ferendo pares. Quin etiam,quia multo pauciores erant diuites pauperibus,ita fiebat vt vis suffragiorum esset penes pauperes. Quo à Seruio Tullio animaduerso in diuites transtulit potestatem suffragiorum,quando enim volebat vel magistratus creare, aut leges ferre,aut bellum indicere, centuriata comitia pro curiatis vocabat, ac primùm quidem ad suffragium ineundum vocabat centurias maximi census in quibus erant 18.centuriæ equitum,& peditum X X C. Hæc octo & nonaginta centuriæ quæ reliquam multitudinem tribus centurijs superabant, si cōuenissent,reliquas vincebant,omninoque quod statuissent obtineri oportebat. At si omnes illæ non conuenissent,tunc vocabat secundæ classis 20.vel 22.centurias,quod si harum rursus diuersæ sententiæ fuissent,vocabantur centuriæ viginti tertiæ classis,mox quartæ X X. Idque eo vsque faciebat donec X C V I I. centuriæ conuenirent,quod si vocata etiam quarta classe id nondum ita accidisset,sed suffragiorū multitudine pares essent X C I I. centuriarū sententiæ,tū vltimam centuriam sextæ classis vocabat,quæ cui parti se addidisset ea vincebat,id quod ratò aut nunquā vsu venit,ferè enim à prima classe omnia transigebantur,raro ad quartā peruentum. Quinta verò classis ac postrema nullius fere momenti erant. Atq; ille quidem ordine instituendo,quo tantum authoritatis

Suffragiorū ratio sub Seruio Tullio.

tatis dabatur ditioribus, vt penè exacti Reipub. administratione pauperes viderentur, tantũ adhibuit calliditatis vt plebi infimę fraus non appareret. Omnes enim se æquabiliter Remp. gerere censebant, quòd viritim rogabantur in suis singulis centurijs. At decipiebantur, partim quòd vniuersæ centuriæ vnum esset suffragium, siue plurimos siue paucos ciues complecteretur, partim quòd primę suffragiũ ferrent eæ centurię, quę erant maximi census, quę & plures erant numero, reliquis omnibus & pauciores, tamen homines singulę cõtinebãt.

Suffragiorũ ferendorum triplex ratio.

Ibi si variaret] Ex his Liuij verbis triplicem fuisse ferendorum suffragiorum rationem intelligimus, primam eam quã Romulus instituit, de qua paulò ante dictum est, alteram eam cuius Seruius Tullius autor fuit & inuentor, vt gradus essent ij quos hic Liujus exposuit, tertiam, quam sua ætate ab superioribus diuersam esse affirmat. Cur autem instituta à Seruio ratione, nisi variaretur sententijs inter equites & primæ classis pedites infrà non descenderetur, Liuius non exponit, sed nos ex Dionysio iam ostendimus, nimirum hoc idcirco fieri solitum, quòd illi vniuersi reliquas tribus centurijs superarent. Id quòd tamen Ioachimo Perionio li. 3. de magistratibus Romanis non longe à principio falsum videtur. Nam cum secundæ classis viginti essent centuriæ, tertiæ 50. quartę 25. quintæ 30. efficitur profectò maiorem harum numerum esse, quàm equitum & primæ classis, quæ ex ipsius Dionysij sententia decem & octo centurias explebant. Itaque magis adducitur vt credat, hunc honorem equitibus & primæ classis peditibus tributum esse, vt si in ferendis suffragijs vnum idemq; sentirent, eorum valeret sententia, non diffitetur tamẽ Dionysij rationem sententiæ eius de numero centuriarum conuenire. Equites enim facit explentes decem & octo centurias primam classem octoginta, secundam duas & viginti adiunctis fabris, tertiam viginti, quartam duas & viginti, quintam 30.

Tribus sub Seruio.

Quadrifariam enim vrbe diuisa] Scilicet à Seruio Tullio, vt & author de viris illustribus in vita Seruij cap. 7. tradit: Eo enim vsque trium tantum tribuum fuerat: Et vnam quidem Palatinam, aliam Suburanam, tertiam Collatinam, quartam Esquilinam vocauit. De hisce autem vide Blondum lib. 3. Romę triumph. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 16.

Tribus vnde dictæ?

Tribus vt ego arbitror à tributo] Non sine causa hoc Liuius adijcit (vt ego arbitror) Nam Varronis sententia, verbum tribus à tribus est nominatum, quòd ager Romanus in tres partes diuisus esset, Tatienses, Ramnenses, Lucerenses, quam etiam Plutarchus & Dionysius secuti sunt, tribum à numero dictam putantes, sicuti ab Athenienſibus φυλὴ est appellata ἀπὸ τῶν φύλων, id est, à tribus, eamq; veriorem existimat Perionius li. 2. de magistratibus Romanorum. Vt verò Liuius in hoc à Varrone dissentit, sic nec quos Varro tribus vocat, eodem nomine appellat Liuius, sed centurias, easq; equitũ. Tribus verò à centurijs differre hic Liuij locus luculenter testatur, dum primum duplicatũ fuisse numerum tribuum, quas tempore suo 35. fuisse scribit. Quod si duplicatæ fuerunt, vt ipse vult, & curiæ eædem sunt, quæ tribus certè cum dicat curias à Romulo 30. fuisse non solum essent quinq; & triginta tribus, sed sexaginta duplicatæ. Deinde tribus à tributo appellatas confirmat, cuius conferendi Seruius rationem inierit, quod si quatuor tantùm erant tribus à Seruio instituꝛ, Curię autem triginta, quas Romulus, vt vult, instituerit, certè aliud tribuum, aliud curiarum nomine intelligi conuenit. Liuio suffragatur Dionysius Halicarnassæus lib. 2. antiquit. Roman. & Plutarchus & in vita Romuli, qui melius accommodatiusque ipso Liuio horum verborum dissimilitudinem exposuisse videntur. Eorum etenim sententia vnaquæq; tribus curias decem continebat. Liuius autem noster adeò obscuram hanc quęstionem reddidit, dum solus centurias vocat, quas tribus cæteri appellant, & curias 30. à Romulo institutas esse dicit, easque à tribubus seiungit, & à curijs triginta, quas Halicarnasseus & Plutarchus ponunt, vt Perionius loco prælegato fateatur se prorsus ignorare quid Liuius curias appellarit. Itidem de obscuritate huius loci Nicolaus Grucchius libro 1. de

Tribus eædem cum centurijs?

Tribus decem curias continet.

Comitijs

Comitijs Romanorum conqueritur, licet li. 3. cap. 1. tandem cum Budęo in posterioribus annotationibus in Pandectas statuat, Curias Romę fuisse populi tales quasdam partes, quales sunt in vrbibus nostris parœciæ. Vt etenim hæ habent destinatas quasdam domos, in certa quadam vrbis parte sitas, quæ cõmunia sacra, eadem sacram communem, sacrorum communem adminstrũ habent, in curiæ erant incolarum vrbis partes, non modò loco, sed etiam sacris peculiaribus sibi distinctæ, sed & distributionem tribuum secundum loca & regiones vrbis fuisse Dionysius Halicarnassæus testatur, qui eam vocat τριττυὰς, sicuti distributionem in classes & centurias γενικὰς: prout & Gellius idem fere docet lib. 15. cap. 27. Porro autem Varro, curiam non eodem modo quo Dionysius atque Plutarchus appellare videtur. In libro enim de Latina lingua duo genera curiarum facit his verbis: Curia duorum generum, nam & vbi curarent sacerdotes res diuinas, vt curiæ veteres, & vbi Senatus humanas, vt curia Hostilia, quam primus ædificauit Hostilius. In eodem: Curia vbi Senatus Rempublicam curat, illa etiam curia dicitur, vbi cura sacrorum publica, ab his curiones. Varro itaq; nomen curiæ ad loci appellationem refert superioribus verbis, de qua significatione Dionysius loquitur libro secundo. Ijs autem quæ ad Deorũ cultores pertinent constitutis templa diuisit, curijsq; singulis binos deos quos colerent assignarunt, decreuitque ad sacra sumptus, qui publicè præberentur, sacra autem vnà cum sacerdotibus curiæ faciebant, festisque diebus in curiali Vesta omnes epulabantur. Erat enim suum cuique curiæ triclinium, in quo sacra fiebant, vt apud Græcos in Prytanęis. Porro etsi hæc ad intelligendum hunc Liuij locum sufficere videri possent: tamen quia tribuum cognitio, res vt vtilis & necessaria, ita difficilis & obscura hactenus fuerit, mihi ipsi constitui hoc loco, quo Ser. Tullij gesta scribuntur à viris doctissimis, hinc inde tradita, maximè verò ab Onuphrio Panuinio ascribere de ijsdem, atque quantum rei difficultas permittet, obscura quæque explanare, verumque x x x v. tribuum numerum, & nomina atque quid de eis, quæ superfluæ videntur, sentiendum sit, aperire. Cuius rei tractationem, quò distinctius intelligi possit, à Romulo paulo altius repetam. Nam is primus tres constituit tribus.

Curiæ quæ fuerint?

Curiæ duorũ generum.

Vesta curialis.

DE PRIMIS TRIBVS ROMVLI TRIBVBVS.

VRbem Romam & agrum in tres partes, quas etiã tribus appellauit, & XXX. curias, primus Romulus diuisit, vt M. Varro libro quarto de lingua Latina, & alij veteres scriptores tradunt: Ager Romanus (inquit Varro) primùm diuisus in partes tres, à quo tribus appellatę, Tatiensium, Ramnensium, Lucerum, nominatæ (vt ait Ennius) Tatienses à Tatio, Ramnenses à Romulo, Luceres (vt ait Iunius) à Lucumone, sed omnia hæc vocabula Tusca, vt Velumnius, qui tragœdias Tuscas scripsit, dicebat. Dionysius libro secundo: Diuisa in tres partes omni multitudine, singulis partibus præfectum constituit eum, quem illustrissimum ac nobilissimum censebat. Tum singulas trium partium rursus in decem partes distribuit, totidemque singulis præfectos dedit, qui essent fortissimi, ac maiores quidem partes, tribus, minores curias appellauit, vt etiam ad nostram vsque ætatem vocantur. Qui tribubus, tribuni, qui curijs præerant, curiones vocati: diuisæque sunt rursus curiæ in decurias, vocaturque singularum præfectus decurio. Postquam autem hoc modo omnes in tribus & curias descripti sunt, agrum vrbanum omnem in triginta æquales partes distribuit, ac singulis curijs suam partem attribuit. Liuius libro decimo: Quum inter auspices constet imparem numerum esse debere, vt tres antiquæ tribus, Ramnenses, Tatienses, Luceres, suum quæq; augurem habeant. Pędianus oratione III. in Verrem. Tribus principio tres fuerunt, Tatiensis vna à Tatio rege, Ramnensis altera à Romulo, Lueeres altera à Lucumone, siue Lucretino, siue à luco, quem

quem lucum asylum vocauerat Romulus. Obtinuerunt autem nomen, aut à tributo dando, aut quia primo tres fuerunt, vnde etiam tribuni dicti. Plutarchus in Romulo: Eodem tempore in tres tribus tota ciuitas diuisa: Ramnenses à Romulo, à Tatio Tatienses appellatos, tertiæ tribus homines Luceres dicti, à luco Asyli, in quem multi fuga delati, ciuitate donati sunt. Tribus autem tres ipsas fuisse numero, nomen ipsum indicat, quibus qui præerant, tribunos vocabant. Singulæ autem tribus decem continebant curias. Pomponius Læt. Dicti tribuni, quod olim in tres partes populus diuisus erat, & ex singulis singuli creabantur, vel quia tribuum suffragio creabantur. Et Propertius lib. 4. Eleg. 1.

Prima Galeritus posuit prætoria Lygmon,
Magnaque pars Tatio rerum erat inter oues.
Hinc Tities, Ramnesque viri, Luceresque coloni,
Quatuor hinc albos Romulus egit equos.

Et Sex. Pompeius: Titiensis tribus à prænomine T. Tatij regis appellata videtur. Pędiani & Plutarchi sententiam de Lucerum appellatione, qui Luceres à luco Asyli dictos fuisse scribunt, maxime probo, veram enim eam esse existimo. Nam hi, qui cum Romulo primò vrbem condiderunt, vt pastores, Albani, aliquot Græcanici generis, qui tum Palatium & Capitoliũ habitabant. Ramnenses à Romulo nominati fuerunt, qui Palatium, & montem Cælium post conditam vrbem coluerunt. Tatienses autem fuerunt Sabini, & quotquot ab ea regione, vel cum T. Tatio, vel postea venerunt, hi Capitolium & Quirinalẽ coluerunt. Cæteri aduentitij, vt Etrusci & Latini, & perfugæ omnes, qui ad Asylum confugerant. Luceres à Luco Asyli denominati sunt. Hi loca inter Palatium & Capitolium plana, atque circum forum tenuere. Et quanquam authores habeam, qui tertiam tribum Lucerum à Lucumone Etrusco, qui Romulo bello laboranti contra Sabinos præsto fuit, dictam velint, quemadmodum Cælium montem ab altero Tuscorum duce Vibenna Cælio appellatum fuisse scribunt: magis tamen Pædiani & Plutarchi sententia adducor, vt probem, quod Lucerum à luco appellatio longe amplior sit, atq; plus comprehendat, quam à Lucumone deriuata. Liuius lib. 1. has tribus centurias equitum vocat, quod ex singulis ijs tribubus centum equites scripti essent. Eodem (inquit) tempore & centuriæ tres equitum conscriptæ sunt, Ramnenses à Romulo, ab T. Tatio Tatienses appellati, Lucerum nominis & originis causa incerta. Sex. Pompeius: Turmam equitum dictam esse ait Curiatius, quasi terimam, quod terdeni equites ex tribus tribubus, Tatiensium, Ramnensium, Lucerum fiebant. Itaque primi singularum decuriarũ decuriones dicti, qui ex eo in singulis turmis sunt, etiam nunc terni. Etenim Varro libro quarto: Tribuni militũ dicti, quod terni tribus tribubus, Ramnensium, Lucerum, Tatiensium olim ad exercitum mittebantur. Porro autem hæ tres tribus vsque ad Tarquinij (vt opinor) Priscí tempora permanserunt: Nam cum sub Tullo Hostilio Albani in Ramnensium tribum adscripti, cæterique omnes populi, qui sub regibus Romam venerunt ad habitandum, præter Sabinos, Lucerum tribuni inclusi fuissent, vrbeque multum aucta, hæ tres tribus non sufficerent, L. Tarquinius Priscus sub ijsdem, quibus inauguratæ erant, nominibus eas duplicauit, primosque & secundos Tatienses, Ramnenses & Luceres constituit, quod idem etiam de equitum centuriis Liuio & Dionysio auctoribus fecit. Cuius rei ita meminit Sex. Pompeius: Sex Vestæ sacerdotes constitutæ erant, vt populus pro sua quisque parte haberet ministram sacrorum, quia ciuitas Romana in sex erat distributa partes, in primos secundosque Tatienses, Ramnenses & Luceres. Et Liuius lib. 1. Neque tum Tarquinius de equitum centuriis quicquam mutauit numero, tantum alterum adiecit, vt mille octingenti equites in tribus centurijs essent, posteriores modo sub ijsdem nominibus, qui additi erant, appellati sunt, quas nunc quia geminatæ sunt, sex vocant centurias. Ita autem hæ tribus fuerunt vsque ad Ser. Tullium.

DE

DE TRIBVBVS SERVII TVLLII REGIS.

IVcerum multitudine crescente, cum ea vna aduentitiorum tribus mirum in modum aucta esset, ita vt ea sola reliquas duas longe superaret, aucta quoque ciuitate, cum vrbis mœnia septem montibus occupatis, ampliata fuissent, Ser. Tullius rex vrbem denuo in quatuor, agrum vero Romanorum in quindecim, vel vt alijs placet XVII. partes, quas Romuli exemplo tribus appellauit, diuisit. Ex quibus quatuor, quæ intra vrbem erant vrbanas, reliquas vero, quæ in agro, rusticas appellauit. Tribus autem vrbanas quatuor, non vt Romulus ab authore, vel gentis origine siue casibus, sed à locis, quos colebant, Tenius appellauit. In primam enim tribum vel regionem coniecit omnes, qui montem Cælium, & finitima loca plana habitarent, Orientē versus quam Suburanam nominauit, quod esset sub antiqua vrbe vel à pago Sucusano, vt scribit Varro. Secunda tribus vel regio dicta est Esquilina, hæc Esquilias continebat. Tertia regio duos colles comprehendebat, Quirinalem & Viminalem, à quibus Collina appellata. Quarta regio sola complectebatur fere totum id spacium, quod antiquæ tres sub Romulo: continebat enim Palatium, forum & Capitolium, dictaq; Palatina à Palatio ipso, tanquam primo colle, in quo vrbs cōdita esset. Ab his igitur regionibus tribus quoque quatuor vrbanæ appellatæ sunt. M. Varro ab hoc quoq; (inquit) quatuor partes vrbis tribus dictæ: & ab locis Suburana, Esquilina, Collina, Palatina. Sext. Pompeius, Vrbanas tribus appellabant, in quas vrbs erat dispartita à Ser. Tullio rege, id est, Suburana, Palatina, Esquilina, Collina. Et Liuius lib. 1. Quadrifariam vrbe diuisa ab Ser. Tullio, quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit. Et Dionys. lib. 3. Ser. igitur Tullius, vbi muro septem colles complexus est, in quatuor partes vrbem diuisit, & cognomina cuique parti imposuit ex collibus. Vnam quidem vocans Palatinā, aliam Suburanā, tertiam Collinam, & quartā Esquilinam, quatuorq; tribuum fecit vrbem, quæ eo vsq; fuerat trium, neq; amplius tres tribus generis siue originis, vt antea, sed quatuor à locis à se designatis dictas esse voluit, creauitq; partibus singulis principes tribuum siue vicorum præfectos, quos scire iussit vbi quisque habitaret, statuitq; homines, qui vnamquamque partem abituri essent, tanquam eius loci incolas in nullam aliam transferri posse habitationem, nulloq; alio loco vel tribu nomina in militia darent, vel tributum penderent quam in ea, in qua conjecti & descripti fuerant, tribu. Hæ autem sunt causæ & origo quatuor primarum tribuum, quas, quod intra vrbem essent, vrbanas appellauit. Quo tempore alius factus est tribuum, alius vero curiarum ordo, nam tribus locis, curiæ vero quibusdam sacris tantum conueniebant. Subsequenti tempore nobiles omnes, qui in tribus vrbanas conjecti fuerant à Ser. Tullio rege, paulatim in rusticas sese transtulerunt, atque vrbanæ tribus humiles admodum, & non nisi tenuiorum hominum esse cœperunt, sed & hæc latius post. Expeditis, quæ ad tribus vrbanas in vniuersum pertinent, nunc de iis singulatim est modo disputandum.

Prima tribus Suburana.

Inter quatuor tribus vrbanas, in quas Ser. Tullius rex vrbem diuisit, M. Varro primum enumerat Suburanam, à Subura appellatam, sic Reliqua vrbis loca olim discreta, vt Argeorum sacraria, in septem & viginti partes vrbis sunt dispositā, è queis prima est scripta regio Suburana, secunda Esquilina, tertia Collina, quarta Palatina. Et paulo post: Eidem regioni attributa Subura, quod sub muro terreo Carinarum esset: vel vt Iunius scripsit, ab eo, quod fuerit sub antiqua vrbe, cui testimonium potest esse, quod subest ei loco, qui terreus murus vocatur: sed ego à pago potius Sucusano dictam puto Sucusam. Nunc scribitur tertia litera B. non C. pagus Sucusanus, quod succurrit carineis. Ita Varro lib. quarto de lingua Latina. Sextus Pompeius: Suburam, Verrius alio libro

à

à pago Sucusano dictam ait. Hoc vero maxime probat eorum authoritatem, qui aiunt ita appellatam,& regionem vrbis & tribum à statiuo præsidio,quod solitum sit succurrere Esquiliis infestantibus eam partem vrbis Gabinis, indicioq; esse,quod adhuc ea tribus per C.literam, non B.scribatur. Quintilianus quoq; lib.1.ca.22.Subura cum tribus notatur C. tertiam ostendit. Hæc(vt dixi) Cælium montem & circum adiacentia loca complectebatur.

Secunda tribus Esquilina.

Inter vrbanas secunda tribus scribitur à Varrone Esquilina,quod in Esquilino monte esset appellata. De Esquiliis vero satis supra dixit.

Tertia tribus Collina.

Tertia tribus Collina,vt tradit Varro, à collibus Quirinali, & Viminali, in quibus sita erat,appellata est. De qua Iosephus lib.14. cap.17. sic meminit L. Coponius.L.F.Collina.

Quarta trib. Palatina.

Inter vrbanas quarta fuit trib.Palatina,authore Varrone,à Palatino monte denominata, quem cum foro & Capitolio obtinebat.De qua sic Cicero scribit oratione quarta in Verrem:C.Claudius C.F.Palatina.Et Asconius eo loco sic: Alibi ait L.Claudium Palatina.Hæ itaque sunt quatuor vrbanę tribus, in quas quanquam ab initio nobiles omnes conlecti fuissent,paulatim tamen postea se subduxerunt,& in rusticas relati sunt, cum forensi turbæ, & tenuioris fortunæ hominib.vrbanas reliquissent.Vnde Plinius lib.18.ca.tertio ita scripsit: Rusticæ tribus laudatissimæ,eorũ qui rura haberent, vrbanæ vero in quas transferri ignominiæ esset,desidiæ probro.Itaq; quatuor solæ erant à partib.vrbis in quibus habitabãt:Suburana,Palatina,Collina,Esquilina.Liuius li.9. Quin.Fabius censor, ne humillimorũ in manu eSitia essent, omnem forensem turbam excretã, in quatuor trib.coniecit, vrbanasq; eas appellauit, Maximi cognomen adeptus est. Florus ex Liuio in epitoma libr.20. Libertini in quatuor tribus redacti sunt,cum antea dispersi fuissent,Esquilinam, Palatinam, Suburam & Collinã. Asconius in oratione pro Milone: Libertini (inquit)in vrbanis tribubus suffragium ferebant. Quæ præcipua causa fuit, vt nobiles ex vrbanis sese subduxerint,& in rusticas,quæ horum hominum colluuie carebant,transierint.

De tribubus rusticis.

De tribuum rusticarum numero à Ser.Tullio instituto parum inter veterrimos authores conuenit.Fabius enim Pictor tradidit, agrum Romanum in sex & viginti partes,quas tribus appellauit,Ser.Tullium diuisisse:quibus cum quatuor vrbanas addidisset,omnium numerum ad 30.auxit. Venonius vero agrum omnem in vnam & 30.tribus ab eodem rege diuisum scripsit,ita,vt quatuor vrbanis additis quinq; & triginta,tribuum numerum,qui posterioribus temporibus fuit,ipse expleuerit.Cato autem longè omnium diligentissimus certũ earundem numerum non edidit.Dionysius 17.rusticas,& quatuor vrbanas ab ipso rege factas fuisse innuere videtur,qui vbi iudicium Coriolani describit, vnus & viginti tribuum numerum tantum tunc fuisse retulit.Liuius verò haud lõge post reges exactos Ap.Claudio & P.Seruilio Coss.tribuum 21.numerum factum tradit,vt 15.rusticis à Ser.Tullio institutis,tum duæ fortè additæ sint,atq; 17.factæ.Quibus si quatuor vrbanas addiderimus,omnes erunt 21. Catonis in primis,post Dionysij sententiam,sequentium tribuũ 14.adiunctio, quę à Liuio accurate refertur,confirmare videtur: præsertim cum Dionysius adeo rerum Romanarum scriptor diligens nullam 21. tribuum explicationis mentionem faciat post reges exactos, eas tantum Coriolani iudicio 21. fuisse scribit. Hæc omnia,vt Dionysij,Catonis, & forte Liuij sententias confirmant,ita Pictoris & Venonij refellunt.Pictor quidẽ multa præterea scripsisse traditur, à vero haud parum abhorrentia,& à Polybio sæpe negligentiæ reprehenditur.Venonij vero opinionem omnino falsam fuisse,non est,quod demonstrẽ:cum liquido constet,quibus temporibus 14.tribus antiquis 21.singillatim additæ fuerint.Quam ob rem ego in tanta authorum diuersitate Dionysium in primis, & à quo parũ Liuius abhorrere videtur, sequar,atque à Ser. Tullio 21.tribus fuisse credam. Nam quod post reges exactos ad 21.auctæ fuerint, cum id à Dionysio prætereatur,à Liuio autem ita concise & obscure tradatur,vt nec earundem quidem,

vt

ri eius consuetudo est, nomina afferant, non suspiciam. Hanc eandem sententiam accuratiore alia ratione paulo infra confirmabo, cum de 14. quæ veteribus 21. additæ fuerunt, verba faciam. Superest igitur, vt à Ser. Tullio septendecim rusticas tribus, & quatuor vrbanas factas fuisse dicamus, atq; ab eo 21. numerum auctum. Suggerit lib. 4. Dionysius. Tullius igitur cum in totidem partes agrum omnem Romanum diuisisset, qui eo tempore ab Oriente agris, Gabino & Tuburtino, ab Occidente vero & Septentrione paulo vltra Tyberim & Anienem, à meridie autem mari terminabatur, neque ab vlla parte plus quam 18. millia passuum se extendebat, prope montes, rupes, specus, & perfugia Collinis securitatem allatura præparauit, quæ pagos appellauit, quo se ex agris omnes recipiebant, cum hostium incursiones fierent, atque in eis sæpe pernoctabant. Erant quoq; & pagorum magistri, quibus nomina Colonorum scire cura erat, qui eidem pago attributi erant, atq; in eius iurisdictione prædia haberent, & cum opus esset rusticos ad arma vocari, aut viritim tributa redimi, hi & homines adducebant, & pecunias exigere soliti erant. Ac ne eorum multitudo difficilis inuentu esset, sed facile numerari & cognosci posset, aras eos erigere iussit, diis pagi inspectoribus & tutelaribus, quos hostijs publicis magistros pagi cum omni paganorum multitudine singulis annis honorare constituit, & hoc solenne inter cætera admodum honorabile instituit, quæ Paganalia vocant. Ac leges eorundem sacrificiorum edidit, quas adhuc Romani obseruant. Iussit autem omnes, qui conuentui & sacris Paganalibus interessent, vt per capita singula nummum soluerunt, alium quidem viros, alium fœminas, alium impuberes, ex quibus à Pagi magistris numeratis, cuiusuis sexus & ætatis numerus manifestus erat. Hæc autem sunt, quæ de tribubus rusticis vniuersali quadam ratione inueni, nunc eas singulas describendas aggrediar.

Tribus omnes rusticæ, quemadmodum & vrbanæ, initio à locis in quibus collocatæ fuerant, nomina acceperunt, nam quòd à familijs quædam earum nomina habeant, id non sub Ser. Tullio, sed postea factum est, vt ex Liuio denonstrabo. Quod autem à locis rusticæ tribus initio nomen habuerint, his verbis indicat M. Varro libro 4. de lingua Latina: Ab hoc quoque quatuor partes vbis tribus dictæ, & ab locis Suburana, Esquilina, Collina & Palatina. Quinta quod sub Roma Romilia. Sic reliquæ extra ab ijs rebus, de quibus in tribuum libris scripsi. Ex quibus verbis colligimus, & tribus à locis dictas fuisse, & tribum Romiliam, quam quintam appellat, quod sub Roma esset, vocatam. Hanc autem eam agri Romani partem obtinuisse crediderim, quæ in Tuscia prope vbis mœnia inchoans, secundum flumen vsque ad maris ostia trans Tyberim extendebatur. Quod ex Sex. Pompeio intelligitur, qui de hac tribu sic meminit: Romilia tribus dicta, quod ex agro censebantur, quem Romulus ceperat ex Veientibus. Eum porro agrum, quem Romulus de Veientibus cepit trans Tyberim in Tuscia fuisse, atque ea parte à Ianiculo, vel Vaticano vsq; ad mare se extendisse, referunt Dionysius & Strabo. Cicero oratione secunda in Verrem: Fortem amicum ex eadem familia Q. Verrem Romilia. Ascanius ibidem: Romilia nomen est ablatiui casus, vt sit ex Romilia. Cicero in Rullum: A Romilia tribu se initium facturum, populi pars amputetur, ordo tamen negligatur, ante rusticis detur ager, qui habent, quam vrbanis. *Trib. quinta, Romilia.*

Clustumina tribus, alias Crustumina (vtroque enim modo in vetustis inscriptionibus extare animaduerti) à Tuscorum vrbe Clustumina dicta est. Ita Sex. Pompeius: Crustumeriã autem in Sabinis potius, quam in Tuscis fuisse crediderim, haud procul ab vrbe Anienem versus. De qua tribu sic Liuius libro 42. scribit: Postquam consul, quæ voluerat, dixit, Sp. Ligustinus ex eo numero, qui tribunos plebis appellauerant, à consule, & à tribunis petijt, vt sibi paucis ad populum agere liceret. Permissu omnium ita loquutus fertur. Sp. Ligustinus trib. Crustuminæ ex Sabinis sum oriundus Quirites. Huius tribus Cicero pro Planco, & pro Balbo sic meminit: In tribum Crustuminam peruenit *Trib. sexta, Clustumina.*

L.

L. Cornelius Balbus legis de ambitu præmio.

Tribus septima, Lemonia. Sext. Pompeius: Lemonia (inquit) tribus à Pago Lemonio appellata est, qui est à porta Capena via Latina. Cicero in Antonium Ser. Sulpitij, Q. F. Lemonia Rufi meminit. Idem pro Planco: Quid Planco cum Lemonia?

Trib. octaua, Pupinia. Tribum Pupinianam in vetustis epigrammatibus P V P. P O P. PVPINIAM ET POPINIAM exaratam fuisse notauit magna enim, teste Quintiliano, inter O & V affinitas est. Sic Popillia & Pupillia, Poblilia & Publilia scribi animaduerti. De hac ita scribit Sex. Pompeius: Pupinia tribus ab agro Pupino. Hic ager in Latio cis Tyberim ad mare vergens, haud longe ab vrbe erat. Quod Liuius lib. 26. his verbis aperte docet: Hannibal infestius perpopulato agro Fregellano propter intercisos pontes, per Frusinatem, Ferentinatemque, & Anagninum agrum in Labicanum venit. Inde Algido Tusculum petijt, nec receptus mœnibus infra Tusculum dextrorsus Gabios descendit. Inde in Pupiniam exercitu dimisso octo millia passuum à Roma posuit castra. Valerius Maximus libro 4. cap. 4. Illi etiam prædiuites, qui ab Aratro accersebantur, vt Cos. fierent, voluptatis causa sterile, atque æstuosissimum Pupiniæ solum versabant. Et paulo post: Atilius consulibus scripsit, villicum in agello, quem septem iugerum in Pupiniana habebat, mortuum esse. Cicero Epistol. famil. 8. C. Lucretij C. F. Pup. Iuri: & ad Q. fratrem libro 1. Cn. Nerij Pupinia meminit: De tribu Veientina, Cic. pro Cn. Plancio meminit ita: Quid Plancio cum Lemonia? Quid cũ Veientina? Hæc autem ab agri Veientis parte appellata fuit. Qui trans Tyberim in Thuscia super vrbem Veios versus erat, de Veientibus à Romulo captus, nam agrum à Vaticano mare versus tribus Romilia obtinebat.

Tribus nona, Veientina.

Tribus decima, Galeria. Cum animaduerterim vnam & viginti tribus à Ser. Tullio additas, omnes aut locis, aut nobilissimis familijs nominatas fuisse, in hanc deueni sententiam, vt Galeria, Pollia & Voltinia, quæ in earum numero fuerunt, à locis quoque appellationem obtinuissent, quorum tamen apud nos memoria omnino interciderit, nam eas familias neque etiam Plebeias, nec dum patritias fuisse hac potissimum ratione suspicatus sum, quod nullam earundem mentionem vnquam fieri cognoui, quemadmodum aliarum familiarum, quæ postea tribubus nomina reliquerunt, vt Aemyliæ, Corneliæ, Fabiæ, Horatiæ, Meneniæ, Papyriæ, Sergiæ & Veturiæ. Nam illud dici non posse existimo, eas quidem familias fuisse, verum priscis illis temporibus extinctas: quod non statim, vt tribus factæ sunt, familiarum nomina, sed longo tempore post à nobilissimis familijs obtinuerint. Quod si hæ ignobiles, vel deperditæ familiæ fuissent, nulla ratione credendum est, eas tribubus nomina sua indidisse. Tribus igitur Galeria, & duæ sequentes à locis nomina sortitæ sunt, nobis modo incognita, nisi eam à Galeso flumine dictam velimus Galesam, post Galeriam, cuius fluminis meminit Virg. qui in Tuscia erat: de qua Liu. lib. 27. ita scribit: Galeria iuniorum, quæ sorte prærogatiua erat, Q. Fuluium, & Q. Fabium consules dixerat, eodemque iure vocatæ inclinasient, &c. Et Plinius lib. 7. cap. 48. M. Mutium, M. F. Galeria Felicem commemorat.

Trib. vndecima, Pollia. De tribu Pollia Liuius lib. 8. ita meminit: Tribus omnes præter Polliam, antiquarunt legem in Tusculanos latam. Memoriamq; eius iræ Tusculanis in pœnæ tam atrocis authores mansisse ad patrum ætatem constat, nec quenquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papiriam ferre solitum. Et lib. 39. Cum ad tribum Polliam ventum est, in qua M. Liuij nomen erat, & præco cunctaretur citare ipsum censorem, cita, inquit Nero, M. Liuium, &c. Vtriusq; etiam rei meminit Valerius lib. 2. cap. 4. & lib. 9. cap. 10.

Trib. duodecima, Voltinia. De hac tribu Cicero pro Plancio sæpe mentionem facit, ita enim ait: Quas tribus edidisti: Terentinam credo, aut Voltiniam? & paulo post: Voltinia tribus ab hoc corrupta, Terentinam habuerat Venalem, quid diceret apud Voltinienses, aut tribulos suos iudices? & alibi: Plures te testes habere de Voltinia, quam quod in ea tribu puncta tuleris.

Sequentes

Sequentes nouem tribus, quæ familiarum nomina habent, à locis antea appellatas fuisse, præter Varronis authoritatem, testimonio etiam esse potest tribus Claudia, quæ cum vetus esset, aliudque nomen à loco proculdubio haberet, à gente Claudia in eam relata nouum nomen assumpsit. Quod his verbis docet libro secundo Liuius: Publ. Valerio IIII. T. Lucretio II. Coss. seditio inter belli pacisque authores orta in Sabinis aliquantulum inde virium transtulit ad Romanos. Namque Actius Claudius, cui postea Appio Claudio fuit Romæ nomen, quum pacis ipse auctor, à turbatoribus belli premeretur, nec par factioni esset, ab Regillo magna clientium comitatus manu Romam transiit, his ciuitas data, agerque trans Anienem. Vetus Claudia tribus additis pluribus nouis tribubus, quæ ex eo venerant agro, appellata. Appius inter patres lectus haud ita multo post in principum dignationem peruenit. Idem tradit Dionysius libro 5. his verbis: Claudius opibus & amicis assumptis ex Sabinis Romam migrauit. Quem S.P.Q.R. in Patritios consciuit, locumque in vrbe pro domo construenda concessit. Agrum quoque ei publicum tradidit, qui inter Fidenas & Piculiam erat, quem posset suis diuidere, à quibus tribus facta est Claudia vocata, quæ vsque ad mea tempora manet, idemque nomen seruat. Et Virgil. libro 7. Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens. Et Prædianus pro Scauro cuiusdam Seruilij Claudiæ Glauciæ meminit. *Trib. decimatertia, Claudia.*

Claudiæ exemplum multæ præterea tribus sequutæ sunt: hæ antiquis nominibus, quæ à locis acceperant, dimissis, nobilissimarum gentium, quæ in singulas sese transtulerant, nomina acceperunt, vt AEmilia, Cornelia, Fabia, Horatia, Menenia, Papiria, Sergia, & Veturia. Hæ enim familiæ, circa tempora partæ libertatis, Patritiæ & celeberrimæ in vrbe erant. Nam eas primo in quatuor urbanas coniectas fuisse, aperte indicat Dionysius, quandoquidem omnes, qui vrbem habitarent, ex instituto Seruij Tullij, principio vnam ex his quatuor urbanis tribubus obtinere necesse esset, sicut qui agros, rusticas. Verum cum obsorensem turbam in eas coniectam, viles haberi cœpissent, factum est, vt illustres familiæ in eas passim tribus nomina darent, seque transferendas curarent, in quas agros suos habuissent, eisque noua nomina tribuerent. Ita igitur gens AEmilia, Cornelia, Fabia, & reliquæ omnes, Claudiæ forte exemplo, vetera nomina tribubus, in quas translatæ erant, immutarunt, nouaque abs se tradiderunt. Qua re factum fuisse opinor, vt multæ tribus fuerint quæ plures haberent appellationes, quod ita fuisse etiam paulo post ostendam. Vna igitur ex antiquis Seruij Tullij rusticis tribubus fuit, quæ postea Aimilia appellata est ab Aimilia gente, quæ Romæ fuit nobilissima, de qua tribu Liuius tricesimo octauo sic meminit. Rogatio perlata est, vt in Aimilia tribu Formiani ac Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent, atque in his tribubus tum primum ex Valerio Plebiscito censi sunt. De eadem Cicero ad Atticum Epistolar. lib. 2. ita mentionem facit: Formianorum tribum AEmilian. *Tribu decimaquarta, Claudia.*

De tribu Cornelia, quæ & ipsa à nobilissima gente Cornelia nomen obtinuit, Liuius lib. 38. vbi de AEmilia. *Trib. decimaquinta, Cornelia.*

Et hæc tribus à Fabia gente, quæ in eam relata fuit, nomen obtinuit, de qua Tranquillus in Augusto cap. 40. Fabianis & Sceptiensibus tribulub. suis die cognitorum singula millia nummûm à se diuidebat. Et Horat. lib. 1. Epistol. 6. His minimum in Fabia valet, ille Velina. *Trib. decimasexta, Fabia.*

Horatiæ tribus nullam apud veteres authores mentionem adhuc fieri inueni, quanquam marmoreæ inscriptiones frequenter eius meminerint. Quum autem aliquot tribuum nomina præter 35. in antiquis monumentis extare manifestum sit, vt Ocriculanæ, Cluentiæ, Cluniæ, AEliæ, Papiæ, & aliarum quarundam, quas omnes paulo post enumerabo, hanc potissimum multas ob causas præ cæteris elegi, quæ 35. numerum expleret. Primo quia nulla earum veterum scriptorum authoritatem habet. Deinde quia (quanquam nec Horatiæ meminerit veterum scriptorũ) ipsa à nobilissima gente nomen obtinuit, *Trib. decimaseptima, Horatia.*

vt pleræque aliæ. Quæ nisi priscis his temporibus denominata sit, non video quanam ratione posterioribus seculis tribus nomen obtinere potuerit, quum ea gens circa quadringentesimum ab vrbe condita annum memorari desinat. Cæterarum enim extra 35. numerum origo aliqua ratione conijci potest, quod de Horatia dici omnino nequit, quæ omnia ex aliarum disputatione apertiora fient, postremo quod nullam inuenerim tribum, præter Horatiam, quæ si eam in 35. numerum constituamus, aliquid controuersiæ non patiatur. Hæc autem ex cæterarum examinatione longe facilius demonstrari poterunt. Inter omnes enim tribus, quæ 35. superfluunt, auctoresque non habeant, sed ex lapidibus acceptæ sunt, vna tantum Ocriculana, quæ & ipsa scriptorum testimonio caret, Horatiæ loco reponi posset. Sed eam inter 21. priores nulla ratione constitui posse, cum de ea verba faciam, ostendam.

Trib. decima octaua, Menenia.

Menenia tribus, quæ ex hoc corrupto Iosephi loco antiquitatum libro 13. L. Manlius, L. F. Mentina: in Mentinam se transformauerat, nunc demum vetustæ inscriptionis auxilio, quæ Feltriæ extat prope Ecclesiam Cathedralem, pristino splendori restituta est, quanquam enim frequens de ea in antiquis epigrammatibus mentio esset, tamen quia nunquam, non nisi hac nota MEN. exarata fuerat, res dubia & anceps fuit, quum tamen Mentina, quam Menenia interpretari posset, Mentinamque Iosephi testimonium confirmaret. Quod erratum esse, multis adducor rationibus, vt credam, primum, quia vox Mentina nullam habet significationem, deinde quia facilis lapsus fuit à MEN. vel etiam MENENIA in Mentinam, & præsertim in Græco scriptore, si tamen id vitium, quod vix credo, admiserit, librariique erratum non fuerit: Ad hæc tribum MEN. quæ frequens est, pro Menenia interpretari posse ex Feltria inscriptione didicimus, quod si Menenia tribus fuit, procul dubio ob eadem rationes, quas de Horatia attuli ex antiquis 21. fuit, quo tempore gens Menenia, à qua tribus nomen accepit, maxime florebat, cuius postea memoria (incredibile dictu) quam cito defecit. Postremo est hic Ciceronis locus Epist. famil. lib. 13. sic scriptus. P. Rupilius, P. F. Men. qui in vetustis codicibus modo Menenius, modo Menius legitur, nunquam Mentinus: ita vt facilis lapsus fuerit ex Menenia, Menenius.

Tribus decima nona Papiria.

Et hæc tribus à gente Papiria nomen accepit. De qua ita tradit Sext. Pompeius: Papiria tribus à Papirio vocata. Liuius libro 8. Memoriamque eius ita Thusculanis manssisse ad patrum ætatem constat, nec quenquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papiriam ferre solitum.

Tribus vigesima Sergia.

De tribu Sergia, quæ & ipsa à gente eiusdem nominis appellationem obtinuit, Prædianus in Cornelianam ita meminit: Sergia & Quirina damnauerunt. Et Frontinus lib. 2. de aquæductibus. Verba legis: T. Quintius Crispinus Cos. populum iure rogauit, populusque iure sciuit in foro pro rostris ædis Dini Iulij populi Romani, & Iulijs, tribus Sergia principium fuit, pro tribus Sext. &c.

Tribus vigesimaprima, Veturia.

Agente Veturia & hæc tribus nomen, vetere relicto, mutuata est, vt pleraque aliæ, de qua Liuius lib. 36. ita scribit: Fuluius Romam comitiorum causa accersitus, cum comitia consulibus rogandis haberet, prærogatiua Veturia Iuniorum declarauit T. Manlium Torquatum, & T. Otacilium. Et paulo post: Et redire in suffragium Veturiam Iuniorum iuberet. Et item: Tum Veturia & auctoritate mota viri, & admirantium circa se fremitu, petit à consule, vt Veturiam seniorum citaret, velle sese cum maioribus natu colloqui, & ex authoritate eorum consules dicere. Citatis Veturiæ senioribus, datum secreto in ouili cum his colloquendi tempus, seniores de tribus consulendum esse dixerunt. Hæc porro sunt vnius & viginti tribuum nomina, quas à Seruio Tullio factas fuisse existimo. De quibus libro septimo, vbi de iudicio Coriolani agitur, ita scribit Dionysius: Vbi vero tulere omnes tribus suffragium, dinumeratis calculis, non magnũ discrimẽ apparuit. Vna enim & viginti cum essent tribus, quibus calculi dati sunt, nonem eum absoluerunt, ita vt si eis duæ alię

tribus

tibus accessissent ex suffragiorum æqua parte, ex lege absolui posset. Quoſtim vero, atque etiam meipſum mouent verba Liuij libro 2. App. Claudio, P. Seruilio Coſſ. Romæ tribus vna & viginti factæ. Quod ſi eo anno, non igitur a Ser. Tullio factæ ſunt. Si autem Liuij verborum rationem habere velimus (quanquam de ea re nihil apud Dionyſium reperiatur) decem & nouem tribus Seruio factas dicemus, atq; hoc anno duabus additis ad vnam & viginti auctas. In his autem alteram eſſe Cluſtuminã ſuſpicari ex eo poſſumus, quod quarto decimo ante T. AEbutio, & C. Vetuſio Coſſ. Cruſtumeria capta ab eodem Liuio teſtetur. Quæ vero altera eſſe potuerit, ne diuinando quidẽ conſequi poſſimus. Cæterum ego vnius & viginti tribuum inſtitutionẽ integram Seruio tribuendam, quam has duas hoc tempore factas affirmare. Vtcunq; res ſit, illud ſatis conſtat, vnã & viginti tribus hoc tempore Romæ fuiſſe, quę omnes, aut à locis in quibus erant, aut à nobiliſſimis Romanis gentibus nomina adeptæ ſunt.

Quatuordecim deinceps tribuum, quæ quinque & triginta numerum ſupplent, adiectio, & quo quæque anno addita ſit, aperte ex Liuio deinceps colligemus. Anno enim poſt vrbem conditam 365. altero poſt cum à Gallis captam in ciuitatem accepti, qui Veientium, Capenatiumque, ac Faliſcorum ciuitas bella transfugerant ad Romanos, agerque ijs nouis ciuibus aſſignatus, Liuius libr. 6. Et biennio poſt luſtro 19. tribus quatuor ex nouis ciuibus à Cenſoribus additæ, Stellatina, Tormentina, Sabatina, Arnienſis, eæque viginti quinque numerum expleuere. Hæ vero tribus non ita neceſſario (vt multi exiſtimarunt) appellatæ ſunt, quod ipſarum ager ad campum Stellatem & Tromentum, vel lacum Sabatem, aut prope Arnum eſſet. Ea enim loca longe extra agrum Romanum erant, qui nunquam ad Arnum ſe extendit, ſed quod ij, qui illis regionibus Romam venerant, atque ciuitate & agris donati fuerant, illi Romani partibus quas ſortiti eſſent, nomina ea tribuerint, ab ijs ſcilicet locis, vnde ipſi commigrauerant. Quod ita eſſe, latius paulo poſt aperiemus. Cæterum autem propter nouos ciues Thuſcos hæ tribus additæ ſint, vero ſimile eſt, eas omnes in Tuſcia fuiſſe. Ex quibus prima Stellatina, non in Campania erat campus, qui Stellas appellabatur, ſed in Etruria fuit. Hoc enim tẽpore Romanorum imperium Capuam vſque non extendebatur, nec vllum inter Romanos, Campanoſque fœdus adhuc interceſſerat. In Etruria ergo fuit, ex Sexti Pompeij fragmento liquet ſic: Stellat.....eo, qui in Campania fuit eo, qui .....pena. Ex quo Tuſci profecti .... in campum appellauerunt, quæ verba ſic ego reſtituerem: Stellatina tribus dicta non eſt à campo eo, qui in Campania eſt, ſed eo, qui in Etruria, regione Capena, ex quo Tuſci profecti Stellatem campum appellauerunt. Hæc autem ſic reſtitui, quod in Tuſcia ciuitates erant populi ad lucum Feroniæ, & inter Tuſcos populos Stellates quoque enumerentur. *Tribus vigeſima ſecunda, Stellatina.*

Tormentina tribus à campo Tromento dicta. Sextus Pompeius. Is campus in Tuſcia fuit, ex quo quum aliquot Romam perfugiſſent, & ciuitate donati, in easque tribus conſecti, & agri populi Romani partem obtinuiſſent, vni illi Tromentinæ nomen poſuerunt. Tromentum autem campum in Tuſcia Sextini authoris libro ſatis liquet. Hæc tribus cum Stellatina addita eſt anno 367. *Tribus vigeſimatertia, Tromentina.*

Sabatina tribus à lacu Sabate dicta. Ita Sext. Pompeius. Sabatis autem lacus in Tuſcia fuit, atq; noſtra ætate appellatur Anguillaria. Hæc cum duabus aliis tribus propter nouos ciues addita eſt. *Tribus vigeſimaquarta, Sabatina.*

Arnienſis tribus in vetuſtis monumentis & Arnenſis & Arnienſis appellatur: quæ à Narnienſẽ ſe tranſformauerat, cum Arnienſem legendum ſit. Dicta eſt ab Amo Tuſciæ amne, cum tribus ſuperioribus, Liuio libro 6. authore, nouos ciues anno vrbis 368. à Cenſoribus addita. De hac tribu Cicero ſæpe meminit: A Suburana vſque ad Arnienſem, & Liuius lib. 29. C. Claudio Nero cenſor ex tribu Arnienſe. Idem Valerius lib. 2. cap. 4. tradit. *Tribus vigeſima quinta, Arnienſis.*

Tribus vigesima sexta, Pomptina.

Post superiores tribus additas, ipso loco sequitur Liuius. De agro Pomptino à L. Sicinio tribuno plebis auctum ad frequentiorem iam populum, mobiliorem que ad cupiditatem agri quam fuerat: cura maioris belli, quod Etruria in armis erat, dilata res est, &c. Hic ager Anxur, quæ nunc Tarracinæ sunt anno 348. capta, Volscis ereptus fuerat. Suggerit Liuius libro 6. Anno vrbis 371. Hostes noui præter Volscos, veluti sorte quadam prope in æternum exercendo Romano militi datos, Circeosque & Velitras colonias iam diu molientes defectionem, & suspectum Latium, Lanuini etiam, quę fidelissima vrbs fuerat, subito exorti. Id patres rati conteinptu accidere, quod Veliternis ciuibus suis tam diu impunita defectio esset, decreuerunt, vt primo quoque tempore ad populum ferretur, de bello eis indicendo, ad quã militiam, quod parabior plebs esset, quinque viros Pomptino agro diuidendo, & tres viros Nepet colonię deducendæ, creauerunt. Propter hanc causam annis aliquot post, C. Fabio Ambusto, & C. Plautio Proculo Coss. anno vrbis 396. à Censorib. M. Fabio, &... duæ tribus additæ sunt, Pomptina & Popilla, alias Popillia, in quas, tum qui agrum Pomptinum sortiti erant, tum noui alij ciues qui indies ciuitate donabantur, conecti sunt. Sext. enim Pomp. Pomptinam tribum à Pontia vrbe dictam scribit, à qua & ager Pomptinus appellatus est. Hæc in Volscis erat prope Tarracinas. De hac tribu Cic. Epist. 4. ad Attic. Trib. habet Pomptinam. Velinam & Mæciam. Et 8. Epist. fam. lib. L. Iulius, L. P. Pom. Annalis.

Tri. XXVII. Popilla, alias Popillia, alias Poblilia.

In Sext. Pompeij fragmento scriptum est: Popilia tribus.....buum, tot enim fu .....lici nomine à.....Pinaria à sorori.....mine: Paulus pontifex eius abbreuiator, Popilla tribus (inquit) à progenitrice traxit vocabulum. His animaduersis in eam deueni sententiam, vt hæc tribus non à gente Popillia nomen acceperit, sed à loco, qui forte in Volscis prope Pontinam erat. Neque enim vlla quatuordecim harum tribuum, quæ à Liuio primis 21. additæ referuntur, à familia nomen obtinuit, neque verisimile est, gentem Popilliam, quæ & plebeia fuit, & tantum hoc tempore cognita tribui nomen dedisse. Illud adde, quod præter Papiriæ nullius tribus Festus mentionem facit, quæ à gente deriuetur, tanquam quod eorum nomina manifesta sint. Hæc igitur tribus Popilla & Popillia primo appellata fuit, non à gente Popillia, sed à loco nomen adepta, cuius in antiquis marmoreis monumentis ita mentionem fieri inueni: POR. POPIL. PVP. PVPIL. Magna enim Quinctiliano authore, inter O & V affinitas est, vt Poblicus Publicus, Pullius & Pollius, Poblicola, & Publicola. De hac tribu ita scribit Valerius lib. 9. cap. 10. Quam ob causam Popillia tribus, in qua plurimum postea Tusculani in ciuitatem recepti, potuerunt, neminem vnquam candidatum Polliæ tribus fecit magistratum. Hanc tribum Liuius Publiliam vocat lib. 7. sic: Eodem anno duæ tribus Pomptina & Publilia additæ. Hanc procul dubio eandem cum Popillia esse existimo, nam processu temporis, cum iam illud obrepsisset, vt gentes tribubus nomina darent, factũ est propter literarum affinitatem, vt Popilla, vel Popillia tribus in Publiliam paulatim versa sit, nomine à familia Publilia accepto, quæ posterioribus temporibus, quanquam plebeia, nobilis fuit. Hæc tribus in vetustis monumentis omnium frequentissima est.

Tribus XXVIII. Mæcia.

Latinis & Campanis, qui rebellauerant, à Titio Manlio consule in deditionem anno vrbis CDXIIII. redactis, res omnis ita à consule composita est, vt tradit libro 8. Liuius, Latini Campanique agro mulctati, Latinis ager Priuernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, vsque ad Vulturnum flumen plebi Romanæ diuiditur. Extra pœnam fuere Latinorum Laurentes, Campanorumque equites, qui non desciuerant. Cum Laurentibus renouari fœdus iussum, equitibus Campanis ciuitas data. Et paulo post: Anno vrbis CDXVI. L. Furio, & C. Mænio Coss. post Latinum bellum confectum. Adiecit Liuius Lanuuinis ciuitas data. Aricini, Nomentani, Pedani eodem iure, quo Lanuuini in ciuitatem accepti, Tusculanis ciuitas seruata, quam habebant.

bunt. Campanis equitibus honoris causa, quia cum Latinis rebellare noluissent Fundanis & Formianis ciuitas sine suffragio data. Et haud multo post fugere in Lin. Anno CDXXII. A Cornelio II. & Cn. Domitio Coss. Eodem anno census actus, nouique ciues censi, tribus propter eos additæ Mæcia & Scaptia, Censores addiderunt Q. Publilius Philo Sp. Posthumius. Ita vt ex his Liuij locis hoc scitu dignum animaduertere possumus. Dare ciuitatem ius pop. Romani fuisse, quotiescunque illi libuisset. Verum nouos ciues in tribum conijcere, quod erat supremum ciuis Rom. priuilegium, vt in illa, vel in illa, suffragium ferrent, hoc munus Censorum esse, censusque & lustri tempus expectari oportere, atque ob eam causam legimus aliquoties censores ante quinquennij tempus creatos, vt in commentarijs Fastor. animaduerti. Cæterum propter nouos (vt dixi) ciues, Lanuuinos, Aricinos, Nomentanos, & Pedanos, quibus suffragij ius diu ante datum erat, hoc anno à Censoribus duæ tribus additæ sunt, Mæcia & Scaptia. Ex quibus Mæcia tribus, auctore Sext. Pompeio, à quodam castro sic appellata est. Hoc autem Mæcium fuit, quod Latinorum erat. De hac tribu ita scribit Cicero ad Atticum libr. 4. Tribus habet Pomptinam, Velinam & Mœciam. Et pro Plancio: Quid Plancio cum Lemonia? Quid cum Veientina? Quid cum Cristumina? Nam Mæciam, quæ non iudicaret, sed quæ reijcerentur, esse voluisti. Et Liuius li. 29. Deinde M. Liuius in ærarium venit, & præter Mæciam tribum, quæ se neq; condemnasset neq; condemnatum consulem aut censorem fecisset, populum Romanum omnem, 34. tribus ærarias reliquit, &c. Idem tradit Valer. li. 2. cap. 4. de censoria nota.

Trib. XXIX. Scaptia.

Tribus Scaptia eo anno, & eam ob causam, qua Mæcia, teste Liuio, addita fuit. De qua Sex. Pompeius: Scaptia tribus nomine Scaptiæ vrbis appellatur, Tranquil. in Augusto cap. 40. Fabianis & Scaptiensibus tribulib. suis die comitiorum singula millium nummûm à se dinidebat. Duas enim tribus Augustus, & alij; alij aliquando obtinebant, alteram, quam sibi nascendi sors dedisset, alteram vero, vel iure adoptionis, aut in accusationis de repetundis præmium, aut emptam, vt quis maiorem in distributionibus partem haberet.

Tribus XXX Oufentina.

Crescente ob nouos ciues, qui in dies addebantur, vrbis frequentia, anno CDXXXV. Plautio, & M. Foslio Coss. Duæ Romæ, Liuio lib. 8. autore, additæ tribus Oufentina, & Falerina. Eas addiderunt Censores L. Papirius Crassus, & C. Manius. Quod Liuius omisit. Hi enim eo anno censores relati sunt à Verrio Flacco in tabulis Capitolinis. De Oufentina tribu sic scribit Sex. Pompeius: Oufentinæ tribus initio causa fuit, flumen Oufens, qui est in agro Priuernate inter mare & Tarracinas. Lucretius: Priuerno Oufentina venit, flauoque Oufente. Postea à censoribus alij quoq; diuersarum ciuitatum eidē tribui sunt ascripti.

Trib. XXXI. Falerina.

Falerina tribus eo anno, quo Oufentina, Liuio auctore, addita est, ab agro Falerno in Cāpania vt existimo, dicta, nam ea parte & Oufentina fuit. De hac tribu Iosephus lib. 13. c. 16. antiquitatū meminit ita: C. Sēpronius C. F. Falerina.

Tri. XXXII. Anienſis.

Ob eam, qua superiores, causam anno vrbis CDLV. M. Fuluio, & T. Manlio Coss. Liuio lib. 10. auctore, condito lustro à censoribus P. Sempronio Sopho, & P. Sulpitio Sauerrione, tribus additæ duæ Anienſis ac Terentina. Ex quibus Anienſis ab Aniene amne (vt puto) dicta est, in Sabinis enim fuit. De hac tribu Cic. Epist. Fam. lib. 8. mentionem facit sic: L. Atteius, L. F. An. Capito, & pro Plancio eandem commemorat.

Tribus XXXIII. Teremina.

De tribu Terentina, quæ cum Anienſi addita est, Cicero pro Plancio meminit sic: Quas tribus edidisti? Terentinam credo? Et paulo post: Prioribus comitijs Anienſem à Plotio, Terentinam à Plancio tibi esse concessam. Et post: Alsinas præfectura, ex qua Cn. Plancius fuit ex tribu Tarentina. Idem Epist. Famil. lib. 8 M. Oppius M. F. Tarentina. Hanc à Tarento (is locus in campo Martio erat) dictam puto.

Tribus XXXIIII. Velina.

Tribus Velina à lacu Velino dicta, Floro ex Liuio in Epitoma libro 19. auctore, addita fuit cum Quirina anno vrbis DXIII. A. Manlio II. & Q. Lutatio Coss.

Coss. Eas addiderunt censores C. Aurelius Cotta, & N. Fabius Buteo, hæque 35. numerum expleuerunt. De hac Cicero Epist. lib. 4. ad Attiçum sic scribit: Tria habet Pomptinam, Velinam & Næciam. Idem in Bruto: T. Annius Velina. Et Hor. li. 1. Epist. 6. Hic multum in Fabia valet, ille Velina. Et Pers. quoq; Satyr. 5.

Libertate opus est, non hac vt quisque Velina
Publius emeruit scabiosum tesserula far.

Nec vt dixi, à lacu Velino potius dicta est, quam à Velia. Est enim is lacus in Sabinis, à quibus sequens quoq; tribus appellata est. Velia vero vrbs Lucaniæ longe ab vrbe distans.

Trib. XXXV Quirina.

Tribus Quirina (quæ eo anno, quo Velina addita est) à Curensibus Sabinis videtur appellationem traxisse, Sex. Pompeius. Cicero Epist. famil. lib. 8. C. Septimius T. F. Quirina. Et pro Quinctio: L. Albius Sext. F. Quirina. Asconius in Cornelianam: Duæ solæ tribus, Sergia, & Quirina damnauerunt Iosephus antiquitat. lib. 14. cap. 17. Papirij Quirini meminit. Velina & Quirina tribus 35. numerum expleuere, post quas is numerus amplius mutatus non est, vsque ad bellum Marsicum, in quo cum Tuscis, Vmbris, Gallis, & reliquis Cispadinis populis lege Iulia ciuitas data esset, octo nouæ tribus, vt Paterculus, vel decem, vt Appianus tradit, in quas noui ciues conijcerentur. à Censoribus P. Licinio Crasso, & L. Iulio Cæsare additæ sunt, ann. vrbis D C L X V. Cn. Pompeio Strabone, & M. Porcio Catone Coss. In eadem bello Marsico confecto, reliqui Italici ciuitate donati sunt, præter Lucanos, & Samnites relati. Quanquam & hi paulo post eandem sunt consequuti. Atque 43. & 45. tribuum numerus factus fuerat, qui cum annos prope quatuor mansisset, postremo nouis ciuibus in 35. tribus à Censoribus L. Marcio Philippo, & M. Perperna, auctore L. Cinna cõsule distributis, denuo 35. numerus restitutus est. Qui idem Ciceronis tempore, vt ex eius orationibus in Rullum, in Verrem, in Antonium, & alijs locis liquet, fuit. Triginta quinq; tribuum etiam extat mentio in Traiani Imperatoris duabus inscriptionibus. Hæ itaque sunt 35. tribus, in quas vniuersus populus Romanus dispartitus erat, quarum aliquam, vt ait Asconius, necesse erat, vt cuiuscunque esset ordinis, ciuis Romanus obtineret. Qui enim pleno iure ciues Romani erant, id est, cum iure suffragij, quod erat supremum ciuis Romani ius, is in vna harum 35. tribuum vt esset, necesse erat, quam si antiquus ciuis hæreditate, si nouus à populo ciuitate donatus, à Censoribus obtinebat, in qua suffragium ferret. Ex quibus quatuor, vt dixi, vrbanæ, in quas transferri ignominiæ esset, reliquæ omnes rusticæ laudatissimæ, eorum qui rura haberent, quæ propriæ ingenuorum erant, cum vrbanæ forensis turbæ vt proletariorum, capite censorum, & libertinorum essent, vt auctores sunt Cicero primo de Oratore, Valerius, Asconius, Plinius, & Florus.

DE IIS QVÆ SVPERFLVVNT TRIBVVM NOMINIBVS.

MVltarum tribuum nomina, quæ in vetustis epigrammatibus & forte apud antiquos auctores, præter 35. reperiuntur, multam & magnam dubitandi occasionem attuleruut. Nam præter relatas in antiquis inscriptionibus, Camillæ, Cluentiæ, Cluuiæ, Dumiæ, Minuciæ, Ocriculanæ, Papiæ, Vot... Castiæ, Taur... Iuliæ, Flauiæ, Vlpiæ, Aeliæ, apud Liuium Sapiniæ, & Festum Pinariæ mentionem quoque fieri inueni. De quibus quid existimem probabiliter disputaturus, nihil enim certi, quod afferam, habeo, primum rationem reddam, cur nullam earum in 35. numerum collocarim, deinde quanam ratione constitutæ esse potuerint. Etenim in 35. primis tribubus digerendis illud præcipue obseruaui, vt eas tribus in earum numerum collocarem, quæ tam veterum auctorum, quam lapidum testimonia haberent. Quod etiam in omnibus, præter vnam tantum Horatiam, præstiti. Nam & auctores, & lapides, quibus earum

eorum numerum confirmarem citaui. Horatiam autem potius, quæ vna ex his est, quæ scriptorum testimonijs caret, quam vllam aliarum paulo ante recitatarum tribuum interserui, tum ob eas, quas dixi rationes, cum de ea disputaui, tum quod nullæ etiam harum testimonium vllum antiquum habeant, præter Ocriculanam, quæ vna tantum sine controuersia, quando Horatia delenda est, è numero 35. eius locum obtinere posset, tum quod multos lapides etiam pia habeat, tum quod, quanquam mendose, de ea Marcus Cicero oratione secunda in Rullum mentionem faciat sic: Ab Ocriculana ad Arniensem, Nam in antiquis scriptis codicibus Vsurana legitur, vt sit Suburana: Deinde si Ocriculanam, & non Suburanam legere voluerimus, Ciceronis sententiam labefactabimus, qui illarum duarum tribuum enumeratione vniuersas tribus comprehendere voluit, à prima ad nouissimam, à Suburana scilicet, quæ inter vrbanas prima est, ad nouissimam Arniensem: quomodo nouissimam? non quidem ratione temporis; nam vigesima quinta fuit, sed loci, omnium enim remotissima ab vrbe erat. Quæ quum ita sint, relinquitur, vt Ciceronis locus corruptus sit, & pro Ocriculana Suburana legendum. Est & alius Ciceronis locus in oratione pro Quinct. Roscio ita: Quinct. Luscius Ocrea Senator. In quo cognomen id Ocrea Ocric. id est, Ocriculana, pro tribu interpretari posset, sed quum res sit obscura & incerta sit, visum est potius Horatiam, quam Ocriculanam tribum in 35. numerum referre, præsertim cum si Ocriculana vna ex 35. tribubus esset (hoc autem maxime me argumentum mouit) vt ex 21. his, quas Ser. Tullius fecit, fuisset, necesse est, præsertim cum 14. sequentium numerus manifestus sit. Cæterum nulla ratione fieri potest, vt ex primis 21. tribubus sit, cum hæ omnes ab agri Romani locis à Seruio denominatæ fuerint. Ocriculum autem, quo hanc tribum dictam fuisse crediderim, longe ab agro Romano situm est. Quod si quispiam eam non ab oppido Ocriculo, sed ab Ocriculis, id est, montibus appellatam assereret. Vt collina à collibus vna quidem ex 21. esse posset, verum cum euidentiora argumenta non habeam, Horatiam excludere Ocriculanæ causa nolui, quandoquidem si Horatia tribus fuit, vt omnino fuisse credo, non nisi ijs temporibus addita esse potuerit, cum C D. anno post vrbem conditam ea gens, quæ sub regibus & post reges exactos primis Reipublicæ temporibus quam maxime in vrbe floruit, vix amplius ab historicis nominetur.

Tribus extra numerum Ocriculana.

Quid ergo eam esse dicemus? Ego igitur eam quidem vnam ex 35. tribubus procul dubio fuisse existimo, sed quænam ex supra relatis fuerit, incertum. Quandoquidem vnam tribum plura nomina habere potuisse, immo habuisse satis demonstrauerim. Vna enim ex antiquis Serui Tullij tribubus, siue à gente, siue à loco appellata fuerit, esse potuit, in quam Ocriculani in ciuitatem recepti, à censoribus relati fuerint: A quibus ea tribus, vel antiquo nomine mutato, nouum Ocriculanæ assumpserit, vel vtraque simul retinuerit. Nam eam tribum fuisse, in dubium venire non potest, cùm pleraque saxa viderim, quæ eius mentionem faciebant.

Tribus extra numerum Pinaria.

Hæc si tribus fuit (eius enim tanquam tribus meminit Sext. Pompeius sic: Papillia tr.... buum, tot enim fu.... lici nomine. à ..... Pinaria sorori.... mine) procul dubio vna ex 21. à Seruio Tullio factis fuit, puta Clustummia, Lemonia, Pupinia, aut Veientina. Cui gens Pinaria patritia maiorum gentium & vrbe vetustior nomen suum imposuit, vt de Aemilia, Tabia, Cornelia, & Papiria factum fuisse scripsi. Sed hanc tribum merito illud suspectum facit, quod saxorum prorsus egeat testimonio.

Tribus extra numerum Sappinia.

Huius quoque tribus nullum vnquam Epigramma vidi, neque qui se vidisse aiunt, quamobrem dubium esse potest, an Romana fuerit, quanquam de ea alterè bis, terve Liuius in libris de bello Macedonico mentionem faciat, vt libro tricesimoprimo sic: Eodem tempore Pub. Aelius consul C. Oppium prætorem socium, hac tumultuaria manu per Vmbriam, quam tribum Sappiniam vocant, agrum Boiorum inuadere iussit. Et lib. 33. Sub hæc tam varia fortuna gesta,

gesta, L. Furius Purpureo alter consul tribum Sappiniam in Boios venit, &c.

Reliquæ tribus incertæ.

Reliquarum nouem vel decem tribuum nomina si modo vel tribus fuerint, vel error fabrilis non sit (omnium enim in vetustis marmoreis inscriptionibus mentionem extare didici) diu multumque me torserunt, vt Camilla, Cluentia, Cluuia, Dumia, Minucia, Papia, Vot.... Cestia, & Taur.... Nam etsi facile concederem quasdã ex ijs errore fabrili ortas esse potuisse, vt MIN. pro MEN. VOT. pro VET. vel VOLT. & similes, id tamen de omnibus dici nulla ratione posse existimo, & præsertim Papiæ, cuius duodecim inscriptiones extare vidi, Cluentiam quoq; & Cluuiam ex Clustumina errore fabrili ortas existimassem, nisi eas integras sic: Cluentia & Cluuia exaratas fuisse inspexissem. Cuius rei occasione, CAM. Camillam, DVM. Dumiam, MIN. Minutiam, CES. Cestiam, quæ concisæ in lapidibus scalptæ erant, interpretatus sum. VOT. enim & TAVR. si tribuum nomina fuere, interpretari nescire me fateor, nisi Votiuam & Tauriam dicamus. Quod si error fabrilis fuit, & Vot. pro Vet. vel Voturiam pro Veturia interpretari voluerimus, quomodo Voturios pro Veturios dictos apud Sosipatrum legimus, non erit, quod in eius alia interpretatione laboremus. Porro autem cum quasdam ex his tribubus omnino fuisse mihi persuasissem, & in his Cluentiam, Cluuiam, & Papiam, fui suspicatus, hæc nomina aliquot earum octo, vel decem tribuum fuisse, quæ bello Marsico, cum Italis ciuitas data est, à Licinio & Iulio censoribus additæ sunt, quod vt existimarem, duabus potissimum rationibus adductus sum: Primum quod eas aliquas ex antiquis 35. tribubus esse non posse semper existimarim. Non enim verisimile videtur, vt antiquis illarum nominibus mutatis, Cluuiæ, Papiæ, & Cluentiæ, quæ familiarum, plebeiarum, & nouarum nomina sunt, assumpserint. Deinde quia animaduerterim ab Appiano, libro primo de bello ciuili, inter præcipuos duces Italicos, qui contra populum Romanum bello Marsico arma sumpserunt, Papium Mutilum, & L. Cluentium, nominari. Quæ familiæ postea in ciuitatem receptæ, nobiles euaserunt, summosq; honores Romæ adeptę sunt, vt præturam, & consulatum. In fastis enim consularibus Papij Mutili mentio est. Cluuia quoque est oppidi in Samnio nomen, à quo, quando cum cæteris Italicis populis Samnites ciuitate donati sunt, tribus Cluuia facile appellari potuit. Quod de his tribus dixi, idem de Camilla aut Camillia, Dumia, Minucia, Cestia, Taur.... & Vot. .... Si Veturiam interpretari voluerimus, & forte Aelia suspicari poterit. Nam Iuliam, Flauiam, & Vlpiam in Augusti, Vespasiani, & Traiani memoriam additas, vel ex veteribus ita appellatas fuisse, ex Dione libro 44. intelligi potest. Nec me mouet, quod nouis ciuibus ex illis octo, aut decem detractis in 35. postea tribus distributi sint, atq; tempore M. Tullij tantum 35. nominentur. Nam posteaquam ciues ex ijs excepti sunt, Republica stante, eas nihil fuisse existimo. Verum post Augusti tempora, cum integris prouincijs extra Italiam etiam ciuitas dari cœpisset, eas sub ijsdem, quibus institutæ fuerant, nominibus, ab aliquo Imperatore restitutas fuisse puto, atque ad 43. vel 45. numerum iterum auctas. Quæ nihilominus ob antiqui numeri religionem semper 35. appellatæ fuerunt, quanquam 43. aut 45. essent, vt centurijs & tribubus Romuli sub rege Tarquinio Prisco, centumuiris, qui centum quinque, Sexto Pompeio, & quindecim viris sacris faciundis, qui 60. Seruio auctoribus fuerunt, accidit. Nec vlla difficultas fuit, quæ nouas tribus addere sub Imperatoribus prohiberet, præsertim quum ciues Romani in eas non distribuerentur amplius, vt suffragium ferrent, vel aliquid comitijs agerent, quæ omnia in principis vnius potestate erant, sed tantum in eas tribus ciuitate donati referebantur, vt id signum quoddam esset, eos esse ciues Romanos, omnibusque priuilegijs potiri posse, quæ libertate oppressa sub Cæsarum Imperio ciues Romani potiri ex legibus consueuerant. De quibus alio loco disputabo.

Anno ab vrbe condita DCLXIIII.L. Iulio Cæsare, & P. Rutilio Lupo Coss. bello Marsico maxime vigente (omnis enim Italia auctoribus Picentibus, Tuscis,

Tuscis, Vmbris, & Gallis exceptis, arma contra Romanos ob non adeptum in[s] ciuitatis assumpserat) quum ijdem Tusci, Vmbri, ob eandem causam defectionem molirentur, veritus Senatus, ne hostibus omni ex parte orientibus, vrbem minus tueri posset, mare omne à Cumis ad vrbem vsque libertis communiuit, ijs tunc primum ad militiam ob virorum inopiam accitis. Italos vero omnes adhuc in fide permanentes (lege ab altero consulũ, quæ Iulia appellata) quod maxime exoptabant, ciuitate donauit, inter quos Tusci, Vmbri, & Galli fuêre. Hac igitur liberalitate vsus Senatus, ex amicis longe amiciores fecit, & qui dubij erant in fide confirmauit. Nouos vero hos ciues Romani haud statim eorum tribubus, quæ 35. numero fuêre, miscuerunt. Verum decem alias tribus addidêre, in quibus ipsi suffragium nouissimi ferrent, & plerunque suffragium eorum nullius fere erat momenti, cum quinque & triginta in primis vocarentur, quæ supra dimidium reliquas excederent, quod à principio efflagitantibus Italis latuit. Quum vero res cognita fuisset, alterius seditionis occasionem præbuit. Et paulo post. Et hæc quidem per Italiam sociali bello gesta sunt, quod cum in maius augeretur Italia omni ciuitate donata, Lucanis & Samnitibus eo tempore exceptis, quieuit. Nam & hi eandem paulo post assequuti sunt, & inter tribus, quemadmodum superiores, separatim lecti, ne, si antiquis ciuibus miscerentur, eos in comitijs superarent, cum essent numero longe plures. Hoc est, quod ex Liuio scribit Florus in Epitoma lib. 80. Italicis populis à Senatu ciuitas data, & lib. 94. Nouis ciuibus ex Senatusconsulto suffragium datum. Paterculus autem lib. 2. hanc rem aliter tradere videtur. Non enim nouas tribus additas fuisse scribit, sed octo ex veteribus acceptas, in quibus Italici suffragium ferrent. Ait enim: Non erat Mario & Sulpitio Cinna temperatior. Itaque cum ita ciuitas Italiæ data esset, vt in octo tribus contribuerentur noui ciues, ne potentia eorum, & multitudo veterum ciuium dignitatem frangerent, plusque possent recepti in beneficium, quam auctores beneficij, Cinna in omnibus tribubus se eos distributurum pollicitus est, quo nomine ingentem totius Italiæ frequentiam in vrbem acciuerat, è qua pulsus collegæ, optimatiumque viribus, cum in Campaniam tenderet, consulatus ei abrogatus est, suffectusq; in eius locum L. Cornelius Merula flamen Dialis. Ita Velleius. Appiani autem sententiam magis vt approbem, duo faciunt. Primum est antiquorum exemplum, qui propter nouos ciues, nouas etiam tribus addere solebant: nunc enim tota Italia ciuitate donata verisimile etiam visum est, vt eas decem tribus adderent. Alterum est octo aut decem tribuum, quæ mox referam, nomina, quæ procul dubio veræ tribus aliquando, & non ex 35. numerò fuerunt. Hoc quidem anno à censoribus Iulio & Licinio propter nouos ciues additæ, & quadriennio post à Marcio & Perperna, censoribus, cum in 35. tribus Italici omnes distributi essent, dissolutæ, & postremo post Augusti tempora, cum integris extra Italiam prouincijs ciuitas dari cæpisset, & forte à Claudio Imperatore in censura, quam cum L. Vtellio anno vrbis D C C C. gessit, denuo additæ.

Porro inter ipsas nouas tribus has fuisse existimo, Tribus Camillia seu Camilla, cuius mentionem fieri in quinque antiquis inscriptionibus animaduertisic: C A M. C A M I L. Cæterum vrbem C A M I L. pro Camilla, & Camillina interpretari potest. Causa autem cur neque huius, neque nouem sequentium nemo meminit, est, quod paulo post, quâ institutæ sunt, tractę fuerunt, post Claudij autẽ Imperatoris tẽpora haud multos integros historicos habeamus. *Tribus Camillia, alias Camilla.*

Tribus Cel. quam in aliquot lapidibus se vidisse vir fide dignus mihi retulit, pro Cestia ego interpretor, gente post legem Iuliam Romæ nobili & consulari: C. Cestij enim consulis sub Tiberio Cæsare cum Cn. Seruilio mentio est apud Tacitum, & in fastis consularibus, eiusdem vt puto 7. viri epulonum in vetusta pyramide prope portam Ostiensem. *Trib. Cestia.*

Tribus Cluentij bello Italico contra Romanos ducis, Appianus meminit. Gentẽ etiam Cluentiã Romę nobilem Augusti tempore fuisse, camq; à Troianis, *Trib. Cluentia.*

nis, & Cloantho comite Aeneæ descendisse Virgil. lib. 5. fic.... genus vnde tibi Romane Cluenti. Ab hac facile fieri posset, vt tribus Cluētia nomē obtinuerit.

Tribus Cluuia. Hæc tribus à Cluuia Samnitium vrbe, de qua meminit Liu. nomen obtinere potuit, in qua Samnites, in ciuitatem recepti, conjecti fuerint.

Tribus Dumia. Tribus quæ in vetustis lapidibus D V M. notatur, ego Dumiam interpretor, de qua præterea nihil, quod afferam, habeo.

Tribus Minucia. Minuciam gentem Romæ nobilissimam & vetustissimam fuisse, satis cōstat. Hæc cum priscis temporibus à patribus ad plebem transijsset, paulo ante bellum Marsicum adhuc florebat, quo tempore duos consulares, & alterum ex ijs triumphalem, Minucios habuit. De hac tribu absurdum esset, tribum Minuciam deriuatam esse dicere.

Trib. Papia. Frequentissima mentio est huius tribus in vetustis marmoreis monumentis ita vt hæc vna reliquis fidem facere queat, plures quam 35. tribus fuisse: Hæc forte à gente Papia dicta est, Italicarum nobilissima. Nam inter primos belli socialis duces, à Paterculo, & Appiano, Papius Mutilus refertur, cuius gens postea in ciuitatem accepta, consularis fuit. Papiorum enim Mutili & Secundini consulum sub Augusto in Fastis mentio est. Item legis Papiæ & Poppeæ T. quoque Annius Milo oratione Ciceronis celebratus à gente Papia fuit, à qua procul dubio hæc tribus nomen accepit.

Trib. Taur... Tribum Taur... neque ego vnquam vidi, neq; qua ratione interpretari possit, nisi Tauria dicamus, scio. Vir tamen doctus, & fide plenus, se hanc in antiquis tabulis marmoreis vidisse pro certo affirmauit.

Trib. Vot... Huius tribus in duabus omni ex parte absolutis, elegantissimisque inscriptionibus mentionem extare vidi. Hæc autem (si error fabrilis est, quod minime existimo) tam pro Veturia, quam pro Voltinia interpretari potest. Quanquam apud Sospatrum Voturios pro Veturios aliquando dictum legimus, Ita vt Veturia dicendum sit. Quod si neque error fabrilis sit, neque Veturia legendum, quid plane dici possit ignoro, nisi Votiua, vel Votinia interpretemur, quorum neutrum tamen placet.

Trib. Aelia. Postremam omnium Aeliam tribum, quæ decem numerū expleret, suggessi, quod parum compertum habeam, an à gente antiqua Aelia nobili, quanquam plebeia, an ab Hadriano Imperatore, qui ex gente Aelia fuit, dicta sit, quemadmodum Iulia, Fabia & Vlpia: quæ ab Augusto, Vespasiano, & Traiano nomen adeptę sunt. Huius tribus lapidem nullū adhuc vidi, sed se vidisse, vir quidā doctus, & cui facile credo, mihi retulit. Hæc autem si omnium tribuum bello Marsuo additarum esse potuerunt. De quibus prēterea, quid afferam, non habeo.

Tribus Iulia. Tribum Iuliam scribit Dio lib. 44. in Augusti honorem à Senatu appellatam fuisse, vnam ex veteribus, non de nouo, additam. Quæ autem ea fuerit, incertum. De hac tribu duas inscriptiones extare vidi.

Trib. Flauia. Et hæc tribus aut à Vespasiano, aut ab altero filiorum Tito, vel Domitiano nominata fuit, quandoquidem hi ex gente Flauia fuerunt. De qua trib. vnicam vidi inscriptionem Romæ.

Trib. Vlpia. Hæc in Traiani Imperatoris memoriam denominata est, de qua antiquum epigramma ego aliquando vidi, quod modo ad manus non est. Atque hæc sunt omnium tribuum nomina, quæ ego vnquam extare in antiquis tam librorum, quam lapidum monumentis, didici. Quas ego hac ratione digessi, atque de ijs ita disputaui, vt probabiliter potius, & disputandi more disseruerim, quam sic omnino fuisse mihi persuadeam. Quæ ego attuli, harum rerum studiosi accurate examinabunt, si quod mihi proposui, consequuntur me esse existimabunt, non parum mihi in luero tulisse videbor, sin autem liberum erit cuique, quæ de rebus adeo nōstra ætate, & forte antiquorum etiam obscuris tractaui, ad suam ipsorum sententiam, dum meliora & certiora afferant, omnino reuoluere, & ea distinctiora, & illustriora reddere, quod enim potui, præstiti, neque quicquam laboris, quo omnia clarissima facerem, reliqui.

A tribubus comitia fiunt tributa, quemadmodum à curijs curiata, & centurijs centuriata. Ea erant, autore Gellio, quum ex regionibus & locis, id est, per tribus suffragium ferebatur. Erant enim tribus populi Romani partes distinctæ locis in vrbe diuersis, & regionibus vndique circa vrbem per Italiam dispersis. Atque hactenus de tribubus Romanis, &c. nunc cæterorum Liuij locorum explicationem obiter prosequamur.

Metu legis de incensis latæ] Dionysius pœnam incensi fuisse lege Seruij Tullij tradit, vt publicatis bonis verberatus veniret: Zonaras, qui se aut bona sua in censum non detulissent, ipsos à consulibus, bona à censoribus venundari scribit, & Vlpianus maximam capitis imminutionem esse per quam ciuitas & libertas amittitur, ait, vt cum incensus aliquis venierit. *Incensorum pœna.*

In campo Martio] Campum Martium describit Liuius libro 2. Fuit autem ager Tarquiniorum, qui inter vrbem & Tyberim fuit, Marti consecratus, vnde liquet quicquid inter Capitolium & Tyberim interfuit, fuisse campum Martium. Nam vrbs prima ad capitolium finiebatur, quod idem Ouidius ostendit, Iturnæ ædem describens, quam vult fuisse in ea parte, qua Campus Martius Virginia ambitur aqua. Verum de Campo Martio, Plinius libro 36. capitul. 10. Marlianus libro primo, cap. primo, & libro sexto, cap. 12. Blondus libro primo, Romæ triumphant. & libro secundo, de Roma instaurata. *Campus Martius.* *Iturnæ ædes.*

Sue, oue, tauro] Has hostias, cum eas prius ter circum exercitum circumduci iussisset immolans. Vnde & id genus sacrificij Solitaurilia, & Sueouitaurilia dixerunt. Hinc Festus, Solitaurilia hostiarum trium diuersi generis immolationem signant, Tauri, arietis, verris, quod omnes integri solidiq; sint corporis, solum enim lingua Tuscorum significat totum, & solidum, hæc Festus: Sed & Græci totum ὅλον dicunt integrum. Porro de Solitaurilibus præter Liuium, Asconius, Quintilianus, alijque meminere. *Solitaurilia.* *Solum quid? Lingua Tuscorum.*

Lustrauit] Id est, expiauit à luendo, id est, soluendo & liberando, vt apud Virgilium: & cum lustrabimus agros. *Lustrare quid?*

Millia LXXX.] Dionysius 84. millia fuisse prodit, idque ex tabulis censoriis se accepisse scribit, & cum eo sentit Eutropius. Quum vero institutum fuerit, vt quinto quoq; anno exacto fieret census, lustrumve conderetur, hinc lustrum pro quinquennali spacio sumptum esse constat, idque à luendo dictum scribit Varro lib. 5. de lingua Latina, quod quinto quoque anno vectigalia & alia tributa per censores persoluerentur, tametsi vltra quinquennij tempus, vel bello, vel domesticis discordijs, vel alio casu sæpe productum in septem, decem, & aliquando septemdecim annos fuisse lustrum ex Fastis constet. Magistratus autem huic muneri præfuit primum, qui summus in vrbe fuit, reges, electis regibus, consules, deinde cum consules bellis impedirentur, censores, qui ab re nomen acceperunt. Censum autem in foro primum, deinde in villa publica (locus is erat in Campo Martio) fieri institutum, lustrum vero semper in Campo Martio conditum. Hoc quoq; animaduertendum, vt docet Robortellus lib. 1. emendationum cap. 15. Censum aliquando sine lustro fieri solitum, cum præsertim annus esset funestus ob mortem consulis, vt declarat Liuius lib. 3. vbi ait: Census actus eo anno, lustrum propter Capitolium captum, consulem occisum, condi religiosum erat. Census itaq; sine lustro fieri, non autem vicissim è contrario lustrum sine censu condi poterat. Hinc liquet legendum esse: Idq; conditum lustrum appellatum, quia in censendo finis factus est. *Lustrum quid? Lustrum vnde?*

Quirinalem] Qui ambitum fere habet 3000. passuum. Dictus est autem Quirinalis vel à fano Quirini, vel à Quiritibus, qui cum Tatio Curibus venientes in eo castra posuerunt. Velut Marcus Cato in libro Originum scriptum reliquit, à Iunone Sabinorum Dea, quam illi Curitim, id est, Hastatam Iunonē vocant. His enim simul & Hetruscis non erat litera Q. De ambitu vero & magnitudine huius collis, vide Marlianum lib. 5. cap. 21. Alexan. ab Alex. lib. 5. cap. 11. *Quirinalis mons.*

Viminalemq;] Collem Viminalem Varro inter Esquilinas commemorat, *Viminalis mons.*

&

& à Ioue Vimineo,cuius aræ in eodem monte erant, vel à vimi̅um illic crescentium multitudine dictum putat.Respicit ab occasu Quirinalem,interiacẽte circa stadium Suburbana plana, à Septentrione vallem habet Quirinalem, inter eosdem colles quatuor iugerum latitudo, stadiorum vero duorum cum dimidio longitudo.Vide Marlianum lib.1.ca.1.& lib.5.cap.19.Terentium Varronem de lingua Latina,Alexandrum ab Alex.lib.6.cap.11.

Equilie.

Auget Esquilias] Esquilias duos vrbis montes esse, ex Varrone docemur, celebrior tamen pars Esquilinus mons dictus est, vel ab æsium excubiis vt apud Ouidium lib.1.Fastor.legimus.Vel ab aucupibus, quod eo loco quiscuilis proiectis auibus illuderent, hic ex vrbis collibus solus duplici iugo & aggere munitur,cum reliqui singulis contenti sunt, ex quibus alter Cespius nuncupatur,alter Oppius.Qua de re vide Marlianum lib.1.& li.5.ca.6. Alexandrum ab Alex.vbi supra. Nostra autem tempestate Esquiliæ incipiunt à templo S. Petri ad vincula,& protendantur vsq; ad Ecclesiam S.Crucis,inde ad Thermas Diocletianas: includitq; Ecclesiam S.Mariæ Maioris,& S.Praxedis.

Pomœrium quid?

Pomœrium profert] De hoc multa dici possent,sed breuitati consulendo, Pomœrium locus erat, tam intra quam extra murum vrbis, quem antiqui in condendis vrbibus augurato consecrabant, neque in eo vllum fieri ædificium patiebantur.Dictum autem est pomœrium,vt author est Varro lib.4.de lingua Latina,quasi post mœrium. Nam quem antiqui merum dicebant,nos murum dicimus,vnde ita nonnulli apud Virgilium legunt,libro decimo.Atq; ipsis prælia miscent Aggeribus mœrorum.Iulius Pollux libro nono, intra muros solum Pomœrium locat, inquiens, ex interprete: ingressis vero omne illud Pomœrium dicitur,intra muros,intra mœnia,interius autem plateæ. Plutarchus etiam in Romulo,quod intra lineam murum diffinientem relinquitur,Pomœrium esse dictum ait,detractis per Syncopã è medio literis,quasi pone murum. Agennius Vrbicus in Commentarijs in Iulium Frontinum,in vniuersum Pomœrium extra muros vrbes habuisse dicit,aliquas vero intra.Pomœrium autem,inquit, vrbis est,quod ante muros spaciumest sub certa mensura dimissum.Sed & aliquibus vrbibus,& intra muros simili modo est statutum, propter custodiam fundamentorum,quod à priuatis operibus obtineri non oportebit. Hic locus est qui à publico nullo iure poterit amoueri. Liuius hic & intra & extra vrbis pomœrium agnoscit. Gellius autem lib.13.cap.14. ex libris Augurum, populi Romani Pomœrium esse dicit locum intra agrum effatum per totius vrbis circuitum pone muros,regionibus certis determinatum,qui faciebat finem vrbani auspicij,antiquum autem Pomœrium,quod à Romulo institutum fuit,Palatini montis radicis terminum habuisse,cui astipulatur Tacitus inquiens, certis spaciis à Romulo interiectos fuisse lapides per ima montis Palatini, &c. scilicet ad significandos Pomœrij terminos,quos Varro cippos vocat, aras etiam quasdam his terminis addens.Terminorum intra muros nulla fit mentio,ea,vt opinor, de causa,quod non sit relictum intra muros Pomœrium. Quanquam apud eundem Gellium lib.15.cap.27. ex verbis Lælij Fœlicis contrarium quis suspicari possit.Sed ea me minime mouent, cum Pomœrium vrbis appellatione,tametsi extra vrbem sit,comprehendatur.Equidem libris Augurum,Varroni,& Tacito(vt de Vrbico Christiano homine nec adeo antiquo autore nihil loquar)magis quam Liuio,Plutarcho,& Polluci crediderim, ideoque arbitror, vnum duntaxat apud priscos fuisse Pomœrium,idque post muros, id est, extra muros,eamq; ob rem Plutarchum qui de antiquo Pomœrio loquatur, errare, item Pollucem, qui exterius Pomœrium non agnoscat : Postea vero & intra muros relinqui consueuisse. Quod spectat ad Pomœrij etymologiam Varro quasi post murum dictum significare videtur,inquiens:Quod erat post murum Pomœrium dictum,eiusq;(terminis)auspicia vrbana finiuntur.Cuius loci lacunam Hieronymus Magius explet, voce Terminis lib.3. Miscellaneorum ca.13. Atq; eodem authore, Liuius Pomœrium quasi post mœnium quosdam interpretari

Pomœrij Etymologia. Mœrus antiquis quid.

Cippi qui.

Pomœrium vnum.

pretari scribit(Varronem haud dubie intelligens)quasi post mœnia id est,post murum Pomœrium sit,sed male vt ipsi videtur,siquidem cum primum hęc vox orta inditaq; loco est,vnum duntaxat, idq; extra muros erat in vsu Pomœrium.Verum nec Varronem primi nominis in etymologiarum indagine authorem,Pomœrium quasi post mœnium dictum sensisse arbitratur,sed magis quasi post mœrium.Muri enim antiqua voce Latina, qua Lucretius vsus est mœri dicebantur,ita namq; hic inquit lib.7. *Mœri antiquis muri.*

Frigus vt à fluuijs,calor à sole,æstus ab vndis
Aequoris exesor mœrorum litora propter.

Minime vero probanda videtur etymologia quæ à Pompeio affertur lib.14. in his verbis, prosmurium pontificale pomœrium vbi pontifices auspicabantur,dictum autem Pomœrium quasi promurum,id est,proximum muro.Hęc ille.Primus autem qui Pomœria docuerit Ianus fuit,si Fabio Pictori lib.1. credimus.De Pomœrij productione Tacitus lib.12.Gellius li.13.cap.14. Aliam item ad hanc cognitionem spectantia,vide apud Marlianum lib.1.cap.3.& li.1.ca.7. Alexand.ab Alex.li.6.cap.14.Blondum lib.1.Romæ instauratæ à principio : latissime autem Onuphrium Panuinium in Commentario de vrbe Roma. Pomœrium vero proferre nihil aliud est,quam ampliare mœnia vrbis.

Fanum Dianæ] AEdificatum est Dianæ templum in montis Auentini vertice Tyberim versus,in quo templo Idibus Augusti Romæ seruis dies festus esse consueuit,cum eo ipso die Seruius noster è serua natus, hanc ædem consecrasset,& diem sacrum seruis,& qui in eius tutela sint,vouisset.Sed alij ab Anco hanc ædem ædificatam existimant, ex pecunia quam ciues nuper Politorio eraducti contulerant.Fuit autem eo ipso in loco,vbi hodie D. Sabinæ templum est,teste Marliano lib.5.cap.2.& li.4.ca.18.De Dianæ autem Ephesinæ templo multa lege apud Plinium lib.36.ca.14.li.14.ca.1.li.2.ca.87.lib.16.cap.42.lib.36. cap.5. *Dianæ templum Rom.*

Cuidam patrifamilias] Andronium Coratium Plutarchus problemate 5. ex Iuba & Varrone vocat. *Andronius Coratius.*

Ibi fore Imperium] A quadrupedibus animalibus diuersis auspicia sumebant Romani.Ex bouis autem aspectu plerunq; prospera pronũciabant augures.Sic quoq; L.Aurelio & L.Octauio Coss.ad immolandum bos de montibus per hostium classem adnatauit, seque ad aras percutiendum obtulit,de quo prodigio Iulius Obsequens cap.59. *Bouis aspectus.*

Antistes Romanus] Quem Cornelium Plutarchus vocat. *Manuum lotio.*

Viuo perfunderis flumine] Nefas enim erat illotis manibus tractare sacra, & hinc Hesiodus vetat,nequis mane Ioui libet vinum χέρσιν ἀνίπτοις, id est, illotis manibus,vnde etiam χέρνιβον apud Homerum crebra mentio,quę vox perinde sonat,quasi dicas manuũ lotionẽ, à qua rem diuinam antiquitus auspicabãtur,vt docerent deos immortales puris tantũ sacrificiis delectari & placari.

Interea Romanus] Varro hanc fallaciam non Cornelio sacerdoti, sed ædituo ascribit.Refertur autem hæc historia inter vafre dicta & facta apud Valerium Maximum lib.7.cap.3.

Contrahit similitudo eos] Semper enim,vt Aristo.lib.8.Ethicorũ ait,ὅμοιον ὁμοίου ἐφίεται,simile appetit simile, de simili matrimonio canit Martialis: *Similitudo morum.*

Vxor pessima,pessimus maritus,
Miror non bene conuenire vobis.

Malum malo aptissimum] Refertur inter similitudinis prouerbia, sicut & illud,malus cum malo colliquescit voluptate,de quo Eras.in prouerbijs.

Non sibi defuisse] Luculentissima oratio apud Dionysium lib.4. Est autem libidinis regnandi elegantissimum exemplum.

Mulsebri dolo] Busslidianus codex, vt annotat Nannius lib.5. Miscellaneorum,pro dolo,dono habet,vt id regnum,quod à Senatu & populo dari soler, mulier sui doni fecerit,quod ipse omnino genuinum arbitratur, Sermo enim

ex

ex contentione ἐριθίσεως acrior est,& de Tullia æmula Tanaquilis paulo ante hæc verba fecit,nec conquiescere ipsa potest,&c.

Sceleratus vicus. Sceleratum vicum vocant] Ob perpetuam crudelissimi sceleris memoriam.Sic etiam Carmentalis porta, eo quod per eam trecenti Fabij cum clientum quinq; millibus egressi aduersus Hetruscos, ad amnem Cremeram interfecti sunt,etiam scelerata dicta est,item scelerata via, quod ibi Vestales ob incestum damnatæ sepelirentur,teste Marliano lib.5.cap.23.

Scelerata via.

Per patris corpus carpentum egisse] Hoc est super cadaver currum vel vehiculum duxisse,scabello aurigam vel mulionem fremum inhibentem percutiens. Est autem carpentum vehiculi genus,petorito prope simile,dictum quasi carmentum, mutatione vnius literæ à Carmenta Euandri matre, Vnde Ouid. lib.1.Fastorum:

Carpentum quid?

Nam prius Ausonias matres carpenta vehebant,
Hæc quoq; ab Euandri dicta parente reor.

Sic quoq; Cornelius Tacitus scribit, Agrippinam carpento in Capitolium vehi voluisse,qui mos sacerdotibus & sacris antiquitus concessus fuit. Verum de hac impietate & crudelitate Tullię in suum parentem præter Liuium & Dionysium, Florum lib.1. cap.6. Augustinum lib.3 cap.15.lege Valerium Maximum lib.9.cap.11. Ouid.lib.6.Fastorum.Volaterranum libr.19. cap.2. Alexandrum ab Alexandro lib.2.cap.6.

Virtus nobilitati aut opibus minime astricta. Difficilis esset æmulatio] Virtus igitur, cui vt inuidia, ita etiam plerunque fama comes esse solet,vt se nullis contineri vinculis ostendat,non semper nobilitatem aut opes sequitur,sed velut toti humanæ amica naturę eam quærentes amplectitur, & persæpe ad eos profecta, qui humili plane loco nati sunt, claros facit,atq; ad summum sæpe honoris fastigium euehit.

Cognomina à factis. Cognomen facta indiderunt] Sic multis Romanorum aut virtus aut vitium,aut alij deniq; casus,pro consuetudine appellationē dederunt. Qua de re Plutarchus in Coriolano,Plinius lib.16.ca.16.Alexander ab Alex.lib.2.cap.19. Sabel.lib.6.per totum cap.4.exemplorum.

Lucum Ferentinæ conueniant] Vide notata infra lib.5. de Latinis ferijs, vbi nonnulla ad huius loci illustrationem facientia inuenies.

Clam quidam mussitantes] Hic locus Nannio,vt li.5.Miscellaneorum fatetur,perpetuo suspectus fuit,neque sine causa, vt ait. Pugnante enim inter se, quosdam clam mussitantes, & vulgo eum appellasse Superbum. Vulgo enim dicitur quod à nemine non iactatur, à quibusdam dicitur,quod à paucis.Recte igitur ad istum modum liber Busslidianus eo autore.Iam enim quidem clam ita mussitantes,vulgo tamen eum appellabant,dictione quidā, mutata in quidem,vt intelligamus clam quidem ita eum vocitari,sed tamen passim.

Vulgo dici quid sit.

Necari sub crate. Crate superne iniecta] Sic & infra libr 4. Ad vociferationem eorum quos necari sub crate iusserat, quæ verba Tacitus in opusculo de moribus Germanorum explicare videtur ignauos & imbelles,& corpore infames,cœno ac palude,iniecta insuper crate,mergunt.Plautus in Pœnulo: Sub cratim vt iubeas sese supponi,atq; eo lapides imponi multos,vt sese neces.Hoc supplicij genus Carthaginiensibus peculiare fuisse,memoria à nonnullis proditur.Brodæus li. 1.Miscellaneorum cap.28.

Volsci qui? Volscis] Latij vel Campaniæ populis, de quibus Plinius lib.3.cap.5.& cap. 19.& Pomponius Mela lib.2.cap.4. Terminant autem Septentrionem versus cum Marsis.

Volscum bellum. In ducentos amplius] Durauit enim post Tarquinium tot annis,Siquidem eos,post superatos ad Regillum Latinos,vicit quoq; Appius Claudius,qui cōsul cum Publio Seruilio fuit, rursusque rebellantes idem compescuit, direpta Suessa Pometia. De his etiam M.Valerius Publicolæ frater & dictator triumphauit.Deinde simul Volsci & Equi,à L.AEmylio, qui consul cum Fabio Cæsone fuit: postmodum L.Lucretio & T. Veturio, rursusque Quintio & Q.

Ser-

tullio consulibus victi sunt. Præterea Q. Fabius Cæso consul, demum Pub. Valerius Potius consul apud Algidum, & post eum M. Geganius etiam consul, acto Ciuilio duce Volscorũ ante currum, triumpharunt, vt suis locis scribunt Liuius, Dionysius, Orosius, Eutropius, Volaterranus lib. 38. cap. 8. Paralip.

Sueſſamq; Pometiam] Pometiæ vrbis & agri frequens apud authores fit mentio, quæ tamen iamdudum & ante Dionysij Halicarnassei tempora interiit, cuius coloni Sueſſam migrarunt, vnde & Sueſſa Pometia dicta est. Vide Plinium li. 3. c. 5. Plutarchum in Hannibale. Volaterranum lib. 6. c. 1. *Pometiæ vrbis.*

Gabios propinquam vrbem] Volscorum vrbem septuaginta millibus passuum ab vrbe sitam, quæ à Galacto & Bio fratribus Siculis condita est, vt scribit Solinus. Sed si Straboni credimus, est in via Prænestina, distatq; centum ab vrbe stadiis, quam hodie Zagarulum quidam existimant, quod doctis nõ probatur, cum Gabij propinquiores vrbi ex Strabonis authoritate deprehendãt. De his præterea lege Volaterranũ lib. 6. c. 1. Vrbanorum commentariorum. *Gabij.*

Transfugit ex composito] Vide quoq; Valerium Max. li. 7. ca. 4. Frontinum li. 1. ca. 1. Volaterranum lib. 38. cap. 8. Vrban. Com. Ouid. lib. 2. Fastorum.

Non motam termini sedem] Numa Pompilius cum publicum agrum populo Romano, & priuatum certis limitibus terminisq; definiuisset, sacellum extruisse Termino Deo traditur, in colle Tarpeio, cui nihil animatum sacrificatur, sed liba tantum, pultes, & frugum primitiæ, qua de re Dionysius lib. 2. Stamitque Numa eum, qui Terminum exarasset, & ipsum, & bouem sacros esse. Sæpe vero fuit hic Deus, vnde & Termini agrorum publicorum & priuatorũ tales fuerunt, licet & postea, stipes & arbor, & tegula etiam pro Termino posita. Lactantius in primo existimat terminum eum fuisse lapidem, quem pro Ioue deuorauit Saturnus, subiungẽs Tarquinium cum Capitolium facere vellet, & multorum Deorum in eo loco sacella essent, consuluisse, vtrum Ioui cedere vellent, cedentibus cæteris, solus Terminus mansit, qui noluit cedere. Vnde illum poëta Maro Capitoli immobile saxum dixit, & pluribus Seruius. Diuus vero Augustinus in 4. de ciuitate Dei aliter recitat fabulam: quem vide. Cæterum vt inaugurare templa est ea augurijs sanctiora reddere, sic exaugurare est ea profana facere, prout hic Liuij locus ostendit & annotat Gyraldus historiæ Deorum syntagmate 17. cap. 1. *Terminus Deus.* *Exaugurare quid?*

Caput humanum] Recenti tabo & sanguine aspersum. Huius prodigij vero mentionem faciunt, & Plinius lib. 2. cap. 2. Plutarchus in Camillo. Portius Cato lib. Originum. Terentius Varro de lingua Latina. Marlianus lib. 2. cap. 1. & cap. 10. Alexander ab Alexandro, lib. 6. cap. 11. Cæterum Plutarchus in Camillo ab Hetruscis vatibus responsum datum esse ait, non gentium sed Italiæ caput futurum. Huc vero pertinent poëtarum quoque diuersa testimonia & præsertim illud Martialis lib. 12. Terrarum Dea, gentium q; Roma. Cui par est nihil, & nihil secundum. Virg. lib. 1. Aeneidos: His ego nec metas. Ouid. lib. 2. Fastorum: Gentibus est aliis tellus data. *Caput humanũ in Capitolio condendo inuentũ.*

Cloacamque maximam] Erat hæc Cloaca ad Iouis Statoris ædem in tres ductus diuisa, quorum duo postmodum clausi sunt, tertius per lacum Curtium sub foro Romano, per Palatini montis radices, in Velabrum aqua limpidissima fluebat, & inde canali è saxis quadratis extructo in Tyberim effluebat. Id vero obiter notandum est, plures olim Romæ fuisse cloacas, easq; publicas. Verum cum vrbs à Gallis capta atq; incensa esset, & quisq; domicilium sibi reædificaret, factum esse, vt quæq; domus hodie suam ferme & propriam cloacam habeat. Vide Plinium lib. 36. c. 15. Marlianum lib. 3. c. 18. *Cloaca maxima.*

Portentum terribile visum] Dionysius autem ait: Aquilas in palma quę regiæ incumbebat, nidũ habuisse, vbi illis absentibus implumes pulli subito vulturum incursu discerpti sint, quod mali imminentis prodigium esse putabant.

Delphos ad maxime inclitum] De huius oraculi origine, cultu, religione & miraculis copiose leges Herodotum libro 1. Diodorum Siculum de gestis Philippi, *Delphi.*

lippi, Plutarchum in oratione conſolatoria ad Apollonium. De ſera numinis vindicta in Pericle. Iuſtinum lib. 24. Sabellicum lib. 5. Ennead. 1. Alexandrum ab Alexandro lib. 6. cap. 2. à principio. Ouidium 2. Faſtorum, Conſulitur Phœbus.

Brutus. Bruti quoque haud abnuit cognomen] Brutus enim idem eſt, quod ſtupidus, grauis & tardus. Hinc Cyprianus ad Demetrianum ſcribens ait: Nullus affectus offert lumen cæco, ſermonem ſurdo, ſapientiam bruto, cum nec ſentire brutus poſſit, nec cæcus lumen admittere, nec ſurdus audire. De ficta eius ſtultitia Ouidius lib. 2. Faſtorum ſcribit:

Brutus erat ſtultæ ſapiens imitator, vt eſſet
Tutus ab inſidijs (dire Superbe) tuis.

Tarquinia ſorore] Id & alij prodiderunt, inter quos & Plinius de viris illuſtribus. At Tarquiniæ filium ex Priſco Tarquinio Iunium Brutum fuiſſe Dionyſius ait.

Ludibrium verius] Vtpote, quem vt morionem pro libitu conuicijs & contumelijs afficerent.

Corneo cauato] Plinius de viris illuſtribus ſambuceo ait.

Muneribus Dij etiam capiuntur. Donum tuliſſe] Pro reſponſorio munere. Muneribus. n. etiam Dij capiuntur, quod Euripides in Medea vulgi ſermone celebratum fuiſſe oſtendit, cum ait: πείθει δώρα καὶ θεοὺς λόγος. Et Ouidius:

Munera (crede mihi) placant hominesq; Deosque,
Flectitur iratus Iupiter ipſe datis.

Celebratur & hic verſiculus:

δῶρα θεοὺς πείθει καὶ, ἀΐδαν βασιλῆα.

Oraculorum obſcuritas. Oſculum matri tulerit] Notandum eſt Apollinem Delphicum ſemper dubia dediſſe, & obſcura reſponſa, vt in quamcunq; partem ſe fortuna inclinaret, veritatem dixiſſe videretur, cum ex ſua natura, veritatis hoſtis eſſet, vtpote Satanas ipſe, prout tradit Auguſtinus lib. 3. cap. 7. Ciuitatis. Simile exemplum ex Ennio allegat Cicero de diuinatione lib. 2. Herodotus lib. 1. Item obſcurum oraculum Siphnijs datum leges apud eundem lib. 3. Spartanis lib. 1. Argiuis lib. 6.

Velut ſi prolapſus cecidiſſet] Id vbi in terram Italicam & natale ſolum redijſſet, factum eſſe ſcribunt, ac procidiſſe quaſi pedem offendiſſet.

Terra cõmunis mater. Communis mater] Aegyptij, vt apud Diodorum Siculum lib. 1. de fabulosis antiquorum geſtis legimus, terram tanquam vas aliquod eorum quæ fierent putantes, matrem appellarunt. A Græcis ſimiliter terra mater, mutato deinde paululum verbo δημήτηρ eſt dicta, vt Orpheus teſtis eſt, qui terram omniũ matrem dixit, diuitias largientem. Cui aſtipulatur quoque Marcus Varro de re ruſtica lib. 3. & Plinius lib. 2. cap. 25. Huc quoque pertinet Cæſaris ſomnium, qui in ſomno, matri ſtuprum intuliſſe viſus eſt, quo admonebatur, futurum eſſe, vt orbem terrarum ſubigeret, per matrem enim terram quoque intelligebat, vt eſt apud Suetonium in eius vita. Verum Bruti hiſtoriam leges quoque apud Plinium lib. 15. cap. 30. Valerium Max. lib. 7. cap. 3. Ouidium lib. 2. Faſtorum.

Ardea ciuitas. Ardeam Rutuli habebant] Dicta eſt hæc Latij ciuitas, vel ab regionis feruore, vt aſtipulatur Martialis:

Ardea ſolſtitio, Peſtanaque rura petantur,
Quique Cleoneo ſydere feruet ager.

Vt ab augurio auis ardea, quæ altiſſima quæque volando petit, quæ Græcis ἐρῳδιὸς, vt Virg. lib. 7.

Quam dicitur vrbem
Acriſioneis Danaæ fundaſſe colonis,
Præcipiti delata noto, locus Ardea quondam
Dictus, auis & nunc magnum manet Ardea nomen.

Ardeæ obſidionis cauſa. De hac ciuitate lege Strabonem, & Plinium lib. 3. cap. 5. & lib. 35. cap. 3. Meminit etiam eius Mela lib. 2. cap. 4.

Eaq; ipſa cauſa] Dionyſius Tarquinium prętendiſſe ſcribit, ideo bellum ipſis motum

potum quod Romanos exules susceepissent, & cum eis de reditu cõspirassent.

Suam quisq; laudate] Notabis ex hoc loco aulicorum mores & vitam, qui quam primum conueniunt, & liberius bibunt, & bene poti liberrime quidquid animo reconditum est, effutiunt. Vnde probe Athenæus de potatoribus disserens huiusmodi prouerbium eleganter vulgò dici solere scribit, πὶν οἶνοι ἀκλὴν ἀνδάνειν, id est, Vinum non habere clauum. Propterea quod ebrietas nihil consulte, neque moderate, vel dicat vel faciat. Obruitur quippe ratio, quæ claui vice sobrios moderatur atque gubernat. *Aulicorum mos.* *Vinum non habet clauũ.*

Pergunt inde Collatiam] Ciuitatem, quæ non procul ab vrbe in via Tiburtina erat, de qua Plinius lib. 3. ca. 5. Volaterranus lib. 6. cap. 1. Vrbanorum commen. cuius hodie ne murorum quidem vestigia extant. *Collatia ciuitas.*

Lanæ inter lucubrantes ancillas] Honestæ matronæ & matris familias notatu dignum exemplum. Quippe apud matronas quondam lanificium magnæ laudi fuit, lanamq; fecisse mulierem, pudicitiæ & probitatis signum erat. Quo enim tempore inter Romanos & Sabinos fœdus ictum est cum Romulo & Tatio conuenit, vt Sabinæ ab omni opere, præterquam lanificio immunes forent, vt apud Plutarchum in Problematis legimus. Præterea Pagani, vt lanificium teteribus cordi fuisse ostenderent, sponsam nuptiarum die, colum comptam, & fusum cum stamine ad virum adferre iussere. Quem morem etiam hodie apud multos, & præcipuè apud Iberos coli, obseruarique legimus apud Alexandrum ab Alex. lib. 4. cap. 8. Meminit Plinius lib. 29. cap. 2. *Lanificium honestissimũ apud Romanos habitũ.*

Cultrum quem sub veste] Apud Romanos namque priscos laude dignum erat, in re honesta, & reipub. vtili sibi ipsi inferre manus. Apud Thebanos tamen, qui mortem sponte oppeteret nulla omnino laude dignus erat, quin potius crimini dabatur, eoque facinore pudendam insitiam coarguebat suam, velut sui carnifex immanisque naturæ foret. Athenienses vero cum necem sibi quisque manu conciuisset, defuncto cadaueri manum tanquam facinorosam abscindebant, illamque diuisam à corpore, inhumatam relinquebant. Quod Platonis documentum fuit, qui censuit, optimum quemque infracto animo in fortunæ & calamitatum incursus potius ferre, & nisi cum dies promissus aduenerit, neminẽ iniussu Dei mortem sibi consciscere oportere. idq; magnificentius præclariusque multo videri. *Mors sponte nea.*

Exulesque esse iuberet] Tarquinio enim clausæ sunt vrbis portæ atque exilium publice indictũ: Eius filij è castris electi, reliqui in Hetruriam patrẽ secuti sunt. Sextus patris iram veritus, Gabios veluti in peculiare regnũ exul abijt. Hanc autem diem quo exactus est Tarquinius, regifugium in posterũ Romani vocarunt. Quis autẽ dies is fuerit variant authores, apud quos plura & diuersa regifugia leguntur, prout annotatũ est circa initiũ Chronologiæ huic editioni adiectæ, & latè explicat Onuphrius Panuinius in cõmentarijs lib. 1. Fastorum. *Regifugij dies.*

A præfecto vrbis] Dionysius ab interrege comitia habita scribit, sed in eo controuersia nulla est. Nam & ab interrege & præfecto vrbis simul habita sunt ea comitia, quibus primi consules creati sunt, cum ijs præfuerit Lucretius Tricipitinus Lucretiæ pater, qui erat idem interrex, idem vrbis præfectus. Interrex, quòd eum senatus habendis comitijs Bruto referente creasset, Præfectus quod ei Tarquinius ad bellum proficiscens curam vrbis mandauerat. Præfectum verò vrbis Romulum instituisse tradit, Tacitus lib. 5. Sed præcipua ex Pisone gloria, quod præfectus vrbi recens, cõtinuam potestatem & insolentia pariendi grauiorem, mire temperauit. Namque antea profectis domo regibus ac nox magistratibus, ne vrbs sine imperio foret, in tempus deligebatur, qui ius redderet, ac subditis mederetur. Feruntque à Romulo Dentrem Romulium, post à Tullo Hostilio Numam Martium, ab Superbo Tarquinio Sp. Lucretium impositos. Deinde consules mandabant. At post introductum Romæ Prætura magistratum, desijt præfectus vrbis fieri, nisi quod Latinarum causa, profectis hinc consulibus relinquendus erat præfectus vrbis, idque religionis potius *Præfectus vrbi.*

causa,quam quod eo magistratu magnopere opus esset,de quo Gellius lib.13. cap.vlt. Cæterum Augustus bellis ciuilibus Cilnium mecœnatem equestris ordinis cunctis apud Romam atque Italiam præposuit. Mox rerum potitus ob magnitudinem populi,ac tarda legum auxilia, sumpsit è consularibus, qui coërceret seruitia, &c. De præfecto vrbis titulus extat in Pandectis qui satis ostendit,quod munus præfecti vrbis sub imperatoribus deinde fuerit.

Comitia triplicia.

Comitia curiata.

Comitijs centuriatis] Quia crebro comitiorum mentio cum apud Liuium, tum alios quoque autores ht,ideo sciendum est,triplicia potissimum apud Romanos comitia fuisse,Curiata,Centuriata, & Tributa. Ex his Curiata antiquissima fuerunt,quippe quibus ipse Romulus sit, eoque tempore totius reipub. cura per sententias Curiarum expediebatur,authore Pomponio. ff. de origine iuris. Hæc autem comitia Curiata in creandis magistratibus maioribus, cum Centuriata à Seruio Tullio instituta fuissent, abolita sunt, in minoribus autem etiam post exactos reges ad annos sexaginta tres circiter permanserunt.Vnde Gellius lib.12.ait, Minoribus magistratibus magistratuum tributis comitijs,sed iustius Curiata lege dari,& Tacitus lib.11.author est, quæstores sub regibus lege Curiata creatos,quam legem L.Brutus repetierit. In quibus etiam alijs rebus Curiata Comitia auspiciorũ gratia in Republ.remanserunt,vt inire militari. Nam consuli absque lege Curiata rem militarem attingere non licebat, vt scribit Cicero de lege Agraria contra Rullũ,& Liuius infra li.6.Comitia Curiata,ait,rem militarem continere. Idemq; lib.10.clarius ostendit his verbis: Papirius C.Iunium Bubulcum magistrum equitum dixit,atq; ei legem Curiatam de imperio ferenti, triste omen diem diffidit. Ex his constat neminem in re militari imperium habere potuisse, nisi cui id in vrbe Curiata lege datum fuisset, cuius rei etiam Cicero author est lib. 1.Epistolarũ ad Lentulũ & ad Q.Fratrem: Nemini autem Curiata lege imperium dabatur, nisi cui antea veris comitijs,id est,Tributis vel centuriatis datus esset magistratus ,vt tradit idem Cicero contra Rullum. Arrogationes etiam lege curiata fiebant.Nam hac imperium constituebatur arrogatori in arrogatum, Gellius lib.5.cap.19.Meminit eius Cicero in oratione pro domo sua ad pontifices. Et Appianus libro 2. bellorum ciuilium scribit,C.Cæsarem Octauianum iterum se parenti in adoptionem dedisse lege curiata. Esse autem id à populo in adoptione confirmari. Hoc autem genus adoptionis postea in principẽ translatũ est,quod alioquin iure antiquo necessario per populũ fiebat,L.1.C.de adop.paragrapho 1. Instit.Quibus mod.testam. infirm.Omne enim ius populi lege Regia in Imperatorẽ translatum est. Hæc autẽ comitia auspiciorum causa remanserunt, vnde & pontifices Augures; ijs intererant, vt tradit Cicero de prouincijs consularibus & lib.4. Epistolarum ad Atticum,vbi de pactione Domitij cum cõsulibus loquitur, quã detexit Memmius & Gellius in loco supra allegato. Hæc vero comitia per triginta lictores peragebantur ad speciem atq; vsurpationem quandã vetustatis, authoribus Cicerone de lege Agraria contra Rullum, & Gellio lib. 15.cap.27.

Imperium lege curiata dabatur.

Adoptiones lege curiata fieri solitæ.

Comitia centuriata.

Secunda ratio comitiorum Centuriata dicitur, quam excogitauit Seruius Tullius rex,in qua sic omnia instituta ac ordinata erant, vt ea comitia in potestate optimatium essent,ipsaq; plebs nihil posset. Quare aucta postea ciuitate & Tribuum numero,vt inquit Liuius, consummato recessum est, ab instituto Tullij ad seruandam ordinum concordiam. Nam cum primum centuriæ omnes, centum & nonaginta tres essent,authore Dionysio,prima classis in qua ditissimi erant, prima vocabatur ad ferendum suffragium. Habebat autem ea classis octo & nonaginta centurias. Secunda viginti, quarum duarum classium centuriæ si consentirent,reliquas numero superabant,eaque ratione suffragia nunquam ad infimam plebem perueniebant,vt & supra ostensum est sub vita Serui Tullij.Postea vero,vt concordia ordinum,vt diximus,conseruaretur, comitia hæc sic haberi consueuere.Primum omnium ex omni numero centuriarũ sortito prærogatiua cõstituebatur centuria,quæ prima in suffragiũ mitteretur.

Prærogatiua centuria.

Deinde

Deinde primæ classis centuriæ vocabantur, & secundæ, quas primo vocatas centurias appellabant. Cicero Philippica secunda: Ecce Dolabellæ comitiorũ dies: sortitio prærogatiuæ, quiescit: renunciatur, tacet: Prima classis vocatur, renunciatur, deinde vt assolet suffragia, tum secunda classis vocatur, quæ omnia citius sunt facta, quam dixi. Et Liuius libro nono: Nemini dubium erat, quin Quint. Fabius omnium consensu destinaretur, eamq; & prærogatiuę, & primo vocatæ omnes centuriæ consulem cum L. Volumnio, dicebant. Post hæc autẽ vocabantur tribus, quas iure vocatas dicebãt. Liuius quarto, haud inuitis Patribus, P. Licicium Caluum perogatiuæ tribus militum non petentem erat, moderationis expertæ in priore magistratu virum, cæterum iam tum exactæ ætatis, omnesq; deinde ex collegio eiusdem anni reficiebat, qui prius quam renunciarentur, iurẽ vocatis tribubus permissu interregis. Pub. Licinius Caluus ita verba fecit. Et Cicero de lege Agraria contra Rullum: Itaque ne non extrema tribus suffragiorũ, sed primi illi vestri concursus: neq; singulæ voces præconum, sed vna voce vniuersus populus Romanus consulẽ declarauit. Ex his satis constat, hanc comitiorũ formam admixtis tribubus, quasi duplicem factam. Quod etiam Asconius in Verrinam secundam testatur: Prærogatiuæ (inquit) sunt tribus, quę primæ suffragium ferunt ante iure vocatas. Mos enim fuerat, quo facilius in comitijs concordia seruaretur, bina de ijsdem candidatis comitia fieri, quorum tribus primæ prærogatiuæ dicebantur, quos vellent consules fieri. Secundæ iure vocatæ, quòd in his sequente populo, prærogatiuarum voluntate omnia complerentur. Tribus autem hic in priore membro pro centurijs accepisse videtur Asconius. Neque enim apud authores tribus prærogatiuæ, sed centuriæ dicuntur. Prærogatiuam autem iustorum comitiorum volebant esse Romani, authore Cicerone libro primo de diuinatione: Quare etiam nomen illud variè vsurpatur. Nam & præiudicium siue authoritatem quandam significat, vt apud Liuium libro primo Decadis tertiæ, in principio. Et Cicero actione in Verrem secunda, pulchra dialogia ludit in Metellum; qui cum magna pecunia à Verre, qui tum reus erat, accepta, atque in prærogatiuam centuriam erogata, Præturam nactus fuisse, vel emisse potius existimaretur, præiudicio suo reum Verrem iuuabat. Hic, inquit Cicero, Metellus, quã fi isti amicus attendite: dedit enim prærogatiuam suæ voluntatis eiusmodi, vt illi pro prærogatiua reddidisse videatur. Priore loco prærogatiua hic pro præiudicio accipitur, in posteriore verò pro centuria. Sed & Iureconsulti hac voce variè vtuntur, modo pro authoritate & eminentia quadam, modo pro Iure quodam specialiter indulto. Vulpianus in l. Rescripto, & l. numerum. ff. de muneribus & honoribus l. obseruare. ff. de officio procos l. Si quis. C. de epiſcop. & clericis. Cum autẽ hæc duo genera comitiorum, ob auspiciorum rationem, patrumque authoritatem optimatũ potentiæ obnoxia viderentur, tulit legem L. Volero, vt plebeij magistratus tributis comitijs fierent, in quibus nec auspicia seruabantur, nec authoritas patrum requirebatur, sed plebes per triginta quinq; suffragia nullo, nec religioso aut sacro, nec ciuili vinculo astricta ferebat. Prępositis igitur tribus comitiorũ generibus, videamus quomodo singula discreta à se inuicẽ fuerint. Curiata comitia à tributis ita differunt, quòd curiata & antiquiora sunt auspicatoq; fiebãt, & patres ijs comitijs authores erant. Quorum ante legem AEliam Fusiam in tributis nihil obseruabatur. Præterea tributa ex regionibus & locis (vt inquit Gellius) conficiebantur. Curiata ex ratione sacrorum secundũ quã à Romulo constitutæ erant, fiebant. Vtrisq; tamẽ hoc commune fuit, quod mixtim suffragium ferebatur, in quo etiam à centuriatis differunt: nam ijs comitijs populus censu, ordinibus, ætatibusque descriptus, adhibebatur in suffragium, vt inquit Cicero libro tertio de legibus. Centuriata comitia etiam sæpe vna die confici non poterant. Tributa verò vna die perfici necesse erat. Præterea Curiata & Tributa, cum in vrbe, tum in campo habere fas fuit. Centuriata verò in vrbe haberi non potuerũt, cuius rei

Primo vocatæ centuriæ.

Tribus iure vocatæ.

Prærogatiua quid?

Comitia tributa.

Comitiorum differentia.

authores sunt Dionysius libro nono, Liuius libro trigesimoseptimo, Dió Cassius libro trigesimoprimo, & Gellius libro decimoquinto, capite vigesimoseptimo. Vnde liquido apparet vehementer errare eos qui ducem sententiæ suæ secuti Flauium Blondum libro Romæ triumphantis in tertio. Curiata & tributa comitia eadem fuisse asserunt, & multo magis eos, qui Festum celebrem Grammaticum imitati ex curiatis & centuriatis idem comitiorũ genus faciunt. Hæc quam breuissime de antiquis comitiorum generibus, quibus Romani cum in magistratibus creandis, tum in legibus ferendis, siue reo iudicando vtebantur, ascribere placuit. Quod si quis plura hac de re cognoscere volet, legat Gruchij libros de comitijs Romanorũ, quib. in hac materia nihil eruditius prodijt.

Consules duo cur?

Duo consules] Duo autem consules ideo creati sunt, vt si vnus improbus esse maluisset, alter eandem habens potestatem, collegam coërceret.

Consulare imperium cur annuũ.

Placuit quoque ne imperium cõsulare longius quam annuum esset, ne propter magistratus diuturnitatem insolentiores, superbioresque essent, sed ciuiles se semper redderent, qui se post annum scirent magistratu abituros. Vide Festum capite septimo, de magistratibus Roman. Blondum libro tertio Romæ triumphantis. Pomponium tit. 2. lib. 1. Digestorum. Augustinum lib. 3. cap. 16. Ouidium libro 2. Fastorum. Ciceronem lib. 3. de legibus.

IN TITI LIVII HISTORIARVM LIBRVM SECVNDVM OBSERVATIONES, EX VARIIS DOCTORVM *lucubrationibus excerptæ: per Liuianæ lectionis studiosum.*

Consulum iura.

OMNIA iura] Nimirum lictores cum fascibus, trabeam prætextam, sellam curulem regiam, cæteraque regum insignia: Id tantum cautum est, vt alter consul fasces XII. securibus alligatos, alter verò virgarũ fasces tantum cum lictoribus haberet, idque alternatis singulis mensibus, donec annuũ eorũ imperium expleretur, faceret.

Conscripti vnde dicti.

Qui patres, quiq; conscripti essent] De Patrum nomine, supra scriptum est in vita Romuli, itidemque senatorum, cur verò conscripti dicti sint, authores variant. Liuius siquidem, Plutarchus & Tacitus patrum conscriptorum originem Bruto tribuunt. At Onuphrius in ciuitate Romana, Patrum conscriptorũ originem inde manasse credit, quòd cum Romulus Sabinos, Etruscos, & multos alios ad Asylum confugientes, æquo iure in ciuitatem suscepisset, & in Lucerum, Tatiensiumq; tribus coniecisset, pace cum Tatio facta, ex veteribus & illustrioribus familijs, senatorum numerũ, vt & patritiorum ad ducentos auxerit & duplicarit. Et ab hac secunda Romuli & Tatij senatorum lectione patrũ conscriptorum nomen manasse credendum est. Nam si conscriptum esse, idem est quod allectum, cur hi, qui in ordinem iam institutum cooptati sunt, conscripti nõ sunt appellandi? Perionius libro primo, de Græcorum magistratibus diuersum sentire videtur: Patres (inquiens) Romulus centum creauit, quorum liberi patritij appellati sunt. Ad hos autem centum, qui à Bruto addi sunt exactis regibus ducenti, vocati sunt conscripti, deinde factum est, vt omnes conscripti vocarentur: Maioragius in suo de senatu Romano libello capite secundo, quatuor Senatorum genera statuit: Patritios, Conscriptos, Allectos & Pedarios. Patritij ex eius sententia vocabantur omnes, vel maiorum vel minorum gentium, qui post L. Bruti institutionẽ à senatoribus patritij generis oriebãtur. Conscripti dicti sunt illi, qui consulum, Censorumne decretis in senatu essent scriptis notati, quę appellatio (Maioragij sententia) principium habuit ab ipso Iunio Bruto, qui cũ senatorũ numerum statuit augere, non solũ patritios elegit sed etiam ex equestri ordine, quos virtute ac nobilitate reliquis præstare intellexit, atque eos conscriptos patres, quasi vnà cum patritijs in senatorũ albo

conscriptos nominauit, ex quo tempore patrum conscriptorum appellatio, Iorum habere cepit. Allecti dicebantur, inquit Festus, qui propter inopiam ex equestri ordine in senatum assumpti fuissent, fiebat enim interdum, vt, vel propter hominum penuriam, cùm bellorum cædibus exinanita esset respublica, vel propter fauorem & gratiam, non tantùm ex equestri ordine, quem Alexander Severus aiebat senatus esse seminarium, sed etiam ex Libertino genere, vel ex aliis ciuibus aliqui in senatum allegerentur, qui ideò vocabantur Allecti, & in conscriptorum numero ponebantur. Plutarchus enim in Problematibus ita scribit: Cur senatores alios patres conscriptos, alios tantũ patres appellabant? An eos, quos ab initio Romulus delegerit, Patres ac Patritios nominabant, quasi bonis parentibus natos, reliquos deinde ex plebe electos, & adscriptos in senatum, conscriptos vocitarunt. Pedarij dicti sunt, qui non habebant sententiæ dictionem in senatu, sed in aliorum sententiam pedibus ibant. De quibus alibi suo loco dicetur. *Allecti.* *Pedarij senatores.*

Regem sacrificulum creant] Idem tradit Dionysius initio libri quinti. Primum autem regem sacrificulum M. Papirium ex patritijs creatum scribit Dionysius loco prælegato. Regis porrò vxor appellabatur Regina, quæ & ipsa aliquot sacra facere solebat. De qua Macrobius in lib. Saturnalium mentionem facit. Creabatur autem rex sacrorum comitijs Centuriatis, quemadmodum apud Gellium lib. 15. cap. 27. refert Lælius Felix. *Rex sacrificulus.*

Ciuitate cessit] Huius abdicationis Collatini, non eadem causa ab omnibus traditur, cum Liuio faciunt Plutarchus in Publicola: L. Piso apud Gellium lib. 15. Hanc autem opinionem Dionysius irridet & refutat. Ortam autem esse dissensionem inter Brutum & Collatinum ait, cum Brutus supplicio de filijs, qui de recipiendis in vrbem regibus consilia habuerant, sumpto, pariter in sororum Collatini filios coniurationis eius socios animaduerti vellet. Quos cùm pro pari potestate qua præditus erat, eximere pœna Collatinus vellet, Brutum misso in suffragia populo ei magistratum abrogasse. Pisonem sequitur Cicero 3. de officijs, & in Bruto: Dionysium Zonaras. *Collatinus remouetur.*

Vitellijs] Quorum soror Brutorum iuuenum erat mater. Verùm Dionysius Vitelliorum nominibus suppressis, Gellios subijcit, Marcum videlicet, & Manium fratres vxoris Bruti. *Vitellij.*

Aquilijsq;] Qui nati erant ex sorore Collatini Tarquinij consulis. *Aquilij.*

Cœnatum forte apud Vitellios] Dionysius ab Aquilijs ad cœnam vocatos scribit, in qua conspirauerint omnes, liberius viuendi desiderio capti, Tarquinios in vrbem noctu clam recipiendos esse, quos propediem recepissent, nisi à Vitelliorum seruo, vel vt alij scribunt, à captiuo quodam ex vrbe Cenina, cuius nomen erat Vindicis, consilia patefacta, literæq; à Coss. vel vt Dionysius ait, à Publicola interceptæ fuissent. *Vitellij à Vindice proditi.*

Ius tamen gentium valuit] Erat enim veteribus ius legatorum sanctum & inviolabile, cum hominum præsidio munitum, tum diuino iure defensum, quod etiam in medio belli furore, & inter hostium tela incolume seruabatur. Testis Alexand. ab Alex. lib. 5. cap. 3. Verùm vt Romani hic pro modestia sua statuerunt. Sic alia exempla in contrarium sunt. Nam & Athenienses interceperunt Legatos Lacedæmoniorum euntes ad regem Persicum, vt eum sibi adiungerent contra ciuitatem Atticam, vt recitat Thucydides lib. 2. Et Romani cepere legatos Hannibalis euntes ad Regem Macedonicum, vt narrat Liuius lib. 1. Decad. 3. Quæ exempla ostendunt fuisse vsitatum, legatos hostium perferentes mandata nocitura patriæ intercipere. *Legati sacrosancti.* *Legati intercipi possunt maximè perferentes hostium mandata.*

Seges matura messi] Ex his Liuij verbis quidam euincere conantur regem in Iunio potius aut Quintili, quam Martio aut Aprili, vt plurimi volunt, factum esse. Cæterum Onuphrius hæc Liuij verba de segete matura messi minimè obstare putat, quo minus reges exacti, consulesq; 6. Kal. Martij creati esse dici possint, præsertim cum à regum electione vsque ad eorundem bonorum *Regifugium quo mense factum.*

publicationem, multa interim gesta fuisse dicantur, quæ non nisi tribus mensibus confici potuerint, vt manifeste ex Dionysio constat, ea autem quæ denegete matura messi à Liuio referuntur, circa medium vel finem mensis Maij facile esse potuerunt. Quo mense fasces cum securibus penes Brutum erant, qui eo mense Martio concedente collega prior habuerat, Aprili Collatinus, Maio autem iterum Brutus. Alternabant autem per singulos menses fasces cum securibus, ne si ambo fasces & secures haberent, duo reges pro vno creati viderentur, quo tempore messi apto occisis coniuratis, bonisque regum publicatis, agrum Martj consecrarunt, qui campus Martius est appellatus. Neq; verisimile est, si primi consules, vt quidam volunt, 7. Kal. Junij creati sunt, tot ante maturam messem, quot gessisse narrantur, feciſse, cum ante medium mensis Junij in agro Romano omnes vndique tritici messes in horrea congregentur.

Virgis Romanum cædi nefas.

Vitibus Romani milites delinquentes cædebantur.

Virgis cædunt] Securique feriunt] Fuit enim mos apud Romanos, vt hi, qui capitis supplicio damnati essent, virgis prius, quemadmodum etiam apud Iudæos, cæderentur, qui tamen mos lege abrogatus est. In Romanis enim castris, qui militabant, si quid deliquissent, si externi flagellis & virgis, si vero Romani ciues forent, vitibus cædebantur. Liuius deinde Drusus & C. Gracchus tribuni plebis, ne liceret quempiam Latini nominis virgis afficere, sed vitibus, plebiscito sanxerunt, in hac re Latinos Romanis coæquantes. Vide Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 10. in fine. Est autem hic paternæ seueritatis exemplum, cuius quoq; mentionem faciunt Valerius Maximus lib. 5. ca. 8. Sabell. lib. 3. ca. 3. Ethnic. exempl. Platina lib. de optimo ciue.

Triumphansque] Idque primus quadrijugo curru, vt Plutarchus prodidit, vrbem ingressus.

Funebrium orationum origo.

Collegæ funus] Corpus eius in foro positum collaudans. Atq; hinc funebrium orationum apud Romanos origo. Primus enim fuit Valerius Publicola, qui supremas Bruti laudes accurata oratione persecutus est, post quem deinde institutum est, vt clarorum virorum in funeribus solennis laudatio esset. Nam & Appij decemuiri defuncti laudationem sequutis temporibus plebs æquis auribus audiuit. Et Scipionem in funere supremo, vt hominem diuinum, Maximus commendauit. De qua consuetudine lege Blondum lib. 2. Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 7. Dionysium Halicarnass. lib. 5.

Annus luctus apud Romanos.

Matronæ annum] Tantum honorem Bruto, quantum maritis suis tribuentes. Mos enim erat Romanorum, vt defunctos maritos per annum lugerent, eoque temporis spacio viduæ manerent, teste Valerio lib. 2. c. 1. Annum autem hunc ex sententia Rænardi lib. 1. Variorum, c. 20. ita accipe, vt illo annus Romuli, hoc est, decem duntaxat menses comprehendantur. Nã etsi Numa Pompilius decem mensibus non contentus, anno duos adiecerit, tamen luctus legitimum tempus non prorogauit. Testis huius est Plutarchus, scribens, longissimum tempus luctus mensium decem etiam Numam voluisse. Et referendi sunt versus Ouidij lib. 1. Fastorum:

Per totidem menses à funere coniugis vxor
Sustinet in vidua tristia signa domo.

Quibus autem modis & causis minuerétur lamentationes, cum Liuius lib. 1. de bello Punico, tum Nonius Marcellus satis ostendunt. Tu eã de re multa leges apud Blondum lib. 2. Romæ triumph. Senecam lib. 16. ad Lucilij Epist. 63. Alex. ab Alex. lib. 3. c. 7. Sabell. lib. 7. cap. 1. & lib. 10. cap. 25. Ethnic. exemplorum.

Summittere fasces.

Summissis fascibus] Hinc elegans prorepsit adagium, vt cũ damus, & hæbam quodammodo porrigimus, vinciq; nos planè fatemur, summittere fasces dicamur, attipulante Ciceronе in Bruto. Porrò fasces summittere Cœlius lib. 12. lectionum antiquarum, cap. 7. interpretatur, non surrectos tenere, vt solebant prius lictores, vt visendos eos præberent, ostentarentq; ad terrorem increscentis audaciæ, sed deprimere & ante pedes quodammodo deijcere.

Collegam subrogauerat] Exactis enim regibus duos sẽper consules creari volue-

pluerunt, penes quos summa totius imperij esse deberet, quorum vno morte sublato, statim alius, qui Reip. salutem promoueret, subrogaretur, ne sub vnius imperio esse dicerentur.

Summa Velia] Eam montis Palatini partem, quę forum Romanum aspicit, quę in ortum æstiuum spectat, Veliam vocabant, vbi superioribus annis Matris deum templum sacratum est. Dictaque Velia, quòd olim ante ouium tonsarum inuentam, Pastores eodem in loco lanã vellere cõsueuerint. Vide Pomponium Lætum parte 17. Marlianum lib. 3. cap. 6. *Velia.*

Munito loco] Erat quippe is locus, Plutarcho referente, difficili accessu atque arduo, vt eo descendente, ipse quoque aspectus Pompæ magnificus ex loco dito apparens, regiam dignitatem & fastum præ se ferret. Hinc verò discessum fidem esse tam spectatam, quę non suspicioni & infamię subiecta sit.

Delata confestim materia] Iouianus scribit, nocturno tempore, non exigua fabrorũ operariorumq; conducta manu, domum omnem ab imis fundamentis tanta festinatione diruisse, vt gliscente iam acie ædificium vniuersum solo æquatum viderent. Plutarchus, cum amicis postmodum habitasse ait, donec populariple ædificandæ domus locum dederit: quo accepto plebis sumptibus aucta domum magnificentissime ædificauit eo in loco, vbi fanum erat in vico publico. Notabis autem hoc loco, mirum in modum bonorum virorum adaugeri existimationem & dignitatem.

Cognomen factum Publicolæ] Quasi plebem colentis, vel vt Plutarchus interpretatur, publica edentis. Quod nomen in posterum dimisso priore (antea enim P. Valerio ei nomen fuerat, à Valerio patre inditum) vsurpatum est. Publicolę igitur exemplo discendum est, magistratus boni officium esse, decedere aliquo interdum iure, quò subditi rebelles ac maleuoli, non tam pœnis, quàm benevolentia, humanitate, imò beneficijs quandoque vincantur. *Publicola cognomen.*

De prouocatione aduersus magistratus] Plutarchus tres leges à Publicola latas numerat, quibus plurimum roboris plebi adiecisse ait, quarum prima permittebat, reis dicta iam sententia à consulibus prouocationem ad populum. Secunda statuit capitale esse, si quis iniussu populi magistratum adiret. Tertia demum, qua pauperibus prospexit, & cuium vectigalia sustulit. Satis enim stipendij pauperes pendere videbantur, si liberos tollerent.

Aduersus magistratus] Hac lege consulare imperium dissolutum fuisse, Liuius infrà lib 4. scribit: A dictatore tamen ad populum prouocare non licuit, vt idem infrà lib. 2. tradit. *Prouocationis remedium.*

Sacrãdoq; cum capite bonis eius] Hęc lex propriè ad crimẽ maiestatis pertinet, vt annotat Zasius ad legẽ Valeriã de prouocatione, qua occiderunt. Postea Sp. Cassius, Sp. Melius, M. Manlius, Pecunię autem quę ex bonis damnatorũ redigebantur, sacræ erant Cereri, authore Dionysio li. 10. Sacrare autẽ hoc loco, vt annotat Budęus in posterioribus annotationibus ad Pandectas, est detestare & detestabile decernere, & ita morti addicere, vt impunè occidi & violari possit. Sic sacri homines detestãdi & execrabiles dicũtur, quos Græci ἰερὰ ἀλιτήρια, μιάσματα, ἐναγίσματα, ἀποφράδας, κατάρματα, appellãt. Erãt enim Catharmata, homines qui pestẽ expiãda, aliove quo morbo immolabantur Dijs. *Valeria lex maiestatis.* *Sacrare caput cum bonis.* *Sacri homines.*

Veientium bellum] Veientes Italiæ populi, de quibus Plinius li. 3. cap. 5. & li. cap 98. & li. 3. cap. 17. Veij autem nostra tempestate ea loca inhabitare putantur, vbi nobilia veteris oppidi vestigia sub Vesinorum ditione apparent, quę adhuc Veiana appellantur, teste Volaterrano libro quinto Geograph. *Veientes.*

Mortuum eius filium] Auguria duorum generum erant, quædam oblatiua, quædam impetratiua. Impetratiua petebantur à Dijs, nec in impetrantis potestate erat, ea vel accipere, vel non accipere, vel agnoscere, vel non agnoscere, quæ vltrò nobis non petentibus facta & oblata erant, in potestate nostra erant. Nam non agnoscere vel agnoscere licebat. Sic itaq; Horatius Funus non agnouit, nec ad se pertinere significauit, sed ad alios, cùm dixit efferte, quasi *Augurio oblatiua & impetratiua.*

ipsorum cadauer esset. Alij enim respondisse dicunt, vt refert Seruius, cadauer sit, Torneb. lib. 5. aduersar. cap. 7.

Lartes. Lartem Porsennam] Lartes Hetrusco vocabulo monarcha, regum Lucumonum, qui duodecim erant, maximus, & sic Lartes dignitatis, non proprium est, vt annotauit Crispinianus in Consulibus. Fuit autem Porsenna Clusinorum Rex, qui in Hetruria erant.

Rei inter deos hominesq;] De hac sententia, quòd regnum res sit inter deos hominesque pulcherrima, vide notata per Cœlium lib. 4. cap. 25. lectionum antiquarum.

Cumæ. Alij Cumas] Nobilissimam Campaniæ ciuitatem, quę à Chalcidensibus ex Euboea profectis ædificata, & ab Hippoclis Cumani cognomine dicta est. Quæ de re Strabo lib. 5. Plinius lib. 3. cap. 5. Volaterranus lib. 6. ca. 6. Vrban. Com. Meminit quoq; Plutarchus in Hannibale, & Mela lib. 2. cap. 4. de situ orbis.

Impensum precium. Quia impenso precio venibat] Hic impensum precium pro magno Liuius dixit, vnde & impense aduerbium, quod est & valde, & vehementer. Hoc verò in loco eruditissimi viri velut in luto hæserunt, prout vir doctissimus Tornebus libro aduersariorum quarto, capite secundo testatur, sententiæ nescio quid abesse suspicati, addito supplemento, omni sumptu adempto concessum priuatis legerunt. At ille, nec malè, saluam & incolumen arbitratur esse sententiam, si aliter distinguatur. Interpunctio enim non posita loco à sensu aberrare facit, sic igitur distinguendum censet: Veniebat, in publicum omni sumptu, ademptum priuatis. Ad emerendam enim & eblandiendam voluntatem plebis, dicit salis vendendi arbitrium & potestatem ademptam priuatis, qui eum magno vendebant, & de publico datum plebi, sumptu illo, & onere in Rempub. recepto. Omni igitur sumptu in publicum absolutè dicitur sine participio quod apud veteres non rarum nec infrequens est. Id autem valet, vt is omnis sumptus esset Reipub. & impensa: Nannius autem lib. 5. συμμίκτων legendum arbitratur: Salis quoque arbitrium vendendi, quia impenso precio venibat in publicum, sine omni sumptu ademptum priuatis. Vt hic sit sensus, Arbitrium salis vendendi ademptum priuatis, quia impenso precio, hoc est, permagno venibat. Venditum autem publicè fuisse sine omni sumptu, detractis oneribus itinerum & vectigalium, vt præter precium salis nihil sit solutum.

Portoria quid? Portorija quoque] Portoria pecuniæ erant, quę portitoribus pendebantur, id est, iis, qui mercedes ex mercibus in portum deuehendis exigebant. Vnde circumuectionis quoque nomine portorium appellatum est. Hæc autem portoria à regibus exacta fuisse indicat Plutarchus in Publicola & Dionysius.

Coclites. Horatius Cocles] Coclites dicuntur, authore Plinio libro 11. cap. trigesimoquarto, qui altero lumine dempto nascuntur. Vnde Horatium quoq; quod oculum in clade amisisset, primum Cyclopem nominauêre quidam; mox delapsa loquendi consuetudine, Coclem dici contigit, quanquam Coclites plures scripserint. Vide Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9.

Ianiculum. Ianiculum] Montem altissimum Transtyberinæ regionis, quem Romani iam validioribus firmarant munitionibus, ac præsidijs, prouidentes omnino, ne fieret hostibus aduersus vrbem opportunus.

Transtiberim ponti. Transitum pontem] Nisi interpreteris transitum pro transibilem, vt inuictum pro inuincibilem, infractum qui frangi non potest. Nannius libro 5. συμμίκτων, non videt quis sensus emergere possit. Atque reiecta lectione Codicis Busslidiani legendum esse putat, Si transitui pontem à tergo reliquissent. Transitui, hoc est, ad transeundum, prout ipse arbitratur.

Impetum sustinuit] Dionysius vltra flumen dimicatum esse scribit inita acie, & tum demum rem Romanam apertè inclinasse, Hetruscumq; mixto agmine in vrbem irrupturum fuisse, nisi Coclitis virtus ferocissimos hostium conatus fregisset. Est igitur Romanæ fortitudinis in re militari memorandum exemplum.

Ad

Ad suos tranauit] Nec altitudine deiectus (vt inquit Valerius) quassatusve, neque pondere armorum pressus, nec vllo vorticis circuitu actus, nec telis quidem, quę vndiq; congerebantur prostratus, tutum enatandi euentum habuit. *Horatij Cocliti virtus.*

Ad portam Collinam] Quia hîc mentio fit variarum portarum Romanarum, quarum non solùm in subsequentibus Liuius, sed & alij authores meminerunt, ideò eorum nomina hîc commemorare, & quædam de illis tractare, non intempestiuum est visum. *Porta Romana.*

DE PORTIS, ET PRIMO DE PORTIS VRBIS ROMVLI.

VRbem (inquit) Plinius libro 3. ca. 5. tres portas habentem Romulus reliquit, aut (vt plurimas tradentibus credamus) quatuor. Qui tamen earum nec locum nec nomina ponit, quæ ego ex Varrone, Sex. Pompeio, & alijs antiquis scriptoribus, coniecturisque aliquot explicare conabor. Primam igitur fuisse cultimo portam Mucionis à mugitu, quòd ea pecus in Buciatum antiquum oppidum exigebant. Hanc etiam fuisse crediderim quam Verrius Flaccus Trigoniam dixit, à tribus angulis cognominatam. Quam in vrbe Romuli versus arcum Titi Cæsaris fuisse, ex loco Dionysij liquet, & ex aliarum descriptione manifestum erit. Dionysius enim libro 2. Ioui quidem Statori Romulus templum dedicauit apud portam Mucionis vocatam, qua in palatium ex sacra via itur, &c. Altera palatij porta fuit, nomine Romanula, de qua sic Varro: Alteram Romanulam, quæ est dicta ab Roma, quæ habet gradus in naualia ad Volupiæ sacellum. Et Sex. Pompeio Romana appellatur. Romanam, inquit, portam vulgus appellat, vbi ex Epistylio defluit aqua, qui locus ab antiquis appellari solitus est Statuæ Cinciæ: quòd in eo fuit sepulchrum eius familię. Sed porta Romana instituta est à Romulo in infimo cliuo Victoriæ, qui locus gradibus in quadraturam formatus est, appellatq; autem Romana à Sabinis præcipuè, quòd ea proximus aditus erat Romam. Hanc autem ex hoc loco ea vrbis parte fuisse oporteret, qua nunc Titi arcus est, quo in Sabinos iter erat, tamen Dionysij & Varronis verba accurate considerandæ sunt, quibus etiam magis credendum est, qui hanc portam (si modò est, quam Sext. Pompeius Romanam vocat) gradus in naualia habuisse scribunt, quæ Tiberim versus & non amphitheatrum erant. Atque eam alio loco prope Ve[illegible]rum fuisse affirmat Varro ijs verbis: Hoc sacrificium fit in Velabro, qua in nouam viam exitur, vt aiunt quidam ad sepulchrum Accæ, qui locus extra vrbem antiquam fuit, non longè à porta Romanula, de qua in priore libro dixi. Hoc autem peritis antiquarijs discutiendum relinquo, satis mihi sit controuersias scriptorum annotasse. Tertia porrò palatij porta forum versus Ianualis appellata fuit. De qua sic Varro: Tertia est Ianualis dicta, ab Iano, & ibi positum est Iani signum, & in institutum à Numa Pompilio, vt scribit in annalibus, &c. Piso, vt sit clausa semper, nisi quum bellum fit, nusquam enim traditum est memorię, fuisse apertum, vt pòst T. Manlio Cos. bello Carthaginiensi confecto, & eodē anno apertum. Hęc Varro, quam quidem ceremoniam prius in vrbis porta obseruatā fuisse arbitror. Pòst ampliato Pomœrio: portaq; loco mota, id institutum fuit, vt à portis templi Iani, quod vicinum huic portę erat obseruaretur. Hoc autem manifestè ex nummis æreis Neronis, Dione & Procopio colligitur. Hæc autem porta in foro Romano erat, appellaturq; à Liuio libro primo, porta vetus palatij, ijs verbis: vt Hostilius cecidit, confestim Romana inclinatur acies (erant autem in foro) fusaq; est ad veterem portam palatij, &c. Quo nomine etiam in Fastis ab Ouidio appellatur. De hac loqui puto Macrobium in libris Saturnaliorum, quum ait: Quum bello Sabinorū quod virginum raptarum grātia commissum est, Romani portā, quę sub radicibus collis Viminalis erat, claudere festinarent, quia in ipsam hostes irruebant, postquā est clausa, mox spōte patefacta est. *Porta Mucionis.* *Romanula porta.* *Statuæ Cinciæ.* *Ianualis porta.* *Porta vetus.*

est. Quumq; iterum & tertiò idem contigisset, armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, custodes steterunt, quumq; ex alia parte acerrimo proelio certaretur, subitò fama pertulit fusos à Tatio nostros, quâ ob causam Romani qui tuebantur territi profugerunt. Quumq; Sabini per portâ patentem irrupturi essent, fertur Iani de æde per hanc portam, magnâ vim torrentium undis scatentibus irrupisse, multasq; perduellium caterua aut exustas feruenti aqua aut deuoratas rapida voragine deperijsse, ea re placitum, vt belli tempore, veluti ad vrbis auxilium profecto Deo fores reserarentur. Piso etiam in annalibus memoriæ prodidit Ianualem dictum ab Iano, & ideo ibi positum Iani signum, & ius institutum à Numa Pompilio, vt esset semper clausa, nisi quum belli foret, &c. Quòd autem sub Viminalis collis radicibus fuisse scribit, non intelligo. Magis Varroni assentior, qui eam palatij portam prodit, non Viminalis.

Has autem tres portas fuisse, ex Varrone ipso liquet, quę primis muris vrbi Romuli fuerunt, ab eodem institutæ. Qui numerus in vrbe adhuc parua publico vsui satisfacere posse videbatur. Portas Pandanam, Mugionam & Carmẽtalem, à primo Romuli murorum ambitu ex Varronis sententia exclusi. Sabinis autẽ cum eorum rege T. Tatio in ciuitatẽ á Romulo adscitis, quum aucto Pomœrio Capitolium vrbi inclusum fuisset, quartam demum sub Romulo portam vrbi additã fuisse cõstat, quę Carmentalis nuncupata fuit, atq; hac ratione tolli poterit contradictio inter eos authores, qui à Plinio citantur de vrbis Romuli portis, cùm alij de primo, alij de posteriore Romuli Pomœrio loquãtur. Carmentalis autẽ porta ab Euandri matre Carmenta nominata, sub Capitolio sita fuit inter saxũ Tarpeium, & Tiberim versus, circum Flaminium. Quod his verbis declarat Liuius li. 27. Ab æde Apollinis boues, fœminę duæ albæ porta Carmentali in vrbẽ ductæ. Post eas duo signa cupressea Iunonis reginę portabantur. A porta Iugario vico in forum venere, &c: Iugarius autem vicus ea Capitolij parte erat. De ea Virgilius: Et Carmentalem Romano nomine portam.

Carmentalis porta.

Iugarius vicus.

Plutarchus in vita Camilli ad Carmentalem, inquit, Portam Pontius contendit, vt quid ageretur per silentium specularetur. Nam huic maximè directo Capitolium incumbit. Et Solinus: Pars infima Capitolini montis habitaculum Carmentæ fuit. Vbi & Carmentale fanum nunc est, á quo Carmentalis portæ nomen est. Eadem ratione Sext. Pompeius, qui templum aliud Iani fuisse extra portam Carmentalem prodit. Hæc postea (vt inquit idem Sext. Pompeius) Scelerata porta dicta est, quod per eam sex & trecenti Fabij cum clientium millibus quinque egressi aduersus Hetruscos ad amnem Cremeram, omnes sunt interfecti. Vnde Ouidius in Fastis:

Scelerata porta.

Carmentis porta dextro est via proxima Iano,
Ire per hanc noli quisquis es, omen habet.
Illa fama refert Fabios exisse trecentos,
Porta vacat culpa, sed tamen omen habet.

Hæc ab alijs Tarpeia & Veientina solet appellari, atque hactenus de portis vrbis, quam Romulus discedens reliquit.

PRocopius Cæsariensis lib. 1. de bello Gothico, quem ante mille annos scripsit, quatuordecim portas suo tempore vrbem Romam habuisse ijs verbis docet: Habet autem circumiectus vrbi murus portas 14. portulasq; alias quasdam, vnde & Gothi, quum minimè possent cum vniuerso exercitu longiorem mœnium ambitum circumplecti, senis positis castris portarum intercapedines infestabant. Quæ omnes præter vnam tantùm Aureliam, quæ vrbi Leonianæ inclusa est, adhuc ijsdem fere nominibus supersunt. De quibus verba factura, aliorum scriptorum exemplo, à porta Flumentana Tyberi vicina, atq; ea parte in ordine prima, initium sumam.

DE PORTA FLVMENTANA, alias FLAMINIA.

Flumentana porta.

PRima post Tiberim in ordine portarum vrbis est porta antiquitus Flumentana, postea Flaminia, nunc populi dicta. Cuius meminit Sex. Pompeius: Flumentana

mentana (inquit) porta Romæ appellata, quòd Tiberis partem eâ fluxisse affirmant. Hæc antiquitus non eo loco erat, quæ nostra ætate est porta populi. Aliqui Martius campus intra pomœrium esset clusus, quod dicere absurdum est. Erat igitur ad Tiberis ripam circa locum, vbi nunc sunt ædes Farnesiorum, vel haud longè à campo Floræ ad Tiberis ripam è regione murorum, quos Ancus rex in Ianiculo erexerat. Vnde Liuius: Tiberis (inquit) infestiore quàm prius impetu illatus vrbi, duos pontes, ædificia multa, maximè circa portam Flumentanam euertit. Extra quam portam Lucum Petilinum fuisse testatur idem ijs verbis: Ita prædicta die in Petilinum lucum extra portã Flumentanam, vnde conspectus in Capitolium non est, concilium populi indictum. Hanc autem eo loco vbi nunc est transtulisse credo Aurelianum, quando ea parte vrbis mœnia propagauit, quæ postea à via Flaminia nomen obtinuit. De ea Procopius sic scribit: Inter portam namq; Flaminiam & Prænestinam cis Tiberim castra vna locauerant. Et alibi Belisarius Prænestinam portã Bessæ tradiderat custodiendam. Flaminiæ Constantianum præfecerat, quæ tamen prius impositis fornicibus & ingentium lapidum mole inædificata ita obstruxerat, vt vix vllo molimine aperiri per quempiam posset, veritus maximè, ne ex tam propinquis hostium castris eâ insidiæ fierent, cæteras portas peditum ducibus custodiendas permisit. Et non longè pòst. Nec portam quidem Flaminiam Gothi tentarant, in loco præcipiti sitam, atq; adeò, vt aditi non facilè queat. Hęc porta nunc via Flaminiæ, à qua, vt dixi, nomen obtinuit, imposita est.

Lucus Petilinus.

DE PORTA COLLATINA.

Post Flumentanam portam proximo loco est Collatina colli hortulorum imposita, de qua Sextus Pompeius: Collatia oppidum fuit prope Romam, eò quod opes aliarum ciuitatum ibi fuerint collatæ, à qua porta Romæ Collatina dicta est. Liuius quoque libro primo, Collatia & quidquid circa Collatiam agri erat Sabinis à rege Tarquinio ademptum, &c. Seruat quoq; ætas nostra morẽ appellandi in Collatia, quidquid è regione eius portæ habet ager Romanus. Hæc antiquitus mœnibus à Collina porta versus Tiberim ampliatis cum Flumentana coniuncta fuit, non longe à campo Floræ collocata, postea pomœrio ampliato, ad eum locum vbi nunc est, super hortulorum collem, cum Flumentana ipso fortè Aureliani Imp. tempore translata fuit. Quam à proximis Pincianorum ædibus Pincianam li. 1. de bello Gothico, Procopius suo tempore appellatam fuisse scribit. Belisarius (inquit) interim quę ad vrbis custodiam facerent præparare moliriq; omnia. Pincianam is fermè & proximam huic ad dextram salariam portam tenebat, vt suspectiores & necessarias, ea namque parte oppugnari facilè poterat murus, &c. Et non longè pòst: Nec portam quidem Flaminiam Gothi tentarunt, vt loco præcipiti sitam atq; adeò, vt aditi non facilè queat. Inter hanc portam, & alteram ad dextram huic proximam portulam, porta alia est, quæ Pinciana vocatur. Huic proximi muri pars quædam lapidum lassata, iam pridem compage seiuncta spectatur, non tantùm à solo, sed à medio ad summum fastigium scissa. Nec sanè collapsa, nec alàs resoluta, sed vtrinque sic inclinata, vt cætero muro extrinsecus partim prominentior esse appareat, partim retractior. Hanc muri partem quũ demoliri tum primùm Belisarius niteretur, & iteratò ædificare instituisset, obstitere Romani, Petrum Apostolum, pro indubitato se comperisse asseuerantes, eius loci tuendi pollicitam curam se susceperum, quod vtique Romanis ex voto succesisset, quandoquidem nec eo die, quo per Gothos sunt mœnia oppugnata, nec per omne id tempus, quo vrbem obsiderunt Barbari, hostilis vis vlla ad hunc locum peruenit, nec planè vnquam eodem tumultuatum. Et sanè me admiratio subijt nec Romanis nec hostibus ipsis, in ea tam diutina vrbis obsidione in memoriam venisse muhanc partem, quæ res cùm miraculi loco postea sit habita, nec sarcire quidem in posterum quisquam, nec de integro restituere ausus est, sed ad hunc diem ea è regione seiunctus permanet murus. Hæc Procopius.

Collatia.

Pinciana porta.

Quæ

Quæ verba ideo apposui, quod vsq; ad nostra tempora, adhuc ea pars mœnium superiit, vt à Procopio describitur, appellaturque à Romanis murus inclinatus. Porro autem ea portula quam supra Pincianam fuisse scribit idem Procopius omnino esse desijt. Aporta Collatina, exit via eiusdem nominis, de qua Frontinus lib. 1. de aquæ duct. sic ait: Aquæ Alsietinæ Augustæ ramus proxime viam Collatinam accipit fontem, &c. Item concipitur aqua virgo via Collatina ad milliarium octauum paulstribus locis, &c. Hæc autem via non procul ab ipsa porta incidit in viam Salariam.

DE PORTA COLLINA.

Collina porta.

COllatinam proxime sequitur porta antiquirus Agonensis, post Quirinalis, deinde Collina, postremo Salaria appellata, Sextus Pompeius: Agonia (inquit) sacrificia, quæ fiebant in monte. Hinc Romæ mons Quirinalis Agonius, vt Collina porta Agonensis & alibi. Quirinalem eam quoque vocatam fuisse his verbis docet: Quirinalis porta dicta, siue quod ea in collē Quirinalem itur, siue quod proxime eam est Quirini sacellum. Agonensem autem idcirco appellatam scribit, quod inundato circo Flaminio Agonales ludi qui in eo celebrabātur extra ipsam portarentur, ludosq; ideo Agonales esse dictos, vel quia locus in quo initio facti sunt, fuerit sine angulo, vel quod ijs ludis rex hostiā immolare solitus esset, quā antiqui Agoniā vocabant, vel quod in montibus, quos Agones dicebant, fierent. Ex Quirinali autē vel Agonensi Collina à collib. Quirinali Esquilino & Viminali, vel ab vrbis tribu & regione in qua sita erat, quæ Collina dicebatur, deinceps longo tempore appellata est. Per Collinam portā scribit Liuius li. 5. Gallos in vrbē ingressos eam incendisse, de qua sæpissime etiā alibi mentionem facit. Et alio loco: Quum murus (inquit) & turres quæ sunt intra portam Collinam & Esquilinam de cœlo essent tacta, &c. Ouid. 4. Fastor.

Templa frequentari Collinæ proxima portæ.

Et Iuuenalis Satyra 6.

Proximus vrbi
Hannibal & stantes Collina in turre mariti

Quirinalis porta.

Agonensis porta.

Salaria porta.

Hæc posterioribus temporibus à via cui imposita erat Salaria appellari cœpta. Procopius lib. 1. de bello Gothico, Bellisarius interim Pincianam & proximam huic ad dextram Salariam portam tenebat, vt suspectiores & necessarias. Et paulo post: apud Salariam autem portā, vir quidam proceræ staturę Gothus crebrius sagittando propugnacula infestabat, &c.

DE PORTA VIMINALI.

Viminalis porta.

VIminalis porta Collinę succedit, eiusdem cum monte, in quo sita est pomis, à quo & nomen sortita est. Sex. Pomp. Viminalis (inquit) & porta & collis appellabantur, quod ibi Viminū sylua fuisse videtur, vbi est & ara in Vimino consecrata. Hanc regum tempore in aggere Tarquinij fuisse Strabo ijs verbis prodit. In aggere autem medio tertia est porta eiusdē nominis cum colle Viminali. Tertiā autem dicit quod Flumentana & Collina tum ea priores essent. Collatina enim tunc non erat, quæ postea in ampliatione murorum vrbis fuit interposita. Huic portæ nunc S. Hagnetis à proxima eius diuæ æde nomen est.

DE PORTA GABINA aliàs GABIVSA.

Gabiusa porta.

PRope Castrum prætorium inter portas S. Hagnetis & S. Laurentij adhuc extat porta clausa, quam aliquot rationibus adductus Querquetulanam fuisse olim crediderim, de qua quum tam nostro, quam etiā Procopij tempore ante millesimum annum in vsu esse desierit, postea verba faciam, quum de ijs portis loquar quæ esse desierunt, atque ad eius portæ descriptionem veniam, quæ ab antiquis Gabina vel Gabiusa, nostro vero sæculo S. Laurentij appellatur. Gabiusam autem portam fuisse Romæ testatur Liuius, qui eam de cœlo tactam fuisse scribit. Hanc autem Gabiusam fuisse vt credam adducor, quod in antiquo codice manuscripto P. Victoris quem in communem

anti-

antiquitatis studiosorum gratiam, cum hisce commentariis publicaui, Tiburtina via quæ hac porta incipit, eadem esse cum Gabina dicitur. Gabina autem vel Gabiusa porta non nisi à Gabiis nomen habuisse liquet, sicut etiam & via quæ ex hac porta dextera parte versus Prænestinam viam deducta recta Gabios, quibus nunc Gallicanum nomen est, perducit.

DE PORTA ESQVILINA.

PRoximam Gabinæ fuisse Esquilinam portam multis veterum scriptorum authoritatibus demonstrari potest, cuius nunc maior porta vel locum obtinet vel non longe à loco, in quo antiqua Esquilina quondam fuit, nostro tempore sita est. Cæterum multum mihi laboris esset & male mecum agerē si omnes veterum antiquariorū errores nunc vel reprehendere vel explodere vellem, quod in his rebus describendis admiserunt, vt de amphitheatro Statilij Tauri, basilica Caij & Lucij foro Romano templo Saturni, & ærario porta Gabina templo Mineruæ medicæ, quæ loca contra antiquorum scriptorum authoritates, male & nimium inepte collocarunt, perinde ac etiam fecerunt de porta Esquilina, de qua mihi nunc sermo est. Ego autem ijs reprehendendis quoties occasio sese offerret, tempus non conteram, sed quæ illi male dixerūt nulla eorundem mentione facta emendare rationibusque adductis restituere conabo. Quis igitur non est ex veterib. antiquariis, à Blondo vsq; ad Marlianū, qui nouissimus vrbis topographiam (quod sciam) scripsit, qui portam quę nunc maior dicitur Næuiam non vocet? Quam aperte P. Victor in regione duodecima, piscinæ publicæ inter portam Capenam & Ostiensem collocauit, qui vicos portarum Næuiæ & Rauduscularis in ea regione fuisse prodat. Varroque ipse lib. 4. de lingua Latina eas portamq; Lauernæ vicinas scribit, atq; extrema vrbis regione fuisse aperte innuit. Quanquā enim is locus mancus sit, aperte tamen colligitur eum portarum omnium descriptionem eo loco fecisse atque à Flumentana inchoasse quę prima erat, desiisseque in Lauernalem portam, quę non procul à Trigemina fuit, cui vicinas fuisse Næuiam & Rauduscularem exponit. Cui rei maxime quadrat, quod ante Næuiæ descriptionem dicit vbi paginæ tres desunt: * Religionem Portius designat quum de Ennio scribens dicit eum coluisse Tutillanæ loca. Quæ ea parte fuisse alibi demonstrabo. Quod enim lib. 2. refert Liuius, de portis Collinæ, Esquilina, Cœlimontana & Næuia, nec huic sententiæ maxime conuenit, vt paulo post ostendam, ex quibus rebus manifeste videri potest, an porta maior quæ longissimo interuallo distat à regione piscinæ publicæ, vbi erat porta Næuia, hæc porta esse possit. Quam Esquilinam fuisse, vel Esquilinæ potius locum tenere, aperte ijs verbis Strabo indicat. Porro in vnum cadit Labicana à porta quidem Esquilina incipiens à qua & Prænestina, à sinistra vero & hanc, & Esquilinum omittens campum vltra centum, & viginti stadia pergit. Quum autem Labico vetusto sane oppido cæterum disiecto, & in sublimi sito propinquat, & hoc & Thusculum reliquit à dextra, videant igitur hi, qui portam sancti Laurentij Esquilinam faciunt, an Labicana, & Prænestina via Gabina simul & Tiburtina ea vna porta incipiant, quum manifeste constet à porta Maiore duas nunc exire vias, quarum altera Labicos, altera Prænestę recta deducit. Quod fit vt hanc indubitato potius Esquilinam olim fuisse credam. Confirmatur etiam mea hæc sententia Ciceronis authoritate qui Esquilinam & Cœlimontanam portas propinquas fuisse demonstrat, quum ait: Quum ego Cœlimontana porta introijssē dixissem, responsione me inimica Esquilina introiisse homo promptissimus lacessiuit, &c. Quod ei proximior esset. Hæc autem Liuij verbis non aduersantur, qui non semel ait: Castra inter Collinam Esquilinamque posita. Nam Viminalem & Subiusam eo tempore aut non fuisse, aut has duas tantum, quod notiores essent nominasse existimo. Huius autem & aliarum quarundam portarum ordo ex verbis Liuij facile apparebit, quæ ideo subiunxi: Porsena, inquit, primo conatu repulsus, consilijs ab oppugnanda vrbe ad obsidendam versis, præsidio in

Esquilina porta.

Næuia porta.

in Ianiculo locato ipse in plano ripisq; Tyberis castra posuit, nauibusque vndique accitis & ad custodiam,ne quid frumenti Romam subuehi sinerent,& vi prædatum milites trans flumen per occasiones aliis atq; aliis locis traiicerent, breuiq; adeo infestum agrum Romanum reddidit, vt non cætera solum ex agris,sed pecus quoq; omne in vrbem compelleretur, nec quisquam extra portas propellere auderet: Hoc tantum licentiæ Etruscis non metu magis quam consilio concessum est.Namq; Valerius Cos.intentus in occasionem multos stimul & effusos improuisos,adoriendi in paruis rebus negligens vltor, grauem se ad maiora vindicem seruabat,itaq; vt eliceret prædones edicit suis postero die frequētes porta Esquilina,quę auersissima ab hoste erat(erant enim in Ianiculo)expelleret pecus,scituros id hostes ratus,quod in obsidione & fame seruitia infida transfugerent,& scire perfugæ indicio,multoque plures vt in spem vniuersæ prædæ flumen traijciunt. Pub.Valerius in T. Herminium cum modicis copiis ad secundum lapidem Gabina via(quæ læua portæ Esquilinæ proxima erat)occultum considere iubet, Sp.Lartium cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare,donec hostis prætereat, inde se obijcere ne sit ad flumen reditus. Consul alter T.Lucretius porta Næuia cum aliquot manipulis militum egressus,Cœlimontana (tanquam medio loco sita, vt omnib. si opus esset,prę to esse posset)delectas cohortes educit,hiq; primi apparuere hosti. Hactenus Liuius.Quibus verbis innuitur Cœlimontanam portam mediam inter Esquilinam & Næuiam fuisse Collinamq; Gabinæ proximam atq; hæc Esquilinę.Flumentanæ autem non meminit,quia etsi Etrusci recta per campum Martiũ transire potuissent,tamen quia intra vrbis mœnia abruptosq; montes iter erat, ne in aliquod discrimen inciderent,eam portam non inuaserunt,simulq; quo propinquiore à mœnibus cursu ferrentur in pecus ad eum forte Tyberis locũ deuenere qui medius est inter pontem Miluiũ,& Anienis ostia.Quare non oportuit ad portam Flumentanam militum stationem locare.Collatinæ & Viminalis eum non meminisse existimo,vel quia adhuc non erant, vel forte eo bello clausæ vsum amiserant,vt in bellis fieri cõsuetum est,vel quia aliis portis satis fuerat & struere insidias & exponere pecus ac turmas præfidiaq; emittere. De hac porta multa apud omnes autores veteres mentio est. Hanc autem aliquando Mæciam vocatam fuisse ex Plauto coniici potest,quod idem De porta Męcia scribit Plautus quod de Esquilina Horatius,vtrùsq; sententiam confirmat Cornelius Tacitus qui lib.2.historiæ Augustæ ait:Sumptum more prisco extra Esquilinam de nocentibus supplicium. Plautus vero in Casina:

Mecia porta

Illum Aedepol videre ardentem extra portam
Mæciam credo ecastor velle.

Horatius in 5.Epodon.

Post insepulta membra deferrent Lupi,
Et Equilinæ alites.

In quem locum annotauit Porphyrius in regione aggeris extra portam Esquilinam solita fuisse pauperum corpora vel comburi vel proijci: cõbusta fuisse indicat Plautus,proiecta Horatius. Hanc portã à via quæ per eam exibat, Plinius lib.36.cap.5.Labicanam ijs verbis vocat: Mars est etiamnum sedens. Colosseus eiusdem in templo Bruti,Calliaci apud circum eundem ad Labicanam portam eunti. Quam ab altera quoq; via Procopius Prænestinam appellat: Inter hæc(inquit)Bessas qui Prænestinam portam custodiendam acceperat,ad Bellisarium misit qui nunciaret teneri ab hostibus vrbem, per portam aliam introgressis,quę supra Tyberim est,& paulo post Prænestinam Bessę tradiderat custodiendam & alibi acie instructa iuxta Prençstinam portã ad eam muri partem mox ducit,quam Ro.riuarium dicunt, vnde & expugnari mœnia perquam facile poterant,&c.Hæc porta nunc Maior porta dicitur forte ab ædificij magnificentia cui suppositа est,id est,aquæ Claudiæ castellum. Hancq; ibi locatã fuisse à Bellisario crediderim eo tempore quo vrbis muros à Gothis

Labicana porta.

Maior porta.

fossos

flectos restituit, atq; è proximo loco ibidem translatam, neq; enim verisimile viderur veteres portam vrbis aquæ ductuum formis vel Castello subiecisse, ab hac autem porta exeunt viæ, Labicana quidem à dextra & Prænestina à læua, quæ Prænestè & Labycos deducunt.

DE PORTA COELIMONTANA.

PRoxima Esquilinę vt innuere videtur Cicero, fuit porta Cœlimontana, nunc S. Ioannis appellata à monte Cœlio, in cuius parte sita est, olim Cœlimontana dicta. Quam L. Cornelio & Quinto Minutio Coss. tactam de cœlo narat Liuius. Hanc posterioribus sæculis Asinariam fuisse dictam referunt Procopius lib. 1. de bello Gothico, & Anastasius Bibliothecarius in vita Syluerij Papæ. Procopius quidē contigit autem vt die vna eodemq; tempore, & Belisarius cum Imperatoris exercitu per portam quam Asinariam dicunt (Neapoli enim veniebat) vrbem iniret, & per Flaminiam Gothi excederent, & li. 3. Quum itaq; perpauci, vt diximus, admodum ad murorum custodiā relinquerentur, & li quidem iam fame confecti, quaterni custodes quidam, & Isauri genere ad portam Asinariam custodias nacti, excepturos se intra vrbem Gothorum exercitum pollicerentur. Et alibi sæpius eius portæ meminit quam Bibliothecarius Lateranensi Basilicæ proximam fuisse scribit. Per hanc, Alarico primū, postea Totila ducibus ingressi Gothi vrbem captam diripuerunt. Mirandum autem quod quum Sex. Pompeius viæ Asinariæ mentionem faciat, eam longe ab hac porta fuisse scribat, quam inter Latinam Ardeatinam fuisse tradit, vt infra explicabo. Hanc vero Cœlimontanam fuisse illud etiam confirmat, quod mons ipse nullam aliam præter hanc habet portam. *Cœlimontana vnde dicta.*

DE PORTA LATINA.

COelimontanam sequitur porta Latina ante mille annos appellata, quæ quod in Latium mitteret, nomen obtinuit, quod etiamnum manet. Quo autem nomine antiquissimis temporibus vocaretur incertum. Verum quum Strabo via Latina Ferentinum vrbem fuisse asserat, crediderim portam hanc eam esse quam Plutarchus Ferentinam nominauit in Romulo. Nam Romulus (inquit) expiationibus ciuitatem expugnauit, quas adhuc etiam Ferentinam ad portam obseruare tradunt. Sicq; appellatam existimo, quod ea iter esset ad Ferentinos Hernicorum populos. A Latina autem porta initium habet via eiusdem nominis in Latinos populos ducens, quæ modo Latia, modo Ausonia dicitur à Martiali lib. 9. *Ferentina porta.*

DE PORTA CAPENA.

NOn longe post Latinam extat porta Capena, cuius Etymologiā refert Solinus: Qui Italum regem ex Sicilia ad Ianum fuisse scribit, tum in Italia regnantem, ac eius auxilio consilioque ciuitatem iuxta Albam condidisse Capenam nomine, & ab ea postmodum denominatam portam Capenam. Seruius vero Grammaticus super Virgilij locum, lucos Capenos, aliter dicit: ait enim vade hoc est à Capenis lucis & porta Capena, quæ iuxta Camœnas est, nomen accepit. Asconius enim Pedianus, Victor & Sext. Rufus extra hanc portam ædē Camœnarum fuisse referunt, propterea que Camœnam à nonnullis olim fuisse appellatam. Nunc à proximo templo S. Sebastiani dicitur, quam olim Capenam fuisse hac confirmari potest ratione. Eam enim in via Appia fuisse ostendit Frontinus ijs verbis: Appius Censor viam Appiam à porta Capena vsque Capuam muniuit. Quum autem via in qua Septizonium Seueri adhuc extat, tendens ad portam S. Sebastiani, via Appia à Spartiano & Iulio Capitolino vocetur, non est quod dubitare possimus, portam quæ nunc in via Appia extat fuisse Capenam, quæ apud poëtas & historicos celeberrima est. *Capena porta.*

DE PORTA OSTIENSI.

NOuissima citra Tyberim porta, quæ nunc S. Pauli à proximo templo dicitur, antiquitus Trigemina dicebatur, quod ea contra Curiatos tergemini Horatij egressi sint, quanquam is qui superstes fuit, porta Capena redierit. *Trigemina porta.*

Hæc-

Hæc antiquitus ad Auentini radices non longe ab ęde S.Mariæ in Cosmedin, vel scholæ Græcæ vt refert Liuius fuit, qui ait, ædiles extra portam Trigeminã in Auentinum porticum strauisse, & quum bello Punico secundo Romę ortum incendium narrat, hoc idem innuit. Quod incendium omnia ędificia quę erant in vico Iugario sub Capitolio, Aequimeliumq; comprehendit, mox extra Carmentalem portam per ripam Tyberis in Fortunę ac Matutę templa debacchatum est, vsque ad portam Trigeminam, & Frontinus ductus aquæ, Appiæ habet longitudinem à capite vsque ad Salinas, qui locus est ad portam Trigeminam, & alibi Cacus habitauit locum vbi Salinę nomen, vt vbi Trigemina porta: Multa demum huius portæ apud veteres auctores mentio est, quam eo loco olim fuisse satis liquet. Præcepto autem intra Pomerium Auentino ab Imperatore Claudio ad radices eiusdem montis vbi Testatij planicies primum ingredi incepit, translata est. Postremo à Bellisario eo vbi nunc est, locata fuit, quæ à via ab Ammiano Marcellino, Procopio & cæteris eius ætatis scriptoribus etiam Ostiensis appellatur: Extra hanc portam quandam quoq; porticum fuisse refert in libris de bello Macedonico Liuius quum ait: Aediles alteram porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecisse. Plinius quoque scribit extra hanc portam populum Romanum Minutio Augurino, qui ad assem precium farris redegerat. Extra hanc etiam tenues stipem petere solitos, Plin. lib. 34. significat. Inquiens extra portam Trigeminam vnciaria stipe collata. Et alibi eodem Plautus in Captiuis, apud quem sic loquitur parasitus.

Ostiensis via.

Vel extra portam ire Trigeminam ad sacculum licet,
Quod mihi ne eueniat nonnullum periculum est.

DE PORTIS TRANS TYBERIM, ET PRIMO DE PORTVENSI PORTA.

Portuensis porta.

POrtam quæ nunc Portuensis dicitur, quod ad portum Romanum perducat, antiquitus Naualé dictam fuisse à proxima nauiũ statione docet Sex. Pompeius, Naualis inquit porta à vicina naualium dicta, ab hac exijt via quæ Portuensis appellata est. Hæc ad portum Ostiensem totius orbis amplissimum ducebat. Ante Claudij vero tempora, qui hunc portum excitauit, quo nomine vocaretur non inueni. A procopio & eius ætatis scriptoribus Portuensis vocatur. Per hanc viam secundum Tyberim fuerunt Horti Cæsaris dictatoris.

DE PORTA IANICVLENSI, alias PANCRATIANA.

Ianiculensis porta.

Pancratiana

QVo nomine apud antiquos vocaretur porta, quę in Dorso Ianiculi est, atq; nunc à proximo templo S. Pancratij appellatur, hactenus non inueni. Ego eam à Ianiculo, cum aliud nomen non habeam, sicut & pons, Ianiculensem vocatam fuisse existimo. Cuius portæ multa mentio est apud Procopium, quam modo Pancratianam, modo S. Pancratij nominat. Inter hæc (inquit) Bessas, qui Prænestinam portam custodiendam acceperat, ad Bellisarium misit, qui nunciaret teneri ab hostibus vrbem per portam aliam, introgressis, quæ supra Tyberim est, & S. Pancratij dicitur, &c. Et paulo post: Ad portam vero Pancratianam, quę trans Tyberim est, quum hostium copiæ peruenissent, ob loci difficultatem nihil per eos gestum memoria dignum est, namque locus acclivus, & ex è regione murus ad inuadendum difficilis. Hanc autem portam Aurelianum non fuisse, vt omnes fere veteres antiquarij affirmarunt, paulo post ostendam.

DE PORTA SEPTIMIANA.

Septimiana porta.

Fontinalis porta.

TErtiam vltimam trans Tyberim portam, quę nunc Septimiana dicitur, Fontinalem priscis temporibus dictam fuisse, aliquot veterum scriptorũ authoritatibus demonstratur. Sext. Pompeius Fontinalia (inquit) fontium sacra, vnde & Romæ Fontinalis porta, Liuius quoq; Aediles alteram porticum ad portam

Fontinalem

Vaticanos intelligit, ex eo, quod Plinius scribat Vitellium CCLXV. conditos hunc in campis Vaticanis fornaces esse, eamque terram argillam esse ad figulum fabricam commodissimam. Cicero: Campum inquit Vaticanum pro Martium campum. Hanc autem quidã eandem esse cum Capena dixerunt, sed Iulius primo & tertio de bello Punico 2. de Capenã. Quinto vero & de Fontinali ita loquitur, vt diuersas eas esse oporteat. Hæc postea ab Imperatore Septimio Seuero, Septimiana appellata est, ait enim Spartianus ipsum instituisse Thermas in Ianiculo ad portam sui nominis, ibi quoque erat Ianus Septimianus cum ara, quæ non paruus huius rei argumentum sunt.

DE PORTA AVRELIA.

QVum à Procopio porta Aurelia haud procul ab Hadriani ponte & sepulchro, Triumphalisque iuxta positam & viam sui nominis eadem regione à Tranquillo & Iosepho fuisse referantur, necesse fuit aliquam Leonianæ vrbis, quæ nunc Burgus S. Petri dicitur, partem antiquis Romanis mœnibus cinctam fuisse, alioqui vrbs, vno ponte, & duabus portis eo trãmittentibus hostiũ petitionibus perua fuisset. Quantum autem coniectura consequi potui, ex veterum authorum sententijs, & ijs, quæ nunc supersunt vestigijs, murũ vrbis tum fuisse crediderim. Abvna parte Tyberim versus muri principium erat, haud procul ab Hadriani sepulchro & ponte Ælio, qui in eum desinebat, è regione, scilicet adis S. Mariæ transtiberinæ, qui mox prodocebatur versus locum illum, vbi nunc est porta S. Angeli modo ipsi vicina, deinde deductus paulo infra Vaticanum burgum (vt vocant) ferebat versus Xenodochium Sancti Spiritus, atque ad eius portam prope Tyberim terminabatur. Basilica principis Apostolorum, atq; montis Vaticani, quæ nunc muro cingitur, ex parte orientali, atq; hac ratione duas comprehendebat portas, alteram quidem Triumphalem è regione eius pontis, cuius nunc pilas & vestigia S. Spiritum ædem in Tyberi videre licet, alteram vero Aurelianam vocatam, quæ prope eiusdem Hadriani sepulchrũ erat, atq; iter erat ponte ipso triumphali. Quomodo vero sepulchrum Hadriani annexum fuerit, paulo post ex Procopio aperiam. Aliquando autem in mentem venit Triumphalem portam diu ante vsum amisisse, Aurelianam solam eo portam fuisse, donec ampliatis à Leone IIII. muris vsum & nomen ipsa amisceret. Nam Procopius non omisisset mentionem facere de Triumphali, in ea quam describit vrbis oppugnatione, si eo tempore fuisset, quam Aurelia non omittat, ea enim Gothi parte maxime in obsidione laborarunt, vnde illum crebrius locorum illorum meminisse oportuit. Adde, quod si Triumphalis porta eo tempore fuisset, non 14. portas, vt scribit Procopius, sed circumlectus vrbi murus, sed 15. habuisset, nam Aurelia 14. est, decem vero trans Tyberim fuerunt, quæ omnes præter hanc Aurelianam ad nostrum vsque ætatem perduranunt. Porro autem ex Aureliæ portæ descriptione, quam Procopius facit, egoque hic subijciam locum portæ, ad sepulchrum Hadriani sepulchrum cognoscemus. Gothi (inquit) septima castra extra Aurelium Neronianis in campis fixere, ita vt muris omnibus esset pons intermedius, vnde peractum, vt & portæ aliæ duæ ab hoste essent, Aurelia scilicet, quæ sancti Petri, vt ei templo proximè nuncupatur, & altera quæ trans flumen est sita (intelligit enim S. Pancratij) Quibus verbis eas diuersas fuisse liquet, & alibi. Dum hæc peragunt. Aurelianam portam ex altera parte Gothi hoc modo inuadunt. Hadriani quondam Roman. Imper. sepulchrum extra portam Aurelianam extat, & ad tantam altitudinem à mœnibus procul extructum, spectatu procul dubio dignum: totumque ex lapide ædificatum est, saxa quadrata illi inuicem nexa, & materia interminxta materia, & quatenus partium pari dimensione lateribus,

Leonina vrbs.

tam porrectis in latitudinem, vt iactus ex angulo lapis alterum ferè pertingat altitudine etiam hæc vrbis mœnia superant. Statuæ quoque ex eodem Pario marmore virorum equorumque miro artificio factæ desuper insidentes. Sepulchrum id prisci homines illi, quam velut molem, & arcis in speciem vbi impositum videretur, brachijs duobus à mœnibus ipsis ad sepulchrum id vsque porrectis, inædificatisque complexi sic sunt, vt murorum sit, perinde pars quædam effectum, apparet, nanque altissimæ id turri persimile, & ea è regione interioris portæ. Erat itaque peropportunum & munitissimum eo loco præsidium, cui custodia per Bellisarium tradita Constantiano obtigerat, cui iniunctum vt contigui muri curam susciperet asseruandi, vt leuiori, & non magni momenti custodia indigentis, si quidem ea ex parte haudquaquam muris flumine labente poterat oppugnari. Constantianus autem, quum ei nunciatum hostes transitum per flumen tentare, muroilli diffisus, qui ad fluuium erat, cum paucis ipse statim opitulatum contendit maiore militum multitudine iussa portæ primis, & in sepulchro ipso præsidium diligentius custodire. Gothi interea Aureliam portam Hadrianique molem sine vllis machinationibus confestim inuadunt, scalas tamen ingenti manu inferentes multitudine sagittarum missa, facile in dubium hostes deducere, & trepidationem inferre, atque adeo, vt paruo molimine præ custodum paucitate potiri se præsidio posse existimarent. Prælatis itaque scuis Persicis, nihil inferioribus ad mœnia succedebant, hostes frustrati, quam proxime subierunt. Sub posticum namq; ad sacrum beati Petri Apostoli pertinentem, tum ædem lautabres hi venerant. Inde enim de improuiso comparuissent rem ita aggrediuntur, vt nec balista quidem Romani custodes vti in hostes possent, non enim in nimium subeuntes tela immittere, tormentumve poterant, nec illis vt scutatis obesse. Sed postquam validius Gothi incubuere, & creberrima sagittarum immissione propugnaculi defensando admoturi iam erant ædificio scalas vndiquaq; fere circumuentis omnibus, qui de mole pugnando se tuebantur. Aliquandiu Romanis inest terror, de salute iam desperantibus, quandoquidem sese ac mœnia defendere vt erat necesse haud quaquam iam possent, communi tamen consensu ex marmoreis illis vasis q; simulachris, ex eorum fragmentis ingentia saxa hostium capita superne deuoluunt. Gothi vero perculsi, oppugnationem tantam ijsq; sensim cedentibus victoria potiti Romani, hos demum vt victos propellunt. Iamque & Constantianus per terrefactis fugatisque, qui transierant hostibus per tentassent, redierat, non enim præsidium illud hostes, vt reor, neglectum prodius, vel incustoditum inneneranr. Itaq; factum, vt circa Aureliam portam omnia in tuto iam essent. Ad portam vero Pancratianam, quæ trans Tyberim est, ob loci difficultatem nil memoria dignum ab hostibus gestum est, &c. Hactenus Procopius. Pontis autem Aelij & eius sepulchrum meminere Dio & Spartanus in Hadriani Imperatoris vita. Portam vero Aurelium vel à via eius nominis, quæ per eam exibat, vel a tribunali Aurelio nomen accepit, de quo Cicero meminit facit, sic in L. Pisonē. Persequente consulatus funestos dies pro Aurelio tribunali, ne cōmemente quidē te quod ipsum eum sæclus, &c. Quæ postea locum cum nomine amisit Leonis III. Papæ pontificatu, quando is prolatis muris Vaticani & Basilicā S. Petri appendices

DE PORTA QVERQVETVLANA.

Querquetulana porta.

PORta Querquetularia vel Querquetulana, de qua Plinius sic lib. 16. cap. 10. Syluarum certe distinguebatur in singulis Fagutali Ioui etiā nunc vbi lucus fuit, porta Querquetulana, colle in quem Viminæ perebantur. Si quidem in Viminali colle extat Viminum syluæ, à qua collis est denominatus, necesse fuit hanc portam in Viminali fuisse: In quo Varro Querquetulanum fuisse collem. P. vero Victor ac Sex. Rufus lucum fagutal ē ponunt. Quare eiusmodi portam Querquetulanam eam olim fuisse porta, quæ nunc clausa est, quæ

Fagutalis lucus.

prope castrum Prætorium, vel non longe ab eo. Quamvis non me lateat Cornelium Tacitum scribere montem Cœlium Querquetulanum prius vocatum fuisse. Vtcunque autem sit, Varroni, Plinio, P. Victori & Sex. Rufo magis credendum, qui eam Viminali fuisse, vel innuunt, vel aperte demonstrant. Hanc eandem fuisse existimo portã cum ea quam Sex. Pomp. Querquetulatiam appellavit. Querquetularia (inquit) porta, Romæ dicta, quod Querquerum ea muros urbis juxta se habuerit, & alibi: Querquetulanæ reputantur signa Nymphæ, præsidentes querqueto virenti: eam, quod genus sylvæ indicat Festus, intra portam, quæ ab eo dicta fit Querquetularia.

DE PORTA PIACVLARI.

Piacularis (inquit Sex. Pompeius) porta Romæ appellatur, propter aliqua piacula quæ ibidem fiebant, vel vt ait Cleatius ex sacro, per aliquem soluitur, aut aliqua piandi propitiandique causa immolatur. *Piacularis porta.*

DE PORTA CATVLARIA.

Idem Sex. ait, Catularia porta Romæ est dicta, quia non longe ab ea ad placandum Caniculæ sidus frugibus inimicum, rufæ canes immolabantur, vt segetes flauescentes ad maturitatem perducerentur. *Catularia porta.*

DE PORTA MINVCIA.

Minucia porta Romæ appellata est eo, quod proxima sit sacello, alias aræ Minucij, quem Deum putabant, Autor Sex. Pompeius. Forte de hac porta loquitur in Commodi vita Lampridius, cum ait: Herculis signum æneum sudasse in Minucia per plures dies. *Minucia porta.*

DE PORTA MVGIONA.

Idem quoq; etiam Mugionæ portæ his verbis méminit, Mugiona porta Romæ dicta est à Mugio quodam, qui ei tuendæ præfuit. Hanc non procul à via nova versus Auentinum fuisse scribit Solinus. *Mugiona porta.*

DE PORTA SANQVALI.

Sanqualis (inquit Sex. Pompeius) porta appellatur proxima ædi Anci, Sanqualis autem alius nomen est, quæ offringa dicitur. Quidam Saginalem portam ab æde Sangi legendum putant. Quod si textum aliquem antiquum habuerint, non improbarem. *Sanqualis porta.*

DE PORTA NAEVIA.

Næa, vt deas sequentes inter portam Capenam & Tyberim fuisse elicitur, ex eo etiam supra exposui ex P. Victore, & M. Varrone, lib. 4. de lingua Latina, qui de ea loquens sic ait: Sequitur porta Nævia, quod in Nemoribus Nævijs; nam ea loca vbi ea sic dicta, coluit. Hanc omnes superioris ætatis antiquarij ineptè nimium maiorem nunc esse dixerunt. *Nævia porta*

DE PORTA RAVDVSCVLA.

Raudusculæ (inquit Varro) porta Raudusculæ, quod ærata fuit. Aes raudus dictum ex eo in veteribus mancipijs scriptum raudusculo libram ferito. De hac porta mentionem etiam facit Valer. Maximus lib. 5. c. 6. Dignam, inquit, pietate, quod ad solidam gloriam animæ, septem regib. præferatur, cuius restantes grates capitis effigies Aereæ portæ, qua excesserat inclusa est, dicraque Raudusculana, quod alias raudæ æra dicebantur. Vicum portæ Raudusculanæ vicum portæ Næuiæ in regione 12. Piscinæ Publicæ enumerat. *Raudusculæ porta.*

DE PORTA LAVERNALI.

Laverna porta Lauernalis ab ara Lauernæ, quod ibi ara eius Deæ fuerit. Author Varro. *Lauernalis.*

DE PORTA LIBITINENSI.

Porta Libitinensis meminit in Commod. Imperat. vita Lapridius. Galea eius (inquit) bis per portam Libitinensem elata est. Hæc à Libitina dicta, quod eam cadauera mortuorum ad sepulchrum efferrentur. Libitinam autem & Deam ipsa, & pro Libitinariorū opere accipi solet. Libitina autē Dea erat, in templo vendebantur & locabantur ea, quæ ad sepulchrum pertinebant. *Libitinensis porta.*

DE PORTA FENESTRALI.

Fenestralis porta.

FVit quoque Romæ etiam porta Fenestralis appellata, de qua sic scribit Plutarchus Problemate 35. Quid est quod portam vnam Fenestram appellant, ad quam Fortunæ thalamus positus esset? an quia Seruius rex cum se putaret Fortuna rem habuisse creditus est, quum per Fenestram ad eius penetrasset? hoc fabulosum, illud autem verum Tarquinio Prisco Romæ Regnante quum is à pastoribus esset occisus, Tanaquil eius uxor, mulier sane prudens, & sciens per Fenestram populum allocuta multitudini persuasisse dicitur, ut Seruium regem declararent, ex quo factum est, vt ille locus ita appellaretur, & Ouidius libro Fastorum scribit:

Lux eadem fortuna tua est, auctor locus vsque,
Sed super iniecta quis latet iste toga.
Seruius est, iam constat enim, sed causa latendi
Discrepat, & dubium me quoque mouit habet.
Tam Dea fortunæ similis profitetur amatæ,
Cælestemque homini concubuisse pudet.
Arsit enim magna correpta cupidine regis,
Cæcaque in hoc vno non fuit illa viro.
Nocte domum parua solita est intrare fenestra,
Vnde fenestralis nomina portæ tenet.
Nunc pudet & vultus velamina cælat amantes:
Oraque sunt multa regia tecta toga.

Cæterum hanc portam non vrbis, sed palatij fuisse crediderim. Vrbis enim Seruij Tullij regis tempore latius sese extendebat, quam vbi porta Fenestralis fuisse describitur.

DE PORTA TRIVMPHALI.

Triumphalis porta.

POrtam Triumphalem fuisse (vt existimo extra cæterarum numerum trans Tyberim) sub Vaticano iuxta viam & pontem sui nominis, docet Iosephus lib. 7. de bello Iudaico, cap. 14. Vbi Triumphum Iudaicum Vespasiani Imperatoris, & T. Cæsaris describit. Die (inquit) triumphi principes qui non in Palatio, sed prope Isidis templum nocte illa quieuerant, primo iam aurora incipiente procedunt, lauro quidé coronati, amicti vero patria veste purpurea, & ad Octauianæ deambulationes (porticum vero Octauiæ in campo Martio sic an Iosephi) transeunt. Ibi enim Senatus ducum proceres, & honorati equites eorum præstolabantur aduentum. Tribunal autem ante porticus factum erat, sellæque eburneæ in eo præparatæ, quo cum ascendissent, consederunt. Ibi cum milites allocutus fuisset, solennibusque votis susceptis soluisset Imper. ipse cum Tito Cæsare ad portam recedit, quæ ab eo, quod per illam triumphorum pompa ducitur, nomen accepit, ibi triumphalibus vestibus amicti, Dijs ad portam collocatis cæla hostia inter spectacula transeuntes triumphum ducebant. Quibus verbis constat eos extra vrbem tam in campo Martio fuisse, eosque inde ad Tyberi per eam portam intro isse, de qua Tranquillus quoq; in Augusti vita mentionem facit, capite centesimo. Senatus vt in funere omando, & in memoria honorandi, & studio certatim progressus est, vt inter alia complura constarint quidam funus Triumphali porta ducendum præcedente victoria, quæ vbi in curia, canentibus nanciam principum liberis virilisq; sexus. Et Tacitus lib. 1. historiæ Augusti. tum consultatum de honoribus, ex quibus maximè insignes duo, vt porta Triumphali duceretur funus, &c. Hanc autem portam diximus Procopij tempora esse desiisse superius demonstrauimus. Eratq; in ea murorum vrbis parte, qua ab Hadriani sepulchro ad S. Spiritus portam olim producti erant.

DE TRIBVS ALIIS PORTIS VRBIS ROMAE.

POrtas autem septem, quas Plinius suo tempore esse desijsse scribit, hasce fuisse existimo: Primò quatuor vrbis Romæ veteris portas, quas Romulus reli-

quisse

quisse superius scripsi, deinde porta Saturnia, quæ & Pandana, de qua sic Varro mentionem facit: Capitolium ante Tarpeius dictus, quem postea etiam Saturnium dictum prodiderũt. Et antiquum oppidum in hoc fuisse Saturniam scribit, cuius vestigia etiamnum manent tria, quod Saturni fanum in faucibus, quod Saturnia porta quam Ianies scribit, quam nunc vocant Pandanam, quod sit eadem Saturni in ædificiorum legibus parietes postici muri sunt scripti. Et Festus Pompeius: Pandana (inquit) porta dicta est Romæ, quod semper patet. Hanc autem sub Capitolio fuisse non longe à templo Saturni refert Varro. De eadem porta mentionem facit Solinus, quam prope Capitolium fuisse scribit. *Saturnia porta.* *Pandana porta.*

DE PORTIS RATVMENA ET SALVTARI.

PORta Ratumena (vt inquit Sex. Pompeius) à nomine appellata est, qui ludicro certamine quadrigis victor, Etrusci generis immanis à Veijs. Is consertis equis excussus, Romæ periit, qui equi feruntur non ante consistisse quam peruenerint in Capitolium, conspectuque ficitium quadrigarum, quæ erant in fastigio Iouis templi. Quas faciendas locauerant Romani veientibus ciuibus figulinæ prudenti, quæ bello sunt recuperatæ, quia in fornace adeo ustæ erant, vt eximi nequirent, idq; prodigium portendere videbatur, in qua ciuitate ea fuissent omnium earum futurarum potentissimam. Et Plinius lib. 8. cap. 47. Mutus augurium apud priscos, plebeis Circensibus excusso auriga, ita vti stabat in Capitolium cucurrisse equos, sedemque ter lustrasse. Maximum vero eodem peruenisse à Veijs cum palma & corona effuso Ratumena qui ibi vicerat, inde postea nomen portæ est. *Ratumena.*

Porta Salutaris appellata est ab æde Salutis, quam (vt proxima est) Sex. Pompeius: Hanc autem in Quirinali fuisse constat, sicut & ædes Salutis fuit. *Salutaris porta.*

DE PORTA STERCORARIA.

STercoraria vero porta non vrbis, sed Capitolij fuit, de qua idem Sex. Pomp. Stercus (inquit) ex æde Vestæ 17. Kal. Iulias deferetur in angiportum mediam fere cliui Capitolini, qui locus claudit porta Stercoraria, tantæ sanctitatis maiores nostri esse iudicarunt &c. Has non septem portas eas fuisse existimo, quæ Plinij tempore iam esse desierant.

Portæ autem quæ nunc extant Romæ in vniuersum sunt viginti antiqui nominis & loci 13. recentioris vero vrbis Leoninæ videlicet 7. Ad Septentrionẽ sunt Flaminia & Collatina, ad ortum vernum Collina & Viminalis, ad vrbem ortiuum Gabiusa & Esquilina, ad ortum hyemalem Cœlimontana & Latina, ad meridiẽ Capena & Trigemina, ad occasum Naualis, Ianiculẽsis & Septimiana, reliquę septẽ vrbis Leoninæ sunt, &c. Hæc hactenus de portis Romanis, quæ diligenter collecta sunt ab Onuphrio Panuinio, in sua ciuitate Romana.

Vrbem obsidẽ] Obsedit autem Porsenna tertio anno post reges exactos, nullis annis continuis.

Pari fere ornatu] Purpuratus scilicet. Erat enim purpura regum & magistratuum primo, licet deinde visa eius ad equites quoq; translatus sit.

Vetran fuga] Transfuga dicitur is, teste Sex. Pompeio, qui liber vel seruus, ex hostis seruorum, sua voluntate ad hostes transit: quos Romani detractis armis, ne quid insidiarum simulata transitione moliri possent, in postremam aciẽ submouebant, neq; illis facile quicquam credebant, qua de re lege multa apud Alexandrum ab Alexandro lib. 4. cap. 6. & Blondum libr. 7. Romę triumphantis. *Transfuga.*

Scæuolæ à cláde dextræ manus] Σκαιὸν enim Græcis idem quod lævum & sinistrum est. Scævola enim cum dextram igni dedisset, ensemq; à Porsenna datum læua manu arripuisset, Scævola in posterum cognominatus est, vt Livio & Plutarcho in Publicola visum, testantur. Vnde etiam Scæva ab Vlpiano iureconsulto dicuntur, qui sinistra manu pro dextra vtuntur. Vide Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. Genialium. *Scæuola vnde Scæa.*

Grassarentur] Bullidianus Codex, vt Nannius li. 5. annotat. crassarentur pro grassarentur habet, idque sæpius in eadem voce, vt antiqui Caium pro Gaium Cocum pro Gneum dixere. Quanta autem affinitas sit in his literis, ipsa forma docet C. G. cui nihil differat, nisi quod inferius cornu in G. nonnihil curuius versus repandum est, quare non immerito inter illas, &c. referri possunt.

Adessent] Eiusdem ætatis & generis, ac qui similiter pro salute patriæ alteriusue omnis corporis & vitæ periculis, morem vel opperire sua sponte vellet interficere animum inducerentur, acceptæ per iusiurandum fide. Hæc autem pertinet Diogenis nobilissima responsio, qui adolescenti conquerenti, quod à multis conturbaretur: Desine, inquit, & ea perturbationis indicia prætexere. Significans, nulla re magis improbitatem & dedecus finiri, quam si qui læditur, dolorem ficta quadam ratione dissimulet, & cum illi qui incessant homines, vt illum discrucient, desinant, si viderint illum nihil moueri. Extat apud Laertium in eius vita.

His conditionibus] Dionysius scribit, primam consultasse Porsennam, quo pacto insidias vicaret, & deinde legatos Romam misisse, vt ad pacem ineundam Tarquinium & filios exules reciperent: Si autem id non daretur, vt bona saltem illis redderentur. Postremo, vt agro decederent, Hetruscis citra flumen adempto. Quod vnum, vt bello se solderent Romani, à se impetrari promiserit, obsidesque dare fidei testes, Porsennæ, priusquam de Ianiculo exercitum deduceret, dederunt.

Mutia præda. Mutia præda] Militaris fortitudinis præmium amplissimum, priscis enim temporibus militaria dona, quæ militibus fortem operam nauantibus in bello audentibus dabantur, homine vel quarum farris fuere (vnde adoreas laus bellica dicta) bidaque iugera, aut tantum agri, quantum vno die circumarare sent, amplissima dona putauere. Precia enim militiæ hæc habita sunt maxima, vt post exhaustos labores, milites emeritis stipendijs, sanguine & sudore pauis donarentur. Hos enim lætissimos fructus, velut opimam prædam laborum periculorumque accipiebant. Perniciosum enim ciuem putabant, cui bina aut septem iugera non essent satis. Vide Blondum lib. 6. Romæ triumphantis, & Alexandrum ab Alexandro lib. 4. cap. 18. Neque vero Mutio solum præda data fuerit, sed & statua equestris ei honoris gratia constituta est. Viris enim clàris, & bene de Repub. meritis, mos fuit antiquis, statuas in templis, & alijs locis insignibus, quæ alijs ad virtutem stimulum adderent, constituere. Qua de re Plinius lib. 34. cap. 4. & lib. 33. cap. 12. lib. 34. cap. 5. & 6. Eius vero statuæ, quæ Mutio apud Curiam Hostiliam collocata fuit, meminit Cælius Rhodiginus lib. 18. ca. 22. Antiquitatem.

Precia militiæ antiqua.

Statuæ virís præclarís ex virgi antiquitatis sólita.

Vna ex obsidibus] Captiuis enim omnibus receptis, & Viginti præterea obsidibus, decem videlicet maribus adolescentibus ac virginibus totidem obsidionem solusse Porsennam, historia tradunt, inter quas præcipui nominis fuere Cloelia, & Valeria Publicolæ consulis filia. Verùm de Cloelia, quam alij Coliam, & Seneca ad Marciam Cocliam vocat, plura vide apud Dionysium lib. 5. Plutarchum de claris mulieribus, cap. 14. & in vita Publicolæ. Florum lib. 1. cap. 10. Orosium lib. 2. Eutropium lib. 1. cap. 11. Valerium Maximum lib. 5. cap. 2. Virgilium li. 8. Aeneid. Silium Italicum lib. 10. Claudianũ de laudibus Serenæ vxoris. Orhonem Pisinogénem lib. 2. ca. 10. Sabellicum lib. 7. Ennead. 2. Rhaphael.

Prætexta custodes] Ferunt enim à custodibus impetrasse, quorum custodiæ tradita erant virgines obsides, vt liceret ire ad flumen, vt corpus lauarent, & vt antisper oculos retro aspicientes amouerent, donec depositis vestibus fluuiali aqua ablierentur. Quo facto, deceptis custodibus natando in vrbem ripam peruenerunt.

Romani pignus pacis ex fœdere restituerunt] In seruanda enim fide à rege Hetruscorum, vel nouius alio vinci turpissimũ putabant. Romani quoque, vt perpetuæ fidei custodes sanctissimè viderentur, non solum pacis fœdera in

Romanorum fides.

templo

templo Iouis Capitolini columnis, aut æneis tabulis, vt perpetua monumenta essent, insculpserunt, & in æde Iouis Pistij in ligneos clypeos scripta obtulerunt, sed fidei quoque templa magnificis exemplis ædificarunt. Qua de re Alexander ab Alex. lib. 5. cap. 3. & lib. 2. cap. 22. Plinius lib. 25. cap. 10. Cœlius Rhodiginus lib. 9. cap. 22.

Legisse impubes dicitur] Est enim puericia semper amabilis, & dum virginem Cœlia legit, liquet verissimum esse, quod Aristoteles libro Rhetoricorum secundo scriptum reliquit. In totum ea natura sese inuicem delectari quæ genere sint coniuncta aut similia: vt Senem, sene: adolescentē, adolescente: Virginem, virgine. Prima enim familiaritatis conciliatio ab ætatis æqualitate proficitur. Vide proverbiū, Simile gaudet simili. Deus vbiq; similes coniungit. *Simile simili gaudet.*

Maxime opportuna iniuriæ esset] Notandum quam prudens fuerit Cœliæ consilium, quę noluit iuuenes maturioris ætatis, aut quosuis alios itineris comites quam virgines & pueros sibi eligere, quo eam ætatem potissimum ab hostium manu liberaret, quæ maxime opportuna iniuriæ esset, & ipsa simul in arcem virginitatis suspicionem apud suos non incideret. Quandoquidem, vt Quintilianus alibi ait, non satis est abesse à turpitudinis crimine, nisi criminis quoque suspicionem effugias. *Criminis suspicio effugienda.*

Virgo insidens equo] Statuam equestrem virginis habitu, in via quæ sacra nuncupatur, qua ad forum itur, Cœliæ positam esse legimus apud Dionysium (qui suo tempore non amplius extitisse, sed incendio circa ædes proximas exorto deletam esse ait) Plutarchum de claris mulieribus, Plinium libro 34. cap. 6. Senecam libro de consolatione ad Martiam, Petrum Marsum in Silij Italici libros decimum. Verum Plutarchus ait, quoidam fuisse, qui Valeriæ nomine hanc statuam dicatam affirmarint. *Statua equestris Cloeliæ.*

Tuscum vicum vocant] Alij huic vico appellationem factam scribunt, quod eidem illic acceperit Celes Vibenna Hetruscæ gentis dux, à Prisco Tarquinio obsidionis ei latas, vt annotat Cœlius lect. antiq. lib. 20. cap. 33. *Tuscus vicus.*

Generum Manilium Octauium] Dionysius & Florus eum Manilium vocant, vt id annotauit Cuspinianus in suis consulibus. *Manilius Octauius.*

De publico est elatus] Plutarchus scribit populum Romanum publicum honorem funeri decreuisse, ac quadrantem ad funus exornandum contribuisse. Sepultus est autem intra vrbem, iuxta Veliam, cuius sepulchri tota familia princeps est facta. *Publicole funus.*

Luxere matronæ] Veluti si nihil in eum pro dignitate contulisset Romanus populus, dum viueret, sed omnem ei gratiam, etiam post mortem deberet. Vide Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 7. Blondum lib. 2. Romæ triumph.

Sub corona venierunt] Id est, in seruitutem redacti sunt. Antiquitus enim mancipia iure belli capta coronis induta veniebant, & idcirco dicebantur sub coronis venire. Nam corona signum erat captiuorū venalium, sicut pileus impositus demonstrabat eiusmodi seruos venundari, quorum nomine emptori vēditor nihil præstaret, Budæus in prioribus annotationibus in Pandectas. *Sub corona venire.*

Dictatoris primum creandi] Vt Liuius conqueritur de incertitudine temporis, quo primum creatus sit Dictator, & quis ille primus fuerit. Sic nec de causa satis inter authores conuenit. Orosius enim Sabinorum bellum monentium causa, Liuius ad Sabinum, Latini etiam belli metu accedente, Dionysius cum plebs ęri alieno obstricta, ad bellum Latinum nomina dare detrectaret, pollicitas consultationes, abrogata pro tunc consulari potestate, nouum hunc magistratum, à quo nulla esset prouocatio, quique summum ac regium ius haberet, ad comprimendos sedandosque eos tumultus senatum creasse scribit, ac senatusconsulto factum, vt Larcius & Cœlius consules, cæteriq; magistratus abdicarent, vnusque quem senatus nominaret, populus scisceret, haud amplius quā in sex mensium spacium sine prouocatione, & maiore quam consules essent, potestate, imperaret. Itaque Cœlio consuli negocium datum *Dictator creatus.*

T. Largius Flauus primus dictator Romæ.

dictatoris dicendi, qui T. Largium Flauum collegam dixit. Is Romæ primus, vt Dionysius asseuerat, princeps vnicus belli, pacis, cæteratumq; rerum Imperator, Prætor Maximus, & magister populi & dictator appellatus. Titus autem Largius dictator dictus, Sp. Cassium Viscellinum virum consularem magistrum equitum dixit. Atque inde ea semper in Repub. consuetudo fuit, vt dictator eum magistro equitum magistratum gereret. Dictus vero ita est siue à dictando iure, vel vt Dionysius scribit, propter potestatem iubendi edicendique quod vellet, siue vt Varro libro 4. de lingua Latina scribit, quod à consule diceretur, cuius dicto omnes audientes essent. Creabatur enim viua voce consulis non per populi suffragium.

Dictator vnde dictus.

Dictator magister populi.

Dictatoris itaque quia summa erat in populum potestas, quoq; magister populi appellatus est. Vnde Varro eodem libro: Magister equitum, quod summa potestas huius in equites & accensos, vt est summa populo dictator, à quo is quoq; magister populi appellatus. His vero ex causis dictator plerunque creabatur, legendi senatus, claui figendi, ferendæ vel abrogandæ legis, Latinarum feriarum, Reipub. constituendæ, seditionis sedandæ, quæstionis exercendæ, signi mittendarum quadrigarum dandi, comitiorum habendorum. Quibus rebus peractis dictatura se abdicabat. At si rei gerundæ causa, hoc est, belli, sex mensium eius erat imperium, ne in tanto imperio si diuturnum esset, insolentior quis redderetur, ac ita ad tyrannidem aspiraret, quod successoribus annis à Iulio Cæsare factum est, postquam dictator est declaratus. Quomodo autem dictator à consule nocturno tempore diceretur, tradit Liuius infra lib. 9. Vnde non erat necesse consulem progredi ad populum vt dictatorem diceret. Et quemadmodum à Græcis hæc potestas initio dicta sit, docet Dionysius in quinto erudite, qui ante omnia videndus est. Sed & Aristoteles inter politicorum huius dignitatis meminit. Lege etiam Plutarchum in Fabio & Marcello. Meminit & Eutropius cap. 11. lib. 1. Nihil vero prætermisit de hac re Onuphrius Panuinius in commentarijs Fastorum.

Equum admittere. Admittere conciare est. Saturnalia.

Equum infestus admisit] Equum admittere, pro conscendere interpretatur Budæus in posterioribus annotationibus in Pandectis. At eum erroris arguit Franciscus Floridus, Sabinus lib. 2. succiuarum lectionum cap. 8. admittere idem esse, quod concitare demonstrans.

Saturnalia] Origo Saturnaliorum latissime enarratur à Macrobio, libro 1. ca. 6. Nec prætereundus Lucianus de Saturnalibus, & Dionysius lib 6. de eodē.

Castoris ædes.

Aedem Castori vouisse] Quem ἱππόδαμον, sicuti Pollucem πύξαστορ cognominatum legimus. Scribit autem Cicero libro 3. de natura Deorum, apud Regillum in silice apparere tanquam vestigium vngulæ Castoris equi, & in foro ab A. Posthumio ædem Castori & Polluci dedicatam. Historia à pluribus recitata. Quæritur hoc tempore à plerisque, qua fori parte esset hæc Castorum ædes. Quidam D. P. Cosmi & Damiani templum Castorum existimarunt, alij iuxta Iuturnæ fontem, quod innuere videtur Ouidius in Fastis ita canens.

Fratribus illa dues, fratres de gente Deorum,
Iuxta Iuturnæ composuere lacus.

Qui de vrbis Romę antiquitatibus & regionibus scripsere, & ipsi inter se dissentiunt, cum tamen frequens fit eius templi mentio Ciceroni, Liuio, Plutarcho, Catullo, Varroni, Dionysio, Plinio. Gyraldo historiæ Deorum syntagmate 5. non vnum, sed plura fuisse videtur, quem vide.

Aristodemum.

Ad Aristodemum] De cuius origine si multa volueris scire, lege septimum libr. ex Dionysij à principio. Cognomento vero dictus fuit μαλακός, hoc est, mollis. Mortuus vero est Tarquinius anno ætatis suæ 90. Imperij sui 25. Olympiadis 66. anno 4. & vlt. ab vrbe vero condita 244. quibus Romæ sub septem regibus regnatum est. Author de viris illustribus eum Cumis per summam ignominiam reliquum vitæ tempus exegisse scribit.

Regillus lacus.

Regillū lacum] Qui est in agro Tusculano, & Algidę syluę ingressu. De quo Plinius li. 33. ca. 3. Sabell. li. 9. Ennead. 2. Volaterranus li. 6. ca. 1. Geographiæ.

Ebutius

Spurius magister equitum] Florus Cossum, Penestella cap. 9. & Pomponium Spurium Cassium vocant. Erat autem magister equitum, velut magister equorum dictatoris; atq; in ipsius præscriptum parere oportebat, ita si quando esse contingeret, eius vices gerere, & munia obire posset. Quales igitur apud Celerum apud reges, tales fere apud dictatores magistri equitum erat, quemadmodum dictator summum habuit ius in populum, ita in milites quoq; magister equitum. Vide de ea re Penestellam, Pomponium Lætum, & Alex. ab Alex. *Magister equitum.*

Nunciasse militi præmia] Apud Frontinum li. 1. vbi docet, quemadmodum suscitandus exercitus ad prælium, legimus Aulum Posthumium oblata deductorum in equis iuuenum, animos suorum erexisse, Pollucem & Castorem adesse dicentem, ac sic prælium restituisse. Quo disceptum est, præsentibus Dijs, quotidiles quidem in summo vitæ periculo desperasse. Illud vero notandum, Castorem & Pollucem semper pro partibus Romanorum stetisse, vt qui albis insidentes equis P. Vatieno nocte venienti, obuiam quoque facti sunt, nunciantes eo die regem Persen victum atque captum, quod paucis post diebus literæ Romanorum fuisse docuerunt. Cuius rei meminit Plin. li. 7. cap. 22. Lactantius in Institutionum diuinarum, lib. 2. cap. 8. Plutarchus in vita Pauli Aemylij. *Castor & Pollux semper pro Romanis steterunt.*

Nunc tribus vna & vigesimi facta] Ita hunc locum restituêre viri doctissimi Glareanus, & post eum Sigonius, non XXXI. sed XXI. tribus, scribendũ esse coniecerunt. Cæterũ non negligenda sunt, quæ accurate à viro eruditissimo Nicolao Grucchio li. 2. ca. 1. de comitijs Romanorum disputantur, vbi omnibus auctoribus locis diligenter excussis, tandem in Sigonij sententiam concedere videtur.

Ædes Mercurij dedicata] Quod eo die Mercurius natus esset. Templi eius dedicatio natalis erat numinis, vt ex hoc Liuij loco & Festo ostendit Torrentius ad Suetonij aduersariorum cap. 11.

Propter nexos ob æs alienum] Erat enim hoc ius iam inde à condita fere vrbe, vel lege, vel more constitutum, vt liberi, qui pecuniam deberent, cum soluendo non essent, trahi à creditoribus, atq; ad operas in seruitute præstandas cogi possent, qua licentia abusi multi in tergo miserorum crudelissime sæuierunt. Idq; ita obseruatum esse ante 12. tabulas hic locus indicio est. Post autem eas hæc verba relata sunt, teste Gellio li. 20. cap. 1. Aeris confessi rebusq; debitis dies decem, XXX. dies iusti sunto: post deinde manus iniectio esto in ius ducito, ni iudicatum facit, aut quis pro eo in iure vindex sit, secum ducito, vincito aut nervo aut compede. XV. pondo ne minore, aut si volet maiore vincito. Si volet suo viuito, ne suo viuit, qui eum vinctũ habebit, libras farris in dies dato. Si volet plus dato. Et hæc quidẽ Gellius, quia vero hanc legem mendosissimam, & multis verisimilibus coniecturis restituit Iacobus Renardus ca. 8. 12. tabularum, hos Gellij verbis ex ipso adijciendum. Tertijs nundinis partes secanto, si plus minusve secuerunt sine fraude esto. Vt autem posterior pars legis de secandis debitoribus, attestante Cecilio iureconsulto, nunquã vsurpata, sed more publico, vt Quintilianus li. 3. scribit, repudiata fuit, sic prior nimirum vt debitores addicti in vincula abducerentur, necterenturq;, vsq; ad annum CDXXVII. obseruata est, quo anno, vt inquit Liuius, initium libertatis Coss. L. Papirio Mugillano & C. Petilio Visolo, factum est, quod necti desierunt. Atq; hoc est illud, quod Varro intellexit, cum scripsit in libris de lingua Latina: Liber, qui suas operas in seruitute pro pecunia, quam debet, dum solueret, nexus vocatur. Plura de nexorum statu, nectendi ratione, aliisq; ad hunc locũ facientibus, vide apud Gellium li. 12. lect. antiq. cap. 10. Renardum loco prælegato. Quid vero addicti semis differant, Quintil. li. 8. cap. 4. Faciet quoq; non parum ad huius rei intelligentiam historia Manlij Centurionem liberantis, inf. lib. 6. *Nexi ob æs alienum.*

Tributũ iniquo suo tempore] Ita legendum esse Robortellus li. 2. emendationum cap. 36. ostendit, vt sit sensus iniquo suo tempore, id est, cum superius narratis malis conflictatus premeretur inopia rerum omnium. At Nannius *Tributum.*

lib.

lib. 5. *originum* ex Codice Buslidiano legit tributum iniquum & non sine impe-
rio imperatum, vt duplex sit conquestio super hoc tributo, & quod magni-
dine fuerit iniquum, quod vltra censum iniuncto onere, & quod non exposito
tempore, quo dandum erat, exterum sit. Tributum autem, vt M. Varro de lin-
gua Latina ostendit, dictum est à tribubus, quòd ea pecunia, quæ populo im-
perata erat, tributim à singulis exigebatur, per quam occasionem tribus ip-
que, quòd tributum exigerent, dicti sunt. Tributum autem ab omnibus pro
do facultatum, facta distributione, per centenas partes efflagitabatur, quo
Romanos, quæ deinde post Papirij de Samnitibus triumphum, vt Liuius in de-
cimo testatur, in stipendia militum collata sunt. De tributo autem solen-
more apud Romanos vetustissimo, lege præter Liuium copiosissime Dionysium
lib. 5. Romæ triumph. à principio.

Ergastulum. In ergastulum] Ergastulum Liuius appellat locum, in quo malefici de-
riores in vinculis opus facere cogebantur, vt metallarij fieri solent, Budæus in
prioribus annot. ad Pandectas.

Sacramento dicere. Sacramento dicerent] Dicere sacramento, sermo est antiquorum, quem
annotat Budæus in annotationibus reliquis ad Pandectas, existimans dictum
hoc in loco & alijs similibus pro destinare & dicare accipi, vide ibidem.

Collegium mercatorum. Mercatorum collegium] Collegia à rege Numa ad exemplum eorum
Atticæ instituta scribit Plutarchus, & iura collegiorum ex Solonis legibus sanci-
tia fuisse, Caius putat in l. finali. ff. de collegijs. Florus tamen & Orosius fer-
nandes collegiorum constitutionem Seruio Tullio tribuunt. Quid vero
hæc collegia habuerint, & qua ratione eorum distributio facta fuerit, docet
Zasius in catalogo legum antiquarum de legibus Clodijs. Cicero hæc
Sodales qui? collegia sodalitates vocat. Sunt enim sodales, teste Caio, eiusdem collegij
homines, in Germania hodie Zunfftе siue Zeche vocantur, eaque more an-
quo magistratum habent, cuius in liberis ciuitatibus non est leuis authoritas.
Mercuriales Porro Festus mercatorum diem festum Idus Maias appellat, quod eo die Mer-
curij ædes esset dedicata. Eosdem verò à Mercurio, quem coluerint, Mercu-
riales appellatos à Cicerone in epistolis ad fratrem suspicatur Sigonius libro se-
cundo de iure antiquo ciuium Romanorum, M. Furium Placcum, iniquis Cice-
ro, equitem Romanum, hominem nequam, Mercuriales & Capitolini de col-
legio ejecerunt: Nam Capitolinorum collegium à M. Camillo dictatore lectis
Capitolinis, eodem Liuio teste, constitutum satis constat.

Quæstionem postulare. Quæstionem postulantibus ijs] Id est, fieri ioformationē, & legib. hoc fie-
tum vindicari, vt nunc vulgo loquuntur. Postulare enim quæstionē eius est, qui
Quæstionem decernere. iniuriam sibi factam queritur, aut alteri quam vindicari ad se pertinet. Decer-
nere verò quæstionem, id est, quod nunc dicimus ordinare, vt fiat ioformatio, &
vt contra delinquentes procedatur, Budæus in prioribus annot. ad Pandectas.

Lasciuire. Lasciuire magis plebem] Id est, plebem nimio ocio se petulantem præ-
re magis, quàm veram seditionem meditari, nulla satis digna iniuria sollici-
tis concitatam. De plebe enim tanquam de equis, qui ab auriganæ segnes,
locutus est Budæus ibidem.

Soluere sacramento. Soluerentur sacramento] Id est, sacramento, quo obstricti erant, non am-
plius tenerentur: Sicuti soluere legibus, & canonibus ibidem dicitur, de qua
loquendi forma Budæus, vbi prius.

Religione exoluere. Nullam scelere religionem exolui] Sicuti obstringere religione & obli-
re dicebant, pro eo, quod dicimus conscientiæ metum incutere, sic exoluere
religione est huiusmodi metum & scrupulum adimere. Forma est loquendi fa-
millaris Liuio, de qua Budæum in prioribus annot. in Pandectas.

Secessio prima plebis. In sacrum montem] Prima post reges exactos in vrbe discordia, quæ acci-
dit anno 4. Olympiadis 71. ab vrbe condita 260. Ab eo verò, quo libertas patria
erat 16. Cuius rei meminerunt quoque Orosius lib. 1. cap. 3. Eutropius lib. 1. cap.
1. Eusebius in Chronicis.

Mercurius

Menenium Agrippam] Agrippas veteres vocabant, qui contra naſcentium legem, pedibus prius ex vtero emerſis, nati eſſent, quaſi ægrè partos, quod quoque omen infelicitatis fuit. Sed in vno Marco Agrippa, cuius egregium hic Liuius deſcribit, felicitatis exemplum fuiſſe ſcribunt, nec tamen ea eo inoffenſa, vt non plura aduerſa pertulerit quàm ſecunda. Nam & multipedum valetudine, & aperto coniugis adulterio, & aliquot infelicitatis conuerſi ortus nomen fuit. Qua de re lege Plinium lib. 7. cap. 8. Solinum cap. Gellium lib. 16. cap. 16. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. *Agrippa qui?*

Tempore quo in homine] Extat hæc fabula inter Apologos Aeſopi philoſophi clariſſimi, quem haud immerito ſapientem eſſe exiſtimatum Gellius ſcribit. Quæ vtilia monitu ſuaſuque erant, non ſeuerè, non imperiosè præceptis (qui philoſophis mos eſt) ſed feſtiuos commentus Apologos, res ſalubres animaduerſas in mentes animosque hominum cum audiendi quadam illecebra induxerit, cuius fabulæ inter omnes ſemper præualuerunt, vt Fabius oratorum inſtitutionum quinto animaduertit. Vixit autem Aeſopus Cræſi Lydorum regis tempore, cui fabulas ſuas dicauit. *Aeſopus philoſophus.*

Comparando hinc] Affabulatio & accommodatio fabulæ. Eſt enim ciuitas humano corpori perſimilis. Nam compoſitum eſt vtrunque ex multis partibus, quæ in eis vim eandem pars quæque habet, neque vſu partes exhibet.

Flexiſſe mentes hominum] Locus de Fabularum & apologorum vtilitate, quibus ſummi oratores imperitam plebem ſæpe ad meliora reuocarunt. Sic cum ſummus orator Demoſthenes, in conſpiratione Græciæ ciuitatum, fabulam de lupis & ouibus (vt Ariſtobulus Caſſandreus apud Plutarchum author excitauit, & ſimili quoque modo Temiſtocles ne nouarent magiſtratus, Athenienſibus perſuaſit fabula de vulpe muſcis obſita, vt Plutarchus in Temiſtocle author eſt. De vſu autem fabularum lege Aphthonium in progymnaſmatis, Quintilianum lib. 5. cap. 11. Cœlium lib. 18. cap. 7. *Fabularum vſus.*

Tribuni plebeij crean] Id (plebeij) ideo adiectum, quod plura Tribunorum genera eſſent, vt tribuni Celerum qui ſub regibus equitibus præerant, & veloti ſecundum locum à regibus obtinebant, de quibus ſupra lib. 1. Erant & tribuni militares, qui aliquando conſulari poteſtate Rempub. adminiſtrarunt. Fuerunt & tribuni ærarij. Verùm is ordo magiſtratus non erat. Vnde vero hæc vox manarit variæ authorum ſunt ſententiæ. Varro libro 4. de lingua Latina, ex eo quem tradit, quòd terni ex tribus tribubus Rhamnenſium, Lucerum, Tatienſium olim ad exercitum mittebantur. Pomponius verò ex eo ortum putat, quòd ii temporis populi tres tantùm partes erant, quas tribus nominabant, & ex ſingulis ſinguli creabantur, qui eis præeſſent, Tribuni vocati. Alij à centuriarum ſeptem numero dictos malunt, quas ab initio tres tantùm fuiſſe conſtat. Nec deſunt qui à tribuum ſuffragijs, quibus creabantur, dictos exiſtimant. Porrò ad numerum tribunorum plebis quod attinet, omnes ferè in eo conſentiunt, quinque primo anno factos, licet non ſimul in monte ſacro, vbi duo tantùm creati leguntur, tribus deinde adiectis, vt eſſent quinque ſinguli ex ſingulis claſſibus, vt Pudianus in Cornelianam ex Tuditani, Attici, Ciceronis & Liuij ſententia ait. Idem duos primos ex veteriſſimorum annalium authoritate nominat L. Siciniũ L. F. Bellutum, & L. Iunium C. F. Paterculum. Dionyſius verò C. Siciniũ Bellutum, L. Iunium Brutum, C. & P. Licinios, & C. Icilium Ragam quinque primos nominat. Plutarchus in Publicola duos ex quinque nominat, Iunium Brutum & Sicinium Bellutum. Suidas Sicinium & Brutum. Anno deinceps 297. C. Horatio & Q. Minutio Coſſ. quinque additis decem iam effecti, qui numerus deinde ſtante Repub. Romana conſeruatus eſt. De tribunorum autem plebis origine, electione, officio & authoritate leges Feneſtellam cap. 10. Latum cap. 18. Ouidium lib. 3. Faſtorum. Valerium Maximum lib. 2. cap. 1. Blondum lib. 1. Romæ triumphantis. Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 2. *Tribuni plebeij. Tribunorum varia genera.*

Sacratam legem latam] Sic dictam, quòd in ſacro monte lata ſit. Verùm autem *Sacrata lex.*

tem

tem vna tantum lex, an plures in sacro monte latæ sunt: non satis constat. Livius & Dionysius vbi rem ipsam narrant, vnam nominant. Sed Livius alibi non semel sacratæ leges dixit, vt paulo post in hoc ipso libro, sicut, & Cicero de quinq; consularibus, & in oratione pro C. Cornelio, vt annotavit Manutius de legibus Romanorum. Budæus autem in posterioribus annotat. leges sacratas dictas, quibus sanctum iubetur esse alicui Deorum, quidquid aduersus ea fecerit, sicut familia pecuniaque. Sacrabantur vero leges aut consecratione & obtestatione, aut pœnarum sanctione, Cicero pro Corneli. Balbo. Deinde sanctiones sacrandæ sunt, aut genere ipso, vt obtestatione & consecratione lex, aut pœna, cum caput eius qui contra facit consecratur.

Coriolani laus. Sua laude obstitit] Fuit enim Conolanus, Plutarcho teste, (qualem Cæsar militem esse optabat) non manu tantum, aut ictu, verum & vocis sono, & vultus asperitate hosti terribilis, animoq; insuperabilis. Quin quoq; cum multa bella per id tempus degerent Romani, à nullo fine corona aut præmio dimissus esse visus est.

Frugalitatis exemplum. Sumptus funeri defuit] Frugalitatis contemptusq; diuitiarum memorabile exemplum, quod docemur, nullis nisi inuitis & recusantibus, grauè & indecorum esse paupertatem, quæ ad bene beateq; viuendum multo aptior est, quam largæ diuitiæ, quod cum vitæ vsus facile demonstrat, tum sapientum virorum documenta, qui respuerunt omnes diuitias, vel quia turius sit ad securitatem, vel quod ad virtutem aptius ita viuere. Cuius rei alia multa exempla petes ex Valerio Max. lib. 4. Brusonio lib. 1. facet. Sabell. lib. 8. cap. 5.

Vnius pœna defungendum esse patribus] id est, vt Marci Coriolani damnatione ab illa populari conseruatione liberandus esset Senatus, id quod Græcis ἀναπαύεσθαι & ἀναπαύεσθαι dicitur, vt annotat Budæus.

Siculi vbertas. Quæsitum in Sicilia] Insula omnium fertilissima. Vnde Florus lib. 2. cap. 2. Siciliam Sardiniamq; finitimas insulas annonæ pignora. Cicero in quarta actione Verrina alliisq; locis, horreum populi Romani vocat, quæ si pessimus eorum maximos paserit exercitus. De hac insula eiusq; vbertate leges Claudianum de raptu Proserpinæ, lib. 1. Lucretium lib. 1. Silium Italicum lib. 14. Diodorum Siculum li. 6. Polybium de primo bello Punico, Strabonem lib. 6. Plinium lib. 3. Solinum cap. 11. Melam li. 2.

Diem dicere. Tribuni diem dixissent] Dicebatur enim dies ad populum à magistratibus aut à Tribunis plebis, quibus tantum ius dicendi diem facultas data fuit, non nunquam tamen à priuatis quoq;. Est autem dicere diem, idem quod accusare. Nam qui accusat, diem reo denuntiat, quo ad causam dicendam præsto sit. Non autem vnam ob noxam accusatum legimus apud Plutarchum, cum primo accusatus sit, eo quod regnum illicite affectasset. Secundo quod captarum Antiatium agro prædam in ærarium non retulisset, sed militibus suis priuatim diuisisset. Tertio quod facili venundari annonam inhibuisset, & vltimo Tribunitiam quoq; potestatem populo intercipere suasisset. Vnde disces inuidiæ naturam, quæ serijs etiam in rebus multa mendaciter confingit, & malum malo conduplicat, morio obsit ille, cui ex animo male vult.

Coriolanus cur damnatus.

Inuidiæ natura.

Volsci. In Volscos] Qui ducentos per annos cum Romanis bella gesserant, & perpetui fere Romanorum hostes fuerunt, qua de re copiose Volaterranus lib. 3. Vrban. comment. Plerunque autem (vt hic Coriolanus) iniuria affecti ad eos confugimus, quos & nobiscum sentire, & simili quoq; odio aduersarios nostros prosequi putamus.

Accij Tullij] Plutarchus Tullium Amphidii, alij T. Tacitum appellant.

Præsultator. Præsultatorem displicuisse] Præsultor dicebatur, qui in ludis aut sacris præsultabat, ἀπὸ τοῦ ἡγεῖσθαι προορχούμενος, vt explicat antiquum lexicon. Nam in omnibus pompis, ludisque Circensibus iuuenes ibant in numerum saltantes & subsilientes, qui ludij & ludiones dicebãtur. Tornebus li. 10. aduersariorum.

Sequius. Inuitus quod sequius sit] Sequius, id est, deterius. Nam sequior pro deteri-

or

...ci non est infrequens, quod Tornebus lib. 14. Adversariorum cap. 17. à se...ndo putat deduci, Deteriora enim sequi, meliora præcedere solent. Sic & ...ro apud Nonium loquitur: Non modo absens quicquam sequius de te co... sed etiam ruminabitur humanitatem.

Veturia matre] Plutarchus in Coriolano Veturiam vxorem, Volumniã au... matrem fuisse scribit, Vide Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 13.

Discordia inde inter patres] Sic Hannibal fraude Punica agros Quinti Fa... Maximi intactos reliquit, cæteris omnibus depopulatis. Cuius meminit Pli... li. 17. ca. 26. & Frontinus li. 1. c. 8. Stratagematum.

Vtcunque tandem virum] Ex hac igitur historia discas, vis vllam esse hominis ... graué affectionem, quam pietas in parentes, & coniuges non facile superet.

Invidia rei oppressum] Author de viris illustribus, vt proditorem occisum ...t. Alij cum Romanis finib. copias abduxisset, non multo post Anci job so... belli inuidiam multitudinis incursu lapidibus obrutum, alij ferro trucida... memoriæ prodiderunt.

Templum Fortunæ muliebri] Inter numina pleraq; quæ veteres habuere, ... à Romanis Fortunam eximie cultam, scriptum in antiquitatib. est, idque ...to coniectari licet, quod plures illi ædes fuisse, ac diuersis nominibus deno... uari vulgo proditum est, vt legimus apud Plinium lib. 34. cap. 8. li. 36. ca. 22. & ...l. c. 48. li. 36. ca. 5. li. 7. c. 7. Alexan. ab Alex. lib. 1. cap. 13. Cœlium lib. 18. cap. ...13. cap. 12. li. 18. ca. 14. Fortuna vero muliebris sic cognominata est, quod ... simulachrum, vt in quarto de ciuitate Dei Augustinus scribit, à matronis ...dicatum fuit. Idque cum dicaretur, bis locutum esse ferunt authores Hali... carnasseus, Valerius, Plinius de viris illustribus. Plutarchus quoque de fortuna ...manorum ait, in huius templi dedicatione simulachrum ita locutum: Pie ...rbis lege mulieres vrbanę erexere. Ex Latinis quidam sic afferunt hanc ...vocem: Rite me matronę vidistis, ritèq; dedicastis. Sed & Lactantius in ...ndo affirmat non semel hoc fortunę simulachrum locutum fuisse. Addit & ...lus huius fortunæ fanum nefas esse attingi, nisi ab ea quę semel nupserit. In ...plo autem fortunę muliebris semper Calendis Septembribus, quo die bel... fuerat solutum post reges exactos anno 18. rite sacrificabant, ad perpetu... huius facti memoriam.

Fortuna muliebris templum.

Laudes mulieribus viri Romani] Notanda est Romanorum gratitudo er... Veturiam. Nam in huius & Volumniæ honorem non tantum fortunæ tem... ædificarunt, sed vt Valerius ait: Benignissimis decretis adornarunt eas, ...uenuntq; vt fœminis semita viri cederent.

Sunt qui patrem authorem] Id Valerius lib. 2. vbi de parentum seueritate ... liberos agit, affirmat: Et idem Tribunum plebis Cassium fuisse scribit, sed ...d eius refutat Paulus Manutius in lib. de legibus Romanis, vbi de legibus ...rariis tractat. Cæterum de origine & progressu legum Agrariarum latissime ... Appianum li. 1. de bellis ciuilibus. Quomodo vero tandem hæc lex Agra... perlata sit à C. Licinio Stolone, Liuius infra lib. 7. commemorat.

Agraria legum initium.

Id vnum venenum eam habem ciuitatibus] Hinc recte Tyrrhius Scipioni interroganti, qua de causa Numantia prius inuicta durasset, paulo vero post ...ctos euertisset? Respondit, concordiam, victoriam, discordiam, excidium ...buisse. Cuius apophthegma extat apud Orosium lib. 5. cap. 8. Eutropium li. ...cap. 7.

Discordiæ venenum.

Consules magis non confidere, quam non credere] Locum hunc Nannius ... *συμπλοκὴν* ita interpretatur: Credimus illis, quos soluendo putamus: Cõ... fidimus his, quorum benevolentia securos nos facit. Consules igitur potius nõ ...fidant suis militibus, quos alienos à se auersosq; putabant, quam quod de ...bus illorum desperarent. Sic animo confidimus & moribus, vnde officia ...spectamus. Credimus facultati, cum id eos præstare posse nobis persuade... posse suos milites vincere credebant, velle eos vincere non confidebant.

Credere & confidere, quid differant.

Alios-

Alioqꝫ iratos inuocat Deos] Ita in Rustidiano codice etiam legi, non iratus annotat Nannius loco prælallegato, vt sit sensus, si fallax quod precatione execratione ve ipsum obligans, nisi victor è prælio regrediatur.

Omnis exercitus in se quisq; iurat] Significat postea per ordinem omnes in se ditas concepisse, nisi victores redirent. Alij leguntultrò deinceps, exemplo alterius imitationem significat, vt notat ibidem Nannius.

Fabia gens.

Fabia gens] Fabiorum familiam nobilissimam ab Hercule monstrorum domitore originem duxisse, Festo & Iuuenali placet. Cuius familiæ viros primum venandi per fossas morem induxerint, à fodiendo Fodios dictos quidam prodiderunt, & deinde mutatis literis, & lapsa loquendi consuetudine Fabios appellatos. Alij vero à legaminis specie cognomē hoc sibi vendicasse putarunt, eo quod fabas videlicet optime seuerint, quod verisimilius est. Sic Cicerones à cicere, Lentuli à lente, & Pisones à pisa apud Rom. agricolas semper studiosissimos dicti & cognominati sunt. Qua de re multa Plin. li. 18. Macrobius lib. 1. cap. 6. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. De Fabiorum autem familia Plin. li. 7. c. 4. & li. 22. c. 5. Volaterranus li. 16. ex. 1. Silius Italicus li. 6. circa finem. Ouid. lib. 1. Fastorum & Plutarchus in vita Fabij Maximi.

Sex & trecenti milites] Inter omnes constat 306. Fabios adeuntes Veientes profectos esse, quod tamen recentioribus parum verisimile videtur, cum multo ante Romanæ legiones ægre horum exercitum sustinuerint. Veriora igitur visa sunt ea, quæ Dionysius prodidit, quaternum millium, hominum agmen ex amicis & clientibus à Fabia gente conflatum esse.

Paludatus.

Consul paludatus] Id est, paludamento indutus. Paludamentum autem erat vestis imperatoria erat, qui exercitus educebant. De quo ista plura, & Budæus in annotationibus prioribus ad ea.

Porta Carmentalis.

Iano portæ Carmentalis] De qua supra, vt vero memorium facinoris & rei dignitatem Romani relinquerent, scelerata dicta est. Solebant enim Romani ijs locis, in quibus nefanda quædam facinora committebantur, huius rei nomina imponere, vt & supra à nobis annotatum est.

Cremera fluuius.

Cremeram fluuium] Fluuium Tusciæ, qui Dionysio teste, haud procul Veiis distat, & quem Volaterranus lib. 5. Geographiæ cap. 2. vicinum primæ portæ, & quinto ab vrbe milliario esse scribit.

Vnum prope puberem ætate relictum] Ex tribus fratribus, Cæsone, Marco, & Quinto septem continuos gerentibus consulatus relictum esse M. Fabio filium, Dionysius ait, & hunc quidem illum esse putauit, qui ex Fabiorum familia solus illustris domi relictus sit. Cæterum Halicarnassæus fabulosum sibi videri addit, quod cæteri Romanorum historiographi scribunt, ex tam numerosa familia vnum tantum fuisse, qui domi filium impuberem reliquerit, cum penes Romanorum lex vxores ducere coegerit. Vnde minimum plures cum puberes tum in cunis iacentes domi relictos, qui velut vber seminarium genti ad interituræ fuerint, constabit. Sed dubiæ rei fides sit apud eos, qui talia tradiderunt.

Anquirere capitis.

Capitis anquisisset] Capitis anquirere est actionem criminaliter exercere, capitaliter postulare, & vt vulgo loquuntur, conclusiones capitales concipere. Ex antiquis id annalibus à Liuio petitum, vt Budæus tradit in rationis annotationibus ad Pandectas.

Lictores qui? Brutium qui?

Eos ipsos plebis homines] Apparet ex hoc loco tunc temporis lictores è plebe Romana fuisse. Cæterum Punico bello confecto, qui magistratibus in prouincia apparerent, eos fere è Brutijs fuisse, vnde Brutianos dictos prædo Gellius, qui causam exponens, cur quendam à Brutianis verberatū, Cato dixisset, ait Romanos ægre passos, Brutios primos populos Italiæ ad Hannibalem defeciſſe, pulsis dictisque Pœnis Brutios ignominiæ causa nec milites scripsisse, nec pro socijs habuisse, sed magistratibus in prouinciam euntibus passos, ab præministrare seruorum vicem iussisse, quod autem è Brutijs essent lictores

...llarot. Cæterum lictores dicti sunt à ligando, eo quod magistratus populi ... priusquã quæpiã verberari iussisset, manus à ministris illi iubebat ligari. *Milites ciuis & non respondeñ pœna.*

...quod ordines duxerat, lictor missus] Apud Rom. siquidem miles, qui citatus non responderet, variis modis puniebatur, Gellius libro vndecimo. M. Tullius quando citatus, neq; respondit, neq; excusatus est, ego ei vnam ouem dam dico. Valerius lib. 6. M. Curius consul, eam subitam delectum edicere ... esset, & inuorum nemo respondisset, coniectis in sortem omnibus, ... quę proxima exierat, primum nomen vna extractum ciari iussit, neq; ... pondente, bona adolescentis hastæ subiecit.

Plebeij magistratus.

...lebeij magistratus Tributis comitijs fierent] De tributis comitijs circa finem libro primo diximus. Idem vero quod hic Liuius & Dionysius lib. 9. tradit, ... quem tamen ἀναλογίαν legitur pro ἀναλογίας. Nam Velero praenomen Publilius nomen fuit, ve non Volesonia, sed Publilia dicenda sit, in quo Dionysium de legibus sentit, plerique decepti sunt, haud dubie Zasium diligentem, qui in suo Catalogo legum antiquarum eam Volesoniam vocauit. Fuit hanc autem legem eoriatis comitijs plebeios magistratus, centuriatis, ... patricios creatos fuisse verisimile est. Plebeij autem, vt Manutius exponit, dicebantur, qui plebis causa, & ex ipla plebe, Patritij vero, qui patritiorum causa ... ex patritiis familijs primum erant instituti.

Inuentor ille qui auctor.

...Si inuentor legis Volero] Si Volero erat inuentor legis, erat Lectorius author huius dicium rum author idem sit, quod inuentor, hoc est, qui primus ... & præcipuus instituit. Non male itaq; vt Nannius li. 5. ... Budianus codex pro auctor actor habet, hoc est, exercitator, & executor, vt Volesium eandem habeat institutæ legis, Lectorius de opera ferenda legis primas ... teneat.

Populus & plebs in quo differant.

...populi, sed plebis magistratum] Quid plebs à populo differat, tradit ... nus in titul. de iust. nat. gent. & ciuili. paragraph. Lex est. Plebs autem ... à populo eo differt, quo species à genere. Nam appellatione populi vniuersi ciues significantur, connumeratis etiam patritijs & senatoribus, plebis autem appellatione, sine patritijs & senatoribus, cæteri ciues significantur.

Viatores qui.

...Tribunus viatorem mittit] Viatores dicebantur, qui magistratibus parebãt, quod plerunq; euocabantur ex agris homines ad magistratus, & frequens eorum ab agris ad vrbem via erat, Columella in præfatione lib. 1. Illis temporibus proceres id agri mota bantur, & cum consilium publicum desiderabant, illis arcessebantur in senatum, ex quo qui eos accersebant, viatores nominati sunt. Qua de re lege Ciceronem de senectute, & Alexandrum ab Alexandro libr. cap. 17. Postea viatorum nomen ad Tribunorum & Ædilium plebis ministros translatum est, qui illorum iussu quemlibet prehendebãt. Consulum vero, proconsulum, prætorum & propræt orum ministri, Lictores dicebantur, sic dicti à ligando, vt ante docuimus.

Odisse plebem plusquam paterno odio] Id est, plus oderat quam pater eius ... fecisset. De quo supra.

Si vnico consule obiecto] Ætiologia indignationis, quæ frigidior & dilatior est in verbis istis. Si enim ipse vnicus consul obrectus sit, contra tribunitiã potestatem, quid mirũ si rata sit vnius authoritas destituta à socio atq; collega ... consule, ac proinde minor causa irascendi, cum nihil subitum & inexpectatum eius animum percellat. Sed rursus, qui potuerunt patres habere tantum ... in impediendo lege. Si vnum tantum consulem pro se habebant?

Hæc difficultatis sanandæ vnica dictione, quam habet Busidianus, vbi pro ... est electo, vt sit sensus: Ideo se tanta odia in plebem concepisse, quod ... ad id consul electus, cum summa spe patrum, vt ipsius viribus & constantia ... reuelleretur legi, non tamen potuerit sustinere violentiam legis. Nam mens ... est sui Liuius, qui supra dixit, patres ad vltimam dimicationem rati rem ... Appium Claudium, Appij filium consulem faciunt.

Duplica-

Duplicariosque.

Duplicariosque] Varro duplicarios vocat, quibus ob virtutem duplicia donaria dabantur. Explicantur etiam duplicarij in vetusto Lexico Ἀμφιστάτης annotante Tornebo libro aduersariorum 21. cap. 28.

Decimatio.

Sorte decimus quisque] Antiquissimum decimationis exemplum. Decimati verò legiones dicuntur, quando sorte decimus quisque supplicio afficitur ab Imperatore, Græci δεκατεύειν dicunt. Polybius: ἐν δὲ τοῖς ἐθνικοῖς ἔθεσι τοῦ δεκατεύειν, id quod ipse copiosè & luculenter tractat lib. 8. Appianus ἐν τοῖς ἐμφυλίοις. Rhodæus Miscellaneorum lib. 1. cap. 9. Cur verò decimatio sit instituta, rationem reddit Cicero in Cluentiana. Funtq; hæc vna ex grauissimis animaduersionibus militaribus, vt virgis cædi, venire, fuste & securi percuti, in crucem tolli. Leuioris verò animaduersionis species fuêre, quæ ignominiam citra detrimentum attulêre, stipendio legitimo spoliari, hastam dare, tendendi locũ mutare, extra oppidum hybernare, cibum stantem capere, fossam fodere, hordeo pasci pro tritico, sanguinem mittere. Quarum exempla passim apud Liuium occurrunt, & à Sigonio lib. 1. de iure ciuium Romanorum cap. 13. commemorantur.

Militares animaduersiones.

Haud minus quàm præmio] Hinc eleganter poeta dixit:

Laudataque virtus
Crescit, & immensum gloria calcar habet.

Tributa comitia.

Patribus ex concilio summouendis] Hinc, Tributa comitia, non verè comitia, sed plebis concilium dictum est, quòd ad ea non vniuersus populus vocaretur, sed plebs tantùm, patricijs exceptis. Comitia verò cœtus totius populi fuerunt, quem magistratus legitimè conuocasset, vt aliquid suffragio suo vel iuberet vel prohiberet.

Cornicines. Vigiliarum ratio apud veteres.

Præsaret homines] Id est, manibus rogando prehenderet. Ita enim interpretatur Budæus, & rectè, in prioribus annotat. in Pandect.

Cornicines tubicinesque] Antiqui militares vigilias in quaterna horarum spatia, distinguere, ac diuidere solebant, vt singulis spacijs ternæ comprehenderentur horæ. Tertia quaque hora ad tubæ vel cornu potius signum vigiles mutabantur. Lucanus: Tertia iam vigiles mutauerat hora secundos. Propertius: Et iam quarta canit venturam buccina lucem.

Tuba vel cornu vbi mutandi essent vigiles cani, signumque dari consueuisse, perspicere etiam licet apud Liuium libro septimo, infrà Salustium in bello Iugurthino, & Lucanum lib. 3. & 7. A tubicine autem vigiliæ committebantur, & finitis horis à cornicine reuocabantur. Vegetius libro 3. cap. 8. & Modestus in libello de vocabulis rei milit. Cum itaque Quintius cornicines, tubicinesque in equos impositos canere ante vallum iubet: vigilias obseruari vult. Hoc verò sciendum, vigilias excubiasque, non ab Aequinoctialibus horis, sed à planetarijs temporis mensuram cepisse, atq; eam ob rem quamuis noctium dierumque modus enariaret, noctis vigiliarumque distributionis nihilominus vsum perpetuum certò extitisse.

IN III. LIBRVM LIVII ANNOTATIONES.

Antium.

ANtio capto] Antium vetustissima Latij ciuitas, ducentis sexaginta ab Hostia stadijs distans, quæ cum à Cinna, postmodum & à Mario (vt apud Liuium in quarto ab vrbe condita, legimus) expugnata fit, ruinæ quædam in littore & memoribus, superioribus annis visæ fuêre tantùm. Huius vrbis meminit Strabo, & Plinius lib. 3. cap. 5.

Algidus mons. Regillus lacus.

In Algidum aduersus Romam] Qui duodecim passuum millibus ab vrbe distat, & à quo quoque sylua monti subiacens, in cuius ingressu Regillus lacus erat, Algida dicta est: in cuius cacumine Algidum quoque oppidum, ex aëris algore

gore dictum fuisse, olim constat: quod nunc Rocca Papæ, ex veteris situ descriptionis existimatur. Cuius rei testis est Volaterranus lib. 6. cap. 1. Geograph. Meminit quoque Eutropius, vbi suprà. *Algida sylua.*

Videret ne quid Respub. detrimenti] De hac forma senatusconsulti vide notata à Budæo in prioribus annot. ad Pandectas: senatusconsultis autem in hanc formam factis, neque prouocatio erat, neque vllum vsquam nisi in cura parendi auxilium. Tunc enim commissa Respub. consulibus dicebatur, permittique, vt multis testimonijs docet ibidem Budæus. *Consules videant, ne quid Respub. detrimenti capiat.*

Iustitium per aliquot dies] Iustitium iuris statio est, quasi inhibitio. Quod verbum olim licet publicam iuris cessationem significaret, quo tempore lege agi non poterat, nec tria verba prætori dicere licebat, do, dico, addico. Potest tamen & priuatam iuris cessationem moribus nostris significare, vt existimat Budæus in prioribus annotationibus. Porrò verò, tunc iustitium remissum esse dicebatur, qua formula Liuius paulo post vtitur, cum pristina facultas tractandarum litium restitueretur, authore eodem. *Iustitium.* *Iustitium remittere.*

Vt tunc principium anni agebatur] Quis dies expulsis regibus magistratibus ineundis solennis fuerit, nullibi se reperire potuisse fatetur Perionius lib. 3. de magist. Rom. Vide de hoc notata superius in principio Chronologiæ Liuianæ, vbi causæ diuersitatis authorum de annis consulum exponuntur.

Tertium lapidem] Id est, tertium milliare: Per lapides enim milliaria significabat antiquitas. Vnde Martialis canit: *Lapidibus via designabantur.*

Ad lapidem Torquatus habet prætoria quartum,
Ad quartum treue ris emit Otacilius.

Curio maximus] Curiones erant, qui curijs præsidebant à Romulo instituti, curiarumque suffragijs creati, de quibus libro secundo, in Numa Dionysius: his vero omnibus vnus præsidebat, Curio maximus dictus, cuius authoritate (vt inquit Festus) cæteri curiones regebantur. Hic curiatis comitijs semper creatus est. *Curio maximus.*

Quinq; viri creentur legibus de imperio] Dionysius diligentissimus Romanæ historiæ scriptor, non de quinq; viris, sed decemuiris promulgatum fuisse, scribit: isq; potestatē non tantùm de consulari imperio leges ferendi decretū, sed de omnibus publicis & priuatis rebus, cuius sententia Zasio placet, quamuis dubium non sit, Liuium aliquem suæ opinionis authorem habuisse. *Quinq; viri.*

Lex Terentilla] Corruptè Terentilla pro Terentia legi nonnulli admonent. Meminit autem eius præter Liuium Dionysius lib. 10. *Lex Terentilla.*

Per duumuiros sacrorum aditi] Horum duumuirorum frequens est mentio apud Liuium, vt hic & lib. 4. & lib. 5. De his autem Dionys. lib. 4. ita scribit: Post cæsionem autem regum assumens ciuitas oraculorum patrocinium, viros etiam illustrissimos eis designauit, qui per omnem vitam eam curam haberent, militia & alijs vrbanis muneribus immunes, publiceque apud eos libros deposuit, sine quibus non permisit oracula aspicere Sibyllina. Romani enim nihil ita custodiunt, neque sanctum neque sacrum, quemadmodum Sibyllina diuinitus oracula missa. Ea autem adeunt ex S. C. seditione ciuitatem tenente, aut calamitate magna aliqua bello incidente, aut prodigijs aliquibus & laruis magnis. Cæterum cum multo tempore duo ad hoc ipsum sacerdotium viri tantum creari soliti essent, ac plebs de suo corpore consules creari quoque ambiret, neq; ad hoc ipsum satis virium esset, obtinuit tandem, vt qui duumuiri fieri solebant: Decemuiri sacris faciendis eoiure quo duumuiri crearentur. Quare anno vrbis 388. lege lata à Tribunis plebis, C. Licinio & L. Sextio, ex duumuiris decemuiri facti sunt, simulque lege cautum, vt pars ex plebe, pars ex patribus fieret, qui decemuiri sactis faciundis vocati sunt. Isque numerus vsque ad tempora Sullæ mansit, qui in sua dictatura 15. viros constituit. De quo plura Onuphrius in lib. Fastorum de Sibyllis & carminibus Sibyll. *Duumuiri sacrorum.* *Sibyllinorū oraculorum authoritas apud Romanos.* *Decemuiri sacris faciundis.*

Per omnes comitiales dies] Comitiales dies non solum dicuntur ij, in quibus *Comitiales dies.*

bus comitia haberi licebat creandis magistratibus, sed ij etiam, in quibus populus alicuius rei agendæ causa conueniebat. Per dies verò comitiales senatui haberi non potuisse tradit Cicero lib.2. epist. ad Q. fratrem. Plura de his differit Perionius de magistratibus Romanorum lib.3. in ijs edicendis, & auspiciorum & dierum religiosorum nefastorumque rationem haberi solitam ostendens.

Cæsones qui?

Cæso erat Quintius] Cæsones appellabant veteres, qui cæso matris vtero in lucem prodijssent, sicuti Cæsares. Vide Solinum cap.4. Alex. libro 1. cap. 2. & 9.

Cincinnatus.

Cui Cincinnato cognomen erat] Apparet nomen à prolixis & intortis capillis natum esse: à *κίκις* olei specie, vt quibusdam videtur. Eos autem duntaxat capillos significat, qui ita intorti sunt, vt oleo perfusi madescant, vt testis est Varro. Vnde Cicero in L. Pisonem. Erant illi compliciti capilli, & madentes cinnorum fimbriæ. Vide quoque Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 9.

Vadari.

Vadatus est reum] Id est, pro reo sese obstrinxit. Varro lib. 3. de lingua Latina: Vas, inquit, dictus est, qui pro altero vadimonium promittebat: Inde vadari verbum, pro vadimonio obstringere.

Transtyberina regio infamis.

Aliquandiu trans Tyberim relegatus] Transtyberina enim regio extra agrum Romanum, & quidem in eo genere, qui peregrinis habebatur, olim censeri solita est, & Hetruriæ attributa: Quin etiam quod illa vrbis pars infrequentior esset, minusque culta, & à Iudæis ignotis & omnibus inuisis, humilique & sordida plebecula tantum incoleretur, ferè in ea pleraque viliora, immundiora & sordidiora fiebant, & administrabantur, vt annotauit Tor. cap. 43. lib. 24. aduers.

Quadrans quid?

Plebs quadrantes] Quadrantes, tres vncias: Ita enim quadrantem Priscianus, Budæus, & Alciatus diuidunt.

Tusculum.

Haud procul mœnibus Tusculi] Tusculum Latij oppidum à Telegono Vlyssis & Circes filio conditum, de quo Strabo lib. 5. Plinius lib. 2. cap. 98. Volaterranus lib. 6. cap. 1. Huius autem oppidi vestigia hodie quoque videmus supra castrum Prascati, fontemque ex eo Romam manantem.

Gracchus Cluilius.

Gracchum Cluilium] Dionysius Equos & Volscos, Cæsonem Quintium damnatum, & exulem à plebe ducem, & Imperatorem belli electum autumat, non Gracchum.

Trans Tyberim] Dionysius scribit Cincinnatum damnato iam filio omnis vendidisse, ac sibi tantum prædium paraſſe trans Tyberim, in quo paucis contentus seruis, rusticam vitam egit, & præ mœrore & paupertate nec vrbem vidit, nec amicos salutauit.

L. Quintius Cincinnatus dictator petitur ex agro.

Dictorem eum] Notandum hoc loco, Dionysium lib. 10. non ad dictaturam, sed ad consulatum, à legatis ex agro vocatum memoriæ prodidisse, & simili deinde modo (vt eodem lib. sed longe post scribit) ad dictaturam petitum ex eodem agro esse. Sed quocunque tempore, quamcunque etiam ad dignitatem vocatus sit, satis liquet ea tempestate virtutem hominibus ornamento fuisse, non diuitias, nec eo tempore paupertatem cuiquam dedecori fuisse, nisi huic qui eam fortiter ferre non posset. Sed nunc, vt Naso lib. Amorum 3. canit:

Curia pauperibus clausa est, dat census honores,
Inde grauis iudex, inde seuerus eques.

Corona obsidionalis.

Coronam auream] Obsidionalem, quæ tanquam virtutis præferens spectatissimum insigne, æstimatione immensa longe præcellere credita est: hæc enim ex illo fiebat gramine, vbi ciues obsidione essent liberati, qua nulla nobiliore publica militari lege definitur. Cæteras quippe Imperatores aut duces singulis militibus tradunt, graminea vero, velut multo maximum decus præferens, nisi ab vniuerso exercitu, seruatori suo minimè concedi poterat. Et hac quidem corona Q. Cincinnatus noster primus omnium donatus fertur. Ita verò hic Liuius intelligendus, vt præter gramineam & auream acceperit, quæ ad honorem triumphi erat. Vide de coronis militaribus diuersis Plinium lib. 16. cap. 5. lib. 33. cap. 2. lib. 21. cap. 2. Gellium libro 5. cap. 6. Blondum libro 6.

Rom-

Romæ triumphan. Alexan. ab Alex. lib. 4. cap. 18. Volater. lib. 6. Philol.

Ducti ante currum] In triumpho enim semper, cum reges & captiui nobiles, & si qui bello captiui signes essent, præcipuè hostiũ duces, ex tanto fastigio deiecti in vehiculis, cæteri verò cæteruatim vincti catenis in seruitij notã, præcedebant. Vide Blondum lib. 10. Romæ triumph. Alexand. ab Alex. lib. 6. cap. 6.

Dictatura se abdicauit] Quam sex menses iuxta legem retinere potuisset. Deposuit autem omnem dignitatem, vt ibanis gloriæ studium à bonis viris alienum esse doceret. Sed quo magis gloriam inanem fugit Cincinnatus, eo magis gloriam & laudem sibi peperit, iuxta Diogenis dicterium, qui, dum interrogaretur, qua via quis gloriã consequi posset? Gloriam si contempserit, respondit. Hanc autem huius historiæ partem legas apud Blondum libro 8. Romæ triumph. Alexandrum ab Alexandro libro 3. cap. 11. Sabell. lib. 10. cap. 1. exempl.

Missi legati Athenas] Apparet hic Liuium existimare, triumuiros missos ad petendas leges à Græcis. Pomponius autem L. 2. de origine iuris, decemuiros publica authoritate constitutos affirmat. Quam sententiam veriorem etiam asserit Franscus Floridus, Sabinus in libro de iuris ciuilis interpretibus. *Decemuiri missi ad petendas leges à Græcis.*

Modone lex Icilia] Icilia lex vna ex sacratis legibus fuit, quas sibi populus adiectus antea, & obnoxius parandi iuris, & constituendæ maiestatis gratia, secessione in sacrum montem, vt Liuius & Cicero, siue vt Piso & Sallustius dicunt, in Auentinum facta paranit. Erant autem hæc leges iura populi, & Tribunitiæ potestatis comprehensa. Tulit autem hanc legem L. Icilius Tribunus plebis quinq; annis ante creatos decemuiros, vt tradit Zasius in Catalogo legum iniquarum. *Lex Icilia.*

Inclytas leges Solonis] Athenienſium Philosophi sanctissimi, de cuius legibus vide Valerium lib. 5. Plutarchum & Diogenem in eius vita, Gellium lib. 2. cap. 12. & li. 11. cap. 18. Verùm de duodecim tabularũ legibus vide Gelliũ li. 20. cap. 1. Alexan. ab Alex. lib. 6. cap. 12. Pomponium Iurisconsultum ff. de origine iuris. Caium L. 4. ff. ad L. Aquil. Vlpianum L. 1. ff. de tigno iniuncto. Paulum l. 1. ff. arbor furt. Scriptæ autem fuerunt ab Hermodoro Ephesio, cuius statua Romæ fuit in Comitio, vt author est Plinius lib. 34. c. 5. *Solon quis? Duodecim tabularum LL.*

Plus Pollere multorum ingenia consiliaque] Sic & Hesiodus: πολὺ κρείσσων πολλῶν μελέτη, id est, plus potest, & plurium industria. Item Homerus Iliados κοὐ προκατηίσσετον ἄλλοτε δ' ἄλλος ἄμυνον, id est, Adsitis comites: multorum industria namque plus pollet, quàm rancorum. Et idem rursus in Heraclidis: Μοῖρα γὰρ κρείσσων ἀνδρὸς μόγις. Eodem pertinet quod dicitur: Vnus vir, nullus vir. De quo vide Erasmum latius in Adagijs. *Multorum ingenia plus pollere.*

Deiectisq; honore per coitionem] Ita legendum esse, & non per concionẽ monuit Cœlius lect. antiq. lib. 14. c. 16. Erat autem, eodem interprete, coitio, conspiratio seu fœderatio, quæ inter candidatos plerunque fiebat. *Coitio quid?*

Nec attinuisse demi securim] Ex hoc loco liquet illis magistratibus secures cum fascibus in vrbe præferri solitas, qui sine prouocatione summam imperij tenebant, vtpote Dictatori. At Valerius Publicola, vt cum se ipsum tum consulatum ex formidoloso placidum & gratum multitudini redderet, secures fascibus dempsit, & cum solis fascibus ad populum concionatus est. Vnde mansit in posterum, vt cum duodecim fascibus totidem lictores sine securibus consuli præirent.

Apparitores ad pignora capienda] Accensi, præcones, lictores, viatores, vno nomine apparitores vocabantur, siue stratores, quod apparerent, & præsto essent ad obsequium magistratuum. Mittuntur autem hic apparitores ad pignora capienda. Nam vetere Romanorũ instituto, senatoribus, qui, cũ in Senatum venire deberent, non adessent, acta mulcta dicebatur, & antequam hæc statueretur, pignora capiebãtur. Significat id præter Liuium & Cicero in Philip. cum inquit: Quis vnquã tanto damno Senatorem coegit, aut quid est vltra pignus? Vendi autem solita fuisse pignora innuit idem Cicero in Pronnio *Apparitores. Pignora capere.*

Pignus cædere. tertij de Orator. Me hisce pignoribus putas posse teneri, non tibi illa sunt cædenda. Vbi Cædere antiquo verbo dixit, pro eo quod est auctione distrahere. Namq; cædere significabat consumere, vt est à Nonio in Cómentarijs linguæ Latinæ traditum. Porrò verò de pignore capiendo, deq; mulcta dicenda Senatori, qui è Senatu abesset, Marcus Varro, vt apparet ex Gellij lib. 14. disputant.

Comparare. Inter se decemuiri comparabant] Comparare hoc loco & alibi sæpè apud Liuium, pro eo positum est, quod deliberare, consultare, componere sine sorte. Nam sæpè apud eum legitur S. C. factum esse, vel patres censuisse, vt consules & prætores, vel comparent inter se, vel sortiantur prouincias. Vno loco erimus contenti ad id probandum lib. 33. De prouincijs cum ad Senatum retulissent, patres censuerunt, cùm in Hispania tantum ghsceret bellum & iam consulari & duce & exercitu opus esset. Consules Hispaniam citeriorem & Italiam prouincias, aut comparare inter se aut sortiri.

Honestum ordinem] Erat enim Centurio, vt author de viris illustribus scribit. Vxor verò erat Numitoria honestissima matrona.

Appium Regillanum, Appia familia. Appius amore ardens] Regillanus cognominatus. Ex Sabinis verò Claudios, ab authore Appio Clauso, gentis principe, qui cum multitudine clientum Romam commigrauit dictos ferunt. Ex qua familia multi insignes nobilitate & honoribus contra furores Tribunitios, pro patribus perpetui defensores extiterei. Qua de re Volaterranus lib. 14. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9.

M. Claudio clienti] Homini confidenti, & ad omne ministerium parato. Moris autem fuit apud antiquos, vt prouinciales in clientelam se darent proceribus Romanis, quos patronos sibi adoptabant, non tantùm publicè, sed etiam priuatim, & hos deinde clientes vocabant. Vide Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 10. & copiosius lib. 5. cap. 24.

Vindiciæ quid. Neque cederet secundum libertatem postulantibus vindicias] Quo sensu vindiciæ hic & apud alios probatos authores accipiendæ sint, & multis eruditis viris copiosè demonstratum est. Præ cæteris autem id diligenter annotauit Asconius, Litem vindiciarum in hunc modum definiens: Lis vindiciarum est, cum litigatur ea de re apud prætorem, cuius incertum est quis debeat esse possessor, & ideo, inquit, is, qui rem tenet, satis dat pro præde litis vindiciarum aduersario suo, quo illi satisfaciat, nihil se deterius in possessione factum, de qua iorgium est, rursus cautione præstita, sponsione prouocatur ab aduersario certæ pecuniæ aut æstimationis, quam amittat, ni sua sit hæreditas, de qua contenditur. Cæterum si nulla possessionis fieret controuersia soli sacramentis, nulla vindiciarum quæstione mota, sic contendebatur, vt is interim penes quem rei controuersæ possessio esset, idoneè satis daret, authore Paulo lib. 1. sentent. tit. 21. de quo latius disserentem vide Iacobum Rænardum ad leges 12. tabularum, cap. 6. Vindicias itaque secundum libertatem cedere, Liuius intellexit, decernere, vt interim, dum pater puellæ absens accersitur, dumq; ipsa sui status quæstionem patitur, in possessione ipsa sui ac libertatis esset, vt vindicias postulare secundum libertatem, pro eo quod est postulare, vt interim libertate potiretur, vt interpretatur Budæus in prioribus annot. in Pandectas. Imò vindiciarum nomine nihil aliud intelligi, quàm assertionem. Cœlius lib. 17. cap. 29. lectio. antiq. tradit, quæ si à seruitute ad libertatem foret, Vindiciæ secundum libertatem dicebantur. Si verò à libertate in seruitutem, vindiciæ secundum seruitutem pronunciabantur. A quibus minimè dissimilia vide apud Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 10. Præcipuè autem vide notata à Tornebo lib. 13. Aduersar. cap. 13. vbi varias huius dictionis significationes esse ostendit. Cæterùm quia Franciscus Horomanus lib. 1. obseruationum cap. 32. Hermagoreo artificio hunc locum Liuij valdè obscurum insigniter explicuit, ideò eius explicationē ascribere nō pœnitebit. Puella Virginea, quæ in potestate patris absentis erat, in seruitutem petebatur. Cum assertores vindicias secundum libertatem postularent, aduersarij contradicerent, causa ita est constituta. Intentio: Vindicias secun-

Vindicias dare secundum legem quid?

dum

dum libertatem decernendæ sunt. Depulsio: Non sunt. Q. An sint. R. Quia nemo idoneus author existit, cui addicantur. Nam si sui iuris puella esset, & tutores adessent, ijs decerneretur, darentur etiam patri, si adesset, atq; defenderet. At nemo pro ea, quę in patris manu sit, iustus est author præter patrem. P. At lex indefinitè scripta est, neque inter filiam familias aut matrem familias distinguit. D. An lex ita demum vindicias secundum libertatem decerni iubeat, si quis idoneus author existat, cui addicantur. Hoc enim Apij verba satis alioqui obscura significare videntur. In his, inquit, quæ asserantur in libertatem, quia quum lege agere possit, id iuris esse, in ea, quę in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione cedat. Quasi diceret, filiæ familias non assertur in libertatem, sed petitori filię. L. 1. ff. de rei vindicat. Præterea nonquis potest lege agere pro filia familias, sed solus pater. Illi autem abest, quare nemo existit, cui vindiciæ secundum libertatem attribuantur, quod ne cui absurdum videatur, Vlpiani locum aſcribam ex L. Pomponio, 40. ff. de procurat. ubi sic ait: Pomponius scribit, non omnes actiones per procuratores quem posse instituere. Deniq; vt liberi, qui in potestate absentis dicuntur, ducendorum, interdictū non posse desiderare, ait, nisi, vt Iulianus ait, causa cognita, id est, si nominatim ei mandatum sit, & pater valetudine, vel alia iusta causa impediatur.

Conditionem filiæ quærendam esse] Innuit fore vt sponsalia diriman tur cum Virginia, si pater supersederit à vindicijs secundum libertatem, quoniam sponsam quę ad seruitutem recidat, non sit ductum, proindeque illi alteram conditionem quærendam. Paulus siquidem L. 1. ff. de diuort. scripsum reliquit: Dirimitur matrimonium diuortio, morte, captiuitate, vel alia iusta causa contingente seruitute. Plura de hac phrasi vide apud Cœlium lect. antiquarum lib. 17. cap. 29. Vtitur eadem & Lampridius in Heliogabalo, sed in obscœna & inhonesta significatione, Romæ (inquiens) nihil aliud egit, nisi vt amissarios haberet, qui bene nasatos perquirerent, vt eorum conditionibus frui posset. Vbi quid conditiones quærere sit, Egnatius explicat.

Conditiones filiæ quærere.

Vindicariq; puellam paterentur] Id est, dari puellæ secundum libertatem vindicias, hoc est, asseri interim in libertatem, & in posterum fieri libertatis esse rum in posterum diem, vt Budæus in prioribus annotationibus exposuit.

Decreſſe vindicias secundum seruitutem] Id est, filiam Virginij in seruitutem abducendam. Verba verò decreti Appiani apud Dionysium hæc sunt: Ego neq; temerè fecisse videar, exspectandum duxi paruum, dum res aliquo modo componeretur. Cæterum cum nihil, vt video, illis conducit, tuloi ego & decerno, Marcum Claudium libertum puellæ esse dominum, quibus dictis, vt mancipium abducere puellam iussit, datis duodecim lictoribus, vt comitarentur, ne quam vim formidaret.

Appij Claudij decretum contra Virginiæ filiam.

Prope Cloacinæ ad portas] Cloacinam deam, T. Tatius rex consecrauit, cuius simulachrum (vt Lactantius scribit) in cloaca repertum. Gyraldus historiæ deorum Syntagmate primo, melius Cluacinam legi existimat, vt Verrius intelligatur. Cluacina enim Venus à Romanis cultu sic dicta est, vt Plinius lib. 15 scribit, quod cluere antiqui pugnare dicebant. Quippe ita traditur, myrteā veterem Romanos, Sabinosq; cū propter raptas Virgines dimicare voluissent, depositis armis, pacificatos in eo loco, qui nunc signa Veneris Cluacinæ habet.

Cloacina.

Cluacina. Cluere, pugnare.

Pudas deinde puellæ transigit.] Pudicitiæ conseruandæ memorabile exemplum Virginius, qui pudicæ filiæ interemptor potius, quam corruptæ parens esse voluit. Est autem miserandum hoc spectaculum editum ad Tabernas lanarias, quibus postea Nouis nomen fuit. Quem deinde longe post Sempronius cum Publij Africani æde emit, & Basilicam quam Semproniam vocant, eodē loco prope S. Gregorij templum in Velabro construxit.

Tabernæ Nouæ.

Ante decemuiros creatos auxilia plebi fuerāt] Hinc Plutarchus in Poplicola author est, moribus Romanorū cōstitutum fuisse, ne domus Tribunorum plebis clauderentur, sed interdiu noctuque auxilio eorum indigenti patere-

Tribuni perpetui periculi tutandi.

quasi portus quidam & præsidium periclitantium. Maiores enim Tribunos esse voluerunt, tanquam aram omnibus accessibilem, proinde eos quidem honore sacrosanctos esse voluerunt, nec sine inexpiabili scelere violabiles.

Controuersium ius.

Cum veluti in controuerso iure esset.] Cur controuersum fuerit Liuius non exponit, sed Dionysius subobscure significat, quia cum lege Centuriatis comitijs lata, populus omnis teneretur, Tributis vero comitijs latam plebeij tantùm seruarent, plebs eandem conditionem in vtrisq; legibus esse volebat, vt quemadmodum centuriatis comitijs, vbi plus patritij possent, latas leges plebeij obseruarent, item eo iure, quod tributis comitijs sancitum esset, in quibus plebeij patritijs suffragio præstabant, patritij tenerentur. Prout Manutius in libro de legibus Romanis hoc annotauit. Cæterum hanc legem de plebiscitis non esse obseruatam, argumento est lex Hortensij: Nam cùm plebs Romana, vt inquit Florus, propter æs alienum grauesq; ac assiduas seditiones ad vltimum secessisset in Ianiculum, atque ob eam rem in magno timore essent patres, creatus dictator L. Hortensius plebem inde deduxit, legemq; tulit, vt omnes Quirites plebiscita non minus ac reliquas leges tenerent. Gellius lib. 15. c. 27. Plinius lib. 16. c. 10. Quibus astipulatur Iustinianus in paragrapho plebiscitum, Instit. de iure nat. gentium & ciuili. Sed & plebiscita lege Hortensia non minus valent quàm leges cœperunt. Et Pomponius in l. 2. ff. de origine iuris. Quin & P. Philo consul anno vrbis 416. collega T. Aemilio Mamerco aduersus rebellantes Latinos Dictator creatus, inter cæteras leges quas plebi sæpe sanciendas, nobilitati aduersas tulit, vt plebiscita omnes Quirites tenerent, constituit. Liu. lib. 8.

Plebiscita omnes Quirites tenebantur.

Liberi liberæq;] Arnob. lib. 5. Liberam eandem esse cum Cerere & Proserpina tradit. Nec dissentit Cicero in sexta Verrina, cùm inquit, rapiam esse Liberam, quam eandem Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore; qui locus quod in media est insula sicula, Vmbilicus Siciliæ nominatur.

Libera.

Ennensium nemus Vmbilicus Siciliæ.

Tribunos sacrosanctos esse.] Quod sine capitali piaculo attingi non poterant, vt idé Liuius lib. 9. infrà testatur. Tum Postumius: interea, Decite, inquit, prophanos nos, quos Iouis in religionem peccasse, de cœlo deinde & ipsos sacrosanctos, inuiolatosq; magistratus abigite. Hinc sacrosancta potestas Liuio lib. 25. pro Tribunitia, Solinopotestas Dictatoris à Iustiniano dicta, in quibus est ius Asyli. Vide Budæum in prolegomenis in Pandect.

Sacrosancti magistratus.

Sacrum Iouis.

Iouis sacrum esset.] Arnobius lib. 2. Quis ea res hominem sic execrandi, quasi execrandos detestandosq; vndique faceret, Iouis sacrum? Et Virgilius, & facer atque interfabilis Horatio. Eiusdem rei exemplum vocabulum, quod more Gallorum Seruius tradidit, sacrum esse ait. Nam cùm Massilienses pestilentia laborarent, vnus se ex egenis obferre solebat annum integrum alendum publicis cibis & potionibus, postea verbenis vestibusq; sacris ornatus circumducebatur per vrbem cum execrationibus: precabantur enim, vt in eum omnia mala ciuitatis incumberent & incideret, sicque proijciebatur. De quo plura Budæus.

Eisdem auspicijs.] Ita Liuius in indice lib. 7. docet, nimium comitiorum comitijs creari solitos, Messalam apud Gellium lib. 13. cap. 14. Cicero in oratione pro lege Manilia.

Consules iudices.

Iudicem enim consulem appellari.] Cicero etiam lib. 3. de legibus eandem aliquando fuisse præterea, iudicem & consulem his verbis docet: Regiam potestatem duo sunto, iique præeundo, iudicando, & consulendo prætores, iudices, consules appellantur. Marcus Varro consules aliquando iudices appellatos fuisse alijs, deinde in lingua Latina docet. Quo vero tempore primum consules appellari cœperint, incertum esse exilitimat Onuphrius. Prætores verò primo, non iudices, deinde consules appellatos clare explicauit Cicero, cùm dixit, iique præeundo, iudicando, consulendo, prætores, iudices, consules appellantur. Porrò verò ideò prætores dictos esse sciendum est, quod vt Varro lib. 5. de vita populi Romani scribit, præsciant populo. Consules verò quòd consulerent Senatum. Cassiodorus eandem dictum scribit à consulendo, id est, prouidendo, quod

Consules vnde dicti. Prætores vnde?

vt in lib. de legibus docet Cicero. Reipub. consuleret, vel vt li. 14. de verborum origine Varro scribit, consulere populum & Senatum deberet: aut, vt Attius ait, quòd à ciuibus consuleretur.

In ædem Cereris ad ædiles plebis] Dio extrema pagina lib. 4. munus hoc inter ædiles & Tribunos communicat, ab hisque imperante Augusto translatum ad quæstores ait: Penes quos manfit demum perpetua ætate Cæsarum eorum custodiendorum cura. At mutata illa consuetudine in intimo ærario reponebantur, vt ex Tacito colligere licet. *Senatusconsulta ab ædilibus seruari solita.*

Etsi seras non leues tamen] Diuina enim vltio lento pede ad vindictam sui procedit, sed tarditatem grauitate compensat, vt non minus piè quàm eleganter Valerius Max. dixit, & Tibullus quoque de periurijs scripsit: *Vltio diuina lenta.*

Ah miser, & si quis primò periuria celat,
Sera tamen tacitis pœna venit pedibus.

Qui versus ex Hom. Iliados ο. sumpti sunt:

εἰσὸ γάρτε χὴ αὐτὸς ὀλύμπιος ὑψιμέδοντης
ἴκτε χὴ οὐκ τηλεῖ σιὼν μεγάλῳ ἀπέπαυσαν
σιὼ σφῶν κεφαλῇ σι γουνάζητε χὴ τεκέσσι.

Quòd si continuò Deus haud periuria plectit,
Attamen id tandem facit, quo maxima pœna
In caput authoris, sociam, natosq; redundet.

De sera autem numinis vindicta vide prouerbia: Serò Iupiter diphtheram inspexit. Item serò molunt deorum molæ, & Plutarch. in Commentario, cui titulus ἐκ τῶν ὑπὸ τῶ θείου βραδέως τιμωρηθέντων. Et huc quoq; pertinet Homericum illud ex Iliados χ.

Νῦν δ' ἀβρῆϊ παΐ' ἑπέτισεν: Quo vtimur, vbi qui diu multa patrauit impunè, tandem in extremum malũ adducitur, semelq; depẽdit superiora flagitia.

In carcerem est coniectus] Quem ipse semper Appius Romanæ plebis domicilium vocare solitus erat, teste Sabellico libro 10. cap. 4. Ethnic. exempl. Ædificauit autem Appius Claudius illum ipsum carcerem in eo loco, vbi hodie S. Nicolai templum est, in quo deinde iudicij reus sibi mortem conciuit, teste Marli. lib. 4. cap. 1. Sed alij Tribunorum iussu occisum affirmarunt, genere mortis incerto, ita tamen vt immoderatæ libidinis, & falsi quoque iudicij condignas pœnas dederit. *Appius in carcere à se ædificato, perijt.* *Appij Claudij mors.*

In æs incisas] Priscos illos Græcos & Latinos, leges, fœdera, resque magni omnino momenti in æreis tabulis insculpsisse docet præter alios Ouidius lib. 1. Metamorph. cùm inquit: *Leges in æs incidi solitæ.*

— Nec verba minantia fixo
Aere legabantur. —

Per verba minantia, leges supplicia minantes, intelligens. Et Tzetzes αἱ πίναξ εἰχον, νόμους δὲ τῆς ἀρχαίας δημοσίων, ἦσαν δὲ χαλκαῖ ἐμμετρα δυτὸ ξύλων. Cui astipulatur Dionysius ἔτι καὶ σώζονται δὲ καὶ τῶν δήμων τοὺς νόμους, τηλικαῦτα χαλκᾶ ἐγχαράξαντες αὐτοῖς. Sic & Cicero: Et legum æra liquefacta sunt. Pomponius Iurisconsultus publica authoritate ait placuisse decem cõstitui viros, per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus, quas in tabulis eburneis proscriptas pro rostris compositas, vt possent apertius percipi. Id quod Liuio repugnat. Cui tamẽ Plato in Minoë subscribit. Cæterũ sunt qui Pomponio adhærentes, libros illos eburneos, elephãtinos à Flauio Vopisco in Tacito appellatos credant, non quod illis temporibus tales essent, sed quod olim fuissent, licet complurimi ab operis magnitudine, quasi elephãti proceritate, nomẽ inuenisse dicãtur. Nec solũ in æreis tabulis incisæ erant, sed & parietibus affixæ, vnde Ouidius dixit fixo ære ligabãtur, & seruus apud Plautũ cõquerens non reddi mutuum, ac de legũ & bonorum morum cõtemptu tragicã querelam extruens: *Elephantini libri.*

Mores (inquit) *leges produxerunt iam in potestatem suam.*
Et misere etiam ad parietem sunt fixæ clauis ferreis.

Supplicationes decreuit] Supplicationes erant, cum aut ex collatione aut *Supplicationes, ne quid?*

certe de bonis damnatorum sacrificaretur, vnde supplicia dicuntur, Isidorus in sexto, & meminit Festus: Supplicationes quæ sunt de bonis passorum supplicia. Salustius: In supplicijs deorum magnifici. Isidorus lib. 5. Supplicium, inquit, proprie dicitur, non quo quoquo modo punitur, sed ita damnatur, vt bona eius consecrentur, & in publicum redigantur, nam supplicia dicebantur supplicamenta. Et supplicium dicitur, de cuius damnatione delibatur aliquid Deo, vnde & supplicare.

Trebonis lex. Dum decem tribunos plebis faceret] Nam Duilia lex de Tribunis nusquam numerum præfinierat, tantum, vt relinquerentur, sanciebat, & ab ijs qui creati essent, cooptari collegas iubebat. Sustulit igitur Trebonia lex cooptationem. Nam cum iusserit, ab eo qui comitia Tribunis creandis haberet, omnes plane Tribunos qui X. omnino erant, creari: nimirum partem Tribunorum creari, reliquos autem ab ijs qui creati essent, cooptari velint, quod cum M. Duilius Tribunus plebis fecisset, rectèque factum, neque contra legem ab ipso latam defenderet, anno insequenti Trebonius, ne in posterum fieret, lege cauit. Nec aliam legem intelligit Liuius lib. 4. cum ait: Ante omnia refellit falsum imaginis titulum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceat. Hæc enim verba nihil aliud significant, nisi id quod hic scripsit, vt qui plebem Romanam, &c. Prout sentit Manutius lib. de legibus Romanis.

Quod saluberrimum in administratione] Alludit ad illud Homericum Iliados 2. quod ipsum in prouerbium abijt.

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω.

Multos imperitare malum est, rex vnicus esto.

Nam his verbis Vlysses milites tumultuantes (in quibus erat & Thersites) compescit. Eum Homeri versiculum vsurpauit Dion, cum videret Heraclidem moliri factionem, author Aemylius Probus. Hinc Xenophon: vt oculi, manus, pedes, ideo bini conditi sunt, vt coniuncti se adiuuent, non impediant: sic decet fratres, & collegas, animos, consilia & actiones conferre. Et vt orbes cœlestes miris anfractibus sibi mutuo cedunt, vt suam harmoniam & concordiam hoc quasi obsequio tueantur: sic principes & gubernatores collegas decet cedendo, ferendo, & placide contra nitendo, & concordiam retinere, & cursum prudenter & honestè susceptum absoluere.

Haud surdis auribus] Id est, non frustra vel inaniter. Sic Virgilius in Bucolicis: Non canimus surdis, respondent omnia syluæ. Et Terentius in Heaut. Næ ille haud scit quam mihi nunc surdo narret fabulam: Vide Erasmum in Adagijs: Surdo canis.

Litem in rem suam vertere Iudices in suam rem litem vertendo] Litem in rem suam vertere, dixit pro eo, quod est rem inter duos controuersam adiudicari sibi, quod est, cum iudex ita cum litigantibus agit, vt ei in re suo cedant: Budæus in prioribus annotat. in Pandectas. Quod deinde sequitur quadruplatoris nomen, eo intelligitur delatorum genus, qui ex eo quæstu sese tolerabant, vt ea persequerentur, quorum ex legibus quadrupli erat actio, quorum crebra mentio apud antiquos. De quo licet dubium non sit, locum tamen Taciti luculentum, qui ad eius vocis explicationem pertinet, ascribam. Contra M. Lepidus quartam accusatoribus secundum necessitudinem legis. Igitur ab illa quarta, quam lex accusatori primo tribuebat, nomen quadruplatores inuenere. Torneb. li. 3. aduers. cap. 9.

Quadruplator.

IN IIII. LIBRVM LIVII ANNOTATIONES.

Connubia patriciorum & plebeiorum vetita. Contaminari sanguinem suum patres] In duodecim tabulis scriptum fuisse, ne patricijs cum plebeis connubium esset, præter Liuium docet Dionysius Halicarnassæus libro 11. Eo vero consilio à decemuiris id factum

factum esse videtur, ne per nuptias reconciliati, ijsdem animis contra decemviros, qui deponere imperium nolebant, pro libertate consentirent, vt Manutius in libro de legibus Romanis existimat. At Zasius in catalogo legum antiquarum, idcirco id à decemuiris, qui omnes patritij erant, constitutum putat, quod more maiorum nemo plebeius auspicia habebat, quippe ea solis patritijs Romulus dederat, authore Cicerone de diuinatione. Et propterea futurũ erat, si connubia non dirimerentur, vt incerta prole auspicia turbarentur.

Quorum sacrorum sit] Familiam enim sacra sequebantur, ac magna omnium cura, ab eadem conseruabantur. Hinc apud poetam AEneas ex capta vrbe fugiens patrem ita alloquitur: *Sacra familiam sequebantur.*

Tu genitor cape sacra manu, patriosq; penates.

Et paulo post.

Teucros q; penates
Commendo socijs, & curua valle recondo.

Seruius in illum AEneidos 12. versum:

Sacra deosq; dabo.

Sed & sepulchrorum iura sequebantur sacra, familiam & hæredem. Cic. li. 2. de legib. Iam tanta religio est sepulchrorum, vt extra sacra & gentem inferias esse negent, L. familiaria. & L. seq. & L. Si quis fue. de relig. & sump. fun. Cic. lib. 1. de officijs disserens de gradibus humanæ societatis: Magnum enim est habere eadem monumenta maiorum, ijsdem vti sacris, sepulchra habere communia. Verum in re tam religiosa pontificio ius ciuile miscentes Iureconsulti ingenioſi esse non dubitarunt. Inuentæ sunt enim rationes, quibus pecunia sacrorum moleſtia liberaretur, interimeterturq; sacra. Cicero lib. 2. de legibus & pro Murena deridens Iureconsultos.

In linteis libris] Lintei libri erant in quibus imperij Ro. facta continebantur, vt tradit Gyraldus historiæ deorum syntag. 3. *Lintei libri.*

Vt morum disciplinæq; Romanæ] Censura enim, vt apud Plutarchum in Paulo AEmilio legimus, maximæ omnium magistratuũ reuerentiæ erat, plurimæq; potestatis, tum in alijs rebus, tum maxime ad morum emendationem: è Senatu quippe mouere indignos poterant Censores, equitibus auferre equos, notare infamia, censum agere, lustrum condere. De quorum authoritate, dignitate, & officio, præter Liuium, leges Feneſtellam capit. 8. Pomponium L. 2. capit. 22. De Roman. magist. Varronem libr. 2. de agricult. Ciceronem lib. 2. & 3. de legibus, Plutarchum in Paulo AEmilio, Asconium Pedianum in actione prima in Verrem. Gellius lib. 7. cap. 22. & libr. 4. cap. 12. Blondum lib. 3. de Roma triumph. Budæum in annot. ad Pandectas. Omnia vero Onuphrius in Commentarijs Fastorum cumulauit, quem qui ea cognoscere volet adire poteſt. *Censura authoritas.*

Coloni eo præsidij causa] Duo ciuium Ro. qui extra vrbem habitarent, genera fuerunt. Municipes & coloni. Quales vtriq; fuerint Gel. li. 16. c. 13. docet. Municipes, inquiens, sunt ciues Romani ex municipijs suo iure, & legibus suis viuentes, muneris tantum cum pop. Roman. honorarij participes, à quo munere capeſſendo appellati videntur, nullis alijs neceſſitatibus neque vlla po. Ro. lege astricti, cum nunquam populari eorum fundus factus esset, sed coloniarum alia neceſſitudo erat, non enim veniunt extrinsecus in ciuitatem, nec suis radicibus nituntur, vt municipia, sed ex ciuitate quasi propagatæ sunt, & iura instituta q; omnia pop. Rom. non sui arbitrij habent. Coloniarum ita q; condicio, vt idem Gell. inquit, licet magis quam municipiorũ obnoxia & minus libera esset, potior tamen & præstabilior existimabatur propter amplitudinem maiestatemq; pop. Ro. cuius coloniæ quasi effigies parua erant, & simul quia obscura obliteratæque erant municipiorum iura. Deducendarum vero coloniarum mos à Romulo institutus frequentiſſimus apud Romanos fuit. Nam hoſtibus lacesſentibus victis, agrique & regionis parte mulctatis, in agris de eis captis, quo Imperium Roman. stabilirent, vel nouas vrbes condebant, vel in antiquitus cõditas, veterib. incolis ex ijs pulsis, nouos ex vrbe ciues *Municipes qui.* *Triumuiri coloniis deducendis.*

per

per Triumuiros ad id creatos eo deducebant, quorquot agro capto colendo sufficere possent, quem nouis colonis diuidebãt. Hi statim in coloniam deducti nouam administrandæ reipublicæ rationem Roman. more constituebant. Nam vt Romæ erat populus & senatus, sic hi nouos colonos in decuriones & plebem diuidebant. Decuriones Senatus, plebs populi Romani imaginem referebant. Ex decurionibus singulis annis duo vel quatuor viri creabantur iuxta coloniæ magnitudinem vel paruitatem, qui Duumuiri vel IIII. I. D. Id est, iuri dicundo vocabantur. Hi consulum Romanorum speciem repræsentabant, creabantur insuper ædiles, qui viarum, ædificiorum publicorum, annonæ & lucandorum rituum publicorum, item quæstor qui ærarij publici curam habebat. Atque hi erant præcipui coloniæ magistratus, in cæteris omnibus more legibus, & institutis Romanis viuebant. Harum coloniarum duo genera erant, vt tradit Asconius, quædam ciuium Roman. & quædam Latinæ coloniæ ciuium Romanorum præter sacra omnia iura habebant, quæ ciues Romani obtinebant. Coloniæ vero Latinæ quæ ius Latij haberent, de quo infra dicturi sumus. Quia vero crebra Colonarum mentio apud Liuium fit, & earum cognitio non parum ad imperij Romani magnitudinem maiestatemque intelligendam confert, ideo omnium coloniarum seriem ex Onuphrij Panuinij scripta collectam ascribere in gratiam lectoris libuit.

Colonia ciuitatis Romanorum.

I. COLONIA CAENINA ABORIGINVM.

PRimum omnium Colonia à Romulo facta est bello primo Sabino, Cænina Græci generis non ignobilis vrbs. Trecenti eo deducti ciues coloni fuerunt, anno ab vrbe condita 4. Dionysius lib. 2.

II. COLONIA ANTENNAE ABORIGINVM.

HAEc eodem anno quo Cænina bello primo Sabino finito, colonia à Romulo deducta fuit, vrbs fuerat Græcorum Aboriginum, qui Siculos expulerant, quemadmodum Cænina, trecenti eo etiam ciues Coloni deducti anno vrbis conditæ 4. Dionysius lib. 2.

III. COLONIA CRVSTVMERIVM ALBANORVM.

CRustumerium quæ antea colonia Albanorum fuerat, eodem bello victa à Romulo, Romana Colonia facta fuit, anno vrbis 4. Dionysius lib. 2. & 3.

IIII. COLONIA MEDVLLIA LATINORVM.

MEdullia aliæque vrbes Latinæ audita Romuli virtute se ipsæ ei tradidêre, hæ Coloniæ Romanæ factæ anno vrbis 5. Dionysius lib. 2. & lib. 3. Medullia olim Colonia à Romulo deducta ad suos defecit sub Tullio Hostilio rege.

V. COLONIA.

EX Dionysio. Cum Medullia deducta anno vrbis 5.

VI. COLONIA CAMERIA ALBANORVM.

ROmulus & Tatius reges quum bello Camerinos vicissent, Cameriam, quæ Colonia Albanorum fuerat, Coloniam Romanam deduxerunt anno vrbis conditæ 5.

VII. COLONIA FIDENAE ALBANORVM.

ROmulus Fidenatibus insigni prælio superatis, vrbeq; eorum capta, Fidenas Coloniam Romanam fecit Idibus Aprilis, anno vrbis 13 duobus millibus & quingentis colonis eo deductis. Hæc vrbs olim Albanorum Colonia fuerat, deducta à maximo natu ex tribus fratribus Albanis, quorum alter Crustumerium, alter Nomentum Colonias fecerant, Dionysius lib. 2. & Plutarchus. Liuius vero lib. 4. à Cornelio Cosso, T. Quinctio primo Cossi anno vrbis 326. Fidenis Colonorum additus numerus, ageroq; ijs bello interemptorum assignatus. Biennio vero post noui Coloni à Fidenatibus occisi vrbi excidium attulerunt.

VIII.

VIII. COLONIA OSTIA.

ANco Martio rege Sylua Mesia Veientibus adempta, vsque ad mare imperium prolatum, & in ore Tyberis Ostia Colonia condita. Dionysius libro 1. 3. Liuius libro 1. Item libro 27. Eadem die hi populi in Senatum venerunt, Ostienses, Alsienses, Antias, Minturnenses, Sinuessanos & à supero mari Senenses. Quum vacationes suas quisque populus recitaret, nullius quum in Italia hostis esset præter Antiatem Ostiensemque vacatio obseruata est, & earum Coloniarum iuniores iureiurando adacti supra quadraginta non pernoctaturos se esse extra mœnia suæ Coloniæ, donec hostis in Italia esset. Item libro 36. Senatus decreuit vacationem rei nauali his colonis non esse. Ostia & Fregenæ, & Castrum nouum, & Pirgi, Antium, Tarracinæ, Minturnæ, & Sinuessa fuerunt. Florus ex Liuio libr. 79. Ostiam Coloniam Marius expugnauit & crudeliter diripuit. De hac quoque Colonia mentionem faciunt, Eutropius libr. 1. Plinius lib. 3.

IX. COLONIA LATINA SIGNIA.

SVperbus Tarquinius Colonias deduxit Signiam & Circeos, illam casu dum milites castris hybernis retinet, Circeos ductus loci opportunitate. In qua Tusum, in illa Sextum filios præfecit. Dionysius libro 4. & Liuius libro 1. Tarquinius Superbus rex Signiam Circeosque Colonos misit, præsidia vbi futura terra marique, & libr. 2. App. Claudio & P. Seruilio Coss. anno vrbis 259. Signia Colonia quam rex Tarquinius deduxerat supplcto numero Colonorum item deducta est. Sext. Julius Frontinus in libro de Colonijs, Signia muro ducta Colonia à militibus & triumuiris munita iter populo non debetur. Ager eius militibus Augusteis in nominibus est adsignatus. Hæc vna ex XIIX. Colonijs bello Punico secundo populo Romano fidelibus fuit. Quum enim 30. tum essent Coloniæ populi Romani, 12. ex his negauerunt esse, vnde milites pecuniamque darent, XIIX. vero Coloniæ milites ex formula paratos esse, vt latibus opus esset plures daturos, & quidquid aliud imperaret, vellentque populus Romanus entxe facturos pollicitæ sunt. Ne nunc quidem post tot secula fileantur fraudenturue laude sua. Signini fuere & Norbani, Sidiculani, Brundusini, Fregellani, Lucerini, Venusini, Adriani, Firmani, & Arimenenses, & ab altero mari Pontiani, Pæstani, & Cossani, & mediterranei, Beneuenetani, Aesernini, Spoletani, Placentini, & Cremonenses, Harum Coloniarum subsidio non imperium populi Romani stetit. Ita Liuius lib. 27. De hac Colonia Strabo lib. 5.

X. COLONIA CIRCEII.

HVius Coloniæ præter supra citata authorum loca, meminerunt Cicero li. 3. de natura deorum. Circeos (inquit) Coloni nostri Cureienses religione colunt. Dionysius lib. 8. vbi Coriolani exulis Romani facta contra Romanos describit. Item Liuius li. 2. 27. & 29. & Plutarchus in Coriolano. Hæ autem sunt sub regibus deductæ Coloniæ.

XI. COLONIA ECETRAE.

AP. Claudio & P. Seruilio Coss. anno vrbis 259. Volscis à Seruilio victis in agrum de eis captum Ecetras Colonos missos fuisse tradit libr. 6 Dionysius, quos cum Aurunci pellere voluissent, bellum Romanum in se conuerterunt.

XII. COLONIA VELITRAE.

BEllo Volsco anno sequenti postquam Ecetræ colonia facta fuerat, à Virginio, T. Vetusio Coss. Volscis deuictis, Veliternus ager est ademptus. Velitras coloni ab vrbe missi, & Colonia deducta, ita Liuius lib. 11. Idem T. Geganio & P. Minutio Coss. Velitris auxere numerum colonorum Romani, & Dion. libr. 7. vbi creatis Velitras Volscorum vrbem, Frontinus de coloniis. Velitræ oppidum lege Sempronia fuerat deductum. Postea Claudius Cæsar agrum eius limitibus Augusteis constitum, milibus eum adsignari iussit.

XIII.

per Triumuiros ad id creatos eo deducebant, quotquot agro capto colendo sufficere possent, quem nouis colonis diuidebãt. Hi statim in coloniam deducti nouam administrandæ reipublicæ rationem Roman. more constituebant. Nam vt Romæ erat populus & senatus, sic hi nouos colonos in decuriones & plebem diuidebant. Decuriones Senatus, plebs populi Romani imaginem referebant. Ex decurionibus singulis annis duo vel quatuor viri creabantur intra coloniæ magnitudinem vel paruitatem, qui Duumuiri vel I I I I. I. D. Id est, iuri dicundo vocabantur. Hi consulum Romanorum speciem repræsentabant, creabantur insuper ædiles, qui viarum, ædificiorum publicorum, annonæ & locandorum rituum publicorum, item quæstor qui ærarij publici curam habebat. Atque hi erant præcipui coloniæ magistratus, in cæteris omnibus more legibus, & institutis Romanis viuebant. Harum coloniarum duo genera erant, vt tradit Asconius, quædam ciuium Roman. & quædam Latinæ coloniæ ciuium Romanorum præter sacra omnia iura habebant, quæ ciues Romani obtinebant. Coloniæ vero Latinæ quæ ius Latij haberent, de quo infra dicturi sumus. Quia vero crebra Coloniarum mentio apud Liuium fit, & earum cognitio non parum ad imperij Romani magnitudinem maiestatemque intelligendam confert, ideo omnium coloniarum seriem ex Onuphrij Panuinij scriptis collectam ascribere in gratiam lectoris libuit.

Coloniæ ciuitatis Romanorum.

I. COLONIA CAENINA ABORIGINVM.

PRimum omnium Colonia à Romulo facta est bello primo Sabino, Cænina Græci generis non ignobilis vrbs. Trecenti eo deducti ciues coloni fuerunt, anno ab vrbe condita 4. Dionysius lib. 2.

II. COLONIA ANTENNAE ABORIGINVM.

HAEc eodem anno quo Cænina bello primo Sabino finito, colonia à Romulo deducta fuit, vrbs fuerat Græcorum Aboriginum, qui Siculos expulerant, quemadmodum Cænina, trecenti eo etiam ciues Coloni deducti anno vrbis conditæ 4. Dionysius lib. 2.

III. COLONIA CRVSTVMERIVM ALBANORVM.

CRustumerium quæ antea colonia Albanorum fuerat, eodem bello victa à Romulo, Romana Colonia facta fuit, anno vrbis 4. Dionysius lib. 2. & 3.

IIII. COLONIA MEDVLLIA LATINORVM.

MEdullia aliæque vrbes Latinæ audita Romuli virtute se ipsæ ei tradidêre, hæ Coloniæ Romanæ factæ anno vrbis 5. Dionysius lib. 2. & lib. 3. Medullia olim Colonia à Romulo deducta ad suos defecit sub Tullio Hostilio rege.

V. COLONIA.

EX Dionysio. Cum Medullia deducta anno vrbis 5.

VI. COLONIA CAMERIA ALBANORVM.

ROmulus & Tatius reges quum bello Camerinos vicissent, Cameriam, quæ Colonia Albanorum fuerat, Coloniam Romanam deduxerunt anno vrbis conditæ 5.

VII. COLONIA FIDENAE ALBANORVM.

ROmulus Fidenatibus insigni prælio superatis, vrbeq; eorum capta, Fidenas Coloniam Romanam fecit Idibus Aprilis, anno vrbis 13. duobus millibus & quingentis colonis eo deductis. Hæc vrbs olim Albanorum Colonia fuerat, deducta à maximo natu ex tribus fratribus Albanis, quorum alter Crustumeriam, alter Nomentum Colonias fecerant, Dionysius lib. 2. & Plutarchus. Liuius vero lib. 4. à Cornelio Cosso, T. Quinctio primo Cos. anno vrbis 326. Fidenis Colonorum additus numerus, ageroq; ijs bello interemptorum assignatus. Biennio vero post noui Coloni à Fidenatibus occisi vrbi excidium attulerunt.

VIII.

VIII. COLONIA OSTIA.

ANco Martio rege Ilua Mesia Veientibus adempta, vsque ad mare imperium prolatum, & in ore Tyberis Ostia Colonia condita. Dionysius libro 3. Liuius libro 1. Item libro 27. Eadem die hi populi in Senatum venerunt, Ostienses, Alsienses, Antias, Minturnenses, Sinuessanos & à supero mari Senenses. Quum vacationes suas quisque populus recitaret, nullius quum in Italia hostis esset præter Antiatem Ostiensemque vacatio obseruata est, & earum Coloniarum iuniores iureiurando adacti supra quadraginta non pernoctaturos se esse extra mœnia suæ Coloniæ, donec hostis in Italia esset. Item libro 36. Senatus decreuit vacationem rei nauali his colonis non esse. Ostia & Fregellæ, & Castrum nouum, & Pirgi, Antium, Tarracinæ, Minturnæ, & Sinuessa fuerant. Florus ex Liuio libr. 79. Ostiam Coloniam Marius expugnauit & crudeliter diripuit. De hac quoque Colonia mentionem faciunt, Eutropius libr. 1. Plinius lib. 3.

IX. COLONIA LATINA SIGNIA.

SVperbus Tarquinius Colonias deduxit Signiam & Circeos, illam casu dum milites castris hybernis retinet, Circeos ductus loci opportunitate. In qua Turnum, in illa Sextum filios præfecit. Dionysius libro 4. & Liuius libro 1. Tarquinius Superbus rex Signiam Circeosque Colonos misit, præsidia vbi futura terra marique, & libr. 2. App. Claudio & P. Seruilio Coss. anno vrbis 259. Signia Colonia quam rex Tarquinius deduxerat suppleto numero Colonorum iterum deducta est. Sext. Julius Frontinus in libro de Colonijs, Signia muro ducta Colonia à militibus & triumuiris munita iter populo non debetur. Agerius militibus Augusteis in nominibus est adsignatus. Hæc vna ex XIIX. Colonijs bello Punico secundo populo Romano fidelibus fuit. Quum enim 30. tum essent Coloniæ populi Romani, 12. ex his negauerunt esse, vnde milites pecuniamque darent, XIIX. vero Coloniæ milites ex formula paratos esse, vt si latius opus esset plures daturos, & quidquid aliud imperaret, velletque populus Romanus eorum facturos pollicitæ sunt. Ne nunc quidem post tot ictata fœdera fraudenturue laude sua. Signini fuere & Norbani, Sidicinani, Brundusini, Fregellani, Lucerini, Venusini, Adriani, Firmani, & Arimunenses, & ab altero mari Pontiani, Pæstani, & Cossani, & mediterranei, Beneuentani, Aesernini, Spoletani, Placentini, & Cremonenses, Harum Coloniarum subsidio non imperium populi Romani stetit. Ita Liuius lib. 27. De hac Colonia Strabo lib. 5.

X. COLONIA CIRCEII.

HVius Coloniæ præter supra citata authorum loca, meminerunt Cicero li. 3. de natura deorum. Circeos (inquit) Colani nostri Cutcienses religione colunt. Dionysius lib. 8. vbi Coriolani exulis Romani facta contra Romanos describit. Item Liuius li. 2. 27. & 29. & Plutarchus in Coriolano. Hæ autem sunt sub regibus deductæ Coloniæ.

XI. COLONIA ECETRAE.

AP. Claudio & P. Seruilio Coss. anno vrbis 259. Volscis à Seruilio victis in agrum de eis captum Ecetras Colonos missos fuisse tradit libr. 8 Dionysius, quos cum Aurunci pellere voluissent, bellum Romanum in se conuerterunt.

XII. COLONIA VELITRAE.

BElio Volseo anno sequenti postquam Ecetræ colonia facta fuerat, à Virginio, T. Vetusio Coss. Volscis deuictis, Veliternus ager est ademptus. Velitras coloni ab vrbe missi, & Colonia deducta, ita Liuius lib. 11. Idem T. Geganio & P. Minutio Coss. Velitris auxere numerum colonorum Romani, & Dion. libr. 7. vbi creatis Velitras Volscorum vrbem, Frontinus de colonijs. Velitræ oppidani lege Semproniâ fœdere deductum. Postea Claudius Cæsar agrum eius limitibus Augusteis constitutum, milibus eum adsignari iussit.

XIII.

XIII. COLONIA NORBA.

T. Genanio & Publio Minutio Coss. anno vrbis 262. Norbam in montes nouam coloniam, quæ arx in Pomptino esset, miserunt, & Dionysius libro 7. Norbam deducta colonia Latinorum vrbem non incelebrem, & Liuius iterum li. 7. Priuernates etiam Norbam atq; Setiam finitimas colonias Romanas incursione subita depopulari sunt, idem de ea lib. 27. scribit.

XIIII. COLONIA CIVIVM ROMANORVM ANTIVM.

Liuius lib. 3. T. AEmylio 11. & Q. Fabio Coss. anno vrbis 287. Antium coloniam deduxere Triumviri T. Quintius, A. Virginius, & P. Furius, idem A. 290 A. Posthumio Albo Sp. Furio Coss. colonia Antium suspecta ad Equos transisse, & lib 8. L. Furio Camillo, C. Menio, Coss. anno 416. Antium noua colonia missa, cum eo vt Antiatibus permitteretur, si & ipsi ascribi colonoi vellent. Naues inde longe abactæ, interdictumq; marchi Antiati populo est, & ciuitas data. Hæc omnium prima ex Latina ciuium Romanorum colonia facta est. Frontinus. Antium populum deduxit, iter populo non debetur. Ager eius in lacinijs est assignatus. Tranquillus in Nerone capitul. 9. Antiũ coloniã deduxit ascriptis veteranis è prætorio, additisq; per domicilij translationem ditissimis primipilaris, vbi & portũ operis sumptuosissimi fecit. Hoc anno vrbis 804. Neroni 4. & Cosso Cornelio, Coss. factum fuisse tradit lib. 15. Tacitus, vbi ita eo anno ait: Veterani Terenium & Antium ascripti. Plin. li. 3. c. 4. In Latio, inquit, quondam Aphrodisium nunc Antium colonia. Florus ex Liuio in Epitoma lib. 80. C. Marius Antiũ Ariciam & Lauinium deuastauit colonias. De ipsa colonia Liuius lib. 26. & 30. meminit.

XV. COLONIA VITELLIA.

QVo potissimum anno colonia in AEquos deducta fuerit Vitellia, ab autoribus non traditur: Ego eam domitis Equis præsidij causa circa annum vrbis 295. factam fuisse opinor, quo tẽpore aliquot deuictis Aequis triumphi primum acti sunt. Huius coloniæ Liuius libr. 5. L. Lucretio Flauo, & Ser. Sulpitio Camerinõ Coss. anno vrbis 361. ita meminit: Vitelliam coloniam Romanam in agro suo Aequi expugnant. Vitelliam etiam coloniam Tranquillus in Vitelliõ c. 1. commemorat.

XVI. COLONIA LATINA ARDEA.

M. Fabio Vibulano, Posthumo Ebutio Cornicine Coss. anno vrbis 312. S. C. factum, vt quoniã ciuitas Ardeatiũ intestino tumultu redacta ad paucos esset, coloni eo præsidij causa à uersus Volscos scriberentur. Hoc palam relatum in tabulas vt plebem tribunosq; falleret iudicij reseindendi consilium patum. Consenserant autem vt multo maiore parte Rutulorum colonorũ quam Romanorum scripta, nec ager vllus diuideretur nisi is qui intercepsus iudicio infami erat, nec vlli prius Romano ibi quam omnib. Rutulis diuisus esset, glebaq; vlla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates rediit. Triumviri ad coloniam Ardeam deducendam creati, Agrippa Menenius, & Titius Clœlius Siculus, M. Ebutius Elua, ita Liuius lib. 4. Frontinus de coloniis, Ardea oppidum Imperatrix Hadriani censuit. Iter populo non debetur, ager eius in lacinijs est adsignatus, Liu. li. 27. Q. Fabio Max. V. Q. Fulvio Flacco 4. Coss. 30. inquit, tunc coloniæ populi Romani erant. Ex his duodecim quum omnium legationes Romæ essent, negauerunt consulibus esse, vnde milites pecudiamque darent. Hæ fuere Ardea, Nepet. Sutrium, Circeij, Alba, Carseoli, Suessa, Sora, Setia, Cales, Narnia Interamna. Eadem libro 30. Liuius colonias Latinas, vocat, quas ob id penitas fuisse refert acerbiore delectu & censu, tributoque stipendij nomine indicto.

XVII. COLONIA LAVICI.

Liuius libro quarto, anno vrbis 336. Senatus frequens censuit, coloniam Lauicos deducendam, coloni ab vrbe mille & quingenti missi bina iugera accepe-

ceperunt. Lauici oppidum in Latio Prænestę versus erat, à quo via Lauiciana, quod Cicero pro Plăco municipiũ vocat. Hæ vero sunt coloniæ omnes populi Rom. deductæ post reges exactos, ante vrbem à Gallis Senonibus captã. 120. annorum interuallo, quas, vt opinor Sextus Pompeius priscas Latinas coloni-as vocat, vt distinguerentur à nouis, quæ postea à populo deductæ sunt.

XVIII. COLONIA SATRICVM C. R.

Liuius libro sexto, anno vrbis 370. Iargitor voluntarius repente senatus fa-ctus Satricum coloniam, duo millia ciuium Romanorum deduci iussit, bina iugera & semisses agri assignati. Hæc colonia in Latio fuit, vt idem Liuius tra-dit.

XIX. COLONIA LATINA SVTRIVM. alias Iulia Sutrina.

PAterculis libr. 1. post septem annos quam Galli vrbem ceperunt (is fuit an-nus vrbis 371.) Sutrium deducta colonia est, & post annum Setia. Festus Su-trium municipium sui iuris vocat. Frontinus colonia Sutrium ab oppidanis est deducta ante limites, &c. Plin. libr. 3. ca. 5. in regione 7. Tuscia coloniæ Rusella-na, Senensis, Sutrina, de hac colonia Liuius lib. 17. & 19.

XX. COLONIA LATINA SETIA alias Setina.

HAEc Velleio autore anno post Sutrium colonia facta est, Frontinus, Setia muro ducta colonia triumuirali lege est munita, iter populo debetur, P. 35. ager eius in absoluto ex occupatione à militibus tenebatur. De hac Liu. lib. 7. 19. & 29. mentionem facit.

XXI. COLONIA LATINA NEPET.

PAterculus lib. 1. post septem annos quam Galli vrbem ceperunt Sutrium de-ducta colonia est & post annum Setina, nouemq; interiectis annis Sepet. Is igitur fuit annus vrbis 381. Frontinus de colonijs. Colonia Nepensis alias Ne-pe eadem lege seruatur, qua & ager Falisco rum. Nepet igitur legendum esse ex Prisciano liquet, hanc coloniam Liuius libr. 25. & 29. commemorat, & Festus municipium sui iuris esse refert.

XXII. COLONIA LATINA CALES AVSONVM.

Liuius lib. 8. M. Valerio Cotuo 4. & M. Attilio Regulo Coss. designati retule-runt de colonia Cales deducenda factoq; S. C. vt duo millia quingenti ho-mines eo scriberentur: Triumuiros coloniæ deducendæ, agroq; diuidundo cre-auerunt, K. Duilium, T. Quintium, & M. Fabium. Paterculus li. 1. Sp. Posthumio, Veturio Caluino Coss. Cales deducta colonia, de ea Liuius libris 27. & 29. scri-bit: Hanc coloniam Cicero in Rullum municipium vocat.

XXIII. COLONIA ANXVR TARRACINAE.

Liuius lib. 8. L. AEmylio Mamercino, C. Plautio Deciano Coss. anno vrbis cõ-ditæ 425. Anxur trecenti in coloniã missi sunt. Bina iugera agri acceperunt. Paterculus lib. 1. Insequentibus consulibus Sp. Posthumio & Philone Publilio censoribus Acerranis data ciuitas, & post triennium Tarracinas deducta colo-nia. De eadem Liuius libris 26. 27.

XXIIII. COLONIA FREGELLAE VOLSCORVM.

Liuius li. 8. P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula, Coss. anno vrbis 416. Fre-gellas, Signiorum is ager, deinde Volscorum fuerat, colonia deducta. De ea-dem libris 27. & 29. meminit.

XXV. COLONIA LVCERIA SAMNITIVM.

Liuius libro 9. M. Petelio Libone, C. Sulpitio Longo 3. Coss. Luceriam co-loniã deducta, duo millia & quingenti coloni missi. Erat annus vrbis 440. Paterculus lib. 1. eam decennio ante deductam fuisse scribit sic: Post triennium Tarracinas deducta colonia interposito quadriennio Luceria. Fuit is annus

vrbis

vrbis 439. Plin. lib. 3. c. 2. Dauniorum præter supra dicta coloniæ Luceria, Venusia, Polybius lib. 3. bello Punico secundo, Hannibal Dauniam populatur, & in ea coloniam Romanam Luceriam, de eadem Liuius lib. 27. 29.

XXVI. COLONIA LATINA SVESSA AVRVNCA.

Liuius lib. 9. L. Papirio Cursore V. & C. Iunio Bubulco 2. Coss. anno 441. Suessa & Pontia coloniæ deductæ sunt, Suessa Aurunconum fuerat. Paterculus lib. 1. ac deinde interiecto triennio Suessa Aurunca & Saticula. Frontinus: Suessa quæ & Aurunca dicitur muro ducta, lege Sempronia est deducta. Iter populo non debetur, ager eius pro parte limitibus intercessiuis & in lacinijs est adsignatus. Plinius lib. 3. ca. 1. in regione prima Italiæ ex descriptione Augusti coloniæ Capua, Aquinum, Suessa, Venafrum. Hanc coloniam Cicero in Rullū municipium vocat. De hac Liuius lib. 27. & 29.

XXVII. COLONIA SATICVLA.

Paterculus lib. 1. interposita quadriennio Luceria, ac deinde interiecto triennio Suessa Aurunca & Saticula anno vrbis 441. Sex. Pomponius...in Sati...In Samnio captū est quo (postea Coloniam) eam deduxerunt Triumuiri, M. Valerius Coruus, Iunius Sæua, P. Fuluius Longus ex S. C. Kal. Ianuariis, L. Papyrio Cursore, C. Iunio 2. Coss. De eadem Liuius lib. 27. & 29.

XXVIII. COLONIA PONTIA.

HAEc eodē anno quo Suessa, auctore Liuio, colonia deducta est. Quinta ait Suessa & Pontia coloniæ deductæ sunt. Volsci Pontias insulam sitam in cōspectu litoris sui incoluerunt. De eadem meminit lib. 27.

XXIX. COLONIA LATINA INTERAMNA.

Paterculus li. 1. Interiecto triennio Suessa, Aurunce & Saticula, Interamnaque post biennium Liuius lib. 10. Interamnam & Cassinum vt deducerentur Coloniæ, S. C. factum est. Sed triumuiros creauere, ac misere colonorum quatuor millia insequentes Consules M. Valerius, P. Decius 462. Idem libr. 10. L. Posthumio Megello, M. Attilio Regulo Coss. Samnites Interamnam coloniam Romanam, quæ via Latina est occupare conati, Fuit enim & aliud oppidum Interamna in Vmbria. De eadem Liuius libris 27. & 29.

XXX. COLONIA CASSINVM.

EOdem anno quo Interamnæ deducta Colonia fuit, Cassinum vt tradit Liuius, quam Cicero pro Planco municipium vocat.

XXXI. COLONIA L. SORA.

Liuius lib. 10. L. Genutio, Ser. Cornelio Coss. anno vrbis 451. Soram atq; Albam Coloniæ deductæ. Sora agri Volsci fuerat, sed possederant Samnites, eo quatuor millia hominum missa. Paterculus lib. 1. Decem deinde hoc munere anni vacauerunt. Tunc Sora atq; Alba deductæ Coloniæ, Frontinus de Colonijs. Sora muro ducta Colonia, deducta iussu Cæsaris Augusti, iter populo debetur pedum 15. Ager eius limitibus Augusteis Veteranis est adsignatus. Plinius lib. 3. c. 5. Regio ea à Tyberi prima Italiæ seruatur ex inscriptione Augusti, Intus Colonia, Capua, Aquinum, Suessa, Venafrum, Sora, Theanum. De eadem Liuius lib. 27. & 29. Soram Cicero pro Planco municipium nominat.

XXXII. COLONIA L. ALBA.

Liuius libr. 10. Sora & Alba coloniæ deductæ. Albæ in AEquos sex millia colonorum scripta. Florus ex Liuio in Epitoma lib. 72. AEsernia & Albæ coloniæ ab Italicis obsessæ sunt, de eadem Liuius lib. 27. & 29.

XXXIII.

XXXIII. COLONIA L. CARSEOLI.

Liuius li.10.M.Liuio Dentre.Q.AEmylio Coss.anno vrbis 452. Marsorum agrum vt tueri,in quem colonia Carseoli deducta erat,quatuor millibus hominum scriptis.Velleius li.1.Sora atq; Alba deductæ Coloniæ,& Carseoli post biennium.De eadem Liuius lib.27.& 29.

XXXIIII. COLONIA L. NARNIA NEQVINVM.

Liuius li.10.M.Puluio M.Pætino & T.Manlio Torquato,Coss.anno vrbis 455. Nequinum in deditionem populi Romani venit, colonia eo aduersus Vmbros missa à flumine Narnia appellata.Plutarch.in Tito Quintio colonias dedixit ante consulatum Narniam & Consam,de eadem lib.27.29.

XXXV. COLONIA SINVESSA.

Liuius libr.10. Tum de præsidio regionis depopulatæ à Samnitibus agitari cœptum.Itaq; placuit vt duæ coloniæ circa Vestinum & Falernum agrum deducerentur. Vna ad Ostium Lyris fluuij quæ Minturnæ appellata,altera in sinu Vestino Falernum contingente agrum,vbi Sinope dicitur Græca vrbs fuisse:Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotium datum est, vt plebiscito iuberetur P. Sempronius Prætor Triumuiros in ea loca colonis deducendis creare. Nec qui nomina darent facile inueniebantur, quia in stationem se prope perpetuam infestæ regionis, non in agros mitti rebantur.Hoc autem App.Claudio 2.& L.Volumnio 2.Coss.factum est, anno vrbis 458.Eas vero non nisi anno sequenti deductas his verbis refert Velleius.At Fabio Quinto & Decio Mure 4.Coss. quo anno Pyrrhus regnare cœpit, Sinuessam Minturnasq; missi coloni.De colonia Sinuessa Liuius lib.27.29.

XXXVI. COLONIA MINTVRNAE.

HAEc Liuio & Velleio authoribus, eodem anno quo Sinuessa colonia deducta est.De qua sic scribit Frontinus:Minturnæ muro ducta colonia,deducta à C.Cæsare.Iter populo non debetur,eius ager pro parte in iugeribus est assignatus,cæterum in absoluto relictus.Plinius lib.3. colonia Minturnæ Lyri none diuisa,Glanico appellato. Oppidum Sipuessa extremum in adiecto Latio.De hac colonia Cicero pro Planco.Dionysius lib.1.Liuius libris 27.29.Ptolemæus mentionem faciunt.

XXXVII. COLONIA VENVSIA.

PAterculus libr.1. Sinuessam Minturnasq; coloni missi post quadriennium Venusiam anno vrbis 463. Liuius libro 31. P. Sulpitio Galba 2. C.Aurelio Cotta Coss.anno vrbis 554.Triumuiri creati ad supplendum Venusinis colonorum numerum,quod bello Hannibalis attenuatæ vires eius coloniæ essent: C. Terentius Varro,T.Quintius Flaminius,P.Cornelius,Cn.F.Scipio. Hi colonos Venusiam adscripserunt,Plinius lib.3.cap.11. Danniorum præter supra dictas colonia Venusia.De eadem Liuius lib.27.

XXXVIII. COLONIA SENA.

PLorus ex Liuio coloniæ deductæ sunt Castrum Sena,Hadria anno 465. Hoc ego magis factum fuisse anno vrbis 471. quo Senonibus à P.Dolabella ad internecionem cæsis,hæ in eorundem agris coloniæ ductæ sunt.Hanc autem in Senonũ agro supero mari adiacente deductam fuisse sic ex Liuio li. 27. intelligas.C.Claudio Nerone, M.Liuio Salinatore 2.Coss.colonos maritimos, qui sacrosanctã vacationem dicebantur habere, dare milites cogebãt nullius obseruata.Osthensis,Alsiensis,Antias,Anxuras,Minturnensis,Sinuessanus,& à supero mari Senensis.De colonia Senensi mentionem facit Tacitus lib.21.

XXXIX.

vrbis 439. Plin. lib. 3. c. 2. Dauniorum præter supra dicta coloniæ Luceria, Venusia, Polybius lib. 3. bello Punico secundo, Hannibal Dauniam populatus, & in ea coloniam Romanam Luceriam, de eadem Liuius lib. 27. 29.

XXVI. COLONIA LATINA SVESSA AVRVNCA.

Liuius lib. 9. L. Papirio Cursore V. & C. Iunio Bubulco 2. Coss. anno 441. Suessa & Pontia coloniæ deductæ sunt, Suessa Auruncorum fuerat. Paterculus lib. 1. ac deinde interiecto triennio Suessa Aurunca & Saticula. Frontinus: Suessa quæ & Aurunca dicitur muro ducta, lege Sempronia est deducta. Iter populo non debetur, ager eius pro parte limitibus intercessiuis & in lacinijs est adsignatus. Plinius lib. 3. ca. 1. in regione prima Italiæ ex descriptione Augusti coloniæ Capua, Aquinum, Suessa, Venafrum. Hanc coloniam Cicero in Rullū municipium vocat. De hac Liuius lib. 27. & 29.

XXVII. COLONIA SATICVLA.

Paterculus lib. 1. interposita quadriennio Luceria, ac deinde interiecto triennio Suessa Aurunca & Saticula anno vrbis 441. Sex. Pomponius... in Sati... In Samnio captū est quo (postea Coloniam) eam deduxerunt Triumuiri, M. Valerius Coruus, Iunius Sæua, P. Fuluius Longus ex S. C. Kal. Ianuariis, L. Papyrio Cursore, C. Iunio 2. Coss. De eadem Liuius lib. 27. & 29.

XXVIII. COLONIA PONTIA.

HAEc eodē anno quo Suessa, auctore Liuio, colonia deducta est. Quia alt. Suessa & Pontia coloniæ deductæ sunt. Volsci Pontias insulam sitam in cōspectu litoris sui incoluerunt. De eadem meminit lib. 27.

XXIX. COLONIA LATINA INTERAMNA.

Paterculus li. 1. Interiecto triennio Suessa, Aurunce & Saticula, Interamnaque post biennium Liuius lib. 10. Interamnam & Cassinum vt deducerentur Coloniæ, S. C. factum est. Sed triumuiros creauere, ac misere colonorum quatuor millia insequentes Consules M. Valerius, P. Decius 462. Idem libr. 10. L. Posthumio Megello, M. Attilio Regulo Coss. Samnites Interamnam coloniam Romanam, quæ via Latina est occupare conati, Fuit enim & aliud oppidum Interamna in Vmbria. De eadem Liuius libris 27. & 29.

XXX. COLONIA CASSINVM.

EOdem anno quo Interamnæ deducta Colonia fuit, Cassinum vt tradit Liuius, quam Cicero pro Planco municipium vocat.

XXXI. COLONIA L. SORA.

Liuius lib. 10. L. Genutio, Ser. Cornelio Coss. anno vrbis 451. Soram atq; Albam Coloniæ deductæ. Sora agri Volsci fuerat, sed possederant Samnites, eo quatuor millia hominum missa. Paterculus lib. 1. Decem deinde hoc munere anni vacauerunt. Tunc Sora atq; Alba deductæ Coloniæ, Frontinus de Colonijs. Sora muro ducta Colonia, deducta iussu Cæsaris Augusti, iter populo debetur pedum 15. Ager eius limitibus Augusteis Veteranis est adsignatus. Plinius lib. 3. c. 5. Regio ea à Tyberi prima Italiæ seruata ex inscriptione Augusti, Intus Colonia, Capua, Aquinum, Suessa, Venafrum, Sora, Theanum. De eadem Liuius lib. 27. & 29. Soram Cicero pro Planco municipium nominat.

XXXII. COLONIA L. ALBA.

Liuius libr. 10. Sora & Alba coloniæ deductæ. Albæ in AEquos sex millia colonorum scripta. Florus ex Liuio in Epitoma lib. 72. AEsernia & Albæ coloniæ ab Italicis obsessæ sunt, de eadem Liuius lib. 27. & 29.

XXXIII.

XXXIII. COLONIA L. CARSEOLI.

Liuius li.10.M.Liuio Dentre.Q.AEmylio Coss.anno vrbis 432. Marsorum agrum vt tueri,in quem colonia Carseoli deducta erat,quatuor millibus hominum scriptis.Velleius li.1.Sora atq; Alba deductæ Coloniæ,& Carseoli post biennium.De eadem Liuius lib.27.& 29.

XXXIIII. COLONIA L. NARNIA NEQVINVM.

Liuius li.10.M.Fulnio M.Patino & T.Manlio Torquato,Coss.anno vrbis 455. Nequinum in deditionem populi Romani venit, colonia eo aduersus Vmbros missa à flumine Narnia appellata.Plutarch.in Tito Quintio colonias deduxit ante consulatum Narniam & Consam,de eadem lib.27.29.

XXXV. COLONIA SINVESSA.

Liuius libr.10. Tum de præsidio regionis depopulatæ à Samnitibus agitari cœptum.Itaq; placuit vt duæ coloniæ circa Vestinum & Falernum agrum deducerentur. Vna ad Ostium Lyris fluuij quæ Minturnæ appellata,altera in sinu Vestino Falernum contingente agrum,vbi Sinope dicitur Græca vrbs fuisse:Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotium datum est, vt plebiscito iuberetur P. Sempronius Prætor Triumviros in ea loca colonis deducendis creare. Nec qui nomina darent facile inueniebantur, quia in stationem se prope perpetuam infestæ regionis, non in agros mitti rebantur.Hoc autem App.Claudio 2.& L.Volumnio 2.Coss.factum est, anno vrbis 458.Eas vero non nisi anno sequenti deductas his verbis refert Velleius.At Fabio Quinto & Decio Mure 4.Coss. quo anno Pyrrhus regnare cœpit, Sinuessam Minturnasq; missi coloni.De colonia Sinuessa Liuius lib.27.29.

XXXVI. COLONIA MINTVRNAE.

HAEc Liuio & Velleio authoribus, eodem anno quo Sinuessa colonia deducta est.De qua sic scribit Frontinus: Minturnæ muro ducta colonia,deducta à C.Cæsare.Iter populo non debetur,eius ager pro parte in iugeribus est adsignatus,cæterum in absoluto relictus.Plinius lib.3. colonia Minturnæ Lyri amne diuisa,Glanico appellato. Oppidum Sipuessa extremum in adiecto Latio.De hac colonia Cicero pro Planco.Dionysius lib.1.Liuius libris 27.29.Ptolemæus mentionem faciunt.

XXXVII. COLONIA VENVSIA.

PAterculus libr.1. Sinuessam Minturnasq; coloni missi post quadriennium Venusiam anno vrbis 463. Liujus libro 31. P. Sulpitio Galba 2. C.Aurelio Cotta Coss.anno vrbis 554.Triumuiri creati ad supplendum Venusinis colonorum numerum,quod bello Hannibalis attenuatæ vires eius coloniæ essent: C. Terentius Varro,T.Quintius Flaminius,P.Cornelius,Cn.F.Scipio. Hi colonos Venusiam adscripserunt.Plinius lib.3.cap.11. Dauniorum præter supra dictas colonia Venusia.De eadem Liuius lib.27.

XXXVIII. COLONIA SENA.

FLorus ex Liuio coloniæ deductæ sunt Castrum Sena,Hadria anno 465.Hoc ego magis factum fuisse anno vrbis 471. quo Senonibus à P.Dolabella ad internecionem cæsis,hæ in eorundem agris coloniæ ductæ sunt.Hanc autem in Senonũ agro supero mari adiacente deductam fuisse sic ex Liuio li. 27. intelligas.C.Claudio Nerone, M.Liuio Salinatore 2.Coss.colonos maritimos, qui sacrosanctã vacationem dicebantur habere, dare milites cogebãt nullius obtenata.Osthensis,Alsiensis,Antias,Anxuras,Minturnensis,Sinuessanus, & à supero mari Senensis.De colonia Senensi mentionem facit Tacitus lib.21.

XXXIX.

XXXIX. COLONIA HADRIA.

HAec eodem anno quo Sena deducta colonia fuit authore Liuio, de qua idē etiam meminit lib. 27.

XL. COLONIA COSSA alias CONSA.

PAterculus lib. 1. Cossam vt Pæstum Fabio Dorsone vt Claudio Canino anno vrbis 481. coloniæ deductæ sunt. Florus ex Liuio in Epitoma lib. 14. coloniæ deductæ sunt. Possidonia & Consa, Plinius libro 3. cap. 5. In regione 7. Etruriæ ab eo tractu Vmbria portusque Telamon, Cossa Volsiensium à populo Romano deducta, victi enim aliquot annis ante fuerant Volsienses & Vulsinienses à Tit. Coruncanio, de quibus etiam triumphauit. Liuius lib. 33. L. Furio Purpureone, M. Claudio Marcello coss. Cossanis postulantibus, vt sibi colonorum numerus augeretur, mille ascribi iussi, dum ne quis in eorum numero esset qui post L. Cornelium & T. Sempronium coss. hostis fuisset. Plutarch in T. Quintio refert, cum adolescentem, & Narniam & Cossam colonias deduxisse. Cossam Cicero in Verrem municipium vocat. De eadem Liuius lib. 27. Hæc nostra ætate Orbetellum dicitur.

XLI. COLONIA PAESTVS alias POSSIDONIA.

PAestus quæ & Possidonia dicta est, eodem anno quo Cossa colonia deducta fuit, vt ex Velleio & Liuio videmus. De ea ita etiam scribit Liuius libro 29. Et ab altero mari Pontiani, Pæstani, & Cossani. Strabo lib. 5. Picentes ex Hadria Romam colones in Possidoniatem sinum deduxere, vrbs Possidonia Pæstus dicta est in medio sinu, collocata ab Sybaritis, quos Lucani, Lucanos Romani expulere. Insalubris vrbs ob amnem in paludes diffusum.

XLII. COLONIA ARIMINVM.

FLorus ex Liuio lib. 15. coloniæ deductæ Ariminum in Piceno, Beneventum in Samnio. Paterculus lib. 1. P. Sempronio Sopho, & Appio Cæci F. coss. anno 481. Arminum & Beneuentum coloni missi. Strabo li. Arminium Vmbrorū colonia, vt Rauenna vtraque Romanos habet inquilinos. Plinius lib. 3. cap. 15. Octaua regio determinatur Arimino, Pado, Apennino. In ora fluuius Crustuminum, Ariminum colonia cum Aquibus Arimino & Aprusa: Fluuius hinc Rubicon quondam finis Italiæ. Eutropius lib. 2. P. Sempronio Sopho & Ap. Claudio coss. conditæ à Romanis ciuitates Ariminum in Gallia, Beneuentum in Samnio. De eadem colonia Cicero pro Cæcinna. Liuius lib. 27. & 29.

XLIII. COLONIA BENEVENTVM CONCORDIA.

HAec colonia eo anno quo Ariminum Liuio, Velleio, & Eutropio auctoribus deducta est. De qua sic scribit Frontinus in libr. de colonijs Beneuentum muro ducta colonia, Concordia dicta. Deduxit Nero Claudius Cæsar. Iter populo non debetur. Ager eius lege 3. virali Veteranis est adsignatus, Caudium alias Caudium oppidum muro ductum iter populo non debetur pedum. A Cæsare Augusto coloniæ Beneuentanæ cum territorio suo est adiudicatum. Ager eius Veteranis fuerat adsignatus, Postea mensuratus limitibus & centuris. Sext. Pompeius: Beneuentum (inquit) colonia quum deduceretur appellari cœptum est, melioris ominis causa. Namque eam vrbem antea Græci incolentes Maleuentum appellarunt. Et Plin. lib. 3. ca. 11. Cætera intus in secunda regione Hirpinorum colonia vna Beneuentum auspicatius mutato nomine, quæ quondam appellata Maleuentum: Polybius lib. 3. Hannibal Beneuentum coloniam diripuit. De eadem Liuius lib. 27.

XLIIII. COLONIA FIRMVM.

HAec eodem anno quo Castrum Velleio authore in initio primi belli Punici deducta colonia est. De qua Liuius lib. 27.

XLV. COLONIA CASTRVM NOVVM.

FLorus ex Liuio in Epitoma libri 11, coloniæ deductæ, Castrum, Sena, Hadria. Hoc autem factum est anno vrbis 465. Paterculus lib. 1. Longe post deductam scribit: ait enim: Initio primi belli Punici Firmum, & Castrum colonis occupata, is annus vrbis fuit 489. Liuius li. 36. Senatus decreuit vacationem rei naualis non esse colonis maritimis. Ostia, Fregenæ, Castrum nouum Pyrgi: Velleij vt approbem sententiam potius quam Liuij facit, quod Tusci nondum victi erant, vt in his coloniæ adhuc deducerentur.

XLVI. COLONIA AESERNIA.

VElleius lib. 1. initio belli Punici Firmum & Castrum colonis occupata, & post annum AEsernia. Ergo anno vrbis 491. Florus ex Liuio lib. 16. colonia AEsernia deducta est. Pontinus de colonijs AEsernia colonia deducta lege Iulia ter populo debetur pedum 10. ager eius limitibus Augusteis est adsignatus. Florus in Epitoma lib. 72. AEsernia vt Alba coloniæ ab Italicis obsessa sunt. Idem libro 73. AEsernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium venit. De eadem Liuius lib. 27.

XLVII. COLONIA ALSIVM.

PAterculus libro 1. Post 22. annos AEsulum & Alsium colonis occupata sunt. Liuius libro 27. colonis maritimis vacatio obseruata non est, Ostienses, Alsienses, Antias, Auxuras, Minturnenses, Sinuessanus & Senienses.

XLVIII. COLONIA AESVLVM.

HAEc authore Velleio eodem anno, quo Alsium colonia deducta est, fuit is annus vrbis conditæ 507.

XLIX. COLONIA FREGENAE.

FLorus ex Liuio in Epitoma libri 19. Coloniæ deductæ sunt Fregena in agro Salentino Brundusium, Paterculus lib. 1. Fregenas post biennium colonia deducta est. Liuius li. 36. Senatus decreuit colonias maritimas vacationem rei nauali non habere, Ostia, Fregenæ, Castrum nouum, Pyrgi.

L. COLONIA BRVNDVSIVM.

PAterculus Fregenæ post biennium proximoq; anno Torquato Sempronioque coss. Brundusium anno vrbis 510. Florus, coloniæ deductæ sunt Fregenæ & in agro Sallentino Brundusium. De eadem Liuius lib. 27. 29.

LI. COLONIA SPOLETIVM.

FLorus in Epitoma libri 20. Vmbris victis Spoletium colonia deducta est, Paterculus lib. 1. Brundusium & post triennium Spoletium coloniæ deductæ sunt. Quo anno Floralium Ludorum factum est initium, Liu. lib. 22. Hannibal interim recto itinere per Vmbriam vsque ad Spoletium venit, inde repulsus quietans ex vnius coloniæ viribus quanta moles Rom. vrbis esset. Et Cic. pro Balbo, Spoletinus T. Maccrinus vnus ex his quos C. Marius ciuitate donasset fuit causam ex colonia Latina in primis firma & illustri. Et paulo post sed cum lege Appuleia coloniæ non essent deductæ, qua lege Saturninus, C. Mario erat vt in singulas colonias ternos ciues Romanos facere posset. De eadem Liuius lib. 27.

LII. COLONIA VALENTIA.

PAterculus Torquato Sempronioq; coss. Brundusium & Post triennium Spoletium, postquam biennium deducta Valentia. anno vrbis 515. Liuius 35. de eiusdem coloniæ restitutione (vt pote loquens) ita ait: L. Quintio. Cn. Domitio coss. anno vrbis 567. Vibonem colonia deducta est, ex S. C. plebisq; scito, ne minus & septingenti pedites ierunt 300. equites, Triumuiri deduxerunt eos.

Q. Nævius, M. Minutius, M. Purius Crassipes, quina dena iugera agri data in singulos pedites sunt, duplex equitibus. Brutiorū proxime fuerat ager. Brutij ceperant de Græcis, Strabo lib. 6. Post Consentiam Hipponium est Locrorum ædificium quod Brutijs eripuere Romani, & Vibonem Valentiam appellauere.

LIIII. COLONIA LATINA PLACENTIA.

Q. Asconius Pedianus in Pisonianam. In annalibus eorum qui Punicum bellum secundum scripserunt tradi video Placentiam coloniam deductam prid. Kal. Ianuarij T. Sempronio Longo, & Publio Cornelio Scipione patre Africani coss. Primo anno eius belli vrbis 536. Sex millia hominum noui coloni deducti sunt. In quibus equites deducendi fuit causa vt opponeretur Gallis, qui eam partem Italiæ tenebant, deduxerunt tres viri P. Cornelius Asina, P. Papyrius Maso, & Cneius Pompeius, alias Cneius Cornelius Scipio. Eamq; coloniam 53. deductam esse inuenimus. Deducta autem Latina, Florus libro 20. in Epitoma. Coloniæ deductæ sunt in agro, de Gallis capto Placentia & Cremona. Paterculus libro primo: Sub aduentu in Italiam Hannibalis Cremona atque Placentia deductæ coloniæ. Polybius libro 3. sic scribit, P. Scipione T. Sempronio Coss. Cremonam trans Padum & Placentiam citra Padum deduxere C. Lutatius vir consularis, aliique duo prætorij triumuiri quos Boij fugarunt & Mutinam compulere, deducta sunt sex millia ciuium intra trigesimū diem adesse iussa. Plutarch. in Hannibale, Romani Placentiam Cremonamq; colonos deduxere. Plinius lib. 3. cap. 15. In octaua regione Italiæ coloniæ Parma & Placentia. De eadem Liuius libro 31. & Tacitus lib. 18. mentionem faciunt. Hanc Cicero in Pisonem municipium & Festus municipium sui iuris vocant.

LIIII. COLONIA LATINA CREMONA.

HAEc eodem anno quo Placentia, Polybio, Liuio, Velleio & Plutarcho authoribus deducta est, de qua sic scribit Cornelius Tacitus lib. 19. Hic exitus Cremonā habuit anno 286. a primordio sui condita erat T. Sempronio & Cornelio Coss. ingruente in Italiam Hannibale propugnaculum aduersus Gallos trans Padum agentes & si qua alia vis per Alpes irrueret: igitur numero colonorum opportunitate fluminum, vbere agri annexu connubijsque gentium adoleuit, floruitque bellis externis intacta ciuilibus infelix. Liuius 31. Galli Placentiam inuaserant, & direpta traiecto Pado ad Cremonā diripiendam pergunt: Vicinæ vrbis audita clades spacium colonis dedit ad claudendas portas duarum coloniarum alteram captam, alteram oppugnari. Idem libro 33. Cremonensium & Placentinorum colonorum turba, qui pileati sequebantur Cornelium Cethegum consulem triumphantem de Gallis Insubribus & Cænomanis. Et li. 37. Cremona & Placentia colonis auctæ. Plin. li. 3. cap. 19. In mediterraneo regionis 10. coloniæ Cremona, Brixia, Cænomanorū agro Venetorum, Atelle, Ptolemæus lib. 3. cap. 1. Cænomanorum qui sub Venetia sunt ciuitates Cremona colonia.

LV. COLONIA PUTEOLI CIVIVM ROMANORVM.

Liuius lib. 34. P. Africano maiore 2. & T. Sempronio coss. anno 560. Coloniæ ciuium Romanorum deductæ sunt Puteolos, Vulturnum, Linternum triceni homines in singulas. Paterculus lib. 1. eodem temporum tractu, quanquam apud quosdam ambigitur. Puteolos Salernumque atq; Buxentum missi coloni. Rursum Liu. lib. 34. Puteolos Salernumque & Buxentum adscripti coloni, qui nomina dederant quum ob id se pro ciuibus Romanis ferrent. senatus mandauit non esse eos ciues Romanos. Frontinus. Puteoli colonia Augusta: Augustus deduxit. Iter vno latere populo debetur, P. 30. Ager eius in iugeribus veteranis, & tribunis legionarijs est adsignatus. Festus. Puteolos vnam ex his præfectuis aliquando fuisse dicit, in quas præfecti populi Rom. suffragijs creati mittebantur. Tacitus libro 14. vetus oppidum Puteoli Ius coloniæ, &

cogno-

cognomentum à Nerone adipiscitur, Strabo lib. 5. Puteoli Cumanorum emporium bello Hannibalis à Romanis incolis auctum nomen accepit à puteis vel a putore, ante Dycearchia dicebatur.

LVI. COLONIA SALERNVM CIVIVM ROMANORVM.

Liuius 34. lib. P. Cornelio Scipione Africano 2. Ti. Sempronio Longo Coss. anno 560. coloniæ ciuium Rom. deductæ sunt Puteolos, Vulturnum, Linternum triceni homines in singulas. Item Salernum Buxentumque coloniæ ciuium Romanorum deductæ sunt. Deduxere triumuiri, T. Sempronius Longus qui tum cos. erat, Marcus Seruilius, C. Minutius Thermus: Ager diuisus est qui Campanorum fuerat. Eadem Paterculus lib. 1. Strabo lib. 5. Romani Salernum custodiæ gratia munierunt, de ea & Appian. 1. bellorum ciuilium.

LVII. COLONIA BVXENTVM. C. R.

Eodem anno quo Puteolos Salernumque & Buxentum colonia deducta, vt Liuius & Paterculus tradunt. De eadem Liu. lib. 39. Sp. Postumio Albino, Q. Martio Philippo coss. anno vrbis 568. Triumuiri ad colonos scribendos Sipontum mari supero, Buxentum infero deferas Coloniæ ab Tit. Manio Prætore creati sunt, L. Scribonius, M. Tuccius, Cn. Babius Tamphilus.

LVIII. COLONIA VVLTVRNVM C. R.

HAec cum trib. suprascriptis colonia deducta est. De qua Front. sic scribit: Vulturnum muro ducta colonia iussu Imper. Cæsaris est deducta, iter populo debetur pedum 20. Ager eius in nominibus villarum, & possessorum est adsignatus, Varro lib. 4. de lingua Latina. Nam & colonia nostra Vulturnum & Deus Tyberinus. Hæc colonia inter eas præfecturas à Festo refertur, in quas præfecti à populo Romano creari mittebantur.

LIX. COLONIA LINTERNVM C. R.

THæc cum Vulturno & tribus reliquis eodem anno colonia facta. De qua ita scribit Frontinus: Linternum muro ductum, colonia ab Augusto deducta, iter populo debetur, P. 120. Ager eius in lugeribus veteranis est adsignatus. Hæc eodem iure præfectura aliquando fuisse à Festo refertur, quo Vulturnum.

LX. COLONIA SIPONTVM C. R.

Liuius lib. 34. Scipione Africano 2. & Sempronio Longo coss. Sipontum in agrum qui Hirpinorum fuerat colodiam ciuium Romanorum triumuiri, D. Iunius Brutus, M. Babius Tamphilus, & M. Helius deduxerunt. Hæc eodem Liuio auctore deserta colonia cum Buxento restituta est.

LXI. COLONIA TEMPSA C. R.

Liuius eodem anno quo Sipontum Tempsam, item, Crotonem ciuium Ro. coloniæ deductæ sunt: Tempsani ager de Brutijs captus erat. Brutij Græci coluerant. Tempsam L. Cornelius Merula & C. Saloninus deduxerunt.

LXII. COLONIA CROTON C. R.

Liuius lib. 34. Africano 2. & Longo coss. anno 560. Tempsam & Crotonem ciuium Rom. coloniæ deductæ. Crotonem Græci habebant Talamuiri, Cn. Octauius, L. Aemylius Paulus, C. Plætorius Crotonem deduxerunt.

LXIII. COLONIA PIRGI.

Hic eodem anno colonia deducta est, quo superiores, de qua sic scribit lib. 36. Liuius: P. Scipione Nasica, M. Acilio Glabrione coss. senatus decreuit coloniis maritimas vacationem rei nauali non habere, Ostiæ, Pregenæ, Castro nouum, Pirgi, Antium, Tarracinæ, Minturnæ, Sinuessaque.

LXIIII. COLONIA LATINA BONONIA.

LIuius libro 37. M. Fuluio Nobiliore & Cn. Manlio Vulsone Coss. anno 565. ante diem 3. Kal. Ianuarias Bononiam Latina colonia ex senatus consulto L. Valerius Flaccus, M. Attilius Serranus, L. Valerius Tappo Triumuiri deduxerunt. Tria millia hominum sunt deducta, equitibus septuagena iugera, cæteris colonis quinquagena sunt data. Ager captus de Gallis Boijs fuerat. Galli Tuscos expulerant. Paterculus lib. 1. Cn. Manlio Vulsone, M. Fuluio Nobiliore Coss. Bononia deducta colonia. Festus Bononiam municipium sui iuris appellat. Plinius lib. 3. cap. 15. In regione 8. quæ determinatur Arimino, Pado, Apennino intus, colonia Bononia Felsina vocitata, quum princeps Etruriæ esset Brixillum, Mutina, Parma, Placentia, Pomponius Mela lib. 2. cap. 2. Vrbium quæ procul à mari habitantur opulentissimæ sunt, ad finistram Patauium Antenoris. Mutina & Bononia Romanæ coloniæ.

LXV. COLONIA PISAVRVM.

LIuius lib. 39. P. Claudio Pulchro, L. Porcio Licino coss. anno 570. coloniæ duæ Pollentia in Pisenum, Pisaurum in Gallicum agrum deductæ sunt, sena iugera in singulos data, diuiserunt agros, colonosq; deduxerunt ijdem Triumuiri, Q. Fabius Labeo, M. & Q. Fuluij Flaccus & Nobilior: Paterculus lib. 1. Quadriennium post Bononiam Pisauri ac Potentiæ coloniæ deductæ, Plutarchus in Antonio. Prodigia ante bellum Actiacum fuere, Pisaurum vrbē non longe ab Hadria, in qua Antonius colonos deduxerat, hiatu terræ absorptum penisse.

LXVI. COLONIA POTENTIA alias POLLENTIA.

HAEc eodem anno cum Pisauro colonia deducta est, vt Liuius & Velleius tradunt.

LXVII. COLONIA MVTINA C. R.

LIuius lib. 39. Q. Fabio Labeone, M. Claudio Marcello, coss. anno 561. Mutina & Parma, coloniæ Romanorum ciuium sunt deductæ. Bina millia hominum in agro, qui proxime Boiorum & Tuscorum fuerat. Octogena iugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. Deduxerunt Triumuiri, M. Aemylius Lepidus, T. Aebutius Caius, L. Quintius Crispinus. De hac colonia Polybius lib. 3. Cicero Philippica 7. Plin. libr. 3. cap. 15. & Pomponius Mela lib. 2. mentionem faciunt.

LXVIII. COLONIA PARMA C. R.

HAec eodem anno quo Mutina colonia facta est, vt paulo ante vidimus.

LXIX. COLONIA SATVRNIA C. R.

LIuius lib. 39. Q. Labeone, & M. Marcello coss. Saturnia colonia ciuium Romanorum in agrum Caletranum est deducta, deduxerunt Triumuiri, Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, T. Semp. Gracchus. Ptolemæus lib. 3. cap. 1. Tuscorum mediterraneæ Saturnia colonia. Hanc coloniam inter eas præfecturas Festus enumerat, in quas præfecti quotannis à Prætore vrbis mitti solebant.

LXX. COLONIA LATINA AQVILEIA.

LIuius lib. 39. Q. Labeone & M. Marcello coss. illud agitabant in senatu, vt colonia Aquilei deduceretur, nec satis constabat, vtrum Latinam an ciuium Romanorum deduci placeret. Postremo Latinam potius coloniam deducendam patres censuerunt, Triumuiri creati sunt, P. Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Et lib. 40. P. Cornelio Cethego, M. Bæbio Tamphilo coss. anno vrbis 573. Aquileia colonia Latina in agro Gallorum est deducta. Tria millia peditum, quinquagena iugera, Centuriones centena, centena quadragena equites acceperūt, Triumuiri deduxerunt, qui supra. Velleius: Intericto-que triennio Aquileia & Grauiscæ. Plinius libr. 3. cap. 18. In 10. regione Italiæ Vene-

Venetia Natiſo cum Turro. Præfluentes Aquileiam coloniam 12. millia paſſuum à mari ſitam, Carnorum hæc regio. Strabo lib. 5. & Ptolemæus libr. 3. cap. 1. eius coloniæ meminerunt.

LXXI. COLONIA GRAVISCAE.

Iuius lib. 40. P. Cornelio Cethego, M. Bæbio Tamphilo coſſ. colonia Grauiſcæ deducta eſt in agrum Etruſcum de Tarquinienſibus quondam captum, quina iugera agri data. Triumuiri deduxerunt, C. Calphurnius Piſo, P. Claudius Pulcher, & Caius Terentius Iſter: eiuſdem meminit Velleius & Frontinus: colonia Grauiſcæ ab Auguſto deduci iuſſa eſt, nam ager in abſoluto tenebatur: poſtea Imperator T. Cæſar Iugerationis modum ſeruandi cauſa lapidibus immenſis Reip. loca adſignauit.

LXXII. COLONIA LATINA PISAE.

Iuius lib. 40. A Poſthumio Albino, C. Calphurnio Piſone coſſ. anno 574. Piſanis agrum pollicentibus quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab Senatu actæ. Triumuiri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. & P. Popilij Lænates. Ptolemæus lib. 3. eius coloniæ meminit Feſtus, Piſas municipium ſui iuris fuiſſe, ſcribit.

LXXIII. COLONIA LVCA C. R.

Iuius lib. 41. C. Claudio Pulchro, Tit. Sempronio Graccho coſſ. anno vrbis 577. Lucam colonia ∞ ∞ ciuium Romanorum ſunt deducta. Triumuiri deduxerunt Publius Aelius, L. Aegilius, Cn. Sicinius. Quinquagena & ſingula iugera, & ſemiſſes agri in ſingulos dati ſunt. De Ligure captus is ager erat, Etruſcorum antequam Ligutum fuerat Patereculus, & poſt quadrienium Luca, colonia deducta. Plinius libro tertio, capit. 5. In regione 7. Primum Etruriæ oppidum Luca à mari recedens, quam Feſtus municipium ſui iuris vocat.

LXXIIII. COLONIA AVXIMVM.

Patereulus lib. 1. Auximum miſſi coloni in Picenum ante triennium, quam Caſſius Cenſor à Lupercali in Palatium verſus theatrum facere inſtituit, qui in demoliendo eximia ciuitatis ſeueritas, & coſ. Cæpio reſtitere. Fuit is annus vrbis 597. Sex. Iulio Cæſare, L. Aurelio Oreſte coſſ.

LXXV. COLONIA FABRATERIA.

Patereulus lib. 1. Caſſio Longino & Sextio Caluino coſſ. anno vrbis 630. Fabrateria colonia deducta eſt. Frontinus de coloniis: Fabrateria muro ducta, ager populo non debetur. Ager eius iure ordinario eſt diuiſus.

LXXVI. COLONIA SCYLACIVM.

Paterculus libro 1. Caſſio Longino, & Sextio Caluino coſſ. 630. Fabrateria colonia deducta eſt. Et poſt annum Scylacium, Mineruium, Tarentum, Neptunia, Carthagoq; in Africa prima extra Italiam colonia condita eſt. De Dertona ambigitur.

LXXVII. COLONIA MINERVIVM.

Eodem anno quo Scylacium authore Velleio deducta colonia, anno vrbis 631. Q. Cæcilio Metello Balearico, T. Quinctio Flaminio coſſ.

LXXVIII. COLONIA TARENTVM.

Et hæc cum Scylacio & Mineruio colonia, vt tradit Velleius, deducta eſt. De qua Plutarchus in Gracchis ita ſcribit: C. Gracchus Tribunus plebis legem promulgauit, vt Tarentum & Capuam coloniæ deducerentur. Druſus vero eius collega vt 12. fierent, quod Senatus probauit. Tacitus lib. 4. Nerone 4. & Coſſo Cornelio coſſ. Veterani Tarentum & Antium adſcripti. Non enim vt olim vni-

uersæ legiones deducebantur cum tribunis & centurionibus, & suis cuiusque ordinis militibus. Strabo libro sexto. Tarentum, inquit, Romanorum colonia.

LXXIX. COLONIA NEPTVNIA.

CVm Scylacio, Mineruio, & Tarento colonia deducta est, authore Velleio anno vrbis 631.

LXXX. COLONIA IVLIA DERTONA.

ET hæc circa hæc tempora, vt tradit Paterculus, colonia facta est, de qua Plinius lib. 3. cap. 5. Ab altero Appennini latere ad Padum amnem Italiæ distissimum omnia nobilibus oppidis nitent. Liburna Dertona colonia, Iria. Hæc regio ex descriptione Augusti 9. est.

LXXXI. COLONIA NOLA.

ANno vrbis 631. Q. Balearico & T. Quinctio Flaminio coss. quo C. Gracchus primum Tribunatum gessit, 12. vt ait Plutarchus, vel 10. vt Appianus lege Drusi tribuni plebis coloniæ factæ, in quarum singulas tria millia ciuium deducta, quibus deducendis, ipse præesse noluit, sed alios præfecit. Adijcit Florus ex Liuio in Epitoma lib. 60. C. Gracchus Tribunus plebis continuato in alterum annum Tribunatu legibus agrarijs latis effecit, vt complures colonia in Italia deducerētur, & vno in solo dirutæ Carthaginis quo idem ipse Triumuir creatus coloniam deduxit. Idem refert Appianus libr. 1. bellorum ciuilium. Quæ autem fuerunt ab authoribus non produntur. Ego has fuisse opinor, Scylacium, Mineruium, Tarentum, Neptuniam, Dertonam, quas Velleius scribit hoc anno deductas fuisse. Item Nolam, Ariciam, Lauinium, Abellinum, Ferentinum, Tarquinios, & extra Italiam Carthaginem. Nam has omnes vrbes paulò pòst colonias fuisse legimus, nec quando deductæ fuerint, apparet. Quæ quum ante hæc tempora factæ non sint, reliquum est, vt eas hoc anno legibus Sempronia & Liuia deductas dicamus, quarum vna fuit Nola, de qua scribit ex Liuio Florus in Epitoma lib. 73. L. Cæsar consul malè aduersus Samnites pugnauit. Nola colonia in potestatem Samnitum cum L. Posthumio pr. venit qui interemptus est. Festus Nolam municipium sui iuris fuisse tradit. Frontinus de colonijs: Nola nunc ducta colonia Augusta Vespasianus Augustus deduxit. Iter populo debetur, P. 120. Ager eius militibus Sullanis fuerat assignatus, postea intercisiuis mensuris colonijs, vt familiæ est assignatus. Plinius lib. 3. cap. 5. Regio ea à Tyberi prima Italiæ seruatur ex descriptione Augusti, intus coloniæ Capua, Aquinum, Sucssa, Venafrum, Sora, Theanum, Nola, Antiquus lapis.

LXXXII. COLONIA ARICIA C. R.

FLorus ex Liuio in Epitoma lib. 30. Marius Antium Ariciam, Lauinium colonias deuastauit. Aricia autem ex antiquo municipio colonia facta fuerat.

LXXXIII. COLONIA LAVINIVM.

HAec vt puto vna ex 12. colonijs hoc anno deductis fuit, de qua bello Marsico meminit ex Liuio Florus lib. 30.

LXXXIIII. COLONIA ABELINVM.

ABelinum, inquit Frontinus, muro ducta colonia lege Sempronia. Iter populo non debetur. Ager eius veteranis est assignatus, Velleius libro 2. de C. Sempronio Graccho loquens, C. Gracchus tribunatum ingressus longe maiora & acriora repetens dabat ciuitatem omnibus Italis, extendebat eam penè vsque ad Alpes, diuidebat agros, vetabat quenquam ciuium plus quingentis jugeribus habere, nouas constituebat portoria, nouis colonijs replebat prouincias, judicia à senatu transferebat ad equites, frumentum dare instituerat. Ex quibus verbis intelligo, Abellinum & reliquas colonias quas Frontinus lege Sempronia deductas scribit ex his 12. fuisse, quæ hoc anno ab ipso, & Druso tribunis plebis deductæ sunt.

LXXXV.

LXXXV. COLONIA FERENTINVM.

FRontinus in libro de colonijs: Ferentinensis colonia lege Sempronia est assignata, sed quod antè limitibus centuriatis fuerat assignata, postea deficientibus veteranis iuxta fidem possessionis est recensita, numeris vincialib. termini sunt constituti. Liuius lib. 34. Nouum ius eo anno à Ferentinalibus tentatum, vt Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, ciues essent Romani. Sed hic de populis non de colonia.

LXXXVI. COLONIA TARQVINII.

TArquinij colonia lege Sempronia est adsignata, cuius agri mensura in trigono variis locis est contecta. Ita Frontinus de colonia. Hanc coloniam Cicero pro Cæcinna municipium appellat.

LXXXVII. COLONIA EPOREDIA.

PAterculus libro 1. Narbo Martius in Gallia, M. Porcio & Q. Marcio coss. anno vrbis 636. deducta colonia est. Post tres & viginti annos in Baciennis Eporedia. Marcio V I. Valerioque Flacco coss. anno vrbis 654. Neque facile memoriæ mandauerim, quæ nisi militaris colonia post hoc tempus deducta sit. Plinius lib. 3. cap. 17. in regione 11. Transpadana Augusta prætoria iuxta geminas Alpium fauces Graias & Pœninas. His Pœnos Graijs Herculem transisse memorant. Oppidum Eporedia Sibyllinis libris à populo Romano condi iussum. Eporedicas Galli bonorum equorum domitores vocant.

LXXXVIII. COLONIA ALBA POMPEIA.

ANno ab vrbe condita 664. L. Iulio Cæsare, P. Rutilio coss. qui primus belli Marsici fuit, quum lege Iulia Latinis, Tuscis, & Vmbris primum anno ipso, deinde anno sequenti, Cn. Pompeio, Strabone & Lucio Porcio Catone coss. Gallis Cispadanis ciuitas data fuisset, Transpadani indignati eorum rationem iure ciuitatis Romanæ habitam non fuisse, tumultuari cœperunt. Quibus tumultibus sedandis à senatu cura data est Pompeio consuli. Is Gallis quidem Cispadanis ciuitate donata, vt Transpadanos quietaret, eos iure Latij bonorauit, aliquotque tam citra quàm vltra Padum colonias deduxit. Citra Padum quidem colonias Romanas, vltra verò Latinas eas fecit. In his quæ cis Padum fuerunt, Alba Pompeia, vt opinor, colonia fuit ab ipso vocata, vt Laus Pompeia vltra Padum. Neq; enim vllus præterea Pompeius in his regionibus quid gessisse legitur. An colonias verò cis Padũ deduxerit, vt verisimile, ita obscurum est.

LXXXIX. COLONIA AVGVSTA VERONA.

PAedianus in Pisoniam ita scribit, vbi de Placentia loquitur. Neque illud dici potest sic eam coloniam esse deductam, quemadmodum post plures ætates, CPompeius Strabo, pater Cn. Pompeij Magni Trãspadanas colonias deduxerit. Pompeius enim non nouis colonis eas constituit, sed veteribus incolis manentibus ius dedit Latij, vt possent habere ius, quod cæteræ Latinæ coloniæ, id est, vt gerendi magistratus gratia ciuitatem Romanam adipiscerentur. Porrò duo genera earum coloniarum, quæ à populo Romano deductæ sunt, fuerunt, vt aliæ ciuium Romanorum, aliæ Latinorum essent. Ex his Pædiani verbis illud quod dixi, colligimus, deductis aliquot colonijs, ipsum Transpadanis in Latij ciuitati Romanæ proximum dedisse, postquam ciuitas reliquis Italicis populis (quos enumeraui) data esset à superioribus consulibus Iulio, & Rutilio. Porrò autem inter Transpadanas Latinas colonias à Pompeio deductas fuisse opinor (nullus enim de his aperte, quod sciam scriptor tradit) Venetiam & Aresten Venetorum, Brixiam & Comum Cænomanorum, Laudum Pompeij Insubrum. Nam Veneti (quanquam eos nunquam legamus à

Romanis victos vel subactos aut triumphatos) ex quo enim in amicitiam & fœdus Romanorum bello Gallico cisalpino authore Strabone venerunt, diu in populi Romani amicitia fidere egêre, postea tamen in consuetudinem parendi Romanis clementer prouocantibus, & ipsi venerunt, omnibus præsertim circum finitimis nationibus & gentibus, vt Insubribus, Cænomanis, Carnis, Iapudibus, Istris, & Boijs multis prælijs bello superatis, ac in ditionem populi Romani redactis. De his colonijs Transpadanis meminit Tranquillus in Cæsare, vbi eas colonias Latinas vocat, sic decedens ergo ante tempus colonias Latinas de petenda ciuitate agitantes adijt, & ad audendum aliquid concitasset, nisi consules conscriptas in Cicicliam legiones paulisper ob id ipsum retinuissent. Veronam vero vnam ex his colonijs Latinis Transpadanis à Pompeio Strabone deductis fuisse refert incertus author in Panegyrico ad Constantinum Imperatorem, sic pugnacissimo præfecto, vt quam coloniam Cn. Pompeius aliquando deduxerat, Pompeianus euerteret, ô miserabilem Veronensium calamitatem, &c. Tacitus libro decimonono, Quæsitum inde quæ sedes bello legeretur. Verona potior visa patentibus circum campis ad pugnam equestrem, qua prævalebant, simul coloniam copijs validam auferre Vitellio in rem famamq; videbatur.

XC. COLONIA ATESTE VENETORVM.

HAec procul dubio vna ex Transpadanis colonijs fuit à Cn. Pompeio cum Verona & reliquis deducta, de qua scribit Plinius lib. 3. cap. 19. In mediterraneo regionis 10. coloniæ Cremona, Brixia, Cænomanorum agro, Venetorum autem Ateste.

XCI. COLONIA BRIXIA CAENOMANORVM.

HAEc & ipsa ab eodem Cn. Pompeio Strabone Latina colonia deducta est, atque postea cum reliquis colonijs Transpadanis à C. Cæsare dictatore ciuitate donata. De cuius magistratibus Quæstore, Aedili, Quadrumuiris iuri dicundo, Quadrumuiris quinquennalibus, Sexumuiris augustalibus multa mêtio est in antiquis vrbis Epigrammatibus, haud multo tempore antè effossis.

XCII. COLONIA COMVM aliàs NOVOCOMVM.

STrabo libro quinto, Comum mediocris colonia erat, sed Pompeius Strabo Magni pater colonos restituit, eam Rheti vastauerant, C. Scipio tria millia hominum addidit. Cæsar quinque millia, ex quibus quingenti Græci ciuitate donati. Hi nouum Comum vocauere. Appianus libro secundo bellorum ciuilium. Cæsar Noum Comum condidit in Alpibus, qui illic magistratum gessissent ciues Romanos esse voluit.

XCIII. COLONIA LAVS POMPEIA.

HVius coloniæ quanquam nullus, quod sciam, vetustus author mentionem faciat, procul dubio tamen à Cn. Strabone Latina colonia & ipsa Transpadanum deducta est, à quo & cognomen accepit.

XCIIII. COLONIA ARRETIVM.

HAEc colonia ante Ciceronis tempora, & fortè à Sylla militaris deducta fuit, de qua idem Cicero pro L. Murena sic scribit: Catilinam confluente colonorum Arretinorum, & Fesulanorum exercitu alacrem incedere, L. Florus lib. 77. L. Sulla ciuitatis statum ordinauit, exinde colonias deduxit. Frontinus Arretium muro ducta colonia lege Triumuirali. Iter populo non debetur, ager eius limitibus est adsignatus. Et alibi, Colonia, Arretina, lege Augusta censita limitibus Gracchanis, qui recturas maritimas & montanas spectabant, postea per cardines decimano & duodecimano est assignata, & numerus centuriarum manet, &c.

XCV.

XCV. COLONIA FESVLAE.

ET hæc vt existimo à L. Sulla dictatore colonia deducta est, de qua Cicero pro Murena meminit. Quandoquidem ex Liuio Florus eum in consulatu deduxisse scribit.

XCVI. COLONIA BOVILLA.

BOuilla lege Sullana est circundata. Iter populo non debetur, agrum eius ex occupatione milites veterani tenuerunt in sortem, Frontinus. Hanc Cicero Philippica secunda appellat municipium.

XCVII. COLONIA SVESSVLA.

OPpidum muro ductum, lege Sullana est deducta. Iter populo non debetur, ager eius veteranis militibus Sullanis in iugeribus est assignatus. Frõt. Hęc vetus præfectura & municipium sine suffragij iure fuit.

XCVIII. COLONIA POMPEIA.

DE hac colonia Cicero pro Sulla sic mentionem facit. Disiunxit Pompeianos à colonis, vt hoc diffidio ac dissensione facta oppidum in sua potestate esset, & Pompeianos haberet, quũ ab hoc illa colonia deducta sit, & quũ cõmoda colonorum, à fortunis Pompeianorum P.R. fortuna diuiserit, ita carus vtriq; est. Has autẽ quinq; colonias à Sylla deductas fuisse opinor, quòd is multas colonias militares fecisse credatur, atq; hæ ante Ciceronis ætatem iam coloniç factæ fuerint. Florus li. 77. Sylla consul colonias deduxit, & li. 89. Sylla Nolam in Samnio recepit, 47. legiones in agros captos deduxit, & eò ijs diuisit. Multisq; municipijs, vt tradit Cicero pro Cæcinna, ciuitatem ademit.

XCIX. COLONIA CAPVA IVLIA FELIX.

PAterculus Cæsar in consulatu (is eum gessit anno vrbis 695. cum M. Bibulo) legem tulit vt ager Campanus plebi diuideretur, suasore legis Pompeio. Ita circiter 20. millia ciuium eò deducta, & ius his restitutum post annos circiter 152. quum bello Punico à Romanis Capua in formam præfecturæ redacta erat. Frontinus de colonijs. Capua muro ducta colonia Iulia Felix iussu Imperatoris Cæsaris à 20. viris est deducta. Iter populo debetur P. C. ager eius lege Sullana fuerat adsignatus, postea Cæsar August. in iugeribus militi pro merito diuidi iussit. Calatia oppidum muro ducta, iter populo debetur, P. 60. coloniæ Capuensi cum territorio suo à Sulla Felice adiudicata olim ob hostium pugnã. Cicero in Rullum 2. Neq; te P. Rulle omnia illa M. Bruti atque auspicia à simili furore deterrent, nam & ipse qui deduxit, & qui magistratũ Capuę ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbissimas impiorum pœnas pertulerunt. Idem quum venissem Capuam coloniam deductam, L. Considio & Sext. Saltio, quemadmodũ ipsi loquebantur, prætoribus, nam quum cæteris in colonijs duumuiri appellentur, hi se prætores appellari volebant. Et paulò pòst. Hinc isti decemuiri, quum numerum colonorum ex lege Rulli deduxerunt, centum Decuriones, decem Augures, sex Pontifices constituerunt, quos illorum animos, impetus, quam ferociam esse putatis? Idem Philippica secunda: Consuluisti me per literas de Capua, tu quidem, sed idem de Casilino respondissem, possesne, vbi colonia esset, eò coloniam nouam inde ducere, negaui, in ea coloniã quæ esset auspicatò deducta, dum esset incolumis coloniam nouam iure deduci, colonos nouos adscribi posse, rescripsi. Plinius li. 3. cap. 5. Regio ea à Tyberi prima Italiæ seruatur ex descriptione Augusti. Intus colonia Capua à Capi dicta Aquinum.

COLONIA BOVIANVM VETVS.

ET hæc à Cæsare, vt puto iã dictatore deducta est (nullus enim deinceps ita in eis digerendis temporis ordo accuratus seruari poterit) de qua sic scribit Fron-

Frontinus: Bouianum oppidum lege Iulia milites deduxerunt sine colonis. Iter populo amplius non debetur, quàm P. 10. Ager eius per centurias & scamna est adsignatus. Plinius lib. 3. cap. 12. in regione 4. Italiæ Samnitium, quos Sabellos & Græci Saunitas dixere, colonia Bouianum vetus, & alterum cognomine Vndecumanorum.

COLONIA VEII.

VEij colonia priusquam oppugnaretur, ager eius militib. est adsignatus ex lege Iulia. Postea deficientibus his ad vrbanam ciuitatem adsociandos censuerat Diuus Augustus, nam varijs temporibus & à diuis imperatoribus agri sunt adsignati. Frontinus in libro de colonijs.

COLONIA AVFIDENA.

AVfidena muro ducta colonia, iter populo debetur, P. 10. milites eam lege Iulia sine colonis deduxerunt.

COLONIA CASILINVM.

CIcero Philippica secunda in Marcum Antonium: Deduxisti coloniam Casilinum, quod Cæsar antè deduxerat omni auspiciorum iure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis antè deducta, vt vexillum videres, & aratrum circumduceres, cuius quidem nomine portam Capuæ penè perstrinxisti, vt florentis coloniæ territorium minueretur. Hæc authore Festo vetus præfectura fuit.

COLONIA CALATIA.

ET hæc à C. Cæsare deducta fuit, vt ex his Velleij verbis intelligitur libro secundo, vbi de Augusto loquitur sic: Primumq; à Calatia mox, Casilino veteranos exciuit paternos, quorum exemplum sequuti alij breui in formam insti coiere exercitus.

COLONIA LANVVIVM.

LAnuuium colonia ex municipio vetere facta est, à C. Cæsare dictatore, vt tradit Frontinus, sic Lanuuium verò muro ductum colonia deducta à diuo Iulio. Ager eius in limitibus Augusteis pro parte est adsignatus militibus veteranis, & pro parte virginum Vestalium lege Augustana fuit adsignatus. Sed postea Imperat. Hadrianus colonis suis agrum adsignari iussit.

COLONIA FORVM IVLII.

HAec vt existimo, à Cæsare etiam deducta fuit, quod nomen ipsum declarat. De qua Ptolemæus lib. 3. cap. 1. sic meminit Carnorum mediterraneæ coloniæ Fomm Iulij, &.

COLONIA IVLIA HISPELLA.

HAne quoque à Cæsare deductam nomen ipsum indicat. Hæc etiam municipium dicitur.

COLONIA POLA aliàs PIETAS IVLIA.

ET hanc ex nomine à Cæsare deductam opinor, de qua scribit Plinius libr. 3. capite decimonono: In decima regione oppida Istriæ ciuium Romanorum Aegida. Parentium colonia Pola, quæ nunc Pietas Iulia quondam à Colchis condita, abest à Tergeste centum millia passuum, mox oppidum Nesactium. Hæ autem sunt omnes coloniæ militares, quas à Cæsare dictatore deductas, vel inuenerim, vel coniectura consequi potuerim.

COLONIA AQVINVM.

NVnc eas colonias adijciam, quas à Triumuiris R.P.C. Lepido Antonio Cæsare deductas fuisse inuenerim. Quarum prima ordine alphabetico est Aquinum, de qua ita scribit Frontinus: Aquinum muro ducta colonia, lege Triumuirali deducta, iter populo debetur, P. 80. Ager eius perenni riuo est assignatus. Plinius libro 3. capite 5. In regione prima Italiæ colonia Capua, Aquinum,

Aquinum, Suessa, &c. Tacitus lib. 17. sub Othone. Sepositus per eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem. Hæc colonia municipium vocatur à Cicerone in oratione pro Plancio: Nam ante coloniam à Triumuiris deductam, municipium lege (vt opinor) Iulia factum fuerat.

COLONIA IVNONIA FALISCA Etruscorum.

FRontinus, colonia Iunonia quæ appellatur Falisca, à Triumuiris est adsignata, & modus iugerationis est datus, in qua limites intercisiui sunt, directi lege agraria. Plinius lib. 3. cap. 5. in regione 7. Tuscia intus coloniæ Falisca Argis orti, vt auctor est Cato, quæ cognominatur Etruscorum, lucus Feroniæ, &c.

COLONIA FLORENTIA.

FRontinus Florentia colonia deducta à Triumuiris adsignata lege Iulia Centurijs. Cæsariana iugera, 200. per, cardines & decumanos. Huius coloniæ meminit Tacitus.

COLONIA FAEDATVRA.

COlonia Fædatura ea lege qua ager Florentinus in Centuriatis singulis iugera, 200. termini lapidei, alij sextales, alij molares, Frontinus.

COLONIA FORMIAE.

FRontinus: Formias oppidum, Triumuiri sine colonijs deduxerunt. Iter populo non debetur. Ager eius in absoluto resedit, pro parte in lacuneis est adsignatus. Finitur terminis siliceis & Tiburtinis. Hæc ante vetus municipium & præfectura fuit.

COLONIA TELESIA.

TEleſia muro ducta colonia à Triumuiris deducta. Iter populo debetur, P. triginta. Ager eius militibus Augusteis in nominibus est adsignatus, Frontinus.

COLONIA TVDER FIDA.

TVder Fida colonia ea lege, qua & ager Florentinus in Centuriatis singulis iugera, 200. Termini lapidei, aliàs saxei, aliàs molares, Frontinus.

COLONIA VENAFRVM.

FRontinus Venafrum (inquit) oppidum Triumuiri deduxerunt sine colonijs. Iter populo debetur ped. 20. Ager eius in lacineis limitibus intercessiuis est adsignatus, sed summa montium iure templi ab Augusto sunt concessa. Plinius lib. 3. cap. 5. In regione prima Italiæ intus colonia Capua, Aquinum, Suessa, Venafrum, Sora, &c. Venafrum verò vna ex his antiquis præfecturis à Festo fuisse refertur, in quas præfectos quotannis prætor mittere solebat.

COLONIA VOLATERRAE.

VOlaterræ colonia lege Triumuirali est adsignata in Centurias singulas iugera ducenta decimanis à cardinibus est adsignata, quam omnes veterani in portionibus diuisam pro parte habuerunt. Frontinus.

COLONIA VLVBRA.

VLubra oppidum à Triumuiris erat deductum, postea à Druso Cæsare extructum, ager eius in omnibus est adsignatus. Iter populo non debetur. Frontinus.

COLONIA REGIVM.

NVnc colonias quas Cæsar Augustus deduxit, exponam, quarum fortè prima fuit Regium, de qua Strabo lib. 5. sic scribit: Cæsar Augustus fugato ex Sicilia Sext. Pompejo, quum desertam vrbem Regium reperisset, permultos ex classe eius ibidem fecit colonos.

COLO-

COLONIA ACERRAE.

ACerræ muro ducta colonia Diuus Augustus deduci iussit. Iter populo debetur, P. 90. Ager eius in iugeribus est adsignatus. Frontinus. Hæc colonia vetus municipium & præfectura fuit.

COLONIA ALATRVM.

ALatrum muro ducta colonia Augustus deduxit. Iter populo non debetur. Ager eius per centurias & strigas est adsignatus. Frontinus.

COLONIA ATELIA.

FRontinus: Atella muro ducta, colonia deducta ab Augusto. Iter populo debetur P. 120. Ager eius in iugeribus est adsignatus. Atella vetus tum ante municipium, tum præfectura fuit.

COLONIA AVGVSTA TAVRINORVM.

HAnc cum Augusta prætoria, Salassorum ab Augusto Cæsare deductam existimo, quãdo ipse authore Strabone, egregia contra Salassos victoria potitus eorum prope nomen deleuerit, de quibus sic lib. 3. c. 17. scribit Plinius: In Transpadana regione 11. coloniæ ab Alpium radicibus Augusta Taurinorum antiqua Ligurum stirpe inde nauigabili Pado, deinde Salassorum Augusta prætoria iuxta geminas Alpium fauces Graias atq; Pœnias.

COLONIA AVGVSTA PRAETORIA Salassorum.

DE hac præter Liuium meminit Ptolemæus lib. 3. cap. 1. sic: Salassorum qui sub Insubribus sunt ciuitates Augusta prætoria colonia.

COLONIA BOVIANVM VNDEcumanorum.

HVc vndecimam legionem post bella ciuilia ab Augusto deductam coloniam fuisse innuere videtur Plinius lib. 3. cap. 3.

COLONIA COPIAE, aliàs THVRII.

STrabo lib. 6. Thurios Tarentini euersere, Romani colonos paucos deduxere, copiasq; coloniam appellauerunt. Hanc ab Augusto deductam opinor post bellum Siculum.

COLONIA CORTONA.

DIonysius qui sub Augusto vixit, Croton colonia Romanorum Cortona nuper appellata est. Hæc in Tuscia erat.

COLONIA CVMAE.

CVmæ muro ducta colonia, ab Augusto deducta. Iter populo debetur pedes 80. Ager eius in iugeribus veteranis promerito est adsignatus iussu Claudij Cæsaris. Frontinus: Vetus aliquando municipium, aliquando præfectura hæc colonia fuit, Festo & Liuio authoribus.

COLONIA FANVM FORTVNAE, alias Iulia Fanestris

HAnc ab Augusto deductam nomen declarat, quando in Tranquillo authore duodetriginta colonias deduxerit. Plinius lib. 3. ca. 13. In regione 6. colonia Fanum Fortunæ Pisaurum. Pomponius Mela lib. 2. cap. 2. A Pado ad Aconam transitur Rauennam, Ariminum, Pisaurum, Fanestris colonia, flumen Metaurus atque Athesis.

COLONIA NVCERIA.

NVceria Constantina muro ducta colonia. Deducta iussu Imperatoris Augusti, iter populo debetur P. 60. Ager eius limitibus Iulianus lege Augustana militibus est adsignatus & alibi in absoluto resedit. Liuius lib. 27. Nucerinos quærentes, vbi habitarent Nuceria deleta Atellam, quia id maluerant Atellanis Calatiam migrare iussis transducti M. Marcello, & M. Læuino Coss. Ptolemæus

nus libr.3.cap.1. Vmbronum qui sunt supra Tuscos Nuceria colonia, postea Picentinorum Nuceria colonia.

COLONIA ORIENTIVM.

ORientium colonia lege Augusti censita est limitibus Gracchanis, qui recturas maritimas & montanas spectant, postea per cardines decumanos & subdecumanos adsignata est, Frontinus.

COLONIA PRIVERNVM.

PRiuernum oppidum muro ductum coloniam militibus deduxit Imperator Cæsar sine colonis. Iter populo debetur, P.30. Ager eius pro parte cultus ingenibus est adsignatus. Cæterum in lacineis vel in absoluto remansit. Frontinus: Priuernum vetus municipium & præfectura ante fuit, authore Festo.

COLONIA RAVENNA.

STrabo lib.5. Ariminum Vmbronum colonia, vt Rauenna, sed vtraque Romanos habet inquilinos. Hæc ab Augusto instituta est, quum classem in eius portu instruxit, quæ Hadriatico sinu recondo excubaret.

COLONIA TERGESTE.

HAEc ab Augusto deducta est, de qua Plinius li.3. c.18. in 10. regione Italiæ. Tergestinus sinus colonia. Tergeste 33. mille passuum ab Aquileia, Ptoleneus lib.3. c.1. Istriæ post flexum Hadriatici intimi sinus Tergeste colonia.

COLONIA THEANVM SIDICINVM.

PRontinus: Theanum, quod & Sidicinum, colonia deducta à Cæsare Augusto, Iter populo debetur P.85. Ager eius limitibus metricis omnib. est adsignatus. Plin. lib.3. ca.5. In regione prima Italiæ coloniæ Capua, Aquinum, Suessa, Venafrum, Sora, Theanum, Sidicinum & Nola. Hæ autem sunt coloniæ, quas pro Cõstanti Augustum Cæsarem deduxisse inueni. Sequuntur hæ 3. præterea coloniæ à Nerone Claudio, fratre & Druso Cæsare & filio Tiberij Imperat. factæ, de quibus scribit Frontinus.

COLONIA ATINA.

ATina muro ducta colonia, deduxit Nero Claudius. Iter populo non debetur. Ager eius pro parte in lacineis est adsignatus, Frontinus.

COLONIA ANAGNIA.

HAEc ex municipio à Druso Cæsare deducta colonia est, de qua ita scribit Frontinus: Anagnia muro ducta colonia Drusi Cæsaris populus deduxerat: Iter populo non debetur. Ager eius per strigas est adsignatus. Hæc colonia municipium vetus & præfectura ante fuerat.

COLONIA CALAGNA.

CAlagna muro ducta colonia iussu Drusi Cæsaris populus deduxit, iter populo non debetur. Ager eius Veteranis est assignatus, Front. de colonijs.

COLONIA INCERTO TEMPORE DEducta Colonia Abella.

ABella municipium coloniæ, vel familiæ Imp. Cæsaris Vespasiani iussu acceperunt. Postea in Lacineis ager eius in iugenbus militi est assignatus, iter populo debetur.

COLONIA AESIS.

HVius coloniæ non nisi in vetustis epigrammatibus mentionem extare didici.

COLONIA ANCON, aliis ANCONA.

PLinius li.3. c.19. Quarta regione Piceni Numana à Siculis condita, ab eisdē colonia Ancon apposita promõtorio Cumero in ipso flectetis se ore cubito.

CO.

COLONIA APVLESIVM.

HVius coloniæ tantum vetus lapis meminit.

COLONIA ASCVLVM.

PLinius lib.13.c.13. In quinta regione Piceni Cupra oppidum, castellum Firmanorum, & supra id colonia Asculum Piceni nobilissima. Asculum Cicero pro Sulla municipium vocat.

COLONIA ASTA.

PTolemæus lib.3.cap.1. In Liguria, Asta colonia.

COLONIA BRIXILLVM.

PLinius lib.13.ca.15. In octaua regione coloniæ Bolonia, Brixillum, Mutina. De hoc oppido plura scribit Tacitus lib.17.19. clade Othonis insigne.

COLONIA CAEDITIA.

VEtus epigrammæ tantum hanc coloniam commemorat.

COLONIA CAPIS.

CApis coloniæ, pro æstimo vbertatis, & naturæ locorum sunt agri adsignati. Nam termini in varijs locis sunt positi, Frontinus.

COLONIA CONCORDIA.

PLinius lib.3.c.19. In decima regione Venetia colonia Concordia, Ptolemæus, lib.3.cap.1. Carnorum mediterraneæ coloniæ, Forum Iulij, Concordia, Aquileia.

COLONIA CABII.

LApis vetus extat Zagaroli, quod oppidum olim Gabios fuisse creditur. Hanc Cicero in Philipp.2. municipium vocat.

COLONIA ISTONIVM.

EThuius coloniæ mentio est in vetusta quadam inscriptione.

COLONIA LAVROLAVINIVM.

LAurolauinium lege & consecratione veteri manet. Ager eius ab Imperat. Vespasiano, Traiano & Hadriano, in Lacineis est assignatus. Iter populo nó debetur, Frontinus de colonijs.

COLONIA LVCVS FERONIAE.

PLinius li.3.c.5. in regione Septima, intus coloniæ Falisca Hetruscorum, Lucus Feroniæ, Rusellana, Senensis, Sutrina.

COLONIA LVPIA.

VEtus inscriptio.

COLONIA NEAPOLIS.

VEtusta epigrammata.

COLONIA PAMPIA.

VEtus inscriptio.

COLONIA PRAENESTE.

AGellius li.16.c.19. D. Hadrianus in oratione quam de Italicensibus, vnde ipse ortus fuit, in senatu habuit, Prænestinos refert maximopere à Tib. Imper. petijsse, orasseq; vt ex colonia in municipij statum redigeretur, idque illis Tiberium pro referenda gratia tribuisse, quod in eorum finibus sub ipso oppido ex capitali morbo reualuisset. Festus Præneste municipium sui iuris vocat.

COLONIA REGIVM LEPIDI.

PTolemæus lib.3.c.1. In Gallia togata Regium Lepidi colonia.

COLONIA RVSELLANA.

PLinius lib.3.c.5. huius coloniæ in Tuscia mentionem fecit.

CO-

COLONIA SAEPINVM.

SAEPinum oppidum muro ductum colonia ab Imperatore Nerone Claudio est deducta. Iter populo debetur, P. 30. Ager eius in Augusteis centurijs est assignatus, Frontinus.

COLONIA SALPIS.

HVius coloniæ meminit Frontinus in libro de colonijs. Salpis muro ducta colonia, &c.

COLONIA SENA.

PLinius l. 3. c. 5. In regione 7. Etruriæ colonia, Falisca, Lucus Feroniæ, Rusellana, Senensis, Sutrina.

COLONIA SENVSIA.

ANtiqua inscriptio.

COLONIA TOLLENTINVM.

TOllentini vetus inscriptio adhuc extat. Tollentinatium in Piceno meminit Plinius libro tertio.

COLONIA VERVLAE.

VErulę oppidum muro ductum, ager eius limitibus Graechanis in nominibus est assignaatus, ab Imp. Nerua colonis est redditus, Frontinus in libro de colonijs. Atq; hæc sunt omnium coloniarum ciuium Romanorum, Latinarum, & militarium nomina, quas à Romulo vsq; ad imperij excidium deductas fuisse intra Italiam apud veteres authores vel inscriptiones inuenerim. Quarum pars maior ordine temporum seruato, digesta est. Has vero posteriores quarũ tempora inuenire non potui, vna ordine alphabetico subiunxi.

L. Minutius præfectus annonæ crearent] Extraordinarium fuisse hunc magistratum annotat Onuphrius in commentarijs suis de ciuitate Romana. Sæpius enim, vt quæq; negotia occurrebant, quę extraordinariam curationem requirere videbantur, ita alij atq; alij magistratus creabantur. Hunc tandem ordinarium Augustum fecisse tradit Tranquillus, qui eum curatorem frumenti populo diuidendi vocat. *Præfectus annonæ.*

Lanato erat cognomen] A cana lanugine crescente. Vnde etiam Capitolinus Lanatus est dictus. Sic quoq; Columella de re rustica vuas amineas lanatas, à nascente lanugine vocat. *Lanatus.*

Seruilium Halam] Sic à fœdo oris halitu cognominatum, vt Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. scribit.

Bilibræ farris] De lectione huius loci vide notata per Glareanum & Sigonium. Non male vero legi posse videtur bilibra auferendi casu, sicut & selibra legitur apud Celsum libro quarto, annotante id Budæo lib. 5. de asse. Cęterum & id hoc loco sciendum, veteres frumentum non solum metiri, sed & appendere solitos. Hinc illud Horatianum.

Cui satis vna
Farris libra foret, tenui sic tamẽ pusillo.

Vide Tornebum lib. aduers. 2. cap. 13.

AEquimelium est appellatum] Plerunq; enim Romani eorum bona quos pro criminibus oppido grauibus supplicio affecerant, publicarunt, ædesq; solo æquarunt, mutatis locorum nominibus. Sic cum Marcellus quidam nequam & crimiposus, propter latrocinia & sordes vitæ capitali supplicio pœnas dedisset, bonis publicatis, ex ipsius domo macellum ædificarunt. Meminimus præterea Vitruuij Vaccij, cuius in Palatio domus, ob regnum affectatum publicata & eversa, cui Vaccij prata nomen dederunt. Vide Alexand. ab Alexand. libro 3. c. 13. Fuit autem AEquimelium inter Velabrum & Capitolium ad tabernas laneas, vt est apud Valerium Maximum libro 6. c. 3. Alexandrum ab Alexandro vbi supra. Varronem libro 4. de lingua Latina. Nota vero hic exemplum libidinis imperandi, pœnarumque male affectati regni. *AEquimelium.*

Fidenæ

Fidenæ. Fidenæ colonia] Fidenæ vrbs, vel oppidum potius, in quarta Italiæ regione, inter Anienem & Tyberim quadraginta stadijs ab vrbe distans, teste Dionysio, cuius meminit Strabo lib. 5. Plinius lib. 3. cap. 5. & 12. Volaterranus lib. 6. cap. 1. Geograph.

Legatio sacrosancta. Cęde ruptura ius gentium] Legationem quippe, perinde vt rem sacram veteres habuerunt, cui Deum Mercurium (quem Deorum nuncium finxit vetustas) præficiebant. Ideoq; si qui legati populi Romani, qui iure gentium sancti sunt, à quouis populo aut natione violati forent, vt hi dederentur, qui contra ius gentium temerè violassent, per Feciales cauebatur. Qua de re lege Alexandrum ab Alex. lib. 5. cap. 3. Hinc & Cæsarem retentis contra ius gentium legatis, non virtute, sed dolo, de Germanis victoriam consecutum, M. Cato, cum pro ea victoria supplicatio decerneretur, hostibus dedendum censuit, vt pro ciuitate perfidiam expiaret: prout author est Plutarchus in vita Cæsaris.

Cessi qui? A. Cornelius Cossus] Festus eos qui rugosi sunt, & aspera facie, Cossos vocari scribit, à similitudine vermium, qui ligno nutriuntur, & apud Phryges Pontique accolas (teste Plinio lib. 17. cap. 24.) pro delicatissimis cibis sumuntur, & hinc quoque Cossuria Cæsaris vxor dicta est, cuius Tranquillus in Cæsare meminit. Cæterùm de militari fortitudine Cossi, præter Liuium Plutarchus in Romulo, Plinius lib. 16. cap. 5. Valer. Max. lib. 3. cap. 2. Sabellicus lib. 5. Ennead. 3.

Spolia opima. Secunda spolia] Ter enim tantùm spolia opima Ioui delata legimus, primùm à Romulo vrbis parente, cùm Acronem vicit. Deinde post Romulū 313. anno à Cosso, victo Larte. Vltimo à Marco Marcello, qui Gallorum ducem sudit, teste Plutarcho in Romulo, & Alex. ab. Alex. lib. 1. cap. 14.

Templum Feretrij Iouis] Quod fuit in vertice montis Capitolini, à Romulo post bellum Ceninensium extructum. Quade re suprà libro primo diximus.

Cuniculum agere. Agere Cuniculum] Clàm subtus terram fodere: eamq; fodiendo tollere: hinc cuniculis bellare dicitur, qui non aperta vi, sed dissimulanter ac dolis rem gerit. Contrà, qui palàm agit, quod agit machinis agere dicitur. Hinc Martialis:

Gaudet in effossis habitare cuniculus antris,
Ostendit tacitas hostibus ille vias.

Voltumna. At Voltumnæ] Hanc Hetruscorum Deam fuisse, ex hoc Liuij loco apparet. Videndum tamen an potius Vertuna legendum sit, vt Vertunus. Prout annotauit Gyraldus historiæ Deorum syntag. 1.

Aerarium fieri quid sit? Duplicatoq; censu ærarium fecerunt] Asconius in diuinationem Ciceronis, de notis censorijs loquens, ita inquit: Regendis moribus ciuitatis censores quinto quoque anno creari solebant. Hi prorsus ciues sic notabant, vt qui senator esset, senatu eijceretur, qui eques Romanus equum publicum perderet, qui plebeius in Cæritum tabulas referretur, & ærarius fieret. Aerarium verò fieri erat, nullum aliud ius ciuitatis in Centuria, atque adeò in tribu retinere, quàm vt pro capite suo tributi nomine æra penderet, ita, vt qui ærarius factus esset, is non solùm suffragio vrbano, sed etiam stipendijs militaribus spoliatus esset. Quòd verò ærarij à militaribus stipendijs essent repulsi, ex Liuij loco, qui est in principio septimi, vbi de Attellanis scribit, cognoscitur. Et hinc patet Varronem rectè dixisse, censorem esse, ad cuius censionem, hoc est, arbitrium censeretur populus. Et festo censores dictos, quòd tanti rem suam quisque æstimare solitus sit, quantum illi censuerint, cùm sæpius censum multiplicarent, vt hic videre licet, illa tamen æquitate admissa, vt releuetur is, qui in tabulis publicis, delato modo ex certis causis frui non possit, prout Vlpianus de censibus eam censendi rationem fuisse demonstrat.

Ne cui album vestimentum] Huius legis vim authoritatemque nullam fuisse, innumera de candidatis exempla docent, quæ videre est apud Manutium in libro de legibus Romanis.

Orbē voluere Orbem voluentes] Id est, in orbem consistentes, vt Cæsar lib. 5. de bello Gallico

Gallico loquitur (inquiens) iusserunt pronunciari, vt impedimenta relinquerent, atque in orbem consisterent, id est, in orbem pugnarent. In orbem verò pugnari solet, cum vndique metus est, aut cum pauci à pluribus se circumuentos vident, vt mihtum terga tuta sint. Alibi Liuius id vocat in orbem se tutari, hoc eodem libro, Græci συγκυκλεῖσθαι hoc dicunt. *In orbem pugnari.*

Posthumius nulla tristi nota] Tristem notam dixit, quod nulla crudelitatis infamia aspersus sit, vt notat Erasmus in prouerbio: Creta notare, & rursus in prouerbio: Tristis litera. Vbi docet ex Asconio D. fuisse literam damnationis, absolutionis. N. L. ampliationis. *Tristis nota.*

Legem de mulctarum æstimatione] Tres leges de re mulctatitia latæ fuisse inueniuntur. Ex quibus primam tulit Sp. Tarpeius Capitolinus, & A. Aterinus Fontinalis coss. Vnde etiam ipsa lex tam Tarpeia, quam Aterina dicitur. Quare autem lata sit, ostendit Gellius lib. 11. cap. 1. Alteram autem legem Festus latam scribit, de modo mulctarum à T. Menenio Lanato, & P. Sextio Capitolino, coss. biennio postquam Aterina lata est. Tertia est ea, cuius hic Liuius meminit. Vtrum autem hi consules æstimationem ex lege Aterina constitutam mutauerint, aut ipse Liuius circa hæc tempora describenda negligentior à multis accusatus, quod Aterino & Tarpeio tribuendum erat, his attribuerit, Zasius in suo legum antiquarum Catalogo affirmare nequit. *Mulctatitiæ leges.*

Magna conatis magna præmia] Nam honos virtutem & artes alit. Vnde recte Aristoteles scribit honorem esse præmium virtutis. Et Solon Salaminius interrogatus, quid magis ad Reipublicæ salutem prodesset? Respondit, si boni præmijs inuitantur, mali autem pœnis coërcentur. Cicero ad Brutum, & Antisthenes interrogatus, quæ res portenderet ciuitatibus exitium: Quum in his, inquit, nullum esse potest bonorũ ac malorum discrimen. Sentiens eam Rempublicam non posse cõsistere, vbi nec honos esset virtuti, nec pœna sceleribus. Et hoc est, quod apud Homerũ stomachatur Achilles: ἐπεὶ οὐ τί μοι τιμῆς. Et Lysander interroganti Persæ, quam Rempub. maximè probaret: Eam, inquit, in qua fortibus viris ac meticulosis, cõgrua vtrisq; redduntur: Sentiens virtutẽ inuitari præmijs, ignauos excitari ignominia. Theophrastus quoque interrogatus, quidnam Rempub. confirmaret, respondit, Beneficentia, præmium & pœna. Vide & alia in hanc sententiam notata ab Erasmo in Chil. ad. Artes honos alit. *Præmijs virtus excitatur.*

Fortem ac strenuum aliquem existere ex plebe] Vide quam plurima in hanc sententiam apud Iuuenalem, vbi inquit:

Veniet de plebe togata,
Qui iuris nodos & legum ænigmata soluat.

Vbi nihil aliud in tota Salgia ostendit, quàm etiam ex infima plebe quamplurimos virtute præclaros prodijsse. Verum hæc frustra nostro tempore nostris Cyclopibus atque Harpyis occinuntur.

Capuam ab campestri agro] Variæ de constructione Capuæ sententiæ assumuntur. Seruius à Tuscis, qui omnem fere Italiam subiugauerunt conditam scribit, cum hunc Virgilij in lib. 8. versum explicat. *Capua vnde dicta.*

Et Capys hinc nomen Campana ducitur vrbi.

Suetonius in dictatore Capys conditoris sepulchrum Cãpuę fuisse indicat, in quo à colonis deductis tabula reperta fuit, quę Cæsari mortem denunciarit. Ad quod & Lucanus lib. 2 accedit. Plinius li. 3. cap. 5. Capuã ab vndecimo campo dictam inquit, quod quomodo ibi intelligendum sit Hermolaus Barbarus annotauit. Strabo autem lib. 5. quod duodecim vrbium caput esset dictam putauit. Quicquid rei sit, constat præter Vmbram vrbis huius hodie nihil extare.

Præter duos vrbanos quæstores] De origine quæstorum mirè inter se variant authores, vt latè ostendit Onuphrius in commentarijs lib. 1. Fastorum. Primò verò deligebatur à consulibus, vt scribit Cornelius Tacitus libro 2. Manfit autem (inquiens) consulibus potestas deligendi quæstores, donec eum quoque honorem mandaret populus, creatiq; primùm Valerius Potitus, & Mam. *Quæstores vrbani.*

Aimilius 13.anno post exactos reges, vt rem militarem comitarentur. Plutarchus vero in vita Poplicolæ & Zonaras scribunt eum pecuniæ tractationem alijs mandasse,ne consulum per eam potestas augeretur,tum primum quæstoribus designatis.Nam publicæ pecuniæ præpositi,ærarij curam habebant,à quærendo dicti,vt tradit Varro lib.4.de lingua Latina.

Ampliati qui.

Ampliatam] Ampliati sunt, quorum damnatio differtur, aut quia corã sistendi testes sunt, & cum illis testes committendi, aut quia nondum plane liquet,aut de crimine,aut de pœnæ modo. Non liquere de causa dicebant,quãdo probationes & argumenta non satis erant idonea ad dijudicandã causam.

Comperẽdinatio quid?

Quid vero Cõperendinatio ab ampliatione differat,tradit Torneb.li.1.Aduersariorũ cap.3.ostendens comperendinationẽ lege Seruilia in iudiciũ repetundarum introductã,vt etiã si prima actione iudici liqueret eum damnandũ esse, tamen ei condemnare non liceret.Lex enim Seruilia induxit cõperendinationẽ,ne primo iudicaretur,id est,vt bis causa diceretur, ac cõperendinatio altera,id est,secunda est actio.Et hanc explicationẽ attigit Asconius, cum scripsit: Cõperendinatio vtriusq; partis recitatio est, id est, vt Tornebus interpretatur, cum iterum à præcone citantur,vt adsint,qui priore actione citati fuerant.

Necari sub crate] De hac loquendi forma vide suprà.

Defungi morbo.

Defuncta ciuitate] Id est, cum ciuitas à morbis liberata esset, Budæus in prioribus annotat.

Senatores olim legati.

Non plus singulis senatoribus] Vetere siquidem instituto, publici populi Romani nuncij cum mandatis ad exteras nationes ex solo ordine senatorio mittebantur. De vltimis Reip.temporibus, vix vlla veterum authoritas extat. Nam Liuius infra lib. 31.consuli à patribus commissum esse scribit,vt quem videretur,ex ijs qui extra senatum essent,legatum mitteret ad bellum regi indicendum. Atq; etiam Imperatores nonnunquam sibi legasse in equestri ordine adhuc constitutos certum est.

Sacramento dicere.

Nemo inuitus [sacramento dicere] Dicere sacramento,vt Budæus in prioribus annotationibus tradit,sermo est antiquorum, & hoc in loco dicere, pro destinare & dicare accipi potest. Hoc enim etiã dicere significat teste Nonio.

Militare stipendium.

Stipendium miles de publico acciperet] Recte inquit miles,neq; enim eodem anno equites,quo pedites stipendium acceperunt, sed in Anxure capto, illi bello Veiente,vt Liuius postea tradit: Stipendium vero militare quantum fuerit,haud procliue dictu est. Polybius enim diurnũ peditis quæstum obolos duos statuit. Centurionis duplex. Equitis Drachmã, quæ eadem fere est apud Græcos,ac denarius apud Romanos.Postremorũ autem temporũ consuetudine diurnũ peditis Romani stipendium fuisse denariũ,ex Taciti libro primo apparet,vbi Percennius miles conqueritur denis in diem assibus animã & corpus æstimare, hinc vestem,arma,tentoria,hinc sæuitiam centurionũ,& vacationes munerum redimi.Denarius autem decem assibus æstimatus est,atq; semper in militari stipendio pro decem assibus datus,quamuis bello Punico secũdo placuisset,vt sexdecim assibus permutaretur,vt tradit Plinius lib.33.cap.3.

Denarij æstimatio.

AEs graue.

AEs graue plaustris] AEs graue, inquit Festus,dictum à pondere,quia dena asses singuli pondo libræ,efficiebãt denarium ab hoc ipso numero dictum. Porro vero ex his Liuij verbis apparet,cur æra merere milites dicantur,curq; ærarium dictum sit,ab ære scilicet graui,nondum argenteo nummo percusso.Inde infra libro sexto,hæc locutio: Rem creditori palam soluit, libraq; & ære liberatum emittit,de Manlio loquens,vt id Budæus libro quinto,de asse annotauit. Fuit autem hic ordo rei nummariæ,vt primum Romani ære graui, id est, nummo rudi & informi vsi sint,postea ære signato,quod fuit sub sexto demum rege.

AEra merere.

Argentum quando signatum.

Deinde argento signato anno vrbis 485. teste Plinio libro 33. his verbis: Argentum signatum est anno vrbis quingentesimo octogesimoquinto, Q.Fabio consule,quinque annis ante primum bellum Punicum & placuit denarius pro 10.libris,quinarius vero quinque,sestertius pro dupondio.

IN

IN LIBRVM V. ANNOTATIONES EX VARIIS DOCTORVM MONVMENTIS excerptæ.

ID donum inimicorum veneno illitum] Alludere videtur ad vetus prouerbium, Hostium munera, non munera. De quo vide Erasmum in eodem.

Sub pellibus durare] Id eo dicitur, quoniam militum tentoria pellibus obtegerentur. Vnde & sub pellibus esse dicebantur, Liuius libro tricesimo septimo, Aut sub pellibus milites habendos fore. Huc spectat Celsus de supellectile legata. ff. loquens, Labeo (inquit) originem fuisse supellectilis putat, quod olim ijs qui in legionem proficiscerentur, locari solerent, quæ sub pellibus vsui forent. Cœlius lib. 17. cap. 14. lect. antiq. *Sub pellibus durare.*

Nec opera sine emolumento] Conuenit hæc sententia cum prouerbiali illa: Hostimentum est, opera pro pecunia. Quæ admonet nihil gratuitum esse debere, sed officium beneficio pensandum. Hostimentum autem, authore Festo Pompeio, beneficij pensatio est à prisco verbo hostire, & redostire, quod est paria referre. *Hostimentū.*

Sicut æstinas aues] Æstiuæ aues Liuio sunt, quas videmus æstate, hyeme non videmus, cum vel lateant, vel autumno hinc auolent, in diuersas plagas, Torneb. lib. 24. aduers. cap. 38. *Aues æstiuæ*

Fustuarium meretur] Fustuarium quidam fustigationem interpretantur, vt annotat Cœlius lib. 10. cap. 5. lect. antiq. Polybius author est in lib. de trib. polit. Duo in primis supplicium genera fuisse in militiæ disciplina, decimationem, id est, *Ἀργυρία* & fustuarium. Modestinus quoq; iureconsultus inter pœnas militares fustium castigationem recenser. *Fustuarium quid?*

Vineæ non tantum iam iniunctæ] Vineæ machinæ militares, quæ cuiusmodi sint, & quomodo parentur, docet Flauius Vegetius libro 4. cap. 15. de re militari. *Vineæ.*

Quibus census equester erat] Fuit autem equestris census senatorio minor nimirum sestertiũm quadringentorum millium. Quadringenta verò millia equites esse censos, ante initium belli ciuilis. Suetonius de Cæsare ad Rubiconem exercitum loquente testis est. Idem quoq; Augusto imperante seruarum Horatius in prima epistola indicat, cùm cecinit. *Census equester.*

Si quadringentis sex, septem millia desunt
Plebs eris.

Seniores etiam coacti nomina dare] In legione namque non nisi ingenui, ex ingenuis nisi iuniores, & ex iunioribus, nisi qui in quinq; classibus censerentur, & ludicræ artis expertes essent, ordine centuriabantur. Vnde serui Libernini, pueri seniores, capite censi & histriones ad arma non vocabantur, nisi in dubijs Reipublicæ rebus necessitate cogente. Sic bello Hetrusco & Samnitico libertinos lib. 10. Bello Punico secundo seruos centuriatos, Liuius lib. 27. tribit. *In legione qui?*

Libri Sibyllini] Quos Tarquinio regi oblatos, Romani summa religione, ac obseruantia colebant, & ab aliis, quàm Duumuiris primùm, deinde Decemuiris postremò Quindecemuiris aspici aut legi nefas erat, vt Lactantius tradit. Ideo nihil Romani neque sanctum, neque sacrum ita custodiebant, quemadmodum hæc Sibyllina diuinitus (vt existimabant) missa oracula, & cum dij immortales de rebus aduersis consulendi essent, remediumque aliquod malis quærendum. Quindecemuiri hos libros quasi oracula præsentaneumque remedium adire solebant. Cæterùm is Tarquinius qui eos emit, vt *Libri Sibylini.*

Duumuiri sacris faciundis.

eos in manibus habuit, statim duos viros ex illustrioribus patritijs creauit, quibus horum librorum custodiam tradidit, appellatique sunt Duumuiri sacris faciendis. Quorum munus erat hos sacros libros custodire, quoties opus esset adire, legere, interpretari, & quæ iubebantur, vt perficerentur, curare. Apollinis sacrarumque ceremoniarum antistites esse, & quoties fames, pestilentia, bella ciuilia, & externa vrbem vexare cõtigisset, vel prodigia aliqua nunciata essent apparuisse, eorum omnium malorum ex oraculis Sibyllinis remedia inuenire, lectisternijs ad Deorum puluinaria factis, Deũm iram placare, prospera omnia precari, aduersa vt tolerentur rogare, & postremo Deos omnes iratos sacrificijs factis mitigare. Plura de hisce libris vide in libro Onuphrij de ludis secularibus, non contemnenda de Sibyllis & Sibyllinis carminibus ex Varrone, Dionysio, Solino, Plinio, Gellio Lactantio & Suida exponentis.

Lectisternium quid?

Lectisternio tunc primùm facto] Lectisternium ritus supplicandi Dijs Romæ frequentissimus, cum videlicet stratis in templo lectis, numina sibi propitia rebus gerendis exposcerent, vel auerruncandæ pestilentiæ opem quærerent. Lectisternia, inquit Seruius in XII. AEneidos, dicuntur, vbi in templo homines sedere consueuerunt. Legimus lectisternium in Capitolio sic celebrari solitum, stratis tribus lectis, conuiuium Deis apponebatur, Ioui, Iunoni, & Mineruæ. Iouis simulachrum in lectulo reponebatur. Iuno vero & Minerua in sellis, sic appositis epulis non Dei, sed VIRI. ipsi epulones celebrabant. Vide de hisce Gyraldum historiæ Deorum syntag. 17.

Haruspices. Hetrusci aruspices. Extispex.

Hostibus Hetruscis aruspices non erant] Haruspices à victimis in ara aspiciendis dicti sunt. Is enim est haruspex, qui postquam hostia immolata est, inspectis extis futura prædicit, qui & extispex dicitur. Cæterum Hetruscorum peritiam in aruspicina præcipue celebrem extitisse, indicio est, quod Cicero lib. 1. de diuinatione scribit: Hetruria autem de cœlo tacta scientissime animaduertit, eademque interpretatur, quid quibusque ostendatur monstris atque portentis. Quocirca bene apud maiores nostros, Senatus tum cum florebat imperium decreuit, vt de principum filijs, sex singulis Hetruriæ populis in disciplinam traderentur. Valerius tamen ait, decem principum filios dari solitos Hetruriæ populis, ad percipiendam sacrorum disciplinam. Sunt autem duodecim Hetruscorũ populi, quorũ principes Lucumones, vocabantur olim.

Lucumones qui.

Procuratio quid.

Per quos ea procurarent] Sic & Cicero lib. 2. de legib. Quibus diuis creuerint, procuranto, ijdemq; fulgura atq; obstita pianto. Est autem procuratio, sacrificium, quod fit ad depulsionem & expiationem monstrorum & portentorum, & ea gratia rem diuinam facere est monstra procurare. Annotante Tornebo in loco Ciceronis allegato.

Sortes quid.

Sorteſq; oraculi] Duo enim genera oraculorum fuisse ex libro de diuinatione cognoscimus, vnum quod à furẽtibus profundebatur, vt à Pythia vate numine Apollinis correpta, alterum quod æquatis & paribus sortibus è situla vel vrna ducebatur. Habebantur enim sortes certis quibusdam sententijs, obscuris tamen notatæ, quarum quædam felicitatem, quædam calamitatem denunciabant, aut à lia eiusdem generis. De qua re vide Tornebum lib. aduers. cap. 21.

Pythicum oraculum.

Oraculi Pythici] Apollinis sic dicti à Pythone serpente, sagittis eius confecto, cuius fabula ab Ouidio in Metamorphosi plene descripta est.

Latina feriæ quæ.

Latinas sacrumque in Albano] Harum crebra apud Liuium est mentio. Fuerunt autem institutæ à Superbo rege, ea de causa, vt quemadmodum Latini rerum publicarum causa ad lucum Ferentinæ conuenirent, sic sacrorum gratia in montem Albanum cogerentur. Fuit autem locus, vt & à Dionysio proditum est in monte Albano, in quem populus Romanus & Latini fœderati conuocabantur, vt Ioui Latiali communi consensu sacrificium facerent, cumque eorum alij agnos, alij caseum, alij lac, alij alia domo attulissent, tauro immolato, suam quisque carnis partem acciperent. Hoc solenne etiam Latiar

Latiar.

appel-

appellatum,ad extrema vsq; Reipublicę tempora est conseruatum.Neq; enim ante Coss.exire Paludati in prouincias consueuerunt, quam ferias Latinas indixissent,atque ijs in monte Albano cum Latinarum ciuitatum magistratibus operam dedissent.Hinc est quod Liuius li.22.scripsit,Latinas ferias instauratas, quod legati ab Ardea questi in senatu essent, sibi in monte Albano Latinis, carnem,vt assolet,datâ non esse,& lib.37.Latinas instauratas, quod Laurentibus carnis,quæ dari debet,data non erat. His vero ferijs vnum diem dicauit Superbus,exactis autem regibus, alter additus est. Post fœdus cum Latinis à Sp.Cassio consule ictum tertius, anno demum vrbis 396. compositæ, quæ diu ciuitatem turbauerat,de plebeio consulatu seditione quartus. Id quod apud Dionysium & Plutarchum inuenitur.

Tuo ductu] Quid sit sacrorum euocatio, & quomodo olim fieri solita sit, vide Macrobium lib.3.Saturnal.cap.8.

Iuno regina] Regina Iuno à Latinis cognominata,quod soror & coniunx Iouis,Deorum atque hominum regis. De qua Plutarchus in Camillo, præter ea,quæ à Liuio hic & in alijs locis commemorantur. Meminit huius reginæ Iunonis etiam Virgilius in illo: *Iuno regina.*

Ast ego quæ Diuum incedo regina Iouisq;
Et soror & coniunx.

Eius hostiæ exta prosecuissent] Exta cocta solebant prosecare,vnde & prosecta dicebantur,ac partem adolebant, partem consecrabant, sacerdotibusq; dabant,partem sibi apponebant.Tranquillus in Augusto,Semicruda exta rapta foco prosecuit. Est vero verbum sacrificantium. Particulæ enim minutæ membrorum omnium prosecta dicebantur in sacrificijs.Sic Lucanus: *Prosecta quid.*

Si pectore pleno
Sæpe dedi,lauit calido prosecta cerebro.

Et Ouidius:

Inde vbi libauit,prosecta sub æthera ponit.

Hæ sacrificiorum particulæ videntur etiam dici præsiciæ à præsecando,de quibus Arnobius lib.7.ridens antiquorum superstitiosa sacrificia.Vide Tornebum lib.15.aduersar.cap.7.

Libera corpora sub corona vendidit] Antiquitus enim mancipia iure belli capta coronis induta væniebant,& ideireo dicebantur sub coronis vænire. Sicut autem corona signum erat captiuorum vænalium, sic pileus impositus demonstrabat eiusmodi seruos venundari,quorum nomine emptori venditor nihil præstaret.De quo vide Gellium lib.7. Budæum in prioribus ad Pandectas. *Sub corona vænire.* *Pileati serui.*

Decem æstates hyemesque] Ad imitationem Poetarum per messes hyemesq; annos supputasse videtur.Sic Ouidius pereleganter:

Vrbe virum vidi, tectoq; animoq; recepi,
Hic vbi bis æstas biq; recurrit hyems.

Atque alio in loco:

Tertia nudatas acceperat area messes,
Inq; cauos terant tertia musta lacus.

Sed & Thucidides author grauissimus non rectè ab Eponymis rerum gestarum ordinem accipi arbitratus,tempora in hyemes atq; æstates digessit.

Nulla felix arbor] Felices arbores Cato dixit,quę fructum ferunt.Infelices quę non ferunt.De qua re Cœlius lib.10.cap.7. lectionũ antiq. Brodæus lib.4. Miscellaneorum c.6.Torneb.lib.4. cap.3. Per infelicem arborem intelligit stipitem & furcam,de qua fontes suspenduntur, neq; enim vlla arbor aut vllum lignum infelicius est,& ita istud Liuianum intelligendum: I lictor,colliga manus,infelici arbori suspendito. *Felix arbor.* *Infelix arbor.*

Damnata voti] Verba propria sacrorum. Damnatus autem voti est, qui promissa voti soluit.Sic & Virgilius: *Damnatus voti.*

Damnabis tu quoq; voti.

Reus voti. Reus autem voti est, qui suscepto voto numinibus se obligat.

Stipes vel stips. Stipis verius quam decimæ] Varro stipem dictam vult, quod qui supra ea maiorem numerum accepissent, non in arca ponebant, sed in aliqua cella stipabant, hoc est, componebant, quo minus loci occuparet. Pecuniam quoque, quam vel in ærarium reponebant, vel Dijs offerebant, stipem veteres dixere. Stipendiarij milites hinc dicti, quod stipem penderent.

Pilentum. Vt Pilento ad sacra] Idem scribit Sextus Pompeius, ob hanc munificentiam concessum fuisse matronis, vt Pilentis & Carpentis per vrbem veherentur. Fuere autem Pilenta, vt Seruius libro octauo Aeneidos scribit, vehicula, sicut nunc Basternas videmus. Erant autem tunc Veneti coloris, non vt nunc russati, quib. nisi castæ matronæ vti nō poterant. Quod & ab Isidoro refertur lib. 20. Ethymolog. vbi & carpentum ab Horatio Petorieum appellatum scribit.

Magistro liberorum] Nefandum huius ludimagistri & indignum plane facinus scribunt quoque Plinius, de viris illustribus capite 23. Claudianus in Gildon. Valerius libro sexto, capite quinto, Frontinus lib. 4. ca. 4. Sabellicus lib. 10. cap. 4. Est autem perfidiæ, proditionis, & impietatis in discipulos exemplum.

Iura militaria. Belli iura] Fuit enim & inter cæteras hęc lex militaris, ne dolo malo, nèue aliena iniquitate, sed iure & propria virtute bellum gereretur, quam diligenter à Romanis obseruatam hic Liuij locus testimonio est. Manutius de legibus Romanis.

Pueris tradidit] Iniuria enim vel dolo hostes vincere inhonestum putabat, cum non fraude, sed propria virtute, magnum fortemque ducem militare deceat.

Equis albis triumphare. Alibi per vrbem vexerant equi] De hoc triumpho lege Plutarchum in vita Camilli, Blondum lib. 10. Romæ triumphantis, Alexandrum ab Alexan. lib. 6. cap. 6. qui tres triumphos vna egisse libro 1. cap. 22. scriptum reliquit. Datum autem id Camillo crimini ideo est, quod albis equis triumphasset, quod Dijs immortalibus in eo similis esse voluerit. Albis enim equis Iouem & Solem vehi apud Higinum legimus, & alibi Plinius libr. 33. cap. 7. Camillum minio illitum triumphasse, ait.

Literæ laureatæ. Literæ laureatæ] Moris fuit apud Romanos, vt quoties imperator hostium exercitum deleuisset, aut vrbem expugnasset, Lauro victoriæ signo literas involutas ad senatum mitteret. Laurus enim, vt & palma victoriam significat. Hinc Ouidius amorum 1. Eleg. 11.

Non ego victrices lauro redimire tabellas.

Sic etiam fasces laureati dicuntur Plinio, laureola corolla Ciceroni 3. Epistola ad Cœlium. Vide Brodæum lib. 1. Miscellan. cap. 33.

Intercessio. Intercessionem sustulisse] Intercessio est id, quod vulgo oppositionem vocamus. Gellius lib. 13. Varro (inquit) de intercessionibus scripsit.

Telum metaphorice quod. Aliud telum patres] Telum hoc loco pro consilio ac ratione viaque gerendi negocij accipitur, vt & alibi sæpe apud Liuium. Fortassis sumpta Metaphora à venantibus, qui telo appetunt quod capere volunt. Vnde & certa dicuntur tela, consilia quæ nunquam fallunt. Erasmus in prouerbio: Ingens telum necessitas.

L. Apuleius trib. plebis. L. Apuleio tribuno plebis] Non Saturnino, qui tribunus plebis de agrorum diuisione legem tulit, prout Schureriani codices Argentinę impressi habent: sed L. Apuleio Camilli accusatore, quem quoque Volaterranus lib. 13. cap. 4. Vrbanorum commentariorum, à Saturnino separat.

Quindecim millibus grauis æris] Qui assium numerus ad argenti rationem relatus, mille & quingentas drachmas constituit. Notanda igitur Romanorum ingratitudo erga Camillum, qui incolumitatem suam tueri non valuit Romæ, cuius ipse salutem stabiliuerat, & summam felicitatem auxerat. Vide Val. Max. lib. 5. cap. 3.

Clusium. Clusinis] Clusium Italiæ oppidum, propè Clauem in monte situm, de

quo

quo Plinius lib.36.cap.13.Volaterranus lib.5.cap.2.Geogr.

Ius in armis ferre] Militaris magis quam ciuilis vox hæc est. Sic & Marius reprehendentibus se, quod vno tempore mille Mamertinos contra leges ciuitate donasset, respondit se per armorum strepitum leges exaudire non potuisse.Iulius quoque Cæsar patriæ bellum illaturus,amicis bellum dissuadentibus, quod id contra leges esset, Ius in armis esse renunciat. Cumque Pompeio ex Italia fugato, thesaurum ex ærario populi Romani foribus vi effractis abreptum esset, Metello tribuno plebis id certis legibus allegatis vetanti ait: Non idem armorum ac legum tempus esse. *Ius in armis.*

Ambitio obstabat] Quam Græci φιλοτιμίαν appellant, & Euripides, vt pessimum in ciuitate numen execratur. *Ambitio.*

Vlulatus cantusque dissonos] Mos enim fuit Gallorum, terribilem sonitum classicorum edere, & cum eo ab vniuersa multitudine tantum clamorem vlulatumque attolli,vt incredibilis vociferatio audiretur, nec tubæ solum,militesque,verum étiam circunstantia omnia loca vocem emittere viderentur. *Gallorum vlulatus.*

Testudine facta] Id de ea testudine intelligit Tornebus lib.9.aduers.cap.8. quam faciebat exercitus,se tegumentis scutorum vndique operiens,vt testudo suo obducta est putamine,eaque specie referebat tectum ædificiorum. Sic autem se operiebant erate perpetua clypeorum,aduersus sagittas Parthorum,& aduersus omnia missilia superne cadentia,cum vrbem oppugnabant.Hinc Maro scribit: *Testudinem facere quid.*

Obsessumque acta testudine limen.

Curules gesserant magistratus] Curules magistratus erant ædiles, prætores,consules, sic dicti à sellis curulibus,quibus gestabantur. Qua de re copiose Feneſtella & Pomponius de magistratibus Romanorum, & Alexander ab Alex.lib.4.cap.11. *Curules magistratus.*

Honorumque insignibus] Honorum insignia erant toga prætexta,sella curulis, ius imaginis in memoriam posteritatis, vestis purpurea, Alexander loco prælegato. *Honorum insigna.*

Quam venerabundi] Senectuti enim, etiam inter atrocissimos, honos debetur & reuerentia. Apud antiquissimos tamen Romanorum, neque pecuniæ præstantior honos tribui,quam ætati solitus.Maioresque natu à minoribus colebantur, ad Deum prope & parentum vicem. Atque in omni loco atque specie honoris priores potioresque habiti. Vide Gellium lib.2. cap. 15.Valerium Max.lib.2.cap.1. *Senectus veneranda.*

Nuda corpora] Gallos enim nudis corporibus pugnare solitos, testatur etiam Polybius lib.2.

Gabino cinctu] Cinctum Gabinum dicunt esse togam sic in tergum reiectam, vt vna eius lacinia reuocata hominem cingat. Hoc genere vestimenti consul Romanus vtebatur bellum indicturus,attestante Virgilio: *Cinctus Gabinus.*

Ipse Quirinali lituo,cinctuque Gabino.

Vbi vide Seruium.

Pontius Cominius] Frontinus lib.3.c.13.scribit Romanos in Capitolio obsessos,ad Camillum ab exilio reuocandum,Pontium Cominium misisse, qui, vt stationes Gallorum falleret, per saxum Tarpeium demissus est. Cuius rei quoque mentionem faciunt, Plinius libro 7.cap.28.Vegetius lib.4.cap.26.de re militari. *Pontius Cominius.*

Dictatorque absens dictus] Absentes antea nunquam hactenus dictatores dixere Romani,qui semper in foro Romano, oriente nocte, & silentio dicere consueuerunt, teste Alex.ab Alex.lib.4.cap.23. vbi de dictatoris summo impeno & potestate multa leges apud Dionysium lib.5. *Dictator absens dictus.*

Anseres non fefellere] Est enim hoc animal natura pauidum, ac sensu audituque acerrimum, vt est apud Plinium lib.10.cap. 23.& lib.29.cap.3. Hunius autem historiæ meminit quoque Maro lib.8. & Alex.ab Alex.libr.6.cap.11. *Anser naturapauidum animal.*

Verum & illud quoque obiter notandum est, Romanos volentes rependere id beneficij genus, longo post tempore non tantum è publico anseribus cibum dedisse, verum etiam aurea anserum simulacra fecisse, ac vt Deos coluisse, vt est apud Plinium, vbi supra.

Vir bello egregius] Nam vt Plinius lib.7. cap.28. scribit, ante viginti duos annos bina cepit spolia: Primus omnium eques coronam muralem accepit, sex tunicas, triginta septem dona à suis imperatoribus, triginta tres aduerso corpore cicatrices accepit. Cui ex recentioribus astipulatur Pontanus de fortitudine Heroica, lib.1.cap.vlt.

Manlij virtus.

Manlius ob virtutem laudatus] De Manlij rebus gestis præter Liuium, Plinius lib.7.cap.28. Florus libr.1.cap.13.& 26. Plutarchus in Camillo. Eutropius libr.2.cap.13. Valerius Maximus libr.6.cap.3. Virgilius libr.8. Sabellicus libr.1. Ennead.4.

Aius Locutius.

Locutio fieri] Aium Locutium intelligit, qui, vt inquit Varro in libris diuinarum: Deus est appellatus, ob vocem diuinitus editam, vt scribit Gell. libro 16.cap.17. Meminit eius Cicero libro 1.de diuinatione. Plutarchus in libro de fortuna Romanorum, qui hanc historiam recitans, Aium Locutium φωνὴν ἀγαθὴν vocauit.

Puluinaria Deorum.

Puluinar suscipi potest] Solebant Romani vel deuictis hostibus, vel quouis alio modo Republica bene gesta & periculo communi propulsato, ad puluinaria Deorum supplicationem decernere, Id vero non nisi in Capitolio fieri potuisse hic locus Liuij indicat. Sic Cic. Catil.3. Quamobrem Quirites, quoniam ad omnia puluinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum coniugibus & liberis vestris, & Horat. lib.1. carminum Ode 37.

Nunc Saliaribus
Ornate puluinar Deorum
Tempus erat dapibus.

Comitia Curiata] Hoc est illud, quod de his obscure dixit Cic. his verbis: Atque hoc cum in eo reprehendendum est, quod per tribunos plebis tribunitia potestas minuitur, tum in eo deridendum, quod consuli si legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet. Vide de hoc notata circa finem libri primi.

Tribunosque militares] Tribunos militares, qui consulari erant potestate, ijsdem comitijs, quibus consules creari solitos ex hoc Liuij loco ostendit Perionius lib.3.de magistr. Roman.

Iuuentas dea.

Iuuentas] Plurimum ad huius loci illustrationem faciunt, quæ scribit August. lib.4.de ciuitate Dei, quæ huc apponere libet. Cum rex, inquit, Tarquinius Capitolium fabricare vellet, eumque locum, qui ei dignior aptiorque videbatur à Deis alienis videret præoccupatum, non audens aliquid contra eorum facere arbitrium, & credens eos tanto numini suoque principi cessuros, per augurium quæsiuit, vtrum locum concedere vellent, Ioui, atque inde ipsi cederes? omnes voluerunt præter Martem, Terminum & Iuuentatem. Atq; ideo Capitolium ita constructum est, vt etiam isti tres intus essent, tam obscuris signis, vt hoc vix homines doctissimi scirent. Digladiantur Grammatici Iuuentusne, an Iuuenta, vel Iuuentas Dea sit, sed & Iuuentus & Iuuenta pro Dea capitur. Ouidius lib.1.de tristib.

Nectar & Ambrosiam, latices, epulasque Deorum
Det mihi formosa gnaua Iuuenta manu.

Terminus.

Templi Iuuentutis in circo Maximo à Licinio Lucullo dedicati meminit Liuius infra.

Vestæ ignes æterni.

Aeternis Vestę ignibus] Vestæ enim Deæ ignis inextinctus apud Romanos erat, virginibus Vestalibus eum summa diligentia custodientibus, quod eo extincto à pontifice verberari solerent. Quotannis tamen & nouus ignis excitabatur à Vestalibus, vt testatur Ouid. in Fastis:

Adde

Adde quod arcana fieri nouus ignis in æde
Dicitur, & vires flamma refecta capit.

Ignis perpetuus.

Sed enim non Romanos modo, sed aliquot alias gentes sacrum ignem publice custodisse legimus. Nam Athenis in Prytanæo ignis perpetuus asseruabatur, non à virginibus, sed (vt ait Plutarchus) à mulieribus iam matrimonio solutis. Strabo libro nono, Poliadis Mineruæ templum in saxo vetustum scribit, in quo lychnus inextinguibilis fuit. Aegyptij quoque ignem seruabant, vt testatur Diodorus. Quinetiam Delphis Persæ quoque summa religione ignem custodiebant & venerabantur, vt testatur Procopius libro secundo belli Persici. Fuit autem Vesta Saturni ex Ope filia, Dea virginitatis, cui Aeneas post Troianum incendium, condito Lauinio ædem sacrauit. Postea Ascanius condita Alba templum quoque in montis Albani vertice dicauit. De qua re Plinius libro 16. cap. 2. libr. 28. cap. 2. lib. 34. cap. 5. Cicero libr. 2. de natura Deorum. Gellius lib. 1. cap. 12. Fenestella cap. 6. Alexander ab Alexand. libro 5. cap. 12. Gellius Rhodiginus lib. 15. cap. 16. Blondus libr. 1. Romæ triumphantis, Seruius libro 11. Aeneidos. Lucretius libro 2. Cæterum, quod de signo imperij pignore ait, id paulo expressius lib. 6. secundi belli Punici declarat, vbi quoq; æternos ignes recenset, ac conditum in penetrali fatale pignus imperij.

Vesta Dea.

Antiquata deinde lege] Lex antiquabatur, quæ non perferebatur hoc sensu. Liuius hic tribunitiam rogationem antiquatam scribit, vt notat Renardus cap. 1. ad Leges 12. tabul. Qua autem semel perlata, iterum tollebatur, abrogari dicebatur. Nam populus Romanus, vt legem ferre, sic eandem & antiquare & abrogare potuit.

Antiquata lex.

Abrogata lex.

Prædibus acceptis] Varro Præs, inquit, est, qui à magistratu interrogatur in publicum vt præstet, à quo cum responderit dicitur præs. Hodie vt annotat Budæus in prioribus prædes sunt, qui sponsores Reip. vel principi facti sunt pro iis, qui pecuniam publicam dispensant.

Prædes qui.

IN VI. LIBRVM LIVII ANNOTATIONES.

DE diebus religiosis] Eadem Gellius & Macrobius à veteribus scriptoribus repetita, etsi alijs verbis referunt, nisi quod secundam solum opinionem sequuntur. Qui vero hic religiosi dicuntur dies, ij & nefasti & atri vocantur. Tot enim nominibus eos appellatos, Perionius libro tertio, de magistratibus Romanis tradit ex Gellij libro quarto, capite decimonono, Brodæus libro tertio, capite decimoseptimo Miscellaneorum. Apud Romanos enim dierum quidam fausti & in agendis rebus felices, quidam atri & tristi omine infames habiti, quibus aliquid moliri, aut nouæ rei inceptare, euentus exitialis erat. In his exercitum conscribere, legiones educere, manus cum hoste conserere, sponsalia inire, peregre proficisci, aut quidquam publicæ vel priuatæ rei moliri, incœptu fœdum & exitiale existimarunt. Obseruatumque fuit, vt qui hostes bello lacessere, vel acies eo tempore committere tentarent, rem in non mediocre periculum & discrimen adducerent, magno postea exitio consecuto. Præterea in diebus fastis prætores omnia verba sine piaculo proferre audebant, in diebus vero nefastis nequaquam. Qua de re vide M. Terentium Varronem, Plutarchum in Camillo, Macrobium lib. 1. cap. 16. Saturnal. Gellium lib. 5. cap. 17. Blondum lib. 2. Romæ triumphantis, Cœlium lib. 14. cap. 9. Ouidium lib. 2. Fastorum.

Religiosi dies.

Nefasti dies.

Cal. Sextiles] Plutarchus problemate 24. post Idus Quintiles, quas nunc Iulias vocant, factum esse ait. Alexander autem ab Alexandro paulo apertius loquens, atros dies post Idus Quintiles ad 15. Cal. Sextiles duplici clade insignes notatos existimat lib. 4. cap. 20.

Pomptinus

Pomptinus ager.] De agro Pomptino Cœlius lib.19.cap.25. vbi censet pro Pomptino legendum esse Pontino.

Causarij qui. Ex causarijs senioribusq;] Causarios proprie dici milites valetudinis causa emissos, ex Vlpiano docuit Politianus libro Miscellaneorum cap.92. Quoniam multa erant missionum genera: Erat honesta, quæ emeritis stipendijs, vel ante ab imperatore indulgebatur. Et causaria, quæ propter valetudinem laboribus militiæ soluebat. Causa enim μεταλαχλιωὸς valetudinem malam & morbum significat, vnde irrigare causas, pro morbos tollere. Pr. Steph.

Supplicum causas petitis quæ medelis irrigant: vt annotauit vir eruditissimus Georgius Fabritius in annotat. suis in Poëtas Christianos.

Libra & ære liberare. Libraque & ære liberatum emittit] Nam vt in mancipatione non minus quam quinque testes cives Romani puberes adhibebantur, & is qui libripens dicebatur, eo qui mancipium accipiebat, æs tenente, atque ita dicente: Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio, isque mihi emptus est hoc ære æneaque libra. Sic & in emancipatione hæc eadem solennitas obseruabatur. Meminit æris & libræ & Iustinianus. Testamenti, inquiens, aut in pace fiebat, quod calatis comitijs vocabatur, aut cum in prelium essent exituri, quod procinctum dicebatur, aut per æs & libram, id est, emancipationem nimirum imaginariam venditionem, quæ fiebat præsentibus quinque testibus, vt dictum est. Itidem adoptio per æs & libram interdum fiebat, Suetonius in Augusto: Caium & Lucium adoptauit domi per æs & libram emptos à patre Agrippa, id etiam in nexu & venditione fiebat. Omnia autem ista eadem iuris solennitate soluebantur. Nihil enim tam naturale est, quam eodem genere quodque dissolnere quo colligatum est, vt inquit Vlpianus L. Nihil tam naturale. ff. de reg. iuris.

Addicti qui. Iudicatum addictumve] Addicti apud veteres dicebantur, qui prætoris iussu, cum soluendo non essent, creditoribus addicebantur, vide Vallam lib.5.

Thesauros auri Gallici] Prædam Gallicam vel aurum, quod pro Capitolij redemptione in medium fuerat collatum.

Dux seditioni datus] Dimissus enim, vt apud Plutarchum legimus, ex carcere nihilo molestior fuit, sed multo insolentius factiones seditionesq; agitauit.

Beluas ignorare voluit] A multitudine numeroque, quo plebeij valde nobiles superabant, eos excitare voluit, imitatione Homeri, apud quem libro 2. Iliados, Agamemnon exercitum alloquens simili ratione vtitur, vt annotauit Victorius lib.16.cap.4.

Dij facientes adiuuant. Nunquam de cœlo descendent] Varro libr.1.de re rustica. Et quoniam, vt aiunt, Dij facientes adiuuant, prius inuocabo Deos. Quo significat diuinam opem non cessantibus, sed industrijs & pro sua virili conantibus auxilio esse solere. Citatur à Suida Senarius in eandem sententiam:

Αὐτός τι καὶ σὺ πρόσπιτνε, εἶτα τοὺς θεοὺς κάλει.

Et Aeschilus apud Stobæum:

φιλεῖ δὲ τῷ κάμοντι συναιδεῖν θεός.

Hoc est,

Huic qui laborat, numen adesse solet.

Mentem dare. Vobis mentem dent] Dare mentem vel inijcere mentem, formula dicendi probatis authoribus vsitata, sicut Græcis ἐμβαλεῖν siue ἐμποιεῖν νοῦν, de qua formula vide Victorium lib.7.variar.lect.cap.5.

Vestem mutare. Ne cognatos quidem affines] Veteri siquidem more non rei duntaxat, sed etiam cognati, affines, liberti eorum & familiares vestem mutare, capillumque submittere consueuerunt, vt præter Liuium testatur Plinius epist.7. Et huc respexit Venuleius L. 39. ff. de iniurijs, vbi ait: Vestem sordidam rei nomine in publico habere, capillumque submittere nulli licet, nisi ita coniunctus sit affinitate, vt inuitus in reum testimonium dicere cogi non possit, de quo vide Iacobum Rænardum Variorum lib.3.cap.6.

Capillum submittere.

Dona

Dona Imperatorum] De militaribus donis lege Alex.ab Alex.lib.4.cap.18. Blondam libr.6.Romæ triumph. Gellium lib.5.cap.6. Plinium libr.33.cap.2.& lib.7.cap.28.lib.22.cap.5. *Dona Imperatorum.*

Ad capitolium manus tendens] Notandum ex hac historia, quantum habeat momenti venusta actio atque pronunciatio, vide Fulgosium lib.8.cap.10. rerum memorab.

Petelinum lucum] Fuit enim in campo Viminali sub aggere prope Iunonis Lucinæ templum hic locus,vt est apud P.Victorem in regione vrbis 5. *Petelinus lucus.*

Sunt qui duumuiros qui de perduellione anquirerent] De duumuiris perduellionis superius lib.1.dictum est. Pauca vero huius generis iudicia facta esse leguntur. Præterquam in causa Horatij & Manlij, vt hic Liuius scriptum reliquit. Ciceronis ætate crimen perduellionis erat, cum quis contra libertatem populi quid fecerat,cum contra legem Portiam, quæ cædi & secuti feriri ciues non sinebat,quis ciuem virgis ecciderat,aut interfecerat.Sic in Posthumij causa ob atrocitatem facti occiso sacrosancto tribuno, iudicium perduellionis fuit. Hoc iudicium iam inde à regibus duumuiri exercebant, quos post reges exactos populus creabat, quandocunque tale crimen incidebat, non prætor sortiebatur, vt ait Dio, quod contra morem patriæ factum dicit Dio in Rabirij causa.A duumuiris autem prouocatio erat ad populum,ac Cicero pro Posthumio iudicium illud Duumuirûm nõ tam reijcit, vt obsoletum & contra morem patriæ, quam quod neget, vbi senatus decreuit, vt consules videant, ne quid Respub.detrimenti capiat,esse locum ei iudicio. *Duumuiri perduellionis.*

De saxo Tarpeio] Tarpeia rupes,vel Tarpeius mons,locus est in vrbe altissimus, ex quo fontes præcipitabantur. Vnde etiam hodie in eo loco damnati puniuntur supra forum Rom. Qua de re lege Alex.ab Alex.lib.3.cap.5.Cœlium lib.10.cap.5.Marlianum lib.2.cap.8. *Tarpeia rupes.*

Domus eius fuisset] Plinius de viris illustribus domum dirutam scribit. Diruebantur enim apud Romanos priscos damnatorum ædes,& illorum quoque bona propter criminis detestandum facinus publicabantur, ac publicis vsibus destinabantur.Qua de re copiose Alex.ab Alex.lib.3.cap.23.

Notæ sunt] Ideo autem publice hæ notæ impressæ sunt, vt docerent posteros fœdam regni cupiditatem ac tyrannidem semper infelices habere exitus.

Sanguine seruatoris] Nam Manlius defensor,custos,conseruator,& ciuium & vrbis,dictus est.

Legionibus quaternûm millium] Ad quatuor millia legionem initio redactam,historiæ multis locis testantur, vnde & quadrata Festo dicta est, variatam tamen eam pro vsu Reip.& senatus arbitrio,vt modo quatuor,modo quinque,modo sex millium scriberetur, Liuius plurimis locis testatur. Nam lib.25. bello Punico legionem quinque millium peditum,lib.42. bello Persico itidem legiones quinorum millium conscriptas tradit. Lib. vero 44. exercitum in Macedoniam missum, ita vt in singulas Romanas legiones non plus quam sena millia peditum 300.equites essent. Quinetiam Polybius memoria sua legiones ex quinis millibus conscribi retulit. Et Festus C. Marium primum legionem sex millium conscripsisse testatur, quod non senatus decreto, sed Imperatoris consilio factum ex Salustio docet Sigonius libro 1. de antiquo iure Quiritum, cap.15. Dicta autem est legio, Varrone & Plutarcho authoribus, à delectu fortissimorum militum. *Legio quid.*

Armis concrepare] Armis concrepare militaris moris fuit, quo nunc ira nunc fauor exercitus notabatur,Marcellinus author est, si quando milites scuta genibus illiderent,prosperitatis indicium, contra cum hostis clypei ferirentur,iræ documentum fuisse.Idem indicat T.Liuius Decadis 3.lib.8.Cæsar lib.7. de bello Gallico.Conclamat omnis multitudo, & suo more armis concrepat, quod facere in eo consueuerunt,cuius orationem approbant,&c. *Armis concrepare.*

Iouis

Iupiter Imperator.

Iouis Imperatoris] Simulachrum huius in 8. vrbis regione collocatum est authore P. Victore, M. Tullius in 6. Verrina. Iouem Imperatorem, inquit, quanto honori in suo templo fuisse arbitramini, colligere potestis.

Ambustus vnde.

Ambusti potentis viri] Ambustus cognominatus est, quod olim adolescens fulmine in naribus tactus, deflagrauerit. Cuius rei testes sunt Alex. ab Alex. li. 1. ca. 9. Vola terranus lib. 16. c. 1. & 4.

Filiæ duæ nuptæ] Quarum nomina nullibi expressa legimus, vide de hac historia etiam Valerium Max. lib. 8. cap. 6. Sabell. lib. 4. Enn. 3.

Stolo quis.

C. Licinio Stoloni] Stolonis cognomen adeptus est, quod agriculturæ studiosus plantas & arbores ablaquearet, & resectis fruticibus, quos stolones agricolæ vocant, curare soleret, vt legimus apud Columellam de re rustica. Gellium lib. 16. cap. 11. Plinium lib. 17. cap. 1. & 10. Volaterranum lib. 16. c. 4. Cæterum Licinios Romani vocabant, qui paruis oculis nascerentur. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9.

Licinij qui.

Mos est] Mos enim fuit, vt lictor virga fores percuteret, quas consul, aut alij magistratus eius notæ fuerant intraturi, quem morem etiam tangit Plin. lib. 7. cap. 30.

Risui sorori fuit] Insolentissime irrisam à sorore, ait Florus.

Viam ad cæteros honores aperirent] Libidinis regnandi, inanisque gloriæ satis memorabile exemplum, quo docemur, quam facile ad gloriæ & summũ dignitatis fastigium perueniendum cogitemus, si vxorum, quæ semper laudis & honoris studio ducuntur, stimulis agitemur.

Sepultura veterum.

Locum sepulturæ] Mos enim veterum fuit, vt in suis agris plerunque busta sibi facerent, de quo victorius lib. 14. Var. lect. cap. 21.

Neruus.

In neruum ac supplicia dare] In neruum id est, in nexum, de quo supra li. 2. Vnde Plautus in Pœnulo. Vtinam mihi argentum reddas, priusquam in neruũ abducare, in neruum itaq; dare, est obligationis iure ac conditione capi, atque in ergastulum abduci.

Vti rogas.

Vti rogassent] In legibus ferendis, eius lationi suffraganti tabella dabatur, cui inscriptum erat, Vti rogas, improbanti vero eam tabula cui inscriptum erat, Antiquetur. Cicero lib. 2. de legib. Suade igitur, si placet, istam ipsam legem, vt ego (vti rogas) dicere possim.

Lex Cæcilia.

De fœnore atque agro rogationes iubebant] Testatur hic locus Tribunos plebis, eosque quibus rogare legem fas erat, solitos plura sub vnius rogationis nomine ad populum ferre, & plerunq; vtilia cum perniciosis, bona cum malis coniungere. Qua ratione cum fieret, vt plebs sæpe propter ea, quæ salubria erant, etiam mala iubere cogeretur, non disiungentibus ea tribunis plebis cautum est postea lege Cæcilia & Didia, vt de singulis rebus separatim, non de pluribus coniunctim ad populum ferretur. Præterea, vt leges trinundino rogarentur, vt testis est Cicero pro domo sua.

Ciuis Romanus quis.

Duobus ingenuis ortum] Ciuis enim Romanus is erat, qui ex ingenuo & ingenua esset ortus, nec aliud præterea requirebatur, si modo pater Romanus erat, & mater Romana, aut etiam peregrina, ex ijs qui ius ciuitatis habebant. Papia autem lex fuit, quæ peregrinos à iure ciuitatis Romanæ repellebat, vt Cicero explicat in libr. de officijs, & Val. Max. lib. 3. ca. 4. in exemplo de Perpenna. Robortellus lib. 1. Emendationum cap. 20.

Auspicia patritiorum.

Adeo propria sunt auspicia] Docet hic locus nihil aliud quam patriciorum adeo propria fuisse auspicia, vt & ipsi soli auspicarẽtur, ipsi soli auspicato magistratus crearentur, ab ipsis solis nulli cum essent patritij in Republica magistratus, auspicato interrex diceretur, qui rogandis magistratibus comitia centuriata haberet. Quorum duo priora præcedente tempore interijsse, postremũ vero perpetuum fuisse, tradit Sigonius libro primo de iure ciuium Romanorum cap. 7. Nam vbi plebs primum in partem patritiorum magistratuum venit, vt consulatus, tum vero ad plebeios ita translata sunt auspicia, vt & auspica-

to

to crearentur,& ipsi auspicarentur.Id quod exemplo Genutij, de quo infra libro septimo,confirmat. Neque enim dubium si Genutius Plebeius consul est factus, quia auspicato factus sit. Nam Centuriata comitia, quibus consules creabantur,auspicata erant, vt tributa inauspicata eademq; ratione,ne illud quidem vllam habere debet dubitationem,si Genutius consul rem gessit,quin capcatis ante auspicijs gesserit,cum consules, teste in Philippicis Cicerone, & spectionem & nunciationem haberent.Cæterum cum omnia fere patritiorum iura,consulatum & sacerdotia,plebs consequuta esset, illud tamen impetrare non potuit,vt aut interregem ex se,aut flamines maiores,Dialem, Martialem, & Quirinalem proderet,aut regem sacrificalum faceret.Quos locos, vt Patritij integros vsque ad extrema tempora possederunt, sic proprium illud vsque ad extremum plebeijs reliquerunt, vt comitia tributa ab auspicijs ac patribus libera haberent, & Tribunatum atque ædilitatem soli caperent. Patet itaque plebeios magistratus auspicia non habuisse, licet Zonaras libro annalium secundo, Tribunis plebis auspicia à patritijs concessa esse scribat. Nam id, vt Sigonius existimat, de obseruatione de cœlo intelligendum. Ac adeo magistratuum propria auspicia fuerunt, vt magistratus ipsos inter se distinxerint ac segregarint. Vt enim auspicia alia maiora fuerunt, alia minora: sic magistratus partim maiores,partim minores. Maiores qui maiora auspicia habuerunt,vt Consules, Prætores, Minores, vt reliqui. Maiora autem dicuntur habere auspicia, quia eorum auspicia magis rata sunt, quam aliorum, quod ex libris Messalæ & Tuditani Commentarijs, Gellius produdit lib.13.

More maiorum] Frequens est hæc formula Liuio, vt hic & libro quinto,libro sexto,libro trigesimo sexto,aliisq; authoribus. At hisce verbis nihil aliud significari,quam legem non scriptam, tradit Ferrandus Adduensis in L.ius ciuile.paragrapho,hoc igitur, ff. de iustitia & iure. Vide etiam Alciatum libr.4. Parergôn iuris ciuilis cap.21. *More maiorum quid.*

Patres authores fiant] Antiquitus enim id iuris patres habebant,vt tum demum rata essent, quæ populus iusserat,si patres authores fierent, id est cum rem factam probarent. Quid vero sit authorem fieri superius ostensum est, ni fallor.lib.1. *Authores patres facti.*

Pulli non pascentur] Pulli si pascerentur bonum augurium erat, si non pascerentur malum. Claudius Pulcher (inquit Suetonius) apud Siciliam non pascentibus in auspicando pullis, ac per contemptum religionis mari demersis,vt biberent,quando esse nollent, prælium nauale iniit superatusque est. Et Asconius scribit dici solitum magistratum inceuntibus: aues pascunt. Torneb. lib.14.aduersar.cap.12. *Aues pascunt.*

Recusantibus ædilibus plebis] Nam hi eo tempore, quo plebs in montem sacrum secesserat, cum tribunis creati erant, vt tribunis subministrarent omnia necessaria, easque causas iudicarent, quas ipsi eis permitterent, simul quoque omnia decreta, plebiscita, senatus consulta asseruarent, sacrorum publicorumque locorum curam haberent, ab ijs, quæ ædes dicuntur, ædiles vocati, vt Dionysius, Pomponius, & Zonaras scribunt. Cæterum eorum, qui ex Patritijs electi, Curules à solio eburneo dicebantur, munus erat ludos publicos Maximos vel Romanos facere, sacras priuataſque ædes procurare,totam vrbem tueri, vt cloacæ & aquæ ductus, & quæque publica ædificia munda essent, loca in theatro assignare, quin si quispiam seruum aut iumentum morbosum vitiosumve pro integro sanoq; vendidisset, edicto ædilium emptori succurrebatur, prout habetur in ff. sub titulo de ædilitio edicto, per totum. *Aediles plebis.* *AEdiles curules vnde.*

IN VII. LIBRVM LIVII ANNOTATIONES.

Prætores quum inſtituti.

PRætura] Mirum videri poteſt, quod Liuius hic ſcribit, Prætorem anno vrbis 389. creatum, cum ſupra libro tertio tradiderit Horatia lege conſules & prætores eiſdem auſpicijs creatos eſſe. Sed id ita intelligendum eſſe exiſtimat Antonius Concius libro ſecundo ſubſecinarum lectionum Iuris ciuilis capite decimonono, quod tum nouus gradus & numerus magiſtratus potius quam appellatio ſit facta, & cum vſq; ad illum annum conſules nomine prætoris ſignificarentur, tranſiſſe tunc primum hoc nomen à conſulibus ad eum nouum magiſtratum, qui tum creatus eſt. Nam antiquiſſimo tempore, vt & ſuperius annotatum eſt, prætor appellabatur conſul, & interdum omnis magiſtratus cui exercitus parebat, vt ait Aſconius 3. in Verrem. Cui aſſentiuntur Feſtus libro vndecimo, & Nonius authoritate Varronis, de vita populi Romani, libro ſecundo.

Ædilium duo ordines. Sella curulis

Curuli ædilitate] Duo erant ordines ædilium. Alter in quo ipſi ædiles in iure dicundo ſellis incuruos pedes habentibus vtebantur. Alterum magiſtratum populares appellabant, vt præcedenti libro docuimus. Erat autem ſella curulis vectabulum, quo ſedentes magiſtratus geſtabantur, quod geſtatorium etiam dicitur, & geſtatoria ſella, Budæus in prioribus annotationibus.

Curulibus ſellis prætextatos] Prætori enim ſella curulis, toga prætexta, & ſex lictores permiſſi. Vnde Polybius & Plutarchus præturam ſex ſecurium magiſtratum vocant. Porro cum prætorem non niſi ex patribus primo creari mos eſſet, hic deinde honos etiam plebi communicatus eſt, anno vrbis 417. & Quinct. Publilius Philo, vt Liuius infra author eſt, primus è plebe prætor factus eſt. Poſtea non ſufficiente eo prætore, quod multa turba peregrinorum etiam in vrbem veniret, circa annum vrbis 510. creatus eſt alius prætor iiſdem auſpiciis, qui peregrinus eſt appellatus, quod plerunq; inter ciues & peregrinos ius reddebat, cum alter prætor vrbanus diceretur, vt tradit Florus in Epitoma lib. 19. Porro Sicilia atq; Sardinia in prouinciarum formam redactis, prætores alij duo ſunt additi, qui in eas prouincias mitterentur, Epitoma libro 20. Solinus cap. 21. Victis poſtea duabus Hiſpaniis, alij duo creati ſunt, qui in Hiſpanias mitterétur anno 558. Atq; per multa tempora hoc obſeruatum eſt, ne plures quam duo prætores, Vrbanus & Peregrinus in vrbe manerent, reliqui quatuor in præturæ ipſo magiſtratu in prouincias ſortitas irent, atq; in eis annum præturæ explerent, donec poſtremo Sylla dictator latis nouis quæſtionibus publicis, velut de parricidio falſo, de ſicariis, de iniuriis, prætores veteribus duos adiecit, atq; ad octo prætorum numerum auxit.

Prætor peregrinus.

Ludi ſcenici.

Ludi ſcenici] Quibus ſcenici agones exercebantur, qui & Muſici agones dicebantur, & Dionyſiaci quaſi Libero patri dicati. Quare & homines ipſi ſcenici vno verbo à Græcis Dionyſiaci artifices dicuntur, authore Ariſtotele & Gellio lib. 10. prout annotat Budæus in L. Athletas, ff. de his qui not. infa. Ludi vero publici apud Romanos circo & cauea diuidebantur. Circo cunicula circenſia, & pugillatio, luctatioq; continebantur. Cauea theatralia & ſcenica ludicra. Cauea enim dicebatur ea theatri pars, vnde populus ſpectat.

Ludi apud Romanos duplices.

Cauea quid.

Lucret.

Namq; ibi conſeſſum caueai ſubter & omnem
Scenalem ſpeciem, patrum, matrumq;, Deorumq;
Inficiem.

Sic & Græci diuidunt ludos in Gymnicos & Muſicos. In Gymnicis eſt luctatio & pugillatio, & curricula. In Muſicis Comediæ & Tragœdiæ & alia. De Indorum Scenicorum vero origine Cœlius libr. 8. cap. 7. lect. antiq. & cap. 8.

lib.

libeiusdem, vbi tradit Scenicos dici à scena, id est tentorio à rusticis inumbrationis causa excitari solito.

Ludiones ex Hetruria] Ludij, inquit Dionysius Halicarnesseus adolescentes erant tuniculas induti insignes, galeati & ensiferi peltatique, qui omnibus Circensibus & Theatralibus pompis in versum incedebant, ipsius velut pompę duces, saliis similes. Ludij ex eo vocati, quod à Ludis hoc genus ludicri inuentum videretur. Torneb. lib. 6. aduers. cap. 6. & lib. 19. cap. 10. *Ludiones qui.*

Iocularia] Id est, quæ nec vera, nec seria, sed ficta atq; ridicula essent.

Tibicinis modos] Id est, intentionem ac depressionem modulationis. Est enim modus vocis ad vocem certo interuallo migratio, vt Musici definiunt, sic Varro in modis: Modum scenatilem, pro versu scenico, vel Iambico, quo in Comœdiis & Scena Poëtæ vti solent, posuit, prout annotat Torneb. lib. 12. aduers. cap. 16. *Modi Musici definiti. Modus scenatilis.*

Impletas modis Satyras] Variarum rerum mixtarum sparsim nullo; ordine congestam, veteres Satyram appellarunt. Hic vero accipitur pro Poëmate Latinis proprio. Nam vt Quintilianus scribit Satyra Latinorum tota est, neq; à Græcis accersita. Satyras enim Græci non scripserunt. Hoc tamen negari nõ potest, Lucilium Satyrarum inuentorem atque authorem, veteres Comœdiæ Poëtas Eupolni, Cratinum, Aristophanem, & cæteros secutum, se ad Satyras scribendas contulisse, vt testatur Horatius 4. Satyr. lib. 1. *Satyra.*

Fescennino versu] Fescennini versus sic dicti, quod ex Fescennina vrbe Campaniæ allati essent, vel ideo, quod fascinum arcere putabantur. Canebantur enim initio in nuptiis & omnium venerearum lasciuiarum opprobriorumque plenissimi erant, & magna verborum licentia constabant, vnde Catullus in Epithalamio Iuliæ & Manlij: Ne diu taceat procax Fescennina locutio. Deinde vero non solum in sponsos, sed in quoslibet alios locum habuit. Vnde Horat. lib. 2. Epist. ep. 1. *Fescennini versus.*

Fescennina per hunc inuenta licentia morem,
Versibus alterius opprobria rustica fudit, &c.

Ab Satyris] A quorum lasciuia temere nunc huc, nunc illuc saltantium Satyram, dicta Satyra esse videtur, vt docet Erasmus in prouerbiis per Satyram.

Ad manum cantari] Ad manum cantare dixit, pro cantare in promptu, & in præsentia, coramque, sicut & Hesychius ad manum quę sunt, prompta & parata interpretatur, & seruum ad manum ad multa vtilem. Torneb. lib. 3. aduers. cap. vlt. *Ad manum cantare.*

Diuerbiaque tantum] Diuerbia vocantur, cum diuersæ agunt personæ, sicuti cantica in Comœdiis intelligimus, vbi vnus modo loquitur, Cœlius libr. 9. cap. 7. lect. antiq. Exodium vero, vt idem ex Polluce tradit, lib. 19. cap. 9. cantus est, quem è theatro cedentes concinerent. *Diuerbia. Exodia.*

Fabellis Atellanis] Obseruandum Atellanos dici priuatim personatos, quoniam id illis esset ius, ne in scena personam deponere cogerentur. Quod histrionib. aliis pati necesse erat. Hinc quæ ab iis agebantur fabulæ, peculiari appellatione nuncupabantur personatæ, vt tradit Cœlius lib. 8. ca. 8. lectionum antiq. Vt vero Satyræ Græcis Tragœdiis interponebantur, Tragœdiis Latinis ad exhilarandum spectatorem Atellanarum exodia interserebantur, nec histrionibus earum actus cõmittebantur, sed honestis iuuenibus, quanquam fortasse tandem aliquando à mimis aliis & histriombus fabulæ istæ actæ sunt. Etantq; hæ fabulæ vrbanissimæ, & vrbis iocos elegantiamq; imitabantur, & ab vrbe Atella nomen erant adeptæ. Itaque earum actores vrbici, vt apud Iuuenalem, vocabantur: *Atellani qui. Atellana fabula.*

Vrbicus exodio risum mouet Atellana.
Gestibus Autuncus.

Sicut & earum auctores vrbici vocantur Martiali:

Quod non optimus vrbicus Poeta.

Atel-

Atellanæ autem non totæ, sed earum actus aliquis Tragœdijs interponebatur, è Scena digressis tragœdijs: ita, quod extra Tragœdiæ argumentum digressiis Tragœdijs agerentur, exodia vocabãtur. Hinc exodiarius Marcellino, vt in omni spectaculo, Exodiario, Venatori, Aurigæ, & Histrionum generi omni. Tornebus lib. 3. aduersariorum cap. 17. Quod vero hic Liuius scribit institutum, ne Atellanarum actores tribu mouerentur, ideo referendum quod scenici & arenarij olim infames fuerint, vt I. C. testatur in L. Athletas. ff. de his, qui notantur infamia, vt ex Lampridio docet Cœlius libro 8. cap. 8. lectionum antiq. Macrobius Saturnal. libro 3. capit. 4. Histriones contendit non inter turpes habitos, idque Ciceronis testimonio, qui Roscio & Aesopo histrionibus familiariter vsus sit. Sed aduersatur ei Probus, in prefatione de vita excellentium Imperat. vbi scribit apud Græcos in scenam prodire, & populo esse spectaculo nemini fuisse turpitudini. Apud Romanos vero infame atque ab honestate remotum. Vbi non contemnenda de hoc Hieronymus Magius in suis annotationibus, quæ vide.

Exodia vnde.

Histriones infames.

Numerus Mineruæ inuentum.

Numerus Mineruæ inuentum] Alijs diuersum placuit, nimirũ quod Theut, qui & Theutates seu Mercurius princeps & numerum & computationem excogitarit, qua tempestate Aegypti rex fuerit Thamus, quem dicunt Ammonem, Cœlius lib. 22. cap. 15.

Nortia Hetrusca.

Nortiæ Hetruscæ] Meminit huius Cœlius lib. 22. cap. 3. Sub eius autem nomine sortem fortunamq; significari docet Martianus Capella in libro de nuptijs Philologiæ. Meminit eius & Iuuenal. Satyr. 10. licet codices & interpretes variare videantur. Quidam hanc Deam Horchiam potius quam Nortiam appellandam esse censuerunt, sed citra rationem.

Respondere ad nomina. Nomen dare.

Ad nomina non respondissent] Id est, qui non comparuissent, vt Budæus in prioribus annotationibus interpretatur. Nam nomina dare est profiteri, & veluti inscribendum curare. Et nomen recipere. Liuius libro 7. belli Punici secundi dicit pro eo, quod vulgus dicit, recipere ad monstram, quod & rationem habere dicitur.

L. Manlius] Cicero libr. 3. officiorum filium Lucium, patrem vero Aulum Manlium appellat cap. 11. vbi de fortitudine disputat, cui consentit Eutropius lib. 2. cap. 1.

Infacundior sit] Ob linguæ tarditatem, vnde domesticis & Reipub. vsibus inutilis videbatur. De hac autem relegatione Valer. Max. lib. 6. cap. 9. Sabell. lib. 3. Enn. 4. Rapsod. Volater. lib. 17. cap. 1. vrban. comment.

Præsse deinde tulit] Cic. refert, quod Pomponius dimissus à Manlio rem ad populum detulerit, indicans cur sibi à causa desistere necesse esset. Tantum temporibus illis valebat, etiam metu extortum iusiurandum. Est autem Manlius præclarum pietatis in parentes etiam plus æquo seueriores exemplum. Vide Sabell. lib. 3. cap. 7. Valerium lib. 5. cap. 4.

Ruffuli qui.

Quos Ruffulos vocant] Tribunorum militum, vt docet actione secunda in Verrem Pædianus, duo genera erant. Primum eorum, qui Ruffuli vocantur, hi in exercitu creari solebant. Alij fuerunt comitiati, qui Romæ Comitijs designabantur, patet itaque non omnes tribunos militum populi suffragio creatos, & qui creabantur primum creari cœpisse, Q. Seruilio II. & L. Genutio II. consulibus, de ijsdem meminit Liuius infra lib. 9. vbi vide.

Hispanus gladius.

Hispano cingitur gladio] Hispanus gladius qui fuerit, Polybius libro 6. explicat. inter cætera dicens: Καλὸν δὲ αὐτὸ ἡγοῦμαι, διὰ δὲ αὐτὸ κέντημα διαφορὰν ἔχ καταφορὰν ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μερῶν βίαιον, διὰ τὸ τὸν ἐδιάκοντα αὐτῆς ἰσχυρὸν καὶ μόνιμον εἶναι. Brodæus lib. Miscellaneorum 1. cap. vlt.

Torque spoliauit] Plinius Torquibus aureis auxiliares exteros donatos fuisse à Romanis, at ciues non nisi argenteis, refert.

Torquati cognomen.

Torquati cognomen auditum] Vide Plinium lib. 33. cap. 1. & Alexan. ab Alex. lib. 1. cap 9 Florum lib. 1. cap. 13. Gellium lib. 9. cap 13. Val. Max. lib. 2. cap. 2.

Concilia-

Conciliabula obire soliti erant] Conciliabula loca erant, in quibus ius diceretur,& in concilium conueniretur.De quibus infra plura,& Tornebus lib. 1.aduersar.cap.11.

De vicesima] Huius vicesimæ meminit & Cicero ad Attic.libro 2. quamuis Blondus in sua Roma triumphante, vbi de vectigalibus disputat, nescio cuius authoritate fretus, Ciceronem in eo loco de vicesima quadam loqui scribat, quam ex re frumentaria Latini Romanis præstitetunt.

Vnciario fœnore] Tacitus lib. 5. fœnus vnciarium duodecim tabularum legibus constitutum fuisse tradit. Decennio autem post hanc de vnciario fœnore latam legem,Semiunciarium tantum ex vnciario factum,tribunitijs,vt inquit Tacitus,rogationibus.Sed cum ne sic quidem fœnus tolerari posset,L.Genutius ad plebem tulit, ne fœnerare liceret. Verum cum constricta esset hisce legibus auaritia, aperteque grassari metu legum non auderet, ad fraudes se conuertit. Via fraudis hæc fuit, vt nomina in socios, qui hisce legibus non tenebantur,trãscriberent,atq; ita libero fœnore debitores obruebantur. Deprehensa autem hac fraude M.Sempronius tribunus plebis ex authoritate patrum legem rogauit, plebisque sciuit, vt cum socijs ac nomine Latino pecuniæ creditæ idem ius esset,quod cum ciuibus Romanis.Vnciarium vero fœnus dicitur ratione maximæ vsuræ,quæ in assis partes diuidi potest,as enim qui 12. vncias continet,pro toto & integro vsurpari solet,vt tradidit Zasius in catalogo legũ antiquarum, à quo nec Sigonius dissentire videtur, dum de iure ciuium Rom. lib.2.cap.11.scribit,Veteres vnciariam vsuram dixisse, respicientes centesimã, quam maximam vsuram existimarunt, quæ est, cum pars sortis centesima singulis mensibus penditur,id est, cum quotannis duodeni pro singulis vsuræ nomine numerantur. Hanc vero quasi vsurarum assem quendam esse voluerunt. Vnde aliæ minores vsuræ,quasi assis partes,aut particulæ fluxerunt: semis cum dimidia pars centesimæ in menses singulos soluitur, quadrans cum quarta, vnciaria cum duodecima,semiunciaria cum vicesimaquarta. *Vnciarium fœnus.*

Sua lege punitus est] Vt doceret alios, nil aliud præcipi debere,nisi quod prius quisque sibi imperauit. Tum enim salua est Respub. si legislatores suas quoq; leges sanctissime custodiant, & sibijpsis custodiendi necessitatem imponant.In qua re non immerito toties Lycurgus Spartanorum legislator collaudatus est, non inuentione legum magis quam exemplo clarior, vt qui numquã lege in alios sanxit,cuius non ipse primus in se documẽta daret,teste Iust. li 3. *Stolo sua lege punitus.*

Iugerum agri] Iugerum est campi mensura, quam ducentis pedibus Mathematici definiunt.Quintilianus li.1.cap.18 ducentis quadraginta pedibus in longitudinem, dimidij in latitudinem iugerum describit. Et est quod vno bouum iugo die arari possit,teste Valla lib.1. *Iugerũ quid,*

Lymphati] Græci nympholeptos vocant,quasi nympharum spiritu correptos, vt Budæus tradit in prioribus annotationibus, fuit vero Lympha etiam syluestris Dea, ex quarta cœli regione, vt tradit Gyraldus historiæ deorum syntagmatẽ 1. *Lymphati,*

Dictaturam in promiscuo esse] Cum etenim dictator lege ex consularibus legendus esset, & patritij soli ad hoc vsque tempus consules fuissent, minime eam plebi communicandam esse videbatur contra consuetudinem veterem. Sed licet id contra cõsuetudinem fuerit, non tamen contra legem factum est, vt erudite ostendit Manutius de legibus Romanis.Non enim lex dictatorem de plebe fieri vetuerat, sed de consularibus iusserat: At C.Martius consularis.Satisfecit igitur legi Popilius, cum consularem hominem dictatorem dixit, patritijs non satisfecit,quia consularem de plebe dixit. *Dictatura ad plebem translata,*

Res ad interregnum redijt] Vt Dictator comitiorum causa: sic quoque Interrex creari solitus est. Et huius quidem creandi mos quam Dictatoris antiquior, vt supra tradidimus. Neque enim Dictator comitiorum causa ante diei cœptus est, quam Dictator de plebe creatus est. Nam cum ante illud tempus *Interregni iura.*

nihil interesset, plebis Dictatorne an interrex cõsularia comitia haberet, quod nec Interrex, nec Dictator quisquam de plebe creari poterat, qui alterum ex plebe consulem crearet. At postea quam dictaturæ fastigium conscendit, tum demum vt absentibus consulibus, Dictator potius quam Interrex comitia haberet, omnem diligentiam adhibebat, contra Interregem patres petebant. Est autem Interregnum aliud nihil quam potestas in dies quinque, cum Rex mortuus est, ad alterum subrogandum sufficiendumve comparata: Perionius lib. 3. de magist. Rom.

Postremum populus iussisset] Ad hanc legem Decemuiralem visus est author ad Herennium lib. 2. respexisse, quum eam defensionem tenuem esse cõtenderet, qua ostenditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui abrogatum vel derogatum sit, id quod posteriori lege sancitum sit esse neglectum, nimirum quia illud demum ius & ratum erat, vt aiunt Decemuiri, quod postremum populus iusserat, proinde si noua lege vetus esset abrogata sanctio, legi nouæ vetus lex omnino cedebat, Rænardus ad L. 12. tabularum cap. 1.

Mensarij qui. Quinqueuiris quos mensarios vocant] Hos extra ordinem magistratus fuisse apparet, nec etenim continuo & eodem numero creabantur: Infra enim lib. 23. Triumuirũm mensariorum meminit: Fuere qui existimarunt argentarios eosdem fuisse cum mensarijs, sed plurimum inter eos interfuisse ostendit Sigonius lib. 2. cap. 11. De iure ciuium Rom. Mensarij siquidem publicam rationem conficiebant, argentarij priuatam, illi rei nummariæ publicæ curatores, hi negociationis priuatæ erant.

Vana (vt plerunque fit) caderent] Loquitur non de ictu directiore, sed grauiore librationeque ex supernis locis in ima, ex imis vero in suprema, aut in æqua magis irrito citraque offensam. Aduersari vero huic loco videntur, quæ scribit Gellius ex L. Claudio Quadrigario, lib. 9. cap. 1. De quorum conciliatione Magius lib. 2. Miscellaneorum cap. 16.

Mataris quid. Matari prope traiecto] Mataris teli genus, paulo quam lancea minus, cuius Sisenna apud Nonium meminit, Cæsar lib. 1. de bello Gallico: Et è loco, inquit, superiore in nostros venientes tela conijciebant, & nonnulli inter carros rotasque, mazeras ac tragulas conijciebant. Mazacis apud Hesychium est hasta Persica, cuius tamen formam non exprimunt authores. Torneb. li. 4 aduersar. 9. cap. 7. Materas in Cæsare legendum censet, ita autem vocabatur iaculum lingua Gallorum, vt scribit Strabo: Videri autem potest nomen Gallicum, quo sagittam capitatam hodie appellant.

Marcus erat Valerius] De hoc Valerio præter Linium Florus lib. 1. cap. 13. Plinius lib. 7. cap. 48. Valer. Max. lib. 8. cap. 14. Gellius lib. 9. cap. 11. Orosius lib. 3. cap. 6. Eutropius li. 3. cap. 1. Sabell. li. 2. Ennead. 3. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. Hunc autem Valerium Gellius ex vetustissimis annalibus Maximum Valerium Coruinum vocat, Florus Lucium.

Satyria. Coruus repente] Florus & alij quidam non coruum, sed satyriam auem galeæ eius insedisse scribunt, non tamen à Liuio discrepant, cum satyria genus sit corui.

Coruorum augurium. Augurium cœlo missum] Constat in colligendis augurijs sinistram semper fuisse coruorum significationem, & maxime cum glutiunt. Si vero ab ortu clara voce occinuerint, præsentem fœlicitatem, contra vero ab occasu solis, exitium apportasse. Sic corui inuolantes obstrepentesq; Alexandro Babyloniam ingressuro, & Ciceroni quoque immineos periculum, extremasque ærumnas præmonstrarunt. A dextra tamen cornus, & sinistra cornix vel picus spem non ambiguam, & ratum auspicium fecerunt. De coruorum autem augurijs, vide Plinium lib. 10. cap. 12. & lib. 18. cap. 35. Iulium Obsequentem, cap. 25. & 55. Prodig. Alexan. ab Alex. lib. 5. cap. 13.

Prouocat per interpretem] Huius prouocationem, acerbitatis contemptus, ac superbiæ plenam, ex Gellij loco citato pete, qui eam ex vetustissimis anna-

annalibus decerptam recitat.

AEdem Iunoni Monetæ vouit] Iuno Moneta à Romanis cognominata fuit, quod cum non multo ante captam vrbem à Gallis terræ motus factus esset, vox è Iunonis templo quod erat in arce extiterit, vt de sue plena fieret procuratio, quo circa ait Cicero Iunonem illam appellatam Monetam à moneo videlicet verbo. *Iuno moneta.*

Amici forte nunc subiecti] Infra lib. 34. Liuius vbi circiter finem introducit loquentem Menippum regis Antiochi legatum tria fœderum genera fuisse ostendit, eorumque alia aliis æquiora esse: Iniquissima autem fœderis conditione vti sunt dedititij, adeo vt non in fœdere, sed in ditione esse dicerentur, ex quo fluxit Latinorum illud de Campanis apud eundem: Campanorum aliam conditionem esse, qui non fœdere sed per deditionem in fidem venissent: itaque Campanos, seu velint, seu nolint, quieturos: in fœdere Latino nihil esse, quo bellare, cum quibus ipsi velint, prohibeantur, & illud Samnitium de Sidicinis: Sidicinos nec in fide, nec in ditione populi Rom. esse, id est, neque æquo fœdere, vt se, neque deditione, id est, iniquissimo fœdere, vt Campanos in amicitiam populi Romani esse susceptos, & tertium illud de Apulis: ita in societatem eos esse acceptos, vt non æquo fœdere, sed vt in ditione populi Rom. essent. Iam vero, qui dedititij dicti sunt, facile ex formula ipsa deditionis intelligi posse arbitror, cuius vestigia hæc extant apud Liuium libro primo ad memoriam omnium sempiternam impressa. Rex interrogauit, estis ne vos legati, oratoresq; missi à populo, vt vos populumque dederetis? Itaque idem libro 28. morem vetustum fuisse ait Romanis, cum quo nec fœdere, nec æquis legibus iungeretur amicitia, non prius imperio in eum, tanquam pacatum, vti quam omnia diuina humanaque dedisset, & obsides adepti, armaque adempta, & præsidia vrbibus imposita forent. Vnde Campanos etiam apud eundem se populo Romano dedisse his verbis videmus: Populum Campanum, vrbemque Capuam, agros, delubra Deûm, diuinia, humanaque omnia, in vestram patres conscripti, ditionem dedimus, quicquid deinde patiemur, dedititij vestri passuri. Aequius autem aliquantò erat illud fœdus, cui hæc verba erant adiuncta: Maiestatem populi Romani comiter conseruent. Quam iniquam tum conditionem fuisse probauit Cicero, cùm Balbum de ciuitate defendit: Primũ, inquit, verbi genus hoc conseruandi, quo magis in legibus quam in fœderibus vti solemus, imperantis est, non precantis: deinde, cum alterius populi maiestas conseruari iubetur, de altero siletur, certe ille populus in superiore conditione, causaq; ponitur, cuius maiestas fœderis sanctione defenditur. Quod autẽ in hoc genere dixit Cicero comiter, id videtur dixisse Liuius, sine dolo malo, in exponendis conditionib. pacis Aetolis datę. Sic enim scriptũ est: Imperium, maiestatemq; populi Romani gens Aetolorum cõseruato sine dolo malo.

Extremum præceptum est æquissimi fœderis, cuius formula fuit, cum ab vtraq; parte cauebatur, & pari iure societas vtrinque, & amicitia stabiliebatur, quale fuit illud Annibalis cum Locrensibus, de quo idem scribit hoc modo: Locrensibus Annibalis iussu pax data, vt liberi suis legibus viuerent, vrbs pariter & portus in potestate Locrensium essent: societas eo iure staret, vt Pœnus Locrensem, Locrensis Pœnum, bello ac pace iuuaret. Quo in genere fœdera fuerunt, quæ populus Rom. cum Carthaginiensi, ante quam armis inter se decertarent, fecit: quorum meminit Polybius lib. 3. vt iniqua, quæ pòst consecuta sunt omnia. In omnibus autem fœderibus faciendis, aut fœderum legibus conscribendis, illud erat solenne, ac propè translatitium, vt legibus, libertati, agris, locis, ædificijs publicis, priuatisque & cæteris, præter hæc, rebus publicis, priuatisq; liberis, seruisque bello amissis, iuri. consuetudini, & portorijs exigendis, eius populi caueretur, quo cum amicitia iungebatur, quod ex veterum monumentorum diligenti obseruatione colligitur.

Editum in saltu collem] Gaurum montem nominat Plinius de viris il- *Gaurus mons.*

lustribus, cap. 26. qui in Campania erat prope oppidū Bacchi, & Vulturnum fluuium, qui priscum adhuc retinet nomen. Vide Volaterranum libro 6. cap. 6. Geograph.

Vigiliarum ratio apud Veteres.

Secundæ vigiliæ buccina] Milites quippe, cum nimis longum esset, totam per noctem agere excubias, in quatuor vigilias noctem diuidebant, quarum prima à noctis principio vsque ad initium quartæ horæ inæqualis producebatur: secunda, à fine tertiæ horæ ad mediam noctem durabat, tertia inde ad nonæ horæ terminum, quarta ad auroram & ortum vsque solis. De diuisione autē noctis vide Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 20. Ioachimum Ringelpergium de tempore: De castrorum autem vigilijs Alexand. ab Alexand. libro primo, cap. 12.

Militaria alia dona] Plinius cap. 26. Decium ab exercitu ciuica corona de quercu, quæ dabatur ei qui ciues in bello seruasset, & obsidionali, quæ dabatur ei, qui ciues obsidione liberasset, donatum scribit. De obsidionali autem corona, quam, qui liberati obsidione duci dabant, diximus suprà.

Priuū quid?

Priuis tunicis] Veteres authore Gell. lib. 10. cap. 20. Priua dixerunt quæ nos singula dicimus, quo verbo Lucilius 1. Satyrarum lib. est vsus:

Abdomina thynnia venientibus prima
Dabo.

Velut indagine dissipatos] Indago ferarum est inquisitio, cum appositis retibus hominibusque, omnes syluarū exitus ac viæ custodiuntur, ne qua feris effugium pateat. Virg. li. 4. Saltusq; indagine cingunt. Et Cæsar lib. 8. de bello Gallico, syluis vndique impeditissimis, aut altissimo flumine, velut indagine munitum, hunc insidijs circumdederunt.

Emerita stipendia.
AEtas militaris.
Euocati qui?

Emerita dicendo stipendia esse] Emeritis stipendijs dicebantur, qui legitima stipendia confecerant omnia, quæ triginta fuisse lex Tullia indicat, quæ iuniorum ætatem annis triginta definiuit, quos militare coēgit. AEtatem namque militarem à 17. anno vsque ad 46. eosdemque etiam iuniores, vt posteam seniores appellarunt. Qui vero emeritis stipendijs rursus militare cogebantur, ij, authore Dione lib. 45. euocati dicebantur.

IN LIBRVM OCTAVVM ANNOTATIONES.

Lua dea.

LVæ matri] Ea Dea nomen à luendo expiandoque sortita videtur esse & præfuisse lustrationibus & lustris, post cædem autem hostium, & bellum opus purgamentis & piaculis est, Turneb. libro 16. aduersariorum cap. 20. Luere autem inter cætera purgare est, vt idem docet lib. 23. cap. 21. Gyraldus historiæ Deorum syntag. 12. dubitat, an hæc eadem sit cum Diana. Meminit eius & Liuius lib. 5. decad. 5.

Latinorum ad lucum Ferentinum conuentus.

Prætores tum duos] Vetere Latinorum instituto, ita traditum erat, vt omnes Latini nominis rerum communium causa ad lucum Ferentinum, qui erat sub monte Albano, coirent, ibiq; de summa Reip. consultarent, ac duobus prætoribus rem vniuersam Latinorum committerent, quod præter Liuium ostendit Dionysius in Anto.

Legati sacrosancti.

Legatus iure gentium] Legatos iure gentium sacrosanctos fuisse vsque adeò vulgatum est, vt & in Prouerbium exierit: Legatus non cæditur neque violatur. De quo Erasmus ibidem.

In quiete vtriq; consuli] Hoc somnium etiā habetur apud Valerium Maximum lib. 1. cap. 7. Cæterum Valerius scribit vtrosq; somno certiores factos, ex altera acie Imperatorem, ex altera exercitum Dijs manibus matrique Terræ deberi. Vtrius autem dux copias hostium aggrederetur, superque eas seseipsū deuouisset, victoriam habiturum.

Auc-

Auerruncandæ Deûm iræ] Auerruncus vnus ex Dijs, quos placari oportet, vti mala à nobis, vel frugibus natis amoueantur, authore Gellio lib. 5. cap. 12. Hinc auerruncare verbum, quod idem est, quod amouere. *Auerruncare vnde?*

Manliasaque imperia] Vide Erasmum in prouerbio: Manliana imperia. Cæterum & Posthumiana imperia eadem significatione dici, ostendit Gell. lib. 1. ca. 13. & Valerius lib. 2. cap. de disciplina militari. Ex hac verò historia discendum, Manlium Posthabuisse priuatum affectum publicę vtilitati, quum plus imperij maiestatem militaremq; disciplinam fecerit, quàm paternam vel pietatem, vel filij insignem fortitudinem, de qua præter Liuium Plutarchus in vita Fabij Max. & cap. 26. Parall Frontinus lib. 4. cap. 1. Sabellicus lib. 3. cap. 3. *Manliana imperia.*

Clypeis antea Romani vsi sunt] Hîc nisi clypeum à scuto distinguamus, necesse est à sensu aberremus. Sed & idem Liuius lib. 1. primæ classi imperatum scribit esse clypeum cum galea, ocreis, lorica, secundæ pro clypeo scutum, & præter loricam eadem omnia. Vbi Dionysius Halicarnassæus pro clypeo ἀσπίδα Græcè scribit, pro scuto θυρεὸν. Igitur clypeus rotundus erat, vt Virgilio authore intelligi potest, qui prægrandem Cyclopis oculum comparat clypeo Argolico, oculi autem figura rotunda est. *Clypei & scuti differentia.*

Argolici, inquit, clypei, aut Phœbeæ lampadis instar.] Scutum formæ oblongæ, maiusque clypeo. Itaque pro clypeo secundæ classi datum scutum est, quòd sine lorica essent, vt scutum & clypei, & loricæ loco esset, & totum corpus protegeret. Maro: Scutis protecti corpora longis. Hinc & θυρεὸν Græci vocant, quod referat similitudinem forium, quæ longiores quam latiores solent esse. *θυρεὸν.*

Stipendiarij facti sunt] Stipendiarij hic in Liuio sunt, qui stipendia merent. Dicit enim Romanos scutis vsos esse, ex quo stipendium militibus constitutum fuit, antea enim sine stipendio militabant. *Stipendiarij qui?*

Phalanges similes Macedonicis] Græcis & Macedonibus phalanx erat peditum stabile agmen grauis armaturæ, vt ferè Romanis suæ legiones. Iulius tamen Cæsar & Germanis & Gallis phalanges tribuit lib. 1. Sed in his locis Torneb. lib. 9. cap. 7. phalangem facere esse arbitratur, quod Græci dicunt συναγίζειν, cum iunctis clypeis aut scutis, vel in hostes inuaditur, vel hostium impetus excipitur, quòd sic confertis clypeis Macedonum phalanx pugnare soleret. Ita autem apud Cæsarem intelligi ex eo patet, quod ita scribit: Reperti sunt complures nostri milites, qui in phalangas insilirent, & scuta manib. reuellerent, & desuper vulnerarent. Est igitur ibi phalanx συναγισμὸς. Ac Philippus Rex Macedoniæ secutus heroicum illum belli Troiani cuneum, de quo Poëta scribit ἀσπὶς δ' ἀσπίδ' ἐρύκει, phalangem composuit Macedonicam vmbonum velut perpetuo textu consertam, Tornebus loco prælegato, vide eundem lib. 6. cap. 21. *Phalanx quid?*

Gesaque] Gesa Gallorum propriè tela, sicut Sariſſæ Macedonum: Germanorum framea: Sed & fortes viros dici à Gallis Gesos, à Seruio annotatum est. Gesatas etiam ab eisdem appellari mercenarios milites Plutarch. author est, vt annotat Cælius lib. 21. c. 18. lect. antiq. *Gesa quid?*

Manipulorum agmen antepilanos vocabant] Sic vocabant hastatos, & principes in legione, quòd essent ante triarios, qui pilani vocabantur, vt & M. Varro de lingua Latina docet. Sic enim scribit: Hastati dicti, qui primum hastis pugnabant, Pilani, qui pilis, principes qui à principio gladijs, & pòst commutata re militari, minus illustres sumuntur. Pilani triarij quoque dicti, quod in acie tertio ordine extremis subsidio deponebantur. Ouidius 3. Fastorum: *Antepilani.*

Hastatos instituit, decem.
Et totidem princeps, totidem pilanus habebat,
Corpora, legitimo quis, merebat equo.

Quindecim ordines locabantur] Aut pro quindecim scribendum nouem, aut in vexilli numero error sit necesse est. Nam cùm in vexillo dicat esse cen-

tum octoginta sex homines, hi tres efficiunt ordines sexagenûm hominum cum suis centurionibus. Nam in ordine duo erant, Sic tria vexilla efficient nouem ordines, non quindecim, ex quibus acies postrema constabit, qua ordine vnum ex illis effici dicit, cuius pars vna primum pilum dicebatur, id est, vexillum triariorum. Proinde Tornebus prælegato cap. 27. lib. 11. Aduersariorũ, legendum suspicatur. Nouem ordines locabantur, ex quibus ordo vnus, qui tres partes habebat, earum vnam, quam primum pilum vocabãt, tribus ex vexillis constabat, Nam nisi ita legatur vix est, vt ordinum numerus cum vexillis conuenire posse videatur.

Triarij qui? Ad triarios redijsse] Vide etiam Vegetium lib. 2. de re militari, vbi declarat, post omnes acies solere collocari Triarios omni armorum genere instructos, qui genu posito subsidebant, vt si primam aciem vinci contigisset, ab ijs integrato prælio victoria repararetur.

Principes. Principes cum principibus] Hi principes in secunda acie erant, & robur exercitus existimabantur. Inde illud Terentianum, Inde ego post principia omnibus signum dabo.

Familiaris pars. Caput iecinoris à familiari parte] Hic & caput, & pars familiaris verba sunt aruspicinæ, quæ quidem ars, cùm ob vanitatem & superstitionem meritò desueta sit, & improbata, nobis obscura sunt & ignota. Sed conijcere licet caput, fibrarum in iecore initium fuisse, cumq; iecur in duas partes diuideret, familiarem & hostilem, & è familiari sua euenta augurarentur, ex hostili hostium ita, duo capita erant, vnum hostile, alterum familiare. De familiari hic Liuius loquitur, vt annotauit Tornebus lib. 11. Aduersariorum cap. 27.

Nouensiles diui. Diui Nouensiles] Nouensiles Dei à Sabinis Romam deducti existimantur, atq; ijs à Tatio rege ædes dicatæ, quibus indigitamenta hæc ascribit Varro, Herculem, Vestam, Salutem, Fortunam, Fortem Fidem: Non desunt qui Nouensiles hos Deos appellatos putent, quòd nouissimè in Deorum numerum recepti sint, quasi nouissimè, id est, nuper salientes, hoc est, in Deorum numerum ascendentes. Prout annotauit Gyraldus Syntag. Deorum.

Agedum pontifex publicus] Vota enim nisi arbitratu & ceremonijs quibusdam pontificum fierent, irrita videbantur. Verùm quę vota olim solennia fuerint apud Romanos, & quæ apud exteros, quæ vota concipere soliti sint, lege Alexan. ab Alex. lib. 3. cap. 22.

Manibus Telluriq; deuoueo] Deuotionis exercituum formam vide apud Macrobium lib. 3. Saturnal. cap. 8.

Deuotionis forma.

Cinctus Gabinus. Incinctus cinctu Gabino] Antè quoque cinctus Gabini mentio facta est. Meminit verò eius & Virgil. dum canit:

Ipse Quirinali trabea, cinctuq; Gabino
Insignis, referat stridentia limina consul.

Vbi Seruius, quis is fuerit, exponit. Vtebantur autem eo magistratus, & pontifices cùm belli causa operabantur sacris, se deuouebant pro exercitu, portas Ioui aperiebant, aut amburbia faciebant, deniq; cum rei sacræ operam dabant belli causa, vt annotauit Torneb. lib. 22. Aduersar. cap. 19.

Cunei qui? Perrupêre cuneos] Nomen cunei significat formam instruendæ aciei à notissimo in findendis lignis instrumento sumptam. Vide Vegetium lib. 3. cap. 19. Sic Cæsar libro 6. de bello Gallico, Alij cuneo facto, vt celeriter perrumpant, censent.

Decij patriæ deuotio. In se vnum vertit] De Decij facto, quo insignem suam in patriam pietatem declarauit, præter Liuium Florus lib. 1. cap. 14. Plinius lib. 22. cap. 5. Plutarchus cap. 37. Parall. Valerius Maximus lib. 1. cap. 7. & lib. 5. cap. 6. Augustinus lib. 3. cap. 18. Sabellicus lib. 4. Ennead. 4. & lib. 4. cap. 1. Ethnic. exempl. Volaterranus lib. 15. c. 1. Vrban. commen. Meminerunt etiam Virgil. 6. Aeneid. & Claudianus de quarto consulatu Honorij. Meminit & Iuuenalis, cum inquit Plebeia Deciorum animæ, plebeia fuerunt nomina, &c.

Com-

Communem verè Martem] Incertum ac varium belli euentum notabant hoc dicto, prout notat Erasmus in prouerb. Mars communis. Frequens autem Liuio est hæc dicendi forma, quemadmodum & æquo Marte discessum, quoties neutri parti cessit victoria. *Mars communis.*

Firmissimum longè imperium] Qui etenim metu imperium retinere student, in inuidiam atque odium hominum incurrunt. Nam verum est illud à Cicerone relatum lib. 1. de officijs, Oderint dum metuant. Quis enim (inquit idem in Lelio) eum diligat, quem metuat, aut eum, à quo se metui putet? Et huc pertinet dictum Aemylij Probi in vita Dionis: Nullum esse imperium tutum, nisi benenolentia munitum: Id quod licet sapientes verum esse putant, fuêre nihilominus nostra ætate non indocti homines (inter quos Nicolaus Machianellus) qui cùm de regnis bellicisque rebus ex professo disserent, regna aut metu sæuitiaque aut comitate & beneuolentia fulcienda retinendaque esse contenderent, in quorum sententiam experientia suadente multos descendere animaduertimus. *Imperia quæ diuturna.*

Lanuuinis ciuitas data sacráque reddita] Hoc loco quia quamplurima municipia à Liuio recitantur, non alienum erit, seriem eorum ascribere: Nam qui municipes fuerint, & quæ inter ipsos atque colonos differentia fuerit, antea annotauimus: paulò pòst etiam de generib. Municipiorum dicturi.

MVNICIPIVM CAERE.

CAErites primos municipes, & eos sine suffragijs iura fuisse, ex Asconio, & Gellio cõstat. Hoc municipium inter eas præfecturas refert Festus in quas prætor vrbanus præfectos creare solebat. Hinc municipio ante legem Iuliam ciuitatem cum suffragio datam fuisse Festus apertè innuere videtur, quum illud eo iure quo Aricini fuerunt donatum scribat, & Aricinos ex Liuio ciues Romanos fuisse constet cum suffragij latione.

MVNICIPIVM TVSCVLVM.

PRimum omnium municipium cum suffragij latione fuit Tusculum, cui quum (vt inquit Sext. Pomp.) primo sine suffragio ciuitas data esset, post aliquot annos pleno iure ciues Romani Tusculani facti sunt. Eius rei ita meminit lib. 6. Liuius. Tantum ferè verborum à Tusculanis in senatu factum. Pacem in præsentia, nec ita multò pòst ciuitatem impetrauerunt: Ab Tusculo legiones deductæ. Hoc autem factum est anno vrbis 373. Ciuitatem verò Romanam (vt opinor) sine suffragij iure eos adeptos fuisse quadriennio pòst, refert idem Liuius. Incensos Latinos ea rabies impetus Tusculum tulit, ob iram quòd deserto communi consilio Latinorum non in societatem modò Romanam, sed etiam in ciuitatem se dedissent. Hoc factum est anno vrbis 377. Tusculanos vero suffragijs ius haud longè pòst primum consulem è plebe creatum, ex his Imper. Claudij verbis apud Tacitum intelligo. Plebeij (inquit) magistratus post patricios, Latini post plebeios, cæterarum Italiæ gentium post Latinos. Neque enim æquum videbatur, plebem Romanam magistratibus capiendis exclusam, alienigenas verò admissos fuisse. Eos verò suffragij iure à populo donatos in tribum Papiriam, vt Liuius libro octauo, vel Popilliam, vt Valerius libro nono, cap. 10. tradunt à censoribus relatos fuisse constat. Adijcit libro octauo Liuius post bellum Latinum, quo Latium omne domitum est anno vrbis 616. L. Furio, C. Menio Coss. Tusculanis ciuitas seruata, quam habebant, crimenque rebellionis à publica fraude in paucos auctores versum. Ex Tusculo celebres familiæ, quæ Romæ summos honores adeptæ sunt prodierunt, Porcij & Coruncanij, vt Cicero & Tacitus tradunt, quanquam Tacitus Coruncanios non Tusculo, sed Cameria oriundos scribat. De municipio Tusculo meminit Cicero pro Plancio.

MVNICIPIVM LANVVIVM.

ANno vrbis conditæ 416. Furio Camillo, C. Menio Coss. reliquijs omnibus belli Latini extinctis, Latioque omni ab his Coss. in deditionem populi

Romani accepto, Camillus de Latinis populis ad senatum retulit, patresque hortatus est, vt hostes victos more maiorum pro ciuibus haberent, eosque in ciuitatem, quò illos in perpetuum fideles haberent, reciperent. Principes senatus relationem consulis de summa rerum laudare, sed cum aliorum alia causa esset, ita expediri posse concilium dicere, vt pro merito cuiusque statueretur, si de singulis nominatim referrent populis. Relatū igitur de singulis, decretumque, Lanuuijs ciuitas data, sacraq; sua reddita, cum eò vt ædes lucusq; solpitæ Iunonis communis, Lanuinis municipibus cum populo Romano esset, Sextus Pompeius, Seruius filius aiebat. Municipes initio fuisse, qui ea conditione ciues Romani fuissent, vt semper Rempub. separatim à populo Romano haberent (id est, qui suis legibus viuerent) Cumanos videlicet, Acerranos, Atellanos, qui æquè ciues Romani erant, & in legione merebant. Municipium id genus hominum dicitur, qui, quum Romam venissent, neq; ciues Romani essent, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum, vnà cum Romanis ciuibus, præterquam de suffragio ferendo, aut magistratu capiendo, sicut fuerunt quondam Fundani, Formiani, Cumani, Acerrani, Lanuuini, Tusculani, qui post aliquot annos Romani effecti sunt. De Lanuino municipio mentionem facit Cicero pro Murena, quod postea à Cæsare dictatore ex municipio colonia facta est.

MVNICIPIVM ARICIA.

SVggerit Liuius libro octauo, Aricini Nomentanique & Pedani eodem iure, quo Lanuini in ciuitatem accepti. Et Velleius libro primo. Deinde interpositis duobus & triginta annis, Aricini in ciuitatem recepti. Sext. Pompeius: Alio modo municipium dicitur, quum id genus hominum definitur, quorum ciuitas vniuersa in ciuitatem Romanam venerunt, vt Aricini, Cærites, Anagnini. Aricia postmodum ex municipio colonia facta est, exoleſcentibus (vt scribit Gellius) municipiorum iuribus & priuilegijs. Eam enim Florus ex Liuio in Epitoma lib. 80. coloniam vocat. Cæterùm cùm tam de municipiorum numero, quàm de ijs qui cum suffragio ciuitatem adepti sunt, inter Liuium, Velleium & Festum controuersia sit, ego hic Liuium sequor, qui mea sententia accuratius hanc rem tractauit. Ne verò Velleius & Festus à Liuio dissentiant, quantum à me fieri poterit, operam dabo, atq; eorum repugnantiam, si qua vlla sit, tollere curabo. Quanquam non ignorem, Festi locum vbi de municipijs loquitur, corruptum esse, aliquot verba Festi ipsius, aliquot verò Epitomistæ esse, quæ inuicem inserta rem valde obscuram reddunt: Ego tamen ex Festo non nisi municipiorum nomina excipere volui, nam triplicem quam eorum distinctionem facit, me satis non intelligere fateor. Ex Liuio enim & Gellio aperte colligitur duo potissimum genera tantùm fuisse.

MVNICIPIVM NOMENTVM.

ARicini, inquit Liuius lib. 8. Nomentani, Pedani, eodem iure, quo Lanuini in ciuitatem accepti anno vrbis 416. L. Furio, C. Mænio Coss.

MVNICIPIVM PEDVM.

Pedum. PEdani cum Nomentanis & Aricinis eodem iure quo Lanuini ciues Romani facti. Pedum autem Latij oppidum, haud procul à Tibure fuit. Cæterùm Lanuinos, Aricinos, Nomentanos, & Pedanos municipes hoc anno cum colonis Antiatib. ciuitate à populo Romano ex S. C. donatos, censores, qui proximè creati sunt, Quintus Publius Philo & Spurius Posthumius in duas nouas tribus propter eos additas censuerunt. Mæciam & Scaptiam, quarum Mæcia à castro Latij Mæcio dicta est, de quo sic scribit libro sexto Liuius. Tertiam partem dictator Camillus ad Volscos duxit, nec procul à Lauinio ad Mæcium (is locus dicitur) castra oppugnare est adortus. Scaptia verò à Latij vrbe Scaptia dicta est. De qua Plinius lib. 3. cap. 5. meminit.

MV-

MVNICIPIVM FVNDI.

EOdem anno post bellum Latinum L.Furio & C.Mænio Coss.Fundanis,Formianisq;, quòd per fines eorum tuta pacataq; fuisset via, ciuitas sine suffragio data.Ita lib.8.Liuius.Paterculus verò,interiecto triennio, Fundani & Formiani in ciuitatem recepti, eo ipso anno quo Alexandria condita est. Addit idem Liuius lib.38.M. Valerio Messala, & C.Liuio Salinatore Coss.anno vrbis 565. De Fundanis Formianisq; municipibus & Arpinatibus C. Valerius Tappo Tribunus plebis promulgauit,vt ijs suffragij latli (nam antea sine suffragio habuerant ciuitatem) esset. Huic rogationi quatuor Tribuni plebis, quia non ex authoritate senatus ferretur,quum intercederent, edocti populi esse non senatus ius,suffragium quibus vellet impertiri destiterunt incepto.Rogatio perlata est,Aimilia tribu Fundani & Formiani, in Cornelia Arpinates ferrent. Atque his tribubus tum primùm ex Valerio plebiscito, à censoribus, qui eo anno erant,T.Quintio Flaminio,& M.Claudio Marcello censi sunt.

MVNICIPIVM FORMIAE.

IDem ius quod municipes Fundani,habuerunt etiam ijs vicini Formiani.Lõgo tempore pòst Formiæ à triumuiris ex municipio colonia facta est.Municipia Fundos & Formias inter præfecturas eas refert Festus,in quas prætor Vrbanus singulis annis præfectos ab vrbe mittebat.

MVNICIPIVM CVMAE.

LIuius lib.8.L.Furio, C.Mænio Coss.Campanis equitibus honoris causa,quia cum Latinis rebellare voluissent,ciuitas sine suffragio data, Cumanos,Suessulanosque eiusdem iuris conditionisque,cuius Capuam esse placuit. Et lib.23. De 300.equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide stipẽdijs emeritis Romam venerant,delatum ad populum,vt ciues Romani essent,item vti municipes Cumani essent pridiè quàm populus Campanus à populo Romano defecisset. Idem lib.40. Cumanis petentibus permissum, vt publicè Latinè loquerentur, & præconibus Latinè vendendi ius esset. Hoc municipium à Festo inter ea refertur,quibus postea ciuitas cum suffragio data est.Inter eas quoque præfecturas illud enumerat,in quas præfecti à populo mittebantur, quòd postea Augustus Cæsar coloniam militarem fecit.

MVNICIPIVM ACERRAE.

LIuius libro 8.anno vrbis 422.A.Cornelio 2.& C.Domitio Coss. Census actus nouique ciues censi, tribus propter eos additæ Mæcia & Scaptia, addiderunt censores Q.Pub.Philo,Sp.Posthumius,Romani facti Acerrani lege ab Lucio Papirio Prætore lata,qua ciuitas sine suffragio data. Et Velleius insequentibusque consulibus à Sp.Posthumio & Philone Publilio censoribus Acerranis data ciuitas.Hoc municipium à Festo inter ea refertur, quibus primò sine suffragio, pòst cum suffragij iure ciuitas data est. De qua re nihil Liuius scribit. Hanc Festus inter eas præfecturas etiam enumerat, in quas à populo præfecti mittebantur. Quam vel ex præfectura,vel ex antiquo municipio Augustus postea coloniam deduxit.

MVNICIPIVM PRIVERNVM.

VIctis Priuernatibus ex auctoritate patrum latum ad populum est, vt Priuernatibus ciuitas daretur.Hoc factum est auctore Liuio lib.8. anno vrbis 425. L.Aemilio Mamercino 2.C.Plautio Deciano Coss. Hoc municipium inter eas præfecturas refert Festus, in quas prætor vrbanus quotannis præfectos mittebat.Hæc postea colonia facta est.

MVNICIPIVM ANAGNIA.

LIuius libro 9. anno vrbis conditæ 443. Q. Marcio Tremulo, R. Cornelio Aruina Coss. Hernicorum tribus populis Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt,quam ciuitatem suæ leges redditæ, connubiumque inter ipsos, quod aliquandiu soli Hernicorum habuerunt, permissum. Anagninis quique

quique arma Romanis intulerant, ciuitas sine suffragij latione data, concilia, connubiaque adempta,& magistratib. præterquam sacrorum curatione interdictum. De municipio Anagnino meminit Cicero pro Domo. An verò huic municipio ciuitas cum suffragio vnquam data fuerit ante legem Iuliam, incompertum. Festus quum inquit, alio modo municipium definitur, id genus hominum esse, quorum ciuitas vniuersa in ciuitatem Romanam venerunt, vt Aricini, Cærites, Anagnini, apertè significare videtur, Cæne & Anagniam suffragij ius, quemadmodum Aricinos habuisse. Qui etiam Anagniam inter præfecturas enumerat, in quas prætoris vrbani auctoritate præfecti ibant. Frontinus verò eam à Druso Cæsare coloniam deductam fuisse tradit.

MVNICIPIVM ARPINVM.

Liuius lib. 9. L. Genutio, Ser. Cornelio Coss. anno vrbis 451. Arpinatibus, Trebulanisque ciuitas data. Vt autem sine suffragio intelligi debeat idem facit qui lib. 38. refert Arpinatibus ciuitatem cum suffragio datam fuisse. De municipio Arpino meminit Cicero pro Plancio, & de claris oratoribus. Festus Arpinum inter eas præfecturas enumerat, in quas prætor vrbanus singulis annis præfectos mittebat. Itemque inter ea municipia, quæ sui iuris erant. Atque hæc sunt omnia municipia, quibus ciuitatem cum suffragio datam fuisse apud Liuium inueni. Adijcit Velleius libro 1. M. Curio & Cornelio Rufino Coss. anno vrbis 464. Sabinis sine suffragio data ciuitas, Sempronio verò Sopho & Appio Cæci filio, Coss. anno vrbis 486. suffragio ferendi ius Sabinis datum Quod si hoc verum est, Sabini primi fuerunt, quibus integræ prouinciæ ciuitas data sit, quod tamen creditu difficile est, nam ijs post legem Iuliam cum Latinis, Vmbris & Gallis Cispadanis datam fuisse existimo.

MVNICIPIVM ATELLA.

Hoc municipium etiam à Festo refertur inter ea, quibus ciuitas postea cum iure suffragij data est, & in libr. 14. id vnum ex his præfecturis scribit, in quas præfecti populi suffragijs creati mittebantur. Vtrumq; enim esse potest, vt primò municipium pòst bello Punico secundo, cum reliquis, quas suprà enumerauimus, præfectura facta sit. Illud Augustus, vt pleraque alia coloniam deduxit.

MVNICIPIVM SVESSVLA.

Suessulam & Trebulam, quanquam vetusta municipia, post omnia tamen collocaui, quod ijs ante legem Iuliam ciuitatem cum suffragio datam fuisse non inuenerim, quòd eo honore, illa quæ suprà retuli, affecta, vel apertè intelligatur, vel ex scriptorum verbis eliciatur. De municipio porrò Suessula Liuius libro 8. bello Latino finito, Cumanos, Suessulanosq; eiusdem iuris conditionisque cuius Capuam esse placuit. Hanc præfecturam refert Festus ex his, in qua populus Romanus præfectos quotannis mittebat. Quòd Sylla Coloniam vt suprà vidimus, militarem deduxit.

MVNICIPIVM TREBVLA.

L. Genutio Ser. Cornelio Coss. Arpinatibus Trebulanisq; ciuitas data. Ita Liuius lib. 10. Eam autem sine suffragio ijs concessam fuisse ex eo patet, quod multo tempore post Liuius refert, Arpinates cum suffragio ciuitatem adeptos fuisse, de Trebulanis autem nullam mentionem facit.

ALIA QVAEDAM MVNICIPIA.

Festus lib. 11. Tertiò municipium definitur, quum id genus hominum, qui ad ciuitatem Romanam ita venerunt, vt municipia essent, vt sua cuiusque ciuitatis & coloniæ iura essent, vt Tiburtes, Prænestini, Pisani, Arpinates, Nolani, Bononienses, Placentini, Nepusini, Sutrini, Lucenses. Ex his Tibur & Præneste quæ ciuitates fœderatæ Latinæ erant, & Arpinum municipiũ suis legibus relictæ sunt. Pisæ, Nola, Bononia, Placentia, Nepet, Sutrium, Luca coloniæ deductæ. Memorantur à Cicerone municipia aliquot præter ea quæ dixi, quæ haud dubiè

biè post legem Iuliam facta sunt, vt Asculum in oratione pro Sylla, Aquinum, Labici, Gabij, Bonillæ in secunda Philippica, Latinum in oratione pro Cluentio, Ameria pro Sex. Roscio, Tarquinij pro Cecinna & quædam alia.

Tacitus lib. 17. municipia Transpadana, Mediolanum, Nouariam, Vercellas, & Eporediam nominat. In vetustis epigrammatibus municipiorum Italicorum, Segusini, Interamnatis, Nabartis, Casuentinorum, Vindenatium, Ocriculani, Surrentini, Rhegini, Tiburtis, Hidruntini, Sæpinatis, Suessani, Fori Sempronij, Corani, Nolani, Aletrinatis, Allifani, Amerini, Blerani, Arretini, Clusini, Tifernatis, Mæuaniæ & Mæuaniolæ, Capenatis, Vrbini, Sassinatis, Cassinatis, Hispelli, Fori Flaminij, Numinatis, Asisinatis, & aliorum multorum frequens mentio est. Atque hactenus de municipijs.

Trans Tyberim habitare] Id quodammodo infame fuisse obseruauit Tornebus lib. 24. Aduersar. cap. 43. vt id antea annotatum est. *Trans Tyberim habitare.*

Clarigatio esset] Cœlius Rhodiginus libro lectionum antiquarum 5. cap. 11. per clarigationem taleam summariam intelligi posse, esse qui putent scribit. Budæus in posterioribus annotationibus ad Pandectas, per clarigationem αἰδεγλησίαν intelligit, quæ hodie vulgò dicitur pignoratio, seu barbaro vocabulo, Repressaliæ. Cæterùm eorum errorem, qui negant clarigationem esse hominum prehensionem, seu ius prehendendi & abducendi hominis, corrigit Tornebus libro 12. Aduersariorum, cap. 1. ostendens in antiquo Lexico, ita clarigationem exponi, nimirum ἀπηχθεσίαν, ἀπηχθεσμὸν, ἁρπαγὴν. Seruius lib. 9. & 10. Clarigationem dictam esse existimat à clara voce, qua vtebatur pater patratus, aut ἀπὸ τῆς κλήρου, hoc est, à sorte. Nam per bellicam sortem inuadebant agros hostium. *Clarigatio.* *Repressaliæ.*

Ciuitas sine suffragio data] Ea distinctio ciuium apud veteres seruari solita est, vt alij ciuitatem haberent sine suffragio, alij ius suffragij vna cum ciuitate. Parum vero, vel nihil ab ijs ciuibus Romanis, qui vrbē agrumve incolerent, differebat hoc ciuium Romanorum genus, qui in municipijs, quibus cum suffragij latione ciuitas data erat, commorabantur. Hi enim omnibus ciuium Romanorum priuilegijs potiebantur, imò & existimo excepto, quòd in curias Romanas descripti non erant, atque ob eam causam Curiatis comitijs, in quibus tamen parum momenti erat, excludebantur. Curiæ enim tantùm eorum qui vrbem incolerent, erant. Nam qui in municipijs vel colonijs ciues Romani habitabant, sua quædam in suis vrbibus sacra habebant, quæ municipalia dicebantur, erantque ijs perinde ac Romanis Curiæ. Quod vel inde apparet, quòd Milo legitur ad prodendum flaminem Lanuuium profectus fuisse, pridie quam Clodium occidit, nec erat necesse sua sacra eos relinquere, qui ciuitate donabantur, nisi in vrbem migrarent. Nam quos sub regibus migrasse Romam reperimus, vt Sabinos, Tuscos, Latinos & Albanos, eos simul per curias Romanas descriptos fuisse, ex Dionysio apertè intelligitur. Qui vero ad vrbem non migrabant, suis sacris vacare opus erat, quæ (vt dixi) municipalia sacra vocantur. De quibus sic scribit Festus: Municipalia sacra vocantur, quę ab initio habuerunt ante ciuitatem Romanam acceptam, quæ obseruare eos voluerunt pontifices, & eo more facere quod fecissent antiquitus. *Ius municipiorum cum suffragio.* *Municipiorum sacra.*

Primùm verò omnium qui municipes facti sunt, sine suffragij latione fuerunt. Hi fuerunt Cerites. Hoc illis (inquit Gellius) concessum, vt ciuitatis Romanæ honorem quidem caperent, sed negotijs tamen atque oneribus vacarent, pro sacris bello Gallico receptis custoditisq;. Hinc tabulæ Cæritæ appellatæ versa vice, in quas censores referri iubebant, quos notæ causa suffragio priuabant. Idem tradit Asconius de municipijs loquens. Sex. Pompeius ita scribit: Municipes erant, qui, quum ex alijs ciuitatibus Romam venissent, hoc est (vt ego interpretor) ciuitate donati essent, eis non licebat magistratū capere, sed tantùm muneris partem. At Seruius aiebat initio fuisse, qui ea conditione ciues Romani fuissent, vt semper Remp. separatim à populo Romano haberent, qui æquè *Municipes sine suffragio.* *Tabulæ Cæritum.*

ciues

ciues Romani erant,& in legione merebant,sed dignitates non capiebant.

Municipium id genus hominũ dicitur,qui,quum Romã venissent,neq; ciues Romani essent,participes tamẽ fuerunt omnium rerũ ad munus fungendum, vna cum Romanis ciuibus,præterquam de suffragio ferendo,& magistratu capiendo.Hi omnia ciuitatis priuilegia,præter suffragij lationem, & magistratus capessendi potestatem habebant. Municipes vero cum suffragij iure, omnia priuilegia ciuium Romanorum vrbem incolentium habebant præter curias,in quas,quemadmodum qui Romæ habitabant distributi non erant, ac per hoc curiatis comitiis exclusi.

De municipib. sic scribit Vlpianus lib.1.Municipes aut natiuitas facit, aut manumissio,aut adoptio,& proprie quidem municipes appellantur muneris participes,recepti in ciuitatem, vt munera nobiscum facerent. Cæterum omnium municipiorum cum iure suffragij,primum fuit Tusculum.

Connubiorum ius.

Connubia commerciaque] Ius connubiotum olim ciuibus Romanis erat proprium, quia tantum ciues cum ciuibus matrimonium contrahere potuerunt,ita, vt si pater aut mater peregrini essent,non legitimę erant nuptiæ. Lex enim erat,vt nuptiæ tantum essent inter ciues Romanos,inter quos solo connubij ius erat.Filij ex eo matrimonio nati soli iusti sunt, & in potestate parentum,& hi succedũt parentibus.

Commercii.

Commercium vero est emendi vendendiq; inuicem ius,sub hoc priuilegio continentur omnia commerciorum genera, vt nexa,stipulationes,mancipationes,Sacramenti contentiones,in iure cessiones & alia,quibus perfecto iure possessio rei acquirebatur, vel quibus iure ciuium Romanorum dominus fiebat.

Rostra nauium.

Rostrisq; earum] Rostra,vt existimat Bayfius de re nauali,Latinis sunt,quę Græcis dicuntur Acrostolia.Sunt autem acrostolia extremæ nauis partes,quæ facile euellebantur cum collibitum fuerat,vt Bayfius ibidem ex Diodoro alijsque authoribus tradit.

Vestalium stupri compertarum pœna.

Viua sub terram] Vestales stupri compertas,viuas à Romanis defossas historici passim tradiderunt.panem tamen & lac sub terra, ne fame necari viderentur,apposuisse addunt, id quod ex Græco ritu fluxisse animaduertit Canterus lib.7.variarum lect.cap.6.

Familiam in potestate habere.

Familiam in potestate habere] Hoc est,ne manumitteret.Cum pontifices eos ad confitendam veritatem tormentis cogi volentes,metuerent, ne Minutia seruos,à quibus prodi posset,manumitteret.Ideo & Pedianus in Commentario orationis pro Milone,Pompeium ad Milonem significat misisse, vt quosdam seruos,quorum opera in occidendo Clodio vsus esse diceretur, in potestate sua haberet.Milonem respondisse,ex ijs seruis quos nominasset, partim neminem se vnquam habuisse,partim manumisisse,vt annotat ex eo Manutius de legibus Romanis.

Opifices à militia repulsi.

Opificum quoq; vulgus] Opifices & sellularios à militia non lege,sed consuetudine repulsos existimat Sigonius libr.2. de antiquo iure ciuium Romanorum.Dionysius tamen lib.2.& 6.huiusmodi artes operosas,sordidas, humilesq; à ciuibus Romanis remouet,iisq; saltem agriculturam & artem militarem committit.Cæterum non male eius sententiam Sigonius impugnat, quod non solum suffragij ius,sed & honores amplissimos habuisse legantur.

Caduceum.

Caduceum præferentes] Caduceum enim gestantes ab omni violentia tuti erant. Quippe cum pacis insigne esset apud Græcos, & caduceatorũ nomen id demonstret,sic enim hi vocantur,qui ad pacem mittuntur legati. Qua vero forma caduceum fuerit, ex Græcis authoribus annotat Cœlius lib. 21.ca. 16.lectionum antiq. Plinius lib.29. nat. histor. & Macrob.lib.1.Saturnal. Budæus in prioribus annot.ad Pandectas.

Pax ab imperatoribus petitur, à senatu datur.

Senatus de Vitruuio Priuernatibusque consultus] Imperatores siquidem Romani hostes de pace sollicitantes ad Senatum relegare solebant.Sic Agesilaus,cum in Lydia Tisaphernem vertisset in fugam,rege Persarum per legatos ingen-

ingentem vim pecuniarum vltro ad illum mittente,ac petente,vt à bello desisteret,ei respondit,Pacis quidem tempore Reip.vigere authoritatem. Sic Erasmus,Græce est: τῆς μὲν εἰρήνης ἴφη τὴν πόλιν εἶναι κυρίαν. Hoc est ciuitatem ius authoritatemq; habere pacis dandæ,quibus verbis legatos à se Lacedæmonem reiecit, idq; ab Imperatoribus Romanis obseruatum passim apud Liuium videre est.Sic namq; Samnites à Papyrio dictatore pacem petentes, ad senatum ire iubentur,hoc eodem libro & alias sæpe.

Bona Semoni Sango] Semonis Sangi meminit in Mystagogorum libro Varro. Augustinus in ciuitate diuina Semonem dici Ianum sentit', quod semini præsit,dum concipitur infans.Alij autem expuncta hac lectione Liuiana, substituunt Sabino Sangi ex Dionysio,qui Antiquitatum secundo,Sabinorũ genti inditum nomen scribit ex Sabino Sangi diui Gentilis, quem Sangum quidam Pistium vocent.Cœlius Rhodiginus lib.2. lect.antiq.ca.3.Alexander vero legit Semoni Sango.Alij Sabino Sango,vel Sancto legunt,vt annotat Gyraldus historiæ Deorum Syntag.1.Sunt qui Semones interpretentur, quasi semi homines,quę interpretatio speciosa est. Alij hos & pacellarios vocant,quorũ mentio apud Plautum,de quo Gyraldus historię Deor.Syntag.1. *Semon Sangus.*

Visceratio data in funere matris] Visceratio erat crudæ carnis distributio, quæ fieri solebat,vel in solenni festiuitate, vel in funeribus magnarum & potentum,in quibus carnes siue crudæ siue coctæ, quandoq; etiam panis vinumque domum perferentibus præbebatur. Vide ea de re Blondum libr.2. Romæ triumph.Meminit obiter Cicero libro 2. officiorum, titulo de duplici liberalitatis genere.Alexander quoq; ab Alex.lib.5.c.7.& lib.3.c.7. *Visceratio.*

Ineunte nocte silentio diceret dictatorem] Tam dictatorem, qui tenore belli audito dicebatur,quam qui comitiorum causa creabatur,noctu dici moris fuisse, ex illo Liuiano libro seq.intelligitur: Nocte deinde silentio, vt mos est L.Papyrium dictatorem dixit. *Dictator nocte dici solitus.*

Dodonæi Iouis] Sic dicti à Dodona Epiri: Pomponius Mela libr.2. Plin. in princ.quarti libri,Strabo lib.5.Stephanus in Dodona. *Dodonæus Iupiter.*

Caueret Acherusiam aquam] Oraculi verba ex Græcorum Commentariis ita reddidit Victorius lib.15.cap.15.variarum lect. *Acherusia aqua.*

Α'ι κακὸν φεύγειν μελέτω ἀχαρίστου ὕδωρ
Παιδοσίαιθ' ὅτι τοὶ θάνατος πεφορμένος ἐσί.

AEs alienum paternum nexum dedisset] Budæus in annotationib. prioribus nexum iniisset,legendum putat. Est enim inire nexum, lege nexus addici. Nexu vero obligati sunt,quorum corpus vt pignus capi potest, obligationis inre atq; conditione.Vocabatur autem nexus etiam neruus. Hinc Terentius in Phormione, Cæterum cum argentum repetent, nostra causa scilicet in nerum potius ibit. *Nexũ inire.*

Acto honore triumphus] Nam qui triumphare volebat,necesse erat,vt imperium intra vrbis mœnia habere posset.Proconsules enim & prætores intra vrbis mœnia cum imperio esse non poterant.Hinc M.Marcello ob captas Syracusas,P.Scipioni,ob recuperatas Hispanias ius triumphandi denegatum, quod ad eas res gerendas cum imperio tantum fine vllo missi essent magistratu,vt suo loco videbimus.

Fortes fortunam iuuare] Adagium est, de quo Erasmus in Chiliadibus. Admonet autem fortiter periclitandam fortunam,nam ijs plerunque res prospere cedere,cui sententiæ accinit & illa Homerica Odysseæ ν.

Θαρσαλέος γὰρ ἀνὴρ ἐν πᾶσιν ἀμείνων
Ἐγρόμενον τελέθει, εἰ καὶ πάνυ ἄλλοθι ἴληται. *Fortes fortuna iuuat.*

L.Papyrium Cursorẽ] Cursor dictus à velocitate pedum,qua victor omnium suæ ætatis æqualium fuit,annotante Alex.ab Alex.li.1. c.9. ex Liuij libro 9.

Ad auspicium repetendum] Tanta enim apud Romanos auguria & auspicia in authoritate fuerunt, vt nihil eorum, quæ ad publica & priuata negotia per-

pertinerent,inauſpicato perfecerint.Teſtis Cicero de diuinatione,Alex.libr.2 cap.26.in fine,& lib.5.cap.53.

Occaſio non temere dimittenda.

Occaſione bene gerendæ rei] Occaſio, vt Cicero de diuinatione ait, eſt tempus in ſe alicuius rei idoneam faciendi aut non faciendi dexteritatem habens.Hæc autem ſemel arrepta non temere,& præſertim ducibus dimittenda eſt. Cuius rei manifeſtiſſimum ſemper exemplum Hannibal Pœnorum dux præbuit,qui vbique auxerus,nec quam minimas occaſiones ſibi oblatas fruſtra labi paſſus eſt.De cuius in ea re ſolertia conſule Pontanũ l.4.de Prudentia c.7

Exautorare quid?

Se exautorent] Exautorantur qui ſoluuntur ſtipendio,nec tamen dimittuntur,ſed habentur ſub vexillo,non ſub aquila,aut ſignis legionis,neq; iam legionarij ſunt,retinentur tamen donec emerita ſoluantur,aut agri aſſignẽtur. Miſſio vere ijs datur, qui penitus dimittuntur, Tornebus libro 3. Aduerſariorum cap.3.

Noxæ eximi.

Non noxæ eximitur] Eximere noxæ eſt gratiam criminis facere, hoc eſt, remiſſionem dare,vt Budæus in prioribus annot.interpretatur.

Ire ad ſenatum iuſſi] Pax enim,vt ſuperius annotauimus,ab Imperatoribus petebatur,à Senatu dabatur.De quo etiam Nannius lib.8.*συμμίκτων*.

Dictator varius de cauſis dici ſolitus.

Belli ne gerendi cauſa] Variis etenim de cauſis dictatores dici ſoliti ſunt. Vel ſi belli externi, ſeditioniſve domeſticæ vis quædam maior incidiſſet, quæ videretur maiori imperio, quam conſulari indigere, aut ſi adeſſe non poſſent comitiis conſules,nec vellet ſenatus rem ad interregnum redire,at ſi figendus eſſet clauus religionis cauſa,aut ludi faciendi,quæſtiones exercendæ, vel feriæ Latinæ conſtituendæ,aut Senatus legendus.Hæ itaq; præcipuæ dictatoris creandi cauſæ fuere.

IN LIBRVM NONVM ANNOTATIONES.

TIT. Veturio] Alij C.Veturium legunt.Conſtat tamen ex Liuio, & alijs, Titum Veturium eo tempore cum Poſthumio cõſulem fuiſſe,licet Val.Max.li.6.c.1.Titum Veturium eius Veturij filium fuiſſe dicat, qui in conſulatu ſuo Samnitibus deditus ſit.

Veturio] Veturium vocat Oroſius lib.3 ca.15. qui hanc hiſtoriam quoq; deſcribit,vt & Val.Max.li.7.ca.2.Florus lib.1.cap.16. Plutarch.in Parall. c.6.Auguſt.lib.4.c.17.Ciuitatis Dei.Eutropius li.2.c.2.Sabel.li.5.Ennead.4.Rapſod.Volat.li.28.c.2.vrb.com.

Caudium.

Circa Caudium] Duo fuerunt ſaltus alti,anguſti, & ſyluoſi,montibus perpetuis inter ſe iuncti,qui furculæ Caudinæ nomen habuerunt, in medio campus herbidus,aquoſusq;, per quem medium iter erat,non tam arduum quam periculoſum.Harum furcularum meminit Volater.li.5.c.6.Geograph.Sunt autem Caudinæ furcæ appellatæ, quod non longe ſint ab oppido Samnij, quod Caudis dicitur.

Luceria.

Luceriam omnibus copijs] Apuliæ vrbem,& olim Auſonum coloniam,de qua Strabo lib.6.& Plinius li.3.cap.11.

Prætorium quid?

Prętoria conſulum] Per prætorium nihil aliud intelligit niſi tabernaculum conſulis.Antiquitus enim omnem magiſtratum,cui paret exercitus, prętorem appellauerunt,prout ſuperius annotatum eſt, & late oſtendit Budæus in prioribus annotationibus,quas vide ſub t.t.de offi præf.prętorio.

Montes moliri] Id eſt,demolir,vt ſimplex pro compoſito accipiatur.

Media via.

Media via conſilium caperetur] Media via conſilium capiendum, non ſolum Politici,ſed & Iureconſulti tradiderunt, in L.adeo,de acquir.rerum dom. vbi Caius & ipſe hanc diſtinctionem ſequitur. Accurſius in paragraph. quum ex aliena. inſtit.de rerum diuiſ. At non tam eam ſententiam, quę media eſt,

ſed

sed quæ grauioribus & melioribus rationibus nitatur, Iuris pontificij interpretes recte scribunt in c.1.de constit. Verum si media sententia iustior & æquior fuerit,in eam ibimus,vt Iustinianus d.paragraph.quum ex aliena. Sic & apud Liuium libr.26. P.Valerij Flacci sententia contra P.Cornelij Asinæ, & Q. Fabij Maximi,quod media esset,præualuit.Sic & apud eundem li.36.in Medeoniorum consilio Clyti sententia quæ media fuit,accepta est: Vt & Senatus li. 31.Consulibus dissentientibus,de tertia illius pecuniæ pensione,quam priuati M.Valerio, & M.Claudio Coss. in bellum Punicum mutuum dederant, quod medium inter vtile & æquum erat decreuit. Qua de re non contemnanda notauit Ferrandus Abduensis in d.paragraph.quum ex aliena instit. de rerum diuisione.

Mortem pro patria præclaram esse] Sic Horatius lib.3. carminum Ode 2. *Mori pro patria præclarum*

Dulce & decorum est pro patria mori,
Mors & fugacem persequitur virum.

Sententiã vero hanc Pindarus in Isth.paulo vberius exprimit,ἴσχω γὰρ σαφὲς, ἴσχι εὖ τόνδε πρεπόντως κεῖσθαι ἀμφὶ δὲ σᾶς φίλας πάτρας ἀμύνεσθαι. λοιγὸν ἀμύνων ἑκατὸν ἕρκεσφι αἰῶν γενᾷ μέλιον κλέος ἄνδρων ζώοντι καὶ θανών. Lucianus in Encomio patriæ scribit,hanc in præliis cohortationem plurimum valere,si quis dicat bellum pro patria susceptum,neminemq; esse,qui hac voce audita mortem extimescat, aut periculum metuat.Efficit enim(inquit)nomen & commemoratio ipsa patriæ,vt qui alioqui est timidissimus,ignauissimusq; natura, fortissimus existat.Tyrteus autem,qui mares animos (vt ait Horatius lib.de arte poëtica) versibus exacuit, hanc eandem sententiam duobus versiculis ita complexus est.

Τιθνάμεναι γὰρ κάλον ὅτε πρωμάχοισι πεσόντα,
Ἀνδρὶ ἀγαθὸν περὶ ᾗ πατρίδι μαρνάμενον.

Et M.Tullius offic.1. Sed omnes omnium charitates patria vna complexa est,pro qua quis bonus dubiter mortem oppetere?

Pareatur necessitati] Hæc sententia Simonidi tribuitur: Ἀνάγκῃ δὲ καὶ θεοὶ μάχονται, id est,necessitati ne dij quidẽ resistunt.Sumpta autẽ est ex Homero, vt tradit Erasmus in Prouerb. Aduersum necessitatem ne dij quidem resistunt. *Necessitati parendum.*

Non fœdere sed per sponsionem] Notandus hic Liuij locus quo fœdus à sponsione & pactione distinguitur. Nam non esse idem sponsionem, pactionẽ, & fœdus ex eo intelligi licet,quod fœdus pactione, pactio sponsione firmior atq; stabilior fuit. Nam sponsio neq; populi iussu,neque Senatus authoritate, quod in fœdere accidebat,sed arbitrio magistratuum & imperatorum fiebat, atq; deditione eorum per quos facta erat,infirmabatur.Sæpe tamen euenit,vt quod Imperator iniussu populi,& sine authoritate Senatus pepigerit,id fœdus vocatum illud quidem sit, sed tamen non seruatum, quod ostendit princeps quidam Carthaginensium apud Liuium,cum ad Romanos legatos de fœderis tatione secum agentes verba ita fecit: Vos quod C. Luctatius consul primo nobiscum fœdus fecit,quia neq; authoritate patrum, nec populi iussu ictum erat,negastis vos eo teneri.Tale autem fuisse etiam Numantinum, facile inde apparet,quod id C.Mancini consulis deditione dissolutum sit.Numantinũ autem fœdus,vt Caudinum,sponsionẽ appellari posse,nisi Antias libro 12.prodidisset,calamitatis certæ similitudo id nos doceret, vt enim ad Caudinũ quæstores, qui spoponderunt dediti sunt, sic ad Numantiũ Tiberium Graccum Mancini quęstorẽ,fœderis eius authorem,dedere voluerunt. Pactionem præterea aliud esse à fœdere,demõstrat satis,vt opinor, Cicero in defensione Cęcinnæ,cum inquit:Quod edictũ magistratus,quod fœdus aut pactũ.Nam pactionis nomine etsi omnia quæ cum hostibus paciscerentur,continebantur, quo etiam modo fœdus pactio nominari potest, tamen hoc in loco præcipuam aliquam paciscendæ amicitiæ rationem significatam existimo,vt inducias. De inducijs porro elegans illud est Varronis,inducias pacem castrensem paucorũ die- *Sponsio quidẽ* *Pactio à fœdere differt.*

dierum, vel belli ferias esse, quas tamen descriptiones Gellius lepidas magis atq; iucundas, quàm plenas aut probas esse arbitratur. Probabilius enim multo illud esse, inducias sic dictas, quasi inde vti iam, etenim pactum inducianum esse eiusmodi, vt in diem certum non pugnetur, nihilque incommodi detur, sed ex eo die postea vti iam omnia belli iure agantur. Laudo inducijs enim pax non in perpetuum, vt fœdere, sed in certum temporis spatium dabatur, aut dierum, aut mensium, aut annorum. Quare sæpe factum animadvertimus, vt populus Romanus hostibus fœdus petentibus, inducias dederit, hinc enim illa Liuij, à Perusia, Cortona & Aretio, quæ fermè capita Etruriæ populorum erant, legati pacem petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Item: Falisci cum in inducijs essent, fœdus à Senatu petierunt. Inducianum ergo ratio fuit, vt eo tempore quo præfinitę erant, nihil hostile gereretur, sed summa è bello quies esset, atque aliqua etiam societatis cum ijs, quibus cum pactæ erant, species & imago, quas qui violasset, ius gentium violasse existimabatur, vnde illud est apud eundem: Omnes portas concionabundus ipse imperator circumijt, & quibuscunq; irritamentis poterat, & iras militum acuebat, nunc fraudem hostium incusans, qui pace petita, inducijs datis, per ipsum inducianum tempus, contra ius gentium, ad castra oppugnanda venissent. Itaque eodem etiam à Cicerone iure vituperare videmus in primo de Officijs, cum ait: Existere injurias sæpe calumnia quadam, & nimis callida, sed malitiosa iuris interpretatione, vt ille, qui, cùm 30. dierum essent cum hoste pactæ inducię, noctu populabatur agros, quòd dierum essent pactæ, non noctium inducię, quæ cum ita sint, non dubiũ est, quin fœdus (iam enim ad hoc oratio mea delabitur) pactio quædam sit societatis, non ex Imperatoris arbitrio, sed iussu populi, aut senatus authoritate firmata, neque ad tempus, sed in perpetuum, neq; per sponsores, datis obsidibus, sed per fecialem publicum pop. Rom. nuncium, solenni precatione adhibita, per quem populum fiat, quo minus dictis legibus stetur, vt eum Iupiter ita feriat, quemadmodum à fecialibus porcus feriatur. Quod extremum ex formula etiam fœderum feriendorum, nobis à Liuio tradita potest, cognosci, lib. 1. De fœdere Albano. Ad hunc autem priscum feriendi porci ritum probè alluśit Virgilius, cum dixit: Et cæsa iungebant fœdera porca, & Suetonius cum scripsit, Imperat. Claudium cum regibus in foro fœdus iciśe, porca cæsa, ac vetere fecialium precatione adhibita, nam illatam post aliam esse feriendi fœderis rationem, vt sæpè non porcus feriretur, sed lapis abijceretur, existimo. Si quidem Polybius auctor valde bonus, cum Pœnis hoc modo ictum fœdus exponit. Fecialis lapidem tenens ita ait, si sine dolo malo ago, bonis afficiar: si sciens fallo, cæteris omnibus saluis in suis ciuitatibus, legibus, laribus, delubris, sepulcris, solus ego concidam, vt lapis è manibus meis decidet, nec plura locutus, manu lapidem abijcit. Cuius iurisiurandi video pòst etiam Plutarchum in Sylla meminisse, & eiusdem Festum etiam antiquam formulam adiunxisse, cum scripsit, lapidem silicem tenuisse iuraturos per Iouem, hæc verba dicentes: Si sciens fallo, tum me Diespiter, salua vrbe, arceq; bonis eijciat, vti ego hunc lapidem. Atque hoc ideo esse arbitror, quòd legis obtestatio à Cicerone in Corneliana vocatur, cum ait, sanctiones sacrandas esse aut obtestatione & consecratione legis, aut pœna, cùm caput eius qui contra facit, consecratur. Hæc ita explicata sunt à Sigonio, lib. 1. de antiquo iure Italiæ, quæ quoniam non parum ad huius loci illustrationem faciunt, ea scribere libuit.

Lapis silex.

Superbia ingenita Campanis.

Superbiam ingenitam Campanis] Campanorum superbiam tantam fuisse vt in prouerbium exierit, docet Erasmus in prouerbio, Campana superbia, & meminit eius aliquoties Cicero pro Rullo.

Exoluere religione.

Exoluamus religione] Religione exoluere, id est, scrupulum & anxietatem animi adimere: Budæus in prioribus ad pandect.

AL. Liuio & Q. Melio tribunis] Recte, meo iudicio, Manutius de legibus Roman. annotat, Tribunos quidem plebis hos duos fuisse, anno quo de sponsoribus

foribus pacis populo Samnitium dedendis actum est, non autem superiore quo pax per sponsionem facta fuerit. Nam vt Gell. lib. 3. cap. 8. scribit, Lex vetuit Tribunos plebis integrum diem ab vrbe abesse, & eum commemorantur hic qui sponderunt, nulla tribunorum plebis mentio fit. Ergo quia nulli tribuni plebis memorantur, eos sponsioni non interfuisse verisimile est. *Trib. pleb. integrum diē ab vrbe abesse non licuit.*

Pilis emittendis] Pilum genus hastæ, Romanæ dicimus. Itaq; cum de propinquo agitur, ad pila ventum dicitur. Et alibi proverb. Ad pila vbi venturi. *Pilum quid.*

Pullarius nunciat] Pullarius erat, qui cauea pullorum curam agebat, e quorum pastu auguria augures capere solebant. Meminit huius aliquoties Liu. & Cicero 2. de diuinat. Attulit in cauea pullos, qui ex eo nominatus Pullarius. *Pullarius.*

Ne desperata venia] Vetus enim proverbium est, non esse cum desperatis decertandum. De quo suis locis videas: nec sunt dissona ea quæ tradit Erat. in proverbio, Phœcensium desperatio. Plutarch. in hanc sententiam commemorant & Frontino lib. 2. Strateg. cap. 6. Maxime vero memorabile est quod Pyrrhus inter cætera præcepta Imperatoria memoriæ prodidit, non esse pertinaciter instandum hosti fugienti, ne non solum a se fortius ex necessitate resisteret, sed vt postea quoque facilius vincere crederet, &c.

Septem millia sub iugum missa] Numerum vt par pati referret, vt est apud Orosii & Eutropium. Quomodo vero missi sub iugum milli sint, nullibi melius legere quam hic apud Livium & lib. 3. Dec. 1. Vbi Horatius sub cognitum mittitur, hoc est, sub iugum, hac forma, vt duo recta ligna defixa starent, ettimque superne duobus illis transversum imponeretur. *Sub iugum missi.*

Præneſtinus prætor] Hic nullibi suo nomine appellatur. Omnes autem virgo magistratus quibus parere exercitus, prætores vocabant. de quorum electione, officio, & dignitate, vide notata superius. Fuit autem Præneste Latij vrbs, quæ vt Festus ait, quod loeas in quo sita est, montibus præstet. Alia est. Seruius Grammaticus vero vt ego, ab illice quæ ibi abundat, deducit. Solinus cap. 8. a Præneste Vlysis nepote, & Latini regis filio appellatam putauit. Strabo lib. 5. olim Polystephanum, id est, multarum coronarum. Plin. lib. 3. cap. 5. Stephanum olim vocatam dicit ob lenticei copiam. *Præneſte.*

Lictorem expedire] Lictorum enim munus & officium erat, ex iussu magistratuum delinquentes vinctos, nudatosq; virga cædere, & si crimen expostulat, securi percutere. Vide Gell. lib. 11. cap. 18. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 27. *Lictorum munus.*

Excide radicem hanc] Huius radicis meminit Plinius de transferendis seminibus, lib. 17. cap. 11.

Metu persuasum] Clementiæ exemplum. Operandum enim est (vt Cicero lib. 1. officiorum ait) vt hi qui præsunt Reipub. legum similes sint, quæ ad puniendum non iracundia, sed æquitate ducuntur.

Vini amorin diem fieret acrior] In hac collatione Alexandri cum imperatoribus Romanis, nihil quod annotetur necesse esse existimo: Plenaque enim hinc inde apud authores inuenuntur. Cæterum quam hic vinolentiam Livius in eo vituperat, nemo non nouit, Arrianus conatur alicui, Q. Curtius approbat, ita vt & ipsi Alexandri adulatores videantur. De qua Cælius lib. 9. cap. 11. Et rursus de vinolentia Alexandri lib. 18. cap. 10. Atque adeo quidem vinolentiæ succubuisse scribitur, vt inde Alexandri poculum vsque capacitatis etiam prouerbio vsurpetur. Idem Cœlius lib. 19. cap. 17. *Alexandri vinolentia.*

Capuæ primum præfecti creati cæpere] Vt superius, quæ municipia, & quæ colonia fuerint, ostendimus: sic nunc videndum erit, quæ præfecturæ fuerint. In his enim commorantes aliud civium genus constituebant, deteriori quam municipia & coloniæ iure vtentium. Erant igitur præfecturæ oppida Italiæ, in quibus qui habitabant, nec suis legibus vt municipes viuebant, nec vllos de suo corpore magistratus creare poterant vt coloni, sed a magistratibus Romam missis regebantur ijs legibus, quas Romanus magistratus dixisset, qui quoniā præfectus vocabatur, præfecturæ dicebantur. De hisce sic scribit Sextus *Præfecturæ quæ.*

Pompeius: Præfecturæ hæ appellantur in Italia, in quibus & jus dicebatur, & nundinæ agebantur, & erat quædam earum Respub. neq; tamen magistratus suos habebant. In quas legibus præfecti mittebantur quotannis qui jus dicerent. Illud porro scitu dignum, ex præfecturis quasdam fuisse, quæ jus civitatis & ferendi suffragij haberent, quasdam non, quemadmodum de municipijs & colonijs dixi. Sext. Pompeius lib. 14. duas & viginti præfecturas enumerat. In his decem fuisse scribit, in quas præfecti populi suffragijs creati mittebantur, vt hæ, Capua, Cumæ, Casilinum, Vulturnum, Linternum, Puteoli, Acerræ, Suessula, Atella, & Calatia: duodecim vero in quas vrbanus prætor pro suo arbitrio præfectos mittebat. Hæ fuerunt, Fundi, Formiæ, Cære, Venafrum, Allifæ, Privernum, Anagnia, Frusino, Reate, Saturnia, Nursia & Arpinum. Quæ fere omnes aut ex colonijs & municipijs præfecturæ factæ sunt, aut ex præfecturis in colonias & municipia redactæ. Ex his Capua præfectura fuit, à bello Punico secundo ad consulatum C. Cæsaris, à quo colonia deducta est. Cumæ, Acerræ, Suessula, Atella, Formiæ, Privernum & Anagnia, tum municipia, tum colonia: Fundi vero, Cære, & Arpinum municipia tantum aliquando fuere. Casilinum, Vulturnum, Linternum, Puteoli & Saturnia colonia, Calatia vero Venafrum, Allifæ, Frusino, Reate, & Nursia præfecturæ, dum liberas populi Rom. fecit, semper fuere. Nam quum post legem Iuliam æquatis omnium suffragijs, civitas Italiæ omni data fuisset municipiorum, coloniarum, & præfecturarum jura obliterata sunt, nominaq; hæc cœpta, vt & colonia pro municipio, & municipium pro colonia & præfectura aliquando acceptæ sunt. Cicero enim Placentiam in L. Pisonem, Soram, & Casinum pro Plancio, Calenum in Rullum, Suessam in epist. ad Atticum, Cossam in Verrem municipia vocat, quas coloniæ deductas fuisse ostendi: Ad hæc præfecturæ ipsæ, & municipia itemque cæteræ coloniæ deductis militibus, coloniæ omnes denuo à Sylla primum, deinde à Cæsare, Triumviris, & Augusto factæ sunt, præter eas præfecturas quas ex Festo digessi. Cœræ præfecturæ Strabo lib. 5. Claudius Plinius libro tertio, capite quinto, Alinatis Cicero pro Plancio, Reatinæ idem de natura deorum, mentionem faciunt. Cætera vero omnia Italiæ oppida, quæ coloniæ, municipia, & præfecturæ non erant, fœderata civitates vocabantur, vt Tibur, Præneste, Neapolis, & pleræque aliæ, quæ suis legibus & magistratibus vtebantur, diversique fœderibus aut pactione, aut pactione, vario jure cum populo Romano amicitiam contraxerunt. Aliqui enim erant omnino liberæ, aliquæ vectigales, aliquæ stipendiariæ, aut plus vel minus gratuitæ, vt populo Romano visum fuisset. Atque Italia omnis in hæc genera Municipiorum, coloniarum, & præfecturarum ante legem Iuliam & bellum Marsicum divisa fuit, vnum præterea supererat civium vel oppidorum genus, quorum quædam dicebantur fundi populi. Quod quidem nomen discriminis non est, quemadmodum liberorum & stipendiariorum, sed hi fundi populi dicebantur, authore Cicerone, qui quocirca cunque lex aliqua Romæ fieret, quæ de jure publico non esset, sed de rebus privatis, vt de testamentis, vel de mancipijs, eam suscepisset tanquam propriam, tunc quæ eius legis fundus populus dicebatur, perinde ac si diceretur: Is populus eam legem tanquam propriam suscepit, hoc idem de municipijs dicit. Gellius, prout annotat Onuphrius in libello de imperio Romano, sub titul. de præfecturis. Plura de populo fundo, vide apud Tornebum, lib. 4. cap. 13. vbi non inerudita de harum vocum significatione adfert.

Federata civitates.

Fundi populi.

Neque tamen æquo fœdere, sed in ditione.] Quid sit æquo fœdere, vel in ditione populi Romani esse superius lib. 7. ostensum est, vbi vide.

Internecivi belli.

Internecino bello.] Internecidij significatio est quasi hominis quædam enecatio, vox derivata ab interecida, qui, vt inquit Isidor. est qui falsum testamentum facit, & ob id hominem occidit, hinc internecinum bellum, quod ita geritur, vt omnes occidantur. De quo Tornebus lib. 11. adverſ. cap. 5.

Viam munivit.

Viam munivit.] Id est, lapidibus strauit, vt Plinius cap. 14. loquitur: Dicta

vero est hæc via Appia: &, vt Lætus ait, à Constantini via incipiens, inter Tusculum & Albam ad Algidum tendit, & inde porro ad Cassilinum progressa, vndeuiginti stadijs à Capua Latinæ viæ iungitur. Vide Pomponium Lætum Titulo 79. De antiquitatibus vrbis. Volater. lib. 6. cap. 8. vrb. Comment. Alexandrum ab Alex. lib. 3. cap. 13. Hæc via à Caracalla postmodum munita, nouum deinceps nomen accepit.

Aquam in vrbem duxit] Anienem nimirum, vt Plinius capite 34. testatur, de viris illustribus. Vnde hæc quoque ab authore aqua Claudia dicta est deinceps. Vide Marlianum libro 4. cap. 21. Cæterum ab vrbe condita 608. cum hic fons Anio vetustate consumptus esset, datum est à Senatu negocium Marco Titio prætori, vt hunc fontem reficeret, vnde ab authore Martia aqua postea appellata est, cuius rei quoque meminit Plinius libro 31. cap. 3. Frontinus de aquæductibus. *Aqua Claudia.* *Martia.*

Solas censuram obtinuit] Hoc est, sine collega. Caius enim Plautius magistratu se abdicauerat. Est autem hoc notandũ, apud Romanos institutũ fuisse, vt altero ex censoribus morte subducto, duo de integro censores, crearentur.

Herculis familiare] Herculis scilicet Victoris, cuius templum rotundum in foro Boario, tantæ fuit venerationis, vt neque muscæ, neque canes, eius tecta subintrarent, lege Marlianum lib. 4. cap. 6. Topographiæ, qui eius rei rationem reddit.

Nomen Potitiorum interijsse] Herculi nimirum detractæ religionis suæ, & grauem & manifestam pœnam exigente: Id vero quando factum fuerit, præter Liuium hoc in loco, docet Valer. lib. 1. cap. 2.

Tribuni senideni militum] Romul. primus in exercitu tres Tribunos militum instituit, hi mille hominibus præerant, cum non nisi 3. millia peditum exercitum haberet, post auctis Rom. imperij opibus, Tribuni plures quam tres, & diuersi generis esse cœperunt. Nam cum hoc tempore nouum ab vrbe condita 443. exercitus Romanus, vt scribit Polyb. ex quatuor tantum legionibus, legio non nisi 4. millium peditum esset, post cum legiones ipsæ ad sena millia hominum auctæ fuissent, 24. Tribuni à populo fieri cœpti, sexque in singulas legiones distributi, quod postea semper obseruatum, vt tradit Onuph. in Fast.

Duumuiros nauales] Hunc non fuisse ordinarium Magistratum, inde colligi potest, quod Liuius lib. 40. & 41. cum rursum huius magistratus meminit, certam causam creationis assignat, nec simul creari facit cum ordinarijs magistratibus, sed prout necessitas requirebat. Nam si ordinarius magistratus esset, non ita pro necessitate subita, sed cum reliquis magistratibus eum creari oportuisset. *Duumuiri nauales.*

Tibicines quia prohibiti] Nam Tibicines tibias concinentes sacris populi Romani interesse solebant. Varro lib. 4. de lingua Latina, & Sext. Pompeius de quinquatribus, Ouid. 6. Fast. Valer. Max. lib. 2. de institutis antiquis: Idem quoque propemodum in problematibus à Plutarcho refertur. *Tibicines sacris adhiberi soliti.*

In æde vescendi ius] Epulum olim exhibebatur ciuibus, in dedicationibus templorum in triumpho, in spectaculis, & funere, qua de re copiosissime Blondus lib. 2. Romanorum triumph. Cicero lib. 3. De Oratore, Augustinus lib. 3. de ciuitate Dei Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 7.

Siluam Ciminiam] De Silua Ciminia vide Plinium lib. 96. vbi dicit in ea loca esse in quibus in terram depacta extrahi nequeant, de cuius rei fabuloso ortu lege Seruij annotata in 7. Æneidos, Meminit & Frontinus cap. 2. 1. & cap. 1. secundi. *Syluæ Cyminiæ.*

Hetruscis inde literis eruditus] Nam vetere Romanorum instituto, vt & superius annotatum est, sex principum filij, sex singulis Hetruriæ populis in disciplinam tradebantur. Valerius tamen ait, decem principum filios dari solitos Hetruriæ populis, ad percipiendam sacrorum disciplinam. Hinc Cic. lib. 2. de legib. Hetruriæque princeps disciplinam docto.

Telum pro consilio.

Telum aliud occultum] Telum pro consilio, ac ratione & via gerendi posuit, prout superius etiam annotatum est, & Erasmus admonuit in proverbio: Ingens telum necessitas.

Omen diem diffidit] Id est, in posterum diem reiecit. Ita enim interpretatur Budæus in prioribus ex Gellij lib. 13. cap. 1. Ex eo & hoc Liuij loco conijciens, diffindere diem olim id fuisse, quod nos rem in crastinum continuatam vel remissam dicimus.

Vir virum legit.

Cum vir virum legisset] Quid sit apud veteres authores: Vir virum legit, declarat Petrus Victorius lib. 18. cap. 19. Variarum lectionum, id referens ad morem veteris militiæ, quo videntur aliquando in delectu habendo potestatem facere militibus, vt singuli singulos notos sibi, quorumque virtute confiderent, legerent, atque id potissimum cum periculum aliquod maius instaret. Non dissimile genus Solduriorum fuisse videtur, de quibus Cæsar lib. 3. De bello Gallico, quorum hçe fuit conditio, vt omnibus in vita commodis vna cum his fruantur, quorum amicitiæ se dediderint. Si quid ijs per vim accidat, aut eundem casum vna ferant, aut sibi mortem consciscant. Hoc genus amicitiæ Græci συναποθνησκόντων, id est, commorientium vocarunt.

Solduriꝰ qui.

Thensæ quid.

Thensæ ducerentur] Thensæ sacra vehicula erant, authoribus Sernio & Festo: Tranquillus in Cæsare. Ampliora etiam humano fastigio sibi decerni passus est, sedem auream in curia, & pro tribunali, thensam & Ferculum Circensi pompa, Budæus in prioribus ad Pandectas.

Saleminum bellum.

Salentini hostes] Hoc bellũ scribunt, Flor. 15. abbreuiat. Eutrop. c. 2. secundi.

Magistratibus interdici quid.

Magistratibus interdictum] Videri posset pugnare inter se, ciuitate donare, & magistratibus interdici, Verum hæc neutiquam inter se pugnant, cum alterum ad Municipij, alterum ad præfecturæ ius pertineat, quorum hoc inter conditiones Italicarum ciuitatum durissimum fuit, cum formula præfecturæ non longe à prouinciæ formula videatur abfuisse. Vt enim quotannis in prouincias prætores Roma mitti solitisse in præfecturas præfecti, qui eas administrarent, ac ius dicerent, cum municipia suos magistratus, decuriones, Duumuiros, Quatuoruiros, Censores, Aediles, & quæstores haberent. Porro quod Connubia ijs adempta ait, ideo referendum, quod cum omnibus fere Italis Romanis connubia fuerint, nisi, si qua forte de causa nonnullis id iuris ademptum esset, vt late tradit Sigonius li. 1. c. 9. de antiquo iure ciuium Rom.

Præterquam sacrorum curatione] Nam licet aliqui ciuitate donarentur, non tamen ob id sacra sua deserere, & eadem cum Romanis ciuibus obseruare cogebantur, quod Festus ostendit, cum ait: Municipalia sacra dicta sunt ea, quæ ab initio habebant ante ciuitatem Rom. acceptam, quæ obseruare eos voluerunt pontifices, & eo more facere, quo fecissent antiquitus.

Triumuiri nocturni.

Triumuiralibus altero nocturno] De Triumuiris nocturnis Paulus I. C. l. 1. ff. de officio præfecti vigilum. Apud veteriores (inquit) incendijs arcendis Triumuiri præerant, qui ab eo quod excubias agebant, etiam nocturni dicti sunt. Et Tacit. Triumuiri, quod ad incendium in sacra via ortum tarde venerant, à Tribuno plebis die dicta damnati sunt. Ex quibus verbis apparet eum fuisse ordinarium magistratum, cuius esset annua potestas.

Flauius scriba ius ciuile euulgauit.

Ciuile ius euulgauit] Non tam ius ciuile à Flauio, quam formulas actionum, quæ teste Pomponio, magna iuris ciuilis pars erant, euulgatas ex Ciceronis intelligi potest. Sic enim de Flauio ad Attic. lib. 6. scribit: Quid ergo profecit, quod protulit Fastos? occultatam putant quod in tempore tabulam, vt dies agendi peterentur à paucis, nec vero pauci sunt authores, Cn. Flauii scribam Fastos protulisse, actionesq; composuisse. Quo loco quibusdam pro compositisse, proposuisse legendum non male videtur, ita enim Pomponius l. 2. ff. de orig. iur. scribit. Idem Cicero pro Muræna author est, cognita iam & promulgata à Cn. Flauio dierum ratione, Iurisprudentes veritos, ne sine sua opera lege agi posset, notas quasdam composuisse, vt omnibus in rebus ipsi interessent.

Id

Id quod quomodo intelligendum ſit, docet Renardus de authoritate prudentum cap. 2. de legis actionibus.

Forenſis factio] Sic Libertinos vocat, prout Zaſius in Catalogo legum antiquarum exiſtimat, quod cum multi eſſent, aſſidueque in foro verſarentur, in comitijs plane dominabantur, ſtatumque ciuitatis turbabant mandando infimis quibuſque honores, plebe ingenua agriculturæ operam nauante ac raro ciuilibus negocijs interuenieute. Sigonius lib. 2. cap. 13. De iure ciuium Rom. per eam intelligit eam partem plebis, quam Cicero peculiari nomine, vrbanam plebem ſolet nominare, in qua homines verſari ſunt, non ſolum egentes & rebus domeſticis impediti, ſed nocentes etiam & furioſi, cuius de commodis lege ſua agraria Tiberius Gracchus tulit, cum diceret feras quidem ac beſtias luſtrum & tectum quo ſe reciperent, in Italia habere, qui vero aſſidue pro libertate pugnarent, præter aërem lucemque nihil in Italia poſſidere, ſed ſine lare, ſine ſede, cum liberis, coniugibuſq; vagari, quin etiam hæc illa plebs fuit, cuius ſtudio P. Claudius Trib. pleb. Ciceronem ex vrbe expulit, de qua Cicero pro domo, pro Milone: Saluſtius in Catilinaria, Cicero ad Attic. hanc eandem factionem ſordem & fæcem vrbis appellat. *Forenſis factio.*

Vrbanaſque eas appellauit] Dionyſius Halicarnaſſeus quatuor illas tribus à Seruio Tullio inſtitutas fuiſſe tradit. Itaq; Quintus Fabius non tam author huius rei fuiſſe videtur, quam renouator, quaſique reſtaurator. Vrbanæ vero tribus dictæ ſunt libertinorum, cum Ruſticæ proprie eſſent ingenuorum, vt inquit Plin. multoque tempore nemo libertinus in tribu ruſtica cenſus fuit præter Vindicium, cui ob coniurationem Aquiliorum detectam, optio à Valerio conſule data eſt, vt in qua tribu vellet, ſuffragium ferret, vt ſcribit Plutarchus in vita Publicolæ. Cæterum multis poſt hanc ſegregationem à Fabio factam annis, Cneus Manilius libertinorum ac ſeruorum manu ſubnixus, legē tulit, vt libertinis in omnibus tribubus ſuffragium eſſet, idque per tumultum egit, & Cliuum Capitolinum obſedit. Hunc autem cœtum L. Domitius Aenobarbus quæſtor perrupit, atque diſiecit, & quibuſdam Manilianis interfectis, Libertinos omnes, ipſumq; Manilium à ſpe ferendæ legis remouit. Cuius Cicero meminit pro Milone. *Vrbanæ trib.* *Ruſticæ trib.*

Equites tranſueherentur] Hanc equitum tranſuectionem, Valerius equitum probationem vocat: Equeſtris, inquiens, ordinis iuuentus omnibus annis bis vrbem ſpectaculo ſub magnis authoribus celebrabat die Lupercalium, & equitum probatione. A Græcis ἱππάζ διὰ τῆς ἀγορᾶς dicebant, hodie monſtra vocant: vt annotat Budæus in prioribus ad Pandectas. *Tranſuectio equitum.*

IN X. LIBRVM LIVII ANNOTATIONES.

AEdem ſalutis] Hanc P. Victor in ſexta vrbis regione, hoc eſt, in Quirinali ſtatuit. Scribit Sex. Pomp. Salutarem portam Romæ appellatam, quod prope ædem Salutis eſſet. Salus vero Dea à Romanis, vt à Græcis Hygea culta fuit, inde vocati Salutigeri Dei ab Apuleio, qui Græce σωτῆρες dicuntur. Nonnulli pro Bubulco Bibaculum literis mandarunt, ſed male, vt annotauit Gyraldus hiſtoriæ deorum ſyntag. 1. *Salutis ædes.*

Patauij monumentum] Hæc nimio amore orandi patriam magis à Liuio ſcripta, quam quod digna eſſent memoria, exiſtimat Victorius lib. 18. cap. 4. variarum lect. *Liuius patriæ ſtudioſus.*

Tunica palmata] Palmatam tunicam Perionius vnà cum Budæo dici exiſtimat, à palma in ea intexta. At Feſtus palmatam dici tradidit à latitudine clauorum, qui fere palmæ orbem æquarent. Eſt enim tunica palmata & latus clauus idem. Græci tunicam hanc palmatam, ſiue latum clauum Platyſemon appel- *Tunica palmata.* *Latus clauus.*

Telum pro consilio.

Telum aliud occultum] Telum pro consilio, ac ratione & via gerendi posuit, prout superius etiam annotatum est, & Erasmus admonuit in prouerbio: Ingens telum necessitas.

Omen diem diffidit] Id est, in posterum diem reiecit. Ita enim interpretatur Budæus in prioribus ex Gellij lib. 13. cap. 1. Ex eo & hoc Liuij loco coniiciens, diffindere diem olim id fuisse, quod nos rem in crastinum continuatam vel remissam dicimus.

Vir virum legit.

Cum vir virum legisset] Quid sit apud veteres authores: Vir virum legit, declarat Petrus Victorius lib. 18. cap. 19. Variarum lectionum, id referens ad morem veteris militiæ, quo videntur aliquando in delectu habendo potestatem facere militibus, vt singuli singulos notos sibi, quorumque virtute confiderent, legerent, atque id potissimum cum periculum aliquod maius instaret. Non dissimile genus Solduriorum fuisse videtur, de quibus Cæsar lib. 3. De bello Gallico, quorum hçe fuit conditio, vt omnibus in vita commodis vna cum his fruantur, quorum amicitiæ se dediderint. Si quid ijs per vim accidat, aut eundem casum vna ferant, aut sibi mortem consciscant. Hoc genus amicitiæ Græci συναποθνησκοντων, id est, commorientium vocarunt.

Solduriꝰ qui.

Thensæ quid.

Thensæ ducerentur] Thensæ sacra vehicula erant, authoribus Seruio & Festo: Tranquillus in Cæsare. Ampliora etiam humano fastigio sibi decerni passus est, sedem auream in curia, & pro tribunali, thensam & Ferculum Circensi pompa, Budæus in prioribus ad Pandectas.

Salentinum bellum.

Salentini hostes] Hoc bellũ scribunt, Flor. 15. abbreuiat. Eutrop. c. 1. secundi.

Magistratibus interdici quid.

Magistratibus interdictum] Videri posset pugnare inter se, ciuitate donare, & magistratibus interdici, Verum hæc neutiquam inter se pugnant, cum alterum ad Municipij, alterum ad præfecturæ ius pertineat, quorum hoc inter conditiones Italicarum ciuitatum durissimum fuit, cum formula præfecturæ non longe à prouinciæ formula videatur abfuisse. Vt enim quotannis in prouincias prætores Roma mitti solitissic in præfecturas præfecti, qui eas administrarent, ac ius dicerent, cum municipia suos magistratus, decuriones, Duumuiros, Quatuoruiros, Censores, Aediles, & quæstores haberent. Porro quod Connubia ijs adempta ait, ideo referendum, quod cum omnibus fere Italis Romanis connubia fuerint, nisi, si qua forte de causa nonnullis id iuris ademptum esset, vt late tradit Sigonius li. 1. c. 9. de antiquo iure ciuium Rom.

Præterquam sacrorum curatione] Nam licet aliqui ciuitate donarentur, non tamen ob id sacra sua deserere, & eadem cum Romanis ciubus obseruare cogebantur, quod Festus ostendit, cum ait: Municipalia sacra dicta sunt ea, quæ ab initio habebant ante ciuitatem Rom. acceptam, quæ obseruare eos voluerunt pontifices, & eo more facere, quo fecisset antiquitus.

Triumuiri nocturni.

Triumuiralibus altero nocturno] De Triumuiris nocturnis Paulus I. C. li. ff. de officio præfecti vigilum. Apud veteres (inquit) incendijs arcendis Triumuiri præerant, qui ab eo quod excubias agebant, etiam nocturni dicti sunt. Et Tacit. Triumuiri, quod ad incendium in sacra via ortum tarde venerant, à Tribuno plebis die dicta damnati sunt. Ex quibus verbis apparet eum fuisse ordinarium magistratum, cuius esset annua potestas.

Flauius scriba ius ciuile euulgauit.

Ciuile ius euulgauit] Non tam ius ciuile à Flauio, quam formulas actionum, quæ teste Pomponio, magna iuris ciuilis pars erant, euulgatas ex Ciceronis intelligi potest. Sic enim de Flauio ad Attic. lib. 6. scribit: Quid ergo profecit, quod protulit Fastos? occultatam putant quod in tempore tabulam, vt dies agendi peterentur à paucis, nec vero pauci sunt authores, Cn. Flauii scribam Fastos protulisse, actionesq; composuisse. Quo loco quibusdam pro compositisse, proposuisse legendum non male videtur, ita enim Pomponius li. 2. ff. de orig. iur. scribit. Idem Cicero pro Muræna author est, cognita tam & promulgata à Cn. Flauio dierum ratione, Iurisprudentes veritos ne sine sua opera lege agi posset, notas quasdam composuisse, vt omnibus in rebus ipsi interessent.

Id

Id quod quomodo intelligendum sit, docet Renardus de authoritate prudentum cap. 2. de legis actionibus.

Forensis factio] Sic Libertinos vocat, prout Zasius in Catalogo legum antiquarum existimat, quod cum multi essent, assidueque in foro versarentur, in comitijs plane dominabantur, statumque ciuitatis turbabant mandando infimis quibusque honores, plebe ingenua agriculturæ operam nauante ac raro ciuilibus negocijs interueniente. Sigonius lib. 2. cap. 13. De iure ciuium Rom. per eam intelligit eam partem plebis, quam Cicero peculiari nomine, vrbanam plebem solet nominare, in qua homines versari sunt, non solum egentes & rebus domesticis impediti, sed nocentes etiam & furiosi, cuius de commodis lege sua agraria Tiberius Gracchus tulit, cum diceret feras quidem ac bestias lustrum & tectum quo se reciperent, in Italia habere, qui vero assidue pro libertate pugnarent, præter aërem lucemque nihil in Italia possidere, sed sine lare, sine sede, cum liberis, coniugibusq; vagari, quin etiam hæc illa plebs fuit, cuius studio P. Claudius Trib. plcb. Ciceronem ex vrbe expulit, de qua Cicero pro domo, pro Milone: Salustius in Catilinaria, Cicero ad Attic. hanc eandem factionem sordem & fæcem vrbis appellat. *Forensis factio.*

Vrbanasque eas appellauit] Dionysius Halicarnasseus quatuor illas tribus à Seruio Tullio institutas fuisse tradit. Itaq; Quintus Fabius non tam author huius rei fuisse videtur, quam renouator, quasique restaurator. Vrbanæ vero tribus dictæ sunt libertinorum, cum Rusticæ proprie essent ingenuorum, vt inquit Plin. multoque tempore nemo libertinus in tribu rustica census fuit præter Vindicium, cui ob coniurationem Aquiliorum detectam, optio à Valerio consule data est, vt in qua tribu vellet, suffragium ferret, vt scribit Plutarchus in vita Publicolæ. Cæterum multis post hanc segregationem à Fabio factam annis, Cneus Manilius libertinorum ac seruorum manu subnixus, legē tulit, vt libertinis in omnibus tribubus suffragium esset, idque per tumultum egit, & Cliuum Capitolinum obsedit. Hunc autem cœtum L. Domitius Aenobarbus quæstor perrupit, atque dissecit, & quibusdam Manilianis interfectis, Libertinos omnes, ipsumq; Manilium à spe ferendæ legis remouit. Cuius Cicero meminit pro Milone. *Vrbana trib.* *Rustica trib.*

Equites transueherentur] Hanc equitum transuectionem, Valerius equitum probationem vocat: Equestris, inquiens, ordinis iuuentus omnibus annis bis vrbem spectaculo sub magnis authoribus celebrabat die Lupercalium, & equitum probatione. A Græcis ἐφήβων δοκιμασία dicebant, hodie monstra vocant: vt annotat Budæus in prioribus ad Pandectas. *Transuectio equitum.*

IN X. LIBRVM LIVII ANNOTATIONES.

Aedem salutis] Hanc P. Victor in sexta vrbis regione, hoc est, in Quirinali statuit. Scribit Sex. Pomp. Salutarem portam Romæ appellatam, quod prope ædem Salutis esset. Salus vero Dea à Romanis, vt à Græcis Hygea culta fuit, inde vocati Salutigeri Dei ab Apuleio, qui Græce σωτῆρες dicuntur. Nonnulli pro Bubulco Bibaculum literis mandarunt, sed male, vt annotauit Gyraldus historiæ deorum syntag. 1. *Salutis ædes.*

Patauij monumentum] Hæc nimio amore orandi patriam magis à Liuio scripta, quam quod digna essent memoria, existimat Victorius lib. 18. cap. 4. variarum lect. *Liuius patriæ studiosus.*

Tunica palmata] Palmatam tunicam Perionius vnà cum Budæo dici existimat, à palma in ea intexta. At Festus palmatam dici tradidit à latitudine clauorum, qui fere palmæ orbem æquarent. Est enim tunica palmata & latus clauus idem. Græci tunicam hanc palmatam, siue latum clauum Platysemon appel- *Tunica palmata.* *Latus clauus.*

appellabant, quasi latis signis aut clauis signatam. Atque hæc laticlauia perpetuo gestandi authoritas inter primas dignitates habebatur, vt Herodian. lib. 3 author est. Quinetiam sæpenumero latus clauus pro Senatoria dignitate ponitur, sicut ius annuli aurei pro equestri ordine. Plin. in epist. Ego Sexto latum clauum à Cæsare nostro impetraui. Hæc vero tunica in luctu publico depenebatur, vt supra lib. 9. vbi de Candina clade verba facit. Cum vtroq; vero loco coniunge eũ, qui est lib. 30. Vbi Scipio Masanissã vestibus triumphalibus ornat.

Toga picta. Toga picta] Toga picta eadem quæ & purpurea erat, vt Bayfius scripsit, Lin. infra li. 1. de bel. Maced. Dona (inquit) ampla data, quæ ferrent regi, vasa aurea, argenteaq;, togaq; purpurea, & toga prætexta. Meminit & Cic. 2. Philip.

Appij Claudij vnde. Ap. Clausum seu Ap. Claudium] Ex Sabinis Claudios, ab authore Appio Clauso gentis principe, qui cum multitudine clientum Romam commigrauit, deductos ferunt, qui sibi etiam Drusi cognomina vsurparunt. Cuius rei testis est Dion. Halicarnas. Sabel. li. 8. Enn. 2. Volater. lib. 14. c. 2. vrb. comment.

Patrem cière Patrem ciêre] Id est cum honore appellare, vt autem apud Romanos patricij appellabantur, qui ab antiquis Senatorib. essent oriundi, sic apud Athenienses

Eupatridæ. Eupatridæ vocabantur, quasi à bonis patribus geniti, quod etiam Plutarchus in problematibus affirmat.

Portia lex. Portia tamen lex] Meminit huius legis Cic. in orat. pro Rabir. perduellionis reo, Salust. in oratione Cæs. Tulit vero eam legem M. Portius Cato ille Cẽsorius, cæterum an in tribunatu vel consulatu, compertũ nõ est, eamq; pro scapulis appellauit. Sic enim scribit Fest. pro scapulis, cum dicit M. Cato significat pro iniuria verberũ. Nam consulares leges erant in ciues rogatæ, quib. sanciebatur pœna verberum. Plin. li. 7. c. 43. de iure, vt Sigon. existimat, virgarũ vsum tulit, cum dixit L. Cornel. Balbum Gaditianum accusatum, & de iure virgarũ in eum in consilium missum, quib. verbis accusatum Balbum significet, quod falso ciuitatem Ro. vsurparet, cum peregrinus esset. In peregrinũ enim erat ius virgarũ, non in ciuem. Hinc Cic. pro Rabir. perduel. reo: Portia, inquit, lex virgas ab omnium ciuium Ro. corpore amouit. Et Salust. Ciceroni grauiter obijcit, quod ciues Rom. Catilinæ socios, indicta causa contra leg. Portiam necasset.

Pro scapulis lex.

Nunc vix seruo ita minetur] Pitheus lib. 2. aduers. c. 2. Pro seruo serio legi posse existimat, sed non incommodè vsitata lectio retinetur: Cum grauius multo & seuerius seruis minari conueniat, quam liberis & ingenuis hominibus.

Impedimenta quæ. Impedimentis in locum tutum remotis] Impedimenta in re militari dicuntur, quæcunq; ad iter seu expeditionem necessaria conducuntur, vt sunt sarcinæ, vtensilia, & iumenta, Græci σκευοφορία vocant.

Prærogatiua Eumq; & prærogatiuæ] Quæ hæ prærogatiuæ fuerint, superius li. 1. ostendimus, docet vero id Asconius his verbis in 2. Verrinam: Prærogatiuæ tribus sunt, quæ primæ suffragium ferunt, ante iure vocatas. Mos enim fuerat, quo facilius in comitijs concordia populi firmaretur, bina omnino de ijsdem candidatis comitia fieri, quorum tribus prærogatiuæ dicebantur, quod primæ rogarentur, quos vellent Coss. fieri. Secundò iure vocatæ, quod in his sequente populo, vt sæpe contigit, prærogatiuarum voluntatem, iure omnia complerentur. Harum centuriarum meminit Liuius, & infra lib. 26. & lib. 27.

Iure vocatæ

Pecuarijs damnatis] Pecuarij qui fuerint docet Asconius in diuinationem. Mancipes, inquiens, sunt publicanorum principes, qui quæstus sui causa, si decumas redimunt, decumani appellantur, si portum aut pascua publica portitores, aut pecuarij, quorum ratio scriptura dicitur. Hi omnes exigenda à socijs suo periculo exigunt, & Reipublicæ repræsentant, prouidentes tamen in illa redemptione commodis suis, vt publicani erant, qui vero decumas redimebant, decumani, qui pascua pecuarij, sicij à quibus decumas exigebant, aratores atque agricolæ, cum quibus pascuorum rationem conficiebant, pastores appellati sunt.

Pecuarij qui Mancipes qui.

Decumani. Portitores.

Sub ea legere fructum] Sic & Theognis: Οὔτι γὰρ ἐν πολέμοισι, ἀνα-

πόνων μὴ πρόσθε. i. Ante tibi exhaustos alij ne trade labores. Vide proverbia: Alij sementem faciunt, alij metent, & alienam metis messem.

Gallorum corpora] Vide ad hunc Liuij locũ faciem ex Polyb. apud Cœl. li. 18. c. 21. *Essedi qui.*

Essedis carrisque instans] Ex curribus Gallos pugnare, vt Liu. hic testatur, sic eosdem monimento valloque carrorum obducere castra solitos, Marcellin. tradit, vnde & Carrago vocata est, quo verbo censentur eorum castra carris circundata, prout annotat Torneb. lib. 18. cap. 19. Cæterum quod ad Essedarios attinet: meminit eorum Cæsar libro quarto, de bello Gallico, quod genus equitum sit, & quomodo pugnent, ita describit: Genus hoc est ex essedis pugnæ. Primo per omnes partes obequitant, & tela obijciunt, atque ipso errore equorum, & strepitu rotarum ordines plerunque perturbant, & cum se inter equitum turmas insinuarunt, ex essedis dissiliunt, & pedites præliantur, &c. Vide apud Cæsarem. *Carrago.*

Patrem P. Decium] Cognomento Murem: qui in bello aduersus Latinos, vel (vt Plutarchus cap. 37. Paral. ait) Albanos pro exercitu & salute patriæ dijs infernalibus se deuouit, vt supra visum est.

Dijs manibus dabo] Ciceró Tusculanarum quæst. lib. 1. ait, tres Decios fuisse, qui pro salute patriæ vitam amittere, magno virtutis ædito exemplo voluerint. ex quibus pater bel. Gall. filius Hetrusco, nepos in bello Pyrrhi quod pro Tarentinis gessit, dijs manibus sese deuouerunt. Sunt autem manes boni dij appellati, teste Festo Pompeio, ex Aurelij sententia, quod per hos omnia manere putarent, quibus aram non à terra sublimem, sed sub effosa humo statuebant veteres, ad quam ex præcepto Sibyllini carminis, altero & quinquagesimo anno ab vrbe condita, sacra & ludos instituros memorant. Quibus autem victimis, quibusve cæremonijs manibus dijs ac infernalibus sacra fecerint, lege copiosè Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 24. *Dij manes.*

Infestis telis interfectus est] De hoc Decij memorabili facto, quo salutem patriæ peperit, leges quoq; apud Val. Max. lib. 5. ca. 6. Sabellic. li. 7. Enn. 4. & lib. 2. cap. 5. Exemp. Ethnic. Volater. li. 15. cap. 1. Orosium li. 3. cap. 21. Eutrop. li. 2. ca. 3.

Defunctos consulis fato] Id est, consulis sese deuouentis spontanea morte, ab imminentibus periculis exemptos & liberatos. Budæus in Pandect.

Testudinem hostium coniecta] De ea testudine intelligit Torneb. libro 9. aduersar. cap. 8. quam faciebat exercitus se tegumentis scutarum vndique operiens, vt testudo suo obducta est putamine, eaque specie referebat tectum ædificiorum, sic autem se operiebant crate perpetua clypeorum aduersus sagittas hostium, & aduersus omnia missilia superne cadentia, cum vrbem oppugnabant, hinc Maro scribit. *Testudo.*

Obstipuêre, alta testudine limen.

Laudibusque meritis celebrat] Inter præclara enim veterum instituta, illud in primis commendatione dignum, quod quorum vita fuisset perspectior, eorum quoque funera magnificentius prosequerentur. Lege Alex. ab Alex. li. 6. cap. 14. Ioui. Pont. de magnific. cap. 15. Dionysium Halycarnas. lib. 5. Blond. li. 2. Romæ triumph. Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 7. & lib. 4. cap. 8.

Matronas stupri damnatas] Adulterium namque lege Romulea capitale fuit, sic vt pœna mors esset. Tulit enim Romulus legem his verbis: Adulterij conuictam vir & cognati vti volent necanto, quod item lege Iulia confirmatum est, qua adulterium supplicio afficiebatur eodem. Stupri autem pœna, si essent honesti, erat publicatio partis dimidiæ bonorum. *Adulterij pœna lege Romulea.*

Quæ ferri agique potuerunt] More militari hæc dixit, quo homines & iumenta aguntur, farcinæ feruntur. Plato in libris de legib. τῶν ἀναγκαίων μηδὲν μηδὶ φέρειν μηδ' ἄγειν Id est. Ne quis quicquam alienarum rerum ferat agatve. Vide Erasmum in proverb. Agi ferrique.

Decumana porta impetus factus] Boni authores Decumanum appellant, quod est maximum. Vnde Decumana porta olim in castris dicebatur, quæ erat *porta.* *Decumana*

omnium maxima, per quam delinquentes milites ad pœnam educebantur, vt est apud Vegetium.

Panum vnde dictum.

Panum tantum, id est, locus templo effatus] Alij Panum dictum putant à Paunis dijs, qui diuina oracula, vt Martianus Capella ait, edere solebant. Vel à Fauno, qui authore Probo, primus horum locorum conditor fuit, teste quoque Martiano lib. 7. cap. 6. Topograph.

Plutei.

Plutéisque contectus] Vegetio Plutei è vimine consuuntur, eratibus; & cilicijs proteguntur, formamque absidis habent. De quo latius Tornebus libro aduersat. 11. cap. 24.

Detestatio quid.

Detestatione] Id est, dira execratione, vt paulo post sequitur.

Tripudium quid.

Tripudium nunciatum] Id de Tripudio Solistimo intelligendum Tornebus existimat, cum pullarius offam auibus daret. Nam si pascerentur, bonum augurium erat, si non pascerentur, malum. Sinistræ enim aues prosperæ sunt & auspicatæ. Nam sinistrum quasi sinistimum dicitur, nimirum auspicium quod fiat. Sinunt autem hæ aues plærunq; quæ ab ortu, quæ pars sinistra in auspicijs est, volant. Satis autem erat ad rem gerendam silentium esse. Nam aliud est sinistrum auspicium, aliud silentium: sinistrum auspicium hortatur ad agendum, silentium vitio caret, & ad agendum non impedit. Silentioq; surgere dicebatur, qui quo minus rem gereret nõ impediebatur auspicio. Huius vero historiæ præter alios meminit & Val. lib. 7. & Erasm. prouerb. Malum consilium consultori pessimum. Qui autem pullarij hic dicantur dubium non est. Etenim ex auibus tria auspiciorum genera captabantur, ex occentu, volatu, & ex tripudio. Tripudium autem augurium accipiebatur ex pullis gallinaceis, quos in cauea inclusos asseruabant pullarij, quibus eductis, obijciebatur pastus, tumq; ex pascendi ratione augurium capiebat pullarius, idque ad magistratum deferebat eum, à quo iussus erat captare augurium. Cæterum de pullario & superius dictum est.

Sinistimum quid.

Pullarij qui.

Mulsum.

Pocillum mulsi priusquam temetum biberet] Veteres Romani mulsum in delitijs habebant, & in triumpho milites ab Imperatore donabantur. Vnde Plautus:

Sed spectatores vos nunc ne miremini,
Quod non triumpho peruulgatum est, nihil mirer.
Verumtamen accipiuntur mulso milites.

Temetum.

Mulsum vero ex aqua pluuia fieri tradit Cœlius lib. 23. cap. 35. Temetum autem prisca lingua vinum appellabatur, teste Gellio lib. 10. cap. 24. Idq; ad imitationem Græcorum. Hi enim ebrietatem μέθυν vocant, vnde & temulentiam dictam scribit Plinius lib. 24. cap. 13.

Alares cohortes.

Cohortibus alaribus] Alæ dictæ exercitus equitum ordines, quod circum legiones dextra sinistraque, tanquam alæ in auium corporibus locabantur, authore Gellio lib. 6. cap. 4.

Corniculæ quid.

Corniculis armillisq; argenteis] Donorum militarium varia fuerunt genera, quæ militibus singulis virtutis ergo ab Imperatore triumphaturo dabantur, vt coronæ, quarum multa erant genera, ciuicæ, murales, obsidionales, castrenses, aureæ, torques, armillæ, hastæ puræ, phaleræ, cornicula. De quibus Polybius lib. 6. Gellius lib. 5. Zonaras lib. 2. tradiderunt. Et post hos Sigonius lib. 1. cap. 15. De antiq. iure ciuium Romanorum.

Quirinus quis.

Aedem Quirini] Sic Romulum dictum, antea est annotatum, siue quod hasta Quiris Sabinorum lingua dicebatur, siue quod Romanis iunxerat ille Cures: Siue suo regi nomen posuere Quirites. Non desunt tamen qui Quirinum vocatum dicant, quasi κυριεύοντα, id est, dominum.

Fors fortuna.

Aedem fortis fortunæ] Portis fortunæ ædes trans Tyberim fuit, vt Donatus ait, eiusque diem festum colebant, qui sine arte viuebant, ei etiam grates agebant, quibus aliquid successerat. Terentius:

O fortuna, O fors fortuna, Columella:

Et celebres fortis fortuna dicite laudes.

Eo

Eo igitur vocabulo significatur magna vis fortunæ, & incerti casus. Dies autem Fortis fortunæ festus 8. Cal. Quintiles agebatur, vt in antiquis Fastis, & apud Ouid. 6. Fast. legitur. Apud Nonium Marcellum, Accius poeta in Actyanactæ fortunam à forte distinguit. Hanc Græci φυτικὴν τύχην dixere, & à Tullio rege primum dedicatam fuisse, tum & ab alijs postea legimus.

De Manubijs] Manubias à præda hoc distare veteres existimarunt, vt sit præda corpora ipsarum rerum, quæ capiuntur: Manubiæ vero pecuniæ ex præda venditæ redactæ, & sic apud plurimos. Nam & M. Tullium de lege agraria ita sensisse voluerunt, prædam, manubias, sectionem, castra deniq; Cn. Pompeij sedente imperatore vendent. Vide Gellium lib. 13. cap. 23. *Manubiæ.*

Palmæ primum victoribus datæ] Propterea (inquit) Plutarch. in certaminibus palmam signum placuit victoriæ, quoniam ingenium eiusmodi ligni est, vt vrgentibus opprimentibusque non cedat. Gell. lib. 3. cap. 6. Plin. lib. 16. cap. 42. Erasmus in prouerb. Palmam ferre.

Aesculapium ab Epidauro] Fuit hic Podalyrij & Machaonis parens, & omnium qui vnquam vixerunt Medicorum peritissimus, qua de re Higynus lib. 2. de signorum cœlestium historia, cap. 14. Diodorus Siculus lib. 5. de fabulosis antiquorum gestis. Plin. lib. 29. cap. 4. Blondus lib. 1. Romæ triumph. Plinius de viris illustribus cap. 22. Epidaurus autem ciuitas est, sita in recessu Saronici sinus, natura munita, montibus circundata, & ob huius Aesculapij templū quam plurimum nobilis: Vide Strabonem lib. 8. Ioachimum Vadianum in Pomponij Melæ lib. 2. cap. 3. *Aesculapius.* *Epidaurus.*

IN LIBRVM XXI. HISTORIAE LIVIANAE, QVEM ALII DECADIS TERTIAE LIBRVM PRIMVM *vocant, annotationes ex varijs hinc inde authoribus collecta.*

ANnorum ferme nouem] Florus lib. 2. puerum habet. Probus in vita Annibalis Liuio astipulatur, & puerum nouem annorum vocat. Vt & Polyb. libro 2. & 3. Solus author de viris illustrib. cap. 42. non nouem tunc annos natum Hannibalem scribit, sed vndecim, non sine mendi suspicione, vt Magius ibi recte annotauit.

Altaribus admotum] Videlicet vt deos huius rei testes faceret, facta autem hæc sunt eo tempore, quo in Hispaniam profectionem parabat Hamilcar. Notabis autem Pœnorum morem, qui iuraturi per Iouem, modo ad Deorum aras sacrificio peracto, aram & sacra tangentes, vel agnum læua, dextra silicem tenentes, Deos hominesque contestabantur, si scientes fallerent, Itaque Iupiter eos quoque feriret, quemadmodum ipsi agnum percuterent. Vide Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 10. *Pœnorum in iurando mos.*

Tactis sacris] Nam veteri more à iurantibus & sacrificantibus aræ tenebantur. Vnde Virgil. 4. Aeneidos:

Talibus orantem dictis, arasque tenentem,
Audijt omnipotens.

Varro rerum diuinarum lib. 5. aras dicit primum ansas dictas, quod esset necessarium eas à sacrificantibus teneri, vide Macrobium lib. 3. cap. 2. Ab ijs qui ad aras confugiebant, aræ tenebantur apud Hebræos. Solebant etiam qui ad aras confugiebant, aras amplecti, vt apud Plutarchum in Timoleonte animadvertere licet.

Hostem fore pop. Romano] Odium in Romanos perenne iurauit, vt inquit author de viris illustribus, cap. 42. & vt odium suum perpetuum in Romanos fore significaret, inflicto in terram pede, suscitatoq; puluere, tunc demum inter Car-

Carthaginienſes & Romanos belli finem fore dixit, cum alterutra pars in habitum pulueris eſſet redacta. Vide Val. Max. lib. 9. cap. 3. Silius Italicus lib. 1.

Romanos terra atque vndis vbi comparet ætas,
Ferro ignique ſequar, Rhetæque fata reuoluam,
Non ſuperi mihi, non Martem cohibentia pacta.

Hamilcar Hannibalis pater.

Amilcari] Cognomento Barchæ. Fuit vero is vir præſtantiſſimus, & rei militaris peritiſſimus, cuius facta leges apud Plutarchum in Hannibale, Val. Max. lib. 1. cap. 7. Front. lib. 3. cap. 16. item lib. 1. cap. 1. & libr. 2. cap. 4. Volater. libr. 14. cap. 3. verbo. Comment. Oroſium lib. 4. cap. 9.

Sicilia Sardiniaq; amiſſæ] Quintus enim Luctatius Catulus trecentis nauibus aduerſus Carthaginienſes profectus, ſexcentis eorum nauibus apud Aegates inſulas depreſſis, pacem petentibus, hac conditione conceſſit, vt amicitia iam inde Romanis & Carthaginienſibus eſſet, Pœni prorſus tota Sicilia abſtinerent, neque deinceps bellum Hieroni inferrent, neque contra Syracuſanos, eorumque ſocios, arma mouerent, captiuos omnes ſine pretio redderent, talenta argenti Euboica duo millia & 200. Romanis annos 20. penderent, quas tamen conditiones Romani admittere noluerunt, niſi præterea ab omnibus inſulis, quæ inter Siciliam & Italiam eſſent, abſtinerent, milleque talenta priori ſummæ adderent.

Hoſpitale vinculum.

Auſpicijs regulorum] Adrianus Tornebus lib. 13. aduerſariorum cap. 18. pro auſpicijs, hoſpitijs legendum eſſe cenſet, quod hoſpitium apud antiquos arctiſſima neceſſitudinis lege homines deuinciret, & pro ſanctiſſimo fœdere inuiolatoque cenſeretur. Cum enim multæ ſint neceſſitudines, & vincula quibus homo homini iungitur, nullum tamẽ propemodum maiore religione ſibi ſanxit vita, quam hoc, quòd hoſpitale vocatur, de quo tanta ab initio recepta opinio, vt ad illud vindicandum Iouem è cœlo lapſum vetuſtas fabulata ſit, vnde & Virgilius Æneidos 1.

Iupiter, hoſpitibus nam te dare iura loquuntur.

Et Ouidius in 10. Metamorph.

Ante fores horum ſtabat Iouis hoſpitis ara.

Et profecto perfacile fuit in tam vicinam vocem deerrare, vna tantum eaq; eiuſdem ſoni ſyllaba differentem.

Barbarus enim quidam] Iuſtinus libro vltimo, à ſenio Hiſpani cuiuſdem vlciſcente iniuſtam domini necem interfectum ſcribit. Polybius verò lib. 2. ſcriptum reliquit, Haſdrubalem cum ſparo annorum 8. in Hiſpania manſiſſet, tandem noctu per inſidias à Gallo quodam priuatarum inimicitiarum cauſa fuiſſe interfectum.

Iberus amnis.

Iberus amnis] Hiſpaniæ fluuius, qui nauigabili commercio diues, ortus in Cantabris, haud procul oppido Iuliobrica, nauium per 260. paſſuum millia capax, propter quem vniuerſam Hiſpaniam Græci Iberiam appellarunt, hodie Ebron vocatur, Oliuario teſte.

Paruus ignis] Ex minimis initijs maxima, & ſæpe paruæ res magnarum rerum momenta trahunt, vt Liuius alibi loquitur. Sic & Thucidides ἐξ ὀλίγων τὰ πολλὰ.

Maior pars meliorem vicit] Plurimum calculus vincit. Sic & Plinius in epiſtolis queritur, numerari ſententias, non expendi.

Ingentia vitia æquabant] Vitia nanque magna, vt virtutes à magna indole proferri conſueuere. Prout Plato ſcriptum reliquit, referente Plutarcho in procœmio in Demetrium & Antonium. Vnde & Seneca ſcripſit, nullum eſſe magnum ingenium ſine mixtura dementiæ.

Hermandica

Hermandica] Eam Torneb. libro 13. aduerſ. cap. 18. eſſe putat, quæ hodie Salmantica vocatur, gymnaſioque floret in Hiſpania.

Saguntum.

Saguntum oppugnari] Saguntum à Sagunto Herculis filio nomen accipiens, quod Silius Italicus lib. 1. Zazintum appellat. De hoc Strabo lib. 3. c. 3. Plin. lib.

lib.3.c.3.lib.7.c.3.lib.15.c.18.& lib.35.c.12. Mela lib.2 c.7.Volater. lib.2.c.5.Geographiæ.Nunc autem eius loci ciuitas,teſte Oliuario,Moruedre eſt.

Tragula grauiter ictus] Tragula dicitur tanquam trabula,vt tradit Torneb. lib.22.aduerſar.cap.13.Erant vero tragulæ duplicis generis,quædam enim tormentis mittebantur, quædam vero manu, vt idem Torneb.lib.7.cap.12.tradit. Illæ atrociter ſauciabant, ac plerunque ſcutum aut corpus tranſuerberabant, vnde & tragularij dicti, qui eas è tormentis iaciunt. Vide etiam prouerbium: Tragulam iniecere. *Tragula.*

Catapultis baliſtisque] Catapulta non tantum tormentum erat, ſed & telum,vt tradit Torneb.lib.15.aduerſ.cap.1. Et eadem quoque ratione baliſtam vſurpari idem monſtrat.lib.eod.cap.6. *Catapulta. Baliſta.*

Octauo menſe] Variant hic authores: Plutarchus,Oroſius & Eutropius,Liuio aſtipulantur. Florus libr.2.cap.6. nono demum menſe deditum Saguntum ſcribit.Author de viris illuſtribus cap.42. intra ſex menſes euerſum ſcribit.Qua de re leges quoq; Auguſtinum lib.3.cap.20.Val.Max.lib.6.cap.6.Ciceronem in Philipp.Silium Italicum lib.1.Et prouerbium apud Erasmum Saguntina fames.

Cetratos miſit in Africam] Liuius infra lib.8.Peltam ceteræ haud diſſimilem eſſe ait: Et lib.1.belli Macedonici,Cetratos Peltiſtas vocatos teſtatur.Eſt autē cetra,vt omnibus notū eſt,ſcutum paruum, licet Probus in vita Iphicratis parmam,ſcutum,ſiue clypeum maius ſignificare videtur, peltam vero minus. *Cetrati. Peltiſtæ. Cetra. Pelta.*

Cum præcipites diruptæque] Torneb.lib.15.aduerſ.cap.18.deruptæ legendum eſſe putat. Nam multis locis inoleuit error iſte, vt di pro de vicaria quadam opera ſubierit per obreptionem. Deruptæ autem ſunt deorſum ruptæ.

In promontorio quodam] Promontorium hic eminens & ediciſſimum in alpibus iugum appellatur,cum alias promontoria ſint prominentes in mare rupes,Torneb.lib.15.aduerſ.cap.18. *Promontorium.*

Necabantur interdum] Tornebus loco prēallegato ſecabant legit,pro necabantur. Hoc enim eſt quod ἀπίκοπτον Polybius dicit, & pro infimam infirmam.Nam & firmam illam niuem dicit Polybius.

Inde ad rupem minuendam] Tornebus muniendam legit, Polybius enim ſcribit,τὸν χιμῶνα ἐξωικοδόμουν, & mox, ὁδοποιίαν vocat. Interpretatur autem munire per rupem viam aperire, viamque in ea munire, & tanquam ſtruere,eam cædere, & in ea opere laboreque militari complanare, & æquare iter, aut deorſum deprimere, & decliue reddere molli anfractu. Itaque qui aggeres iaciunt,foſſas aperiunt,vias muniunt,militiæ munitores vocantur.Eſſe autem ita legendum ex eo etiam apparet, quod longe hinc ſcribitur: Et quies muniendo feſſis hominibus triduo data. *Munire viam quid. Munitores.*

Saxa putrefaciunt] Saxa putrefacere aceto,eſt aceto ſaxa ſoluere & frangere. Saxorum enim torridorum & candentium infuſum acetum compages & nexus reſoluit & laxat,quod putrefacere appellat Torneb.loco prēallegato. *Putrefacere ſaxa.*

Alpibus ſuperatis] Sunt qui Hannibalem per cauam quandam viam e manufactam,ad ſaltus Auguſtæ Cęſareæ peruenisſe putent,cum tamen ex alijs authoribus miro artificio Alpes fregiſſe conſtet.Vnde recentiores ſcribunt,per montem Iouis veniſſe,quem vulgo Ciniſium vocant,Gebennas verſus tendentem. Ad huius autem rei pleniorem intellectum lege quæ ſcripſit Aegidius Tſchudus ca.32. De priſca ac vera Alpina Rhetia,& apud veteres Polybius lib. 3.vbi, quæ de incredibili Alpium aſperitate & itinere, nulli ante Hannibalem, præterquam Herculi tentato, narrantur, mendacio non carere ait. Satis enim conſtare Gallos Rheni accolas,non ſemel neque bis ante id tempus in Italiam veniſſe,&c.Plin.vero lib.36.cap.1. Hannibalis per alpes tranſitum in portento prope à maioribus habitum ſcripſit.

Plures tradidēre authores] Liuio aſtipulatur Plutarchus : Itidem Oroſius lib.4.cap.14.Eutropius lib.3.cap.2. Plinius lib.16.cap.5. Valer.Max.lib.5.cap.4. Florus lib.2.cap.6.Sabell.lib.2.Ennead.5.

Agnum

Iouem lapidem iurare.

Agnum Iæua] De hac iurisiurandi formula ante dictum est: Vide tamen & ea quæ scribit Cœl.lib.21.c.15.vbi explicat quid sit Iouem lapidem iurare.

Luna pernox erat] De variis Lunæ permutationibus quas phases vocant, Cœlius libr.20. cap.7. Lectionum antiq. Horatius Noctilucam lunam vocat, nocte lucentem.lib.carminum,Ode 5.

Præconium quid.

Præconium missum] Id est,missi præcones,qui delectos citarent. Aliàs verò præconium est præconis merces,vt ex Catone ostendit Torneb.lib.10. aduersar.cap.18.

Hastarum cultus.

Lanuuj hastam se commouisse] Hastas in veteribus memoriis regij fastigij insigne diædematis loco fuisse,& à rerum origine deorum immortalium vice cultas.Ex cuius ritus memoria diu quoque custoditum,vt deorum simulachris adderentur.Hinc hastas motas toties prodigij loco habetur, vt hic, & libr.40. vide Cœlium lib.21.cap.16.lectionum antiq.

Procurare prodigia.

Aliis procurandis] Solitos esse veteres plerunque prodigia & portenta sic procurare,vt exurerent lignis infelicibus,tradit Macrobius.Solebant etiam ea in vltimas terras dicere deportanda esse,& in mare deferenda, vt legimus seminares delatos & demersos,quod & prodigiis aliis faciebant,Torneb.lib.18. aduersar.c.11.Sacrificium itaq; quod fit ad depulsionem & expiationẽ portentorũ procuratio dicitur,& ea gratia rem diuinam facere est mõstra procurare.

Operari in sacris quid.

Ciuitas operata fuit] Peculiaria sacrorum verba fuerunt,inter quę & verbum operor recenset Gyraldus historiæ deorum syntagmat.17. Ac idem fere significat,quod rite sacrificare,vnde Virgil. Sarta refert Cereri,latis operatus in herbis,& alibi operata iuuentus. Sic & Plautus,vt isthæc operatio crimen expiet.

Nauem quibus habere non liceret.

Maritimam nauem haberet] De hac lege loquitur etiam Cicero actione septima in Verrem: Eam autem postea in Iuliam de repetundis Cæsar dictator transtulit.Nam ex lege Iulia repetundarum Senatoribus naues habere nõ licuit,vt inquit Scęuola.His qui naues. ff.de vac.& excusat.mun. Lex vero Iulia interdicit tantum naue maritima non fluuiatili,vt enim ex initio, Leg.3.ff. de vacat.muner.liquet,tota ea lex de nauibus maritimis accipienda est. Idq; ideo constitutum est,vt quæstus & prædationes cohibeantur quemadmodum M.Tullius indicat.Nam senatoribus fundos maritimos habentibus ad fructus deportandos capacem nauem in Italia habere licuit, prout annotat Cuiatius lib.6.Obseruat.cap.38.

Paludamentum.

Palaudatus] Cõsules enim paludatos vrbe exire solitos supra quoq; annotauimus, Paludamenti autem picturam ad viuum ex Romanor.marmorib. expressam inuenies apud Lazarum Bayfium in fin.capit.11.in L.Vestis, ff.de auro & argen.leg.Paludamentum vero vestem Imperatorum esse scribit Trang. in Cæsare.Blon.lib.9.Ro.triumph.Alex.ab.Alex.lib.3.c.3.& li.5.c.18.

IN LIBRVM XXII. QVI AB ALIIS DECADIS TERTIÆ SECVNDVS DICITVR, ANNOtationes.

Thrasymenni lacus. Clades ad lacum Thrasymenum.

THrasymenumq; lacum] Lacum in Perusino, qui à Thrasymeno puero,quem AEgedam nympham rapuisse poetæ finxerunt,dictus est.

Quindecim millia Romanorum] Orosius li.4.c.15. & Eutrop. viginti millia Romanor.cum consule cæsa, & sex millia capta scribit, iuxta Val.autem Max.lib.1.cap.6.quindecim tantum millia cæsa, sex capta,20.vero fugata dicuntur.De quo etiam Cicero lib.1.de diuinat. Plin.lib. 2 cap.85.Frontin.lib.2.c.5.li.2.c.6.& li.4.c.7.Valerius li.3.c.7. Ouid.li.6.Fastor. Silius Italicus lib.5.per totum,&c.

Per

Per occupatam armis Punicis] His verbis Liuius clare ostendit, non semper necessariam fuisse eius qui Dictator diceretur præsentiam. Idque apertius docet superius lib. 8. vbi scribit, L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium ingressum reuocari ab impetu belli placebat, literæ missę, vt dictatorem comitiorum causa diceret. *Præsentia eius qui dictator diceretur minime necessaria.*

Prodictatorem] Propterea quod legitime creatus non esset. Nam eius dicendi potestas penes consules, non autem penes populum erat, vt Liuius sępe commemorat. Vnde quoq; prodictator dictus, L. etiam Sylla & C. Cæsar post hæc tempora præter patriæ morem, primi à populo Dictatores, alter interrege L. Valerio Flacco, alter vero M. Lepido prætore comitia habentib. creati. Reliqui omnes Dictatores à consulibus creati sunt. *Prodictator.*

M. Minutium Rufum] Hominem ferocem, importunum, temerarium, lingua immodicũ, studium, auramq; exercitus semper quærentem, & Fabij dicta semper contemnentem, quem suis coloribus depingit Plutarch. in Fab. Max. *Minutius Rufus.*

Fatalibus libris] Fatales libros vocat Sibyllinos, vt hoc ipso libro annotabimus paulo post. *Fatales libri.*

Veneri Erycinæ] Venus Erycina cognominata ab Eryce monte Siciliæ, in quo Æneas matri templum constituerat, vt Virgil. canit: *Venus Erycina.*

Erycino in vertice sedem
Fundabat Veneri Idaliæ.

Meminit & Polybius in primo. Diodorus Siculus Erycem ait Veneris & Butæ filium fuisse, qui monti, vt etiam Seruius testatur, nomen dederit, & matri templum. Plura de hac Gyraldus historiæ Deorum Syntag. 15.

Menti vouendas] Mens à Romanis consecrata, Cicerone quoq; authore, vt mentem ea bonam concederet, quod & diuus Augustinus non semel asseruit, & ante eum Lactantius. Ouid. *Mens Dea.*

Mens quoq; numen habet: Menti delubra videmus
Vota, metu belli perfida Pœne tui.

Ver sacrum vouendum] Veris sacri mentio quoq; fit infra li. 34. vbi scribitur Ver sacrum videri pecus, quod natũ esset inter Kal. Martias, & pridie Kal. Maias. Verum Festus id sic explicat. Ver sacrum vouendi mos fuit Italis. Magnis enim periculis adducti vouebant, quęcunq; Vere proximo nata essent apud se animalia, immolaturos. Sed cum crudele videretur pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in adultam ætatem velabant, atq; ita extra fines suos exigebant. Idem Sextus Pompeius in Mamertino, vt si vellent (inquit) eo malo liberari. Ver sacrum vouerent, id est, quęcunque Vere proximo nata essent, immolaturos. Plura de hoc Pitheus aduersarior. sub. lib. 1. cap. 6. *Ver sacrum quid.*

Æris 333.] Alia æris summa est apud Plutarch. in Fabio, qui eosdem denarios addit. Liuius vero pro 300. millibus summũm, id est, totidem sestertijs millia æris dicit, & de denarijs tacuit. Trientem autem tertiam partem assis intellexit, qui genus nummi fuit, vt tradit Budæus lib. 3. de asse.

Fasceisque virgarum] Frontinus sarmentorum in fasciculos vinctorum meminit.

Omnibus circa solo æquatis] Simili stratagemate vsus esse legitur Archidamus bello Peloponnesiaco contra Periclẽ, quare is, antequam Atticam incursaret, denunciauit Athenienſibus ſi deualtatis cæteris à suis prædijs Archidamus abstineret, propter ſius hoſpitij, aut quo maleuolis ſuis anſam calumniandi præberet, agrum ſe & villas Reipub. donare. Plutarch. in vita Periclis.

De æquando iure magistri equitum] Id est, quod Dictatori magister equitum æqualis esse deberet, id quod antea inauditum erat.

De æquato imperio] Magnum clementiæ & mansuetudinis exemplum. Vide Silium Italicum lib. 12.

Patrem Ianium fuisse ferunt] Indicat hic locus etiam hos qui artes operosas, sordidas, humilesque tractarunt, & ciues Romanos fuisse, & postremis tempo- *Opifices ad dignitatem.*

temporibus,& ad suffragia & honores admissos. Licet Dionysius lib.2.& lib.6, scribat tales numero ciuium exclusos. Sic P. Rupilius ex operis publicanorum consulatum adeptus,imperium in Sicilia gessit, idemque triumphauit. Sic M. Scaurus qui consul & censor fuit,patrem habuit, qui carbonariam, Octauius, qui postea Augustus appellatus est,auum,qui argentariam fecit.

Deprehendit fortuna temeritatem] Historiam lege apud Frontinum lib.1. cap.5.Meminit quoque Erasmus libro 5.apophtheg.Sabell. lib.9.cap.1.Ethnic. exempl.

Eisdem sacris initiati.

Eisdem sacris initiatos] Scite admodum atque continue iisdem sacris initiati dicuntur, qui vnanimiter & conspiranter ad scopum nituntur eundem ac vmbilicum, & sic hoc loco Liuij verba accipienda censet Cœlius li. 12.cap.12.

Iusiurandi & Sacramentum differrit.

Iureiurando à tribunis militum adacti] Differentiam inter iusiurandum & sacramentum militare esse,non obscure hoc loco Linius innuit. Quæ vero ea fuerit inter doctos disceptatur: Quidam enim existimant,cum ante certa formula iurisiurandi comprehensa fuisset,de qua Gellius lib.16. ex libro quinto, Cincij de re militari, hoc tempore quod nunquam antea factum fuerat, eam adauctam accessione harum clausularum fuisse:de quo Sigonius non solum in annotat. Liuianis,sed & de antiquo iure ciuium Roman. li.1.ca.15.Verum non obscure Liuius hic ostendit sacramentum voluntarium Iusiurandum, necessarium fuisse. Dionysius ait, Sacramentum Romanis gentilitium fuisse, iurare per bonam suam fidem.

L. AEmilius Paulus.

Collegæ eius Pauli] L. AEmylium Paulum consulem intelligit, de cuius animi & corporis dotibus Plutarchus in eius vita, & in Hannibale, Valerius Max.lib.3.ca.10.lib.2.cap.5.lib.4. cap.3. Sabell.lib.2. cap.1.lib.4 cap.2.Frontinus lib.4.cap.5.lib.2.cap.3.& lib.4.cap.7.

Varronis multæ ac feroces voces fuere] De C. Terentij Varronis moribus Plutarchus in Fab. Max. & Hannibale.Valer.Max.lib.4.cap.5. lib.8.cap.7. Frontinus lib.4.cap.5.

Consilia magis res dent hominibus] Innuit è re nata capienda & mutanda consilia,& tempori, quod aiunt, seruiendum: similis fere sententia apud Senecam lib.epist. ad Lucillium 3. quam retulit Erasmus in proverbio: Gladiator in harena consilium capit.

Infelicem ad id locorum fuisse] Hinc vulgo dicitur: ὥδρει ἰλλὶς λόγε, Euntij nulla ratio.

Euentus stultorum magister.

Euentus stultorum magister] Videtur respexisse ad illud Hesiodeum: πάθει μ τὸ φρονεῖν ἔμβαλε, i.passuq; sapit tum demiq; stultus, de quo plura Eras. in proverb. Malo accepto stultus sapit,& in proverb. Piscator ictus sapiet.

A veritate laborare nimis sæpe aiunt] Antonius Muretus lib. 8. variarum lectionum cap.20. authoritate veteris Codicis (quis tamen ille sit non indicat) legendum esse putat, veritatem laborare nimis sæpe aiunt. Et porro sic legendum: Gloriam vanam qui preuerit, veram habebit. Sic enim & veriorem sucuram sententiam, & illa contrariorum relatione ornatiorem. Id quod indicandi magis, quam approbandi gratia asscribere libuit. Lector de ea emendatione, quæ placuerit, statuat.

Cannæ.

Cannas vrgente fato] Apuliæ vicum hac vna Romanorum clade satis nobilitatum.

Hispanorum armatura.

Hispanis linteis prætextis] Sic & Polybius lib.3. τὸν μ ἱππεῖς ἐσθῆτι μὲν χρῶνται πορφυρίδι περιπλατυσμένῃ χιτῶνι δὲ λινῷ. Quem locum ad verbum à Liuio versum obseruauit Bayfius de re vestiaria.

Cladis Romanorum ad Cannas.

Quadragiota millia peditum] Cum Liuio consentit Plutarchus. Polybius autem longe maiorem casorum numerum adfert. Cæterum de hoc prælio vide eundem Polybium libro 5. cap.18.libro 33. capit.1. Straboncm in fine lib. 6. Lactantium lib.2.cap.17.Silium Italicum lib.9.per totum,Augustinum lib.3. cap.

cap.19.ciuitatis Dei, Valerium Max. libr.1, cap.1, & lib.1.cap.2.lib.2.ca.2.li.3. cap.4.lib.4.cap.3.lib.7.cap.4.lib.8.cap.6.Frontinum lib.2.cap.3. Orosium lib.4. cap.16.& alios.

Non omnia Dij eidem dederè] Petrus Victorius lib.10.ca.4. variarum lectionū, Liuium hanc sententiam ab Homero accepisse tradit, qui libro penult. Iliados ita scribit

Dij non omnia eidem dedere.

ὐδ' ἄρα πῶς ἔδη
Ἐν στήθεσσ' ἴφθιμα δώματα γυναῖξι.

Sed & ante eum Erasmus id annotauit in prouerbio: Non omnia possumus omnes.

Nummis quadrigatis] A notis quadrigarum sic dictis, qui ante Victoriales in vsu fuere, de quibus Plin.33. cap.2.

Quadrigati nummi.

Iurant omnes] Idem Orosius lib.4.cap.16.Valerius Max.lib.5.ca.6.Sabellicus lib.1.cap.4.Ethnic.exempl.

Fatalibus libris] Per fatales libros Sibyllinos intelligit, vt & ante annotauimus. Patet id ex Plutarchi Marcello, vbi & ipse huius sacrificij extraordinarij meminit: ἀλλ' ἐκ μὲν (inquiens) Ἕλληνες ἀεὶ καὶ τὰ γυναῖκας, ἀλλ' ἐκ γυναῖκας ἐμπλεως ἐν τῇ καλυμένῃ βόαν ἀγορᾷ καταρξαι ζώντας.

Fatales libri.

Remissi à Pyrrho gratis] Horum secundum quosdam mille & octingenti numero, secundum Trogum autem ducenti tantum fuisse referuntur. Coram legatis vero Romanis aperte testatus est Pyrrhus, se non mangonum more cum Romanis negotiari, sed certare tantum de gloria & imperio. Cuius vt generosam, ita magno principe dignam sententiam Tullius apud Ciceronem libro primo Offic. carmine expressit. Cæterum de horum captiuorum pœnis & expiatione, lege Eutropium libro 3. Alexandrum ab Alexandro, libro 4.cap.7.

Pyrrhi in remittendis captiuis humanitas.

Prædibusq; ac prædiis cauendum] Quid sit prædibus ac prædiis cauere docet Asconius Pædianus in prætura vrbana, de sartis tectis loquens. Bona (inquiens) prædia dicuntur, bona satisdationibus obnoxia, siue sint in mancipio, siue in pecunia numerata, prædia vero domus & agri. Hęc autem omnia vendiduntur, si rationi pub. locator sartorum tectorum non respondent. Tu autem Verres (inquit) cum ego sim obnoxius & prædibus, id est, fideiussoribus, & prædiis appositis, non mihi exactores operis, sed dominus voluntatis, qui non sois me optima mea conditione, id quod volo, de redemptione agere, cum periculum sit meum non Reip. Prædes igitur homines sunt fideiussores, quorum res bona prædia nunc vno nomine dicuntur.

Prædib. prædiis cauere.

Quia nec ærarium exhaurire] De consilio Romanorum, ob quam causam captiuos minime redimendos esse censuerunt, vide Polybium præ cæteris libro 6.

Nil recusandum supplicij foret] Notanda hoc loco Carthaginensium seuera disciplina, apud quos si quis Imperator aut dux, prauo consilio, licet fœlici euentu pugnasset, fœdo supplicio in crucem elatus, morte pœnas dabat. Hinc Himilco dux Carthaginensium à Cn. Duillio superatus, Carthaginem fugit, & à Senatu quæsiit, quid faciendum censerent? Omnibus, vt pugnaret acclamantibus. Feci, inquit, & victus sum. Hac ratione pœnam crucis effugit, author de viris illustribus, cap.38. Valerius vero Maximus lib.7. cap.3. Hæc non Himilconem sed Hannibalem fecisse, sed paulo aliter scribit, ait enim ex infelici illa pugna, priusquam cladis nuncius domum perueniret, quendam ex amicis compositum & ornatum Carthaginem misisse, vt interrogaret, an cum hoste congregi debeat, quod vbi concessum esset, tum ille, confixit, inquit, & superatus est: Romani vero duces qui temeritate vel inscitia exercitus amisissent, aut fugæ & panoris insimulati essent, pecunia aut exilio sæpe mulctati sunt, teste Alex ab Alex.lib.4.c.7.

Carthaginensium seuera in duces rei male gestæ animaduersio.

IN

IN LIBRVM XXIII. LIVII, QVI AB ALLIS TERTIVS DECADIS TERTIÆ DICITVR ANNOTATIONES.

Nova res mala optima

NOtissimum quodq; malum] Videtur respexisse ad illud Plautinum, Nota res mala optima. Quæ sententia deterret, ne temerè nouandis rebus studeamus, vitemusq; vitium, quod Græci φιλόκαινον vocant.

Thure & vino sit sacrificatum.

Nesci humanis corporibus] Diuersum Porphyrius Tyrius in 2. lib. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων tradit. Aut igitur Romanis cõsul mendacio illi tempori apto augere feritatem hostiũ volunt, aut Porphyrius in ea re tradẽda, quę falsa foret, proposito illi suo seruiunt. De quo Victorius lib. 13. Var. lec. c. 20.

Rem diuinam thure & vino] Vino sacrificabant eoque mero, significantes mentis integritatem à dolo & mendacio seiungendam. Thure hoc ipso suauissimæ cognitionis diuinæ distributionem complectentes, vt annotat Cœlius lib. 22. cap. 9.

Dictatori equum ascendere vetitum.

Ipsorum primores id insigne gerere] Primores intellexit qui equo publico militarent, vt Sigonius existimat de iure ciuium Romanorum libro 2. Annulos autem equitum fuisse ornamentum, quo distinguerentur à plebe, idem ibidem docet.

Vt equum ascendere liceret] Lege enim, quam nominat Plutarchus in Fabio sanctum erat, ne Dictator equo posset vti, idque vel ob eam causam, quod, cum plus ineſſe roboris in pedestribus copijs putaretur, propterea in legione permanere, nec locum disserere deberet Imperator, vel quòd cum ad alia omnia Dictatoris esset singularis potestas, in hoc vno voluerunt eum inferiorem videri. Senatus tamen petenti Fabio Maximo Verrucoso contra veterem legem concessit, vt equo vehi posset, datumq; id hominis virtuti & tempori, cum cęsis ad Cannas Romanis, in vno Fabio Dictatore creato, melioris fortunę spes reposita videretur, Manutius de legib. Romanis.

Bigati qui?

Bigatos; quingentos] Numnos intellige. Nam nota argenti fuere biga atque quadriga. Et inde bigati quadrigatiq; dicti, authore Plinio lib. 33. prout annotatum Budæus lib. 5. de asse.

Voluptas corruptrix rerum omnium.

Voluptates immodicæ] Voluptatis & luxuriæ effectus, verùm de Hannibalis voluptatibus præter Liuium, vide Val. Maximum lib. 9. cap. 1. Silium Italicum lib. 13. copiosiss. Simile autem de Phrygib. exemplum apud Virgilium lib. 9. De sidiæ quidi.

Sub pellibus esse.

Sub pellibus haberi cœpti sunt] Id est, in tentorijs degere inceperũt. Quoniam militum tentoria pellibus obtegebantur, & inde sub pellibus esse dicebantur. De quo Cœlius lib. 27. cap. 14. Iacobus Rænardus lib. 4. Varior. cap. 3.

Fames vehementissima.

Non tolerantes famem] Fames omnium supplicioru vltimum. Et sententia cautionibus apud veteres celebrata, teste Platone: Miserrimum mortis genus fame mori. Sumpta autem est ex Homericæ Odysseæ μ.

Πλεῖστοι μὲν ξυνιόντι δαίνυνται δολιχὸν βοστρύχοιο,
Αἶψα δ' ὑπὸ ῥιπῆς ἀνέμων ἀλάλησθαι.

Id est,

Dura quidem miseris mors est mortalibus omnis,
At periisse fame res vna miserrima longè est.

Senatum legere qui consueverit.

Dictatorem qui Senatum legeret] Senatus legendi authoritas, exactis regibus, penes consules fuit. Deinde hoc munus & officium ad censores delatum est, qui quinto quoq; anno, & eos, quos tanto honore dignos esse iudicarent, in Senatum admitterent, & eos qui aliquid offendissent, è Senatu reijcerent. Interdum tamen etiam dictatorem & Triumuiros legendi Senatus gratia creatos legimus, prout annotat Maiorag. cap. 14. de Sen. Rom.

Curulem

Curulem magistratum cepissent, necdum in Senatum lecti essent] Nam per gradus ad amplissimum & altissimum ciuitatis ordinem omnes fere Romæ perueniebant. Id quod præter Liuium & Dion lib. 54. testatur, cum ait, Senatusconsultum quoddam fuisse factum, vt XXuiri ex equitibus crearentur, quorum deinde (inquit) nullus in Senatum allectus est, nisi quem etiam alium magistratum gessisset, ex quo in Senatum legi ius esset. Zamoscius lib. 1. De Senatu Romano.

Qui spolia ex Romano hoste] Quod scribit eos lectos qui spolia hostium domi fixa haberent, id ita obseruatum scribit Plinius libro 35. ab antiquis, vt foris & circum limina maiorum suorum fortissimorum virorū imagines disponerent, affixis hostium spolijs: Nec mirum eorum qui ciuem conseruassent habitam rationem, cum vt idem author tradit lib. 16. ijs ineuntibus, ludos à Senatu assurgi in more esset, sedendique ius in proximo Senatu haberent. Zamoscius d. lib. 1. de Senatu Romano.

Lanuuij ad Iunonis Sospitæ] Sospita Iuno in primis colebatur Lanuuij magno cultu, cuius simulachrum fingebatur cum pelle caprina, & hasta, & scutulo, & cum calceolis repandis, vt de natura deorum scribit Cicero: Sospitam Iunonem, inquit Festus, quam vulgo Sospitem vocant, antiqui vsurpabant, cum ea vox à Græco videatur sumpta, quod est σώζω. *Sospita Iuno.*

Volonum quod fuerat] Volones serui erant, in militiam admissi, inde sic dicti, quod prius interrogarentur, vellentne militare. Idque vt apud Romanos post Cannensem cladem est factū, sic Pausanias author est Perfico bello, quod in Marathonijs campis est gestum, primum seruos apud Græcos in militiæ iura admisso. Cœlius lib. 25. cap. 23. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 11. *Volones qui?*

Vadimonia fieri] Id est, sponsiones sistendi in iudicio. Nam id vadimonium esse, Varro lib. 3. de lingua Latina docet. Etsi fortè non male etiam de citatione personali intelligi posset: vadari namque pro citare personaliter affutarum vsurpari, docet Budæus in annotationibus prioribus ad Pandect. *Vadimonium quid?*

Laciniæ Iunonis templum] Lacinia Iuno sic cognominata ab Italiæ promontorio. Virus attollit se diua Lacinia contra. Quo loco Seruius scribit Lacinium templum à rege conditore dictum secundum quosdam à latrone Lacinio, quem illic Hercules occidit, & hoc loco expiato iuueni templum constituit, Meminit templi Iouis Lacinij Liuius infra lib. 4. & lib. 2. Decad. 5. vbi vide. *Lacinia Iuno.*

Subiectis validis sublicis] Sublicæ quæ dicantur superius lib. 2. vide. *Sublicæ.*

Omnibusque lustris] Lustra hic posuit pro lupanaribus: Veteres enim lustrari pro scortari dixerunt, vt sæpius videre est apud Plautum. *Lustra.*

Canterium in fossa] De Canterio, eiusq; notione multiplici, Cœlius lib. 8. cap. 4. Cæterum ad prouerbium quod attiner, licebat eo vti, quoties quis ad id negotij trahitur, in quo nequaquam valeat, aut vbi res vehementer erit impedita, periculosa ve. Erasin Chil. *Canterium in fossa.*

Conducerentque ex lege præbenda] De horum verborum significatione Budæus in annot. prioribus ad Pandectas. Quanquam enim locator sit plerunque, qui precium accipit, & conductor, qui dat, vt sit locator dominus, conductor inquilinus, tamen nonnunquam vice versa euenit, vt locator precium det, conductor accipiat. *Locare & conducere.*

IN LIBRVM XXIIII. QVI DECADIS TERTIÆ QVARTVS DICITVR ANNOTATIONES.

EX occasione aut opportunitate] Opportunitas temporis est, quam & occasionem licet appellare, nisi quod in tempore occasio, in re ipsa opportunitas videtur dici. *Occasio opportunitas.*

Vestitus mutatio. Conspexêre purpuram ac diadema] Nulla re magis quam vestitus mutatione subditi offenduntur, plerunque enim vestitus mutatio, mutationem regni portendere solet. Hinc scribunt Magos aliquando Persis prædixisse, brevi ipsis Macedones imperaturos, quod eo anno qui proxime præcedebat, pugnam commissam inter Darium & Alexandrum Magnum, Darius gladium quem gestare solitus erat, Macedonũ more ornasset. Et solet plerunq; gens, quæ alterius gentis habitũ assumit, in eius potestatem concedere, vt inquit Curtius. Quid itaque nobis sperandum, qui nostros in habitu Turcico, & Moscouitico, & alibi Hispanico incedere videmus. Deus nobis adsit, & auguria seu potius omina auertat.

Albi equi. Quadrigisque etiam albarum equorum] Equorum alborum vsus valde inuidiosus fuit, prout & superius annotatum est: Sic etenim Camillus in inuidiam venit, quod in triumpho curru equis albis iuncto, vrbem inuectus esset, quod humano fastigio ampliorem honorem, paremque supremo Ioui sibi vendicare videretur. Vide Tornebum lib. aduers. 24. cap. 31.

Tarentum. Tarenti potiundi] De huius vrbis origine & potentia ex Ephoro leges apud Strabonem lib. 6. Item Plinium lib. 3. cap. 20. Florum lib. 1. cap. 18. Iustinum lib. 3. Silium Italicum lib. 12. Melam lib. 2. cap. 4. Volater. lib. 6. cap. 8.

Stantes cibum potumq;] De varijs animaduersionum militarium speciebus præter alios Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum lib. 1. cap. 15.

Hastæ locationis. Qui hastæ huius generis assueuerant] Hasta non de auctionibus venditionibusque modo, sed & de locationibus, quæ publicæ fiunt, dici consueuit. Vnde

Assueti hastæ. assueti hastæ appellati eleganter, qui eam conducere, consueuerunt, vt annotauit Cœlius lib. 21. cap. 17.

Cretio hæreditatis quid? Hæreditatem regni creuerit] Cretio (inquit Vlpianus) certorum dierum spatium, quod dabatur instituto hæredi ad deliberandum, vtrum expediret ei adire hæreditatem nec ne. De quo vlterius Rænardus de author. pend. cap. 8. Et Vlpianus in instit. 22. Cernere est verba cretionis dicere ad hunc modum: Cum me Mœnius hæredem instituerit, eam hæreditatem adeo cernoque. Varro lib. 7. de lingua Latina illud Planti interpretans: Hanc mihi amicam esse creui, id est, constitui. Itaque hæres cum constituit se hæredem esse, dicitur cernere, & cum hoc fecerit creuisse. Sic accipienda Cretio in L. 17. C. de iure delib. & in L. 1. & 2. De bonis maternis in Cod. Theodosiano.

Cubital. Crebris cubitalibus] Cubital idem est, quod brachiale, Græcis περιβραχόνιον appellatum, vt enim fasciolæ crurum sunt, ita cubitalia tegmenta sunt brachiorum. Horat. Satyra 2. Ponas insignia morbi.

Fasciolas, cubital, focalia, Vide Tornebum libro 7. aduersariorum cap. 10. Lambinum in suis ad Horatium annotationibus: Cubital puluinum esse scribit, cui inniterentur veteres inter cœnandum.

Scorpio. Scorpionibus modicis] Scorpio tormentũ est bellicum, sed telum etiã illius tormenti, id est, quod eo tormento mittitur. Oppius lib. 5. belli ciuilis, Scorpione accuratius misso, atq; eorum decurione percusso, videtur enim potius telũ quam tormentum significari, authore Tornebo lib. 15. aduersariorum cap. 1.

Cornicines. Cornicines in via] Tubicines ad bellum vocant milites, & rursum receptui canentes reuocant: Cornicines buccinatores erant ornamentum totius legionis in ingressu conflictus & eius reditu, & quotiescunque ad aliquod opus exituri sunt, soli milites tubicines canunt, & soli milites ad signa eorum obtemperant, quotiescunque signa mouenda sunt, cornicines canunt classicum, Vegetius.

Signa Romanorum triplicia. Signa efferri consul iubet] Authore Vegetio libro de re militari secundo, tria Romani in exercitu signorum genera habebant, Aquilam, Dracones, & Vexilla: Aquila totius legionis signum est, quam portat Aquilifer, Dracones sunt singularum cohortium. Legio enim in decem cohortes diuiditur, quos, qui ferunt, Draconarij dicuntur, Cohortes vero in centurias diuidebantur,

singulis

singulis centurijs suum erat vexillum, in vexillis singulis notatū erat ex quota cohorte, quota centuria esset, ne qui milites à signo aberrarent, quod & Dion lib.41.declarat.

Proditio pro Septemuirali iudicio esset] Id est, censeretur hæc proditio, non secus ac si Septemuirali iudicio de ea cognitum esset. Septemuirale iudicium vero dicebatur, quod à septemuiris, qui è septemuirorum ordine erant, exercerentur: De septemuiralibus iudicijs Paulus iureconsultus singularem librum scripsit, vt testantur inscriptiones legis 31. & legis 28. Pandectarum Florentinarum. ff. de inoffic. testamento. Et quibus colligere licet, Septemuiros de testamentis cognouisse: alijsque rebus, quæ commemorantur à Cicerone lib. 1.de oratore. Cæterum si forma iudiciorum centumuiralium consideretur, quorum ordine septemuiralia continebantur, ijs etiam capitales causas cognoscei solitas apparet, eamq; magis ad publicorum quam ad priuatorum iudiciorum ordinem inclinare. Eaque ratione priuatis iudicijs causas centumuirales visus est Plinius distinxisse Epistolarū lib. 6. Intervenit, inquit, acribus illis & erectis frequens necessitas computandi, ac pene calculos tabulamque poscendi, vt repentè in priuati iudicij formam centumuirale vertatur. Et Quintilianus li.5.cap.10. Proprium est, inquit, illūd causæ quod Amphyctiones iudicant, vt alia apud Centumuiros, alia apud iudicem priuatum in ijsdem quæstionibus ratio sit. Nec id etiam ignorasse visus est Iustinianus, cum ita scribit: Magnitudo & authoritas centumuiralis iudicij non patiebatur per alios tramites viam hæreditatis petitionis infringi, L. fui. C. de petit. hæred. Per magnitudinem haud dubie magnificam intelligens centumuiralis iudicij formam. Quo etiam referri debet, quod Cicero pro Cæcinna sic scribit: Ornatè & copiosè L. Crassus eloquentissimus, paulo ante quam nos in forum venimus, iudicio centumuirali hanc sententiam defendit. Nec alio referendū est, quod ad hunc modum scribit Quintilianus lib.4.cap.1. Quibusdam in iudicijs maximeque capitalibus, vt apud Centumuiros ipsi iudices exigunt solicitas & accuratas actiones, contemnique se nisi in dicendo etiam diligentia appareat credunt, nec doceri tantum, sed etiam delectari volunt: Cæterum de centumuiralibus iudicijs præ cæteris eruditè & late disserit Iacobus Renardus libro singulari pro tribunalium, cap.20. Franciscus tamen Hotomannus, vbi in sua descriptione magistratuum Romanorū de centumuiris tractat, apud Quintilianum lib.4.cap.1. Capitalia dici putat, non publica, sed ea in quibus de capite ciuis R. ageretur, vt in causis liberalibus. Verum quam recte ipse viderit. *Septemuirale iudicium,*

Pyrrhive proditorem] Pyrrho namq; bellum contra Rom. in Italia gerēte, eius medicus ad Fabricium consulem scripsit, offerens si præmium sibi ostenderetur à Romanis, veneno se regem necaturum, cuius scelus Fabricius aversatus, cum in eandem sententiam collegam adduxisset, literas propere ad Pyrrhum misit, monens caueret insidias. Pyrrhus itaq; perlecta consulis epistola, deprehensisq; insidijs, medicum affecit supplicio, Fabricio & populo Romano gratiæ referendæ causa gratis captiuos donauit, vt scribit Plutarchus in vita Pyrrhi. Hūc vero pertinent Octauiani Augusti & Antigoni quoq; apophthegmata, qui dicebant, proditores quidē dum proderent amandos, post factū vero summo odio prosequendos esse. Significantes his, qui proditione profuerunt, nihil deberi gratiæ, licet officium quod præstant, pro tempore gratum sit. *Proditio æquatur non proditori.*

IN LIBRVM XXV. LIVII, QVI AB ALIIS DECADIS III. LIB. V. DICITVR, ANNOTATIONES.

TRiumuiri capitales] Hi post quæstores parricidij creati de omnibus cognoscebant, quæ prius iudicare solebant quæstores parricidij. At post constitutas quæstiones perpetuas (quod L. Cenforino & M.

Vestitus mutatio.

Conspexêre purpuram ac diadema] Nulla re magis quam vestitus mutatione subditi offenduntur, plerunque enim vestitus mutatio, mutationem regni portendere solet. Hinc scribunt Magos aliquando Persis prædixisse, breui ipsis Macedones imperaturos, quod eo anno qui proxime præcedebat, pugnam commissam inter Darium & Alexandrum Magnum, Darius gladium quem gestare solitus erat, Macedonũ more ornasset. Et solet plerunq; gens, quæ alterius gentis habitũ assumit, in eius potestatem concedere, vt inquit Curtius. Quid itaque nobis sperandum, qui nostros in habitu Turcico, & Moscouitico, & alibi Hispanico incedere videmus. Deus nobis adsit, & auguria seu potius omina auertat.

Albi equi.

Quadrigisque etiam alborum equorum] Equorum alborum vsus valde inuidiosus fuit, prout & superius annotatum est: Sic etenim Camillus in inuidiam venit, quod in triumpho curru equis albis iuncto, vrbem inuectus esset, quod humano fastigio ampliorem honorem, paremque supremo Ioui sibi vendicare videretur. Vide Tornebum lib. aduers. 24. cap. 31.

Tarentum.

Tarenti potiundi] De huius vrbis origine & potentia ex Ephoro leges apud Strabonem lib. 6. Item Plinium lib. 3. cap. 20. Florum lib. 1. cap. 18. Iustinum lib. 3. Silium Italicum lib. 12. Melam lib. 2. cap. 4. Volater. lib. 6. cap 8.

Stantes cibum potumq;] De varijs animaduersionum militarium speciebus præter alios Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum lib. 1. cap. 15.

Hasta locationis.

Qui hastæ huius generis assueuerant] Hasta non de auctionibus venditionibusque modo, sed & de locationibus, quæ publicæ fiunt, dici consueuit. Vnde assueti hastæ appellati eleganter, qui eam conducere, consueuerunt, vt annotauit Cœlius lib. 21. cap. 17.

Assueti hastæ.

Cretio hæreditatis quid?

Hæreditatem regni creuerit] Cretio (inquit Vlpianus) certorum dierum spatium, quod dabatur instituto hæredi ad deliberandum, vtrum expediret ei adire hæreditatem nec ne. De quo vlterius Rænardus de author. pend. cap. 8. Et Vlpianus in instit. 22. Cernere est verba cretionis dicere ad hunc modum: Cum me Mœnius hæredem instituerit, eam hæreditatem adeo cernoque. Varro lib 7. de lingua Latina illud Plauti interpretans: Hanc mihi amicam esse creui, id est, constitui. Itaque hæres cum constituit se hæredem esse, dicitur cernere, & cum hoc fecerit creuisse. Sic accipienda Cretio in L. 17. C. de iure delib. & in L. 1. & 2. De bonis maternis in Cod. Theodosiano.

Cubital.

Crebris cubitalibus] Cubital idem est, quod brachiale, Græcis παιβραχόνιον appellatum, vt enim fasciolæ crurum sunt, ita cubitalia tegmenta sunt brachiorum. Horat. Satyra 2. Ponas insignia morbi.

Fasciolas, cubital, focalia, Vide Tornebum libro 7. aduersariorum cap. 10. Lambinum in suis ad Horatum annotationibus: Cubital puluinum esse scribit, cui inniterentur veteres inter cœnandum.

Scorpio.

Scorpionibus modicis] Scorpio tormentũ est bellicum, sed telum etiã illius tormenti, id est, quod eo tormento mittitur. Oppius lib. 5. belli ciuilis, Scorpione accuratius misso, atq; eorum decurione percusso, videtur enim potius telũ quam tormentum significari, authore Tornebo lib. 15. aduersariorum cap. 1.

Cornicines.

Cornicines in via] Tubicines ad bellum vocant milites, & rursum receptui canentes reuocant: Cornicines buccinatores erant ornamentum totius legionis in ingressu conflictus & eius reditu, & quotiescunque ad aliquod opus exituri sunt, soli milites tubicines canunt, & soli milites ad signa eorum obtemperant, quotiescunque signa mouenda sunt, cornicines canunt classicum, Vegetius.

Signa Romanorum triplicia.

Signa efferri consul iubet] Authore Vegetio libro de re militari secundo, tria Romani in exercitu signorum genera habebant, Aquilam, Dracones, & Vexilla: Aquila totius legionis signum est, quam portat Aquilifer, Dracones sunt singularum cohortium. Legio enim in decem cohortes diuiditur, quos, qui ferunt, Draconarij dicuntur, Cohortes vero in centurias diuidebantur, singulis

singulis centurijs suum erat vexillum, in vexillis singulis notatū erat ex quota cohorte, quota centuria esset, ne qui milites à signo aberrarent, quod & Dion lib.41.declarat.

Proditio pro Septemuirali iudicio esset] Id est, censeretur hæc proditio, non secus ac si Septemuirali iudicio de ea cognitum esset. Septemuirale iudicium vero dicebatur, quod à septemuiris, qui è septemuirorum ordine erant, exercerentur: De septemuiralibus iudicijs Paulus iureconsultus singularem librum scripsit, vt testantur inscriptiones legis 31. & legis 28. Pandectarum Florentinarum. ff. de inoffic. testamento. Ex quibus colligere licet, Septemuiros de testamentis cognouisse: alijsque rebus, quæ commemorantur à Cicerone lib. 1.de oratore. Cæterum si forma iudiciorum centumuiralium consideretur, quorum ordine septemuiralia continebantur, ijs etiam capitales causas cognoscei solitas apparet, eamq; magis ad publicorum quam ad priuatorum iudiciorum ordinem inclinare. Eaque ratione priuatis iudicijs causas centumuirales visus est Plinius distinxisse Epistolarū lib. 6. Interuenit, inquit, acribus illis & erectis frequens necessitas computandi, ac pene calculos tabulamque poscendi, vt repentè in priuati iudicij formam centumuirale vertatur. Et Quintilianus li.5.cap.10. Proprium est, inquit, illud causæ quod Amphyctiones iudicant, vt alia apud Centumuiros, alia apud iudicem priuatum in ijsdem quæstionibus ratio sit. Nec id etiam ignorasse visus est Iustinianus, cum ita scribit: Magnitudo & authoritas centumuiralis iudicij non patiebatur per alios tramites viam hæreditatis petitionis infringi, L. fui. C. de petit. hæred. Per magnitudinem haud dubie magnificam intelligens centumuiralis iudicij formam. Quo etiam referri debet, quod Cicero pro Cæcinna sic scribit: Ornatè & copiosè L. Crassus eloquentissimus, paulo ante quam nos in forum venimus, iudicio centumuirali hanc sententiam defendit. Nec alio referendū est, quod ad hunc modum scribit Quintilianus lib.4.cap.1. Quibusdam in iudicijs maximeque capitalibus, vt apud Centumuiros ipsi iudices exigunt solicitas & accuratas actiones, contemnique se nisi in dicendo etiam diligentia appareat credunt, nec doceri tantum, sed etiam delectari volunt: Cæterum de centumuiralibus iudicijs præ cæteris eruditè & late disserit Iacobus Renardus libro singulari pro tribunalium, cap.20. Franciscus tamen Hotomannus, vbi in sua descriptione magistratuum Romanorū de centumuiris tractat, apud Quintilianum lib.4.cap.1. Capitalia dici putat, non puublica, sed ea in quibus de capite ciuis R. ageretur, vt in causis liberalibus. Verum quam recte ipse viderit. *Septemuirale iudicium,*

Pyrrhive proditorem] Pyrrho namq; bellum contra Romanos in Italia gerēte, eius medicus ad Fabricium consulem scripsit, offerens si præmium sibi ostenderetur à Romanis, veneno se regem necaturum, cuius scelus Fabricius auersatus, cum in eandem sententiam collegam adduxisset, literas propere ad Pyrrhum misit, monens caueret insidias. Pyrrhus itaq; perlecta consulis epistola, deprehensisq; insidijs, medicum affecit supplicio, Fabricio & populo Romano gratiæ referendæ causā gratis captiuos donauit, vt scribit Plutarchus in vita Pyrrhi. Hæc vero pertinent Octauiani Augusti & Antigoni quoq; apophthegmata, qui dicebant, proditores quidē dum proderent amandos, post factū vero summo odio prosequendos esse. Significantes his, qui proditione profuerunt, nihil deberi gratiæ, licet officium quod præstant, pro tempore gratum sit. *Proditio admatur non proditores,*

IN LIBRVM XXV. LIVII, QVI AB ALIIS DECADIS III. LIB. V. DICITVR, ANNOTATIONES.

TRiumuiri capitales] Hi post quæstores parricidij creati de omnibus cognoscebant, quæ prius iudicare solebant quæstores parricidij. At post constitutas quæstiones perpetuas (quod L. Censorino & M.

Manilio factum fuisse scribit Cicero) quum prætores qui de eis quærerent instituti sunt, tunc Trigmuiri ad columnam Mœniam in foro tantum cognoscere cœperunt, deseruis & cæteris extremæ sortis hominibus, itemque de eorum sceleribus, qui cum ciues Romani non essent, in vrbe habitabant, carcerisque custodes erant, eorumque interuentu in eos animaduertebatur, qui extremo supplicio damnati essent, vt annotat Onuphrius in comment. lib. 1. Fastorum.

Huic petenti ædilitatem] Magistratuum enim gerendorũ ordinem Romani obseruabant, primo enim gerebatur quæstura, post ædilitas, ædilitatem sequebatur prætura. Post prætura gerebatur cõsulatus, postrema erat censura. Multos autem hac lege annuaria solutos fuisse legimus, ex quibus primus fuit Africanus, qui cum iuuenis ædilitatem peteret, non sine maxima contentione Senatus & plebis consul creatus est, vt scribit Appianus in Libyco.

Rogator quis.

Cistellaq; allata est] Cum enim comitia haberentur, erat qui cistam deferebat colligendis per tribus suffragijs, itque Rogator dicebatur. Ex multis vero locis apertum est cistam deferre solitum eum ipsum, qui habebat tributa comitia, prout ostendit Grucchius lib. 2. de comitijs Rom. In cistas autem populus tabellas sui suffragij mittebat per pontes transiens. Cistellæ vero in sortiendo mentio est in Casina Plauti, de quo vide Torneb. lib. aduers. 13. cap. 13.

Latini ius suffragiorũ Romæ habuerunt.

Latini iuffragium ferrent] Latini enim non tam iure ac legum necessitate, quam beneficio & benignitate Romanorum magistratuum ius suffragiorum Romæ habuisse leguntur. Idque non modo tributis comitijs, sed etiam centuriatis: Etsi enim Romæ non censerentur Latini, sed in suis ciuitatibus, poterant tamen ita se adiungere ad centurias vniuscuiusdam tribus, cui sorte obtigisset, vt Latini in ea suffragium dicerent, vt cum primæ classis centurijs hi suffragium ferrent qui erant primi census apud Latinos, cum centurijs secundæ classis, qui erant apud eos secundi census, & ita deinceps. De quo Grucchius de comitijs populi Rom. lib. 2. cap. 3. circa fin.

In ordinem redigi.

In ordinem coactos esse] In ordinem redacti, inquit Priscianus lib. 18. dicuntur, qui contemptui sunt, inter viles numerati & abiectos, id quod & Liuius infra lib. 43. testari videtur. Tribuni plebis, inquiens, in ordinem redacti, pro contemptissimis sunt habiti. Hos Græci Encyclios appellare videntur, vt annotat Cœlius lib. 25. cap. 18.

Vades qui?

Vades daret] Vades sponsores in re capitali dicuntur, authore Festo, idem confirmat Cicero lib. 3. de duobus Pythagoreis loquens. Vide Budæum in prioribus annotat. ad Pand.

Multam certare.

Omissa multæ certatione] His verbis apparet, moris fuisse, vt Tribuni plebis multam dicerent, vel vt alij loquuntur, infligerent, quæ postea populi suffragijs in comitio vel irrogaretur, vel abrogaretur, vel etiam remitteretur, quo tempore multa certari dicebatur. Non enim tribum damnare multæ poterãt, sed tantum rogare populum, apud quem cum reus non iure multatum se contenderet, lis illa multatitia disceptabatur. Hæc Budæus.

Exilium triplex.

Videri eum in exilio esse] Exilium triplex est (inquit Marcellus) aut certorum locorum interdictio, vt lata fuga, aut vt omnium locorum interdicatur præter certum locum, aut insulæ vinculum, id est, relegatio in insulam, L. Exilium. ff. de interdict. & relegatis. Quibus verbis triplicem exilij speciem constituere videtur, vt eius vocabuli significatione, relegationis & deportationis pœna includatur. De quo vide latius differentes, Franciscum Duarenum lib. 1. anniuersarium disputat. cap. 37. Iohannem Robertum Aurelium sententiarum lib. 4. ca. 11. Quia vero solo exilij nomine aquæ & ignis interdictio rarius intelligitur, ideò Liuius adijcit ipsi aqua & igni placere interdici: Qua pœna ius ciuitatis penitus ademptum fuit, quasi earum rerum vsu interdicto, sine quibus hominum vita constare non posset. Quia hæ duæ res humanam vitam maximè continent, de quo quàm plura eruditissimè congessit, L. 2. ff. De pœnis, in suis annotationibus ad Pandect. Notat quoq; ex hoc Liuij loco Blondus Romę

Aquæ & ignis interdictio.

trium-

triumphantis lib.4. quod licet inter exilium, & aquę & ignis interdictionem omnium maximam animaduerſionem plurimum interfuerit, aliquando tamen coniunctioni fuiſſe exilium aquæ & ignis interdictioni.

Foris, conciliabuliſque] Liuius per fora, & conciliabula, omnia quæ extra vrbem erant, maiora & minora oppida, caſtella, & loca intellexiſſe videtur, in quibus eſſent conuentus aliqui iuridici, prout annotat Tornebus lib. 1. aduerſ. cap. 11. Alias verò forum locus erat mundinationis, & negociationis, vbi etiam ius dicebatur, vt forum Flaminij, forum Iullj, forum Licinij, de eorum nominibus, qui ea conſtituenda curarunt. Conciliabula verò cum loca eſſent, in quibus ius diceretur, & in concilium conueniretur, tamen foris inferiora erant, interdum tamen in municipij ius aſcendebant. *Fora, Conciliabula.*

Triumuiri] Triumuiri ædibus ſacris incendio conſumptis reficiendis & ſacris conquirendis inſtituti. Hi an extraordinarij ſacerdotes vel prophani fuerint, Onuphrius dubitat. *Triumuiri.*

Corruptis ædituis duobus] De huius nominis Etymologia Gell. lib. 2. c. 6. Quidam æditiuum dictum arbitrantur quod ædes ſacras tueatur & curet. *Aeditui.*

Concubia nocte mouit] Concubiam noctem hic vocat Liuius, eum contenebrauit, ſecus atque Varro in lib. 6. De lingua Latina, qui concubiam vocat noctem intempeſtam, cum tempus agendi nullum eſt. Victorius lib. 8. variar. lectio. cap. 3. *Concubia nox.*

Ex carminibus Martianis] Hæc carmina Martij Alciatus libr. 5. Parergôn cap. 18. ita in pedes digerenda putat:

Annum Troiugena Cannam Romane feuge:
Ne te alienigena in Campo cogant Diomedis.
Conſeruiſſe manus pugnando: Sed neq; credes
Tu mihi tunc, donec compleris ſanguine campum,
Multaq; millia caſa tuorum deferat amnis
In pontum magnum terrai frugiferai,
Piſcibus, atq; auibus, ferisq; colentibus terras,
Vt fiuat eſca caro tua, nam vti ita Iupiter orſus.

Hoc modo Syracuſæ captæ] De expugnatione Syracuſæ præter Liuium Florus lib. 2. cap. 6. Silius Italicus lib. 14. Val. Max. lib. 8. cap. 7. lib. 1. c. 6. & lib. 5. c. 1. Sabell. lib. 4. Ennead. 5. Facta eſt autem ſecundum pleroſque anno ab vrbe condita 543.

Sed in rebus aſperis] Hæc ſententia ab Herodoto mutuata eſſe videtur, qui in πολυμολῳ inquit, μεγαλα γὰρ τὰ πρήγματα μεγάλοισι κινδύνοισι ἐοίκασι ἁρμόζειν.

IN LIBRVM XXVI. QVI AB ALIIS SEXTVS DECADIS TERTIAE DICITVR, ANNOTATIONES.

CApite anquirendum] Anquirere priſco verbo Liuius dicit, quod Cicero quærere, Vnde ſæpe apud eum pecunia anquiſitum legimus, id eſt, concluſum pro multa vel emenda, & anquirere capite, pro criminaliter contra aliquem procedere. Hoc idem Cicero vocat æſtimare litem capitis, hoc eſt, actione rei perſecutoria non vti, ſed criminaliter intendere, & vt vulgo loquimur, concluſiones capitales concipere. Sic & Perduellionis iudicare antiquo more dictum eſt, ex imitatione Græcorum, qui κρίνειν dicunt, pro diê dicere, & vadimonio capitali obſtringere, Budæus in annotat. ad Pand. Cæterum, Anquiro & anquiſitiones, vocabula eſſe Ro. & honeſta tradit etiã Petrus Crinitus lib. De honeſta diſciplina, c. 24. *Anquirere.* *Perduellionis iudicare.*

Haſtis velitaribus ineſt] Haſtæ velitares erant iaculatoriæ, id eſt, quibus eminus iaculabantur, proinde alijs leuiores, de his Ouidius ita ſcribit: *Haſta velitares.*

Vtq; petit primò plenum flauentis arenæ.
Nondum calfactis velitis hastis solum.

Hastam velitarem Polybius videtur γρίφον appellare, de quo plura Tornebus lib. 14. aduers. cap. 11.

Qualis in defectu Lunæ silenti nocte] Aes in sacris & excantationibus magnam habuisse vim & authoritatem, ex Scoliaste Theocriti in pharmaceutria, propterea que in Lunæ deliquijs adhiberi solitum tradit Cœlius lib. lect. antiq. 19. cap. 10. & rursus lib. 29. c. 6. Hinc Ouidius lib. Metamorph. 4. videtur cecinisse:

Cum frustra resonant æra auxiliaria Lunæ. Et lib. 7.
Te quoq; Luna trahe, quamuis temerata labores
Aera tuos minuant.

Media P. Valerij] Mediam sententiam sequendam supra ostendimus, vide autem de eo Ferrandum Aduenensem lib. 2. explicationum in ius ciuile, ad paragraph. Cum ex aliena.

In religionem ea res] Id est, Pœni interpretati sunt, id ijs non placere, vt pro vrbe Roma capienda confligeretur, vel vt vrbs Roma armis oppugnaretur. Budæus in prioribus annotat. ad Pandect.

Lege agere.

Lictorem lege agere iuberet] Id est, vt ex officio suo ageret, & sententiam in damnatos exequeretur, τὸ νόμῳ χρῆσθαι ἐπὶλοιπον. Valerius li. 3. aliter accepit, Deligatis ad palum hostibus, literas a patribus conscriptis ne quicquam Capuanis salutares accepit. In sinistra enim manu, sicuti erant traditæ, reposuit, ac iusso lictore lege agere, tum demum aperuit. Lege agere pro vinctos virgis cædere, & deinde securi ferire posse exequendo scilicet sententiam, quam eis tulerat. Budæus in prioribus annot.

Inire suffragium] Budæus in prioribus annotationibus in Pandectas legit confusum suffragiũ, per id intelligens, cum turbæ quasi turmatim suffragãtur.

Profiteri quid?

Professus se petere] Profiteri est in concione publicè dato nomine voluntatem suam de aliquo magistratu populi suffragio obtinẽdo declarere, vt Budæus interpretatur. At, Gruechius lib. 1. De comitijs Romanis ostendit professionem nihil aliud fuisse quam publicam ac solennem voluntatis suæ declarationem, de magistratu, si populus ita vellet, obtinendo, etiam citra nominis dationem: Cæterum quod dicit omnes homines iussisse Scipioni imperium in Hispania esse, sciendum est duo Imperij verba apud Liuium aliosque contineri, potestatem videlicet exercitum habendi, & belli gerendi, quod Plutarchus in Cicerone, vbi de hac re loquitur, dixit: κρατοῦντας τρίρεσι, καὶ χαλινάγειν τὸν ὅσον δέοντο.

A Deo actionem exordium sumendum.

Ingressusque ædem] Iouis scilicet, vt iuxta diuini Platonis sententiam omnium negotiorum exordium à Deo sumendum esse doceret. Quod enim in triremi gubernator, in curru rector, præcantator in choris, dux in vrbe, Imperator in exercitu, hoc est, vt Apuleius ait, in mundo Deus cuius fauor nisi conatibus nostris aspiret, manca est omnis humana industria. Vide notata in hanc sententiam in proœmio lib. 1. supra.

Anguis Iouis genius.

Anguis immanis] Quem superstitiosa antiquitas genium Iouis fuisse putauit. Hanc historiam ex Oppio & Iulio Higino copiosissimè leges apud Gellium lib. 2. cap. 1. Valer. Max. lib. 1. c. 3. Plutarchum in eius vita, &c.

Marcello triumphus denegatur.

Id non impetrauit] Marcellum enim aduersarij incusabant, primum quòd nõ tantũ homines, verum etiam Deos, perinde ac captiuos in triumphũ duxisset. Deinde quod Romanos pulcherrima & mirabilia Græcorum opera, quæ antea incognita fuerunt, venerari atque suspicere docuisset. Sed & alia causa subfuit, nimirum quod ad res gerendas sine magistratu missus fuisset, qui enim ea conditione erant, etsi res triumpho dignissimas gessissent, triumphare lege vetabantur. Itaque nec P. Scipioni ob recuperatas Hispanias triumphum Senatus decreuit. Pompeius tamen Magnus Sylla dictatore concedente, contra

legem;

legem eques adhuc Romanus triumphauit, Manutius de legibus Romanis.

In monte Albano] Aduersante senatu Romano populum sæpè triumphos decreuisse leguntur, cùm res bello gestæ dignæ viderentur. Item plures cùm Romæ honos negaretur, de sua sententia, sed in Albano tantùm monte triumphos egisse, Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 6. *Triumphantes in monte Albano.*

Secreto in ouili] Locus in quo centuria prærogatiua erat, nominatim appellatur ouile, in quem locum Centuriæ seniorum ingredi non licuisset, nisi potestate facta à consule. Ouile verò dicebatur propter similitudinem, quòd vndique cancellis clausus esset, in quo loco cùm essent, suffragium dicebant, ita, vt interim non liceret alijs in eo loco esse. Huius etiam loci meminit Dionysius lib. 10. vbi de comitijs L. Quintij loquitur, & Lucanus cùm ita scribit: & miseræ maculauit ouilia Romæ. Grucchius lib. 1. de comitijs Rom. *Ouile in comitijs.*

Obsecratio in vnum] Obsecrationem appellat precationem, quam pontifex ipse præibat populo subsequenti verba præeuntis, vt docet Tornebus lib. 22. cap. 31. *Obsecratio.*

Quinquatrus fuit] Quinquatrus & quinquatria, vtrumque enim dicitur, feriæ erant in honorem Mineruæ institutæ, sic dictæ, quòd quinque diebus fierent, vt Ouidio etiam placet, dum scribit:

Vna dies media est, & fiunt sacra Mineruæ,
Nomina quæ à iunctis quinque diebus habent.
Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro,
Causaque quòd est illa nata Minerua die.

Quinquatrus.

Per senatum agi] Etsi enim ordinis senatorij potestas maxima esset, nihil tamen de ciuibus Romanis iniussu populi Romani decernere vel statuere poterat. Prout Budæus in prioribus annotationibus, & Maioragius cap. 11. de senatu Romano annotarunt. *Iniussu populi Romani de ciue Romano nihil agere licuit.*

Si quid iniungere inferiori velis] Huc haud dubiè respexit Claudianus, cùm ad Honorium inter cætera scripsit:

In commune iubes si quid, censerve tenendum,
Primus iussa subi, tunc obseruantior æqui
Fis populus, nec ferre vetat, cùm videris ipsum
Authorem parere sibi, componitur orbis
Regis ad exemplum, nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quàm vita regentis.

Respublica incolumis] Thucydidis hæc sententia est, apud quem Pericles libro 2. in oratione dicit: ἐγὼ μὲν ἡγοῦμαι πόλιν πλέω ξύμπασαν ὠφελεῖν μᾶλλον τοὺς ἰδιώτας, ἢ καθ' ἕκαστον τῶν ἀστῶν εὖ φρονοῦσαν ἰδίᾳ δὲ σφαλερωτέραν, cum alijs quæ ibi sequuntur. Et alibi existimat æquè bonum ciuem esse, & illum qui partem aliquam corporis, & qui possessionis aliquid pro ciuitate amittere non dubitat. Et apud Stobæum sermone 41. (ni fallor) Polydicus inquit: πόλις εὖ ἀγομένη, μεγίστη ὄφελος ἐστὶ καὶ ἐκ τούτου παῦτα ἔνεστι, καὶ τούτου σωζομένου πάντα σώζεται, καὶ τούτου φθειρομένου, τὰ πάντα διαφθείρεται. Id est, Ciuitas prospere agens felicitas est maxima. In hac insunt omnia: hæc salua cuncta seruantur, hac pereunte, nihil non pessum it.

Ferrea iniecta manu] De manibus ferreis coruisque, nihil dicere necesse est, vide Baysium de re nauali de his cæ. *Ferrea manus.*

Carthaginem nouam] De hac copiosè Strabo libro 3. Plinius lib. 3. cap. 3. Pomponius Mela lib. 2. cap. 6. Volaterranus lib. 6. cap. 5. *Carthago noua.*

Tres recuperatores] Recuperatores, vt ait Festus, primùm dicti sunt, qui inter populum Romanum & ciuitates peregrinas de rebus priuatis reddendis recipiendisque cognoscebant, ea enim recuperatio dicebatur. Postea verò etiam iudices à prætore post iudicium constitutum dati, ita appellari cœpti sunt, vt libro 43. vbi eorum quoque mentio fit, annotauimus. Meminit eorum quoque Gellius lib. 20. cap. 1. *Recuperatores.*

Scipionis continentia.

Scipio percunctatus patriam] Alij ad se adduci vetuisse scribunt: ne visa virgine animus ad libidinem pelliceretur. In oculis enim non exiguam natura posuit motuum declarationem. Quamobrem ab eorum motionibus omnis est abijcienda leuitas, & impudentia, & cùm nulla pars corporis vacare debeat continentia, oculos maximè oportet habere homines continentes: quos Seneca de remedijs fortuitorum vitiorum omnium irritamenta & scelerum duces vocat.

Si frui liceret ludo ætatis] Plutarchus in Apophtheg. ait, Scipionem dixisse, libenter se accipere puellam, si homo priuatus, non imperator esset. Quo dicto docuit, se iuuenem forma puellæ corrumpi non potuisse, quò minus meminisset, quid Imperatorem deceret, qui in omni vita virtutis & honestatis debet suis exhibere exemplum. Vide Valerium Maximum lib. 4. cap. 3. Eutropium lib. 3. cap. vlt. Gellium lib. 6. cap. 8. Sabellicum lib. 1. cap. 4. Ethnic. exemp.

Cui Allucio nomen erat] Plutarchus in vita Africani hunc sponsum Luceium vocat.

Præpilata missilia.

Præpilatisq; missilibus] Præpilatas inuenimus hastas dici, quæ ferreas habent cuspides, quasi præferratas, quanquam & præpilatum sit quoque, quod ferro vtique caret, sed in mucronem tamen est exacutum, vt locustarum cornua, prout Cœlius annotat lib. 21, cap. 16. Atque in hac quidem significatione præpilata missilia accipienda esse videntur.

IN LIBRVM XXVII. QVI AB ALIIS VII. DECADIS TERTIÆ DICITVR, ANNOTATIONES.

Galeria tribus nomen.

Galeria Iuniorum] Galeria hic nomen tribus est, ex qua erat ea iuniorum centuria, quæ fuit prærogatiua, vt annotat Grucchius lib. de comitijs Roma. & libro 2. Meminit eius & Plinius libro 7. cap. 49. Vide ea quæ suprà de Galeria tribu annotata sunt de tribubus Romanis.

Maximus Curio.

Maximi Curionis] Curiones erant, qui curijs præsidebant à Romulo instituti curiarumq; suffragijs creati, de quibus libro secundo in Numa Dionysius. His qui præsidebat Curio Maximus dictus, cuius authoritate (vt inquit Festus) cæteri curiones regebantur. Hic curiatis comitijs semper creatus est.

Aurum vicesimarium.

Aurum vicesimarium] Id optimum fuisse ex Liuij loco apparet. Hodie autem aurifices aurum Vaiclarium & Vsuale ferè vicenarium dicunt, vt Budæus annotauit libro 3. de asse, Vasa enim rarò ex auro puro & mollissimo fiunt, ideo quod illud aurum vsuram non fert, atque attrectationem sine magno interimento.

Aerarium sanctius.

Sanctiore ærario] Sanctius ærarium in intima parte ærarij erat. Erat autem ærarium in arce munitissima Capitolij, in æde Saturni constitutum. Vbi non tantum pecuniæ publicæ, sed etiam leges & senatusconsulta, & acta omnia diligentissimè seruabantur. Aedem enim Saturni potissimum ad hæc officia delegerant, quoniam Saturni tempore nullam in hominibus, neque auaritiam, neque improbitatē fuisse memoriæ proditum est, vt Maioragius ea. 11. de senatu Romano tradit. Cæterum diligentius veterum annalium verba consideranti,

Aerariæ tria

tria ærariæ fuisse patebit: Vnum in quo ciuium tributa, ac sociorum vectigalia & præda imperatorum asseruabatur, quo sumptus bellorum ordinarij sustinebantur. Alterum sanctius, de quo hic Liuius. Id quod à Pompeio apertum tradit Cicero libro 7. Epistolarum ad Atticum: Tertium fuit, in quo pecunia Gallici belli causa seruabatur, quam Gallico bello collatam refert Appianus, lib. 2. cum execrationibus eam morum non iri, nisi bellum Gallicum impenderet, ex hoc pecuniam Cæsarem abstulisse, idem Appianus testatur, quòd dice-

rit,

ret,nihil esse quod amplius de Gallis metueretur,quos ipse funditus sustulisset. Dion verò & Plutarchus ærarium in vniuersum ab eo expilatum scribunt. Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum,lib.1.cap.16.

Ludos Apollinis sicuti his annis voti] Ex vaticinio Martij vatis,carmineque Sibyllino,cum repentino hostis aduentu plebs ad arma concitata,hosti occurreret,& nubes sagittarum in aduersos visa ferire, hostes fugarit. Vnde Macrobius existimat victoriæ, non pestilentiæ causa ludos institutos. Hi verò prius incerto tempore celebrati fuerunt, pòst à Licinio Varrone prætore lege lata,4. Nonas Quintilis celebrati, boue aurato,capris duabus albis auratis,Seruius in 6.Aeneidos: Festus hos ludos laureatum populum spectasse scribit, stipe data pro cuiusque copia. *Ludi Apollinares.*

Altera Crepido] Crepido propriè est prærupti saxi altitudo & moles.Virg. *Crepido.*

Forè ratis celsi communita crepidine saxi,
Expositis stabat stabilis.

Infimo stantem supercilio] Supercilium hic vocatur elatior pars collis, quòd emineat.Sic Virg.1.Georg. *Supercilium.*

Ecce supercilio cliuosi tramitis vndam.

Victorius lib.32.cap.14.var.lect.

Serum post male rem] Prouerbiale hoc est: de cuius origine Erasmus in prouerb.Post bellum auxilium.Simile huic est: Machinas post bellū adferre.

Negabant iure] Nam pro dignitate magistratuum inter cæteros illa lex fuit, ne is, cuius pater in potestate hostium esset, magistratum caperet. Videlicet hoc iudicarunt sapientissimi viri, hominis non liberi filium Rempubl. administrare nimis indecorum esse,vt annotat Manutius de legibus Rom.Atque hinc quæstio illa de prætura Barbarij Philippi apud Iureconsultos nata: de qua præter Vlpianum Torneb.lib.7.aduers.cap.7.

Hostiæ maiores sine litatione cæsæ] Litare sacrificiorum verbum est, desumptum à Græco λιτανεύειν. Est verò litare ritè sacrificare & impetrare. Nihil enim sacris mancum,nihil monstrosum conueniebat, nam si viscera pallere,tetrisq; maculis suffusa apparuissent, si iecur tabidum, si pulmonum fibræ defuissent,non litandum veteres gentium sacerdotes existimarunt.Hinc Martialis: *Litare quid?*

Non quæcunque cadit hostia cæsa,litat.

Transfixum lancea] Lancea quam Græci λογχὴν vocant. De huius morte lege Orosium lib.4.ca.18.Eutrop.li.3.ca.2.& Plutarchū in eius vita: Qua autem fraude Hannibal clarissimū ducem vicerit,præter Liuium exponit Plutarch.in Marcello.Front.li.2.ca.2.Strateg.Val.Max.li.1.ca.6.meminit Plin.li.11.ca.37. *Marcelli cæsi mors.*

Corpus sepelit] Hannibal vbi Marcellum cecidisse sensit, corpus splendidè & magnificè ornatum cremauit: deinde reliquijs argentea in vrna conditis,coronam imponens auream filio misit,quæ dum ferrentur,interuenere Numidæ, portantesq; adorti sunt: & hinc inde tumultuantes sparserunt. De qua re plura apud Plutarchum & Valerium lib.5.cap.1.Vnde & author de viris illustribus in eius vita: Insidijs Hannibalis deceptus occubuit,& magnificè sepultus,ossa Romam remissa,à prædonibus intercepta,perierunt. *Marcelli cæsi sepultura.*

Latine omnes loquentes excitant vigiles] Hic locus satis ostendit populum Romanum semper Latinè locutum fuisse,& vnicam eius linguam,qua patricij,equites,plebeij,rustici,milites; & alij omnes loquerentur. De qua re vide disceptationem Francisci Floridi Sabini li.2.succis.lect.cap.1.

Solenni Nemeorum] Sunt autem ludi Nemei à Nemea sylua in Achemoni honorem instituti,tametsi à Molorcho, qui Herculem susceperat, cuius filius à leone interemptus fuerat,eo enecato primùm institutos dicant,in quibus maiorum imagines, sicut in funebri pompa, longo ordine repræsentare, atque equorum cursu,simul disco,cestu & palæstra dimicare,victoresque apio coronare solebant.Lege Alexandrum ab Alex.li.5.cap.8. Blondum li.2. Cœlium Rhodiginum lib.13.cap.17. *Nemea.*

Olympiæ

Olympiæ ludicrum.

Olympiæ ludicrum] Quatuor in Græcia certamina fuerunt, quos Agonas appellant, Nemeæa, Pythia, Isthmia, Olympia, quæ & qualia fuerint, tradit Lactantius Placidus in princip. 6. Thebaidos apud Statium: De Olympicorum autem institutione & successu docte Cœlius Rhodiginus cap. 38. libr. 7. antiq. lectio.

Simultas inter Resp. administratores, alienam esse debet.

Positis simultatibus] Simultatem inter Reip. administratores alienam esse debere, hoc exemplo docemur: Quemadmodum enim concordia paruæ res crescunt, ita quoque (vt verissimè Sallustius dixit) discordia maximæ dilabuntur, & tum maximè, si ipsi inter se principes parum consentiant. Vnde Aristides cognomento Iustus, qui fœlicissimè semper Remp. administrauit, è concione quadam (in qua frustra Themistocli obstiterat) discedens, clara voce testatus est, res Atheniensium incolumes esse non posse, nisi & ipsum & Themistoclem in barathrum conijcerent. Satius esse multò existimans ire in carcerem, quàm ob duorum simultatem minus recte consuli publicis commodis. Plutarchus in vita Aristidis.

Marica dea.

Lucum Maricæ] Marica dea Minturnensium Augustinus lib. 2. de ciuitate Dei, cap. 23. Meminit eius Plutarchus in Mario. Seruius in 7. Aeneidos: Maricam dicit deam littoris Minturnensium iuxta Lirim fluuium. Sunt alij, qui per Marieam Venerem intelligant, cuius sacellum fuit iuxta Maricam, in quo erat scriptum ΜΗΔΕΝ ΑΓΑΝ ΙΤΥΣ.

Armilustrii.

In Armilustro] Armilustrum, vt Festus ait, festum erat, in quo res diuinas armati faciebant, ac dum sacrificabant, tubis canebant. Hunc verò lustrandi morem Seruium regem primò instituisse ferunt, & armilustrum nuncupasse: In hoc illud maximè obseruare consueuisse accepimus, vt ij qui hostias ducerent, bonis & faustis nominibus appellati, eligerentur. Ex hac enim re certa omnia prosperi vel sinistri euentus veteres captabant. Alij hanc exercitus lustrationem ita peragebant, suem, ouem, taurum, qui puri essent, ter circum acies instructas præcedente pompa ducebant, Martique Deo immolabant.

Aruspices ex Hetruria acciti] Aruspices ex Hetruria cur acciri soliti, supra annotatum est, vbi vide.

Coloni quidem militiæ.

Colonos maritimos] Vel hic Liuij locus testimonio est, colonias aliquas militiæ vacationem habuisse. Sic & bello Antiochino, cum eædem maritimæ coloniæ, Liuio teste, in classem cogerentur, Tribunos plebis appellarunt, à quibus ad Senatum reiectis, Senatus decreuit, vacationem rei nauali non esse. De qua re Sigonius lib. 2. cap. 3. de antiquo iure Italiæ.

Senam oppidum] Inclytam Thusciæ ciuitatem, quam Brennum Gallorum ducem, pro senibus, valetudinarijsque & armentis extruxisse, anno ante Christum natum 362. quidam ferunt: Polybius autem Senones pulsos à Romanis aliam coloniam eius nomine Senæ, quam apud Adriaticum reliquerunt, condidisse prodidit, vide Plinium libr. 3. cap. 5. Volaterranum libr. 5. cap. 2. Geographiæ.

Metaurum flumen] Scilicet Vmbriæ, de quo Strabo libro 6. Plinius libro 13. cap. 3. & libr. 3. cap. 5. Pomponius Mela libro 2. cap. 4. Volaterranus libro 6. cap. 7.

Scalprum.

Fabrile scalprum] Scalpro, malleo, & vero, Romanos olim in Elephantis perimendis vsos fuisse annotat Robortellus libro secundo Emendationum, cap. 53. Scalprum autem instrumentum notius est quam vt indicari debeat.

Quinquaginta sex millia] Orosius numerum amplificans, sexaginta tria millia occisa, capta quinque millia quadringenti referuntur.

Caput Hasdrubalis] Vide hac de re quoque Frontinum lib. 2. cap. 9. Silium Italicum lib. 15. qui hanc historiam graphicè depingit.

IN

IN LIBRVM XXVIII. QVI VIII TERTIÆ DECADIS AB ALIIS DICITVR, ANNOTATIONES.

Lupi supernè iecti] Lupos serrulas manubriatas agrestium vsibus accommodas interpretatur Cœlius lib. 21. cap. 24. lect. antiq. Tornebus lib. 11. cap. 18. aduers. Lupus (inquit) ferreum est instrumentum, vncum, simile dentium lupinorum. Et ita potius hic intelligendum, quàm iuxta Cœlij interpretationem crediderim, licet & Tornebus loco prælegato lupi nominatione serrulam manubriatam apud Palladium intelligi posse contendat. *Lupi quid?*

Dolabrisque cædebantur] Dolabra rusticum instrumentum, quo in obliquationibus vtuntur rustici, atque item glebis dissipandis inter arandum. Sed & dolabris subruta Saguntinorum mœnia scribit T. Liuius, vide Cœlium lib. 19. cap. 2. antiq. lect. *Dolabræ.*

Pelta cetræ haud dissimilis] Pelta Amazonum propriè fuit, quam Xenophon scribit hederæ folio fuisse consimilem, Virg. *Pelta.*

Dicit Amazonidum lunatis agmina peltis.

Præmisso edicto] consuetum erat vt fusis hostium copijs, rediens in vrbem Imperator, edictum præmitteret, vt Senatus conueniret. Siquidem Imperator qui ex bello rediret, nemini eorum, qui in vrbe adessent, imperio & potestate cederet. Nam minoribus à magistratu vrbano Senatus dabatur. Id verò fiebat vel ad ædem Bellonæ, vel Apollinis, quam extra portam Carmentalem fuisse Pædianus refert in orationis in toga candida commentario. Nam rerum audiendarum causa Senatum extra vrbem haberi ideo custoditum est, quòd vt Appianus lib. 11. & Plutarchus in Cæsare scribunt, lege cautum esset ne quis vrbe ingressus iterum triumphans iniret. Zamoscius lib. 2. de Senatu Rom. *Edictum præmitteret.* *II. Portam Carmentalem.*

C. Claudius equo] Elegantissimum animi moderationis in Nerone exemplum, vt qui licet Liuij Salinatoris in Hasdrubale opprimendo particeps gloriæ fuerit, tamen triumphantem equo sequi, quàm triumpho (quem Senatus ei æquè decreuerat) vti maluerit, vide Val. Max. lib. 4. c. 1. Vide de ouatione Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 17. *Claudij Neronis moderatio.*

Iura reddere in principijs] Aciei ad pugnam instruendæ hic ferè ordo erat: In prima acie leuis armatura, id est, velites siue rorarij, siue ferentarij, item funditores, & sagittarij, hi leuibus certaminibus pugnam inchoabant, in secunda acie principia siue principes locabantur, sic dicti, quod à principio gladijs pugnabant, vt ait Varro. In tertia acie subsidia statuebantur, qui milites subsidiarij dicebantur, quia subsidium ferebant principijs fessis & fatigatis. Sed hic ordo pro loco & tempore mutabatur, vel ex toto vel ex parte. *Principia quæ.* *Subsidia.*

Vnde orta culpa esset, consisteret pœna] Sic Imperatores Arcadius & Honorius benignissimè Entychiano præfecto prætorio rescripserunt, peccata suos teneant authores, nec vlterius progrediatur metus quàm reperiatur delictum, singulis hoc iudicibus infirmari præcipientes, L. Sancimus, C. De pœnis. Et inde sumpti sunt versiculi virtati. *Pœnæ sua autores tenere debet.*

Authores proprios sua crimina iure tenebunt.
Nullus plectatur nisi qui peccator habetur.

Glossa c. quæ sunt:

De his quæ fiunt à maiore parte sexus.

Sicut natura maris] Sic Cicero pro Plancio, quod fretum, quem Euripum, tot motus, tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes & quantos æstus habet ratio comitiorum. Vide Erasmum in prouerbio: Euripus homo. Vide etiã de Euripo notata infra lib. 45. *Vulgus Euripus.*

Scelus

Scelus nullã rationem habet.

Scelus nullam rationem habet] Sic Quintilianus libr.5. De coniectura loquens, præterea inquit, cur postremũ illo loco illo modo aggressus sit. Qui & ipse diligentissime tractatur pro eodem locus, an etiamsi nulla ratione ductus est, impeturaptus sit, & absque sententia. Nam vulgo dicitur, Scelera non habere consilium.

Lautia.

Locus inde lautiaque] Quæ legatis hospitij gratia dabantur, Lautia dicebantur, authore Festo. Sic infra lib.42. Quæsitum & quid non ita adissent magistratum, vt ex instituto, loca, lautia acciperent.

Rem actam agere.

Rem actam hodierno die agi] A iudiciorum consuetudine sumptum, qua fas non erat, iterum agere causam, de qua iam pronunciatũ esset. Plautus, actam rem agis, id est, in cassum laboras.

Ludus iocusq;

Ludus & iocus Hispaniæ tuę] Ludum iocumq; intellexit rem abiectam & parui precij, quę merito contemni ludibrioq; haberi possit, Phrasis Latinis authoribus vsitata, sicuti Græcis ὕβρις καὶ γλυκεῖα. De quo loquendi modo Petrus Victorius lib.6. variar. lectionum, cap.19.

Maiestas imperij.

Fortunam publicam & maiestatem Imperij] Maiestas imperij variis modis minuitur, vt Zasius in Catalogo de lege Iuliq maiestatis erudite explicat. Inter cæteros vero, & hoc modo minuebatur, si quis imperio atque potestate praditus, exercitum extra suam prouinciã iniussu populi obduxisset, authore Cicerone in Pisonem. Maiestatem autem Victorinus, Ciceronis interpres, amplitudinem & magnificentiam esse ait, in qua vis totius ciuitatis consistit.

Rutrum. Mole. Aluei.

Rutra, Falces] Rutris rulmus & iacimus, à ruendo nomen habent, Nonius à radendo putat, vide Tornebum. lib.8. aduers. cap.6. Cœlius vero Rhodiginus lib.7. cap.30. Rutra (inquit) aluei, molæ bellicæ fuit classium instrumenta Liuio.

IN LIBRVM XXIX. QVI AB ALIIS DECADIS III. LIBER IX. DICITVR, ANNOTATIONES.

Vicarij qui?

VIcarium tibi expediam] Id est, qui pro te seruiat. Sic Vlpianus ffde peculio. vicarios seruos eos intelligit, qui ordinarijs seruiunt. Si seruus (inquit) ordinarius seruos habeat, id quod vicarij mihi debent, an deducam? Lactantius Grammaticus explicans illud. Papinij succiduasque apportat matribus aguas. Succiduas inquit, pro vicarias, vt annotat Cœlius lib.25. cap.23. Vicarij etiam interdum sunt, qui in vicem aliorum, exitio pestiq; deuouentur, vt in eorum caput expetant ea mala, quę aliis erant euentura, vt in carmine deuotionis. De quo Tornebus lib.18. aduers. cap.4.

Hexeris.

Locros hexeri aduectus] Hexerim intelligit sex ordinum nauem, estq; eius crebra mentio apud hunc eundẽ, vt infra libro 37. Vide Bayfium de re nauali.

Vir optimus.

Virum optimum] Plato libr. de leg. 2. Eum virum bonum appellandum existimat, qui omnia quæcunq; bona dicuntur, possideat atq; disponat. Quem copiosius describit Cicero lib. 3. offic. Platina in Dialogo de vera hominis nobilitate. Cæterum de hac historia Plutarchus in vita Scipionis Africani. Solinus c. 7. Plinius lib. 7. c. 34. Val. Max. lib. 8. c. 16. Florus lib. 29, Epitom. Blondus li. 1. Romæ triumph. Sabell. lib. 3. Ennead. 3. Rapsod. Alex. ab Alex. lib. 2. c. 10. Ouid. li. 5. Fast. Silius Italicus lib. 7.

Scipio Nasica Corculum dictus.

Nondum quæstorium] Fuit vera Eloquentia primus, iuris scientia consultissimus, ingenio sapientissimus. Eum Corculum ob morum excellentiã dictum, Cicero testatur in Bruto, & in Tusculanis quæstionibus bis, item Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9.

Megalesia.

Megalesia appellata] Hi ludi magnę matri nonis Aprilibus agebantur, Ouid.

Quid. Varro ait, quod ipsa accersita ex libris Sibyllinis ab Attalo rege Pergami prope murum Megalesion, in templum eius deæ, vnde Romam aduecta. De his præter alios Cœlius lib. 8. cap. 7.

Argos] Florentissimam Achaiæ ciuitatem, non longe ab Athenis sitam, quam olim Hippium cognominarunt, quod nobilibus equis abundaret. Vide de hac vrbe Strabonem lib. 8. Plin. lib. 3. ca. 11. Melam lib. 1. ca. 4. & Stephanum de vrbibus, qui decem huius nominis ciuitates describit, quas ex eo recitat Volaterranus lib. 8. cap. 8. Geograph. *Argi.*

Occubuit] Ictu tegulæ prostratus ab anicula Argiui cuiusdam matre, vt à periculo liberaret filiũ, quo cum congrediebatur Pyrrhus. De huius morte vide Orosium, Eutropium, Plutarchum, Iustin. li. 25. in fine. Strabonem li. 8. *Pyrrhi obitus.*

Ex vinculis causam dicere] Id est, interim dum quæstio criminis peragitur, in carcere esse. Causam enim dicere interdum est reum esse, & criminis alicuius publici postulatum. Budæus in post. annot. *Causam dicere ex vinculis.*

Piaculare sacrum] Id est, quo tantum scelus Pleminij expietur, hinc & piacularis Romæ porta appellata fuit, propter piacula quæ ibi fiebant, vel vt Clodacius ait, quod ibi piaculum solueretur piandi vel propiciandi causa. Lege Festum, à quo & illud proditum est. Piatrix dicebatur sacerdos, quæ expiare erat solita, quam alij vocabant simulatricem, alij sagem, alij expiatricem. Cæterum, vt & illud obiter adiiciamus, Piacularia auspicia Romani appellarunt, quę sacrificantibus tristia portenderent, vt si hostia ab ara profugisset, aut percussa mugitum dedisset, aut in aliam partem corporis, quam oportet, decidisset, Toneb. lib. 6. aduers. c. 21. *Piaculare sacrum. Piacularis porta. Piatrix. Piacularia auspicia.*

Pallio crepidisque] Pallium siquidem Græcorum fuit, vnde minime Romano Imperatori conueniens, sic & Cicero pro Rabirio, Cõsularis homo soccos habuit & pallium. Ad huius autem loci intellectum faciunt ea quæ extant apud Gellium lib. 13. c. 20. vbi Castricius Rhetor de vestitu mutato grauissime suos discipulos increpat. *Pallium.*

Libellis etiam] Non libellos supplices intelligit, de quibus Martialis in illo bendecasyllabo. Idem supplicibus vacat libellis, vel epistolæ aliudve, quid, quod sub significatione huius vocis polysimæ continetur: sed minutorum librorum qui venderentur inspectionem: qui Græcis γραμμάτια ἢ βιβλία dicuntur. A quibus Statius in Syluis Libellionem vocauit minutorum libellorum venditorem, qui & librariolos dici potest. Tales autem non in taberna, aut pila sed in capsa totam suorum libellorum supellectilem circumgestasse annotat Tornebus li. aduersar. 20. c. 32. Apud Siculos vero huiusmodi genus hominum contemptum fuisse indicio est Hermidorus nescio quis, qui ab ipsis irrisus est, quod Platonis libros solitus esset eis venditare, quasi pro mercibus verba importaret.

In prætoria naue] Prætoriam nauẽ Græci ναυαρχίδα. Galli vulgo Capitaneam. Diodorus aliquãdo ἡγεμονίδα vocat, annotante Bayfio in lib. de re nauali. *Prætoria nauis.*

Quæstiones minime ambitiose habuit] id est, ita vt gratiam ex ijs aucuparetur. Ambitio enim pro aucupatione gratiæ & vitiosa emerendæ famæ cupiditate ponitur, vt docet Budæus in priorib. annotat. ad Pandectas. *Ambitiosa quæstio.*

Sarta tecta acriter] Sarta tecta exigendi cura ad censores spectabat, interdum etiam ad ædiles, raro ad prætores, nec nisi cum senatus decreuerat, vt apparet ex prætura vrbana Ciceronis: Sarta vero tecta eo modo locari, exigique solebant, vt redemptores suo lapide, sua calce, ac sua materia ædes sartas tectas præberent, certo precio in singulos annos addicto, quod fieri solebat Romæ minimo licitantibus. Budæus in annotat. prioribus. in Pandect. *Sarta tecta exigere.*

Vectigal nouum ex salaria annona] Salinarium vectigal explosis regibus sublatum fuerat, quod primus instituerat Ancus Marcius Romanorum regum quartus, cuius rei meminit Plinius libr. 31. cap. 7. Cum itaque Liuius in censura sua hæc vectigalia restituisset, & quasi ex Salaria annona nouum vectigal statu- *Salinarium vectigal.*

ſtatuiſſet, Salinator cognominatus eſt. Vide præter Liuium Alexandrum ab Alex.lib.1.cap.9.Volaterranum lib.16.vrb.comment.

Equites equum vendere iuſſit.

Equum vendere iuſſit] Equites vbi magiſtratus cepiſſent, equites eſſe aut vocari deſiſſe, Cicero in Cluentina oſtendit, hos veto retinuiſſe equum propter robur ætatis docet Val.cum de eiſdem ſcribit. Cum equitum Centurias recognoſcerent, & ipſi propter robur ætatis etiamnum eorum numero eſſent, alter alterum equum vendere iuſſit. Sigon. eos in ſenatum fere magiſtratus, non lectione cenſoria veniſſe exiſtimat, lib.2.de antiq.iure Quirit.cap.3.

Aerarium facere.

AErarios reliquit] Hoc eſt, tributi nomine omnes tribus adeoque omnem populum Romanum æra pendere, & pecuniam multam exponere coëgit præter Mętiam, quæ crimine peculatus eum abſoluerat. In quo vindictæ & vltionis exemplum notandum. AErarium namque facere, authore Pædiano erat, nullum aliud ius ciuitatis in centuria atque adeo in tribus relinquere, quam vt pro capite ſuo tributi nomine æra penderet, ita, vt qui ærarius factus eſſet, is non ſolum ſuffragio vrbano, ſed etiam ſtipendijs militaribus ſpoliatus eſſet. De qua re copioſe Sigon.lib.2.de antiq.iure ciuium Ro.ca.16. Petrus Crinitus lib.4.c.3 .de honeſta diſciplina.Bud.in annotat.priorib.ad Pandect. Inter ærarios relatis apud Græcos ſimiles erant, qui ἐγγεγραμμένοι & ἀκροστόλιοι ideo dicebantur, ex more Athenienſium, quia in arcem eorum nomina relata eſſent, vt enim Latine in ærarios relati dicuntur: ſic illi in arcem relati erant, qui & ὀφλόντες dicuntur, & κρεμάδικοι. Qui ignominia interim notati erant, quoad iudicatum facerent, hoc eſt, omnia ex ſententia perſoluerent.

IN LIBRVM XXX. QVI DECADIS TERTIÆ LIBER X. DICITVR, ANNOTATIONES.

FAcundiſſimus habebatur] Laus P. Sempronij Tuditani, cuius tamen nulla à Cicerone in Bruto facta eſt mentio. Id quod Franciſcus Floridus Sabinus miratur lib.1.ſucciſi.lect.c.14.vbi vide.

Magni campi.

Magnos (ita vocant) campos] Sic & Polybius vocat μεγάλα πεδία. Putat autem Victorius Liuium Polybiumq; intellexiſſe Latinũ poëtam Ennium, vnde diſſerens, de Hypallage exemplum ſumpſit Cicero in 3.lib.de oratore. Teſtes ſunt magni campi. Vide Victorium li.10.variar.lect.c.2.

Romanos poſt principes haſtatorum] Victor loco prędicto legendum cenſet, Roman. princeps poſt haſtatorum prima ſigna, &c. Primi enim in acie collocabantur haſtati, poſt eos principes, triariis vero acies claudebatur.

Toga picta.

Toga picta] Toga picta triumphantium erat, vt docet Bayfius ex Liuio. Nec diffiteetur prætores & conſules prætextam & togam pictam accipere ſolitos, de templo Iouis, vide eum latius de re veſtiaria.

Palmata tunica. Latus clauus.

Palmata tunica] Palmatã tunicam pro tunica lati claui accipiendã docet Bayfius c.12.de re veſtiaria. Tunica ſiquidem lati claui, ſiue latus clauus, antea dicebatur tunica palmata à latitudine clauorũ, quę nunc à genere picturę appellatur. Verba ſunt Sex. Pompeij in vocabulo picta, paucis additis. Cũ vero ait, quę nunc à genere picturæ appellatur, accipe ab ipſis clauis purpureis, qui tunicis inſeruntur, appellari tunicã lati claui. Vide latius Bayfiũ loco prędicto.

Adorare.

More adorantium] Id eſt, ſupplicantium, vt vulgo interpretantur, ſed apud Gentiles permiſerunt ſe vere adorari, primum Perſæ ac Medi & Babylonij, deinde eum diabolicum honorem appetiit Alexander, poſtremo & Romani tyranni. Hinc Dion de victo Decebalo. Mox ad Traianum deductus illum humi procumbens, ſuppliciter adorauit, Hodie Germani vocant den Zukfall. Vt annorat Glareanus ad Eutropium.

Qpalem

Qualem præberi consuli mos est] Magistratus vasis argenteis instrui solitos, & annulis aureis publice præbitis, author est Val. Max. Cic. in 6. Verrina. Adjicit in Catone seniore Plutarch. tabernacula, lectos, indumenta, seruos, amicorum multitudinem, apparatum numerosiorem, Cœl. lib. 27. cap. 14. *Militaris supellex.*

Detractus] Flens Italiam reliquisse dicitur, Orosius lib. 4. cap. 19.

Vel si nouum ab eo inciperet] Parens etenim eius Q. Fabius Rutilianus primus ex ea familia Maximi nomen obtinuit, eo quod omnem forensem actionem, postea exeretam coegisset, rem populo adeo gratam hoc faciens, vt ei Maximi nomen indiderint. Quem honorem præterea nulli, nisi Valerio, qui patres à plebe dissidentes reconciliauit, tribuerint. De qua re Plutarch. in Fabio Maximo, Pompeio: Volateran. lib. 16. cap. 1. vrban. comment. Plutarchus tamen à corporis habitu ita cognominatum putauit. Cæterum cur Verrucosus, Ouicula, & Cunctator Fab. appellatus est, leges etiam apud Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. Meminit Plinius lib. 34. cap. 7. *Fabius Maximi nomen vnde habuerit.* *Fabius Verrucosus Ouicula.*

Cunctando restituisse] Et hinc Hannibal dixisse fertur, se magis formidare Fabium quiescentem à pugna, quã Marcellum fortiter pugnantem. De cunctatione autem Fabij præter Liuium, leges Flor. lib. 2. cap. 6. Plutarch. in Fab. Max. Valerium Max. lib. 7. cap. 3. Plin. lib. 22. cap. 5. Orosium lib. 4. cap. 15. Eutrop. lib. 3. cap. 2. Frontin. lib. 2. cap. 5. & lib. 1. cap. 3. Sabel. lib. 1. cap. 7. li. 7. cap. 3. Ennium apud Ciceronem in libello de senectute. Silium Italicum lib. 6. & libr. 7. Ouid. lib. 2. Fastor. Vide etiam Eras. in prouerb. Romanus cedendo vincit. *Fabius Cunctator.*

Probe manu conserta restitantem] Budæus in prioribus annotat. melius legi existimat, cum prope manu consertum. Quorum verborum huiusmodi est sensus: non ante tu Hannibal ad pacem, quam nunc petis, adduci potuisti, quã ego te ex Italia reuocatum, de patria tua in Africa dimicare coegi, & quasi te in Africa manu consertum vocaui, quam scilicet ita nunc mihi Romaniisq; vindico, vt tu dudum Italiam tibi & populo Carthaginiensi vindicabas. Quid autem sit manu consertum, Gel. lib. 9. docet. *Manu consertum.*

Congruens clamor à Romanis] Sic & Homer. Iliad. 4. Præstitisse Græcos modestia Troianis canit, cuius signum vult esse silentium, quo, cum in certamen prodirent, vterentur, cum contra magnus dissonusq; clamor in exercitu Troianorum esset. Quod testimonium Homeri cum à Polybio li. 15. excerptorum in descriptione huius rei citetur, doctiss. vir Petrus Victor. lib. 10. ca. 4. var. lect. existimat, ad historiam potius Polybij quam fontem ipsum Liuium respexisse. Sæpius enim quam videri velit, Polybium sequitur.

Receptui canere] Id est, in locum tutiorem redire. Milites siquidem cum castra tenuerint, priusquam exirent in aciem, cum signo dato in eadem redeunt, sese recipere dicuntur. Inde canere receptui, est tubarum, lituorum, aut cornuum seu tibiarum cantu significare militibus, vt à pugna in castra aut mœnia redeant. *Receptui canere.*

Raro bonam fortunam] Hanc sententiam à Demosthene mutuatam esse annotat Petrus Victorius lib. 25. c. 3. vbi hoc videre est.

Ex insolentia] Vt priorem sententiam à Demosthene, sic hanc à Thucydide acceptam, tradit Victorius loco prælallegato.

Polybius haudquaquã] Locus vbi hoc tradidit, legitur adhuc in excerptis 16. libri, prout id annotat Victorius lib. 21. ca. 1. variar lectionum.

IN LIBRVM XXXI. HISTORIARVM T. LIVII, QVI DECADIS IIII. LIB. I.

DE BELLO MACEDON. VVLGO *inscribitur, annotationes.*

Asses vectigales] Asses vectigales Liuius appellat, qui in iugera impositi sunt, testandi causa publicum agrum esse, Cœl. lib. 10. ca. 2. lect. antiquarum. *Asses vectigales.*

Trien-

Trientius ager. Trientius, tabuliusque ager] Trientius ager dictus, quia pro tertia pecuniæ parte datus erat: Ex tabulis autem tabulius, annotante Cœlio libr. 12. cap. 21. lect. antiq.

Cynosarges. Cynosarges] Cynosarges quis locus fuerit, præter alios luculenter explicat Erasmus in prouerb. ad Cynosarges: Nonnulla quoque de eo annotat Budæus in priorib. ad Pandect. & Gyraldus in historia deorum.

Pagi. Pagatim inhabitantes] Pagi apud Cæsarem sunt regiones vniuersæ, & populi alicuius partes, de quo latius vide Torneb. lib. 9. c. 7. & lib. 3. c. 3. aduert.

Celeritas inimica consiliis. Quam celeritatem] Præceps enim consilium inauspicatum esse solere, & vulgato sermone dicitur, & eleganter admonuit Sophocles apud Plutarchum in libello de garrulitate:

Οὐ γὰρ τὰ ταχέως ταυτὸ καὶ βέλτιστα πέλει.

Vide Erasmum in prouerbio: In nocte consilium.

Tendere in re militari quid. Tendentium ordine] Tendere in re militari, tentoria figere, seu papiliones erigere significat. Virgil. lib. 1.

Hic Dolopum manus, hic sæuus tendebat Achilles.

Sedentem Romanum debellaturum] Alludit ad prouerbium: Romanus sedendo vincit, quod competit in eos, qui tranquilli atque otiosi, tamen quæ volunt, efficiunt, aut qui non viribus, sed arte rem gerunt. Erasmus ex historia Fabij cunctatoris natum arbitratur, qui Hannibalem iuueniliter exultantem sua patientia fregit.

Rhomphea. Rhomphea] Rhomphea framea seu teli longioris genus, Flaccus libro 6. Argonaut.

Aequat (inquit) nec ferro breuior, nec Rhomphea ligno.

Pisistratidæ. Pisistratidas] Id est, Pisistratum eiusq; filios, hi etenim ad 34. annos tyrannidem Athenis tenuerunt, de qua vide Aristot. lib. 5. cap. 5. Politicorum, Plutarchum in Solone, Iustin. libro 2. Ciceronem in epistolis ad Attic. clementem tyrannum Pisistratum vocat: vt & Probus in vita Miltiadis cum tyrannum, sed iustum appellatum fuisse, scriptum reliquit.

Athenienſium maledicentia. Athenienses literis verbisq;] Respexisse videtur ad locum Demosth. qui Athenienses excitans ad ea, quæ plebiscitis cõplexi essent, peragenda adiunxit: ἵνα μὴ μόνον ἐν τοῖς ψηφίσμασι καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς πολεμῶτε Φιλίππῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις. Prout annotauit Victorius. Nonnulla quoque ad loci huius illustrationem facientia annotat Eras. in prouerb. Canes timidi vehementius latrant, & in prouerb. lingua bellare. Vera autem fortitudo neque maledica neque minax est, id quod innuit Homerus lib. 5. Iliados:

Τὸν δ' ἴδε φαεσίμβροτος ἔγχεμος Ἄρτωρ.
Ἀλλὰ παμφλύει λελαμένος.

Traiecturumque incendium] Hoc simile de periculo ardentis vicinæ domus frequens fuisse & apud Latinos & Græcos scriptores, docet Victorius lib. 16. varianum lectionum, cap. 13.

IN LIBRVM II. DECADIS QVARTÆ, QVI ALIAS EST LIBER XXXII. OBSERVAT.

Decoquere quid. PArs quarta decocta erat] Decocta, id est, diminuta. Decoquere enim paulatim diminuere significat, & coquendo absumere, vt annotat Budæus in priorib. ad Pandect.

Interrimentum. Interrimentum supplebant] Interrimentum pro exacta argenti parte accepit, quæ in excoctione deperit, Budæus vbi supra.

Aliphira. Aliphiram contendentibus] Aliphira vrbs fuit Arcadiæ, quæ, vt Polyb. tradit, in summitate collis arcem, & æneam Minervæ statuam, longe à cæteris specie ac magnitudine differentem habuit, quæ à quo, aut cuius sumptibus, quove

tempore

tempore erecta fuerit, etiam apud eius loci incolas in dubio fuit. Hinc Minerua Alipherœa vocata est, vt Stephanus & Polybius tradunt.

Trabeatus ad hostem] Trabeati à trabeatis vestibus dicuntur, quæ tam quam quasdam discolores habent pannorum trabes. Cæterum trabearum tria sunt genera, vt scribit Suetonius, vnum quod dijs sacratur, & est totum purpureum: alterum quod est regum, quod etiam purpureum est, sed albo infectum: tertium est augurale, purpura & cocco mixtis infectum Bayfius lib. 2. de re vestiaria, cap. 10. *Trabeati.*

Purgato loco] Quis purgandi ritus fuerit, explicat Cœlius lib. 11. cap. 22. quem vide. *Purificationu ritus.*

Iunonis quam vocant Acream] Iunonis Acreæ meminit in 8. Strabo Pausanias in 2. Euripides quoque in fabula Medea eam inducit, filios cæsos ad ædem Iunonis Acreæ deferre. Meminit itidem eius Tertul. in lib. ad vxorem. *Iuno Acrea.*

Satis exemplorum] Feliciter is sapit, qui alieno periculo sapit, inquit Plautus in Mercatore. in eandem sententiam Tibullus Elegiarum lib. 3.

Felix quicunque dolore
Alterius discet posse cauere tuo.

Et eiusdem sententiæ est illud Græcum:

ἐξ αἴσης λαὸν πᾶμι κακὸν ἄλλο ἰδόντα.

Nec sæpe nec diu eadem] Respexit ad simulachrum occasionis, quam antiquitas sic fingebat: Volubili rotis pennatis insistentem pedibus, vertigine quam citatissima semet in orbem circumagentem, priore capitis parte capillis hirsutam, posteriore glabram, vt illa facile prehendi queat, hac nequaquam, vnde dictum est occasionem arripere. Ad quod erudite & eleganter allusit is qui versiculum hunc conscripsit: *Occasio non semere dimittenda.*

Fronte capillata est, post hæc occasio calua.

Triumuiri carceris latomiarum rationem] Latomiæ propriè loca sunt, in quibus lapides ad aliquod opus excinduntur, vt constat ex Plauto in Captiuis. Quia vero in ijs locis postquam vis magna lapidum excisa fuerat, carceres constituebantur, ideo interdum pro carceribus accipitur. Earum quoq; mentionem facit Liuius lib. 37. & 42. Seneca declamationum lib. 9. & controuersiarum lib. Tales etiam fuere Latomiæ Syracusanæ toto orbe celebres, quas Cicero describit actione in Verrem 7. *Latomiæ.*

Porcius Cato] Cognomen hoc indicat satis obscuris parentibus, vt qui porcos pasceret, natum esse virum clarissimum, de cuius genere & familia Gellius quoque lib. 13. cap. 18. *Porcius vnde.*

Vrbibus pascere quantum possent] Transumpta hæc sententia videtur à Polybio, qui lib. Epitom. 19. inquit: Etenim ea disperdere, quorum gratia bellum instituitur, & bellum ipsum relinquere, esse validissimæ insaniæ opus. *Vrbibus parcendum.*

Cœco etiam apparet] Hunc locum ex lib. 16. historiarum Polybij decerptum, Victorius lib. 11. cap. 3. Var. lect. ostendit. Simulque annotat Polybium non vitio dare Philippo, quod illo tempore luserit, vt hic facit Liuius, sed potius laudi, quod quamuis malis oppressus, proprium animi bonum tum oblitus non sic insultauerit vocem contumacis hominis ioco risuque confutarit.

Nicephorium] Venerem τροπαίαν habuisse templum apud Argos idque ab Hypermestra iudicio liberata, conditum, quod intenderat Danaus, quia ex præscripto Lynceum non peremisset, ex Pausania annotauit Cœlius lib. 11. cap. 13. lect. antiq. *Veneris Nicephoreæ.*

Compedes eas Græciæ appellare] Dissentit aliquantulum à Liuio Strabo Geographiæ lib. 9. cum duas ex his tantum vrbes ipsum vocare consueuisse affirmat, Chalcidem Eubœæ, ad Corinthum, cuius contumelioſi etiam dicti rationem affert, ostendens respexisse illum ad earum opportunitatem, quod inde in Græciam commode incursi posset è Macedonia, vide Petrum Victorium lib. 13. cap. 19. var. lect. *Compedes Græciæ.*

Fiducia quid.

Velut fiduciarij dare] Fiduciam, inquit Boethius in Topica Ciceronis, accipit, cuicunque aliquas res mancipamus, vt eam mancipanti rem accipiat, veluti si quis tempus dubium timens amico pecuniæ fundum mancipet, vel cum tempus quod suspectum est, præterierit, reddat. Hæc mancipatio fiduciaria nominatur, idcirco quod restituendi fides interponitur.

Tabulæ nouæ.

Vnam de tabulis nouis] Tabulæ nouæ dicebantur, cum pecuniæ creditæ obæratis condonabantur, & nouæ mox componebantur tabulæ, quibus nomina continentur noua. Apud Athenienses, statuente Solone, *seisachtheia* dictæ quam ad Ægyptiorum imitationem Diodorus instituisse scribit, apud quos institutum erat, vt eorum corpora, qui ciuitatibus bellico vsui addicti forent, à creditorum violentia tuti essent, ne ob vsuras corpora ciuium mancipiorum fierent. De quo plura Cœl. lib. 12. cap. 20. lect. antiq.

IN LIBRVM XXXIII. HISTORIARVM LIVII, QVI AB ALIIS DECADIS IIII. LIBER III.

ciuius, Annotationes.

Cereri. Lembi.

CErerisque ad Lembi] Cererem inter nauigia recensebat Bayfius de re nauali, sicut & Lembos, authoritate Liuij Decad. 2. l. 3. Virg. autem 1. Geor. Lembos ponit inter fluuiales his versibus,

Nec calamos passim, quis adunco dat flumine Lembus
Remigio fabricam, stuppæque infarcire rimas,
Atque alium in præceps prono rapit alueus amnem.

Libera.

Cereri Liberoque & Liberæ] Arnob. lib. 3. de Cerere à Ioue delusa in Tauri forma: Pari, inquit, mensem post ducenti filium corporis, quam ætas mortalium consequens modo Liberam, modo Proserpinam nuncupauit, vide Ciceronem in 6. in Verrem actione, vbi scribit, raptam esse Liberam meam eandem Proserpinam vocans, ex Sardorum memoria, qui locum quod est in media Insula, situs, vmbilicum Siciliæ nominant.

Argentum in zonis] In zonis viri quondam deferre solebant. Hinc Graechus in oratione quam ad populum habuit, Itaque Quirites, cum Roma profectus, zonas quas plenas argenti extuli, eas ex prouincia inanes retuli. De hoc latius Baptista de Vegetius 1. cap. 19. Gel. lib. 10. cap. 29.

Acrocorinthus.

In Acrocorintho] Acrocorinthum arcem fuisse Corinthi quæ sæpe mouet applicata, vt scribit Nicander, ab Hercule, vbi vt quique in re bellica & Regum vmbra iacuerunt. Plutarch. in Arato Acrocorinthum montem excelsum in media assurgere Cadmi refert, quem Strophum, Inuidiæ, Volaterr. Geographum nominat. Papinius lib. 7. Thebaidos:

Ipse procul gradibus septus Polynices ab imis
Lustrat, qua summa arcem Corinthius ascendit
Tollit, & alterno gradiens mare pascit vtroque.

Isthmia.

Isthmiorum itaque ludicrum] Quatuor agones seu ludos Græcia celebre vsi solita, Olympia, Nemea, Isthmia, Pythia. Quorum tres priores in Peloponneso, Pythia apud Delphos peragebantur, Olympia quidem & Nemea in honorem Iouis, Isthmia Neptuni, Pythia Apollinis. Inter hos Isthmia à Theseo in honorem Neptuni instituti sunt. Deinde Melicertes (quem Palæmonem Deum vocauere) ab Sipylo Apollinis conditori, historiam omnem diligenter in Acticis scribit Pausanias, & in Mythologijs suis Hyginus. Quæ vbi Pausanias. Cæsar autem quinto anno celebrari fecerat, Solinus cap. 15. duobus explicat, videlicet postea quinq; partes, in quas distributa erat Peloponnesi regionem Theseo dicit inuenisse, & eius collatæ leges pro sequitur. De Isthmijs Alex. ab Alex. li. 5. c. 8. Blondus li. 2. Cœlius li. 13. c. 17. Lactantius in ex-

Flaminius Græcis salutatoris ita pronunciat] Vide copiosissime Plutarchum in Flaminio, Valerium Maximum libro 4. cap. 8. Hinc autem, quod Flaminius Græcos liberos pronunciarit Græciæ salutator & defensor est dictus, teste Plutarcho. Valerius autem Maximus lib. 5. cap. 2. mercatorem potius quam victorem Græciæ Flaminium dici putavit.

Lemnisco ejusque insectum] Sic & Plutarch. scribit, sacrificanti Syllæ oblatum τῆς νίκης, hanc erat coronæ speciem λημνίσκους vocat κατεστεμμένον, id est, lemniscis duobus propendentibus. Interpres vero pro lemniscis corymbos reddere maluit. Quid autem de lemnisco statuendum sit, docet Fest. & Cœlo lib. 27. cap. 16. lect. antiq. Torneb. lib. adverſ. 18. cap. 3. Ex Adiceno tradit lemniscum esse Syracusanum verbum, quo strictæ angustæque tæniæ significetur. Hinc à Cicer. dicitur, palma lemniscata pro Roscio, & ab Ausonio scriptum est:

Et quæ jamdudum tibi palma poëtica floret,
Lemnisco ornata est, quo mea palma caret.

Pylaicum] Quod pylis celebraretur. Pyli enim, teste Herodoto, mons in-Thermopylæ. imus erat præruptus atque præceps, præterea excelsus, cujus aditus muro munitus erat, quia vero calidæ aquæ in ipsis faucibus, primoque aditu sunt, Thermopylæ totus locus cognominatus est.

Triumviri Epulones] De his Triumviris Cicero libro 3. de oratore ita Triumviri epulones. scribit: Sed ut pontifices veteres propter sacrificiorum multitudinem tres viros epulones esse voluerunt, cum essent ipsi à Numa, ut etiam illud lautorum exulare sacrificium facerent, instituti. Ac posterioribus temporibus septemviros epulones fuisse, intelligi potest ex Gellij lib. 2. cap. 12. Meminit etiam septemvirorum epulonum Plin. lib. 2. epist. ad Arrianum, & Lucan. lib. 1. cum canit

Septemvirique epulo sellas, Titiique sodales

Curio maximus] Curiones, erant qui curiis præsidebant, à Romulo institutæ, curiarumque suffragijs creati, de quibus lib. 1. in Numa Dionysius Halicarnassæus sumpta itaque Numa omnis divini cultus institutione, atque conscripta, eam in octo diuisit partes, quot erant etiam sacrorum ordines, traditis autem primum sacrorum commentariis tredecim curionibus. His omnibus unus præsidebat Curio maximus dictus, cujus auctoritate, ut inquit Festus, cæteri Curiones parebant.

Curiones qui.

Omnibus residuis pecunijs] Residuas pecunias Livius vocat eas, quæ penResidua pecunia. peculatum eum primores civitatis ad suos usus vertebant. Nam pecuniæ residuæ dicuntur, quæ delegatæ populo publicum, aut in communem consumptæ apud aliquem esse dicuntur. Hinc etiam de residuis apud Iunonem vulneribus peculatus similes, ut nonnunquam pro eodem accipiantur, Talsurin catalogo legum ad legem Iuliam peculatus.

Præparatis omnibus ante ad fugam] Hannibal desperatis rebus, ad Antio-Hannibal fugit ad Antiochum, chum, quasi ad sacram anchoram confugit, à quo tam humaniter exceptus est, ut statim publicis pariter & privatis negotijs adhibitus sit. Quo de re copiose leges Plutarchum in Hannibale, Sabellicum lib. 6. cap. 16. Meminit etiam Pætinius lib. 1. cap. 8. Iuvenalis Satyra 6. Iustinus lib. 31. à principio.

A conditoribus Carthaginis] De Carthaginis Africæ conditoribus pluri-Carthaginis conditores, mum variant scriptorum sententiæ. Philistus (ut refert Eusebius) scribit Agathocle & Carthaginenses Tyrios circa annum mundi 3980. hoc est, annis fere 470. ante Romam Carthaginem fuisse conditam à Zoro & Carchedone, Phœnicibus, annis quinquaginta ante Ilij captivitatem. Romani & Carthaginenses ipsi tradunt, eam à Didone, è Tyro profecta fuisse constructam, annis 72. ante Romam. Virgilius, Ouidius & Silius pœtæ eo tempore à Didone conditam, quo Æneas capto Ilio, magno Aboam navigavit. Vide Solinum in Polyhist. cap. 40.

IN LIBRVM XXXIIII. LIVII, QVI AB ALIIS DICITVR DECADIS IIII. LIBER IIII. DE BELLO Macedonico, Annotationes.

Lex Cincia de donis.

LEgem Cinciam de donis & mulieribus] Quæ sententia legis Cinciæ fuerit Tacitus lib. 13. expressius commonstrat: patres (inquit) legem Cinciam flagitant, qua cauetur antiquitus, ne quis ob causam orandam pecuniam, donumve accipiat, libro autem 15. Oratorum licentia Cinciam rogationem, candidatorum ambitus, leges Iulias, magistratuum auaritia, Calpurnia scita peperernnt. Quidam eandem esse putant cum Titia, de qua Ausonius:

Iuris consulto cui nubit altera coniunx
Papia lex placuit, Iulia displicuit.
Quæritis vnde hæc sit distantia, semiuir ipse
Scantiniam metuens, non metuit Titiam.

M. Portius Cato Orator.

Oratorem non solum grauem] Et hinc Plinius lib. 7. cap. 27. Optimum Oratorem, Optimum Imperatorem, & optimum quoque senatorem, Sabell. autem ex Neotericis lib. 7. cap. 3. virum iustum & æquitatis studiosissimum Catonem vocat.

Argentum factum & signatũ quid differat.

Auri & argenti facti, quo ne plus signati] Argentum factum in historijs sæpiuscule lectitamus, id esse videretur paratum, non rude, sed elaboratum cælatumque. Nam quæ absoluta parataque sunt, facta eruditioribus dici solent, sicuti apud Maritalem:

Tu factam tibi rem statim putasti.

Distinguitur tamen á signato, quod ex Liuij hoc loco cognoscimus, & Seneca, qui de beneficijs primo inquit, Libentius donabo argentum factum quam signatum. Vide Cœlium lib. 10. c. 2. lect. antiq.

Purpura quibus concessa Romæ.

Prætextati in magistratibus] Quid prætexta fuerit supra lib. 1. ex Bayfio annotatum est. Cæterum quinque generibus hominum apud Romanos purpuram olim concessam fuisse legimus. Primo ipsis magistratibus, deinde pueris, tum Senatoribus, quarto Sacerdotibus in sacrificijs peragendis, postremo triumphantibus, teste Plinio, quin etiam viri clarissimi, rebusque gestis insignes ac nobilitate, cum purpuratis vestibus ad sepulturam deferebantur, & ipsæ etiam vestes cum eorum corporibus cremabantur, vt ex hoc Liuij loco apparet, & ad hanc consuetudinem respexisse Virgilius in 6. videtur, cum de Misceno mortuo sic ait:

Purpureasq; super vestes, velamina nota,
Conijcunt.

Reprehendere.

Manu ipse reprehenderit] Id est, retraxerit, Cœl. lib. 25. c. 24. lect. antiq.

Solliferreæ.

Emissis soliferreis] Soliferrearum & Phalaricarum Gellius lib. 10. cap. 25. facit mentionem, Annotatur eiusdem soliferreas genus teli interpretatur, ex solido ferro factum.

Sparus.

Spara percutit] Spari meminit Gellius loco prælegato interpres, ibi pro spara accipit I, auctorius Vallensis in suis annotationibus ad Salustium de bello Catilinario, Sparus, inquit, est genus teli, quo vtuntur rustici ad putandas arbores, & est oblongum, & in extremo incuruum, in modum pedis. Sunt qui lanceam sine ferro putent, aut lanceas, alij sudes, id est, hastilia non ferrata, Virgilius Aeneidos 10.

Agrestesq; manus armat sparus.

Spara, autore Festo, paruissimi generis sunt iacula, á spargendo dicta, quod passim pugnando spargerentur.

Ad

Ad se vocari iussit] Alij scripsisse eum singulis vno eodemque die tradunt, vt vrbium munimenta diruerent, bellum minitantem, nisi confestim obtemperarent. Et sic vnam quamque vrbium cum sibi soli hoc crederet imperatum, omnium vrbium munitiones, quæ intra Botin fuerunt, vno (vt apud Polybium legimus) die solo æquatas. Vide Frontinum lib. 1. cap. 1. Volaterranum lib. 14. cap. 2. vrban. comment.

Vineis & pluteis] Pluteum turriculæ instar in ariete fuisse ex Matrocelis Hegetoris Byzantij tradit Torneb. lib. 23. aduers. c. 32. *Pluteus.*

Castellanis agrestibus] Helotas intelligi recte existimat Cœl. lib. 25. ca. 19. Id enim sequentia in Liuio testantur, Helotæ vero dicebantur Lacedæmoniorum serui ducto nomine, vt scribit Thucydidis interpres, à Laconiæ ciuitate, quam Helos vocant. Cæterum de Helotis lege quæ scripserunt Aristoteles politic. lib. 2. ca. 8. Plato Dialogo 6. de legibus. Plutarchus in Lycurgo & Demetrio. Strabo lib. 6. Athenæus lib. 6. c. 7. Suidas & Iacobus Constantinus Famensis Collectaneorum cap. 77.

Nunc Tyrannum vocari video] Omnes (inquit Prob. in vita Miltiadis) & habentur & dicuntur Tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea ciuitate quæ liberrate est vsa. Cui Aristoteles consentire videtur, qui Politicorum lib. 3. ca. 3. in hanc de tyrannide loquitur sententiam. Nos tyrannidem esse dicimus dominatum vnius, qui ciuili præsit societati. Illud tamen addit, infra ca. 10. Tyrannos inuitis imperare. Et lib. 4. c. 10. Tyrannidem illam esse affirmat quæ vi imperat, legi vlli non subest, & non eorum quibus præest, sed propriam præ oculis ac sibi propositam habet vtilitatem. Plato quoq; Tyrannum principem eum esse censuit, qui in administranda Republ. suæ non ciuium vtilitatis rationem habeat. Polyb. lib. 5. Tyrannum à rege discriminans, quippe (inquit) Tyranni opus est malefaciendo suis cum terrore inuitis imperare, in mutuo semper odio cum subditis versantis: Regis vero contra, benefaciendo vniuersis cum liberalitate atq; clementia sponte subiectos gubernare, in mutua semper beneuolentia ac charitate cum ciuibus viuentis. Apud antiquiores reges tyranni sunt nuncupati, quamobrem Virgil. *Tyrannus.*

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.

Et Ouid. Metamorph. 11. Laomedontem Phrygiæ Tyrannum vocat, nomine priscis non inuiso: & vt quidam existimant, à Syris Chaldæisque orto. De quo vide Cœlium lib. 22. c. 22. & Scholiastem Sophoclis in Oedipo Tyranno.

Quam pro patriæ sermone] Vide Erasmum in prouerbio Laconismus. *Laconica breuitas.*

Sic ad secreta tegenda] De secretis tegendis vide multa præclare notata per Cœlium lib. 13. c. 5. lect. antiq.

Fuerat sine muro Sparta] Idque lege Lycurgi, qui præclare dixit ὡς εἴη ἀτείχιστον πόλει ἅπασι ἀνδράσι ἡ εὐανδρία ἱκανόν, nequaquam sine mœnibus ciuitatem dici, quæ viris, non lateribus præcincta sit. Et Agesilaus ciues ostendens armatos: Hæc sunt, inquit, Spartæ mœnia, in quam sententiam plura annotauit Cœlius lib. 26. c. 32. *Sparta sine muris.*

Ludictum Nemeorum] Ludi Nemei à Nemea sylua in Archemori honorem instituti, tametsi à Molorcho, qui Herculem susceperit hospitio, cuius filius à leone interemptus fuerat, eo enecato, primum institutos dicunt, in quibus maiorum imagines sicuti in funebri pompa, longo ordine repræsentare, atque equorum cursu, simul disco, cestu, & palæstra dimicare, victoresque apro certare solebant. *Nemea.*

Loca Senatoria] Spectabant autem Senatores ex Orchestra, qui locus etiam exterarum nationum legatis honoratioribus spectandi gratia dabatur, vt author est Tacitus. Dicta autem est Orchestra ἀπὸ τῦ ὀρχεῖσθαι, hoc est, à saltando, quod in eo gesticulatores, histrionibus in scenam abditis, populum saltando detinerent. *Orchestra.*

Ascensis quingentis] Osense aurum, ab Osea ciuitate Hispaniæ, quam auri, *Osense aurum.*

auri, quam vel Oscos Italiæ populos vel ipsam Italiam, feraciorem esse constat, dictum esse videtur. Illius civitatis meminit Plutarch. in vita Sertorij, amplam eam esse vrbem asserens, & post eum Ptolemæus lib. 2. c. 3.

Polybius scribit] Hunc locum Priscian. de figuris & nominibus numerorum citat, vt ostendat talentum sex millia denariorum habere. Nam cum quingeni denarij pro mille ducentis captiuis dari colligantur, sexcenta millia denariorum, centum ea ostendit fuisse talenta. Lib. Cæterum Elias Vinetus ibidem annotat, hic legi est, pro sit, quingenos, pro quingentos, & ea ratione pro ex ratione.

Tetradrachma. Tetradrachmam] Ita legendū esse, & non tetrarchiam annotauit Budæus lib. 2. de asse, ex Cicerone & Polluce, lib. 9. de vocabulis rerum ad Commodum Cæsarem, qui author didrachmum & tetradrachmum olim numismata fuisse tradit, eumque nummum ab Atheniensibus bouem appellatum esse, ab eius pecudis nota, indeque facta ab Homero alma Hecatombœa, & Enneabœa: Cæterum quod hic Liuius ait tetradrachmum trium denariorum esse, id quoque emendandum censet Budæus, ac pro trium legendum esse quatuor, quod denarij & drachmæ promiscuam appellationem habeat; fretus authoritate Plutarchi & Plinij, aliorumque scribentium concordia. Porro vero tetradrachmum pro tetradrachma scribi admonet Elias Vinetus loco præallegato. Nam neutrius generis nomen est, τὸ τετράδραχμον, quod quatuor drachmas significat.

Demetrius. Demetrius regis Philippi filius] Hunc obsidem susceptum Romam misit, quo quidem facto, ipsum commodissime vtum tempore & imminentibus occurrisse periculis liquet. Vide Volater. lib. 38. cap. 8.

Fortuna primigenia. Portunæ primigeniæ] Meminit huius eiusdem & infra Liuius lib. 43. Plutarchus, Primigeniam ait, Portunam Romani coluerunt, & eosdem hanc asserant (inquit) Seruio ex fœtu nato Romæ summa cum laude & splendore imperare contigit, vt plerique ex Romanis existimant. An illud magis quod fortuna vbi & Imperium & originem præstiterit, an altior quædam (inquit) ratio, & magis à natura ex media deprompta philosophia.

Cauea. Immisceri in cauea] De eodem instituto Pedianus in Cornelianum, atque adeo ipse etiam Cic. In oratione, Vt autem cum Senatores ab equitibus & plebe: sic postea Equites à plebe secreti sunt. Spectabant enim Senatores in cauea, qui locus ad theatri radices scenæ proximus erat, inde proximi quatuordecim theatri gradus, vt commodiores sic honestiores habebantur, in iis sanè & in cæteris plebs cum equitibus spectare solita erat. Post autem lata lex est vt in iis equites vtique considerent, confuse tamen, Tacito authore, cum plebe. Hanc autem legem tulit L. Roscius Otho Tribunus plebi. vt est apud Dionem, assenauit autē à se plebem, equites sibi adiunxit, hac lege Roscius quo factum est, vt tum quinquennio post Cicerone consule, dum ludi ederentur, in theatrū veniret, à plebe maximo strepitu, ab equitibus ingenti plausu, excepturus sit.

Fœderū tria genera. Tria fœderum genera] De hisce superiùs annotata vide.

Carthaginis origo & nomen vnde. Byrsam sedem suam] Dido cum fratrem suum Pygmalionem, qui maritum eius Sichæum interfecerat, fugeret, collecta ingenti multitudine de Tyro quæ pars est Phœniciæ regionis classe in Africam venit, vnde cum ab Hiarba rege pelleretur, callide perijt, vt ei venderet tantum terræ, quantum posset corium bouis tendere. Quod cum ille promisisset, corium in tenuissimas corrigias scissum tetendit, occupauitq; stadia 25. quæ tria milliaria conficiunt. Atque ita vrbem condidit, quæ primo Byrsa appellata est, a corio bouis. Nam byrsa significat corium bouis. Postea autem Tyros dicta est, postremo Carthago vocata est, à Carcha oppido, vnde fuit Dido: Huius historiæ meminit Virgil. lib. 1. Aeneid. vbi vide cum & Seruium in annotat.

Byrsa Carthago.

In re præsenti] In rem præsentem olim tum veniebant, cum locum oculo ac digito designare volebant, vt hodie cum aut iudex pronunciat, aut inter litigantes

linigantes conuenit, agrum quem controuersum facere volumus, aut reo designari, aut testibus per inquisitorem demonstrari certis finibus circumseptum: Vide Budæum in prioribus ad Pandectas.

IN LIBRVM XXXV. QVI AB ALIIS DECADIS IIII. LIB. V. DICITVR, ANNOTATIONES.

NOmina transcriberent] Transcribere, inquit Budæus, in libris censualibus duci debet, cum res censualis ab vno nomine in aliud transfertur, quod vulgo superealium onerare dicunt. *Transcribere nomina.*

Feralia] Feralia dicta, cum ferebant epulas ad sepulchra, Var. *Feralia.*

Profiteretur] Id est fateretur. Est enim profiteri inter cætera quoque fateri, vt profiteor me Grammaticum & philosophum, dicimus. Alias vero profiteri est iubere nomen suum inscribi. Num nos erat, vt qui magistratum peterent, omnes ante profiterentur, id est iuberet nomen suum inscribi, vt in comitijs magistratum petere possent, qua in significatione vsus est Cicero pro Plancio. *Profiteri.*

Adhuc in oculis hominum fuerat] Rara admirationi sunt. Hinc Lucretius lib. 2. præclare scripsit: *Rara admirationi sunt.*

Nil adeo magnum, neque tam mirabile quicquam,
Quod non paulatim minuant mirarier omnes.

Vnde & vulgo dicitur:

Cotidianum frequentia parit.

Quos Tarentinos vocant] Qui Tarentini equites fuerint, accurate docet Aelianus non longe à principio libri de instruendis aciebus ostendens duo genera Tarentinorum esse, quorum alij longius iaculentur, & ob eam rem equites iaculatores dicuntur, alij vero cum semel aut bis iaculum miserint, quo leuiore vtuntur, manus de cætero cum aduersario conterant. Plura de his annotauit Victorius lib. 9. var. lect. cap. 13. *Tarentini equites qui.*

Consilia callida & audacia] Alij legunt calida, per vnicum l. & sententia quidem Erasmi rectius, licet vtraque lectio retineri possit, vt hoc ad festinatum consilium, illud ad nimis astutum referatur. Siquidem vtraque parum feliciter euenire solent, vel quę nimium calent, i. quæ præcipitantius instituuntur, vel quæ nimium audacibus aguntur dolis. Porro qui calidum legunt, Græcam figurâ agnoscunt, quoniam θερμὸν Aristophanis interpres in Pluto exponit σφοδρὸν, τολμηρὸν, θυμῶδες. Erasmus in prouerbio: Ne nimiũ calidâ hoc sit modo. *Callida consilia.*

Lanistis Aetolis] Lanistæ gladiatorum magistri atque institutores dicebantur, vt annotat Budæus in prioribus. *Lanistæ.*

Chalcioecon] Ita legendum esse admonuit Cœl. lect. antiq. libr. 19. cap. 8. Chalcioecus autem, vt Suidas scribit, Minerua à Spartanis appellata est, quod ἔσχεν χαλκῆν, hoc est, ædem æream haberet, vel quod Chalcidenses exules ex Euboea, eam construxerant, meminit eius in primo Thucydides, Aelianus in varia historia, Aemylius Probus in vita Pausaniæ. *Chalcioecus.*

Amarynthidis Dianæ] Dicta est Diana Amarynthis ab Amarynthο vico apud Eretriam, vt Strabo libro 9. testatur. Stephanus vero Amarynthum Euboeæ insulam prodit, à venatore Amarynthο nuncupatam. Hinc Amarynthia festa, quæ in Euboea celebrari solita, ex Græcorum lectione animaduertit Cœlius lib. 21. cap. 14. *Amarynthis. Diana.*

Loricatos quos cataphractos vocant] Cœlius lib. 21. cap. 31. Cataphractos intelligi vult, qui non solum sua corpora, sed etiam equos lorica vndique muniunt. Hos scribit Vegetius esse quidem à vulnerib⁹ tutos, sed propter armorum impedimenta & pondus capi summa facilitate. *Cataphracti.*

Est autem res simillima] Narratio illius generis quod ab Aristotele λόγος vocatum, vt annotat Victorius lib.17.cap.10.

Asyla. Asyla Græci] Asyla sic dicta, quod ex ijs nullus posset extrahi. De hisce superius dictum est, ad quæ te remitto lector.

IN LIBRVM XXXVI. QVI AB ALIIS DECADIS IIII. LIBER VI. DICITVR ANNOTAT.

Præsidium. PRæsidium aliquod] Præsidium est, quod pro salute & vtilitate alicuius, auxilij gratia præponitur. Sed & electa militum multitudo ad custodiam alicuius vrbis, vel arcis, vel castelli, vel alterius cuiuspiam loci muniti posita: dictum à præsidendo.

Edicendi Senatus formula. Cos. edixit] Formula edicendi Senatum quasi solennibus verbis concepta. Ab initio autē statim post annuos magistratus institutos Senatores citabantur hoc modo, qui patres, quique conscripti essent. Bello vero Punico ita cos. edixerunt, vt Liu. sup. lib. 23. testatur. Quoties senatum vocassent, vti senatores, quibusque in senatu sententiam dicere liceret, ad portam Capenam conuocarent. Qui autem hi fuerint, quibus sententiam dicere licuerit, Gell. lib. 3. explicat: quem sequitur Maioragius ca. 8. de senatu Rom. & Zamoscius lib. 1.

Fremere Philippum] Illustris descriptio indignationis, stomachique generosi animi, quam cum Demosthenica confert Victorius lib. 20. cap. 1.

Amore captus virginis] Quæ de amore Antiochi hic recensentur, eadem quoq; à Polybio descripta fuere, cuius locus indicatur ex Athenæo à Victorio lib. 24. cap. 11. var. lect. vbi pro adlegando, legit ablegando. Cæterum hic luxuriæ & voluptatis fructus notandus est, qui tam aperte exprimitur, vt verissime Platonem dixisse intelligas, qui voluptatem omnium malorum escam appellauit, quod ea videlicet homines non aliter capiantur, quam hamo pisces, quod Hannibalis quoque exemplo supra comprobatum est: Sed copiosius hunc luxum Antiochi describit Iustinus lib. 38. Valer. Max. lib. 9. cap. 1. Florus lib. 2. cap. 8. Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 39.

Numerus Spartanorū qui ad Thermopylas occubuerunt. Morte magis quam pugna] Nam qui cum Leonida Thermopylas occuparunt, omnes ibi cæsi ad vnum: Iustinus libro 2. sexcentos tantum Spartanos fuisse scribit, cui Orosius consentit, Isocrates autem in Panegyrico mille fuisse dicit, ex confœderatis vero non multos. Plutarch. in parallelis Leonidam à Lacedemonijs contra Xerxem cum quingentis militibus missum dicit, quam gratum Græci habuerint Leonidæ factum, quæque laus illi & memoria facinoris data sit, M. Catonis verbis ex Origin. libris est manifestum, apud Gel. lib. 3. cap. 7. Huius quoque præclari facinoris à Leonida confecti lib. 1. Tuscul. quæst. magno cum decore meminit Cic. citatis duobus versibus Simonidis, ab eoque Latine redditis:

Dic hospes Sparta, nos te hic vidisse iacentes,
Dum sanctis patriæ legibus obsequimur.

Syri leuissimi. Leuissima genera hominum] Hinc illud in Aureliano Flauij Vopisci, rarum est vt fidem seruent Syri, imo difficile. Alia vero ad hoc permutatio notat Cœlius, lib. 18. cap. 34. lect. antiq.

Sarissophori. Sarissophori] Sarissas vocant Macedones prælongas hastas, vnde Sarissophori nuncupantur, Cœlius lib. 21. cap. 18.

Minerua Itonea. Mineruæ Itoneæ] Mineruæ Itoneæ meminit Callimachus in Cereris hymno, Apollonius in primo Argonaut. Suidas & Pausanias in Attica, vbi de Pyrrhi regis victoria contra Antigonum agit. Armenidas vero in Thebaicis scripsit Itonon Amphictyonis filium in Thessalia natum fuisse, à quo sit ἴτωνος πόλις, id est, Itonis Minerua.

Sita

Sita est Heraclea] Heraclea scilicet Macedoniæ: quæ Heraclea Trachinia dicta est, vt refert Plin. Quare & apud Strabonem quotiescunq; Heracleæ fit mentio, Heraclea Trachinia nominatur, à locorum, vt credibile est, asperitate, subterranearumque aquarum fistulis. Stephanus hanc ab Hercule conditam & nominatam asserere videtur, sed Strabo à Lacedæmonijs libro 9. fuerunt & aliæ ciuitates hoc nomine, vt Heraclea Phthiotidis, Thraciæ, Cariæ, Ponti, Themisonij, de quibus Geographi consulendi. *Heraclea.*

Lamia posita] Iuxta Sperchium fluuium, dicta sic à Lamio Herculis filio, vel (vt alij volunt) à Lamia muliere, quæ tum quidem in Trochinijs rerum potiebatur. Ab hac Lamia bellum illud ingens, quod Athenienses cum Antipatro & Macedonibus, Laosthene duce gesserunt, Lamiacum est appellarum, in quo totius fere Græciæ, maxime vero Atheniensium, vires grauiter fuere labefactatæ. *Lamiæ.*

Herculique sacrificium fecit] De Hercule si plura scire voles, Poëtas adi, in primis Senecam, qui eius argumenti tragœdiam scripsit, atq; Nicandri Oetiaca. Illud etiam considerandum, authores ita inter se coniunxisse Othryn, Oetum, Calledromum, Coracem, vt Gerbellio in sua Græcia annotante, solum nominibus differant, re ipsa vnus mons esse videantur. *Oeta mons.*

Ieiunium instituendum] Vide notata de ieiunio per Cœlium lib. 27. cap. 20. lectionum antiquarum. *Ieiunium etiam ab Ethnicis celebrari solitum.*

Sed & ante hæc tempora ieiunia in vsu fuisse inde apparet, quod Ouid. in Fastis dicit: Numam Pompilium, quando orationem fecit pro frugibus, vsu venereorum carniumque eius abstinuisse: idque & alij Imperatores sunt imitati, Helius Spartianus de Iuliano Imperatore. Sæpe autem nulla existente religione, oleribus, leguminibusq; contentus sine carnibus cœnauit: Ex quibus origo ieiunij in ecclesiam à pontificibus Romanis introducti facile colligitur. Vide etiam de hoc Blondum lib. 10. Romæ triumph.

Lustrata classe] Vt certis sacrificijs exercitus lustrari solebat, de quibus in prioribus libris dixi, sic morem lustrandi classem fuisse legimus. Nam in littore maris altaria posita marinis vndis alluebantur, omniq; circumstabat multitudo linguis fauens, cum sacerdotes in mari stantes, sacrum faciebant terque per classem scaphis circumuecti, sacra piamina ferebant, ducibus & nauarchis vna annauigantibus, ipsaque piamina attollentibus, vt ab exercitu, totaq; classe infelicia cuncta auerterentur ac depellerentur. *Lustratio classis.*

Dolonibus erectis] Dolo minus est velû in naui, Budæus ex Pollace & Suida. *Dolon.*

IN LIBRVM XXXVII. QVI AB ALIIS DECADIS IIII. LIB. VII. DICITVR, ANNOTATIONES.

SE legatum iterum] De hac legatione præter Liuium leges Florum li. 2. cap. 8. Gellium lib. 4. cap. 18. Plinium de viris illustribus, ca. 53. Sabellicum lib. 7. Ennead. 5. Rhapsod.

Patrimi matrimique] Patrimi siue Patrimes, matrimesque, quorum patres & matres adhuc viuunt. *Patrimi matrimique.*

In Latomias coniecti sunt] In carcerem, de eo superius dictum est. Tales quoque fuere Latomiæ Syracusanæ, toto orbe celebres, quas Cicero describit actione in Verrem 7.

Fanatici Galli] Id est, furore correpti. Erant vero hi sacerdotes Cybeles, ijq; castrati omnes. Quod hinc euenisse fama est: Quòd Dea Cybeles puerum Phrygen formosissimum, Atym nomine, suis sacris ea lege præfecisset, vt perpetuo castitatem seruaret, haud longe post Sangaritidem nympham compressit. Quare ab irata Dea in furorem actus, cum Dyndima venisset, manuque sibi afferre conaretur, miseratione Deæ, furore liberatus, à se interficiendo abstinuit, *Galli fanatici.*

stinuit, virilitatem tamen sibi amputauit, & ideo Cybeles castratos sacerdotes habere mauult. Galli autem dicuntur à Gallo Phrygiæ flumine, cuius aquam qui gustassent, reddebantur insani, testes vero Sumia testis sibi præcidebat. Alij putant eos ideo sibi genitalia incidere, quia violauerint nomen patris, matrimonij, ne possint ipsi fieri parentes.

Autoramentum. Autoratum sibi præditorem] Id est, obligatum. Autorare enim obligare est, & autorati milites ac sacramento obstricti, & quasi obærati, hoc est, ære stipendiario obligati, neutiam non sui arbitrij. Quin & autoramentum etiam in aliis mercenarijs & opificijs obligatio quædam est, interposita mercede contracta. Inquit enim Tullius: Merces ipsa in mercenarijs autoramentum est seruitutis, de quo latius Tornebus lib. 2 aduers. cap. 20.

Trulla. Trullis fercois] Trullæ de situlis aquam hauriunt, & de ahenis aut labris, Tornebus lib. 24 aduers. cap. 22.

Etesiæ. Aduerso tempore Etesiarum] Etesiæ à Græcis dicuntur venti, qui statuto & certo anni spacio flare solent, hoc est, 40. diebus post canicularem ortum. Græci enim ἔτος annum dicunt. Horum meminit Gellius lib. 2. cap. 22. Solinus cap. 25. in Polyhistore.

Remulco trahere. Remulco trahentes] Remulco trahere Latinum esse probat Boysius in lib. de re nauali, & latius de hac loquendi forma disputat Franciscus Florid. Sabinus lib. 1. succis. lect. cap. 3. Remulco trahi naues affirmans, quæ plus æquo onerata, vel fractæ, vel mutilæ paruis nauibus remigum plenis alligatæ ducuntur, vt quo simpliciter à nauis duci non possunt, aliorum nauigiorum admiratu perueniant.

Ancilia. Dies quibus ancilia mouentur] Solebant enim, qui bello gerendo præficiebantur, vt inquit Seruius, ingredi Martis sacrarium, ancilliaque primum mouere, deinde simulachri hastam, dicentes: Mars vigila, tacitus, fuere qui proficiscenti Othoni moras, religionemque nondum conditorum ancilium afferrent. Promebant autem indicto bello ancilia, vt mouerentur, & profectionem susciperet, antequam condita essent, ominosum & religiosum habebatur, Tornebus lib. 25. aduers. cap. 1.

Scipionis filius Valetudinarius. Filius eius captus] Cognomento scilicet Valetudinarius, qui corpore valuisset (vt Cic. in Bruto ait) in primis habitus esset disertus, vt partim eius orationculæ, partim etiam historia quædam Græca de Cassiis scitantur. Plutarchus in vita Africani, nihil sane comperti de eo se habere dicit, nisi eum præturam gessisse, & in ea consequenda, à Cæcilio patris scriba adiutum fuisse. Cæterum vtrum Scipionis filius exploratum, hostiumq; insidijs vel in prælio captus sit, incertum esse scribunt, Orosius & Eutropius. Huius autem Scipionis meminere præterea Val. Max. lib. 3. cap. 3. Alexand. ab Alex. lib. 3. cap. 22. Plutarchus in Africano, Plinius lib. 35. cap. 4. Sabellicus lib. 7. Ennead. 3. Volaterranus libr. 19. cap. 3. vrban. comment.

Legatos qui filium] Insigne moderationis animi exemplum est Antiochus, qui Scipioni captum remisit filium, à quo tum maxime finibus imperij pellebatur, & lacessitus, maiestatem Scipionis Africani excellentissimi viri venerari, quam dolorem suum vlcisci maluit. Cuius rei quoque gloriose meminit Plinius de viris illustribus, cap. 19.

Referre aliam gratiam nunc non posse] Sapiens enim (vt ad Lucillium Seneca scribit) omnia secum examinabit, quantum acceperit, à quo, quando, vbi, quemadmodum: Cuius rei speculum hoc loco est Africanus, qui cum intelligeret, quam magnum beneficium esset, accipere filium captum ab hoste qui pro suo iure seruire potuisset in victum, vt in summa corporis debilitate aspectu filij recrearetur, non facile aliquid præclarius vel excellentius Antiocho pro reddenda gratia dare potuit, quam quod dedit cum pacisceretur, vt cum Romanis rerum dominis amicitiam contraheret, quos alias perpetuos hostes & inimicos habiturus esset.

Sipylum]

Sipylum] Asiæ montem, non procul ab amne Mæandro, de quo Strabo lib. 12. & lib. 12. *Sipylus.*

Phalangitæ] Phalangem Macedonicam, quam Latine cuneum Livius vocat, præcedenti ordinis, excogitasse omnis princeps ducitur, Philip. Alexandri Magni pater, ducto ab Heroib. exemplo, quos clypeis clypeos iunxisse decinit poeta nobilis. Quo ritu qui armantur, Phalangitæ dicuntur. Cœlius lib. 21. cap. 18. *Phalangitæ.*

Falcatæ quadrigæ] Descriptio falcatarum quadrigarum, qualis & apud Curtium in historia Darij extat. A Lucretio vero falciferi currus vocantur, lib. 5. cum ibi quit: *Falcatæ quadrigæ.*

Et bijugatrius est, quam bis coniungere binos,
Et quam falciferos armatum ascendere currus.

Iaculorum armenta] Lucius Scipio cum die ac nocte Antiochi exercitum imbre continuo vexatum, & arcus quoque madentibus nervis inhabiles factos esse intellexisset, prælium astute iniit, Frontinus lib. 4. cap. 5. Cæterum Amentum Ionim est, quo media teligatur hasta, vt longius iaci possit, hunc amentatæ hastæ Ciceroni lib. 2. de Oratore & amentare apud Lucanum pro iacere, aut amento munire: Vide Erasmum in prouerbio: Amentata hastæ, & infra lib. sequenti: hasta amentata & velitaris. *Amentum.*

Cis Taurum montem] Qui progredienti ab Hircano mari ad auroram est ad dextram, vsque ad Iudicum mare proceditur, de cuius magnitudine leges Strabonem lib. 11. Melam lib. 1. in descriptione Lyciæ. Volater. lib. 10. c. 1. Geographice opposite Plinius lib. 5. cap. 27. & Solin. in descriptione Ciliciæ. *Taurus mons.*

15. millia talentûm Euboicorum] Quid sit talentum Euboicum, docet Fest. his verbis: Euboicum talentum nummo Græco tepem millium & quingentorum cistophorûm est, nostro quatuor millium denariorum, de quo plura Budæus lib. 2. de asse, vbi annotat, dictum Festi minimè conuenire cum ratione Liuiana, quæ talentum sex millium denariûm facit. *Talentum Euboicum.*

Cistophorûm 248.] Ita legendum esse, & non cistophori, vt nec tetracina, sed tetradrachmûm genitiuo casu, admonuit Budæus loco prælegato. Erat autem cistophorus nummus Asianorum, sic appellatus, quòd in eo cistiferi essent sculpti, qui sacrorum mysticorum cistis inclusorum arcana ferebant, vt in Cybeles mysterijs, Bacchi Orgijs, Cereris initijs. Vide Tornebum lib. 3. aduers. cap. 5. & lib. eod. cap. 21. *Cistophorus.*

Nec terra mutata mutavit mores] Mutatione regionis animus non mutatur, sed in diuerso cælo eadem mens est, proinde recte ab Horatio dictum:

Inculpatæ mentis, qui se non effugit vsquam. & alibi:
Cælum non animum mutat, qui trans mare currit.

Intra eum cardinem] Cardinem à forma vocauit, quasi limitem imperij Romani à Septentrione ad Meridiem, Budæus in posterioribus annotat. *Cardo.*

Multa congiaria habuerat] Erat inter vasa, vel mensuras, quoque congius, vnde congiarium certæ rationis dicebatur munus. At donatiuum ex dantis erat arbitrio, præscriptione nulla. Sunt qui militibus conferri modò donatiuum putent, populo congiarium, Cœlius lib. 27. cap. 27. *Congiaria.*

Perpetuo tenore vitæ] Tenorem rei progressum vocant, vnde quæ sui similia, sibique veluti perpetua quadam succedunt serie, horum eundem tenorem esse dicimus. Erasmus in prouerbio: Vno tenore. *Tenor.*

L. Aemylio Regillo] Hunc Aemylium Appianus Livium, Iustinus nunc Lucium Neuium, nunc Menenium appellat. Liuius autem & Florus Aemylium quoque Regillum vocant.

Asiaticum se appellari voluit] Quemadmodum enim P. Cornelius Scipio, qui dux fatalis contra Hannibalem fuit, Africa superata, & Carthagine in Sibaris bello deuictis, Africani nomen, ita etiam L. Scipio, deuicto Antiocho, & subacta Asia, Asiatici adeptus est. Vide Plutarchum in Scipione Africano, Valerium Max. lib. 3. cap. 3. Alexand. ab Alex. lib. 2. cap. 11. *Scipio Asiaticus.*

Nummos

Philippei. Nummos aureos Philippeos] Sic dictos, quod Philippus Alexandri Magni pater eos cudi iusserit, vt tradit Diodorus, posteaquam Crenidas instauravit, & Philippos maluit appellari, compertis imbri fodinis, quas sic demum excoluit, vti talenta inde redirent annua mille ac amplius, Cœlius lib. 16. c. 2.

IN LIBRVM XXXVIII. QVI ALIAS DECADIS IIII. LIBER VIII. DICITVR, ANNOTATIONES.

Paucitate parum freti] Hinc Euripides in Heraclidis: μιᾶς γὰρ χειρὸς παιδνὸς μάχη, id est,

Innubila pugna est vnius tantum manus.

Et Homerus Iliados μ.

Αλλ' ὁμοκαρτεῖτον πλεόνεσσί τι ἔργον ἄμεινον: Id est,

Additis comites, multorum industria namque
Plus potest quam paucorum.

In quam sententiam plura apud Erasmum in prouerbio: Multæ manus onus reddunt leuius.

Ambracia. Ambracia tumulo] Hęc Pyrrhi regia, postea ab Augusti victoria Nicopolis dicta est. Ptolemæus tamen duas ciuitates Ambraciũ & Nicopolim fecit. Ambraciamq; ponit intra sinum Ambracium, & Nicopolim extra sinum in Epiro. Vide Strabonẽ li. 9. c. 1. Melam li. 2. ca. 3. Hanc Lartem nunc dici Oliuarius ait.

Pinnas detergere. Detergebat pinnas] Id est, auferebat vel confringebat summitates murorum: Pinnæ enim murorum sunt summitates eorũ. Et detergere per translationem est auferre: Ac remos detergere idem est, quod remos confringere: Cæsar lib. 1. de bello ciuili.

Tolleno. Tollenonibus] Tolleno quid sit, Glareanus antea exposuit. Est vero πολύσπαστον, vt ait Torneb. li. 6. aduers. cap. 18. quod sursum deorsum hinc inde tollitur, more oscilli, & alterius hinc & inde suspicit & despicit. Vide etiam Petrum Crinitum de honesta disciplina, lib. 19. c. 2.

Formulæ. Formulæ sui iuris] Vt formula in iure prætorio, & ciuili dicitur, cum certa quadam actione & forma, & verborum certa conceptione aliquid cõprehenditur, ita in ciuitatum imperio, & fœderibus, iurisdictioneq; & ditione formulam inde tradẽtam posuit, sane quam eleganter, cum etiam ista certa cautione & lege, certoq; iure constet non minus quam priuata, Torneb. li. 14. aduers. cap. 11.

Tabulæ pictæ. Signa ænea & tabulæ pictæ] Id est, statuæ & picturæ: Romani quippe expugnatis oppidis quicquid ornamentorum inuenissent, triumphantes maximo apparatu ferebant, atque vrbem nouis statuis, picturis, & tabulis ab hostibus translatis magnificè ornabant, qua de re copiosè Alex. ab Alex. li. 6. c. 6. De tabulis autem à Fulvio Romam translatis, Plin. lib. 35. ca. 7.

Argos Amphilicium] Ita legendum esse tradit Torneb. loco prælegato.

Vulgata similitudine] Quam crebro vsurpari soleret simile hoc ab Oratoribus, vt mare sui natura tranquillum commouetur ventis ac tempestatibus, ita Remp. sua sponte quietam agitari stimulis vocibusq; improborum ac turbulentorum ciuium, ex Cicerone & Liuio indicauit Petrus Victorius lib. 7. c. 1.

Terræ proprietas cœlig;] ἡ τῶν φυτῶν τε καὶ μετάλλων καὶ τῶν ἀνθρώπων εἰς ἄλλοτε ἄλλας χώρας συνεξοικίσεις, de quo plura Erasmus in Prouerbio: Mores hominum regioni respondent.

Axylos syluæ. Ab re nomen habet] Recte id adijcit, nam aliàs ἄξυλος ὕλη apud Homerum, periores interpretantur prolyxylon κατὰ σύμπαν τὸ ξυλῶδες, vt in quã nemo lignatum perrexerit, vt annotat Cœlius lib. 25. c. 18. & li. 18. c. 23.

Veli-

Velitarium hastatum] Velitares hastæ erant iaculatoriæ, id est, quibus eminus iaculabantur, proinde alijs leuiores. De his Ouid. *Velitares hastæ.*

Vix petit primo plenum flauentis arena
Nondum calfactis vabeis hasta solum.

Hastam velitarē Polybius videtur γεσσὸν appellare, vt enim de Velitibus hic scribit Liuius, eos tripedalem parmā habere, & in dextra hastas, quib. eminus vtuntur, ita Polybio hasta velitaris τὸ τῶν γεσσῶν βέλος, longitudine est duorum cubitorum, crassitudine digitali, ferro dodrantali ita in tenuitatem & gracilitatem ducto, vt primo statim iactu necessario inflectatur. A velitari & manipulari hasta differebat armentata, quæ vt superius dictum est, grauior erat & maior, & vt maiore impetu torqueretur, habena vel amento media vinciebatur, cui digitus inserebatur ad conatum iactus adiuuandum. Torneb. lib. 14. aduers. cap. 11. *Armentata hasta.*

Orgiagontis reguli vxor] Chiomara nomine, quæ ex Galatiæ finibus nata erat, vt author est Plutarchus, qui copiosè præsentem historiam de claris mulieribus cap. 21. describit. *Chiomara.*

Centurio] Tribunum vocat Plutarchus, quem Chiomaram in diuidenda præda sortitum ait.

Custodiæ] Hostium enim captiuorum insigniores in custodiam tradebantur, vt currum triumphantium precederent postea, cuius rei testis est Alex. ab Alex. lib. 6. ca. 6.

Stringerent gladium] Iuxta legem Platonis, quę libro de legibus nono, hunc in modum lata est: Qui mulierem liberam ad rem Veneream vi adigit, non ab eo solum cui vis illata est, sed à patre, marito, fratribus, filiisq;, vita priuetur, & sic D. Adrianus, vt ait Metianus ad legē Corneliam de sicarijs, rescripsit, eum qui stuprum sibi, vel suis per vim inferentem, occidit, dimittendum. *Stupri per vim illati pœna.*

Velut destinatum petentibus] Destinatum hic videtur esse scopus, & destinare scopum designare est, quem petas. Est & destinare, quod petis attingere & prendere. Cæsar: Nam laqueis falces auertebant, quas cum destinauerant, tormentis retrorsus reducebant, Torneb. lib. 14. ca. 11. *Destinare scopum.*

Principe in Senatu] De Senatus Romani principis dignitate, Plutarch. in Scipione Africano hunc in modum scribit: Principem Senatus Africanum legerunt, quod honoris genus ijs tantum deferri consueuit, qui authoritatem & gloriam maximis in Rempublicam meritis, præstantissimisq; rebus gestis, esset antea consecutus. Neminem autem in Senatu principis locum eligi solitum accepimus, nisi qui vel ex Censorijs viris nam maximus esset, vel qui cum esset consularis aut triumphalis, Senatui populoque Romano gratissimus esset. Quod vero Censorū hoc officium ac munus esset, vt Senatus principem eligerent, præter Liuium docet etiam Plutarchus, dum in Paulo AEmylio scribit, ab eo censore principem in Senatu lectum fuisse M. AEmylium Lepidū, qui quater antea iam Senatus princeps fuerat, Maioragius de Senatu Rom. ca. 12. *Princeps Senatus.*

Triplex scutale] Hunc locum annotat Priscianus in sexti libri fine, sed codicibus præcipue interpellatis, & Cœlius lib. 14. c. 7. Torneb. li. 14. ca. 11. existimat scurale corium esse, cuius loris habena consutis, facta erat, sic appellatum, quod ex eo genere corij scuta conficerentur. *Scutale.*

Damiurgis ciuitatum] Apud Dorienses inquit Hesychius, qui publica negotia resque ciuitatis administrant, Demiurgi vocantur, qui similes sunt ijs, qui ab Athenienſibus Demarchi vocantur, id est, Tribuni: Peloponenſij autem Dorici sunt generis, quo factum est, vt Damiurgi Doricę Liuius diceret, Torneb. loco præallegato. *Damiurgi. Demarchi.*

De Repub. Senatum consuluerunt] Torneb. li. 14. c. 11. arbitratur de Repub. referre, esse Senatum consulere, quomodo Respub. in annum administranda sit, qui in prouincias mittendi, qui reuocandi, qui exercitus conscribendi, qui dimittendi, quid domi militiæque agendum, &c. *Senatum consulere.*

Tanais pro Halys.

Vsque ad Tanaim amnem] Budæus lib. 4. de asse, mendose hic Tanaim legi putat, & pro eo restituendum esse Halym. Notum enim est ex Herodoti patre Halym fluuium confinium fuisse Lydorum & Medorum: inpetu, Meropis etiam ab Halyos Plinius in 6. à radicibus Tauri per Cataoniam Cappadociamq; decurrentis.

Atticum talentum.

Attica talenta dato] Budæus, non Attica talenta, sed Euboicorum talentum legendum existimat lib. 3. de asse: si intelligamus Atticum magnum & Euboicum idem fuisse, vt vtrunque Liuius pro eodem usurpauerit. Superiora namq; libro de conditionibus propositis Liuius loquens, Euboicorum talentorum non Atticorum meminit. Talentum autem Atticum nemo minus diuites esse 40 minis centenarum drachmarum, vt idem Budæus tradidit.

Bendidium templum.

Circa templum Bendidium] Bendis vt scribit Hesychius, lingua Thracum Diana appellatur, vnde & Bendidia eius feriæ Athenis vocabantur. Nam eius sacra à Thracia ascita Atheniensis receperant, illisque ferijs disserit in Pytho de optimo Reipublicæ statu Socrates, vt à Platone refertur. Deam hanc eandem quidem Thraces βίζαν vocabant Hesychio authore, βίνδις vero cognominata est Βλεγγύη à Cratino poëta in fabula Thracum, tum quod ea dea duos honores sortita est, cœlestem videlicet & terrestrem, vel quod duas lanceas, id est λόγχας, cum esset venatrix, ferre consueuit. Sunt qui dicant, quod duo lumina habeat proprium quidem Lunæ & soli. De Bendidijs etiam Strabo in 10. & Xenophon lib. 2. ἀναβάσεως meminere.

Fixuris in postibus suis] Solebant enim Romani postes spoliis hostium ornare teste Polybio: ἵνα τοῖς οἰκίαις χρῆσθαι μὴ δύνωνται πάντες ἀφαιροῦντες τὰς σκύλα. Hinc Maro:

Barbaricæ postes auro spoliisque superbi.

Sed ne ea quidem ædibus abalienatis licebat emptoribus refigere aut tollere, vt ex Plinio observauit Torneb. lib. 14. aduers. c. 11.

(Ad diuortia aquarum castra] Diuortia aquarum inga sunt, vnde in diuersa aquæ cœlestes & perennes diuertunt: Lucanus:

Fornibus hic vastis immensas concipis vndas,
Flumineaque in gemini spargis diuortia ponti.

Torneb. lib. 14. aduers. cap. 11.

Delphi communis humanæ generis oraculum: & vmbilicus orbis.

Etiam Delphos commune] Reprehenduntur leuiter à Varrone quidã quod vmbilicum dicerent Delphos, ab vmbilico nostro dictum, quod is medius locus terrarum sit, vt vmbilicus in nobis; quod vtrunque Varro ait falsum esse, quod neque is locus medius terrarum sit, neq; nostes vmbilicus hominis medius. Sed Delphis in æde ad latus foraminis esse quiddam, vt thesauri specie, quod Græci ὀμφαλὸν dixerunt, id est, vmbilicum. Attamen vt verum sit, quod Varro aut vetustas credidit, Delphos esse terrarum medium, ex qua opinione ab Ouidio scriptum est:

Et orbe
In medio posita & gemini custode Draconis.

Huic famæ accedit fabula, quam interpres Pindari refert, Ioui incessisse cupiditatem medium terrarum metiendi, itaque cum dimisisse duas aquilas paris celeritatis (alij, quemadmodum Strabo scribit comites dixerunt), vnam ab ortu, alteram ab occasu, qua Pytho eas concurrerunt in eius rei argumentum. aureas duas aquilas illic postea dicatas esse Pausanias scribit, qui à Delphis appellatur vmbilicus, cum è lapide cádido esse factum, & à Delphis medium terræ censeri, ita veteres vmbilicum Delphos dicebant, & loco quendã in vetere poëta, qui scripsit: O sancte Apollo, qui vmbilicum certum terrarum obtines, Hoc inquit die]: Hoc est, quo quassata ab hostibus Romanorum Respublica solus contra Hannibalem populi Romani antea inuictissimum hostem feliciter pugnauit, & salutem patriæ peperit, &c.

Vnam Linterni] Vbi illam habebat, cuius meminit Plinius lib. 14. c. 12.

In

In ingrata patriâ fierent] De morte Scipionis diuersa traduntur auctorum. Alij namq; Romæ mortuum celatumq; scribunt, & ad fidem huius rei monumentum ad portam Capenam ei factum, & tres statuas super locatas ferunt: Alij autem, quod probabilius est, Linternoi, vel Amunturni, in exilio consenuisse, & vita defunctum esse tradiderunt: vbi sepulchro suo inscribi iussit: Ingrata patria ne ossa quidem mea habes, vt refert Valerius Maximus lib. 5. c. 3. Orosius lib. 4. c. 20. Hic vero annotandum, hoc fere accidere viris de Rep. bene meritis, vt pro benefactis pessimam gratiam à populo tulerint, vnde Pindarus in Pythiis hymno quarto, χαῖρε δ' ἐμῶν ἕνεκα μόχθων ἐπιχθονίοις ἀνδράσιν ἐσθλὰ ἔρδων· τὸ δὲ μὴ τυχεῖν ἐπ' ἀμοιβᾷ, κοινὸν ἐν πολλοῖς βροτῶν, ἀλλ' ἐν ἀνδρὸς ἀγαθοῦ ἐλπίδι κρύπτεται, id est, aiunt hoc esse molestissimum, qui non honesta foris habere pedem, hoc est non fuis bonis, cum ipse bene meritus sit de aliis, sed pro beneficiis male audire. Hinc vulgo dicitur: Pro beneficentia Agamemnonem eli sunt Achiui. *Scipionis Africani mors.*

Mullum prosecutis tunis dedisse] Veteres Romani mullum in deliciis habebant, & in triumphis similiter ab Imperatore vocabantur. Plautus: *Mullum.*

Sed stulti cives vbi aurum ad mirantur,
Quod non triumphis parentum illi, sibi parant,
Perunctum in accipitrum mulso milite.

Ita ex exemplo & more tum Liuius significat, Gulleonem in Africani funere, renouata memoria triumphi eius, plenarum de isse mullum, aut triumphi imitatum liberalitatem & imaginem hoc fecisse, vt Torne. explicat lib. 24. auersor. 11. Mullum vero ex pluma aqua fieri solitum ex Galeni lib. 9. vtendæ sanitatis annotat Cælius lib. 23. c. vlt. Sed & ex vino vetere factum ad appetentiam & auiditatem cibi reuocandam author est Plin. li. 22. de natura mellis. Vide etiam de hoc Petrum Crinitum de honesta disciplina lib. 4. cap. 8. vbi tradit veteres multi etiam in sacris vsos.

Librarij mendum quam mendacium] De computatione & æstimatione huius summæ vide annotata à Budæo lib. 5. de asse, eiusque partibus. Librarij autem, quorum hic fit mentio, apud Romanos erant, qui libros transcribebant eosque vendebant, ij Romæ in Argilero tabernas habebant. Martialis: *Librarij.*

Argileti tenuis habitare tabernas,
Cum tibi parue liber scrinia nostra vacem.

IN LIBRVM XXXIX. QVI AB ALIIS DECADIS IIII. LIBER NONVS DICITVR, ANNOTATIONES.

LEge Petilia] De peculato intellige, quam tulit Q. Petilius tribunus plebis Aemylio & Flaminio Coss. supra lib. 38. Est & alia Petilia de ambitu, de qua Liuius supra lib. 7. *Petilia Lex.*

Luxuriæ peregrinæ] De luxu Asiatico multa annotata videbis apud Cælium lib. 20. c. 12. & infra lib. 18. c. 18. & lib. 23. c. 18. sect. 4. *Luxus Asiaticus.*

Vestem stragulam] Vlpianus stragulam accipit pro veste exteriore, quæ reliquis tribuitur, quales sunt Græcorum pallium. Stragulas item vestes, siue stragula pro aulæis siue peristromatibus accipiebant veteres, quod in aulæ & triclinia, nonnunquam etiam lecti, insternebantur, Tibullus lib. 1. eleg. 2. *Stragula.*

Nam neque purpureæ prosunt, nec stragula picta sopori.

Plagulæ] Plagulæ, authore Tornebo lib. 1. c. 29. aduersariorum, vela sunt & texta, quibus lectica & lecti intendebantur, aut inuolebantur, vt apud Terentium in Tit. Lectica amictis plagulis. Nonius plagas interpretatur grandia lintea, & total, & lecticariam sindonem, vnde per diminutionem plagulæ dicuntur, inquit. Meminit plagularum etiam Vlpianus, vt annotat Bayfius *Plagulæ.*

de

de re vestiaria, cap. 20. Budæus in prioribus annotat. Per plagas & stragulam tapetia seu aulæa intelligi existimat.

Monopodia. Monopodio] Monopodia, Tornebo prælegato loco autore, mensæ sunt, quæ vno pede sustinentur, quæ ea tempestate pulcherrimæ lautissimæq; censebantur. Idem ante eum annotauit Bayfius in lib. de vasculis.

Sambucistriæ] Mulieres sambuca canentes. Erat autem sambuca instrumenti musici genus trianguli, teste Porphyrio, in Ptolemæi Harmonica.

Purè lautam] Veteres enim non nisi puros, bene q; lotos sacra accessisse, superius annotauimus.

Patronorum tutela. Post patroni mortem] Si cui enim nullus omnino tutor esset, ei dabatur in vrbe quidem à prætore vrbano, L. Si quis sub conditione. ff. de testam. tutel. & maiore parte Tribunorum plebis ex lege Atilia, Instit. de Atiliano tutore. Et L. 12. tabularum libertorum & libertarum tutela ad patronos liberosq; eorum pertinebat. Eo enim ipso quòd hæreditates libertorum libertarumq; si intestati decessissent, iusserat lex ad patronos liberosve eorum pertinere, credidere veteres voluisse legem, etiam tutelas ad eos pertinere. Quia plerunque vbi successionis est emolumentum, ibi & tutelæ onus esse debet. Instit. de legit. pat. tutel. Ac etsi Iureconsulti tradiderint, mulieres anno duodecimo tutela liberari, L. fin. C. Quando tutor vel curator esse desinat. Instit. Quibus modis tutel. finitur. tamen mos olim fuit, vt finitis annis pupillaribus tutores onere tutelæ defuncti, tutelam alteri in iure cederent, eaque tutela Cessitia dicebatur, quòd feminas, quas ob infirmitatem consilij, rebus proprijs superesse non posse statuebant, nihil sine authoritate agere volebant, vt suprà lib. 21. Portius Cato legem Oppiam suadens, & Cicero pro Murena testatur. De quo plura Rumaldus variorum lib. 1. cap. 10.

Excetræ. Illius excetræ] Singularis in hac voce emphasis inest. Significat namque eum ita illecebris meretricijs irretitum, vt etsi Ebutius abiit, amor tamen minimè extinguatur, sed semper visa Hispala, magis magisq; inflammetur & adaugeatur. Excetra enim dicta est hydra Lernæa, quòd vno cæso capite tria excrescebant. Plautus in Persa.

Nam cum leone & excetra, & cum pro Aetolico, cum auibus Stymphalicis, cum Antæo deluctari malim, quàm cum amore.

Bacchæ. Baccharum habitu] Bacchæ sacrificulæ Bacchi, & mulieres Orgia Bacchi celebrantes dicebantur. Hinc Ouidius 9. Metamorph.

Vtque tuo nota proles Semelela thyrſo,
Ilmaria celebrant repetita triennia Bacchæ.

Viuum sulphur. Viuum sulphur] Viuum sulphur, vt Tornebus lib. 1. aduers. cap. 29. explicat authore Plinio, quod ignem non est expertum, ἄπυρον Græcis vocatum, nam reliqua genera coctione parantur, hoc glebosum, solidumq; effoditur, amidissimeq; flammam corripit.

Maritorum in vxores potestas. In quorum manu essent] Satis hic Liuij locus indicat, morem olim apud Romanos fuisse, vt maritis in vxores animaduertere liceret, non minus atq; in seruos, maximè in eas quæ in manus maritorum transijssent, vt notat Budæus in annotationibus ad Pandectas. Et literis proditum est, adulterium lege Romulea capitale fuisse, sic inquam capitale, vt pœna mors esset. Tulit enim Romulus legem his verbis: Adulterij conuictam vir & cognati vti volent necanto.

Equus publicus. Neve Censor ei publicum equum assignaret] Equus enim quo equites Romani merebant, eis à Censore assignari est solitus. Quid autè fuerit equus publicus parum compertum est. Varro in libris de lingua Latina: Equum publicum mille assarium vocat, quibus verbis vt Sigonius libro 2. de antiquo iure Quiritium putat, stipendium fortasse aliquod, vel alendi vel emendi equi causa de publico constitutum significat. Plinius lib. 33. equum publicum militarem nequit, cùm de ordine equestri verba faceret: Annuli, inquit, planè medium ordinem tertiumque plebi & patribus inseruere, & quod antea militares equi nomen

nomen dederant, hoc nunc pecuniæ iudices tribuunt. Item equitum nomen subſtitit in magna equorum publicorum. Intelligit enim equites primum ab equis publicis, poſt a cenſu iudices dictos.

Datio] Per dationem haud dubie nexi dationem intelligit. Nam æs rum, vt apud Feſtum, ait Gallus Ælius, quodcunque per æs & libram geritur, quo in genere ſunt hæc, teſtamenti factio, nexi datio, nexi liberatio, vt hoc loco per dationem nihil aliud intelligere videatur Liuius, quam ius transferendi rerum dominij. De quo præter Boethium in Topicis Ciceronis Budæum in prioribus annotationibus, ſide etiam Tornebum lib. 20. aduerſ. cap. 19. Vbi oſtendit quid inter mancipium & nexum interſit. *Datio nexi.*

Diminutio] Scilicet vt familiam aliquam intrare vel exire ea liceret ei. Hæc etenim infima capitis diminutio eſt, vt tradit Iuſtinianus Inſtit. de capit. diminutione. *Diminutio.*

Gentis enuptio] Quid per hanc emptionem intelligatur, colligi poteſt ex lib. 10. ſupra, vbi matronæ patrum Virginiam, Auli filiam, L. Volumnio conſuli plebeio nuptam, quod è patribus enupſiſſet, ſacris arcuerunt. Erat enim enubere nihil aliud quam è patris domo tranſire, patriaque ſacra relinquere. Hinc illæ voces conſulum ſup. lib. 4. connubio patrum cum plebeijs conceſſo, ignorari non poſſe, qui natus ſit, cuius ſanguinis, quorum ſacrorum ſit, dimidius patrum ſit, dimidius plebis. Et huc Iureconſulti reſpicientes, matrimonium dixere communionem humanorum & ſacrorum, L. aduerſus. C. de crimine expil. hæred. Et plebeia vxor per matrimonium nobilitatem adipiſcitur, ſicut è contrario nobilis ſi nubat plebeio, eam amittit & tranſit ad plebem: Id itaque minime Hiſpalæ metuendum eſſe, ius enuptionis conceſſum ei tribuit. *Gentis enuptio. Enubere quid.*

Optio tutoris] Optio, id eſt, optatio: nimirum vt quem vellet, tutorem ſibi optare poſſet. Nam vt teſtamento patris filio familias tutor dari poteſt: ita teſtamenti viri matrifamilias optio tutoris dari poteſt, vt ipſa ſibi tutorem eligat, quem velit, & hic tutoris eſt, quem pro Murænâ M. Tullius ait poteſtate mulieris contineri. De quo vide notata per Cuiatium lib. 7. obſer. cap. 11. *Optio.*

In re vero militari optio appellatur is, quem decurio aut centurio, optat ſibi rerum priuatarum miniſtrum, quo facilius obeat officia publica. Eius quidem optionis poteſtas initio penes ipſos decuriones erat, poſtea vero propter ambitionem, ad Tribunos tranſijt, vt docet Varro libro 4. de lingua Latina.

Ingenuo nubere liceret] Nam libertinis non ſolum cum ſenatoribus connubia non erant, ſed ne cum ingenuis quidem de plebe. Inde Cicero obijcit vt probrum in Philipicis Antonio, & in Sextij cauſa Gellio, quod Libertinas in matrimonio haberent, vt tradit Zamoſcius lib. 1. de ſenatu Romano. Poſtea tamen lege Papia cautum eſt, vt omnibus ingenuis, præter Senatores eorumque liberos, vxores libertinas habere liceret: hoc Iulianus. Addit Vlpianus: Si Senator libertinam habuerit vxorem, quamuis interim vxor non ſit, attamen in ea conditione eſt, vt ſi amiſerit dignitatem, vxor eſſe incipiat.

Ludi Taurilia] Taurilia ludi ſic appellati ab immolatione taurorum, vt docet Tornebus lib. aduerſ. 13. cap. 4. *Taurilia.*

Seminatem] Per ſeminares intelligit eos quos ſuperius aliquoties androgynos ambiguo inter marem & fœminam ſermone Græco vocari ſcribit, Cœlius lib. 15. cap. 10. *Seminares androgyni.*

Thebas Phthias] Thebæ Phthiotidis in intimo Malaci ſinus angulo non longè à Sperchio fluuio ſitæ. Strabo circà finem noni lib. Thebas Phthiocicas ſub Cnacio campo, qui in Thebarum meditterraneis eſt poſitus, ſcribit. *Thebæ Phthiotidis.*

In cuneum hoſtium] Phalangem Macedonicam cuneo intelligi, annotat Cœlius lib. 21. cap. 18. lectionum antiquarum, quam prædenſi ordinis excogitaſſe omnium primus dicitur Philippus, Alexandri Magni pater, vt ſuperius annotauimus.

Nullo iure Thessalorum formulæ factam] Id est, iniqua Thessalorum iuris factam, à formulis iuris captiosiùs ductis, aut formulis fœderum, iniquè ratis. Quorum vt cæteras Torrentius lib. 1. cap. 20. adijcit.

Toga candida.

sine toga candida] Moris siquidem erat, vt post edicta comitia professio gam candidam induerent, vnde & candidati dicuntur magistratum ambientes. Neque vero in professione satis erat togam candidam induere, sed etiam solenni ad populum nominatione quæ in concione ab aliquem magistratu fieret. Nam si præsens Q. Fulvius Flaccus professus est, se petere consulatum, absque toga candida, quia præterea sciebat, se ædilem oportebat, relinquitur profiteri aliud fuisse, quam toga candida petere magistratum, de quo Græchus de comitijs Rom. lib. 1. Candida ergo toga petitionis signum erat, vt à populo dignoscerentur, qui ambirent magistratus. Quandiu enim retinebatur toga candida, tam diu peritare in petitione, ea deposita, & petendi volantatem deposuisse candidam censebantur.

Nomen candidati recipere.

Nomen eius acciperet] Nominis siquidem editione in petitione magistratuum opus erat; eo vero ab hoc, qui comitijs præsidebat, non recepto, cuius rationem haberi non oportebat: secus vero eo recepto. Sic C. Marcium Rutilum Livius scribit, Censuram petere professum, & tamen subijci; consules negasse se eius rationem habituros, & apud Valerium Maximum lib. 3. cap. vlt. scribitur: M. Palicanum petitionem consulatus professum fuisse; Caium tamen Pisonem consulem in concione populi negasse, rationem eius se habiturum fuisse.

Fortunam sibi ipsi facturus] Nam vt Plautus in Truculento ait: Sapiens ipse sibi fingit fortunam, & sui cuique mores fingunt fortunam. In quam sententiam vide notata ab Erasmo in prouerbio: Si cui mores, &c.

Persij Catonus laus.

summus imperator] Hinc Plinius lib. 7. cap. 27. Ogygiam Oratorem, & optimum quoque Senatorem vocat, Sabellicus autem ex Neotericis lib. 7. cap. 3. Ethnicæ exempl. virum iustum & æquitatis studiosissimum vocat.

Causam dicendo] Sæpissime enim accusatus est, sed quoties authores dissentiunt. Quadragies quater accusatum scribit author de viris illustribus cap. 47. Solinus cap. 7. quibus astipulantur Lothardus de Syncho, & Cœlius Rhodiginus lib. 11. cap. 14. Quadragies ter Plinius lib. 7. cap. 27. Valerius Maximus sæpenumero accusatum ait lib. 3. cap. 7. Sexies & quadragies. Sabell. lib. 1. cap. 7. Sic quoque Aristophontes apud Athenienses nonagies quinquies accusatus semper euasit, vt testis est Æschines in celebri oratione in Demosthenem, Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 5.

Aristophontis.

Nonagesimo anno] Sic & Plutarchus nonagenarium legit. Verum cum Cato, vt historiæ ostendunt, octogesimoquinto ætatis anno obierit, nonagenarius iam Galbam accusare non potuit, nisi post mortem à manibus eius accusatum velis. Verum huius rei veritatem apud Ciceronem de claris Oratoribus inuenies.

Novum hominem] Nam genere Tusculanus, parentibus obscuris natus fuit, vt qui porcos pascerent. De eius vero familia & genere præter alios Gellius quoque libro decimotertio cap. 18.

L. Quintium Flaminium] Titi Quintij fratrem & qui septem ante annos consul fuerat.

Galba.

Galbam] Sergium Galbam virum consularem eloquentissimum. De quo Suetonius, Ciceto in Oratore, Volater. lib. 16. cap. 1. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9.

Notæ ascribere.

Motis senatu notas ascriberent] Notam ascribere nihil aliud fuit, quam causam infamem & ignominiosam edere, vnde perspicuum est differre notare, & ordine mouere. Ob leniores siquidem causas mouebant tantum Censores, sicuti superius libro 14. Fabrinius P. Cornelium Rufinum consularem mouit. Grauioribus autem pollutos sceleribus notabant, & notatos quoddam imbu etiam motos & ærarios factos infra lib. 42. Livius commemorat. Verumtamen

scicodum

Ridendum, quòd Censorię animadversiones & nota non vere iudiciales, præmiorū quæ dam scientia, neque qui aliorum sueta, postea in iudicium vocatur, vt Cicero scribit libro 2. de Repub. Censorij iudicium totos aliquot fere damnato asserit, præter ruborem. Itaque quod omnis ea iudicatio verecundiæ tantum in homine, animadversio illa ignominia dicta est. Adeo vero severum in delinquentes Cato censor fuit, vt inde Censorij nomen adeptus sit. Plinius libro 19. cap. 4. & lib. 24. cap. 2. & lib. 29. cap. 8. Fulgosius lib. 1. cap. 3. *Ignominia Catonis Censorium.*

Plutarchus, siue eo modo. Meminit quoque huius Cicero in Catone, & Valerius Max. lib. 2. cap. 4. Plutarchus non leorum sed adolescentium fuisse scribit liberali forma, quem semper comitem habuerit, & interfectum vnum ex iuuenibus, qui rei capitalis crimine damnati erant. Ex neotericis autem Sabellicus libro 7. Ennead. 5. Raphael Gallum vocat, quem à suis ad Romanos cum libertate transfugisse ait.

Sponsione desenderet] Sponsione certæ pecuniæ aut æstimationis aduersarium prouocaret, quam amitteret, qui in lite succumberet, vt Asconius interpretatur, & post eum Budæus in prioribus annot. Rectardus ait. Leges 12. tab. cap. 8. de privatorum vindictarum.

In millia æris attribuerentur] Attribuerentur hoc loco significat, tributi nomine haberentur, & annotauit Budæus de asse lib. 4. Ergo Cato detestetur volens, homines è luxu, pluris deciès detectam vestem, & venusta mancipia, quam quot vendi possent æstimauit, & in æris singula millia remos asses tributi constituit. Idem quoque Cœlius annotauit lib. 10. lect. antiq. cap. 2. *Attribuere.*

Inædificata] Inædificata sunt, authore Tornebo lib. 1. aduers. cap. 29. quæ aliquo in loco ædificata sunt, sed cuiuis loco dixit, significat ædificia è priuato in publicum procurrentia, & aliquid loci publici occupantia. Plutarcho teste, cuius verba sunt: ἀνοικοδόμητον δὲ τὸ κατὰ βάσιν τοῦ ἐδάφους ἐπὶ τὸ δημόσιον ἐξοικοδομεῖσθαι. Immolita autem sunt, quæ quis vi iam mollius est, si quis igitur priuatus ante ædes suas in publico podium posuisset, aut menianum projecisset, eum id demolini & diruere, tollereque Cato iubebat. *Inædificata.* *Immolita quæ?*

Basilicam] Ex pecunia publica, fuit verò ea vetus foro magnoque sumptu constructa, Portia appellata, ob æternam nominis sui gloriam, teste Plutarcho & Marliano lib. 3. c. 20. & Blondo, qui de Roma triumphante ea ætate hodie huius basilicæ vestigia nonnulla extare scribit. Erat autem basilica domus ampla & spatiosa, templo persimilis, ambulationib. amplissimis instructa, causarum cognitioni destinata, ad quam multi tota ex vrbe, ab causas agendi, alij consultandi, alij aliud agendi gratia confluebant: dicta Basilica ἀπὸ τοῦ βασιλεύς, cuius appellatione Græci etiam iudicē intelligerent, alij vsque Hesiodo, qui βασιλῆας ἀοιδοὺς vocat, hoc est, donorum iudices, interprete Budæo. *Basilica.*

Vectigalia summi precij, vltro tributa infimi loc. auerunt] Hic ambigitur, quid ista inter se differant. Nam eadem si essent, isdem precijs locata oportuit. Ac vectigalia omnibus quidem nota sunt, vltro tributorum ignoratio sententiæ cognitioni effecit, Tornebus lib. 1. aduers. cap. 29. Vltro tributa esse putat, impensas & attributiones operum publicorum faciendorum, & sartorum tectorum præstandorum, mancipibus & redemptoribus certa mercede locatorum. Ita vectigalia, quibus reditus & fructus populi Romani constabat, quatum potuerunt Censores auxerunt. Vltrotributa, quibus impensæ sumptusque & erogationes pecuniæ publicæ ex ærario hauriebantur, quantum potuerunt, precijs diminuerunt, & ad minimam summam perduxerunt. Cui interpretationi in Plutarchus astipulatur, qui de eadem censura Liuium secutus, ita scribit: τοῖς δὲ τὰ τέλη μισθοῦσι, καὶ τὰ ἔργα τὰ δημόσια ποιοῦσι τὰς τιμὰς ἐπηύξησε μάλιστα. Itaque illud lib. 43. Qui publica vectigalia aut vltrotributa conduxissent, in eandem sententiam accipiendum erit. *Vltrotributa.*

Semoti ab hasta] Quid per hastam hic intelligatur supersus lib. 24. expositum est, & de auctionum hasta & magistris Cœlius late lib. 21. c. 17. *Hasta.*

Defuncti fato.

Defunctosque vulgo ferebant] Sensus horum verborum est, vulgo ita dictarum populum Romanum eiusmodi castrorum imagine, quæ in foro fuerat, videri cum fatis decidisse quæ diruti olim castrorum metationem in media foro meditari credebantur. Defunctos igitur fato, id est, solutos & exemptos,

Coronæ.

nec vltra illi fato obnoxios, ita Budæum in prioribus ad Pandectas.

Præoccupandam Coronem] Hæc enim in ipso fere Messenaci sinu altera cornu sita est, de qua Stephanus & Pausanias in Messenicis.

Prusiam regem] Bithyniæ regem, de qua legatione vide Plutarchum in vita Flaminij & Hannibalis. Debellato autem Antiocho, Romani præter alias conditiones, quas imposuerunt regi Hannibalem perpetuum suæ Reip. hostem sibi tradi postulabant, quo intellecto Hannibal, ne in hostium veniret manus, ad Prusiam regem confugit. Quæ de re lege Plutarchum in Hannibale, & Eulgosium lib. 7. cap. 3.

Nihil inexploratum] Hinc prouerbium, Multa regum aures atque oculi, de quo Erasmus in Adagijs. Meminit & eius Aristoteles in 3. Politicorum.

Hannibalis exitus.

Hic vitæ exitus] De Hannibalis morte diuersas historicorum opiniones, lege apud Plutarchum in eius & Quinti Flaminij vita, Iuuenalem Satyra 10. Sabellicum lib. 8. Ennead. 9. Iulium Obsequ. cap. 3. Prodigiorum. Volaterranum lib. 14. cap. 3. Vrban. Comment. Annibalis vero mortui corpus positum fuit, apud Lybissam Bithyniæ vicum, in arca lapidea, in qua inscriptum erat: Annibal hic situs est. Author Plinius de viris illustribus. Petrus Bellonius Cenomanus de admirabili operum antiquorum, & rerum suspiciendarum præstantia, li. 1. ca. 35. de loco sepulchri Hannibalis, quem se vidisse ait, hæc scripta reliquit: Monumentorum (inquit) eiusmodi circa Nicomediam, insignis lexo cernitur numerus, in quem Hannibalis sepulchrum vidi, in Lybissa Bithyniæ vrbe, quæ nunc Diseibe vocatur, & mari abluitur. Vebus huius vrbis supersunt, in quibus tamen nemo habitat. Colliculus illic est mœnibus circundatus, arcem in loco situm habens, in qua Hannibalem sepultum scribunt. Hæc Bellonius, Meminit eius sepulchri Plinius lib. 5. cap. 32.

Libyssa Hannibalis sepulchro clara.

Mortem senis] Annum siquidem septuagesimum tunc egit, vt Acmylius Probus in eius vita testatur.

Funere suo exilium indixit] Nam, vt & superius vidimus, Linterni, vel Aminterni, vt Antonius vocat, moriens ab vxore petijt ne corpus suum referretur Romam, & sepulchro suo inscribi iussit: Ingrata patria ne ossa quidem mea habes, vt refert Valerius lib. 5. cap. 3. Orosius lib. 4. cap. 20.

IN LIBRVM XL. QVI ALITS. DECADIS IIII. LIBER X. DICITVR ANNOTATIONES.

Palilia.

PRidie Parilia] Palilia vel Parilia, Palis deæ solennitas. Dies vbi Romæ natalis fuit 12. Cal. Maij. Palilia verò, vt Varro scribit, dicta à Pale, vt Cerealia à Cerere. Parilia verò, vt alij volunt, quoniam pro partu pecorum Pali Deæ sacra siebant.

Liberos eorum tolleret] Respexit ad vulgatum prouerbium, Νήπιος ὃς πατρὶ κτείνας θυσίας ἀναλύσει. De quo Erasmus in proverbio: Stultus, qui patre cæso, liberis peperet.

Celeusma.

Ad hortationem remigum] Hortationem vocat, quam & Latini Græca voce Celeusma dicunt. Hoc verò in nauibus classiarijs alta voce interdum, tibia canebatur, ita vt remiges pro modulorum atque harmoniæ ratione concitarent, vel inhiberent remos. Hinc Celeustes est, qui remiges hortatur, quasi naugationis moderator, qui à Plauto Latinè dicitur hortator. Budæus in prior. annotat.

Libitina

Libitina tunc vix sufficeret] Cœlius lib. 29. cap. 18. notat Libitinam non sufficere dici, cum morientium vis magna est. Ac idem lib. 1. c. 39. notat Libitinæ defunctorum præsidem, licet Atteius Horatianus iuterpres scripserit Libitinam lectum, quo mortui efferuntur. Sed de Veneris epithymbia Libitinam dici author est Plutarchus, prout Cœlius latius docet lib. 29. ca. 18. Vota Libitinariorum legunt apud Senecam lib. de beneficijs 6. Ea verò sunt, vt complures moriantur. Hinc apud Horatium Libitinam vitare dicuntur, quasi immortalitati vendicant. Fuit quoq; Romæ Libitinensis porta, qua efferebantur cadaver a, quoniam lege cautum erat, ne quis in vrbe sepeliretur. Huius Libitinensis portæ meminit in Commodo Lampridius. *Libitina.*

Scribam eum quæstor] Quæstoribus enim ædilibus atque prætoribus hanc facultatem fuisse, vt scribas legerent, eosque in decurias vel quæstoriorum, vel ædilitiorum, vel prætoriorum, prout lecti essent, transferrent, non obscurè innuit Cicero in Cluentiana, vbi de Matrinio scriba loquitur.

Per eadem tot annorum] Tempus enim omnia consumit. Hinc Plato: *Tempus omnia consumit.*

Ἀρὸν πάντα φέρει, ἄλλοτε ἄλλα τίθησι χρόνος.

Ἄνθρωπον δ' οὐ μηδὲν ἐὼν, οὐκ ἔθετ' οὐδὲν ἐόντα.

Victimarijs] Victimarij sacerdotum ministri erant, qui victimas ligabant, & cultrum, aquam & molam parabant, & reliqua, quæ sacris necessaria erant. Meminit eorum & Valerius lib. 1. capite *Victimarij.*

Suas ornari provincias] Non solum enim decernebantur à Senatu provincia, sed ornabantur, hoc est, summum consilium habebant, quo viatico, quo comitatu de publico instructi magistratus in provincias proficiscerentur, & si provincia tuendæ armis esset, quas legionibus rem gerere deberent. Post verò, Senatus de alimentis, vestitu, & stipendio exercitus providebat. Argumento est epistola Cn. Pompeij ad Senatum Salutij, qua suis legionibus frumentum, stipendium à Senatu poscit & flagitat. Extat item huius antiquitatis memoria in Epistola Cœlij, vt annotat Zamoscius lib. 11. de Senatu Romano.

Potentia equestri] Meminit huius libri & infra lib. ab hoc secundo. Huius verò ædem systylon ad theatrum lapidè fuisse Vitruvius in tertio scribit. Quæ mirum, quod Cornelius Tacitus, alias antiquitatis diligentissimus, in tertio scribit, Romæ fortunam equestrem non fuisse. *Fortuna equestris.*

Rege sacrificulo] Rex sacrorum, qui & rex sacrificulus dictus est, à Romanis institutus, Iunio Bruto & M. Valerio primis consulibus, cum Roma reges exacti essent, vt Plutarchus in quæstionibus tradit, propter sacra quædam, quæ per regem tantum celebrari decebat. Rex tamen iste pontifici maximo subiectus erat. Huius vxor regina sacrorum dicebatur, quæ quotiès sacra faceret, ex malo Punico virgam, quam Inarculum vocabant, insulæ loco deferebat. *Rex sacrificulus.*

Publicè Latinè loquerentur] An de Latino sermone, qui paucis doctioribus erat in vsu, aut de eo qui omnibus erat promiscuus, Liuius intelligit. Sic & Iuuenalis Satyra 3.

Plebeios calices, & paucis assibus emptos:
Pocula cum antiquis pueri, atq; à fregore sumus
Non Phryx, aut Lycius, non à mangone petitus
Quisquam eris, & magno cum poscis, poscè Latine.

Non mediocrem Romanis iniuriam fecissent Cumani, si ea lingua publicè loqui voluissent, quam illi non omnibus suis impertirent, sed primi ciuitatis primarijs tibi vendicarent. De qua re vide latè disserentem Francis. cum Floridum Sabinum cap. 7. lib. 2. succisiuarum lectionum.

Coronas aureas] Gellius lib. 5. ca. 6. Triumphales, inquit, coronæ sunt aureæ quæ Imperatoribus ob honorem triumphi mittuntur, id vulgo dicitur aurum coronarium. Seruius autem libro 8. Æneidos aurum coronarium esse ait, quod victis gentibus ob concessam vitam imponebatur. Quæ sententia *Corona aurea.* *Aurum coronarium.*

Lælio in catalogo legum antiquarum minime placet, quod earum coronarium non tam à vitio ciuicarum quàm à loci, atq; libertatis dabatur. De hoc inuolucri circulo lucem lib. 20. Oct. ex, vbi vide Cuiacium de iure coronario, hoc nimirum eius & Gellius lib. 13. cap. 3. & ibi vide Scholiastes.

Annaria lex Quot annos nata] Ante hanc legem frequenter etiam Imperio, in quibus maxima virtus enituisset populo Romano conferebatur consulatum, & reliquos magistratus, atque id antequam ad Ciceronis quinta Philippica affirmat Cæcilius, quia, quis cuiq; magistratui petendo legitimus annus esset, non inuenit hac lege expressum non inuenerat. Cæterum Manilius lex eo obscurior, ejus apud eum in lib. de legibus Romanis. Appellatur autem hæc lex etiam annaria, auctore Festo, vnde Lampridius in Commodo: Post hæc vetus legis annariæ imperitia consultum fuit. Vide de lege annaria Petrum Crinitum lib. 8. cap. 5. de honesta disciplina, Maioragium cap. 4. de Senat. Romano, & Zamoscium de Senatorum ætate quam plurima disputantem lib. 1. de Senatu Romano.

Amicitias immortales] Proverbii loco hanc sententiam citat Erasmus in prouerbio, Amicitias immortales esse oportet.

Proscenium] Proscenium locus erat, authore Budæo, ante scenam positus, vbi pulpitum excitatum erat, quo actores fabularum prodirent, in re scenæ autem pulpito esset, pulpitum alius Orchestra. Sunt qui proscenium dictum esse putant à Nannio Proscenio meretriculæ, ea siquidem cultu exquisitaque aureis solea ornamentis, formæ gratæque puellæ speciem præferebat, verum exutæ curiosiori nota non caret. De quo vide notata per Cœl. lib. 16 cap. 5. lect. antiq.

Lares permarini. Larium permarinùm] Qui sunt, vt vetus Lexicon interpretatur, Διὸς Διὰ τὸ πλεῖν, vt annotat Torneb. lib. 20. aduers. cap. 33. Gyraldus historia Deorum Syntagmate 15. putat, quod vt antiqui domibus publicis priuatisque ac compitis Lares, ita etiam nauibus attribuissent, vnde hæc permarini lares.

IN LIBRVM XLI. QVI ALIIS DECADIS V. LIB. I. DICITVR ANNOTATIONES

Quæstorium Sanqualis. QVintanam] Scilicet portam, quæ & Quintanis dicitur.

Quæstorium] Tabernaculum Quæstoris, sicuti prætorium, tabernaculum prætoris.

Sanqualem] Quam quidam ossifragam vocant, Sanqualem autem atque immusulum augures Romanos in magna quadam hac habuisse, author est Plinius lib. 10. c. 7.

Prytaneum. Prytaneum] Prytaneum proprie dicebatur, quod in ea mutuum seruaretur quod Græci πρυτὸν dicunt, quasi πρυτανεῖον, author est Plutarchus, Cimone Athenensem liberalitatis animi præclari domum suam ciuibus fecisse, πρυτανεῖον κοινὸν. Vide Cœlium lib. 13. cap. 32.

Iupiter Olympius. Iouis Olympij] Sic Iouem cognominatum esse, author est Diodorus ab Olympo præfecto, ab quo ingenij cultum acceperit, Cœlius lib. 20. cap. 13. lect. antiq.

Non laqueatum auro] Id est, non tantum habens laquearia auratæ, sed etiam ipsos parietes auro incrustatos: Laquearia enim superiores ædificij partes conuexæ dicuntur, à nomine lacus, propterea quod rignorum interualla quandam lacuum speciem præbere videantur, Cic. lib. 2. de legibus. Magnificasque villas & pauimenta marmorea & laqueata tecta contemno. Vbi Torneb. laqueata tecta eleganti lacunari ornata lecta exponit, quod pingebatur inaurabaturque. Lucretius: Non Cyther æ reboant laqueata auratáq; templa.

Glarea. Glarea extra] Id est, minutissimis lapillis, qui in fluuiorum ripis vel maris littoribus reperiuntur.

Ianos

Ianos tres faciendos.] Iem plurali numero vocantur ædificia quadriformia & patula seu strata illa & lapidea, seu ex materia pro tempore excitata. Sic Suessonium in Domitiano. Rit forum quadrifrontis Iani, laudandum & Ianos tres faciendos. Huc referenda, quæ & Cæsar libro 1. de bello Gallico scripsit. Cumque (inquit) in rebus omnibus vim haberent maximam, primo & extremo primi pars in sacrificando. Iemps esse, ab eundo nomen ductum esse, ait quo tempore pueri seruis Iani, sortiuntur in primo libro Fastorum adium nomen nominarve videt Cicero. *Jam.*

Marginamta (quæ.] Id est, ut ea rata margines & extremitates integre & recte seruarentur, vel delapsæ fierent. Sic marginata tabula apud Plin. lib. 35. cap. 12. quæ margines habet aureas. *Marginare.*

Cæsa aut capta.] Tantum captiuorum Gracchus adduxit scribit, authore Plinio de viris illustribus, vt longa venditione res in proverbium venirent: Sardi venales. Cuius prouerbij rationem Plutarchus in Romanorum problematibus aliam tamen affert. Nimirum olim inoleuisse morem apud Romanos solennem, vt qui ludos in Capitolio ederent, Sardos venales pronunciarent, prodiretque puer quispiam, per ludibrium mouli circulum, quam bullam vocat, eumque morem hinc ortum putat, quòd Veientes olim diu cum Romanis bellum gessissent, quodque vrbem hostem postremam Romulus expugnasset. Vnde & regem Iylum & multos captiuos Romam deductos, Venales pronunciauit. Porrò cum Lydi ab initio fuerint Hetrusci, Iylorum autem caput erat Sardis, inde factum vt Hetruscos Sardorum nomine pronunciarit venales. Huius autem prouerbij meminit Cicero quoque libr. 7. Epist. fam. & explicat Erasmus in Chiliadib. *Sardi venales.*

Sardiniæ insulæ forma erat.] Insulæ eius longitudinem Strabo libro 5. facit millium 1220. latitudinem 980. Ptolem. autem multo longiorem fecit quam sit lata. Horum enim situs 183. mille passuum longitudinis habet. Max. latitudine 122. in mille passuum existente, in cuius sententia quoque est Mela lib. 2. cap. 7. circa finem. Rit autem hæc insula a Sardo Hercalis filio ita dicta, vt Silius Italicus lib. 12. & Solinus cap. 10. tradunt.

IN LIBRVM XLIII. QVI A-LIIS DECADIS V. LIBER II. DICITVR, ANNOTATIONES.

Instrumento imitari ostentabantur.] Vide notata superius libro quadragesimo.

Lana pulla.] Id est, Fusca in nigrum vergens, cuiusmodi est & terræ color qui Pullus dicitur, Virgil. libr. 3. Georgicorum: Ne maculis infuscent vellera pullis. Id est, nigris, vt inquit Seruius. *Pulla lana.*

Pomptinum omne.] Paludem Pomptinam intelligit; quam alij Satyram appellant, alij verò Pontinam scribunt, de qua Virgilius Æneidos 7. *Pomptina palus.*

Qua Satyra lucet sirui Palus, proxima mari,
Quærentur valles, & sic auersantibus æstus

De hac Palude vide Cælium lib. 19. cap. 25.

Ædem Iunonis Monetæ.] Iano Moneta vnde dicta sit, vide supra libr. 7. ab vrbe condita. *Iuno Moneta.*

Martem communem.] Homericum hoc est: Is siquidem Iliados 6. inquit: *Mars communis.*

Communis Mars, fert, vicem perimit parimque.

Id est:

Communis Mars, fert, vicem perimit parimque.

Vide Erasmum in proverbio, Omnium rerum vicissitudo est, & in proverbio: Mars communis.

Cirrha. A Cirrha] Cirrha vrbs est in Phocide, ad radicem Parnassi montis, Plinius lib. 4. cap. 1.

Latrones. Latrones] Conueniebat eos nomine appellari. Latrones siquidem illi sunt, qui propalam hominibus vitæ insidiantur. Quales sunt grassatores & viarum obsessores.

Lauia. Lauia] Loca, lauria acciperent. Lauia quæ dicantur superius dictum est, & sunt a Plutarcho in quæstionibus Romanis interpretata, hoc vero proximo adijciendum Græci ea xenia appellarunt, vt scribit Demosthenes in oratione de legatione. Xenia enim Philippi regis legatis Atheniensium data sic vocauit, vt quod & alicubi Plutarchus, quin & eodem modo vsus est Appian. cum scribit Phameam, qui cum Scipione navigauerat, & Romæ successerat, xenijs quamplurimis donatum.

Pella. Pellæ in veteri regia] Horum situm ita describit lib. 45. Liuius, describit Strabonis Epitome, Pellam inter paruulum oppidum fuisse adhuc, sed in ea ornatus Philippus: & ampliorem & illustriorem reddidit. Hæc Alexandri quoque Magni patria fuit. Vnde Iuuenalis:

Vnus Pellæi iuuenis non sufficit orbis.

Clara quoque est Euripidis sepulchra cuius Politianus vno versu elegantissime meminit in Nutricia sua.

Quæque, negat nobis lacerum dea Pella, Medeæ.

Minerua Alcides Alcidam] Minerua Alcides a Macedonibus cognominata est, haud dubie *ab Alcide*, id est, robore, virtute & fortitudine, sicut & Herculeas ab eadem eas esse putarunt.

Agemata. Quæ erant agemata] Asilas quosdam equites in Alexandri exercitu seruitiorum appellatos ait, ab agendo, sicut & monitores, qui dicerentur amici. Neque non alam equitum quæ dicatur agema, quæquam & de peditibus dicatum reperio, testatur idem Arrianus. Vt notat Cœlius libro 22. cap. 31. Qui vero hic celeri dicuntur, Græcis sunt Peltastæ, Cœlius lib. 10. cap. 4. Scuto proteri modico & lanceas proferentes haud ita longas, idem lib. 21. cap. 18. De his etiam superius nonnulla attigimus.

Sacra ala. Sacramque lacere alas] Ad Cæsarem libro 3. cap. 13. annotat. Thebis fuisse *sacrum robur*, id est, sacram cohortem, quam Gorgidas instituerit primus ex electissimis viris, hoc est, amatoribus, amasiquæ vt voluere nonnulli, quando hic est ad robur nexus potens.

Equester ordo. Equites seminarium Senatus] Equester enim ordo quasi gradus ad Senatorium erat. Aelius quoque Lampridius multis post annis cuncta Reip. idem Alexandrum Seuerum hoc tenore docuit. Nunquam inquiens, libertinos in equestrem locum recepit, ab equestri Senatorum seminarium equestrem locum esse. Hinc & Festus, Adlecti dicebantur, qui inopiam ex equestri ordine in Senatorium numerum assumpti sunt.

Adlecti.

Celtron. Celtrosphendophi] Celtron missum genus, quod Itali, authore Cœlio libr. 27. cap. 2. celum vocant, id Pelasgo heli ingenium arbitratur Suidas, de quo & alijs generibus telorum Petrus Crinitus lib. 13. ca. 6. de honesta disciplina. Tornebus lib. aduers. 20. cap. 31. Celtro Græcis verutum, opinari inde.

Iupiter Nicæus. Iouis quem Nicæum vocant] An Nisæus a vicinia, id est, vna dicamus, an a loco, dubitat Giraldus. Idem tamen cum Ioue victore esse videtur, qui ita cognominatus est, quod omnia vincere putaretur, vt Liuius lib. 10. scribit. Papyrium in ipso discrimine, quo templa deis immortalibus vouere mos erat, vouisse Ioui Victori, si legiones hostium fudisset. Ioui vero Victori diem festum Romani celebrarunt idib. Aprilis, qua de re Ouid. in Fastis

Octauus Aprilis Idus cognomine Victor
Iuppiter hac illi sunt data templa die.

IN

IN LIBRVM XLIII. QVI A DECADIS V. LIBER III. DICITVR, ANNOTATIONES.

Viros Recuperatores] His sunt qui posita indices de legatis ac ceremoniis appellati apud quos agebatur. Dabantur autem a prætore, post iudicium constitutum, vt annotat Budæus in posteriorem, ad Pandectas. *Recuperatores.*

Patronoque] Qui eos defenderent. Qui defendit alterum, inquit Alciatus, aut patronus dicitur, si orator est, aut aduocatus, si aut ius suggerit, aut præsentiam suam commodat amico aut procurator, si negocium suscipit aut cognitor, si præsentes causam nouit, & hic tuetur vrsinam. *Patroni qui.*

Vicesimas vendere Hispanos] Variæ vicesimæ hinc inde ab authoribus memorantur. Erat enim vicesima rerum venditarum, quæ ad fiscu pertinebat, de qua Plinius li.7. epistolarum, & Iacobus Renardus li.3. Variorum c.2.16. Fuit & vicesima eorum qui manumittebantur introducta ex lege Manlia, de qua supra li.7. Huius meminit & Cicero ad Atticum li.2. quamuis Rhodius in sua Rhetorica vbi de vectigalibus disputat, nescio cuius authoritate fretus, Ciceronem in eo loco de vicesima quadam loqui scribat, quam ex re frumentaria Latini Romanis præstitissent. Fuit & vicesima hæreditatum, introducta lege Iulia vel Papia, qua cautum erat, vt si quis hæres extraneus institutus fuisset priusquam hæreditatem iniret, vicesimam eius partem fisco daret, qua lege illi & proximiores hæredes non tenebantur. De qua Alciatus libro disputationum 3 cap.6. Zasius in catalogo legum antiquarum de lege Iulia vel Papia de maritandis ordinibus. Hanc Gratianus Imperator, vt tradit in gratiarum actione Ausonius, primus sustulit. De legibus autem vicesimæ primus scripsit Iurisconsultus A. Ofilius, authore Pomponio de origine iuris. *Vicesima.*

Bis amplians] Ampliati sunt rei quorum damnatio vel absolutio differtur, aut quia coram iudicibus non constitit, aut quod hominum plane liquet, aut de crimine, aut de pœnæ modo. De quo late Bud. in priorib. annot. Magna vero disputatio est, de ampliatis & comperendinatis, de qua vide Manutium in libro de legibus Romanis: Rubortellum lib.2. emendationum cap.25.26.& 27. Nec contemnenda sunt ea, quæ annotauit Tornebus lib.1. aduers. cap.3. quæ & superius retulimus. *Ampliati qui.*

Furius Prænestæ Matienus Tybur] Id propemodum est, Exquisitas a seruentibus grauesque Suburas. Sed enim vbes erant aliquot Latinorum in quas exilij causa solum vertere iis erat, iam inde ab vetusta prope antiquitate, in quib. hæ duæ numerabantur, vt ex Halicarnasseo tradit Torneb. aduers. li.16. c.2.21. *Compellare pro accusare.*

Potentes compellare] Compellare pro accusare hoc loco ponit Torneb. eodem loco annotat.

Cum quibus connubium non esset] Hos quidam Latinæ conditionis fuisse credunt. At Ieruorum in numero fuisse Tornebus existimat, quod hic Liuius eos manumissos fuisse scribat, quo significet ingenuos non fuisse, & quod ea colonia Latinorum Libertinorumque appellata sit.

Sagula] Vestes militares. Virgil. Virgatis lucent sagulis. Tacit. de morib. Germanorum: Nudi aut sagulo leues, nulla cultus iactatio. Et paulo post: Tegmen omnibus sagum, fibula, aut si desit, spina consertum. *Sagulum.*

Post Terminalia] Terminalia feriæ in honorem Termini Dei finium custodis instituæ, quæ postridie Charistiorum celebrabantur, de quibus Ouidius in Fast. Varro dicit, hoc festum celebratum fuisse pridie Cal. Martias, nisi cum intercalaretur Februarius, tum enim 6. a fine die solitum fieri scribit, quanquam ait tum quoque inferiores dies ei mensi demi solitos. *Terminalia.*

Priusquam id sors cerneret] Sors cernere dicitur, cum eius aleæ aliquid per- *Sors cernit.*

permittitur, vt id discepter, vt cuiusque sit, quem di iudicarint, Torneb. lib. 15. aduers. cap. 21.

Prætorum potestas.

Prætores quibus & vis Imperij] Consules enim duodecim fasces præferebant, prætores vrbani binos, prouinciales senos: Hinc prouincialem prætorem Polybius ἑξαπέλεκυν solet vocare, quasi cui sex secures præferantur, & imperium propriè consulum fuit, prætorum iurisdictio, Verum quid quisque iuris fuerit latius fere volet, leget Commentaria Oldendorpij lib. 1. actor.

Censui censendo legem dicere.

Censui censendo] Legem censui censendo dicere, pro censu agendo, edmandisque ciuium fortunis & facultatibus vetere & consuli formula vsi patet, annotante Torneb o lib. 8. cap. 2. praallegato.

Adiurare.

Hæc adiurarent] Id est, hæc iurarent, aut præstarent iureiurando. Id enim est adiurare. Cic. pro Flacco. Illud quæro, fuerne ita prædes? etiam adiurando.

Gratiosa missio. Ambitiosi consules. Ambitiosa decreta.

Gratiosa missio] Id est, per ambitionem & gratiam impetrata, vt Torneb. eodem loco exponit.

Non consulibus sed ambitiosis consulibus] Id est, qui vel fauore vel accepta mercede agerent. Sic & ambitiosa decreta dicuntur, cum quæ gratis quam ea quæ accepta mercede contra ius & æquum in alterius fauorem iudicibus interponuntur, l. 65. paragrapho 2. ff. ad S. C. Trebel. Sic ambitiosa sententia accepisse videri potest in Domitiano Suetonius, Ambitiosas (inquiens) vetustiorum sententias rescidit. Vide Rebardum lib. 5. variorum cap. 6.

Vltro tributa] Hæc quæ fuerint superius explicauimus est, vt & quid sit indicta: quæ hinc repetas.

Auocare cõcionem.

Auocatam à se concionem] Auocare concionem est concionem à magistratu, qui eam aduocauit abducere, quod vt apud Gellium est, tum erat aliquibus magistratibus facere. Sed à tribuno auocare, vt ex Liuio augurantur, nefas erat. Torneb. lib. 16. aduers. cap. 21.

In ordinem se coactum] In ordinem redigi quid sit, supra lib. 25. explicatum est ex Cœl. lib. 25. cap. 18.

Bona alicuius consecrare.

Bona conlecraui] Id est, deuouit & detestabilia decreuit esse, ita vt cuiusliber direptioni exposita essent. Hoc enim hic est consecrare, licet & is potest dici, vt consecrare sit à priuato cultu, sacro aliquo carmine vindicare: Romæ Sp. Melij & M. Ciceronis area consecrata est, & Scipio Carthaginem consecrauit ad æternam hominum memoriam, vt Cicero pro lege agraria contra Rullum. Appianus in Libyca & lib. 1. de bellis ciuilibus testantur. Alia est consecratio quam Apotheosim dixerunt, de qua nominatim locutus est Herodianus, vbi de Seueri morte agit, de qua vide Cœlium lib. 21. cap. 33.

Tribunorum plebis sacrosancta autoritas.

Vtique censori perduellionem se iudicare] Tribunum non tantum multam irrogu, sed etiam crimen iudicat, cum quem de crimine condemnat, quo de re apud populum poscentem certabatur ex prouocatione, vt Torneb. præallegato loco notauit. Cæterum quod tribunis censoribus dicit id perduellionis dici id inde fit, quod si quis intercessioni Tribunitiæ non paruisset, aut concionem à Tribuno auocasset, is Maiest. crimen commisisse censeretur, vt & si quis concilium plebis vi atque audacia turbasset, tribunoue in ordinem coegisset, maiestatis in eum iudicium exercebatur, quale hoc lib. describitur. Sed & si quis tribuno plebis de via non decessisset, in hoc crimen, quasi populum quendam impingebat. Scribit enim Plutarch. in Gracchis C. Vatinium ciuem Romanum nimio supplicio affectum, quod tribuno plebis in foro ambulanti de via non decessisset, cum more maiorum omnes ei cedere tenerentur. Porro hoc crimen antiqui perduellionem vocabant, ex ea nimirum causa, quod huius criminis conscios, hostili animo aduersus Remp. esse viderentur. Nam antiqui hostes perduelles vocabant, itaque ea differentia est inter perduell. & maiestatis crimen, quod omnia perduellionis delicta sub nomine maiestatis cadunt, non autem omnia, quæ crimina maiest. dicuntur, perduellionis sunt, vt l. fin. ff. ad l. Iul. maiest. Vide quæ de hoc annotauimus supra lib. 1.

Perduellionis crimen.

Clauso-

Clausoque tabulario] Tabularium locus erat Romæ refertus omnibus instrumentis, tabulis, literisque publicis, in quibus omnia pascua, prædia, vectigalia, portoria, civitates, stipendiorum, publicanorum perscripta erant. De eo Maro scripsit: *Tabularium quid.*

Infandum furens Crimen populi tabularia vidit.

Tornebus loco præallegato.

Si collega damnatus esset] Vera & infocatæ amicitiæ exemplum. Lætari enim & dolere affici ex his, quæ in vtramque fortunam amico contingant, vt in Lælio ait Cicero, ea demum vera est amicitia, & hunc Demetrius Phalereus veros amicos in rebus lætis & prosperis vocatos, in aduersis inuocatos & vltro adesse solitos esse dicere. Cæterum aliam causam ob quam hi censores ejecti facti sunt, refert Plinius, de viris illustribus cap. 17. quem vide.

Comitem exilij] Pro magno, & insigni amici commodo, tenuis (vt Theophrastus ait) infamia interdum subeunda est, quandoquidem honestatis & famæ iactura maiore honestate plerunq; & cum maximo fœnore compensatur.

Concepta verbis iurare] Quid sit concepta verbis iurare, ostendimus supra, & tradit Tornebus aduers. cap. 10. *Concepta verba iurare.*

Aquilicensium legatis] Certus enim videtur in colonijs familiarum numerus, cui iussu Senatus adijcere non licebat.

Epidamni magis celebre] Epidamnum ab Epidamno barbarorum rege eo dictum dictum esse, Appian. lib. bell. ciuilium scribit: eiusque portum post Dyrrachium dictum à Dyracho Epidamni ex filia nepote. Tandem Corcyræi et appellationem vt infaustam mutasse, portumq; ab vrbe quæ desuper imminet Epidamnum dixisse. Hactenus ille. At Romani, quia velut in damnum iuris omen id visum est, Epidamni nomine, vt magis infausto, expuncto, Dyrrachij vocabulum restituerunt, vt meminit Pomponius Mela lib. 2. de Macedonia: sere circiter finem.

Templum Iouis quem Niceum vocant] Huc transferenda sunt ea quæ de Ioue Nicæo circa lib. 4. finem annotauimus: Victoria vero Græcis νίκη dicta est, παρὰ τὸ νικᾶν à non cedendo, vt Cælius annotat. lib. 5. cap. 6. Ita Nicæi non incommode ἀπὸ τῆς νίκης, victoria dictus esse videatur. *Iupiter Niceus.* *Nike victoria vnde Græci dicta.*

IN LIBRVM XLIIII. QVI ALIIS DECADIS V. LIBER IIII. DICITVR, ANNOTATIVNCVLAE.

Actium Acarnaniæ portum] Vbi & Actij Apollinis templum erat, atque Nicopolis Augusti Imperatoris opus. Cum enim Octauius, cognomento Augustus, ante fauces Ambracij sinus, Antonium cum Cleopatra Ægypti regina nauali bello vicisset pro huius insigni victoria gloria Nicopoli nomen imposuit. Hoc vero bellum post Vellcium Paterculum, Orosius lib. 6. diligentissime prosequitur, & sub finem libri 8. elegantissime Virgilius Æneæ clypeo. Nec minus erudite Flaccus, Horatius libro 1. Ode 37. & lib. 4. Propertius. *Actium.*

Diocletium funerum] Hæc transferre ea quæ supra lib. 38. de diuersis aquarum dictis sunt ex Tornebi sententia.

Circa Dium castra habuit] Dium Ptolemæus Picriæ attribuit, Strephan. Macedoniæ, in qua olim Olympica certamina celebrare consueuerant. Pausanias in Bœoticis author est, in his locis Orphea à mulieribus Thracijs discerptum fuisse. Polyb. lib. 4. autor est, Dium vrbem, ædificijs, gymnasijs, porticibus templis, donarijs, imaginibus veterum Macedonum regum eximie fuisse adornatam. *Dium.*

Enipei amnis] Celebris hic est amnis victoria Cæsaris contra Pompeium, vnde Lucanus lib. 7. *Enipeus.*

Sanguine Romano quem turbidus ibit Enipeus.

Ludicro

Circenſes ludi.

Ludicro Circenſi] Quod Græcis Olympici, hoc Romanis Circenſes ludi fuiſſe videantur. Quippe Agonici Circenſes, ad eiidem in honorem Iouis Olympici pariter inuenti inſtitutique ſunt. Inde Romam translatus quidam ex illis fuit, vbi Neptuno & Cereri celebrarunt, quorum memoria quotannis celebrabatur iuxta fluminis ripam anguſto tramite, altero hinc vergente flumine, altero poſtis gradibus, vt vtrinq; præſens exilium eſſet, figurum cuiuſcunq; habitus dimicatione periculoſis, adeo vt inuita præcipitum illis boatterre necesſe eſſet, vnde Circenſes dicti. De quibus præter Liuium hic Blondus li. 5. Romæ triumph. Martian. li. 4. c. 10. Topog. Guid. li. 4. Pan. Mec. ab Alex. li. 3. c. 3. Cœl. li. 8. c. 7. Leon. li. 2. c. 57. & li. 1. c. 58. & li. 2. c. 62. de variis ſim.

Linguæ.

Linguam] Linguam vocat terram in mare procenſam ſpecie linguæ. Nam lingua ſiue lingula interdum promontorium, vel alia quauis terra longa & angusta dicitur, quæ in modum linguæ exeſtat in mare excurrit. Cæſar lib. 3. de bello Gall. Erant eiuſmodi fere ſitus oppidorum, vt poſtis in extremis lingulis, promontoriisq;, neq; pedibus aditum haberent, &c.

Cerui.

Cerus etiam obiecit] Cerui hic ſunt furcæ ligneæ cornutæ, ad ſimilitudinem ceruorum cornuum. Sic Cæſar li. 7. De bello Gallico poſteas aggerem, & vallum duodecim pedum extruxit, huic loricam pinnaſque adiecit grandibus ceruis, &c.

Iiſdem caſtris tenderet] Tendere in re militari remotia figere, ſeu papiliones erigere ſignificat, ſic Cæſar li. 6. De bello Gal. vſq; eo, vt qui ſub vallo tenderent mercatores, recipiendi ſui non haberent facultatem, & Virg. lib. 1.

Hic Dolopum manus, hic ſæuus tendebat Achilles.

Eumenem claſſemq; eius, tanquam vento allatas naues] Videtur ſignificare claſſem illam, cum ſocijs opem non tulerit, paruoque tempori ſpatio illic manſerit, videri potuiſſe, non conſilio eo veniſſe, ſed tempeſtate delatam. Naues enim cum vi ventorum aliquo appelluntur, ſtatim ceſſantibus illis abeunt. Victorius lib. 17. c. 22. var. lect.

Natura inter ſe inimica] Demoſthenem cum hoc eſſe videtur. Sic nanq; ille: βασιλεὺς ἐχθρὸς ἡ φύσις ἐστὶ τοῖς ἔθνεσι, ἰσχὺν ἔχουσιν ἡ πλησίον θάλαττα.

Hipparchi naues.

Naues quas hippagogos vocant] Hæ aliter hippagines vocantur, Polyb. ἱππαγωγοὺς vocat in 1. De quo genere nauium vide Bayfium in lib. de re nauali. Tractat etiam de eo nonnulla Franciſc. Robortellus lib. 1. Emendat. cap. 21.

Delius Apollo.

Sanctitas templi] In cuius limine inſcriptos fuiſſe verſus legimus, quibus edoceretur homines qua herbarum compoſitione aduerſus omnia venena vterentur. Ab hac vero inſula Delo Apollo Delius vocatus, quod in ea & natus & cultus eſſet, & oracula certiſſima redderet, licet Macrobius Delium cognominatum tradat, quod Sol luce ſua cuncta ἀπὸ τοῦ δῆλα, id eſt, clara & manifeſta faciat.

Cycladeſ.

Per Cycladeſ] Sic inſulæ circa Delon in orbem ſitæ, authore Plinio, dictæ ſunt, cui & Strabo accedit, vt mirari liceat, qua cauſa motus Seruius Cycladas dictas ſcripſerit, non quod in circuitu ſint, ſed potius quod longo ordine eas circuire neceſſe eſt. De his vide Melam li. 2. de inſulis Mediterranei maris.

Vtrarij.

Vtrarios ad mare] Vtrarij dicebantur, qui vtribus & alijs eiusdem generis pellibus & aquam in caſtra deferre ſolebant.

Bucculæ.

Bucculasque] Bucculæ ex caſſidis partes, per quam mittitur ſpiritus, ita dictæ quod buccam tegant. Hinc bucculani iuris ciuili dicuntur, qui galeas faciunt, vt annotat Torneb. lib. 9. aduerſ. c. 16.

Macedonas vt triſte prodigium] Sic & Galatas Lunæ defectu conſpecto perterritos, nec cum Attalo rege vlterius procedere voluiſſe narrat Polybius li. 5. Et Germanos ante nouam lunam prælio minime contendere ſolitos refert Cæſar li. 1. de bello Gallico. Cæterum de hac Eclypſi Lunæ vide ſcripta a Plutarcho in vita Æmylij, qui tradit milites Romanos pro ſua conſuetudine ſplendorem Lunæ æris percuſſi tinnitu reuocaſſe, & conſulem Æmyllium, vbi primum

um Arcesibri. Lunam extinctam videri, eudem ei vitulos immolasse. Polyb. lib. 12. de cognitione Mathematum & maxime astrologiæ & Geometriæ, Imperatores ante omnia ipsum [illegible] videri.

Dianam quam Tauropolon vocant.] Dianam Tauropolon vocant, scribit in Periegesi scribit Dionysius, a fer. non ab agente solum, sed ab animali, vt probat Eustathius, quia tauros gerit. Celius l. 7. c. 15. Tauropolia Dianæ meminit, & Diodorus lib. 5. idem & Tauropolia sacrificia Dianæ & Martis apud Amazonas vocari scribit. Phanagnus, Tauropolon (inquit) Dianam dixerunt, quoniam vt Taurus vagatur per omnia, vel quod Taburi Neptunus immiserit Hippolyto furente œstro per omnem ferè terram, vel quod Iphigenia è Scythia fugiens, in Attica simula chrysea Dianæ consecraverit, & Tauropolon Dianam appellarit. *Diana Tauropolos.*

Samothracum traiecisse.] De hac insula legas Strabonem l. 10. Diodorum Siculum l. 5. Plinium l. 4. c. 12. l. 36. c. 5. lib. 37. c. 9. Pomp. Melam lib. 2. cap. 7. Volater. lib. 2. c. 4. Geograph. *Samothracæ.*

IN LIBRVM XLV. QVI ALIIS DECADIS V. LIB. V. DICITVR ANNOTATIVNCVLAE.

Ad quadrigas mittendas excendent.] Excendent, non excendent legendum, nam veteres escendo pro ascendo dixisse annotat Torneb. lib. adnersar. 20. c. 30. Sic Varro è vinea in arbores escendit vitis: & rursus in catnarum escendit.

Laureatas tabellas.] Literas laureatas intelligit, quæ quid fuerint superius ostendimus: & vide de hisce Brodæum l. 1. Miscellaneorum capite 33. *Laureatæ tabellæ.*

Pullo amictus illo.] Torneb. lib. 16. adversar. c. 20. legit, pullo amictus villo. Villus autem pilus est. Martialis, Calfaciunt villi pallia nostra mei. Si quis tamen hîc legere malit, nec ipse contradicit.

Exemplum mutationis rerum humanarum.] ὑπόδειγμα τῆς ἀνθρωπίνης, id est, Circulus rerum mortalium scilicet sunt, quod circumagantur, & velut in orbem recurrant fortuna vertente rotam, de quo Erasmus in prouerbio, omnium rerum vicissitudo est. Et in prouerb. Fortuna æstuaria. *Fortuna æstuaria.*

Quid velper ferat.] Vide Erasmum in prouerbio: Nescis quid velper vehat. & huc alluxit Philippus supra l. 39. cum Thessalis respondens, minacem clausulam adiecit, nondum omnium dierum solem occubuisse.

Consurrexit consul.] Quia & consulem hostis crudelissimi aduersa fortuna morum, lachrymas multas effudisse alij scribunt, virtus siquidem cuidentium magnam reuerentiæ partem etiam apud hostes habere debet. Vide Plutarchum in vita AEmylij, Sabellicum lib. 8. Ennead. 5. Florum l. 2. c. 12. & Sabellic. lib. 4. c. 7. Ethnic. exemplorum, Platinam lib. 2. de optimo ciue.

Malgabæ regis.] Romana consuetudine, si quando reges aut legati venire nunciarentur, primo quid vellent ab exploratoribus cognoscebatur, postea ad eos egrediebantur minores magistratus. Quod si essent legati hostium non admittebantur in vrbem, sed ijs & hospitium & senatus extra vrbem dabatur, vt supra lib. 30. de Carthaginiensium legatis. Et post Nicostratus in lib. quem inscripsit, De senatu habendo, tertium senaculum circa ædem Bellonæ fuisse memoriæ prodidit, in quo exterarum gentium legatis, quos in vrbem admittere nolebant, Senatus dabatur. Legationes autem locorum & amicorum regum aut populorum non excludebantur vrbe. Varro etiam prodit locum prope curiam Hostiliam substructum, vbi nationum subsisterent legati, qui ad Senatum essent missi, eumque Graccostasin appellarunt, vt tradit Zamolcius lib. 2. de senatu Romano. *Romanorum mos in tractandis & audiendis legatis.*

In

Vrbanæ trib. In quatuor vrbanas tribus] Suburanam videlicet, Palatinam, Esquilinam, & Collinam, quas Seruius Tullius sextus Romanorum Rex primo instituit. Et in has manumissos, si Reip. Romanæ participes esse vellent, & vita ciuitas coleretur, distribuit. In has demum Q. Fabius Rullus Censor forensem factionem postea fuerat cum Censor coegit.

E tribu mouere. E tribu mouere] Est itaque tribu mouere, vt ex hac Liuij loco apparet, ex hoc ordine in hunc honestum transferre, vt ex rustica in vrbanam, hac ex rustica in rusticam, vnde dixit Plinius in vrbanas tribus transferri, vt auctor est Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum lib. 2. c. 10. Porro rusticæ tribus apud Romanos omnium laudatissimæ erant, & vocabuli quidem qui agros colerent, à quibus in vrbanas transferri ignominiosum & turpe erat. Quæ de re Plin. lib. 18. c. 3. Alex. ab Alex. lib. 1. c. 10.

Rusticæ trib.

Mineruium. In oppido Mineruio] Partem quandam Romæ Torrentius videtur intelligere, in qua templum Mineruæ fuerit, quod Mineruium dicebatur, vt Diuum, de quo ipse lib. 26. aduersus c. 20.

Titulus. Quem tandem titulum] Titulum hic accipe pro causa, sicut Asconius in 6. oratione Cicer. pro Milone, manumissi erat eos illo sub hoc titul. quod capite liberum vti essent. Sic Ambros. in sermone 90. Et quia erant nobiles, inquit, titulum inquit Christianitatis opposuit, Renard. de antholitate prudentium. c. 7.

Iupiter Trophonius. Lebadiæ templum Iouis Trophonij adijt] Lebadia velut reliquæ Græciæ ciuitates, rebus alijs inuitis ornata felixque fuit, cum Trophonij memore. Quo loco ferunt Hercynnam Trophonij filiam, vna cum Proserpina Cereris filia quandoq; colludentem, anserem habuisse. Qui cum inuita Hercynna euolasset, in subterraneum antrum se recepit, atq; sub lapide se abscondit. Puella in antrum ingressa, anserem sub lapide delitescentem recuperauit, confestim eo loci, vbi lapidem puella sustulerat, aqua scaturiuit, quæ mirum excrescens Hercynna fuit nominata: ad cuius ripas Hercynnæ templum extruxerant, in eo templo Virginis simulachrum in manibus anserem gestantis erectum. Hæc ex Pausaniæ Bœotijcis & Tzetzis in Lycophronem Commentariis. De specu vero Trophonio complura notauit Erasm. in prouerb. in antro Trophonij vaticinatus est. Memmius etiam & M. Tullius in Tusculanis. Herodotus in Cho. Philostratus in Apollonij Thyanei vita. Origines lib. 3. contra Celsum, Plutarchus, & Aristophanis interpres in Nubib.

Euripus. Spectaculum Euripi] De huius Euripi fabrica, qui stato aliquibus diebus, temporibusque fluere atque refluere dicitur, Liuius libr. 27. Cicer. lib. 3. de diuinatione, Pomponius Mela libro 2. At diuersum ab aliis Iohannes Tortellius prodere non dubitauit: vt ibi Lozchimus Vadianus in suis annotationibus ad Melam refert, quæ omnino videnda sunt, nec contemnenda, quæ Nicolaus Gerbellius libr. 5. in descriptione Græciæ Sophiani de hoc scripta reliquit.

Amphilochus. Amphilochus vates] Meminit huius & Strabo, & Pausanias, qui & eius aram Athenis describit. Thucydides lib. 2. histor. Amphilochum scribit Amphiarai filium, post bellum Troianum cum domum reuertus esset, Agros exulem domicilium condidisse in sinu Ambraciodco vrbem, quam de nomine primæ vrbis & suo Argos Amphilochicum appellarit.

Æsculapij templi extra Epidaurum. Quinq; millib. passuum] Cur Æsculapij templum extra vrbem fuerit, Plutarch. in problematis rationem reddit. Quod ægri plerunque extra pomœria vertari solti fuerint, ne vrbs horum fœtore contagione ve conaminaretur.

Summotor aditus. Accensi. Summotor aditus] Lictorem intelligit, eorum namque erat, vt populum summouerant, sontes virgis cæderent. Sic Liuius, & summouere populum lictores iussi. Et alio loco, Lictor apparuit, summouete eo, incesserunt. Accensos porro hoc loco intelligit magistratuum ministros, sic dictos ab accelendo, id est, vocando. Nam accensus instar præconis accieba tiussu consulis Quirites ad concionem, de his & superius nonnulla annotauimus, quæ vide.

Lunam-

Lunamq; matrem] Romanorum consuetudo erat arma de hostibus capta Luna dea.
interdum ornare. Vulcano, aut Marti, aut Minervæ, atque ab Imperatore factum reperimus non raro, ac gestata in dictis numinibus consilia referuntur. In Luna certe non aspernor, quæ eandem retinet arma in honorem Lunæ commutari. Quare Tornebus l. 16. aduersar. cap. 20. pro Luna, Lua reponendum censet, vt & supra lib. 8. scribitur. Armorum ita magna tam inter cæsa, quam spolia hostium, tum in castris inuenta est. Paulus matri dare, & consul dixit, vbi notata quoque à nobis vide.

Tribus ijt omnibus] Antiquissima siquidem quæ quisquam non seruata est, lex de triumpho fuit, ne quis ob rem in bello bene gestam triumphum duceret, Triumphi lex.
ante triumphum ne vrbem ingrederetur. Triumphabant enim, cum imperio, & imperium deponere vrbem intrantibus necesse erat. Triumphum autem Senatus decernebat, sed imperium in vrbe, quo die triumphus duceretur, populus dabat, rogatione ab aliquo tribuno plebis lata. Hanc legem de imperio vnius diei intra vrbem Cicero significat lib. 4. ad Atticum, de qua plura Manutius de legib. Romanis.

Intacta Inuidia media sunt] Sic Poeta:

Imatenent pacem per sua cuique vetant.

Militem honorem dare posse] Ita legendum esse, fugato aduerbio non quod in priorib. editionibus fuerat, annotat Torneb. l. 16. aduers. c. 20. Quia autem potest honorem dare penes eum etiam est potestas non dandi. Intelligat igitur Paulus, qui se negat habuisse potestatem dandæ pecuniæ, militem habere potestatem mandandi suffragio triumphi, quem non defert male merito: ille sensus & historico dignior est, & acrior.

M. Seruilius] Vir consularis, qui sicies aciem in bello singulari certamine M. Seruilius.
prouocatus hostem interfecerat, vt tradit Plutarchus in vita AEmylij, & ipse met circa finem orationis huius gloriatur.

Ipse postremo Paulus in curru] Huius triumphi ordinem & pompam lege Triumphus P. AEmylij Macedonici.
apud Plutarchum, Appianum inter principium & medium eius libri qui Libycum inscribitur, Sabellicum l. 8. Enn. 5. Blondum lib. 10. Romæ triumph. Fabij duo Max. & Scipio, qui in adoptionem dati, alter Scipioni Africano, qui P. Scipio AEmylianus dictus est à Paulo AEmylio patre, alter autem Fabij Max. filio eius qui quinquies consul fuit. Huius vero adoptionis meminit Plut. in Paulo AEmylio, Val. Max. lib. 2. c. 5. Alex. ab Alex. lib. 2. c. 21. qui huius adoptionis rationem reddit. Notandum est autem lege cautum fuisse, vt adoptatus adoptantis appellationem sumeret, suo quoq; nihilominus nomine retento, cuius rei est Tranquillus & Dion in Augusto.

Sacrorum hæredes] Peculiaria etenim sacra cuique familiæ fuisse, supra ostensum est.

Vestra felicitas & secunda fortuna] Veræ magnanimitatis exemplum AEmylius est, qui recta ratione fretus fortitudinem & constantiam, non solum aduersus arma & hostium minas, sed aduersus omnem fortunam pariter habendam ratus, ea ratione filiorum casum subit, vt secundis aduersis, domesticis publicis obscurata, dignitatem & magnitudinem rerum nequaquam deturbarent. Vide Val. Max. lib. 5. c. 10. vbi similia cum Romanorum, tum aliorum exempla legere.

Ego qui de illo triumphau, ab altero funere filij curru ex Capitolio] Torneb. lib. 16. aduersariorum c. 20 legit filij in currum, & sic distinguit, antequam currum triumphalem ascenderet, alterum se amisisse è liberis, alterum, acto iam triumpho quod consonat historiæ. Et vt hæc obseruatiuncula notatu digna, sic nec præterecunda altera in oratione Seruilij præcedere. Nam vbi in ea legitur, victimas quas traducendas in triumpho vindicauit: Tornebus eodem loco legendum arg. scribendum censet in triumphum. Ita enim sententia satisfiet, & ingenua quædam liberalisque antiquitatis indoles redolebit.

Cum

Cum Alexandro filio] Hunc tornandi subtiliumque operum egregium artificem fuisse tradunt, eumque Romanos addidicisse literas, & magistrum hoc scriptorem fuisse ac gratiosum præbuisse, verba sunt Plutarchus in vita Æmylij. Hoc ipsum insigne exemplum inconstantiæ rerum humanarum præbens, itavt præclarè Valerius Maximus libro 6. capite vltimo, cuius finem dixeris: Caduca nimirum & fragilia, puerilibusque contemptui crepundijs suot ista, quæ vires atque opes humanæ vocantur, affluunt subito, repente dilabuntur, nullo in loco, nulla in persona stabilibus nixa radicibus consistunt, sed incertissimo statu fortunæ hue atque illuc acta, quos in sublime extulerunt, improviso recursu destituros, in profundo clandum miserabiliter immergunt.

IN LIVII LIBROS ANNOTATIONVM FINIS.

UNIVERSITY LIBRARY CAMBRIDGE

Tab. Dupl. 1662.